UNIVERSAL LIBRARY

मराठी शब्दरत्नाकर

(मराठी शब्दांचा मराठींत अर्थ देणारा कोश)

आद्य संपादक

कै. वासुदेव गोविंद आपटे, बी. ए.

तिसऱ्या आवृत्तीचे सपादक

गोपीनाथ तळवलकर, संपादक 'आनंद'.

तृतीयावृत्ति—जानेवारी १९५३

किंमत बारा रुपये

आनंद कार्यालय प्रकाशन, पुणें

प्र का श क

गो. ब जोशी
आनंदकार्यालय
३३० सदाशिव पेठ, पुणे २

मु द्र क

दि. दा. गागल, एम् एस्सी.
लोकसंग्रह कारखाना
६२४ सदाशिव पेठ, पुणें २

अनुक्रम

या कोशांत योजिलेले संक्षेप

अ०–अव्यय
अनंत०–अनंतफंदीचे पोवाडे इ (चित्रशाळा आवृत्ति)
अने०, अने० व०–अनेकवचन
अमृत०–अमृतानुभव
अर०–अरबी भाषा
आनंद०–आनंदतनय
इं०–इंग्रजी
उदा०–उदाहरणार्थ
ए०, एक०–एकनाथाची गाथा (इंदिरा प्रेस)
ऐति० पो०–ऐतिहासिक पोवाडे (ऑक्वर्थ आणि शालिग्राम)
का०–कानडी
गणि०–गणितशास्त्र
गुज०–गुजराथी
चा० पा०–चांगदेवपासष्टी
ज०–जनाबाई
जु० दा०–जुना दासबोध
ज्योति०–ज्योतिषशास्त्र
ता०–तामिळ भाषा
तुका०–तुकारामाच्या अभंगांचा गाथा (इंदुप्रकाश)
तुळ०–तुळशीदास पोवाडे
तें०, तेलु०–तेलुगु भाषा
द० प्र०–दर्शनप्रकाश (मानभावी ग्रंथ)
दयाळ०–दयाळनाथ (अ सी साठ्ये याची प्रत)
दा०–दासबोध (यशवंत प्रेस)
देव०–देवनाथ (साठ्ये)
दासो० गीता०–दासोपंत-गीतार्णव
न०–नपुसकलिंग
ना०–नामदेव (इंदिरा प्रेस)
परश०–परशरामकवींचे पोवाडे, लावण्या इ (चित्रशाळा)
पां० प्र०–पांडवप्रताप
पृ०–पृष्ठ
प्रा०–प्राकृत ग्रंथातला शब्द
प्रभा०–प्रभाकराचे पोवाडे (चित्रशाळा)
फा०–फारशी.
बहि०–बहिणाबाई
भा०, भाग०–एकनाथी भागवत (निर्णयसागर प्रत)
भक्तिवि०–भक्तिविजय
म० र०–मतिरत्नाकर (मानभावी ग्रंथ)
मान०–मानभावी ग्रथ
मुक्ते०–मुक्तेश्वर (निर्णयसागर)
मोरो०–मोरोपंत (,,)
रघु०–रघुनाथपंडित
रं० यो०–रगनाथस्वामिकृत योगवासिष्ठ
रामजो० रामजोशाच्या लावण्या इ०(चित्रशाळा)
राम० वि०–रामविजय
वाक्य०–वाक्यवृत्ति
वामन०–वामनपंडित (निर्णयसागर)
वि०–विशेषण
विवे०–विवेकसिंधु
व्यंक०–व्यंकटेशस्तोत्र
शिव०–शिवलीलामृत
शुभा०–शुभानंद
स०–सस्कृत किंवा संस्कृतोत्पन्न
सदा०–सदाचार (हंसस्वामी)
सतली०–सतलीलामृत
सोहि० अद्व०–सोहिरोबा–अद्वयानंद (पै प्रत)
सोहि० मह० – सोहिरोबा – महदनुभवेश्वरी (पै प्रत)
सोहि० – सिद्धात०-सोहिरोबा-सिद्धातसंहिता (पै प्रत)
स्त्री०–स्त्रीलिंग
हरि०–हरिपाठ
हरि० वि०–हरिविजय
हिं०–हिंदी किंवा हिंदुस्थानी (उर्दू)
होना०–होनाजीबाळाच्या लावण्या (चित्रशाळा)
ज्ञा०–ज्ञानदेव (माडगावकर)
ज्ञा० यो०–ज्ञानेश्वर योगवासिष्ठ (चादोरकर)
ज्ञा० प्र०–ज्ञानप्रबोध (मानभावी ग्रंथ)

पहिल्या आवृत्तीची

प्रस्तावना

‘ अहं च भाष्यकारश्च कुशाग्रीयधियावुभौ ।
नैतौ शब्दांबुधेः पारं किमन्ये जडबुद्धयः ।। ’

अर्थः—मी व भाष्यकार दोघेहि कुशाग्रबुद्धीचे असता आम्हालाहि शब्दसमुद्राचें पैलतीर गाठता आले नाहीं, मग जडबुद्धीच्या इतर माणसाची काय कथा ?

ही उक्ति कोणाची आहे ते ठाऊक नाहीं, पण कोणाचीहि असली तरी ती अर्थपूर्ण व अनुभवसिद्ध आहे यात काहीं शका नाहीं शब्द हे गतकालीन व विद्यमान व्यक्तींच्या अमूर्त विचाराच्या दृश्यमान मूर्ति होत. अर्थात् स्थलकालादिकानीं त्याचें स्वरूप मर्यादित केलेले असावयाचे हें अगदीं उघड आहे. तसेच स्थल व काल या दोन्ही गोष्टी वारवार पालटणाऱ्या असल्यामुळे व त्याचा परिणाम मनुष्याच्या विचारावर होत असल्यामुळे त्या विचाराच्या दृश्य मूर्ति जे शब्द त्याच्यातहि वरचेवर पालट होत असतो, काहीं जुने शब्द लुप्त होतात किंवा विकार पावतात, व काही अगदीं नवे शब्द माणसाच्या प्रचारात येतात. एकदर मनुष्याच्या भाषेत अशी घडामोड सारखी चाललेली आहे व पुढेहि चालत राहणार. सर्वसामान्य मानवी भाषेसबधाने हे विधान जितके खरे आहे, त्यापेक्षाहि मर्यादित स्वरूपाच्या म्हणजे विशिष्ट देशापुरत्या किंवा प्रातापुरत्या बोलण्याचालण्यात असलेल्या भाषासबधाने ते अधिक खरे आहे. कारण, सर्वसामान्य मानवी भाषेत फरक होण्याला विचारक्राति येवढेच एक कारण असते, परतु आधिक मर्यादित अशा देशीय किंवा प्रातिक भाषात उलथापालथ होण्याला राजकीय घडामोडी, सामाजिक उत्क्राति किवा अधोगति, व्यापारादि निमित्तानीं परकीयाशीं घडणारा ससर्ग इ. अनेक बाह्य उपाधि कारण होत असतात, आणि म्हणून प्रत्येक भाषेचा शब्दसग्रह शतकाशतकाने किंवा कमी अधिक कालमानानें रूपातर पावत जात असतो. म्हणून पूर्वकालीन व विद्यमान काळच्या विचाराविषयींच्या जिज्ञासु माणसाला आपापल्या भाषेच्या अव्वल काळापासून तों विद्यमान कालापर्यंतच्या शब्दाच्या सग्रहाची आवश्यकता भासू लागते, आणि त्यामुळेंच असे शब्दकोश हरएक प्रौढ भाषेंत निर्माण होत असतात.

हे शब्दकोश म्हणजे गतकालीन व विद्यमान व्यक्तींच्या विचाराची तिजोरी होत. येवढेच नाहीं, तर भावी पिढ्यातील लोकाच्या विचारबुद्धीची ती एक

प्रकारची तयारीहि असते, असे म्हणता येईल. मनुष्याच्या विचाररूपी शिडीचें अगदीं वरचे अग्र जरी दिसले नाही, तरी वरच्या एक दोन पायऱ्या खास दिसत असतात व जसजसा तो वरवर जाऊ लागतो, तसतशा त्या त्याला अधिकाधिक स्पष्ट दिसू लागतात. खालून चढून आलेल्या पायऱ्याच्या भक्कम आधारावरच तो पुढच्या पायऱ्या आक्रमण्याची हिमत बाधीत असतो. साराश, पूर्वींच्या विचाराच्या व त्याच्या दृश्य मूर्ति म्हणजे भाषेतले शब्द याच्या भरभक्कम शिदोरीवरच सगळे लेखक, वक्ते, धर्मोपदेशक वगैरे लोकाची व्यवहारयात्रा चालते व त्याचे मार्गक्रमण सुकर होतें. म्हणून या लोकानीं आपल्या अगोदरच्या काळात होऊन गेलेल्या लोकाचे सदैव ऋणी असले पाहिजे.

मराठी लेखकापुरताच विचार केला तर गेल्या शभर वर्षांतले आमचे मराठी लेखक आपल्यावरचे मायभाषेचे हे ऋण पूर्णपणे स्मरून वागले नाहींत असें मोठ्या दुःखानें म्हणावे लागते. इग्रजी विद्येच्या नादीं लागून त्यानीं आपल्या वडिलानीं ठेविलेल्या विचारसपत्तीचा व शब्दसपत्तीचा अनादर केला. त्यामुळे पूर्वींच्या विचारपरपरेस ते पारखे झाले, आणि शिडीवर चढणारा माणूस प्रखर सूर्यप्रकाशानें डोळे दिपून गेल्यामुळे घाबरून जातो व पुढची पायरी चढण्याचें त्याचे अवसान सुटते, तशी आमच्या लोकाची सध्या स्थिति झाली आहे. अशा वेळीं थोडा वेळ तरी वर सूर्यप्रकाशाकडे न पाहता खालच्या पायऱ्याकडे जर आपण पाहू किंवा असलेल्या ठिकाणींच पण पाय लटपटू न देता डोळे मिटून स्वस्थपणाने उभे राहू, तर थोड्याच वेळात आपल्या डोळ्यापुढे दिसणारे काजवे नाहींतसे होऊन आपणास आपला पुढचा मार्ग स्पष्ट दिसू लागेल. याचसाठीं जुन्या सस्कृत व मराठी वाङ्मयाचे अध्ययन हल्लीच्या काळीं अवश्य आहे व त्याचीं साधने उपलब्ध करून घेता येतील तेवढीं घेणे हे आपले एक अवश्य कर्तव्य आहे. कोश हें एक असे साधन आहे.

दुसऱ्याहि एका प्रकारे मराठी कोशाची आज अत्यत आवश्यकता आहे. गेल्या शभर वर्षांत मराठी साहित्याची वाढ निरनिराळ्या अगानीं करण्याचे प्रयत्न चालले आहेत. काव्ये, नाटकें, इतिहास व चरित्रे, तत्त्वज्ञान, भाषा, अलकार, व्याकरण, भौतिकशास्त्रे इ. विषयावर नवी नवी ग्रथरचना झाली आहे व होत आहे. ती करताना पुष्कळ वेळा आपले विचार यथार्थरीत्या व्यक्त करण्याच्या कामीं समर्पक शब्द शोधून काढण्याची यातायात लेखकाना कमजास्त मानानें करावी लागली यात शंका नाहीं. मराठी भाषेचा आजतागाईत सपूर्ण कोश उपलब्ध असता तर आपणास हवा आहे त्या अर्थाचा एखादा शब्द आपल्या भाषेंत

अगोदरचा आहे कीं नाहीं हें त्यांना पाहता आले असतें व असल्यास त्या जुन्या शब्दाचाच उपयोग करून त्यानीं त्या शब्दाला चिरायु केलें असतें. पण दुर्दैवाने तसा कोश नसल्यामुळे लेखकाना नवे शब्द बनविण्याची दगदग निष्कारण झाली, व जुने चागले शब्द लुप्त होऊन मराठी भाषेत नव्या शब्दाना धुडगूस घालण्यास संधि मिळाली.

आतापर्यंत मराठींत मुळींच शब्दकोश झाले नाहींत असे म्हणण्याचे धाडस कोणाला करता यावयाचे नाहीं. आतापर्यंत काहीं नाहीं तरी लहान मोठे १८ शब्द-कोश मराठींत झाले आहेत. रा राजवाडे यानीं एके ठिकाणीं त्याच्या माहितींतल्या कित्येक कोशाचा परिचय मराठी वाचकास यापूर्वीं करून दिलाच आहे. त्याच्या माहितींत थोडीशी भर घालून पुढील यादी तयार करण्यात आली आहे—

१. महानुभाव ग्रंथकारानीं रचलेला मध्यकालीन मराठी शब्दाचा कोश.

२. हेमाद्रि पडिताने शके ११६० साली केलेला काहीं सस्कृत शब्दाच मराठींत अर्थ देणारा कोश.

३. शके १२३९ पर्यंतच्या काळात महाराष्ट्रात यादवाच्या राजवटींत झालेले एक शुद्ध मराठी व सस्कृत-मराठी असे दोन कोश.

४. शके १२३९ नतरच्या तीनशें वर्षाच्या काळात मुसलमानी अमल दक्षिणेत जारीने चालू असता अनेक यावनी शब्द मराठी भाषेत प्रविष्ट झाले होते. त्याचे अर्थ मराठींत देणारा एक श्लोकबद्ध कोश झाला होता व त्यात विशेषतः जमाखर्चविषयक शब्दाचाच भरणा होता असे रा. राजवाडे लिहितात.

५. श्री छत्रपति शिवाजी महाराजानीं तयार करविलेला 'राजव्यवहारकोश.'

६. निजामाच्या दरबारीं असलेले पेशव्याचे वकील व प्रसिद्ध मुत्सद्दी गोविद-राव काळे यानीं युरोपियन लष्करी शब्दाची परिभाषा लिहून ठेविली होती ती.

७. इ. स. १८१० साली केरी नावाच्या साहेबानीं केलेला कोश.

८. इ. स. १८२४ साली लेफ्टेनट कर्नल केनेडी यानीं केलेला मराठी-इंग्रजी कोश.

९. इ. स. १८२९ सालीं झालेला शास्त्र्याचा मराठी-मराठी कोश.

१०।११. क्याडी साहेबाचा इग्रजी-मराठी व मोल्स्वर्थ आणि क्याडी याचा मराठी-इग्रजी कोश.

१२. इ. स. १८६३ सालीं प्रसिद्ध झालेला रघुनाथ भास्कर गोडबोले यांचा हंसकोश.

१३. इ. स. १८७० साली माधव चद्रोबा नांवाच्या गृहस्थानें छापून प्रसिद्ध केलेला ' संस्कृत शब्दरत्नाकर अथवा सस्कृत–प्राकृत कोश. '

१४. शके १७८९ (इ. स. १८६७) साली रा. रखमाजी देवजी मुळे नांवाच्या गृहस्थानें केलेला ' हिंदुशास्त्रातील सख्याबोधक दुर्बोध शब्दार्थ कोश. '

१५. याच साली वर सागितलेले रा. गोडबोले यानीं केलेला ' मराठी भाषेचा नवीन कोश. '

१६. याच साली निघालेला ' मराठी भाषेचा सुवहकोश ', नांवाचा आणखी एक मराठी कोश.

१७. रा. बाळकृष्ण मल्हार हस याचा ' रत्नकोश. '

१८. इ. स. १८९० साली रा. विष्णु रामचद्र बापट व रा. बाळकृष्ण विष्णु पडित यानीं तयार केलेला व येथील ' जगद्धितेच्छु ' छापखान्यात छापलेला ' शुद्ध मराठी कोश. '

याशिवाय 'ज्ञानेश्वरीपरिभाषा,' रा. गोडबोले याचे 'प्राचीन व अर्वाचीन ऐतिहासिक कोश,' रा. आठल्ये याचा ' विद्यामाला ' कोश, रा. साबारे याचा 'विद्याकल्पतरु,' रा. पटवर्धन याचा 'वनस्पति–कोश,' निर्णयसागर छापखान्याने प्रकाशित केलेला ' स्थलनाम–कोश, ' प्रो. रानडे याचा 'इग्रजी–मराठी कोश,' रे. बाबा पदमनजी याचा कोश, रा. विष्णु परशुरामपडित याचा 'संस्कृत–महाराष्ट्र धातुकोश, ' सध्या ' ज्ञानकोशमडळा ' मार्फत तयार होत असलेला ' ज्ञानकोश, ' व अनेक शालोपयोगी बारीक सारीक कोश झालेले आहेत.

या यादींतल्या कित्येक कोशासबधाने नामनिर्देशापलीकडे विशेष माहिती देणे अवश्य आहे म्हणून ती येथे देतों–

राजव्यवहार-कोशः–हा इ. स. १६७५।७६ च्या सुमारास श्री छत्रपति शिवाजी महाराज यानीं आपल्या अष्टप्रधानापैकीं वे. शा. स. रघुनाथ नारायण अध्वरी, पडितराव, याचेकडून मुद्दाम करविला होता. हा अमरकोशासारखा अनुष्टुप छदात असून याची श्लोकसंख्या ३८४ आहे. यात सुमारे दीड हजार यावनी शब्दाचे सस्कृत पर्याय दिले आहेत. नमुन्यासाठी या कोशातले दोन तीन श्लोक येथ उतरून घेतों:—

खलबता इति यत्तु खल्वोपलमिति स्मृतम् ।
शिकारखाना पक्षिशाला **शिकारी** मृगयुर्मतः ॥ १०० ॥
संभारलेखकः **कारखाननीसः** प्रकीर्तितः ।
हवालदारस्तत्र मुद्राधिकारी परिभाषितः ॥ २०० ॥

अन्यायवार्ता **फिर्यादिर्बोजे** ज्ञेयमवातरम् ।
प्रान्तोनाम **जिल्हे अर्जिदास्तं** विनतिपत्रकम् ॥ ३०० ॥

हा कोश प्रथम इ. स. १८६० सालीं रा. काशीनाथ गंगाधरजी नावाच्या गृहस्थाने प्रकाशित केला होता. पुढे शके १८०२ सालीं रा. ब. काशीनाथ नारायण साने यानीं तो अनेक प्रतीवरून शुद्ध करून व सूचि, टीपा वगैरे देऊन त्याची आवृत्ति ‘ श्रीशिवाजी ’ छापखान्यात छापिली. ‘ हा कोश शिवाजी राजाने स्वता आपल्याला मराठी भाषेचे ज्ञान प्रौढ आणि विद्वान् लोकाप्रमाणें बोलतां येण्यासारखे व्हावे येवढ्याकरिता मुद्दाम करविला ’ असे प्रकाशक रा. काशीनाथ गंगाधरजी प्रस्तावनेत म्हणतात. पण ‘ मुसलमानाच्या प्राबल्याने पुष्कळ फारशी, अरबी व उडदु वगैरे शब्द मराठी भाषेत मिसळून गेले होने, त्या यावनी शब्दाच्या स्थळीं सस्कृत पर्याय योजून ते परिपाठात आणण्याचा या कोशाचा मूळचा आशय दिसतो ’ असे रा. ब. साने म्हणतात. पहिल्याचे म्हणणें असभवनीय दिसतें. दुसऱ्या विधानात बराच तथ्याश दिसतो, तरी त्या विधानात सूचित केलेला श्री शिवाजीमहाराजाचा उद्देश त्या प्रतापशाली व कर्तृत्ववान् नृपतीच्या हातून सिद्धीस नेववला नाहीं याचे आश्चर्य वाटते. अस्तु.

न. ८ चा ले **कर्नल केनडी यांचा कोश**:—पेशवाई नष्ट झाल्यापासून साऱ्या सहा वर्षांनींच हा बाहेर पडलेला म्हणून याला विशेष महत्त्व आहे. हा इ. स. १८२४ मध्ये श्रीकृष्ण जगन्नाथजी प्रभु नावाच्या गृहस्थाने मुबईस कुरिएर प्रेस नावाच्या छापखान्यात इग्रजी व मराठी टैपानीं छापिलेला आहे याचे दोन भाग असून एकात इग्रजी शब्दाचे मराठींत अर्थ व दुसऱ्यात मराठी शब्दाचे इग्रजींत अर्थ दिले आहेत. याच्या अगोदर केरीसाहेबाचा एक मराठी कोश झाला होता. पण त्यात संस्कृत शब्द फार व मराठी अगदीं थोडे होते. म्हणून हा कोश तयार करावा लागला असे क. केनडीसाहेबानीं आपल्या प्रस्तावनेत म्हटलें आहे. या कोशाला मुख्य आधार अमरकोशाचे एका ब्राह्मणाने करून दिलेलें भाषातर व सरकारी कागदपत्रातून व अर्ज वगैरेतून साहेबाला आढळून आलेले शब्द होत. याशिवाय अर्स्किनसाहेबाजवळ कॅ. कॉक नावाच्या एका लष्करी अमलदारासाठीं त्याच्या दोन मुनशींनीं तयार करून दिलेल्या कोशाचे दोन हस्तलेख अर्स्किनसाहेबाच्या दप्तरात आढळले. ते मदतीस घेऊन क. केनेडी यानीं हा ७।८ हजार शब्दाचा कोश तयार केला. या साहेबाला मराठी भाषेचे ज्ञान किती अगाध होतें व मराठी साहित्याची कितीशी माहिती होती तें त्याच्या प्रस्तावनेंतल्या पुढील उद्गारावरून कोणालाहि दिसून येईल. ते म्हणतात— “ It must

be observed that Marathi is merely a spoken language and that it has never been cultivated or refined by authors either in prose or verse. Its formation took place amongst a people solely engaged in agriculture, and as all terms relating to science, language and religion were adopted from another language, and as the vernacular tongue was not employed in composing it, it will be obvious that under such circumstances a language could never become copious." म्हणजे मराठी भाषा ही केवळ बोली आहे, ग्रंथाची भाषा नव्हे, तिच्यात गद्यपद्यरचना कोणीं केली नाहीं, ती केवळ अडाणी कुणब्याची भाषा आहे, तिच्यात शास्त्र, भाषा, धर्म इ. विषयासंबंधाचे जे शब्द आहेत ते परभाषें-तून घेतलेले आहेत, अर्थात् ती अगदी दरिद्री भाषा आहे असा साहेबांचा अभिप्राय आहे हा अभिप्राय ठासून सांगितल्यानंतर साहेब पुढे म्हणतात कीं-या (मराठी) भाषेत सामासिक शब्द एकहि नाहीं ! इतकेंच नाहीं तर केवळ भाववाचक अशी एकही संज्ञा (abstract term) नाहीं ! ज्यानें ज्ञानेश्वर, मुकुंदराज, एकनाथप्रभृति जुन्या महान् मराठी कवींचे राहो, पण नुकत्या होऊन गेलेल्या तुळसीदास, रामजोशी, होनाजीप्रभृति शाहिरांचीसुद्धा नावें ऐकिलीं नाहींत, मराठीचा संस्कृत भाषेशीं असलेला संबंध ज्याच्या गावींही नाहीं, किंवा घोडा-गाडी, शेतवाडी, नोकरचाकर इ० साधे सामासिक शब्दसुद्धा ज्याच्या कानावरून गेले नाहींत असे हे मराठी भाषेचे महापंडित मराठी भाषेचा कोश तयार करण्यास सरसावलेले पाहून कोणास त्यांच्या धाष्टर्याचें कौतुक करावेसे वाट-णार नाहीं ? या कोशाच्या प्रस्तावनेत शेवटीं एक लहानसेंच पण महत्त्वाचें वाक्य आहे. त्यावरून मराठी भाषेविषयींची अशी बहुमोल माहिती देणारा कोश कोणा-साठीं साहेबानीं तयार केला त्याचें बरोबर उत्तर मिळतें. साहेबबहादुर म्हणतात कीं, 'या कोशाच्या साह्यानें मराठी भाषा शिकण्याचे कामीं एखाद्या गृहस्थास जरी मदत झाली तरी प्रस्तुत कोशकर्त्यांचे श्रम अगदींच वाया गेले असें होणार नाहीं.' या वाक्यावरून मराठी भाषा शिकणाऱ्या इंग्रजासाठीं हा कोश तयार करण्यांत आला होता हे उघड दिसतें. अशा गुरूंपासून मराठी भाषेविषयींची वरच्या-सारखी बिनचूक माहिती घेणारा शिष्यवर्ग 'गुरूसे चेला सवाई' निघाला तर काय नवल ?

नं. ९ चा **शास्त्र्यांचा मराठी–मराठी कोश**:–इ. स. १८२९सालीं वे. शा. सं. जगन्नाथशास्त्री क्रमवंत, बाळशास्त्री घगवे, रामचंद्रशास्त्री जन्हवेकर,

सखाराम जोशी, दाजीशास्त्री शुक्ल व परशुरामपततात्या गोडबोले या मंडळींच्या सयुक्त प्रयत्नाने मराठी शब्दाचे मराठींत अर्थ देणारा हा पहिला कोश तयार होऊन बाहेर पडला. अलीकडच्या काळात खऱ्या अधिकारी पुरुषानीं तयार केलेला हाच पहिला मराठी-मराठी कोश होय. या कोशात शब्द थोडे—सुमारें सातआठ हजार-आहेत. फारशी, अरबी, ऊर्दू वगैरे यावनी भाषेतून सरकारी दरबारीं कामानिमित्ताने मराठींत आलेले शब्द या कोशात नाहींत. याचे कारण कोशकार प्रस्तावनेंत असे देतात कीं, ' या देशाचे राज्य पूर्वीं कित्येक वर्षे यवनानीं केलें. त्यामुळें यवनी भाषेतील दर, तयार, रोज, साल, गुदरत इ. कितीएक शब्द या भाषेत मिसळले आहेत. ते राजकीय व्यवहाराचे अनुरोधाने आले म्हणून राजकीय व्यवहारींच प्राधान्येकरून वर्ततात आणि तेथेच शोभतात इतर साधारण व्यवहारीं सरासरी बरे दिसतात, परंतु शास्त्रीय व्यवहारादिसबधीं प्रौढ म्हणून जी भाषा तींत तर अगदींच शोभत नाहींत. याकरिता प्रौढ भाषेत ते शब्द घेऊ नयेत. ' कोश शिळाप्रेसवर छापलेला व अक्षर ठळक मोत्याच्या दाण्यासारखे सुदर आहे. कागदहि जाड वापरल्यामुळें पुस्तक मोठे भरीव दिसते. या कोशात दिलेले अर्थ बहुधा बिनचूक आहेत. भाषा मात्र जुन्या पद्धतीची, पाल्हाळिक व क्लिष्ट आहे. बरेचसे अर्थ साध्या शब्दानीं सरळपणे सागण्यासारखे असता उगाच द्राविडी प्राणायाम केला आहे. या कोशात विशेष हा आहे कीं, यात मराठी भाषेचे सप्रदायहि अर्थासह दिले आहेत. ज्ञानेश्वरी, मानभावी ग्रथ, एकनाथी भागवत इ. ग्रथातले काही जुने मराठी शब्द या कोशात सापडतात. एकदरींत हा कोश बराच महत्त्वाचा आहे यात शका नाही.

या कोशाच्या प्रस्तावनेत म्हटले आहे कीं, ' आजपर्यंत या (मराठी) भाषेवर कोश व व्याकरण करण्यास कोणी प्रवृत्त झाला नाहीं हें मनात आणून सर्व लोकाचे कल्याणार्थ राजकार्यधुरधर प्रजापालनैकरत हानरेबल मौट स्तुर्त एलफिंस्तनसाहेब बहादुर पात्रण आणि गव्वर्नर यानीं मुबईतील शिक्षकमडळीस आज्ञा करून हा ग्रथ बाळशास्त्री घगवे इत्यादिकाचे हातून करावयास आरभिला. पुढे त्याचेच हातून प्रतापसिंह परम कारुणिक हानरेबल जनरल सिरजान मालकम साहेब बहादुर पात्रण आणि गव्हर्नर यानी शेवटास नेला. ' यावरून या कोशाच्या रचनेला इग्रज सरकारच कारणीभूत झाले होते असे दिसतें. त्या काळाच्या मानाने हा कोश सर्वोत्कृष्ट झाला होता यात शंका नाहीं. त्या गोष्टीला आज जवळ जवळ १०० वर्षे होत आलीं, पण त्याची सुधारून वाढविलेली नवी आवृत्ति काढण्याचा किंवा त्यासारखा दुसरा एकादा कोश नवीन तऱ्हेवर तयार करवून छाप-

ण्याचा विचार इग्रज अधिकाऱ्याच्या मनात आला नाहीं हें आश्चर्य आहे. 'प्रजा-पालनैकरत' अधिकाऱ्याना 'सर्व लोकाचे कल्याणार्थ' अशा कोशासाठीं लाख पन्नास हजार रुपये खर्चणें जड नव्हतें. त्या काळीं महाराष्ट्रात विद्वानाची वाण होती असेहि नाहीं. कृष्णशास्त्री चिपळूणकर, कृष्णशास्त्री गोडबोले, कृष्णशास्त्रीं राजवाडे, बाळ गगाधरशास्त्री जाभेकर प्रभृति विद्वान् शास्त्री पडिताकडे हे काम सरकारला सहज सोपविता आले असते, व त्यानीं केलेला कोश मराठी भाषेच्या लौकिकास व इग्रजसरकारच्या इभ्रतीस भूषणभूत झाला असता यात शका नाहीं. हा योग का जमून आला नाहीं याचे गूढ तत्कालिन लोकानाहि पडले होते असे दिसतें. या गूढाचा उलगडा त्या काळचे विद्वान् कोणत्या रीतीनें करीत तें पुढें मोलस्वर्थ साहेबाच्या कोशासबधाने लिहिताना सागण्यात येईल.

या कोशाच्या नतरचे सागण्यासारखे प्रयत्न म्हणजे **क्यांडीसाहेबांचा इंग्रजी-मराठी व मोलस्वर्थ साहेबांचा मराठी-इंग्रजी हे दोन कोश** होत. पैकीं मराठी शब्दाच्या कोशापुरतेच आपणास तूर्त बोलावयाचे असल्यामुळे क्याडी-साहेबाच्या कोशार्गी आपणास काहीं कर्तव्य नाहीं. मोलस्वर्थ साहेबाचा कोश शास्त्र्याच्या कोशाप्रमाणे इग्रज सरकारच्याच आश्रयाने तयार झाला व छापिला गेला. त्या कामी इग्रजसरकारने बिलकुल कुचरपणा केला नाहीं. असें सागतात कीं, आपापल्या प्रातातले शब्द गोळा करून ते कोशकर्त्याकडे पाठविण्याविषयीं प्रत्येक जिल्ह्याच्या अधिकाऱ्याकडून ठिकठिकाणच्या अधिकाऱ्याना हुकूम सुटले होते. शिवाय, सस्कृत, मराठी, अरबी, फारशी, उर्दू वगैरे भाषातले उत्तम उत्तम निष्णात पडित व मुनशी कोशकर्त्या साहेबाच्या मदतीसाठीं देण्यात आले होते. अशा सर्वतोपरि अनुकूल स्थितींत निर्माण झालेल्या कोशाला सर्वांगसुदर होण्याचे व तो उत्तम कागदावर सुवाच्य टाइपानीं छापला जाऊन सर्व शिक्षणसस्था, अदा-लती, कचेऱ्या याच्या व प्रोफेसर, न्यायाधीश, वकील इ० मडळींच्या खाजगी ग्रंथसंग्रहाच्या कपाटाला भूषविण्याचे सौभाग्य प्राप्त झाले. इतकेंच नाहीं तर आज पाऊणशे वर्षांनतरसुद्धा हाच कोश सर्वत्र प्रमाणभूत मानण्यात येत असतो, यात आश्चर्य नाहीं.

ज्या 'प्रजापालनैकरत' सरकारला थोड्या वर्षांपूर्वीं मराठी शब्दाचे मराठींत अर्थ देणाऱ्या, अर्थात महाराष्ट्रातल्या यच्चयावत् प्रजेस अत्यत उपयोगी अशा, कोशाची पुनरावृत्ति काढण्यासाठीं दहा वीस हजार रुपये खर्च करण्याची बुद्धि झाली नाहीं, तेंच सरकार मोलस्वर्थ साहेबाच्या कोशाच्या रचनेप्रीत्यर्थ व मुद्रणा-प्रीत्यर्थ येवढा खटाटोप करण्यास व सहस्रावधि रुपये खर्च करण्यास कसे तयार

झालें याचें तत्कालिन लोकासहि मोठें गूढ वाटले होतें. या गूढाचा उलगडा एका तत्कालीन लेखकानें केलेला आहे व तो विचार करण्यासारखा आहे. तो असाः—

विविधज्ञानविस्तार, पु. ४ अं. ५ यात या कोशासंबधाने लिहिताना एक लेखक म्हणतो—"क्याडी व मोलस्वर्थ याच्या कोशाच्या योगाने मराठी भाषेला जरी कांहीं मदत झाली नाहीं असे म्हणवत नाहीं, तरी ते (कोश) मराठी लोकाचें व मराठी भाषेचे हित ध्यानात धरून तयार केले आहेत, किंवा त्याच्या हिताकरिता त्याच्या पुनरावृत्ति चालल्या आहेत असे म्हणता येत नाहीं. कारण जो कोणी त्या कोशाकडे नजर लावील त्यास उघड दिसेल कीं ते मराठी शिकणाऱ्या इंग्लिश लोकाकरिता आहेत, किंवा ज्याला प्रथमतः इंग्लिश चागले समजत असेल अशा मराठी लोकाना इंग्रजी ग्रथाचे मराठी तरजुमे करण्यास मात्र ते साह्य करीत आहेत."

तत्कालीन पडिताची ही समजूत खरी आहे असे सदर कोश लक्षपूर्वक पाहणाऱ्या आतांच्या लोकाना सुद्धा वाटल्यावाचून राहत नाहीं. मराठे लोकाच्या व मराठी भाषेच्या हिताकडे दृष्टि देऊन इंग्रजसरकारने कोश तयार करविला असता तर तो त्या काळच्या बहुजनसमाजास अपरिचित अशा इंग्रजी भाषेंत तयार करविला नसता, व मराठी भाषेला ललामभूत झालेल्या ज्ञानेश्वर, मुकुंदराज, एकनाथ–प्रभृति कवींच्या लेखनात आलेले शब्द बुद्धिपुरःसर गाळून कुणबी, अडाणी लोकाच्या गावढळ शब्दाची जी रेलचेल त्यात केलेली आहे ती खात्रीनें दिसली नसती. साराश, या कोशाचे एकदर स्वरूप पाहिले म्हणजे महाराष्ट्रात महत्प्रयासाने स्थापन केलेली इंग्रजी सत्ता दृढ करण्यास व अखड टिकविण्यास त्या प्रातातल्या समाजाची खडानूखडा माहिती करून घेणे इंग्रज अधिकाऱ्यास अवश्य होतें व ती माहिती करून घेण्यास अशा कोशाची अत्यत आवश्यकता होती, म्हणून हा कोश निर्माण झाला याविषयीं शका राहत नाहीं. कोणताहि हेतु या कोशरचनेच्या मुळाशीं असला तरी येवढी गोष्ट निर्विवाद आहे कीं, अर्वाचीन मराठी शब्दाचा येवढा सग्रह व त्याचे इंग्रजींत का होईना पण अर्थ देणारा दुसरा कोश अद्याप झाला नाहीं आणि म्हणून या कोशाचे महत्त्व आतापर्यंत अबाधित राहिले आहे. इतक्या महत्प्रयासानें तयार केलेल्या कोशात मुळींच चुका नाहींत अशी पुष्कळाची समजूत आहे, व ही समजूत ते वेळोवेळीं भाषणातून व लेखातूनहि प्रकट करीत असतात. म्हणून त्याची ती गैरसमजूत दूर करण्यासाठीं (दोष दाखविण्याच्या हेतूनें नव्हे) या कोशांतल्या पांच चार ठळक हास्यास्पद

चुका नमुन्यादाखल येथे दाखवितों. ‘ गुण्यागोविंदानें ’ याचा ‘ अर्थ न भांडता सवरता ’ किंवा ‘ शांततेने ’ असा होतो. पण साहेबानीं ‘ खुषीनें, सढळ हाताने, किंवा अगदीं मनाच्या उत्कट इच्छेने ’ असाहि दिला आहे. मेहुणी म्हणजे मामाची किंवा आत्तेची मुलगी अर्थात् मामेबहीण किंवा आतेबहीण असा अर्थ दिला आहे ! हा विलक्षण अर्थ त्यास कोणी सांगितला न कळे ! ‘ धर्म-परायण ’ शब्दाला अव्यय व ‘धर्मशाळे’ला ‘न्यायमंदिर’ बनविलें आहे ! कुशावर्त शब्दाचा अर्थ देताना खूपच बहार केली आहे ! ‘ गंगेच्या उगमाजवळचे एक तीर्थ’ असा त्या शब्दाचा खरा अर्थ असता तो न देतां कुशावर्त व केशावर्त एकच समजून ‘घोड्याच्या अंगावरचा केसाचा भोवरा’ असा अर्थ दिला आहे ! यापेक्षाहि अधिक मौज पाहावयाची असली तर ‘घेडगुजरी’ शब्दाचा अर्थ साहेबानीं काय केला आहे तो पहा. घेडगुजरी म्हणजे कांहीं शब्द एका भाषें-तले व काही शब्द दुसऱ्या भाषेंतले घेऊन त्याची केलेली खिचडी असा वास्त-विक अर्थ असता या अर्थाच्या जोडीला साहेबानीं हिंदुस्थानची सर्व प्रांतात सम-जण्यासारखी अथवा लोकांच्या परस्परव्यवहाराची भाषा (Lingua franca) असा पर्यायशब्द दिला आहे ! ‘वाळा’ या मराठी शब्दाला हिंदी भाषेत ‘खस’ असा पर्यायशब्द आहे. पण साहेबानीं ‘ खस ’ व ‘ खसखस ’ यांत भेद न ठेवता वाळ्यालाच दुसरे खसखस हें नाव असल्याची अपूर्व माहिती आपल्या वाचकास दिली आहे ! ‘ सिनीवाली ’ या शब्दाचा अर्थ चतुर्दशीयुक्त अमावास्या असा असता साहेब बहादुरानी ‘ पौर्णिमेचा दिवस ’ असा अर्थ देऊन धडधडीत अमावास्येच्या दिवशीं चंद्राला आपल्या संपूर्ण कलासह प्रकाशमान होण्याचा हुकूम सोडला आहे ! चंद्र तो हुकूम मानीत नाहीं हा भाग निराळा, पण साहेब बहादुरानीं अगोदर असा विचित्र हुकूम सोडावा आणि चंद्रावर तो अमान्य करण्याची पाळी आणावी हीच गोष्ट अगोदर कशशिी वाटण्यासारखी आहे. पन्नास साठ हजार शब्दांच्या कोशांत अशा शेपन्नास चुका म्हणजे फार आहेत असें नाहीं व त्यांच्या योगानें सदर कोशाच्या उपयुक्ततेला विशेषसा बाध येतो अशांतलाहि प्रकार नाहीं हें खरे, तथापि हा कोश सर्वथा विश्वसनीय आहे ही आमच्या पुष्कळ सुशिक्षितांची समजूत वाळूच्या पायावर रचलेल्या इमारती-सारखी आहे येवढेंच दाखविण्यासाठीं हीं चुक्यांचीं उदाहरणे येथे दिलीं आहेत, उपहास करण्याच्या हेतूने नव्हें.

हंसकोश—हा इ. स. १८६३ सालीं शिळाप्रेसवर छापलेला आहे. यांत जुन्या मराठी भाषेंतले म्हणजे ज्ञानेश्वर, एकनाथ, तुकारामप्रभृति अनेक

प्राकृत कवींच्या ग्रथातले निवडक कठीण शब्द व काहीं सस्कृत अर्थ व स्थल-निर्देश यासह दिले आहेत.

गोडब्रोलेशास्त्र्याच्या अगोदरच्या काळातहि हे जुने ग्रथ लोकाच्या नित्य पाठांतरात होते, पण ते बहुधा धार्मिक दृष्टीनें वाचले जात अर्थाकडे फारशी कोणाची दृष्टि नसे. या ग्रथाचे प्रवचन करणाराना ओवीचा किंवा अभगाचा साप्रदायिक अर्थ ठोकळ मानाने बिनचूक सागता येई, पण अमक्या एका विशिष्ट शब्दाचा अर्थ काय असें विचारले तर तो सागण्याची बहुधा पचाईत पडे. आजच्या घटकेलासुद्धा ही स्थिति पुष्कळ अशाने दिसते. हसकोशाच्या रचनेच्या वेळीं तर शब्दार्थाविषयींची ही अनास्था अधिकच तीव्र स्वरूपात लोकाच्या ठायीं वसत असली पाहिजे. शिवाय, त्या काळीं दुसरीहि एक मोठी अडचण असे. ती ही की, त्या काळच्या पोथ्या बहुधा शब्द तोडून लिहिलेल्या किंवा छापलेल्या नसत. त्यामुळे शब्द तोडून वाचताना पुष्कळ हास्यास्पद चुका होत. अशा काहीं चुका हसकोशाच्या कर्त्यांच्या हातूनहि झालेल्या आहेत. उदाहरणार्थ, ज्ञानेश्वरी अ. १८ ओवी १० पहा. ही ओवी अशी आहे—

'जयजय देव श्रीगुरो। अकल्पनाप्यकल्पतरो। स्वसविद्द्रुमबीजप्ररो–। हणावनी।' यात 'बीजप्ररोहणावनी' हा एक सामासिक शब्द असून त्याचा अर्थ बीजाचे उत्पत्तिस्थान असा आहे. पण हसकोशकर्त्यानीं 'हणावनी' असा शब्द वेगळा काढून त्याचा अर्थ 'आवड' असा दिला आहे (हसकोश पृ. २३० पहा). प्ररोहण + अवनी हे दोन शब्द साधले असता 'प्ररोहणावनी' असा समास झाला पाहिजे हें उघड आहे. कोशकर्त्याजवळच्या पोथींत 'हाणावनी' असा पाठ असला तर तो अर्थात् चुकीचा पाठ होय. दुसरी गोष्ट –'प्ररोहणावनी' या शब्दातून 'हाणावनी' येवढी अक्षरे काढून टाकिल्यावर बाकी 'प्ररो' हा भाग राहतो, त्याचा अर्थ काय? हसकोशात 'प्ररो' असा शब्द कोठेंच दिलेला आढळत नाहीं, आणि तिसरी गोष्ट म्हणजे 'हाणावनी' या शब्दाची व्युत्पत्ति काय? त्याला 'आवड' हा अर्थ कोशकारानीं चिकटविला, त्याला आधार काय? सारांश, योग्य स्थळीं शब्द न तोडल्यामुळें साराच गोधळ उडाला आहे.

अशा चुका सध्याच्या काळींहि जुन्या आध्यात्मिक पोथ्याच्या व ऐतिहासिक कागदपत्राच्या सशोधनाचे कामात कमजास्त मानाने होत असतात. प्रस्तुत कोशाच्या कामासंबंधानें मीं जे अशा पोथ्याचें व ऐतिहासिक वाङ्मयाचे वाचन केलें आहे त्यात अशा शेकडो चुका मला आढळल्या आहेत. अशा चुकाचे काहीं गमतीचे नमुने येथें द्यावेसे वाटतात. 'हो मदनतात' बद्दल 'होम दनतात,'

' शाईशिरस्ती ' बद्दल ' शाईसी रस्ती, ' ' रणरवंदळ ' बद्दल ' रणखंदळ, ' ' निरे भिवरे ' बद्दल ' निरेभि वरे ', ' जराक यास्तव ' याचे जागीं ' जराकया स्तव ', ' कोरबू ' बद्दल ' कोरकू ', ' बुरा ' बद्दल ' बरा ', अशा प्रकारें चुकीनें भलत्याच ठिकाणीं भलते शब्द वाचल्यावर दनतात, रस्ती, खदळ, निरेभि, जराकया, कोरकू इ. शब्दाचे अर्थ सागण्यास अडचण पडली तर काय नवल आहे ? पण टीपा देणारे आमचे बहाद्दर अशा लुग्यासुग्या अडचणींना थोडेच दाद देणारे आहेत ? त्यानीं मागचा पुढचा सदर्भ पाहून आणि विशाल कल्पनेचें साह्य घेऊन असा एखादा अर्थ त्या हातपाय मोडलेल्या शब्दाच्या माथीं मारावयाचा कीं, वाचक गारच झाला पाहिजे ! असा प्रकार जर या विसाव्या शतकात अजून खपतो, तर पन्नास वर्षांपूर्वीं झालेल्या या कोशातहि क्वचित् स्थळीं असा प्रकार घडलेला दिसून आला तर नवल काय ? अशा अडचणीच्या काळात व कोशरचनेस अवश्य लागणाऱ्या साधनाचा बहुतेक अभाव असता शास्त्रीबुवानीं अतिशय परिश्रम करून प्राचीन मराठी शब्दाचा कोश निर्माण करण्यात यश मिळविले ही गोष्ट खरोखर अभिनदनीय म्हटली पाहिजे.

याच पडितानें 'मराठी भाषेचा कोश' नावाचा आणखी एक कोश इ. स. १८७० सालीं केला. हसकोशातले बरेचसे शब्द घेऊन व शास्त्र्याच्या कोशातल्या शब्दाची भर त्यात घालून हा तयार केला आहे. यात सुमारें १३ हजार शब्द आहेत. भाषा जुन्या पद्धतीचीच आहे. सस्कृत, अरबी व फारशी या भाषातून आलेल्या शब्दापुढें मात्र अनुक्रमे स. अ. व फा. अशा सक्षेपानें त्या त्या शब्दाचे उगम दाखविले आहेत. पण हिंदुस्थानी, गुजराथी, कानडी, तामिळ, तेलगु, पोर्तुगीज इ. भाषातून आलेल्या शब्दाविषयीं पूर्ण मौनच धरलें आहे.

मराठी भाषेंतल्या शब्दकोशासबधानें आतापर्यंत जे ठळक ठळक प्रयत्न झाले त्याचे स्वरूप कशा प्रकारचे होते ते यावरून दिसून येईल. इग्रजी भाषेच्या उत्तम कोशाचीं उदाहरणे डोळ्यापुढें असल्यामुळें वर सागितलेले कोश आपापल्यापरी चागले असताहि मार्मिक वाचकाच्या डोळ्यात ते भरत नाहींत, आणि दुर्दैवाची गोष्ट ही आहे कीं, राजाश्रयाच्या अभावामुळे किंवा मातृभाषेविषयींच्या आमच्या अनास्थेमुळें अथवा दोन्ही कारणाचा सयोग होऊन म्हणा, या कोशात सुधारणा करण्याचे तर राहोच, पण त्याचें पुनर्मुद्रण करण्याचें सुद्धा काम आतापर्यंत कोणीं केलें नाहीं. त्यामुळें हे जुने कोश सगळे दुर्मिळ होऊन जुन्या मराठी ग्रथाचें आस्थापूर्वक अध्ययन करणाराला त्या त्या ग्रथातल्या टीपावरच सर्वथा अवलबून राहण्याची पाळी आली, व टीपा देणाऱ्याच्या हातून अनेक वेळा अक्षम्य चुका घडत

असतात ही गोष्ट लक्षात घेतली म्हणजे असल्या टीपाच्या द्वारें मिळविण्यात येणारें जुन्या मराठी भाषेचे ज्ञान कशा प्रकारचे असते ते वेगळे सागण्याची आवश्यकता नाहीं. प्रस्तुत लेखकाने या गोष्टीचा स्वतः पूर्ण अनुभव घेतला असल्यामुळेंच प्रस्तुत कोश तयार करण्याची बुद्धि त्याला झाली. सन १९०८सालीं त्यानें ज्ञानेश्वरी व एकनाथी भागवत या ग्रथाचे विशेष आस्थापूर्वक अध्ययन करण्यास सुरुवात केली, व या ग्रथाच्या निरनिराळ्या प्रति ताडून पाहून त्यातल्या कठिण शब्दावरच्या टीपा पाहिल्या. त्यामुळे अर्थाचा खुलासा तर झाला नाहींच, पण उलट त्या शब्दाच्या अर्थासबधाने डोक्यात इतका घोटाळा माजला कीं, काहीं पुसू नये ! जुन्या मराठी ग्रथाच्या अध्ययनात येणारी ही मोठी धोंड हरप्रयत्नाने दूर करण्याचा सकल्प तेव्हाच त्याने केला, व पाचसात वर्षात आपले सारें तनमनधन या विषयाकडे लावून डॉ. सर रामकृष्ण भाडारकर, रा. ब. महाजनि, गणपतराव आगाशे, हरिभाऊ आपटे, हरिभक्तिपरायण विष्णुबोवा जोग, कलकत्त्याचे दीनानाथ विष्णु माडगावकर प्रभृति विद्वानापुढे आपल्या शका माडून आणि त्याचेकडून पुष्कळ शब्दाचे खरे अर्थ मिळवून, व त्याचप्रमाणें तुकाराम सोसायटीचे दप्तर चाळून जुन्या मराठी शब्दाचा कोश स्वतःच्या उपयोगार्थ तयार केला. इतक्या परिश्रमाने तयार केलेल्या कोशाचा फायदा आपल्या महाराष्ट्रीय बधुभगिनींनाहि मिळावा म्हणून तो छापून काढण्यासाठी इदूरच्या माझ्या अनेक मित्रानीं फार आग्रहाच्या सूचना केल्या, पण द्रव्यानुकूलतेच्या अभावीं हा कोश अनेक वर्षें तसाच पडून राहिला होता. पुढे शक्य तितकें मराठी भाषेच्या द्वारेंच शिक्षण देण्याविषयींची चळवळ महाराष्ट्रात जोराने सुरू झाली, तेव्हा अशा चळवळीविषयीं सक्रिय सहानुभूति दाखविण्याचा उत्तम मार्ग म्हणजे या कोशात अलीकडचेहि शब्द घालून त्याला आजतागाईत सपूर्ण करून सोडणें हा होय असे मनाने घेतले व त्या दिशेने काम करण्यास मी एकदम जोराने लागलो. त्याचे हे दृश्य फळ आज महाराष्ट्रीय बधुभगिनींपुढे मी अत्यादरपूर्वक ठेवीत आहें.

'कर्मण्येवाधिकारस्ते' या भगवदुक्तीवर पूर्ण श्रद्धा ठेवून काम केल्यानें त्या कामाची सागता करण्याचा भार परमेश्वरावर कसा पडतो व त्यामुळे त्या कार्याच्या आड येणाऱ्या महत्सकटाचाहि कसा अकल्पित रीतीने परिहार होतो ते या कोशाच्या संबधात माझ्या अनुभवाला पूर्णपणे आले आहे. हा कोश तयार होत असता नानाप्रकारच्या प्रापचिक व दैवी आपत्ति माझ्यावर आल्या. दोनदा तर शारीरिक व्याधींनीं अगदीं आसन्नमरणस्थिति प्राप्त झाली होती. तथापि माझ्या हातून ही मराठी भाषेची सेवा घडावी असा ईश्वरी सकल्पच होता, म्हणून मी

त्या दुर्धर सकटातूनहि पार पडलो. हीच मनाची प्रबळ भावना हें महत्कार्य तडीस जाण्यास बहुताशीं कारण झाली आहे.

मराठी भाषेच्या वैभवाला शोभण्यासारखा व अव्यग असा हा कोश नाहीं हें मी पूर्णपणे जाणून आहे. तसा कोश करण्यास लागणारे बुद्धिवैभवादि सामर्थ्यहि माझे ठायीं नाहीं हें मी कबूल करतों. तथापि मराठी भाषेचा सर्वांगसुदर कोश व्हावा अशी महाराष्ट्राची इच्छा आज अनेक वर्षे **विविधज्ञानविस्तारा**सारख्या सुप्रतिष्ठित मासिकाच्या द्वारें अनेकवेळा व्यक्त झाली असताहि हे अत्यत परिश्रमाचें, जबाबदारीचे, दीर्घोद्योगाचे व खर्चाचे काम हातीं घेण्यास कोणी तयार होईना. तेव्हा सर्वांगसुदर व आदर्शभूत कोश राहो, पण निदान मध्यम प्रतीच्या व तात्पुरती गरज भागविणाऱ्या कोशाचा कच्चा खर्डा तरी विद्वज्जनापुढे माडावा अशा बुद्धीनेच हें कार्य हातीं घेऊन व आपल्या आयुष्यातला सारा व्यासग व इतिकर्तव्य हेंच अशा दृष्टीने सारे तनमनधन त्याकडे लावून मी हे कार्य आज ८।१० वर्षे केलें आहे. आपल्या मराठी भाषेचा आदर्श–कोश कोणी करावयाचा झाला तर माझ्या मते तो असा व्हावयास पाहिजे—

१ आदर्श–कोशात व्यवहाराच्या भिन्नभिन्न शाखांतले झाडून सारे मराठी शब्द तर यावेच, पण याशिवाय जुने वाङ्मय, ताम्रपट, शिलालेख याच्यातले अप्रसिद्ध शब्द, ऐतिहासिक कागदपत्रे, बखरी, सनदा, निवाडपत्रें वगैरेतले शब्द व त्याचप्रमाणे नवे जुने सर्व पारिभाषिक शब्दहि अतर्भूत व्हावे.

२ जुन्या शब्दाच्या स्वरूपात नवीन लेखनपद्धतीप्रमाणे फिरवाफिरव न करता ते शब्द मूळच्या स्वरूपातच ठेवावे.

३ शक्य तितक्या शब्दाची सर्वमान्य झालेली व्युत्पत्ति कोशात यावी. वादग्रस्त असलेली व्युत्पत्ति कोशाच्या परिशिष्टात द्यावी. परक्या भाषेतून आलेल्या शब्दाचे त्या त्या भाषेत मूळ रूप कोणते होतें तेहि सर्वाना कळण्यासाठीं बालबोध लिपींत द्यावें.

४ व्युत्पत्तीच्या पुढे त्या शब्दाचे व्याकरण म्हणजे शब्दाची जात व लिंग हीं द्यावीं.

५ त्यापुढे शब्दाचे अर्थ पुढील क्रमाने द्यावे—१ व्युत्पत्त्यर्थ, २ व्याख्या किंवा विस्तृत रूढ अर्थ, ३ पर्याय शब्द, ४ लाक्षणिक, आलकारिक व व्यग्यार्थ, ५ शब्दासबधाची पौराणिक, ऐतिहासिक व अवातर माहिती, ६ सप्रदाय व म्हणी, ७ सामासिक शब्द, ८ तत्सदृश किंवा विरोधी शब्द (अर्थाच्या कम-जास्त छायासह).

वेब्स्टरसारखा बृहत् मराठी कोश करताना हा आदर्श दृष्टीपुढें ठेवणें शक्य आहे. असा बृहत्कोश करण्याचे काम माझ्यासारख्या क्षुद्र व्यक्तीच्या आवाक्या-बाहेरचें असल्यामुळे व प्रस्तुतसारख्या आटोपशीर कोशात इतक्या गोष्टींचा समावेश करणें अशक्य असल्यामुळे वरील ८ कलमापैकीं कित्येक कलमाना या कोशात फांटा द्यावा लागला, पण बाकीचीं कलमे शक्य तितक्या प्रकारें पाळण्यात आलीं आहेत असें दिसून येईल.

कोशात प्रादेशिक म्हणजे विशिष्ट प्रातातच रूढ असलेले शब्द द्यावे कीं न द्यावे या सबधानें मतभेद होण्याचा सभव आहे. कित्येक चागल्या उत्कृष्ट इंग्रजी कोशातून प्रादेशिक इग्रजी शब्द दिलेले नाहींत, कित्येकात आहेत. माझी स्वतः-ची अशी समजूत आहे की, शक्य असेल तर निदान ठळक तरी प्रादेशिक शब्द अवश्य द्यावेत. मोलस्वर्थच्या कोशात असे काहीं शब्द दिले आहेत. मीहि या कोशासाठीं गोमातक, कोकण, सावतवाडी, नागपूर, वऱ्हाड, कारवार, मालवण, खानदेश, माळवा, कोल्हापूर इ. प्रातातले ठळक प्रादेशिक शब्द मुद्दाम आणवून घातले आहेत. स्थलसकोचामुळें या सगळया शब्दाना जोडून प्राताचें नाव देता आलें नाहीं. तथापि काहीं शब्दाचे प्रात स्पष्टपणे निर्दिष्ट केलेले आढळतील.

प्रस्तुत कोशात अनेक व्यगे आहेत तीं माझीं मला दिसत आहेत. काहीं सख्यावाचक शब्द, औषधें, वनस्पति, प्राणी, खाद्य पदार्थ इ चीं वर्णने मला स्थलसकोचास्तव देता आलीं नाहींत. व्युत्पत्तीकडेहि मला विशेषसे लक्ष देता आलें नाहीं. जुन्या प्राकृत शब्दाचे निरनिराळे अर्थ देताना ज्ञानेश्वरी, भागवत, दासबोध, गीतार्णव इ. ग्रथातलीं अवतरणे देण्याच्या ऐवजीं त्याच्या नुसत्या स्थलनिर्देशावरच मीं काम भागवून नेलें आहे. घोडा, कुत्रा, इ सामान्य व सोप्या मराठी शब्दाचे अर्थ त्याहून सोप्या व आबालवृद्धास परिचित अशा शब्दानीं न देता आल्यामुळे मूळ शब्दाचे सस्कृत पर्याय देण्यावाचून गत्यतर नव्हतें. सुमारे पाच सहा हजार प्रचलित शब्दाचे अर्थ कोठेहि लिहिलेले आयते न मिळाल्यामुळे मला ते नव्यानेच यथामति जुळवून घालावे लागले आहेत. ऐतिहासिक कागदपत्रातून अरबी, फारशी, उर्दू व इग्रजी शब्दाचे हातपाय मोडून इतके विचित्र अपभ्रश केलेले आढळले कीं, मूळचे शब्द कोणते असावे हें त्या भाषेच्या अभिज्ञासमुद्धा ओळखण्यास महत्प्रयास पडले, व तासचे तास खटपट करूनहि शेवटीं कित्येक शब्द ओळखता आले नाहींत, व त्याचा अर्थहि लागला नाहीं. काहीं तरी अदाजानें अर्थ देण्यापेक्षा असे शब्द गाळून टाकणेच मला योग्य दिसले म्हणून ते शब्द दिले नाहींत. साराश, माझ्या या कोशात सर्व

प्रकारचीं व्यंगे राहिलीं आहेत हें माझें मनच मला सांगते आहे. पण माझ्या सारख्या रुग्ण, अल्पज्ञ व निर्धन माणसाला जेवढे काहीं करणे शक्य होतें तेवढें करून मीं हा कोश—नव्हे, कोशाचा कच्चा खर्डा—विद्वानाच्या पुढे माडला आहे. त्यानीं त्यातल्या हव्या तेवढ्या चुका काढून मला कळवाव्या, व व्यगे दाखवून ती भरून काढण्याचे उपायहि कृपा करून सुचवावे म्हणजे पुढच्या आवृत्तीच्या वेळीं मला फार उपयोग होईल. कारण, हा दुसऱ्या आवृत्तीचा सुयोग लवकरच येईल असा रंग दिसत आहे.

कोशरचनेचें काम अतिशय दगदगीचे, किचकट व जोखमीचे असते. तें करण्याची माझी खरोखर पात्रता नसताहि दुसरा कोणी अधिक योग्यतेचा मनुष्य तें करीना, येवढ्याचसाठीं मी ते करण्यास धजलो व सर्व तऱ्हेच्या अडचणी सोसून आणि बारीकसारीक गोष्टीसुद्धा स्वतः करून यथामति आणि यथाशक्ति ते पार पाडलें. पण बिनचूक, सुदर प्रकारे व लवकर छापून काढण्यास एखाद्या मोठ्या छापखान्याचे साह्य मिळणे अवश्य होतें. ते मला मिळविता आले नाहीं. म्हणून तीन निरनिराळ्या छापखान्यात काम वाटून द्यावे लागलें. कोशाचे तीन खड करून प्रत्येकाला पृष्ठाक निरनिराळे देण्यातले इगित हे आहे. कोशरचनेच्या कामीं माझी असहायता व मुद्रणाच्या कामीं पराधीनता या दोन्ही कारणामुळे पुस्तकात दोषाची रेलचेल झालेली आहे. छापखान्यातल्या भूतानींहि जागोजाग पुष्कळ धुमाकूळ घातला आहे. पण माझे अगतिकत्व हे त्याचे खरे कारण लक्षात घेऊन सुज्ञ वाचक क्षमा करतील अशी आशा करतो.

शेवटीं, या कोशरचनेच्या कामीं आजपर्यंत निघालेले सस्कृत, मराठी, इग्रजी, अरबी, फारशी, उर्दू, हिंदी, गुजराथी व बगाली शब्दकोश याची व त्याचप्रमाणे निरनिराळ्या विषयावर झालेले मराठी ग्रथ याची अतिशय मोठी मदत झाली आहे, व या सर्व कोशकर्त्याचे व ग्रथकाराचे आभार मानणे हें माझे पहिले कर्तव्य आहे. त्याचप्रमाणे मला प्रोत्साहन व प्रत्यक्ष साह्य देणाऱ्या इतर मडळींचे मनःपूर्वक आभार मानल्यावाचून माझ्यानें राहवत नाहीं. त्यानीं साह्य केलें तें अगदीं निरपेक्षपणे केले आणि माझ्या मनातील त्याच्याविषयीचा आदर व कृतज्ञताबुद्धि शाब्दिक आभारप्रदर्शनाने फारच अल्पाशाने व्यक्त होणार आहे. तथापि कर्तव्य व शिष्टाचार म्हणून मला तें केलें पाहिजे. विद्वन्मुकुटमणि डॉ. सर रामकृष्ण भाडारकर, रा. ब. विष्णु मोरेश्वर महाजनि, प. वा. दीनानाथ विष्णु माडगावकर, हरिभाऊ आपटे व गणपतराव आगाशे या मडळींनीं आपला अमूल्य वेळ खर्चून जुन्या मराठी शब्दाचे अर्थ उलगडून सागितले, माझे सहा-

ध्यायी प. वा. प्रिन्सिपाल वासुदेवराव पटवर्धन यांनीं तुकाराम सोसायटीचें दप्तर मला पाहूं दिले, मुनशी चंडिकाप्रसाद, मौलवी फैजुद्दिन अहमद व इंदूरचे पंडित नानाजी केशव यानीं अरबी, फारशी, उर्दू व हिंदी शब्दाचे अर्थ लावण्यात फार परिश्रम केल्यामुळे मराठी ऐतिहासिक कागदपत्रातल्या शेकडो अपरिचित शब्दावर प्रथमच प्रकाश पडला आहे. वैकुंठवासी ह. भ. विष्णुबोवा जोग, रा. केशवराव देशमुख व रा. माधवराव देशमुख याचीहि जुन्या शब्दाचे सांप्रदायिक अर्थ देण्याचे कामीं मोठी मदत झाली. त्याबद्दल त्याचे आभार मानावे तेवढे थोडे होणार आहेत. माझ्या कोशात चांगुलपणाचा जो भाग असेल त्याचे श्रेय अर्थात् या विद्वान् मंडळींकडे आहे. दोषाचा अधिकारी मात्र मी एकटाच आहे हें सांगावयास नकोच.

प्रो. दत्तो वामन पोतदार, प्रो. लक्ष्मणशास्त्री लेले, रा. मंगेश रामकृष्ण तेलंग, रा. आनंदराव सोहिरोबा तेलंग, रा. गोविंद सखाराम सरदेसाई, रा. आनंदराव कृष्णाजी टेकाडे, रा. वामन चिंतामण देव, रा. एम्. के. नाडकर्णी, माझे ज्येष्ठ बंधु ती० दत्तात्रय गोविंद आपटे (उमरावती), रा. गंगाधर नारायण सहस्रबुद्धे, रा. व्यंकटेश नारायण सहस्रबुद्धे, रा. रामचंद्र मोरेश्वर साने, रा. गणेश सीताराम मराठे, रा. पा. वि देसाई, रा. दत्तात्रय केशव जोशी, रा. बाळकृष्ण नारायण देव, रा. कृष्णाजी शंकर दीक्षित व रा. नरहरि रघुनाथ फाटक इ. गृहस्थानीं नानाप्रकारे मला मदत केली टिळक महाविद्यालयातले माझे शिष्य रा. गोडसे यानीं लेखकाचे काम फार आस्थापूर्वक केले. या सर्वांचे मी मनःपूर्वक आभार मानतो आणि ही माझी अल्पस्वल्प सेवा माझ्या महाराष्ट्रबंधुभगिनींनी प्रेमाने गोड करून घ्यावी अशी प्रार्थना करून ही लेखणी खालीं ठेवतो

आनंदकार्यालय,
पुणे, माघ शुद्ध ८ शके १८४२.

वासुदेव गोविंद आपटे

तिसऱ्या आवृत्तीसंबंधीं निवेदन

कै. वासुदेव गोविद आपटे याच्या ‘ मराठी शब्दरत्नाकारा ’ ची पहिली आवृत्ति १९२० सालीं प्रसिद्ध झाली. त्यावेळीं आपल्या डोळ्यापुढे बहुसख्य अशा अभ्यासकाचा एक वर्ग कल्पून त्यानीं या शब्दकोशाला त्या दृष्टीने शक्य तेवढे पूर्णत्व देण्याचा प्रयत्न केला होता. या कोशाचे स्वागत जनतेने फार उत्तम प्रकारें केले. त्याच्या हयातींतच पहिली आवृत्ति सपत आली होती. परतु ती सुधारून वाढविण्याचे अगोदरच दुर्दैवाने १९३० सालीं त्याचे देहावसान झाले ! यानतर दुसरेच वर्षी ‘ मराठी शब्दरत्नाकरा ’ ची दुसरी आवृत्ति प्रसिद्ध झाली. या आवृत्तींत नवे शब्द घालून ती ‘ अद्यावत् ’ करण्यासाठीं कै. प्रो. लक्ष्मणशास्त्री लेले याना आनदकार्यालयाच्या विश्वस्तानीं विनति केली. कै. आपटे याचा व लेल्याचा स्नेह होता. प्रा. लेले स्वतः संस्कृत व मराठी भाषाचे रसिक पडित आणि लोकप्रिय प्राध्यापक होते. स्नेहाचे कर्तव्य आणि हौसेचे काम दोन्ही दृष्टींनीं विश्वस्ताच्या विनतीला कै. लेले यानीं तात्काळ होकार दिला आणि ‘ मराठी शब्दरत्नाकर ’ तपासून व गरज होती तेथें शुद्ध करून त्यानीं त्यात १५०० शब्दाची भर घातली ती दुसरी आवृत्ति सपून आज ही तिसरी आवृत्ति परमेश्वरकृपेने प्रसिद्ध होत आहे. यात सुमारे ४५०० शब्दाची भर घालून मराठी अभ्यासकाच्या हातीं ती देण्यात येत आहे.

‘ मराठी शब्दरत्नाकर ’ हे वासुदेवरावाचे एक मोठें स्मारक आहे या स्मारकाचा जीर्णोद्धार करून काहींसे नव्या स्वरूपात ते पुढे आणावे असें आनद-कार्यालयाच्या विश्वस्तानीं योजिले आणि माझ्याकडे तें काम सोपविलें. कै. आपट्याचा वाङ्मयीन वारस या नात्याने मींच ते काम करणे उचित आहे असें विश्वस्ताना वाटणें साहजिक होते. या कामासाठीं माझ्याहून अधिक लायक माणसे महाराष्ट्रात पुष्कळच आहेत. तथापि वासुदेवरावाचा अन्तेवासी होण्याचे जें भाग्य मला लाभले त्याची भर पडून माझें पारडे जड झालें इतकेंच. अर्थात् यात वांटणारा अभिमान व आनद मी लपवू इच्छित नाहीं. पण ‘ अहकाराचा वारा ’ मात्र मला मुळींच लागलेला नाहीं, हें नम्रपणे सागू इच्छितों. आत्म-विश्वासावर कुणी अहकाराचा आरोप करू नये एवढीच इच्छा.

विश्वस्तानीं दिलेला आदेश स्वीकारताना मी प्रथम काहींसा गोंधळलों होतों हें सागण्यास मला सकोच वाटत नाहीं. परतु नंतर हा गोंधळ दूर झाला. आपण ज्याच्या गादीवर बसलों आहों त्याची पुण्याई आपल्या मागे आहे हा विश्वास होताच. कै. वासुदेवराव आपटे याच्या हाताखालीं दोन वर्षें मी होतों. तेवढ्या अवधींत आपल्या कोशरचनेविषयीं त्यानीं मला पुष्कळ सागितलें होतें. त्याप्रमाणे ‘ शब्दरत्नाकरा ’ ची दुरुस्तीहि माझ्यासमोर ते कित्येकदा करीत आणि तत्सबधीं दिशा समजून देत. तेव्हा या कार्याची अटकळ मला होती. शिवाय कुठल्याही कार्याला लागेल तेवढी मदत करणारे विद्वान् व प्रेमळ मित्र भोंवतीं असल्याने मी निश्चिंत होतों. त्यातून हे अवघड कोशकार्य सर्व उभेच होतें. चिरेबदी इमला आहे, त्यात फक्त कुठे डागडुजी करावयाची, कुठें एकादी खोली बाधायची, तर कुठे भित घालून एखादे दालन तयार करावयाचे एवढीच कामगिरी माझ्याकडे होती. तेवढी मी शक्य तेवढ्या परिश्रमपूर्वक केली हें समाधान प्रकट केल्याशिवाय राहवत नाहीं.

‘ मराठी शब्दरत्नाकरा ’ ची ही तिसरी आवृत्ति तयार करताना मी काम कसे व कोणत्या पद्धतीने केले याचे वाङ्मयप्रेमी बाधवापुढे निवेदन करणे मला अगत्याचे वाटते. ‘ शब्दकोशा ’ चे प्रचड असे सहासात खड हा मुख्य आधार होता. ‘ मानसशास्त्र-परिभाषा-कोश, ’ ‘ फार्शी मराठी-कोश, ’ ‘ शास्त्रीय परिभाषा-कोश ’ इ० विशिष्ट शाखाच्या सूक्ष्म अभ्यासासाठीं रचलेले कोश आहेत. आता डॉ. रघुवीर याचे तर अखिल राष्ट्रीय भूमिकेवरून विराट काम चालू आहे. या कोशापैकीं बहुतेक सर्व कोशाचा परामर्ष घेऊन ‘ मराठी शब्द-रत्नाकार ’ मी प्रथम तपासला. नजरचुकीने गळलेले ठळक शब्द घालून काहीं स्थूल पारिभाषिक शब्द ‘ रत्नाकरा ’ त घातले. इग्रजी भाषेचें दडपण आज बरेच कमी झाले आहे. आता देशी भाषातून सर्व व्यवहार चालावेत ही कल्पना विशेष दृढमूल झाली आहे. अर्थात् देशी भाषामध्ये इग्रजी व तत्सम शब्दाना स्वदेशी पर्यायशब्द निर्माण करण्याचे प्रयत्न सुरू आहेत. महाराष्ट्र साहित्य परि-षदेनें या कामासाठीं विद्वानाचे एक परिभाषा मडळ नेमले असून त्याचे कार्य पुष्कळच प्रगत झाले आहे. या मडळाने निर्मिलेले शब्द पाहून त्यातले जरूर ते शब्द मीं ‘ रत्नाकरा ’ त अतर्भूत करून घेतले, मात्र या सर्व भाडाराचा उपयोग करताना ‘ शब्दरत्नाकर ’ हा कोश मध्यम अभ्यासकाकरिता आहे, त्याची शब्द-सख्या अमुक एका मर्यादेपर्यंतच वाढविली पाहिजे (कारण त्याचा आकार प्रचंड करून मध्यम स्थितींतल्या लोकाना त्याची किंमत न झेपेल एवढी करणे योग्य

नाहीं.) आणि सूक्ष्म अभ्यासासाठीं असलेल्या इतर विद्वत्ताप्रचुर कोशांवर आक्रमण होता कामा नये. हीं सर्व अवधाने मीं पाळलीं.

या कोशाची दुसरी आवृत्ति प्रसिद्ध झाल्यानतर गेल्या २०–२२ वर्षात विविध प्रकारचे व शैलीदार वाङ्मय प्रसिद्ध झालें. सगीत, क्रीडा, मृगया, नाट्य, नृत्य इ. अनेक विषयावर पुस्तकें निघालीं. राजकीय वाङ्मयहि बरेच निर्माण झाले. ग्रामीण जीवनाला ललित-वाङ्मयात प्रमुख स्थान मिळाल्यामुळे बोलींतले अनेक शब्द साहित्यात आले. या नवीन व ढगदार साहित्याचें सूक्ष्म वाचन करून त्यातले सर्वसमत होण्यासारखे शब्द मी निवडले. वृत्तपत्रीय वाङ्मयातहि बरीच क्राति झाली आहे. भाषाशुद्धीची चळवळ जरी सपूर्णपणे यशस्वी झाली नाहीं तरी तिला काही अनुयायी लाभले आणि बरेवाईट अनेक शब्द रूढ करण्याचा त्यानीं प्रयत्न केला. यापैकीं नेहमीं आढळणाऱ्या शब्दाना फारसा पात्रापात्रविचार न करता मी 'शब्दरत्नाकरा'त स्थान दिले आहे. अशा रीतीनें कोशाची उपयुक्तता वाढवून त्याला आजतागायतपणा आणण्याची कोशीस मीं केली आहे.

या सर्व खटाटोपामध्ये 'शब्दरत्नाकरा'वर मला सर्वत्र सचार करावा लागला. खुद्द कै. आपट्यानीं कांहीं विशिष्ट ध्येय ठेवून हा कोश तयार केला. त्या ध्येयाचे पालन करण्यात कसूर होऊ नये हे अवधान मी राखले आहे. गेल्या दोन तपात मराठीच्या ललित आणि गभीर दोन्ही अगाची पुष्कळ वाढ झाली आहे. त्याचप्रमाणे अनेक भाषाविषयक सिद्धात चर्चिले जाऊन काहीं मतप्रणालि तयार झाल्या आहेत. विद्यापीठात मराठीला मानाचे स्थान मिळाल्यानतर साहजिकच अभ्यास अधिक आस्थापूर्वक होऊ लागला. पदवीप्रबधासाठीं अभ्यासकानीं निरनिराळे विषय घेतल्यानें साहित्यतत्त्वाविषयीं आणि भाषाशास्त्राविषयीं उत्कट विचार होत चालला आहे. कै. आपटे यानीं मराठी भाषेचा उगम आणि विकास यासबधीं जे लिहिले होतें त्यानतर आता पुष्कळच सशोधन झाले आहे. या सर्व पसाऱ्यातील काहीं प्रश्नाची चर्चा सामान्य रसिकास उपयुक्त व उद्बोधक ठरेल म्हणून मी शेवटीं जोडलेल्या "शब्दसिद्धि आणि भाषासौंदर्य" या निबधात केली आहे, ती पाहावी अशी आग्रहाची विनति आहे. कोशाचा उपयोग करतानाच नव्हे तर साहित्याविषयींचा सौंदर्यवादी दृष्टिकोन प्रथमपासूनच तयार करण्यासाठींहि तरुण अभ्यासकाना शेवटचे दोन निबध मार्गदर्शक ठरतील.

कुठलेहि चागलें वाङ्मय तयार होईपर्यंत तें लेखकाच्या किंवा संपादकाच्या मालकीचे असते. तें तयार होऊन प्रसिद्ध झाले कीं समाजाचा त्यावर सामुदायिक हक्क प्रस्थापित होतो. कोशाला तर हे विशेषच लागू पडेल आणि म्हणूनच आपल्या मायबोलीच्या उपासनेचें मुख्य उपकरण म्हणून याकडे भाषेच्या विद्यार्थ्यांनीं आपलेपणाने पाहिले पाहिजे. हा कोश पडिताकरिता नाहीं अथवा विशिष्ट अभ्यासाच्या तडीपार जाण्यासहि तो सहाय्यक होणार नाहीं. त्यासाठीं सुदैवाने इतर मोठे कोश आता तयार झाले आहेत. तरीहि सामान्य वाचक, महाविद्यालयातले विद्यार्थी, माध्यमिक शाळा व अध्यापन-विद्यालयें यातले शिक्षक-प्राध्यापक इ० ची गरज भागविण्यास तो पूर्ण समर्थ होईल असा विश्वास आहे.

जिवत भाषेतला शब्दकोश पूर्णपणे ‘ अद्ययावत् ’ कसा होईल ? कारण स्थूलमुद्रितात नवा शब्द बसविला तरी फर्मा छापून वाळेपर्यंतहि त्यात बसण्या-सारखा एकादा नवा शब्द आढळेल. ‘शब्दरत्नाकर’ हातीं आल्यानतर साक्षेपी अभ्यासकानीं त्यातल्या उणीवा दिसल्यास व त्यात अतर्भूत करण्यासारखे नवे शब्द आढळल्यास जरूर कळवावेत. पुढील सस्करणाचे वेळीं सपादकास या सूचनाचा खास उपयोग होईल असो शेवटीं मुख्य काम ऋणनिर्देशाचे. ज्याच्या ग्रथामुळें प्रस्तुत कोश ‘ अद्ययावत् ’ करता आला त्या ग्रथकाराना श्रेयाचा मोठा वाटा द्यावा लागेल. साधनसामुग्री जमविण्यासाठीं महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या मडळींनी फारच श्रम घेतले. येथील प्रसिद्ध प्रकाशक श्री. अनतराव कुलकर्णी स्नेहाखातर दिली ती तसदी नेहमी सोसतात. ‘अभिनव पुस्तक मदिरा’ चाहि मी फायदा घेतला. मित्र० प्रा. निरतर याना तर मी विशेष त्रास दिला व तो त्यानीं सानद सोसला. प्रा. श्री. म माटे, प्रा. डॉ. वाटवे, प्रा. ग. ह. रानडे, प्रा. श्री. के. क्षीरसागर, रा. केशवराव भोळे, प्रा. दे. द. वाडेकर, प्रा. वा. दा. गोखले, रा. डब्ल्यू. जी. गोडबोले, श्री. चि. ग. कर्वे इ. विद्वान् मित्रानीं चर्चा करून, पुस्तके पुरवून, प्रोत्साहन देऊन अनेक तऱ्हानी हातभार लाविला. त्याच्या सक्रिय साह्याचे अभावीं मला काहींच करता आले नसते. अ. वि. गृहाच्या मुद्रणालयावर तर छपाईची मुख्य मदार होती. केवळ व्यावसायिक दृष्टि न ठेवता आस्थेवाईक-पणें त्यानीं मुद्रणाचे प्रचड काम उरकले. माझे युवक मित्र रा. बर्वे, रा. चौगुले आणि रा. बोकील ह्यानीं हार्दिक सहकार्य करून कामाचा बोजा हलका केला. आनंद कार्यालयाचे कारकून रा. देशमुख याचीहि मदत झाली. तेव्हा या सर्व लहानथोर मित्राचें ऋण सहर्ष व कृतज्ञतापूर्वक मी मान्य करतों.

शेवटीं आनद कार्यालयाचे विश्वस्त श्री. गोपाळराव जोशी आणि आनद मुद्रणालयाचे तरुण मालक श्री. यशवतराव जोशी या पितापुत्रानीं प्रस्तुत कोश निर्दोष व्हावा यासाठीं जिवापाड श्रम घेतले हे सागणे अत्यावश्यक आहे. या कोशात बरीच निर्दोषता येण्यास या दोघाचे निरलस व साक्षेपी पर्यवेक्षणच मुख्यतः कारण झाले. कै. आपट्याच्या ह्या वाङ्मयीन स्मारकाचा जीर्णोद्धार झाला याबद्दल आम्हा तिघाना व विश्वस्ताना जो आनद होत आहे त्याची कल्पना श्रद्धाजीवि रसिकास खास येईल. मूळ ' शब्दरत्नाकरा 'तले काहींहि न गाळतां त्यात सुमारे साडेचार हजार नवीन शब्द आणि एकदोन प्रबध घालून तो जनताजनार्दनास सादर केला आहे. या उपायनाचा तो मागीलप्रमाणे प्रेमपूर्वक स्वीकार करो ही प्रार्थना !

आनदकार्यालय पुणे २
दि. २९।११।५२
माधव जूलियन्-स्मृतिदिन

गोपीनाथ तळवलकर

कै. वासुदेव गोविंद आपटे

(चरित्र आणि वाङ्मयकार्य)

---

१ : चरित्र

एखाद्या घराण्याला निसर्ग मोठ्या खुशीनें व मोकळ्या मुठीने आपल्या जवळच्या बहुमोल देणग्या देतो. आपटे हे घराणें अशापैकींच एक आहे. स्थानिक स्वराज्य, विज्ञान, वाङ्मय, व्यापार, कला इ. अनेक क्षेत्रात बिनीच्या माणसात आपटे मडळी चमकताना दिसतात. वाङ्मयातहि कोश, कथा, पत्रपाडित्य, नाट्य, बालवाङ्मय, प्रबध इ. अनेक शाखात आपटे यानीं घातलेली भर मोलाची ठरेल. या प्रभावळींत कै. वासुदेव गोविंद आपटे याचे नाव अविस्मरणीय आहे. आपल्या ५९ वर्षांच्या आयुष्यात त्यानीं विविध प्रकारचे सत्वगुणयुक्त वाङ्मय निर्माण केले. त्याच्या वाङ्मयीन व्यापाचे वर्णन सुप्रसिद्ध विद्वान् श्री. नानासाहेब चाफेकर यानी थोडक्यात पण समर्पक रीतीने केले आहे. ते म्हणतात—

> " कविता आणि नाटकेखेरीज करून त्याची लेखणी बहुतेक सर्व विषयावर चाललेली आहे त्यानीं कादबऱ्या लिहिल्या आहेत. इतिहास प्रसिद्ध केले आहेत. पुराणाचे सार काढलें आहे. स्मृतिग्रथाचा मराठी मुलाना परिचय करून दिला आहे. राजकारणहि त्यानीं आपल्या कक्षेंत समाविष्ट करून घेतले आहे. वर्तमानपत्र व मासिक याचाहि त्याना अनुभव आहे. "
>
> (विविधज्ञानविस्तार, सप्टेंबर १९२६)

आणि हें सर्व प्रकृति आणि परिस्थिति याची विशेष अनुकूलता नसताना वासुदेवरावानीं केलें हे लक्षात ठेविले पाहिजे. " आपले काम ज्याला सापडलें तो धन्य होय. '' असें कार्लाईल म्हणतो, या दृष्टीनें वासुदेवरावाचें जीवन कृतार्थ झाले असें म्हणता येईल. कारण आपल्या विशिष्ट शक्ति आणि मर्यादा ओळखून त्यानीं जीवनाचा शक्य तेवढा सदुपयोग केला आणि आबालवृद्धाचे रजन व उद्बोधन करील असें विपुल वाङ्मय प्रसिद्ध केले. त्या सर्वांचा परामर्ष घेण्यापूर्वी त्याच्या जीवनाचा स्थूल परिचय करून घेणे जरूर आहे.

बालपणींचा काळ

काहीं माणसें सुवर्णाचे गोकर्ण तोंडात धरून जन्मास येतात. कित्येकाना जन्मतः असे वैभव न मिळाले तरी त्याच्यावर काहीं योगायोगाने महत्पद लादले जाते. वासुदेवरावाचें असे काहींच झाले नाहीं. १८७१ मध्ये पूर्वखानदेश जिल्ह्यात धरणगाव येथें त्याचा जन्म झाला. वडील पोलिस खात्यात नोकर होते. चार मुली आणि तीन मुलगे एवढा ससार असल्याने ससाराची स्थिति ओढगस्तीचीच होती. वासुदेवरावाच्या बालपणीं त्याचे वडील निवर्तले. परंतु त्याची आई अत्यत कर्तबगार आणि नेकीची स्त्री होती. तिने मोठ्या धीराने प्रपचाचा गाडा हाकला. 'दुःखाअर्ती सुख' या कादंबरीत राधाबाईचे जे चित्र वासुदेवरावानीं रंगविले आहे ते त्याच्या मातोश्रींचेच प्रतिमान होय.

"घरात मीठभाकर खावी, पण ती स्वतःच्या कष्टाची खावी, कोणाचे देणे करू नये, असा उपदेश राधाबाई आपल्या मुलास नेहमीं करीत असत, आणि स्वतः तसे वागून दाखवीत हे त्यात विशेष होतें .. राधाबाईना मोठ्या लोकाच्या घरीं कामावाचून जाणे व त्याच्या खुशामती करीत बसणे बिलकुल आवडत नव्हतें. त्या आपल्या अगदीं जवळच्या नात्यातल्या पण श्रीमत माणसाशीं तुटून वागत गरिबाशीं मन मोकळे करून बोलत. एकादे वेळीं त्याच्या घरीं जात, किंवा त्याना आपल्या घरीं बोलावीत, पण श्रीमत आणि त्यातूनहि गोदूताईसारख्या गर्विष्ठ बायकाना तर, आपण जसे रक्तपित्याच्या ससर्गाला भिऊन त्याना टाळतो, तशा त्या टाळीत असत."

('दुःखाअती सुख' पृ. ३१२-१३.)

आपटे मडळींचा भडगाव येथे वाडा होता. तेथे राधाबाई मुलास घेऊन राहू लागल्या. वासुदेवरावाचें काहीं प्राथमिक शिक्षण या ठिकाणीं झाले. प्रथम शाळेला अर्धचद्र देण्याकडे त्याची प्रवृत्ति असे. त्या वयात ते एकातप्रिय होते. परतु नतर त्याचे मन शाळेत रमू लागले. 'हरिविजय' आणि 'भक्तिविजय' हे ग्रथ त्यानीं वयाच्या बाराव्या वर्षींच वाचले. कीर्तने ऐकावीं आणि घरीं भगिनींपुढें तीं तशींच वठवून दाखवावींत हा त्याचा बालवयात एक आवडता छद असे. त्याचबरोबर ते कावळा चिमणीच्या गोष्टी पाटीवर लिहून भगिनींना दाखवीत. पुढे उच्च इग्रजी शिक्षणाकरिता मुलाना घेऊन राधाबाई धुळ्यास आल्या. आणि मॅट्रिकपर्यंत वासुदेवरावानीं मजल मारली.

वाङ्मयसरितेचा उगम

धुळ्यास असतांना वासुदेवरावाच्या सुप्त वाङ्मयीन प्रतिभेला अंकुर फुटण्याचा मजेदार योग आला. तेथे एक नाटककपनी आली होती. त्या नाटक कपनीची नाटके पहावी अशी वासुदेवरावाची इच्छा असे, पण घरखर्चाची तोंड-मिळवणी जेथे कशीबशी व्हायची तेथे नाटकासाठीं पेसे कसे मिळावेत ? याचवेळीं वासुदेवरावाना असे आढळून आले कीं, ' नाटककार ' गणला गेलेला गृहस्थ नाटककपनींत फार आदरपूर्वक वागविला जातो. तेव्हा स्वतः त्यानीं एक नाटक रचले आणि ते नाटककपनीस दिले. या वाङ्मयकृतीची कपनीनें सभावना कशी केली हें जरी कळले नाहीं तरी ' नाटककार ' या प्रतिष्ठित नात्याने वासुदेवरावाना नाटकास जाता येऊ लागले या एकाच उदाहरणावरून वासुदेवरावाची उच्च नैसर्गिक अभिरुचि व वाङ्मयीन महत्त्वाकाक्षा स्पष्ट होते. वासुदेवरावाच्या वाङ्मयसरितेचा हा उगम मात्र कायमचाच लुप्त झाला आहे. ते नाटक उपलब्ध नाही. धुळे येथे रा. टकले नावाचे गृहस्थ होते. त्यानीं आपले स्नेही बळवतराव जोशी याच्या कन्येकरिता राधाबाईजवळ शब्द टाकला आणि वासुदेवरावाचे लग्न एका सुमुहूर्तावर बळवतरावाच्या कन्येशीं (काशीताईशीं) झाले.

प्रवेशपरीक्षा आणि पाहिलें वर्ष एवढ्याकरिता वासुदेवरावाना इदूर येथें रहावे लागले. रावजी जनार्दन भिडे हे प्रसिद्ध गृहस्थ आपटेबधूचे साह्यकारी झाले. वासुदेवरावाचे वडील बधु दत्तोपत याना देवास सस्थानात शिक्षकाची नोकरी लागल्यानें कुटुबाच्या खर्चाचा प्रश्न सुटला. पहिले वर्ष झाल्यानतर वासुदेवराव नागपुरास आले आणि १८९३ सालीं त्यानी बी. ए. ही पदवी मिळविली कॉलेजचा काल हा जीवनातील अत्यत रमणीय असा समजला जातो, पण वासुदेवरावाना त्या काळातहि जीवनाचा उपभोग असा घेता आला नाहीं. एकतर आर्थिक सुस्थिति नव्हती. दुसरे, त्या काळातच त्याना पोटाचा विकार जडला ! प्रो० वा ब. पटवर्धन, मोतीवुलासा असे सज्जन स्नेही त्याना याच काळात मिळाले आणि बगाली भाषेशीं त्याचा याच वेळीं परिचय जडला बगालीमुळें त्याना बी. ए. चे सस्कृत तर सोपे गेलेच पण मराठींतील बालवाङ्मयाची शाखाहि त्याना समृद्ध करता आली. बी. ए. झाल्यानतर त्याना सरकारी नोकरींत शिरतां आलें असतें. आणि ऐहिक वैभवाची परिसीमा सहज गाठता आली असती. त्याच्या कित्येक समकालिनानीं याच राजमार्गानें जाऊन अर्थ व

काम हे पुरुषार्थ भरपूर प्रमाणात मिळविले. पण वासुदेवरावाच्या अंतःकरणात ध्येयाची ज्योत तेवत होती. मेघाप्रमाणे सचय केलेले शिक्षण परत जनतेला द्यावें अशी त्याची मनोदेवता त्याना सागू लागली आणि म्हणून विद्येचें माहेरघर म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या पुण्यास ते आले व नूतन मराठी विद्यालयात त्यानीं नोकरी धरली.

साहित्याची साधना

लेखनाविषयीं वासुदेवरावाना प्रथमपासूनच हव्यास होता. १८९१ सालीं हरिभाऊ आपटे भाचीच्या लग्नासाठीं नागपुरास गेले असता वासुदेव-रावाची आणि त्याची ओळख झाली. पुण्यास आल्यानतर त्या ओळखीचे दाट स्नेहात रूपातर झाले. हरिभाऊ हे केवळ असामान्य प्रतिभेचे साहित्यिकच होते असें नाहीं तर स्फूर्तिदाते गुरु, मनमिळाऊ मित्र आणि प्रेमळ लोकसग्राहक होते हरिभाऊंच्यावर मृत्युलेख लिहिताना वासुदेवरावानी त्याच्याविषयीं वाटणारा गाढ प्रेमादर उत्कटतेनें व्यक्त केला आहे. ते म्हणतात —

> " मला लहानपणापासून लिहिण्यावाचण्याची फार हौस आहे, पण त्या हौसेच्या अकुराला हरिभाऊकडून प्रोत्साहन व योग्य वळण मिळालें नसतें तर कदाचित् तो अकुर जागच्याजागीं करपून गेला असता, किंवा मी भलत्याच दिशेकडे वळलो असतो. हरिभाऊच्या सहवासात आल्यानें मला लेखनाचे कार्मी स्फूर्ति व प्रेरणा मिळाली. इतकेच नाहीं, तर लेखन-व्यवसायाची पद्धति कळून त्या व्यवसायाला काहीं व्यवस्थित स्वरूप आलें व विचाराची दिशाहि पालटली. "

(विचारसाधन, १५ मार्च १९१९)

१८९७-९८ चे सुमारास वासुदेवरावानीं ' अशोकचरित्र ' प्रसिद्ध केलें. हें पुस्तक लहानसेच होते पण त्या काळीं अशोकावर जेवढे सशोधन झालें होतें तेवढ्या सर्वाचा आधार वासुदेवरावानीं घेतला होता. डॉ. भाडारकर व न्याय-मूर्ति रानडे या ज्ञानमहर्षींनीं त्या पुस्तकाचें कौतुक केले न्या. रानडे यानीं तर तें वाचून बौद्धवाङ्मयाचा विशेष अभ्यास चालू ठेवण्याबद्दल त्याना आग्रह केला. आपल्या खास ग्रथालयाचीं दारें भाडारकरानीं त्याच्याकारिता खुलीं करून दिलीं. यावरून वासुदेवरावांच्या पहिल्याच पुस्तकानें तत्कालीन विद्वानाचीं मनें कशीं ओढून घेतलीं हें दिसून येईल.

पुण्यांत त्यावेळीं राजकीय व सामाजिक क्षेत्रात दोन आखाडे होते. लोकमान्य टिळकांचा जहाल आणि पुनरुत्थानवादी (revivalist) राष्ट्रवादावर आधारलेला आखाडा आणि रानडेगोखल्याचा नेमस्त उदारमतवादाचा आखाडा. लोकमान्याचे व वासुदेवरावाचे प्रथम सबध आले पण दोघाच्या वृत्ती जमल्या नाहींत. वासुदेवरावाचे नेमस्त साप्रदायाशींच सख्य झाले. पुण्यात एका दृष्टीने ते परकेच होते. अशा वेळीं हरिभाऊचे घर हे त्याना विसाव्याचें ठिकाण असे. नामदार गोखलेहि तेथेच येत. हरिभाऊचा लोकसग्रह फार मोठा आणि दृष्टि अतिशय विशाल. या गोष्टीचा अर्थातच वासुदेवरावाच्या मनावर विशेष सस्कार झाला. त्याचे लेखन, वाचन आणि चिंतन व्यवस्थित चालू झालें. पण पुण्याचें हें पहिले वास्तव्य फार दिवस टिकावे असे नियतीचे मनात नव्हतें. कारण त्याच्या पोटाचा विकार याच वेळी इतका बळावला आणि पुण्याची हवा त्याच्या प्रकृतीस इतकी प्रतिकूल ठरू लागली कीं, वासुदेवरावाना पुणे सोडणें भागच पडले.

पुनः भ्रमन्ती !

काहीं दिवस मुंबईस 'रिपोर्टर ऑफ दि नेटिव्ह प्रेस' या जागेवर त्यानीं काम केले. पण वासुदेवराव हे कलकत्ता विद्यापीठाचे पदवीधर असल्यानें मुबई विद्यापीठाचे अभिमानी व अहंकारी वरिष्ठ त्याना कमी लेखू लागले. तत्काळ वासुदेवरावानीं आपल्या नोकरीचा राजिनामा दिला. सुदैव असें कीं, दुसरेच दिवशीं इदूरच्या महाराणीसाहेबाकडून राजकन्याचे शिक्षक म्हणून अलाहाबादेस येण्याबद्दल त्याना तार आली. आणि त्याप्रमाणे वासुदेवराव अलाहाबादेस गेले. अलाहाबाद येथे ते ८।१० महिनेच होते. पण तेवढे त्याचे दिवस विशेष आनदात गेले. राजकन्याना 'ईसलिन' ही कादबरी शिकवावी लागे. या सुंदर कादबरीचें रूपातर वासुदेवरावानीं अलाहाबाद येथेच केले. तीच सुप्रसिद्ध 'माणिक बाग' होय. पुढे मिसेस हेनरीवुडची दुसरी एक कादबरी ' मिसेस हलिबर्टनस् ट्रबल्स ' वासुदेवरावानीं रूपातरित केली. याच कादबरींत त्यानीं आपल्या धीरोदात्त जननीचे चित्र रेखाटले आहे.

अलाहाबाद येथील वास्तव्यात दोन श्रेष्ठ बगाली माणसाच्या परिचयाचा मोठाच लाभ वासुदेवरावाना झाला. माणसाला भिन्नभिन्न प्रातातील व क्षेत्रातील थोर विभूति जवळून पाहायला मिळाल्या तर त्याच्या बुद्धीचें आवाहन खात्रीनें विशाल होतें. आपलें जन्मग्राम न सोडता ठराविक वर्तुळात राहणाऱ्या माणसाची

बुद्धि विशाल कशी होणार? सुदैवानें वासुदेवरावाना खानदेश, मध्यप्रात, पुणें, मुंबई, अलाहाबाद, इदूर इ० अनेक ठिकाणीं रहावें लागलें. त्यामुळें त्याच्या सहानुभूतीच्चीं क्षितिजे अतिशय विशाल झालीं. मूळची उदार मनोवृत्ति पोसली गेली आणि जातीयता किंवा प्रातीयता यानीं त्याचे मन कधींहि झाकळलें नाहीं. असो. अलाहाबाद येथे ज्या दोघा बगाली विभूतींचा ऋणानुबंध जडला असें वर सागितले, त्यापैकीं एक 'मॉडर्न रिव्ह्यू' चे ध्येयवादी सपादक रामानद चटर्जी होत. सपादन हे रामानदबाबूनीं धर्माप्रमाणे उच्च जीवनकार्य मानले आपल्या संपादकीय व्यवसायात वासुदेवरावाच्या पुढे रामानदाचाच आदर्श होता. 'मॉडर्न रिव्ह्यूत' वासुदेवराव हे मराठी पुस्तकाचे समीक्षण करीत ही गोष्ट प्रसिद्धच आहे. वग आणि महाराष्ट्र याच्यात हा एक स्नेहाचा दुवाच निर्माण झाला. अलाहाबाद येथे असतानाच वासुदेवरावाना शिवाजीराव होळकराचे कामासाठीं सुरेद्रनाथ बानर्जी याचेकडे जावे लागले. सुरेद्रनाथ हे त्यावेळीं बगालचे अनभिषिक्त राजे होते. कायदेपाडित्य, वक्तृत्व, नेतृत्व इ. सर्वच दृष्टींनीं त्याना अखिल भारतीय नेत्यात अग्रस्थान मिळाले होते. तत्कालीन जहालाचा हा जहाबाज नेता अत्यत प्रेमळ व सौजन्यशील आहे असे वासुदेवरावाच्या अनुभवास आले. पुढें आणखी एकदोन वेळ सुरेद्रबाबूचा पाहुणचार घेण्याचे भाग्य वासुदेवरावाना लाभलें.

अलाहाबाद येथील मुक्काम सपवून वासुदेवरावाना इदूरला यावे लागलें. होळकरशाहीच्या जुन्या कागदपत्राची तपासणी करण्याकरिता एक कचेरी दरबारने उघडली होती. तीमध्ये वासुदेवरावाची नेमणूक झाली. पुढे शिवाजीराव होळकराचे खाजगी चिटणीस हे पद त्याना मिळाले. पण त्या गमत्या व तऱ्हेवाईक नृपतीच्या लहरी सभाळणे त्याना जड जाऊं लागलें. पुढे देवानेच गाऱ्हाणे ऐकले म्हणावयाचे, कारण हरिभाऊची निकडीची तार आली आणि इंदूर सोडून वासुदेवराव पुण्यास आले.

पत्रपांडित्यांत विक्रम

यावेळीं नामदार गोखल्याच्या नेतृत्वाखालीं चाललेले 'ज्ञानप्रकाश' हें पत्र द्विसाप्ताहिक होतें. त्याच्या सपादकाचे जागीं कोणी लायक माणूस नेमावा अशी गोखल्याची इच्छा होती. हरिभाऊनीं वासुदेवरावाचे नाव सुचवताच हे त्याना तात्काळ पसत पडले. वासुदेवरावानीं कामावर येताच 'ज्ञानप्रकाश' दैनिक केला. त्या काळीं जहाल पक्षाचा जोर विशेष होता. 'केसरी' ची

मंगळवारची गर्जना आसेतु–हिमाचल घुमत राही. आणि जनता साश्चर्य, सकौतुक व सादर ' केसरी ' कडे पहात असे. अशा स्थितींत ' ज्ञानप्रकाश ' लोकप्रिय करण्याचे कठिण काम वासुदेवरावाना करावयाचे होते. ते त्यानीं पुष्कळच यशस्वी केले असे म्हणावयास हरकत नाही. देशातल्या उत्तम वर्तमानपत्रातील उतारे, उद्बोधक लेख आणि ताज्या बातम्या देऊन ' ज्ञानप्रकाश ' चा कायापालट त्यानीं केला. वासुदेवराव नेमस्त असले तरी त्याच्या लेखणीला चागली धार असे, आणि स्पष्टवक्तेपणातहि ते पुढे असत त्यावेळीं कर्झनशहाची कारकीर्द चालू होती. कर्झनच्या अपकृत्यावर वासुदेवरावानी एक सणसणीत लेख लिहिला. त्याची झळ दिल्लीदरबारला लागली आणि कर्झनसाहेबानीं गोखल्यास म्हटले, ' तुमच्या पत्रात माझ्यावर कडक टीका यावी हे नवल आहे.' गोखल्यानीं हरिभाऊना कळविले कीं, वासुदेवरावाना जरा जपून लिहावयास सागा. या व अशा गोष्टी घडत गेल्या. त्यातच अतर्गत राजकारणाने सरलमनस्क वासुदेवराव कटाळून गेले. पुनः, दैनिकाच्या व्यापामुळे वासुदेवरावाची प्रकृति ढासळली, तेव्हा त्यानीं दैनिकाचा राजिनामा देऊन पुनः नूतन मराठी विद्यालयात नोकरी धरली.

या कालात १९०६ हे साल, वासुदेवरावाच्याच नव्हे, तर महाराष्ट्राच्या वाङ्मयेतिहासात महत्त्वाचे म्हणून गणले जाईल. कारण या वर्षीं सुप्रसिद्ध बालमासिक ' आनद ' जन्माला आले. यापूर्वी विनायक कोंडदेव ओकाचे ' बालबोध ' हे एक बालमासिक होते ते ओक स्वतःच लिहून काढीत त्यामध्ये सुधारणा व्हाव्यात असे वासुदेवरावाना वाटले. आणि तसे त्यानीं ओकाना कळविलेहि. परतु नवीन चाकोरी पाडणारीं माणसे अहकारी असायचींच असा नियमच दिसतो. दुसऱ्या कुणाचेहि लेखन किंवा सल्ला मला नको असे स्वच्छ उत्तर ओकानीं दिलें. तेव्हा आपल्या मनातील बालमासिकाविषयींच्या कल्पना साकार करण्यासाठी वासुदेवरावानीं ऑगस्ट १९०६ मध्ये ' आनद ' मासिक काढलें. हें आज ४६ वर्षे अव्याहत चालू आहे. पितामह दादाभाईपासून नेताजी सुभाषचद्राच्यापर्यंत अनेक महान् भारतीयाचे आशीर्वाद व लक्षावधि बालबालिकाचे प्रेम या मासिकास लाभले आहे. हे मासिक सुरू करताना बॅकेत असलेले ५०० रु. काढून वासुदेवरावानीं पूर्व तयारी केली. १९१३ सालीं एका बॅकेचे दिवाळे निघून ' आनंदा ' ची एक वर्षाची वर्गणी त्यात बुडाली ! ' पण तेहि नुकसान सोसून वासुदेवरावानीं आनद चालविला. ' आनदा 'चा स्वतत्र छापखाना सुरू करून त्यावर आपले पुत्रवत् मानलेले शालक श्री. गोपाळराव जोशी यांची

नियुक्ति केली. पुढे हा छापखाना त्यानीं रा. जोशांना विकला. त्याला आता जोशी व त्याचे कर्तबगार पुत्र यशवतराव यानीं वरच्या दर्जाचे स्वरूप आणले आहे. पुढे वासुदेवरावानीं प्रकृतिस्वास्थ्यासाठीं पुनः इदूर गाठलें.

इदूर येथे ते ' मल्हारी मार्तंडा 'चे सपादक होते. या पत्रात त्यानीं अनेक सुधारणा केल्या. इदूरचे दिवाण रामप्रसाद दुबे हे वासुदेवरावाचे वर्गबधु असल्याकारणाने वासुदेवरावाना सस्थानी नियमाचा कडकपणा कमी प्रमाणात सहन करावा लागे. पण ती एक तारेवरची कसरत होती हे खास. राजाने प्रजेच्या सुखाकरता सर्वस्व वेचावे आणि वेळ व पैसा राहिल्यास मग ललितकलाची जोपासना करावी असा रोकठोक सल्ला वासुदेवरावानीं इदूर नरेशाना दिला होता. वातावरण तापले पण लवकरच थड झाले. तथापि सरजामशाहीच्या लहरी व स्वातन्त्र्यपराङ्मुख वातावरणात आपले सुरळीत चालेल असें त्याना वाटेना. अखेर १९१९ सालीं नोकरीचा राजिनामा देऊन ते पुण्यास आले. आणि येथेच त्यानीं कायमचे वास्तव्य केले.

शेवटचीं वर्षें

याच वर्षी ' विचारसाधन ' हे नमुनेदार साप्ताहिक त्यानी काढले. पक्षाभिनिवेशाच्या मर्यादा पडून सत्य झाकळून जाते. म्हणून पक्षभेदातीत राहून लोकाना उद्बोधन व ज्ञानदान देणारे नियतकालिक चालवावे ही वासुदेवरावाची मनीषा होती या नियतकालिकाचे स्वागतहि फार चागले झाले वासुदेवरावाच्या प्रिय कन्येच्या मृत्यूने ते अत्यत कष्टी झाले. या शोकावर्तात हे नियतकालिक बद पडले.

या सुमारास म. गाधींचा भारतीय राजकारणाच्या क्षितिजावर उदय झाला. राजकारणाला नीतीची जोड मिळाली. सत्याग्रहाचे अमोघ शस्त्र हाती येऊन निराशेच्या अधारात चाचपडणाऱ्या जनतेला प्रकाशकिरण दिसू लागले. राजकीय स्वातन्त्र्य हे सामाजिक क्रातीबरोबरच आले पाहिजे आणि त्यासाठीं प्रत्येक देशबाधवाने स्वतःचे जीवनच बदलून टाकले पाहिजे ही नवीन दिव्य दृष्टि गाधींजींनीं दिली. वासुदेवरावासारख्या उदारमतवादी नैतिक प्रवृत्तीच्या माणसाला गाधीजींच्या अलौकिक अवतारानें आकर्षित केलें यात काय नवल ! ते सपूर्ण खादीधारी बनले. टिळक महाविद्यालयात ते शिकवू लागले. गाधीजींच्या तत्त्वज्ञानाची सुदर व सुबोध माहिती करून देणारी ' गाधीगीता ' व ' उत्तरगीता ' हीं दोन पुस्तकें त्यानीं लिहिलीं. परतु प्रकृतीच्या अस्वास्थ्यामुळे

गांधीजींच्या क्रियाशील तत्त्वज्ञानात यापेक्षां अधिक भाग त्याना घेता आला नाहीं. शेवटपर्यंत त्यांचा विद्याव्यासग मात्र चालू होता. १९२८ सालीं काशी-यात्रेहून परत आल्यानतर त्यानीं ' ज्ञानदीप ' व ' अशोक चरित्र ' हीं पुस्तकें लिहिलीं. पण नतर त्याची प्रकृति जी एकदा बिघडली ती पूर्ण सुधारलीच नाहीं. २ फेब्रुवारी १९३० रोजीं सायकाळीं ७ वाजता त्याचे देहावसान झाले !

खाजगी जीवन

वासुदेवरावाची शरीरयष्टि भव्य नव्हती जन्मभर रोगानें हैराण केल्या-मुळें ते नेहमींच थोडे जर्जर दिसत मुद्रा अबोल, चिंतनशील आणि सात्त्विक दिसे. गाधीयुगात ते खादीधारी बनले. त्यामुळे पोशाखात पूर्वीं थोडाफार भडकपणा होता तोहि नाहींसा झाला वाचन, चिंतन आणि लेखन असे त्याचे त्रिविध जीवन म्हणता येईल. स्वभावाचा दिखाऊ गोडवेपणा त्याच्यात नव्हता. कित्येकदा त्याच्या बोलण्याचालण्यावरून ते काहींसे तुसडे व स्नेहशून्यहि वाटत. परतु दरबारी दाभिकपणाऐवजीं अतःकरणाची ऋजुता ज्याना पाहिजे होती असे अनेक सज्जन वासुदेवरावाना परममित्र मानीत. ते वृत्तीने पूर्ण सुधारक होते. आणि बुद्धिग्राह्य असें नवे पत्करण्याची त्याची तयारी असे. सार्वजनिक जीवनात त्यानीं हिरीरीनें भाग घेतला नाहीं. परतु बडोदे व इदूर येथील साहित्य समे-लनात आणि महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या ससारात त्यानीं परोपरीने साह्य केले. व्यासपीठावर येऊन वक्तृत्व करण्याची मात्र त्याना हौस नव्हती.

पहिल्याने जीवनात स्थिर होण्यासाठी त्याना बरेच कष्ट सोसावे लागले. आणि जीवनात जरा स्थैर्य आले तो व्याधीने त्याना पोखरून टाकले. त्यामुळे एक प्रकारे त्याचे जीवित उपभोगशून्यच झाले असे म्हणण्यास हरकत नाहीं. त्यातून त्याची प्रिय कन्या सुदर ही चागली जाणती होऊन निवर्तली ! मरणोत्तर अवस्थेतहि ती त्याना भेटावयास येत असे असे ते सागत. पुढे त्याच्या एकुलत्या एक प्रियपुत्रालाहि (चि. आनद) काळाने ओढून नेले ! त्यामुळे जीवनावर पडलेली औदासीन्याची छाया अधिकच दाट व उत्कट झाली. असो. त्याची एकुलती एक कन्या सौ. शाताबाई ही सागलीचे सुप्रसिद्ध करमरकर सराफ याच्याकडे दिली आहे. वासुदेवरावाचे अखेरच्या दिवसात तेच एक कैवल्य होतें. त्याच्या साध्वी व सोशिक अर्धांगी लक्ष्मीबाई सौजन्याची मूसच होत्या. आपलें वेगळे अस्तित्व उरू न देता सतत पतीची सेवाशुश्रूषा त्यानीं केली. बाई १९४३ सालीं निवर्तल्या. वासुदेवरावाची वृत्ति मूलतः अज्ञेयवादी होती आणि

बुद्धाच्या निरीश्वरवादी तत्त्वज्ञानाची त्याच्यावर जबरदस्त छाप असल्याने ईश्वर-भक्तीचे माधुर्य त्याना अनेक वर्षे पटले नाहीं. परतु जीवनातील वादळानीं त्याचे मन हळुवार केलें आणि अखेर ' नित्यपाठ भजनावलि ' ही त्याची विसाव्याची पुस्तिका होऊन बसली. त्याच्या जीवनातील शातीचे रहस्य ध्येयनिष्ठता आणि आस्तिकवाद यातच सापडेल याविषयीं संदेह वाटत नाहीं.

२ : वाङ्मयकार्य

वाङ्मय परपुष्ट म्हणजे काय ?

वासुदेवरावाच्या निधनाला आता पुरेसा काळ लोटला आहे. तेंव्हा त्याच्या वाङ्मयीन कार्याचे स्वरूप ठरविण्यास व महत्त्वमापन करण्यास योग्य वेळ आली आहे असे म्हणावयास हरकत नाहीं. भव्य देखाव्यापासून थोडे दूर गेले म्हणजेच त्याचें यथार्थ दर्शन आपणास होते. काळ हा कठोर परीक्षक आहे त्याच्या कसोटीवर जे उतरेल तेच निर्मल सुवर्ण असे म्हणावयास हरकत नाहीं. वासुदेव-रावाच्या साहित्यात असा भाग पुष्कळच निघेल. त्याचे बरेचसे वाङ्मय रूपातर, अनुवाद, सक्षेप, अनुकरण या स्वरूपाचे आहे असे दिसेल आणि ही गोष्ट थोडी उपहासपूर्वक सागणारे अहमन्य टीकाकार आपल्यात आढळतात !

या टीकाकाराच्या म्हणण्यातला ग्राह्याश मान्य केला तरीहि त्याच्या वृत्तीची मात्र कींवच करावी लागेल.

सत, पडित, आणि शाहीर याच्या काव्याची कारकीर्द सपून आधुनिक मराठीचा प्रारभ झाला तेंव्हा गद्याचे विविध प्रकाराचे आदर्श मराठींत नव्हतेच म्हटले तरी चालेल. कादबरी, प्रबध, नाटक, लघुकथा, चरित्र इ० वाङ्मय-प्रकाराचा परिचय इग्रजी वाङ्मयाच्या ससर्गानेच आम्हाला प्रथम झाला. न्या. रानड्यानीं इग्रजाची व आमची मैत्री जमली या गोष्टीस ' दैवी घटना ' म्हटले. त्याची चार उथळ जहालानीं कितीहि टर केली असली तरी रानड्याची भविष्य-वाणी खरीच होती. कारण इग्रज व त्याची भाषा यामुळें आम्हाला जगाच्या समृद्ध भांडाराचे महाद्वार खुलें झाले. साहित्याचे वर सागितलेले प्रकार आम्हाला प्रथमच दिसल्यामुळें ते मराठींत यावेत असे देशभक्ताना वाटणे साहजिकच होते. पण त्याचे साचे मराठींत तयार नव्हते. ते तयार करण्यास अनुवाद, अनुकरण हें

एकच साधन होतें आणि थोरल्या चिपळूणकरांपासून या साधनाचा अवलब केला गेला. या साधनाची महति एवढी आहे कीं, तें केव्हाच जुने होणे शक्य नाहीं. आज आधुनिक मराठीचा विस्तार एवढा झाला असला तरी फडके, खाडेकर, साने गुरुजी यासारखीं प्रतिभासंपन्न माणसे त्याच साधनाचा थोडाफार वापर करीत आहेत. मग वासुदेवरावानीं त्याच धर्तीचे कार्य केले तर त्यास परप्रकाशित म्हणून हेटाळण्यात काय अर्थ आहे ?

स्वतंत्रता हें प्रमुख मूल्य खरें ! पण–

असामान्य प्रतिभेच्या साहित्यसूर्याचे महत्त्व तर अलौकिकच असतें. व्यास, वाल्मीकि, शेक्सपीअर, टॉलस्टॉय, ज्ञानेश्वर, रवीन्द्र, हरिभाऊ इ० शब्द-सृष्टीच्या ईश्वराचे माहात्म्य शाश्वत व स्वयभू आहे. त्याच्या यशःरूपी शरिराला जरामरणाचे भय नाहीं हे सुभाषित सत्यच आहे. परंतु असे साहित्यसूर्य युगायुगाचे ठायीं क्वचितच अवतीर्ण होतात. याखेरीज जे कमीजास्त प्रज्ञावान् लेखक असतात त्याच्यात सपादित विचार व स्वतःचे मनन असाच मिलाफ असतो. याचे वाङ्मय उद्बोधन करते आणि सर्व भाषात् अशाच प्रज्ञावत लेखकाची बहुसख्या असते. मनाला सुसंस्कृत करण्याचे मोठे कार्य याचें वाङ्मय करीत असते. हेहि स्वभाषेला सपन्नच करतात. आपण व्यास-वाल्मीकि असल्याचा बहाणा ते करीत नाहींत. आपण कुणाचा आदर्श पुढे ठेविला, कुणाच्या विचार-भाडारातून ऋण घेतले हे ते प्रामाणिकपणे सागतात. ते केवळ प्राजळ आहेत व आपल्या मर्यादा ओळखून आहेत एवढ्या 'गुन्ह्या' साठीं त्याना अगदीं खालच्या दर्ज्यावर बसविणे युक्त होणार नाहीं.

असामान्य अशी स्वतत्र निर्मिति आपणास करता येणे शक्य नसलें तरी अभ्यास-योग आचरून परभाषेतील उत्कृष्ट विचार–कल्पना–भावना आपण स्वभाषेत आणाव्या ही एक सात्त्विक व उच्च महत्त्वाकाक्षा आहे उत्कृष्ट परकीय वाङ्मय वाचण्याची कुवत नाहीं आणि स्वतत्रतेच्या भलत्या कल्पना उराशीं धरलेल्या, असे जे कोणी फुटकळ साहित्यिक आहेत त्यानीं वरील प्रज्ञावंताना तुच्छ लेखणे हास्यास्पद ठरेल. किर्लोस्करानीं 'शाकुतल' सस्कृतवरून घेतले किंवा देवलानीं 'सशयकल्लोळ' हे एका युरोपीय नाटकावरून अनुवादिले म्हणून त्या नाट्याचार्याना आजचा एकादा स्वतत्र 'औटघटकी' नाटकाचा प्रतिभा–दरिद्री जनक हेटाळू लागला तर त्या बापड्याची कींवच करणे बरे

स्वतंत्रता हें कलाकृतींचें एक महत्त्वाचे मूल्य खरें. पण प्रतिभेची दीप्ति तेवढी असेल तरँच त्या स्वतंत्रतेला महत्त्व येतें. भिकार पुस्तक केवळ स्वतंत्र आहे म्हणून तें कांहीं रसाळ अनुवादाच्या डोक्यावर जाऊन बसू शकणार नाहीं. हें तारतम्य लक्षात घेतले म्हणजे कै. आपट्यांच्या सुरस ग्रथाना ते केवळ अनुवाद आहेत म्हणून तुच्छ लेखणाऱ्या टीकाकाराच्या टीकेतील पोकळपणा सहज लक्षात येईल. वासुदेवराव रवीन्द्र-शरश्चद्र नाहींत हे खरेच, पण त्याना परपुष्ट म्हणून लेखणारेहि मम्मट-मॅथ्यू अर्नोल्ड नव्हेत आणि हे टीकाकार ज्या मराठी लेखकाना 'स्वतत्र' म्हणून चढवितात तेहि सर्व शेक्सपीअर-कालिदासाच्या पक्तीचे नव्हेत हें विसरणें योग्य नाहीं.

प्रांतभारतीचे आद्यप्रवर्तक

वासुदेवरावाच्या वाङ्मयसेवेविषयीं सागताना प्रथम एक गोष्ट त्याच्या जमेच्या बाजूची म्हणून सागितली पाहिजे आणि ती म्हणजे हिंदी, बगाली, गुजराथी इ० भाषाभगिनींच्या समृद्ध भाडारातून आपल्या मायबोलीसाठीं त्यानीं अनेक रत्नें पैदा करून आणिलीं. आज प्रातभारतीची चळवळ सुरू झाली आहे. या चळवळीचा उद्देश खरोखरच फार चागला आहे. भारतातील प्रमुख प्रात-भाषाचा परिचय झाला तर असे दिसेल कीं, यापैकीं प्रत्येक भाषेचें सौंदर्य अलग आहे आणि तरीहि या सर्व भाषात भारतीय सस्कृतीचे सुवर्णसूत्र ओवलेले आहे. तेव्हा या प्रातभाषात दळणवळण सुरू झाले तर हे भारतीय एकत्त्व कळून येईल आणि परस्पराचीं मनें निवळून एकराष्ट्रीयत्वाचा साक्षात्कार होणे शक्य होईल. भारतीय सस्कृति ही मानवतेच्या पायावर रचिलेली सपन्न व सर्वकष अशी संस्कृति असल्यानें या सस्कृतीचे रहस्य कळले, कीं माणूस परमोच्च पातळीवर येईल. कविसम्राट् रवीन्द्रनाथानीं 'विश्वभारती'चे ध्येयवाक्य '**यत्र विश्वं भवत्येकनीडम्**' (हे सर्व विश्व एक घरट्याप्रमाणे जेथे होते) असे ठरविले तें याच हेतूने. रवीन्द्राची दृष्टि सर्व विश्वाला पालाण घालणारी असल्याने त्यानीं सर्व राष्ट्राचें ऐक्य व्हावें या कल्पनेचा पुरस्कार केला. प्रातभारतीची कल्पना मर्यादित पण त्याच पद्धतीची आहे. या कल्पनेला विशेष चालना पूज्य साने-गुरुजींनीं दिली असली तरी कै. वा. गो. आपटे यानीं आपल्या कार्यांत त्या कल्पनेला पूर्वींच आकार दिला होता हे प्रात-भारतीच्या पुरस्कर्त्यानीं ध्यानात ठेवणें जरूर आहे. ज्याचे श्रेय त्याला देणे हें सस्कृतीचेच एक अग नाहीं का ?

मराठींत अनेक भाषातील धन वासुदेवराव आणू शकले याचें कारण

त्यांचें मन मूलतः उदार होतें आणि त्याचे अन्यप्रातीयाशीं ऋणानुबंधहि पुष्कळ असत हेच होय. 'संपूर्ण बकीमचद्र' त्यानीं बगालींतून मराठींत उतरविला. या तीन भागातील अद्भुतरम्य कादबऱ्याची गोडी किती अवीट आहे हें त्या कादबऱ्याच्या वाचकाना सागायला पाहिजे असे नाहीं. सुरेन्द्रनाथ, रामानंद इ० प्रख्यात वग विभूतींशीं त्याचा प्रत्यक्ष स्बध आल्याने खुद्द वासुदेवरावानाच नव्हे तर महाराष्ट्र व मराठी भाषा यानाहि फायदा झाला बगालच्या फाळणीनें आणि 'बाल-पाला'च्या स्नेहामुळे स्वातत्र्य-सग्रामात बगाल व महाराष्ट्र एकत्र येत होते. **'वंग आमुचा खरा सहोदर'** असे वाटू लागलें होते. अशा वेळीं बगाल-मधील द्रष्ट्या पुरुषाविषयीं एक प्रकारचे आदरयुक्त कुतूहल आम्हाला होतें. रामकृष्ण-विवेकानदाची तेजस्वी वाणी आमचीं अतःकरणे आकर्षित करू लागली होती. आमच्या कुतूहलाला वासुदेवरावानीं वग साहित्यक्षेत्रातील अतिरथींची ओळख आम्हाला करून देऊन पौष्टिक खाद्य पुरविले. रवींद्राना जगविख्यात नोबेल पारितोषिक मिळाले तेव्हा 'मनोरजना'त **"रवीन्द्राचा जयजयकार'** या मथळ्या-खालीं एक लेख लिहून वासुदेवरावानी रवीन्द्रनाथाच्या जीवनकार्याचा व वाङ्मयाचा परिचय महाराष्ट्राला करून दिला हा लेख माहिती आणि सुबोधता या दोन्ही गोष्टींनीं केवळ अजोड ठरेल रवीन्द्राच्या 'शिशु' या परमरमणीय शिशुकाव्याचा त्यानीं सुरस अनुवाद केला होता. 'वाल्मीकीचा जय' हे वग विद्वत्कुलशेखर हर-प्रसादशास्त्री याचें पुस्तक त्यानीं मराठींत आणिले. महर्षि अरविंदानीं आपल्या पत्नीस लिहिलेलीं तीन सुदर पत्रे त्यानीं भाषातरिलीं आहेत. नतर 'रवीचे उज्ज्वल किरण' हें रवीन्द्रनाथाच्या गोष्टींचे सुदर भाषातरहि त्यानीं प्रसिद्ध केलें. बगाली साहित्यसमेलनाचीं महत्त्वाचीं भाषणें 'विविध ज्ञानविस्तारा'त ते अनुवादित करून देत. आजहि तीं वाचनीय ठरतील. 'मॉडर्न रिव्ह्यू'मध्यें नव्या नव्या मराठी पुस्तकाचा परिचय त्यानीं नियमित व निरलसपणें करून दिला. आणि बगाल आणि महाराष्ट्र या दोन प्रातातील साहित्य आणि सस्कृति याची देवघेव करून दोन प्रातातील रसिकात परस्पराविषयीं बधुभाव व समजूत वाढेल असा मोठा प्रयत्न केला. 'मराठी-बगाली शिक्षक' आणि 'बगाली मराठी कोश' हीं दोन पुस्तकें लिहून त्यानीं वग-वाङ्मय सागरात शिरण्यासाठीं एक कायमचा कालवा तयार करून ठेविला हें ऋण कोणीहि डोळ्याआड करू नये.

बंगालीपेक्षा गुजराथी आपणाला सोपेपणा व भौगोलिक सानिध्य यामुळें अधिक जवळ. याहि भाषाभगिनींच्या ससारात त्यानीं आपलेपणानें लक्ष

घातलें. गुजराथी बालवाङ्मयाचे महशूर अग्रणी गिजूभाई बधेका आणि वासुदेवराव याचा फार ऋणानुबध होता आणि गिजूभाईच्या चटकदार व सोप्या शिशुवाङ्मयाच्या धर्तीवरच 'बाल विनोदमाला' व 'बाल विहारमाला' या दोन माला वासुदेवरावानीं रचिल्या. आपल्या गुजराथी शिशु वाङ्मयातील कुठलाहि भाग केव्हाहि 'आनदा'त घेण्याची कायमची परवानगी गिजूभाईनीं वासुदेवरावाना देऊन ठेविली होती. अगदीं मृत्युशय्येवर असताना वासुदेवरावानीं मुबईस डॉ. त्रिभुवनदास शहा यानीं अशोकचरित्रावर वाचलेला निबध मागविला व त्यानींहि तो प्रेमपूर्वक पाठविला. गुजरार्थीतील हरएक बालमासिक व 'प्रस्थान' सारखे नमुनेदार प्रौढ मासिक ते आस्थेने वाचीत आणि त्यातून 'मधाच्या पोळ्या'करिता सामुग्री मिळाल्यास आस्थापूर्वक तिचा सग्रह करीत.

हिंदी ही राष्ट्रभाषा होऊ घातलेली आणि समजायला तर फारच सोपी. शिवाय भाषातररूपानें निरनिराळ्या प्रातभाषाचे प्रवाह या महानदीस मिळालेले. वासुदेवरावाचें हिंदीचे अध्ययन चागले होतें. 'सुधा', 'सरस्वती', 'चाद' या मासिकाच्या सपादकाशीं त्याचा परिचय होता आणि बनारस येथे 'आज' हें प्रसिद्ध दैनिक चालविणारे श्री. बाबुराव पराडकर हे तर त्याचे परममित्र होते. श्री. पराडकराच्या स्नेहामुळे हिंदी जगाशीं वासुदेवराव विशेष निगडित झाले. त्याच्या काहीं पुस्तकाचीं भाषातरे हिंदींत झालीं आहेत. कानडी, तेलगू, तामिल इ० भाषाचाहि परिचय करून घेण्याचा वासुदेवरावानीं प्रयत्न केला अशा रीतीनें स्वतत्र भारतात भिन्न प्रातीय घटकाच्या भाषा व सस्कृति याचे समीलन व्हावें असा जो विचार आकार धरीत आहे,त्यास अनुसरून वासुदेवरावानीं फार पूर्वींपासून साहित्यिक कार्य केले आहे हे सहज दिसून येईल.

बुद्ध आणि त्याचा संप्रदाय यांचे पूजक

आज कोणत्या एका तत्त्वज्ञानाला तेजी आली असेल तर ती बौद्धतत्त्वज्ञानाला होय. सुप्रसिद्ध बौद्ध सम्राट् अशोक याचें अहिंसाचक्र आमच्या राष्ट्रध्वजावर स्थिर झाले आणि अशोकाच्या सिंहस्तभाना राजमुद्रेची प्रतिष्ठा मिळाली. महात्मा गाधी हे अहिंसेचे एक असामान्य प्रचारक असल्यामुळे बुद्धाची शिकवण ही पुन: एकदा आम्हाला आकर्षित करू लागली. या बौद्धधर्मानें वासुदेवरावाच्या मनाची पकड प्रथमपासूनच घेतली होती असे दिसतें. १८९८ मध्यें विजापूरकरानीं आपल्या ग्रथमालेतून वासुदेवरावाचे पहिले पुस्तक 'अशोक चरित्र' हें प्रसिद्ध केलें आणि वासुदेवराव मृत्युशय्येवर असताना याच

पुस्तकाची दुसरी आवृत्ति निघाली. मध्यंतरींच्या ३०-३२ वर्षांच्या काळांत सम्राट् अशोकावर जे मौलिक सशोधन झाले तें वेळोवेळीं पाहून त्याच्या आधारें वासुदेवरावानीं 'अशोकचरित्रा'ची सुधारलेली आवृत्ति काढली होती. वास्तविक या आवृत्तीस दुसरी आवृत्ति म्हणण्यापेक्षा स्वतत्र ग्रथच म्हणणे अधिक शोभेल. भगवान् बुद्धाचा आणि त्याच्या तत्त्वज्ञानाचा परिचय करून देणारें " बौद्धपर्व ' हें वासुदेवरावाचे पुस्तक अत्यत नमुनेदार आहे. भगवान् बुद्धाचे हृदयंगम व्यक्तित्व हा सर्व जगाच्याच आदराचा विषय आहे. वैदिक कर्मकाड आणि वर्णविषमता याविरुद्ध बड उभारून " **बहुजनहिताय बहुजनसुखाय** " असें एक मानवतावादी तत्वज्ञान बुद्धाने प्रस्थापित केले आणि त्याने सारा भरतखड व्यापून टाकला इतकेंच नव्हे तर सातासमुद्रापलीकडे त्याची पिवळी पताका फडकू लागली. हा सारा भव्यदिव्य इतिहास वासुदेवरावानीं बौद्धपर्वात दिला आहे. आधुनिक जगाला बौद्धधर्माइतका विवेकवादी धर्म सापडणें कठीण. म्हणून विज्ञानयुगात जर एखाद्या धर्माचे अस्तित्व राहिलें तर बौद्ध धर्माचेंच राहील असा निर्वाळा सुप्रसिद्ध इतिहासकार एच्. जी. वेल्स यानीं दिला आहे. वासुदेवरावाना या गोष्टीचे नैसर्गिक आकर्षण होते त्याच्या वाङ्मयीन कामगिरीचा आरभ आणि शेवट ' अशोकचरित्रा 'नें केला तर मध्यबिंदु ' बौद्धपर्वा 'त साधला. आज स्वतत्र भारतात बौद्धधर्माच्या मूल्याना राजमान्यता मिळालेली पाहून त्याना खरोखरच स्वर्गात धन्यता वाटत असेल.

आदर्शवादी साहित्यिक

साहित्यामध्ये ज्या अनेक प्रवृत्ति आहेत त्यामध्यें सौंदर्यवाद आणि आदर्शवाद या दोन प्रमुख गणल्या जातात या दोन प्रवृत्तींचा साम्यविरोध विस्ताराने सागण्याचे हे स्थळ नाहीं. थोडक्यात दिग्दर्शन करावयाचें म्हटल्यास सौंदर्यवाद हा स्वप्नाळू, सौंदर्यशोधक, क्रातिकारक, समर्पणशील असा असतो. त्याला अद्भुताचें विलक्षण वेड असतें. उलट आदर्शवाद ध्येयनिष्ठ पण सुधारणावादी, स्थिर मूल्याची जोपासना करणारा, उदात्ततेवर भर देणारा असतो. या दोन प्रवृत्तींपैकीं वासुदेवराव हे आदर्शवादी प्रवृत्तीचे होते असें म्हणता येईल आणि त्यामुळे अनुवाद किंवा अनुकरण यासाठीं निवड करताना त्यानीं तशाच ग्रथाची निवड केली असे आपणास दिसून येईल. मिसेस् हेन्री वुड याच्या दोन्ही कादबऱ्या त्यानीं भाषातरिल्या, त्याहि या प्रवृत्तीस पोषक आहेत सें दिसून येईल. बकिमचद्राच्या कादबऱ्या या काहींशा अद्भुत् असल्या तरी

त्यांचा कल आदर्शाकडेच होता. हरप्रसादशास्त्री याच्या पुस्तकातून 'वाल्मीकीचा जय' हें भाषातर केलें. त्यातहि आदर्शाचें मडन आहे. वशिष्ट, विश्वामित्र आणि वाल्मीकि या ऋषित्रयामध्यें श्रेष्ठतेची चढाओढ लागली असता शक्तिशाली विश्वामित्र आणि बुद्धिशाली वशिष्ट मागें पडले आणि अखेर भावनामय वाल्मीकीचा कसा जय झाला हें अतीव काव्यमय पद्धतीनें यात दाखविले आहे. या पुस्तकाच्या ओघात वहात गेले म्हणजे एका रमणीय प्रातात आपण येऊन पोंचतों आणि शब्दसृष्टि निर्माण करणारा वाल्मीकि हाच कसा श्रेष्ठ आहे याचा साक्षात्कार आपणास होतो.

" कालाच्या अति कराल दाढा
सकल वस्तुचा करिति चुराडा
कालशिरिं झडे तुझा चौघडा
जय मृत्युंजय, कविकुलभूषण "

ही कविवर्य ताबे याची उक्ति किती खरी आहे हे बरोबर पटते. याच पुस्तकाच्या अंतरगाप्रमाणें मनाला कल्पकतेचे पख लावून अध्यात्माच्या अतराळात नेणारें दुसरें पुस्तक 'ज्ञानदीप' हे होय. ज्ञानेश्वर महाराजाच्या अलौकिक ग्रथराजाचे हे सुबोध गद्यात केलेले सक्षिप्त रूप आहे. ज्ञानेश्वरी हा एक वासुदेवरावाच्या नित्य चिंतनाचा विषय होता. इदूर येथे साखरे महाराजाचे चिरजीव ज्ञानेश्वरीवर कीर्तन करीत. मडळी कीर्तनसुखाचा मनमुराद आनद लुटत असत. त्यावेळीं वासुदेवराव ब्रह्मदेवास म्हणाले, 'ब्रह्मदेवा, मी ज्ञानेश्वरीवर प्रवचन करीन आणि ज्ञानेश्वरीचा साराशहि लिहून काढीन.' प्रवचनाचे काहीं जमले नाहीं. परतु त्यानीं 'ज्ञानदीप' हें पुस्तक लिहून आपली दुसरी प्रतिज्ञा मात्र पुरी केली. या पुस्तकात सक्षेप देताना ज्ञानेश्वरींतलीं महत्त्वाचीं वचनें, रम्य कल्पना, समर्पक दृष्टात सहसा सुटू नयेत अशी त्यानीं काळजी घेतली. त्यामुळे या पुस्तकाचे रूप मनोहर झाले आहे.

कोशकार्य

'मराठी शब्दरत्नाकर' हा त्याच्या वाङ्मयसपदेंतील बहुमोल असा अलकार म्हणता येईल. हा कोश त्यानीं स्वतःच्या बळावर रचला आहे ही गोष्ट लक्षात ठेवली पाहिजे. या कोशात मराठी संतवाङ्मयात आलेले बहुतेक शब्द इतक्या विपुलतेनें आले आहेत कीं, 'शब्दरत्नाकरा'ची तिसरी आवृत्ति

काढताना हा मुख्यतः संत-वाङ्मय कोशच करावा अशी सूचना एका विद्वान कोशकाराने केली होती. सुमारे ३९ हजार शब्द असलेला आणि काळजीपूर्वक रचलेला एवढा कोश त्या काळपर्यंत नव्हताच असे म्हटलें तरी चालेल. पुढे राजवाडे–केतकरांच्या तपश्चर्येमुळे कोशवाङ्मयाची विशेष भरभराट झाली. असो. 'मराठी शब्दरत्नाकरा'त विपुल शब्द आहेत आणि अनेक शब्दांचें मूळ त्यात आले आहे एवढेच त्याचे वैशिष्ट्य नाहीं. भाषाभिवृद्धीला व भाषा-सौंदर्याला विघातक ठरणारी भाषाशुद्धीसारखी चळवळ देशभक्तीची गुंगी देऊन लोकांना मोहवू पहात होती. त्यावेळीं वासुदेवरावांनीं सर्वसमावेशक अशी उदार भूमिका स्वीकारली हे विशेष आहे. 'मराठी भाषेचे संप्रदाय आणि म्हणी' हाहि नमुनेदार ग्रंथ त्यांनीं रचून भाषाभ्यासी विद्यार्थ्यांची सोय करून दिली.

बालवाङ्मयाचें विविधतापूर्ण लेखन

बालवाङ्मय हें तर त्यांचे प्रमुख जीवितकार्य होतें. पण त्यातहि त्यांची आदर्शवादी भूमिका स्पष्ट होते. आपल्या महाकाव्यांमध्ये स्फूर्ति देण्याचे सामर्थ्य फार मोठें आहे म्हणून कुमारकालाच्या सुमारासच जर रामकृष्णांची उदात्त चरित्रे मुलांना अवगत झालीं तर त्यांच्या जीवितावर निःसंशय सुसंस्कार होतील असे वाटून 'बालभारत', 'बालरामायण', 'बालभागवत' इ. पुस्तकें त्यांनीं रचली. या पुस्तकांच्या नकला पुष्कळ झाल्या परंतु मूळ पुस्तकांची सर कुणालाच आली नाहीं. जवळ जवळ दोन पिढ्यांना या चिमकुल्या पुस्तकांनीं स्फूर्ति दिली आहे. नाट्याच्या द्वारा एखादी गोष्ट मनावर अधिक ठसते म्हणून याच पुस्तकांची नाट्यमय रूपांतरें त्यांनीं केलीं आणि तींहि बालवर्गात अत्यंत प्रिय झालीं

"महर्षींचा प्रसाद" त्यांनीं मुलांपुढे ठेविला. उपदेशाइतकेंच मुलांचें मनोरंजन हेंहि ते प्रिय कार्य मानीत. 'चित्तरंजन', 'मनी आणि मोत्या' इ० पुस्तकें त्यासाठीं त्यांनीं लिहिलीं मुलांचे उद्बोधन किंवा मनोरंजन यांपैकीं कांहींतरी एक झालेच पाहिजे असे त्यांचे पाहणे असे. त्यांचे 'देशभक्तिपर वाचनपाठ' आजहि पाठ्यपुस्तकांत समाविष्ट करण्यासारखे आहेत. नागरिक नीतीची व देशभक्तीची शिकवण आणि तीहि पक्षातीत भूमिकेवरून दिलेली या पुस्तकांत आढळेल. मुलांसाठीं त्यांनीं बहुत लिहिलें आणि त्यांत विविधता आणण्याची खटपट केली. पुस्तक लिहायला घेतलें कीं, तें कोणत्या वयाचे मुलां-करितां आहे हें ते प्रथम निश्चित करीत आणि त्या वयास झेपेल व रुचकर वाटेल अशी भाषाशैली ते वापरीत. बालसाहित्य हें वाजवीपेक्षा अधिक सोपें आणि

फिकट करण्याची किंवा त्यात नसता लडिवाळपणा आणण्याची चूक त्यांनीं केली नाहीं.

साहित्य आणि कला यांची मूलग्राही चर्चा

वासुदेवरावांनीं विविध साहित्य निर्माण केलें, त्याप्रमाणे साहित्यनिर्मितीची गुरुकिल्लीहि सांगितली. हडसनच्या इंग्रजी पुस्तकाचा नमुना पुढे ठेवून त्यांनीं रचलेलें 'लेखनकला आणि लेखनव्यवसाय' हे पुस्तक अजूनहि मार्गदर्शक ठरण्यासारखें आहे या पुस्तकात वाङ्मयाचे स्वरूप व ध्येय यासंबधींची आपली कल्पना त्यांनीं स्पष्ट केली आहे.

"मनुष्याचा विवेक जागृत करून त्याला नेहमीं सन्मार्गांत ठेवण्याचें, त्याच्या विविध मनोवृत्तींचा विकास करून अशुद्ध, अपवित्र व अमंगल अशा गोष्टींपासून परावृत्त होण्याचा बोध देण्याचें, आणि नेहमीं उदार व उदात्त विचाराचा त्याच्या मनात संचार करून त्याला मनुष्यकोटीहून उच्च कोटीला नेऊन सोडण्याचे महत्कार्य करण्याची जबाबदारी साहित्यावर असल्यामुळें तें नेहमीं शुद्ध, पवित्र व हितकर गोष्टींनीं परिपूर्ण असेंच असलें पाहिजे."

(लेखनकला, पृ ९)

वाङ्मयासंबधीं त्यांची कल्पना एवढी उच्च असल्यामुळें त्यांच्या साऱ्या साहित्यावर सात्त्विकतेचें कोवळे ऊन पडलेले दिसून येईल. लेखनकलेवर अलीकडे पुष्कळ पुस्तकें झालीं आहेत आणि त्यातलीं कित्येक फार उच्च दर्जाचीं आहेत परंतु लेखनकला आणि लेखनव्यवसाय हें साहित्याच्या रचनात्मक व व्यावहारिक अशा दोन्ही बाजूचें उत्कृष्ट ज्ञान करून देणारें पहिलेंच पुस्तक होय असे म्हणावयास हरकत नाहीं.

साहित्यातील आणखीहि एका दालनाचा पाया घातल्याचे श्रेय वासुदेवरावांकडे जातें. अलीकडे सौंदर्यशास्त्राचा बराच सूक्ष्म विचार होऊं लागला आहे. मनुष्याला सौंदर्यप्रतीति कशी येते आणि का येते याचा शोध घेण्याची पराकाष्ठा तज्ज्ञ माणसें करीत आहेत प्राचीन संस्कृत वाङ्मयात या तऱ्हेचा विचार झाला होता. आता मनोविश्लेषणादि नव्या शास्त्रांचा आधार घेऊन सौंदर्याचे रहस्य जाणण्याची धडपड अनेक सौंदर्यशास्त्रज्ञ करीत आहेत. 'सौंदर्य आणि ललितकला' हें पुस्तक लिहून वासुदेवरावांनीं अशा तऱ्हेच्या चर्चेचा पायाच घालून दिला असें म्हणावयास हरकत नाहीं. हें पुस्तक जितकें सखोल

तितकेंच सुबोध आहे. शिल्प, सगीत आणि चित्र या तीन कलाविषयींच या पुस्तकात मुख्यतः ऊहापोह केलेला असला तरी तो इतका मूलग्राही आहे, कीं त्यावरून एकदर कलानद व कलानिर्मिति याचे पूर्ण आकलन होण्यास अडचण पडत नाहीं. हा विषय त्यावेळीं नवा होता, परिभाषा तयार नव्हती, साधनेंहि थोडीं होती. इतक्या प्रतिकूल परिस्थितींत वासुदेवरावानी तो फार उत्तम रीतीनें सजविला आहे असे आढळून येईल.

भाषाशैली

प्रसाद हा वासुदेवरावाच्या शैलीचा मुख्य गुण होता. असंबद्धता, नकलीपणा, दुर्बोधता इ० दोष त्याच्या लिखाणात नाहींत. कल्पकतेची भरारी किंवा भावनाचा खळखळाट त्याच्या वाङ्मयात नाहीं. 'अशोकचरित्रा'च्या काव्यमय आरभाप्रमाणे क्वचित् भाषेचा फुलोरा त्यानीं दाखविला आहे, नाहीं असे नाहीं परतु शक्य तोवर सरळ, स्वच्छ व खोल लेखनाकडे त्याची प्रवृत्ति विशेष दिसते दूरान्वय, अप्रयोजक व ओबडधोबड शब्द, वाक्याची हेमाडपतीं मांडणी त्याच्या पुस्तकात कुठेंहि आढळणार नाहीं. जगातील उत्कृष्ट विचार भाडारातलीं रत्ने मायभाषेत आणावयाचीं आणि तीं वेचताना मेहनतींत कसूर करावयाची नाहीं हे त्याच्या वाङ्मयसेवेचे सूत्र म्हणून सागतां येईल घरात शिरल्यानतर एकदर माडणीवरून यजमानाच्या व्यवस्थितपणाची व सुस्थितीची कल्पना येते त्याप्रमाणे त्याच्या कुठल्याहि पुस्तकाचें पान वाचलें तरी त्याचा ध्येयनिष्ठ, सात्त्विक, साक्षेपी स्वभाव प्रत्ययाला येतो. वाङ्मयीन यशाचे याहून दुसरे गमक कोणतें असेल ?

अराजकावर तोडगा

वासुदेवरावाच्या वाङ्मय-सृष्टीचे स्वरूप हें असें आहे. या विवेचनाबद्दल अलीकडे प्रगट झालेल्या अनेक प्रवृत्तींची व मूल्याची चाहूल वासुदेवरावाना पूर्वींच कशी लागली होती हें स्पष्ट कळून येईल आणि त्याच्या व्यापक दूरदृष्टी-बद्दल आदर वाटू लागेल या साहित्यापैकीं पुष्कळसें साहित्य 'अन्ययावत्' वाटावें अशा योग्यतेचे आहे मात्र आमच्या शैक्षणिक व साहित्यिक धुरीणानीं सांप्रदायिक चाकोरी सोडून जरा आजूबाजूस पाहण्याचें औदार्य दाखविलें पाहिजे. चांगलीं पुस्तकें निर्माण व्हावींत ही अपेक्षा तर रास्तच आहे परतु विस्मृतीच्या अडगळींत पडलेलीं उत्कृष्ट पुस्तके पुढें आणून राष्ट्रसवर्धनाचे व सस्कृतिशिक्षणाचे कामीं त्याचा उपयोग करणें हेंहि एक अवश्य करावें असें काम आहे आमच्या

राष्ट्रात आज जीवनाच्या प्रत्येक शाखेंत नवी माडामाड चालू आहे. प्रौढशिक्षण साक्षरता प्रसार याचा प्रसार होत आहे, नागरिक-नीतीची शिकवण दिली जात आहे, प्राताप्रातांतल्या सस्कृतींचें दळणवळण वाढावें अशी खटपट सुरू आहे. या व अशा अनेक राष्ट्रीय कार्यांना पोषण मिळण्यासारखें खाद्य वासुदेवरावाच्या वाङ्मयात भरपूर सापडेल.

आज वाङ्मयात अनेक अनिष्ट प्रवृत्ति प्रबळ होऊ पहात आहेत. उदात्त-पणाचीं कृत्रिम पिसें डकवून भाविक वाचकाची दिशाभूल करावी, प्रयोगशील-तेच्या नावाखालीं विदुषकी लेखन करून तेंच श्रेष्ठ म्हणून ठरवावें, आणि वास्तवाची बैठक द्यायच्या मिषानें बीभत्स रसाचीं कुंडें तयार करावींत असें चाललें आहे! अशा वेळीं जाणत्या लोकानीं प्रसन्न व शुद्ध असें वाङ्मय तरुणापुढें ठेवून त्याच्या अभिरुचीला प्रथमपासून सुसस्कृत करणें हा एकच या अराजकावर तोडगा आहे. हें कार्य करण्यास वासुदेवरावाचें वाङ्मय खास समर्थ ठरेल ही खात्री वाटते. इतरानाहि ती तशीच वाटो ही प्रार्थना.

आनंदकार्यालयनिधीचा स्फूर्तिदायक इतिहास

[पुण्याचे लॉ कॉलेजचे सस्थापक व माजी प्राचार्य आणि एक विख्यात कायदेपडित व धर्मशास्त्रज्ञ प्रा. ज र घारपुरे याचा व कै. वा. गो. आपट्याचा स्नेह होता. अशा ऋणानुबधी विद्वद्वर्यांने आनदकार्यालयनिधीसबधीं दिलेली माहिती वाचकाना स्फूर्तिदायक वाटेल.]

आपल्या धर्मशास्त्रात देवऋण, पितृऋण इ० अनेक ऋणें सागितलीं आहेत. जीवनाच्या सार्थकतेची मुख्य साधना म्हणजे हीं ऋणे फेडणे ही होय. अर्थात् यात कर्तव्याचा मुख्य भाग येतो प्रेयापेक्षा श्रेयाला प्राधान्य मिळून एकदर समाजाच्या चक्राना व्यवस्थित व अखडित गति मिळत रहावी हाच या कर्तव्याचा उद्देश होय आपण ज्या गादीवर आलो तिची परपरा कायम ठेवून त्या परपरेंत यथाशक्ति भर घालणे हाहि याच कर्तव्याचा भाग आहे. हे कर्तव्य आनद-कार्यालयाच्या निधा विश्वस्तानीं उत्तम तऱ्हेनें पार पाडलें आहे या सस्थेच्या मडळाशीं कै. वासुदेवराव आपटे याच्या इच्छेस अनुसरून घनिष्ठ सबध आला आणि व्यावहारिक घडामोडीसबधाने विश्वस्त म्हणूनच तिचा विश्वस्ताचे कार्य व तें करण्याची पद्धति मी पाहात आलों आहे या कार्यामध्ये कधीं मार्गदर्शन करणाराची तर कचित् सहकाऱ्याची भूमिकाहि मजकडे आलेली आहे. एका सत्त्वगुणसपन्न वाङ्मयसेवकाने समाजहितास पोषक असे वाङ्मय निर्माण करून मरतेसमयीं त्यावर मिळविलेला सर्व निधि नि स्वार्थबुद्धीनें आपल्या मातृभाषेच्या विकासा-करिता समर्पण केला व त्याच्या सुरक्षिततेची व्यवस्था केली आणि त्याच्या विश्वस्तानीं तो यथाशक्य वाढवून दिवगत सस्थापकाच्या सात्त्विक महत्त्वाकाक्षेची पूर्तता केली व तीही नि स्वार्थीबुद्धीनें चालविली, ही गोष्ट या युगात फार महत्त्वाची वाटते या सर्व कार्यामध्ये जी निष्ठा, कार्यक्षमता आणि समाजाभिमुखता दिसून आली ती प्रशसनीय आहे आणि सामाजिक नीतिमत्तेचें एक पर्व या दृष्टीनें हें कार्य लोकाना कळावे असे मला वाटते.

कै. वासुदेव गोविंद आपटे यानीं २१ ऑगस्ट १९२६ रोजीं आपल्या स्वकष्टार्जित मिळकतीचे मृत्युपत्र केले या मृत्युपत्राप्रमाणें एकदर मिळकत सुमारें ५५ हजार रुपयाची होती या मृत्युपत्रामध्ये शासनव्यावहारिकदृष्ट्या कोणच्याही

प्रकारची विसगति न रहावी म्हणून त्याचा व माझा विचारविनिमय होत असे. व त्याच्या इच्छेप्रमाणें त्याच्यामागून त्याचे विश्वस्तही तोच मार्ग चालवीत आलेले आहेत. विश्वस्त नेमावयाचे ते योग्य आणि निष्ठावान् पाहिजेत म्हणून वासुदेवरावानीं विचारपूर्वक तिघा विश्वस्ताची निवड केली त्यापैकीं एक श्री. केशव दाजी पुराणिक, हे इदूर येथील कोट्याधीश श्री. हुकुमचद याच्या मिल्सचे मुख्याधिकारी होत. श्री. तात्यासाहेब पुराणिक याचा व्यावसायिक व्याप, अनुभव व दूरदृष्टि सर्वच फार मोठी आहे. दुसरे विश्वस्त श्री. व्यकटेश नारायण सहस्रबुद्धे हे कै. वासुदेवरावाचे भागिनेय आणि त्याच्याच सस्करणानें वाढलेले मध्यप्रदेशामध्ये इन्स्पेक्टर ऑफ बॉयलर्स या हुद्द्यावर त्यानीं काम केले. सरकारी कामकाजाचा अनुभव त्याना पुष्कळ असून वासुदेवरावाचे मनोगत त्यानीं चागले जाणले होते. तिसरे श्री. गोपाळ बळवत जोशी हे वासुदेवरावाचे नर्मसुहृद् (पत्नीचे बधु) असून कुमार कालापासून ह्यानीं कै. आपट्याच्या हाताखालींच शिक्षण घेतलें. जीवनाचा पाया त्याचेच मार्गदर्शित्वाने घातला. आनद मुद्रणालय हे त्याच्या मालकीचें मुद्रणालय, आनद कार्यालय आणि आनद मासिक या कै. आपट्याच्या कर्तृत्वाच्या तिन्ही शाखाना श्री जोशी यानींच खतपाणी सतत घातले सतत सान्निध्य, तज्जनित विश्वास व आत्मीयता आणि प्रत्यक्ष माहिती या तिन्ही दृष्टींनीं श्री. जोशी याना कै. आपट्यानीं कार्यकारी विश्वस्त नेमले, तें योग्यच होतें. या तिघानीं कै. आपटे याचें निधन (ता. २-२-३०) झाल्यानतर एकोप्याने वागून हा निधि समाजोपयोगी कार्यास लाविला.

मृत्युपत्रामध्ये मिळकत ५५ हजारापर्यंत होती. तरी खुद्द कै. आपट्यानींच जे खर्च व देणग्या लिहून ठेविल्या होत्या त्या वजा जाता सुमारें ३८ हजार रुपयेच विश्वस्ताच्या जवळ खर्चासाठीं राहिले. आनद मासिक आणि आनद-कार्यालयाचीं प्रकाशने ही काय ती मिळकतीची वर्धिष्णु बाजू होती. निधीचा पैसा व्यवस्थित गुतवून त्याचप्रमाणे मासिक व प्रकाशने याचा धदा काटकसरीनें व हिशेबीपणानें करून विश्वस्तानीं सुमार वीस वर्षांत ही रक्कम दीड लाखापर्यंत नेली. आणि म्हणूनच मराठी भाषेच्या सेवेसाठीं एक लाख रुपये विश्वस्त देऊ शकले

मराठी भाषा आणि बालके ह्याच्या सेवेंत आपला निधि खर्च व्हावा असा कै. वासुदेवराव याचा मनोदय होता त्यानीं आपला सर्व काळ मराठी

साहित्याच्या उपासनेत घालविला आणि मुख्यतः मुलासाठींच त्यानीं पुस्तकें लिहिलीं. बालसृष्टीकडून मिळालेले ऐश्वर्य परत तिलाच अर्पण करणें कै. आपट्याना योग्य वाटले. भाषेच्या विद्यार्थ्यासाठीं जर उत्तम शैक्षणिक सोयी करून दिल्या तर कै. आपट्याचे ईप्सित पूर्णपणे सफल होईल, म्हणजे भाषा व मुले या दोघाचेहि ऋण फेडल्यासारखे होईल. म्हणून पुणें विद्यापीठाला विश्वस्तानीं एक लाख रुपये दिले. या देणगीचे महत्त्व फार मोठे होते. एक तर पुणें विद्यापीठाच्या नुकत्याच सुरू झालेल्या ससाराला मोठी मदत मिळाली. दुसरे एका मध्यम स्थितींतील साहित्यिकालाहि केवढे कर्तृत्व शक्य करुन दाखविता येते याचा प्रत्यय येऊन होतकरू विद्यार्थ्यांना आशास्थान निर्माण झाले. पुणे विद्यापीठातर्फे या देणगीचा मुक्तहस्तानें व कृतज्ञतापूर्वक स्वीकार करताना पुणें विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. जयकर यानीं या देणगीचें वैशिष्ट्य समर्पक शब्दात उद्घोषित केलें.

ही देणगी देण्यापूर्वीं अनेक वर्षे साहित्यिक सस्थाना व बालशिक्षणाला विश्वस्त साहाय्य करीत होतेच. महाराष्ट्राच्या निरनिराळ्या टापूतील चागल्या शाळा निवडून दरवर्षीं "वासुदेव गोविंद आपटे पारितोषिकें" म्हणून या शाळाना काहीं देणगी देण्यात येई व अभ्यासक्रमाच्या कक्षेतील कोणत्याही चागल्या कलामध्यें विशेष नैपुण्य दाखविणाऱ्या विद्यार्थ्यांना हीं बक्षिसें दिलीं जात. सागली येथें डॉ. बापट बालशिक्षण मदिर या सस्थेस पाच हजार रुपये देण्यात आले. त्याचप्रमाणें पुणे येथें भरलेल्या साहित्यसभेलनाचे वेळीं महाराष्ट्रातील युवकवर्गासाठीं लाविलेल्या निबधस्पर्धेला रु. १०० चीं पारितोषिके देण्यात आलीं. पुण्यास आनदकार्यालयामध्ये सुमारें ७-८ वर्षे एक मोफत बालग्रथालय चालवण्यात आलें होते शेकडो मुलाना त्याचा उपयोग झाला.

इदूर येथील साहित्यसभेला रु. ५०० देण्यात आले. महाराष्ट्रसाहित्य परिषदेला दिलेली दहा हजाराची देणगी ही विशेष उल्लेखनीय गोष्ट होय. इदूर नरेशाच्या देणगीखेरीज एवढी मोठी देणगी म. सा परिषदेला मिळालेली नाहीं. या देणगींतून " वा. गो. आपटे ग्रथालय " हा स्वतत्र भाग म. सा परिषदेच्या पुणें येथील मध्यवर्ती कचेरींत निर्माण करण्यात आला आहे 'माधवराव पटवर्धन साहित्यमदिरा 'च्या तळघरात हे ग्रथालय आहे मराठी भाषाभ्यासकाची उत्तम सोय त्यायोगें झाली आहे.

वासुदेवरावाचे ' आनद ' हें सर्वांत मोठें स्मारक म्हणता येईल. त्याच्या निधनानतर आज २२ वर्षे ते आपले स्थान टिकवून आहे सस्थापक गेल्यानंतर

एकादें नियतकालिक इतके दीर्घकाळ टिकून राहणें हें महाराष्ट्रात तरी कौतुकास्पदच म्हणावे लागेल. कागदनियंत्रणाची कुऱ्हाड जेव्हा पडली तेव्हा एकदोन अंक तर ४–६ पानांचेच काढावे लागले! वाढती महर्गता व प्रतिस्पर्धा यांची झळ तीव्रपणे लागली, पण मासिकाचा उचाक व लोकप्रियता यथापूर्व आहे. याचे बरेचसे श्रेय त्याचे आप्तविश्वस्त गोपाळराव जोशी यांचे व्यवहारचातुर्य, दक्षता व असामान्य धार्मिकता याजकडे व तितक्याच प्रमाणाने ख्यातनाम साहित्यिक श्री. गोपीनाथ तळवलकर यांना आहे. आनंद कार्यालयाचीं प्रकाशनेहि पुनः संस्कारित होत असतात. त्या शाखेमध्ये जीर्णोद्धार आणि नवरचना चालू आहे.

अशा रीतीनें संस्थापकाच्या कार्याची ज्योत तेवती ठेवून त्यांच्या सर्व इच्छा पूर्ण करण्याची कामगिरी तिघा विश्वस्तानीं बजाविली आहे. प्रत्येक व्यक्तीचें कर्तृत्व ही समाजाची एक ठेव असते ती जपणे व वाढविणे हे एक समाजकार्यच म्हणता येईल, किंबहुना हेंच त्यांचे श्राद्ध व त्यासंबंधींची ऋणपूर्ति. एका स्वावलंबी व ध्येयनिष्ठ साहित्यिकाने निर्माण केलेला निधि पद्धतशीरपणे लोककार्यास लागला, ही गोष्ट वरवर साधारण वाटत असली तरी ती साध्य होण्यास कारण झालेली निष्ठा फार उच्च दर्जाची आहे.

या निधीच्या व्यवस्थेत मूळ संस्थापकाचे दिसून आलेले औदार्य व कर्तव्यप्रीति ही जितकी स्पृहणीय तितकीच विश्वस्तांची निष्ठा, तादात्म्यता व कार्यक्षमता हींहि अभिनंदनीय होत. या प्रकारच्याच गुणांनी समाजाचे उत्तम धारण व पोषण होते. आज वासुदेवरावांचे फार मोठे वाङ्मयीन स्मारक ‘ मराठी शब्दरत्नाकर ’ हें नव्या व विकसित स्वरूपात पुढे येत आहे. अशा वेळीं आनंद कार्यालय–निधीचा थोडासा पण स्फूर्तिदायक इतिहास जनतेपुढें ठेवणे क्रमप्राप्तच होतें. त्याचा विचार व त्यातील मूल्यें माझ्याप्रमाणेच सर्वांना अनुकरणीय वाटतील ही खात्री आहे.

जगन्नाथ रघुनाथ घारपुरे

मराठी शब्द रत्नाकर

मराठी शब्दरत्नाकराचे कर्ते

वासुदेव गोविंद आपटे

[जन्म—चैत्र व ८ शके १७९३
दि. १२-४-१८७१]

[मृत्यु—माघ शु. ४ शके १८५१
दि. २-२-१९३०]

श्री

मराठी शब्दरत्नाकर

अ

[**टीप**—अ अक्षराने आरभ झालेले पुष्कळ शब्द **आ** अक्षर आरभी घालून लिहिण्याचा प्रघात आहे म्हणून जे शब्द **अ** या अक्षराखाली आढळणार नाहीत ते **आ** या अक्षराखाली पहावे]

अ मराठी वर्णमालेतील पहिला वर्ण, अकार, विष्णु, (अ) शब्दाच्या आरभी जोडिले असता हे (१) सादृश्य (२) अभाव (३) भेद (४) लघुत्व (५) अप्रशस्तपणा व (६) विरोध दर्शविते याची अनुक्रमे उदाहरणे –(१) अब्राह्मण = ब्राह्मणामारखा, (२) अक्रोध = क्रोधाचा अभाव, (३) अपट = पटाहून निराळे, (४) अनुदरा = कृशोदरी, (५) अकार्य = वाईट काम, (६) अनीति = अन्याय शब्दाच्या आरभी स्वर असता या अचा अन् होतो जसे —अ + अत = अनत

अईन (फा आइन स्त्री) चागली चाल

अउत्या (वि) शेतकाम करणारा, शेतकऱ्याचा मुलगा

अउले (प्रा न) प्रेमाचे बोलावणे

अऊत (स आयुध न) शेतकीसबधाचे हत्यार, नागर, बैलाच्या एका जोडीने नागरली जाईल इतकी जमीन

अकटक (स वि) निष्कटक, विघ्नरहित, काटे नसलेले, शत्रुरहित

अक (स पु) चिन्ह, आकडा, माडी, नाटकाचा भाग

अकगणित (स न) अकानी करण्याचे गणित.

अकजाळ (स न) अकाचे कोष्टक

अकटोविकट (स वि) प्रचड

अकड (हि स्त्री) ऐट, अभिमान, ताठा

अकडणें (क्रि) ऐट मिरविणे, ताठणे

अकडबाज (हि वि) ऐटबाज, गर्विष्ठ

अकडा (स अक पु) सख्येचे चिन्ह, वाकड्या टोकाचा पदार्थ, विचवाचा नागाडा [लाब काठी

अकडी (स्त्री)टोकाला आकडा असलेली

अकणकडवे (न) पालुपद, ध्रुपद

अकणा (स पु)पायातला पैजण (भा० १९।१४२)

अकणी (स स्त्री) आवण्याची पट्टी

अकबरी मोहोर (स्त्री) उत्कृष्ट सोन्याची मोहोर, सच्च्या दिलाचा, पतदार मनुष्य, फायदेशीर धदा, सुपीक जमीन इत्यादि

अकरको (स्त्री) अकरे अकरे एकवीसाशेपासून वीसे वीसे चारशेपर्यतचे पाढे

अकरताळा (पु) आडमुठा, आडदाड, हेकट, हट्टी [हीन जन्माचा.

अकरमाशा (वि) जारज, अनौरस,

अकरमाही (स्त्री) बारा महिने चाकरी घेऊन अकरा महिन्याचा पगार देण्याची पद्धति

अकरसणे (क्रि) सकोचणे

अकरावा बृहस्पति दाट मैत्री

अकराळ विकराळ (स कराल वि) भयकर [नावाचे फळ.

अकरोट–ड (स अक्षोट पु) अक्रोड

अकर्तृक (स वि) कर्त्यावाचून असलेले (व्याक०) ज्यास स्वतत्रपणे दृश्य कर्ता

नसून केवळ क्रियापदानेच तत्संबंधाचे विधान पूर्ण झालेले असते असा (अकर्मक धातु)
अकर्म (स न) कुकर्म, पापकृत्य
अकर्मक (स वि) व्याकरणात ज्याला कर्म नाही असा धातु
अकल, अक्कल (अर अकल स्त्री) शहाणपण **अ०चा खदक**–दीड शहाणा, मूर्ख; **अ० विकत घेणें**–शहाणपण शिकणे
अकलमद (वि) शहाणा, चतुर
अकलंक (स वि) शुद्ध, निर्दोष, निष्कलंक
अकलिपि (स अंक स्त्री) आकड्यांनी संख्या लिहिण्याची पद्धति
अकल्पित (स वि) अचिंतित, अतर्कित, (अ०) एकाएकी
अकल्याण (स न) अमंगल
अकला (पु) घोड्याचा रोग
अकस्ताळा (वि) माथेफिरू
अकशी (क्रि वि) समूळ (कुण०)
अकस (स्त्री पु) द्वेष, दावा, चुरस
अकसखोर (फा वि) दुष्ट, खुनशी
अकसळ, अकसळू (प्रा पु) सोने इ० धातूंना कसास लावणारा (ज्ञा० १८।४९२)
अकस्मात् (स अ) एकाएकी, अकल्पित
अकळी (स्त्री) श्वासाचे जोराने निर्गमन, जांभई, तोंड वासणे
अका–क्का (प्रा स्त्री) वडील बहीण
अकांडतांडव (स न) मोठे गजवज्न सोडणारे कार्य, रागाचे फाजील भाषण
अकातणें (क्रि) आक्रोश करणे
अकाबाई (स्त्री) लक्ष्मीची वडील बहीण, दुर्दैव
अकामी (वि) निरुपयोगी
अकारण (स क्रि वि) विनाकारण, उगीचच्या उगीच
अकाल (स पु) भलती-वेळ, शीखाचा ईश्वर, 'सत्श्री अकाल'
अकालीन (स वि)अयोग्य काळी झालेले
अकाळवणी (पु) भलत्याच वेळी पडलेला पाऊस
अंकित (वि) चिन्ह केलेला, वश, गुलाम
अकिंचन (स वि) अतिशय दरिद्री
अंकिला (प्रा वि) अंकित, स्वाधीन (भा ३१।१४)
अकीक (अर पु) एक उत्तम रत्न
अकीद (फा वि) निष्ठ
अकीन (अर यकीन पु) सत्याचा वाली.
अकीर्ति (स स्त्री) बदनामी, दुर्लौकिक, नाचक्की, दुष्कीर्ति
अंकु, अंकू (स पु) शिष्य, सेवक (ज्ञा० १८।१६५९)
अकुंठ (स वि) अकुंठित, अबाधित
अकुंठित (स वि)अबाधित, न अडविलेला
अकुडें (प्रा वि) वाकड्या अणीचे
अकुतोभय (स वि) कोठूनही भय नाही असा, अत्यंत सुरक्षित, निर्धास्त
अंकुर (स पु) मोड
अंकुरणें (क्रि) मोड फुटू लागणे
अंकुरित (स वि) अंकुर किंवा मोड फुटू लागलेले, प्रादुर्भूत झालेले
अंकुश (स पु) हत्तीला ताब्यात ठेवण्यासाठी महात हाती शस्त्र घेतो ते
अकूर (पु) घोड्याचा रोग
अक्कड (हि स्त्री) मिजास, ऐट, झोक, इष्की
अक्कडसासू (स्त्री) वऱ्हाडप्रांती बायकोची वडील बहीण
अकृत्रिम (स वि) निष्कपट, खरा
अक्कल (स्त्री) अकल शब्द पहा
अक्कलकरा-काढा (पु) एक औषधि
अक्कलदाढ (स्त्री) बत्तिसावा किंवा शेवटी उगवणारा दात
अक्कलवंत–वान् (वि) शहाणा, बुद्धिमान्
अक्कलहुषारीने (अ) स्वताच्या बुद्धीने, कोणी जबरदस्ती न करता
अक्का (का स्त्री) वडील बहीण
अक्काबाई (स्त्री) अवदसा, कुबुद्धि
अक्काबाईचा फेरा (पु) दारिद्र्य येणे
ॲक्टिंग (इ वि) बदली काम करणारा, (न) अभिनय, हावभाव

अक्राळविक्राळ (वि) भयकर स्वरूपाचा
अक्रिय (स वि) क्रियारहित
अक्रीत (स वि) विकत न घेतलेले, मोबदला किवा किमत न देता घेतलेले, फुकटचे, लबाडीने घेतलेले
अक्रुसणे–अक्रसणें (क्रि) आखूड होणे
अक्लेश (स क्रि वि) सहजासहजी, श्रमावाचून
अक्रोड (स अक्षोटक पु न) एक फळ
अक्साबोकशी (अ) फार जोराने
अखण (न) एकदा मळलेली कणसे आकण पहा
अखड (स वि) मगळा, सपूर्ण, (अ) सतत
अखडणे (प्रा क्रि) चिकटून राहणे (तुका० १७३८)
अखई (वि) मदादित, अखड, अक्षय (क्रि वि) अनतकालपर्यंत
अखडणे (क्रि) आटणे, थाबणे
अखड सौभाग्यवती (स वि) चिर-सौभाग्यसुख भोगणारी, (ग्राम्य)वेश्या
अखडित (स वि) सतत चालणारा
अखडैकरस (स पु) परब्रह्म
अखता (स स्त्री) अक्षता
अखत्यार (अर पु) **अखत्यारी** (स्त्री) अधिकार
अखम (वि) पगु
अखबार (अर स्त्री) बातमी, वर्तमान-पत्र, (फा पु) **अ० नवीस**—बातम्या लिहिणारा
अखय (वि) नित्य
अखर (स अक्षर न) अक्षर, (फा आखर पु) गुराची एके ठिकाणी जमून बसण्याची जागा (वि) अविनाशी.
अखरा (प्रा पु) आखाडा, शस्त्रागार (ऐति को) [(ज्ञा० १३।८४८)
अखलेख (प्रा अ) वारवार, सहज
अखसे (प्रा वि) सर्व
अखा (स अखिल वि) सगळा, सर्व
अखाडा (हि पु) अड्डा, कुस्ती कर-ण्याची जागा, हौदा
अखिल–ळ (स वि) सर्व, सपूर्ण
अखुडणें (क्रि) लहान होणें, खुरटणे
अखूड (वि) लहान, अपुरा, लाडा
अखे (हि आखा न) कठाळीची अथवा पखालीची एक बाजू
अखेतीज (स्त्री स अक्षय्यतृतीया) **वैशाख** शुद्ध तृतीयेचा फार शुभ मानलेला दिवस
अखेर (फा आखर स्त्री) समाप्ति, शेवट, (अ) शेवटी
अखेरी (फा आखरी स्त्री) शेवट, **अ० मारणें**—शेवटचा डाव साधणे, अखेर यश मिळविणे
अखेलेखें (प्रा अ) वारवार
अखो (हि पु) डोळे
अग (अ) बायकोविषयी सबोधनार्थक अव्यय, (स पु) पर्वत, वृक्ष
अग (स शरीर न) शरीरावयव, बाजू, अश, भाग, प्रत्यक्ष किवा अप्रत्यक्ष कर्तृत्वसबध, मेद, मास, मनाची प्रवृत्ति, आकलनशक्ति, वशिला, मदत करणारा **अग काढून घेणे**—सबध तोडणे, **अग चोरणे**—कुचरपणाने काम करणे, **अगाबाहेर टाकणे**—सबध तोडून टाकणे, **अग धरणे**-थडीने अग दुखणे, गुटगुटीत होणे, **अग मोडून काम करणें**—फार परिश्रम करणे, **अगाची लाही होणें**—खवळणे, **अगास येणे**—नुकसानीची बाब होणे, **अगात येणें**—पिशाच्चाचा वगैरे सचार होणे
अगद–ई (अ) भय किवा आश्चर्य दाख-विणारा उद्गार
अगकाठी, अगलट, अगलोट (स स्त्री) शरीराची ठेवण
अगकवळी (प्रा स्त्री) आलिंगन
अगचा (वि) स्वाभाविक, जन्मसिद्ध
अगच्छाया (स स्त्री) आश्रय, कृपेची सावली [युद्ध (नाम० १८०९)
अगजूठ (प्रा स्त्री) अगझटापट, मल्ल—
अगझाप (स्त्री) पेढारी लोकांपैकी कोणी झटपटीत मारला गेला तर त्याला तेव्हा कोठेतरी तात्पुरती मूठमाती देण्याची चाल असे ती

अंगझोल (प्रा पु) अगरखा [शेगडी .
अगटी (स अग्निस्थिति स्त्री) शेकोटी,
अंगठा (स अगुष्ठ पु) अगुष्ठ, **अ० दाखविणे**—नाकबूल जाणे, वचना करणे
अगठी (स अगुष्ठ स्त्री) हाताच्या बोटातील अलकार [अवघड वाट
अगड (प्रा स्त्री) लवणामधील वाट,
अगडतगड (वि) अमर्याद, शुष्क
अगडधू (वि) अतिलठ्ठ, फोपशा (माणूस) [गोमावी
अगडधूत (स अवधूत पु) लठ्ठभारती,
अगडबब (वि) फार लठ्ठ, अवजड
अगडा (पु) गाडीचे जू व दाडी याना बाधणारी दोरी
अगडें (न) लहान मुलाच अगात घालण्याचे वस्त्र
अगण (स न) घरापुढची मोकळी जागा, रगण, भूमि, क्षेत्र
अगणित (स वि) असख्य, अलोट, अपार
अगतिक (स वि) निरुपाय, निराधार
अगत्य (स अगति न) जरुरी, आस्था, कळकळ, आदर, **अ० पूर्वक** (अ)—अवश्यमेव **अ०वाद** (पु)—कळकळीची, आस्थेची भावना किवा बुद्धि
अगद (स न) औषध (वि) निरोगी
अगत्राण (स न) चिलखत
अगत्वाने (अ) बनीने | मुलगा
अगद (स न) बाहुभूषण, (पु) वालीचा
अगदनीति (स स्त्री) अगदाने रावणास केलेला उपदेश
अगदशिष्टाई (स स्त्री) सीता परत देण्याबद्दल रामाने अगदाबरोबर रावणाकडे पाठविलेला निरोप
अगदट (प्रा वि) नळकट
अगदी (अ) निखालस, पूर्णपणे
अगना (स स्त्री) स्त्री
अगपिळा (पु) अगमोडा अळापिळा
अगभूत (स वि) अग मानलेले समाविष्ट |अगमोडा
अगभग (स पु) अभिनय हावभाव
अगमेहनत (स्त्री) शारीरिक श्रम
अगमोड (स्त्री) सक्त मेहनत

अगम्य (स वि) अप्राप्य, दुर्गम, दुर्बोध, अज्ञेय
अगर (फा अ) अथवा, किवा
अगर (स आकार न) शेत, मळा, (स अगरु) चदनविशेष
अगरखा (स अगरक्षक पु) अगावरचा कपड़ा, अगरखा
अगरगड (वि) हट्टी
अगरबत्ती (फा स्त्री) धूपकाडी, उदबत्ती
अगरस (स पु) पाणी न घालता फळे, वनस्पति इ चा काढलेला रस, ओली वनस्पति कुटून निघणारा रस
अगराग (स पु) सुगधि उटणे, उटी.
अगरी (स्त्री) शहरातील व्यापाराची पेठ
अगरोग (स पु) स्वाभाविक म्हणजे पिशाच्चबाधेने न झालेली व्याधि
अगल (पु) दाराला लावण्याचा अडसर
अगलग (प्रा पु) समागम (ज्ञा० ११।२५७), सबध (विवे उ ११।१६) आश्रय, साह्य (वि), जिव्हाळ्याचा, नातलग, (शुभा० उद्योग० ३।३२)
अगलट (स्त्री) अगकाठी पहा
अगलट घेणे (क्रि) जबाबदारीत अडकणे
अगलणे (प्रा क्रि) स्वाधीन होणे
अगली (प्रा क्रि) औषध देणे (ज्ञा० १६।४०) [निच्चा
अगल्याबगल्या (पु) आश्रित, बगल-
अगवखा (प्रा अ) अगावर (ज्ञा० ११–४२५)
अगवटा (प्रा अ) स्वाधीन
अगवण (प्रा स्त्री) स्वेच्छा (ज्ञा ७।९२) सामर्थ्य (तुका० ३०३४) सवय, साह्य मदत, पक्ष (भा० ३०।११७) गुण, वण,
अगवणीयेचे (प्रा वि) अलीकडचे (ज्ञा० ११।६३०–३१)
अगवणे (ना) शक्ति (नाम ११२७) (क्रि) मुकणे, (अमृ० १।३४) आवरणे (ना० ५६८) (प्रा वि) प्राप्त
अगवला (प्रा अ) जवळ
अगवसा (प्रा पु) पाल, पाला, अग्रभाग (ज्ञा० ११।०१४)

अंगवसे (फा न) रूप
अगवस्त्र (स न) उपरणे, राख, रखेली
अगवळ (स वि)अमगळ(ज्ञा० १३।६७) (पु)वेणीच्या केसाची अग्रे बाधताना लागतो तो लाकरीचा धागा किवा केसाची दोरी
अगवळा (प्रा पु) अगाची ठेवण, (नाम० गा० १२८), सगत, आळेपिळे
अगवळणी पडणे सराव होणे
अगवाटा (पु) शेतातल्या उत्पन्नातला खास शेत वाहणाराचा हिस्सा
अगविला (प्रा वि) उपाधिरहित
अगविक्षेप (स पु) हावभाव
अगवे (प्रा न) सामर्थ्य
अगस्तने (प्रा न) लेकरू
अगस्ता (पु) हदगा
अगस्ताळ (प्रा वि) उर्मट, अनियत्रित
अगस्ति (स पु) १ देहाभिमान (ज्ञा० ९।१८३), २ ऋषिविशेष, ३ नक्षत्रविशेष, ४ खादाड मनुष्य, ५ वृक्षविशेष
अगस्वभाव (स पु)जन्मत प्राप्त स्वभाव
अंगहीन (स) १ वेश्या(ज्ञा १७।२४६), २ मदन, ३ चाकाशिवाय असलेला रथ (ज्ञा० १०।३८७), (वि) पगु
अगळ (स अर्गला स्त्री) दाराला घालण्याची साखळी, अडसर, निर्बध
अगळा (हि वि) श्रेष्ठ, अधिक, (स अर्गला, स्त्री) साखळी
अगळीक (स्त्री) खोडी, चूक, अपराध
अगळी (स अगुलि स्त्री)अगुलि, सर्वात लहान बोट
अगा (अ) पुरुषाच्या सबोधनार्थक शब्द
अगई (स्त्री) आग [प्रथम
अगाऊ (वि) आधीचा (अ) आधी,
अगाजणे (क्रि) गाजावाजा होणे, टिमकी वाजणे
अगाजा (फा आगाजा पु) बोभाटा
अगातुक (स आगतुक पु) न बोलावता जेवण्यास गेलेला मनुष्य, (वि) आकस्मिक, बाह्य, अनित्य, केव्हा आहे केव्हा नाही असे

अगाध (वि) फार खोल, अगम्य, अतर्क्य.
अगापिछा (हि पु) पुढचा व मागचा भाग, पुढचा मागचा सबध, जवळचे आप्तसबधी (आईबाप, मुले वगैरे)
अगार (स न)घर, मदिर
अगार (स पु) निखारा, विस्तव
अगारक (स पु) मगळ-ग्रह, (साकेतिक) आग्रे
अगारकी चतुर्थी (स्त्री) कृष्णपक्षात मगळवारी येणारी चतुर्थी
अगारा (स अगार पु) देवाचा प्रसाद म्हणून धूपारतीतील घेतलेली राख, जोधळयावर पडणारा एक रोग
अगारामेर (प्रा) शेताची कड (ज्ञा० १८।४३८)
अगारी (स अग्र स्त्री) अकुर,
अगाशी (स आकाश स्त्री) गच्ची
अगास (स आकाश न) आकाश
अगिक (स न) १ सामर्थ्य (भा० ४।९), २ स्वभाव (ज्ञा० १८।५२४), **अ० भाव** (स पु) आकृति
अगिके (स न) सामर्थ्य (ज्ञा १६। २९९-३००)
अगियाळें (स न) १ अग्निकुड (ज्ञा० १४।१६२), २ ललाटस्थ अग्निचक्र.
अगिसुनी (प्रा वि) निश्चळ
अगी (प्रा ना) आग, अग्नि
अगीकार(पु)स्वीकार **-र्णे**(क्रि)पतकरणे.
अगीकृत (स वि) पतकरलेले
अगी पडणें सवय होणे, माह्य होणे; (प्रा) पक्षपात करणे (अमृ० ६।६)
अगीन (स अग्नि पु) विस्तव
अगीनगाडी (स्त्री) आगगाडी [बोट.
अगुली (स स्त्री) हाताचे किवा पायाचे
अगुले (प्रा न) अलकार (तुका० १८५३)
अगुष्ठ (स पु) अगुठा, अगठा, आगठा.
अगुलीयक (स न) आगठी, मुदी.
अगुस्तान (स अगुलित्राण न) हाताच्या बोटाच्या रक्षणासाठी घातलेले टोपण.
अगुस्ती (स्त्री) शिरशिरी.
अगुळवेढें (स न) आगठी (दासबोध ३।६।१८)

अंगें (प्रा अ) स्वत
अगेज (पु) स्वीकार
अगेजणें (प्रा क्रि) अगीकारणे
अगेष्ठी (प्रा स्त्री) साष्टाग नमन (ज्ञाने० १७।२०३-८)
अगूर (फा पु) द्राक्ष
अगूळ (स न) लाबी मोजण्याचे एक [माप
अगं, अगो (अ) स्त्रीविषयक सबोधनार्थी अव्यय
अगोचर (वि) ज्ञानेद्रियानी ग्रहण करण्यास अशक्य, अज्ञात
अगोचरी मुद्रा (स स्त्री) योग-शास्त्रातली चौथी मुद्रा
अगोठ (स अग्रवर्षा पु) पावसाळ्याचा प्रारभ
अगोदर (अ) पूर्वी, प्रथम
अगोदरचा (वि) पूर्वीचा, आधीचा
अंगोवागी (प्रा अ) जातीने, स्वत, सहज, अनायासे (भा० २०।३८३)
अगोन (प्रा वि) अगावरला
अगोळी (स अगुलि स्त्री) बोट
अग्नि (स पु) विस्तव
अग्निकाष्ठ भक्षणे स्वत स जाळून घेणे, सती जाणे
अग्निक्रीडा (स स्त्री) आतषबाजी, [दारूकाम
अग्निपरीक्षा (स स्त्री) अग्नीच्या द्वारे वस्तूच्या शुद्धाशुद्धतेची केलेली परीक्षा (पूर्वीच्या काळी स्त्रियाच्या पातिव्रत्यासबधाने किंवा पुरुषाच्या दोषित्वादोषित्वाच्या किंवा हक्कविषयक मागणीच्या सबधाने सदेह उत्पन्न झाला असता त्या स्त्रीला किंवा पुरुषाला अग्नीचे दिव्य म्हणजे हातावर जळते निखारे घेणे कडकडीत तापलेल्या तेलात हात बुडविणे किंवा तापवून लाल केलेल्या धातूच्या सळईच्या डागण्या घेणे ३० करावे लागे व त्या दिव्यातून विशेषसा अपाय न होता ती स्त्री किंवा तो पुरुष सुखरूपपणे पार पडल्यास तिचे किंवा त्याचे निर्दोषित्व सिद्ध मानले जाई अशा दिव्यास अग्निपरीक्षा हे नाव होते)

अग्निप्रवेश (स पु) स्त्रीचे सती जाणे म्हणजे पतीच्या शवाबरोबर तिने आपणास जाळून घेणे
अग्निहोत्र (स न) शास्त्रोक्त अग्नि ठेवून साजसकाळ होम करण्याचे कर्म
अग्निहोत्री (स पु) अग्निहोत्र घेतलेला पुरुष
अग्निमाद्य (स न) अपचनाचा रोग
अग्यारी (स अग्निगृह स्त्री) पारशी लोकाचे अग्निपूजेचे मदिर
अग्र (स न) शेवट टोक, पुढचा भाग, मुख्य भाग
अग्रका } (स स्त्री) ग्रहाच्या उदया-
अग्रज्या } स्तीं क्षितिजबिदु व पूर्व-पश्चिम क्षितिजबिदु याच्या मधला कस
अग्रगण्य (स वि) मुख्य, नायक, शिष्ट
अग्रगामी (स पु) पुढारी (वि) पुढे जाणारा
अग्रणी (स पु) नेता, नायक, मुख्य
अग्रज (स पु) वडील बधु
अग्रधान्ये (स न) खरीपाच्या हगामाची धान्ये
अग्रपूजा (स स्त्री) पहिली पूजा, श्रेष्ठ [मान
अग्रलेख (स पु) वर्तमानपत्रातील मुख्य लेख
अग्रहार (स पु) पुजाऱ्याच्या कुटुबपोषणार्थ देवस्थानास अर्पण केलेले इनाम गाव, जमीन इत्यादि
अग्रा (स स्त्री) खस्थ ज्योति उगवतात किंवा मावळतात तेव्हा त्याचे पूर्वबिदूपासून जे अतर असते ते
अग्राह्य (स वि) स्वीकारण्यास अयोग्य किंवा अशक्य
अग्रेसर (स पु) नेता नायक मुख्य
अग्रोदक (स न) स्वयपाकासाठी सोवळ्याने आणलेले पाणी
अघ (स न) पाप
अघटघटी (वि) अशक्य गोष्ट घडवून आणणारी
अघटित (वि) असभाव्य, विलक्षण
अघमर्षण (स वि) पापनाशक
अघवा (प्रा वि) अवघा सब

अघळपघळ (वि) लाबलचक, मोकळे-पणाने केलेले
अघाडी (स अग्र न) पुढचा भाग, **अ० साधणे**–इतराच्या अगोदर कार्य साधणे
अघाडीपिछाडी (स्त्री)दावे किवा लगाम आणि पायबद, पुढचा व मागचा भाग
अघोट (पु) पावसाळ्याची सुरुवात
अघोर (स वि) भयकर, अमगळ, **–पथ** (स पु) नग्न, अतिशय घाणेरडे व हातात नरकपालाचे भिक्षापात्र घेऊन भिक्षा मागणारे अशा भिक्षेकऱ्याचा एक सप्रदाय आहे, तो सप्रदाय
अघोरी (स पु)अघोरपथातील मनुष्य, (वि) साहसकर्मी
अघोळ (स्त्री) स्नान, अग धुणे
अघ्रि (स पु) पाय
अघ्रो (स पु)आग्रह (भाग०३०।१०९)
अच्सधि (स पु)व्याकरणातील स्वरसधि
अचकटविचकट (वि) अश्लील
अचकन (न) बद गळ्याचा लाब कोट
अचकाविचका (पु) अव्यवस्था, गोधळ, बिघाड
अचकी (स्त्री) उचकी
अचडेंबचडे (न) लाडके मूल
अचपळ (स वि) उतावळा, खोडकर
अचबा (फा अचभा पु) आश्चर्य, नवल
अचरट (वि) व्रात्य, उच्छृखळ
अचल, अचळ (स पु) पर्वत, (वि) न ढळणारे
अचल (स पु) पदर आचा
अचवणें, अचविणे (स आचम् कि) काही खाल्ल्यानतर तोड धुणे, मुकणे, नुकसान सोसावे लागणे
अचळागौर (स्त्री) मकरसक्रातीस जिला वाण देतात ती सुवासिनी माता
अचिंत्य (स वि) ज्याचा विचार किंवा तर्क करता येत नाही असे, गूढ, दुर्ज्ञेय
अचिरेकरून (अ) लवकर
अचळ (पु) स्तन [स्वय ९।८
अचागळी (प्रा वि) निष्फळ रुक्मिणी-
अचाट (वि) विलक्षण, अद्भुत
अचानक (हि अ) अकस्मात्, **अवचित**
अचावचा (स यद्वातद्वा अ) अद्वातद्वा, अमर्यादपणे [२।३।१४)
अचुगळ (प्रा वि) कृपण, भ्रमिष्ट (दा०
अचुबित (स वि) १ सपूर्ण (ज्ञा०५।७), २ अगणित (भा०१३।२३३), ३ अति-निसग (भा० ३।२९३)
अचूक (अ) बिनचूक, अकस्मात्
अचेत, अचेतन (स वि) जड, निश्चेष्ट
अचोज (प्रा न) नवल (एक० १२५)
अच्छेर (पु) अर्धा शेर
अच्युत (स पु) विष्णु
अज (स पु) ईश्वर, बोकड
अजका (वि) अजिक्य
अजगर (स पु) मोठा सर्प
अजतरफ (फा अ) कडून
अजन (स न) काजळ, दृष्टि साफ कर-णारे औषध
अजपत्र (अर अजापत्र न) अभिप्रायपत्र
अजब (अर वि) आश्चर्यकारक
अजबखाना (अर पु) पदार्थसग्रहालय
अजबाई (स्त्री)नवल, आश्चर्य, चमत्कार
अजबाब (अर स्त्री) चीजवस्त
अजम, अज्जम (अर वि) थोर, सन्मान्य
अजमत (अर अजीमत स्त्री) सामर्थ्य औरगजेब बादशहाने जेजुरीच्या खडो-बाला दिलेले नाव |अजमास पाहणे
अजमावणे (कि) परीक्षण पाहणे,
अजमास (फा अजमाईश पु) अदाज
अजमासी (वि) अदाज करण्यात हुशार, पटाईत, (वि) अदाजे, गणनी केलेला
अजरखतखाने (फा अ) याच्या कचेरीतून, याच्याकडून
अजराम (स वि) ज्यास वार्धक्य व मरण नाही असे, अक्षय
अजलि (स पु) ओजळ, नमस्कारार्थ हात जोडण
अजलिपुट (स न) ओजळ
अजस्र (स वि) फार मोठा
अजस्रलय (स्त्री) नृत्यातील मोठी लयदारी
अजा (स स्त्री) शेळी [वेडसर
अजागळ (स वि) **निरुपयोगी**, खुळा,

अजाण (स अज्ञान वि) अज्ञानी
अजातशत्रु (स वि) ज्याला कोणी शत्रु नाही किवा जो दुसऱ्याचे शत्रुत्व करीत नाही असा
अजानवृक्ष (पु) आळदीस ज्ञानेश्वरानी लावलेल्या फादीपासून वाढलेला वृक्ष
अजापुत्र (स पु) कोकरू, (लक्षणेने) गरीब प्राणी
अजार उपद्रव, पीडा, दुखणे
अजारणें (क्रि) कुरवाळणे
अजारणे गोजारणे (क्रि) कुरवाळणे, लाडीगोडीने बोलणे
अजारी (हि वि) दुखणाईत
अजाहत (अर वि) अबाधित (पु) मानाची एक पदवी
अजि (उद्गा)अहो ! (क्रि वि) आज
अजिक्य (वि) न जिकला गेलेला, पराभूत न होण्यासारखा
अजिजी (स्त्री) गयावया
अजित (स वि) न जिकलेला
अजितपत्र (स न) वादात किवा युद्धात हरलेल्या पक्षाकडून दुसऱ्या पक्षाची सरशी झाल्याबद्दलचे कबुलीपत्र
अजिटन, **अजिटट** (इ ॲडज्युटट पु) सेनापतीचा एक हस्तक
अजिन (स न) मृगचर्म, हरिणाचे कातडे
अजिरी (वि) अजिराच्या रगाचा
अजी, अजीबात (अ) अगदी, मुळीच
अजीज (अर पु) आप्त
अजीर (फा पु) एक फळ
अजीर्ण (स न) अपचन
अजुनि (स अद्य अ) अद्याप, अजून
अजुरा (अर उजरत पु) मजुरी, मेहनताना, भाडे
अजुर्दा (फा वि) खट्टू, उदासीन,
अजुर्दार (फा पु ना) मजूर, भाडेकरी, जासूद
अजुळ (स अजलि स्त्री) ओजळ
अजून (स अद्य अ) अद्याप
अजूरा (अर पु) मजुरी, वेतन

अजोळ (स आर्यालय न) आईच्या बापाचे घर
अट (स्त्री) अटक, वीण्याचा सूर उच्च होण्यासाठी असलेली घोडी, करार, शर्त, विपरीत ग्रह, मोट थाबल्यानतर वाहणारे पाणी
अटक (स्त्री) प्रतिबध, कैद, **अ०स झेंडे लावणें**–शतकृत्य करणे, मोठा दिग्विजय करणे
अटकणे (क्रि) गुतून किवा अडकून पडणे
अटकर (प्रा वि) १ घट्ट, गच्च (अनत पृ ८०); लहान, ठसठशीत (अनत लावण्या), २ हट्टी
अटका (प्रा पु) व्याप, शक्तिक्षेत्र
अटकळ, अटकळपचविशी (स्त्री) तर्क, अजमास, अनुमान
अटकाव (पु) प्रतिबध
अटकावण (स्त्री) अडथळा
अटकी (स्त्री) सागरगोट्यातील डाव
अटकु (प्रा वि) बाधक (ज्ञा ६।११५)
अटके (न) विड्याच्या पानाचे अखे
अटग (प्रा वि) अवाढव्य [मजुरी.
अटणावळ (स्त्री) अटविण्याबद्दलची
अटणी (स्त्री) सोनाराची सोने वगैरे आटविण्याची मूस, निर्बध
अटणे(क्रि)कमी होणे, रस होणे, घट्ट होणे, वळकट होणे, अडून बसणे, खिनळणे
अटन (स न) फिरणे, भ्रमण
अटप (पु) आवरशक्ति, आवरण्याची क्रिया –**शीर–सर** (वि) सोयिस्कर, आवाक्यात असलेले
अटपता (वि) आखडता
अटपळ (न) काबळ्याचा एक पट्टा
अटपाअटप (स्त्री) निरवानिरव, आवराआवर
अटवळा (पु न) शेताची राखण करण्यासाठी किवा धान्य पाखडण्यासाठी बाधलेला माळा
अटवी (स स्त्री) अरण्य, रान
अटाआट (पु) पराकाष्ठेचा यत्न, अट्टाहास, त्रास, सताप, छळ, गाजणूक, यातायात, दगदग

अटाटी (प्रा पु) सायास, छळणूक
अटापिटा (पु) यातायात, खटाटोप, श्रम
अटापीट (स्त्री) परिश्रम, कष्ट
अटारा (पु) थकवा, ग्लानि
अटरणें (क्रि) थकणे, थकविणे
अटाली (स अट्टालिका स्त्री) मोठा वाडा, गच्ची, मनोरा
अटळ (वि) न टळणारा
अटाळा (पु) **अटाळी** (स्त्री) अटवळा पहा
अटाहास्य (स न) अट्टाहास (नाम०५६९)
अटी (प्रा स्त्री) कष्ट (एक० २१४३)
अटी(ट्टी)ल (वि) हट्टी
अटीव (वि) अटविलेले, घट्ट
अटु (प्रा न) दुर्भाषण, (वि) कठिण (भा ६।११५) [६।७७)
अटुवे (प्रा वि) संकुचित, वाकडे (ज्ञा०
अटूळणे (प्रा क्रि) बाधणे
अटोकाट (वि) अतोनात, पराकाष्ठेचा, सर्व शक्ति किंवा बुद्धि खर्चून केलेला
अटोफळी (स्त्री) आठ फळाचे वायन
अटोळा अटवळा पहा
अटोळी (स्त्री) फणसासारख्या फळातील बी
अट्टल (वि) पक्का, वस्ताद
अट्टहास (स पु) भारी मोठा प्रयत्न, मोठ्याने हसणे
अट्यापाट्या (स्त्री) मुलाचा एक खेळ
अठव (प्रा पु) आठवण, स्मरण
अठगूळ, अठगुळा (वि) गर्भधारणापासून आठव्या महिन्यात जन्मलेला
अठरणे (क्रि) आकसणे, संकोचणे, रुसून किंवा रागावून बसणे
अठरा कारखाने पूर्वीच्या काळी राज्याची अठरा खाती असत त्याची नावे निरनिराळ्या काळात व निरनिराळ्या राज्यात निरनिराळी असत पैकी एक यादी अशी आढळते ––
तोफखाना, पीलखाना, उष्टर०, फरास०, शिकार०, रथ०, जामदार०, जवाहीर०, जिराईत०, नगार०, दारू०, वैद्य०, लकड०, इमारती०, मुदवख०, कुणबिणी०, खाजगत०, थट्टी०

अठरापगड जात अनेक जातीचे लोक
अठरा पुराणे ब्रह्म, पद्म, विष्णु, शिव, लिंग, गरुड, नारद, भागवत, अग्नि, स्कद, भविष्य, ब्रह्मवैवर्त, मार्कंडेय, वामन, वाराह, मत्स्य, कूर्म आणि ब्रह्मांड
अठरा धान्याचे कडबोळे (न) अनेक भिन्न वस्तूचे मिश्रण, अठरा धान्याची नावे ––गहू, साळ, तूर, जव, जोंधळा, वाटाणा, लाख, चणा, जवस, मसूर, मूग, राळा, तीळ, हरिक, कुळीथ, सावा, उडीद व चवळी
अठरा विसवे दारिद्र्य अतिशय गरिबी
अठवडा (पु) लागोपाठ सात दिवसाचा अवधि
अठवे (न) अर्ध्या शेराचे माप (पायलीचा आठवा भाग)
अठी (स्त्री) वळी, सुरकुती, गाठ, अढी, नाडा, फळातील बी
अठी (प्रा स्त्री) १ ऐक्य, २ आलिंगन, (ज्ञा० ५, १३२)
अठीवेठी (प्रा स्त्री) वेरझार [३०८१)
अठोनीवेठोनी वेडावाकडा, (तुका०
अठोळी–अठळी (स्त्री) फणसातील बी
अड (स्त्री) अट, शर्त, अडथळा, हट्ट
अडमाप (न) अनिश्चित माप, खऱ्या मापापेक्षा कमी अधिक माप
अड (प्रा वि) मोठा (वा सीता ५०)
अड (स पु) वृषण, अडे, **अ० स लोणी लावणे**–खुशामत करणे
अडक (प्रा न) आडनाव, कुलनाम
अडकट (प्रा स्त्री) आडमार्ग, रान
अडकणे (क्रि) कुंठित होणे, थांबून राहणे
अडकण (न) **अडकणी** (स्त्री) आडकाठी, अडकण्यासाठी योजिलेली वस्तु, (अडसर, खिळा वगैरे)
अडकथा (स्त्री) उपकथा
अडकवण (स्त्री) अडकण पहा
अडका (पु) अर्धी पै
अडकाम (न) मुख्य कामाला उपयोगी पडणारे हलके काम

अडकिता, अडकित्ता (का पु) सरोता, सुपारी वगैरे कातरण्याचे साधन
अडकुल (न) पोहे; भातकूल
अडखर्च (पु) किरकोळ खर्च
अडखळणें (क्रि) ठेचा लागत किंवा अडथळे येत जाणे, चालणे वगैरे, बोलताना अडणे, कचरणे
अडगल्ली (स्त्री) बोळ, लहानशी गल्ली
अडगळ (स्त्री) निरुपयोगी, अडचण करणाऱ्या वस्तु
अडकाव (पु) अटकाव, प्रतिबंध
अडगाव (न) लहान गाव
अडगुले-मडगुले (वि) खेळकर, बोलके
अडघर (न) बाजूस असलेले घर, सोपा
अडघाली (प्रा स्त्री) आडमार्ग
अडघोडा (पु) तट्टू, लहान घोडा
अडगिऱ्हाइकी (वि) दुकानदाराकडून नव्हे तर खासगी गृहस्थाकडून विकत घेतलेली [घाटाळा, न्यूनता, संकोच
अडचण अडचणूक (स्त्री) पंचाईत,
अडची (प्रा स्त्री) दुर्गम मार्ग
अडजिना (पु) रहदारीचा नसलेला जिना, जरुरीच्या वेळी वापरण्याचा जिना
अडण (न) सुपाच्या काठाला मजबुती-साठी लाविलेली कांबीट, गाई-म्हशींची ओटी
अडडळ (प्रा वि) अढळ
अडणी (स्त्री) लहानशी तिवई, संकट (तुका० १८८१), अ० **वरचा शंख-** उच्च पदावर बसलेला मूर्ख मनुष्य
अडणूक (स्त्री) अडचण, अडथळा, हरकत, आग्रह अडून [illegible] बसणे
अडणें (क्रि) कुंठणे, कुंठित होणे हट्ट
अडत (स्त्री) दलाली, मध्यस्थी, एजन्सी, सदर कामाबद्दल द्यावयाचे द्रव्य दस्तुरी
अडतट्टू (पु) अडून बसणारा किंवा काम बंद पाडणारा माणस, घोडा वगैरे
अडत्या (पु) दलाल गुमास्ता एजंट
अडताळा (प्रा पु) अडथळा (ज्ञा० १।२।३)
अडथळा (पु) प्रतिबंध, अटकाव
अडदर, अडदरा (प्रा पु) भय (ज्ञा० १६।३१६)
अडदांड (वि) अडाणी व दांडगा
अडधोतर (न) पंचा, लहान धोतर
अडनाव (न) कुलनाम
अडनावाचा (वि) नामधारी
अडनीड (वि) गैरसोयीचा
अडप-झडप (अ) चोरूनमारून
अडपणें (प्रा क्रि) अडविणे
अडपता दडपता (वि)· वर देखरेख करणारा, नियता
अडपैजणें (प्रा क्रि) अडचणीत पडणे, (ज्ञा० २।२९४)
अडफळे (प्रा न) रुंदी
अडफाटा (पु) अडथळा, विघ्न
अडबक, अडबग (प्रा वि) स्वेच्छा-चारी, दुराग्रही
अडबकी (प्रा स्त्री) दाराची खीळ
अडबद (प्रा पु) करदोटा, कटिसूत्र
अडमडणें (क्रि) धडपडणे
अडमाप (न) ठराविक मापाच्या बरोबर नसणारे माप
अडमिळकत (स्त्री) ठराविक मिळ-कतीहून दुसरी मिळकत
अडमुठा, अडमुठ्या (वि.) अडाणी
अडमुठी (प्रा वि) अक्लेश, सुलभ
अडमुळी (अ) अकस्मात्
अडल (प्रा स्त्री.) अडचण, प्रतिबंध.
अडला नारायण (पु) अडचणीत साप-डलेला मनुष्य
अडव (प्रा वि) असार (ज्ञा० १८।३६), (न) १ अरण्य, (ज्ञा० १३।७६४), २ अडचण, ३ परीक्षा, कसोटी, (मोहिमहदनु)
अडवट (न) लाकडाचा न घडविलेला लांब सोटा, ओबडधोबड नासलेली आडवी तुळई, नथेच्या चोकड्याशेजारी आडवे बसविलेले लांबोडे मोती
अडवटी (प्रा स्त्री) आडमार्ग, कुमार्ग
अडवतावो (प्रा पु) अडथळा
अडवट–ठ (न) अडवी तुळई (पु) नथीच्या मधल्या भागातली दोन मोत्ये
अडवणूक (स्त्री) प्रतिबंध
अडवळणी (अ) एकीकडे

अडवा (वि) तिरपा, सामोरा, प्रतिबंध करणारा

अडवा, अडवी पालखी (स्त्री) रस्त्याच्या दोन्ही बाजूना पालखीच्या दांड्याची टोके करून पालखी आडवी नेण्याचा मान हा मान शृंगेरीच्या श्रीशंकराचार्यांना आहे

अडवा–तिडवा (वि) वाकडातिकडा

अडवारा (पु) धरबंध

अडवाळ, अडिवाळ (वि) हट्टी

अडविणे (क्रि) थांबविणे, प्रतिबंध करणे

अडवी (प्रा स्त्री) अटक, अरण्य

अडवे पाणी (न) कालवा, तळ्याचे पाणी

अडवे होणे अमळ निजणे, वामकुक्षी करणे

अडव्या अंगाचा लठ्ठ

अडशेरी (स्त्री) धान्याचे एक माप

अडस (प्रा पु) खोळंबा, (वि) गच्च

अडसट्टा (हि पु) अंदाज, बेत, आटोका

अडसण (न) खटचाळ गाई–म्हशीला दूध काढण्याचे वेळी अडवून धरण्यासाठी केलेली योजना, सुपाने वेगळे काढलेले स्वच्छ दाणे

अडसणे (प्रा क्रि) अडवण करणे, पाखडणे, छाटणे

अडसर (पु) दरवाजा बंद करून त्याला जे आडवे लाकडी टेकण लावितात ते

अडसाळ (न) कुळवाचे आडवे लाकूड

अडसून खडसून (क्रि वि) स्पष्टपणे बजावून

अडसो (प्रा पु) खोळंबा

अडळ (प्रा पु) साह्य, मदत, पृथक्पणा (मोहि० सिद्धान्त), खोळंबा, अडचण, स्पर्श सुमुहूर्त, परिमळ

अडळणे (प्रा क्रि) अडखळणे

अडाअड (प्रा स्त्री) अडचण (ना० १०२२)

अडाखा (पु) मळ, ताळा

अडाघडी (प्रा स्त्री) जगाची रचना, (हरि० १९।७७)

अडाण (न) शेतकामात न गुंतलेला असा गावचा जनसमूह, काम, तलाव, कालवे विहिरी इ पाटबंधारे

अडाणा (पु) एक राग

अडाणी (वि) अकुशल, रानटी

अडातुडी (अ) मधून मधून, केव्हातरी.

अडिबा (पु) अडसर

अडिसेरी (स्त्री) नोकरांना निर्वाहार्थ दरमहा देण्याचे अडीच शेर धान्य

अडावा (पु) अढावा पहा

अडी (प्रा स्त्री) प्रतिबंध

अडीच (वि) दोन आणि अर्धे मिळून जे परिमाण ते

अडीमोडी (प्रा स्त्री) अगपिळा

अडील (वि) मच्ची न केलेला

अडुकली (स्त्री) अडुकले (न) अडकुळी

अडुमाडू (वि) धाडसी, मारायला व मरायला सिद्ध

अडुळसा (पु) एक औषधि वनस्पति

अडू (पु) अडणा, पाथरवटाचे एक हत्यार, तरफ (वि) हट्टी

अडून–आडून (क्रि वि) कशाच्या तरी आड किंवा मागे राहून, न दिसेल अशा रीतीने

अडे (स अड न) पिलाचे उत्पत्तिस्थान **अडी पिली बाहेर काढणे**–गुप्त गोष्टी उघडकीस आणणे

अडेल (वि) हट्टी, अडून बसणारा

अडेल तट्टू (वि) हट्टी मनुष्य

अडोशी–पडोशी (अ) आसपास, शेजारी पाजारी (हि पु) शेजारी पाजारी

अडोसा (पु) दृष्टीस प्रतिबंध करण्यासाठी केलेली पडद्यासारखी योजना

अडोळणे (प्रा क्रि) आढळणे

अड्डा (म अट्ट पु) जमण्याचे ठिकाण

अढच (प्रा वि) मोठा (ज्ञा १७।३८१)

अढळ (वि) अचल, स्थिर, (न) सापडणे, उपलब्धि, अनुभव

अढळणें (क्रि) सापडणे, भेटणे

अढा (पु) वेटाळ, मुरड, पेच

अढावा (पु) शिल्लक राहिलेला, तेरीज, शिल्लकपत्रक

अढी (स्त्री) आंबे वगैरे फळे पिकण्यासाठी गवत वगैरे अंथरून केलेली योजना, विरुद्ध भाव गतागत मनात

अ० धरणें–मनात गुप्तपणे वैरबुद्धि बाळगणे [ठिकाणी दीड खर्चन
अढीच्या दिढी उथळेपणाने, एकाच्या
अढे (न) घराच्या दोन्ही पाख्याच्या मधोमध घातलेली लाब तुळई
अढेवेढे घेणें काकू करणे
अणकुची (स्त्री) अणी, टोक
अणगट (स्त्री) अणी, टोक
अणगट (प्रा न) अंकुर, मूळ
अणबूज (फा वि) परका, अपरिचित, आश्चर्यकारक [वाक्य, कोडे
अणा (पु) म्हण, आलाणा, साप्रदायिक
अण्णा (कानडी) मानाची पदवी, वडील भाऊ, एखाद्याचे नाव
अणवाणी (क्रि वि) उघड्या पायानी
अणिमा (स पु) सूक्ष्मपणा, स्वत च्या शरीराला इच्छेनुसार सूक्ष्मरूप देण्याची शक्ति ही अष्टसिद्धीतली एक गणिली आहे
अणिमोल (वि) फार मूल्यवान्
अणियाळें (प्रा वि) अणीदार, (न) अग्र
अणी (प्रा स्त्री) शस्त्राचे बारीक टोक
अणीक (स अनेक वि) आणखी
अणीबाणी (स्त्री) कार्यसिद्धी होण्याची जवळ आलेली स्थिति, क्षुब्धता, निकर
अणु (स पु) सूक्ष्म कण [चरा
अणुआर, अणुआरु (प्रा पु) बारीक
अणुध्वम् (पु) एक भयानक अस्त्र (बॉब)
अणुरेणु (पु) सूर्यकिरणात दिसणारे धुळीचे वगैरे सूक्ष्म कण
अणुसुट (प्रा वि) अनुच्छिष्ट
अतल (स वि) अगाध, (न) विवर नरक, सप्तपातालापैकी पहिले सप्त पातालाची नावे–अतल वितल, सुतल तलातल महातल रसातल व पाताल
अत (स पु) शेवट, समाप्ति, मर्यादा, कड, दम, ताकद, **अत पहाणें**–पूर्णपणे कसास लावणे
अत पर (क्रि वि) यापुढे
अतएव (अ) यासाठी
अतक (स पु) यम, काळ
अतर्क्य (वि) कल्पनातीत
अत करण (न) मन, अतर्याम
अतडी (स अत्र न) **अतडे** (न) आतडें, **अ०ला पीळ पडणें**–खरी कळकळ वाटणे
अतत्यायी (स आततायी वि) साहसकर्म अथवा त्रागा करणारा
अतपार (पु) अखेरची मर्यादा
अत पुर (स न) स्त्रियाची जागा, जनानखाना, राणीवसा
अतमाळ (स अत्रमाला स्त्री) आतडी
अतर्मुख (वि) दृष्टि स्वत भोवती केंद्रित करून पाहणारा
अतर (न) पोकळी, मध्यभाग, अवकाश, सीमा, भेद, तफावत, चुकी, खड, अतर्याम, अत करण, अभिप्राय, **अ० देणे**–सोडणे
अतरग (स न) अत करण, आतील भाग, गुह्य, (वि) जवळचा, अत्यत प्रिय, जिवलग
अतरणे (क्रि) कालातिक्रम होणे, मुकणे
अतरपाट (स अत पट पु) लग्नाच्या वेळी वधू आणि वर याच्यामध्ये आडवा धरलेला पडदा
अतरसाक्षी (पु) अतर्याम जाणणारा
अतरा (पु) मर्म, (अ) दूर
अतरा (फा पु) तरवारीच्या मुठीवरील बोटाचा आसरा
अतरात्मा (स पु) जीवात्मा, मन
अतराय (स पु) विघ्न, सकट, अडथळा
अतराल (स न) आकाश
अतरीक (वि) उपेक्षिलेला, पूर्वनिश्चित
अतरीक्ष-रिक्ष (न) आकाश, नभोमडळ
अतर्कळा (स स्त्री) चाणाक्षपणा हुषारी
अतर्क्य (वि) अचित्य, गूढ
अतर्गडु (वि) अतभद्या निष्णात
अतर्गत (स वि) समाविष्ट, पोटात आलेले, गुप्त [नाव
अतर्गळ (पु) अत्रवृद्धि, एका रोगाचे
अतर्गृह (स न) घराचा आतला भाग
अतर्झूली (स्त्री) हत्तीची चित्रविचित्र रगाची झूल

अतर्दशा (स स्त्री) ग्रहाचा फल देण्याचा काळ, अतस्थ किवा खरी स्थिति
अतर्धान (स न) अदृश्य होणे, गुप्तता
अतर्भाव (स पु) समावेश, मनोभाव
अतर्भूत (स वि) समाविष्ट
अतर्मुख (स वि) आत वळलेला, आत्मचितनपर
अतर्याम (स न) अत करण, अतरग
अतर्लापिका (स स्त्री) जेथे श्लोकाचे मर्म त्या श्लोकातच गुप्त असते तो श्लोक.
अतर्वत्नी (स स्त्री) गर्भिणी
अतर्वेदी (स स्त्री) गगा व यमुना याच्या मधला प्रदेश
अतर्हित (स वि) अदृश्य, लपविलेला
अतर्ज्ञान (स न) गुप्त ज्ञान
अतसबाजी (फा आतशबाजी स्त्री) दारूकाम
अत स्थ (स वि) आतील
अत क्षेपण (स न) इजेक्शन
अतळस (प्रा पु) परिमळ (दास० १८।१८) [णारा, गधी
अतार–री (पु) सुगधि, अत्तरे विक-
अताशी (अ) अलीकडे, सध्या
अति (स अ) फार
अतिक्रम (स पु) **अतिक्रम** (स न) उल्लघन, अपमान, (वेळ) निघन जाणे
अतिक्रात (स वि) टळलेली किवा उलटलेली (वेळ वगैरे), जिकलेला, व्यापलेला मोडलेला
अतिथि (पु) पाथस्थ, भोजनसमयी आलेला आगतुक, पाहुणा, **अ० वेळा** (स्त्री) अतिथि येण्याची (दुपारची जेवणाची) वेळ
अतिपरिचय (स पु) फाजील सलगी किवा सघट्टन किवा ओळख
अतिपात (स पु) नाश
अतिप्रसग (स पु) मर्यादेचे उल्लघन, निकटसबध
अतिमात्र (स वि अ) फार
अतिम (स वि) अखेरचा
अतिमानुष (स वि) मनुष्याहून अधिक शक्तीचा
अतिरथी (स पु) मोठा योद्धा
अतिरस (स पु) अत्युष्णत्व, कडकडून (ज्ञा ९।१०१)
अतिरिक्त (वि) अतिशयित
अतिरेक (स पु) अतिशयपणा, विपुलता
अतिविष (स न) एक औषधि वनस्पति
अतिवृष्टि (स स्त्री) फाजील पर्जन्य किवा पाऊस
अतिव्याप्ति (स स्त्री) फाजील गोष्टीचा समावेश, वाजवीपेक्षा फार, अधिक व्याप्ति नियमाखाली न येणाऱ्या गोष्टीचाही समावेश
अतिशय (प्रा पु) अत्यासक्ति (तुका० ६३) (वि) फार
अतिशयोक्ति (स स्त्री) फुगवून सागणे
अतिशाहणा (पु) फाजील शहाणा, दीड-शहाणा, मूर्ख
अतिशूद्र (स पु) शूद्रापेक्षा हीन (महार, माग इ०)
अतिशो, अतिसो (वि) अतिशय, (पु) पराकाष्टा, आधिक्य, भेद (ज्ञा०७।२७)
अतिसार (स पु) हगवण
अतिसो (प्रा पु) अतिशयपणा
अतो (अ) अखेरीस, शेवटी, ननर, मग, मुळे, स्तव
अतीत (स वि) गत, मागे घडलेले, (पु) अतिथि
अतींद्रिय (स वि) इद्रियास अगोचर.
अतीव (त्रि) अतिशय
अतुट (प्रा अ) सतत
अतुडणे (प्रा कि) मागाडण, (अमृ० ६।३२)
अतुर्बळ–ळी (प्रा वि) अतिबलाढ्य (भा० १।२१९)
अतरा (पु) पदाची धरूपद मोडून पुढील बाजू
अतुरी, अतोरी (प्रा स्त्री) स्त्री, (दास ११।१।८)
अतुल (स वि) ज्याच्या जोडीला किवा तोडीला दुसरे नाही असे
अतुवट (प्रा न) गुह्य, अतरग (ज्ञा० ८।२१३) (वि) अतरगातील

अतेव (स अत एव वि) मूर्तिमत (भा० १८।१८८) (अ) यासाठी
अतूट (वि) अक्षय
अंतेवासी (स पु) शिष्य
अतोनात (वि) पुष्कळ
अतौर (प्रा न) अंतःपुर (भा० ८।२२७)
अतौते (प्रा अ) मध्ये, आत
अत्तर (फा अतर न) पुष्पाचा अर्क, **अ० चे दिवे लावणे**–मूर्खपणाने उधळपट्टी करणे [अत्तरपात्र
अत्तरदाणी (अर) अत्तरदान (स्त्री)
अत्यवस्थ (स वि) मरायला टेकलेला
अत्यज (स वि) शेवटचा
अत्यज (स पु) अतिशूद्र, चांडाळ
अत्यनाडी (स स्त्री) ज्योतिष शास्त्रात नाडी म्हणजे घटिका अथवा चोवीस मिनिटांचा काळ, नऊ नऊ नक्षत्रांचा एकेक असा सत्तावीस नक्षत्रांचे तीन विभाग (आदिनाडी, मध्यनाडी व अंत्यनाडी) कल्पिले आहेत त्यांतला शेवटला विभाग
अत्यत (अ) फार, अतिशय
अत्याग्रह (स पु) फाजील आग्रह, अभिनिवेश
अत्याचार (पु) अधर्माचरण, जुल्म
अत्युक्ति (स स्त्री) अतिशयोक्ति
अत्येष्टि (स्त्री) प्रेतसंस्कार
अत्र (स अत्र अ) येथे
अत्र (स न) आतडे
अत्रा (पु) धृपदाच्या चार भागांपैकी दुसरा भाग
अथ (अ) (ग्रंथारंभ) आता, येथून, तर
अथण (प्रा क्रि) असणे [शेवटापर्यंत
अथपासून इतिपर्यंत आरंभापासून
अथरणे (क्रि) चटई वगैरे पसरणे
अथरी (स आस्तरण स्त्री) चटई
अथरुण (स आस्तरण न) बिछाना
अर्थसकल्प (स पु) अंदाजपत्रक
अथर्वण (स पु) चार वेदांपैकी चौथा
अथवा (स अ) किंवा, अगर
अथाक, अथाग (वि) तळाचा ठाव लागत नसलेले, अतिशय खोल
अथाव (प्रा वि) अथाग
अथिला (प्रा वि) आश्रय केलेला, भाग्यवान्, थोर, समर्थ (ज्ञा ११।६६३)
अथी (प्रा क्रि) आहे
अदखणा (वि) कुरूप
अदट (प्रा वि) धीट, पराक्रमी, अजिंक्य, (भावार्थ युद्ध १।९६)
अदण (न) कन्येच्या विवाहाच्या वेळी तिला किंवा जावयाला दिलेली देणगी, करणी
अदणा, अदणी (प्रा वि) दिलेली
अदत्त (स वि) कृपण
अदपाव (पु) पावशेराचा अर्धा भाग
अदब (अर स्त्री) आदर, सन्मान
अदबखाना (पु) तुरुंग
अदबशीर (वि) सुरक्षित, मर्यादेने वागणारा
अदभित्व (न) साधेपणा | पण वजनाचे
अदमण (पु) अर्धा मण (वि) अर्धा-
अदमास (पु) अंदाज, सुमार
अदमुरे-अदमोरे (न) अर्धवट विरजलेले दही
अदय (स वि) निर्दय, निष्करुण
अदर्शन (स न) लोप
अदल, अदळ (प्रा वि) असार, अयोग्य
अदलाबदल (हि स्त्री) याचे त्याला व त्याचे याला असा फेरफार
अदले (वि) अगोदरचे
अदळ (पु स्त्री) रहदारी, दबदगा, वावर, त्रास, उपद्रव **अ०आपट–उफळ** (स्त्री) बेफामपणे हातपाय झाडणे किंवा आपटणे
अदळणे (क्रि) आपटणे कोमळणे, धडकणे, अधाशीपणाने पोटात कोंबणे
अदा (अर पु) उत्पन्न प्राप्ति, लाभ, नफा, (क्रि वि) येणे पोचणे (पु) फाजील खर्च [अदमास
अदाज (फा अदाजा पु) सुमार,
अदाधुंदी (हि स्त्री) अव्यवस्थितपणा बेलगामीपणा, बेशिस्तपणा
अदालत (अर स्त्री) न्यायसभा, कोर्ट
अदायत (अर स्त्री) द्वेष, अकस

अदिती (स्त्री) देवाची माता
अदु, अदू (स पु) पायहसळा, (भा० १४।४९४) हत्तीच्या पायातील साखळी (कृष्णच ८), साखळ, निर्बंध
अदुज (स पु) हड्याव्रण, (दास० ३।६।२१)
अदूरदृष्टि (स स्त्री) ज्याला दूरचे दिसत नाही असा
अदृश्य (स वि) न दिसेसा
अदृष्ट (वि) न पाहिलेले, (न) दैव, प्रारब्ध, **अ०पूर्व** (स वि) पूर्वी कधी न पाहिलेले **अ०वाद** (स पु) दैवात जे असेल तेच घडेल असे मत
अदेख (प्रा वि) मत्सरी, (तका०३११७)
अदेखाई (प्रा स्त्री) मत्सर, हेवा
अदेशा (फा पु) शंका
अदोळणे (स क्रि) हलणे
अद्दल (अर अदल स्त्री) ठेच, ठोकर
अद्भुत (वि) अपूर्व, आश्चर्यकारक, (पु) नवरसापैकी एक
अद्याप, अद्यापि (स अ) अजून, अजूनहि
अद्रि (स पु) पर्वत
अद्वय (स वि) एकरूप
अद्वातद्वा (स यद् वा तद् वा अ) बेताल-पणाने
अद्वितीय (स वि) विलक्षण
अद्वैत (स न) एकत्व, जीव आणि ब्रह्म एकच असे मत
अधवड (स्त्री) मेलेल्या ढोराचे अर्ध कातडे, किंवा ते घेण्याचा गावच्या महाराचा हक्क
अध (स वि) आधळा
अधक (स वि) अधुक पहा
अधकार (स पु) अंधेर, काळोख
अधचा मधचा, अधलड मधलड (वि) अर्धवट
अधण (न) उकळी फुटणे
अधन (वि) दरिद्री
अधपणें (प्रा क्रि) होरपळणे (ज्ञाने० १२।८६)
अध पतन (स न) **अध पात** (स पु) खाली पडणे
अधम (स वि) नीच
अधर (पु) खालचा ओठ, (वि) अधीर, उतावीळ, (अ) आधारा-वाचून, हलकेच, वरचेवर [पाप
अधर्म (स पु) शास्त्रविरुद्ध आचरण,
अधला मधला (वि) मधचा
अधवणी (न) अधणाचे पाणी
अधवरौते (अ) खालचे वर
अध स्थळी (स) खाली
अध स्वस्तिक (स न) आकाशातला अगदी खालचा बिंदु
अधस्वी (स्त्री) दासी, रखेली
अधपरपरा (स स्त्री) आधळ्याची माळका, मागपासून चालत आलेल्या मार्गाने अविचाराने जाण्याची प्रवृत्ति
अधळा (वि) अध, दृष्टिहीन, **अधळे दळते आणि कुतरे पीठ खाते**–एकाने कष्ट करावे व भलत्यानेच त्याचा फायदा घ्यावा अशी अव्यवस्था
अँधळी कोशिबीर (स्त्री) मुलाचा एक खेळ [खलपत, कट
अधळे गारुड (न) लबाडी, लुच्चेगिरी,
अधळे नक्षत्र लागणें शोध करूनहि पुष्कळ वेळपर्यंत वस्तु न सापडणे
अधाडा (प्रा वि) अधातरी [रात्री
अधातरीं, अधात्री (अ) हवेत, अत-
अधातुरे (प्रा वि) अधातरी
अधाधुंदी (स्त्री) अंदाधुंदी पहा
आधधिणें (प्रा क्रि) भेडसावणे
अधार (स अधकार पु) अधेर, काळोख
अधारकोठडी (स्त्री) अधेराच्या खोलीत एकटे बसण्याची शिक्षा
अधारी अधेरी (स्त्री) पावसाच्या ढगा-मुळे पडणारा अधार, झापड
अधाशी (स अत्याशी वि) खादाड
अधिक (वि) जास्त, फार, श्रेष्ठ, द्वाड, खोडकर, (पु) चाद्रमास व सौरमास यामधील अतर काढून टाकण्यासाठी दर अडीच वर्षांनी एक महिना चाद्र-वर्षांत मिळवितात तो
अधिक उणा शब्द मर्यादेचे उल्लघन करण्यासारखा शब्द

अधिकभेट (प्रा स्त्री) साक्षात्कार
अधिकमास अधिक (पु) पहा
अधिकरण (न) स्थान, सप्तमी विभक्तीचा अर्थ [सत्ता
अधिकार (स पु) पदवी, योग्यता,
अधिकारी (स पु) अधिकारयुक्त मनुष्य
अधिकृत (स न) साधार किंवा अधिकाराने मागितलेले
अधिचार (स पु) मंत्रप्रयोग
अधिदैवत (स न) कोणत्याही कर्माची मुख्य देवता
अधिप, अधिपति (स पु) राजा
अधिभूत (स न) साक्षात् वस्तु
अधिराज (स पु) सार्वभौम राजा
अधिवेशन (स न) सभा, बैठक
अधिष्ठान (स न) वसतिस्थान, सत्ता
अधिष्ठित (स वि) ताब्यात घेतलेला, आक्रांत केलेला, व्यापलेला, नेतृत्व किंवा प्रभुत्व असलेला, स्थापलेला, सुरू केलेला
अधिक्षेप (स पु) आरोप, निंदा
अधी आधी (क्रि वि) अगोदर
आधीबिदी (क्रि वि) (मुलाच्या तोंडात) सर्वांच्या अगोदर, अगदी तावडतोब
अधीत (स वि) शिकलेला, पठिक
अधीमधी (क्रि वि) भलत्याच वेळी, मध्येच
अधीन (स वि) हातातले, वश
अधीर (स वि) उतावळा
अधीलपणा (प्रा पु) श्रेष्ठत्व
अधीश (स पु) स्वामी, धनी
अधुक (वि) मंद
अधुना (वि) आता
अधुरा (वि) अपुरता
अधू (वि) अशक्त, विकल, पंगु
अधुळी (प्रा स्त्री) छाया, सावली
अधेर (पु) काळोख, अंधार
अधेरनगरी बेबंदशाही
अधेमधे–अध्यामध्यात पडणें (क्रि) दुसऱ्याच्या भानगडीत, कारभारात किंवा व्यवहारात लुडबुडणे
अधेला (पु) अर्धा पैसा
अधेली (स्त्री) अर्धा रुपया [नति
अधोगति (स स्त्री) खाली जाणे, अव-
अधोमुखी (स वि) खाली तोंड केलेली
अधोरी (वि) अधाशी, अधीर, उतावळा
अधोली (स्त्री) दोन शेराचे माप
अध्ययन (स न) पठण, शिकणे
अध्यवसाय (स पु) दीर्घोद्योग, निश्चय
अध्यक्ष (स पु) मुख्य, नियता
अध्यात्म (स वि) आत्म्याबद्दलचे, **अ० विद्या, अ० ज्ञान**–आत्मविद्या, वेदान्त
अध्यात्मिक (स वि) ब्रह्मज्ञानासंबधी
अध्यापक (स पु) शिक्षक, प्रोफेसर
अध्यापन (स पु) शिकविणे
अध्याय (स पु) प्रकरण, विभाग
अध्यास (स पु) आरोप
अध्याहार (स पु) पूर्ततेसाठी पदरचे घालणे
अध्याहृत (स वि) पदरचे घातलेले
अध्वर (स पु) यज्ञ, याग
अध्वर्यु (स पु) नायक, मुख्य
अन (वि) अन्य, दुसरा, आणखी, (अ) अतिशयेकरून
अनकळित (प्रा वि) निरुपद्रवी, अक्लेश (ज्ञा० ७।१११) समग्र
अनग (स पु) मदन
अनघ (वि) निष्पाप
अनघड (वि) न घासलेला
अनंत (स वि) अमर्याद, (पु) विष्णु, शेष, वासुकि (स पु) अनंत चतुर्दशीच्या दिवशी कृष्णनिर्मित शेषाची पूजा करून सुताचा किंवा रेशमाचा चौदा गाठी दिलेला दोरा भक्तिभावाने बाहूला किंवा मनगटाला बांधतात तो
अनंत–चतुर्दशी (स्त्री) भाद्रपद शु १४
अनध्याय (स स्त्री) सुटी
अननस (न) एक फळ
अनन्य (स वि) एकरूप एकटा [लेला.
अनन्यगतिक (स वि) दुसरा मार्ग नस-
अनन्वय (स पु) एक अर्थालंकार यात उपमेयाला उपमेयाचीच उपमा दिलेली असते; म्हणजे त्यासारखे तेच असे वर्णन असते

अनन्वित (स वि) भलभलते
अनपाय (वि) अपाय न करणारा.
अनपेक्षित (स न) ध्यानीमनी नसलेले, अनिष्ट
अनमान (पु) अनादर, सकोच
अनमानीत (वि) साशक, सदिग्ध
अनभिषिक्त (वि) अभिषेक न झालेला
अनभिज्ञ (स वि) अजाण
अनमानधपका (पु) केवळ अटकळ,अदाज
अनमोल (स अमूल्य वि) अतिशय किमतीचे, अमोल
अनयाळें (प्रा वि) अणीदार
अनरसा (पु) एक प्रकारचे पक्वान्न
अनर्मळ (स वि) अप्रतिबध, मनस्वी (दा० २।३।१८)
अनर्थ (वि) निरर्थक, (पु) सकट, भयकर, परिणाम, पराकाष्ठा
अनल (स पु) अग्नि
अनलस (स वि) आळस नसलेला
अनवठी (स्त्री) हनुवटी
अनवरत (स अ) निरतर, सतत
अनशन (स न) उपवास, निरशन
अनवणी (वि) पायात वहाण किवा जोडा नसलेला
अनवधान (स न) दुर्लक्ष, बेफिकिरी
अनवसर (स पु) दुष्काळ, सकट, (ज्ञा० ८।२१२)
अनवसरे (अ) अवेळी
अनवस्था (स स्त्री) घोटाळा, चचलपणा **अ० प्रसग**–अनिश्चितपणाची किवा अमर्यादपणाची स्थिति
अनवाणी (वि) जोड्यावाचून
अनवाळें (स अनाविल न) कारवाराकडे-सोवळें
अनशुद्ध, अनशूद (स अन्नशुद्धि स्त्री) तूप
अनशेपोटी (स अनशन अ) रिकाम्या पोटी, खाल्ल्यावाचून
अनश्वर (वि) शाश्वत
अनसाईपणा (स पु) असहिष्णुता, उनावीळ, वेगळेपणा (अमृ ७।७९)
अनसूट (स वि) अनुच्छिष्ट (भा० २९।३६१) श्राद्धपक्ष, श्राद्धाचे पूर्वीचा दिवस
अनसूया (स्त्री) मत्सरराहित्य, दत्तमाता
अनहित (न) तोटा
अनळ (स पु) अग्नि (रघु०नलोपा)
अनाइकी (स्त्री) अराजकता
अनागत (वि) पुढे होणारा
अनागोंदी (का वि) भपकेदार, ताळतत्र नसलेला (कारभार, जमाखर्च, व्यवहार वगैरे)
अनाघात (क्रि वि) प्रमाणाबाहेर
अनाज (हि न) धान्य
अनाचार (स पु) दुराचार, अधर्म
अनाठायी (अ) अयोग्य ठिकाणी, व्यर्थ
अनाड (स्त्री) अडचण
अनाडी (वि) मूर्ख, अजाण, अज्ञान
अनाथ (स वि) निराश्रित, दीन
अनात्मवर्ग (स पु) मायाकार्य, जग
अनादर (स पु) अपमान, अवज्ञा
अनादि (वि) ज्याच्या आरभ-काळाचा थाग नाही असा
अनान (स अन्य + अन्य वि) निरनिराळे
अनामत (अर अमानत वि) मोघम ठेवलेले
अनामिक (स वि) अत्यज
अनामिका (स स्त्री) करगळीच्या शेजारचे बोट | कृपादृष्टि.
अनायती नजर (फा इनायत स्त्री)
अनायासे (अ) श्रमावाचून
अनार (हि न) डाळिब
अनारत (प्रा वि) अप्राप्त
अनारिसे (प्रा वि) वेगळा, निराळा, भलता (ज्ञा १६।४६५, तुका ९८४, ना ५२)
अनार्य (वि) आर्यांस अनुचित
अनावड (स्त्री) गोडी, आवड वगैरेचा अभाव
अनावर (वि) न आवरता येणारा, अनिवार्य, बेलगामी, स्वैर
अनावरण (वि) ज्यावर झाकण नाही असा, उद्घाटन (समारभ)
अनावृत (वि) जाहीर

अनावृष्टि (स स्त्री) पर्जन्याचा अभाव
अनाविल (स वि) शुद्ध, (पु) गुजराथी ब्राम्हणाची जात
अनासनी (प्रा वि) अनवाणी (ज्ञा० यो ७।१५)
अनाक्षर (स अनक्षर वि) शब्दातीत
अनास्था (स स्त्री) हेळसाड
अनाहूत (स वि) न बोलावलेला
अनिश्चित (स वि) डळमळित, संदिग्ध, न ठरलेले
अनिर्वचनीय, अनिर्वाच्य (वि) अवर्णनीय
अनिगुत (स्त्री) आबाळ, दुर्लक्ष, हयगय
अनिमि(मे)ष (क्रि वि) डोळे न मिटता, टक लावून
अनिल (स पु) वायु
अनिवार (वि) फार मोठा
अनिवार्य (प्रा वि) न आवरला जाणारा, खोडसाळ (रामजोशी ८९)
अनिष्ट (स वि) प्रतिकूल, वाईट
अनिष्टापात (स पु) दुर्घटना, संकट, अपशकुन [अपघात होणे
अनिष्टापत्ति (स स्त्री) अनिष्ट घडणे,
अनीकसा (प्रा वि) भिन्न
अनीति (स स्त्री) अधर्म, पाप
अनीन (अर स्त्री) लगामाची दोरी
अनीश्वरवाद (स पु) ईश्वर नाही असे मत [उणा, हीन, सह
अनु (स वि) अन्य (अमृ० ६।३३),
अनुकंपा (स स्त्री) दया, करुणा, कृपा
अनुकरण (स न) नक्कल, दुसऱ्यासारखे करणे
अनुकरणे (स क्रि) अनुकूल किंवा सदृश होणे, आकारास येणे (ज्ञा०१५।४९४)
अनुकार (स पु) नक्कल, सादृश्य
अनुकूळ (स वि) हितकर इष्ट, प्रिय, योग्य
अनुकूळता (स स्त्री) संमति ऐपत
अनुकृति (स स्त्री) अनुकरण वेडावणे
अनुक्रम (स पु) परंपरा ओळ, व्यवस्थित रचना | क्रमवार यादी
अनुक्रमणिका (स स्त्री) विषयाची
अनुक्रोश (स पु) कीव, दया, अनुकंपा
अनुगमन (स न) मागे जाणे, सती जाणे, अनुमरण [शिष्य
अनुगामी (स वि) अनुसरणारा, नोकर,
अनुगृहीत (स वि) ज्यावर उपकार केले आहेत तो, स्वीकारलेला
अनुग्रह (स पु) कृपा, प्रसाद, अनुकूळता
अनुघडी (प्रा अ) निरंतर
अनुघडु (प्रा पु) गुप्तपणा, **अ०फुटणें** शरत्काळ प्राप्त होणे, (ज्ञा० ९।११२)
अनुचर (स पु) सोबती, सेवक
अनुचित (स वि) अयोग्य, वावगे
अनुज (स पु) धाकटा भाऊ
अनुजा (स स्त्री) धाकटी बहीण
अनुजाइनी (स वि) अनुकूळ, • जागृत (ज्ञा० ११।२७९) [आश्रित
अनुजीवी (स पु) सेवक, परिचारक,
अनुतप्त (स वि) पश्चात्ताप पावलेला
अनुताप (स पु) पश्चात्ताप
अनुदात्त (पु) वेदातील तीन सुरांपैकी ज्याला कोणचाही स्वर नाही असा वर्ण
अनुदार (स वि) कृपण, स्वार्थी, कोत्या मनाचा
अनुदिन-नी (क्रि वि) प्रतिदिवशी, दररोज
अनुद्वेग (पु) संतोष [धरणी
अनुनय (स पु) नम्रपणाची वृत्ति, मन-
अनुनासिक (स पु) ज्याचा नाकातून ओझरता उच्चार निघतो तो वर्ण
अनुपम (स वि) ज्यास उपमा देता येत नाही ते, उत्कृष्ट उत्तम, अद्वितीय
अनुपम्य, अनुपमेय (स वि) अनुपम
अनुपस्थिति (स्त्री) गैरहजेरी
अनुपान (स न) मुख्य औषधाबरोबर किंवा त्याच्या मागून औषधाला उपकारक असे जे खाद्य किंवा पेय ते
अनुपेगी (वि) निरुपयोगी
अनुप्रास (स पु) पद्यामध्ये व्यंजनाची वारंवार आवृत्ति
अनुफा (अर पु) शिवाय
अनुबंध (स पु) परस्पर संबंध, बंधन, अटकाव आरंभ, अवस्था
अनुबोधपट (पु) माहितीसाठी तयार करण्यात आलेला चित्रपट

अनुभव (स पु) प्रत्यक्ष माहिती, परीक्षा
अनुभविक (वि) अनुभवसिद्ध
अनुभवी (वि) ज्याला अनुभव प्राप्त झाला आहे असा
अनुभाव (स पु) अलकार–शास्त्रात रसाचे कार्य (भावनेचा शरीरावर किंवा कृतीत दिसून येणारा परिणाम) प्रभाव
अनुभूति (स स्त्री) **अनुभूतिक** (स न) अनुभव [आज्ञा
अनुमति (स स्त्री) अनुमोदन, मान्यता,
अनुमरण (स न) अनुगमन पहा
अनुमान (स न) तर्क, अदाज
अनुमेय (स वि) अटकळ करता येण्यासारखे
अनुमोदन (स न) समति, दुजोरा
अनुयायी (स पु) अनुसरणारा, शिष्य
अनुरक्त (स वि) प्रेमबद्ध, निष्ठावत
अनुराग (स पु) प्रेम, निष्ठा
अनुराधा (स स्त्री) १७ वे नक्षत्र
अनुरूप (स वि) साजेसा
अनुरोध (स पु) धोरण, कल, प्रेमकशविन
अनुलक्षून उद्देशून
अनुलेपन (स न) लोपटणे, मासणे, चोपडण्याचा पदार्थ
अनुलोम (स वि) स्वाभाविक क्रमाने आलेला, सुलटा भ० विवाह (पु) वरच्या जातीचा पुरुष व खालच्या जातीची स्त्री याचा विवाह
अनुवर्तणें (स क्रि) दुसऱ्याच्या मर्जीप्रमाणे वागणे, सेवा करणे
अनुवाद (स पु) पुनरुच्चार, स्पष्टीकरण, भाषांतर, नक्कल, व्यर्थ भाषण
अनुवादक (स वि) भाषातरकर्ता
अनुवाहणी (प्रा स्त्री) मोर्ई वगैरे
अनुवृत्ति (स वि) अनुकरण, वशपरपरा चालत आलेली वृत्ति, पुरवणी
अनुवेल (स अ) पुन पुन
अनुशासन (स न) आज्ञा, कायदा
अनुशीलन (स न) अभ्यास, सराव
अनुषग (स पु) सगति, मिश्रण
अनुष्ठान (स न) विधिपूर्वक धर्मकृत्य
अनुष्टुभ् (स पु) गणाचा नियम नाही व चार चरण आणि प्रत्येक चरणात आठ अक्षरे असा छदाचा एक प्रकार, बहुतेक अभाव किंवा सक्षेप (अ) थोडक्यात (भा० ४।२८४)
अनुसधान (स न) युक्ति, धोरण, योग्य सबध, लक्ष, चित्त, आख्यान
अनुसरणे (स क्रि) मागून जाणे, एकाद्याच्या मताचा स्वीकार करणे
अनुसार (अ) धोरणाने, क्रमाने, अनुरूप
अनुसारा (पु) मार्ग (ना० ५।१६५)
अनुसूचित (वि) स्वतत्र वर्गवारी केलेले
अनुसूट (प्रा वि) विकारहीन, निर्लेप (भा० २९।३६१), नियत्रित (भा० १७।२३८)
अनुस्यूत (वि) अखडित जाणारा
अनुस्वार (स पु) नाकातून होणारा खणखणीत उच्चार, लिहिण्यात त्याचे चिन्ह ॱ असे असते
अनुहत, अनुहात (स वि) अखड, निरतर (ना० ५७९)
अनुज्ञा (स स्त्री) परवानगी, समति
अनृत (स न) असत्य, (वि) खोटे
अनृणी (स वि) ऋणमुक्त
अनूप (वि) निरुपम
अनेक, अनेग (स वि) एकाहून अधिक
अनोळखी (वि) नवखा
अनौचित्य (स न) अनुचितपणा
अनौर (प्रा वि) अन्य
अनौरस (वि) औरस नसलेली
अन्न (स न) भक्ष्य, पृथ्वी (वाक्य० १०८२)
अन्नास जागणे कृतज्ञ असणे
अन्नास महाग अतिशय दरिद्री, **अन्नात माती कालवणें**–चरितार्थाची साधने नाहीशी करणे, **अन्नाला लावणे**-चरितार्थाचे साधन मिळवून देणे, नोकरी वगैरे लावून देणे
अन्नकूट (स पु) देवास अर्पिलेली अन्नाची रास
अन्नछत्र (स अन्नसत्र न) धर्मार्थ जेवण मिळण्याची जागा

अन्नपूर्णा (स स्त्री) पार्वती, स्वयपाकीण बाई, भिक्षची झोळी
अन्नमयकोश (स पु) चैतन्याच्या पाच आवरणापैकी पहिले आवरण म्ह शरीर
अन्नव्यवहार रोटीव्यवहार पहा [घालणे
अन्नशाति (स स्त्री) क्षुधिताना अन्न
अन्नशुद्धि (स स्त्री) तूप
अन्नसत्र (स न) अन्नछत्र शब्द पहा
अन्नान्नगत, अन्नान्नदशा (स्त्री) अन्न मिळण्याची भ्राति अशी स्थिति
अन्नाशय (स पु) कोठा, कोथळा, पोट
अन्य (स वि) दुसरा, निराळा, भिन्न
अन्यत्र (स अ) दुसरीकडे
अन्यथा (स अ) अन्यप्रकारे, मिथ्या
अन्याय (स पु) नीतिमार्गाचा अतिक्रम, न्यायाचा अभाव, अनीति, अपराध
अन्यून (स वि) अव्यग, पूर्ण
अन्योक्ति (स स्त्री) जेथे अप्रकृत वर्णनावरून प्रकृत गोष्टीचा बोध होतो तो अलकार
अन्योन्य (स वि) परस्पर, (पु) एक अलकार, (यात परस्परानी परस्पराना भूषविण्याचा प्रकार असतो)
अन्योविन्य (प्रा वि) विसगत, गैरशिस्त (तुका० ६७)
अन्वय (स पु) सबध, कुळ, वश
अन्वयव्यतिरेक (स पु) अन्वय म्हणजे अमुक गोष्ट असता अमुक गोष्ट घडणे आणि व्यतिरेक म्हणजे अमुक गोष्ट न घडली तर अमुक दोष उत्पन्न होईल अशा प्रकारचा साध्य व साधन याच्यामधील परस्परसबध
अन्वर्थ, अन्वर्थक (स वि) सार्थ
अन्वित (स वि) युक्त, सबद्ध
अन्वेषण (स न) शोध
अन्हाड (प्रा वि) उनाड (भा० ११।५५८)
अप् (स स्त्री) पाणी
अपकरा, अफखरा (फा आपखरा पु) पाणी पिण्याची झारी
अपकर्ष (स पु) र्‍हास, अवनति
अपका (पु) पाण्याचा जोराचा शिडकाव
अपकार (स पु) हानि दुखापत, गुन्हा
अपकारक (स वि) अपकार करणारे
अपकीर्ति (स स्त्री) दुष्कीर्ति, अलौकिक
अपक्व (स वि) न पिकलेला, अननुभविक, हिरवा, कच्चा
अपक्त (स अपाक्त वि) पक्तीतून बहिष्कृत, वाळीत टाकलेला
अपखडी (प्रा स्त्री) निंदा
अपख्यात (स अपख्याति स्त्री) अपकीर्ति (मुक्ते० रामा ११८७)
अपग (स अपगु वि) पगू, लुळा
अपगणे (क्रि) जवळ करणे, आश्रय देणे
अपगिता (पु) आश्रयदाता
अपघात (स पु) आकस्मिक कारणाने घडलेली हानि किंवा मृत्यु
अपजय (स पु) पराजय, पराभव
अपजाल (स न) आळ (हरि०२५।१४३)
अपटणे (क्रि) आदळणे, जोराने खाली पडणे किंवा पाडणे
अपटधोपट (स्त्री) आदळआपट
अपटा (पु) एक वनस्पति (दसर्‍याच्या दिवशी याची पाने सोने म्हणून इष्टमित्र परस्पराला देतात)
अपटाअपट–टी (स्त्री) आदळणे, अपटधोपट
अपटी (स्त्री) व्यवहारात नुकसान
अपत्नीक (स वि) विधुर किंवा अविवाहित
अपत्य (स वि) सतति, मूल [बेशरम
अपत्रप (स वि) निलाजरा, निर्लज्ज,
अपदास्थपण (प्रा ना) पदभ्रष्टता
अपथ्य (स न) प्रकृतीला न मानवणारे खाद्यपेय
अपधाक (पु) भय, एकाएकी प्राप्त झालेल्या भीतीचा मनावर होणारा परिणाम
अपन्हुति (स स्त्री) उपमेयावर त्याच्या वास्तविक स्वरूपाचा अपलाप करून उपमानाचा आरोप करतात तो अलकार
अपपाठ (स पु) चुकीचा पाठ
अपप्रयोग (स पु) चुकीची योजना, शब्दाचा अशुद्ध प्रयोग
अपभाषण (स न) निंदा, शिवीगाळ

अपभ्रंश (स पु) विकार, नाश, हानि (ज्ञा० २।२१), भ्रम
अपमान (स न) मानखंडना
अपमृत्यु (स पु) आकस्मिक मृत्यु
अपयश (स न) अपकीर्ति, पराभव
अपर (स वि) दुसरा, पलीकडचा
अपरपार (स वि) अमर्याद
अपरमाय (प्रा वि) सर्वश्रेष्ठ (स्वा० दि १।८।५)
अपरवड (प्रा स्त्री) विचित्रपणा
अपरवडी (प्रा स्त्री) अन्याय, गैरचाल, अपकीर्ति
अपरवासी (वि) त्रिटाळशी | भलती रात्र
अपरात्र (स्त्री) रात्रीचा शवटचा भाग,
अपरापरी (प्रा स्त्री) वाताहत (तुका २९९३), परकेपणा
अपराह्ण (स पु) तिसरा प्रहर, दुपार
अपराध (स पु) अन्याय, चूक, गुन्हा
अपरिग्रह (स पु) कोणत्याही वस्तूचा संग्रह न करणे
अपरिचित (स वि) अनोळखी, माहित नसलेला तिऱ्हाईत, परकी | बाहेरचा
अपरिमित (स वि) असंख्य प्रमाणा-
अपरिहार्य (स वि) न टाळता येणारे
अपरूप (वि) विचित्र, कुरूप, आश्चर्य-कारक
अपरोक्ष (स अ) डोळ्यादेखत, समक्ष, पश्चात् (चुकीचा पण रूढ अर्थ), अ० **ज्ञान**—आत्मप्रतीति | उडवाउडवी
अपलाप (स पु) लपविणे, गोपन,
अपलाणी (पु) खोगीर न घातलेला घोडा (भा० २।२१८)
अपवर्ग (स पु) मोक्ष
अपवाद (स पु) निंदा आळ, नियमास बाधक गोष्ट
अपवित्र (स वि) मलिन, अशुद्ध
अपविध (वि) आईबापांनी टाकलेला
अपव्यय (स पु) उधळपट्टी, निरर्थक खर्च
अपशकुन (स पु) दुश्चिन्ह
अपशब्द (स पु) दुर्भाषण, शिवी
अपसद (वि) अधम, दुष्ट
अपसया (प्रा अ) आपोआप, सहजा-सहजी (नाम० १४१)
अपसव्य (स वि) उजवे, उलटे (न) उजव्या खांद्यावर जानवे घेणे
अपसिद्धान्त (स पु) न्यायशास्त्राच्या नियमाशी विसंगत, अर्थात् चुकीचा सिद्धान्त | पश्चात्ताप
अपसोस (फा अफ्सोस पु) दुःख,
अपस्मार (स पु) फेफरे
अपस्वर (स पु) बेसूर
अपहार (स पु) दुसऱ्याच्या द्रव्याची अन्यायाने लूट करणे
अपळे (वि) पूर्ण वाढ न आलेले (मूल)
अपक्ष (वि) पक्ष नसलेला, कोणत्याही पक्षात नसलेला
अपाक्त (स वि) वाळीत टाकलेला
अपांग (स वि) ज्याचे एखादे इंद्रिय उणे आहे असा जसे अधळा, बहिरा इ
अपागणे (क्रि) जाचणुकीच्या स्थितीत असणे, पेचात सापडणे
अपाड (प्रा पु) अंतर, भेद, विलक्षण-पणा, अपात्र
अपाडु (प्रा पु) अप्रतिबंध
अपाडे (प्रा अ) सत्वर, अत्यंत
अपात्र (स वि) अयोग्य, नालायक
अपादणे (प्रा क्रि) सपादणे
अपादान (स न) दूर करणे, पंचमी विभक्तीचा अर्थ (वियोग)
अपांपति (स पु) समुद्र
अपापरी (प्रा स्त्री) दुर्दशा
अपामार्ग (स पु) आघाडा
अपाय (स पु) इजा
अपार (स वि) अमर्याद, अनंत
अपारणे (प्रा क्रि) ओसरणे
अपावृत (वि) प्रगट, उघड
अपावो (स अपाय पु) अपाय, नाश
अपील (इ न) खालच्या अधिकाऱ्याने दिलेला निकाल तपासण्यासाठी वरच्या अधिकाऱ्यास केलेला अर्ज, विनवणी
अपुरा (वि) अपुरता, अपूर्ण
अपूट (स अस्पृष्ट वि) अचूक, अखंड
अपूर्ण (स वि) अपुरा, तुटक

अपूर्णांक (स पु) अंकाचा भाग, बाकी
अपूप (पु) अनरसा
अपूर्व (स वि) विलक्षण, नवीन
अपूस (पोर्तु आल्फान्सो पु) एक उत्कृष्ट जातीचा आंबा
अपेट (वि) न शिकविलेले, बेशिस्तीचे, अननुभविक (प्रभा० पृ १२६)
अपेत (प्रा अ) सहज
अपेय (स वि) पिण्यास अयोग्य
अपेश (स अपयश न) दुष्कीर्ति, पराभव **अ० चे खापर**—अपयशाबद्दलचा दोष
अपेशी (वि) ज्याला यश किंवा सिद्धि मिळाली नाही असा, दुर्दैवी
अपेष्टा (स अपेष्टता स्त्री) दुःख, विटंबना
अपेक्षा (स स्त्री) इच्छा, आकांक्षा
अपेक्षित (स वि) इच्छिलेले, जरूर असलेले, अटकळ केलेले
अपैता (प्रा वि) स्वाधीन, प्राप्त [१५३
अपैशुन्य (स न) सौजन्य (ज्ञा० १६।
अपैसा-सी-से (प्रा अ) आपोआप, सहज, लागलीच, सनिध [पान पहा
अपोष्णी (स आपोशन स्त्री) आपो-
अपोस अपूस पहा
अपौरुष (स वि) ईश्वरकृत
अप्रकृत (वि) प्रसंग सोडून असलेले
अप्रगल्भ (स वि) भिडस्त, लाजाळू, अपरिपक्व, पूर्ण विकास झाला नाही असा
अप्रत्यक्ष (वि) समक्ष नव्हे तो
अप्रतिम (स वि) अद्वितीय, अनुपम
अप्रतिष्ठा (स स्त्री) अपमान, दुर्लौकिक
अप्रतिहत (स वि) अप्रतिबंध, निराश न झालेला
अप्रधान (स वि) गौण, दुय्यम प्रतीचे
अप्रबुद्ध (स वि) अज्ञानी, मंद अनभिज्ञ, अपरिचित अननुभविक
अप्रमत्त (स वि) कर्तव्यात न चुकणारा, सावध, हुषार, दक्ष जागरूक
अप्रमाण (स वि) निराधार, अविश्वसनीय, नाकबूल [वश्यक, अनुचित
अप्रयोजक (स वि) निरुपयोगी, अना-
अप्रशस्त (स वि) अश्लाघ्य, निंद्य, हलक्या दर्जाचा, आकुंचित (जागा), असंस्कृत, ग्राम्य
अप्रसन्न (स वि) अस्वच्छ (पाणी इ०), असंतुष्ट, आनंदित नसलेली, नाखूष, नाराज
अप्रसिद्ध (स वि) माहीत नसलेला, गौण, हलक्या प्रतीचा, चालू नसलेला
अप्रस्तुत (स वि) काळास अनुचित, असंबद्ध, अप्रकृत [शब्द पहा
अप्रस्तुत प्रशंसा (स स्त्री) अन्योक्ति
अप्रा (वि) अपुरा, आखूड
अप्राप्य (स वि) न मिळण्यासारखा
अप्रामाणिक (स वि) नादान, अविश्वासू, लुच्चा, विश्वासाला नालायक
अप्रासंगिक (स वि) अयोग्य काळी केलेले, असंघटित
अप्रिय (स वि) न रुचणारे नावडते
अप्रीति (स स्त्री) प्रेमाचा अभाव, वैरभाव, नावड [किंवा वेश्या
अप्सरा (स स्त्री) स्वर्गलोकची नर्तकी
अफतरी (फा अफ्तरी स्त्री) आरोप, दुर्दशा, (फा खराबी स्त्री) खराबी, नाश, हानि (राम जा पृ १०७)
अफरातफर (फा अफिरदा = नवीन केलेले, तफरीक = बाजूस केलेले स्त्री) अव्यवस्था, अपहार
अफराद (फा पु) सेवक
अफलाद (अर स्त्री) स्त्रीपक्षाकडील वंशज, दासीपुत्र, दत्तकाची संतति
अफळणे (क्रि) अपात्र किंवा अपुरा राहणे आदळणे [खबर
अफवा (अर अफवाह स्त्री) गप्प, अवाई,
अफाट (वि) अनिर्विस्तर अतिशय सामर्थ्यवान्, प्रचंड
अफीण, अफीम अफू (स अहिफेन स्त्री) खसखशीच्या बोंडाचा चीक
अफीमबाज (पु) अफू खाण्याचे व्यसन लागलेला मनुष्य
अफुट (प्रा वि) अद्वैत (अमृ ६।६)
अफू अफीण पहा
अबई (स्त्री) एक फळझाड

अबक (स्त्री) विटीदांडूच्या खेळातील एक पारिभाषिक शब्द [लहान भांडे
अबकरा (फार पु) पाणी प्यावयाचे एक
अबका (स अप् स्त्री) पाण्याचा शिपका
अबकारी (वि) मादक पदार्थासंबंधाचे, (स्त्री) मादक पदार्थांवरची जकात, मादक पदार्थ करण्याचा धंदा
अबजाळ (स न) आळ, आरोप
अबडधोबड (वि) बोजड, बेढब
अब, अंबु (स अंबु न) पाणी
अबट (स अम्ल वि) आम्ल, **अ० ओला**—काहीसा ओला, **अ० ढाण**—अतिशय अंबट, **अ० शोकी**—भलत्याच चेनी करणारा, **अ० तोंड**—खिन्न मुद्रा
अबणे (क्रि) अंबट होणे
अबदागीर (फा अफताबगीर न) एक प्रकारचे शोभियत छत्र
अबदारखाना (फा आब पु) स्वच्छ, गार पाणी ठेवण्याची जागा [अडकवण
अबनाळ (न) म्यानाच्या वरील बाजूचे
अबब (अ) आश्चर्यवाचक उद्गार
अबर (स न) आकाश, वस्त्र, एक सुगंधि द्रव्य, (फा अंबार पु) कोठार
अबर, अंबुर (पु) जाड तार धरता येईल असे गोल तोंडाचे हत्यार
अबरख (न) अभ्रक
अबरचबर (न) निःसत्त्व अन्न
अबरस—आंबरस (पु) आंब्याचा रस
अबराई (हि आमराई स्त्री) आंब्याच्या झाडाचा समुदाय
अबलक (अर अबलक वि) पांढऱ्या व काळ्या दोन रंगाचा, बांडा, कबरा
अबला (स स्त्री) स्त्री
अबला (प्रा वि) अंबलेला
अबवणे अंबणे पहा
अबशी (वि) मेघाच्या रंगाचे
अबा (स स्त्री) देवी, आई
अबा (स आम्र पु) आम्रवृक्ष किंवा त्याचे फळ, **अ० शिंपणें**—विवाहानंतर वधूवरांनी मिळून करण्याचा एक विधि
अबाडा (पु) वृक्षविशेष, स्त्रिया वेणी न घालता केसाचा बुचडा बांधतात तो
अबाडी (स्त्री) एक वनस्पति, तिचे फळ; तिचा काढलेला वाख
अबाधित (स वि) अनिर्बंध, मुक्त
अबारखाना (फा पु) धान्याचे कोठार.
अबारी (अर अमारी स्त्री) हत्तीच्या पाठीवरचा आच्छादिलेला शोभिवंत हौदा, **उलटी अ०**—भिक्षेची झोळी
अबाशाई (पु) एक रंग
अबाळ, अबाळी (प्रा स्त्री) क्लेश
अबाळणे (क्रि) हेळसांड किंवा उपेक्षा करणे
अबीर (हि पु) एक सुगंधि पूड
अबीर (फा अमीर पु) सरदार
अबील (स्त्री) नाचण्याचे पीठ आंबवून केलेला एक पातळ पदार्थ, गढूळ पाणी
अबुद्धचा (क्रि वि) अजाणता
अबु (स न) पाणी, **अंबुज** (न) कमळ, **अंबु—द** (पु) मेघ, **अंबु—धि** (पु) समुद्र
अबुखा (प्रा पु) वृष्टि, शितोडा (ज्ञा० १६।२७—६१), गवसणी
अबुथणें (प्रा क्रि) पेटणे, विकोपास जाणे (ज्ञा० १३।७२२)
अबुला (प्रा पु) नवरा
अबुली (प्रा स्त्री) स्त्री
अबुसणें (क्रि) अंबणे
अबूर (पु) खिळे उपटण्याची पकड
अबूस (वि) किंचित अंबट
अबेदबे (स्त्री) अरे तुरे, हमरी तुमरी
अबें (न) वल्हे, **अबेंकरी** (पु) वल्हे मारणारा नावाडी
अबेमोहोर (पु) उंची तांदुळाची एक जात.
अबोट (प्रा पु) अखंडित लेप
अबोण (न) गुरांसाठी धान्य, कोंडा इ० चे तयार केलेले खाणे, विवाहात विहिणींनीं परस्पराकडे शिधा, फराळाचे सामान, भाजीची डेखे इ० ची पाठविलेली देणगी
अबोल (वि) कमी बोलणारा
अबोला (पु) भाषण न करणे
अबोशी (स्त्री) हिरव्या आंब्याच्या वाळविलेल्या फोडी

अबोळी (स्त्री) पीठ आबवून तव्यावर केलेला सच्छिद्र खाद्यविशेष, धिरडे
अब्ज (स न) कमळ, शभर कोटीची सख्या
अब्धि (स पु) समुद्र
अब्रह्मण्य (स न) ब्राह्मणाला अनुचित किवा अपायकारक कृत्य, भयकर कृत्य, (अ) आश्चर्याचा उद्‌गार
अब्रू (फा आब्रू स्त्री) इज्जत, लौकिक
अब्रूदार (वि) सन्मान्य, प्रतिष्ठित
अब्द (पु) वर्ष, मेघ.
अभ (स अभस् न) पाणी, **अभोज** (न) कमळ, **अभोधि** (पु) समुद्र
अभग (स वि) भग न पावणारा, अक्षय, (पु) एक प्राकृत छद (स पु) खडे बोल
अभगी (प्रा ना) अयोग्य रीत (ज्ञा० १८।२८०), (वि) अविनाशी
अभड (प्रा वि) खोडसाळ, पुष्कळ, अमर्याद, (न)पासग, (ना ७४३)
अभद्र (स वि) अमगळ, बीभत्स
अभय (स न) शिक्षा न देण्याविषयीचे अभिवचन, **अ० वचन**—सुरक्षितपणाबद्दल दिलेले वचन
अभयकर (वि) सौम्य
अभर (प्रा वि) भरपूर, (पु) आकठ तृप्ति, (स पु) गावचे उत्पन्न
अभर्तृका (स स्त्री) विधवा
अभा (स आभा स्त्री) प्रभा, काति
अभागी (स वि) फुटक्या नशीबाचा
अभाव (स पु) मुळीच नसणे
अभावणी (स्त्री) शेतात होणाऱ्या पिकाचा अदाज
अभाविक (स न) श्रद्धा नसलेला
अभाळ (स अभ्र न) आकाश, मेघपटल, **अ० कोसळणे**—अनर्थ गुदरणे **अ० फाटणे**—सर्व बाजूनी विपत्ति येणे.
अभिचार, अभिचारू (स पु) जारणमारण [परिवार
अभिजन (स पु) उत्तम कुल, कीर्ति,
अभिजात (स वि) कुलीन, सभ्य, उच्च, सुसस्कृत

अभिजित् (न) अठ्ठाविसावे नक्षत्र
अभिधान (स न) नाव
अभिन्नव (स वि) अभिनव, अपूर्व, (न) नवल (ना० ६३०)
अभिनदन (स न) स्तुति, सत्कृत्याबद्दल आनद मानणे किवा व्यक्त करणे
अभिनय (स न) हावभाव, अगविक्षेप
अभिनव (स वि) नवीन, अपूर्व
अभिनिवेश (स पु) अहकार, अभिमान
अभिपट्टी (स्त्री) जादा कर
अभिप्राय, अभिप्राव (स पु) आशय, अर्थ, मत
अभिप्रेत (न) उद्देश, योजना
अभिभव (स पु) पराभव, उपमर्द, पीडा
अभिभवणें (प्रा क्रि) उदय पावणे, (स्वा दि ५।४।४)
अभिमत (स वि) पसत, समत
अभिमत्रण (न) मतरणे
अभिमान (स पु) योग्य गर्व, आपलेपण, ईर्ष्या
अभियज्ञ (स पु) जवळ नेणारा प्रयत्न
अभियुक्त (स वि) तत्पर, उद्योगी, निष्णात, प्रमाणभूत
अभियोग (पु) खटला
अभिराम (स वि) सुदर, रमणीय
अभिरुचि (स स्त्री) आवड
अभिरूप (स वि) सदृश, सारखे
अभिलाष (स पु) **अभिलास** (प्रा) लोभ, इच्छा, अपहार
अभिवादन (स न) नमन
अभिवृद्धि (स स्त्री) उत्कर्ष
अभिव्यक्ति (स्त्री) खुलासा, पूर्ण प्रगट करणे
अभिशाप (स पु) तळतळाट, आळ
अभिषेक (स पु) मत्रयुक्त पाणी शिपडणे, स्नान
अभिसारिका (स स्त्री) प्रियकराकडे सकेतस्थानी जाणारी स्त्री
अभिज्ञ (स वि) विशेष जाणणारा, निष्णात, कुशल
अभिज्ञान (स न) खूण, चिन्ह, ओळख

अभीर (पु) गवळी
अभीष्ट (स न) इच्छिलेली वस्तु, कल्याण
अभुला (प्रा वि) न विसरणारा
अभेद्य (स वि) फोडण्यास अशक्य
अभोट (पु) पावसाळ्याची सुरवात
अभ्यंग (स न) स्नानापूर्वी तेल लावणे
अभ्यंतर (स न) आतील भाग
अभ्यर्थना (स्त्री) प्रार्थना
अभ्यागत (स पु) पाहुणा
अभ्यास (स पु) आवृत्ति, सराव
अभ्यासी (स वि) व्यासंगी
अभ्यस्त (वि) निपुण
अभ्युत्थान (स न) सन्मानार्थ उठणे, उदय, उत्कर्ष, शस्त्र उचलणे
अभ्युदय (स पु) उत्कर्ष, भरभराट
अभ्र (स न) आभाळ, मेघपटल
अभ्रक (स न) पारदर्शक व पापुद्र्यांनी युक्त असा एक खनिज पदार्थ [आवरण
अभ्रपडळ (स अभ्रपटल न) मेघांचे
अभ्रा (स पु.) आच्छादन
अमका (स अमुक वि) फलाणा
अमटी (स्त्री) डाळीचे पीठ, चिंच किंवा अमसूल व मसाला वगैरे घालून केलेले पातळ कालवण
अमंगळ (स वि) वाईट, अशुभ, घाणेरडे
अमत्र (स न) पात्र, भांडे, (मोरो० कृष्ण० ३४।२५)
अमदानी (फा आमदनी स्त्री) कारकीर्द, अमल, भरभराटीचा काळ
अमर (स वि) मरण नसलेला, (पु) देव, **अ० पट्टा**–मरणापासून भय नाही असे आश्वासन
अमर्याद (स वि) अतिशय, बेसुमार
अमर्यादा (स स्त्री) मर्यादेचा भंग, अपमान
अमरावती (स स्त्री) इंद्राची नगरी
अमल (अर अमल पु) सत्ता, अधिकार, कैफ
अंमलदार (पु) अधिकारी, कामदार
अमली (अर अमल वि) कैफ करणारा, कैफ आणणारा
अमसूल (न) रातंबीची साल
अमळ, अमळसा (अ) किंचित्, थोडा
अमा (स स्त्री) अमावास्या
अमा-प्रदक्षिणा (स न) पृथ्वीवरून पहाणारास सूर्य व दुसरे एखादे खस्थ तेज ही एकदा एके ठिकाणी दिसल्यापासून पुन्हा त्याच ठिकाणी दिसेतोपर्यंत त्या दुसऱ्या तेजाची होणारी प्रदक्षिणा
अमात्य (स पु) प्रधान
अमानत (अर स्त्री) ठेव, हिशोबात न दाखविलेली रक्कम
अमान्य (स वि) असंमत, त्याज्य
अमानित्व (स न) निगर्वीपणा
अमानुष (स वि) अद्भुत, मनुष्याच्या शक्तीबाहेरचे, मनुष्याला न शोभणारे अर्थात् दुष्टपणाचे वगैरे
अमावास्या (स स्त्री) आवस, महिन्याच्या शेवटचा दिवस
अमाश (पु) आव
अमासा, अमासे (प्रा अ) अमळ
अमित (स वि) अमर्याद, असंख्य
अमित्र (स पु) शत्रु, वैरी
अमीन (अर पु) न्यायाधीश, अधिकारी
अमीर (अर पु) सरदार, **अ० उमराव**–सरदार मंडळी
अमुक (स वि) कोणीएक
अमुत्र (स अ) परलोकी
अमुळेपण (प्रा न) आपलेपण
अमू (पु) आईचा स्तन
अमूप (प्रा वि) पुष्कळ, अमित
अमूपार (प्रा वि) अनंत
अमूर्त (स वि) आकाररहित
अमूल्य (स वि) बिनमोल, अतिशय मूल्यवान्
अमृत (स न) अमरता देणारे देवांचे पेय, सुधा **अ० कळा**–चंद्राची कळा, गाळफंड (दा० ३।५।४) **अ० सिद्धियोग**–शुभ काळ, **अ० फळ**–द्राक्ष, **अ० ध्वनि**–एक छंद
अमेद्य, अमेध्य (स वि) अपवित्र
अमोघ (स वि) अव्यर्थ, अचूक
अमोल (वि) भारी किंमतीचा

अम्ल (स वि) अबट, **अ० पित्त** (न) एक रोग
अय (स अयम् न) लोखंड
अयणी (प्रा स्त्री) समुदाय
अयता (वि) कष्टावाचून मिळालेले
अयत्या पिठावर रेघा (स्त्री) श्रमावाचून मिळालेल्या पैशावर चैन
अयदी (वि) आळशी
अयन (स न) मार्ग, सूर्य-चंद्राचे दक्षिणेकडे किंवा उत्तरेकडे जाणे, सहामाही
अयनक (पु न) लोलकी भिंग, चष्मा
अयना (फा आयना पु) आरसा
अयनी (प्रा स्त्री) वृत्ति, समुदाय
अयब (अर पु) व्यंग, खोडी
अयस् (स न) लोखंड
अयस्कान्त (स पु) लोहचुंबक
अयाचितवृत्ति (स स्त्री) याचना न करता मिळेल तितक्यावर संतोषाने राहणे
अयाळ (फा अयाल स्त्री) मानेवरचे लांब केस
अयुत (स वि) दहा हजार
अयुक्त (वि) न जोडलेले
अयोनिसंभव (वि) शुक्रशोणित संयोगाने उत्पन्न न झालेला
अर (प्रा पु) अजगर
अरकस (फा अरकश न) करवत
अरकसी (पु) करवतीने काम करणारा (न) त्याने केलेले काम
अरखडा अगखडा पहा
अरगजा (हि पु) एक सुवासिक पूड
अरगडी (स्त्री) सरीणाच्या पिकापैकी हलकी ज्वारी
अरगी पारगी (स्त्री) आळी गाळी
अरड (स्त्री) तेल काढण्यासाठी बिया भाजण्याची उखळण्याची ठेचण्याची वगैरे क्रिया, आक्रोश
अरडाओरड (स्त्री) गलबला
अरडोदरडी (प्रा स्त्री) झाडे-झुडपे
अरणी (स्त्री) जमिनीची हद्द दाखविण्यासाठी घातलेला बांध, मैदान
अरण्य (स न) वन, झाडी **अ० पंडित** (पु) मूर्ख, **अ० रुदन**–निष्फळ आक्रोश, व्यर्थ श्रम
अरता, अरुता (प्रा अ) इकडे
अरता परता (वि) क्षुद्र, किरकोळ (अ) जवळपास, कमज्यास्त
अरती (स्त्री) कटाळा
अत्र (क्रि वि) येथे
अरदळणें (क्रि) ओरडणे, हातपाय आपटणे [(दा० ३।३।३७)
अरधे (प्रा न) अनपत्यत्वाचे दुःख,
अरब (पु) अरबस्थानातील रहिवासी
अरबट चरबट (वि) वाईट, नीरस
अरबळणे (क्रि) बरळणे
अरबा (अर वि) चार, (पु) आवेश, झटका **अरबैन** (वि) चाळीस
अरबी सन (न) अरबी वर्ष, सुरुसन पहा अरबी वर्षांची संख्या येणेप्रमाणे आहे–**अहदे इहदे**–१, **इसन्ने**–२, **सल्लास**–३, **अरबा**–४, **खम्मससिन**–५, **सब्बा**–६, **सम्मान**–७, **तिस्सा**–८, **अशर**–९, **अहद अशर**– १०, **इसन्ने अशर**–११, याप्रमाणे विसापर्यंत, **अशरीन**–२० **सल्लासीन**–३०, **अरबैन**–४०, **खमसैन** –५०, **मया**–१००, **मयातैन**–२००, **सल्लास मया**–३००, **अरबा मया**–४००, **खम्मस मया**–५००, **सित्तमया**–६००, **सब्बामया** –७००, **सम्मस मया**–८००, **निस्सामया**–९००, **अलफ**–१०००
अरबूज–द (वि) आडदांड, ओबडधोबड
अरब (स अर्बुद न) शभर कोटि
अरवा (स्त्री) मर्जी
अरवस (प्रा पु) अंकुर (ज्ञा० १५।१०९)
अरवार, अरवाळ, अरु (प्रा वि) हलका, मृदु नाजूक, खोडकर, (मोरो० कर्ण० १२।२६), अनिवार (मोरो० कृष्ण० ८।१३७)
अरविंद (स न) कमळ
अरशी (हि आरसी स्त्री) लहान आरसा, चष्मा उपनेत्र
अरसपरस (अ) भोवताली

अरसा (पु) एका बाजूस पारा लावून प्रतिबिंब पाहण्याकरिता तयार केलेली काच
अरसिक (वि) रसिकता नसलेला
अरळ (प्रा वि) मृदु, हलके, सदिग्ध (मोहि० सिद्धान्त रुक्मि० ३।२६)
अराइणे (प्रा क्रि) उत्पन्न करणे (ज्ञा० १६।१६०), अर्पण करणे
अराखडा (पु) रूपरेषा, कच्चा खरडा
अराजकता (स स्त्री) राजावाचून असण्याची स्थिति, शास्त्याचा अभाव
अराटी (प्रा स्त्री) काटी
अराध (प्रा ना) श्रम (तुका० ३८२२)
अराणूक (प्रा स्त्री) प्रतिबंध, तृप्ति, आवड
अराबा (फा स्त्री) नोकरचाकर, गाड्याघोडे इ० सरजाम, प्रपंच, डामडौल
अराव (फा पु) आराम
अरि (स पु) शत्रु
अरिख (स आर्ष वि) ऋषिप्रणीत
अरिष्ट (स न) संकट, कठिण प्रसंग, मद्य
अरी (स्त्री) चाभागाची आर किंवा टोपणे
अरीन् वखत् (फार अ) सध्या
अरीभवन (स न) प्रकाश, उष्णता इ० च्या किरणांचे एका बिंदूपासून सरळ रेषांनी चोहोकडे बाहेर पडणे [नापसंती
अरुचि (स स्त्री) तोंडाची चव जाणे,
अरुचिर (वि) कुरूप
अरुण (स पु) सूर्याचा सारथि
अरुता, अरू (प्रा स्त्री) योग्यता, योग्य स्थान, अत्यंत जरुरी [कडचें
अरुते (प्रा अ) अलीकडे (वि) अली-
अरुद (वि) नोकडे, हवे त्यापेक्षा कमी रुंद
अरुधती (स स्त्री) वसिष्ठाची पत्नी
अरुवार (प्रा पु) अरवार पट्टा
अरुष (स आर्ष वि) विक्षिप्त, वेडेवाकडे
अरेतुरे करणें एकेरीवर येणे
अरेराव (पु) चढाईच्या गोष्टी सांगणारा, निस्मारखान, टेंकोजी
अरेरावी (स्त्री) फुशारकी, चढाई
अरोगण (प्रा न) जेवण
अरोगणें (प्रा क्रि) जेवणे (ना ९८७)
अरोथा (प्रा पु) अपूर्व इच्छा (तुका २६२६)
अरोसा (पु) टोक, अग्र
अरोळी (स्त्री) मोठी हाक
अरौते (प्रा वि) अलपसे (अमृ० ४।२१), अलीकडचे (ज्ञा २।२।७८), (अ) वाचून [द्रवरूप सत्त्वांश
अर्क (स पु) सूर्य, रुई, औषधाचा
अर्की (स स्त्री) रुईचे झाड [(१९।१।३)
अर्कुले (प्रा न) रेफाचे चिन्ह (दा०
अर्गला, अर्गळा (स स्त्री) शृंखला, साखळी, अगळ, अडसर, कडी
अर्घ्य (स पु) पूजा, अर्घ्या, सन्मान, (वि) मूल्यवान्
अर्घ्या (पु) अर्घ्यपात्र
अर्चणे अर्चिणे (क्रि) पूजणे
अर्चन (स न) **अर्चा** (स स्त्री) पूजा, पूजेची मूर्ति
अर्चिरामार्ग (स पु) सूर्यकिरणद्वारा जाण्याचा उर्ध्वगतिक मार्ग, उत्तम मार्ग
अर्ची (स अर्चिस् स्त्री) ज्वाला
अर्ज (अर पु) विनति, प्रार्थना, रुंदी
अर्जणें (क्रि) मिळविणे, संपादणे
अर्जंट (इ वि) जरुरीचा, तातडीचा
अर्जदार (पु) अर्ज करणारा, फिर्यादी
अर्जदास्त (फा पु) लेखी अर्जी किंवा विज्ञापना (तुका० ८३५४)
अर्जन (स न) संपादणे, प्राप्ति
अर्जित (स वि) मिळविलेले
अर्जी (हि स्त्री) अर्ज, फिर्याद **अ० इनाम** (फा न) नजर देऊन घेतलेले इनाम
अर्जुनवाद्य (स न) शंख, बोंब
अर्णव (स पु) सागर, समुद्र
अर्ती (स आर्ति स्त्री) अपेक्षा, आवड (ज्ञा० ६।३७२, रंग० पदे)
अर्तु (स आर्त पु) रोगी
अर्थ (स पु) आशय, हेतु, बोध, विषय, धन, द्रव्य, चार पुरुषार्थांपैकी एक, फायदा, फळ, **अ० गौरव** (न) अर्थाचा भारदस्तपणा [राजनीति
अर्थशास्त्र (स न) संपत्तिशास्त्र,
अर्थणें (स क्रि) इच्छिणे, प्रार्थणे

अर्थार्थी (स वि) कामी भक्त
अर्थाअर्थी (अ) यत्किंचित्हि
अर्थात् (स अ) आघानेच, साहजिकच, म्हणजे
अर्थान्तरन्यास (स पु) प्रकृत सामान्यार्थाचा बोध होण्याकरिता विशेष अप्रकृतार्थ सांगणे किंवा प्रकृत विशेषार्थ मनात बिंबण्याकरिता अप्रकृत सामान्य अर्थ सांगणे
अर्थान्तरोपन्यास (स पु) सामान्याने विशेषाचे किंवा विशेषाने सामान्याचे समर्थन
अर्थापत्ति (स स्त्री) अनमान, तर्क
अर्थालंकार (स पु) वाक्याच्या प्रधान अर्थाला शोभा आणणारा अर्थ
अर्थी (स वि) गरज, अर्जदार
अर्थेला (प्रा वि) याचक
अर्ध (स न) निम्मा भाग **अर्ध नारी-नटेश्वर** (पु) उमामहेश्वर या मूर्तीत अर्धे अंग शंकराचे आणि पुरुषाचे व अर्धे पार्वतीचे अर्थात् स्त्रीचे दाखविलेले असते
अर्धचंद्र (स पु) अष्टमीचा चंद्र, गचांडी
अर्धवट (वि) अपुरा [कपाळ दुखणे
अर्धशिशी (स अर्धशीर्ष स्त्री) अर्धे
अर्धांगी (स्त्री) भार्या बायको
अर्धामुर्धा (वि) सरासरी अर्धा
अर्धाला (वि) प्रत्येकी अर्धा
अर्धासन (न) अर्धे आसन
अर्धी (स्त्री) (मुसर्ईन) पै
अर्धुक (न) अर्धा भाग [मरकत
अर्धेल, अर्धेली (स्त्री) अर्ध्या भागाची
अर्ध्या वचनात असणे अतिशय आज्ञाधारकतेने असणे
अर्धोदयपर्व (स न) पौष किंवा माघ या महिन्यात रविवारी सूर्योदयी अमावास्येचा प्रथम भाग श्रवण नक्षत्राचा मध्यभाग व व्यतिपाताचा अंत्यभाग इतक्या गोष्टी ज्यात जुळून येतात तो योग
अर्धोन्मीलित (वि) अर्धे उघडलेले
अर्पण (स न) दान, वाहणे
अर्बुद (स वि) दहा कोटि संख्या, अवाळू
अर्भक (स न) लहान मूल [तला
अर्वाचीन (स वि) अलीकडच्या काळा-
अर्वाच्य (स वि) उच्छृंखल, द्वाड
अर्ह (स वि) योग्य
अलक (स पु) कुरळे केस
अलंकार (स पु) दागिना, शोभा आणणारी वस्तु
अलख (प्रा न) अलक्ष्य, ब्रह्म (रंग० पदे) (वि) अदृश्य (एक० १९३५)
अलग (वि) निराळा, स्वतंत्र, (अ) हळूच धक्का न लागेल अशा रीतीने
अलंग (स्त्री) चाळ, बगल, खंदक
अलगनोबत (फा अ) स्वतंत्रपणे
अलगट (प्रा वि) वेगळा (रंग०पदे) भटक्या (ना० २०५३)
अलगत (अ) इकडे तिकडे न लागता, न हालता, हळूच, अलग [मुरली
अलगुजा, अलगुजें (अर पु न) पावा,
अलगे (प्रा अ) समोर
अलफ (अर वि) एक हजार
अलबत, अलबत्ता (फा अ) अर्थात, खात्रीने, निदान [लुडबुड्या माणूस
अलबत्या गलबत्या कोणी तरी यःकश्चित्
अलबेला (वि) हलका, प्रिय
अलम (वि) सर्व, दरोबस्त
अलमारी (पोर्तु० स्त्री अलमारिया) खण असलेले कपाट
अलम् दुनिया (अर स्त्री) सारे जग
अलवान (अर न) एक प्रकारची शाल
अलाछन (वि) निष्कलंक
अलायी कारखाना (फा पु) प्रचंड किंवा अवाढव्य कारखाना
अलाद (अ) अलग
अलाप (पु) तान
अलाबु (स पु) भोपळा
अलाय बलाय (हि स्त्री) दुःख, संकट
अलायी (अर अलाही वि) प्रचंड
अलाहिदा (अर वि) निराळा, स्वतंत्र
अलि (स पु) कृष्ण भ्रमर
अलिक (न) कपाळ [(एक० १००२)
अलिकुळ (स पु) भ्रमराचा समुदाय,

अलिखित (वि) न लिहिलेला
अलिगोल (हि पु) मराठ्याच्या सैन्यातले बिनकवायती पायदळ
अलिता (स अलक्त पु) अळता, लाखेचा तावडा रग
अलिप्त (स वि) अलग
अलिशान (अर वि) उच्च दर्जाचा
अलीकडे (अ) या बाजूस, या काळात
अलुकी (प्रा स्त्री) व्यसन, भूक
अलुते (पु) बलुत्याच्या खालच्या दर्जाचे गाव-कामगार हे बारा असत त्यांची नावे —तेली, तांबोळी, साळी, माळी, जगम, कळवात, डवऱ्या, ठाकर, घडशी, तराळ, सोनार आणि चौगुला
अलुलकी (फार स्त्री) मोहबत, कृपा, मेहेरबानी
अले, आले (न) ओली सुठ, आले
अलेकम् सलाम (अर अस्सलाम आलिकुम्) तुमच्याशी सख्य राहो अशा अर्थाचा मुसलमानातला नमस्कारवाचक शब्द
अलेमान (अर स्त्री) उत्कृष्ट पोलादाची लाब व वाकडी तलवार
अलोचन जागरण (स न) डोळ्याशी डोळा न लागता झालेले जागरण
अलोट (अ + लुट् बोलणे वि) अनिर्वचनीय, अतिशय, अचूक, अचाट
अलोढणे (स आलोडन क्रि) धुडाळणे (भा० २४।२०६)
अलोलीक (वि) अपूर्व, नाजूक, प्रेमळ, (स्त्री) आवड
अलौकिक (स वि) अपूर्व, विलक्षण
अल्प (स वि) थोडे, लहान
अल्पकु (स वि)दरिद्री (ज्ञा० १६।२२७)
अल्पप्राण (स वि) ज्या व्यजनाच्या उच्चारात हकाराचा ध्वनि विशेषेकरून नसतो ते
अल्पविणें (क्रि)बुडविणे (ज्ञा० ११।३१६)
अल्पसख्याक (स वि) थोडे
अल्पस्वल्प (स वि) थोडेबहुत
अल्विदा (अर पु) अखेरचा सलाम
अल्लड (वि) अप्रौढ, अपक्व बुद्धीचा
अल्लाची गाय अतिशय सौम्य वृत्तीचा निरुपद्रवी मनुष्य
अल्याडपल्याड (क्रि वि) अलीकडे पलीकडे
अल्हे (प्रा अ) लवकर, एकदम
अवई, अवाई (स्त्री) गप्प, खबर
अवकटा (प्रा अ) अकस्मात्
अवकळा (स स्त्री) तेजोहीनता, दुर्दशा, दुश्चिन्ह
अवकाश (स पु) उशीर, वेळ जागा, आकाश, (प्रा) भेद, सामर्थ्य
अवकाळ (प्रा अ) अलीकडेस, हल्ली
अवकृपा (स स्त्री) इतराजी [महद०)
अवकादा (प्रा पु) पृथक् ओझे (सोहि०
अवक्रिया (स स्त्री) अपमान
अवखळ (व) चचल, दाडगा [सामर्थ्य
अवखात, अवखाद (प्रा स्त्री) शक्ति,
अवखुळा (प्रा पु) आडकाठी
अवगण (पु) **अवगणना** (स स्त्री) अनादर, उपेक्षा
अवगणियेचे (प्रा वि) अलीकडचे (ज्ञा० ११।६३०–३१)
अवगणी (प्रा ना) भोग (ज्ञा० ११।८४)
अवगणे (स क्रि) ओळखला जाणे, (तुका० ८५००), भासणे, दिसणे, समजणे (भा० ११।३६८), भुलणे (साहि० महदन्०), असणे (स्वा०दि० ११।१०९)
अवगणे (क्रि) थाबणे, वाट पाहणे
अवगत (स वि) जाणिलेला
अवगतणे (प्रा क्रि) अवलबणे
अवगमणे (स क्रि) भासणे, जाणणे, वाटणे
अवगळ (प्रा वि) अमगळ
अवगळणें (स क्रि) टाकणे (ज्ञा० १८।२०४) अमगळ मानणे, चुकून राहणे
अवगळा (प्रा पु) हीनता |७।७८)
अवगळे (प्रा न) खोलगटपणा (ज्ञा०
अवगाहन (स न) बुडी मारणे, स्नान, पूर्ण अध्ययन
अवगाळें (प्रा न) दलदल
अवगु (प्रा पु) कळक, दोष
अवगुण (स पु) दुर्गुण, खोड

अवगुंठन (स न) वेष्टन, आच्छादन
अवगुंठित आच्छादिलेला, लपविलेला
अवगुनी (प्रा स्त्री) स्वैरिणी
अवग्र (स अव्यग्र वि) सर्व
अवघड (वि) कठिण, दुष्कर, गैरसोयीचे, (प्रा स्त्री) अडचण [ताठून जाणे
अवघडणें (क्रि) अडचणात सापडणे,
अवघा (वि) सगळा
अवघ्राण (स न) वास घेणे
अवचट (स अवचित्त न) अनपेक्षित प्रसंग किंवा संकट [मानसी नसता
अवचटें (अ) अकल्पित, अवचित, मनी
अवचित (अ) अकस्मात
अवचितराव (पु) मूळच आईबापानी टाकिलेला पण पालनकर्त्यांची जिंदगी आयती हाती घेऊन निच्यावर मोजा करणारा
अवचिन्ह (स न) दुश्चिन्ह
अवजड (वि) बोजड, मोठा
अवजतन (प्रा ना) अडचण [हत्यार
अवजार (अर न) शीड कारागिराचे
अवझरता (वि) ओझरता
अवटळणे (क्रि) ताठरणे
अवटळा (पु) मानेत किंवा दुसऱ्या कोण त्याहि अवयवातील ग्चा
अवटी (स अवट स्त्री) नक्शी, भाग लाप, (पु) दुकानदाराच्या वजनामापावर देखरेख ठेवणारा कामदार, (प्रा) ओहोटी
अवठाणू (न) गळ उठाणं
अवड (स्त्री) स्नान पसती [एक वेळ
अवडक चवडक (न) लहान मुलाच्या
अवडणे (क्रि) रुचणे
अवडते (प्रा वि) भलते (ना० ४।३३७)
अवडंबर (स आडंबर न) भपका, टाण गर्व आवेश मेघाची किंवा हत्तीची गर्जना, आरंभ
अवडळु (प्रा वि) किंचित् थोडासा
अवढगी (वि) वाईट चालीचा
अवढा (न) मुखात साचलेली थुकी गिळण्यात येते ती
अवतण, अवतणें (स आमंत्रण न) आमंत्रण, बोलावणे
अवतरण (स न) खाली उतरणे, ग्रंथातला किंवा भाषणातला उतारा
अवतरणिका (स स्त्री) प्रस्ताव, सूचना
अवतरणे (क्रि) खाली उतरणे, अवतार घेणे
अवतंस (स पु) कर्णभूषण, तुरा
अवतार (स पु) देवादिकाने अन्यरूपाने पृथ्वीवर येणे, प्रादुर्भाव, भाषांतर, प्रस्तावना, स्वरूप [असलेला
अवतारी (वि) देवादिकाचा अवतार
अवंति, अवन्तिका (स स्त्री) उज्जयिनी
अवतीर्ण (स वि) अवतरलेला
अवथिणें (प्रा क्रि) योजणे (वामन० भीष्मयुद्ध ३)
अवद (प्रा पु) अवधि
अवदशा, अवदसा (स स्त्री) दुर्दशा, अवकळा, कर्कशा स्त्री
अवदा (स अवधि पु) अवधि
अवदान (स न) एका आहुतीपुरते होमद्रव्य, लाच वगैरे अन्यायाने मिळणारे द्रव्य
अवधण, अवधणा, अवधाण (न) एका ठिकाणी दुखापत झाली असता त्याच्या नसेवर दुसऱ्या ठिकाणी दुःख उद्भवते ते **खाजवून अ०आणणे**— नसते भांडण उकरून काढणे
अवधान (स न) लक्ष चित्त
अवधानी (वि) एकाच वेळी अनेक गोष्टी लक्षपूर्वक करणारा
अवधारा (स स्त्री) निश्चय करणे, चित्ताची स्थिरता
अवधारणे (क्रि) निश्चय लक्षात ठेवणे, साक्षी ठेवणे [वेळ, अंतर
अवधि (स पु) मर्यादा, अवकाश
अवधूत (स पु) विरक्त पुरुष दत्तात्रेयाचा अवतार, (वि) नग्न
अवध्य (स वि) न मारला जाणारा
अवन (स न) रक्षण [अपकर्ष
अवनति (स स्त्री) खाली खाली जाणे
अवनि (स स्त्री) पृथ्वी [स्नान
अवभृथस्नान (स न) यज्ञसमाप्तीचे

अवमर्यादा (स अमर्यादा स्त्री) मर्यादेचा अतिक्रम
अवमान (स न) दुर्लक्ष, अपमान
अवमूलन (न) नाण्याची किमत कमी होणे
अवयव (स पु) शरीराचा भाग
अवरठा (पु) ब्रह्मचारी
अवरपर (प्रा वि) परोक्षापरोक्ष
अवरस (स वि) औरस किवा स्वत ची (सतति)
अवरस चवरस (क्रि वि) सर्व बाजूनी, सभोवती, लाबीकडून आणि रुदीकडून (वि) लाबीरुदीने सारखा
अवरात्र (स्त्री) रात्रीचा शेवटचा प्रहर
अवरी (वि) अविवाहित (कुमारी)
अवरोध (स पु) अडथळा, अवष्टभ, जनानखाना
अवरोह (स पु) **अवरोहण** (स न) खाली उतरणे, (गायनात) उच्च स्वरापासून नीच स्वरापर्यत स्वराचे आवर्तन
अवर्षण (स न) अनावृष्टि, पर्जन्याचा अभाव
अवल (अर वि) पहिला, मुख्य, (अ) पहिल्यादा (स्त्री) प्रथम भाग
अवल अखेर (अर फा अ) आरभापासून शेवटापर्यंत
अवलणे (क्रि) वल्हवणे, हाकारणे
अवलब (स पु) **अवलबन** (स न) आश्रय, आधार, [धरून राहणे
अवलबणें (क्रि) आश्रय करणे, आधार
अवलक्षण (स न) दुश्चिन्ह
अवलक्षणी (वि) दुर्गुणी, खोडसाळ
अवला (प्रा पु) वल्हे, वल्हे हलविणारा (प्रा पु) नवरा (अमृ० १।३८)
अवळ (वि) घट्ट, अडस, सकुचित
अवळकठी (स आमलक + काष्ठ स्त्री) वाळवन ठेविलेली अवळ्याची साल
अवळणें (क्रि) गच्च बाधणे
अवळसर (वि) काहीसे घट्ट
अवळा, आवळा (स आमलक पु) आवळीचे फळ
अवळा देऊन कोहळा काढणें (क्रि) थोड्या मोबदल्याने मोठा फायदा साधणे
अवळी (स्त्री) आवळ्याचे झाड
अवळ्याएवढे शून्य (न) शून्य, पूर्ण अभाव
अवळ्याची मोट (स्त्री) अशक्य घटना
अवलाद (अर स्त्री) सतति, कुळी, व्रात्य.
अवलावा (स पु) अवलब
अवलाहो (प्रा पु) अनिष्ट प्राप्ति
अवलिया (अर अवली पु) साधु, विदेही पुरुष, लहरी किवा छादिष्ट मनुष्य
अवलीळा (स अवलीलया अ) सहज, लीलेने
अवले (प्रा स) वल्हे
अवलेह (स पु) चाटण
अवलोकणे (क्रि) पाहणे
अवलोकन (स न) निरीक्षण
अवशिष्ट (स वि) उरलले, बाकी
अवशी, अवशीस (अ) पूर्वरात्री
अवशेष (स पु) उरलेला भाग
अवश्य (स अ) जरूर, खात्रीने
अवश्यक (स वि) जरुरीचा, अगत्याचा
अवश्यमेव (स अ) अगदी जरूर
अवष्टभ (स पु) प्रपच (ज्ञा० ९।४१५), अहकार (ज्ञा० १३।५२९), अष्टसात्त्विक भावाची ऊर्मि (ज्ञा० १८।१६७३), महत्त्व अनगोव अटकाव
अवस (स्त्री) अमावास्या
अवसति (अ) अकस्मात
अवसर (प्रा पु) अगात येणे (मो० हि०सिद्धान्त), अवकाश, फुरसत, प्रसग
अवसरी (प्रा स्त्री) अडचण
अवसात (प्रा अ) अकस्मात्
अवसाद (स पु) थकवा, ग्लानि
अवसान (स न) समाप्ति, विराम, हिमत, धैर्य, (गायनात) गम, **अ० घातकी**—ऐन वेळी हिमत सोडणारा
अवसार अवसर पहा
अवसी (प्रा पु) रात्रीचा पूर्वभाग
अवस्तु (न) वस्तूचा अभाव
अवस्था (स स्त्री) उत्कठा (ज्ञा० ६।४३१ रुक्मि० ५।४३), आस्था, आवड (भा० ९।५००), दशा, स्थिति, प्रसग

अवस्थिति (स स्त्री) राहणे, स्थल
अवसर (म अवसर पु) वेळ, प्रसग (तुका० १५७१)
अवहेलना (म स्त्री) हेटाळणी, अव्हेर
अवक्षर (म न) चकार शब्द, दुर्भाषण
अवज्ञा (म स्त्री) अनादर, तिरस्कार
अवा (म अवा स्त्री) माया, स्त्री, (पु) कुभाराची भट्टी
अवाई (स्त्री) गप्प, बातमी, बोलवा
अवाका (पु) अवसान, हिमत, आटोका, पकड, आकार, द्वैतविकल्प (भा० २।७३४) अभिप्राय (भा० १७।१८)
अवाच्य (वि) मागण्यास कठिण
अवाचे सवा, अवासवा (अ) प्रमाणाबाहेर, भलतेच जास्त
अवाज (पु) शब्द, सूर [गोड आवाज
अवाजदारी (स्त्री) सुरेल आवाज, मोठा व
अवाट (प्रा वि) आडमार्गाने जाणारा
अवाड (न) अगण
अवाडाव (स्त्री) लूट, जाळपोळ, नाश
अवाढव्य (वि) विशाळ, फार मोठा
अवातर (म वि) इतर, गोण
अवाप्ति (म स्त्री) प्राप्ति, लाभ
अवार (प्रा वि) मोठे, अपार
अवारू (न) साधन
अवाळ, अवाळें (न) गळ, उठाण
अवाक्षर (न) अशुद्ध उच्चार, एकहि अक्षर
अविकारी (स वि) विकृति न पावणारे
अविचार (पु) अविवेक
अविच्छिन्न (स अ) निरतर, निवळ
अविद्यमान (म वि) अस्तित्वात नसलेला • उपस्थित नसणारा [माया
अविद्या (म स्त्री) अज्ञान, भ्रामक ज्ञान
अविध (वि) कान न टोचलेला, (पु) मुसलमान यवन [स्त्री
अविधवा (स स्त्री) पति जिवत असलेली
अविधवानवमी (स स्त्री) भाद्रपद वद्य ९
अविनय (स पु) गैरशिस्त वर्तन, गर्व, ताठा [रहित असा
अविनाश (पु) शाश्वतता, (वि) नाश—
अविलब (पु) शीघ्रता
अविवक्षित (स वि) अनिश्चित
अविर्भव (स आविर्भाव पु) प्रगटपणा
अविश्रात (स वि) न थकणारा
अविसाळे (प्रा न) पक्ष्याचे घरटे
अवी (स अवि पु) बोकड (मोरो० कृष्ण० ३८।४८)
अवीट (वि) न बिघडणारा (रग), कटाळा न आणणारा, चवदार
अवीस (स आमिष न) मास
अवेच (वि) चिक्कू, कृपण
अवेला (पु) चुलीच्या एका भागाचे नाव
अवेव (स अवयव पु) शरीरभाग
अवेश (प्रा पु) अवकाश [५।१)
अवेश्वरी (प्रा अ) वेळी (शुभा०उद्यो०
अवेळ (स्त्री) अयोग्य वेळ, उशीर
अवो (प्रा पु) आकार, आव, स्फुरण
अवो (सवो अ) अरे, अगे
अव्यक्त (स वि) अस्पष्ट, अदृश्य
अव्यग (स वि) निर्दोष, पूर्ण
अव्यगबाणे (अ) यथासाग
अव्यभिचार (स पु) एकनिष्ठता
अव्यवस्था (स स्त्री) घोटाळा, गोंधळ, गैरशिस्तपणा [न पावणारा शब्द
अव्यय (वि) शाश्वत, (व्याक) विकार
अव्याज (वि) निष्कपट, साधा [काम
अव्यापार (स पु) भलतेच किंवा अयोग्य
अव्याप्ति (स्त्री) अपुरी व्याख्या
अव्याहत (स वि) सतत, चालणारे, अखड, (अ) सदोदित
अव्हा (प्रा वि) उजवा, भलता, नियमरहित **अ० सव्हा**—इकडे तिकडे
अव्हाटणें (प्रा क्रि) आडमार्गाने जाणे
अव्हेर (म पु) अवहेलना, अनादर
अव्हेरणे (क्रि) दुर्लक्ष करणे
अश (म पु) भाग खड
अशक्त (स वि) दुर्बळ, दुबळा
अशक्य (म वि) न घडण्यासारखे
अशत (म अ) थोडथोडे, भागाभागाने
अशन (स न) भक्षण, भोजन
अशनि (स पु) वज्र
अशर (अर वि) दहा

अशरीरिणी वाणी (स्त्री) आकाशवाणी
अशाश्वत (स वि) क्षणभगुर, क्षणिक
अशिक्षित (स वि) न शिकलेला, अडाणी, गावढळ
अशी (स आशिस् स्त्री) आशीर्वाद
अशील (पु न) वकिलाचे कूळ
अशुचि (वि) अशुद्ध [गबाळचा
अशुद्ढाळ (स अश्रु + ढाळ वि) नेभळट,
अशुद्ध (स वि) शुद्ध नव्हे ते, (न) रक्त [सकट
अशुभ (स वि) अमगळ (न) पाप,
अशेख (स अशेष वि) निःशेष, सर्व
अशख (वि) एकदम
अशोक (पु) वृक्षविशेष, बौद्धकालीन एक सम्राट्
अशौच (स न) मलिनपणा, सुएर, सुतक
अश्मरी (स पु) मुतखडा
अश्मा (स पु) प्रेतसंस्काराचे वेळी ज्यावर पाणी ओततात तो दगड
अश्रफी (फा स्त्री) सोन्याची मोहोर
अश्राप (वि) गरीब
अश्रायिणें (क्रि) आश्रय करणे
अश्रु (स पु) असू, टीप, डोळयातले पाणी
अश्लील (स वि) असभ्य, ग्राम्य, नीच
अश्व (स पु) घोडा
अश्वत्थ (स पु) पिंपळ
अश्विनी (स स्त्री) घोडी, पहिले नक्षत्र
अश्विनीकुमार (पु) देवाचे वैद्य
अश्वमेध (स पु) सार्वभौम राजाने करण्याचा यज्ञ
अष्ट (स वि) आठ
अष्टक (स न) आठाचा समुदाय [आकृति
अष्टकोण (पु) आठ कोन असलेली
अष्टघाण (स्त्री) अतिशय दुर्गंधी
अष्टदिक्पाल (स पु) आठ दिशाच्या आठ रक्षक देवता त्याची नावे—पूर्वेची इद्र, पश्चिमेची वरुण दक्षिणेची यम, उत्तरेची कुबेर, ईशान्येची ईश, आग्नेयीची अग्नि, नैर्ऋत्येची नैर्ऋत्य, व वायव्येची वायु
अष्टपदी (स्त्री) कविताविशेष
अष्टपुत्री (स्त्री) विवाहसमयी नवरीस हळदीने काठ रगविलेले शुभ्र वस्त्र नेसवितात ते
अष्टपैलू (वि) अष्टकोनी, हरएक बाबतीत माहितगार व हुषार
अष्टभाव (स पु) साहित्यशास्त्रात—स्तभ, स्वेद, रोमाच, स्वरभग, वेपथु, वैवर्ण्य, अश्रु व प्रलय हे आठ भाव
अष्टम (स वि) आठवा [८ वी तिथि
अष्टमी (स स्त्री) प्रत्येक पधरवडयातली
अष्टवर्ग्या (पु) मुलाच्या मुजीच्या वेळी त्याच्या बरोबर भोजनासाठी मुंज झालेले आठ मुलगे बोलावितात त्यातील प्रत्येक
अष्टाधिकार (पु) गावासबधी पाटील, कुलकर्णी, ज्योतिषी इत्यादिकाचे जे आठ अधिकार ते
अष्टाक्षरी मंत्र (पु) 'कसें करूं, काय करूं' हा मत्र
अष्टावक्र (वि) आठ ठिकाणी वाकडा
अष्टोप्रहर (अ) रात्रदिवस
असकट (प्रा वि) निर्मळ, सरसकट
असके, असिके (प्रा वि) सर्व, असलेले
असख्य (स वि) अगणित [माणूस
असग (स पु) असाधु किंवा अयोग्य
असगति (स स्त्री) विरोध
असट (प्रा वि) आसवत, (तुका. २१८५), पातळसर, पानचट
असडा (पु) आचका, हिसका (वि) न गडलेला, गावढळ, अशिक्षित
असडीक (वि) न काढलेले
असत् (स वि) नसलेले, वाईट
अस्ताई (स्त्री) ध्रुपदाच्या तीन भागापैकी पहिला
असतिये (प्रा अ) यथाशक्ति
अस्तुरी (स्त्री) स्त्री
असतेनी असूनहि
असत्य (स वि) काल्पनिक, खोटे
असबद्ध (स वि) विसगत, भलतच
असबाब (अर पु) सामान
असभड (स असबद्ध वि) असबद्ध, असभाव्य (ज्ञा० १३।३१)
असभाव्य (स वि) असभवनीय

असभ्य (स वि) हलकट, शिष्टाचार न पाळणारा
असमसहास (प्रा वि) असख्यात, (ज्ञा० ८।२८), अनिवार (भा०३।२६७)
असमजस (स वि) मूर्ख, मूढ, अडाणी, अविचारी
असमाई (प्रा वि) न मावणारे
असमाधान (स न) अतृप्ति, नाखुषी, शारीरिक अस्वस्थता [विस्तृत
असमास (स वि) अनिर्बंध, अमर्याद,
असल (अर वि) मूळचा, उत्तम, (प्रा वि) सुगम
असलग, असलग (प्रा स्त्री) सगत, (गमजोशी पृ० ८८), (वि) सुगम
असलणें (क्रि) उसळण, (ज्ञा०१३।२६८)
असला, असा (वि) या प्रकारचा
असलाई (फा स्त्री) अस्सलपणा
असवर्ण (स वि) भिन्नवर्णाचा
असहकारिता (स स्त्री) दुसऱ्याशी मिळन काम न करणे, मदत करण्यास नाकारणे
असहाय (स वि) एकटा
असह्य (स वि) सहन न होण्यासारखे
असागडें, असाघडे (प्रा वि) निरुपम
असा (वि) या जातीचा, असला
असा तसा (वि) सामान्य, हलका
असाधारण (स वि) लोकोत्तर, असामान्य, अप्रतिम
असाध्य (स वि) बरा न होण्याजोगा (रोग), अप्राप्य, अलभ्य
असाध्वस (वि) निर्भय
असान (अर न) उपकार, दया
असाप्रत (स वि) अयुक्त, अनुचित
असामी (अर पु) माणस, ऋणको, भाडेकरी वगैरे, पटावर नाव असलेला, (स्त्री) चाकरी, नेमणक, पत्र (राजव्य २८६) [पचपचीत
असार (स वि) शुष्क, नीरस, पाणचट,
असाल (अर पु) मध
असावणें (क्रि) अश्रुयुक्त होणे
असावध (वि) गैरसावध [चे नाव
असावरी (स्त्री) गायनात एका रागिणी-
असाळी (प्रा स्त्री) राक्षशीण, कृत्या

असि (स पु) तलवार
असिके (प्रा वि) सर्व
असित (वि) काळे
असिधारा (स स्त्री) तलवारीची धार किंवा अग्र **अ०व्रत**–स्त्रीपुरुषानी सगमनिवारणार्थ उभयताच्या मध्ये नागवी तलवार ठेवून एका शय्येवर निजणे तरुण स्त्री व पुरुष एका शय्येवर असता त्याच्या मनोविकाराचे सयमन होणे फार कठीण असते यावरून अत्यत दुर्घट व्रत असा अर्थ रूढ झाला
असिलता (स्त्री) तलवार
असिवार (प्रा पु) खड्गधारी, घोडेस्वार (र० यो० ८।८१५)
ॲसिड (इ न) अम्ल, तेजाब
असोग (प्रा वि) गौण
असीम (वि) अमर्याद
असु (स पु) प्राण
असुखी (स वि) बेचैन
असुडणें (क्रि) हिसकणे, फेकणे
असुद (स अशुद्ध न) रक्त
असुदे (फा आसुदा वि) आयते (दा० ७।२।२६), ताजे मोकळे, अननुभवी
असुर (स पु) दैत्य, दानव, राक्षस
असुरवाड (प्रा पु) त्रास, कष्ट
असुरी (स वि) राक्षसी, धाडसी
असृ (स अश्रु पु न) अश्रु पहा
असूड (पु) चाबूक, कोरडा
असूत, असूद (न) ठसका, रक्त
असूया (स स्त्री) मत्सर, द्वेष
असूर (न) रक्त
असोला (वि) न सोललेला (नारळ)
असोशी (स्त्री) अतृप्ति, हाव
असोस, असोसा (प्रा वि) फार मोठे, सहन न होणारे, (पु) उत्कट प्रेम, हाव (नाम० ४८)
असोळी (प्रा स्त्री) पक्ष्याचे घरटे
अस्करणें (प्रा क्रि) धिक्कारून बोलणे
अस्करा (प्रा ना) ख्याति, कीर्ति
अस्खलित (स वि) अखड, अचूक
अस्त (स पु) अतर्धान, मावळणे, शेवट
अस्तगत (वि) मावळलेला, अदृश्य झालेला

अस्तनी (फा स्त्री) बाही, **अ० तील निखारा**–घरभेद्या, दगलबाज मित्र
अस्तमान (स न पु) सूर्यास्ताची वेळ
अस्तर (फा न) कपड्याच्या आतील बाजूस लाविलेले कापड
अस्तवणे (प्रा क्रि) मावळणे
अस्ताई (स्त्री) ध्रुपदाच्या तीन भागापैकी पहिला
अस्ताचल (स पु) सूर्यास्ताची जागा (पश्चिमेकडील पर्वत)
अस्तावा (पु) रातकिडा (राजव्य ८३)
अस्ताव्यस्त (स अस्तव्यस्त वि) अव्यवस्थित, बेशिस्त
अस्तित्व (स न) असण्याचा धर्म किंवा स्थिति
अस्तु (स अ) असो
अस्तुरी (म स्त्री) स्त्री (गेति०पो०)
अस्तेय (स न) चोरी न करणे
अस्पृश्य (स वि) स्पर्श करण्याला अयोग्य, अपवित्र
अस्त्र (स न) फेकण्याचे हत्यार [प्रसगी
अस्थानी (अ) अयोग्य ठिकाणी किंवा
अस्थायी (स वि) चिरकाल न राहणारे
अस्थि (स न) हाड
अस्थिपजर (स पु) हाडाचा सापळा
अस्थिर (स वि) चचल, क्षणिक
अस्पर्श (स अस्पृश्य वि) स्पर्श करण्यास अपात्र, अशुद्ध, रजस्वला, विटाळशी
अस्मतपना–न्हा (फा स्त्री) सामान्य कुलीन स्त्रीला पत्रात लिहिण्याचा मायना
अस्मादिक (स सर्वनाम) आम्ही
अस्मान (फा न) आकाश
अस्मानी (वि) आकाशासारख्या निळ्या रगाचे, **अ० सुलतानी**– अस्मानी म्ह० दैवी व सुलतानी म्ह० राजाज्ञेने प्राप्त झालेली सकटावस्था
अस्वरस (पु) नापसति
अस्वल (पु न) रीस
अस्वास्थ्य (स न) चैन न पडणे, आजार, दुःख, काळजी
अस्सल (अर असल वि) मूळचा, खरा
अहकार (स पु) अहकृति (स्त्री),
अहता (स्त्री) **अहंभाव** (पु) मीपणा, गर्व
अहटणे (क्रि) पळीने घाटणे
अहमहमिका (स स्त्री) स्पर्धा [दिवस
अहर्निश, अहर्निशी (स अ) रात्र-
अहल्या (स्त्री) पाच पतिव्रतापैकी एक
अहप्रेमी (वि) स्वत वर लुब्ध असलेला
अहमन्य (वि) स्वत स मोठे मानणारा
अहवाल (हि स्त्री) हकीकत, रिपोर्ट
अहळणे (प्रा क्रि) तापणे
अहळवहळ (प्रा अ) अघळपघळ (भा० ३।४७९)
अहळी (प्रा स्त्री) उष्णता, तेज
अहळीव (न) एक पौष्टिक वनस्पतिबीज
अहा, अहाहा (अ) आनद, खेद इ० चे वाचक उद्‌गार
अहाई (स्त्री) अग्नीची धग, झळई, शेक, आच [५।६९)
अहाकट (प्रा पु) शोक (रुक्मिणी०
अहा कार (पु) आक्रोश, आकांत
अहाच (प्रा अ) वरवर, सहज रीतीने
अहाटणे (प्रा क्रि) ठेचणे, चिरडणे, रगडणे, मिसळणे
अहाणा (प्रा वि) आत्मघातकी (ज्ञा० २।१९६), (ना) विवाहासारख्या प्रसगी स्त्रिया करतात ती गमतीची शब्दरचना
अहारोळी (स्त्री) फुर्पाटयान किंवा निखाऱ्यावर भाजलेला रोट [उत्कठा
अहाळणी (प्रा स्त्री) उष्णता, अतिशय
अहाळणे (प्रा क्रि) पोळणे
अहि (स पु) सर्प
अहित (स पु) शत्रु, (न) अकल्याण, (वि) हानिकारक
अहिमहि (पु) रामाने मारलेले पाताळातले दोन राक्षस यावरून दोघाच्या जोडीला हे नाव देतात
अहिराणी (स्त्री) खानदेशात चालू असलेली मराठीची एक पोटभाषा
अहिरण, अहिरणी (प्रा स्त्री) ऐरण
अहिरा, अहेरा (पु) डाळचाचा एक रोग, तांबूस रगाचा व कठीण असा एक सर्प

अहिंसा (स स्त्री) प्राण्यास न मारणे, न दुखविणे
अहीर (स अभीर पु) गवळी [न केलेले
अहेतुक (स वि) निःस्वार्थ, हेतुपुरस्सर
अहेनवमी (स्त्री) भाद्रपद कृष्ण नवमी सुवासिनीपणे मेलेल्या स्त्रीचे श्राद्ध ज्या दिवशी करतात ती तिथि
अहेर (पु) मंगलकार्याचे प्रसंगी आप्तवर्गाकडून देण्यात येणारी देणगी
अहेरण (प्रा स्त्री) ऐरण
अहेव (स अविधवा स्त्री) सुवासिनी, अ०**दोर**—मंगळसूत्र, अ० **पण**—सौभाग्य
अहोपी (प्रा वि) लोभी
अळगें विळगें (न) आळापिळा
अहोरात्र (अ) रात्रदिवस [मंगळ
अळटाळ (स्त्री) वकवाचकव, टंगळ-
अळण (न) भाजीला शिजविताना लावण्याचे पीठ
अळणी (स अलवण वि) कमी मिठाचा, मीठ न घातलेला, मिळमिळीत
अळता (स अलक्तक पु) लाखेचा तांबडा रंग
अळपणे (क्रि) वेष्टन बांधणे
अळपा (पु) गठ्ठा
अळबळीत, गळबळीत (वि) भला, मनमिळाऊ सहज वळणारा
अळबें (न) भळिंत्री
अळवट (स्त्री) नांगरलेली जमीन साफ करण्याचे हत्यार
अळविणे (क्रि) गोड शब्दांनी प्रसन्न करणे विनवणे, सुस्वराने गाणे
अळशी (स्त्री) जवस
अळा (पु) बांध नियमन
अळापिळा (पु) अंगाचा मुरडा
अळिउळ (स अलिकुल पु) भ्रमराचा समुदाय (ज्ञा० ११।२४९)
अळी (स अलि पु) भुंगा मुरवट
अळीकर (प्रा वि) छादिष्ट
अळीमिळी गुपचिळी गप्प बसणे
अळुकी (प्रा ना) आवड भक्त (अमृ० ११५), (वि) भुकेलेली
अळुकेले (प्रा वि) भुकेले
अळुमाळ (प्रा वि) किंचित्, थोडे विस्तृत
अळू (न) एका पालेभाजीचे नाव, **अ० वरचे पाणी**—क्षणभंगुर वस्तु
अळें (स आलवाल न) झाडाच्या मुळाशी पाणी राहण्याकरिता घातलेले कोंडाळे किंवा बांध
अळेंबळें (अ०) कसेतरी, सक्टाने, प्रयासाने
अळोच (प्रा पु) सूक्ष्म ध्वनि (ज्ञा० ६।२७१)
अळोचणें (प्रा क्रि) हळूच सांगणे
अक्ष (स पु) फासा, **अक्षक्रीडा**—द्यूत
अक्षत (स्त्री) देवपूजेस लागणारे तांदूळ, निमंत्रण, कपाळी लावण्याच्या गंधात काळ्या रंगाचा ठिपका लावितात तो, **अ० देणें**—आमंत्रण करणे (ज्ञा० १८। २७३) **अ० तृतीया**—वैशाख शु० ३, **अक्षता पडणें**—लग्न होणे
अक्षतयोनि (स स्त्री) कुमारी
अक्षयवट (पु) प्रयागजवळील प्रसिद्ध वटवृक्ष [जपमाळ
अक्षमाळा (स स्त्री) मण्याची माळ,
अक्षय (स वि) अविनाशी
अक्षयी (क्रि वि) नेहमी , वारंवार
अक्षर (स न) स्वर किंवा स्वरयुक्त व्यंजन, अ०शत्रु—अशिक्षित निरक्षर
अक्षरशः (अ) अक्षरगणिक
अक्षवाण (स न) आरती, ओवाळणी
अक्षि (स अक्षिन् न) डोळा, नेत्र
अक्षी (अ) सदोदित, निरालस
अक्षीर (वि) अरुंद
अक्षुण्ण (स वि) न झिजलेला
अक्षोभ (वि) फार खोल
अक्षौहिणी (स स्त्री) २१८७० हत्ती, तितकेच रथ, ६५६१० घोडे, **व** १०९३५० पायदळ मिळून होणारे सैन्य
अज्ञ (स वि) मूर्ख, अजाण
अज्ञातवास (स पु) गुप्तपणे राहणे
अज्ञान (स न) ज्ञानाचा अभाव, भ्रमात्मक ज्ञान, (वि) अडाणी, अजाण
अज्ञेय (स वि) विचारशक्तीच्या पलीकडील

आ

[**टीप—आ**ने प्रारभ होणारे कित्येक शब्द अ हे अक्षर आरंभी घालून लिहिण्याचाहि प्रघात आहे म्हणून असे शब्द **आ** खाली न आढळल्यास **अ** खाली पहावे]

आ दुसरा स्वर, मर्यादा व अभिवृद्धि याचा दर्शक संस्कृत उपसर्ग, (पु) पसरलेले तोंड, पश्चात्ताप बोलाण्याचा शब्द
आइकणे (क्रि) ऐकणे (ज्ञानेश्वरीतील रूप)
आइणी (प्रा स्त्री) सामर्थ्य
आइती (प्रा स्त्री) सामग्री, डौल (स्वा० दि० ५।१।३७), तयारी (रुक्मिणी० १४।५२), विस्तार, ऐट
आइते (प्रा वि) सहज, (अ) स्वत-सिद्ध (भा० ९०।११४), (न) स्वयपाकाचे साहित्य
आइतोजी (वि) काम न करता फुकट उपभोग घेणारा
आइसा, आइसी (प्रा न) लक्ष्मी
आई (स्त्री) माता, **आईजीच्या जिवावर बाईजी उदार**—दुसऱ्याची मालमत्ता गाठळ हाताने खर्च करणारा
आईमाई उद्धारणे आईबहिणीवरून शिवी देणे
आईक (प्रा वि) ऐकीव (वामन०बालक्रीडा ७३)
आईस्क्रीम (इ न) बर्फाच्या योगाने घट्ट केलेले साखरयुक्त दूध
आउठावे (प्रा वि) साडेतीन मात्राच्या पलीकडील स्वरूप(ब्रह्म) (तुका० ८३२५)
आउत्या (पु) शेतात काम करणारा
आउक्ष (बायकांच्या भाषेत) आयुष्य, **आ० वान्**—आयुष्मान
आऊ (स्त्री) वृद्ध स्त्री, स्त्रियांच्या नावामागे बहुमानार्थ जोडावयाचा शब्द हा मराठ्यात लावतात
आऊत, आऊतफाटा (स आयुध न) शेतकीच्या उपयोगाचे सामान
आऊतकी (स्त्री) प्रत्येक नागराच्या मागे काही ठराविक माप पाटलाचा हक्क म्हणून देण्यात येई ते
आक (पु) गाडीचा कणा
आकंठ (स अ) गळ्यापर्यंत
आकठणे (प्रा क्रि) गाठणे, आटोपणे
आकडसासू (स्त्री) वडील मेहुणी
आकडा अकडा पहा
आकण (प्रा स्त्री) दुसऱ्यादा मळलेली कणसे, धान्यातील खडा-माती (ज्ञा० यो०१।४४)
आकण (प्रा न) पराक्रमसूचक पादभूषण (भा० १९।१४३)
आकणकडवे (न) गाण्यातील पालुपद, त्याच त्या गोष्टीची पुनरावृत्ति
आकर (स पु) खाण, ठेवा
आकरा (स अकुर स्त्री) कोंब
आकर्ण (स अ) कानापर्यंत
आकर्णणे (स क्रि) ऐकणे
आकर्णन (स न) ऐकणे, श्रवण
आकर्णवरी (अ) कानापर्यंत
आकर्णित (स वि) ऐकलेला
आकंपित (न) नृत्यातील एक अभिनय
आकबद (वि) संपूर्ण
आकल्प (का अ) जगाच्या अन्तापर्यंत
आकर्षक (वि) ओढणारे, वेधणारे
आकर्षण (स न) ओढणे, ओढा, संकोच.
आकर्षणे (स क्रि) ओढणे
आकर्षित (स वि) ओढलेले, संकुचित
आकलन (स न) धरणे, ग्रहण करणे, स्वाधीन ठेवणे, दाब
आकला (प्रा वि) अंकित
आकस (प्रा पु) द्वेष
आकसणे (क्रि) लांबीरुंदी कमी होणे
आकसा बोकशी (क्रि वि) मोठे लांबलचक सूर काढून (रडणे)
आकस्मिक (वि) अवचित घडलेले
आकळ (प्रा वि) अत्यंत ज्ञानी, **(न)** परब्रह्म
आकळणे (प्रा क्रि) जाणणे, बांधणे (ज्ञा० २।१२३), समाविष्ट करणे
आकांत (स पु) कल्लोळ, गोंधळ
आकार (स पु) आकृति, स्वरूप, **जमा**-बंदी, रकम, अदाज, रीत, प्रकार
आकारणी (स्त्री) प्रतबंदी, हिशोबाने रक्कम आकारणे, दर, वर्गणी

आकारणें (प्रा क्रि) बोलावणे, रग-रूपास आणणे, घ्यावयाची रकम ठरविणे

आकाश (स न) पचमहाभूतापैकी एक, आभाळ, शून्य जागा, **आ० पाताळ एक करणे**–आकात करणे, **आ० ची कुऱ्हाड**–दैविक हानि, **आ० ठेंगणे होणें, आ० पाताळ एक होणें**–गर्वाने फुगून जाणे

आकाशकुसुम (स न) असभाव्य किवा अवास्तविक गोष्ट, खपुष्प

आकाशगगा (स स्त्री) मदाकिनी, स्वर्गंगा, आकाशात ताऱ्याचे पुजके मिळून दिसणारी नदीच्या प्रवाहासारखी आकृति

आकाशदिवा (पु) आश्विन शु० १५ पासून एक महिनाभर प्रत्येक रात्री उच काठीला किवा झाडाला अडकवून ठेवतात तो (कागदाचा) दिवा

आकाशनगर गधर्वनगर पहा

आकाशपाणी मद्य, ताडी किवा माडी

आकाश भाषण (स न) नाटकात रगभूमीवर नसलेल्या दुसऱ्या एकाद्या पात्राचे जे शब्द आपण ऐकत आहो असे रगभूमीवरील पात्र हावभावादिकानी सुचविते व त्यास उत्तर देते ते शब्द

आकाशयान (स न) विमान

आकाशवाणी (स स्त्री) आकाशातून येणारे देवाचे शब्द, रेडिओ

आकांक्षा (स स्त्री) इच्छा, मागणी

आकांक्षित (स वि) इच्छिलेले

आकाक्षा (स वि) इच्छा करणारा

आकीर्ण (स वि) व्याप्त, पूर्ण

आकुचन (स न) सकोचणे, आक्रसणे

आकुचित (स वि) सकुचित, लहान

आकुल (स वि) पूर्ण, व्याप्त

आकुलित (स वि) आकुल

आकूत (स पु) हेतु, अभिप्राय, इच्छा

आकृति (स स्त्री) आकार, मूर्ति

आकृष्ट (स वि) ओढलेला, आकर्षित

आकोल, आंकोल (न) सोललेली चिच

आक्ट (इ अ‍ॅक्ट पु) कायदा

आक्टोबर (इ पु) इंग्रजी वर्षाचा दहावा महिना

आक्रदणे (स क्रि) रडणे, आकात करणे

आक्रदन (स न) आरडाओरड

आक्रमण (स न) बलाडणे, हल्ला

आक्रमशक्ति (स स्त्री) आवाका, सामर्थ्य

आक्रात (स वि) दडपलेला, (पु) आकात

आक्रोश (स पु) आकात, कल्होळ

आख (स अक्ष पु) अक, नेत्र, डोळा व कान यांच्यामधले मर्मस्थळ, गडस्थळ, नाभीचा कणा

आखडणे (स आकुचन क्रि) आटोपते घेणे, आखड करणे किवा होणे

आखडल (स पु) इद्र

आखत (स अक्षत स्त्री) अक्षता

आखर (स अक्षर न) अक्षरत्व, अविनाशीपणा, गुराचे गोठण (भा०५।४११), गावाची हद्द विश्रातिस्थान (ए० पो०) (न) गावाजवळचे शेत

आखरपख (पु) पितपक्ष, सर्वपित्री अमावास्या

आखाड (स आषाढ पु) आषाढाचा महिना, **आ० पाटी**—लग्नानतरच्या पहिल्या आषाढात जावयाकडे फळे, खेळणी वगैरेची पाटी पाठवितात ती, **आ० सासरा, आ० सासू**—नसता मोठपणा आपल्याकडे घेऊन कडक अमल चालवू पाहणारे मनुष्य

आखाडखाना (फा पु) शस्त्रागार

आखाडभूती (स वि) ठक, ढोग

आखाडा (पु) कुस्तीची जागा, **आ० त उतरणें**–वादास सिद्ध होणे

आखात (स न) समुद्राचा जमिनीवर लाबपर्यंत गेलेला फाटा

आखाडी (स्त्री) आषाढी पौर्णिमा, पावसाची झडी, टचाई, दुष्काळ

आखिली (प्रा वि) नेमकी (भा० ११।१५२५)

आंखी (स्त्री) आकडी

आंखु (स अक्ष पु) आस, कणा

आखु (स पु) उदीर
आखुड (स अखुड् वि) कमी, लहान
आखें (न) अखें पहा
आखेंलेखें (प्रा अ) आकडे माडून (ज्ञा० १३।८४७).
आख्या (स स्त्री) नाव, कीर्ति
आख्यान (म न) कथा चरित्र
आख्यायिका (स स्त्री) दतकथा
आग (स अग्नि स्त्री) विस्तव, अग्नीचा भडका, दाह, **आग लावणें**–कलागत लावणे, **आ० त तेल ओतणे**-विकोपास जाईल असे करणे, **आग पाखडणे**— शिव्याचा वर्षाव करण
आग (प्रा न) अवयव, रूप
आगकाडी (स्त्री ना) जिच्या एका टोकाला ज्वालाग्राही द्रव्य लाविलेले असते व म्हणून जी विशिष्ट द्रव्य लाविलेल्या पृष्ठभागावर घासल्याबरोबर पेट घेते अशी लाकडाची काडी
आगगाडी (स्त्री) पाण्याच्या वाफेने चालणारी गाडी [खोडसाळ
आगजाळ्या (वि) आग लावणारा,
आग झाडणें मालकी देऊन टाकणे (ज्ञा० १७।३७२)
आगट (न) प्रेतयात्रेचे वेळी ज्यातून अग्नि नेतात ते मडके
आगटी (स्त्री) अगटी पहा
आगठसा (प्रा पु) शरीराचा बाधा
आगड (प्रा पु) खदक, खळगा, लवणीची वाट (भा० ३१।४००)
आगडा (प्रा अ) बळजबरीने (ज्ञा० यो० ६।११७)
आगडें (प्रा न) वेष (तुका० ३७६२)
आगडोब (पु) आगीचा भडका
आगतस्वागत (स न) आदरातिथ्य, आदरसत्कार
आगतुक (स पु) अगातुक पहा
आगतुक खर्च अनपेक्षित खर्च
आगतुकी (स्त्री) न बोलावता जेवायला जाणे, परान्नपुष्टता
आगतपगत (स्त्री) बालगोपालाचे एकत्र भोजन
आगदट (स अग + दृढ वि) अगाने बळकट
आगप (अ) आगाऊ
आगपाई (स्त्री) घाई
आगपेटी (स्त्री) आगकाड्या भरलेली पेटी
आगपैण (स्त्री) एक त्वचारोग
आगबोट (स्त्री) वाफेने चालणारे जहाज
आगभर (प्रा ना) शक्ति, जोर
आगम (स पु) येणे, प्राप्ति, लाभ, विद्या, शास्त्र, वेद, शब्दात नवीन येणारा वर्ण, फळ, प्रारभ, दस्तऐवज
आगमन (स न) येणे
आगमनिर्गम (स पु) आरभ आणि शेवट
आगमाग (पु) पत्ता, माग, चिन्ह
आगर (स आकर न) शेत, मळा, खाण, अग्र, टोक
आगरखा (पु) अगरखा पहा
आगरडा, आगरडे (प्रा वि) अग्र
आगरू (ना) स्थान, आगर
आगलाव्या (वि) भाडण लावणारा
आगली (स अग्र स्त्री) नागर हाकणाराची बसण्याची जागा, नागराला जुपलेल्या बेलाची तिसरी जोडी
आगवठा (प्रा पु) शरीराचा बाधा
आगवण (प्रा स्त्री) इच्छा, शक्ति (मुक्ते वन० १३।१४), छद, नित्यक्रम (राम वि १।१११), नवस, प्रतिज्ञा
आगवणे (प्रा क्रि) मिळणे (भा० २३।७०५), अनुकूल होणे, मानवणे
आगवसा (प्रा पु) साल, पाला
आगवळ (पु) बायका वेणी घालताना केसाची दोरी, गगावन, किवा लोकरीचा धागा वापरतात तो
आगवळा (प्रा पु) सबध, सहवास
आगवाडा (पु) घराची पुढील बाजू
आगशी (स्त्री.) गच्ची
आगसणें (क्रि) लवकर पक्व होणे
आगसूट (वि) चपळ
आगळ (स अर्गला स्त्री.) अडसर
आगळा (प्रा वि) अधिक

आगळिक (प्रा स्त्री) आधिक्य, मर्यादेचे उल्लघन, अपराध, अपूर्वपण
आगळिया (प्रा वि) आगळा, अधिक
आगळी (स्त्री) खोडी, आर्गळिक
आगा (पु) पुढील भाग, अगरख्याची पेशकळी व खटकळी याच्या मधला भाग, (वि) थोर (फा पु) पडित, धर्मशास्त्रज्ञ
आगाज (पु) आवाज
आगातुक अगातुक शब्द पहा
आगापिछा (स पु) पुढचा व मागचा भाग, मागचा पुढचा विचार
आगामी (स वि) येणारे
आगारा (प्रा पु) अकुर
आगारी (प्रा स्त्री) अकुर, डिरी, लागवड
आगावी (प्रा पु) मोठेपणा
आगाही (फा स्त्री) खबर, दक्षता, ज्ञान [सामर्थ्य
आगाळा (पु) जुडी, कोळे
आगिक (प्रा वि) आगचा, (न०)
आगिठ, आगिठी, आगिठे (स ना) आगटी, भट्टी, शेगडी (स्वा० दि० ११।२।५१)
आगियल (न) आगीचा डोब | अग्निकुड
आगियाळे (स अग्नि + आलय न)
आगी (स अग्नि पु) अग्नि
आगी (प्रा पु) आगरखा, आगडे
आगीक (प्रा ना) साह्य, अवयव
आगीकणे (क्रि) अगीकारणे, (र० यो० २।२५)
आगीठ (प्रा स्त्री) आगटी
आगीदुगी (स्त्री) भानगड [इतके माप
आगूळ (स अगुल न) बोटाच्या रुदी-
आगेमागे (अ) अलीकडे पलीकडे, जवळपास
आगोगडी (प्रा अ) पृथक्पणे
आगोज (प्रा वि) अगाध, मोठा
आगोठ (स्त्री) पावसाळा, पावसाळ्याचा आरभ
आगोतली (स्त्री) केळ, चवई वगैरेच्या पानाच्या अग्राकडचा तुकडा जेवण्याकरिता घेतात तो
आगोपती (अ) पृथक्पणे
आगोस (स्त्री) उष्ण काळाचा प्रारभ
आगोळी (स अगुलि स्त्री) बोट
आग्नेयी (स स्त्री) दक्षिण-पूर्व दिशा
आग्या (स वि) ज्याच्या मुखातून अग्नीच्या ज्वाळा निघतात असा सर्प (भा० ८।८६९), अगाचा दाह करणारा एक ष्पाला (दा०३।७।५), जहाल मनुष्य
आग्या वेताळ (पु) आग लावणारा पिशाच्चाचा राजा, अतिशय तापट साहसी किवा जहाल मनुष्य
आग्रह (स पु) हट्ट, गळ, अतिप्रार्थना, मिन्नतवारी
आग्रही (वि) हट्टी चिकाटी धरणारा
आघवा (वि) अवघा, सगळा
आघळणें-पाघळणें (क्रि) पाण्यात बुचकळून हलविणे
आघाट (प्रा पु) भाग (ज्ञा० १३।४५)
आघाडी (स्त्री) अधाडी पहा
आघात ((स पु) धक्का, प्रहार
आघ्राण (स न) वास घेणे, हुगणे
आग्रो (स आग्रह न) आग्रह
आच (स अर्चिस् स्त्री) अग्निसस्कार, उष्णता, भय, काळजी
आचका (पु) झटका, कप
आचगुल (प्रा वि) कृपण (दा० २।३।१४)
आचणी (स्त्री) घुमळखांबाची दोरी
आचद्रार्क (स अ) चद्रसूर्य आहेत तोपर्यंत
आचमन (स न) तळहातावरून सध्येच्या पळीभर पाणी पिणे
आचरण (स न) वर्तन, चाल
आचरणे (क्रि) वर्तनात आणणे
आचवण (स न) हात धुणे, त्याग
आचवणे (क्रि) भोजनानतर हाततोड धुणे, मुकणे, अतरणे
आचळ (स अचल न) वस्त्र
आचळ (पु) गाय, म्हेस इ० चा स्तन
आचागळा (प्रा वि) निष्फळ
आचार (स पु) वर्तन, चाल, रीत
आचारी (पु) स्वैपाकी
आचावाचा (प्रा स्त्री) बडबड
आचार्य (स पु) गुरु, शास्त्रप्रवर्तक; निष्णात, पडित

आचूडमूळ (अ) आमूलाग्र (भा ५।१७४)
आचूळ, आचूळ (पु) बोडी, आसड
आच्छादणे (क्रि) पाघरूण घालणे, झाकणे
आच्छादन (स न) आवरण, पाघरूण
आज (स अद्य अ) या चालू दिवशी
आजकाल (अ) साप्रतकाळी
आजन्म (अ) जन्मापासून, जन्मभर
आजन्मात (अ) आयुष्यभरात
आजलग (अ) आजपर्यंत
आजवर, आजवेरी (अ) आजपर्यंत
आजा (स आर्य पु) आईचा किवा बापाचा बाप
आजानुबाहु (स वि) उभा राहिला असता गुडघ्यास सहज पुरण्याजोग्या लाब हाताचा (मनुष्य)
आजमावा (प्रा पु) अजमास (वामन-विराट ८।३१)
आजार (फा पु) दुखणे, रोग
आजारी (वि) दुखणाईत
आजि (स स्त्री) लढाई, युद्ध
आजिजी (फा स्त्री) विनति, प्रार्थना
आजी (स्त्री) आईची किवा बापाची आई
आजीव (क्रि) जन्मभर
आजीवळ (पु) भिक्षुक, ख्रिस्तपूर्व सहाव्या शतकातील एक धर्मपथ
आजूबाजू (अ) इकडे तिकडे, सभोवती
आजेगुरु (पु) गुरूचा गुरू
आजेसासरा (पु) सासऱ्याचा बाप [सासू
आजेसासू (स्त्री) सासूची आई किवा
आजोबा (पु) आजा
आज्य (स न) तूप
आझादी (स्त्री) स्वतत्रता
आझू, आझून, आझूनि (प्रा अ) अद्यापि
आट (प्रा पु) सताप, त्रास, हट्ट (वा० यथार्थ २।१३२), नाश (रुक्मि० १०।४२), हरकत (मुक्ते०रामा०६।४०१)
आट (पु स्त्री) हातमागावर विणण्यात आडवी सुते दाबून बसविण्याची योजना
आटकाळ (पु) दुष्काळ, दुर्मिळता
आटके (न) अर्ध्या शेराचे माप
आटघाट (प्रा पु) श्रम, त्रास, छळ (दा० १९।२।७), विनाश
आटण (स अटन न) परिभ्रमण
आटणी (प्रा स्त्री) मूस (दा ३।१।२), मिश्रण, आटविणे (र० यो० ८।२८), लय (अम० १।१५), प्रदक्षिणा, भ्रमण
आटणे (प्रा क्रि) जिकणे, सुकणे, आक्रसणे
आटपणे (क्रि) गोळा करणे, सपविणे, सपणे, मरणे, हाती व्यवस्था घेणे
आटपता (वि) आटपसर, बेताचा
आटपाआटप (स्त्री) वारासार, पसारा आवरणे
आटपाट (स्त्री) शिवाशिवीचा खेळ
आटपाटनगर (न) कोणी एक शहर
आटरणे (क्रि) आक्रसणे
आटवळ (न) एक प्रकारचे पातळ खाद्य
आटवी (स अटवी स्त्री) अरण्य
आटा (पु) इरले किवा छत्री याचा सागाडा, वेढा, पीठ | दग, श्रम
आटाआटी, आटाटी (प्रा स्त्री) दग-
आटाणु (प्रा पु) ढाल तलवार धरणारा
आटाळ (प्रा पु) अडथळा
आटी (प्रा ना) यत्न, श्रम, खटपट, हट्ट, (स्त्री) गाभा
आटी (स्त्री) गाठ, मिठी
आटीव (पु) आटवलेले (दूध), पिळदार
आटू (प्रा पु) शरीराचा सकोच
आटू (प्रा वि) कोरडे, दुर्बोध
आटेजणे (प्रा क्रि) आळणे | आवाका
आटोका (पु) आकलनशक्ति, पोच,
आटोकाट (वि) शिकस्तीचा, मोठा
आटोप (प्रा पु) सामर्थ्य, तत्र, सधान, महत्त्व, डौल, व्यापकता, उपसहार, क्षोभ
आटोळा (प्रा पु) ओटा
आठउ, आठव (प्रा स्त्री) आठवण
आठको (प्रा) आठाचा समुदाय
आठव (पु) स्मरण
आठवडा (पु) सप्ताह, सात दिवस
आठवण (स्त्री) स्मरण, याद
आठवणूक (स्त्री) स्मरण देणारी वस्तु
आठळी (स अष्टि स्त्री) फळातील बी
आठी (प्रा स्त्री) मिठी

आठीवेठी (प्रा स्त्री) वेरझार, विघ्न
आठुवे (प्रा न) हृदय [घट्ट होणे
आठुळणें (प्रा क्रि) बाधणे, आवळणे,
आठोळा (वि) गर्भधारणापासून आठ महिन्यात जन्मलेला
आठोळी (स अष्टि स्त्री) फळातील बी
आड (प्रा स्त्री) प्रतिवधक अट, उडी, प्रेम, (अ) जवळ **आड जाणें**–चुकून जाणे, **आड पडणे**–नमस्कार करणे
आड (पु) विहीर, कुवा, (अ) मध्यतरी, टाकून, मागे
आडकडा (प्रा पु) कड्याचा मध्यभाग
आडकाठी (स्त्री) अडथळा, प्रतिबध
आडकोठा (प्रा अ) कोपऱ्यात, एकीकडे
आडगल्ली (स्त्री) बोळ
आडचोर (पु) उचल्या, भामटया
आडजात (स्त्री) हलकी जात
आडण (प्रा स्त्री) अडचण
आडणी (प्रा स्त्री) अडचणीची वेळ
आडणें (प्रा क्रि) साठवणे (ज्ञा० ९।११)
आडताळा (प्रा पु) अडथळा
आडनाव (न) यथार्थ नव्हे असे नाव, उपनाव, कुळाचे नाव
आडपडदा (पु) मर्यादा
आडपतादडपता (पु) वचक ठवणारा
आडपाड (प्रा पु) आडरस्ता (सोहि० अष्ट० ३), (अ) पुढे मागे (सोहि० महदनु०)
आडपाडी (प्रा स्त्री) खटपट, श्रम, (विवे० पू० १।१५)
आडफाटा (पु) हरकत, आडकाठी
आडबा (प्रा पु) अडसर
आडमार्ग (पु) मधलीच रहदारीची नव्हे अशी वाट [होणारी प्राप्ति
आडमिळकत (स्त्री) अवातर अन्यायाने
आडमुठा (वि) अडदाड, अडाणी, मूर्ख
आडमुठी (प्रा अ) अनायासे
आडमूठ (स्त्री) डोगराळ जमिनीत फार सावधगिरीने व फुकट न जाईल अशा बेताने बी पेरणे
आडरान (न) रस्त्यापासून दूरचा प्रदेश, विषयातर

आडल (प्रा पु) वृक्ष (राम०स्फु०श्लोक)
आडफाटा (पु) विघ्न, अडथळा
आडव (प्रा न) अडचणीची जागा
आडवगी (प्रा पु) अडथळा
आडवण (स्त्री) उताराची जागा, उतरण
आडवळण (न) रस्त्यापासून दूरची जागा
आडवा (वि) वाकडा, तिरपा, **आ० जाणें**–हरकत करणे, **आ० होणें**–थोडेसे निजणे, **आडव्या अगाचा**–लट्ठ
आडवाट (स्त्री) आडमार्ग पहा
आडवार (पु) काही विशेष दिवसाहून अन्य दिवस
आडवारा (प्रा पु) प्रतिबध, धरबध
आडवी (स अटवी स्त्री) आडमार्ग, (ज्ञा०८।२४०), अरण्य (ज्ञा०१३।६२)
आडवे (स अटवी स्त्री) अरण्य
आडस (प्रा पु) अडथळा
आडसणे (प्रा क्रि) लपणे (अमृ०७।२)
आडळ (प्रा ना) अडचण (ना० २७६), स्पर्श, वृक्ष
आडळणे (प्रा क्रि) आढळणे, अडखळणे.
आडा (पु) टिळा, पट्टा
आडाखा (प्रा पु) तपशीलवार तक्ता (तुका० १८५७), धोरण, युक्ति
आडाडी (प्रा स्त्री) उत्कठा, घाई (भा० ३१।३०)
आडाव (वि) हलकी शस्त्रे धारण करणारा
आडिका (प्रा पु) पैसा, अडका
आडिबा (पु) अडसर
आडी (प्रा स्त्री) प्रतिबध, शका (भा० २०।५६)
आडे (प्रा न) तागडी, आढे, आडोळा
आडेकरी (प्रा पु) तागडीवाला
आडेपाडें (न) प्रत्येक शेतकऱ्याच्या खळ्यातल्या धान्याच्या राशीतून पाटील आपला हक्क म्हणून घेई तो अंश
आढवारा (प्रा पु) छळ (शुभा० उद्योग० १२।२८)
आढाउ (प्रा पु) सैनिक, शिपाई (रुक्मिणी० ६।५२)
आढाल ढालाची (प्रा वि) ढालगज, धीट (रुक्मिणी० ५।४५)

आढें (न) उसाच्या चरकाच्या लाटा फिरविण्याकरिता व बैल जोडण्याकरिता वर बसविलेला लाब दाडा
आढ्यता (स स्त्री) प्रतिष्ठितपणाचा डौल, अहपणा, गर्व
आतर, आतार (स पु) नावेचे भाडे
आत्मगत (स वि) स्वगत, मनात केलेले (भाषण)
आद (वि) अर्धा
आदबखाना (फा पु) कैदखाना, तुरुग
आण (स्त्री) शपथ, प्रतिज्ञा, (प्रा अ) आणि **आणने** (क्रि) नेणे आणि आणणे
आणखी (वि) अधिक, (अ) शिवाय
आणणे (क्रि) घेऊन येणे
आणप्रमाण (स्त्री) शपथक्रिया
आणभाक (स्त्री) शपथपूर्वक वचन, करारमदार
आणा (पु) रुपयाचा सोळावा अश, गुठ्याचा सोळावा अश, षोडशाश
आणि (अ) शिवाय, अधिक
आणिक (प्रा वि) आणखी
आणियाळे (प्रा वि) अणकुचीदार
आणी (प्रा) टोक, अग्र
आणीबाणी (स्त्री ना) अणीबाणी पहा
आणोजे (प्रा न) अकुर (ज्ञा०१४।३२७)
आत (स्त्री) बापाची बहीण, आत्या
आत (स अत्र न) आतडे (रुक्मिणी० १२।२२)
आत (स अतर अ) अतर्भागी, मध्ये
आतउता, आतउतीं (प्रा अ) आत
आतक (पु) भीति, धाक, व्याधि
आतडी (स अत्र स्त्री) **आतडें** (न) अत्रमाळ, तातीचे चर्म, **आ० ला पीळ बसणें**—खरी कळकळ वाटणे
आतणें (प्रा क्रि) प्राप्त होणे, व्यापणे, होणे, पावणे, स्पर्शणे, तळमळणे
आततायी (वि) मारावयाला तयार झालेला, खुनी, आगलाव्या, साहसी, मूर्खपणाचे काम करणारा
आतप (स पु) ऊन्ह
आतपत्र (स न) छत्री, आबदागीर
आतपमूर्च्छा (स स्त्री) उन्हाचा ताप लागून मच्छी व ज्वर येणे
आतबट्टा (पु) खोट, तोटा बटाव
आतबट्टयाचा व्यापार नुकसान सोसून चालविलेला व्यापार
आतर (स वि) आतल्या बाजूचा
आतल्या गाठीचा मिस्किल, मतलबी
आतवता (प्रा अ) आत
आतसबाजी (प्रा स्त्री) दारूकाम
आतळणे (प्रा क्रि) स्पर्श करणे
आता, आताशी (अ) साप्रत काळी अलीकडे
आतिथ्य (स न) पाहुणचार
आतिसो (स अतिशय वि) अतिशय (वाक्य० ४५७६)
आतील (वि) आतला, अतर्भागाचा
आतु (प्रा अ) मध्ये
आतुटी (अ) अखड
आतुडणे (प्रा क्रि) सापडणे (तुका० २५६५), समजणे
आतुर (स वि) दुखणाईत, उतावळा, अतिशय उत्सुक, **आ० सन्यास**—मरणोन्मुख स्थितीत घेतलेला सन्यास
आतुरता (स स्त्री) अतिशय उत्सुकता
आतुरी (स्त्री) स्त्री
आतुर्बळी (स वि) अति बलाढ्य
आतुल (प्रा न) हृदय, जीव
आतुवट (प्रा वि) अतरगातील (ज्ञा० १६।४५), बळकट, (न) हृदय मर्म
आतुवटें (प्रा अ) आत
आत् (स्त्री) बापाची बहीण
आतृप्ति (क्रि वि) तृप्ति होईपर्यंत
आते (प्रा अ) व्याप्त (ज्ञा०८।२१३)
आते (स्त्री) आत्या, **आतेभाऊ**—आतेचा मुलगा, **आते सासरा**—सासऱ्याचा आतेभाऊ, **आते सासू**—नवऱ्याची आत, **आते दीर**—नवऱ्याचा आतेभाऊ
आतौता, आतौते (प्रा अ) आत, (वि) आतील
आत्मघात (स पु) स्वत चा नाश
आत्मज (स पु) पुत्र
आत्मजा (स्त्री) मुलगी

आत्मविद्या (स स्त्री) ब्रह्मविद्या
आत्मसयमन (स न) स्वतचे मन स्वत च्या ताब्यात ठेवणे
आत्मज्ञान (स न) ब्रह्मज्ञान [स्वभाव
आत्मा (स पु) जीव, अत करण, आपण,
आत्मानुभव (स पु) आत्मज्ञान
आत्माराम (स पु) अत करण (वि) स्वसतुष्ट
आत्मीय (स त्रि) आपला स्वताचा, आपल्या आवडीचा किंवा प्रेमाचा
आत्यतिक (स वि) अत्यत
आत्या (स्त्री) आत्त, बापाची बहीण
आत्याती (प्रा स्त्री) आततायीपणा
आत्राटण (प्रा क्रि) थापटणे, (न) नाद, घोष
आथडणे (प्रा क्रि) हिसकावणे
आथरणे (स क्रि) पसरणे
आथरीभ (स आस्तरणी न) आथरण्याचे जाजम वगैरे
आथि, आथी (प्रा क्रि) आहे
आथिला (प्रा वि) भाग्यवान्, थोर, असलेला, सपन्न, युक्त
आथिलेपण (प्रा न) योग्यपणा, भाग्य
आदण (प्रा न) लग्नाच्या सबधाची देणगी
आदणा (प्रा पु) दास गुलाम (भा० २२।१६३)
आदणी (प्रा वि) आदणात मिळालेली दासी (तुका० ६१६)
आदत (अर स्त्री) खोड, वाईट सवय
आदब (अर अदब स्त्री) सन्मान
आदमी (अर पु) मनुष्य (आदमचा वशज)
आदर (स पु) सदभाव, सन्मान, सत्कार
आदमुसा (वि) अर्धमेला
आदरणीय (स वि) आदर करण्यास पात्र
आदरसत्कार, आदरातिथ्य, आदरोपचार (स पु) मानपान
आदरून (प्रा अ) मुद्दाम
आदर्श (स पु) आरसा, कित्ता
आदला (स आदि वि) मागचा
आदळणे (प्रा क्रि) पावणे, उणे पडणे, आपटणे, (लाक्षणिक अर्थाने) खाणे
आदळपण (प्रा न) असमर्थता
आदा (हि पु) प्राप्ति, लाभ, जमा, भाव, अभिनय
आदान (स न) कुयोग, प्राणातिक अपघात, स्वीकारणे किंवा घेणे
आदाबअर्ज (अर स्त्री) वदन, मुजरा
आदि (स पु) प्रारभ, प्रमुख, (अ) अगोदर
आदिअत (स पु) आरभ व शेवट, शेंडा आणि बुडखा, अवल अखेर
आदिकरून (अ) इत्यादि, वगैरे
आदिकारण (स न) मुख्य कारण
आदित्य (स पु) सूर्य, रवि
आदित्यवार (स पु) रविवार
आदिपुरुष (स पु) मूळपुरुष, परमेश्वर
आदिम (स वि) पहिला, मूळचा
आदिमाया (स स्त्री) ईश्वरी शक्ति, पार्वती
आदिल (स आदि वि) पहिले
आदीबिदी, आदीमदी (वि) पहिला
आदिवासी (पु) देशात अगदी प्रथम वस्ती करून राहिलेले लोक
आदु (प्रा पु) मासळी
आदेय (स वि) ग्राह्य
आदेश (स पु) हुकूम, आज्ञा, गोसावी लोकात परस्परांना नमस्कार करण्याचे वेळी उच्चारण्याचा शब्द, (व्याक०) बदली येणारा वर्ण
आदोल (स पु) झोपाळा
आदोलणे (क्रि) झोके किंवा हेलकावे घेणे
आदोलन (स न) हेलकावे खाणे झोके घेणे राजकीय किंवा औद्योगिक चळवळ
आद्दत्त (प्रा वि) कृपण, कवडीचुबक (दा० २।३।२८)
आद्य (स वि) प्रथम पूर्वीचा
आद्या (पु) नफा
आध (प्रा अ) खाली
आधण (न) कढ
आधा (स अर्ध वि) अर्धा
आधवड (न) अर्धे पशुचर्म
आंधळा (स अध वि) अधळा पहा

आंधळी कोशिबीर (स्त्री) मुलाचा एक खेळ [६।५६)
आधाडा (प्रा पु) मध्यभाग (ज्ञा०
आधातुरे (प्रा वि) अर्धतृप्त, अतृप्त
आधाधिला (प्रा वि) भ्यालेला
आधार (स पु) आश्रय, टेका, प्रमाण
आधावती (प्रा स्त्री) मूळ कारण (भा० २८।२०१) [लचाड, गहाण
आधि (स पु स्त्री) मानसिक व्यथा,
आधिक्य (स न) अधिकता
आधिदैविक (स वि) देवकृत
आधिपत्य (स न) मुख्यपणा, मुखत्यारी, प्रतिष्ठा
आधिबिधी (अ) अगोदर, सर्वाच्या आधी
आधिभौतिक (स वि) प्राण्यापासून झालेले
आधिला (प्रा वि) पहिला, अगोदरचा (कथासा० ११।११०), अर्धा
आधी (स आदि अ) अगोदर
आधुनिक (स वि) आताचा, अलीकडचा
आधेला (पु) अर्धा पैसा [साप
आधेले (न) एका जातीचा बिनविषारी
आधैले (प्रा न) अर्ध्या ताटात जेवणे
आधोडी (प्रा वि) अर्ध फाटलेले (तुका० २१९४)
आधोरण (स पु) महात (विठ्ठल-रुक्मिणी० ८।८) [२२३८)
आधोरी (प्रा अ) अर्ध्या मागति (तुका०
आध्य (स न) अधकार, आधळेपणा, (ज्ञा० १६।१०९) [धार्मिक
आध्यात्मिक (स वि) परमात्म्यासबधी,
आन (स अन्य वि) अन्य, भिन्न
आनआने (प्रा अ) निरनिराळ्या प्रकारे
आनक (स पु) नगारा, गर्जणारा मेघ
आनक–दुदुंभि (पु) श्रीकृष्णाचा पिता वसुदेव
आनद (स पु) हर्ष, ४८ वे सवत्सर
आनदकद (स पु) आनदाचा गड्डा किंवा उगम [ब्रह्म
आनदघन (स पु) आनदाने परिपूर्ण
आनदणे (क्रि) हर्षित होणे [पावलेला
आनदित (स वि) हर्ष किंवा आनद

आनदी (स वि) उल्लासी, रगेल
आनदोआनद अतिशय आनद, पूर्णानद
आनन (स न) मुख, तोड
आनस (न) अन्न
आनाकानी (हि स्त्री) दुर्लक्ष, निष्काळजीपण, कानाडोळा
आनाड (प्रा वि) अडाणी, नास्तिक (तुका० ११४) [निरनिराळा
आनान (स अन्य + अन्य वि) वेगवेगळा,
आनार (हि ना) अनार, डाळिंब
आनिकी (प्रा स्त्री) भ्रान्ति
आनु (वि) आणखी, अन्य, अल्प
आनुकूल्य (स न) अनुकूलता, कृपा
आनुवशिक (वि) वशपरपरागत चालत आलेला
आनुषगिक (स वि) तत्सबधी, बरोबर येणारा, गौण [तून सुटका
आनृण्य (स न) कर्जमुक्त होणे, कर्जा-
आनोज (प्रा पु) अकुर
आन्हिक (स न) नित्यकृत्य
आप (स स्त्री) उदक पाणी, आपण स्वत, (वि) आपला [देणगी, ठेव
आप्ई (स आप्त स्त्री) आप्तमित्राची
आपका (पु) हाताने केलेला पाण्याचा जोराचा शिडकाव
आपखरा (फा पु) आपकारा पहा
आपखुषीने (अ) स्वतःच्या इच्छेने
आपगणे (प्रा क्रि) प्रेमाने जवळ घेणे, पोसणे, स्वीकारणे (ना० १७।८५), (ना) पोर
आपगा (स स्त्री) नदी
आपांगिता (प्रा पु) सभाळणारा, पोसणारा
आपढग (पु) मूर्खपणाचे चाळे, वेडेचार
आपडी (स्त्री) शिवाशिव
आपण (स आत्मन् सर्वनाम) मी व तुम्ही, तुम्ही, आपले लोक, **आ० होऊन**–आपखुषीने
आपणपा, आपणपें (प्रा पु न ना) आत्मस्वरूप (ज्ञा० ५।१०५), जागृति (अ) स्वत आपण, आपल्याकडे, आपल्या ठायी
आपणें (प्रा क्रि) पावणे, वाटणे

आपत्ति (स अ.पद् स्त्री) कष्टावस्था, विपत्ति
आपदा (स आपद् स्त्री) आपत्ति
आपदावणे (क्रि) अडचणीत सापडणे
आपद् (स स्त्री) विपत्ति [ण्याची गोष्ट
आपद्धर्म (स पु) निरुपायास्तव कर-
आपन्न (स वि) सकटग्रस्त, प्राप्त
आपपर (स न) हे आपले व हे दुसऱ्याचे असा भेद, द्वैत
आपमतलबी (वि) स्वार्थसाधु
आपमुखत्यार (वि) स्वतत्र
आपलपोट्या (वि) स्वत चा तेवढा मतलब पाहणारा
आपला (वि) स्वत चा
आपलिक (प्रा वि) आपले (तुका० ३८८५), (न) अभिमान
आपले आपण (अ) स्वयप्रेरणेने, आपण होऊन
आपलेपणा (पु) स्वाभिमान, ममता
आपसया (प्रा अ) आपोआप (रग० यो० ६।३३७)
आपसात आपल्यात [च्या खुषीने
आपसुख (अ) आपण होऊन, स्वत -
आपस्तब (स पु) यजुर्वेदाची एक शाखा, त्या शाखेचा ब्राह्मण
आपा (स अप् स्त्री) पाणी
आपा (का अप्प पु) एक टोपण नाव
आपाड (प्रा वि) अत्युत्तम (विवे० पू० १।१९।२१), (पु) अतर (ज्ञा० १८।२७४), मोठेपणा, आधिक्य, भिन्नता
आपाद (क्रि वि) पायापर्यंत
आपावणें (प्रा क्रि) कर्म करणे (रग० यो० ७।११६), सपादणे, स्वीकारणे, घेणे (ज्ञा० ३।१८५)
आपापरी (प्रा स्त्री) दुर्दशा, अव्यवस्था (ज्ञा० ११।६६५) [वाचून
आपाप (अ) आपले आपण, प्रयत्ना-
आपालिया (पु) लिपीछिपीचा खेळ
आपी (प्रा पु) नातेवाईक (तुका० २३०५) [स्वकीय, आप्त
आपु (प्रा पु) हितकर्ता, (वि)
आपुथिणें (प्रा क्रि) गाजणे
आपुलीक, आपुलकी (प्रा स्त्री) ममता (ज्ञा० यो० ६।४८) [२५१५)
आपुलेपण (प्रा न) अहभाव (तुका०
आपे (प्रा अ) आपोआप (सोहि० अद्वयानद) [आपण
आपोआप (अ) प्रयत्नावाचून, आपले
आपैतिया (प्रा वि) प्राप्त (रग० यो ९।३२२)
आपैते (प्रा वि) आयते, आपोआप (ज्ञा० ३।४५), वश (स्वा० दि० ६।५।६)
आपैशी (प्रा अ) स्वभावत
आपैसे (प्रा अ) आपोआप, सहज
आपोशन (स न) आपोष्णी
आपोष्णी (स्त्री) भोजनापूर्वी व नतर ब्राह्मण आचमन करतात ते
आप्त (स वि) यथार्थ बोलणारा, सबधी, नात्याचा, प्राप्त
आप्रात (प्रा वि) अमर्याद
आफडणे, आफुडणे (प्रा क्रि) स्पर्शणे
आफत (अर स्त्री) सकट, विपत्ति
आफळणे (प्रा क्रि) आपटणे
ऑफिस (इ न) कचेरी
ऑफिसर (इ पु) अधिकारी, कामगार
आब (स्त्री) पत, नाव, अब्रू, योग्य डोल, पाणी
आब (स अम्ल स्त्री) अम्लसार, अबट-पणा, हरभऱ्याच्या झाडावरील दवाचे पाणी
आबकारी (स्त्री) मादक पदार्थावरील जकात, (वि) मादक पदार्थासबधी
आबनूस (फा पु) टेभुर्णीच्या आतला काळा नार, (इग्रजीत)एबनी
आबली (स आम्लिका स्त्री) चिच
आबले (प्रा न) भोपळा
आबसोल (न) कच्च्या आब्याचा वाळ-विलेला गीर व सालपट
आबळा-गोबळा (प्रा वि) आपला आपण (दा० ५।६।५६), व्यापून राहिलेला, (अ) एकदर
आबा (पु ना) एक टोपणनाव

आबा (स आम्र पु) आम्रफळ, किंवा त्याचे झाड
आबाडा अबाडा पहा
आबाद (फा वि) भरभराटलेले
आबादानी (फा स्त्री) भरभराट
आबादी आबाद (फा स्त्री) खूप भरभराट
आबाशाई (पु) एका रगाचे नाव
आबालवृद्ध (अ) लहानापासून थोरापर्यंत
आबालसुबोध (स वि) लहानमुलापासून मोठ्यापर्यंत सर्वांना कळणारे
आबाळ (स्त्री) हेळसांड
आबाळी (प्रा स्त्री) फजीती, दुर्दशा
आबाळ्या (प्रा वि) निर्बळ
आबुखणे, आबुखणे (प्रा क्रि) शिंपणे, पसरणे टाकणे
आबुखा (प्रा पु) शितोडा, आच्छादन
आबुथणे (प्रा क्रि) पेटणे
आबुला (प्रा पु) पति
आबुली (प्रा स्त्री) पत्नी
आबूदारखाना (फा पु) जलस्थान, पाणी साठविण्याची जागा [चिमटा
आबूर (पु) मोठा खिळे उपटण्याचा
आबेकरी (पु) नावाडी
आबोण (न) धान्य, कोंडा इ० शिजवून गुरासाठी केलेले खाद्य, लग्नात शिधा, कोंडा, भाजीची डेखे इ० पदार्थ वाजतगाजत विहिणीकडे नेतात ते
आ (अ) बोली (स्त्री) पिवळी कोरांटी
आभ (प्रा न) आभाळ, प्रतिबिंब
आभरण (स न) अलकार
आभड, आभाड (प्रा न) पासग, (वि) भाडखोर, खोडकर
आभार (प्रा पु) ओझे (ज्ञा० १८।९१०), ऋणभार, जबाबदारी (तुका० १८३१)
आभास (स पु) प्रतिबिंब, सादृश्य, भ्रम
आभासणें (प्रा क्रि) प्रतिबिंबित होणे
आभाळ अभाळ पहा
आभाळी (स स्त्री) ढग
आभोग (स पु) ध्रुपदाच्या चार भागापैकी शेवटचा भाग याला दोन तुकडे असतात
आभोळा (प्रा वि) अत्यत भोळा
आम (स वि) कच्चे, न पचलेले
आम (अर वि) सार्वजनिक, सामान्य
आमटी (स अम्ल स्त्री) एक पातळ पदार्थ [खाना
आमखास (फा पु) दरबारचा दिवाण-
आमडी (प्रा स्त्री) अबाडी
आमत्रण (स न) बोलावणे, अवतणे
आमदार (पु) प्रातिक कायदेमडळाचा सभासद
आमने-सामने (हि अ) समोरासमोर
आमय (स पु) रोग
आमरण, आमरणान्त (स अ) मरेपर्यंत
आमरस (पु) आब्याचा रस
आमलक (स पु) आवळा
आमवात, आमवायु (स पु) सधिवात
आमसाण, आमसूल, आमसोल (न) रातबीची साल
आम्नाय (स पु) वेद
आमा (प्रा पु) आईचा स्तन
आमातिसार (स पु) एक रोग
आमाश (स पु) आव
आमाशय (स पु) कोठा
आमासा (प्रा वि) अमळसा [पदार्थ
आमिष (स न) मास, लाच, मोहक
आमोद (स पु) आनद, सुगध
आम्र (स पु) आंबा, आंब्याचे झाड
आम्ल, आम्लपित्त अम्ल शब्द पहा
आम्ही (स अहम सर्वनाम) प्रथमपुरुषाचे अनेकवचन
आय (प्रा पु) प्राप्ति, नफा, अस्तित्व (सोहि०अद्वया० ३), आकार, रूप (भा० ३।३२), आटोप, आटोका (भा २।४५१), (स्त्री) आई (न) लोखड
आयडा (पु) कापून आणलेल्या भाताच्या रोपाचा भारा
आयणी (प्रा स्त्री) इच्छा (ज्ञा० ६।१०) (एक० ४१२), मन, प्रसार, मत, समुदाय (भाग० ८।२३वाक्य० ११५८, सामर्थ्य, म्हण, चागली चाल
आयत (स वि) मोठे, विस्तीर्ण, दीर्घ, ताणलेले, ओढलेले

आयतन (स न) देऊळ, स्थान
आयता (स अयत्न वि) प्रयत्नावाचून प्राप्त, मोफत, (स आयात) येऊन पोचलेला, **आयत्या पिठावर रेघा ओढणे** -श्रमावाचून मिळालेल्या सपत्तीवर चैन करणे
आयताळें (प्रा न) तयारी
आयती (स स्त्री) विस्तार, डौल, प्रकार, प्रतिष्ठा, स्थान, सामुग्रीची तयारी
आयतोजी, आयतोबा (पु) स्वत श्रम न करता दुसऱ्याच्या श्रमाचा फायदा घेण्यास मात्र पुढे होणारा
आयना (फा पु) आरसा
आयस (न) लोखड, (वि) लोखडाचे
आयव्यय (स पु) जमा व खर्च
आया (प्रा पु) आकार (भाग० ३।३२), मान, प्रतिष्ठा, अटकळ, अत
आयात (स वि) बाहेरून आलेला
आयाबाया (स्त्री) रद्द किंवा क्षुद्र-कामाची माणसे
आयास (स पु) श्रम, कष्ट
आयासी (वि) कष्टाळू
आयु (स न) आयुष्य
आयुध (स न) शस्त्र हत्यार
आयुरारोग्य (स न) दीर्घायुष्य आणि आरोग्य
आयुर्दाय (स पु) आयुष्यमर्यादा
आयुर्वेद (स पु) वैद्यशास्त्र
आयुष्मान् (स वि) दीर्घायु
आयुष्य (स न) जीवितकाळ, उमर
आयोधन (स न) युद्ध, लढाई
आर (प्रा स्त्री) उत्कंठा (सोहि० सिद्धात०), अकुर (ज्ञा० १४।९६), अजगर (मोरो०द्रोण०१६।८८), अणी, आरा, चाकाच्या तुब्यापासून धावेपर्यंत ठोकलेले लाकूड [ती उ एक सज्ञा]
आर (का वि) सहा (विटीदाडूच्या खेळा-
आरक्त (स वि) तांबडा
आरज (स आर्य स्त्री) आढ्यता (नाम० ५३), (वि) आर्य, श्रेष्ठ (राम०२।१।२०)
आरजा (प्रा०वि) ऋतु प्राप्त झालेली (हरिवि० ९।९७४)
आरणक (स्त्री) विश्रान्ति
आरडणे (क्रि) ओरडणे, कल्ला करणे
आरडाओरड (स्त्री) आक्रोश, गडबड
आरण (प्रा न) युद्धस्थान
आरण (प्रा क्रि) मन आवरणे, उत्सुक होणे
आरण्यक (स न) वैदिक वाङ्मयातील अध्यात्मविषयक भाग
आरणी (प्रा स्त्री) शस्त्र (नाम०२१०८)
आरत (स आर्ति स्त्री) इच्छा, आरती
आरता (प्रा वि) अलीकडचा, (अ) अलीकडे, **आ० परता**—इकडेतिकडे
आरती (स स्त्री) देवादिकास दीपानी ओवाळणे, ओवाळण्याचे दीपपात्र, ओवाळते वेळी म्हणण्याचे गीत
आरते (प्रा अ) आधी, अलीकडे
आरधे (प्रा न) अनपत्यत्वदुःख, दुःखाचा कोलाहल (दा०३।३।३७)
आरपणे (प्रा क्रि) नष्ट होणे (सदा १५९९)
आरपार (अ) मधून, पलीकडे, या बाजूपासून त्या बाजूपर्यंत
आरबळणे (प्रा क्रि) बरळणे ओरडणे, भाजणे (ज्ञा० ११।३२५), मरगळणे, क्षीण होणे (र० यो० १०८७)
आरब्ध (स वि) आरंभिलेले
आरबाज (वि) आढ्यतेखोर
आरंभ (स पु) सुरुवात, प्रारंभ, **आ० शूर**—आरंभी मोठा उत्साह पण पुढे शिथिलता दाखविणारा
आरभटी (प्रा स्त्री) ओढाताण
आरंभणे (क्रि) सुरुवात करणे
आरसपान (पु) संगमरवरी दगड
आरमार (पोर्तु आरमाडा न) लढाऊ जहाजांचा समुदाय [ओरडणे
आरवणे (क्रि) कोंबडा इ० पक्ष्याचे
आरवठा (पु) भाताच्या पेरणीसाठी तयार करून ठेविलेले शेत
आरवसा (प्रा पु) अंकुर
आरशी (स्त्री) चष्मा, चाळिशी

आरसा (स आदर्श पु) मागे पारा लावलेली काच
आरसेमहाल (हि पु) सर्वत्र आरसे लावलेला महाल, ऐनेमहाल
आरळ (प्रा वि) मृदु (रुक्मि० ३।२६)
आरा (फा पु) करवत
आराइणें (प्रा क्रि) अनुकूल असणे, विश्राति घेणे [स्थूल नकाशा
आराखडा (पु) कच्चा कागद, खर्डा,
आराटी (प्रा स्त्री) काटेरी झुडूप, काटी
आराणूक (प्रा स्त्री) आवड, प्रीति, विश्राति (रुक्मि०१८।२३), शाति, सौख्य, वेळ (तुका०७३), खटपट (तुका० ११३४), विघ्न
आराधन (स न) आराधना (स स्त्री) प्रार्थना, पूजा
आराध्य (स वि) उपास्य
आराध्यदैवत-देवता (न स्त्री) कुटुबात उपास्य म्हणन मानलेले दैवत किवा देवता [(स्त्री) गाडी
आराबा (फा पु) सरजाम, तोफखाना,
आराम (स पु) दुखण्याचा उपशम, सुख, विश्राति, बाग
आरामखुर्ची (स्त्री) ईझीचेअर, अर्ध-वट निजता येण्यासारखी खुर्ची
आरामशीर (वि) विश्रानिसुख देणारे
आराला (प्रा वि) उत्कठित
आराव, आरव (स पु) शब्द, आवाज
आरास (फा स्त्री) शोभा, शोभिवत व्यवस्था, दिव्याची मौज [वस्थित
आरिख (स आर्ष वि) आर्ष, अव्य-
आरी (स आरा स्त्री) कोळशाची भुकटी
आरीफ (अर वि) जाणता, सूज्ञ
आरीबोरी (प्रा स्त्री) निर्गध वृक्ष
आरुता (प्रा अ) अलीकडे
आरुष (स आर्ष वि) आर्ष, छादिष्ट, असमजस, असबद्ध, वेडीवाकडी
आरू (प्रा ना) अग (ना० गा० ५४४)
आरूढ (स वि) चढलेला
आरूढणें (क्रि) चढणे
आरोगण (प्रा न) भोजन, सेवन
आरोगणें (प्रा क्रि) भक्षण करणे
आरोग्य (स न) निरोगीपणा
आरोठा (पु) कापणी केलेले भाताचे शेत
आरोथा (प्रा स्त्री) अपूर्व इच्छा
आरोप (स पु) नसता गुण कल्पिणे, दोषाचा बोजा लादणे, आळ, बालट, रोप लावणे
आरोपी (स पु) गुन्हेगार, अपराधी
आरोरा (पु) उषा, प्रभातकालीन आकाशाचा वर्ण
आरोसा (पु) सुळका
आरोसा-पारोसा (वि) स्नान न केलेला किवा न धुतलेला
आरोह (पु) खालच्या स्वरापासून वर चढत जाणे
आरोहण (स न) वर चढणे
आरोळी (स्त्री) मोठी हाक, जाड पोळी
आरौते (प्रा अ) अलीकडे
आर्जव (स पु) विनवणी, हाजी हाजी
आर्जवी (वि) हाजीहाजीखोर
आर्जुरपत्र (प्रा न) आळवाचे पान
आर्त (स वि) पीडिलेला, (स्त्री) उत्कट इच्छा **आर्त स्वर**-दु खिताचा आक्रोश
आर्तव (स पु) स्त्रियाचा विटाळ
आर्ति (स स्त्री) उत्कट इच्छा, दु ख
आर्ते (प्रा अ) आवडीने
आर्थिक (स वि) द्रव्यासबधाचे
आर्द्र (स वि) ओला
आर्द्रक (स न) आले
आर्द्रता (स स्त्री) ओलावा
आर्द्रा (स स्त्री) सहावे नक्षत्र
आर्य (स वि) श्रेष्ठ, (पु) आर्य लोक
आर्यभाषा (स स्त्री) सस्कृत भाषा
आर्या (स स्त्री) श्रेष्ठ स्त्री, एक मात्रा-गणवृत्त
आर्यावर्त (स पु) हिमालयापासून विंध्याद्रिपर्यंतचा प्रदेश
आर्ष (स वि) ऋषिप्रणीत, अनियमित, छादिष्ट, बोबडे (विवे० पू० ११६).
आऱ्हा (प्रा अ) अलीकडे
आलकट, आलगट (प्रा वि) हलकट; अल्लड, हूड (तुका० १९७)
आलकारिक (स वि) अलकारयुक्त.

आलक्तक (स पु) अळिता
आलखपलख (क्रि) माडी घालणे-मारणे
आलग (प्रा न) अग्र (अमृ० २।१९)
आलबेला (प्रा वि) हलका, सैल, अनिश्चित, लाडका
आलबेलीं (प्रा अ) सहजासहजी
आलम्खाना (फा पु) वाद्यशाळा
आलय (स पु) घर
आलवाल (स न) आळे
आलस्य (स न) आळस
आलाप (स पु) भाषण, गप्पासप्पा, (गायनात) तान
आलापिनी (स्त्री) सतराव्या श्रुतीचे नाव, वीणा
आलाय-बलाय घेणें कुरवाळणे
आलिंगणें (स क्रि) भेटणे, कवटाळणे
आलिंगन (स न) कवटाळणे, मिठी मारणे
आलिजाहा (फा आलिजाह वि) भव्य, उदार, विस्तृत
आली (स स्त्री) सखी
आलुबोखार (फा पु) एक औषध
आले (स आर्द्रक न) ओली सुंठ
आलेख्य (स न) चित्र
आलोक (स पु) देखावा, दृष्टीचा टप्पा
आलोच (प्रा पु) विचार
आलोचन (स न) **आलोचना** (स) स्त्री) पूर्ण विचार, परीक्षण
आलोट (प्रा वि) खरे
आलोडणें (क्रि) घुसळणे, विचार करणे
आलोढणें (प्रा क्रि) पारगत होणे, हस्तगत करणे, घुसळणे
आल्याड (प्रा अ) या पार
आल्हाद (स पु) हर्ष, आनंद
आव (प्रा पु) प्रतिष्ठा, महत्त्व, आकार, डौल, उद्भव, उगम (सोहि० मह०), अवडंबर, धैर्य, उत्साह (मोरो० उद्यो० ५।३४), पकडशक्ति
आंव (स्त्री) आम, आमांश
आवई (स्त्री) बातमी, गप्प
आवक (हि वि) आलेला, आयात
आवक (प्रा वि) अवाच्य
आवग (प्रा पु) अहंकार
आवगणें (प्रा क्रि) आटोपणे, स्वच्छंदाने वागणें, अंगी आणणे (तुका० ६५८)
आवगी (प्रा स्त्री) स्वैर बुद्धि
आवजाव (हि स्त्री) विनाकारण हेलपाटे, येरझारा
आवट (पु) इमारती लाकडाचा ढीग
आवटचावट (वि) भलते सलते
आवटणें (प्रा वि) उरणे
आवड (स्त्री) प्रीति
आवडणें (क्रि) प्रीतीस पात्र होणे
आवडताहो भलत्यासही
आवडळ (प्रा वि) साकार, दृश्य
आवडाव (पु) आटोका, सपाटा
आवडी (प्रा स्त्री) आवड
आवडें (प्रा वि) भलते (ज्ञा०७।११९)
आंवण (न) गाडीच्या चाकाच्या भोकात घातलेले लोखंडी वेढे
आवणी (स्त्री) भाताच्या रोपाचे स्थलांतर करणे
आवणू (न) रोपाची आवणी करण्यासाठी तयार केलेली जागा
आवतणें, **आवतणें** (स आमंत्रण न) बोलावणे
आवतर (वि) बाकीचे, किरकोळ, इतर
आवदां (क्रि वि) यंदा
आवर आटोप (पु) संकोच, व्यवहार बंद करणे, व्यवस्था, कारभार
आवरजून (अ) मुद्दाम, निक्षून
आवरण (स न) आच्छादन, आटोप, भाद्रपद शु० २ च्या रात्रीचे बायकांचे आकंठ भोजन
आवरणें (स क्रि) व्यवस्था लावणे, सभाळणे, आटोपण, वेष्टणे [वगैरे
आवरसावर (स्त्री) बांधाबांध, झाकपाक
आवरी (प्रा पु) कारभारी
आवर्त (स पु) भोवरा
आवर्त्तन (स न) आवृत्ति, पाठ
आवलणें (प्रा क्रि) वल्हवणे
आवला (प्रा पु) पुरुष
आवलि-ली (स स्त्री) रांग, पंक्ति
आवले (प्रा न) वल्हे

आवश्यक (स वि) जरूरीचा, निकडीचा
आवस (स अमावास्या स्त्री) अमावास्या
आवसा (स्त्री) अमावास्या (अमृ० ८।१५), पर्णकुटि
आवळणें (क्रि) मिठी मारणे, घट्ट बांधणे
आवळा (स आमलक पु) फलविशेष, **आ० येवढें पुण्य**—अत्यंत अभाव, **आ० देऊन कोहळा काढणें**—क्षुद्र वस्तूच्या मोबदल्यात पुष्कळ घेणे
आवळीं जावळी (वि अने) जुळी
आवा (पु) ओल्या भाताची मूठ, कुंभाराची भट्टी, (स्त्री) स्त्री
आवांका (प्रा पु) विचार, धैर्य, अभिमान, एकीकरण, सार, आकलन
आवाज (फा पु) नाद, सूर, ध्वनि
आवाजदारी, आवाजी (फा स्त्री) सुरेलपणा
आवाजेवा (पु) येण्याजाण्याचा रस्ता, वहिवाटीचा हक्क
आवारा, आवारू (प्रा पु) पटाटोप, (न) अंगण (पु) भटक्या
आवारी (पु) शेतावरचा मुकादम
आवारू (नदभाषा) दोन [भिंत
आवारू (प्रा ना) कुंपण, भोवतालची
आवास (स पु) राहणे, वस्ति
आवाहन (स न) बोलावणे, प्रारंभ
आवाळी (प्रा स्त्री) राक्षसी (मुक्ते० रामा० ४।६५) [चामखीळ
आवाळू (न) मांसपिंड, मांसवृद्धि,
आवाळें (प्रा न) डोके (वेणा० सीता० १।६५) [होणे
आविर्भवणें (स क्रि) दिसणे, व्यक्त
आविर्भाव (स पु) प्रकट स्वरूप, डौल, अवतार [तरलेला
आविर्भूत (स वि) प्रकट झालेला, अव-
आविष्करण (स न) प्रकट करणे, उघडकीस आणणे
आविष्ट (स वि) पछाडलेला, युक्त
आविस (स आमिष न) लालूच.
आविसाळें (प्रा न) घरटे
आवीज (पु) सूचना, नोटीस
आवृत (स वि) व्याप्त
आवृत्ति (स स्त्री) उजळणी, पुनर्जन्म, पुनर्मुद्रण
आवेग (स पु) मनःक्षोभ, आवेश
आवेदन (स न) नम्रतापूर्वक विनंति
आवेव (पु) अवयव
आवेश (स पु) जोर, क्षोभ, वेग, त्वरा
आवो (पु) प्रतिष्ठा
आऱ्हाटचक्र (न) मायाजाळ
आव्हा (प्रा वि) उजवा, (स आहव स्त्री) नाव
आव्हाटा (प्रा पु) प्रतिबंध, आडमार्ग (ना० १४।२९), आखाडा (सोहि० अक्षय०)
आव्हान (स न) बोलावणे
आव्हानणें (क्रि) बोलावणे
आव्हाशंख (प्रा पु) दक्षिणावर्ती शंख, अतिशय दरिद्री मनुष्य
आश (स आशा स्त्री) आशा [प्रणयी
आशक (अर वि) खुष , फिदा, अनुरक्त,
आशकडी (प्रा स्त्री) असंगतपणा
आशंका (स स्त्री) संशय, अंदेशा
आशय (स पु) अभिप्राय, हेतु, स्थान, संग्रह
आशा (स स्त्री) इच्छा, अपेक्षा
आशाहामतपन्हा (अर पु) राज्याचा रक्षणकर्ता
आशाळभूत (वि) दृढ आशा धरून याचना करीत बसलेला
आशीर्वचन (न) **आशीर्वाद** (पु) तुझें कल्याण होवो अशा अर्थाचे बोलणे
आशीविष (स पु) साप
आशु (क्रि वि) लवकर
आश्चर्य (स न) नवल, चमत्कार, अद्भुत गोष्ट
आश्रम (स पु) पर्णकुटिका, ऋषीचे निवासस्थान, ब्रह्मचर्यादि चार अवस्था
आश्रय (स पु) आधार, थारा
आश्राइणें (प्रा क्रि) आश्रय करणे
आश्राप (वि) गरीब
आश्रित (स वि) आश्रयास असलेले
आश्लेषणें (स क्रि) आलिंगणे
आश्लेषा (स स्त्री) नववे नक्षत्र

आश्वलायन (स पु) ऋग्वेदाची एक शाखा, किंवा त्या शाखेचा ब्राह्मण
आश्वासन (स न) धैर्य देणारे भाषण, वचन [सातवा महिना
आश्विन (स पु) चैत्रापासून अनुक्रमाने
आषाढ (स पु) हिंदुवर्षाचा अनुक्रमाने चौथा महिना
आषाढी (स्त्री) आषाढातील एकादशी
आस (स स्त्री) इच्छा, अस्तित्व
आस (स अक्ष पु) गाडीचा कणा
आसकड (प्रा न) दुर्गम स्थान, गाडीचा आस
आसके (प्रा वि) सर्व [रक्त, रत
आसक्त (स वि) तत्पर, तल्लीन, अनु-
आसक्ति (स स्त्री) अनुराग, तत्परता
आसट (प्रा वि) आशाळभूत, पातळसर
आसड (पु) सड
आसडा (प्रा पु) हिसका, आसडी
आसडी (स्त्री) गाय, म्हैस, बैल वगैरेंनी मारलेली लाथ
आसणी (स्त्री) घुसळखांबाची दोरी
आसन (स न) आगठाण, बैठक, बसकर [पद्धति
आसनभांडी (स्त्री) बपण्याची एक
आसन्नमरण (स वि) मरणोन्मुख
आसपाय (अ) जवळपास, भोवताली
आसपास (क्रि वि) भोवताली
आसमतात् (अ) आसपास
आसमाय (प्रा वि) न मावणारा, फार
आसमास (प्रा वि) पुष्कळ, (अ) भोवती (रामवि० १८।१३६), नेहमी (हरिवि० ७।१४९)
आसर (हि असर पु) परिणाम
आसरा (स आश्रय पु) थारा, (स्त्री) जलदेवता
आसव (स पु) मद्य, निचरून काढलेला द्रव
आसवणें (प्रा क्रि) आशाबद्ध होणे
आसामी (अर स्त्री) असामी पहा
आसान (फा वि) सोपे
आसार (प्रा पु) पर्जन्यधारा [करणे
आसवणें (प्रा क्रि) आशा उत्पन्न
आसावरी (स्त्री) एक रागिणी
आसाहेब (अ) अधिकाऱ्यास उद्देशून घालावयाचे संबोधन [रामा० ४।६५)
आसाळी (प्रा स्त्री) भूत (मुक्ते०
आसिक (प्रा वि) असणारा
आसुक (प्रा न) वस्त्र
आसुडणे (क्रि) पाखडणे, झटका देणे
आसुदें (प्रा वि) आयते, कष्टरहित
आसुरी (वि) राक्षसी, **आ० उपाय**—धाडसाचे उपचार, **आ० निद्रा**—कुंभकर्णाची झोप, घोर निद्रा **आ० संपत्ति**—जोरजुलमाने, अन्यायाने अथवा निंद्य मार्गाने मिळविलेले धन, तमोगुणाचा संचय
आसू (न) बाष्प, अश्रु
आसूड (पु) चाबक
आसे (न) किंकरे
आसोस (प्रा वि) फार, (स्त्री) इच्छा
आसोळें (प्रा न) घरटे, कोठा
आस्तिक (स पु) ईश्वर आहे असे मानणारा, परलोक मानणारा
आस्तिक्य (स न) ईश्वराच्या किंवा परलोकाच्या अस्तित्वाविषयी मान्यता, आस्तिकपणा
आस्ते (फा क्रि वि) सावकाश
आस्था (स स्त्री) काळजी, आदर, मनापासून अगत्य
आस्थेवाईक (वि) आस्था बाळगणारा
आस्पद (स न) स्थान
आस्फालणें (क्रि) आपटणे
आस्फुरणें (क्रि) फुंकणे, वाजविणे
आस्मानगिरी (फा स्त्री) छत
आस्वल (पु स्त्री न) अस्वल
आस्वाद (स पु) चव, लज्जत
आहणा (प्रा पु) म्हण, वचन, कोडे
आहवन (न) वचन
आहवनीय (स वि) अग्निहोत्र्याच्या पांच अग्नींपैकी एक
आहाकटा, आहाकाटा (प्रा पु) हाकाटी, ओरड (तुका० ७५)
आहाच (प्रा अ) वरवर, साधारणपणे, (वि) सामान्य

आहाचपण (प्रा न) वरवरची कृति
आहाच-वाहाच (प्रा अ) वरवर
आहाण (प्रा वि) सर्व
आहाणा (पु) म्हण, उखाणा, कोडे, (वि) आत्मघातकी
आहार (स पु) खाणे, भक्ष्य, **आहारी असणे**–आटोक्यात असणे
आहारोळी (स्त्री) अरोळी पहा
आहाळ (प्रा पु) खळगा
आहाळणी (प्रा स्त्री) दुःख, त्रास
आहाळणे (प्रा क्रि) पोळणे, हालणे
आहाळ-बाहाळ (प्रा वि) सपूर्ण
आहिक्य (स ऐहिक्यम् न) ऐहिकता
आहिताग्नि (स पु) अग्निहोत्री
आहुति (स स्त्री) हवनद्रव्य [दिलेला
आहूत (स वि) बोलाविलेला, नाव
आहे (प्रा स्त्री) ज्वाळा
आहेवपण (स अविधवा न) सौभाग्य
आहो (पु) प्रतिष्ठा, आकार
आह्निक (स वि) रोजचे, दिवसाचे (न) दिवसाचे धार्मिक कृत्य, स्नान, भोजन वगैरे नित्यविधि [३।१६०)
आहया (प्रा स्त्री) झळा, ज्वाळा (भा०
आल्हाद (स पु) आनंद
आव्हान (स न) बोलावणे, न्याय-सभेचे बोलावणे, कुस्तीला किंवा वादा-ला बोलावणे
आळ आळी (प्रा पु) आरोप, ळळा, छद, हट्ट, गल्ली, पट्टी [२।५।३१)
आळकेपण (प्रा न) आवड (दा०
आळच (पु) आळप
आळणा (पु) रस्ता
आळमाळ (प्रा वि) थोडा, अल्प, अळुमाळ
आळवण (प्रा स्त्री) विनवणी
आळवणे अळवणे पहा
आळवाळ (स आलवाल न) अळे
आळशी (स अलस वि) सुस्त, (स्त्री) जवस, **आळशावर गगा**–अनायासे घडून आलेली भाग्याची गोष्ट
आळस (स आलस्य वि) सुस्ती [होणे
आळसावणें (क्रि) आळशी किंवा सुस्त
आळा (पु.) निर्बंध, मर्यादा, बाध
आळाटोळा (पु) अदाज
आळाबाधा (पु) निर्बंध [२।३।३३).
आळिका (प्रा वि) हावरा (दा०
आळियाडें (प्रा न) आळ, हट्ट
आळी (प्रा ना) छद, हट्ट (ज्ञा० ११। ५७९)
आळीके (प्रा वि) हट्ट किंवा छद घेणारे
आळीपाळीने (क्रि वि) काहीं वेळ एकाने आणि काही वेळ दुसऱ्याने अशा प्रकारे
आळीव (प्रा स्त्री) नाद, प्रेम
आळु (हि पु) बटाटा
आळुक (प्रा वि) भुकेला, आसक्त, लाडका, (स्त्री) असह्यता
आळुकैले (प्रा वि) भुकेले
आळें (न) 'अळे' पहा [मुरगळा
आळेपिळे (मु अने) अगाचे पिळवटणे,
आक्षिप्त (स वि) नामजूर केलेला
आक्षेप (स पु) शका, निंदा
आक्षेपक (स पु) शका काढणारा
आक्षेपणे (स क्रि) आकर्षणे, **वाद** घालणे, शका घेणे, विचारणे
आज्ञा (स स्त्री) हुकूम
आज्ञाधारक (स पु) आज्ञा पाळणारा.
आज्ञापणे (स क्रि) आज्ञा करणे
आज्ञापत्र (स न) सरकारी हुकूम.

इ

इ मराठी वर्णमालेतील तिसरा वर्ण
इकडचा (वि) या बाजूचा, **इकडचा तिकडचा**—चार ठिकाणचा, **इ०चा डोगर तिकडे करणें**—फार प्रचड **काम** करणे
इकडून (अ) येथून, (बायका 'नवऱ्या-कडून' या अर्थी इकडून असे म्हणतात)
इकडे, इकडेस (अ) या बाजूस
इकडे-तिकडे (अ)अलीकडे पलीकडे, **चार** ठिकाणी, आसपास
इकरार (अर पु) कबुली, ठराव
इखलास (अर स्त्री) मैत्री, स्नेहभाव.

इंगरेज, इंग्रज (पोर्तु पु) साहेब, इंग्लंड देशाचा मनुष्य
इंगळ, इंगळा (स अंगार पु) निखारा
इंगळी (प्रा स्त्री) ठिणगी, मोठा काळा विंचू
इंगा (पु) कातडे घोटण्याचे चांभाराचे हत्यार, नांगरलेल्या जमिनीतील मातीची ढेकळे फोडण्याचे लाकूड, **इं० फिरणें**—दुर्दैवाच्या तडाख्यात सापडणे
इंगित (स न) अभिप्राय, मनोविकाराची बाह्य खूण, अंतस्थ उद्देश
इंग्लिश (इ वि) इंग्रजी, विलायती, (न) इंग्रजी भाषा
इंच (पु) फुटाचा बारावा भाग
इचका (पु) एक प्रकारची गोफण
इच्छा (स स्त्री) वासना, वांच्छा, आकांक्षा, (गणितात) त्रैराशिकातल्या तीन पदांपैकी एक, **इ० फल**—त्रैराशिकाचे उत्तर, **इ० भोजन**—जेवणाराला इष्ट वाटेल त्या पदार्थाचे भोजन, **इ० मरण**—मरण्याची इच्छा होईल तेव्हा मृत्यु येणे, **इ० अंक** (स पु)—अंकगणितात त्रैराशिकातली प्रमाणांक व मध्यांक या शिवाय असलेली तिसरी रक्कम
इच्छिणें (स क्रि) चिंतणे, वांच्छिणे
इच्छित (स वि) इच्छिलेले
इच्छु (समासात वि) इच्छा करणारा
इच्छुक (पु) उमेदवार
इजत, इज्जत (अर स्त्री) अब्रू, पत
इज्जत आसार (फार वि) लौकिकवान्, सन्मान्य
इजा (अर स्त्री) अपाय, पीडा
इजाफत (अर स्त्री) उत्पन्नातील वाढ
इजाफतखाते एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी पाठविलेली रक्कम ज्या खाती लिहितात ते खाते
इजाफा (हि पु) वाढ [तीन वेळा
इजा बिजा तिजा एकामागून एक असे
इजार (फा स्त्री) कमरेपासून पायाच्या घोट्यापर्यंत शरीर झाकावयाचा शिवलेला कपडा
इजारदार (फा पु) मक्तेदार
इजारा (फा पु) मक्ता
इंजिन, एंजिन (इ न) चालक यंत्र
इंजिनीयर (इ पु) यंत्राचे काम जाणणारा, रस्ते घर इ० कामाची देखरेख करणारा [टोला
इटकर, इटकूर (स्त्री) विटकर, गोंडा,
इटकुली-मिटकुळी (वि) लहानशी
इटवदी (स्त्री) विटाची रचाई
इटा (स्त्री) वीट (पु) भाला बर्ची
इटाळें (स [illegible] न) ढेकूळ, विटेचा तुकडा, विटा [illegible]
इटीमिटी (प्रा स्त्री) मनाची खात्रीने दृष्ट काढणे (भक्तिम० १८।९१)
इटेकरी (पु) बर्ची धारण करणारा
इडपाड (प्रा पु) नड
इडपाडो (प्रा अ) अतिशय कडाक्याने (शभा० उद्याम० १।८८)
इडा (स स्त्री) नाभिचक्रापासून निघालेली उजव्या बाजूची शरीरातील मुख्य नाडी
इडापिडा (स्त्री) [illegible]
इंडिया (इ पु) हिंदुस्थान
इडूरी (प्रा स्त्री) साजोरी
इडेपाडे (प्रा अ) ईर्ष्येने
इतउत्तर (स अ) यानंतर, पुढे, इतःपर
इतका (स इयत् वि) एवढा
इंतकाल (अर पु) मृत्यु
इतकासा (वि) थोडा
इंतजाम (अर पु) बंदोबस्त , व्यवस्था
इंतजारी (अर स्त्री) मार्गप्रतीक्षा
इतपत (वि) इतक्या प्रमाणापर्यंतचा
इतःपर (स अ) यानंतर, पुढे, इतउत्तर
इतबार (अर पु) विश्वास
इतबारी (अर वि) विश्वासुक
इतमाम (अर पु) सरंजाम, थाटमाट, पूर्णता
इतर (स वि) दुसरे
इतरत्र (स अ) दुसरीकडे
इतराजी (अर स्त्री) अवकृपा, गैरमर्जी
इतरेतर (स पु) व्याकरणात—द्वंद्वसमासाचा एक प्रकार

इतलाख (अर इतलाक स्त्री) सूट, इनाम, ठराविक नेमणूक
इतलाखी (अर वि) सरकारचा पगार खाणारी, पगारी
इतल्ला (अर पु) सबध, मतलब, बातमी, रिपोर्ट, सूचना
इतस्तत (स अ) इकडेतिकडे
इति (अ) समाप्तिदर्शक अव्यय, (स्त्री) अखेर, शेवट [कर्तव्याची समाप्ति
इतिकर्तव्यता (स स्त्री) कार्यक्रम,
इतिश्री (स स्त्री) समाप्ति
इतिहास (स पु) वृत्तान्त, कथा
इतुका (प्रा वि) इतका
इतुके (प्रा वि) येवढे, इतके
इत्थभूत (स वि) सविस्तर
इत्यर्थ (स पु) तात्पर्य, साराश
इत्यादि (स अ) हे व इतर, वगैरे
इदगा (फा पु) इदेच्या दिवशी प्रार्थनेसाठी मुसलमानानी गावाबाहेर बाधलेली जागा
इदता (स स्त्री) हे अमुक असा निर्देश (ज्ञा० १५।२६७)
इदिरा (स स्त्री) लक्ष्मी
इदु (स पु) चद्र
इद्र (स पु) देवाचा राजा, श्रेष्ठ
इद्रजव (न) कुडयाचे बी
इद्रजाल (स न) नजरबदी, जादू
इद्रधनुष्य (स न) सूर्याचे किरण मेघावर पडल्यामुळे आकाशात चित्रविचित्र रगाची जी धनुष्याकृति दिसते ती
इंद्रनीळ (पु) एक उची रत्न
इद्रभुवन (स न) इद्राचे वसतिस्थान, टोलेजग शोभिवत वाडा
इद्रवज्रा (स स्त्री) एक वृत्त, याच्या प्रत्येक चरणात ११ अक्षरे व त, त, ज, ग, ग हे गण असतात
इद्राणी (स स्त्री) इद्राची स्त्री
इद्रायण, **इद्रावण** (प्रा न) कडू वृदावन, कवडळ
इद्रिय (स न) ज्ञानाचे किवा कर्माचे साधन व मन, लिग

इधन (स न) सर्पण
इनसान् (अर पु) माणूस
इनसाफ (अर पु) न्याय, निर्णय
इनाम (अर न) बक्षीस
इनामत (अर स्त्री) देणगी, सारामाफ केलेल्या जमिनीचे दान [णारा मनुष्य
इनामदार (फा पु) इनाम धारण कर-
इनायत (अर स्त्री) मेहेरबानगी, देणगी
इनायतनामा (फार पु) वरिष्ठाचे कृपापत्र
इबलिस (अर पु) सैतान, खोडकर, व्रात्य, दिसण्यात साधा पण आतल्या गाठीचा
इभ (स पु) हत्ती [धाक
इभ्रत (अर इबरत स्त्री) आब, पत, वजन,
इमला (अर पु) घर
इमान (अर न) सचोटी, सत्यता
इ०स जागणे—इमान कायम ठेवणे
इमान-इतबार (अर पु) विश्वास, सदबुद्धि, प्रामाणिकपणा
इमानी (अर वि) इमानदार, प्रामाणिक
इमानदार (अर वि) सच्चा, विश्वासूक
इमाम (अर पु) मुख्य गुरु, उपदेशक
इमामजयति (अर + स स्त्री) मोहरमचा सण
इमारत (अर स्त्री) वाडा, इमला
इयत्ता (स स्त्री) प्रमाण, मर्यादा, शाळेतला वर्ग
इयें (प्रा सर्वनाम) ही
इरकली (वि) इलकल या विजापूर जिल्ह्यातील गावाचे लुगडे [ओझे
इरड (न) खाण्यासाठी धरपड, डोई-
इर्जिक (स्त्री) शेतकऱ्याचे श्रम-भोजन
इरले (न) पळसाची पाने, कामटया वगैरेची केलेली छत्री
इरस (पु) गाडीचा आस
इरसाल (अर वि) अस्सल, उत्तम
इराणी (फा वि) इराण देशातील
इराणी घोडा गाढव
इरादा (अर पु) हेतु, बेत, इच्छा
इरीरी (करणे) (क्रि) बैलाना हाकणे
इल्म (अर पु) विद्या, हुन्नर

इलाखा (अर इलाका पु) सत्ता, सत्तेखालचा मुलूख, संबंध
इलाची, इलायची (हि स्त्री) वेलदोडे
इलाज (अर पु) उपाय, युक्ति
इलाही (हि पु) परमेश्वर
इल्ला (का पु) नकार
इवलासा (वि) थोडासा
इश् (अ) छि
इशारत (स्त्री) **इशारा** (अर० पु०) खूण, सूचना
इषारा (पु) इशारत पहा [नाद
इष्क (हि पु) शृंगार, विषय-प्रीति, छंद,
इष्कबाज (फा वि) विषयासक्त
इष्ट (स वि) इच्छित, हितावह
इष्टकाल (स पु) शुभकाल
इष्टापत्ति (स स्त्री) हवी असलेली गोष्ट विरुद्ध पक्षाकडून आयती मिळणे, प्रतिपक्षाचे आपणास अनुकूल भाषण
इष्टि (स स्त्री) होम, दर्शादि कर्म
इसकील (अर स्त्री) हरकत, अडचण
इसन्ने (अर इसनान वि) दोन
इसप, इसब (स विसर्पिका पु) एक त्वचारोग
इसम (अर पु) मनुष्य
इसम मजकूर (फार पु) मागे किंवा वर सांगितलेला मनुष्य
इसमवारी (स्त्री) इसमाची यादी
इसवी (अर इसावी वि) येशू ख्रिस्ताचा
इसळ, इसाळ, इसाळा, इसाळु (प्रा पु) ब्रह्मराक्षस (मुक्ते० सभा० ७।३८), स्पर्धा, ईर्षा (मुक्ते०रामा० ६।२३)
इसळ, इसळी (स्त्री) **इसळा** (पु) ईर्षा
इसा (स्त्री) वीस
इसाड (पु) नांगराचा दांडा
इसार, इसारा (पु) विसार करार पक्का करण्यासाठी आगाऊ दिलेले द्रव्य
इसितव्य (स न) ईशित्व
इस्टेट (इ स्त्री) मालमत्ता
इस्तकबील (अर० अ) आरंभापासून
इस्तमाली, इस्तयामाली (अर० वि) वापरलेला, जुनापुराणा, मामुली, वापरण्यास योग्य, **इ० करणे**—गुधडणे
इस्तरी, इस्त्री (हि स्त्री) ओलसर कपड्याच्या घड्यावर कडकपणा आणण्यासाठी फिरविण्याचे अग्निपात्र
इस्ताद (अर स्त्री) सामानसुमान, भांडीकुंडी
इस्ताफा (अर पु) राजिनामा, पदत्याग
इस्लाम (अर पु) महमदाने स्थापलेला धर्म
इस्पितळ (इ हॉस्पिटल न) रुग्णालय, रोग्याच्या शुश्रूषेचे स्थान
इहिद (अर इहद वि) एक [पर्यंत
इळवरी (प्रा अ) इतका वेळ, आता-
इळा (पु) विळा, **इळचा भोपळ्याचा इतके सूत**—शत्रुत्वाचे नाते, विरोधी संबंध
इळीमिळी (स्त्री) एकमेकांना गप्प बसण्याची मुले इशारत करतात ती
इक्षु (स पु) ऊस

ई

ई मराठी वर्णमालेतील चवथा वर्ण
ईचा (प्रा पु) संशय
ईट (स इष्टिका स्त्री) वीट
ईटबंदी (वि) विटांनी बांधलेले
ईर्डलिंबु (पु) मोठ्या लिंबाची एक जात
ईड्य (स वि) स्तवन करण्यास योग्य
ईथर (इ न) आकाशतत्त्व
ईद (अर स्त्री) मुसलमानांचा सण
ईनमीन सवातीन अगदी अल्पसंख्या
ईर (स वीर्य स्त्री) शक्ति, जोर, चुरस, ईर्ष्या **ईरेस घालणे**—स्वत:च्या बचावासाठी दुसऱ्यास पुढे घालणे, **इ० स चढणे**—चुरस लावून पुढे सरसावणे
ईर्ष्या–र्षा (स स्त्री) उत्साह, हांस
ईव (पु) पाठीचे हाड पाठीत येणारी कळ, प्रत्येक
ईश (स पु) धनी राजा
ईशत् (क्रि वि) थोडसे [मधील दिशा
ईशान्य (स स्त्री) उत्तर व पूर्व याच्या-
ईश्वर (स पु) देव, भगवान्
ईश्वरी तंत्र (स न) देवाची योजना

ईश्वरी देणगी (स्त्री) देवाने दिलेली गोष्ट.
ईश्वरी साक्षात्कार (स पु) देवाचे प्रत्यक्ष दर्शन
ईश्वरी सूत्र (स न) ईश्वरनिर्मित योजना
ईषणा (स स्त्री) स्त्री–पुत्रादिकाबद्दल आसक्ति, आस्था
ईस (न) इसाड, नांगराचा दांडा
ईसा (पु) येशु ख्रिस्त
ईहा (स स्त्री) इच्छा
ईक्षण (स न) अवलोकन, नेत्र

——

उ

उ मराठी वर्णमालेतील पाचवा वर्ण
उ (स्त्री) केसांत होणारा कृमिविशेष
उ (अ) नापसती किंवा तिरस्कार दर्शविणारे उद्गारवाचक अव्यय
उकटणे (क्रि) रधन लाकडाला किंवा टाकी देऊन जात्याला नव्यासारखे स्वरूप देणे
उकड (स्त्री) मोदक वगैरे करण्यासाठी शिजवून तयार केलेले पीठ
उकडणें (स उत् + क्वथन क्रि) शिजविणे, उष्मा वाटणे | बसलेला
उकडवा, उकिडवा (वि) चवड्यावर
उकरडा उकिरडा पहा
उकरणे (स उत् + कृ क्रि) हलक्या शस्त्राने खोदणे, **उकरून काढणे**-मागची गोष्ट मुद्दाम पुन उपस्थित करणे
उकल (स पु) उमज, उलगडा, विवेचन (ज्ञा० ३।५२), अनुभव, सुटका
उकलणे (स उत् + किल् क्रि) गुंता काढणे, उलगडणे, उलणे
उकळणें (स उत् + कल् क्रि) शिजविणे कढणे, वसूल करणे
उकळी (स उत्कलिका स्त्री) कढ, आधण, उमाळा, आवेशयुक्त उन्मुखता, **उ० फुटणें**–मनोविकाराचा जोर अत करणात एकाएकी होणे
उकळीत (न) वसूल केलेली रक्कम
उकाडा (पु) उष्मा, गर्मी, दागिन्यांना उजळा देण्यासाठी तयार करून ठेविलेले मिश्रण, रतीब
उकाल (पु) निवाडा
उकासु (प्रा पु) प्रवासी
उकाळा (पु) काढा
उकिडवा टाचा टिरीशी व गुडघे पोटाशी येत अशा प्रकारे पावले टेकून बसलेला
उकिरडा (स उत् + कृ पु) केरकचऱ्याचा ढीग, **उ० फुकणें**–दारिद्र्यामुळे यःकश्चित लाभासाठी भटकणे | कचरा
उकीर (पु) उकरलेल्या मातीचा ढीग,
उक्त (स वि) बोललेले, प्रकट, व्यक्त
उक्ता (वि) उघडा, मक्त्याने दिलेला
उक्ति (स स्त्री) भाषण, वचन, वाक्य
उक्ते (अ) न मागता, ठोकळ अदाजाने (वि) अदाजी (माप)
उक्साबुक्शी (क्रि वि) मोठ्याने हेल काढून रडणे
उखका (प्रा पु) भावार्थ, कर्तव्यार्थ
उखडणें (हि क्रि) काढणे, हाकून देणे, रागावणे
उखणे (प्रा क्रि) जाणणे (भा० २८।८६९)
उखता (प्रा वि) मोजका, सगळा, (तुका० १८६४)
उखर (स उषर न) खडबडीत, रेताड, नापीक जमीन (वाक्य २३८६), उकिरडा
उखरवळी, उखारी (स्त्री) पापुद्रा
उखर-वाखर (प्रा वि) उच्चनीच
उखळ–ळी (स उलूखल न) कुटण्यासाठी केलेला दगडाचा खळगा, **उ० पांढरे होणें**–वैभव प्राप्त होणे, नशीब उघडणे
उखळणे (स उत्किरण क्रि) ढळणे, सुटणे, उकरणे
उखळी (स्त्री) उखळ, चरकाच्या लाटाचे आख ज्यात फिरतात ती | काळ
उखा (स उषा स्त्री) उषःकाळ, प्रातःउखाणा (पु) कूटप्रश्न, आहाणा
उखाणी (प्रा वि) कल्पित (मोहि०पदे)
उखार (वि) उथळ
उखारी (प्रा स्त्री) दुकान, उसाचा मळा
उखाळ (प्रा पु) वातीचे औषध (दा० ३।७।३३)

उखाळी, उखाळीपाखाळी (स्त्री) एका-ट्याचे वैगुण्य काढून उपस्थित केलेले भाषण [(वि) उदासीन
उखित, उखिता (प्रा पु) वाटमरू,
उखिता (प्रा अ) पूर्णपणे (भा० २९। ५५०)
उखिते (प्रा वि) अवघे, उक्ते
उखी (प्रा स्त्री) उठवणीस येणे, मरग-ळणे (ज्ञा० १३।५३०), नाश, बोलणे, मिथ्याभास, (वि०) व्यर्थ, अनित्य, मरगळलेला [पहा
उखीर-जाखीर (प्रा वि) उखरवाखर
उखी-बिखी (प्रा स्त्री) ऊहापोह, वाद-विवाद, धडामोड, आस्था
उगटिले (प्रा वि) वाईट
उगड, उगड (प्रा पु) उद्गार (भा० १७।२२७), गुटका (वा ग्रो)
उगडणे (प्रा क्रि) विसरणे (भा० ९।८५५)
उगडू (प्रा पु) विसावा (भा० ९।८५६)
उगत (प्रा स्त्री) उत्पत्ति [उत्पत्ति
उगम (स उद्गम पु) उत्पत्तिस्थान,
उगराणी (स्त्री) वसूल, वसुली
उगला (प्रा वि) उगाच (वामन—गर्वाविलास), निरिच्छ (रा पदे), (अ०) व्यर्थ (तुका० १०३३)
उगव (प्रा पु) मूळ, उगम (आनद—लहरी १०५), उलगडा (एका०३१६७)
उगवण—णी (स्त्री) उगराणी, वसूल
उगवणें, उगविणें (स उद्गम् क्रि) उल-गडणे, उकलणे, फोड करून सागणे (मोरो—कृष्ण १६।३०), टाकणे, रुजणे
उगवत, उगवती (स्त्री) पूर्वदिशा
उगविणें (क्रि) गुत्यातून मोकळें करणे, वसूल करणे [विलेली वैरण
उगळ (स्त्री) वमन, पायाखाली तुड-
उगळणें (स उद्गिरण क्रि) दयार्द्र होणे, वश होणे (मोरो० कर्ण० २९२९), ओकणे, सोडणे (अमृ० १।३) माघार घेणे
उगा (वि) स्वस्थ, गप्प

उगाच (अ) व्यर्थ, निरर्थक, उगीच
उगाण (प्रा पु) स्पष्टीकरण, अनुभव
उगाणणें (प्रा क्रि) अर्पण करणे, लाब-विणे, उपटून नेणे, प्रकट होणें (सोहि० अद्वया ३।२)
उगाणवा (प्रा पु) लूट (भा १।२०९)
उगाणा (प्रा पु) गणना, झाडा, अनु-भव, रुचि (अमृ० ६।९०), नागवण (भा० ४।७८), मुक्तता (तुका०५२), परीक्षा, नाश, उपदेशपर भाषण
उगाणें (प्रा न) अगाध अनुभव (ज्ञा० ७।१९८), हिशोब, ज्ञान (अमृता० ६।९१)
उगामुगा (अ) स्वस्थ, बोलल्यावाचून, हालचाल केल्यावाचून
उगारणे (प्रा क्रि) वर करणे, चाल करून जाणे (मोरो० द्रोण० १।८५)
उगाळ (प्रा पु) चावलेला विडा, पीक
उगाळदान (फा न) पिकदाणी
उगाळणें (क्रि) घासणे, घोटणे, वाटणे
उगाळी (स्त्री) फोडलेली खडी
उगिया (प्रा वि) रिकामा, फुकटचा
उगीच (अ) उगाच, निष्कारण, स्वस्थ-पणे, मुकाटयाने, विनाकारण
उगीर (स उग्र) उग्र
उगेले (क्रि वि) निवान्त [रागीट
उग्र (स वि) भयकर, दु सह, तामसी,
उग्रट (वि) दु सह, उग्र वासाचा
उग्राणी (स्त्री) वसुली
उघड (वि) स्पष्ट, प्रसिद्धपणाने, (स्त्री) स्वच्छ हवा, उघाड
उघडझाप (स्त्री) उघडणे व झाकणे अशी एकीमागून एक होणारी क्रिया
उघडणे (स उत् + घट् क्रि) आच्छा-दन काढणे, प्रकट करणे, **पर्जन्य उ०**-पाऊस थाबणे, **दैव उ०**—उत्कर्ष होणे
उघडमाथा (अ) न लाजता
उघड-वाघड (अ) उघड उघड
उघडा (वि) उघडलेला, खुला, स्पष्ट, निराश्रित, **उ० धोत, उ० बब, उ०-बागडा—नग्न उघडया डोळयानीं**—जाणूनबुजून

उघडीक (स्त्री) प्रसिद्धि, उघाड
उघाड (स्त्री) पावसाची तहकुबी
उच (स उच्च वि) वरपर्यंत गेलेला, (अ) वरपर्यंत
उचकटणें (क्रि) जोराने बाहेर काढणे
उचकणे (क्रि) चोरणे, उपटणे
उचका (पु) काळजी, घाई, भय, ध्यास
उचका, उचक्या (पु) उचल्या, भामटा
उचकी (स्त्री) गचकी, हिक्का
उचटणे (क्रि) चिकटलेला पदार्थ वर उचलून काढणे, (न) तसे करण्याचे साधन
उचनीच (वि) उचसखल, उत्तमाधम
उचबळणे (प्रा क्रि) हेलकावणे (विवे० पृ १।८१), वाढणे, वर येणे, हर्षणे
उचबळा (प्रा पु) उचळी [जागृति
उचल (स्त्री) उत्थान, उठाण, उत्तेजन
उचलणे (स उच्चलन क्रि) वर करणे, उठविणे, रक्कम घेणे
उचलपागडी, उचलबागडी (स्त्री) बलात्कारने उचलणे
उचलून धरणे (क्रि) समर्थन करणे, आधार देणे, उत्कर्ष करणे
उचल्या (पु) भामटा
उचवटा (पु) उच भाग, टेकाड
उछवृत्ति (स्त्री) शेत कापून नेल्यावर राहिलेले दाणे घेऊन निर्वाह करणे
उचाट (प्रा ना) उत्कंठा, ळिलाव, घाई
उचापत (हि स्त्री) उधारी, कर्ज
उंचावणें (क्रि) उंच होणे
उचित (स वि) सवयीचे, अभ्यासातले, योग्य
उंची (स उच्च वि) सरस, श्रेष्ठ (स्त्री) उंचपणाचे प्रमाण
उंचेला (वि) उंचसा
उच्च (स वि) उच, श्रेष्ठ
उच्चपदस्थ (स वि) मोठ्या अधिकाराच्या किंवा मानाच्या जागी असलेला
उच्चाट (पु) उचल्या, भामटा, आतुरता
उच्चाटन (स न) उखडणे, घालवून देणे, उचलबागडी
उच्चार (स पु) बोलून दाखविणे
उच्चारणे (क्रि) तोंडातून काढणे
उच्छाद (पु) पुरेपुरेसे करणे, अतिशय त्रास, उपद्रव
उच्छाल (पु) वाढ [मारणे
उच्छाल जाणें (क्रि) सतापणे, उडी
उच्छ्वास (स पु) श्वास टाकणे, सुस्कारा
उच्छित्र (स वि) नष्ट झालेले
उच्छिष्ट (स वि) उष्टे **उ० कल्पना**— (स्त्री) उष्टी कल्पना
उच्छृंखल (स वि) स्वैर, स्वेच्छाचारी
उच्छेद (स पु) समळ नाश
उजगारा (स उज्जागृ पु) जागरण, दुःख, श्रम, कटाळा (तुका० १६७६), उशीर
उजगारी (स्त्री)उत्कर्ष उघडकी, प्रसिद्धि
उजदार (उज + दार न) पुढचा दरवाजा (देवनाथ प ५६१)
उजर (स उज्ज्वल पु) उत्कर्ष
उजरणे (क्रि) डागडुजी करणे
उजरा (प्रा पु) प्रसिद्धि, प्रसिद्ध मार्ग
उजरी, उजिरो (प्रा स्त्री) चकाकितपणा, तेज (ज्ञा०१५।५९०), उत्कर्ष (र यो १०।५९१), उदय, प्रभा (तुका० ४१३१), (वि) स्वच्छ, निमळ (ज्ञा ६।९७)
उजवण (स उज्ज्वलन न) विवाह (दा० ३।४।७), साफल्य (ज्ञा १०। १४७), उद्यापन, समाप्ति (भा० ३०।४०)
उजवा (वि०) सव्य, सरळ, सरस
उजळ (स उज्ज्वल वि) निर्मळ, चकचकीत **उ० माथा** (पु) आरोपातून सुटका
उजळणी (स्त्री) शिकलेल्या धड्याची आवृत्ति, आकडे व त्याचे पाढे
उजळणें (स उज्ज्वलन क्रि) चकाकी आणणें, प्रकाशित होणे, निवळणे
उजळा (पु) दागिन्याला चकाकी येण्यासाठी सोरा, नवसागर, मोरचूद व पाणी याचा केलेला खल, तकाकी
उजागर (स उत् + जागर अ) उघडपणें.

उजागरा (पु) जागरण, धैर्य [उत्कर्ष
उजागरी (स्त्री) प्रसिद्धि, प्रज्वलना,
उजागीर (वि) निर्लज्ज, उघड
उजाड (वि) ओसाड, वस्तिहीन
उजाडणें, उजेडणे (प्रा क्रि) प्रभात होणे, कार्यारंभ होणे, अनुकूल काळ प्राप्त होणे
उजाडी (स्त्री) ओसाडपणा, उध्वस्तता
उजाळ, उजाळू, उजाळें (स उज्ज्वल वि) उजळ, पाढरे (अमृ० ५।३), (पु) प्रकाश, कीर्ति, स्वच्छपणा
उजिवड, उजिवडें (प्रा न) उजेड
उजिवण (प्रा स्त्री) सार्थक (ज्ञा० १०।१८७)
उजीर (स ऋजु वि) सरळ
उजुकार (प्रा पु) सरळ रीत, सरळपणा
उजू (स ऋजु वि) सरळ, नीट, योग्य
उजूर (अर पु) आक्षेप, सबब (तुका० ३०१०), काम, हक्क
उजेड (उत् + ज्वल् पु) प्रकाश, प्रभा, **उ० पाडणें** (उपहासार्थाने) मोठे कृत्य करणे [चकीत
उज्ज्वल (स वि) प्रकाशमान, चक-
उट (प्रा ना) हटहट, कटकट (तुका० ७९)
उट (स उष्ट्र पु) उंट, **उ० वरचा शहाणा**–मूर्खपणाची मसलत देणारा
उटक (प्रा वि) उथळ (विवे० पृ० १।८८), उचवटयाची, खडकाळ
उटकण (प्रा न) दूर होणे, अवर्पण
उटकणे (प्रा क्रि) उच्चाटन होणे
उटकर, उटकळ (वि) डगमगणारा, (घोडा)
उटके (पा न) उंच खडक
उटगळ (वि) वर खाली झालेला साफ न बसलेला (पु) उचवटा, उटगर
उटज (स न) पर्णकुटि
उटणें (प्रा क्रि) घासणे, स्वच्छ करणे (ज्ञा० ११।१५७), (न०) मळ काढण्यासाठी अंगाला लावावयाचा पदार्थ, उटी [ठेव, नसता उद्योग
उटारेटा (पु) **उटारेटी** (स्त्री) उठा-
उटाळणें (प्रा क्रि) उठविणे, उत्पन्न करणे (दयाळ० पृष्ठ ९३)
उटाळा–ळी (पु स्त्री) तरफ
उटी (स्त्री) महात्म्य, तेज, रंग (भा० ११।७४६), सुगंधि द्रव्याचा लेप
उट्टें (न) मोबदला
उठकळ–ळा (स्त्री) उठण्यास होणारे कारण, निघून जाण्याची पाळी, निघून जाण्याविषयीचा तगादा
उठणें (उत् + स्था क्रि) उभे राहणे, जागे होणे, **उठता बसता, उठल्या बसल्या**–प्रतिक्षणी, **रोज उठून**–रोजच्यारोज
उठबशी (स्त्री) उठण्याबसण्याची मेहनत
उठवळ (वि) आळशी
उठविणें (क्रि) उभे करणे, जागत करणे, चेतवणे, कडी पिकवणे
उठाउठी (प्रा अ) तत्काळ सत्वर
उठागीर (हि पु) उचल्या
उठाठेव (स्त्री) रिकामी खटपट पंचाईत
उठाण, उठाणे (स उत्थान न) उठवणी, उसळी (दयाळ० पृ ३८)
उठाणू (न) गळू, बेंड
उठाबशी उठबशी पहा
उठारेठा (पु) उठाठेव, लुडबूड, भलत्याच उद्योग, कुटाळक्या टेलटिकोऱ्या
उठाव (पु) वर आलेला भाग, सुंदर स्वरूप, खर्च [खोरी
उठावणी (स्त्री) उत्तेजन जागृति बड-
उठावदार (वि) डोळ्यात भरणारा, चांगला उठाव असलेला
उडगण (स उडुगण पु) नक्षत्र
उडग, उडगु (प्रा पु) त्रास
उडगा (पु) उडाणटप्पू उपरा
उडण, उडणी (प्रा स्त्री) क्रिडी, अळी, (भा० ५।९३)
उडणें (स उत् + डी क्रि) अंतरिक्षात संचार करणे, स्फोट होणे, फुटणे, खपणे, मैथुन करणे, मंद होणे, नाहीसे होणे, खर्च होणे, घडणे, पळून जाणे, उडी मारणे
उडते पाखरू (न) चंचल, अस्थिर माणूस

उडत बातमी (स्त्री) गप्प, भुमका
उडत (स्त्री) वानराची लढाई
उडप (न) वाघाला मारण्याकरता मेलेले जनावर ठेवून भोवती केलेले कुपण
उडवा (स्त्री) **उडवे** (न) रास, ढीग (ज्ञा० १८।७२५) [कोलवी
उडवाउडव (स्त्री) टाळाटाळी, कोलवा-
उडा (प्रा पु) गोळा
उडाऊ (वि) उधळ्या [(पु) गावगुड
उडाणटप्पू (वि) खुशालचद, भटक्या,
उडारणे (क्रि) माजणे
उडाळ (वि) चचल
उडी (स उत् + डी स्त्री) झेप, उड्डाण, तीव्र आकाक्षा, उमेद, गर्दी
उडी (प्रा स्त्री) नैवेद्य, बळी (ज्ञा० १७।९७), कवळ, घास (भा० ८।१७३)
उडीद (पु) एक धान्य, माष
उडु (स न) नक्षत्र
उड्डान, उड्डाण (स न) उडी
उड्डियान (स न) हृदयस्थान
उढा (पु) वावूची एक जात
उणखूण (प्रा स्त्री) हेतु, मनोगत (ज्ञा० १३।८०१), पूर्ण प्रत्यय
उणवट (प्रा वि) अल्प मोलाचे
उणा (स ऊन वि) कमी न्यून, हलका, अयोग्य
उणापुरा (वि) कमजास्त, सरासरी
उणाव (प्रा पु) कमताई
उणी (प्रा वि) कमी
उणीव (स ऊन स्त्री) कमीपणा, न्यूनता
उणे (स ऊन न) धिक् जिणे (ज्ञा० ११।३७), न्यून, कमीपणा, हलके काम (ज्ञा० १५।२५), (वि) कमी, (अ०) वाचून (ज्ञा १८।९४५)
उणें उत्तर (न) अपमानकारक भाषण **उणें पाहणें**–दोष काढणे
उत (प्रा पु) ऊत, भर
उतटणें (स उत् + तट्ट क्रि) उचबळणे (दा० १।७।३३), उकलणे (भा० १२।९७५), फाटणे
उतणें (क्रि) माजणे, वरून वाहणे, चिडणे, खतखतणे, फुगणे, ताठणे
उतणे (क्रि) बिब्याचे तेल, उबर वगैरेचा चीक त्वचेला लागून तिच्यावर पुटकुळ्या किवा फोड उठणे
उतती (प्रा स्त्री) उदबत्ती (विठ्ठलरुक्मिणी० ४।११)
उतरड, उतरड, उतरण (स उत् + तरण स्त्री) उतार, उतरती जागा
उतरड (स्त्री) खाली मोठे व वर लहान अशा रीतीने एकावर एक भाडी ठेवून केलेली रचना
उतरणे (स्त्री) खाली येणे, उचलून खाली ठेवणे, पार जाणे, उची कमी करणे, नक्कल करणे, टिपून घेणे, दर्जा कमी करणे, ओवाळून टाकणे, काढून ठेवणे, पास होणे, उत्तीर्ण होणे, कमीपणा येणे | खाली येणारा
उतरता (वि) क्षीण होत चाललेला,
उतरती कमान क्षय, ऱ्हास
उतरती भाजणी मोठ्या परिमाणाला हलक्या परिमाणाचे स्वरूप देणे
उतरपेठ (प्रा स्त्री) व्यापाराचे मुख्य ठिकाण
उतराई (स उत् + तृ वि) ज्याच्या हातून उपकार फिटले आहेत असा
उतराण (स्त्री) उत्तरेचा वारा
उताट, उताटकी (स्त्री) उतावळी
उताणणे (प्रा क्रि) वर्णन करणे
उताणा (स उत्तान् वि) उलथा, चीत
उताणा-पाताणा (अ) गडबडा फिरवन, एकदा पाठ व एकदा पोट जमिनीस लागेल अशा रीतीने फिरून
उतानी (प्रा स्त्री) इच्छा, आवड
उतार (स उत् + तृ पु) नदी ओलाडून जाण्यासारखी जागा, औषधाची तीव्रता किवा विषारी पदार्थाचे परिणाम कमी करणारे औषध, ऱ्हास, नावेचे भाडे, नोर [प्रवासी
उतारकरी, उतारकरू (पु) पाथस्थ,
उतारचढ (पु) खाली वर होणे
उतारपेठ (स्त्री) व्यापाराची पेठ, व्यापाराचे शहर किवा बदर
उतारवय (न) म्हातारपण

उतारा (पु) उपाय, उतरून घेतलेला ग्रंथाचा किंवा भाषणाचा भाग, नक्कल, ओवाळून टाकलेला पदार्थ
उतारी (स्त्री) गंजिफाच्या डावात शेवटी हुकूम किंवा बंद खेळून जाणे, (पु) नावाडी
उतारू (पु) उतारकरी पहा
उताऱ्या (पु) नावाडी
उतावळ–ळी (स्त्री) उतावळेपणा, घाई
उतावळा (वि) अधीर, घाई करणारा उ० **नवरा गुडघ्याला बाशिंग**- उतावळेपणाने केलेले मर्यादारहित वर्तन
उतावीळ (वि) उतावळा पहा
उतीव (वि) उताम जात असलेली
उते (न) जमीन भाजल्याशिवाय तीत काढलेले भाताचे पीक
उत्कट (स वि) जोरदार, अतिशय
उत्कंठा (स्त्री) औत्सुक्य, अतिशय इच्छा
उत्कंठित (स वि) उत्कंठा लागलेला, उत्सुक
उत्कर्ष (स पु) भरभराट, चलती
उत्कळ (प्रा स्त्री) उत्कंठा, उतावीळ
उत्कलित (प्रा न) युद्ध, कलह
उत्कृष्ट (स वि) नामी, फार चांगला
उत्क्रमण (स न) बाहेर निघून जाणे
उत्क्रान्ति (स स्त्री) ऊर्ध्वगति, उन्नति
उत्तम (स वि) अतिशय चांगले, उत्कृष्ट
उत्तमगति (स स्त्री) मोक्ष
उत्तमांग (स न) डोके, मस्तक
उत्तमोत्तम (स वि) फार उत्तम
उत्तर (स न) प्रतिवचन, जबाब, (स्त्री) दक्षिण दिशेच्या समोरची दिशा, (वि) मागाहूनचा, पुढला, अधिक (अ) नंतर
उत्तरकार्य (न) **उत्तरक्रिया** (स स्त्री) प्रेतसंस्कार
उत्तरपद (स न) समासातले शेवटचे पद
उत्तरपक्ष (स पु) कृष्णपक्ष, प्रतिपक्ष, शंकेचे समाधान, आरोपाचे निरसन, खंडण [भाग
उत्तरपूजा (स स्त्री) पूजेचा शेवटचा
उत्तरमीमांसा (स स्त्री) वेदान्त
उत्तररात्र (स स्त्री) मध्यरात्रीपासून पहाटेपर्यंतचा काळ [दिशा
उत्तरा (स स्त्री) बारावे नक्षत्र, उत्तर
उत्तरायण (स न) सूर्याचे उत्तरदिशेकडे जाणे (माघापासून पुढील सहा- महिने) [पैकी दुसरा अर्ध
उत्तरार्ध (स पु) वस्तूच्या दोन अर्धा-
उत्तराषाढा (स्त्री) एकविसावे नक्षत्र
उत्तरी (स उत्तरीय स्त्री) उत्तरक्रिया करणारा खांद्यावर नव्या वस्त्राची चिंधी घेतो ती
उत्तरोत्तर (स अ) पुढे पुढे
उत्तंस (स वि) भूषण, अलंकार
उत्तान (स वि) उताणा, उथळ
उत्तानार्थ (स पु) उघड किंवा स्पष्ट अर्थ
उत्तीर्ण (स वि) उतरून पार गेलेला
उत्तुंग (प वि) फार उंच
उत्तेजक (स वि) हुरूप आणणारे, प्रोत्साहक
उत्तेजन (स न) प्रोत्साहन हुरूप देणे
उत्थान (स न) उभे राहणे, उदय
उत्थापन (स न) सन्मानार्थ उभे राहणे, ताजीम, उत्तेजन, उठावणी
उत्पत्ति (स स्त्री) जन्म, प्रादुर्भाव
उत्पन्न (स वि) उत्पत्ति पावलेले, जन्म- लेले, (न) मिळकत, प्राप्ति, मूळ ठिकाण, मूळ कारण
उत्पात (स पु) अपशकुन, अनर्थ
उत्पाती (स वि) व्रात्य, खोडकर, द्वाड
उत्पादक (स पु) पिता, निर्माणकर्ता
उत्पादन (स न) उत्पन्न करण्याचा व्यापार, उत्पन्न केलेला माल
उत्प्रेक्षा (स स्त्री) काल्पनिक साम्य, एक अर्थालंकार (यात उपमेयावर जणू काय हे उपमानच आहे अशा रीतीने संभावना केलेली असते), कल्पना
उत्संक, उत्संकळ (स उत् + शृंखला वि) उतावळा, अमर्याद
उत्संग (स पु) मांडी [करणे
उत्सर्ग (स पु) त्याग, दान, अर्पण
उत्सर्जन (स न) उत्सर्ग, वेदाध्ययन थांबविणे

उत्सव (स पु) आनद, उल्हास, आनदाचा दिवस
उत्सवमूर्ति (स स्त्री) मिरवणुकीत नेण्याची देवाची प्रतिमा
उत्साद (स पु) नाश
उत्साह (स पु) उल्हास, उत्सुकता, धैर्य, आनद, धार्मिक सण
उत्साही (स वि) उत्साहाने काम करणारा, दीर्घोद्योगी
उत्सुक (स वि) उत्कठित
उत्सुकता (स स्त्री) उत्कट इच्छा
उत्सृष्ट (स वि) टाकलेले, सोडन दिलेले
उत्सेक (स पु) उफाळून वर येणे, वाढ
उत्क्षेप (स पु) पुन्हा वर फेकणे
उथळ (वि) कमी खोल, साधाभोळा
उथळणे (प्रा क्रि) उत्पन्न होणे, (भा० १२।५९०), उसळणे
उथळा (पु) **उथळी** (स्त्री) **उथळे** (न) खाब बसविण्याकरिता तयार केलेला चौकोनी लहान व उच दगड, खाबाचा तळखडा
उथाण (न) उबटपणा, कोंदट हवा
उदई (फा स्त्री) वाळवी
उदईक (अ) उद्या
उदक (स न) पाणी **उ० सोडणे**—त्याग करणे
उदक-शाति (स स्त्री) आजारी माणसाच्या अगावर मत्राचे पाणी शिपडण्याचा विधि
उदकाडी (स्त्री) उदबत्ती
उदकुभ (स पु) पाणी भरलेला घट
उदगयन (स न) सूर्याचे उत्तर दिशेस जाणे, उत्तरायण
उदग्र (स वि) पुष्कळ, फार
उदत (स पु) वृत्तान्त, शुद्ध अतकरणाचा मनुष्य, उद्योग करून पोट भरणारा
उदधि (स पु) समुद्र, सागर
उदबत्ती (स्त्री) ऊद व दुसरे काही सुगधी पदार्थ याचे मिश्रण लावलेली काडी ही पेटवून ठेविली म्हणजे सुगधी धूर हवेत पसरतो
उदमी (पु) व्यापारी, दुकानदार
उदमेखून (प्रा अ) मुद्दाम, निक्षून
उदय (स पु) वर येणे, उगवणे, प्रादुर्भाव, उत्कर्ष
उदयाचल (स पु) ज्याच्या आडून चद्रसूर्याचा उदय झालेला दिसतो तो पर्वत
उदयीक (स उदयिक अ) उद्या
उदर (स न) पोट, कोठा, एक रोग
उदरनिर्वाह (स पु) चरितार्थ
उदरी (स्त्री) एक परोपजीवि वनस्पति, डोक्यावरून केस गळून पडतात असा रोग
उदविणे (क्रि) केसाना उदाची धुरी देणे
उदळणे (प्रा क्रि) उसळणे (अमृ० ९।५९)
उदात्त (स वि) उच्च, श्रेष्ठ, मोठा
उदान (स पु) कठातील वायु, अजीर्णामुळे श्वासोच्छ्वासाला प्रतिबध
उदार (स वि) थोर मनाचा, धर्मात्मा
उदाराव (प्रा न) उदारपणा (तुका० २२७८)
उदावादा (प्रा अ) उघड उघड, पूर्णपणे (ज्ञा १३।३०५), (पु) पूर्णत्व (भा० ११।१४७३) [निरपेक्ष
उदास, उदासी (स वि) खिन्न, कष्टी,
उदासीन (स वि) विरक्त, तटस्थ
उदाहरण (स न) दाखला, नमुना, कित्ता, (गणितात) सोडविण्याचा प्रश्न
उदाळणें (प्रा क्रि) उडविणे
उदित (स वि) चढते (ज्ञा० १०।११५), उद्युक्त (मुक्ते० आदि० ३०।१८९)
उदी (वि) उदाच्या रगाचा
उदीपणें (स उत् + दीप क्रि) उगवणे
उदीम (पु) देवघेव, व्यापार
उदीमपट्टी (स्त्री) धान्याच्या व्यापाऱ्यावर बसविलेला कर
उदीर (स उदरु पु) मूषक
उदे उदे करणें अतिशय स्तुति करणे, प्रस्थ माजविणे, जयजयकार करणे
उदेजणें, उदेणें (प्रा क्रि) उदय पावणे

उदेल (न) उदाचे तेल
उदो (स उदय पु) प्रादुर्भाव (अमृ २।८८), उदयोऽस्तु असा मगल शब्द
उद्गदणें (प्रा क्रि) खवळणे
उद्गम (स पु) उगम, मूळ
उद्गाता (स पु) यज्ञात सामगायन करणारा ऋत्विज
उद्गार (स पु) तोंडातून बाहेर पडलेला शब्द
उद्गारणें (क्रि) उच्चारणे, बोलणे
उद्घाटण (स न) उघडकीस आणणे, चर्चा
उद्घोष (स पु) तीच गोष्ट पुन्हा पुन्हा बोलणे, गर्जना
उद्दाम (स वि) उग्र, वेफाम
उद्दिष्ट (स न) अभिप्रेत, लक्ष्य [देणारे
उद्दीपक (स वि) पेटविणारे, उत्तेजन-
उद्दीपन (स न) उत्तेजन
उद्देश (स पु) हेतु, आशय
उद्देश्य (स न) वाक्यात ज्या अर्थाला उद्देशून विधान केले असते तो [उद्दाम
उद्धट (स उद्धत वि) उर्मट, दाडगा,
उद्धरणे (स क्रि) वर काढणे, मुक्त होणे, (विपरीत लक्षणेने) शिव्या देणे
उद्धार (स पु) वर काढणे, मुक्ति
उद्धृत (स वि) उचललेला, अवतरण घेतलेला
उद्बोधक (स वि) बोध करणारे
उद्भट (स वि) धाडशी, बलवान्, कठोर, श्रेष्ठ, प्रचड
उद्भव (स पु) उत्पत्ति, प्रारभ [होणे
उद्भवणें (स क्रि) उत्पन्न होणे, प्रारभ
उद्भिज्ज (स वि) जमिनीत उगवणारे
उद्यत (स वि) तत्पर
उद्यम (स वि) उद्योग
उद्यमशील (स वि) उद्योगी
उद्या (स उदय अ) उदईक
उद्याणी (प्रा स्त्री) माडणी, उद्घाटण
उद्यान (स न) बाग
उद्यापन (स न) व्रताची समाप्ति
उद्युक्त (स वि) तयार, सिद्ध
उद्युतकार (स पु) उदयकर्ता, प्रकाश
उद्योग (स पु) प्रयत्न, काम, धदा
उद्योगी (स वि) नेहमी कामात गुतणारा, मेहनती
उद्रेक (स पु) अतिरेक, वेग, लहर
उद्वस (स उत् + वस् वि) ओस, शून्य
उद्वसु (प्रा वि) व्यर्थ (अमृता ६।१९)
उद्विग्न (स वि) उदास, खिन्न
उद्वेग (स पु) खेद, काळजी, भीति, अस्वस्थता
उधई, उधय (स्त्री) वाळवी
उधड, उधडा (वि) उक्ता [कावणे
उधडणें (क्रि) उसवणे, फाडणे, धुड-
उधडमाप (न) अदाजी माप
उधणी, उधवणी (प्रा स्त्री) गवाक्ष, द्वार
उधमणें (क्रि) बुडबुडे येणे
उधवणी (प्रा स्त्री) धुराडे
उधवणे (स क्रि) उसळणे, वर येणे, भडकणे, उचलणे, वर करणे
उधळणे (क्रि) पसरणे, फेकणे, फाजील खर्च करणे, अनावरपणे धावणे
उधळपट्टी (स्त्री) फाजील किंवा मनस्वीपणाचा खर्च
उधळमाणकी (स्त्री) उधळपट्टी
उधळ्या (वि) उधळपट्टी करणारा
उधाण, उधान, उधानु (प्रा वि) तीन (तुका ८३६०), (न) भरती, तारुण्याचा भर
उधार (प्रा पु) अवकाश, विलव (भा० ३८।२६६), (वि) पतीवर किंवा खात्यावर आणलेला (जिन्नस)
उधारी (स्त्री) कालातराने किमत देण्याच्या कबुलीने नेलेल्या जिनसाच्या किमतीबद्दल नेणाराकडे राहणारी रक्कम, जिन्नस उधार देण्याचा व्यवहार
उधी (प्रा पु स्त्री) निर्णय । भटक्या
उनाड (वि) मोकळा सुटलेला, निरुद्योगी,
उनाडकी (स्त्री) उनाडपणा
उनिदिया (स उन्निद्र वि) जागृत
उनून (वि) गरम
उन्नत (वि) उच्च, श्रेष्ठ
उन्नति (स स्त्री) उत्कर्षावस्था, श्रेष्ठता
उन्नयन (स पु) उदात्तीकरण

उन्नावो, उन्नाह, उन्नाहो (प्रा पु) वाढ (ज्ञा० १८।४१३), (वि) आशय
उन्मत्त (स वि) मस्त, माजलेला, दाडगा
उन्मन (स वि) विरक्त (रग०पदे)
उन्मनी (स स्त्री) अध्यात्मातील एक वरची अवस्था
उन्मळणे (सं उन्मूलन क्रि) समूळ उच्छेद करणे, भडभडून येणे, उघडणे
उन्माद (स पु) उत्कट मनोविकार, कैफ
उन्मिळणें (स क्रि) विकासणे
उन्मुख (स वि) सामोरा, सज्ज, उत्सुक
उन्मेख (स उन्मेष पु) नेत्र उघडणे (ना० २१३), ज्ञान, प्रकाश (ज्ञा० १।१५), उल्लास, सतोष (भावार्थ० १।१।१६)
उन्मेखून (स अ) निश्चयाने, मुद्दाम
उन्मेषलता (स स्त्री) ज्ञानरूपी वेल
उन्हवणी (स्त्री) ऊन पाणी
उन्हाळा (स उष्णकाळ पु) उष्णकाळ, निराश्रित स्थिति
उन्हाळी (स्त्री) उष्णतेचा विकार
उन्हाळी-पावसाळी (स्त्री) खेळातल्या दोन पक्षापैकी कोणी डावाला सुरुवात करावयाची हे ठरविण्यासाठी खापरी किंवा पैसा यास एका बाजूने थुकी लावून तो वर फेकतात त्या खापरीचे किंवा पैशाचे कोरडे अंग ती उन्हाळी, व थुकी लावलेले अग ती पावसाळी
उन्हाळे (न) उष्ण पाण्याचा झरा
उन्हून उनून पहा
उन्होटी (प्रा स्त्री) उबारा
उनकठ (क्रि वि) गळ्यापर्यंत [गोष्ट
उपकथा (स स्त्री) पोटकथा, लहानशी
उपक्रम (स पु) आरंभ
उपकरण (स न) साहित्य
उपकरणें (स न) पूजेचे भांडे, सेवा करणे
उपकार (स वि) आभार, मेहेरबानगी
उपकारक (स वि) हितकारक
उपकार ठेवणें (क्रि) उपकाराची फेड न करणे
उपकारी (वि) उपकार करणारा

उपखणें (प्रा क्रि) उगेच बसणे, नाश पावणे (अमृता० ५।२२), खर्च होणे
उपखा (प्रा पु) खड, खळ (स्वा० दि० १२।२।६८), श्रम, खर्च, नाम, कमीपणा (ज्ञा० १८।६५३), (वि०) वृथा (ज्ञा० ११।९५)
उपगणे (प्रा क्रि) उबगणे, कटाळणे
उपग्रह (स पु) गौण ग्रह [शिष्टाचार
उपचार (स पु) उपाय, इलाज,
उपचारहोडे (प्रा वि) क्षणिक
उपज (स्त्री) उत्पन्न, प्राप्ति
उपजधा (पु) घोड्याच्या पायाचा रोग
उपजणे (स उत्पद् क्रि) जन्मणे, उद्भवणे
उपजत (अ) जन्मत (वि) जातीची, स्वाभाविक
उपजाति (स्त्री) एक वृत्त इंद्रवज्रा, व उपेंद्रवज्रा याच्या मिश्रणाने झालेले
उपजीवन (स न) उदरनिर्वाह
उपजीविका (स स्त्री) उदरनिर्वाह
उपट (प्रा पु) आघात (अमृता० ९।५६)
उपटणे (क्रि) बाहेर काढणे, चोरणे, पळविणे, पुन उद्भवणे
उपटसुभ (पु) हक्क नसता अधिकाराच्या पदावर येऊन बसणारा
उपट सूळ घे खाद्यावर नसते लचांड मागे लावून घेणे
उपटाउपटी (स्त्री) युक्तीने, जबरीने अथवा फसवेगिरीने द्रव्यादि काढणे
उपट्या (पु) दुसऱ्याची वस्तु लाटणारा, खिसेकापू, भामट्या
उपडणे (प्रा क्रि) उपटणे, पडणे
उपडा (वि) पालथा, अधोमुख
उपडु (प्रा न) जागरण
उपढर (प्रा पु) दभस्फोट, अव्यवस्था (दा २।१०।३७)
उपणणें (प्रा क्रि) उत्पन्न होणे (ज्ञा. यो ४।२४), पाखडणे (तुका ९१८).
उपणी (स्त्री) पेरा
उपणे (प्रा वि) उपयोगी
उपतिणें (प्रा क्रि) मिळणे, उत्पन्न होणें.
उपतिष्ठणें (स क्रि) मनात बिंबणे
उपदश (स पु) गर्मीचा विकार

उपदिशा (स स्त्री) पूर्व, पश्चिम, दक्षिण व उत्तर या मुख्य दिशा याशिवाय बाकीच्या म्हणजे आग्नेय, नैर्ऋत्य, वायव्य आणि ईशान्य व वरची व खालची अशा सहा उपदिशा होत
उपदिष्ट (स वि) शिकविलेले
उपदेश (स पु) गुरुमत्र, बोध
उपदेशक (स पु) उपदेश करणारा
उपद्रव (स पु) पीडा, त्रास बाधा
उपद्व्याप (स पु) रिकामा उद्योग, त्रास
उपद्व्यापी (स वि) खोडकर
उपधातु (स पु) तावे सोने, इ मुख्य धातूखेरीज इतर धातू (उदा०कासे पितळ इत्यादि)
उपधान्य (स न) हलके--गोण प्रतीचे धान्य
उपनगर (स न) मोठ्या शहराला लागन असलेली वस्ती किवा गाव
उपनणें (प्रा क्रि) उपजणे, उत्पन्न होणे (ज्ञा १।२१५)
उपनयन (स न) मुज, वेदाधिकार प्राप्त करून घेण्याच्या वेळचा सस्कार
उपनाव (स न) आडनाव
उपनिषद् (स न) गुरुचरणाजवळ बसून मिळविलेले ज्ञान
उपनेत्र (स न) चष्मा चाळिशी
उपन्यास (स पु) मुद्द्याचे स्पष्टीकरण करणे, कादबरी (हिंदी व बगाली)
उपपत्ति (स स्त्री) सयुक्तिक कार्यकारण सबध, युक्ति (अमृता ५।५५)
उपपद (स न) पदवी, गौणपद, तत्पुरुष समासाचा एक प्रकार
उपपत्नी (स स्त्री) अगवस्त्र, रखेली
उपपादणें (क्रि) विवरण करून सागणे
उपपुराणें (स न) अठरा पुराणे पहा
उपभुक्त (स वि) उपभोग घेतलेले
उपभोग (स पु) सुखदु खाचा अनुभव
उपभोगणें (क्रि) अनुभवणे, उपयोग करणे, विषयरत होणे
उपभोग्य (स वि) उपभोगाला योग्य
उपमर्द (स पु) अपमान, मानखडना
उपमा (स स्त्री) दोन पदार्थांचे सादृश्य वर्णिणारा अलकार, सादृश्य, तुलना
उपमाता (स स्त्री) दायी
उपमान (स न) ज्याशी तुलना दाखवावयाची ते, दृष्टान्त, उदाहरण [ते
उपमेय (स न) ज्याचे साम्य दाखवावयाचे
उपयुक्त (स वि) उपयोगी, कामाचे
उपयोग (स पु) कामी योजना, फलप्राप्ति
उपर, उपरी (अ) नतर, वर
उपरा (पु) बहार, मोसम, आगतुक
उपरणें (न) अगावर घेण्याचे लहान धोतर
उपरतविणें (प्रा क्रि) उफराटे फिरविणे (ज्ञा० १८।८३)
उपरति (स स्त्री) वैराग्य
उपरते (प्रा वि) वरले, उलट, विपरीत (ज्ञा० १८।७२८)
उपरम (स पु) थाबणे, विश्राति, शेवट
उपरमणे (स क्रि) बद होणे, प्रफुल्लित होणे, सतुष्ट होणे
उपराग (स पु) ग्रहण, गोण राग
उपराठा, उफराठा (वि) उलटा
उपरान्त (अ) नतर
उपरान्तिक (अ) नतर
उपराळ (प्रा वि) अधिक फाजील
उपराळा (प्रा दु) आधिक्य, वर्चस्व, खोटा आरोप, मदत, मोबदला, दडपण (स्वा० दि० ३।३।१०)
उपरी (पु) वतनदार नाही असा, तात्पुरता राहणारा, (स्त्री) माडी, (अ) वर, वरती
उपरू (प्रा पु) योग्यता
उपरे (प्रा न) अधिकता (अ) आधिक्याने
उपरोध (स पु) आग्रह, हट्ट, प्रतिबध, शका, सकोच, सकट (ज्ञा १३।२८९)
उपरोधिक (स वि) छद्मी, व्याजोक्तीचे
उपर्जन (स न) बागाइताच्या लागवडीची वाढ (मोहि० पदे)
उपलब्ध (स वि) सापडलेले
उपलभणें (प्रा क्रि) प्राप्त होणे
उपलवण (प्रा न) **उपलवणी** (स्त्री) वर्णन, विस्तार, व्याख्यान (विवे पू १।१८), शोभा (अमृ० ९।८)

उपलवणें (प्रा क्रि) उघडे करणे (ज्ञा १८।८३), सविस्तर सागणे (अमृता ९।७), विकासित होणे
उपलक्षण (स न) अशावरून पूर्णाचा निर्देश करणे
उपलाण, उपलाणा, उपलाणी (प्रा वि) खोगीर न घातलेला
उपवड, उपवढ (प्रा स्त्री) जागृति
उपवन (स न) बाग उद्यान
उपवर (स वि) लग्नास योग्य वयाची
उपवस्त्र (स न) पाघरण्याचे वस्त्र, अगवस्त्र
उपवास (स पु) उपास, लघन
उपवेद (स पु) आयुर्वेद, धनुवद, गाधर्व-वेद व स्थापत्य अशा चार विद्या
उपशम (स पु) शाति, नाश
उपसणे (स उपसप् क्रि) बाहेर काढणे
उपसर्ग (स पु) उपद्रव, त्रास, (व्याक०) शब्दाच्या आरभी लागणारे अव्यय
उपसहार (स पु) गुडाळा, साराश
उपसळा (वि) खोडकर
उपसळो (प्रा पु) कटकट
उपसा (पु) बाहेर काढण
उपसागर (स पु) लहान समुद्र
उपसाहणे (क्रि) क्षमा करणे
उपसाहो (प्रा अ) सहज
उपस्थित (स वि) पोचलेले, ज्ञात, हजर
उपसूचना (स स्त्री) मुख्य विषयाला पुस्ती किवा दुरुस्ती
उपहर्ता (स पु) निस्तेजपणा, नाश, अपमान (ज्ञा २।१९९)
उपहार (स पु) देणगी
उपहास (स पु) थट्टा, फजिती, निदा, निर्भर्त्सना
उपहासास्पद (स वि) थट्टेस पात्र
उपहित (स न) अवोण (ज्ञा १७।१५८)
उपळ, उपळी (स्त्री) जमिनीतून पाझ-रून निघणारा झरा
उपळणें (स उत्फुल्ल क्रि) फुटून वर येणे, उपटून पडणे
उपळवट–टा (प्रा स्त्री) भिजलेली जमीन
उपाइणें (प्रा वि) आवडते, उत्कृष्ट
उपाईणे (प्रा क्रि) आरभिणे, अकस्मात् मिळणे, उत्पन्न होणे
उपाकर्म (स न) वेदाध्ययनारभ, श्रावणी
उपाख्यान (स न) आख्यानाच्या पोटातली लहान गोष्ट
उपाग (स न) गौण अग
उपाट (प्रा पु) कडेपर्यंत भाडे भरणे
उपाडा (प्रा पु) पराभव, उच्छेद (भा ११।९३७) [२।१३०)
उपाणणे (प्रा क्रि) पाखडणे (ज्ञा०
उपाणे (प्रा न) कोडे
उपान्त्य (स वि) अत्याच्या मागचा
उपादान (स न) पदार्थाचे घटकद्रव्य
उपाधि (स स्त्री) त्रास, उपसर्ग, पदवी, विशेषण, कारण, बाह्यपाश
उपाध्या (स उपाध्याय पु) पुरोहित
उपाध्याय (स पु) पुरोहित, उपाध्या
उपानह (स पु) जोडा, पायतण
उपाय (स पु) इलाज, तजवीज, युक्ति, सामदामदडभेदादिक
उपायन (स न) भेट, नजराणा
उपार्जणे (प्रा क्रि) सपादन करणे
उपार्जन (स न) सपादन, प्राप्ति
उपार्जित (स वि) मिळविलेले
उपाव (स उपाय पु) इलाज, युक्ति
उपाशी (अ) न जेवता, रिकाम्या पोटी
उपाशी पोटी (अ) न खाता
उपास (स उपवास पु) उपवास पहा
उपासक (स पु) उपासना करणारा
उपासणे (स क्रि) प्रार्थणे, पूजा करणे
उपास-तापास (पु) उपवास व त्याच्या आनुषगिक गोष्टी (जागरणे इ)
उपासना (स स्त्री) आराधना, पूजा
उपासमार (स्त्री) अन्न न मिळण्यासारखी स्थिति
उपास्ती (स स्त्री) उपासना, भक्ति, सेवा
उपास्य (वि) पूज्य (न) पूज्य दैवत, अतिशय पूज्य मानलेला माणूस
उपाहार (स पु) फराळ
उपीट (का न) वाफ दिलेले लाह्याचे तिखट पीठ
उपेग (स उपयोग पु) उपयोग, प्रयोजन

उपेणें (प्रा न) विश्रांतिस्थान (ज्ञा १८।१७८७)
उपेंद्रवज्रा (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव याच्या चरणात १२ अक्षरे व ज, त, ज, ग, ग हे पाच गण असतात
उपेय (प्रा वि) उपायाने साध्य
उपेक्षा (स स्त्री) दुर्लक्ष, हयगय, अनादर
उपेक्षित (स वि) टाकलेला, आबाळलेला
उपोद्घात (स पु) आरंभ, प्रस्तावना, परिचय
उपोषण (स न) उपास
उपोषित (स वि) उपाशी
उप्रांत (प्रा अ) नंतर, मागून
उफका, उफखा (प्रा पु) नाश
उफखणें, उफगणे (प्रा क्रि) रिकामा पडणे, दवणे (ज्ञा १३।६६४)
उफणणे (क्रि) पाखडणे, चाळणे
उफरणे (क्रि) उफणणे | होणे
उफराटणे (प्रा क्रि) उलटणे, विपरीत
उफराटा (वि) उलटा, मागे
उफलणे (स उत्फुल्ल क्रि) उमलणे, विकसित होणे
उफळणे (प्रा क्रि) उडणे, नागरणे
उफाडा (प्रा पु) जोर (भा १५/१५)
उफाड्याची लवकर वाढणारी
उफाणणे (क्रि) उभारणे
उफाणा (पु) कुजलेल्या वस्तूपासून निघणारा बुडबुडा
उफाळणे (प्रा क्रि) कढणे, वर येणे, उमळणे, उद्‌भवणे, प्रचलित होणे, फुगणे, नागरणे
उफेणे (प्रा क्रि) वर येऊन तरगणे
उबक (प्रा स्त्री) वाति, दया, करुणा
उबग (प्रा पु) कटाळा, त्रास, उद्वेग
उबगणे (पा क्रि) कटाळणे, घाबरणे, अपमान करणे, उपेक्षिणे समजणे
उबगवट (प्रा पु) कटाळा (यो० २।७७)
उबगवाणें (प्रा वि) दुःखदायक (भावार्थ० १।२।५२)
उबट (वि) किंचित् उष्ण कोवट, उष्णतेमुळे किंचित् दुर्गंधि देणारा
उबडण (प्रा न) कर्मोद्‌भव
उबडणे (प्रा क्रि) उद्‌भवणे (स्वा० दि० ७।८।२८)
उबणे (क्रि) उष्णता पावणे, घाम सुटणे, उष्णतेने विकृत होणे
उबविणे (क्रि) गवताच्या उष्णतेने किंवा उबाऱ्यात ठेवून पिकविणे, गळू वगैरे पाटिसे लावून फुटण्याच्या स्थितीला आणणे
उबर (स उदुंबर पु न) औदुंबर वृक्ष, त्याचे फळ **उ० चे फूल**—दुर्मिळ वस्तु
उबरठा (पु) उंबरा, दाराच्या चौकटीचा तळभाग
उबरवट (प्रा पु) उंबरठा
उबरा (पु) उंबरठा, घराची संख्या
उबरापट्टी (स्त्री) घरपट्टी
उबळ, उबळा (प्रा स्त्री) ढास
उबार (स्त्री) हातातील शिल्लक
उबारा (प्रा पु) उष्णता
उबाळा (पु) हवेची उष्णता
उभ (स्त्री) उभारणी, उत्पत्ति, (वि) दोघे
उभज (प्रा पु) संतोष दुःख (ज्ञा० १८।३७९)
उभट (वि) उंचेला
उभड, उभडा, उभट (प्रा पु) गहिंवर (दा ३।५।६), झरा, उमाळा, (ज्ञा० ७।६०), लोट, पूर
उभणे (प्रा क्रि) थांबणे
उभय (स सर्व) दोघे
उभयचर (वि) जलस्थलवासी
उभयता (स वि) दोघेजण
उभयपण (प्रा न) द्वैत
उभयविध (स वि) सकर्मक व अकर्मक असे दोन प्रकारचे (धातु)
उभयान्वयी (वि) दोघास जोडणारा
उभरण (न) पावसापासून रक्षण करण्याचे साधन (छत्री, इरले इ), उभे सून, ताणा
उभरणी (प्रा स्त्री) उभारणी, रचना
उभरणें (क्रि) पाखडणे
उभरा (स पु) भरण, खटपट (नाम० ३८३), (वि) फिका

उभरिणे (क्रि) उभे करणे, थाबविणे
उभला (पु) **उभले** (प्रा न) उबरठा (ज्ञा० १३।७००), उद्भव
उभविणे (क्रि) उभारणे [उसळी
उभळ (स्त्री) उभट, खाकरयाची जोराची
उभळा (प्रा वि) उभारलेला
उभळी (प्रा स्त्री) खाकला, ढास
उभा (वि) आडवा नसलेला, पायावर ताठ राहिलेला, सरळ
उभाउभी (प्रा अ) तात्काळ, उभ्या उभ्या
उभाट (स उद्भट वि) विशाळ, मोठे
उभादाडा (पु) सरळ स्वाव, सरळपणाचे वर्तन
उभा बाजार (पु) सगळा बाजार
उभा मार्ग (पु) रहदारीचा रस्ता, सगळा रस्ता, सरळ रस्ता किंवा वर्तन
उभारणी (स्त्री) उभा करण्याचे काम
उभारणे (स उत् + भृ क्रि) उभारणे, बाधणे
उभारत (अ) अनिश्चितपणे, निर्णय, करार, मोजमाप इ० केल्यावाचून
उभारतपणा (पु) निःपक्षपातीपणा
उभारा (पु) नालवदाची धरण, उमाळा, माडणी, उत्पत्ति, चालू राहणे, रिथरता, आकृति (ज्ञा० १२।६१९)
उभारी (स्त्री) उत्साह
उभारू (प्रा पु) ताठपणा, ताठा
उभास (प्रा पु) दिसणे [चिन्सुधा १)
उभासणे (प्रा क्रि) दिसणे (वाम०
उभेय (प्रा त्रि) उभा असलेला, जिवत
उभे वारे (प्रा न) दुर्दशा, गोधळ
उभ्या उभ्या उभाउभी पहा
उभ्याने (अ) उभे राहून, उभे असता
उभ्या वर्षात सबंध वर्षात [८९।६)
उमग (प्रा पु) शोध (मारो० कृष्ण०
उमग (हि स्त्री) भावना
उमगणे (क्रि) जाणवणे, उलगडा होणे
उमच (प्रा पु) कुजबुज [५८०)
उमचणे (प्रा क्रि) फेडणे (ज्ञा० १३।
उमज (पु) ज्ञान, समज, शहाणपण, आकलनशक्ति [जाणणे,
उमजणें (स उत् + मज्ज् क्रि) रहस्य
उमजीक (वि) तल्लख बुद्धीचा, समजदार
उमटणे (क्रि) दिसणे, उघडकीस येणे, स्पष्ट होणे, (प्रतिबिब) उठणे, (छाप) वठणे [६।३४)
उमडणे (प्रा क्रि) असणे (अमृता०
उमदळणें (क्रि) मळमळणे, कालवाकालव होणे
उमदा (अर वि) छानदार, चागला
उमप (प्रा वि) अमूप, पुष्कळ
उमर (अर स्त्री) वय
उमरडणे (प्रा क्रि) त्याग करणे, उल्लघणे (ज्ञा० ९।२०७, भा० १०।४)
उमराव (अर पु) अमीर शब्दाचे अनेकवचन, सरदार, मानकरी
उमलणें (क्रि) विकसित होणे, फुलणे, भेग पडणे, फुटणे
उमस (प्रा पु) उद्भव, स्फूर्ति, विस्तार, दम, विसावा (तुका० ३१११), अवकाश (सदा० ७८१), अवशेष
उमसणे (प्रा क्रि) सागणे, उघड करणे, (ज्ञा० १३।२०३), गर्भधारणा होणे, उल्लघणे (सदा० ४४०)
उमसो (प्रा पु) ठाव
उमळ (स उत् + वम् स्त्री) मळमळ
उमळणे (क्रि) उत्पन्न होणे, धुणे, मऊ होणे, उमलणे, मळमळणे
उमळा (वि) बुळबुळीत
उमा (अर वि) खेडवळ, आडाणी
उमा (वि ना) पार्वती
उमाठ, उमेठ (प्रा वि) फुगलेला, उच
उमाठा (पु) डोगराचा माथा, उच जागा
उमाड (स्त्री) तुफान
उमाणणे (प्रा क्रि) मोजणे, हिशोब देणे, ताडून पाहणे (मुक्ते० आदि० ११।०३)
उमाणा (प्रा पु) माप
उमाणी (प्रा स्त्री) **उमाणे** (न) मोजणी, माप, अडनी, अटकळ [२३१४)
उमाट (प्रा पु) उखाणा, कोडे (तुका०
उमाने (प्रा न) अनुमान, अटकळ
उमाप (त्रि) अगणित [वळा, विश्राति
उमासा (पु) मळमळ, उच्छ्वास, उच-

उमाळा (पु) **उमाळी** (स्त्री) लोट, नरग, उकळी, जाळ, धान्याचा रोग
उमेंठ (प्रा वि) पुष्कळ, अमूप (ज्ञा० यो० १।३४)
उमेठा (प्रा पु) मेळावा [परिपक्वता
उमेद (प्रा स्त्री) धैर्य, अवसान, आशा,
उमेदवार (प्रा वि) हिंमतवान्, प्रौढ, (पु) परीक्षा देणारा, नोकरी मिळण्याच्या आशेने आलेला
उमोप (वि) पुष्कळ, विपुल
उर (प्रा स्त्री) होस (सोहि० महदन०)
उरउरीत (प्रा अ) वेगळेपणाने (तुका० २९०४)
उरक (पु) काम उरकण्याचे सामर्थ्य
उरकणें (क्रि) तडीस नेणे, सपणं, सपविणे, पार पाडणे
उरग (स पु) सर्प
उरग (प्रा वि) हीनरग [२८।८३)
उरण (स पु) मेंढा (मोरो० कर्ण०
उरणें (क्रि) बाकी राहणं, ज्यास्त होणे
उरता, उर्ता (प्रा पु) आक्षेप, भीड
उर्दू सैन्याचा तळ, एक देशी भाषा
उरफाटा (वि) उलटा, प्रतिकूळ
उरमट (वि) उद्धट, फाजील धीट, असभ्य
उरमोडा (पु) जनावरास होणारा एक रोग
उरविणे (क्रि) शिल्लक राखणे
उरवी (स उर्वी स्त्री) पृथ्वी
उरस्फोड (स उरस् + स्फोट स्त्री) समजावून देण्यासाठी माथेफोड, मनस्वी प्रयत्न
उर सर (स पु) उराने सरपटणारा, सर्प
उर स्थल (स न) वक्षस्थल
उर क्षत (स पु) छातीत होणारा रोग
उराउरी (प्रा अ) झटपट
उराड (न) निदार्थी-उर, छाति [स्थिति
उरी (प्रा स्त्री) बाकी, अवशेष, ठाव,
उरुग (स उरग पु) सर्प, शेष
उरूस (अर पु) मुसलमान साधूच्या सबधाचा उत्सव, लग्नातील मेजवानी
उरोटा-पुरोटा (पु) उणे असेल ते पुरे करणारे [काठी घातलेला बाध
उरोळी (स्त्री) शेताची हद्द दाखविण्या-
उर्जित (प्रा वि) मोठा
उर्फ (हि अ) प्रसिद्धीचे नाव, अमक्या नावाने मशहूर
उर्मट (वि) उरमट पहा
उर्वी (स स्त्री) पृथ्वी
उलकटणे, उलगडणे (क्रि) सोडविणे, मोकळे करणे, पसरणे, सपविणे
उलगडा (पु) फेड, मुक्तता, निकाल
उलट (स्त्री) पुनरुत्थान, (वि) उफराटे प्रतिकूल, (अ) परत मागे
उलटणे (क्रि) पाठ्ये किंवा उताणे होणे परतणे, प्रतिकूल होणे [अव्यवस्था
उलटापालट (स्त्री) विपरीत रचना,
उलटा-सुलटा (वि) वेडावाकडा
उलटी (स्त्री) वांति ओकारी
उलटी ऊवारी भितीची गोळी
उलटून (अ) उलट, विरुद्ध रीतीने
उलडणे (प्रा क्रि) उलटणे, पालथे घालणे, उसळणे, सांडणे
उलड (प्रा पु) उगव [फाटण
उलणे (क्रि) फाकणे आतल्या नेटाने
उलथणे (क्रि) उलटणे, (न) भाकरी इ उलटविण्याचे साधन
उलथा (प्रा पु) उत्तर उलट स्थिति, सस्कार, ठसा, (वि) उताणा
उलथा, उलथा जमीन (स्त्री) पडीत जमीन
उलथापालथ (स्त्री) वरचे अग खाली व खालचे वर करणे मोठी घडामोड
उलाट (प्रा स्त्री) वांति, उडी, (वि) उलटलेली
उलाढाल (स्त्री) घालमेल कारभार
उलाढाल्या (पु) घालमेली करणारा
उलिगे (प्रा न) वेठकाम, बिगार
उलिसा (प्रा वि) येवढासा, लहानसा
उलूक (स पु) घुबड
उलेमा (अर पु) इस्लामी पडित
उल्का (स स्त्री) तुटलेला तारा
उल्ब (स न) गर्भावरील वेष्टण
उल्मुक (स न) कोलीत

उल्लघणे (स क्रि) ओलाडणे, पार जाणे
उल्लसित (स वि) प्रफुल्लित, आनदित
उल्लाट (प्रा वि) उग्र
उल्लास (स पु) उत्साह, आनद
उल्लासणें (स क्रि) आनदित होणे
उल्लाळ (प्रा पु) **उल्लाळा** (स्त्री) भरती (भा० २।५।१६), उडी (रुक्मि० १२।२८)
उल्लाळणें (क्रि) आनदाने उड्या मारणे
उल्लू (हि वि) मूर्ख, अविचारी, क्षुद्र
उल्लेख (स पु) निर्देश, उच्चार
उल्लोलणे (क्रि) हर्षित होणे
उल्हाट-यत्र (स न) तोफ, गरनाळ
उल्हाटी (प्रा वि) उलटी
उल्हास (पु) उल्लास पहा
उवले (प्रा वि) प्रसन्न, शुद्ध
उवाइला, उवायिला (प्रा वि) सुखावलेला, प्रसन्न (ज्ञा० २।३०१), शात, प्रकट, (पु) अभिप्राय (ज्ञा० ५।१६३)
उवाड (प्रा पु) उत्साह
उवाय (प्रा पु) सुख, आनद, विकास
उवायिणें (प्रा क्रि) विस्ताराने सागणे
उवावी (प्रा पु) अवकाश, वाव, प्रसर, उत्कर्ष, आटोप
उवाहणें (प्रा क्रि) प्रकटणे
उवेड (प्रा वि) उलगडा करणारे
उवेडा, उवेढा (प्रा पु) परचक्र, पराभव, उलगडा (ज्ञा० ११।३८७)
उवेरी (प्रा स्त्री) शेषभाग
उशना (स वि ना) शुक्राचार्य
उशागत (न) बिछान्याची डोक्याकडची बाजू [करणारे वचन
उःशाप (पु) शापाची तीव्रता कमी
उशिटणें (प्रा क्रि) उष्टे होणे
उशिरा (अ) दिरगाईने [गिरदी, उसे
उशी (स्त्री) डोक्याखाली ठेवण्याची
उशीर (पु) अवकाश, विलब, दिरगाई
उश्वास (स उच्छ्वास पु) श्वास सोडणे
उषःकाल (स पु) पहाट, प्रभात
उषःपान (स न) पहाटेस उठल्याबरोबर थड पाणी पिणे
उष्टर (स उष्ट्र पु) उट
उष्टरखाना (फा पु) उटशाळा
उष्टवण, उष्टावण (न) अन्नग्रहणाचा सस्कार । बाकी टाकलेला, उच्छिष्ट
उष्टा (स उच्छिष्ट वि) थोडे खाऊन
उष्टावणे (क्रि) तोड उष्टे करणे
उष्ण (स वि) गरम, ऊन
उष्णता (स स्त्री) गरमी
उष्मा (स पु) उकाडा, दाह
उसकटणे (क्रि) विचकणे, मोडणे
उसण (स्त्री) पाठीत एकाएकी निघणारी कळ किवा तिडीक
उसणाघाई (प्रा अ) समोरासमोर
उसत (स्त्री) विश्राति, फुरसत
उसतणे (प्रा क्रि) शेवटास नेणे, दूर करणे, थाबणे, विसावा घेणे, बद करणे
उसनवारी (स्त्री) उसने देणेघेणे
उसने, उसने-पासने (वि) परत देण्याच्या कराराने मागून आणलेले
उसपणे (क्रि) काढणे
उसर, उसरी (स्त्री) वाळविलेली फळभाजी
उसरत (स विश्राति स्त्री) रिकामपणाची वेळ [केलेली जमीन
उसराण (न) ऊस लावण्यासाठी तयार
उसरे (प्रा न) सुकलेले वागे (मोरो० कृष्ण० ८९।८)
उसवण उसण पहा । शिवण निघणे
उसवणे (क्रि) उघडणे, शिवण काढणे,
उसवास (स उच्छ्वास पु) नळातून आणलेले पाणी मोकळे वहावे म्हणून मधून मधून हौद बाधून ठेविलेला अवकाश, उसासा
उससणें (प्रा क्रि) श्वासोच्छ्वास टाकणे, जिवत होणे (ज्ञा० १४।९९)
उससा, उसासा (स उच्छ्वास पु) सुख, स्वस्थता, सुसकारा
उसळ (स्त्री) कडधान्य भिजत ठेवून दाणे चागले फुगल्यावर उकडून मसाला वगैरे घालून केलेले खाद्य
उसळणें (क्रि) उफळणे, जोराने वर येणे, फार रागावणे

उसळी (स्त्री) उसळणे, जोराने वर येणे, आवेग
उसार (पु) रिकामी जागा
उसाळणे (प्रा क्रि) हर्षविणे [पहा
उसाळी (प्रा स्त्री) श्वासोच्छ्वास, उसळी
उसिटे (स वि) उष्टे (अमृ० २।१४)
उसीत जाणें (प्रा क्रि) घशात घास अडकणे (दा० ३।५।३३)
उसीसी (प्रा स्त्री) उशी [बाजू
उसे (न) बिछान्याची डोक्याकडची
उस्तरणें (क्रि) उसकटणे, काढणे
उस्तवारी (फा स्त्री) दुरुस्ती
उस्ताद (पु) वस्ताद, आचार्य
उश्शाप उःशाप
उहु (स व्यूह पु) तर्क, कल्पना (भा० २३।२२७), विभू, व्यूह
उळ (प्रा न) फूल (अमृ० ४।८)
उळकवणे (क्रि) लटकणे, टांगणे
उळकबा (पु) झोका, हेलकावा
उळगी, उळिगी, उळीग (प्रा स्त्री) बिगार
उळवणें (क्रि) अवलंबणे
उळा (पु) भाजलेला हरभरा
उक्षण (न) सिंचन

ऊ

ऊ मराठी वर्णमालेतील सहावा वर्ण
ऊ, ऊ (स यूका स्त्री) केसांत उत्पन्न होणारा एक जीव
ऊकल (प्रा पु) उलगडा, अनुभव, विचार (केशव–पदे)
ऊठबशी, उठाबशी (स्त्री) वारंवार बसण्याउठण्याची क्रिया
ऊठी (प्रा स्त्री) बाकी
ऊण-खूण (प्रा स्त्री) वाटाघाट, ओळखण (भा० ३।११५), कमी-अधिकपणा
ऊत (पु) वर येणे, अतिशयता, उन्माद
ऊत-मात (पु) उन्माद, माज [जनावर
ऊद (अर पु) एक सुगंधि धूपद्रव्य, एक
ऊदकाडी, ऊदबत्ती (स्त्री) ऊद लावलेली काडी, धूपकाडी
ऊन (स उष्ण वि) उष्ण, उणा, (न) सूर्याचे किरण अथवा तेज
ऊब (स उष्मा स्त्री) उष्णता, उष्ण वाफ, आधार, सुख
ऊर (स उरम् न) छाती, **ऊर फाटणे**–घाबरणे, असह्य होणे, **उरावर धोंडा ठेवणें**—अवघड काम करावयास सांगणे **उराशी धरणे**—प्रेमाने कवटाळणे
ऊर (स पु) माती
ऊर्ज (पु) शक्ति, हिंमत [स्थिति
ऊर्जितकळा (स स्त्री) भरभराटीची
ऊर्जितकाळ (स पु) अभ्युदय
ऊर्णनाभि (स पु) कोळी
ऊर्णा (स स्त्री) लोकर
ऊर्ध्व (स वि) वरचा, (अ) वर, उंच, (पु) मरणाच्या वेळची घरघर
ऊर्ध्वरेता (स वि) आजन्म ब्रह्मचारी
ऊर्ध्वासन (न) ८४ आसनांपैकी एक
ऊर्फ (अर अ) अथवा, म्हणजे
ऊर्मि (स पु स्त्री) तरंग, लहरी, प्रवाह
ऊस (स इक्षु पु) ऊंस, सांठा
ऊळ (स्त्री) कांद्याचे रोप
ऊहापोह (स पु) चर्चा, वाटाघाट

ऋ

ऋ मराठी वर्णमालेतील सातवा वर्ण
ऋग्वेद (स पु) प्रथमवेद [प्रकार
ऋग्वेदी (स वि) ब्राह्मणातला एक
ऋचा (स पु) ऋग्वेद सूक्तातील एक मंत्र
ऋजु (स वि) सरळ, रुजु
ऋण (स न) कर्ज (गणितात)–वजा करावयाची संख्या, वजाबाकीचे चिन्ह, (बीजगणितात)–अगे चिन्ह मागे असलेली संख्या
ऋणकरी (पु) कर्ज घेणारा, रिणको, सावकार, ज्यापासून काही उपयोग नसता त्यास पोसावे लागते तो
ऋणवई (प्रा पु) ऋणी (ना० ६३५)
ऋणाईत, ऋणाईत स्वरूपी(पु) ऋणकरी
ऋणानुबंध (स पु) इष्टानिष्ट फल देणारा पूर्वसंबंध, मित्रभाव, घरोबा

ऋणिया (प्रा पु) रिणको, देणेकरी,
ऋणी (स वि) ऋणकरी, ऋणको
ऋत (स न) सत्य, परब्रह्म
ऋतु (स पु) दोन महिन्याचा एकेक असे वर्षाचे सहा भाग, हगाम, मोसम, स्त्रियाचा मासिक स्राव
ऋतुमती (स स्त्री) प्रथमच ऋतु प्राप्त झालेली स्त्री
ऋतुशाति (स स्त्री) गर्भाधानविधि
ऋत्विज् (स पु) यज्ञकर्म करण्यासाठी नेमलेला ब्राह्मण
ऋद्धि (स स्त्री) लक्ष्मी, भरभराट
ऋषभ (स पु) बैल
ऋषि (स पु) मुनि, साधु, सात्त्विक ब्राह्मण, ज्ञानी, तपस्वी
ऋषिपचमी (स स्त्री) भाद्रपद शु ५
ऋषियज्ञ (स पु) पचमहायज्ञापैकी दुसरा ब्रह्मयज्ञ

———

ॠ, ऌ, ॡ हे स्वर आरभी असलेले शब्द मराठीत नाहीत

———

ए

ए मराठी वर्णमालेतील अकरावा वर्ण, (अ) सबोधनार्थी अव्यय
एक (वि) १ ही सख्या, काहीजण, अनिश्चित, ठळक, समाईक, एकसारखा, सुमारे, अदाजे
एकएकटा–ला (वि) निरनिराळा एकेक
एककल्ली (वि) जिकडे झुकेल तिकडेच दुराग्रहाने राहणारा, एकदेशीय बुद्धीचा
एककार (प्रा पु) गोधळ
एकखटा, एखट्टा (अ) एकत्र
एकचित्त (स न) एकमत, एकाग्रचित्त, सर्वाचे भोजन आटोपून उठण्याची तयारी
एकछत्री (वि) एका राजाच्या अमलाखालचे (राज्य) [विनभेसळ
एकजात (वि) सजातीय, एकसारखा,
एकट (प्रा वि) एकटा
एकटाकी (वि) एका घाटाचा
एकटें-दुकटें (वि) सोबतीवाचून
एकठोक (वि) ठोकळ
एकडोळा (पु) एकुलता एक मुलगा
एकतत्री (वि) एकाच्याच सत्तेने चाललेले
एकतरफी (एक + तर्फ = बाजू वि) एका बाजूचा (नि पक्षपाती नव्हे असा)
एकतर्फा (अ) एका बाजूस
एकतर्फी (वि) एकपक्षीय
एकतान (स वि) एकाग्र
एकतानता (स स्त्री) एकाग्रता
एकतारी (स्त्री) एकच तार असलेले वीणेसारखे ततुवाद्य
एकतुके (प्रा अ) एकसारखे
एकत्र (अ) एके ठिकाणी मिळून
एकदत (स पु) गणपति
एकदम (अ) एका दमात, ताबडतोब
एकदर (स एकत्र प्रा वि) स्वाधीन (ज्ञा० ८।२२६), एकवट, (अ) सगळे मिळून
एकदरी (स्त्री) एकूण बेरीज
एकदरीत (अ) साराश
एकदरें (प्रा न) एकवटपण, (वि) एकवट, एकाग्र (ज्ञा० ५।१५१)
एकदा, एकदां (अ) एके काळी
एकदाचा (अ) मोठ्या सायासाने
एकदाणी (वि) सर्व दाणे सारखे असलेले, (स्त्री) एकेरी मण्याची माळ
एकदिल (हि वि) एका मनाचे
एकदेशी (स वि) एका अशापुरते, एकपक्षी [धान्यावर निर्वाह
एकधान्य (स न) एकाच प्रकारच्या
एकनाडी (स्त्री) जन्मनक्षत्रातील तीन नाडीपैकी एक, ही मुलामुलीत समान असता त्याने लग्न होत नाही
एकनाळ (वि) एक नाळ असलेले जुळे (मूल)
एकनिकी (प्रा स्त्री) एकपणा
एकनिष्ठ (स वि) एकावर दृढ निष्ठा ठेवून चालणारा
एकपत्नीव्रत (स न) एकाच पत्नीशी आजन्म विवाह-सबध ठेवण्याचा बाणा राखणारा

एकपाठी (वि) एकदा वाचून पाठ म्हणणारा
एकपाक्त (वि) ज्याच्या पक्तीस जेवता येते असा
एकपुती (स्त्री) एकच पुत्र असलेली स्त्री
एकबाणी (वि) ज्याचा कुठलाही बाण व्यर्थ जात नाही असा = राम
एकबेक (प्रा वि) समविषम (रगा० पदे)
एकबेरजी (स्त्री) जमा किंवा खर्च झालेल्या रकमेची हिशेबाची पहिली नोंद
एकभुक्त (स वि) एकदा जेवणारा
एकमत (स न) सर्वांचे सारखे मत, एक विचार
एकमार्गी (वि) सरळ वागणारा
एकमुख (स अ) सन्मुख (भा० १।१५१), (वि) एक ... केंद्री सत्ता
एकमुखी सत्ता एकाऱ्याच हातात अस-
एकमुठाण (प्रा न) एकमत, कट
एकमुळा (प्रा वि) एकुलता, एकल-कोंडा
एकमेक (वि) परस्पर
एकमेळ (पु) एकात एक मिसळून जाणे, हातघाई
एकमेळणी, एकमेळी (अ) सर्वजण जमून, समुदायाने
एकमोहरे (प्रा अ) एकत्र, एकमार्गी
एकर (पु) ४८४० चौरस याड एवढा भाग
एक-रकमी (क्रि वि) एका रकमेने
एकरस (स पु) परब्रह्म (अम० १।९)
एकराष्ट्रीयत्व (न) राष्ट्रातील सर्व घटक एक आहेत ही भावना
एकरूप (वि) सारख्या आकाराचे
एकलकोंडा (वि) एकांतप्रिय
एकलग (क्रि वि) एकीकडे
एकला (वि) एकटा
एकलाग (प्रा पु) अनुसंधान [रूपता
एकलाधी (स स्त्री) एकबुद्धित्व, एक-
एकलिंग (न) शिवस्थान (ज्याच्या भोवती पंचक्रोशीत तसे दुसरे स्थान नाही असे) (पु) उदेपुराजवळील रजपुताची कुलदेवता
एकले (प्रा वि) सामर्थ्यहीन, एकटे
एकलौती (प्रा वि) एकपुती, एकुलता
एकवक-की-कै, एकवगिया (स ना) एकाकारता, ऐक्य (ज्ञा० ६।३९७), (वि) भेदरहित
एकवचन (स न) एकच बोलणे, (व्याक०) वस्तूचे एकत्व
एकवचनी (वि) बोलेल त्याप्रमाणे करून दाखविणारा, सत्यप्रतिज्ञ (व्याक०), वस्तूचे एकत्व दाखविणारा
एकवट (प्रा अ) एकटचाने (भा० ३०।३५८), एकत्र [गोळा करणे
एकवटणे (क्रि) एकात एक मिसळणे,
एकवटा (पु) घाऊक दिलेला किंवा पतलेला माल
एकवडे (प्रा वि) एकवट
एकवद (प्रा न) एकत्व, (वि) एकवट एकत्रित (भा० २८।५३८)
एकवसा (पु) एकान्त जागा
एकवळा (प्रा पु) एकोपा (ना०७३२)
एकवाक्यता (स स्त्री) मेळ, ऐकमत्य
एकवाट (प्रा अ) एकत्र, एकदम
एकवार (क्रि वि) एकवेळ
एकवेळ (प्रा पु) मरण (ज्ञा० ९।२०६)
एकसमयावच्छेदेकरून (अ) एकदम
एकसर (प्रा अ) एकसारखा, (पु) एकावली, एकपदरी माळ
एकसरणे (स क्रि) अनुसरणे (ज्ञा० १३।६०६)
एकसरा, री, रे (प्रा अ) एकाएकी, एकटचाने (दा० २।१।२१)
एकसहा, एकसाहा (अ) एकसारखे
एकसाज (अ) एकवेळ
एकसाथ (हि क्रि वि) कवायतीतील 'एकदम' अशा अर्थाचा हुकूम
एकसार (स वि) अनन्य
एकसारखा (अ) न थांबता
एकसुती (वि) एक प्रकारचे, अखंड
एकाएकीं (अ) अकस्मात्
एक्का (पु) एक ठिपका असलेला पत्ता, तबल्याचा एक ठेका, एका बैलाचा छकडा
एकाकार (स पु) गोंधळ, सबगोलंकार, (वि) एकरूप, एकाग्र

एकांकिका (स्त्री) एक अंकाचे नाटक
एकाकी (स वि) एकटा
एकांगी (स वि) एकदेशी
एकाग्र (स वि) एकतान, एकलय
एकाड-ढ (प्रा वि) एककल्ली, विलक्षण, लहरी
एकाड्या (पु) कोणत्याही पलटणीत न राहता एकटा स्वतंत्रपणे लढणारा शिपाई
एकान्त (स पु) निवान्त जागा, गुजगोष्ट
एकान्तर (स न) वरणे पारणे
एकान्तिक (वि) ब्रह्मात लीन असलेला, एकाण्टा
एकात्रा (अ) एक दिवसाआड, एक दिवस टाकून
एकात्रे (न) एक दिवसाआड येणारा ताप
एकादशी (स स्त्री) प्रत्येक पक्षाचा अकरावा दिवस
एकादा (वि) कोणीएक
एका पायावर तयार असणे अत्यंत उत्सुक असणे
एका माळेचे मणी सगळे एकसारखे
एकामे (प्रा अ) एकदम (मोरो० कर्ण० १९।२१)
एकामेळी (प्रा अ) एकत्र
एकायतन–नु (स न) एक स्थान, आश्रय, अधिष्ठान (ब्रह्म)
एकारती (स्त्री) आरतीचे नीराजन
एकावळी (स स्त्री) एकपदरी हार किंवा कंठा (रुक्मि० १।४०)
एकाक्ष (वि) एकडोळ्या, (पु) कावळा, शुक्राचार्य
एकी (स्त्री) ऐक्य, मैत्री, (शाळेतल्या मुलांच्या भाषेत) लघ्वी
एकीकडे एका बाजूस
एकीकरण (स न) मिलाफ, जुळणी
एकीकाष्ठा (प्रा अ) पराकाष्ठेने (अमृ० ज्ञा० ७।२८८)
एकीबेकी (स्त्री) मुलांचा समविषमत्व ओळखण्याचा एक खेळ
एकीसवा (प्रा वि) एकसारख्या, एकत्र
एकीहेळा (प्रा अ) अकस्मात्
एकुणात, एकुनात (स्त्री) जमाखर्चाचा आढावा, हिशेबावर केलेली सही, त्या सहीवर केलेले -- असे चिन्ह
एकुलता, एकुलताएक (वि) एकटाच
एकूण (अ) एकंदरीत, तर मग
एकूणएक (अ वि) चटसारे, सर्व
एकूण एकच (अ) सारखेच
एके (सर्वनाम) कित्येक
एकेरी (वि) घडी नसलेला, (स्त्री) कडाक्याचे भांडण, **ए० वर येणे**— अरेतुरे करणे
एकोत्रा (पु) दरमहा दर शेकडा एक रुपया याप्रमाणे व्याजाचा दर
एकोत्री (स्त्री) संख्येच्या वर्गाचा पाढा
एकोत्रे (स एकोत्तर न) संख्येचा वर्ग
एकोद्दिष्ट (स न) एका व्यक्तीला उद्देशून करावयाचे श्राद्ध, मृताचे वार्षिक श्राद्ध
एकोपा (पु) जूट, एकी
एकोशास, एकोशी, एकोस (अ०) एकांती, रहदारीपासून दूर
एखाद, एखादा (प्रा वि) कोणी एक
एजंट (इ पु) अडत्या, मुखत्यार
एजन्सी (इ स्त्री) अडतीचे काम करणारी संस्था, अडत, मध्यस्थी
एटक (न) गाड्याची साठी व बुटे यांना जोडणारा दांडा
एडका (स एडक पु) मेंढा
एडिटर (इ पु) संपादक, मुख्य लेखक
एणाक्षी (स स्त्री) हरणासारखे सुंदर डोळे असलेली (**एण** = हरिण)
एतद्देशीय (स वि) या देशचा [तथापि
एतावता (अ) येवढ्याने, इतक्यावरून,
एतुले (प्रा वि) इतके, येवढे
एथं (स अत्र अ) या ठिकाणी
एधवा (क्रि वि) एव्हाना
एधवा (प्रा अ) आता
एर (स इतर वि) दुसरे, अन्य, इतर
एरका, एरिका (प्रा ना) लव्हाळे (भा० ३०।१४६, मोरो० मंत्र—भाग० ११।५९५) [हेलपाटे
एरझार, रा, वेरझारा (स्त्री) निष्फळ

एरड (पु) एरड वृक्ष, **ए० चे गुऱ्हाळ**–कंटाळवाणे नीरस भाषण, निष्फळ प्रयत्न
एरडी (स्त्री) एरडाची बी
एरडेल (न) एरड्याचे तेल
एरवा (अ) गेल्या चौथ्या दिवशी, पुढे येणाऱ्या चौथ्या दिवशी
एरवी, एरव्ही (अ) इतर वेळेस, नसे नमते तर, उगाच, सहज
एरु (स इतर प्रा सर्वनाम) हा, दुसरा
एलगार (फा पु) निकराचा हल्ला
एलची (हि स्त्री) विलायची, वेल्दोडा
एलदोडा (पु) शीतल व सुगंधि असे एक फळ याचा विड्यात, पक्वान्नात व औषधात उपयोग करितात
एले (न) दाढी व जोखड याना बांधण्याची दोरी
एवच (अ) सारांश [मोठा
एवढा (स एतावत् वि) इतका, इतका
एवथितिया (स एव + स्थित्या अ) अशा रीतीने, सर्वदा असणाऱ्या (ज्ञा० ९।३३०)
एवीतेवी (अ) कोणत्याही प्रकारे
एव्याच (प्रा अ) मुकाट्याने
एव्हा (अ) आता, या वेळेस [त्या अर्थी
एव्हाना (क्रि वि) इतका अवधि गेला
एव्हाशी (अ) इतक्यात, आताच
एषा (स ईर्ष्या स्त्री) ईर्षा बरोबरी
एसणे (प्रा वि) असले [महार
एसकर (पु) वेशीवरचा पाहरेकरी,
एळकोट (पु) खंडोबाच्या पूजेच्या वेळेस तळी भरताना उच्चारतात तो शब्द, मयक्त व नेटाचा पयत्न, गोंधळ

ऐ

ऐ मराठी वर्णमालेतील बारावा वर्ण
ऐकोणे (क्रि) श्रवण करणे, हुकूम मानणे
ऐकतसेवो (अ) ऐकण्याबरोबर
ऐकमत्य (स न) सर्वांचे एकमत असणे
ऐकीव (वि) ऐकलेला
ऐक्य (स न) एकोपा
ऐच्छिक (स वि) स्वेच्छेवर सोपविलेले, स्वेच्छेने पसंत केलेले
ऐट (स्त्री) डौल, अक्कड
ऐटबाज (वि) डामडौली, भपकेदार
ऐणी (प्रा स्त्री) आयनी शब्द पहा
ऐतखाऊ (वि) ऐताबा
ऐतरेय (पु) एक वैदिक ऋषि (याच्या नावाचे आरण्यक व उपनिषद आहे)
ऐतिह्य (स न) दंतकथा
ऐते (प्रा वि) कष्टावाचून मिळालेले
ऐतोजी (पु) दुसऱ्याच्या श्रमाचे आयते फल भोगणारा
ऐदी (वि) सुस्त, आळशी, अव्यवस्थित
ऐंद्रजालिक (स पु) गारुडी, (वि) जादूसंबंधाचा [बर, (न) भांडवल
ऐन (अर वि) भर, मूळ, मूळचा, बरो-
ऐनक (फा न) चष्मा
ऐन जिन्नस (अर स्त्री) माल (त्याच्या किमतीबद्दल रोकड नव्हे)
ऐनजमा (अर स्त्री) निव्वळ मुख्य उत्पन्न
ऐना (अर पु) आरसा
ऐनेमहाल (फा पु) आरसेमहाल
ऐपत (अर स्त्री) सांपत्तिक सामर्थ्य, शक्ति, योग्यता
ऐपतदार (अर वि) ऐपत असलेला
ऐब (अर पु) खोड, दोष दुर्गुण
ऐरण (हि स्त्री) ज्यावर अलंकार भांडी वगैरे घडतात तो ठोकळा
ऐरावत (स पु) इंद्राचा हत्ती
ऐरिणी, ऐरीण (स स्त्री) रत्नांनील जाल
ऐल, ऐलाड, ऐलाडी, ऐली (प्रा अ) अलीकडे, (वि) अलीकडचा
ऐलपैल (फार स्त्री) बहू तऱ्हे नेहेचार
ऐलान (पु) शासन, वटहुकूम
ऐलीकडी (प्रा अ) पूर्वी (ज्ञा ३। १५), अंत करणाकडे
ऐवज (अर पु) मालमत्ता, द्रव्य
ऐवजी (अर अ) बद्दल जागी, मोबदला
ऐश (ष) **आराम** (अर फा पु) सुखोपभोग चैन, ख्यालीखुशाली
ऐश्वर्य (स न) वैभव, प्रतिष्ठा, सत्ता, संपत्ति, ईश्वरीगुण **ऐ० योग**–सामर्थ्य

ऐसपैस (वि) प्रशस्त, मोकळे
ऐसा (वि) असा
ऐसेनी (प्रा अ) अशा प्रकारे
ऐहिक (स वि) इहलोकसबधाचा

ओ

ओ मराठी वर्णमालेतील तेरावा वर्ण
ओ (अ) हाकेच्या उत्तरादाखल उच्चारण्याचा शब्द, (स्त्री) हाकेस उत्तर
ओक (स्त्री) ओकारी, वांति [पित्ताच्च
ओकडे (प्रा न) अडचण, सकट, घुबड,
ओकणे (क्रि) वांतीच्या रूपाने बाहेर टाकणे, पोटात डाचणारी गोष्ट बोलून टाकणे
ओकरा (वि) ओकणारा
ओका (वि) शून्य, सुना
ओ-का-ठो काही देखील
ओकाबा (पु) कोलाम
ओकारी (स्त्री) वांति, वीट, किळस
ओंकार (स पु) ओम् हा पवित्र मत्र
ओंकारेश्वर (पु) बारा ज्योतिर्लिगापैकी एक
ओक्साबोक्सी (अ) जोराजोराने
ओखट (वि) घाणेरे, किळसवाणे
ओखटवण (न) **ओखटवणी** (स्त्री) खरकटे अन्न मिसळलेले पाणी
ओखटवाणा (वि) किळस आणणारा
ओखद (स औषधि न) औषध, दवा
ओगण (न) गाडीच्या वगैरे आखाला लावण्याचा स्निग्ध पदार्थ, वगण
ओगर (प्रा पु) वाढपी
ओगरणें (प्रा क्रि) (अन्न) वाढणे
ओगराळें (न) भाताची मूद ठोकण्याचे पळीसारखे दाडा असलेले भांडे
ओगरू (प्रा पु) वाढपी (रग० पदे)
ओगळ (वि) अमगळ, किळसवाणे
ओगळवाणा (वि) घाणेरडा, किळस आणणारा [दाय, क्रम
ओघ (स पु) प्रवाह, वेग, कल, समु-
ओघळ (पु) बारीक प्रवाह, (स्त्री) दोन डोगरामधला सकुचित सखलप्रदेश
ओघळणें (क्रि) पाझरणे, ओवलेले मणि वगैरे दोऱ्यातून बाहेर काढणे किंवा निघणे, घर्षणाने भोक मोठे होणे
ओघळी (स्त्री) लहान ओघ, त्याने केलेली सखल जागा
ओचा (पु) लुगड्याचा घोळ
ओज (स्त्री) लक्षपूर्वक साभाळ, सुव्यवस्था, चातुर्य
ओज (स) तेजस्विता, पाणी, तेज, बळ, काव्याचा एक गुण [बलाढचता
ओजस्विता (स स्त्री) तेजस्वीपणा,
ओंजळ (स अजलि स्त्री) दोन पसे
ओजा (अ) चागल्या प्रकारे
ओझरणे (क्रि) पाझरणे, वाहू लागणे, निसटणे, कमी होणे
ओझरता (वि) अर्धवट, निसटता
ओझे (न) भार, बोजा, वजन
ओझेकरी, ओझेली (पु) भारवाहक हमाल, हेलकरी
ओटगण (प्रा न) लोड, तक्क्या, टेकण
ओटभरण (न) **ओटभरणी** (स्त्री) गर्भवती स्त्रीची ओटी भरणे
ओटा (पु) चवुतरा
ओटी (स्त्री) सोपा, ओसरी
ओटी (स्त्री) ओचा, पदर, कोस, अगावरच्या पदराचा खालगट भाग करून त्यात तांदूळ, सुपारी, हळकुडे, नारळ इ पदार्थ घालतात ते, **ओ० त घालणे**—आश्रयाखाली देणे, **ओटीत देणे**—दत्तक देणे **भरल्या ओटीने**—सुखरूप प्रसूत होऊन मुलासकट
ओटीभरण (न) गरोदर स्त्रीची ओटी भरण्याचा एक विशेष प्रकारचा विधि
ओठ (स ओष्ठ पु) ओष्ठ, **ओठाबाहेर काढणें**—बोलून दाखविणे, **ओठापर्यंत येणें**—प्राप्त होण्याची सधि येऊन पोहोचणे
ओठगणें (न) टेकू, आधार
ओठगणें (क्रि) टेकणे, आधार शोधणे
ओठाळी (स्त्री) काढणी, दोरी
ओड (वि) खोल, (स्त्री) खोली, (न) भातपेरणीला योग्य जमीन

ओंडका (पु) **ओडके** (न) लाकडाचा ठोकळा, खोड
ओडण (प्रा स्त्री न) ढाल
ओडबर (प्रा पु) गारुडी, जादुगार
ओडबरी (प्रा स्त्री) इंद्रजाल, माया
ओ० चे लेणें—नकलादी वस्तु
ओडबा (प्रा स्त्री) वाळवी
ओडा (पु) ठोकळा, टोणका, खोड
ओढ (स्त्री) आकर्षण, कल, ताण, ओढण्याची शक्ति, पैशाची टचाई
ओढगस्त (वि) पैशाच्या टचाईत सापडलेला
ओढगस्ती (स्त्री) द्रव्याच्या अभावाची अडचण
ओढण (स्त्री) मागील बाकी, गडी, प्रचार, दोरी, तणावा, ओढण्याचे श्रम, ढाल, लुगड्याचा पदर, आझे
ओढणी (हि स्त्री) पांघरण्याचे वस्त्र (शाल वगैरे), दोरी
ओढणे (क्रि) खेचणे, (रेघ) काढणे, (विडी हुक्का इ०) पिणे, सुगणे, अमल करणे (कोरडा, छडी इ० न) ओढाणे
ओढवण (न) सुकलेल्या ओढ्याचे पात्र
ओढवणे (क्रि) ओढले जाणे, यणे
ओढा (पु) झरा, नाला, आकर्षण, कल, प्रवृत्ति, लेप, जाड दोरी
ओढाताण (स्त्री) तारांबळ, धादल
ओढावण (न) लाकडाचा ओडा
ओढावारा (प्रा पु) वेठ वळणे (तुका० २२८८)
ओढाळ (वि) उनाड भटक्या, द्वाड
ओढाळी (प्रा स्त्री) लटिके प्रेम
ओढियाण (न) उड्डीयान नावाचा बंध
ओढिस्त (वि) अडचणीची, टचाईची
ओढीक (वि) मोट वगैरे ओढणारा सापत्तिक अडचणीत असलेला, कृपण
ओढून-ताणून (क्रि वि) जोराने खेचून
ओढें (प्रा न) उट्टे, सूड (तुका० ३३८)
ओणव (स्त्री) ओणवे होणे, शरीराचा पुढे गेलेला झोक
ओणवणे (क्रि) पुढे वाकणे, ओणवे होणे
ओणवा (वि) पुढे वाकलेला, आडवा, (प्रा पु) वणवा (ना० ४६५)
ओत (प्रा पु) प्रवाह (ज्ञा० १५।३३७)
ओतकाम (न) धातूचा रस साच्यात ओतण्याचे वगैरे काम
ओतणे (क्रि) पातळ पदार्थ भांड्याबाहेर पडेल असे करणे, धातूचा रस साच्यात घालून इच्छित प्रतिमा तयार करणे
ओतप्रोत (स अ) ओत–आडवे सूत, प्रोत–उभे सूत, यावरून ओ० = सर्व बाजूनी पूर्ण, पुष्कळ
ओतारी (पु) ओतकाम करणारा
ओतीव (वि) ओतून केलेले
ओथवणे (क्रि) थबथबणे, लाबणे, लवणे, वाकणे, आश्रय पाहणे
ओथबा (पु) टेका, आधार
ओथळा, ओथिवळा (पु) पावसाच्या सरीने झाडाची पाने वगैरे पडतात त्याचा खच
ओध (स्त्री) अधारी
ओधट (वि) अधारीचा
ओनामा (स ॐ नमः सिद्धाय पु) पहिला धडा, प्रारंभ
ओप (पु स्त्री) उजळा, चकाकी, जिल्हई, ऊन, उन्हाचा ताव, वाफ
ओपणी (स्त्री) जिल्हई देण्याचे हत्यार
ओपणे (स अर्प् प्रा क्रि) अर्पण करणे, विकणे, उन्हात वाळत घालणे
ओपसरा (प्रा पु) रत्नाचे तेज वाढावे म्हणून त्याच्या खाली घातलेला चकचकीत दर्ब [काडी
ओपसळई (स्त्री) झिलई देण्याची गारेची
ओपळी, ओपाळी (स्त्री) उन्हाची तिरीप
ओपिवणें (क्रि) उन्हात वाळत घालणे
ओफरे (न) भतबाधा, रागाचा झटका
ओबकळणे (क्रि) ओवकळणे
ओबट (वि) कोबट, मोमळ
ओबडधोबड (वि) बेढब, वेडे वाकडे, खरखरीत
ओबण (न) घराच्या वाशावर आडव्या बसविलेल्या कारव्या, पाझरण

ओबळणें (क्रि) हलक्या हाताने न आपटता धुणे
ओबी (स्त्री) गव्हाचे कणीस, लोंबी
ओभाणें (प्रा न) पूर, वेग
ओम् (स अ) मंत्रारंभीचा पवित्र शब्द
ओमण ओबण पहा
ओय (अ) दु खोद्गार
ओयरा (पु) रोजच्या स्वयपाकासाठी कोठीतून काढून घेतलेले तादूळ, स्वैपाकघर
ओरकल (पु स्त्री न) कसोटीचा दगड
ओरखडणें (क्रि) रेघा काढणे, बिचकोरे घेणे [खडल्याची खूण
ओरखडा (पु) बोचकुरा, चरा, ओर-
ओरड (स्त्री) तक्रार, बोभाट [बोलणे
ओरडणें (क्रि) आरडणे, मोठ्याने
ओरप (पु स्त्री) जोराने केस विचरणे, लूट, बलात्काराने केलेले द्रव्यापहरण
ओरपणे (क्रि) भुरकणे, जोराने खाजविणे, लुटणे
ओरबडा ओरखडा पहा
ओरबाडणे (क्रि) ओचकारणे, बोचकरणे, वाकोरे काढणे [सागरगोट्याचा गोळा
ओरा (हि पु) लाडवासारखा बाधलेला
ओरी (स्त्री) ओवरी, यात्रेकरूसाठी बाधलेली धर्मशाळा किंवा सोपा, मोपा
ओल (स आर्द्रता स्त्री) लोणा, तारण, शत्रूने तहाच्या अटी पाळाव्या म्हणून त्याच्याकडून खातरजमेसाठी मनुष्य मागून घेऊन अटी पूर्ण होईपर्यंत त्यास अडकवून ठेवणे
ओलगर (पु) पाझर
ओलट (वि) सर्द, ओली [पार जाणे
ओलडणे, ओलाडणे (क्रि) उल्लघणे,
ओलवण (न) ओले करण्यासाठी लागणारा पदार्थ (पाणी, दूध इ०)
ओलवा (पु) ओलावा, आर्द्रता
ओलवाहू (वि) ओलावा धरणारी (जमीन), अशा जमिनीत होणारे (पीक)
ओलविणें (क्रि) ओले करणे
ओलसर (वि) किंचित् ओला, भिजकट
ओला (वि) सर्द, दमट
ओलाचिंब (वि) अतिशय आर्द्र, फार सर्द.
ओलाडणे (क्रि) उतरणे, पार जाणे, स्पर्श न करता वरून पलीकडे जाणे
ओलाडा (प्रा पु) उपदंश रोग
ओलाणी (स्त्री) लाबणदिव्याची दोरी
ओला दुष्काळ (पु) अतिवृष्टीमुळे होणारे दुर्भिक्ष
ओलावाणी (स्त्री) शाति
ओलावा (पु) आर्द्रता, ओल, लाभ, द्रव्य, मात्रा, अत करणात असलेली सदयता, तत्त्वाश
ओली आग (स्त्री) अतिवृष्टि, महापूर इत्यादि कारणानी उदभवलेले सकट
ओली भिक्षा (स्त्री) माधुकरी, शिजत्या अन्नाची भिक्षा
ओले (स आर्द्र वि) शिजलेले, रसयुक्त
ओलेता (वि) ज्याचे नेसलेले वस्त्र भिजले आहे असा
ओलेते (न) ओले वस्त्र
ओवण (स्त्री) शिवण
ओवणे (क्रि) मण्याच्या किंवा सुईच्या छिद्रात दोरा भरणे, गुफणे, गोवणे, अडकविणे [दधूवराचे जोडपे
ओवर, ओहर (न) नवी नवरा-बायको,
ओवरजत्रा (स्त्री) नूतन विवाहित वधूवरानी कुलदेवतेचे दर्शन घेण्याकरता जाणे किंवा तन्निमित्त निघालेली मिरवणूक
ओवरजेवण (न) वधूच्या बापाने वधूवरास दिलेली मेजवानी
ओवरा (पु) स्वैपाकघर
ओवरी (प्रा स्त्री) देवळाभोवार यात्रेकरूकरिता बाधलेली खोली, सोपा
ओवसणे (क्रि) व्रत वगैरे पाळणे
ओवसा (पु) व्रत
ओवळा (स अमगल वि) अशुद्ध, अपवित्र, सोवळे न नेसलेला
ओवा, ओंवा (पु) अज्वान, एक औषध
ओवाळणी (स्त्री) ओवाळणारास दिलेले बक्षीस, देणगी, ओवाळून टाकलेले द्रव्य
ओवाळणें (क्रि) मगलार्थ देवाच्या किंवा माणसाच्या मुखासमोर दिवा इ फिरविणे

ओवी, ओवी (स्त्री) चार चरणाचा एक प्राकृत छंद, सदर छंदात रचलेले गीत, बायका दळताना किंवा ओगाळचावर बसून म्हणतात ते गीत
ओव्हरसियर (इ पु) देखरेख करणारा, इंजिनियरच्या हाताखालचा अधिकारी,
ओशट (वि) स्निग्ध, बुळबुळीत, (न) स्निग्ध द्रव्य
ओशाळगत भिवेपण
ओशाळणें (क्रि) शरमणे, लाजणे
ओशाळा (वि) लाजलेला, दबेल
ओशाळी, आशाळीक (स्त्री) ओशाळगत, मिवेपण [वटा, वशिट
ओशिड (न) बैलाच्या मानेवरचा उंच-
ओषधि (स स्त्री) वनस्पति
ओष्ठ (स पु) आठ [वर्णाचा एक प्रकार
ओष्ठ्य (वि) ओठापासून निघणारा,
ओस (वि) निर्जन, उजाड, रिकामे
ओसग (स उत्सग स्त्री) मांडी, **ओसगी घालणे**—हवाली करणे, **ओसगी निघणे**—लीन होणे
ओसगळ (प्रा स्त्री) छत्र, कृपा, आश्रय
ओसडणे (प्रा क्रि) गळणे, पडणे, वरुन वाहणे, टाकणे [ओविलेली दोरी
ओसण-वेसण (स्त्री) बैलाच्या नाकात
ओसणें (क्रि) साल सोलणे
ओसर (स्त्री) दुसऱ्यास जाण्यासाठी दिलेली वाट, पुराच्या पाण्याची ओहटी
ओसरणें (क्रि) कमी होणे, मागे हटणे
ओसरी (स्त्री) पडवी, गोपा, ओटी
ओसाड (वि) निर्जन, उजाड
ओसाडा (पु) पावसाचे तुषार
ओसाडी (स्त्री) उजाडपणा, उजाड जागा
ओसाणें (न) केर, कसपट [जाडी
ओसार (पु) उतार, उपशम, भिंतीची
ओसारा (पु) तहकुबी, खाडा, खड
ओहट (स्त्री) ओहोटी [ओहोटी लागणे
ओहटणे (क्रि) मागे हटणे, कमी होणे,
ओहर (न) नवरानवरीचे जोडपे, (पु) खाडीचा लहानसा फाटा
ओहरा (पु) नागरटीचा तास
ओहळ (पु) लहान ओढा, ओघळ
ओहळणें (क्रि) पाझरणे, ओघळणे, उलटणे
ओहळी (स्त्री) लहान ओढा
ओहिरा (स्त्री) खोली
ओहो (अ) आश्चर्योद्‌गार
ओहोबाप (पु) वधूपिता, वरपिता
ओहोमाय (स्त्री) वधूमाता, वरमाता
ओहोळ (पु) लहान ओढा, नाला
ओळ (स्त्री) रांग, मालिका, पंक्ति, सभ्यपणाची रीत, पलटण [ढवळी
ओळक (का स्त्री) लांब दांड्याची
ओळकबणे (क्रि) लोंबणे
ओळकबा (पु) लोंबण्यासाठी आधार
ओळख (स्त्री) परिचय, माहिती, जामीन, ओळखण्याची खूण
ओळखण (स्त्री) ओळखण्याची खूण
ओळखणे (क्रि) जाणणे
ओळखदेख (स्त्री) परिचय, ओळख
ओळग (प्रा पु) आश्रय
ओळगणा (वि) चिकटणारा
ओळगणे (क्रि) आलिंगन देणे, बिलगणे
ओळगा (प्रा पु) आश्रय
ओळणे (प्रा क्रि) वळणे, प्राप्त होणे
ओळबणे (प्रा क्रि) झोंबणे
ओळबा (पु) भिंतीचा सरळपणा पाहण्याचे गवंड्याजवळचे एक साधन
ओळीचा (वि) समान योग्यतेचा

औ

औ मराठी वर्णमालेतील चोदावा वर्ण
औचित्य (स न) उचितपणा, योग्यपणा
औट (वि) साडेतीन
औटके (न) एकपासून शंभरपर्यंतच्या प्रत्येक संख्येची साडेतीनपट देणारे कोष्टक
औट घटकाचे राज्य क्षणभंगुर अमल
औटपीठ (प्रा न) योगशास्त्रात सांगितलेले अग्निचक्रावरील स्थान
औटमात्रा (प्रा स्त्री) ॐकार
औठडे (प्रा न) औटपीठ (योगशास्त्रातले चौथे स्थान)

औठणें (प्रा क्रि) ओसरणे
औडबर (न) पसारा
औत अऊत पहा
औत्सुक्य (स न) उत्सुकता, उतावळी
औदार्य (स न) दातृत्व, उदारपणा
औदासीन्य (स न) उदासीनपणा
औदुबर (पु) उबराचा वृक्ष
औद्योगिक (वि) उद्योगासबधी
औधत्य (स न) उद्धटपणा
औपचारिक (स वि) शिष्टाचार म्हणून पाळलेले, वरवर, शिष्टाचारासबधी
औपम्य (स न) उपमा, सादृश्य, तुलना
और (हि वि) निराळे, विचित्र, मजेदार, आणखी
औरग (फा न) सिहासन
औरत (अर स्त्री) पत्नी, स्त्री
औरस (स उरस् वि) लग्नाच्या स्त्री-पासून झालेला, अस्सल
औरस-चौरस (वि) विस्तृत, लाबरुद
और्ध्वदेहिक (स वि) प्रेतासबधी
औषध (स न) ओखद, दवा, इलाज, **औ०ला नसणे**—अत्यत अभाव
औषधि (स स्त्री) वनस्पति, जडीबुट्टी
औषधोपचार (स पु) रोगावर उपाय, दवा
औस (स्त्री) अमावास्या
औस (इ) $\frac{1}{12}$ किवा $\frac{1}{16}$ पौड
औक्ष (स आयुष्य न) आयुष्य
औक्षण, औक्षवण (प्रा न) ओवाळणे
औक्षवत (पु) उदड आयुष्याचा

क

क मराठी व्यजनातील पहिले व्यजन
कइवाड (प्रा न) युक्ति, अगीकार, कैवार
कई (प्रा अ) कधी, कोठे
ककट (स पु) चिलखत
कईपक्षी (प्रा पु) कैवारी (तुका० ३२२५)
कक (पु) बगळा
ककण (स न) काकण, यज्ञात किवा विवाहप्रसगी मत्रून मनगटात बाधलेला दोरा
ककणाकृति (वि) ककणाच्या आकाराचे
ककर (पु) लहान खडा, तबल्याची वादी
ककरी (स्त्री) रेशमाची लड, काकरी
ककास (पु) भाडणतटा
ककाळा (प्रा वि) क्रूर, रानटी
ककोळ (स पु) कबाबचिनी
कगण (प्रा स्त्री) घोड्याची कलगी
कगणी (स्त्री) स्त्रियाचे एक हस्तभूषण, पागोट्याच्या बिनीवरचा उच्च व टोकदार भाग, भित, लाकूड इ स शोभेसाठी राखिलेला ककणाकृति उचवटा, कोर
कगणीदार (वि) कगणी असलेले
कगवा (पु) कगई, फणीचा एक प्रकार
कगाल (हि वि) दरिद्री, भिकारी
कगाली (स्त्री) दारिद्र्य
कगोरा (फा पु) काठ, कोर, कगणी
कगोरी (स्त्री) एक फुलझाड
कच (स पु) केस
कच (स्त्री) नड्कडून आलेल्या अडचणी-मुळे झालेला कोडमारा, अशा वेळी सुटणारे धैर्य, **कच खाणे**—भीतीमुळे माघार घेणे [शिणक, कडी, आकडा
कचक (स्त्री) चकमक, तटा, झिळक,
कचकच (स्त्री) रेती, माती इ चे खाण्याच्या पदार्थात आलेले सूक्ष्म कण, रेव, भाडण
कचकचीत (वि) टणक, अपक्व, कच-कच वाजणारे, पुरेपूर
कचकडा (पु) सेल्युलाईड, कासवाची पाठ
कचकणे (क्रि) किंचित् हार खाणे, मोड-ण्यास सुरवात होणे
कचकन–कर–दिशीं (अ) कच असा आवाज करून
कचका (पु) जोर, बळ, आवेश, झपाटा; जोराचा प्रहार, कामाचा भार
कचकावणें (क्रि) घट्ट बाधणे, ठोकणे; दरडावणे, आवेशाने कामास लागणे.
कचकावून (अ) खूप ताणून आवळून; सणसणीतपणे, चोपून
कचक्या (वि) नेटाने किवा जोराने काम करणारा, धमकदार

कचणें (क्रि) कचरणे, घमरणे, माघार घेणे
कचदील (पु) भित्रा
कचणी (स्त्री) आवळून बाधलेली दोरी
कचन (स काचन न) सोने
कचनी (स्त्री) नर्तिका, कसबीण
कचपाश (स पु) डोक्यावरचे केस
कचर (स्त्री) भीति, माघार, साशकपणा
कचरट (प्रा वि) न पिकलेला, कच्चा, ठिमूळ, हलकट, (न) कचरा, घाण
कचरणे (क्रि) कच खाण
कचरा (स कच्चर पु) केर, गाळसाळ
कचाकच–ची (स्त्री) चकमक, जोराचे भाडण, (क्रि वि) सपाट्याने
कचाट (प्रा न) खटपट, मकट, युक्ति, योजना
कचाटी (स्त्री) अडचण, अडचणीचा प्रसग, पकड [भाग
कचाडे (न) फुटक्या मडक्याचा वरचा
कचावणें (क्रि) कचणे
कचुक (स पु) वडी, आगरख्या सारखे वस्त्र, चोळी, सापाची कात कवच
कचुकी (स स्त्री) चोळी, (पु) चोप-दार, जनानखान्यातला नोकर
कचेरी (हि कचहरी स्त्री) दप्तर, कार्यालय, आफिस
कचोरा (पु) कचरकद, हळद
कचोरी (स्त्री) तळलेला एक खाद्य पदार्थ
कचोळा (प्रा पु) एक सुगधि द्रव्य
कचोळे (न) लहानसे पूजापात्र
कच्चा (वि) अपक्व, अपूर्ण, अप्रौढ, सविस्तर, साद्यन, (पु) हिशेबात पूर्णता येण्यापूर्वीची आकडयाची अर्ध-वट स्थिति, जोर
कच्ची असामी (स्त्री) दिवाळखोर कुळ
कच्ची मुदत (स्त्री) हुडीची मुदत पूर्ण होण्याच्या अगोदरची मुदत
कच्ची हुडी अद्याप न स्वीकारलेली हुडी
कच्चे कातडें न कमावलेले कातडे
कच्छ (स पु) कासोटा कासव
कच्छप (स पु) कासव [पाठीस लागणे
कच्छपी लागणे (क्रि) नादी लागणे,
कच्छी (वि) कच्छ देशातला
कजाख, कजाग (तुर्की वि) भाडखोर
कजिया (अर पु) तटा, भाडण
कजूश–ष–स (हि कजूस वि) कृपण
कज्जल (स न) काजळ
कज्जली (स स्त्री) गधक व पारा याचा एकत्र केलेला बारीक खल
कज्जा, कज्या (अर कजिया पु) भाडण, खटला, **क० खोकला, क० कफावत** ––लहानमोठे भाडण
कजार, कजारभाट (पु) एक भटकी जात
कज्जेखोर (वि) भाडकुदळ
कज्जेदलाल (पु) भाडण लावणारा
कट (स पु) सगनमत, बदुकीस दस्ता व नळी मिळून असलेला बद, गडस्थळ, सोंगट्याच्या पटात × अशी खूण केलेले घर, (प्रा) कबर, कष्ट, काढा, प्रारब्ध
कटक (स पु) काटा, अडफाटा, (वि) काटक, सोशिक
कटक (स न) सैन्य, कडे
कटकट (स्त्री) किरकिर, गडबड, त्रास, भाडण, (प्रा) प्रारब्ध
कटकटा (प्रा अ) हायहाय !
कटकट्या (वि) किरकिर करणारा
कटकन् (अ) कट असा आवाज करून
कटणें (हि क्रि) कापले जाणे, **कटून लढणे**–लढता लढता पुष्कळाना मारणे
कटदार, कटबाज (वि) कारस्थानी, मसलती
कटदोरा (पु) करदोडा
कटमिति (स्त्री) व्याजाच्या हिशेबाचा एक प्रकार, (यात कर्जाची रक्कम व्याजासह जसजशी फेडली जाते तसतसे मुद्दल कमी कमी होत जाते)
कटवणी (न) पुरण शिजवून आमटी वगैरे करिता त्यातील जे पाणी काढतात ते, मळकट कपडे धुतलेले पाणी, पहार
कट्टर (वि) पिळाचा
कट्व (वि) कडू
कटा (हि पु) वध, हत्या
कटा, कट्टाकटा (प्रा अ) हाय हाय !

कटाकटी (स्त्री) काटाकाट, छाटाछाट
कटाकटीने (अ) भारी ओढाताण करून, जेमतेम
कटाप (न) रद्द व नाहीसे (करणे, होणे)
कटायी (प्रा स्त्री) कढई [धास्ती
कटार (हि स्त्री) कट्यार, तीक्ष्ण शस्त्र,
कटारा (पु) कठडा [छद, कट
कटाव (हि पु) भपका, कवितेचा एक
कटाह (स पु) कढई
कटाळणे (क्रि) त्रासणे, आळसणे
कटाळवाणा (वि) कटाळा आणणारा
कटाळा (पु) वीट, खतो, त्रास, आळस
कटाक्ष (स पु) अपागदर्शन, नेत्रकोणाने पाहणे, रोख, कल, लक्ष, रागाची दृष्टि, काटकरणा
कटि (स स्त्री) कबर, **कटितट**—ढुगण, कबर इ भाग
कटिबध (स पु) कमरपट्टा, भूमेखला
कटिरव (प्रा पु) सिह [रणा
कटिशूळाची व्यथा (स्त्री) वाहेरख्याली-
कटिसूत्र (स न) करगोटा, कबरपट्टा
कटिस्नान (स न) कबरेपासून खालच्या भागाचे स्नान
कटु (स वि) कडू, तिखट, अप्रिय
कटुळते, कटोळते (न) सराफाची किवा सोनाराची त्राटाळी पिशवी
कटोरा (हि पु) **कटोरी** (स्त्री) मोठी वाटी
कट्ट (स कटि स्त्री) कबर (दा० १।२।१६)
कट्टबद (प्रा पु) जूट
कट्टा (वि) पक्का, मजबत, हुशार, धाडशी, (पु) आटा, कत्तल, जट
कट्यार (स्त्री) खजीर, बिचवा इ० च्या जातीचे एक शस्त्र
कठ (न) यजुर्वेदाची एक शाखा, एका उपनिषदाचे नाव
कठ (स पु) गळा, घाटी, नरडी, आवाज, स्वर, **कठ दाटणें**—प्रेमातिशयामुळे घसा भरून येणे, **कठ फुटणें**—शब्दोच्चार प्रौढ किंवा खणखणीत होणे, पिचका आवाज निघू लागणे, **कठी प्राण येणें**—भयाने बोबडी वळणे
कठडा (स काष्ठ पु) गज बसविलेली चौकट
कठणें (क्रि) दु खाने काळ काढणे
कठमणि (स पु) रत्नहारातला मधला मुख्य मणि, अतिप्रिय मनुष्य
कठशोष (स पु) घसा कोरडा करणे, व्यर्थ सागणे
कठस्नान (स न) गळ्याखालचे स्नान, **क० घालणें**—ठार मारणे
कठा (स कठ पु) स्त्रियाचा गळ्यात घालण्याचा एक दागिना
कठाण (न) डाळ
कठाळ (स्त्री) पडशी, गोणी
कठाळचा (वि) कठाळ वाहण्याच्या उपयोगाचा
कठाळी (वि) कटाळवाणे, ठरीव माच्याचे, बैलाच्या गळ्यातील माळ
कठिण, कठिन (स वि) कडक, कठोर, अवघड
कठी (स कठ स्त्री) पुरुषानी गळ्यात घालण्याचा अलकार
कठीरव (पु) सिह
कठोर (स वि) कठिण, निर्दय, उद्दाम
कठ्य (स वि) कठगतवी, कठातून बाहेर पडणारा (उच्चार)
कड (स कट स्त्री) बाजू, शवट
कड (स कडू स्त्री) खाज
कडा (पु) दिमाख, डौल
कडक (वि) कठिण, तापट, तिखट
कडकडणें (क्रि) कडकड आवाज करणे, अतिशय तापणे, रागाने बोलणे
कडकडाट (पु) गर्जना [तीव्र, कट्टे
कडकडीत (वि) शुष्क, अति उष्ण,
कडकडून (अ) दृढ आलिगनपूर्वक, आवेशाने
कडकणा (पु) **कडकणी** (स्त्री) **कडकणें** (न) करजीसारखे एक पक्वान्न (रुक्मिणी० १५।१०)
कडकलक्ष्मी (स्त्री) लक्ष्मीच्या उग्र स्वरूपाचे सोग घेऊन भिक्षा मागणारा
कडका (पु) तीव्रता
कडकी (स्त्री) आग, दाह

कडग (पु) धान्यातला टणक दाणा
कडगले (न) बागडी
कडगॅं (प्रा न) अलकार, भूषण, वाकी
कडची (स्त्री) लहान कढई
कडण (स्त्री) कड्याची बाजू, काठ, झावळी
कडतरणें (प्रा क्रि) अगी भिनणे
कडदण, कडधण, कडधान्य (न) मूग, मठ, हरभरा, वाटाणा इ० द्विदल धान्ये , शेग
कडदोरा (पु) करगोटा, कटिसूत्र
कडण (न) काडणे, ठेचणे, मारणे
कडणी, कडनी (म स्त्री) मुसळ
कडप (न) हरभऱ्याची, तुरीची वगैरे रोपटी, मळामकट उपटून वाळण्या-साठी त्याची घातलेली रास
कडबा (पु) **कडबी** (स्त्री) जोधळ्याची वाळलेली ताटे
कडबाडे (प्रा न) कडबा (ज्ञा० १८।२८०)
कडबू (पु) कणकेच्या कवच्यात पुरण घालून चकानी गाठोड्याच्या आका-राने तळून काढलेले एक खाद्य, लठ्ठ फोपशा माणूस
कडबोळे (न) मिश्र धान्याच्या पिठाचा केलेला एक खाद्य पदार्थ
कडसडणे (क्रि) ताप भरण्याची पूर्व-चिन्हे होणे
कडवके (प्रा न) कडकपणा
कडवट (वि) किंचित् कडू
कडवसा (प्रा पु) भिवई (ज्ञा ११।३६४), पडछाया, अधार (ज्ञा ७।११२)
कडवा (वि) कडू, रानवट, कठोर
कडवा (पु) **कडवी** (स्त्री) कडू वाल
कडविखा (प्रा स्त्री) कडवटपणा
कडविड (प्रा पु न) सोन्याचा चारा-चुरा (तुका ३६११)
कडवे (न) पद्याचा एक विशिष्ट अश
कडस, कडसणी (प्रा स्त्री) विचार, निवड, शोध, गाठ (परमा० २।१९), परीक्षण विवेचन, बाज्, घुसळणी, नाडी दोरी
कडसणीत धरणें घोटाळ्यात पाडणे
कडसणें (प्रा क्रि) सावध करणे, कसाला लावणे, घुमळणे, विचार करणे, आकळणे, क्षीण होणे
कडसर (वि) कडवट, किंचित् कडू
कडसरी (स्त्री) दुरडी, पाटी इ चा काठ, डोंगराच्या कड्याच्या पायथ्या-जवळचा प्रदेश
कडा (पु) सुळका, खडपा
कडाका, कडाखा (पु) झपाटा, अति-शयपणा, फटकारा
कडाडणे (क्रि) कडकड आवाज करणे
कडाड (प्रा वि) जाणता, पढीक (ज्ञा० ११।९७), तापलेला [चारी
कडाडगहीस (प्रा वि) पढतमर्ख, अवि-
कडाडा, कडाडी (प्रा अ) कडकडाट करून, झपाट्याने
कडाफोडी (प्रा स्त्री) आदळआपट
कडाबीन (फरे इ कार्बाइन स्त्री) रुद तोंडाची आखुड बंदुक [दोरी
कडासणी, नी (स्त्री) ओझे बांधण्याची
कडासन (स कटासन न) चर्मासन
कडाळी (स्त्री) कडी गप्प
कडियाळी (प्रा स्त्री) माळ, साखळी
कडी (स्त्री) दुवा साखळी, तोड, रीत, कात
कडी (स्त्री) बाजारगप्प
कडीकोट, कडेकोट (वि) पक्का, पुरा, (पु) बंदोबस्ताची किंवा सुरक्षित जागा
कडीपाट (पु) लाकडाच्या फळ्याचे छत
कडील (वि) कडचा, बाजूचा
कडु, कडे (प्रा स्त्री) कड, बाजू
कडू (वि) कटु, अप्रिय, **कडू काळ**— विपत्तीचा काळ
कडू (स स्त्री) खाज
कडून (अ) पासून, मार्फत, द्वारे, मुळे.
कडें (न) वेटाळे, वर्तळ, डफ
कडे (अ) बाजूस, पाशी, —ला
कडेकोट (वि) पक्का, पूर्ण
कडेपाट (पु) कडीपाट पहा
कडेलग (प्रा अ) अगदी शेवटी
कडेलोट (पु) डोंगराच्या कड्यावरून ढकलण्याची शिक्षा, कमाल, पराकाष्ठा.

कडेस (क्रि वि) कडे, बाजूस
कडोरा (पु) उसाची गडेरी
कडोविकडी (प्रा स्त्री) मोठमोठ्या किंवा अलकारिक गोष्टी (मुक्ते०आदि० ८२।२४), (वि) कडेकोट बदोबस्ताचा (राम० ८।३०३), (अ) जोगने, युक्तीने, नाना प्रकारे
कडोसरी (स्त्री) नेसलेल्या वस्त्राची कबरेभोवतालची बाजू, कमरेभोवतालचा प्रदेश
कडोसा कवडसा शब्द पहा
कडोळी (स्त्री) **कडोळे** (न) वर्तुळ, कन्याचा लगाम
कड्याळ (न) गगन्या ज्यीसाठी नेरलेले धान्य अधिभाग अफा, सकट
कढ (पु) उकळा, आधण
कढई (स कटाह स्त्री) तळणाचे भाडे
कढण (न) कढण्यासाठी ठेविलेला पदार्थ, काटा [येणे
कढणे (म क्वथ् क्रि) शिजणे, आधण
कढत (वि) ऊन, कढत डीत
कढविणे (क्रि) उकळी फुटेल इतके तापविणे
कढी (स्त्री) एक प्रकारचे पातळ खाद्य, **कढी पातळ होणे**—शरीराची हलक स्थिति होणे, दुर्बळता येणे
कण (स पु) दाणा, सूक्ष्म अश
कणकण—णी (स्त्री) अग मोडून येणे
कणकणणे (क्रि) रागात जराजरा असणे
कणखर (वि) टिकाऊ, मजबूत
कणगा, कणगुला (पु) **कणगी, कणगुली** (स्त्री) धान्य साठविण्याची कोठी
कणणे (क्रि) विवळणे
कणदार (वि) कण्या असलेले, खप कणस असलेले
कणबार (पु) रेड्याच्या नामड्याची पट्टी
कणव (स्त्री) **कणवा** (पु) दया, करुणा, परमावधि (मोहि०महदनु०)
कणवट (स्त्री) कडासरी पहा
कणवणणें (क्रि) कण्हणे
कणवाळु (वि) दयाळु
कणश. (क्रि वि) कणाकणाने
कणशी (स कणिश स्त्री) भाताचे कणीस
कणा (पु) पाठीचा दाडा, किंवा मधली हाडाची मालिका, डोगराचा कडा, रागोळीची नक्षी, गाडीचा आख
कणाळी (स स्त्री) प्रवाह
कणिका (स स्त्री) कणी, बारीक कण, एक काव्यप्रकार
कणिकोंडा (पु) कण्या आणि कोंडा
कणिग, कणग (स्त्री) कोथळी, कोठार
कणी (स्त्री) कण शब्द पहा, तुकडा, सूक्ष्म वर्तुलाकार अश, डोळ्यातील बाहुली
कणीक (स कण स्त्री) गव्हाचे पीठ, आटा, **कणीक तिबणे**—खप चोप देणे
कणीस (स कणिश न) भुट्टा, तुरा
कणेर, कण्हेर (स्त्री) एक फुलझाड.
कणेरी (स कण स्त्री) काजी, पेज, मड
कण्व (पु) एक ऋषि, यजुर्वेदाची एक शाखा
कण्हणे (क्रि) विवळणे
कतक (स कृतक न) पदक
कतरण (स्त्री) कातरलेले तुकडे
कतरा (पु) कचरा
कतवर, कतवार (हि न) बाजारबुणगे
कतवा (अर पु) रोखा, खत
कतार, कतारा (अर पु) राग, ओळ (विशेषत उटाची)
कत्तल (अर कतल स्त्री) कापाकापी, तोडातोडी, मोहोरमच्या दहाव्या तारखेस रात्री मुसलमान फकीर एक विधि करतात तो
कतिपय (वि) कित्येक
कत्ती (फा स्त्री) तलवार
कत्राट (इ न) अमुक काम अमक्या दराने करून देऊ असा करार, गुप्त मसलत
कत्राटदार (इ कॉंट्रॅक्टर पु) कत्राट घेणारा.
कथ (स कात पु) पति, नवरा
कथक (स पु) पुराणिक
कथ्थक (पु) नृत्य करीत गाणारा
कथकली (पु) एक नृत्यप्रकार
कथणें (स क्रि) सागणे
कथन (स न) सागणे
कथनीय (स वि) सागण्यास योग्य

कथली (स्त्री) कथलाचे भांडे, (वि) कथलाचे
कथा (स स्त्री) हरिकीर्तन, गोष्ट, महत्त्व
कथा (स स्त्री) गोधडी
कथानक (स न) गोष्ट [ओघ
कथाप्रसंग (स पु) कथेचा किंवा भाषणाचा
कथाभाग (स पु) पुराणादि ग्रंथातले किंवा कथा-कीर्तनातले आख्यान
कथिल (फा न) एक धातु
कथेकरी (पु) कीर्तनकार, हरदास
कंद (पु) पुरुषाचे नेसण्याचे रेशमी वस्त्र
कद (अर स्त्री) ताकद, किंमत, चांगुलपणा (मोरो० कृष्ण ८७।२८),
कंद (स पु) कांदा, साठा
कंदमूळ (न) खाण्याच्या उपयोगी असे कंद व मुळे
कदन, कंदन (स कदन न) युद्ध, कत्तल
कदन्न (स न) वाईट अन्न
कदंब (स पु) वृक्षविशेष, समूह
कदबा (अर पु) करार, करारनामा
कदबोसी (फा स्त्री) पादस्पर्श
कदम (अर पु) पाऊल, थोडे अंतर
कदर (अर स्त्री) गुणाची पारख किंवा चहा, फिकीर, प्रकार
कदरदान (फा वि) गुणज्ञ
कदर्थणे (प्रा क्रि) अवमानणे, कासावीस होणे
कंदर्प (स पु) मदन, कांदा
कदर्य, कदर्यु (स पु) कंजूष मनुष्य
कंदरा (स स्त्री) गुहा, दरी
कदली (स स्त्री) केळी
कदा (स अ) केव्हा
कदाकाळीं (अ) क्वचित् एकाद्या प्रसंगी
कदाचित्, कदाचित (स अ) क्वचित्
कदापि (स अ) केव्हाही
कंदिल (अर पु) फाणस दिवा
कंदिली पागोटें मंदिलासारखे पागोटे
कदीम (अर वि) जुने
कंदी (वि) भुरकट, (स्त्री) खाण, पेढ्याचा एक प्रकार
कंदु (स कंद पु) कांदा, बीज
कंदुक (स पु) चेंडू
कंदोरी (फा स्त्री) अन्न, दोऱ्यांना पीळ घालण्याची जागा, गळ्यात बांधावयाचा मंतरलेला दोरा, (पु) कंजारी जातीचा मनुष्य
कद्रू (वि) चिक्कू, कंजूष
कंधरा (स स्त्री) मान, गळा
कधी (अ) कोणत्या दिवशी, केव्हा?
कधीकधी मधूनमधून [वेळी
कधीकाळी (अ) फार दिवसांनी, एखादे
कधीमधी (अ) मध्ये एखाद्या दिवशी, विरळा
कधीनवत (अ) पूर्वी कधी न घडलेले
कनक (स न) सोने, धोत्रा
कनकाचल (स पु) सोन्याचा पर्वत
कनकावळा (पु) वावडीचा एक प्रकार, दारूचा बाण
कनव, कन्हव (प्रा स्त्री) विनवणी
कनवट (स्त्री) कडोसरी
कनवळा, कनवाळा (पु) दया करुणा
कनवास (इं कन्व्हस पु न) किरतान
कनवाळू (वि) दयाशील, कृपाळू
कनात, कनाथ (अर स्त्री) कापडाची वाटेल तेव्हा काढता येणारी भिंत
कनाळी (स्त्री) प्रवाह
कनिष्ठ (स वि) सर्वांत धाकटा, शेवटल्या प्रतीचा, क० पक्ष—कमीतकमी प्रमाण
कनिष्ठिका (स स्त्री) करंगळी
कनी (अ) किंवा या अर्थाने
कनीनिका (स स्त्री) डोळ्यातील बाहुली
कनोजा (स कान्यकुब्ज पु) हिंदुस्तानी ब्राह्मणांची एक जात
कन्यका, कन्या (स स्त्री) लहान मुलगी, कन्याराश
कन्याकुमारी (स स्त्री) हिंदुस्थानचे दक्षिण टोक [असतो तो काळ
कन्यागत (स पु) गुरु कन्याराशीत
कन्यादान (स न) लग्नाच्या वेळी मुलीच्या बापाने वरास तिचे दान करणे
कन्हव (स्त्री) करुणा भाकणे
कन्हैया (हि वि) खेळकर, (पु) कृष्ण
कप (इं पु) प्याला
कप (प्रा पु) कापूस, ज्वालाग्राही पदार्थ

कप (स पु) कापरे
कपन (न) थरथरणे
कपवायु (पु) कपवात
कपचा (पु) **कपची** (स्त्री) दगडाचा काढलेला कपरा
कपट (स न) लबाडी, कृत्रिमता
कपटा (पु) तुकडा
कपटी (वि) फसव्या, लबाड
कपडा (हि पु) कापड, वस्त्र
कपडालत्ता (हि पु) कापडचोपड, वस्त्र-प्रावरण
कपदरी (स्त्री) खबदडी, कपार, दरा
कपदार्थ (वि) तुच्छ
कपनी (इ स्त्री) मंडळी
कपमान, कपायमान (स वि) कापणारे
कपरा (पु) **कपरी** (स्त्री) दगडाची पातळ कपची
कपर्दिका (स्त्री) **कपर्दीक** (पु) कवडी
कपळा (पु) ढलपा, टवका, कपरा
कपा, कप्पा (हि पु) खण, पूड, वस्त्राचा तुकडा
कपाउड (इ न) कुपण.
कपाउडर (इ पु) औषधे तयार करून देणारा
कपाट (स न) दार, दाराची फळी, उभी पेटी
कपाट देणे दार लावणे (हरि० १४।५५)
कपात (स्त्री) काट, कमी करणे
कपार (अर खफर स्त्री) खबदडी
कपाल, कपाळ (स न) डोक्याची करटी, डोके, ललाट, भाळ
कपाशी (स्त्री) सरकी असलेला कापूस
कपास (हि पु) कापूस
कपास (इ पु) वर्तुळ काढण्याचे यंत्र
कपाळ (स न) मस्तक, भालप्रदेश, अदृष्ट, दैव, गाल (ज्ञा०१४।१८६), (पु) समुदाय (देवनाथ पृ० १५३), **क० फुटणे**–दुर्दैव ओढवणे, **क०चे कातडे नेणें**–विपत्तीत लोटणे
कपाळकरटा (वि) दुर्दैवी
कपाळकूट (स्त्री) माथेफोड, शिकविण्याचे व्यर्थ श्रम
कपाळपट्टी (स्त्री) कपाळ, दाराच्या वरच्या भागाचे आडवे लाकूड
कपाळमोक्ष (स पु) प्रेत जळत असता त्याच्या डोक्याची कवटी फुटणे, डोक्यावर आघात होऊन ते फुटणे
कपि (स पु) वानर, अनुभविक म्हातारा मनुष्य
कपिजल (स पु) कवडा, चातक पक्षी
कपित्थ (स पु) कवठीचे झाड, (न) कवठ
कपिल (स पु) मुनिविशेष, (वि) पिंगट वर्णाचा, पिंगट केसाचा
कपिला (स स्त्री) पिंगट रंगाची किंवा सबंध शरीरभर कोणत्या तरी एका रंगाची गाय
कपिलाषष्ठी (स स्त्री) भाद्रपद महिना वद्य ६, मंगळवार, रोहिणी नक्षत्र, व्यतिपात व हस्त या सहा गोष्टी जळणारा दिवस, **क० चा योग**–दुर्मिळ संधि
कपिश (स वि) काळसर, तांबूस, पिंगट
कपी (स्त्री) फुटलेल्या लाकडास बसविलेला दुसऱ्या लाकडाचा तुकडा, कप्पी, ओझे वर ओढून नेण्यासाठी योजिलेले चक्र (पुली)
कपू (इ कँप पु) जमाव, टोळी, लष्करावा तळ, अकरा पलटणे
कपेश (फा पु) कमजास्त प्रमाण
कपोत (स° पु) खबूतर, पारवा
कपोल (स पु) गाल
कप्पा कपा पहा
कप्पी (स्त्री) मणका, धावेच्या ठिकाणी खोबण असलेले लहान चाक, पुली
कफ (स पु) वैद्यकशास्त्रातल्या त्रिदोषांपैकी एक, श्लेष्मा
कफ (प्रा पु) कापूस, नारळाचे भूस
कफण (अर न) मुसलमानाच्या प्रेतावरचे वस्त्र
कफणी, कफनी (स्त्री) एक प्रकारचा ढिला व पायघोळ झगा
कफल्लक (वि) कंगाल, भिकारी
कफावत (स्त्री) बारीक दोष, भांडण

कबखत (फा वि) दुर्दैवी
कबखती (फा स्त्री) दुर्दैव, मार खाण्याची वेळ [मलावरोध
कबज (अर कब्ज न) पावती, जप्ती,
कबजागिरी (अर स्त्री) ताबा
कबजा (अर पु) ताबा, भागवटा, जमीनीशिवाय वडी, बिजागिरी
कबध (स पु) धड, मस्तकहीन शरीर
कबर (अर स्त्री) मुसलमानाचे थडगे
कबर (फा कमर स्त्री) कटि, कमर, शरीराचा मध्यभाग, हिंमत, धैर्य **क० खचणें**–नाउमेद होणे, **क० बाधणे** –तयार होणे, धैर्य धरण
कबरबस्ता (फा पु) कबर कसणे
कबरा (स वि) ठिपक्या ठिपक्याचा, चित्रविचित्र रगाचा
कबरी (स स्त्री) वेणी, खोपा
कबळी (स्त्री) काबळे
कबाड (न) जनावराच्या पाठीवर आणिलेले वेरणीचे किंवा सर्पणाचे ओझे
कबाब (फा पु) मासाचे पक्वान्न
कबाबचिनी (स्त्री) कंकोळ
कबिला (अर पु) स्त्री, कुटुब, जनाना
कबीर (पु) मुसलमान जातीचा एक रामभक्त साधु कवि **क० पथ** (पु) कबीराने प्रवर्तिलेला ईश्वरभजनाचा मार्ग
कबु (स पु) शंख
कबुतर (स कपोत न) खबुतर, पारवा
कबुतरखाना (फा पु) खबुतरे ठेवण्याची जागा [करारनामा
कबुलात, कबुलायत (अर स्त्री)
कबू (फा कब्ज् वि) चिवट व कठिण
कबूल (अर वि) राजी, मान्य, पसत
कबूली (स्त्री) मान्यता, पसती
कम (फा वि) उणा, कमी
कमकुवत (वि) अशक्त
कमचा (हि स्त्री) फोक, छडी
कमजोर (वि) अशक्त, दुर्बळ
कमज्यास्त (फा वि) अधिकउणा
कमटा, कमठा (स कमठ पु) धनुष्य
कमडलु (स पु) सन्याशाचे जलपात्र
कमतर (हि पु) दोष, उणीव
कमताई (स्त्री) कमीपणा, उणीव
कमती (फा वि) कमी, उणे
कमती-बढती (हि स्त्री) क्षयवृद्धि
कमतोल (वि) कमी वजनाचे
कमनीय (स वि) सुदर, रमणीय
कमबखती (फा स्त्री) कबखती पहा
कमर (फा स्त्री) कटि, कबर
कमरबद (फा पु) कमरपट्टा
कमरबस्ता (फा पु) कबर बाधणे, तयारी, कमरपट्टा
कमल–ळ (स न) कमळ
कमला–ळा (स स्त्री) लक्ष्मी, भ्रमरी
कमलाकर (न) कमळाचे तळे
कमलिनी (स स्त्री) कमळाची वेल
कमविणे (क्रि) मिळविणे, कातडे इ० वर सस्कार करणे
कमशकुनी (फा पु) नाजुक
कमसल (फा कम असल वि) हीन
कमळिणी (स स्त्री) कमळाची वेल
कमाई (स्त्री) मिळकत, कातडी इ कमविण्याची क्रिया
कमाऊ (वि) मिळविता
कमाण, कमान (फा स्त्री) धनुष्य, मेहरप, स्प्रिंग
कमाल (अर स्त्री) पर्णता, अतिशयपणा, सर्वात उच्च मर्यादा, पराकाष्ठा
कमालखानी हार (पु) पायापर्यंत लोंबणारा अनेक पदरांचा हार
कमावणे (क्रि) मिळविणे, सस्कार वगैरे करून व्यवहारोपयोगी करणे
कमावता (वि) मिळविणारा
कमाविशी–वीस (स्त्री) वारावसुली
कमावीसदार (फा पु) मामलेदार
कमिटी (इ स्त्री) पचायत नियुक्तमडळ
कमिशन (इ न) विवक्षित कामाकरिता नेमिलेली मडळी, दलाली
कमी (वि) थोडे लहान, कमती
कमीज (इटा कॅमिसा व अर न) शर्ट
कमोद (स पु) तादुळाची एक उत्तम जात, (गायनात) एका रागाचे नाव
कया (स्त्री) तजेला

कयास (अर पु) निर्णय, निवाडा, विचार, तर्क, अनुमान
कर (स पु) हात, किरण, धारा, सरकारी देणे, करणे, (स्त्री) सक्रान्त, ग्रहण इ च्या पुढचा दिवस
करक (प्रा पु न) कमडलु, लवक, झालीमधला दिवा | बाधणे
करकवणे (क्रि) घट्ट किवा आवळून
करकर, करकरा (ग्रा स्त्री) कटकट, कुरकुर, भाडण (ना २०४७)
करकरा (अ) करकर असा आवाज करीत
करकरीत (वि) कोरा, नवा, नेन
करकोचा (पु) घट्ट आवळल्याची खूण, वण, एका पक्ष्याचे नाव
करग्रहण (न) पाणि-ग्रहण | लहान बोट
करगळी (स कराङ्गुली स्त्री) सर्वात
करगोटा (पु) कमरेभोवती बाधण्याचा गोफ, कटिसूत्र
करजी (स्त्री) एका पक्वान्नाचे नाव, करज्याच्या झाडाचे बी
करजेल (न) करज्याच्या बियाचे तेल
करट (न) आग हाणारे गळू
करटा, करटा (वि) अभागी, कृपण
करटी, करटी (स्त्री) करवटी, डोक्याची कवटी
करड (स्त्री) भरड, असडीक तादळ, गळू, तृणविशेष, शुष्क व खरखरीत केस
करड, करडक (न) करडी, डबा
करडई (स्त्री) एक पालेभाजी, तिचे बी
करडणें, करडणे (क्रि) कुरतडणे
करडा (वि) पाढुरका, कटक
करडा (स पु) डबा
करडी (स्त्री) टोपली
करडू (न) शेळीचे पिलू
करडेल (न) करडईचे तेल
करण (स न) साधन, साहित्य, इद्रिय, (व्याक) तृतीया विभक्तीचा अर्थ, (ज्यो) अर्धी तिथि, ग्रहणे वर्तविण्याविषयीचा ग्रथ
करणरूप (न) 'आहे' या अर्थी धातूचे रूप
करणा (हि पु) एक वाद्य
करणावळ (स्त्री) करण्याबद्दलची मजुरी.
करणी (स्त्री) वागणूक, लग्नात नवऱ्या मुलास व तत्पक्षीयास देण्याची देणगी, जारणमारणादि प्रयोग, गवड्याचे एक हत्यार, थापी
करणे (क्रि) आचरणे, (न) कृति
करणेर (न) वरास द्यावयाची देणगी
करतल (स न) तळहात
करतलामलक (स पु) सहज कळता येण्यासारखी गोष्ट, हातचा मळ
करतळे (प्रा अ) प्रत्यक्ष
करताळ (पु न) तळहातात घेऊन वाजविण्याचे एक वाद्य
करद (वि) कर देणारा, माडलिक
करद, करवदी (स्त्री) एक झाड, (न) त्याचे फळ
करदनकाळ (पु) कठोर आणि क्रूर स्वभावाचा माणस [करणारा
करदा (फा करदकार पु) स्वत शेतकाम
करदोडा (पु) करगोटा पहा
करनकर, करनकरी (वि) जे करावयास पाहिजे ते करावयाचे नाही आणि जे करू नये ते हटकून करावयाचे असा वर्तनाचा
करप (स्त्री) जास्त भाजलेला किवा करपलेला पदार्थ, काचेचा किवा दगडाचा तुकडा [वास, आबट ढेकर
करपट (वि) अर्धवट जळालेल्या, त्याचा
करपणे (क्रि) जास्त भाजले जाणे
करपल्लवी (स्त्री) हाताच्या खुणाची भाषा
करपा (पु) करपलेला भाग
करपी (स्त्री) पिके जळणे, पोटात आग पडणे, भाड्याने बूड जळणे
करपुतळी (स्त्री) दिवे आणि काजळ लाविलेले भाडे याच्या योगाने शकुन पाहणे
करपुष्कर (स पु) हत्तीच्या सोडेचे किवा हाताच्या बोटाचे अग्र
करबाड, करबाडें (प्रा न) गुरानी खाऊन तुडविलेला कडबा
करभ (स पु) हत्तीचा छावा, मनगट व करगळी याच्या मधला भाग

करभार (स पु) खंडणी
करम (फा) दया
करमणूक (स्त्री) मौज, मनोरंजन
करमणें (क्रि) मौजेने वेळ जाणे
करमर (प्रा न) शस्त्रविशेष
करमरा मणी (पु) जवाचा मणी, करमरे नावाच्या फळासारखा मणी
करमरे (न) हरपरेवडीच्या पाकळीसारखी आकृति
करमुर (प्रा स्त्री) कळा
करवट (पु न) एक कां फळ
करवटणे (क्रि) एका कुशीवर निजणे
करवटी, करवटी (स्त्री) नारळाची करवटी, नरटी
करवडी, करवडी (प्रा स्त्री) पोटाची
करवत (स करपत्र स्त्री) लाकूड ट० कापण्याचे हत्यार
करवतणे (क्रि) करवतीने कापणे
करवती (स्त्री) लहान करवत
करवद (न) एक लहान जगली फळ
करवला (पु) नवऱ्याचा किंवा नवरीचा भाऊ
करवली (हि स्त्री) लग्नात वधू किंवा वर याची बहीण, मानकरीण
करवळ, करोळ (हि पु) बंदुकी स्वार
करवा (पु) सोललेल्या उसाचा लहान तुकडा, गडेरी
करवाल (स पु) तरवार
करवी (अ) कडून
करवीर (स पु) कण्हेर, (न) कोल्हापूर
करवील (प्रा पु) बगळा
करळ (न) **करळा** (पु) **कराळ** (पु) झुकती रेघ
करा (प्रा पु) मडके
करागुलि (स्त्री) करंगळी
कराड (पु) आवेग, चीड
कराडणें (क्रि) कुरतुडणे
कराडी (प्रा स्त्री) दरड (भा० १२। ५७६), जोर, कष्ट (तुका० २३४५)
करामत (अर स्त्री) युक्ति, चातुर्य, कर्तृत्व
करामती (वि) बुद्धिमान् कुशल
करार (अर पु) ठराव, निश्चय
करारनामा (अर पु) ठरावपत्र, कराराचा कागद
करारमदार (फा पु) आणभाक, बेलभंडार वगैरे आश्वासनाचे प्रकार
करारी (वि) पक्क्या मनाचा, दृढप्रतिज्ञ
कराल (स वि) भयंकर
कराष्टमी (स स्त्री) आश्विन व॥ ८
करिणा (अर पु) पातशाह (सोहिसिद्धान्त०), अर्ज
करिता (अ) साठी, प्रीत्यर्थ, मुळे
करी (स पु) हत्ती
करीणा (अर पु) हकीकत, वर्तमान
करुण (स वि) दयाळु, दीन, (पु) नवरसापैकी एक
करुणा (स स्त्री) दया, कीव । द्वारने
करून (अ) योगाने, मुळे, साधनाने,
करे, कऱ्हे (प्रा न) उट
करेला (पु) दोन्ही हातानी फिरविण्याचे मोठे मुद्गल
करोट (न) धान्य
करोटी (स्त्री) करवटी
करोड (हि वि) कोटि
करोडी (प्रा स्त्री) कुरवडी [शिपाई
करोळ (हि पु) घोड्यावरील बंदुकवाला
करोळी (हि स्त्री) बंदुकाचा मारा
कर्क, कर्कट, कर्कटक (स पु) खेकडा, (ज्यो) एका राशीचे नाव
कर्कवृत्त (स न) पृथ्वीचा उत्तरध्रुव सूर्याकडे पूर्णपणे कलला म्हणजे २३॥ उत्तर अक्षांशापर्यंत सूर्यकिरण लंबरूप पडतात, या अंतरावरून जाणारे जे अक्षवृत्त ते
कर्कश (स वि) कर्णकठोर
कर्कशा (स्त्री) कृत्या, त्राटिका, कजाग
कर्कोट (प्रा वि) भयंकर
कर्ज (अर वि) ऋण
कर्जखत (अर न) कर्जरोखा
कर्जदार (अर पु) ऋणको, कर्ज काढणारा
कर्जबाजारी (फा वि) ज्यास पुष्कळाचे देणे आहे असा

कर्जरोखा (अर पु) कर्ज घेतल्याविषयीचा दस्तऐवज
कर्जवाम (अर न) कर्ज, लोकाचे देणे
कर्जाऊ (वि) कज म्हणून दिलेले किवा घेतलेले
कर्ण (स पु) कान, (भूमितीत) काटकोन त्रिकोणाच्या काटकोनासमोरची बाजू, अगदेशचा सुप्रसिद्ध राजा व भारतीय वीर, उदार मनुष्य, सुकाण
कर्णधार (स पु) सुकाण्या
कर्णपिशाच्च (स पु) गुप्तगोष्टी सागणारा अज्ञात मनुष्य
कर्णमात्रा (स स्त्री) कर्णभूषण
कर्णवेध (स पु) कान टोचण्याचा समारभ
कर्णा (पु) ध्वनिक्षेपक यत्र
कर्णिक (प्रा पु) गावचे हिशेब ठेवणारा कामगार
कर्णोपकर्णी (अ) एकाने दुसऱ्यापासून, दुसऱ्याने तिसऱ्यापासून याप्रमाणे ऐकता ऐकता, उडत उडत
कर्तन (स न) कापणे
कर्तब (हि न) कर्तृत्व, चमक, कौशल्य
कर्तबगारी (फा स्त्री) कर्तृत्व, हुशारी
कर्तरि (स पु) व्याकरणात—वाक्यात कर्त्याप्रमाणे जेथे क्रियापद फिरते तो प्रयोग
कर्तव्य (स न) अवश्य कर्म, (वि) करावयाचे करण्यास योग्य
कर्तव्यशून्य (स वि) आपले आवश्यक कर्म न करणारा, कर्तृत्वहीन
कर्ता (स पु) करणारा, (व्याक) कर्तृत्व ज्याचे कडेस जाते तो, घरचा मुख्य मनुष्य, पराक्रमी
कर्ताहर्ता (स पु) निर्माण करणारा व नाश करणारा अर्थात् परमेश्वर
कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तु समर्थ (स वि) हवे ते करण्याचे, न करण्याचे, किंवा अन्य प्रकारे करण्याचे सामर्थ्य असलेला
कर्तृत्व (स न) कर्तेपणा, सामर्थ्य, हिकमत, कृत्य [भयकर मनुष्य
कर्दनकाळ (स पु) प्रत्यक्ष यमासारखा
कर्दम (स पु) चिखल
कर्दळी (स स्त्री) केळ, रानकेळी
कर्दी (प्रा स्त्री) लागवडीतील जमीन
कर्नाटकी (वि) कानडी, सगीताची एक परपरा
कर्पूर (स पु) कापूर, (वि) कबरा
कर्बुर (स वि) चित्रविचित्र रगाचा
कर्म (स न) काम, कृत्य, उद्योगधदा, नशीब, (व्याक) क्रियेचा व्यापार कर्त्यापासून निघन ज्यावर घडतो तद्वाचक शब्द [आलेले त्रासदायक काम
कर्मकटकट (स्त्री) प्रारब्धाने वाट्यास
कर्मकथा (स स्त्री) प्रारब्धाच्या लीलेची दु:खदायक कहाणी [सबधाचा भाग
कर्मकाड (स न) वेदातला यज्ञादि-
कर्मगति (स स्त्री) दैव, प्रारब्ध
कर्मठ (स वि) स्नानसध्याशील, धर्मिष्ठ
कर्मणिप्रयोग (स पु) व्याकरणात—जेथे वाक्यात कर्माप्रमाणे क्रियापदाचे लिगवचन फिरते तेथे होणारा प्रयोग
कर्मधर्म (स पु) वर्तन, आचरण
कर्मधर्मसयोग (स पु) दैव आणि सत्कर्म याचा सयोग, पूर्वजन्मीचे पुण्य व या जन्मीचे दैव याचा सयोग, प्रारब्धयोग **क० ने**—अकल्पित घटनाच्या योगाने
कर्मधारय (स पु) व्याकरणात—तत्पुरुष समासाचा एक प्रकार, (यात प्राय पहिला शब्द विशेषण किंवा विशेषणरूप असून दुसरा नाम असतो)
कर्मनिष्ठ (स वि) शास्त्रविहित कर्मे यथाविधि आचरणारा
कर्मफल (स न) केलेल्या कर्मापासून प्राप्त होणारे पापपुण्य
कर्मभूमि (स स्त्री) कर्म करण्याचे स्थान, इहलोक, भारतवर्ष
कर्मभोग (स पु) कर्मानुरूप प्राप्त होणारी सुखदु:खे
कर्ममार्ग (स पु) कर्माच्या द्वारे मोक्षप्राप्ति करून घेण्याचा मार्ग
कर्मयोग (स पु) धर्मकृत्य, दैव, दैवगतीने घडणारी गोष्ट, कर्माच्या द्वारे मोक्षप्राप्ति करून घेणे

कर्मविपाक (स पु) कर्माची फलनिष्पत्ति
कर्मान्तर (स न) उत्तरक्रिया, प्रायश्चित्त
कर्मिष्ठ (स वि) कर्मठ
कर्मी (प्रा वि) कर्मठ
कर्मेन्द्रिय (स न) कर्मे करणारा शरीरावयव (हस्त, पाद, गुद, उपस्थ आणि वाणी)
कर्मोपासना (स स्त्री) धार्मिक विधि करीत राहणे
कर्ष (स पु) एक वजन
कर्षण (स न) ओढणे, नांगरणे
कऱ्हा (पु) लग्नात एका पात्रात पाणी व आंब्याची पाने घालून त्यावर नारळ ठेविला असतो व ते पात्र वधूवराच्या वहिणीच्या हातात दिले असते, त्याची संज्ञा, कलश, झारी [एक वर्ग
कऱ्हाडा (पु) महाराष्ट्रीय ब्राह्मणाचा
कऱ्हे (प्रा न) उंट (ज्ञा० ११।८१८)
कऱ्हेरा (प्रा पु) चवरी धरणारा
कल (स पु) प्रवृत्ति, झोक, वळण, रोग, (वि) अस्पष्ट (स्वर)
कलई (स्त्री) कथिलाचा मुलामा
कलईकर-गार (पु) कलई करणारा
कलंक (स पु) डाग, बट्टा, मळ, गंज
कलकल (स्त्री) कलागा, गडबड, ओरडा
कलकलणे (क्रि) गडबड करणे, मस्तक फिरणे
कलकलाट (पु) कोलाहल, मोठा गलका
कलंकी (स पु) विष्णूचा दहावा अवतार (कल्कि), (वि) डागलेला
कलगडा (पु) गायनातील एक राग
कलगी (तु स्त्री) पागोट्यावर बांधावयाचे रत्नखचित भूषण, तुरा, शृंगारिक लावणी [म्हणणारा
कलगीवाला (हि पु) शृंगारिक लावण्या
कलच (पु) मळ, किटण [पालथे होणे
कलंडणें (क्रि) लवंडणे, बाजूस वळणे
कलणे (क्रि) झुकणे, टेकणे, ऱ्हास होऊ लागणे, (प्रा) जाणणे
कलता (वि) झुकता, झुकलेला, वळलेला
कलत्र (स न) विवाहाची स्त्री
कलथणें (क्रि) उलटविणे
कलथा (पु) उलथणे, काविलथा
कलथा (स्त्री) एका बाजूला वळणे, धक्का, ठोसा
कलंदर (फा पु) योगी, व्यसनी, छांदिष्ट आणि घाणेरडा, भटक्या मागणारा, पिसाट मनुष्य
कलंदरा, कलंद्रा (फा पु) गर्भरेशमी वस्त्र, तंबूच्या रक्षणार्थ बाहेर लाविलेली जाड कनात
कलदार (वि) ज्या नाण्यावर शिक्का आहे असे नाणे
कलंद्री (फा पु) मल्लमंडप
कलप, कलफ (हि पु) केसाला लावावयाचा रंग, खळ
कलबी, कलंबी, कळंबी (स्त्री) [illegible] पाठीमागचे गोंड
कलबूत-द (पु) पगडी बांधण्याचा किंवा जोडे शिवण्याचा लाकडी ठोकळा, सांगाडा
कलभ (स पु) हत्तीचा छावा, पशुबालक
कलभत, कलभड (प्रा वि) भांडखोर
कलभा, कलभा (पु) वाग्जाल, झगडा
कलभाड (वि) भांडखोर, (पु) गोसाव्याचा एक पंथ
कलभूत, कलाबूत (प्रा पु) कांडे काढून आत भुसा भरून केलेली आकृति
कलम (अर न) बाब, रकम, लेखणी, तुकडी, प्यारा, एका झाडापासून दुसरे झाड लावण्यासाठी पहिल्या झाडाची तोडलेली फांदी
कलम करणें तोडणे
कलमकसाई कारकुनी डावपेचाने दुसऱ्याची मान तोडणारा
कलमदान (फा न) दौत लेखणी इ ठेवण्याची लहानशी पेटी
कलमबंदी (फा स्त्री) प्रत्येक बाब निरनिराळ्या कलमाखाली लिहिलेली असा कागद [स्थता, मूर्च्छा
कलमल (स्त्री) अतिशय थकवा, अस्व-
कलमलणें (क्रि) मळमळणे, फिरणे, व्याकुळ होणे, अस्वस्थ वाटणे [घेऊन
कलमवार (अ) एकेक बाब निरनिराळी

कलमा (अर पु) इस्लाम धर्मतत्त्वावरच्या श्रद्धेचा उच्चार
कलमी (फा वि) उत्तम झाडाच्या कलमापासून झालेला, लेखबद्ध, सप्रमाण
कलमी करणे (क्रि) लिहिणे
कलरव (स पु) किलबिल (पक्ष्याची)
कलवड, कलवडू (प्रा पु) डेऱ्याचे लिपण (तुका० ४२१८)
कलश (स पु) ताब्या, घागर, पात्र
कलह (स पु) भाडण, दुही
कलहस (स पु) राजहस
कलहान्तरिता (स स्त्री) भाडणामुळे दुरावलेली स्त्री
कला (स स्त्री) काव्य, गायन, शिल्प, चित्रलेखन इ० कौशल्याची कामे, अश, भाग, चद्राचा सोळावा भाग, अशाचा साठावा भाग
कलाक (पु) तास
कलाकार (पु) कलावत
कलागत (स्त्री) भाडण तटा
कलागती, कलागत्या (वि) भाडखोर
कलाट (पु) त्रासदायक मनुष्य
कलातर (स न) व्याज
कलाप (स पु) समुदाय, समूह
कलाफ (स कल्प पु) शका, भीति
कलाबतू (हि पु) रेशमी धाग्याभोवती चादीचे ततु गुडाळून पीळ दिलेला धागा
कलाल (अर कलवार, स कल्यापाल पु) मद्य तयार करणारा, मद्य विकणारा
कलाली (स्त्री) कलालाचे दुकान, कलालाच्या दुकानावरचा कर, (प्रा वि) कपटी, मतलबी
कलावत (स वि) कलाभिज्ञ, एखाद्या कलेत निष्णात [वेश्या
कलावतीण (स स्त्री) नर्तकी, नायकीण,
कलावा (हि पु) हत्तीवर बसणारानी पाय घालण्याची रिकीब, झोक, कल, वळण, फेरफटका, कळवा पहा
कलि (स पु) चार युगापैकी शेवटचे, कलह, एक देवता
कलिका (स स्त्री) कळी
कलिगड (स कलिग न) टरबूज
कलिजा (अर पु) काळीज
कलिदर (पु) काळमाजर, ऊद, (वि) बदफैली, व्यसनी
कलिदा (हि पु) काळीज, पित्ताशय, प्रियवस्तु
कलिपुरुष (स पु) दुष्ट मनुष्य
कलियुग (स न) चार युगापैकी शेवटचे
कलिवर (स कलेवर न) शरीर
कलुली (स कल्लोल स्त्री) मस्ती येऊन मारलेल्या उड्या, उसळी, तलफ
कलुषित (स वि) गढूळ, दूषित
कलेक्टर (इ पु) जिल्ह्यावरील मुख्य अधिकारी
कॅलेंडर (इ न) पचाग, तारखाची जत्री
कलेवर (स न) शरीर, देह
कलोड (पु) कलवड, वाळलेल्या गोवऱ्याचा लिपण लावून ठेविलेला ढीग
कल्क (स पु) चूर्ण, ठेचा
कल्की (स पु) कलकी पहा
कल्प (स पु) ब्रह्मदेवाचा दिवस, धर्मविधि सागणारे वेदाग, शका, निश्चय
कल्पक (स वि) नव्या कल्पना किवा युक्ति काढविणारा, चतुर
कल्पतरु, कल्पद्रुम, कल्पवृक्ष (स पु) वाच्छित वस्तु देणारा वृक्ष
कल्पना (स स्त्री) तर्क, युक्ति, विचार, मनात केलेली योजना, शका, आभास, तरग
कल्पनावेल्हाळ (वि) कल्पनेत रमणारा
कल्पनाशक्ति (स स्त्री) तर्कशक्ति, बुद्धिसामर्थ्य, भावनेचा जोर
कल्पान्त (स पु) कल्पाचा शेवट, आकान्त
कल्पान्तरी (अ) कधीही
कल्पिणे (क्रि) कल्पना करणे
कल्पित (स वि) कल्पिलेले, खरे नव्हे ते
कल्पिते (प्रा न) मन (ज्ञा० ९।९२)
कल्या (स कुल्या स्त्री) पाट
कल्याण (स न) मगल, सुख, भले, **क० थाट**-(गायनात) मध्यम, तीव्र व बाकीचे बिलावल थाटाचे ज्यात असतात **तो**
कल्ला (हि पु) गालावरचा मिशाच्या केसाचा झुबका, कल्लोळ, गडबड

कल्लोळ, कल्होळ (स पु) मोठी लाट, आगीचा लोट, कल्ला, गडबड

कल्हई (अर स्त्री) कलई पहा

कल्हईगार (पु) कल्ई करणारा

कल्हार (स पु) कमळ, कथिल

कल्होळणें (स क्रि) उचबळणे

कव (प्रा पु) वेध, मिठी, झडप, उडी

कवइता (प्रा पु) कवि

कवकवीत (वि) वेचव, पचपचीत

कवच (स न) चिलखत, तोडगा, ताईत, मंत्रातले ' हूं ' हे अक्षर

कवचाळ (न) वर्तुळ, घेरा

कवची (स्त्री) कवटी, करवटी

कवट (न) अडे, क० **गाळणे**–धीर सोडणे

कवट (स्त्री) कव पहा

कवटळ, कवटाळ (न) जारणमारणादि प्रयोग, तुफान, कारस्थान

कवटाळ (प्रा न) लवाडीचे तुफान

कवटाळणे (क्रि) मिठी मारणे, आवळणे

कवटाळीण (स्त्री) कवटाळ करणारी स्त्री

कवटी (स्त्री) मिठी कव

कवटी (स्त्री) कवची

कवटे (न) नारळ [नारळाचे फळ

कवठ (स कपित्थ न) कवीठ किंवा काठ

कवठी (स्त्री) मस्तकाचा अग्रभाग, कोठाचे झाड

कवड (स्त्री) अर्धा नारळ [येणारा उजेड

कवडसा (पु) प्रतिबिंब, गवाक्षातून

कवडळ (न) कड्वदावन दुष्ट माणूस

कवडा (पु) मोठी कवडी, अति अल्प अंश (भा० ३।५६०), एक पक्षी

कवडी (स्त्री) समुद्रातील एका प्राण्याचे हाड, कपर्दिका, अल्प अंश (भा० १४।९७) पांढरा ठिपका, डोळ्यातले फूल, दह्याचा गोळा

कवडीमोल (वि) अगदी क्षुल्लक किमतीचे

कवड्यासाप (पु) कवडीसारखे ठिपके अंगावर असलेला सर्प [काय ?

कवण–णा (प्रा सर्वना) कोण ? कोणता?

कवणें (क्रि) कविता रचणे

कवण्या गुणें का ? कशामुळे ? [नवल

कवतिक–तीक–तूक (प्रा न) कौतुक,

कवद (स्त्री) खपली

कवन (स न) पद्य, कविता, गाणे

कवल (स पु) घास, मिठी

कवलिता (प्रा पु) रक्षणकर्ता, रक्षक

कवळ (स पु) कावीळ (तुका० २४८) घास, मागील भाग (रुक्मि० १।२१)

कवळणे (क्रि) कवटाळणे, गोळा करणे

कवळासणे (क्रि) गणपति, गौरी० इ बोळविणे

कवळी (स्त्री) वेघेत मावण्याजोगा पदार्थ, कव, दंतपंक्ति, विड्याची पाचशे पाने

कवळु (प्रा पु) स्पर्श (नाम०गा०३८२)

कवाईत (अर कवाईद स्त्री , शिस्तीने वागण्याचे शिक्षण लष्करी शिक्षण

कवाड (स कपाट न) दार

कवाल (अर पु) ख्याल गाणारा

कवाला (अर पु) करारपत्र

कवाली (अर स्त्री) ख्याल गातात ते गाणे

कवि (स पु) काव्यकर्ता, शाहीर

कविता (स स्त्री) काव्य, कवित्व

कविताशक्ति (स स्त्री) प्रतिभा काव्य-रचनेचे सामर्थ्य

कविलास (स कैलास पु) कैलास

कवेतळ (प्रा स्त्री) वेघ

कवेश (पु) प्राणप्रिय पति (होना प ११९) [अन्न

कव्य (स न) पितरास अर्पण करण्याचे

कव्हाळ (प्रा पु) वेढा ग्रास (ज्ञा० ११।२५१), मिठी [पट्टा

कशा (स स्त्री) चाबूक,'(फा पु) कमर-

कशास (अ) कशाला ?

कशिदा, कशीदा (फा पु) वस्त्रावर सुताने अगर रेशमाने केलेले वेलबुट्टीचे वगैरे काम

कशी (प्रा स्त्री) काचणी

कश्मल (स न) मळ दोष

कष (स पु) कसोटीचा दगड

कषाय (स पु) काढा

कष्ट (स पु) मेहनत, श्रम, दुःख

कष्टकरी (पु) मजूर [मारखे

कष्टसाध्य (स वि) श्रम करून मिळण्या-

कष्टाळू (स वि) मेहनती, उद्योगी

कष्टी (स वि) मेहनती, खिन्न, थकलेला
कस (स पु) तत्त्वांश, अर्क, सोने रुपे इ० धातूची परीक्षा, जातीचा गुण
कस (स पु) वर्तुळाचा भाग [दुखणे
कसकस (स्त्री) अंग मोडून येणे, अंग
कसणी (स स्त्री) दोरी, काढणी, अरुंद व लांब कसा (पैसे वगैरे ठेवण्याची पिशवी), घट्ट बांधणे, आवळणे, परीक्षा पाहणे, सामर्थ्याची धनुष्याकार पकड
कसणे (स क्रि) घट्ट बांधणे, आवळणे करकचणे, परीक्षणे, व्यायामाने शरीर दृढ होणे
कसदार (वि) भरीव, सकस
कसपट (न) गवत, काष्ठ इ० कांचा अनुरेणूयेवढा भाग
कसब (अर न) काम, धंदा, लबाडीची युक्ति, कौशल्य, गुण, वेश्येचा धंदा
कसबा (अर पु) महालाचे किंवा परगण्याचे मुख्य ठिकाण, जुनी वस्ती
कसबी (अर वि) गुणी, कुशल
कसबीण (अर स्त्री) वेश्या, रांड
कसम (अर स्त्री) शपथ, प्रतिज्ञा
कसमस (प्रा स्त्री) चचलता, चळवळ
कसमळ (स कश्मल वि) ओंगळ
कसर (अर स्त्री) उणीव, कमीपणा, बाकी, फायदा, कणकणी, वाळवी, छाटाछाट
कसरणे (क्रि) कमी होणे, घसरणे
कसरत (अर स्त्री) व्यायाम, मेहनत
कसरती (अर वि) कसरत करणारा, तालीमबाज
कसरा (वि) पांढुरक्या रंगाचा
कसरी (वि) मितव्ययी, कृपण
कसला (वि) कशा प्रकारचा ?
कसवट (प्रा ना) करामत, कसोटी, शेताची कमाविशी
कसवटी (प्रा स्त्री) परीक्षा, कसोटी, परीक्षक (ज्ञा० ९।३०७)
कसा (पु) अंगरख्याचा बंद, लांब व अरुंद पिशवी, (वि) कोणत्या प्रकारचा?
कसाई (अर पु) गुरे मारून त्याच्या मांसाच्या विक्रीने पोट भरणारा
कसाब (अर पु) कसाई, खाटीक
कसाबी (स्त्री) खाटकाचा धंदा
कसालत (अर कसला स्त्री) सक्त मेहनत, परिश्रम
कसाला (अर पु) कष्टी मेहनत
कसिदा (अर पु) कशिदा पहा
कसुदी (स्त्री) (नागपूरकडे) मिरच्याची पूड
कसूर (अर पु स्त्री) दोष, चूक
कसोटा (प्र) कुस्तीतला एक पेंच
कसोटी (स हि स्त्री) परीक्षा, कस लावण्याचा दगड
कसोशी (स्त्री) काळजी, दक्षता, त्रास
कस्त (स कष्ट स्त्री) झीज, नुकसान, तसदी, परिश्रम, उणेपणा, न्यून
कस्तन, कस्तान (स कुत्सित + तृण न) पाचोळा, व्सण्याचा दोरखंड
कस्तर कस्तूर (पु न) लाख, डांख (भंगलेल्या वस्तूस जोडण्यासाठी लावतात तो पदार्थ)
कस्ता (वि) झुकलेला, हलका, अप्रामाणिक
कस्ती (वि) कष्टाचे, (स्त्री) श्रम
कस्तुरी, कस्तूरी (स स्त्री) एक अतिशय सुगंधि द्रव्य
कस्तूरीमृग (स पु) ज्याच्या नाभीत कस्तूरी उत्पन्न होते तो हरिण
कहर (अर पु) अनर्थ, बिकट प्रसंग, पराकाष्ठा, **कहरदर्या** (अर फा पु)— अफाट समुद्र
कहाँ (हि क्रि वि) कोठे
कहाणी (हि स्त्री) गोष्ट, कथा, उपदेश
कहात (स्त्री) चोराची धाड, चढाई, चाल
कहाती (वि) धाडसी, फार मोठे
कहार (प्रा वि) अतिशय (जना० ३१२), (हि पु) भोई
काहि, कहीं (प्रा अ) कधी [टोळी
कहो (हि स्त्री) दाणावैरण आणणाराची
कह्या (हि पु) हुकूम, तावा
कळ (स स्त्री) युक्ति, कळ, यंत्र, निडीक, दुखाची रग, भांडण, भांडणाचे मूळ, (वि) मजूळ
कळक, कळक (पु) बांबू, वेळ

कळक (स कलक पु) डाग, बट्टा, कीट, जंग
कळकट (वि) किंचित् कळकलेला, घाणेरडा, भांडखोर (दास० १९।३।९)
कळकट (वि) कळकट, घाणेरडे
कळकणें, कळकणें (क्रि) जंग येणे, बिघडणे
कळकळ (स्त्री) आस्था, काळजी, मनाला येणारा द्रव, दया
कळकळणें (क्रि) मळमळणे, तळपणे, तळमळणे, व्याकुळ होणे
कळकळीत (वि) लवकर मोडण्यासारखे, न चिकटणारे
कळकी (स्त्री) वेळूची बनविलेली टोपली
कळगा (पु) बागडयाचे तुकडे, (वि) भांडखोर [होणे
कळजणे (क्रि) थकून जाणे, मूर्च्छित
कळण (न) **कळणा** (पु) डाळीची किंवा इतर धान्याची चुरी
कळणे (स कलन क्रि) समजणे, जाणणे
कळत न कळत अतिशय थोडा
कळत्र (स कलत्र न) स्त्री
कळप (स कलाप पु) समुदाय झुंड
कळपा (पु) खपली, पोपडा, पापुद्रा
कळबे (न) आळबे, कुत्र्याचे मूत
कळभा (प्रा पु) भांडण (ज्ञा० ६।१६)
कळभांड (वि) भांडखोर
कळमळ (स्त्री) मळमळ [कळीचा नारद
कळलाव्या (वि) भांडण लावणारा,
कळवडणे (क्रि) भांडण, दुसऱ्याच्या अंगावरून जाऊन पलीकडे पडणे
कळवडा (पु) भांडण, बाचाबाची
कळवडी (प्रा पु) भांडाभांडी
कळवतीण (स्त्री) नायकीण, नर्तकी
कळवळ (प्रा स्त्री) कालवाकालव, आस्था, माया, करुणा (तुका० ८२)
कळवळणें (क्रि) द्रवणे, कीव येणे, व्यथित होणे
कळवळा (पु) कळवळ पहा
कळवा (पु) घोडयाच्या दोन पायांना बांधलेली दोरी, खोडा
कळविणें (क्रि) बातमी देणे, समजावणे
कळवी (स्त्री) खोटे नाणे

कळशी (स कलश स्त्री) लहान घागर
कळस (स कलश पु) शिखर, पराकाष्ठा, कमाल, शेवट
कळसा (पु) मोठी कळशी, घागर
कळसूत्र (स न) खरा चालक अदृश्य राहून निर्जीव वस्तु स्वयंप्रेरणेने चलन-वलन करतात असे भासविण्याची युक्ति
कळहे (प्रा पु) कलह
कळा (स कला स्त्री) चंद्राचा सोळावा अंश, सोळा ही संख्या, कौशल्य, युक्ति; (पु) मोठी कळी
कळाईत (प्रा पु) कुशल मनुष्य
कळाकुसरी (स्त्री) कौशल्य, चातुर्य, बारीक नक्षीकाम
कळांतर (प्रा न) व्याज
कळातीत (स वि) निर्गुण (परब्रह्म)
कळान्यास (प्रा वि) कौशल्याने बनविलेले, नक्षीदार (रुक्मिणी० १५।५३)
कळापात्र (प्रा न) कलावतीण (राम० ३६।१०६)
कळावतीण कळवतीण पहा [१२।२६)
कळावा (प्रा पु) पायबंद (मोरा० द्रोण०
कळाशी (स्त्री) साधा बेमालूम जोडण्याचे काम, त्या कामाचे हत्यार
कळास (प्रा स्त्री) कौशल्य (ज्ञा० १७।८), (वि) घाटदार (रुक्मि० १२।५३)
कळासणे (प्रा क्रि) गिळणे, बंद होणे
कळासी (स्त्री) कळाशी पहा
कळासूत्रीचा खेळ (पु) कळसूत्री भावल्याचा तमाशा
कळि (स कलि पु) भांडण, कलियुग
कळिकटा, कळिकाटा (प्रा वि) निमित्त-भूत, भांडखोर, कळ लावणारा
कळिरव (स कलरव पु) मंजुळ शब्द (ज्ञा० ११।३३६)
कळिवर (स कलेवर पु) देह, शरीर
कळी (स स्त्री) न उमललेले फूल, बुंदी, मोतीचूर, इ चा एकेक दाणा, भाजलेली चुनखडी, अंगरख्याचा एक तिकोणाकृति भाग, कली, भांडण लावणारा **क० उमलणे**—प्रफुल्लित मनाने बोलणे चालणे

कळीकाळ (स पु) कलियुग, विपत्ति-काळ, सकट

कळीचे पान कळीसारखे लाबट गोल आकाराचे विड्याचे पान

कळीत (न) उभ्या पिकाचा अदाज

कक्ष (स पु) खाक, बगल, बाजू, वाळलेले गवत, अरण्य, कासोटा

कक्षा (स स्त्री) ग्रहाचा सचारमार्ग, वादी-प्रतिवादीचा कोटिक्रम, खाक

का (प्रा अ) अथवा, आणि, किमर्थ

का (अ) कशामाठी ? काय म्हणून ?

काइणी (स्त्री) जाधळयावरचा एक रोग

काई (प्रा अ)काय ? कसे? (पु)काय,देह

काईल (स्त्री) रुद तोडाची व बिनकानाची कढई, (वि) कुठित झालेला

काउ (पु) कावळा

काउटी (प्रा स्त्री) महत्त्व (भा० १।३०६)

काउरे (प्रा न) वेड

काक (स पु) कावळा

काकड, काकड, काकर (प्रा न) चाड, न शिजणारे धान्य (रुक्मि० १८।८९), खडा, हरळ (भा० १७।५)

काकड आरती (स्त्री) प्रभानसमयी काकडा आवाळन देवाची आरती करतान ती

काकडणे (क्रि) आवळणे, सकोच पावणे

काकडा (पु) चिधीला पीळ देऊन केलेली मोठी वात, तडाखा, तीव्रता

काकडी (स कर्कटी स्त्री) खिरा

काकडें (न) कोवळा नारळ

काकण (स ककण न) ककण, काकणी, कगणी, स्त्रियाच्या मनगटातले एक भूषण

काकणता, काकता (पु) गोठ, पाटल्या वगैरे वाकविण्याचा ठोकळा

काकणभर (वि) थोडेसे

काकणा (पु) काकणता पहा

काकतालीय न्याय कावळयाचे ताडाच्या झाडावर बसणे व त्या झाडाचे फळ पडणे याच्या समकालीनत्वामुळे त्यामध्ये कार्यकारणसबध असला पाहिजे अशी होणारी समजूत

काकदृष्टि (स वि) बारीक व चलाख नजरेचा, छिद्रदर्शी

काकपद (स न) लिहिताना गळालेल्या अक्षराच्या दुरुस्तीच्या वेळी करण्याची ^ अशी खूण

काकपक्ष (स पु) झुलूप

काकबलि (स पु) कागवळ, वैश्वदेवाच्या शेवटी कावळयासाठी टाकिलेला भाताचा घास

काकर (पु) तबला ढोलके इ ची वादी

काकरी (स्त्री) नागराची खेप

काकरी (स्त्री) रेशमाचा धागा, कुकडे

काकवी (स्त्री) उसाचा कढविलेला घट्ट रस

काकस्नान (स न) घाईघाईने केलेली [आघोळ

काकळ (वि) हळूवार मनाचा

काकळूत (स्त्री) करुणेची याचना, करुणा

काकळूतवाणा (वि) करुणा उत्पन्न करणारा

काका (हि पु) चुलता

काकाकव्वा, काकातू (पु) पोपटाची एक [जात

काकाक्षिगोलकन्याय कावळयाच्या डोळयातील फिरत्या भावलीप्रमाणे एकच शब्द अनेकार्थांनी योजता येणे

काकी (हि स्त्री) चुलती

का की (अ) कारण

काकुळता, काकुळत काकळत पहा

का कू करणे घुटमळणे, आशकणे

काकोळ (स पु) विषविशेष, डोमकावळा

काख (म कक्ष स्त्री) बगल, **काखा वर करणें**—दिवाळे काढणे, **काखेस मारणें**—आश्रयाखाली घेणे, घेऊन पळून जाणे

काखमाजरी (स्त्री) बगलेत होणारी पुटकुळी

काखा (पु) पर्णरहित वृक्ष, खुट

काखोटी (स कक्ष स्त्री) खाक, बगल; **काखोटीस मारणें**—घेऊन जाणे

काग (म काक पु) कावळा

कागडा (हि वि) धूर्त

कागद (फा कागज पु) कागद, पत्र, चिठ्ठी, दस्तऐवज

कागदी (वि) कागदाचा, हलका, (पु) कागद करणारा
कागदी घोडा नाचविणें (प्रत्यक्ष कृति न करता) कागदोपत्री लिहिणे
कागदी जवान अशक्त मनुष्य
कागदी लिंबू पातळ सालीचे लहान लिंबू
कागदोपत्रीं पत्रे वगैरेतून, लिहिण्यात
कागवळ (स काकबलि स्त्री) काकबलि पहा
कागाई (स्त्री) **कागावा, काघावा** (पु) थोडेसे नुकसान किंवा दुखापत फुग-वून सागणे
कागावखोर (वि) कागावा करणारा
कागाळखोर (वि) दुसऱ्याविरुद्ध गाऱ्हाणी करणारा [तक्रार, गाऱ्हाणे
कागाळी (स काकालि स्त्री) ओरड,
काग्रेस (इ स्त्री) सभा, राष्ट्रीय सभा
काघाई, काघावा कागाई, कागावा पहा
काघाईखोर, काघावखोर (वि) कागावा करणारा
काच (स स्त्री) भिग
काच (पु) जाच, त्रास [एक वनस्पति
काचकुइरी (स्त्री) खाज उत्पन्न करणारी
काचकुली (स्त्री) गुदगुली
काचणी, काचणी (स्त्री) काळजी, भीति, त्रास, जाच, घाताचे कारण(तुका० ९६), घर्षण (भा० २१।२४६)
काचणें, काचणें (स क्रकच् क्रि) घासून झिजणे, क्षीण होणे
कांचन (स न) सोने, एक वृक्ष, पत्त्याचा एक प्रकार
काचबिंदु (स पु) एक नेत्ररोग
काचय (प्रा वि) भित्रा, अधीर
काचया (प्रा पु) कासोटा
काचरी (प्रा स्त्री) भाजीचे चिरून वाळ-वून ठेविलेले काप, सुरकुती
काचवटी (प्रा स्त्री) काच [खटकाळ
काचळ (स्त्री) दगडाची चीप, (वि)
काचा (प्रा वि) कच्चा
काचाकुची (प्रा स्त्री) सकोच, काचकच
काचावणें (क्रि) क्षीण होणे, भिणे, धैर्य सोडणे, खचणे
काची (हि पु) फळफळावळ विकणारा
काची (स स्त्री) कमरपट्टा
काचोटी (स्त्री.) काचेचा मणि
काचोळणें (स्त्री) आब्यात बाठा तयार होणे
काचोळा (पु) दगडाची चीप
काचोळी (स्त्री) मागे बद असलेली चोळी
काचोळें (न) गध, अक्षता, कुकू इ० ठेवण्याचे लहानसे पुडदार पात्र
काच्या (स कच्छ पु) नेसलेल्या धोत-राचा सोगा मागे नेऊन कमरेपाशी खोचतात तो, लगोट
काच्छी (स कच्छ पु) कच्छ देशचा मनुष्य, फळे विकणारा
काज (स कार्य न) काम, कारण, (हि पु) गुडीचे भोक
काजणी (स्त्री) देवीसारखा एक रोग
काजर (प्रा न) विष
काजरा (पु) कुचल्याचे झाड
काजवणी (न) काजी
काजवा (स खद्योत पु) एक प्रकाशमान किडा, आघातामुळे डोळ्यापुढे जे सूक्ष्म प्रकाशमान अणु दिसतात ते, अधारी, मस्तकभ्रमण
काजळ (स कज्जल न) मस, डोळ्यात घालण्याचे अजन
काजळी, काजळ्या (स कज्जल स्त्री) दिव्याची कोजळी, जोधळयावरचा एक रोग, अधारी, गाई
काजळी (स्त्री) गाय किंवा म्हैस व्याल्या-वर जे पहिले दूध काढतात ते, चीक
काजिणी काजणी पहा
काजी (अर पु) मुसलमान पडित, किंवा न्यायाधीश [पेज
काजी (अर स्त्री) भाताची अबविलेली
काजू (पु) एक प्रकारचे फळ
काट (प्रा पु) सगति, जग, मळ, इच्छा (मोरो०कृष्ण० ४२।२४), कृपणपणा, कमी करणे, पत्त्याची कापलेली रास, कारस्थान
काटक (वि) कष्टाळू, शीतोष्णादिक सहन करणारा, कणखर

काटकसर (हि अर स्त्री) किफ्टेपणा, खर्च कमी करणे, मितव्यय
काटकसऱ्या (वि) मितव्ययी
काटकी (स्त्री) काडी
काटकुळा (वि) कृश, रोडका
काटकूट (स्त्री) काडोकुडी, चर्चा
काटकोन (पु) पचेचाळीस अशाचा कोन
काटणी (स्त्री) कापणी, पत्त्याच्या खेळात पत्त्याची रास कापणे
काटणे (प्रा क्रि) कमी करणे (ना० १९३५), मळणे, लेप चढणे, कापणे, कष्टाने काढणे [१५७०)
काटले (प्रा वि) किटलेले (तुका०
काटवण (पा न) काटेरी रान
काटवणी (न) अतिशय गढळ पाणी
काटवल, काटवळ (न) रान, तोडलेले झुडूप [महागाई
काटविकरा (न) अतिशय दुर्मिळता,
काटस (प्रा वि) काटेरी
काटा (स कटक पु) काटा, अडचण, व्यत्यय, छाटी तराजू, तराजूत दांडीच्या मध्यभागी उभा असलेला खिळा किंवा तार, रोमांच, किल्लीच्या भोकात जाणारा कुलुपातला खिळा, **का०चा नायटा होणे**—क्षुद्र कारणावरून अनर्थ उद्भवणे, **का०ने काटा काढणे**—एका अनिष्ट गोष्टीचा उपयोग दुसरी अनिष्ट गोष्ट नाहीशी करण्याकडे करणे
काटाकाट (स्त्री) छाटाछाट
काटागिरी (स्त्री) धूर्तता, कारस्थानीपणा
काटारा (पु) काटा
काटाले (न) तराजू रोमांच
काटाळा (प्रा पु) काटा, रोमांच, बरोबरी, ताजवा (ज्ञा० ८।२६३),
काटाळे (प्रा न) तुलना, समतोल पदार्थ, तराजू (स्वा दि १२।८।९०), (अ) बरोबर (ज्ञा० १२।१६१)
काटिवडे (प्रा न) काटी
काटी (नदभाषा) वीस
काटी (स्त्री) काटेरी झुडूप, कुंपण, **का० लावणे**—नाश करणे, **काटी लागणे**-ओस पडणे
काटूक (न) काटकी, काडी
काटेकोर (वि) रेखलेला, नेमका, बिनचूक, कडक [चूक, फार नाजूक.
काटेतोल (वि) नक्की वचनाचा, बिन-
कांटेरी (वि) काट्यांनी युक्त
काठ, काठ (स कठ पु) किनार, कोर
काठपरा, कांठप्रा, काठफरा (प्रा पु) फुटक्या मडक्याचा काठ (भा० २६।२०६)
काठमोरा (पु), **काठमोरे** (न) खापर
काठवट, काठवटी (प्रा स्त्री) लाकडाचे परळ [खडकाचा थर.
काठा (स कठ पु) काठ, किनारा,
काठाण (न) द्विदल धान्य
काठाळी (स्त्री) वस्त्रादिकाची किनार
काठिन्य (स न) कठिणपणा
काठी (स काष्ठ स्त्री) यष्टी, लकडी, पाच हात व पाच मुठी लांबीचे जमीन मोजण्याचे परिमाण, हाडपेर, बांधा, आडकाठी **काठीकरू** (प्रा पु) चोपदार
काठोकाठ (स अ) अगदी काठापर्यंत
काठ्याळ (वि) कृश
काड (न) धान्य काढून घेतल्यावर राहिलेले धान्याचे ताट
काड (स न) कांडे, पेरे, भाग, झाडाचे खोड, प्रकरण, शिडाचे दोरखंड, बाण
काडके (न) लाकडाचा ठोकळा, भाग, गलेलठ्ठ मनुष्य
काडण, काडप (स कडण न) कांडण्याचे काम, कांडण्यासाठी घेतलेले धान्य
काडणावळ (स्त्री) कांडण्याबद्दलची मजुरी
काडणे (क्रि) मडणे, कुटणे, मारणे
काडवात (स्त्री) तुळस वगैरेच्या काडीभोवती कापूस गुंडाळून देवापुढे लावण्याकरिता जी वात किंवा काकडा करतात तो
काडात काढणे खरपूस मार देणे
काडारणे (क्रि) जोंधळ्याचा कोंब फुटणे
काडारा (पु) उभी फाक [नावाडी
काडारी (प्रा पु) सुकाणू धरणारा,
काडाळणे काडारणे पहा, पिकास रोग होणे, खाजवणे

काडी (स्त्री) गवताचा तुकडा, काटकी, रेघ, धार, **काडी मोडून देणे**–विवाहसबध नाहीसा करणे, नागपुराकडे–हाती धरण्याची काठी

काडीवजा तुच्छ

काडी (स्त्री) तुकडा, पेरे, कोब, नळी, सूत गुंडाळण्याची नळी, बाबीन

काडीमात्र (अ) किंचित्सुद्धा

काडुळणे (क्रि) खाजविणे

काडू (पु) गाटवळ, सुताराचे एक हत्यार

काडे (स न) पेरे, तुकडा, भाग, टिपरे, हाताच्या बोटाच्या साव्याला होणारा रोग, (प्रा न) बाण

काडकरी (पु) चरकात उसाची काडी घालणारा, सुतार

काडविराईत (न) एका ओषधीचे नाव

काडोरी (स्त्री) **काडोरे** (न) तुकडा, पेर

काडोळणे (प्रा क्रि) खाजविणे (दा०२।१९८), काटानी कुरवाळणे (हरि० ३१।१)

काडोळी (स्त्री), **काडोळे** (न) पाण्यास घालण्याचा नाव

काड्या (स्त्री अने) तरवार [काढणे

काढणी (स्त्री) बळकट दोरी, पिके

काढणे (क्रि) बाहेर आणणे, कागदावर वगैरे उमटविणे, शोध लावणे, ओढणे, निर्माण करणे

काढते (न) माघार

काढा (स क्षाय पु) कषाय, व्याजाच्या जागी धान्य देण्याची कबुली, माळवे विकत घेतले असता बोलीच्या बाहेर मागून घेतलेली रक्कम

काढाकाढी (प्रा स्त्री) त्वरा, लगबग

काढावा (पु) शोध, तपास

काढीव (वि) मुद्दाम सांगितल्यावरून विणलेले [काढणारा

काढू (वि) दुसऱ्यापासून निघेल तितके

काणकूण (स्त्री) कुणकुण, हळूच कानात सांगितलेली बातमी, कुरकुर

काणगो (प्रा स्त्री) कानगोष्ट

काणा (वि) एकाक्ष, डुचका, तिरवा

काणी (प्रा स्त्री) क्लेश

काणोसे (प्रा वि) वाकडे

कात (स क्वाथ पु) काथ, कत्था, खैराचा चीक, सापाने टाकिलेली त्वचा

कात (स पु) नवरा, (स्त्री) काति, तेज, सापाची त्वचा

कात (पु) कातलेल्या पदार्थाचा कीस

कातकरी (पु) एक जात

कातगोळी (स्त्री) सुगधि द्रव्ये घालून केलेली काताची गोळी

कातडी (स्त्री) चामडी

कातण, कातणी (स कर्तन स्त्री) कीस, कोळयाच्या जातीचा एक क्षुद्र जीव

कातणे, कातणे (क्रि) सूत काढणे, चरकावर धरून कीस काढणे, पिसाळणे, क्षीण होणे, जुपणे, त्रासविणे

कातर, कातरी (स कर्तरी स्त्री) केसाला लागणारी चाई, कैची (वि) भित्रा, भेकड

कातरण, कातरणी (स्त्री) कातरून निघालेला भाग, सणग पूर झाल्यावर फणीत राहिलेली ताण्याची टोक

कातरणे (क्रि) कातराने कापणे

कातरसाळा (पु) घराचा अगदी वरचा मजला

कातरा (अ) तिरका, ओझरता, (पु) दोन निर्कस ओघाचा सगम, पेच

कातरी (स्त्री) कैची

कातले (प्रा वि) पिसाळलेले

कातवळ (वि) खडकाळ प्रदेश

कातळ (पु न) खडकाळ जमीन

कातळा (प्रा पु) पापुद्रा

काता (स स्त्री) स्त्री, पत्नी

कातार (स न) अरण्य

कातारी (पु) कातणारा

कातावणे (क्रि) रागावणे, चिडणे

काति (स स्त्री) तेज, प्रभा, वर्ण

कातिमान् (स वि) तेजस्वी, प्रभाशाली

कातिया (प्रा पु) कोयता

काती (स्त्री) चीर पाडण्याचे हत्यार

कातीखुमारी (स्त्री) ताडावरचा कर

कातीण, कातीण (स्त्री) कोळयाच्या जातीचा एक कीटक

कातोडी (पु) उत्तर कोकणातील एक जात
कात्यायन (पु) एक ऋषि
कात्यायन करणे नाश करणे
कात्यायनी (स स्त्री) पार्वती
कात्री (स्त्री) कैची [पहा
काथ, काथकरी इ० शब्द कात याखाली
काथवट (प्रा स्त्री) काष्ठपात्र, उसाच्या चरकाचे घालवे ताद
काथा, काथ्या (पु) नारळाची शेंडी, तुस
काथाकूट, काथ्याकूट (स स्त्री) रिकामी चर्चा, निरर्थक वाद
काथिका (स्त्री) कढी
कादंबरी (स स्त्री) कल्पित कथा
कादल (पु न) खाऱ्या जमिनीत उगवणारे झाड
कादा (स कंद पु) कदर्प, कंद, गड्डा, सवाच्या पाळयात सव येथे असता तो भाग
काद्रव (पु) पाताळातील सर्प, नाग
कान (स कर्ण पु) कान, श्रवणेंद्रिय, कढईच्या दोन बाजूच्या कड्या, **कान-उघाडणी करणे**—एखाद्याची चूक कडक शब्दानी दाखवून त्याला ताळ्या-वर आणणे, **कान उघडून सांगणे**—स्पष्ट शब्दानी बजावणे **कान किटणे**—तीच ती गोष्ट वारवार ऐकून कंटाळणे, **कान उपटणे**—शिक्षा करण्यासाठी कान उपटणे, **कानाला खडा लावून घेणे**—एकदा केलेली चूक पुन्हा न कर-ण्याची नाकी खात्री करणे, **सोनाराने कान टोचणे**—विश्वासुताने कानउघाडणी करणे, **कान फुकणे**— गुप्तपणे मसलत देणे, **कानाच्या कोप-ऱ्यात**—कोणाला, **कानाचा हलका**— कोणाच्याही सांगण्यावर सहज विश्वास ठेवणारा, **कानावर गुडघ्याचे घालणे**— ऐकू येत नाही असा बहाणा करणे, **कानामागे टाकणे**—दुर्लक्ष करणे, **कानावर हात ठेवणे**—आपणास माहीत नाही किंवा आपला काही सबध नाही असे दाखविणे, **कानाशी लागणे**— चहाडया सांगणे

कानकळाशी (स्त्री) जनावराचे कान, डोके इ० अवयवाची ठेवण
कानकूण (स्त्री) गुणगुण, कुजबुज, काक्
कानकोंडा (वि) ओशाळलेला, बहिरा
कानकोपरा (पु) पुढे आलेला भाग
कानकोरणी (स्त्री) **कानकोरणे** (न) कानातला मळ काढण्याची सळई
कानगी (प्रा स्त्री) देवास अर्पिलेले द्रव्य, कानोसा
कानगुजणे (क्रि) कानात सागणे
कानगो (फार पु) कुलकर्ण्यासारखा एक ग्रामाधिकारी
कानठळी, कानठाळी बसणे मोठा आवाज ऐकल्याने बधिरता येणे
कानडा (प्रा वि) वेडावाकडा, दुर्बोध, कर्नाटकी, एक राग [प्रातातला
कानडी (स कर्णाट वि) कर्नाटक
कानडे (न) गुह्य, सुताच्या चरख्याच्या चक्राचे दोन आधार
कानन (स न) अरण्य, जंगल
कानपणे (क्रि) कमी होणे, सुकणे, लाजणे
कानपा (पु) कढई इ भांड्याच्या काना-च्या आकाराचा भाग, तोफेचा गाडी-तर टेकणारा अवयव
कानपिसा (वि) भोळा, भोळसर
कानपिळा (पु) लग्नात वधूच्या भावा-तिपीची सज्ञा
कानफड (स कर्णफलक स्त्री न) कानाच्या जवळचा तोंडाचा भाग
कानफाट्या (पु) गोरखनाथपथी भिक्षेकरी
कानमंत्र (स पु) कानात गुप्तपणे सांगित-लेली गोष्ट
कानवडणे (क्रि) कुशीवर निजणे
कानवडा (वि) कुशीवर निजलेला, आडवा झालेला, (प्रा पु) दागिने ठाकण, वस्त्राचा आड पडदा
कानवडे (प्रा वि) एका अंगावरले
कानवला (प्रा वि) कानापर्यंत पोचलेला, (पु) पोटात गूळ किंवा साखर घात-लेली करंजी हारोळी
कानवसा (पु) दूरचा शब्द एकाग्रतेने ऐकणे

कानवळे (पु अने) कानाच्या जवळचे चेहऱ्यावरचे केस
कानशील (न) कानाच्या व डोळयाच्या मधली जागा
कानस (पु स्त्री) घासणी, लोखड घासून साफ करण्याचे एक हत्यार
कानसणें (स्त्री) कानशीने घासणे
काना (पु) बदुकीचे व तोफेचे बत्ती देण्याचे छिद्र, 'आ' या स्वराचे चिन्ह, (वि) काणा
कानाकोपरा (पु) एकूणएक भाग
कानागाडा (पु) बहिरेपणाचे सोग, ऐकले न ऐकलेसे करणे, टगळमगळ, दुर्लक्ष
कानाडी (प्रा अ) आकर्ण, कानापर्यंत (स्त्री) आकर्ण आढलेली धनुष्याची दोरी
कानाडोळा (पु) दुर्लक्ष
कानी (प्रा स्त्री) दाव्याचा फास, जोधळयावर पडणारा एक रोग
कानीन (स पु) अविवाहित कन्येचा पुत्र.
कानुगो (फा पु) कानगो पहा
कानुडा (वि) लुच्चा
कानू (अर स्त्री पु) नियम, शास्त्र
कानेकोचे (पु अने) गूढ अर्थ, खुब्या, मर्म
कानोड (वि) वाकडे, कललेले
कानोसा (पु) कानवसा पहा
कान्सुरे (न) शक्तिहीनाचे भाषण
कान्हा (स कृष्ण पु) मुलगा, बाळ
कान्हाई (प्रा पु) कृष्ण तान्हुले
कान्हाडे (प्रा न) तानुले (नाम०गा०१०)
कान्हो (प्रा पु) मुलगा
कान्होबा (पु) श्रीकृष्ण [तुकडा
काप (पु) स्त्रियाचे एक कर्णभूषण,
काप (स पु) कप
कापटा (पु), **कापटी** (स्त्री) तुकडा
कापट्य (स न) लबाडी, फसवणूक
कापड (न) वस्त्र
कापडनीस (हि पु) राजाच्या येथे कापड वगैरेच्या हिशेबी खात्यावरचा मुख्य
कापडी, कापडीक (वि) कापडाची, (पु) खाद्यावर कावड घेऊन तीर्थयात्रा करीत फिरणारा मनुष्य

कापणावळ (स्त्री) कापण्याबद्दलची मजुरी.
कापणी (स्त्री) कापण्याची क्रिया, शेतातील धान्य कापणे
कांपणे (क्रि) हलणे, कपायमान होणे
कापरा (वि) कपायमान, कापणारा
कापशी (स्त्री) कापसाचे झाड
कापा (पु) फणसाची एक जात
कापालिक (स पुं) वाममार्गी, शक्तीचा उपासक [काढलेला
कापीव (वि) कापणीला योग्य, कापून
कापुसणे (क्रि) मऊ व बिलबिलीत होणे
कापूर (स कर्पूर पु) एक ज्वालाग्राही पदार्थ
कापूस (स कार्पास पु) कपास
काफर (अर वि) परधर्मी लबाड
काफला (अर पु) यात्रेकरूंचा किवा प्रवाशाचा जमाव [रागिणी, बंद
काफी (स्त्री) गायनातील एक थाट, एक
काब (स्त्री) उभा, चापट तुकडा कोपरापासून मनगटापर्यंतचे हाड
काबट, काबटी (स्त्री) काबीट पहा
काबरा (वि) भुरकट
काबरूण (न) पावरूण
काबली (स्त्री) वाटाण्याची एक जात
काबळा (स कबळ पु) दान घोंगड्या एकत्र शिवून केलेले वस्त्र [दगड
काबा (पु) मक्केच्या मशिदीतील पवित्र
काबा़ड (प्रा न) ओझे, खोगिरभरती, पाचोळा (तुका० १७६९), विस्तार
काबाडकष्ट, काबाडकाम हलके पण मेहनतीचे काम [विषयीचा मक्ता
काबाडखोती (स्त्री) मरपण पुरविण्या-
काबिल (अर वि) हुशार
काबी (प्रा स्त्री) नवुप्यदड
काबीज (अर वि) हस्तगत स्वाधीन
काबीट (स्त्री) वेळची उभी लाब फाक
काबीण (स्त्री) काबीळ
काबू (अर पु) ताबा सत्ता, (वि) लबाड युक्तिबाज
काम (स कर्म न) कृत्य, उद्योग, कर्म, मदन, इच्छा प्रयोजन, कारण, उपयोग, चार पुरुषार्थापकी तिसरा

कामकरी (पु) मजूर, हेलकरी [काम
कामकाज (हि न) कोणत्याही प्रकारचे
कामगार (फा पु) कारखान्यात काम करणारा, मजूर
कामगिरी (फा स्त्री) विशेष काम, कामाची बजावणी, कारागिरी
कामचलाऊ (वि) खपण्यासारखे, निर्वाह होण्यासारखे, साधारण
कामचुकाऊ, कामचुकार, कामचुकाव्या (वि) कामाची टोलवाटोलव करणारा
कामटी (स्त्री) कांबीट
कामठ (प्रा स्त्री) दुकान, कारखाना, टाकसाळ (ज्ञा० १५।८८०)
कामणें (स क्रि) इच्छा करणे [जमीन
कामथ (स्त्री) चाकरीबद्दल दिलेली इनाम
कामदा (स स्त्री) एक वृत्त याच्या चरणात १० अक्षरे व र, य, ज, ग हे गण असतात
कामदार (हि पु) अमलदार, आफिसर
कामधदा (पु) उद्योग, व्यवसाय
कामधेनु (स स्त्री) इच्छित वस्तु देणारी गाय, सुरभि, भिक्षेची झोळी
कामना (स स्त्री) इच्छा, वासना
कामनिक (स वि) इच्छापूर्तीसाठी करावयाचे (व्रत इ)
कामरूप (पु) आसाम प्रांत, इच्छेप्रमाणे रूप बदलणारा
कामला (स स्त्री) कावीळ, हळद्या रोग
कामविणे (प्रा क्रि) कमावणे, संपादणे, पूर्ण करणे [शास्त्र
कामशास्त्र (स न) स्त्रीपुरुष-प्रेमविषयक
कामसाधु (वि) आपमतलबी
कामसू (वि) कष्टाळू
कामळ (स्त्री) कावीळ [कृति
कामाकार (प्रा पु) अकितपणा, कामाची
कामाठी (पु) शूद्रामधील एक जात, झाडझूड करणारा नोकर
कामातुर (स वि) विषयलुब्ध
कामारी (पु) **कामारें** (न) कामकरी, सेवक (तुका० ४०, भा० ३।१११)
कामावणें (प्रा क्रि) मेहनत करणे (तुका० १५४१)
कामिणी (प्रा स्त्री) कावीळ
कामिनी (स स्त्री) स्त्री, नारी
कामी (स वि) विषयासक्त, उद्योगरत.
कामीण (स स्त्री) कावीळ
कामुक (स वि) विषयासक्त, लोभी
कामूत (अ) वऱ्हाड, नागपूरप्रांती— काय म्हणून, का ?
कामेरपण (प्रा न) शेतकाम
कामोखी (स्त्री) लोहाराचा किंवा तांबटाचा चिमटा
कामोद (पु) एक राग
काम्य (स वि) इच्छिण्यास योग्य, ऐच्छिक, इच्छा धरून केलेले, सहेतुक
काम्यभक्ति (स स्त्री) फलप्राप्तीच्या इच्छेने केलेली भक्ति [र्थक अव्यय
काय (स पु) देह, (अ) एक प्रश्ना-
कार्यकारिणी (स्त्री) संस्थेची कार्यकर्ती मुख्य शाखा
कार्याध्यक्ष (पु) कार्यकारिणीचा मुख्य
कार्यवाह (पु) चिटणीस
कायटी (प्रा स्त्री) घालमेल, युद्ध
कायदा (अर पु) नियम, दस्तुर, लगाम
कायदेशीर (वि) सशास्त्र, कायद्यास धरून असलेले [फळाचे नाव
कायफळ (स कटफल न) एका औषधि
कायम (अर वि) सततचा, ठाम
कायसया (प्रा अ) कशाला ?
कायस्थ (स पु) लेखनकर्म करणारी एक जात
काया (स स्त्री) शरीर, देह
कायापूर (स पु) देह, शरीर
कायिक (स वि) शरीरसंबंधी
कायिमा (प्रा अ) कशाकरिता ?
कायी (प्रा वि) कोणते ?
कार (हि पु) काम, करार (अनस० पृ० २०), खत, (वि समासात) करणारा
कारक (स वि) करणारा, (व्याक०न) नामाचा क्रियापदाशी असणारा संबंध
कारकीर्द (फा स्त्री) काळ, अमलाची मुदत [हुषार मनुष्य
कारकून (फा पु) लेखक, हिशोबी

कारखानदार (फा पु) कारखान्याचा मालक, व्यवस्थापक

कारखाननवीस, कारखाननीस, कारखानीस (फा पु) मुनीम, हिशोबी कारकून

कारखाना (फा पु) कामे करण्याची जागा, यंत्रशाला

कारगुजार (हि वि) कामकाजात हुषार, अनुभविक

कारंजे (न) पाणी उंच उडविणारे यंत्र

कारटा (स करट पु) मृताचे कर्म चालविणारा, द्वाड मुलगा [साधन

कारण (स न) प्रयोजन, हेतु, निमित्त,

कारणदेह (स पु) अविद्या, अज्ञान

कारणे (अ) साठी, प्रीत्यर्थ

कारभार (हि स पु) व्यवस्था, जबाबदारीचे काम, उद्योग, खटपट

कारभारी (पु) व्यवस्थापक, दिवाण, मॅनेजर, खटपटी मनुष्य, उठाठेवी करणारा [एक हस्तभूषण

कारला (पु) स्त्रियांचे बागडीसारखे

कारली (स्त्री) कारलीची वेल

कारले (न) एक कडू फळ, त्या आकाराचा एक दागिना, हल्ला करणाऱ्या शत्रूवर फेकण्याचे अणकुचीदार खिळ्याचे एक अस्त्र, तालमीतला मोठा मुद्‌गल

कारवणे (क्रि) कुजून खताला योग्य होणे, फोफावणे

कारवा (हि पु) सोंग, मोंग घेऊन केलेला नाच

कारवाई (फा स्त्री) हुशारीने काम चालविणे, व्यवस्थित कारभार

कारवान (फा पु न) लमाण, तांडा, तांड्यातला माणूस

कारसई (स्त्री) हंगामाच्या वेळी धान्याच्या रूपाने फेडण्याच्या करारावर शेतकऱ्यांना आगाऊ दिलेला पैसा

कारस्थान (स कार्यस्थान न) मसलत, बेत, युक्ति [करण्यात कुशल

कारस्थानी (वि) काटकसरी, मसलती

कारळा (पु) **कारळें** (न) तिळासारखे पण मोठे असे एक बीज

कारा (स स्त्री) तुरुंग

कारागार (स पु) तुरुंग, बंदिखाना

कारागिरी (स्त्री) कौशल्य, चातुर्य

कारागीर (हि कारिकर वि) शिल्पी, न्हावी, (फा पु) हुशार शिल्पी

कारागृह (स पु) तुरुंग, बंदिखाना

कारिका (स स्त्री) टीकाश्लोक, क्रिया

कारी (समासात उत्तरपदी) करणारा

कारुणिक (स वि) दयाळु

कारुण्य (स न) दयाळुत्व

कारू (स पु) सुतार, लोहार, सोनार इ कारागीर

कारूनारू (पु) अलुते-बलुते

कारेवारे (पु अने) द्रव्याचा फडशा

कारोट (पु) पूर्ण नाश

कार्कश्य (स न) कर्कशपणा

कार्टा (पु) मुलगा (तुच्छतेने वापरण्याची संज्ञा), स्मशानातील भटजी

कार्ड (इ न) चकती, गंजिफातले पान

कार्डबोर्ड (इ पु) पुठ्ठ्याचा जाड कागद

कार्तिक (स पु) हिंदूंचा आठवा महिना, देवाचा सेनापति

कार्तिकस्नान (स न) आश्विन शु० १५ पासून कार्तिक शु १५ पर्यंत रोज पहाटेस स्नान करण्याचा नियम

कार्तिकस्वामी (स पु) षडानन

कार्तिकी (स स्त्री) कार्तिकातील एकादशी

कार्तूस, काडतूस (न) बंदुकीतून उडवावयाचे शिसे व दारू यांचे कवच

कार्पण्य (स न) कृपणता, कंजुषपणा

कार्पास (स पु) कापूस

कार्मुक (स न) धनुष्य

कार्य (स न) काम, कृत्य, लग्नमुंजीसारखे मंगल कृत्य, परिणाम

कार्यप्रयोजन (स न) मंगलकार्य

कार्यभाग (स पु) काम, हाती घेतलेले काम साधावयाचा उद्देश

कार्श्य (स न) कृशता

काल (स पु) वेळ, प्रसंग, यम, मृत्यु, (न) केळीचा गाभा, (अ) गेल्या दिवशी

कालकल्ला (पु) वेळ, प्रसंग

कालकूट (स न) एक अतिशय जालिम विष, द्वेषाची भावना
कालक्रमण (स स्त्री) वेळ घालविणे
कालगति (स स्त्री) कालाचा प्रभाव
कालगुजारा (स फा पु) कष्टाने काळ काढणे
कालगूत (न) कला, युक्ति, गूढ
कालचक्र (स न) कालाची राहाटी
कालत्रय (स न) भूत, वर्तमान व भविष्य
कालथा कलथा पहा
कालदशा (स स्त्री) दैवगति
कालपीसाखर (स्त्री) खडीसाखर
कालवेल (स्त्री) भविष्यकथन
कालम (इ पु) रकाना, सैन्याची तुकडी
कालमान (स न) कालाचे परिमाण, परिस्थिति, कालाचे स्वरूप
कालरा (इ पु) पटकी, वाखा
कालव (न) कालू, शिपला
कालवड (स्त्री) गोजी, पाडी
कालवण (न) पातळ तोंडी लावणे, मिश्रण
कालवणे (क्रि) ढवळणे, मिसळणे
कालवा (स कुल्या पु) पाट, नदीचे फोडून आणिलेले पाणी
कालवाकालव (स्त्री) ढवळाढवळ, गडबड
कालहरण (स न) कालक्षेप, कालक्रमण, वेळ घालविणे
कालक्षेप (स पु) वेळ काढणे, आयुष्याचे दिवस काढणे, निर्वाह
काला (पु) मिश्रण, खिचडी
कालाबुल–ली, कालाभूल–ली (प्रा स्त्री) कासाविशी
कालाष्टमी (स्त्री) श्रीकृष्णाचा जन्मदिन (श्रावण वद्य अष्टमी)
कालिक (स वि) काळासंबधाचे, मुदतीचे
कालिका, काली (स स्त्री) देवी
कालिगडा (पु) गायनातल्या एका रागाचे नाव
कालिमा (स पु) डाग, कलंक, काळेपण
कालीन (स वि) कालासंबधी, काळाचा.
कालू (पु) शिंप, लाकडी सनई
कालूं (न) कालव
कालें (न) केळीच्या गाभ्यातला गीर
कालेज (इ न) महाविद्यालय, उच्च शिक्षण देणारी संस्था.
कालोवा (प्रा पु) मेळ, मिलाफ, ऐक्य.
काल्पनिक (स वि) कल्पित
काव (स्त्री) गेरू, तांबडी माती, (प्रा पु) त्रास, कटाळा [ओरड, त्रास.
कावकाव (स्त्री) कावळ्याचा शब्द,
कावड (स्त्री) जड पदार्थ नेण्यासाठी आडव्या वेळूच्या दोन टोकास दोन दोऱ्या बांधून त्याला ओझी अडकविण्याची केलेली व्यवस्था
कावड्या (पु) कावड वाहणारा
कावणे (प्रा क्रि) त्रासणे
कावर (स्त्री) पाचर
कावरा (वि) पिसाळलेला, भयभीत
कावराबावरा (वि) घाबरलेला, बुजलेला.
कावरुख (प्रा न) झाडावर वाढलेल्या जाळ्या
कावरे (प्रा वि) भ्रमात्मक, आश्चर्यकारक (ज्ञा० १५।१०९), (न) वेड, भ्रांत
कावल (प्रा न) जुने मोडीचे भांडे (स्वा दि ६।४।७७), (वि) झिजलेले, निरुपयोगी
कावळा (स पु) काकपक्षी, **का० शिवणे**–विटाळशी होणे
कावळी (स्त्री) विस्तवातील मूस उचलण्याचा चिमटा, वनस्पतिविशेष
कावा (हि पु) घोड्याला त्याची दौड आवरण्यासाठी दिलेले हिसके, लबाडी, कारस्थान, डाग, घिरटी, (मोगे० द्रोण० १५।२०) [वेडगळ
काविरे (प्रा न) वेड, धुंदी, (वि)
कावीळ (स स्त्री) एक पित्तरोग
कावेबाज (फा वि) कारस्थानी, लबाड
कावेरी (स स्त्री) एका नदीचे नाव
कावो (प्रा पु) कटाळा, त्रास
काव्य (स न) रसयुक्त रचना, कविता, (पु) शुक्राचार्य [चोरणारा
काव्यचोर (स पु) दुसऱ्याचा लेख
काशा (स काश पु) एक प्रकारचे गवत.
काशा (प्रा अ) कशाला ?

काशी (स स्त्री) सुप्रसिद्ध पुण्यक्षेत्र बनारस
काशीकर (पु) काशीचा राहणारा, काशीयात्रा केलेला, लफगा, धूर्त
काशीद, कासीद (अर पु) जासूद
काशीफळ (स न) एक जातीचा भोपळा
काश्मीर (प्रा पु) स्फटिक (ज्ञा १५। ३८९), (न) एका प्राताचे नाव, (न) केशर
काश्मीरी (वि) काश्मीर देशचा, (प्रा स्त्री) वाणीची चपळता (ज्ञा० १३।११६८)
काषाय (स वि) भगव्या रगाचा
काष्टा (स कच्छ पु) कासोटा
काष्टी (स कच्छ स्त्री) लगोटी
काष्ठ (स न) लाकूड, सरपण
काष्ठा (स स्त्री) मर्यादा, अतिरेक
काष्ठौषधि (स स्त्री) औपधोपयोगी वनस्पति
कास, कास (स्त्री) कासोटा, ओटी, कबर, खोकला, एक प्रकारचे गवत, कुरण, (अ) सरळ फाउलेले कापड
कासकुस (स्त्री) मागेपुढे पाहणे, काकू करणे
कासजमीन (स्त्री) निरनिराळे तुकडे पाडून त्याची प्रत न लावता सरसकट ठराविक साऱ्याने देतात अशी जमीन
कासडी (स्त्री) एक प्रकारचे भाडे
कासणे (क्रि) झिजणे, काचणे
कासबदी (स्त्री) जमिनीच्या सरासरी कसाप्रमाणे साऱ्याचा आकार ठरविण्याची पद्धति
कासया (प्रा अ) का? कशासाठी?
कासर (प्रा पु) रेडा, कोकिळ (मोरो० द्रोण० ६।७२) [वावण्याची दोरी
कासरा (पु) असूड, बैलाच्या शिगास
कासव, कासव (स कच्छप न) कूर्म, कच्छप
कासवीचे तूप असभाव्य गोष्ट, मिथ्या कथा
कासळणे (क्रि) धापा टाकणे
कासा '(फा पु) डेऱ्याचा मध्यभाग, पाण्यातला खडक
कासाई (स्त्री) लुगडे
कासाकुळी (प्रा स्त्री) घाबरगुडी
कासार, कांसार (स कास्यकार पु) ताब्या-पितळेची भाडी करणारा
कासार (पु) बागड्या भरणारा व विकणारा, (स न) तळे, सरोवर
कासावणें (क्रि) धापा टाकणे
कासाविस (प्रा वि) व्याकुळ, घाबरा
कासाविसी (स्त्री) व्याकुळता, घाबरगुडी
कासिया (प्रा अ) काशा शब्द पहा
कासीद (अर पु) जासूद
कासे (स कास्य न) जस्त व तावे याच्यापासून होणाऱ्या एका मिश्र धातूचे नाव
कासेनि (प्रा अ) कशानेही
कासोटा (स पु) काष्ठा
कास्मिरा (प्रा ना) काश्मीरी शब्द पहा
काहणी (प्रा स्त्री) गोष्ट, (वि) फोल
काहली, काहिली (हि स्त्री) आग, तळमळ
काहवा (प्रा पु) गोधळ, कोलाहल
काहळ, काहाळ (प्रा न) वाजविण्याचे शिग
काहार (प्रा पु) कपट, पराकाष्ठा
काहावणे (प्रा क्रि) कष्टी होणे
काहोळ, काहाळा (प्रा पु) रणवाद्य (भावार्थ० युद्ध० ५९।३६), झाज
काहिल (स्त्री) मोठी व रुद तोडाची कढई
काही (वि) थोडे
काहीएक, काहींक (वि) कित्येक
काहीचे बाही (अ) बेताल, बाष्कळपणाने
काही-बाही (न) भलभलते, अवास्तव, निरुपयोगी [कढई
काहील (स्त्री) गुळ करण्याची मोठी
काहुरा (प्रा स्त्री) अधारी [का?
काहून (अ) नागपुराकडे–काय म्हणून?
काहर (प्रा न) सकट, भय, कलक, कुभाड, ढगाचा समुदाय (कथासारा० २१।७७)
काहूर-बाहूर (प्रा वि) कावराबावरा
काहूल (प्रा स्त्री) ओरड

काहो (प्रा पु) घोष
काह्या (प्रा अ) कशाला ?
काळ (स पु) वेळ, प्रसग, नाशकर्ता, मृत्यु, दुष्काळ
काळकाई (स स्त्री) देवीचे नाव
काळकौळु (स काल+कवल वि) काळाला खाऊन टाकणारा (ना०७४३)
काळजी (स्त्री) चिता, फिकीर, आस्था
काळझोप (स्त्री) मरणप्राय निद्रा, घोर निद्रा, मृत्यु
काळतोंड्या (वि) दुर्दैवी, अपशकुनी
काळधाड (स्त्री) सकटाचा आकस्मिक हल्ला
काळपुळी (स्त्री) चाळपुळी, एक रोग
काळबे (न) मधमाशाचे पोळे, मोहोळ
काळभैरव (स पु) श्री काशीक्षेत्राची नरक्षक देवता [आळस
काळवख (प्रा पु) काळोख, अधार,
काळवटणे (क्रि) काळे पडणे, मलिन होणे
काळवडो (स्त्री) काळा रग चढणे
काळवसे (प्रा न) काळोख (भक्तलीला० ५।१६०), (अ) कालातराने
काळवीट (पु) काळ्या पाठीचा हरिण
काळसर (वि) किचित् काळा [बिब्बा
काळा (वि) कृष्णवर्ण, अस्मानी, (पु)
काळाकिट्ट, काळाकुट्ट (वि) अतिशय काळा
काळाकुळकुळीत (वि) काळाकिट्ट
काळा-सावळा (वि) काळसर श्याम
कालिमा (पु) कलक
काळियाना (पु) कृष्णसर्प (भा ५।१००)
काळी (स्त्री) शेतजमीन
काळीज (हि कलिजा न) पित्ताशय, हृदय, अत करण, कलीजा
काळुदरा (वि) फार काळा
काळ (न) कलक, **काळे करणे**—निघन जाणे
काळे पाणी (वि) हद्दपारीची शिक्षा
काळें-बेरे (न) वाईटपणा, कपट, लबाडी
काळें-मीठ (न) पादेलोण
काळोख (पु) अधेर
काळोखी (स्त्री) अधारी, बट्टा, कलक
काळोसा (प्रा पु) काळोख, अधार
कांक्षा (स्त्री) शका, सशय, इच्छा
कांक्षेखोर (वि) सशयी, शकेखोर, भ्रमिष्ट
किक (प्रा स्त्री) किकाळी
किकणी (स किकिणी स्त्री) घुगुर
किकर (स पु) चाकर, सेवक
किकरे (न) सुताराचे एक हत्यार
किकार (वि) चक्राकार
किकाळणे (क्रि) कर्कश स्वराने ओरडणे
किकाळी (स्त्री) आरोळी
किकिणी (स स्त्री) घुगुर, गुगरमाळ
किक्रान्त (स्त्री) करीचा दिवस
किचकट, किचकाड (वि) कृश, बारीक
किचाटी (स्त्री) गर्दी
किंचित् (अ) अगदी थोडे
किचबिड, किचबिडीत (वि) न वाचता येण्यासारखे
किचळणे, किचाळणे (क्रि) किकाळणे, किकाळ्या मारणे [मळ
किटण (स किट्ट न) कीट, साचलेला
किटणे (क्रि) मळाने व्याप्त होणे, कटाळणे
किटाळ (न) फुणगी, ठिणगी, खोटा आरोप, सकट
किट्ट, किट्टी (न) मळ, घाण
किड-कोडमुंगी (स्त्री) किडे, मुग्या इ सव कृमिकीटक (समुच्चयाने)
किडका (वि) कीड लागलेला [कृश
किडकिडीत, किडकोळा (वि) लुकडा,
किडकूल (न) सर्पाचे वागीकसे पिलू
किडणे (क्रि) कीड लागणे
किडमिडे (न) पिंगळ्याच्या हातातले कुडबुड वाजणारे वाद्य
किडा (स कीट पु) जीव, कीड, कीटक, लाख (सोहि० मद्द०)
किडाल, किडाळ (प्रा वि) खोटे, लटके, खोडसाळ, हिणवट, (न) अरिष्ट, हिणकटपणा (परमा० ६।१७), कुभाड
किडुकमिडुक (न) क्षुद्र दागिने, त्याचे सुटे भाग
किडूक (न) लहान किडा, आळी

किण (स पु) किणे, (न) घट्टा, वण
किणका (स कणिका स्त्री) कण
किणे (स किण न) घट्टा [कटाळा
कित (स कितु पु) विपरीत भाव, शका,
कितपत (स अ) कितीसा ? कोठपर्यंत ?
कितव (स पु) ठक, धूर्त, जुगारी
कितवा (वि) क्रमाने कोणत्या नबरचा ?
कितान (अर कितान न) ताग किंवा सण, त्याचे कापड
किताब, किताबत (अर खिताब पु) पदवी, सन्मानवाचक सज्ञा, (अर किताब स्त्री) पुस्तक
कितिएक, कितेक (वि) काही
किती (वि) कोणत्या सख्येने परिमित ?
कितु (स पु) शका, सशय
कित्ता (अर किता पु) नमुना, वळण, (अ) सदरप्रमाणे
कित्याक (अ) कारवाराकडे–कशाला ?
कित्येक (वि) काही, थोडे
किनखाप, किनखाब (अर कमखबाब पु.) जरीच्या बुटीचे वस्त्र, भरजरी कापड
किनरी (स किन्नर स्त्री) बारीक उच आवाज, एक वाद्य
किनारा (फा पु) काठ, तीर
किनारी (फा स्त्री) काठ, कोर
किने (स किण न) घट्टा
किपळी (स्त्री) दगडाची चीप [मनुष्य
किपुरुष (पु) देवातील एक गायक, क्षुद
किफाइती, किफायत (वि) फायदेशीर
किफाईत, किफायत (फा स्त्री) फायदा, नफा, लाभ [तर काय पण
किबहुना (स अ) इतकेच नव्हे, फार
किमत (अर स्त्री) मूल्य, मोल, महत्त्व, योग्यता
किमती (वि) मूल्यवान
किमर्थ (क्रि वि) का ? काय म्हणून ?
किमपि (अ) थोडेसुद्धा
किमया (अर स्त्री) हलक्या धातूचे सोने करण्याची विद्या
किमयागार (फा पु) किमया करणारा
किमानपक्ष (स किम् + मान + पक्ष अ) निदान, कमीत कमी
कियत् (वि) किती, कितीसे ?
किर (अ) खरोखर
किरकणे (क्रि) किकाळणे, ओरडणे
किरकिर (स्त्री) कटकट [एक खेळणे
किरकिरे (न) किरकिर आवाज करणारे
किरकी (स्त्री) फिरकी [सान, फुटकळ
किरकोळ (वि) बारीकसारीक, लहान-
किरटा (वि) बारीक, कृपण
किरड (प्रा न) कीटक
किरडी (स्त्री) तिरडी, ताटी
किरडू (न) निर्विष सर्पाची एक जात
किरण (प्रा पु न) उड्डाण (राम० १८।१५१), प्रकाशरश्मि [कजूष
किरपण (स कृपण पु) निश्चितपणा,
किरपाण (न) खड्ग, शीख हातात बाळगतात ते शस्त्र
किरमिजी (स कृमिज वि) लाल रगाचा
किरवण (स कीर न) चित्रकाम, चित्राचे कसब (रामजोगी० पृ ३७)
किरवत (पु) ब्राह्मणाची एक पोटजात
किरवा, किरव (प्रा पु) खेकडा (राम० १५।८), गाठ, फास [वरची कीड
किरळ (न) **किरळी** (स्त्री) जाधळ्या-
किराईत (न) काडेचिराईत
किराण (प्रा न) उड्डाण
किराणा (पु) किरकोळ वाणसौदा
किरात (स पु) भिल्ल
किराळी (स्त्री) आरोळी
किरी (स्त्री) झिजाल्याम लागणारा राग
किरीट (स पु) मुकुट
किरु (प्रा अ) निश्चयेकरून, खरोखर
किरे (स कीर न) पोपट
किर्द (फा स्त्री) जमिनीची खतावट, रोजचा जमाखर्च लिहिण्याची वही
किर्र (वि) पशुपक्ष्यानी गजबजलेले, निबिड
किलकिलाट (पु) पक्ष्याच्या शब्दाची गडबड [अर्धवट उघडे
किलकिले (वि) अर्धवट लागलेले व
किलच, किलिच (स्त्री) भेगातून भरण्याच्या रिपा
किलबिल (स्त्री) पक्ष्याची किलकिल

किलबिलाट किलकिलाट पहा
किलवाणा (वि) केविलवाणा
किलाण (हि न) उडी, उड्डाण
किलाफ (फा पु) कपट
किलावर (पु) खेळण्याच्या पत्त्यातील एक काळा रग
किलावा (हि पु) हत्तीच्या गळयातील रिकिबीसारखे उपयोगी पडणारे दोरीचे पेडके
किल्मिष (स न) पाप, मळ, दोष
किल्ला (अर पु) कोट बाधलेली सरक्षणाची जागा, मोठी गढी
किल्ली (स कील स्त्री) चावी, गूढ उकलण्याची युक्ति [दार
किल्लेदार (फा पु) किल्ल्यावरील अमल-
किवटा (वि) कृपण
किवडा (का किवी वि) वहिरा
किवण (स्त्री) सदयता, (न) व्रण
किंवदन्ती (स्त्री) बाजारगप्प
किवा (अ) अथवा
किशोर (स पु) अज्ञान मुलगा, पोर
किशोरी (स स्त्री) मुलगी
किंशुक (स पु) पळसाचे झाड
किष्किधा (स्त्री) वालीच्या राजधानीचे नाव
किसकिस (स्त्री) कळा निघणे, पोटात चावणे
किसगणती (हि किसगनती का स्त्री) खातरजमा, फिकीर, हिशेब, क पदार्थ
किसणी (स्त्री) किसण्याचे साधन
किसणे (क्रि) कीस काढणे
किसमिस खिसमिस पहा
किस्त, किस्तबदी (फा स्त्री) हप्तेबदी
किस्ती (फा स्त्री) होडी
किस्मत (अर स्त्री) नशीब
किसलय (स पु न) कोमल अकुर
किसान (हि पु) शेतकरी, खेडवळ किवा गावढळ माणूस
किळ (प्रा न) प्रभा (भा ५।८४)
किळस (स क्लेश स्त्री) वीट, गिसारी
की (अ) अथवा, काय?
कीचक (स पु) वेळू, बाबू
कीजे (क्रि) केले जावे
कीजो (क्रि) करा
कीट (स किट्ट न) घाण, किट्टण, जग; हिणकस सोने, (स कीट स्त्री) कीड
कीटक (स पु) किडा [(वि) खोटे
कीड (प्रा न) खोटेपण (भा १०।६३),
कीड (स कीट न) किडा, आळी इ
कीड लागणे–क्षय पावणे
कीडखाद (प्रा वि) किडयानी खाल्लेले
कीडरू (न) सर्प [खचित
कीर (स पु) पोपट, (स किल अ)
कीरवा (प्रा पु) डुकर [ख्याति.
कीर्त (स कीर्ति स्त्री) कीर्ति, प्रसिद्धि,
कीर्तन (स न) हरिकथा, वाखाणणी
कीर्ति (स स्त्री) ख्याति, नावलौकिक
कीर्तिमान (स वि) सुप्रसिद्ध, विख्यात
कीर्तिमुख (स न) देवळाच्या उबरठयावरील राक्षसाच्या तोडासारखा आकार (रुक्मि० १।५०)
कीर्द किर्द पहा [पाचर, खुटा
कील, कीलक (स पु) खिळा, खुटी,
कीलखाना (हि पु) अडगळ ठेवण्याची जागा
कीलना (प्रा पु) दृढ निश्चय
कीलवाणा (प्रा वि) केविलवाणा
कीव (स्त्री) करुणा, दया
कीश (न) माकड
कीस (पु) किसणीने किवा खवणीने केलेला चुरा
कीसार (प्रा न) शल्य (मोहि०गह०)
कीळ (प्रा स्त्री) प्रभा, तेज, किरण
कु (स वि) वाईट, (स्त्री) पृथ्वी.
कुइरा (पु) कोवळा फणस
कुइरी (स्त्री) एक वनस्पति, तिची शेग, त्या शेगेच्या आकाराचा अलकार
कुई (स्त्री) कोल्हयाचे ओरडणे, ओरड.
कुईट (वि) खवट, नासके, कुत्सित, (न) घाण, आरोप
कुकडी (स्त्री) जनावराचा पश्चात् भाग.
कुकडे (न) वातीच्या सुताची गुडी
कुकणे (प्रा क्रि) ओरडणे
कुकर (पु) कुत्रा

कुकरी (स्त्री) गुरखे लोकाचे हत्यार
कुकरणे (प्रा क्रि) निदा करणे
कुकवाकू(स कृकवाकु पु) कोबडा
कुकारा (प्रा पु) आरोळी
कुकुटकुभा (पु) भारद्वाज पक्षी
कुकुड (प्रा अ) कोणीकडे ?
कुकुबाळ, कुकुले बाळ (न) तान्हे बाळ, थोर मनुष्य पोरास साजेसे वर्तन करू लागल्यास त्याला हा शब्द लावितात
कुकुम (स न) कुक, केशर
कुकुमपत्रिका (स स्त्री) लग्न वगैरे मगलकार्यासाठी निमत्रण
कुकू (स न) कुकुम
कुक्कुट (स पु) कोबडा
कुग्राम (स न) आडगाव
कुक्कुर (स पु) कुत्रा
कुच (स पु) स्त्रीचा स्तन
कुचकट, कुचका (वि) कुजलेला, नासलेला, कुत्सित [निरुपयोगी
कुचकामाचा (हि कुछ कामका नही)
कुचकुच (स्त्री) कुजबुज
कुचडे (न) टोपडे लहान मुलाची टोपी
कुचबणें (क्रि) अडचणीतून सुटका न होता दुगात काही काळ काढावा लागणे
कुचर (पु) धान्याचा न शिजणारा दाणा, (वि)कामचोर, दुर्मुखलेला, कपटी
कुचराई (स्त्री) कुचरपणा
कुचला (पु) **कुचली** (स्त्री) रग देण्याचा ब्रश
कुचला (पु) एक विषारी वनस्पति
कुचा (स कूर्च पु) लहान केरसुणी, ब्रश, मोरचल (रामवि २३।१६९)
कुचाळ (वि)खोडचा किवा निदा करणारा
कुचाळी (स्त्री) खोडी निदा, कुचेष्टा
कुची, कुंची (स्त्री) इरल्याच्या आकाराची लहान मुलाची टोपी
कुची (प्रा वि) व्यर्थ (तुका १३६४), (स्त्री) टोक (तुका ३०६५)
कुचुबणें (प्रा क्रि) कोमेजणे
कुचेदा (हि पु) खटपट, कारस्थान
कुचेष्टा (स स्त्री) थट्टा, कुचाळी
कुच्या (प्रा स्त्री) खाच (तुका ८५१), गुच्चा
कुज (स पु न) लतामडप, लतागृह
कुजका (वि) कुजका, नासलेला, कुत्सित, कपटी, छिद्रान्वेषी
कुजणे (क्रि) सडणे, निरुपयोगी होणे
कुजबुजणे (क्रि) कुचकुचणे
कुजबूज (स्त्री) कुणकुण
कुजर, कुजरू (स पु) हत्ती
कुजरी (प्रा स्त्री) सेना, हत्तीण
कुजा (फा पु) सुरई, गुजा
कुजष्टाण (न) कुजलेल्या पदार्थाची घाण
कुटका (पु) तुकडा
कुटकी (स्त्री) एक औषध
कुटके (प्रा वि) तुटलेले
कुटण (न) कुटणे, झाडणे, ठोक
कुटणे (क्रि) काडून किंवा सडन चूर्ण करणे
कुटण (स कुट्टिनी स्त्री) जार आणि जारिणी याचा सयोग घडवून आणणारी स्त्री
कुटणकी (स्त्री) कटणीचे काम
कुटणखाना (पु) कुटणकीची जागा
कुटा (पु) पड, लाहयाचे पीठ
कुटाकुटी (प्रा स्त्री) मारामारी, भाडण, क्षय, मृत्यूचे भय
कुटारे (प्रा न) कटयार (ज्ञा ४।२२३)
कुटाळ (स कुटिल वि) कुचाळ कुचेष्टेखोर, निदक [निदा, कुचाळी
कुटाळकी, कुटाळी (न स्त्री) कुचेष्टा,
कुटिल (स वि) वक्र
कुटी (स स्त्री) झोपडी
कुटी (प्रा स्त्री) आळ, आरोप, निदा (अमृ ७।१०५), बीळ(ज्ञा १६।२४३) स्थान (ज्ञा० १३।१०७१), पूड, मार
कुटीचे बोट निदापवाद(ज्ञा १६।१७८)
कुटीमेटी (प्रा स्त्री) घरदार
कुटीर (स न) लहानसे घर, झोपडी
कुटीळ (स कुटिल वि) कुटाळ, दुष्ट, द्वेष करणारा

कुटीव (वि) कुटलेले
कुटुब (स न) मुले-माणसे, खटला, स्त्री
कुटुबवत्सल (स वि) पदरी मुलेबाळे असलेला
कुटुबारी (प्रा पु) कुटुबवत्सल, कुटुबातला कर्ता पुरुष (तुका ३००६)
कुटे (प्रा वि) लगडे, कुबडे
कुट्टणे (स कुट्टन न) कुटणे
कुट्टनी (स स्त्री) कुटण पहा
कुट्टा (पु) लाहयाचे पीठ
कुट्टा काढणे मार देणे, ठोकणे
कुठणे (स क्रि) थाबणे, बद होणे
कुठणे, कुठने (प्रा अ) कोठून ?
कुठवर (अ) कोठपर्यंत ?
कुठार (स स्त्री) कुऱ्हाड
कुठावा (प्रा पु) रक्षण (तुका ३३।२)
कुठित (स वि) खुटलेला
कुठील, कुठचा (वि) कोणत्या ठिकाणचा?
कुठून (अ) कोणत्या स्थलापासून ?
कुठे (अ) कोणत्या ठिकाणी ?
कुठोरा (प्रा वि) दुसरा
कुठोरी (प्रा पु) कोठारी (तुका ११३७), (अ) कोठवर ?
कुड (स न) टाकी, पुष्करिणी, हवन करण्याची जागा
कुडकी (स्त्री) स्त्रियाचे एक कर्णभूषण
कुडकुडणें (क्रि) कुड् कुड् आवाज होणे, थडीने गात्रे त्रस्त होणे
कुडकुडा (प्रा पु) कुरकुर करणारा, सकुचित (तुका ३२९५)
कुडकुडी (प्रा पु) पापडासारखा कुडकुडीत पदार्थ (भा २५।३७३), (स्त्री) थडीचा कडाका
कुडकुडीत (वि) कुरकुरीत
कुडजार (प्रा पु) कुडगोळक, ब्राह्मण स्त्रीचा व्यभिचारजन्य पुत्र (कथासारा० २१।१५)
कुडण (प्रा न) चीप, प्रतिबध, कुपण (तुका ३६७१।६०) [सदरा
कुडता (पु) ओजळ, अगात घालण्याचा
कुडताळा (पु) **कुडताळें** (न) सकुचित जागा **कु०त येणें**—सपुष्टात येणे
कुडती (स्त्री) उची, खोली
कुडती (फा स्त्री) सुताराचे एक हत्यार
कुडपणे (प्रा क्रि) व्यापणे (तुका०४६१), (न) लहान जाड काठी
कुडबुडा, कुडमुडा, कुडमुड्या (पु) नशीब वर्तविणारा [खुळखुळा
कुडबुडे (न) भाकीत सागणाऱ्या जोशाचा
कुडमुळी (स कुड्मल स्त्री) कमळ
कुडल (स न) वर्तुळ, कर्णभूषण, कुडुक
कुडलिनी (स स्त्री) शरीरातील प्राणरूप शक्ति (योगशास्त्र)
कुडली (स स्त्री) राशिचक्र, चौकडी
कुडव (पु) दोन पायल्याचे धान्याचे माप, (कोकणात आठ पायल्याचे, हे माप सर्व ठिकाणी सारखे नाही)
कुडा (स कुटज पु) एका ओषधीचे नाव
कुडा (प्रा वि) वाकडा, कपटाचा
कुडा (स कुड पु) मोठी कुडी
कुडावा (प्रा पु) रक्षण, भित, कूड
कुडी (स कुटि स्त्री) देह, शरीर, वीस ही सख्या, (वि) वाईट, व्यर्थ
कुडी तशी पुडी जसे शरीर तसा आहार
कुडी (स कुड स्त्री) मातीचे भाडे
कुडे (प्रा वि) वाईट, वाकडे, मत्सरी, खोटे (भा० १३।६२१), (न) खोपटी, देह, कपट, वीस
कुडे पावडें (न) दुष्ट विचार, अनर्थ द्वेष, कारस्थान, जादूटोणा
कुड्मल (स कुड्मल स्त्री) कळी
कुड्या, कुट्या (वि) कुरठा, घुम्या
कुढणें (हि क्रि) मनातल्या मनात चरफडणे, कष्टी होणे, (प्रा) रक्षण करणे
कुढा (वि) खोटा, कपटी, कुरठा
कुढापा (पु) द्वेष, सताप
कुढावणें (प्रा क्रि) सुखी करणे (भा० युद्ध० ५६।१२०)
कुणकुण (स्त्री) कुजबूज, बातमी
कुणगा (पु) छपवून ठेविलेले द्रव्य
कुणबट (पु) कुणब्याविषयी तुच्छता किंवा तिरस्कार दाखविणारा शब्द
कुणबाऊ (वि) कुणब्यास योग्य, कुणब्याची

कुणबी (पु) कुळबी, शेतकरी
कुणबीण (स्त्री) कुणब्याची बायको, दासी
कुणी (स्त्री) पोकळ दाणा, लाकडाची खुटी, पाचर
कुत (प्रा पु) भाला
कुतका (पु) वरवटा, ठोमा, तडाखा
कुतगळ, कुतुगळ (प्रा वि) नाजूक, दुर्बळ
कुतप (स कुतुप पु न) मध्याह्नकाळ
कुतबा (फा पु) कबुलीचा लेख
कुतरओढ (स्त्री) तारांबळ, दुर्दशा
कुतर्क (स पु) वाकडी किंवा वाईट शंका किंवा कल्पना
कुतुक (स न) कौतुक
कुतूहल (स न) नवल, कौतुक
कुत्ता (हि) कुत्रा
कुत्रा (पु) श्वान, कुक्कुर
कुत्री (स्त्री) कुत्र्याची मादी
कुत्रे (न) श्वान, सूक्ष्म कंटकयुक्त गवताचा तुरा, अडकवण
कुत्र्याचे मूत छत्री (वनस्पति), द्वाड स्वभावाचा, दुसऱ्याच्या अंगावर वसकन येणारा
कुत्र्याचे शेपूट सुधारण्याचा कितीही यत्न केला तरी तो व्यर्थ होऊन पूर्वीच्या वळणावर जाणारा
कुत्र्यामांजराचे पाय वाईट हस्ताक्षर
कुत्सित (स वि) तिरस्कार्य, दुष्ट, क्षुद्र, नीच
कुतल (स पु) केस
कुथणे (क्रि) कण्हणे, बळाने कार्यसिद्धि करण्याचा यत्न करणे, खेद करणे
कुद (वि) कोंदलेली, बंद, (पु) एक पुष्पवेल, छपराच्या दोन पाख्यामधला कोन, रस्त्याचे वळण, नक्षीकाम
कुदणें (हि क्रि) उडी मारणे.
कुदरत (फा न) सामर्थ्य, ईश्वरी शक्ति, निसर्ग
कुदळ, कुदळी (स्त्री) **कुदळें** (न) जमीन खणण्याचे हत्यार
कुदा (पु) ठेचा **कुदा काढणे** (क्रि) ठेचणे, मारणे, चोपणे
कुदी (स्त्री) (खानदेशाकडे) उडी
कुंदी (स्त्री) कपडे धुताना आपटणे, घासणे, चोपणे इ० करावी लागणारी क्रिया
कुन्हा (फा किना पु) चुरस, द्वेष, मत्सर
कुप (पु) कुंपण [हद्द
कुपट (प्रा स्त्री) शेताची किंवा जमिनीची
कुपण (न) आवरण, बांध
कुपथ (स पु) दुर्मार्ग
कुपथ्य (स न) वावडया पदार्थांचे सेवन, पथ्याचा भंग
कुपरी (प्रा स्त्री) वाईट संगत
कुपा (स कुतुप पु) मोठी शिशी
कुपात्र (स न) दक्षिणा किंवा देणगी देण्यास अयोग्य मनुष्य
कुपित (स वि) रागावलेला
कुपित्थ (स कुपित्त न) अपचन, मनात धुमसत असलेला द्वेष
कुपी (स कुतुप स्त्री) लहान बाटली
कुफराड, कुफराण (अर कुफरान न) कुभांड
कुफराडी (वि) कुभांडखोर
कुबट (वि) कुजकट
कुबड (स कुब्ज न) पाठीला आलेले पोक
कुबडा (स कुब्ज वि) कुबड असलेला
कुबडी (स्त्री) वैराग्याची टेंबळके असलेली अंग टेकण्याची काठी
कुबलणे (क्रि) मारणे, ठेचणे
कुर्बानी (स्त्री) बलिदान
कुबेर (स पु) देवांचा कोशाध्यक्ष, अतिशय श्रीमंत मनुष्य
कुब्बल (वि) बळकट, वजनदार, प्रचंड,
कुभ (स पु) घागर, कलश, हत्तीचे गंडस्थळ, अकरावी रास
कुभक (स पु) श्वास कोंडून धरणे, (प्राणायामातील एक भाग)
कुभकर्ण (स पु) रावणाचा भाऊ, फार झोपाळू मनुष्य
कुभकार (स पु) कुंभार
कुभाड (अर कुफरान न) आळ, कपटाचे कारस्थान [विणारा
कुभार (स कुभकार पु) मडकी घड-
कुभारीण (स्त्री) कुंभाराची बायको, एक जातीची माशी

कुंभिनी (स्त्री) पृथ्वी
कुभीपाक (स पु) एका नरकाचे नाव
कुमक (फा स्त्री) मदत
कुमकणे (क्रि) मारणे, चोपणे
कुमका (पु) ठोसा, तडाखा
कुमकुमा (अर पु) गुलालगोटा
कुमर, कुमरु (स कुमार पु) बाळ
कुमाईत (अर वि) सारगा
कुमार (स पु) पाच वर्षाच्या आतील मुलगा, कार्तिकस्वामी
कुमारिका, कुमारी (स स्त्री) अविवाहित मुलगी
कुमारीआसव (स न) एका औषधाचे नाव
कुमुद (स न) पाढरे कमळ, श्वेतकमळ
कुमुदिनी (स स्त्री) श्वेतकमळाची वेल, श्वेतकमळे असलेले तळे
कुमेत (अर वि) कुमाईत पहा
कुयाडें (न) कोडे
कुरकुर (स्त्री) तक्रार, पिरपीर
कुरकुरीत (वि) कुडकुडीत
कुरकुरला (पु)–**ली** (स्त्री)–**ले** (न) टोपली
कुरकुली–ले (स्त्री न) बाबूची टोपली
कुरग (स न) हरिण
कुरघोडी (स्त्री) एक चेडूचा खेळ, (यात एका मुलाने दुसऱ्याच्या पाठीवर बसून चेडू जमिनीवर आपटावयाचा असतो), वर्चस्व स्थापित करणे, उपहास करणे
कुरठा (वि) कुढा, कुरकुऱ्या, कपटी
कुरडई (स्त्री) एक तळलेला वर्तुळाकार पदार्थ
कुरडू (पु) स्त्रियाचे एक कर्णभूषण
कुरण (न) गवत उगवलेले मैदान
कुरतुडणें (क्रि) दातानी लहान लहान तुकडे काढून खाणे [पात, सलाम
कुरनिशात, कुरनीस (फा स्त्री) प्रणि-
कुरबुर (स्त्री) कुरकुर, असतोषाचे उद्गार
कुरमुडें (न) नागपुराकडे–कोशिबीर
कुरमुरण (क्रि) चुरमुरणे, धुमसणे
कुरमुरे (पु) भाजलेले तादूळ, चुरमुरे
कु० खाणें—आतल्या आत चरफडणे

कुरवडणें (क्रि) ओवाळून टाकणे
कुरवडी (स्त्री) ओवाळणी
कुरवाळणे (क्रि) गोजारणे
कुरळ, कुरळित (स कुरल वि) वेटाळलेले
कुरळी करणे चिडवणे
कुराण (अर न) मुसलमानाचे धर्मपुस्तक
कुरापत (अर खुराफात स्त्री) गुप्त दोष, व्यग, खोडी, कुचेष्टा, कुचाळी, जखमेवर टोचणे, भाडण उकरून काढणे
कुरी (प्रा स्त्री) नवस, करार, नवसाचा दिवस, बळी, कराराची मुदत, अर्धा बिघा रान, पाभर [आरक्त वर्ण
कुरुग (पु) डोळयाच्या कोपऱ्याचा
कुरुठा (प्रा पु) आश्रय, घरटे, (वि) शहाणा
कुरुद (पु) ताबडा व मऊ दगड
कुरुळ (स कुरल वि) वर्तुळाकार शोभिवत वेटाळी असणारे (केश)
कुरुक्षेत्र (स न) भारतीय युद्धाचे स्थान
कुरूप (स वि) विद्रूप, वेढब
कुरूम (पु) डोळयाच्या पाढऱ्या भागावर येणारे मास
कुरूळ (स कुरल वि) कुरळ पहा
कुर्निसात (फा स्त्री) नम्रतेचा सलाम
कुरे (प्रा अ) निश्चयाने (शुभा० उद्योग० ५।१४)
कुर्रा (पु) डौल, ऐट, ताठा [आढ्यतेखोर
कुर्रेबाज (वि) तोरा मिरवणारा,
कुऱ्हाड (स कुठार स्त्री) लाकडे फोडण्याचे हत्यार
कुऱ्हाडीचा दाडा सजातीयावर उलटणारा, जातिद्रोही
कुऱ्हे (प्रा वि) कुबडा
कुल (स न) वश, (स कूल पु) किनारा
कुलअखत्यारी (हि पु) पूर्ण अधिकार
कुलकल्ला (प्रा पु) प्रीतीतला मनुष्य, पूर्णसत्ताधारी (अनतफदी०लावण्या)
कुलगडें (न) भानगड, अडचण, त्रास.
कुलगुरु (पु) विद्यापीठाचा उपप्रमुख
कुलगे (वि) लहान आणि गिड्डे
कुलटा (स स्त्री) व्यभिचारिणी, छिनाल
कुलदीपक (स पु) कुलाला भूषविणारा.

कुलदैवत (न), **कुलस्वामी** (स पु) कुळाची रक्षक देवता
कुलपणें (क्रि) लगडणे
कुलपति (पु) विद्यापीठाचा मुख्य
कुलपी गोळा (पु) पोटात लोखडाचे खिळे वगैरे वस्तु भरलेला गोळा
कुलपी विडा दहा बारा पानाचा लाविलेला व केळीच्या पानात गुडाळून चोयीन बद केलेला विडा
कुलपुरुष (स पु) पूर्वज
कुलबाब, कुलकानू सर्व कर, पट्टया, वहिवाटीचे हक्क वगैरे
कुलमर्यादा (स स्त्री) कुलात चालत आलेले साप्रदायिक शिष्टाचाराव वतन
कुलवधू (स स्त्री) कुलीन, गुणवती स्त्री
कुला (पु) कुल्ला, नितब, **कुले थोपटणे**—आनदाने नाचणे
कुलागार (पु) कुलाचा नाश करणारा
कुलाबा (अर पु) समुद्रात गेलेली जमिनीची अरुद पट्टी
कुलायिका (स स्त्री) पक्षिशाला
कुलाल, कुल्लाळ (स पु) कुभार
कुलावतस (स न) कुलाचे भूषण
कुलित्थ (स पु) कुळीथ, हुलगे
कुलीन (स वि) चागल्या कुळातला, खानदानीचा
कुलुगें (वि) ठेगणे व गुटगुटीत (कुत्रे)
कुलुली (स स्त्री) खाज, आवेग, आनद, कुई
कुलूप (अर न) टाळे, ताळा
कुल्ला (पु) नितब
कुवत (अर स्त्री) शक्ति, सामर्थ्य
कुवर (स कुमार पु) पाच वर्षांच्या आतला मुलगा, दासीपुत्र
कुवरा (पु), **कुवरी** (स्त्री) कोवळा फणस
कुवसा, कुवसा, कुवासा (प्रा पु) आश्रय (ज्ञा० ६।१२५)
कुवळ (पु) दोष, खोड, न्यून
कुवा (स कूप पु) आड, विहीर
कुवाड (वि) दुर्घट
कुवाडें (प्रा न) कोडे, मत्रतत्र (वि) गूढ (ज्ञा० १२।८२)
कुवार, कुवारी-रीण (स कुमारी स्त्री) अविवाहित मुलगी
कुवारकाडें, कुवारफोड (स कुमारी स्त्री) कोरफड
कुवासा (प्रा पु) कुवसा शब्द पहा
कुविद्या (स स्त्री) जारणमारणाची विद्या.
कुवीट (वि) कुजलेले
कुवेकाठी (प्रा स्त्री) डोलकाठी
कुश (स पु न) दर्भ
कुशल, कुशळ (वि) खुशाल, सुखरूप, शिल्पविद्येत प्रवीण, चतुर
कुशलप्रश्न (स पु) भेट होताच प्रथम 'कसे काय? ठीक आहेना?' वगैरे ओपचारिक प्रश्न विचारणात ते
कुशलार्थ (स पु) क्षेम-समाचार
कुशाग्रबुद्धि (स स्त्री) तीक्ष्ण बुद्धि
कुशावर्त (स न) गोदेच्या उगमाजवळचे तीर्थ
कुशासन (स न) दर्भासन
कुशी (स कुक्षि स्त्री) कूस
कुश्चळ (वि) अपवित्र, मलिन, ख्यालीखुशाली, तिरस्कारार्ह, कुत्सित
कुष्ट (स न) कोड, रक्तपिती
कुष्टाण (स्त्री) कुजल्याची घाण
कुष्टी (वि) घाणेर, (पु) कुष्टरोगी, रक्तपित्या
कुष्माड (स पु) कोहळे, खोटा आरोप
कुसकरणे (क्रि) भुगा करणे
कुसकरा (पु) भुगा [णाला कारण
कुसपट (न) खुसपट, क्षुद्र दोष, भाड-
कुसमडणें, कुसमरणें (क्रि) कुसकरणे
कुसमुस (प्रा स्त्री) चळवळ, अस्वस्थता, कुरकुर
कुसमुसणें (क्रि) कुरकुरणे, जळफळणें
कुसरी (स्त्री) कौशल्य, कारागिरी
कुसरूड (पु) सुरवट, घुला [नाश
कुसवळ (न) अतिवृष्टीने होणारा पिकाचा
कुसवा (पु) कूस गर्भाशय
कुसळ (न) तृणाचे सूक्ष्म अग्र, घस .
कुसळी (प्रा स्त्री) मत्रविद्येने दुसऱ्याच्या घरचे लोणी खाणारी
कुसा (पु) कुसवा, कूस

कुसुब, कुसबा (स कुसुभ पु) करडईचे फूल, त्यापासून काढलेला रंग, अफूच्या बोंडाचा अर्क
कुसुबी (वि) कुसुबाच्या रंगाचे
कुसुम (स न) पुष्प, फूल (स्त्री) मराठ्यांच्या सैन्यातील कवायती पलटण हिच्यात १२०६ शिपाई असत
कुसुमाकर (स पु) फुलांची खाण, वसंत ऋतु
कुसू (न) खोबरीत किंवा [illegible] दाराच्या लाकडाचे पुढे आलेले टोक, कुपणाची भिंत [illegible]
कुसूर (फा स्त्री) [illegible]
कुस्करी (स्त्री) [illegible]
कुस्ती (फा कुस्ती [illegible]) [illegible] युद्ध
कुहो (स्त्री) कु[illegible] (न[illegible])
कुहजक (वि) कुजलेले (भा० १३[illegible])
कुहडें (न) [illegible]
कुहणे (कि) कुजणे ([illegible] ३१,२२)
कुहर (स न) गुहा, [illegible]
कुहा (पु) [illegible]
कुहाड, कुहाडा (प्रा पु) [illegible]
कुहार (प्रा न) कोठार
कुहिजक (प्रा वि) कुजक
कुहिट (प्रा वि) नाम[illegible] **कु० खोबरें**-कुरठा, दुष्ट स्वभावाचा मनुष्य
कुहिटार (न) केबळ, झावळ्या
कुहिना (वि) सगयी, मत्सरी, कुरठा
कुहीटुळी (प्रा स्त्री) कुजकी घाण
कुहु (अ) कोकिळेचा शब्द
कुहू (स्त्री) अमावास्या
कुहेडें (न) कोडे, कूटप्रश्न
कुळकणी (प्रा स्त्री) चातुर्य [कर्मकहाणी
कुळकथा (स्त्री) कुलाचा इतिहास,
कुळकरण (न) कुळकर्ण्यांचे काम
कुळकर्णी (स पु) गावच्या पाटलाच्या हाताखालचा हिशेब वगैरे ठेवणारा अधिकारी
कुळकुळीत (वि) काळ्या रंगाचा भडकपणा दाखविण्यासाठी योजलेला शब्द
कुळपट (न) चक, व्यंग, गुप्त दोष
कुळपटा (पु) कपटा, चीप, भुसा
कुळागर (न) पोफळीचा बाग
कुळार (न) माहेर
कुळबी (पु) कुणबी
कुळव (न) जमीन नांगरल्यावर तिची ढेकळे वगैरे फोडून ती एकसारखी सरमरीत करणारे शेतकीचे अवजार
कुळवणी (स्त्री) जमीन सपाट किंवा भुसभुशीत करणे
कुळवाड (प्रा स्त्री) उदीम, शेतकी
कुळवाडी (स्त्री) [illegible], [illegible] (ना० १७), शेतकी, (पु) शेतकरी
कुळी (स स्त्री) कुळ वंश, घराणे
कुळीक (प्रा स्त्री) मा[illegible], अजीर्ण
कुळीथ (स कुलित्थ पु) एक प्रकारचे हलके धान्य, हुलगा
कुक्षि (स स्त्री) कूस, पोट, गर्भाशय, आतील भाग, [illegible] [विणे, ताणे
कूच (हि न) सैनिक यात्रा, तळ हाल-
कूजण (स कूजन कि) शब्द करणे
कूट (न) चूर्ण, भूस, कोडे, उखाणा, एकोप्याने राहणारे, कपट, निंदा
कूटप्रश्न—घोटाळ्याचा प्रश्न, कोडे
कूटसाक्षी (पु) खोटी साक्ष देणारा
कूटस्थ (स वि) स्तब्ध, अविनाशी, (पु) मूळ पुरुष, आत्मा
कूठि (स्त्री) निंदा, अपवाद, आण, शपथ
कूड (स कुड्या पु) कारव्या कामटाचा उ० ची भित, (स्त्री) शरीर, (वि) दगलबाज
कूत (पु) आवेश, उत्साह, कामाची उत्कंठा, अंदाज
कूप (पु) कुपण, (स पु) आड, विहीर
कूपमंडूक (स पु) संकुचित स्थळी वाढलेला, घरकोंबडा
कूर्म (स पु) कासव
कूर्मदुग्ध (स न) असंभाव्य गोष्ट
कूर्मदृष्टि (स स्त्री) प्रेमपूर्ण दृष्टि
कूल (स न) तीर, काठ, किनारा
कूष्मांड कुष्मांड पहा
कूस (स कुक्षि स्त्री) कड, बाजू, उदर, कमर, नफा, कुसळ
कूस (न) कुसू पहा

कूळ (स कुल न) घराणे, वश, कर्जदार, पक्षकार, शेतकरी, पट्टयाने जमीन धारण करणारा
कूळकट (स कुलकथा न) कुळाची बिगे
कूळशीळ (स कुलशील न) घराण्याचा लोकिक, शिस्त, स्वभाव, चालीरीति इत्यादि
कृच्छ्र (स न) पहिल्या दिवशी एकवार भोजन, दुसऱ्या दिवशी नक्त (सायकाळी भोजन), तिसऱ्या दिवशी न मागता आपोआप प्राप्त होईल ते खाणे व चौथ्या दिवशी उपोषण याप्रमाणे क्रमाने बारा दिवस करण्याचे व्रत, कष्ट, दु ख, सकट, प्रायश्चित्त [पैकी पहिले
कृत (स वि) केलेले, (न) चार युगा-
कृतकार्य (स वि) कृतकृत्य, कृतार्थ
कृतकृत्य (स वि) कृतकार्य पहा
कृतघ्न (स वि) उपकार विसरणारा, हरामखोर
कृन्तन (स न) कापण, कुरतुडणे
कृतज्ञ (स वि) उपकार जाणणारा
कृतज्ञता (स स्त्री) उपकाराची जाणीव
कृतान्त (स पु) यम, मत्यु
कृतार्थ (स कृतकृत्य वि) करावयाचे काही उरले नाही असा [केलेले काम
कृति (स स्त्री) क्रिया करण्याची रीत,
कृत्तिका (स स्त्री) २७ नक्षत्रापकी तिसरे
कृत्य (स न) काम, कृति, भूमितीत— करावयास सागितलेली रचना
कृत्या (स स्त्री) दुष्ट देवता, लक्षणेने— कजाग बायको
कृत्रिम (स वि) बनावट, (न) कपट
कृत्रिमी (स वि) कपटी, दिखाऊ
कृत्स्न (स वि) सगळे, सर्व
कृपण (स वि) कजूष, गरीब
कृपा (स स्त्री) मेहेरबानी, दया
कृपाळु (स कृपालु वि) दयाळु
कृपावत, **कृपावान्** (वि) दयाळु
कृमि (स पु) किडा, आळी, जत, जीव
कृश (स वि) रोड, लुकडा, किडकिडीत
कृशरान्न (प्रा न) खिचडी
कृशांगी (स स्त्री) सडपातळ अगाची स्त्री
कृशानु, **कृशानन** (स पु) अग्नि
कृषि (स स्त्री), **कृषिकर्म** (स न) शेतकी.
कृषिक, **कृषीवल** (स पु) शेतकरी
कृष्ण (स वि) काळा, श्याम, कपटी, (पु) विष्णूचा आठवा अवतार
कृष्णकृत्य (स न) कपटाचे वाईट कृत्य
कृष्णग्रंथि (स स्त्री) सोडण्यास कठिण अशी गाठ
कृष्णपक्ष (स पु) महिन्यातला वद्यपक्ष, उतरती कळा
कृष्णमृग (स पु) काळवीट [दिलेले
कृष्णार्पण (स न) सर्व हक्क सोडून
क्लृप्ति (स स्त्री) युक्ति, कल्पना
के (प्रा अ) कोठे ? काय ? कसे ?
केउता-ती-ते (प्रा अ) कोठे ? कोणता ? कसा ? केव्हा ? कोठील ?
केउलवाणा (वि) केविलवाणा
केकटणें, **केकणें**, **केकावणे** (क्रि) ओरडणे
केकत, **केकती** (स केतक, केतकी स्त्री) केवडा
केकताड–त (न) केतकीचे कुपण, उच वाढलेली केतकीची झाडे
केकया, **कैकयी** (स कैकेयी स्त्री) जहा-बाज, कजाग किंवा खाष्ट स्त्री, त्राटिका
केकरे (प्रा न) केरसुणी, एक हत्यार
केकसा, **के० मायशी** (स कर्कशा स्त्री) खाष्ट बायको
केका (स स्त्री) मोराचा ध्वनि
केकाणे (प्रा न) दोड, धाव
केकी (स पु) मोर
केचित् (वि) काही काही लोक
केजें (प्रा न) भाजीपाल्याबद्दल दिलेला नारळ किंवा धान्य, नारळ
केड (वि) कृपण, कजूष
केडणें (प्रा क्रि) निर्भर्त्सना करणे, वृथा आरोप करणे (तुका० ४०७७), अड-चण करणे, त्रास देणे
केणी (प्रा स्त्री) जिन्नस, वस्तु, प्रकार, किडाळ, गाठोडे (ज्ञा० ६।२९)
केणें (स क्रय न) विक्रीची वस्तु, वस्त्रा-च्या घडीभोवती बाधलेली दोरी

केतक (स न), **केतकी** (स्त्री) केवडा, बायकाचा केसात घालण्याचा एक दागिना
केतन (स न) पताका, ध्वज
केतु (स पु) ध्वज, पताका, एका ग्रहाचे नाव
केतुके (प्रा वि) किती? कसले?
केतुला–ली–ले (प्रा वि) केवढा, कसा
केने (प्रा न) चगकाअनी गजिफाच्या खेळात चारी हुकूम एकास आल्याने होणारी जीत (साहि०अद्वया० ३)
केथवर (प्रा अ) काठपर्यंत?
केदार (प्रा न) मळा, एक राग
केदारा (पु) गायनातला एक राग
केंद्र (स न) वर्तुळमध्य
केधवा (अ) केव्हा?
केनशी (स्त्री) बुग, बुग्शी
केप (इग्र कॅप स्त्री) बदुकीत ज्यावर घोड्याचा आघात होऊन बार उडतो ते ताब्याचे टोपण
केबरे (न) घुगुरटे, चिलट
केबळ (न) जुन गवत
केमटा (वि) कृपण, कजूप
केमशी (स्त्री) बुग्शी
केर (पु) कचरा, तुकडेताकडे वगैरे, गदळ, घाण **केर फिटणें**–नाश होणे **केर फेडणे** नाश करणे [करणे
केरवारा करून टाकणे गुंडाळून खराब
केरकचरा (पु) केर पहा
केरडोक (न) आटल्यापासून खाली लोबणारी जळमटे
केरणें (प्रा क्रि) चारणे
केरपोतेरे (न) घरातला केर काढणे, सारवणे, इ० गृहिणीची प्रात कृत्ये
केरवा, कारवा (पु) एक प्रकारचा नाच, तबल्याचा एक बोल, बागड्याचा एक प्रकार
केरसुणी (स्त्री) झाडू, शिंदीच्या झावळ्याचा केलेला खराटा
केरी (स्त्री) शेतातले खुट, पाण्याच्या प्रवाहाबरोबर वाहून येणारा केरकचरा
केरू (प्रा पु) केर, अडचण
केल (न) दुफादी, आकडी
केलडे (न) माकड
केली (स स्त्री) क्रीडा
केव, केव (स्त्री) कीव, याचना
केवट (न) किरकोळ विक्री
केवटा (वि) कृपण, किरकोळ विक्री करणारा, (पु) नदीकाठची जमीन
केवडा (पु) केतक पहा
केवढा (वि) किती मोठा?
केवढ्यादा (अ) केवढ्या मोठ्या आवाजाने
केवणे (न) वस्त्राच्या घडीभोवतालची दोरी, साठा, सचय
केवल (स न) शुद्ध, निवळ, एकटा, (अ) मात्र, अगदी
केवलप्रयोगी (न) उद्गारवाचक अव्यय
केवळ (अ) फक्त, मात्र, अगदी, (प्रा वि) स्वतत्र
केवा (प्रा पु) थोरवी, सामर्थ्य, (मोरो० आदि० १७।१०, मुक्ते० वन० ९।१५७), रोकड पैसा, खजिना
केवि (प्रा अ) कसे? [आणणारा
केविलवाणा (वि) दीनवाणा, कीव
केवी (अ) कोणत्या प्रकारे?
केव्हा (अ) कोणत्या काळी?
केव्हेळी (प्रा अ) केव्हातरी
केश (स पु) केस
केशर (स न) एक सुगधि द्रव्य
केशरा (पु) मारू किवा मरू या निश्चयाने वीरानी युद्धासाठी बाहेर पडताना घालण्याचा केशरी रगाचा झगा
केशरी (वि) केशराच्या रगाचा
केशऱ्या (वि) तनुयक्त
केशव (स पु) विष्णु
केशाकर्षण (स न) केसासारख्या सूक्ष्म नलीच्या द्वारे घडणारे आकर्षण
केस (स केश पु) कच **केसाच्या आबाड्या होणे**––वृद्धावस्था येणे **के०ने गळा कापणें**–विश्वासघात करणे
केसतूड (न) गळू, फोड [आयाळ
केसर (स पु) फुलातला ततु, सिंहाची
केसरी (स पु) सिंह

केसारी (स्त्री) केसाची दोरी
केसाळ (वि) पुष्कळ केस असलेला
केळ (स कदली न) केळीचे फळ व झाड
केळबा (पु) केळीचा कोंब
केळवड (स्त्री) केळाचा घड
केळवण (स केलि स्त्री) लग्नामुळीच्या अगोदरची मेजवानी, गडगनेर, रीत, चाल
केळवणे (प्रा क्रि) शोभिवंत दिसणे
केळवली (प्रा स्त्री) केळवण झालेली (ज्ञा० १३।५५१), सुखी
केळवा (पु) केळीचा कोंब
केळा (पु) लहान मडके [घागर
केळी (स केलि स्त्री) क्रीडा, लहान
केळे (न) कळ
कै, कै (अ) केव्हा, कोठ, (वि) कित्येक
कैक (वि) कित्येक, पुष्कळ
कैकट (प्रा वि) यवनांनी व्याप्त म्हणून अपवित्र झालेली भूमि (ज्ञा०१८।२०४)
कैकाडी (पु) एका जातीचे नाव
कैकेयी (स स्त्री) दशरथाची तिसरी बायको, हिने हट्ट धरून दशरथाकरवी रामास वनवासास धाडिले, हिचा मुलगा भरत, हिच्या हट्टी स्वभावावरून लक्षणेने कजाग, हट्टी स्त्री
कैंचा (प्रा वि) कोणता ? कोठील ?
कैची (हि स्त्री) कातरी, धीर देण्यासाठी एकमेकास बांधलेले वासे
कैतव (स न) कपट, लबाडी
कैद (अर स्त्री) तुरुंगवास, धरपकड
कैदखाना (फा पु) तुरुंग
कैदवार (अ) आज्ञाधारकपणे, नियमपालनपूर्वक
कैदाशीण (स्त्री) कैदाशीण, भांडखोर स्त्री
कैवी (हि पु) बंदिवान [कारस्थान
कैपत (अर स्त्री न) दुष्टपणाची युक्ति,
कैपक्ष (प्रा पु) कैवार, पक्षपात
कैपक्षी (प्रा पु) कैवारी
कैफ (अर पु) अमल, धुंदी तार [गोष्ट
कैफियत (अर स्त्री) जबानी, हकीकत,
कैरव (स न) चंद्रविकासित कमळ
कैरा (वि) घाऱ्या डोळ्याचा, चवणा
कैरी (स्त्री) हिरवा आंबा
कैल (फा न) शेतातील धान्याचे माप
कैलास (स पु) महादेवाचे निवासस्थान
कैलासवासी (स वि) मृत
कैली (वि) पापी
कैवर्त (स पु) कोळी
कैवल्य (स न) मोक्ष, मुक्ति
कैवाड (न) कारस्थान, मसलत
कैवाडी (वि) धूर्त, शहाणा
कैवार (प्रा पु) साह्य, पक्ष उचलणे, कपास, कंपासाने काढलेले वर्तुळ
कैवारी (पु) कैवार घेणारा, पक्ष सावरून धरणारा, साहाय्यकर्ता
कैसा (प्रा अ) कसा ? कशाला ?
कैसेन (प्रा अ) कशाच्या योगाने ?
कोइटारू (वि) कोयत्याने शाकारलेले
कोई (स्त्री) कोवी कोय आल्याची बाठी
कोईट (न) छप्पर शाकारण्याचे गवत इ
कोईल (स्त्री) विटीदांडूच्या खेळात विटी उडविण्यासाठी खणलेली लहानशी खाच, कोकिळ
कोक (पु) चक्रवाक पक्षी
कोक (न) कुबड, कुबडच्या
कोकण (स न) सह्याद्रि पर्वताच्या पश्चिमेस समुद्राच्या काठी जी अरुंद व लांब जमिनीची पट्टी आहे ता प्रदेश
कोकणस्थ (स पु) कोकणात राहणारा, महाराष्ट्रीय ब्राह्मणातला एक वर्ग
कोकणी (वि) कोकणातला
कोकणे (वि) आरती [झाड त्याचे फळ
कोकब (न) **कोकबी** (स्त्री) अमसुलाचे
कोकबेल (न) अमसुलाच्या फळाचे तेल,
कोकरू (न) मेंढीचे पिल्लू
कोकलणे (वि) ... तक्रार करणे
कोकशास्त्र (न) कामशास्त्र, स्त्री व पुरुष यांच्या समागमप्रवृत्तीचे शास्त्र स्त्री व पुरुष यांची लक्षणे संभोगाची आसने, वशीकरणाचे प्रयोग इ चे विवेचन करणारा ग्रंथ
कोका (पु) कानफाट्याचे ततुवाद्य, तुकतेच बाहेर पडलेले केळफूल
कोकिल (स पु) कोकिळपक्षी

कोकिला-व्रत (स न) स्त्रियाचे एक व्रत
कोकी (स्त्री) चोच, चोचीसारखे निघालेले टोक
कोकीदार (वि) कोकी असलेले
कोको (इ पु) एक प्रकारच्या फळापासून केलेले पेय
कोक्या (वि) कोकणस्थाविषयी तिरस्कारार्थी किंवा निंदाव्यंजक शब्द
कोग (न) ढोंग, मिष, कुबड
कोग्या (वि) ढोंगी
कोगे (न) मधाचे पोळे
कोच (पु न) बैठकीचा एक प्रकार
कोच (स्त्री ना) टोक लागून पडलेली खळी, टोक, कोकी
कोचकी (प्रा स्त्री) पागोटे [(जागा)
कोचकील (वि) अरुद, संकुचित, कोंदट
कोचमन (इ पु) गाडीवान
कोचाळे (न) वर्तुळ, कोंडाळे
कोंचदा (पु) एक वनस्पति
कोचे (प्रा वि) चकणा (तुका० ३८२२)
कोजट (वि) चिंबलेला, दबलेला, आकुंचित, बिनवाऱ्याची अंधेराची कोंडीव (जागा)
कोजळी (प्रा पु) ओंजळी
कोजळी (स कज्जल स्त्री) दिव्याची वात जळून गेल्यावर राहिलेला शेष, कोळी [शु० १५
कोजागर, कोजागरी (स्त्री) आश्विन
कोजा, कोझा (वि) खोलगट डोळ्याचा माणूस, तुसडा
कोट (पु) तट, मजबूत भिंत, इंग्रजी तऱ्हेचा अंगरखा, पत्त्यांच्या खेळात अंगावर आलेली संपूर्ण हार, पत्त्यांची विशेष रचना, कोटि
कोटकल्याण (न) परकाष्ठेचा लाभ
कोटगा (वि) कोडगा निर्लज्ज, निढावलेला
कोटबा (पु) नारळाचे लाकडी भिक्षापात्र
कोटर (स न) झाडातली ढोली
कोटि (स स्त्री) शंभर लक्षांची संख्या, कल्पना, प्रतिवाद, वर्ग, टोक, अग्र, त्रिकोणाचा लंब, काटकोनाची उभी रेषा, शब्दावरील श्लेष
कोटिक्रम (स पु) युक्तिवाद, पेच, शक्कल
कोटिगा (वि) कोडगा
कोटीर (स पु) मुकुट
कोटे (न) पक्ष्याचे घरटे [करोडपति
कोटचधीश, कोटचाधीश (स पु)
कोटचवधि, कोटचावधि (वि) कोटींनी मोजण्यासारखे
कोठ (स कोट्ट पु) किल्ला, तटबंदी
कोठडी (हि स्त्री) खोली
कोठनीस (फा पु) कोठीवरचा अमलदार.
कोठवळा, कोठावळा (पु) कोठीवरचा मनुष्य
कोठा (स कोष्ठ पु) जठर, अंतर्भाग, वखार, कोष्टक, त्यातले सदर
कोठार, कोठारे (स कोष्ठ न) वखार, माल साठविण्याची जागा
कोठारी (पु) कोठारावरचा मनुष्य
कोठी (स कोष्ठ स्त्री) कोठार, वखार, धान्य किंवा पाणी भरून ठेवण्यासाठी केलेले मोठे पात्र
कोठून (अ) कोणत्या ठिकाणाहून, काळापासून किंवा प्रसंगापासून
कोठील (वि) कोणत्या समयाचा, स्थलाचा किंवा प्रसंगाचा?
कोठे (स कुत्र अ) कोणत्या ठिकाणी?
कोठें कोठे (अ) काही काही ठिकाणी
कोड (न) कौतुक, आवड, (स कुष्ठ न) कुष्ठरोग, (इ न) कायद्याचे पुस्तक
कोंड (पु) वर्तुळ, एकाच्या ताब्यातल्या अनेक जमिनी, नदीचा खोल भाग, डोह, गावकूस [गाठ
कोडका (पु) लाकडाचा ओंडका किंवा
कोंडकी (स्त्री) बगीच्यात पाणी साठविण्यासाठी केलेली खाल जागा, खड्डा, खाचरे [मार, चाबूक
कोडगा (वि) निर्लज्ज, (पु) चोप,
कोडगेला (वि) राहीसा कोडगा
कोंडण (स्त्री) कोंडण्याची जागा, गोठा
कोंडणें (क्रि) अटकविणे, बंद करणे
कोडबोळे (न) कोडबोळे, एक खाद्य

कोडमार, कोडमारा (पु) अडवणूक, निरुपाय, अगतिकत्व
कोडवाडा (पु) भटक्या गुरांना अटकवून ठेवण्याची जागा
कोडा (पु) भुसा, भस, कायदा
कोडाळे (न) वर्तुळ
कोडिसवाणा (प्रा वि) लहान, मनोहर, स्पष्ट, लज्जित
कोडी (स्त्री) वीस ही संख्या, उची किंवा खोली, (पु) कुष्ठरोगी
कोडी (स्त्री) चोहोकडून बंद व मध्ये खुली अशी जागा
कोडीव (वि) अडकावून ठेविलेले
कोडें (न) कोटी, कूट, गूढ प्रश्न, (प्रा) पणथी
कोडाळें (स कुडलि न) वेटाळे
कोढ (न) गावकुसू
कोढी (स्त्री) मिठागर [कोन
कोण (सर्व) प्रश्नार्थी, (स पु) कोपरा,
कोणीएक (प्रा वि) अमुक
कोत, कोंत (न) भाल्याचे लोखंडी अग्रफळ, भाला, शस्त्र (ज्ञा० १३।५३८–३९, रुक्मि० ११।११)
कोतवाल (फा पु) लोकांच्या संरक्षणार्थ ठेविलेला अधिकारी, फोजदार
कोतवालघोडा मिरवणुकीच्या अग्रभागी शोभेसाठी चालविलेला शृंगारलेला घोडा
कोतवाली (स्त्री) कोतवालाची कचेरी, पोलिसठाणे
कोता (फा वि) अपुरता, संकुचित
कोताई (स्त्री) कमीपणा, संकुचितपणा
कोतेकर (प्रा पु) भालेकरी
कोथळा (पु) पोटाचा कोठा, पिशवी
कोथळी (स्त्री) लहान कोथळा
कोथिंबीर (स स्त्री) धण्याचे रोप
कोद (स्त्री) तीळ परतून, कुटून व साखर घालून केलेले चूर्ण
कोदट (वि) कोंडमाऱ्याची, बंद केलेली
कोदंड (स न) धनुष्य, उद्धट, दांडगा, बेपर्वा, मोठे संकट
कोद्रव (पु) हलके धान्य
कोंदण (स न) अलंकारात हिरे वगैरे जडविण्यासाठी ठेविलेल्या जागेच्या भोवताली जे सोन्याचे काम केलेले असते ते
कोंदणें (क्रि) कोंवणे, भरून जाणे
कोंदा (पु) घाण, कष्टाचे काम
कोंदाकोंदी (स्त्री) दाटी
कोंदी (स्त्री) कोन, जोड [११।२५०)
कोंदाट (प्रा स्त्री) पूर्णता, दाटी (ज्ञा०
कोंदाटणें (क्रि) कोंदणे, गर्दी होणे
कोन (स पु) कोपरा, वाळते
कोनटा (पु) नागपुराकडे–कोनाडा
कोनडा, कोनाडा (पु) भिंतीत पदार्थ ठेवण्याकरिता जी वाटोळी किंवा चौकोनी पोकळी ठेवितात ती
कोनसो (पु) कोपरा
कोना कोपरा (पु) एकीकडची सहज लक्षात न येण्यासारखी जागा, पुढे आलेला भाग
कोन्हे (न) मधाचे पोळे
कोप (स पु) राग, द्वेष
कोप, कोंप, कोपी (प्रा स्त्री) खोपटी
कोपट (वि) रागीट, (न) खोपटे, (स्त्री) झोपडे
कोपट (न) घरदार (ना० १०२२), शरीर (ज्ञा० १८।२१८)
कोपणे (क्रि) रागावणे
कोपर (स कूर्पर न) भुजा आणि हात याच्या मधल्या सांध्याचे मागील टोक
कोपरखळी (स्त्री) कोपराचा प्रहार, कोपराने उकरलेली जागा
कोपरबरास (इ कापर–ब्रास न) तांबे व पितळ याची मिश्रधातु
कोपरा (पु) कोन, उपदिशा, टोक, (स्त्री) नागपुराकडे–मोठी परात
कोपायमान (वि) रागावलेला
कोपिष्ठ (वि) रागीट
कोपी (स्त्री) खोपटी, शेतात बसण्याकरिता केलेले लहानसे घर, झोपडी
कोपीण (स कौपीन स्त्री) लंगोटी
कोंब (पु) अंकुर
कोबट (वि) किंचित् उष्ण, सोमळ

कोबडसाद (स्त्री) कोबडा आरवण्याची वेळ, पहाट, चद्राभोवती पडलेले खळे
कोबडा (पु)–**डी** (स्त्री)–**डें** (न) कुक्कुट, मुरगा–गी–गे
कोबणे (क्रि) ठामून भरणे, अकुर फुटणे
कोबरा, कोबारा (पु) कोब
कोबा (पु) चुना, माती, कॉक्रीट, शेळीच्या लेडया इत्यादीचे मिश्रण
कोबा (पु) कोवडा
कोबाळ (पु) फारसे काम न करणारा मुलगा
कोबी (पोर्तु कोबी स्त्री) कोबीचा कादा
कोभ (पु) कोब, अकुर
कोभणे (क्रि) अकुर येणे
कोभरा, कोभारा (पु) कोब
कोम (अर कोम स्त्री) जात, भ्रतार
कोमजणे (क्रि) म्लान होणे
कोमट कोबट पहा
कोमटी (पु) वैश्याची एक पोटजात
कोमणे, कोमाइणे, कोमायणे (क्रि) कोमजणे [मदु
कोमल (वि) कोवळा, नाजुक, सौम्य,
कोमलणे (क्रि) कोमजणे, म्लान होणे
कोमाइले (वि) कोवळे, नाजूक
कोमावणे (क्रि) द्रवणे, सद्गदित होणे
कोमेजणे (क्रि) म्लान होणे
कोय (स्त्री) बाठा, आब्यातील बी [आड
कोयडा (पु) आकडा, कडी लावण्याची
कोयता (पु) विळा [एक इग्रजी ओषध
कोयनेल (इ क्विनीन न) तापावरचे
कोयरी (स्त्री) चादीची आब्याच्या छेदासारखी उवी
कोयल, कोयाळ (न) कोकिळ, कोयीचे केलेले मुलाचे एक वाद्य
कोयाडे (न) आब्याचे पन्हें [भाग, द्वेष
कोर (स्त्री) काठ, रेघ, चतकोर, सूक्ष्म
कोरक (न) कळी, भाजी (ना०पृ २०८)
कोरकाडें (न) कोरफड
कोरके (न) कोरान्न
कोरट (स्त्री) कच्चे रेशीम
कोरटा (पु), **कोरटी** (स्त्री)कोऱ्हाटीचे फुलझाड

कोरड (स्त्री) शुष्कता
कोरडणे (क्रि) कोरडे पडणे, शुष्क होणे.
कोरडवट (स्त्री) विहीर वगैरे नसल्यामुळे केवळ पावसावर अवलबून असलेली जमीन
कोरडवाहू (त्रि) कोरडवट पहा
कोरडा (वि) शुष्क, (पु) चाबूक
कोरडचास (न) कालवण, ताडी लावणे
कोरण (स्त्री) खोबण, कोरून काढलेला भाग
कोरणी (स्त्री) कोरण्याचे हत्यार
कोरणे (क्रि) खोदणे, नकसणे, किरविणे
कोरणेल (इ कर्नल पु) इग्रजी फोजेवरचा एक वडा अम्मलदार
कोरफड (स्त्री) एक काटेरी ओषधोपयोगी वनस्पति [करणे.
कोरबदी (स्त्री) पलटणी रागेने उभ्या
कोरबी (स्त्री) झिगा, एक प्रकारचा मासा.
कोरबू (का पु) धनगर, बलुतेदार
कोरमा (पु) एक मासयुक्त खाद्य
कोरष्टाण (न) कोऱ्या मडक्याला किवा कपड्याला येणारा दुर्गंध
कोरा (वि) न वापरलेला, नवा
कोरा करकरीत (वि) अगदी नवा
कोराटा (स कुरटक पु), **कोराटी**(स्त्री) एक फुलझाड
कोरान्न (न) कोरडी (न शिजविलेल्या अन्नाची) भिक्षा
कोराळे (न) डागरावरील कोरीव लेणे, पर्वताचा कडा, दगड
कोरी (स्त्री) भिकार जमीन
कोरीव (वि) कोरलेला
कोर्ट (इ न) कचेरी, न्यायाधीश
कोल (वि) असमर्थ, (पु) कर्जाच्या फेडीसाठी जप्त केलेला माल, (पु) विटीदाडच्या किवा गोट्याच्या खळात लहानसा खळगा म्हणतात तो
कोलकाठी (स्त्री) दाडपट्टा
कोलणें (क्रि) उचकणे, उडविणे, लोटणे, फेकणे
कोलती (स्त्री) लहान जळते लाकूड, कोलीत

कोलद(दा)डा (पु) मध्ये दांडा घालून त्याच्याशी हातपाय जखडून टाकण्याची शिक्षा

कोलमडणें (क्रि) धडपडून पडणे, पाय मरगळून, ठेच लागून किंवा जोराचा धक्का लागून एकाएकी वाकडेतिकडें पडणे

कोलवाकोलव, कोलाकोल (स्त्री) ढकला-ढकली, टाळाटाळ.

कोलाटी (स्त्री) एक विशेष प्रकारची उडी

कोलावण (स्त्री) जहाजावरील जमात

कोलाहल (स पु) कल्ला, गलबला, आरडा

कोलिता (प्रा पु) रक्षणकर्ता

कोली (स्त्री) लहान मळगा (कोळ पहा)

कोलीत कोलती पहा

कोलू (स्त्री) विटी

कोल्हरी (प्रा स्त्री) राग मिष

कोल्हा (पु) जंबूक, शगाल, (प्रा) चोर (ज्ञा० ४।२३)

कोल्हाट (प्रा पु) कोल्हाट्याचा खेळ

कोल्हाटी (पु) डोंबारी

कोल्हार (पु) कुंभार

कोल्हाळ (स कोलाहल पु) कल्लोळा, आक्रोश, (न) एक वाद्य

कोल्हेकुई (स्त्री) कोल्ह्याचा शब्द, धूर्त लोकांची ओरड

कोल्हेर (न) लाकूड (र०पा० ८।३१५)

कोल्हेरी (स्त्री) मानीचे चित्र

कोल्हेरी वेताळ (पु) [illegible] फुनगावणे (ज्ञा० ११।४६६)

कोवसा (प्रा पु) आश्रय, कैवारी

कोवळणे (प्रा क्रि) आलिंगणे

कोवळा (स कोमल वि) कोमल नाजूक, अपक्व

कोवळिक, कोवळीक (प्रा वि) कोमलता

कोविद (स वि) (समासात शेवटी) विचारवंत तज्ज्ञ हुशार उदा०—भाषा-कोविद

कोश (स पु) आच्छादन म्यान खजिना शब्दसंग्रह अंतर्भाग कोसला रेश-माच्या किड्याचे घर आत्म्याचे आवरण कळा

कोशा (पु) डोक्यास पटक्यासारखे बांधण्याचे रेशमी पांढरे किंवा पिवळे वस्त्र, रेशमी वस्त्र, (वि) काळसर रंगाची (गाय अथवा बैल)

कोशागार (स पु) खजिना

कोशाध्यक्ष (स पु) खजीनदार

कोशिंबीर (स्त्री) एक प्रकारचे तोंडी-लावणे, रायते

कोशीस (फा स्त्री) प्रयत्न

कोशेटा, कोशेरा (पु) कोश, कोसला

कोष कोश पहा

कोष्टक (स न) घरटें घर, तक्ता, [पत्रक

कोष्टा (प्रा पु) कोष्टी, कोळी

कोष्ठ (स पु) पोट, कोठा, धान्याचे कोठार, खोली

कोष्ठी (स) विणकरी, साळी

कोष्ठबंधक (स वि) मलाचा अवरोध [करणारे

कोस (स क्रोश पु) योजनाचा चतुर्थांश, सुमार दोन मैल

कोंस, कोस (पु) बरोबर चतुष्कोणादि आकृति न होतां वाकडी रेघ गेल्यामुळे येणारा कमजास्तपणा

कोसल (स पु) देशाचे नाव

कोसला (पु) एक प्रकारचा रेशमाचा किडा, कोशेटा

कोसली (स्त्री) नागपूराकडे—तिळाची [कुरजी

कोसळणे (क्रि) ढासळून पडणे, विस्कळित होणे, मोडणे, प्रतिकूल होणे

कोसेरा (प्रा पु) कोळ्याचे घर

कोऽहम् (स पु) "मी कोण" असा ध्वनि

कोहळा, कोहाळा, कोहोळा (पु) कुष्माण्ड, भरा, गड्डा (ए० ५३६)

कोहळी (प्रा स्त्री) करडा (राम० २७।४)

कोहळें, कोहाळे, कोहोळें (न) कोहळा पहा

कोळ (पु) तिळाची नळी किंवा बोंड (ज्ञा० १३।५८६) चिंच कुसकरलेले पाणी गराचा भाग खाटींचा फाटा

कोळगा (पु) जळजळीत निखारा

कोळगी (स्त्री) काजळी गुल ठिणगी

कोळणे (क्रि) कालविणे सार काढून घेणे

कोळपणी (स्त्री), **कोळपणे** (न) कोळ-प्याने उकरणे.

कोळपें (न) गवत वगैरे उपटून काढण्याचे हत्यार, पिकाच्या दोन सरामधील जमीन भुसभुशीत करण्याचे औत
कोळबे (स्त्री) कुडी
कोळवण (न) वसईपासून कल्याण-पर्यंतचा कोळी लोकांच्या वस्तीचा प्रदेश
कोळवे (न) अदपावाचे माप, स्वयपाकाच्या भाड्याची खोली, बैलाचे वशिड
कोळशी (स्त्री) काजळी
कोळसा (पु) विझलेला निखारा, (न) ज्याचा फाल झिजला आहे असा नागर, (पु) एक पक्षी **को० ल्ले माणिक**—अतिशय काळा मनुष्य
कोळसें (न) फाळ बसविण्याचा लाकडी ठोकळा
कोळष्टक, कोळशीट, कोळिष्टक (न) काळयाच्या जाळयाचे ततु किंवा जाळे
कोळिदर (पु) एक हिंस्र पशु
कोळी (पु) मासे मारून निर्वाह करणारा, धीवर, नावाडी, एक प्रकारच्या पोटातून ततु काढणारा किडा
कोळे (न) बैलाच्या पाठीवरचे वशिड
कौटल, कोटाळ (स कौटिल्य न) दुसऱ्याच्या नाशासाठी केलेला जादूप्रयोग किंवा कपटयुक्ति, गूढ विद्या
कौटाळीण (स कुटिल स्त्री) कुटिल कृत्य करणारी स्त्री
कौटिल्य (स न) वक्रता, कपट, चाणाक्षपणा (पु) चाणक्य
कौटुंबिक (वि) कुटुबासबधी
कौती (फा स्त्री) भाल्यासारखे हत्यार
कौतुक (स न) आश्चर्य, नवल, आनद, जिज्ञासा
कौतूहल (स न) कौतुक
कौपीन (स न) लगोटी
कौमार (स न) बालपण
कौमुदी (स स्त्री) चादण, व्याकरणग्र
कौरव (स पु) कुरूचे वशज
कौल (न) घराच्या छपरावर, आच्छादनासाठी घातलेले मातीचे पन्हळ (अर पु) स्वीकरार, प्रश्न, साक्ष, देवाची समति
कौलकरार (अर पु) आश्वासन, करार
कौलनामा (फा पु) करारपत्र, आश्वासनपत्र
कौलार (न) कौले घातलेले छप्पर
कौलारू (वि) कौले घातलेले
कौलिक (स पु) मांत्रिक, शाक्त, (वि) वशपरपरागत
कौली (स्त्री) सरकारातून कौल घेऊन लागवडीस आणलेली जमीन
कौलू (स्त्री) पानथरी
कौशल्य (स न) कुशलता, चातुर्य
कौशेय (स न) रेशमी वस्त्र
कौसल-साल (न) गस्त मसलत
कौसाळ (प्रा वि) कृश
कौंसिल (इ न) मत्रिमडळ
कौंसिलर (इ पु) मत्री
कौसुंभ (स वि) कुसुंब्याच्या रगाचे
कौस्तुभ (स पु) चौदा रत्नापैकी एक
कौळिक (पु) कोळी, भिल्ल (भा० १।४२).
क्यारी (स केदार स्त्री) फुलझाडाचा ताटवा, वाफा
क्रतु (स पु) यज्ञ
क्रंदन (स न) रडणे
क्रम (स पु) तऱ्हा, व्यवस्था
क्रमणे (स न) जाणे, गमन
क्रमणे (स क्रि) वेळ घालविणे, सरणे
क्रमश (अ) क्रमाक्रमाने
क्रय (स पु) विकत घेणे, सौदा
क्रयविक्रय (स पु) खरेदी, व्यापार
क्रव्य (स न) मास
क्रव्याद (स वि) मासभक्षक
क्रान्त (स वि) चालून गेलेला, व्याकुळ
क्रान्ति (स स्त्री) उलथापालथ, फेरफार
क्रान्तिवृत्त (स न) ज्या कल्पित वर्तुळावर सूर्याचे किरण लबरूपाने पडतात, व जे विषुववृत्तास दोन ठिकाणी छेदून त्याशी तिरपे असते ते
क्रिमी (स कृमि पु) किडा, जत
क्रिकेट (इ पु) चेंडूफळीचा खेळ
क्रिया (स स्त्री) कृति, उत्तरकार्य, शपथ, आणभाक

क्रियापद (स न) काही क्रिया किंवा स्थिति दाखविणारा शब्द
क्रियाविशेषण (स न) क्रियेचा किंवा विशेषणाचा गुण दाखविणारा शब्द
क्रियाशील (स वि) प्रत्यक्ष कार्य करणारा
क्रीडन (स न) खेळ, विहार
क्रीडा (स स्त्री) करमणूक, खेळ, लीला
क्रीडामृग (स पु) करमणुकीसाठी पाळलेला पशुपक्षी, लाळघोटचा
क्रीडारोळ (प्रा पु) खेळ
क्रीत (स वि) विकत घेतलेला
क्रुद्ध (स वि) रागावलेला
क्रूर (स वि) निर्दय, उग्र, भयंकर
क्रूस (इ क्रास पु) ख्रिस्ती धर्मचिन्ह
क्रेता (स वि) विकत घेणारा
क्रोड (स स्त्री) कोटि, शभर लक्ष संख्या
क्रोडपत्र (स न) पुरवणी
क्रोडों (वि) कोटयवधि
क्रोध (स पु) राग, संताप
क्रोधणें (क्रि) रागावणे
क्रोधायमान (स वि) रागावलेली
क्रोश (स पु) कोस
क्रौंच (स पु) एक पक्षी
क्रौर्य (स न) क्रूरता, निर्दयपणा
क्लब (इ पु) मंडळ, क्रीडागृह
क्लान्त (स वि) थकलेला
क्लान्ति (स स्त्री) थकवा, ग्लानि
क्लास (इ पु) वर्ग, दर्जा
क्लिन्न (स वि) ओल, माखलेले
क्लिष्ट (स वि) ओढूनताणून आणिलेले, त्रासदायक, दुर्बोध
क्लीब (स वि) नपुंसक
क्लेद (स पु) घाम, आर्द्रता, ओलावा
क्लेश (स पु) कष्ट, दुःख, यातना
क्वचित् (अ) कोठे कोठे, केव्हा केव्हा
क्वाथ (स पु) काढा
क्वारंटीन (इ न) सांसर्गिक साथीच्या रोगाने दूषित असलेल्या ठिकाणच्या मनुष्यास गावाबाहेर काही दिवस ठेवण्याची व्यवस्था

ख

ख मराठी व्यंजनातील दुसरे व्यंजन
ख (स न) आकाश, पोकळी [क्रूर
खक, खख (हि वि) दरिद्री, कृपण, द्वाड,
खकर (पु) खडा, कृपण
खकाणा (फा पु) केर, मळ [काढण
खकारणें (क्रि) खोकणे, घशातला कफ
खकाळणें (क्रि) खिंकाळणे
खक्या (वि) खणक्या, खणखणीत
खग (स पु) पक्षी
खग (प्रा पु) न्यूनता, व्यत्यय
खगणे (क्रि) अशक्त होणे, कमी होणे
खगर, खगार (पु) पक्की भाजलेली वीट
खगा (प्रा पु) वळवाचा पाऊस [वाईट
खगाळ (वि) दुर्बळ, क्षीण, नापीक,
खगाळणे (क्रि) विसळणे, साफ करणे
खगेंद्र (स पु) गरुड
खगोल (स पु) आकाशस्थ गोल
खग्रास (स वि) पूर्ण ग्रस्त, (पु) पूर्ण ग्रास, चंद्रसूर्याचा पूर्ण लोप होऊन होणारे ग्रहण, नायनाट [लय
खच (पु) दाटी, गर्दी, रास, (प्रा)
खच्च, खच्चून (क्रि वि) दाटीने
खचणी (स्त्री) खोबण
खचणें (स खच् क्रि) खादणे कमी होणे, गलित होणे, (रत्न) जडविणे
खचता पाया (पु) ऱ्हास, अपकर्ष
खचर (फा न) खेचर पशु
खचरट (वि) खडतर, त्रासदायक
खचरण (स्त्री) ताडपत्रावर लिहिण्याची लोखंडाची लेखणी, वाईट रस्ता
खचरा (पु) सुताराचे खोबण पाडण्याचे हत्यार, खोबण
खचित (स वि) जडित, बसविलेले, (अ) खरोखर, निश्चित
खचिती (स्त्री) पक्केपणा
खचितार्थ (पु) निर्णय
खच्ची (वि) तोडलेला, अंड बडविलेला
खज (स वि) लंगडा
खजन (स पु) ताजवापक्षी
खजानची (अर पु) खजिनदार

खजाना (फा पु) खजीना
खजाळ (वि) भाडखोर, व्रात्य
खजाळी (स्त्री) खोडी, चेष्टा
खजिना (पु) खजीना पहा [लहान डफ
खजिरी (फा स्त्री) घुगुर लाविलेला
खजीनदार (फा पु) खजिन्यावरचा मुख्य अधिकारी, कोशाध्यक्ष
खजीना (फा पु) कोशागार, भाडार
खजीर (फा पु) कट्यारीसारखे एक शस्त्र
खजोल (अर वि) लेज्जित, ओशाळा
खजुरा (पु) अनेक पदराचा दोरा
खजुरी (स खर्जूर स्त्री) खजुराचे झाड
खजूर (स खर्जूर पु) खजुरीचे फळ
खट (स शठ वि) खट्याळ, खोडकर, द्वाड, खोटे, एक राग
खट (स क्षत न) व्रण, (पु) एका रोगाचे नाव, (स्त्री) केर, कचरा, (वि) दुर्जन
खटकन् (अ) चटकन्
खटका (हि पु) खट् असा मोठा आवाज, भाउण, अडकवण, शका
खटकूळ (न) कर्ज किंवा सारा न देणारे कूळ
खटखट (स्त्री) त्राम, यातायात, भाडण, किरकिर
खटणे (क्रि) थावणे, रुसून बसणे
खटनट (वि) वाईट साईट, दुष्ट, (स्त्री) त्राम, कटकट
खटपट (स्त्री) मेहनत, त्राम, यत्न
खटपटणें (क्रि) भाडणे
खटपट्या (वि) आचाऱ्याच्या हाताखालचा बारीकसारीक कामे करणारा, मेहनती, उलाढाली करणारा
खटमल (पु) ढेकूण
खटरक (न) लचाड, लफडे, झेंगट, शुक्लकाष्ठ
खटराग (पु) लचाड, त्राम, लटाबर
खटला (पु), **खटले** (न) भाडण, कज्जा, कुटुंब, परिवार वगैरे, कामधदा, भानगड
खटलेवाईक (वि) कुटुंबवत्सल
खटवे (न) पायातले एक भूषण, जोडव्याची अडवण
खटाई (हि स्त्री) आबटपणा
खटाटोप (हि पु) पसारा, दाभिकता, अवडबर, उलाढाल [जाळपोळ करणे
खटारणें (क्रि) मरणे, उध्वस्त करणे,
खटारा (पु) अवजड काम, बैलगाडा, सागाडा, कवच (रुक्मिणी० १२।२७)
खटास (हि स्त्री) आबटपणा
खटाळणें (क्रि) पुढे ढकलणे
खट्याळ (वि) द्वाड, उपद्व्यापी
खटी (वि) खाष्ट, द्वाड
खटू (न) खटवे पहा
खटेली (पु) जमिनीचा मालक
खटग (न) खाटले, बाज
खटाबा (पु) आवट आबा
खट्टा (हि वि) आबट, (पु) कमरेचा साखा
खट्टू (हि वि) निरुत्साह
खट्याळ (वि) द्वाड, हट्टी
खट्वा (स स्त्री) खाट, बाज
खट्वाग (स न) शिवाचे आयुध
खड (स पु) तुकडा भाग, दड, मक्ता, ठराव, करारानें ठरलेली रक्कम, खळ, विराम, (न) अनेक देशाचा समुच्चय
खडगुन्हेगारी (स्त्री) खटल्यात हरलेल्या पक्षाकडून सरकारात घेण्यात येणारा दड
खड (स्त्री) कोवळे गवत, वैरण
खडक (पु) पथ्थराची जमीन, दगड, (वि) पूर्णपणे वाळलेला, खडखडीत
खडकणें (क्रि) वाळून ताठ होणे, थावणे
खडकपात्र (न) मुलाम्याची बागडी
खडकावणें (क्रि) खरड काढणे, रागावून बोलणे
खडकाळ, खडकाळी (वि) पाषाणमय
खडक्या (वि) निर्भीड
खडकील, खडकूत, खडकूळ (वि) खडकाळ
खडकुती (प्रा स्त्री) सूर्याच्या प्रखर तापाने शेत जळून जाणे (दा० ३।७।४२)
खडकुली (प्रा स्त्री) जलाशय
खडखडणें (क्रि) वाजणे

खडखडविणें (क्रि) खरडपट्टी काढणे, खडखड वाजविणे [अभाव

खडखडाट (पु) मोठा आवाज, अत्यंत

खडखडीत (वि) शुष्क, स्पष्ट, टणक

खडगळ, खडगूळ (वि) खडकाळ

खडग (वि) पुरे वाळलेले

खडजा (पु) उभ्या विटेचा थर

खडण (प्रा वि) वाझ किंवा नाठाळ

खडण (स न) खोडून काढणे, निरुत्तर करणे, यावविणे

खडणी (स खंड स्त्री) कर, वसूल, माडलिक राजापासून सम्राटास मिळणारे ठराविक द्रव्य

खडणें (क्रि) फेडणे

खडतर (वि) कठिण, त्रासदायक, उग्र

खडतरणें (क्रि) भरणे गोठणे

खडप खडपा पहा [पाळ्याचा रास

खडप (पु) [illegible] थर, गाडा,

खडपा (पु) तडा, सुळका

खडखड (स्त्री) आवाज, गडबड, अडगळ

खडबडखुटा (पु) अत्यंत अभाव

खडबडणें (क्रि) घाबरणे, आवाज करणे

खडबडाट (पु) गोंधळ, मोठा आवाज

खडबडीत (वि) उखीर-वाखीर

खडमेरु (स पु) कमी कमी होणारी रास

खडवण (न) खडकाळ जमीन, उच कडा, खडे

खडवा (प्रा पु) पर्वत

खडविखड (स पु) तुकडे तुकडे [पर्जन्य

खडवृष्टि (स स्त्री) मधून मधून पडणारा

खडवें (न) डोंगरावरची नागमोडी वाट

खडसणी (स्त्री) तोडणे, खरडपट्टी

खडसणें (क्रि) छाटणे, खडकावून बोलणे

खडसर (वि) खडकाळ

खडसा (पु) नागराचे अग्र

खडसावणें (क्रि) ताकीद देणे

खडळ (पु) खडा (ज्ञा० १३।३३६)

खडा (स खड पु) बारीक दगड, लहानसे रत्न, (हि वि) उभा **खडे चारणें**–हालअपेष्टा भोगावयास लावणे **एखाद्याच्या नावाने खडे फोडणें**–त्याला शिव्याशाप देणे

खडा (स खड्ग पु) दुधारी तलवार

खडाईत (पु) खड्गधारी

खडाखड (अ) जोराने, स्पष्टपणाने

खडाचढ (स्त्री) पानथरी, पोटात विष्ठेचा खडा जमून होणारे दुःख (दा० ३।६२)

खडाजगी (स्त्री) जोराचे भांडण

खडाडता (प्रा स्त्री) क्षोभ

खडाण (स्त्री) लाथा मारणारे जनावर, (वि) चटपट उरकणारे, चपळ

खडानखडा माहिती बारीकसारीक गोष्टींची देखील माहिती

खडाना (वि) खोडकर (हरि० १३।१६)

खडावा, खडव (स्त्री) लाकडी पादुका

खडाष्टक (स षडाष्टक न) ज्योतिषात–एका माणसाच्या राशीपासून दुसऱ्याची रास सहावी व दुसऱ्याच्या राशीपासून पहिल्याची रास आठवी असणे, वैर-भाव, शत्रुत्व

खडाळ (वि) खडकांनी भरलेले [illegible]

खडारचाणी–खडारी (स्त्री) एक गायन-पद्धति

खडाळी (स्त्री) उपद्रव, सतावणूक, गांजणूक, चिडवणूक [केलेले

खंडित (स वि) भंगलेले, निरुत्तर

खडिया (पु) उसाची एक जात

खडी (स खटी स्त्री) बारीक खड्याचा समुदाय, एक चपळ जीव, पांढरी माती, एक चिकट रंग

खडी (स्त्री) वीस मणाचे एक माप किंवा वजन, वीस ही संख्या

खडी चाकरी (स्त्री) जीत विश्रांति नाही अशी चाकरी [उभें राहणें

खडी ताजीम (अर स्त्री) सत्कारार्थ

खडी दुपार (स्त्री) ऐन मध्यान्ह काळ

खडीवारी (अ) खडीने मोजण्याइतकी पुष्कळ [साखर

खडीसाखर (स्त्री) मिश्री, खडे जमलेली

खडु (प्रा वि) गढूळ

खडुले (न) गढूळ पाणी, गाळ

खडुवा (प्रा पु) पर्वत

खडू (पु) शाडू, पांढरी माती

खडें (प्रा न) वस्त्र (ना० ८७)

खडेघाट (पु) नदीवरील कपडे धुण्याचा घाट
खडे जगी (फा स्त्री) जोराचे भाडण
खडेफोड (वि) कठिण, त्रासदायक (काम)
खडेबद (पु) रोजखर्डा
खडेराव (पु) शकराचा अवतार, जेजुरीचा खडोबा, मुद्दाम घोड्यावर बसविलेला मनुष्य
खडेश्वरी (स्त्री) तलवार [इतके
खडोगणती (अ) खडीने मोजता येण्या-
खड्ग (स न) तलवार
खड्डा (स खन पु) खाच [वनस्पति
खड्यानाग (पु) वचनागासारखी एक
खण (पु) पेटी वगैरेचा कप्पा, एकोणोस त्मू लाबीचा चोळी शिवण्यासाठी कापडाचा तुकडा, इमारतीच्या दोन खाबातली जागा, पान सुगडाचा समुदाय
खणकत (स्त्री) कुलकथा
खणकरी (पु) खणण्याचे काम करणारा
खणका (पु) खण् असा मोठा आवाज, आवेशाचे भाडण, खणखणाट, गर्जना
खणकावणे (क्रि) दरडावणे, रागाने बोलणे [लागणे
खणकुदळ (स्त्री) एकसारखे पाठीस
खणक्या (वि) दाडगा, उत्साही, खणखणीत
खणखणाट (पु) मोठा खणखण आवाज
खणखणीत (वि) स्पष्ट
खणणे (क्रि) खोदणे
खणती (स्त्री) खणणे, सतत व्यासग
खणते (न) जमिनीत भोक पाडण्याचे हत्यार, खुटाळी
खणपट (स्त्री) पिच्छा
खणपटीस बसणें पिच्छा पुरविणे
खणपटें (न) लाकडाची कुदळ
खणपूट, खणपूस (न) टोक, खिळा
खणाणणें (क्रि) खण्खण् वाजणे
खणाळें (न) कापडाच्या पुष्कळ खणाचा सलग समुदाय [निबर
खणुवाळ (प्रा वि) खरवडीत, कठिण,
खणेरे (न) खणाळे पहा

खत (स्त्री) खेद, खिन्नता, उत्कठा, किळस, चीड
खत (अर न) चिठ्ठी, रोखा, दस्तऐवज, हजामत न करता राखलेले केस, शेताला घालावयाचे खत, कार, राब इ
खत (स क्षत न) व्रण
खतखतणे (क्रि) शिजताना खदखद आवाज होणे, उत्कठित होणे
खतखूत (प्रा न) खतपत्रे
खतणे (प्रा क्रि) मलिन होणे (सोहि० सिद्धान्त०) साचणे (भा०११।५९०)
खतम् (अर वि) समाप्त
खतरा, खत्रा (स क्षिति पु) भय, शका
खतले (प्रा वि) वरणघेऊ
खतवड (न) उकिरडा
खता, खत्ता (अर स्त्री) भयाविषयीची आशका, दुःख, नुकसान, दोष, अपराध
खतावणी (स्त्री) रोजखर्डावरील पक्क्या रकमा खातेवारी लिहिण्याची वही, सुताराचे एक हत्यार
खती (स्त्री) खत पहा
खतीब (अर पु) वक्ता, धर्मप्रचारक.
खतीबी (अर स्त्री) धर्मोपदेशकाचे काम
खतेले (प्रा वि) व्याप्त, भरलेले
खत्ता (पु) अफ्, तुरटी, लिबाचा रस इ० चे केलेले डोळ्याचे औषध, भयाविषयीची आशका, नुकसान
खत्रा खतरा पहा [नाव
खत्री (स क्षत्रिय पु) एका जातीचे
खदक (स खन् पु) किल्ल्याच्या भोवतालचा चर, खाई
खदखदणें (क्रि) उकळणे, शिजणे
खदखद (अ) मोठ्याने
खदणें (प्रा क्रि) अवमानणे
खदस्त (फा वि) खदा पहा
खदस्ती (प्रा स्त्री) द्वेष, (वि) दाडगा
खदा (फा वि) पाणीदार, चपळ, क्रूर; खोडसाळ
खदारी (वि) कदाहाराचा उत्तम (घोडा)
खदिर (स पु) खैराचे झाड
खदील, कदील (अर) कदील

खदोस (पु) द्वेष, वैरभाव, मत्सरयुक्त ईर्षा
खद्योत (स पु) काजवा
खनन (स न) खणणे
खनाळ (प्रा न) एकांत स्थळ
खनि (स स्त्री) खाण
खनिज (पु) खाणीतील पदार्थ, (वि) खाणीत असलेला
खप (पु) विक्री, खर्च, मेहनत
खपक्या (वि) खमक्या, जोरदार, उत्साही
खपट (न) खवला, डोळयावरचे कातडे किंवा पडदा [मरणे, मेहनत करणे
खपणें (क्रि) विकले जाणें, सपणे,
खपती (वि) चिकट, दीर्घोद्योगी, चपळ, हुशार, उत्साही, चिडखोर, वेडा
खपरी (स्त्री) ढलपी, ठिकरी
खपरेल (न) चपटे कौल, कौलारू घर
खपला (पु), **खपली** (स्त्री) खरपुडी, पापुद्रा, खवला [खपला
खपली (स्त्री) लहान किंवा पातळ
खपला काढणें (क्रि) विझालेले भांडण मुद्दाम उकरून काढणे
खपवा (फा पु) बाहीचे मागील तोंट
खपा (फा ख़फा वि) नाराज
खपाट (स कपाट न) रिकामे पोट, खबदड, पोकळ जागा **खपाटीस बसणें**–पिच्छा पुरविणे
खपुष्प (स न) आकाशाचे पुष्प, अविद्यमान किंवा अशक्य गोष्ट
खप्पड (वि) गाल बसलेला, सुरकुत्या पडलेला, विबलेला
खप्पा खपा पहा
खप्पी (वि) पक्का, उत्साही, धूर्त
खबदड, खबदाड (न.), **खबदडी** (स्त्री) खळगी, दरा, मोठे भोक
खबर (अर स्त्री) बातमी, माहिती, गप्प **ख०घेणें**–शिक्षा करणे, मारणे
खबरदार (फा वि) सावध, निष्णात, हुशार, सपन्न, मजबूत, (अ) ध्यानात धर [दृढता, निश्चय
खबरदारी (स्त्री) सावधगिरी, हुशारी,
खबरबात (फा हि स्त्री) बातमी
खबळ (स्त्री) खोल दरी
खबाइत (प्रा न) उंची वस्त्र
खबाल्या (वि) बडबड्या, खादाड
खबावती (पु) एक राग
खबाळ, खबाळें (प्रा न) उंची वस्त्र
खबीर (प्रा ना) आश्रय, बळकट जागा (दा० २०।७।१८), (वि) बळकट, निश्चयी, पक्का **ख० खुट**–पक्का
खबूतर (फा कबूतर न) कबूतर, पारवा
खबूतरखाना (फा पु) खबुतरे ठेवण्याची जागा
खबेड (वि) हट्टी, दांडगा, खडतर
खब्बू (वि) म्हातारा
खमखमीत, खमग (वि) मसालेदार
खमखविणे (क्रि) दरडावून सांगणे, कानउघाडणी करणे, आवळणे
खमक्या (वि) पक्का, जोरदार, तल्लख
खमखम (स्त्री) खुमखूम [झणझणीत
खमग (वि) स्वादिष्ट, रुचकर, खप्पी,
खमस (अर वि) पाच
खमसीन-सैन (अर वि) पन्नास, मिसर देशात वाहणारा उष्ण वारा
खमाज (हि पु) गायनातल्या एका रागाचे नाव
खमीर (अर न) आंबवण, फुगवण, मड, (अर पु) अंतःकरणाच्या क्षोभाचे कारण
खमीस (पो कॅमिसा न) कमीज, शर्ट
खय (स्त्री) रग, गर्व, ताठा
खर (स पु) गाढव, गधडा, रेव, रेती, चुरा, (स क्षर स्त्री) लघवीवाटे जाणारी धातु, (वि) तीक्ष्ण, दाट, उभा
खरकटणें (क्रि) रेघोट्या ओढणे, जाडेभरडे वाटणे [उष्टे, अर्धवट झालेले
खरकटें (न) निर्लेप नसलेले अन्न, (वि)
खरकणें (क्रि) घसरणे, जोराने खाली जाणे, तोंड म्लान होणे, कमी होणे
खरखटणें (प्रा क्रि) मलिन होणे
खरकन् (अ) एकदम, चटकन्
खरखरमुडा-ढा (पु) मुसलमान भिक्षेकऱ्याचा एक वर्ग, दरिद्री

खरखरा (प्रा स्त्री) काळजी (रामजोशी पृ० १०), राग, कुरकुर, तृष्णा, खाज, कफ
खरखरीत (वि) खडबडीत, शुष्क
खरखा (पु) अग शुष्क किवा खरखरीत झाल्याने किवा त्यास भेगा पडल्याने सुटणारी कड
खरग (न) शेतात पिकामध्ये पडलेले ठिगळ
खरगोश (फार पु) ससा
खरचणे (क्रि) खर्च होणे, वेचणे
खरचटणें (क्रि) घसटणे, खरडले जाणे
खरज (स पु) गायनात–नीच स्वर, घोगरा आवाज
खरट (पु) खडी, क्षत, व्रण
खरटा (पु) खराटा
खरड (स्त्री) बिरखुडचा, रेखोटचा, खरडून काढलेला भाग, जोराची निर्भर्त्सना
खरडपट्टी (स्त्री) दटावणी, चापणे
खरडा (पु) खरडून काढलेला भाग, गिचमीड लिहिलेला किवा डाग पडलेला लेख मसुदा
खरप (स्त्री) काजळ, भाडचाची जळ, मम
खरपड (स्त्री) दुष्काळ
खरपणें (क्रि) खरवडणे
खरपा (पु) बारीक सूत ओढण्याची पट्टी
खरपुट (न) जनावराच्या पायाचा खुर
खरपुडी, खरपुळी (स्त्री) खपली, पापुद्रा
खरपूस (वि) चागले भाजलेले, खमग, सणसणीत, निर्भीडपणाचे
खरपें (प्रा न) रुक्षपण, नीरसता (ज्ञा० ६।४९०), मातीचे ढेकूळ
खरबरीत (वि) भसाडे, खडबडीत
खरबुजी (स्त्री) खरबुजाचा वेल **खरबुजी चेहरा**–देवीच्या वणानी कुरूप झालेला चेहरा
खरबूज (प्रा न) एका फळाचे नाव
खरमरा (प्रा वि) प्रखर, हुशार
खरमरीत (वि) तीक्ष्ण, झणझणीत, आवेशयुक्त, निर्भीड
खरवट (वि) खडबडीत
खरवड (स्त्री) तापविलेल्या दुधाची खरपुडी, खरवडून काढलेला भाग, दुष्ट स्वभावाचा मनुष्य
खरवडणे (क्रि) घासून किवा तासून काढणे, निरपणे
खरवस (पु स्त्री) कोवळे दूध तापवून त्यात साखर वगैरे घालून केलेले खाद्य
खरविखर (वि) उच-सखल
खरस (प्रा पु) मळ, चिकटा (रुक्मि० ११।५५), खरवस
खरसिग (न) शिगाचे एक वाद्य
खरळखोचर (प्रा पु) छिद्र, दोष
खरळा (पु) बोथट व जाड धारेचा विळा
खरा (वि) सत्य, अस्सल, शुद्ध, बरोबर, पूर्ण, कायम [गधाचा रवा
खरा (प्रा पु) खडा (ज्ञा० १४।१२८),
खराखुरा (वि) अस्सल
खराट (वि) नापीक, पर्णहीन, शुष्क
खराटा (पु) हिराची केरसुणी, झाडू
खराटा (प्रा पु) तोटा, तूट (ज्ञा० ५।११२).
खराटे (प्रा न) गुराच्या पायानी झालेला चिखल
खराणा (वि) उष्ण
खराब (अर वि) वाईट, ओस पडलेली
खराबा (पु) नासाडी नुकसान
खराबी (स्त्री) नासाडी | साधन
खरारा (फा पु) घोडा खाजविण्याचे
खराळ (पु), **खराळी** (स्त्री) कोयता
खरीद (फा वि) विकत घेतलेला
खरीददार (पु) विकत घेणारा
खरीदी (फा स्त्री) विकत घेणे, क्रय
खरीप (प्रा स्त्री) पडीत जमिनीची शुद्धि
खरीप, खरीफ (अर पु) पूर्व धान्ये, पावसाळ्यातले पीक
खरूज (स खर्जू स्त्री) त्वचेचा एक रोग.
खरे (प्रा न) जीभकाटे नावाचा रोग
खरेदी खरीद पहा [नि सशय.
खरोखर (अ) वस्तुत , निश्चयेकरून,
खर्ग (स खड्ग न) खड्ग, तलवार
खर्च (फा पु) व्यय
खर्चवेच (पु) खर्च वगैरे
खर्ची (स्त्री) खर्चासाठी घेतलेली रक्कम.

खर्ची पडणे (क्रि) कामास येणे
खर्चीक (वि) सढळ हाताने खर्च करणारा
खर्ज (पु) गाण्यातल्या एका सुराचे नाव, षड्ज
खर्जूर (स पु) खजुराचे झाड, त्याचे फळ
खर्पर (स पु) खापर
खर्व (वि) ठेंगणा, (न) दहा अब्जाची संख्या, खिसमिसासारखा रंग
खल (स पु) दुष्ट माणूस
खल (पु) चूर्ण करण्याचे पात्र, चूर्ण करणे, चर्चा [१९।१।१८)
खलक (हि पु) कारस्थानी लोक (दा
खलक-दुनिया (अर फा स्त्री) सारे जग
खलखला (प्रा वि) त्रासलेला
खलणें (क्रि) घोटणे
खलबत (फा न) दुसऱ्याशी एकांती केलेला विचार, मसलत
खल्बत्ता (पु) उखळी आणि लहान दस्ता
खलम (फा स्त्री) कुरापत
खलश (फा पु) खड
खलाशी (अर पु) गलबतावरील नोकर, नावाडी, मजूर, तोफखान्यातला नोकर
खलास (अर वि) समाप्त
खलिता (अर पु) पत्र, थैली
खलिपा (अर पु) वस्ताद, ज्ञानी, महमद पैगंबराच्या पद्दावर आरूढ होणारा
खली (स्त्री) ढेप [सीतास्व ६।१६)
खलीन (प्रा पु) लगाम (विठ्ठल०
खलेती (प्रा स्त्री) अर्ज घालण्यासाठी केलेली रेशमी पिशवी (तुका ४३५४)
खलेल (प्रा वि) उद्दाम, उमट, भाडखोर; हट्टी
खल्लक (वि) निष्कांचन, दरिद्री, कृश
खल्लाळ (प्रा पु) खळखळ वाहणारा प्रवाह (ना० पृ० ५५९)
खल्ली (स्त्री) ढेप
खल्वाट (पु) टकल्या
खवखव (स्त्री) खाज, मस्ती, प्रबळ इच्छा
खवखवणें (क्रि) आग होणे, खाज सुटणे, प्रबळ इच्छा होणे, डवचणे
खवचट, खऊट, खवट, खवट (वि) नासके, दुर्गंधयुक्त **ख० खोबरे**—तुसडा प्रबळ माणूस
खवटेल (वि) खवट [चहाडखोरी
खवडव, खवदव (स्त्री) खोड्या, उपद्रव,
खवडा (स स्फुट पु) डोक्यातला फोड **ख० काढणें, जिरविणे, किंवा उडविणें**—रग जिरविणे, खरड काढणे
खवडाळणें (क्रि) भांडण काढणे, चिडविणे
खवडाळी (स्त्री) खोडी, चीड, त्रास
खवण (न) आकाश (अमृ ६।५९), पडमाद
खवणले (न) कडू, उत्कंठा
खवणा (पु), **खवणी** (स्त्री) खवण्याचे हत्यार
खवणा (स क्षपणक पु) जैन यति
खवणी (प्रा पु) माकड, आकाश
खवणें (प्रा क्रि) लागणे, खवखवणे, खरवडून आतला गीर काढणे
खवद, खवदल (प्रा न) क्षत
खवदव (स्त्री) त्रास, काळजी, श्रम
खवदवणें (क्रि) गडबड करणे
खवदळणें (क्रि) ढवळणे, क्षुब्ध होणे, रागावणे [शोकीन
खवय्या (हि पु) चमचमीत खाद्याचा
खवला (पु) कवची, डाग
खवळ, खवळी (स्त्री) भेग, चीर
खवळणें (क्रि) क्षुब्ध होणे, रागावणे
खवा (पु) दूध आटवून तयार होणारा घट्ट पदार्थ, मावा
खवा (पु), **खवाट** (न), **खवाटा** (पु) खांद्याचा व हाताचा संधि, खांदा
खवाशी—सा (स्त्री पु) हत्तीवरील अंबारी किंवा हौदा याच्या मागें मानकरी बसण्याची जागा
खवास (पु) हुजऱ्या, नोकर, खिजमतगार
खवासखाना (फा पु) हत्तीवर अंबारीच्या मागे खिजमतगाराची बसण्याची जागा [पिशाच्च, दुष्ट मनुष्य
खवीस (अर पु) मेलेल्या मुसलमानाचे
खस (पु) खच, ढीग, रास, विपुलता, वाळा, वाळ्याचे अत्तर

खसका (पु) जोराचा रट्टा, तडाखा
खसखशीत (वि) स्पष्ट, निर्भीड, निश्चित
खसखस (स्त्री) अफचे बी **खसखस पिकणें**—मोठ्याने व पुष्कळ हसणे
खसालत (अर पु) उग्र स्वभाव
खसासित (प्रा वि) कठोर, त्रासदायक
खस्त (फा वि) भरलेले, कापले गेलेले, (न) घाण, नाश, (पु) चर (मुक्ते० रामा ४।३१) [चिता
खस्ता (स कष्ट अनेक व) कष्ट, त्रास,
खस्तावस्त (प्रा स्त्री) ओढाताण
खस्वस्तिक (स न) आपल्या थेट डोक्यावरचा आकाशातला बिंदु
खळ (स्त्री) चिकट पेज, खड, (स खल पु) दुष्ट मनुष्य [अंगण, उघडी जागा
खळ (पु) नाद, छंद (तुका २५७१),
खळका (पु) काचेच्या वाजण्याने तुकडे, पाण्याचा प्रवाहाचा नाद, भाऊण
खळखळ (स्त्री) खळ् असा आवाज, यानायात, त्रास, कष्ट, आढेवेढे
खळखळणे (क्रि) जोराने धावणे, आवाज करणे
खळखळाट (पु) मोठा खळखळ आवाज, गडबड [स्वच्छ
खळखळीत (वि) आवाजदार, शुष्क,
खळगा (पु) लहान खड्डा, खोलगा डबरा, बागडीचा तुकडा
खळगी (स्त्री) लहान खळगा
खळगें (प्रा वि) लहान
खळणें (स स्खल् क्रि) थांबणे, खळ पडणे, खळ लावणे
खळबळणे (क्रि) धुण्यासाठी पाण्यात जोराने हालविणे, क्षुब्ध करणे, उत्तेजित करणे [धुमश्चक्री
खळबळा, खळबळाट (पु) गडबड,
खळबळीत (वि) मोकळे, अनियंत्रित
खळभट (पु) चिकट व फार त्रास देणारा मनुष्य, धान्याच्या खळ्यावर भिक्षा मागून निर्वाह करणारा ब्राह्मण
खळमळ (पु) घाण
खळव (पु) खड, चळ
खळवट (स्त्री) शेतमाल तयार होऊन खळे लागून धान्याच्या राशि पडण्याचा काळ
खळवटणें (क्रि) सर्व भागातून खरडून काढणे, गोळा करणे, शोधून काढणे.
खळवळ (न) खळ्यात पसरलेले धान्य
खळवाद (पु) रिकामटेकडा वाद
खळाळ (पु) घोष, मोठा ध्वनि, मोठा प्रवाह, (वि) खळखळाट करणारा
खळाळणे (क्रि) गर्जना करणे
खळाळी (स्त्री) पाण्याच्या लाटा दगडावर आपटून होणारा खळखळ आवाज.
खळी (स स्खल स्त्री) खळगी, (प्रा स्त्री) तुरटी, चिकट पदार्थ
खळे (स स्खल न) सूर्य-चंद्राभोवताली कधी कधी दिसणारे चित्रविचित्र रंगाचे मंडळ, अंगण, धान्याची मळणी करण्याची जागा, झोंबी
खळेंतळवे (न) खळ्यात सांडलेले किंवा तळाशी राहिलेले धान्य
खाइरा (प्रा वि) खाणारा [चर
खाइ (स्त्री) पेटलेली चिता, छाया, खाच,
खाईश (फा पु) इच्छा
खाऊ (स खाद्य पु) खाण्याची गोड वस्तु, मुलाचे गोड खाद्य
खाक (फा वि) जळून राख झालेले
खाक (फा स्त्री) रक्षा, राख, (स कुक्षि स्त्री) बगल **खाका वर करणें**—आपल्याजवळ काही नाही असे दाखविणे, **खाकेस मारणें**—आश्रयाखाली घेणे
खाकर (प्रा वि) शुष्क, क्षीण, (न) वाळून गेलेले झाड, (पु) सागवानी वाशाचे निमुळते टोक
खाकर (फा स्त्री) झाज
खाकरणें (प्रा न) कार्यास आरंभ करणें (ज्ञा १७।९३), (क्रि) गळ्यातला कफ बाहेर येईल असा ऊर्ध्व शब्द करणे
खाकरवसा (पु) खरडपट्टी
खाकरा (प्रा पु) घोड्यास चाल शिकविण्याचा खुळखुळा (भा २०।२१४), कफाचा गोळा
खाकरंजणें (प्रा क्रि) उद्भवणें

खाका (पु) बाणा, तऱ्हा, वृत्ति, चित्रे काढण्यापूर्वी त्याचा केलेला मसुदा
खाकावणे (प्रा क्रि) गर्जना
खाकी (स्त्री) हीनता, धुळीसारखा रग
खाकोटी (स्त्री) काखोटी, बगल, **खा०स मारणें**—पळवून नेणे
खाक्या (पु) स्वरूप, युक्ति, बाणा, ठराविक वर्तनक्रम
खाखा (स्त्री) पोटातली आग, भयकर क्षुधा, **खाखावणें** (क्रि)—भुकेने व्याकुळ होणे
खाखाइणे, **खाखाणे** (प्रा क्रि) कर्कश वाजणे (रुक्मि० ८।२१)
खाखात (प्रा वि) कर्कश (ज्ञा० १।१३१)
खागे, खागें (प्रा न) खळे, मडळ (स्वा० दि० ३।४।३५), शेवटचे स्थळ (ज्ञा० १८।३५४), विषय (ज्ञा० १८।२५५), खळगा
खाच, खाच (स खाद स्त्री) खड्डा, खळगा
खाचखोच (स्त्री) न्यूनाधिकता, मर्म, वर्म
खाचणें (प्रा क्रि) दमणे, कमी पडणे (ज्ञा० ९।३२६), खडन करणे
खाचर (स खच् न) खड्डा, अळ्, भात, ऊस इ लावलेले क्षेत्र, एक प्रकारची गाडी
खाचु (प्रा न) खडन (ज्ञा० १३।१०५१)
खाज (स खर्ज स्त्री) कडू, खाजविण्याची इच्छा, खुमखुमी, प्रबळ इच्छा
खाजकुइरी (स्त्री) जिच्या स्पर्शाने अग खाजवते अशी एक वनस्पति
खाजगत, खाजगी (वि) खासगत, खासगी पहा
खाजगीवाले (फा पु) सस्थानात खाजगी-कडील रोकड ठेवणारे
खाजण (स्त्री) भरतीचे पाणी जिला मिळते अशी समुद्रकिनाऱ्याची शेत-कीच्या उपयोगाची जमीन
खाजणी-भाजणी (स खडन + भजन स्त्री) बेरीजवजाबाकी, क्षयवृद्धि
खाजरे (वि) खाज उत्पन्न करणारे
खाजव (स्त्री) खाज, कडू
खाजवाखाजव (स्त्री) भाडण उपस्थित होण्यासारखी मुद्दाम केलेली चेष्टा
खाजविणे (क्रि) कडूशमनार्थ अग खरडणे, चिटविणे
खाजाळा, खाजाळू (वि) खाजदार, खाज उत्पन्न करणारे, भाडखोर
खाजुके, खाजुगे (प्रा न) खाद्य, भक्ष्य
खाजें (स खाद्य न) खाऊ, मिठाई
खाट (स खटवा स्त्री) बाज, बाजले, खाटले, (वि) तुसडा, उग्र, उर्मट
खाटमार (पु) खाटेला बाधून दिलेला मार (अनतफदी प० ६६)
खाटले (न) लहानशी खाट **खाटल्यावर जाणे**—व्यभिचार करणे
खाटसरी (स्त्री) विणलेला भाग घट्ट दाबण्यासाठी हातमागात काठ्या वगैरेची केलेली योजना, कटतर
खाटा (स्त्री) नागरून बी न पेरता तशीच ठेविलेली जमीन [विकणारा
खाटिक, खाटीक (स खाटी पु) मास
खाटी (वि) आबट, वाईट **खाटी मेजवानी**—मासाहारी भोजन
खाटू-टूळ-टोळ (वि) आबटलेले
खाड (न) दाढी, कल्ले, तूट, अभाव
खाड (स खड न) चीर, भेग, तुकडा
खाडकी (स्त्री) दगडाचा उडालेला तुकडा किवा कळपा, तुळई, मेढगाचा वगैरे कळण, दाटी, (स्त्री) चाकूच्या धारे-वर पडणारी खिड, साखर, (पु) तरवार, (वि) दाट
खाडणें (प्रा क्रि) खणणे, तोडणे
खाड-मिशा (स्त्री अने) अर्धवट काढ-लेल्या मिशा
खाडव-वा (पु) नदीचे शुष्क पात्र, डोह
खाडवा (पु) लग्नाच्या वेळी पानसुपारी वाटण्याची झोळी
खाडवी (स्त्री), **खाडवे** (न) एक खाद्य.
खाडवे (न) ताडामाडावर चढताना पायात घालण्याचा दोरीचा फास
खाडी (प्रा स्त्री) दाढी (ज्ञाने १३-५६८)
खाडा (स खड पु) खळगा, गैरहजिरी.

खाडा (पु) रुंद पात्याची दुधारी सरळ तरवार, दाता

खाडाईत (पु) खाडा धरणारा शिपाई

खाडाण (वि) नाठाळ

खाडार (न) खिंडार, खिंड

खाडी (स्त्री) नदीत जेथवर समुद्राच्या भरतीचे पाणी येते तेथवरचा नदीचा भाग, खिंड, शरीरावरील खवद

खाडू (वि) मिता काढणारा, पढ

खाडूक (स कडु न) फाट, गळ

खाडूस (न) अडचण, गाठ

खाडे (प्रा न) तलवार, नदीच्या पात्रातली उघडी जागा

खाडेकरी (पु) खाडाईत पहा

खाडेनवमी (स्त्री) नवरात्र उत्सवातील शेवटचा दिवस

खाडोळी (स्त्री) एक खाद्य

खाडोळे (न) तुकडा

खाण (स खनि स्त्री) खनि, उत्पत्तिस्थान, जात

खाण (प्रा न) तोटा (तुका० ३२८८), ठिकाण, वस्ती, खाणपिणे

खाणगत (स्त्री) खाणीपासून सरकारास होणारे उत्पन्न

खाणचोर (पु) घरफोड्या चोर

खाणवट (स्त्री) [illegible]

खाणाखुणा (स्त्री अन) तपशीलवार माहिती, पत्ता लावण्याची साधने, तपास करण्याला आवश्यक वर्णन

खाणावळ (स्त्री) पैसे दिले असता जेवण मिळते अशी जागा, जेवणावळीचे पैसे

खाणी (स स्त्री) खाण पहा

खाणीव (प्रा वि) खणून काढलेले (रुक्मिणी० [illegible])

खाणे (स खाद् क्रि) खाणे, गिळंकृत करणे, शोषून घेणे, गाळणे, वगळणे, त्रास देणे, [illegible], (न) खाण्याचा पदार्थ, अन्न, जेवण

खाणोरा–री (वि) अधाशी, काळीजखाऊ

खात (न) जमिनीस घालण्याचे खत

खातड, खातर (प्रा पु) उकिरडा, उकिरड्यात राहणारा (तुका०३६७७)

खातर (अर स्त्री) मान, सत्कार, खात्री, आश्वासन, आवड, (फा स्त्री) भोक, भगदाड, (अ) साठी, करिता

खातरखा (फा अ) निःसंशय

खातरजमा (फा स्त्री) खातरी, मनाचे समाधान, गुमान, हिशोब

खातरदारी (फा स्त्री) आश्वासन, हमी

खातरा (पु) खत, खडा

खातरी (हि स्त्री) मनाचा दृढ ग्रह, भरवसा, विश्वास, ओळख, जामिनकी

खातरीलायक (वि) विश्वसनीय

खातवड (प्रा न) उकिरडा, (वि) दुर्गंध, खत घातलेली (जमीन)

खाता (वि) खाणारा

खाताडे (न) गावाबाहेरचा उकिरडा

खाताडे (न) खरकटे

खाती (प्रा पु) लोहार

खाते (न) एखाद्या माणसाशी जो देवघेवीचा व्यवहार होतो त्याची त्याच्या नावावर एकत्र केलेली तारीखवार नोंद, भाग, प्रांत, सदर खातेदाराने धारण केलेला जमिनीचा भाग

खातेदार (पु) कूळ खेरीज करून दुमाला नसणाऱ्या जमिनीचा प्रत्यक्ष कबजा धारण करणारा [खजिना (प्राप्ति)

खातेपोते खाते म्ह० खर्च व पोते म्ह० [illegible]

खातेबाकी (स्त्री) हिशेबाच्या वहीतली अखेरची शिल्लक

खातेरे (न) उकिरडा, उकिरड्याची खाच

खातेवही (स्त्री) निरनिराळ्या माणसांची खाती लिहून ठेवण्याची वही

खात्री, खात्रीलायक खातरी, खातरीलायक पहा

खाद (स्त्री) खाद्य, अन्न, खाणे, खाज

खाद (न) खांदा, [illegible]

खाद[illegible] (स्त्री) [illegible] आहार, पोटा-[illegible] केलेली [illegible]

खादणे (प्रा क्रि) खाणे

खादणे (क्रि) खणणे

खादवडा (पु) उसनवार आणलेल्या बैलाच्या मालकाला बैल परत करताना धान्य किंवा पैसे देणे

खादा (स स्कध पु) स्कध, ओझ
खादाडीं घालून नेणें (क्रि) खाद्यावर घालून नेणे
खादाड (वि) अधाशी
खादी (स्त्री) जाड सुताचे कापड, चागले खाणें, पौष्टिक अन्न (वि) धष्टपुष्ट (प्रभा० पृ० २१९) **खा० चे शरीर**– धष्टपुष्ट शरीर
खांदी (स्त्री) फादी, शाखा
खादू (वि) खादाड
खांदेकरी (पु) खाद्यावर ओझे वाहणारा, शवाला खादा देणारा
खांदेपालट (न स्त्री) ओझे एका खाद्यावरून दुसऱ्या खाद्यावर देणे
खादोडा–डी खादवटा पहा
खाद्य (स न) खाण्याचा पदार्थ
खान (प्रा पु) खणतो लावून चोरी करणारा (तुका० ३३७७), (फा पु) मुसलमान सरदार
खानगी (वि) खाजगत, स्वत चे
खानदान (फा पु स्त्री) उच्च कुळ
खानदानी (फा स्त्री) कुळाची उच्चता
खानवटा (पु) कुल, वश, खाद्याचा साधा
खानवठा (पु) गुराचा गाठा, गुरासाठी छाया
खानमामा (फा पु) आचारी
खाना (फा पु) मेजवानी, जागा, पेटी वगैरेचे पुड, खण
खानेसुमारी (फा खानाशुमार स्त्री) घराची व माणसाची गणती, मोजणी
खानोटा (पु) खानवटा पहा
खानोरी (प्रा पु) खाणोरी शब्द पहा
खाप (स्त्री) काप, फाक, तुकडा, ढीग
खापकडी (स्त्री) सुपारीचा निजदिलेली खाडे
खापटी (स्त्री) कान्हवला, गुळाची पोळी
खापर (स खर्पर न), **खापरी** (स्त्री) मडक्याचा तुकडा, मातीचे भाडे, अपेश, (प्रा) मस्तकाची कवटी
खापरखुटी (स्त्री) खापर
खापरतोंड्या (पु) निपणतूचा मुलगा, (वि) दुर्दैवी
खापरपणजा (पु) पणजाचा आजा
खापरपोळी (स्त्री) खापरात केलेले एक प्रकारचे धिरडे [खापराचा
खापरी (स्त्री) खापराचा, तुकडा, (वि)
खापऱ्या (वि) दुर्दैवी
खापलणें (क्रि) छाटणे, कापणे
खाब (स स्तभ पु) स्तभ, आधार
खाबला (पु) चरकाचे दालन व काथवड जोडणारा भाग [वाहुले
खाबसूत्र (प्रा न) कळसूत्र, कळसूत्री
खाबा (प्रा पु) अकुर, फाटा
खाब् (वि) खादाड, अधाशी
खाबोटी (स्त्री) लहान खाब
खाबोळ, खाबोळें (न), **खाबोळी** (स्त्री) घर बाधताना खाबासाठी भितीत ठेविलेली जागा
खामखा (फा अ) व्यर्थ, उगाच, विनाकारण
खामी (फा स्त्री) नुकसान
खामोश (अर वि) शात, स्तब्ध
खामोशी (स्त्री) स्तब्धपणा, शातता
खाय (स्त्री) खाऊ
खायखाय (स्त्री) अधाशीपणा
खायनिंदक (वि) आपणास पोसणाऱ्या माणसाची निंदा करणारा, कृतघ्न .
खायिर (प्रा वि) खाणारा
खार (स क्षार पु) क्षार, लोणच्यातला रस, (स्त्री) खडी नावाचा क्षुद्र व चपळ प्राणी नफ्यात तोटा, वादलाची हवा, ओल [क्षारयुक्त.
खारट (वि) क्षाराची चव असलेला,
खारणे (क्रि) खार लावणे, मीठ भरणे
खारवणी (न) क्षारयुक्त पाणी
खारका (पु) गाभाऱ्याची खादी
खारवी (पु) एक दर्यावर्दी जात
खारवे (न) लाल रगाचे कापड, अल्वण
खारा (वि) खारट
खाराखिरी (स्त्री) बायकाची पहाणी, थोडक्यासाठी धासाधीस, ओढाताण
खारावारा जमीन आणि समुद्र याची उष्णता सारखी होऊन स्तब्ध झालेला वारा

खारी (स्त्री) आभाळ येऊन थडी पडते अशी हवा, पिवळसर रगाची क्षारयुक्त माती, गुराचा रोग
खारीक (स्त्री) वाळलेली खजुराची बी (पु) मीठ पिकविणारा
खारीव (वि) खारलेले
खारेमीठ खाणीतून काढलेले मीठ
खाल (हि स्त्री) अगचे कातडे
खालता–ती–ते (अ) खाली
खालपट (वि) सखल, ठेंगणा, खुजा
खालवणे, खालावणे (क्रि) खाली जाणे, दुर्दशा होणे, गरीबीची स्थिति येणे, वाकविणे
खालवर (अ) उलथेपालथे **मन खा० होणे**–मन डळमळीत होणे
खालसा (अर वि) सरकारच्या व्यवस्थे-खालचा किवा त्याच्या मालकीचा, सस्थानिकाच्या मुलखाहून इतर म्हणजे इग्रज सरकारच्या अमलाखालचा मिरासी खेरीज सरकारच्या वहिवाटीला असलेली कीर्दगार जमीन, शीख जातीतील एक पथ
खाला (प्रा स्त्री) बाहुली, खेळणे
खाला (प्रा अ) खाली
खालाट, खालाटी (स्त्री) सखल जमीन
खालाटीवेलाटी (वि) खालचावरचा
खालारा (प्रा अ) खाली, उतरणीकडे
खालावणे खालवणे पहा
खाली (अर वि) रिकामा, (प्रा स्त्री) साल, चामडे
खालीं (अ) अधोभागी, खालती
खालीबार (पु) गोळी न घालता नुसना केलेला बदुकीचा आवाज, वायबार
खालील (वि) खालचा, हलक्या दर्जाचा
खालोखाल (वि) किंचित् न्यून
खालौता (प्रा अ) खाली
खाल्ल्या घरचे वासे मोजणारा कृतघ्न
खावटी (स्त्री) खाणे, खाण्याबद्दलचे पैसे, खाद्याचा सग्रह
खावड (स्त्री) गुराचे खाणे
खावडें (न) नागरलेल्या किवा पेरलेल्या शेतातली न नागरलेली किवा न पेरलेली थोडीशी जमीन, लिहिलेल्या कागदातली कोरी जागा [मालक
खावद (फा पु) सरकार, महाराज,
खाशानिशी (अ) स्वत [निवडक
खाशी (अ) वाहवा ! शाबास ! (वि)
खाशी पगत (स्त्री) निवडक **उच्च** प्रतीच्या मडळीचे जेवण
खाष्ट (वि) द्वाड, दुष्ट
खास (अ) खरोखर, खुद्द, स्वत , (वि) स्वत चे, अस्सल, विशेष, मुद्दाम योजिलेले, शुद्ध
खासखबर (स्त्री) खात्रीलायक बातमी
खासगत (वि) स्वत चे, (अ) स्वतत्र
खासगी (वि) स्वत चे, (स्त्री) राजाची स्वत ची जिदगी
खासगीवाले (पु) राजाची स्वत ची रोकड वगैरे ठेवणारा
खासडा (पु) जोडा, आघात, प्रहार
खासदार (पु) मोतद्दार, नोकर, वरिष्ठ विधिमडळातील सभासद
खासबरदार (फा पु) खाशाची बदूक वगैरे शस्त्रे बाळगणारा [घोडेस्वार
खासबारगीर (पु) राजाच्या पाहऱ्यावरील
खासा (अर वि) चागला, मुख्य, श्रेष्ठ, नोकरानी राजे सरदार वगैरेस उद्देशून बोलण्याचा शब्द
खासी (फा स्त्री) खोकला
खास्त (अ)खात्रीने, (स्त्री) द्वेष, डाव
खास्ती (स्त्री) झुरणी, खोडसाळपणा
खाळ (फा पु) नाला, खाच, खाई
खाळणे (न) नकासगाराचे हत्यार
खिकाळणे (क्रि) घोड्याचे ओरडणे
खिखि (अ) फिदीफिदी [मिसळ
खिच, खिचट, खिचटें (प्रा न) खिचडी,
खिचडा (पु), **खिचडी** (स्त्री) डाळ व तादूळ याचे मिश्रण, मिसळ, दाटी, गर्दी
खिचणें (क्रि) मागे हटणे
खिचवटणे (प्रा क्रि) खाजवणे, चिडविणे
खिचा (प्रा स्त्री) खिचडी
खिची (प्रा स्त्री) दाटी
खिजगणती (हि किमगिनती स्त्री) गिणती, मोजदाद, पर्वा

खिजणें (स खिद् क्रि) चिडणे, रागावणे, खजील होणे
खिजबिड (वि) मुवाच्य नसलेले, किजबिड
खिजमत, खिजमतगार खिदमत, खिदमतगार पहा
खिजवणी (स्त्री) चिडविणे
खिजविणे (क्रि) चिडविणे
खिजाणा (वि) खिशाणा, निराश, शर्मिदा
खिटी (स्त्री) अडकवण म्हणून घातलेली चीप
खिंड (स्त्री) दोन उचवटयामधला अरुद भाग, दरी
खिडकी (हि स्त्री) हवा आणि उजेड येण्यासाठी ठेवलेले लहान दार, बारी, जाळी, झरोका
खिडार, खिडारे (न) भगदाड, खिड, भग्नावशेष, (वि) मोडकळीस आलेले
खिडी (स्त्री) खिड, भेग, अरुद रस्ता
खिडुकमिडुक (न) मोडकेतोडके बारीक दागिने
खिडे (न) पोलादाची एक जात
खिडोर (प्रा स्त्री) खिंडार, दरी
खितपण, खितपणी (स्त्री) क्षीणावस्था
खितपणे (क्रि) क्षीण होत जाणे
खिदखिदा (अ) फिदफिदी खिखि, खोखो
खिदमत (फा स्त्री) तैनात नोकरी
खिदमतगार (अर पु) नोकर
खिदळणें (क्रि) अमर्यादपणे खेळणे, नाचणे वगैरे
खिन्न (स वि) दुःखी, कष्टी, मलूल
खिमट (न) कुस्करलेला भात
खिमा (अर पु) बारीक केलेल्या मासाचा पदार्थ
खिरगटणे (प्रा क्रि) खुरटणे
खिरटे (वि) खुरटलेले, ठेंगणे
खिरडण (प्रा क्रि) मागे सरणे
खिरणी (स्त्री) एक लहान फळ
खिरणें (स न) चाळणी, (क्रि) गळणे
खिरा (पु) काकडीची एक जात
खिरापत (फा स्त्री) कथेच्या शेवटी वाटतात तो प्रसाद, सढळ हाताने दिलेली देणगी, उधळपट्टीचा खर्च
खिरारी (प्रा पु) गवळी
खिलाई (हि स्त्री) खुराक
खिलाडी (वि) खेळण्यात पटाईत, हसूनखेळून वागणारा
खिलात (अर स्त्री) सन्मानाचा पोषाख
खिलापत (अर स्त्री) खलीफाची पदवी आणि त्याचे काम, महमद पैगबराची वशावळ
खिलाफ (अर वि) प्रतिकूल
खिल्लार (न) जनावराचा कळप, जमाव
खिलारी (पु) गुराखी, गुरे विकणारा, लमाण, बैलाची एक जात
खिलावणे (हि खिलौना न) खेळ क्रीडा, प्रीतिपात्र
खिसमिस (फा स्त्री) बेदाणा
खिसा (फा पु) कप्पा, कसा
खिसा (अर किस्सा पु) कहाणी, कथा
खिसारा (पु) नाश, खराबी
खिस्त (अर किस्त स्त्री) हप्ता, हप्तेबदी, हप्त्याची मुदत [देण्याचा करार
खिस्तबदी (स्त्री) हप्त्याहप्त्यानी रक्कम
खिस्ती (पु) सावकार, (स्त्री) सावकारी व्याजबट्टा
खिळखिळा (वि) ढिला, डगमगणारा
खिळणे (स कील क्रि) चिकटून राहणे, पक्के होणे [खील
खिळा (स कील पु) लोखडाची खुटी,
खिळोरे (न) दाराचा अडसर आत घालण्यासाठी दारान्या भितीला ठेविलेला पोकळ भाग
खीच (प्रा स्त्री) खिचडी(ज्ञा० ८।१४४)
खीर (स क्षीर स्त्री) एक खाद्य
खीरम्या (प्रा पु) उंची वस्त्र
खीळ (स कील स्त्री) अटकवण
चालत्या गाड्याला खीळ घालणे— सुरळीतपणे चालत आलेल्या कामात विघ्न आणणे
खुजट (स कुब्ज वि) ठेंगणा, अकाली वाढ खुटलेला
खुजा (स कुब्ज वि) ठेंगणा
खुट (पु) सोट, कोपरा, कडा, चव्हाटा, स्वारी (उतारू), केसाचे बुडखे

खुटखुटणें (क्रि) बारीक आवाज करणे, पोटात दुखणे
खुटखुटीत (वि) लहान आणि टुमदार, घट्ट, आटपशीर, खुसखुशीत
खुटणें (क्रि) थाबणे, कुठित होणे, अडून बसणे, कमी पडणे
खुटवा (पु) बदरात येणाऱ्या मालावरील जकात
खुटा (पु) मोठी खुटी, दाडा, दाडके
खुटाळी (स्त्री) वाझ स्त्री
खुटाळे (न) खुट्याचा सच
खुटी (स्त्री) लहान खुटा
खुटुरुटु (अ) हळू हळू , मदगतीने
खुट्ट (न) यत्किंचित् आवाज
खुडकणे (प्रा क्रि) अटकणे
खुडखुडणे (क्रि) खुडखुड आवाज होणे
खुडखुडीत (वि) हलके आणि सुदृढ, खुटखुटीत [नाटणे
खुडणे (म कृत् क्रि) हलक्या हाताने
खुडबुड (स्त्री) हलका आवाज
खुडमुळ (म कुड्मल न) फुलाची कळी
खुडसणी (स्त्री) खेद, मनाला लागलेली रुखरुख, उत्कट इच्छा, खुडणे
खुडा (प्रा वि) अग आखडलेला, (पु) खदक
खुडीव (प्रा वि) खुडलेले
खुडुकणे (प्रा वि) अडकणे
खुडूक (न) खुट, खोड, वधा
खुडे (न) कोबडी, खबुतरे इ० ठेवण्याची जागा, खुराडे [गाठ
खुणगाठ (स्त्री) स्मरणार्थ पदराला दिलेली
खुणावणे (क्रि) खूण करणे, खुणेने सुचविणे
खुतखाजणी (हि स्त्री) धनोण
खुतखुत (स्त्री) मनाची टोचणी, पजका
खुतणे (प्रा क्रि) ध्यान धरून बसणे
खुतबा (अर पु) मुसलमानात शुक्रवारी निमाजानतर पाच साधु पुरुषाची स्तोत्रे म्हणतात ती
खुतला (प्रा वि) भुकेला, तटस्थ
खुद (फा वि) स्वतचे, (अ) स्वत
खुदकी (हि स्त्री) घोड्याची चालण्याची एक गति
खुदबा (फा पु) फकीर वगैरे जेवायला घालावयाचा ईदच्या अखेरचा समारभ.
खुदरत (अर कुदरत स्त्री) ईश्वरी शक्ति
खुदळणें (क्रि) तुडविणे, चोपणे, चोळामोळा करणे
खुदा (फा पु) ईश्वर
खुदाई (स्त्री) खोदण्याची कला
खुदायताला (अर पु) परमेश्वर
खुदायवद (फा पु) मालक, धनी
खुदावन (फा खुदावद पु) मालक
खुनसी (वि) दीर्घद्वेषी, आकसखोर
खुनी (फा वि) खून करणारा, खुनासबधाचा
खुपणे (क्रि) टोचणे, लागणे, बोचणे, सलणे
खुपणी (स्त्री) बोचणी, टोचणी
खुपरा (वि) खुपणारा
खुपरी (स्त्री) डोळ्याच्या पापणीचा सुजून लाल झालेला अतर्भाग
खुपसणे (क्रि) जोराने घालणे, दडपणे
खुफिया (हि वि) गुप्त
खुबचार (पु) डावपेच
खुबडी (स्त्री) गुराडे
खुबळणे (क्रि) चारणे, मारणे
खुबसुरत (फा वि) सुदर, देखणा
खुबळणे (क्रि) जोराने हलविणे, वर फेकणे, झलणे इ
खुबा (पु) उचवटा [युक्ति
खुबी (फा स्त्री) मम, विशिष्ट गुण,
खुबीदार (फा वि) मजदार, ज्ञानदार
खुमखुम (स्त्री) रग, नाठा, लढण्याची, पुढे वण्याची वगैरे प्रबळ इच्छा
खुमस (फा खम्स पु) पाचवा हिस्सा
खुमारी (अर स्त्री) लज्जत, स्वाद, खुबी, मर्म
खुमास (अर पु) सादर्य, वागणूक
खुर (पु) पाय, नगडी, कित्येक जनावराच्या पावलावर टणक त्वचा असते तो भाग [घमटत चालणे.
खुरकटणें (क्रि) कुल्ल्यावर भार देऊन
खुरकी (स्त्री) खुरातली घाण
खुरखुर (स्त्री) चुटपुट, खुमखुम

खुरखोडी (प्रा वि) लाथाळ
खुरट, खुरटा (वि) वाढ खुटलेला
खुरटणे (क्रि) खुजटणे, वाढ खुटणे
खुरडणे (क्रि) फरफटणे, सरपटणे
खुरपणे (क्रि) गवत काढणे, खरडून काढणे [हत्यार
खुरपी (स्त्री), **खुरपें** (न) खुरपण्याचे
खुरबाण (अर कुरबान न) उतारा, ओवाळून टाकलेला पदार्थ
खुरम (स्त्री) खारीक
खुरमाडी (स्त्री) माड्याखाली पाय घालून व गुडघे आणि पायाची बोटे टेकून बसण्याची तऱ्हा
खुरमुडी (स्त्री) बकरा मारण्याचा महाराचा हक्क, पाय आणि डोके एकत्र बांधणे, पायात डोके घालून बसणे, अंगाचे गाठोडे करून निजणे
खुर्ची (अर कुरसी स्त्री) एका प्रकारची बैठक, खाब जीत बसवितात ती बैठक, मुलाना देण्याच्या शिक्षेचा एक प्रकार
खुराक (फा पु) पौष्टिक पदार्थांचा आहार, रतीब
खुराडें (न) कबुतरे, कोंबड्या इ ठेवण्याची जागा
खुरासनी–णी (फा स्त्री) नीळ किंवा हळद याची एक जात, एक वनस्पति
खुरी (प्रा स्त्री) गुराची बसण्याची जागा मति, अंगाची ठेवण (होना पृ १५७)
खुरे (न) जोड्याचा टाच
खुर्ची खुरची पहा
खुर्द (स क्षुद्र न) लहान गाव
खुर्दा (पु) फुटकळ पैसे
खुर्निसात कुर्निसात पहा
खुलणे (हि क्रि) उघडणे फुलणे उजळणे
खुलवर (स्त्री न) लाव पारिभाषिक
खुलविणें (क्रि) शोभिवत करणे प्रसन्न करणे
खुला (हि वि) उघडा मोकळा
खुलावट (स्त्री) सजावट
खुलास (अर वि) उघडा मोकळा
खुलासा (अर पु) अर्थ उद्देश, स्पष्टीकरण, मोकळपणा, निर्णय
खुश (फा वि) प्रसन्न, आनदित
खुशकी (फा स्त्री) जमीन, स्थलमार्ग, स्थलमार्गाने येणाऱ्या मालावरील जकात
खुशबो (फा स्त्री) सुगध
खुशमस्करी (हि पु) राजे लोकाजवळ विनोदार्थ असलेला गमत्या
खुशरजीवदी (फा स्त्री) खुषीची समति
खुशामत (फा खुशामद स्त्री) हाजी हाजी, आर्जव
खुशामती, खुषमस्कऱ्या (वि) हाजीहाजीखोर
खुशाल (स कुशल फा खुशहाल वि) सुखी, आनदी, कुशल [दंग असणारा
खुशालचद (वि) चैनी, ऐषआरामात
खुशाली (स फा स्त्री) सतोष, आनद, सुख, मौज
खुशी (फा स्त्री) मर्जी, सतोष, इच्छा
खुशीचा सौदा मर्जीची गोष्ट
खुशामद (फा स्त्री) हाजी हाजी, खुशामत
खुसखुशीत (वि) सहज मोडणारे
खुसपट (न) क्षुद्र दोष, भाडणास कारण, निमित्त, एकाद्याचे चीड येण्यासारखे वर्म
खुसपणे खुपसणे पहा
खुळकट (वि) खुळा, वेडसर
खुळखुळा (पु) खुळखुळ वाजणारे लहान मुलाचे खेळणे
खुळगा (प्रा पु) रेडा
खुळबुळणें (क्रि) गुळणा करणे
खुळसट, खुळसर (वि) वेडसर
खुळा (वि) वेडा, मूर्ख, (पु) रेडा
खुळावणे (क्रि) वेडे होणे
खूट (स्त्री) तूट, उणीव, (पु) अंगरख्याच्या बाहीखाली चुण्या करून त्यावर पट्टीसारखी शिवण केलेली असते ती
खूण, खूणखाण (स्त्री) चिन्ह, सकेत, मनोगत [बाधलेली गाठ, खात्री
खूणगाठ (स्त्री) स्मरणासाठी वस्त्राला
खूद (पु) भडारी लोकाचे नाडी ठेवण्याचे भाडे

खून (फा खून पु) रक्त, हत्या, ठार मारणे
खूप (स्त्री) ठणका, वेदना, (अ) पुष्कळ
खूब (फा अ) चागल्या प्रकारे, पुष्कळ
खूम (अर कोम पु) लोक, राष्ट्र, कुळ, जात
खूर खुर पहा [गडबड
खूळ (न) वेड, छद, वेडी समजूत, विघ्न,
खेंक (स्त्री) खोकला, ढास
खेंकटे (न) लचाड, त्रासदायक गोष्ट, सकट, योजना, मसलत, अडचण, विघ्न, अव्यवस्था, गोधळ, (वि) त्रासदायक
खेकडा (स कर्कटक पु) एका प्राण्याचे नाव
खेकणे, खेकटणे, खेकसणे (क्रि) कातावणे, चिडणे, वसकन् अगावर येणे
खेगटे खेकटे पहा
खेचणे (हि क्रि) ओढणे, ताणणे
खेचर, खेचरु (स न) आकाशात फिरणारे पक्षी नक्षत्रे, देवता इ०, समध, भूत
खेचर (फा न) घोडा आणि गाढवी याच्यापासून झालेली मिश्र उत्पत्ति
खेचाखेच (स्त्री) ओढाताण
खेट (स्त्री) पाचर, अड्डा, गर्दी
खेटक, खेटके (स न) ढाल, भाला, खेडेगाव (मुक्ते० रामा० ६।१०९)
खेटखर्वट (प्रा न) खेडेपाडे, बाजार भरतो तो गाव (भा० २३।८९७)
खेटणी (स्त्री) कापडाची वीण
खेटणे (क्रि) भिडणे, शिवणे, पार पाडणे, मजल करणे
खेटर (न) जोडा, पायपोस
खेटराखेटरी (स्त्री) जोड्याची मारामारी
खेटा (पु) फेरा, यात्रा (दा० १३।९।११), व्यर्थ खेप, येरझार
खेटी (प्रा स्त्री) भेट, येरझार
खेडकुली (प्रा स्त्री) उपवन
खेडणें (क्रि) जमीन करणे [गावठी
खेडवळ (वि) खेड्यातला, गावढळ,
खेंडा (पु) खेडे, (न) प्रेतावरचे वस्त्र
खेडू (पु) जमीन कसणारा
खेडें, खेडेंपाडे (स खेटक न) लहान गाव, गावढे गाव
खेती (स क्षेत्र स्त्री) शेतकी
खेद (स पु) दु ख, शोक [उनाड
खेदडा (वि) खट्याळ, मस्ती करणारा;
खेप (स क्षिप् स्त्री) जाणे व येणे, येरझार, फेरी, वारी, वेळ, प्रतिबध
खेपणें (प्रा क्रि) अडकणे
खेबडा, खेबडालेबडा (वि) वेडावाकडा, कुरूप
खेम (स क्षेम न) आलिगन
खेमालिगन (प्रा न) मित्रप्रेमाचे आलिगन
खेर, खेरमेर (स्त्री) घाण, कचरा
खेरखैरात (हि स्त्री) खुशाली
खेरीज (अर खारिज वि) अधिक, अवातर, काढून टाकलेला, (अ) शिवाय
खेरीज जमा (अर स्त्री) अवातर जमा झालेली रक्कम
खेरीज मुशारा (पु) पगाराशिवाय इतर प्राप्ति
खेलखाना (फा पु) बाजारबुणगे, अडगळ
खेव, खेंव (स क्षेम स्त्री) आलिगन, अपाय, **देखतखेवो** (क्रि वि)—तत्क्षणीच.
खेव (पा पु) आलिगन
खेवट (हि पु) नावाडी
खेवण (प्रा न) कोंदण
खेवणी (स्त्री) **खेवणें** (न) जडाव, भूषण [जडणे
खेवणें (प्रा न) शोभा, (क्रि) कोंदण
खेवले (प्रा वि) जडलेले
खेवा (हि पु) वल्हविणे
खेळ (स खेला पु) क्रीडा, करमणुकीचे साधन, खेळण्याचा जिन्नस, तमाशा, नाटकाचा प्रयोग, लीला
खेळकर (वि) खेळणारा, खेळाडू, आनदी
खेळकुडी (स्त्री) गमत, खेळ, युक्ति, थट्टा
खेळकुली (स्त्री) खेळण्याची जागा
खेळखंडोबा (पु) विचका, नाश
खेळगडी (पु) खेळातला सोबती, सोबती
खेळणी (स्त्री) खेळण्याचा दिवस, सुट्टी

खेळणें (क्रि) क्रीडा करणे, सचार करणे, फिरणे, (न) खेळण्याची वस्तु
खेळविणे (क्रि) फिरविणे, खेळायला लावणे
खेळिया (प्रा पु) सोंगाड्या
खेळाखेळी (स्त्री) माज, थट्टामस्करी
खेळीमेळी (अ) मौजेने
खेळुगा (प्रा वि) खेळाडु
खै (अ) कारवाराकडे—कोठे ?
खैर (स खदिर पु) एका वृक्षाचे नाव
खैर (फा स्त्री) कल्याण, कुशलक्षेम, समाधान, सतोप, सकटातून बचाव
खैरात (फा स्त्री) धर्मादाय, दान
खैरियत (फा स्त्री) खुशाली
खैवग (स क्षेमाग वि) बळकट
खो (स क्षय पु) नाश, विपत्तिकाळ
खो (पु) खोखोच्या खेळात बसलेल्या गड्यास उठविण्याच्या वेळी उच्चारलात तो शब्द **खो घालणे**—सुरळीत चाललेल्या कामात विघ्न आणणे
खोक, खोकर (स्त्री) आघातामुळे डोक्याला पडणारे क्षत
खोकड (न) कोल्ह्याच्या जातीचे एक जनावर
खोकणे (क्रि) खोकला येणे [नाशवत
खोकर, खोकर (प्रा वि) जीर्ण, फुटका,
खोकरणे (प्रा क्रि) क्षय पावणे, फुटणे
खोकला (पु) कास रोग
खोका, **खोखा** (हि पोग पु) हड्डी दिसणारे सूचनापत्र, सुटाला, झाकण नसलेली पेटी
खोकाळे (न) मस्तकाची टाळू
खो खो (पु) मुलांचा एक खेळ, (अ) मोठ्याने हसताना होणारा ध्वनि
खोगळा (पु), **खोगळी** (स्त्री) चर
खोगीर (फा पु) घोड्याचे जीन, पलाण
खोगीरभरती (स्त्री) निरुपयोगी लोकांची भरती, बाजारबुणगे
खोच (स्त्री) खोक, खुबी, मर्म, वळण, नुकसान, तोटा, (नद भाषेत) स्वस्त
खोचणें (क्रि) टोचणे, वळेच शिरकविणे, उत्साहहीन होणे
खोचरा, खोचारा (प्रा पु) भोसकण्याचे शस्त्र (भाला, बरची इत्यादि)
खोचा (पु) खुटाळे
खोचा (पु) धोतराचा पदर, खिळा वगैरेचा धस लागून वस्त्र फाटणे
खोची (स्त्री) लहान खळगी
खोचेरा (पु) सर्पाला निळातून बाहेर काढण्याचा चिमटा
खोजा (फा पु) मुसलमानांतली एक जात, हिजडा नपुसक
खोट, खोट (स्त्री) सोन्याचांदीची लगड, तोटा, नुकसान, टाच
खोटपत्र (न) रुजुवातीत खोटा ठरलेल्यापासून लिहून घेतलेले कबुलीपत्र
खोटचेरा (पु) सरकारी उत्पन्नातून येणारी तूट भरून काढण्यासाठी केलेली करांची जादा आकारणी
खोटा (स कूट वि) असत्य, बेइमान, कृत्रिम, नकली
खोटाई (स्त्री) खोटेपणा, लबाडी
खोटी (स्त्री) लगड, गोळा, मूस, अडचण, विलब
खोड (पु) तरणा साट, पोल
खोड (स खुड स्त्री) दोष, उणीव, वाईट सवय, (न) लाकडाचा ठोकळा किंवा तुकडा
खोडकर (वि) खोड्या करणारा, खोडसाळ
खोडणे (क्रि) रद्द करणे
खोडवा, खोडावा (पु) एकदा ऊस कापल्यावर त्याच्या खुटाला फुटणारा कोंब
खोडवे (न) मडके
खोडसर, खोडसाळ (वि) खोडकर
खोडा (पु) गुन्हेगाराचे हातपाय अडकविण्याकरिता केलेली लाकडाची चौकट, अडचण करणारे लटांबर, कुंठितावस्था
खोडा (पु) एक टोक टोपीसारखे वळविलेले असा कावळा, दगा
खोडाखोड (स्त्री) दुरुस्त्या, काढून टाकलेला भाग इ० मुळे मूळच्यात झालेला बिघाड

खोडाळी (स्त्री) चेष्टा, खोडी
खोडी (स्त्री) सवय, खोड
खोणे (क्रि) खोवणे, खोचणे
खोत (पु) गावाचा वसूल जमा करणारा वतनदार अधिकारी, वसुलाचा मक्तेदार
खोती (स्त्री) गावाची मुखत्यारी, मक्ता
खोदरा (पु) चर, खोबण
खोद (न) कुबड, फुगीर भाग
खोदकाम (न) खोदून करावयाचे काम
खोदणे (स क्षुद् क्रि) कोरणे, उकरणे
खोदाई (हि स्त्री) खोदण्याबद्दलची मजुरी
खोदीव (वि) खोदलेले
खोप (स्त्री) पोट, पोकळी, साथीचा प्रसार, खोक, झोपडी, केसाचा झुबका, ढोली
खोपट (न), **खोपटी, खोपडी** (स्त्री) झोपडी [ढोली, घरटे
खोपड (स्त्री), **खोपाड** (न) झाडाची
खोपरी (स्त्री) डोके, कवटी, कपाळ
खोपा (पु) वेणीचा बुचडा, घरटे, झाडाची ढोली, निवांत जागा
खोपी (स्त्री) झोपडी
खोबण, खोबणी (स्त्री) नळी, पन्हाळी, खाप [गाभा
खोबरे (का खोब्बरि न) नारळातला
खोबरेल (न) खोबऱ्याचे तेल
खोबळा (पु), **खोबळी** (स्त्री) लहान छिद्र, पोकळी
खोबळे (प्रा न) बुजवण
खोमणे (न) वाकडेपणा, कमीपणा, (प्रा क्रि) कमी होणे (ज्ञानेश्वरी १४। २८५)
खोमा (पु) भाड्यावरचा चरा, पोचा, खळगा
खोरण (स्त्री), **खोरे** (न) रुंद खिड, निखारे, फावडे, उचटणे
खोरपणें (क्रि) नासाडी करणे
खोरसणी (स्त्री) कसून केलेली तपासणी
खोरा (पु) एका टाक्याचा पानाचा द्रोण, एक प्रकारचे इरले, दरी
खोराडें (न) खुराडे पहा
खोरी (स्त्री) दरी, फावडे
खोरे (न) फावडे, अरुंद दरी
खोल (वि) ओड, गूढ
खोलगट (वि) थोडासा खोल
खोलणी (प्रा स्त्री) पुढे चालणे, कोतवाल घोडे [करणे
खोलणे (क्रि) उघडणे, स्पष्ट करणे, खोल
खोलता (प्रा पु) दिवट्या, मशालजी
खोलवट (वि) काहीसे खोल
खोलवा (पु) खळगा, सखल प्रदेश
खोलावा (पु) खोलपणा
खोलिजणे (प्रा क्रि) चालता येणे
खोली (स्त्री) खोलपणा, कोठडी
खोवणे (क्रि) खोचणे [बसणे.
खोवणे (हि क्रि) फुकट दवडणे, घालवून
खोवा (पु) खवा
खोळ (स्त्री) डोक्यावरून घेतलेला घोगडीचा भाग
खोळ, खोळी (प्रा स्त्री) पिशवी, पोट, खळगा, आच्छादन, पदर, झोळी, गुह्य
खोळंबणे (क्रि) स्तब्ध राहणे, वाट पाहणे
खोळंबा (पु) खोटी, विलंब, उशीर, (वि) अक्रिय, काही न करणारा (तुका० १८६५)
खोळंबेला (पु) पखाली
खोस (प्रा पु) खिजमतगार
ख्यात (स वि) प्रसिद्ध
ख्याति (स स्त्री) प्रसिद्धि, कीर्ति
ख्याल (फा पु) एक प्रकारचे गीत, चेष्टा, गमत, विचार
ख्यालतमाशा (फा पु) गाणे, नाचणे इ० मौजा
ख्यालीखुशाली (फा स्त्री) चैन, मौज, गाणेबजावणे वगैरे

ग

ग मराठी व्यंजनातील तिसरे व्यंजन
ग (पु) (सकेताने) गर्व, (वि) (समासात उत्तरपदी) जाणारा. **ग ची बाधा होणें**—गर्व होणे

गई (स्त्री) गय, दुर्लक्ष, क्षमा
गईब (वि) अदृश्य, हरवलेला
गऊळवाडा (पु) गवळी लोकाचा गाव किंवा वसाहत, गाई, म्हशी इ पशु बाधावयाची जागा [काठचा प्रदेश
गगथडी (स गगातट स्त्री) गोदावरीच्या
गगन (स न) आकाश
गगनचुबित, गगनचुबी (स वि)आकाशाला पोचण्याइतका उच्च [पुष्प
गगनोल, गगनौळ (प्रा॰ न) आकाश-
गगा (स स्त्री) भागीरथी, गोदावरी, पवित्र नदी, पवित्र नदीचे पाणी **ग॰ स घोडे न्हाणे**—महत् कृत्य तडीस जाणे **वाहत्या गगेंत हात धुऊन घेणें**—महजगत्या आपला फायदा करून घेणे
गगाजमनी (स हि वि) दोन काठ दोन निराळया रगाचे असे (वस्त्र), मिसळीचे
गगाजळी (स स्त्री) गगा ठवण्याचे भाडे, ठेव **ग॰ उचलणे**—गगेची शपथ घेणे
गगाद्वार (स न) गोदावरीचे उगमस्थान
गगाभागीरथी (स स्त्री) विधवा
गगावन (स न) वनगाईचे काळे केस
गगासागर (वि ना) बगालच्या आखाताचे शुद्धीकृत नाव
गगाळ (स गगालय न) स्नानासाठी पाणी काढण्याचे एक विशेष आकाराचे भाडे [उगमस्थान
गगोत्री (स स्त्री) गगेचे हिमालयातील
गचकणें (क्रि) गचका खाणे
गचकळी (स्त्री) गटागळी, डुबकी
गचका (पु) आचका, धक्का, धक्का बसण्याची जागा, दुर्दैवाचा आघात
गचगच (स्त्री) ढिलाई
गचगचीत (वि) दाट, रगड, विपुल
गचपच (स्त्री) रेदा, चिखल
गचपण (न) केरकचरा, अडगळ, अगणात वाढलेले रान
गचाड (न) गर्द झाडी, घनता
गचांडी (स्त्री) मानेला धक्का, अर्धचद्र
गचावणें (क्रि) बुडणे, धीर सोडणे
गचाळ (वि) नेभळट, भोगळ, गैदी
गची (प्रा स्त्री) मान, गचाडी (ज्ञा॰ ६।२३६)
गचोरा (पु) कणसे येणे, ठोसा, धक्का
गच्च (अ) घट्ट, बळकट
गच्ची (स्त्री) चुन्याची जमीन, आगाशी
गच्चू (पु) नकार, हकालपट्टी
गच्छन्ती (स स्त्री) नाश होणे
गज (स पु) हत्ती
गज (फा पु) २४ तसूचे एक परिमाण, या लाबीची काठी, बदुकीतली दारू ठासण्याची सळई [जग
गज (फा पु) रास, पेटी, उभट भाडे,
गजकर्ण (स न) एक त्वचारोग
गजगजाट (पु) गलबला, गर्दी
गजगजीत (वि) गजबजलेले
गजगति (स स्त्री) हत्तीसारखे हळू व डौलाने चालणे
गजघट (पा पु) हत्तीचा समुदाय
गजढाळा (स्त्री) हत्तीवरची नोबत, निशाण
गजणे (क्रि) जग चढणे कीट बसणे
गजनी (स्त्री) एक प्रकारचे गर्भसुती वस्त्र
गजब (अर पु) कमाल, हद्द, जुलूम, सकट, जोराचा मारा
गजबज (स्त्री) गडबड, गलबला
गजबजणें (क्रि) गर्दीमुळे गलबला होणे, गोधळणे
गजबु (प्रा पु) गडबड
गजमोगळी (स्त्री) कौले घसरू नयेत म्हणून माहुटीच्या पानाला लाविलेली काठी
गजर (स पु) घोष, वाद्याचा मोठा आवाज
गजरा (हि पु) फुलाचे गुफून केलेले हस्तभूषण, स्त्रिया वेणीत घालतात तो पुष्पगुच्छ
गजल (फा पु) फारशी प्रेमकाव्याचा एक प्रकार
गजान्तलक्ष्मी (स स्त्री) दाराशी हत्ती झुलण्याइतकी सपत्ति
गजानन (स पु) गणपति
गजाल (स्त्री) गोष्ट, गप्प, ओरड

गजिफा (फा स्त्री) दशावतारी वाटोळ्या पत्त्याचा खेळ
गजी (हि स्त्री) रास
गजीकोट (वि) प्रचड, विशाल, असख्य
गजीखाना (पु) कडबा, गवत इत्यादीच्या अनेक गजी ठेवण्याची जागा
गजेरी (स्त्री) नदीच्या पुराने वाहत आलेला गाळ
गॅझिट (स न) वर्तमानपत्र
गट (पु) समुदाय, रास
गटकळी, गटकळी (स्त्री) गचकळी, डुबकी
गटगट, गटगटा (अ) भराभर (पिणे)
गटगटणे (क्रि) गटगट असा आवाज करणे, घोरणे
गटगटीत (वि) टपोरे
गटगटें (न) सुके मासे, बोंबील
गटगळी, गटागळी (स्त्री) गचकळी पहा
गटपटणे (क्रि) भांबावणे
गटर, गटार (इ न) रस्त्याच्या बाजूची मोरी, नाली
गटार बातमी अफवा, वदता
गटारयत्र (न) निराधार खोट्या बातम्या उत्पन्न करणारा
गट्ट करणे खाऊन टाकणे
गट्टी (स्त्री) गाढ मैत्री
गट्टू (पु) आच्छेराचे पितळी भाडे, (वि) ठेंगणा, ठुमका पण मजबूत
गट्टेछाड (पु) मालाचे गठ्ठे सोडून आतला माल चोरणारे
गठडी (हि स्त्री) पुरचुडी, गाठोडे, गुप्त धन **ग० वळणें**–भीतीने निश्चेष्ट पडणे, अतिशय त्रेधा उडणे
गठडें (न) लहानसे गाठोडे, गुप्तपणे बाळगून ठेवलेले द्रव्य, दागिने इ०
गठळी (स्त्री) गुडी
गठीखोड (प्रा पु) भामटचा
गठीछोड (वि) कृपण
गठ्ठा (पु) बाधलेले ओझे, गाठ, बोजा
गड (हि पु) दुर्ग, डोंगरी किल्ला, मोठे कठिण काम, सकट, गायवाडा
गंड (स पु) गाल, हत्तीचे डोके, ज्योतिषातला दहावा योग, गर्व, ताठा

गडकरी (पु) किल्ल्यावरचा शिपाई
गडकीशिला (स स्त्री) शालिग्राम
गडकोन (फा पु) पुढे आलेली टेकडी
गडखळ (वि) बिकट, दुसाध्य, गूढ, (न) अडचण, सकट
गडखोल (फा पु) घोडचाचा गळा
गडगच्च (अ) दाट, पुष्कळ, विपुल
गडगज (वि) पुरून उरण्याजोगे, विपुल
गडगनेर (पु) केळवण पहा
गडगर्ज (प्रा पु) मोठी गर्जना
गडगोळ (स्त्री) उखळी तोफ, गरनार, (पु) गिड्डा मनुष्य
गडगडणे (क्रि) गर्जना होणे, मोठा नाद करणे, गडगडत खाली येणे, मरणे
गडगडाट (पु) गर्जना
गडघेणा (वि) किल्ला सर करण्याइतके कठिण काम
गडण, गडणी (प्रा स्त्री) मैत्रीण
गडद, गडद (फा वि अ) दाट, गाढ, अत्यत निकट, निबिड, ठार, नष्ट, (पु) अधकार (स्वा०दि०२९।३।६९)
गडदर, गडधर (प्रा पु) खाच, खळगा, आड, विहीर (दा० ५।१।३७)
गडदू (पु) भार, ओझे, (वि) अगडबब
गडनीस (फा पु) डोंगरी किल्ल्यावरील एक अधिकारी
गडप (अर अ) बेपत्ता, ठावठिकाण न लागे अशा प्रकारे **ग० करणें**–दडपून टाकणे, लाटणे
गडबड (स्त्री) गोगाट, गोधळ, घोटाळा, बिघाड, व्यग्रता, धादल
गडबडगुंडा करणें गडबडीने कसेतरी उरकणे
गडबडणें (क्रि) गोधळणे, व्यग्र होणे, गैरविल्हेस लागणे, घडघडत जाणे
गडबडाट (पु) अतिशय गोधळ
गडबडाध्याय (पु) गोधळ, घोटाळा
गडबड्या (वि) गडबड करणारा, धादल्या, व्यग्र चित्ताचा
गंड (पु) ग्रथी किंवा गाठ **मनोगंड**–मानसिक विकृति
गंडभैरव (प्रा पु) एक प्राणी, गेंडा

गंडमाळा (स्त्री) एका रोगाचे नाव
गंडमृग (स पु) गेंडा
गडवा (पु), **गडवी** (स्त्री) ताब्या
गडसद (प्रा स्त्री) अडचण, ऐनवेळ, धोक्याची जागा
गंडस्थळ (स न) हत्तीचे मस्तक
गडा (पु) चाराचा समुदाय, चार कवड्या, मतरलेला दोरा **गडा घालणें**—भुलथापीने दुसऱ्याच्या द्रव्याचा अपहार करणे
गडाडणें (क्रि) गर्जना करणे
गंडातर (स न) जिवावरचे दुखणे, अपमृत्यु, भयकर सकट
गंडार (स्त्री) लळीत, सोंगाचे भजन
गंडिया (पु) नपुसक, षंढ, पराक्रमशून्य
गडी (स्त्री) लहान चवू.
गडी (पु) मित्र, सोबती, किरकोळ नोकर, (खेळात) भिडू, (स्त्री) गड्डी, जुडी, गढी, मैत्री, मैत्रीण
गडू (प्रा पु) दर्प, गर्व
गडू (पु) पाणी पिण्याचे विशेष आकाराचे लहान पात्र
गंडूष (स पु) चूळ, घोट
गडे (सबो) सखे!
गडेकरी (पु) हत्तीपुढे चालणारा भोलकरी
गडेरी, गडोरी (स्त्री) उसाचा करवा, लुगड्याच्या पदराचा एक विशेष प्रकार
गड्डा (पु) कद, गोळा, साठा
गड्डी (स्त्री) जुडी, कागदाचे दहा दस्ते
गढणे (क्रि) तल्लीन होणे
गढा (स्त्री) भुईकोट किल्ला
गढी (हि स्त्री) लहान किल्ला, लहान तर, सोनाराचे एक हत्यार
गढूळ (वि) गदळ, कलुषित, राड, मातट
गण (स पु) समुदाय, वर्ग, सेवक किंवा भक्त याचा समूह, जन्मनक्षत्रावरून देवगण, राक्षसगण इ० पाडलेले वर्ग, कवितेत अक्षराच्या गुरुलघुत्वावरून पाडलेला मगण, भगण इ० वर्ग, गुण्याक व गुणकाक एकच कल्पून जो गुणाकार होतो तो वर्ग
गणक (स पु) ज्योतिषी, मते मोजण्यास नेमलेला माणूस
गणग (पु) टचटचीत दाणा [वाईक
गणगोत (स न) आप्त, सोयरे, नाते-
गणणें (स गण् क्रि) मोजणे, मापणे, पर्वा करणे, महत्त्व देणे
गणतंत्र (न) प्रजासत्ताक शासन
गणती (स गण स्त्री) मोजणी [भाव.
गणना (स स्त्री) सख्या, हिशेब, अत-
गणनीय (स वि) हिशेबात घेण्याच्या लायकीचा, गणण्यास योग्य, महत्त्वाचा
गणपति (स पु) गजानन
गणवेश (पु) विशिष्ट साप्रदायाचा किंवा सस्थेचा पोशाख
गणसत्ताक (वि) प्रजासत्ताक
गणसंख्या (स्त्री) सभेचे काम चालू होण्यासाठी अवश्य असलेली सदस्याची सख्या
गणाधीश (पु) गणपति
गणिका (स स्त्री) वेश्या
गणित (स न) अकाची घडामोड करून त्यापासून काही फळ काढण्याची विद्या
गणितश्रेढी (स स्त्री) ज्या श्रेढीतील सख्या कोणत्या तरी एका अतराने वाढत जातात किंवा कमी होतात ती
गणीक गणीत (अ) प्रत्येकी
गणेश (स पु) गजानन, गणपति
गणेशचतुर्थी (स्त्री) भाद्रपद शु० ४
गणेशटोपी (स्त्री) मुले खेळताना एकाद्याला बडविण्यापूर्वी त्याच्या डोक्यावरून जे वस्त्र घालतात ते
गण्य (स वि) गणण्यास योग्य
गण्या (पु) खडचा, पानकावळा
गत (स वि) गेलेला, (स गति स्त्री) गति, दशा, अवस्था, (गायनात) वाद्य वाजविण्याची रीत, (अ) प्रमाणे **गत होणें**—मरणे
गतका, गदका (पु) घामाघूम शरीरावस्था कढ, गदगद कढणे
गतप्राण (स वि) मेलेला
गतभर्तृका (स स्त्री) विधवा
गतव्य करणें जाणे

गतानुगतिक (स वि) पुढे गेलेल्याच्या मागून डोळे मिटून जाणारा
गतायु (स वि) मृत
गताळका (स गतालका स्त्री) अकेशा, विधवा [ण्याची ढब, क्रम
गति (स स्त्री) गमन, धाव, वेग, चाल-
गत्यतर (स न) अन्य मार्ग, इलाज, सवड
गथागोवी (प्रा स्त्री) गाथागोवी शब्द पहा
गदगदणें, गदमदणें (क्रि) उष्मा होणे
गदगदां (अ) मोठ्याने (हसणे)
गदगा (पु), **गदगी** (स्त्री) चामड्याने मढविलेला सोटा, लाकडी तलवार
गदर (पु) गजर.
गदरणें (क्रि) पिकण्याच्या स्थितीला येणे, घामाने डबडबणे
गदळ (न) केरकचरा, घाण, (वि) घाणेरडा, मळकट
गदा (स स्त्री) एक आयुध, लोखडाची काब, मधुकरी (तुका० ७९३)
गदाधर (स पु) गदा धारण करणारा
गदारणें (प्रा क्रि) तृप्त होणे, उकडणे
गदारोळ (पु), **गदारोळी** (स्त्री) गर्जना, कल्लोळ, पाडित्य, निरूपण
गदेला (पु) मोठी गादी
गद्गद (स वि) अत करण उचबळून आल्यामुळे तोंडातून अडखळत निघणारा अथवा अस्पष्ट (ध्वनि)
गदीन (वि) गदायुद्धनिपुण
गद्दी जमीन (स्त्री) पाण्याच्या प्रवाहाबरोबर वाहत आलेला खळमळ व गाळ साठून झालेली जमीन, ही फार सुपीक म्हणून भातास चागली असते
गद्धा (स गर्दभ पु) गाढव
गद्धेपचविशी (स्त्री) विवेक न राहण्याचा तारुण्यातील काळ
गद्धेमल्हार (पु) कर्कश सुरातले गायन किवा भाषण
गद्य (स न) ज्यात गण, मात्रा, अक्षरे वगैरेविषयी काही निर्बंध नसतो असे लेखन, गाथा
गदकी (स्त्री) घाण, कचरा

गंध (स पु) वास, सुवास, चदन वगैरेचा टिळा [पदार्थ
गधक (स न) एक ज्वालाग्राही खनिज
गधडा (पु) गाढव
गधर्व (स पु) देवाचा गवई, उत्तम गाणारा, (पु) स्त्रीचा पुनर्विवाह
गधर्व-नगर (स न) मिथ्या भास, आकाशातल्या ढगाचा देखावा
गधर्व-विद्या (स स्त्री), **गंधर्व-वेद** (स पु) गायनकला
गधर्व-विवाह (स पु) स्त्रीपुरुषाच्या परस्पर प्रेमाने किंवा कराराने झालेले लग्न
गधवार्ता (स स्त्री) यत्किचित् ज्ञान
गधाक्षत (स स्त्री) धार्मिक कृत्याला प्रारभ करताना यजमानाने उपाध्यायाच्या कपाळी लावण्याचा टिळा
गधी (स स्त्री) दुर्गंध, (पु) सुगधि, सामान विकणारा
गनिमाई (अर स्त्री) शत्रूची धाड; गनिमी कावा [ईश्वरी कृपा
गनिमात (अर स्त्री) विपुलता, लूट;
गनीम (अर पु) शत्रु [स्तब्ध
गप, गप्प (हि स्त्री) अफवा, वार्ता, (वि)
गप्कन् (अ) एकदम
गपचीप, गपचूप, गपगार (हि अ) मुकाट्याने
गप्प (स्त्री) गप पहा
गप्पागोष्टी (स्त्री अने) इकडच्या तिकडच्या रिकाम्या गोष्टी [गोष्टी
गप्पाष्टक (न) चकाट्या, निरुपयोगी
गप्पीदास (पु) थाप्या, गप्पा मारणारा
गफलत (हि स्त्री) असावधानता, हलगर्जीपणा, चूक
गफलती (वि) लबाड, हलगर्जी
गबगबीत (वि) मासल, लठ्ठ
गबदू, गबदूल (हि वि) लठ्ठ, वाटोळ्या अगाचा
गबर, गब्बर (हि वि) श्रीमत
गबान (वि) सुपीक, फायदेशीर
गबाळ (वि) निरुपयोगी, टाकाऊ, अव्यवस्थित

गबेले (न) घमेले
गब्बू (वि) लठ्ठ आणि ठेंगणा, गिड्डा
गब्रू (हि•पु) सुदर तरुण, (आढ्यतेने) हुशार
गभस्ति (स पु) सूर्य
गभीर (स वि) खोल, शात, धैर्यवान्
गम (अर पु स्त्री) स्तब्धता, शातता, दुर्लक्ष, क्षमा **गम खाणें**—धीर धरणे, क्षमा करणे
गमक (स न) पुरावा, आधार, प्रमाण, गर्व, ऐकणाराच्या चित्ताचे हरण करील असे स्वराचे कपन, (वि) सूचक
गमजा (फा पु स्त्री) ऐट, नखरा, गर्व, लटपट **ग० करणें**—वेडे वेडे चाळे करणें
गमणें (क्रि) भासणें, वाटणे, पावण (ज्ञा० ५।२९), रमणे (विठ्ठल-सीता स्व०४।१), रेंगाळणे
०गंमत (स्त्री) मौज, करमणूक, खेळ
गमती (वि) मौजा करणारा, विनोदी
गमन (स न) जाणे
गमविणें (स गम् क्रि) फुकट घालविणे
गमाऊ (वि) घालविणारा
गमावणें (क्रि) मरणे, हरवणे
गमाया (प्रा वि) चालण्याचा, जाण्याचा
गम्य (स वि) जाण्यास योग्य, जाणण्यास योग्य, ज्ञान, परिचय
गय गई पहा
गयावया (अ) करुणास्पद रीतीने
गयावर्जन (स न) गया क्षेत्री यात्रेकरू श्राद्ध वगैरे विधि करतात ते
गयावळ (पु) गया क्षेत्रातला उपाध्याय, आचारहीन भिक्षुक
गयाळ (वि) अजागळ, गचाळ, बावळा
गर (पु) गीर मगज, (न) विष
गरका (पु) घेर, प्रदक्षिणा, चक्कर, वाटोळे फिरणे, घोटाळा
गरगट (पु न) अर्धवट घट्ट व अर्धवट पातळ असे मिश्रण, एक औषध
गरगटणे (क्रि) वाटणे, उगाळणे, घोटणे
गरगटा (पु) दगडाचा खल
गरगडा (पु) बाळतिणीला देण्याचा काढा, गर्दी, गोधळ
गरगरा (अ) चक्राकार
गरगरीत (वि) अगदी वाटोळा
गरगशा, गर्गशा (फा पु) गोधळ, आरडाओरड
गरगा (पु) खळगा
गरगुटी (स्त्री) मानगुटी
गरगोटी (स्त्री) मान
गरज (अर स्त्री) जरुरी, आवश्यकता, (पु) मोत्यातील नर दाणा
गरजणें (स गर्ज् क्रि) गर्जना करणे
गरजवत (वि) गरजू
गरजू (वि) ज्याला जरुरी किवा वाण भासते असा
गॅरंटी (इ स्त्री) हमी, जिम्मा
गरड (स्त्री) जोराची वावटळ [स्त्री
गरती (स गृहवती वि) कुलीन, सभावित
गरद (वि) गर्द, दाट
गरदन (फा स्त्री) गर्दन, मान
गरनाळ (हि स्त्री) एक प्रकारची तोफ
गरबरणें (क्रि) गुरगुरणे
गरभा (पु) गुजराथी लोकनृत्य
गरम (हि वि) उष्ण [ण्याचा मसाला
गरम मसाला (पु) भाजीला वगैरे घाल-
गरमागरम (हि वि) फार उष्ण, उन्हून
गरमी (हि स्त्री) उष्णता, उपदश रोग
गरल (स न) विष [(धान्य)
गरवस, गरवा (वि) उशिराने पिकणारे
गरवार (प्रा वि) गर्भार, गरोदर
गरस (स्त्री) तोडावाचून असलेले गळू
गरसळी (स्त्री) गळसरी, पुतळ्या व मणि याची माळ
गरळ (स न) विष
गरळा (पु) वनस्पतीचा रस व विडा चावून निघणारी पिक याचे मिश्रण
गरा (पु) फणसातला मगज
गराठी (स्त्री) दुबेळकी काठी
गराडा (पु) घेरा, वेढा
गराडी (स्त्री) गाडीची चाकोरी
गरादा (पोर्तु पु) गज, कठडा
गरिमा (पु) भारदस्तपणा, गाभीर्य
गरीतोड (अ) ताबडतोब, त्वरेने, एकदम
गरीब (अर वि) दरिद्री, सात्त्विक वृत्तीचा

गरीबनवाज (फा पु) गरिबाचे धनी
गरीबपरवर (अर वि) गरिबाचा कनवाळू
गरीबी (स्त्री) दारिद्रय, सात्त्विक वृत्ति
गरीबी हरीपी (स्त्री) दारिद्रय आणि श्रीमती
गरुड (स पु) विष्णूचे वाहन, गरुडपक्षी
गरुडटका (प्रा पु) गरुडाचे चिन्ह धारण करणारी पताका
गरुडपार (पु) विष्णूच्या किवा त्याच्या अवताराच्या मूर्तीपुढे गरुडाची मूर्ति जेथे बसविली असते ती उच जागा
गरुरी (अर स्त्री) मगरुरी, ताठा, गर्व
गरुवती, गुरुवती (स्त्री) श्रेष्ठता
गरुवा (प्रा वि) म्हातारा, मोठा, (पु) गर्व
गरोदर (स गुरु + उदर वि) गर्भार
गर्क, गरक (वि) बुडालेला, मग्न, तल्लीन, गाढ
गर्ग (पु) मुनिविशेष
गर्गशा (फा पु) गोधळ, आरडाओरड
गर्गाचार्याचा मुहूर्त सूर्योदयापूर्वी ५ घटकापासून सूर्योदयानतर ३ घटका-पर्यतचा काल, हा फार शुभ मुहूर्त समजतात पाच घटका रात्र उरली म्हणजे उष काल होतो तो गर्गमुनीने शुभ मुहूर्त मानिला आहे, म्हणून त्याला हे नाव आहे
गर्जना (स स्त्री) गडगडाट, मोठा शब्द
गर्जित (न) मेघाची गर्जना, गडगडाट
गर्ता (स स्त्री) खाच
गर्द (वि) दाट, निबिड
गर्दन (फा स्त्री) मान
गर्दभ (स पु) गाढव
गर्दी (फा स्त्री) दाटी, विपुलता, आरडाओरड, झटापट, गडबड
गर्दोवर्दी (अ) आवतीभोवती
गर्नाळा (हि स्त्री) एक प्रकारची तोफ
गर्भ (स पु) गाभा, अतर्भाग, पोट, पोटातले पोर, तात्पर्य
गर्भगळित (स वि) अतिशय भ्यालेला
गर्भगाळ कोसळणे गर्भगळित होणे, भेदरून जाणे
गर्भपात (स पु) चार महिन्यानतरचा गर्भ गळून पडणे किवा पाडणे
गर्भश्रीमत (स वि) श्रीमतीत जन्मलेला.
गर्भसुती (स वि) ज्याचे उभे सूत कापसाचे व आडवे रेशमाचे आहे असे.
गर्भस्थ (स वि) गर्भात राहणारा, (प्रा) गर्भार
गर्भा (स पु) गुजराथी चालीचा एक नाच, त्या नाचाच्या वेळेस म्हणण्याचे एक गाणे
गर्भाधान (स न) ऋतुशान्ति
गर्भार, गर्भारशी (स वि) गरोदर
गर्भाशय (स पु) गर्भ राहण्याची जागा, कूस
गर्भिणी (स स्त्री) गरोदर स्त्री
गर्भित (स वि) ध्वनित, फलित [ताठा.
गर्व (स पु) अहकार, अभिमान, मान,
गर्हणीय (स वि) निद्य
गर्ह्य (स वि) निद्य
गल (स पु) गळा **ग०ग्रह** (पु) गळा दाबणे, एक कठरोग, अनध्यायाचा दिवस, भारभूत माणूस
गलका, गलगा (पु) गलबला, गडबड.
गलगड (स पु) गडमाळा [झुबका
गलगुच्छ (स पु) गालावरचा मिशाचा
गलची (स्त्री) गळा, मानगुटी
गलड (न) बेड
गलत (अर स्त्री) गडबड, अव्यवस्था, पत्त्याच्या खेळण्यात पानाची पिसणी.
गलतन (स्त्री) गलत पहा
गलतान (स गलस्तन न) निरुपयोगी प्राणी
गलती (अर स्त्री) चूक, दोष
गलत्कुष्ट (स न) ज्यात रोग्याचे अवयव हळू हळू क्षीण होऊन गळून पडतात असा एक भयकर रोग
गलथा (पु) लाकडाच्या किवा भितीच्या शेवटास दिलेला गोल आकार, कगोरा, ओटा
गलन (स न) वितळणे, गळणे
गलफ (न) आच्छादन
गलफटणे, गलफाटणे (क्रि) गुरफटून जाणे, घोटाळणे, घोटाळून जाणे

गलफाडा (पु) गोधळ, अव्यवस्था
गलबत (न) जहाज, तारू
गलबल (स्त्री), **गलबला** (पु) कल्ला, गलका, गडबड
गलबलणें (क्रि) घाबरणे
गलबला, गलबलाट (पु) मोठा गोगाट, कलकलाट, आरडाओरड
गलबल्या (वि) गलबल करणारा
गलबा (अर पु) गडबड, मोठा आवाज
गलमुच्छ (वि) ज्याच्या मिशाची जाड अग्रे गालावर वळविलेली आहेत असा
गलश्च कंठश्च (स न) अतिशय दाट मैत्री
गलहाटा (पु) दुर्दशा
गलांड (न), **गलाडा** (पु) गळू
गलिचा (पु) गालिचा
गलिच्छ (अर वि) घाणेरडा, मळिण
गलित (स वि) गळालेले
गलिम गनीम पहा
गलेफ (फा पु) गवसणी, पिशवी, (अर पु) पिराच्या कबरेवर घालण्याचे झालर लावलेले वस्त्र
गलेलठ्ठ (वि) धष्टपुष्ट
गलोल (पु), **गलोली** (स्त्री) गोफण
गल्ल (स पु) गाल, (स्त्री) गोट्या टाकण्यासाठी केलेली लहान खाच
गल्ला (फा पु) धान्याचा साठा
गल्ली, गल्लीकुची (हि स्त्री) बोळ, आळी, लहान रस्ता
गलहाला (पु) दुर्दशा
गंव, गव (स्त्री) आटोका, ताकत, हाताची वेघ, पत, गुप्तपणा, मतलब
गवई (स गै पु) गायक, गाणारा
गवख, गवखें (स गवाक्ष न) गवाक्ष, खिडकी, मध्य
गवगवा (पु) बोभाट, गडबड, गर्दी
गवड (पु न) जगलात चरणाऱ्या गुराची पाऊलवाट
गवड (स गोवर्तनी न), **गवडी** (स्त्री), **गोवडी** (स्त्री) डोगरात चरणाऱ्या गुराच्या पायानी मळलेली वाट
गवंडी (पु) घराचे बाधकाम करणारा
गवणें (प्रा क्रि) प्राप्त होणे
गवत (न) तृण
गवताळ (वि) जेथे पुष्कळ गवत उगवते ते
गवत्यागोमाजी कोणी एक क्षुद्र मनुष्य
गवद (न) रानोमाळ उगवणारी वनस्पति
गवय्या (हि पु) गवई
गवरी (स्त्री) गोवरी
गवशा (वि) सापडलेला
गवस (पु) शोध, तपास
गवसणी (स्त्री) आच्छादन, वेष्टन, व्याप्ति
गवसणें (स गवेष् क्रि) सापडणे, आच्छादणे
गवसार (अ) फायदेशीर रीतीने
गवळण (स्त्री) गवळयाची बायको, कोष्टी पक्षी
गवळी (पु) दुधाचा व्यापारधदा करणारा
गवा (स गवय पु) रानरेडा, रानगाय
गवादी, गवादी (प्रा स्त्री) अन्नछत्र (तुका० २३।४०), गव्याचे शिग
गवाणी (स्त्री) जनावरापुढील चाऱ्याची जागा
गवार (हि वि) गावढळ, अडाणी
गवारी (स्त्री) गोवारी (एक भाजी)
गवाळा (प्रा पु) पोथ्यापत्रे
गवाळें (न) सोवळयाचे बासन, सामानसुमान [झरोका
गवाक्ष (स पु न) जाळी, खिडकी,
गवी, गावी (स्त्री) चिमटा
गवी (स्त्री) सरकारी कामदारानी केलेली जमाबदी किवा सोडलेले हुकूम मान्य न करणाऱ्या गावकऱ्याची जूट
गवेषण (स न) शोध, अभ्यास
गव्य (स वि) गाईचे, (न) गोरस
गव्हर (स पु) गुन्हा, अतर्याम, हृद्गत
गव्हरणे (प्रा क्रि) गौरविणे, वर्णणे
गव्हरनर (इ पु) इलाख्याचा अधिकारी
गव्हला (पु) गव्हाच्या रव्याची किवा सपीठाची मळून काही विशेष प्रकारची केलेली लहान गोळी
गव्हळी (प्रा वि) पिवळीजर्द
गव्हाण, गव्हान (न) पागळयाच्या हातातले टेकण
गव्हार (वि) गावढळ, अडाणी

गव्हाळी (स्त्री) गहू पेरण्यास योग्य जमीन
गस्त (फा स्त्री) रात्री लोकाच्या सरक्षणार्थ फिरणारे शिपाई, त्याची फिरती, पहारा, (न)खण, सोपा [शिपाई
गस्तकरी (पु) रात्री फिरती करणारा
गस्तगीर (पु)फिरता व्यापारी, अडाणी, गावढळ मनुष्य
गस्ती (फा स्त्री) पहारा
गहजब गजब पहा
गहजरी (स्त्री) जोराचा तडाखा
गहदम (हि अ) वेळोवेळी, एकसारखा, सतत
गहन (स वि) कठिण, दुर्गम, दुर्ज्ञेय
गहना, गहिना (हि पु) दागिना, किडूकमिडुक
गहाण, गहाणवट (फा न) कर्जाऊ रकमेच्या मोबदल्यात सावकाराजवळ जो जिन्नस, जमीन, घर इ ठेवतात ते
गहाळ (वि) अव्यवस्थित, गैरविल्हेम लागलेला
गहिरा (हि वि) खोल, सुरेख, खुललेली
गहिला (प्रा वि) वेडा
गहिवर (म पु) कठ दाटून येणे
गहिवरणे (क्रि) कठ दाटून येणे
गहिस (प्रा वि) जड, मूढ, अडाणी (भा० ३।६७८), वाईट, प्रचड(भा० ३।१७८)
गहू (स गोधूम पु) एका धान्याचे नाव
गळ (पु) मासे धरण्याची आकडा लाविलेली काठी, लोखडाचा आकडा, फाशी देण्याचा आकडा, (स्त्री) भीड
गळ घालणें–आग्रह करणे
गळका (वि) पाझरता, फुटका
गळगा (प्रा पु) गळती
गळगा (प्रा पु) घोटाळा
गळग्रह (स पु) फार त्रास देणारा
गळचिपी, गळचेपी (स्त्री) दाबून टाकण्याचा किवा मारण्याचा यत्न
गळचेंडी (स्त्री) मानेची मागची बाजू
गळचोडी (स्त्री) गचाडी
गळजोट (प्रा स्त्री) गट्टी, मैत्री
गळणी (स्त्री) चाळण, गाळण, नरसाळे

गळणे (स गल् क्रि) पाझरणे, निघणे, वाहणे, क्षीण होणे, सुटणे
गळत (न)एकाद्या शब्दाचा सक्षेप करतेवेळी त्याचे पहिले अक्षर लिहून पुढें पूज्य लिहितात ते, (वि) गळालेला
गळती (स्त्री) अभिषेकपात्र
गळते (न) बुळकी, भोक
गळदडा (पु)गळयातला हार(मा०भा०)
गळपट (अ) गच्च
गळफटणे (क्रि)गुरफटणे, गुतागुत होणे
गळफटा, गळफाटा (पु) गुतागुत
गळफास (पु) गळयाला घातलेला फास
गळबद (पु) खोगिराच्या पुढच्या भागाचा बद [पोळे
गळवटी (स्त्री) बैलाच्या मानेखालचे
गळस (प्रा वि) मासल [कठभूषण
गळसर, गळसरी (स्त्री) स्त्रियाचे एक
गळसुटी, गळसोटी (प्रा पु) गळयाचा एक रोग
गळसूत्र (स न) गळयातील पट्टा
गळश्च कठश्च (न) दाट मैत्री
गळा (स गल पु) कठ, स्वर, आवाज
गळा काढणे–मोठयाने रडणे, **गळा कापणे**–फसविणे, **गळा गुतणें**–पेचात सापडणे, **गळा फुटणे**–आवाजात चीर किवा कर्कशता येणे, **गळी उतरणे**–पटणे, समजणे, **गळी पडणे** –फार फार भीड घालणे, **गळयात बाधणें**–पतकरण्यास भाग पाडणे, **गळयात धोगडें येणें**–लचाड येणे, **गळयावर म्हणणें**–मधुर शास्त्रशुद्ध रीतीने चालीवर गाणे, **गळयाशीं येणें**–नुकसानीची बाब होणे, **गळयातला ताईत**–अत्यत प्रिय
गळाकापू (पु) गळेकापू
गळाठणें (क्रि) थकणे, दमणे
गळाठा (पु) थकवा, दुर्दशा, अव्यवस्था, पाचोळा [अडचण.
गळाठी (स्त्री) भानगड, गुतागुत,
गळाड (न), **गळाडा** (पु) गळू
गळापडू, गळेपडू (वि) लोचट, हट्टी, हेकेखोर, पिच्छा पुरविणारा, अनिवार्य
गळाळा (प्रा पु) घोट

गळी (वि) खड्या सुराचा
गळीत (स गलित न) ज्यापासून तेल निघते असा पदार्थ
गळू (न) वेड, उठाणू
गळूगा (वि) घट्ट (प्रभा० पृ० २३५)
गळेकापू (वि) दगलबाज
गळहाटा (पु) पेच, अशक्तपणा, यकवा
गळोटी, गळोठी (स्त्री) गळपट्टी, गळयास बाधण्याची कापडाची पट्टी
गा (अ) अग, अरे
गाईर (स्त्री) गाठ, ग्रथि
गाई (स गो स्त्री) गाय
गाउली (स्त्री) गाईस प्रेमाने मारण्याची हाक
गाऊडी (प्रा वि) गावढळ
गाऊल (न) प्राप्ति, अकल्पित फायदा
गाकर, गाखर (पु) गव्हाची एक प्रकारची निखाऱ्यावर भाजलेली जाड पोळी
गाखर (पु) निखारा
गागणें (क्रि) ओरडणे, त्रासणे
गांगरडा (पु) ओरडा
गांगरणें (क्रि) भीतीने घाबरणे, गोधळणे
गागरा (पु) नागपुराकडे–धूळ, कचरा
गागाचार्य (पु) शिवाजीला राज्याभिषेक करणारा पडित, पोकळ पाडित्य मिरविणारा
गागादीक्षित, गागाभट्ट (पु) गागाचार्य पहा
गागाभट्टी (स्त्री) पोकळ पाडित्य
गागावणें (क्रि) गगाने ओरडणे
गांगेय (स पु) गगेचा पुत्र, भीष्म
गांजणूक (स्त्री) छळ, त्रास [होणे
गाजणें (स गर्ज् क्रि) नावाजणे, जाहीर
गांजणें (क्रि) छळणे, जाच करणे
गाजर (का गज्जरि न) भाजीचा एक कद [नाही असा, बेवकूफ
गाजरपारखी (पु) ज्याला खरी परीक्षा
गाजविणें (क्रि) प्रसिद्धीस आणणे **तलवार गाजविणें**—पराक्रम करणे
गांजवा (पु) फळे वगैरे नेण्याचे जाळे
गांजा (स गजा पु) भागेच्या रोपाच्या मजिऱ्या
गाजावज्य (प्रा न) गजबज
गाजावाजा (पु) प्रसिद्धि
गाजिवा (प्रा पु) पिशवीसारखे जाळे
गाजी (अर पु) वीर, योद्धा, पराक्रमी पुरुष, धर्मरक्षक
गाजेकस (हि वि) गाजा ओढणारा
गाझा (पु) आवे ठेवण्याचे जाळे
गाटा, गाटचा (वि) हट्टी
गाठ (स ग्रथि स्त्री) भेट, काम, सबध, ग्रथि, तोंड न पडलेले गळू, गट्ठा, लक्ष
गाठीस असणे जवळ असणे
गाठणें (क्रि) गाठ देऊन साधणे, पकडणे, पोचणे, वठणीवर आणणे
गाठले (न) माळ, गळयातला एक अलकार
गाठळ, गाठाळ (वि) ग्रथियुक्त, मासल
गाठा (प्रा पु) पिजरा, कठमणि
गाठी (स्त्री) माळ (साखरेच्या पदकाची, लवगाची वगैरे), (प्रा) अहकार
गाठोडी (स्त्री) गठडी
गाठोडे (न) बोचके, गुप्त धन
गाठोळी (प्रा स्त्री) पदरचे द्रव्य, भाडवल
गाठ्याळ (वि) गाठळ, (प्रा वि) कपटी
गाड (स्त्री) गुदद्वार
गाडगें (न) मडके
गाडणें (स गर्त् क्रि) पुरणे
गाडद (पोर्तु० गार्ड पु) पाहरा, चौकी
गाडदी (पोर्तु गारडा पु) पाहरेवाला शिपाई
गाडमणी (प्रा पु) गुह्य
गाडा (पु) ओझ्याची किंवा मोठी गाडी, चाकाचा घेर, डफाचे कडे **चालत्या गाड्याला खीळ घालणें**—सुरळीतपणें चाललेल्या कामात विघ्न करणे
गाडानाडा (पु) व्याप, पसारा
गाडी (हि स्त्री) धमनी, वाहन, ढोलक्याचे कडे [धनुष्य
गाडीव (स न) अर्जुनाचे सुप्रसिद्ध
गाडीवान (पु) गाडी हाकणारा
गाडू (वि) दुर्बळ, भित्रा, निरुपयोगी
गाडूळ (न) आळीसारखा एक क्षुद्र जीव

गोड (न) गाडी, व्यवहार, काम
गाडोर, गाडोरा, गाडौरा (प्रा पु) पायातली भर, पाया
गाड्या (वि) गाडू पहा
गाढ (वि) दाट, निबिड, खोल, मोठा
गाढमूढ (वि) अतिशय गाढ (निद्रा)
गाढव (स गर्दभ न) गर्दभ **गाढवाचा खरारा**—मूर्ख, **गाढवाचा नागर फिरवणे**—जमीनदोस्त करणे, **गाढवाने शेत खाल्ल्याचे पाप ना पुण्य**—हलकटावर केलेले उपकार फुकट जातात
गाढवी (स्त्री) गर्दभी [पटाईत
गाढा (हि वि) दाट, दृढ, पक्का, धीट,
गाढा (प्रा वि) गाडू, नपुसक
गाढिका (प्रा स्त्री) दृढता
गाढे (प्रा वि) दुर्बळ [भित्रा
गाढचा (प्रा वि) फजीतखोर, दुबळा,
गाण (प्रा पु) गायक, गाणारा (ना० गा० २१९), (न) डोंगरावरची पाण्याची जागा
गाणी (वि) गाणारीण
गाणीव (प्रा वि) गाणारा (ना० गा० २१९), (न) गायनचातुर्य
गाणे (स गायन न) गायन
गाणें (क्रि) गायन करणे, स्तुति करणे
गाणें बजावणें (न) गायनवादन
गाताडा (वि) हट्टी
गात्र (स न) देहाचा अवयव
गाथा (स स्त्री) प्राकृत भाषा, गद्य, आर्याछद, रचना, सग्रह, (पु) अभिमान, पारशाचा धार्मिक ग्रथ, गुतागुत
गाथागोवा (पु), **गाथागोवी** (स्त्री) गलबला, गुताडा (दा० ३।१।४), (वि) व्यर्थ
गादणें, गादणें (प्रा क्रि) पीडा पावणे किंवा देणे (भा० २३।१००), मळणे
गादला (प्रा वि) मलिन
गादा (पु) पातळ चिखल, राड
गादी (स्त्री) मऊ आसन किंवा बिछाना, एकाद्या थोर माणसाचा अधिकार, मुठीच्या आतला मऊ भाग, दारूचे दुकान
गाध (स्त्री) गाठ, गाधिलमाशी
गाधर्वविवाह (स पु) प्रीतिविवाह
गाधल (प्रा स्त्री) गाधिलमाशी
गाधार (स पु) सप्त स्वरापैकी तिसरा
गाधी (स गधिन् पु) औषधे विकणारा
गाधीण, गाधील, गाधल (स्त्री) गाधिलमाशी (जी चावली असता दशाच्या जागी गाध उठते)
गान (स न) गाणे [निष्काळजी
गाफल, गाफील (अर वि) गैरसावध,
गाबडी (स्त्री), **गाबडे** (न) ठिगळ
गाबती, गाबदी (पु) मासे धरणारा कोळी
गाबाळ (पु) गाळसाळ, केर, (वि) जीर्ण
गाबाळग्रथ (पु) कसरीने खाल्लेली पोथी, दुसऱ्या ग्रथातून भाग चोरून घेऊन बनविलेला ग्रथ, उतारे [अव्यवस्थित
गाबाळी (वि) अजागळ, गैबत्या,
गाभ (स गर्भ पु) गर्भ, मध्य
गाभटणें, गाभडणे (वि) पुरे दिवस भरण्याच्या अगोदर प्रसवणे किंवा विणे
गाभडा (स्त्री), **गाभडें** (न) ठिगळ
गाभण (वि) गर्भार, सवर
गाभा (स गर्भ पु) गर्भ; मधला भाग, माजघर **गा०गोभा** (प्रा पु) हरकत (ज्ञाने० १८।१३६५)
गाभार (न) माजघर (ज्ञाने० १८।४६).
गाभारा (स गर्भ पु) देवालयात देवाच्या मूर्ति असतात तो मुख्य अतर्भाग
गाभिणी, गाभीण (स गर्भिणी स्त्री) गाभण
गाभिणें (प्रा वि) फुगलेले
गाभी (प्रा स्त्री) गर्भावस्था, ठिगळ
गाभीर्य (स न) गभीरता, खोलपणा
गाभुडणें (क्रि) गर्भपात झालेल्या स्थितीत असणे
गाभुळणें (क्रि) पक्व होत जाणे
गाभेवन (स गर्भपर्ण न) गाभ्यातले पान, सूक्ष्माकुर (ज्ञा० १०।७०)
गाय (स स्त्री) धेनु, (वि) गरीब, दीन, अनाथ
गाय गोवणें अयोग्य स्थळी मुलगी देणे
गायक (स पु) गाणारा, गवय्या

गायकी (स स्त्री) गाणे, गायनातली कुशलता, गायनपद्धति, गायनाचा धदा
गायणी, गायनी (प्रा स्त्री) गाणारीण
गायत्री (स स्त्री) एक देवता, तिचा मत्र, ब्रह्मदेवाची स्त्री
गायन (स न) गाणे, गाण्याची कला
गायनश्रेढी (स स्त्री) ज्या श्रेढीतील जवळजवळची तीन पदे घेतली असता पहिल्या व दुसऱ्या पदातील अतर आणि दुसऱ्या व तिसऱ्या पदातील अतर या दोन अतराचे जे गुणोत्तर तेच गुणोत्तर पहिल्या व तिसऱ्या पदाचे असते ती श्रेढी
गायरान (न) गुराना चारण्यासाठी राखून ठेविलेले गवताचे कुरण
गार (स्त्री) गारगोटी, प्रकृतिसिद्ध बर्फ, खाच, घोरपड, (वि) थड
गारगोटी (वि) एक कठिण पाढरा दगड, चकमकीचा दगड
गारठण (वि) थडीने थिजणे, थडीची बाधा होणे, कडक होणे
गारठा (पु) अतिशय थडपणा
गारत, गारद (अर अ) पुरलेले, मेलेले
गारदी (पोर्तु गार्डा पु) गाडदी, पहारेवाला, गोधळ, गडबड, बड, नाश
गारभाड, गारभाडे (न) चापाची बदूक
गारमणी (प्रा पु) गारगोटी
गारवट (वि) काहीसे थड
गारवा (पु) थडपणा, गारठा
गारसणें (क्रि) गाभुळणे
गारा (पु) चिखल, एक राग
गारुड (स न) इद्रजाल, सर्पदशावरचा मत्र, दुसऱ्यास फसविण्याच्या युक्त्या
गारुडी (स गारुड पु) सापाचे खेळ करणारा, इद्रजाल, नजरबदी, जादू इ० करणारा
गारोळा (वि) घाऱ्या डोळ्याचा
गार्ड (इ पु) रखवालदार
गाऱ्या-भिंगोऱ्या (स्त्री) सभोवार चक्र धरण्याचा मुलाचा एक खेळ [निवेदन'
गाऱ्हाणें (स गर्ह न) तक्रार, दु:ख–
गाल (स गल्ल पु) कपोल, गालफड
गाल फुगविणें बढाई मारणे, शेखी मिरविणे, रुसणे
गालगुच्चा (पु) गालास घेतलेला चिमटा
गालगुड (न) गालाच्या एका रोगाचे नाव
गालपट, गालफड (न) गाल, थोबाड
गालफुगी (स्त्री) गालाच्या एका रोगाचे नाव
गालबोट (न) दृष्ट लागू नये म्हणून लहान मुलाच्या गालावर बोटाने काजळाचा ठिपका लावितात तो
गालिचा (फा पु) चित्रविचित्र रगाच्या नक्षीचे लोकरीचे मोठे आसन
गाली (स स्त्री) शिवी, अपशब्द
गालीप्रदान (स न) शिवी देणे
गालोरा (पु) गालगुच्चा
गाव (प्रा पु) आश्रय
गाव (स ग्राम न) ग्राम, वस्ती करून राहिलेल्या अनेक कुटुबाचा समुदाय, एक योजन अतर (र० यो० ८।२०६)
गावी नसणे––अत्यत अभाव किवा पूर्ण दुर्लक्ष असणे
गावकुप (न) गावाभोवतालचे कुपण
गावई (स्त्री) गाव सोडून जाणे, गावची वस्ती उठणे
गावकरी (पु) गावचे लोक, शेतकरी
गावकी (स्त्री) गावाच्या सबधाचा अधिकार गावकऱ्याची सभा
गावकूस–कुस् (न) गावाभोवतालचा तट
गावखर (न) गावाबाहेरचा प्रदेश
गाव खूरीस (अ) गावाचे आसपास
गावगन्ना (अ) हरएक गावास
गाव-गाडा (पु) गावासबधाची सर्व प्रकारची कामे
गांवगुड (पु) अगात विद्या नसता दुसऱ्यास जिकण्यात व नानाप्रकारचे ढग करण्यात प्रवीण असा गावातला मनुष्य
गा० की (स्त्री)–गावगुडाचे काम, गावगुडपणा
गांवठण, गावठाण (स ग्रामस्थान स्त्री न) गावाची जागा
गावठा (पु) गावचा वतनदार, शेतकरी

गावठी (वि) गावात झालेला, देशी
गावडें (प्रा पु) अनाडीपण
गावढळ (वि) खेडवळ
गावढा (प्रा वि) गावढळ
गावढें (न) लहान गाव
गावणें (क्रि) सापडणे, माहीत होणे
गावथळ (स ग्रामस्थल न) गावाची जागा
गावथा (प्रा वि) गावढळ [जागा
गावदर, गावदरी (स्त्री) गावाजवळची
गावधणे (न) गावची गुरे [काम
गावधें (न) झोपडी, दुसऱ्या गावातले
गावधोड (स्त्री) गावावरले सकट
गावपण (प्रा न) ग्रामस्थाची सभा
गावबदी (वि) गावात वस्ती करून असलेला (फिरस्ता नव्हे)
गावनिसबत इनाम गावाला झालेल्या कर्जाच्या फडीसाठी गावकऱ्यानी लावून दिलेली जमीन
गावमुकादमानी, गावमुकादमी (फा स्त्री) वतनी ग्रामव्यवस्था
गावरस (प्रा पु) गावातले घाणरडे पाणी
गावरान (न) नैर्ऋत्येकडील वारा
गावराणी (वि) गावात झालेला, ओबड-धोबड
गावळी (स्त्री) गाउली पहा
गावले (न) ओल्या हरबऱ्याची पेंढी
गाववर्दळ (स्त्री) वनचराई, गावराने इ० साठी दिलेल्या जमिनीखेरीज गावाच्या दिमतीला दिलेली इतर जमीन
गाववहीत (न) गावची लागडीखालची जमीन
गावसई (स्त्री) गावच्या भूतखेताना दर-साल फळे फुले अर्पण करतात ते
गावा (पु) पुन पुन बोलून दाखविलेली इच्छा
गावारे (प्रा न) गव्हारपण
गावी (स्त्री) सोनाराचे किवा लोहाराचे चिमटयासारखे हत्यार
गाशा (अर पु) घोडयाच्या खोगिरावर घालण्याची गादी, आसन **गाशा गुडाळणें**—बिऱ्हाड आटोपून पळून जाणे

गाहण, गाहणदार गहाण, गहाणदार, पहा
गाहाळ, गहाळ (वि) हरवलेला, साड-लेला, अव्यवस्थित
गाहाळणें (क्रि) हरवणे, साडणे
गाही (स्त्री) गाळी, चिमटा, ग्वाही, शपथ
गाळ (स गल पु) चिखल, केरकचरा, घाण, उरला सुरलेला वाईट भाग, (स गालि स्त्री) शिवी, अपशब्द
गाळण (स गल् स्त्री) गाळण्याची वस्तु, थकवा, ग्लानि, दुर्दशा, त्रेधा, तिरपिट, तारबळ
गाळणा (प्रा वि) भयभीत
गाळणी (स्त्री) चाळणी, ज्यातून गाळ-तात ते पात्र, गाळण्याची क्रिया
गाळणे (क्रि) गाळणीने चागला भाग काढून घेणे, तेल किवा अर्क काढणे, वगळणे [कापूस
गाळा (पु) गाळ, केरकचरा, पिजलेला
गाळी (स गालि स्त्री) शिवी
गाळीत (प्रा न) गाळण्याचे वस्त्र
गाळीव (वि) गाळून घतलेले, निवडक, अट्टल, लुच्चा
गाळीव मूर्ति सर्व दुर्गुणाचा पुतळा, अट्टल सोदा
गिचगिचीत (वि) मऊ आणि चिकट, चिकचिकीत [येणारे
गिचमीड (वि) घोटाळयाचे, न वाचता
गिच्च (क्रि) दाट, गर्द
गिच्ची (स्त्री) भोवऱ्याचा खेळ
गिचाड (न) दाट जगल
गिडी (स्त्री) खाली रुद पोट व वर अरुद मान अशा आकाराचे भाडे, चव्
गिड्डा (वि) ठेगणा आणि लठ्ठ
गिणगिणा (वि) नाकात बोलणारा
गितु (स गीत न) गीत, गाणे
गिदवा, गिदावा (पु) विटा वगैरेची पूड
गिधड, गिधाड (स पु) गृध्र, एक पक्षी
गिनी (इ स्त्री) सोन्याचे एक नाणे
गिमवस (स्त्री) उन्हाळयात पाटाच्या पाण्यावर पीक काढण्यासाठी तयार केलेली जमीन

गिमाळा (पु) उन्हाळा
गिरका (पु) चक्कर, हेलपाटा
गिरकाडी, गिरकी (स्त्री) चक्कर, वर्तुळाकार गति
गिरगिरी (स्त्री) मूर्च्छा, भोवड
गिरगिरे (न) हवेने गरगर फिरणारे कागदाचे चक्र
गिरटी (स्त्री) प्रदक्षिणा, घिरटी
गिरणी (स्त्री) यत्रानी चालणारा कारखाना
गिरदा (फा पु) गिरदी, हुक्क्याच्या खालचा गालिचा
गिरदी (फा स्त्री) लहान वाटोळी उशी
गिरफ्तार (फा वि) अडकलेला
गिरमाळ (वि) उच व नापीक सपाट मैदान असलेला (प्रदेश)
गिरमीट (न) भोक पाडण्याचे एक हत्यार
गिरविणे (क्रि) वळविणे, कित्त्यातल्या अक्षराच्या वळणावरून लेखणी फिरविणे
गिरा (पु) दीड तमूचे लाबीचे माप, वाचा, भाषा
गिराणी (फा स्त्री) सकट, ओझे, मेटाकुटी, महागाई, दुर्मिळता
गिराशी (पु) गुजराथेतील एक जमीनदार
गिरावण (फा न) अगरख्याचा खाद्याचा भाग
गिरास (स्त्री) लूट
गिरि (स पु) पर्वत, डोगर, गोसाव्यातला एक पथ
गिरिकदर (स पु) डोगरातली गुहा
गिरीविरी (प्रा पु) एका रोगाचे नाव
गिरेबाज (वि) आकाशात मडलाकार फिरवयाला शिकवून तयार केलेले (कबूतर)
गिरो (न) गहाण [(स्त्री) परिघ
गिर्द (फा अ) आसपास, भोवताली,
गिर्दी (फा स्त्री) घेरा, वर्तुळाकार वस्तु, आसपासचा प्रदेश, गस्त
गिऱ्हा (स ग्रह पु) जलग्रह, पीडा, त्रास
गिऱ्हाइकी (स गृह स्त्री) गिऱ्हाईक; धदा [घेणारे
गिऱ्हाईक (स ग्राहक पु) ग्राहक, विकत
गिऱ्हे (स ग्रह पु) ग्रह
गिलकी (स्त्री), **गिलके** (न) घोसाळी–ळे.
गिलगिलीत (वि) थलथलित, बिलबिलीत
गिलावा (फा पु) लिपण, लेप
गिलीट (इ गिल्ट न) मुलामा, पाणी
गिलेफ (फा पु) अभ्रा, आच्छादन
गिल्ला (फा पु) तक्रार, गाऱ्हाणे, बोब
गिवसणे (प्रा क्रि) शोधणे
गिवसणे (प्रा क्रि) शोषून टाकणे, ग्रासणे
गिवसु (प्रा पु) विस्तार
गिळकृत (स वि) गिळलेले
गिळणे (स गिल् क्रि) तोडात घेऊन पशाखाली उतरविणे, दुसऱ्याच्या वस्तूना अपहार करणे, मुकाट्याने सहन करणे
गिळगिळीत (वि) खावयाला मऊ आणि प्रेचव, पाणचट, बेचव, बुळबुळीत आणि शिसारी उत्पन्न करणारा, गळगळीत
गीत (स न) गाणे, गायन
गीता (स स्त्री) भगवद्गुणानुवाद करणारा बोधपर ग्रथ–मुख्यत श्रीमत् भगवदगीता
गीति (स स्त्री) गाणे, आर्या–छदातला एक भेद
गीध (स गृध्र पु) गिधाड
गीर (पु) गर, मगज, खोबरे
गीर्वाण (स पु) देवभाषा (सस्कृत)
गुखाडी (स्त्री) लोकाची हगण्याची जागा
गुग (फा वि) गर्क, धुद, कैफ चढलेला
गुगणे (क्रि) तल्लीन होणे, धुद होणे, अस्पष्ट वाद करणे
गुगा (हि वि) मुका
गुगारा (पु) दुसऱ्यास फसवून पळून जाणे
गुगी (स्त्री) धुदी, बेशद्धि
गुग्गुळ (स पु) एक सुगधि द्रव्य
गुचकी (स्त्री) उचकी
गुच्चा (पु) बोटाचा तडाखा
गुच्छ (स पु) झुबका, जुडी, घोस, फुले एकत्र बाधून शोभेसाठी केलेला गोटा

गुज (स गुजा स्त्री) एक लहानसे फळ, एक लहान वजन, माशाचा एक अष्ट-माश, (पु) गुजारव
गुज (स गुह्य न) गुह्य, रहस्य
गुजगुज (स्त्री) गुणगुण, हळूच बोललेली गाष्ट
गुजगोष्ट (पु स्त्री) गुप्त गोष्ट
गुजडी (स्त्री), **गुजडे** (न) वर गुजा चिकटविलेल्या आहेत असा मेणाचा चेडू, सुताचे किवा दोऱ्याचे पेडाळे
गुजर (स पु) गुजराथी मनुष्य
गुजर (फा पु) निर्वाह
गुजरणी (स्त्री) नकासगाराचे हत्यार
गुजरणे (हि क्रि) काढण, गुदरणे, येऊन बेतणे, जाणे, मरणे, स्वाधीन करण
गुजराण (फा स्त्री) कष्टाचा निर्वाह
गुजराथ (स्त्री) एका प्राताचे नाव
गुजराथी (पु) गुजराथ प्राातातला मनुष्य, (वि) गुजराथेसबधी
गुजरी (स्त्री) सध्याकाळचा बाजार, पायातला दागिना, एक प्रकारचे कापड
गुजस (फा वि) गत
गुजी (स्त्री)गुह्य गोष्ट (होना०पृ १०६)
गुजा (प्रा स्त्री) गुडी (चाग० पास०१९)
गुजाईस–ष (फा स्त्री) कमीपणा, चूक, दोष, नफा, कसर
गुजवडा, गुजवला, गुजाडा (पु) वर गुजा चिकटविलेला मेणाचा चेडू
गुजार (न) गाठयाळ लाकूड, गाठ
गुजारत, गुजारती (फा गुजार स्त्री) मध्यस्थी, साक्ष
गुजारव (स पु) भ्रमराचा गुणगुण नाद
गुजारा (हि पु) निर्वाह
गुजाष (फा गुजायश स्त्री) फायदा, नफा, सवड, वाढलेली पट्टी देण्याचे सामर्थ्य
गुजाळे (न) एक प्रकारचे लुगडे
गुजो (स्त्री) गोजी, वासरी, कालवड, पाडी [कुळी
गुटकळी (स्त्री) गचका, बुचकळी, बुट-
गुटका (स गुटिका स्त्री) गोळी, लहानसे पुस्तक [गमणे
गुटमळणें (क्रि) आशकणे, अडखळणे,
गुटिका (स स्त्री) गोळी, घुटका, लहानशी पोथी
गुटी (स्त्री) गोळी, फळ येणारे पण फूल न येणारे एक झाड
गुठळी (स्त्री) गोटी, गोळी, बी
गुठळेबाज (वि) कामचुकार
गुठा (पु) जमिनीच्या मोजणीचे एक माप (एकराचा एक चाळीसावा भाग)
गुठा (पु), **गुठे** (न) नागरलेली जमीन साफ करण्याचे आऊत
गुड (स पु) गूळ
गुड (पु) वस्ताद, बदमाष, पाणी भरण्याचे किंवा तापविण्याचे मोठे भाडे, खड, मोत्याचा फुगीर भाग, दगड, गुडाळी
गुड (पु) बारीक वाटोळा खडा, हडा
गुडगाळ, गुडगुळे (न)एक प्रकारचे भाडे, (वि) वर्तुळाकार
गुडगुडी (स्त्री) लहान हुक्का
गुडघा (पु) जानु, पोटऱ्या व माडचा याच्यामधला साधा
गुडघी (हि स्त्री) एका रोगाचे नाव
गुडणे (प्रा क्रि) गुत्यात सापडणे, गुडाळणे
गुडदा (पु) एक हत्यार, लोखडी गदा
गुडदी (स्त्री) बुटणे, बूच, झाकण
गुडदाणी, गुडधानी (स्त्री) चिकी, गुळाच्या पाकात पाकविलेले चुरमुरे व०
गुडदू (वि) लठ्ठ आणि ढेगणा
गुडळी, गुडाळी (स्त्री) गुजडी
गुडा (पु) वाटोळा दगड, दोन पाटथऱ्यामधला दगड, (वाईट अर्थाने) आटोकाट शहाणा
गुडा, गुढा (प्रा पु) वाटोळा दगड (तुका० २१३८), आटोकाट शहाणा
गुडाकु–खू (पु) तबाखूत गूळ व सुगधि द्रव्यें घालून केलेला पदार्थ, दुर्दशा
गुडाकेश (स वि) निद्रेला जिकणारा, (गुडाका = निद्रा + ईश)
गुडाळणें (क्रि) वळकटी करणे, लपेटणे, आटोपणे
गुडाळा (पु), **गुडाळी** (स्त्री), **गुडाळें** (न) वळकटी, रोळ

गुडिका (स गुट स्त्री) पुन पुन उजळणी करणे [गोळा
गुडी (हि स्त्री) लहान गुटा, बटण, पेडी,
गुढणें (क्रि) गुडाळणे, व्याप्त होणे
गुढर (पु) हत्तीचे खोगीर
गुढा (प्रा पु) दगड
गुढार (प्रा पु) जबारी, ताटा, डोलारा (मुक्ते० रामा० ११६५), कोडे, गूढ (तुका० ५८१), दुष्यामुळे पळून आलेले लोक
गुढारणे (प्रा क्रि) आच्छादणे
गुढाव (प्रा पु) गोप्य, गुह्य
गुढी (स्त्री) आनंदप्रदर्शनार्थ उभारलेले निशाण, देशातरावरून आलेली मृत्यूची बातमी
गुढीपाडवा (पु) चैत्र शु० १
गुढे (न) शत्रूच्या किंवा लुटारूच्या भयामुळे पळालेले लोक, नाण्याच्या करणमाची पेटी, कोडे
ण (स पु) धर्म, लक्षण सत्वरज-स्तमादि, उपयोग, कार्य, परिणाम, धनुष्याची दोरी (व्याक०) अ, ए, व ओ हे वर्ण
गुणक (स पु) जिने गुणावयाचे ती सख्या
गुणकारक, गुणकारी (वि) परिणामकारक
गुणगुण (स्त्री) कुणकुण बातमी
गुणगुणा (पु) घोणा नाकाचा भाग
गुणणें (क्रि) पट करणे गुणाकार करणे (न) भ्रमराचा गुजारव गुणगुणणे
गुणत (स न) गुणणे मोजणे
गुणवान (स वि) गुणी, गुणसपन्न
गुणज्ञ (स वि) गुण जाणणारा
गुणाकार (स पु) गुणण्याची क्रिया, गुणून आलेली सख्या
गुणानुवाद (स पु) गुणाचे वर्णन, स्तुति
गुणावह (स वि) गुणकारक
गुणिया (प्रा पु) पचाक्षरी, जादुगार
गुणी (प्रा पु) मात्रिक, गारुडी, पचाक्षरी (भा० ७।२०८), गुणवान्, खोडकर
गुणोत्तर (स न) दोन पदार्थांत एक दुसऱ्याच्या कितीपट आहे हे दाखविणारी सख्या
गुण्य (स न) जिला गुणावयाचे ती सख्या
गुण्या (पु) काटकोन बघण्याचे साधन
गुण्यागोविंदाने (अ) शाततेने, मित्रत्वाने
गुतकुली (प्रा स्त्री) गुदगुली
गुतणे (क्रि) अडकणे, फसणे, घोटाळणे, कामात व्यापृत असणे
गुतले (प्रा न) गुतागुत
गुतवळ, गुतवळ (पु) विचरताना गळून पडलेले केसाचे तुकडे
गुता (पु) अडथळा, खोळबा, सुतक
गुतागुत, गुतागुत (स्त्री) गुताडा, गोधळ, घोटाळा
गुताड (पु न) गुतागुत, घोटाळा, गुतवळ
गुति (प्रा स्त्री) गरज
गुती (प्रा स्त्री) प्रतिबध, बधन
गुत्ता (पु) दारूचे दुकान
गुथणे (प्रा क्रि) गुफणे
गुद (स न) गाड
गुदगुद, गुदगुली (स्त्री) शरीरास स्पर्शाने उत्पन्न होणारा एक सौम्य व हास्योत्पादक विकार, आनदाची उकळी
गुदमरणे (क्रि) कोंडमारा होणे, दम कोंडणे
गुदमारा (पु) कोंडमारा, श्वासावरोध
गुदरणे गुजरणे पहा
गुदस्त (फा वि) गत, मागचे
गुदस्ता (फा अ) गतवर्षी
गुदाम (पोर्तु गुदाव पु) वखार
गुदारा गुजारा पहा
गुद्दा (पु) ठोसा, बुक्की [टाकणे
गुधडणें (क्रि) तुडविणे, चोळामोळा करून
गुधडा (पु) धुडगुस, चोळामोळा
गुन्हा (फा गुनाह पु) अपराध
गुन्हेगार (फा पु) अपराधी
गुन्हेगारी (हि स्त्री) अपराधाबद्दल दड
गुप्, गुपचिप (स गुप अ) मुकाट्याने, चोरून लपून
गुपित (स वि) लपविलेले, (न) गुह्य गोष्ट
गुप्त (स वि) छपून राहिलेले, गूढ
गुप्ती (स्त्री) आत तलवार असलेली काठी
गुफ्तगो (स्त्री) एकातातील मसलत

गुफणें (क्रि) ओवणे, गुतविणे
गुफा (स स्त्री) गुहा, गुफा, डोंगरात राहण्यासारखी कोरलेली जागा
गुफिरा (पु), **गुफिरे** (न) गुतागुत, जाळे (ज्ञा० ४।२८५) [हार वगैरे)
गुफीव (वि) गुफून बनविलेला (माळ,
गुबगुबीत (वि) लठ्ठ
गुबदुल (वि) लठ्ठ
गुबर (न) भ्रम
गुबारणें (क्रि) उकाडयाने अस्वस्थ होणे
गुबारा (पु) फुगा, वाताने फुगणे
गुम (फा अ) स्तब्ध, मुकाटयाने
गुमान (फा पु) पर्वा, खातर, फिकीर, लक्ष, पोकळ गर्व, अहकार, आधिक्य, (वि) तृप्त, थड, मुकाटयाने
गुमास्ता (फा पु) मुखत्यार, मुनीम
गुरकणी (स्त्री) डरकावणी, धमकी, रागाचे बोलणे
गुरका (पु) रागाचा फणकारा, आवेश
गुरकावणी गुरकणी पहा
गुरकावणें (क्रि) रागाने ओरडणे किंवा मोठयाने बोलणे, धमकी, रागाने डोळे वटारणे
गुरखी (पु) गुराखी [सोटा
गुरगुज (न) तोमर नावाचे शस्त्र, लोखंडी
गुरगून (फा पु) साखळया लाविलेला सोटा
गुरगुडी गुडगुडी पहा [काढणे, कुरकुरणे
गुरगुरणें (क्रि) घुरकणे, गुरगुर आवाज
गुरगुराट (पु) एकसारखे गुरगुरणे
गुरचरण (स्त्री) गुराना चरण्याचे कुरण, चारण्याबद्दलची फी
गुरचराई (स्त्री) गुरे चरण्याच्या परवानगीबद्दल कुरणाच्या मालकाला दिलेला पैसा [मूत्रपिंड
गुरदा (फा गुरज पु) लोखंडी सोटा,
गुरफटणें (क्रि) अडकणे, सापडणे
गुरफटा, गुरफाटा (पु) गुतागुत
गुरफाटणें (क्रि) अडकविणे, गुतविणे
गुरभा (वि) गदरलेले (फळ)
गुरमी (स्त्री) गुर्मी पहा [जात आहे
गुरव (पु) शकराचे पुजारी, ही एक
गुरवाडा (पु) गोठा, अगण
गुरवा (स गुर्वी वि) श्रेष्ठ
गुरवीण (स्त्री) गुरवाची बायको
गुरळा (प्रा पु) चूळ
गुरळी (प्रा स्त्री) चूळ, गूळ किंवा साखर घातलेली पुरी
गुराखी (पु) गुरे राखणारा
गुराब (अर स्त्री) एक प्रकारचे तारू
गुराब, गुराबा (प्रा स्त्री) नौका (मोरो० उद्यो० १३।१७३)
गुरु (स पु) विद्या शिकविणारा, शिक्षक, आचार्य, बृहस्पति, (वि) जड, वजनदार, मोठा, दोन मात्रात्मक
गुरुकिल्ली (स्त्री) गूढ उकलण्याची युक्ति
गुरुकुल (स न) गुरूचे कुटुब, जेथे विद्यार्थ्यांना पुत्रवत मानून त्याच्या खाण्यापिण्याची, विद्याभ्यासाची वगैरे सगळी सोय गुरूकडून केली जाते अशी पाठशाळा
गुरुत्व (स न) जडत्व, वजन
गुरुत्वमध्य (स न) गुरुत्वाकर्षणाचा केंद्र
गुरुत्वाकर्षण (स न) विश्वातील वस्तूचे परस्पराकर्षण
गुरुपूजा (स स्त्री) आषाढ शु० १५ च्या दिवशी करतात ती गुरूची पूजा
गुरुबधु (स पु) एकाच गुरूचे दोघे शिष्य ते परस्पर
गुरुमत्र (स पु) शिकवण, मसलत
गुरुमुखी (स्त्री) शिखांच्या धर्मग्रथाची लिपी
गुरुवती (प्रा स्त्री) महत्त्व
गुरुवार (स पु) बृहस्पतिवार
गुरुळा (प्रा स्त्री) चूळ
गुरू (न) गाय, म्हैस इ० जनावर
गुरूळ (पु) बाधाला पडलेले छिद्र
गुरोळी गुरळी पहा [गुजर
गुर्जर (स पु) गुजराथ, तेथचा रहिवासी,
गुर्विणी (स्त्री) गर्भिणी
गुऱ्हाळ (न) उसाचा रस काढण्याचा व त्यापासून गूळ व साखर करण्याचा कारखाना, उसाचा रस विकण्याची जागा, गुगळ

गुल (फार स्त्री) गहजब, फूल, दिव्याची काजळी
गुलकंद (फा पु) गुलाबाच्या पाकळ्याचा मुरम्बा [कातरण्याची कातरी
गुलकातरी (स्त्री) दिव्याची काजळी
गुलकावणी (स्त्री) ढोंग, फसवणूक, हुलकावणी
गुलगुलीत (वि) फार मऊ
गुलछडी (स्त्री) एकप्रकारचे फूल
गुलछब्बू (फा पु) एक फुलझाड
गुलजार (फा वि) सुंदर, रमणीय
गुलदस्त (पु) गंजिफाच्या खेळातली एक संज्ञा **गु०त ठेवणें**—लपवून ठेवणे
गुलबावदी–री (फा स्त्री) एका फुलाचे नाव (प्रभा० पृ १११)
गुलन्न (न) राब, काकवी, गुळवणी
गुलनार (न) डाळिंबीचे फूल
गुलबास (न) एक प्रकारचे झाड, त्याचे फूल
गुलबासी (वि) गुलबास नावाच्या फुलाच्या रंगाचे
गुलमुच्छा (स्त्री) गालमिशा
गुलहौशी (फा वि) चैनी, आबटशोकी
गुलाब (फा पु) गुलाबाचे फूल
गुलाबछकडी (स्त्री) चटकचांदणी, एक प्रकारचे गाणे
गुलाबदाणी (फा गुलाबदान स्त्री) गुलाबपाणी ठेवण्याचे उभे पात्र
गुलाबी झोप पहाटची थंड वेळची झोप
गुलाबी थंडी सौम्य प्रकारची सुखावह थंडी
गुलाम (अर पु) दासीपुत्र, विकत घेतलेला मनुष्य, लुच्चा, हरामखोर, (लडिवाळपणाने मुलालाही 'हुशार, कावेबाज' या अर्थाने हा शब्द लावितात)
गुलामगिरी (अर स्त्री) दास्य
गुलाल (पु) आबाशाही रंगाची पूड
गुलालगोटा (पु) लाखेच्या अतिशय पातळ पापुद्र्याचा पोकळ चेंड करून आत गुलाल भरतात तो
गुल्फ (स पु) पायाचा घोटा
गुल्म (पु) एका रोगाचे नाव, वायगोळा, पाणथरी, (स पु) तीन सेनामुखे परिमित सेना, सैन्याची तुकडी
गुल्ल (हिं पु) गलबला
गुल्लडाग (प्रा पु) चोचे, गुल्ल [विटी
गुल्ली (प्रा स्त्री) गलबला, कोलाहल,
गुवेरे (न) गुवाने भरलेले वस्त्र
गुसाई, गोसाई (म गोस्वामी पु) साधु, हरिदास
गुस्सा (अर पु) राग, क्रोध
गुह (पु) कार्तिकस्वामी
गुहक (पु) रामास गंगापार नेणारा नावाडी
गुहा (स स्त्री) डोंगराचा पोकळ भाग, कंदरा [प्राणी
गुहिरा (पु) सरड्याच्या जातीचा एक
गुह्य (स न) उपस्थ, गुप्त गोष्ट
गुळखोबरे (न) लालूच **गु० देणें**—लालूच दाखविणे [गुळमुळीत भाषण.
गुळ, गुळथापडी (स्त्री) गोड गोड शब्द,
गुळगुळ गोष्टी गोड गोड भाषण, हळू हळू केलेले संभाषण
गुळगुळीत (वि) साफ, नितळ, सफाईदार
गुळचट (वि) गोड, गोडसर
गुळणा (पु), **गुळणी** (स्त्री) चूळ
गुळधाव (प्रा वि) गुळाच्या रंगाचे, पिवळेधमक
गुळबा, गुळांबा (पु) गूळ किंवा साखर याच्या पाकात कच्च्या आंब्याच्या फोडी किंवा कीस घालून केलेला पदार्थ
गुळमट (वि) गोडसर
गुळमुळीत (वि) अस्पष्ट, अर्धवट
गुळवणी (न) गूळ घातलेले पाणी
गुळवेल (स्त्री) दुसऱ्या झाडावर पोसणारी एक औषधोपयोगी लता
गुळहार (प्रा न) गुऱ्हाळ
गुळळा, गुळाळा (प्रा पु) चूळ, गुळणा
गुळी (स्त्री) नीळ, एक प्रकारची हलकी साखर
गुळुंब, गुळूम (स गुल्म न) गुल्म फोड, गळू परोपजीवी वनस्पति
गू (पु) विष्ठा
गूज (स गुह्य न) गुप्त गोष्ट

गूढ (न) समजण्यास कठिण गोष्ट, (वि) दुर्बोध, गुप्त
गूत (स्त्री) गुतागुत, गाठ, तिडा
गूद (पु) कडू, खाज
गूम (फा वि) नष्ट, गुप्त
गूल (फा पु) दिव्याची काजळी, आगकाडीच्या टोकाला लाविलेला ज्वालाग्राही पदार्थाचा थेब, खिळयाचे जाड टोक, तापविलेल्या वस्तूने दिलेला डाग, (स्त्री) बोभाटा [रस
गूळ (स गुड पु) गुड, आटवलेला उसाचा
गूळखोबरे लालच
गृध्र (स पु) गिधाड पक्षी
गृह (स न) घर
गृहछिद्र (स न) घरगुती दोषयुक्त गोष्टी
गृहरत्न (स न) मूल
गृहस्थ (स पु) प्रापचिक [दुसरा
गृहस्थाश्रम (स पु) चार आश्रमापैकी
गृहिणी (स स्त्री) पत्नी, घरधनीण
गृहीत (स वि) घेतलेले, कबूल केलेले
गृहीतागमा (स्त्री) बी ए च्या तोडीची महिला विद्यापीठाची पदवी
गृह्य (स वि) घरासबधाचे
गे (उद्‌गा अ) अगेचे सक्षिप्त रूप
गेंगणें (क्रि) नाकातून उच्चारणे
गेंगाणा (वि) नाकात बोलणारा
गेज (पु) माप
गेजमाण (स्त्री) गौरीला वहावयाची कापसाची साखळीसारखी माळ
गेट (इ न) पोलिसचौकी
गेठा (पु) कमर व पाय उपरण्याने बाधून बसणे, जेठा मारणे, गळयातळा अलकार
गेंडा (पु) नाकावर शिग असलेला एक जगली प्राणी
गेणी (स्त्री) शेतसारा
गेताडपट्टी (स्त्री) जोराची चपराक
गेंद (पु) तुरा, गुच्छ, स्त्रियाच्या पायाच्या बोटातले एक भूषण
गेरवा (पु) गेरू नावाची ताबडी माती
गेरुडी (स्त्री) सुताराची गेरू ठेवण्याची पेटी [तावडी माती
गेरू (स गैरिक पु) काव, एक प्रकारची
गेल (स्त्री) चेष्टा
गेलामेला (अ) काही झाले तरी, निदान
गेह (स न) घर
गेहेशूर (वि) शेदाड शिपाई, घरच्या माणसापुढे शौर्याच्या बढाया मारणारा
गेळ (न) पशच्या चिरलेल्या खुराच्या दोन भागापैकी प्रत्येक भाग, एक औषधि
गेळी (स्त्री) गेळ पहा
गै (प्रा क्रि) गय, क्षमा, हयगय
गैदी (हि वि) गबाळया, अव्यवस्थित
गैब (अर वि) गहाळ झालेला
गैबी (अर वि) गुप्त, निनावी
गैर (अर वि) अयोग्य, व्यर्थ (हा शब्द नामाच्या किवा विशेषणाच्या आरभी जोडतात तेव्हा त्याचा 'विपरीत' असा अर्थ होतो), (स्त्री) परचक्र, लुटारूची धाड, प्रजेने असतोषामुळे केलेला दगा
गैरमर्जी (हि स्त्री) नाराजी [असा
गैरमाहितगार (वि) ज्याला माहिती नाही
गैररहा (हि वि) अयोग्य, विचित्र
गैरवाका (वि) वेडावाकडा
गैरविल्हेस लागणें भलतीकडे जाणे
गैरशिस्त (फा वि) रीतीस सोडून असलेले, असभ्य [समज
गैरसमजूत (वि) उलट समजूत, चुकीची
गैरसावध (वि) बेसावध, गाफील
गैरसाळ (वि) बनावट (नाणें), अयोग्य
गैरसोय (स्त्री) अडचण
गैरहजीर (हि वि) हजर नसलेला, अविद्यमान [निष्काळजी
गैरा, गैरी (वि) अशक्त, खुळा,
गो (स स्त्री) गाय, (अ) अग
गोकटी (स्त्री) मान, गळा
गोकर्ण (स न) एका क्षेत्राचे नाव, एक फूल, लहान मुलास दूध घालावयाचे चादीचे बोडले
गोकुळ (स न) कृष्णाच्या लहानपणचे रहाण्याचे ठिकाण
गोकुळाष्टमी (स स्त्री) श्रावण वद्य ८ (कृष्णाची जन्मतिथि) [झरोका
गोख, गोखडा (स गवाक्ष न) पोट, मध्य,

गोखणें (क्रि) घोकणे, पाठ करणे
गोखरू (स गोक्षुर पु) एक औषधि
गोखरे (न) गुरापुढे घातलेल्या वैरणीचा उरलेला भाग
गोखातु (प्रा अ) मध्येच
गोगलगाय (स्त्री) एक अतिशय हळू सरपटत जाणारा निरुपद्रवी प्राणी, अत्यत गरीब स्वभावाचा मनुष्य
गोग (स्त्री) हाक
गोगाट (पु) गलबला, कोलाहल
गोग्रास (स पु) भोजनास बसण्याचे अगोदर गाईसाठी राखून ठेविलेला अन्नाचा भाग
गोच (स्त्री) खोच
गोचकुला (वि) लहान असून सुदर
गोचडी (स्त्री) एक प्रकारचा जीव, फार लगट करणारा मनुष्य
गोचर (वि) दृश्य, माहीत
गोचीड (पु) गोचडी पहा [आवळणे
गोजारणें (क्रि) लाडीगोडीने बोलणे, किवा
गोजिरवाणें (वि) नाजूक, सुरेख
गोजिरे (वि) सुदर, देखणे
गोजी (स गो स्त्री) कालवड, पाडी
गोट (हि पु) सैन्याचा तळ उतरण्याकरिता केलेली जागा, बायकाच्या हातातला एक दागिना, काठ फाटू नये म्हणून घातलेली शिवण
गोटा (पु) वाटोळा दगड, डाळीत सापडणारा सबध दाणा, सुखा नारळ, कलाबतू, बैदूल
गोटी (स्त्री) मुलाचा खेळण्याचा लहान वाटोळा दगड, कसरतीने मजबूत बनविलेले शरीर, वाटोळा आणि लहान आबा
गोटोळा (वि) वाटोळा, गोल
गोठ (फा पु) सैन्याचा तळ
गोठण (स गोठ स्त्री) पाण्याच्या जवळ दुपारचे वेळी गुरास बसण्याची आश्रयाची जागा
गोठणें (क्रि) थिजणे, घट्ट होणे
गोठा (स गोष्ठ पु) गुरे बाधण्याची जागा
गोठी (प्रा स्त्री) गोष्ट
गोठुले (प्रा न) गाठोडे
गोठुळी (स्त्री) गोळी, गुठुळी पहा
गोड (वि) मधुर, स्वादिष्ट, सुदर, नीटनेटके [असलेला
गोडघाशा (वि) गोड खाण्याची आवड
गोडधोड (न) मिष्टान्न, पक्वान्न
गोडबी (स्त्री) बिब्ब्याच्या आतील बी
गोडबोल्या (वि) मृदु व रुचकर भाषण करणारा
गोड (पु) विंध्य पर्वतातील अनार्य जात, (न) देठासकट घड, (स्त्री न) गल्ली, खिड, (पु न) टोपणे वर असलेले धान्य
गोडवण (न) गोड लोकाचा प्रात
गोडवा, गोडा (वि) गोड, (पु) स्तुति, प्रशसा
गोडवी (स्त्री) गोडी, रुचि
गोडवे गाणें स्तुति करणे
गोडस (वि) मासल
गोडा (पु) गुच्छ, झुबका **गोडा घोळणें**—खुशामत करणे
गोडाबी (स्त्री) गोडबी पहा
गोडिरे (प्रा वि) गोड
गोड्या (वि) गोडखाऊ
गोडावणें (क्रि) गोडी लावणे
गोडाळ (वि) गोडस, (प्रा न) शेवाळे (रामीराम० सुगमो० ९।६९)
गोडिसा (प्रा वि) गोड [सख्यभाव
गोडी (स्त्री) मधुरता, रुचि, आवड,
गोडी गुलाबी (स्त्री) भलेपणा
गोण (पु) कोथळा, पोते, मोठी पिशवी **गोण घालून बसणें**—हट्ट धरून बसणे
गोणताट, **गोणपाट** (न) तागाचे केलेले जाड कापड
गोणी (स्त्री) कठाळ, ओझे, सकट
गोत (स न) गोत्रजाचा समुदाय, नाते
गोतपत, **गोतपात** (पु), **गोताई** (स्त्री) जाति–बहिष्कृतास परत जातीत घेण्यासाठी बहिष्कृत माणसाने करावयाचे प्रायश्चित्त व देण्याचे ज्ञातिभोजन
गोतपत्र (स गोतपत्र न) वशावळ

गोतपात (न) नात्यागोत्याची माणसे, कुटुब, गोताई पहा
गोतरणी (पु स्त्री) कातकऱ्याच्या जातिसभेची आमत्रणे करणारा
गोता (अर पु) हिसका, आचडा, पेच, सकट, तोटा, व्यर्थ येरझार
गोताई (स्त्री) जातिभ्रष्ट झालेल्या शूद्राने परत जातीत येण्याचे वेळी करण्याचे प्रायश्चित्त
गोताबाल (प्रा स्त्री) एका ताटात सर्वांनी जेवणे (ज्ञा० १७।१६०), गोधळ
गोतावळ (स्त्री), **गोतावळा** (पु), **गोतावळें** (न) नात्याची किवा आप्तसबधाची मडळी
गोती (वि) नात्याचा
गोत्र (स न) कुळ
गोत्रज (स वि) स्वतच्या गोत्रातला
गोद (हि पु) डिक
गोदडी (स्त्री) पुष्कळ ठिगळे लावून केलेले वस्त्र, वाकळ
गोदणें (प्रा क्रि) गुतविणे, सुईने शरीरावर टोचून नक्षी काढणे [पात्र
गोददाणी (हि स्त्री) डिक ठेवण्याचे
गोदळा (प्रा पु) समुदाय
गोदा, गोदावरी (स स्त्री) त्रिबकेश्वराजवळ उगम पावणारी पुण्यनदी
गोदी (हि स्त्री) बदराचे ठिकाणी जहाजे उतरण्यासाठी केलेली सुरक्षित जागा
गोधडी (स्त्री) गोदडी पहा
गोधन (स न) गायी, म्हशी, बैल इत्यादिरूप सपत्ति
गोधळ (पु) गडबड, कोलाहल, अव्यवस्था, गोधळ्याचे कीर्तन
गोधळणें (क्रि) गडबडणे, अव्यवस्था होणे
गोधळी (पु) एका जातीचे नाव, (प्रा पु) दुर्जन, भोदू (ज्ञा० १३।१०१०)
गोधळीक (प्रा न) गोरज मुहूर्तावरचे लग्न
गोधुळुक (पु) भ्रम
गोधूम (स पु) गहू
गोधाधळी (स्त्री) धनुर्धराचे अगुस्तान
गोप (पु) गुराखी

गोपद्म (स न) गाईच्या पावलाचे चिन्ह.
गोपन (स न) गुप्त राखणे, सरक्षण
गोपनीय (स वि) गुप्त ठेवण्यासारखें
गोपानशी–सी (स स्त्री) छप्पर, छप्पराचा वासा
गोप्य (स वि) लपविण्यास योग्य
गोपायिता (स गुप् वि) रक्षणकर्ता
गोपाल (स पु) गुराखी, श्रीकृष्ण
गोपाळ (स पु) गोपाल
गोपाळकाला (पु) श्रीकृष्णानी सर्व गोपाळाच्या शिदोऱ्या एकत्र जमवून केलेला काला, त्याच्या स्मरणार्थ उत्सवाचे शेवटी करतात तो दहीहडीचा प्रसग
गोपी (स्त्री) गुराख्याची बायको
गोपीचदन (स न) एक प्रकारची पाढरी माती
गोपूर (स न) देवळाचे मुख्य द्वार किवा वेस
गोफ (पु) गळयात घालण्याचा एक अलकार, वीण घातलेला दोरा
गोफण (स्त्री), **गोफणें** (न) दगड मारण्यासाठी दोरीची केलेली विशेष प्रकारची आकृति
गोफाटणें (प्रा क्रि) गुरफाटणे, घाबरविणे, घाईने करणे, झुगारणे
गोबरा (वि) कुरूप
गोबी (प्रा स्त्री) गोम, घोण
गोबें (न) डबोले, पुरलेले द्रव्य
गोम (स्त्री) वैगुण्य, दोष, खुबी, पुष्कळ पायाचा एक प्राणी, घोड्याच्या अगावरचे एक दुर्लक्षण, काठावरची शिवण
गोमटी (स्त्री) काचेची बागडी, मान
गोमटें (प्रा वि) सुखरूप, सुरेख
गोमय (स न) गाईचे शेण
गोमा (पु) ढोग
गोमागणेश (पु), **गोमाजी कापशे** (पु) कोणीतरी उपटसुभ, अविवक्षित मनुष्य
गोमातक (पु) गोवा प्रात
गोमाशी (स्त्री) एक जातीची माशी
गोमुख (स न) जलाशयाला बसविलेली गाईच्या तोडाची आकृति, त्यातून बाहेर पडणारे पाणी पवित्र मानतात.

गोमुखी (स स्त्री) जप करण्याची ▯ या आकाराची पिशवी
गोमेद (पु) एक रत्न
गोरकफन (फा न) उत्तरक्रिया, मूठमाती
गोरख (प्रा पु) गुराखी, नाथसप्रदायाचा आदिपुरुष
गोरखचाळा (पु), **गोरखसाखळी** (स्त्री) गोसाव्याची कडीदार लोखडी सळई
गोरखी (पु) गुराखी
गोरगरीब दरिद्री, गरजू लोक
गोरजमुहूर्त (स पु) सूर्यास्तापूर्वी ३० पळे व नतर ३० पळे याच्या मधला काळ, ही घटिका लग्नाला फार मगलकारक समजतात
गोरटा (स गौर वि) गोरा
गोरटेला (वि) गोरा
गोरस (स पु) गाईपासून उत्पन्न होणारे पदार्थ (दूध, ताक, दही, लोणी, तूप इ)
गोरक्षण (स न) कसायापासून गाईचे जीव वाचविणे [गोऱ्हा
गोरा (स गौर वि) गोरवर्ण, (पु)
गोराजण, गोराजन (प्रा पु) ज्ञानाग्नि
गोरागोरापान (वि) अतिशय गोरा
गोरामोरा (वि) भीतीने घाबरा झालेला
गोरी (प्रा पु) पारधी, गुराखी, गाणे
गोरुव (प्रा न) गोवत्स
गोरू (प्रा न) गुरू [गुरवाडी
गोऱ्हवाडी (प्रा स्त्री) गुराचा गोठा,
गोऱ्हा (पु) पाडा, खोड
गोल (वि) वाटोळा, (पु) वाटोळी वस्तु, अर्ध-वर्तुळाचा व्यास स्थिर राखून त्या व्यासाभोवती ते अर्ध-वर्तुळ फिरविले असता होणारी आकृति, पागोट्याचा जरीचा पदर, (इ पु) हाकी, फुटबॉल इत्यादि खेळात डाव होण्याकरिता हद्दी-वरील ज्या दोन खाबातून चेडू दवडावा लागतो ती रेषा
गोलक (पु) एकादी वाटोळी वस्तू
गोलची (स्त्री) लाकूड गोल करण्याचे सुताराचे हत्यार
गोलदाज (फा पु) तोफ डागणारा, क्रिकेटमध्ये चेडू टाकणारा
गोलागुल (स पु) एक प्रकारचा वानर.
गोलाटी (स्त्री) खाली डोके वर पाय करून मारलेली उलटी उडी
गोल्हाटउल्हाट (प्रा स्त्री) उलट्या सुलट्या उड्या, कोल्हाटी
गोलार्ध (पु) पृथ्वीचा अर्धा भाग
गोव (प्रा स्त्री) गुता
गोवणें (क्रि) गुतविणे, गुफणे
गोवर (स गोवर्ण पु) एका रोगाचे नाव
गोवरी (स गोविट् स्त्री) शेणाची थापटलेली थापटी [टेकडी
गोवर्धन (स पु) मथुरेजवळची एक
गोवसा (प्रा पु) नवस
गोवळ (पु) गोशाळा
गोवळ, गोवळा (स गोपाल पु) गौळी
गोवळजेणें (प्रा क्रि) घसळणे
गोवा (पु) गुता, घोटाळा
गोवाई (प्रा स्त्री) गुतागुत (ज्ञा ३।११)
गोवार (प्रा न) शेणखळा
गोवारी (पु) गुराखी, (स्त्री) एक भाजी
गोविंद (स पु) श्रीकृष्णाचे एक नाव
गो० विडा—एक विशेष प्रकारे बाधलेला विडा [खूण.
गोवी, गोवी (प्रा स्त्री) गुतागुत, गोम,
गोशपेच, गोषपेच (फा पु) टापशी
गोशमाल (फा स्त्री) कानउघाडणी
गोशा, गोषा (फा पु) पडदपोशी [गोठा
गोशाळा (स स्त्री) गाई ठेवण्याची जागा,
गोष (फा न) मास
गोषपेच (फा पु) टापशी बाधण्याचे वस्त्र.
गोषवारा (फा गोश्वारा पु) साराश, मुख्य गोष्ट [घटना
गोष्ट (स स्त्री) कथा, हकीकत, काम,
गोष्ठ (स पु) गोठा
गोष्पदोपम (स वि) गाईच्या पावलाप्रमाणे ओलाडून जाण्यास सुलभ
गोसमाल, गोसमाळी (फा स्त्री) कान उपटणे, घोसबाळी (तुका० ३९७७)
गोसा, गोशा (फा स्त्री) धनुष्याचे टोक
गोसाई, गोसावी (स गोस्वामी पु) विरक्त, बैरागी, हरदास, धनी, मालक, एक सन्मानाची पदवी

गोस्तनदेवी (स्त्री) गाईच्या स्तनावरच्या देवीच्या फोडातील लस काढून ती माणसाच्या शरीरात टोचून घालण्याचा डॉ जेनर याचा शोध [मोती
गोहर (पु) हुरहुर, काळजी, अवगुण
गोहाडी (प्रा स्त्री) गूरवाडी
गोहरा, गोहोरा (पु) गोऱ्हा
गोही (प्रा पु स्त्री) ग्वाही साक्ष
गोहो (प्रा पु) नवरा
गोळ (स गोल पु) गोल, अडे
गोळक (स गोलक पु) एका जातीचे नाव
गोळा (स गोलक पु) गोल, अन्न, बी, समाज, (अ) एकत्र, जमा
गोळाबेरीज (स्त्री) एकदर बेरीज
गोळी (स गुलिका स्त्री) लहान गोळा
गोळीबार (पु) बदुकीन गोळी घालून उडविणे
गोळुजणें (प्रा क्रि) घुसळणे (ना १७०९)
गौ (स स्त्री) गाय
गौड (प्रा पु) गूढ जाणणारा, एक देश (मध्य बगाल), ब्राह्मणाची एक पोटजात
गौडबगाल (न) जादू (गौड आणि बगाल हे दोन्ही प्रात पूर्वीच्या काळी जादूविद्येसाठी प्रसिद्ध होते) [नाव
गौड सारग (पु) गायनातल्या एका रागाचे
गौडारी–(वाणी) (स्त्री) तानसेनाची सगीत पद्धति
गौण (वि) अप्रधान, कमी महत्त्वाचे
गौप्य (स न) गुप्त गोष्ट
गौतमी (स्त्री) नदी
गौर (स वि) गोरा, (स्त्री) देवी
गौरनर (इ गव्हर्नर पु) गव्हर्नर
गौरव (स न) महत्त्व, मोठेपणा, (पु) मान, सन्मान
गौरवणें (प्रा न) मोठेपणा देणे
गौरविणें (स क्रि) आदर करणे
गौरशी (हि स्त्री) वाहवा
गौरी (स स्त्री) पार्वती, एक राग
गौरीहर (स पु) लग्नाचे दिवशी वधू शिवपार्वतीची पूजा करते ती पूजा किवा मूर्ति

गौल (प्रा वि) मधुर [रुचि
गौलता (प्रा स्त्री), **गौल्य** (न) गोडी,
गौसी (प्रा स्त्री) परस्परसबध, साखळी
गौही (स्त्री) ग्वाहि, साक्ष, साक्षीदार
ग्याझिट (इ न) वर्तमानपत्र
ग्यान (स ज्ञान न) ज्ञान
ग्यानी (पु) ज्ञानी
ग्याली (स्त्री) मुद्रापाट
ग्यालरी (इ स्त्री) सज्जा
ग्यास (इ पु) धूर, वायु
ग्रथित (वि) गुफलेले
ग्रथ (स पु) पुस्तक, पोथी, ग्रथ मोजण्याचे मान (बत्तीस अक्षरे)
ग्रथकार (स पु) ग्रथ रचणारा, ग्रथकर्ता
ग्रथणे (स ग्रथ् क्रि) गुफणे, जुळणे
ग्रथि (स स्त्री) गाठ, सबध, गुतागुत
ग्रसणें (स क्रि) गिळणे, आच्छादणे, व्यापणे
ग्रस्त (स वि) ग्रासलेला, गिळलेला, व्यापलेला
ग्रस्तास्त (स पु) ग्रहण सुटण्यापूर्वीच सूर्याचा किवा चद्राचा झालेला अस्त
ग्रस्तोदय (स पु) ग्रहण लागले आहे अशा स्थितीतच चद्राचा किवा सूर्याचा उदय
ग्रह (स पु) घेणे, स्वीकार, अगीकार, पृथ्वी, बुध, गुरु इ० सूर्यमालेतले मुख्य मुख्य गोल, ग्रहण, पिशाच्च, पीडा देणारा, समजूत [गणित
ग्रहगणित (स न) ग्रहाच्या गतीविषयीचे
ग्रहण (स न) स्वीकार, चद्र किवा सूर्य याच्या बिबाचे दुसरे ग्रह आड आल्यामुळे होणारे आच्छादन
ग्रहणी (स्त्री) सग्रहणी, तीन लहानसर आतडी, धमणी
ग्रहणीय (वि) स्वीकारण्यास योग्य
ग्राथिक (वि) ग्रथासबधी
ग्राम (स पु) गाव, खेडे, समूह, गायनात सप्त स्वरातले मुख्य तीन अवधि
ग्रामकेसरी (स पु) कुत्रा
ग्रामणी (स पु) ग्रामस्थवृत्ति, गावातले कुटाळ, गावात राहून उपभोगाचीच केवळ इच्छा करणारा

ग्रामण्य (स न) एकाद्याच्या आचरणाविषयीचा विचार करण्यासाठी भरलेली ग्रामस्थाची सभा, बहिष्कार
ग्रामस्थ (स पु) गावकरी
ग्रामिणी (स्त्री) हरामखोरी
ग्रामोफोन (इ पु) फोनोग्राफ
ग्राम्य (स वि) गावासबधी, खेडवळ, असभ्य, अश्लील, माणसाळलेला (पशु)
ग्राव (स पु) धोडा
ग्रास (स पु) गिळणे, घास, अन्न, ग्रहण लागलेला भाग, सबध राज्य, सस्थान किंवा सरदारकी वडील मुलाला मिळते म्हणून धाकट्या मुलाचा इतमाम चालण्यासाठी त्याना जो ऐवज देतात तो
ग्रासणें (स क्रि) खाणे, त्रासवून सोडणे; पीडणे, व्यापणे
ग्राह (स पु) सुसर, जलचर
ग्राहक (स पु) गिऱ्हाईक, स्वीकार करणारा, ज्ञाता
ग्राहकी, **ग्राहिकी** (प्रा स्त्री) गिऱ्हाइकी
ग्राह्य (स वि) घेण्यास योग्य, स्वीकारास पात्र
ग्रीवा (स स्त्री) मान
ग्रीष्म (स पु) उन्हाळा
ग्लाती (स ग्लै स्त्री) खती, दुःख, पश्चात्ताप (दा० ५।२।१४)
ग्लानि (स स्त्री) थकवा, उतरती कळा, दुर्बलता, विनवणी, काकळुत
ग्लास (इ पु) पेला
ग्लोब (इ पु) पृथ्वीचा गोल, विजेचा दिवा
ग्वाही (फा स्त्री) साक्ष, (पु) साक्षीदार

घ

घ मराठी व्यजनातील चवथे व्यजन
घगाट (प्रा पु) सोसाटा
घगाळ (स गगालय न) एक विशिष्ट आकाराचे मोठ्या पसरट तोडाचे व कडीदार भाडे, गगाळ
घघाची विद्या किंवा बाराखडी दुसऱ्याचे घेण्याचे ज्ञान
घट (स पु) पात्र, भाडे, मडके, शरीर, तूट, नवरात्रात देवीच्या पूजेचा एक विशेष प्रकार, (स्त्री) झीज, नुकसान
घटक (स पु) ज्योतिषी, परमाणु, अवयव
घटका (स घटिका स्त्री) घटि, साठ पळाचा किंवा चोवीस मिनिटाचा काळ, वेळ मोजण्याचे एक धातुपात्र
घटघटा (क्रि वि) घाईघाईने (पिणे)
घटणें (प्रा क्रि) कमी होणे, शात होणे, सवय होणे, पक्के होणे [ऱ्हास
घटती (हि स्त्री) नुकसान, कमती,
घटन (न), **घटना** (स्त्री) बनण्याची क्रिया, **घटनात्मक**–रचनेसबधी, **घटनासमिति** (स्त्री)–राज्यघटना तयार करण्यासाठी नेमलेली लोकनियुक्त सस्था
घटपटा (स्त्री) खटपट
घटमान (वि) हाती धरलेले
घटमूट (वि) मजबूत
घटवटना (स्त्री) चर्चा
घटवात (पु) एका हक्काचे नाव
घटसर्प (पु) एका रोगाचे नाव
घटस्थापना (स स्त्री) आश्विन शु० १ ला देवीच्या नवरात्राच्या आरभी पाण्याच्या कलशाची समत्रक स्थापना करून पूजा करतात ती
घटस्फोट (स पु) नवराबायकोची फारकत, पतिताचा त्याच्या जिवतपणीच प्रेतसस्कारविधि
घटा (स स्त्री) समुदाय, जमाव
घटाकाश (स न) घटातील पोकळी
घटा (स्त्री) एक वाद्यविशेष
घटाघोष (स पु) प्रसिद्धि
घटापथ (स पु) राजमार्ग
घटाव (प्रा पु) प्रकार, व्यवस्था, ऐक्य
घटापारधी (प्रा पु) घटा-नादाने मृगास भुलवून त्यास फासात अडकविणारा पारधी
घटि, **घटिका**, **घटी** घटका पहा
घटिका (स स्त्री) गळ्याचा अस्थिमणि (ज्ञा० ६।२८), लहान घटा

घटित (स न) वधूवराच्या जन्मकाळावरून ज्योति शास्त्राच्या नियमाने ठरणारा परस्पराविषयीचा अनुकूल भाव
घटी (स स्त्री) घडी, घड्याळ
घटीयंत्र (स न) रहाटगाडगे
घटी (स्त्री) दळण्याचे जाते, लहान घटा
घटीचोर (पु) चोराची एक जात, उचल्या
घटोत्कचाचा बाजार मायेचा बाजार, फसवणूक
घट्ट (वि) दाट, जड, आवळ [खूण
घट्टा (पु) घर्षणाच्या योगाने पडणारी
घट्टीकरण (स न) घनीकरण
घड (पु) समुदाय, जुडगा, घोस
घडघड, घडघडा (अ) अस्खलित
घडघडणें (क्रि) गडगडणे, गर्जना करणे, लोळणे, कोसळून पडणे, मरणे
घडघडाट (पु) घडघड असा मोठा आवाज, गर्जना
घडघडे (प्रा अ) पटापट, तडाख्याने
घडण (स घटना स्त्री) रचना, आकार, डौल, घडण्याचे काम
घडणावळ (स्त्री) घडण्याबद्दल मजुरी
घडणी (स्त्री) बनवणे, हिशेबाचा नक्ता, समुदाय
घडणें (क्रि) बनविणे, तयार करणे, रचना करणे, होणे
घडता (प्रा वि) योग्य, मान्य
घडती (स्त्री) नुकसान
घडते (प्रा न) प्राप्ति, अनुकूलता, साधन
घडवची (स्त्री) उच बैठक, चौकी, घोडी इ
घडवट (प्रा न) घडविलेला पदार्थ, देह, पायघड्या (रुक्मिणी० १५।१२)
घडशी (स्त्री) विटाळशी
घडसण (स्त्री) गर्दी, दाटी
घडा (स घट पु) घागर, जम
घडाई (स्त्री) घडविण्याबद्दलची मजुरी
घडाडणे (क्रि) कोसळणे
घडामोड (स्त्री) जुने मोडणे आणि नवे करणे असा फेरफार, उलथापालथ
डिया (प्रा स्त्री) पात्र, तस्त
घडी (स्त्री) घटि, लहान घागर, घटका, घड्याळ, पडदा, दुमड, चूण, पट
घडीघडी, घडोघडी (अ) दर घटकेस; वारवार
घडीबद (वि) घडी न उलगडलेले
घडीव (वि) घडवून तयार केलेले, घडीदार
घडुलें (प्रा न) डेरा
घडेबाजी (हि स्त्री) मडक्यात फटाके वगैरे भरून त्याना बत्ती देणे
घडौते (प्रा न) साधन
घड्याळ (न) वेळ समजण्याचे यंत्र
घड्याळ टिपरू आवाजदार धातूचा वाटोळा जाड पत्रा व तो वाजविण्याची मोगरी, जेवणातले दोनच पदार्थ म्हणजे भाकर आणि तिखट
घण (स घन पु) मोठा हातोडा
घणघण घटा अगदी ठणठणीत रिकामे.
घणघणणें (क्रि) घणघण नाद करणे, फिकीर वाटणे
घणवट (प्रा वि) जड, सारभूत
घणस (स घानस पु) सर्प
घणसर (वि) जाड, मजबूत, भक्कम.
घणावणे (प्रा क्रि) दृढ होणे
घणावली (प्रा वि) घट्ट झालेली
घन (स वि) दाट, (पु) मेघ, घण, अंकगणितात–एखाद्या संख्येच्या वर्गाला तिने गुणून येणारी संख्या, ज्या आकृतीची मर्यादा सहा चौरसानी दाखविली जाते अशी भरीव आकृति
घनघटा (स स्त्री) मेघडंबर, मेघपटल (रामजोशी पृ ५६) [गाजे
घनघोर (वि) भयंकर, हातघाईचे, निकराचे
घनचक्कर (वि) विपुल, दाट, गर्द, गजबजलेले [मोठा वैदिक
घनपाठी (स वि) वेदाचा घन म्हणणारा,
घनफळ (स न) लांबी, रुंदी व उंची याचा गुणाकार करून येणारी संख्या
घनवट (वि) घट्ट विणीचे, सर्वव्यापी, गंभीर, भारी, परिपूर्ण [जमणे
घनवटणें (क्रि) गर्दी करणे, दाटणे,
घनवटता (स्त्री) भारीपणा, घट्टपणा

घनवटा (प्रा स्त्री) गादी, गालीचा
घनवर्धनीय (स वि) घणाने ठोकल्याने किंवा दाब घातल्याने न मोडता पसरणारे
घनवाड (प्रा वि) निबिड
घनःश्याम (वि) मेघासारखा कृष्णवर्णाचा
घनावणे (क्रि) घट्ट होणे, ढग येणे
घनाक्षरी (स स्त्री) ओवीसारखा पण मोठा चरणाचा एक छंद
घनिष्ठ (स वि) अतिशय दाट
घप्पाघोळ (पु) गोंधळ
घबदूल (वि) लठ्ठ, गबदूल
घबराट (हि स्त्री) धास्ती, घोटाळा
घबाड (पु न) एका मुहूर्ताचें नांव, अल्प प्रयत्नाने एकदम पुष्कळ मिळालेले द्रव्य, लाट, (वि) मोठे
घम (अर स्त्री) क्षमा, गय, विश्रांति
घमघमाट (पु) सुवासाची अतिशयता
घमड, घमेंडी (हि स्त्री) समृद्धि, बढाई, गर्व, पोकळ डौल, अहंता
घमंडानद (पु) घमंडखोर
घमस्यान, घमशान (स्त्री) दाडगाई, विपुलता, लयलट (दा १८।३।१८)
घमेले (न) लोखंडी पाटी
घम्म (वि) मुकाट्याने
घर (स गृह न) गृह, कुटुंबातली माणसे, बिऱ्हाड, संसार प्रपंच, घराणे, उत्पत्ति, स्थान आगर, खण, कप्पा, कोष्टकातले सदर किंवा कोठा, चौक, भोक, बीळ, क्षत **घर करणें**—वास्तव्य करणे, छिद्र पाडणे, **घर घेणें**—बुडविणे, नाश करणे, **घरीं आलेली—(मुलगी)**—विधवा झालेली (मुलगी), **घर धुऊन नेणे**—सर्वस्वाचा अपहार करणे, **घरोघरी मातीच्या चुली**—सगळीकडे एकच प्रकार, **घर म्हणून ठेवणें**—पुढे प्रपंचाला जरूर लागेल म्हणून संग्रह करून ठेवणे, **खाल्ल्या घरचे वासे मोजणें**—उपकारकर्त्याशी कृतघ्न होणे, **घर डोईवर घेणे**—अतिशय गडबड करून त्रासवून सोडणे
घरकार (प्रा पु) घरचा यजमान
घरकुल (न) मुलीच्या खेळातले लहानसे घर
घरकोंबडा (पु) घरात बसून राहणारा
घरगुती (वि) घरी तयार केलेला, घरचा
घरघर (स्त्री) घर घर आवाज
घरघाला (पु) कुळाची अब्रू घालविणारा
घरघाली—घालू (पु) घरबुडव्या, (वि) खोडसाळ, फसविणारा
घरघेऊ, घरघेणा (वि) दुसऱ्यास फसवन लुबाडणारा, घरबुडव्या
घरचा (वि) कुटुंबातला, घरी केलेला **घ० सुखी**—निर्वाहासाठी नोकरी वगैरे करणे आवश्यक नसलेला, सुस्थितीतला
घरचारीण (प्रा स्त्री) घरधनीन
घरजावई (पु) बायकोसह आपल्या सासऱ्याच्या घरी येऊन राहिलेला
घरट (पु) मोठे जाते, (प्रा न) तस्त
घरटका (पु) घरपट्टी
घरटा (पु) पक्ष्याचे घरटे, पडक्या घराची जागा, (प्रा) तस्त, न्हाणीघर
घरटी (स्त्री) प्रत्येक निरनिराळे घर, घरपट्टी, मोठे जाते, घिरटी, फेरी
घरटीकार (प्रा पु) गस्तकरी
घरटी खोटी (स्त्री) गावचे सगळे दळण दळून देण्याचा मक्ता
घरटे (न) पक्ष्याचे घर
घरठाण, घरठाणा, घरबंद (न) पडक्या घराची जागा, जमिनीचा जो विभाग इमारती कामासाठी धारण केला असेल तो
घरडहुळी (प्रा स्त्री) घराचा झाडा
घरडुळणें (प्रा क्रि) धुडाळणे
घरडोळी (प्रा स्त्री) घरडहुळी पहा
घरणी (स गृहिणी स्त्री) भार्या, पत्नी
घरदाज (फा वि) कुलीन
घरदार (न) चीजवस्त, खटले
घरधनीण, घरली (स्त्री) गृहिणी
घरपट्टी (स्त्री) घरावरचा कर
घरफोडी (स्त्री) घराची भिंत फोडून झालेली चोरी वगैरे
घरबारी (प्रा पु) गृहस्थाश्रमी
घरबुडव्या (वि) घरादाराचा नाश करणारा

घरबुडी (प्रा स्त्री) घर बुडणे, सर्वनाश
घरबैठा (वि) घरी बसून करता येणारा
घरभरणी (स्त्री) नवीन बांधलेल्या घरात राहण्यास येण्याचे वेळी प्रथम करावा लागणारा धार्मिक विधि
घरभेद्या (वि) घरातली पक्की माहिती दुसऱ्यास विशेषत शत्रूस सागणारा
घरवरौत (स्त्री) प्रपच [गोष्टी
घरवात (स गृहवार्ता स्त्री) प्रपचाच्या
घरवी (स्त्री) घरास लागणारा लाकूड-फाटा वगैरेचा सग्रह
घरा (पु) छिद्र, भोक, जखम
घराऊ (वि) घरगुती
घराचार, घराचारू (प्रा पु) गृह-व्यवहार, राहटी, पसारा
घराचारी (प्रा वि) घरदाज
घराणे (फा न) कुल, वश, (प्रा न) साधन, योग
घरोटी (स्त्री) कुटुबातली सयुक्त माल-मत्ता, वडिलोपार्जित इस्टेट
घरोबा (पु) घरच्या माणसाइतका मित्र-त्वाचा निकट सबध [जळमटे इ
घरोसा (पु)घरात छपरापासून लोंबणारी
घरौते (पु) गृहस्थ
घरौते वरौते (पु) बायकोपुरुष
घर्म (स पु) घाम
घर्षण (स न) घासणे, घसट
घवघवणें (प्रा क्रि) घू घ असा नाद करणे (ना २२८५)
घवघवीत (वि) ठळक, मोठे, मजबूत
घवा (पु) खोल खळगा
घष्टनी (प्रा स्त्री) घासाघासी
घशा (पु) चुन्यासारखी माती
घस (स्त्री)झीज, नुकसान, सोन्याचा कस
घसघस (प्रा स्त्री) रिकामा वाद
घसघसीत (वि) पक्का, भरपूर
घसट, घसटणी (स्त्री) घरोबा, सघटन
घसण (स्त्री) सवय, घरोबा, नुकसान
घसणी (प्रा स्त्री) दाटी
घसमस (प्रा वि)असार, (स्त्री) भाडण
घसरट (वि) निसरती, बुळबुळीत
घसरडें (न) निसरट जागा
घसरणी (स्त्री) निसरडी जागा
घसरणे (क्रि)निसटून खाली येणे, पडणे, क्षीण होणे [जडघाचे एक हत्यार
घसरपट्टी (स्त्री) खरड, खरडपट्टी, बोडती,
घसरा (पु) घर्षण, घस, नुकसान
घसवटणे (प्रा क्रि) घासणे, झिजणे
घसवटी (प्रा स्त्री) सवय
घसा (पु) गळा, नरडे, आवाज [पट्टीने
घसाघस (अ) मनसोक्तपणाने, उधळ-
घसारा (पु) औषधाचे मिश्रण, ओरखडा, इमारत, यत्रे वगैरे वापरल्यामुळे किम-तीत पडणारी तूट
घसीट (पु स्त्री) उच्च स्वरापासून सफाईने खालच्या स्वराकडे जाणे
घसे (न) हातगाडी
घस्त (स्त्री) तोटा, नुकसान
घस्मर (वि) जाडेभरडे, खादाड
घळ (स्त्री) खोलगट जागा, भेग
घळघळ, घळघळा (अ) अश्रूचा प्रवाह दर्शविणारा शब्द [पणाचा
घळघळीत (वि) विपुल, ढिला, मोकळे-
घळण (स्त्री) चर, खाच
घाइवटा (प्रा पु) घाव, जखम
घाई (स्त्री)त्वरा, गर्दी, जलदी, उतावळी, गाण्यातला ताल, चर्मवाद्याचा गजर, (प्रा) घाव, जखम
घाई (प्रा अ) तडकाफडकी
घाऊक (वि) ठोक, ठोकळ [घास
घाऊस (प्रा न) गोमास, (स ग्रास पु)
घाग (स्त्री) स्मरण, सावधानता
घागर (स्त्री) घडा, कळशी
घागरगडचा सुभा पाणक्याचे काम
घागरा (हि पु) मोठ्या स्त्रियाचे पर-करासारखे नेसावयाचे वस्त्र [भूषण
घागरी (स्त्री) घुगरू, पायातले एक
घागऱ्याघोळ (पु) गडबड, घाबरगुडी
घाघुसणें, घागोसणें (क्रि) शोधणे
घाची (पु) तेली
घाट (स घट्ट पु) डौल, आकार, स्वरूप, डोगरातला रस्ता, नदीच्या काठी पायऱ्या बाधून केलेले काम **घाट घालणें** —बेत करणे

घाट (स घटा स्त्री) घटा
घाटण (न) डाळ शिजविल्यानंतर ठेचून केलेले दाट पाणी
घाटणा, घाटणेरा (पु) लाहचा भाजताना त्या वर खाली करण्यासाठी केलेले वस्त्राचा बोळा बसविलेले दाडके
घाटणें (क्रि) वाटणे, चेदामेदा करणे, चर्चा चालणे, ठरणे [रस्ता
घाटनाळ (स्त्री) डोंगरातून गेलेला अरुंद
घाटपाडे (पु) घाटाच्या तोंडाशी ठेविलेली जकात वसूल करणारा मनुष्य
घाटमाथा (पु) डोंगरावरचा प्रदेश
घाटले (न) एक प्रकारचे कोकणी खाद्य
घाटवळ (वि) देशावरचा, सह्याद्रि पर्वतावरचा
घाटसरी (स्त्री) घाटमाथा [दाणा
घाटा (पु)फोलासुद्धा ओल्या हरभऱ्याचा
घांटी (प्रा वि) कठ
घाटी (वि) घाटावरचा, देशावरचा, (स्त्री) लहान वाट
घाट्या (पु) लहान हातोडी, घाटावरचा ब्राह्मण, (स्त्री) राधलेल्या कण्या
घाडी (पु) गुरव
घाण (स्त्री) केरकचरा, दुर्गंधि
घाणवटा (पु) घाणा
घाणा (पु) तेल काढण्याचे यंत्र, ऊसाचा चरक, भाजण्यास, कुटण्यास, दळण्यास वगैरे एकावेळी घेण्याचे परिमाण, लग्नादि कार्यांतला एक विधि
घाणाळ (वि) घानाळ पहा
घाणी (स्त्री) चुना मळण्याची जागा
घाणेरडा, घाणेरा (वि) दुर्गंधियुक्त, कळकट, ओंगळवाणा
घात (स पु) वध, नाश, समान मख्याचा गुणाकार, (स्त्री) हंगाम
घातक, घातकी (वि) हानिकारक, नाशकारक
घातघेणा (प्रा वि) घातकी [करणे
घातणें (प्रा क्रि) मारणे, घालणे, घात
घातपात (स पु) नाश, वध
घातवार (स पु) अशुभ दिवस
घातुक (वि) घातक पहा

घानाळ (प्रा वि) लांब नाकाचा
घापणें (प्रा क्रि) घालणे, सोडणे, सापडणे, पोचणे
घापती (प्रा वि) घातलेली, भाजलेली.
घाब (स्त्री) भगदाड
घाबरणें (क्रि) बावरणे, भयभीत होणे
घाबरा (हि वि) उतावळा, भयभीत, घाबरलेला, गोंधळलेला
घाम (स घर्म पु)घाम, उष्णतेमुळे अंगातून निघणारे पाणी, दया
घामघूम (वि) घामाघूम पहा
घामट (वि) घाणेरडा, मलिन, ओंगळ
घामटा (पु) अतिपरिश्रमामुळे अंगातून निघणारा घाम
घामाघूम (वि) घामाने डबडबलेला
घामेजणें (प्रा क्रि) घामाने डवरणे, श्रमी होणे [पुरळ
घामोळी (स्त्री) उष्णतेमुळे अंगावर उठणारे
घामोळें (न) घामोळी, खोगीर, जोटा इ० चे कातडे घामाने खराब होऊ नये म्हणून त्याच्याखाली घातलेले दुमरे कातडे किंवा वस्त्र
घाय (हि पु) घाव, जखम, प्रहार
घायकूत (स्त्री) मोठी उतावीळ अतिशय त्वरा, मनाची अशांतता, शरीराचे अस्वास्थ्य
घायडाय (प्रा पु) आणीबाणीचा प्रसंग
घायतळ (प्रा न) खालचा भाग (रुक्मि० १२।१३६), (स्त्री) चक्कर, घेरी
घायपात (स्त्री) एक तंतुयुक्त वनस्पति
घायवट (प्रा क्रि) घायाळ
घायवटणें (प्रा क्रि) जखमी किंवा घायाळ होणे
घायवटा (प्रा स्त्री) जखम, तडाखा, पराकाष्ठेचा शीण
घायवारे (प्रा न) जखम
घायाळ (स्त्री) घायपात, (वि) जखमी
घार (स स्त्री) एका पक्ष्याचे नाव
घारगा (पु) एक तळलेले मिष्टान्न
घारणें (प्रा क्रि) भाजणे, व्यापणे, बाधणे.
घारमोर (न) लहान मुलाचा एक खेळ
घारा (वि) मांजरासारख्या डोळ्याचा

घारी (प्रा स्त्री) घारगा.
घारेला, घारोळा, घाऱ्या (वि) घारा
घाल (स्त्री) हल्ला, आपत्ति
घालघुसड (स्त्री) मूळ ग्रथात किवा वस्तूत पदरचा दडपून दिलेला भाग
घालणी (प्रा स्त्री) हल्ला, छापा, धोका
***घालणें** (क्रि) आत ठेवणे, ओतणे, शिरकविणे, ढकलणे
घालन (प्रा पु) धोका, सकट
घालमेल (हि स्त्री) इकडचे तिकडे किवा तिकडचे इकडे करणे, गडबड, गर्दी
घालमेली (प्रा स्त्री) विचार
घालमेल्या (वि) घालमेल करणारा, गडबडचा, कारस्थानी
घालविणे (क्रि) बाहेर लावणे, हाकन देणे, जाऊ देणे
घालवेड (न) वेडाचे आणलेले सोग
घालवेडा (पु) वेडचाचे ढोग करणारा, पण खरा अट्टल सोदा
घाला (पु) हल्ला, प्रहार, छापा, एक प्रकारचा मासा
घाव (हि पु)जखम, शस्त्रप्रहार, धक्का, नुकसान
घावडाव (पु) आटोका, योग्य सधि, युक्ति, पेच, कपटप्रयोग, प्रयत्न, खटपट, (प्रा) सस्कार, सामर्थ्य, अधिकार
घावणें (क्रि) गावणे, सापडणे, आढळणे
घावन (न) दगडाची उखळी, एक पक्वान्न
घावना (पु) एक पक्वान्न
घाशीरामी (स्त्री) घाशीराम कोतवाल याने केल्यासारखे जुलमाचे कृत्य, झोटिग पाच्छाई
घास (हि पु) गवत, (स्त्री) मोत्यास छेद पाडल्याने वजनात होणारी घट
घास (स ग्रास पु) तोडात घातलेला अन्नाचा गोळा
घासघीस (स्त्री) घासाघीस पहा
घासणी (स्त्री) जिने घासतात ती वस्तू
घासणें (क्रि) घर्षण करणे, साफ करणे
घासदाणा (हि पु) सैन्याला गवत व वैरण पुरविण्याच्या खर्चासाठी वसविलेली पट्टी, पूर्वीच्या काळी मराठे मुलुखगिरी करीत, तेव्हा घोडेस्वाराच्या रोजच्या खर्चासाठी प्रत्येक गावाकडून जी ठराविक रक्कम घेत ती
घासाघीस(स्त्री)ओढाताण, जिकीर, **वाद.**
घाळ (स्त्री) चर, खाच
घाळण (स्त्री) खड, भेग
घिरघिरे (न) लहान मुलाचे एक खेळणे.
घिरटी (स्त्री) चक्की, फेरी, गरगर फिरणे
घिवर (पु) एका पक्वान्नाचे नाव
घिसघिस घासाघीस पहा
घिसणी (प्रा स्त्री) घिसघिस
घिसाडी (पु) लोखडाचे काम करणारा
घी (हि न) तूप
घीस (स्त्री) झीज
घुगट, घुगूट (हि न) तोडावरून घेतलेले वस्त्र
घुघरट, घुघरूट (न) मच्छर डास, [चिलट
घुगरी, घुघरी (स्त्री) चण्याची उसळ, वाऱ्याची मळणी झाल्यावर पाटलाला अगर सरकारला केलेली धान्याची नजर
एखाद्याच्या सटीच्या घुगऱ्या खाणें— त्याच्याहून अधिक अनुभव असणे
घुघरू-रू (हि न) अगदी लहान घटेच्या आकाराचा मणि
घुगी (फा स्त्री) शिरस्त्राण, वाऱ्याचा झपाटा, निचाळी
घुगुरमाळ (हि स्त्री) घुगराची माळ
घुगुरवाळा (पु) घुगरे लावलेला मुलाच्या पायातला वाळा
घुघातणे (प्रा क्रि) ओरडणे, गणगुणणे
घुघु (स्त्री) घुबड, पारवा इ० पक्ष्याचा शब्द, घुत्कार
घुघुबाळ (न) अजाणते लेकरू
घुटका (हि पु) घोट, आवढा, चळ
घुटमळणें (क्रि) अडखळणे, घोटाळ्यात पडणे
घुट्ट (न) प्राणोत्क्रमण होताना कठातून निघणारा आवाज
घुटी (स्त्री) लहान अर्भकाला आरोग्यावह असे औषधाचे मिश्रण देतात ते

घुड (पु) घुमट [मासल भाग
घुणघुणा (पु) घोणा, नाकातल्या पडद्याचा
घुणा (पु) साखळीचा दुहेरी दुवा, तोडयाचा पेच **घुणा घालणें**—व्यत्यय आणणे
घुण्या (वि) दुर्मुखलेला, घुम्या पहा
घुणाक्षर (स न) किडयाने कोरलेल्या आकडयात अक्षरामारखी काही आकृति दिसते ती
घुणाक्षरन्याय (स पु) सहज ओरखड-लेल्या रेघोटयातून काहीतरी वस्तूशी सादृश्य दिसणे
घुबड (न) दिवाभीत
घुमट (पु) देवळास कळसाखाली असलेली डेऱ्याच्या आकाराची बदिस्त जागा, कळस, मनारा, (न) एक चर्मवाद्य
घुमड (पु) पापणीचा अतर्भाग, डोळ्या-तल्या खुपऱ्या
घुमणें (हि क्रि) प्रतिध्वनि निघणे, आतल्या आत घोटाळणे, टिकणे, पिशा-च्याच्या सचारामुळे चाळे करणे
घुमराई (स्त्री) विपुलता, धामधूम (होना० पृ० १८८)
घुमरी (स्त्री) एका वाद्याचे नाव, गुरा-ख्याचा एक खेळ, सामर्थ्य, विपुलता
घुमा (पु) भोवऱ्याच्या डोक्यावर पाड-लेला खोचा, जनावराला किवा माण-साला वठणीवर आणण्यासाठी दिलेला चोप, लाबणीवर टाकणे
घुमा, घुम्या (वि) वरून स्तब्ध पण आतल्याआत धुसफुसणारा, दुर्मुखलेला, सुस्त
घुमारा (पु) पिशाच्चाचा सचार, पुगा
घुमिली (वि) धुद
घुरट–टा (वि) ज्याच्या अगास दूध, दही, ताक इत्यादिकाचा वास येतो असा
घुराब (अर न) एक प्रकारचे गलबत
घुरे (न) अपस्मार, एका रोगाचे नाव, खोटे सोने
घुलकावणी (स्त्री) गुलकावणी पहा
घुला (पु), **घुले** (न) सुरवट, कुसरूड, (वि) मान वाकडी करून पाहणारा
घुसडणें (क्रि) जोराने घालणे, आड-दाडपणाने वापरणे
घुसडा (पु) दुर्दशा
घुसणें (हि क्रि) प्रवेश करणे
घुसमाडणें (प्रा क्रि) कोडमारा करणे
घुसलखाना (हि पु) स्नानमदिर
घुसळखाब (पु) ज्या खाबाभोवती दोरी बाधून ताक करतात तो
घुसळणें (क्रि) मथन करणें, जोराजोराने हालविणे, काम देऊन घाम काढणे
घुसळा (पु) घुसळून निघालेला पदार्थ
घुसा, घुस्सा (अर पु) राग
घुळणा, घोगणा, घोगाणा, घोणा (पु) नाकातला पडदा, घोणा
घुळी (प्रा पु) पोळ, साड, देवाला अर्पण केलेला बैल
घूम (पु) खुपरी **घूमजाव**–(हि अ) कवायतीतील एक हुकूम (विरुद्ध दिशेस वळा)
घूर्ण (स वि) धुद
घूर्णित (स वि) भ्रमण करावयास लावलेले
घूस (हि स्त्री) उदराच्या जातीचा एक प्राणी
घृणा (स स्त्री) दया, वीट, तिरस्कार
घृत (स न) तूप
घृतकुल्या (स्त्री) मूळ अर्थ–तुपाची नदी, चमचमीत भोजन
घृतकुल्या मधुकुल्या तूप व मिष्ट पदार्थ याची समृद्धि
घृष्टि (स स्त्री) घर्षण सहवास, सघट्टन (ज्ञा० १७।५१)
घेऊ (वि) घेण्यात पटाईत, दुसऱ्याचा पदार्थ लाटण्यात कुशल
घेंगडी, घेंगरी, घेंडी, घेंडीमुगी, घेंडा (स्त्री पु) एक जातीची ताबडी मुगी
घेगा–घा (पु) सर्वांनी मिळून एकाद्यास दिलेली उठावणी
घेघे (स्त्री) नेटाचा प्रयत्न
घेणी (स्त्री) गजिफाच्या खेळात ज्याच्या-कडे राजा असेल त्याचा वजीरवाल्या इसमावरचा हक्क, स्वीकार, मान

घेणें (क्रि) ग्रहण करणे, स्वीकारणे, हिसकावणे, खरीद करणे, (न) कर्ज
घेणेकरी (पु) सावकार, ऋणको, काही काम न करता हक्काने मागणारा
घेणें-देणें (न) व्यवहार
घेते (प्रा न) अंतःकरण [जाणे
घेपणें (प्रा क्रि) घेणे, सापडणे, घेतला
घेपुदेपु, घेपोदेपो (प्रा पु) बिनव्याजी रक्कम देणे
घेमार (पु) हल्ला
घेर, घेरा (हि पु) परीघ, वस्त्राचा पदर, वेढा, शेंडीभोवती ठेवलेले केसाचे वर्तुळ, सजाव [पछाडणे
घेरणे (क्रि) वेढा देणे, संकटात गोवणे,
घेरी (हि स्त्री) चक्कर, मूर्च्छा, भोवळ
घेरोसा (पु) जळमटे
घेलचोद्या (वि) वेडझवा, मूर्ख, मठ्ठ
घेलाशेट (पु) उलाढाऱ्या व्यापारी, बावळट मनुष्य
घेव (पु) एकाद्यापासून घ्यावयाचा जिन्नस
घेवडा (पु) एक प्रकारचा भाजीचा वेल, त्याच्या शेंगा
घेवदेव व्यवहार
घेवाण, देवाण (न) आपमातले देणे-घेणे, तडजोड, व्यवहार
घेवारी (पु) ठोक किंवा घाऊक माल घेऊन किरकोळीने विकणारा
घो (पु) गोहो, नवरा [चिता
घोक (स घोष पु) गजर, घोकणी,
घोककाम्या (वि) अर्थाकडे लक्ष्य न देता घोकपट्टी करणारा (विद्यार्थी)
घोकणी (स घुष् स्त्री) पुन पुन आवृत्ति, उजळणी, त्याच त्या गोष्टीचा उच्चार, निदिध्यास [करणे
घोकणें (क्रि) पुन पुन म्हणून पाठ
घोकरी (प्रा अ) लवकर
घोकींव (वि) पाठ केलेले
घोक्या (वि) घोकणारा
घोख (प्रा पु) घोष, गजर
घोग (न) सोग
घोगट (न) तोंडावरचे पांघरूण, अभ्रे, लचाड **घो० घालणें**—रुसणे
घोगडी (स्त्री) कांबळे
घोगडें (न) कांबळ्याची एक पट्टी, ओझें, लचाड
घोगड्या (पु) गरीब मजूर
घोगणें (क्रि) घो घो असा नाद करणे, (माशा) जमा होणे
घोगता (प्रा स्त्री) कांबळीची वग्घी
घोगरा (वि) फुटलेला किंवा पिचका (आवाज)
घोगा (पु) बाऊ, बागुलबोवा [दाय
घोगाट (पु) घोंगट पहा, माशाचा समु-
घोगाण (प्रा स्त्री) माशाचा थवा
घोगाणी (प्रा स्त्री) आरडाओरड करणारी, (वि) ओंगळ, घाणेरी
घोगावणें (क्रि) (माशाविषयी) जमून मोठा शब्द करणे
घोगें, घोघें (प्रा वि) मोठे, (अ) सत्वर
घोघो (पु) गर्जना, मोठा आवाज
घोट (हि पु) चुळका, चूळ
घोटक (स पु) घोडा
घोटखोर (पु) गावचा पाणबुड्या
घोटणी (स्त्री) सोन्याचे मणि सारखे करण्याची आवटी
घोटणे (क्रि) घासणे, खलात घालून बारीक करणे, मळणे, पाठ करणे
घोटा, घोटा (पु) वाटलेली पातळ भाग, घोटण्यासाठी लाकडाचा बत्ता, पाऊल आणि त्याच्या वरील हाड याचा सांधा
घोटाळणें (क्रि) मागे पुढे जाणे, अनिश्चितपणा असणे, गोंधळात पडणे, गडबडणे
घोटाळा (पु) अस्ताव्यस्त दशा, गोंधळ, वाकडातिकडा प्रकार, अनिश्चितपणा, गोलकार, (प्रा पु) कागद घोटण्याचा कवडा
घोटी (स्त्री) फणसाच्या गऱ्यातील बी
घोटींव (वि) घोटून गुळगुळीत केलेला
घोट्या (पु) जड्याचे हत्यार, गिलावा गुळगुळीत करण्याचे गवंड्याचे हत्यार
घोडचूक (स्त्री) मोठी चूक
घोडदळ (न) घोडस्वाराची तुकडी

घोडनवरा (पु), **घोडनवरी** (स्त्री) मोठ्या वयाचा नवरदेव किंवा नवरीमुलगी [टांगलेला पाळणा
घोडपाळणा (पु) लाकडी घोड्याला
घोडला (पु) मुलाचे रागणे
घोडशाळा (स्त्री) घोड्याचा तबेला
घोडा (पु) अश्व, बुदबळातले एक मोहरे, बंदुकीचा आकडा, पाळणा अडकविण्यासाठी खाली पाय बसविलेला आडवा दांडा, उंच घडवंची, घोडेस्वार या अर्थी समुच्चयवाचक शब्द
घोडी (स्त्री) सतारीत तबलीवर मध्यभागी बसविलेला लाकडी अगर हस्तिदंती चौकोनी नक्षीदार तुकडा, घोड्याची मादी, तुरुंगी, मुलास टांगण्यासाठी उंच जागी बांधलेली लोंबकळती दोरी फळा, मृदंग इ० ठेवण्याची लाकडी आकृति, घडवंची, खिदळणारी स्त्री
घोडें (न) सामान्यत घोड्याच्या जातीचे जनावर **आपले घोडें पुढें ढकलणे**—आपले काम लवकर काढणे, मतलब साधन घेणे **घोडे मारणे**—नुकसान करणे
घोण (स्त्री) गोम
घोणशा (वि) सुस्त, मंद
घोणस (पु) सर्पाची विषारी जात
घोणा (पु) घुळणा, नाकातला पडदा
घोप (पु) झुबका, गुच्छ
घोबार (न) भ्रम
घोबें (न) घबाड, अकल्पित मोठा लाभ
घोर (वि) भयंकर, दाट, गाढ, (पु) वीण्यास लावलेली खरज स्वराची तार, काळजी, आकांत, कल्लोळ, घोरण्याचा शब्द [श्वासोच्छ्वास करणे
घोरणें (क्रि) झोपेत घर्घर शब्द होईल असा
घोरदर, **घोरादर** (प्रा वि) भयंकर, (न) घोर युद्ध
घोरपड (स्त्री) सरड्याच्या आकाराचा एक प्राणी, संकट, लचांड, आरोप
घोरबंद (पु) खोगिराचा पुढचा बंद
घोरादर (प्रा वि) भयंकर
घोल (पु) खोल खिंडार
घोलमडणें (स क्रि) घोळणे
घोलाट, घोलाटी (स्त्री) एक प्रकारची उडी, कोल्हाटी उडी
घोलावणी (स्त्री) फुसलावणी [दादला
घोव (प्रा गोहो पु) कारवाराकडे-नवरा,
घोवकी (स्त्री) पुरुषत्व, मर्दपणा
घोवगाडा (घोव + (का) गडा = नवरा पु) नवरा, दीर, इ० सासरचे वडील माणस
घोवपण (न) पुरुषत्व
घोष (स पु) मोठा आवाज, गर्जना, घोकणी, गौळीवाडा
घोषवाक्य (न) संस्था किंवा पक्ष यांनी प्रचारासाठी वापरलेले वाक्य
घोषण (न), **घोषणा** (स्त्री) प्रसिद्धि, जाहीर करणे
घोस, घोंस (स गुच्छ पु) झुबका, गुच्छ, जलप्रवास, (समुद्रात) वाऱ्याची बाजू किंवा दिशा, उत्साह, आवेग, उत्कर्ष
घोसणे (प्रा क्रि) शोधणे, सापडणे, गवसणे
घोसदार (वि) घोस लागलेले [भूषण
घोसबाळी (स्त्री) स्त्रियांचे एक कर्ण-
घोसाळे (स घोषक न) गिलकी
घोसुले (प्रा न) घोस, घड
घोळ (स्त्री) एक वनस्पति, (पु) गोंधळ, घोटाळा, वस्त्राचा सोगा, ओचा, घेर, चर्चा वाद, लोखंडाची कडी बसविलेली काठी
घोळका (पु) समुदाय आरडाओरड
घोळघोळून (प्रा अ) पुन पुन
घोळणे (क्रि) उलटापालट करणे, हलविणे, संगव करणे
घोळविणे (क्रि) त्रास देणे, दमविणे
घोळाणा (पु) गुणगुणा, बाजरीचा ओला दाणा
घौस (वि) खणखणीत
घ्न (स समासात उत्तरपदी वि) ठार मारणारा, नाश करणारा
घ्राण (स न) नाक
घ्रात (वि) वास घेतलेले

———

ङ

[ङ ज्याच्या आरभी आहे असे शब्दच मराठी भाषेत नाहीत]

च

च मराठी व्यजनमालेतील सहावे व्यजन
च (अ) निश्चय, खात्री, विशिष्टता इ अर्थांचे दर्शक अव्यय
चई (स्त्री) केस व लोकर खाणारा रोग
चउदशी (प्रा स्त्री) चतुर्दशी
चक (स चक्र पु) वचक, धाक, नियम, पद्धति, फी, हक्काची रक्कम, एकमत, सत्ता, शेत किंवा जमीन, (इ चेक पु) दर्शनी हुडी, (प्रा) ठक
चकचकणें (क्रि) झळकणे, लकाकणे
चकचकाट (पु) लखलखाट, प्रकाश
चकचकी (स्त्री) तेज, प्रभा
चकचकीत (वि) स्वच्छ, प्रकाशमान
चकणा (वि) काणा, तिरवा
चकणे (स चक क्रि) फसणे, भूल पडणे, खेळात गडी ठरणे
चकती (स्त्री) वाटोळा तुकडा, दाग
चकदळ, चकदळ (न) वकदा, (पु) खवदा, चकती, वाटोळे भोक
चकनाचूर (पु) भुगा, पूड, सत्यानाश
चकनामा (पु) गांवच्या जमिनीच्या माहितीचे पत्रक
चकपक (वि) नीटनेटका, स्वच्छ
चकबंदी (स्त्री) जमिनीच्या मर्यादा व आकारणी वगैरेबद्दलचा ठराव
चकमक (हि स्त्री) घर्षणाने अग्नीची ठिणगी पाडणारी गार व पोलादाची पट्टी, बोलाचाल, भांडण
चकला (हि पु) शहराचा भाग, अड्डा, कोतवालकचेरी, सराफीचे दुकान
चकला (पु) टीक किंवा फुली भेटविण्याचा सोनाराचा ठसा, हलक्या प्रकारचे गर्भसुती वस्त्र, जरीतून काढलेली चांदी
चकली (स चक्र स्त्री) एक चक्राकार तळलेले खाद्य
चकवा (पु) एक पक्षी, नावाड्याच्या गाण्याचा एक प्रकार, दिशाभ्रम होऊन मनुष्य अलतीभलतीकडे जातो त्यास चकवा म्हणतात
चकविणें (क्रि) चकित करून सोडणे, फसविणे
चकळ (स शकल न) तुकडा, भाग
चकाकणें, चकमकणें (क्रि) प्रकाशणे
चकाकी (स्त्री) चकचकीतपणा, तेज, प्रभा
चकाट्या (स्त्री अने व) गप्पासप्पा, वायफळ गोष्टी [करणारा
चकारविल्ह्यातला चोरी किंवा चहाडी
चकार शब्द एकही शब्द [गराडी
चकारी (स्त्री) चाकाची खूण, चाकोरे,
चकित (स वि) थक्क, विस्मित
चकीर, चक्री (स स्त्री) दोरा घालून फिरविण्याचे लहानसे लाकडी चक्र
चकोत्रा (हि पु) एका फळाचे नाव
चकोर (स पु) चांदणे हेच ज्याचे जीवन असा एक पक्षी
चक्क (वि) लख्ख, स्वच्छ
चक्कर (स चक्र न) घेरी, भोवरा, चाक फेरी, भ्रमण
चक्का (पु), **चक्कादही** (न) घट्ट दही
चक्काचक्की (स्त्री) हमरी-तुमरी
चक्की (हि स्त्री) जाते, चाकी
चक्र (स न) चाक, वर्तुळ, भोवरा, एक शस्त्र, मकट, कोडे **च० नेमिक्रम** (स पु) गाडी धावत असता तिच्या चाकाच्या धावेच्या खालचा भाग क्रमाने खाली जाता व पुन्हा वर येतो, याप्रमाणे चालणारा क्रम
चक्रपाणी (स पु) विष्णु
चक्रम (पु) दोन रुपये दहा आणे किंमतीचा होन, तऱ्हेवाईक माणूस
चक्रमण (स न) सतत भ्रमण, नागमोडी गति, उडी
चक्रवर्ती (स पु) सार्वभौम, बादशहा
चक्रवाक (स न) एका पक्ष्याचे नाव
चक्रवाटी (स चक्रवातिका स्त्री) वावटळ

चक्रवाढव्याज (स चक्रवर्धित वि) काही नियमित मुदतीचे व्याज मुद्दलात मिळवून ती रास पुढच्या मुदतीस मुद्दल मानून व्याजाची आकारणी करण्याची पद्धति
चक्रवात (स पु) वावटळ
चक्रवाल (स पु) एक पक्षी
चक्रव्यूह (स पु) एक प्रकारची सैन्याची वाटोळी रचना
चक्राकार (वि) वाटोळे
चक्री (स चक्र स्त्री) भिंगरी, लहान चाक, ब्राह्मणी पागोटे, फरपरा **चक्री उडविणें**—हुर्यो करणे, **चक्री गुग होणे** –गोंधळणे, **चक्री फिरविणे**–लढण्यास सिद्ध होणे [फुगीर
चक्रीदार (वि) चक्रासारखे वाटोळे व
चक्रीपुराण (न) एकाच बैठकीत एकामागन एक असे अनेकानी सागितलेले पुराण
चखोट, चोखट (वि) चागले स्वच्छ
चग (फा पु) दातात धरून वाजविण्याचे एक पोलादी वाद्य, पेज, प्रतिज्ञा **चग बाधणें**—प्रतिज्ञा करणे [प्रकार
चगकाचनी (वि) गजिफाचा एक जुना
चगडग (स्त्री) गोधळ
चगदळ (न) चकदळ पहा
चगळ, चगळपट्टी (हि) समृद्धि, विपुलता
चगा (वि) शुद्ध, चागले
चगाराणी (स्त्री) अत्यत प्रेमातली स्त्री
चगाळें (न) घुगरमाळ
चगाळ, चगाळी (स्त्री) चगळ पहा
चगीभगी (वि) दुर्व्यसनी, भगड
चघळ (न) गवत, कडबा वगैरेचा पाचोळा, गळाठा, केरकचरा, (वि) चावट
चघळणे (क्रि) तोडात घोळणे, चर्वण करणे
चघी (प्रा वि) वेगवान्
चचणें (क्रि) मरणे, आटोपणे
चचल (वि) चपल, चलाख, अस्थिर
चचविणें (क्रि) फसवून मारणे, नाश करणे
चचिबाग, चचुबाग (वि) धूर्त, लुच्चा
चची (स्त्री) पानतबाखूसाठी पुडाची लहान पिशवी, बटवी
चचु (म स्त्री), **चचुपुट** (स न) चोच
चचुप्रवेश (स पु) अल्प प्रवेश
चचू (म वि) निष्णात
चट (स्त्री) चटक, पातळ थर, (पु) श्राद्धात ब्राह्मणाच्या ऐवजी दर्भाची आकृति बसवितात ती, (अ) सर्वस्वी, त्वरेने
चटई (हि चटई स्त्री) अथरी, हतरी
चटक (स्त्री) खोट, चट, (वि) छान
चटकचादणी (स्त्री) सुदर मोहक स्त्री
चटकन् (अ) झटपट, त्वरेने
चटका (पु) अग्नि, तिखट वगैरेच्या योगाने जिभेस किवा शरीरास होणारी व्यथा, ध्यास, छद, चुटपुट
चटकी (स्त्री) चुटकी [म्हणता
चटक्या, चटक्यात (अ) चटकन्, हा हा
चटचट (अ) लवकर
चटचटीत (वि) मऊ न झालेला
चटणी (हि स्त्री) तोंडी लावण्याचा वाटून केलेला रुचकर पदार्थ
चटपट (अ) सत्वर, (स्त्री) चटका, ध्यास, चुटपुट, न्हाव्याच्या जवळचे वस्तऱ्याची धार साफ करण्याचे कातडे
चटपटचा (वि) न रेगाळता तलखपणाने काम करणारा
चट (वि) वस्ताद
चटाचट (अ) झटपट, त्वरेने
चटावणे (क्रि) चट लागणे, सवय जडणे
चटोर (वि) चावट, हलकट, छचोर
चट्ट (क्रि वि) सबध, लख्ख
चट्टा (पु) वण, नुकसान, नायटा
चट्टामट्टा (पु) खाऊन निःशेष करणे
चट्टी (स्त्री) नुकसान, चट्टा
चट्टीपट्टी (स्त्री) फाजील नीटनेटकेपणा, छानछोकपणा
चड (वि) अवाढव्य, मोठा, प्रखर
चडक, चडकण, चडकणा (स्त्री) चापटी, चपराक
चडकाई, चंडाबाई (स्त्री) एक देवता.

चडकिरण (प्रा पु) सूर्य
चडचड (स्त्री) दुर्मिळता, चणचण
चडप्रचड (वि) एकापेक्षा एक अधिक उग्र
चडफड (स्त्री) सतापामुळे होणारा चडफडाट, अशाति · [कातावणे
चडफडणे (क्रि) रागाने दात-ओठ चावणे,
चडफडाट (पु) सताप
चडळ, चढळ (प्रा न) ढेकळ, तुकडा, अडथळा
चडाशु (स पु) सूर्य
चडाळ (स पु) शूद्र व ब्राह्मणी याच्यापासून झालेली सतति, निर्दय, पापी, दुष्ट मनुष्य
चडाळी (स्त्री) दुष्ट कृत्य, नीचपणा
चड्डी (स्त्री) कुस्ती व तालीम करतेवेळी वापरावयाची लाडी विजार, लहान मुलाची गुडघ्यापर्यंतची विजार
चडिका, चडी (स स्त्री) दुर्गा, निर्दय, उग्र, दुष्ट स्त्री
चडोल (हि पु) एक पक्षी, अफूचा धूर नळीच्या द्वारे सेवन करण्याचे व्यसन, हुषार व गोड बोलणारा मनुष्य, सर्व बाजनी व्याप्त करण्याची क्रिया
चढ (पु) उच भाग, चढण, वृद्धि, वरचष्मा, हल्ला, (वि) श्रेष्ठ
चढउतार (पु) चढणे व उनरणे, क्षयवृद्धि
चढण (स्त्री) चढती जागा
चढणें (क्रि) वर जाणे, ज्यास्त होणे, तीव्र होणे, साचणे, (डोळे) फिरणे, गर्वाने ताठणे
चढता (वि) उत्तरोत्तर उच होत जाणारा
चढती कमान उत्तरोत्तर उत्कर्षाचे दिवस
चढती कळा शुक्लपक्षाचे दिवस, उत्कर्ष
चढती भाजणी (स्त्री) अकगणितात— हलक्या परिमाणाच्या सख्येस भारी परिमाणाच्या सख्येचे रूप देण्याची कृति
चढते व्याज चक्रवाढव्याज
चढविणें (क्रि) वर करणे, वाढविणे, लावणे, पिणे, उद्युक्त करणे, कपटाने स्तुति करणे [बढाई, वरचष्मा
चढाई (स्त्री) चाल, अगावर जाणे, हल्ला,
चढाऊ (वि) पुढे चालून जाणारा
चढाव (पु) चढ, चढण, चढाई, पायात मागच्या बाजूने चढविता येणारा जोडा
चढावा (पु) परदेशी लोकात विवाहविधीत मुलीकरता आलेला पोशाख
चढी (प्रा वि) श्रेष्ठ, थोर
चढीत (प्रा पु) अधिकमास
चढे घोड्यानिशी (अ) घोड्यावरून न उतरता, न थाबता
चढेल (वि) गर्विष्ठ, उन्मत्त
चढोवढी (प्रा स्त्री) चढाओढ, परपरा.
चढोवढी (प्रा अ) उत्तरोत्तर
चण (स्त्री) ठेवण, बाधा
चणका (पु) दशाने बसणारा चटका, तीक्ष्ण वेदना, रागाचा झटका
चणचण (स्त्री) दुर्मिळता, अभाव
चणचणाट (पु) मोठी दुर्मिळता, मोठा चटका
चणचणीत (वि) झणझणीत, तिखट
चणा (स चणक पु) हरभरा
चणी (स्त्री) वारीक हरभरा
चतकोर (पु) पाव भाग, एक चतुर्थांश
चणोर (वि) लहान
चतुर (स वि) कुशल, धूर्त, हुषार
चतुरग सेना (स स्त्री) हत्ती, घोडे, रथ व पायदळ ही चार अगे ज्यात आहेत असे सैन्य, वुद्धिबळाचा खेळ, पद्याचा एक प्रकार
चतुरस्र (स वि) चोकोनी, चोहीकडून सारखा, चतुर, गुडा, (पु) चौकोन, चौरस
चतुराई (स्त्री) हुशारी, चातुर्य, कुशलता
चतुरानन (स पु) ब्रह्मदेव
चतुष्कोण (स पु) चौकोन
चतुर्थाश्रम (स पु) ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ्य, वानप्रस्थ व सन्यास या चार आश्रमापैकी शेवटचा म्ह० सन्यास
चतुर्थी (स स्त्री) चौथ, चवथी तिथि, चवथी विभक्ति
चतुर्भुज (स वि) चार हाताचा, कैदी, लग्न झालेला
चतुर्मास (स पु) आषाढ शु० ११ पासून कार्तिक शु० ११ पर्यंतचा काळ

चतुर्मुख, चतुर्वक्त्र, चतुर्वदन, चतुरानन (पु) ब्रह्मदेव
चतुर्वर्ग (पु) धर्म, अर्थ, काम आणि मोक्ष हे चार पुरुषार्थ
चतुःषष्टिकला (स्त्री) चौसष्ट कला
चतुःसूत्री (स्त्री) स्वदेशी, बहिष्कार, राष्ट्रीय शिक्षण व स्वराज्य ही लोकमान्याची चतुःसूत्री म्हणजे चार तत्त्वाची चौकडी होती
चतुष्टय (स न) चौकडी
चतुष्पथ (स पु) चौक
चतुष्पाद (वि) चार पायाचे [हद्द
चतुःसीमा (स स्त्री) चारी दिशाकडची
चदन (स चद् पु न) एक सुगधी वृक्ष, त्याच्या गाभ्याचा तुकडा **चदन करणें**—नाश करणे
चदरोज (फा पु) काही दिवस
चद (वि) थोडे
चदा (हि पु) वर्गणी
चदी (हि स्त्री) गुराचा रोजचा दाणा
चदेरी (वि) चदेरी येथे झालेले (कापड)
चदोल, चडोल (पु) पक्षिविशेष
चद्र (स पु) चद्रमा, चाद, चादोबा, मुसलमानी तारीख
चद्रकळा (स्त्री) चद्रबिबाचा सोळावा अश, निरुवळ काळ्या किंवा तावडचा रगाचे लुगडे
चद्रकात (स पु) ज्यावर चद्राचे किरण पडले असता द्रव सुटतो असा एक मणि
चद्रकोर (स्त्री) चद्राची किनार
चंद्रचूड, चद्रशेखर (स पु) शिव, श्रीशकर
चद्रजोत (स चद्रज्योति स्त्री) चद्रासारखा प्रकाश देणारे दारूकाम, हवाई
चद्रधणी (प्रा स्त्री) मनाची तृप्ति
चद्रबळ (स न) माणसाच्या राशीला चद्राचे आनुकूल्य **ओढून च० आणणे**—एखादी गोष्ट मनातून करावयाची असली तरी वरपागी तिच्याविषयी अनिच्छा दाखविणे
चद्रमा (स पु) चद्र, चाद
चद्रमौळी (स पु) शकराचे नाव, मोडके तोडके घर, अतिशय दारिद्र्य
चंद्रविकासी (स वि) चद्रोदयानतर उमलणारे
चद्रशाला (स स्त्री) गच्ची
चद्रस, चद्रोस (प्रा स्त्री) राळ
चद्रहार (स पु) स्त्रियाच्या गळ्यातला एक अलकार
चद्रार्कवरी (प्रा अ) आचद्रार्क, चद्रसूर्य आहेत तोपर्यंत, कायम
चद्रिका (स स्त्री) चादणे
चद्री (स तद्री स्त्री) टक, एकसारखी नजर, एकलय, अतिशय उत्कठा
चप (अ) गप, गुपचीप, मुकाट्याने
चपकमाला (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव याच्या एकेका चरणात १० अक्षरे व ब, भ, म, स, ग हे गण असतात
चपका (पु) सोन्याला मोरचूद, गेरू वगैरे पदार्थ लावून दिलेला ताव, चापट, चपराक, थापटी
चपखल (क्रि वि) नीट, ठाकठीक
चपटा (वि) बसका, चापट, कमी जाड
चपटी (वि) नकटी [थप्पड
चपडाक, चपराक (हि स्त्री) चापट,
चपडी (हि स्त्री) लाख
चपणी (स्त्री) वल्ह्याची फळी, वल्ह्याचे पाते, (वि) नकटा
चपतळ (वि) पातळ व सपाट
चपत होणें पळून जाणे, नाहीसे होणे
चपना (वि) डावखुरा, डावा (हात)
चपरग (पु स्त्री) घासून गुळगुळीत केलेली कवडी
चपराक (स्त्री) चापट थप्पड
चपराशी (हि पु) पट्टेवाला
चपरास (हि स्त्री) बिल्ला, पट्टा
चपल, चपळ (स वि) चलाख
चपला, चपळा (स स्त्री) वीज, कुलटा
चपली (स्त्री) पायातली वहाण
चपळाई (स्त्री) चलाखी, तरतरी
चपाटणे (क्रि) खाऊन टाकणे, फन्ना पाडणे
चपाटा (पु) वेग, सपाटा
चपाती (हि स्त्री) पातळशी पोळी
चपापणें (क्रि) दचकणे, भिणे, घाबरणे
चपा (पु) वऱ्हाडात—चमचा

चपाषष्ठी (स स्त्री) मार्गशीर्ष शु० ६
चपी (स्त्री) मर्दन **चपी करणें** (क्रि)—खरड काढणे
चपू (स पु) गद्यपद्ययुक्त काव्य
चपेट (स स्त्री), **चपेटा** (पु) थप्पडा, तळहाताचा प्रहार, ओघ, झपाटा, वेग
चप्प (वि) स्तब्ध, शात
चप्पल (स्त्री) पायातली वहाण [ठिकी
चप्पी (स्त्री) अग रगडणे, वस्त्राची ठाक-
चप्पू (वि) हुशार, सावध, शहाणा
चबकल (अ) बरोबर, ततोतत
चबढब (स्त्री) ढवळाढवळ
चबरख (स्त्री) चापटी
चबरचबर (अ) चुरुचुरु, तोडास येईल ते
चबिना (स चर्वण पु) चुरमुरे फुटाणे इ० चावून खाण्याचे पदार्थ
चबुतरा, चबुत्रा (पु) चोकोनी ओटा, कुटाळाचा अड्डा, कोतवालकचेरी, जकातीचे नाके
चबू (पु) गर्भ मोठा व मान वारीक अशा प्रकारचे भाडे, सुराई
चमक (स्त्री) चकाकी तकतकी, छटा, ढोग, उमग, एकदम तीव्र वेदना उठणे
चमकणे (क्रि) प्रकाशणे, तकनकणे, चकित होणे, (प्रा) डोलाने चालणे
चमकबिजली (स्त्री) सौंदर्यसपन्न स्त्री
चमकावणे (क्रि) मारणे, रागे भरणे, प्रकाशण्यास लावणे
चमकी (स्त्री) चमचम चमकणारी टिकली, बायकाचा एक अलकार, छडी, चाबूक
चमचमाट (स चम् पु) लखलखाट, शोभा, खाद्याची विपुलता
चमचमीत (स चम् वि) मसालेदार, खमग, अघळपघळ
चमचा (स चमस पु) उथळ लाबट तोडाची पळी
चमडी (स चर्म स्त्री) कातडे, चर्म
चमत्कार (स पु) आश्चर्यकारक गोष्ट, नवल, **च०णे** (क्रि)—चकित होणे
चमत्कारिक (वि) विलक्षण, आश्चर्यकारक

चमन (फा पु) फुलाचा ताटवा, दिखाऊपणा, चैन, मजा, अत्यानद, पानात घालावयाचा मसाला
चमनी (वि) रगेल
चमरी (स पु) वनगाय
चमस (स पु) चमचा
चमू (स स्त्री) सेना
चमेटी (फा स्त्री) हत्तीच्या पायास बाधण्याचा फास
चमेल, चमेली (स्त्री) एक वेल, तिचे फूल
चय (स पु) समूह, सग्रह, जमाव
चयन (हि स्त्री) विश्राति, आराम
चयनी (हि वि) रगेल, करमणुकीत काळ घालविणारा
चर (स वि) चल, जगम, (पु) हेर, वदक, हाळ
चरक (स पु) आयुर्वेदावर ग्रथ रचणारा एक ऋषि **च० सहिता** (स स्त्री)—आयुर्वेदावर चरक ऋषीने लिहिलेला ग्रथ
चरक (फा पु) उसाचा रस काढण्याचे यत्र, वातुपात्रे साफ करण्याचे फिरते यत्र, कोणतेहि सतत चालणारे काम **चरकी धरणे**—एखाद्याला सतत कामाला लावणे
चरकटणे, चर्कटणे (प्रा क्रि) निष्काळजीपणाने काम करणे, गोधळणे
चरकणे (क्रि) एकाएकी व्यग्र होणे, घाबरणे
चरका (पु) डाव देताना होणारा चर्रर्र आवाज, चटका, चट्टा, लास
चरखा (हि पु) सूत काढण्याचा रहाट.
चरखी (फा स्त्री) चाकू, कात्र्या इ०ना धार लावण्याचे चाक
चरगण (न) कुरण
चरचर, चरचरा (अ) चिरण्याच्या वेळी होणाऱ्या आवाजाचे अनुकरण करीत
चरचरीत (वि) खरबरीत, झोबणारे
चरण (स पु) पाय, कवितेत—वृत्ताचा एकेक भाग, पाद, नक्षत्राच्या मुदतीचा चतुर्थांश, (न) गुरे चारण्याबद्दल सरकारास द्यावी लागणारी रक्कम; (स्त्री) कुरण, गायरान

चरणचाल (स्त्री) पायी चालणे
चरणारविंद (स न) चरण-कमल
चरणसंपुष्ट (स पु) जोडे
चरणी (स्त्री) सेवा (ज्ञा० २१।७०१)
चरणें (क्रि) गुराचे गवत, पाला इ० खाणे, यथेच्छ खाणे, (क्षत) वाढत जाणे, चिडणे
चरपट्टी (स्त्री) लाकडी माध्याचा एक प्रकार
चरफडणें (क्रि) चडफडणे पहा
चरफडाट (पु) शब्दानी किंवा कृतीने दर्शविलेला असंतोष किंवा राग
चरबट (क्रि) ओबडधोबड, तीक्ष्ण
चरबटणें (क्रि) घासणे, खरखरीत होणे, चाटून जाणे
चरबरीत (वि) खरखरीत
चरबी (फा स्त्री) मासांतला स्निग्धांश
चरम (स वि) शेवटचा, अंत्य
चरमरीत (वि) झणझणीत, खणखणीत, झोंबणारे
चर्मी (वि) चामड्याचा
चरवण (न), **चरवा** (पु) कुरण
चरविणे (क्रि) चारणे
चरवी (स्त्री) मोठे भांडे
चरस (हि पु) भांगेच्या बोंडाचा चीक
चरा (पु) ओरखाडा, रेषा
चराई (हि स्त्री) चारण्याबद्दलची फी
चराचर (स वि) हलणारे व न हलणारे, सजीव व निर्जीव असे दोन्ही प्रकारचे, (अ) चरचर आवाज करीत
चरित (स न) आचरण, चरित्र, कथा
चरितार्थ (स पु) उदरनिर्वाह [चरित
चरित्र (स न) वर्तन, इतिहास, कथा,
चरी (स्त्री) लहान चर, खाच, सुताची हाताने वळलेली दोरी
चरु (स पु) शिजवलेला भात
चरोळें (न) मातीचे पात्र
चर्चणें, चर्चिणें (क्रि) चोपडणे, माखणे
चर्चा (स स्त्री) वादविवाद, विचार, ऊहापोह, उटणे, लेप
चर्पटपंजरी (स्त्री) एका स्तोत्राचे नाव, बडबड, चऱ्हाटा
चर्पटिका (स्त्री) एक वृत्त, प्रौढ-भारुदस्त वाक्य
चर्म (स न) चामडे, कातडे
चर्मकार (स पु) चांभार
चर्मचक्षु (स पु) डोळे, नेत्र
चर्मवाद्य (स न) चामड्याने मढविलेले वाद्य (पखवाज, नगारा वगैरे)
चर्मातु (प्रा न) कातडे (तुका० ८५४)
चर्मी (वि) कमावलेल्या कातड्याचा
चर्या (स स्त्री) चालचलणूक, संचार, रीत, मुद्रा, सतत आचरण
चर्र (अ) भीतीचा किंवा दुःखाचा आकस्मिक उद्रेक
चर्वण (स न) खाणे, चावणे, रवंथ करणे.
चर्वितचर्वण (स न) काथ्याकूट, पुनरुक्ति
चऱ्हाट (स वरट न) मोठी दोरी, दोरखंड, लांब कटाळा आणणारी गोष्ट.
चल (स वि) हलणारे विनाशी
चलचलाट (स्त्री) चलती, अनुकूल काळ, भरभराट [लागणे
चलणे (क्रि) निघणे, चालणे वाटेला
चलतचित्रपट (पु) सिनेमा
चलती (स्त्री) भरभराट अभ्युदय
चलन (स न) चालणे, चालू नाणे
चलनवलन (स न) हालचाल
चलनी (वि) बाजारात चालणारे, व्यवहारोपयोगी
चलकर्ण (स पु) पृथ्वीपासून ग्रहाचे अंतर
चलबिचल (हि स्त्री) अनिश्चितता, अस्थिरता, (वि) अस्थिर
चलाऊ (वि) काम भागविण्यासारखा
चलाख (फा चालाक वि) हुशार, चाणाक्ष, पाणीदार, धूर्त
चलाखी (फा चालाखी स्त्री) हुशारी, चाणाक्षपणा, धूर्तता
चलान (न) दरवडेखोराचा समुदाय, खटला भरणे, मालाची यादी
चव (स्त्री) रुचि, गोडी, स्वाद, नारळाचा खरडून काढलेला कीस, मोत्याचे वजन व संख्या याजवरून त्याच्या विषयीचा अंदाज करण्याची रीत
चवई (प्रा स्त्री) चौरंग, रानकेळ

चवकट (स्त्री) चौकट पहा
चवकणे (क्रि) दचकणे, चकित होणे
चवकशी (स्त्री) चौकशी पहा
चवकळ (प्रा वि) पुष्कळ
चवचव (स्त्री) गोंधळ, अव्यवस्था
चवचाल (वि) पाजील
चवड (स्त्री) चळत, रास, ढीग, चोयटी
चवडचाल (स्त्री) घोड्याच्या चालीचा एक प्रकार
चवठाई, चवढाई (प्रा अ) चार जागी
चवडके (न) गावळ्याचे एकतारी वाद्य
चवडा (पु) तळवा, पायाच्या बोटांकडील अर्धा भाग, पंजा, (वि) रुंद
चवढव (स्त्री) चवचव पहा
चवढाई (प्रा अ) चार जागी
चवणा, चवना (पु) चवड गाडी खोड
चवणा (पु) नखरा [व्यसनासक्त होणे
चवणे (क्रि) ठिसूळ होणे, वेड होणे,
चवताळणे (क्रि) संतापणे क्रुद्ध होणे
चवताळे (न) करकरा वाढण्याचे एक प्रकारचे दाताळे [स्वादिष्ठ
चवदार (वि) रुचकर लज्जतदार,
चवनट (वि) चोंबडळ विचक्षणखोर
चवर (स न) चामर, चवरी
चवरडोला (पु) हत्तीवरील अंबारी, हौदा
चवरधर (प्रा पु) चवरी धरणारा
चवरग (न) पंगुत्व, (वि) हातपाय तोडलेला
चवरी (स चामर स्त्री) चामर, वनगाईच्या केसाच्या झुबक्यास मूठ बसवून माशा वगैरे वारण्यासाठी केलेले साधन
चवरे (प्रा न) मस्तक, शेवट
चवल, चव्वल (पु) दोन आण्याचे नाणे, चवली [आण्याचे नाणे
चवला (पु), **चवली** (स्त्री) दोन
चवविणें (प्रा क्रि) जागृत करणे
चवळई, चवळा, चवळी (स्त्री) एका धान्याचे नाव
चवळी (स्त्री) अफवा, बातमी
चवाठा (पु) खुट, चौक, चार रस्ते मिळण्याची जागा
चवाई (प्रा स्त्री) चौरंग [कापड
चवाळ (स्त्री) चार पदे एकत्र जोडलेले
चवाळे (न) कांबळे, लहान घोंगडी
चविष्ट (वि) चवदार, रुचकर, स्वादिष्ठ.
चवी (स्त्री) चव, रुचि, रानकेळ, (प्रा) बऱ्यावाइटाची परीक्षा
चव्या (पु) पत्त्याच्या टावातले चार ठिपक्याचे पान
चव्हाटा (पु) चवाठा पहा
चव्हाळे (न) जाभाडा
चषक (स पु) भांडे, पात्र
चश्मा, चष्मा (पु) उपनेत्र, आरशी, घराचा खण
चष्मपोशी (फा स्त्री) डोळेझाक
चसणे (क्रि) बुडणे (व्यवहारात), मरणे [कारी कर
चहलदा (पु) बजारी लोकांवरचा सर-
चहा (स्त्री) आवड, वासना, (पोर्तु० शा पु) एक पेय
चहाटळ (वि) चावट, चघळ
चहाड (वि) चुगलखोर, भिजत घातला असता ज्याला कोंब फुटत नाही असा किंवा न शिजणारा (दाणा)
चहाडबुचका, चहाडलुतरा (वि) गुप्त गोष्टी फोडणारा, चहाडी करणारा
चहाडी (स्त्री) चुगली, लावालावी
चहाता (वि) आवड बाळगणारा, भक्त
चहादाणी (फा स्त्री) उकळलेला चहा ठेवण्याचे भांडे
चहुकोण (प्रा अ) चोहीकडन
चहुत्रा (पु) शेकडा ४ टक्के व्याजाचा दर, चबुत्रा
चहूकडे (अ) सर्व बाजूस
चहोटा (पु) चवाठा पहा
चळ (स स्खल् पु) स्खलन, भ्रंश, भ्रम
चळक (स्त्री) पलटण, पावसाची सर, जोराचा प्रवाह, चळथ, रास, (प्रा न) आश्चर्य
चळकाडी (स्त्री) चिळकाडी पहा
चळकाप (पु) थरकाप, घाबरगुंडी
चळचळाट (पु) विपुलता, समृद्धि, दरारा, दबदबा, इभ्रत

चळचळीत (वि) विपुल
चळणवळण (स्त्री) हालचाल
चळणे (स स्खल् क्रि) हलणे, स्थलातर करणे ढळणे, भ्रश पावणे, वेड लागणे, फसणे, क्षुब्ध होणे
चळन, चळथ (स्त्री) चवड, नीटनेटकी लावलेली रास
चळने (प्रा वि) चालणारे
चळथा (प्रा स्त्री) श्वासोच्छ्वासक्रिया
चळबळित (वि) तुपाने किंवा तेलाने चोपडलेली (पोळी, भाकर) [गडबड
चळवळ (स स्त्री) हालचाल, उद्योग,
चळवळणें (क्रि) हालचाल करणे
चळवळाट (पु) अतिशय मोठी चळवळ, क्षुब्धता
चळवळया (वि) चळवळणारा, अस्वस्थ, उलाढाल्या करणारा
चळिया (प्रा स्त्री) चचलता
चळी पडणे (क्रि) झोप दूर होणे
चळे (न) मुठी, धान्याची टोपली
चळेल (वि) चळ लागलेला, वेडा, भ्रमिष्ट
चक्ष चक्षु (स पु) नेत्र
चक्षुरिद्रिय (स न) नत्रेद्रिय
चक्षुःश्रवा (स पु) सर्प
चाई (स्त्री) शरीरावरील केस ज्याने झडतात असा एक रोग, उदरी, कातरी
चाईचाट (प्रा पु) केस गळण्याचा रोग
चाउटी (प्रा स्त्री) बाष्कळ गोष्टी
चाऊल (स्त्री) एखाद्याच्या सानिध्याविषयीचा आवाज, वास इ० वरून मिळणारी सूचना
चाऊस (हि पु) अरबाचा जमादार
चाक (स न) चक्र, (वि) नीटनेटके
चाकचक्य (स न) चकाकी तजेला
चॉक (इ प) खड
चाकचोपी (स्त्री) नीटनेटकेपणा
चाकटणे (क्रि) चकित होणे
चाकण (स्त्री) एक जातीचा साप
चाकपट्टी (स्त्री) मोटवणाची वरची पट्टी
चाकपाक, चकपक (वि) स्वच्छ, नीटनेटके, गोडस
चाकर (हि पु) नोकर, सेवक
चाकरपेशा (फा पु) चाकरीचा धदा
चाकरी (हि स्त्री) नोकरी
चाकवत (पु) एका पालेभाजीचे नाव
चाकळा (पु) मलद्वाराच्या मासाचा गोळा, धाम
चाकाटणे (क्रि) चकित होणे, डोळे दिपणे
चाकारी (स्त्री) चाकोरे, गराडी, गाडीरस्त्यावर पडलेली चाकाची खूण
चाकी (स्त्री) धातूचा किंवा लाकडाचा वाटोळा तुकडा, चपटा भोपळा
चाकू (हि पु) लहान सुरी
चाकोता (पु) चाकवत
चाकोरी चाकारी पहा
चाकोळे (न) चक्री, रिकामटेकड्या लोकाचा अड्डा
चाख (वि) नीटनेटके, चकपक, ठाकठीक
चाखणे (हि क्रि) चव घेणे, रुचि पाहणे
चाखळ (वि) चघळ
चाखदा (पु) दुर्दशा गोंधळ
चाखोळा (पु) प्रीतिभोजन, मुलाच्या मुजीच्या वेळी आई मुज्या मुलास आपल्या ताटात भोजनास घेते तो समारभ [जमाव
चाखोळे (न) रिकामटेकड्या मडळीचा
चाग (वि) चागला
चागट (प्रा वि) देखणे, सुदर चागले
चागटणें (क्रि) थक्क होणे
चागले (वि) बरे, योग्य, भले, नीट
चागा (प्रा वि) चागला
चागावा (प्रा पु) चागुलपणा
चागुलपणा (पु), **चागलेपणा** (न) भलेपणा, भलाई
चांच (वि) हुशार, चपळ
चाच (न) चाचे लोकाची टोळी
चाचड (न) मोठी ताबडी मुगी
चाचण (न) मच्छर, डास
चाचणी (स्त्री) साखरेचा पाक
चाचणी (स्त्री) थोड्या भागाची परीक्षा
चाचपडणें (क्रि) धडपडणे, अडखळणे
चाचपणें (क्रि) अधारात शोधणे
चाचर (प्रा स्त्री) बोबडी

चाचरणें (प्रा क्रि) भुलणे, भटकणे, बोलताना अडखळणे
चाचरा (वि) बोबडा, तोतरा
चाचरी (प्रा स्त्री) मुद्रेचा एक प्रकार
चाचल्य (स न) चचलता, क्षणिकत्व
चाचा-चाची (हि पु स्त्री) चुलता-चुलती
चाचा, चाचवा (पु) समुद्रावरील लुटारू
चाचारे (प्रा अ) झुकत झुकत, अडखळत
चाचावणे (क्रि) चरफडणे
चाचुवडे (स चचु न) चोच
चाचुवेस (प्रा स्त्री) चोच, तोड
चाचू (स चचु स्त्री) चोच
चाचोड (स्त्री) चोच
चाट (वि) उनाड, हलकट, चघळ, चहाटळ, दुष्ट चावट, (स्त्री) इच्छा, गप्प, पायाची धडक देणे, (पु) नबत्याच्या काठावरची बाजू
चाटक (स्त्री) रमणीयता, सौदर्य
चाटण (न) चाटण्याचे औषध
चाटणें (क्रि) जिभेने ग्रहण करणे, ओझरता स्पर्श होणे [लागलेले गवत
चाटवण (न) पाऊस पडल्यानतर उगवू
चाटळ (वि) चहाटळ [बडबडचा
चाटा (प्रा पु) मुलगा, (वि) स्वच्छदी,
चाटारु (प्रा वि) बडबडचा
चाटी, चाटचा (पु) कापडाचा दुकानदार
चाटु (स वि) मनाला सतोष देणारे
चाटुक (प्रा वि) गुळचट, चघळ
चाटू (वि) लावखाऊ, (प्रा स्त्री) स्वयपाकातली पळी (नाम०१५८३), वऱ्हे
चाटेपण (प्रा न) कापडाचा व्यापार
चाड (स्त्री) आवड, गोडी, इच्छा, गरज, शरम
चाडा (वि) बडबडचा
चाडाळ चडाळ पहा
चाडाळचौकडी (स्त्री) दुष्ट लोकाची जूट
चाडी (प्रा स्त्री) चहाड शब्द पहा
चाडें, चाढें (न) समईत जेथे तेल घालतात तो भाग, टाळे, टवळे, बी पेरण्याकरिता पाभरीवर जे लाकडाचे पात्र असते ते
चाणाक्ष (स वि) धूर्त, बुद्धिमान्, हुषार.
चात (स्त्री) लोखडी सळई, सामता, सूत काढण्याची फिरकी
चातक (स पु) एक पक्षी
चाती (स्त्री) सूत काढण्याची फिरकी
चातुरी (स स्त्री) चतुराई, हुशारी, धूर्तता [येणारा हिवताप
चातुर्थिक (स न) दर चवथ्या दिवशी
चातुर्मास्य (स न) आषाढ शु० ११ पासून कार्तिक शु० ११ पर्यंतचा काळ, पावसाळा
चातुर्य (स न) कुशलता, हुशारी
चातुर्वर्ण्य (स न) ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र असे समाजाचे चार वर्ग
चाथी (प्रा स्त्री) बडबड
चाद (स चद्र पु) चद्र, बिल्ली, पदक
चादई, चाधई (स्त्री) दुपाखी घराची आढ्यापर्यंतची उच भित, कडेची रद भित
चादकी (स चद्र स्त्री) लहानशी भाकरी
चादणी (स चद् स्त्री) मोठे पाल, छत, चादवा, तारका, नक्षत्र [प्रकाश
चादणे (स चद् न) चद्रप्रकाश, ताऱ्याचा
चादमारी (स्त्री) निशाण मारण्याचा अभ्यास [आच्छादन
चादर (हि स्त्री) पलगपोस, वस्त्राचे
चादरात (हि स्त्री) शु १ ची रात्र, आनदाचा काळ, सढळ हाताचा खर्च
चादला (पु) स्त्रियाच्या कपाळावरची कुकवावर लावण्याची चकचकीत टिकली
चादवा (हि पु) छत, टोपीचा वर्तुळाकार भाग
चादिणें (प्रा वि) पाढरे
चादी (हि स्त्री) शुद्ध रुपे, रुपे
चादुकली (स्त्री) लहान भाकरी
चादे (न) रेडा, बैल याच्या कपाळावरचा पाढरा भाग
चादोबा (पु) (मुलाच्या भाषेत) चद्र
चाद्र (स वि) चद्रासबधी
चाद्रमान (स न) चद्राच्या स्थितीवरून केलेली गणना

चांद्रमास (स पु) चंद्र एकदा पूर्ण झाल्या-पासून पुन पूर्ण होईपर्यंत किंवा एका रात्री मुळीच न दिसल्यापासून पुन दिसेनासा होईपर्यंत जाणारा काळ (सुमारे २९॥ दिवस)
चांद्रायण (स न) पौर्णिमेस पधरा घास खाणे व नतर वद्य पक्षात रोज एकेक घास कमी करून शुक्ल पक्षात एकेक घास वाढविणे अशा प्रकारचे व्रत
चाधई (स्त्री) दुपाखी घराची आढ्या-पर्यंत उंच जी भिंत ती, चादई
चाप (स न) धनुष्य, एक पक्षी, खणाळे, (स्त्री) ढीग, रास, (पु) तबाखूची लागवड, तट्टया
चाप (पु) मळसूत्र वगैरेच्या योगाने दावण्याचे यंत्र, कानाची पाळ
चाप (स्त्री) उडी
चापकेसी (स्त्री) धमकावणी
चापट (वि) चपटा, सपाट, (स चपट स्त्री) थप्पड
चापटपोळी तळहाताची थप्पड
चापटी (स चपेट स्त्री) थप्पड
चापल्य (स न) चपळता, चलाखी
चापसणे (स्त्री) चाचपणे
चापसाचापसी (स्त्री) चाचपण्याचा सपाटा, ठाच खाण्याचा क्रम
चापा (पु) कानाची पाळ
चापा, चपक (स पु) चपक वृक्ष
चापेकळी (स्त्री) चाफ्याच्या फुलाची कळी
चापेगौर (वि) चाफ्याप्रमाणे गोरी अस-लेली
चापेखण (पु) घराचा सर्वात मोठा खण, माजघर (मुक्ते० आदि० २९।५०)
चापेपण (प्रा न) सुगध
चापोळी, चापौळ (प्रा स्त्री) चाफ्याची कळी (ज्ञा० १८।८५३)
चाफा चापा पहा
चाबा (पु) चावण्याचा उद्योग **चा० चबीना**--चावून खाण्याचा पदार्थ
चाबूक (फा पु) असूड, कोरडा
चाबूकस्वार (हि पु) घोड्याला चाल शिकविणारा मनुष्य

चाभाड (प्रा न) जबडा
चाभार (स चर्मकार पु) जोडे शिवणारा
चाभारी (स्त्री) एक प्रकारचे झुडूप जनावराच्या अंगावर उठलेला मागचा वळ
चाम (स चर्मन् न) चामडे
चामकणे (प्रा क्रि) जाणे
चामखीळ (स चर्मकील पु स्त्री) चामफोड
चामचोरी (स्त्री) गुरे चोरणे
चामट (वि) चिवट
चामडी (स्त्री), **चामडे** (न) कातडे, चर्म
चामर (स न) चवरी, एका वृत्ताचे नाव त्याच्या चरणात १५ अक्षरे व र ज, र ज र असे गण असतात
चामाठी (प्रा स्त्री) चाबूक
चामाडोली (वि) चोमटा
चामीकर (स न) सोने
चार (वि) अतिशय (हिरवे), (पु) चेष्टा, चाळा, आचार, कावळे गवत
चारदिशा पूर्व, पश्चिम, दक्षिण व उत्तर या दिशा
चारधामे केदारेश्वर (उत्तर), रामेश्वर (दक्षिण) ही दोन शिवधाम आणि जगन्नाथ (पूर्व) द्वारका (पश्चिम) ही दोन विष्णुधामे मिळून चार **चार पुरुषार्थ**--धर्म अर्थ, काम आणि मोक्ष **चार युगे**--कृत त्रेता द्वापार आणि कलि
चार (स पु) हेर, गुप्त दूत जासूद, (स चतुर वि) ४ ही संख्या |खाडसाळ
चारकट, चारगट (वि) बाष्कळ,
चारकुवा (अर पु) मुसलमानी तऱ्हेचा एक उंची पोषाख चौकटीदार कापड
चार खुंटाची जहागीर भिक्षावृत्ति
चारचक्षु (स वि) गुप्त दूताच्या डोळ्यांनी पाहणारे (राजे)
चारचाकी (स्त्री) बग्गी
चारट (प्रा वि) हिरवे
चार ठाव जेवणातले चार मुख्य पदार्थ, (भात वरण, भाजी पोळी किंवा भाकरी)
चारण (स पु) भाट, स्तुतिपाठक, ताडेवाला, धान्याची ने आण करणारा

चारण (स्त्री) पुष्कळ चाऱ्याचे ठिकाण
चारणी (स्त्री) गुराना चारणे [सोडणे
चारणे (क्रि) खाऊ घालणे चरण्यास
चार्वाक (पु) एक नास्तिक तत्त्वज्ञ
चारा (हि पु) गवत, पशुपक्ष्याचे खाद्य
चाराचुरा (पु) तुकडे, भुगा इ०
चारी (स स्त्री) मोटेची उतरण, धाव, कालवा, (स्त्री) नर्तनात एका पायाने केली जाणारी क्रिया
चारु (पु) चारा, गवत, (ज्ञा० १७।२८१), (स वि) सुदर, रमणीय
चारुगात्री (स वि) सुदर अवयवाची
चारुस्थळ (स न) शरीर (ज्ञा०६।७२)
चारुळे (प्रा न) भाडे, चरवी
चारोळी (स्त्री) एक प्रकारचे गोड बी
चार्ज (इ पु) कामाचा भार, गुन्ह्याचा आरोप
चाल (स्त्री) रीत रिवाज, वर्तणूक, हल्ला, चढाई, चालण्याची ढब
चालक (वि) चालविणारा, मुख्य, सूत्रधार
चालचर्या (स्त्री) वागणूक रीत
चालचलन (न) वर्तणूक, वर्तन
चालढकल (स्त्री) हयगय, आळसाने कालगतीवर टाकणे
चालढाळ (पु) समय, क्रम, रीत
चालणें (क्रि) जाण्यासाठी पावले टाकणे, फिरणे, (नाणे) उपयोगात असणे, वागणे, सहन होणे इ०
चालता काळ भरभराटीचा काळ
चालन (स न) गति, फेरबदल, सुधारणा
चालविणे (क्रि) परामर्ष घेणे, (व्याक०) शब्दाची सर्व रूपे सागणे, चालण्यास लावणे, उपयोगात आणणे
चाली (स्त्री) प्रवेश [सध्याचा
चालू (वि) चालता, सुरू असलेला,
चाव (पु अने) लहरीची कृत्ये, हुक्की
चावका (वि) चावणारा, चावरा
चावट (वि) चहाटळ, वात्रट
चावटी (प्रा स्त्री) चघळपणा, वाचाळपणा
चावडी (हिं स्त्री) कोतवाल-कचेरी, गावातल्या लोकाची सार्वजनिक जागा, सरकारला देण्याचा कर

चावणे (क्रि) दश करणे, खाणे **चावून चिकट** —फार वेळ चर्चा केल्यामुळे कटाळवाणा झालेला [कट करणारा
चावनट (वि) त्याच त्या गोष्टीची कट-
चावदशी (प्रा स्त्री) जागेपणा
चावर (प्रा पु) चाहूर
चावरा (वि) चावणारा
चावरी (प्रा स्त्री) चोरग, जनावरानी चावून तुडविलेला चारा [मोट
चावरी मोट चार बैलानी ओढावयाची
चावल (हि पु) तादूळ, (स्त्री) चाहूल.
चावळ (प्रा स्त्री) चळवळ
चावळणे (क्रि) बरळणे, भलभलते बोलणे
चावा (पु) दश, दशाचे चिन्ह, वण
चावी (पोतु चावे स्त्री) किल्ली
चाष (स पु) ताम पक्षी
चास (स्त्री) नागराची रेषा
चाह (प्रा स्त्री) आवड
चाहणे (हि क्रि) आवडणे, मान्य करणे.
चाहूर (पु न) १२० चारस बिघे
चाहूल (स्त्री) चिन्ह, माणसाच्या येण्याची सूचना, चाळवण
चाळ (स्त्री) घुगराचा झुबका, पैंजण, बिऱ्हाडासाठी एका नमुन्याच्या घराची पट्टी
चाळढाळ (प्रा वि) आपत्तिनिवारण
चाळण, चाळणी (स्त्री) गाळण्याचे साधन
चाळणे (स चालन क्रि) फिरविणे, उलटापालट करणे [होणारा व्रण
चाळपुळी (स्त्री) हाडाच्या साध्यावर
चाळवण (स्त्री) आशा लावून दिरगाईवर टाकणे [झुलविणे, ढळण्यास लावणे
चाळवणे (क्रि) आज उद्या सागणे,
चाळवाचाळव (स्त्री) अनेक प्रकारे केलेली चाळवणूक किंवा झुलवणी
चाळा (पु) खोड, सवय, नाद, चाळणीत राहिलेला शेष भाग, साधा, बिजागरी (नोडाची) **चा०चूळ** (वि) उतावळा
चाळिशी (स्त्री) वयाचे ४० वे वर्ष, दृष्टीची मदता, उपनेत्र, चष्मा
चाळिसा (पु) चाळीस शेराचा मण, चाळीसाचा समुदाय

चाळीसपत्र (न) चष्मा
चाळें (प्रा न) फसविण्याची युक्ति, छक्केपजे (तुका० ३००१)
चाक्षुष (न) डोळयापासून होणारे ज्ञान, (पु) सहावा मनु
चाक्षुषी (वि) डोळयासबधाची, (स्त्री) एक अस्त्र
चाक्षुषी विद्या (स्त्री)नजरबदीची विद्या
चिऊ (स्त्री) लहान मुलाच्या भाषेत-चिमणी
चिक (हि पु) बाबूच्या बारीक काड्याचा केलेला पडदा
चिकचिक (स्त्री) चिकटी, चिकटाई
चिकट (वि) चिकटणारा, लगटणारा
चिकटी (स्त्री), **चिकटा** (पु) चिकट अश, चिकणाई
चिकण, चिकणा (वि)गुळगुळीत, चिकट, दुर्भद्य, स्निग्ध
चिकणसुपारी कोवळी सुपारी तोडून दुधात शिजवून वाळवितात ती
चिकरणे (प्रा स्त्री) विखरणे
चिकवडी (स्त्री) तादुळाचे पीठ शिजवून त्याच्या बारीक बारीक गाळ्या वस्त्रावर हाताने घालून उन्हात वाळवून तेलात तळून खावयाचे जे तोडी लावणे करतात ते
चिकसा (प्रा पु) उटणे, सुगधि द्रव्य
चिकाचा पडदा बारीक काबट्याचा पडदा
चिकाटी (स्त्री) पकड, दीर्घाद्योग, अत्याग्रह, लोचटपणा, पक्षी धरण्यासाठी चिकट पदार्थ लावलेली काठी
चिकार (वि) दाट गच्च, (न) मूल
चिकाळ (वि) फार चीक असलेला
चिकित्सक (स पु) बारकाईने परीक्षा करणारा, वैद्य, मात्रिक
चिकित्सा (स स्त्री) रोगाचे निदान, बारीक शोध
चिकित्सालय (स न) दवाखाना
चिकी (स्त्री) पातळ गूळ, काकवी
चिकीर्षा (स स्त्री) करण्याची इच्छा
चकू, चिक्कू (वि) कजूष, कृपण, (न) एक फळ
चिकोटी (स्त्री) घट्ट मिठी, चिकटपणा
चिकोरी (स्त्री) मातीची पणती [कीचड
चिखल (स चिकिल पु) गारा, रेदा,
चिखलवट (वि) जेथे चिखल लवकर होतो अशी, रेदाड
चिखल्या (स्त्री अने) चिखलात फिरण्यापासून पायाना होणारा एक विकार
चिगर (हि वि) किरकोळ
चिघळ (पु) द्रव, पाझर
चिघळणें (क्रि) द्रवणे, पाझरणे
चिघळया (वि) चिघळणारा
चिघुर (वि) लहान [त्याचे फळ
चिच (स चिचा स्त्री) चिचेचे झाड,
चिचकुली (स्त्री) चिमटी
चिंचपेटी (स्त्री) स्त्रियाचा एक दागिना
चिचावणें (प्रा स्त्री) चिव चिव करणे
चिचपानी (वि) चिचेच्या पानाइतक्या अरुद काठाचे (धोतर)
चिचवणी (न) चिचेचे पाणी.
चिंचळा (पु) दिव्याची काजळी
चिचुदरी, चिचुद्री (स छुच्छुदरी स्त्री) उदराची एक जात, दारुकामातला एक प्रकार
चिचोका (पु) चिचेची बी
चिचोदरा (वि) चपळ, हुषार व चुरुचुरु बोलणारा (मुलगा)
चिचोर (वि) छिचोर, दुर्व्यसनी, हलकट
चिचोरी (स्त्री) चिचोका [गेलेला
चिचोळा (वि) क्रमाने निमुळता होत
चिच्छक्ति (स स्त्री) परमात्मा, शुद्ध चैतन्य, बुद्धि, मन
चिट (अ) मुकाट्याने स्तब्धपणे
चिटकी (स्त्री) चुटकी, मधले बोट व आगठा याच्या योगाने होणारा आवाज
चिटकुला (वि) लहान [माप
चिटके (न) शेराच्या एक सोळाशायेवढे
चिटणीस चिटनवीस पहा
चिटणे (न) थेबथेब पिळून काढलेले दूध, (क्रि) बिलगणे
चिटनवीस, चिटनीस, चिटणीस (फा पु) पत्रव्यवहार वगैरे करणारा अधिकारी, शिरस्तेदार, सेक्रेटरी

चिटनविशी (स्त्री) चिटनिसाचे काम, चिटनिसी
चिटपाखरू (न) कोणीहि, एकही प्राणी
चिटोरा (पु), **चिटोरे** (न) कागदाचा तुकडा
चिट्टी, चिठ्ठी (हि स्त्री) लहानसे पत्र
चिठ्ठी परतविणे मरता मरता वाचणे
चिठ्ठा (पु) जमाबदीचे पत्रक, खजिन्यावर मागणी, इनामजमिनीचे पत्रक, पगारवाटणी [चिडखोर
चिड, चिडा, चिडचिड्या (वि) रडाड,
चिडखोर (वि) चिडका, चिडणारा
चिडणे (क्रि) रागावणे, खिजणे, (बिबाइ) उभरणे, उतणे
चिडविणे (क्रि) चेतविणे, खिजविणे
चिडाणी (प्रा पु) चिखल, घाण, कुपात्र
चिडिया, चिडी (हि स्त्री) चिमणी
चिडीचिप्प (अ) गप्प, शात
चिणका, चिणक्या (वि) चिडखोर
चिणका, चिणकारा (पु) चीड, रागाचा झटका
चिणचिण (प्रा स्त्री) धुसफुस
चिणणे (क्रि) बाधणे, रचणे, (वी.ळ) बुजविणे, भितीत दाबून मारणे, वीण घालणे
चित् (स न) ज्ञान, बुद्धिशक्ति, चैतन्य
चितक (स वि) चितणारा, इच्छिणारा
चितणे (क्रि) विचार करणे, इच्छिणे, देवाजवळ मागणे
चितन (स न) विचार, ध्यास
चितनिका (स स्त्री) मनन, विचार
चितनीय (स वि) मनन करण्यास योग्य
चितरणें (स क्रि) चित्रे काढणे, वेड्यावाकड्या रेघोट्या ओढणे
चितवणी (स्त्री) चिता, काळजी, (वि) ध्यास लावणारी
चितवण (प्रा न) चितन
चितवाती (स चित्तवृत्ति स्त्री) मनस्थिति
चितळ (न) एक जगली पशु
चिता (स स्त्री) सरण, प्रेत जाळण्याकरिता केलेली काष्ठाची रचना
चिंता (स स्त्री) काळजी, फिकीर, धास्ती
चिताक, चिताग (स्त्री) स्त्रियाच्या गळयातला एक दागिना [पडलेला
चिंताकुल, चितागस्त (वि) फिकिरीत
चिताड (वि) खरडून ठेविलेले, खराब केलेले, गिचमीड
चिताभस्म (स न) चितेतली राख
चितामणि (स पु) इच्छिलेले देणारा मणि, गणपति
चितारणे (क्रि) चितरणे पहा
चितारी (स चित्रकार पु) चित्रकार
चितावणे (प्रा क्रि) चितणे, काळजी करणे
चिति (स स्त्री) चित्, ज्ञान, ज्या घनाकृतीची मर्यादा सहा काटकोन चोकोनानी दाखविली जाते ती
चिंतित (स वि) चितलेले, मनात आणलेले
चिती (स्त्री) बुरसा, बुरा
चित्कळा (स चित्कला स्त्री) ज्ञान-शक्ति
चित्त (स न) लक्ष, मन, अतकरण
चित्तचालक (प्रा वि) चित्ताचे नियमन करणारा (परमेश्वर)
चित्तनिर्वृत्ति (स्त्री) चित्ताची शाति
चित्पावन, चित्तपावन (स पु) कोकणस्थ ब्राह्मणातला एक भद
चित्तवृत्ति (स स्त्री) मन, लक्ष, अतकरण
चित्ता (स चित्रक पु) वाघाच्या जातीचे एक जनावर
चित्ताथिला (प्रा वि) सजीव, विचारी
चित्य (स वि) विचारणीय, शकायुक्त
चित्र (स न) तसबीर, (वि) चमत्कारिक, विविध
चित्रकार (स पु) चितारी
चित्रकाव्य (स न) ज्यात व्यग्य प्रधान नसून केवळ शब्द किंवा अर्थ याची चमत्कृति मात्र असते असे काव्य
चित्रगुप्त (स पु) प्राणिमात्राच्या पापपुण्याचा हिशेब ठेवणारा यमाचा लेखक, हुशार कारकून [नकाशा, सिनेमा
चित्रपट (स पु) चित्र काढलेले कापड,
चित्ररथ (पु) एक गधर्व
चित्रविचित्र (स वि) चमत्कारिक, आश्चर्यकारक, अनेक रगानी युक्त

चित्रशाळा (स्त्री) चित्रसदन
चित्रा (स स्त्री) नक्षत्र नक्षत्र
चित्रान्न (स न) खिचडी, साखरभात
चित्रालंकार (स पु) ज्यात प्रश्न व त्याचे उत्तर एकाच वाक्यात असतात किंवा एकाच वाक्यात दोन प्रश्नाचे उत्तर दिले असते तो
चित्रावती, चित्राहुति (स स्त्री) ब्राह्मण भोजनारंभी काही घास ताटाचे बाहेर उजव्या हातास देवताच्या नावाने काढून ठेवतात ते
चित्रिणी (स स्त्री) स्त्रियांचा एक प्रकार
चित्रीचा लेप सदर प्राणी
चिथडा (पु),**चिथडी** (स्त्री) तुकडा चिंधी
चिथवणी, चिथावणी (स्त्री) उत्तेजन, उठावणी.
चिथविणे (क्रि) चिटविणे, संतापविणे
चिद्गगन (स न) चेतनरूप आकाश
चिदडी, चिधडी, चिंधी, चिधुकली, चिधोडी (स्त्री) कापडाचा लहान तुकडा
चिद्शक्ति (स्त्री) आदिप्रकृति
चिंधी (का चिंदि स्त्री) कापडाचा तुकडा
चिंधी चोळा करणे (घर) फाडणे, नाश करणे
चिनई (वि) चिनी, चीन देशचे
चिनचिनी (प्रा स्त्री) वेदना, ताप
चिन्मय, चिन्मात्र (वि) ज्ञानस्वरूप
चिनापट्टण (न) मद्रास
चिनार (पु) काश्मिरातील एक वृक्ष
चिनी (वि) लहानसा (स्त्री) विटी, चुनी (धोतराची), पांढरी पिठीसाखर
चिनुला (वि) छोटा
चिन्ह (स न) खूण लक्षण, खोडी, खोडकर, अवलक्षणी मुलगा
चिपकी (स्त्री) चिमट, चिमटी
चिपकुरा (पु) अळू
चिपट (स्त्री)कारखाराकडे-मच्छेची पळी
चिपटी (स्त्री) चिपाड, दामटी सकोच पावलेला भाग
चिपटें (न) पावशेराचे माप
चिपड (न) फोलासुद्धा असलेला दाणा, उसाचा रस काढून घेतल्यावर उरलेला त्याचा भाग, चिपाड, डोळयाला येणारा चिकट पदार्थ
चिपतळा, चिपताळा (वि) चपटा,थवकडा, बसकट
चिपनळी (स्त्री) पिचकारी, सळई
चिपळी (स्त्री) सळई, भजनोपयोगी एक विशेष प्रकारचे लाकडी वाद्य, ओहळ, दोन मत्स्यामधली पकड
चिपाट (न) कडब्याचे ताट, ऊस गाळल्यावर राहिलेला अवशिष्ट भाग
चिपाड (न) ऊस पिळून रस काढ-ल्यावर राहिलेला भाग, भुरकट दिसणारे
चिपुट चिगळी (स्त्री) चिटपाखरू
चिपोटा (पु) चीप, क्षीण व कृश शरीर
चिपोळी (स्त्री) लहान चीप चिपळी पहा
चिप्प (हि वि) गप, स्तब्ध, चिब
चिब (न) आत दाणा नसलेली शेंग, वेळची काढलेली चिरोटी, (वि) थब-थबीत भिजलेला
चिबका (वि) चिवळ, दाबलेला
चिबचळे (न) न भरलेला दाणा
चिबचिबीत (वि) थबथबलेले
चिबट (वि) चिवट चिवळ आकुस-लेले, हिरवे, रसभरित, ओले, (न) काबटी
चिबटणे (क्रि) दाबणे, आवळणे
चिबड (न) दलदल, ओलसर जमीन
चिबणे, चिबळणे (क्रि) दाबणे, चिरणे
चिबल्ले (हि वि) खोडकर
चिबुक (स पु) हनुवटी
चिबूड (न) शेंदाड नावाचे फळ
चिभोरी (स्त्री) खेकड्याची एक जात
चिभट (स्त्री) चिबड, शेंदाड
चिमका (वि) चिमुकला
चिमकुरा, चिमकोरा (पु) चिमटी, विचकुरा ओरखडा
चिमखडा (पु) लहान खडा, चलाख मुलगा, रस्त्याचा बाजूची दगडाची रास
चिमखुरा, चिमखोडा चिमकुरा पहा.

चिमट (स्त्री) चिमटी चिमूट, आंगठा आणि तर्जनी यांच्या संयोगाने होणारी आकृति
चिमट–टा (पु) कपाळावर दोन भोवरे असलेला घोडा, साडस, पकड, चिमकुरा, नद्यांच्या प्रवाहांचा संगम होण्यापूर्वी त्या प्रवाहांच्यामध्ये सापडलेला प्रदेश पेच संकट [होणे
चिमटणे (क्रि) दाबले जाणे संकुचित
चिमटी चिमट पहा
चिमणचारा (पु) मुलांचा खाऊ
चिमणसाळ (स्त्री) एक प्रकारचे भात
चिमणा (पु) चिमणीचा नर, (वि) चिमकुला
चिमणी (स्त्री) एक लहान पक्षी, दिव्यावरची कांचेची नळी, उंच धुराडे घासलेटचा लहान दिवा
चिमणीच्या दातांनी फोडणे वस्तु वस्त्रात ठेवून दातांनी फोडणे
चिमुकले (वि) लहानसे, चिमणेसे, छोटे
चिमुटणे (प्रा क्रि) चिमटा घेणे
चिमुरडा (वि) लहान, खुजट, बारीक (पोर)
चिमुरा, चिमोरा (प्रा पु) चिमटा
चिमूट, चिमोट (स्त्री) चिमट पहा
चिमोरा (प्रा पु) चिमटा
चिर (स अ) दीर्घ कालपर्यंत
चिरकणे (क्रि) फुटणे, चीर पडणे, थोडे थोडे हगणे
चिरका (वि) चिरकणारा
चिरकांडी (स्त्री) जोराने उडणारी धार
चिरकाल–ळ (स अ) दीर्घ काळपर्यंत
चिरकी (स्त्री) चिरकांडी
चिरक्या (वि) लाकडे करवतणारा
चिरगटणे, चिरगटणे (क्रि) दाबणे, दाबले जाणे
चिरगूट (न) वस्त्र, चिंधी
चिरचिरीत (वि) जीर्ण जुने झालेले
चिरजीव (वि) दीर्घायुषी, अमर (पु) पुत्र, अश्वत्थामा, बलि, व्यास, मारुति, बिभीषण, कृप व परशुराम अशी सात अमर माणसे
चिरजीवी (स्त्री) कन्या [मच्छर.
चिरट, चिरटू, चिलट (न) मुरकूट,
चिरटी (स्त्री) पट्टी चिरफळी
चिरटोळी (स्त्री) चिवी लहान मुलास पिण्याचे शिकविण्यासाठी दुधात भिजवून देतात ती चिवी
चिरड (स्त्री) चीड
चिरडखोर (वि) चिडणारा
चिरडणे (क्रि) रगडणे, चुराडा करणे,
चिरडी (स्त्री) साडी
चिरणी (स्त्री) खोबण, खाबण पाडण्याचे एक हत्यार, भिंतीच्या पुढे आलेली फळी, एकविटी भिंत
चिरणे (क्रि) फाडणे कापणे, पसरणे
चिरणे (न) सुताराचे एक हत्यार
चिरतन (स वि) जुना, प्राचीन
चिरफळी (स्त्री) चिरटी, तुकडा
चिरमी (स्त्री) मुरकुती [चुरमुडणे
चिरमुटणे (क्रि) सुरकुत्या पडणे,
चिरवटा (पु) चिरोटा पहा [टिकणारे
चिरस्थायी (स वि) पुष्कळ काळपर्यंत
चिरा (हि पु) घडीव दगड, ज्यानी, (प्रा) पागोटे, (स चीर पु) सदील, वाफा **चिरा घालणे**–बंद करणे
चिराईत, चिरायत (स किरात न) काडेचिराईत, एक औषध
चिराक–ख चिराग पहा
चिराखी (फा स्त्री) भिक्षा, धर्म
चिराग (फा पु) दिवा [ण्याची चौकट
चिरागदान (फा न) बत्त्याची रांग ठेव-
चिराबा (पु) आंब्याच्या फाकीचे लोणचे
चिरायु (स वि) दीर्घायुषी
चिरिमिरी (स्त्री) लहानशी लाच
चिरी (स्त्री) बारीक रेघ, भेग, चीर
चिरूट (पोर्त शारूट पु) तमाखू पत्राची जाड विडी
चिरेबंदी (स्त्री) फरशी, (वि) फरसबंदी, मजबूत [चिरवटा, चिन्हवटा
चिरोटा (पु) एक पक्वान्न, चिन्होटा,
चिऱ्यावरची रेघ कधी खोटी न ठरणारी गोष्ट
चिल (स्त्री) धार

चिलखत (न) लोखडाचा पोशाख
चिलट (न) मच्छर
चिलम, चिलीम (हि स्त्री) तबाखूचा धूर ओढण्याची नळी
चिलारी (वि) लहानगा
चिलींपिली (न अने) मुलेलेकरे, बालबच्ची
चिल्लर, चिल्हर (फा वि) किरकोळ, लहानसान, (स्त्री) हलकी नाणी, खुर्दा, काटेरी झाड
चिल्ला (हि पु) धनुष्याची दोरी, चाळीस दिवसाचे उपोषण
चिल्हार (स्त्री) काटेरी जाळी, (अलं-कारिक अर्थाने) बाजारबुणगे
चिल्हार पिल्हार (न) मुलेलेकरे
चिवट (वि) चामट, वातड, चिकण
चिवट (न ना) कापसाच्या जाड दोऱ्याचे पेटाळे
चिवटणें (क्रि) चिमटणे, एक होणे
चिवटा (न) किनान, कॅनव्हस
चिवटणे (क्रि) चुरडणे, चेदामेदा करणे
चिवडा (पु) पोहे चुरमुरे इ० चे रुचकर मिश्रण विवका
चिवर, विवर (न) फणसाच्या गऱ्या-भोवतालचे ततूचे वेष्टण
चिवरे (न) कच्चे सुपारीचे फळ
चिवळ (वि) रोड सडपातळ, बारीक
चिवार (स्त्री न) बाबूचे बेट
चिव्हाळ (पु) द्रव्य पादार
चिन्ह (स न) खूण, लक्षण, विलक्षण प्रकारचा धनाप्य किंवा कृति
चिळकडी, चिळकाडी (स्त्री) जोराने उडणारी धार [इतके माप
चिळवे (न) शेराच्या १२ व्या अंशा-
चिळस, चिळशी, चिळसी (स्त्री) वीट, किसारी
चीक (स चिक्कण पु) चिकट रस किंवा दूध, चिकट जळक
चीची (स्त्री) छी थू, फजिती, ओरडणे
चीज (फा स्त्री) वस्तु, पदार्थ, गाणे, गीत, ध्रुपद इ , (न) सार्थकता
चीजवस्त (हि स्त्री) सामानसुमान
चीट (न) रगीत नक्षीचे कापड, छीट
चीड (स्त्री) राग, तिटकारा, कोयड्या-सह असलेला कलदार रुपाया
चीण (फा पु) नेमलेल्या परकरादि वस्त्रास कमरेजवळील भागास शिवण्या-साठी घातलेल्या चुन्या, घराला ओल न यावी म्हणून खाली लावावयाचा दगडाचा थर
चीत (वि) उताणा पडलेला, पराभूत
चीत्कार (स पु) हत्तीचे ओरडणे
चीन (फा पु न) कबरेजवळच्या चुन्या, (पु) चीन देश
चीप (स्त्री) पातळ दगड, ढलपी, तुरा, (वि) गप, स्तब्ध, पुरा भिजलेला
चीर (हि स्त्री) फट भेग कपाळी कुकू लावण्याची चादीची काडी
चीर (स न) वस्त्र, जवीयाच्या डावा-पैकी एक
चीळ (स्त्री) स्तनातून निघणारी दुधाची चिरकांडी, पान्हा
चुइटी (स्त्री) चावून टाकिलेला उसाच्या करव्याचा अवशिष्ट भाग
चुई (स्त्री) चोय, चोई
चुकचुकणे (क्रि) (पालीचे) ओरडणे, त्यासारखा चुकचुक आवाज करणे
चुकटी (हि स्त्री) चिमट
चुकणे (क्रि) करावयास पाहिजे ते न करणे किंवा नको ते करणे अपराध करणे, विसरणे कर्ज माकळ होणे, हुकणे
चुकतमाकत चुकता चुकता
चुकता करणे निकालास लावणे
चुकर (वि) गोंधळलेला [गांगरलेला
चुकलामाकला भलतीकडे गेलेला चुकून
चुकवती (स्त्री) कर्जाची फेड
चुकवाचुकव (स्त्री) टाळाटाळ
चुकविणें (क्रि) चूक करण्यास कारण होणे, टाळणे, फसविणे
चुका (प्रा स्त्री) पोटावर घातली असता गर्भ उमळून पडतो अशी एक वनस्पति (पु) आंबट चुका नावाची पालेभाजी हिशेबाचा निकाल (तुका० २९४)

चुकाऊ (वि) टाळणारा, चुकविणारा
चुकाडी (स्त्री) झुकाडी, लक्ष नाही असे पाहून पळून जाणे
चुकामूक (स्त्री) परस्पराची भेट व्हावी असा अजमास असता तो चुकणे
चुकार, चुकारी, चुकारू (वि) भटक्या मारणारे
चुकारतट्टू (पु) कामाची चुकवाचुकव करणारा
चुकावणा (ग्रा वि) चुकार
चुकी (स्त्री) चूक, अपराध
चुकुर (प्रा पु) भ्रम, चुकवाचुकव (तुका० ७७९), (वि) भ्रमिष्ट (दा० २।२।३४), चकित, बावरलेला
चुकूनमाकून चुकीमुळे, दुर्लक्ष होऊन
चुकोति (हि स्त्री) व्यवस्था, घटवटना, फेड (कर्जाची)
चुग (स्त्री) तुकडी, समुदाय, संघ
चुगडा (पु), **चुगडे** (न) मोत्याचे पेडाळे घोस पेडी, जुडी
चुगलखोर (फा वि) चहाडखोर
चुगली (हि स्त्री) चहाडी, लावालावी
चुगा (प्रा न) समुदाय
चुगी (स्त्री) चुग पहा, गवताचा भारा
चुचकारणे (क्रि) लाडीगोडी लावणे गोंजारणे
चुचु (म चञ्चु स्त्री) चोच
चुटका (हि पु) विनोदपर किंवा गमतीची लहानशी गोष्ट, चुटपुट
चुटकी (स्त्री) अंगठा व मधले बोट याच्या संयोगापासून होणारा आवाज
चुटक्याचे मांडव लुटुपुटीचा पराक्रम, वल्गना
चुटकुला (पु) छोटासा चुटका
चुटपुजी (वि) तुटपुंजी, थोड्याशा भांडवलावर केलेला, लहानसा [हुरहुर
चुटपुट (स्त्री) पश्चात्तापाचा चटका,
चुटपुटता (वि) बेताचा, अल्प
चुटिया, चुटियाचुरुमा (पु) खुसखुशीत हरोळया कुरून त्यावर तूपसाखर घालून केलेला लाडू
चुटी, चुट्टी (स्त्री), **चुट्टा** (पु) विडी
चुडा (स चूडा पु) कांकण, बांगडी, स्त्रियाचे सौभाग्य
चुडी (स्त्री) कोलती, दिवटी, बांगडी
चुडीन (न) नारळीचा न विणलेला झाप
चुडीपुनव माघ शु० १५ (होळीचा प्रारंभ) [जीव वाचविणे
चुडेदान (न) एखाद्या स्त्रीच्या नवऱ्याचा
चुडेल (स्त्री) स्त्रीचे दुष्ट पिशाच्च, हडळ
चुड्या (वि) दिवट्या, आगलाव्या
चुणका (पु), **चूणूक** (वि) चपळ, निवडक [चपळ मुलगा
चुणखडा (पु) निवडक रत्न, हुशार
चुणचुण (स्त्री) थोडी आग, पश्चात्ताप
चुणचुणीत (वि) चलाख, हुशार, तरतरीत
चुणणे (क्रि) निऱ्या करणे, निवडणे
चुणी (स्त्री) निरी, घडी, हिरकणी, (स चूर्ण स्त्री) आबोण
चुणा (स्त्री) थोडासा नमुना, मासला
चुतिया, चुतियानंदन (हि त्रि) मूर्ख
चुथडा (पु) गोंधळ, फजिती
चुथाचुथ (स्त्री) गोंधळ, अव्यवस्था, चुथडा, खोडाखोड
चुनकळी (स्त्री) भाजलेल्या चुन्याचा खडा
चुनखडी (स्त्री) चुन्याचे दगड, असे दगड असलेली माती, चुणचुणीत मूल
चुनरी (हि स्त्री) बारीक ठिपक्याचे स्त्रियाचे एक वस्त्र, उत्तम लाल रंगाचे डाळिंबाच्या दाण्यासारखे रत्न
चुनणें (क्रि) निऱ्या करणे, घडी घालणे
चुनपट्टी (स्त्री) चुना ठेविलेले पान
चुनभट्टी (स्त्री) चुनखडी भाजण्याची भट्टी.
चुनवटा (पु) चुनखडीची खाण
चुना (स चूर्ण पु) चुनकळयाचे चूर्ण
चुनाळें (न) पानाला लावण्याचा चुना ठेवण्याचे लहानसे पात्र
चुनेगच्ची (स्त्री) चुन्याने बांधलेली आगाशी, (वि) चुन्याने बांधलेले काम
चुपकड (न) रहाटगाडग्याचे चाक
चुप्प, चुपचाप (अ) मुकाट्याने
चुफणी (स्त्री) लहान मुलाच्या गळयात बांधलेली चोखणी

चुब (स्त्री) गर्दी, दाटी
चुबक (स वि) ओढणारा, मुका घेणारा, कद्र, कृपण, (पु) लोहचुंबक
चुबक (स्त्री) लहानसे भोक
चुबकणें (क्रि) तुडविणे, गळणे, घुसणे, (न) शिल्पकाराचे एक हत्यार
चुबकळणे (क्रि) बुचकळणे बुडविणे
चुबकळी (स्त्री) लहान बुडी, बुचकळी
चुबका (पु) बुजका, जमाव, गर्दी
चुबणें (क्रि) मुका घेणे, ओढणे
चुबकाकर्षण (स न) लोहचुंबकाच्या अंगी लोखंडास आपल्याकडे ओढण्याची असलेली शक्ति
चुबन (स न) मुका
चुबळ (पा स्त्री) ओझें घ्यायासाठी ठेविलेली डोक्यावरची चिरगुटाची गुंडाळी, मळकरीण वगैरे माठ
चुबा (पु) मुक्या माशा वगैरेंचा थवा किंवा जमाव, मुका
चुबाचुबी (स्त्री) लहान्या गोष्टींशी वरवर सलगी करणे [आलिंगन
चबित (स वि) चुंबलेला, चाटलेला,
चुबीत (अ) नाइलाज होऊन इतर मागीत [पोचणारा
चुबी (समासात वि)चुंबणारा, ओढणारा,
चुभळ (प्रा वि) आशाळभूत (तुका० १३१२), (स्त्री) चुबळ पहा
चुयटी (स्त्री) चुई
चुरगटणें (क्रि) चुरगळणे
चुरगळणे, चुरगाळणे (क्रि) कुसकरणे, चुरा करणे, रगडणे
चुरगळा, चुरगाळा, चुरगळामुरगळा (पु) चेदामेदा करून केलेला गोळा
चुरचुर (स्त्री) थोडीशी आग, अल्प वेदना, काळजी, खेद, पश्चात्ताप
चुरचुरणें (क्रि) चुणचुणणे, थोडी आग होणे [चुरचुरणारे
चुरचुरीत (वि)खुसखुशीत, पूर्ण वाळलेले,
चुरडणें (क्रि) रगडणे, भुगा करणे
चुरडा, चुराडा (पु) चुरा, नाश
चुरणें (स चूर्ण क्रि) चुरा किंवा भुगा करणे, मोडणे, हलक्या हाताने दाबणे

चुरबुरा (वि) तीक्ष्ण
चुरबुरीत (प्रा वि) तीक्ष्ण
चुरमरणे (क्रि) मुरुडणे, मुरकतविणे
चुरमा (पु) चुटिया पहा
चुरमुरणे (क्रि) कुरकुरणे, मुळमुळणे
चुरमुरा (पु) मुरमुरा, तांदुळाची लाही
चुरमुरे खाणे—हातपाय आखडीत किंवा मुकाट्याने जागच्या जागी कुरकुरत बसणे
चुरस (हि स्त्री) ईर्षा, द्वेष, वैमनस्य
चुरा (स चूर्ण पु) भुगा
चुरी (स्त्री) भरडलेल्या डाळीचा चुरा
चुरुचुरु (अ) उद्धटपणाने, मर्यादा सोडून
चुलत (वि) चुलत्याच्या संबंधाने असलेला
चुलता (पु) काका, बापाचा भाऊ
चुलवण, चुलाण (न) उसाचा रस शिजविण्याची भट्टी [चूल
चुला, चुल्हा (पु), **चुलाण** (न) मोठी
चुवा—व्वा (हि पु) उंदीर
चुस्त (वि) नग्न, घट्ट, हुषार
चुळका (स पु) ओंजळ किंवा तळहातात मावेल तितके पाणी, चूळ
चुळचुळ (स्त्री) घाई उतावळी चळवळ
चुळचुळ मुगळा (पु) मुलाच्या खेळातली एक संज्ञा, अतिशय घाईने जाणारा
चु०लागणे—अतिशय उतावीळ होणे, फार त्वरा करणे
चुळचुळा (पु) उतावळी, अस्वस्थता, चुळचुळ
चुळणी (स्त्री) चळ
चुळबुळ (स्त्री) चळवळ, चलनवलन
चुळबुळ करणे (क्रि) चळवळ करणे
चुळबुळाट (पु) फार उतावळेपणा
चुळबुळीत (वि) तेलाने माखलेला
चुळी (स्त्री) पाणी वगैरे घेण्यासाठी केलेली तळहाताची खळगी
चुळुक (प्रा वि) सुदर(ज्ञा० ११।१३३)
चूक (स्त्री) दोष, लहान खिळा
चूकभूल (स्त्री) चुकी, विस्मरणाने घडलेला दोष [बोड
चूचुक (स न)स्त्रीच्या स्तनाचे अग्र किंवा
चूड (स्त्री) चुडी पहा

चूडा (स स्त्री) शेंडी, तुरा, शिखर
चूडाकर्म (स स्त्री) चौल, जावळ राखणे
चूडामणि (स पु) शिरोभूषण
चूण (स्त्री) टरफल, आबोण, मुरड, चीण
चूत (हि स्त्री) स्त्रीजननेंद्रिय, स्त्रीयोनि
चूत (स पु) आम्रवृक्ष, आंब्याचे झाड
चूतिया, चूत्या (वि) मूर्ख
चूर (पु) चूर्ण, पूड, भुगा, (वि) गुग, गर्क
चूष (स्त्री) मजा, गमत
चूर्ण (स न) बुकणी, भुगा, पीठ, चुना
चूर्णिका (स स्त्री) शब्द–अर्थादि अलकारयुक्त गद्यपद्यात्मक कविता, गद्यात्मक तात्पर्यरूप टीका [जागा
चूल (स चुल्ली स्त्री) विस्तव पेटविण्याची
चूलखड (प न) चूल
चूळ (स्त्री) चुळी पहा
चेइणे (प्रा क्रि) जागृत होणे, चेतणे
चेइरी (प्रा स्त्री) जागृति
चेइलेपण (न) जागृतावस्था
चेक (इ पु) दपटशा, नक्षी, आकटीदार कापड हुडी
चेकळणे, चेकाळणे (क्रि) आवेशाने कामास लागणे, धुमाकूळ घालणे, पेट घेणे
चेगट (वि) आळशी, सुस्त, मठ्ठ
चेगरणे (क्रि) दाबले जाणे, चेदामेदा होणे [झिजलेला
चेचका (वि) घामलेला, ठेचलेला,
चेचणे (क्रि) ठेचणे, चिरडणे
चेचा (पु) कोथिंबीर, मिरच्या इत्यादि पदार्थ ठेचून करतात ते तोंडीलावणे, ठेचा
चेट (स्त्री) चेटक, (हि न) जादूटोणा, करणी
चेटकी (स्त्री) जादूटोणा करणारी
चेटूक (न) चेट पहा
चेड, चेडू (स न) लहान मूल
चेडवा, चेडी (स्त्री) मुलगी
चेडा, चेडो (स चेट पु) मुलगा, चेटुक.
चेडी (स्त्री) मुलगी
चेडू (न) मूल [गोळा
चेंडू (पु) खेळण्याचा चिंध्या, रबर इ०चा
चेंडूफळी (स्त्री) एक खेळ, क्रिकेट
चेडे (प्रा न) चेट्क
चेणे (प्रा न) जागृति, (वि) जागृत
चेत (प्रा वि) जागृत, (पु) पेट
चेतणे (क्रि) पेट घेणे, भडकणे, चिडणे.
चेतन (स वि) सजीव
चेतना (स स्त्री) प्राणसंचार, जीवनशक्ति, पुरुषत्व, बुद्धि, मन
चेतव (स पु) क्षुब्धता, राग, प्राणसंचार, पाझर
चेतवण (न) पेटवण, आग पेटवणारे
चेतवणे (क्रि) पेटवणे, आग लावणे
चेतळणे (क्रि) चेकळणे पहा
चेद (स्त्री) गर्दी, ठेचलेली वस्तु.
चेदणे (क्रि) ठेचणे, दाबणे
चेदा चेदामेदा (पु) ठेचा
चेदाड (स्त्री) खड्ड, गड्ड
चेप (स्त्री) अतिशय दाटी रोगाची साथ, गुळाची चमकी ढेप
चेपट (वि) चापट
चेपणी (प्रा स्त्री) अट, आढी
चेपणे (क्रि) दाबणे, दाबून लहान करणे.
चेपली, चेपळा (स्त्री) वाहाणा
चेपाटी (स्त्री) रापड विणताना उपयोगात आणावयाचा मागाचा एक भाग
चेपारा (पु न) गर्दी, दाब
चेपे (न) बसकी टोपी
चेबट (वि) सर्द, चिवट
चेबरी, चेमरी (स्त्री) दार, खिडकी इत्यादि बंद करावयाची योजना
चेयिरे (प्रा न) जागृति ज्ञा०(१०।१०६), (वि) जागृत
चेर (स्त्री) क्षुब्धता
चेरा (पु) फजिती
चेल (स न) वस्त्र
चेलगडी (पु) खेळगडी
चेला (स चेट हिं पु) शिष्य
चेली (हि स्त्री) शिष्या
चेव (स पु) उत्कंठा, मस्ती, त्वेष
चेवणें (क्रि) मुकणे, चळणे, हलणे
चेवा (प्रा पु) जागृति
चेष्टणें (स क्रि) वर्तणे

चेष्टा (स स्त्री) चलनवलनादि क्रिया, प्रयत्न, खोडी, चीड आणणारे कृत्य
चेष्टेखोर (वि) खोडकर, थट्टेबाज
चेहरा, चेहेरा (फा पु) तोंड, मुद्रा, मुखचर्या
चेहरामोहरा (पु) मुद्रा, चर्या
चेहळ (पु) घाम, द्रव, (स्त्री) चगळ
चेहेरेपट्टी (स्त्री) एखाद्याच्या चेहऱ्याचे पूर्ण वर्णन
चेळणें (क्रि) जोराने आत शिरकावणे
चेळा (वि) हट्टी, खोडकर, दांडगा
चेळें (न) म्हातारचळ
चैतन्य (स न) जीव, प्राण, परमात्मा
चैत्य (प्रा न) चित्ताचा चंचलपणा, एखाद्या वृक्षाभोवती बांधलेला पार, बौद्धमंदिर
चैत्यद्रुम (स न) अश्वत्थ, पिंपळ
चैत्र (स पु) वर्षाचा पहिला महिना
चैत्रांगण (स न) चैत्राच्या महिन्यात बायका अंगणात किंवा घरापुढे रांगोळीची चित्रे काढतात ते
चैत्रागौरी (स स्त्री) चैत्र महिन्यात एखाद्या शुभ दिवशी गौर थाटाने मांडून स्त्रिया सुवासिणींना हळदकुंक देतात ते
चैत्री (स वि) चैत्र महिन्यासंबंधी, (स्त्री) चैत्र शु० १५
चैन (हि स्त्री) मजा, सुख, थाट
चैल (स न) वस्त्र
चोइटी (स्त्री) सुई, सुरुंगी पत्रा
चोख (हि वि) खरा, चांगला, (प्रा पु) विचार, चांगुलपणा (ज्ञा० १७।२३०)
चोखट (वि) शुद्ध, उत्तम
चोखटीव (प्रा स्त्री) चांगुलपणा
चोखटें (प्रा वि) चांगले
चोखडें (प्रा वि) खरे, यथार्थ शुद्ध, सुंदर, नीटनेटके, चोखट
चोखणी (स्त्री) उटी, मुलास चोखण्यासाठी दिलेली वस्तु, चोखण्याची क्रिया
चोखणें (क्रि) चुकणे, तोंडाने शोषणे
चोखनळ, चोखदळ (वि) बारकाईने खोड काढणारा, चिकित्सेखोर, मळमळ सुटलेला
चोखा (हि वि) चांगला, उत्तम, शुद्ध
चोखामेळा (पु ना) महारातला पूर्वी होऊन गेलेला एक साधु, कोणताही महार
चोखारी (वि) चोखदळ, चोखनळ
चोखाळ (वि) शुद्ध, स्वच्छ, निर्दोष
चोखाळणें (क्रि) साफसूफ करणे, स्वच्छ करणे, बारकाईने शोधणे, अभ्यंग करणे
चोखाळता (प्रा वि) शुद्ध, निर्मळ
चोखी (प्रा स्त्री) निर्मळपणा, चांगुलपणा
चोखौळ (प्रा न) चांगले फूल
चोगा (हि पु) पायघोळ अंगरखा
चोच (स्त्री) चंचु, पक्ष्याच्या तोंडाचा अग्रभाग
चोचण (न) नारळाची शेंडी
चोचरा (वि) तोतरा
चोच(चे)ला (पु) स्तन, प्रियकर, नखरा, कामचेष्टा [मान, डौल
चोचले (पु अने) कौतुक, कोड, नखरा,
चोचा (पु) टांग लाखडाची वस्तु तापवून तिच्या अग्राने कातडी जाळल्याने पडणारी खूण
चोचावणें (क्रि) आंबा, आवळा, मुळा इत्यादींना, त्यात क्षार पाक वगैरे भिनण्यासाठी भोके पाडणे, मुळा वगैरे कोशिंबिरीसाठी विळीवर उभा फिरवून त्याच्या बारीक चिंधोट्या करणे
चोज (स पु न) कौतुक, नवल, चोचला आवड
चोजणें (प्रा क्रि) जाणणे
चोजवणें (प्रा क्रि) संतोषणे (ना० १७४२), जाणणे, (मुक्ते० रामा० ७।८२६), समजावणे
चोजविणें (प्रा क्रि) शोधणे
चोट (हि स्त्री) चाट, जखम, नुकसान; (पु) पुरुषाचे जननेंद्रिय
चोटाळणें (क्रि) फसविणे, पर्वा न करणे.
चोटी (हि स्त्री) शेंडी
चोड (न) नारळावरचे जाड कवच
चोडक (प्रा पु) तुणतुणेवाला
चोडके (प्रा पु) तुणतुणे

चोडा (पु) भाताच्या रोपाचा झुपका
चोढ, चोढा (पु), **चोढी** (स्त्री), **चोढें** (न) खाच
चोथळणें (क्रि) माखणे, चोपडणे
चोथा, चोथड (पु) सत्त्व काढून घेतल्या-नतर राहिलेला त्याज्य भाग
चोदणें (क्रि) ठासून भरणे
चोदळणें (क्रि) तुडविणे
चोदा (पु) बदूक ठासण्यासाठी चिध्या वगैरेचा गोळा
चोदी (स्त्री) चोदा पहा
चोप (पु) मार, ठोक, चोपणी
चोपडणें (क्रि) माखणे, लावणे
चोपडा (वि) तेलकट, गुळगुळीत
चोपडी (हि स्त्री) वही, पुस्तक
चोपडु (प्रा पु) चोपडलेला पदार्थ
चोपडें (न) लहानसे किवा भिकार पुस्तक
चोपणी (स्त्री) गवडचाचे हत्यार, भुई चोपण्याचे लाकड
चोपणें (क्रि) मारणे, ठोकणे, (न) जमीन ठोकण्याचे लाकूड
चोपदार (हि चोबदार पु) वेत्रधारी, चादीसोन्याची काठी हाती धरून राजाच्या पुढे चालणारा
चोपाळा, चोफाळा (पु) झोपा, झोपाळा, दोला
चोफाळ (पु) पातळ, पासोडी, चादर
चोबडकी (स्त्री), **चोबडचाळा** (पु) लाडा कारभार, लुडबुडेपणा, नाचरे-पणा, चहाडी, चुगली
चोबडा (वि) चहाडखोर, चुगलखोर, लाडचा, लुडबुडचा
चोबडेपणा (पु) चुगलखोरपणा, चहाड-खोरपणा
चोबदार (फा पु) चोपदार पहा
चोबा (पु) तोडात कोबलेला बोळा, गोळा, गाठ
चोबारा (पु) चवाठा
चोमडा (वि) चोबडा पहा
चोय, चोयटी चुई, चुइटी पहा
चोर (स पु) चोरणारा, भामटचा, लुटारू, गजीफाच्या खेळात ज्याच्यावरचा हुकूम पडला नाही असे पान, (वि) गुप्त **चोराच्या मनांत चांदणें**— वाईट कर्म करणाराचे मन त्याला खाते
चोरकाटा (पु) किंचित् तापाची कसर
चोरखिसा (पु) आतील खिसा
चोरग्रस्त (स्त्री) रात्री दुसऱ्याला कळू न देता मुकाटचाने गावात फेरी घालतात ती
चोरघडी (स्त्री) कोऱ्या वस्त्राच्या पोटात दुसऱ्याच्या नजरेस न येण्यासारखी अस-लेली अपुरी घडी
चोरचुबा (पु) लाच
चोरजासूद (पु) हेर
चोरटा (वि) वरून न दिसणारा, गुप्त, (पु) चोर
चोरटावे (न), **चोरटाई** (स्त्री), **चोरावा** (पु), **चोरावे** (न) चोराचा धुमाकूळ, चोरानी केलेला उपद्रव किवा नासाडी
चोरटें (प्रा न) चोराचा उपद्रव
चोरणें (क्रि) दुसऱ्याच्या वस्तूचा अपहार करणे, गुप्त राखणे
चोरपाइकी (स्त्री) चोरून हल्ला करणे
चोरपाऊल (न) न वाजणारे पाऊल
चोरपान्हा (पु) दूध काढतेवेळी गाय किवा म्हैस मुद्दाम कासेचा सकोच करून दुधाचा काही अश वासरासाठी राखून ठेविते तो
चोरवड (स्त्री), **चोरवण** (न), **चोरवाण** (न), **चोरवे** (न), **चोरवड** (न), **चोरवडा** (पु), **चोरवडा** (पु) चोरानी केलेला उत्पात
चोरवाट (स्त्री) गुप्त वाट
चोरळी (प्रा स्त्री) चोरवेळ
चोरी (स चौर्य स्त्री) चोरण्याची क्रिया, अपहार, लपवून ठेवणे, सयमनाची आवश्यकता
चोरूनमारून (अ) गुप्तपणे.
चोव, चोवा (पु) ओल्या नारळाच्या खोबऱ्यातले दूध काढून घेतल्यानतर राहिलेला चोथा, ओल्या खोबऱ्याचा कीस
चोवा, चोहा (प्रा पु) चदनाची उटी (वेणा० सीना० ७।५)
चोवा (प्रा वि) शुष्क, निस्तेज

चोहट, चोहटा (प्रा पु) चवाठा, बाजार-चौक.
चोहट (प्रा वि) चोखट, चागले, उत्तम
चोहटा, चोहाट, चोहोटा, चवाटा (प्रा पु) बाजार चौक
चोहींकडे, चोहोकडे (अ) सर्व बाजूस
चोळ (पु) चोळण्याने येणारी तूट, झीज, (डोळे) चोळल्याने होणारा त्रास
चोळखा (प्रा पु) सुरकुती
चोळणा (हि पु) आखुड विजार किवा पायजमा
चोळणें (क्रि) घासणे, जिरविणे, माखणे
चोळवटणें (क्रि) गुधडले जाणे, चुरगटणे, चुरडणे
चोळामोळा (पु) अयोग्य रीतीने वापरल्यामुळे किवा गुधडले गेल्याने होणारी दुर्दशा
चोळी (स चोली स्त्री) कचुकी, स्त्रियाचा उरोभाग झाकणारे व हाताच्या कोपरापर्यंतच्या बाह्याचे शिवलेले एक वस्त्र
चोळीबागडी (स्त्री) सामान्यत स्त्रियाचा पोषाख व वेणीफणी इ० चे साहित्य
चोळें (न) चौल पहा
चौ (वि) चार
चौचा आकडा आसनमाडी
चौक (हि पु) चवाठा, चार रस्ते मिळण्याची जागा, चतुष्कोण, चतुष्कोणाकृति, अगण, पोवाड्यातले किवा लावणीतले कडवे, फाशावरचे चार ठिपके
चौकट (हि स्त्री) चार कडा असलेली वस्तु, मधला भाग पोकळ असा चौरस, चार भुताची किवा दुष्टाची जूट
चौकडा (पु) पुरुषाचे एक कर्णभूषण, चार समान मोत्याचा समुदाय
चौकडी (स्त्री) चौघाची जूट, वस्त्रावर काढलेला लहान चौकोन, हरिणाची उडी, चार युगामिळून होणारी कालगणना. **चौ० गुग होणें**—अक्कल न चालणे
चौकशी (हि स्त्री) तपास, शोध.
चौकस (हि वि) शोधक, जिज्ञासू
चौकळ, चौकाळ (वि) विपुल, पुरून उरण्याइतका
चौका (हि पु) स्वैपाकाची झाडलीसारवलेली जागा, जरब, धाक
चौकार (पु) क्रिकेटमधील चार धावाचा टोला
चौकी (हि स्त्री) चौरग, घडवंची, नाके, पोलिसचे ठाणे, पहारा, चार ध्रुपदाचा समुदाय
चौकीदार (हि पु) पाहारेकरी
चौकोन (स चतुष्कोन पु) चार बाजू असलेली सरलरेषाकृति
चौकोनी (वि) चार कोन असलेला **चौ० चिरा**—हव्या त्या कामाला किवा प्रसगाला पुढे होणारा, हुशार मनुष्य
चौखणी (वि) चार खणाची, चार मजल्याची [ताणून बाधणे
चौखरणें, चौखुरणें (क्रि) चोहोबाजूनी
चौखुरी (प्रा स्त्री) चतुष्पाद, बाज
चौगर्द, चौगर्दा (फा अ) चोहोबाजूनी
चौगस्त (फा न) मागे मोजीत गेले असता चौथे वर्ष
चौंगा (पु) चार अगुळे
चौगुणी (प्रा पु) चौपट
चौगुला (पु) बारा बलुत्यातला एक
चौघडा (पु) देवालयातून अगर राजप्रासादातून नित्य चार घटकानी वाजविण्याकरिता ठेवलेल्या वाद्याचा समुदाय
चौघडी (स्त्री) वस्त्राची चारपदरी घडी
चौघे (वि) चार जण
चौचक (प्रा न) दार, कवाड
चौचाकी पाढर गावचे लेहानमोठे सर्व प्रकारचे लोक, ग्रामव्यवस्थेला गाड्याचा दृष्टान्त देऊन देशमुख, देशपाड्या, पाटील व कुलकर्णी ही त्याला गति देणारी चार चाके समजण्याचा प्रघात आहे
चौचाल (वि) नव्या नव्या चालीची आवड असणारा, स्वेच्छाचारी
चौजारें (न) चातुर्थिक ज्वर [माप.
चौटके (न) शेराच्या सोळाव्या भागाचे

चौंडका (प्रा पु) तुणतुणे
चौढाल (प्रा वि) चौकोनी
चौढाळ (वि) हर एक कामात ढवळा-ढवळ करणारा, पाचकळ
चौढाळ (न) जातिधर्मविरहित आचरण
चौढाळणे (क्रि) जातिनिर्बंध तोडून सबगोलकार करणे
चौढाळें (प्रा न) गर्दी
चौणा (पु) चव, मस्ती, दुष्ट सवय
चौतकर, चौतकोर (पु) चतकोर, चवथा हिस्सा
चौतर्फा (अ) चोहोबाजूस
चौत्य (पु) चतुर्थांश, पाव
चौत्रा (फा पु) ओटा, वेदी
चौथ (स्त्री) चतुर्थी, चतुर्थांश
चौथरा (पु) घराखालचा चोकोनी उंच ओटा अथवा बंदिस्त जागा
चौथाई (स्त्री) उत्पन्नाचा चौथा भाग
चौथाई अमल (पु)चोथाईचा हक्क [हिस्सा
चौथेली (स्त्री) शेताच्या उत्पन्नाचा चोथा
चौदा नारू (पु अने) चौदा अलुतेदार
चौदारत्ने (स न अने व) देव आणि दैत्य यानी समुद्रमथन करून चौदा रत्ने काढली ती–लक्ष्मी, कौस्तुक, पारिजातक, सुरा, धन्वंतरी, चंद्रमा, कामधेनु, ऐरावत, अप्सरा, सप्तमुखी अश्व, विष, हरिधनु, शंख आणि अमृत
चौदाविद्या (स न अने व) चार वेद, सहा वेदांगे, मीमांसा, न्याय, इतिहास व पुराणे अशा चौदा विद्या
चौसष्टकला (स स्त्री अने व) कलांचे चौसष्ट प्रकार मानले आहेत, त्यातले काही ठळक प्रकार असे –गीत, नृत्य, नाट्य, आलेख्य (चित्र), पुष्पास्तरण, शय्यारचना, वाचन, काव्य, समस्यापूरण, खोदकाम, केशमार्जन, छंदोज्ञान, हस्तलाघव इ
चौदावे रत्न खरपूस मार
चौधरी (प्रा पु) पाटलाच्या हाताखालचा एक अधिकारी, चौगुला
चौपट (वि) चारपट, (स्त्री)सोंगट्याचा खेळ, त्या खेळातला घरे आखलेला पट
चौपदरी (वि) चार पदराची, (स्त्री) झोळी
चौपदरी गळा काढणे मोठ्याने रडणे
चौपाई (स्त्री) चार पायाची खाट, सोळा मात्रांचे एक हिंदी वृत्त
चोपाशी, चौपास, चौपासी (प्रा अ) चोहोकडे, सर्व बाजूस
चौपाळा (पु) चोपाळा पहा
चौफळ (प्रा वि) चौकोन
चौफळा (प्रा पु) चौरंग, झोपाळा
चौफुला (पु) फुलाच्या आकाराचा चार पुडाचा डबा [फुली, एक अलंकार
चौफुली (स्त्री) नक्षत्राच्या आकाराची
चौफेर, चौफेरी (हि अ) सर्व बाजूंनी
चौबक (स्त्री) विटीदांडूच्या खेळात विटी खाली न पडू देता वरचेवर दांडूने चार वेळा लागोपाठ उडविणे
चौबळा (प्रा वि) चौकोनी
चौबार, चौबारा (प्रा पु) चवाटा (दा० २।१।३४), गच्ची (हरि० १९।७४)
चौमेर (प्रा पु) चवाठा
चौमेरी, चौमेरीं, चौमेरे (प्रा अ) चौफेर, चहूकडून
चौरडोल (प्रा पु) अंबारी
चौरंग (प्रा वि) हस्तपाद-विरहित (रामदास० युद्ध० ४।४१), (पु) मोठी चौकी
चौरंगी (पु) नवनाथांपैकी एक, वड्याचा एक प्रकार [एक
चौरपंचक (स न) पाच अशुभ मुहूर्तांपैकी
चौरली (प्रा स्त्री) चार वेळ
चौरस (स चतुरस्र पु) समचतुष्कोन, (वि) हरएक कामात प्रवीण
चौरी (स चामर स्त्री) चवरी
चौरीबर्दार (स फा पु) चवरी ढाळणारा
चौर्य (स न) चोरण्याची क्रिया
चौऱ्यायशीचा फेरा चौऱ्यायशी लक्ष योनींतून भ्रमण [चूडाकरण
चौल (स न) शेंडी ठेवण्याचा विधि,
चौसार (पु) बुद्धिबळाचा खेळ, त्याचा पट

चौसोपी (वि) चार सोपे असलेला
च्यवन (स न) च्युति, (स्त्री) नायकीण
च्यवणें (प्रा वि) भ्रश पावणे, पडणे
च्याऊम्याऊ (स्त्री) लहान मुलाचा एक खेळ
च्युत (स वि) भ्रष्ट, गळालेला
च्युति (स्त्री) उतरती कळा

छ

छ मराठी व्यजनमालेतील सातवे व्यजन
छ (अ) छि, भलतेच, (पु) हुड्या, पत्रे इ० वर महिन्याची तारीख दर्शविण्यासाठी 'चद्र' याबद्दल लिहितात ते अक्षर [कपट, तगादा
छकड (हि स्त्री) चापटी, तोटा, नुकसान,
छकडा (स शकट पु) सामान वाहण्याचा लहान गाडा, गाडी
छकडी (स षट्क स्त्री) सहा वस्तूचा गट, फाशाच्या खेळातले सहा सख्येचे दान, (हि स्त्री) गाडी
छकडें (न) लहान लाडके मूल
छकणें (स चक् क्रि) खोडणे, ठकणे, फसविले जाणे
छकल (स शकल न) तुकडा
छकवणी (स्त्री) फसवणूक [फसविणे
छकवाछकवी (स्त्री) खोडणे, बदलणे,
छक्क (वि) चकित
छक्कड (स्त्री) नुकसान, तोटा, लबाडी, फसवणूक, तगादा, तमाशाचा एक प्रकार
छक्का (पु) सहा ठिपक्याचे पत्त्याचे पान
छक्केपजे (पु अने) लुच्चेगिरीच्या युक्त्या, डावपेच
छचोर (वि) हलकट, चटोर, बदफैली
छचोरी (स्त्री) चटोरपणा, रगेलपणा
छट (स शठ पु) लुच्चा, सोदा, कृपण
छटका (पु) ढलपी, गोडेदार चाबूक
छटा (हि स्त्री) छाया, झाक, प्रतिबिब, मर्यादा, आटोका, शैली, लज्जत, टप्पा
छटांक (स षट्+टक पु) शेराचा सोळावा भाग
छटाकी (स्त्री) छटाकाचे वजन किवा माप
छटेल (वि) दुर्व्यसनी, छिचोर, बदफैली
छटेला (वि) दारू पिऊन धुद झालेला
छट्टा (पु) अतर, टप्पा
छडणें (क्रि) गाजणे, खोदखोदून विचारणे, गायनात स्वर बदलणे
छडा (पु) तपास, पत्ता, शोध, शेडा, घड्याळाची साखळी, गोफ
छडी (स्त्री) काठी, चमकी, यष्टि, दड, चोपदाराची चादी-सोन्याची काठी
छडीदार (पु) भालदार, चोपदार, (वि) उभ्या रेघा असलेले (कापड)
छणछणणे (क्रि) रुपयाचा छणछण नाद होणे [विषयीची मोठी ओरड
छणछणाट (पु) छणछण नाद, दुर्भिक्षा-
छत् (अ) छि ! थू !
छत (स छत्र न) चादणी, चादवा, आच्छादन (गायनात) **छत भरणें**—पराकाष्ठेची बहार करणे
छत्तिशी (स्त्री) विरोध, द्वेप, छत्तीस हा आकडा एकमेकाच्या उलट दिशेला तोंड करून बसविलेल्या माणसाप्रमाणे ३६ असा काढतात, यावरून वरील अर्थ याच्या उलट त्रेसष्टी ६३ म्ह पूर्ण ऐक्य, एकोपा किवा सख्य
छत्तिसाचा आकडा (पु) दोघामधले वितुष्ट
छत्र (स न) मोठी छत्री, आश्रय, आधार, अन्नछत्र
छत्रचामर (स न) राजभूषणे
छत्रपति (स पु) सार्वभौम राजा, श्रीशिवाजी महाराजानी पाडलेले नाणे, दुदाडी पैसा
छत्री (स्त्री) उष्णता, पाऊस इ० पासून रक्षण करण्यासाठी डोक्यावर धरतात ती, समाधिस्थान, अळबे, कुत्र्याचे मूत
छत्र्या (पु) मोठ्याच्या डोक्यावर छत्री धरणारा मनुष्य
छद (स पु) हट्ट, नाद, (न) कवितेचे वृत्त
छदछद, छंदफंद (पु) बाष्कळपणा, धुमाकूळ, खोड्या (तुका० १५५)

छद.शास्त्र (स न) वृत्ताविषयीचे शास्त्र
छदाम (हि पु) सहा दाम, एक चतुर्थांश पैशाहूनहि कमी किमतीचे नाणे
छदीफदी (वि) दुर्व्यसनी, नादी, छादिष्ट
छदोबद्ध (स वि) वृत्तात गोवलेले
छदोभग (स पु) वृत्ताच्या नियमाचे उल्लघन [गुप्त दश
छद्म (स न) कपट, लबाडी, भाषणात-
छद्मी (वि) कपटी, मर्मी लागण्यासारखे•
छपणें (हि क्रि) लपणे, दडणे, गुप्त राहणे
छपवणी, छपवणूक (स्त्री) छपविण्याची क्रिया
छपर (हि न) घरावरचे आच्छादन
छपरपलग (पु) ज्यावर वस्त्राचे आच्छादन करण्याची सोय आहे असा पलग
छपरबद (पु) छपर तयार करणारा, ते शाकारणारा
छपरी (स्त्री) खोपटी, पडवी
• **छप्पर, छप्परपलग, छप्परबद** छपर इ० शब्द पहा
छपाई (स्त्री) छापण्याची क्रिया [हल्ला
छप्पा (पु) छाप, ठसा, छापा, अचानक
छब (स छबि स्त्री) घडण, ठेवण, आकृति, नीटनेटकेपणा, ठाकठिकी, सौदर्य, मोहकपणा [छानदार
छबकडा, छबडा (वि) लहान पण सुरेख,
छबडी (स्त्री) करडी
छबडे (न) आवडते लहान मूल
छबिना (फा शबीना पु) घोडेस्वाराचा रात्रीचा पाहारा, मिरवणूक [मोहक
छबिला, छबेला (हि वि) सुरेख, सुदर,
छबी (स्त्री) छब पहा, तसवीर, चित्र
छबीदार (हि वि) सुदर, रमणीय
छब्बा (पु) सुरेख मुलगा, रुपया
छम्छम्, छमछमा, छमाछम् (अ) छम् छम् ध्वनि होईल अशा प्रकारे
छर्रा (हि पु) बदुकीची बारीक गोळी
छल (स पु न) वेष, सोग, कृत्रिमपणा, छळणूक, त्रास, कपट
छल्ला (हि पु) करगळीत घालण्याचे पैलूदार वेढे, सत्ला [लावण्य
वि, छवी (स स्त्री) शोभा, कांति,
छळ (स छल पु) गाजणूक, कपट
छळणें (क्रि) गाजणे, त्रासविणे, जाचणे.
छळवाद (स पु) गाजणूक, छळणूक
छळवादी (स वि) छळ करणारा
छाउ (प्रा पु) आश्रय
छाक (प्रा स्त्री) छायामात्र
छाकटा (हि वि) दारूबाज, छचोर
छाग, छागल (स पु) बोकड, कातड्याचा पोहरा [टोणा
छाछू (न) मत्रतत्राचा बहाणा, टाणा-
छाट (हि पु) कापून काढलेला किंवा कापायचा भाग, निवड, वर्गीकरण
छाटणी (हि स्त्री) कापणी, तोडण्याची क्रिया, निवड, वर्गवारी
छाटा (हि पु) तुषार, बारीक थेब
छाटाछाट (स्त्री) कापाकापी
छाटी (म शाटी स्त्री) सन्याशाचे वस्त्र
छाताड (न) मोठी रुद छाती [हिय्या
छाती (हि स्त्री) ऊर, हिमत, धैर्य,
छातीचा, छातीदार (वि) धैर्यवान्, धाडशी **छातीचा कोट करणे**—प्रसगाला टक्कर देण्यासाठी अगी मोठे धैर्य आणणे
छातीठोक (वि) सडेतोड, धैर्याचे
छातीफोड (स्त्री) उरस्फोड
छात्र (स पु) शिष्य, विद्यार्थी
छात्रक (स न) घोड्याची चौकी चाल
छादस, छादिष्ट (स वि) नादी, लहरी
छान (हि स्त्री) चौकशी, डामडौल, उत्तमपणा, (वि) चागले, फक्कड
छानछुकी (अर स्त्री) डामडौल, शोभा, दिमाख, नटवेपणा, चट्टीपट्टी
छानछोक (वि) ऐटबाज, झोकदार
छानणें (हि क्रि) निवडणे, चाळणे
छानदार (वि) शोभिवत, चागला, फक्कड
छाप (हि पु) उमटलेले चिन्ह, शिक्का, चिन्ह उमटविण्याचे यत्र, वजन, तेज, घोड्याच्या जिनाखाली घालायचा लोकरीचा कपडा
छापखाना (हि पु) छापण्याचा कारखाना
छापणें (क्रि) ठसा उमटविणे, एकसारख्या प्रति काढणें, लिंपणे

छापा (पु) ठसा, आकस्मिक हल्ला, गुप्त मारा [गुडाळण्याचे वस्त्र, शापी
छापी (वि) छापलेले, (स्त्री) चिलमीला
छापील (वि) छापलेले
छापेकरी (पु) शिक्के मारणारा, छापा घालणारा, लष्करी अधिकारी
छाया (स स्त्री) सावली, आश्रय, सूचक चिन्ह, लक्षण, किंचित् दर्शन, मुद्रा, चर्या, कांति, सूर्याची स्त्री
छायाचित्र (स न) पडद्यावर पाडलेली चित्राची छाया, फोटोग्राफ
छायानट (स पु) एका रागाचे नाव
छायामंडप (प्रा पु) बारीक शुभ्र वस्त्राच्या आतल्या दिव्याच्या प्रकाशाने कागदाच्या कातरलेल्या चित्राची छाया पाडण्याचा खेळ
छायारंग (स पु) सूर्य [छुकीदार
छालछबीला (हि वि) शोकीन, छान-
छावणी (हि छावनी स्त्री) लष्करी लोकांची वस्ती, सैन्याचा तळ, छप्पर घालणे किंवा ते शाकारणे
छावा (स शावक पु) हत्तीचे पिलू
छि छि छि (अ) तिरस्कारार्थी उद्गार
छिटा (हि पु) डाग
छिडकाव (हि पु) शिडकाव, सिंचन
छिथू (स्त्री) फजिती, धिक्कार
छिदणें (स क्रि) तोडणे
छिद्र (स न) भोक, छेद, दोष, न्यून, मर्माची जागा, पळवाट, छद्म, कपट
छिद्रदर्शी (वि) दुसऱ्याचे दोष तेवढे पाहणारा
छिद्रान्वेषण (स न) दोष शोधणे
छिनाल (हि वि) राडबाज, बदफैली
छिनावणें (क्रि) हिसकावून घेणे
छिन्न (स वि) तोडलेला, तुकडे झालेला
छिन्नभिन्न (वि) तुटून फुटून तुकडे झालेला
छिन्नी (स्त्री) तोडण्याचे एक पोलादी हत्यार
छिलटा, छिलपा (पु) झिलपी, सालीचा तुकडा,
छीट (हि न) चीट, छापलेले कापसाचे कापड चित्रवस्त्र
छु (अ) कुत्र्याला धाव म्हणण्याचा शब्द
छुमछुम (क्रि) घणघणा शब्द होऊन
छुरिका (स स्त्री) सुरी
छुरी (हि स्त्री) सुरी
छेकणें (क्रि) खोडणे, छकणे
छेका (पु) ठोकर, रकम खोडल्याची खूण
छेकापन्हुति (स स्त्री) एक अर्थालंकार
छेकोक्ति (स स्त्री) वक्रोक्ति, वाकडे भाषण
छेडणें (क्रि) रागे भरणे, खरड काढणे, वाद्य वाजविणे, सहज एखादी गोष्ट अजमावणे
छेद (स पु) तोडण्याची क्रिया, तुकडा, भेग, अंतर, छिद्र, (गणितात) अपूर्णांकातला भाजक [पाडणे
छेदणें (स क्रि) तोडणे, फाडणे, भोक
छेलछबिना (हि वि) चैनी, आनंदी
छेला (पु) नखरेबाज माणूस
छेळणें (प्रा क्रि) टोचणे
छोकरा-री (पु स्त्री) मुलगा–मुलगी.
छोटा (स क्षुद्र वि), **छोटेखानी** (वि) लहानसे
छोटी (पु) मुराचा एक रोग, घटसर्प
छोटी हजेरी (स्त्री) सकाळची न्याहारी

ज

ज मराठी व्यंजनमालेतील आठवे व्यंजन
ज (स समासात उत्तरपदी वि) उत्पन्न झालेला
जइत (प्रा पु) जय
जई (प्रा अ) जेव्हा
जई (स्त्री) वळचण
जकड, जखड (फा स्त्री) ताण
जकात (अर स्त्री) आयात–निर्याती-वरचा कर, महसूल, दस्तुरी, मुसल-मानात प्राप्तीचा काही ठराविक अंश धर्मादाय म्हणून काढून इमामाच्या स्वाधीन करावयाचा असा संप्रदाय असे, त्यावरून धर्मादाय, कर, पट्टी असे अर्थ प्रचारात आले

जकातदार (पु) जकात वसूल करणारा अधिकारी किंवा मक्तेदार
जकिरा, जकेरा (अर पु) सटरफटर वस्तु, अडगळ, सामानसुमान
जकीरखाना (अर पु) अडगळ ठेवण्याची जागा
जखडणे (क्रि) आवळून बांधणे
जखडबंदी (स्त्री) आवळून टाकणे
जखम (फा स्त्री) घाव, घाय [मलमपट्टी.
जखमपट्टी (स्त्री) जखमेवर बांधण्याची
जखमाना (फा पु) जखमी झालेल्या शिपायांना दिलेली देणगी
जखमी (फा वि) जखम झालेला [देवता
जखाईजुखाई (स्त्री) हलक्या प्रतीच्या
जखीण (स स्त्री) डाकिनी, हडळ
जख्ख, जख्खडम्हातारा (वि) अतिशय म्हातारा, जुनापुराणा [पृथ्वी
जग (स जगत् न) सृष्टि, विश्व, दुनिया,
जग (फा पु) धातूवरचे कीट, मळ, गंज, मलिनता, युद्ध
जगजग पछाडणे खूप युद्ध करणे, अतिशय जोराचे प्रयत्न करणे [गोल
जगगोळ (स जगत् + गोल पु) पृथ्वीचा
जगजूट (प्रा पु) सुव्यवस्था
जगजेठी (स जगत् + ज्येष्ठ पु) परमेश्वर
जगजीवन (स जगज्जीवन पु) जगाचा प्राण किंवा आधार, परमेश्वर
जगझोडी (प्रा स्त्री) बटीक
जगट (न) झेंगट, काशाचे एक वाद्य, (वि) जगलेले
जगड, जगडी (स्त्री) दाट मैत्री
जगडबर (स न) जगत्‌रूपी पसारा
जगड्वाळ, जगड्व्याळ (वि) प्रचंड, अवाढव्य
जगढाल, जगढाळ (प्रा पु) ध्वज, झेंडा.
जगणे (क्रि) वाचणे, जिवंत राहणे
जगणें (क्रि) कीट किंवा मळ चढणे
जगत् (स न) जग पहा **ज०शेटी** (पु) अतिशय श्रीमंत मनुष्य [नाव
जगती (स स्त्री) पृथ्वी, एका छंदाचे
जगदंबा, जगदंबिका (म स्त्री) देवी, लक्ष्मी, पार्वती
जगदाळ (स्त्री) वाऱ्याशी भांडणारी बायको
जगद्गुरु (स स्त्री) श्री शंकराचार्यांची पदवी [राहणारा, परमेश्वर
जगधाम (स वि) सगळे जग व्यापून
जगनाड (स्त्री) भांडखोर शिवराळ स्त्री.
जगन्नाथ (स पु) जगाचा स्वामी, परमेश्वर.
जगन्नाथी (स्त्री) तलम सुती कापड
जगन्निवास (स पु) जगधाम पहा
जगम (स वि) गतिमान्, हलणारे, (पु) एक जाति, शिवपूजकाची एक जात, लिंगायत लोकांचा गुरु
जगम विष (स) प्राणिज विष
जगर (फा न) अन्नसत्र [रान
जगल (पु) कळक, गज, (न) अरण्य,
जगल (स्त्री) नांगराचा फाळ
जगलट (वि) खेडवळ, रानटी
जगला (स्त्री) एक रागिणी, (पु) कळक, जग, कठडा
जगली (वि) जगलसबधी, जगलात राहणारा, रानवट.
जगविणें (क्रि) वाचविणे
जगाल (पु) कळक, जग.
जगी (फा वि) लष्करी युद्धासबधी, फार मोठा, विस्तीर्ण, भयकर इ, (स्त्री) गवाक्ष
जंगी भोवरा (पु) गु गु गु असा मोठा आवाज करीत फिरणारा भोवरा
जघन (स पु) ओटी, कमर, कटिप्रदेश
जघन्य (स वि) निकृष्ट, अधम, शेवटचे, (न) वाईट कृत्याविषयीची प्रसिद्धि (भक्तलीला० १३।१३४)
जघा (स स्त्री) मांडी, पोटरी
जघाल (स जघाल वि) चपळ, वेगवान्
जघी (वि) चपळ, वेगवान्
जचणें, जाचणें (प्रा वि) जपणे, सूड उगविणे, परिश्रम करणे
जज्ज (इ पु) न्यायाधीश
जजार (प्रा पु न) ओझे, त्रास
जजाळ (स जजाल पु न) ऐहिक गोष्टींची गुतागुत; भानगड, चिंता, त्राम

जजिरा (फा पु) समुद्रातला किल्ला.
जजिरी (स्त्री) साखळी, गवाक्ष
जंजीर (फा स्त्री) साखळी, बेडी
जंजीरा (अर पु) बेट
जजू (स यजुस् पु) निंदार्थी–यजुर्वेदी
जजेरिया (फा स्त्री) साखळी
जट, जटा (स स्त्री) गुतागुत झालेले डोक्यावरले केस, गुतागुत, सघ, जूट, गट, समुदाय
जटणें (क्रि) जूट करणे
जटाजूट (स पु) जटेचा समूह
जटापाठी (स वि) वेदाच्या जटा (पदाची काही विशेष नियमाप्रमाणे आवृत्ति) पढलेला [पक्ष्याचे नाव
जटायु (स पु) रामायणातल्या एका गृध्र
जटाळया (वि) जटा धारण केलेला
जटिल (स वि) जटाधारी
जटचाळ (स जटिल वि) जटाधारी
जठर (स न) उदर, पोट
जठराग्नि (स पु) पचनशक्ति
जड (स वि) अचेतन, वजनदार, स्थूळ, मद बुद्धीचा, आटोक्याबाहेरचा, (स्त्री) मुळी, भाडवल
जडकाम (न) जोडण्याचे काम
जडजवाहीर (फा अर जरजवाहर न) सोन्यामोत्याचे इ० सर्व दागिने
जडजवाहीर (फा जर म्ह० सोने न) सोने व मोत्ये, हिरे इ रत्ने
जडजोखीम (स्त्री) सर्व प्रकारचा अनर्थापात
जडण (स्त्री) एकत्र जुळविणे, जोडणे, बसविणे [कुशलता
जडणी (स्त्री) जडण्याची क्रिया किवा
जडणें (क्रि) जोडणे, कोदणात बसविणे, लागणे, चिकटणे
जडत्व (स न) वजन, सुस्ती
जडप (न) जोडणी, मेळ, मिलाफ
जडपारडें (न) श्रीमत वजनदार मनुष्य, महत्त्वाचे काम [भयकर
जडब (अ जरब वि) कठिण, जरब,
जडभरत (स पु) एका ऋषीचे नाव, अतिशय सुस्त माणूस
जडभारी (प्रा पु) सकट (तुका २१४०); (वि) दुष्कर, कठिण
जडवळी (प्रा स्त्री) एकत्र करणे
जडवाद (स पु) जगात पचभूतात्मक वस्तु येवढयाच काय त्या आहेत, आत्मा नाही, अशा प्रकारचे मत
जडाई (स्त्री) जडण्याबद्दलचा खर्च
जडाव (हि पु) कोदणात बसविण्याचे वगैरे ज्यात आहे असे काम
जडी (हि स्त्री) मुळी
जडीबुटी (हि स्त्री) औषधोपयोगी मुळया, पाला इ०, सचित द्रव्य
जडीव (वि) ज्यात मोत्ये, हिरे, माणके इ० जडले आहेत असे [करणारा
जडया (पु) रत्ने वगैरे जडीव कामे
•**जण** (स जन पु) असामी, मनुष्य, लोक
जणू (स जाने अ) जसे काय, जणो
जणें (प्रा न) जिणे, जगणे
जणो (स जाने अ) असे काही, जणू काय
जत (स जतु पु) पोटात होणारे कृमि
जतन (स यत्न न) काळजीपूर्वक रक्षण, सगोपन [तत्परता
जतना (प्रा स्त्री) निगा, जपणूक,
जतरमतर (स पु) छाछ, छमतर, थातुरमातुर
जतावणी (स्त्री) ताकीद, इशारा सूचना
जती (स पु) यति, जैनधर्मी सन्यासी, जत्रा (तुका० ८१७)
जतीर (न) कुभाराचे चाक, सरकी काढण्याचे एक यत्र
जतु (स पु) क्षुद्र प्राणी, कृमि
जत्र (स यत्र न) तोफ, बदूक इ० शस्त्र
जत्रा (स यात्रा स्त्री) मेळा, यात्रा
जत्री (स स्त्री) क्रमवार यादी, अनुक्रमणिका, मूस
जथ (स्त्री) समुदाय, जूट, जमाव
जथण (स यूथ क्रि) जमणे, साचणे, गोळा करणे
जथा (स यूथ पु) समुदाय, टोळी
जथावळ (स्त्री) सगळे कुटुब, कुळी किवा जात
जदीद (अर वि) नवा, नवशिक्या

जधीं (अ) जेव्हा
जन (स पु) लोक, जग
जनक (स पु) बाप, उत्पन्नकर्ता, मिथिलेचा एक राजा, (वि) समासाती उत्पन्न करणारा
जनणें (स क्रि) प्रसवणे [लोक
जनता (स स्त्री) जनसमूह, एकदर सगळे,
जनन (स न) जन्म, उत्पत्ती
जननी (स स्त्री) आई, माता
जनपद (स पु) देश [भीति
जनलज्जा (स स्त्री) लोक हसतील अशी
जनस्थान (स न) नासिक
जनानखाना (फा पु) स्त्रियाचा राहण्याच्या घरातला भाग, अत पुर
जनानी (फा वि) स्त्रियास योग्य किवा शोभणारे, स्त्रियासबधीचे
जनापवाद (स पु) लोकाचा ठपका, निदा
जनाब (अर सबोधन) महाराज, स्वामी
जनार्दन (स पु) विष्णु **जनी ज०**— लोकमत हेच देवाचे मत
जनावर (फा जानवर न) पशु, सर्प
जनित (वि) समासाती-उत्पन्न झालेले
जनिता (स पु) निर्माणकर्ता, बाप
जनेदारखाना (पु) जनानखाना
जन्म (स पु न) उत्पत्ति, सभव, जनन्, उत्पत्तीपासून मरणापर्यंतचा काळ, आयुष्य **जन्माची बेगमी किवा भाकर** —जन्मभर पुरणारे निर्वाहाचे साधन
जन्मगाठ (स जन्मग्रथि स्त्री) जन्मभर टिकणारा सबध, वाढदिवस
जन्मकुडली (स स्त्री) जन्माच्या वेळच्या ग्रहाच्या स्थितीचे कोष्टक
जन्मजन्मातरीं (अ) या किवा कोणत्याहि अन्य जन्मात
जन्मणें (क्रि) उत्पन्न होणे
जन्मत (अ) जन्मापासून
जन्मप्रभृति (अ) जन्मापासून
जन्मदरिद्री (वि) जन्मापासून भिकारी असलेला [भूमीची भाषा, मातृभाषा
जन्मभाषा (स स्त्री) आपल्या जन्म-
जन्मरास (स जन्मराशि स्त्री) जन्माच्या वेळी सूर्य ज्या राशीत होता ती
जन्मवर (अ) आयुष्यभर
जन्मसाफल्य, जन्मसार्थक्य (स न) आयुष्यातले जे उद्दिष्ट त्याची सिद्धि
जन्मसावित्री (स स्त्री) आयुष्यभर सुवासिनी
जन्मातर (स न) दुसरा जन्म, दैव
जन्मादारभ्य (अ) जन्मापासून
जन्माष्टमी (स स्त्री) श्रावण वद्य ८, गोकुळाष्टमी
जन्मोजन्मी (अ) प्रत्येक जन्मात
जन्मोत्तरी (प्रा स्त्री) जन्मपत्रिका
जन्य (स वि) समासाती—उत्पन्न होणारे
जप (स पु) देवाचे नाव, मत्र इ० ची पुन पुन आवृत्ति, ध्यास, ध्यान
जपजाप्य (न) जप व त्यासारखी धर्मकृत्ये [सभाळ, राखण
जपण, जपणी, जपणूक (स्त्री) जतन,
जपणे (क्रि) मत्राची वगैरे आवृत्ति करणे, लक्ष ठेवणे, राखणे
जपती (स पु) दापत्य, नवराबायको
जपमाळ (स स्त्री) स्मरणी, घोकणी
जपा (स्त्री) जास्वद
जपी तपी (वि) नेमाने जप व तपश्चर्या करणारा
जपून (अ) काळजीपूर्वक
जप्त (अर वि) सरकारने अडकवून ठेवलेले
जप्ती (अर स्त्री) सरकारने आपल्या ताब्यात घेणे
जब-ब्रा-बे (अर स्त्री) विधिपूर्वक हत्या
जब (म दभ पु) ढोंग
जबडा (हि पु) जावडा, दाभाड, तोंड, दाढ
जबर, जबरा (अर वि) मोठा, शक्तिमान्, ज्यास्त [खवीर
जबरदस्त (फा वि) जुलमी, श्रेष्ठ,
जबरदस्ती (फा स्त्री) बळजोरी, जोराचा प्रयत्न [जबरदस्ती
जबरी (अर स्त्री) बळजोरी, जुलूम,
जबजंग (फा स्त्री) लहान तोफ
जबा (अर पु) जंबिया, एक प्रकारची कटयार

जबान (फा स्त्री) जीभ, वाणी
जबानी (हि स्त्री) तोंडी हकीकत, साक्ष
जबाब (फा पु) उत्तर, उलटून बोलणे
जबाबदार (हि वि) जिम्मेदार, जोखीम घेणारा, भरवशाचा
जबाबदारी (स्त्री) जिम्मा, जोखीम, भार
जबाबी (वि) उत्तर देण्यात तत्पर किंवा कुशल **ज०कार्ड**--रिप्लाय कार्ड
जबाळ (प्रा पु) चिखल
जबिया, जब्या (अर जबा पु) एक प्रकारची कट्यार
जंबीर (स) लिंबाची एक जात
जबु (स न) जांबफळ
जबुद्वीप (म न) पृथ्वी
जबुरा, जबूर (फा पु) लहान तोफ
जंबूक (स पु) कोल्हा
जबे करणें ठार मारणे
जबेतरासी (फा स्त्री) हजरजबाबीपणा
जब्या (अर जबा पु) जबिया पहा
जभ (स दभ पु) ढोंग
जम (पु) जमाव, जुळणी, एकी
जमई (स्त्री) एक शस्त्र [गालिचा
जमखाना (फा पु) सतरंजी, जाजम,
जमणें (क्रि) एकत्र होणे, जुळणे, पटणे, भरभराटणे
जमदग्नि (स पु) एका ऋषीचे नाव, फार रागीट मनुष्य
जमदाड (स यमद्रंष्ट्रा स्त्री) एक प्रकारची मोठी तलवार
जमदाडा (वि) लठ्ठ, धटिंगण
जमनिका (स यवनिका स्त्री) पडदा
जमनीस (फा पु) मुलकी कामगार, जुने डेरे वगैरेवरचा अधिकारी
जमवाजमव (स्त्री) अनेक वस्तु एकत्र करण्याची क्रिया [एकी करणे
जमविणें (क्रि) गोळा करणे, जुळविणे,
जमा (अर स्त्री) मिळकत, आय, प्राप्ति, (वि) गोळा झालेले
जमाखर्च (फा जमाखरच पु) देण्या-घेण्याचा हिशोब हिशेब
जमात (अर स्त्री) समुदाय, जमाव
जमातदार (फा पु) टोळीचा नायक
जमादार (फा पु) टोळीवरचा एक अधिकारी, शिपायावरील मुख्य
जमादिलाखर (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा सहावा महिना
जमादिलावल (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा पाचवा महिना
जमान (पु) जामीन
जमानत (हि स्त्री) जामीनकी
जमाना (फा पु) काळ, युग, हंगाम
जमाबंदी (हि स्त्री) जमिनीची पाहणी करून सरकारचा महसूल ठरविणे, जमिनीचा वसूल, उत्पन्न
जमालगोटा (पु) एक अतिशय तीव्र रेचक, औषध
जमाव (हि पु) समुदाय, जमात
जमावर्दी (हि स्त्री) पराक्रम, बहादुरी
जमी (स्त्री) जमीन [वतनदार
जमीदार (हि पु) जमिनीचा मालक,
जमीन (फा स्त्री) भूमि, काळी, भुई, तळ, भूमिका, मूळ आधार
जमीनजुमला (फा अर पु) शेतभात, वतनवाडी
जमीनदोस्त (फा वि) भुईला पाठ लागलेला, मातीत मिळालेला, नष्ट.
जमीनबाब (स्त्री) जमिनीवरचा कर
जमेत जमात पहा [अधिकारी
जमेदार (अर पु) देशमुख, देशपांडे वगैरे
जय (स पु) यश, सिद्धि, देवाच्या नावाचा उच्चार करताना किंवा त्याच्या कृपेची याचना करताना त्याच्या नावाला जोडून उच्चारण्याचा शब्द
जयगोपाळ (स पु) वंदनाचा गुजराथी लोकांचा शब्द, नमस्कार
जयघोष (स पु) जयाची किंवा दुसरी एखादी सुवार्ता ऐकून किंवा एखाद्या थोर पुरुषाच्या सन्मानार्थ पुष्कळांनी मिळून केलेला मोठा हर्षध्वनि
जयजय, जयजयकार (स पु) जयघोष
जयजयवंती (पु) एक राग
जयंती (स स्त्री) अवतारी पुरुषाच्या जन्मदिवसाचा समारंभ

जयपत्र (स न) वादात हरलेल्या पक्षाने हरल्याबद्दल देण्याची लेखी कबुली
जयमगळ (प्रा वि) शुभलक्षणी
जयविजय (स पु) वैकुठ लोकचे विष्णूचे दोघे द्वारपाळ
जयस्तभ (स पु) जयाचे स्मारक म्हणून रोविलेला खाब
जया (स स्त्री) तृतीया, अष्टमी व त्रयोदशी तिथि, भाग
जयी (स वि) जय मिळालेला, यशस्वी
जर (स ज्वर पु) ताप, तापामुळे तोडापाशी उठणाऱ्या बारिक पुटकुळया
जर (फा पु) कलाबतूने विणलेले वस्त्र
जर (अ) सकेतार्थी अव्यय
जरकरता (अ) जर एखाद्या वेळी, जर
जरगा (प्रा पु) पाण्यात टाकण्याचे जाळे (ज्ञा० ७।८६)
जरगूड (न) आब्याच्या कोयीभोवतालचे ततुमय वेष्टन, ततूचा समूह
जरजर (प्रा वि) जीर्ण, (न) जीर्ण वस्त्र (तुका० १९३८) [निबर
जरठ, जरड (स जरठ वि) म्हातारा,
जरडी (स्त्री) वयोवृद्ध सवाष्ण
जरडी (प्रा स्त्री) पानथरी
जरतारी (वि) कलाबतूचे
जरत्कारु (स पु) एका ऋषीचे नाव, कृश व अशक्त मनुष्य [रगाचा
जरद (अ) जर्द पहा (वि) पिवळट
जरदा (फा जरद पु) खाण्याची तबाखू
जरब (अर स्त्री) दरारा, धास्ती, दहशत, (वि) ज्यास्त, भारी, बदूक, तोफ
जरबद (पु) तापाचा मत्र
जरबी (वि) भयकर, जुलमी [वस्त्र
जरमिना (अर पु) भरजरीचे मूल्यवान्
जरा (स स्त्री) वार्धक्य, म्हातारपण, (अ) काहीसे, अल्पाशाने, थोडा वेळपर्यंत
जराक (अ) जरा, थोडेसे [सामान
जराबाजरा (पु न) सटरफटर, किरकोळ
जरायुज (स वि) गर्भाशयापासून उत्पन्न झालेला
जरारा (फा वि) फरारी
जरारी (अर वि) सडेसोट, एकटा
जरासा (वि) थोडासा
जरियान (फा जरीन न) सोन्याचे किरकोळ अलकार, जवाहीर, भरजरी कापड [कलाबतू
जरी (फा वि) कलाबतूचे, (स्त्री)
जरी (अ) यद्यपि [काठाचे
जरीकाठी (वि) कलाबतूने विणलेल्या
जरीदा (फा वि) एकटा
जरीपटका (हि पु) पेशव्याचे निशाण, भरजरी कमरपट्टा [मोजणीचे एक माप
जरीब (अर पु) जमिनीची मोजणी,
जरीबादली (वि) कलाबतूच्या काड्या असलेले वस्त्र
जरीबुटी (स्त्री) जुने जरतारी वस्त्र जाळून निघालेली चादी किवा सोने, गुप्त धन
जरीमरी (स्त्री) वाऱ्याची साथ, तत्सबधाची देवता
जरूर (अर अ) अवश्य, (स्त्री) गरज, आवश्यकता
जरूरी (स्त्री) आवश्यकता, गरज
जर्जर (स वि) जीर्ण, वृद्ध, पीडित
जर्द (फा अ) अतिशय गहरा
जर्दा जरदा पहा
जर्मनसिल्व्हर (इ न) चादीसारखी दिसणारी एक प्रकारची धातु
जऱ्ही (प्रा अ) जरी
जल (इ न) पाणी
जलक्रिया (स स्त्री) पितराचे तर्पण
जलचर (म पु) पाण्यात फिरणारा प्राणी
जलज (स वि) पाण्यापासून झालेला; (पु) मेघ **ज० घोष**—मेघगर्जना
जलतरग (स पु) चिनी मातीच्या पेल्यात पाणी घालून त्याच्यातून सप्तस्वर काढणारे वाद्य
जलतरण (न) पोहणे
जलताडन (म न) निष्फळ प्रयत्न
जलद (फा वि) चपळ, (अ) लवकर, त्वरेने

जलद (स पु) मेघ
जलदगति(वि) जोरदार गतीचा(गोलदाज)
जलदी (फा स्त्री) त्वरा, घाई
जलधि (स पु) समुद्र, अकगणितात-दहा शकु अथवा एकावर १४ पूज्ये इतकी सख्या
जलमदिर (स न) उष्णतेच्या काळात जाऊन रहाण्यासाठी तळ्यात किंवा अन्य जलाशयात बाधलेले मदिर
जलयत्र (स न) रहाट, कारजे
जलयात्रा (स स्त्री) जलप्रवास
जलविहार (स पु) जलक्रीडा
जलसमाधि (स स्त्री) समाग्तापापासून मुटका करून घेण्यासाठी स्वत ला पाण्यात बुडवून घेणे ही फक्त सन्याशाना व तीही प्रयागच्या गगायमुनाच्या सगमात शास्त्रविहित आहे
जलसा (अर पु) बैठक, मभलत
जलांजलि (स स्त्री) मृताना उदक देणे
जलाभास (स पु) मृगजळ
जलाल (अर वि) उग्र, तापट, तीक्ष्ण
जलाशय (स पु) पाण्याचा साठा (तळे, डोह, विहीर इ०)
जलूका (स स्त्री) जळ
जलोदर (स न) एका रोगाचे नाव
जल्प (स पु) शब्द, वाक्य बडबड
जल्पना (स स्त्री) वटवट, बडबड, पोकळ बढाईच्या गोष्टी [बडबडणे
जल्पणें (स क्रि) पोकळ बढाया मारणे
जव (स पु) वेग, (स यव पु) एक धान्य, सातू, जवाइतके वजन, आगठयाच्या मध्यावरील शुभदायक यवाकृति
जंव (अ) जोपर्यंत, जेव्हा
जव (फा पु) मगगटातले ककण
जवट (प्रा न) जोडपे, जुळे
जवखार (स यवक्षार पु) एका क्षाराचे नाव
जवजार, जवजाळ (पु) जजाळ पहा
जवट (न) मडळी, समुदाय, टोळी
जवन (वि) वेगवान्
जवनीक (स यवनिका स्त्री) पडदा
जवरा (स यमराज पु) काळ, स्मशान; पिशाच्च
जववर, जववरी (अ) जोपर्यंत
जवशी, जवस (स अतसी स्त्री) एका धान्याचे नाव, अळशी
जवळ (अ) नजीक, समीप, पाशी (न ना) वादळ, वादळी ढग
जवळचा (वि) नात्याचा, सबधी
जवळजवळ (अ) बहुतेक, बहुताशी, शेजारी शेजारी [प्रदेशात
जवळपास (अ) जवळ, आसमतातल्या
जवळला, जवळील (वि) निकट सबधाचा
जवळिक, जवळीक (प्रा वि) जवळ असणारे, (पु) नातेवाईक, शेजार, हुजऱ्या, सेवक, (स्त्री) निकटपणा, सानिध्य [एक अलकार
जवा (स युपु) सगम, मेळ, (स यव पु)
जवाद, जवादा (अर ज्यादा वि) अधिक श्रेष्ठ
जवादी (प्रा स्त्री) कस्तूरी
जवादीपेर (न) काळा बोर
जवान (फा वि) तरुण बाड, (पु) तरणाताठा माणूस
जवानमर्द (फा वि) तरुण आणि शूर
जवानमर्दी (फा स्त्री) पराक्रम, शौर्याचे कृत्य
जवानी (फा स्त्री) तारुण्याचा भर
जवाब जबाब पहा [दारी पहा
जवाबदार, जवाबदारी जबाबदार, जबाब-
जवार (अर स्त्री न) शहराजवळची गावे, (अर जवाहर न) जवाहीर, (स्त्री) ज्वारी [घोडी
जवारी (हि स्त्री) ज्वारी, सतारीची
जवाहीर (अर न) मोलवान् रत्ने
जवाहीरखाना (फा पु) रत्नशाला
जवी (स वि) वेगवान्, चपळ
जशन (फा पु न) समारभ, उत्सव
जसन (प्रा न) विनोद, मनोरजक गोष्ट
जसला, जसा (वि) ज्या प्रकारचा
जसातसा (अ) मोठ्या कष्टाने
जस्त (न ना) कथील व शिसे याची मिश्र धातु

जहन, जहान (फा न) जग, जनता, मनुष्यजात
जहन्नम (पु) नरक
जहर (फा न) विष
जहरी (फा वि) विषारी
जहागीर जाहगीर पहा
जहाज (फा न) तारू, गलबत
जहान (फा स्त्री) समुदाय, लोक, फौज
जहापन्हा (फा पु) जगाचा रक्षणकर्ता, (राजाची एक पदवी)
जहाबाज (स्त्री) पक्की, हुशार
जहाल (हि वि) उग्र, जलाल, तिखट
जळ (स्त्री) जळून गेलेला भाग, भाड्याच्या बुडाशी लागलेली करप किंवा मस
जळ (स्त्री) दोन फळ्याचा साधा झाकणारी रीप
जळ (स जल न) पाणी, उदक
जळकट, जळका (वि) थोडेसे जळालेले
जळजळ (स्त्री) दाह, आग [सताप
जळजळाट (पु) अत्यत मोठा दाह,
जळण (न) सर्पण, इधन [फडणे
जळणे (क्रि) दहन होणे, पेटणे, तर-
जळतघर अतिशय हानिकारक गोष्ट, भाडण
जळतोड्या (वि) दुर्दैवी
जळत्या घराचा पळता वासा दिवाळे वाजलेल्या माणसाकडून परत मिळणारी अतिशय क्षुद्र रक्कम
जळप (पु) भयकर उष्णता, त्वेष, भ्रम, स्वप्नात दिसणाऱ्या गोष्टी, धातु वितळण्यात होणारे नुकसान, जळ, व्यर्थ बडबड, कल्पना [बडबडणे
जळपणें (प्रा क्रि) रागावणे, तडफडणे,
जळफळणें (क्रि) रागाने लाल होणे
जळबट (प्रा न) लाळ, खाकरा
जळमट (न) कोळिष्टकाचे सुतेरे, पिठात फार दिवसानी कृमीच्या योगाने होणारे दोरे
जळमळणें (प्रा क्रि) काठोकाठ भरणे
जळमाणूस (पु) मत्स्यपुत्र, अतिशय लहान खुजा माणूस
जळवेकरी (पु) जळवा लावणारा
जळाऊ (वि) जाळण्यास योग्य
जळीत (न) जळ, धातु तापविण्यात किंवा त्याचा रस काढण्यात होणारे नुकसान.
जळीतबाकी (स्त्री) कुळाकडे थकलेली रक्कम
जळू (स्त्री) एका रक्तशोषक जतूचे नाव
जाइजणें (प्रा वि) जाणारे, अशाश्वत.
जाई (स जाति स्त्री) एक लता, तिचे फूल.
जाईऊळ (प्रा न) जाईचे फूल
जाउपें (न) जुळे मूल, लेकरू
जाउळ (प्रा न) जाईचे फूल
जाऊ (स्त्री) दिराची बायको
जाकलि (प्रा अ) ज्या काळी
जाकळणें (प्रा स्त्री) पोळणे, कळवळणे, मोह पावणे, व्यापणे (ज्ञा० १८।१७). ग्रासणे (ज्ञा० १४।६२)
जाकिट (इ जॅकेट न) बिनबाह्याची बडी.
जाख (स्त्री) गवताच्या मुळाचे ततु
जाखमाता (प्रा स्त्री) क्षुद्र देवता
जाखाईजुखाई (स्त्री) क्षुद्र देवता
जाखीण (स यक्षिणी स्त्री) जखीण पहा.
जाग (स्त्री) जागृति
जाग जाघ पहा
जागट (प्रा न) घड्याळ, झेगट
जागड (स्त्री) परतबोलीचा माल, पसत पडले तर ठेवावयाचा नाही तर परत करावयाचा अशा कराराने आणिलेला माल, जोडणी, सबध
जागणा (प्रा वि) जागृत
जागणें (स जागृ क्रि) जागृत राहणे, सावध असणे, स्मरणे
जागता (वि) जागृत, सावध
जागतीजोत (स्त्री) तत्काळ फळ देणारी देवता किंवा मत्र
जागर (स पु) जागणे, देवाच्या उद्देशाने निद्रा न घेता जागत बसणे
जागरण (स न) जागर
जागरा (वि) जागा राहणारा
जागरूक (स वि) जागा, सावध
जागरे (प्रा न) जागृति
जागल (स्त्री) जागरण, रात्रीचा पहारा, त्याबद्दल द्यावे लागणारे द्रव्य

जांगल (स्त्री) जोडणी
जांगला (वि) जगली
जांगली (पु) गुराखी
जागल्या (पु) रात्री पाहरा करणारा
जागवणें (प्रा क्रि) समजणे, राखणे, जागरण करणे
जागविणें (क्रि) जागे राहणे, जागृत ठेवणे, जागे राहून काळ काढणे
जागसूद (दि) सावध, जागा
जागा (वि) जागृत, सावध, (स्त्री) स्थळ, ठिकाण, नोकरी, आधार, स्वत च
जागा, जागी, जागें (अ) बद्दल
जागाईल, जागाईत (पु) जागल्या
जांगाड (न) जाघ, माडी
जागृत (स वि) जागा, सावध
जागृति (स स्त्री) जागेपणा, चळवळ
जागृतस्थान (स न) जागतीजोत पहा
जागेश्वर (प्रा पु) जागतीज्योत, आराध्य देवता
जागोवा (प्रा पु) जागरण
जांघ (स जघा स्त्री) माडी
जाच (पु) गाजणूक, त्रास, छळणक
जाचणी (स्त्री) त्रास, छळ, जाच
जाचणें (क्रि) छळणे, त्रास देणे, नाडणे
जाजती (अर वि) ज्यास्ती आणखी
जाजम (हि न) बिझाईत, बिछाइती-साठी तावडद्या ग्वाग्व्यास अस्तर लावून केलेले वस्त्र
जा जा ये ये (स्त्री) खेपा
जाजावणें (प्रा क्रि) त्रासणे, रागावणे (वामन० विराट० ७।१७०)
जाजू (प्रा स्त्री) वितडवाद, आरोप, आळ (दा० २।२।२१)
जाज्वल्य (स वि) प्रखर, तेजस्वी, कडकडीत
जाज्वल्यमान (स वि) जाज्वल्य पहा
जाट (हि पू) रजपुतातल्या एका जातीचे नाव
जाटी (स्त्री) छाटी, चाबूक
जाठर (स वि) जठरासबधी
जाड (वि) लठ्ठ, दाडगा, मोठा, स्थूल, घट्ट, (प्रा वि) प्रौढ, (प्रा न) बळ, पचग, थोर
जाडगेला (वि) लठ्ठसा
जाड्य (न) वजन, औदासीन्य, जडत्व, अजीर्ण, सुस्ती, मदपणा
जाडवीं (न अने) वधूवराच्या किवा न्हाणवलीच्या पावलावर काढावयाच्या कुकवाच्या रेघा
जाडसर (वि) काहीसा लठ्ठ
जाडा (वि) लठ्ठ, स्थूल, गहन, महान्, विद्वत्तापूर्ण
जाडाभरडा (वि) जाड सुती, भरभरीत
जाडी (स्त्री) जाडपणा, (वि) जाड
जाडेला (वि) लठ्ठचा
जाण (वि) ज्ञाता, जाणणारा, (स्त्री) ओळख, गुणज्ञता, प्रत्युपकार
जाणणें (क्रि) समजणे, ओळखणे, माहीत असणे
जाणता (वि) जाणणारा, शहाणा, परीक्षा करणारा
जाणती (प्रा स्त्री) बुद्धि
जाणवणी (प्रा स्त्री) सूचना, इषारा
जाणवसा (प्रा पु) वस्ती
जाणविणें (क्रि) समजण्यास लावणे, परिणाम करणे
जाणसळ, जाणसाल (स्त्री) माहिती, जानपछान, (वि) चतुर, शहाणा
जाणिजे समजावे की इ०, जाहीर करतो की इ० [मनुष्य
जाणी (स ज्ञानी पु) शहाणा किवा ज्ञानी
जाणीव (स्त्री) जाणण्याची शक्ति, ज्ञान, बुद्धि
जाणू (अ) जणू काय
जाणूनबुजून (अ) मुद्दाम, जाणत असता, उघडया डोळयानी
जाणें (क्रि) गमन करणे, नष्ट होणे, लोटणे (काळ), चुकणे, वजा होणे, विझणे इ०
जाणो (अ) जणू काय
जाणोपरी (अ) पाहण्यात, देखत
जात (स स्त्री) ज्ञाति, समाज, समुदाय, प्रकार, तऱ्हा, (वि) जन्मलेला, स्वत

जातक (स न) जन्मकाळाच्या ग्रहाच्या स्थितीवरून माणसाच्या आयुष्यात घडणाऱ्या शुभाशुभ गोष्टीविषयीचे वर्णन करणारा ज्योतिषशास्त्राचा एक विषय

जातकर्म (स न) १६ सस्कारापैकी एक सस्कार

जातखेवो (प्रा अ) जाताच

जातगगा (स स्त्री) सगळी जात

जातगोत (न) जातीचे सगळे लोक

जातण (न) जाते

जातणी (स्त्री) मोठे जाते

जातपत्र (न) स्वत लिहून दिलेला करार

जातपात (स्त्री) जाति, कुळी इ०

जातपाटील (पु) जातीने नेमून दिलेला मुख्य अम्मलदार

जातमुचलका (पु) मी अमुक गोष्ट करीन किवा करणार नाही असा मॅजिस्ट्रेट-पुढे लिहून दिलेला करारनामा

जातलन (वि) उच्च जातीचा

जातवेद (स पु ना) अग्नि

जातसरजाम (पु) लष्करी चाकरीबद्दल स्वत चा पगार म्हणून झालेला ठराव, स्वत चाकरी केली पाहिजे अशा करारावर मिळालेला सरजाम

जाति (स स्त्री) वर्ण, प्रकार, वर्ग, मात्रावृत्त

जातिपरपरा (स्त्री) वश

जातिभ्रष्ट (स वि) जातीने वाळीत टाकलेला [दानीचा, घरदाज

जातिवत (वि) उच्च जातीचा, खान-

जातिस्वभाव (स पु ना) जन्मस्वभाव

जाती (स्त्री) जाई–वेल व फूल

जातीने (अ) स्वत , खुद्द

जातीपुती (स्त्री) कुळी

जातीफळ (प्रा न) जायफळ

जातीय (स वि) जातीचा

जाते (न) घट्टी, दळण्यासाठी दगडाच्या दोन वर्तुळाकार शिळा एकमेकीवर घर्षण करतील अशी योजना असलेले यत्र

जात्या (अ) स्वभावाने

जाथू (वि)फार दिवसाची, (अ)कायम

जादा (अर वि) अधिक, विशेष

जादू (फा स्त्री) चेटूक, इद्रजाल, जारण मारण [करणारा

जादूगर, जादूगार, जादूगीर (पु) जादू

जादूटोणा (पु) मत्रतत्र, जादू इ०

जान (फा पु) जीव

जानपछान (हि स्त्री) ओळखदेख

जानवसा (स जनवासि पु) परगावाहून आलेल्या वधू किवा वर पक्षाकडच्या मडळीस उतरण्यासाठी दिलेली जागा

जानवे (न) यज्ञोपवीत

जानी (स्त्री) गाय, वासरू, मुरळी, (फा वि) अतिनिकट, जिवलग

जानु (पु) गुडघा [पहिला महिना.

जानेवारी (इ पु ना) इग्रजी वर्षाचा

जानोसा-जान (नि) वसा (पु) वधू किवा वर याचे आप्तासह एकाद्या गावात उतरणे, वराचे किवा वधूचे स्थळ

जान्हवी (स स्त्री) गगानदी

जाप (प्रा न) प्रत्युत्तर

जापणें (क्रि) जाब देणें, म्हणणे

जापाणणे (प्रा क्रि) आच्छादणे, अप-मान करणे, आटोपणे

जापारणें (क्रि) प्रत्युत्तर करणे

जाप्यक (स जापक पु) जप करणारा

जाफत, जियाफत (अर स्त्री) आतिथ्य, मेजवानी

जाफरणें (क्रि) रागाने चरफडणे, आदळ-आपट करणे

जाफरा (अर पु) केशर

जाफराबादी (वि) जाफराबाद गावची (म्हैस)

जाफा (अर वि) ज्यास्त, अधिक

जाब (स जबु पु) पेरू, (फा जाम पु) पेला

जाब (फा पु) जबाब, उत्तर, म्हणणे, (अर पु) हुडी हरवली असता ती पुन लिहून घेणे

जाबता (अर पु) कायदा, अधिकारपत्र, अमल, देखरेख, सरक्षणार्थ असलेले शिपाई, पहारा, यादी, मालाची मागणी, मोजलेल्या जमिनीचा तुकडा.

जाबसाल (फा जबाबसवाल) प्रश्नोत्तरे
जाबसाली (हि जबाबसवाली वि) ज्या संबधाने प्रश्न विचारले जाण्याचा व उत्तरे देण्याचा प्रसग असे अर्थात् महत्वाचे कागद
जांबळा (स जबूल वि)जावळाच्या रगाचा
जांबळी (स्त्री) जाबळाचे झाड
जाबाड (न) जाभाड, तोडाचे वरचा व खालचा असे दोन भाग
जांबुवंत (स जावुवत् पु) रामचद्राच्या सैन्यातला एक वृद्ध अस्वल, वृद्ध कपि
जाबूळ (स जबूल न) एक प्रकारचे फळ
जांभई, जाभळी (हि स्त्री) तोड वासणे
जाभाड, जाभाडे (हि पु) जभडा, तोड
जाम (फा पु) पेला
जामगी (फा स्त्री) तोफ डागण्याची बत्ती
जामदानी (फा स्त्री) फुलदार वस्त्र
जामदार (फा पु) खजीनदार, पोषाख सभाळणारा मनुष्य
जामदारखाना (फा पु) जवाहीरखाना, खजिना, पोषाख ठेवण्याची जागा
जामा (फा पु) पायघोळ अगरखा
जामात, जामाता (स जामातृ पु) जावई
जामानिमा (फा पु) पोषाख
जामीन (अर पु) हमी, ओळख देणारा, निसटलेल्या खाबास दिलेला आधार
जा० कतबा (पु) जामीनपत्र
जामीनकी, जामीनगत (स्त्री) हमी
जामीनसांखळी (स्त्री) गावातल्या लोकानी परस्पराना जामीन राहणे
जामून (प्रा वि) अति ठेंगणे
जाय (क्रि) पाहिजे
जाजगण, जायजाणा (वि) दुसऱ्यापासून चार दिवस उसना मागून आणिलेला
जायजिणें (प्रा वि) अशाश्वत
जायदाते (अर जायदाद पु अने) सनदी
जायदाद (फा स्त्री) जागा, नेमणूक, उत्पन्न, इस्टेट, मालमत्ता, सैन्याच्या वगैरे खर्चासाठी तहाहयात लावून दिलेले जागेचे उत्पन्न
जायपत्री (स स्त्री) जायफळावरची साल
जायफळ (स न) एक प्रकारचे फळ
जायबदी (अर फा वि) दुखावलेला, निरुपयोगी झालेला
जायलेणें (न) परत करावयाच्या बोलीने आणलेले दागिने
जाया (स स्त्री) पत्नी, बायको
जाया (वि) जायबदी, निरुपयोगी झालेला
जायाचे (प्रा वि)जाणारे, उसने आणिलेले
जायापती (स पु) दापत्य, नवराबायको.
जाये (स्त्री) निष्कारण येरझारा
जार (स पु) परस्त्रीशी सग करणारा, यार
जार (स जरायु पु) प्रसूतीनतर निघणारी वार, खोळ, तान्ह्या मुलाच्या तोडातला दुधाचा फेस किवा ओठावरची अत्यत कोमल त्वचा, समुद्रकाठचा फेस, त्रस्त
जारकर्म (स न) बदफैली [अनौरस
जारज (स वि) जारापासून झालेला,
जारटणें (क्रि) कडक होणे, आक्रसणे
जारण (स न) वैद्यकात–धातूचे भस्म करणे, जादूटोणा
जारणमारण (स न) शत्रूला वेड लागावे किवा मरण यावे वगैरेसाठी केलेला मत्रप्रयोग
जारिणी, जारीण (स स्त्री) व्यभिचारिणी स्त्री [झपाट्याने
जारी (अर वि) चालू, सुरू, (अ)
जारीण (स जारिणी स्त्री) जारकर्म करणारी स्त्री
जाल (स न) जाळे, समुदाय
जालदर (पु) गोसाव्याचा एक पथ
जालदाज (पु) युक्तीने शत्रूला जाळ्यात धरणारा, कपटी
जालधर (प्रा पु न) झरोका
जालीम (अर वि) जलाल, उग्र, प्रखर
जाले (प्रा न) उत्पत्ति, जन्म
जावई, जावई (स जामातृ पु) जामात, मुलीचा नवरा
जावईशोध (पु न) चुकीने घातलेला शोध, मूळचे बरोबर असता त्यात अज्ञानाने घुसडविलेली चूक.

जावक (हिं वि) बाहेर जाणारे
जावड, जावडी जाडवी पहा
जावत्काळ, जावत् (अ) जोपर्यंत
जावपें (न) वासरू, पारडू
जावयाची फोड जावयाविषयीची लडिवाळपणाची सज्ञा [आयात माल
जावर्दा, आवर्दा (अर पु) निर्गत आणि
जावळ (न) लहान मुलाच्या डोक्यावरले मूळचे केस
जावळा (स यमल पु) जुळा
जावळिया (पु) शेजारीपाजारी
जावळी (प्रा स्त्री) भावड, सोबती, बरोबरी, सादृश्य, शेजार
जावळें (न) जुळे मूल
जावा (पु) जाणे
जावाई (स जामाता पु) जावई
जावानिणें (प्रा वि) नामाकित
जावायेवा (पु) जाणे येणे
जावू, जाऊ (स्त्री) पतीच्या भावाची किवा दिराची बायको
जासूद (अर पु) हलकारा, निरोप्या, पत्रे पोचविणारा
जासुदी (वि) जासुदाची
जास्त (अर वि) अधिक [अधिक
जास्ती (अर स्त्री) जुलूम, जोर, (वि)
जाश्वनीळ (पु) शकर
जास्वद (न) एक प्रकारचे फूल
जाहगीर (फा स्त्री) सरकारातून फौजखर्चासाठी, इतमामासाठी किवा इनाम धर्मदाय म्हणून दिला गेलेला मुलूख किवा गाव
जहागीरदार (फा पु) ज्यास जहागीर मिळालेली आहे तो
जाहंबाज (फा जानबाज वि) पक्का, वस्ताद, हुशार
जाहली (हि स्त्री) उग्रपणा, तिखटपणा, प्रखरपणा, त्वरा, घाई
जाहाती (प्रा वि) जुलमी [जाहीरनामा
जाहिरात (अर स्त्री) प्रसिद्धिपत्रक,
जाहिराणा (पु) प्रसिद्धि, उघडीक
जाहिरदारी (हिं स्त्री) प्रसिद्धि
जाहीर (वि) सर्वश्रुत, प्रसिद्ध
जाहीरनामा (फा पु) प्रसिद्धिपत्रक.
जाळ (स ज्वाला पु) ज्वाला, ज्वर, (स जालन) जाळे, समुदाय
जाळगा (वि) हट्टी, दुराग्रही
जाळण (न) सर्पण, इधन
जाळणें (स ज्वल् क्रि) दहन करणें, त्रास देणे, तिरस्कार्य म्हणून फेकून देणे, नीच उपायानी (पोट) भरणे.
जाळपुळी (स्त्री) एक त्वचारोग
जाळपोळ (स्त्री) जाळणे वगैरे प्रकारानी केलेली नासाडी
जाळाऊ (वि) जाळण्यास योग्य
जाळिते (प्रा न) ज्ञान
जाळी (स जाल स्त्री) खिडकी, झरोका; छिद्रे ठेवलेले विणकाम, फुलाची विशेष प्रकारची रचना, झाडाची गर्दी, भोवऱ्याभोवती गुडाळण्याची दोरी
जाळीदार (वि) जाळी असलेले
जाळीव (वि) जळाऊ
जाळें (स जाल न) मासे वगैरे धरण्याची गुफणी, पाश, जळमट, कोळ्याने ततूचे बनविलेले घर
जिऊ (स जीव पु) जीव, प्राण, प्राणी
जिकडचा (वि)ज्या बाजूचा किवा दिशेचा
जिकडील (वि) जिकडचा
जिकडून तिकडून (अ) सर्व बाजूनी
जिकडे (अ) ज्या बाजूस **जि० तिकडे**— सर्वत्र
जिंकणें (क्रि) दुसऱ्याचा पराजय करणे, वादाचा निकाल आपल्या सारखा करून घेणे
जिंकणी, जिंकणूक (स्त्री) जिकणें
जिंकणें (स जि क्रि) दुसऱ्याचा पाडाव करणे, यश मिळविणे, श्रेष्ठता सपादणें.
जिकीर (अर स्त्री) कटकट, घासाघीस, मेटाकुटीची किवा निरुपायाची स्थिति.
जिक्क (अर जिक वि) कटाळलेला
जिगजिग (स्त्री) कटकट, त्रास, परिश्रम, खटपट; (वि) जर्जर
जिगर (फा पु) हृदय, प्राण
जिगीषा (स स्त्री) जिंकण्याची इच्छा; महत्वाकाक्षा, आकाक्षा

जिगीषु (स वि) जिंकण्याची इच्छा करणारा
जिजी (स्त्री.) वडील बहीण
जिणणें (प्रा क्रि) जिंकणे (तुका० १०११)
जिणतें (प्रा वि) जिंकणारे
जिणी (स्त्री) जन्माची सफलता, जीवन
जिणें (स जीवन न) जीवन, जन्म, (क्रि) वाचणे, जगणे, जिंकणे
जित (स वि) पराभव पावलेला, जिंकलेला, (प्रा वि) जिवत
जितका (वि) जेवढा
जितका, जितुला (वि) जितका
जितक्यास तितका बेताचा
जितखोर (फा जिद्दखोर वि) जिद्द पहा
जितणें, जिंतणें (क्रि) जिंकणे
जितपत (वि) जेवढा
जित(रा) रब (न) उभे पीक, गुरेढोरे इ०
जितवणी (न) वाहते पाणी, जीवनोपाय
जिता (वि) जिवत जि०**जीव** (पु) जिवत प्राणी
जिताड (स्त्री) जळून गेलेल्या झाडातले एखाद दुसरे जिवत झाड
जिताडा (पु) उन्हाळयातल्या ओल्या जमिनीवर उगवलेले हिरवे गवत
जिताणें (प्रा न) निबलोण (ज्ञा० १३।३३७), जीवन (ज्ञा० ११।६६६)
जिती (स्त्री) वाढती दशा
जितुला (वि) जेवढा
जितेंद्रिय (स वि) ज्याने आपली इद्रिये जिकली आहेत असा, सयमी
जिथला (वि) जेथील
जिव (स्त्री) जिकीर
जिंव (फा पु) मेलेल्या मुसलमानाचे पिशाच्च, दुष्ट मनुष्य
जिंवगी (फा स्त्री) मालमिळकत, इस्टेट
जिद्द (अर जिद पु) हट्ट
जिद्दखोर (वि) हट्टी, दुराग्रही, भाडखोर
जिन (स पु) जितेंद्रिय, जैनधर्मी साधु, कापूस तोडण्याचे यत्र, कारखाना, समध
जिनगर (फा पु) खोगीर तयार करणारा, चित्रे, बाहुल्या इ० करणारा
जिनगाणी, जिनगानी, जिनगी (फा जिंदगानी, जिंदगी स्त्री) जिणें, जीवन, निर्वाहाचे साधन
जिनसखाना (पु) कोठार [अधिकारी
जिनसीवाले (फा पु) तोफखान्यावरील
जिनसीसामान (न) तोफखान्याचे सामान
जिना (फा पु) सोपान, पायऱ्याचा मार्ग, दादर
जिन्नस (अर स्त्री) वस्तु, पदार्थ
जिन्नसी (वि) मालाच्या वाहतुकीचे (जहाज)
जिबूड (न) चिबूड पहा
जिभई (स्त्री) मागावर बाणा ताठ बसविण्याची पट्टी
जिभली, जिभळी (स्त्री) लहान जीभ
जिभाळी (स्त्री) नखाखालची अतिशय नाजुक कातडी
जिमखाना (इ पु) व्यायामशाळा [दारी
जिम्मा (अर पु स्त्री) पतकरलेली जबाब-
जिम्मेदार (फा वि) हमी घेणारा
जियाले (प्रा न) जीवित, जिणे
जिरगा (फा पु) पुढाऱ्याची किंवा मतदाराची सभा, तादुळातील एक प्रकार
जिरणे (क्रि) पचणे, मुरणे, नाहीसे होणे
जिरमाणीस पडणे मानवणे
जिरवण (न) पाचक औषध
जिरवणी (स्त्री) पाचक औषध, केलेला अपराध पचविण्यासाठी पुढे केलेली सबब
जिरवाजिरव (स्त्री) आतल्या आत दाबून टाकणे, बाहेर फुटू न देणे
जिरविणे (क्रि) आत शोषिले जाईल असे करणे, पचविणे
जिरा (फा जिराह पु) लोखडाचे कडे
जिराईत (अर वि) शेतीच्या कामाची, पावसाच्या पाण्यावर होणारे (पीक)
जिरातखाना (फा पु) धान्याचे कोठार
जिराफ (पु) आफ्रिकेतील एक प्राणी
जिराह (फा पु) कवच, चिलखत
जिरें (फा जिराह न) चिलखत
जिरे (स जीरं न) मसाल्यातील एक स्वादिष्ठ पदार्थ

जिरेगार (फा पु) चिलखत तयार करणारा
जिरेटोप (फा पु) शिरस्त्राण [जात
जिरेळ, जिरेळी (स्त्री) केळयाची एक
जिलकाद (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा ११ वा महिना
जिलबी, जिलिबी (हि स्त्री) एक पक्वान्न
जिलीद (फा न) बाधीव पुस्तक
जिलीब (अर स्त्री) लवाजमा
जिलेवत (वि) चकचकीत, प्रकाशमान
जिल्हई (अर स्त्री) तकाकी, पॉलिश
जिल्हा (अर पु) परगणा, प्राताचा एक भाग, करारनामा, गायनातला एक मिश्र राग [बारावा महिना
जिल्हेज (फा पु) मुसलमानी धर्माचा
जिवट (वि) बळकट, दृढ, उत्पादक
जिवडा (पु) जीव, जतु [मुख
जिवणी, जेवणी (स्त्री) मनुष्याचे तोड,
जिवत (वि) जीव असलेला
जिवत हत्यार (न) खात्रीने काम करणारे शस्त्र
जिवती, जिवतिका (स स्त्री) एक देवता, तिची प्रतिमा
जिवलग (वि) प्रिय, जिव्हाळयाचा, जिवाचा
जिववणें (क्रि) जिवत करणे
जिवस (वि) जिवट पहा
जिवसा (वि) जिवलग, जिव्हाळयाचा
जिवा (पु) जिवत
जिवाचा (वि) जिवासबधाचा, जिवलग
जिवाणू, जिवाणे (न) क्षुद्र जीव, सर्पाच्या जातीचा प्राणी
जिवापाड (अ) जिवाला अतिशय कष्ट देऊन, शक्तीबाहेर
जिवाभ्यासाने (अ) अगदी मनापासून
जिवाविशेष (अ) शक्तीच्या पलीकडे
जिवासाड (वि) जिवाला धोका आणण्या-इतके
जिवाळें (प्रा वि) सजीव (अमृ० ७।३६)
जिव्हा (स स्त्री) जीभ [काळीज, जीवन
जिव्हार (प्रा न) मर्म, अत करण,
जिव्हाळा (स जीवालय पु) अत करण, मर्म, जिवत झरा (तुका० २४४२); माया, ममता
जिव्हाळी (स्त्री) जिभाळी पहा
जिष्णु (स वि) सदा विजयी, जिकू इच्छिणारा, (पु ना) इद्र, अर्जुन
जिज्ञासा (स स्त्री) जाणण्याची इच्छा
जिज्ञासु (स वि) जाणण्यास उत्सुक
जी (अ) हाकेस उत्तर देण्याचा एक प्रकार, नावापुढे आदरार्थी लावावयाचा प्रत्यय—जसे गणपतरावजी
जीत (स जित स्त्री) जय, सरशी, (वि) जिवत
जीन (फा न) खोगीर, पलाण, (स. जीर्ण वि) वृद्ध
जीनबदी (फा स्त्री) खोगीर चढविणे
जीभ (स जिव्हा स्त्री) जिव्हा, **जीभ चावणें**—सकोच धरून बोलणे, **जीभ पाघळणें**—अनियत्रितपणे बोलून जाणे, **जीभ लाब करून बोलणें**—उर्मटपणाने बोलणे, **जिभेला हाड नसणें**—अमर्याद-पणाने बोलणे
जीमूत (स पु) मेघ, ढग
जीय (प्रा पु) जीव
जीर (फा) जजीर, लहान साखळी
जीर्ण (स वि) जुने पुराणे, फाटके, जिरलेले, पचलेले
जीर्णोद्धार (स पु) जीर्ण झालेली मूर्ति किवा देऊळ काढून तेथे नवे बाधणे, किवा जुन्याची दुरुस्ती करणे
जीव (स पु) चैतन्य, प्राण, प्राणी, जतु, ध्यान, मन, सत्त्व, सार, राम, अर्थ **अर्धा जीव होणें**—कष्ट, काळजी इ० मुळे जर्जर होणे, **जिवाला खाणें**—झुरणे, पश्चात्ताप पावणे, **जीव अटविणें**—त्रासविणे, **जीव टांगणीला लागणें**—काळजी वाटणे, **जीव खालीं पडणें**—काळजी दूर होऊन जिवाला स्वस्थता वाटणे, **जीव टाकणें**—अतिशय धडपड करणें, **जीव तोडून काम करणें**—अतिशय कष्ट करणें, **जीव थोडा थोडा होणें**—जिवाला अस्वस्थता वाटणें, **जीव देणें**—

आत्महत्या करणे, **एखाद्यावर जीव बसणें**—तो त्याला फार आवडणे, **जीव मुठींत धरून**—मन घट्ट करून; **जिवांत जीव आहे तोपर्यंत**—जन्मभर, **जिवाचा धडा करणें**—हिय्या करणे, मनाचा निश्चय करणे, **जिवावर उदार होणें**—जिवाची पर्वा न करणे, **जिवावर येणें**—संकट वाटणे

जीवकळा (स स्त्री) जिवत माणसाच्या तोंडावरचे तेज

जीवकोश (स पु) शरीर, आत्म्याचे आवरण [फार लोचट

जीवघेणा (वि) अतिशय त्रास देणारा,

जीवजंतु (स पु) क्षुद्र प्राणी

जीवंतिका (स स्त्री) जिवती, एक देवता

जीवदान देणें मृत्यूपासून वाचविणे

जीवन (स न) प्राणधारणा, तिचे साधन (पाणी, अन्न इ)

जीवन्मुक्त (स वि) जिवत असताच ज्ञानाच्या योगाने देहाभिमान सुटून मुक्त झालेला [शब्द

जीवश्चकंठश्च अतिशय दृढ मैत्रीचा सूचक

जीवात्मा (स पु) देहाभिमानी आत्मा

जीवादारभ्य (अ) सर्व बळ खर्चून

जीवाभावाचा अत्यंत प्रिय

जीवाभावाने, जिवे भावे अगदी मनापासून [साधन

जीविका (स स्त्री) निर्वाह, निर्वाहाचे

जीवित (स न) प्राणधारणा, जीवन, अस्तित्व

जीवित्व (स जीवित न) जीव, प्राण

जीवी (समासात उत्तरपदी वि) वर निर्वाह करणारा

जुई (स यूथिका स्त्री) एक पुष्पलता

जुकड, जुखड (स युग न) जू, जोखड

जुकविणें (क्रि) फसविणे, युक्तीने टाळणे (होना० पृ० ७६)

जुकाड (न) जू

जुकाम (न) थंडी, पडसे

जुखेळ (पु) जुगार, द्यूत [जोडी

जुग (स युग न) युग, (स युग्मन्) जुळे,

जुगणी (स्त्री) छातीवरचे पदक

जुगणें (स युज् क्रि) जुळणे, एकत्र येणे

जुगत (स युक्ति स्त्री) युक्ति, शकल

जुगदान (न) कागद वगैरे ठेवण्याची पिशवी [मिलाफ करणे

जुगविणें (स युज् क्रि) जोडणे, जुळविणे,

जुगा (वि) निपुण, निष्णात

जुगाड (वि) भव्य (पुरुष, रेडा, सर्प इ०)

जुगात (प्रा न) घनघोर युद्ध

जुगार (पोर्तु जोगार स्त्री) जुव्वा, पैसे लावून खेळणे

जुगारी (वि) जुव्वेबाज, जुगार खेळणारी

जुजबी (अर वि) किरकोळ, हलके, लहान, (अ) बेताबेताने, हळू हळू

जुज, जुझ (स युद्ध स्त्री) झुज, युद्ध

जुजार, जुझार (वि) युद्धकर्मांत निष्णात, लढवय्या

जुजुत्सु (पु) जपानमधील एका प्रसिद्ध खेळाचे नाव

जुटणें (स यूथ क्रि) जुळणे

जुटी (स्त्री) जट, एकी, ऐक्य

जुडगा (पु), **जुडगें** (न) समुदाय, बडल

जुडणी (स्त्री) मांडणी, समुदाय, जोडणे

जुडणें (क्रि) जुळणे, जडणे, घडणे

जुडा (पु), **जुडी** (स्त्री) जुडगा, समुदाय

जुडी (स्त्री) सरकारी नोकराला त्याच्या चाकरीबद्दल दिलेली इनाम जमीन, जुडगे, पेंढी

जुतणे (प्रा क्रि) जुंपणे

जुतरी, जुत्री (स्त्री) ओहोळ

जुते (न) जोडे, वाहन, पादुका

जुत्पति (स युद्धपति पु) मोठा योद्धा

जुती (प्रा स्त्री) जुंपणी (तुका० ८८)

जुदा (फा वि) निराळा, अलग

जुदाई (स्त्री) निराळेपणा, वेगळीक

जुनटु (फा वि) जुना, अनुभविक

जुनवत (स्त्री) जुनी पाने [प्राचीन

जुन, जुनाट (स जीर्ण वि) पुराणा,

जुनापाना (वि) जुना

जुनेरे (न) जुने वस्त्र

जुंपणें (क्रि) जोडणे, रचणे, कामास लावणे, (न) जू

जुबा (अर पु) पायघोळ झगा

जुबाड (पु न), **जुबाडे** (न) जुडगा, टोळी, दाटी, समुदाय
जुभा (हि स्त्री) कफनी (एक० ३३४६)
जुमला (अर पु) रक्कम, रोकड, एकदर रक्कम, सवाशे घोडेस्वाराची पलटण
जुमलेदार (फा पु) जुमल्याचा जमाखर्च ठेवणारा, हिशेबी अधिकारी
जुमानणें (फा क्रि) मानणे, भिणे
जुम्मा (पु) शुक्रवार (मुसलमानी)
जुमारत (हि जुमेरात स्त्री) गुरुवार
जुयटें (न) नदीच्या पात्रातला उघडा पडलेला लहानसा भाग [मकी
जुरत (अर स्त्री) धिटाई, आवेश, मर्दु-
जुरतदार, जुरती, जुरा (अर वि) प्रताप-वान्, धैर्यशाली, कुर्रेबाज
जुर्माना (अर पु) दड, शिक्षा
जुलमाचा रामराम केवळ बलात्कारामुळे केलेले काम [प्रजापीडक
जुलमी (अर वि) जुलूम करणारा,
जुलाब (फा) रेचक, ढाळक, ढाळ
जुलूम (अर पु) जबरदस्ती, प्रजापीडन, बलात्कार, अतिशयपणा
जुलूस (अर जल्ष वि) वजनदार
जुलूस (फा पु) सिहासनारूढ होणे, डामडौल, भपका, मिरवणूक, समारभ
जुलै (इ पु ना) इग्रजी वर्षाचा सातवा महिना
जुवा (स पु) साधा. कडी, फामा
जुवा (हि पु) जुगार
जुवाड (न) लहान जू
जुवामर्दी जवामर्दी पहा
जुवार, जुबार (प्रा स्त्री) जुगार
जुवारी (प्रा पु) जुगार खेळणारा
जुवारी (हि स्त्री) ज्वारी, जोधळा
जुवे (न) नदीच्या पात्रातले बेट
जुवेबाज (हि वि) जुगार खेळणारा
जुवेबाजी (हि स्त्री) जुगार खेळण्याचा नाद
जुळणी (स्त्री) मेळ, एकत्रपणा, रचना
जुळणें (क्रि) एकत्र करणे, मेळ बसणे
जुळविणें (क्रि) एकत्र करणे, मेळ घालणे
जुळा (वि) आवळाजावळा, जोडलेला
जुळारी (पु) छापखान्यातील खिळे जोड-णारा
जुळी (स्त्री) गड्डी, जुडी, युग्म, जोड
जुळें (स युगल न) युग्म, आवळी-जावळी मुले
जू (स युग न) जोकड, भार, जोखीम, नदीच्या पात्रातले बेट, (प्रा न) जुगार.
जूग (स योग न) एकोपा, सघ, दोन किवा अधिक सोगटचा पटाच्या एका घरात एकदम येणे
जूट (स यूथ स्त्री) एकोपा, एकमताची मडळी, सघ, समुदाय
जून (वि) निबर, राठ; जुना
जून (इ पु) इग्रजी वर्षाचा सहावा महिना
जूंभा (स स्त्री) जाभई, जाभळी
जे (अ) की, कारण की
जेउतें (प्रा वि) जेवढे, जितके
जेगा (पु) पुरुषाचे एक शिरोभूषण, तुरा
जेंगट (प्रा न) हातघडयाळ, भिक्षेची थाळी
जेजाणे (प्रा न) युद्ध
जेजाल (हि स्त्री) लाब नळीची, फिर-कीची तोफ
जेठवड (पु) ज्येष्ठाचा महिना
जेठ (पु) वडील दीर, (क्रि वि) **जेथे**, (वि) वडील **जेठ्या**—वडील
जेठा (प्रा पु) गुडघे उभे करून ते व कमर या भोवती अगवस्त्र गुडाळून बसणे
जेठाणी (स्त्री) थोरली जाऊ [योद्धा.
जेठी (स ज्येष्ठ पु) मल्ल, पैलवान;
जेठोडें, जेठोडीं (न) ज्येष्ठातला पाऊस
जेणें (प्रा न) जिणे, (अ) ज्या योगे
जेता (स वि) जिकणारा, विजयी.
जेतुलें (प्रा वि) जेवढे, जितके
जेथ (अ) जेथे, ज्या ठिकाणी
जेथें (अ) ज्या ठिकाणी
जेथें तेथें (अ) सर्व ठिकाणी
जेधवा (अ) जेव्हा
जेन (प्रा न) बुरणूस
जेपाळ (पु) एक तीव्र रेचक
जेब (फा पु) खिसा, (वि) ठार

जेमतेम (अ) मोठ्या मुष्किलीने
जेर (फा वि) अशक्त, लेचापेचा, हलका
जेरकडी (फा स्त्री) लगामाची कडी
जेरदस्त (फा वि) दुर्बळ, दीन, गरजू
जेरबद (फा पु) घोड्याला वर तोड करता येऊ नये म्हणून बाधलेला बद
जेल (इ पु) तुरुग
जेवडें (प्रा न) म्हसरे, टोणगे
जेवढें (वि) जितके, ज्या आकाराचे
जेवण (स जेमन न) भोजन
जेवणाईत (पु) पक्तीस घेतलेला, आश्रित
जेवणावळ (स्त्री) मेजवानी, जेवणाचा खर्च, खाणावळ, हॉटेल
जेवणी (स्त्री) शिधा
जेवणें (क्रि) भोजन करणे
जेवा (प्रा पु) अन्नखर्च
जेवी (अ) जसा, ज्याप्रमाणे
जेवीं तेवीं (अ) कसेबसे, हरप्रकारे
जेव्हा (अ) ज्या काळी
जेव्हा तेव्हा (अ) सदोदित
जेसणा (प्रा वि) जेवढा [केस
जेहेपटी (स्त्री) झिपटी, झिपरी, मोकळे
जै, जै (अ) जर, ज्यापक्षी, जेव्हा, जो जो, (स्त्री) जई, वळचण
जैत, जैती, जैत्य, जैत्र (पु) जय
जैन (स पु) जिनमतानुयायी
जैयत (हि वि) तयार
जैसा (अ) ज्या प्रकारचा
जो (अ) जेथपर्यंत, जोवर, जेव्हा
जो (सर्व) पुल्लिगी सबधी सर्वनाम
जोइस, जोईस (स ज्योतिष न) ज्योतिशास्त्र, भाकित
जोइसी (स ज्योतिषी पु) जोशी
जोकड, जोखड (न) जू
जोख (प्रा न) माप, प्रमाण, वजन
जोख (स्त्री) जळू
जोखणें (क्रि) वजन करणे, माप घेणे, अजमास करणे, परीक्षा पाहणे [सकट
जोखम, जोखीम (हि स्त्री) धोका, भय,
जोखींव (वि) वजन केलेले
जोग (स योग पु) ससारत्याग, ध्यान, समाधि चित्तवृत्तिनिरोध
जोगडा (पु) वैरागी (निदाव्यजक)
जोगता (स वि) योग्य, बेताचा
जोगती (पु) हिदु हिजडा
जोगतीण (स्त्री) जोगवा मागणारी स्त्री
जोगवण, जोगवणी, जोगवणूक (स्त्री) जुळवून घेणे, चालविणे, निर्वाह, सुस्तपणा
जोगवणें (प्रा क्रि) पुष्ट होणे, सपादणे
जोगवा (म पु) जोगेश्वरी देवीच्या नावावर मागितलेली भिक्षा
जोगवणूक (प्रा स्त्री) निर्वाह, निर्वाहापुरते जिन्नस
जोगविणे (प्रा क्रि) काटकसरीने निर्वाह करणे, पोसणे, साभाळणे
जोगी (स योगी पु) वैरागी, गोसावी, एक राग
जोग्या (पु) कुस्तीतला एक पेच
जोजार (पु) मोठा प्रपच, प्रपचभार, व्याप
जोजारी (वि) मोठे कुटुब असलेला
जो जो करणें (मुलाच्या भाषेत) झोपी जाणे
जोट, जोठ (पु) जाड खादीचे पाघरूण
जोड (पु) साधा, युग्म, जोडी, सग्रह, मिळकत, फायदा, मैत्री, बरोबरी, ततुवाद्यात मध्यमच्या दोन तारा
जोडणी (स्त्री) साधा, जोडण
जोडणें (क्रि) जुळविणे, सांधणे, मिलाफ करणे, जुपणे, कामाला लावणे, मिळविणे
जोडता (वि) मिळविता, जोडका
जोडपें (न) नवरा आणि बायको याची जोडी, युग्म
जोडवे (न) बायकाच्या पायाच्या बोटात घालण्याचा एक दागिना
जोडा (पु) पायपोस, जोडपे, समुदाय, उपमा **जोडे फाडणें**---खेटया घालणे, **कोणाचा जोडा कोणाच्या पायात नसणें**---सगळा गोधळ अथवा अव्यवस्था असणे
जोडाक्षर (न) सयुक्त वर्ण
जोडी (स्त्री) युग्म, जोड, एकावेळी फिरविण्याचे दोन मुद्गल, (प्रा) धन, लाभ, सग्रह

जोडें (प्रा न) जोडपे, अगठी
जोडें-पाडें द्वद्वाने
जोत (न) जू, दोन बैलानी चालविलेला नागर, घुमटवाद्यावर म्हणावयाचे एक गीत
जोत (स ज्योति स्त्री) ज्वाळा, तेज
जोतपात (न) नागर, बैल वगैरे शेतकीस लागणारे सामान
जोते (न) घराचा चौथरा
जोते (स योत्र न) बैलाचा गळा जोखडाशी जिने बाधला जातो ती दोरी
जो तो (सर्व) प्रत्येक
जोत्या (पु) नागऱ्या
जोधळा (पु) ज्वारी
जोधा (स युध् वि) मजबूत, धष्टपुष्ट
जोपा (स्त्री) सरक्षण, सगोपन
जोपारणे (क्रि) प्रत्युत्तर करणे, उर्मटपणाने वागणे
जोपावणे (क्रि) सगोपन करणे
जोपासणी, जोपासना (स्त्री) सगोपन
जोबन (स यौवन न) तारुण्य, ज्वानी
जोम (पु) दम, जोर, बळ, अवसान
जोमदार (वि) दमदार, अवसानयुक्त
जोर (फा पु) दम, शक्ति, दृढता, आघात, जूलूम, जबाबदारी, व्यायामाचा एक प्रकार, भरती
जोरकस (फा वि) बळवान्, सशक्त
जोरजबरी (फा अ स्त्री) जुलूम
जोरदार (फा वि) ताकदवान्, दमदार, बळवान्
जोरा (फा पु) अधिकार, सत्ता, जबरी
जोरावणें (क्रि) अधिक शक्तिमान् होणे, बळावणे [जुलमी
जोरावर (फा वि) सशक्त, जबरदस्त,
जोरावा (फा पु) जोर, जुलूम, पाठबळ
जोरी (फा वि) बुद्धिवळाच्या खेळात दुसऱ्या मोहऱ्याला पाठबळ देणारे (मोहोरे), (स्त्री) ज्वारी, जोधळा
जोरू (हि स्त्री) पत्नी
जोव (स जव स्त्री) वीज
जोवणी (स्त्री) जोखडाची खुटी
जोवर (अ) जोपर्यंत

जोशी (स ज्योतिषी पु) ज्योतिषी, भविष्य सागणारा
जोसकी (स्त्री), **जोसपण** (न) जोश्याचे वतन किवा काम
जोहर (प्रा पु) अग्नि
जोहर (अर जवाहर न) जवाहीर.
जोहरी (अर पु) रत्नपारखी, जवाहिऱ्या-
जोहा (पु) जोधळे
जोहार (प्रा पु) अग्निप्रलय, जवाहीर
जोहार (पु) अत्यजानी म्हणावयाचा रामराम
जोहारणें (प्रा क्रि) प्रणिपात करणे.
जौ (प्रा अ) जोपर्यंत, पर्यंत
जौंजार (प्रा पु) त्रास, कटाळा
ज्या (स स्त्री) धनुष्याची दोरी, पृथ्वी.
ज्यामिती (स स्त्री) भूमापनशास्त्र.
ज्यारी (वि) चालू
ज्याले (प्रा न) जन्म
ज्यालेपण (प्रा न) जन्म, आयुष्य
ज्यास्तसाल बेरीज (हि स्त्री) गावचा जास्तीत जास्त आलेला वसूल
ज्याहापन्हा (अर पु) जगाचा पालनकर्ता.
ज्यूरी (इ स्त्री) पच
ज्येष्ठ (स वि) वडील, उत्कृष्ट, (पु) हिंदु वर्षाचा तिसरा महिना
ज्युबिली (इ स्त्री) आनदोत्सव
ज्येष्ठमध (स मधुयष्टिका पु) एक औषधि मुळी
ज्येष्ठा (स स्त्री) २७ नक्षत्रापैकी १८ वे.
ज्योति (स स्त्री) ज्योत, प्रभा, प्रकाश.
ज्योतिर्लिंग (स न) शिवाच्या सुप्रसिद्ध बारा लिगापैकी प्रत्येक, (नावासाठी 'बारा ज्योतिर्लिंगे' शब्द पहा)
ज्योति शास्त्र (स न) खगोलशास्त्र
ज्योतिष (स न) ताऱ्याच्या स्थितिगतीवरून केलेले गणित, सदर गणितावरून भविष्यकथन करण्याची विद्या
ज्योतिषी (स पु) जोशी, गणक, ज्योति – शास्त्रज्ञ
ज्योतिष्टोम (स पु) एका यज्ञाचे नाव
ज्योतिष्मान् (वि) प्रकाशमान, तेजस्वी.
ज्योत्स्ना (स स्त्री) चादणे

ज्वर (स पु) ताप **ज्वर पांचवा, ज्वर पांचावा** (पु) रोगी बरा होत चालला असता दृष्ट लागून त्याचे दुखणे उलटणे
ज्वरसृष्टि (प्रा स्त्री) तापाच्या गुंगीत पडणारे स्वप्न
ज्वरांकुश (स पु) तापावरचे एक औषध
ज्वरांश (स पु) बारीक ज्वर, तापाची कसर
ज्वलज्जहाल (वि) जहालापेक्षा जास्त
ज्वलन (स न) अग्नि, जळणे
ज्वलन्त (वि) तेजस्वी
ज्वानी (स्त्री) तारुण्याचा भर
ज्वार, ज्वारी (स्त्री) जोधळा
ज्वल्प (न) त्वेष, सताप, दुर्गंधी, भीति
ज्वाला (स स्त्री) जाळ
ज्वालाग्राही (स वि) जलद पेट घेणारे
ज्वालामुखी (स पु) ज्याच्या तोंडातून ज्वाळा निघतात असा पर्वत
ज्वाळामाळी (प्रा पु) अग्नि

----- •

झ

झ मराठी व्यजनमालेतील नववे व्यजन
झक (स झष स्त्री) मासा **झक मारणें**— (मासे मारण्यासारखे) निंद्य कर्म करणे, चूक करणे
झक (वि) भपकेदार, चकचकीत
झकझक (वि) लखलखीत, प्रकाशमान
झकझकणें (क्रि) चकाकणे
झकझकाट (पु) लख्ख प्रकाश, चकचकीतपणा [तेजस्वी
झकझकीत (वि) लखलखीत, झळझळीत,
झकटणें (प्रा क्रि) झगडणे, घासणे
झकणें (क्रि) दिपून जाळे, चकित होणे, चकणे, फसणे [अवश्य
झकत (अ) झक मारीत, आपल्याआपण,
झकपक (स्त्री) चकाकी, नीटनेटकेपणा
झकमक (स्त्री) चकमक, भाडण
झकवणूक (स्त्री) फसवणूक
झकविणें (क्रि) फसविणे
झकाकत (अ) त्वरेने
झकाकी (स्त्री) चकचकाट, तेजस्विता
झकाकीत (वि) चकचकीत
झकाझकी (स्त्री) भाडण
झकाझोक (स्त्री) डौल, ऐट
झकार (पु) छन् छन् नाद
झकास (वि) चागला, उत्कृष्ट
झक्क (वि) चक्क, लख्ख
झक्कड (वि) हट्टी, दुराग्रही [सज्ञा
झक्कू (पु) विटीदांडूच्या खेळातली एक
झगझगाट झकझकाट पहा
झगट (न), **झगड** (स्त्री) मोगरीने ठोके वाजविण्याचे धातूचे घड्याळ, वाद्याचा गजर, विपुलता, कचाट [लढणे
झगडणें (क्रि) बिलगणे, झोंबणे, भाडणे,
झगडा (पु) भाडण, कज्जा, युद्ध
झगमग (स्त्री) झाक, झुळूक, चकचकीतपणा, (वि) चकचकीत
झगरे (न) गोवऱ्याची रास घालून पेटविलेला अग्नि
झगा (हि पु) पायघोळ अगरखा
झगार (न) अभ्रमडल, अधारी, आभाळ
झगी (प्रा स्त्री) चकाकी (भा० २२।२३९)
झंझावात (स पु) वावटळ, पर्जन्यासह वारा [प्रहार
झट (न) उपाधि, लचाड, आकस्मिक
झटकणें (क्रि) झाडणे, झटकन् निघन जाणे
झटकन् (अ) पटकन्, त्वरेने [झपाटा
झटका, झटकारा (पु) रागाचा फणका,
झटकारणें (क्रि) झिटकारणे, धिक्कारणे
झटपट (अ) लवकर
झटझोबट (न) भाडणतटे
झटणें (क्रि) नेटाने काम करणे, एकसारखा प्रयत्न करणे, झोंबणे
झटपट (अ) लवकर, त्वरेने, (स्त्री) झटापट, चकमक, त्वरा
झटाझट (अ) चटपट, त्वरेने
झटापट (स्त्री) भाडण, चकमक
झटाळ, झट्याळ, झट्याळी (वि) मसलती, युक्तिबाज, कर्जबाजारीपणामुळे सकटानी घेरलेला
झटें (न) ओढाताण, झोंबी
झड (स्त्री) एकसारखा पडणारा पाऊस, झिंबड, धाड, झडप, लगट, झुज

झडकणें (क्रि) हालविणे, झडणे
झडकरी, झडकरून (अ) लवकर, जलद
झडका (वि) क्षीण झालेला
झडके (प्रा अ) झपाट्याने
झडझडीत, झडझडून (क्रि वि) त्वरेने, अंग मोडून
झडणी, झडणूक (स्त्री) गळणे, पडणे
झडणें (क्रि) गळून पडणे, (वाद्ये) वाजणे, पगार वक्तशीर दिला जाणे, रोडावणे, (वाद) सुरू होणे
झडती (स्त्री) बारकाईचा तपास, फेड, तपशीलवार हिशेब, (अ) लवकर
झडप (स्त्री) उडी, उड्डाण, पकड, दाराची फळी
झडपड (स्त्री) तडफड, झटापट
झडपडा (पु) झडप, उडी, जोराने हिसकावून घेणे
झडपण (न), **झडपणा** (स्त्री) भूतबाधा, वारा घालण्याचे साधन, पखा, आच्छादन [भूतबाधानिरसन
झडपणी (प्रा स्त्री) वारा घालणे, पखा,
झडपणें (न) विस्तवाला वारा घालण्याचे साधन, (क्रि) वारा घालणे, भुताने पछाडणे, उडी घालणे
झडपा (पु) झाकण, दार
झड्या (वि) रोगाने क्षीण होत जाणारा
झडी (प्रा स्त्री) झडप, (अ) तडकाफडकी.
झडाझड, झडाडा (अ) त्वरेने
झडिति (स झटिति अ) लवकर
झडी (प्रा स्त्री) गळणे, गळती (भा ३।१५५), एकसारखी वृष्टि, क्षयरोग, झडप [वेदना
झणका (पु) झटका, फणकारा, तीव्र
झणकार, झणकारा (पु) झणत्कार, नाद, झपाटा, वेग
झणकी (स्त्री) तीव्र वेदना, दाह
झणझणणे (क्रि) झोंबणे, आग होणे
झणझणाट (पु) मोठा झणझण आवाज, अतिशय दाह किंवा आग
झणझणीत (वि) तिखट, झोंबणारे, आग करणारे
झणत्कार (पु) झणझण आवाज
झणाटा (पु) टणत्कार, झणझणणारा दंश, उष्ण वाऱ्याचा झोत, उमाळा, विशालता
झणाणणें (क्रि) मोठा आवाज होणे.
झणाणा (अ) खणखण आवाज करीत.
झणी, झणें (अ) लवकर, कदाचित्, नको (ज्ञा २।१७), खरोखर
झपझप, झपाझप, झपाझपा (अ) जलद, सत्वर, झपाट्याने
झपका (पु) झुबका (फुले वगैरेचा).
झंपा (पु) एका तालाचे नाव, एक प्रकारची झाज
झपाटणें (क्रि) खाऊन टाकणे, त्वरेने करून टाकणे, पछाडणे
झपाटा (पु) सपाटा, तडाखा, आवेश, त्वरा, भुताचा संचार
झपूर्झा (जा ! पोरी जा ! ह्र वाक्य झपाट्याने उच्चारले असता होणारा शब्द) अत्यानंदाची सीमा, अज्ञेयाच्या अफाट मैदानात संचार करण्याला मनुष्याची चिच्छक्ति उद्युक्त होते तेव्हा तिला जी दिव्य गीते ऐकल्याचा भास होतो तो या शब्दाने आधुनिक काव्यप्रवर्तक 'केशवसुत' यांनी निर्दिष्ट केला आहे
झपेट (स्त्री) झाप, उडी
झबक (प्रा न) झुबका [प्रकारचे अंगडे
झबले (न) लहान मुलाचे एक विशेष
झबा (पु) झगा [एक खेळ
झब्बू (पु) घमेंडखोर माणूस, पत्त्याचा
झमकणे (क्रि) चमकणे, प्रकाशणे
झरकणे (क्रि) झटकन निघून जाणे
झरकन् (अ) चटदिशी, सत्वर
झरका (पु) त्वरा, चपळता
झरझर, झरझरा (अ) लवकर, त्वरेने
झरझरी (स्त्री) हुक्का, त्याची नळी
झरझरीत (वि) विरविरीत, पातळ
झरणे (स क्षर् क्रि) पाझरणे, क्षीण होणे
झरवण (प्रा न) झरा
झरवणी (न) झऱ्याचे पाणी, झिरपणे
झरा (पु) झिरा, उगम, पाण्याची वाट
झराझर (अ) सत्वर, लवकर
झरी (स स्त्री) झरा, प्रवाह, क्षय, झारी.

झरोका (हिं झरोका पु) लहान खिडकी, गवाक्ष
झलक (हि स्त्री) चलाखपणा, हुषारी
झलाळ, झल्लाळ (प्रा स्त्री) चमक, तेज
झल्लर (प्रा स्त्री) झालर, किनार
झल्लरी (स्त्री) झाज, टाळ
झवणें (क्रि) सभोगणे
झंवतरोड (वि) रोडका, दुर्बळ
झवाडणें (क्रि) शिव्या देणे, खरडपट्टी काढणे
झळ, झळई (स स्त्री) उष्णता, ऊन वारा, वाफारा
झळ (स्त्री) धातु तापविण्यात होणारे नुकसान, व्यापार-धंद्यातले नुकसान
झळई (प्रा स्त्री) मृगजळ, उष्णता
झळक (स झला स्त्री) चमक, चकाकी, उन्हाची झळ
झळकणे (क्रि) प्रकाशणे, चकाकणे
झळकफळक, झळझळ (स्त्री), **झळझळाट** (पु) चकाकी, तेजस्विता
झळझळीत (वि) चकचकीत, स्पष्ट
झळणें (क्रि) साधले जाणे, जोडले जाणे, तापणे
झळफळाट (पु) दाह, तडफडाट
झळबणें (क्रि) स्पर्श करणे, पोळणे, उन्हात तापणे, मर्मी लागणे, बुडणे, बुडविणे, गुडाळणे, झोका घेणे, पछाडणे, चिकटणे
झळमणें (क्रि) लोबणे, लोबकळणे, आदोलणे, झपाटले जाणे
झळवणी (न) उन्हाने गरम झालेले पाणी
झळाळ, झळाळी (स्त्री) तरग, प्रकाश, तेज
झळाळणें (क्रि) प्रकाशणे
झळाळी (स्त्री) चकाकी, उज्ज्वलता
झाऊ (वि) झिरझिरीत, तकलादी, नाजूक, निरुपयोगी
झाक, झांक (स्त्री) चकाकी, तेजस्विता, मुलामा, पावसाची लहान पण जोराची सर, (पक्ष्याचा) जमाव, टोळधाड, उष्ण वारा, झुळुक, (वि) चकाकित, तेजस्वी
झांक (स्त्री) झापड, चक्कर, भोवड, गुगी, डोळे जड होणे, छाया
झाकण (न) आच्छादन, झापड
झाकणी (स्त्री) आच्छादन, पशूच्या डोक्यावर बाधलेला पडदा, झापड
झाकणें (क्रि) आच्छादणे, लपविणे, दाबून ठेवणे, (प्रा क्रि) बडबडणे
झाकर (न) वेलीची जाळी, दाट झाडी, पानाची गर्दी
झाकरणें (क्रि) झाडाच्या दाट पालवीत लपून बसणे
झाकरणें (क्रि) पळून जाणे
झाकले माणिक बाहेर तादृश डौल न दिसू देणारा पण गुणवान् मनुष्य
झाकली मूठ सवा लाखाची आपण होऊन आपली स्थिति उघडी करून दाखवू नये यात आपली अब्रू राहते
झाकळणें, झाकाळणे (क्रि) लपविणे, आच्छादित करणे, व्यापणे
झाकापाक (स्त्री) जेवण झाल्यानतरची स्वैपाकघरातली उरली सुरली कामे
झाकी (स्त्री) शोभिवत माडणी, झापड
झाकुळणें (प्रा क्रि) झाकणे (वामन० विराट० ७।१४७), चकित होणे
झाकुन (अ) सक्षेपाने (तुका० २२७६)
झाके (प्रा अ) व्यर्थ
झाकोळणें (प्रा क्रि) झाकले जाणे, व्यापणे, बद होणे (ना०२५१), गुरफटले जाणे [होणारा ध्वनि, गजर
झागड (स्त्री) पुष्कळ वाद्याचा एकदम
झांगडझिंगा (पु) भाडण, तटेबखेडे
झाज (स्त्री) धातूचे एक चपटे वाद्य, मूर्छा
झांजड, झाजर (स्त्री) माणसाला माणूस दिसते न दिसते इतकी पहाट
झाजर (प्रा वि) जीर्ण, जर्जर
झाजरता (वि) ओझरता
झाजरमाजर (स्त्री) झाजड पहा
झाजरी (स्त्री) लहान झाज
झा झा (उद्गार०) घोडा, बैल इत्यादीने जलद चालावे म्हणून उच्चारावयाचा शब्द
झाट (हि न) शेट, शष्प

झाड (न) वृक्ष, पिशाच्च-सचार झालेले माणूस, वृक्षाच्या आकृतीचे दारूकाम किवा काचेचे सामान **कोणत्या झाडाचा पाला**–क्षुद्र माणूस
झाडकी (प्रा स्त्री) किर्र झाडी
झाडझाडोरा (पु), **झाडझुडूप** (न) लहानमोठी सर्व झाडे [सारवणे इ कामे
झाडझूड (स्त्री) केरकचरा काढणे,
झाडणा (प्रा पु) झाडणारा
झाडणी (स्त्री) केरसुणी, खरडपट्टी, भूत काढणे, विष उतरविणे
झाडणे (क्रि) केर काढणे, झटकणे, खरडपट्टी काढणे
झाडपट्टी (स्त्री) जमिनीचा सारा किवा घरपट्टी याबद्दलची सरकारची अखेरची मागणी
झाडपाला (पु ना) वनस्पति वगैरे
झाडपोते (न) कर्जफेडीचा शेवटचा हप्ता
झाडबाकी (स्त्री) पूर्ण फेड
झाडलोट (स्त्री) केरकचरा काढून टाकण्याची क्रिया
झाडसारव, झाडसारवण (न) झाडझुडीचे व सारविण्याचे काम
झाडा (हि पु) कसून तपासणी, झडती, निकाल, निरास, जुलाब, मल-विसर्जन
झाडापवाडा (पु) हिशेब [निकाल
झाडापाडा (प्रा पु) झडती, हिशेबाचा
झाडावा (पु) तपासणी, शुद्धि
झाडी (स्त्री) झाडा, निकाल (भा० १०।२९), झाडाचा समुदाय, राई
झाडू (हि पु) केरसुणी, भगी
झाडून (अ) यच्चयावत्, सर्व
झाडूवाला भगी
झाडोरा (पु) दाट झाडी
झाप (पु) झाडाच्या तोडलेल्या फाद्या, छप्पर, पोहताना पुढचे अग वर उचलणे, झडप, हल्ला, (स्त्री) शेतातली झोपडी
झापड (स्त्री) डोळे जड होणे, गुगी
झापडी, झापण, झापणी (स्त्री) जनावराच्या डोळ्यावर बाधावयाचा पडदा
झापरे (न) डोक्यावरील केसाचे छप्पर
झापळ (स्त्री) गर्द छाया, (वि) पुष्कळ फाद्या असलेले [केलेला दरवाजा
झापा (पु) गवत, कामटया, सावळया इ०चा
झापाळणें (क्रि) व्यापणे, आच्छादणे
झापी (प्रा स्त्री) झापड
झाब (स्त्री) घेरी, मूर्च्छा [रास प्रारभ
झाबड (वि) स्थूल, (स्त्री) लूट, अधा-
झाबडणे (क्रि) लुटणे, सुस्तावणे
झाबरा (वि) विसराळू, चुक्या करणारा, अव्यवस्थित [कोळयाचे जाळे.
झाबली (स्त्री) पकडलेले मासे ठेवावयाचे
झाबा, झाबू (पु) तेलाचे भाडे
झार (प्रा पु न) शेवाळयासारखा नदीतून वाहन तीरास लागणारा एक बुळबुळीत पदार्थ, भूमिशोधक, रशियाच्या माजी राजाची पदवी (झार–कैसर–सम्राट् हे समानार्थी शब्द आहेत)
झारगें (न) जाळे लाविलेली आबे काढण्याची आकडी
झारणे (क्रि) चाळणे
झारबा (पु) गुऱ्हाळात मळी काढण्याची टोपली, तेलातली गदळ
झारा (फा पु) स्वयपाकातले सपाट तोडाचे व सच्छिद्र असे एक उपकरण
झारिया (प्रा पु) झारेकरी
झारी (हि स्त्री) तोटी असलेला गडू
झारेकरी (पु) सोनाराच्या दुकानातली राख वगैरे गाळून सोन्याचे कण काढणारा
झाल (स्त्री) वेळूची केलेली उथळ व पसरट मोठी टोपली लग्नात हिची पूजा करून ती वरपक्षाला देतात सायकाळचा अधार, सुरमाडाच्या पानाचे पाय पुसणे
झालर (हि स्त्री) मगजी, छताच्या काठास शोभिवत रगीत कापडाच्या चुण्या बाधतात त्या
झावळ (त्रि) विसराळू, भ्रमिष्ट, छाकटा
झावळणें (प्रा क्रि) भ्रमिष्ट होणे
झास (पु) दाट झाडी
झावळमावळ (स्त्री) प्रभात, पहाट.
झावळी (प्रा स्त्री) झाजड, अधार

झावळी (स्त्री) नारळाच्या झाडाचे पान, सावळी [(अ) अस्पष्टपणे
झावळें (प्रा पु) भ्रांतिकारक, संदिग्ध,
झावाड (न) खडकावर आपटणाऱ्या पाण्याच्या लाटा
झासा (पु) दपटशा, धमकावणी, दहशत (तुका० ३७००), निद्रा (भा० २३।६१७), तळमळ
झासुरणें (प्रा क्रि) निश्चेष्ट पडणे
झाळ (स्त्री) झळ, तिरीप (उन्हाची)
झाळणें (क्रि) पात्रादिकास डाक लावून अग्निसयोगाने घट्ट बसविणे
झिगझिग (स्त्री) जिगजिग, रडगाणे, पिरपिर, पावसाची बुरबुर
झिगट (वि) निशाखोर, अमली
झिंगणें (क्रि) अमल करण्याने बेशुद्ध होणे, कैफ चढणे [मासा
झिंगरू (न), **झिंगा** (पु) एक प्रकारचा
झिंगी (स्त्री) धुंदी, अमल, मादक द्रव्य, झिंझोटी [रोड होणे, झरणे
झिजणें (क्रि) घर्षण वगैरेमुळे कमी होणे,
झिंजाटणें, झिंजाडणें (प्रा क्रि) केस धरून खाली पाडणे, झुगारणे
झिंजारा (पु) उलट खाणे, झटका
झिंजी, झिंजोटी (स्त्री) झिपरी, (झिंझोटी) गायनातल्या एका रागिणीचे नाव
झिटकारणें, झिटकावणें (क्रि) धिक्कारणे, तिरस्काराने उडवून देणे
झिणकार (पु) वाद्याचा झंकार
झिणझिणणें (क्रि) झणाणणे, सणसणणे
झिनी (स्त्री) ठिणगी
झिपरा (स्त्री) अव्यवस्थित व तोंडावर लोंबणारी केसाची बट, हिडिस बायको
झिंबड (स्त्री) पावसाची झड, विपुलता, अतोनात गर्दी [(पाऊस)
झिमझिम (वि) बारीक पण टिकाऊ
झिम्मा (पु) लहान मुलीचा एक खेळ
झिरकणी (स्त्री) झुरणी
झिरझिरा, झिरझिरीत (वि) जीर्ण झालेला, किरकिरीत
झिरपणें (क्रि) पाझरणे, गळणे, झरणे
झिरपा (पु) ओघळ, गळती, ओहोळ
झिरमिरी (स्त्री)मूर्च्छा, (वि) थोडा थोडा [ततूचा झुबका
झिरमिळी (स्त्री) लोंबणाऱ्या कलाबतूच्या
झिरवणी (न) झऱ्याचे पाणी
झिरा (पु) झरा, उगम, उत्पत्तिस्थान
झिरुमिरु (वि) कसातरी जीव धरून राहिलेला, अतिशय अशक्त
झिरें (न) शिरे, झाडाची तोडलेली फांदी
झिल (स्त्री) बैलाच्या गळ्यातील घुंगराची माळ, (पु) मुलगा
झिलई (हि झील स्त्री) तकाकी, चकाकी, झील
झिल्काद (अर पु) अरबी अकरावा महिना
झिलाण (न) पाणथळ जागा, जमिनीची आर्द्रता, जमिनीच्या पोटातले झरे
झिली (प्रा अ) हळू (केश० पद० ५३८)
झिल्लट (वि) विरविरीत, पातळ
झिल्ली (प्रा स्त्री) मुरकुट
झिलो (प्रा पु) मुलगा (ना० २२९०)
झिळमिळी (स्त्री) झिरमिळी पहा
झीज (स्त्री) वस्तूस झिजल्यामुळे येणारा उणेपणा, शारीरिक कष्ट, घस, नुकसान
झींट (स्त्री) घेरी, अंधेरी
झीण (स्त्री) खोड
झील (स्त्री) झिलई तेज, पालपद, कच्चे आंबे काढण्यासाठी जाळी अडकवलेली आकडी, जमिनीची आर्द्रता, दाट झाडी, (हि) सरोवर, विटीदांड्याच्या खेळातील एक सप्तक, (वि) हलके (ज्ञा० १३।२१४) **झील ओढणें**—दुसऱ्याचा अनुवाद करणे
झुई (स्त्री) नदीतले बेट
झुकणें (क्रि) वाकणे, कलणे, वळणे, दृष्टि चुकवून पळून जाणे, कृश होणे
झुकविणें (क्रि) वाकविणे, फसविणे, झुकांडी देणे
झुकाटा (पु), **झुकाटी, झुकांडी** (स्त्री) दृष्टि चुकवून निघून जाणे, हुलकावणी दाखवून निसटणे
झुकांडा (पु), **झुकांडी, झुळकांडी** (स्त्री) झेप, झोकांडी, भिरकंडी

झुकापुरी (स्त्री) झुकाडी
झुगझुग (अ) अतिशय मदत्वाने, आहे नाही अशा रीतीने
झुगझुगी (क्रि) अतिशय मद प्रकाश
झुगटणें (प्रा क्रि) फेकणे
झुगर, झुगार (वि) जुने, जीर्ण झालेले (कपडे), (न) लग्नकार्यांत पाटील, देशमुख इ० स देण्याचा मानापानाचा पोषाख, झुबर, दिव्याचे झाड
झुगारणें (क्रि) फेकून देणे, उडविणे
झुगारणें (न) दुर्बळ, कृश मनुष्य किवा जनावर
झुगारपट्टी (स्त्री) आज उद्या असे सागून किवा काहीतरी पोकळ सबबी सागून लाबणीवर टाकणे [झुकाडी
झुगारा (पु) नजर चुकवून काढलेला पळ,
झुज (स युद्ध न) लढाई, टक्कर
झुजणे (स युध् क्रि) भाडणे, लढणे
झुजरूक-मुजरूक (न) उजाडण्याची वेळ, प्रभात
झुजविणे (क्रि) लढविणे
झुजाट (वि) दाडगा, रणशूर
झुजाट (वि) जोराचा वारा, वावटळ
झुजाटा, झुझाटा (पु) सोसाट्याचा वारा
झुजात (न) तुफान (ना पृ ५६१)
झुजार (वि) लढाऊ, युद्धात कुशल, (स्त्री) लढाई, झुज
झुजारराव (पु) योद्धा, लढवय्या
झुजुरका (अ) मोठ्या पहाटेस
झुजुमुजु (न) उजाडण्याची वेळ, पहाट, (वि) अस्पष्ट, कष्टाने दिसण्यासारखे
झुटकणें (क्रि) पळून जाणे, झुकाडी देणे
झुटका (पु) झुरका, वायु किवा धूर याचा घोट
झुटामुटा (अ) थोडाथोडा, थेबथेब
झुटा, झुटीसानक (हि स्त्री) परत न घेता येण्यासारखी (कायमची) जहागीर किवा इनाम जमीन
झुड (स्त्री) टोळी, समुदाय, जमाव
झुडप, झुडूप (न) लहान किवा खुरटे झाड
झुडपी (स्त्री) झुडुपाची दाटी
झुडाई (स्त्री) झुडपणा, दाडगाई
झुडी झुड पहा
झुणका (पु) पिठले, अळण, बेसन
झुणा (पु) परकर
झुणूक (स्त्री) किचित् भास, चुणूक.
झुतरी, झुत्री (स्त्री) लहान प्रवाह
झुबकळी, झुबकबाळी (स्त्री) मोत्याचा घोस, खाली लोबकळत असलेले एक कर्णभूषण [घोस, डूल.
झुबका, झुपका, झुमका (हि पु) गुच्छ,
झुबड (स्त्री) दाटी, गर्दी, झिबड
झुबर (पु न) बिलोरी काचेचे शोभिवत झाड, (प्रा स्त्री) झोबी [झुबकबाळी
झुबा (पु) पायघोळ अगरखा, झगा,
झुमकणे (क्रि) ठुमकत चालणे
झुमका (हि पु) झुबका, गुच्छ, गाठ
झुमझुम (अ) घुगराच्या आवाजासारखे
झुरकणें (क्रि) धूर किवा वायु जोराने आत ओढणे
झुरकन (अ) त्वरेने [घोट.
झुरका (पु) वायूचा किवा धुराचा घुटका,
झुरझुरणें (क्रि) झिरपून जाणे, झुरणे, क्षय पावणे
झुरझुरीत (वि) झिरझिरित, झिजून विरळ झालेले
झुरट (वि) क्षीण झालेला, कृश
झुरटी (प्रा स्त्री) सुरकुती, क्षीणता
झुरण (स्त्री) तादुळाचा चुरा [क्षीणता
झुरणी (स्त्री) शरीरास व मनास येणारी
झुरणें (क्रि) दु खाने क्षीण होणे
झुरती (स्त्री) पलायन
झुरळ (न) एक क्षुद्र जीव, बागुरडा
झुरळी (स्त्री) सुरकुती
झुरा, झुराबावरा (वि) रगेल, इष्कीबाज.
झुरुमुरु (पु) अशक्त, धुगधुगी धरून असलेला मनुष्य, (क्रि वि) हळूहळू
झुलणें (क्रि) डोलणे, डुलणे
झुलवा (पु) झोका, आदोलन, मुसलमानात वेश्या किवा विधवा स्त्रीस स्वपत्नी म्हणून बाळगताना करावयाचा विधि
झुलविणें (क्रि) नादी लावणें, फसविणे.

झुला (हिं पु) झोपाळा, पाळणा, हिंदोळा, डोंगराच्या दोन कडयाना दोरखडाने जुडून त्या दोरावरून सरकणाऱ्या टोपलीतून जाण्याची योजना
झुलावणें (हिं न) हिंदोला, झोपाळा
झुलूप (फा न) कानावर लोंबलेले डोक्याचे केस
झुळंबक (प्रा न) कर्णभूषण [पणे
झुळझुळ (अ) मदपणे, अधुकपणे, अस्पष्ट-
झुळझुळीत (वि) चकचकीत
झुळूक (स्त्री) मदमद वायु, किंचित् भास, अल्प अनुभव
झूज (स्त्री) झुज, लढाई
झूट (हि वि) खोटें, लबाड
झूल (हि स्त्री) जनावराच्या पाठीवर घालण्याचे वस्त्र
झूला (फा पु) दोला, झोपाळा
झूली (फा स्त्री) झूल
झेंगट (न) मोगरीने ठोके वाजविण्याचे धातूचे घडयाळ, घोटाळयाचा प्रश्न, अडचण
झेंडा (पु) निशाण, ध्वज
झेंडू (पु) एक फुलझाड [कावा, आदोलन
झेंप (स्त्री) झोक, झोकाडे, झडप, हेल-
झेंपणें (क्रि) आटोक्यात येण, करणे
झेपावणे (प्रा क्रि) उडी टाकणे
झेपुटा (पु) पाळणा हालविण्याची दोरी
झेंबणें (क्रि) कोमेजणे, वाळत जाणे, डुलकी घेणे
झेल (स्त्री) झोका, (पु) चेंडु वरच्यावर पकडणे
झेलगें (न) कच्चे आंबे झाडावरून उतरण्यासाठी जाळे लावलेली आकडी
झेलणे (क्रि) वरून पडणारा पदार्थ वरच्यावर हातात घेणे, उत्सुकतेनें एखाद्याच्या शब्दास मान देणे
झेला (पु) झुबका, गुच्छ, आंबे उतरण्याची मोठी अरबी, झेलगे
झोक, झोंक (पु) कल, डौल, शरीराचा तोल, झटका, झपाटा
झोकणें (क्रि) घटाघट पिणे, झुगारणे. फेकणें, (गप्प) ठोकून देणें, सामणे
झोका (पु) हेलकावा, तोटा, नुकसान, हेलपाटा
झोकाडी (स्त्री) झुकाडी पहा
झोजा, झोझा (वि) लठ्ठ, दोदील, पोटाळ
झोजामल्लारी (पु) लठ्ठ किंवा अगडबब असा माणूस, ज्याचे नेसते धोतर व अंगावरील कपडे अव्यवस्थित आहेत असा मनुष्य
झोट, झोटी (स्त्री) डोक्याच्या केसाची मोकळी सुटलेली बट, केस, शेंडी, (पु) निर्लज्ज, दाडगा, जुलमी माणूस
झोटिंग (स जोटिंग शकर पु) मुसलमानाचे पिशाच्च, सडेतोड मनुष्य, जुलमी माणूस
झोटधरणी (स्त्री) भांडण, तटा, शेंडी धरून केलेली मारामारी
झोटिंगपातशाही (फा स्त्री) बेबंदशाही अदाधुदी
झोटी (स्त्री) डोक्याचे लाब केस
झोड (स्त्री) खरपूस मार, झोडपणे, जोराचा पाऊस, अतिशयपणा
झोड (पु) अरेराव, निलाजरा, पुंड, दागडा
झोडगा (वि) झोडणारा, मारका, निर्लज्ज, हट्टी, हेकेखोर
झोडगी (स्त्री) वाऱ्याची कणसे झोडपून त्यातून दाणे काढण्याची क्रिया
झोडणें (क्रि) बडविणे, कांबणे
झोडपट्टी (स्त्री) खरपूस मार
झोडपणे (क्रि) ठोकणे, बडविणे, ताव मारणे, फडशा पाडणे झोडणे, बडवून दाणे वगैरे वेगळे करणे [प्रवाह
झोत (पु) अग्नीची मोठी ज्वाला, मोठा
झोतावा (पु) झोत प्रवाह
झोप, झोंप (स्त्री) निद्रा, नीज
झोपडी (स्त्री), **झोपडें** (न) काडयामोडयाचे घर, पर्णकुटी [निद्राभग
झोपमोड (स्त्री) झोपेंत पडणारा खळ,
झोपा, झोंपा (पु) चोपाळा, झोपडी, कुंपणाच्या दाराची झडप, फाटक
झोपाळा (पु) चोपाळा, झुला
झोपाळू (वि) फार झोप घेणारा, निद्राळू

झोंबट (न) तटा, बखेडा, लचाड, सकट
झोंबणें (क्रि) चरचरणे, झणाणणे, मर्मी लागणे, दश करणे, तीव्र वेदना करणे, मस्ती करणे, पकडणे
झोबरें (वि) झोबणारे
झोबी (स्त्री) कुस्ती, झुज, लढाई
झोऱ्या (पु) सुताडा, अतिशय जाड सुताचे बिछायतीचे वस्त्र
झोल (पु) घोळ, लोबता भाग, झटका, त्वरित गति, लफगा
झोला (पु) झोपाळा, हिदोळा, सोगा, टाळाटाळ, गप्प [झोल घेणे
झोळकवणें, झोळबणें (क्रि) लोबकाळणे,
झोळकबा (पु) झोका, हेलकावा
झोळणा (पु) चार तोडी पिशवी, बटवा
झोळी (स्त्री) लोबती मोठी पिशवी
झोळू, झोळ (प्रा) पदर (अमृ० २।४८), (वि) मिथ्या (ज्ञा० ८।६०)

ञ

ञ मराठी व्यजनमालेतील दहावे व्यजन (या अक्षराने आरभ झालेले शब्द मराठीत नाहीत)

ट

ट मराठी व्यजनमालेतील अकरावे व्यजन
टक (स्त्री) एकाग्र दृष्टि, एकसारखी सतत क्रिया, (प्रा) सकट, नवल
टक (स पु) पाथरवटाचे एक हत्यार (टाकी), एक वजन (४ माष), अक्षराचा खिळा, (अ) ततोतत, बरोबर
टकटक (अ) एकसारखे (पाहणे), (स्त्री) टकळी, वटवट
टकटका (अ) एकसारखे लक्ष लावून
टकटकी (वि) टवटवीत
टकण (स न) टाकणखार
टकणें (प्रा क्रि) सोडवणे (ज्ञा० १८। १३५), प्राप्त होणे (ज्ञा० ६।२३५), टाकणे (ज्ञा० १८।२२६), एकसारखे पाहणें
टकमक (स्त्री) चकितपणा, (अ) चकितपणाने, (पु) पर्वताचा उच तुटलेला कडा
टकमका (अ) एकसारखे लक्ष लावून, चकितपणाने
टकयंत्र (न) टाइपरायटर
टकल (न) डोक्याचा वरचा भाग
टकली–ले (स्त्री न) डोके, टेकडी
टकल्या (वि) डोक्यास टक्कल असलेला
टकशाला (स स्त्री) टाकसाळ
टकळा (प्रा पु) ध्यास, वेध, हौस, छद (मोरो० ४६।२), घोष, घोकणी
टकळी, टकुळी (प्रा स्त्री) अतिशय प्रबळ इच्छा, आशा (मोरो० उद्योग० ७।३७), एकसारखी बडबड
टका (हि पु) पैका, पैसा, रुपया, जमीन मोजण्याचे एक माप, (प्रा) निशाण, अग्रभाग, कोब
टकार (स पु) टणत्कार
टकारी, टकारी (पु) टाकारी, दगड घडण्याचे काम करणारा
टकुली (स्त्री) आशा, उत्कट इच्छा
टकुले, टकोले (न) डोके, टाळू
टके (प्रा न) प्रतिमा, ठसा
टकेकारी (प्रा पु) द्वारपाळ
टकेटोणपे (पु अने) आघात, प्रहार, ठेचा इ०
टकोर (वि) कठीण, (पु स्त्री) गोगाट
टकोरा (पु) ठोका, एकसारखा नाद
टक्कर (स्त्री) मस्तकावर मस्तक आदळणे, मशृग पशची झोबी, सामना, बरोबरी
टक्कल (स ताल् न) केस गळून पडल्यामुळे उघडा पडलेला मस्तकाचा भाग
टगचाई (स्त्री) तुटवडा, टचाई, तगचाई
टगळमगळ (स्त्री) चुकवाचुकव, मुद्दाम केलेला चेंगटपणा
टग्या (पु) शिसे भरलेली मोठी कवडी; (वि) गबदूल, गलेलठ्ठ, धटिगण
टच (इ पु) सोन्याचा कस
टचकन्, टचदिशीं (अ) टोचण्याने बाहेर पडावे तसे एकदम.

टचका (पु) टोचणी, टोचा, नखाने आघात केल्याने होणारा आवाज, तुणतुण्याच्या लावण्या म्हणण्यातला झोक, खटका
टचटचणें (क्रि) ठसठसणे
टचटचीत (वि) घट्ट, टणक, निबर
टचाई (स्त्री) दुर्मिळता, तगाई, महागाई
टटोरी (स्त्री) घोसदार कणीस, श्वासनलिका
टणक (वि) कठिण, कडक, निबर, धट्टाकट्टा, (प्रा) मोठे
टणकणें (प्रा वि) श्रमणे
टणका, टणकारा (पु) आघात, टोमणा
टणटण–णा (अ) भराभर (उड्या मारण्यासंबधाने) [दोरीचा शब्द
टणत्कार (स टकार पु) धनुष्याच्या
टणाटण (अ) भराभर, टणटण पहा
टणू (पु न) टेंगळ
टप (पु) मोठी गोटी, गाडीचे किंवा तवचे आच्छादन, त्याचा अर्ध भाग
टपकणें (क्रि) गळणे, झरणे
टपकन् (अ) टप असा आवाज करून
टपकळ (वि) भरीव, भक्कम, मोठे ठळक
टपका (पु) टपकत पडणारा पाण्याचा थेंब, टपका, दोषारोप
टपटप, टपाटप (अ) टप टप आवाज होईल अशा रीतीने (गळणे, वाहाणे, पडणे)
टपणी (स्त्री) दक्षतेने बसणे [बसणे.
टपणें (क्रि) जपत राहणे, वाट पहात
टपला (पु) चापट, थप्पड
टपली (स्त्री) लाकडाची उडालेली ढपली, खपली, थकवा
टपाल (हि न) डाक, पत्रे वगैरे
टपूर (पु) धष्टपुष्ट मेंढा, (वि) मोठा
टपोरा (पु) तडाखा, प्रहार, (वि) मोठा
टप्पल (न) खपली
टप्पा (हि पु) एक प्रकारचे गीत (याला दोन अवयव असतात), विश्रांतिस्थान, प्रवासात घोडा बदलण्याची जागा, मर्यादा, आटोका **टप्पा खाणें** —उसळणे, थांबणे

ट फ करीत वाचणें एकेक अक्षर लावून अडखळत वाचणे
टमक (प्रा स्त्री) टिमकी
टमका (प्रा पु) चापटी
टमटम (स्त्री) घोड्याची गाडी [आगर
टमटमनगरी (स्त्री) प्रसिद्धि, गप्पांचे
टमटमराज्य (न) गोंधळ, अव्यवस्था
टमटमीत (वि) टुमटुमीत, धट्टाकट्टा, निरोगी
टर (स्त्री) उपहास, फजिती
टरकणें (क्रि) फाटणे, घाबरणे
टरका (वि) तिरळा
टरकावणे (क्रि) फाडणे, कानउघाडणी करणे
टरघाणी (स्त्री) मुलांचा एक खेळ (एका खांबावर एक आडवे लाकूड अडकविले असून त्याच्या दोन टोकांना दोऱ्या असतात त्यांना धरून दोन मुले लोंबकळतात व ते आडवे लाकूड गरगर फिरवितात
टरफल (न) कवच, फोल, बाहेरची त्वचा
टरबूज (न) कलिंगड
टरळी (स्त्री) चर, खळी, पाळी
टरारणें (क्रि) तरारणे, उत्तेजित होणे
टरू (न) घट्टा
टराव टराव (पु) बेडकाचा आवाज
टर्पेंटाईन (इ न) टारपीण तेल (देवदारापासून काढलेले एक प्रकारचे तेल)
टर्रेबाज (वि) मुजोर, दांडगा
टल्ला (पु) चक्कर, फेरी
टवका (पु) पृष्ठभागावरचा लहानसा तुकडा [करणे
टवकारणें (क्रि) कान किंवा डोळे ताठ
टवच, टवच (प्रा न) दुःख, त्रास, टोचणी
टवटवणें (क्रि) तजेलदार दिसणे किंवा होणे
टवटवी (स्त्री) प्रफुल्लता, तेज
टवटवीत (वि) प्रफुल्लित
टवरा (पु) टवका
टवळी (स्त्री) ढलपी, नारळाची करवटी, डोक्याची करटी, स्त्रीला उद्देशून दिलेली एक शिवी

टबळें (न) समईचे किंवा पळीचे तोंड (ज्यांत तेलवात घालतात), चुनाळयाचा झाकणावाचून बाकीचा भाग
टवाळ (प्रा वि) मिथ्या, खोटें, (स्त्री) थट्टा, नक्कल, टवाळी
टवाळ, टवाळखोर (वि) उनाड, टवाळ्या करणारा
टवाळकी, टवाळी, टवाळगिरी (स्त्री) उनाडपणा, कुचेष्टा, चटोरपणा, निंदा
टवाळें (प्रा न) खोटेपण
टहाळा (हि पु), **टहाळी** (स्त्री), **टहाळें** (न) पानासकट फांदी, डहाळी
टळटळीत (वि) स्पष्ट, भर
टळणें (क्रि) चुकणे, न घडणे, प्रतिज्ञेपासून ढळणे, निघून जाणे
टाइप (इ पु) अक्षराचा वगैरे ठसा, खिळा, नमुना
टाइमपीस (इ न) घड्याळाचा एक प्रकार
टाऊक (न) लाभ, प्राप्ति, फायदा
टांक (स टंक पु) ठसा, प्रतिमा, लेखणीचे अग्र, त्या अग्रांत मावणारी शाई, लेख, टांकी, छिनी, (प्रा पु) नाणे (ज्ञा० ७।२५), शहाणपण
टांक (पु) तोळा, नऊ मासे, चार मासे
टाकणखार (पु) एक प्रकारचा क्षार
टाकणी (स्त्री) पखवाजाच्या शाईच्या पुडीबाहेरचा भाग
टाकणें (क्रि) त्याग करणें, सोडणे, वर्जिणे, (प्रा) मिळणे, पावणे, घडणे
टाकून बोलणें—अमर्यादा करून बोलणें
टाकभाडें (न) नुसते पोंचविण्याबद्दलचे भाडें
टाकमटिकला, टाकटिळा (पु) डौल, नखरा, छानछुकी
टांकसाळ (स टंकशाळा स्त्री) नाणे [पाडण्याचा कारखाना
टाकळणें (क्रि) थकणे, श्रमणे
टाकळा (पु), **टाकळी** (स्त्री) एका वनस्पतीचे नाव
टाका, टांका (पु) टाचा, शिवण, शरीराचा सांधा, पाठीचा मणका
टाकाऊ (वि) टाकण्याजोगा, निरुपयोगी
टाकाटाकीं (प्रा अ) त्वरेने
टांकारी (पु) दगडाच्या जात्यास टांकी देणारा
टाकी (प्रा स्त्री) कृति, आवड, आटोका.
टांकी (स्त्री) हौद, पाण्याचा साठा; दगडास टोंचे पाडण्याचे एक औत, त्याने पाडलेले टोंचे
टाकें (न) हौद
टाकोटाक (अ) एकामागून एक, ततोतत, अतिशय त्वरेने
टाकोटाकीं (प्रा अ) टाकता टाकता
टांग (हि स्त्री) तंगडी, ढेंग, चालताना दोन पावलांमधले ज्यास्तींत ज्यास्त अंतर
टांगणें (क्रि) लटकावणे, लोंबवणे
टांगरें (न) मोळी वगैरे आवळताना दोरीला पीळ घालण्याकरिता घेतलेली काठी
टांगळ (वि) लाबटांग्या
टांगा (हि पु) तांगा, गाडी
टांगें (प्रा न) मस्तक
टांच (स्त्री) पायाची खोट, जप्ती, हुकुमनाम्याची बजावणी
टाचण (न) टिपण, यादी
टाचणी (स्त्री) नेडे नसलेली सुई
टाचणी, टांचणी (प्रा स्त्री) दुर्दशा (भा० २०।१६), संकोच (तुका० २९१३), टंचाई, उणीव
टाचणें (प्रा क्रि) टंचाई पडणे
टाचर, टाचरू (प्रा. न) टांच
टाचा (पु) टाका, शिवण, (प्रा वि) अपुरता, लहान
टाचें (प्रा वि) उणे, थोडे, (न) टंचाई
टाटोळा (पु) केळीच्या पानाचा दांडा, जोंधळ्याचें ताट
टाणाटोणा (हि पु) मंत्रतंत्र
टाप (स्त्री) घोड्याचा तळपाय, लाथ.
टापटीप (स्त्री) नीटनेटकेपणा, सुव्यवस्था.
टापर (स्त्री) घोड्याची लाथ, डोक्याभोंवती गुंडाळलेले वस्त्र
टापरण (न) डोक्याला गुंडाळलेले वस्त्र, उपकाराचे ओझें
टापरणें (क्रि) हातोडीने ठोकणे, रागावणे, खरडपट्टी काढणे, टोमणा मारणें

टापरणें (न) मोगरी, हातोडी
टापरा (पु) लाकडाची मोठी खुटी
टापरी (स्त्री) डोक्याचे पागोटे इ० वरून उपरणे वगैरे बस्त्र गुडाळतात ते, टापशी
टापशी (स्त्री) टापरी पहा
टापसा (पु) फुगीर भाग, फुगी
टापासटीप (पु) बेतास बात
टापू, टापू (हि पु.) बेट, समुद्रातली हद्द, प्रात, टप्पा, वनस्पतीचे कोवळे अग्र, रोप, जोधळयाचे किवा बाजरीचे ताट
टाफ, टाफर (स्त्री) टाप, टापर पहा
टाफरे (प्रा वि) ठेचाळत चालणारे
टामटूम (हि स्त्री) नगाऱ्याचा आवाज, डामडौल, तमाशा
टार (पु) घोडा [खुरटा
टारगट, टारगा (वि) चटोर, फाजील,
टारगेपणा (पु) वात्रटपणा, चटोरपणा, छचोरपणा
टारलें (न) पाळणा [प्रयत्न, टुरटुर
टाराटुरी (स्त्री) पोकळ धमकी, निष्फळ
टाल (पु न) इमारतीची किवा सर्पणाची लाकडे मिळण्याचे दुकान, डोक्याची गुळगुळीत हजामत
टालमटोला (पु) टगळमगळ, टाळाटाळ, कालवाकालव [सतत ओरडणे
टाहो (पु) लहान मुलाचा मोठा आक्रोश,
टाळ (स स्त्री) झाजेसारखे एक वाद्य
टाळकुट्या (वि)तिरस्कारार्थी--भजनी, भक्तिमार्गी, मनात खरोखर भक्ति वागत नसता केवळ तोडाने भक्तिपर अभग वगैरे म्हणून जोराने टाळ वाजविणारा
टाळके (स ताल न) तिरस्कारार्थी–डोके
टाळणें (क्रि) चुकविणे
टाळा (पु) टाळणे, टहाळा, फादी, वरच्या जबड्याचा मध्यभाग (टाळ), कुलूप
टाळाटाळ (स्त्री) चुकवाचुकव
टाळी (स्त्री) दोन्ही तळहात एकमेकावर आपटण्याने होणारा आवाज, (प्रा) समाधि **टाळी वाजणें**---लग्न लागणे
टाळु (स तालु स्त्री) तालु, कवटी, मस्तकाचा अग्रभाग
टाळू (स्त्री) वरच्या जबड्याचा मध्यभाग
टाळें (न) तालु, कुलूप, जमिनीतील मोरीला ठेवलेले दार
टिकणें (क्रि) नाश न पावता राहणे, टिकाव धरून राहणे
टिकलग (प्रा वि) शोभिवत
टिकला (स पु) टिळा, टिक्का, तिलक
टिकली (स्त्री) लहान टिळा, वाटोळा लहान तुकडा
टिकविणें (क्रि) राखणे, (पैसे) देणे.
टिकशी (स्त्री) अकुर, कोमल अग्र
टिका (पु) टिळा
टिकाईत (हि पु) गादीचा हक्कदार.
टिकाऊ (वि) टिकणारा, दमदार
टिकारणें (न) हातात घ्यावयाचे दाडके.
टिकाव (पु) निभाव, कुदळ
टिकी (स्त्री) निर्वाहाचे साधन, नोकरी, रोपाचे अग्र, डिगशी **टिकी लागणें**–नोकरी वगैरे मिळणे
टिकु (प्रा पु) टिकला, स्थिति
टिकेले (प्रा वि) टिकलेले, स्थिर
टिकोजी (पु) बाजीराव
टिकोरा टकोरा पहा
टिकोरी (स्त्री) डोक्याची कवची
टिकोरे (न) लाब जाड लाकूड, दाडके
टिक्का (पु) टिळा, तिलक
टिंगणें (क्रि)लगडणे, लोबकाळणे (गुज०)
टिचकी (स्त्री) चुटकी टचका [देणे
टिचणें (क्रि) नेम मारणे, (पैसे) भरणे,
टिचा (पु) दुष्कीर्ति
टिच्चून (क्रि वि) समोरासमोर, रोख-ठोक
टिचे (न) तीव्र वेदना, गळू
टिट (प्रा न) चोच (ज्ञा० ६।७७)
टिटघर (प्रा न) सोंगट्यातील कटघर
टिटवी (स्त्री) एक पक्षी
टिटिभ (प्रा पु) टिटवी
टिनपाट (इ न) हलके भाडे, **टि०वाजणें** –दिवाळे निघणे
टिपकणें (क्रि) टप् टप् गळणे

टिपका (पु) थेंब, गळती, ठिपका
टिपण (न) टाचण, यादी, जन्मपत्रिका
टिपणबुक (न) पैमाष खात्यातले लोक जमिनीचे क्षेत्रफळ काढताना लाबी रुदीची टिपणे एका बुकात लिहितात ते बुक इग्रजीत याला फील्ड बुक म्हणतात
टिपणी (स स्त्री) टीप
टिपणें (क्रि) टाचणे, लिहून ठेवणे, एक एक दाणा वेचणे, पुसणे, सारवणे
टिपणीस (हि पु) गावाची, लष्कराची वगैरे मोजदाद ठेवणारा अधिकारी
टिपरघाई (स्त्री) अतिशय त्वरा
टिपरी (प्रा स्त्री) चिमटा (मोरो० कृ० ८९।४५), घट्ट पोषाख, खेळातले टिपरू, एक माप
टिपरीपुनव (स्त्री) त्रिपुरी पौर्णिमा
टिपरू (न) दाडू, उसाचा तुकडा [राहणे
टिपुसणें (क्रि) येबाथेबाने पाणी गळत
टिपू (न) थेब, अश्रूचा बिदु
टिपूर (स त्रिपुर पु) दीपमाळ, चादणे, (वि) प्रकाशमान
टिपूरघाई (स्त्री) टिपऱ्या खेळणाऱ्या मुलाची घाई, फार जलदी
टिपूस (पु) थेब, स्वल्पाश
टिप्पण (न॰) टिपण पहा
टिप्पणी (स्त्री) टीप, खुलासा
टिंब (न) पूज्य, अनुस्वार
टिबकणें (क्रि) थेबथेब गळणे
टिबका, टिबुक (पु) ठिपका, बिदु
टिमकी (स्त्री) एक चर्मवाद्य
टिरटिर (स्त्री) क्षणभगुर तेजस्विता
टिरी (स्त्री) ढुगण
टिल्लू (वि) लहान, खुजा
टिवल्या-भावल्या (स्त्री अने) उनाडपणा, कुचेष्टा, रिकामटेकड्या गोष्टी
टिवा (पु) टिपका
टिळ (स तिलक पु) टिळा
टिळक (स तिलक पु) टिकला, तिलक, टिळा
टिळा (स तिलक पु) टिकला, ठिपका
टिळाटोपी (स्त्री) टिळेमाळा, पवित्रपणाचा बाह्य देखावा
टीक (स्त्री) लहान, सुशोभित, नकशीची टिकली, हिरेमोत्याची चौकडी, डोळ्यातल्या भावलीवर येणारा पाढरा ठिपका
टीका (स स्त्री) व्याख्या, स्पष्टीकरण, गुणदोष-विवेचन, दोषदर्शन, निदा
टीकाकार (स पु) टीका करणारा
टीच (स्त्री) अगठा आणि तर्जनी ताणली असता त्याच्यामध्ये पडणारे अतर, टिचकी, तीट
टीप (हि स्त्री) मोजदाद, गणती, शब्दार्थ वगैरेचे स्पष्टीकरण, वस्त्रास दोरा घालणे, यादी, अश्रु, (न) नेम
टीपकागद (पु) शाई टिपण्याचा कागद
टीर (स्त्री) कुल्ला, ढुगण, टिरी **टीर बडविणें**—अत्यानद होणे
टुक (प्रा स्त्री) तजवीज, व्यवस्था (तुका० ४३९५), कसोटी (मोरो० कृष्ण० ५७।२०), (वि) थोडा
टुकटुक (अ) लोभयुक्त दृष्टीने **टु० माकड करणे**—काही खाण्याची वस्तु एकट्यानेच घेऊन दुसऱ्यास चिडविण्यासारख्या खुणा करणे [तजेलदार
टुकटुकीत (वि) तुकतुकीत, ताजा,
टुकणी (स्त्री) विणकऱ्याच्या फणीच्या दात्याकरिता बाबूच्या चोया करण्यासाठी खोबणी पाडलेली फळी
टुकणे (क्रि) रोखून पाहणे
टुकळा (पु) झुरणी, नाद, छद
टुग, टुगर, टुगळ, टुगूळ (न) टेंगूळ, झाडावर वाढलेली गाठ, जमिनीवरचा लहान उचवटा
टुचकुली (स्त्री) टोचणी, बुचकी, ढुसणी, चिमटी
टुणकन् (क्रि वि) टुण्दिशी, टुण्कन्
टुपणें (क्रि) घुसडणे, शिरकाविणे, सुईच्या नेढ्यात दोरा घालणे
टुबर, टुबरूक (न) टुग पहा
टुमटाम (पु) डामडौल, दिमाख
टुमटुमीत (वि) गुबगुबीत, ताजातवाना
टुमणी, टुमणें (स्त्री) निकड, टोचणी, नेट
टुमदार (वि) शोभिवत, लहान असून रम्य

टुरटुर (स्त्री) किरकिर, थोडा वेळपर्यंत चकित करून सोडण्यासारखे कृत्य
टुरमा (वि) ठेंगणा ठुसका.
टुल्लु (वि) ठेंगणा व गुबगुबीत
टूक (स्त्री) युक्ति, कुशलता, चापल्य, टक, सारखी नजर, अतिशय बेतावात
टूम (स्त्री) पद्धत, चाल, नवी तऱ्हा
टेक (प्रा न) पेव, समूह, पुज
टेक, टेंक (स्त्री) शिकस्त, धैर्य, दृढता, (पु न) उचवटा, डोगर, इच्छा **टेक धरणें**—नेट धरणे, **टेकीस टेक उतरणें**—स्पर्धा लावणे
टेकडी (हि स्त्री) लहान डोगर
टेकण (न) आधार [बेतात असणे
टेकणें (क्रि) आधार घेणे, अग टाकणे,
टेकबाज, टेचबाज (वि) गर्विष्ठ
टेका (पु) आधार, दुजोरा, पुष्टि
टेकाड (न) उचवटा, उच जागा
टेकाडी (स्त्री) लहान टेकडी
टेकावणें (क्रि) होण्याच्या किंवा करण्याच्या बेतात असणे [आधार,पाठबळ
टेकू (पु) ज्याच्यावर तर्फ टेकतात तो,
टेंगळ, टेंगूळ (न) आघातामुळे डोक्याला येणारी गाठ, उटगळ
टेणपणें (क्रि) काठीने मारणे
टेणपा (पु) सोटा, जाड काठी, दाडके
टेणा (पु) दिव्याची जाड वात, लठ्ठ, धष्टपुष्ट प्राणी
टेणें (न) उडी [फीत किंवा नाडी
टेप (इ स्त्री) लाबी रुंदी इ० मोजण्याची
टेप (न) टेकाड, डोक्याने दिलेली धडकी, शिक्षेची मुदत, प्रहार
टेपण, टेपणें (न) खाब अपुरा पडल्यास त्याच्यावर किंवा खाली भरतीसाठी लाकडाचा तुकडा बसवतात तो
टेपण, टेपर, टेपरे (न)दोष, बोल, ठपका, निमित्त
टेपरणें (क्रि) ढकलणे, कोलणे, (न) मोगरी, लाकडाची हातोडी, सोटा
टेपरा, टेंटरा (पु) उचवटा, दोष, बोल, टपका [सोटा, दाडके
टेपलणें (क्रि) आदळणे, आपटणे, (न)
टेंबरू (न) टेंबुरणीचे फळ
टेबल (इ न) मेज
टेंबा (पु) मशाल, मोठा काकडा, डौल, ऐट, शिखर, आधार, आश्रय
टेंबुरणी, टेंभुरणी (स तिदुक स्त्री) एक वृक्ष
टेंभलणे (क्रि) ओरडणे
टेंभा (पु) मशाल **टेंभा पाजळणें**—(निदार्थी) प्रकाश पाडणे, पराक्रम करून दाखविणे, **टेंभा मिरविणें**—ऐट दाखविणे
टेंभेकरी, टेंभ्या (पु) टेंभा धरणारा
टेर (स्त्री) अतितृप्ति, (पु) विष्ठेचा ढीग
टेलटिकोरी (स्त्री) उगाच भटकणे, टाळाटाळ
टेव (पु) युक्ति, खोड, वाईट सवय, हौस, आवड
टेवा (प्रा पु) ढब, डौल, बीळ, छिद्र
टेहणी (प्रा स्त्री) अटकाव, प्रतिबंध, टवाळी, हसे, देखरेख (ज्ञा० १३।५०६), अनास्था (रुक्मि० ८।५२) [पोहो
टेहर (स्त्री) टर, फजिती, (पु) विष्ठेचा
टेहलटिकोरी (स्त्री) उगाच भटकणे
टेहलणें (क्रि) इकडे तिकडे फिरणे, खेपा घालणे
टेहळणी (स्त्री) दुरून लक्ष ठेवणे, दुरून केलेली बारकाईची पाहणी
टेहळणे (स्त्री) दुरून बारकाईने पहाणे किंवा तपासणे, पाहरा करणे
टेहळया (पु) टेहळणी करणारा
टोक (न) अग्र, चोच
टोक, टोक (स्त्री) चोच, (न) अग्र
टोकण (न) टोक, अग्र
टोकणें (हिं क्रि) रोखणे, पुढे न जाऊ देणे, आशेने दृष्टि लावणे, निघू पहाणे
टोकर (पु) बुधली, चामड्याने मढविलेली डोणी, घमेले, लाब व जाड बाबु
टोकरा (पु), **टोकरी** (स्त्री) चामड्यानें मढविलेली डोणी, बुधली, चिचोळे टोक, चोच, जाड कागद, होडी
टोकरे हशील (न) नावेवरचा कर

टोकळा (पु) नाद, ध्यास, रोजच्या स्वैपाकाचा शिधा, तोंडात जिभेने काढलेला चमत्कारिक आवाज [कीड
टोका (प्रा पु) माप, ताजवा, धान्यावरची
टोग (वि) हट्टी, छादिष्ट, उर्मट, आडदाड
टोगळ (वि) जाड, भक्कम
टोगदार (वि) पोकळ डौली, बढाईखोर
टोच, टोंच (स्त्री) चोच, टोचून केलेले छिद्र
टोचणी (स्त्री) सूक्ष्म अग्राचा तीव्र आघात, जाचणी, टुमणी, काडीचे तीक्ष्ण टोक
टोचणें (क्रि) तीक्ष्ण टोकाने आघात करणे, बोचणे, खोचणे
टोचा (पु) टोचल्याची खूण, छिद्र, टोचणी
टोटरा (पु), घशाची कोरड
टोणका (पु) ओडका, ओडा
टोणगा (पु) रेडा, हल्या
टोणगी (स्त्री) म्हैस, आडदाड, प्रौढ मुलगी
टोणपणें (क्रि) दाडुक्याने बडविणे
टोणपा (प्रा) लाकडाचा ठोकळा, सोडगा, (वि) मूर्ख, विद्याहीन
टोणपेश्वर (पु) जगी सोटा, ठोंब्या
टोणवा (प्रा पु) दाडा
टोणा–ण्या (पु) लठ्ठ ढेकूण
टोणी (स्त्री) लाकडाची गाठ [चेटुक
टोणें (न) जड ओझे, मिळकतीचे द्वार,
टोप (पु) धातूचे उभट व रुंद तोंडाचे पात्र, बनावट केसाची वेणी, मुखवटा, मुकुट, शिरस्त्राण
टोपकर (पु) टोपी घालणारा, युरोपियन
टोपडा (पु) युरोपियनासबधाचा निंदाव्यंजक शब्द
टोपडें (न) लहान मुलाची टोपी
टोपण (न) झाकण, अगुस्तान, गिरमीट, सामता, नगाऱ्याच्या उपयोगाचे पात्र, (वि) प्रचारातले, ऊर्फ
टोपणें (न) गिरमीट, सामता
टोपपदर (पु) ज्या पदरात उभी आडवी वीण सर्व रेशमी असते असा पदर
टोपरवेणी (स्त्री) लहान मुलीची वेणी घालण्याचा एक प्रकार
टोपरे (न) टोपडे
टोपला (पु) हारा, मोठी पाटी
टोपली (स्त्री), **टोपले** (न) पाटी
टोपशी (स्त्री) सूज, डोक्याची कातडी
टोपसण (न) लहान डबी किंवा ताईत इ० चे झाकण
टोपसणें (क्रि) सुजणे
टोपसल, टोपसाल (स्त्री) सालडे, कातडे
टोपसा (पु) डोके व कान यावरून गुडाळलेले वस्त्र
टोपा (पु) इरल्यासारखे एक आच्छादन
टोपी (पोर्तु तापीज स्त्री) विशेष प्रकारचे डोक्याचे एक आच्छादन **एखाद्याला टोपी घालणें**–त्याला फसविणे, बुडविणे
टोपीकर, टोपीवाला (पु) युरोपियन
टोपु (पु) फुगवटा, फुगारा, सूज
टोपें (न) मोठा द्रोण
टोमणा (पु) विटीला बसणारा टोला, रट्टा, आघात, छद्मी भाषण
टोलणें (क्रि) धक्काबुक्की करणे
टोलर, टोल्हर (प्रा वि) पोकळ
टोलवाटोलव (स्त्री) ढकलाढकल, टगळमगळ
टोलविणें, टोलावणें (क्रि) आज उद्या अशा थापा मारून लाबणीवर ढकलणे, लाबणीवर टाकणे, अगावर पडलेले काम उडवन देणे, टोमणा मारणे
टोला (पु) रट्टा, आघात, रोडा, विटेचा तुकडा [पोकळ
टोलार (वि) किड्यानी पोखरलेला,
टोली (स्त्री) अर्धी दमडी
टोलेजंग (वि) भव्य, प्रचंड
टोल्या (वि) एखादे काम स्वत च्या अंगावरून काढून दुसऱ्यावर घालणारा
टोल्हार (वि) टोलार पहा
टोव (पु) लहान खळगा, सीमेची खूण म्हणून दगडावर खण करतात ती
टोवणें (क्रि) वाटाणे वगैरे पेरणे, खळगीत टाकणे, (न) तेलाचे पाच शेराचे माप [पख असलेला एक किडा
टोळ (पु) पिकाचा नाश करणारा व

टोळधाड (स्त्री) टोळाची झुड उतरणे
टोळपणें (क्रि) उतरणे, कमी होणे
टोळभैरव (पु) उनाड, रिकामटेकडा
टोळी (स्त्री) समुदाय, घोळका, जमाव, एक प्रकारची मासळी
टौका टवका पहा
टौकारणें-टवकारणें (क्रि) पाहताना डोळे वटारणे
टौर (वि) उडाणटप्पू, पाजी
ट्याहां (न) लहान मुलाचे रडणे
ट्रंक (इ पु स्त्री) लोखडी पेटी
ट्रॅम (इ स्त्री) सार्वजनिक रस्त्यातून रुळावरून चालणारी गाडी

— —

ठ

ठ मराठी व्यजनमालेतील बारावे व्यजन
ठक (पु) फसव्या, धूर्त मनुष्य , (प्रा वि) तटस्थ, (प्रा न) तटस्थपणा, एकाग्रता (भा० १०।७०९), आश्चर्य
ठकठक (स्त्री) ठकठक आवाज, किटकिट
ठकडा (प्रा वि) ठकबाज, लुच्चा, सोदा
ठकडेपणा (प्रा पु) फसवेगिरी
ठकणूक (स्त्री) फसवणूक, फसगत
ठकणें (प्रा क्रि) ठाकणे पहा, अतरणे, बद पडणे (ज्ञा० यो० ७।३०), बद राहणे (ज्ञा० १७।१८६), फसणे, बुडणे
ठकबाज (वि) लुच्चा, कपटी
ठकबाजी (हि स्त्री) लुच्चेगिरी, फसवेगिरी
ठकवणी, ठकवणूक (स्त्री) फसवणूक
ठकविद्या (स्त्री) दुसऱ्याला फसविण्याची विद्या, ठकाचे चातुर्य
ठकाठकी (प्रा स्त्री) फसवाफसवी
ठकार (प्रा वि) मनोहर, तोटा येणारा
ठकोर (पु) परिपाठ, कार्यक्रम
ठग (पु) ठक, फसव्या
ठगाई (हि स्त्री) लुच्चेगिरी, फसवेगिरी
ठगी (स्त्री) ठग लोकाचा धदा
ठणकणें (क्रि) दुखणे, वेदना होणे
ठणका (पु) दु ख, वेदना
ठणकावणें (क्रि) ठोठावणे, जोराने प्रहार करणे, भाड्यावर आवाज काढणे, खरडपट्टी काढणे, विंचू वगैरेने नागी मारणे किवा दश करणे [करणे
ठणठणणें (क्रि) टणटण उडणे, वेदना
ठणठणपाळ (पु) मूर्ख, गयाळ, दरिद्री, कफल्लक
ठणठणाट (पु) बोब, शुष्कता, दुर्मिळता
ठणठणीत (वि) अगदी कोरडे
ठपका (हि पु) टपका, दोष, बोल
ठमकठावणी (प्रा स्त्री) सुदर स्त्री
ठमकणें (क्रि) नखऱ्याने चालणे
ठमका (पु) ऐटबाज चाल, आवेग, उसळी
ठमकारा (पु) ताठा, गर्व, नखरा
ठरणें (क्रि) निश्चय होणे, टिकणे
ठरविणें (क्रि) निश्चित करणे, नेमणे, करार करणे [कायदा
ठराव (हि पु) निकाल, सिद्धात, नियम,
ठरीव, ठराविक (वि) कायमचा
ठरोती (स्त्री) ठराव, निर्णय, करार
ठस (प्रा वि) स्पष्ट, स्वच्छ, निश्चित, निर्भीड (दा० २।३।३२)
ठसक (स्त्री) ऐट, नाजूकपणा, उठाव, मनावर पडणारी छाप
ठसकदार (वि) नादयुक्त, ऐटदार
ठसका, ठसकारा (पु) खोकला, ढास, ठणकारा, तोरा [डौलदार
ठसकेबाज (वि) फाकडा, छानदार,
ठसठशीत (वि) ठळक, घम्मरित
ठसठस (स्त्री) ठणका, तीव्र वेदना
ठसठसणें (क्रि) तीव्र वेदना किवा ठणका होणे [शत्रु (दा०२।३।३२)
ठसठोबस (प्रा वि) निर्भीड व अक्षर-
ठसणें (क्रि) बिबणे
ठसविणें (क्रि) मनात उतरेल असे करणे, बिबविणे
ठसा (हि पु) छाप, प्रतिबिब, मुद्रा, साचा
ठसील (प्रा वि) ठशाचे
ठसेठोबसे (प्रा वि) ओबड धोबड, मोठे घाटे (ज्ञा० १५।५९३)
ठळक (वि) मोठे, ठळठळीत, स्पष्ट
ठाइका (वि) तसाच

ठाऊ–व, ठावो, ठाओ (पु) ठिकाण, जागा
ठाउका (वि) प्रसिद्ध
ठाउवे (प्रा वि) माहितीचे
ठाऊक (वि) माहीत, कळलेले
ठाक (प्रा पु) ठसा
ठाकठिकी (स्त्री) सुव्यवस्था, बेतबात
ठाकठीक (वि) व्यवस्थित, बरोबर
ठाकठोक (प्रा वि) रोख, प्रत्यक्ष; (अ) तत्काळ
ठाकण, ठाकणी (स्त्री) स्थान
ठाकणें (प्रा क्रि) उभे राहणे, स्तब्ध राहणे, स्वीकारणे (भा० १९।११४), जवळ करणे, प्राप्त होणे, बद होणे
ठाकत (प्रा पु) ध्यास
ठाकते (प्रा वि) साध्य (ज्ञा० १०।१८०)
ठाका (पु) रट्टा, तडाखा, जोराचे युद्ध
ठाकाठोका (पु) जोशाने सागितलेले भविष्य
ठाकी (स्त्री) चाल, पद्धत, पखवाज वाजविण्याची एक तऱ्हा
ठाकुर (पु) देव, एका जातीचे नाव
ठाकुरद्वार (न) देवमदिर
ठाकून ठोकून (अ) युक्तिप्रयुक्तीने, अनेक हिकमती करून
ठाठ्–ठ् (न) बदुकीच्या बाराचा आवाज
ठाडें (हि वि) उभे
ठाण (स स्थान न) शरीराची ठेवण, ठिकाण, स्थळ, आसन, पवित्रा, धैर्य **ठाण माडणे**—सज्ज होणे
ठाणक (स स्थान न) देवस्थान
ठाणगा (पु) ठाण्याचा शिपाई, किल्ल्यावरचा नाईक, एक हलका अमलदार, ठाणेदार
ठाणठकारे (प्रा वि) उत्तम बाध्याचे
ठाणदिवी (प्रा स्त्री) टागलेला दिवा, ठाणवई [ठेविलेला (घोडा)
ठाणबद (वि) ठाण्यातच नेहमी बाधून
ठाणमाण (प्रा न) शरीराचा बाधा
ठाणवई, ठाणवी (प्रा स्त्री) दिवा ठेवण्याकरिता केलेली घडवची, समई.
ठाणातर (प्रा न) चौकी, पाहाऱ्याची जागा (ज्ञा० १३।५०९)
ठाणांतरी (प्रा पु) पाह्यरेकरी
ठाणें (प्रा क्रि) राहणे
ठाणें (हि न) मुख्य ठिकाण, स्थिति, मुक्काम, राहणे, स्वरूप, आकार
ठाणेदार (पु) ठाण्यावरचा मुख्य अधिकारी.
ठाणेबद (वि) ठाणावरच बाधून ठेवलेला (घोडा इ०)
ठाणोरी, ठाणौरी (प्रा पु) रणात पडलेला योद्धा (ज्ञा० १८।४३५)
ठाबी (स्त्री) वासा, स्तभ
ठाम (हि वि) दृढ, पक्का, कायम
ठामणे (न) भाडे, पात्र
ठाय (स स्थान पु) स्थान, ठिकाण, निश्चय (ज्ञा० ९।२६३), ठाव, प्रकार (ना० ७५५), (क्रि) उभा रहाणे (भा० १४।१०९) **ठायीं पडणें**—आढळणे, उघडकीस येणे **ठायी पाडणें**—थाग लावणे, निश्चितपणे समजणे, मानवणे, **ठाय फेडणें**—फडशा करणे, **ठायी ठेवणें**-जाणणे [खरोखर, परिपूर्ण
ठायीठाव, ठायेठाव (प्रा अ) तत्काळ,
ठार (अ) अगदी, सर्वथा, मारलेला
ठाव (प्रा पु) पात्र, ताट (तुका० १०४०), भाव (ना० ७५६)
ठाव (पु) जलाशयाचे तळ, आश्रय, थाग, पत्ता, अत, केळीचे पान **ठाव पाहणें**—अजमास पाहणे, अत पाहणे.
ठावका (वि) ठाऊक, माहीत असलेला; (पु) पान, पत्रावळ, पणती
ठावठिकाण (न) पत्ता
ठावणें (स स्था क्रि) राहणे
ठावा (वि) ठाऊक, ज्ञात
ठावे (प्रा न) ठिकाण, (वि) ठाऊक
ठावोवरी (प्रा अ) पर्यंत
ठास (वि) टणक, गच्च, कर्कश, स्पष्ट, सडेतोड, ठरलेला, विश्वसनीय
ठासणी (स्त्री) चेपून भरणे
ठासणें (क्रि) खच्चून भरणे
ठासा (पु) मागावर आडवी सुते फणीने घट्ट बसविण्याची क्रिया
ठीं (प्रा स्त्री) नाव, दोष
ठिक (प्रा पु) चट्टा

ठिकडें (न) अगठीतला हिऱ्याचा खडा, सुदर मोहक माणूस, मूल इत्यादि
ठिकणें (प्रा क्रि) स्थिर राहणे
ठिकरी (स्त्री) लहान तुकडा, खापरी, (वि) भिन्न
ठिकाण (न) स्थान, घरदार, पत्ता, खूण, अत, आश्रय, थाग
ठिकाणा (हि पु) ठिकाण
ठिकी (स्त्री) गोणपाटाची शिवलेली कणगीसारखी मोठी पिशवी, इमारती लाकडाची रास
ठिके (न) ठिकाण
ठिकोळें (न) लहान पत्रावळ
ठिक्कर (वि) अतिशय काळा
ठिंगणा, ठेंगणा, ठिंगू, ठिंग्या (वि) अगाने जाड पण उचीने लहान
ठिगळ (न) जुन्या फाटक्या वस्त्राला लावलेला कप्पा, जोड **ठिगळणें** (क्रि)—भोक पडलेल्या वस्त्राला कप्पी किंवा जोड देणे
ठिंगळी (स्त्री) ठिणगी
ठिणगी (हि स्त्री) अग्नीचा कण, स्फुलिग
ठिपकणें, ठिबकणें (क्रि) थेब थेब गळणे
ठिपका (पु) थेब, बिदु, ठिकला
ठिया (पु) कमी उचीच्या खाबाला बेताचा उच करण्याकरिता खाली लावलेला लाकडाचा किवा दगडाचा तुकडा
ठिला—ली—ल्या (पु) दही-दूध ठेवण्याचे मडके, (वि) वाटोळा
ठिसरी (स्त्री) निदा
ठिसूळ (वि) ढिसूळ, लवकर मोडणारे
ठी (प्रा स्त्री) ठिकाण, युक्ति, मार्ग (ज्ञा० १५।४३२), शेवट (ज्ञा० २।३६४), नाव, दोष, निश्चय **ठी ठेवणें**—नावे ठेवणे (मोरो०कृष्ण० ३६। २३), **ठीस ठी मिळविणें**—मेळ बसविण
ठीक (अ) बरोबर, योग्य, बेताचे, (स्त्री) मोत्याचा झुबका
ठीकठाक (वि) व्यवस्थित, बरोबर
ठुणका (प्रा पु) ठोसा (दा० ३।७।२५)
ठुणगुण (प्रा पु) गाजावाजा, दाभिकपणा (तुका० २१६८)
ठुणठुणणें (क्रि) ठुसठुसणे
ठुठण (हिं न) झाडाचे अग्रभाग तुटलेले खोड, टोक तुटलेले शस्त्र
ठुबरी (स्त्री) शृगारिक कविता
ठुमकणें (क्रि) नखऱ्याने चालणे
ठुमरी (स्त्री) ठुबरी पहा
ठुशी (स्त्री) बायकाच्या गळयातला एक [दागिना
ठुसका (वि) भरीव
ठुसठुस (स्त्री) ठणका
ठेऊ (वि) राखीव, ठेवणीचे, काटकसरी
ठेक (प्रा पु) अकुश
ठेका (पु) पखवाजाच्या आवाजातले कालमापन, (हि पु) मक्ता, खोती, मुसळधार पाऊस, जोराचा ताप
ठेका चालवणे (क्रि) हेका किवा हट्ट चालवणे
ठेकेदार (हि पु) मक्तेदार
ठेंगडा (पु) गाढव
ठेंगडी (स्त्री) गाढवी
ठेंगणा (वि) खुजा, वामनमूर्ति, (प्रा-वि) नीच, हलका, उणा
ठेंगणें (प्रा वि) उणे (विवे०पू०१।७५), हलके (भा० ५।१५८)
ठेंगा (पु) वाळलेला सोट (तुका०२२०३), सोटा, उर्मटपणा, वड, नास्तिक मत
ठेंगू, ठेंग्या (वि) ठेगणा, खुजा
ठेंगेपण (प्रा न) कृपणता
ठेच (स्त्री) ठोकर, अद्दल
ठेचणें (क्रि) चेचणे, ठासून भरणे
ठेचा (पु) धणा, ठेचलेला पदार्थ, चटणी
ठेचाळणें (क्रि) ठेच लागणे
ठेणें (प्रा क्रि) उभे राहणे, राहणे (याचा फक्त भूतकाळी उपयोग होतो)
ठेप (स्त्री) मर्यादा, कैद, सघर्षण होऊन बद पडणे
ठेपणें (क्रि) टेकणे, भिडणे, येऊन पोचणे
ठेपराई (स्त्री) टापटीप, व्यवस्था
ठेपलणें (क्रि) कुरवाळणे, गोजारणे, आशा लावून फसविणे
ठेपसा (पु) ढेपसा, मोठे ढेकळ, पेटविलेला शेणाचा ढीग

ठेपा (पु) आधार, टेका
ठेंबा (पु) आधारस्तभ
ठेंबे (न) सकेत
ठेल (वि) पुष्कळ, रगड, (स्त्री) विपुलता, दाटी, गर्दी
ठेलणें (प्रा क्रि) ढकलणे
ठेला राहिला, उभा राहिला, कुठित झाला
ठेलाठेली (प्रा स्त्री) धक्काबुक्की
ठेव (स्त्री) गुप्त द्रव्य, दुसऱ्यापाशी सुरक्षित ठेवण्यासाठी दिलेले द्रव्य किवा वस्तु, शरीराची ठेवण, ढब, पद्धति
ठेवण (स्त्री) शरीराचा बाधा
ठेवणा (प्रा वि) आश्रित
ठेवणाऊ (वि) ठेविलेले
ठेवणावळ (स्त्री) ठेव राखण्याबद्दलची मजुरी
ठेवणी (स्त्री) सचय, गुप्त धन, ठेवणे
ठेवणू (वि) ठेविलेले
ठेवणूक (स्त्री) ठेव
ठेवणें (क्रि) स्थापन करणे, राखणे, (न) ठेव, धन (भा० १४।२४३)
ठेवरेव (स्त्री) ठेव, व्यवस्था
ठेवलेली (स्त्री) रखेली
ठेवा (प्रा पु) सचय, आकार
ठेवाठेवी (प्रा स्त्री) उठाठेव
ठेवारेवा (पु) सचय
ठेवासाटपा (पु) साठा, सग्रह
ठेवी (प्रा स्त्री) ठेव, द्रव्य
ठो (पु) लहान मुले कपाळाने दुसऱ्याच्या कपाळावर हळूच आघात करतात तो
ठोक (वि) ठळक, घाऊक, चोख, (पु) प्रहार, मार
ठोकजोशी (पु) ठोकळ मानाने भविष्य सागणारा शूद्र वर्गाचा जोशी [सोनार
ठोकडा (पु) ठोकळा, तिरस्कारार्थी–
ठोकण (न) काहीतरी खात्रीने प्राप्ति करून देणारे काम, फायदा, देवीचा वण, झाडाचा बुधा
ठोकणी(स्त्री) बडविण्याचे हत्यार, चोपणी
ठोकणें (क्रि) आघात करणे, बडविणे, मारणे [अदाज
ठोकताळा (पु) प्रतीति, अनुभव, बरोबर
ठोकर (हि स्त्री) ठेच, अद्दल, नुकसान
ठोकरणें (क्रि) खरडपट्टी काढणे, लाथ मारणे
ठोक विक्री (स्त्री) घाऊक विक्री
ठोकळ (वि) ठळक, मुख्य, सरासरी, घाऊक
ठोकळा (पु) ओडका, लाकडाचा तुकडा
ठोका (पु) आघात, प्रहार, धक्का, मारा, अनुभव, प्रचीति
ठोकारोका (पु) भविष्यकथन
ठोकेकरीण (स्त्री) जादूटोणा करणारी स्त्री
ठोक्या (पु) सोनार, (निदार्थी) जार (साकेतिक)
ठोगमत (न) पाखड मत
ठोगळ (पु) लाकडाचा ओडा, धष्टपुष्ट माणूस, ढीग, रास, बुधा
ठोगाई (स्त्री) आडदाडपणा
ठोठावणें (क्रि) ठो ठो आवाज करणे, धक्के देणे, खडबडविणे, जोराने सागणे
ठोब (पु) खुट, धटिगण, ब्रह्मचारी किवा निपुत्रिक, झुबका
ठोबरा (पु) ठोसा, व्याजोक्तिपर किवा उपहासात्मक टोला, 'वाईटसाईट धान्य.
ठोबस (प्रा वि) ठोब्या, अक्षरशत्रु
ठोबा (पु) सोटा, अक्षरशत्रु, लठ्ठनिरजन
ठोब्या (वि) जडमति, मदबुद्धीचा, अक्कलशून्य, अक्षरशत्रु
ठोमणा (पु) आघात, गुद्दा
ठोमणाठोसरा (पु) आघात
ठोल्या (पु) सडासोट, ज्याला घरदार नाही, उद्योगधदा नाही, ज्याची पत नाही किवा ज्याला अन्नाची चाड नाही असा , आडदाड, अक्षरशत्रु
ठोसर (वि) स्थूल, जाड, दणगट, व्यवहारात अनुभविक
ठोसरा, ठोसा (पु) गुद्दा
ठोसराई (स्त्री) पोकळ बढाई
ठोसा (पु) गुद्दा
ठ्या करणें (क्रि) धूम ठोकणे

———

ड

ड मराठी व्यजनमालेतील तेरावे व्यजन
डकणें (क्रि) चिकटणे
डकला (पु) नदीच्या शुष्क पात्रात खणलेला झरा, डबके
डकली (स्त्री) पळी
डकवण (स्त्री) गोद वगैरे चिकट पदार्थ
डकविणें (क्रि) चिकटविणे
डका (स ढक्का पु) मोठा नगारा, नौबत, प्रसिद्धि
डकाईत (पु) दरवडेखोर
डकार (पु) ढेकर
डकी, डखी (स्त्री) कुस्तीतल्या एका पेचाचे नाव
डकील, डखील (वि) डाक लावलेले
डंख (स दश पु) दश, द्वेष, चुना, पोहे इ० कुटण्याची लाट
डंखणें (क्रि) दश करणे, चावणे
डंखीण (स डाकिनी स्त्री) डाकीण, हडळ
डंखील (वि) किडयानी खाल्लेले
डग (पु) भय, भीति, शका, काठ, पाऊल, टाग, झडप
डगणें (क्रि) भिणे, कापणे, डळमळणे, सुटणे, पडणे, चिकटणे [भिणे
डगडगणें (क्रि) डगडग हलणे, कापणे,
डगमग (स्त्री) डळमळीतपणा, लटपटीतपणा, अस्थिरता [सुटणे, घाबरणे
डगमगणें (क्रि) डळमळणे, लटलटणे, धैर्य
डगमगां (अ) कापत, हलत
डगर (स्त्री) ढाळ, उतरण, टेकडी, कडपा
डगर, डगरू (प्रा पु) ख्याति, लौकिक
डग-डाग (न) डोगराळ मुलूख
डंगरू (प्रा पु) प्रतिबध
डगला (पु), **डगले** (न) कोट
डगळ (वि) ढिला, स्थूल, सढळ, नासलेले
डगळणें (क्रि) नासणे, पडणे, कोसळून पडणे, तोडणे [डहाळा
डगळा (पु) पानासहित लहानशी फादी,
डगा (स्त्री) उडी, झेप
डग्गा (पु) बाह्या, तबल्याच्या जोडीचे एक वाद्य
डगागणें (क्रि) डगडगणें
डंगाळ (वि) लाबटाग्या
डगी (स्त्री) ढोगी, लहान पडाव, कावड
डघळा (पु) फादी, पानाचा झुबका
डचक (स्त्री), **डचका** (पु) धसका, धास्ती, भीति
डचकणे (क्रि) दचकणे, भिणे
डचकळी (स्त्री) ढेकर
डचडचणें(क्रि)घशात जळजळणे, मळमळणे
डचमचणें (क्रि) हलून बाहेर पडणे
डचमळणें (क्रि) हलणे
डच्चू, डिच्चू (पु) नकार, टाळा, हकालपट्टी
डझन (इ न) बारा
डडळणें (प्रा क्रि) डळमळणे, चळणे
डपकण (न) डबके
डपकी (स्त्री), **डपके** (न) बुधली, पाणी साचलेली खळी
डफ (फा पु) एक चर्मवाद्य
डफगाण (पु) डफावर गाणे म्हणणारा
डफघाई, डबघाई (स्त्री) डफावर म्हटले जात असलेले गाणे सपत आले म्हणजे म्हणणारा घाईने डफ वाजवितो यावरून समाप्तीचा काळ असा अर्थ
डफडी (स्त्री), **डफडें** (न) लहान डफ, टिमकी
डफण (न) डका
डफरावणें (क्रि) काहीतरी सागणे
डफळा (पु) विणकामाचा एक प्रकार, एक प्रकारच्या रगाचा
डब (स दभ न) ढोग, रिकामा खटाटोप
डबका (पु), **डबकी** (स्त्री), **डबके** (न) लहानशी पाणी साठलेली खळी
डबघाई (डफ + घाई स्त्री) डफघाई पहा. शेवटाच्या जवळजवळची म्हणजे नष्टप्राय स्थिति **ड० स येणे**—उतरती कळा लागणे, अत होण्याचा समय जवळ येणे
डबडबणें (क्रि) पूर्ण करणे, पडसे वगैरेने व्यापणे, डबडब आवाज करणे
डबडी (स्त्री), **डबडें** (न) लहान डबा, बुधली
डबडया टाकाऊ

डबर (न) घराच्या पायात भरण्याचे दगड
डबर (स आडबर न) पटल [खाच
डबरा (पु) खळगा, डबके, उकिरड्याची
डबल (इ वि) दुप्पट, दुहेरी
डबा (पु) करडा, मोठी डबी, लहानशी धातूची पेटी, लहान मुलाच्या पोटात होणाऱ्या एका रोगाचे नाव
डबरणें (क्रि) फुगणे, ताठ होणे
डबरा, डबारा, डभारा (पु) गुबारा, फुगी
डबी (हि स्त्री) लहान डबा, (तेलगु डब्बी) लहान पेटी
डबीर (फा पु) महत्त्वाच्या कागदपत्रावर सह्या करणारा राजाचा अधिकारी
डबोले, डबुकले (न) खजिना, द्रव्यनिधि, आयते मिळालेले द्रव्य
डब्ब (न) फुगवटी, ताठा
डब्बी (स्त्री) लहान पेटी
डभाई (स दभ स्त्री) दभ, ढोग
डभारणें (क्रि) फुगणे
डभारा (पु) फुगवटा [आकाराचे एक वाद्य
डमरु (स पु) वाळूच्या घड्याळाच्या
डमरुयत्र (न) ऊर्ध्वपातनयत्र, घन किवा प्रवाही पदार्थाची वाफ करून पुन त्याचा प्रवाही पदार्थ करण्याचे अथवा अर्क काढण्याचे यत्र
डर (हि पु) भय
डरकण, डरकणी (स्त्री) गर्जना
डरकणें (क्रि) गर्जना करणे [गर्जना
डरकावणी (स्त्री) भिवविण्यासारखी
डरकविणें (क्रि) भिवविण्यासाठी मोठ्याने ओरडणे
डरकाळी, डरकी (स्त्री) डुरकणी पहा
डरडरावून (अ) निर्धास्तपणे **ड०निजणें**— नि शक घोरत पडणे
डरणे (हि क्रि) भिणे
डरपोक (हि वि) भित्रा
डरविणें (क्रि) भिवविणे
डरावडराव (पु) बेडकाचा आवाज
डरावणी (स्त्री) भिवविण्यासाठी मोठ्याने ओरडणे
डरू (पु) ढेकर
डल्ला (हि पु) गोळा, गुप्त द्रव्य, डबोले.
डल्ला मारणें—दुसऱ्याच्या द्रव्याचा अपहार करणे
डल्ली (स्त्री) खोगिराखालचे घामोळे
डवक (प्रा न) डबके
डवचणे (क्रि) टोचणे, त्रास देणे
डवडवणें (क्रि) घामाने भिजणे
डवणा (पु) नरोटीची केलेली पळी
डवरणें (क्रि) लोंबणे, ओझे उतरणे, भरून जाणे, सारवणे, लिप्त करणे (ज्ञा० ११।१३२), (प्रा क्रि) शृगारणे, मिरविणे
डवरा (पु) झिरा, डबके, शेतकऱ्याचा एक विधि, डमरु, डौर, (वि) पूर्ण, तट्ट फुगलेला
डवरी (पु) गोधळी, डौर वाजविणारा
डवला (पु) डवणा पहा
डवली (स्त्री) करवटीची पळी
डश (स दश पु) दश, चावा, द्वेष, डाव.
डशी (वि) मनात डाव धरणारा, खुनशी.
डसका (वि) चावरा
डसणें (क्रि) चावणे, दश करणे, चिकटणें.
डहाळी (स्त्री) डाहूळी पहा
डहुरा (पु) झिरा, डमरु, डौर
डहुळ (प्रा वि) गढूळ
डहुळणें (क्रि) ढवळणे, घुसळणें
डहूळ (वि) डौळ पहा
डळमळ (स्त्री) अस्थिरता, अनिश्चितपणा [होणे.
डळमळणें (क्रि) हलणे, झुलणे, चचल
डळमळीत (वि) अस्थिर
डळा (प्रा पु) राम, ढीग [डाव, द्वेष
डाई (प्रा स्त्री) वर्चस्व, सरशी, जीत,
डाईक (प्रा वि) पोटात दश धरणारा
डाऊ (पु) डाव, लग्नात वधूवरानी लपविलेली सुपारी
डाक, डाख (हि पु) धातूच्या भाड्याचे भोक बद करण्यासाठी उपयोगात आणितात तो धातूचा रस, कस्तर
डाक (पु) मोठा नगारा
डाक, डाक (हि स्त्री) टपाल
डाकघर (हि न) टपाल कचेरी
डाकणें (क्रि) साधा जोडणे, कस्तर करणे.

डाकबगला (पु) प्रवाशाना उतरण्यासाठी असलेली सरकारी इमारत
डांकलग (वि) डाक लावून जोडलेले
डाका (प्रा पु) मृताच्या बाराव्या दिवशी करण्याचा विधि, दरवडा, दरवडेखोराची टोळी, मोठा नगारा
डाका (हिं पु) दरवडा
डाकाईत (पु) दरवडेखोर
डाकिनी (स स्त्री) स्त्रीपिशाच्च, हडळ
डाकोल, डाकोंव (वि) डाख लावलेले
डाकुलता (प्रा पु) ब्राह्मण बाप व गवळीण आई यापासून झालेला, भविष्यवादी [टिमकी
डाकुली (प्रा स्त्री) चेष्टा, चुटकी,
डाकू (वि) लफगा, लुच्चा
डाकोडाक (अ) हातोहात, त्वरेने
डॉक्टर (इ पु) शास्त्री, पडित, वैद्य, चिकित्सक
डांख (फा) डाक शब्द पहा
डाखळ (प्रा स्त्री) डाहाळी
डाखळ, डाखळा (वि) चिकाळ, चिकाने भरलेला [कडच्या वारा
डाखीण (स दाक्षायणी स्त्री) दक्षिणे-
डाग (पु) शाईचा वगैरे ठिपका, तापविलेल्या वस्तूचा चटका, कलक, जिन्नस
डांग (स्त्री) केळीचे सबध पान, काठी
डांग (पु न) टेकडीचे शिखर, (वि) दाडगा, आडदाड
डागडुजी (फा स्त्री) दुरुस्ती
डागडूग (स्त्री) चचलता, अस्थिरता
डागणी (स्त्री) डाग देण्याची लोखडी काब
डागणें (क्रि) डाग देणे, भाजणे, चरका देणे, सरबत्ती देणे
डांगर (न) उडदाच्या पिठात मीठ तिखट घालून केलेला रुचकर पदार्थ, (स्त्री) भोपळ्याचा वेल
डांगवी (प्रा वि) प्रसिद्ध
डागळणें (क्रि) डाग लागणे, नासणे
डागळा (पु) लहान फादी, टहाळा
डागळी (स्त्री) डहाळी, हातात धरण्याची वाकडया मुठीची काठी
डांगा (प्रा स्त्री) काठी (ज्ञा० १५।२५१)
डागिणा, डागिना (पु) अलकार
डागील (वि) डागळलेला, नासलेला
डागुरटी (स्त्री) डागोरा, दौडी
डागें (प्रा न) झाडी
डांगोरा (पु) दौडी, प्रसिद्धि, (प्रा) मायाशक्ति
डाग्या (पु) पढरीच्या विठोबाचा चोपदार, पतकीच्या हाताखालचा जकाती कारकून
डाग्या खोकला (पु) एक प्रकारचा जोराचा खोकला
डाचणें (स दश् क्रि) जळजळणे, खुपणे, सलणे
डाचर (वि) लठ्ठ, खूप वाढलेले
डाचाळ, डाचाड (वि) बेढब, प्रमाणाबाहेर मोठे
डाजणें (प्रा क्रि) डाचणे, मनाला टोचणे
डाडोरा (पु) डागोरा
डाडोसा (पु) केळीच्या पानाचा मधला सोट, डागोरा
डाफरणे (क्रि) चवताळणे, चरफडणे
डाबणे (क्रि) घट्ट बाधणे, जखडणे
डाबर (हि न) डबके
डाबर (इ डॅमर न) लाकूड वगैरे कुजू नये म्हणून त्याला लावण्याचा दगडी कोळशापासून निघणारा काळाकुट्ट व दुर्गधयुक्त चिकट पदार्थ
डाबरट (वि) निगरगट्ट
डाबरणें (क्रि) वाताने पोट फुगणे, सुजून कठिण होणे, जड होणे
डाबारा (पु) सूज
डाभणें (क्रि) पशूला खुटापाशी बाधणे, खुटी वगैरे ठोकणे
डाभा (पु) खुटा, जोरदार पीक
डाभारणें (क्रि) खुटयाला बाधणे, ठिकरीची फोडणी करणे
डाभारा (पु) फुगी, सूज
डाम(मा) डौल (पु) सरजाम, थाट, ऐट, झोक, नखरा
डामर (इ डॅमर न) डाबर पहा
डाय (प्रा पु) द्वेष, डाव
डायरी (इ स्त्री) रोजनिशी

डायरेक्टर (इ पु) खात्यावरील वरिष्ठ अधिकारी, कपनीच्या नियामक मडळाचा सभासद, मार्गदर्शक, कर्णधार
डाराडूर (वि) गाढ
डाल (स्त्री न) पसरट टोपली
डालणें (क्रि) रचणे, सोडून देणे, (कोबडचा इ०) पाटीखाली झाकणे
डाली (स्त्री) गठ्ठा, चढाओढ, फळाची कावड, पसरट पाटी, फळफळावळ इ ची भेट, वैरभाव
डाव (पु) खेळ, खेळाची पाळी, द्वेष, मनातला डख, युक्ति, बेत, लाग, वेळ, प्रसग, कवडयाच्या खेळात जमिनीवर ओढलेल्या रेघा, मोठी पळी **डाव साधणें**—वैर उगविणे, जिकणे, **डाव पडणें**—घडणे, प्राप्त होणे (ज्ञा० १३।२८७), **गेला डाव (तरी)**—निदान
डावके (न) गुप्त धन, सचय
डावखुरा, डावखोरा (वि) डाव्या हाताने कामे करणारा
डावपेच (पु) युक्ति, लटपट, छक्केपजे
डावरणें (क्रि) लिप्त होणे, धमकावणे
डावरा (वि) डावखुरा, वाकडया शिगाचा
डावलणें (क्रि) डावे घालणे, अनादर करणे, फेंकून देणे (ज्ञा० ७।२८७), सोडणे, दुसऱ्यावर ढकलणे
डावली (स्त्री) पळी
डावा (वि) डाव्या बाजूचा, अधिक जहाल **डावा घालणे**—जाताना आपल्या डाव्या हाताच्या बाजूस येणे, **डावी घालणें**—(देवास) प्रदक्षिणा करणे, **डावी उजवी देणे**—प्रतिकूल किवा अनुकूल उत्तर देणे, **डावे उजवे करणें**—पक्षपात करणे
डास (स दश पु) मुरकुट, मच्छर
डासळणें, डासाळणें (क्रि) डसणे
डाहण (न) गरगट, घाण पाणी
डाहणी (स्त्री) डागणी, तापविलेली सळई
डाहण्या (वि) अवटढाण
डाहण्या वाघ (पु) चित्ता
डाहळ (पु) झाडाची काटकवळ, छाट
डाहळा (पु) ओल्या हरबऱ्याचे रोपटें.
डाहळी (स्त्री) खादी, फादी
डाहारणें (प्रा क्रि) प्रसिद्ध होणे,
डाहूळ (न) डबके
डाळ (स दालि स्त्री) दाळ, दाळिबी, रास, गजी **डाळ शिजणें**—काम होणे, दाद लागणे
डाळ, डाळी (प्रा स्त्री) डाहाळी [ठेवणें
डाळणें (क्रि) जुळविणे, रचणे, अडकवून
डाळप (न) राशीच्या रूपाने ठेविलेले, (धान्य) [प्रारभ
डाळा (पु) रास, चळथ, तयारीचा
डाळिब (स दाडिम न) दाडिम, अनार
डाळिबी (स्त्री) द्विदल धान्याच्या दाण्याचा अर्धा भाग
डाळी (स्त्री) डागळी, टोपली
डाळुक (प्रा स्त्री) लहान डाहाळी
डाळे (न) फुटाणे फोडून वेगळया वेगळया केलेल्या डाळिब्या
डिक (पु) गोद, चिकट पदार्थ
डिकदाणी (स्त्री) गोद ठेवण्याचे पात्र
डिकवडा (पु) गोद व इतर काही ओषधी पदार्थ घालून केलेले खाद्य
डिकेमाली, डिकेमाली (स्त्री) एका ओषधाचे नाव
डिकवणे, डिकवणे (क्रि) चिकटवणे
डिकशी (स्त्री) वृक्षाचा किवा पानाचा अग्रभाग, कोमल अकुर
डिकाळ (वि) चिकट, चीकयुक्त
डिकेरा (वि) चिकट
डिकोळी (स्त्री) डिखळी, ढेकूळ
डिक्री, डिगरी (इ स्त्री) (**दिवाणी** कोर्टाचा) हुकूमनामा
डिखळ, डिखूळ (न), **डिखळी** (स्त्री) गोळा, ढेकूळ
डिगडिग (अ) लहान मुलाना चालण्यास शिकविताना म्हणण्याचा शद्ब
डिगर, डिगरू (प्रा पु न) मूल, लेकरू, (वि) लाडका [घडी घालणारा.
डिगरा (पु) पढरपूरच्या देवासाठी पाऊल-
डिगरी (स्त्री) मुळयाची शेंग, मोगरी
डिगरू (प्रा न) लेकरू, (वि) आवडते

डिगशी डिकशी पहा [दिलेली पदवी
डिग्री (इ स्त्री) अश, युनिव्हर्सिटीने
डिचके (न) पसरट भाडे
डिचकोली (स्त्री) लहान पोट
डिटेक्टिव्ह (इ पु) गुप्त पोलिस
डिंडिमा (प्रा पु) नगारा, गलबला, (स डिडिम)
डिंडी (प्रा स्त्री) दिडी, छबिना
डिफळ (न) ढेकूळ [सारखे हत्यार
डिफळा (पु) ढेकळे फोडण्याचे मोगरी-
डिंब (प्रा पु) लेकरू, अभ्यास, उपद्रव
डिंबरे (प्रा न) डुरकणी
डिभ (स न) लेकरू, (वि) मूर्ख, अज्ञान
डिमदारी (स्त्री) रणघाई, तुबळ युद्ध
डिर, डिरा (प्रा न) नवा अकुर
डिरी (स्त्री) अकुर, मुळ्याची शेग
डिरू (प्रा पु) शेग, अकुर, पल्लव
डिव (प्रा पु) शद्व
डिवणें (प्रा क्रि) उपद्रव देणे, मारणे
डिवी (प्रा वि) मारकट
डीक, डीकदाणी डिक, डिकदाणी पहा
डुक(क्क)र (पु) शूकर, वराह
डुकरमुसळी, डुकरमुसाडी (स्त्री) डुकरा-सारखे आवेशाने धडक देऊन शिरणे
डुकली, डुकळी (स्त्री) बसल्या बसल्या लागलेली झोप, पेगण्याची अवस्था
डुखणें (क्रि) छाटणे [लहानसे शेत
डुग (पु) टेकाड, रास, ढीग, (न)
डुगडुगी (क्रि) धुगधुगी, प्रबळ इच्छा
डुगा (पु) टेकाड
डुगी (स्त्री) रास
डुचका (वि) डोळ्याचा अध्, गजनेत्री
डुडुळ (प्रा न) दिवाभीत, घुबड
डुबक (स्त्री) ओढाळ गुराच्या पुढल्या दोन पायास बाधतात ती दोरी
डुबकणें (क्रि) डुबणे, पाण्यात खेळणे
डुबकळी (स्त्री) बुडी, डुबकी
डुबकी (स्त्री) बुडी [पावणे
डुबणें (क्रि) बुडी मारणे, बुडणे, नाश
डुबर (न) कुल्ला
डुबरा (वि) ढेरपोट्या, खुजट
डुबी, डुबकी (स्त्री) बुडी
डुबूक (अ) काठोकाठ, पूर्ण भरलेले
डुमणा (वि) लठ्ठ व ठेगणा
डुरकणी (स्त्री) डुरकावणी, बैलाचे ओरडणे
डुरडुर (स्त्री) बेडकाचे ओरडणे
डुलकणें (क्रि) डुलक्या घेणे
डुलकी (स्त्री) डुकली, बसल्या बसल्या येणारा झोपेचा झटका
डुलणें (क्रि) डोलणे, हलणे, हेलकावणे
डुळकणें (क्रि) ओकणे
डुळी (स्त्री) शिक्यावरले भाडे
डुळू (न) लहान छिद्र
डूब (हि पु) बुडी, बूड, तोटा, रगीत वस्त्रावर पुन तसलाच रग देणे, डोब
डूल (पु) मुलाचे एक कर्णभूषण
डेकी (स्त्री) आधार
डेंख (न) देठ [भाडे
डेग (फा स्त्री) पाणी साठविण्याचे मोठे
डेग (स्त्री) केळीचे सवध पान, डाग, धीरा, आधार, (वि) जड, मद बुद्धीचा
डेगणे (क्रि) दमणे, थकणे
डेगाळणे (क्रि) रेगाळणे
डेगी (स्त्री) धीरा नेटावा, पुस्ती
डेचा (पु) डिकशी, अग्र, योग्य सधि, नेमकी जागा
डेंठ, डेठ (पु) डेख
डेडारी (स्त्री) ओकारी काढणे
डेडोर (पु) बेडूक
डेपो (इ पु) कोठार
डेबरी, डेबिरी (प्रा वि) मारकट
डेमी (कागद) (इ पु) छापण्याच्या कागदाचा आकार २२$\frac{१}{२}$" × १७$\frac{१}{२}$"
डेरका (पु), **डेरकी** (स्त्री), **डेरके** (न) लहान डेरा, मडके, फुगीर पोट
डेरा (हि पु) राजण, मोठे पोट, देव-ळाचा घुमट, मोठा तबू, चिखल असलेली जमीन **डेरा देणें**—मुक्काम करणे
डेलिया (न) एक फूल
डेली (स्त्री) नकासगाराचे हत्यार
डेवणें (क्रि) सुस्त किवा जड होणे
डेवरणें (क्रि) ओझे खाली उतरणे

डेळमाथण (न) शुभकार्यांतील जलकुंभ अथवा त्याचे पूजन
डो (स्त्री) डोके, डोई
डोई (स्त्री) डोके, दर एक माणूस, पिढी **डोईच्या वाटेने**— मुकाट्याने, कुरकुर न करता
डोईजड (वि) शिरजोर, भारी
डोईफोड (वि) कटाळवाणे, (स्त्री) कपाळकूट
डोकला (पु) झिरा
डोकसे (न) डोके
डोकावणें (क्रि) मान पुढे करून पाहणे
डोकी (स्त्री), **डोके** (न) मस्तक, शिर, डोई, बुद्धि **डोके उठणें**—मस्तक दुखू लागणे, **वर डोके काढणे**—उदयास येणे, **डोके खाजविणे**—विचार करणे, **डोके देऊन बसणे**—निर्लज्जपणाने एखाद्यावर भार घालून बसणे, **डोके फिरणे**—वेड लागणे, **डोके मारणें**—नुकसान करणे, **डोक्यावरचे खाद्यावर येणें**—ओझे किंवा जबाबदारी कमी होणे, **डोक्यावर चढणें**—शिरजोर होणे, **डोक्यावर बसविणें**—फाजील गौरव करणे, **डोक्यावरून हात फिरविणे**—फसविणे, **डोक्यावरून पाणी जाणें**—पराकाष्ठा होणे, **डोक्यावर खापर फोडणें**— एखाद्यावर दोष लादणे
डोगर (पु) पहाड, घाट, भली जगी रास
डोगरकठडा (पु), **डोगरकठाड–डी** (स्त्री) **डोगरकाठ** (पु), **डोगरकिनारा** (पु) डोगराभोवतालचा प्रदेश
डोगरकगर (पु) टेकड्या
डोगरदळे (न) झाडी वगैरे तोडून साफ केलेला डोगराचा भाग
डोगरपठार (स्त्री) डोगराच्या माथ्यावरचा सपाट प्रदेश
डोगरवट, डोगराळ (वि) पहाडी
डोगरसरी (स्त्री) डोगराची राग
डोगरी (स्त्री) लहान टेकडी, (वि) डोगरात होणारा, डोगरावरचा
डोगळा (पु) मुगळा [नाव, डोणी
डोगा (प्रा वि) वाकडा, (पु) लहान
डोघाळणें (क्रि) गळयाला दोन बोटे लावून शब्द करणे (रामजोशी पृ० ६६)
डोचकी (स्त्री), **डोचके** (न) डोके, मस्तक
डोज़ (इ पु) औषधाचे एक वेळचे प्रमाण.
डोडी (प्रा स्त्री) पीक
डोण (स्त्री) मोटेचे पाणी पाटात येण्याकरिता मोटेखाली घातलेला लोखडी अगर दगडी पन्हळ
डोण, डोणी (स्त्री) दगडाची कुडी, झाडाचा बुधा पोखरून केलेले जलपात्र, कोठिबा, लहान नाव, डोगा
डोणगें (न) गुराना पाणी पिण्यासाठी केलेली लाकडाची कुडी
डोणी डोण पहा
डोफा (पु) गुडघा
डोब (पु) रगीत वस्त्रास पुन त्याच प्रकारचा रग देणे, बुडी
डोब (पु) अतिशूद्रातली एक जात, आगीचा लोळा, मोरीचे पाणी साचविण्याचे डबके
डोबकावळा (पु) कावळयाची एक जात
डोबड (प्रा न) म्हसरू
डोबरणे (न) झाड, वेली यास नवीन कोब फुटतो ती जागा
डोबल, डोबले (न) डोके (तुच्छार्थी).
डोबा (प्रा पु) कृष्णसर्प (ज्ञा० ७।१६३)
डोबारी (पु) कोल्हाटी
डोबाळा (पु) आगीचा लोळ
डोबी (स्त्री) तगादा
डोभण, डोभरा (पु) खळगा, खड्डा
डोमल, डोमले (न) डोके
डोय (स्त्री) डोई, डोके
डोर (प्रा पु) डमरु, (वि) नादमधुर
डोरलीवांगी (स्त्री) रानवागे
डोरले (न) मगळसूत्र, गुन्हा, शाबित झालेला आरोप
डोरी (प्रा वि) सुदर
डोल (अर पु) पोहोरा, विस्मय, झोक, गलबताचे शीड बाधण्याची काठी, उत्तर हिदुस्थानातील श्रीकृष्ण व राधा याच्या सबधाचा एक उत्सव, दोलोत्सव

डोलकर (पु) डोली वाहणारा, भोई
डोलकाठी (स्त्री) गलबतावरील शिडाची काठी
डोलणें (क्रि) डुलणे, हलणे
डोलविणें (क्रि) हलविणे, हेलकावे देणे
डोला (हि पु) ताबूत, ताजिया
डोलारा (पु) उच्च इमारत
डोली (स स्त्री) पाळणा, हलका मेणा
डोल्हारा (पु) देवाचा लहानसा झोपाळा, देव्हारा
डोसकी (स्त्री), **डोसके** (न) डोके
डोह, डोहो (पु) नदीच्या प्रवाहातला खोल खळगा
डोहणा (प्रा पु) टोमणा, विघ्न
डोहळा, डोहाळा (स दोहद पु) गरोदर स्त्रीची इच्छा, इच्छा
डोहळेजेवण (न) प्रथमच गर्भवती झालेल्या स्त्रीच्या अभिनदनार्थ देण्यात येणारी मेजवानी
डोहार (प्रा पु) ढोर
डोळ (पु) द्विदल धान्याचा भरडा, साला-सकट असलेली डाळिबी, फोल शका
डोळस (वि.) शाबूत दृष्टीचा, खबरदार, (प्रा वि) सुदर डोळयाचा
डोळा (पु) नेत्र, नयन, दृग्टि, छिद्र, नेत्रासारखे चिन्ह, नारळाच्या शेंडी-खालचा लहान खळगा, उसाच्या दोन पेऱ्याच्या साध्यावर चिकटलेला भाग, गुडघ्यावरची खळगी, माहितीचा उगम, माशावरचा खवला **डोळा चुकविणें**—दृष्टीस न पडू देणे, **डोळे उघडणें**—शुद्धीवर येणे, ताळयावर येणे, **डोळे झाकणें**—दुर्लक्ष करणे, मरणे, **डोळे थड होणें**—समाधान वाटणे, **डोळे पांढरे करणें**—अतिशय घाबरून जाणे, मरणोन्मुख होणे, **डोळे फाटणें**—दृष्टिक्षेत्र विस्तृत होणे, आश्चर्यचकित होणें, **डोळे फिरणें**—चक्कर येणे, गर्वाने ताठणे, **डोळयाचे पारणें फिटणें**—समाधान वाटणे, **डोळयात तेल घालून पाहणें**—बारकाईने पाहणे, **डोळयात धूळ फेंकणें**—फसविणे, **डोळयावर कातडें ओढणें**-उपेक्षा करणे, **डोळयावर धूर येणें**—उन्मत्त होणे, **डोळयाशीं डोळा न लागणें**—झोप न येणे, **डोळे भरून पाहणें**—मनाचे समाधान होई-पावेतो पाहणे, **डोळा ठेवणें**—एखाद्या वस्तूच्या प्राप्तीची इच्छा करणे, **डोळा घालणें**—डोळयाने खूण करणे
डोळुला (प्रा पु) डोळा (तुका० ८०७)
डोळेझाक (स्त्री) उपेक्षा, दुर्लक्ष, हयगय
डोळेफोड (वि) नजरेत लवकर भरणारा, (स्त्री) डोळयास होणारा त्रास
डोळेभेट (स्त्री) दुरून भेट.
डौंड, डौंडी (प्रा स्त्री) दौडी, डागोरा
डौर (पु) डमरु, डमरूच्या आकाराचे एक चर्मवाद्य, तुमान, पायजमा, झगा **डौर वाहणें**—उपहास करणे
डौरकार (पु) डौर वाजविणारा भिकारी
डौरण (न) कोळपणे
डौरणें (प्रा क्रि) झाकणे, व्यापणे, माखले जाणे, सजणे
डौरवाय (प्रा पु) उपहास, थट्टा
डौरळा (प्रा वि) भरलेला, माखलेला
डौरी (पु) डवरी, गोधळी
डौल (हि पु) चागला आकार किवा घाट, पद्धति, रीत, आव, अवडबर, रिकामा दिमाख, तोरा
डौलदार (वि) चागल्या घाटाचा
डौली (वि) दिमाख दाखविण्याची हौस असलेला, थाटदार, बढाईखोर
डौळ (न) नमुना, सही किवा शिक्का केलेला कोरा कागद किवा पत्र
ड्रिल (इ स्त्री) कवाईत

ढ

ढ मराठी व्यजनमालेतील चवदावे व्यजन
ढ (वि) निरक्षर, मूर्ख
ढई (स्त्री) जोराचा यत्न, व्यासग, फार वेळ चिकटून राहणे
ढक (वि) फार उच
ढकल (स्त्री) निष्काळजीपणाने करणे, उडाणटप्पूपणा

ढकलगुजर, ढकलगुजराण (स्त्री.), **ढकलगुजारा** (पु.) अडचणीत कसातरी चालविलेला निर्वाह
ढकलचद (वि) मागचा पुढचा विचार न करता काम करणारा
ढकलणें (क्रि) लोटणे, धक्का देणे, सरकविणे, कशीतरी कालक्रमणा करणे
ढकलनदन (पु) आपले काम दुसऱ्यावर ढकलणारा
ढकलपचविशी (स्त्री) दुसऱ्यावर लोटणे
ढकलपच्चायशी (स्त्री) उधळपट्टी
ढकलपट्टी (स्त्री) चालढकल, ढकलाढकली
ढकलाढकली (स्त्री) एकाने दुसऱ्याच्या अगावर लोटावे, दुसऱ्याने तिसऱ्याच्या याप्रमाणे चालणारा खेळ, निष्कारण कालातिक्रमण करणे
ढकलापा (पु) ढकलचद पहा
ढकली (स्त्री) उतरणीवरुन गाडी चालताना गाडीची चाके घसरून बैलाच्या पायाला लाग् नयेत म्हणून त्या चाकाच्या पुढे आडवे लाकूड बाधतात ते, चाकाना अडवून धरणारे लाकूड
ढकशी (स्त्री) समुद्रकाठचा धक्का
ढका (प्रा पु) धक्का, ध्वजा
ढकार (पु) मोठा ढग, (नदभाषेत) हजार
ढकाळ (वि) लाबटांग्या
ढकाळ पार्वती (स्त्री) अतिशय उच स्त्री
ढक्का (प्रा पु) मोठी नौबत, डमरु
ढक्कू (पु) माळवा प्राती—अबट वरण
ढग (पु) अभ्र, मेघ, वादळ, (प्रा स्त्री) उच जागा
ढग (हि पु) चाळे, मूर्खपणाचे प्रकार, चेष्टा, खेळ, दुर्व्यसन
ढगड्या (स्त्री अने) चेष्टा
ढगधत्तुरा(पु)सोगढोग, चाळे, फसवणूक
ढगळ (वि) स्थूळ, ढोबळ, उधळ्या, (पु) निचरा, स्राव, पातळ जुलाब
ढगळा (पु) मोठी डाहळी
ढगाड, ढगार (पु) मोठा ढग
ढगाळ (वि) मेघानी व्याप्त
ढंगी, ढग्या (वि) व्यसनी, छादिष्ट, ढोगधत्तुरे करणारा.

ढणढणा (क्रि वि.) खणखण; मोठा प्रकाश होईल असे दिव्याचे जळणे
ढणढणीत (वि) मोठा, झगझगीत (अग्नि).
ढप (स्त्री) ढब पहा [तुकडा.
ढपला (पु), **ढपली** (स्त्री) धलपा, धलपी,
ढपळ, ढप्पळ (स्त्री) फार पातळ भाजी.
ढपळवणी (का न) घाण पाणी, गरगट
ढपळशाई (स्त्री) विपुलता, उधळपट्टी; अव्यवस्थितपणा
ढब (हि स्त्री) रीत, चाल, ऐट, डौल
ढबक (न), **ढबका** (पु) गोळा, ढेकूळ
ढबढब (स्त्री) अव्यवस्था
ढबदार (हि वि) डौलदार
ढबळ, ढब्बळ (वि) विशाळ, प्रचड, अस्ताव्यस्त
ढबळशाई ढपळशाई पहा
ढबू, ढब्बू (तेलगु पु) अर्ध्या आण्याचा डबल पैसा, (वि) लठ्ठभारती, अगडबब **दिखनेमे ढब्बू चलनेमे शिवराई**— दिसायला भव्य पण कर्तृत्वहीन मनुष्य
ढमका (वि) अमुक, अनिश्चित
ढमक्या (वि) षढ, वायल्या
ढुमके (न) टिमकी
ढमाई (स्त्री) मोठ्या पोटाची मुलगी
ढमामा (न) एक वाद्य
ढमाल, ढमाल्या (वि) लठ्ठ, अगडबब
ढलपा (पु) ढपला, तुकडा
ढवक (न) अर्धभाग
ढवढव (स्त्री) अव्यवस्था, दुर्दशा, गोधळ
ढवढाळ्या (वि) खटपटीलटपटी करणारा, उलाढाल्या
ढवसा ॐ (न) आहुति
ढवळणें (क्रि) हलविणे, खाली वर करणें, घाटणे, (पोटात) उमदळणे
ढवळा (स धवल वि) पाढरा, (पु) गोधळ, गडबड, नाश, बायकाचे गाणे, उत्सवगीत
ढवळाढवळ (स्त्री) उलाढाल, गोधळ
ढवळार (प्रा न) चुनेगच्ची वाडा
ढवा (प्रा पु) हिजडा, नपुसक (मोरो० विराट० ११।१३३), साजिदा
ढवाळी (प्रा स्त्री) टवाळी, थट्टा, उपहास

ढसढसां, ढसाढसां (अ) आवेशाने किंवा जोराने रडणे, किंवा पिणें
ढसर (स्त्री) चगळ, विपुलता, उधळपट्टी
ढसळ, ढसाळ (वि) उदार, सढळ
ढसळणें, ढसाळणें (क्रि) ढासळणे, (प्रा क्रि) विसरणे
ढसासणें (क्रि) ढोसणे, कोबणे, गट्ट करणे, सपाटून रडणे
ढळ (पु) निमटण्याची क्रिया, चूक
ढळढळ, ढळढळां (अ) अश्रु वाहतील अशा रीतीने
ढळढळीत (वि) स्पष्ट, प्रत्यक्ष, दृष्टीदेखत
ढळणें (क्रि) हलणे, चलन पावणे, (चवरी इ) उडणे
ढळता काटा सढळपणा
ढळपा (पु), **ढळपी** (स्त्री) लाकूड, दगड, भिंतीचा गिलावा इत्यादीचा उडालेला किंवा उडविलेला खड किंवा कळपा
ढाक (न), **ढाकळ** (स्त्री) फार जुना व जीर्ण वृक्ष, थाप, गप्पा, (पु) कुस्तीतील एक डाव
ढाकण (हि न) झाकण
ढाकूळ (वि) ढाकळ
ढांग (स्त्री) टाग
ढांगळ (वि) फार उच, लाबटाग्या
ढागळणें (क्रि) थट्टेवारी उडविणे, तिरस्काराने झुगारून देणे
ढांडुरा (प्रा पु) शोध, झाडा
ढांडोरा (हि पु) जाहीरनामा, डागोरा
ढाढुळणें (क्रि) शोधणे [फार अबट
ढाण (न) वण, (वि) ओलसर, सर्द,
ढाणक (पु) महार, माग वगैरे
ढाण्या (वि) ठिपकेदार, अतिशय अबट
ढाप, ढापी (स्त्री) झाडाची फादी
ढापण (न) झाकण
ढापणें (प्रा क्रि) झाकणे, हलणे, लुबाडणे
ढापा (पु) मोठे कौल, जिना बद करण्यासाठी योजिलेली पाडण्यासारखी फळी
ढाल (स्त्री) शरीरसरक्षणासाठी आड धरण्याचे एक हत्यार, किल्ल्यावरचे निशाण, स्त्रीचे साहसकर्म, मत्रप्रयोगापैकी एक क्षुद्र साधन (दा० ३।३।४५)
ढाल देणें—युद्धास बोलावणे, **उलटी ढाल देणें**—बड करणे
ढालकरी (पु) कुटुबातला मुख्य
ढालकाठी (स्त्री) बाहुटयाची काठी, कुटुबातला किवा सस्थेतला मुख्य कर्ता पुरुष
ढालगज (वि) मूळ अर्थ—साहसकर्म करणारा, पुढे झालेला अर्थ–निष्कारण उठाठेवी करणारा व फाजील
ढाला (वि) रुद आणि भरदार (आवाज)
ढालाईत (हि पु ना) ढाल बाधलेला शिपाई, स्वारीतील निशाणवाला शिपाई
ढाले (प्रा न) मत्रसाधन
ढाल्या (वि) ढालाईत, बाहुटेवाला, धाडशी
ढास (स्त्री) कोरडा खोकला, त्याचा उमाळा, (वि) रुक्ष, कृश, नापीक
ढासण (न) हातघाईची वेळ किवा जागा, आणीबाणीचा प्रसग, पुरस्कर्ता, आधारस्तभ
ढासणे (क्रि) खोकणे, ढास लागणे
ढासरा (पु) धक्का, धास्ती [होणे
ढासळणें (क्रि) कोसळणे, फसणे, व्यर्थ
ढाळ (पु न) मोत्याचे तेज, उतार, रेच, रेचक, अभिषेक, रसपुट (भा० ५।८४), प्रकार, चाल, उष्णतेच्या झळा, फादी, (अ) सहजगत्या (दा०१९।८।९)
ढाळक (न) रेचक
ढाळणें (क्रि) अभिषेक करणे, ओतणे, गाळणे, खाली पडू देणे, (चवरी, मोरचल इ०) उडविणे, ढेकळे फोडून जमीन साफ करणे
ढाळढाळे, ढाळेंढाळें (प्रा अ) एका डहाळीवरून दुसऱ्या डहाळीवर; हळूहळू
ढाळदार (वि) उतरनी
ढाळा (पु), **ढाळी** (स्त्री) डहाळी, फादी
ढाळू (वि) उतरती
ढाळेढाळी, ढाळेढाळे (प्रा वि) थोडथोडे, हळूहळू
ढाळें (प्रा अ) हळूच (ज्ञा०६।२४७)
ढाळया (पु) दवडी देणारा

ढिगर, ढिगार, ढिगारा (पु) माती, गवत, लाकडे इ० चा ढीग किंवा रास
ढिपळ, ढिपूळ (न) माती, शेण इत्यादि-काचा गोळा किंवा गोटा
ढिम्म बसणें (क्रि) मौन धरणे
ढिमा (प्रा पु) बेट, लहान टेकडी, मुलामा (ज्ञा० १३।४७१)
ढिलता, ढिला (वि) सैल, अघळपघळ, कर्तव्याकडे कमी लक्ष देणारा, विशेष चौकशी किंवा त्वरा नाही असा कारभार
ढिलाई (स्त्री) सुस्तपणा, मदपणा
ढिसळ, ढिसाळ (वि) खर्चीक, सढळ हाताचा, लवकर मोडणारा किंवा फुटणारा
ढील (हि स्त्री) सैलपणा, कामात कुचराई, दिरगाई [पाहणे
ढुकणे (क्रि) डोकावणे, डोके खुपसून
ढुकून (अ) ढुगण करून, वळून **ढुकून न विचारणे**---पूर्ण दुर्लक्ष करणे
ढुग (न) ढुगण, कुल्ला
ढुगण, ढुगाण, ढुगाड (न) कुल्ला **ढुगणास हात पोहोचणें**---वडील माणसाचा दाब झुगारून देऊन स्वच्छंद वर्तन करणे
ढुडाळणें (क्रि) शोधणे, धुडाळणे
ढुढ्ढाचार्य ढुढ्ढाचार्य पहा
ढुबा (पु) उच जागा, टेकडी
ढुमके (न), **ढुमढुम** (स्त्री) टिमकी
ढुमणी (स्त्री) धडक, थडक
ढुशी, ढुश्शी, ढुसकी, ढुसणी (स्त्री) डोक्याने केलेला जोराचा आघात, मुसडी
ढुस, ढुस्स (अ) अतिशय (काळा)
ढुसकणे (क्रि) भोसकणे, ठोसणे
ढुसकी (स्त्री) खुपस, आघात
ढुसणी (स्त्री) ढोसणे [देणे
ढुसणे (क्रि) खुपसणे, भोसकणे, मुसडी
ढुसा, ढुस्सा (पु) मुठीचा ठोसा, भतका, मुटका
ढेंक (स्त्री) ढरकणी
ढेंकणी (स्त्री) ढेकूण धरण्यासाठी अनेक छिद्रे पाडलेली लाकडाची फळी
ढेकर (स्त्री) पोटातून वायु वर येऊन कठातून बाहेर पडताना होणारा आवाज. **ढेकर देऊन बसणें**---परद्रव्याचा अपहार करून ते द्रव्य जिरविणे
ढेकळ ढेकूळ पहा [कुटण्याचे यत्र
ढेकी (हि स्त्री) पोहे किंवा चुना
ढेकूण (पु) माणसाचे रक्तशोषण करणारा एक क्षुद्र जीव, मत्कुण, खटमल.
ढेकूळ (न) मातीचे डिखळ
ढेंग (स्त्री) तगडी, पाय, फादी
ढेंगमत (न) पाखड मत [जाणे
ढेंगलणे (क्रि) झपाट्याने अतर तोडीत
ढेंगळ, ढेंगाळ (वि) लाबटाग्या
ढेंगा (पु) कुल्ला, ढुगण
ढेंगोजी (पु) बढाईखोर, प्रतिष्ठितपणाने मिरविणारा क्षुद्र मनुष्य
ढेंगोमेंगो (पु) महाराचा गुरु
ढेढळणे, ढेढाळणे (क्रि) जुलाब होणे
ढेढळपट्टी (स्त्री) जोराचा जुलाब [धेड
ढेढे (न) मोठी आकृति, अवडबर, प्रस्थ,
ढेण्या (पु) लठ्ठ, पुष्ट ढेकण
ढेप (स्त्री) भेली, पेंड, ढेकूळ
ढेपणे (क्रि) रास घालणे, खचून भरणे
ढेपशी (स्त्री), **ढेपसा** (पु) गोवरीची राखुडी
ढेपळ, ढेपुळ (न), **ढेपळा**, (पु) **ढेपळी** (स्त्री) मातीचा गोळा, डिखूळ [साचा
ढेपाळे (न) गुळाच्या ढेपा बनविण्याचा
ढेपुली (स्त्री) ढेकूळ
ढेप्या (वि) खणपटीस बसणारा, चिकट
ढेबर (न) सुटलेले पोट, दोद
ढेबरपोट्या, ढेबरा (वि) मोठ्या पोटाचा
ढेम (प्रा स्त्री) टेकडी, धोंड
ढेमा (पु) नदीच्या पात्रातली मधलीच एखादी कोरडी जागा, ढेगूळ, उचवटा
ढेर (पु), **ढेरके** (न) मोठे पोट, (स्त्री) रास, ढीग
ढेरपोट्या (वि) ढेबरपोट्या
ढेरी (स्त्री) लहान रास [उबरठा
ढेलच-ज (फा स्त्री) कमानी दरवाजा,
ढेला (पु) नदीतील बेट
ढेली (वि) झिजलेले (नाणे)

ढेस (वि) निबिड, धीट
ढोक (पु) गिधाडासारखा पक्षी, (न) काकवी घेण्याचे लाकडी पात्र (वि) हलका
ढोंक (पु) जुना वठलेला वृक्ष
ढोकळा (पु) मोठा (डबल) पैसा
ढोंग (न) दांभिकपणा, सोंग, कांगावा
ढोंगधत्तुरा (पु) दांभिक माणसाच्या युक्त्या (मंत्रतंत्र इ)
ढोंगमत (न) कपटाचे मत, लबाडीचे मत
ढोंगा (पु) कुल्ला, मोठे ढुंगण
ढोंगी (वि) दांभिक, लबाड, कांगावखोर
ढोढी (स्त्री) वाटोळा आकार (ज्ञा ८।२२)
ढोण (न), **ढोणा** (पु) लाकडाचा मोठा ओडा
ढोण्या (वि) धष्टपुष्ट, टोणपेश्वर
ढोपर (न) गुडघा
ढोपरखळी (स्त्री) ढोपराने हुंदडणे
ढोबळ (वि) मोठी, ठळक, ओबडधोबड
ढोबळा (पु) मोठे भोक, खिंडार
ढोमण (न) ढुंगण
ढोर (न) गाय, म्हैस इ० पशु, (पु) कातडे रंगविणारी एक जात
ढोरकी (पु) गुराखी
ढोरमळी (स्त्री) उसाचा रस कढविताना प्रथम येणारी मळी
ढोरू (प्रा पु) ढोर, बैल
ढोल (फा पु) भेरी, नगारा, पडघम
ढोल, ढोली (स्त्री) झाडाचा पोकळ अंतर्भाग
ढोलक (पु), **ढोलकी** (स्त्री), **ढोलके** (न) लहान ढोल, पडघम
ढोलक्या (पु) ढोलके वाजविणारा
ढोलगें (न) ढोलक पहा
ढोलज (स्त्री) कमानी दरवाजा, देवडी
ढोलजी (पु) ढोलक्या, (हि पु) ढोल वाजविणारा
ढोलधमामे (पु) गाजावाजा
ढोला (पु) ढोल, नुकसान, फसवणूक, (स्त्री) कणगी
ढोलार (न) झाडाच्या बुंध्यातली पोकळी, पोकळ झालेले झाड, ढेरपोट
ढोली (स्त्री) ढोल पहा
ढोल्या (वि) ढेरपोटचा
ढोसकणी, ढोसणी (स्त्री) खुपसणे, भोसकणें, मुसाडी
ढोसणें (क्रि) खुपसणे, घटाघट पिणे
ढोसरा (पु) ठोसा, आघात
ढोसा (पु) ठोसा, प्रहार
ढौळ (प्रा पु) डौल, आकृति

ण

ण मराठी व्यंजनमालेतील पंधरावे व्यंजन (ज्याच्या आरंभी ण हे अक्षर आहे असे शब्दच मराठी भाषेत नाहीत)

त

त मराठी व्यंजनमालेतील सोळावे व्यंजन
त (प्रा अ) तर
तइनात (स्त्री) तैनात
तई (प्रा अ) तेव्हा
तऊर (अर तौर पु) तोरा, आढ्यता, अभिमान, निर्भर्त्सना [पिंपळपान
तकट (न) धातूचा पत्रा, तवकडी, वर्ख,
तकटणे (क्रि) आवळणे, कोंबणे
तकटबंदी (स्त्री) वेढा, कोंडमारा
तकटी (स्त्री) पिंपळपान
तकटून (अ) गच्च, आवळून [वर्ख
तकटें (न) ताटी बसविलेली चौकट, पत्रा,
तकत (अ) पर्यंत
तकतकणें (क्रि) चकाकणे, चमकणे
तकतकी (स्त्री) चकाकी, तुळतुळीतपणा
तकतकीत (वि) चकचकीत, उजळ, तुळतुळीत, मोहरेदार
तकदम (अर तकदूम वि) मागील
तकरार (अर स्त्री) हरकत, वाद, भांडण, फिर्याद
तकरारखोर, तकरारी (वि) हुज्जतखोर
तकराळ (अर तकरार स्त्री) विसंगतपणा, बनावटपणा [(स्त्री) प्रतिज्ञालेख
तकरीर (अर पु) आळ, खोटा दोषारोप,
तकलादी (अर वि) बनावट

तकलीफ (अर स्त्री) तसदी
तकलुबी (अर तकल्लुबी वि) वाईट रीतीने घडविलेले, हलके, बनावट, खोटा, दिखाऊ
तकवा (प्रा पु) विश्राति, धीर, बळ, (अर पु) दम, शक्ति, ताकद
तकवेत कौल (अर पु) तात्पुरते आश्वासनपत्र
तकशीर, तकसीर (अर स्त्री) अपराध
तकस (पु) इजा, चीड, दु ख
तकसीम (अर स्त्री) विभाग, वाटणी, वर्ग, जात
तकाकणें (क्रि) चकाकणे
तकाकी (स्त्री) चकाकी, तुळतुळीतपणा
तकिया तक्या पहा [मनाई
तकुबी (अर तोकुफी स्त्री) तात्पुरती
तकूब (अर तोकूफ अ) तात्पुरते बद
तक्त (फा तख्त न) गादी, सिहासन
तक्तपोशी (फा स्त्री) कडीपाट, पटई
तक्तराव (फा तख्तरवा पु) नाचणारणी वगैरे फळीवर गात व नाचत असता ती फळी गाडीवरून मिरवितात तो, फिरता तमाशा
तक्ता (फा तख्ता पु) फळी, ताटवा, कागदाचे पान, कोष्टक, पत्रक, कागदाचा नमुना
तक्ताधिकारी, तक्ताधिपति (पु) गादीवर असलेला राजा
तक्ती (स्त्री) कागदाचा तुकडा
तक्या (फा तकिया पु) उशी, मऊ टेकण, फकिराची राहण्याची जागा
तक्र (स न) ताक
तक्रार तकरार पहा [घालणारा
तक्रारखोर, तक्रारी (वि) हुजतखोर,हुजत
तक्रीब (अर स्त्री) सबध [पहा
तखलादी, तखलुबी तकलादी, तकलुबी
तखसीर (अर पु) अन्याय
तख्त (फा पु) सिहासन
तख्तनशीन (वि) गादीवर बसलेला
तग (पु) टिकाव
तंग (फा पु) खोगीर आवळण्याची वादी, (वि) घट्ट, गच्च

तगचाई, तगची, टंचाई (हि स्त्री.) टचाई, कमीपणा, तूट
तगट (न) पिकाचा अदाज
तगट (प्रा न) भरजरी वस्त्र, पत्रा; (वि) घट्ट बाधलेले, टिकाऊ
तगटणें (क्रि) झटणे
तगडा (वि)धिप्पाड
तगड (न), **तगडी** (हि स्त्री) टाग
तगडणें (क्रि) तागडणे, पिटाळणे
तगणें (क्रि) राहणे, टिकणे, टिकाव धरणे.
तगणें (प्रा क्रि) थकणे, क्षीण होणे
तगतराव (पु) यात्रेतील नाचे पोराची गाडी [अवश्य जिनसा
तगतोबरा (पु) घोड्याला लागणाऱ्या
तगदार (वि) घट्ट, आवळ
तगबग, तगमग (स्त्री) तळमळ, अशातता
तगर (पु) मेढा, (स्त्री) एक फुलझाड
तगविणें (क्रि) टिकविणे
तगाई (अर तकावी स्त्री) शेतकऱ्याना मदतीदाखल सरकारी खजिन्यातून दिलेली कर्जाऊ रकम
तगादा (अर तगाजा पु) मागणीचा लकडा किवा निकड
तगारी (फा स्त्री.) थाळा, ताट
तगाव (पु) टिकाव
तगिरी (अर स्त्री) बडतर्फी.
तगीर (अ वि) बडतर्फ केलेला
तगी (फा स्त्री) तेजी, ओढ
तगेरी (अर तगिरी स्त्री) बडतर्फी
तचकरपत्र (न) महाली कमाविसदारावर पैका घेतल्याचा मुद्दा शाबीत करून तुफानदार आल्यावर त्याची व कमाविसदार याची रुजुवात केल्याबद्दलचे पत्र
तजकरनीस (फा तजकरनवीस पु) सरकारी द्रव्याचा अपहार कोणी करीत आहे की काय याच्या शोधाच्या कामावर नेमलेला अधिकारी
तजकरा (अर पु) पैशाची अफरातफर; जमाखर्चातली खोटी नोद
तजवीज (अर तदबीर स्त्री) व्यवस्था, उपायाची योजना, निकाल

तजाऊफ (फा वि) चुकणारा, कमी, कपटी
तजावजा (अर वि) पागलेले, घाबरलेले
तजावत, तजाउजू (फा स्त्री न) चूक, लबाडी, कपट, न्यून
तजावत, तफावत (अर स्त्री) फरक
तजेलदार (वि) ताजे दिसणारे, प्रफुल्लित
तजेला (अर पु) टवटवी, तेज, कांति, पाणी
तट (स पु) किनारा, तीर, भांडण, पक्ष, बाजू, शेवट, निकड, कोटाची भिंत
तट (प्रा पु) बोभाट, दुष्कीर्ति (तुका० १२५५), (वि) भांडखोर
तटका (पु) संबंध, भीडमुरवत **त० तोडणें**—स्पष्टपणे सांगून निकालात काढणे, संबंध तोडणे
तटणी (स्त्री) दाराच्या चौकटीला बसविलेली लाकडी पट्टी, हक
तटणें (क्रि) थांबणे, अडून बसणे
तटतटणें (क्रि) तुटेपर्यंत ताणणे
तटतटीत (वि) अगाशी तंग बसणारा, पुरे ठासून भरलेले (पोट, पिशवी इ)
तटबंदी (स फा स्त्री) तटाचा बंदोबस्त
तटस्थ (स वि) कोणत्याही पक्षास न मिळालेला, उदासीन
तंटा (हि पु) कज्जा, भांडण, वाद
तटाक, तटाग (स पु) किनारा, तीर, तळे
तटाटणें (क्रि) फार ताणले जाणे (पोट, पिशवी
तटाणी (स्त्री) तट्टाची मादी
तंटाबखेडा (हि पु) वाद, भांडण
तटिनी (स स्त्री) नदी
तंटेखोर, तंटेबाज (वि) भांडखोर
तटकन् , **तटकर, तटदिशीं** (अ) झटपट, वेळ न गमावता
तट्ट (अ) फुटेल की काय इतके फुगलेले
तट्टी (स्त्री) पडदा, शौचकूप
तट्टू (हि पु न) घोड्याची एक जात
तट्टया (पु न) बांबूची चटई
तड (स तट स्त्री) किनारा, बाजू, शेवट, अखेर, निकड, (पु) पक्ष, भांडण
तडक (अ) प्रतिबंध न होता, एकदम, (पु स्त्री) जोराचा यत्न, मोठा आवाज
तडकणी (स्त्री) गोणीला बांधलेली दोरी
तडकणें (क्रि) भेगा पडणे, चीर जाणे, व्यथा पावणे
तडकफडक (वि) त्वरित
तडकशीं (अ) ताडकन्
तडकसार (वि) त्वरित, चपळ [मुलगी
तडकसावित्री (स्त्री) तल्लख आणि चपळ
तडका (पु) कडाखा, उत्साह
तडकाफडकी (अ) तत्काळ, फार त्वरेने
तडजोड (स्त्री) तोडजोड पहा
तडणें (क्रि) व्यर्थ भांडणे, त्रासून बोलणे
तडतड (स्त्री) धुसफुस, छांदिष्टपणा, जिवाला होणारा त्रास
तडतडणे (क्रि) फुटताना करकरणे, दुखणे
तडतडाट (पु) चडफडाट
तडतडीत (वि) शुष्क
तडताथवड (प्रा अ) तत्काळ
तडफ (स्त्री) चापल्य, कार्यशक्ति, उत्साह
तडवा (प्रा पु) चांदवा, छत
तडफड (स्त्री), **तडफडा** (पु) धडपड, आदळआपट, झोंबी, झटापट
तडफडाट (पु) चडफडाट, जोराची आदळआपट, मनाचा संताप
तडवा (पु) आघात, छत [तिडीक
तडस (स्त्री) पोट फुगल्यामुळे लागणारी
तडसणी (स्त्री) गोणीची दोरी
तडा (पु) चीर, भेग, अट
तंडा (पु) तांडा, समुदाय
तडाका, तडाखा (पु) कडाका, प्रहार, ठोसा, झपाटा, वेग
तडाग (स न) तळे, जलाशय
तडागणें (क्रि) फाटणे, फुटणे, तडतडणे
तडातोडी (प्रा स्त्री) पृथक् भाव, भेद, ताटातूट
तडित् (स स्त्री) वीज
तडीतापडी (पु) तपस्वी, वैरागी, गरीब
तडुल (स पु) कांडलेले तांदूळ
तडेली (स्त्री) आडदांडपणा, दांडगाई, दडेली [भिल्ल
तडवी (पु) बाटून मुसलमान झालेला

तढ्या (वि) जमिनीकडून वाहणारा (वारा), झोरडा
तढो (पु) वऱ्हाडप्राती–सुताडा, झोन्या
तण (स तृण न) तृण, गवत, माजलेले रान
तणतण करणें रागाने चरफडणे
तणतणीत (वि) फार ताणलेले
तणमोड (स्त्री) जमीन लागवडीस आणताना प्रथम तेथील झाडे झुडपे, गवत इ० काढून जमीन साफ करतात ते, पडीत जमीन काही काळपर्यंत सारा माफ करून लागवडीस देणे
तणवर (पु) जमीन भाजण्यासाठी प्रथम तिच्यावर वाळलेल्या काड्याकुड्या घालून त्याच्यावर गवत घालतात ते
तणवी (वि) शाकारलेले
तणस (न) तण, माजलेले रान
तणसडी (स्त्री) गवताची काडी, अति क्षुद्र वस्तु [गुणणे
तणाणा (पु) तनन, गायनाचे सूर गुण-
तणार (स तृणागार पु), **तणारा** (प्रा स्त्री) गवताची झोपडी
तणाव (प्रा पु) ताणदोर, आक्रमणशक्ति
तणावणें (क्रि) पाय पसरून निजणे
तणावा (अर तणाव पु) तबूची ताणलेली दोरी, ताठपणा, ताण, ओढ
तण्हारे (न) गवताची झोपडी
तत (स ततु पु) दोरा, तार, त्राण, जीव, दम
ततबीर (फा स्त्री) प्रयत्न, तजवीज
ततरणें (क्रि) फसविणे [कृश, क्षीण
ततार, तंतारा, ततारीक (वि) बारीक,
तताळ (वि) खोडकर
तति (स स्त्री) राग, समुदाय
तती (पु) विणकर, कोष्टी [सतति
ततु (स पु) सूत, दोरा, धागा, सबध,
ततुकार (पु) ततुवाद्य वाजविणारा
ततुवाद्य (स न) ततूच्या तिर्यक् आदोलनानी ज्यातून सूर निघतात ते वाद्य
ततुवाय (स पु) विणकरी, कोष्टी
ततोतत (वि) तुल्य, समान, बरोबरीचे, पूर्ण
तत्काळ (अ) लागलीच.
तत्तामाल (तत्त्व + माल पु) निवडक, उत्कृष्ट भाग
तत्पदार्थ (स पु) परब्रह्म
तत्पर (स वि) तयार, तल्लीन, निमग्न.
तत्पुरुष (पु) व्याकरणातला एक समास (यात दोन शद्बामध्ये असणाऱ्या विभक्तिसबधाचा लोप होऊन ते शद्ब जुळविले गेले असतात)
तत्र (स न) सूत्र, धागा, अधीनता, धोरण, जमा, एकावेळी अनेक कामे करणे, जारण मारण इ, ग्रहाच्या स्थितिगतीविषयीचे गणित, मत्रावाचून नुसती हस्तक्रिया
तत्रशीं (अ) जवळ
तत्राप, तत्रापि (अ) तथापि
तत्री (स्त्री) वीणा, सारगी, तार, (हि पु) व्यवस्थापक
तत्रीवाद्य (स न) ताराचे वाद्य
तत्त्व (स न) साररूप अश, वास्तविक स्वरूप, सत्य, पदार्थ, तात्पर्य
तत्त्वत , तत्त्वता (अ) खरोखर, वस्तुत
तत्त्वमसि (स्त्री) सर्व वेदान्ताचे सार, मूल्यवान् वस्तू, द्रव्य
तत्त्ववाद (स पु) ईश्वराच्या अस्तित्वाविषयीचा वाद, सत्य की माया या विषयीचा वाद
तत्त्वज्ञान (स न) यथार्थ ज्ञान, ब्रह्मज्ञान.
तत्त्वार्थ (स पु) साररूप अश, सत्य, प्रत्यक्ष वस्तु
तत्सत् (न) ते (ब्रह्म) खरे आहे
तत्सदृश (वि) त्याच्यासारखा
तत्सम (स वि) सस्कृतातून मराठीत जसेच्या तसे आलेले (शब्द) [क्षणात.
तत्क्षणीं (अ) लागलीच, लगेच, त्या
तथा (स्त्री) शका, (अ) त्याप्रकारे
तथापि (अ) तत्रापि, तरीदेखील
तथास्तु (स अ) तसे असो
तथ्य (स न) सत्य, तत्त्व
तदत (स अ) पूर्णपणे, अगदी
तदनतर (स अ) त्यानतर
तदनुषगिक (वि) त्याच्या मागून येणारे.
तदबीर (फा पु) प्रयत्न, तजवीज

तवीय (स वि) त्याचा, तिचा
तदोत्तर (स तदुत्तर अ) त्यानतर
तद्रा (स स्त्री) गुगी, तद्री, आळस
तद्रालु (स वि) आळशी
तंद्री (स्त्री) एकाग्रता
तधीं (प्रा अ) तेव्हा
तन (स तनु स्त्री) शरीर, (स तृण) तृण, देह
तनई (अर तनाव स्त्री) तणावा, तबूची दोरी
तनका (पु) रागाचा झटका
तनखा (फा तनख्वाह पु) पगार, स्वामित्व, हक्क, सबध, वसूलपद्धति, रुप्याचे एक नाणे
तनन (न) गायनाचे सप्तस्वर गुणगुणणे, गायन **आधीं अनन मग तननं**—अगोदर पोटाची सोय, मग मौजेच्या गोष्टी
तनतनणे (क्रि) तणतणणे पहा
तनमणि (स पु) बायकाचा एक दागिना
तनमनधन (स न) सर्वस्व (शरीर, मन व चीजवस्तु)
तनय (स पु) पुत्र
तनया (स स्त्री) कन्या
तनवी (स्त्री) चर्यवरचा तजेला
तनसडी (स्त्री) गवताची काडी, कपर्दीक
तनाई (अर स्त्री) तबूची दोरी, ताणून बाधलेली दोरी, आधार
तनाखोरी (फा स्त्री) विश्वासघात
तनाना (प्रा पु) गाण्यातला आलाप, चेष्टा (हरि० १५।६०)
तनावा (फा पु) ताणलेली दोरी
तनु (स स्त्री) शरीर, (वि) अल्प
तनुज (स पु) मुलगा
तनुजा (स स्त्री) मुलगी
तनू (स स्त्री) तनु, शरीर, पथ्यपाणी
तन्मय (वि) तद्रूप, तल्लीन
तन्मयता (स स्त्री) तल्लीनता
तन्मात्र (स न) पृथ्वी, जल, इ० पचमहाभूताचे सूक्ष्म रूप
तन्वगी (स स्त्री) नाजुक व सुदर स्त्री
तन्हार (न) छप्पर

तप (स. न) तपश्चर्या, चितन, ग्रीष्म ऋतु, बारा वर्षांची मदत, (समासात उत्तरपदी वि) ताप देणारे
तपकिऱ्या (वि) तपकीर हुगणारा
तपकीर (स्त्री) हुगण्यासाठी घोटून केलेले तबाखूचे चूर्ण
तपखील (स्त्री) तपकीर [सतापणें
तपणें (क्रि)चकाकणे, तपश्चर्या करणे,
तपन (स पु) सूर्य
तपनीय (स न) सोने, सुवर्ण
तपली (स्त्री), **तपले** (न) तपेली, तपेले
तपशील (अर पु) समुदायातील एकेक निराळी बाब, कच्ची हकीकत
तपशीलवार (वि) साद्यत, कच्ची, बारीकसारीक गोष्टीसुद्धा सपूर्ण
तपश्चर्या (स स्त्री) तपाचे आचरण, तप करणे, देह कष्टविणे, तपस्या
तपस्या (स स्त्री) तपश्चर्या पहा
तपस्वी (स पु) तप आचरणारा, (वि) तामसी, तापट, अज्ञान
तपळ (वि) तापट, तामसी
तपा (हि तपुआ पु) शेताचा तुकडा
तपास (अर पु) शोध, चौकशी
तपासणी (स्त्री) झडती, शोध, परीक्षा
तपासणें (क्रि) परीक्षा करणे, शोधणे, झडती घेणे [वर नेमिलेला मनुष्य
तपासनीस (पु) तपास करण्याच्या कामा-
तपिया (प्रा पु) तपस्वी, (अर स्त्री) ताबेदार
तपी (स पु) तपस्वी
तपीळ (प्रा वि) सतापी, तापट, चलाख
तर्पे (अ) तर्फे [प्रकारचे भाडें
तपेली (स्त्री), **तपेले** (न ना) एक
तपोधन (स पु) तपस्वी
तपोनिधि (स पु) मोठा तपस्वी
तपोबल (स न) तपश्चर्येने प्राप्त झालेली अलौकिक शक्ति
तपोलोक (स पु) सप्त लोकापैकी एक
तपोवन (स न) तपस्व्याची राहण्याची जागा
तप्त (स वि) तापलेले

तप्त मुद्रा (स स्त्री) वैष्णव मुद्रा तापवून तिचा छाप स्वत च्या अगावर घेतात तो
तफरीक (फार पु) फरक, फूट
तफशील (अर, पु) तपशील [विस्ताराने
तफशीलवार (अर अ) तपशीलवार,
तफावत (अर स्त्री) फरक्, अतर
तबक (अर न) ताटासारखे पसरट नक्षीदार पात्र
तबक (स्त्री) विहिरीभोवतालचा ओटा
तबकडी (स्त्री) लहान तबक, तकट
तबकफाड (पु) कुस्तीतल्या एका पेचाचे नाव
तबचा (हि पु) पिस्तुल
तबदील (वि) बदललेले, (स्त्री)बदली
तबर (प्रा वि) उन्मत्त
तबलख् (अर न) कागदाचे पुडके, त्याला बाधलेली दोरी
तबलजी (पु) तबला वाजविणारा
तबल्दार (फा पु) कुन्हाडवाला
तबला (अर पु) दोन पडघी निरनिराळी असे चर्मवाद्य
तबली (स्त्री) सतारीत भोपळयाच्या वरील बाजूस बसविलेली लाकडाची फळी
तबा (फा स्त्री) प्रभा, तेज, प्रकाश
तबाकु–खु (अर पु स्त्री) तबाखु
तबियत (अर स्त्री) तब्येत, प्रकृति, मर्जी
तबियती (वि) लहरी, छादिष्ठ
तबी (अर स्त्री) शिक्षा, धमकावणी
तबीब (अर पु) वैद्य
तबुरा (बगाली–तानपुरा पु) **तबुरी** (अर स्त्री) सुराचा पुरवठा करणारे ततुवाद्य
तंबू (हि पु) कापडाचे एकखाबी घर
तबूर (अर पु) एक चर्म वाद्य
तबेला (अर पु) घोडशाळा
तबोरा (पु) तबुरा पहा
तब्बल (वि) पुरापुरा
तब्यत (फा तबियत स्त्री) प्रकृति
तम (स पु न) अधकार, सत्त्वरजादि तीन गुणापैकी शेवटचा, अज्ञान, एकाद्या गुणाची उत्कटता दाखविण्यासाठी जोडावयाचा प्रत्यय = जसे–प्रिय, प्रियतम
तमचा (हि तबचा पु) पिस्तूल
तमणें, तमतमणें (प्रा क्रि) तळपणे, बडबडणे, अवडबर घालणे, आवेशाने लढणे
तमा (अर स्त्री) फिकीर, पर्वा
तमाकू, तमाखू (पु स्त्री) तबाखु, धूमपत्र
तमाखोरी, तनाखोरी (स्त्री) पैसे खाणे
तमाम (अर वि) पूर्ण, सर्व, एकदर
तमामी (अर स्त्री) ज्यात उभे सूत जरीचे व आडवे रेशमाचे असते असे कापड, पूर्णता
तमारि (स पु) सूर्य **त०सुत**–शनि
तमालपत्र (स न)मसाल्यातला एक पदार्थ
तमाशा (फा पु) खेळ, मौज, निर्लज्जपणाची चेष्टा [प्रेक्षक
तमासगीर (फा पु) तमाशा करणारा,
तमासबिन (फा तमाशबिन वि) चैनी, विलासी
तमिस्रा (स स्त्री) अधारी रात्र
तमोगुणी (स वि) तामसी, तापट
तमोहर (स पु) सूर्य
तयार (फा वि) सज्ज, पूर्ण, धष्टपुष्ट
तयारी (फा स्त्री) सिद्धता, सामुग्री, बेगमी
तर (स स्त्री) होडी, नाव उतरून जाण्याजोगी लहान खाडी, (अ) त्या अर्थी, म्हणून [लाकड
तरई (स्त्री) कोष्टयाचे वस्त्र गुडाळण्याचे
तरकट (न) वेडावाकडा तर्क, दुसऱ्यावर खोटा आरोप करण्यासाठी केलेली बनावट गोष्ट
तरकटी (वि) तरकट रचणारा
तरकणें (क्रि) तर्क करणे, ताडणे, उमजणे
तरकारी (हि स्त्री) भाजी
तरकाकडी (स्त्री) टरकाकडी
तरका (फा तरक्की स्त्री) अभिवृद्धि, बढती, उत्कर्ष
तरकीब (अर स्त्री) युक्ति
तरग (स पु) लाट, ऊर्मि, बुडबुडा, लहर, नव्या नव्या कल्पना

तरंगणें (क्रि) वर राहणे, पोहणे, तिरणे, वाहवणे, गोधळणे, अपेक्षा धरून बसणे
तरगिणी (स स्त्री) नदी
तरज (स्त्री) पातळ पापुद्रा किंवा थर
तरजुमा (अर तरजमा पु) भाषातर, सक्षेप, साराश, एकदर राज्याचा हिशेब
तरट (न) गोणपाट, ताटूक, पोत्याचा तुकडा, असूड, चाबूक
तरटें (न) टक्कल, गोणपाटाची पट्टी
तरड, तरडक (न), **तरडा** (पु), **तरडें** (न), **तरढक** (न) ओल्या गव्हाचा कोडा, लाबण **तरडी पेटणें**—रागावणे
तरंड (स पु) लाकडाचा ताफा, वल्हे
तरडक (स न) होडी
तरण (न) काजी, नाव, पडाव वगैरे
तरणा (स तरुण वि) तरुण, जवान
तरणाताठा (वि) तरुण व बळकट
तरणाबाड (पु) जोमदार व धट्टाकट्टा तरुण पुरुष
तरणि (स पु) सूर्य, (स्त्री) नौका
तरणी (स स्त्री) नौका, नाव, (वि) तरुण (स्त्री)
तरणूक (स्त्री) तरून जाणे (अडचणीतून सकटातून वगैरे)
तरणें (स तृ क्रि) पोहणे, तरगणे, पार जाणे, मोक्षपद पावणे [धडगत
तरणोपाय (स पु) सद्गति, बचाव,
तरत (प्रा पु) बेडूक
तरतमभाव (स पु) पात्रापात्रभाव, सरस नीरस यामधील भेदाचे ज्ञान
तरतरणें (क्रि) फुगणे, ताठणे
तरतरा (पु) पैलू पाडलेला हिरा [जोम
तरतरी (स्त्री) चलाखी, चपलता, नवा
तरतरीत (वि) चलाख, हुशार
तरता (वि) तरगणारा, बुडण्याची भीति नसलेला, फायदेशीर
तरतीब (अर स्त्री) तजवीज, व्यवस्था
तरतूद (अर स्त्री) तयारी, तजवीज, बदोबस्त, सोय
तरते (वि) वसूल होण्यासारखे, न बुडणारे
तरतें-बुडतें (प्रा न) लाभहानि
तरफ (अर स्त्री) दिशा, पक्ष, बाजू, परगण्याचा भाग, ताबा, उच्चालक, उत्तोलनदड, मराठेशाहीतला सुमारे साठ गावाचा एक राज्यविभाग
तरफड (स्त्री) तडधड, धडपड
तरफडणें (क्रि) तडफडणे पहा
तरफदार (फा पु) पाटील, ग्रामाधिकारी
तरफदारी (स्त्री) वकीली, कैवार, पक्षपात, बाजू सावरून धरण्याचा यत्न
तरफबदी (स्त्री) जमाबदीचा एक विशेष प्रकार (यात गावच्या जमिनीचे मोठाले भाग करून एकेक भाग एकेका सबध घराण्याला दिलेला असतो), शेताच्या भोवताली बाध घालणे
तरबूज (फा न) टरबूज [निष्णात
तरबेज-त-द (अर तरबेत वि) निपुण,
तरम (पु) जमिनीचे वर्गीकरण करणारा कामदार
तरमबदी (स्त्री) जमिनीची वर्गवारी
तरमळ तळमळ पहा
तरमुडी (प्रा स्त्री) जोराचा धक्का, मुसडी **त० देणे**—तुटून पडणे
तरमूळपणें (प्रा अ) पूर्ण लक्ष न देता
तरल (स वि) पातळ, क्षणिक, चचल
तरवटणें (क्रि) तारवटणे, सुस्त होणें.
तरवटा (पु) टाकळा
तरवड (पु) एक वनस्पति
तरवणी (न) पेज, काजी
तरवार (स तरवारि स्त्री) तलवार, खड्ग, समशेर **त० गाजविणें**—पराक्रम करणे, **त० च्या धारेवर धरणें**-किंवा **वागविणें**—अतिशय कडक शिस्तीखाली ठेवणे [करणारा
तरवारबहाद्दर (वि) रणात पराक्रम
तरस (स तरक्ष न) एक वन्य पशु
तरसणे (क्रि) थकणे, शिणणे
तरसाळें (न) कटोरा
तरळ (वि) चपळ, बद्द (आवाज), (स्त्री) अजीर्णाची हगवण
तरळणे (प्रा क्रि) भाबावणे, चचल होणे

तराई (स्त्री) डोंगरपायथ्याशी असलेली झाडीची सखल जमीन
तराज, तराजू (फा स्त्री) तागडी
तराठणें (क्रि) ताठणे [वल्गना
तराठा (पु) मोठाल्या बढाईच्या गोष्टी,
तराडा (पु) झाडाची लाब व सरळ फादी
तराडें (स तरड न) एक प्रकारचे मोठे तारू, ताफा
तराणा (फा पु) •विशिष्ट प्रकारचे गीत
तराफा (पु) मोठा ताफा
तरारणे (क्रि) अतिशय फुगणे
तरास (पु) सोनाराचा तराजू
तराळ (पु) ओझे वाहणारी एक हलकी जात, महार, (वि) सावध
तराळी (प्रा स्त्री) धान्य पाखडताना दाणे पसरू नयेत म्हणून पेढ्याचे घातलेले कुपण
तरिका (पु) चाल, शिष्टाचार
तरिया (प्रा स्त्री) नौका, तरी, खळगा
तरी (फा स्त्री) जलमार्ग, पाणी धरणारी जमीन, नौका, (अ) तथापि, निदान
तरी (न) कचकच, ककर
तरु (स पु) वृक्ष, झाड
तरुण (स वि) तरणा, जवान
तरुणी (स स्त्री) तरणी स्त्री [जागा
तरुतल (स न) झाडाच्या तळापासची
तरोटा (पु) टाकळा
तर्क (स पु) अनुमान, सिद्धान्त, अक्कल, कल्पना, तर्कशास्त्र, (स न) न्याय-शास्त्र, अनुमानविद्या
तर्ककर्कश (वि) तर्कावर आधारलेले कठोर (विवेचन) [तर्क्य
तर्कगम्य (स वि) तर्काने जाणण्यासारखे,
तर्कट (न) काहीतरी भलताच केलेला तर्क, कुतर्क
तर्कटी (वि) कुतर्क करणारा
तर्कणें (क्रि) अनुमान बाधणे
तर्कविद्या (स स्त्री) तर्कशास्त्र
तर्कश (फा पु) बाणाचा भाता
तर्कशास्त्र (स न) प्रत्यक्ष, अनुमान इ० वरून एखाद्या गोष्टीचा निर्णय करण्याचे शास्त्र, शुद्धाशुद्ध अनुमानाचे किंवा युक्तिवादाचे तात्त्विक विचार करणारे शास्त्र, न्यायशास्त्र
तर्की (स पु) तर्कशास्त्रज्ञ
तर्जणें (स क्रि) गर्जणे
तर्जन (स न) ठपका, निंदा, दूषण
तर्जनी (स स्त्री) अगठ्याजवळचे हाताचे बोट
तर्जुमा (पु) भाषातर, अनुवाद
तर्णक (स न) वत्स, वासरू
तर्तीब (फा स्त्री) उपचार, व्यवस्था, तजवीज, युक्ति
तर्तूद (फा स्त्री) उपाय, तजवीज
तर्पण (स न) तृप्ति, मृताच्या नावाने पाणी देणे
तर्पिणें (क्रि) खुष करणे, तृप्त करणे
तर्मुंड (प्रा न) डोके खुपसणे, (वि) डोके खुपसणारा
तऱ्या (पु) होडीवाला
तर्र (अ) अगदी पूर्ण, तट्ट फुगलेले
तऱ्हा (अर स्त्री) प्रकार, चाल, रीत
तऱ्हीं भरणें—नादी लागणे
तऱ्हाण (न) घाण
तऱ्ही (प्रा अ) तरी
तऱ्हेवाईक (वि) विलक्षण, विचित्र
तल (स न) तळ, बूड, पृष्ठभाग
तलख (फा वि) तिखट, चलाख, तामसी
तलखली (स्त्री) आग, तडफड, अशांति
तलखी (फा स्त्री) आग, उष्णता, तलखपणा
तलग (प्रा न) पिलू
तलगी (स्त्री) अंडी घालण्याच्या वयास आलेली कोंबडी [प्रबळ इच्छा
तलफ-ब (अर स्त्री) तुबलेला पगार,
तलब (अर स्त्री) पगार, मजुरी, बोलावणे, प्रबळ इच्छा, गजिफाच्या खेळातील एक सज्ञा
तलम (फा वि) फार बारीक व मऊ
तलमसुती (वि) बारीक सुताचे, बारीक विणीचे
तलवार तरवार पहा
तलाक (अर स्त्री) काडीमोड
तलाठी (पु) एक गावकामगार
तलातल (स न) सप्त पातालापैकी सहावे

तलाव (हिं तालाब पु) मोठे तळें
तलावा (हि पु) फेरफटका [तपास
तलाश, तलास (फा तलाश पु) शोध,
तलाशी (स्त्री) तपासणी
तलुग (प्रा न) सधान, लालूच
तल्प (स न) बिछाना
तल्पकी (स वि) मात्रागमनी
तल्पठाण (न) शरीराचा गुह्यभाग
तल्लख, तल्लाख (स्त्री) धमकावणीचे पत्र (अनत फ० पृ० ४४), शपथ
तल्लीन (स वि) निमग्न, दग
तव (स वि) तुझे [आवेश
तव (स्त्री) पापुद्रा, पातळ कातडे, घेरी,
तंव (प्रा अ) तोपर्यंत, तेव्हा, तर
तवई (स्त्री) मूर्छा, सकट, मातीचे भाडे
तवक, तवक, तवका, तवकु (प्रा पु) त्वेष, आवेश (मोरो०भीष्म० ८।५७)
तवकल (अर स्त्री न) ईश्वराविषयी निष्ठा, साहसकर्म
तवका (अर पु) शक्ति, जोर, बळ
तवकीर, तवकील (स न) वेळ्चे किवा गहू, जव इ चे सत्त्व
तवग (पु) पाण्यावर येणारा तरग, पापुद्रा
तवज्जेह, तवजे (अर न) अवधान
तवणा (पु) गाळण्यासाठी कापून ठेवलेले उसाचे तुकडे
तवनी (स्त्री) पीडा (ज्ञा० प्र० २७)
तवर (अर पु) तोरा, वीरश्री, भर, हट्ट, तापटपणा, (अ) पलीकडच्या बाजूला, (स्त्री) मूर्च्छा, भोवड, नवा अकुर
तवर (प्रा अ) तोपर्यंत
तवरी (वि) कुर्रेबाज
तवा (हि पु) भाकरी, पोळी इ भाजण्यासाठी केलेले लोखडी पसरट वाटोळे पात्र, शेला किवा शालजोडी याचा काठ व पदर याच्यामधला भाग
तवाई (फा स्त्री) भुर्दंड, नुकसान
तवाका (अर पु) तकवा शक्ति, सामर्थ्य
तवाजू (अर तवाजा स्त्री) आदर, सभ्यपणाची वागणूक [वस्तु
तवातोबरा (पु) मुशाफरीच्या आवश्यक
तवानणें (क्रि) तवाना होणे
तवाना (फा अ) ताजा, नव्या दमाचा
तवाफ (स्त्री) प्रदक्षिणा (मशिदीतील)
तवार (अ) पलीकडल्या बाजूला
तवारीख (फा स्त्री) बखर
तवांरी (स्त्री) चाभाराचे एक हत्यार
तवेश (अर पु) रागाचा झटका
तवेशी (वि) तापट, रागीट
तशरीफ, तश्रीफ, तसरीफ (अर पु) मानाचा पोषाख किवा वस्त्रे, मानपान
तशरीफ–इ–शरीफ (अर पु) हुजूर
तष्ट (न) लचाड, सकट, टुमणे
तसदी (अर स्त्री) त्रास, श्रम
तसनस (अर तहसनहस पु स्त्री) नाश, हानि, नासाडी
तसबीर (फा तसवीर स्त्री) चित्र
तसदिक (अर स्त्री) चौकशी, तपास
तसदिया (पु) तसदी, (स्त्री) त्रास, कष्ट
तसनस (पु स्त्री) नासाडी, धूळधाण, नाश, राखरागोळी, हानि
तसबी (अर स्त्री) जपाची माळ
तसर (न) शेतकऱ्याने साऱ्याची रक्कम धान्याच्या रूपाने देण्याच्या ऐवजी अमुक रक्कम नगदी द्यावी असा सरकारने केलेला ठराव [रेशमी वस्त्र
तसर, टसर (न) एक प्रकारचे हलके
तसराळे (न) पसरट भाडे
तसरीफ तशरीफ पहा
तसलमात (अर वि) मोघम काढलेली रक्कम, (स्त्री) उपयोग, अधिकार
तसला (वि) तसा
तसलिमात (अर स्त्री) वदन, आदर
तसलीम (अर स्त्री) आदर, सलाम
तसवीर (अर स्त्री) तसबीर [बरोबर
तसा (वि) त्या प्रकारचा, (अ) त्या-
तसू, तसू (पु ना) दोन बोटाचे माप
तसूरफाती (फा अ) बिनचूक
तस्कर (स पु) चोर
तस्करी (स्त्री) चोरी
तस्त (फा न) रुद तोडाचे मोठे पिकदाणीसारखे पसरट पात्र
तस्मात् (अ) म्हणून

तह (फा पु) शत्रुत्व सपून मैत्री होणे, समति, उशीचा अभ्रा
तहकीक (अर वि) निश्चित, खात्रीचा
तहकुबी (अर तोकूफी स्त्री) अनिश्चय, खळ, काही काळापुरती बदी
तहकूब (अर तवकूफ वि) काही काळापुरते बद, अनिश्चित
तहगिरी (फा तधिरी स्त्री) बडतर्फी
तहत, तहद (फा अ) पर्यंत [पत्र
तहनामा (फा पु) तहाविषयीचे करार-
तहनाल (फा न) तलवारीचे म्यान
तहरीर (अर स्त्री) सुटका, लिखाण, वर्णन, देशपाडे, फडणीस इ० चे हक्क
तहवेल (अर तहवील स्त्री) अठरा कारखान्याचा समुदाय, रोकड, नगदी
तहशील, तहसील (अर स्त्री न) वसुली, जमावदी
तहसीलदार (फा पु) मामलेदार
तहा, तहा (फा अ) तेथे
तहान (स्त्री) तृष्णा
तहानलाडू भूकलाडू काही वेळपर्यंत क्षुधा शात करणारे फराळाचे पदार्थ, शिदोरी
तहानेला (वि) तृषित
तहाहयात (फा अ) यावज्जीव, आयुष्य-भर, मरेपर्यंत
तळ (स तल पु) बुड, खालचा भाग, जमीन, लष्कर उतरण्याची जागा, सैन्याचा मुक्काम, गाड्या उतरण्याची जागा, जोडयाचा खालचा भाग
तळची आग मस्तकास जाणें नखशिखान्त रागाने भरणे
तळकट (वि) तळलेला
तळका (पु) लहानशी चटई, वळकुटी, फुगलेल्या पोळीचा पापुद्रा, जोडयाच्या तळाचे निघालेले कातडे, अर्धा काप
तळके (न) धान्याची रास कोठारात नेऊन भरल्यानतर जमिनीवर राहिलेले उरलेसुरले धान्य
तळकोकण (न) सह्याद्रीच्या पायथ्यापासून समुद्रापर्यंतचा दक्षिणेकडचा प्रदेश, कोकणपट्टीचा दक्षिण भाग
तळखड (न) जात्याची खालची तळी
तळखडा (पु) खाब ज्यात बसवितात तो घडीव दगड
तळखबा (पु) शूद्राचे पिशाच्च, समध
तळघर (न) खालच्या मजल्याच्या खाली जमिनीच्या पोटात राहण्यासारखे केलेले स्थळ, भुईघर
तळघाट (पु) पर्वताच्या पायथ्याजवळचा प्रदेश, सह्याद्रीच्या खालचा प्रदेश
तळझाडा (पु) साफ नाहीसे करणे, पूर्ण चौकशी, सैन्याचा तळ उठल्यानतर त्या जागी काही वस्तु राहिली आहे की काय याविषयीचा शोध
तळण (न) तळण्याचा पदार्थ, तळणे
तळणें (क्रि) तेलातुपात अग्नीच्या उष्णतेने पक्व करणे
तळतळ (स्त्री) सताप, तळतळाट
तळतळणे (क्रि) दुसऱ्याने अपकार केल्याबद्दल जागच्या जागी सतापाने चरफडणे, अकस्मात् झालेल्या दुःखाने विव्हल होणे
तळतळाट (पु) शाप, सताप
तळप (न) बायकाच्या कानातला एक अलकार, तळण, ऊन, पाषाण, कातळ
तळपट (न) गुराच्या किंवा माणसाच्या पायाखाली तुडविले गेल्या कारणाने होणारी शेताच्या पिकाची नासाडी, यावरून—सत्यानास, कुलक्षय, निर्वंश
तळपणें (प्रा क्रि) विराजणे, शोभणे, झळकणे, चलनवलन करणे, उष्णतेने जर्जर होणे **अभावाने तळपणे**—गैरहजर असणे
तळपाय (पु) पावलाचा खालचा भाग
तळबूड (प्रा न) बुधा, तळ, जमीन
तळमळ (स्त्री) अस्वस्थता, तडफड
तळमळणें (क्रि) दुःखाने व्यथित होणे
तळय (स्त्री) लहान तळे
तळवट (न) डोगराच्या पायथ्याजवळची सपाट जागा, काठचा प्रदेश
तळवटणें (प्रा क्रि) दडपणें, दाबणे
तळवटी (अ) खाली [पाणी
तळवणी (न) जमिनीवरचे नदीनाल्याचे
तळवा (पु) तळहात, तळपाय **त० ची आग मस्तकास जाणें**—अतिशय सतापणें.

तळबेमार (प्रा पु) तापलेल्या तव्यावर उभे करून किवा तेलात तळून अथवा पर्वतावरून लोटून मारण्याची शिक्षा
तळसणे (क्रि) तोडून माफ करणे
तळसरा (स्त्री) खाबाचा तळखडा
तळसांड (अ) भुईसाड
तळसाण (स्त्री) पदार्थ तळल्याचा वास
तळहात (पु) हाताचा तळवा **त०चा फोड**—अतिप्रिय व नाजुक वस्तु
तळाठदार, तळाठी (पु) गावच्या वसुलाचा हिशेब ठेवणारा पगारी कारकून
तळाव (पु) तलाव, तळे, लहान सरोवर
तळावणे (क्रि) उष्णतेची बाधा होणे
तळी (स्त्री) जात्याच्या दोन दगडापैकी कोणताहि दगड, टाके, लूट, आग लावणे इ० आकसाचे कृत्य, खडोबावरून नारळ, भडार (हळद) इ० ओवाळून उतरतात ते, दगा फिसाद. **तळी उचलणें**—एखादे कार्य सर्वांनी एका विचाराने पतकरून पार पाडणे, **तळी भरणे**—एखादे कार्य करण्याला पुष्कळानी हातभार लावणे
तळीराम गार करणे—स्वत ची इच्छा तृप्त करून घेऊन स्वस्थ बसणे, ढेकर देऊन बसणे
तळींव (वि) तळलेला
तळुले (प्रा न) लहान तळे
तळें (स तल्ल न) तलाव, सूर्य-चद्राभोवताली कधी कधी दिसणारे चित्रविचित्र रगाचे खळे किवा मोठे मडळ, परिवेष, परिधि
तळौटपण (प्रा न) नम्रता, नीचपणा
तक्षक (पु) पाताळातल्या एका मुख्य नागाचे नाव
तक्षकर्म (न) कातरकाम
तक्षण (स न) सुतार काम
तक्षीम (अर तक्सीम स्त्री) वाटणी, फाळणी, वाटा, हिस्सा, वर्ग, जात, सघ
तक्षीमदार (फा पु) पातीदार, वाटेकरी
तज्ञ (वि) तज्ज्ञ, माहितगार, पडित, कुशल

तां (सर्व) त्वा [झालेला एक अलकार
ताइताळें (न) पुष्कळ ताइताचा मिळून
ताइफा (पु) जमाव, जात
ताई (स्त्री) बहीण
ताईत (अर तावीज पु) मुलाच्या गळ्यात घालण्याचा किवा हातात बाधण्याचा एक अलकार
ताऊस (पु) मोर, एक प्रकारचे ततुवाद्य
ताओ (पु) ताप, ताव, चीनमधील एक धर्म
ताक (स तक्र न) पाणी घालून घुसळलेले दही **ताकाला जाऊन भाडें लपविणे**—दुसऱ्याजवळ याचना करावयाची, पण ती सरळ रीतीने न करता पडद्याआडून (अप्रत्यक्ष रीतीने) आढेवेढे घेऊन करणे, **ताकापुरते रामायण**—आपले काम साधण्यापुरते आर्जव
ताकत, ताकद (अर स्त्री) शक्ति, बळ
ताकपिठ्या (वि) तुटपुज्या ज्ञानाचा (हरिदास, पुराणिक, व्याख्याता इ०)
ताकपिरे (प्रा वि) ताक पिणारे, घामट
ताकवणी (न) फार पाणी घातलेले ताक
ताका (पु) ठाण, मागावरचे सबध वस्त्र, दोरा, सबध, थाग
ताकीद (फा स्त्री) आज्ञा, सक्ति, जरब, बजावन सागणे
ताकीददार (फार पु) पहारेकरी
ताकीदपत्र (न) सरकारचे आपल्या कामदाराना हुकुमपत्र, लेखी हुकूम
ताकूव (पु) पाठलाग
ताकोला (वि) अपक्व, अपूर्ण
ताखडा (अर ताक वि) धट्टाकट्टा, हुशार
ताग (पु) अबाडीसारखे एक झाड, त्याचा वाख
तागादा, तगादा (फा पु) नेट, लकडा
तागड (स्त्री) तेलाच्या रिकाम्या बुधल्याचे ओझे
तागडणे (क्रि) पाय घट्ट बाधणे, जखडणे, कामावर पाठविणे, अतिशय मेहनत करवून घेणे, हाल करणे
तागडी (का तक्कडि स्त्री) तराजू
तागा (पु) ठाण, दोरा, ठिकाण, पत्ता

तांगा (पु) टांगा, घोड्याची गाडी
तागाईत, तागायत (फा अ) पर्यंत, पावेतो, (प्रा वि) तगण्याजोगा, टिकाऊ; (न) कागद चिवट करण्यासाठी त्याला खळ लावण्याचे हत्यार [श्रेष्ठ
ताज (फा पु) मुख्य पुरुष, (वि) मुख्य,
ताज–इ–हिंद (फा पु) हिंदमातेचा मुकुट, एक सन्मानाची पदवी. [प्रकार
ताजक (स न) जातकाचा एक विशेष
ताजगी (फा स्त्री) मोठा पराक्रम
ताजमहाल (फा पु) आग्रा येथे शहाजहान बादशहाने आपल्या राणीचे कबरस्थान म्हणून बांधलेली आणि जगात अतिशय सुंदर म्हणून प्रसिद्ध असलेली इमारत
ताजवा (पु) तराजू, काटा
ताजा (अर पु) मोहरमातले मुसलमानाचे शोकगीत, डोला, ताबूत, (वि) नवा, टवटवीत **ताज्या घोड्यावरच्या गोमाशा**—एखाद्याची भरभराट असेपर्यंत हाजी हाजी करणारी नीच माणसे
ताजा कलम (फा न) पत्र पुरे झाल्यावर विस्मरणाने राहिलेला मजकूर शेवटी लिहितात तो, (आद्याक्षरे **ता. क**)
ताजातवाना (वि) प्रफुल्लित, टवटवीत, तेजस्वी घोडा
ताजी (पु) अरबी घोडा
ताजीम (अर स्त्री) मान, अभ्युत्थान
ताजूब (अर ताजब स्त्री) आश्चर्य
ताट (न) भोजनाचे पदार्थ ज्यात वाढतात ते पसरट उथळ पात्र, फाशावाचून असलेली पुतळी, गोणपाट, जोधळा, बोरू इ० चे कांड, कृपण **ताटाखालचे मांजर**—पूर्णपणे आज्ञांकित मनुष्य
ताटक (स न) तानवडे, एक कर्णभूषण
ताटके (स न) तानवडे या नावाचे स्त्रियाचे कर्णभूषण
ताटकळणें (क्रि) ताठले जाणे
ताटकळा (पु), **ताटकळ, ताटकळी** (स्त्री) ताठपणा [बायको
ताटका (स त्राटिका स्त्री) जहांबाज
ताटली (स्त्री) लहान ताट
ताटवा (पु) तक्ता, वाफा
ताटस्थ (प्रा वि) तटस्थ
ताटस्थ्य (स न) तटस्थपणा; उदासीनता
ताटिका (स स्त्री) त्राटिका, उग्र स्त्री
ताटी (प्रा स्त्री) कामटयाची चौकट किंवा मांडव, तिरडी, बाध, कृपण, राग, मूर्च्छा
ताटूक (न) जुन्या गोणपाटाचा तुकडा, लहान रेडा, रेडूक, जोधळा, बाजरी इ० काचे लहान ताट, लहान काठी, काटूक
ताटोळा (पु) केळीच्या पानातला मधला दांडा, जोधळ्याचे ताट [वाकणारा
ताठ (वि) घट्ट, ताठर, कडक, न
ताठर (वि) ताठ, उद्धट, उर्मट
ताठरणें (क्रि) ताठ होणे, न वाकणे
ताठवडा (फार स्त्री) ताठपणा
ताठा (पु) ताठपणा, गर्व, अहंपणा, उद्धटपणा
ताड (स पु) तालवृक्ष, ताडाचे झाड
ताडकन्–कर–दिशी (अ) एकाएकी, चटकन्, आवाज करून [मगज.
ताडगोळा (पु) ताडाच्या फळातला
ताडणें (स क्रि) मारणे, प्रहार करणे, तुलना करणे, अनुमानाने जाणणे, अटकळ करणे
ताडताड (अ) आवेशाने, रागाने, उंच
ताडन (स न) मारणे, चोपणे
ताडपत्र (स न) ताडाचे पान
ताडपत्री (स्त्री) लुगडयाचा एक प्रकार, रोगण लावलेले कापड [मारणे
ताडमाड उडणें आवेशाने उंच उडया
ताडमें (न) घोडे, तट्टू
ताडव (न) नाचणीचे सुके गवत
तांडव (स न) अभिनयपूर्वक नृत्य, शिवनृत्य, थयथयाट
ताडा (पु) ताळा, मेळ, प्रचीति
तांडा (पु) समुदाय, टोळी
ताडातुडी (अ) अकस्मात्
ताडातोड (स्त्री) वियोग, वाताहत, ताटातूट

ताडातोडा (पु) जादूटोणा; गाण्याचे एखाददुसरे कडवे, इरवड
ताडामोड (पु) मोडतोड
ताडी (स्त्री) ताडाच्या झाडाचा रस.
तांडी (प्रा स्त्री) तांडा, समुदाय
तांडेल (तेलगु पु) नाखवा, गलबतावरचा मुख्य, बैलाच्या ताड्याचा मुख्य लमाण
ताण (स तन् पु) ताठपणा, ओढ, मोठा राग, फार परिश्रम, त्याचा परिणाम (थकवा, क्षीणता इ०), आग्रह; (स्त्री) वरचढपणा, (पावसाचे) ओढून धरणें, (न) समुद्रात येणारी भरती **ताण देणें**–विलंब करणे, लंघन करणे
ताणणें (स क्रि) ओढणे, लांब करणे
ताणा (पु) उभे सूत, (मागाचे) विजवट
ताणाताण (स्त्री) ओढाताण, चित्ताची व्यग्रता [ताणण्याचे साधन
ताणारी (स्त्री) मागावर ताणलेला ताणा,
ताणी (स्त्री) उभ्या सुताचा, गाण्याचा काही भाग तुकडा
ताल (स पु) ताप [तार
ताल (प तनु स्त्री) ताणा, आतड्याची
तातड, तातडी (स्त्री) घाई गर्दी, निकड
तातणें (प्रा क्रि) त्रास देण
तातवेळ (प्रा स्त्री) तीव्रता
तातवेळा (प्रा अ) त्या उद्देशाने
ताता (स्त्री) झोप
तातीं (न) अंडे, (पु) मलबाळ, आबालवृद्ध
तातू (स तनु पु) दोरा, तार, मुळा-सकट उपटलेल्या दुर्वा
तातोबा (पु) वयोवृद्ध पुरुषासंबधाने योजा-वयाचा सन्मानाचा शब्द [निकडीचा
तात्कालिक (स वि) त्या काळचा,
तात्काळ (स तत्काळ अ) लागलीच
तात्पर्य (स न) भावार्थ, साराश, हेतु, मतलब [पर्यंतचा
तात्पुरता (अ) हगामी, काही काळा-
तात्या (पु) वयाने वडील अशा पुरुषा-संबधाने योजावयाचा शब्द, एकाद्या पुरुषव्यक्तीचे नाव [शिक्षक
तात्यापतोजी (पु) शाळामास्तर, गावठी
तांत्रिक (स पु) तन्त्र-शास्त्राच्या मतानें वागणारा, (न) सक्षेपरूप कर्म, (वि.) सक्षिप्त
तात्त्विक (स वि) तत्त्वापुरते, खरे
ताथवड (फा वि) ताजे, नवे
तादात्म्य (स न) एकरूपता
तदळा (पु) तादूळ, एक प्रकारची पाढरी मासळी
तावुळजा (पु) एक वनस्पति
तांदुळ (स तडुल पु.) एक धान्य, त्या आकाराचा मणि
तादृश (स वि) विशेषसा, अल्पहि
तान (स स्त्री) गायनातील निरनिराळया सुरानी केलेला रागाचा विस्तार, आलाप, तहान, तृषा [होणारी गाय
तानगाभी (स्त्री) लवकर लवकर गाभण
तानमान (स न) परिस्थितीची अनु-कूलता, सवि [कर्णभूषण
तानवड, तानवडें (न) स्त्रियांचे एक
तानुले (वि) तान्हे, (न) तान्हे मूल
तान्हा (वि) अगात्वर पिणारा
तान्हावणे (क्रि) तहान लागणे
तान्हुला (वि) तान्हा
तान्हेपारठे (वि) अगदी तान्हे व त्याचा-हून जरा अधिक वयाची (मुले)
तान्हेला (वि) तहान लागलेला
ताप (स पु) ज्वर, उष्णता, सताप, त्रास.
तापकरी (पु) ज्वराने पीडलेला
तापट (वि) कडक, तलख, तामसी, रागीट [लहान आसूड
तापटणें (न) नागऱ्याच्या हातातला
तापणें (क्रि) गरम होणे, रागावणे
तापता (फा ताफ्ता पु) एक रेशमी वस्त्र
तापतोबारा (पु) रागाचे बोलणे, ताशेरा
तापत्रय (स न) आध्यात्मिक, आधि-भौतिक व आधिदैविक अशा तीन प्रकारच्या पीडा
तापन (स पु) सूर्य, सूर्यकातमणि, (न) तापविणे, पीडणें, (वि) पीडा देणारा
तापविणें (क्रि) आच देणे, उष्ण करणे.
तापस, तापसी (स पु) तपस्वी

तापी (स स्त्री) एका नदीचे नाव
ताफा (अर पु) समुदाय, टोळी, भोपळे एकत्र बाधून नदी उतरून जाण्याचे केलेले साधन
ताब (पु) बळ
ताब (स ताम्र स्त्री) आकाशाचा सूर्योदयाच्या व सूर्यास्ताच्या वेळचा ताबडेपणा, लोखडावरचा गज, पिकावरचा रोग, कणिकेतला गव्हावरचा टरफलाचा अश [करणारा
ताबट, ताबटकर (पु) ताब्याचे काम
ताबड (स्त्री) ताबडया मातीची जमीन
ताबा (वि) ताबूस
ताबडतोब (हि अ) लागलीच, सत्वर
ताबडा (वि) लाल
ताबडे फुटणे प्रभात होणे [रोग
ताबरा, ताबारा (पु) धान्याचा एक
ताबली (स्त्री), **ताबले** (न) एक लहान भाडे
ताबा (फा पु) कबजा, अम्मल
ताबारा (पु) पिकावर पडणारा एक रोग
ताबोळ (स्त्री) जिकडे तिकडे ताबडे दिसण्याचा रोग
ताबूत, ताबूद (अर पु) डोला, ताजा
ताबूल (स पु) विडा
ताबूलश्रावणी (स्त्री) नुकते, लग्न झालेल्या माणसाने ग्रामदेवतेप्रीत्यर्थ गावच्या महाजनाला किंवा देवस्की ज्याच्या हाती असेल अशा दुसऱ्या अधिकाऱ्याला दिलेली देणगी
ताबूस (वि) ताबडसर, काहीसा ताबडा
ताबे (स न) ताम्र, एक धातु
ताबेगहाण (न) ज्यात गहाण ठेवलेली वस्तु सावकाराच्या ताब्यात दिलेली असते तो गहाणाचा प्रकार
ताबजणे (क्रि) ताब किंवा गज चढणे
ताबेदार (फा वि) अधीन, बदा
ताबेरा (पु) ताबोरा पहा
तांबोटी (स्त्री) न्हाव्याची पाण्याची वाटी, ताब्याची वाटी
ताबोरा (पु) पिकाचा एक रोग
तांबोळी (स पु) विड्याची पाने विकणारा
ताब्या (पु) कलश
ताब्र (पु) मुसलमान, यवन, इग्रज
तामस, तामसी (स वि) तापट, रागीट
तामसी उपचार धाडसी इलाज
ताम्र (स न) ताबे
ताम्रपट (स पु) ताब्याच्या पत्र्यावर कोरून दिलेला इनाम वगैरेबद्दलचा लेख.
ताम्रमुखी (वि) लालतोडचा
ताम्हण, ताम्हन (न ना) सध्येच्या वगैरे वेळी पाणी साडण्याचे पात्र
तामिली (स्त्री) अमलबजावणी
तायताळे (न) ताइताळे, ताइताची माळ
तार (फा स्त्री) ततु, कैफ, अमल, चित्ताची एकाग्रता, तारेने आलेली बातमी, (प्रा वि) स्वच्छ, चकाकित केस
तारक (स वि) तारणारा
तारकटणे (क्रि) जड किंवा सुस्त होणे
तारकशी (फा वि) धातूच्या तारेने विणलेले, (स्त्री) धातूची तार काढणे, छळणे
तारकस (फा पु) धातूची तार काढणारा
तारका (स स्त्री) नक्षत्र, चादणी
तारकाबारका–खा (वि) भावावलेला
तारखीपारखी (वि) धूर्त, हुशार, दक्ष
तारगण (न) लहान मुलाचे ओरडणे, हातपाय आपटणे इ क्रिया, रक्षण
तारटणे, तारठणे (क्रि) तारवटणे, जड होणे
तारण (स न) रक्षण, मुक्ति, गहाण ठेविलेली वस्तु
तारणे (स क्रि) बचावणे, मुक्ति देणे, पार पाडणे
तारतखाना (फा पु) शौचकूप
तारतम्य (स न) धोरण, सारासार–विचार
तारता (पु) तारणारा
तारतार (अ) बरोबर, ततोतत
तारतीम (प्रा न) तारतम्य
तारदानी (फा स्त्री) वीणेच्या सागाड्यावर जेथे तारा लावतात तेथे बसविलेला हस्तिदताचा तुकडा, घोडी

तारफेणी (स्त्री) सपीटाच्या तारा काढून त्याचे केलेले एक पक्वान्न
तारबळ (स ताराबल स्त्री) त्रेधा, धादल, गडबड, खाण्यापिण्याची आबाळ
तारल्य (स न) तरळपणा, चचळता
तारवट (वि) जहाजातून आणिलेला, धुद, सुस्त
तारा (स पु स्त्री) चादणी, नक्षत्र, नदी किवा खाडी यातील उघडी जागा, (स्त्री) जन्म-नक्षत्रापासून कोणत्याहि चद्र-नक्षत्रापर्यतच्या अतरास ९ या सख्येने भागून येणारी सख्या, (वि) तिरळा **तारे तोडणें**—वेड्यासारखे भाषण करणे
तारागण (स न) आकाश, वेधशाळा, उच्च जागा, सज्जा, (चुकीचा पण काहीसा रूढ अर्थ) गोधळ, घाबरगुडी, तारबळ
ताराज (फा पु) लूट **ता० करणे**—वैराण करणे
ताराजीर, तारातीर (प्रा स्त्री) ताटातूट, वाताहात (तुका ३००५)
ताराधीश (स पु) चद्र
ताराबळ (स तारावल स्त्री) त्रेधा, धादल
तारामडळ (स न) नक्षत्राचा समूह, आकाश [पोचविणारे यत्र
तारायत्र (स न) विजेच्या द्वारे बातमी
तारीख (अर स्त्री) महिन्यातला दिवस
तारीफ (अर स्त्री) प्रशसा, स्तुति, शिफारस
तारुण्य (स न) तरुणावस्था, ज्वानी
तारवे, तारू (न) नौका, गलबत, जहाज
तारे (न) पिसे, वेड, वादळ
तारेंवारे (न) गलबताला अनुकूल किवा प्रतिकूल अशी वाऱ्याची स्थिति; लहरीपणा, उन्माद [मागून एक
तारोतार (अ) काठोकाठ भरून, एका
तारोळा (पु) अडथळा, दुर्दशा, दुर्मिळता, तोटा [तर्कशास्त्रवेत्ता
तार्किक (स वि) तर्कशास्त्रविषयक, धूर्त,
ताल (स पु) टाळ, ताडाचा वृक्ष, घराचा मजला, गायनातील स्वराचा काल किवा मेळ, (स्त्री) पाण्याचा बधारा, तलाव
तालताल (अ) उचउच, लबेलबे
तालबद्ध (स वि) तालात असलेले
तालवर, तालवार (फा वि) श्रीमत, भाग्यवान्, सन्मान्य [निघणारा (ध्वनि)
तालव्य (स वि) टाळूच्या साह्याने
ताला (स तालक पु) कुलूप, टाळा
तालामाला (पु) सबद्धता, मेळ, सोय
तालीक-ख (फा स्त्री) नक्कल, प्रत
तालीम (अर स्त्री) शिक्षण, व्यायामशाळा
तालीमखाना (फा पु) व्यायामशाळा
तालीवर, तालीवार, तालेवार (फा वि) श्रीमत, दैववान्
तालु (स स्त्री) टाळू
तालुका (अर पु) जिल्ह्याचा एक भाग
ताले (अर ताला पु अने) दैव, नशीब, उत्कर्ष
तालेवार (फा वि) दैववान्, श्रीमत
तालेवारी (स्त्री) श्रीमती, उत्कर्ष
ताव (स फा पु) अग्निसस्कार, आच; पीडा; कागदाचे चार बद **ता०मारणें**—होईल तेवढा लाभ करून घेणे, **वर ताव देणे**—लुटणे, यथेच्छ खाणे
तावडणें (क्रि) मेहनत करविणे, जबरदस्तीने कामास लावणे
तावडी (स्त्री) तडाखा, अधीनता
तावण (फा स्त्री) दड, जुलमी वर्तनाबद्दलचा भुर्दड [यत्न
तावण (स्त्री) एका दमात धावण्याचा
तावणें (क्रि) तापविणे, तापणे **तावून सुलाखून निघालेला**—अतिशय तीव्र कसोटीस उतरलेला, भयकर दिव्यातून पार पडलेला [तेवढे
तावत् (अ) तोपर्यंत; (वि) तितके,
तावता (स वि) तेवढ्याने, तितक्याने, तरीदेखील [खिडकीची काच
तावदान (फा न) दाराची किंवा
तावदारणे (क्रि) रागावणे, कावणे
तावन्मात्र (स अ) तितकेच
तावुळा (प्रा वि) आवेशयुक्त

ताशा (अर पु) एक चर्मवाद्य
ताशीव (वि) तासून तयार केलेला
ताशेकरी (पु) ताशा वाजविणारा
ताशेरा (पु) ताशावरची झोड **ता० झाडणें**—खरडपट्टी काढणे
तास (अर पु) अडीच घटकाचा किंवा साठ मिनिटांचा काळ, धातूचे मोगरीने वाजविण्याचे घड्याळ, (स चाष पु) एक पक्षी, (स्त्री) पाळ, नदीचे पात्र, वल्हविण्याची लांब काठी
तासकाम (न) तासण्याचे काम
तासडपट्टी (स्त्री) खरडपट्टी, हजामत
तासणे (स तक्ष् क्रि) तासणे, छिलणे
तासीर (स्त्री) मनाची प्रवृत्ति, तऱ्हा, बंदुकीचा भडीमार
तासीव, ताशीव (वि) तासून तयार केलेले
ताहा, ताहा तहा पहा
ताळ (स ताल पु) धरबंध, मर्यादा, संबद्धता, ताड, मजला **ताळ देणे**—मदत करणे, **ताळ सोडणे**—मर्यादा उल्लंघणे
ताळतंत, ताळतंत्र (स ताल + तनु न) परस्परसंगति, धरबंध, नेम
ताळविताळ (प्रा अ) सूरबेसूर
ताळा (पु) प्रत्यय, प्रचीति, मेळ, कुलूप **ताळयावर येणें**—नीट मार्गाला लागणे
ताळावाळा (प्रा पु) ताळमेळ
ताळू (स तालु पु) टाळू
ताळें (न) दैव, भाग्य
ताळेबंद (पु) खतावणी, रोजकीर्द इ० वरून काही मुदतीच्या जमाखर्चाचा तयार केलेला खर्डा
ति (वि) तीन [त्रिकोण
तिकटें (स त्रिकाष्ठ न) लाकडाची तिवई,
तिकडे (अ) त्या बाजूकडे
तिकिट (इ टिकेट न) पैसे भरल्याबद्दलची चकती, परवाना [असलेले
तिकोनी (स त्रिकोण वि) तीन कोपरे
तिक्कल (स्त्री) गंजिफाची तीन पाने अनुक्रमाने लागलेली जी एका खेळाडूकडे आलेली ती समुच्चयाने
तिक्का (पु) तीन चिन्हे आहेत ज्यावर असे गंजिफेचे पान
तिक्त (स वि) तिखट, कडू, तीव्र
तिख (प्रा वि) तीव्र, तीक्ष्ण, अणीदार.
तिखट (स तिक्त न) मिरच्याची भुकटी, (वि) तीव्र, तीक्ष्ण, दाहक **तिखटमीठ लावून सांगणे**—मनोरंजनासाठी एखाद्या हकीकतीत पदरचा मजकूर घुसडून खुलवून सांगणे
तिखार, तिखें (न) पोलाद
तिखारणें (क्रि) तीक्ष्ण करणे
तिखुळा (पु) लागोपाठ तीन मुली झाल्यावर त्याच्या पाठीवर झालेला मुलगा
तिखुळी (स्त्री) लागोपाठ तीन मुलगे झाल्यावर झालेली मुलगी
तिखें (न ना) पोलाद [साली
तिगस्ता (फा अ) गेल्याच्या मागील
तिघई (वि) तीन गस्ते असलेले घर
तिघस्ता (न) गंजिफाच्या खेळातली एक संज्ञा
तिघे (वि) तीन जण
तिजणे (क्रि) पैसे चुकते करणे
तिजवर (पु) तिसऱ्यांदा लग्न करणारा
तिजा (स तृतीय वि) तिसरा
तिजाई (स्त्री) तिसरा हिस्सा [इत्यादि
तिजाईत (वि) तीनदा व्यालेली गाय, म्हैस
तिजारे (न) दर तिसऱ्या दिवशी येणारे हिंव [पेटी
तिजोरी (स्त्री) खजिना ठेवण्याची भक्कम
तिजोरीघर (न) खजिन्याची खोली
तिटकारणें (क्रि) तिरस्कारणे
तिटकारा (पु) तिरस्कार, कंटाळा, वीट
तिटवी (स्त्री) टिटवी पहा
तिटाळी (वि) तीन मजली [अग्र
तिटाळी (स्त्री) घर, वृक्ष, टेकडी इ० चे
तिटी (स्त्री) मुलाच्या कपाळास लावावयाची काळी टिकली
तिठा (पु) तीन रस्ते मिळण्याची जागा
तिडक तिडीक पहा
तिडकणें (क्रि) तडतडणे, तिडीक मारणे
तिडका (वि) वाकडा, वक्र, चिरडखोर
तिडकी (प्रा स्त्री) ठिणगी

तिडणी (स्त्री) पेच
तिडणूक (स्त्री) उगाच सतापाने बोलणे
तिडणें (क्रि) छळणे, त्रास देणे, पीडणे
तिडतिड (स्त्री) रागाने चित्तास येणारी व्यग्रता, त्रास [चिडणे
तिडतिडणे (क्रि) तडकणे, त्रासणे,
तिडतिडा (वि) वाकडा, चिरडखोर
तिडा (हि पु) तेढ, अढी, गुतागुत, तिढीचा घोटाळा, अडचण
तिडीक (स्त्री) वेदना, कळ
तिडाळी (स्त्री) तीन डोळयाचा नारळ
तिढा (वि) बाक आलेला
तितउ (स रत्री) चाळण
तितका (अ) तेवढा
तितपत (अ) तितका, तेथपर्यंत [मसलत
तितबा (पु) कारस्थान, कट, बडाची
तितर (स पु) कवडा नावाचा पक्षी
तिताल (पु) एका तालाचे नाव **ति० उडणे**—दुसऱ्यास तुच्छ लेखणे
तितिळिका (पा स्त्री) चिच
तितिक्षा (स स्त्री) शाति, क्षमा
तितुका (वि) तितका
तितुणे (क्रि) मागे जाणे
तितुर (पु) लहान छिद्र
तित्तिर तितर पहा
तिथि (स स्त्री) महिन्याचा तिसावा भाग, दिवस
तिथिवृद्धि (स स्त्री) तिथीचा प्रारभ सूर्योदयापूर्वी किंवा सूर्योदयाबरोबर होऊन अत दुसऱ्या दिवशीच्या सूर्योदया-नतर होतो असा दिवस
तिथिक्षय (स पु) तिथीचा प्रारभ व अत सूर्योदयावाचून होतो तो दिवस
तिदा (अ) तीनदा, तीन वेळा
तिदी (तीन दिन अ) तीन दिवस [असा
तिधारी (वि) ज्याला तीन कडा आहेत
तिधारे (न) नकसगाराचे काम
तिनिसाज, तिनिसाजा (स स्त्री) सध्याकाळ
तिनीत्रिकाळ (अ) सकाळी, दुपारी व सध्याकाळी [असलेले
तिपदरी (वि) तीन पदर किंवा घड्या
तिपाई, तिपायी (हि स्त्री) तीन पायाची घडवंची
तिप्पट (वि) त्रिगुणित
तिफण, तिफणी (स्त्री), **तिफणे** (वि) तीन फण्याची पाभर
तिब (वि) पूर्णपणे भिजलेला, थेबाथबानी ज्यातून पाणी गळत आहे असा
तिबणे (क्रि) मळणे, तुडविणे, खूप भिजविणे
तिमाजी नाईक (पु) अत्यत चिक्कू माणूस
तिमाणें (न) बुजगावणे (तुका०२२८९).
तिमिगल (पु) एक फार मोठा मासा
तिमिर (स न) अधकार, अधत्व
तिमियाचा बैल नदीबैल
तिय्यम (वि) तिसरा
तिरकट (स तिर्यक् वि) तिरवा
तिरकटी, तिरकती (वि) तीन डोल-काठ्या असलेले
तिरकमठा (पु) बाण आणि धनुष्य याची जोडी [माणूस.
तिरकमशेट (पु) तिरव्या डोळ्याचा
तिरकस, तिरका (स तिर्यक् वि) वाकडा, तिरवा
तिरकाठी (वि) तीन डोलकाठ्या असलेले
तिरकी (स्त्री) एक पै
तिरकू (स त्रिकूट न) मसाल्याचे अनेक पदार्थ एकत्र कुटून केलेले मिश्रण, तिघाचे कारस्थान, तिघाची जूट
तिरगीमिरगीवर येणे भाडताभाडता अरे तुरे करू लागणे
तिरडी (स्त्री) प्रेत वाहून नेण्याची ताटी
तिरडें (न) गोवऱ्या भरलेली टोपली
तिरणें (क्रि) पोहणे
तिरतिरा, तिरतिऱ्या (वि) चचल मनाचा, अस्थिर, अशान्त
तिरदाज (फा पु) तीर मारणारा
तिरदाजी (स्त्री) धनुर्विद्या
तिरधल, तिरधेल (स्त्री) इजारदार किंवा कौली मक्तेदार कौलदाराला कौलाने घेतलेल्या जमिनीच्या उत्पन्नाचा तिसरा हिस्सा देतो तो [दान
तिरपगडें (न) फाशाच्या खेळातले एक

तिरपणें (क्रि) मुचकणे, ताठ होणे
तिरपा (क्रि) तिर्कस, तिर्यक्, आडवा
तिरपीट (स्त्री) त्रेधा, गोधळ
तिरमणें (न अने) शक्ति, सामर्थ्य
तिरमल (पु) नदीबैलाला दारोदार फिरवून भीक मागणारा
तिरमिरी, तिरीमिरी, तिरमी (स्त्री) मूर्च्छा, चक्कर, भोड
तिरवट (वि) काहीसा तिरवा
तिरवड (स्त्री) तिरडी पहा [पाहणारा
तिरवा (वि) काणा, तिरळा, वाकडे
तिरशिंगराव (पु) दुसऱ्याशी मिळून न राहणारा, तिरसट व चिरडखोर
तिरसट (वि) तुसडा, चिडका, तिडतिडा
तिरस्कार (स पु) अनादर, तिटकारा
तिरस्कारणें (क्रि) अनादर करणे, धिक्कारणे
तिरस्कृत (स वि) धिक्कारलेला
तिरस्थळीची यात्रा काशी, प्रयाग व गया या तीन ठिकाणची यात्रा, दूर-दूरच्या व गैरसोयीच्या ठिकाणी पागलेले काम
तिरळा (वि) तिरवा
तिराईत (पु) तीर मारण्यात निष्णात
तिरीप (स्त्री) तिरपे यणारे सूर्याचे किरण
तिरीप (स्त्री) सूर्याचे किरण तिरपे येण्याने होणारी सौम्य उष्णता, धग [जडबुद्धि
तिरीम (पु) सौम्य प्रकाश, मद दृष्टि,
तिरुका (पु) पाव आणा
तिरोधान (स न) अदृश्यता, आच्छादन
तिरोभाव (स पु) एक राग आळवीत असता दुसऱ्या रागाच्या स्वराने तो झाकून टाकणे
तिरोहित (स वि) डोळ्याआड झालेला
तिर्यक् (स वि) वाकडा [योनि
तिर्यग्योनि (स स्त्री) भूतपिशाच्चाची
तिऱ्हाईत (मत्याळी निरायुत.वि) कोणत्याहि पक्षात नसणारा, तटस्थ, परका
तिल (स पु) तीळ, अगावरचा काळा ठिपका
तिलक (स पु) तिळा, श्रेष्ठ
तिलककामोद (पु) एक राग
तिलग (पु) एक राग
तिलांजलि (स पु) तीळ घातलेले पाणी, मृत माणसाला अर्पण करावयाचे तिलमिश्रित उदक **ति० द्यावयास उठणें**—एखाद्याच्या नाशासाठी टपून बसणें, **ति० देणें**—त्याग करणे
तिवई (स्त्री) तीन पायाची घडवंची, तिपाई
तिवट (न) पागोटे [जागा
तिवठा (पु) तीन रस्ते मिळण्याची
तिवडा, तिवडा (पु) मळणीचा खांब, तिवई [विभागलेले पान
तिवण (स त्रिपर्ण स्त्री) तीन ठिकाणी
तिवणा (वि) तीन पानाचा [सगम
तिवधा (पु) अनेक गावाच्या हद्दीचा
तिवने (न) तिघाचा समुदाय
तिवरा (पु) अभिमान [जागा.
तिवाटा (पु) तीन रस्ते एकत्र मिळण्याची
तिवारी (पु) गौड ब्राह्मणातला एक पोटभेद [त्रिासन
तिवाशा (पु), **तिवाशी** (स्त्री) गादी,
तिवाळ (स्त्री) तीन पच्याचे कापड
तिव्वा (पु) पत्त्यात—तीन ठिपके असलेले पान
तिशी (स्त्री) तीस वर्षाची उमर
तिष्टणे (स क्रि) राहणे, वाट पहात राहणे
तिसकूट (स्त्री) आपापसातील गैरसमजूत; मूर्च्छा, डिकशी [यानाची
तिसड (स्त्री) बारीक चोकशी, (वि) तीन
तिसमारखा तिस्मारखां पहा
तिसरा (वि) क्रमाने दुसऱ्याच्या पुढचा, तीन नंबरचा **ति० पाय**—अगदी पूर्ण नयारी
तिसरेच (वि) निराळे, विचित्र
तिसाला (फा वि) तीन वर्षांनी करण्याचा
तिसुती (वि) तीन सुताचा वळलेला (धागा)
तिस्मारखाँ (पु) अंगी शूरत्व नसता शूरत्वाचा नुसता आव आणणारा बाजीराव
तिस्सा (अर वि) आठ
तिस्सा (अर वि) नऊ

तिस्सैन (अर वि) नव्वद [तागा
तिहाळ (स्त्री) तीन पचे होतील येवढा
तिहिरी, तिहेरी (वि)तीन पदरी, तिघट
तिहीसाज (स्त्री) तिन्हीसाज
तिहोत्रा (पु) शेकडा तीन रुपयेव्याजाचा दर
तिळ तिल पहा **तिळी येणे**—स्वाधीन किंवा अनुकूल होणे (तुका० ४०७८)
तिळतिळ (अ) थोडाथोडा
तिळतिळीत (वि) तुळतुळीत
तिळपापड होणें अतिशय संताप होणे
तिळप्राय (अ) थोडासुद्धा
तिळवण(स्त्री) मकरसंक्रान्तीच्या दिवशीची नव्या नवरीच्या तिळगुळाची मिरवणूक
तिळवा (पु) तिळाचा लाडू
तिळाजळी तिलांजलि पहा [पानथरी
तिळी (स्त्री) लहान व पांढरे तीळ,
तिळेल (न) तिळाचे तेल
ती (वि) तीन, (स्त्री) सर्वनाम
तीख (स तीक्ष्म वि) तीक्ष्ण, तिखट
तीज (स्त्री) तृतीया
तीट (स्त्री) दृष्ट लागू नये म्हणून लहान मुलाच्या कपाळी काजळाचा बारीक ठिपका लावतात तो [गुत्ता, अडचण
तीड (स्त्री) भेग, वाक, वक्रपणा, वाकण,
तीथ (स तिथि स्त्री) तिथि
तीथवार सणाचा दिवस
तीन (वि) ३ ही संख्या [हे तीन लोक
तीनताळ (पु अने) स्वर्ग, मृत्यु व पाताल
तीनतेरा (वि) फाकलेले, पांगलेले
तीनवार (पु) तीन आठवडे
तीर (स पु) बाण, चीर, भेग, (स न) किनारा, काठ
तीरकमठा (पु) धनुष्यबाण
तीर्थ (स न) पुण्यक्षेत्र, पादोदक
तीर्थगडी, तीर्थगिंडी (स्त्री) तीर्थ ठेवण्याचे लहानसे भांडे
तीर्थप्रसाद (स पु) देवाचे किंवा साधूचे पादोदक व प्रसाद म्हणून दिलेले फूल, फळ, रक्षा इत्यादि
तीर्थराज (स पु) समुद्र, प्रयागक्षेत्र
तीर्थरूप (स वि) आई व बाप यांस पत्रात लिहिण्याचा मायना, बाप
तीर्थवटी (स स्त्री)तीर्थोदक ठेवण्याचे भांडे
तीर्थविधि (स पु) तीर्थाच्या ठिकाणी क्षौर, श्राद्ध वगैरे करण्याचे विधि
तीर्थस्वरूप (स पु) आईबापांशिवाय इतर वडील माणसांना पत्रात लिहिण्याचा मायना
तीर्थाटन (स न) तीर्थयात्रा करीत फिरणे
तीर्थोदक (स न) पादोदक, तीर्थ
तीर्थोपाध्याय (स पु) तीर्थाच्या ठिकाणी यात्रेकरूकडून यात्रेचे विधि यथासांग करविणारा ब्राह्मण
तीव्र (स वि) प्रखर, जहाल, तीक्ष्ण.
तीसमारका (वि) तिस्मारखा पहा
तीळ (स पु) तिल पहा **तीळ खाऊन व्रत मोडणे**—थोड्याशा लाभासाठी अयोग्य वर्तन करणे
तीळतीळ (अ) थोडथोडे
तीळगूळ (पु) मकरसंक्रान्तीच्या दिवशी हिंदु लोक परस्परांना गूळ किंवा साखर यात पाकविलेले तीळ देतात ते
तीक्ष्ण (स वि) प्रखर, तीव्र
तुई (स्त्री) कलाबतू, जर
तुक (स्त्री) ऋपदाच्या चार अवयवाची एकत्र संज्ञा
तुक (प्रा न) महत्त्व, वजन, योग्यता
तुकडमोड्या (वि) काही उद्योग-धंदा न करता दुसऱ्याच्या जिवावर निर्वाह करणारा
तुकडा (पु)शकल, तोडलेला भाग **पायाचे तुकडे पडणे**—चालून चालून थकणे
तुकडी (स्त्री) टोळी, विभाग
तुकणें (प्रा क्रि) तोलणे, बरोबरी करणे, वजन करणे मान डोलावणे
तुकतुकी (स्त्री) तेज, टवटवी, तजेला, चकाकी, हुशारी
तुकतुकीत (वि) हुशार, ताजातवाना
तुकमा (फा पु) गुंडीचे बिरडे
तुकविणें (क्रि) डोलविणे
तुकाई (स्त्री) वजन करणे
तुकावणें (क्रि) डोलविणे
तुक्का (फा पु) बोथट तीर, कटाक्ष; आरोप

तुकुमराई, तुकुबराई (फा स्त्री) तुळशीचे किंवा सब्जाचे बी हे उपासाला खातात
तुखम(फा न)बीज, अडे [नदीचा बाध
तुग(स वि)उच, (पु) टोळी, समुदाय,
तुगार (पु) शिवोपासकाचा एक वर्ग
तुच्छ (स वि) नीच, तिरस्कार्य, अल्प
तुज (स ना) तुला
तुझा (स ना) तू या सर्व नामाची षष्ठी **तुझिया**—तुझ्या
तुटक (वि) मधूनमधून तुटलेला, खडित, वेगळा
तुटका, तुटकाळ (वि) तुटलेला
तुटणे (स क्रि) खड पडणे, कमी होणे, बद पडणे **तुटून पडणे**—हल्ला करणे, नेटाने कामास लागणे
तुटपुजा (वि) अल्प, अपूर्ण [तूट
तुटवडा, तुटारा (पु) कमीपणा, उणीव,
तुटसाळ (वि) भाडखोर
तुटातुटी, तुटातूट (स्त्री) वियोग, भग
तुटार, तुटारा (पु) तुटवडा, कमीपणा
तुटारी (स्त्री) क्षीणता
तुटावणे (क्रि) तुटून पडणे, कोमळणे
तुटी (स त्रुटि स्त्री) खड, न्यनता, कमीपणा, तूट, मुटका
तुटी (प्रा वि) दूरचा
तुटीर (वि) लवकर तुटणारे
तुडतुड्या (वि) तिरसट स्वभावाचा
तुडतुडीत (वि) सडपातळ
तुड (स न) तोड, शस्त्राची तीक्ष्ण धार
तुडविणे (क्रि) पायाखाली चेदामेदा करणे [घोड्यावरली नौबत
तुडुब (अ) भरपूर काठोकाठ. (न)
तुणणें (क्रि) आत मुते भरणे, तुरपणे
तुणतुणें (न) एक ततुवाद्य **मोर नाचे म्हणून तुणतुणें नाचे**—मोठ्याचे अनुकरण लहानहि करतात पण मोठ्याची योग्यता अगी नसल्यामुळे त्याचे करणे उपहासास्पद होते
तुतारी (स्त्री) फुकून वाजविण्याचे एक वाद्य
ती (अर स्त्री) एक झाड, त्याचे फळ

तुद (स वि) लठ्ठ, गुबगुबीत, गुग, गर्वित.
तुदिल (स वि) लठ्ठ, ढेरपोट्या
तुनुमुनु (क्रि वि) रडतखडत
तुपगट, तुपट (वि) तुपाचा वास किंवा रुचि लागलेले
तुफान (अर न) समुद्राचा क्षोभ, वादळ, आरोप, बालट, घोड्याचे उधळणे किंवा मस्ती, (वि) मस्ती करणारा
तुफानखोर (वि) कुभांडी, बालट्या
तुब (न) चाकाचा तुब, मादळा
तुबक (प्रा स्त्री) तोंड्याची बदूक
तुबडी (स स्त्री) वाळलेल्या भोपळ्याचे केलेले भिक्षापात्र, शरिरातले रक्त काढण्याचे साधन **स्वत ची तुबडी भरणे**—स्वत ला पाहिजे तितके पदरात पाडून घेणे
तुबडी (स्त्री) तगी, टचाई
तुबणे (क्रि) साचणे, जमून राहणे [घोर
तुबळ (स तुमुल वि) जोराचे, भयकर,
तुबा (स पु) कडू पाढरा भोपळा, त्याचे केलेले पात्र, चाकाचा मध्यभागाचा अवयव
तुबडा, तुबारा (पु) पाणी जमावे म्हणून मोरीच्या छिद्रात घालावयाचा बोळा, बधारा, साचणे, तुबणे, इ० क्रिया, फार साचलेले पाणी, रक्त इत्यादि
तुबिनी (स स्त्री) कडू भोपळ्याचा वेल
तुबी (स्त्री) कडू भोपळा, त्याचे केलेले पात्र
तुमान (फा स्त्री) पोकळ विजार, चोळणा
तुमार (अर पु) कागदाचे भेंडोळे, ताडी विकणारा
तुमुल (स वि) तुबळ, घनघोर
तुर (स तूर्य न) वाद्य
तुरक (पु) तुर्क, मुसलमान
तुरकाठी (स्त्री) तुरीचे पीक काढून घेतल्यावर राहिलेले ताट [देश
तुरकाण (न) तुराण, तुर्कस्थान, तुर्कांचा
तुरकी चाल (हि स्त्री) जलदीने पण जवळ जवळ पाय टाकीत चालण्याची पद्धत
तुरग, तुरग, तुरगम (स पु) घोडा

तुरंग (पु) तुरुग पहा
तुरंगा (स स्त्री) घोडी
तुरज (न) महाळुग
तुरट (स वि) तुरटीच्या चवीचा
तुरटी (स्त्री) एक औषधि द्रव्य, (हि) फटकडी
तुरत (क्रि वि) लवकर
तुरतुर (अ) लवकर, पाय जमिनीला विशेषसे न टेकता, वरवर
तुरतुर फुरफुर (न), **तुरतुरी** (स्त्री) काही थोडा वेळ केलेला मोठा भपका, टुरटुर [शिवणे
तुरपणें (क्रि) वस्त्राचा काठ दुमडून घेऊन
तुरपत (अर तुरबत स्त्री) थडगे
तुरबणें (क्रि) पूजणे, बाधणे, खोवणे, वाट पाहात बसविणे, अगावर धारण करणे, हुगणे
तुरबत (अर स्त्री) थडगे
तुरबी (स्त्री) डिकशी
तुरमण (न) कोवळा काजू
तुरमा (पु) काब, अकुर [ढकलणे
तुरमुडी (स्त्री) मुसडी, डोक्याने जोराने
तुरवठें (न) खडकाळ पण उत्तम रीतीने साफसूफ करून लागवडीस आणिलेली जमीन [आढळणारे, (अ)कोठे कोठे
तुरळ, **तुरळक** (वि) दुर्मिळ, क्वचित्
तुरा (पु) गुच्छ, मजिरी, एक शिरोभूषण शृगारिक लावणीचा एक प्रकार
तुराठी (स्त्री) तुरकाठी, तुरीचे नाट
तुरीय (स वि) चौथी **तुरीयावस्था** (स्त्री) ब्रह्माशी तादात्म्य होण्याची स्थिति
तुरुक (पु) तुर्क, यवन, घोडेस्वार
तुरुग (पोर्तु त्रोकु पु) बदिखाना
तुरुत (स त्वरित अ) त्वरित, या क्षणी
तुरुतदान महापुण्य मनात येताक्षणीच किवा सधि प्राप्त होताच केलेल्या दानाने अधिक श्रेय मिळते
तुरुप (स्त्री) तिरीप पहा
तुरुष्क (स पु) तुर्कांचा देश
तुरूक (पु) घोडेस्वार
तुरूस (हि वि) बरोबर
तुरे (स तूर्य न) एक वाद्य, तुतारी
तुरेवाला (पु) तुऱ्याची लावणी म्हणणारा
तुर्तातूर्त (अ) तत्क्षणी, आतापुरते
तुऱ्हाटी (स्त्री) तुराठी, तुरकाठी
तुलई (स्त्री) गादी
तुलक (स पु) कापूस
तुलग, तुलगा (प्रा पु) वाद्याचा ध्वनि, प्रतिध्वनि
तुलग (पु) घोड्याची एक चाल
तुलना (स स्त्री) बरोबरी, सादृश्य, वजन करणे, मेळ पाहणे
तुलसी (स स्त्री) तुळस **वर तुलसीपत्र ठेवणे**—वरचा हक्क सोडणे
तुला (स स्त्री) तागडी, काटा, वजन, माप, उपमा, तूळरास
तुलाई (स्त्री) तोलण्याची मजुरी
तुलाधार (स पु) तराजूची दाडी
तुलापि (प्रा पु) पलग
तुलापुरुष (स पु) माणसाच्या भारभार सोन्याची केलेली प्रतिमा
तुलासपात (स पु) सूर्याचे तूळ राशीत जाणे
तुल्य (स वि) बरोबर, समान
तुल्यबल (वि) समान सामर्थ्याचा
तुष (स पु) कोंडा भूस
तुषार (स वि) छिटा, पाण्याचे सूक्ष्म कण, दहिवर
तुष्ट (स वि) तृप्त, खुष
तुष्टणे (स क्रि) सतोषणे, खुष होणे
तुष्टि (स स्त्री) सतोष, तृप्ति
तुसडा (वि) तिरसट, हेकट
तुस्त (वि) भक्कम, सुटलेला, सुस्त
तुसळ (स्त्री) कोडा, भूस, (वि) कोडा असलेले (तादूळ)
तुसार, तुसार धान्य (न) खरीपाच्या किंचित् अगोदरचे पीक (उडीद, मूग इ)
तुसार, **तुसारा** (पु) पावसाची बुरबुर
तुळई (स्त्री) बहाल, खाडा, तुळा
तुळणा (स स्त्री) तुलना पहा
तुळणें (क्रि) तोलणे, वजन करणे
तुळतुळीत (वि) तजेलदार, तुकतुकीत
तुळवट (पु न) मोठी तुळई

तुळशीपत्र (स तुलसीपत्र न) तुळशीच्या झाडाचे पान **हलवायाच्या घरावर तु०**—परभारे दुसऱ्याची वस्तु तिसऱ्याला देऊन टाकणे (आईजीच्या जिवावर बाईजी उदार ही म्हण पहा) **कानात तुळशीपत्र घालून बसणें**—ऐकले न ऐकलेसे करून स्वस्थ राहणे, **वर तु० ठेवणें**—त्या वस्तूवरचा हक्क सोडणे

तुळशी वृंदावन (न) तुळशीचे रोप लावण्याकरिता उभारलेला बाधीव स्तभ

तुळस (स स्त्री) तुलसी

तुळा (स स्त्री) तुला पहा

तुळाधार (प्रा अ) ततोतत, बरोबर

तुळापुरुष (पु) तुलापुरुष पहा

तुळी, तुळिका, तुलिका (स्त्री) पलग, बिछाना, गादी, (ज्ञा० १३।८२), तुळई

तू (सर्व) द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम (एकवचन) **तू मी करणे**—अरेतुरे करणे, **केले तुका झाले माका**—तुझे वाईट करायला गेलो तो उलट माझेच वाईट झाले

तूक (न) एक प्रकारचा कागदी पतग, निष्काचा सोळावा हिस्सा, वजन, महत्त्व, कवितेचा भाग, ध्रुपद किवा पालुपद, (पु) बालक

तूट (स्त्री) न्यूनता, खड, वियोग, नुकसान, तोटा [खडित,पाऊस

तूटपाऊस (पु) मधून मधून येणारा

तूटमिति (स्त्री) व्याजाच्या हिशेबाचा एक प्रकार यात वेळोवेळी वसूल झालेली रक्कम मूळचे मुद्दल व व्याज याच्या रकमेतून वजा करून बाकीची रक्कम पुढच्या काळासाठी मुद्दल म्हणून समजण्यात येते

तूण, तूणीर (स पु)बाण ठेवण्याचा भाता

तूत (अर स्त्री) तुतीचे झाड, (न) त्याचे फळ

तूप (न) घृत, कढविलेले लोणी **तुपाच्या आशेने उष्टें खाणें**—लाभाच्या आशेने घाणेरडे काम करणे, **तुपाचे नख**—तुपाचा थेब

तूर (स तुवरी स्त्री) एक धान्य, दोन टोकाचा खिळा **हातावर तुरी देणें**—देखत देखत फसवून पळून जाणे

तूरकाठा (स्त्री) तुरीचे पीक काढून घेतल्यानतर खाली राहिलेला रोपाचा अवशेष

तूरबकीळ (पु) अनेक वाद्याचा एकत्र घोष

तूर्त, तूर्तातूर्त (स त्वरित अ)सध्या,आता

तूर्ण (क्रि वि) ताबडतोब

तूर्य (स न) तुतारी, वाद्य

तूल (पु) कापूस

तूलीदयामदौलतहू पत्राचा एक मायना

तूष्णीम् (स न) अतिशय थोडे परिमाण (क्रि वि) निमूटपणे

तूस (स तुष पु न) कोडा, भूस

तूळ (स तुला स्त्री) तागडी, एक रास, जमिनीची लाबी, (पु) कापूस

तृण (स न) गवत **दाती तृ० धरणे**—दीन हाणे [मागाडा(ज्ञा० ३।२५०)

तृणकुटा (प्रा पु) गवताचा केलेला

तृणधान्ये (न अने) नाचणी, वरी, राजगिरा, राळा इ० धान्ये

तृणवेटी (प्रा स्त्री) गवताची दोरी

तृतीय (स वि) तिसरा

तृतीय नेत्र (स पु) शकराचा तिसरा डोळा **तृ० उघडणे**—अतिशय सतापणे

तृतीयसवन (स वि) अतिशय उच्च स्वर

तृतीया (स स्त्री) पधरवड्याची तिसरी तिथि, तिसरी विभक्ति

तृप्त (स वि) सतुष्ट

तृप्ति (स स्त्री) समाधान, सतोष

तृषणे (क्रि) तहान लागणे

तृषा (स स्त्री) तहान

तृषाक्रात (स वि) तहानेला

तृषार्त (स वि) तृषेने पीडलेला, तृषाक्रात, तहानेला

तृषित (स वि) तहानेला

तृष्णा (स स्त्री) तहान

तेउता (प्रा वि) तसा, तेवढा, तितका.

तेस (स तीक्ष्ण पु) रागाचा झटका

तेखी (वि) रागीट

तेगा (फा पु) लहान वाकडी तलवार

तेगार (पु) जिदगी, मालमत्ता, ऐट
तेज (म न) काति, लकाकी, प्रकाश, कर्तृत्व, तीव्रता, सूर्यकिरण (ज्ञा १८। ३०८)
तेजकरी (पु) शिष्ट लोक
तेजगी (स्त्री) तजेला
तेजतत्त्व (स न) ज्ञान, ज्ञानेद्रिय
तेजपुज (स वि) तेजस्वी, लकाकित
तेजस, तेजाळ (वि) तेजस्वी
तेजस्कर (स वि) चकाकित
तेजस्वी (स वि) तेजपुज, बाणेदार
तेजाकार (स पु) सूर्य
तेजाब (पु) आम्ल, नायट्रिक किवा हायड्रोक्लोरिक असिड
तेजाळ (पा वि) तेजस्वी, भव्य
तेजित (स वि) धार दिलेले, घासून चकचकित केलेले
तेजी (पु) घोडा, (स्त्री) भरभराट, चलती
तेजीमदी (स्त्री) भावाचा चढउतार
तेजोभग (स पु) अपमान
तेजोमय (स वि) प्रकाशमान, तेजस्वी
तेजोहानि (स स्त्री) अपमान, तेजाचा न्हास
तेडा, तेंढा (वि) वाकडा, आखडा
तेढे बाके (वि) वेडे वाकडे
तेतीस कोटि देव देवाचे तहतीस वर्ग, (लोकाच्या सामान्य समजतीप्रमाणे देवाची ३३ कोटि ही सख्या)
तेतुला (प्रा वि) तितका
तेथवर (अ) तोपर्यंत
तेथे (स तत्र अ) त्या जागी
तेधवा (प्रा अ) तेव्हा
तेबी (स्त्री) लहान टेकडीचा माथा
तेर (स्त्री) तिसरी नागरणी, (पु) मोठा रथ
तेरडा (पु) एक वनस्पति **ते०चा रग तीन दिवस**—थोडे दिवस भपका दाखवून एखादे कार्य थाबणे
तेरवा (अ) दोन दिवस अगोदर किवा परवाच्या पुढल्या दिवशी
तेरस, तेरसी (स त्रयोदशी स्त्री) हिदु महिन्याच्या कोणत्याहि पक्षातील तेरावा दिवस
तेराबारा (पु) वाद, तटा, भाडण
तेरावा (पु), **तेरावे** (न) माणसाच्या मरणापासून तेराव्या दिवशी करण्याची क्रिया
तेरीख (स्त्री) तारीख
तेरीज (न) बेरजाचे पत्रक, बोटखत
तेरीज जमाखर्च (पु) महिनेवार पत्रकावरून खजिन्याचा एकदर वर्षाचा तयार केलेला जमाखर्च
तेरीमेरी (हि स्त्री) अरेतुरेचे भाडण, बोलाचाली [अश.
तेल (म तैल न) पदार्थातला स्निग्ध
तेलकट (वि) ओशट, स्निग्ध
तेलग (म तैलग पु) तेलगणातला मनुष्य
तेलगण (म तेलग न) तेलगी लोकाचा देश
तेलगभट (पु) तेलगी ब्राह्मण हे आगतुकी करताना फार लोचटपणा करतात त्यावरून लोचटपणाने मागणारा असा अर्थ
तेलगी (वि) तेलगणातला
तेलघाणा (पु) तेल काढण्याचे यत्र
तेलफळ, तेलवण (न), **तेलसाडी** (स्त्री) लग्न लागण्यापूर्वी वराकडून वधूकडे जाणारी नारळ, तेल, साडी वगैरेची देणगी
तेलवात (स्त्री) दिव्यात तेल घालणे, वाती करणे, पुसणे इ दिवे लावण्याच्या पूर्वीची तयारी
तेलसर तेलकट पहा
तेली (स पु) तेल काढून विकणारा
तेलीण (स्त्री) तेल्याची बायको
तेलीतांबोळी (स्त्री) हलक्या दर्जाचे अशिक्षित लोक
तेल्या (वि) तुळतुळीत रगाचा
तेव (पु) पाझर, चिकी
तेवढा (वि) तितका
तेवणे (क्रि) जळत राहणे, पाझरणे
तेवीं (प्रा अ) त्याप्रमाणे, तसे
तेव्हा (अ) त्याकाळी, त्याअर्थी

तेष (अर पु) गंगाची लहर
तेसणा (प्रा वि) तेवढा
तेहतीस, तेहेतीस (वि) ३३ [(कवितेत)
तैं, तइं (प्रा अ) तेव्हा, त्यासमयी
तैजस (स वि) तेजस्वी
तैनात (अर स्त्री) लवाजमा, लष्करी हुकमत, नेमणूक, सोपविलेली व्यवस्था
तैनाती फौज स्वतःच्या खर्चाने तयार केलेली व दुसऱ्याच्या लष्करी हुकमतीखाली दिलेली फौज
तैनाळ, तहनाळ (फा न) म्यानाच्या खालच्या बाजूने अटकवण
तैय्यार (वि) तयार
तैल (स न) तेल
तैलगण (न) तेलगी लोकांचा देश
तैलबुद्धि (स स्त्री) एखादी गोष्ट चटकन समजण्यासारखी बुद्धि
तैवजखर्च (अर पु) पाहुण्यासाठी पानसुपारी वगैरेचा खर्च
तैसा (प्रा वि) तसा, त्या प्रकारचा, (अ) त्याप्रमाणे
तैहून (प्रा अ) तेथून, तेव्हापासून
तोई (स्त्री) नेग, कलाबतू
तोक (प्रा पु) बालक
तोक (फा ताक पु) गळफास
तोकडा (हि वि) आखुड, कमी
तोख (स तोष पु) संतोष, (फा पु) गळफास
तोखणे (प्रा त्रि) वाखाणणे
तोगल (पु) लालक, श्रीमंत मनुष्य
तोज (प्रा न) चोज, नवल
तोटक (स न) एका वृत्ताचे नाव, याच्या चरणात १२ अक्षरे व स, म, स, स, असे चार गण असतात
तोटका (पु) तोडगा
तोटरा (पु) तुरट, शुष्क इ० पदार्थ खाल्ल्याने घशाला कोरड पडून गिळण्यास होणारा प्रतिबंध
तोटा (पु) हानि, खोट, नुकसान, तूट, उणीव, कागदाच्या नळीत दारू खच्चून भरून केलेले दारूकाम
तोटी (स्त्री) नळी, नळ, चिरकांडी
तोठरा तोटरा पहा, धान्याच्या कणसाची पक्वता
तोड (स्त्री) उपाय, कल्पना, युक्ति, तोडणी, (सोंगट्याच्या खेळात) सोंगटी मारणे, एका बाजूने साफ केलेला दगड, चौरस दगड, उलगडा, बरोबरी.
तोंड (स न) मुख, चेहरा, वदन, समोरचा भाग, छिद्र, धैर्य **तोंड आंबट करणे**—असंतोषाची मुद्रा, **तोंड उतरणे**—तोंडावरचे तेज नाहीसे होणे, **तोंड करून बोलणे**—निर्लज्जपणाने किंवा उद्धटपणाने बोलणे, **तोंड काळे करणे**—निघून जाणे, **तोंड चुकविणे**—दृष्टीस पडण्याचे टाळणे, **तोंड टाकणे**—अद्वातद्वा बोलणे, **तोंड दाबणे**—लाच वगैरे देऊन गप्प बसविणे, **तोंड दिसणे**—निर्भर्त्सना केलेली लोकांच्या नजरेस येणे, **तोंड लागणे**—सुरवात होणे, **तोंड वाजविणे**—बोलत सुटणे, **तोंड वेंगाडणे**—याचना करणे, **तोंड सभाळणे**—जपून बोलणे, **तोंडसुख घेणे**—यथेच्छ शिव्या देणे, खरडपट्टी काढणे, **तोंड सोडणे**—अद्वातद्वा बोलणे, **तोंडचे पाणी पळणे**—घाबरून जाणे, भयभीत होणे, **तोंडाचा पट्टा सुटणे**—चराचर बोलणे, **तोंडची वाफ दवडणे**—निरुपयोगी किंवा निष्फळ असे भाषण करणे, **तोंडाला पाने पुसणे**—फसविणे, **तोंडात बोट घालणे**—आश्चर्यचकित होणे, **तोंडावर नक्षत्र पडणे**—विशेष प्रकारचा तोंडाळपणा असणे, फटदिशी बोलण्याची खोड असणे, **तोंडाशी तोंड देणे**—बरोबरीच्या नात्याने बोलणे
तोंड ओळख (स्त्री) नुसते एकमेकानी एकमेकाना पाहिलेले असणे
तोडक (प्रा पु) तट (तुका० ६४।१६), (वि) भांडखोर
तोडगा (हि पु) टाणाटोणा, मंत्र, बागुलबोवा, बुजगावणे, देवी टोचणे, युक्ति
तोंडघशीं (अ) तोंड घासले जाईल अशा प्रकारे, **तो० पाडणे**—ऐन प्रसंगी फसविणे

तोडचाटचा (वि) तोडदेखले बोलणारा
तोंड चुकार (वि) तोड लपविणारा
तोडचे हिशेब कागदावर आकडेमोड न करता मनातल्या मनात करायचे हिशेब
तोडजोड (स्त्री) तडजोड पहा
तोडणी (स्त्री) तोडण्याची क्रिया
तोडणें (क्रि) कापणे, तुकडे करणे, छाटणे, कमी करणे, अगावर पाजण्याचे बद करणे, (भाडण) मिटविणे
तोडदेखणें, तोडदेखले (वि) मनात निग-ळेच असता दुसऱ्यास आवडेल अशा तऱ्हेचे मुद्दाम केलेले (भाषण)
तोडपाटिलकी (स्त्री) स्वत काही न करता इतराना करण्याविषयी हुकूमवजा गोष्ट सागणे, वाक्चापल्य
तोडपाठ (वि) पुस्तकाकडे न पाहता केवळ तोडाने म्हणता येण्यासारखे
तोडपिटी (स्त्री) व्यर्थ वटवट
तोडमिळवणी (स्त्री) मेळ
तोडर (पु) एक पादभूषण **तोडरीं घालणें**—जिकणे, वठणीस आणणे
तोडली (स्त्री) एक फळवेल
तोडले (न) तोडलीचे फळ
तोडवळा (पु) चर्या, मुद्रा, चेहऱ्याची ठेवण, मुखवटा
तोडसुख घेणे (क्रि) अमर्याद भाषण करणे
तोडा (पु) एक पादभूषण, प्राय एक हजार रुपये भरलेली पिशवी काकडा, दोरीचा तुकडा, नृत्याचा एक विशिष्ट बोल **तोड्याची बदूक**—तोडा पेटवून दारूला लावल्याने उडणारी बदूक
तोडातोडी (अ) समोरासमोर बोलण्यात
तोडाळ (वि) बडबड्या दुसऱ्यावर लोट टाकणारा [एका रागिणीचे नाव
तोडी (स तोटकी स्त्री) गायनातल्या
तोडी (स्त्री) वीणा व तिची उच मान याच्यामधला साधा जुळविणारा लाक-डाचा तुकडा (वि) बोलून झालेली (उदा०–तोडीपरीक्षा, तोडीकरार), जबानी [सारखा पदार्थ
तोडीं लावणे (न) तोडास रुचि आणण्या-
तोडींव (वि) तोडलेले
तोडोतोंड (अ) काठापर्यंत
तोतया (पु) आपणच तो असे केवळ सादृश्यावरून सागणारा, ठक, भोदू
तोतरा (वि) बोलताना लागणारा, कापरा, चोचरा
तोता (हि पु) पोपट [अभ्यगस्नान, न्हाणे
तो तो (स्त्री) लहान मुलाच्या भाषेत–
तोदा (फा पु) निशाण, नेम मारण्याचे नक्की स्थान, सधानबिंदू
तोप (पु) टोप, मोठे पातेले
तोफ (फा तोप स्त्री) मोठी अवजड बदुक, उल्हाटयत्र
तोफखाना (फा तोपखाना पु) तोफा ठेवण्याचे ठिकाण, तोफाचा समुदाय
तोफा (हि वि) तलम, पातळ, बारीक, उत्कृष्ट (वस्त्र) [पिशवी
तोबरा (हि पु) घोड्यास दाणा चारण्याची
तोबा (पु) अतिशय गर्दी, गर्दी कमी करण्याकरिता लोकाना मारण्यासाठी वस्त्राला पीळ घालून केलेला जाड कोरडा, (अ) हायहाय !
तोबातोबा (अर अ) हायहाय ! अरेरे, इ० अर्थी
तोमर (स र) घुसळण्याच्या रवीसारखे लोखडाचे एक शस्त्र
तोय (स न) पाणी
तोयद (स पु) मेघ
तोरड (प्रा पु) तोरडे, एक पादभूषण **तोरडी घालणें**—जिंकणे, दमन करणे
तोरडी (स्त्री) स्त्रियाचे एक पादभूषण
तोरण (स न) द्वार, दारावर बाधण्याचे माला इ० मगलचिन्ह
तोरणटका (पु) लग्नमडपावरचा कर
तोरणभेट (स्त्री) लग्नावरची पट्टी किंवा कर
तोरणवेस (स्त्री) लग्न, मुंज इ० मगल-कार्यांच्या प्रसगी घराच्या मुख्य दरवाजा-वर केळीचे खाब लावून कमान कर-तात ती
तोरप (न) आवणी न करता भाताचे पीक घेता यावे म्हणून भाजून तयार केलेली जमीन

तोरमल्ली (स्त्री) अपक्व हिरा
तोरा (पु) दिमाख, ऐट, डौल
तोरे (न) वनस्पति वगैरे कुजून घाण झालेल्या पाण्याने स्नान केल्यामुळे किंवा ते पाणी प्याल्याने अंगावर उठते ती खरूज
तोरेदार (वि) डामडौली, दिमाखखोर
तोल (स पु) तोलणे, वजन, माप, तुलना, कल
तोलणे (क्रि) वजन करणे, उचलून धरणे, करवणे **तोलास तोल**— बरोबरी
तोलदार (वि) वजनदार
तोलदारी (हि स्त्री) वजन, प्रतिष्ठा, ईर्षा, बरोबरी, स्पर्धा, चढाओढ
तोलीव (वि) वजन केलेले, मोजके
तोवर (अ) तोपर्यंत [खजिना
तोशखाना (फा तोशाखाना पु) सरकारी
तोशीस (अर स्त्री) उपद्रव, घस, झीज
तोशेखाना तोशखाना पहा
तोष (स पु) संतोष, समाधान
तोषक (अर स्त्री) बैठक, (स वि) आनंददायक
तोष्ट (न) तगादा, लकडा
तोषणे (क्रि) संतुष्ट होणे
तोस्तान (न) तगादा, लकडा
तोसदान (फा न) बंदुकीच्या गोळ्या, दारू इ० ठेवण्याची पिशवी, पिशवी
तोहमत (अर स्त्री) खोटा आरोप, बालट, नुकसान, दुर्दैवाचा घाला
तोळंबा (प्रा पु) खांब बसविण्याचे उथळे, धष्टपुष्ट शरीर, गवंड्याचा ओळंबा, लबक, तुळई [किंवा ९६ गुंजा)
तोळा (स पु) एक वजन (१२ मासे
तोळामासा (वि)अतिशय नाजूक, चंचल, अति अल्प कारणाने बिघडणारी
तौकल, तौकीर (न) तवकल किंवा तवकीर पहा
तौतूक (अ) नुकताच आताच
तौर (हि पु) तोरा, डौल
त्यक्त (स वि) सोडलेले
त्यजणें (स क्रि) सोडणे
त्याग (स पु) सोडणे, वर्जणे, **दान**, गोंधळ्याची मजुरी
त्यागणे (स क्रि) सोडणे, टाकणे
त्यागी (स वि) दानशूर
त्याज्य (स वि) सोडण्यास योग्य
त्रपा (स स्त्री) लज्जा, लाज
त्रय (स न) त्रिकूट, त्रिवर्ग
त्रयस्थ (वि) तिऱ्हाईत
त्रयी (स स्त्री) तिघांचा समुदाय, बाप आजा व पणजा असे तिघे, किंवा आई आजी आणि पणजी अशा तिघी, ऋग्वेद, यजुर्वेद व सामवेद असे तीन वेद
त्रयी उद्धरणें वडिलांवरून शिव्या देणे
त्रयी धर्म (स पु) वेदोक्त धर्म [दिवस
त्रयोदशी (स स्त्री)पंधरवड्यातला तेरावा
त्रसरेणु (स पु) उन्हाच्या कवडशात दिसणारा अत्यंत सूक्ष्म रजकण
त्रस्त (स वि) त्रासलेला, भयभीत
त्रहाटणे (प्रा क्रि) वाजणे, वाजविणे
त्रागा (पु) संतापाच्या भरात स्वतःलाच दुखापत करून घेणे, डोक्यात राख घालणे
त्राटिका (स्त्री) एक राक्षसीण, कजाग स्त्री
त्राण (स न) रक्षण, अतिशय जोराचा प्रयत्न, दम, शक्ति
त्राता (स पु) रक्षणकर्ता, वाली [प्रतिष्ठा
त्राय (प्रा न) रक्षण, सत्ता, आधार, बळ,
त्रास (स पु) कंटाळा, उपद्रव भय
त्रासणे (क्रि) कंटाळणे, भिणे
त्रासविणे (क्रि) सतावणे, छळणे [कोडा
त्रासिक (स त्रासक वि)त्रासणारा, एकल-
त्राह (हा) टणे (प्रा क्रि) वाजविणे, सिद्ध करणे, आपटणे
त्राहाटविणे (प्रा क्रि) प्रतिष्ठेस चढविणे (तुका० ८१९)
त्राहि त्राहि (स अ) 'देवा रक्षण कर' अशा अर्थाचे भ्यालेल्याचे उद्गार
त्रि (स वि) तीन
त्रिक् (अ) तिप्पट
त्रिकर्मी (स वि)ब्राह्मणाच्या षट्कर्मांपैकी तीनच करण्याचा अधिकार असलेला
त्रिकांड (वि) तीन पेरी असलेला

त्रिकाल (स पु) भूत–वर्तमान–भविष्य, सकाळ–दुपार–मध्याकाळ
त्रिकालदर्शी (स वि) भूत–वर्तमान-भविष्य जाणणारा किंवा दाखविणारा
त्रिकालज्ञ (स वि) भूतवर्तमानभविष्य-काळात घडणाऱ्या गोष्टीचे ज्ञान असलेला
त्रिकाळ (स पु) सकाळ, दुपार व मध्याकाळ हे तीन काळ
त्रिकुटी (प्रा स्त्री) चोरी, चहाडी व शिदळकी या तिहींचा समुदाय
त्रिकूट (स न) तिघांचा समुदाय, एक मताचे तिघे, तीन शिखरे असलेला डोंगर
त्रिकोण (स न) तीन बाजू असलेली सरळ रेषाकृति
त्रिकोणमिति (स स्त्री) त्रिकोणाचे गणित
त्रिखड (न) स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ [गुण
त्रिगुण (स पु) सत्त्व, रज, तम हे तीन
त्रिघात (स पु) गणितात–एका रकमेला तिनेच दोनदा गुणून येणारी सख्या
त्रिजगत् (स न) स्वर्ग–मृत्यु–पाताळ हे तीन लोक [१८।२३२)
त्रिजगती (स स्त्री) त्रैलोक्य (ज्ञा०
त्रिज्या (स स्त्री) वर्तुळाच्या मध्यबिंदू-पासून परिघापर्यंतचे अतर दाखविणारी सरळ रेषा
त्रिताप (स पु) आधिदैविक, आधि-भौतिक व आध्यात्मिक अशी तीन प्रकारची पीडा
त्रिताल (पु) तबल्याचा एक ठेका
त्रिदडी (स वि) सन्यासाचा एक प्रकार, तीन दड धारण करणारा, शरीर, मन, व वाणी याचे सयमन करणारा
त्रिदश (पु) देव
त्रिदळ (वि) एकाच देठावर तीन पाने लागली आहेत असे
त्रिदाघ (प्रा पु) त्रिविध ताप [क्षोभ
त्रिदोष (स पु) कफ, वात व पित्त याचा
त्रिधा (स वि) तीन प्रकारचा [शरीर
त्रिधातुक (स न) कफवातपित्तात्मक
त्रिनयन (स पु) शकर, महादेव
त्रिपदा (स्त्री) तीन पदाचा गायत्री छद
त्रिपाद (स पु) अग्नि
त्रिपादभूमि (स स्त्री) वामनाने बळीजवळ मागितलेली तीन पावलाइतकी जागा
त्रिपुटी (स स्त्री) ज्ञेय, ज्ञाता व ज्ञान ही तीन, किंवा कर्ता, कर्म व क्रिया ही तीन
त्रिपुड्र (स पु न) कपाळी लावण्याचा तीन पट्टयाचा तिलक
त्रिपुर (स न) त्रिपुरासुराची तीन नगरे
त्रिपुरी पुनव (स त्रिपुरी पौर्णिमा स्त्री) कार्तिक शु० १५
त्रिफणी (स स्त्री) तिफणी
त्रिफळा (स पु स्त्री) हिरडा, बेहडा व आवळकाठी याचे समभाग चूर्ण; क्रिकेट-मधील फलदाजाच्या मागील तीन दाड्या [हे तीन लोक
त्रिभुवन (स न) स्वर्ग मृत्यु व पाताळ
त्रिमिर (स तिमिर न) अधार तिमिर
त्रिमाळिक (प्रा न) तीन मजली घर
त्रिमूर्ति (स पु) ब्रह्मा, विष्णु व महेश हे तिघे
त्रिरात्र (न) तीन दिवस व तीन रात्र एवढा अवधि
त्रिलोक (पु स्त्री) स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ हे तीन लोक [नाव
त्रिवट (स पु) गायनातल्या एका तालाचे
त्रिवर्ग (स वि) तिघे, पुरुषार्थांपैकी धर्म, अर्थ व काम हे तीन
त्रिवली (स स्त्री) ओठाला पडणाऱ्या तीन वळयाचा समुदाय [शब्द
त्रिवाचा (प्रा स्त्री) तीनदा उच्चारलेले
त्रिवार (अ) तीनदा
त्रिविध (स वि) तीन प्रकारचे
त्रिविध ताप (स पु) आधिभौतिक, आधि-दैविक व आध्यात्मिक अशी तीन प्रकारची पीडा
त्रिविध नायिका (स स्त्री) मुग्धा, मध्या व प्रौढा अशा अवस्थातली स्त्री
त्रिविध परीक्षा (स स्त्री) वैद्यशास्त्रात-दर्शन, स्पर्शन व प्रश्न (म्हणजे चर्या पाहणे, नाडी पाहणे व प्रश्न विचारणे) अशी तीन प्रकारची रोग्याची परीक्षा

त्रिविध प्रारब्ध (स न) अनिच्छा-स्वेच्छा --परेच्छा असे तीन प्रकारचे दैव
त्रिविध मगल (स न) आशीर्वाद--वस्तु-निर्देश--नमस्कार
त्रिविध सबध (स पु) वाच्यवाचक, लक्ष्यलक्षक, व्यज्यव्यजक
त्रिविष्टप (स न) स्वर्ग
त्रिवेणी (स स्त्री) गगा, यमना व सरस्वती याचा सगम होऊन झालेला प्रवाह, तीन पेडाची वेणी
त्रिशकु (स वि) तीन खिळे मारलेला, धड ना इकडे ना तिकडे, (पु) एक सूर्यवशी राजा
त्रिशूळ (स पु) तीन फाळाचे शस्त्र
त्रिस्थळी यात्रा (स स्त्री) काशी, प्रयाग व गया या तीर्थांची यात्रा, एका माणसाला एकाच कामासाठी अनेक ठिकाणी जाण्याचा प्रसग
त्रुटि (स स्त्री) नाश, शका, लेश, अठरा निमेषास लागणारा काळ
त्रुटित (स स्त्री) अपूर्ण
त्रेता (स स्त्री) चार युगांपैकी दुसरे युग
त्रेधा (स स्त्री) अनेक कामे एकाच वेळी करण्यामुळे उडणारी गडबड, दुर्दशा [तीन गुणाचा समुच्चय
त्रैगुण्य (स न) सत्त्व, रजस् व तम या
त्रैराशिक (स न) आद्याक (प्रमाण), मध्याक (फल), अत्याक (इच्छाक) अशी तीन पदे दिली असता चौथे पद काढण्याची अकगणितातली रीत या या चौथ्या पदाला इच्छाफळ म्हणतात
त्रैलोक्य (स न) स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ हे तीन लोक [नाव
त्रैलोक्यचितामणि (स पु) एका औषधाचे
त्रैवार्षिक (स वि) तीन वर्षांनी एकदा होणारे
त्रैविद्या (स स्त्री) भगवद्‌गीता, उपनिषदे व ब्रह्मसूत्रे हे तीन ग्रथ [उपनाटक
त्रोटक (स वि) सक्षिप्त, लहान. (न)
त्र्यबक (स पु) शिव, शकर
त्र्यबकेश्वर (स पु) शकर, नाशिकाजवळचे एक सुप्रसिद्ध ज्योतिर्लिंग
त्र्याहिक (वि) दोन दिवसाआड येणारा
त्वक्, त्वचा (स स्त्री) साल, कातडी
त्वदीय (स वि) तुझे
त्वपद (स न) तू (जीव) हा शब्द
त्वपुरा (स पु) शखध्वनि, बोब
त्वरणे (क्रि) घाई करण
त्वरा (स स्त्री) जलदी, घाई
त्वरित (स अ) जलदीने, लवकर
त्वरितगामी (स वि) जलद चालणारा
त्वरितभाषी (स वि.) जलद बोलणारा.
त्वरेकरी (प्रा अ.) त्वरेने.
त्वष्ट (न) त्रास, लचाड
त्वष्टा (स पु) विश्वकर्मा [स्फुरण
त्वेष (स पु) सताप, आवेश, अवसान,

थ

थ मराठी व्यजनमालेतील सतरावे व्यजन
थकणे (क्रि) दमण, कुठित होणे, वसूल न होता राहणे
थकले कूळ देण्याची रवकम देण्यास असमर्थ झालेले किवा दिवाळे निघालेले कूळ
थकवा (पु) दम, श्रम
थकित (प्रा वि) चकित झालेला
थक्क (वि) आश्चर्यकारक
थट (पु स्त्री) दाटी, गर्दी, जमाव
थटकारणें (क्रि) थाटमाट करणे, सजविणे, शृगारणे [बोलणेचालणे
थटणें (क्रि) सजणे, ऐट करणे, डौलाने
थटी (स्त्री) गोशाळा
थट्टा (स्त्री) मस्करी, विनोद, चेष्टा
थट्टी (स्त्री) गोशाळा
थट्टेवाईक (वि) चेष्टेखोर [शेवट
थड (स तट स्त्री) नदीचे तीर, किनारा,
थड (हि वि) गार, सुस्त, मद
थडक (स्त्री) आघात, ठोकर
थडक (न) शीतलता आणणारे औषध
थडकणे (क्रि) येऊन पोचणे, आदळणे, लागणे
थडका (पु) आघात, टक्कर
थडगार (वि) अतिशय थड

थडगें (न) समाधि, शव पुरल्या जागी केलेले बाधकाम
थडथडणे (क्रि) थडीने कापणे
थडथाद (प्रा अ) अलिप्तपणाने
थडवा (प्रा पु) लहान तळे
थडा (हि पु) दुकानदाराची बसण्याची जागा, गादी, घाट
थडाड (पु) जोराने लाथाडण्याची क्रिया
थडाथडी (स्त्री) थरथरी
थंडा (वि) मद, सुस्त
थडाई (हि स्त्री) शीतलता, सौम्यपणा, सुस्ती, शातता, शीतलता आणणारे पेय
थडा फराळ (पु) केवळ थड पाणी पिऊन राहणे [कमी करणे
थडावणें (क्रि) थड होणे, निवणे, गारठणे,
थडावा (हिं पु) गारवा, शीतलता
थडी (स्त्री) शीत, कापरे
थडी (प्रा स्त्री) तीर, कूळ, मर्यादा
थडे (न) थडगे
थडोसा (पु) थडावा
थतरमतर (स तत्रमत्र न) जादु, तात्पुरता बदोबस्त [त्रसणे
थपकील (स्त्री) थपकन् जमिनीवर
थपडाक, थप्पड (स्त्री) चापटी, चपराक
थप्प (क्रि वि) एकदम बद
थप्पडखाऊ, थप्पडवाईक (वि) थपडा खाणारा, निलाजरा
थपाटी (स्त्री) थापड, चापटी
थप्पी (स्त्री) लहान रास [घाटाचा
थबकट, थबकडा (वि) चापट, बसक्या
थबकड (स्त्री) थापट, चापटी
थबकण (स्त्री) थपकील पहा
थबकणे (क्रि) मध्येच थाबणे [गळणे
थबथबणे (क्रि) अतिशय भिजणे, टपकणे,
थबथबीत (वि) अगावरून पाणी टिपकत असलेला, ओला [वस्तु
थमन (न) दु ख कमी होण्यासाठी दिलेली
थयथय (अ) आनदाने, दु खाने, अधीरपणाने (नाचणे, बागडणे इ०)
थयथयाट (पु) नाचणे, मौजेने ओरडणे इ० प्रकार, सतापाचे व्यक्त चिन्ह
थयथयाट (वि) आनदी, मौजा मारणारा
थयमान (न) थैमान पहा
थर (स पु) स्तर, पडदा, ढीग, रास, पल्ला, मर्यादा, शेवट, वर्ग
थरकणें (क्रि) कप पावणे
थरकन (अ) कापरे भरून
थरकाटा (पु) रोमाच
थरकाप (पु) भयामुळे होणारा कप
थरणें (क्रि) स्थिर होणे, बळावणे
थरणी (स्त्री) मातीचा चिखल व त्यावर दगड अशी भितीची वगैरे रचना
थरथर, थरथरा (अ) अगावर रोमाच येऊन व कापतकापत
थरथरणे (क्रि) कापणे
थरथराट (पु) भयाने सुटणारा कप
थरथरी (स्त्री) कप
थरभरे (न) अबोशी नावाची वनस्पति
थरविथर (प्रा वि) बरेवाईट
थरारणे (क्रि) अतिशय कापणे
थरारी (स्त्री) थरथरी, कप
थरु, थरू (पु) कोयता वगैरेची मूठ
थल (स स्थल स्त्री) शेतातल्या उत्पन्नाचा हिस्सा
थलकरी (पु) जमिनीचा मालक
थलथलीत (वि) गिलगिलीत, विळविळीत
थलभरी, थलवाईक (पु) जमिनीचा मालक [टोळी
थवा (स स्तबक पु) समाज, जमाव,
थवीक (स्त्री) चतुरता, युक्ति
थळ (स स्थल न) उसाचा मळा, शेत, स्थान, अर्धेलीवरचा खोताचा हक्क
थळकरी (पु) मिरासदार [पत्रक
थळझाडा (पु) गावच्या जमिनीचे नोदणी-
थळणें (क्रि) कोरणे
थळभरीत (न) एखाद्या स्थळी माल भरणे, निर्गत मालावरील जकात
थळमोड (स्त्री) एखादे स्थळी भरून आणलेला माल विकणे, आयात मालावरली जकात, तळ उठविणे [मालक
थळवाईक (पु) उसाच्या मळ्याचा
थळवारी (स्त्री) शेतजमिनीचे पत्रक
थळाचा चागल्या अवलादीचा

थळी (प्रा न) पात्र, अलकार, वडी
थळीव (वि) पत्र्यावर कोरलेले
थाऊ (प्रा वि) स्पष्ट, प्राजळ; (पु) ठाव, ठिकाण
थाऊक (प्रा न) भाडेकुडे
थाक (प्रा स्त्री) थाग, ठाव, थकवा
थाकणें (क्रि) थकणे, शोधून काढणे, थाग लावणे
थाकी (स्त्री) पद्धति, भाषणाची खुबी
थाग (पु) ठाव, अत
थागदोरा (पु) मुद्दा, पत्ता, सुगावा
थागपत्ता (पु) सुगावा
थागारणें (क्रि) व्यवस्था लावणे
थाट (हि ठाठ पु) डामडौल, शोभा, मौज, छपराची चौकट, जमाव, टोळी, सात स्वराची अशी एक विशिष्ट रचना की जीतून राग निर्माण होतात, (वि) गच्च, घट्ट, भरलेला
थाट, थाटी (प्रा स्त्री) समुदाय
थाटणें (क्रि) रचणे, माडणे, तयार ठेवणे
थाटमाट, थाटमाड (पु) शोभिवत दिसण्या-मारखी रचना
थाटली (स्त्री) ताटली, लहान ताट
थाटा (पु) काठ
थाटी (प्रा स्त्री) गर्दी, जमाव, झाडी
थाडकन् (न) जोराच्या आघातापासून उत्पन्न होणाऱ्या आवाजासह
थाण (न) सलग लाब कापड, ठाण
थातबणें (क्रि) निसरणे, तसेच ठेवणे
थातुरमातुर थतरमतर पहा
थान (स स्तन न) स्त्रीचा स्तन, (हि ठाण न) सलग कापडाचा गठ्ठा, (स स्थान न) जागा, पत्ता
थानपति (म स्थानपति पु) अधिकारी
थानमान (पु) आदरसत्कार, (न) ठावठिकाणा
थानवा (वि) अगावर पिणारा
थाप (स्त्री) चापटी, तळहाताचा प्रहार; लाटाचा आघात, बधारा, थोप, बसणारी छाप, गप्प, बढाईची गोष्ट, गायनवादनातला ठेका, स्थापना
थापट (स्त्री) चापटी, थप्पड
थापटणें (क्रि) चापट मारणे, थोपटणे, (न) कुभाराचे मडकी वगैरे थापडण्याचे लाकूड
थापटी (स्त्री) चापट, गोवरी, पट्टी.
थापटीव (वि) थापटून केलेले
थापडणें (क्रि) थापटणे पहा
थापडवाईक (वि) थापटचा खाणारा; निर्लज्ज, मिधा होऊन राहणारा
थापणें (क्रि) चोपून चोपून सपाट करणें, लिपणे, गोजारणे
थापणें (स स्था क्रि) स्थापणे
थापा (पु) ढेकळे फोडण्याचे किवा लाखेच्या बागडचा करण्याचे दाडके, डोगरसपाटी, गोवऱ्या
थापाथापी (स्त्री) खोटचानाटचा गोष्टी
थापी (स्त्री) करणी, गवडचाचे एक हत्यार
थापी कौल कडा तेवढचा उच असलेले सपाट कौल [पाहणे
थाबणें (क्रि) थबकणे, बद होणे, वाट
थाबविणे (क्रि) थाबण्यास लावणे
थाबा (पु) गाडी थाबण्याचे ठिकाण
थाय (प्रा पु) अहकार [डबके
थाया (प्रा पु) हट्ट, छद, मोह, लहान
थार (पु) आश्रय, मेळ, आधार, प्रमाण, (प्रा अ) पूर्णपणे.
थारणें (प्रा क्रि) स्थिरावणे
थारळें (न) दूध तापविण्यासाठी जमिनीत केलेली खाच, कुड, डबरा; थारोळे
थारा (पु) आश्रय [बदलणे
थारेपालट (स्त्री) हवा खाण्यासाठी जागा
थारोळें (न) मोटेचे पाणी साठविण्याचा हौद, डबके, खोच, थारळे
थाली (स स्थाली स्त्री) परात, थाळा, (स्त्री) लोटी
थालीठावके (प्रा न) भाडीकुडी
थालीपीठ (न) भाजणीचा केलेला एक रुचकर पदार्थ
थाव (प्रा पु) थाग, अत, बळ
थावणे (प्रा क्रि) स्थिरावणे, बळावणे
थावर (न) घमेले, मोठी कढई

थावरणें (स स्थावर क्रि) स्थिरावणे, सभाळणे, सावरणें
थावा (प्रा पु) बळ, आधिक्य
थावी (प्रा स्त्री) तळ, ठिकाण
थावे (प्रा पु) ठाव, थाग
थावो (प्रा पु) ठाव, थाग
थाळ (स्त्री) पेटविण्यासाठी केलेली गोवऱ्याची रास, उपासाने पोटात उठणारी आग, थारळे, घाण
थाळा (स स्थाल पु) मोठे ताट
थाळी (स स्थाली स्त्री) ताट, थारळे, दौडी
थिऑसफी (इ स्त्री) ब्रह्मविद्या
थिऑसोफिस्ट (इ पु) थिऑसफी नावाच्या विशिष्ट पथाचा सभासद
थिकटें (प्रा वि) व्याप्त
थिकणें (प्रा क्रि) चरफडणे, शोक करणे
थिकुले (प्रा वि) थोडे लहान
थिगळ (न) ठिगळ, (वि) सुस्त
थिगळी (प्रा स्त्री) डाग
थिजणें (क्रि) घट्ट होणे, गोठणे, चरकणे
थिजें (प्रा अ) सध्या, साप्रत
थिटा (प्रा वि) आखुड, अरुद, कमी, अल्प
थिणगी, थिपका, थिबकणें इ शब्दाबद्दल ठिणगी, ठिपका, ठिबकणे इत्यादि पहा
थित (स स्थित वि) जवळ असलेले
थिता (प्रा अ) व्यर्थ
थिपकणें (क्रि) ठिपकणे, थेबथेब गळणे
थिपका (पु) ठिपका, थेब
थिबकणें (क्रि) थिपकणे पहा
थिबका (पु) ठिपका, थेब
थिबडी (स्त्री) डोक्याला तेल चोळणे
थिबणें (क्रि) थेबथेब गळणे
थिएटर (इ न) नाटकगृह
थिर (स स्थिर) स्थिर, निश्चल
थिराई (स्त्री) शातपणा
थिरावणें (क्रि) स्थिर होणे, शात होणे
थिल्लट (वि) सुस्त, मद, हलकट
थिल्लटाई (स्त्री) सुस्ती, मदता
थिल्लर (वि) चचळ, उथळया, खिळाडू, (न) डबके, उथळ बुद्धि
थीत (प्रा वि) निश्चित, व्यर्थ
थीर (स स्थिर वि) शात, स्थिर, गभीर
थीरथावर (वि) स्थिरस्थावर, निश्चित, शात
थीरथीर (प्रा अ) हळू हळू **थीर म्हणणें**—त्रासणे (तुका १४०)
थींव (न) ठरविलेली जागा
थुईथुई (स्त्री) झिमझिम पाऊस
थुकणें, थुंकणें (क्रि) पिक किंवा थुकी बाहेर टाकणे
थुकी (स्त्री) मुखरस, पिकी **थुकी झेलणें**—निद्य प्रकारे खुशामत करणे
थु थु (स्त्री) छी थू, उपहास
थुली (स्त्री) गव्हाचा साजा
थुवर (स्त्री) थोर नावाची वनस्पति ही झाडे कुपणाला उपयुक्त असतात
थू (अ) धिक्कारार्थी शब्द, (स्त्री) थुकी
थूक (स्त्री न) थुकी
थू थू (अ) छि थू [आखुड, अल्प
थेंकुटे, थेंकुडें, थेंकुले (प्रा वि) लहान,
थेट (हि वि) अस्सल, शुद्ध, (अ) सरळ
थेटलशकर (पु) तबू ठोकणारा
थेटा (वि) थोडा, अपूर्ण, आखुड
थेटें (न) सर्दी, पडसे
थेंब (पु) बिंदु, टिपका, (प्रा पु) प्रळयकाळचा मेघ **थेंबे थेंबें तळें साचे**—थोडे थोडे साचता साचता पुष्कळ रक्कम होते
थेंबुटा (प्रा पु) थेंब, बिंदु
थेंबोरा (पु) थेंब, बिंदु
थेर (पु) चाळे, तऱ्हा, स्त्रीच्या वेषात नाचणारा मुलगा, माकडाचा खेळ करणारा **थेरथेर करणें**—नावालौकिकाची चाड न धरता लोक नावे ठेवतील अशा प्रकारे वागणे, नाजूकपणाचा आव घालणे, तऱ्हातऱ्हा करणे
थेरडा (वि) म्हातारा, वृद्ध
थेरू (न) मूठ, दाडा
थैक (अ) गुराला हलताना उच्चारण्याचा शब्द **थैक म्हणता ब्रह्महत्या**- क्षुद्र गोष्टीचा भयकर परिणाम
थै थै (अ) आनदाने नाचताना होणारा आवाज

थैथयाट (पु) वेश्याचा नाच, गडबडा लोळणे, ओरडणे इ० सतापाचा व्यक्त परिणाम
थैमान (पु) आरडाओरडा, आदळआपट
थैला (हि पु) पोते, मोठी पिशवी
थैली (स्त्री) पिशवी, थोराकडून थोराकडे जाणारे येणारे पत्र
थोक (वि) ठाक, ठोकळ, ठळक, (पु) कापसाच्या रेशमाच्या किंवा लोकरीच्या धाग्याची गुडाळी
थोकडें (प्रा वि) लहान, अत्रे
थोकणें (प्रा क्रि) थाबणे, गुप्त होणे, बद होणे, लहान होणे, ठेगणे, पोचणे, थाबविणे [अनुमान
थोकताळा (पु) कच्चा अदाज, ठोकळ
थोकबक् (वि) ठोकळ, घाऊक
थोकले (प्रा वि) लहान
थोकवणें (प्रा क्रि) थाबविणे
थोगणें (प्रा क्रि) गाणे म्हणणे
थोट, थोंट (न) कुभाड, (पु) ठक
थोटका (वि) हात तुटलेला, थोटा
थोटा (प्रा वि) हात तुटलेला (मनुष्य), फाद्या व शेडा नसलेला (वृक्ष), नीच (मोरो० कृष्णवि० ६८।३४)
थोटापिपळ (पु) ज्याला वायकापोरे नाहीत असा, सडेसोट [होणे
थोटावणे (प्रा क्रि) स्तब्ध किंवा निर्बळ
थोटुक (न) खुट, बोटूक
थोडका, थोडा (स स्तोक वि) अल्प
थोडकावणे (क्रि) कमी कमी होणे
थोडक्यात (अ) सक्षिप्तपणे, त्वकरच
थोडाथोडका (वि) अल्प प्रमाणाचा
थोडा थोडा (अ) अल्प प्रमाणाने
जीव थो० होणे—काळजी वाटणे
थोडाफार, थोडाबहुत (वि) अल्पस्वल्प
थोतरी (स्त्री) गाल
थोताड (न) खोटी रचलेली गोष्ट, लबाडी, पाखड **थो० मत**—पाखडमत
थोताडी, थोताड्या (वि) थोताड करणारा
थोप (स्त्री) विराम, विरामस्थान, बधारा, मर्यादा, शेवट, अब्रूचे जतन
थोपटणें (क्रि) हळूहळू थापडणे
थोपणें (क्रि) थांबणे
थोपविणें (क्रि) थाबविणे
थोपाथोपी, थोपवाथोपवी (स्त्री) समजावणी करून शातता स्थापित करणे
थोब (पु) गुच्छ, तुरा, झुबका, स्तोम, ढोग;
थोबाड (न), **थोबाडी** (स्त्री) गाल **थोबाड फोडणें**—थोतरीत देणे, चागली अद्दल घडविणे
थोबाडणे (क्रि) थोबाडीत मारणे, बेत फसविणे, गोधळ करून सोडणे
थोमाळणे (क्रि) शात करणे, गोजारणे
थोर (स स्थविर वि) मोठा, श्रेष्ठ, सन्मान्य, (प्रा वि) पुष्कळ, (स्त्री) थुवर पहा
थोरला (वि) मोठा, वडील
थोरवकी, थोरवी (स्त्री) मोठेपणा, श्रेष्ठता
थोरा, थोरी, थोरीव (स्त्री) मोठेपण, महत्त्व, श्रेष्ठता
थोराई (स्त्री) मोठेपण
थोराड (वि) दाडगा, बळकट, मोठा
थोराव (प्रा पु) थोरपणाची जाणीव, अहता [महत्त्वास चढणे
थोरावणें (क्रि) मोठे होणे, वाढणे,
थोरावा (प्रा पु) थोरवी, महत्त्व, विस्तार

द

द मराठी व्यजनमालेतील अठरावे व्यजन
द (स समासात उत्तरपदी वि) देणारा
दऊत (अर दवात स्त्री) दौत, शाई ठवण्याचे पात्र
दखल (अर वि) येऊन पोचलेले, ज्ञात, श्रुत **दखल देणें**—बातमी देणे, हात घालणे
दखलबाज (फा वि) कागदोपत्री समाविष्ट
दखलगिरी (अर फा स्त्री) ढवळाढवळ, मध्ये पडणे
दख्खन (पु) दक्षिण हिंदुस्थान
दंग (हि वि) गुग, तल्लीन, निमग्न, आश्चर्यचकित, (पु.) कुटण्याचे यत्र, ढेकी

दगड (पु) पाषाण, धोंडा, निर्बुद्ध मनुष्य, कठोर अंतःकरणाचा मनुष्य **दगडा-वरची रेघ**—पक्के, कधी न बदलणारे वाक्य, **द० पेक्षां वीट मऊ**—त्यातल्या त्यात हे बरे, **द० टाकून पहाणें**—ठाव घेणे, **दगडाची छाती**—धाडस, निष्ठुर अंतःकरण

दगडफोड (वि) फार कष्टाचे (काम), अतिशय सणसणीत (भाषण)

दगडी (वि) दगडाची केलेली, खडकाळ, (स्त्री) दगडाचे पात्र

दगदग (स्त्री) मेहनत, श्रम, त्रास

दगदगणें (क्रि) जिकिरीच्या कामामुळे बेजार होणे

दगल (हि पु) दंगा करणाराचा जमाव, धागडधिंगा, कुस्त्याचा आखाडा

दगल (स्त्री) लबाडी, विश्वासघात

दगलबाज (फा वि) फसव्या, कपटी, घातकी [पणा

दगलबाजी (फा स्त्री) विश्वासघातकी-

दगा (पु) विश्वासघात, कपटकृत्या-विषयीचा संशय घेण्यास जागा, धोक्याची गुप्त जागा

दगा (हि पु) गडबड, गोंधळ, उत्पात, संतापाने केलेली आदळआपट

दगाधोपा, दगाफटका (पु) धामधूम, हुल्लड, गडबड

दगाबाजी (फा स्त्री) विश्वासघात, कपट

दगावणें (क्रि) धोक्यात सापडून नाश पावणे, धोका होऊन मरण पावणे

दगेखोर (वि) दगलबाज, लुच्चा, कपटी

दगेबाज, दगेबाजी दगलबाज, दगलबाजी पहा

दग्ध (स वि) जळालेला, भ्रष्ट

दग्धयोग (स पु) अशुभ योग

दचक (स्त्री) भीति, मनाला बसणारा धक्का [भिणे

दचकणें (क्रि) चमकणे, बिचकणे, बुजणे,

दचकला (पु) चरणाऱ्या गुराच्या दोन पायांना बांधण्याची दोरी, दुःख किंवा भीति याच्यामुळे मनाला एकाएकी बसणारा धक्का

दचकळी (स्त्री) लहान ढेकर

दचका (पु) मनाचा धक्का, वचक, भीति

दटणें (क्रि) भारावणे, दडपणें, जोराने दाबणे

दटावणी (स्त्री) दरडावणी, भीति घालणे

दटावणें (क्रि) दरडावणे, भिवविणें, दहशत घालणे

दट्टा, दट्ट्या (पु) मोठे बूच, बूच, झाकण, नेट, दडपण, दहशत

दंड (स पु) काठी, सोटा, कोपरापासून वरचा हाताचा भाग, शासन, शिक्षा, शिक्षा म्हणून घेतलेले द्रव्य, एक प्रकारची शिवण, एक प्रकारचा व्यायाम

दंड (वि) हट्टी, आडमुठा, आडदांड

दंडक (प्रा न) चाल, वागणूक, वहिवाट, नियम, एका वृत्ताचे नाव

दंडकारण्य (स न) नर्मदा व गोदावरी यांच्या चिमटयातील प्रदेशापासून थेट खाली दक्षिणेस लांवपर्यंत पूर्वीच्या काळी पसरलेले अरण्य

दडग (न) कपारी, खडकाळ डोंगर

दडगा (पु) आरडाओरडा, दंगा

दडगी, दडगी (स्त्री) ज्वाळा

दडगें (प्रा न) मोडगा

दडण (स्त्री) दडण्याची जागा

दडणें (क्रि) लपणे, (न) नकासगाराचे एक हत्यार

दंडणें (क्रि) शिक्षा करणे, शरिराचे दमन करणे, शोभणे

दडदड (अ) दडदड आवाज करीत (धावणे इ०)

दडदडीत (वि) जाड, दणगट

दंडधारी (स वि) हातात काठी असलेला

दंडन (स न) शिक्षा, दमन, शासन

दंडनीति (स स्त्री) नीतिशास्त्र, माण-साने नीतीने कसे व्यवहार करावे ते सांगणारे शास्त्र

दंडनीय (स वि) शिक्षेस पात्र

दडपण (न) भार, ओझे

दडपणे (क्रि) दाबणे, चेपणे, सपाटून खाणे, जुलूम करणे

दडपशाही (स्त्री) सत्तेचा गैरवाजवी फायदा घेऊन गरिबाच्या सुखावर गदा आणणारी व्यवस्था, जुलूम, अन्यायाने एखादी चळवळ दाबून टाकणे
दडपश्चमे (अ) खरी माहिती नसली तर आयत्यावेळी सुचेल ते काहीतरी सागून वेळ मारून नेणे
दडपा (पु) वजन, रास, ढीग
दडपाणी (स वि) दडधारी, (पु) शिव
दडपादडपी (स्त्री) दाबून टाकण्याची सर्वत्र चाललेली क्रिया [दडपणारा
दडप्या (वि) दडपश्चमे करणारा,
दडपुरई, दडफुरई, दडफुरोई (स्त्री) दड, मालाची जप्ती इ०
दडफुगडी (स्त्री) परस्पराच्या दडाना धरून फुगडी खेळण्याचा एक प्रकार
दडबडाविणें (क्रि) खरडपट्टी काढणे, धाक घालणे
दडयोजना (स्त्री) एकादी गोष्ट घडवून आणण्याकरता योजलेले सक्तीचे साधन
दडवत (न) साष्टाग नमस्कार, शूद्रानी पत्रात नमस्कार लिहिण्याची विशेष सज्ञा [लवकर
दडवादडवी (क्रि वि) लगबगा, झराझर,
दडविणे (क्रि) लपविणे, छपविणे, गुप्त ठेवणे [घट्ट
दडस (वि) मजबूत, टिकाऊ, जाड व
दडसरी (स्त्री) चरी, खोल खणीत नेलेली राग [अर्धवट स्नान
दडस्नान (स न) धाईघाईने केलेले
दडळणे (प्रा क्रि) कळमळणे
दडा (पु) चेड्, छिद्रात बसलेली प्रतिबधक वस्तु, दट्ट्या, आश्वासन, लपून बसणे
दडा (पु) पेढार, पेढाऱ्याची टोळी
दडा (पु) डोगराचा पुढे आलेला निमुळता भाग, लाब मोठी काठी
दडाईत (वि) दाडगा, आडदाड
दडाडा, दडादड (अ) धावताना जोराने पाय वाजवीत [मारामारी
डादडी (स्त्री) मारामारी, काठ्याची
डादडी (स्त्री) लपून बसण्याचा सपाटा

दडायमान (वि) मध्ये पडलेला, आडवा पडलेला किंवा असलेला
दडार (न) ललित [मजबूत, जाड
दडारणा (पु) सोटा, बडगा, (वि) मोठा,
दडासन (स न) पाय ताणून निजणे
दडित (स वि) शिक्षा केलेला
दडिता (पु) शिक्षा करणारा
दडी देणें लपून बसणे
दडी (स पु) सन्यासी, द्वारपाल
दडुका (पु) सोटा, बडगा
दडुकेशाही (स्त्री) मारहाण किंवा जुलूम करून अमल गाजविण्याची पद्धति
दडुक्या (वि) मार देणारा, दाडगा, जबरदस्त [सामर्थ्याचा दुरुपयोग
दडेली (स्त्री) दाडगाई, जबरदस्ती, अन्याय,
दणकट (वि) मजबूत, कणखर
दणका (पु) ठोसा, घाव, गडबड, दगा
दणगट (वि) मजबूत [१।२७)
दणगें (प्रा न) कडकडाट (मोरो० कृष्ण०
दणदणणे (क्रि) मोठा आवाज करणे, हदरणे [सारखा होणारा आवाज
दणदणाट (पु) दणदण असा मोठा व एक-
दणदणीत (वि) दणाणून सोडणारे, गडबडीने युक्त, थाटाचे, उग्र, तीव्र
दणाणणें (क्रि) भयभीत होणे, गडबडणे
दणाणा (पु) पायाचा मोठा आवाज, वचक, भीति, दरारा [करीत
दणादण (अ) पायानी मोठा आवाज
दणावणे (क्रि) दबणे, नम्र होणे
दत (स पु) दात, सुळा, पर्वताचे शिखर
दतकथा (स्त्री) तोडातोडी चालत आलेली गोष्ट
दतधावन (स न) दात घासणे
दतवैद्य (स पु) दातासबधाचे रोग बरे करणारा किंवा नवे दात बसविणारा वैद्य
दतावळ (प्रा पु) हत्ती [दाताची कवळी
दतपक्ति (स स्त्री) दाताची राग,
दतस्थान (स न) व्याकरणात ऌ, त, थ, द, ध, न, ल आणि स या वर्णांचे उच्चार मुखाच्या ज्या स्थानापासून (दातापासून) निघतात ते स्थान

दताळा (वि) पुढे दात असलेला
दताळें (न) बी पेरल्यानतर वर माती लोटण्यासाठी लाब दाते असलेले आऊत
दती (स पु) हत्ती
दतुर (वि) दताळा पहा
दत्त (स पु) दिलेले, दत्तक, (पु) दत्तात्रेय, (न) दैव, काम, धदा
दत्त म्हणून उभें—अकल्पित रीतीने येऊन उपस्थित झालेले [दत्तात्रेय
दत्त अवधूत (वि) उघडाबब, (पु)
दत्तक (स वि) पुत्रत्वाच्या रूपाने एखाद्याच्या माडीवर दिलेला
दत्तजयती (स स्त्री) मार्गशीर्ष शु० १५
दत्तपत्र (स न) दत्तक दिल्यासबधाचा दस्तऐवज [विधि
दत्तविधान (स न) दत्तक घेण्याचा
दत्तात्रय (स दत्तात्रेय पु) अत्रि ऋषीपासून अनसूयेच्या पोटी झालेला ब्रह्मा, विष्णु व शकर या देवाचा अवतार
दत्य (स वि) दाताच्या साह्याने निघणारा (वर्णोच्चार)
दंद (प्रा न स द्वद्व) द्वैतभाव, बाहुयुद्ध
ददशूक (स पु) साप [तोटा
ददात, दधात (स्त्री) वाण, उणीव,
दंदिया (प्रा पु) योद्धा
दंदी (प्रा पु) वादी, द्वेषी
दद्रु (स पु) दाद नावाचा त्वचारोग
दधि (स न) दही
दनुज (स पु) दानव, दैत्य, असुर
दन्ना (वि) दणाणलेला, गडबडीचा
दपटणें (कि) कोंबणे, दामटणे, धमकी देणे, जबरी करणे, गिळकृत करणे
दपटगिरी (फा स्त्री) जबरदस्ती, जुलूम
दपटशा, दपटशाही(पु) तबी, धमकावणी, धाक
दपती (स पु) नवराबायको
दप्तर (अर दफ्तर न) कागदपत्र वगैरे, मुलाची पाटी, पुस्तके इ० ठेवण्याची पिशवी
दप्तरदार (फा पु) कचेरीच्या कागदपत्रावरचा मुख्य अमलदार
दफन (अर न) प्रेत पुरण्याची क्रिया
दफा (स्त्री) कलम, अमुक वेळा असे दाखविणारा प्रत्यय
दफाते (अर न) नोदवही, हरएक गोष्टीची नोद ठेवण्याची वही
दफाते (अर न) सनदापत्रे नोदण्याचे सदर, (वि) इतर [धन
दफीना (अर पु) पुरलेले द्रव्य, गुप्त
दफे (न) प्रतिकार, शिक्षा, हटवणूक, अडवणूक **द०करणे**—हाकलून देणे
दफेदार (फा पु) स्वाराच्या पलटणीतला एक हुद्देदार, शिपायावरचा अधिकारी.
दफेरफे (अर दफारफा स्त्री) कर्जाची फेड, सफाई
दफ्तर (अर न) दप्तर पहा, कचेरी
दफ्तरखाना (फा पु) कचेरी
दफ्तरबद (पु) दप्तरातले कागद नीट व्यवस्थेने ठेवण्याचे काम ज्याचे असते तो हलका अधिकारी
दफ्ती (स्त्री) पुष्टिपत्र [नम्र होणे
दबकणे (क्रि) थाबणे, भिणे, स्तब्ध राहणे,
दबकावणी (स्त्री) धमकी, भीति घालणे
दबकावणें (क्रि) धमकी देणे, भीति दाखविणे
दबडका, दबडगा, दबडघा (पु) गर्दी, पाहुणे वगैरे मडळीचे वारवार येणे-जाणे
दबडा (पु), **दबडें** (न) तेल तूप इ० पातळ पदार्थ ठेवण्याची बुधली
दबणें (क्रि) दाबले जाणे, भिणे, लपणे
दबदबा (पु) भय, दरारा, इभ्रत
दबदबीत (वि) मऊ, बिलबिलीत, खूप भरलेले, भिजून मऊ झालेली (जमीन, माती इत्यादि)
दबविणें (क्रि) दाबणे, धमकावणे
दबा (पु) आड लपून बसणे
दबाव (हि पु) धमकी, दडपादडपी, आदरयुक्त भीति
दबीर (फा पु) डबीर, राजाचा चिटणीस
दबेल (वि) दबकून राहणारा, मिधा, ओशाळा, भिडस्त
दब्ब (अ) फार नाख्यामारखे
दभ (स पु) ढोंग, सोंग [सारवान
दभाशी, दभासी (पु) उट हाकणारा

दंभी (स वि) ढोंगी, दांभिक, पोकळ
दम (स पु) इंद्रियनिग्रह, हिंमत, जोर, शक्ति, श्वास कोंडून धरण्याची शक्ति, झुरका **दम खाणें**—विश्रांति घेणे, **दम धरणें**—थांबणे, **दम छाटणें**—श्वास कोंडून धरणे, **दम देणें** किंवा **भरणें**—धमकी देणे
दमछाट (पु) श्वास कोंडून धरण्याची शक्ति **द० गोळा**—स्फोटक द्रव्य भरलेला गोळा, बॉंब गोळा , **द० तोफ**—दमछाट गोळा उडविण्याचे यंत्र किंवा उखळी
दमट (वि) आंबट ओले, ओलसर
दमटणें (क्रि) ओलसर होणे
दमडी (स द्रम्म स्त्री) पैशाचा चौथा भाग **दीड द० चा**—क्षुद्र, हलका
दमणे (क्रि) थकणे, भागणे
दमदमा (अर पु) नौबत, तोफखाना
दमदमाट (पु) नगाऱ्याचा मोठा दुम्दुम् आवाज, उग्र आणि मधुर सुवासाचा प्रसार
दमदार (वि) उत्साही, धीराचा, निश्चयाचा, दीर्घोद्योगी, द्रव्याची ऊब असलेला, दणगट, मजबूत
दमदिलासा (हि पु) धाकदपटशा
दमन (स न) संयमन, दाबून टाकणे, खोड मोडणे, रंग जिरविणें, गाडीचा टप (वि) जिंकणारा.
दमविणें (क्रि) जिंकणे, थकविणे
दमसर (वि) ओलसर, दमट
दमसूट (अ) प्रभातसमयी
दमा (पु) श्वास रोग
दमादमाने (अ) सावकाश, थांबून, शांतपणाने
दमान (फा दामन न) नौकानयन शास्त्रांत—शिडाचा दोरखंड, वाऱ्यासमोरची बाजू
दमाना (फा जमाना पु) काळ
दमामा (फा पु) मोठा नगारा, एक प्रकारची तोफ, कडाबीन
दमेकरी (पु) श्वासरोगाने पीडलेला
दया (स स्त्री) कृपा, मेहरबानगी
दयामय, दयावंत, दयावान् (वि) कृपाळु, दयाशील
दयार्द्र (स वि) अंतःकरणाला दयेचा पाझर फुटलेला.
दयाहीन (स वि) निर्दय, निष्ठुर
दयित (स वि) प्रिय
दयिता (स्त्री) प्रिय स्त्री
दर (पु) भाव, निरख, ठरीव प्रमाण, (स्त्री) दरी, (स न) भय, (फा. अ) प्रत्येक, (स पु) खांब, पुरण्यासाठी केलेला खळगा, कांठ, किनारा, शंख
दरक (अर पु) श्रेष्ठ अधिकार किंवा हुद्दा, आदरयुक्त भीति
दरकदार, दरखदार (फा पु) वंशपरंपरागत मोठा सरकारी हुद्देदार मराठेशाहींत हा शब्द पुढील आठ कामदारांना लावीत—१ कारभारी किंवा दिवाण, २ मुजुमदार, ३ फडणवीस, ४ सबनीस किंवा दप्तरदार, ५ कारखानीस, ६ चिटणीस, ७ जमादार, ८ पोतनीस
दरकपट्टी, दरखपट्टी (स्त्री) दरकदारावरचा कर, देशमुख देशपांडे वगैरेंच्या जमिनीवर दहा वर्षांनी घेण्याचा एका वर्षाच्या उत्पन्नाइतका सरकारी कर
दरकार (फा स्त्री) जरुरी, पर्वा
दर्किनार (फा अ) बाजूस, एकीकडे
दरकुट, दरकुटा (प्रा स्त्री) दरी
दरकुटें (अर अ न) दरक अथवा सरदारी याबद्दल निंदाव्यंजक शब्द (देवनाथ पृ० ५६५)
दरकूट (प्रा न) दरे खोरे
दरखास्त (फा दरख्वास्त स्त्री) फिर्याद, अर्ज
दरखोती (स्त्री) करार, मक्ता
दरगा (फा दर्गाह पु) मुसल्मानांचे पवित्र स्थान
दरगाह (फा पु) दरबार, हुजुर
दरगुजल (हि स्त्री) चालढकल
दरगुदर (फा पु) कानाडोळा, क्षमा
दरज (फा दर्ज स्त्री) भेग, चीर, फट
दरजगिरी (फा स्त्री) चुन्याच्या भिंतीतल्या भेगा भरून काढणे

दरजी, दर्जी (फा पु) कपडे शिवणारा, शिंपी
दरड (स्त्री न) कड, नदीचे उच तीर, डोंगराची तुटलेली बाजू
दरडाई, दरडावणी (स्त्री) धमकावणी
दरडाविणें (क्रि) धाक दाखविण्यासाठी मोठ्याने बोलणे [मर्म
दरद (फा दर्द पु स्त्री) रोग, काळजी,
दरदगिरी (स्त्री) दरजगिरी पहा
दरदरणें (क्रि) फसफसणे, सपाटून घाम सुटणे [बाहेर आलेला
दरदरा, दरदरून (अ) फुटून जोराने
दरदाम (पु) भाव, किंमत
दरदी (फा वि) काळजी घेणारा, माहितगार, मर्मज्ञ
दरबंदी (स्त्री) पिकाची आणेवारी, गावाच्या वसुलाचे पत्रक
दरबार (फा पु) राजसभा, सभाजन, गुजराथ व सौराष्ट्र यामध्ये सरजामशाहीतील एक मानाचे उपपद (सरदार)
दरबारी (फा पु) राजसभेतला मनुष्य, (वि) विशेष शिष्टाचाराचे
दरबारी कानडा (पु) एक राग
दरमहा (फा दरमाहा अ) प्रत्येक महिन्यास, (वि) मासिक
दरम्यान, दरमियान (अ) मध्यंतरी, (पु) मध्यस्थ, जमीन
दरवडा (पु) अनेकजणांमिळून केलेली धिटाईची चोरी, डाका [घालणारा
दरवडेकरी, दरवडेखोर (पु) दरवडा
दरवळणें (क्रि) वास पसरणे
दरवाजा (फा पु) दार, द्वार
दरवेश–शी (फा दरवेश पु) फकीर, फिरता भिक्षेकरी, अस्वल इ० प्राण्याच्या तमाशावर पोट भरणारा
दरसदे–द्दे (फा अ) दर शेकडा
दरा (स पु स्त्री) पर्वतामधले खोरे, पोट
दराखोरा (पु) डोंगरातली अडचणीची जागा
दराज् (स्त्री) लाकूड साफ करण्याचे यंत्र
दराठा (पु) आवेशयुक्त किंवा धमकावणीची भाषा

दरारा (पु) भीति, धास्ती, जरब
दरिद्र (स दारिद्रय न) गरीबी
दरिद्रनाम संवत्सरे (स) दरिद्रावस्था.
दरिद्री (स वि) गरीब, क्षुद्र, कृपण
दरी (स्त्री) लहान दरा, खोरे, सतरंजी, भातशेतीच्या बांधानजीकचा केरकचरा
दरुणी (नी) महाल (न) विशेष अर्थ— सातारकर महाराजाच्या राहण्यास वस्त्रे, अलंकार, गाव, जमिनी, मोकासे, किंवा रोख पैसा दिलेला खर्ची लिहिण्याचे मराठी दप्तरातले सदर
दरुणी, दरुनी, दरुनीमहाल (हि पु) अंतःपुर
दरुबकी (फा पु) द्वारपाल
दरुशन (स दर्शन न) दर्शन, पाहणे
दरेमार (प्रा पु) दरीत लोटून मारणे (दासबोध ३।७।६३)
दरेस (इ ड्रेस पु) पोशाख
दरोग (फा वि) खोटा, बनावट
दरोगा (फा पु) मजुरावर देखरेख करणारा
दरोडा (पु) दरवडा पहा
दरोडेखोर (पु) दरोडा घालणाऱ्या टोळीपैकी प्रत्येक [सर्व
दरोबस्त (फा अ) एकूण एक, झाडून
दर्ज (फा स्त्री) चीर, भेग, फरक, (अ) दाखल [बुजविणे
दर्जगिरी (फा स्त्री) भिंतीतल्या भेगा
दर्जा (अर पु) अधिकार, योग्यता, पदवी
दर्जी (फा पु) शिंपी
दर्द, दर्दी, दर्बार इत्यादि शब्दासाठी दरद, दरदी, दरबार इत्यादि शब्द पहा
दर्दुर (स पु) बेडूक, मेघ
दर्प (स पु) गर्व, धाडस, उग्र वास, दरारा
दर्पण (स पु) आरसा
दर्पोक्ति (स्त्री) गर्विष्ठ भाषा
दर्भ (स पु) एक प्रकारचे गवत
दर्भ्या (पु) कारटा, दुर्दैवी प्राणी
दर्या, दर्याव (फा दर्या पु) समुद्र, नदी, जलाशय **दर्यामें खसखस**—खिजगणतीत न येणारा

दर्याप्ति, दर्यापत, दर्याफ्ती (फा स्त्री) चौकशी, विचार
दर्यावर्दी (फा पु) खलाशी, नावाडी
दर्श (स पु न) अमावास्या, त्या दिवशीचे श्राद्ध
दर्शक (स वि) दाखविणारे, (न) चिन्ह, लक्षण **द० सर्वनाम**—(व्याक०) अमुक वस्तु जवळ किंवा दूर आहे ते दाखविणारे सर्वनाम
दर्शन (स न) अवलोकन , तत्त्वज्ञान, पुढचा भाग, ठळक सहा दर्शनाची नावे —साख्य, योग, न्याय, वैशेषिक, पूर्वमीमासा व उत्तरमीमासा (वेदात), याशिवाय बौद्ध, जैन इत्यादि मताच्या ग्रथाचाही समावेश दर्शन शब्दात करण्यात येतो
दर्शनपट्टी (स्त्री) शोभेसाठी दाराच्या वर बसविलेली नक्षीदार लाकडाची पट्टी
दर्शनानुशासन शास्त्र (स न) प्रकाशशास्त्र
दर्शनी (स वि) बाहेरचे, दिखाऊ **द० हुडी**—हुडी पाहताच तिची रक्कम दिली पाहिजे अशी हुडी, **द० अग**—शोभिवत बाज
दर्शनीय (स वि) पाहण्यालायक, प्रेक्षणीय
दर्शनेद्रिय (स न) नेत्र, डोळा
दर्शयिता (स वि) दाखविणारा
दर्शविणें (क्रि) दाखविणे, सूचित करणे
दर्शी (स वि) पाहणारा, दाखविणारा
दल (स पु) पान, दळ, अर्धा भाग, सैन्य
दलणें (प्रा क्रि) द्वेष करणे
दलदल (हि स्त्री) रुपण, रेवण, चिखलाची किवा पाणथळ जमीन
दलन (स न) दळणे, चुराडा करणे
दलबादल (हि न) प्रचड सेनासमूह, (वि) प्रचड
दलभद्रया (वि) बुळकट, दुर्दैवी
दलभार (स पु) सर्व सैन्य, बळ, शक्ति
दलान (फा न) दिवाणखाना
दलामालकी (स्त्री) फाजीलपणाची लुडबुड, बारीकसारीक त्रास
दलाल (अर पु) मध्यस्थ, अडत्या
दलाली (अर स्त्री) दलालाचा धदा, त्याची मजुरी
दलित (स वि) तुडविलेले, चुरडलेले, मोडलेले, (इ) डिप्रेस्ड क्लासेस यास प्रतिशब्द
दव (स पु) वणवा, दावानल, अरण्य, वन
दव (न) हिम, तुषार, दहिवर
दवड (स्त्री) धाव, दौड
दवडणे (क्रि) धावणे, पळणे, सोडणे
दवडादवडी (प्रा स्त्री) धावपळ
दवडी (स्त्री) दौडी, डागोरा, प्रसिद्धि
दवणा(स दमनक पु)एक सुवासिकवनस्पति
दवणा, दवा (पु) गुराचा दलाल, नायकीणीच्या पाठीमागे वाद्ये वाजविणारा
दवणें (न) गाडूळ
दवदव (स्त्री) दगदग, परिश्रम
दवलत दौलत पहा
दवा (अर स्त्री) औषध
दवाखाना (फा पु) औषधालय
दवाग्नि (स पु) वणवा
दवादवी (फा पु) आचारी
दवासन (फा न) घोड्याच्या गळ्यास बाधावयाची दोरी
दश (स डस पु) चावा, नागी मारणे
दश (स वि) दहा
दशक (स न) दहाचा समुदाय
दशक (वि) उगणारा
दशकठ, दशकधर (स पु) रावण
दशकु (पु) आवरणाग्नि
दशग्रथी(स वि) ऋग्वेदाचे दहा ग्रथ (म्हणजे सहिता, ब्राह्मण, आरण्यक, शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निघटु, निरुक्त, छद व ज्योतिष हे) पढलेला, पढीक
दशग्रीव (स पु) रावण
दशदाने (स न अने) गाय, जमीन, तीळ, सोने, तूप, वस्त्र, धान्य, गूळ, मीठ व घर याचे दान
दशदिशा (स स्त्री) पूर्व, पश्चिम, दक्षिण आणि उत्तर या चार मुख्य दिशा, ईशान्य, आग्नेय, नैर्ऋत्य व वायव्य या चार उपदिशा, व ऊर्ध्व आणि अधोदिशा मिळून दहा दिशा

दशदिशा (अ) सर्व बाजूस
दशन (स पु) दात
दशन (स न) दश करणे [देवी
दशभुजी (स स्त्री) दहा भुजाची दुर्गा-
दशम (स वि) दहावा
दशमग्रह (स पु) विनोदाने—जावई
दशम द्वार (स न) ब्रह्मरध्र
दशमी (स स्त्री) दहावी तिथि, दुधात पीठ भिजवून केलेली पोळी, (वि) दहावी
दशमुख (स पु) रावण [मुळ्या
दशमूळ (स दशमूल न) दहा वनस्पतीच्या
दशमोळी (स दशमौली पु) रावण
दशहरा (पु) दशाहारा पहा
दशा (स स्त्री) स्थिति, अवस्था, वस्त्राच्या टोकाची सुते, मनुष्याला सुखदु ख-दायक जन्मकालीन ग्रहाची स्थिति
दशानन (स पु) रावण
दशावतार (स पु) मत्स्य, कच्छ, वराह, नरसिह, वामन, परशुराम, राम, कृष्ण, बौद्ध व कलकी हे विष्णूचे दहा अवतार
दशावतारी गजिफा ज्यात विष्णूच्या दशावताराची चित्रे किवा चिन्हे काढली असतात अशा प्रकारच्या खेळण्याच्या गजिफा
दशांश (स पु) दहावा हिस्सा
दशाश अपूर्णांक (अकगणितात) दहा किवा त्याचा कोणतातरी घात ज्या अपूर्णांकाचा छेद असतो तो
दशाश चिन्ह (स न) अमुक सख्या दशाश अपूर्णांक आहे हे दाखविण्या-साठी त्या अपूर्णांकाच्या मागे केलेले ( ) असे चिन्ह
दशाश्व (स पु) चद्र
दशाश्वमेध (स पु) श्रीक्षेत्र काशी येथील एक तीर्थ [काळ
दशाह (स पु) सुतकाच्या दहा दिवसाचा
दशाहारा (स पु) ज्येष्ठ शु १ पासून दहा दिवस होणारा गगोत्सव
दशाक्षय (स पु) नवग्रहाच्या दशेची समाप्ति
दशी (स दशा स्त्री) वस्त्राची न विण-लेली शेवटची सुते, दशा, दहा दिवस सुतक धरावे असा सबध
दशी (स वि) मनात द्वेष धरणारा
दशेंद्रियें (स न अने) पाच ज्ञानेद्रिये (डोळे, कान, नाक, जीभ व त्वचा) आणि पाच कर्मेद्रिये (हात, पाय, वाणी, गुद व उपस्थ) मिळून होणारी दहा इद्रिये
दस (स दश वि) दहा
दसक (स दशक न) दहाचा गट किवा समुदाय, समाप्ति [निशाणी
दसकत (हि दस्तखत न) हस्ताक्षर, सही,
दसडी (स्त्री) वस्त्राची दशी
दसनहाण (न) विवाहानतर दहाव्या दिवशी वधूवरास एकत्र स्नान घालतात ते
दसनामा (पु) पचामार्फत चौकशी
दसपिड (स दशपिड पु) मृताला मरणा-पासून दहा दिवसपर्यत रोज पिड देतात ते
दसप्यादा (पु) फाशाच्या खेळात दोन फाशावर प्रत्येकी ५ व एकावर १ असे दान येते ते
दसरग (पु) कुस्तीतला एक डाव [दशमी)
दसरा (पु) आश्विन शु १० (विजया-
दसरात पचरात (स्त्री) एक प्रकारचे दिव्य (यात फिर्याद दिल्यानतर दहापाच दिवसात फिर्यादीची मुले किवा गुरे ढोरे मेली तर त्याची फिर्याद खोटी, व न मेली तर खरी समजून चौकशी कर-ण्यात येई)
दसाडें (न) जाडेभरडे कापड
दसोडी (स्त्री) वस्त्राची दशी
दस्कला (अर पु) चामडयाचा बद
दस्त (फा पु न) सत्ता, अधिकार, हात, सारा, जुलाब, शेला, दुपेटा, कैद **दस्त करणें**—जिवत धरणे
दस्तअमल (अर पु) गावचा वसूल
दस्तऐवज (फा दस्तआवेज पु) लेख, हातचा कागद [करण्याविषयीचे पत्र
दस्तक (फा न) परवाना, जकात माफ
दस्तखत (फा स्त्री) सही निशाणी
दस्तगिरी (फा स्त्री) मदत

दस्तन (फा स्त्री) मराठ्याच्या फौजेत ११ शिपायाची एक कुपीन, १०० कुपिनीची एक पलटण, ११ पलटणीचा एक कपू व ११ कपूची एक दस्तन होत असे
दस्तनी (फा स्त्री) मुठीची दोरी
दस्तपजा (फा पु) अभयहस्त
दस्तपाशी, दस्तपेशी (फा पु) हस्तस्पर्श
दस्तमाल (फा पु) भुजवस्त्र
दस्ताकी (फा स्त्री) शिलक [रुमाल
दस्तरुमाल (फा पु) खिशात ठेवण्याचा
दस्ता (फा पु) २४ कागदाची गड्डी, बदुकीच्या मागचा भाग, वत्ता, सैन्याची तुकडी
दस्ताना (फा पु) धनुष्याच्या दोरीचा आघात हातास लागू नये म्हणून हातात घालावयाचा लोखडी हातमोजा
दस्तार (फा स्त्री) पागोटे
दस्तावेज दस्तऐवज पहा
दस्ती (फा स्त्री) चाल, पद्धत, ऐट, लक्षण, कुस्तीच्या प्रारभीची सलामी, दसऱ्याचा नजराणा, (वि) कर बसविण्यास पात्र
दस्तुर (फा पु) पारशी लोकातला मोठा धर्मशास्त्रज्ञ, वहिवाट, नियम
दस्तूर (अर पु न)लिहिणाराची निशाणी, सही, लेख, रीत, वहिवाट, नियम, कर
दस्तूरखुद स्वत च्या हातचे लिहिलेले
दस्तुरी (स्त्री) मजुराना काम मिळवून देण्याबद्दल घेतलेली अडत, कर, जकात, रस्तापट्टी, नाकेपट्टी, ओझे, सामानसुमान
दस्तेकरी (फा पु) विडयाची पाने सभाळून वागविणारा नोकर
दस्तैवज (फा पु) प्रमाणपत्र, हक्कपत्र
दहक (स दशक पु) शे० १० चा दर, दहावा हिस्सा
दहन (स न) अग्निसस्कार, जाळणे
दहनीय (स त्रि) जाळण्यास योग्य
दह (स दश पु) मख्येच्या माडणीत उजवीकडन डावीकडे दुसरे स्थान
दहलू, दहल्या (पु) पत्त्यातले दहा ठिपक्याचे पान
दहशत (फा स्त्री) धास्ती, भीति, धाक
दहशतवाद (पु) हिसात्मक मार्गाने सत्ता मिळविण्याचा पथ
दहा (स दश वि) १० [रागीट
दहाट (वि)तल्लख, चपळ, उत्साही,तापट,
दहिवर (न) दव, हिम
दहिवरणे (क्रि) दवाच्या थेबानी भरून जाणे
दही (स न) विरजलेले दूध, दधि **दही खाऊ कीं मही खाऊ**–मनाची सदिग्धावस्था
दहीकाला (पु) उत्सवाचे अखेरचे दिवशी मातीच्या हडीत दही व जोधळयाच्या लाह्या घालून ती हडी टागतात व मग तो फोडून त्यातला हाती लागलेला भाग देवाचा प्रसाद म्हणून खातात तो
दळ (स न) अर्धा भाग, पान, सैन्य, आव्याची पूड, गीर, जाडी [नाव.
दळखुट (पु) हातमागाच्या एका भागाचे
दळण (न)दळण्यासाठी घातलेले धान्य, दळण्याची क्रिया, रेगाळत केले जाणारे काम, (प्रा)आचरण(तुका०१६०), परिचय, समागम
दळणकाडण (न) घरगुती कामे
दळणवळण (न) व्यवहार, परिचय, जाणेयेणे
दळदार (वि) जाड, सत्वाशयुक्त
दळप (न) दळण, दळणवळण, दळण्याबद्दलची मजुरी
दळभद्रया (वि) भित्रा, दुर्दैवी [पायदळ.
दळभार (स दलभार पु) सैन्य, शक्ति,
दळवट, दळवटा (प्रा पु) समुदाय, वरदळ, पुष्कळाशी सबध (दा०१९।१०।७)
दळवी, दळवयी, दळवै (प्रा पु) सेनापति (दासो० गीता० १।३३५)
दळवाडे (प्रा न) समुदाय, सैन्य (ज्ञा० ५।७८), मोठी शिळा (ज्ञा०१८।३७), स्वरूप, आकार (ज्ञा० १३।२१३)
दळा (पु) जमिनीचा तुकडा
दळिद्र (न) दारिद्र्य

दळिया (पु) गव्हाचा रवा, तूप, साखर इ० घालून केलेले लाडू
दळुबाई (स्त्री) रडचा, भित्रा
दळँ (प्रा न) तलवारीचे म्यान
दळया (वि) रडचा, कामास सर्वथा अपात्र, (पु) दळिया पहा
दक्ष (स वि) हुशार, सावध, योग्य, (पु) पार्वतीचा बाप
दक्षिण (स वि) उजवा, हुशार, उदार, अनुकूल, (स्त्री) दक्षिण दिशा **दक्षिण दरवाजा** —यमलोकाचे द्वार, तुरुग
दक्षिणा (स स्त्री) ब्राह्मणास दिलेले द्रव्य
दक्षिणाचार (स पु) शाक्ताचा एक सप्रदाय
दक्षिणापथ (स न) दक्षिण देश, दख्खन
दक्षिणायन (स न) कर्क सक्रातीपासून मकर सक्रातीपर्यंतचा काळ, विषुवरेषेपासून दक्षिणेकडे सूर्याचे जाणे
दक्षिणावर्त शख (स पु) ज्याचे वळण दक्षिणाकृति असून शरीरावर भोवरे आहेत असा शख
दा, दा आवृत्ति दाखविणारा प्रत्यय जसे हजारदा कितीदा इ०, दादा याचा सक्षेप जसे —केशवदा–केशवदादा
दाइमी (स्त्री) कायमची देणगी
दाई (हि दाई फा दाया स्त्री) उपमाता, प्रसूतिसमयी बाळतिणीची सुटका करणारी कुशल स्त्री
दाईज (स दायाद पु) नात्यागोत्याचा मनुष्य, वारसाचा हक्क असलेला, अशुभ चितणारा, मत्सरी मनुष्य
दाईम (अर वि)कायमचे, सतत चालणारे
दाऊदखानी (वि) एक प्रकारचा गहू, एक विशिष्ट प्रकारचा हार, माळ
दाखल (अर वि) येऊन पोचलेला, (अ) बद्दल, ऐवजी, सारखा
दाखला (पु) उदाहरण, प्रत्यक्ष अनुभव, पुरावा, सर्टिफिकीट [समजावून देणे
दाखविणें (क्रि) प्रत्ययास आणणे,
दाग (न) वन, अरण्य, डोगराळ प्रदेश
दांगट (न) डोगरातील चोरवाट, (पु) एक जात

दाग (प्रा पु) दहन
दागदार (पु) मस्त हत्तीजवळ घोडा नेणारा स्वार
दागदुजी (स्त्री) डागडुजी पहा
दागिना (पु) डागिना पहा
दागा (प्रा पु) नूतन पल्लव
दागाणा (प्रा न) अरण्य
दाघ (प्रा पु) दाह
दाजी (पु) एकाद्याच्या नावापुढे जोडावयाचा आदरवाचक शब्द जसे— शकरदाजी, वडील दीर [२१३३)
दाट (वि)घट्ट, घन, (अ)बळेच (तुका०
दाटका (वि) थोडा
दाटणी (प्रा स्त्री) गर्दी, दडपण
दाटणे (क्रि) घट्ट होणे, गर्दी करणे, भरून येणे, रागे भरणे, दाबणे, अडकविणे
दाटा (फा पु) भीति दाखविणे
दाटी (स्त्री) गर्दी, भीड, खेच
दाटुगे (प्रा वि) दाडगे, मोठे
दाटून (अ) मुद्दाम, बळेच, आग्रहाने
दाठरणे (क्रि) घट्ट किंवा निबर होणे
दाड (स पु) लाब काठी, ताठरपणा, एकेक मोती, (नि) दाडगा, माजोरी
दाडका (पु) दाडके, (न) दाडू, सोडगा
दाडगा (वि) बळकट, उर्मट [चेष्टा
दाडगाई (स्त्री) मस्ती, दाडगेपणाच्या
दाडगेला (वि) काहीसा दाडगा
दाडदपट (स्त्री) धाकदपटशा
दाडपट्टा (पु) मर्दुमकीचा एक खेळ
दाडमेड (स्त्री) हद्द, सीमा
दाडळ (स्त्री) चाळ, बराक
दाडळणें (क्रि) युक्तीने फसविणे
दाडा (पु) यत्र फिरविण्यासाठी मूठ बसविलेली काठी, सोडगा, पाट वगैरेचे पाणी जमिनीत जिरू नये म्हणन जमिनीपासून केलेली उच बदिस्त, पाठीचा कणा
दाडाईत (वि) आडदाड, दाडगा
दाडापेंडोळा (पु) ओळख, परिचय
दाडारा (पु) पाठीचा कणा, पानाचा मधला दाडा, नाकाचा दाडा

दाडी(प्रा स्त्री)पुच्छ(विठ्ठल-सीता- स्व० ६।१६), वीणा
दाडी (स्त्री) काठी, पालखीच्या वर वाकविलेली व मागे आणि पुढे सरळ अशा आकृतीची काठी असते ती, वासा, सोट, पैशावरची सरळ रेघ, समुद्रात गेलेली जमिनीची अरुद पट्टी, मोठी व लाबवर पसरलेली लाट
दाडू (पु) विटीदाडूच्या खेळात विटी उडविण्याची काठी
दाडूक (न) लहान सोटा
दांडेकरी (पु) दाडा हाती धरणारा, महार
दांडे पूर्णिमा (स्त्री) होळीचा दाडा पुरतात तो दिवस, माघ शु० १५
दाडोरा (पु) दौडी, डका
दाडोली (स्त्री) दौडी
दाडोळ, दाडोळी (स्त्री) ओळ, राग
दाडोळा (पु) पानाचा मधला दाडा
दाढ (स दाढा स्त्री) दाताच्या कवळीतले शेवटचे मोठे दात, भाजलेली जमीन, त्या जमिनीत होणारे भाताचे रोप
दाढरणें (क्रि) फळ, गळू इ० न पिकता टणक होणे
दाढा (प्रा वि) धीट, पराक्रमी
दाढी (स स्त्री) हनुवटीवरचे केस **दाढी धरणें**---विनवणी करणे
दाणा (पु) धान्य, धान्याचा कण, त्यासारखी आकृति, एकेक मोती, उत्तम गुणवान् पुरुष
दाणागोटा (पु) धान्य वगैरे
दाणादाण (स्त्री) पागापाग, वाताहत पागणी [नष्ट
दाणादीन (प्रा वि) धुळधाण झालेला,
दाणापाणी (न) निर्वाहाचे साधन, पोट भरणे
दाणी (पु) धान्यावरील कर वसूल करणारा अधिकारी, सळई, पात्र, उपकरण, आलय या अर्थाचा फारसी प्रत्यय उदा० अत्तरदाणी, गुलाबदाणी
दाणेआळी (स्त्री) धान्याच्या दुकानाची पट्टी
दाणकरी (पु) मराठ्याच्या सैन्यात घोड्याच्या पागेला दाणा पुरविणारा अधिकारी
दाणेदार (वि) कणीदार
दात (स पु) दत **दात किटविणें**---अतिशय याचना करणे, **दात काढणें,** किंवा **दाखविणें**--उपहासबुद्धीने हसणे, **दात कोरून पोट भरणे**---बारीकसारीक गोष्टीत देखील काटकसर करणे, **दात खाणें**--द्वेषबुद्धि धरणे, **दात ठेवणें, बाळगणें** किंवा **राखणें**---द्वेष करणे, **दांत पडणें**---फजिती होणे, **दात पाडणें**--रग जिरविणे,फजिती करणे, **दाताच्या कण्या करणें**---वारवार बोलून बोलून थकणे, बोलण्याची शिकस्त करणे, **दातास दात लावून बसणे**---उपास करणे, काही न खाणे, **दाती तृण धरणें**---नम्र होऊन शरण जाणे, **खाण्याचे दात वेगळे, दाखवावयाचे दात वेगळे**--दाभिकता, कपट
दात (पु) दश, द्वेष
दातकसळ, दातकसळी, दातकसाळी (प्रा स्त्री) दात खाणे, शिव्याशाप देणे, अनिष्टसूचक भाषण (तुका० १९४१)
दातखिळी, दातखीळ (स्त्री) **बसणें** तोंड उघडता न येणे
दातरखिड (स्त्री) मधलेच काही दात पडल्याने होणारी खिड
दातरा (स दतुर वि) दात पुढे असलेला
दातरी (स्त्री) म्हातारपणी उगवलेला दात, मधूनमधून दाते मोडलेली फणी
दातवण (न) दात घासण्याची काडी किंवा चूर्ण, दतमजन
दातवले (प्रा वि) दाताचे केलेले, हस्तिदती, (न) एक हस्तिदती अलकार.
दातळी (स्त्री) शिकाळी
दाता (स वि) देणारा, उदार, दानशील
दाता (पु) दाताच्या आकाराचा यत्राचा भाग [तिरस्कारार्थी
दाताड (न) दाताचा समुदाय, उदार-
दातार (वि) दाता, धनी [**बसविणें.**
दाताविणें (क्रि) दातओठ चावणे, दाते

दाताळ (वि) पुढे दात आलेला
दांताळपुरी (स्त्री) दात, दतपक्ति
दाताळा (स दतावलि स्त्री) दतपक्ति
दांताळें (न) फणीसारखे दाते असलेले शेतकीचे एक आऊत
दातिरे (प्रा वि) दाताळ [दात
दातरडी (स्त्री) दात, नवा निघालेला
दातृत्व (स न) उदारपणा, दानशूरता
दातोरी (प्रा स्त्री) दान
दांतोरे (प्रा न) दाताडे, दात
दाथर (प्रा स्त्री न) मोदक उकडतेवेळी भाड्यात गवत वगैरेची भर घालतात ती, उकाडा
दाथरी (स्त्री) आच्छादन (दादरा पहा)
दाद (फा स्त्री) तक्रार, न्याय, (स दद्रु स्त्री) एक त्वग्रोग [फिर्याद्याच्या जागा
दादमहाल (फा पु) लोकांच्या तक्रारी
दादर (पु) लाकडी जिना, जिन्याच्या वरचे (जिना बद करण्याचे) दार, (न) गजकण, शरीरावर उठणारा दाट पुरळ
दादरा (पु) भाड्याचे तोड बद करण्यासाठी बाधलेले वस्त्र, गायनातला एक ताल
दादला, दादुला (पु) नवरा
दादा (पु) वडील भाऊ किंवा कोणीहि मोठा मनुष्य याजविषयी आदरयुक्त सज्ञा [आर्जव करणे
दादापुता दादाबाबा करणे गोड बोलणे,
दादुला (पु) नवरा, दादला
दादूपथी (पु) दादू नावाच्या साधूच्या शिष्यसंप्रदायातला
दान (स न) देणे, धर्मार्थ देणे, खेळात पडलेला डाव, हत्तीचा मद
दानत (अर स्त्री) शील, सद्वर्तन, उदारता
दानधर्म (स पु) धर्मकृत्य, परोपकारार्थ केलेला द्रव्यव्यय
दानपत्र (स न) देणगीपत्र, देणगीखत
दानव (स पु) असुर, दैत्य [उत्साही
दानवीर–शूर (स वि) दानाच्या कामी
दानशील (स वि) दान–धर्माकडे प्रवृत्ति असलेला
दानशूर (स वि) दानधर्म करण्यात सढळ
दाना (वि) शहाणा, सूज्ञ, चतुर
दानाई (स्त्री) अक्कल, शहाणपणा, सुज्ञपणा
दानाध्यक्ष (स वि) दानधर्म खात्यावरील मुख्य अधिकारी
दानी (स वि) देणारा, उदार
दापणे (प्रा क्रि) दटावणे, दाबणे (वामन-राधाविलास ४), देवविणे
दापत्य (स न) पतिपत्नीसबध, जोडपे
दापित (वि) शिक्षा दिलेला
दाब (हि पु) दडपण, वजन, दबकावणी, धाक, रुबाब, कमरपट्टा (मोरो० कृष्ण० ३।६)
दाबणे (क्रि) दडपणे, धमकावणे, गुप्त ठेवणे, गिळकृत किंवा गट्ट करणे
दाबखीळ (स्त्री) चाप, जी दाबली असता दार वगैरे उघडते किंवा लागते अशी खुटी [करवून घेणे
दाबडणे (क्रि) दामटणे, सक्त मेहनत
दाबदडप (स्त्री) धमकावण्या, दडेली इ० उपायानी एखाद्याला दडपून टाकण्याचा यत्न [दाबून टाकणे
दाबदुबी (स्त्री) सामदामादि उपायानी
दाबाडणे (क्रि) दाबणे, छपविणे, धमकावणे
दाबेखीळ (स्त्री) दाबखीळ पहा
दाभण (पु) मोठी सुई
दाभणकाठी (वि) दाभणासारख्या अरुद किनारीचे (धोतर)
दाभाड (न) जबडा
दाभिक (स वि) ढोगी
दाभोटा (फा पु) घोड्याच्या पायाच्या घोटचावरील आच्छादन
दाम (हि पु) पैसा, किंमत, आण्याचा तिसावा हिस्सा, (स न) दावे, पुष्पमाला
दामचबक, दामजोड, दामजोडचा (पु) कृपणपणा करून पैशाशी पैसा जोडणारा [अधारी, झापड
दामट (वि) दमट, ओलसर, (स्त्री)
दामटणें (क्रि) वेगाने हाकलणे, वापरणे

दामटी (स्त्री) लहान पातळ भाकर, गोवरी, चपटा पैसा, चापट वस्तु
दामदुप्पट (स्त्री) व्याजासहित झालेली मूळ भाडवलाच्या दुप्पट रक्कम
दामनगीर (फा पु) दावेदार, हक्कदार
दामाजीपत (पु) पैसा
दामाशाई (हि स्त्री) बुडत्या कुळाच्या सावकाराला त्याच्या कर्जाच्या मानाने कमजास्त रकमेची वाटणी मिळते ती
दामिनी (स स्त्री) विद्युत्
दामी (हि स्त्री) कराची आकारणी
दामोका (प्रा पु) बाभळीच्या शेगेतला दाणा, पैसा (भा० ५।१५९)
दामोदर (प्रा न) रत्नखचित मंदिर (राम० २०।१२), (वि) गर्भश्रीमत
दामोदर (स पु) श्रीकृष्ण [मिळकत
दाय (स पु) वारसाना वाटून द्यावयाची
दायक (स वि) देणारा
दायभाग (स पु) मृत माणसाच्या जिदगीची वारसात वाटणी
दायरा (अर पु) एक वाद्य, मुसलमानाची स्मशानभूमि
दायाद (स पु) वारस, भाऊबद, वाटेकरी
दायी (वि समासात उत्तरपदी) देणारे
दार (न) द्वार, (वि) ऐपतवाला, (पु) भार्या
दारकस (न) कुसू
दारग्रहण (न), **दारपरिग्रह** (पु) विवाह
दारफळणी (स्त्री) ओसाड घर, दाराला कुलूप लागणे, दिवाळे वाजणे, सत्यानाश, निर्वंश
दारमदार (पु) करार
दारवट (प्रा पु) वेस, उबरठा
दारवटा–वठा–वठा (पु) उबरठा, त्याच्या जवळची किवा खालची जमीन, दारावरचा माथा, कपाळपट्टी
दारवठेकारू (प्रा वि) उबरठा झिजविणारा
दाया (हि पु) दावा, वैर
दारशिणा (स दतशाण पु) दतमजन
दारा (स स्त्री) बायको, पत्नी
दारासुत (स पु) स्त्रीसुत
दाराढ्य (प्रा न) दृढपणा
दारिवठा (प्रा पु) दरवाजा
दारिद्र्य (स न) गरीबी
दारु (स पु) काष्ठ, लाकूड
दारुकायत्र (प्रा न) लाकडाची बाहुली
दारुड्या (वि) अतिशय दारू पिणारा
दारुण (स वि) भयकर, घोर
दारू (फा स्त्री) मद्य, सुरा, औषध, बदुकीची वगैरे बारुद
दारूकाम (न) दारू आत घालून बनविलेल्या नळे, चद्रज्योती, बाण इ० वस्तु
दारूगोळा (पु) युद्धात उपयोगी पडणारे दारू, तोफेचे गोळे इ० सामान
दारूबदी (स्त्री) दारू पिण्याविषयी सरकारची मनाई
दारूबाज (हि वि) मद्यपी
दार्ढ्य (स न) दृढता, खबीरपणा
दारे (न) लहान छिद्र
दार्शनिक (स पु) दर्शनशास्त्रज्ञ, (वि) दर्शनविषयक [किनार
दाल (फा पु) रेशमीकाठ, मगजी,
दालचिनी (स्त्री) एक ओषध
दालन (फा दालान न) सोपा, (न) उभाच्या चरकाचे वरचे तकट
दाली (स्त्री) पडदळे, तलवार ज्यात ठवतात तो कमरपट्टा [रान
दाव (स पु) अरण्य, वणवा लागलेले
दाव (पु) फणसाचा देठ
दावण (स दामिनी स्त्री) गुरे बाधण्याची लाब दोरी, राग, ओळ
दावणा (प्रा वि) दाखविणारा
दावणें (क्रि) दाखविणे [गुटी
दावफुट (स्त्री) आसाशी गाडी जोडणारी
दावल (स्त्री) ढोग
दावली (स्त्री) जामून इ० बाधावयाचे लहान दावे [हक्क
दावा (अर पु) द्वेष, शत्रुत्व, फिर्याद,
दावाग्नि–नल–नळ (स पु) वणवा
दाविणें (क्रि) दाखविणे, पहाणे
दावे (स दामन न) गुराच्या गळयात बाधण्याची दोरी, कच्चा फणस
दावेकरी–खोर–दार (पु) शत्रु, हक्क सागणारा

दावेदारी (स्त्री) शत्रुत्व, हक्क
दार्शनिक (पु) तत्त्वज्ञानी, (वि) दर्शन-विषयक
दाशा (पु) पातळ भितीला मजबुती आणण्यासाठी मधून मधून तीत X अशी लाकडे चिणतात ती, घर बाधताना भितीच्या बाहेर गवडी वगैरे लोकाना उभे राहता यावे म्हणून बाधलेल्या माचीला आधार म्हणून असलेले लाब लाब लाकडी गोल भितीला भोके पाडून त्यात बसवितात, व काम झाल्यावर काढून टाकतात ते
दाशिरू (न) बटीक, दासी
दाष्ट (वि) खटचाळ, खाष्ट, दुष्ट
दास (स पु) सेवक, गुलाम, शूद्र
दासट (वि) दाहक, नाशक, कष्टदायक
दासटपणा (न) दास्य, सेवा
दासटें (प्रा वि) दाहक
दासटेपणा (प्रा न) उद्धटपणा
दासानुदास (स पु) चाकराचा चाकर
दासी (स स्त्री) कुळबीण, सेविका
दासीपुत्र (पु) अनौरस सतति
दास्त (फा निगादास्त स्त्री) काळजीपूर्वक रक्षण
दास्तान (फा न) कोठी, धान्याचे कोठार, मालाची वखार, सचय
दास्ताना (पु) लाठी खेळातला कोपरापर्यंत बाधावयाचा चामडी पट्टा
दास्तानदार (फा पु) कोठीवरचा मनुष्य
दास्य (स न) चाकरी, गुलामगिरी
दाह (स पु) आग, भडका
दाहक (स वि) जाळणारा
दाहट (वि) धीट, धाडसी
दाहणें (स दह् क्रि) जाळणे
दाहिजा (पु) दहा शिपायाची टोळी, सार्वजनिक जमीन
दाहोदुराई (स्त्री) अमल [व्याजाचा दर
दाहोतरा, दाहोत्रा (पु) शे १० टक्के
दाह्य (स वि) पेट घेणारे
दाळ (स दल स्त्री) डाळ, द्विदल धान्य
दाळपोठ (न), **दाळरोटी** (स्त्री) साधे जेवण

दाळिंब (स दाडिम न) डाळिब
दाळें (न) डाळे, डाळया
दाक्षिणात्य (स वि) दक्षिणचा
दाक्षिण्य (स न) हुशारी, कुशलता
दिक् (स स्त्री) दिशा
दिक (प्रा स्त्री) मर्यादा (तुका० २५३९)
दिक्क (अर वि) खिन्न, चकित, आजारी.
दिक्कत (अर स्त्री) सशय, शका, तगी, टचाई
दिक्काल (स पु) दिशा आणि काल
दिक्पाल (स पु) दहा दिशाच्या सरक्षक देवता, त्याची नावे—इद्र, अग्नि, यम, निर्ऋति, वरुण, वायु, सोम, ईशान, ब्रह्म, अनत [दिसणारे
दिखाऊ (वि) बाहेरून तेवढे सुरेख
दिगत (स पु) दिशेच्या अतिम टोकापर्यतचा प्रदेश
दिगतर (स न) अन्य दिशा, सर्व प्रदेश **दिगतरीं जाणें**–सर्व पृथ्वीवर पसरणे
दिगबर (स वि) नग्न
दिगर (फा अ) शिवाय, आणखी, नतर
दिगरजान (वि) जिवश्चकठश्च, जानी.
दिग्गज (स पु) प्रत्येक दिशेच्या अती असलेला एकेक हत्ती हे आठ आहेत. त्याची नावे–ऐरावत, पुडरीक, वामन, कुमुद, अजन, पुष्पदत, सार्वभौम व सुप्रतीक
दिग्दर्शन (स न) दिशा किवा सामान्य स्वरूप दाखविणे, सामान्य निरूपण, मासला, चुणूक, नाटच अथवा चित्रपट याची योजना व तिची अमलबजावणी
दिग्विजय (स पु) सैन्यबलाने किवा विद्येने चारी दिशास जिकणे
दिग्विजयी (स वि) सर्व पृथ्वीला जिकणारा, वेडेचार करणारा, स्वच्छदी, व्यसनी
दिघडा (प्रा वि) दीर्घ, उच
दिघत (फा अ) नतर
दिङ्निर्णययत्र (स न) ज्याच्या द्वारे दिशा ओळखता येतात असे यत्र, याला इग्रजीत (खलाशाचा कपास–Mariner's Compass) म्हणतात.

दिङ्मडल (स न) दिशाचक्र
दिठा (प्रा पु) द्रष्टा, आत्मा
दिठावणें (प्रा क्रि) दृष्ट लागून नासणे
दिठिवणें (क्रि) पाहणे
दिठिवा, दिठीवा (पु) कृपादृष्टि
दिठी (प्रा स्त्री) दृष्टि
दिठोणा (प्रा पु) तीळ
दिड (न) कापडाचा गठ्ठा, उकडलेले एक पक्वान्न, खाब, खुट, (पु न) कुळवाचा लाकडी ओडका
दिडका (वि) दीडपदरी
दिडकी (स्त्री) पैसा
दिंडी (स्त्री) दरवाज्याची खिडकी, एक वाद्य, एक छद, छबिना, भजनी मेळा
दिंडीगाण (पु) दिडी नावाच्या वाद्याच्या सुरात पदे गात भिक्षा मागणाऱ्या साधूचा एक सप्रदाय
दिढी (स्त्री) दीडपट
दिढीकाढी (स्त्री) पुढे शेत पिकल्यावर शेतकऱ्याने दीडपट धान्य यावे अशा करारावर त्याला सावकाराने धान्याच्या रूपाने कर्ज देणे
दिदार (फा वि) देखणा
दिधणें (प्रा क्रि) देणे
दिन (स पु) दिवस
दिनकर (स पु) सूर्य [नित्याचा खर्च
दिनचर्या (स न) नित्याची राहणी,
दिनदर्शक (न) कॅलेंडर
दिनमणि (स पु) सूर्य [स्थिति, काळवेळ
दिनमान (स न) दिवसाची लाबी, परि-
दिनार (पु) एक जुने नाणे
दिनावधि (स पु) विलब, उशीर
दिन्हणें (प्रा क्रि) देणे
दिपडें (वि) तेजस्वी, सतेज
दिपणें (स क्रि) चक्क होणे, अधेरी येणे.
दिपत (स्त्री) दीपवात, दिवाबत्ती
दिपत्कार (वि) उजेड करणारा
दिपवाळी (स स्त्री) दिवाळी
दिपुष्ट (न) दिवा विझविल्यानतर त्यात राहिलेले तेल
दिपुष्टाण (न) मालविलेल्या दिव्याच्या वातीपासून निघणारा दुर्गंध

दिमत दिम्मत पहा
दिमाख (अर दिमाघ पु) तोरा, डौल
दिम्मत (अर स्त्री) हवाला, जिम्मा, निसबत
दिय (प्रा पु) दिवस
दिरग (फा पु),**दिरगाई** (स्त्री) उशीर, लाबण, विलब
दिरगतरान (इ डायरेक्टर पु अने) ईस्ट इडिया कपनीचे डायरेक्टर किवा नियामक अशा अर्थी मराठ्यानी कागदो-पत्री वापरलेला शब्द
दिरसाल (अर वि) पाठविलेले
दिल (फा पु न) मन, अतःकरण
दिलखुलास (हि पु) मनाचा मोकळेपणा
दिलखुशी (फा स्त्री) सतोष, चित्ताची प्रसन्नता
दिलखेचक (वि) अतःकरण खेचणारा
दिलगिरी (फा स्त्री) खेद, मनाची खिन्नता
दिलगीर (वि) खिन्न
दिलदार (वि) मनमिळाऊ, उदार
दिलदिलासा (फा पु) आश्वासन, उत्तेजन
दिलपाक (वि) शुद्ध हृदयाचा
दिलभर (हि अ) मनाची तृप्ति होईपर्यंत, (वि) प्रियकर
दिलवर (वि) शूर, धाडशी
दिलशादी (फा वि) खुषी
दिलहवाली (फा स्त्री) मनाची अस्वस्थता.
दिलासा (हि पु) उत्तेजन, आश्वासन
दिलेर (फा पु) धारिष्टवान्, धाडसी, धैर्यशील
दिलेरी (हि वि) धारिष्टाची, पराक्रमाची
दिलोजान (फा न) अतःकरण, मन
दिवटा (स दीप पु) पेटविलेला काकडा; मशाल, मशाल धरणारा, कुळाला कलक लावणारा, (प्रा पु) भविष्य सागणारा जोशी
दिवटी (स दीपिका स्त्री) लहान मशाल.
दिवठाण (स दीपस्थान न) घरातली दिवा लावण्याची जागा
दिवड (पु न) निर्विष सर्पाची एक जात
दिवली (स्त्री) लहान दिवा, पणती, तेल काढण्याची उभ्या लाकडाची पळी.

दिवस (पु) सूर्योदयापासून पुन सूर्योदयापर्यंतचा चोवीस तासाचा काळ, मृताची उत्तरक्रिया, सूर्य
दिवसगत (स्त्री) विलब, उशीर
दिवसळई, दिवसळी (स्त्री) दिवा लावण्याची काडी
दिवसाढवळया (अ) भर दिवसा, ढळढळीत दिवस असता [खर्च
दिवसादिवाळी (स्त्री)उधळपट्टीचा निरर्थक
दिवसानदिवस, **दिवसेदिवस** (अ) उत्तरोत्तर
दिवा (पु) दीप, (अ) दिवसा **दिव्याखालीं अधार**—चागल्या गोष्टीतच पुष्कळ वेळा ठळक दोष असतात, **दिवे लावणें**—(उपरोधिक)महत्कृत्य करणे
दिवाण (फा पु) बादशाही दरबार
दिवाण, दिवाणजी (फा पु) मत्री, मुख्य कारभारी
दिवाणखाना (फा पु) मोठे मुख्य दालन
दिवाणगिरी (स्त्री) दिवाणाचे काम
दिवाणवाडा (फा पु) राजमदिर
दिवाणा–ना (फा वि) वेडा, मूर्ख
दिवाणी (फा वि) देणे घेणे, हक्क इ० सबधी
दिवाते (न) शेतावरच्या मजुराच्या बरोबरची त्याची न्याहारी
दिवान्ध (पु.) घुबड, दिवसा ज्याला दिसत नाही असा कोणताही प्राणी
दिवाभीत (न) घुबड
दिवार, दिवाल (फा स्त्री) भित
दिवालगिरी (हि स्त्री) वालशीट किवा दिवा भितीला लावण्यासाठी भितीतल्या खाबाला लावलेला आकडा
दिवाळ (हि स्त्री) भित
दिवाळखोर (वि) उधळया
दिवाळसण (पु) लग्नानतरच्या पहिल्या दिवाळीसाठी जावई व त्याच्या घरची मडळी बोलावून त्याना मुलीच्या बापाने मेजवान्या, पोशाख, देणग्या इ० देणे
दिवाळी (स्त्री) दिपवाळी, आश्विन व १२ पासून कार्तिक शु० २ पर्यंतचे सणाचे दिवस [देणे
दिवाळें (न) नादारी, भागोरे, लोकाचे
दिवाळया घोडा मोठा व देखणा घोडा
दिवि, दिवी (स दीप स्त्री) दिवा (अमृ० ६।९५)
दिवेलावणी (स्त्री) उजाड मुलूख वसविणे **दि० कौल** —उजाड मुलूख वसविणारास सरकारचे कर काही मुदतीपर्यत माफ करण्यात येतील असा सरकारने करून दिलेला करारनामा **दि० ची वेळ** सध्याकाळ
दिवेलावणें (न) पणथी, पसरट आकाराचा तेलवात केलेला उघडा दिवा
दिवो (प्रा पु) दिवस (अमृ० १।४३)
दिव्य (स वि) स्वर्गीय, लोकोत्तर, (न) कसोटी, परीक्षेची वेळ, कठीण प्रसग, दिव्य करण्याचे प्रकार – तुला, अग्निस्पर्श, जलमज्जन, विषप्राशन, तीर्थप्राशन, तडुलसेवन, तप्तमाष, फाळ, धर्माधर्म, तुलसीपत्रधारण इ
दिव्यदृष्टि (स स्त्री) अलौकिक किवा ईश्वरी शक्ति असलेली दृष्टि
दिव्यज्ञान (स न) स्वर्गीय, ईश्वरी किवा अतीद्रिय ज्ञान
दिव्या उजेडीं (अ) दिव्याच्या प्रकाशात
दिव्याची आवस आषाढ व ३०, दिव्याची पूजा करण्याचा दिवस
दिशा (स स्त्री) हगवण, आमाश (दा० ३।६।२७)
दिशा (स स्त्री) बाजू, दिक् **चारी दिशा मोकळया होणें**—वाटेल तिकडे जाण्याला मोकळीक मिळणे, **दिशेस जाणें**—शौचास जाणे, **दिशा फाकणें** –प्रभात होणे
दिशाभूल (स्त्री) दिशा न ओळखता येणे, कोणीकडे जावयाचे याविषयी भ्रमात पडणे
दिशीं (अ)दिवस असताना, दिवसाउजेडी
दिस, दीस (प्रा पु) दिवस
दिसदिस (प्रा अ) दिवसेदिवस
दिसा (क्रि वि) दिवसा
दिसेदिसे (प्रा अ) रोजच्या रोज
दिसोड (अ) दिवसभर
दिह (पु) दिवसा (अमृ० ५।४५), गाव

विहात, वेहात, देहे (हि न) गाव, गावाचा समुदाय
विहाती जमा (स्त्री) गावची जमाबदी
वी (पु) दिवस
वीठ (प्रा स्त्री) दृष्टि, नजर
वीड (वि) एक आणि अर्धा मिळून **वीड कानाचा**–बहिरा, **दीड डोळयाचा**–आधळा, **दीडशहाणा**—मूर्ख, **दीड-दमडीचा**—क्षुद्र, हलकट, **दीड दाडी**—खोटी तराजू
दीदार (न) तुफान
दीन (स वि) नम्र, गरीब, (अर पु) इस्लाम धर्म, युद्धात लढणाराना आवेश आणणारा मुसलमानाचा जयध्वनि
दीनदुनिया (अर स्त्री) जग, लोक
दीनवाणा (वि) करुणा उत्पन्न करणारा, नम्र, करुणपर
दीनहत्यारा (वि) गरिबावर शस्त्र उचलणारा, गरिबाना मारणारा
दीप (स पु) दिवा
दीपक (स पु) दिवा, गायनातल्या एका रागाचे नाव [राग
दीपकल्याण (स पु) गायनातला एक
दीपगृह (स न) समुद्रातल्या खडकाळ जागाची सूचना आगबोटीवरील ताडेलास देण्यासाठी समुद्रात बाधलेल्या उच मनोऱ्यावर रात्री तेजस्वी दिवा लावतात ते गृह
दीपन (स न) उत्तेजित करणे, चेतविणे
दीपमाळ (स स्त्री) उत्सवप्रसगी दिवे लावण्यासाठी मदिरासमोर एक स्तभ उभारलेला असतो तो
दीपस्तभ दीपगृह पहा
दीपावली (स स्त्री) दिव्याची राग, दिवाळीचे सणाचे दिवस
दीपिका (स स्त्री) दिवटी
दीपी (प्रा पु) समुद्र
दीप्त (स वि) प्रज्वलित केलेला, उज्ज्वल
दीप्ति (स स्त्री) प्रकाश, तेज, काति
दीर (स देवर पु) नवऱ्याचा भाऊ
दीर्घ (स वि) लाब, मोठा
दीर्घद्वेषी (स वि) फार काळपर्यंत मनात दंश ठेवून सूड उगविण्याची सधि पाहणारा
दीर्घसूत्री (स वि) विलबी [जगणारा.
दीर्घायु (स वि) चिरायु, पुष्कळ दिवस
दीर्घिका (स स्त्री) मोठे तळे, पायऱ्याची विहीर, पुष्करिणी
दीर्ण (वि) फाटलेले
दीस (प्रा पु) दिवस
दीक्षा (स स्त्री) एकाद्या व्रताचा उपदेश, शिक्षण, नियमाचा स्वीकार, आचरणाची रीत
दीक्षित (स पु) ज्याने यज्ञ केला आहे तो व त्याची सतति, प्रवीण, हुशार
दु (समासात वि) दोन
दुआब, दोआब (फा पु) दोन नद्याच्या चिमटयातला प्रदेश
दुआळी (प्रा स्त्री) पीडा, क्लेश
दुई (स्त्री) दुही, द्वैत, भाडण
दुकटा (वि) दुसरा, जोडीदार.
दुकलमी (वि) दोन माणसानी लिहिलेले, दोन कलमे असलेले
दुकळ (स दुष्काळ पु) अभाव, दुकाळ.
दुकळणे, दुकळावणे (प्रा क्रि) बुभुक्षित होणे (तुका० ६०८)
दुकाटी (वि दोन काटयाचे
दुकान (फा स्त्री न) विक्रीची जागा, कारखाना, प्रदर्शन
दुकानदार (फा पु) दुकान माडणारा
दुकानदारी (फा स्त्री) व्यापाराचा धदा
दुकाना (वि) उचलावयाला दोन कडचा असलेले (भाडे), दोन दारू पेटविण्याची भोके जिला अशी (बदूक)
दुकाळ (स पु) दुष्काळ
दुकाळणें (क्रि) महाग होणे
दुकूल (स न) रेशमी वस्त्र, उची वस्त्र
दुक्कल (स्त्री) गजिफाच्या डावात एका खालच्या एक बदाची लागलेली राग, द्वय, जोडी
दुःख (स न) दुसह अनुभव, वेदना, यातना, रोग, त्रास इ० **दुःख वेशीस बाधणें**—जगाला दुःख कळविणे
दुखड (वि) दोन भागात विभागलेले

दुखणाईत, दुखणारू, दुखणेकरी (वि) आजारी, बिमार
दुखणें (न) आजार, (क्रि) वेदना होणे
दुखणेकरी (पु) आजारी मनुष्य
दुखणेंबाहणें (न) आजार
दुखरा (वि) दुखणारा, नाजूक
दुखवटा (पु) अशौच, सुतक, मृताच्या पुत्रादिकास देण्याची वस्त्रे वगैरे, शोक-प्रदर्शन
दुखवणें, दुखावणे (क्रि) व्यथित होणे, इजा होणे [जखम
दुखापत (स दु ख + आपत् स्त्री) इजा,
दुखाबी (वि) दोन खाबाच्या आधारावर रचलेले किवा उभारलेले (घर,तबू इ)
दु:खित (स वि) दु ख पावलेला, खिन्न
दु खी (वि) दु ख भोगणारा
दुखोटा दुखवटा पहा
दुगदुगी (हि स्त्री) धुगधुगी, मरणोन्मुख अवस्था (होना० पृ, ११५)
दुगन (स्त्री) नेहमी धृपद गाण्यास जो काळ लागावयाचा त्याच्या अर्ध्या काळात ते म्हणणे
दुगला–ळा (वि) अतिदुर्बळ, रोड, कृश, ठेगणा, अशाश्वत, नश्वर [सज्ञा
दुगस्त (न) गजिफाच्या खेळातली एक
दुगस्ता (अ) गतवर्षी, गुदस्ता
दुगाणी (स्त्री) एक ताब्याचे नाणे, २ पै, पशचे मागील दोन पाय **दुगाण्या झाडणे**—लाथा मारणे
दुगुले, दुगुळे (प्रा वि) अति दुर्बळ
दुग्ध (स, न) दूध
दुग्धा (स द्विधा स्त्री) शका, अनिश्चितता, भ्रम, भ्राति
दुघई (वि) दोन गस्त्याचे, दुसोपी [सज्ञा
दुघस्त (न) गजिफाच्या खेळातील एक
दुचमळणें (क्रि) हलविणे, हलणे
दुचष्मी (प्रा -वि) दोन खणाचे
दुचाळा (प्रा पु) कातर, आडकित्ता, कचाटी, अडचण
दुचित्त (वि) खिन्न मनाचा
दुजा (वि) दुसरा, आणखी, भिन्न
दुजाई–यी (पु) शत्रु, वैरी
दुजारा (वि) दोन दिवसानी येणारा (ताप).
दुजें (प्रा वि) दुसरे, (न) द्वैत
दुजोरा (पु) पाठबळ, बुद्धिबळाच्या खेळातली एक सज्ञा [अनिश्चित
दुटप्पी (वि) दोन अर्थ करता येतील असे,
दुटा (फा वि) ठेगू, खुजा
दुटी (प्रा वि) दुहेरी
दुटें (न) गवडयाची मापण्याची दोरी, नमुना, नियम, गोणी, दुमडलेला कागद.
दुट्टा (वि) दुडा, दुमडलेला
दुड (न) खुट, उच्च मनुष्य
दुडकी (वि) दुडुदुडु किवा तुरुतुरु चालणे.
दुडदुड–दुडा (क्रि वि) तुरुतुरु चालणे, लगबग
दुडा (पु) मध्ये घडी घातलेला, डबल (सुईतला दोरा), **दु०पैसा**—दोनपैशाचे नाणे [जोडी
दुडा (प्रा स्त्री) कळशी व घागर याची
दुडी (हि स्त्री) गडबड, अधेर
दुडू, दुड्डु (फा पु) पैसा, जिदगी
दुड्ढी (का दुड्डु = दोन) सोगटयाच्या खेळात दोनाचे पडलेले दान, दोन रुपये दक्षिणा
दुढ्ढाचार्य (पु) (निदेने) शेकोजी, महाविद्वान, पडित, प्रतिष्ठित
दुणणें (क्रि) घडी घालणे, दुप्पट करणे
दुणता (वि) दुघडी, दोन घडया घातलेला
दुणवटणें, दुणावटणे (प्रा क्रि) दुप्पट होणे
दुणा-णी-णें (वि) दुप्पट
दुणावणें (क्रि) दुप्पट होणे
दुतणें (क्रि) घडी घालणे
दुतर्फा (अ) दोन्ही बाजूस
दुतर्फी (वि) दोन्ही पक्षाचा
दुता (पु) शस्त्राचे आच्छादन
दुताडा (पु) (तिरस्कारार्थी) सावकाराने देणेकऱ्याकडे तगाद्यासाठी पाठविलेला उद्धट मनुष्य [पोस
दुतु (हिं पु) उरस्त्राण, अगरखा, पलग-
दुतोडें (न) दोन तोडाचा सरपटणारा एक जीव [निराळेच बोलणारा
दुतोंड्या (वि) एकदा एक व दुसऱ्यादा

दुथडी (वि) दोन्ही तीरास व्यापणारी, (प्रा स्त्री) नदी
दुदुभि (स पु) नगारा, नौबत
दुधड (प्रा वि) दुभग, अस्पष्ट, वाईट
दुधाणी (प्रा स्त्री) दूध तापविण्याचे भाडे, एक वनस्पति
दुधा भोपळा (पु) एक फळभाजी
दुधाळ, दुधाळू (वि) पुष्कळ दूध देणारी
दुध्या (पु) पाढरा किवा मुग्या भोपळा
दुधू (न) लहान मुलाच्या भाषेत–दूध
दुनवणी (प्रा स्त्री) पुन नागरणे, आडवे नागरणे (तुका० ११४७)
दुनिया (फा स्त्री) जग, पृथ्वी
दुनियादारी (स्त्री) ऐहिक व्यवहार
दुपकी (स्त्री) ओढाळ जनावराच्या दोन पायाना बाधलेली दोरी
दुपटा, दुपट्टा (पु) उपवस्त्र [वस्त्र
दुपटे (न) लहान मुलास गुढाळन घेण्याचे
दुपती, दुभती (स्त्री) दूध देणारी गाय
दुपते, दुभते (न) दूध देणारे गाय, म्हैस वगैरे जनावर, गाय, म्हैस वगैरेचे दूध, दुधाला विरजण लावणे, ताक करणे इ काम
दुपाडी (प्रा अ) दोन पायानी
दुपार (स्त्री) दोन प्रहरची वेळ [साखर
दुपेटा (हि पु) शेला, एक प्रकारची
दुप्पट (वि) दुगुणी, डबल
दुपट्टा (फा पु) शेला, उपवस्त्र
दुफळी (स्त्री) दोन पक्ष, भाडण
दुबक (स्त्री) गुराचे दोन पाय बाधणे, विटीदाडूच्या खेळात विटीला लगावलेला दुसरा टोला
दुबका (पु) ठोसा, बुदका
दुबधी (प्रा वि) दुग्गी (लुगडे)
दुबर (पु) एका खेळाचे नाव
दुबळवाडी (प्रा स्त्री) दैन्य
दुबळा (स वि) दुर्बळ, अशक्त, रोड, दरिद्री, गुजराथेमधील एक जात
दुबार, दुबारा (अ) दोनदा
दुबेरजी (वि) तीच रकम हिशोबात दोनदा (एकदा जमेकडे व दुसऱ्यादा खर्चाकडे) लिहिलेली.

दुबेळके (न) शेड्यास दोन फाटे असणारी काठी
दुबोल्या (वि)अस्थिर विचाराचा, ज्याचे मन हेलकावे खाते असा, फायद्यासाठी स्वपक्ष सोडून परपक्षास मिळणारा
दुभणी (स्त्री) पान्हा
दुभणे (क्रि) पान्हा सोडणे, दूध देणे
दुभती (वि) दूध देत असलेली
दुभते (न)दूध, दही वगैरे, त्याची व्यवस्था
दुभरवसा, दुभरोसा (पु) साशक वृत्ति, शकितपणा, सदिग्धता
दुभाग (वि) दोन भागात विभागलेली.
दुभाग (वि) मध्ये अडथळा आल्यामुळे ज्याचे दोन भाग दोन बाजूस सरले आहेत असा
दुभागणे (क्रि) दोन हिस्से करणे
दुभाव (पु) दुजा किवा परका भाग
दुभाषी, दुभाष्या (पु) दोन भाषा समजणारा, भाषातर करून सागणारा
दुभास (पु) अज्ञान, गेरसमज
दुम (फा वि) मध्यम
दुम करणे धूम ठोकणे (तुका० १४८)
दुमची (फा स्त्री) लेडी, घोड्याच्या शेपटीतून घ्यावयाची दोरी, लाथ, निकड
दुमजली (वि) दोन मजल्याचे (घर).
दुमड (स्त्री) घडी, सुरकुती, चुणी
दुमडणे (क्रि) घडी पाडणे [लाथ
दुमणी (स्त्री) घोड्याची मागच्या पायाची
दुमता (वि) दुमडलेला, घडी पाडलेला
दुमदुमणे (क्रि) घुमणे, गाजणे
दुमदुमीत (वि) फुगलेले, तडस्स भरलेले.
दुमालपत्र (फा स न) नवा अमलदार आला म्हणजे तो माजी अमलदारापासून इनामी वगैरे जाबसाल लिहून घेत असे ते
दुमाला (फा पु) दुजोरा, मागली बाजू (तुका० ७३), शब्दच्छल (जुना दा० ३।५९), (वि)दोघाच्या मालकीचा; खडासबधाने जे सरकारचे हक्क आहेत तितक्यापुरत। कोणा माणसाच्या मालकीस दिलेला

दुमेळावा (प्रा पु) दुर्योग, अडचण
दुमोळी (वि) दोन पाख्याचे छप्पर, असे छप्पर असलेले घर [गौण, मध्यम
दुय्यम (फा दूम वि) दुसऱ्या प्रतीचा,
दुरकी दुडकी पहा
दुरंगी (वि) एका बाजूला एक रग व दुसऱ्या बाजूला निराळा रग असा
दुरगूस धुडगूस पहा
दुरडी (स्त्री) बुरुडी टोपली
दुरणें (क्रि) दूर करणे
दुरत (स वि) अमर्याद, अपार
दुरतिक्रम (स वि) ओलाडून जाण्यास कठिण, दुस्तर, असाध्य
दुरदेशा (फा पु) दूरदृष्टि, पुढची तरतूद
दुरदेशी (फा दूरदेशा वि) दूर दृष्टीचा, धूर्त
दुरधिगम्य (स वि) दुर्गम्य, दुर्ज्ञेय, दुष्प्राप्य
दुरबीन, दुरभीण (फा स्त्री) दूरचा पदार्थ पाहण्याचे यत्र
दुरविचार (अ) फार दूर
दुरशी, दुरशिवत (स्त्री) विटाळशी
दुरस्त दुरुस्त पहा [१।२००)
दुरळ (प्रा वि) खडतर, कडक (हरि०
दुरा (वि) दुप्पट, (पु) नवी खणलेली विहीर [अभिलाष
दुराकाक्षा (स स्त्री) दुष्प्राप्य वस्तूचा
दुराग्रह (स पु) हट्ट
दुराग्रही (स वि) हट्टी
दुराचरण (स न), **दुराचार** (स पु) वाईट वर्तन [वर्तनाचा
दुराचरणी, दुराचारी (स वि) वाईट
दुरात्मा (वि) दुष्ट बुद्धीचा, खट
दुरापास्त (स दूरापास्त वि) कठिण, असभवनीय
दुरावणें (क्रि) दूर जाणे
दुरावा (पु) दूरपणा, अतर, दूर देशी भोगावे लागणारे कष्ट [आशा
दुराशा (स स्त्री) दुष्ट वासना, व्यर्थ
दुरासद (स वि) कष्टाने प्राप्त होण्यासारखे, दुसह
दुराही (फा स्त्री) द्वाही, शपथ
दुरिके (वि) दूरचे, लाब
दुरित (स न) पाप
दुरीं (प्रा अ) दूर
दुरीग (न) दुर्ग, किल्ला, तट
दुरील (वि) दूरचा
दुरुक्ति (स स्त्री) दुर्भाषण
दुरुत्तर (स न) अपमानकारक किवा उर्मटपणाचे उत्तर
दुरुस्त (फा वि) बरोबर, योग्य, नीट
दुरोखी (वि) दुटप्पी, दोहो बाजूनी रगाचे छाप उठविलेले (वस्त्र)
दुर्ग (स पु) किल्ला
दुर्गति (स स्त्री) दुर्दशा, वाईट स्थिति
दुर्गंध (पु), **दुर्गंधि** (स्त्री) घाण
दुर्गम (वि) जाण्यास कठिण, अगम्य
दुर्गयंत्र (स न) किल्ल्याच्या रक्षणार्थ ठेविलेल्या तोफा
दुर्गा (स स्त्री) पार्वती, (पु) गायनशास्त्रातील एक राग
दुर्गुण (स पु) वाईट गुण
दुर्गुणी (स वि) वाईट गुणाचा
दुर्घट (स वि) कष्टाने घडून येणारे
दुर्घटना (स स्त्री) अशुभ गोष्ट घडणे, आकस्मिक प्राप्त झालेले सकट
दुर्जन (स पु) वाईट मनुष्य
दुर्दम्य (वि) दमन करण्यास कठिण, अत्यत अवघड
दुर्दशा (स स्त्री) वाईट स्थिति
दुर्दिन (स न) वाईट दिवस, अभ्राच्छादित दिवस वृष्टि
दुर्दैव (स न) कमनशीब [कठिण
दुर्धर (स वि) असह्य, धारण करण्यास
दुर्निवार (स वि) निवारण्यास कठिण
दुर्बल, दुर्बळ (स वि) अशक्त
दुर्बीण (फा स्त्री) दूरची वस्तु दाखविणारे यत्र [बुद्धीचा
दुर्बुद्धि (स स्त्री) दुष्ट बुद्धि (वि) दुष्ट
दुर्बोध (स वि) समजण्यास कठिण
दुर्भंग (स वि) दुर्दैवी, कुरूप
दुर्भर (स न) पोट, (वि) कष्टाने भरता येते असे
दुर्भाग्य (स न) दुर्दैव, कमनशीब
दुर्भिक्ष (स न) दुष्काळ

दुर्भेद्य (स वि) फोडण्यास कठिण
दुर्मति (स स्त्री) दुर्बुद्धि
दुर्मद (स वि) उन्मत्त, उग्र, हेकट
दुर्मरण (स न) अपघाताने आलेले मरण, हालअपेष्टा होऊन आलेले मरण
दुर्मिळ (स वि) दुर्लभ
दुर्मुख, दुर्मुखला (वि) खट्ट, कुरठा, तुसडा, आबट तोडाचा
दुर्मुखणे (क्रि) खिन्न किवा हिरमुष्टे होणे.
दुर्लभ (स वि) दुष्प्राप्य, मोठचा कष्टाने मिळण्यासारखे, विरळ
दुर्लक्ष (स न) हयगय, निष्काळजीपणा
दुर्लक्षण (स न) अशुभ चिन्ह, दोष, खोड [वैगुण्ययुक्त
दुर्लक्षणी (स वि) दुर्वर्तनी, दुराचारी,
दुर्लौकिक (स पु) बेअब्रू, दुष्कीर्ति
दुर्वच (स न) निदावाक्य
दुर्वा (स्त्री) एक प्रकारचे पवित्र गवत
दुर्वाड (प्रा वि) अति मोठे, कठिण
दुर्वार (स वि) टाळण्यास किवा अडविण्यास कठिण
दुर्वास (पु) एका ऋषीचे नाव, शीघ्रकोपी
दुर्वासना (स स्त्री) वाईट इच्छा
दुर्विदग्ध (स वि) विद्येत न मुरलेला तथापि ठासून सागणारा
दुर्विपाक (स पु) वाईट परिणाम
दुर्वृत्त (स वि) दुर्वर्तनी, दुराचारी
दुर्व्यसन (स न) दुराचरणाची सवय
दुर्व्यसनी (स वि) वाईट सवयीचा
दुऱ्हा (प्रा अ) दूर
दुऱ्हाटी (स्त्री) लाब पल्ल्याची बदुक
दुर्ज्ञेय (स वि) समजण्यास कठिण, गहन
दुलई (स्त्री) पातळ रजई किवा लेप
दुलगी (प्रा वि)वरचेवर रग पालटणारा, खोटा, (स्त्री)दुरेघी, = अशी खूण, (पु) कुस्तीतल्या एका पेचाचे नाव
दुलदुलीत (वि) लठ्ठ, पुष्ट
दुलदुले (प्रा न) घोडचाचा एक अलकार
दुलहन (हि स्त्री) वधू
दुला (फा दुलाहा = नवरा मुलगा पु) हसन हा लग्नाच्या आदल्या रात्री (कत्तलच्या रात्री) मारला गेला, म्हणून मुसलमान लोक मोहरमच्या नवव्या तारखेस रात्री त्याच्या मृत्यूचा शोक करीत गावात हिडतात, त्यावेळी ते उच्चारतात तो शब्द
दुलाच्या (अ स्त्री) दुगाण्या, लाथा
दुलाब (स्त्री) भितीतले फरताळ
दुलावा (पु) आगलाव्या
दुल्लड (स्त्री) स्त्रियाचे एक कठभूषण.
दुल्लडी (प्रा वि) दोन पदरी
दुल्ला दुला पहा
दुवक्ता, दुवखता (अ) दोन वेळ
दुवल (फा) षोडशाश होन
दुवा (अर दुआ पु) आशीर्वाद, साखळीचा अवयव
दुवाई (फा स्त्री) भेद
दुवाड (प्रा वि) द्वाड, कठिण, दुर्घट
दुवारे (न) दोनदा काडलेले तादूळ
दुवाळ (स्त्री) दोन पचे (एकत्र जोडलेले)
दुवाळी (प्रा स्त्री) द्वैत, जोड, पीडा (ज्ञा० १३।६६७) [व्यालेली
दुवेत (न) गर्भस्राव, (वि) दोनदा
दुवेळा, दुवेळी (अ) दोन वेळा, दोन्ही वेळा [ठिपक्याचे पान
दुव्वा (पु) पत्त्याच्या खेळातले दोन
दुशमन (फा दुश्मन् पु) शत्रु
दुशमनकी, दुश्मनगिरी, दुशमनी (स्त्री) शत्रुत्व
दुशाला (हि पु) शालजोडी
दुश्चित (प्रा वि) खिन्न
दुश्चित (न) वाईट कृत्य [शकुन
दुश्चिन्ह (स न) वाईट लक्षण, अप-
दु शाप (स पु) भयकर शाप
दु शील (स वि) वाईट स्वभावाचा
दुष्कर (स वि) करण्यास कठिण
दुष्कर्म (स न) पापकृत्य, दुष्टपणाचे कृत्य [पापी
दुष्कर्मा (स पु) दुष्टकृत्य करणारा,
दुष्काळ (स पु) आपत्तीचा काळ, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, टोळधाड, धान्यादिकाची महर्घता
दुष्कीर्ति (स स्त्री) अपकीर्ति
दुष्कृत, (न) **दुष्कृति** (स्त्री) पापकर्म

दुष्ट (स वि) वाईट, दुराचरणी
दुष्टाई (स्त्री) दुष्टपणा
दुष्टात्मा (स वि) दुष्ट अत करणाचा
दुष्प्राप्य (स वि) मोठ्या कष्टाने मिळ-ण्यासारखे, दुर्मिळ
दुष्मान् (फा दुष्मन् पु) शत्रु
दुस (प्रा पु) प्रमेय, वस्त्र, वेष्टन, तबू
दुःसग (स पु) वाईट सगत [भाडण,
दुसग, दुसगाई (स दु सग स्त्री) वाद, तटा,
दुसड, दुसडी (वि) दोनदा काडलेले (तादूळ), दोन आचळाची गाय, म्हैस
दुसरणी (अ) पुन दुसऱ्यादा
दुसरा (वि) क्रमाने पहिल्याच्या पुढचा, अन्य, भिन्न, (प्रा पु) दोन सराचा हार, (ज्ञा० १५।४१९)
दुसवास (पु) हेवा, मत्सर, वाईट सगत
दुसाला (वि) दोन वर्षांचा (हिशेब, वसूल, उत्पन्न)
दु सह (स वि) सहन करण्यास कठिण असह्य
दुःसाध्य (स वि) मोठ्या कष्टाने साधण्यासारखे
दुसोटा (पु) नुकत्याच काढून घेतलेल्या पिकाच्या जमिनीत लगेच पुन घेतलेले पीक
दुस्तर (स वि) पार जाण्यास अवघड
दुस्ता (पु) विणलेल्या कापडाच्या ताग्यात मध्येच एकादे ठिकाणी विरळ वीण असते ती जागा
दुस्मन, दुस्मनकी, दुस्मनगिरी दुशमन, दुशमनकी, दुशमनगिरी पहा
दुहजबी (वि) दोन कामास येणारा
दुहणें (स दुह् क्रि)दूध काढणे, दूध देणे
दुहारणी (स्त्री) उजळणी, दुसऱ्यादा केलेले तेच काम
दुहिता (स स्त्री) मुलगी
दुहिरी (वि)डबल, दुपदरी
दुही (स्त्री) बेकी, द्वद्व, भाडण
दुहेरी (वि) दुपदरी, दोन प्रकारचा
दुहोतरा, दुहोत्रा (पु) दरमहा दर-शेकडा २ टक्के व्याजाचा दर
दूड (स्त्री) दोन गळेसर, दुडी पहा
दूण (स्त्री) दुप्पट, मुरड, घडी, दुसरी नागरणी
दूत (स पु) निरोप्या, जासूद
दूतिका, दूती (स स्त्री) निरोपाची ने आण करणारी स्त्री
दूध (स दुग्ध न) दूध, रस, चीक. **दु० चे दात**—बाळपणाचे कोवळे दात
दूधखुळा (वि) भोळसर, मेषपात्र
दूधदुभते (न) दूध, दही, ताक वगैरे
दूम (फा वि) दुय्यम, (न) शेपूट
दूर (अ) लाब, पुष्कळ अतरावर
दूरगामी (वि) दूरवर पोचणारा
दूरत (स अ) दुरून [पाहणारा
दूरदर्शी, दूरदृष्टि (स वि) दूरवर
दूरवर (अ) दूरपर्यंत, लाबवर
दूरशी (प्रा वि) रजस्वला, विटाळशी
दूरश्रवणयत्र (न) टेलिफोन
दूरी (प्रा अ) दूर
दूरीकरण (स न) दूर करणे
दूर्वा (स स्त्री) हरळी
दूषक (स वि) दोष लावणारा, निदक
दूषण (स न) दोष, ठपका
दूषणें (क्रि) बिघडविणे, कलकित करणे, बट्टा लावणे, अपवित्र किवा भ्रष्ट करणे, नावे ठेवणे
दूषणीय (स वि) निंद्य, दोषास पात्र
दूषित (स वि) बिघडलेले, कलुषित
दूष्य (प्रा पु) तबू (विठ्ठल—रुक्मिणी० ७।५), (स वि) दूषणीय
दूस (प्रा पु) वस्त्र, तबू, प्रमेय
दृक्–ग् (स स्त्री) दृष्टि [पुरावा.
दृक्प्रत्यय (स पु) प्रत्यक्ष पाहिल्याचा
दृक्शर (पु) नयनबाण
दृग्गोचर (स वि)दिसणारे दृश्य [पाहणे
दृक्पात (स पु) दृष्टिक्षेप, नजर टाकणे,
दृढ (स वि)पक्के, घट्ट, (अ)निश्चयपूर्वक
दृढप्रतिज्ञ (स वि) निश्चयी, कितीहि सकटे आली तरी केलेला सकल्प शिथिल न होऊ देणारा
दृढभाजक (स पु) खाली बाकी उरू न देता एखाद्या सख्येला पूर्णपणे भागणारी दुसरी सख्या

दृढमुष्टि (स वि) कृपण
दृढावणें (क्रि) पक्के होणे
दृढावो (प्रा पु) दृढपणा
दृढिवा (प्रा पु) दृढपणा
दृप्त (स वि) गर्वाने ताठलेला
दृश्य (स वि) दिसण्याजोगे, बाहेरचे
दृश्यकाव्य (स न) सस्कृत साहित्य-शास्त्रकारानी दृश्यकाव्य व श्राव्यकाव्य असे काव्याचे दोन वर्ग केले आहेत त्यापैकी पहिल्या वर्गातले म्हणजे ज्याचा अनुभव नटनटी इ० नी रगभूमीवर हावभावादिकानी केलेल्या प्रयोगा-वरून घेता येतो ते, नाटक
दृश्यमान (वि) दिसणारे [नजर, दृष्टि
दृष्ट (स वि) पाहिलेले, (स्त्री) वाईट
दृष्टमणि (स दृष्टि पु) लेकराला दृष्ट न लागावी म्हणून त्याच्या गळयात बाधा-वयाचा काळा मणि
दृष्टस्वप्न (न) दुष्ट स्वप्न भयसूचक
दृष्टात (स पु) दाखला, उदाहरण
दृष्टातालकार (स पु) एखादा विशेष प्रकृतार्थ मनात येण्याकरिता विशेष अप्रकृतार्थाचें उदाहरण दिले असते तो
दृष्टादृष्ट (स स्त्री) नजरानजर
दृष्टचा (क्रि वि) नजरेने
दृष्टावणें, दृष्टाळणें (क्रि) नजर लागणे, नजर बाधणे
दृष्टावा (पु) स्वप्नात होणारे देवतेचे दर्शन , अनुभव, अवलोकन [असा
दृष्टाळा (वि) ज्याची दृष्ट लागते
दृष्टि (स स्त्री) नजर, डोळा, चर्या **दृष्टिआड सृष्टि**—आपल्या देखत जे घडत नाही त्याबद्दल आपण काही करू शकत नाही, **दृष्टि काढणें**—मत्रतत्रादि उपायानी दुसऱ्याच्या वाईट नजरेचा प्रभाव नाहीसा करणे, **दृ० घालणें**—डोळयानी खुणा करणे, पाहणे, **दृष्टी-खालून घालणें**—पाहणे, **दृष्टीस (दृष्टीं) पडणें**—पाहिले जाणे, **दृ० फाकणें (फाटणे)**—माणसाच्या आकाक्षा वगैरेची मर्यादा विस्तृत होणें, **दृ० मरणें**— अतिपरिचयाचे होणें, **दृष्टीस पाडणे**—दाखविणे, **दृ० चा पापी**—मत्सरी, हेवेखोर [पडलेले
दृष्टिगोचर (स वि) पाहता येणारे, दृष्टीस
दृष्टिपात (स पु) अवलोकन
दृष्टिभेट (स्त्री) परस्परानी परस्पराना डोळयानी नुसते पाहणे
दृष्टिविक्षेप (स पु) नेत्रकटाक्ष
दृष्टिविज्ञान (स न) प्रकाश व दर्शन या विषयीचे शास्त्र
दृष्टोत्पत्ति (स स्त्री) अनुभव, उघडकी
देऊळ (स देवालय न) देवमदिर
देऊळवाडा (पु) देवळाच्या आवाराच्या आतली जागा
देकार (पु) दक्षिणा, धर्मादाय, देणगी
देख (प्रा स्त्री) रीत, चाल, दृष्टि
देखणा (वि) सुरेख, सुस्वरूप, (प्रा) पाहणारा
देखणाऊ (वि) दिखाऊ, शोभेचे
देखणें (क्रि) पाहणे, (न) दृष्टि (दासो० गीता० १।३३३), जमिनीत पुरलेले गुप्त धन
देखत (अ) समक्ष, पाहत असता
देखतपत्र (अ) पत्र पाहताच
देखता (अ) समक्ष, पाहत असता
देखरेख (स्त्री) पाहणी, नजर, चौकशी
देखाऊ, दिखाऊ (वि) दिसण्यात भपके-दार पण खरोखरी भिकार किंवा नादान.
देखावा (पु) दृष्टीखालचा प्रदेश, प्रदर्शन, प्रेक्षणीय चित्र, तमाशा, भासवणूक, सोग
देखी (प्रा स्त्री) दृष्टि, अवलोकन, बाह्याग बाह्याग (तुका० १५४१) , चाल, वळण (ज्ञा० ३।१५४) , गुरुदीक्षा (ज्ञा० १५।४२४)
देखील, देखून (अ) सुद्धा
देखींव (वि) प्रत्यक्ष पाहिलेली (गोष्ट, वस्तु वगैरे) [पाहता पाहता
देखोदेखीं, देखोवेखीं (अ) चढाओढीने,
देग (फा स्त्री) धातूचे मोठे भाडे
देघे (स्त्री) देणे घेणे, पैशाचा व्यवहार
देज (न) शूद्रात वराकडून वधूच्या बापाला पैसा देण्यात येतो तो

देटुगी (प्रा वि) ठसठशीत
देठ (पु) कोब, काड, ज्याला फूल किंवा फळ धरते तो भाग, आधार, जोर, बळ
देठी (स्त्री) काही वनस्पतीच्या देठापासून केलेले खाद्य
देणगी (स्त्री) खूप होऊन दिलेली वस्तु
देणावळ (स्त्री) मजुरीचे पैसे
देणी (स्त्री) गंजिफाच्या खेळात—राजा न येता आलेला नुसता वजीर त्यामुळे प्राप्त झालेले राजावाल्या इसमाचे देणे
देणें (क्रि) दुसऱ्याच्या स्वाधीन करणे, (न) ऋण, कर्ज
देणेकरी (पु) कर्जदार
देणेंघेणे (न) पैशाचा व्यवहार
देता (स दाता पु) देणारा, उदार
देदीप्यमान (स वि) तेजस्वी, चकाकणारा
देय (स वि) देण्यास योग्य
देर (हि स्त्री) विलब, उशीर
देव (स पु) ईश्वर, देवता, राजा **देव देव्हाऱ्यात नसणे**—मन स्वस्थ नसणे **देव पावला**—जे पाहिजे होते ते मिळाले, **देवापुढचा**— शंख
देवक (स न) लग्न, मुंज इ० कार्याचे सिद्ध्यर्थ स्थापिलेली देवता
देवकळा (स स्त्री) देवाचे तेज, देवासारखी थोर पदवी [एक प्रकार
देवकापशी (स्त्री) कापसाच्या झाडाचा
देवकार्य (स न) देवपूजा इ धार्मिक कृत्य
देवकी (वि) देवाने केलेले, (स्त्री) श्रीकृष्णाची आई **दे० नन्दन**—श्रीकृष्ण
देव-गण (स पु) जन्म-नक्षत्राच्या अनुरोधाने देव, मनुष्य आणि राक्षस असे माणसाचे तीन वर्ग ज्योतिशास्त्राने ठरविले आहेत, त्यापैकी पहिला
देवगिरी (स पु) दक्षिणेतली यादव-राजघराण्याची राजधानी (दौलताबाद)
देवघर (स देवगृह न) घरातल्या ज्या खोलीत देवाची मूर्ति पूजेसाठी बसविली असते ती खोली
देवघेव (स्त्री) देण्याघेण्याचा व्यवहार
देवचार (स पु) पिशाच्चविशेष
देवजन (स पु) देवमंदिरातला सेवक, सेवेकरी
देवजी धसाडा (पु) माकडाच्या खेळात माकडाचा पोशाख घालून बसविलेला नरमाकड, लक्षणेने—कुरूप व दांडगा मनुष्य [माणूस
देवझाड (न) देव अंगात संचरलेले
देवटें (प्रा वि) अधिक [परंपरा
देवड (स्त्री) एकामागून एक अशी सारखी
देवडमार (पु) तोफा, बंदुकी इ० नी केलेला भडिमार [चाकी
देवडागर (पु) भोपळयाची एक जात,
देवडी (स देहली स्त्री) चौकी, पाहरेवाल्याची जागा
देवढी, देवढे (प्रा वि) अधिक (ज्ञा० १५।१००), वाकडी, मोठी, पुष्कळ (ना० ७५५), एकाशी एक लागलेली (स्वा० दि० ९।४।४८)
देवत (स न) दैवत पहा
देवतरु (स पु) औदुंबर, कल्पवृक्ष, पारिजातक, कोणताहि पवित्र वृक्ष
देवता (स्त्री) देव
देवतार्चन (स न) देवपूजा [लागलेला
देवताळा (वि) देवाच्या पूजेचे वेड
देवताळें (न) निदार्थी—देवपूजेचे अवडंबर, देवाचा समूह [लाकडाचे केलेले
देवदारी (वि) देवद्वार नावाच्या हलक्या
देवदासी (स स्त्री) देवापुढे नाचण्यासाठी ठेविलेली नर्तिका
देवळी (स्त्री) कोनाडा [लाकूड
देवदारु (स पु) देवद्वार नावाचे हलके
देवदूत (स पु) देवाचा दूत
देवदेव (पु) देवाचे पूजन, अनुष्ठान वगैरे
देवदेवक देवक पहा
देवदेव्हारे (पु अने) देवाची पूजा, नवस, व्रते इ० करणे, साधूच्या नादी लागणे, प्रार्थना इ० नानाप्रकारच्या धार्मिक गणल्या गेलेल्या गोष्टी [जात.
देवद्वार (स पु) लाकडाची एक हलकी
देवधर्म (स पु) देवपूजा, जप इ० देवा—संबंधाची कृत्ये **देवा–धर्माचा**—पिशाच्चाच्या प्रभावामुळे झालेला (रोग)

देवनळ (पु) बोरू
देवनागरी (स स्त्री) बालबोध लिपि
देवपाट (प्रा न) देवाचे रूप
देवपिसा (वि) देवधर्माचे वेड लागलेला
देवपूजा (स स्त्री) देवाच्या मूर्तीची पूजा
देवप्रतिष्ठा (स स्त्री) देवाच्या मूर्तीची स्थापना
देवब्राह्मण (स पु) यात्रेहून परत आल्यानतर करावयाचे मावदे, ब्राह्मणभोजन
देवभोळा (वि) भाविक व सात्त्विक
देवमण, देवमणि (प्रा पु) घोड्याच्या गळयाच्या खळगीवर असलेले शुभचिन्हात्मक केसाचे वेटाळे [मनुष्य
देवमाणूस (न) साधा, गरीब, निरुपद्रवी
देवयज्ञ (स पु) पच–महायज्ञापैकी एक, वैश्वदेव
देवर (स पु) दीर
देवरुषि (पु) पचाक्षरी, मात्रिक, अगारा धुपारा करणारा [ऋषि
देवर्षि (स पु) देवतुल्य किवा देव असून
देवल, देवलक (प्रा पु) पुजारी (भा० ११।१३०८) [करणारा
देवलड (पु) देवाचे भजन पूजन न
देवलसी (वि) देवाचे वेड लागलेला
देवलोक (स पु) स्वर्ग
देववाणी (स स्त्री) आकाशवाणी
देवसू (वि) देवाला अर्पण केलेली (जमीन)
देवस्की (स्त्री) देवाला नवस, अगारा, धुपारा इ० कृत्ये, देवाला प्रश्न विचारणे
देवस्थान (स न) पवित्र स्थान, देवमदिर, त्याच्या खर्चासाठी दिलेले उत्पन्न वगैरे
देवस्व (स न) देवाला अर्पण केलेली वस्तु, इनाम इ०
देवळ (स देवालय न) देऊळ, देवमदिर
देवळक (प्रा पु) देवापुढच्या पैशावर निर्वाह करणारा, पुजारी (स्वा० दि० ६।५।३५)
देवळी (स्त्री) भितीतला कोनाडा, खास देवासाठी केलेले (त्यात पुजाऱ्याने सुद्धा उभे राहता कामा नये) असे लहान मदिर
देवाईल, देवाईलें (प्रा न) देऊळ
देवागण (स्त्री) शपथ
देवागना (स स्त्री) अप्सरा
देवाणघेवाण (न) द्यावे व त्याचा मोबदला घ्यावा असा व्यवहार, तडजोड
देवाधिदेव (स पु) महादेव
देवाधीन होणे मरणे
देवारणे (न) रस्त्यावर मैलामैलाच्या अतरावर दगड पुरला असतो तो, डोक्यावरचे ओझे उतरण्याची उच जागा
देवालय (स न) देऊळ, देवमदिर
देवाला (पु) देव्हारा
देवालेवा (हि देनालेना पु) रकमा उसन्या देणे व घेणे, व्यवहार, देवघेव
देवाज्ञा (स स्त्री) मरण
देवी (स्त्री) जगदबा, देवता, एक सासर्गिक रोग **देवी काढणे**—देवीच्या रोगाची गोस्तनापासून काढलेली लस अगात टोचणे, **देवी जागविणें**—रात्री देवीपाशी जागरण करीत बसणे
देव्हडा (प्रा वि) वाकडा, मोठा
देव्हारा (हि पु) देव ठेवण्यासाठी केलेले सुशोभित गृह, (स्त्री) देव अगात येतो असे ढोंग करणारी स्त्री (भा० १०।५७०)
देव्हारे माजणे प्रतिष्ठा होणे
देव्हारे (न) पूजेचे अवडबर, ढोंग, प्रतिष्ठा, स्तोम
देवो (प्रा पु) दिवस [प्रात
देश (स पु) मुलुख, पश्चिम घाटावरचा
देशक (स पु) देसाई
देशकालवर्तमान (स न) देशाची साप्रतची स्थिति, परिस्थितीचे स्वरूप
देशकालज्ञ (स वि) परिस्थिति पूर्णपणे ओळखणारा
देशधडी (स्त्री) देशोदेशी भीक मागत जाण्याची स्थिति, वाताहत, (अ) देशपार
देशपाड्या (पु) महालाच्या देशमुखाच्या हाताखालचा एक अधिकारी
देशमुख (पु) महालाचा मुख्य अधिकारी
देशमुखी (स्त्री) देशमुखाचे काम, त्याचा हक्क

देशलेखक (प्रा पु) कुळकर्णी
देशवटी (प्रा अ) देशपार
देशवळ (वि) प्राकृत, प्रवृत्तिरूप (विवे० पू० ३।४) [एक भेद
देशस्थ (स वि) महाराष्ट्रीय ब्राह्मणातला
देशाचार (स पु) देशातली रूढि
देशाटन (स न) देशोदेशचा प्रवास [जाणे
देशातर (स न) परका देश, दुसऱ्या देशी
देशावर (प्रा न) भिक्षाटन
देशिक (स पु) गुरु, मार्गदर्शक (मोरो० कृष्ण० ४५।६८), पथिक, वाटसरू
देशी (वि) स्वदेशात झालेले, (स्त्री) देश भाषा
देशी शब्द ज्याचे मूळ संस्कृत भाषेत सापडत नाही असे शब्द
देशोधडीं देशधडी पहा
देस (पु) गायनातला एक राग
देसक (पु) एक वतनदार अधिकारी
देसधूळ (स्त्री) अतिशय दारिद्र्य
देसवट (वि) देशावरचा
देसवटा (प्रा पु) प्रदेश (मोरो० वन० १०।७०), देशाटन [देशमुख
देसाई (पु) परगण्याचा मुख्य अधिकारी,
देह (स पु) शरीर, दिवस (तुका० २०९३), (फा पु) गाव
देहझाडा देहेझाडा पहा
देहत्याग (स पु) मृत्यु
देहवगी (फा स्त्री) दातृत्व, देणगी
देहदंड (स पु) शरिराला कष्ट, शारीरिक शिक्षा [सहज कर्म
देहधर्म (स पु) देहाचे आहारनिद्रादि
देह धारणा (स्त्री) निर्वाह, जीवन
देहनगी (हि स्त्री) देणगी
देहपात (स पु) शरिराचा नाश, मृत्यु
देहभान (स पु) शरिराविषयीची शुद्धि
देहयात्रा (स स्त्री) देहाचे पोषण
देहली (स स्त्री) उंबरठा
देहाडा (प्रा पु) देह, देहाचा व्यापार
देहात (स पु) मृत्यु, देहाचा नाश
देहान्त प्रायश्चित्त (स न) मरण येईं इतकी कडक शिक्षा
देहात्मवादी (स पु) शरीर हाच आत्मा, याहून निराळा आत्मा नाही, असे चार्वाकासारखे मत धारण करणारा
देहाय (अ) गावगन्ना, गावागावास
देहावसान (स न) मरण
देही (स पु) शरीर धारण करणारा
देहुडा (प्रा वि) वाकडा, पायावर पाय ठेवून म्ह० दीड पायावर उभा, (पु) चवडा [गच्ची
देहुडी (हि स्त्री) देवडी, तिजवरची
देहे झाडा (फा पु) गावचे नोंदणीपत्रक
दैत्य (स पु) राक्षस
दैत्यगुरु (स पु) शुक्राचार्य
दैदीप्यमान (स देदीप्यमान वि) प्रकाशणारा, चकचकीत
दैन (स न) दीनता
दैनदिन (वि) रोजची [प्रार्थना करणारा
दैनभाक्या (वि) करुणा आणण्यासारखी
दैना (स स्त्री) दैन्य, दुर्दशा, अपेष्टा
दैनिक (स वि) रोजचे, (न) रोजचे वर्तमानपत्र
दैन्य (स न) दीन स्थिति
दैन्यदशा (स स्त्री) दारिद्र्यावस्था
दैर्घ्य (स न) लांबी
दैव (स न) नशीब **दैव काढणें**--उत्कर्ष पावणे, **दैवाने हात देणें**--दैव अनुकूल होणे, **दैवावर हवाला**--नशीब करील ते करील असे म्हणून सगळा भार अदृष्टावर टाकून बसणे
दैवगति (स स्त्री) नशिबाचे खेळ [गोष्ट
दैवघटना (स स्त्री) अकल्पित घडणारी
दैवणें (प्रा क्रि) दैववान् निघणे
दैवत (स न) देवता [ती स्थिति
दैवदशा (स स्त्री) नशिबी लिहिली असेल
दैवयोग (स पु) दैवाची घटना, यदृच्छा
दैववशात् (अ) प्रारब्धयोगेकरून
दैववान् (स वि) भाग्यवान्, चांगल्या नशिबाचा
दैवहीन (स वि) दुर्दैवी
दैवज्ञ (स पु) जोशी, ग्रहाच्या स्थितीवरून भविष्य कथन करणारा
दैवाथिल (प्रा वि) दैवाचा आश्रय करणारे (भक्तलीला० १६।१४७)

दैविक (स वि) देवाने केलेले, (न) नशीब, भाग्य
दैवी (स स्त्री) मत्र, तत्र, प्रार्थना इ०कानी रोगइ० वर उपचार करण्याचा प्रकार, **दै० सपत्ति**—देवापासून प्राप्त झालेली अर्थात श्रेष्ठ प्रतीची सपत्ति (दया, न्यायबुद्धि, करुणा, इ० गुण)
दैशिक (स वि) देशी, स्थानिक
दैहिक (स वि)शरिरासबधाचे, शारीरिक
दोकडा (न) दुगाणी, कच्च्याचा १० वा हिस्सा, मोत्याच्या वजनात चवाचा शताश
दोख (स दोष पु) ठपका, न्यून, दोष
दोगला (वि) मिश्र जातीचा
दोग्धा (स पु) दूध काढणारा
दोघ (प्रा वि) दोन
दोघुले (प्रा वि) दोन
दोघुलेपण (प्रा न) दोघामधील प्रेम (अमृ० १।६), द्वैत
दोडका (पु) एक फळभाजी
दोड, दोडा (प्रा वि) द्वाड, (पु) कापसाचे बोड, वेलदोडा [टाके
दोण (स्त्री) गुराकरिता कोटिबा, पाण्याचे
दोणगें (न) लहान दोण
दोणा (पु) द्रोण
दोणी (प्रा स्त्री) होडगे
दोतुकी, दोतूक (वि) गायनात ज्याला अस्ताई व अतरा ही आहेत, पण आभोग नाही असे दोन अवयवाचे ध्रुपद
दोद (न) सुटलेले पोट, मेद [पोटाचा
दोदाळ, दोदील, दोदी (वि) मोठ्या
दोदें येणें तृप्ति होणे
दोन (वि) २ **दोन दिवस**—थोडा काळ, **दोन दिवसाचा**– अल्पकाळ टिकणारा
दोनप्रहर (पु) दुपार **दो०ची काळजी**— पोटापाण्याची चिता
दोन्ही साज (अ) सकाळी व सध्याकाळी
दोमदोम करीत फिरणें भिक्षा मागत फिरणे
दोर (पु) जाड दोरी
दोरक (स पु) दोरा, दोरखड
दोरकस (पु) जाड दोर
दोरखड (पु) खूप जाड दोर
दोरणी (स्त्री) दोरी
दोरवा (पु) एक प्रकारचे पट्ट्यापट्ट्याचे कापड, तडा, चीर, भेग [चीर, झरा
दोरा (स दोरक पु) धागा, दोरी, सबध,
दोरी (स्त्री) बारीक दोरा **दोरी सैल सोडणे**—नियम ढिला करणे, स्वतत्रता देणे
दोरीसूत (अ) सरळ रेषेत
दोर्दंड (स पु) बाहु, भुजा
दोलयात्रा (स स्त्री) श्रीकृष्णाची मूर्ति चोपाळयावर बसवून तिची मिरवणूक काढण्याची उत्तर हिदुस्थानातली रूढि
दोला (स पु) झोपाळा, झुला
दोलायमान (स वि) झोके खाणारा, डळमळीत [किवा आधिक्य
दोष (स पु) चूक, अपराध, कमीपणा
दोषदृष्टि, दोषैकदृष्टि (स स्त्री) दोष तेवढे नेमके शोधून काढणारी दृष्टि, छिद्रान्वेषणबुद्धि, (वि) दोष तेवढे पाहणारा
दोषा (प्रा स्त्री) रात्र
दोषारोप (स पु) ठपका
दोषी (स वि) अपराधी, गुन्हेगार
दोस्त, दोस्तदार (फा पु) मित्र
दोस्तदारी (फा स्त्री) मैत्री
दोह (पु) दूध काढणे
दोहद (स पु) डोहाळा
दोहन (स न) दूध काढणे
दोहरा (पु) हिदुस्थानी भाषेतला एक छद
दोहवा (पु) दूधदुभते
दोहावा (पु) धार काढणे
दोहींसाज दोन्ही साज पहा
दोहो जिवाचा निवाडा सुखप्रसूति
दोहोत्रा (पु) दरमहा दर शेकडा २ प्रमाणे व्याजाचा दर
दौड (हि स्त्री) धावपळ
दौडणें (क्रि) पळणे, धावणे
दौंडी (स्त्री) दवडी, दाडोरा
दौत (अर दवात स्त्री) शाईचे पात्र
दौत्य (स न) दूताचे किवा जासुदाचे काम
दौरात्म्य (स न) दुष्टपणा
दौरा (हिं पु) फिरती

दौर्जन्य (स न) दुष्टपणा, दुर्जनता
दौर्बल्य (स न) दुबळेपणा, अशक्तपणा
दौर्भाग्य (स न) दुर्दैवीपणा, दुर्दैव
दौर्मनस्य (स न) दुर्भावना, मन क्षोभ, उद्वेग
दौर्हृद (स न) गर्भ, डोहाळा, वैरभाव
दौलत (अर स्त्री) संपत्ति, संस्थान, राज्य
दौ० चा खांब—राज्याचा मुख्य आधार
दौलत ज्यादा (अर स्त्री) तुझा उत्कर्ष होवो असा आशीर्वाद, भरभराट, उत्कर्ष, नाच्यापोऱ्याला तमाशा झाल्या-नंतर कोणी श्रीमंत व रंगेल मनुष्य त्या पोराला आपल्या मांडीवर बसवून देणगी देतो ते
दौलतदार, दौलतवान् (वि) श्रीमंत
दौलतबक्की (फा पु) मुख्य दरवाजावरील रक्षक
दौलतबंद (फा वि) श्रीमंत
दौहित्र (स पु) मुलीचा मुलगा, (न) त्याने करावयाचे मातामहश्राद्ध
द्यानती (फा स्त्री) शुद्ध वासना
द्यावापृथिवी (स स्त्री) स्वर्ग व पृथ्वी
द्याहा (प्रा अ) दिवसा, दुपारी
द्यु (स न) आकाश, स्वर्ग, दिवस
द्युति (स स्त्री) प्रकाश
द्युमणि (स पु) सूर्य
द्यूत (स न) जुगार
द्यूतकार (स पु) जुगारी
द्योतक (वि) दाखविणारे, (न) चिन्ह
द्योतणें (क्रि) प्रकाशणे
द्रव (स पु) रस, पाझर, आर्द्रता
द्रवणें (क्रि) वितळणे, पाझरणे, मृदु होणे
द्रविड (स पु) एक देश
द्रवीभवन (स न) वितळणे
द्रव्य (स न) धन, दौलत, पदार्थ, मूलतत्त्व
द्रव्यवान् (स वि) श्रीमंत, पैसेवाला
द्रव्यशाली (स वि) श्रीमंत
द्रव्यहीन (स वि) गरीब [इच्छा
द्रव्येषणा (स स्त्री) द्रव्य मिळावे अशी
द्रष्टव्य (स वि) पाहण्यास योग्य
द्रष्टा (स वि) पाहणारा
द्राख (स्त्री) द्राक्ष
द्राबा (पु), **द्राबें** (न), **द्राभा** (पुं), **द्राभें** (न) घाणपाणी, गरगट, ढपळवणी
द्राव (स पु) विरघळणे
द्रावक (स वि) विरघळण्यास लावणारा
द्रावण (स न) विरघळण्यास लावणारे द्रव्य
द्राविड (स पु) द्रविड देशातला मनुष्य
द्राविडी प्राणायाम (पु) एखादी गोष्ट करण्याचा मुद्दाम स्वीकारलेला वक्र मार्ग, लांबचा व कंटाळवाणा प्रवास
द्राव्य (स वि) विरघळणारे
द्राष्ट (स दाष्ट वि) खाष्ट, तुसडा
द्राक्ष (स द्राक्षा न) अंगुर
द्राक्षा (स स्त्री) द्राक्षाचा वेल, द्राक्ष
द्राक्षापाक (स पु) द्राक्षांचा केलेला एक औषधी पाक, द्राक्षाचा रस जसा पार-दर्शक व स्वच्छ असतो त्याप्रमाणे ज्याचा अर्थ स्पष्ट व असंदिग्ध आहे अशा प्रकारची लेख-रचना किंवा भाषण
द्राक्षासव (स पु) द्राक्षाचे मद्य
द्रु (स पु) वृक्ष, झाड
द्रुत (स वि) शीघ्र
द्रुतगामी (स वि) शीघ्रगति, चपळ
द्रुतविलंबित (स न) छंदःशास्त्रातले एक वृत्त याच्या चरणात १२ अक्षरे व न, भ, भ, र, हे चार गण असतात
द्रुति (स स्त्री) द्रवणे, पळून जाणे, (प्रा) मकरंद, सुवास (ज्ञा० १८।२७६)
द्रुम (स पु) वृक्ष, झाड
द्रोण (पु) वाटीसारखे पानाचे केलेले पात्र, होडग्याच्या आकाराचे पात्र
द्रोणी (स स्त्री) कढई, डोणी पहा
द्रोह (स पु) द्वेष, विश्वासघात [कुस्ती
द्वंद्व (स न) जोडी, जोडपे, भांडण,
द्वंद्वयुद्ध (स न) मल्लयुद्ध, कुस्ती, दोघांचे युद्ध
द्वय (स न) जोडी
द्वाड (वि) दुष्ट, व्रात्य, खोडकर
द्वाडवाणा (वि) नीच, तिरस्कारार्ह
द्वादश (वि) बारा, बारावा
द्वादशी (स स्त्री) पंधरवड्यातला बारावा दिवस
द्वापर (स पु) चार युगांपैकी तिसरे

द्वामोशायन (स द्वामुष्यायण पु) गुरूच्या आज्ञेने दुसऱ्याच्या बायकोच्या ठायी उत्पन्न केलेला पुत्र, द्विगोत्री, द्विधाभाग
द्वार (स न) दार, दरवाजा, साधन
द्वारकेचे लेणे श्रीकृष्ण
द्वारपाल (स पु) देवडीवरचा शिपाई
द्वाररक्षक (पु) पहारा करणारा
द्वारा (स द्वार अ) मार्फत, कडून, मध्यस्थीने
द्वारावती (स स्त्री) द्वारका, गोपीचदन
द्वाही (हि दुहाई स्त्री) शपथ, दाडोरा, दौडी, जाहीरनामा
द्विगुण (स वि) दुप्पट
द्विघात (स पु) सख्येचा वर्ग [दात
द्विज (स पु) ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, पक्षी,
द्विजिव्ह (स वि) दोन जिभाचा (सर्प), दुटप्पी, लबाड, चहाडखोर
द्वितीय (स वि) दुसरा
द्वितीय सबध (स पु) दुसरे लग्न
द्वितीया (स स्त्री) पधरवडयाचा दुसरा दिवस द्वितीया विभक्ति
द्वित्त (वि) अक्षर दोनदा येऊन होणारे सयुक्त (अक्षर)
द्वित्व (स न) युग्म, जोडी, दोनदा प्रयोग किवा उच्चार
द्विदल (स वि) दोन दळाचे
द्विदल राज्यपद्धति दोघाच्या हातात जेथे सत्ता विभागली आहे अशी राज्यपद्धति
द्विधा (स वि) दुभग, डळमळीत, (अ) दोन प्रकारचे
द्विपद, द्विपाद (स वि) दोन पायाचा
द्विरुक्ति (स स्त्री) पुनरुच्चार
द्विरेफ (स पु) भ्रमर
द्विरेफक (प्रा पु) भ्रमर
द्वीप (स न) बेट
द्वीपकल्प (स न) तीन बाजूनी पाण्याने वेष्टित व एका बाजूने जमिनीशी जोडलेला असा प्रदेश
द्वेष (स पु) शत्रुत्व, मत्सर, दावा
द्वेष्टा (स पु) द्वेष करणारा
द्वैत (स न) भेदभाव, जोडी, देव व जीव निरनिराळे मानणे, एका वनाचे नाव
द्वैतभाव (स पु) मनाचा अनिश्चितपणा, भिन्न भाव, जीव व शिव (देव) याच्यात भिन्नता मानण्याची बुद्धि
द्वैधीभाव (स पु) द्विधामत, दुफळी
द्वैपायन (स पु) श्रीवेदव्यास
द्व्यर्थी (स वि) ज्याला दोन अर्थ आहेत असा, दुटप्पी
द्व्यामुष्यायण (पु) मुज झाल्यावर दत्तक गेलेला मुलगा, दोन बापाचा मुलगा, सशयित गोष्ट

ध

ध मराठी व्यजनमालेतील एकोणिसावे व्यजन
ध ध हे अक्षर, **ध चा मा करणे**—दगलबाजीने शब्दात फार महत्त्वाचा फरक करणे (पूर्वी पेशवाईच्या काळात राघोबादादा पेशवे याची स्त्री आनदीबाई हिच्या मनात नारायणराव पेशवे यास ठार मारवून पेशवेपद आपल्या पतीला मिळवून द्यावे असा दुष्ट विचार येऊन तिने युक्तीने गारद्याकडून नारायणरावास धरविण्याविषयीचा हुकूम राघोबादादाकडून मिळविला, आणि मग त्या हुकुमातले ‘धरावे’ या शब्दातल्या ‘ध’ या अक्षराच्या जागी ‘मा’ हे अक्षर कोणाकडून लिहविले त्यामुळे नारायणराव धरला जाण्याच्या ऐवजी मारला गेला या महत्त्वाच्या ऐतिहासिक घटनेवरून हा वाक्सप्रदाय प्रचारात आला आहे)
धक (स्त्री) आच, उष्णता, धग
धकटा (वि) धाकटा
धकटी (स्त्री), **धकटें** (न) आगटी
धकणें (क्रि) निभावून जाणे
धकधक (स्त्री) धडधड
धकविणें (क्रि) निभावून नेणे
धका, धक्का (पु) ढका, हिसका, आघात, पाण्याचा आघात सहन करण्याजोगी बाधलेली भित

धकाधक, धकाधकी (स्त्री) धक्काबुक्की, खेचाखेंची, झोंबी **ध० चा मामला**— ज्यांत दुसऱ्याला चार धक्के देण्याचा किंवा त्याच्याकडून मिळालेले खाण्याचा प्रसंग यावयाचा असे काम, शांततेने, जिवास कष्ट न होता किंवा दुसऱ्याशी भांडण्याचा प्रसंग आल्याशिवाय न होणारे काम

धकाबुकी (स्त्री) कोणाला धक्के मिळतात व कोणाला मार मिळतो असा गोंधळ

धकाविणें (क्रि) धक्का देणे, ढकलणे

धकी, धक्की (स्त्री) गचांडी

धकीबुकी (स्त्री) धकाबुकी पहा.

धक्कड (वि) धष्टपुष्ट

धक्का (पु) धका पहा

धक्काबुक्की धकाबुकी पहा

धग (स्त्री) आंच, दाह, उष्णता

धगड (पु) प्रियकर, यार, नवरा, सर्वांनी ज्यापुढे हार खावी असा मनुष्य

धगडी (स्त्री) रखेल स्त्री

धगडे (पु अने) खोडद्या

धगधगणें (क्रि) प्रज्वलित होणे, तापणे

धगधगीत (वि) रसरशीत, झळझळीत, तेजःपुंज

धगावणें (क्रि) आंच लागणे

धगी (प्रा स्त्री) उष्णता, आंच

धगें (न) आगटी

धचोट, धश्चोट (वि) दांडगेश्वर, उद्धट

धज (हि स्त्री) डौल, ऐट, नीटनेटकी आकृति **धज देणे**—काम करण्यास पुढे होणे, **धज मारणें**—गर्दीतून पुढे येणे [निशाण

धज (स ध्वज पु), **धजा** (स्त्री) झेंडा,

धजणें (क्रि) धाडस करणे, धैर्य धरून पुढे होणे

धजदार (वि) ठळक, मोठा, भव्य, उदार अंतःकरणाचा, धीट, धाडसी, मोठे धाडसाचे चांगले कृत्य करण्याच्या कामी ज्याचे पाऊल पुढे आहे असा

धजावणें (क्रि) धजणे पहा

धट (पु) वजन करण्याचा टांगलेला कांटा, टेकण, मोजणीपत्रकातला तपशील, (प्रा पु) निश्चय, (वि) दांडगा, धीट, (अ) सरळपणाने

धटकुला (वि) धीट

धटाई (स्त्री) धैर्य, धाडस, धट्टपणा

धटिंग, धटिंगण, धटागण, धटुकला (वि) धष्टपुष्ट, धीट, दांडगेश्वर, आडदांड, धिप्पाड, भीडमुरवत न धरणारा

धटी (स पु) शंकर

धटी, धट्टी (प्रा स्त्री) मूल्यवान् रेशमी वस्त्र, धोतराच्या पदराची जाडी

धटु (प्रा वि.) धटिंगण

धट्ट (वि) धीट, दांडगा

धट्टाकट्टा (वि) निरोगी व बळकट

धड (न) मुंडक्याशिवाय शरीर, (वि) चांगले, संबंध, (अ) उघड, पुरतेपणी

धड (स्त्री) बाजू, कांठ

धडक (स्त्री) धास्ती, भीति, ठोकर, जोराचा धक्का, टक्कर

धडकणें (क्रि) थडकणे, येऊन पोंचणे, भडकणे, फार तापणे, धडधडणे, (बंदूक) जोराने उडणे

धडकफडक (वि) स्पष्ट बोलणारा, सरळ, एकदम काम करून टाकणारा, अकृत्रिमपणाचे (वर्तन) [धास्ती, धडक

धडका (वि) धड, संबंध, पूर्ण, (पु) धक्का,

धडकावणें (क्रि) निर्भयपणे बोलणे, निर्धास्तपणे करणे

धडकी (स्त्री) धास्ती **धडकी भरणें**— फार भीति वाटल्याने ऊर धडधडू लागणे

धडंग (वि) मजबूत, घटमूट, (अ) जोराने [स्थिति

धडगत (स्त्री) आशा वाटण्यासारखी

धडणी (हि स्त्री) काढणी

धडधडणें (क्रि) छातीचे उडणे, पडणे, धडधडत खाली येणे

धडधडाट (पु) मोठी गर्जना

धडधडीत (अ) उघडउघड, स्पष्टपणे

धडधाकट, धडधाकड (वि) धट्टाकट्टा, खणखणीत

धडधोप, धडधोपट (वि) खणखणीत, शाबूत, धष्टपुष्ट
धड ना गोडाचा (वि) निरुपयोगी, नापसत, अनिश्चित
धडपड (स्त्री) खटाटोप, परिश्रम, खटपट
धडपडणे (क्रि) तडफडणे, आदळ-आपट करणे, जोराने खटपट करणे
धडपा (पु) जुन्या लुगड्याचा किंवा कपड्याचा फाडून काढलेला तुकडा
धपफड धडपड पहा
धडफडणें (क्रि) अव्यवस्थित रीतीने पडणे
धडफुडी (अ) खरोखर
धडफुडें (प्रा वि) खरे (ज्ञा० ९।२४१)
धडफुला (प्रा वि) पूर्ण, प्रदीप्त, खरा, कुशल, पोकळ, निश्चयात्मक, (अ) सत्वर (भा० ५।९५)
धडवई (पु) बाजारात येणारा माल तोलण्याच्या कामावरील अधिकारी
धडवता (प्रा वि) निधडा, निर्भय
धडवती (स्त्री) धडोती पहा
धडशी (स्त्री) टक्कर
धडसा (वि) वैगुण्यरहित
धडा (पु) पाठ, उदाहरण, काही शेराचे माप किंवा वजन, निश्चय, टोळी, रिवाज, वहिवाट (तुका० ६३९) **धडा घेणें**—शिकणे
धडाका (पु) सपाटा, तडाका, झपाटा
धडाडणें (क्रि) मोठा आवाज करून पडणे, (काळीज) जोराने उडणे, चीर पडणे, भडकणे
धडाडी (स्त्री) धैर्य, नेट, अखडित श्रम, उत्साहपूर्वक यत्न
धडाधड, धडाधडा (अ) जोराजोराने, झपाट्याने, सोसाट्याने
धडाधोगडा (वि) जाडाभरडा, टिकाऊ
धडाळी (स्त्री) हगवण
धडिंग (वि) धटिंग, धटिंगण
धडिंगण (वि) धटिंग पहा
धडी (स्त्री) एक अनिश्चित वजन, रास, रेशीम, जरतार, इ० चा काठ, पडवी, वजनाचा काटा
धडीपगडी (स्त्री) कपडालत्तां, पोषाख

धडूत (प्रा वि) शोभिवत, (न) धडोतीचे वस्त्र
धडेवाटप (न) एकत्र कुटुबातील जमिनीची फाळणी
धडोत (न) धडवत
धडोती (धट + ओत स्त्री) नेहमी वापरण्याचा कपडा, नेहमीचा वापर, (वि) मजबूत, टिकाऊ
धडोते (प्रा वि) सुशोभित, (न) धड वस्त्र
धड्डु (वि) ठोब्या
धण (स. धन स्त्री) एकाचे नुकसान किंवा नाश होऊन त्यामुळे दुसऱ्यास अकल्पित होणारा फायदा, इच्छा
धणगणे (क्रि) ताव मारणे
धणा, धना (पु) कोथिंबिरीचे बीज
धणी (प्रा स्त्री) इच्छा, विपुलता, (पु) धनी, स्वामी, मालक [होईपर्यंत
धणीवरी (प्रा अ) पोटभर, तृप्ति
धणू (स धनु पु) धनुष्य [ड।गडुजी
धतरमतर (न) जादूटोणा, तात्पुरती
धताल, धताल्या, धत्ताल, धत्ताल्या मनातली गोष्ट बेलाशक बोलून जाणारा, हवी तशी वचने अविचाराने देणारा, थोताल | वचनाचा मुकाळ
धताली (स्त्री) अविचाराने बोलणे,
धतुरा, धत्तुरा (स धत्तर पु) अगठा, फसवणक, धूर्तता
धत्तुर (स पु) धोत्रा
धत्त्या (पु) बोजा, भार
धदधद (प्रा पु) ढग
धदरणें (क्रि) पोकळ वचने देऊन फर्मविणे
धदरा, धदऱ्या (वि) गडबड्या, धादल्या
धदा (हि पु) उद्योग, रोजगार, काम, वृत्ति
धदेवाईक (वि) रोजगार करणारा, धद्यात पडलेला
धन (स न) द्रव्य, सपत्ति, गणितातले + हे चिन्ह, (स धनुस् पु) धनुष्य, (स्त्री) धन, रास **धन करणें**—आयते मिळवून देणे
धनकट, धणकट (वि) मजबूत, दणगट
धनकुबेर (स पु) अतिशय श्रीमत मनुष्य

धनकुली (स धनुस् स्त्री) लहान धनुष्य
धनको (पु) सावकार, ऋण देणारा
धनगर (पु) मेंढ्या पाळणारा, एका जातीचे नाव
धनगाडा, धनगाढा (प्रा वि) श्रीमत
धनजय (स पु) अर्जुन, अग्नि
धनत्तर (स धनवत्तर वि) श्रीमत, हुशार, प्रचड, प्रशस्त, समर्थ
धनतेरस, धनत्रयोदशी (स्त्री) आश्विन व० १३
धनद (स पु) कुबेर
धनदौलत (स अर स्त्री) सपत्ति
धनधान्य (स न) सपत्ति व धान्य, सुस्थिति
धनपिसा (वि) पैसा मिळविण्याच्या नादी लागलेला, पैशाचा मनस्वी लोभी
धनमत्त, धनमस्त (वि) द्रव्यामुळे उन्मत्त झालेला
धनरेषा (स स्त्री) सामुद्रिकात-एखाद्याला धन किती मिळेल ते दर्शविणारी तळहातावरची रेषा **धनरेषा उमटणे**–अकल्पित रीतीने द्रव्यप्राप्ति होऊ लागणे
धनलोभी (सं वि) सपत्ति मिळण्याची प्रबळ इच्छा मनात बाळगणारा
धनवडी (वि) धनवड नावाची लुगड्याची पेठ आहे तेथले [होईपर्यत
धनवर, धनवरी (प्रा अ) यथेच्छ, तृप्ति
धनवान् (स वि) श्रीमत, धनशाली
धना (स धान्न पु) धणा पहा
धनाढ्य (स वि) श्रीमत
धनात्यय (स पु) द्रव्यक्षय, द्रव्यनाश
धनाध (वि) पैशाचा धूर डोळ्यावर आलेला
धनाध्यक्ष (स पु) खजीनदार
धनाश्री (स स्त्री) एका रागाचे नाव
धनासा (स वि) श्रीमत
धनिक (स स्त्री) धनाढ्य, सपत्तिमान
धनिष्ठा (स स्त्री) तेविसावे नक्षत्र
धनी (स पु) मालक, धनवान् मनुष्य
धनीजोग (वि) घेणाराच्या नावाची (हुडी), ज्याच्या नावाची हुडी असेल त्यालाच तिची रक्कम मिळावयाची अशी (हुडी) [यजमानीण
धनीण (स धनिनी स्त्री) मालकीण,
धनु (स न) धनुष्य, धनरास
धनुकणे (क्रि) पिजणे [लहानसा कमठा
धनुकली (हि स्त्री) कापूस पिजण्याचा
धनुर्धर, धनुर्धारी (स वि) हाती धनुष्य धारण करणारा
धनुर्मास (स पु) धन-राशीत सूर्य असतो तो काल या मुदतीत सूयोदय होताच त्याला नैवेद्य अर्पण करण्याची चाल आहे
धनुर्वाड (प्रा वि) धनुर्विद्यानिपुण
धनुर्वात (स पु) ज्याच्या योगाने माणसाचे शरीर धनुष्यासारखे वाकडे होते असा एक रोग
धनुर्विद्या (स स्त्री) तिरदाजी
धनुवर (पु) धनुर्धर (अनत० पृ० ३८)
धनुष्कोटि (स स्त्री) धनुष्याचे टोक
धनुष्य (स न) धनु, कमठा
धने (पु) कोथीबिरीचे बी
धनेश्वर (स वि) श्रीमत, (पु) कुबेर
धनेश्वरी (स स्त्री) एक रागिणी
धन्नाशेट (पु) व्याजोक्तीने–मोठा श्रीमत मनुष्य
धन्य (स वि) पुण्यवान्, कृतकृत्य झालेला, (स्त्री) कृतकृत्यता, जन्माचे सार्थक
धन्यवाद (स पु) स्तुति, आभार
धन्वतरि (स वि) देवाचा वैद्य, उत्तम वैद्य
धन्वी (स वि) धनुर्धारी [करून
धपकन् (अ) 'धप्' असा पडण्याचा आवाज
धपका (पु) धप्पा, पोकळ थापटी
धपकाविणे (क्रि) धप्पा मारणे
धपला (पु), **धपली** (स्त्री) साल, ढलपा, तुकडा
धपाटा (पु) पोकळ चापट, धपका **शरिराचा ध० वळणे**—क्षीण होणे, रोडावणे
धपेला (पु) जबर मेहनतीचे काम
धप्प (स्त्री न) धप्पा, पोकळ प्रहार, मोठी धलपी
धप्पा (पु) धपा पहा
धप्पाधप्पी (स्त्री) धवकाबुक्की

धबकणें (क्रि) रट्टे लगावणे [धादल
धबडगाशा (पु)एकसारखी गर्दी, कामाची
धबदूल (वि) लठ्ठ, धिप्पाड, अवाढव्य
धबधबा (पु) उंच जागेवरून खाली जोराने पडणारा पाण्याचा प्रवाह
धबधबीत (क्रि वि) स्वच्छ (गोरा)
धबाधब, धबाधबा (अ) एकामागून एक सारखे रट्टे देत, जोराने आवाज करीत (खाली पडणे)
धबाधबी (स्त्री) एकमेकांनी एकमेकांना चेंडू फेकून मारावयाचा असा मुलांचा एक खेळ
धबाबा (प्रा पु)धबधबा, (अ) धबाधब
धमक (हि स्त्री) हिंमत, शक्ति, धग-धग, उग्र वास, उसण
धमकट (प्रा वि) दांडगा, वळकट
धमकणे (क्रि) रट्टे मारणे
धमका (पु) ठोसा, पाऊस थांबल्या-नंतरचा उकाडा
धमकावणी (स्त्री)भीति, धमकी, जास्ती
धमकी (हि स्त्री) दबकावणी, दहशत
धमणी (स्त्री) [illegible] आच्छादन असलेली बैलगाडी
धमधमा (फा पु) उंचवट्याची जागा, लहान बुरुज, टेहळणीची जागा, तोफखाना
धमधमीत (क्रि वि) धमक (पिवळा)
धमनी (स स्त्री) फुंकणी, रक्तवाहिनी, शीर
धमाधमी (स्त्री) मुलांचा एक प्रकारचा चेंडूचा खेळ, धडपड, मारामारी
धमामा (फा स्त्री) नोबत, चिखल, तिंबलेली कणिक, उंच ओटा, गच्ची
धमाल (प्रा वि) मोठा, अगडबंब
धमासा (पु) एक काटेरी वनस्पति
धम्पक लाडू (पु) रट्टे, धपके
धर (स धृ पु) पकड, आधार, मय-मनशक्ति, पूर्वापरसंगति, (समासात उत्तरपदी वि) धरणारा, धारण कर-णारा
धरण (स न) बांध, बंधारा, पाव होन (सुमारे ९ आणे)
धरणकरी (पु) धरणे धरून बसणारा
धरणी (स स्त्री) पृथ्वी, सरणी, पद्धति, पकडण्यासाठी आलेली मंडळी
धरणीकंप (स पु) भूकंप
धरणीतल (स न) भूपृष्ठ
धरणीधर (स पु) पर्वत
धरणें (क्रि) पकडणे, स्मरणात ठेवणे, (प्रा) थांबवणे, (न) सक्त तगादा, पैसे हाती पडेपर्यंत माणसाच्या दारात बसून राहणे
धरणेकरी, धरणेदार (पु) दाराशी धरणे घेऊन बसलेला मनुष्य
धरणेपारणे (न) एक दिवस जेवण आणि एक दिवस उपास याप्रमाणे क्रमाने करण्याचे व्रत [चाल
धरती (स धरित्री स्त्री) पृथ्वी, पद्धति,
धरधरणें, धरधरावणे (क्रि) प्रकृति सुधारणे, उत्साह वाटणे, टिकाव धरणे
धरनेम (पु) संबद्धता, निश्चितता
धरपकड (स्त्री) याला धर, त्याला पकड अशी धामधूम
धरपकडीचा व्यवहार गुंतविणारा किंवा जाळयात अडकविणारा व्यवहार
धरफड, धरफडणे, धरफडाट इत्यादि यद्दल धडफड इ० शब्द पहा
धरबंद (पु) नियम, कायदा, मर्यादा
धरमधक्का (पु) व्यर्थ खटाटोप, निष्फळ परिश्रम, विनाकारण नुकसान **ध० बसणें**—कार्यसिद्धि न होता निष्कारण कष्ट होणे
धरमेळ (पु) संबद्धता [पाणी
धरवणी (प्रा न) पावसाचे धरून ठेवलेले
धरसवर (स्त्री) गृहव्यवस्था, आतिथ्य, व्यवस्था
धरसाड (स्त्री) अनिश्चितपणा, डळमळीतपणा
धरसोड (स्त्री) काही बाबतीत आग्रह धरणे व काही बाबतीत मुद्दा सोडणे असा अनिश्चित प्रकार, डळमळीतपणा
धरा, धरित्री (स स्त्री) पृथ्वी
धरातल (स न) भूपृष्ठ
धराधर (स पु) पर्वत, शेष

धराधर, धराधरी (स्त्री) धरपकड, पकडण्याचा सपाटा
धराधीश (स पु) पृथ्वीपति, राजा
धरालोक (स पु) भूलोक
धरित्री (स स्त्री) पृथ्वी [पाटचात)
धरी (वि) धरणारा, अडविणारा (आटचा-
धरू (पु) निग्रह, चाभारी हत्याराची मूठ
धरून (अ) पासून, सकट
धर्ता (स पु) धरणारा, टेका देणारा
धर्म (स पु) शास्त्रविहित कर्म, दान, गुण, कर्तव्य, न्याय. **धर्म करता कर्म उभे राहणे**—एकाद्याचे बरे करीत असता स्वत वरच सकट येणे, **धर्मावर सोमवार**—काही न वेचता फुकट पुण्य किवा मोठेपणा मिळविणे, **धर्मास येणे**—मर्जीस वाटणे
धर्मकार्य, धर्मकृत्य (स न) पुण्य जोडणारे किवा परोपकाराचे काम
धर्मखाते (न) धर्मादाय इ० चा हिशोब ठेवणारे खाते
धर्मत (स अ) न्यायाने
धर्मदान (स न) परोपकारासाठी किवा भिक्षा म्हणून देणे [गाय, हरळी
धर्मधेनु (स स्त्री) धर्माची सोडलेली
धर्मध्वजी (स पु) दाभिक मनुष्य
धर्मपत्नी (स स्त्री) विवाहित स्त्री
धर्मपर (स वि) धर्मनिष्ठ, सदाचार-सपन्न धर्मविषयक
धर्मपिंड (स पु) निपुत्रिकास तिऱ्हाइताने श्राद्धाचे वेळी दिलेला पिड
धर्मपुत्र (स न) निपुत्रिकाची मरणोत्तर क्रिया पुत्रवत् करणारा
धर्मबधु (स पु) भाऊ म्हणून मानलेला, एकाच धर्मपथाचे दोघे
धर्ममार्ग (स पु) पुण्य जोडणारा मार्ग
धर्मयुद्ध (स न) न्यायाने किवा यथाशास्त्र चालणारे युद्ध
धर्मराज (स पु) यम, युधिष्ठिर
धर्मराज्य (स न) न्यायाचे राज्य
धर्मलड (स्त्री) धर्माची हेळसाड करणारा, धर्माविषयी अनादर दाखविणारा, नास्तिक
धर्मशास्त्र (स न) धर्मासबधाचे प्रमाण-भूत ग्रथ
धर्मशाळा (स धर्मशाला स्त्री) पाथ-स्थास उतरण्यासाठी धर्मार्थ बाधलेली इमारत
धर्मशिळा (स धर्मशिला स्त्री) सती जाणारी स्त्री चितेत प्रवेश करण्यापूर्वी स्वर्गलोकाची पायरी म्हणून ज्यावर पाय ठेवी तो दगड
धर्मशील, धर्मशीळ (स वि) धर्मनिष्ठ वर्तन ठेवणारा
धर्मसभा (स स्त्री) मय नावाच्या दैत्याने धर्मराज युधिष्ठिर याच्यासाठी मोठ्या कुशलतेने बाधलेली अवर्णनीय सभा, मयसभा, न्यायमदिर
धर्मसस्थापना (स स्त्री) जगात वर्तणारा अन्याय दूर करून त्या जागी धर्म व न्याय याची प्रतिष्ठा स्थापन करणे, नवा धर्म प्रचारात आणणे
धर्मज्ञ (स वि) धर्मशास्त्रातला किवा न्यायातला निष्णात
धर्माचा काटा सोने वगैरे विकणारानी माल बरोबर तोलून दिला आहे अशा-विषयी गिऱ्हाईकाची खात्री पटविण्या-साठी बाजारात एक काटा स्थापन कर-ण्यात येतो व तेथे अगदी थोडी फी ठेवून तो माल बरोबर तोलून देतात, तो काटा या काटचाचे उत्पन्न धर्म-कृत्याकडे देण्यात येते, म्हणून याला धर्माचा काटा म्हणतात
धर्मांतर (स पु) अन्य धर्माचा स्वीकार
धर्मात्मा (पु) उदार पुरुष
धर्मादाऊ (पु) धर्मादाय [दानधर्म
धर्मादाय, धर्मादाव (पु) धर्मार्थ दान,
धर्माधर्मी (अ) धर्मादाय म्हणून दिलेल्या रकमेवर, फुकटफाकटी
धर्माधिकारी (स पु) धर्मविषयक तटे तोडणारा अधिकारी
धर्मार्थ (अ) दान म्हणून (दिलेले)
धर्मासन (स न) न्यायदेवतेचे अधिष्ठान
धर्मिष्ठ (स वि) पुण्यशील, न्यायी, धर्मात्मा, कडकडीत धर्माचरण ठेवणारा

धर्मी (स वि) पुण्यशीळ, न्यायी, गुणधर्मविशिष्ट, उदार
धर्मेकरू (प्रा पु) धर्माचरण करणारा
धर्षण (स न) दाडगाई
धलपठ (न), **धलपा** (पु), **धलपी** (स्त्री) ढलपी पहा
धव (स पु) पति, नवरा
धवताल धोताल पहा
धवल (स वि) पाढरा, ढवळा
धवलार, धवळार (म धवलागार न) चुनेगच्ची वाडा, हवेली (तुका० २०४७)
धवशा धोशा पहा
धवळ (प्रा न) घराला चुना देणे, मगलोत्सवाचा प्रारभ (एका० पृ ६५०।१७१८)
धवळणे (प्रा क्रि) शुभ्र किंवा प्रकाशित होणे
धवळार (न) धवळार पहा
धवा (स धवल वि) शुभ्र
धशा (वि) आडदाड, दाडगा, निष्काळजीपणाचे
धश्चोट (वि) दाडगा, अडाणी, पशुतुल्य
धष्टपुष्ट (वि) लठ्ठ आणि मजबूत
धस (पु) खिळा, खुट, बारीक-अग्र; कुसळ, अविचारी, धटिंगण, जोराचा हल्ला, मनाला बसलेला दु खाचा किंवा भीतीचा अकल्पित धक्का, उतरण
धसकट (न) धस, कुसळ, खिळ्याचे अग्र, (वि) जाड, स्थूल
धसकणें (क्रि) दाडगाईने ओढणे, जोराने शिरणे, फाडणे, कडाडून मोडणे
धसकनदन (पु) आडदाड मनुष्य
धसकफसक (स्त्री) जोराची क्रिया, दाडगाई
धसका (पु) भीतीचा धक्का
धसकावणें (क्रि) धजणे
धसणें (प्रा क्रि) घुसणे
धसधस (स्त्री) छातीची धडधड
धसदार (वि) धजदार
धसमुसळा (वि) धश्चोट
धसरड (स्त्री) उतरण
धसाड (वि) जाड, स्थूल
धसाडा (पु) खुट, सुळा, शल्य, बुधा
धसाधस (अ) धडाधड, धडधडा
धसाफसा (अ) घाईघाईने, निष्काळजीपणाने
धसाळ (प्रा वि) विसराळू, अविचारी, मोठे, अनुचित (ज्ञा० १८।७५१)
धसाळू (प्रा वि) अविचारी, अरसिक (ज्ञा० ११।६१०) [आवाज
धस्स (अ) आघात होताना होणारा
धा (स अ) प्रकारे, वेळा, दहा
धाऊ (पु स्त्री) एक प्रकारचा मऊ दगड
धाक (पु) भय, दरारा, जरब
धाकटा (वि) वयाने लहान, ठेंगणा
धाकड (स द्राघिष्ट वि) अतिदीर्घ, धिप्पाड
धाकड, धाकडधोकड (वि) जाड, धिप्पाड, ओबडधोबड, स्थूल, भित्रा
धाकणे (क्रि) भिणे (वामन जयद्रथवध० २१) [शका
धाकधूक, धाकधुकी (स्त्री) थोडीशी भीति,
धाकला (प्रा) धाकटा
धाकुटा (वि) धिप्पाड, धाकटा, ठेंगणा, कमी प्रतीचा
धाकुला (प्रा वि) धाकटा
धागड (स्त्री) दाडगी, स्वच्छदी स्त्री, (वि) जाडेभरडे, ओबडधोबड, धष्टपुष्ट
धागडणे (क्रि) धुमाकूळ घालणे
धागर्डाधगड (वि) ओबडधोबड
धागर्डाधगा (हि पु) ज्यास ताळतत्र नाही असा दाडगाईचा नाच, धुमाकूळ
धागडा, धागडो, धागला (पु) धुमाकूळ, आरडाओरड, आक्रोश, गडबड, जोराचे भाडण
धागडी (प्रा वि) दाडगी
धागधूग, धागधुगी धाकधूक पहा.
धागा (हि पु) दोरा
धागादोरा (पु) सबध
धागोडा (पु) चार चौघात फजिती, फटफजिती
धाट (न) रानटी गाव, (स्त्री) हल्ला.
धाटण–णी (स्त्री) पद्धति, शैली, ढब
धाटा (पु) पचा, डोक्यास गुडाळण्याचे वस्त्र (तुका० ३१७३)

धाटामोटा (वि) लठ्ठ, धष्टपुष्ट, धडधाकट, आडदाड, ओबडधोबड
धाटी (स्त्री) धाटणी, रीत, पद्धति, फास, ; (प्रा स्त्री) धाड, दग्वडा
धाटें (प्रा वि) धट्टेकुट्टे
धाड, धाडी (हि स्त्री), **धाडा** (पु) अकस्मात् केलेला हल्ला, परचक्र, आकस्मिक सकट, टाळी
धाडकन्, धाडदिशी (अ) धाड असा आवाज करून, जोराने
धाडणें (क्रि) पाठविणे
धाडधाड (अ) एकामागून एक 'धाडधाड' असा आवाज करीत
धाडशी (वि) साहसी, छातीचा
धाडस (न) साहस, छाती, धारिष्ट
धांडळ, धाडाळ (वि) लाब, जाड, ओबडधोबड
धाडा (प्रा पु) धाड, हल्ला, दरोडा
धांडाळी (स्त्री) हगवण
धाडी (स्त्री) हल्ला, तट्टी, (हि पु) मुसलमानाच्या फौजेबरोबर किवा मिरवणुकीबरोबर गात जाणारे गवई
धाडुळणें, धाडोळणे (क्रि) बारकाईने शोधणे, धुडाळणे
धांडोडा, धाडोरा (स डिडिम पु), **धाडोरे** (न) दवडी, जाहिरनामा
धाडोळा (प्रा पु) शोध (अमता० ७।७), दवडी [७।१०१)
धाणी (प्रा स्त्री) नाश (शुभा० उद्योग०
धाणें (क्रि) तप्त होणे
धात (स धातु स्त्री) वीर्य
धात (प्रा स्त्री) कल्पित गोष्ट
धाता, धात्रा (स पु) ब्रह्मदेव, निर्माता
धाती (प्रा स्त्री) प्रकार, मत
धातु (स स्त्री) वीर्य, रेत, (पु) क्रियापदाचे मूळ रूप, सोनेरुपे इ० खनिज पदार्थ, मूलभूत द्रव्य, शरिरातल्या सप्त धातूची नावे —रस, रक्त, मास, मेद, अस्थि, मज्जा व शुक्र [विषयक ग्रथ.
धातुपाठ (स पु) पाणिनीप्रणीत धात्वर्थ-
धातुवर्धक (स वि) वीर्य वाढविणारे, पौष्टिक
धातुवाद (पु) किमया
धातुविद्या (स स्त्री) सोने, रुपे इ० धातूचे गुणधर्म, प्राप्तिस्थान इ० ची माहिती
धातुसाधित (स वि) व्याकरणात— धातूपासून बनलेले
धातुस्तभक (स वि) स्त्रीसगाच्या वेळी रेताचा प्रवाह थाबविणारे
धात्रा (प) ब्रह्मदेव
धात्री (स स्त्री) पृथ्वी, दाई, आवळकठी
धाद (स्त्री) कापडाची चिंधी, धादोटी
धादडी (प्रा अ) जबरीने
धादरणे (क्रि) भिणे, गोंधळणे, घाबरणे
धादल, धादलपट्टी (हि स्त्री) लगबग, व्यग्रता, गोंधळ
धादल्या (वि) गडबड्या
धादा (प्रा पु) दोरा, धदा, चुरा
धादात (वि) धडधडीत, (पु) स्वत चा अनुभव, त्यावरून ठरविलेला सिद्धान्त
धादाती (पु) शास्त्रवचनावर भिस्त ठेवणारा, बुद्धिप्राभाण्यवादी
धादावणे (क्रि) एखाद्या वस्तूच्या प्राप्तीविषयी अतिशय उत्सुक होणे
धादी, धादोटी (स्त्री) चिंधी
धाधावणे (क्रि) खाण्याची सुटणे, लोभ सुटणे
धाधोटा (पु) वाऱ्याचा सोसाटा, वाऱ्याचा झोत
धान (स न) साळी
धानी (स्त्री) फुकणी (पु) एक राग
धानोरी (स्त्री) धान्यविषयक [हरबरा इ
धान्य (स न) ज्वारी तादूळ, गहू, मूग,
धान्यफराळ (पु) उपासाच्या दिवशी भाजलेल्या धान्याच्या पदार्थावर केलेला निर्वाह
धान्यपचक (स न) गहू, जव, तादूळ, तीळ व मूग ही पाच धान्ये
धाप (हि स्त्री) श्वासोच्छ्वासाची त्वरित गति, श्वासरोग दमा, धग, उष्णता
धाप—क (स्त्री) द्विदल धान्याच्या दळयाचा अर्धा भाग
धापकरी, धापकरू (पु) दम्याने व्यथित मनुष्य, दमेकरी

धापट (वि) रखरखीत, निर्जल, नापीक (जमीन), (स्त्री) सरडयाच्या जातीचा प्राणी, (न) भाताचा भुसा, (स्त्री) भोवरा न फिरता राहण्याची स्थिति
धापटणेकरी (प्रा पु) अंग रगडणारा
धापटी (स्त्री) दामटी [भातशेत
धापड (वि) उखार शेत, विशेषत
धापणें (क्रि) धापा टाकणे, तृप्त होणे
धापलणे (क्रि) धापा टाकणे, जोराने श्वासोच्छ्वास करणे
धापा (पु) थापट कौल [विणे
धापा करणे सत्यानाश करणे, बिघड-
धापाळू, धाप्या (वि) दमेकरी
धापेकरी (पु) दमेकरी
धाबटी (स्त्री) दामटी, धामटी
धाबडधिगा धागडधिगा पहा
धाबडें (न) धाबे पहा [भरडे वस्त्र
धाबळ, धाबळी (स्त्री) लोकरीच जाडे-
धाबे, धाबडे (न) घरावरचे मातीच्या पेंडाचे आच्छादन **धा० दणाणणे**— घाबरणे भिणे, **धा० वर बसविणे**— न जुमानणे, उल्लघणे दुसऱ्याचे लुबाडून घेणे [असलेले घर
धाबेघर (न) छपराच्या ऐवजी धाबे
धाम (स न) घर, शरीर, तेज, (स्त्री) तापाची साथ, अनेकास एखाद्या गोष्टीचा एकदम लागलेला नाद
धामण (स्त्री) एक सरपटणारा घातुक प्राणी, (पु) मासा, वृक्षविशेष
धामधूम (स्त्री) जाळपोळ गडबड, दंगा, बखेडा [सपाटा
धामा (पु) अति उत्कट इच्छा, मागण्याचा
धामोडा (पु) धावडा नावाचे लाकूड (भा० ३०।३८) [व्यंजक शब्द
धाम्या (वि) माध्यंदिनाविषयी निंदा-
धाय (स्त्री) हंबरडा, मोठ्याने रडणे, धास्ती, समाधान, दाई
धाय, धाया (प्रा स्त्री) हृदय
धायटी (स्त्री) एक झाड
धायरी (स्त्री) एक झाड
धायरू (न) गुराना होणारा एक रोग
धाया (प्रा स्त्री) धात्री, दाई

धार (स स्त्री) बारीक प्रवाह, हत्याराची कापण्याची बाजू, तिची तीक्ष्णता, दोहन **धार काढणे**— गायी-म्हशीचे दूध काढणे, **धारेवर धरणें**—अतिशय धाकात ठेवणे, शिक्षेची जबरदस्त भीति दाखविणे, फार कडक शिस्तीने वागविणे, **धार फुटणे**—दूध देऊ लागणे
धारक (प्रा पु) युद्ध (अमृ० ७।४), धाक (दा० २।१।५७)
धारकरी (पु) तरवारबहाद्दर, योद्धा
धारकशी धरणे छळणे, तीव्र कसोटीला लावणे
धारके (न) वेलाला मांड्यात ठेवण्यासाठी त्याच्या शिंगाभोवती बांधलेली दोरी
धारकी धरणे—कडक शिस्तीने वागविणे
धारजणा, धारजिणा (वि) मंगलकारक, अनुकूल
धारजण, धारजिणे (न) अनुकूलता
धारण (स्त्री) धान्याचे दर, निरख, (स न) स्वीकार, अंगावर घेणे, (पु) घसळखांब **(जमीन) धारण करणें**— कायदेशीर रीतीने जमिनीचा कबजा असणे
धारणपारण, धारणेपारणें (न) धरणे-पारणे पहा
धारणा (स स्त्री) बुद्धीची ग्रहणशक्ति, स्मरणशक्ति, स्थिरता, निश्चितपणा, धैर्य, पद्धति, चाल
धारणू (प्रा न) वाळलेले लाकूड
धारबंदी (स्त्री) मंत्रबद्धता, शस्त्राच्या धारेचे काही चालू नये अशा प्रकारचा मंत्रप्रभाव
धारबोळ (अ) काठोकाठ
धारबोळ, धारमेर (पु) मंत्रबद्धता
धारयिता (स वि) धारणकर्ता
धारयित्री (स वि) धारण करणारी, (स्त्री) पृथ्वी
धारवणी (न) धारोष्णात घातलेले पाणी, पाण्याचा प्रवाह
धारवसा (प्रा पु) प्रवाह
धारवाडी कांटा बिनचूक तोल, चोख व्यवहार, ततोतंत न्याय

धारशींव (स्त्री) नदीच्या प्रवाहाने ठरलेली दोन गावाच्या किंवा शेताच्या मधली सीमा, हद्द [६।४७४]
धारसा (प्रा पु) लोकरूढि, प्रवाह (ज्ञा०
धारा (पु) जमिनीचा सारा, ठराविक पद्धति, रूढि, रिवाज, शस्त्राची धार, नदीचा प्रवाह, दर, भाव, सनति; (वि) लहान
धारागिरी (प्रा पु) वेरूळ
धारागृह (स न) हजारी कारजे किवा फवारा असलेले स्नानगृह
धाराणें (न) गवाक्ष, धारे
धारातीर्थ (स न) रणागण, समरभूमि
धाराधर (स पु) मेघ, ढग
धारापिंडोळा (पु) वहिवाटीतला नियम, रूढि, वहिवाट, सोयरीक
धारावाहिक (स वि) क्रमागत
धारावाहिक बुद्धि (स स्त्री) अनुशीलन अथवा एकाग्रचित्ताने अभ्यास करण्याची बुद्धि
धारिणी (स वि) धारण करणारी
धारिया (पु) तीक्ष्ण कोयता लावलेला बाबू, गवत निदण्याचे एक औत
धारिष्ट (स न) धाडस, धीटपणा
धारिष्टवान् (स वि) धाडसी, धैर्यवान्
धारी (स्त्री) किनार, कोर, (स वि) धारण करणारा
धारीदार (वि) काठ असलेले, काठाचे
धारे (न) धूर जाण्यासाठी किंवा उजेड येण्यासाठी छपरात ठेविलेले छिद्र, गवाक्ष
धारे (प्रा वि) कमी, लहान
धारेकरी (पु) धान्याने जमीन घेणारा, इजारदार, कूळ, जोपर्यंत मनुष्य साऱ्याची रक्कम बिनचूक भरीत असतो तोपर्यंत त्याच्याकडची जमीन काढून घेता येत नाही असे कायमचे कूळ
धारेपेंडोळें धारापिंडोळा पहा
धारेबंदी (वि) ठराविक धान्याने घेतलेली (जमीन), (स्त्री) धारा ठरविणे
धारेमाप (न) साऱ्याबद्दल धान्य मोजून घेण्याचे सरकारी माप

धारोधार (अ) काठोकाठ
धारोष्ण (न) धार काढल्याबरोबर घेण्याचे ताजे दूध [धर्मात्मा
धार्मिक (स वि) धर्मनिष्ठ, पुण्यवान्,
धार्ष्ट्य (स न) धीटपणा, उद्धटपणा
धाला (वि) तृप्त; सतुष्ट [सुखवस्तु
धालाधाकटा (वि) लहान पण चागला,
धालेपण (प्रा न) तृप्ति (विवे०पू०१।१०)
धालेपणा (प्रा पु) तृप्ति
धाव, धांव (स्त्री) पळणे, गाडीच्या चाकाभोवती बसविलेली लोखडाची पट्टी, मोटेच्या बैलास चालावा लागणारा प्रदेश, मजल, मर्यादा, आश्रयस्थान
धावकारू (प्रा पु) पाठीराखा
धावड (स्त्री) धावण, धाव
धावडणे, धावडणें (प्रा क्रि) धावविणे
धावडा (पु) एक वृक्ष
धावडी (वि) लोखडी
धावण (स्त्री) धाव
धावणी (प्रा स्त्री) पाठलाग, गजर
धावणी धुदणी (स्त्री) धावपळ
धावणें (क्रि) पळणे, (प्रा न) गस्त, रक्षण, साह्य
धावतादोरा, धावदोरा, धावरादोरा (स्त्री) सरळ कच्ची शिवण
धावता धोटा (पु) मागावर आडवी सुते घालीत डावी-उजवीकडे त्वरेने फिरत जाणारा धोटा
धावती नजर (स्त्री) घाईघाईने फिरविलेली दृष्टि [वहाते पाणी
धावते पाणी (न) साचलेले नव्हे असे
धावदवड (स्त्री) धावपळ
धावधूप (स्त्री) यातायात, कष्ट
धावन (स न) पळणे, धुणे
धावय (पु) सापाची एक जात
धावरा (वि) चपळ, त्वरित गतीचा
धावरे (न) एक प्रकारची लवकर वाढत जाणारी पुळी, खोकडाचे बीळ
धावा, धावा (पु) सकटसमयी मदतीस येण्याविषयी केलेली प्रार्थना
धावाकरा (पु) देवाचा धावा करणार

धावाडा (पु) धाव
धावाधावा (स्त्री) धावपळ, गडबड
धाविन्नणें (प्रा क्रि) धावणे
धावे (न) भितीला चोराने पाडलेले भोक
धासरा (पु) धास्ती, दहशत [दहशत
धास्त, धास्ती (अर धास्त स्त्री) भय,
धिक् (अ) थू, छि
धिक्कार (स पु) तिरस्कार, निषेध
धिग (वि) उधळ्या, दुराचारी, सतुष्ट, (प्रा पु) कीर्तनभजनादिकाचा गजर
धिगड, धिंगाड (वि) फारच उच
धिगडणें (क्रि) उड्या वगैरे मारणे, धिगामस्ती करणे
धिगा, धिंगाडा, धिंगाणा (हि पु) दाडगाई, मस्ती, नाचणे, उड्या मारणे इ०
धिंगाई (स्त्री) उधळपट्टी
धिगाडा, धिगाणा (पु) धिगा पहा
धिगामस्ती (हि स्त्री) दाडगाई
धिटाई (हि स्त्री) धीटपणा, उद्धटपणा
धिटावा (प्रा पु) धीटपणा
धिटीव (प्रा स्त्री) धीटपणा
धिट्ट (वि) धीट, उद्धट
धिंड (स्त्री) अप्रतिष्ठची मिरवणूक
धिडका (स्त्री) त्रासदायक मनुष्य
धिंडवडा (हि धिडोडा पु) कुकर्माचा बोभाटा, अप्रतिष्ठा
धिडावणें (क्रि) रागाने बोलण्यात 'फिरणे' 'भटकणे' या अर्थाने हा शब्द वापरतात
धिडी (स्त्री) धिड
धिंद (प्रा स्त्री) धिडवडा, फजिती
धिपाड, धिप्पाड (वि) फार उच आणि भव्य
धिबडी, धिबडी (स्त्री) गर्दी, दाटी.
धिंबडी (स्त्री) चगळ, विपुलता
धिमा, धिम्मा (स स्तिमित, हि धिमा वि) मद, शात, सुस्त [सौम्यता
धिमाई (हि स्त्री) धिमेपणा, सुस्ती, ढिलाई,
धिया (पु) धैर्य, शौर्य, दृढता, धाडस
धिरडें (न) एक प्रकारचे सच्छिद्र खाद्य
धिरणें (क्रि) धीर धरणे, थावणे
धिरा (पु) आधार, टेका, उत्तजन
धिराई (स्त्री) धिम्मेपणा
धिरासा (पु) धिरा, टेकू, धैर्य, आश्वासन
धिरेधिरे (अ) हळूहळू
धिवसा (प्रा पु) भीति, प्रबळ इच्छा
धी (स स्त्री) बुद्धि, मन
धीट (वि) धैर्यवान्, धिटुकला, उर्मट
धीड (स्त्री) धाड, झुड
धीमान् (स वि) बुद्धिमान्
धीर (स पु) धैर्य, दृढता, सोशीकपणा, दम, आधार, आश्रय, (वि) सोशीक, सहनशील, शात
धीरोदात्त (स वि) साहित्यशास्त्रात वर्णिलेले धीरोदात्त, धीरप्रशात, धीरललित व धीरोद्धत या चार प्रकारच्या नायकापैकी पहिला प्रकार धीरोदात्त नायक आत्मश्लाघाशून्य, हर्षशोकादिकानी अविकृत, विनयी व प्रतिज्ञापालन करणारा असतो
धीरोद्धत (स वि) एक प्रकारचा नायक हा मायावी, उद्धत, चचल, गर्विष्ठ व आत्मश्लाघा करणारा असतो
धीवट (वि) पक्का, खबीर
धीवर (स पु) मासे धरणारा कोळी
धीशक्ति (स स्त्री) बुद्धिमत्ता, बुद्धिप्रभाव
धुई (स्त्री), **धुकट** (न) धुके
धुकटी (स्त्री) धुरी, धुरी देणे
धुकाटें, धुके (न) धुई, मुऱ्हे
धुगधुग, धुगधुगी (स्त्री) किंचित् प्राणाश, गळ्यावरची खळी
धुडका (पु), **धुडकी** (स्त्री) चिंधी
धुडकावणी (स्त्री) अवज्ञापूर्वक त्याग, तिरस्कारयुक्त त्याग
धुडकावणें (क्रि) तिरस्काराने वागविणे, टर उडविणे
धुडकूस धुडगूस पहा
धुडगा (पु) वस्त्राची चिंधी, धास्ती, दुर्दशा, ध्यास (तुका० २७१०)
धुडगूस (पु) धुमाकूळ, दाडगाई
धुडणी (स्त्री) शोध, तपास
धुडणें (क्रि) शोधणे
धुडावणें (प्रा क्रि) हुसकून लावणे
धुडाळणें (क्रि) धुडणें, शोधणे
धुणावळ (स्त्री) धुण्याबद्दल मजुरी

धुणी (स्त्री) चिरगुटे धुण्याची जागा, गोसावी, वैरागी वगैरे लोकांची आगटी
धुणें (क्रि) पाण्याने स्वच्छ करणे, (न) धुवावयाचे कपडे वगैरे
धुतकारणें (क्रि) झिडकारणे, नाक मुरडणे
धुतलेला विस्तव काळशामारखा काळा मनुष्य [दांडगा मनुष्य
धुताडा (पु) अवधूत, घाणेरडा गोसावी,
धुतारणें (क्रि) धूर्तपणाने ठकविणे
धुतारा (प्रा पु) भोंदू ठक
धुतीपुती (स्त्री) रजनचो आतडी धुण्याची क्रिया [उपटान, टग
धुत्कार (स धत्कार पु) फुस्फुस् आवाज,
धुत्या (पु) अकल्पित यणारा मनुष्य
धुद (हि धुध वि) मद दृष्टीचा, बेशुद्ध, गुग, उन्मत्त
धुदर (पु) काजवा
धुवायी, धुदाधुदी (स्त्री), **धुदावे** (न) धुदावा, (पु) गोधळ अव्यवस्था
धुदाट (वि) भरळ, उग्र, (पु) वावटळ
धुदावा (पु) अदाज, अनमान
धुदी (हि स्त्री) निशा, अमल उन्माद
धुदुर्मास धनुर्मास पहा
धुदुवात (प्रा) वातावरणात ना मळमळ, धुडगुस [प्रभात
धुदूक, धुदूकधुदूक (अ) अस्पष्ट, (स्त्री)
धुधाट (वि) मोठा आवाज करणारा
धुधाटी (पु) वाऱ्याचा आत गामा-टचाचा प्रवाह
धुधुका (पु) धुक्याची गाग
धुधुरु (प्रा पु) काजवा (जा० ९।०)
धुन (स ध्वनि स्त्री) नाद आवाज
धुनक, धुनूक (स्त्री) छटा लकेर, छाया
धुनकणें (क्रि) पिजणे प्रभात होणे, बातमी पसरणे
धुनी (हि स्त्री) गोवऱ्याची आगटी
धुनी (स स्त्री) नदी
धुपट (वि) धुऊन कोरेपणा गेलेले
धुपटणे, धुपाटणें (न) धुपपात्र
धुपणी (स्त्री) एक स्त्री-रोग
धुपणें (क्रि) धुतले जाणे क्षीण होणे, धमसणे
धुपविणें (क्रि) धूप देणे, सुगधि धुरात धरणे
धुपागार (पु) निखारा, जळून रक्षा झालेले तादूळ
धुपाटणे धुपटणे पहा [ओवाळणे
धुपारती (स्त्री) धूपपात्राने देवाला
धुपेल (न) ऊद, धूप इत्यादिपासून काढलेले तेल
धुमकणें (क्रि) बडविणे
धुमका (पु) बुक्का, ठोसा
धुमकूस (पु) धुडगूस, धुमाकूळ
धुमट (स्त्री) धामधूम, धिंगा, विपुलता
धुमड (स्त्री) धुमट पहा [आरडाओरड
धुमधाम (हि स्त्री) गडबड, चळवळ,
धुमशा (पु) धागडधिंगा
धुमशान, धुमश्चक्री (हि स्त्री) झिबड, दाडगाई, फाजील विपुलता
धुमस (पु) उभ्या दांड्याची चोपणी
धुमसणे (क्रि) गुदडणे, खुदळणे, आतल्या आत पेटणे
धुमा (पु) अनेक वाद्यांचा मिश्र ध्वनि, चोर, गुरे वगैरेनी केलेली शेत, गाव इत्यादिकांची दुर्दशा, सैन्य, जमा झालेले लोक इ० ची दाणादाण किंवा पळापळ
धुमाकस (स्त्री) नौका
धुमाकूळ (पु स्त्री) धुडगूस, धुमकूस
धुमाड, धुमाडू (प्रा पु) धुमाकूळ, गजर, नाद, उत्कर्ष
धुमाधार (वि) मुसळधार (पाऊस)
धुमारा (पु) झाडाला नवी फुटलेली जोरदार फांदी, धुमाडा
धुमाळा (स्त्री) गोधळ, झिबड, अदा-धुदी, धुडगूस
धुमाळी (स्त्री) गडबड, गोधळ, शत्रु, दरवडेखोर इ०चा जोराचा हल्ला, किंवा असा हल्ला झाल्याने गावकऱ्यांची होणारी दाणादाण, उधळपट्टीचा किंवा बेताल खर्चाचा कारभार, एका तालाचे नाव
धुमी धुनी पहा
धुमें (न) धुके, अस्पष्टपणा

धुर (पु) गावाची अथवा शेताची सीमा, सेनापति
धुरकट (वि) धराच्या रंगाचे
धुरकटणे (क्रि) धुराने खराब होणे
धुरतणे (क्रि) धुरामुळ खराब होणे
धुरतावा (पु) धर्तपणा
धुरदळ (न) धुरीचा लोट
धुरधर (स वि) कार्याचा मुख्य भार घेणारा, मोहरक्या कुशल
धुरधुर (प्रा अ) पुढेपुढे
धुरपणे (क्रि) धुरकटणे, धूर उत्पन्न करणे
धुरमार (पु) धुरी देणे
धुरवड (स्त्री) धूर होणे
धुरवडा (पु) धुळीचा लोट
धुरवळा (पु) धुरवडा (भा०३।८०१)
धुरसणे (प्रा क्रि) अग्रभागी ठेवणे
धुरसा (प्रा पु) अग्रभाग
धुरळणे (क्रि) धुरळा बसण, भुरभुरणे
धुरळा, धुराळा, धुरोळा (पु) धूळ, माती, केरकचरा
धुरा (प्रा वि) श्रेष्ठ, अढळ (तुका० ३८२०), (स धुरा स्त्री) अग्रभाग
धुराटी, धुराडी (स्त्री) धुराचा लोट
धुराडे (न) धूर जाण्यासाठी ठेविलेली वाट [धुकटी
धुरी (प्रा स्त्री) भार, अग्रभाग, धूर,
धुरी (स्त्री) बैल इ० च्या मानेवरचे जू, धुपविणे । (वि) अग्रगण्य
धुरीण (स पु) पुढारी, नाईक, नेता,
धुरु (प्रा पु) ध्रुवनक्षत्र, ध्रुव (उत्तानपादराजाचा मुलगा)
धुरे (प्रा अ) प्रथम, पुढे
धुरे (प्रा वि) धूर करणारे (लाकूड) (तुका० ३८२६)
धुरेकरी (पु) हाकणारा
धुरोडा, धुरोळा (पु) हवेत उडणारी धळ
धुरोळे (न) धुराडे, धूर वर जाण्यासाठी ठेविलेले गवाक्ष
धुर्य (स वि) अग्रेसर, पुढारी, धुरधर
धुलाई (हि स्त्री) धुणावळ
धुवट (वि) धुतलेला [न उघडलेला
धुवट घडीचा (वि) धुतल्यानतर घडी
धुवण (स्त्री) तादूळ धुतलेले पाणी
धुवरी (स्त्री) धूर निघणारी शेगडी, जाळ, धूर
धुवा, धुवा, धुव्वा (स धूम पु) दाणादाण, फडशा, धूळधाण, (वि) स्वच्छ
धुवाधार (स्त्री) जोराने पडणारा प्रवाह
धुशर (प्रा पु) कपाळी लावण्याचा बुक्का
धुसधुसणे (क्रि) स्फुदणे, फुसफुसणे
धुसफुस, धुसमुस (क्रि) मनातल्या मनात चरफडणे
धुसमुसणे (क्रि) कुरकुरण, चरफडणे
धुळकट (वि) धुळीने भरलेले, मातकट
धुळपट (स्त्री) दुर्दशा, फजिती, पराभव
धुळवट (वि) मातीने भरलेले
धळवड, धुळधाड (स्त्री) फाल्गुन व० १ या दिवशी मुल रस्त्यात एकमेकाच्या अगावर धूळ, चिखल वगैरे टाकतात
धुळवरा (पु) धूळ, धुळोरा
धुळाक्षर (न) लाकडाच्या फळीवर धूळ पसरून त्यावर काटीच्या लेखणीने काढलेली धुळाक्षर, यावरून मूळाक्षरे हा अर्थ
धू (प्रा पु) धूर
धूड (न) अवजड शरीर, धेंड
धूण (न) धुवण पहा
धूर (प्रा पु) नायक, पुढारी
धूत (स वि) धुतलेले स्वच्छ
धूतवस्त्र (स न) धुतलेले नेसावयाचे किंवा पाघरावयाचे वस्त्र
धूत्कार (पु) फुस् असा शब्द
धून (स ध्वनि स्त्री) झोक, छटा, एकसारखा घुमणारा आवाज
धूप (स पु) सुगधि धूर सोडणारा पदार्थ, **धूप दाखविणे** प्रत्यक्ष काही न देता नुसते आशेला लावणे
धूपकाडी (स्त्री) उदबत्ती
धूपारती धुपारती पहा
धूम (स्त्री) धूर, पळ, शर्यत, रेलचेल, तोफाची गर्जना, (अ) अतिशय, जोराने
धूमकेतु (स पु) शेंडे नक्षत्र

धूमधडक (अ) धिटाईने, सपाटयाने, सपाटयामरशी
धूमधडाका (पु) रगडा, सपाटा
धूमयोनि (स पु) मेघ, अग्नि
धूमश (स वि) धुरकट रगाचा
धूमाकुळ (पु) धुराचा समुदाय, गोधळ, गडबड [पितृलोकाचा मार्ग
धूमादिमार्ग (स पु) दक्षिणायनमार्ग,
धूम्र (स पु) धूर, (वि) धुरकट
धूम्रदीप (पु) किट्सनचा दिवा
धूम्रपत्र (स न) तबाखूचे पान
धूम्रपान (स न) धूर पोटात घेणे, विडो, हुक्का, सिगारेट, चिलीम इ० आदणे
धूर (पु) धूम्र, (स धुर स्त्री) गाडीचा अग्रभाग, वर्दी
धूरकरी (पु) गाडी हाकणारा, गाडीवान
धूरचाकी (स्त्री) मोटर
धूर्जटि (स पु) शकर
धूर्त (स वि) हुशार, चतुर, दुसऱ्याचे इगित ओळखणारा, दूरदर्शी
धूर्तता (स स्त्री) लबाडी, कावेबाजपणा
धूर्ताई (स्त्री), **धूर्तावा** (पु) धूर्तपणा, कावेबाजपणा, कावा
धूलि (स स्त्री) धूळ
धूलिवदन (स न) धुळवड खेळणे धुळवडीच्या दिवशी (फाल्गुन व १ च्या रोजी) परस्पराच्या अगावर धूळ, चिखल इ० टाकणे
धूस (पु) वाळूच्या गोण्याचा तट
धूसर (स वि) भुरा, धुराच्या रगाचा
धूळ (स स्त्री) बारीक माती, धूलि **धूळ चारणे**—मातीत लोळविणे, चीत करणे
धूळधाण (स्त्री) दुर्दशा, गोधळ, नाश
धूळभेट (स्त्री) पायाची धूळ झाडण्यापुरती म्हणजे अल्पकालीन भेट, उभ्या उभ्या जाऊन येणे
धूळवाफ (स्त्री) पाऊस पडून जमिनीत ओलावा येण्यापूर्वीच त्या जमिनीत पेरणी करणे
धृत (स वि) धरलेले
धृतराष्ट्र (स पु) जन्माध, कौरवाचा पिता
धृतव्रत (स वि) व्रतधारी
धृतात्मा (स वि) धीर चित्ताचा, आत्मतत्त्वज्ञ
धृति (स स्त्री) धैर्य, दृढता
धृपद (न) एक प्रकारचे गीत अस्तायी, अतरा, सचारी व आभोग हे त्याचे चार अवयव होत देवलीला, राजकीर्ति युद्ध इ० चे वर्णन या गीतात असते
धृव (स ध्रुव वि) स्थिर, निश्चित, नित्य
धृष्ट (पु) उद्धट
धड (पु) अतिशूद्रातली एक जात
धेड (न) विशाल, राक्षसी आकाराचा पुरुष, मोठा, कीर्तिमान्, विद्वान् मनुष्य
धेडगुजरी (स्त्री) काही शब्द एका भाषेतले व काही भिन्न भाषतले असे घालून केलेली रचना [भाटण इ
धेडवाडी (पु) धेड लोकाची वस्ती, गाधळ,
धेडसुगी (स्त्री) थोडा काळपर्यंत टिकणारी अतिशय स्वस्ताई
धेडसे (न) एक लहान फळ
धेडा (न) नवऱ्यामुलाबरोबर त्याच्या सासुरवाडीस पाठराखणा म्हणून गेलेला
धेडा (अर ढेढा पु) लग्नात झाल झाल्यानतर वधू गृहप्रवेश करते तेव्हा नवरा व नवरी या दोघानाही खाद्यावर घेऊन नाचणारा, दौडी
धेडाळणे (क्रि) पातळ मळ गुदद्वारावाटे वारवार पडत असल्याने जजर होणे
धेडी (स्त्री) तानवड या नावाचे कर्णभूषण
धेडे (प्रा न) मोठा समुदाय (ज्ञा० १८।८३५) [१०।५६७)
धेडेवाळी (प्रा स्त्री) कालीत (भा०
धेडोळी (स्त्री) बलिप्रतिपदेच्या दिवशी पुराखी गवताची पेडी पेटवून तिने गाईवासराना ओवाळतात ते
धेनु (स स्त्री) गाय [दृढता
धैर्य (स न) धीटपणा, सहनशीलता, शाति,
धैर्यवान् (स वि) धीट, निश्चयी
धैर्यशाली (स वि) धैर्यवान्
धैवत (स पु) गायनातल्या स्वरसप्तकातला सहावा स्वर (ध)
धो धो (उद्गार अ) एक विशिष्ट आवाज
धोक (वि) मोठा, मजबूत

धोकटी (स्त्री) न्हाव्याची वस्तरे, वाटी वगैरे सामान ठेवण्याची पिशवी, पिशवी, (प्रा) शरीर
धोकड (प्रा वि) बलवान
धोकडा (हि पु) लठ्ठभारती
धोका (हि धोखा पु) अनिष्ट प्राप्त होण्याची भीतिकारक संभावना, धाक, नुकसान
धोकुटें (प्रा न) पोर
धोगटी धोकटी पहा [स्थूळ
धोगड, धोगडा (वि) जाडेभरडे (कापड),
धोगडे (न) जाडेभरडे वस्त्र
धोटणें (क्रि) मोठमोठ्या घोटानी पिणे
धोटा (पु), **धोटे** (स्त्री) बिरकाडे
धोड (वि) निबर
धोड (स्त्री) मोठा धोंडा, (व्यापारात) तोटा, मोठी आपत्ति, मोठी काळजी
धोटधोपट (स्त्री) मारहाण
धोडफोडचा (पु) पाथरवट
धोडभट्टी (स्त्री) स्नान न करता स्नान केले आहे असे भासविण्याकरिता कपाळी गंध, भस्माचा पट्टा वगैरे लावणे
धोडमास (पु) अधिकमास
धोडा (पु) दगड, अधिक मास, आत पुरण घालून केलेले एक विशेष प्रकारचे खाद्य [युक्त
धोडाळ (वि) खडकाळ, दगड गोटे इ० नी
धोडी (प्रा स्त्री) धोड, मोठी अडचण
धोण (न) लाकडाची मोठी गाठ, ढोण
धोणका, धोणा, धोण्या (वि) आडदांड, अक्षरशत्रु
धोण्या (पु) वानराच्या टोळीचा नायक
धोत (पु) ओघ, प्रवाह, लोट, ओजळ
धोतर (स धोत्र न) पुरुषाचे नेसण्याचे वस्त्र [सणग
धोतरजोडा (पु) दोन धोतराचे एक
धोतरबडव्या (पु) धोतरे धुणारा
धोतरा (स धत्तूर पु) एक फुलझाड, (वि) वेडा
धोताल (वि) उथळया, अनियंत्रित
धोदरणें (क्रि) फुगणे
धोदराट (पु) फुगवटा, मोठा जाळ

धोदा, धोधा (पु) वर्षाव
धोधा (पु) धबधबा
धोधाट–णा (पु) पाण्याचा धो धो वाहणारा प्रवाह
धोधाणी (स्त्री) धबधबा
धोधावणें (क्रि) कोसळून पडणे
धोधो (अ) मोठा आवाज करीत
धोप (हि स्त्री) लांब व सरळ तलवार, तिचा आघात
धोपट (वि) सरळ, उघड
धोपटणें (क्रि) सडकून काढणे
धोपटमार्ग (पु) सरळ रस्ता, लोकांच्या रहदारीचा मार्ग [व्यवहाराचा
धोपटमार्गी (वि) सरळ, साधा, सरळ
धोपटी (स्त्री) न्हाव्याची चामडी पेटी, पडशी
धोपणें (क्रि) थकणे, तृषाक्रान्त होणे
धोपाटी (स्त्री) जोराचा काठीचा मार
धोबड (वि) जाडेभरडे, बेढब, बोजड
धोबी (पु) परीट
धोबीण (स्त्री) परटीण
धोब्या (पु) धोतरबडव्या, शागीर्द
धोरडा (पु) चिंधोटी
धोरण (स न) तर्क, अटकळ, लक्ष, कल, पद्धत, चाल, वागणूक, संधान, (प्रा न) हमरस्ता, राजमार्ग
धोरणी (वि) धूर्त, हुशार, दूरदृष्टि; तर्काने चटकन् जाणणारा संधानी
धोरणें (प्रा न) कामातुराचे दृढालिंगन, मैथुन
धोरवट, धोरवटा (पु) धोरण
धोरे (न) धुराडे, धारे
धोवट (प्रा क्रि) बळवान्, निर्दोष.
धोशा (हि धोस, धोसा पु) मोठी नोबत, मोठा आवाज, प्रसिद्धि, नेटाचा प्रयत्न, ध्यास, भीति
धोसरा (पु) धक्का **धो०बसणे**— कंबर खचणे
धौत (वि) धुतलेला (प्रभा० पृ १६९)
धौति (स वि) शरिरातील शुद्धि
धौतांबर (न) धूतवस्त्र, स्वच्छ चादर
ध्याणें (क्रि) चिंतणे

ध्यात (वि) चिंतिलेले
ध्यातव्य (स वि) ध्यान करण्यास योग्य
ध्याता (स पु) ध्यान करणारा
ध्यादिवसा (क्रि वि) भरदिवसा
ध्यान (स न) एकाग्र चिंतन, मन, लक्ष, स्मरण, शुद्धि, पसती, आकृति, स्वरूप, वेडसर स्वरूप **ध्यानींमनीं नसणें**—अगदीच कल्पनामुद्धा नसणे
ध्यानधारणा (स स्त्री) चिंतन
ध्यानमुद्रा (स स्त्री) देवाचे ध्यान करताना बसण्याची विशिष्ट पद्धति
ध्यानयोग (स पु) चिंतनाच्या द्वारे ध्येयाशी होणारे समेलन
ध्यानस्थ (स वि) चिंतनात निमग्न
ध्यास (स पु) एकसारखे गतत, चिंतन, अतिशय उत्कट इच्छा, चाळा
ध्येय (स न) ध्यानाचा विषय, चिंतनीय वस्तु, अंतिम हेतु
ध्रुपद (स न) ध्रुपद पहा
ध्रुपद्या (पु) हरिदासाच्या मागे कीर्तनाच्या वेळी उभा राहणारा व गाऊन साथ करणारा मदतनीस
ध्रुव (स पु) पृथ्वीच्या उत्तरेचा अचल तारा, (वि) अचल, निश्चल
ध्रुवपद (स न) अढळपद
ध्वज (पु), **ध्वजा** (स स्त्री) निशाण, पताका **ध्वज लावणे**—पराक्रम किंवा शतकृत्य करणे
ध्वजारोपण (स न) गुढी उभारणे
ध्वनि (स पु) नाद, व्यंग्यार्थ
ध्वनिकाव्य (स न) ज्यात ध्वनि म्हणजे व्यंग्यार्थ प्रधान असतो असे अर्थात् उत्कृष्ट काव्य
ध्वनित (स वि) ध्वनीने ज्ञापित, सूचित, (प्रा) अस्पष्ट, गुप्त
ध्वनिशास्त्र (स न) ध्वनीविषयी आणि स्थितिस्थापक पदार्थांच्या कंपनाविषयीचे शास्त्र
ध्वनिक्षेपक (पु) बोलणाराचा आवाज मोठा करून लांब पसरविणारे यंत्र (लाऊड स्पीकर)
ध्वंस (स पु) नाश
ध्वस्त (स वि) नष्ट केलेले किंवा झालेले, लुप्त, नष्ट
ध्वांत (स पु) काळोख, निबिड अंधकार
ध्वान (पु) ध्वनि
ध्वांक्ष (स पु) कावळा, एकाक्ष

न

न मराठी व्यंजनमालेतील विसावे व्यंजन
न (अ) नकारार्थी किंवा विपरीत अर्थाने
नई (स नदी स्त्री) नदी
नऊ (वि) ९
नकटा (हि वि) अपुऱ्या किंवा चपटया [नाकाचा
नकल, नक्कल (अर स्त्री) प्रत, अनुकरण, गमतीची गोष्ट
नकलनवीस (फा पु) प्रत करणारा
नकली (वि) दिखाऊ, बनावट खोटा
नकल्या (वि)नक्कल करणारा विदूषक, मौजेच्या गोष्टी सांगणारा
नकशा (अर पु) चित्र, नकाशा नमुना, कारागिरीचे काम, ईर्येने केलेले काम, तोरा, नखरा [इ० बारीक काम
नकशी (अर स्त्री) नकसगिरी, वेलबुटी
नकशीदार (फा वि) नक्षीदार, जाळया, चित्रे, वेलबुट्टी वगैरे खोदलेले (काम)
नकसगिरी (स्त्री) नक्षीकाम, नक्षी काढण्याचे कौशल्य
नकसणे (क्रि) खोदणे कोरणे
नका (अ) निषेधार्थी
नकार (पु) नाही म्हणणे
नकारणे (क्रि) नाकारणे [कपटी
नकाल (फा वि) नाटकी, ढोंगी,
नकाशा (अर नकशा पु) चित्र, स्थळाचे चित्र
नकाशानवीस (अर पु) नकाशे तयार करणारा [कोरीव शोभिवंत काम
नकासकाम (अर न) खोदीव किंवा
नकासणे (क्रि) कोरणे, खोदणे
नकासगार (पु) धातूवर नक्षीकाम करणारा
नकिंचन (स वि) दरिद्री [बरोबर
नकी, नक्की (अर नकी वि) निश्चित

नकीब, नकीबदार (अर पु) परिचय करून देणारा राजाजवळचा अधिकारी
नकील (हि स्त्री) उटाच्या नाकातील कडी (जीत त्याच्या लगामाची दोरी अडकविली असते)
नकुल (स न) मुगूस
नकूय (वि) क्षुद्र
नको (अ) जरूर नाही
नक्कल (न) प्रत, अनुकरण, निर्वश
नक्का (पु) नाक, नक्षा, तोरा, ऐट
नक्की नकी पहा
नक्त (स न अ) रात्र, दिवसभर उपोषण व रात्रीस भोजन करण्याचे व्रत
नक्त (अर नकद न) नगद, रोकड नाणे
नक्तभोजी (स वि) दिवसा उपोषण करून रात्री जेवणारा
नक्तेल (न) टर्पेटाईन (तेल)
नक्र (स पु) मगर, सुसर [खादकाम
नक्शी (स्त्री) वलबुट्टी, शिल्पकाम,
नख (स न) बोटाच्या अग्र-भागावरचे हाड
नखभर (अ) नखावर मावण्याइतके, थोडे
नखरा (फा पु) चित्ताकर्षणासाठी केलेला खोटा हावभाव, विभ्रम, ऐट, मिजास, गमजा
नखरेबाज (वि) नखरा करणारा
नखरूड (न) नखाजवळची सूज
नखला (पु) गव्हल्यासारखा पण नख टोचून केलेला खिरीत घालण्याचा पदार्थ, एक सुगंधि द्रव्य
नखशिखात (अ) सर्व शरीरभर [जिभाळी
नखसू (न) नखे काढण्याचे हत्यार नराणी,
नखी (स्त्री) तारेचे वाद्य वाजविताना बोटाला घालण्याचे टोपण, गुराचे नख, खुरकी, टाकी, आश्रय, आधार, निश्चय, (वि) नखे असलेला प्राणी
नखुरडें (न) नखात होणारा एक रोग
नखुलणें (क्रि) नख लावणे, तोडणे
नखुली (स्त्री) मुलीचा एक खेळ
नखोडा (पु) नकासगाराचे हत्यार
नखोरा (पु) नखाने काढलेला ओरखडा
नख्त (न) ठोक

नग (स पु) दागिना, वस्तु, रकम, पर्वत
नगज (स पु) हत्ती (देवनाथ पृ ३६८)
नगद (अर नकद न) रोकड नाणे, (वि) निवडक, छानदार **न० विक्री** — रोखीने विकणे, **न० माल**—तयार माल, **न० आबे**—निवडक आबे
नगदी (अर स्त्री) रोकड, (वि) पैशासबधी [हिशेब ठेवणारा कारकून
नगदी कारकून (पु) रोखीच्या व्यवहाराचा
नगनगोटा (पु) **नगनगोटें** (न) जवाहीर, दागिने वगैरे
नगर (स न) शहर
नगरपाल (स पु) पोलिस, कोतवाल
नगरपालिका (स्त्री) स्थानिक स्वराज्य संस्था, म्युनिसिपालिटी **महानगरपालिका**—मोठ्या शहराची नगरपालिका (कार्पोरेशन)
नगरपिता (पु) नगरपालिकेचा सभासद,
नगराध्यक्ष (पु) नगरपालिकेचा-अध्यक्ष
नगरप्रदक्षिणा (स स्त्री) देवाच्या मूर्तीची नगराभावताली काढलेली मिरवणूक [मारणारी बायको
नगरभवानी (स स्त्री) गावभर भटक्या
नगरी (स स्त्री) लहान शहर, (वि) अहमदनगरचा [दि० ७।१।६०)
नगवज (प्रा न) अलकार वगैरे (स्वा०
नग (पु) प्रतिष्ठा, नावलौकिक
नगी (स नग्न वि) नग्न, उघडा, दरिद्री
नगाधिप, नगाधिराज (स पु) हिमालय पर्वत
नगा नाच अनियत्रित, अश्लाघ्य वर्तन
नगारखाना (फा पु) नगारे वगैरे ठेवण्याचे ठिकाण [वाजविणारा
नगारची, नगारजी (हि पु) नगारा
नगारा (अर पु) डगा, नोबत
नगिना (फा पु) रत्न, उत्कृष्ट वस्तु
नगी समशेर नागवी तलवार, सुदर, चपळ स्त्री
नगे (अ) नका
नगोटा (पु), **नगोटे** (न) किरकोळ
नग्न (स वि) वस्त्रहीन, नागवा [मुलगी
नग्निका (स स्त्री) वयात न आलेली

नच–चि (अ) नाही
नजन (स नयन पु) डोळा, नेत्र
नजर (अर स्त्री) दृष्टि, भेट, बक्षीस
नजरगहाण (न) गहाण ठेवलेली वस्तु मावकाराच्या ताब्यात नसून कर्ज घेणाराच्यापाशीच असते असा गहाणाचा प्रकार
नजरगुजारा (फा पु) दृष्टादृष्ट, भेट
नजरनजराणा (अर फा पु) वरिष्ठाना सादर अर्पण केलेल्या वस्तु
नजरनियाज (अर पु) नजराणा
नजरबदी (फा स्त्री) हातचलाखी, पाहन्याखाली ठेवणे [समोरची बाग
नजरबाग (अर फा पु स्त्री) घराच्या
नजरमुबारक (अर स्त्री) भेटीचा नजराणा
नजराणा (फा पु) वरिष्ठास भेट म्हणून दिलेली वस्तु
नजरानजर (स्त्री) परस्परदृष्टिव्यवहार
नजाफत (अर स्त्री) सुबकपणा
नजीक, नजदीक (फा अ) जवळ, समीप
नट (स वि) लबाड, उनाड, (पु) सोंग घेणारा, वेषधर, नाचणारा, गायनातला एक राग
नटखट (वि) लुच्चा, मादा
नटग, नटगे (न) गडघा
नटणे (क्रि) शृंगारणे वेष घेणे, नाकबल जाणे (मदन०)
नटकिया (प्रा पु) नाटककार (सोहि०
नटनर्तक (स पु) सोंगाडे आणि नाचणारे
नटनागर (वि) नटून सजून गावभर हिंडणारा (प्रभा० पृ १८१)
नटनाच (प्रा न) उल्लास, प्रेमाने नाचणे (ज्ञा० ९।१९७), उत्कर्ष, प्रताप
नटनाटकी (स पु) नानाप्रकारचे चमत्कारिक खेळ करून दाखविणारा, परमेश्वर
नटमोगरा (पु) नटणारा मनुष्य
नटवर (स पु) नटात श्रेष्ठ, परमेश्वर
नटवा (वि) नटणारा, मुरडणारा, सोगाड्या, नाच्या (पु) डोबारी जात
नटविणें (क्रि) शोभविणे
नटी (स स्त्री) सूत्रधाराची बायको, नाचणारी स्त्री
नटूनथटून (अ) दिमाखाने, डौलाने
नटेश, नटेश्वर (स पु) परमेश्वर
नट्टापट्टा (पु) नटणे, मुरडणे
नठारा (वि) निरुपयोगी, वाईट
नठ्याळ (वि) नष्ट, द्वाड
नड (स्त्री) अडचण, त्रास
नडगी–गे (स्त्री न) पायाची नळी
नडगें, नटघे (न) अस्वल
नडणें (क्रि) प्रतिबध होणे, कुठित होणे
नडनाच (प्रा पु) मिष, उत्कर्ष
नडविणें (क्रि) अडथळा करणे, दुखापत करणे
नडाव (पु) अडचण, प्रतिबध, त्रास
नणद, नणद (स ननादृ स्त्री) नवऱ्याची बहीण [नवरा
नणदा, नणदया, नणदोई (पु) नणदेचा
नणदुली, नणदोली, नदा (स्त्री) नणद
नत (स वि) नम्र, वाकलेला, (स पु) ज्योतिःशास्त्रात–खमध्यापासून ग्रहापर्यंतचे अतर
नतद्रक्ष, नतद्रष्ट (वि) अति कृपण, खाष्ट
नतनाडिका (स स्त्री) ज्योतिःशास्त्रात–मध्यान्हानतर व मध्यरात्रीपूर्वीची जन्मघटिका
नतर (स अनतरम अ) मग
नति (स स्त्री) नमन, नम्रता
नतिजा (फा पु) फळ, परिणाम
नत्र (फा पु) नायट्रोजन
नथ (कानडी–नत्तु स्त्री) स्त्रियांच्या नाकातला एक दागिना
नथडा (पु) मोठी नथ
नथणी (स्त्री) नथ, वेसण, कुलपासारखे अडकविलेले लोखंडाचे वेटोळे [मुलगा
नथ्या (स नस्तित पु) नाक टोचलेला
नद (स पु) मोठी नदी
नद (पु) दलाल, केवळ मूर्ख, गर्व, आढ्यता, कृष्णाचा धर्मपिता
नदक (स वि) सुखदायक, कुलपालक, (पु) विष्णूचा खड्ग, नादुरकीचे झाड

नदन (स पु) मुलगा, (न) इद्राचे नदनवन, आनदविणे [चूर्ण
नदपुडी (प्रा न) अनेक औषधाचे केलेले
नदभाषा (स्त्री) दलालाची गुप्त भाषा या भाषेतल्या दलालीच्या दरासबधाच्या कित्येक सज्ञा अशा आहेत—भुरका १ रुपया, ढोकळा १ पैसा, केवली १, अवारू २, उधानू ३, पोकू ४, मुळू ५, शेली ६, पवित्रू ७, मगी ८, तेवसू किवा लेवनू ९, अगुळू १०, एकडू ११, रेघी १२, ठेपरू १३, चोपडू १४, तळी १५, बिटी १००, ढकार १०००, फाटा १ आणा
नदर (स्त्री) नजर
नदा (स स्त्री) शुक्ल पक्षातली प्रतिपदा, षष्ठी व एकादशी, नणद
नदादीप (पु) देवापुढे अहोरात्र जळत राहणारा दिवा
नदिकेश्वर (स पु) शिवाचे वाहन, नदी
नदिनी (स स्त्री) मुलगी, (स्त्री) कामधेनूची मुलगी [नदी
नदी (स स्त्री) पाण्याचा मोठा प्रवाह,
नदी (स पु) शकराचे वाहन, बैल, मूर्ख, टोणपा
नदीबैल (पु) सकेताप्रमाणे हालचाल करण्यास शिकविलेला बैल, मूर्ख, टोणपा
नदुली (स्त्री) नणद
न देवाय न धर्माय देवाच्या कार्यासाठी नव्हे व धर्मकार्यासाठीहि नव्हे असा अनाठायी निष्कारण झालेला खर्च किवा श्रम
नद्या (पु) नद पहा, (वि) मूर्ख
नन्नाचा पाढा वाचणे प्रत्येक गोष्टीला नकाराचे उत्तर देणे
नपुसक (स पु) गाडू, षढ, हिजडा, पराक्रमहीन, (व्याकरणात) तृतीय लिग
नपूर (स्त्री) अपुरेपणा, उणेपणा, तोकडेपणा
नप्ता (स पु) नातू
नप्त्री (स स्त्री) नात [नग
नफर (अर पु) हलका नोकर, गडी,

नफरत् (फा. पु) तिरस्कार.
नफा (अर पु) फायदा, प्राप्ति
नफातोटा (पु) अकगणितात—जेव्हा खरेदीपेक्षा विक्री मोठी असते तेव्हा त्या दोहोच्या पैशाच्या अतरास नफा व जेव्हा विक्री लहान असते तेव्हा त्याच्या अतरास तोटा म्हणतात
नफेबाजी (फा स्त्री) मिळेल तेवढा ज्यास्त नफा मिळविण्याची लागलेली खोड
नफेरी (फा स्त्री) पढघम
नबर (इ पु) अनुक्रमसख्या, सख्या
नबळा (वि) नेभळा, दुर्बळ
नबाश (अर पु) अलकार [१।२९)
नबोलणे (प्रा न) अनिर्वचनीय वस्तु (भा०
नभ (स न) आकाश, मेघ
नभस्तल (स न) आकाश
न भूतो न भविष्यति पूर्वी कधी झाली नाही व पुढे होणार नाही अशी अलौकिक गोष्ट
नभोमडल (स न) आकाश
नभोवाणी (स्त्री) आकाशवाणी, रेडिओ
नमणे (स क्रि) वाकणे, वदन करणे
नमला (वि) वाकलेला, कमी झालेला
नमते (न) पड, माघार, विनयवृत्ति, सौम्य वर्तन
नमदा (फा पु) गादी [गीत
नमन (स न) वाकणे वदन, वदनाचे
नमविणे (क्रि) वाकविणे, वटणीस आणणे
नमस्कार (स पु) हात जोडणे, वदन **न० णे** (क्रि) वदन करणे
नमस्ते (स्त्री) तुला नमस्कार असो
नमाज (फा स्त्री) मुसलमानातली देवाची प्रार्थना, भार, सकट
नमुना (फा पु) मासला, नक्कल
नमूजी (फा पु) ज्योतिषी
नमूद (फा नमुदा वि) दाखल, रुजु
नमो (अ) नमन करतो, नमस्कार इ०अर्थी.
नमोनम (अ) नमस्कार
नमोनारायण (स पु) गोसावी लोकानी परस्पराना करण्याचा नमस्कार
नम्र (स वि) वाकलेला, गरीब

नम्रता (स स्त्री) विनय
नय (स पु) नीति, न्याय
नयन (स पु) डोळा, (न) नेणे
नयनबेटी (प्रा स्त्री) डोळयातली बाहुली (देवनाथ पृ० ५२२)
नर (स पु) मनुष्य, सर्व जातीचे पुरुष, घोडा, अर्जुन, एक प्रकारचा खिळा
नरक (स पु) विष्ठा, यमलोकीची यातनाप्रद जागा
नरककुंड (स न) नरकलोकी पाप्याना शिक्षा करण्यासाठी ८६ कुडे आहेत अशी जुन्या लोकाची समजूत आहे, या कुडापैकी एखादे
नरकचतुर्दशी (स स्त्री) आश्विन व०१४
नरकपाल (स न) माणसाच्या डोक्याची कवटी
नरकाड (न), **नरकाडी** (स्त्री) गुखाडी (तुका० २४१३)
नरकेसरी (स पु) नरसिह
नरटी (स्त्री) करटी, करवटी
नरडी (स्त्री), **नरडे** (न) गळा **न० चा घोट घेणे**—मारून रक्त पिणे
नरणी, नराणी (स्त्री) नख काढण्याचे न्हाव्याचे हत्यार
नरद (स्त्री) सोंगटी
नरनारायण (स पु) विष्णूच्या वशापासून उत्पन्न झालेले दोन ऋषी, याचेच अवतार पुढे अर्जुन व श्रीकृष्ण हे झाले अशी पुराणातरी कथा आहे
नरपति (स पु) राजा [मनुष्य, नराधम
नरपशु (स पु) पशुतुल्य आचरण करणारा
नरम (फा वि) मऊ, सौम्य
नरमणें (क्रि) कमी होणे, सौम्य होणे
नरमाई (हि स्त्री) सौम्यपणा, मऊपणा
नरमादी (फा स्त्री) पुरुष व स्त्री, मोठे व लहान, श्रेष्ठ व कनिष्ठ
नरमावणें (फा क्रि) नरम होणे, कमी जोराचा होणे, मदावणे
नरमिना (फा पु) रेशमी वस्त्रे [यज्ञ
नरमेध (स पु) नरमासाचे हवन करण्याचा
नरवटी (स्त्री) माणसाच्या डोक्याची करटी, नरोटी
नरवा (स्त्री) घाण्यातून गाळलेले तेल जेथें पडते ती खाच
नरसाळें (न) नाळचे, गळणी, नसराळे
नरसिह (स पु) विष्णूच्या दहा अवतारापैकी चौथा, उग्र व पराक्रमी मनुष्य **न० जयती** —वैशाख शु०१४
नरसे (न) हेकडपणा
नरसोबा (पु) नरसिह
नरहर देवाची पालखी ज्या कामासाठी विशेष माणसाची योजना झालेली नसते, हवे त्याने येऊन हातभार लावावा अशी गोष्ट असते, ते, अर्थात् अव्यवस्थित काम
नरहरि (स पु) नरसिह [हत्यार
नराणी (स्त्री) नखे काढण्याचे न्हाव्याचे
नरी (हि स्त्री) बकऱ्याचे कमावलेले कातडे
नरेंद्र (स पु) राजा
नरोटी (स्त्री) कवटी, आतले खोबरे काढून घेतल्यावर नारळाचे जे कवच राहते ते
नरोत्तम (स पु) पुरुषोत्तम, नारायण
नरो वा कुजरो वा विचारलेल्या गोष्टीविषयीचे पूर्ण अज्ञान दर्शविणारे किंवा सदिग्ध उत्तर
नर्तक (स वि) नाचणारा
नर्तकी (स स्त्री वि) नाचणारी
नर्तन (स न) नाचणे, नाच
नर्म (न) खेळ, क्रीडा
नर्मसचिव (पु) खुषमस्कऱ्या
नर्मदा (स्त्री) नदीचे नाव
नर्मीना (फा पु) रेशमी कापड
नर्स (इ स्त्री) मुलाना सभाळण्यासाठी ठेविलेली बाई, दाई, रुग्णपरिचारिका
नल, नळ, देवनळ (पु) निषध देशचा राजा (दमयतीचा पति)
नलगे (क्रि) नको
नलिका (स स्त्री) नळी
नलिन (स पु न) कमळ [कमलपूर्ण तळे
नलिनी (स स्त्री) कमळाचा समूह,
नव (स वि) नऊ, नवीन [आणिलेली
नवकोरें (वि) नवीनच लागवडीस
नवकोट नारायण अतिशय श्रीमत मनुष्य

नवखा (वि) नवा, अनभ्यस्त
नवगजी (पु) दिवाणखाना
नवग्रह (स पु) सूर्य, चद्र मगळ, बुध, बृहस्पति, शुक्र, शनि, राहु व केतु
नवघड (स्त्री) कावड, ओझे वाहण्याची दाडी
नवजीवन (म न) पुनर्जन्म, चरित्राचे पालटलेले स्वरूप [प्रकार
नवज्वर (स पु) दूषित ज्वराचा एक
नवट (वि) नवीन [अलीकडे
नवतर, नवेतर (वि) अलीकडील, (अ)
नवती (स्त्री) तरुणी, नारळाचा भर, नवी पालवी
नत्वर (म न) नवीनता, नवेपणा
नवथर (वि) अलीकडचा, नाना
नवनव्रता (स्त्री) तारुण्याचा पूर्वभाग
नव नाग (स पु) पुराणातले सुप्रसिद्ध नऊ नाग त्याची नावे–अनन्त, वासुकि, शेष, पद्मनाभ, कबल, शखपाल, धृतराष्ट्र, तक्षक आणि कालेय
नवनिधि (म पु) कुबेराचे नऊ खजिने त्याची नावे––पद्म, महापद्म, शख, मकर, कच्छप, मुकुद, नद, नील आणि खर्व
नवनीत (स न) लोणी
नवम (वि) नववे [दिवस
नवमी (स्त्री) पधरवड्यातला नववा
नवरगडा (प्रा वि) नित्य नवा रग करणारा (भा० १२।९७)
नवरत्ने (स न अने) नऊ रत्ने त्याची नावे–हिरा, माणिक, मोती, गोमेद, इद्रनील, पाच, प्रवाल, पुष्कराज आणि वैदूर्य
नवरदेव (पु) नवरा मुलगा, वर
नवरस (म पु अने) अलकारशास्त्रात वर्णिलेले नऊ रस त्याची नावे–शृगार, वीर, हास्य, करुण, रौद्र, भयानक, बीभत्स, अद्भुत आणि शात
नवरा (म नववर पु) पति, मर्द गडी
नवरात्र (स न) नऊ अहोरात्र, त्या दिवसात करण्याचा देवाचा उत्सव
नवरी (स्त्री) विवाहयोग्य मुलगी, वधू
नवरोज (फा पु) नव्या वर्षाचा पहिला दिवस [नवी गोष्ट.
नवल (स नव न) आश्चर्य, चमत्कार;
नवल–कथा (गुज स्त्री) कादबरी, अद्भुत गोष्ट
नवलपणा (न) नवेपण, कौतुक
नवलपरी (स्त्री) एक प्रकारचे खणाळे, (प्रा) आश्चर्य, (अ) आश्चर्यकारक रीतीने
नवलक्षणे (न अने) आचार, विनय, विद्या, प्रतिष्ठा, तीर्थदर्शन, निष्ठा, वेदपाठ, तपस्या व दान ही ब्राह्मणाची नऊ चिन्हे [पिशाच्च
नवलाई (स्त्री) अलौकिक गोष्ट, एक
नवलाखा, नवलाख्या (वि) अतिशय श्रीमत
नवलार (न) नवल
नवलाव, नवलावो (पु) नवल, आश्चर्य
नवली (स्त्री) टवटवी, तजेला [मुलगी
नववधू (स स्त्री) नुकतेच लग्न झालेली
नवविधा भक्ति श्रवण, कीर्तन, स्मरण पादसेवन, अर्चन, वदन, दास्य, सख्य आणि आत्मनिवेदन या नऊ रीतीनी केलेली भक्ति
नवशा (वि) नवस करणारा
नवशिका, नवशीक (वि) नुकताच शिकू लागलेला
नवस (स नमसित पु) कार्यसिद्धीसाठी देवाची प्रार्थना व ते सिद्ध झाल्यावर काही वस्तु अर्पण करण्याची प्रतिज्ञा
नवसणे (क्रि) कार्यसिद्धि झाल्यावर देवाला अमुक देईन अशी प्रतिज्ञा करणे
नवसर (वि) नवीन, अलीकडचा, नवथर
नवसागर (पु) एक खनिज द्रव्य
नवसुती (स्त्री) नऊ दोऱ्याना पीळ देऊन केलेले जानवे
नवा (वि) नवीन **नव्याचे नऊ दिवस––** जोपर्यंत वस्तु नवी असते तोपर्यंत तिची मौज [नवल, नवीनपणा
नवाई (स्त्री) नवीन असामान्य गोष्ट,
नवाज (फा वि) कनवाळू
नवाजखानी (वि) नीक्ष्ण धारेचे

नवाजणी, नवाजणूक (फा स्त्री) स्तुति
नवाजणे (फा क्रि) स्तुति करणे
नवाजस, नवाजीस (फा स्त्री) स्तुति
नवाजिक (वि)अपूर्व (रामजोशी पृ २५)
नवाजी (हि स्त्री) स्तुति (वामन०पार्थ-भाग्य० २)
नवाट (प्रा वि) कोरा करकरीत
नवाब (अर पु) बडा सरदार [पट्टी
नवार (हि स्त्री) पलग विणण्याची सुती
नवाळी, नव्हाळी (प्रा स्त्री) अपूर्वता, नवल (राम० १३।५४), तारुण्याचा भर, प्राप्ति (भा० ३।३४७), इच्छा (ना० ८००), गोडी (भा०२८।२२२), हगामातला फळाचा पहिला बहर
नवीन (स वि) नवा
नवी नवती तारुण्याचा भर, ऐन ज्वानी
नवी नवाळी, नवी नवलाई (स्त्री) नवान्न, नवे धान्य, नवीन चागली वस्तु
नवे (स नव वि) नवीन, ताजे
नवेतर (अ) नव्याने, अलीकडे, (वि) अलीकडचे
नवोढा (स स्त्री) नववधू
नव्याने (अ) प्रथमच [बहुतेक
नव्याण्णव (वि) ९९ **न० हिश्शानी—**
नव्हाड (स्त्री) अभाव [पहा
नव्हाळी (स्त्री) गोडी, कौतुक, नवाळी
नशा (अर स्त्री) धुदी, गुगी, कैफ
नशाखोर (फा वि) अमली पदार्थाचे सेवन करणारा
नशीन (फा वि) आरूढ
नशिहत, नश्यत (अर नसहित स्त्री) सल्ला, तबी, शिक्षा
नशीब (अर न) दैव **न० चे ताले—** दैवाचे खेळ
नशीबवान् (वि)भाग्यवत, थोर नशिबाचा
नश्वर (स वि) नाशिवत [स्वभावाचा
नष्ट (स वि) नाश पावलेला, दुष्ट
नष्टचर्य (स न) दुर्दैव
नष्टाई (स्त्री) हरामखोरपणा, दुष्टपणा
नस (अर स्त्री) शीर, स्नायु, (स नस्य) तपकीर

नसणे (क्रि) न असणे, अभाव असणे
नसते (प्रा अ) वाचून
नसता (वि)नसणारा, अनवश्यक, दरिद्री
नसनखवडा (वि) माणसघाणा, मत्सरी
नसरते(प्रा वि) निद्य, हीन(भा० ४।१२५)
नसराणा, नसराणी (अर वि) मूळ अर्थ–खिस्ती, रूढ अर्थ–लुच्चा, सोदा
नसीयत (स्त्री) शिक्षा
नसीब, नशीब (अर न) दैव
नसेत (अर नसिहत स्त्री) शिक्षा
नस्कुटा (वि) कृश, रोडका
नस्तर (फा न) टोकाला तिरकी धार असलेली बारीक लोखडी सळई, शस्त्र-क्रियेचा चाकू
नस्य (स वि) नाकात घालण्याचे किवा नाकाने ओढण्याचे (औषध इ), (न) तपकीर
नहक, नाहक (अ) अन्यायाने, विना-कारण, उगीच्या उगीच [मोरी
नहर (अर पु)पाण्याचा नळ, कालवा; हौद;
नहला, नहल्या (पु) गिलावा करण्याची गवड्याची लहान करणी
नहलू, नहिल्या (पु) पत्त्याच्या खेळातले नऊ ठिपक्याचे पान
नहाण (स स्नान) रजोदर्शन, ऋतु-प्राप्ति, स्नान
नहाणी (स्त्री) स्नानगृह
नहाणे (क्रि) स्नान करणे
नहिना (प्रा पु) नेत्र, नयन
नही (प्रा स्त्री) नदी
नळ (स नल पु) मोठा नळा, पन्हळी, पोटातले मोठे आतडे, देठ, निषध देशाचा एक राजा, एक वानरसेनापति
नळकडे, नळकांडे (न) नळी
नळकुटी (स्त्री) लहान नळी
नळगूत, नळगूद, नाळगूत (न) जलो-दराच्या वर्गातला एक रोग (शोथ)
नळणी (स नलिनी स्त्री) कमलिनी
नळनळी (स्त्री) तुळतुळीतपणा
नळपट (न) लहान नळी, नळाचा तुकडा
नळपट्या (वि) बेबीच्या खाली धोतर नेसलेला

नळवडी (स्त्री) मोरी, नळाडी
नळवाट (स्त्री), **नळवात, नळवायु** (पु) पोटातली आतडी हलकी होऊन त्यात गुबारा धरतो असा एक शरीरविकार
नळा (पु) गोल कौल, मृत्तिकापात्रात दारू भरून केलेला आतषबाजीचा एक प्रकार, तेल ठेवण्यासाठी केलेले वेळूचे पात्र **गाड्याबरोबर न० ची यात्रा**– मुख्य गोष्टीबरोबर आनुषंगिक गोष्टी-लाहि तशीच स्थिति प्राप्त होणे
नळाडी (स्त्री) मोरी, चाकोरी; अरुंद खिंड
नळी (स्त्री) बारीक नळा, नळकांड, बंदूक
नक्ष (अर नक्श पु) छाप, वर्चस्व
नक्षत्र (स न) क्रांति–वृत्ताच्या २७ विभागांपैकी प्रत्येक, म्हणजे १३ अंश व २० कला इतके अंतर चालण्यास चंद्रास लागणारा काळ तारा, चांदणी **हातावर न० पडणे**—चोरी करण्याची सवय लागणे, **पायावर न० पडणे**— भटकत फिरणे, **तोंडावर न० पडणें**– सारखी वटवट करणे
नक्षत्रमाळा (स्त्री) सत्तावीस मण्यांचा हार, लग्न वगैरे समारंभाच्या मिरव-णुकीत एका उंच काठीला कागद, पितळपान इ० च्या फुल्या कातरून केलेल्या माळा लावून सर्वांच्या पुढे मिरवीत नेतात ती
नक्षा (फा पु) कीर्ति, ताण, वरचढ
नक्षी (स्त्री) वेलबुटी, चित्रविचित्र काम
नक्षीदार (वि) नक्षीचे काम केलेले
ना (स्त्री) नकार, मनाई, असमति, (प्रा) किंवा, अथवा, की, परंतु
नाइलाज (पु) निरुपाय, (वि) लाचार
नाईक (स नायक पु) मुख्य, नायक, ब्राह्मण, सराफ
नाईब, नायब (अर पु) मुख्याच्या वतीने किंवा तर्फेने काम पाहणारा अधि-कारी
नाऊ (पु) न्हावी
नाक (स नासिका न) घ्राणेंद्रिय, अग्र-भाग, अंकुर फुटण्याचे ठिकाण, अब्रू, नायक, (पु) स्वर्गलोक **नाक कापणें** —गर्व उतरणे, **नाक खाली होणें**— —गर्व नाहीसा होणे, **नाक घासणे**— नम्र होणे, **नाक मुरडणें**—नापसंती दर्शविणे, **नाक ठेंचणें**—शिक्षा करणे, **नाक धरून बसणें**—जप करणे, **नाक वर करून**—तोऱ्याने, **नाकात काड्या घालणे**—कुरापत काढणे, **आपले नाक कापून दुसऱ्याला अपशकुन करणें**— दुसऱ्याचे वाईट व्हावे यासाठी अगोदर स्वतःचेच वाईट करून घेणे, **नाकचा (नाकाचा) बाल**–अत्यंत प्रीतीतला, **नाकावर वाट करणे**—विरोधास न जुमानता काम करणे, **नाकावर राग असणें**—लवकर चिडणे
नागझरी (स्त्री) घाण पाण्याचा काढून दिलेला ओढा [प्राणी
नाकतोडा (पु) टोळाच्या जातीचा एक
नाकदुरई (स्त्री) पश्चात्ताप–प्रदर्शनार्थ नाक घासणे, अतिशय नम्रपणाची विनवणी [एकेक नळी
नाकपुडी (स नासापुट स्त्री) नाकाची
नाकबूल (फा वि) असंमत
नाकशिकणी (स्त्री) जिचा वास घेतला असता शिंकावर शिंका येतात अशी एक वनस्पति
नाकसूर (स नागस्वर पु न) साप खेळगणाऱ्या गारुड्याची पिपाणी, नाकातून बाहेर पडणारी हवा
नाकर्दी (फा स्त्री) लागवडीस न आलेली जमीन
नाकस्ता (अर नाकस पु) नुकसान, उणेपणा, घाबरगुंडी
नाका (हि पु) रस्त्याचा शेवट, अनेक रस्ते एकत्र होण्याचे ठिकाण, जकातीचें ठाणे
नाकाडोळ्याचा वैद्य वैदू
नाकाटी (स्त्री) रग जिरविणे, गर्व उतरणे
नाकाड (न) मोठे नाक
नाकार (पु), **नाकारणी** (स्त्री) अस्वीकार, नाकबुली [करणे.
नाकारणें (क्रि) नको म्हणणे, अस्वीकार

नाकारा (प्रा वि) निकृष्ट, निरुपयोगी
नाकीर्द (फा स्त्री) लागवडीस न येण्यासारखी जमीन [येण्यासारखी
नाकीर्दसार (फा वि) लागवडीस न
नाकील (वि) लाब व सरळ नाकाचा
नाकुवत (हि वि) अशक्त, दुबळा
नाकुस्ती (स्त्री) नाक मुरडणे
नाके (न) नाका पहा, टोक, अखेरचा भाग, वळण [करणारा
नाकेदार (पु) नाक्यावर जकात वसूल
नाकेबदी (हि स्त्री) येण्याजाण्याच्या वाटाचा बदोबस्त
नाकेल, नाकेला (वि) लाब नाकाचा
नाखवा, नाखोदा (फा पु) तांडेल, जहाजावरचा मुख्य नावाडी
नाखळ (वि) दुष्ट, खोडकर, त्रासदायक
नाखुष (फा वि) नाराज, असतुष्ट
नाग (स पु) विषारी सर्प, हत्ती, बचनाग, (ज्योति०)––दहावे करण
नाकटा, नागडा (स नग्न वि) नग्न, उघडा [नागी
नागडा (पु), **नागडी** (स्त्री) विचवाची
नागदिवाळी (स्त्री) मार्गशीर्ष शु० ५
नागपचमी (स्त्री) श्रावण शु० ५
नागपाश (स पु) वरुणाचा पाश, वर्तुळाकार बधन
नागफणी (स स्त्री) एक काटेरी वनस्पति
नागबद (पु) कटिभूषण
नागबध (स पु) दृढ पाश, कमरेचे धोतर सुटू नये म्हणून खोवण्याची सुपारी, सोंगटी इ०
नागबळ, नागबळी (पु) स्वतःच्या किवा पूर्वजाच्या हातून नाग मारला गेल्याबद्दल शात्यर्थ नागाची पूजा करतात ती
नागमोडी (वि) सर्पाच्या गतीप्रमाणे वळणे घेऊन गेलेला
नागर, नागरु (प्रा वि) सुदर, शहाणा, चागला, गुजराथी ब्राह्मणातला एक भेद
नांगर (स लागल पु) शेतीची जमीन उकरण्याचे एक औत, गलबत स्थिर करण्यासाठी पाण्यात टाकण्याचा आकडा
नांगरकी (स्त्री) नागरणे
नागरचुडा (प्रा पु) बागडी
नागरट (वि) नागरलेली
नागरणी (स्त्री) जमीन नागरणे, नागर टाकून गलबत थाबविणे
नागरफणी (स्त्री) स्त्रियाच्या डोक्यातील अलकार
नागरमोथा (स नागर मुस्तक पु) एक सुवासिक वनस्पति [जमीन
नागरवट, नागरठी (स्त्री) नागरलेली
नागरी (वि) नगरासबधी देवनागरी
नागरिक (स पु) नगरवासी
नागऱ्या (पु) नागरास लावलेला (बैल इ०), अडाणी मनुष्य
नागला (वि) श्रीमत (तुका० ४०५९), (पु) एक धान्य
नागवण (स्त्री) दरोडा (विवे० पू० ११।१८), द्रव्यापहारामुळे होणारी दुर्दशा
नागवणूक (स्त्री) द्रव्यापहार, लुटले जाणे
नागवणे (प्रा क्रि) अनावर होणे (तुका० १७६२, ज्ञा० ११।२७)
नागवणे (न) लूट
नागवा (वि) नग्न, नागडा **नागवा पाऊस**––सूर्यप्रकाश असताना पडणारा पाऊस, **ना० कोल्हे भेटणे**–– अकल्पित लाभ होणे, **नागवे नाचणें**– स्वैरपणे वागणे
नागवी (प्रा स्त्री) सर्पाची मादी
नागवे (न) उणेपणा उघडा भाग
नागवे उघडे (न) नग्न केलेल्या म्हणजे स्पष्टपणे उघडकीस आणिलेल्या गोष्टी
नागवेल (स नागवल्ली स्त्री) विड्याच्या पानाची वेल
नागसर, नागसरी (स्त्री) नागास मोहित करणारी पुगी
नागा (फा पु) खड, खाडा, (वि) नग्न
नागाडा (पु) मोठी नागी
नागारी (स नाग + अरि पु) गारुडी
नागी (स्त्री) विचवाचा दश करण्याचा काटा **नागी टाकणें**–हातपाय गाळणे, हतवीर्य होणे

नागीण (स नागिणी स्त्री) स्त्रीजातीय नाग.
नागेशवळ (स्त्री) कलगीची लावणी म्हणणारा शाहिराचा वर्ग
नागोडा (पु) नागी
नागोबा (पु) नाग **आयत्या पिठावर ना०**—दुसऱ्याला बाजूला सारून त्याने केलेल्या श्रमाच्या फळाचा आयता उपभोग घेणारा [२१।५३४)
नागोबा (स नृत्य पु) नाचणे, नर्तन (भा
नागोरा (पु) नागर
नाच (पु) नर्तन
नाचकड (न) नखे काढण्याच्या हत्याराचा झुबका
नाचके (न) लहानसे छिद्र
नाचक्की (स्त्री) अप्रतिष्ठा, मानहानि
नाचण (स्त्री) नखरेबाज स्त्री
नाचणा, नाचणू (पु) नर्तक [धान्य
नाचणा (पु), **नाचणी** (स्त्री) एक हलके
नाचणें (स नृत क्रि) नृत्य करणे **नाचता येईना अगण वाकडे**—स्वत स एखादे काम चागले करता आले नाही म्हणजे आपला उणेपणा झाकण्यासाठी साधनसामुग्रीला दोष लावणे [चाळे करणारा
नाचरा (वि) (वाईट अर्थाने) नाचणारा,
नाचा, नाच्या पोऱ्या (पु) स्त्रीवेष घेऊन नाचणारा पोरगा
नाचविणे (क्रि) नाचण्यास लावणे, वारवार स्थलातर करणे [मुलगा
नाचापोऱ्या (पु) स्त्रीवेषधारी नर्तक
नाचार (वि) लाचार, निरुपाय
नाचीज (फा वि) निष्फळ [पणा
नाजकाई (स्त्री) नाजूकपणा, विचक्षण-
नाजरी बाजार (पु) मीनाबाजार
नाजीर (अर पु) न्यायाधिशाच्या हाताखालचा एक अधिकारी
नाजीब (अर न) पायदळ पलटण
नाजूक (फा वि) कोमल, सुकुमार, गुप्त, कुशलतेचे [एक अधिकारी
नाझर (अर नाजिर पु) दिवाणी कोर्टाचा
नाजल (अर वि) अवतरणारा
नाट (न) पाच कवड्याचा एक खेळ, अपशकुन, नड, अडचण, (पु) आकार, ठावठिकाण, (वि) दिवाळखोर, नादार, लुच्चा, (स्त्री) लाकडाची तुळई, नृत्य, एक हलकी जात **नाट जाणे**—नाकबूल होणे
नाटक (स न) दृश्यकाव्य, सोग घेऊन करण्याचा खेळ, (पु) नाटकी
नाटकशाळा, नाटकसाळ (स नाटकशाला स्त्री) नाटकगृह, नर्तकी, वेश्या
नाटकी (पु) नट, ढोंगी, बहुरूपी, (वि) दिखाऊ, खोटा [भरलेले (पत्र इ०)
नाटपेड (इं नॉटपेड वि)अगोदर हशील न
नाटबाट (पु) दोष, कलक
नाटिकर (पु) वसुली खात्याचा शिपाई
नाटिका (स स्त्री) क्षुद्र नाटक, नर्तकी
नाटोकार (पु) बहुरूपी, नट (स्वा० दि० ८।२७४), दास (भाग० २९।२९२)
नाटेवार (पु) नाटिकर पहा
नाट्य (स न) नृत्य, गीत, वाद्यकला, हावभाव, नटवेष
नाट्यछटा (स्त्री) आत्मगत भाषणाचा एक साहित्यप्रकार [नाटकगृह
नाट्यमदिर (स न),**नाट्यशाला** (स्त्री)
नाठवण (स्त्री) नाणे-विक्रीची जागा
नाठाळ (त्रि) खोडसाळ, दुष्ट, खटचाळ
नाठी (वि) निरुपयोगी, वाईट
नाड (स स्त्री) शीर, नाडी, अडचण, फसवणूक, (ज्योति०)—नाडी (घटका)
नाडक (प्रा वि) नाडणारा
नाडकरणी, नाडकर्णी (पु) जिल्ह्याचा पिढीजाद हिशेबी कामगार
नाडगौड (पु) नाडगौडा याचा हक्क (एकदर चौथाईत शे ३ इतका भाग)
नाडगौडा (फा पु) देशमुखासारखा एक आधिकारी
नाडणूक (स्त्री) लूट, फसवणूक, दुर्दशा
नाडणे (क्रि) नागवणे, फसविणे
नाडबद (वि) ब्रम्हचर्याने राहणारा
नाडबदी (स्त्री) ब्रम्हचर्य
नाडर (प्रा पु) थिल्लर
नाडा (पु) जाड दोरखड, चऱ्हाट, मतरलेला दोरा, प्रसादाचा गडा

नाडापुडी (स्त्री) देवाला वाहण्याचा रगीत दोरा व त्याला बाधलेली अबीर, गुलाल इ ची पुडी [टाचा काळ, घटका
नाडी (स स्त्री) शीर, फीत, ३४ मिनि-
नाडीचक्र (स न) नाभीपाशी मिळणाऱ्या नाड्याचे वर्तुळ
नाडीपरीक्षा (स स्त्री) हाताची नाडी पाहून रोग ओळखणे
नाडीबद (प्रा वि) ब्रम्हचर्याने राहणारा
नाडीमडल (स न) ज्योतिशास्त्रात–विषुववृत्त, भूमध्यरेषा
नाडु, नाडू (प्रा पु) नाश, घात, हानि
नाडेकरी (पु) दोरखडावर नाचणारा; डोंबारी
नाणक (स न) नाणे
नाणवठा (पु) नाणेविक्रीची जागा [तुकडे
नाणें (न) पैसा म्हणून चालणारे धातूचे
नाणवटी (पु) सराफ, सराफाचा धदा
नात (स्त्री) मुलाची अथवा मुलीची मुलगी
नातक (प्रा पु) नाडीमार्ग
नातरी (प्रा अ) नाहीतर, कोब, काठ
नातरू, नातोड, नातुड, नातवड (न) नातवड
नातलग (पु) आप्त, सोयरा, नात्याचा माणूस [मुलीचे मूल
नातवड (स नप्तृ न) मुलाचे अथवा
नातवान (अर वि) दुर्बळ, अशक्त
नातवानी (अर स्त्री) दुर्बळता, गरिबी
नातसून (स्त्री) नातवाची बायको
नातळणें (क्रि) कवितेत–स्पर्श करणे
नाताळ (पोर्तु पु) येशु ख्रिस्ताचा जन्म-दिनोत्सव
नातुडणें (क्रि) कवितेत–स्पर्श न करणे
नातू (स नप्तृ पु) मुलाचा किंवा मुलीचा मुलगा • [सोयरीक
नाते, नातेगोते, नातेपोते (न) सबध,
नाते (प्रा अ) नाहीतर, नातर [नातलग,
नातेदार, नातेवाईक (पु) आप्त, सोयरा
नाथ (स पु) स्वामी, पति, गोसाव्याचा एक पथ, (स्त्री) बैलाच्या नाकातली वेसण

नाथणें (प्रा क्रि) आकर्षणे, नसणे, पीडा देणे (तुका० २०४१), वेसण घालणे
नाथि (प्रा क्रि) नाही [५५२)
नाथिला (प्रा वि) लटका, वाईट (ना०
नाद (स्त्री) मोठा राजण, (स पु) ध्वनि, छद, (प्रा) श्रवणसुख
नाद (स्त्री) घाण्याजवळ रस पडण्या-साठी जमिनीत पुरलेले मादाण
नाद (स्त्री) उसाच्या चरकातील रस साठविण्यासाठी ठेविलेले बुडाला निमु-ळते व वर रुद असे जमिनीत गाड-लेले भाडे
नादणूक (स नद् स्त्री) राहणे, ठिकाव
नादणें (क्रि) राहणे, सुखाने वसति करणे, दीर्घकाळ टिकणे, पटणे, जुळणे
नादते घर (न) ज्यात पुष्कळ माणसे सुखा-समाधानाने एकत्र राहतात असे घर
नादब्रह्म (स न) उपासकाच्या भजनाचा व वाद्याचा गजर, सुस्वर गायन
नादर (अर वि) दुर्मिळ, अमोलिक, आश्चर्यकारक, उत्कृष्ट, गजिफातील हलके पान
नादरुकी (स्त्री) एका जातीचे झाड
नादलुब्ध (स वि) नादाने मोहित झालेला किंवा होणारा
नादवट (स्त्री) वसति, वास, राहणे
नादान (फा वि) निर्बळ, अज्ञान
नादार (फा वि) कर्ज फेडण्यास असमर्थ, गरीब [कगालपणा
नादारी (फा स्त्री) दिवाळे, दारफळणी,
नादावणें (क्रि) फाटणे, स्फोट होणे, नादी लागणे, दुष्कीर्ति होणे
नादाळ (वि) नादी, छादिष्ट
नादाळी (स्त्री) प्रचड नाद, गर्जना
नादिष्ट, नादी (वि) छादिष्ट
नादी (स्त्री) गायनातील सप्तस्वर
नादी (स स्त्री) नाटकाच्या आरभीचे मगलाचरण, समृद्धि
नांदीमुख, नांदीश्राद्ध (स न) मगल-कार्याच्या आरभी करावयाचे श्राद्ध
नांद्या (पु) नदीबैल, मूर्ख
नांद्याचा बैल घाण्याचा बैल

नान (स्त्री) अन्न
नानक (पु) शीख धर्माचा संस्थापक
नान्‌कटाई (स्त्री) मैद्यापासून बनविलेली एक मिठाई
नानापरवेशी (फा स्त्री) लढाईत मेलेल्याचा वंश नसल्यास बायकोच्या निर्वाहापुरती सरकारने करून दिलेली नेमणूक
ना ना (प्रा अ) नाहीतर, किंवा
नाना (स वि) अनेक, (प्रा अ)नातरी, (पु) माणसाचे एक टोपण नाव
नानावटी (पु) नाणेवटी, सराफ
नानावाडे (प्रा अ) पुष्कळदा
नानाविध (वि) अनेक प्रकारचे
नानू (स्त्री न) टंगळमंगळ, काकू
नाप (न) माप
नापत (स्त्री) बाजारात पत किंवा साख नसणे, (वि) साख नसलेला
नापसंत (फा नापसंत वि) पसंत नसलेला
नापाक (फा वि) अपवित्र तिरस्करणीय
नापातेरा (पु) नापत
नापास (वि) रद्द, परीक्षा न उतरलेला
नापिक, नापित (पु) न्हावी
नापूस (स्त्री) कोणी विचारीना अशी दु स्थिति, नापत
नापेर (स्त्री न) न पेरलेले शेत
नापेरा (पु), **नापेरी** (स्त्री) शेतात धान्याचा पेरा न करणे [८।२५८)
नाप्लवणें (प्रा क्रि) न बुडणे (ज्ञा०
नाफरमानी (फा वि) लाल, तांबडा, गुलाबी (होना० पृ १०३)
नाफेर (पु) बदल न करणे
नाबद (फा स्त्री) साखर, खडीसाखर, (वि) अयोग्य, अपुरा, नालायक
नाबदार (प्रा पु) खडीसाखरेचा ढीग
नाबालिक (फा नाबालिग वि) वयात न आलेली, (न) मूल
नाबूद (फा वि) नष्ट झालेला
नाभ, नाभा (स नाभि पु) गाडीच्या चाकाचा तुंबा
नाभि (स स्त्री) बेंबी [बेंबी
नाभिकमल (स न) कमलाप्रमाणे सुंदर
नाभिकार (प्रा पु) अभय (रामीराम० भक्ति० ४५।२७)
नाम (स न) नाव, (व्याक०) वस्तुमात्राचे नाव, (पु) गधाचा टिळा, त्याचा ठसा
नामकरण (स न) मुलाचे नाव ठेवण्याचा विधि
नामजात, नामजाद (फा वि) लौकिकवान्
नामजादी (फा स्त्री) शौर्याचे कृत्य, नावलौकिक
नामजोग (गुज वि) हुंडीत ज्या माणसाचे नाव व वर्णन लिहिले असेल त्याच्यापासून ओळखपाळख न घेता हुंडीची रक्कम त्याला देता येईल अशा प्रकारची (हुंडी)
नामता (स स्त्री) कीर्ति (वामन० विराट ५७)
नामदार (फा वि) सुप्रसिद्ध, कौंसिल आफ स्टेटच्या सभासदाचा हुद्दा
नामदेव (पु) शिपी, या जातीत झालेल्या नामदेव नावाच्या सुप्रसिद्ध संत पुरुषाच्या नावावरून सगळ्या शिपी जातीला हे औपचारिक नाव मिळाले आहे
नामधातु (स पु) नामापासून बनलेला धातु
नामधारक (स वि) नावाचा, देवाचे नाम स्मरण करून मोक्ष मिळवू पाहणारा, सुप्रसिद्ध, स्वत चे नाव गाजविणारा
नामधारी (स वि) केवळ नावाचा
नामधेय (स न) नाव; (वि) नावाचा
नामनिर्देश (स पु) नावाचा उल्लेख
नाममंत्र (स पु) देवाच्या नावाचा जप
नामर्द (फा वि) अशक्त, भित्रा
नामर्दी (फा स्त्री) भ्याडपणा, भित्रेपणा
नामशेष (स वि) ज्याचे नुसते नाव उरले आहे असा, मृत
नामस्मरण(स न)देवाच्या नावाचा उच्चार किंवा स्मरण
नामा (वि)नावाचा, (पु) पत्र, खलिता
नामांकित (स वि) प्रख्यात, प्रसिद्ध
नामाथणें (प्रा क्रि) प्रसिद्धीस येणे, नाव घेणे (मुक्ते० रामा० ६।४२८)
नामाभिधान (स न) नाव

नामावलि, नामावळ, नामावळी (स नामावलि स्त्री) नावाची यादी
नामी (वि) उत्कृष्ट, चागला, प्रसिद्ध, नामजाद
नामुष्की (फा स्त्री) कमीपणा, बेइज्जत
नामोश (अर पु), **नामोशी** (स्त्री) अपकीर्ति, नाचक्की
नामोहरम (हि वि) नष्ट, पराभूत
नायक (स पु) मुख्य, पुढारी, सूत्रधार, नाटकातले मुख्य पुरुषपात्र, ग्रथातला प्रधान वर्णनीय पुरुष, साहित्यशास्त्रात धीरोदात, धीरप्रशात, धीरललित व धीरोद्धत असे चार प्रकारचे नायक सागितले आहेत
नायकवडा, नायकवाडी (फा पु) पायदळातील नाईक, रामोशाचा किवा महारांचा नाईक, जासूद
नायकी (प्रा स्त्री) मालकी, स्वामित्व, नाइकाची जागा
नायकीण (स स्त्री) नायकाची बायको, कलावतीण
नायटा (पु) त्वचेचा एक रोग
नायनाट (पु) सपूर्ण नाश
नायब (अर पु) दुय्यम, गुमास्ता
नायब-मुनायबी (फा स्त्री) वकील मुतालकीची गुमास्तेगिरी
नायिका (स स्त्री) पुढारपण धणारी स्त्री, नाटकातले मुख्य स्त्रीपात्र, ग्रथातला प्रधान वर्णनीय स्त्री साहित्यशास्त्रात स्वीया, परकीया व सामान्या अशा तीन प्रकारच्या नायिका वर्णिल्या आहेत
नार, नारी (स्त्री) स्त्री
नारकत (स्त्री) विड्याचा पाने तोडण्याचे एक वाकडे हत्यार
नारग, नारगी (स्त्री) एक फळझाड
नारद (प्रा वि) दुर्मिळ, सुदर (देव नाथ० पृ २८९), (स पु) नारद मुनि, कळलाव्या
नारसिह नरसिह पहा
नारळ (स नारिकेल पु) माड, त्याचे फळ **नारळ हातीं देणें**—निरोप देणे
नारळाची आई करवटी, भिक्षापात्र
नारळी पौर्णिमा श्रावण शु १५
नारळी पदर (पु) कित्येक वस्त्राच्या पदरावर किवा पागोट्याच्या जरावर नारळाच्या वृक्षाच्या चित्राची नक्षी केलेली असते असा पदर
नारा (पु) स्त्री वेषधारी मुलगा, पति
नाराच, नाराज (स नाराच पु) बाण
नाराज (फा वि) नाखुष
नाराजी (स्त्री) नाखुषी, असतुष्टपणा
नाराणूक (प्रा स्त्री) असमाधान (ज्ञा० १६।९२)
नारायण (स पु) विष्णु, कोणी मनुष्य (उदा० अडला नारायण पहा) **थोरला ना०**—रुपया, **धाकटा ना०**—पैसा
नारायण तेल (न) एक वातहारक औषधि तेल
नारिकेल (स पु) नारळ
नारिकेलपाक (स पु) नारळातले खोबरे किसून ते साखरेच्या पाकात घालून केलेले एक मिष्ट खाद्य, साहित्यशास्त्रात—ज्यातला गूढ अर्थ उकलण्यास फाराच परिश्रम पडतो अशा प्रकारचा लेख किवा रचना
नारिग (स न) सत्रे
नारी (स स्त्री) स्त्री
नारू (हि पु) माणसाच्या त्वचेत शिरणारा एक जतु, अलुतेदार
नारूकारू (पु अने) अलुतेबलुते
नाऱ्या (पु) कोणी मनुष्य
नाल (अर पु) घोड्याच्या किवा जोड्याच्या टाचेला बसविलेला अर्धचद्राकार लोखडाचा तुकडा, (स न) कमळाचा देठ, नाळ, विटीदाडूच्या खेळातली एक सज्ञा, नारळ
नालकी (हिं स्त्री) एक प्रकारची पालखी
नालबद (फा पु) नाल मारणारा
नालबदी (अ स्त्री) घोड्यास नाल मारणे, घोडस्वाराना मोहिमेवर पाठविताना त्याच्या पगारापैकी आगाऊ दिलेली रक्कम
नालमेख (अर स्त्री) नालबदी वगैरे (घोड्याच्या सबधाचा खर्च)

नालसाहेब (पु) पजा, मोहरमात एका उच काठीला वर पजा बाधून व त्याला पुष्पमाळा वगैरे घालून गावातून मिरवीत नेतात ही काठी हाती धरणाराच्या अगात दैवी सचार होतो असे समजतात याला भाविक लोक नालसाहेब म्हणतात
नालस्ती (फा नालिश स्त्री) निदा, तक्रार
नाला (पु) ओढा, मोरी
नालायक (फा वि) अपात्र
नालिका, नाली (स स्त्री) नळकाडी, मोरी, गीर, घटका
नालिश (फा स्त्री) तक्रार, फिर्याद
नालीक (स स्त्री) आग्नेयास्त्र, बदूक
नालुगा (वि) शूर, बहादर
नाव (स स्त्री) नौका, झोन्या, सुताडा
नाव (स नाम न) नाम, कीर्ति **नावें ठेवणे**---दोष लावून नाक मुरडणे, **ज्याचे नाव ते**---अगदी नाही, --**च्या नावाने पूज्य**---चा पूर्ण अभाव
नावकरी (पु) नावाडी [करणे
नावखारणे (क्रि) नाव घेऊन निर्देश
नावड (स्त्री) अरुचि, अप्रीति
नावडता (वि) अप्रिय
नावडसू (प्रा पु) अप्रीति (ज्ञा०प्र १९७)
नावनिशाण (फा न) काही एक चिन्ह
नावनिशी (फा नामनवीसी स्त्री) नावाची यादी
नावभर (प्रा अ) क्षणभर
नावरस, नावरास (स नाम + राशि स्त्री) जन्मपत्रिकेवरून मुलाला दिलेले नाव
नावरूप (स न) कीर्ति, लौकिक, ख्याति, व्यक्तिपण **ना० स येणें**--कीर्ति मिळविणे [नकार
नावली (स्त्री) नन्नाचा पाढा, सदोदित
नावलौकिक (पु) प्रसिद्धि
नावसकी (स्त्री) कीर्ति, लौकिक
नावाजणी (स्त्री) प्रशसा
नावाजणे (क्रि) तारीफ करणे
नांवाजी (प्रा स्त्री) प्रसिद्धि
नावाडी, नावाड्या (पु) नाव चालविणारा
नावाणिगा (प्रा वि) नामांकित (भा० १३।१७६)
नावणे (प्रा न) कीर्ति (सोहि०महदनु०)
नावाथणे (प्रा क्रि) नावाजले जाणे
नावा नावा, नावे नावे (प्रा अ) वारवार.
नावानिगें (प्रा वि) नामांकित
नावानिराळा (वि) अलिप्त, अलग
नाविक (स पु) नावाडी [खर्चाचे सदर
नावे (अ) नावाने, जमाखर्चाच्या वहीतले
नावेक (प्रा अ) क्षणभर, थोडेसे
नावे नावे (प्रा अ) क्षणोक्षणीं, (ज्ञा० १७।२१०)
नावेकरी (पु) नावाडी
नावो–हो (पु) नवरा, पति
नाव्य (स वि) होडी, गलबत इ० जलयानानी ओलाडता येईल असा (नदी, खाडी वगैरे)
नाश (स पु) विध्वस, नास
नाशक (स वि) नाश करणार [विणे
नाशणे (प्रा क्रि) विध्वस करणे, बिघडविणे
नाशवत (स वि) नाश पावणारे
नाशह (फा पु) बुद्धिबळात–राजाला शहातून काढणे
नाशा (वि) नासाडी करणारा, धुळधाण्या, खोडकर
नाशाब (व) अजाण, वयात न आलेला
नाशिनी (स वि) नाश करणारी
नाशिवत (वि) नाश पावणारे [करणारा
नाशी (समासात उत्तरपदी वि) नाश
नाश्टा–स्ता (फा पु) प्रातःकालचे भोजन, न्याहारी
नास (स नाश पु) नासाडी, खराबी, नुकसान, (स नस्य स्त्री) तपकीर
नासकवणी (प्रा न) कुजके पाणी
नासका (वि) नासणारा, नासलेला
नासडा (पु) पूर्ण नाश
नासणें (क्रि) बिघडणे, नाश करणे
नासधूस (स्त्री) नासाडी, खराबी
नासपात (फा नासपाती स्त्री) एका फळाचे नाव
नासरा (वि) नासाडी करणारा
नासरी (प्रा स्त्री) अर्धी दमडी

नासवणी (न) पिकाची खराबी करणारा पाऊस, घाणेरडे पाणी
नासा (स स्त्री) नाक, दाराचा वरचा माथा, कपाळपट्टी
नासाड, नासाडी (स नाश स्त्री) खराबी, नासधूस
नासापुट, नासारध्र (स न) नाकपुडी
नासिक (स नासिका न) नाक
नासिका (स स्त्री) नाक
नासिकाचूर्ण (न) तपकीर
नाँसूर (अर पु) नाकाचा व डोळ्याचा एक रोग [मानणारा
नास्तिक (स पु) ईश्वर व परलोक न
नास्तिकपणा, नास्तिक्य (स न) नास्तिकपणा, नास्तिक मत
नास्तिकवाद (स पु) प्राप्तीचा अभाव (ज्ञा० १६।८५१), नास्तिकाचे मत
नास्तिपक्ष (स पु) नाही म्हणणाराची बाजू, निकृष्ट प्रतीचा मार्ग
नाह (प्रा पु) नाथ
नाहक (फा अ) विनाकारण, अन्यायाने
नाहडा (प्रा पु) लूट, नाश
नाहणणें (क्रि) न्हाऊ घालणे
नाहाणवली, नाहणुली (स स्नान+बाला स्त्री) नहाण आलेली मुलगी
नाहणी (स्त्री) स्नानाचे सांडपाणी साठविण्यासाठी केलेली खाच, मोरी
नाहणें (क्रि) स्नान करणे
नाहतीधुती (वि) नहाण येऊन प्रौढ झालेली
नाहबी (स्त्री) नुकसान, खराबी [नापित
नाहवी, नाहावी, न्हावी (पु) हजाम,
नाही तेच (वि) भलभलते
नाहीपक्षी (अ) नाहीपेक्षा, गौणपक्ष म्हणून, निदान
नाहू (पु) न्हावी
नाहो (स नाथ पु) नाथ
नाळ (स पु) घोड्याच्या पाठीस पडलेले क्षत, गलबताचा पुढचा भाग, तोफ, कमळाचा देठ, जरायुज प्राणी जन्मतो तेव्हा त्याच्या नाभीस जोडून असलेला चर्मतंतू
नाळक (प्रा न) नळी
नाळके (न) मोडीचे धातूचे भाडे
नाळगूद (न) एका रोगाचे नाव
नाळचे (न) नसराळे
नाळीक (न) नाळके पहा
नाक्षत्रमास (स न) एका ताऱ्याजवळ एकदा चद्र दिसल्यापासून पुन तेथे तो येईपर्यंत मगासरीने जो काळ लागतो तो
नि (प्रा अ) आणि, (स उपसर्ग), (अ) लुप्त, नष्ट, उदा० निकोप, निकामी
निआव्हणें (प्रा क्रि) निर्वाह करणे
निउटके (न) दोराच्या बत्तिमाव्या अशायेवढे माप
निउता (प्रा अ) अलीकडे
निउल (न) नवल (तुका० ५०५)
निकट (स्त्री) निकड, लकडा जरूरी
निकट (स अ) जवळ
निकटणे (क्रि) निघून जाण, जवळ येणे
निकटवर्ती (स वि) जवळचा
निकटी (अ) जवळ
निकड (स्त्री) लकडा, जरुरी
निकण (न) दुसऱ्यादा किंवा तिसऱ्यादा मळलेली कणसे, पोकळ कणसे
निकता (प्रा अ) नुकता, अलीकडेस
निकती (स्त्री) सोनाराचा वजन करण्याचा सूक्ष्म काटा
निकस (वि) कस नसलेले [प्रसग आवेश
निकसर (स पु) ढीग, समूह, आणीबाणीचा
निकर (स पु) अनर्थ, हट्ट, त्रागा, सतावणूक, अतिरेक, समुदाय, पराकाष्ठा, जोर [पृ० २८)
निकरट (वि) निगरगट्ट, कठोर (होना०
निकरणें (क्रि) निरपणे, निपटणे
निकरा (प्रा वि) निरर्थक
निकरी (वि) हट्टी, सतापी
निकरून (अ) निक्षून [निकर, ग्लानि
निकर्ष (स पु) अतिशयपणा, मनस्वी हट्ट,
निकला, निकल्हा (वि) कल्हई नसलेले (भाडे)
निकवडा (प्रा वि) निष्कांचन
निकशी, निकसी (प्रा स्त्री) जिकीर, (वि) कस नसलेले

निकष (स पु) कसोटी
निकलक, निष्कलक (स वि) ज्याला डाग नाही असा (पदार्थ), पापरहित (माणूस), शुद्ध, स्वच्छ
निका (प्रा वि) खरा योग्य (एक० १०६२), साफ, स्पष्ट; निर्भेळ, शुद्ध
निका (अर वि) शुद्ध, पवित्र, चागला, बरोबर, (अ) निश्चयपूर्वक, (अर पु) मुसलमानातले हलक्या प्रतीचे लग्न
निष्काचन (स वि) दरिद्री
निकाढा (स निष्कर्ष पु) काढचातल्या चोथ्याचा पुन केलेला काढा
निकाम (प्रा अ) अत्यत (वामन० जयद्रथवध २२)
निष्काम (स वि) निष्काम, निरिच्छ
निकामी (प्रा वि) खडकाळ [मानहानि
निकार (स निकर पु) पराकाष्ठेची
निकाल (हि पु) उलगडा, निर्णय, शेवट, परिणाम
निकास (स निष्कासन पु) बाहेर पाठविणे, बाहेर घालविणे
निकासू (स्त्री) निर्गत मालावरची जकात
निष्काळजी (वि)काळजी न बाळगणारा, निश्चित, अव्यवस्थित
निकाळू (वि) जेथून मालाची निर्गत होते असे (बदर)
निकी (प्रा स्त्री) चागुलपणा
निकुज (स पु) दाट झाडी, कुज
निकुर (प्रा पु) निश्चय, खरेपणा
निकुरणे (क्रि) खरवडून काढणे
निकुरा (प्रा वि) कठोर (नाम० ३८५)
निकृतणें (क्रि) कातणे, तोडणे, खुडणे, ठार मारणे [हत्यार, कत्तल
निकृतन (स न) कापणे, कापण्याचे
निकृति (स निष्कृति स्त्री) निरसन
निकृष्ट (स वि) हलके, हलक्या प्रतीचे
निके (प्रा वि) नेटके, चागले, बरे (वा० ८७६३), (न) हित, खरे रूप
निकेतन (स न) निवासस्थान
निकोचा(पु)एक प्रकारचा लोखडी खिळा
निकोप (वि) निर्दोष, रोगमुक्त, धट्टाकट्टा
निक्रदन निकृतन पहा

निखड, निखद (पु)निषेध (दा०२।२।१२)
निखदणें (प्रा क्रि) निषेध किंवा तिरस्कार करणे (स्वा०दि० १।१।२१), निंदणे (वामन–कात्यायनी० ८१)
निखर (प्रा वि) मृदु (भा०११।१०३३)
निखरड (वि) नापीक
निखरणीचे दिवस निरभ्र दिवस, उन्हाळा
निखरणें (क्रि) खरडणे, स्वच्छ होणे
निखराड (वि) जलरहित, शुष्क (विहीर, तळे, ओढा)
निखर्व (स न) शभर अब्ज सख्या
निखळ (प्रा वि) शुद्ध, निःशेष, सर्व, (न) गोळा, शुद्ध ब्रह्म (ज्ञा० १५। ४४९) [उखळणे
निखळणें (क्रि) मोकळा होणे, सुटणे;
निखाडू (वि) दाढीचे केस नसलेला
निखार (स्त्री)अतिशय ओहोटी, (वि) निरभ्र, खारविरहित
निखारणे (क्रि) समूळ नाहीसे होणे, (अग्नि) प्रज्वलित होणे
निखारा (पु) विस्तव, इगळ, अगार, निरभ्रता [अगदी
निखालस (हि वि) निर्भेळ, शुद्ध, स्पष्ट,
निखालसता (स्त्री) खात्री
निखिल (स वि) सर्व
निखूखळ (वि) शुद्ध, निर्भेळ
निगड (स पु) पायातली बेडी
निगड, निगडी, निर्गुंडी (स स्त्री) एक झुडुप
निगडित (स वि) बद्ध, जखडलेले
निगता (प्रा अ) नुकताच (मोरो० भीष्म० ४।२३)
निगदणें (प्रा क्रि) बोलणे (अमृ०५।२१)
निगद, निगदु (प्रा पु) सेवानिर्धाराची शपथ (ज्ञा० ८।१२४)
निगम (स पु) वेद, ईश्वर, परिणाम, सुटका (नाम० १९०)
निगमन (स न) निष्कर्ष, न्यायशास्त्राचा एक भाग
निगमशास्त्र (स न) वेदान्तशास्त्र
निगरगट (वि) निढावलेला, बेशरम
निगरण (स न) गिळणे

निगराणी (स्त्री) निग्राणी, मशागत, जपणूक
निगर्वी (स वि) गर्वरहित
निगळ (न) घरावर छप्पर घालताना जिची पूजा करावी लागते अशी एक देवता, (वि) न गळणारे
निगा (फा निगाह स्त्री) जतन, काळजी
निगावा (प्रा पु) सुटका, निघणे
निगाळ (पु) दुसऱ्यादा गाळलेले चूर्ण
निगीर्ण (स वि) ग्रासलेला, गिळलेला, व्यापलेला, झाकलेला
निगुता, निगुती (प्रा वि) निभ्रांत, यथार्थ (ज्ञा० प्र० ५४), (स्त्री) युक्ति, सावधानता
निगुरा (वि) गुरुहीन, पोरके
निगूढ (स वि) अतिशय खोल किंवा गढ
निगूत (अ) अलीकडे, (स्त्री) युक्ति, जतन [मितमित
निगृहीत (स वि) निबंध घातलेले,
निगोड (वि) कमी गोड, फिके
निगोळी (स्त्री) पागोळी [नियम, निश्चय
निग्रह (स पु) अटकाव, ताब्यात ठेवणे,
निग्रहानुग्रह (स पु) एखाद्याला दंड करणे किंवा त्याच्यावर कृपा करणे
निग्रही (वि) दृढनिश्चयी
निघट–टु (स पु) वेदातील शब्दाचा कोश, शब्दकोश
निघड (क्रि वि) लागोपाठ
निघणें (स निर्गम् क्रि) जाण्यास तयार होणे, सुटणे, उत्पन्न होणे, निपजणे, बनणे [जाऊन होणारे पीठ
निघळ (पु स्त्री) जात्यात दाणे दळले
निघळणें (क्रि) जात्यातून पीठ होऊन बाहेर पडणे [जतन, काळजी
निघा, निघादास्त (फा स्त्री) निगा,
निघोट (प्रा वि) दाट, परिपूर्ण, धोपट, सरळ, एकवट
निघोर, निघोरी (वि) नि शंक, निर्धास्त
निच (स नित्य अ) सदोदित
निंच, निचा (वि) ठेंगणा, हलक्या प्रतीचा
निचकणें (क्रि) निखळणे
निचरणें (क्रि) झरणे, पाझरणे, द्रवणे
निचरा (पु) पाझर, निर्यास, स्वेद
निचव (वि) रुचिहीन, बेचव
निचळ (प्रा वि) निश्चळ, स्तब्ध
निचाड (प्रा वि) निष्काम (ज्ञा० २।२८१), निर्लज्ज
निचाडणें (प्रा क्रि) बेपरवाईने वागणे (भा० १२।१७५) [निष्काळजी
निचिंत (स निश्चित वि) बेफिकीर,
निचूळ (स निचुल पु) फणस
निचेत, निचेतन (स निश्चेतन वि) निश्चेष्ट, चलनवलनरहित
निचेष्ट, निचेष्टित (स निश्चेष्ट वि) बेशुद्ध, हालचालरहित [अत्यंत
निज (स वि) आपले, स्वतःचे (प्रा)
निजढाळ (प्रा पु) स्वाभाविक गति
निजणे (स निद्रा क्रि) झोपणे संभोग करणे
निजधाम (स न) स्वतःचे वसतिस्थान
 नि० स जाणे––स्वर्गास जाणे
निजध्यास (स निदिध्यास पु) सतत चिंतन, एकाग्रता
निजलोट (प्रा पु) प्रत्यक्ष लाट
निजविणे (क्रि) निजावयास लावणे, आडवे ठेवणे
निजसार (प्रा पु) मुख्य उद्देश
निजसुरा (वि) अर्धवट झोपेत असलेला
निजानीज (स्त्री) मंडळीचे निजणे
निजाळू (स निद्रालु वि) झोपाळू
निजोखमी (वि) ज्यात बूड येण्याचा किंवा ठोकर बसण्याचा संभव नाही असा (व्यवहार, व्यापार)
निजोर (वि) दुर्बळ, निराधार
निझर निर्झर (पु) झरा, निर्झर
निझरणें (क्रि) पाझरणे
निटस (वि) नीटनेटका
निटावणें (क्रि) सुधारणे, नीट करणे
निटावा (पु) सरळपणा, नेट, आधार, धिरा, पाठिंबा
निटाळा (पु) अति कडक उन्हाळा
निटिल (स न) कपाळ
निटोपा (पु) सरळपणा, योग्यपणा
निठवे (न) अर्ध्या शेराचे माप

निडर (वि) निर्भय
निडल (वि) निर्भय
निडळ (स निटिल न) कपाळ, नळी
निडिल (स निटिल न) कपाळ
निडाकी (वि) ज्याला डाक लाविलेला नाही असा (डागिना, पात्र इ०)
निडोळ (वि) जीत मुळीच डोळ नाही अशी (डाळ) [पक्वदशा
निडार (प्रा वि) निवडक, (न)कपाळ,
निडारणे (क्रि)परिपक्व होणे, थक्क होणे
निडारलेपण (प्रा न) पक्वता
निढळ (स निटिल न) कपाळ, (वि) दुर्दैवी, निराधार, डळमळीत (भा० ३।२४३) **निढळाच्या घामाचा**— स्वत अगमेहनतीने मिळविलेला
निढळवाणी (प्रा वि) निराश्रित (कथासाग० १।१५७)
निढाळ (प्रा प) केवळ
निर्णय (पु) निकाल
निर्णायक (वि) शेवट करणारे, ठाम
नित (स नित्य अ) नेहमी, (स नीति स्त्री) नीति [अष्टमांश भाग
नितकोर(वि) भाकरी, पोळी इ० चा एक
नितब (स पु) स्त्रीचा कुल्ला, ढुगण
नितबिनी (स स्त्री) प्रशस्त नितबाची स्त्री
नितरणें (क्रि) पदार्थातून जलाचा अश गळून किवा पाझरून जाणे
नितराम् (अ) अगदी पूर्णपणे
नितळ (वि) स्वच्छ, गुळगुळीत, चकाकित (यथार्थदी०४।६५१)
नितबु (स नितब पु) खालचा भाग, पाताळ लोक (ज्ञा० १४।१०४)
नितान्त (स वि) अतिशय
नित्य (स वि) शाश्वत, (अ) प्रतिदिवशी, नेहमी
नित्यश (अ) रोज, नेहमी, सतत
नियरणें (क्रि) थेब थेब गळणे
निथळ (वि) स्वच्छ, शुद्ध, ज्यात गदळ किवा केरकचरा नाही असा
निथळणें (क्रि) गळणे, टिबकणे, थेबाथेबाने जलाश काढून टाकणे
निथळा (पु) निथळून जमलेला जलाश

निद (स निद्रा स्त्री) झोप
निदसुरे (न) अज्ञान
निंदक (स वि) निदा करणारा
निदण (प्रा न) शेतातले अडगवत
निदणी (स्त्री) बेणणी, कोळपणे
निदणे (क्रि) निदा करणे, पेरलेल्या शेतातले तृणादिक काढून टाकणे
निदणे (प्रा क्रि) निजणे
निदनीय (स वि) निदेस पात्र, निद्य
निदर्शन (स न) पाहणे, दाखविणे, नजर, अनुभव, उदाहरण, एखादे मत प्रदर्शित करण्याकरिता नेलेला मोर्चा
निदसुरा (प्रा वि) निद्रिस्त, निसुर
निदळ (प्रा वि) बिनगिलाव्याची
निदा (स स्त्री) दोषवर्णन, निर्भर्त्सना, कुटाळी
निदाघ (प्रा वि) निरर्थक, (पु) चिता
निदाघ (स पु) उष्णता, घाम, उष्णकाळ, दाह
निदान (स न) मूळ कारण, शेवट, नि[illegible] किंवा परिमाण, रोगपरीक्षा, (अ) किमान पक्षी
निदारपण (प्रा न) दरिद्रीपण (ज्ञा० (१३।७९६)
निदानपक्ष, निदानपक्षी (अ) कमीत कमी, अखेरची गोष्ट म्हणून
निदारुण (स वि) घनघोर, भयकर
निदावेपत्र (न) हक्क सोडल्याबद्दलचे पत्र
निदिध्यास (स न) निजध्यास पहा
निदेजणें (प्रा क्रि) निदा करणे (चाग० पास० ६५)
निदेले, निदैले (प्रा वि) निजलेले
निदेश (स पु) आज्ञा, दाखविणे
निदेव (प्रा वि) दुर्दैवी
निद्य (स वि) निदेस पात्र
निद्रा (स स्त्री) झोप
निद्रालु (स वि) झोपाळू
निद्रित, निद्रिस्त, निद्रिस्थ (स निद्रित वि) झोपलेला
निध (स निधि पु) भाडार
निधड (प्रा वि) पराक्रमी
निधडक (अ) धिटाईने, बेलाशक

निधडा (वि) नि शक, पराक्रमी, धिटाईचा
निधन (स न) मृत्यु
निधनी (स निर्धन वि) गरीब, दरिद्री
निधा (प्रा पु) त्रास (विठ्ठल०सीता० स्वय० ४।४९), प्रतिध्वनि (भावार्थ० ११।१८।११०)
निधाई (प्रा स्त्री) खटपट, दगदग, गडबड, अवडबर, भपका, (वि) धन्य, कृतकृत्य, नामांकित (तुका० ३०२२)
निधान (स न) खजिना, निधि, ठेवा
निधि (स पु) खजिना, ठेवा, खाण
निधिनिक्षेप (स पु) खाणी व पुरलेले द्रव्य
निधीय (प्रा न) परिभ्रमण
निधोट (स निधूति वि) अतिशय शुद्ध किंवा स्वच्छ, अतिशय गरीब
निनाद (पु) मोठा नाद
निनाव (पु) एक पक्वान्न
निनावा (पु) दोषरहितपणाविषयीची खात्री
निनावी (वि) विननावाचे
निर्पाचित, निपचेत (स निश्चेतन वि) निश्चेत, निश्चेष्ट
निपज (स्त्री) उत्पन्न, [illegible]
निपजणे (क्रि) जन्मणे उत्पन्न होणे
निपट (वि) अगदी, सर्व[illegible] (५।१९३)
निपटण (प्रा न) [illegible] (अमृ०
निपटणें (क्रि) खरवडून [illegible] (प्रा) नाहीसा करणे, (अ) केवळ, मात्र
निपट निरजन मूळ अर्थ—पूर्णपणे पवित्र, मायपासून अलिप्त असा ज्ञानी व साधुवृत्ति पुरुष, पुढे—पक्का सोदा, अट्टल लुच्चा, दिवाळखोर असा अर्थ झाला
निपटारा (वि) अप्रयोजक, निर्लज्ज, हीन, निकृष्ट
निपटीशिपटी (स्त्री) उरले सुरले अन्न
निपटे (न) अदपावाचे माप
निपणजा (पु) आजाचा आजा
निपणतू (पु) नातवाचा नातू
निपताळा (वि) मानहानि पावलेला, गुन्ह्यात अडकलेला, लिप्ताळा, (पु) निपटून काढलेला पातळ द्रव्याचा अश
निपराद, निपराध, निपराधी (प्रा वि) दुष्ट, नीच (तुका० १३०३)
निपराळ (वि) रुक्ष, शुष्क [उपटणे
निपसणें (क्रि) उपसणे, बाहेर काढणे,
निपाणी (वि) निर्जल, पावसाच्या किंवा विहिरीच्या पाण्यावाचून होणारे, (वि) चपलाची एक जात
निपात (न) व्याकरणातले ‘च’ सारखे अव्यय, नियमाने सिद्ध न झालेला शब्द
नि पात (स पु) नायनाट, सपूर्ण नाश
निपातणें (क्रि) मरणे
निपाळ (वि) रुक्ष, शुष्क
निपुण (स वि) निष्णात, कुशल
निपुत्रिक (स वि) पुत्रहीन
निपूर (स्त्री) अपुरेपणा
निपोटी (वि) वेतनाखेरीज पोट-खर्च वेगळा मिळणार नाही अशी करारबदीची (नोकरी)
निफजणे (प्रा क्रि) निपजणे, उत्पन्न होणे, तयार होणे, साग होणे
निफाळी (वि) फाळ नसलेला
निब (स पु) लिबाचे झाड
निबध (स पु) नियमबद्ध रचना, लेखी विषयविवेचन
निबद्ध (वि) घट्ट बाधलेले
निबर (स निर्भर वि) जून, कडक, (प्रा) वृद्ध, (न) सूर्याची उष्णता, ऊन
निबरट (वि) जून व टणक
निबरढोण (वि) अतिशय टणक
निबरु (प्रा वि) निरर्थक
निबलोण (न) दृष्ट काढण्यासाठी कडू निबाची पाने, मीठ इ० पदार्थ ओवाळून टाकणे [मऊ
निबळ (स निर्बल वि) दुबळा, सौम्य,
निबाप्या (वि) ज्याच्या बापाचा पत्ता नाही असा, गवशा पोरगा
निबिड (स वि) घनदाट, गर्द
निबू (न) लिबू
निंबूर (पु) बाजरीचे कणीस
निंबोटी (स्त्री) अर्धे लिबू, साखर वगैरे खदखदून तयार केलेले औषध [फळ
निंबोणी (स्त्री) कडू निबाचे झाड, त्याचे

निबोली (वि) करार किंवा बोली करून न ठरवलेली
निब्बर निबर पहा
निभणें (स निर्वह् क्रि) सकटातून पार पडणे, बचावणे, जगणे
निभाव (पु) निर्वाह, निभावणी, टिकाव
निभावणी, निभावणूक (स्त्री) निर्वाह, बचाव, सकटातून पार पडणे
निभ्रात (वि) नि शक, (अ) नि सशय
निम (वि) अर्धा, निम्मा
निमक (प्रा न) मीठ
निमकहराम (फा वि) कृतघ्न
निमकहलाल (फा वि) कृतज्ञ
निमकी (स्त्री) एक पासून शभर पर्यंतच्या सख्याच्या निमपटी पाठ करण्याचे पाढे
निमखाई (स्त्री) शेतात होणाऱ्या उत्पन्नाचा अर्धा हिस्सा, अर्धा हिस्सा
निमगोरा (वि) अर्धवट गोरा
निमगोल (वि) अर्धवर्तुळाकार
निमग्न (स वि) गर्क, तल्लीन, बुडालेला
निमचा (फा पु) छोटी वाकडी व रुद पात्याची तलवार
निमज्जन (स न) बुडी मारणे
निमणे (प्रा क्रि) बद होणे, सपणे, कमी होणे, शात होणे
निमटणें (प्रा क्रि) मिटून घेणे (भा० १५।१४), निर्मूल करणे
निमणें (प्रा क्रि) लय पावणे, मरणे
निमताजीम (स्त्री) एखाद्याच्या स्वागतार्थ किवा त्याला निरोप देताना अर्धवट उठण्याचा मान
निमताना (फा पु) पिकाची तपासणी करून ते किती येईल याचा अदाज करणें
निमती (स्त्री) अधेली, आठ आणे
निमत्रण (स न) आमत्रण, बोलावणे
निमत्रणें (क्रि) बोलावणे
निमत्रित (स वि) बोलाविलेला
निमथल (स्त्री) शेताचे अर्धे उत्पन्न, शेताच्या उत्पन्नाची शेतकरी व शेताचा मालक याच्यामध्ये सारखी वाटणी
निमथा (प्रा पु) मस्तक, माथा
निमपट (स्त्री) अर्धा भाग

२२

निमशाई (स्त्री) अर्धा भाग, अर्धेल
निमा (फा पु) एक प्रकारचा पायघोळ अगरखा, (वि) अर्धा
निमाई (स्त्री) निमखाई पहा
निमाज नमाज पहा
निमाणा (फा पु) एकदर उत्पन्नावर अर्धा आणा याप्रमाणे घेतलेला जादा सारा [२२८९)
निमाणें (प्रा न) बुजगावणे (तुका०
निमालेपण (प्रा न)शाति, स्तब्धता, मौन
निमासुर (प्रा वि) सुरेख, तरुण (वेणासीता० ४।५६)
निमाळ (प्रा वि) अडचणीचे, (पु) माळरान (ज्ञा० १६।४४१)
निमिख (पु) निमीष
निमित्त (स न) कारण, उद्देश, हेतु, सबब, सोग, (अ) साठी, मुळे **नि० चा धनी**—काही अपराध न करता निष्कारण यश किवा अपयश घेणारा
निमित्तखोर (वि) सबबी सागणारा, खोड काढण्याची सधि पाहणारा [काळ
निमिष (स न) पापणी लवण्यास लागणारा
निमीलन (न) मिटणे
निमुळता (वि) क्रमाने उतरता, चिचोळा
निमिष्य (स निमिष न) क्षण
निमुटणे (प्रा क्रि) लय पावणे, झाकणे (ज्ञा० ११।२३४)
निमूट (वि) स्वस्थ, शात, काही हालचाल, गडबड किवा बडबड न करता बसलेला **नि०पणें** (अ)—स्वस्थपणाने, शातपणाने [दोष नाही अमा
निमूर (वि) तडा, नरमपणा इत्यादि
निमें (वि) अर्धे
निमेशिमे (अ) सुमारे अर्धे
निमेष (स न) क्षण [बहुमोल.
निमोले (प्रा वि) फुकट मिळणारे,
निमोळता (वि) निमुळता पहा
निम्न (स वि) खोल
निम्नोन्नत (वि) उचसखल
निम्नगा (स स्त्री) नदी
नियत (स क्रि) निश्चित, (अ) निरतर, (अर स्त्री) दानत, शील, बुद्धि

नियतकालिक ठराविक वेळी प्रसिद्ध होणारे (मासिक, त्रैमासिक इ)
नियता (स वि) नियमन करणारा
नियतात्मा (स वि) संयतचित्त [मृत्यु
नियति (स स्त्री) नियम, अदृष्ट, दैव,
नियंत्रण (न) निर्बंध, नियमन, पद्धतशीर वाटपाची योजना
नियंत्रणा (स स्त्री) संयमन, नियमन
नियंत्रित (स वि) संयत, नियमित
नियम (स पु) कायदा, वहिवाट, चाल, ठराविक पद्धति, करार, ठराव
नियमणें (क्रि) निग्रह करणे
नियमन (स न) शासन, निग्रह
नियमनिष्ठ (स वि) कडकडीतपणाने नियम पाळणारा
नियमित (स वि) ठराविक
नियमी (वि) नियमशील, नेम पाळणारा
नियामक (स पु) नियंता **नियामकमंडळ** (न)–संस्थेच्या कारभारावर देखरेख करणारे मण्डळ
नियामत (हि स्त्री) दया, बरकत
नियुक्त (स वि) नेमलेला, योजलेला
नियुत (स न) दशलक्ष, लक्ष
नियोग (स पु) आज्ञा, नेमून दिलेले काम, वंश खुंटू नये म्हणून दुसऱ्याकडून करविलेली प्रजोत्पत्ति
नियोजन (स न) नेमणूक, अर्थ किंवा इतर विषयांत काही योजनाबद्ध उपक्रम करणे
निर (स अ) नकार, त्याग, निषेध वगैरे अर्थ दर्शविणारे अव्यय [पूर्णपणे
निरंकार (स निराकार अ) अगदी,
निरंकुश (स वि) बेताल, स्वच्छंदी
निरख (फा पु) बाजारभाव
निरखड (वि) रखरखीत, रुक्ष
निरखणें (क्रि) बारकाईने पहाणे
निरगाठ, निर्गांठ (स्त्री) दोरी, सुतळी, नाडी इ ची पक्की गाठ
निरंजन (स न) परब्रह्म, विद्या, आरती ओवाळण्याचे पात्र (नीराजन), उजाड प्रदेश, एकांत स्थळ, (वि) निर्विकल्प, शुद्ध, सर्वज्ञ
निरंजनी (पु) गोसाव्यांचा एक संप्रदाय
निरडणें (क्रि) खरडणे
निरढणें, निरढविणें (क्रि) निगरगट्ट होणे
निरण (न) ओटीपोट
निरत (स वि) अनुरक्त, तत्पर
निरंतर (स अ) सतत, अव्याहत
निरतिशय (स वि) अद्वितीय, अतोनात
निरपणें (न) ताटातले निपटून चिपटून खाणे
निरपणे (क्रि) निपटणे, काढून टाकणे, खेचणे, (तलवार) उपसणे
निरपत्रप (स वि) निर्लज्ज
निरपराध (स वि) निर्दोष
निरपेक्ष (स वि) निरिच्छ, निःस्वार्थी
निरपेक्षता (स स्त्री) निरिच्छपणा, निःस्वार्थता, पक्षपातशून्यता
निरबुजणे (क्रि) बुजणे, मिटणे
निरभ्र (स वि) स्वच्छ
निरभिमान (वि) गर्वरहित, ज्याला ताठा नाही असा, साधा, नम्र
निरय (स पु) नरक
निरयण, निरयन (स न) ग्रहाचे स्थान मोजताना अयनगति हिशेबात न घेणे **नि० पंचांग** (न) अयनगति हिशेबात न घेता ग्रहलाघवादि ग्रंथावरून तयार केलेले पंचांग
निरर्गल (स वि) बेताल, स्वैर
निरर्थक (स वि) व्यर्थ, निष्फळ
निरलस (स वि) आलस्यहीन, उद्योगी
निरवकाश (स वि) निबिड
निरवडी (प्रा स्त्री) निग्रह, चातुर्य, सावधानता, युक्ति
निरवणे (प्रा क्रि) स्वाधीन करणे, समर्पणे (कथासारा० १२।२११), निर्वाह करणे
निरवधि (स वि) अमर्याद, सतत.
निरवलंब (स वि) आधार नसलेला
निरवानिरव (स्त्री) प्रवासाला निघताना किंवा मरताना करतात ती सर्व गोष्टींची नीट व्यवस्था
निरविणें (प्रा क्रि) पाठविणे, निरोप देणे (ज्ञा० १८।५५२), आपले कार्य दुसऱ्यावर सोपविणे

निरशन (स न) उपवास
निरशी, निरसी (वि) पाणी किंवा कच्चे (न तापविलेले) दूध न घातलेली, (स्त्री) बेचवपणा
निरस (स निरस वि) बेचव [होणे
निरसणे (स निरसनम् क्रि) दूर करणे, नष्ट
निरसन (स न) परिहार, दूर करणे
निरसी (स्त्री) सरशीच्या उलट म्हणजे गौणपणा
निरसे (वि) पाणी घातलं नाही किंवा तापविलेले नाही असे (दूध)
निरस्त (स वि) दूर फेकून दिलेला, खंडित, जिकलेला, नष्ट केलेला (अज्ञान, गैरसमज इ०)
निरहंकार (स पु) अहंभावाचा किंवा गर्वाचा अभाव
निरहर (प्रा न) बुद्धिबळातले मोहरे (ज्ञा० १८।१७०)
निरक्षर (वि) अशिक्षित, अविद्वान्
निरा, निरा (प्रा अ) अगदी, केवळ, एक प्रकारचे पांढरे गवत, ताडाच्या झाडापासून निघालेला ताजा रस
निराकरण (स न) खंडण, निवारण
निराकरणे (प्रा क्रि) निषेध करणे
निराकार (स वि) आकारहीन, निरवयव, (पु) परमेश्वर, परब्रह्म
निराकांक्ष (स वि) निरिच्छ
निराकृत (स वि) निरस्त पहा
निराचार (वि) आचार न पाळणारा
निरांजन (स निरंजन न) आरती ओवाळण्याचे पात्र
निराट (वि) उघडे, छायाशून्य
निराधार (स वि) आश्रयरहित, अप्रमाण
निरानिपटा (पु) निपटून चिपटून साफ करणे, सफाई
निरामय (स वि) निरोगी
निरामिष (स वि) मांसविरहित
निरालंब (स न) आकाश (भावार्थ० युद्ध० २९।७९)
निरालय (वि) अविनाशी
निराश (स वि) आशारहित
निराशा (स स्त्री) आशाभंग
निराश्रित (स वि) आश्रयहीन
निरास (स पु) निरसन
निराहार (स पु) उपवास, फराळ
निराळ (स निरालय पु न) आकाश, निराकार स्वरूप, निराश्रय
निराळें (वि) भिन्न, वेगळे
निरिखणें (स निरीक्ष् क्रि) पाहणे
निरिच्छ (स वि) इच्छाहीन [रहित
निरिंद्रिय (स वि) हस्तापादादि इंद्रिय-
निरी (स्त्री) वस्त्राची चुणी
निरीम निलीम पहा [न मानणारा
निरीश्वरवादी (स वि) ईश्वराचे अस्तित्व
निरीक्षण (स न) बारकाईने पाहणे, न्याहाळणे, परीक्षा, विचार
निरीक्षणे (क्रि) बारकाईने पाहणे
निरुक्त (स न) एक वेदांगग्रंथ, वेदांतल्या कठिण शब्दांचा व्याख्याकोश
निरुक्ति (प्रा स्त्री) प्राप्ति, विचारणा, निश्चय, युक्ति, रीत
निरुते (प्रा वि) खरे, शुद्ध, (न) खरेपण, निश्चय, (अ) खरोखर, खात्रीने
निरुती (स्त्री) प्राप्ती, निश्चय, निर्णय
निरुत्तर (स वि) उत्तर देण्यास असमर्थ, स्तब्ध
निरुत्साह (स वि) उत्साहशून्य
निरुंद (वि) अरुंद
निरुद्ध (वि) बांधलेला
निरुद्योगी (स वि) रिकामा, व्यवसायहीन.
निरुपचार (क्रि वि) कारणाशिवाय
निरुपम (स वि) ज्याला कशाचीही उपमा देता येत नाही असे [देणारा
निरुपद्रवी (स वि) गरीब, त्रास न
निरुपयोगी (वि) ज्याचा उपयोग होत नाही असा, व्यर्थ, निष्फळ
निरुपहित (वि) उपाधिरहित
निरुपाय (स वि) नाइलाज
निरुपाधि (स वि) त्रासरहित
निरू (प्रा वि) शुद्ध, निर्भेळ
निरूढी (स स्त्री) लोकाचार
निरूपण (स न) विवेचन, व्याख्यान
निरूपिणें (स क्रि) सांगणे

निर्ऋती (स स्त्री) नाश, विपत्ति
निरे (प्रा वि) शुद्ध
निरेक्षणें (क्रि) बारकाईने पाहणे
निरोगी (स नीरोग वि) रोगरहित, धट्टाकट्टा
निरोध (स पु) प्रतिबंध, नियमन [करणे
निरोधणें (स निरोधनम् क्रि) नियमन
निरोप (पु) संदेश, मजकूर, जाण्याविषयी आज्ञा [निरोपावरून
निरोपानिरोपी (अ) नुसत्या तोंडी
निरोप्या (पु) निरोप पोचविण्याचे काम करणारा
निर्गत (स निर्गति स्त्री) यश, आनंददायक निकाल, बाहेर गेलेला माल
निर्गम (स पु) निकाल, निर्णय
निर्गांठ (स निर्ग्रंथि स्त्री) गच्च बसलेली न सुटणारी गाठ
निर्गुण (स वि) गुणहीन, गुणातीत, सत्त्वरजस्तमादि गुणरहित (परमात्मा)
निर्ग्रंथ (पु) नास्तिक, एकपथ
निर्घृण (स वि) निष्ठुर, निर्दय
निर्घोर (वि) निष्काळजी, बेफिकीर
निर्घोष (स पु) ध्वनि
निर्जन (स वि) ओसाड
निर्जर (स वि) जराहीन, (पु) देव
निर्जल (स वि) जलरहित, ज्यात पाणीसुद्धा प्यावयाचे नाही असा (उपास)
निर्जळी एकादशी (स्त्री) ज्येष्ठ शु० ११
निर्जीव (स वि) अचेतन, प्राणविरहित, निःसत्त्व
निर्झर (स पु) झरा
निर्ढावणे (क्रि) सहन करण्याची सवय होणे, (मडके) पाझरावयाचे थांबणे, वहिवाटीमुळे अधिक उपयुक्त होणे
निर्णय (स पु) निकाल, निश्चय, सिद्धांत
निर्णायक (स वि) सिद्धांत ठरविणारे
निर्णीत (स वि) ज्याचा निकाल लाविलेला आहे असा
निर्णो (स निर्णय पु) निर्णय
निर्दय (स वि) कठोर, निष्ठुर, दयाहीन
निर्दलन, निर्दळण, निर्दाळण (स न) नायनाट, संपूर्ण नाश
निर्दिष्ट (स वि) सांगितलेले, दाखविलेले
निर्देश (स पु) दाखविणे, आज्ञा, वर्णन, उल्लेख
निर्दैव (स वि) दुर्दैवी
निर्दोष (स वि) अव्यंग, दोषरहित
निर्दोषी (स वि) निरपराधी
निर्द्वंद्व (न) भांडणाचा अभाव, जग आणि ईश्वर एक आहेत असा भाव
निर्धन (स वि) दरिद्री
निर्धार (स पु) निश्चय, नियम
निर्धारणे (स क्रि) निश्चित करणे
निर्धास्त (स निः+अर् धास्त वि) बिनधोक, निर्भय, स्वस्थ
निर्धोक (वि) भयरहित
निर्धूत (वि) नागवलेला, धुतलेला
निर्नायक (वि) नेता नसलेला (देश, समुदाय इत्यादि)
निर्पुंस (प्रा वि) खरपूस
निर्बंध (स पु) मर्यादा, आग्रह
निर्बळ (स वि) शक्तिहीन
निर्बुज (प्रा वि) मंद, लठ्ठ, ध्यानभ्रष्ट
निर्बुजणे (प्रा क्रि) कंटाळणे (हरि० १०।२१४), अडखळणे, घाबरणे, दिपणे (दा० २।१।१८)
निर्बुद्ध (वि) मूर्ख
निर्भय (स वि) भयरहित, धीट, सुरक्षित
निर्भर (स वि) पूर्ण, गाढ, अतिशय, (पु) विश्वास
निर्भर्त्सणें (क्रि) निंदणे, तिरस्कार करणे
निर्भर्त्सना (स स्त्री) उपहास, निंदा
निर्भीक (स वि) भयशून्य, साहसी
निर्भीड (वि) बेमुरवत, निःस्पृह
निर्भेद्य (स वि) ज्याचा भेद होऊ शकत नाही असे
निर्भेळ (वि) बिनमिसळीचे, शुद्ध
निरभ्रांत (स वि) खात्रीचे, निःशंक
निर्मनुष्य (स वि) निर्जन (अरण्य, देश, गाव इ०)
निर्मळ (स वि) स्वच्छ
निर्माण (स वि) उत्पन्न केलेले
निर्माल्य (स पु) देवाला वाहिलेली फुले इ. तेजोहीन मनष्य किंवा वस्तु

निर्मिणें (स क्रि) उत्पन्न करणे
निर्मित (स वि) उत्पन्न केलेले
निर्मूल, निर्मूळ (स वि) मुळे पाळे यासह नष्ट झालेला, आधारहीन
निर्मूलन (स न) समूळ उच्छेद
निर्याण (स न) बाहेर पडणे, मोक्ष
निर्यास (स पु) डिक, चीक, सार, काढा
निर्लज्ज (स वि) बेशरम
निर्लेप (स वि) खरकटचाचा स्पर्श नसलेला, अलिप्त, शुद्ध, शुचिर्भूत
निर्वंच, निर्वंचु (प्रा पु) निश्चय, सिद्धात (ज्ञा० १६।११२) [करणे
निर्वचणे (प्रा क्रि) निश्चय करणे, वर्णन
निर्वंश (स पु) कुलक्षय, निसतान
निर्वाच्य (स वि) सागण्याजोगे
निर्वाण (प्रा वि) कठिण, पराकाष्ठेचा (ज्ञा० १६।३३९), (पु) अनर्थ, मृत्यु, मोक्ष, निरुपायस्थिति, प्रतिज्ञा (भावार्थ० २।७।१३३)
निर्वात (स वि) वायुरहित, निवाऱ्याचे
निर्वाप (स पु) पितराना दान, दान
निर्वासन (स न) हद्दपारी
निर्वासित (वि) आश्रयासाठी आलेला
निर्वाह (स पु) उपजीविका, गुजारा, सरक्षण, कार्यसिद्धि, खरे करून दाखविणे, वर्तणूक, व्यवस्था, रीत, स्थिति
निर्वाळणें (प्रा क्रि) निर्मळ करणे, पूर्ण करणे (भा० २८।२३)
निर्वाळा (प्रा पु) खातरजमा, निवाडा; शुद्धता, निर्धास्तपणा, निश्चय (तुका० ३६८०)
निर्वाळिले (प्रा वि) निवडक, शुद्ध
निर्विकल्प (स वि) भेदरहित, विशेषण-विशेष्य किवा ज्ञान-ज्ञेय इ मधील भेद न जाणणारा, एकाग्र
निर्विकार (स वि) विकारशून्य, उदासीन
निर्विघ्नपणें (अ) काही सकट न येता
निर्विवाद (स वि) बिनतक्रार, नि सशय
निर्विष (स वि) विषहीन [हीन
निर्वीर्य (स वि) वीर्य नसलेले, पराक्रम-
निर्वीर (स वि) वीरशून्य
निर्वृत्ति (स स्त्री) सिद्धि, समाप्ति

निर्वेद (पु) शिसारी, वैराग्य
निर्वेध (स वि) निश्चित, बेफिकीर
निर्व्यसनी (स वि) कोणतेहि **व्यसन** नसलेला
निर्व्याज (स वि) निष्कपट, सरळ
निलय (न) जागा, स्थान
निलंघणें (प्रा क्रि) थकणे, कटाळणे
निलाग (प्रा वि) निरुपयोगी (भा० ५।१८१), (अ) पूर्णपणे
निलागी (वि) कीड न लागलेले
निलाजरा (वि) निर्लज्ज, बेशरम
निलाम (हि पु) लिलाव
निलीम (न) तोल सभाळण्याकरिता गलबतात घातलेला भार
निवटणें (प्रा क्रि) वध करणे, मरणे, निघणे, सुधारणे, स्वच्छ करणे, शोधणे, निवडणे (मुक्ते० रामा० ६।३८६)
निवड (स्त्री) पसती, अप्रीति, नावड
निवडक (वि) शेलकी, पसत केलेली, वेचक
निवडणें (प्रा क्रि) पसत करणे, वेगळे करणे, निश्चय करणे (ज्ञा० १५।३८४)
निवडणूक (स्त्री) पसत करण्याची क्रिया, पसती [२६३)
निवडला (प्रा वि) कसलेला (र० यो०
निवडुग (पु न) एक काटेरी वनस्पति
निवण (प्रा स्त्री) बूड (भा० ६।२५७), पदार्थ निवत ठेवण्याची जागा
निवणें (न) घट ठेवण्यासाठी त्याखाली घालावयाचे गवताचे वेटोळे (मोरो० कृष्ण ३८।३४)
निवणें (स क्रि) थड होणे, शात होण
निवता (स्त्री) न्यूनता, उणेपणा (होना० पृ० १४६) [घालविणें.
निवर्तविणें (प्रा क्रि) सोडून देणें,
निवर्तणे (स निवृत् क्रि) मरणें, परतणें
निववणें (प्रा क्रि) शात करणे, **थड** करणे
निवळ (स्त्री) पातळ पदार्थांतला जडाश खाली बसून वर राहिलेला द्रवाश, (अ) केवळ, नि सशय, (वि) **स्पष्ट, शुद्ध.**

निवळणें (प्रा क्रि) स्पष्ट होणे, शद्ध होणे
निवळी (स्त्री) निवळ पहा
निवाड, निवाडु (प्रा पु) रूप, हौस, निर्णय, (अ) अखेर, खरोखर
निवाडा (पु) निर्णय, निकाल, फैसला
निवाडा पोवाडा (पु) सकटातून मुक्तता, सुखरूपपणे झालेले बाळतपण
निवाणे (न) नाश, खराबी [शात
निवात (स निर्वात वि) उपद्रवरहित,
निवातणे (न) उदराच्या विषाची बाधा
निवाता (प्रा अ) मुकाट्याने
निवारक (स वि) दूर करणारा
निवारण (स न) दूर करणे
निवारशी (वि) बिनवारशी
निवारस माल (पु) बिनवारशी माल
निवारा (पु) निर्वात स्थळ, आश्रय
निवार्य (स. वि) निवारण्याजोगा
निवास (स पु) राहणे, स्थान, गृह
निवासी (स वि) रहिवासी [स्थिर
निविष्ट (स वि) प्रविष्ट, प्राप्त, निपुण,
निवृत्त (वि) मागे परतलेला, थाबलेला
निवृत्ति (स स्त्री) माघार घेणे, निरास, वैराग्य, मोक्ष
निवेदक (वि) सागणारा (नभोवाणी-वरून किंवा दूरध्वनिक्षेपकावरून इ०)
निवेदणे (क्रि) सागणे, कथन करणे, अर्पिणे [करणे
निवेदन (स न) कथन, वाहणे, अर्पण
निवेद्य, नैवेद्य (स पु) आराध्य देवतेस अर्पिलेले किंवा अर्पावयाचे अन्न किंवा खाद्य वस्तु
निवेश (स पु) प्रवेश, निपुणता, युद्ध
निःशंक (स वि) शकाहीन, बिनधोक
नि शकपणें (अ) शका न बाळगता, निर्धास्तपणाने
निशब्द (स वि) शब्दरहित, (न) ब्रह्म
निशा (स स्त्री) रात्र, (अर स्त्री) खात्री, कैफ
निशाकर (स पु) चद्र [चोर इ
निशाचर (स पु) रात्री फिरणारा, राक्षस,
निशाण (फा न.) झेडा, नेम, चिन्ह, खूण, रणभेरी (ज्ञा० १।१३२) (रु० १८।२७९)
निशाण बरदार (पु) निशाण धरणारा
निशाणा (स पु) धार लावण्याचे चाक
निशाणी (फा स्त्री) चिन्ह, खूण
निशात (स पु) रात्रीचा अखेरचा प्रहर
निशापति (स पु) चद्र
निशापाणी (न) मादक पदार्थाचे सेवन
निशापाती (स्त्री) खातरजमा
निशापाळ (पु) चद्र [सेवन करणारा.
निशाबाज (अ फा वि) मादक पदार्थाचे
निशि-शी (स्त्री) रात्र
निशिगध (पु) गुलछबू
निशित (स वि) तीक्ष्ण
निशिदिनी (अ) अहोरात्र [रात्र.
निशी (प्रा स्त्री) सीमा (अमृ० २।५७),
निशी (अ) सह, बरोबर
निशीण (स निश्रेणी स्त्री) शिडी
निशीथ (स पु) मध्यरात्र
नि शेख (स अ वि) सपूर्ण, समूळ
निशेदार (पु) जामीन राहणारा, कैफ करणारा
नि शेष (स वि) सपूर्ण [(तुका० १७५०)
निश्चक्र (प्रा न) कडकडीत उपवास
निश्चय (स वि) ठराव, नेम; ठाम मत, सिद्धात [स्थिर
निश्चल, निश्चळ (स वि) चलनरहित,
निश्चित (वि) ठरलेले, नक्की झालेले
निश्चित (वि) चितारहित, स्वस्थ
निश्चेष्ट (स वि) निर्व्यापार, स्तब्ध.
निश्चेतन (स वि) निश्चेष्ट
नि श्रेणी (स स्त्री) शिडी (भा० ६।१०४)
निश्वसित (स न) नाकपुड्यातून बाहेर पडणारा वायु
नि श्वास (स पु) उच्छ्वास, वेद
निषाद (स पु) सप्तसुरातला एक सूर, एक जात, कोळी, पारधी ही जात
निषिद्ध (स वि) वर्ज्य, अविहित
निषेध (स पु) मनाई, बदी, नकार
निष्क (स पु) सोन्याचे नाणे, मोहोर; दीनार, १०८ मासे भार सोने, सोने, चार मासे वजन

निष्कटक (स वि) काटे नसलेला, निर्धास्त
निष्कपट (वि)ज्यात किवा ज्याचे ठायी कपट नाही असा (व्यवहार, माणूस)
निष्कर्ष (स पु) सिद्धात, सार, तात्पर्य
निष्कलक (स वि) निर्मळ, कलकरहित
निष्काचन (स वि) निर्धन, कफल्लक
निष्काम (स वि) फलेच्छाविरहित
निष्कारण (स अ) कारणावाचून, व्यर्थ
निष्कृति (स स्त्री) प्रायश्चित्त, फेड
निष्क्रमण (स न) बहिर्गमन
निष्टक (प्रा पु) ग्रथ, सिद्धात, (वि) निष्णात, स्पष्ट
निष्ठ (वि) राहिलेला, राहणारा, युक्त, विशिष्ट, वाहिलेला
निष्ठा (स स्त्री) दृढभक्ति, श्रद्धा, विश्वास, निश्चय, सिद्धात
निष्ठुर (म वि) कठोर, कडक
निष्णा (स शाण स्त्री) धार लावण्याचा दगड, निसणा
निष्णात (स वि) प्रवीण, निपुण [पक्व
निष्पन्न (स वि) उत्पन्न, ज्ञाता, निपुण,
निष्पत्ति (स स्त्री)उत्पत्ति, परिपाक, पूर्णता
नि पक्षपात, निष्पक्षपात (स पु) भीडभाड न धरता किवा एका पक्षाचा कैवार न घेता समबुद्धि ठेवणे
निष्पक्षपाती (वि)समदृष्टीचा [उत्पादन
निष्पादन (स न) घडवून आणणे;
निष्पाप (स वि) पापशून्य, पापहीन
निष्प्रभ (स वि) तेजोहीन
निष्प्रयोजन (स वि) निष्कारण
निष्फ (वि) अर्धे
निष्फल, निष्फळ (वि) विफल
निःसग (स वि) विरक्त, लोकरीति सोडलेला
निसगळ (वि) निर्लज्ज (दा २।३।१८)
निसटणें (क्रि) अडचणीतून हळूच बाहेर पडणे, घसरणे, डोळा चुकवून पळणे
निसण (प्रा स्त्री) शिडी
निसणा (पु) धार लावण्याचे चाक
निसणें (क्रि) निवडणे, (स निस्तुष्) सोलणे, साफ करणे
निसत (वि) निर्लज्ज, भ्रष्ट, व्यसनी
निसता (वि) नुसता, साधा, उघडा
निसतान (स न) कुलक्षय
नि सत्त्व (स वि) बलहीन, तेजोहीन
नि सदेह, निस्सदिग्ध (वि)सदेह नसलेला; सशयरहित
निसपटणे (क्रि) निसटणे, ढळणे
निसबत (अर स्त्री) हवाला, मार्फत
निसरगाठ (स्त्री) लवकर सुटणारी गाठ, सुरगाठ
निसरड, निसरड, निसरडा (वि) बुळबुळीत
निसरडें (न) बुळबुळीत जागा
निसरणें (क्रि) घसरणे [खेळ
निसरभोवडी (प्रा पु) मुलाचा एक
निसरवा (पु) पचाग सागून दारोदारी मिळविलेले धान्य
निसरसाड (स्त्री) विस्मरण [जागा
निसराड (स्त्री) निसरडे, बुळबुळीत
निसर्ग (स पु) सृष्टि, स्वभाव, प्रकृति
निसवणे (क्रि) कणीक बाहेर टाकणे, दुष्कर्माविषयी निर्लज्ज होणे
नि सशय (स वि) ज्याच्यासबधाने सशय उरला नाही असा, (अ) खात्रीने, खचित
निसळ (प्रा वि) निर्दोष
निसळण (स्त्री) जडचाचे एक हत्यार
निसळणी (स्त्री) गोठ गोल करण्याचे हत्यार [देणे
निसळणे (क्रि) झिलई किवा तकाकी
निसळें (प्रा वि) पाजळलेले (शस्त्र)
निसाणु (प्रा पु) नगारा
निसासणे (क्रि) धापा टाकणे
निसुक (प्रा वि) शुष्क
निसुग (प्रा वि) आळशी, निर्लज्ज, कोडगा (तुका ४२७३, ना २१०७)
निसुगाई (प्रा स्त्री) निरुद्योगीपणा, आळस
निसुर, निसूर (प्रा वि) नि सशय, बेफिकीर, निर्दय, निर्लज्ज; गाढ
निसुरता (वि) निसटता, चाटून (स्पर्श करून) जाणारा

निसूक, निसूग (वि) थेट, सरळ, निर्लज्ज
निस्कारणें (क्रि) तिरस्काराने धुडकावून लावणे [सिद्धि
निस्तरण (स न) पार पाडणे, उपाय,
निस्तरणें (क्रि) पार पडणे, चुक्या सुधारणे, दुष्कर्माची फळे भोगणे [फेड
निस्तार (स पु), **निस्तारण** (न) सुटका,
निस्तारणें (क्रि) चूक सुधारणे, पुन काळजीपूर्वक करणे इत्यादि उपायानी कामाला पूर्णता आणणे
निस्तूक (अ) केवळ, अगदी, बिलकूल
निस्तेज (स वि) तेजोहीन, फिका, दुर्बळ [पडणे
निस्तेजण (क्रि) निस्तेज होणे, फिके
निस्तेजस्क (स वि) निस्तेज, तेजोहीन
निस्त्याला, निस्त्यास (अ) तोडी लावावयाला
निस्पद (स वि) निश्चल
निस्यद (स पु) रस, प्रवाह
निस्साण (प्रा न) रणवाद्य
निस्सीम (वि) अमर्याद
निहनन (स न) वध, ठार मारणे
नि स्पृह (स वि) निरिच्छ, निर्भीड
नि सग (स वि) नि स्पृह, ज्याला स्वार्थबुद्धि नाही असा, विरक्त, एकलकोडा, निर्लज्ज
निहाय (अर निहाया अ) प्रत्येकी
निहाळणें (क्रि) बारकाईने पाहणे
निहित (स वि) ठेविलेले [येणे
निळगणें (क्रि) गळून जाणे, ग्लानि
निळंगळी, निळगी (स्त्री) ग्लानि
निळवा (पु) एक जातीचा जोधळा
निळवे (न) अर्धे कोळवे; छटाकाचे माप
निळा (स नील वि) अस्मानी
निळें (न) हिरवे गवत; धान्य; हिरवेपणा
निक्षिप्त (वि) गहाण ठेवलेला, फेकून दिलेला
निक्षी (स्त्री) कडकपणा, सक्तपणा
निखूण, निक्षूण (अ) बजावून, हडसून खडसून, स्पष्टपणे
निक्षेप (स पु) पुरून ठेविलेले द्रव्य
निक्षेपणें (क्रि) फेकणें, ठेवणे

नी (अ) आणि.
नीकुरा (प्रा पु) सेवक (ना १९८०).
नीच (स वि) हलके, कमी, अधम, खाली; (अ) नित्य
नीचगा (स स्त्री) नदी
नीचग्रह (स पु) ग्रहाच्या उच्च स्थानापासून सातवी रास, नीच राशीत असलेला ग्रह [पर्व २।५०)
नीची (प्रा अ) खाली (वामन-विराट-
नीज (स निद्रा स्त्री) निद्रा, झोप
नीट (वि) सरळ, थेट, बरोबर [सारखा
नीटनेटका (वि) यथायोग्य, शोभण्या-
नीड (स न) पक्ष्याचे घरटे, रथातील बैठक [(स्त्री) नीति
नीत (प्रा वि) योग्य (तुका १७५१);
नीति (स स्त्री) न्याय, शिष्टाचार, वर्तन, व्यवस्था
नीतिभेद (स पु) साप्रदायिक अर्थ- अर्थशास्त्र; वैशेषिक दर्शन (ज्ञा १।११)
नीतिमान् (स वि) सदाचरणी, न्यायी
नीद (स निद्रा स्त्री) निद्रा, झोप
नीध (स निधि पु) भाण्डार
नीम (पु) भूत, पिशाच्च, इ० कास द्यावयाचा नियमित बळी
नीर (स न) पाणी, (पु) जाळे, परिणाम, निकाल
नीरज (स न) कमळ
नीरद (स पु) मेघ
नीरव (स वि) नि शब्द
नीरस (स वि) बेचव, शुष्क [पात्र.
नीराजन (स न) ओवाळण्याचे दीप-
नील (ळ) (स पु) शनि नावाचे रत्न, एक रग, तो रग जिच्यापासून काढता येतो ती वनस्पति, रामायणप्रसिद्ध एक वानर **नीळ नाचणें**—खोटी बातमी उठविणे
नीलकठ (स पु) शिव, महादेव
नीलगाय (स्त्री) हरिणाची एक जात
नीलाबरी (स्त्री) गाण्यातली एक रागिणी
नीलिमा (स पु) निळा रग
नीली (स स्त्री) नीळ [गाठ
नीवी (स स्त्री) कमरेचे वस्त्र, निरीवरची

नीस (प्रा स्त्री) निवड, छाननी, सार (तुका ३००८), (अ) अगदी
नीसी (स निशा स्त्री) रात्र
नीसुगा (प्रा वि) आळशी (ना १३६०)
नीळ (स्त्री) नील पहा
नीळराप (स्त्री) निराधार गप्प
नीळवट (स्त्री) हिरवेचार कुरण;हिरवेचार गवत, (वि) निळसर, काहीसे निळया रगाचे
नु (अ) एक आदरार्थी अव्यय–शका प्रदर्शित करण्यासाठी, उदा बाबानु, काकानु [(अ) आताच
नुकता, नुक्ता (वि) आताच घडलेला,
नुकसान (अर न) नुकसानी, (स्त्री) तोटा, हानि [(भा ११।१०७१)
नुगडणे (प्रा क्रि) न उद्धरणे, न सुटणे
नुगवे न कळे
नुगी, नुनी (स्त्री) लहान मुलाचे इद्रिय
नुथड (प्रा न) नथ (भा १३।२२१)
नुधवणे (क्रि) न उचलणे (तुका ३९७७)
नुनू (स्त्री) झोप
नुपकर (प्रा वि) असमर्थ
नुपुरते (प्रा वि) विषयासक्त
नुपुरे (प्रा क्रि) न पुरे
नुपेक्षणे (क्रि) उपेक्षा न करणे
नुमगणे (क्रि) न कळणे, न उलगडणे
नुरणें (क्रि) न उरणे [१३।२०३)
नुमसणें (प्रा क्रि) न सागणे (ज्ञा०
नुरोधी (प्रा वि) बाधक
नुसता, नुस्ता (वि) शुद्ध, केवळ, फक्त
नुसदें, नुसधें, नुसुधें (प्रा अ) केवळ, नुसते
नूतन (वि) नवीन
नूपुर (स पु न) वाळा, तोरडया, पैंजण
नूर (अर पु) तेज, रूप
नृत्य (स न) नाच
नृप, नृपति, नृपाळ (स पु) राजा
नृशस (स वि) दुष्ट, घातुक, निद्य
नृसिंह नरसिह पहा [नेणे, आणणे
ने आण (स्त्री) पदार्थ इकडून तिकडे
नेक (फा वि) प्रामाणिक, सरळ, चागला
नेकजात (फा वि.) प्रतिज्ञा पाळणारा
नेक नामदार (फा वि) खरा नाव राखणारा, प्रामाणिक आणि कीर्तिमान्, गव्हर्नर साहेबाचा आणि कौन्सिलराचा किताब [वर्तणूक
नेकराह (फा त्री) सरळ राहणी किवा
नेकी (फा स्त्री) सरळपणा, प्रामाणिकता चिकाटी
नेकीवादी (फा नेकीवादी स्त्री) भलाई बुराई, बऱ्यावाईटाचा निर्णय
नेघणे (प्रा क्रि) न घेणे
नेचा (फा पु) हुक्क्याची नळी; (पु स्त्री)एक फुले न येणारी वनस्पती
नेट (पु)बळ, दम, भार, वजन, तगादा, निकड
नेटक (प्रा वि) उत्सुक
नेटका (वि) सुदर, प्रमाणशीर, बरोबर
नेटणे (क्रि) जोराने ढकलणे, जवळ येऊन ठेपणे
नेटपाटे (प्रा अ) हातोहाती
नेटावा (पु) आधार, ठेका, जोर
नेटिव (इ वि) देशी, देशचा (मूळ इग्रजी शद्ध तिरस्कारव्यजक मानला जातो)
नेटी (प्रा वि) परिपूर्ण
नेटुगी (प्रा वि) नीट, बाधेसूद
नेटेंपाटें, नेटेंबोटें (प्रा अ) बळजबरीने, खरोखर जवळ, हातोहाती, लवकर
नेडें, नेढें (न) सुई, कुदळी इ ला ठेवलेले छिद्र
नेणणें (क्रि) न जाणणे
नेणतपण (प्रा न) अज्ञानावस्था
नेणता (वि) अज्ञान
नेणीव (प्रा स्त्री) अज्ञान [१०।४४)
नेणु (प्रा वि) नेणता, अज्ञान (र० यो०
नेणें (क्रि) काही वस्तु एका ठिकाणापासून दुसऱ्या ठिकाणी घेऊन जाणे किवा पोचविणे [पणा
नेत (स्त्री) सचोटी, साखी, प्रामाणिक-
नेता (स पु) पुढारी
नेति (अ) नाही
नेतृत्व (स न) पुढारीपणा
नेत्र (स पु न) डोळा

नेत्रपल्लव (स पु) डोळ्याचे पाते
नेत्रपल्लवी (स्त्री) डोळ्याच्या खुणाची साकेतिक भाषा
नेत्री (स स्त्री) नायिका, पुढारी स्त्री
नेदणें (प्रा क्रि) न देणे
नेदावे (प्रा क्रि) न द्यावे
नेदी (प्रा क्रि) देत नाही
नेदु न देऊ
नेनी (प्रा क्रि) न नेई
नेपती (स्त्री) एक झाड
नेपते (न) नेपतीचे फळ
नेपच्यून (इ पु) वरुण
नेपथ्य (स न) नाटकातला पडदा, वेष
नेपाल–ळ (पु) एक सारक वनस्पति, एक देश, गुळगुळीत, बदुकीच्या नळी-वर तोटी बसविण्याची जागा
नेपाळणें (क्रि) गुळगुळीत करणे, शात-पणे वाहणे
नेपाळा (प्रा पु) चूळ
नेपुर (प्रा न) नूपुर, पैजण
नेफा (फा पु) चोळण्यात नाडी घालण्या-साठी ठेवलेली जागा [ढिला
नेभळभट, नेभळा (स निर्बल वि) सैल,
नेम (स नियम पु) नियम, व्रत, शिस्त, रूण, लक्ष्य, खाब पुरण्यासाठी केलेला खळगा [बरोबर, सरळ
नेमका (वि) बरोबर तोच, (अ)
नेमणूक (स्त्री) कामावर योजना, ठरा-विक वेतन, असामी [नियमन करणे
नेमणें (क्रि) योजना करणे, ठरवून देणे,
नेमधर्म (पु) धार्मिक कृत्ये व अकृत्ये याविषयीचे नियम
नेमनिष्ठ (वि) नियमनिष्ठ पहा [गाडणे
नमविणे (क्रि) जमिनीत पक्का बसविणे,
नेमस्त (वि) नेमका, बरोबर (मुक्ते० वन० २।८१), बेताचा, मर्यादितला, मध्यम, मवाळ, स्वतस प्रागतिक म्हणविणारा, (अ) निश्चित
नेमळ, नेमाळ्या (वि) नेमनिष्ठ
नेमानेम (पु) ईश्वरी योजना, ब्रह्मलिखित
नेमोत्तरपत्र (न) निरोप घेऊन गेल्या-बद्दल लिहून दिलेले पत्र
नेर (न) नदीचे खोरे या अर्थी येणारा प्रत्यय (जसे० जामनेर, पारनेर)
नेरवा, नेरा (पु) सोनाराच्या दुकानातली झळ असलेली राख [दिवशी
नेरवा (अ) चवथ्या किवा पाचव्या
नेवता (स निमत्रण न) निमत्रण
नेवर (पु न) घोड्याच्या पायाच्या घोटयाची खीळ, घोटे एकमेकावर घास नयेत म्हणून त्याचेवर गादी बाधतात ती
नेवार (न) तळयाच्या काठी किवा डोगरात आपोआप उगवणारे भात
नेवरी (प्रा वि) पाढरा (तुका० ११६), (स्त्री) करजी
नेवाणे (प्रा न) तिरस्कार, नाश, पराभव
नेवाळ–ळी (स्त्री) रानमोगरी, जाईच्या जातीचे फूल
नेवेद्य (पु) देवाला अर्पण करण्याचा पदार्थ
नेशीव (वि) नित्याच्या नेसण्यात असलेले (वस्त्र)
नेसणे (क्रि) कमरेपासून खाली विशिष्ट प्रकारे वस्त्र गुडाळणे, (न) नेसलेले वस्त्र
नेस्तनाबद (फा वि) नष्ट
नेहट (प्रा न) लक्ष, चित्त
नेहटणे (प्रा क्रि) नेटणे, घुसडणे, आदळणे (र० यो० ७।३४), लक्ष लावून पाहणे
नेहटी (प्रा अ) नेटाने, लक्षपूर्वक, निश्चयाने जवळ (स्वा० दि० १।३।३८)
नेहमी (अ) सदा, सर्वदा
नेहार (स्त्री) न्याहाळणे
नेहारा (वि) धीमा, थडा
नै (प्रा स्त्री) नदी (ज्ञा० १८।२७१)
नैतिक (स वि) नीतिविषयक
नैत्यिक (स न) नित्यकृत्य
नैन (न) नयन, डोळा [हातखडा
नैपुण्य (स न) पटुत्व, निष्णातपणा,
नैमित्तिक (स न) काही विशेष कारण घडल्यामुळे करावे लागणारे कृत्य
नैय्यायिक (स वि) न्यायशास्त्र जाणणारा
नैराश्य (स न) आशाशून्यता
नैवेद्य (स पु) देवास अर्पावयाचे द्रव्य
नैष्कर्म्य (स न) सर्वकर्मपरित्याग
नैश्वर (स नश्वर वि) नाशिवत

नैषध (स वि) निषध देशासबधाचा, (पु) नल राजा
नैष्ठिक ब्रह्मचारी आजन्म गुरुगृही राहून ब्रह्मचाऱ्याचा धर्म कडकडीतपणे पाळणारा
नैसर्गिक (स वि)स्वाभाविक, प्रकृतिसिद्ध
नो (प्रा अ) न
नोक (फा स्त्री) अग्र, अणा, ऐट, खुबी
नोकझोक (हि स्त्री) व्यग्योक्ति, ऐट
नोकदार (फा वि) अणकुचीदार
नोकणे (प्रा क्रि) टोचणे, दु ख देणे, छळणे (ज्ञा० ६।३२८), पराभव करणे (ज्ञा० १२।८४), लपविणे (स्वा० दि० ७।५।९१)
नोकरशाही (हि स्त्री) शिरजोर अधिकारी वर्ग, त्याचे प्राबल्य असणारी राज्यव्यवस्था
नोकल (प्रा स्त्री) चुकवाचुकव [अपमान
नोकिलेपण (प्रा न) छळ, पराभव,
नोकी (स्त्री) पराभव
नोकुणे (प्रा क्रि) चुकविणे (ज्ञा० १२।८८)
नोट (इ स्त्री) चिठ्ठी, कागदी नाणे
नोटपेपर (इ पु) पत्र लिहिण्याचा कागद
नोटिस (इ स्त्री)सूचना, जाहिरात, लक्ष
नोडगा (वि) आडदाड
नोद (स्त्री) टाचण, वहीत लिहून ठेवणे
नोदणी (स्त्री) वहीत लिहून ठेवण्याचे काम
नोदणे (क्रि) वहीत लिहून ठेवणे
नोबत, नोबद (स्त्री) नौबत पहा
नोबती (फा पु) गजपालक
नोमडे (प्रा क्रि) न मोडे
नोहे (प्रा क्रि) न आहे
नोर (पु) गलबताचे भाडे
नोवरा (पु) नवरा
नोवरी (स्त्री) नवरी [महिना
नोव्हेबर (इ पु) इग्रजी वर्षाचा अकरावा
नौ, नौका (स स्त्री) नाव
नौकाखाते (न) आरमार खाते
नौकादल (न) आरमार
नौकानयनशास्त्र (स न) नावाड्याची विद्या, नाविक विद्या [जलक्रीडा
नौकाविहार (स स्त्री) नावेतून करण्याची
नौगजी (फा पु) राजमडप
नौती (स नव स्त्री) तारुण्य
नौबत, नौबद (अर नोबत स्त्री) डका, मोठा नगारा
नौसेतु (स पु) नावाचा पूल
नौसेना, नौसैन्य (स न) समुद्रात लढणारे सैन्य [शिपाई
नौसेनिक (स पु) समुद्रात लढणारा
न्यसणे (स न्यास क्रि) ठेवणे
न्यहार (वि) गुळगुळीत, साफ
न्यहाल (फा निहाल वि) उच्च पदवीला चढविलेला, कृपेतला
न्यहाळणे (स क्रि) बारकाईने पाहणे
न्यात, न्याती (स ज्ञाति स्त्री) जात
न्याबती (अर निआमत वि) चैनीखातर केलेला
न्याय (स पु)इनसाफ, तर्कशास्त्र, पद्धत, दृष्टान्त, म्हण, सस्कृत भाषेतले जे कित्येक ठळक न्याय मराठीत प्रचारात आले आहेत, त्यापैकी कित्येकाची नावे ––अधपरपरान्याय, अधहस्तिन्याय, काकतालीयन्याय, गतानुगतिकन्याय, मडूकप्लुतिन्याय, बीजाकुरन्याय, स्थविरलगुडन्याय इ०

अधपरपरान्याय––जसे आधळयाच्या मालिकेत पुढचा मनुष्य जिकडे जाईल त्याच्या मागचा मनुष्य जावयाचा हे ठरलेले आहे त्याप्रमाणे स्वत ला विचार करण्याची शक्ति असताहि तो न करता दुसरा मनुष्य नेईल त्याच्या मागामाग डोळे झाकून लोक जातात याला अध० न्याय म्हणतात

अधहस्तिन्याय––काही जन्मान्ध हत्तीचे अग चाचपून पाहून त्याचे वर्णन करू लागले ज्याने पाय चाचपले तो म्हणाला, 'हत्ती हा प्राणी खाबासारखा गोल व उच आहे ' ज्याने कान चाचपले तो म्हणाला, 'छे ! त्याचा आकार सुपासारखा आहे' तिसऱ्याने सोड चाचपली होती तो म्हणाला की दोघेहि चुकले, हत्तीचा आकार सर्पासारखा आहे याप्रमाणे त्या प्राण्याच्या अगाचा

एकेक भाग घेऊन प्रत्येकाने केलेले वर्णन तेवढ्यापुरते बरोबर असले तरी ते एकदर प्राण्याचे वर्णन नव्हे अज्ञ लोकहि याप्रमाणेच विषयाच्या एकाच अशाकडे पाहून हट्टाने आपले मत प्रतिपादित असतात

काकतालीयन्याय—ताडाच्या झाडावर एक मोठे फळ पिकले होते त्या झाडावर एक कावळा जाऊन बसायला व ते फळ खाली पडण्याला एक गाठ पडली त्यावरून मूर्ख होते ते म्हणू लागले की कावळ्यानेच ते फळ तोडून खाली टाकले साराश, खऱ्या कारणाचा शोध न करता केवळ समान काली घडलेल्या गोष्टीमध्ये कार्यकारणसबध जुळवू पाहणे हा वेडेपणा आहे

गतानुगतिकन्याय—एक वृद्ध ब्राह्मण वैश्वदेव करीत असता नेमलेल्या आखूड धाबळीचा काष्टा सुटला त्याच्या मुलाने हे पाहून ध्यानात ठेविले त्याला वाटले की वैश्वदेव करताना काष्टा सोडण्याची रीतच आहे म्हणून तोहि वैश्वदेव करताना काष्टा सोडू लागला ! साराश, लोक केवळ दुसऱ्याचे अनुकरण करणारे असतात आपण अमुक गोष्ट अशी का करतो ते त्याचे त्यानाच कळत नसते

कूपयत्रघटिकान्याय—म्हणजे राहाट-गाडग्याच्या पोहऱ्याची सदोदित पालटणारी स्थिति राहाटगाडगे फिरू लागले म्हणजे रिकामे पोहरे खालून पाण्याने भरून वर येतात त्यातले पाणी ओतले जाते व ते रिकामे होऊन पुन खाली जातात, आणि पुन भरून वर येतात अशीच माणसाची स्थिति सदोदित पालटली जात असते

घूणाक्षरन्याय—किड्याने कोरलेल्या लाकडावरच्या चित्रविचित्र आकृतीत एखाद्यावेळी एकाद्या अक्षराचे साम्य सहजगत्या आढळून आले तर ती केवळ यदृच्छेची किवा योगायोगाची गोष्ट म्हणावयाची

दंडापूपन्याय—एका काठीला पोळी बाधून ठेविली होती ती काठी उदराने खाल्ली असे जर एकाद्याने म्हटले तर ते मान्य करण्यापूर्वी काठीला बाधलेली पोळीहि उदराने खाल्ली ही गोष्ट कबूल करावी लागते कारण, त्या दोन्ही गोष्टी सबद्ध आहेत, व उदराने काठी खाण्यापेक्षा पोळी खाणे ज्यास्त सभवनीयहि आहे साराश, दुष्कर गोष्टीची सभवनीयता स्वीकारण्यापूर्वी तिच्याशी सबद्ध अशी सुकर गोष्ट जी असेल तिची सभवनीयता अगोदर मानावी लागते

मडूकप्लुतिन्याय—मडूक म्ह बेडूक आणि प्लुति म्ह उडी मारीत जाणे बेडकाप्रमाणे उड्या मारीत मारीत (म्हणजे मधला काही भाग गाळून) भराभर केलेल्या कामाला म० म्हणतात

बीजाकुरन्याय—म्हणजे जसे बीज पेरावे तसा अकुर फुटतो जसे पेरावे तसे उगवते याला दुसराहि एक अर्थ आहे बीज आधी की अकुर आधी हे निश्चयाने सागता येत नाही कारण बीजापासून पुढे अकुर ही गोष्ट खरी असली तरी त्या अकुराला पुढे फळे येऊन त्यातच बीज निर्माण होत असते हेहि तितकेच खरे आहे साराश, परस्पराला परस्पर कारण अशा रीतीने परस्पराशी सबद्ध असलेल्या दोन गोष्टीची कालानुपूर्वता ठरविता येत नाही

स्थविरलगुडन्याय—स्थविर म्हणजे वृद्ध माणूस त्याने फेकलेली काठी नेमक्या जागी जाऊन पडेलच असा नेम नसतो, कदाचित् पडेल कदाचित् पडणार नाही त्याप्रमाणे कार्यसिद्धि अमुक उपायाने होईलच असे निश्चयाने म्हणता येत नाही, अशा प्रसगी हा न्याय लावतात व्यवहारातल्या अनुभवसिद्ध गोष्टीचे विवेचन करणारे असे शेकडो न्याय सस्कृत भाषेत आहेत मराठी भाषेतल्या कित्येक म्हणीचाहि न्यायासारखा उपयोग करतात उदा०—'गाड्यावर नाव, नावेवर गाडा, ' ' **पुढच्यास ठेच,**

मागचा शहाणा,' 'हातच्या काकणाला आरसा कशाला पाहिजे ? ' इत्यादि
न्यायमनसुबा (स अर पु) चौकशी
न्यायमंदिर, न्यायसभा (स न) रयतेला जेथे न्याय देण्यात येतो ते स्थळ, कोर्ट
न्यायाधीश (पु) न्याय देणारा अधिकारी
न्यायशास्त्र (स न) तर्कशास्त्र
न्यायसंगत (स वि) न्यायास धरून असलेले [बसण्याची जागा
न्यायासन (स न) न्यायाधिशाची
न्याय्य (स वि) न्यायसंगत, न्यायाचे
न्यारा (प्रा वि) निराळा
न्यास (स पु) ठेव, गहाण, छाप, त्याग, मंत्रानी देवाच्या मूर्तीच्या अवयवावर देवत्वाची स्थापना करणे, सोपविणे
न्याहार (प्रा स्त्री) दृष्टि (भा० ६।५९)
न्याहारणें (प्रा क्रि) न्याहाळणे (भा० १।२४।६८) [फराळ
न्याहारी (फा निहारी स्त्री) सकाळचा
न्याहारू (प्रा पु) कटाक्ष
न्याहाली (प्रा स्त्री) पराची गादी (कथासाग० २२।६९)
न्याहाळणे (क्रि) निरखणे
न्यून (स वि) उणे, कमी, (न) उणीव
न्यूनगंड (पु) आपण काही कमी आहो अशी वृत्ति
न्यूनता (स स्त्री) उणीव, कमीपणा
न्युमोनिया (इ पु) फुप्फुसज्वर
न्हाणी (स्त्री) स्नानगृह
न्हाणे (क्रि) स्नान करणे
न्हावी (पु) हजाम, नापित

प

प मराठी व्यंजनमालेतील एकविसावे व्यंजन
प (समासात उत्तरपदी वि) पाळणारा, पिणारा [वगैरे खेळणारा
पइलवान (पु) पहिलवान; कुस्त्या, दांडपट्टा
पईज (स्त्री) पैज
पंक (प्रा पु) आश्रय, पद [केलेला पाक
पंक (स पु) चिखल, साखर, गूळ इत्यादीचा
पंकज (स न) कमळ
पकड (हि स्त्री) एका पेचाचे नाव, प्रतिपक्ष्याला ज्याचा फायदा मिळेल असा भाषणातला दोष, युक्ति, चिमटा, घट्ट धरून ठेवण्याचे हत्यार
पकडणें (क्रि) धरणे
पकडसमन्स (हि इ न) निकडीचा हुकूम, पकडण्याविषयीचा हुकूम
पकोडा–डी (पु स्त्री) भजे
पक्का (स पक्व वि) पिकलेला, भाजलेला, दृढ, पुरा, टिकाऊ
पंक्ति (स स्त्री) ओळ, रेघ, संगति
पंक्तिपठाण, पंक्तिबारगीर (म हि पु) भोजनभाऊ
पंक्तिप्रपंच (स पु) पंक्तीत वाढताना केलेला पक्षपात, पंक्तिभेद
पंक्तिभेद (स पु) पंक्तिप्रपंच पहा
पक्व (स वि) पिकलेला, प्रौढ, परिणत
पक्वान्न (स न) मिष्टान्न, उंची अन्न
पक्वाशय (स न) कोठा, पोट, अन्न पचण्याची जागा
पख (स पक्ष पु) पक्ष, पीस, वर्ग
पखरडा (पु) पसारा, अव्यवस्था
पखरणे (क्रि) अस्ताव्यस्त रीतीने पसरणें, उधळणे [क्रिया
पखरणी (स्त्री) विस्कळित करण्याची
पखवाज (हि पु) मृदंग, तबला [साधन
पखा (स पक्ष पु) विझणा, वारा घेण्याचे
पखाल (स पयस् + खल्ल स्त्री) पाणी आणण्याची चामड्याची मोठी गोणी
पखेरू (न) पाखरू, पक्षी
पग (स पद न) पाऊल, पावलाची खूण, मूलतत्त्व, बुद्धिबळाच्या पटातले घर
पगडबंद (हि पु) पागोटे बांधणारा
पगडा (पु) फाशावरचे चिन्ह, वर्चस्व
पगडी (हि स्त्री) लहान किंवा शिवलेले पागोटे
पगडी फिरविणें मत बदलणे
पंगत (स पंक्ति स्त्री) रांग, ओळ, भोजन
पगदस्ती (फा वि) बुद्धिबळाच्या खेळातली एक संज्ञा, कायम, न बदलणारे, सावधगिरीचे **प० धरणें**—बोलण्यात पकडणें

पगार (पोर्तु पागार पु) मुशाहिरा, वेतन
पगार (पु) एक प्रकारची होडी
पगिस्त (प्रा वि) पराधीन, पायाने अधू किंवा लगडा [निराधार
पगु (स वि) पागळा, लगडा, असमर्थ,
पग्या (पु स्त्री) सोन्याची लगड पाडण्यासाठी असलेली लोखडी पळी
पघणें (क्रि) पेंगणे
पघळ (वि) विस्तृत, पाल्हाळिक
पघळणें (क्रि) वितळणे, पसरणे
पघा (स्त्री) साचा, रस ओतण्याचे पात्र
पचकी (स्त्री) दमडीच्या किमतीचे नाणे
पच (स वि) पाच, (पु) लवाद, तटा तोडण्यासाठी उभय पक्षानी मान्य केलेले लोक [समुदाय
पचक (स न), **पचकडी** (स्त्री) पाचाचा
पचकल्याणी (स वि) ज्याच्या अगावर पाच शुभ चिन्हे आहेत असा
पचकोश (स पु) अन्नमय, प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय व आनदमय अशी देहाची पाच आवरणे
पचक्रोशी (स स्त्री) क्षेत्राच्या भोवतालचो पाच कोस जमीन, पाच कोसाच्या आतील भोवतालची गावे
पचखाद्य (अने) ख हे अक्षर ज्याच्या आरभी आहे अशा खाण्याच्या पाच वस्तु (खारीक, खोबरे, खसखस, खिसमीस आणि खडीसाखर),
पचग (स्त्री) कास मारणे
पचगव्य (स न) गाईचे दूध, दही, तूप, मूत्र व शेण याचे मिश्रण [न येणे
पचणें (स क्रि) जिरणे, उघडकीस
पचतत्त्वे (स न) पाच मुख्य तत्त्वे—पृथ्वी, आप्, तेज, वायु व आकाश
पचत्व (स न) देहातील पाच तत्त्वे निरनिराळी होणे, मरण
पचद्रविड (स पु) ब्राह्मणातले पाच प्रकार—तैलग, द्राविड, कर्नाटकी, महाराष्ट्रीय व कोकणी
पचन (स न) जिरणे, परिपाक
पचपच उष काल (स पु) सूर्योदयापूर्वीचा पाच घटकाचा काळ
पचपचीत (वि) बेचव, नीरस
पचपात्र (स न), **पचपात्री** (स्त्री) पाण्याचे भाडे
पचपाळें (न) देवपूजेचे किंवा मसाल्याचे साहित्य ठेवण्याचे पाच खणाचे पात्र
पचप्राण (स पु) प्राण, अपान, व्यान, उदान आणि समान, असे पाच प्राण, अतिशय प्रियकर वस्तु
पचबा (पु) दर श्रावण्या सोमवारी शाहीर लोक लावण्या, पोवाडे इ० म्हणून समारभ करतात तो
पचबाण (स पु) मदन
पचभेळ (स्त्री) अनेक पदार्थांचे मिश्रण
पचम (स पु) गाण्यातला पाचवा स्वर, तबाखू, (वि) पाचवा
पचमहापातके (न) ब्रह्महत्या, चोरी, मद्यपान, व्यभिचार व ही चार पातके करणाराशी सगत ठेवणे अशा पाच महापातके [आकाश
पचमहाभूते पृथ्वी, आप्, तेज, वायु व
पचमहायज्ञ (स पु) देवयज्ञ, भूतयज्ञ, ऋषियज्ञ, पितृयज्ञ व मनुष्ययज्ञ
पचमालाप (स पु) कोकिळेचा स्वर
पचमी (स स्त्री) पाचवी तिथि, (व्या) पाचवी विभक्ति
पचरसी (स वि) पाच धातूच्या मिश्रणाचे
पचराशिक (स न) बहुराशिक (सयुक्त प्रमाणातील चार पदापैकी सयुक्त गुणोत्तरातील दोन पदे आणि साध्या गुणोत्तरातील एक पद ही दिली असता साध्या गुणोत्तरातील दुसरे पद काढण्याची रीत) [बिडलोण, सचळ
पचलवणें (न) मीठ, बागडखार, सैंधव,
पचवकार (पु) विद्या, वपु, वाचा, वस्त्र आणि विभव हे ' व ' ने प्रारभ होणारे पाच शब्द
पचविणें (क्रि) शिजविणे, पचन करणे
पचविशी (स्त्री) पचवीस वर्षाचे वय
पचवेउळी (प्रा ना) पाच नाग्याची इगळी
पचहत्यारी (पु) ढाल, तलवार, तीरकमान, बदूक व भाला ही पाच हत्यारे धारण करणारा

पंचा (पु) लहान अप्रे धोतर
पचाईत (हिं पचायत स्त्री) पच, पचामार्फत चोकशी, अडचण, उठाठेव
पचाग (न) कास मारणे
पचाग (स न) तिथि, वार, नक्षत्र, योग व करण याचे पत्रक
पचागुळें (न) लहान मुलाच्या हाताच्या बोटात घालण्याचा एक अलकार; (वि) पाच अगे असलेले
पचाग्निसाधन (स न) चार बाजूस चार अग्नि व वर सूर्य अशा स्थितीत केलेले तप
पचानन (स पु) सिह
पचामृत (स) दूध, दही, तूप, मध व साखर याचे मिश्रण, अनेक रुचकर पदार्थाच्या मिश्रणाने तयार केलेले तोडीलावणे
पचायत (स्त्री) पच, पचामार्फत चोकशी
पचायतन (स न) पाच देवताचा समुदाय, एकचित्त असे पाचजण
पचारती (स स्त्री) पाच दिवे तबकात ठेवून ओवाळणे
पचाळ (पु) एक जात (सुवर्णकार)
पचाक्षरी (स पु) मात्रिक, भूतबाधा नाहीशी करणारा [मिश्रण
पचीकरण (स न) पचमहाभूताचे विशिष्ट
पचेंद्रियें (न अनें) डोळे, कान, नाक, वाचा व त्वचा ही पाच ज्ञानप्राप्तीची साधने [पोपट)
पची, पछी (हि पु) पक्षी, (विशेषत
पचू (पु) पक्षी, (वि) चतुर
पच्ची (स्त्री) पाणउतारा, फजिती
पछाडणें (क्रि) कुस्तीत पाडणे, जिकणे, पकडणे, गाठणे, पिच्छा पुरविणे
पज (पु) झाळण्याच्या कामात उपयोगी पडणारी एक पूड
पजर (स न) पिंजरा, सागाडा
पजा (फा पु) पाच ठिपक्याचे पत्त्याचे पान, पसरलेला हात, वाघ वगैरे प्राण्याची नखे, पाच पवित्र पुरुष दर्शविणारा मुसलमान लोकाचा एक लोखडाचा हात
पजी (पु) नेसण्याचा पचा, (वि) पणजी
पजामजा (पु) कलगीतुऱ्याची गाणी
पट (स पु) वस्त्र, सोगटचा, बुद्धिबळें इ० ज्यावर माडतात ते विशिष्ट पकारचे वस्त्र, यादी, तक्ता, पडदा, (स्त्री) गुण (उदा० पाचपट—पाचगुणी)
पटई (हि स्त्री) कडीपाट, तक्तपोशी
पटकथा (स्त्री) चित्रपटाची लिहिलेली गोष्ट
पटकणें (हि क्रि) पाडणे
पटकन् (अ) त्वरेने
पटका (स पट्ट पु) फेटा, निशाण, ध्वज
पटकावणे (क्रि) पटकन् मिळविणे
पटकी (स्त्री) महामारी, वाखा
पटकुरे, पटकूर, पटकुळ (स पट न) वस्त्राचा तुकडा
पटकोडगा (वि) निगरगट्ट, निलाजरा.
पटकोडगे (न) निजविले असता चटकन् उठून नसणारे बाहुले
पटगा (प्रा पु) आश्रय (तुका० २९९६)
पटणी (स्त्री) हलके तादूळ [होणे
पटण (क्रि) जुळणे, पसत होणे, स्वीकार
पटपट (अ) लवकर
पटरी (स्त्री) फळी [समूह
पटल, पटळ (स न) पडदा, आच्छादन,
पटवर्धन (पु) एक आडनाव, (वि) घोड्याचा एक प्रकार
पटवा (पु) दागिने पटविण्याचे काम करणारा कारागीर
पटवारी (पु) कुळकर्णी [स्वीकारणे
पटविणें (क्रि) घट्ट ओवणे, (हुडी)
पटवेकरी (पु) गाठण्याचे काम करणारा
पटाईत (स पट्टायत पु) पट्टा खेळणारा, वाघाची एक जात, (वि) तरबेज, निष्णात
पटागण (स न) मैदान
पटापट, पटापटा (अ) त्वरेने, चटकन्
पटाशी (स्त्री) मोठे किकरे
पटी (स पट स्त्री) वस्त्र, (स्त्री) खिडक्यास तावदाने बसविण्याचे लुकण

पटु (स वि) कुशल, निष्णात
पटू (स पट पु) वस्त्र [कापड
पट्ट (स न) रेशमी वस्त्र, तलम रगीत
पट्टण, पत्तन (स न) शहर, नगर
पट्टराणी (स पट्टराज्ञी स्त्री) मुख्य किवा अभिषिक्त राणी
पट्टशिष्य (स पु) मुख्य शिष्य
पट्टा (स पट पु) एक प्रकारची लाब दुधारी तलवार, जाड रेघ, कमरबद, कौलनामा [निष्णात
पट्टाईत (पु) पट्टा खेळणारा, पटाईत,
पट्टी (स पट्ट स्त्री) अरुद व लाबट तुकडा, कर, वर्गणी, दुमड, चुणी, विडा, किनार, राग
पट्टीचा (वि) विद्वान्, निष्णात
पट्टीपछोडी, पट्टीपासोडी (स्त्री) एक कर
पट्टू (स पट्ट पु) लोकरीचे वस्त्र
पट्टेवाला (हि पु) शिपाई
पठडा (वि) धष्टपुष्ट, पसरट, फताडा
पठडी (वि) शैली, परपरा
पठण, पठन (स न) वाचणे, पाठ म्हणणे
पठाड (स्त्री) खूप रुद पाठ, बैलावरचे खोगीर
पठाडी गोम ढोबळ चूक, मोठा दोष
पठाण (न) रुद व चपटे कोल, (पु) मुसलमानातली एक जात
पठार, पठारा (स पृष्ठ पु) पर्वतावरचा सपाट देश, नावेचा तळ वेळाचा तग, तयारी
पठावा (प्रा पु) पाठबळ, मदत
पाठिंगा (पु) पाठिंबा, मदत करणारा, आधार [बहाद्दर
पठ्ठा, पठ्ठ्या (वि) धष्टपुष्ट व बळकट,
पड (स्त्री) झाडावरून आपोआप गळून पडलेले फळ, माघार, दुर्दैव, पडीत जमीन, शिधा, अन्नसामुग्री
पडकणे (प्रा क्रि) सवकणे [रिकामे
पडकर (वि)पडके; उपयोगात न आणलेले;
पडके (वि) पडावयास झालेले
पडकेल (पु) आपली माणसे, बैल किवा अगमेहनत इ० च्या योगाने दुसऱ्या शेतकऱ्यास मदत करणारा शेतकरी
पडकेस (पु) पापणीच्या खाली अतर्भागी उगवणारे केस
पडकोट (पु) किल्ल्याच्या बाहेरील तट
पडखळण (प्रा न) पायातली जोडवी निसटून जाऊ नयेत म्हणून चादीचे वेढे त्याना लागून घालतात ते, कानाचे भोक बुजू नये म्हणून त्यात घालायचे हलके तारेचे वेढे
पडखळणें (प्रा क्रि) आदळणे, उठावणे
पडग (वि) पडिक
पडगा, पडघा (पु) काष्ठपात्र, एक वाद्य
पडगादी (प्रा स्त्री) गालीचा
पडवी (स्त्री) खाबाचा तळखडा, धातूचा रस ओतण्याचा साचा, घराचे पाठीमागील तळमजल्याचा भाग [भाग
पडगें, पडघें (न) नगाऱ्याचा धातुमय
पडघण (स्त्री) सोन्याचा रस ओतून काडी करण्याचे ओतवण
पडघम (न) चर्मवाद्य
पडघर (न) उजाड झालेले घर
पडघा (पु) लाकडाचा वाडगा
पडघाणीय (प्रा स्त्री) कळसाची बैठक, मध्यघटेची जागा
पडघी (स्त्री) पेत्याची बैठक, पेदी
पडघे (न) नगाऱ्याचे धातुमय पात्र
पडछाया (स प्रतिच्छाया स्त्री) प्रतिबिब [एक मासपिड
पडजीभ (स्त्री) जिव्हामूलावर लोबणारा
पडझड (स्त्री) मोडतोड
पडण (न) हगाम, जमण्याची ठराविक जागा, विश्रातिस्थान, भूषण
पडणें (क्रि) आधार तुटून खाली येणे, निजणे, थाबणे, असणे, किमत द्यावी लागणे
पडतन (न) जमिनीची पट्टी
पडताळणें (क्रि) मेळ पाहणे
पडताळा (पु) मेळ, जप, प्रयोग
पडती (स्त्री) अपकर्ष, उतरती कळा
पडथळ (स परस्थल न) अगात येणाऱ्या निरनिराळया देवताकडून किवा पिशाच्चाकडून येणाऱ्या उत्तराचा पडताळा पाहणे

पडद (स्त्री) ढेपाळयाला गूळ चिकटू नये म्हणून आत घातलेले फडके
पडदणी (स्त्री) स्नानाच्या वेळी नेसायचे बायकाचे लहानसे वस्त्र
पडदपोशी (फा स्त्री) पडदा, गौप्य
पडदळ (न) गावी जाताना बरोबर नेण्याचे सामान [पट्टा
पडदळा (प्रा पु) तरवार अडकविण्याचा
पडदा (फा पु) आड केलेले वस्त्र, दृष्टीवर येणारा पापुद्रा, आळा, मर्यादा, निर्बंध, सतारीत स्वराच्या जागा मुक्रर करण्यासाठी तातीने बाधलेल्या धातूच्या वाकविलेल्या सळया
पडदा (स्त्री) लहान भित, कूड, चादई
पडदासी (प्रा स्त्री) दासीची दासी
पडनाव (न) टोपणनाव, व्यावहारिक नाव
पडप (प्रा स्त्री) बरोबरी, शोभा, शृगार; आवरण, प्रतिष्ठा(मोरो०वन० ७।२०३), (न) अतिशयोक्तीची स्तुति, उसना आणिलेला आविर्भाव
पडपणे (प्रा क्रि) शृगारणे
पडपावणी, पडपणी (स्त्री) न्हाव्याचा वार्षिक तनखा
पडपेंठ (स्त्री) सपूर्ण हकीकत [भित
पडभित (स्त्री) बाहेरची आणखी एक
पडभोजन (न) लग्नात वरपक्षाकडून वधूपक्षाच्या मडळीस देण्यात येणारी मेजवानी
पडस (न) गोणपाट [अधिकार
पडले पान (न) गावासबधाचा सर्व
पडवळ (स न) एक फळभाजी
पडवी (स्त्री) ओसरी
पडशाळा (स्त्री) उतारूसाठी देवालया-लगत बाधलेली धर्मशाळा
पडशी (स्त्री) कठाळ, दोन बाजूस तोंडे असून मध्ये जोडलेली पिशवी
पडसर (वि) पडके झालेले, ओसाड
पडसाई (प्रा पु) झाळवेपण
पडसाद (स प्रतिशब्द पु) प्रतिध्वनि
पडसार (वि) उजाड किवा पडीत (जमीन)
पडसाळ (स्त्री) पडशाळा
पडसे (न) सर्दीमुळे नाकातून पाणी गळणे

पडळ (स पटल न) पडदा
पडळी (स्त्री) जमाव, समुदाय
पडाव (पु) सैन्याचा तळ, होडी, नाव
पडासणे (प्रा क्रि) उलगडा करणे
पडाळ, पडळ (स परालय स्त्री) शेतातली झोपडी
पडिकर (प्रा वि) डोळस, सुदर
पडिकार (स प्रतिकार पु) उपाय
पडिघणें (प्रा क्रि) धरणे
पडिघा (प्रा पु) तस्त, पीकदाणी
पडिघाइणे (प्रा क्रि) बोलणे, दाबणे; धरणे [आदळणे.
पडिघातणें (प्रा क्रि) स्वाधीन करणे,
पडिघापणे (प्रा क्रि) व्यापणे
पडित (स पु) विद्वान् [समजणारा
पडितमन्य (वि) स्वत स मोठा विद्वान्
पडितराव (पु) शिवाजीमहाराजाच्या अष्टप्रधानापैकी एक
पडिताळा (प्रा पु) अनुभव, प्रतीति
पडिपा (प्रा स्त्री) शोभा
पडिपाड (प्रा पु) बरोबरी, तुलना; युक्ति, थोरवी, व्याप्ति
पडिपाडे (प्रा अ) सारखे (अमृ० ७।२८८), (वि) सारखे
पडिभरू, पडिभारू (प्रा पु) अधिक-पण, सोबती (ज्ञा० १२।३७), (वि) श्रेष्ठ (दा० १।७।६)
पडिभार, बडिवार (पु) वैभव, थोरवी, मोठेपणा, बढाई [९।२१)
पडियत (प्रा स्त्री) प्रतिष्ठा (शुभा० उद्योग०
पडियावो (प्रा पु) आवड
पडिसा (प्रा पु) पडसाद
पडिसाई (स प्रतिच्छाया स्त्री) पडसावली.
पडी (स्त्री) पड, माघार [जागा
पडीक, पडीत (वि) रिकामी पडलेली
पडें (न) जनावराचे प्रेत
पडोशी–सी (पु) शेजारी
पडोसा (हि पु) शेजार, पडताळा
पड्या (प्रा वि) नम्र, सुस्त, मद
पड्या (पु) एक जातीचा ऊस, उत्तर हिदुस्थानातील एक ब्राह्मणाची जात किवा त्या जातीचा इसम

पड्याल (अ) पलीकडे
पड्यारोग (पु) पडुरोग
पढणें (स पठ् क्रि) शिकणें
पढतमूर्ख (वि) शिकलेला असून व्यवहारज्ञानशून्य
पंढरी (स्त्री) पढरपूर
पढळ (न) टाळ [करणारा वैद्य
पढिकर (प्रा पु) सहाय्यक, रोग बरे
पढियता (प्रा वि) लाडका, प्रिय
पढियावो (प्रा पु) आवड (ज्ञा० ९.७)
पढियासणें (प्रा क्रि) भासणे
पढियें (प्रा वि) आवडते
पढियेणें (प्रा वि) आवडते
पढीक (वि) पढलेला, शिकलेला
पण (स पु) पैज, प्रतिज्ञा, पैंजेची रक्कम, ज्वानी, (अ) परतु [कणीस
पणज, पणजें (न) पोकळ दाणा किंवा
पणजा (स प्रार्य्यक पु) आजाचा बाप
पणजोळ (न) बापाचे किंवा आईचे आजोळ [मूल
पणतवड (न) नातवाचे किंवा नातीचे
पणती (स्त्री) मातीची दिवली,• नातवाची किंवा नातीची मुलगी [मुलगा
पणतू (पु) नातवाचा किंवा नातीचा
पणद (न) पणज पहा
पणपणें (क्रि) बद्धमूल होणे, जोराने वाढणे, भरभराटणे
पणवानक (स पणव + आनक पु) मृदग
पणस (न) फणस
पणासणें (प्रा क्रि) रचणे
पणित (वि) शब्द दिलेला
पणीत (न) सोनाराचे हत्यार
पण्य (स वि) विकावयाचे
पण्यांगना (स स्त्री) वेश्या
पत (स्त्री) सचोटीविषयीचा दुसऱ्याचा विश्वास, वजन, अब्रू
पंत (स पडित पु) अष्ट प्रधानातला प्रत्येक, गृहस्थधर्मी ब्राह्मण
पतकर (पु) अगीकार, स्वीकार
पतकरणें (क्रि) स्वीकारणे, अगावर घेणे, परवडणे
पतकी (पु) पथकावरचा मुख्य अधिकारी
पतग (स पु) दिव्यावर झडप घालणारा एक क्षुद्र जीव, वावडी, पक्षी, सूर्य
पतगी (स्त्री) पाण्यात उडी टाकण्याचा एक प्रकार **पतगी बाळी**—कानातील एक प्रकारची बाळी
पतन (स न) पडणे, नाश
पतपेढी (स्त्री) लोकानी आपापसात सयुक्त भाडवलावर काढलेले सावकारी दुकान
पतप्रधान (स पु) पेशवा
पतर (न) लाकडाचे अथवा भोपळ्याचे भिक्षापात्र (एक० ३९३३)
पतवड (न) नातवाचे किंवा नातीचे मूल.
पतळी (स्त्री) सोने, लोखड इ धातु तोडण्याचे एक पोलादी हत्यार; छत्री
पताक, पताका (स स्त्री) निशाण, लहान ध्वज
पति (स पु) धनी, स्वामी, नवरा
पतिकर (स प्रतिकार पु) उपाय, अनुभव
पतिगा (पु) मोठे वल्हे, वल्ह्याचा दाडा
पतित (स वि) भ्रष्ट, दुराचारी
पतितपरावर्तन (स न) धर्मभ्रष्ट झालेल्याना परत पूर्वीच्या धर्मात घेणे
पतितपावन (स पु) पतिताचा उद्धारकर्ता (परमेश्वर)
पतिव्रता (स स्त्री) सती, साध्वी
पतेमारी (स्त्री) जलद चालीचे गलबत
पतोजी (पु) शिक्षक
पत्तन (स न) नगर, शहर
पत्ता (हि पता पु) ठाव, ठिकाण, पान
पत्ति (स न) एक हत्ती, एक रथ, तीन घोडे व पाच पायदळ शिपाई
पत्थर (स प्रस्तर पु) धोंडा, दगड
पत्नी (स स्त्री) लग्नाची स्त्री, भार्या, बायको
पत्य (प्रा स्त्री) पत, सचोटी
पत्र (स न) पान, चिठ्ठी
पत्रकार (पु) वृत्तपत्राचा व्यवसाय करणारा
पत्रपांडित्य (न) वृत्तपत्र-व्यवसाय
पत्रक (स न) टाचण, तक्ता
पत्रदर्शनीं (अ) पत्र पाहताच
पत्रा (पु) धातूचा पातळ सपाट तुकडा

पत्राज, पत्रास (स्त्री) मिजास, डौल, दिमाख
पत्रावळी (स पत्रावलि स्त्री) झाडाची पाने चोयीने टाचून केलेले पात्र
पत्रासिणें (प्रा क्रि) शृंगारणे, रचणे
पत्रिका (स स्त्री) लहान पत्र, जन्मपत्रिका
पत्री (स स्त्री) निरनिराळया झाडाच्या पानाचा समूह, जायपत्री
पथ (स पथ पु) मार्ग, सप्रदाय
पथ (स पु) मार्ग [टोळी
पथक (स पतक न) शभर घोडेस्वाराची
पथकर (पु) कामाचा स्वीकार
पथकेलष्कर (न) सरजामी मरदार व शिलेदार शिपाई वगैरे लोकाची नेमणूक नोदण्याचे सदर
पथारी (हि स्त्री) अथरूण, बैठक
पथिक (स पु) वाटसरू
पथ्य (स वि) हितकारक, (न) दुखणेकऱ्यास हितकारक असे नियमित खाद्य **पथ्यावर पडणे**—फायदेशीर होणे
पथ्यकर (स वि) हितकारक
पद (स न) पाऊल, अधिकार, शब्द, कवितेचा एक प्रकार, वर्गमूळ, घनमूळ
पदक (स न) एक कठभूषण, बिल्ला, साखरेच्या गाठीचा प्रत्येक भाग [झालेला
पदच्युत (स वि) अधिकारपदापासून भ्रष्ट
पदन्यास (पु) डौलदार पाऊल टाकणे
पदलालित्य (स न) वाक्यातले पदरचनेचे सौदर्य
पदर (स पल्लव पु) वस्त्राचा शेवट, आश्रय, स्वत चा सग्रह, रजोदर्शन, अतर **पदर पसरणें**—फार काकळूत करणे, **प० मोड करणें**—पूर्वी मिळवून ठेविल्यापैकी खर्च करणे, **प० ला खार लागणें**—नुकसान सोसावे लागणे, **पदरी पडणें**—मिळणे
पदवी (स स्त्री) पद, अधिकार, मरातब; नावापुढचे उपपद
पदाति (स पु) पायदळातला शिपाई
पदार्थ (स पु) वस्तु, जिन्नस, पदाचा अर्थ
पदोपदीं (अ) क्षणोक्षणी वारवार
पद्धत, पद्धति (स स्त्री) रीत, मार्ग
पद्धतवार (अ) योग्य पद्धतीने
पद्धति (स स्त्री) रीत, मार्ग, पद्धत
पद्म (स न) कमळ, नागाच्या फणीवरचा दहाचा आकडा; अब्ज किंवा शभर कोटि
पद्मनाभ (स पु) विष्णु
पद्मनाल (स न) कमलाचे ततु
पद्मयोनि (स न) ब्रह्मदेव
पद्मराग (स न) माणिक, लाल
पद्मरेखा (स स्त्री) तळहातावरची द्रव्यसूचक रेघ
पद्मा (स स्त्री) लक्ष्मी
पद्माकर (स न) ज्यात कमळे उत्पन्न होतात असे मोठे सरोवर, कमळाचा समुदाय
पद्मासन (स न) ध्यान करताना बसण्याची एक विशिष्ट पद्धति (डावा पाय उजव्या माडीवर ठेवून बसणे)
पद्मिनी (स स्त्री) कमळीण, कमळयुक्त तळे, स्त्रियाच्या चार जातीपैकी एक.
पद्य (स न) ज्याला पाद किंवा चरण आहेत अशी छदोबद्ध रचना, पद
पधरवडा (पु) पधरा दिवसाचा समुदाय
पधरे (प्रा न) सोने (ज्ञा० ८।३८)
पनवेल–ळ (स्त्री पु) एक प्रकारचा तादुळ
पनस (स पु) फणस
पनसाळ (पु) जउचाचे हत्यार
पनाळ (पु) पन्हळ पहा
पनीर, पनेर, पनेरी (फा पनीर स्त्री) विरजलेल्या दुधातले पाणी काढून टाकून व मीठ वगैरे घालून केलेले एक घट्ट खाद्य
पन्नग (स पु) सर्प
पन्ना (पु) एक रत्न
पन्नास (प्रा पु) बदोबस्त (भाग० २२। २९३), (वि) शभराच्या निम्मी सख्या
पन्नासणे (प्रा क्रि) बदोबस्त करणे
पन्नीर (न) गुलाबपाणी
पन्हळ (स प्रणालि पु) पाणी जाण्यासाठी काढून दिलेला मार्ग, नळ
पन्हा (फा पु) रुदी
पन्हाळी (स्त्री) नळी, चर

पन्हाळी (स्त्री) सोनाराचे मणि करण्याचे हत्यार
पन्हाळी कौल (न) दोन बाजूस थोडचा उच कडा असलेले चपटे कौल
पन्हें (स पानक न) कैरीच्या आबट पाण्यात गूळ किवा साखर घालून केलेले पेय
पन्हेरी (स्त्री) पाणपोई
पंप (पु) हवा किवा द्रव भरण्याचे साधन
पपई (वि पपैया स्त्री) एक फळ
पपनस (अमेरि पॉपेलमूस न) लिबाच्या जातीचे एक फळ
पपेटी (स्त्री) पारशी लोकाचा नव्या वर्षाचा पहिला दिवस
पय (न) पाणी, दूध
पयदरपय (हि अ) पावलोपावली
पयस्विनी (स स्त्री) दुभती गाय किवा म्हैस, नदी
पयोधर (स पु) स्त्रीचा स्तन, मेघ
पयोधि (स पु) समुद्र
पर (स त्रि) श्रेष्ठ, इतर, परका, नतरचा, थोर, अपूर्व, (समासात उत्तरपदी असता) एखाद्या गोष्टीस वाहिलेला, अधीन, जसे –भक्तिपर, (पु) शत्रु, (फा न) पीस **पराचा कावळा करणे**—अतिशय फुगवून सागणे
परकर (स परिकर पु) मुलीचा घागरा
परकळा (फा परकाला पु) एक प्रकारचे वस्त्र, चिंधी, दुर्दशा, गव्हला, शेवई
परका, परकी (स परकीय वि) अन्य, दुसरा
परकाई (स्त्री) परकेपणा, नवलाई
परकायाप्रवेश (स पु) योगसाधनाच्या द्वारे दुसऱ्याच्या देहात शिरण्याची क्रिया
परकाळा (पु), **परकाळें** (फा न) परकळा पहा
परकी (वि) दुसरा; परदेशचा; अनोळखी
परकीय (स वि) दुसऱ्याचे, दुसऱ्या देशचे
परकोट (स पु) पडकोट पहा
परकोर (स परिकर पु) परकर
परखडा (पु) ज्याचे अग्र छाटले आहे असे केळीचे पान [भाग, भानगड
परगणा (फा पु) देशाचा एक मोठा
परगुणें (प्रा न) पक्वान्न (ज्ञा० १४।२१६)
परघर (न) दुसऱ्याचे घर, व्यभिचार, दुसऱ्याच्या घरी राहणे [अमल
परचक्र (स न) शत्रूची स्वारी, परकीय
परचुरण (स परि + चूर्ण वि) किरकोळ
परज (पु) तलवारीची किवा ढालेची मूठ, गायनातला एक राग
परजणे (क्रि) (हत्यार) फिरविणे, धार लावणे
परटीण (स्त्री) धोब्याची बायको
परड (इ परेड स्त्री) फौजेची कवाईत किवा पाहणी
परडी (स्त्री) टोपरी, करडी
परडें (न) तराजूचे पारडे, घराचे परसू
परणणे (स परि + नी क्रि) विवाह करणे
परत (अ) उलटा, फिरून, पुन
परतणे, परतन (क्रि) परत येणे, उलटणे, फिरणे, तव्यावर इकडचे तिकडे करणे, (न) जमिनीची लहानशी पट्टी
परतत्र (स वि) दुसऱ्याच्या अधीन
परता (वि) पलीकडचा, (अ) पलीकडे, पेक्षा, शिवाय
परती (प्रा स्त्री) उपरति, विरक्तता.
परतु (अ) पण
परते (प्रा अ) पलीकडे, परत
परत्या (प्रा अ) माघारा
परतभाव (पु) प्रताप, सामर्थ्य
परत्वे (अ) अनुरोधाने, मुळे
परत्र (क्रि वि) नाहीतर, अन्यत्र
परदरबार (न) पेशव्याच्या बरोबरीच्या राजास किवा त्याच्या वकिलास वगैरे पेशव्याकडून दिलेल्या नेमणुका, जवाहीर, कापड वगैरे नोदण्याचे हिशेबाचे सदर
परदार (स परदारा स्त्री) परस्त्री
परदारागमन (स न) परस्त्रीशी व्यभिचार
परदेशी (वि) दुसऱ्या देशचा; (पु) पुरभय्या
परनिष्ठ (स वि) सत्यवादी

परंपरा (स स्त्री) ओळ, क्रम, मालिका
परपरागत (स वि) पूर्वीपासून सारखा चालत आलेला
परपार (स पु) पलीकडचे तीर
परपेंठ (स्त्री) एक हुडी गहाळ झाली असता दुसरी देतात तिला पेठ म्हणतात तीहि गहाळ झाली असता जी तिसरी देतात ती, (वि) परदेशाहून आलेला, परका [जमीन
परपोक (तेलगु स्त्री) लागवड न झालेली
परब (स पर्व न) कारवाराकडे—सण; रत्न, चपटा हिरा [स्वरूप
परब्रह्म (न) परमेश्वराचे निराकार असे
परभारा, परभारे (स पर + बहि अ) बाहेरच्या बाहेर, अन्यद्वारे, परस्पर
परभारा (पु) जमीन धारण करणाराकडून इनामदार परस्पर ठराविक घुगरी (हक्क) घेत तो, ऐन जिनसी इनाम
परभारे (न) वराला दिलेल्या रकमाच्या तपशिलाचे सदर [जातीचे नाव, प्रभु
परभू (स प्रभु पु) क्षत्रियापैकी एका
परम (स वि) उत्कृष्ट, अत्युच्च, (अ) अतिशय [क्रिया
परमणी (स्त्री) कुच्याने सुते साफ करण्याची
परमवीरचक्र (न) अतिशय मोठ्या पराक्रमाकरिता भारत सरकारने दिलेले पदक
परमहस (स पु) सन्याशातला एक भेद, परमेश्वर
परमा (स प्रमेह पु) एक रोग
परमाणु (स पु) अति सूक्ष्म अश
परमात्मा (स पु) परब्रह्म [परमेश्वर
परमानद (स पु) अतिशय आनद,
परमार (स पु) शत्रूचा उच्छेद करणारा, पवार
परमार्थ (स पु) मोक्ष, सद्गति
परमीत (स्त्री न) मोजमाप, परिमाण, सीमा, मर्यादा
परमेश्वर (स पु) सर्वशक्तिमान् ईश्वर
परमेश्वरी (स्त्री) वचनचिठ्ठी, रोखा
परयेळ (प्रा न) परळ
परलींमेंट (इ पार्लमेंट न) इग्लडच्या पार्लमेंट सभेबद्दल मराठी कागदपत्रातून हा शब्द वापरलेला आढळतो
परवचा (स. परवाचा पु) तोडाने म्हटलेली उजळणी
परवट, परवटा (पु) पदर न काढता साडी नेसण्याची पद्धति, कमरेभोवती गुडाळण्याचा पदर
परवटा (प्रा पु) वरवटा
परवड, परवडी (स्त्री) दुर्दशा, थर, परवाचा, भोजनातले भाजी, लोणचे इ रुचकर पदार्थ, (प्रा) उपचार, आवड, समृद्धि
परवडणें (क्रि) पुरवणे, फायदेशीर होणे
परवडी (प्रा अ) पुन , (स्त्री) परवड, सुकाळ(एक० ३३८९), प्रकार, चातुर्य, आनद (र० यो० ७।४६) **प० करणें**— हरतऱ्हेने त्रास देणे
परवर (न) एक फळ, घराची जमीन, खळयातील रास काढून घेतल्यावर राहिलेले धान्य, पाण्याचा पाट, विहिरीभोवती बाधलेला दगडाचा बाध
परवर्दिगार-परवर (फा पु) पोशिदा, पालनकर्ता
परवरीस, परवरशी (फा परवर्श स्त्री) पोषण
परवा, पर्वा (फा स्त्री) काळजी, धाक
परवा (स पर + वासर अ) मागे किवा पुढे एक दिवस आड जाऊन
परवाचा (पु) परवचा पहा
परवाना (फा पु) हुकूम, पास, (हि पु) पतग
परवानगी (फा स्त्री) मोकळीक
परवारी (पु) गावचा वाटाड्या, महार.
परवेशी परवरीस पहा
परशु (स पु) कुऱ्हाड
परस, परसू (न) घराच्या मागची आवार घातलेली खुली जागा
परसणें (प्रा क्रि) ऐकणे [१९–७).
परसा (प्रा स्त्री) आगटी (मोरो०द्रोण०
परसाकडेस लागणें शौचास लागणे
परस्पर (स वि) एकमेक, (अ.) परभारा

परस्मैपद (न) संस्कृत धातु ज्या दोन प्रयोगात चालतात त्यापैकी एक (दुसरा आत्मनेपद)
परस्मैपदी (वि) वस्तुनिष्ठ दृष्टीने केलेले
परस्व (स न) दुसऱ्याचे धन
परळ (न) मातीचे उथळ पात्र
परा, पराभक्ति (स्त्री) वाचेच्या चार अवस्थेपैकी पहिली, श्रेष्ठ भक्ति
पराई (म परार्थ स्त्री) तारुण्य आणि वार्धक्य यातले प्रत्येक, परकेपणा, तारुण्य व पोक्त वय;आयुष्याचा उत्तरार्ध
पराकाष्ठा (स स्त्री) शेवटची हद्द, अतिशयपणा
पराक्रम (स पु) बहादुरी, शौर्य, सामर्थ्य
पराक्रमी (स वि) शूर, सामर्थ्यवान्
पराग (स पु) पुष्पातले रज कण
परागंदा (फा वि अ) फरारी, देश सोडून पळून गेलेला [विन्मुख
पराङ्मुख (स वि) तोंड फिरविलेला,
पराची (स्त्री) माळा, माचोळी, पालख
पराजय (स पु) अपजय, पराभव
पराजित (स वि) पराभव पावलेला
पराड, पराडी (स्त्री) पहाडाची रांग
पराणी (स्त्री) टोचणी, नेट [पात्र
परात (स्त्री) धातूचे मोठे वर्तुळाकार उथळ
परात्पर (स वि) सर्वश्रेष्ठ
पराधीन (स वि) परतंत्र
परान्न (स न) दुसऱ्याच्या घरचे अन्न
पराब (स्त्री) सणाच्या दिवशी द्यावयाची देणगी
पराभव (स पु) पराजय, मोड
परामर्श, परामर्ष (स पु) विचारपूस, समाचार
परायण (स वि) तत्पर, तल्लीन
परायधन (न) दुसऱ्याचे धन
पराय–या (वि) तिऱ्हाईत, परका
परायी (स्त्री) मानवी आयुष्याचे दोन भाग
परार्ध (स न) उत्तरार्ध, एकाच्या आकड्यावर १७ शून्ये इतकी संख्या
परावर्तन (स न) मागे फिरणे
परावा (वि) परका [फिरलेला
परावृत्त (स वि) पराङ्मुख, मागे
पराशवपुत्र (पु) रखेलीपासून झालेला पुत्र
पराळ (स पलाल पु) भाताचा पेंढा, परळ
परि (प्रा अ) परंतु, आणि
परिआळोच (म परि+आलुच् स्त्री) पर्यालोचन.
परिकर (प्रा वि) चांगले, सुंदर, कठिण; (पु) विस्तार (र० यो० ८।२२२), जिन्दगी (यथार्थ० २।११३७)
परिकर्म (न) प्रारंभीचे, आनुषंगिक काम.
परिक्रमण (स न) प्रदक्षिणा
परिखा (स स्त्री) चर, खंदक
परिगणना (स स्त्री) मोजदाद
परिगुण (प्रा पु) संग, पाहुणचार
परिग्रह (स पु) दान, इनाम [परिच्छेद
पॅरिग्राफ (इ पु) कलम, लेखखंड, लेख-
परिघ (स पु) वर्तुळाची मर्यादा दाखविणारी वक्ररेषा, घेर, कुंपण
परिचय (स पु) ओळख
परिचर्या (स स्त्री) सेवा
परिचार (स पु) प्रचार (तुका० २८५६)
परिचारक (स पु) सेवक
परिचारिका (स्त्री) दासी
परिचित (स वि) ओळखीचा
परिच्छिन्न (स वि) तोडलेला, मापलेला, (अ) निक्षून, अगदी
परिच्छेद (स पु) भाग, सीमा
परिजन (स पु) चाकर
परिणत (स वि) पक्व, प्रौढ
परिणति (स स्त्री) वाढ, विकास, परिणाम, शेवट, समाप्ति, वार्धक्य, उतार-वय, पचन [परिपक्व होणे.
परिणमणें (स परि+नम् क्रि) पालटणें;
परिणय (स पु) विवाह
परिणाम (स पु) शेवट, फलप्राप्ति, गत्यंतर, रूपांतर
परिणामशूळ (स पु) अन्नाच्या अपचनामुळे पोटात होणाऱ्या वेदना
परिणीत (स वि) लग्न झालेला
परितोख (स परितोष पु) संतोष
परितोष (स पु) आनंद, संतोष
परित्याग (स पु) सर्वथा त्याग
परित्राण (स न) रक्षण

परिद (वि) हुशार, निष्णात
परिधान (स न) वस्त्र, पाघरणे
परिधि (स पु) परिघ, सूर्यचद्राचे खळे
परिनाळिका (स प्रणालिका स्त्री) क्रम, परपरा, लाबलचक कटाळवाणी गोष्ट
परिपक्व (स वि) पूर्णपणे पक्व, प्रौढ
परिपत्रक (न) सभासदात फिरवावयाचे पत्रक (सर्क्युलर)
परिपाक (स पु) परिणाम, विकास
परिपाटी (स स्त्री) रीत, अनुक्रम
परिपाठ (स पु) चाल वहिवाट
परिपालन (स न)रक्षण, पालनपोषण, सगोपन, (चाल, व्रत इत्यादीचे) अवलबन, अनुसरण
परिपुष्ट (स वि) पुरा पोसलेला
परिप्लुत (स वि) ग्रस्त, व्याप्त, ठासून भरलेला
परिपूर्ण (स वि) भरलेले, तृप्त
परिपैसी (प्रा स्त्री) व्यापकता (मोहि० महदनु०)
परिभाषा (स स्त्री) शास्त्रीय ग्रथातल्या विशेष अर्थाच्या शब्दाची सूचि
परिभ्रमण (स न) भटकणे
परिभ्रमणे (क्रि) भटकणे
परिमळ (स परिमल पु) सुगध
परिमाण (स न) माप, सख्या
परिमार्जन (स न) प्रक्षालन, निरसन
परिमित (स वि) मोजके [होणे
परियवसणें (स पर्यवसान क्रि) शेवट
परियसणें (प्रा क्रि) ऐकणे
परिया (प्रा पु) झोका (ज्ञा० १२।५, तुका० २४८५); नाला, ओढा
परियाळ (प्रा न) ताट (मुक्ते० आदि० ४२।६१)
परियाळे (प्रा न) खाण्याचे पदार्थ
परिरभ (स पु) आलिगन
परिवडणें (प्रा क्रि) प्रकार करणे
परिवर (प्रा न) घर, गुप्त स्थान, प्रकार
परिवर्तन (स न) चक्राकार फिरणे, फेड, मोबदला
परिवर्तनवादी (पु) मनुष्याचे मन बदलून सुधारणा करू इच्छिणारा

परिवसणें (प्रा क्रि) स्पर्श करणे
परिवाण (न) भाषा, शब्द, बोलणे
परिवार (स पु) आश्रितजन, लवाजमा, खटला, विस्तार [विस्तारणे
परिवारणे (स परि + वृ क्रि) वेढणे,
परिवेश (स पु) वेष्टन, वस्त्र
परिवेष (स पु) चद्रसूर्याभोवतालचे खळे, अन्न वाढणे, तेजाचे मडळ, परिघ, बिब
परिव्राज (स पु) सन्यासी
परिशिष्ट (स वि) उरलेला, जोड, पुस्ती
परिशीलन (स न) अभ्यास
परिश्रम (स पु) कष्ट, मेहनत
परिश्री (स पु) परसू
परिषद् (स स्त्री) सभा, मडळी
परिष्कार (पु) समर्थन, उजळा देणे
परिष्वग (पु) आलिगन
परिस (स स्पर्श पु) स्पर्शमणि, लोखडाचे सोने करणाग दगड
परिसणे (क्रि) ऐकणे
परिसर (पु) जवळचा प्रदेश, भाग
परिस्तरण (न) यज्ञ-यागाच्या अग्नी-भोवती चारो बाजूस दर्भ टाकणे
परिसोय (स्त्री) सबध (तुका० २६७९)
परिस्थिति (स स्त्री) भोवतालची स्थिति, वातावरण
परिस्फोट (स पु) उघडकी, स्पष्टता
परिहार (स पु) दूरीकरण, निरसन
परिहास (पु) थट्टा, विनोद
परिज्ञान (स न) पूर्ण ज्ञान [परतु
परी (स्त्री)प्रकार, रीत; (अ) प्रमाणे,
परी(फा स्त्री) पख असलेली काल्पनिक स्त्री
परीस्थान (न) पऱ्याचे राहण्याचे ठिकाण
परीकाळ (प्रा पु) विलब, उशीर
परीघ (पु) परिघ पहा, स्तभ
परीट (पु) धोबी प० **घडी** (स्त्री) धोब्याकडून नुकतेच धुऊन आलेले व अजून न वापरलेले वस्त्र
परीस (स स्पर्श पु) स्पर्शाने लोखडाचे सोने करणारा दगड, स्पर्शमणि, (अ) पेक्षां

परीक्षक (स पु) तपासणी करणारा, पारखी
परीक्षण (म न) तपासणी, पर्यालोचन.
परीक्षणें (स परीक्ष् क्रि) तपासणे, कसोटीला लावणे, निरखून पाहणे
परीक्षा (स स्त्री) पारख, तपासणी, कसोटी, दिव्य
परीक्षावत (वि) पारख असलेला
परीक्षित (स वि) परीक्षेत किंवा कसोटीस उतरलेला
परुष (म वि) कठोर, निर्दय
परुषाम्ल (न) एक ज्वालाग्राही व रंगोपयुक्त पदार्थ; पिक्रिक ॲसिड
परूस (न) प्ररस् पहा
परेशान (फा वि) चिन्तातुर, हैराण
परेशानी (फा स्त्री) संकट [उपकार
परोपकार (स पु) दुसऱ्यावर केलेला
परोपरी (पु) आजूबाजूचा प्रदेश
परोक्ष (स अ) डोळ्याआड
परोपरीने (अ) नानाप्रकारे
परौते (प्रा अ) पलीकडे, वेगळे
पर्जन्य (स पु) पाऊस
पर्ण (न) पान [केलेली झोपडी
पर्णकुटी (स स्त्री) गवत, पाने इ० ची
पर्णणें (स परि+नी क्रि) वरणे
पर्यंक (स पु) पलंग
पर्यटण (स न) फिरणे, प्रवास
पर्यंत (अ) पावेतो [परिणाम
पर्यवसान (स न) अंत, अखेर, शेवट,
पर्या (पु) ओढा, नाला, ओहोळ
पर्याय (स पु) प्रतिशब्द, एका अर्थाचे शब्द, प्रकार, चाल
पर्यालोच (स पर्यालोचन न) विचार
पर्यावो (प्रा पु) पर्याय
पर्युषित (वि) शिळा, पारोसा
पर्युक्षण (न) अग्नीच्या भोवती पाणी शिंपडणे
पर्व (स न) पर्वणी, पुण्यकाळ, सणाचा दिवस; सांधा, पेरे, कांड, महाभारताच्या मुख्य १८ भागांपैकी प्रत्येक
पर्वकाळ (स पु) पुण्यकाळ, (प्रा) विपुलता, बहार, उत्कर्षाचा काळ
पर्वणी (स स्त्री) पर्वदिन, पर्वकाळ; सुसंधि
पर्वत (स पु) मोठी डोंगराची रांग (प्रा पु) देणे घेणे (दा० २।१।६३)
पऱ्हा (प्रा अ) पलीकडे, दूर; (स्त्री) पावसाचे पाणी वाहून जाण्यासाठी खणलेली चरी
पऱ्हाटी (स्त्री) कापसाचे झाड
प-हेज (फा न) पथ्य
पलख (फा पलक न) निमिष, क्षण
पलंग (स पर्यंक पु) मचक, माचा
पलंगडी (स्त्री) लहान पलंग
पलंगपोस (फा पलंगपोश पु) चादर
पलट–टी (स्त्री) उलथ, कलथी
पलटण (इ बटालियन स्त्री) तीनशेपासून हजारपर्यंत पायदळाची तुकडी, रांग
पलटा (पु) एक जंबियाचा डाव
पलतड (न) पलीकडचे तीर
पलाट (प्रा अ) पलीकडे
पलाटण (स पर्यटन न) भ्रमण
पलाटणें (न) न्हाव्याच्या वस्तऱ्याची धार साफ करण्याचे चामडे, चटपट
पलाटी (स्त्री) फेरी, बदल
पलाडु (स पु) कांदा
पलाण (स पल्याण न) खोगीर, आच्छादन
पलाणणें (क्रि) खोगीर चढविणे, हाताखाली आणणे
पलायन (स न) पळ
पलायनवाद (पु) जीवन किंवा संग्राम यापासून पळून जाण्याची वृत्ति
पलायमान (वि) पळणारा
पलाश (स पु) पळस
पलित (स वि) वृद्ध
पलिता (फा पु) हिलाल, दिवटी, तोफ डागण्याचा तोंडा, फेर, सरबत्ती
पलिती (स्त्री) पलिता, सरबत्ती
पलिस्तर (इ ब्लिस्टर न) फोड आणणारे औषध; लिंपण
पलीकडे (अ) दुसऱ्या बाजूस
पल्याड (प्रा अ) त्या पार
पल्याण (स न) खोगीर, जीन.
पल्लव (स पु) पालवी, पदर

पल्लवसडक (प्रा स्त्री) पदराची दशी (ज्ञा० १।९)
पल्लवित (स वि) विस्तृत
पल्ला (पु) तीस पायल्याचे माप, (फा पु) लाबी, विस्तार, मुदत, अतर, आटोका, बुट्टीदार काठ
पल्ली (स स्त्री) खेडेगाव
पल्लेदार (फा वि) लाब पल्ल्याची, छानदार पदर असलेले
पल्वल (न) डबके
पवणें (प्रा क्रि) पावणे, पोचणे
पवन (स पु) वायु [फिरणारे यत्र
पवनचक्की (स्त्री) वाऱ्याच्या शक्तीने
पवबारा (हि पव१ + बारा) फाशाच्या खेळातले एक दान, पलायन
पवमान (स पु) वायु, सोमयज्ञातले एक स्तोत्र
पवली (प्रा स्त्री) राजमार्ग
पवळ (प्रा पु) पल्लव, पाने (नाम० गा० ६५), होडगे
पवळें (स प्रवाल न) पोवळे
पवाड, पवाडु (प्रा पु) मोठेपणा, कीर्ति, विस्तार (ज्ञा० ६।४७१), अवकाश (ज्ञा० ११२९८), इच्छा (ज्ञा० ८। २६४), ठिकाण
पवाडणे (प्रा क्रि) स्तुति करणे, शिरणें (ज्ञा० यो० १०।४२, दा० १।४।२)
पवाडा (प्रा पु) विस्तार, महत्त्व, इच्छा, पराक्रम, पराक्रमाचे वर्णन
पवाडे गाणें स्तुति करणे [७।१३८)
पवाडु (प्रा पु) ठाव, अवकाश (ज्ञा०
पवि (स पु) इद्राचे वज्र
पवित्र (स वि) शुद्ध, निर्मळ, (न) जानवे, वरण [अगठी
पवित्रक (स न) दर्भांची किवा सोन्याची
पवित्रा (पु) कुस्तीत तयारीने उभे राहण्याचा प्रकार, दस्ती
पवित्री (स्त्री) पवित्रक
पवे (प्रा) पावे [डोह
पव्हणा (प्रा पु) पोहण्याजोगा पाण्याचा
पव्हणी (प्रा स्त्री) नौका
पव्हणें (प्रा क्रि) पोहणे.

पव्हे (प्रा स्त्री) पाणपोई
पशम (न) लोकर
पशमीना (अर पु) लोकरीचे वस्त्र
पशु (स पु) जनावर
पशुपति (स पु) शिव [उमटणारी वाणी
पश्यन्ती (स स्त्री) नाभीमध्ये किंचित्
पश्चात् (स अ) नतर, पाठीमागे
पश्चात्ताप (स पु) पस्तावा, अनुताप
पश्चिम (स स्त्री) मावळत, सूर्य मावळण्याची दिशा
पश्चिमद्वार (स न) मागचे दार, वृहती
पष्ट (स स्पष्ट वि) उघड
पसत (फा पसद वि) मान्य, कबूल
पसर (स प्रसर पु) पसारा, विस्तार, (प्रा) इच्छा
पसरट (वि) पसरलेले, उथळ
पसरणी (स्त्री) विस्तार, पसारा
पसरणे (क्रि) विस्तारणे, निजणे
पसरा, पसरू (प्रा पु) दुकान (तुका० ६१६), पाल्हाळ
पसवणे (क्रि) प्रसूत होणे, बाहेर टाकणे
पसा (स प्रसृति पु) अर्धी ओजळ, खोगा
पसाय (स प्रसाद पु) प्रसाद
पसार (स प्रसार पु) विस्तार, (वि) गेलेला [गोधळ, वाणसवदा
पसारा (स प्रसार पु) पसरलेल्या वस्तु,
पसारी (पु) वाणी, भुसारी, किराण्या जिनसाचा दुकानदार
पसाव, पसावो (प्रा पु) प्रसाद, उपकार
पसि (प्रा अ) पेक्षा
पस्तावणें (क्रि) पश्चात्ताप पावणे
पस्ताव (स पश्चात्ताप पु), **पस्तावणी** (स्त्री), **पस्तावा** (पु) पश्चात्ताप.
पहाट (स प्रात + तट स्त्री) प्रभात
पहाड (पु) डोगर [आवाज
पहाडी आवाज फार उच व खणखणीत
पहार (स प्रहार स्त्री) लोखडाची भली जाड काब
पहारा (स प्रहर पु) चौकी, रखवाली
पहारेकरी (पु) पहाऱ्यावरचे शिपाई
पहाळ (न) मोठी राग [आळें
पहाळी (स्त्री) पावसाची सर, ओहळ,

पहिलटकरीण, पहिलार (स्त्री) पहिल्यानेच प्रसूत झालेली
पहिलवान (हि पु) मल्ल
पहिला (वि) प्रथम
पहिलील (वि) पहिला
पहोत (प्रा न) वरण
पहोपाहुणा (पु) आला गेला मनुष्य
पहुची (हि स्त्री) पुरुषाच्या मनगटातला एक दागिना, पोची [निजणे
पहुडणें (कानडी क्रि) आरोहण करणे,
पहुडु (प्रा स्त्री) निद्रा
पहुरणी (प्रा स्त्री) विईपर्यत दूध देणारी गाय किंवा म्हैस(ज्ञा० १७।२४७-४८); ओढाळ गुरू [अश, (पु) पळणे
पळ (स पल न) क्षण घटिकेचा साठावा
पळज (न) हलके धान्य
पळणें (क्रि) धावणे
पळता (वि) पळणारा, चचल, अस्थिर
पळपणें (क्रि) पेटणे, जळणे
पळपळीत (वि) नि सत्त्व, ढिला
पळपुटा (वि) पळन जाणारा
पळवा (पु) वाळवून ठेवलेली पालेभाजी
पळवाढा, पळीवाढा (वि) पळीने वाढता येण्यासारखा किंवा इतका पातळ
पळवाट (स्त्री) पळून जाण्याची सोय
पळविणें (क्रि) पळण्यास लाविणे, एखादी वस्तु घेऊन पळून जाणे
पळस (स पलाश पु) एक वृक्ष **पळसाला पाने तीनच**--कोठेहि गेले तरी मनुष्य-स्वभाव सारखाच [एक विधि
पळसुला (पु) मुजीच्या वेळी करण्याचा
पळहाटी, पळाटी (स्त्री), **पळहे** (न) कापसाचे झाड
पळा (पु) मोठी पळी
पळी (पु) दर्वी
पळोपळोसे करणे त्रासवून सोडणे
पळें (न) पळीचे तोड [तट, बाजू
पक्ष (स पु) पधरवडा, महालयश्राद्ध, पख,
पक्षकार (पु) न्यायाच्या कचेरीत भाडणारे (वादी व प्रतिवादी)
पक्षघात (स पु) अगाचा काही भाग चेतनाशून्य होणे, एक रोग
पक्षपात (स पु) एका पक्षाकडे मनाचा ओढा, कैवार
पक्षातर (पु) दुसरा पक्ष [प्राणी
पक्षी (स पु) पाखरू, पखानी उडणारा
पक्षी (अ) विकल्पेकरून, पेक्षा
पा, पा (प्रा अ) बा (सबोधनार्थी), पादपूरणार्थक शद्ब
पाइक, पाइकु, पाईक (स पादिक पु) चाकर, पायदळाचा शिपाई
पाइकी (प्रा स्त्री) सेवा
पाइतन, पायतन (स पादत्राण न) जोडा
पाईड (न) एक इचाच्या चतुर्थांशा-इतके लाबीरुदी मोजण्याचे माप
पाईण, पाईन (पु न) पाच पडतन, किंवा तीस चौरस विघे, लाबीचे माप (एक चतुर्थांश इच)
पाईत (न) पायथा
पाउखणे (प्रा क्रि) वाट पाहणे
पाउटी (प्रा स्त्री) पायरी
पाउड (प्रा पु), **पाउडी** (स्त्री) पैसा-सुपारी(ज्ञा० १८।४६, एक० ३६८९)
पाउड (प्रा वि) माघारलेले (भाग० ७।२०१)
पाउणकी (स्त्री) एक पावणे पावणे पासून शभर पावणे पाऊणशेपर्यतचे पाढे
पाउणेआठ (वि) नपुसक
पाउलवा (पु) पावलाची खण
पाउवा (प्रा स्त्री) पादुका
पाऊड (पु) पाऊल
पाऊण (वि) तीन चतुर्थांश
पाऊल (न) पायाच्या घोट्याखालचा भाग, दोन पावलातले अतर, पायाची उमटलेली खूण, चालण्याचा वेग. **पुढे पा०**--सर्वांच्या अगोदर तयारी, **वाकडें पा०पडणें**--अनीतीचे कृत्य हातून घडणे, **पावले ओळखणें**--स्वभाव जाणणे, **पा०वर पाऊल ठेवून चालणें**--अनुकरण करणे
पाऊलबुद्धि (स्त्री) क्षणिक बुद्धि, चचलता; छांदिष्टपणा
पाऊलवाट (स्त्री) फक्त माणसाला पायी जाता येईल येवढी अरुद वाट

पाऊस (स प्रावृष पु) पर्जन्य
पाऊसपाणी (न) पर्जन्यमान वगैरे
पाक (स पु) पक्वता, पचन, चाचणी, राधा, शिजविलेले अन्न, (फा वि) पवित्र
पाकड (पु) एक उपधान्य
पाकडी (स्त्री) मोहोळातली मधमाश्याची राहण्याची जागा
पाकनिष्पत्ति (स स्त्री) स्वयपाक
पाकशाळा (स स्त्री) स्वयपाकघर
पाकळी (स्त्री) पुष्पाचे दळ, लसूण, सत्रे वगैरेसारख्या वस्तूचा एकेक अलग भाग
पाकिस्तान (फा न) पवित्र देश (मुसलमानाच्या मते), खण्डित भारताचा अलग झालेला इस्लामप्रधान भाग, इस्लामी राष्ट्र
पाकीट (इ पॅकेट न) लिफाफा, पिशवी, (इ पाकेट न) खिसा
पाकुळणे, पाकोळणें (क्रि) द्रवणे, ढिले पडणे, विस्कळित होणे [वाघूळ
पाकोळी (स्त्री) एक लहानसा पक्षी,
पाक्त (स वि) पगतीत बसण्यास पात्र
पाख (अर पाक वि) शुद्ध (तुका० ३५५३)
पाख (स पक्ष पु) पख, छपराचे पाखे
पाखड (स न) नास्तिकता, धर्मविरुद्ध मत [वेगळे करणे
पाखडणे (क्रि) सुपाने धान्याचे दाणे
पाखडी (वि) नास्तिक मताचा, धर्मलड
पाखर (स्त्री) छाया, आच्छादन, कृपा, स्तन, घोड्याची किवा हत्तीची झूल, (प्रा वि) कृपाळू
पाखरणे (प्रा क्रि) पसरणे
पाखरा (प्रा) पाखर पहा [सुदर स्त्री
पाखरू (न) लहान पक्षी, लक्षणेने—
पाखळणी (स्त्री) शेतकऱ्याची मेजवानी
पाख (पु), **पाखें** (न) चोळीची एक बाजू, छपराची एक बाजू
पाखाड (स पाषड पु) वितडवाद
पाखा (ख) डी (स्त्री) चिरेबदी अरुद वाट, पाख्याच्या कडेचे आडवे लाकूड, गावातली आळी, पडवी
पाखाणणें (प्रा क्रि) उडणे, आक्रमणें
पाखाळणी (स प्रक्षालन स्त्री) देवाच्या मूर्तीस स्नान घालण्याचा समारभ, हगामानतरची शेतकऱ्याची मेजवानी.
पाखाळणें (स प्रक्षालन क्रि) धुणे
पाखाळा (प्रा पु) स्वच्छपणा
पाखाळी (प्रा स्त्री) शुद्धपण
पाखाळीव (प्रा वि) शुद्ध
पाखे (स पक्ष न) छपराची एक बाज
पाखोवा (प्रा पु) पख (भा० ७।४६५)
पाग (पु) उत्कट इच्छा, गरज, काळजी, पगूपणा, हीनत्व, पराधीनता, ओशाळगत **पाग फडणें**—चिंता दूर करणे, मनोरथ सफल करणे
पाग (पोर्तु पु) पगार, होडीस बाधलेला नाडा, वेसण, शेला (वेणा० सीता० ९।११)
पागडा (प्रा पु) पराधीनपणा, ममत्व (भा २५।७२)
पागडी (स्त्री) भाड्याने घर वगैरे घेताना दिलेला बेकायदेशीर पैसा
पागणे (क्रि) विस्कळित होणे, पसरणे, वश होणे (भा १९।५६)
पागनीस (फा पु) पागेवरचा अधिकारी
पागल (हि वि) वेडा, उल्लू
पागविणे (प्रा क्रि) दुबळ करणे (तुका० ८८)
पागळा (स पगु वि) लुला, लगडा
पागा (हि स्त्री) घोडशाळा, घोडेस्वाराची टोळी
पागी (पु) मासे पकडणारा कोळी
पागापाग (स्त्री) फुटाफूट, दाणादाण
पागार (पु) धान्याचे बीज पेरण्याचे एक लाकडी औत
पागा (वि) पागळा
पागारा (पु) एका झाडाचे नाव
पागिला (वि) अकित, ओशाळा
पागिले (वि) चिकटलेले
पागी (प्रा स्त्री) ओशाळगत
पागुतणें (प्रा क्रि) आच्छादणें
पागुरविणें (क्रि) लपविणे
पागुळणें (प्रा क्रि) थोटावणे (नाम० गा० ९), लीन होणे

पांगूळ (स पगु वि) पागळा, (पु) पहाटे येणारा भिक्षेकरी.
पागूळगाडा (पु) पागळ्या मुलास चालण्यास शिकविण्यासाठी केलेला एक विशेष प्रकारचा तीन चाकी गाडा
पागोटें (न) पुरुषाचे डोकीस बाधावयाचे वस्त्र, पगडी **पा० गमावणें**—अपमान करून घेणे, ठोकर खाणे, **पा० घेणें**—फमविणे, **पा ची लाज धरणे**—लौकिकास जपणे, **पा० सभाळणें**—स्वत च्या सुरक्षितपणाची खबरदारी घेणे, **पा० चा धनी**—पतीचा माणूस
पागोडा (पु) ब्रह्मी देऊळ
पागोरा, पागोरा (प्रा पु) झाडाची बारीक मुळे (दा० ९।६।४६), पान, काडी, सूक्ष्म भाग, गोफण (हरिवि० १४।२७८)
पागोळा—ळी (पाघळणे + ओळ स्त्री) छपरावरच्या पाण्याची धार जेथून पडते ती जागा, तेथून पडणारी पाण्याची धार, वळचण
पाग्या (पु) पागेवरचा अधिकारी
पाघरणें, पाघुरविणें (क्रि) आच्छादणे, अगावर घेणे
पांघरूण(न) प्रावरण, वस्त्र **पा० घालणें**—झाकणे
पाघळ (पु) द्रव
पाघळणें (सं प्रगलन क्रि) द्रव सुटणे, गळणे **जीभ पा०**—न बोलावयाच्या गोष्टी बोलण्याच्या ओघात बोलून जाणे
पाच (न) एक रत्न
पाच (स पच) ५ **पाचावर धारण बसणे**—अत्यत भयभीत होणे, **पाचामुखी परमेश्वर**—चार शिष्ट लोक म्हणतील ते खरे
पाचक (स वि) पचविणारे
पाचकळ (वि) चावट, वात्रट
पाचके (प्रा न) हिणकस सोने
पाचग (न) पासोडी बाधण्याची किवा धोतर नेसण्याची एक विशिष्ट तऱ्हा
पाचजन्य (स पु) विष्णूचे शखवाद्य **पां०करणें**—बोब मारणे
पाचट (न) चिपाड, पाचर
पाचट (वि) फाजील, वात्रट, **फिके**
पाचन (स न) पचविणे, जठराग्नि
पाच पिसे (प्रा न) वेड, भ्राति
पाचपाट (पु) एकाद्याची धिड काढताना त्याच्या डोक्यावरच्या केसाचे पाच पट्टे काढीत ते
पाचपेंच (पु) डावपेच, छक्केपजे
पाचर (स्त्री न) खुटा वगैरे घट्ट बसविण्याकरिता किवा लाकूड चिरण्याकरिता मारलेली ढलपी किवा खुटी **पा० मारणें**—विघ्न आणणे [ण्याची जागा
पाचवटा (प्रा पु) पाच वाटा एकत्र मिळ-
पाचवणे (प्रा क्रि) दृष्ट होणे
पाचवा (पु) दुखणे बरे हात आले असता जरा बाहेर फिरल्याने ते उलटते तेव्हा दृष्ट लागली अशी समजूत होते ती, दृष्टीचा उतार म्हणून गळयात बाधलेला मणि, (वि) पचम
पाचवी (स पचमी स्त्री) प्रसूतीच्या पाचव्या दिवशी काही विशिष्ट देवतेची पूजा करतात ती, सदर देवता
पाचार (स्त्री) पाचर
पाचार (स प्राचारण पु) पाचारणे
पाचारण (न) आमत्रण
पाचरणें (क्रि) बोलावणे
पाचाव, पाचावा (पु) पाचवा पहा
पाचाळ (स वि) बडबडचा, मूर्ख
पाचाल (पु) पजाब
पाचाली (स्त्री) द्रौपदी [१०११)
पाचिक (प्रा वि) हिणकस (ज्ञा० १३।
पाचीव (न) पशूचे मूत्र [एकेक गट
पाचुदा (पु) पचकडी, पाच पेंढयाचा
पाचू (स्त्री) एक रत्न
पाचेंपालव (स पचपल्लव पु) पचपल्लव, पचप्रमाण, अत करणपचक [पातेरा
पाचोळा, पाचोरा (पु) पानाचा समुदाय,
पाच्छाई (स्त्री) पादशाही पहा
पाज (पोर्तु पासो स्त्री) डोगरातली वाट
पाजण, पाजण (स्त्री न) कोऱ्या कापडाला लावतात ती खळ [खळ
पाजणी, पांजणी (स्त्री) खळ लावणे,

पाजणें (क्रि) पिण्यास लावणे, धार तीक्ष्ण करणे, ठकविणे
पाजरण (स पजर न) छपराला वाशाच्या वर व कौलाच्या खाली पाने, गवत वगैरे आथरतात ते
पाजरणे (प्रा क्रि) पिजारणे, पसरणे
पाजरपोळ (पु) म्हाताऱ्या किवा लगड्या-लुळया गुराना पाळण्याचे स्थान
पाजरा (स पजर पु) सापळा
पाजळणें (स प्रज्वलन क्रि) प्रदीप्त करणे, तीक्ष्ण करणे
पाजळी (प्रा स्त्री) दिव्याची ज्योत
पाजी (प्रा स्त्री) टोक, अग्र, पिशाच्चाची शाति; कोडे; पचाग [निलाजरा
पाजी (हि वि) हलकट, असभ्य, भ्याड,
पाझर (पु) झरा, द्रव, दयार्द्रता
पाझर-रा (पु) पिजरा
पाझरट (न) कागदाची जाळी
पाझरणें (क्रि) झिरपणे
पाट (स पट्ट पु) मुख्य मान (भाग० २।६८५), पदवी (ज्ञा०१२।८४), पाण्याचा फाटा, लहान कालवा, विधवेचा विवाह, दुसरा नवरा करणे, हजामतीच्या वेळी डोक्याच्या केसाचा काढलेला पट्टा, बसण्याची फळी, खात्राच्या वर व तुळईच्या खाली असतो तो लाकडाचा तुकडा, (न) रेशीम
पाटकर, पाटकरीण (स्त्री) दुसरे लग्न करणारी स्त्री
पाटगण (न) पटागण
पाटगा (पु) वाफा; चिरा, पाट
पाटगे (न) अरुद वस्त्र
पाटण (स पट्टण न) शहर
पाटणी (प्रा स्त्री) नगरी, तक्तपोशी, लाकडाचे छत, कडीपाट
पाटथर (पु) जोत्याच्या अगदी वरचा थर
पाट बाधणें (प्रा) पट्टाभिषेक करणे (ज्ञा० १५।९)
पाटल (स वि) ताबूस, गुलाबी
पाटली (स्त्री) स्त्रियाचे एक हस्तभूषण
पाटले (न) जम, बस्तान
पाटीदार (पु) पाटील (गुजराथेतील)
पाटलूण, पाटलोण (इ पँटॅलून स्त्री) एक प्रकारची विजार
पाटव (स न) पटुत्व, कौशल्य
पाटवडी (स्त्री) चण्याच्या पिठाची केलेली वडी, पातवडी
पाटवण, पाटवड (न) पाण्याचा लहान पाट
पाटस्थळ (न) पाटाच्या पाण्याने भिजणारी जमीन
पाटा (स पट्ट पु) चटणी वगैरे वाटण्याची शिळा, होडीचा नागर, चाकाचा घेर ज्या तुकड्यामिळून झालेला असतो त्यातला प्रत्येक, दहा तिफणीइतका जमिनीचा भाग
पाटाव (स पट्ट न) चित्रविचित्र नक्षीचे रेशमी वस्त्र [हक्क
पाटिलकी (स्त्री) पाटलाचे काम किवा
पाटी (स्त्री) टोपली, लिहिण्याची फळी, स्लेट, आट्यापाट्याच्या खेळात खेळण्याच्या जागी पाडलेल्या रेघापैकी प्रत्येक
पाटीर (न) चदन [अधिकारी
पाटील (हि पटेल पु) गावचा मुख्य
पाटु (वि) श्रेष्ठ
पाटुबाध (प्रा पु) पट्टाभिषेक
पाटोरी (प्रा स्त्री) पोट (तुका० ५६८)
पाटोवाटी (प्रा अ) आपापल्यापरी
पाटोला, पाटोळी (प्रा पु) रेशमी वस्त्र
पाठ (स पु) धडा, वहिवाट, नियम, आवृत्ति, पुन पुन म्हणणे, (स्त्री) पार्श्वभाग, कबरेपासून मानेपर्यंतचा शरिराचा मागचा भाग, (अ) मुखोद्गत **पाठची बहीण किवा भाऊ**—एकाद्याच्या पाठीवर (मागाहून) झालेले भावड, **पाठ थोपटणें**—शाबासकी देणे, **पाठ भुईला लागणें**—चीत होणे, **पाठ देणें**—शत्रूला भिऊन पळ काढणे, मुकाट्याने सहन करणे, **पाठ दाखविणें**—समोरून पळून जाणे, **पाठ राखणें**—मदत करणे, **पाठीचे साल जाणें**—अतिशय नुकसान सोसावे लागणे, **पाठीला असणें**—रक्षण करण्यास सिद्ध असणे, **पाठीस लागणें**—पिच्छा पुरविणे, **पाठीशीं घालणें**—आश्रय देणे

पाठक (स पु) अध्यापक, पुराणिक
पाठकुळी (अ) पाठीवर
पाठकोरा (वि) एका बाजूने लिहिलेला
पाठगा (वि) पाठीवर स्वारी घेण्यास शिकविलेला (पशु)
पाठण (न) चोळीची पाठ
पाठपुरावा (पु) मदत, साह्य
पाठबळ (न) मदत, साहृय
पाठमोरा (अ) पाठीकडून
पाठय (न) पाठ करण्याचे, क्रमिक (पुस्तक इ०)
पाठराखण (स्त्री) लग्न झाल्याबरोबर मुलीच्या बरोबर सोबत म्हणून तिच्या सासरी जाणारे माणूस, साह्यकर्ती
पाठरिघावा (पु) पाठबळ, साहृय
पाठलाग (पु) पाठोपाठ जाणे, तपास
पाठवणी, पाठवणूक (स्त्री) बोळवण, निरोप देणे
पाठवळ (न) ओझ्याचे जनावर
पाठविणें (क्रि) धाडणे
पाठशक्ति (स स्त्री) स्मरणशक्ति
पाठशाळा (स स्त्री) विद्यालय, शिकण्याची जागा, शाळा
पाठसरी (अ) मागच्या बाजस [यादी
पाठा (प्रा पु) विस्तृत माहिती, सविस्तर
पाठाड, पाठाण, पाठ (न) लाबरुद पाठ
पाठातर (स न) दुसऱ्या पोथीत असलेले निराळे शब्द, पाठ केलेला ग्रथाचा भाग
पाठार (प्रा पु न) पाठबळ, आश्रय
पाठाळ (न) ओझ्याचे जनावर [कर्ता
पाठिंगा, पाठिंबा (पु) पाठबळ, साह्य-
पाठीं (अ) मागून, नतर
पाठुगळी (अ) पाठीवर
पाठेळ (प्रा न) ओझ्याचे जनावर
पाठोपाठ (अ) मागोमाग, लागलीच
पाठोवाटा, पाठोवाटी (प्रा अ) पाठोपाठ
पाड (पु) निरख, वृक्षावरचे पिकू लागलेले फळ
पाड (प्रा पु) थोरवी (ज्ञा० १७।१२), मोल (भा० ५।१०१), सादृश्य, परिणाम, डोगर, पहाड, जगल, (अ) पलीकडे

पांड (पु) बिघ्याचा विसावा अश
पाडकुळा (वि) वयाने मोठा असून कोवळा
पाडणें (क्रि) खाली येईल असे करणें, (भोक, विहीर, रुपये, कोष्टक इ) करणे
पाडथळ (न) पाटस्थळ पहा [चऱ्हाट.
पाडसारु (प्रा पु) दोरखड, जाड दोर,
पाडव (पु) पड्चा वशज, विशेषत पण्डुराजाची पाच मुले
पाडवकृत्य (स न) लेणे, डोगरात खडकावर कोरलेल्या मूर्ति वगैरे
पाडवा (स प्रतिपदा पु) प्रतिपदा, वर्षप्रतिपदा [लहान मूल
पाडस (न) हरिणाचे वच्चे, वासरू,
पाडसे (प्रा न) पात्र (भावार्थ० १।४५०५)
पाडा (प्रा पु) खोड, गोऱ्हा, शेतकऱ्याची झोपडी, खोपटे, उजळणीचा पाठ, अक्षराचा धडा (क, का, कि, की, इ०), लाजलचक गोष्ट, गावाचा भाग, पेठ, रोपटे
पाडा पेटविणें बेलाला नागर ओढण्याचे शिक्षण देणे
पाडा (पु) वाघाचे बच्चे
पाडाउ (प्रा पु) स्वसत्ताधीन करणारा (अमृ० २।१)
पाडाव (पु) पराभव, लढाईत जिवत धरलेले लोक [भाषणचातुर्य
पाडित्य (स न) विद्वत्ता, नैपुण्य,
पाडी (स्त्री) डोगर, टेकाड, गोजी, कालवड
पाडु, पाडुर (स वि) पाढरे, फिके
पाडुरोग (स पु) एक रोग
पाडें (प्रा अ) प्रमाणे, (न) वासरू
पाडेजणें (प्रा क्रि) विस्तारणे
पाडेवार, पाडेवार (प्रा पु) महार (तुका० १२८२९)
पाड्या (पु) मोठा वाद, कुळकर्णी
पाढऊ (प्रा पु.) सग्रह
पाढर (स्त्री) ग्रामदेवता, गावाच्या हद्दीतील जमीन, गावातले लोक, पाढरी माती
पाढरगणा (पु) बारा बलुते

पांढरपेशा (पु) अंगमेहनतीची कामे न करणाऱ्या लोकांचा वर्ग, लेखकवर्ग
पांढरा (स पाडुर वि) सफेत, शुभ्र **पा०वर काळें करणें**—लिहिणे, **पा० पायाचो**—अपशकुनी
पांढरी (स्त्री) गावठाण, जिच्यावर मनुष्ये घरेदारे करून नांदतात ती (जमीन)
पाढा (स पाठ पु) धडा, उजळणीतले दशक
पाढाउ (प्रा वि) बोधक, (पु) मार्ग-दर्शक, वाटाड्या (अमृ० २।५)
पाढुरका (वि) काहीसा पांढरा
पाणउतार (पु) नदीतून जाता येते अशी जागा, पाणी ओसरणे
पाणउतारा (पु) मानखंडना
पाणक्या (पु) पाणी भरणारा
पाणचक्की (स्त्री) पाण्याच्या जोराने फिरणारी चक्की
पाणचट (वि) बेचव, शुष्क, बाष्कळ
पाणचोर (प्रा पु) गाराड्याजवळचे एक पात्र (तुका० २०२८)
पाणजावई (पु) थट्टेने–जावयाचा भाऊ
पाणढाळ (पु) पाणी जाण्यासाठी दिलेला उच उतार
पाणथरी (स्त्री) पोटातली चीप (एक रोग)
पाणथळ (स्त्री) पुष्कळ ओलावा अस-लेली जमीन, पाटाचे पाणी मिळण्याची सोय असलेली जमीन
पाणंद, पाणद, पाणदी, पाणधी (स्त्री) गावातून किंवा शेतातून जाणारी लहान वाट
पाणपिशी (स्त्री) पर्जन्यातिशयामुळे भरलेले धान्याचे कणीस
पाणपिसे (प्रा न) भ्रमिष्टपणा
पाणपोई (स्त्री) पांथस्थांना पाणी पाजण्या-साठी केलेली सोय
पाणबुडा (प्रा पु) मासे धरणारा कोळी, पाण्यात बुडी मारून तळाशी गेलेल्या वस्तु वर काढणारा, मोत्ये काढणारा
पाणबुडी (स्त्री) पाण्याच्या पृष्ठभागाखाली चालणारी नौका
पाणलोट (पु) पाणी ओघळून जाईल असा उतार, टेकडीच्या किंवा डोंगराच्या उतरत्या कडा, पाण्याचा प्रवाह
पाणवठा, पाणवडा, पाणवथा (पु) पाण्याची जागा
पाणवळ (वि) पावसाळ्यानंतर काही काळपर्यंत ओलावा धरून ठेवणारी (जमीन)
पाणशेंग (स्त्री) थट्टेने—मासळी
पाणसळ, पाणसाळ (न) साधनी
पाणाडी, पाणाड्या (पु) पाणी शोधून काढणारा
पाणि (स पु) हस्त, हात
पाणिग्रहण (स न) विवाहधर्माने स्त्रीचा स्वीकार करणे
पाणिढाळ (प्रा पु) पायउतार
पाणियडे, पाणियाडें (प्रा न) पाण्याचा साठा (भावार्थ० १।१।७८), तळे
पाणिवळ (न) पाण्यातला कचरा
पाणी (स पानीयम् न) जल, उदक, पाऊस, शस्त्राची धार, धमक, वीर्य, तेज, चकाकी, टवटवी, मुलामा, अन्न **अंगाचे (किंवा रक्ताचे) पाणी करणे**—अति श्रम करणे, **खोल पा० त शिरणें** फार मन घालणे, बारकाईने पाहणे, आवाक्याबाहेर जाणे,—**वर पाणी सोडणें**—दान करणे, आशा सोडणे, **पाणी देणें**—मृताला तिलांजलि देणे, **वर पाणी पडणें**—फुकट जाणे, **पाणी पाजणें**—शेरास सवाशेर भेटणे, **पाणी पाणी करणे**—दमणे, दमविणे, **पाणी मुरणें**—दोषाला जागा असणे, **पा०त पाहणें**—द्वेष करणे
पाणीटाळ, पाणीटाळू (प्रा पु) ओहोटी
पाणीदार (वि) तेजस्वी, सतेज
पाणीवर्णे (प्रा क्रि) पळणे
पाणीवाळ (प्रा पु) पाण्यातला मळ
पाणोटा, पाणोठा, पाणोथा (पु) पाण्याची जागा
पाणोवाणी (प्रा अ) पाठोपाठ (तुका० १४९२)
पात (स पु) पतन, पडणे, नाश, प्रहार, राहु, १७ वा योग, (स पत्र न) पान, पापणीचे केस, कुऱ्हाडीचे दांडा घाल-ण्याचे तोंड

पात, पात (स पक्ति स्त्री) ओळ, रेघ
पातक (स न) पाप, अधर्म, दोष
पातकी (स पु) पापी, अपराधी
पातजलयोग (प्रा क्रि) पतजली नावाच्या ऋषीने काढलेली योगपद्धति
पातडें (न) पचाग, चोपडे
पातणें (प्रा क्रि) येऊन पोचणे
पातन (न) एक रासायनिक क्रिया
पातवडा (पु) पापुद्रा
पातवडी पाटवडी पहा
पातलेतणें (पु) कळणे
पातळ (वि) द्रवयुक्त, जाडीला कमी, किडकिडीत, विरळ
पातळी (स्त्री) भूमितिशास्त्रात—ज्याला लाबी व रुदी मात्र आहेत ते पृष्ठ किवा क्षेत्र [लोक
पाताल, पाताळ (स न.) पृथ्वीच्या खालचा
पाताळयंत्री (स वि) कारस्थानी, खोल ममलत करणारा
पातिकर (प्रा पु) वाटेदार, हिस्सेदार
पातिव्रत्य (स न) पतिव्रताधर्म
पाती (प्रा स्त्री) पक्ति, पगत (भा० ६। ३५८)
पातु (स्त्री न) ब्राह्मणास दिलेली दक्षिणा
पाती (स्त्री) अश, हिस्सा, टाकाचा पत्रा, पान, पात, कापसाच्या झाडाचे फळ
पातीकर (प्रा पु) पक्तीचा जेवणारा, हिस्सेदार, सोबती
पातीदार (पु) हिस्सेदार, भागीदार
पाते (न) पाण्याचा शितोडा (सोहि० पूर्णाक्षरी), पापणी [३३०८)
पातेजणे (प्रा क्रि) विश्वासणे (तुका०
पातेरा (प्रा पु) कचरा, पाचोळा, पत, आश्रय (नाम ५७०)
पातेली (स्त्री) बोघणी
पातेले (न) बोघणे
पातोडा (पु) पापुद्रा [(स्त्री) साथ
पातोळी (वि) जिभ चुरचुर चालवणारी,
पात्यविणें (प्रा क्रि) सोपविणे
पात्र (स न) भाडे, पान, नदीची रुदी, योग्य स्थळ, नाटकातले सोग, वेश्या
पात्रा (स्त्री) नर्तकी
पाथ (स्त्री) पिकाच्या दोन रागातील जागा
पाथ (स पु) वाटसरू
पाथर (पु) दगड
पाथरणे (क्रि) पसरणे, अथरणे
पाथरवट (पु) दगडाचे काम करणारा, शिलावट
पाथरा (प्रा वि) पालथा (नाम० ३९३), (पु) वाळत घातलेल्या पानाची राग
पाथरी (स्त्री) प्लीहा
पाथस्थ (स पथस्थ पु) वाटसरू
पाथी (प्रा स्त्री) ममुदाय, पाती, हिस्सा, मार्ग, पक्ति
पाथेय (स न) शिदोरी, प्रवाससामुग्री
पाद (स पु) चरण, एकेक भाग, चतुर्थांश, वर्तुळाचा चतुर्थांश
पादचारी (स वि) पायी चालणारा
पादडणें (क्रि) सपाटून काम घेणे
पादडा (पु) अतिश्रम, थकवा [सोडणे
पादणे (स पर्दन् क्रि) अपानवायु
पादत्राण (स न) जोडा, पायतण
पादप (स पु) वृक्ष
पादपूजा (स स्त्री) मोठ्या यज्ञात श्रेष्ठ मानल्या जाणाऱ्या व्यक्तीचा केलेला सन्मानविधि, आचार्यादि श्रेष्ठ व्यक्तीचा पूजाविधि, खरडपट्टी
पादपूरण (स न) वाक्याची किवा श्लोकाच्या चरणाची भरती [पिगूळ
पादरा (वि) पादणारा, दुर्बल, (पु)
पादशाहा (फा पु) बादशहा, मुसलमान राजा
पादशाही (फा वि) बादशहाने दिलेली, बादशहास शोभेशी, थोर, भव्य, (स्त्री) बादशहाचा अमल
पादसेवन (स स्त्री) चरणसेवा (नवविधाभक्तीपैकी एक प्रकार)
पादाक्रात (स वि) पराक्रमाने हस्तगत केलेला
पादी, पाधी, पाद (प्रा स्त्री) लहान वाट
पादुका (स स्त्री) खडावा, पायाची प्रतिमा
पादेलोण (न) एक क्षार
पादोदक (स न) चरणाचे तीर्थ

पादोदर (स पु) सर्प
पाद्य (स न) पाय धुण्याचे पाणी, देवास स्नानाच्या वेळी गध, अक्षता, फुले, पाणी वगैरे अर्पण करतात ते
पाद्री (पोर्तु पाद्रि पु) ख्रिस्तधर्म–प्रचारक
पाधाणी, पाधानी (प्रा वि) अजागळ, अडाणी (तुका० ३२५)
पान (स पर्ण न) पत्र, पत्रा, धोतर-जोडच्यातले एक धोतर, पत्ता, शस्त्राचा मुठीशिवाय भाग, पाकळी, सर्प, विडा, जेवण्याचे पात्र, घराच्या पागोळीचे लाकूड, पिणे, प्राशन **पान पुजणें**—पानावर थोडेसे वाढणे, **पान न हालणें**—यत्किंचितहि कार्य न होणे, **पानावर पान टाकणे**—खरी गोष्ट दाबून ठेवणे, **तोंडाला पाने पुसणे**—फसविणे
पानक (प्रा पु) सर्प, पन्नग, (स न) सरबत, पेय
पानकळा (पु) पावसाळा
पानचक्की, पानचट, पानडाळ, पानथरी, पानथळ इ० शब्दाबद्दल पाणचक्की इत्यादि शब्द पहा
पानगा (पु), **पानगी** (स्त्री) पानाला पीठ लावून निखाऱ्यावर भाजलेली भाकरी
पानट (न) कागदाचे चिठोरे
पानडी (स्त्री) पदक
पानद, पानद, पानध (स्त्री) पाणद शब्द पहा [ठेवण्याचा डबा
पानदान (न) विडयाची पाने वगैरे
पानपणे (प्रा क्रि) जखम भरून येणे
पानपिसा (प्रा वि) अति उत्सुक, वेडा
पानपूड (न) विडयाची पाने ठेवण्यासाठी केलेला धातूचा किंवा बुरुडी डबा
पानमळा (पु) विडयाच्या पानाचा मळा
पानवटा, पानवडा (प्रा पु), **पानवडें** (न) जलाशय, धुण्याची किंवा आघोळ करण्याची जागा
पानवाहलेत एका हक्काचे नाव
पानसडे (न) विडयाचे साहित्य ठेवण्याची बटवी, चंची
पानसत्र (स न) पाणपोई
पानसरा (प्रा वि) आडवा (तुका० ३८९).
पानसळ (स्त्री) सपाटी पाहण्याचे यंत्र; साधनी
पानसाखळी (स्त्री) पानवार विषयसूचि
पानसुपारी (स्त्री) विडयाचे साहित्य, बोलावून सन्मान करण्याचा समारभ, लाच म्हणून दिलेले द्रव्य
पानेड (प्रा न) सरोवर, जलाशय, पाचड.
पानेडी (प्रा स्त्री) खादी (तुका० ३७३५)
पान्हा (स प्रस्रव पु) प्रेमातिशयाने मातेच्या स्तनातून जोराने दूध बाहेर पडते ते, दयेने अंतकरणास येणारा कळवळा
पान्हेरी (स्त्री) पोई (तुका० ४५०).
पाप (स न) पातक, कुडाभाव
पापग्रह (स पु) मगळ, शनि इत्यादि अशुभ मानलेले ग्रह
पापड (स पर्पट पु) उडीद वगैरेच्या पिठाची पातळ चकती
पापडी (स्त्री) लहान पापड, तांदुळाच्या पिठाचा खमग पदार्थ [वरचे कातडे
पापणी (स्त्री) डोळयाचे केस, डोळया-
पापर, पापरा, पापरी (प्रा स्त्री) लाथ
पापा (पु) लहान मुलाचा मुका, बापाबद्दल शब्द
पापिष्ठ (स वि) पापी, दुष्ट
पापी (स वि) पातकी, पापयुक्त
पापुदरा, पापुद्रा (पु न) पातळ त्वचा, पापडी [मनुष्य.
पाप्याचा पितर (न) अतिशय दुर्बल व क्षीण
पाबरी, पामरी (स्त्री) लहान मुलाचे रेशमी वस्त्र
पाबळ (प्रा पु) झरा, तीर, (वि) तुच्छ
पाबळा (प्रा वि) पामर [तुच्छ
पाबळी, पाबळें (प्रा वि) नागिवत,
पाभर (स्त्री) शेतात बी पेरण्याचे आऊत
पाभरी (प्रा स्त्री) पेरणी
पाय (स पाद पु) चरण, खूर, भाग **पाय धरणें**—आश्रय करणे, विनवणी करणे, **पाय काढणें**—बाहेर निघणे, **पोटावर पाय देणें**—उत्पन्न बुडविणे, **पाय मोडणें**—उत्साहभग होणे, **पाय**

मोकळे करणें– फेरफटका करणे, **पाय फुटणें**–पाय भेगाळणे, वस्तु चोरीस जाणे, **पाय वाहणें**-मनाचा कल होणे, **पाया पडणें**-याचना करणे, नमस्कार घालणे, **पायास भोवरा असणें**– सदोदित भटकत राहणे

पायउतार (पु) नदीतून पायानी चालत जाण्यासारखी वाट

पायका (पु) टाइपाच्या एका जातीचे नाव

पायकी (प्रा स्त्री) चाकरी

पायखाना (फा पु) शौचकूप

पायखोळ (प्रा स्त्री) लाथ [बाजू

पायगत (स्त्री) बिछान्याची पायाकडची

पायगुण (पु) एकाद्याचे येणे व त्यानतर लगेच काही बऱ्यावाईट गोष्टी घडणे याच्यामध्ये जोडण्यात येणारा काल्पनिक कार्यकारणसबध

पायघड्या (स्त्री अनें) लग्नासारख्या प्रसगी वरपक्षाकडील बायकाच्या मिरवणुकीत त्याच्या रस्त्यावर आथरलेली वस्त्रे

पायघोळ (वि) पायापर्यंत पोचेसा

पायचाकी (स्त्री) दुचाकी, सायकल

पायचीत (न) पायाला चेडू लागून बाद होणे (क्रिकेटमध्ये) [चोळणा

पायजमा (फा पायजामा पु) विजार,

पायटा (पु) **पायठण, पायठणी** (स्त्री) पायरी, पायवाट, वहिवाट

पायडा (पु) प्रारभ, झाडावर चढताना पाय ठेवण्यासाठी झाडाला केलेली लहानशी खोबण

पायडी (स्त्री) पायरी

पायतरे (प्रा न) पायरी (ज्ञा ८।२२२)

पायताण, पायतान (स पादत्राण न) जोडा, वहाण

पायते, पायतर (न), **पायतरा, पायता** (पु), **पायथर** (न), **पायथा** (पु) बिछान्याची अगर डोगराची पायाकडची बाजू [फौज

पायदळ (न) प्यादा, पायानी चालणारी

पायधरणी (स्त्री) पाया पडणे, अतिशय नम्रतेची विनवणी

पायधूळ झाडणें आगमान करणे, भेट देणे

पायपिटी, पायपीट (स्त्री) चालण्याचे श्रम

पायपुसणे (न) पाय पुसण्यासाठी दाराशी ठेविलेली काथ्याची जाड गादी

पायपोस (फा पापोम पु) जोडा **कोणाचा पा० कोणाच्या पायात नसणें**–सर्व गोधळ असणे

पायपोसी (पु) एका हक्काचे नाव

पायबद (फा पु) घोड्याचे मागील पाय बाधावयाची दोरी

पायमल्ली, पायमाली (फा पायमाली स्त्री) नामाडी, अवहेलना

पायमाडा (प्रा स्त्री) पायघड्या

पायमाडे (न) उत्साहभग करणारी गोष्ट

पायरव (प्रा पु) चाहूल, रस्ता, वहिवाट, दळणवळण, (स्त्री) दृष्ट

पायरी (स्त्री) पायड, योग्यता, दर्जा, आब्याची एक जात **पा० स पाय लावणें**–बरोबरी करू पाहणे

पायरीक (प्रा पु) कनिष्ठ जातीचा, अतिशूद्र (तुका १३०५)

पायली (स्त्री) चार शेराचे माप **पा० चे पधरा**–क्षुद्र किमतीची

पायवणी (प्रा न) चरणतीर्थ

पायस (स न) खीर, दूध

पायसूट (वि) चपळ

पायळा (पु) लहान कोयता

पाया (पु) घर वगैरे बाधण्यापूर्वी जमीन खणून तीत दगड वगैरे घालून केलेली बदिस्थ जागा, प्रारभ

पायातळीं घालण इमारतीच्या पायामध्ये जिवत मनुष्य घालणे, सपशेल मारणे

पायाळू (वि) पायाकडून जन्मलेला

पायेचा सरदार (पु) पायदळावरचा अधिकारी

पायिक (पु) पायदळातील शिपाई

पायी (स्त्री) राहुटीच्या तानव्यावरचा हातभर लाबीचा अश, राहुटीच्या आत पाणी यऊ नये म्हणून खणतात तो चर

पार (स पु) अंत, पलीकडचे तीर, वृक्षाच्या बुध्यासभोवारचा कडा, नदीचा पायउतार, (अ) पलीकडे
पारका (प्रा पु) शत्रु
पारख (स परीक्षा स्त्री) परीक्षा, ज्ञान
पारखणें (स परीक्ष् क्रि) परीक्षा करणे, तपासणे
पारखा (वि) परका, अपरिचित, विचित्र
पारखी (प्रा पु) परीक्षक, मर्मज्ञ
पारगत (वि) निष्णात
पारगा–गी (स्त्री) सकाळी किंवा दुपारी कामावर जाण्याची वेळ
पारचा (फा पर्चा पु) तुकडा, वस्त्र
पारज (स पारद पु) पारा
पारजा, पुरजा (पु) कागदपत्र, चिठोरे
पारठा (प्रा वि) पोक्त, पक्व
पारडी (स्त्री) रेडी
पारडू (न) म्हशीचे रेडकू
पारडें (न) तराजूची एक बाजू
पारणा, पारणी (प्रा स्त्री), **पारणें** (न) उपास सोडणे, समाधान
पारतंत्र्य (स न) परवशता, परावलंबन
पारत्रिक (स वि) परलोकसंबंधी
पारद (स पु) पारा
पारदर्शक (वि) प्रकाश पलीकडे जाऊ देणारा
पारध (स्त्री) शिकार
पारधी (प्रा पु) शिकारी
पारपत्य (न) शिक्षा, दंड
पारपर्य (न) परंपरा, एकसारखा क्रम
पारबी (स्त्री) वडासारख्या झाडाची खाली लोंबणारी मुळे
पारमार्थिक (स वि) अध्यात्मविषयक
पारलौकिक (स वि) परलोकाविषयीचे
पारवसा (वि) पारोसा
पारवा (पु) पारावत, कबुतराची एक जात, (वि) त्याच्या रंगाचा
पारशी (स पारसिक पु) इराण देशातला अग्निपूजक
पार्श्वसंगीत (न) गाण्याकरिता वाद्याची व सुराची मागून दिलेली साथ
पारसनीस (फा फारसीनवीस पु) फारशी पत्रव्यवहार करणारा चिटणीस
पारा (स पारद पु) एक पातळ खनिज पदार्थ
पारायण (स न) साद्यंत वाचन
पारावार (स पु) मर्यादा, अंत, समुद्र
पारिजात पारिजातक (स पु) प्राजक्त, (प्रा न) वैदिक मंत्र (ज्ञा १८।१६८१)
पारिजे (स पारद न) पारा
पारितोषिक (स न) बक्षीस, देणगी
पारिपत्य (स न) दंड, शिक्षा
पारिपार्श्वक (पु) नाटकातील सूत्रधाराचा साहाय्यक
पारिभाषिक (वि) शास्त्रीय, शास्त्रात योजावयाचा (शब्द)
पारियात्र (स पु) पर्वत
पारियेणें (प्रा क्रि) ऐकणे
पारिसा (प्रा वि) पारोसा, स्नान न केलेला
पारी (प्रा स्त्री) आच्छादन, धान्यावर पडणारी कीड
पारीण (वि) पारंगत, माहितगार, तज्ज्ञ
पारु (प्रा पु) पार, तीर, अंत
पारुखणें (प्रा क्रि) स्पर्शणे
पारुण (प्रा वि) पारखा
पारुषण (प्रा न) माघार फिरणे
पारुषणा (प्रा वि) फिका, निस्तेज
पारुषणें (प्रा न) कुंटित होणे, सुटणे, नष्ट होणे
पारुष्य (स न) कठिणपणा, टणकपणा, भाषणाचा कठोरपणा, टोमणा, निंदा
पारेठा (वि) पारठा पहा
पारोसा (स पर्युषित वि) स्नान न केलेला, शिळा
पार्ट (इ पु) नाटकातली भूमिका
पार्टी (इ पु) नाटकात भूमिका घेणारा
पार्थ (स पु) पृथेचा मुलगा, अर्जुन
पार्थक्य (स न) भिन्नपणा
पार्थिव (स न) पूजेसाठी केलेले मृत्तिकेचे लिंग, (पु) राजा, (वि) पृथ्वीवरील
पार्वण (स न) पर्वकाळचे पितृश्राद्ध.
पार्वती (स स्त्री) शिवाची पत्नी
पार्श्व (वि) बाजूचा, (न) बाजू
पार्षद (पु) सेवक, चाकर

पार्सल (इ न) गठ्ठा, एका गावाहून दुसऱ्या गावाला पोष्टाने पाठवावयाचा गठ्ठा
पाऱ्हेरा (प्रा पु) सगत (तुका० ८८७)
पाल (न) वस्त्राची छाया, लढाऊ गलबताचा एक प्रकार, पालनकर्ता, (स पल्ली स्त्री) एक क्षुद्र जतु, (न) उघड्या जागेत तबूच्या कापडासारखे उभारलेले दुकान
पालऊ (प्रा पु) पल्लवी, पदर
पालक (स पु) पालनकर्ता
पालख (प्रा पु) पाळगा [एक यान
पालखी (प्रा स्त्री) शिबिका, डोलीसारख
पालखीपदस्थ (पु) पालखीत बसण्याचा अधिकार मिळालेला
पालट (पु) बदला, (अ) बद्दल
पालटणें (क्रि) बदलणे
पालटवाणें (न) खाण्यापिण्यात बदल
पालटें (न) धान्य साठविण्यासाठी तट्ट्या, चट्ट्या इत्यादि उभारून करतात ते बारदान, कणगा
पालती (प्रा पु) भाव
पालथा (वि) खाली तोड केलेला **पा० घागरीवर पाणी**–निष्फळ उपदेश
पालन (स न) रक्षण
पालभारा (पु) झाडाचा पाला गावात आणिल्याबद्दल त्याच्या ओझ्यावर घेण्यात येणारी जकात
पालव (स पल्लव पु) पदर
पालवण (न) झाडाला फुटलेले नवे अकुर किवा कोवळी पाने
पालवणें (क्रि) पदर घालणे, झाकणे, पालवी फुटणे, विस्तार करणे, प्रकट करणे, पदराच्या वाऱ्याने दिवा मालविणे
पालवणी (न) दुखण्यातून उठलेल्या मनुष्यास प्रथम स्नान घालण्यासाठी औषधी कडुलिब इत्यादि घालून तापविलेले पाणी
पालविणें (प्रा क्रि) खुणावणे
पालवी (स पल्लव स्त्री) अकुर, पाने, हाकेस उत्तर (तुका० ५१७).
पालवे (प्रा न) लुगड्याचा पदर
पाला (स पल्लव पु) पाने, पाचोळा
पालाण (स पल्याण पु) खोगीर, आच्छादन
पालाणणें (प्रा क्रि) सज्ज करणे (विठ्ठल० रुक्मिणी० ५।३७)
पालाण पडणें वर्चस्व मिळविणे (स्वा० दि० ९।१।७५)
पालाणविणें (प्रा क्रि) तरगण्यास लावणें (मुक्ते० रामा० १।४५)
पालालणें (प्रा क्रि) ओलाडणे
पालाश (स वि) पळसाचा
पालाशविधि (पु) एखाद्या माणसाचा मरेपर्यंत शोध न लागल्यास व तो मेला असे पक्के समजल्यानतर, त्याचे प्रेत किवा अस्थि सापडत नसल्यास त्याचा पळसाच्या पानाचा पुतळा करून त्याचे और्ध्वदेहिक करण्याची क्रिया.
पालिग (प्रा पु) समुदाय
पालिगन, पालेगण (प्रा न) समुदाय, पक्ति (ज्ञा ११।२०३)
पालित (वि) सगोपन केलेला, साभाळलेला [३६३)
पालिवण (प्रा न) पर्णकुटि (ज्ञा०२।
पालि–ली (स स्त्री) कानाची पाळ, परिघ, एक भाषा (बौद्ध ग्रथ या भाषेत आहेत) [पदातला भाग
पालुपद (न) ध्रुपद, वारवार म्हणण्याचा
पाले (न) गवत, झाडाची पाने इत्यादिकाचा समुदाय, धान्य साठविण्याकरिता केलेले काटक्याचे बारदान
पालेखाईर (प्रा वि) झाडाचा पाला खाणारा (रामवि० २५।६२)
पालेजणें (प्रा क्रि) पालवी फुटणे, सचेतन करणे [२।३६३).
पालेवन (प्रा न) पर्णकुटी (ज्ञा)
पालोवेली (प्रा स्त्री) विस्तार
पाल्हविणें (प्रा क्रि) पेरणे [करणे.
पाल्हावणें (प्रा क्रि) विस्तारणे, प्रगट
पाल्हाण (प्रा पु) वेढा, हत्ती, उट इ च्या पाठीवर घालावयाचे एक प्रकारचे खोगीर

पाल्हाणणें (क्रि) पाल्हाण घालून सजविणे, सज्ज करणे, सिद्ध करणें
पाल्हाळ (स पल्लव पु) विस्तार
पाल्हेजणें (प्रा क्रि) प्रफुल्लित होणे, विस्तारणे (मुक्ते० आदि० २२।८२)
पाव (प्रा पु) पाय, चतुर्थांश, (पोर्तु पाव पु) राटो
पावक (स पु) अग्नि
पावका (पु) शिडीच्या पायरीची लाकडे, घडवंची वगैरेंचा पाय, आडावर चढ-ण्याकरिता किंवा उतरण्याकरिता पाडलेल्या खाचा
पावकें (न) चतुर्थांश, एक चतुर्थांशाने वाढत जाणारी प्रत्येक संख्या
पावजी (पु) मोठ विकणारा व्यापारी
पावटणी, पावठणी (स्त्री) पायरी, पदचिन्ह
पावटा (पु) धातूची तार ओढण्याचा रहाट, एक प्रकारचे धान्य (वरणा)
पावडा (प्रा) विहिरीत उतरण्यासाठी किंवा झाडावर चढण्यासाठी पाडलेल्या खाचा
पावडे (प्रा न) मानभावी पंथाचे लोक आकड्यासारखा वाकलेला दंड हातात घेतात तो, कटोरा, खोरे, (वि) पागळे (दा० ३।६।४१)
पावणें (स प्राप् क्रि) पोचणे, मिळणे, समर्थ होणे, शक्य असणे
पावणे आठ (वि) नपुंसक
पावता (वि) पोचता
पावती (स्त्री) पोच मिळाल्याबद्दलचा लेख
पावन (स वि) शुद्ध, निर्दोष
पावय (स्त्री) मधुर वाणी, गोड शब्द
पावरी (स्त्री) लहान पावा, मुरली
पावला (पु), **पावली** (स्त्री) चार आण्याचे नाणे
पावशा (पु) चातक पक्षी
पावसाळा (पु) पर्जन्यकाळ
पावा (पु) वेणु, अलगुजा
पावित्र्य (न) पवित्रपणा, शुचिता
पावेतो (अ) पर्यंत
पावो (पु) पाय, चरण
पावोन (प्रा अ) पासून
पावो सरणें कळून येणे, वाटू लागणे
पाश (स पु) फास, फासा
पाशी (स पार्श्व अ) जवळ, समीप
पाशुपत (पु) भैरवाचे उपासक, (न) शंकराच्या प्रसादाने मिळणारे एक अस्त्र
पाशुता (प्रा स्त्री) मानी
पाशेरी (स्त्री) पाच शेरी माप
पाश्चात्य (वि) पश्चिम खंडातील, पश्चिमेकडील [मत
पाखंड (स पु) नास्तिक, (न) नास्तिक
पाषाण (स पु) दगड, धोंडा **पा० ० हृदयी** (वि) निष्ठुर मनाचा
पाष्टा (प्रा पु) सुताचा गुंडी
पास (स अ) जवळ, (न) कुळवाचे पात, कुळव, (इ वि) उत्तीर्ण, (इ पु) परवाना, तिकिट, (स्त्री) तुजोरी
पासंग (पा पु) तराजूच्या तोलातला विषमपणा, तो विषमपणा काढून टाकण्यासाठी एका पारड्यात घातलेले वजन **पा० स न पुरणे**—अगदी थोडा किंवा कमी योग्यतेचा असणे
पासरी (स्त्री) पाच शेरांचे वजन
पासलणें (क्रि) आडवे होणे, निजणे
पासला (वि) जमिनीवर आडवा पडलेला
पासवण (स्त्री), **पासवणें** (प्रा क्रि) मागे पाहणे (ज्ञा० १३।४९६)
पासवा (पु) वस्त्राचा पदर, नदीचा फाटा
पासाव (प्रा अ) पासून, पेक्षा
पासावणें (प्रा क्रि) जवळ होणे
पासाळी (स्त्री) धुळीचा लोट
पासिक (स पाश पु) फास
पासून (अ) जवळून, कडून, नतर, पुढे
पासोडा (पु) मोठी पासोडी, सुनाडा
पासोडी (स्त्री) झापड (मोरो० द्रोण ९।३१), जोड, दुहेरी जाड वस्त्र, सारा माफ असलेली पाटलाला दिलेली जमीन
पासोळी, फासोळी (स्त्री) बरगडी
पासू (पु) धूळ, माती
पासून (अ) विहित काळानतर

पासौनी (प्रा अ) पेक्षा [चौकशी
पास्तपुस्त (हि पाछपुछ स्त्री) विचारपूस,
पास्तर (स्त्री) पाचर पँहा
पाहडी (स्त्री) पालखी वाहून नेणाऱ्या लोकांची टोळी, जमाव
पाहणी (स्त्री) परीक्षा, देखरेख
पाहणें (क्रि) बघणे, अवलोकणे
पाहाणा (प्रा वि) सुंदर
पाहाण्या (पु) हरवलेली वस्तु अमुक दिशेकडे गेली आहे, अमुक स्थळी आहे, हे मंत्रविद्येने सांगू शकतो तो, अमुक ठिकाणी खणले असता पाणी लागेल किंवा न लागेल हे जो काही अडाख्यावरून किंवा शास्त्रावरून सांगू शकतो तो
पाहाणें (प्रा क्रि) उजाडणे, प्रकाशणे
पाहात (प्रा स्त्री) प्रभात, पहाट, पाहाले
पाहाती (प्रा वि) प्रकाश पावणारी
पाहालणें, पाहाळणें (प्रा क्रि) उजाडणे (ज्ञा० ५।३१)
पाहाले (प्रा न) उजेड, प्रकाश, (स्वा दि १।२५२)
पाहाळ (प्रा पु) विस्तार, पाल्हाळ
पाहिजे (क्रि) इष्ट, हवे
पाहुडा (प्रा पु) पाऊल **पा० पावणे**— मागे पाऊल घेणे
पाहुणचार (पु) आदरातिथ्य
पाहुणा (स प्राघुर्ण पु) गावाहून आपल्या घरी आलेला मनुष्य, अतिथि
पाहुणें (न) उखळ, (वि) अल्पकाळ टिकणारे
पाहुणेर, पाहुणेरें (प्रा स्त्री) आतिथ्य
पाहे (प्रा स्त्री) पाहाट, (अ) उद्या
पाहेणे (प्रा क्रि) प्रवेशणे
पाळ (स पालि स्त्री) कांठचा प्रदेश, पाळे, बंधारा, जात्याचे टवळे, टोक, कानाची कड, मूळ, (पु) समूह (शिवलीला० १३।७)
पाळक (पु) मेंढपाळ, धार्मिक मण्डळाची सेवा करणारा (ख्रिस्ती)
पाळणा (पु) लहान मुलाचा झोपाळा, एक प्रकारचे निद्रागीत
पाळणूक (स्त्री) पाळणे, राखणे, बाळगणे, करमाफी [आचरणे
पाळणे (स पालन् क्रि) राखणे, बाळगणे,
पाळत, पाळती, पाळथ (स्त्री) पाहरा, गुप्त शोध, टेहळणी, चोरबातमी, रक्षण, जतन
पाळद (स्त्री) शेतातील वाट, घाटी
पाळा (प्रा पु) वेढा, गरका, समुदाय, टोळी
पाळिगण (प्रा पु) समदाय (भा० ५।११६)
पाळिगण (प्रा पु) साठवण
पाळिगा (प्रा पु) थवा
पाळिजणे (प्रा क्रि) फाकणे
पाळी (प्रा स्त्री) नगराचा अथवा कुळवाचा फेरा (तुका० ११४७), फेरी, क्रम, समूह (राम० ११।५६)
पाळीव (वि) पाळलेला, माणसाळलेला
पाळू (न) जात्याच्या तोंडाची उंच कड
पाळें (प्रा न) समुदाय, काष्ठपात्र
पाळेगार (पु) बंडखोर, बंडखोराचा सरदार
पाक्षिक (स वि) पंधरवड्याचे
पिक (स्त्री) थुंकी, चूळ
पिक (स पु) कोकिळ पक्षी
पिकणे (स पच् क्रि) पक्व होणे, उत्पन्न होणे, चंगळ होणे [टिकाव, कुदळी
पिकदर (पो पिकाडीरा न) पिकाव,
पिकदाणी, पिकदानी (हि पीकदान स्त्री) थुंकण्याचे पात्र
पिकले (न) पिकाचा हंगाम
पिकले पान (न) अतिशय वृद्ध मनुष्य
पिकविणें (क्रि) पिकेलसे करणे, पिकण्यास लावणे, उत्पन्न करणे, (कडी) पसरविणे
पिका (वि) पिकलेला
पिकाऊ (वि) सुपीक, पिकण्यास झालेला
पिकाणी (स्त्री) पानाची वगैरे सुरळी करून मुले वाजवितात ती
पिकाव (पोर्तु पिकाडीरा न) टिकाव, कुदळी, पिकदर
पिकी (स्त्री) थुंकी [येणे
पिकुटणें (क्रि) फिके होणे, पिवळसर रंग
पिंगट (स पिंग वि) पिवळसर

पिंगला (स स्त्री) एक नाडी
पिंगला, पिंगूळ (स पिंगलिका पु) घाणेरडा वायु सोडणारा एक किडा, एक पक्षी
पिंगळा (स पिंगल वि) पिंगट रंगाचा, (पु) कुडमुड्या जोशी
पिंगळी (स्त्री) वाचा, वाणी
पिंगा (पु) मुलींचा एक खेळ
पिंगाक्षी (पु) वानर, माकड
पिघळणे (क्रि) पघळणे, वितळणे
पिचकट, पिचका (वि) चीर पडलेला, ज्याच्या डोळ्याच्या काचेला चीर पडली आहे असा, मिचमिचा
पिचकारी, पिचनळी (स्त्री) मागच्या दाबाने आतले पाणी उडते अशी नळी
पिचडी (प्रा स्त्री) थुकी
पिचणें (क्रि) चीर जाणे, फुटणे
पिचपिचणें (क्रि)वरचेवर उघडझाप करणे
पिचपिचीत (वि) बारीक डोळ्याचा, लुकलुका [बांधलेले दंड
पिचुंड्या (स्त्री अने) पाठीमागे हात वळवून
पिच्छ (स न) पक्ष्याचे पीस
पिच्छा (स पिच्छ पु) पाठीकडचा भाग, पाठ **पि० घेणें, पि० पुरविणें**— सारखे मागे लागणे
पिछवाडा (हि पु) घराची मागची बाजू
पिछाडी (स्त्री) मागील पाय, पायबंद, मागील बाजू, सैन्याच्या मागील विभाग
पिछोडा (प्रा पु) मागले बाजूस हात बांधण्याची शिक्षा (दा० ३।७।६७)
पिंजणें (स पिंज् क्रि) फाडणे, विचरणे, मोकळे करणे [सांपळा
पिंजर (स्त्री) कोरडे कुंकू, (स न) पिंजरा,
पिंजरा (स पंजर पु) पांजरा, सापळा
पिंजरापोळ पांजरपोळ पहा
पिंजरी (स्त्री) पिंजरा
पिंजारणें (क्रि) पिंजणे, मोकळे करणे, पसरणे, फुलविणे
पिंजारी (स्त्री) पालखीवरचे सुशोभित आच्छादन, गाडीचे आच्छादन, छत (ज्ञा० ९।१२५), उटी (ज्ञा० ११। २२३)
पिंजारी (पु) कापूस किंवा लोकर पिंजणारा
पिटकुले, पिटके (न) लहान पिलू
पिटणें (स पीड् क्रि) चेचणे, झोडपणे, पळण्यास लावणे, वाजविणे
पिट्टा (पु)भुसा **पि० पाडणें**—निकाल लावणे
पिटाळणे (क्रि) पळावयास लावणे
पिटपिट (स्त्री) त्रास, कटकट
पिठले (न) बेसन, झुणका
पिठा (पु) दारूचा गुत्ता, भरडा
पिठावे (प्रा न) निंदा [रवा
पिठी (स्त्री) तांदुळाचे बारीक पीठ, बारीक
पिठुळणें (क्रि) गाभुळणे, पाडास येणे
पिठूर (वि) पिठासारखे अति स्वच्छ चांदणे
पिठूळ (वि) पिठासारखे मऊ, बेचव
पिठोरी (पु) श्रावण व० ३० च्या दिवशी चौसष्ट योगिनींच्या आकृति काढून करावयाची पूजा वगैरे व्रत
पिठोरी अमावास्या (स्त्री) श्रावण व ३०.
पिठ्या (वि) भुसभुशीत, ढिसूळ
पिंड (स पु) गोळा, श्राद्धात पितरास देण्यात येणारा भाताचा गोळा, देह **पिंडी ते ब्रह्मांडीं**–स्वत वरून जगाचे स्वरूप ओळखावे
पिंडदान (स न) श्राद्धात पितरास पिंड देणे
पिंढरी (स्त्री) पायाची पोटरी, धान्याच्या कणसाचा फुगीरपणा, दाण्यांनी ठासून भरलेले कणीस, व्यायामाने जाडी झालेले दंड, पोटऱ्या इ०, प्रत्येक किंवा त्यावर बुक्की मारली असता काही वेळ उठतो तो गट्टू
पिंडी (प्रा स्त्री) पुरचंडी, गोळा, बाण; शिवलिंग
पिढा (पु) आसन, खुर्ची
पिढी (पु पीठिका स्त्री) कुळी, वंश-परंपरेतली एकेक पायरी
पिढीजाद (फा वि) कुलीन, (अ) वंशपरंपरेने
पिढीपेस्तर (अ) पिढ्यान्‌पिढ्या, वंश-परंपरा

पिढें (स पीठ न) बसण्याची चौकी, तुळईच्या खाली खाबाच्या अग्रावरचे आडवे लाकूड, सुताच्या राहाटाखालचे लाकूड [घेणे, गिळणे, जिरविणे
पिणें (स पात् क्रि) प्राशन करणे, शोधून
पितर (स पितृ पु) पूर्वज, महालयश्राद्ध
पितळ (स पित्तल न) एक पिवळी मिश्र धातु **पि० पान**–पितळेचा अतिशय पातळ पत्रा [पितळेचे
पितळी (स्त्री) लहान परात, (वि)
पिता (स पु) बाप
पिताबर पीतांबर पहा [ब्रह्मदेव
पितामह (स पु) बापाचा बाप, आजा,
पितामही (स स्त्री) बापाची आई, आजी
पितृ (स पु) बाप
पितृप (स पु) यम
पितृपक्ष (स पु) भाद्रपदातील कृष्णपक्ष
पितृयज्ञ (स पु) पचमहायज्ञापैकी एक, पितृश्राद्ध, तर्पण
पितृलड (प्रा पु) पितराचे श्राद्ध वगैरे न करणारा
पितृवन (स न) स्मशानभूमि
पितृव्य (स पु) चुलता
पित्त (स न) यकृताच्या योगाने रक्तातून निघणारा आणि अन्नपचनास साह्य करणारा एक पिवळा रस, एक शरीर-दोष **पित्त खवळणें**–सतापणे
पित्तशामक (स क्रि) पित्त शमविणारे
पित्ताशय (स न) शरिरातील पित्ताची पिशवी
पित्स्या (पु) खेळातला पोटगडी
पिधान (स न) आच्छादन, ज्योतिषात–आकाशस्थ ज्योतीचे दुसऱ्यास आच्छादणे
पिनस (पु) नाकाचा एक रोग
पिनाक (स न) शिवधनुष्य **पि० पाणी** (पु) श्रीशकर
पिन्हा (पु) पिच्छा, पाठलाग
पिंप (न) पीप, टीप
पिंपरू, पिंपरे, पिंर (प्रा न) पिपळाचे झाड किवा फळ
पिंपळ (स पिप्पल पु) अश्वत्थ, वृक्ष
पिपलिका, पिपीलिका (स पिपीलिका स्त्री) मुगी
पिंपळपान, पिंपळवन (न) मुलाच्या कपाळावर बाधावयाचे पदक
पिंपळी (स्त्री) एक औषधोपयोगी फळ किवा त्याची वेल, पानवेलीची शेंग, बायकाच्या नथेमधील किवा कानातील बुगडी इ मधील लोंबते मोती
पिपाणी, पिपारी, पिपोणी, पिपाणी (स्त्री) पुगी
पिपाशा (स पिपासा स्त्री) तृष्णा
पिपासा (स स्त्री) तृष्णा, तहान
पिपीलिका (स्त्री) लहान, तांबड्या रगाची मुगी
पियूख (स पीयूष न) अमृत
पिर (स्त्री) बशी
पिरगळणे, पिरगाळणे (क्रि) मुरगाळणे, मुरडणे, पीळ भरणे | क्रिया
पिरगळा, पिरगाळा (पु) मुरगाळण्याची
पिरपिर (स्त्री) कटकट
पिरपिरा–च्या (वि) किरकिर करणारा, त्रास देणारा
पिरी (स्त्री) वार्धक्य, म्हातारपण
पिलगणें (प्रा क्रि) लपत लपत जाणे (हरि० २४।६८), पकडू पहाणे (एक० २७३)
पिलडा (पु) गुडाळी
पिलू, पिल्लू (न) बच्चा, बालक
पिलू (पु) गायनातला एक राग
पिवडी (स्त्री) पिवळी माती
पिवळट, पिवळसर (वि) काहीसा पिवळा
पिवळा (स पीत वि) पीतवर्ण, (प्रा पु) पीतांबर
पिशवी (स्त्री) थैली, कोथळी
पिशाच (स पु न) भूत, समध इ०, अघोरी, साहसी मनुष्य **पि० च्या हाती कोलीत**–अगोदरच खोड्या करण्याचा स्वभाव आणि त्यात उत्तेजनाची भर
पिशाचबाधा (स स्त्री) भुताने झपाटणे
पिशाचलिपी (स स्त्री) मोडी लिपी
पिशित (स न) मास

पिशुन (स वि) चहाडखोर, दुष्ट
पिष्ट (स वि) मळलेले, तिबलेले (पीठ), (न) पीठ, चूर्ण, **पिष्टपेषण** (न) दळलेले पुन्हा दळणे, व्यर्थ पुनरुक्ति, चर्वितचर्वण
पिसटणें, पिसाटणे (क्रि) पिसळणे, पिशाचबाधा होणे
पिसणें (स पिष् क्रि) दळणे, वाटणे
पिसळणे, पिसाळणे (क्रि) वेडे होणे, खवळणे [कापूस
पिसा (वि) वेड लागलेला, (प्रा पु)
पिसाट (प्रा न) पिशाच, वेडा मनुष्य, वेड
पिसाटीक (वि) वेड लागलेला, खोडकर, पिशाचासारखा
पिसाब (फा पु) लघवी
पिसारणे (क्रि) पक्ष्याने पख ताठ करणे, माजराने शेपटीचे केस ताठ करून ती जाडी करणे
पिसारा (पु) उभारलेले पख
पिसाळे–ळा (न) वेड
पिसुडणे (क्रि) उपटणे, तोडणे (केश, पख, पाने, खाद्या, पाकळया इ०)
पिसुडी, पिसुरडी (स्त्री) पोयीची वरची साल [क्षुद्र जीव
पिसुवा, पिसू (स्त्री) दश करणारा एक
पिसे (न) वेड
पिस्ता (फा पु) एक फळ
पिस्तूल (इ पिस्टोल न) खिशात ठेवण्या-सारखी लहान बदूक
पिस्वाद, पेशवाज (पु) नृत्याचे प्रसगी घालण्याचा वेश्याचा झगा
पिहा (स प्लीहा स्त्री) पानथरी
पिहू (पु) केकाध्वनि, कोकिळेचा शब्द
पिळकणें (क्रि) लहानसा जुलाब होणे
पिळणें (पीड् क्रि) मुरडणे, पीळ घालणे, दूध काढणे
पिळपिळीत (वि) निसत्त्व, बेचव
पिळवटणे (क्रि) पीळ पडणे, व्यथित होणे
पिळा (पु) पीळ, वस्त्राची घडी, घोडयाचा रोग, वळ
पी (समासात अत्यपदी पु) पिणारा
पीक (न) उत्पन्न झालेले धान्य इ०, थुकी, (पु) जखमेतून येणारा द्रव पदार्थ
पीकदाणी (फा पीकदान स्त्री) थुकी टाकण्याचे पात्र
पीकपाणी (न) पाऊस, पिकाची स्थिति इ
पीछेहाट (हि स्त्री) माघार, मागे हटणे
पीटिका (स्त्री) पुळी, लहान फोड [चूर्ण
पीठ (म पिष्ट न) दळलेले धान्य, चुरा,
पीठ (स न) आसन, मुख्य स्थान
पीठा (पु) वखार, दारूचे दुकान
पीठवण (स पृश्निपर्णी स्त्री) कोडावरचे एक औषध
पीठिका (स स्त्री) कुळपरपरा, पाया
पीडणे (स पीड् क्रि) त्रासणे, त्रासविणे, दुःख देणे
पीडव (न) त्रास, पीडा
पीडा (स स्त्री) दुःख, त्रास
पीडित (स वि) त्रासलेला, गाजलेला
पीत (स वि) पिवळे, प्यालेले, (पु) दिवा, ज्योत [रेशमी वस्त्र
पीताबर (स पु) नेसावयाचे उची
पीन (स वि) पुष्ट, मासल
पीप (पोर्तु पिपा न) पाणी भरण्याचे मोठे लाकडाचे किंवा धातूचे पात्र
पीयूष (स न) अमृत, गाईचे दूध
पीर (फा पु) मुसलमान साधु, वस्ताद
पील (न) कुत्री, माजरे, कोबडी, राघू, इ चे बच्चे, (फा पु) हत्ती
पीलखाना (फा पु) गजशाला
पीलु (स पु) परमाणु, हत्ती
पीस (म पिच्छ न) पीस **पिसाचा कावळा करणें**–अतिशयोक्ति करणे
पीळ (पु) मुरड, ताठा, मगरुरी **सुभ जळेल पण पीळ जळत नाही**— हट्टी माणसाचे नुकसान झाले तरी त्याचा ताठा जात नाही [मजबूत
पीळदार (वि) चागले पिळलेले, कसलेले,
पु (वि) पुरुषवाचक पद
पुआळणें (क्रि) पुआने भरणे
पुकार, पुकारा (पु) हाकाटी, प्रसिद्धि
पुकारणें (क्रि) हाक मारणे, मोठा आवाज करणे

पुख (स न) पिसे लावलेले बाणाचे अग्र, पुच्छ, पिसारा
पुखा, पुख्खा (पु) यथेच्छ जेवण
पुगळ (प्रा पु) पिगूळ
पुगळी (स्त्री) कागदाची सुरळी, नळी, वळकटी [वाद्य
पुगी (स्त्री) वाजणारी नळी, गारुड्याचे
पुच्छ (स न) शेपूट, शेपटी [हलका
पुचट, पुचाट, पोचट (वि) पोचट, दुर्बल,
पुज (स पु) झुबका, ढीग, समुदाय
पुजका (स पुज पु) झुबका, रास
पुजणें (क्रि) पूजा करणे
पुजा (स पूजा स्त्री) अर्चा, आराधना
पुजा (स पुज पु) घाणेरड्या वस्तूचा ढीग, सूत [मनुष्य
पुजारी (पु) पूजा करणारा ठराविक
पुजाळ (प्रा पु) ढीग, रास, मळा
पुजाळणें (प्रा क्रि) प्रज्वलित करणे अथवा होणे, गोळा होणे
पुजी (स पुज स्त्री) भाडवल
पुट (स न) घडी, द्रोण, आच्छादन, लेप, पातळ थर [फोड
पुटकुळी (स स्फोटकलिका स्त्री) लहानसा
पुटपाक (स पु) वैद्यकात–सभोवार पाने घालून व वर माती लावून भाजणे
पुटपुटणें (क्रि) तोडातले तोडात अस्पष्ट बोलणे [दिलेला
पुटी (वि) औषध, रस इत्यादीची पुटे
पुठीवळा (प्रा वि) वाकडा
पुठ्ठा (स पृष्ठ पु) नितंबभाग, कुल्ला, जाड आच्छादन, मलपृष्ठ, मडळी
पुड (वि) बडखोर, दाडगा, गावगुड, (प्रा) अप्रामाणिक, उलाढाल्या
पुडका (स पुट पु), **पुडके** (न) पुडा, लहान गठ्ठा
पुडरीक (स न) श्वेत कमळ, एक दिग्गज
पुडवटी (स्त्री) लहान पुडी
पुडसावणे (प्रा क्रि) धमकावणे
पुडा (स पुट पु) पुडके
पुडा (पु) ताबडा ऊस
पुडाई (स्त्री), **पुडावा** (पु) बडखोरपणा, उपद्रव, लुटारूपणा
पुडी (स्त्री) लहान पुडा, सन्याशाचे जेवण, जेवण
पुड्र (स पु) कपाळी लावलेला चदनाचा टिळा
पुढचा (वि) अगोदरचा, पुढे जाणारा
पुढत, पुढतीं (प्रा अ) पुन पुन
पुढती (प्रा अ) पुन, पुढे
पुढा (पु) पुढचा भाग
पुढा (प्रा अ) पुढे
पुढाकार (पु) पुढारीपणा, अग्रेसरत्व
पुढार (पु) बोल, वचन
पुढारणें (प्रा क्रि) पुढे होणे, पुढे करणे (ज्ञा० १८।३०३), बोलणे, कबूल करणे (ज्ञा १८।२१९)
पुढाईत, पुढाकारी, पुढारी (प्रा वि) पुढील (ज्ञा० १।२७५), (पु) नायक, नेता
पुढारा (प्रा अ) पुढे
पुढारी, पुढाकारी, पुढाईत (पु) नेता, अग्रणी, म्होरक्या
पुढासणें (प्रा क्रि) पुढे घालणे
पुढील (प्रा वि) अन्य (अमृ० ४।३८), नतरचे, पुढचे
पुढून (अ) पुढील बाजूने
पुढें (अ) अग्रभागी, समोर, नतर **पुढें** **पुढें करणें**–खुशामत करणे
पुढोसा (पु) पुढचा भाग
पुढ्यात (अ) समोर, पुढे
पुणती (प्रा अ) पुन
पुणी (स्त्री) पिजलेल्या कापसाची वळी
पुणेरी (वि) पुण्याचे
पुण्य (स वि) पवित्र, पुण्यवान्, सुदर; (न) उत्तम आचरणाचे फळ, सत्कृत्य
पुण्यतिथि (स स्त्री) सत्पुरुषाची प्रतिवार्षिक मृत्युतिथि
पुण्यभूमि (स स्त्री) आर्यावर्त
पुण्यलोक (स पु) स्वर्गलोक
पुण्यवान् (स वि) पुण्याचरण केलेला, भाग्यवान्
पुण्यश्लोक (स पु) सुकीर्तिमान्
पुण्यक्षेत्र (स न) पवित्र स्थान
पुण्याई (स पुण्य स्त्री) पुण्याचा सचय,

पुण्याहवाचन (स न) विवाहादि मगल-कार्यातले प्रारभीचे कर्म
पुतणी (स्त्री) पुरुषाच्या भावाची मुलगी, स्त्रीच्या दिराची मुलगी
पुतण्या (पु) पुरुषाच्या भावाचा मुलगा, स्त्रीच्या दिराचा मुलगा
पुतळा (स पुत्तल पु) प्रतिमा, बाहुले
पुतळी (स पुत्तली स्त्री) स्त्रीचे बाहुले, पूर्वीचे सोन्याच एक नाणे
पुतळीघर (न) कापडाची गिरणी
पुती (समासात वि) सतान असलेली **एकपुती**--एक मूल असलेली, **दुपुती**--दोन मुले असलेली
पुत्र (स पु) मुलगा
पुत्रधर्म (स पु) पुत्राचे कर्तव्य
पुत्रवती, पुत्रवती (स स्त्री वि) मुले असलेली
पुत्रावण (स न) सोळा सस्कारांपैकी एक
पुत्रिका, पुत्री (स्त्री) मुलगी, बाहुली
पुदडणें (क्रि) गुधडणे, खराब करणे
पुदिना (फा पु) एक गधयुक्त वनस्पति
पुन (स अ) फिरून, दुसऱ्यादा
पुन पुन (स अ) वारवार, वरचेवर
पुनरपि (स अ) पुन्हाहि
पुनरावृत्ति (स स्त्री) उजळणी, पुन तसेच घडणे, बोलणे, छापणे इ
पुनरुक्ति (स स्त्री) पुन उच्चार
पुनर्जन्म (स पु न) दुसरा जन्म, मृत्यु-सारख्या महत्सकटातून झालेला बचाव
पुनर्वसु (स पु) सातवे नक्षत्र [पौर्णिमा
पुनव, पुनाव, पुनीव (स पूर्णिमा स्त्री)
पुनश्च (स अ) पुन
पुनीत (सं वि) शुद्ध झालेला
पुन्नाग (स पु) नागचाफा, उडीण
पुन्हा (स पुन अ) फिरून, आणखी एकदा
पुमर्थ (पु) मनुष्याच्या इहलोकीच्या वास्तव्याचे ध्येय
पुमान् (पु) पुरुष [अतर्भाग
पुर (स न) नगर, शहर, किल्ला, घर,
पुरकी (स्त्री) मिटलेल्या ओठातून पुर-पुर असा निघणारा आवाज

पुरख (पु) जुना माणूस, वयस्क, थोर
पुरखाब (पु) जमिनीत पुरलेला खाब
पुरचुडी (स्त्री) अगदी लहान गाठोडी
पुरजन (पु) आत्मा [कपटा
पुरजा (फा पु), **पुरजे** (न) कागदाचा
पुरजा (ते पु)कागद, चिठ्ठी, कर्जरोखा.
पुरण (स पूरण न) पोळया, मोदक इ० पदार्थांत आत सारण भरलेले असते ते, सोन्याच्या पाटल्या वगैरे पोकळ दागिन्यात ताब्यासारखी हलकी धातु भरतात ती, भर
पुरणे (प्रा क्रि) पूर्ण होणे, बेताचा होणे, बद होणे, सपणे, गाडणे
पुरता (प्रा वि) पुरेसा, पूर्ण, निष्णात
पुरदर (स पु) इद्र, महाराष्ट्रातील एक किल्ला
पुरदरी (स स्त्री) विलासी स्त्री
पुरपुराट (पु) विपुलता [मनुष्य
पुरभय्या (हि पु) परदेशी, पूर्वदेशचा
पुरवठा (पु) समृद्धि, पुरेसा सचय, पाठबळ, भर, बायकाच्या गाण्याचा भडा लावण्यासारखा एक प्रकार
पुरवणी (स्त्री) जोड, भर, पुराव्याने सिद्ध करून दाखविणे, मोत्याची माळ
पुरवणें (क्रि) मान्य होणे, पतकरणे, व्यापणे, पुरेल अशा बेताने खर्च करणे.
पुरविणे (क्रि) पुरवठा करणे, पुरेसे होणे, पूर्ण करणे [दाखविणे
पुरव्रार (स्त्री) पुराव्याने खरे करून
पुरशीस (फा पुरसीश स्त्री) चौकशी, चौकशी करून लिहिलेला कागद
पुरश्चरण (स न) ठराविक मत्रजप
पुरस्करणें (स क्रि) सावध करणें
पुरस्कर्ता (स पु) उत्तेजन देणारा
पुरस्कार (स पु) पुढाकार, सन्मान, साह्य, बक्षीस
पुरःसर (स वि) मुख्य पुढारी, (समासात अ) पूर्वक [समुदाय
पुरळ (न) बारीक बारीक पुटकुळयाचा
पुरा (स पूर वि) पूर्ण, निष्णात, पक्का, (अ) पूर्णपणे, (स पुर पु) शह-राची पेठ, भाग

पुराण (स वि) जुने, (न) प्राचीन इतिहासपर व चरित्रपर गोष्ट, (पुराणें अठरा आहेत त्याची नावे—ब्रह्म, पद्म, विष्णु, शिव, लिग, गरुड, नारद, भागवत, अग्नि, स्कद, भविष्य, ब्रह्मवैवर्त, मार्कंडेय, वामन, वाराह, मत्स्य, कर्म आणि ब्रह्माड) पु० **तर्लो वागी पुराणात**–उपदेश नुसता ऐकावा, करताना हवे ते करावे
पुराणपुरुष (स पु) परमेश्वर
पुराणा (वि) जुना
पुराणिक (स पौराणिक पु) पुराण वाचून अर्थ सागणारा
पुराणोक्त (स वि) ज्याना वेदमत्राचा अधिकार नाही अशासाठी पुराणातल्या वचनाच्या आधारे केलेल
पुरातन (स वि) जुना, प्राचीन
पुराव, पुरावा (पोर्तु प्रोह। पु) पुरवठा (मोरो० द्रोण० १२–१३), पुरवणी, प्रमाण, आधार
पुरी (स स्त्री) नगरी, लहान शहर, तळलेले एक पक्वान्न, (पु) गोमाव्याचा एक सप्रदाय
पुरीष (स न) विष्ठा
पुरुष (स पु) नर बाप्या, साडेतीन हात उचीचे प्रमाण
पुरुषत्व (स न) वीर्य, सामर्थ्य, शक्ति
पुरुषवाचक (स वि) व्याकरणात—सर्वनामाचा एक प्रकार
पुरुषार्थ (स पु) धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष या चार साध्य वस्तु, प्रयत्न, पराक्रम
पुरुषोत्तम (स पु) पुरुषात श्रेष्ठ, विष्णु पु० **मास**–अधिकाचा महिना
पुरूळ (न) पुरळ [सोडणे
पुरें (अ) बस्स **पुरें पुरे करणें**–त्रासवून
पुरोडाश (स न) हविर्द्रव्य
पुरोघा (पु) उपाध्याय, पुरोहित
पुरोगामी (पु) व्यवस्थापक, देखरेख करणारा, पुढारी, (वि) प्रगतिपर
पुरोभाग (स वि) फाजील, लुडबुड्या, मत्सरी, दोष हुडकणारा
पुरोहित (स पु) उपाध्याय
पुलक (स पु) रोमाच [(अग)
पुलकित (स वि) रोमाच उभे राहिलेलें
पुलावा (फा पु) एक मुसलमानी पक्वान्न, मासमिश्रित मसालेदार भात
पुंल्लिग (न) ज्या लिगामुळे प्राणिवाचक अथवा अप्राणिवाचक पदार्थाच्या पुरुषत्वाचा बोध होतो ते लिंग
पुंलिद (पु) भिल्ल, रानटी मनुष्य, अशुद्ध किंवा बीभत्स बोलणारा
पुलिन (स न) वाळवट
पुष्कर (स न) निळे कमळ, तळे, हत्तीच्या सोडेचे अग्र, अजमेराजवळचे एक तीर्थ
पुष्कल, पुष्कळ (वि) सख्येने किंवा परिमाणाने मोठा
पुष्कराज (स पु) एक रत्न
पुष्करिणी (स स्त्री) तळे
पुष्ट (स वि) पोसलेला, लठ्ठ
पुष्टि (स स्त्री) पुष्टता, लठ्ठपणा, दुजोरा **पुष्टिमार्ग**—परमेश्वराच्या अनुग्रहाचा मार्ग (वल्लभपथी)
पुष्टिपत्र (स न)पुठ्ठा, लिहिताना कागदाखाली घेतलेला आधार
पुष्टीकरण (स न) दृढ करणे, दुजोरा
पुष्प (स न) फूल, स्त्रीरज
पुष्पक (स न) कुबेराचे विमान
पुष्पवती (स्त्री) विटाळशी स्त्री , रजस्वला
पुष्पवाटिका, पुष्पवाटी (स्त्री) फुलबाग
पुष्पांजलि (स स्त्री) पूजेच्या शेवटी दोन्ही हाताच्या ओजळीत फुले घेऊन देवास वाहतात ती
पुष्पित (स वि) फुले आलेले झाड, रजस्वला
पुष्य (स न) आठवे नक्षत्र
पुस, पुस (स पुच्छ न) पुच्छ, शेपूट (तुका०१२३६), (पु) पुरुष
पुसकटणे (क्रि) अस्पष्ट होणे
पुसकट पुसका (वि) अस्पष्ट, अर्धवट पुसून गेलेले
पुसता (वि) विचारणारा चौकशी करणारा, जबाबदार धरणारा, शास्ता

पुसणें (क्रि) विचारणे, समाचार घेणे, कोरडे करणे, मळ काढणे, (न) पुसण्याचे वस्त्र
पुसवन (न) सोळा सस्कारापैकी एक
पुसा (प्रा पु) पक्षी, पोपट
पुसाटी (स पुच्छ स्त्री) शेपटी
पुसी (स पुच्छ स्त्री) प्रश्न, शका
पुस्तक (स न) चोपडी, लहान ग्रथ
पुस्तदरपुस्त (फा अ) पिढ्यान्‌पिढ्या.
पुस्तपन्हा (फा पु) पाठराखण, मदत
पुस्तपास, पुसतपास (पु) शोध, चौकशी, विचारपूस
पुस्ती (स पृष्ठ स्त्री) ठिगळ, पुरवणी, पाठबळ, अक्षराचा नमुना
पुस्तु (स्त्री) पठाणी लोकाची भाषा
पुस्त्व (न) पुरुषत्व, सामर्थ्य, शौर्य
पुळकणे (क्रि) थोडे व पातळ शौचास होणे
पुळका (पु) उमाळा
पुळण (न स्त्री) वाळवट
पुळपुळीत (वि) वेचव, नि सत्व
पुळा (हि पु) मोठी पेढी
पुळिका (प्रा स्त्री) काजळ
पुळी (स पुलिका स्त्री) पुटकुळी
पू (स पूय पु) दूषित रक्त, डोळ्याचा गू
पूगीफल (स न) सुपारी
पूज (न) शून्य, अनुस्वार
पूजक (स वि) पूजा करणारा
पूजन (स न) पूजा, अर्चा [खरडपट्टी
पूजा (स स्त्री) अर्चा, पूजेची सामग्री,
पूजापात्र (स न) पूजेचे साहित्य ठेवण्याचे पात्र [वदनीय, (न) शून्य
पूज्य (स वि) पूजा करण्यास योग्य,
पूट (स पुट न) लेप
पूड (स्त्री) चूर्ण, भुकटी, नगारा, मृदग इ० चे चर्मबद्ध तोड, खण, घडी
पूत (स पुत्र पु) मुलगा, (स वि) शुद्ध
पूतना (स स्त्री) कसाची अनुचर राक्षसी, **पू० मावशी** (स्त्री) द्वाड आणि त्रासदायक स्त्री
पूय (स पु) पू [(वि) पूर्ण
पूर (स पुर पु) लोढा, वृद्धि, शहर,
पूरक (स वि) पूर्ण करणारे, (न.) योगशास्त्रात—श्वास आत घेणे
पूरण (स न) पुरण, भर
पूरणिका, पूरणी (स स्त्री) भरती
पूरित (स वि) भरलेले, तृप्त
पूर्ण (स वि) सगळे, भरलेले शेवटास गेलेले
पूर्णचद्रोदय (स पु) एक औषधि मात्रा.
पूर्णाहुति (स स्त्री) यज्ञाच्या शेवटी सर्व देवताना देतात ती आहुति, भयकर कत्तल
पूर्णिमा (स स्त्री) पौर्णिमा
पूर्त (स वि) पूर्ण, तृप्त
पूर्ति (स स्त्री) पूर्णता, तृप्ति
पूर्तता (स्त्री) परिपूर्णता
पूर्भय्या (पु) उत्तर हिदुस्थानातील एक जाति किवा त्या जातीचा इसम.
पूर्वोक्त (वि) प्रथम सागितलेले
पूर्व (वि) पहिला, प्राचीन, (स्त्री) सूर्य उगवण्याची दिशा, उगवत **पू० चा सूर्य पश्चिमेस उगवणें**—अशक्य गोष्ट घडून येणे
पूर्या (पु) एक राग
पूर्वज (स पु) वाडवडील
पूर्वधान्यें खरिपाची पिके
पूर्वपक्ष (स पु) पूर्वभाग, महिन्याचा शुद्ध पधरवडा, वादात एका पक्षाने केलेल्या आपल्या मताची माडणी
पूर्वपद (स न) समासातले पहिले पद, पूर्वीची स्थिति, हरदासाच्या कथेला ज्या वचनापासून आरभ होतो ते वचन **पू० वर येणें**—मध्यतरी केलेले श्रम फुकट जाऊन पुन पूर्वीची स्थिति प्राप्त होणे.
पूर्वपीठिका (स स्त्री) पूर्वीचा इत्थभूत वृत्तान्त
पूर्ववत् (अ) पूर्वीच्या प्रमाणे
पूर्वा (स स्त्री) अकरावे नक्षत्र
पूर्वापार (स पूर्वापर अ) पूर्वीपासून.
पूर्वार्ध (स पु) पहिला अर्धा भाग
पूर्वान्ह (स पु) दुपारच्या अगोदरच्या सहा घटका

पूर्वी (अ) मागे, आरभी [मार्ग
पूल (फा पु)जलाशय उल्लघून जाण्याचा
पूस (पु बायकाच्या भाषेत) पौष
पूस (स पुच्छ न) पुच्छ
पृच्छक (स वि) विचारणारा
पृच्छा (स स्त्री) प्रश्न, विचारपूस
पृतना (स स्त्री) फौज, सैन्य, सैन्याचा एक तृतीयाश भाग
पृथक् (स वि)निराळा,(अ) निरनिराळे
पृथक्करण (स न) निरनिराळे काढणे
पृथा (प्रा स्त्री) प्रतीति(अमृ० ८।२६), कुतीचे नाव
पृथिवी, पृथ्वी (स स्त्री) भूलोक
पृथु (स वि) स्थूल, मोठे
पृथुक (स पु) पोहे
पृथ्वी (स स्त्री) भूमि, जग, एका वृत्ताचे नाव (याच्या चरणात १७ अक्षरे व ज, स, ज, स, य हे गण आणि शेवटी लघुगुरु ही अक्षरे क्रमाने असतात)
पृष्ठ (स न) पाठ, मागची बाजू, वरची बाजू, पुस्तकाचे पान
पृष्ठफळ (स न)भरीव पदार्थाच्या वरील भागाचे क्षेत्रफळ
पें (प्रा अ) कडे, जवळ [साधा
पेकट, पेंकट, पेकाड, पेगट (न) कमरेचा
पेखणक (प्रा न) कल्पित गोष्ट, कथा, भूषण, व्यर्थ डौल (दा० ३।६।२०), काथ्याकूट
पेखणे (स प्रेषण क्रि) चूर्ण होणे
पेंग (स्त्री) डुकली [लगडणे
पेंगणें (क्रि) डुकल्या घेणे, अशक्त होणे,
पेगम, पेगाम, पैगाम (फा पेगाम पु) निरोप, सधान, साखळीचा दुवा, पल्ला
पेगबर, पैगबर (फा पु) स्वर्गाहून निरोप आणणारा
पेंगुळणें (क्रि) नि सत्व होणे, गळणे
पेच, पेंच (फा पु) पागोट्याचे पीळ, मल्लयुद्धातील डाव,अडचण, सकट, स्क्रू
पेचक (स्त्री न) पितळेची तार
पेचपाच (पु) छक्केपजे, युक्त्या
पेचप्रसग (पु) जीवनात (विशेषत राजकारणात)निर्माण होणारी समस्या किवा पेच
पेचाटी, पेंचाटी (स्त्री) अडचण, कचाटी
पेज (स पेय स्त्री) भातावरचे काढून घेतलेले पाणी, कण्हेरी, काजी
पेजेजापें (न) गाय व्याल्यावर दोन गोष्टी—दूध व वासरू—मिळतात पहिलीला पेजे व दुसरीला जापे म्हणतात
पेट (पु)बदुकीत भरलेली दारू, बदुकीचा भार, पेटणे, जळू लागणे, भडका
पेटका (पु) झटका, आचका, स्नायूत उठणारा गोळा
पेटणें (क्रि) आग लागणे, चेतणे, भडकणे
पेटवण (स्त्री) अग्नि प्रज्वलित करण्यास लागणारे गवत, झिलप्या वगैरे
पेटवणी (प्रा स्त्री) चेतवणी
पेटविणे (क्रि) चेतविणे
पेटा (स पेट पु) पोटभाग, सिहाचा बच्चा, ओझे, तालुक्याच्या दोन विभागातला एक (यात सुमारे शभर गावे असतात)
पेटारा (स पेट पु) पेटीसारखा मोठा करडा
पेटारी (स्त्री) माती ओढण्याचे एक औत
पेटी (स स्त्री) सदूक; लहान पेटारा, फटाक्याची गुफलेली राग किवा माळ, स्त्रियाचा एक दागिना, सागड, चिलखत (तुका० ८३४६)
पेटीवाला (पु) हार्मोनियमची पेटी वाजविणारा
पेटें (प्रा न) नदीतून तरण्याकरिता घेतलेले भोपळा वगैरे साधन, सागड, जोडी (ज्ञा० १३।२९) [मुळे
पेटें (गुज अ) देण्याची अशत फेड म्हणून,
पेठ, पेंठ (स्त्री) बाजार, दुकानाची ओळ, शहराचा भाग, बाजारभावाची बातमी; गुप्त बातमी
पेठपाड (पु) पेठेतला बाजारभाव
पेठवणी (प्रा स्त्री)बिदागी(तुका०४२०)
पेठा (पु) कोहळेपाक, सागड
पेड (हि न) वृक्ष, वृक्षाचे खोड, वृक्षाचा घेर, (पु) दोरी, वेणी इ चा पदर

पेंड (स पिण्याक स्त्री) तेल काढल्या-नतर राहिलेला चोथा, खोळ, खळ, ढेप, नारळाचा घोस, बिगार, घराचे पाटणीवरचा किवा ओमणावरचा चिखलाचा दाट लेप, मातीचा लेप
पेंडका (पु), **पेडकी** (स्त्री), **पेंडके** (न) गवत, कडबा इ चा भारा, ओझे
पेंडखजूर (पु) ओला खजूर
पेंडवळा (पु), **पेडवळें** (न) मर्यादा नाम० ७७६), ओलावा, बाध, दोन शेताची मर्यादा दाखविणारी खूण
पेंडळी (प्रा स्त्री) पुष्टता
पेडुक, पेंडुके (प्रा न) बोळा, रास
पेडा (पु) ओल्या गवताचा भारा, भाताचे काड, विस्तव कायम ठेवण्यासाठी चुलीत ठेवलेला शेणाचा गोळा
पेंडें (न) मोत्याच्या सराची माळ, बिरडे, मडळी, टोळी [गठ्ठा
पेंढी (स्त्री) सणग, मालाचा बाधलेला
पेडोळा (पु), **पेंडोळे** (न) गुडाळी, सीमेवरचा बाध, रूढि
पेंढ (पु) बुधा, दोरीचा किवा वेणीचा एक पदर, जात्याची तळी, (न) नारळाचे किवा सुपारीचे झाड
पेढा (पु) खव्यात साखर घालून केलेल्या मोठ्या चापट गोळया
पेढा (पु) भाताच्या काडचा, जोधळया-पासून काढलेली दारू
पेढार (न), **पेढारी** (पु) लुटारूचा समुदाय
पेंढारी (पु) लुटारु
पेंढी (स्त्री) पुळा, जुडी **पें० काडी** (स्त्री) कुणब्याकडून पिकाचा वाटा घेण्याचा बलुत्याचा हक्क
पेढी (स्त्री) सराफाचे दुकान
पेणा (पु), **पेणें** (न) मुक्काम, टप्पा
पेणावणें (प्रा क्रि) उठवणीस येणे
पेणी (प्रा स्त्री) गति
पेणें (प्रा न) प्रयाण, प्रवासातला मुक्काम
पेंद (न) तुरा, गुच्छ
पेंदली (स्त्री) वेटाळें
पेंदळी (प्रा स्त्री) त्वचा
पेंदी, पेंधी (स्त्री) प्याद्याची बैठक
पेद्रू (पोर्तु पेद्रो वि) दुर्बळ, कमकुवत
पेधा (प्रा वि) पागळा, मोडका, (पु) गोळा
पेन (इ स्त्री न) लेखणी
पेन्शन् (इ न) ठराविक मुदतीपर्यंत चाकरी केल्यानतर मिळणारा बैठा पगार
पेनसिल (इ स्त्री) दगडी पाटीवर लिहावयाची दगडी काडी, शिसपेन्सिल
पेपर (इ पु) कागद, प्रश्नपत्रक, वर्तमानपत्र [घालून केलेली मिठाई
पेपरमिंट (इ न) पुदिन्याचा अर्क, तो
पेपाणी (स्त्री), **पेंपरे** (न) वाजविण्याची पोगळी किवा नळी
पेय (स न) पिण्याचा पदार्थ, (वि) पिण्यास योग्य
पेर, पेरके (स पर्व न) काडे
पेरणी (स्त्री), **पेरा** (पु) बीजारोपण, बी पेरणे
पेरण (स प्रकिरण क्रि) जमिनीत टाकणे, लावणे, अधिक प्राप्तीच्या इच्छेने अनेकाना देणे
पेरा (पु) एका बाजूने चापट व दुसऱ्या बाजूने अर्ध मण्याकृति अशी तार
पेरू (पु) एक फळ, जाब [एक रोग
पेरे (स पर्व न) काड, बोटाला होणारा
पेलकट (न) निदा, वृथा आरोप, आळ.
पेलणें (प्रा क्रि) पोहणे, तोलणे (ज्ञा० ७। १०१), लोटणे (रुक्मि० १०।४३), झेपणे [पटाईत.
पेलवान्, पहिलवान (पु) कुस्ती करण्यात
पेला (फा प्याला पु) प्याला
पेलाव (पु) शरिराचा तोल
पेलिणें (प्रा क्रि) पोसणे (भा० १।८)
पेली (प्रा स्त्री) ओली साल (ज्ञा०१५। १२९), उत्पत्ति
पेव, पेंव (न) धान्य साठविण्याचे तळघर **पेव फुटणें**—भराभर बाहेर पडणे, गोळा होणे **पे०बूड** (स्त्री) पेव उपसून धान्य काढताना गावचा कुळकर्णी व महार याना फी म्हणून द्यावी लागणारी रक्कम

पेवडी (स्त्री) पिवळा रग.
पेंवदी (स्त्री) झाडाचे कलम बाधणे
पेश (फा पु) झगा **पेश करणें** (क्रि) सादर करणे
पेशकबाज, पेषकबाज (फा न) कट्यार
पेशकश–शी (फा पु) सनद किवा मान वशपरपरेने मिळाला असता त्याबद्दल सरकारात भरावी लागते ती रक्कम
पेशकळी, पेषकळी (स्त्री) अगरख्यास पुढच्या अगास लाविलेला त्रिकोणाकृति तुकडा
पेशगी (हि स्त्री) अगाऊ दिलेली रक्कम
पेशजी (फा पेश अ) पूर्वी, मागे
पेशबद (फा पु) खोगीर न सरकण्याकरिता बाधण्याचा पट्टा
पेशमान (फा वि) कष्टी, दिलगीर
पेशल (वि) कोमल
पेशवा (फा पु) मुख्य प्रधान, सातारच्या छत्रपतीचे मुख्य प्रधान, पतप्रधान
पेशवाई (हि स्त्री) स्वागत, पेशव्याचा अमल, पदवी किवा कारकीर्द
पेशा (फा पु) धदा, बाणा, खाते
पेशाब, पेसाब (पु) लघवी
पेषण (स न) दळणे
पेसणें (स प्रेप् क्रि) पिशाचाचा सचार करणे, फोडी करणे
पेसपाड (प्रा स्त्री) ताळतत्र (तुका० २८५९)
पेस्तर (फा वि) पुढील
पेह (प्रा पु) पोटफुगीचा रोग
पेहरण, पेहरणें (फा न) सद्रा, कुडते
पेहेरणे (क्रि) पाघरणे, अगात घालणे
पेहेराव (हि पु) पोषाख, पोपाखाची तऱ्हा
पेहे (स पेय न) पेय पदार्थ (ना० १५)
पेक्षां (अ) तुलनेने अधिक, त्या अर्थी
पै (स्त्री) आण्याचा बारावा अश, अर्धी
पै (प्रा अ) पादपूरणार्थ अव्यय
पैक, पैकु (प्रा पु) समुदाय
पैका (पु) रुक्याचा चवथा अश, द्रव्य
पैकीं (अ) आतले, मधून
पैखणे (स प्रेक्षक क्रि) वाट पहाणे
पैगम, पैगबर महमदी धर्माचा सस्थापक महमद
पैगाम (अर पेगम पु) निरोप
पैज (स्त्री) प्रतिज्ञा, करार **पैजेचा विडा**—एखादे बिकट काम करण्यास कोण धजतो हे पाहण्यासाठी दरबारात विडा माडीत, व ज्याची छाती असेल त्याने तो उचलावा अशी आज्ञा असे यावरून असा विडा उचलणे म्हणजे अवघड काम करण्याची प्रतिज्ञा करणे
पैजण (न) नूपुर
पैजार (फा॰ स्त्री) जोडा
पैठणी (स्त्री) रेशमी लुगडे (हे पैठण येथे उत्तम काढीत असत)
पैठणी आदर बाह्यात्कारी किवा वरवरचा आदर [प्रविष्ट होणे
पैठ, पैठा (प्रा पु) परिपाठ, पस्ताव, मार्ग,
पैठणे (प्रा क्रि) बसणे, प्रविष्ट होणे
पैण (प्रा स्त्री) पैज, करार, (न) गवत, गवताच्या साऱ्याच्या ऐवजी रोख पैशाच्या रूपाने शेतकरी सरकारास पट्टी देत असे ती
पैदरपै (अ) दर दिवशी
पैदा (फा वि) सपादित, मिळविलेले
पैदागिरी (हि स्त्री) बलात्काराने घेतलेले धन [उत्पत्ति, उपज
पैदास्त (फा स्त्री) मिळकत, फायदा,
पैमाश, पैमाशी, पैमाष (फा स्त्री) जमिनीची मोजणी
पैरण (स्त्री) अगरखा, सदरा
पैरव, पैरवी (फा स्त्री) जाणेयेणे, दळणवळण, सबध, वाटाघाट, चर्चा
पैरा (पु) मजूर, हगाम
पल (प्रा अ) पलीकडे; (वि) पलीकडचा
पैलथडी (स्त्री) पलीकडचे तीर
पैलपार (प्रा अ) पलीकडे
पैलवान (पु) पहिलवान, मल्ल
पैलाड (प्रा अ) पलीकडे, (स्त्री) पलीकडचे तीर [वरच्या आकृति
पैलू (फा पहलू पु) बाजू, कोन, रत्ना-
पैलदार (वि) पैलू पाडलेले (रत्न)
पैवस्ती (फा पैवस्त स्त्री) पोच, पत्र दाखल झाल्याची मिति अगर तारीख, सबध, वसती, राहणे

पैशाच विवाह (स) जबरदस्तीचा किंवा मुलीला पळवून नेऊन केलेला विवाह
पैशुन्य (स न) चहाडी, ठकबाजी
पैस (स प्रसार स्त्री) मोकळी जागा, प्रसार, मार्ग, पाऊल, (वि) प्रशस्त
पैसणें (प्रा क्रि) मरून जाणे, पसरणे
पैसा (पु) एक ताब्याचे नाणे, पैका, द्रव्यसचय
पैसार (प्रा पु) अवकाश, प्रसार, मार्ग
पैसावणें (प्रा क्रि) फाकणे, विस्तारणे
पैसाळू (पु) आयात माल (निकाळू–निर्गतमाल) किंवा त्याचे बदर
पैसू (पु) अवकाश
पैसे (प्रा अ) बळाने, योगाने
पैसेकरी (वि) श्रीमत, पैसेवाला
पोई (स्त्री) पोय पहा
पोक (न) पोग, कुबड
पोकटा (पु) कोवळा नारळ **पोकटी** (स्त्री)–कोवळी सुपारी [व्यर्थ, फोल
पोकळ (वि) रिकामा, शून्य, सैल, ढिला,
पोकळसूत्री (वि) अव्यवस्थित
पोकळिस्त (वि) अनिश्चित [ढिलेपणा
पोकळी (स्त्री) पोकळ जागा, अवकाश;
पोकू (वि) दलालाच्या भाषेत–चार
पोक्त (फा पुख्त वि) प्रौढ, निष्णात
पोखणें (न) पोषण किंवा लालनपालन
पोखार (स पुष्कर पु) मोठा तलाव
पोखरण, पोखरणा (स पुष्करिणी स्त्री) तळे
पोग (न) कुबड, पोक
पोगडा, पोगंडा (स पोगड पु) १६ वर्षे वयापर्यंतचा मुलगा, तरुण मनुष्य
पोगर, पोगरा (पु) भोके पाडावयाचा पोलादी खिळा
पोगा–ग्या (वि) कुबड असलेला, पोक्या
पोगाडा (पु) एक वाद्यविशेष
पोगी (स पूग स्त्री) कोंब, गलबतावरचे त्रिकोणाकृति निशाण
पोच (पु) दूरदृष्टि, शहाणपणा, पोचल्या-बद्दलचा लेख [नि सत्त्व
पोचट (वि) खळगा पडलेला, पोकळ,
पोचा (पु) भाड्याचा खळगा

पोची (फा पहुँची स्त्री) मनगट, पुरुषाच्या मनगटाचा एक अलकार
पोचडी, पोचुडी, पुरचुडी (स्त्री) लहानशी गाठोडी, गठडी
पोट (स न) उदर, कोठा, गर्भ, पोकळी, अतरग **पोटचे पाडणें**––गर्भपात करणे, **पोटचा गोळा**––मूल, **पोट जाळणें**––उदरनिर्वाहार्थ वाईट काम करणे, **पोटात घालणें**––क्षमा करणे, **पोटा-वारी**––फक्त जेवण घेऊन, **पोटात ठेवणे**––गुप्त ठेवणे, **पोटात शिरणें**––विश्वास सपादन करणे, **पोटावर मारणें**–उदरनिर्वाहाच्या साधनात खड पाडणे, **पोटात दुखणें**–मत्सर वाटणे, **पोट बाधून**–पगार न मागता
पोटकरपी (वि) पोटजाळी (स्त्रियाच्या भाषेतली एक शिवी)
पोटकुळी (स्त्री) कनवटी, कडोसरी
पोटखर्च (पु) खाण्यापिण्याचा खर्च
पोटखर्ची (स्त्री) खाण्यापिण्यासाठी घेतलेले पैसे [निर्वाहाचे साधन.
पोटगी (स्त्री), **पोटगें** (न) पोटखर्ची,
पोटचा (वि) औरस, स्वत चा
पोटझाकणी (स्त्री), **पोटझाकणें** (न) लग्नात वराच्या आईकडून वधूच्या आईला लुगडे देण्यात येते ते
पोटतिडीक (स्त्री) कळकळ
पोटदुखी (स्त्री) पोटशुळाची व्यथा, मत्सर, हेवा
पोटपूजा (स्त्री) खाणेपिणे, लाच
पोटभर (अ) पोटभरेपर्यंत, तृप्ति होईपर्यंत
पोटभरू (पु) पोटार्थी, पोट भरण्या-साठी उद्योग करणारा, नुसता पोट भरणारा
पोटबाबू (पु) पोटाला मिळाले म्हणजे बाकीच्या गोष्टींविषयी बेफिकीर अस-णारा
पोटभऱ्या (वि) खादाड
पोटरा (पु) चागले भरलेले कणीस
पोटरी (स्त्री) पायाच्या नळीच्या मागचा मासल भाग
पोटवाइक (प्रा वि) पोटभरू

पोटस्त, पोटस्थ (न) प्राप्तीचे अप्रत्यक्ष किंवा गौण साधन
पोटळणें (प्रा क्रि) प्रफुल्लित होणे
पोटळा (पु) पोटातली आतडी,
पोटळी (स्त्री) मोटळी, गाठोडी
पोटा (पु) गव्हाचा एक प्रकार, (स्त्री) दाढीमिशी असलेली स्त्री
पोटार्थी (पु) केवळ पोट भरण्यासाठी उद्योग किंवा नोकरी करणारा, पगार न घेता नुसत्या जेवणावारी राहणारा नोकर
पोटाळणें (प्रा क्रि) पोसणे, मिठी मारणे, गाभण होणे, धान्याच्या कणसात दाणा भरणे
पोटाळा (प्रा पु) पोटातली आतडी घाव लागून बाहेर येणे, (वि) वाटोळा
पोटारी (वि) अधाशी
पोटीं (अ) अतर्भूत
पोटाशी, पोटिशी (वि) गरोदर
पोढ, पोढा (पु) विहिरीतून काढलेले पाणी साठविण्याचा हौद, भाताच्या राशीवर कालवण घेण्यासाठी केलेली खळी, खळी
पोढी (स्त्री) लहान खळगा, खळी
पोढें (न) भाताचे खाचर
पोत (स पुत्र पु) बालक, (फा पु) पेटविलेला काकडा, मशाल, हत्याराचे अग्र, (हि न) विणकर, विणकामाची सफाई, (स्त्री) काचेच्या बारीक बारीक मण्याचा समुदाय, (स पु) नौका
पोतडी (स्त्री) पिशवी, बटवा
पोतडो (स्त्री) पुरचुडी [पारखणारा
पोतदार (फा पु) द्रव्यपरीक्षक, नाणी
पोतदारी (स्त्री) पोतदाराचे काम
पोतनीस (फा पु) खजीनदार
पोतरा (वि) पोरका
पोतराज (पु) शेंदूर फासून लहगा नेसून मरीआईच्या नावाने भीक मागणारा महार किंवा माग
पोतवड जमीन (स्त्री) नुकतीच लागवडीस येत चाललेली जमीन.
पोता (गुज अ) स्वत
पोतास (प्रा पु) कापूर
पोती (स पुत्री स्त्री) मुलगी
पोते(फा पोता न)थैला, सरकारी खजिना
पोतेचाल (स्त्री) चालू नाणे [फडका.
पोतेरे (न) सारवण, सारवण घालण्याचा
पोथ (पु न) मूत घालून वाहविण्याचे क्षत, सूत्रण [सुस्त मनुष्य
पोथा (पु) शेणाचा किंवा विष्ठेचा पोहो,
पोथी (स्त्री) पुस्तक, वही
पोद (न) बूड, तळ
पोदाडा (पु) पोचा, खळगा
पोधा (पु) नागराचा एक भाग
पोपट (पु) राघू, शुक, कीर, कडवे वाल
पोपटपची, पोपटी विद्या (स्त्री) अर्थज्ञानावाचून केवळ शब्दाच्चार, केवळ शब्दज्ञान
पोपटी (वि) पोपटाच्या रगाचा
पोपडा (पु) उखिरवळी, सुटलेला पापुद्रा
पोपती (स्त्री) मागावर सूत ताणून बसविण्यापूर्वी कुच्याने ते साफ करण्याची क्रिया, कित्येक सादणीलाहि ही सज्ञा देतात
पोपनस, पोपनोस (न) जाड सालीचे लिबाच्या वर्गांतील एक फळ, या फळाचे झाड
पोपय, पोपया, पोपई (हि पेपैया स्त्री) पपई
पोपली, पोपी (स्त्री) लहान मुलासाठी दूध घालून केलेली बारीक पिठाची चादकी
पोपेरे (न) पानाची केलेली पिपाणी
पोफळ (प्रा न) ओली सुपारी **पो॰ घालणे**—पैज मारणे (ज्ञा॰ १३२०)
पोफळी (वि) मोठचा चौकडयाचे
पोबारा (पु) सोगटयाच्या खेळात—दोन फाशावर सहा सहा ठिपके व एकावर एक मिळून तेरा ठिपके येणे **पोबारा करणें**—पळून जाणे
पोभाळणें (प्रा क्रि)चोळणे (तुका॰ १३१)
पोम (न) ढोग, दभ, स्तोम **पोम फुटणें**—ढोग उघडकीला येणें

पोय, पोयें (स्त्री) पोगी, नारळाचा कोब, पोई
पोयाड (न) नदीकडे सखल झालेली जागा, लहान खाडी [मोहोळ
पोयें (न) झाडाच्या ढोलीत लागलेले
पोर (न) मूल, बच्चा
पोरकट (वि) पोराला शोभणारे
पोरका (वि) आईबापावाचून असलेला
पोरकिडा (पु) धान्याला लागणारी एक कीड [येणारी गोष्ट
पोरखेळ (पु) मुलाचा खेळ, सहज करता
पोरगळ (वि) पोरकट
पोरगा (पु) मुलगा
पोरगी (स्त्री) मुलगी
पोरगें (न) मूल
पोरचेष्टा (स्त्री) पोरखेळ (नाचणे ओरडणे इ)
पोरटा–टी–टे (पु स्त्री न) पोरगा–पोरगी–पोरगे(तुका० १७८२);कारटा, द्वाड मुलगा
पोरबुद्धि (स्त्री) अपक्व बुद्धि
पोरवडा, पोरवाडा (पु) घरात प्रौढ मनुष्य नसल्यामुळे होणारी अव्यवस्था, पोराचा सुळसुळाट, मुलाचा पुष्कळ भरणा असलेले कुटुंब
पोरसौदा (वि) पोरवय, मुलासारखा
पोराडें (स पुत्ररंड वि) पोरें व बायका मात्र आहेत असे
पोरासोरी (अ) पोरामध्ये, पोराकडून
पोरेसोरे (न अनेक व) मुले लेकरे
पोर्टर (इ पु) हमाल
पोल, पोलचट, पोलट (न) पोकळ नळी
पोलके (न) स्त्रियाच्या अंगातील एक चोळीवजा वस्त्र
पोला (वि) रिकामे
पोलाद (फा न) कार्बन घालून कठिण व लवचीक केलेले लोखंड, तिखे
पोलिस्त (स्त्री) लागवड केलेली जमीन
पोलिटिकल (इ वि) राजकारणी, धूर्त
पोलिस (इ पु) स्थानिक बंदोबस्ता-करिता ठेविलेला शिपाई, बंदोबस्ताचे खाते
पोल्हार (न), **पोल्हारा** (फा पु) पैंजण (अनतफंदी पृ०८०), पायाच्या बोटात घालण्याचे बायकाचे एक भूषण
पोव (पु) पोहो, शेणाचा किंवा विष्ठेचा ढीग
पोवई (स्त्री) धर्मार्थ पाणपोई
पोवतें (स पवित्र न) देवाला वाहण्याचे सुताचे धागे, जानवे, गडा
पोवळ, पोवळी (प्रा स्त्री) देवळाच्या भोवतालची भिंत (हरि०३०।१३००), कुंपण, आवार
पोवळा (वि) पोवळयाच्या रंगाचा
पोवळें (स प्रवाल न) प्रवाल
पोवा, पोबा (पु) पावा, वेळूची पिपाणी, यात्रेकरूचा जमाव
पोवाडा (पु) पवाडा पहा
पोशा (स पुष् वि) पोसलेला, खाऊन स्वस्थ बसणारा
पोशाक, पोशाख, पोषाख (फा पोशाक पु) पेहराव
पोशाकी, पोशाखी, पोषाखी (फा वि) मिजासी, डामडौली
पोशिंदा (फा पु) पालनकर्ता
पोषक (स वि) पुष्टि देणारे [भक्ष्य
पोषण (स न) संभाळणे, पोसणे, बढती;
पोषणे (क्रि) पोसणे, खाऊपिऊ घालणे, संभाळ करणे
पोषाख (पु) पोशाक पहा
पोष्ट (इ पोस्ट न) टपाल ऑफिस, टपाल
पोष्य (स वि) ज्याचे पोषण करावयास पाहिजे असे (पुत्र, कन्या इ)
पोस (स पीयूष पु) खरवस **चांदण्याचा पोस** –नुकते पडू लागलेले चांदणें
पोसणा (स पुष वि) पोसलेला, पाळलेला
पोसणें (क्रि) पोषणे पहा
पोस्त (स पुष्टि न) नोकराचाकरास सणावारी देण्याचे इनाम
पोहचणें (हि क्रि) पोचणें, प्राप्त होणें
पोहची (हि स्त्री) पुरुषाच्या मनगटास बांधण्याचा एक अलंकार
पोहटा (पु) पूर, पोहो [शाखा
पोहटी (स्त्री) लहान पोहो, खाडीची

पोहणी (प्रा क्रि) पोहो, पोहण्याजोगी खोल नदी, घाण, दुर्गंधि
पोहणें (क्रि) तरणे, पेवणे, तिरणे
पोहरा (पु) विहिरीतून पाणी काढण्याचे विशेष प्रकारचे भांडे
पोहा (पु) मेळा, थवा, शिजवून कुटून चपटा केलेला भाताचा दाणा
पोहिटी पोहटी पहा
पोहे (प्रा स्त्री) पोई
पोहो (पु) विष्ठेची रास
पोहोचणें (क्रि) पोचणे
पोळ (पु) पितराच्या नावाने सोडलेला खोड, वसु, वृथापुष्ट मनुष्य, (गुज पु) आळी, बोळ
पोळणें (क्रि) भाजणे, चटका लागणे, नुकसान सोसावे लागणे, दु खाने व्यथित होणे
पोळपाट (पु) पोळी लाटण्याची फळी
पोळा (पु) श्रावण व ३० किवा भाद्रपद व ३० च्या दिवशी बैलास शृगारतात, पूजाअर्चा करतात, व थाटाने मिरवितात, तो उत्सव
पोळी (स्त्री) गव्हाच्या कणिकेची लाटून केलेली भाकरी **पोळी पडणें**---(प्रा) दग्ध होणे, **पोळी पिकणें**---चैन होणे, **आपल्या पोळीवर तूप ओढणें**---अप्पलपोटेपणा करणे
पोळें (न) मधमाशाचे मध साठविण्याचे घर, मधुकोश [याच्यामधली स्थिति
पौगड (स पु) बाल्यावस्था व तारुण्य
पौंड (पु) एक इग्रजी सुवर्णनाणे
पौंची (स्त्री) पोहची पहा
पौढणें (प्रा क्रि) पहुडणे, निजणे
पौत्र (स पु) मुलाचा मुलगा, नातू
पौत्री (स स्त्री) मुलाची मुलगी, नात
पौंध्या (क्रि वि) निष्फळ, व्यर्थ
पौन पुन्य (न) पुनरावृत्ति
पौनर्भव (पु) दोन वेळा लग्न झालेल्या स्त्रीचा मुलगा
पौर (वि) पुरवासी, नागरिक
पौरस्त्य (स वि) पूर्वेकडील, प्राच्य
पौराणिक (पु) पुराणासबधी
पौरुष (स न) पराक्रम
पौरुषेय (स वि) मानवकृत, मनुष्यसबधी
पौरोहित्य (न) पुरोहिताचे काम
पौर्णिमा, पौर्णिमासी (स स्त्री) शुद्ध पक्षातला शेवटचा दिवस, पुनव
पौर्वापर्य (स न) मागच्या पुढच्यातला परस्परसबध
पौष (स पु) हिदु वर्षाचा दहावा महिना
पौष्टिक (स वि) पुष्टि देणारे
पौळी (प्रा स्त्री) पोई, मूढ दशा, आवार, भित (मुक्ते०वन० १५।१५५)
प्याजी (हि वि) काद्याच्या रगासारखे किंचित् गुलाबी रगाचे
प्यादा (फा पु) पायदळातला शिपाई **प्याद्याचा फर्जी होणें**---हलका मनुष्य मोठ्या पदवीस चढणे
प्यादी (फा स्त्री) प्यादेमात पहा
प्यादें (फा न) मोहरी खेरीज करून इतर कोणतेही बुदबळ
प्यादेमात (फा स्त्री) बुद्धिबळाच्या राजाला हालचाल करता न आल्यामुळे तो अडकून पडतो व त्यामुळे खेळ सपतो अशी स्थिति, पराभव
प्यार, प्यारा (हि वि) प्रिय
प्यार (स्त्री) प्रीतिपात्र
प्यारा, प्यारिग्राफ (इ पु) लेखपरिच्छेद, लेखातला तोडलेला भाग
प्याला (फा पु) पेला
प्यास (हि स्त्री) तहान
प्याहा (स प्लीहा पु) पानथरी
प्रकट (स वि) उघड, स्पष्ट [येणे
प्रकटणें (क्रि) गुप्त स्थिति टाकून बाहेर
प्रकटित (स वि) जाहीर किवा स्पष्ट केलेला
प्रकपन (स न) वायु
प्रकर (स पु) समुदाय
प्रकरण (स न) अध्याय, भाग, परिच्छेद, बाब, विषय, गोष्ट, कागदपत्र, प्रस्थ, धेड
प्रकर्ष (स पु) उत्कर्ष, श्रेष्ठता, आधिक्य
प्रकाड (स वि) उत्कृष्ट, विशाळ
प्रकाम (स वि) अतिशय, पुष्कळ

प्रकार (स पु) तऱ्हा, भेद, रीत, वर्तणूक
प्रकाश (स पु) उजेड, (प्रा) ज्ञान
प्रकाशक (स पु) जाहिर करणारा, प्रसिद्धिकर्ता
प्रकाशणे (क्रि) उजेड देणे, प्रसिद्धीस किवा उघडकीस आणणे
प्रकाशमान (स वि) चकचकीत, तेजस्वी
प्रकाशित (स वि) प्रसिद्ध किवा प्रकट केलेला
प्रक्रिया (स्त्री) रीति, पद्धति
प्रकीर्ण (स वि) विखुरलेले, विविध
प्रकृत (स वि) चालू, प्रस्तुत, (स प्रकृति स्त्री) तब्येत, स्वभाव
प्रकृति (स स्त्री) मूळ धर्म, मूळ स्वभाव, माया, शब्दाचे मूळरूप, मूळ कारण, तब्येत, प्रजा, प्रधानमडळ
प्रकृष्ट (स वि) उत्कृष्ट, श्रेष्ठ
प्रकोप (स पु) क्षोभ, दगा [भाग
प्रकोष्ट (स पु) कोपराखालचा हाताचा
प्रखर (स वि) अति उष्ण, तीक्ष्ण
प्रख्यात (स वि) प्रसिद्ध
प्रख्याति (स स्त्री) प्रसिद्धि, कीर्ति [पहा
प्रगट, प्रगटणें याबद्दल प्रकट, प्रकटणे
प्रगणा (पु) परगणा पहा
प्रगल्भ (स वि) प्रौढ, धीट, शहाणा
प्रगति (स्त्री) सुधारणा, उत्कर्ष
प्रगमनशील (स वि) सुधारणाप्रिय, प्रगतिप्रिय
प्रघात (स पु) वहिवाट, चाल
प्रचड (स वि) विशाल, फार मोठा
प्रचलित (स वि) चालू किवा रूढ (नाणे, भाषा, शब्द, आचार, वाद इ)
प्रचार (स पु) प्रघात, चाल
प्रचारक (स पु) प्रचार करणारा, माहिती सागत फिरणारा
प्रचीत, प्रचीति (स प्रतीति स्त्री) विश्वास, खात्री, अनुभव
प्रचुर (स वि) पुष्कळ, विपुल
प्रच्छन्न (स वि) अप्रकट, गूढ, गुप्त
च्छादन (स न) झाकणे, आवरण
जा (स स्त्री) सतति, रयत, लोक
प्रजापति (स पु) ब्रह्मदेव, राजा
प्रज्वलन (स न) पेटणे, पेटविणे.
प्रज्वलित (स वि) प्रदीप्त
प्रणणें (स परि + नी क्रि) विवाह करणें
प्रणत (स वि) नम्र
प्रणति (स स्त्री) नमस्कार, नम्रता
प्रणय (स न) प्रेम [लटका राग
प्रणयकोप (स पु) नवराबायकोमधला
प्रणव (स पु) ओकार
प्रणाम (स पु) नमस्कार, वदन
प्रणालिका, प्रणाली (स स्त्री) परपरा; नळ, पन्हळ
प्रणिधान (स न) ध्यान, चितन
प्रणिपात (स न) नमस्कार, वदन
प्रणीत (स वि) रचिलेले
प्रत (स्त्री) नक्कल, प्रतिलेख, अनुकरण, मासला, वर्ग, (अ) स-ला-ते
प्रतबदी (स्त्री) गुणावरून जमिनीचे वर्गीकरण करणे
प्रतान (पु) वेल, लता
प्रताप (स पु) पराक्रम, सामर्थ्य, गुण, अर्धा होन किमतीचे नाणे
प्रतारणा (स स्त्री) फसवणूक, लबाडी.
प्रति (स स्त्री) प्रत, (अ) प्रत्येकी
प्रतिकार (स पु) उपाय, इलाज, विरोध.
प्रतिकुचक (प्रा वि) प्रतिकूळ · (दा० १९।६।५)
प्रतिकूळ (स वि) विरुद्ध, उलट
प्रतिकृति (स स्त्री) नक्कल, प्रतिबिब; सूड
प्रतिक्रान्ति (स्त्री) क्रान्तिविरोधी चळवळ
प्रतिक्रिया (स स्त्री) निवारण, फेड, इलाज, उपचार
प्रतिग्रह (स पु) देणगीचा स्वीकार
प्रतिद्वद्वी (वि) प्रतिस्पर्धी, विरुद्ध जाणारा
प्रतिदिनीं (अ) रोजच्या रोज
प्रतिध्वनि (स पु) पडसाद
प्रतिनिधि (स पु) मुखत्यार
प्रतिपत्ति (स स्त्री) ग्रथरचना, आदर, मेजवानी (ज्ञा० ६।२२), विधिविधान (ज्ञा १६।३०।३०४) [तिथि
प्रतिपदा (स स्त्री) पधरवड्यातली पहिली

प्रतिपदीं (अ) पावलोपावली, क्षणोक्षणी
प्रतिपक्ष (स पु) प्रतिस्पर्धी, विरुद्ध पक्ष, शत्रु [सिद्ध करणे, बोलणे, सागणे
प्रतिपादणें (स प्रतिपद् क्रि) प्रमाणाने
प्रतिपादन (स न) दोषाचे निरसन करून स्वमताची स्थापना करणे
प्रतिपाळ (स पु) सरक्षण, आचरण
प्रतिबध (स पु) विरोध, अडथळा
प्रतिबिंब (स न) पडछाया
प्रतिभट (पु) बरोबरी करणारा माणूस, प्रतियोद्धा
प्रतिभा (स स्त्री) चेहरा, स्वरूप, तेज, प्रकाश, बुद्धि, स्फूर्ति, कवीची दिव्य दृष्टि
प्रतिमा (स स्त्री) सादृश्य, मूर्ति, नक्कल
प्रतिमान (न) लेखकाच्या कल्पनासृष्टीत वावरणारे पात्र
प्रतियोगी (स पु) प्रतिपक्षी, शत्रु
प्रतिलोम (स वि) उलटा, विपरीत **प्र० विवाह** (स पु)–उच्च वर्णाच्या स्त्रीचा हलक्या वर्णाच्या पुरुषाशी झालेला विवाह
प्रतिवचन, **प्रतिवाद** (स पु) आक्षेपास उत्तर
प्रतिवादी (स पु) प्रतिपक्षी, आरोपी
प्रतिवृत्त (न) अहवाल
प्रतिशब्द (स पु) प्रतिध्वनि
प्रतिषेध (स पु) निवारण
प्रतिष्ठणें (स प्रस्था क्रि) स्थापणे, राहणे
प्रतिष्ठा (स स्त्री) मान, डौल, स्थापना स्थिति
प्रतिष्ठापना (स्त्री) अधिष्ठान बसविणे
प्रतिष्ठित (स वि) स्थिर, निश्चित, सभावित [सामनेवाला
प्रतिस्पर्धी (स पु) चढाओढ करणारा,
प्रतिसहकारिता (स्त्री) दुसरा जसे वागेल तसे वागणे
प्रतिसाद (पु) प्रेमिकाच्या भावनेला प्रिय व्यक्तीने दिलेला अनुकूल उद्गार
प्रतिहत (वि) मार खाल्लेला, निराश झालेला [सिद्धात
प्रतिज्ञा (स स्त्री) पण, वचन, निश्चय,

प्रतीक (न) चिन्ह
प्रतीची (स स्त्री) पश्चिम [प्रचीति
प्रतीति(स स्त्री)अनुभव, विश्वास, खात्री,
प्रतीप (स पु) एक अलकार (यात प्रसिद्ध उपमानाला प्रसिद्ध उपमेयाची उपमा दिली असते)
प्रतीक्षा (स स्त्री) वाट पाहणे
प्रतोद (स पु) चाबूक, कोरडा, कायदे मडळात पक्षाचे कामकाज पाहण्याकरिता नेमलेला धुरीण
प्रत्यक् (वि)पुढचा **प्र० ज्योति** (स्त्री)– आत्मप्रकाश
प्रत्यगात्मा (स पु) ब्रह्म, कूटस्थ
प्रत्यचा (स स्त्री) धनुष्याची दोरी
प्रत्यतदेशगमन (स न) समुद्रपारच्या प्रदेशास जाणे
प्रत्यतर (स न) अनुभव, उदाहरण
प्रत्यय (स पु) प्रचीति, अनुभव, व्याकरणात–नाम व धातु याना जोडून येणारे अक्षर
प्रत्यवाय (स पु) हरकत, दोष, नुकसान
प्रत्यहीं (क्रि वि) दररोज, प्रतिदिवशी
प्रत्यक्ष (स वि) दिसणारे, साक्षात्, समक्ष
प्रत्याख्यान (न) इनकार, मनाई
प्रत्याघात (पु) प्रतिक्रिया, उलट प्रहार
प्रत्याहार (स पु) इद्रियाची अतर्मुखता
प्रत्युत्तर (स न) जाबास जाब, उलट उत्तर
प्रत्युपकार (स पु) उपकाराची फेड
प्रत्यूष (न) पहाट, प्रात काल
प्रत्यूह (स पु) विघ्न
प्रत्येक(स वि)दरएक, एकेक [आरभी
प्रथम (स वि) पहिला, पूर्वीचा, (अ)
प्रथमत (स वि) पहिल्याने, आरभी
प्रथमपुरुष (स पु) मराठी व्याकरणात— बोलणारा स्वत (मी किवा आम्ही)
प्रथमा (स स्त्री) व्याकरणात – पहिली विभक्ति
प्रथा (स स्त्री) चाल, रूढि, प्रख्याति, स्थिति, बुद्धि (ज्ञा० १८।५७४), अनुभव (ज्ञा०१८।१०१८)

प्रथित (स वि) प्रसिद्ध, कीर्तिमान
प्रद (स समासान्ती वि) देणारे
प्रदर (स पु)धुपणी, स्त्रियाचा एक रोग
प्रदर्शक (स वि) दाखविणारा
प्रदर्शन (स न) देखावा, तमाशा, दाखविणे
प्रदक्षिणा (स स्त्री) एकाद्या मर्तीला आपल्या उजव्या हाताकडे करून त्याच्या भोवताली घातलेली फेरी
प्रदान (स न) देणे, देणगी
प्रदीप (स पु) दिवा
प्रदीप्त (स वि) उज्ज्वल
प्रदोष (स पु) सूर्यास्तानतरच्या दोन घटिका, एक व्रत
प्रदेश (स पु) जागा, प्रान्त
प्रधान (स पु) मत्री, (वि) श्रेष्ठ
प्रपच (स पु) विस्तार, पाल्हाळ, माया, भ्रम, अविद्या, जग, ससार, खटला
प्रपा (स स्त्री) पाणपोई
प्रपादणें (स प्रतिपादन क्रि) सिद्ध करणे, बजावून सागणे
प्रपात (पु) धबधबा [सारा०२२।९४)
प्रपासन (प्रा न) पाणपोई (कथा-
प्रपिता (स पु) बापाचा बाप (आजा)
प्रपितामह (स पु) बापाच्या बापाचा बाप (पणजा)
प्रपौत्र (स पु) नातवाचा मुलगा, पणतू
प्रपौत्री (स स्त्री) नातवाची मुलगी
प्रफुल्ल, प्रफुल्लित (स वि) उमललेले, विकसित, आनदित
प्रबध (स पु) अखडपणा, नाटक, काव्य इ० ची रचना, कल्पित गोष्ट, पदवीसाठी विद्यापीठास सादर केलेला विस्तृत निबध, सिद्धान्त
प्रबळ (स वि) फार शक्तिमान्, बलिष्ठ
प्रबुद्ध (स वि) प्रौढ, हुशार, विद्वान्
प्रबोध (स पु) जागृति, यथार्थ ज्ञान
प्रबोधन (स न) जागे करणे, शिकविणे
प्रबोधिनी (स स्त्री) विष्णूचा जागे होण्याचा दिवस (कार्तिक शु ११)
प्रभजन (स पु) सोसाट्याचा वारा
प्रभव (स पु) उत्पत्ति, मूळ कारण, पराक्रम, (प्रा) सुखदु ख [छाया
प्रभा (स स्त्री) तेज, कीर्ति, प्रकाश,
प्रभाकर (स पु) सूर्य
प्रभागजाति अपूर्णांक (स पु) अकगणितात---ज्यात अपूर्णांकाचे अपूर्णांक असतात ते अपूर्णांक
प्रभात (स स्त्री) पहाट [ऐश्वर्य
प्रभाव (स पु) तेज, सामर्थ्य, पराक्रम,
प्रभावळ (स स्त्री) मूर्तीच्या पाठीचे टेकण, मोठ्याच्या सभोवार नेहमी असणारे लोक [जात (परभू)
प्रभु (स पु) धनी, स्वामी, राजा, एक
प्रभूत (वि) पुष्कळ, विपुल
प्रभृति (अ) इत्यादि, पासून
प्रमत्त (स वि) गाफील, धुद
प्रमथनाथ (स पु) शकर
प्रमा (स स्त्री)प्रमाण (अमृत० ६।४१)
प्रमदा (स स्त्री) तरुण सुदर स्त्री
प्रमाण (स न) माप, परिमाण, मर्यादा, निश्चय, साक्ष, पुरावा, प्रत्यतर, आधार, गणितात---त्रैराशिकातली पहिली सख्या, (वि) खरे, न्याय
प्रमाणसूत्र (स न) लग्नाच्या वेळी वधू व वर याच्या उची ज्याने मोजतात ते सूत
प्रमाणिका (स स्त्री) एक समवृत्त (याच्या चरणात आठ अक्षरे व ज, र, हे दोन गण व त्याच्या पुढे एक लघु व त्यानतर एक गुरु अक्षर असते)
प्रमाणें (अ) सारखे
प्रमाथी (पु)साठ सवत्सरापैकी एक, (वि.) सामर्थ्यवान
प्रमाद (स पु) चूक, अपराध
प्रमुख (स वि) मुख्य, श्रेष्ठ
प्रमेय (स न) सिद्ध करण्याची गोष्ट
प्रमेह (स पु) परमा
प्रमोद (स पु) आनद
प्रयत्न (स पु) दीर्घोद्योग, श्रम
प्रयाग (स पु) सगम, गगायमुनाच्या सगमाचे स्थान (अलाहाबाद)
प्रयागवळ (पु) प्रयाग क्षेत्राचा तीर्थोपाध्याय
प्रयाण (स न) गमन, जाणें

प्रयास (स पु) कष्ट, श्रम
प्रयुत (स न) दहा लक्ष
प्रयुक्ति (स्त्री) परिणाम, शेवट
प्रयोग (स पु) योजना, रीत, पद्धत, अनुष्ठान, प्रत्यक्ष क्रिया, व्याकरणात --वाक्यातील कियापदाचा त्याच्या कर्त्याशी किवा कर्माशी पुरुष, लिग व वचन याच्या बाबतीत जो अन्वय होतो तो, नाटकाचा खेळ रगभूमीवर करून दाखविणे
प्रयोगसिद्ध (न) प्रयोगाने सिद्ध होणारे किवा झालेले [प्रेरक
प्रयोजक (स वि) कार्य प्रवर्तक, करविता,
प्रयोजणें (स पयुज् क्रि) वापरणे
प्रयोजन (स न) कारण, निमित्त, साधन, जरुरी, जेवणावळ
प्ररोह (स पु) उदय
प्रलय, प्रळय (स पु) सहार, नाश
प्रलाप (स पु) बडबड, व्यर्थ भाषण
प्रलोभन (स न) फूस, आमिष
प्रवक्ता (पु) भविष्यवादी, देवाच्या सदेशावर भाष्य करणारा
प्रवचन (स न) विवरण, व्याख्यान
प्रवण (स वि) उतरता, सखल, आसक्त
प्रवर (स वि) उत्कृष्ट, श्रेष्ठ, (पु) गोत्रातले मुख्य पूर्वज
प्रवर्त (स पु) व्यवहार [उत्पादक
प्रवर्तक (स वि) उत्तेजन देणारा, (पु)
प्रवर्तणें (स प्रवृत् क्रि) आरभणे, उद्युक्त होणे, चाल पडणे, जाणे
प्रवर्तन (स न) वागणूक
प्रवसर (प्रा पु) मोह
प्रवाद (स पु) लोकवार्ता, वदता
प्रवाल, प्रवाळ (स पु) पोवळे
प्रवास (स पु) देशाटन, परदेशसचार
प्रवासी (स पु) मुशाफर, पाथस्थ
प्रवाह (स पु) ओघ, वाहणे, अखडपणा
प्रवाहण (प्रा न) होडी, नाव (ज्ञा० १८।७०५)
प्रवाळ (स प्रवाल न) पोवळे
प्रविष्ट (स वि) शिरलेला, निमग्न
प्रविष्टर (वि) सरकारात नोदलेला
प्रवीण (स वि) निष्णात, पारगत, निपुण
प्रवृत्त (स वि) तयार, उद्युक्त
प्रवृत्ति (स स्त्री) कल, ओढा, प्रघात, गति, बातमी [मार्ग
प्रवृत्तिमार्ग (स पु) प्रापचिक व्यवहाराचा
प्रवेश (स पु) शिरकाव, रिघाव, दार, नाटकाचा एक पोटभाग
प्रवेशणें (स प्रविश् क्रि) शिरणे, घुसणे
प्रवेशपरीक्षा (स स्त्री) प्रवेश करण्याच्या पात्रतेची कसोटी, मॅट्रिक्युलेशन परीक्षा
प्रशम (स पु) शाति, विश्राम, सात्वन
प्रशमन (स न) सात्वन
प्रशसक (स पु) स्तुति करणारा
प्रशसणे (स प्रशस् क्रि) स्तुति करणे
प्रशसनीय (स वि) स्तुत्य
प्रशसा (स स्त्री) स्तुति, तारीफ, वाहवा
प्रशस्त (स वि) ऐसपैस, विस्तीर्ण
प्रशस्ति (स्त्री) स्तुति
प्रशान्त (स वि) शात, थड, बद पडलेले, मृत **प्रशान्तसागर** (पु)--पॅसिफिक महासागर
प्रशासक (पु) राज्यकारभारासाठी नेमलेला अधिकारी [शकुन
प्रश्न (स पु) पृच्छा, विचारपूस, सवाल;
प्रश्नणें (क्रि) विचारणे
प्रश्नालकार (स पु) बाहेरून वाक्य प्रश्नासारखे दिसते, पण वस्तुत वक्त्यास त्या गोष्टीचा पक्का निश्चय असतो, अशा ठिकाणी होणारा अलकार
प्रसग (स पु) सबध, गाठ, चर्चेचा विषय, काळ, सकट, आपत्ति
प्रसगवशात् (अ) कदाचित [सुचणे
प्रसगावधान (स पु) योग्य वेळी युक्ति
प्रसगोपात (स प्रसगोपात्त अ) योग्य वेळी, प्रसगाच्या ओघात
प्रसन्न (स वि) सतुष्ट, आनदी, प्रफुल्लित, सतोष देणारे
प्रसर (स पु) विस्तार, फैलाव, प्रसार
प्रसरण (स न) विस्तार, पसरणे
प्रसव (स पु) प्रसूति, जन्म

प्रसवणें (स प्रसू क्रि) जन्म देणे, उत्पन्न होणें
प्रसवती (प्रा स्त्री) माता, (वि) उत्पन्न होणारी (ज्ञा० ४।२६)
प्रसाद (स पु) देऊळ (ज्ञा० यो० ७।१९), कृपा, अनुग्रह, देव, गुरु, साधु इ० नी सतुष्ट होऊन दिलेला पदार्थ, देवाला अर्पिलेल्या अन्नाचा शेष, कौल, साक्षात्कार, स्पष्टार्थता, सुबोधता
प्रसाधन (स न) सौदर्यवर्धनासाठी चेहरा व शरीर याची सजावट करणे
प्रसार (स पु) विस्तार, पसारा
प्रसिद्ध (स वि) विख्यात, जाहिर
प्रसिद्धि (स स्त्री) ख्याति, कीर्ति
प्रसूत (स वि) बाळत, प्रसवणारी
प्रसूति (स स्त्री) प्रसवणे; जन्म
प्रसूतिका (स स्त्री) बाळतीण
प्रसृत (स वि) पसरलेले
प्रस्तर (पु) खडक
प्रस्तार (स पु) प्रसार, विस्तार
प्रस्ताव (स पु) आरभ, प्रस्तावना, पश्चात्ताप, पस्तावा (दा १।१।३३), प्रसग, गोष्ट (अमृ० ७।७), (हि पु) ठराव [पूर्वसूचना
प्रस्तावना (स स्त्री) उपोद्घात, आरभ,
प्रस्तु (प्रा पु) प्रस्थ, स्तोम
प्रस्तुत (स वि) घडलेले, चालू, वर्णिलेले
प्रस्थ (स न) धेड, प्रकरण, शेराचे माप, ढोग, स्तोम **प्रस्थ माजविणें**— नसते महत्त्व देणे
प्रस्थान (स न) प्रवासास निघणे, निघण्याच्या पूर्वी सुमुहूर्तावर तादूळ, हळकुड इ वस्तु अन्य स्थळी ठेवून जाताना त्या बरोबर नेतात ते
प्रस्थानत्रय (स न), **प्रस्थानत्रयी** (स स्त्री) गीता, उपनिषदे व ब्रह्मसूत्रे ही तीन
प्रस्थापना (स स्त्री) स्थापना
प्रस्थापित (स वि) स्थापिलेले
प्रस्रव (स पु) पाझर, प्रवाह, धार
प्रस्राव (स पु) पाझर, मूत्र
प्रहर (स पु) तीन तास
प्रहर्षण (स पु) एका अर्थालकाराचे नाव (जेथे यत्न केल्यावाचून कार्यसिद्धि होणे, किंवा इच्छितार्थापेक्षा अधिक अर्थाचा लाभ होणे इत्यादिक वर्णन केले असते तेथे हा अलकार होतो)
प्रहर्षिणी (स स्त्री) एक वृत्त, याच्या चरणात १३ अक्षरे व म, न, ज, र हे चार गण व शेवटचे अक्षर गुरु असते
प्रहसन (स न) मोठा हशा, फार्स, हास्यप्रधान रूपक
प्रहार (स पु) ताडन, आघात, तडाखा
प्रहास (पु) मोठा हशा, रगेलपणा, उपहास
प्रळय (स प्रलय पु) सहार, नाश
प्रक्षालन (स न) धुणे
प्रक्षाळणे (स प्रक्षालन क्रि) धुणे
प्रक्षिप्त (स वि) घुसडलेले
प्रक्षोभ (स पु) खळबळ
प्रज्ञा (स स्त्री) बुद्धि, विचारशक्ति
प्रज्ञाचक्षु (स वि) जन्मान्ध
प्राक् (क्रि वि) पूर्वी, अगोदर
प्राकार (स पु) कुपण, तट
प्राकृत (स वि) स्वभावसिद्ध, बालभाषेतले, जुनी मराठी, अडाणी, हलके [चर्मचक्षु
प्राकृतदृष्टि (स स्त्री) लौकिक दृष्टि,
प्राकृत हेंदरे (वि) गयाळ
प्राक्तन (स न) दैव, नशीब
प्रागतिक (वि) ज्याची प्रगति होत आहे असा **प्रागतिकपक्ष** (पु)—मवाळ पक्ष
प्राचार्य (पु) महाविद्यालयाचा प्रमुख (इ प्रिन्सिपॉल)
प्राची (स स्त्री) पूर्वदिशा
प्राचीन (प्रा न) पूर्वकर्म, दैव (तुका० ४२२७), (वि) जुने, पुरातन काळचे
प्राचुर्य (स न) बाहुल्य, विपुलता
प्राच्य (स वि) पूर्वेकडील
प्राजल—ळ (स वि) प्रामाणिक, सरळ, सुगम, स्वाधीन(भक्तलीला० ४।१८५)
प्राज्य (स वि) पुष्कळ, वृद्धिगत
प्राजापत्य (स पु) विवाहाच्या आठ प्रकारापैकी एक

प्राण (स पु) जीव, हृदयस्थ वायु, अत्यत प्रिय वस्तु
प्राणघेणा (वि) अतिशय लोचट, अतिशय कष्टप्रद
प्राणदान (स न) एकाद्याला जिवावरल्या सकटातून सोडविणे
प्राणधारण (स न) जिवत राहणे
प्राणनाथ, प्राणपति (स पु) पति, नवरा
प्राणप्रतिष्ठा (स स्त्री) मत्रादिकानी मूर्तीत प्राणाची स्थापना करण्याचा विधि
प्राणमय कोश (स पु) आत्म्याच्या पच-कोशापैकी एक
प्राणयात्रा (स स्त्री) चरितार्थ
प्राणविसावा (पु) प्राणाचे विश्रातिस्थान, जिवाला समाधान देणारा, पति
प्राणांतिक (स वि) घातक, भयप्रद, प्राण घेणारी, अतिसकटमय [निरोध
प्राणायाम (स पु) श्वासाच्या गतीचा
प्राणाशी गाठ प्राण धोक्यात पडणे
प्राणिज (स वि) प्राण्यापासून उत्पन्न झालेले
प्राणि-विज्ञान (न) प्राण्याविषयीचे शास्त्र
प्राणी (स पु) जीव, जतु
प्राणोत्क्रमण (स पु) प्राण निघून जाणे
प्रात (पु) देशाचा मोठा विभाग, इलाखा, प्रदेश, परिणाम, समूह, कड, सीमा
प्रांत (स पु) जिल्ह्यातले तीनचार तालुके मिळून मुलकी कामासाठी केलेला जिल्ह्याचा पोटविभाग, त्यावरचा अधिकारी
प्रांतीं (प्रा स्त्री) शेवट, समाप्ति
प्रात (स अ) पहाटेस
प्रात काळ (स पु) पहाट, सकाळ
प्रातर्विधि (स पु) शौच मुखमार्जन, स्नान इ सकाळी आटोपण्याच्या गोष्टी
प्रात स्मरण (स न) पहाटेस देवाचे नाव घेणे
प्रात्यक्षिक (न) प्रयोग
प्राथमिक (स वि) आरभीचे
प्रादेश (पु) वीत, टीच
प्रादेशिक (वि) विशिष्ट प्रदेशासबधी
प्रादुर्भाव (स पु) दृग्गोचरहोणे, उत्पत्ति, आरभ
प्रादुर्भूत (स वि) दृग्गोचर झालेला
प्राधान्य (स न) महत्त्व, वर्चस्व
प्राध्यापक (पु) महाविद्यालय किवा विद्यापीठ यातील प्राध्यापक (इ प्रोफेसर)
प्रापचिक (स वि) प्रपचविषयक, (पु) ससारी, कुटुबवत्सल
प्रापण (न) देणे, नेणे
प्राप्त (स वि) मिळालेले, अवश्य, (स्त्री) मिळकत
प्राप्ति (स स्त्री) मिळकत, लाभ
प्राप्य (स वि) लायक, सपादनीय
प्राबल्य (स न) प्रबळता, वर्चस्व
प्रामाणिक (स वि) सच्चा, विश्वसनीय
प्रामाण्य (स न) सत्यता, सप्रमाणता, आधार, विश्वसनीयता
प्रॉमिसरी नोट (इ) सरकारला कर्ज काढण्याची जरुरी लागते तेव्हा काही ठराविक व्याज देण्याचे वचन देऊन जे दस्तऐवज विकतात ते
प्राय (स समासाच्या उत्तरपदात वि) सारखा, बहुतेक जसे –अशक्यप्राय, मृतप्राय इ [बहुताशी
प्राय., प्रायसा (स अ) बहुतकरून,
प्रायश्चित्त (स न) पापक्षालनार्थ करावयाचे विधियुक्तकर्म, दड, परिमार्जन
प्रायोपवेशन (स न) मरेपर्यंत उपोषण
प्रारब्ध (स न) नशीब, दैव, (वि) आरभिलेले
प्रारभ (स पु) आरभ, सुरुवात
प्रारभणें (स प्रारभ् क्रि) सुरू करणे
प्रार्थणें (स प्रार्थ् क्रि) विनवणे
प्रार्थना (स स्त्री) विनति, याचना
प्रालब्ध (स प्रारब्ध न) नशीब
प्रावरण (स न) पाघरूण
प्रावीण्य (स न) नैपुण्य, दक्षता
प्रावृष,प्रावृट् (स स्त्री) पावसाळा, बरसात
प्राशणें (स प्राश् क्रि) पिणे
प्राशन (स न) पिणे [यो० १।१५६)
प्राश्निक (स पु) अध्यक्ष, ज्योतिषी (ज्ञा०

प्रास (स पु) एक शब्दालंकार (यात त्याच त्या अक्षराची पुनरावृत्ति होते)
प्रासंगिक (स वि) समयोचित, प्रसंगाने प्राप्त
प्रासाद (स पु) देवालय, मंदिर, राजवाडा
प्रासादिक (स वि) थोराच्या कृपेने मिळालेले, प्रेमळ
प्रास्ताविक (स वि) प्रस्तावनारूप
प्राज्ञ (स वि) शहाणा, हुशार, विद्वान्
प्राज्ञा (स स्त्री) मगदूर, सामर्थ्य
प्रिय, प्रियकर (स वि) आवडते, सुखकर, (पु) पति, कांत
प्रियंवदा (स स्त्री) हे एक वृत्त आहे याच्या चरणांत १२ अक्षरे व न, भ ज, र हे चार गण असतात, (वि) गोड बोलणारी
प्रिया (स वि) आवडती, (स्त्री) स्त्री
प्रिन्सिपॉल (इ पु) मुख्याध्यापक, मुख्य
प्रीत (स वि) संतुष्ट, (स प्रीति स्त्री) प्रेम, आवड
प्रीति (स स्त्री) प्रेम, आवड, मर्जी
प्रीतिविवाह (स पु) वधूवराच्या पत्रिका वगैरे न पाहता त्यांची एकमेकांची मने जुळून होणारा विवाह
प्रीत्यर्थ (अ) साठी, करिता, मुळे
प्रेत (न) शव, मुडदा
प्रेम (स न) प्रीति, स्नेह
प्रेमळ (स वि) प्रेमयुक्त [मनुष्य
प्रेमा (स पु) प्रेम, प्रेमाचा विषय, प्रिय
प्रेय (न) इंद्रियांस प्रिय असे ऐहिक सुख
प्रेरक (स वि) प्रेरणा करणारा, स्फूर्ति देणारा
प्रेरणा (स स्त्री) उत्तेजन, स्फूर्ति
प्रेरणें (क्रि) पाठविणे, फेकणे, वळविणे (दृष्टि)
प्रेरित (स वि) उत्तेजित
प्रेष (स पु) जासूद
प्रेषण (स प्रेष् क्रि) पाठविणे
प्रेक्षक (स पु) पाहणारा
प्रेक्षण (न स्त्री) पाहणे, अवलोकन
प्रेक्षणीय (स वि) पाहाण्यालायक, अवश्य पाहिले पाहिजे असे
प्रेक्षणें (क्रि) पाहणे
प्रोफेसर (इ पु) एखाद्या शास्त्रातला निष्णात, उच्च विद्यालयातला अध्यापक
प्रोक्त (स वि) बोललेले
प्रोत्साहन (स न) उत्तेजन, प्रवर्तन
प्रोक्षण (स न) शिंपडणे
प्रौढ (स वि) पोक्त, वयोवृद्ध, धीट
प्रौढप्रताप (स वि) सामर्थ्यवान्, पराक्रमी
प्रौढी (स न) थोरवी, महिमा (विवे० ५०२।२५), मोठी कीर्ति (राम० ३८।६८), गर्व, अहंता, प्रतिष्ठा
प्लव (पु) नाव, नौका
प्लवग, प्लवंग, प्लवंगम (स पु) वानर
प्लाटफार्म (इ पु) कट्टा, धक्का, ओटा
प्लीहा (स स्त्री) पानथरी
प्लुत (स) तीन मात्रांचा स्वर
प्लुति (स स्त्री) उडी
प्लेग (इ पु) रोगाची साथ, ग्रंथिज्वर

फ

फ मराठी वर्णमालेतील बाविसावे व्यंजन
फकडी (स्त्री) फुलवरा, पाकळयाची रांग, (वि) द्राक्षाची एक जात
फकत, फकस्त (अर फकत् अ) फक्त, केवळ
फका, फक्का (पु) मोठी फक्की
फक्कड (स पक्क वि) छान, चैनी
फकाडी (स्त्री) बडबड, (वि) बडबड्या
फकाणा, फकादा (पु) फका
फकिका, फक्किका (स स्त्री) चर्चेचा विषय, पूर्वपक्ष, पूर्वग्रह, फसवणूक, सिद्धान्ताभास
फकी, फक्की (स्त्री) चूर्णाचा घास, चूर्ण
फकीर (फा पु) विरक्त, सोटभैरव
फ०फुकारा (फा पु) गोरगरीब
फकीरी (स्त्री) भिक्षा, नाडा, (वि) फकिराचे [भिक्षावृत्ति
फकीरी बाणा (पु) निःसंग वृत्ति,
फॅक्टरी (इ स्त्री) कारखाना
फक्त (अर फकत् अ) केवळ

फजर (अर अ)उद्या सकाळी [रायते
फजिता (पु) फजिती, आऱ्याचे पातळ
फजिती (अर फजीत स्त्री)पच्ची, पचडा
फजीतखोर (वि) वारवार फजिती करून घेणारा
फज्जा (पु) फजिती
फज्ल (अर स्त्री) कृपा
फट (स्त्री) भेग, चीर
फटक (क्रि वि) आधिक्य किंवा अतिशयत्व दाखविण्याच्या दृष्टीने योजतात जसे-पांढराफटक
फटकडी, फटकी (स्त्री) तुरटी
फटकडी (स्त्री) चणचुणीत, नखरेबाज स्त्री, लहान फटाका, तोफ
फटकणें (क्रि) पाखडणे
फटकर (न) फाटके कावळे, किंवा चिरगूट, चिंधी, वस्त्राचा वाभाडा
फटकळ (वि) स्पष्टवक्ता, अविचाराने दुर्भाषण करणारा, वाईट, दुर्घटना, अशुभ गोष्ट घडून येणे
फटका (पु) प्रहार, तडाखा, एक प्रकारचे आवेशयुक्त गाणे
फटकारणे (क्रि) झटकन करून टाकणे
फटकारा (पु) फटका
फटकाळ (वि) फटकळ, चोरटा, दुष्ट, नीच (मोरो० वन० ११।३८), व्यर्थ
फटकी (स स्फाटिका स्त्री) तुरटी
फटकून (अ) वेगळेपणाने दूर राहून
फटफजिती (स्त्री) पुरी फजिती, बोऱ्या
फटफटणें (क्रि) उजाडणें
फटफटी (स्त्री) मोटारसायकल
फटफटीत (वि) निस्तेज, पांढरे चक्क
फटमर (प्रा वि) भित्रा, फजीतखोर, भित्रेपणाचे, अब्रूला कलंक लावणारे
फटराड, फटलडी (स्त्री) हलकट वेश्या
फटवण (स्त्री) लबाडी, फसवणूक
फटविणें(प्रा क्रि)फसविणे(तुका० ९६५)
फटाकडा, फटाका (पु) दारू भरलेली नळी, (वि) फक्कड, छानदार
फटिंग (पु) झोटिंग, सोटभैरव
फड (हिं पु) कचेरीची जागा ताफा, शेत, मळा, सधि, मजलस
फड (इ पु) द्रव्यनिधि
फडगुडी (स्त्री) सार्वजनिक फडात पैसे मारून गबर होण्याची कारवाई
फडकणें (क्रि) झोकात येणे, फडफडणे
फडका (पु) वस्त्राचा तुकडा
फडकी (स्त्री) लहान मुलीचे पाघरावयाचे पिताबरासारखे उंची वस्त्र
फडके (न) लहान फडका, चिंधी
फडणीस फडणवीस पहा
फडतळ, फडताळ (न) भितीत बसविलेले कपाट
फडतूस (वि) टाकाऊ, गचाळ
फडणवीस, फडणीस (हि पु) सरकारी दप्तराचा मुख्य अधिकारी, हिशोबी खात्यावरचा अमलदार
फडपूस (स्त्री) उघड चौकशी
फडफड (प्रा स्त्री) फजिती, घोटाळा
फडफडाट (पु) मोठा भडिमार
फडफडणे (क्रि) फडफड वाजणे
फडफडीत (वि) ज्याची शिते टणक आणि एकमेकाना न चिकटलेली आहेत असा (भात)
फडफरमाश–स (फा स्त्री) राजाज्ञेने गावकऱ्यानी राजाला किंवा सरकारी अधिकाऱ्याना लावलेली डाली, वेठ, जुलमाचे काम
फडशा (हि पु) निकाल, नाश
फडा, फडी (स फटा स्त्री) सर्पाची फणा, नागफणीचे पान
फडी (प्रा स्त्री) निकाल, खुलासा
फडें (न) गोफणीची वादी
फण (पु) दाताळे, फणा
फणका, फणकारा (पु) रागाचा झटका, सताप, आग, नागीचा प्रहार
फणगडा (पु) फाटा, उपस्थित केलेली अडचण
फणफणणें (क्रि) सतप्त होणे, प्रखर होणे
फणफणीत (वि) अतिशय सतप्त
फणस (स पनस पु) एक मोठे फळ
फणा (स फण स्त्री) फडा, केळयाचा समुदाय [फडा, केळयाचा समुदाय
फणी (स पु)सर्प, (स्त्री)विंचरी,कगवा;

फणेरे (न) वेणीफणी करण्याचे साहित्य ठेवण्याचा झोळणा
फतऱ्या (वि) कपाशीच्या गाडीचे वजन करताना वजनदार फत्तर उचलण्यासाठी ठेवलेला नोकर
फतवा (हि पु) निर्णयपत्र, एकाद्या वादग्रस्त मुद्द्यासबधाने मुसलमान पडिताने दिलेला लेखी निकाल
फ़नाडा (वि) फार रुद, पसरट
फते, फत्ते (अर स्त्री) विजय, यशस्विता
फतेमारी (हि पातीमारी स्त्री) लहान गलबत
फत्तर (हि पत्थर पु) धोंडा, दगड
फत्तेनामा (अर फतेहनामा पु) विजयाची वार्ता कळविणारे पत्र
फदफदणें (क्रि) खदखदणे, फसफसणे
फद (हि पु) कारस्थान, छद, व्यसन, नाद [बाजी वगैरे
फदफितूर (पु) बड, कारस्थान, दगल-
फदी (वि) नादी, छादिष्ट, व्यसनी
फदूल (वि) फोपसा
फद्या (पु) चार पै (मुबईत)
फनगडा (पु) फाटा [फडशा
फना, फन्ना (अर फनीआ पु) सत्यानाश,
फर, फरा (स्त्री) खवाटयाचे हाड, खवाटा
फरक (अर पु) अतर, फेर
फरकटणें (क्रि) ढुगण घाशीत जाणे, सपाटयाने लिहिणे
फरकटा, फरगडा (पु) फाटा
फरकड (स्त्री) फरपटत नेल्याचे किंवा गेल्याचे चिन्ह [फरकड
फरकडा (स्त्री) चिंधी, अडचण, सकट,
फरकणें (क्रि) बाजूला होणे, वाट देणे, फिरणे
फरगडा (पु) लपेटी, अक्षराचा फाटा, चिरखाडणे, उपस्थित केलेली अडचण
फरगाद (फ्रेंच फ्रेगेट न) एक प्रकारचे लढाऊ जहाज
फरगूड (न) कापडातली उरलेली चिंधी
फरडा (वि) पटाईत, निष्णात
फरडुके, फरडूक (न) गमतीचा चुटका, म्हण, आख्यायिका, दृष्टान्त
फरताळ (न) फडताळ पहा [शाल)
फरद (अर पु) एकेरी वस्त्र (विशेषत
फरदा (अर फरद पु) दाराची एक फळी
फरपट (स्त्री) घसडत नेल्याची खूण, क्रम, परपरा
फरपटणें (क्रि) घसडत चालणे
फरपटा (पु) रेघ, खूण [घसडत
फरफरा (अ) फरफर आवाज करीत,
फरमान, फरमाना (फा पु) राजाज्ञा, आज्ञापत्र
फरमावणें (क्रि) आज्ञा करणे
फरमाशी (फा वि) नमुन्यासाठी मुद्दाम काढलेले, मागणी
फरमास (फा फरमाइश पु) मागणी, नजराणा
फरमासी (हि वि) उत्कृष्ट, (स्त्री) नजर, अधिकाऱ्यास देणगी
फरश, फरस (स परशु पु) कुऱ्हाडी-सारखे शस्त्र
फरशी (अर फरश स्त्री) दगडी चीप, दगडी चिपानी केलेली फरसबदी, (स. परशु स्त्री) कुऱ्हाड
फरसबदी (फा स्त्री) चिरेबदी
फरसाळ (प्रा वि) भिन्न स्वादाचे
फरा (स फलक पु) खवाटा, तगडी, धान्याचे एक माप, पिपळवन, कळप, सैन्याची राग
फराकी (स्त्री) खोगिरातली गादी
फराट (पु) जमिनीत बी पेरल्यानतर ती जागा मातीने झाकून टाकणारे औत
फराटा (पु) फाटा, फरगडा
फरारा (पु) पताका, निशाण, त्याचे वस्त्र
फरारी (अर फरार वि) परागदा, पळून गेलेला, (प्रा स्त्री) थोरपण, अत - करणाची ओढ, गर्व, आभास
फराशीस, फरासीस (फ्रेंच फराशाई पु) फ्रेंच मनुष्य
फरास (अर फराश पु) बिछाईत घालणारा
फरासखाना (फा पु) राहुटया डेरे वगैरे ठेवण्याचे स्थळ [अल्पाशन.
फराळ (स फलाहार पु) अल्पाहार,

फरी (स्त्री) ढालीसारखे स्वसरक्षणाचे एक साधन
फरीद (अर फर्द पु) एकटा, सडा, (इ फरीड वि) पहाऱ्याच्या कामावरून मोकळा झालेला
फरे (न) खाद्याचे हाड, माडीचे हाड
फरेब (फा पु) कपट, लुच्चेगिरी
फरेमरे (न) नऊ खड्याचा खेळ
फरोक्त (फा फरोक्‍त वि) विकलेले
फरोड (पु) पसारा
फर्गोल (फा पु) रूदार पायघोळ अगरखा
फर्ज (फा पु) कर्तव्य
फर्जंद (फा पु) प्रिय पुत्र [वजीर
फर्जी (फा पु) बुद्धिबळाच्या खेळातला
फर्द, फर्मास फरद, फरमास पहा
फर्नांदीस (पोर्तु पु)आब्याची एक जात
फर्मा (फा पु) नमुना, (इ पु)आकृति, रचना, छापखान्यात छापण्यासाठी खिळे वगैरे जोडून व गच्च बाधून तयार ठेवलेली मजकुराची पृष्ठे
फर्लो (इ स्त्री) काही वर्षे नोकरी केल्यानतर मिळणारी सवलतीची रजा
फल (स न) फळ, शेवट, परिणाम, नागराचा फाळ, शस्त्राचे अग
फलकट (न) पोकळ दाणा, (वि) वायफळ [उडी
फलग, फलाग (हि स्त्री) टाग, ढाग,
फलदाज (पु) त्रिफळाजवळ उभा राहून चेडू मारणारा क्रिकेटमधील खेळाडू
फलज्योतिष (स न) ग्रहाच्या परिस्थितीचा मनुष्याच्या स्थितीवर अमुक परिणाम व्हावयाचा असे सिद्धान्त ज्यात असतात ते शास्त्र
फलद, फलद्रूप, फलप्रद (स वि) सफळ, परिणामकारक
फलप्रदान (स न) फळ देणे, लग्नात वाङ्निश्चयाच्या वेळी वराचा बाप वधूच्या ओटीत नारळ घालतो तो विधि
फलश्रुति (स स्त्री) एखाद्या कर्माचे किंवा व्रताचरणाचे फल सागणारा ग्रथभाग
फलशोभन (न) गर्भादान विधि
फलाटिण, फलानेल (इ फ्लॅनेल स्त्री) लोकरीचे मऊ वस्त्र
फलाणा (फा सर्व) अमका
फलाहार (स पु) फराळ
फलित (स वि) सिद्धीस गेलेला, निष्पन्न, (न) ध्वनितार्थ
फलितार्थ (स पु) गर्भितार्थ, ध्वनि
फल्गु (स वि) निःसत्त्व, क्षुद्र, तुच्छ
फवारा (अर पु) हजारी कारजे, त्यातून उडणारे पाणी
फॅशन (इ स्त्री) नवा ढग, नवी चाल
फशी पडणें फसून सकटावस्थेत पडणे
फसकटणें (क्रि) फिसकटणे, विसकटणे
फसकल (स्त्री) प्रशस्त माडी
फसकी (हि स्त्री) मूठभर दाणे, कामगार लोक दुकानदारापासून, किवा पतोजी मुलापासून हक्क म्हणून काही धान्य, भाजीपाला वगैरे घेत ते
फसगत (स्त्री) फशी पडलेल्याची स्थिति, फजिती
फसणूक (स्त्री) गुतून पडणे [जाणे
फसणें (क्रि) अडकणे, रुतणे, फसविले
फसफसणें (क्रि) फसफस आवाज होणे, अबून फुगणे, फेस येणे
फसमामला (पु)तोट्याचा किवा बुडीचा कारभार, व्यापार
फसल (अर स्त्री) हगाम, हगामाची वेळ, जनावरे, मुले इत्यादिकाना देतात ते पुष्टिकारक अन्न किवा खाद्य
फसली साल (न) एका शकाचे नाव हा इ स च्या मागे ५९० वर्षे आहे मृगारभापासून याची सुरवात होते
फसवणूक (स्त्री) ठकबाजी
फसविणें (क्रि) ठकविणे
फसव्या (पु) लुच्चा, भामटा
फसाव (पु) फसगत
फस्त (फा वि) ओसाड, नष्ट
फळ (स न) फल पहा
फळकट (प्रा वि) हलके, निःसत्त्व
फळकवणी (स्त्री) पाण्यासारखा पातळ पदार्थ

फळगट (प्रा वि) अव्यवस्थित
फळणें (क्रि) फळास येणे, फायदेशीर होणें, गाभण होणे
फळफळणें (क्रि) फार मुतणे, जोराने बाहेर येणे, उदयास येणे
फळफळाट (पु) उत्कर्ष, विपुलता
फळफळावळ (स्त्री) पुष्कळ जातीची फळे
फळशोभन (स न) ऋतुशातीचा विधि
फळा (पु) नागराचा फाळ, मोठा तक्ता
फळादेश (स पु) फलप्राप्ति, फायदा, लाभ
फळी (स्त्री) लहान तक्ता, पक्ष, पक्ति, राग, खेळ, युद्ध **फळी घेणें**—युद्धास सिद्ध होणे (वामन० विराट० ७।८)
फळें (प्रा न) शस्त्राचे पाते
फाईल (इ न) मिसल, फेरिस्त
फाक, फाक (स्त्री) आबट तुकडा, फोड, (प्रा स्त्री) अतर, प्रतिबध
फाकट, फाटक (न) आवार, बाग, परस इ चे फारसे बळकट नसणारे दार
फाकटणें (क्रि) लागणे, पसरणे
फाकडा (वि) हुशार, ऐटबाज, पाणीदार
फाकणे फाकटणे पहा
फाका (पु) फका, उपवास
फाकाफाक (स्त्री) गोळा झालेल्याची (माणसे, गुरे वगैरेची) ताटातूट
फाकेसीर (हि वि) उपाशी
फाग (पु) फाल्गुन, होळीच्या दिवसात म्हणावयाची बीभत्स गाणी
फाजल (अर वि) विद्वान्, शहाणा
फाज, फाद (स्त्री) तट, गावाच्या भोवतालची भित [अडचण, प्रतिबध
फाजी (फा स्त्री) नगरकोट, गावकुसू,
फाजील (अर फाजल वि) वाजवीहून अधिक, अतिप्रसग करणारा
फाट (पु) भिन्नपणा, विरोध, हरकत, दोष, काढा . [झापा
फाटक (न) जुनेर, (हि न) कवाड,
फाटका (वि) फाटलेला, क्षीण **फा० अगाचा**—सडपातळ
फाटणें (क्रि) चिरणे, भिन्न होणे
फाटा, फाटा (पु) फादी, शाखा, खोडावयाच्या मजकुरातून आलेली रेघ, रजा देणे, सोडणे, आडरान, बहकणे, लाकडे, सर्पण, बडबड **फा० देणें**—सोडणे, **फा० फुटणें**—एकातून दुसरेच उत्पन्न होणे, **फाटे फोडणें**—अडचणी उत्पन्न करणे, **फाटा भरणें**—बडबडणे
फाटाफूट (स्त्री) वाताहत, ताटातूट
फाटी (स्त्री) लाकडे, सर्पण
फाटोवाड (प्रा पु) मोठेपणा, (वि) पुष्कळ, स्पष्ट
फाड (स्त्री) भेग, चीर
फाडकन् (अ) ताडकन्
फाडण (क्रि) चिरणे, (डोळे) वटारणे
फाडा (पु) पाढा [दगड
फाडी (स्त्री) एका बाजूने घडविलेला
फाडावाडे (प्रा न) मोठेपणा, स्पष्टपणा, (वि) पुष्कळ, स्पष्ट
फाडीवाडी, फाडोवाडें (प्रा अ) स्पष्टपणे, पुष्कळ
फाणस, फाणूस (फा फाणुम पु) कदील.
फात्या (अर स्त्री अने) मृताच्या प्रार्थना, अर्थशून्य वाचाळता **फात्या मारणें**—दुसऱ्याची जिन्नस मढळ हाताने देणे
फाद (स्त्री) फादी, खादी, शाखा, तट
फादडणें (क्रि) चिरणे, फाडणे
फादणे (क्रि) उडी मारणे, उधळणे
फादा (पु) अडचण, अडथळा
फादाफाद (स्त्री) फाटाफूट, दाणादाण, पागापाग
फादी (स्त्री) शाखा, खादी
फादोरी (स्त्री) लहान फादी
फापडणें (प्रा क्रि) पाखडणे
फापर (न) क्षत, मोठी जखम
फापरा (वि) तोतरा
फापाइणे (प्रा क्रि) वाढणे [होणे
फापावणें (प्रा क्रि) विस्तारणे, लठ्ठ
फाफाइणें (प्रा क्रि) फोफावणे
फा फू (न) मत्रतत्र
फाम (अर स्त्री) चित्ताची स्थिरता
फायदा (अर पु) किफायत, नफा, लाभ
फार (वि) पुष्कळ, (प्रा वि) प्रकाशित, उघड (ज्ञा० १५३।११)

फारकत, फारखत (अर फारग खत स्त्री) ऋणमुक्तिपत्र, हक्क सोडल्याबद्दलचा लेख, सोडचिठ्ठी
फारगत (पोर्तु फरीगट न) एक प्रकारचे जहाज
फारमानबाडी (फा फरमाबरदारी स्त्री) हुकुमाला मान देणे
फारशी (स पारसिक पु) इराण देशाचा रहिवासी, (स्त्री) त्याची भाषा
फारसनीस (फार पु) फारशीतील पत्रव्यवहार चालविणारा अमलदार किवा कारकून
फॉरेस्ट (इ न) अरण्य, जगल
फारोळा (पु) चिधी [टोपण
फारोळें (न) पाभरीच्या दात्याचे लोखडी
फार्स (इ पु) प्रहसन, चुटका
फालतू (हि वि) ज्यास्त, शिल्लक
फालस (इ फॉल्स न) खोटे मोती
फाले (अ) कारवाराकडे–उद्या
फाल्गुन (स पु) हिदुवर्षाचा बारावा महिना, अर्जुन **फा० वाद्य**––बोब
फाव (प्रा पु) अवकाश, लाभ
फावडें (न) खोरे **फा०ने पैसा ओढणें**–– अतिशय द्रव्यप्राप्ति करणे
फावणें (क्रि) मिळणे, सवड सापडणे, साधणे, सफळ होणे, समजणे, चालणे
फावती (स्त्री) फुरसत
फावल (प्रा पु) सुस्वाद
फाया (पु) अतराचा बोळा [शिक्षा
फाशी (स पाश स्त्री) फासावर चढण्याची
फास, फास (स पाश पु) पाश, जमीन उकरण्याकरिता कुळवाला बसविलेली लोखडी पट्टी
फासणी (स्त्री) घाय, चीर
फासकी (स्त्री) पाश, जाळे
फासटणें (क्रि) फासणे
फासडा (पु) गुतागुत, गाठ
फासणी (स्त्री) शस्त्राने केलेला सूक्ष्म छेद
फासणें (क्रि) चोळणे, लावणे, वासणे
फासळी (स्त्री) बरगडीची हाडे
फासा (स पाशक पु) पाश, पकड, आकडा अडकविण्यासाठी ठेवलेले छिद्र, खेळात दान टाकण्याच्या तीन हस्तिदती तुकडयापैकी प्रत्येक
फासाटणे (क्रि) चोळणे, फसविणे
फासाटी (स्त्री) फास
फासाडणें (क्रि) अडकविणे, फसविणे
फासु (न) नदीचा फाटा, खाडी
फासेपारधी (पु) पशु व पक्षी याना जाळयात अडकवून धरणारा, दुसऱ्यास कपटाने पेचात धरणारा
फासोटी (स्त्री) फास, पाश
फाळ (पु) नागराच्या शेवटास लावावयाचे लोखडी पाते, (प्रा) तुकडा
फाळका (पु) पानाचा मोठा तुकडा
फाळणी (स्त्री) वाटणी, शेतसाऱ्याची रक्कम ठरविणे
फाळणें (क्रि) वाटणी करणे, फाडणे
फाळा (पु) चिधी, तुकडा, वर्गणी, कर, वाटा [पट्टी
फाळी (स्त्री) जमिनीचा लाबट भाग,
फाळोरा (पु) फाळोरे, (न)पाभरीच्या दात्याचे लोखडी टोपण
फिकट (वि) पिकुटलेला, बेचव
फिकर, फिकीर (अर फिक्र स्त्री)काळजी, अर्ज, विनवणी **फि०मद**–चिताक्रान्त
फिका, फिक्का (हि फिका वि) मद, हलका, बेचव, निस्तेज, दुर्बळ
फिगारणें (क्रि) फेकणे
फिट (पु) विटीदाडूच्या खेळातला दाडू
फिटणें (क्रि) सुटणे, निरसन होणे, (ऋण) दिले जाणे, फेड होणे, क्षीण होणे, सोपणे, नाहीसे होणे
फिटफाट(स्त्री)देणेघेणे बरोबर, नि शेषता
फिटी (स्त्री) भोक बुजविणारी खुटी, पाचर, विटी [विरुद्ध बाजूला मिळणे
फितणें (क्रि) दगलबाजीने किवा फसून
फितवा (फा पु) भेद, फदफितूर
फितविणें (क्रि) अनुकूल करून घेणे
फितुरी (स्त्री), **फितूर** (अर पु) दगलबाजी [अर्पण केलेला
फिदा (अर वि) आशक, अनुरक्त,
फिदाई (स्त्री) अनुरक्तता, आसक्ति
फिदारणें (क्रि) विस्तारणे, पिजारणे

फिनाईल (इ न) एक दुर्गंधनाशक द्रव्य
फिरक (पु) गाण्यातला कप
फिरकणें (क्रि) सचार करणे, फिरणे
फिरकडा (पु), **फिरकडी** (स्त्री) चक्कर, भोवरा, घोटाळा
फिरकी (स्त्री) फिरक (गाण्यात घेतलेला कप), गरका, मळसूत्र, चक्री
फिरंग (प्रा स्त्री) तरवार
फिरंगाण (न) फिरगी लोकाचा मुलुख
फिरगी (फा पु) सामान्यत युरोपियन, विशेषत पोर्तुगीज, (स्त्री) तलवार (तुका० २९१५)
फिरणें (क्रि) मडलाकार गतीने चालणे, चालणे, दिशा बदलणे, हिडणे
फिरती (स्त्री) पर्यटन, दौरा
फिरवान(वि) उमटलेले(अनतफदी प ६९)
फिरवाफिरव (स्त्री) इकडचे तिकडे वगैरे फेरफार
फिरविणें (क्रि) हिडविणे, फेरफार करणे
फिरस्ता, फिरिस्ता (फा पु) प्रवासी, यात्रेकरू
फिरून (अ) पुन
फिर्याद (फा स्त्री) तक्रार
फिलफौर (फा फेलफोरन अ) ताबडतोब, लवकर
फिल्टर (इ न) गाळणी
फिसकटणें (क्रि) मोडणे, विसकटणे
फिसाद (अर स्त्री) बड, दगाधोपा
फी (इ स्त्री) दस्तुरी, मेहनताना, मोबदला, हक्क, पारितोषिक, कामाबद्दलची ठराविक रक्कम, शिकण्याबद्दल लागणारी रक्कम
फीट (स्त्री) फेड, अपस्माराचा झटका
फीत (पोर्त फिता स्त्री) मगजी लेस
फीलखाना (फा पिलखाना पु) गजशाला
फुई (हि स्त्री) आत, आत्या, (प्रा पु) तुषार, शितोडा
फुकट (अ) मोबदला किवा किमत यावाचून, व्यर्थ, मुफत **फु०शाई** (वि)—फुकट जाणारे, मोफत
फुकटफाकट (अ) उगाच, निष्कारण, काही द्यावे न लागता

फुकट्या (वि) मोफत घेणारा
फुकणी (स्त्री) विस्तव फुलविण्याकरिता फुकण्याची नळी
फुकणें (क्रि) तोडाने वारा घालणे, वारा भरणे, वाजविणे, विकणे
फुंकर, फुकारा (पु) फुक, तोडाने घातलेला वारा
फुका, फुका (अ) फुकट, व्यर्थ
फुकी (स्त्री) एकीबेकीच्या खेळात रिकामी मूठ वळून ओळखण्यास सागतात ती
फुग (प्रा पु) फुगारा, अभिमान
फुगट (वि) फुगीर
फुगटणें (क्रि) रागाने किवा गर्वाने फुगणें
फुगडी (स्त्री) मुलीचा एक खेळ
फुगणें (क्रि) स्थूल होणे, वाढणे, रुसणें
फुगवटा (पु), **फुगवटी** (स्त्री) सूज; उच झालेला भाग
फुगवणी (स्त्री) अतिशयोक्ति [करणे
फुगविणे (क्रि) स्थूल करणें, जास्त दिसेसे
फुगा (पु) फुगवून स्थूल केलेला कागद वगैरेचा आकार, बुडबुडा, (प्रा पु) अभिमान, खोटे मोती [ताठा
फुगारा (पु) फोड, सूज, फुगलेला भाग,
फुगीर (वि) फुगलेला, सुजलेला, उच झालेला
फुगु (प्रा पु) फुगवटा
फुगें (न) पाण्यातला भोवरा, देवीचा फोड [सूज
फुगोटी, फुगोशी (स्त्री) फुगीर भाग,
फुज (पु) अभिमान, ताठा
फुजणें (स स्फुज क्रि) स्फुदणे, गर्वाने ताठणे.
फुटकर, फुटकळ (वि) तुटक, बारीक सारीक, किरकोळ
फुटका (वि) फुटलेला
फुटकुळी (स्त्री) पुळी, लहान फोड
फुटक्या कपाळाचा दुर्दैवी
फुटक्या तिनिसाजा(अ) ऐन सध्याकाळच्या वेळी
फुटणें (स स्फुट् क्रि) तुकडे होणे, बाहेर येणे, विस्कळित होणे, चीर पडणे, (डोळे) अध होणे, (कान) बहिरे होणे, तरफडणे, दूर होणे

फुटाणा (पु.) भाजलेला हरभरा, चपळ, तरतरीत हुशार मुलगा
फुटाफूट (स्त्री) तुटातूट, भेद
फुटाळू (वि) सहज फुटणारे
फुटी (प्रा स्त्री) तेज, विकास (ज्ञा० ११। २०४) [पडलेले
फुटीर (वि) लवकर फुटणारे, चीर
फुडी, फुडें (प्रा वि) खरे, बरे, (अ) पुढे, निश्चयपूर्वक
फुणगा (स स्फुलिंग पु) **फुणगी** (स्त्री) ठिणगी
फुणफुण (स्त्री) चुरचुर, आग
फुतु (पु) स्फुलिंग
फुंद (स स्फुदन पु) हुदका, (वि) गर्वाने ताठलेला, (पु) गर्व [गोंडा
फुंदणा, फुन्ना (फा फुदना पु) झुबका,
फुदणें (प्रा क्रि) उसासे टाकणे
फुनगा (स्त्री) ठिणगी
फुन्नेदार (वि) झुपकेदार
फुपाटा (पु) धगधगीत राख किंवा धूळ
फुफ्फुस (स न) शरिरातले श्वासयंत्र
फुफाट (प्रा पु) फो फो शब्द
फुफाटणें (प्रा क्रि) ओरडणे
फुफारा (प्रा पु) फूत्कार
फुफु करणें थट्टेने उडवून देणे
फुरकट, फुरकुट, फुरगूट (पु न) रुसवा
फुरकणें, फुरगटणें (क्रि) रुसणे, फुगणे
फुरका (पु), **फुरकी** (स्त्री) ओरडताना होणारा आवाज
फुरताई (स्त्री) जलदी, घाई
फुरफुरणें (क्रि) स्फुरण पावणे
फुरसत (अर स्त्री) रिकामपण, सवड
फुरसे (न) एक विषारी सर्प
फुलका (पु स्त्री) लहान चपाती
फुलणें (स फुल्ल क्रि) विकासणे, उमलणे, फुले येणे
फुलदाणी (स्त्री) फुले ठेवण्याचे भाण्डे
फुलधर (प्रा पु) माळी
फुलपात्र (न) पाणी पिण्याचे एक प्रकारचे लहान भाडे, रामपात्र
फुलबडी (स्त्री) झाडावरून कच्ची काटून शिजवून वाळविलेली सुपारी
फुलबाजी (स्त्री) कागदाच्या नळीत दारू भरून ती पेटविली असता फुले गळतात असे दारूकाम
फुलवणी (प्रा स्त्री) प्रफुल्लितपणा
फुलवरा (पु) पुष्पसमुदाय, पुष्पमाला
फुलसर (प्रा पु) फुलाचा हार
फुलारी (पु) माळी, बागवान
फुलावणी (स्त्री) प्रफुल्लितपणा
फुलिका (प्रा स्त्री) टिकली, चमक, विकास
फुलिंग (स स्फुलिंग न) ठिणगी
फुलिस्केप (इ पु) एक प्रकारचा कागद
फुली (स्त्री) लहान फुलासारखी आकृति, (प्रा) फुलण्याचा भर, कळी [अत्तर
फुलेल (न) सुगंधित केलेले तिळाचे तेल,
फुलेले (प्रा वि) फुलाचे
फुलोडी (स्त्री) फूलपाखराप्रमाणे चंचल स्त्री (प्रभा० पृ० ९३)
फुलोरा, फुलौरा (प्रा पु) पुष्पगुच्छ
फुल्लोर (प्रा न) पुष्प (मुक्ते० आदि० १८।३) [प्रौढी
फुशारकी, फुशारी (हि स्त्री) बढाई,
फुशारणें (क्रि) शेफारणे, बढाया मारणे
फुसकट (न) कोंडा, भूस **फु० पाडणें**— दुर्दशा करणे, रंग जिरविणे
फुसका (वि) निःसत्त्व, पोकळ
फुसकारणें (क्रि) फूत्कार करणे
फुसकारा (पु) फूत्कार
फुसकी, फुसकुली (स्त्री) हळूच सोडलेला अपानवायु, अडून केलेले कुत्सित भाषण
फुसडी (स्त्री) चाबकाची दोरी, झिलपी
फुसफुस (स्त्री) आतल्या आत चरफडणे, कानगोष्ट [करून घेणे
फुसलावणी (स्त्री) लालूच दाखवून स्ववश
फुलिका (प्रा स्त्री) टिकली, चमक
फु—फू (स्त्री) फूत्कार, रागाचा सुस्कारा
फूग (स्त्री) सूज, फुगवटा
फू करणें फुंकरासरशी उडवून देणे
फूट (स्त्री) चीर, भेग, भेद, बेबनाव, परिस्फुटता, झाडावरून पडून फुटलेले फळ, पालवी, (इ पु) बारा इंचाचे एक माप

फूटतूट (स्त्री) मोडतोड
फूत्कार (स पु) रागाचा आवेशयुक्त सुसकारा
फूल (स फुल्ल न) पुष्प, पुष्पाकृति, ठिणगी, ठिपका, स्फटिक, गर्भाशय, घनस्वरूपातून प्रवाहरूप न होता एकदम वायुरूपात गेलेले पदार्थ
फूलपाखरू (न) पतग
फूलवात (स्त्री) देवापुढे तुपात जाळण्यासाठी केलेली रुद बैठकीची उभी वात
फूस (स्त्री) आतून मदत, उत्तेजन, संधि, सवड
फें (अ) तिरस्कारार्थी अव्यय
फेक (स्त्री) भाला वगैरे शस्त्र फेकण्याची क्रिया
फेकणें (क्रि) झुगारणे, दुरून टाकणे
फेंगडा (वि) पाय फाकून चालणारा
फेटा, फेंटा (हि पु) पटका
फेटाळणें (क्रि) धुडकावणे, हातून पाडणे
फेड (स्त्री) देऊन टाकणे
फेडणें (क्रि) सोडणे, देणे, (प्रा) दूर करणे, उघड करणे
फेण (स फेन पु) फेस
फेणणें (क्रि) फेस आणणे
फेणी (स्त्री) एक पक्वान्न, पापडी
फेंदरा (वि) चपटया किंवा बसक्या नाकाचा
फेन (स न) पाणी दूध इत्यादिकावरचा फेस, समुद्रफेस, गुळाचा राब
फेंपरा (वि) रुद नाकाचा
फेंपरे (न) अपस्मार रोग
फेंपाणा (वि)चपटया व मोठ्या नाकाचा
फेंफें (स्त्री) त्रेधा, तिरपीट
फेर (पु) अतर, फरक, घेर, बाक, वळण, स्वरनियमन–शक्ति, (अ) पुन
फेरफटका (पु) चक्कर, फिरणे
फेरफार (पु) फेरबदल, दुरुस्ती
फेरा (पु) चक्कर, प्रदक्षिणा, वर्तुलाकृति मार्ग, पुनरागमन
फेरिस्त (फा न) यादी
फेरिस्ता (फा पु) देवदूत, पैगंबर, एक सुप्रसिद्ध फारशी इतिहासकार
फेरी (स्त्री) चक्कर, प्रदक्षिणा, चक्राकार गति [दारोदार हिंडणारा.
फेरीवाला (पु) विक्रीचा माल घेऊन
फेल (न) पोचट शेंग, (इ वि) नापास
फेस (पु) फेन पहा
फेसाळ (वि) फेस आलेले
फैज (अर पु) कृपा [गाडी
फैटण (स्त्री) एक प्रकारची चार चाकाची
फैर (स्त्री) अस्त्राचा सारखा मारा
फैल (अर स्त्री) काम, कृत्य, दगा, **फै० वर घेणें**–कसून तपासणी करणे
फैल जामीन (अर पु) जातमुचलका; शांततेने वागण्याचा जामीन
फैलाव, फैलावा (हि पु) प्रसार
फैलावणे (क्रि) पसरणे
फैलाविणे (क्रि) पसरविणे
फैसल (स्त्री), **फैसला** (अर पु) निकाल, निवाडा [ढाळ, जुलाब
फोक (पु) सरळ ओली खादी, कोंब,
फोकणी (स्त्री)पेरणी, बी पसरून टाकणे
फोकरणें(प्रा क्रि)प्रकट करणे, वर्णन करणे
फोकाटी (स्त्री) लहान फोक, शिपटी
फोख्त (फार फरोखत वि) विकलेले
फोगी (स्त्री) त्रिकोणाकृति शीड
फोटो, फोटोग्राफ (इ पु) सूर्यप्रकाशाच्या साहाय्याने कॅमेरा नावाच्या यंत्राने काढलेले चित्र
फोड (स स्फोट पु) गळू, उठाणू, बेंड, (स्त्री) फाक, चीर, परिस्फोट
फोडणी (स्त्री) अन्नास स्वाद लागण्यासाठी त्याला केलेला एक संस्कार, त्यास लागणाऱ्या साहित्याची सिद्धता, (प्रा) विडा (मुक्ते० मूर्खाची लक्षणे)
फोडणें (क्रि) मोडणे, चिरणे, तुकडे करणे, परिस्फोट करणे, स्पष्ट करणे
फोडसे (प्रा न) फुरसे
फोडाळ (वि) फोडानी, पुळ्यानी भरलेले
फोडीव (वि) फोडलेले, तुकडे केलेले
फोतर (न) सालपट
फोनोग्राफ (इ पु) बोलणाराच्या ध्वनीसारखा हुबेहूब ध्वनि काढणारे यंत्र
फोपशा, फोपसा (वि) स्थूल, पोकळ

फोपाटा (पु) गरम राख [टाकणें
फोपाटणें (प्रा क्रि) श्वासोच्छवास
फोफावणें (क्रि) जोराने वाढणे, रागावणे
फोल (न) पोकळ दाणा, टरफल, (वि) कोरडा, शुष्क, व्यर्थ, असत्य.
फोलकट (प्रा वि) व्यर्थ
फोलणें (क्रि) टरफल काढणे
फोस, फोसे (प्रा वि) फोल, पोकळ
फौकारणें (प्रा क्रि) कीर्ति सागणे
फौज (अर स्त्री) सेना, सैन्य
फौजदार (पु) एक पोलिस अधिकारी
फौजदारी (वि) गुन्ह्यासबधी, (स्त्री) गुन्हयासबधाचा खटला [वगैरे
फौजफाटा (पु) फौज, तोफखाना, शिबदी
फौजसरजाम (पु) फौजेच्या खर्चासाठी दिलेली नेमणूक
फौरन (स्त्री) जरुरीचा हुकूम, (क्रि वि) सत्वर
फ्या फ्या फें फे पहा
फ्रेंच (वि) फ्रान्समधील लोकाविषयी
फ्रेंचकट (इ पु) नाकाच्या रुदीइतका मिशीचा आकार ठेवणे

ब

ब मराठी वर्णमालेतील तेविसावे व्यजन
ब, बई (स्त्री) आई [गप्प
बक (स पु) बगळा, अर्भक, (स्त्री)
बक (प्रा स्त्री) चौकी
बँक (इ स्त्री) पेढी [द्रव्याचा घास
बकणा (पु), **बकणी** (स्त्री) शुष्क खाद्य–
बकणें (क्रि) तोडास येईल ते बोलणे
बकतणें (प्रा क्रि) राहणे
बकतर (फा न) लोखडाचे चिलखत
बकदी (स्त्री) बुक्की
बकध्यान (स न) ध्यान करण्याच्या मिषाने प्राप्तीसाठी टपून बसणे, ढोग
बकध्यानी (वि) ढोगी, दाभिक
बकबक (स्त्री) वटवट, बडबड
बकबका (अ) अधाशीपणाने
बकमार, बकमाल (स्त्री) मोठ्या तोडाची लहान बदूक
बकर–ईद, बकरीद (स्त्री) मुसलमानांचा एक सण
बकरकुदी (स्त्री) पट्टयाचा एक हात, पाण्यात उडी मारण्याचा एक प्रकार
बकरा (स बर्कर पु) बोकड
बकरी (स्त्री) शेळी
बकरू, बकरे (न) बकरीचे पिलू
बकल (न) पट्टयाची कडी
बकवा (हि पु स्त्री) बडबड
बकवादी (म वि) बडबड्या
बकस (फा बरअकस स्त्री) द्वेष
बका (पु स्त्री) पहारेकऱ्याची राग
बकाईत (पु) राजाच्या तबूभोवतालचे पहारेकरी
बकाट (न) खवाटा
बकाणा (पु) बोकणा, मोठा घास
बकादा (पु), **बकादी** (स्त्री) गुद्दा, मुष्टिमोदक
बकाल (अर पु) किराणा जिनसाचा व्यापारी, उदमी, दुकानदार
बकाली (वि) दुकानदारीसबधी, गचाळ, अव्यवस्थित, (स्त्री) दुकानदारी
बकासुर (स पु) एक राक्षस, अतिशय खादाड मनुष्य
बकुळ–ळी (स पु स्त्री) एक फुलझाड.
बख (पु स्त्री) कूस, बाजू
बखत, बखत-बखत (अर पु) नशीब, वेळ, सधि, योग्य वेळ
बखतर (फा बक्तर न) लहान लोखडी कड्याचे चिलखत
बखर (स्त्री) गद्य-इतिहास, चरित्र
बखल (न) फुटके भाडे, छिलपी, खोलगट जागा
बखळ (स्त्री) पडक्या घराची मोकळी जागा, रिकामी उघडी जागा
बख्खळ (वि) पुष्कळ, विपुल
बखा (अर स्त्री) प्रतिष्ठा, महत्त्व
बखाडी बख पहा
बखेडा (हि पु) वाद, भाडण, कटकट
बखोटा (पु) खाद्याचा साधा
बख्शी-षी (फा पु) सेनापति
बग (प्रा स्त्री) बगल, बाजू

बगड (स्त्री) करड, असडीक तांदूळ, भाताचा कोंडा [जवळचा भाग
बगड (न), **बगडा** (पु) पाठीचा कमरे-
बगडा (प्रा वि) सुंदर, देखणा
बगर (फा अ) खेरीज, शिवाय, वाचून
बगल (फा स्त्री) काख; अंगरख्याला काखेत लावण्याचा कापडाचा तुकडा, बाजू **ब०तून काढणें**—बनावट गोष्ट करणे
बगलबच्चा (पु) सर्वस्वी दुसऱ्याच्या तंत्राने चालणारा, दुसऱ्याचा हस्तक
बगला (हि पु) टुमदार व चारी बाजूंनी मोकळे असलेले घर
बगलाट (न) बालट, आळ, दुयारोप
बगली (स्त्री) मुदगल फिरविण्याचा एक प्रकार [अंकित, हाताखालचा
बगल्या(पु) दुसऱ्याचा हस्तक, बगलबच्चा,
बगवे (न) लाकडाची लहान पेटी
बगळा (स बक पु) एक पक्षी,
बगा (प्रा पु) देखावा, आकार, मार्ग, पक्ष, संबंध
बगाड (प्रा पु) नवसाचा गळ
बगाली (वि) बंगाल प्रांतातला [माळा
बगाले (न) लांब व मोठे वांगे, नक्षत्र-
बगाळी (स्त्री) शूद्रांमध्ये विवाहाच्या वरातीच्या मिरवणुकीपुढे उंच काठीच्या वरच्या टोकापासून खाली सोडलेले पागोटे मिरवितात ते
बगी (प्रा स्त्री) आकृति, चारचाकी गाडी
बगी (हि बहंगी स्त्री) सामान वाहण्याची कावड, पुडके
बगीचा (फा पु) बाग
बगुणें(न) मोठ्या तोंडाचे भांडे
बगें (प्रा न) संबंध, आकार, लूट, हावरेपणा (सोहि० महदनु०)
बगें (प्रा अ) योगे [फुटतात तो भाग
बगोटा (पु) बाहुवटा, धडाला जेथून हात
बगोटी (स्त्री), **बगोटें** (न) नरडे
बघणें (क्रि) पाहणे
बघार, बघारणी (हि स्त्री) फोडणी
बचक, बचकण (स्त्री), **बचका** (पु) राशीतून धान्य, लाह्या वगैरे पदार्थ घेण्यासाठी केलेला पालथा कमलाकार हात
बचकणा (वि) लहान
बचकणी (स्त्री) लहान मुलाचा धोतर-जोडा, मद्याचा शिसा
बचडा (फा बच्चा पु), **बचडी** (स्त्री), **बचडें** (न) मूल, पिल्लू
बचत (स्त्री) शिल्लक
बचनाग (पु) एक विषारी कंद
बचबच, बचबचपुरी (स्त्री) गोंधळ, अव्यवस्था [(तुका० २३७१)
बचमगळ(स्त्री) घाण, हास्यास्पद अवस्था
बचबचीत (वि) गिरगिरीत
बचळी (स्त्री) पशूच्या तोंडाचा जबडा
बचाव (हि पु) संरक्षण
बचावणी (स्त्री) रक्षण, बचाव
बचावणें (क्रि) वाचणे, सुरक्षित राहणे
बचाळी (स्त्री) जबडा
बचेरी (स्त्री) पच्ची, मानखंडना
बचेळी (स्त्री) बचळी पहा
बच्चा (फा पु) मूल, पिल्लू
बच्चाजी, बच्चाराम, बच्चजी (पु) रागाच्या किंवा धमकावणी देण्याच्या भाषेत—राजश्री
बछडा–डी–डें (पु स्त्री न) मूल, पिल्लू, वासरू
बछेरी (स्त्री) फजिती, दुर्दशा
बजर (वि) झाडेझुडपे वाढलेली
बजरंगबली (स वज्रांगबली पु) हनुमान्
बजरबट्टू (स वज्रबटु पु) एक वृक्ष, त्याचे फल, हनुमान, ठेंगणा व चलाख मुलगा
बजरा (पु) एक प्रकारची होडी
बजवय्या (हि पु) वाद्य वाजविणारा
बजाख, बजाग (हि बजाक—सर्प पु) तामसी मनुष्य [भांडखोर
बजागी (वि) हट्टी, तापट, तामसी,
बजाज (अर पु) कापडाचा दुकानदार
बजाजी (वि) दिखाऊ, डामडौली
बजार (पु) जिरे, लसूण, मीठ इत्यादि पदार्थ तेलात तळून त्याचा वाटलेला ओला मसाला

बजावणी (हिं स्त्री) अमलात आणणे, ताकीद

बजावर्द (फा वजा आवर्दा) सा न विज्ञापना विशेष अशा अर्थाचा फारशी त-हेचा मायना [खडसून सागणे

बजाविणे (क्रि) हुकुमाप्रमाणे करणे, हडसून

बजाहा (फा बजा अ) स्वस्त

बजिनस (फा अ) हटकन, मुद्दाम, धडधडीत, उघड उघड, (वि) खरे, प्रत्यक्ष, स्वत चा

बजीद होणें (फा बाजद) आग्रह करणे

बजट (इ न) पुढे होणाऱ्या जमाखर्चाचे अदाजपत्रक

बट (पु न) ठेंगणा घोडा, तट्ट, (स्त्री) अनेक केस किंवा ततू याचा समुदाय, जटा, पाथरवटाच्या सुतकीची पोलादी अणी, (वि) ठेंगणा पण भरलेला

बटई (स्त्री) शेतीच्या सबधाची पाती

बटकरू, बटकुरू, बटकुरे (न) निदार्थी-बटकी, बटकीशी सभोग करणारा

बटबटीत (वि) मोठाले व विद्रूप (डोळे)

बटलर, बुटलेर (इ बटलर पु) साहेब लोकाच्या खाण्यापिण्याची व्यवस्था ठेवणारा नोकर

बटच्या, बटकुऱ्या, बटकुरा (पु) दासीशी जारकर्म करणारा

बटछपाई (हिं स्त्री) वजने मापे बरोबर आहेत असे कळण्यासाठी त्यावर सरकारी अमलदाराकडून छाप मारण्यात येतो ते, त्याबद्दल द्यावे लागणारे द्रव्य

बटण (इ बटन न) काचेची, लाकडाची, शिंपाची वगैरे गुंडी

बटणावळ (स्त्री) बट्टा

बटवडा (हि पु) वाटणी

बटवडेपत्र (न) वाटणीपत्र

बटवा (हि पु), **बटवी** (स्त्री) पुडाची पिशवी

बटवारा (पु) फाळणी

बटवाळ (प्रा वि) भ्रष्ट, अनाचारी

बटविणें (क्रि) एक जातीचे नाणे देऊन त्याच जातीचे पण हलक्या भारी किमतीचे नाणे बट्टा देऊन घेणे

बटवेणी (स्त्री) डोक्याच्या बाजूच्या केसाची घातलेली वेणी

बटाई (हि स्त्री) बटाव, बटणावळ, अर्ध उत्पन्न कुळाने ठेवून बाकीचे अर्ध सरकारास द्यावे असा ठराव

बटागा (पु) मणि करण्यासाठी सोनाराने त्याचे केलेले अर्धाले भाग

बटाटा (स्पॅ अमे पु) एक कद

बटाव (हि पु) हुडणावळ, बट्टा, (वि) स्वैर, दुराचारी, बटाऊ

बटिकरी, बटीक (स्त्री) कुणबीण, दासी, व्यभिचारिणी [ब्रह्मचारी

बटु, बटुक (स पु) लहान मुलगा,

बट्टा (हि पु) बटाव, वर्तावळा, कलक, (पु) कापडाचा लहानसा तुकडा

बट्टी (हि स्त्री) वडी

बट्टेबाज (वि) लुच्चा, मोदा, दुराचरणी

बठ्ठ (वि) मद, मठ्ठ, सुस्त

बॅंड (इ पु) एक इग्रजी वाद्य, वाद्यसमूह

बड (फा न) दगा, वैदा, खूळ, ढोंग, तोनया, (प्रा) आघात, (वि) आडदाड

बडखोर (वि) दगेखोर

बडगा (पु) टोणपा, सोटा

बडतर्फ, बडतर्फी बरतरफ बरतरफी पहा

बडती, बढती (स्त्री) पगारात वाढ, वैभव, भरभराट

बडबड (स्त्री) वटवट, फोल बोलणे

बडबडणें (क्रि) व्यर्थ भाषण करणे

बडबा (प्रा पु) बडबड, कोलाहल

बडमी (स्त्री) लहान गजी

बडल (इ न) गाठोड, मोटळी

बडवणें (क्रि) चोपणे, ठोकणे, ठेचणे; (न) बडवण्याचा सोटा [पुजारी

बडवा (पु) पढरपूरच्या विठोबाचा ब्राह्मण

बडा (हि वि) मोठा

बडाई, बडाळी (स्त्री) पुडाई

बडिया, बडियाना, बढिनाग (प्रा पु) कवड्या साप (ज्ञा० ७।१७३).

बडिवार, बडिवाळ (प्रा पु) प्रतिष्ठा, मोठेपणा, कीर्ति

बडी (तेलगू स्त्री) सामानाची गाडी

बंडी (हि स्त्री) अगात घालण्याचा एक बददार कपडा, मोठी लाबी गाडी
बडीशेप, बडीशोप (हि बडीशोफ स्त्री) एक औषध [दाराची ललकारी
बडेजाव (हि पु) प्रतिष्ठा, मान, चोप-
बडेफरोशी (फा वि) बडखोर
बढई (हि पु) सुतार
बढती (हि स्त्री) अभिवृद्धि, चढती कळा, वाढ
बढाई (हि स्त्री) प्रौढी, फुशारकी
बढाई (का बडिगे पु) सुतार, (स वर्धकि स्त्री) आत्मस्तुति, पोकळ प्रशसा
बढाईखोर (वि) स्वतची नसती प्रौढी सागणारा [उरलेले तेल
बढेल (वडा + तैल न) वडेघारगे इ० तळून
बणगी (का स्त्री) लहान गजी
बणवी (प्रा पु) वणवा
बत (प्रा पु) खेद, (न) ऊन
बताडा (वि) विशाळ, फार मोठा
बताणा (पु) पागोटयाच्या आतले लहान पागोटे, (वि) प्रचड, अतिशय
बतावणी (स्त्री) सोगाच्या अनुरूप वर्तन, ढोग, थाप, बजावून सागितलेली गोष्ट
बतावणें (हि क्रि) दाखविणे, धमकी देणे
बतेला (पोर्तु बॉटिला पु) गलबत (पन्नासपासून पाचशे खडीपर्यंत वजन वाहून नेणारे जहाज)
बत्ता (पु) मोठे तपेले, दस्ता, कुटण्याचे साधन
बत्तासा (पु) साखरेचा फुगा
बत्तिशी (स्त्री) दाताची कवळी, भाषण, बायकाचे एक व्रत **ब० दाखविणें**—हसणे, **ब० रगविणें**—जोराने थोबाडात मारणे
बत्तिसा (पु) पुष्कळ पदार्थांचे मिश्रण
बत्ती (हि स्त्री) वात, दिवा, अरुद पागोटे **बत्ती देणें**—पेटविणे
बत्तीसगुणी, बत्तीसलक्षणी (वि) सर्वगुणसपन्न
बद (वि) मना, निषिद्ध, लावून घेतलेले (दार, खिडकी इ०), अडविलेला, (पु) बाधण्यासाठी दोरीचा तुकडा, कसा, नियम, कागदाचा ताव; (हि स्त्री) भरती
बद (न) गर्मीमुळें होणारे उठाणू; गोटयाच्या खेळात गोटी टाकण्यासाठी केलेली लहानशी खाच, (वि) वाईट.
बदक (अर पु न) पाणकोबडा, कलहस.
बदकर्म (न) व्यभिचार, दुष्कर्म
बदका (पु) ठोसा, गुद्दा
बदखल (न) फतकल, खोलवटा, बूड.
बदख्याली (वि) जारकर्मी, दुराचारी.
बदगी, बदकी (फा स्त्री) गुलामगिरी; सलाम, नमस्कार, चाकरी
बदगी (हि स्त्री) चाकरी, दास्य, नमस्कार [माती इ०, पू
बदगें (न) धान्यातला केरकचरा, खडा,
बदडणें (क्रि) चोपणे, मारणे
बदनक्षा (फा पु) मानखडना
बदनामी (हि स्त्री) दुर्लौकिक
बदफैली (फा स्त्री) दुर्वर्तन, दुर्व्यसन, (वि) दुर्वर्तनी
बदबदा (अ) धपाधप, पटापट
बदमस्त (फा वि) गर्वाने धुद, पराकाष्ठेचा उन्मत्त
बदमस्ती (स्त्री) दुष्ट हेतूने केलेली दाडगाई
बदमामला (फा पु) गोधळ, दाडगाई
बदमाष (फा बदम आश वि) दुराचरणी.
बंदर (प्रा वि) अजीर्ण करणारे, (न) बोर [समुद्रकाठचे ठिकाण.
बदर (फा न) वानर, जहाजे लावण्याचे
बदरा (हि पु) एक प्रकारचे गलबत; घोड्यावरची गोणी
बदरी (स स्त्री) बोरीचे झाड
बदल (अर पु) फेर, फरक, अतर
बदलणें (क्रि) फिरविणें, फेरफार करणें, एक सोडून दुसरे घेणे
बदलमुशारा (अर बदलमुशाहरा पु) ठराविक पगार
बदला (अर बदल पु) एकाच्या ऐवजी दुसरे घेणे, फेड, उट्टे, (अ) बद्दल, जागी
बदलाम (हि न) दुष्कीर्ति

बदली -(हि स्त्री) मोबदला, दुसऱ्या ठिकाणी नेमणूक, एकाबद्दल दुसरा दिलेला मनुष्य
बदलौकिक (पु) दुष्कीर्ति
बदसूर (वि) बेसूर
बदसूरत (फा वि) कुरूप
बंदा (फा पु) गुलाम, उपकारबद्ध, (वि) अखड
बदाडणें (क्रि) चोपणे, मारणे
बदाबदी (स्त्री) चेडूचा एक खेळ
बदाम (फा बादाम पु) एक फळ
बंदिखाना, बदिशाळा (स्त्री) तुरुग
बंदिवान् (स पु) कैदी
बंदिस्त (फा वि) बाधलेले, नियमित; ब्रह्मचारी, (स्त्री)इमारत, बाधकाम
बंदिस्ती (वि) मजबूत, भरीव, नियमित; (स्त्री) सुव्यवस्था, ठराविक नेमणूक
बंदी (फा स्त्री) बधन, मनाई, निषेध, (स पु) स्तुतिपाठक, (हि स्त्री) करार, वाटणी, ठराविक नेमणूक, रतीब
बंदीखाना, बदीशाळा, बदीवान बदिखाना व बदिवान् शब्द पहा
बदू (पु) गोटयाच्या खेळातील खाच
बंदूक (तु स्त्री) नळी, यत्र, बदूक
बदेज, बधेज (न) वीर्यस्तभक औषध, स्त्रीसभोग न करणारा किंवा तो करण्यात मित
बंदोबस्त (फा पु) **बदोबस्ती** (स्त्री) व्यस्था, तजवीज, निकाल
बद्द (वि) न वाजणारा, (अ) पुरा, पूर्ण
बद्दल (अ)ऐवजी **ब०मुशाहिरा** (अर हि पु)—नोकराच्या पगाराबाबतची रक्कम
बद्दु (फा वि) डागलेले, वाईट
बद्ध (स वि) बाधलेला, अडकलेला
बद्धक, बद्धकोष्ट (स न) मलावरोध, शौचास साफ न होणे
बद्धमुष्टि (स वि) मूठ मिटलेला, कृपण
बद्धमूल (स वि) मुळे खोल गेलेला, पक्का
बंध (स पु) नियम, कायदा, बधन
बंधक (स न) गहाण, (वि) बाध आणणारे

बधकी (स स्त्री) दासी [जुमानणे.
बधणें (क्रि) वश किंवा अनुकूल होणे,
बधन (स न) बाधणे, निर्बंध, बधारण
बधाटी (स्त्री) दोरी, तट्टी
बधारण (न) नियम, मर्यादा
बधारा (पु) बाध, धरण [जड
बधिर (स वि) बहिरा, सवेदनशून्य,
बधु (स पु) भाऊ, बाधव, आप्त
बधुजन, बधुवर्ग (स पु) नात्याची माणसे
बधेज (न)ब्रह्मचर्य; (पु) आळा, धरबद
बन (स वन न) वन, झाडी, जगल, पाणी (मोरो० मत्र भाग० ११।११५)
बनकर (प्रा पु) माळी
बनकरी (प्रा पु) लाकूडतोडया
बनजर (न) झाडे झुडुपे वाढलेली जमीन; माळजमीन
बनजार, बनजारी, बनजारा (हि पु) बैलाच्या पाठीवर धान्य, मीठ इत्यादि लादून एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी नेऊन विकणाऱ्या लोकाची जात किंवा त्या जातीचा इसम
बनणें (क्रि) होणे, अनुकूलता असणे, फुरसत मिळणे, (भाडण वगैरे) जुपणे, पेटणे, धष्टपुष्ट होणे, सिद्ध होणे
बनविणें (क्रि) तयार करणे [वस्त्र
बनात (हि स्त्री)एक प्रकारचे लोकरीचे
बनाव (पु) सुघटितपणा, ऐक्य [कृत्रिम
बनावट (हि स्त्री) रचना, घटना, (वि)
बनियन्, बन्यान (पु) जाकीट, गजीफरॉक
बनोट (हि स्त्री) अलकारिक रचना, व्यवस्था
बपर (इ पु) पाणी पिण्याचा पेला
बंब (पोर्तु पांपा पु) पाणी उच चढविण्याचे यत्र, (वि)लठ्ठ, (अ) काठोकाठ
बबाळ (वि) प्रचड, व्याप्त, (पु) समुदाय, मोठा नाद [चैन, उधळपट्टी
बबाळी (स्त्री) विशालता, विपुलता,
बबी (पु स्त्री) लहान मुलगा-गी
बंब्या (वि) धष्टपुष्ट पण अशिक्षित, (पु) पोत्यातील धान्य नमुन्यासाठी बाहेर काढण्याकरिता वापरण्याचे साधन

बभर (स पु) भ्रमर [लोट, लोळ
बभाळ (प्रा पु) ध्वनि, लखलखाट, झोत,
बमहादेव (म ब्रह्म + महादेव पु) गोसावी लोकांचा नामघोष
बभ्रा (पु) बोभाट, प्रसिद्धि; स्फोट
बयते (न) बलुते
बमुजीब (फा अ) प्रमाणे, अनुसार
बया (पु.) एक पक्षी, (स्त्री) बाई, धिडका, आकाबाई
बयाणा (अर पु) विसार, (फा बयान पु) वृत्तान्तकथन, सबब
बयान-ण (अर पु) विस्तार, तपशील
बर (पु स्त्री) पू [होडी
बरकणी (पोर्तु बरक्विन्हा स्त्री) लहान
बरकत (अर स्त्री) लाभ, प्राप्ति, यशस्विता, भाग्य
बरकता (पोर्तु बर्क्वेटा स्त्री) क्रीडानौका
बरकदाज (फा पु) बंदुकीने उत्तम नेम मारणारा [स्पर्धा, द्वेष, मत्सर
बरकशी, बसकस (फा स्त्री) चुरस,
बरका (वि) मऊ फणस, फणसाची एक जात [नौका
बरकीण (पोर्तु बर्क्विन्हा स्त्री) क्रीडा-
बरखास्त (फा बरखवास्त वि) विसर्जित, सभेतून उठलेली मंडळी
बरग (प्रा न) ज्वारी, बाजरी, नाचणी इ चें बीज
बरगडी (स्त्री) फासळी
बरगळ (वि) विरळ विणीचे
बरगळले (वि) भुकेले
बरगळेल (वि) अतिशय अधीर, उतावळा
बरगा (हि पु) वासा, सोट, तुळई
बरची (हि बरछी स्त्री) भाल्यासारखे एक शस्त्र
बरज (न) बरग पहा
बरट, बरटा (प्रा पु), **बरटी** (स्त्री) चिखल (ज्ञा० ८७।८८)
बरड (स्त्री) माळजमीन
बरडा (पु) जून पोफळाची शिजवून वाळविलेली सुपारी
बरडी (स्त्री) माळजमीन, वाळवून तयार केलेली सुपारी

बरणी (स्त्री) चिनी मातीचे उभट भांडे.
बरतरफ (फा वि) कामावरून काढलेला.
बरतरफी (फा स्त्री) चाकरीवरून काढून टाकणे
बरदास्त (फा स्त्री) पाहुणचार, सत्कार
बरफ, बर्फ (फा न) नैसर्गिक हिम, कृत्रिम उपायाने गोठविलेले पाणी, बर्फ
बरफी (स्त्री) एक प्रकारची मिठाई
बरबट (प्रा न) चिखल, रायते, मासाचा रस्सा
बरबटणें (क्रि) चिखल इ ने हात भरणे
बरबडें (न) गवत (अनत० २९)
बरबाद (फा वि) नाश पावलेला, नष्ट
बरमा (हि पु) सामता
बरलेख (फा अ) लिहिल्याप्रमाणे
बरव (प्रा स्त्री) शोभा (भा० १४।२५७)
बरवट, बरवटा, बरवटा (वि) सुंदर, गोजिरवाणा
बरवटा (स्त्री) पतिव्रता
बरवणें (प्रा क्रि) शोभणे
बरवा (प्रा वि) सुंदर, छानदार
बरसात (हि स्त्री) पावसाळा, पाऊस
बरहक्क (अ) बरोबर रीतीने, न्यायाने
बरहुकूम (फा अ) हुकुमाप्रमाणे
बरळ (प्रा स्त्री) असबद्ध भाषण, (वि) बरळणारा, भ्रमिष्ट, (न) विरळ विणीचे कापड, भरडलेले धान्य, जाडे-भरडे
बरळणें (क्रि) असबद्ध भाषण करणे
बरा (स वरम वि) चांगला, योग्य, पुष्कळ
बराक (इ बॅरक स्त्री) चाळ, खोल्यांची रांग
बराडी (प्रा वि) खादाड, अधाशी, आशाळभूत
बरात, बरात (फा पु) खजिन्यातील पैशाची मागणी, विवाह विधीनतर नवरा-नवरी यांची नवऱ्याच्या घराकडे मिरवणूक
बराबर (फा वि) समान, ततोतत, सह, बरोबर
बराबरी (फा स्त्री) तुलना, बरोबरी.

बरामद (फा स्त्री) निर्गत मालावरची जकात
बराय (फा अ) साठी, करिता
बरास (न) शभर चौरस फूट जागा, खडी वगैरे मोजण्याचे एक साधन(माप)
बरीक (अ) मात्र, तेवढा
बरू (पु) बोरू [चागले, योग्य, होय
बरे (म वरम् न) कल्याण, हित, (अ)
बरोबर (फा वि) समान, सह
बरोबरी (फा स्त्री) सारखेपणा, तुलना
बर्फ, बर्फी, बर्सात बरफ, बरफी, बरसात पहा
बर्हि (स पु) मोर
बल (म न) शक्ति, बळ, सैन्य
बलक (पु) मगज, गीर
बलकी (स्त्री) खाबावरची खोबण
बलकुबल (स स्त्री) सकटाची वेळ, परीक्षेची वेळ, (अ) अडचणीच्या वेळी [कसपट (दा० ३।६।१८)
बलगी (प्रा न) बाजरीच्या निबुराचे
बलछडा (पु) लाकडाचा लाब वासा, भाल्याची काठी, भाला
बलठा (पु) बळ, शक्ति
बलब (पु) बलक पहा
बलबल, बलबलपुरी (स्त्री) अव्यवस्था, गोधळ, अधेरनगरी
बलवत्तर (स वि) फार बलाढ्य
बलवा (हि पु) ओरड, गोधळ
बलवान् (स वि) बलाढ्य, बळकट
बलहा (स पु) इद्र
बला (स्त्री) भिस्त, आधार
बलाई (स्त्री) इडापिडा
बलाट, बलाट (पु) बालट, आळ
बलाढ्य (स पु) शक्तिमान्, सामर्थ्यवान्
बलाणी (स्त्री) देवळाच्या गाभाऱ्याच्या किवा सभामडपाच्या भितीला लागून असलेला ओटा
बलात्कार (स पु) बळजबरी, जुलूम
बलाबल (स न) आपल्या व विरुद्ध पक्षाच्या बळाची तुलना, शक्ति, बळ
बलाय (अर बला स्त्री) इडापिडा
बलि (स पु) बळी
बलिप्रतिपदा (स स्त्री) कार्तिक शु १.
बलिष्ठ (स वि) अतिशय बलवान्
बलिहरण (स न) भूतयज्ञ, बळीहरण
बली, बळी (स वि) बलाढ्य, पराक्रमी
बलीवर्द (स पु) बैल
बलुते (न) गावच्या वतनदाराना शेतावर त्याच्या हक्काबद्दल धान्य वगैरे द्यावयाचे ते
बलुतेदार, बलुता, बलुत्या (पु) गावचे वतनदार हे बारा असत त्याची नावे –सुतार, लोहार, महार, माग, कुभार, चाभार, परीट, न्हावी, भट, मुलाणा, गुरव आणि कोळी
बलौता (प्रा पु) बलुतदार [शस्त्र
बल्लम (हि पु) आखूड भाल्यासारखे एक
बल्लव (स पु) गोपाळ, गवळी (वामन-नामसुधा० १।१६), आचारी
बल्हारी (स्त्री) सामर्थ्य, मोठेपणा
बवजूद (फा अ) शिवाय
बशर्त (फा अ) पराकाष्ठेचा प्रयत्न करून
बशा (पु) मालकाच्या गैरहजेरीत घराची राखण करण्यासाठी ठेविलेला महार
बशी (पोर्तु बासिय स्त्री) लहान ताटली-सारखे पसरट भाडे
बस (फा अ) पुरे, (पु) जम, दृढता, निश्चितपणा, (इ स्त्री) उतारूसाठी असलेली मोटार
बसक –की (स्त्री) बैठक, अडणी, बूड, बिछाईत, बाजारात दुकान माडण्या-बद्दलची पट्टी
बसकट (वि) बैठा, आडव्या घाटाचा
बसकण (स्त्री) बूड, बसणे
बसकर (न) बैठक, बसावयाकरिता आथरण्याचे वस्त्र (जाजम, सतरजी वगैरे) [बसकट
बसकल (स्त्री) बसण्याला फुरसत, (वि
बसका (वि) बसकट; (स्त्री) बैठक
बसकी (स्त्री) विटीदाडूच्या खेळातली एक सज्ञा, बूड, बैठक, आसन
बसकूर (न स्त्री) आसन, बैठक
बसकोळी (प्रा स्त्री) मातीची घागर.
बसणी (स्त्री) बैठक, बसणे

बसणें (स वस् क्रि) बैठक मारणे, ऱ्हास किंवा अपकर्ष होणे, आरभ करणे, प्रमाण ठरणे, (न) बठक, बसण्यासाठी अथरलेले वस्त्र, चटई इ०
बसत (स वसत पु) वसत ऋतु, गायनातल्या एका रागाचे नाव [कावाचे
बसती (वि) केशरी रगाच्या शिड-
बसव (पु) लिगायत धर्माचा मुख्य उत्पादक
बसवत (प्रा न) उपास्य दैवत
बसुला (पु), **बसुली** (स्त्री) सुताराचे एक हत्यार [दि० ४।२।२२)
बस्त (प्रा पु) बकरा, बोकड (स्वा०
बस्तन, बस्तान (फा बस्तन पु) ठाण, दिंड, (न) बदोबस्त, बस, जम
बस्ता (फा पु) गठ्ठा, मोटाळे, गाठोडे, दप्तर
बस्ति (स पु) मूत्राशय, गुदद्वारात पिचकारीने पाणी सोडून मलोत्सर्ग करविणे
बस्ती (स्त्री) जैनमदिर
बस्वण (प्रा पु) बैल (तुका० ३५८४)
बहकणें (क्रि) बरळणे, वाहवणे, भलत्याच मार्गाला लागणे, मनस्वी चढणे, फाकणे
बहकाविणें (क्रि) भलतीकडे नेणे, भटक्या मारण्यास लावणे, घाबरविणे
बहगी (हि स्त्री) कावड, कावडीतून नेण्याचे ओझे
बहर (फा पु) हगाम, विपुलता, भर, पराकाष्ठेची मौज अथवा रग
बहवस (वि) स्वच्छदी, स्वैर
बहल (स बहुल वि) विपुल, विस्तीर्ण
बहाई पथ (पु) एक मुसलमानी धर्मपथ
बहाड (स्त्री) समुद्रकाठची खारी जमीन, भरती [सबब
बहाणा (फा पु) मिष, टोग, खोटी
बहाणें (प्रा क्रि) बोलावणे
बहादर, बहाद्दर, बहादुर (फा बहादर वि) धैर्यवान्, शूर, हुशार.
बहादरी (फा स्त्री) पराक्रम, शौर्य [नाव
बहार (फा स्त्री) मौज, रग, एका रागाचे
बहाल (न) तुळई, (फा वि) खुष, पुन कामास लाविलेला, क्षमा केलेला
ब० करणें—कृपावत होऊन देणे.
बहाळी (प्रा स्त्री) साजुकपणा, विपुलता, समृद्धि
बहि (स अ) बाहेर, बाहेरून, पृथक्
बहिरग (स न) बाह्य स्वरूप
बहिरगोपासन (स न) कर्मभक्ति
बहिरट (स बधिरक वि) काहीसा बहिरा
बहिरवसा (पु) बाहेरची (भूतपिशाचाची) बाधा
बहिरा (स बधिर वि) ज्याला कानाने मुळीच ऐकू येत नाही किंवा कमी येते असा
बहिरी (स्त्री) सुनबहिरी नावाचा रोग
बहिरी ससाणा (पु) एक पक्षी
बहिरोबा (पु) भैरव देवता, बहिरा मनुष्य
बहिर्दिशेस जाणें शौचास जाणे
बहिर्बुणगें (हि न) बाजारबुणगे
बहिर्मुख (स वि) इहलोकच्या विषयात गुतलेला, विषयावर दृष्टि राखणारा
बहिर्लापिका (स स्त्री) ज्याच्या अर्थपूरणासाठी बाहेरचे पद वगैरे घ्यावे लागते अशी कूट कविता
बहिर्व्यसन (स न) रडीबाजी
बहिष्कार (स पु) वाळीत टाकणे
बहिष्कृत (स वि) वाळीत टाकलेला
बहिश्चर (स वि) बाहेर फिरणारा
बहीण (स भगिनी स्त्री) भगिनी
बहीर (स्त्री) आघाडीचे सैन्य, बिनी
बहीरवासू (प्रा न) बहिर्वस्त्र
बहु (स वि) पुष्कळ, (हि स्त्री) सूनबाई.
बहुचक (स बहुवाचक वि) वाचाळ, चावट.
बहुड (प्रा पु) कृपादृष्टीचा वर्षाव
बहुडणें (क्रि) मागे फिरणे, उडणे
बहुडविणें (प्रा क्रि) परत पाठविणे (तुका० ४४)
बहुडा (प्रा पु) निरोप, वर्षाव (ज्ञा० ११।६७०१, तुका० ४९८)
बहुत (स बहु वि) पुष्कळ, अनेक
बहुतावे (न) पुष्कळाचा सबध
बहुतेक (वि) पुष्कळसे, (अ) बहुतकरून, पुष्कळ अशी

बहुधा(अ) अनेक प्रकारे, बहुतेक, बहुताशी
बहुभाष, बहुभाषी (स वि) बोलका
बहुमत (स न) अधिक लोकाचे मत
बहुमूल्य, बहुमोली (वि) किमतवान्
बहुरणी (प्रा स्त्री) गाभणे जनावर
बहुराशिक (न) सयुक्त गुणोत्तर व साधे गुणोत्तर याचे समीकरण
बहुरूपी (स पु) नाना प्रकारची सोगे आणून उपजीविका करणारा
बहुल (स पु) वद्यपक्ष, कृष्णपक्ष
बहुली (प्रा वि) सुदर
बहुले (न) बोहले, लग्नमुजीच्या वेळेस घालतात ती वेदी [वचन
बहुवचन (स न) व्याकरणात अनक-
बहुवस (स्त्री) वेश्या, (प्रा वि) बहुत, पुष्कळ, सर्वज्ञ, बोलका, नानाविध, (अ) फार
बहुवसपण (न) सर्वज्ञत्व
बहुवाडें, बहुवार (प्रा अ) पुष्कळदा
बहुविध (स वि) पुष्कळ प्रकारचा
बहुव्रीहि (स पु) व्याकरणात ज्या समासातील कोणतेहि पद प्रधान नसून सबध सामासिक शब्द त्या पदाहून भिन्न अशा नामाचे विशेषण असतो तो समास
बहुवे (प्रा अ) पुष्कळ
बहुश (स अ) बहुतकरून
बहुश्रुत (स वि) पुष्कळ गोष्टीची थोड-थोडी माहिती असलेला
बहुसख्य (वि) जास्तीतजास्त
बहुसाल, बहुसाळ (अ) पुष्कळ, वारवार
बहुळ (स बहुल वि) असख्य, कृष्णपक्ष
बहुळणे (क्रि) व्याकुळ होणे
बहेदा, बैदा (पु) बड, गोधळ
बळ (स बल न) बल पहा, बळि, देवाला अर्पिलेली वस्तु
बळई (हि पु) गावाच्या सीमा दुरुस्त करणे, गावाला सर्पण पुरविणे इत्यादि कामे करणारा महार
बळकट (वि) मजबूत, जोरदार
बळकटी (स्त्री) मजबुती, दृढता
बळकटून (अ) गच्च, आवळून
बळकावणें (क्रि) बलात्काराने घेणे, (वस्तु) उपटणे, दाबून ठेवणे [जुलूम
बळजबरी, बळजोरी (स्त्री) बलात्कार,
बळत, बळद (न) भितीत ठेवलेली पोकळ जागा, जमिनीतली पोकळ जागा, अडगळ ठेवण्याची जागा
बळबड (प्रा वि) दाडगा
बळभद्र (स पु) दळभद्रचा, राडचा
बळरय (प्रा न) दुबळेपणा (ज्ञा० १८०२)
बळवत, बळवान् (स वि) शक्तिमान समर्थ
बलवत्तर (स वि) मजबूत, बळवान्
बळस, बळसे (पु न) नाका-तोडातून निघणारा फेस, तवग किवा मळ
बळाढ्य, बळात्कार, बळिष्ठ बलाढ्य, बलात्कार, बलिष्ठ पहा
बळावणें (क्रि) ज्यास्त जोरदार होणे
बळावळ (स्त्री) विपुलता, जोर, शक्ति
बळास येणें हमरी तुमरीवर यणे (विवे० पू० ११६६)
बळाहक (स बलाहक पु) मेघ, ढग
बळिभद्र (स पु) कपाळकरटा, राडचा
बळिया (प्रा वि) बलाढ्य (तुका० १५६८), (पु) बलवान् मनुष्य, (अ) दृढपणाने
बळियाढा (प्रा वि) सामर्थ्यवान् (तुका० २३१३), बलाढ्य
बळी (स पु) आहुती, देवास अर्पण केलेला पशु, वगैरे, बळवान् पुरुष, (पु) एक प्रसिद्ध दानशूर राजा, दल-दलीत राहणारा एक पक्षी, (स्त्री) रेशमाची पट्टी
बळीकरण (न) बळकट (निरोगी) करणे (ज्ञा० १६।१४०)
बळिहरण (स बलिहरण न) भूतयज्ञ
ब० घालणें—चिताड करून ठेवणे
बळेंच (क्रि) मुद्दाम, दाटून, जबरदस्तीने.
बक्षिशी, बक्षिसी (स्त्री) इनाम, बक्षीस
बक्षी (फा बखशी पु) सेनापति, सेना-ध्यक्ष, सैन्यातला शिपायाच्या पगा-राचा हिशेब ठेवून तो वाटणारा अधिकारी

बक्षीस (फा बखशिस न) इनाम, देणगी
ब्रह्मगिऱ्हो (प्रा पु) ब्रह्मराक्षस
बा (पु) बाप, पिता, (अ) अरे
बाइक्या (वि) राडचाराघोजी, बाइल्या
बाइणी (प्रा स्त्री) वायदा
बाई (स्त्री) प्रौढ स्त्री, सामान्यत स्त्रियाच्या नावापुढे आदरार्थी लावण्याचा, वडील जावेस उद्देशून योजण्याचा शब्द
बाईल (स्त्री) लग्नाची बायको
बाईलखाद्या (पु) ज्याच्या बायका एकीमागून एक मरत आल्या आहेत, असा पुरुष
बाईलबुद्धि (स्त्री) बायकाची समजूत किवा शहाणपण, बायकाचे विचार, कोते, अपक्व विचार
बाईलबुद्ध्या (वि) बायकोच्या विचाराप्रमाणे मुकाटचाने चालणारा
बाईलवेडा (पु) स्त्रीलपट मनुष्य
बाईस (अर स्त्री) कारण
बाउला (प्रा पु) पुतळा
बाऊ (पु) भय वाटण्यासारखी वस्तु, भय **बाऊ करणें**–क्षुद्र गोष्टीचे नसते महत्त्व सागून भय दाखविणे
बाऊट (स्त्री) छाया, सावली
बाऊल (पु) रान माजर
बाऊस (न) खादा, बाहुवटा
बाऊळ (स्त्री) खडकावरची तथापि ओली भात पेरण्यासारखी जमीन, नदीकाठची जमीन
बाक (पोर्तु बॅको) बसण्याची लाब व ठेंगणी चौकी
बाक (स वक्र पु) वक्रता, मनातली [तेढ, चूक
बांकडा (वि) धाडसी
बांकदार (वि) वाकलेला
बाकबूक (न स्त्री) येऊन ठेपलेले सकट, पचाईत इ मुळे मनाला वाटणारी अस्वस्थता [६।३।९)
बाकस (स्त्री) चोइटी, चिपाड (दा०
बांका, बाका (हि वि) धाडसी, शूर
बाका (पु) कर्णा नावाचे वाद्य
बाकाईत (पु) कर्णा वाजविणारा
बाकाबाकी (स्त्री)भाडण, तटा, बोलाचाल.
बाकी (अर स्त्री) शिल्लक, शेष **बा० ठेवणें**–मर्यादेत असणे, **बाकी थकणें**–लोकाकडचे येणे तुबणे, **बा० पूज्य करणें**–सर्व रक्कम फेडणे
बाकुटणें (क्रि) कोमेजणे, वाळणे
बाकेराव (पु) बढाईखोर मनुष्य
बाखर (पु) करज्या, साटोऱ्या इ मध्ये घालण्याचे सारण
बाग (फा पु स्त्री) बगीचा, उपवन, (न) लवण, वक्रता, मार्ग, (स्त्री) लगामाची दोरी
बाग (फा स्त्री) कोबडचाचा पहाटेचा शब्द, निमाजासाठी केलेला पुकार
बागट (वि) किंचित वक्र
बागडणें (क्रि) आनदाने नाचणे, उडचा मारणे
बागडा (वि)खेळकर, नाचणारा, उडचा मारणारा
बागडी (स्त्री) चेष्टा, खेळ, (पु) माकडाचे खेळ करणारा
बागडी (स्त्री) चुडा, बायकानी हातात घालण्याचे सोन्याचे किवा काचेचे कडे. **बागडचा भरणें**–नामर्दपणा दाखविणे, **बा० वाढवणें**––बागडी फुटणे
बागदार (फा स्त्री) गुप्ती
बागबगीचा (हि पु) फुलबाग, मेळा
बागर (पु) साड, पोळ
बागरसट (स्त्री) चपाषष्ठी
बागराळे (न)बागडीला वर्तुळाचा आकार देणारा लाकडाचा लहान ठोकळा
बागवान (फा पु) माळी, बागेचे काम करणारा
बागा (प्रा पु) आकार, मार्ग (अमृ० ७।८०), सबध (ज्ञा० १५।३३८)
बागाईत (फा स्त्री) पाटस्थळ, पाण्यावर केलेला भाजीपाला, फळे वगैरे
बागी (प्रा स्त्री) वळण, बाक
बागी (हि वि) बडखोर
बागीबळ (प्रा न)कप (ज्ञा० १६।७५७)
बागु (प्रा स्त्री) वाट, बाग
बागुरडा (पु) झुरळ

बागुल, बागुलबोवा (पु) मुलांना भय दाखविण्यासाठी उभा केलेला पुतळा, किंवा आणिलेले सोंग
बागेसरी (स व्याघ्रेश्वरी स्त्री) गायनातला एक राग, सोनाराची शेगडी
बाघोडा (प्रा पु) मुलाचा एक खेळ
बाच, बाच (पु) भयाची धडकी, भीति, दरारा
बाचकणें (क्रि) बिचकणे, घाबरणे
बाचकुटणें (क्रि) नासणे, कुजणे, भडकणे
बाचणें (स वच् क्रि) भांडणे, आरडाओरड करणे
बाचरट, बाचरठ (वि) बडबड्या
बांचळणें, बावचळणें (क्रि) भ्रान्तिष्टासारखे वागणे, भ्रांत होणे, काय करावे हे सुचत नाहीसे होणे, वाईट मार्गाला लागणे, व्यसनासक्त होणे, झोपेत किंवा रागाच्या लहरीत बडबडणे
बाचाबाची (स्त्री) भांडण, उत्तर-प्रत्युत्तर
बाचोट (न) कुपथ्य, कुपथ्याचा दुष्परिणाम, दृष्टीची मंदता, (वि) बेचव, नीरस
बाज (स्त्री) खाट, खाटले (पु) भय (अनंत २४); वचक, फळाफुलाचा बहार, (पु) बहिरी ससाणा, पीक
बाज (फार वि) आसक्त
बाजगीर (फा पु) कराची वसुली करणारा
बाजट (न) लहान खाट, पलंगडी
बाजणें (क्रि) झाडास लागणे, पीक येणे
बाजत, बाजव (फा अ) आणखी, शिवाय
बाजरा (हि पु), **बाजरी** (स्त्री) एक धान्य
बाजले (न) बाज, खाट
बाजवट (न) बाजले, बाजेची दोरी, बाजूबंद, चौरंग, (वि) खूप फळे देणारे
बाजा (स वाद्य पु) वाद्य **बाजा करणें** —रडणे [(तुका० १९३५)
बाजागिरी (प्रा स्त्री) नजरबंदी, गारुड
बाजागूळ (न) बाडगूळ
बाजार (फा पु) हाट, मंडई, अव्यवस्था गोंधळ **गेला बा० तरी** —किमान पक्षी, निदान, **बा० च्या भाकरी भाजणें**—नुसत्या उठाठेवी करणे
बाजारगप्प (स्त्री) निराधार बातमी
बाजारफसगी (का० स्त्री) पेशवाईत बाजारात विक्रीसाठी येणाऱ्या मालावर सरकारी पट्टी बसविली जात असे ती.
बाजारबसवी (स्त्री) कसबीण, वेश्या
बाजारबुणगें (फा न) फौजेबरोबर असणारी अवांतर माणसे
बाजिंदा (फा वि) हुशार, लुच्चा, धूर्त
बाजी (फा स्त्री) खेळाची समाप्ति, डाव, बाजू, सकट
बाजीगर, बाजीगार (फा पु) गारुडी
बाजीगरी (प्रा स्त्री) नजरबंदी, हातचलाखी, गारुडी विद्या (दा० ११।४।१२)
बाजीराई, बाजीरावी (स्त्री) दुसऱ्या बाजीराव पेशव्याप्रमाणे थाटमाट आणि विलास
बाजू (फा स्त्री) कड, पक्ष **बाजू राखणें**—अब्रू किंवा नाव राखणे
बाजूबंद (फा पु) दंडातील दागिना, बाहुमणि [किरकोळ, काही
बाजे (हि वि) इतर, अवांतर, ज्यादा
बाजेगरी, बाजेगिरी (हि वि) पोकळ, रिकामा, (स्त्री) फसवणूक, इंद्रजाल
बाझ (पु) फळे, फुले इत्यादींचा बहर
बाट (वि) लुच्चा, दांडगा, बाटचा, (पु) बट्टा, अपवित्रपणा, कलंक, एका जातीचा मासा
बाटगा (वि) बाटलेला, भ्रष्ट
बाटणें (क्रि) धर्मभ्रष्ट होणे
बाटली (इ बॉटल स्त्री) शिसा
बाटवडा (पु) भ्रष्टाकार; विटाळ
बाटविणें (क्रि) धर्मभ्रष्ट करणे, अमंगलता आणणे
बाटी (स्त्री) आरोळी, गाकर
बाटूक (न) जोंधळ्याचे ओले ताट
बाट्या (वि) धर्मभ्रष्ट झालेला
बाठ (स्त्री) आंब्याची कोय
बाठ (स्त्री) राजण
बाठा, बाठाळ, बाठळ (वि) ज्याची कोय पक्की झाली आहे असा
बाठा, बाठा (पु) आंब्याची कोय, ठेंगूळ, जटा, गाठ.

बाठी (स्त्री) कोय [शरीर
बाठूक (न) ठेंगूपणा, बळकट कसलेले
बाड (न) टाचणाची वही, तबूभोवतालची कनाथ, पडदा, (स्त्री) शस्त्राची धार, गप्प, (वि) धूर्त, लबाड
बांड (पु) तरुण, सूतकाठी हलके लुगडे, कणसावाचून जोधळ्याचे ताट, वाटोळे जळाऊ लाकडाचे तुकडे [भ्रष्ट
बाडगा(वि) उर्मट, अत्याचारी, शिरजोर,
बाडगी (स्त्री) स्वयपाकाच्या उपयोगाचे ताटाच्या आकाराचे मातीचे भाण्डे
बाडगूळ (न) बादे, एका झाडावर वाढलेले दुसरे लहान झुडूप
बाडबिछाना, बाडबिछाद (हि पु) एकदर सगळे सामान
बाडस (फा पु) खाबाचा टेकू
बाडा (वि) भूमिका एका रगाची व वरचे पट्टे निराळ्या रगाचे अशा प्रकारचा पशु किवा कपडा
बाडी (प्रा स्त्री) पडीत जमीन
बाडेले (प्रा वि) कणसे न आलेले
बाढ (प्रा वि) दृढ, पुष्कळ
बाण (स पु) तीर, नर्मदेतला गोटा, अग्निनलिका, गलबताची वरची कड
बाणणें (क्रि) ठसणे, प्रवेशणे, घालणे, बाणा बाळगणे, शोभणे (भा० १।३४५)
बाणा (पु) प्रतिज्ञा, अभिमान, एक (वीणकामात) आडवे सूत
बाणाईत (हि पु) बाणवाला, बाणा बाळगणारा, (प्रा स्त्री) बाण
बाणी (स वाणी स्त्री) गायनातल्या गाण्याच्या निरनिराळया पद्धति, निकराचा प्रसग, जन्मस्वभाव
बाणेदार (वि) अभिमान राखणारा
बात, बातचीत (हि स्त्री) गोष्ट, गप्प
बातनी, बातमी (स्त्री) खबर, वार्ता
बातमीदार (पु) बातमी देणारा
बातल (अर वि) पोकळ, निराधार
बातुला (स वातुल वि) खोटे
बातेरी (इ ब्याटरी स्त्री) तोफखाना, वीज उत्पन्न करण्याचा पात्रसचय

बातेखानी (वि) थापेबाज
बातेला(इ फ्लॉटिला पु) लहानसे आरमार
बाद (अर अ) काढून टाकिलेला, (पु) वायु, (अ) नतर
बादणें (क्रि) वजा करणे, वगळणे
बादपडावला (पु) खूणखाण, चिन्ह
बादबदस्ती(स्त्री) बाध, कुपण वगैरे घालणे
बादरायण (पु) व्यास **बा०सबध** (पु)— अति लाबचा सबध [जवळचा प्रदेश
बादरी (स्त्री) सह्याद्रीच्या पायथ्या-
बादल (फा पु) अभ्रपटल, ढग
बादला (हि पु) कलाबतू करण्यासाठी काढलेली चादीसोन्याची बारीक तार.
बादवडी, बदिवाडी (प्रा स्त्री) बदिखाना, अधीनता, (अ) अधीन
बादशहा (फा पु) राजाधिराज
बादी (फा स्त्री) दासी
बादी (प्रा स्त्री) दुष्टपणा, दुष्ट विचार
बादोडी (प्रा स्त्री) बदिवास, अधीनता
बाध (पु) वधारा, उच केलेली शेताची मर्यादा
बाध (स पु) हरकत, प्रत्यवाय, प्रतिबध
बाधक (स वि) जाचणारे, प्रतिकूळ
बाधणावळ(स्त्री) बाधण्याबद्दलची मजुरी, बाधणी [बाधण्याची क्रिया
बाधणी (स्त्री) बाधण्याची तऱ्हा,
बाधणें (प्रा क्रि) अडचण करणे, निरसणे (अमृ० ७।३०), दु ख देणे, अपकारक करणे
बाधणे (क्रि) अपकार होणे, न पचणे
बाधणें (न) पाण्याला घातलेला वधारा
बाधणें (क्रि) रचणे, तयार करणे, एकत्रित करणे, न सुटेल असे करणे
बाधव (स पु) भाऊबद, सोयरे
बाधवाडी (प्रा स्त्री) बधन
बाधा (पु) आकार, ठेवण, ढेप
बाधा (स स्त्री) विकार, पीडा, दु ख, (प्रा स्त्री) निरास
बाधाटी (स्त्री) ओबण वगैरेस बळकटी आणण्यासाठी त्यास मध्यें मध्ये बाधिलेल्या उभ्या काठ्या [तयारी
बाधाबाध (स्त्री) आवराआवर, प्रवासाची

बांधारा (प्रा पु) पाट, बाध
बाधारी (पु) डोंगरावरचा प्रदेश, बधन
बांधी (प्रा स्त्री) बधन, नियम
बाधीव (वि) मुद्दाम बाधलेला, पक्का,
बांधेसूद (वि) यथाशास्त्र बाध्याचा, रेखीव बाध्याचा
बाप (प्रा वि) मोठा
बाप (स वप्तृ पु) पिता, वडील **बा० स बाप न म्हणणारा**–भीडमुरवत न धरणारा, खडखडीत स्वभावाचा, **बापजन्मीं**–सबध आयुष्यात
बापजादे (पु) बापवडील
बापडा (वि) बिचारा, गरीब
बापया (प्रा पु) चातक पक्षी [सपत्ति
बापरोटी, बापुति (स्त्री) वडिलोपार्जित
बापशेटीची पेंड हवी त्याने हवी तितकी न्यावी अशी वस्तु
बापिया, बापू, बाप्या (प्रा पु) चातक (ज्ञा० १०।१८३) [हव्यकव्य
बापिक (प्रा वि) कुलपरपरागत, (न)
बापु (प्रा वि) मोठा
बापुडा (वि) बापडा, अनाथ, दीन
बापेया (प्रा पु) चातक पक्षी
बापूस (पु) (कोकणी) बाप, पिता
बापोती (पु) वडिलार्जित सपत्ति
बाप्तिस्मा (इ पु) ख्रिस्ती धर्माची दीक्षा
बाप्या (पु) बाप होण्याच्या वयाचा, प्रौढ मनुष्य
बाफोर, वाफोर, बाफर, वाफर (पोर्तु पु) वाफेने चालणारी लहान आगबोट
बाफ्ता (पु) एक प्रकारचे रेशमी कापड;
बाफळी (स्त्री) एक जगली वनस्पति, तिचे बीज
बाब (अर स्त्री) रकम, कलम, काम, कर
बांब (इ पु) भयकर स्फोटक द्रव्य घातलेला गोळा
बांबट (स्त्री) पावसाळी हवा
बाबडें (प्रा वि) भाजलेले, ज्यास अकुर फुटत नाहीत असे (भा० २१।३१२)
बाबत (फा स्त्री) बाब, कलम, खर्चाचा कच्चा हिशेब, (अ) मुळे, साठी
बाबर, बाबर (न) दलदल
बाबर (वि) चिरमुटलेले, विस्कळित झालेले
बाबरझोटी (प्रा स्त्री) अस्ताव्यस्त, मोकळे सुटलेले लाब केस
बाबरहोट (स बर्बरोष्ठ पु) जाड ओठ
बाबरी (स्त्री) अस्ताव्यस्त मोकळे सुटलेले केस
बाबला (वि) लाडका [(ज्ञा० १५।१०१)
बाबळ, बाबळ (प्रा ना) आधिक्य
बाबळेजणें, बाबळैजणें, बावळेजणें (प्रा क्रि) विस्तारणे (ज्ञा० १५।१८५)
बाबा (पु) बाप, वडील भाऊ इ० विषयींची सन्मानप्रदर्शक सज्ञा **बाबापुता करणें**––लाडीगोडी करणे
बाबा वाक्य वाडवडिलाचे मत
बाबो (स्त्री) लाडक्या मुलीची सज्ञा
बाबीन (इ स्त्री) सूत गुडाळण्याची लाकडी किंवा लोखडी पोकळ काडी
बाबुटणें (क्रि) आबा इ० फळे न पिकता पिवळी होणे
बाबुळ, बाबुळी (प्रा स्त्री) शवाळ
बाबू (पु) मुलाचे एक टोपण नाव, काणी बगाली गृहस्थ, भावला
बाबू (पु) वेळू [चालणारी नौका
बाबोट (पोर्तु बँबोट स्त्री) उथळ पाण्यात
बाब्या (पु) लाडका मुलगा
बाभळ, बाभूळ (स बब्बुल स्त्री) एक काटेरी वृक्ष
बाम (पु) एक प्रकारचा मासा, (स्त्री) दुखऱ्या भागावर चोळण्याचे मलम
बायकी (वि) बायकासबधाचे, बायकास शोभणारे
बायको (स्त्री) स्वत ची स्त्री अथवा पत्नी
बायक्या (वि) बायकात बसणारा, बायल्या, नामर्द
बायणी (प्रा स्त्री) वायदा
बायबल (न) ख्रिस्ती लोकाचा धर्मग्रथ
बायरावणें (प्रा क्रि) वेगळे करणें
बायल्या (वि) बायकोच्या हुकूमात असलेला, बाईलबुद्धि, बायक्या
बायसिकल (इ स्त्री) पायाने चालविण्याची दुचाकी गाडी

बाया (पु) ज्याला शाई लावलेली नसते ते तबल्याचे अग [बहर, नोद
बार(पु)बदुकीची दारू, मोठा आवाज,
बार (प्रा पु) घोष, नाद, हव्यास (तुका० १५०), (पु) पायदळ, खेळा-चे साधन
बार उडविणें अकल्पित रीतीने काम फत्ते करणे, **बार भरणें**—पढवून ठेवणे
बारकस (फा बारकश न) व्यापारी मालाचे जहाज, (वि)बारीक, नाजूक
बारका (वि) बारीक [पणा
बारकाई(फा स्त्री)सूक्ष्म दृष्टि, बारीक-
बारकावणें (क्रि) कृश होणे
बारकावा (पु) बारकाई, चोकसपणा
बारके (न) बाराचा समुदाय, डझन
बारगपाटी (स्त्री) आटयापाटयाच्या खेळातील मधली पाटी, सूरपाटी
बारगळ (वि) स्वच्छदी, उनाड, अनि-यत्रित [भ्रष्ट होणे, निकामा होणे
बारगळणे (क्रि) स्वच्छदीपणाने वागणे,
बारगीर (प्रा वि) दुसऱ्याचे मागून आणलेले (तुका० ३६८४)
बारगीर (फा पु) घोडेस्वार
बारडी (स्त्री) घुसळखाबाची दोरी
बारणें (प्रा क्रि) थाबणे (स्वा० दि० ६।२।१९), ओझे घालणे
बारदान (फा न) माल ज्यात भरतात ते (पेटी, पोते, बुधला इ०), मालाच्या गट्ठ्यावरील वस्त्र, माल, ओझे
बारदार (फा पु) ओझे वाहून नेणारा
बारदेश (पु) गोव्याकडील प्रात
बारनिशी (फा स्त्री) नोद, टिपण
बारनीस (फा पु) सरकारी कागदाच्या नोदी करणारा कारकून
बारबड, बारबडा (वि) उनाड
बारबडी (स्त्री) ज्याला बाधण्यासाठी बारा बद किंवा कसे लावले आहेत असा अगात घालण्याचा एक कपडा
बारबार (हि अ) वारवार, पुन पुन
बारभाई (स्त्री) अनेकाच्या हाती अस-लेली सत्ता, अव्यवस्था **बा० ची खेती**—गोधळ
बारमहा (अ) वर्षभर, सतत
बारमाशी (वि) वर्षाच्या सगळ्या महि-न्यात उत्पन्न होणारे
बारव (स्त्री) पायविहीर
बारस (स्त्री) द्वादशी, पाऊस
बारसे (न) मुलाच्या जन्मापासून बाराव्या दिवशी होणारा त्याचा नामकरणविधि. **बा० स जेवलेला**—जबरदस्त, सरस
बारा (अर पु) दरबाराच्या वगैरे जागेत केलेली बिछाईत, एक सख्या
बाराकशी (स्त्री) बारबडी पहा
बाराखडी (स्त्री) व्यजनापासून बारा स्वराच्या मिलाफाने तयार होणाऱ्या अक्षराची मालिका
बारा ज्योतिर्लिंगें—सोरटी सोमनाथ, महाकाल (उज्जनी), •बदरीकेदार, काशीविश्वेश्वर, ओकारेश्वर, त्र्यबके-श्वर, वेरूळचा घृष्णेश्वर, अवढ्या-नागनाथ, वैजनाथ (परळी), भीमा-शकर, मल्लिकार्जुन व रामश्वर ही शकराची बारा मुख्य स्थाने
बारा-तेरा (पु) असबद्धता
बाराद्वारी (हिं बारादरी स्त्री) एक प्रकारचा डेरा, उन्हाळ्यात राहण्याचा हवाशीर बगला [बोलणे
बारा-पधरा करणें धरसोडीचे बोलणे
बारा पिपळांवरचा मुजा भटक्या
बारा बदराचे पाणी प्यालेला अनुभविक किंवा चवचाल माणूस
बारावा बृहस्पति वैर
बारा महाल पूर्वीच्या राज्याचे खाजगी बारा महाल अथवा खाती असत त्याची नावे—पोते, कोठी, पागा, दरजी, टक-साळ, सौदागिरी, इमारत, हवेली, पालखी, थट्टी, चौबिना आणि शरी
बारा महिने तेरा काळ सदोदित, नेहमी
बारा वाजविणें समाप्त होणे
बारावा (पु) माणसाच्या मृत्यूच्या बाराव्या दिवसाचे श्राद्ध
बारावळी (प्रा पु) बारशाचा समारभ (भा० १२।६०२) [चद्राची कळा
बारा-सोळा (प्रा स्त्री) सूर्याची किंवा

बारी (प्रा पु) छत्र धरणारा (भा० १२।५६०), (स्त्री) पाळी
बारी (स्त्री) डोंगर, झाडी यांच्या आश्रयामुळे जेथे चोर, व्याघ्र वगैरे असण्याचा संभव ती जागा, (हि स्त्री) खिडकी, जाळी, (पु) विड्याची पाने विकणारा, तांबोळी
बारीक (वि) सूक्ष्म, पातळ, गूढ
बारीकनिरीक, बारीकसारीक (वि) किरकोळ
बारीकराव (पु) सडपातळ कृश मनुष्य
बारीश (फा स्त्री) पाऊस, वृष्टि
बाल (स न) अर्भक, अज्ञान मूल
बाल (हि पु) केस **बालबाल खुष होणे**—अतिशय प्रसन्न होणे
बालक (स पु न) मूल, मुलगा **बालक मंदिर** (न)—मॉंटेसरी पद्धतीची पूर्व प्राथमिक शाळा
बालकुबल (फा पु) संकटाचा प्रसंग, युद्धाचा प्रसंग
बालट (न) खोटा आरोप, आळ
बालदार (वि) पीळदार (होना० पृ० १५३)
बालदी (स्त्री) पोहरा
बालपरवेशी (फा बालपरवरिश स्त्री) लढाईत पडलेल्याच्या कुटुंबास दिलेला पगार, वर्षासन वगैरे
बालपेंच (पु) एक कठीण पेच
बालबाल खात्री पूर्ण खात्री
बालबोध (स स्त्री) देवनागरी लिपि, (वि) फार सोपे, मुलांना समजण्यासारखे
बालभाषा (स स्त्री) संस्कृताचे अपभ्रंश होऊन झालेली भाषा [मित्र
बालमित्र (स पु) लहानपणापासूनचा
बालवीर (पु) बॉयस्काऊट, एका सेवापरायण समाजसंस्थेचा घटक
बाला (स स्त्री) पांचव्या वर्षापासून सोळा वर्षांच्या आतल्या वयाची मुलगी
बालाग्र (अ) यत्किंचितहि
बालार्क (स पु) नुकता उगवलेला सूर्य, त्याचे कोवळे ऊन
बालिका (स स्त्री) मुलगी
बालिश (स वि) पोरकट, मूर्ख
बालिस्त (प्रा न) तक्क्या, उशी (तुका० १९८७)
बालिस्टर (पु) कायदेपंडित
बालेकिल्ला (फा बालाई किला पु) पहाडी किल्ल्याचा सर्वांत वरचा भाग.
बालेघाट (पु) घाटमाथा, घाटावरील प्रदेश.
बालोबाल (अ) बालबाल, पूर्ण
बालोद्यानशाळा (स्त्री) किंडर गार्टन पद्धतीची शाळा
बाल्य (स न) बालपण [मजूर.
बाल्या (पु) झुखाडी, पोबारा, कोंकणी
बाव (स्त्री) मोठ्या तोंडाची विहीर
बावखड, बावखड (न), **बावखडा** (पु) सांध्याच्या वरचा भाग
बावचळणे (क्रि) घाबरणे, वेडे होणे
बावटा (पु) ध्वज, बाहुटा, झेंडा
बावडा (पु) ढेकूण
बावडी (स्त्री) मोठी विहीर [(सोने)
बावनकशी (वि) अतिशय शुद्ध व उत्तम
बावनकस (प्रा न) उत्तम सोने
बावनचंदन (प्रा न) मैलागरू चंदन
बावना (प्रा वि) बावनकशी, अतिशय उत्तम चंदन
बावबंदी (क्रि वि) स्वच्छंदाने, (स्त्री) स्वच्छंदीपणा, बेतालपणा
बावरणें (क्रि) बावरणे, गोंधळणे
बावरा (वि) घाबरलेला, गोंधळलेला
बावले (न) बाहुले
बावसा (पु) भय, दचका
बावळा (वि) दिसण्यात वेडसर
बावळें (न) छाया, सावली
बावा, बावाजी (पु) बोवा, जोगी, तपस्वी.
बावी (स्त्री) विहीर, बावडी
बावेकरी (पु) सुकाण्या
बाशिंग (स भालशृंग न) विवाहाच्या वेळी कित्येक जातींत वधू आणि वर यांच्या कपाळावर एक भूषण बांधतात ते **उतावळा नवरा आणि गुडघ्यास बा०**—विलक्षण उतावळेपणा, **बाशिंगबळ** (न)—एकाद्याचा विवाह होण्यास लागणारी दैवाची अनुकूलता

बांशिग (पु) कलगी (लावणी) म्हणणारा [(प्रा वि) खोटा
बाष्कळ (वि) चावट ताळतंत्र नसलेला,
बाष्ट (प्रा वि) ओशट
बाष्प (स पु) अश्रु, वाफ
बास (पु) कळक
बासट (वि) परस्परविरोधी, अपायकारक, (प्रा वि) ओशट, (प्रा न) मिश्रण (स्वा० दि० १२–२–५७)
बासटणे (प्रा क्रि) माखणे
बासटें (प्रा न) विष [बर्ची
बासडा (पु) बांबू, वेळू, कळक, भाला,
बासन (न) गाठोडे बांधण्याचा रुमाल, गाठोडे, भांडे [वैरा, अमर्यादित
बासर (प्रा वि) भटक्या, स्वच्छंदी, सैरा-
बासरी, बासुरी (हि स्त्री) मुरली, पावा, अलगुजा
बासा, बासी (वि) शिळा
बासुंदी, बासोंदी, बासुदी (स्त्री) दूध आटवून व त्यात साखर व मसाला घालून केलेले खाद्य [बोलावणे
बाहणें, बाहाणे (प्रा क्रि) हाक मारणे,
बाहाद्दर (वि) शूर
बाहला (पु) दूध काढण्याच्या वेळी गाईचे पाय बांधण्याची दोरी
बाहाळ (पु) विस्तार (ज्ञा० १३।१८०), (स्त्री) धोतर किंवा पासोडी शरिराभोवती गुंडाळून राहिलेला पदर डाव्या खांद्यावर टाकतात ते
बाहाळी, बाहिळी (प्रा स्त्री) महत्त्व, साजुकपणा, अतिशयितता.
बाहिर, बाहीर (अ) बाहेर
बाहिरी (प्रा स्त्री) व्यभिचारिणी स्त्री
बाही (स बाहु स्त्री) सबंध हात, अंगरख्याचा हात, अस्तनी, दाराच्या चौकटीचे दोन बाजूचे दोन उभे खांब
बाहु (स पु) भुज, दंड
बाहुटा (हि पु) बाहुमूलापासून कोपरापर्यंतचा हाताचा भाग, स्त्रियांचे एक बाहुभूषण, (हि पु) झेंडा निशाण
बाहुटी (प्रा स्त्री) बाहु
बाहुनेह (प्रा पु) पाहुणचार
बाहुयुद्ध (स न) मल्लयुद्ध, कुस्ती
बाहुला (पु), **बाहुली** (स्त्री), **बाहुले** (न) पुतळा, भावले, लग्नातील बोहले.
बाहुल्य (स न) विपुलता, समृद्धि
बाहुवट (न) हात
बाहे (स पु) बाहु, हात
बाहेर (अ) अंत प्रदेशाहून इतर स्थळी, शिवाय, वेगळा
बाहेरख्याली (वि) छिनाल, रंडीबाज
बाहेरबट्टा (पु) नाण्याची देवघेव करताना मिळालेला फायदा (याच्या उलट–आतबट्टा = नुकसान)
बाहेरबाधा (स्त्री) पिशाचबाधा
बाहेरमुदी (प्रा स्त्री) बाह्यशोभा, देखावा, बहिरंग
बाहेरला (वि) पृष्ठभागावरला, बाहेरचा, (पु) महार, मांग, भंगी
बाहेरचा (पु) भंगी, (वि) बाहेरील
बाहेरसवडी (प्रा अ) बाह्यत, वरपांगी
बाहेरील (वि) बाहेरचा
बाहो (पु) बाहु, हात [विषय, इंद्रिये.
बाह्य (स वि) बाहेरील, (प्रा पु)
बाह्यखारी (प्रा स्त्री) बटकी, दासी
बाह्यवट (प्रा न) बाहुभूषण
बाह्यवटें (प्रा अ) बाह्यात्कारी
बाह्या (प्रा पु) बाहू
बाह्यात्कारी (स अ) बाहेरून दिसायला.
बाह्योपचार (स पु) पोटात न घेता शरिराला चोळण्याचे वगैरे औषध
बाळ, बाळक (स न) मूल [औषध
बाळकडू (न) लहान मुलास देण्याचे एक
बाळके (प्रा न) छाया, प्रतिबिंब
बाळगणा (पु) लहान मुलांना सभाळणारा.
बाळगणे (क्रि) राखणे, ठेवणे, सभाळणें.
बाळगोपाळ (पु अनं) लहानमोठी मुले.
बाळंत (वि) नुकती प्रसूत झालेली
बाळंतपण (न) प्रसूति, बाळबाळंतिणीची चाकरी, एखादे कार्य होऊन गेल्यावर करावयाची व्यवस्था
बाळंतीण (स्त्री) बाळंत झालेली स्त्री
बाळंते, बाळंवते (न) बाळंतिणीच्या मुलाची व तिची वस्त्रे वगैरे

बाळभोग (स पु) प्रात काळची पूजा झाल्यानतर देवाला अर्पण केलेला उपाहार, लहान मुलाचा सकाळचा फराळ
बाळभुकी (स्त्री) चिवडा वगैरे खाताना वानगी म्हणून जो एखादा घास राखून ठेवतात व तो न ठेविल्यास त्याबद्दल दड म्हणून मडळीला सहल द्यावी लागते ती
बाळवते (न) बाळते पहा [फराळ
बाळवाटी (स्त्री) मुलाचा सकाळचा
बाळसतोष (पु) जुनी वस्त्रे मागणारी भिकाऱ्याची एक जात
बाळसे (न) मूल साधारणत एक वर्षाचे होईपर्यंत त्याच्या अगावर जी पुष्टता दिसते ती
बाळहिरडा (पु) एक औषधी फळ
बाळसेदार (वि) गुटगुटीत, पुष्ट, गोडस
बाळा (स्त्री) तरुण स्त्री, बैलाला लडिवाळपणाने किवा प्रेमाने लावण्यात येणारा शब्द
बाळाबगुळा (प्रा स्त्री) क्षुद्र देवता
बाळी (स्त्री) एक कर्णभूषण
बाळी (प्रा स्त्री) कन्या
बाळे भोळे (वि) अज्ञ आणि भोळसर (भा० ३।२२४)
बिक (प्रा न) तेज, शोभा, बळ
बिकट (स विकट वि) कठिण, अवघड
बिकण (स्त्री) कारवाराकडे–आठोळी
बिकमल (फा बकलम न) कारकुनाने लिहिलेल्या पत्रावर शेवटी स्वत यजमान जी चार अक्षरे लिहितो ती किवा त्याची सही [गुप्त गोष्ट
बिंग (स व्यग न) व्यग, न्यून, गुह्य,
बिगर (फा बगर अ) शिवाय, वाचून
बिगर इयत्ता (स्त्री) उजळणी शिकणाऱ्या मुलाचा वर्ग
बिगार (हि स्त्री) वेठ, मोल न घेता करावे लागणारे सरकारचे काम, जुलमाने किवा अनास्थेने केलेले काम
बिगारी (पु) वेठीस धरलेला माणूस
बिगीबिगी (क्रि वि) लवकर लवकर
बिगा (स वि) व्यगयुक्त, उणा, अपूर्ण
बिगें (न) बिगा पहा
बिघडणें (क्रि) नासणे, खराब होणें, बेबनाव होणे
बिघा (स विग्रह पु) जमीन-मोजण्याचे एक माप (२० पाड किवा ४०० चौरस काठचा) [वितुष्ट, बेबनाव
बिघाड (स विग्रह पु) खराबा, नाश,
बिचकणें (क्रि) दचकणे, घाबरणे
बिचका (वि) बिचकणारा
बिचकावणें (क्रि) भिवविणे, घाबरविणे
बिचल (हि स्त्री) बिघाड, माघार
बिचवा (हि पु) विचवाच्या आकाराची वाकडी कटचार
बिचारा (फा वि) बापडा, गरीब
बिचोबा (फा बेचोबा पु) खाबावाचून असलेला लहान डेरा
बिछाईत, बिछायत (अर स्त्री) बसण्यासाठी जमिनीवर अथरलेले वस्त्र वगैरे, बैठक, अडतीवर माल आणून विकणारा
बिछाना (हि पु) शय्या, अथरूण
बिछावणें (हि क्रि) आथरणे
बिजन (स विजन स्त्री) कत्तल, नाश
बिजली (हि स्त्री) वीज, विद्युत्
बिजवड (न) बीज, अवलाद, पीक कापल्यानतर पुन लागलीच त्या जमिनीत बी पेरणे
बिजवर (बिजा + वर पु) दुसऱ्यादा लग्न करणारा पुरुष
बिजवरा (पु) मुलाच्या कपाळावर घालावयाचा एक अलकार [दुजाईत
बिजाईत (गुज वि) दोनदा व्यालेली,
बिजागरी (स्त्री), **बिजागरे** (न) साधेपट्टी, पेटीचे झाकण उघडता व लावता यावे म्हणून केलेली सोय
बिजावळी (प्रा स्त्री) भेद, भिन्नता
बिजिक (इ न दोघानी, तिघानी, किवा चौघानी खेळण्याचा पत्त्याचा एक विशिष्ट प्रकारचा इग्रजी खेळ
बिजें (न) आगमन, येणे, (वि) दुसरे
बिटका (वि) बुटका, लहान आकाराचा
बिटारणें (क्रि) खोडकर किवा व्रात्य होणे, बिघडणे, नासणे

बिटोंगी (स्त्री) धान्याचे लहान कणीस; दारूचा लहान तोटा किंवा बाण, लहान विटी [(अनत० ६८)
बिट्टा वासणें हगणे, भीतीने गाळण उडणे
बिडका (पु), **बिडके** (न) पुडके
बिडती (स्त्री) अडचण, सकट [कैवारी
बिडवई (प्रा पु) हितकर्ता, तारक,
बिडा (हि पु) बिडे, वेटोळे, भेंडोळें
बिडार (न) बिऱ्हाड
बिडाळ (स बिडाल न) माजर
बिडाळक (स बिडालक न) माजर
बिडी (स्त्री) शृखळा पाश, तबाखूने भरलेली पानाची केलेली नळी
बिडीस (प्रा न) आमिष
बिंडोळे (न) बिडा, गडाळी
बिडोज (स पु) इद्र
बिढार (न) बिऱ्हाड, घर
बितणें (क्रि) येऊन पोचणे, गुदरणे
बितपशील (फा अ) तपशीलवार
बित्त, बित्तीम (अर वि) खरी, बिनचूक, खात्रीलायक [बिघडणे
बिथरणें (त्रि) प्रतिकूल होणे, उलटणे,
बिंद (स बिंदु पु) थेंब
बिंदडी (स्त्री) गाठोडे, पेंढी
बिंदली (स्त्री), **बिंदले** (न) लहान मुलाच्या हातातली पाटली
बिदवा (पु) घराच्या धाब्यावर पसरण्याची माती •
बिदा (अर वि) पाठविलेला
बिदा करणें निरोप देणे, काढून टाकणे
बिदाई, बिदागी (अर स्त्री) पाठवणी, पाठवणी करताना दिलेली देणगी, देणगी, पारितोषिक [तारीख
बिदानद (फा अ) पत्र पाठविल्याची
बिदी (स्त्री) गल्ली
बिंदी, बिंदावनी, बिंनी (स्त्री)स्त्रियाच्या कपाळावरचा अलकार
बिंदु (स पु) थेंब, ठिपका, ज्याचे भाग करता येत नाहीत व स्थिति असून लाबी रुंदी नाही तो
बिंदुकली (स्त्री), **बिंदुकले** (न) बिंदु, थेंब, चद्रबिंदु
बिंदुली (स्त्री) चद्रबिंदु
बिंदुले (प्रा न) ककण, बिंदु, शून्य.
बिंद्र (स न) राजचिन्ह, चिन्ह
बिन (अर पु) पुत्र, (अ) विना, शिवाय
बिनतोड (स्त्री) सोंगट्याच्या खेळातील हार, (वि) बरोबर लागू पडणारे, बिनचूक
बिनधोक (अ) निर्धास्तपणे
बिनभाड्याचे घर तुरुग
बिनमोजबी (वि) ज्याबद्दल हिशोब द्यावा लागत नाही असे, बेजबाबदार
बिनशर्त (फा बिलाशरत अ) काही अट न घालता
बिनसणे (स वि + नश् क्रि) बिघडणे.
बिनाखी (फा स्त्री)बारकाईची पाहणी; तपासणी, अदाज
बिनामी, बेनामी (हि वि) खोटे, बनावट; दुसऱ्याच्या नावावर केलेला (व्यवहार)
बिनी (फा बिनी—नाक स्त्री) सैन्याची आघाडी, पागोट्याचे केळे, दाराच्या चौकटीचा वरचा भाग
बिनीवाला (फा पु) सैन्याच्या आघाडीवरील अमलदार
बिंब (स न) सूर्यचद्रादिकाचे मडल, मडल, प्रतिबिंब, पिकलेले तोंडले
बिबट (न) बिबा, बिब्यासारखा काळा डाग
बिबटा (वि) अगावर ठिपके असलेला (वाघ) [ओली जमीन, खत.
बिबड (प्रा स्त्री) बिवड, नीट केलेली
बिंबणें (क्रि) ठसणे, उतरणे
बिंबफळ (स न) पिकलेले तोंडले
बिबळा (पु) एक झाड, अगावर ठिपके असलेला वाघ
बिबा, बिब्बा, बिबवा (स भल्लातक, पु) भिलावा **बि० घालणें**--अडचणी उपस्थित करणे, बिघडविणे
बिंबाधरा (वि) पिकलेल्या तोंडल्याप्रमाणें लाल ओठ असणारी
बिबी (स्त्री) कुलीन मुसलमान स्त्री.
बिंबीफळ (न) बिंबफळ पहा
बिमार (वि) आजारी

बिभास (स बिभास पु) गायनातला एक राग
बिभूत(स्त्री)भस्म, शेण लाकूड इ०ची राख
बियाणें (न) बीज, बी
बिरकाडी (स्त्री) विणकऱ्याचा धोटा
बिरखुड, बिरखुडें (न) गाभा, भेड
बिरजुमाल (स्त्री) एकत्र, समाईक अस-असलेली मालमत्ता
बिरडी (स्त्री) सोलीव पावटा किंवा वाल
बिरडी (प्रा स्त्री)दोरी (हरि० ७।१८४)
बिरडें (न) गुडी घालण्यासाठी केलेले भोक, गाठ, कोडे, समूह, थवा
बिरबल (पु) चतुर मनुष्य
बिराणा (वीर राणा पु) वीर पुरुष
बिरादर (हि पु) बधुजन
बिरादरी (हि स्त्री) बधुभाव
बिरार (प्रा पु) विकार
बिरीद (स ब्री न) बाहुभूषण, बाणा, ब्रीद
बिरुद (स न) श्रेष्ठत्वाचे चिन्ह म्हणून गडा (दोरा) बाधतात तो, चिन्ह, ब्रीद, बाणा
बिरुदवंत (प्रा वि) यशस्वी
बिरुदाइत (प्रा पु) प्रतिज्ञा करून निघालेले, बाणा बाळगणारा (भा० ४।८०)
बिरुदावलि (स स्त्री) बिरुदाची माळ
बिऱ्हाड (न) भाड्याने राहणे, थोड्या दिवसासाठी दिलेले ठाणे, भाड्याने दुसऱ्याच्या घरात राहणारे कुटुब, त्याचे सामानसुमान **चिचवाचे बि०पाठीवर**— फारसे लटाबर जवळ नसणे
बिऱ्हाडकरी, बिऱ्हाडकरू (पु) भाड्याने राहणारा
बिल (इ न) विकलेल्या जिनसाची किंवा केलेल्या कामाबद्दलची यादी व त्याबद्दलच्या पैशाची मागणी, कायद्याचा मसुदा, (स न) भोक, उदीर, घूस इ राहण्याचे ठिकाण
बिलकुल (अर अ) अगदी, मुळीच
बिलग (वि) वेगळा, पृथक् असलेला, विलग
बिलगणें (हिं क्रि) चिकटणे
बिलद, बिलंदर (फा वि) पक्का, अट्टल, ठकबाज
बिलदी (फा स्त्री) गायनातला ताल
बिलफैल (अ) अगदी
बिलबिलीत (वि) मऊ, बिळबिळीत
बिलवर (फा बिलोर पु) एका उच्च प्रतीच्या काचेची बागडी
बिला (अर अ) विना, वाचून, जसे बिलाहरकत—हरकतीवाचून
बिलाकुसूर (अ) चुकीवाचून, बिनचूक
बिलामत (फा स्त्री)खोटा आळ, आरोप, कुभाड
बिलावर (पु स्त्री) गायनातला एक राग
बिलावल (पु स्त्री) एका रागाचे नाव **बि० थाट**——हल्ली प्रचारातला सात शुद्ध स्वराचा थाट
बिलोर (फा न) उची काच, स्फटिक
बिलोरी (वि) काचेचे
बिल्ला (पु) पदक, चपरास
बिल्ली (हिं स्त्री) भाटी, माजर
बिल्व (स पु) बेलाचे झाड **बिल्वपत्र**— बेलाचे तीनपानी दल
बिवड (पु) कोब, पूर्वी काढून घेतलेले पीक (ज्ञा० ९।५३३), बीजपोषक जमीन
बिवलकरी वळण अक्षराचे साधे गोडस वळण, यावरून साध्या वर्तनाचे बाळबोध वळण असा अर्थ झाला
बिशात, बिशाद (हि स्त्री) मालमत्ता, महत्त्व, प्राज्ञा, किमत
बिशी (स्त्री) खर्च सारखा वाटून घेऊन एकत्र जेवणाऱ्या लोकाचे मडळ
बिस (स न) कमळाचा देठ
बिसतंतु (स पु) कमळाच्या देठातले धागे
बिसनी(स व्यसनी वि) हलकट, दुराचारी
बिसाट (प्रा वि) सामान्य, अनियमित
बिसाटणें (प्रा क्रि) पसरणे, फाकणे (ज्ञा० १८।६२४)
बिसाद (हि स्त्री) सर्वस्व
बिसिनी (स स्त्री) कमलिनी
बिस्कूट (इ न) गव्हाच्या कणकीचे केलेले एक खाद्य [वयाची जिन्नस
बिस्तरा (पु) सतरजी, गादी, इ आथरा

बिहणें (प्रा क्रि) भिणे
बिहाग (पु) गायनातला एक राग
बिहाबा (पु), **बिहाबी** (स्त्री) मिठात मुरलेला आबा
बिहावा (प्रा पु) भीति
बिहिती (स भीति स्त्री) भीति
बिहो (प्रा पु) भय (एक० ९७३)
बीं (स बीज स्त्री न) बीज
बीक (प्रा न) आंवड (ज्ञा० ६।१५), शोभा (ज्ञा० १३।७००,) तेज (अमृ० २।६), तीव्रता
बीज (स न) मूलभूत कारण, सतति, गूढतत्त्व, (स्त्री) द्वितीया
बीजक (स न) मालाची किमतीसह यादी, टाचण
बीजगणित (स न) वर्णांच्या साहाय्याने करावयाचे गणित, अव्यक्त गणित
बीजाकुरन्याय (पु) जसे पेरावे तसे उगवते, जसे कर्म तसे फळ
बीजावळी (प्रा पु) भिन्नता
बीजाक्षर (स न) मूळाक्षर, मत्राक्षर
बीजें करणें (प्रा क्रि) जाणे
बीड (न) ओतीव लोखड, ओझ्याच्या गाडीची दोरी, नमुना
बीन (स वीणा पु) एक ततुवाद्य
बी बियाणें, बीं बिरवण, बीं बेणें (न) रोपे लावण्यासाठी राखून ठेवलेले बी, मूळ इ
बींबूड (स्त्री न) पीक बुडणे, कुळक्षय
बीबूड, बींबुडी (प्रा स्त्री) उच्छेद, निर्बीजत्व (तुका० १४६६)
बीभत्स (स पु) नवरसापकी एक रस, (वि) किळस आणणारे, अभद्र
बीभरण (स्त्री) पेरणी [प्रकार
बीर (स वीर पु) पिशाचाचा एक
बीरभाटीव (प्रा पु) वीरस
बीरमत्र (स पु) वीर वश करून घेण्याचा मत्र [ठिकाण, भोक
बीळ (स बिल न) उदीर वगैरेचे राहण्याचे
बुक (इ न) पुस्तक
बुकटी (स्त्री) पूड, चूर्ण
बुकणा (पु) तोडभर घास
बुकणी (स्त्री) पूड, चूण
बुकलणें (क्रि) बुक्क्यानी मारणे
बुकसेलर (इ पु) पुस्तके विकण्याचा धदा करणारा
बुका, बुक्का (पु) एक सुवासिक पूड, गुद्दा, ठोसा
बुकादा (पु), **बुकादी** (स्त्री) गुद्दा
बुकालणें (प्रा क्रि) बुक्क्यानी मारणे
बुकी, बुक्की (स्त्री) गुद्दा, हाताची मूठ
बुकी (स्त्री) पूड
बुगडी (स्त्री) स्त्रियाचे एक कर्णभूषण
बुचकणें (क्रि) बिचकणे, लुटणे
बुचकरणें (क्रि) नखानी ओरबाडणे.
बुचकरा (पु) ओरखडा
बुचकलणें (क्रि) बुडवून बाहेर काढणे, भ्रमात पडणें, (प्रा) निमग्न होणे
बुचकळा (पु) गोधळ, भ्रम, सशय
बुचकळी, बुचकुळी (स्त्री) बुडी
बुचका (पु), **बुचकुली** (स्त्री) मूठ, लहान पसा; (वि) चहाड
बुचटणें (क्रि) तोड बद करणे
बुचडा (पु) खोपा
बुचबुचणें (क्रि) डोक्यात उवा वगैरे फार होऊन त्यानी चलनवलन करणे
बुचबुचाट (पु) गर्दी [३०६५)
बुचा (प्रा वि) नागवा, हलकट (तुका०
बुचा कारभार अधिकार नसता एखाद्या कामात हात घालणे
बुचाडणें (क्रि) लुबाडणें
बुच्चा (वि) बुचा पहा
बुच्या (प्रा वि) निर्लज्ज
बुजगावणें (न) पक्षुपक्ष्याना भिवविण्या-साठी उभे केलेले बाहुले, पोकळ भीति दाखविणारी वस्तु, (क्रि) भीति दाखविणे
बुजट, बुजरा (वि) सहज घाबरणारा.
बुजणें (क्रि) घाबरणे, छिद्र बद होणे
बुजरी (प्रा स्त्री) बुजणे (मुक्ते० रामा० १।९९)
बुजविणें (क्रि) भरून काढणे, बद करणे.
बुजविणें (क्रि) समजावणे
बुजू (पु) बूच

बुझणें(प्रा क्रि) समजणें (विवे० पू०२।३), निघणे (विठ्ठल-सीता० स्व० १५४), बद होणे, भरून येणे (ज्ञा० ११।४८८)
बुझावणी (प्रा स्त्री) समजावणी, एक-वाक्यता (ज्ञा १३।१६८)
बुझावणे (प्रा क्रि) समजावणे, ऐक्य
बुटकणा, बुटका (वि) ठेगू, आखूड
बुटकुली (स्त्री) लहान तपेली
बुटकुळी (स्त्री) बुडी, डुबकी
बुटगणा (वि) ठेगू "
बुटणें (न) बूच, झाकण [कोठवळा
बुटणेर (इ पु) युरोपियनाच्या घरचा
बुटबुट (प्रा स्त्री) कानात सागितलेला (गुरुमत्र)
बुटबुटा (प्रा अ) पुटपुटत
बुटबैंगण (वि) ठेगू
बुटा (पु) नक्षीकाम
बुटी (स्त्री) औषधि, वनस्पति, गुप्त औषधि, फडक्यावर फुले, वेली वगैरे काढतात ती नक्षी, टोपली, भागेचा घोटा
बुटी देणें चोरून उत्तेजन देणे
बुटीदार, बुटेदार (वि) वेलबुटी वगैरे चित्र काढलेला
बुटुकणा—ला (वि) बुटका, ठेगणा
बुटें (न) गाडीच्या आसावरची फळी
बुटेखीळ (स्त्री) गाडीचे बुटे व कणा याना जोडणारी खीळ
बुट्टा (वि) ठेगणा, (पु) ठिपका
बुट्टीदार (वि) ज्यावर वेलबुट्टी वगैरे नक्षी काढली आहे असे
बुठण (न), **बुठा** (पु) बुधा, खुट
बुडकणें (क्रि) पाण्यात बुड्या मारणे
बुडकली (स्त्री) बुडी
बुडकी (स्त्री)नदीच्या काठी पाणी साचण्यासाठी केलेली खाच, बुडी
बुडकुली (स्त्री), **बुडकुले** (न) लहान तपेली, तामले [मुळाकडचा भाग
बुडखा (पु) झाडाच्या खालचे अग्र,
बुडण (स्त्री) बुडण्याची जागा, नुकसान, तोटा
बुडणूक (स्त्री) बुडणे, नुकसानी
बुडणें (क्रि)जाणे, व्याप्त होणे, तोटा येणे
बुडता (वि) बुडणारा, ऱ्हास पावत चाललेला **बु० चा पाय खोलात**—विपत्ति यावयाची असली की माणसाची वाईट गोष्टीकडे अधिक प्रवृत्ति होते.
बुडता काळ (पु) ऱ्हासकाळ
बुडता पाया (पु) ऱ्हासाचा आरभ.
बुडबुड (स्त्री) तोडाची पुटपुट
बुडबुडणें (क्रि) पुटपुटणे
बुडबुडा(स बुद्‌बुद पु) पाण्याचा फुगा
बुडवणा (वि) बुडविणारा [फसविणे
बुडवणी, बुडवणूक (स्त्री) बुडविणे,
बुडविणें (क्रि) बुडण्यास लावणें, आत घालणें, नाश करणे, घालविणे
बुडव्या(वि) बुडविणारा [वृक्ष
बुडसळ (प्रा पु) पाने झडन वाळलेला
बुडस्थळ (न) धाडसाचे, धाक्याचे, नुकसानीस कारण होण्यासारखे काम, नुकसान, नाश
बुडी (स्त्री)बुद्धिपुरस्सर पाण्यात शिरणे, बुटकुळी, काही काळ देशातरी जाऊन राहणे
बुडी (वि) कडवा, दुष्ट
बुडीत (वि) नुकसानीचे **बु० खर्च**—ज्याचा मोबदला मिळावयाचा नाही असा खर्च, **बु० खाते**—नुकसान खाते
बुडीद (न) लबक, ओळबा
बुडील (वि) बुडाकडचा, खालचा
बुडूख (न) बुधा, मुळखड, बुडखा
बुड्ढा (वि) म्हातारा, वयस्क
बुढी (स्त्री) भाल्याचा बुधा
बुणगा (वि) लहान; ठेगू
बुणगी (स्त्री) बाजरीचे बोड, टोपण
बुणगें (न) सैन्याबरोबरचे अवातर लोक
बुत (फा पु) मूर्ति **बु०परस्त** (वि)—मूर्तिपूजक, **बु०फरोश** (वि)—मूर्तीचा विक्रय करणारा, **बु०शिकन्** (वि)—मूर्तिभजक [पदर
बुत(पु स्त्री) आच्छादन, घुमट, पडदा,
बुतका (पु) गुद्दा, ठोसा
बुतारा (पु), **बुतारी** (स्त्री) केरसुणी.
बुथ (पु), **बुथी** (स्त्री) घुगट

बुथड (प्रा न) घुगट
बुथारी (स्त्री) झाडणी, केरसुणी
बुथी (प्रा पु) घुगट, बुरखा.
बुद (न) बूड, तळ, (हि पु) कॉफीच्या झाडाचे फळ, (स बिंदु पु) थेंब, (वि) मुरेख, अतिशय अप्रतिम
बुदकडा, बुदखडा (वि) सुंदर, देखणा
बुदकणे (क्रि) गुद्दे मारणे
बुदका (पु) बुतका, गुद्दा, ठोसा
बुदका (पु) थेंब, ठिपका, (वि) लहान
बुदकी (स्त्री) लहान ठिपका
बुदगुली (प्रा वि) लहान [मोहरे
बुदबळ (स बुद्धिबल न) एक खेळ, त्यातले
बुदला (पु), **बुदली** (स्त्री), **बुदले** (न) बुधला, बुधली, बुधले पहा
बुदी (स्त्री) एक पक्वान्न
बुदेला (पु) बुंदेलखंडाचा रहिवासी
बुद्बुद (स पु) बुडबुडा, (स्त्री) बुड-बुड येण्यासारखी स्थिति
बुद्दा (पु) शक्तिपात, (अ) सख्या, नग
बुद्ध (स वि) ज्ञाता, जागृत झालेला, विष्णूचा नववा अवतार
बुद्धि (स स्त्री) ज्ञानशक्ति, मति, धारणाशक्ति, जाणीव, निश्चयरूप अंत-करणवृत्ति **बु० फाकणें**––डोक्यात गोंधळ उडणे, **आधी बु० जाते मग भांडवल जाते**––आधी मनुष्य चुकतो तेव्हा पुढे त्याचा नाश होतो
बुद्धिगम्य (स वि) बुद्धीने जाणता येण्याजोगे
बुद्धिग्राह्य (स वि) बुद्धीला ग्रहण करता येण्यासारखा · [पणा
बुद्धिचापल्य (स न) बुद्धीचा तरतरीत-
बुद्धिपुरस्सर, बुद्धिपूर्वक (अ) मुद्दाम, जाणूनबुजून [बळ पहा
बुद्धिबळ (स न) बुद्धीचीशक्ति, बुद–
बुद्धिभेद (स पु) विचारात बदल
बुद्धिभ्रंश (स पु) भ्रम
बुद्धिमांद्य (स न) बुद्धीचा जडपणा
बुद्धिमान् (स वि) तीव्र बुद्धीचा, हुशार, तरतरीत
बुद्धिवाद (स पु) उपदेश, सल्ला
बुद्धिवादी (स वि) बुद्धि हीच ज्याच्या कामाची प्रेरणा आहे असा
बुद्धीचा खदक पुरा मूर्ख
बुद्धया (अ) मुद्दाम, जाणूनबुजून
बुद्रुख (फा बुजुर्ग वि) बुद्धीने व अनु-भवाने प्रौढ, एकाच नावाच्या दोन गावात जे मोठे असेल ते
बुद्रुक-ख (फा बुजुर्ग वि) पूज्य, सन्मान्य, वडील, पोक्त, एकाच नावाच्या दोन गावांपैकी जे अधिक मोठें असेल ते (लहान गावाला 'खुर्द' म्हणतात)
बुध (स पु) एक ग्रह, (वि) शहाणा, पंडित
बुध, बुधा (पु) बुडूख, पायथा
बुधला (पु), **बुधली** (स्त्री), **बुधले** (न) चर्मपात्र, कुपी
बुधवार (पु) सौम्यवासर
बुधा बुध पहा
बुनणें (हि क्रि) विणणे
बुनादि, बुनादी (अ) अनादि काळापासून; (पु) मूळ स्वभाव (तुका० २३४८), अनादि काळ, (स्त्री) मूळ हकीकत
बुनियाद, बुन्याद (फा स्त्री) मूळ अर्थ–– पाया, शक्ति, जोर, वजन, प्रभाव, भांडवल, (वि) जुना
बुबळ, बुबुळ (न) नेत्रातल्या मांसगोलका-वरचा काळा भाग [आवाज
बुभुकार (स पु) वानराच्या ओरडण्याचा
बुभुक्षा (स स्त्री) भूक, खाण्याची इच्छा
बुभुक्षित (स वि) भुकेला, हपापलेला, गरजू
बुर (प्रा वि) घामट
बुरका, बुरखा (अर पु) तोंडावरचा पडदा किंवा पदर, आच्छादन [कणीस
बुरखुड (न) दाणे काढून घेतलेले मक्याचे
बुरग (प्रा न) एक वाद्य
बुरगट, बुरगुट, बुरगळ, बुरगें (न) बारीक पाऊस, बुरबुर
बुरगुडा (तेलगू पु), **बुरगुडी** (स्त्री), **बुरगुडें** (न) मुलगा, मुलगी, मुलगे
बुरजी (फा बुर्द स्त्री) बुद्धिबळाच्या खेळात एका पक्षाने दुसऱ्या पक्षाची सगळी मोहरी मारणें

बुरट, बुरट, बुरटें (न) दाट तृण व झाडे झडपे असलेले स्थळ [किंवा म्हैस)
बुरट (वि) खुरटी, थोडे दूध देणारी (गाय
बुरटणें (क्रि) बुरसणे, बुरशी येणे
बुरटा चोर (पु) उचल्या, भुरट्टेचोर
बुरडी (वि) बुरुडाने केलेली, (स्त्री) टोपली [केलेले लोकरीचे वस्त्र
बुरणूस (न) न विणता केवळ दाबून
बुरबुर (न) पावसाची थुईथुई, कुरकुर
बुरबुरणें (क्रि) पाण्याचे तुषार पडणे, फार हळू अस्पष्ट बोलणे
बुरबुरी (प्रा स्त्री) पुटपुट (तुका० ३१९) बारीक पाऊस,
बुरशी (स्त्री) बुरा, केनशी, घाण
बुरशेल (वि) बुरसलेले
बुरसणें (क्रि) बुरा येणे
बुरसा (पु) बुरशी, केनशी, केनी, भुरी, घाण, (वि) घाणेरडा
बुरा (पु) बुरसा पहा [छिद्र, फजिती
बुराख (फा पु) मोत्याचे छिद्र, लहान
बुराड (स बृहदड पु) अडवृद्धि
बुरु (प्रा वि) वाईट, कृतघ्न
बुरुगड, बुरुगूड (न) झिमझिम पाऊस
बुरुजी (स्त्री) खुरटलेली वाजरी
बुरूज (फा पु) कोटाच्या तटबदीत जागजागी केलेली वर्तुळाकार बदिस्त
बुरूड, बुरड (पु) कळकाच्या कामटचा वगैरे काढून त्याच्या सूप, टोपल्या वगैरे जिनसा करणारा
बुरूस (पु) डोळ्याचा गू
बुरे (हि वि) वाईट
बुरेपण (हि न) वाईटपणा, जबरदस्ती
बुरेहाल (अर हि पु अने) दुर्दशा
बुलगा (फा पु) सैन्यमभार [पक्षी
बुलबुल (फा पु) एक अतिशय बोलका
बुलद (फा वि) उच्च, भव्य
बुलहाळ (हि पु) बुरेहाल, दुर्दशा (प्रभा० पृ० १५९)
बुलाख (हि पु) नाकाच्या मधल्या पडद्याला भोक पाडून घालण्याचा एकाच मोत्याचा नथेसारखा अलकार
बुवा (पु) बावा; बोवा, सन्मानार्थक नाव
बुळकट (वि) वेडसर, दुर्बळ
बुळकडी, बुळकाडी (स्त्री) हगवण
बुळबुळ (स्त्री) स्निग्धता, ओशटपणा
बुळबुळीत (वि) चिकट, चिकण, निसरडे, नि सत्त्व, बेचव
बुळा (वि) नामर्द, षढ
बू (पु) लहान मुलाच्या भाषेत—बुवाजी, राक्षस, भयकर प्राणी, दूध, पोकळ दिमाख
बूच (पु न) गुडदी, बुटणे
बूज (हि स्त्री) मान्यता, गजिफाच्या खेळात लागलेली पाने, समजूत
बूट (पु) भागेचा तुरा, नक्षी, बेलबुटी, जरीचे बुद, टूम, नवी कल्पना, पायात घालण्याचा इग्रजी तऱ्हेचा चढाऊ जोडा (स्त्री) नुकसान
बूड (स्त्री) तोटा, (न) तळ **बूड टेकणें**—बसणे
बूद (स बिदु पु) थेब
बूर (पु) भुस्सा (तुका १७०७), ग्लानि
बृहत् (स वि) मोठा
बृहती (स्त्री) गुदद्वार
बृहस्पतवार (पु) गुरुवार
बृहस्पति (स पु) एक प्रमुख ग्रह, उत्तम वक्ता, देवाचा गुरु
बे (हि वि) दोन, (अ) नकार, वाचून
बेअदबी (फा स्त्री) अपमान
बेअब्रु (फा स्त्री) दुर्लौकिक
बेइज्जत (स्त्री) अप्रतिष्ठा
बेइतबार (पु) गैरविश्वास
बेइतल्ला (वि) गैरमाहित
बेइनसाफ (वि) अन्यायाचा
बेइमान (फा वि) कृतघ्न, अप्रामाणिक
बेइलाज (फा वि) निरुपाय [बेधडक
बेउजुर (फा अ) काही सबब न सागता,
बेक (न) विरोध, निषेध
बेकस (वि) नि सत्त्व, कमजोर, बेचव
बेकानून (फा वि) कायद्याचा भग करून केलेले, बेकायदेशीर [असलेले
बेकायदा (फा वि) नियमाला सोडून
बेकार (फा वि) निरुद्योगी, रिकामा
बेकारी (फा स्त्री) रिकामपण, निरुद्योगिता.

बेकी (स्त्री) एकी-बेकीच्या खेळात—सख्या, दुही, तटा
बेकुबी (फा बेवकुफी स्त्री) मूर्खपणा, गाढवपणा
बेकूब (फा बेवकुफ वि) मूर्ख, वेडगळ
बेकैद (फा वि) अनियत्रित, (अ) स्वैरपणाने
बेखर्ची (फा वि) फुकटफाकट, कृपण
बेग (हि स्त्री) लगाम, नियत्रित सत्ता
बेगड (पु) टिनचा अतिशय पातळ रगविलेला पत्रा
बेगडा (प्रा पु) सोबती
बेगडी (वि) बेगड लाविलेले, दिखाऊ
बेगम (फा स्त्री) अविवाहित स्त्री, सन्मान्य स्त्री [निश्चितपणा
बेगमी (हि स्त्री) पुरवठा, सग्रह,
बेगार (हि स्त्री) सरकारी अधिकाऱ्यानी मजुराना पकडून नेऊन मजुरी न देता त्याच्याकडून काम करवून घेणे
बेगारी (पु) बेगारीमाठी धरलेला मजूर
बेगीं, बेगीन, बेगीने, बेगून, बेगें (अ) त्वरेने, झटपट, वेगाने
बेगुमान (वि) बेपर्वा, गर्विष्ठ, उन्मत्त
बेगें (प्रा न) खिडकी, गवाक्ष (ज्ञा० ६।२७९). [(ज्ञा० १५।१०३)
बेंच (प्रा न) पानाच्या आतले पान
बेंच (इ न) बसण्याचे बाक, न्यायाधिशाचे मडळ, न्यायासन
बेचक, बेचकी, बेचकळी (स्त्री) बेळकी, दोन बोटांमधले अतर
बेंचक (प्रा न) जुबाड (ज्ञा० १५।९३)
बेंचणें, बेचन (हि न) विक्री **बे०पत्र** विक्रीखत
बेचरक (अ) निर्भीडपणे, बेधडक
बेचरणें (क्रि) प्रसरणे, अस्ताव्यस्त होणे
बेचव (वि) रुचिहीन [५।२४०)
बेचळ, बेचाड (प्रा न) जुबाड (दा०
बेचिराख (फा बेचिराग वि) उजाड, वस्तीरहित
बेचोबा (फा पु) खाबावाचून असलेला लहान तबू
बेछूट (वि) बेपर्वा
बेजबाबदार (वि) बिनमोसबी, स्वत-वरची जोखीम न ओळखणारा
बेजबाबी (वि) उद्धट, उर्मट
बेजरब (फा अ) निर्भयपणे, त्वरित, काकू न करता
बेजबी (वि) व्यर्थ
बेजार (फा वि) हैराण, दुखणाईत
बेजा (फा वि) उधळपट्टीचा, फाजील, अमर्याद, (हि वि) अयोग्य, अकालीन
बेजें (प्रा न) युक्ति
बेट (न) चोहोकडून पाण्याने वेष्टिलेला प्रदेश, केळ, वेळू इ च्या झाडाचा समुदाय, जूट **बेटीं लावणें**—निश्चित स्वरूप येणे
बेटका (पु) मळलेला गह्र किवा जोधळा
बेटकुळी (स्त्री) बेडकी, दड व माडद्या याच्यातल्या स्नायूमध्ये उठणारा गोळा.
बेटणी (स्त्री) ठसा उमटविण्याची क्रिया, सोनाराची अवटी
बेटणें (क्रि) पत्रा, दागिना इ वर छाप किवा ठसा उमटविणे
बेटा (हि पु) मुलगा, (वि) बाळ
बेटाड (न), **बेट** (तुच्छार्थी न) मुळ्याचे जुबाड, एकान्त उचवटचाची जागा, टोळी, सघ, जमाव
बेटी (स्त्री) मुलगी
बेटी व्यवहार (पु) सोयरिक
बेंड (न) उठाण, मोठी बेबी, गुप्त गोष्ट
बेडका (पु) खाकरा
बेडकी (स्त्री) बेटकुळी पहा
बेडकुळी, बेंडकुळी (स्त्री) वेडकी
बेडर (वि) न भिणारा, (न) ड्रेडनॉट नावाचे जगी लढाऊ जहाज
बेडा (प्रा पु) अमोली सुपारी
बेंडा (पु) दर्यावर्दी, खलाशी [फुगणे
बेंडाळणें (क्रि) वेड उठणे, फुगवटा येणे,
बेडी (हि स्त्री) शृखला, बधन
बेंडू (वि) ठेंगणा पण धष्टपुष्ट (माणूस किवा जनावर)
बेडूक (पु) मडूक, बेडका
बेडें (न.) गाईचा गोठा, बेळे
बेडौल (हिं वि) बेढब

बेढग (हि वि) दुराचरणी, व्यसनी
बेढब (हि वि) वेडौल, ढवळशाही [काम
बेणणी (स्त्री) शेतातले गवत काढण्याचे
बेणबाजा (इ बँड स वाद्य पु) इग्रजी तऱ्हेचे एक वाद्य
बेणा (वि) उघडा, दिसू लागलेला
बेणारी (पु) पढरीच्या विठोबाच्या पूजेच्या वेळी मत्र म्हणून कलशपूजा घेणारा
बेणे (न) बियाणे
बेत (हि पु) हेतु, योजना, मसलत
बेतणें (हि क्रि) कपड्यासाठी अगाचे माप घेणे, (प्रसग) येऊन पोचणे
बेतबात (पु) व्यवस्था
बेतवार (अ) पद्धतशीरपणे, नमस्तपणाने
बेताल (वि.) गायनात–तालाला सोडून असलेले, अमर्याद, अनियत्रित, स्वैर
बेथु, बेथू (प्रा वि) दाडगा
बेथूड (वि) कुरूप
बेंद (स्त्री) दलदल
बेदड-डा (पु) लुटारू, चोर
बेदम (हि अ) दम कोडला जाईपर्यत
बेंदर–री (स्त्री) एक झुपकेदार गवत
बेदरद (हि वि) बेफिकीर, मागेपुढे न पाहणारा
बेंदाड (न) दलदलीची जागा
बेदाणा (फा पु) किसमिस, सुके द्राक्ष
बेदाद (फा स्त्री) बेबदशाही
बेदावा (फा स्त्री) माडचिठठी, हक्क सोडून देणे
बेदिक्कत (फा अ) बेलाशक बिनहरकत
बेदिल (फा वि) दु खी, कष्टी [बेबनाव
बेदिरी (स्त्री) उत्साहहीनता, अत करणाचा
बेदुवा (अर बदुआ स्त्री) अवकृपा
बेंदू (पु) मेद, मगज, फळातला गीर
बेंदूर (पु) पोळा, बैलाचे प्रदर्शन करण्याचा सण
बेधडक (हि अ) बिनधोक, निर्धास्तपणे
बेना (प्रा पु) बयाणा, (वि) उघड, स्पष्ट (तुका० २६७)
बेनेइस्रायल (पु) मुम्बई प्रातातील ज्यू-धर्मी जात
बेपरवा (फा स्त्री) निष्काळजी
बेपार (स व्यापार पु) व्यापार उदीम
बेपारी (हि पु) व्यापारी, दुकानदार
बेफदी (वि) व्यसनी, दुराचरणी, स्वच्छदी
बेफाम (फा वि) बेसावध, तुफान
बेफिकीर (फा वि) निष्काळजी
बेंबट (न) मोठी बेबी
बेबद (फा वि) अव्यवस्थित, अराजक.
बेबदशाही (फा स्त्री) मोगलाई, अव्यवस्था
बेबळ, बेंबळ, बेंबळे (प्रा वि) ढिले, क्षीण (ज्ञा० १।२१५, तुका० ३२८०)
बेबाक (वि) नि शेष, पूर्ण
बेंबारा (पु) स्फोट, उघडकीस येणे
बेंबी (स्त्री) नाभि **बें० च्या देठापासून–** अगदी अत करणापासून
बेबुद (फा बाबूद पु) अभाव, नाबूद
बेभरवसा, बेभरोसा (पु) अविश्वास
बेमान (फा बइमान वि) कृतघ्न
बेमार (फा वि) आजारी, मान्याचे जेथे चालत नाही असा, मजबूत, विपुल.
बेमारी (स्त्री) आजार, दुखणे [जोगे
बेमालूम (अर वि) माहीत न होण्या-
बेमुरवत (फा वि) निर्भीड
बेरकट (न) ओशट पदार्थातला मळ
बेरकट (वि) बहिरट
बेरग (फा पु) खराबी, मौजचा भग
बेर (स्त्री) शेताची आडवी नागरणी
बेरका–की (वि) लुच्चा, धूर्त, मिश्र बीजाचा
बेरड (पु) रामोशी, (स्त्री) गोधळ, मिश्रण, गोलकार [(तुका० ४०४४)
बेरसा (प्रा वि) दाडगा, विचारशून्य
बेरी (स्त्री) ओशट पदार्थातला मळ, बरकट, गुळाची मळी, एक प्रकारचे इग्रजी फळ
बेरीज (स्त्री) अकगणितात—दोन किवा अधिक सजातीय सख्या एकत्र करून आलेली सख्या
बेरोजगारी (वि) कामधदा नसलेला
बेल (स बिल्व पु) बिल्ववृक्ष, त्याची दळे, त्याचे फळ [एकीकडे
बेलगामी (फा वि) अनियत्रित, (अ)

बेलटी (स्त्री) टाळके
बेलदार (फा पु) पाथरवट, निवळ मातीच्या भिती वगैरे बाधणारा काम-करी
बेलपत्र (स बिल्वपत्र न) बेलाचे पान **वस्तूवर बे० ठेवणें**–वस्तूवरचा हक्क सोडणे
बेलभडार (पु) शपथ, आणभाक [४२४)
बेलवटी (प्रा स्त्री) कुपण (भाग० ९।
बेलवल (स्त्री) उचवटयावरील जमीन
बेलवात (स्त्री) तीन सुताना पीळ घालून केलेली वात
बेला (पु) नारळ किवा बेलफळ आतून कोरून तयार केलेले पात्र
बेलाग (वि) दु साध्य, निरुपाय
बेलाशक (अर अ) बेधडक, नि शकपणे
बेलिफ (इ पु) नाझराच्या हाताखालचा एक कामगार, समन्स लावणारा व बजावणारा शिपाई किवा कारकून
बेलिया (हि पु) एक सुगधि पुष्प, त्याचे अत्तर
बेली (स्त्री) करवटी, नरोटी, ताबड्या व काळसर सुताच्या चौकटी असलेले लुगडे [पैशाची थैली
बेले (फा बेला न) धर्मार्थ काढलेल्या
बेल्ही (स्त्री) कोळपे
बेल्हे (न) नागराचा तास
बेवकुबी (फा स्त्री) मूर्खपणा
बेवकूब (फा बेवकूफ वि) मूर्ख
बेवड (स्त्री) बीजाची भेसळ, दुसऱ्या धान्याबरोबर त्याच जागी पेरलेले उपधान्य
बेवडा (पु) एक मादक द्रव्य [दिक्कत
बेवसवसा (फा अ) निर्भीडपणे, बिन-
बेवाडें (न) घराचा मजला, माडी
बेवारशी (फा वि) ज्यावर कोणाचा वारसा किंवा हक्क नाही तो
बेवार (हि पु) देण्याघेण्याचा उलगडा
बेवीस (वि) बावीस
बेश (फा वि) चागले, योग्य
बेशक (अ) बेलाशक, नि सशय.
बेशमी (अ) नावाने
बेशरम, बेश्रम (फा वि) निर्लज्ज
बेशिस्त (फा वि) गैरशिस्त, अव्य-वस्थित [रहित, जड
बेशुद्ध (वि) धुद, अचेतन, शुद्ध-बुद्ध-
बेसक (प्रा न) स्थान, बैठक [पक्वान्न
बेसन (न) हरभऱ्याचे पीठ, पिठले, एक
बेसर (प्रा स्त्री) नथ, नाकातली चमकी
बेसावध (वि) गैरसावध, बेशुद्ध
बेसुमार (फा बेशुमार वि) अमर्याद
बेसूर (वि) बदसूर [खोल भेग
बेहड (स्त्री) नाल्याच्या प्रवाहाने झालेली
बेहडा (स बिभीतक पुं) एक औषधि फळ व त्याचे झाड
बेहडा, बेहाडा (हि पु) खात्यातले नोकरचाकर, त्याचा पगार, हुद्दा इ० बद्दलचे तपशीलवार पत्रक
बेहतनमाल (अर पु) बिनवारसी म्हणून सरकारात जमा झालेला माल
बेहद (फा वि) अमर्याद, अतिशय
बेहबुदा (फा स्त्री) भरभराटीची स्थिति, चागली निगा
बेहरम (फा वि) गोधळलेला, साशक
बेहळा (पु) पुजका, जुडी, झुपका
बेहाय (क्रि वि) अतिशय, फार, पुष्कळ
बेहाळ (वि) शिवराळ, अश्लील
बेहुरमत (फा वि) पत घालवून बसलेला
बेहेड (न) दरी, पाण्याच्या प्रवाहाने पडलेली खळगी
बेहेडा (पु) बेहडा पहा
बेहेत्तर (फा बेहतर वि) ज्यास्त चागले
बेहेदा (फा पु) बैदा, गोधळ, वड
बेहोश, बेहोष (फा वि) बेशुद्ध
बेळ (न) बाबूची काढलेली पातळ चिपळी [वेफाटा
बेळके (न) झाडाच्या फाद्याचा चिमटा,
बेळें (न) माणसाला जाता येता येईल पण गुराना नाही अशा प्रकारची रस्त्याची वगैरे अडवणूक, कुपणाचा आडा, बेळके (ज्ञा० १४।५१), काकपद
बेळेंबोळें (न) लिगाइतात-गूळ व भात.
बेंगण–न (हि न) वागे, बैगणी, (वि) वाग्याच्या रगाचे (लुगडे)

बंगणी (हि वि) वांग्यासारख्या रंगाचे
बैठक (हि स्त्री) बिछाईत, बसून गाणे, उठबशी, सभा, एकत्र बसणे
बैठा (प्रा वि) बसलेला, बसकट
बैठा पगार (वि) चाकरीशिवाय मिळणारा पगार, पेन्शन
बैठा रोजगार ज्यासाठी घर किंवा गाव सोडावे लागत नाही असा रोजगार
बैतनमाल बेहतनमाल पहा
बैते (न) बलुते
बैद (हि पु) लुटारू [तटा
बैदा (हि पु) दशा, फदफितूर, भानगड,
बैबुल (पु) खेळण्याची गोटी
बैरक (अर स्त्री) निशाण, झेंडा, एका निशाणाखाली गोळा केलेले सैन्य
बैरागी (पु) विरक्त पुरुष, गोसावी
बैल (पु) खोड, वृषभ, वसू [कष्टाचे काम
बैलपाळणा (पु) त्रासदायक कंटाळवाणे
बैला (पु) डोक्यावरचा गवताचा वगैरे भारा टेकण्यासाठी केलेली व्यवस्था, काठ्याचे ओझे नेण्यासाठी केलेले लाकडाचे साधन, तिफणीची दोरी [सत्कार
बैसक, बैसकार (स्त्री) बिछाईत, बैठक,
बैसणी (प्रा स्त्री) बैठक [बसणे
बैसणे (प्रा न) बैठक, आसन, (क्रि)
बैसतखेवो बसल्याबरोबर
बोई (स्त्री) लसणाची पाकळी, लिंबाची फोड, दह्याची कवडी
बोकड (पु) बकरा [घास, बकाणा
बोकणा (पु), बोकणी (स्त्री) मोठा तोंडभर
बोकदळ (पु) धिंगाणा, धुडगूस, धुमश्चक्री, (वि) धष्टपुष्ट, अगडबंब
बोकमार (फा न) मोठे पिस्तुल
बोकलणें, बोकळणे (क्रि) इकडे तिकडे भटकणे, धिंगाणा घालणे, माजणे, प्रस्थ वाढणे, सपाटून खाणे
बोकसा–से (पु न) गाठोडे, ओझे, गठ्ठा,
बोका (पु) मांजरातला नर, गलेलठ्ठ खाऊन माजलेला
बोकाडी (स्त्री), **बोखाडें** (न) मानगुटी
बोकांणा, बोकादा (पु) मोठा घास
बोकाळणें (क्रि) माजणें, नाचणे बागडणे
बोकेसन्याशी (पु) दांभिक संन्यासी.
बोखरी, बोखी (स्त्री) नूतन अंकुर •
बोखारा (पु) बुरखा
बोगदा (पोर्तु० आबोगदा फा बगाद पु) भिंतीतले खिंडार, तळघर, भोक, डोंगरातून आरपार गेलेला रस्ता
बोगा (पु) निऱ्याचा उंचवटा, पोटाचे डेरके **अंगापेक्षा बोगा मोठा**—वस्तुस्थितीपेक्षा अवडंबरच मोठे
बोगा, बोगाडा (वि) धष्टपुष्ट, मोठा, स्थूल,मंद, मंदबुद्धि, वेडसर [नु०)
बोगारणी (प्रा स्त्री) फोडणी (सोहि० महद-
बोगोणी, बोगणी, बोघणी, बोघोणी (स्त्री), **बोघणें, बोघोणें, बोघोणें** (न) एक प्रकारचे भांडे
बोच (न) काटा इ टोचल्यामुळे झालेली जखम किंवा पडलेले भोक
बोचक (स बहुवाचक वि) बडबड्या
बोचकडा, बोचकुरा, बोचकाडा, बोचकारा (पु) ओरखडा
बोचकणें (क्रि) टोचणे, बोचणे
बोचका (पु) लचका, तुकडा
बोचका (पु), **बोचके** (न) गाठोडे
बोचकारणे (क्रि) ओरखडणे
बोचखिड (स्त्री) दातातली खिड
बोचणी (स्त्री) टोचणी
बोचणें (क्रि) टोचणे, क्षत करणे [पडलेला.
बोचरडा, बोचरा, बोथरा (वि) दात
बोचा (पु) गुदद्वार
बोचिरे (प्रा वि) दंतहीन
बोचेरा (वि) तीक्ष्ण अग्राचा
बोज (हि पु) वजन, महत्त्व, प्रतिष्ठा
बोजड (वि) अवजड, बेताबाहेरचे
बोजवार (पु) लोणच्याचा मसाला
बोजवारा (पु) वजन नाहीसे होणे, दुर्दशा, गोंधळ
बोजा (हि पु) ओझे, मद्य
बोट (न) अंगुळ, आगबोट **बोटें मोडणें**—जागच्या जागी चरफडणे, **बोटावर नाचविणें**—हवे तसे खेळविणे, पूर्णपणे ताब्यात ठेवणे, **बोट शिरकणें**—चंचुप्रवेश होणे

बोटका (वि) बुटका, ठेंगणा, बोथट
बोटखत (न) हिशेबात निरनिराळ्या खात्याचे केलेले एक पत्रक
बोटधारी (न) बोटभर किंवा अरुंद काठाचे वस्त्र
बोटवा (पु) गव्हला
बोटवात (स्त्री) एक प्रकारची देवापुढे जाळण्याची वात
बोटूक (न) आखुड चिंच, एक चिंचोका असलेल्या प्रमाणाचा चिंचेचा तुकडा
बोटचेपा (वि) बोटाने सहज चेपता येईल असा, (भात, फळ इ), अगदी थोड्या श्रमाने शेवटास जाईल इतक्या पल्ल्यापर्यंत आणून ठेविलेले (काम, व्यवहार इ)
बोड (न) डोके, टाळके
बोड (न) बीजकोश, अग्रभाग, भजे
बोडका (वि) उघड्या डोक्याचा
बोडकादेवी (प्रा स्त्री) विधवा (तुका० ४०३५)
बोडकी (स्त्री) केशवपन केलेली विधवा
बोडके (न) डोके
बोडण (न) दूध, दही, वडे, भात, मध इ० पदार्थांचे मिश्रण, चार सवाष्णी व एक कुमारिका यानी एकत्र बसून करावयाचे असे एक नैमित्तिक कृत्य, मोटणे
बोडणे (क्रि) मुडणे, वपन करणे, ठकवून लुटणे, वाक्ताडन करणे
बोडती (स्त्री) हजामत, खरडपट्टी
बोडद (इ वोर्ड न) जहाजाची किंवा बोटीची बाजू
बोडले (न) लहान मुलास दूध पाजण्याचे विशिष्ट आकाराचे लहान पात्र
बोडा (पु) (अशिष्ट) पुरुषाचे जननेंद्रिय
बोडा (पु), **बोड** (स्त्री) पाण्यात मारलेली बुडी
बोडी, बोडशी (स्त्री) अग्रभाग
बोण (न) गव्हाची शिजविलेली कणिक मोरो० मत्रभाग० ८।११७)
बोथ (स्त्री) बुरखा, तोंडावरचा पदर
बोथट (वि) धार बसलेले

बोथटणें (क्रि) धार बसणे
बोथरखिंड (स्त्री) दाताच्या ओळीत पडलेली खिंड
बोथरणे (क्रि) झोपेत बरळणे (मुक्ते० रामा० ६।१५८), गर्जणे
बोथरा (वि) दात पडलेला, वोचरा
बोथले (न) सासरी जाण्यास निघालेल्या मुलीबरोबर दिलेल्या वस्तूंचे बोचके
बोथाटी (स्त्री) काठीच्या दोन्ही टोकास चिंध्याचे गोळे बांधून ती काठी फिरविण्याचा खेळ
बोथारा (पु), **बोथारी** (स्त्री) बुरखा, तोंडावरचा पडदा [बुथी, बुरखा
बोथी (स्त्री) टोक, चिताऱ्याची कुंचली,
बोद (वि) बेचव, नीरस, मद
बोदर (न) जीर्ण वस्त्र
बोदरा (वि) निष्काळजी, गचाळ
बोदरी (स्त्री) तरटाची मोठी पिशवी
बोध (स पु) उपदेश, ज्ञान, (प्रा) ब्रह्म, मार्ग
बोधक (स पु) समजावून सांगणारा, जागृति करणारा [कोंडा
बोधणें (न) मूग, उडीद, मटकी याचा
बोधणे (क्रि) जाणणे, समजावण, उपदेश करणे
बोधन (स न) उपदेश करणे, जागृति
बोधपर (स वि) उपदेश करणारे
बोधला (पु) लठ्ठ आणि थिलथिलीत अंगाचा ठेंगणा माणूस
बोधा (प्रा पु) उपदेश, मार्ग
बोधावा (पु) शुभवर्तमान(एक० ३१८१)
बोधिनी (स स्त्री) बोध करून देणारी, समजावून देणारी, विष्णूच्या जागृतीचा दिवस (कार्तिक शु ११)
बोनस (पु) बक्षीस, बक्षीस म्हणून दिलेली जास्त रक्कम
बोने (न) नैवेद्य, अन्न, मृदगाला लावण्याचा कणकेचा गोळा
बोब (स्त्री)तोंड व हात यानी करण्याचा शखध्वनि, हाकाटी
बोबटा (पु) बोकणा
बोबडकादा (वि) बोबडा

बोबडा (वि) अस्पष्ट उच्चार करणारा
बोबडा (पु) वुडबुडा
बोबडी (स्त्री) अस्पष्ट वाणी **बो० वळणें**—भयाने जीभ आखडल्यामुळे तोंडातून स्पष्टोच्चार न निघणे
बोबणें (प्रा क्रि) बुजवून टाकणे, लिंपणे
बोबलणें (क्रि) बोंब मारणे, कार्य फसणे
बोबलपट्टी (स्त्री) मोठी ओरड
बोबल्या (वि) बोबलणारा, आरडाओरड करणारा
बोबल्या गणेश (पु) वाचाळ, वटवट्या, गुप्त गोष्ट फोडणारा, रड्या, अभद्रभाषी
बोबळ (न) डोळयातले बुबुळ
बोबळी (फा स्त्री) बोब (तुका० २२८९)
बोबाणें (प्रा क्रि) मोठयाने बोलणें, हाक मारणे [आरडाओरड
बोबाबोब (स्त्री) भयकर हाकाटी,
बोबाळ (पु) गोंधळ, चळवळ, (वि) बबाळ, रक्ताळलेला [मासा
बोबील (पोर्तु बांमिल पु) वाळविलेला
बोभाइणे (प्रा क्रि) मोठयाने हाक मारणे, ओरडणे
बोभाट, बोभाटा (पु) कागाळी, गवगवा, (प्रा) व्याख्यान, गावगुडकी
बोभाटणें (क्रि) बोभाट करणे, वाजणे (दा० १।२।२३)
बोभाणें (क्रि) मोठयाने बोलावणे
बोभावणें (क्रि) घुबडाने किंवा कोल्हयाने आवाज करणे
बोम (पु) पोत्यातला धान्याचा मासला काढण्याचा टोकदार लाबट चमचा
बोय (फा बो स्त्री) वास, गध, दही, लसणाची किंवा नारिंगाची पाकळी
बोयारा (इ बोई पु) समुद्रात खडकाची किंवा धोक्याची जागा दाखविण्यासाठी ठेवलेले तरते
बोर (स बदरी न) एक फळ
बोरकूट (न) बोराच्या वाळलेल्या फळाची भुकटी
बोरपी, बोरीप (पु) बहुरूपी
बोरबार-रा (प्रा पु) खटपट
बोरशी-सी (स्त्री) बुरा, दातावरील घाण
बोरा, बोऱ्या (हिं पु) बारदान
बोराटी (प्रा स्त्री) बोरीचे काटे
बोरिया (प्रा पु) बोऱ्या (शिंदी, ताड इ च्या पात्याची आथरी) [चटई
बोरी (स्त्री) लाब पिशवी, बोराचे झाड,
बोरू (पु) बरू
बोर्ड (इ पु) फळा, सभा, मडळ
बोर्डिंग (इ न) भोजनवसतिगृह
बोऱ्या (पु) शिंदीच्या पानाची अथरी, कणगी **बोऱ्या उडणे**—फजिती होणे
बोल (पु) शब्द, वाणी, नोंडच्या गप्पा, दोषारोप, सतारीच्या तारेवर प्रहार केल्याने निघणारा नाद **बोल ठेवणें**—दोष लावणे, **बोलात बोल नसणे**—बोलण्यात मेळ नसणे
बोलका, बोलगाडा, बोलघेवडा (वि) वाचाळ, वटवट करणारा
बोलणें (क्रि) शब्द उच्चारणे, रागे भरणे
बोलणें चालणे (न) सभाषण, व्यवहार, दळणवळण
बोलता (प्रा वि) बोलणारा
बोलती (प्रा स्त्री) वाणी (ज्ञा० यो० १।५४)
बोलपट (पु) ध्वनियुक्त चित्रपट
बोलबाला (हि पु स्त्री) उत्कर्ष, भरभराट, विजय
बोलभाड (वि) आवेशाने बोलण्याच्या व भाडण्याच्या कामात पटाईत
बोलभाक (पु) वचन, शपथ, करार
बोलविणें, बोलाविणें (क्रि) हाक मारणे, (न) निमत्रण
बोलवा (पु) वदता
बोलशेव्हिक (इ पु) रशियातील अत्यत जहाल प्रतीच्या क्रान्तिकारक वर्गातला मनुष्य, बहुमतवाला पक्ष
बोलाचाल, बोलाचाली (स्त्री) भाषण, वाद, भाडण **बोलाफुलास गाठ पडणें**—खरोखर कार्यकारणसबध नसता केवळ यदृच्छेने तसा सबध दाखविणाऱ्या दोन गोष्टी एकाच वेळी घडणे
बोलिंगड (प्रा वि) बोलका
बोली (स्त्री) भाषा, करार, वचन

बोलू (प्रा पु) बोल, शब्द
बोलून चालून (अ) उघड उघड, मुद्दाम
बोवण, बोवणें (न) मृदगाला लावण्याचा कणकेचा गोळा
बोवले (प्रा न) बोहले
बोवा (पु) लसणाची पाकळी
बोवा (पु) बावा, बुवा
बोस (पु) मनातल्या मनात कुढणे, द्वेष
बोहचक (स बहुवाचक वि) वाचाळ
बोहणी, बोहनी (स भवानी स्त्री) पहिली रोखीची विक्री. [८५७)
बोहरणें (प्रा क्रि) नाश पावणे (एक०
बोहरणी (स्त्री) केरसुणी
बोहरी, बोहिरी (प्रा पु) नाश (तुका० १०५३), वणवा, अग्नि (ज्ञा०१८। ५५५), भस्म (भा० ५।४८१)
बोहरा, बोहरी (पु) स्टेशनरी सामान, लोखंडी सामान इ विकणारी मुसलमानाची एक जात
बोहली, बोहिली (प्रा स्त्री) बोली, शब्द (ज्ञा० ९।२१५)
बोहले (न) बहले पहा
बोहारीण (स्त्री) दारावर जुनी वस्त्रे घेऊन त्यावर नवी भाडी देणारी बाई
बोळ (प्रा पु) एक अलंकार (र०यो० ८।१६८), एक औषध, अरुंद गल्ली, (वि) तांबडा (मोरो० कृष्ण० ३२।८)
बोळके, बोळकूल (न) मातीचे लहान पात्र **तोंडाचे बोळके होणें**—सगळे दात पडणे
बोळणें (क्रि) दाट होणे, स्मरण नाहीसे होणे, बोथटणे, (भोक) मोठे होणे
बोळबोळ (अ) काठोकाठ
बोळवण-णी (स्त्री) पाठवणी, बिदागी
बोळा (पु) चिरगुटाची गुंडाळी **बोळा फिरविणें**—पुसून काढणे
बोळावणें (क्रि) पोहोचविण्यास जाणे, पाठविणे, नाहीसे करणे
बोळावा (प्रा पु) पोचविण्यासाठी बरोबर आलेली माणसे, सोबती, लवाजमा (तुका० १२६६), बोळवणी, बिदागी
बोळी (स्त्री) बोळके

बौटें (प्रा वि) फार, पुष्कळ
बौढणें (प्रा क्रि) लयास जाणे (अमृ० (९।२८)
बौद्ध (वि) बुद्धधर्मी
बौहडा (प्रा स्त्री) वृष्टि (ज्ञा०११।६७०).
बौहे (प्रा वि) पुष्कळ
ब्याद, ब्याध (स व्याधि स्त्री) पीडा, त्रासदायक गोष्ट, व्रात्य माणूस
ब्यारिस्टर (इ पु) अव्वल प्रतीचा सनदी वकील
ब्याहाडा (पु) एक औषधी फळ
ब्युराक्रसी (इ स्त्री) शिरजोर अधिकारीवर्ग, नोकरशाही
ब्र (पु) चकार शब्द, अवाक्षर
ब्रश (इ पु) कुंचला-ली
ब्रह्म (स न) ईश्वर, परमात्मा
ब्रस्पतवार (पु) गुरुवार
ब्रह्मकटाह (स पु) ब्रह्मांड [कर्तव्ये
ब्रह्मकर्म (स न) ब्राह्मणाची धार्मिक
ब्रह्मगाठ (स ब्रह्मग्रंथि स्त्री) अतिशय घोटाळ्याची गाठ, नेमानेम, जानव्याची गाठ
ब्रह्मगोळ (स पु) ब्रह्मांड
ब्रह्मग्रह (स पु) ब्रह्मराक्षस [घोटाळा.
ब्रह्मघोळ (प्रा पु) वर्णसंकर अत्यंत
ब्रह्मचर्य (स न) चार आश्रमापैकी पहिला, स्त्रीसंग न करण्याचे व्रत
ब्रह्मचारी (स पु) अविवाहित मनुष्य, विवाहित असून इंद्रियदमन करून राहणारा, सोडमुंज न झालेला ब्राह्मण
ब्रह्मटाळी (स्त्री) योगाचा एक प्रकार, रेंगाळलेले काम [तेजस्विता
ब्रह्मतेज (स न) ब्राह्मणाच्या अंगची
ब्रह्मदेव (स पु) ब्रह्मा, त्रिमूर्तींपैकी पहिला
ब्रह्मद्रोह (स पु) ब्राह्मणाचा द्वेष
ब्रह्मनंदिनी (स स्त्री) सरस्वती [स्थान.
ब्रह्मपद (स न) अतिशय उच्च पद किंवा
ब्रह्मबंधु (स पु) भ्रष्ट ब्राह्मण
ब्रह्मयज्ञ (स पु) वेदाध्ययन, ऋषि-यज्ञ.
ब्रह्मरंध्र (स न) तालुस्थानचे छिद्र.
ब्रह्मराक्षस (स पु) पिशाच झालेला विद्वान् ब्राह्मण

ब्रह्मरेखा, ब्रह्मरेषा (स्त्री), **ब्रह्मलिखित** (न), **ब्रह्मलेख** (पु) दैवी लिहिलेली कधी न टळणारी गोष्ट
ब्रह्मर्षि (स पु) ब्राह्मण असून ऋषि
ब्रह्मलोक (स पु) सत्यलोक
ब्रह्मवीणा (स पु) एक प्रकारचे वीणावाद्य
ब्रह्मवृंद (स पु) ब्राह्मणाचा समुदाय, ब्राह्मणाची सभा
ब्रह्मसमंध (पु) ब्राह्मणाचे पिशाच
ब्रह्मसाक्षात्कार (स पु) ब्रह्मदर्शन, ब्रह्मप्राप्ति [सुधारक पथ
ब्रह्मसमाज (पु) बंगाल्यातील एक समाज
ब्रह्मसूत्र (स न) यज्ञोपवीत [कर्ज,
ब्रह्मस्व (स न) ब्राह्मणाची मालमत्ता,
ब्रह्महत्या (स स्त्री.) ब्राह्मणाचा वध
ब्रह्मज्ञान (स न) ब्रह्मविषयक ज्ञान, शहाणपणाच्या गोष्टी
ब्रह्मा (स पु) ब्रह्मदेव
ब्रह्मांड (स न) विश्व
ब्रह्मानंद (स पु) ब्रह्मप्राप्तीपासून होणारा आनंद, अतिशय आनंद **ब्रह्मानंदीं टाळी लागणें**—सच्चिदानंदस्वरूपात तल्लीन होणे
ब्रह्मी (स स्त्री) एक औषधि वनस्पति
ब्राह्म (स पु) ब्रह्मसमाज नावाच्या पंथातला मनुष्य
ब्राह्मण (स पु) ब्राह्मण, द्विज, विप्र **ब्रा० घालणें**—ब्राह्मणास भोजन देणे
ब्राह्मणजन (स पु) पाणक्या किंवा धोतरबडव्या ब्राह्मण
ब्राह्मणभोजन, ब्राह्मणसंतर्पण (स न) ब्राह्मणास केलेले अन्नदान
ब्राह्मणाऊ (वि) ब्राह्मणाच्या तऱ्हेचा
ब्राह्मणी (स्त्री) ब्राह्मण स्त्री, (वि) ब्राह्मणाची [ब्राह्मणपणा
ब्राह्मण्य (स न) ब्राह्मणाचा समुदाय,
ब्राह्ममुहूर्त (स पु) पहाटेच्या चार घटका रात्रीपासून दोन घटका रात्रीपर्यंतचा काळ
ब्राह्मविवाह (स पु) विद्वान वरास अलंकृत कन्यादान करण्याची विवाहपद्धति
ब्राम्ही (स्त्री) एक औषधी वनस्पति, मनाची एक परमोच्च अवस्था
ब्रीद (स न) प्रतिज्ञा, शील, बाणा, विवक्षित गोष्टीच्या बाण्याचे दर्शक चिन्ह, बिल्ला, पदक, कडे वगैरे
ब्रेक (इ पु) गाडी थाबविण्याचे साधन, अडकण
ब्रेड (इ स्त्री) पाव
ब्लँकेट (न) गरम पांघरूण, घोंगडी
ब्लाऊज (पु) एक प्रकारचे पोलके
ब्लॉक (पु) जागा, लाकडाचा ओंडा, चित्राचा ठसा
ब्रूस (इ ब्रश पु) कुंचा, कुंचली

भ

भ मराठी व्यंजनमालेतील चोविसावे व्यंजन
भ (स न) नक्षत्र, राशि
भक (स भक्ष पु न) पिशाचाला अर्पण केलेले अन्न, बळि
भकणें (क्रि) बहकणे
भकभक (स्त्री) भूक, आग, वखवख
भकाट (स भग न) पोटाची खळगी
भकाटी (स्त्री) पोटाची खळगी, (प्रा स्त्री) निंदा
भकाडा (पु), **भकाडी** (स्त्री) झोकाडी
भकाद, भकांद, भकाध (प्रा स्त्री) बहकावण (दा० ५।२।५७)
भकाविणें (क्रि) भलतीकडे नेणे, गोंधळविणे
भकास (वि) उजाड, उदास
भक्कम (वि) मजबूत, पुष्कळ
भक्त (स पु) निष्ठावंत उपासक, भात
भक्तवत्सल (स वि) भक्तावर अति प्रेम करणारा
भक्ति (स स्त्री) निष्ठा, श्रद्धा, आवड
भक्तिमान् (स पु) श्रद्धायुक्त
भक्तिमार्ग (स वि) देवाच्या भक्तीच्या द्वारे मोक्षसाधन घडते असे मत, त्या मताचा संप्रदाय
भक्तियोग (स पु) उपासना
भक्तीण (स स्त्री) भक्ति करणारी स्त्री

भग (म न) क्षत, छिद्र, ऐश्वर्य, स्त्रियाचे उपस्थ [(स्त्री) भाग
भग(स पु) तरंग,लाट,नाश, मोड, अपाय,
भगट, भगड (वि) भाग पिणारा
भगण (स पु) नक्षत्रसमुदाय
भगणी (प्रा स्त्री) धैर्यभग
भगणें(क्रि)मोडणे, छिन्न होणे, नाशविणे
भगदर (स पु) एक रोग
भगत (स भक्त पु) आराधी, उपासक
भगदड, भगदळ, भगदाड (न) मोठे भोक, खिंड
भगदेव (स पु) बाहेरख्याली मनुष्य
भगभग (स्त्री) आग, दाह, पीडा
भगभगाट (पु) फार व सतत चाललेली भगभग किंवा आग [करणारा
भगभगीत (वि) उष्ण, तिखट, दाह
भगभाग्य (स न) भाटखाऊपणाने मिळविलेले द्रव्य किंवा वैभव
भगर (स्त्री) वऱ्याचे तांदूळ
भगरा (पु) कोरडा चुरा
भगराळा (पु) चुरा
भगल (हि स्त्री न) ढोंग (तुका० २८९१), थट्टा, उपहास
भगली (प्रा पु) दांभिक, खुषमस्कऱ्या
भगवत (स भगवत् पु) ईश्वर, अलौकिक सामर्थ्यवान् पुरुष
भगवती (स स्त्री) देवी, नाबडच्या मिरच्याची पूड
भगवा (वि) कावेच्या रंगाचा **भ० झेंडा**–पेशव्याचे निशाण
भगवान् (स पु) ईश्वर, (वि) षड्गुणैश्वर्यसंपन्न
भगवृत्ति (स न) वेश्येचा धंदा
भगसाळ (स्त्री) भयाण वाडा, देवळाचा गाभारा व सभामंडप याच्या मधला प्रदेश, रुंद भेग [खिंडार
भगळ, भगळी, भगाड (स्त्री) भेग, चीर,
भगास (वि) उजाड, उध्वस्त
भगिनी (स स्त्री) बहीण
भंगी (स स्त्री) रीति, प्रकार, (पु) मेहेतर, झाडूवाला, (वि) भगट
भगीरथ प्रयत्न यत्नाची पराकाष्ठा
भंगुर (स वि) नाश पावणारे
भगेंद्र (स भगदर न) भगदर रोगाचे पडणारे क्षत [विकणारा
भंगेरा, भंगेरी (पु) भांग तयार करून
भग्न (स वि) मोडलेले, नष्ट, पराभूत
भचक्र (स न) नक्षत्रमंडळ, राशि-मंडळ
भजक (स पु) भक्त, उपासक, सेवक
भंजक (स पु) नाशकर्ता [घेणे
भजणें (क्रि) पूजा किंवा भक्ति करणे,
भजन (स न) सेवा, पूजा, नामस्मरण
भंजन (स न) विध्वंस, पराजय, तीव्रता नाहीशी करणारी वस्तु
भजनी (वि) भजन करणारा, भाविक
भजें (न) बोंड, तळलेले हरभऱ्याच्या पिठाचे रुचकर खाद्य
भट(स पु)योद्धा, भटजी **तुझ्या कामात भट पडो**–हिंदुस्थानी भाषेत–भट–भट्टी, अर्थात् जाळून नाश करणारी, यावरून भट पडो – नाश होवो असा अर्थ
भटकणें (क्रि) रिकामे हिंडणे, फिरणे
भटक्या (वि) भटकणारा, अस्थिर
भटजी (पु) भिक्षुक ब्राह्मणाविषयी सन्मानार्थक शब्द [हॉटेल
भटारखाना(हि भटियारखाना) खाणावळ,
भटारी (पु) भटारखाना ठेवणारा
भटूर (न) तांबे, जस्त इ च्या मिश्रणाचा एक धातु (या धातूच्या पात्राला भटोरे म्हणतात)
भट्ट (स पु) विद्वान् भिक्षुक ब्राह्मण
भट्टी (हि भट्टा स्त्री) अग्निसंस्कार करण्याची जागा, दारूचा कारखाना, रचना, पद्धति, काम
भंड (न) फजिती, कुभांड, (पु) नट, (वि) भांडखोर, थट्टेखोर, लबाड
भडउभड (प्रा न) बडबड, पोकळ वल्गना (दा २।१।२७) [तेजस्वी
भडक (हि स्त्री) आग, चमक, (वि)
भडकणें (क्रि) मोठ्या जोराने पेट घेणे, रागाने उचल खाणे, भटकणे, उधळणे
भडकदार (वि) तेजस्वी, चकचकित, डोळयात भरण्यासारखे

भडका (पु) मोठी आग, दाह
भडकावणें (क्रि) नोडात मारणे
भडग (हि वि) उदार, उधळया
भडगंभिकारी (पु) भिकाऱ्याचा वर्ग किंवा समुदाय
भडंगळ (वि) भयाण, प्रचंड
भंडपुराण (स न) चऱ्हाट, बडबड
भडभडणें (क्रि) प्रवाह सुटणे
भडभडा (अ) विपुलतेने, त्वरेने
भडभडाट (पु) अग्नीचा डोंबाळा, गर्जना, गोधळ
भडभड्या (वि) मनास यईल ते विचार न करता बोलून टाकणारा
भडभुज्या (हि भडभुजा पु) चुरमुरे इ भाजके पदार्थ विकणारा
भडमा (स्त्री), **भडवडा, भडवाडा** (पु) धिडवडा, फजिती
भडवा (हि पु) कसबीण, वेश्या इ चा साजिंदा, समर्थाचा बगल्या, कुटण्या
भडस (न), **भडसा** (पु) हलके भुर्र जळन जाणारे जळण, पूर, लोट, महत्त्व, वाढ
भडसा (प्रा स्त्री) उत्कट इच्छा
भडसे (प्रा न) थोरपण, आधिक्य, उत्कर्ष [पणा (तुका० २८९२)
भडाई (प्रा स्त्री) भाडण, अपकीर्ति, दलाल-
भडाग्नि (रा पु) प्रेतास दिलेला मत्र-विरहित अग्नि
भडाड (प्रा पु) भडका (ज्ञा ११।३०४)
भडार (स भाडार न) खजिना, (पु) हळदीची पूड
भडारखाना (फा पु) कोशागार, खजिना
भडार भरपूर (अ) तुमचा खजिना सदोदित भरलेला असो असा आशीर्वाद
भडारा सर्वांनी एकत्र देवाचा प्रसाद घेण्याचा समारंभ
भंडारी (पु) ताडी, माडी, वगैरे काढून विकणारा, लहान फडताळ, भडार ठेवण्याची पिशवी
भडावणें (क्रि) सळो का पळो करून सोडणे, अतिशय त्रास देणे
भडग्वा (पु) फजिती
भडिमा (प्रा पु) भ्रम (भाग० ३।३८८).
भडिमार (पु) एकसारखा मारा, हल्ला
भडी (स्त्री) फजिती, फसवणूक (एक० २१३५), अत्याक्षरी कविता म्हणण्याचा खेळ
भडोड (प्रा पु) अन्न
भणका (पु) माशाचा घोळका, त्याचा घुमणारा नाद, गोधळयुक्त नाद
भणक्या (स्त्री अने) भणभण, सारखे फिरत राहण, रिकामे भटकणे
भणग, भणग (हि भडग पु) दरिद्री, ओसाड जागा
भणदें (प्रा न) डोक्यावर खापरात घेतलेला विस्तव, पोत, मशाल (तुका० २७२)
भणभण (स्त्री) सोसाटयाचा वारा, त्याचा आवाज, लखलखाट (तुका० २३७४), ओसाडी, (वि॰) ओसाड
भणभणणें (क्रि) भणभण असा आवाज होणे, कपाळ उठणे, उजाडणे
भणभणाट (पु) मोठा भणभण असा घुमणारा आवाज, उजाडपणा, उध्वस्तता
भणभणीत (वि) ओके, शून्यवत, प्रकाशित [१५।२७)
भणाण (प्रा पु) नाश (मोरो० द्रोण०
भणित (स वि) म्हटलेले, उच्चारलेले
भत्तका, भदका (पु) गुद्दा, बोळा
भत्ता (हि भता पु) पगाराशिवाय मिळणारी रोजी, खेरीज मुशाहिरा; निकृष्ट प्रतीचे खाणे, डाळे, चुरमुरे इ० एकत्र केलेले खाद्य
भदभद (स्त्री) फुटक्या भाड्याचा आवाज.
भदाड (न) खिडार, मातीची भाडी
भदाडें (न) तोड फुटलेले मडके
भदुला (वि) अगडबब
भदें (न) आत अग्नि असलेले खापर; फुटके भाडे, बद्द आवाजाचे वाद्य, दुर्दशाग्रस्त माणसाची अवस्था **तोंडाचे भदें करणें**–शिवीगाळ करणे
भद्र (स न) कल्याण, देवळाचा सभामडप, सिंहासन, (वि) मंगलकारक.

भद्रंकर, भद्रकरी (स वि) शुभ, कल्याण-कारक
भद्रकरण (स न) भादरणे, हजामत; शिवीगाळ
भद्रकाळी (स स्त्री) दुर्गा
भद्रजाति (स पु) उत्तमलक्षणी हत्ती (भा० ११।५४२), उत्तम घोडा
भद्रा (स स्त्री) ज्योतिषात अकरा करणापैकी सातवे, शुक्ल पक्षाची द्वितीया, सप्तमी व द्वादशी
भद्रासन (स न)सिहासन, एक योगासन
भद्र्या (वि) दुर्दैवी, करटा
भनभन (प्रा स्त्री) भगभग [७।१७७)
भनाना (प्रा पु) हाहाकार, (वामन-विराट०
भंपक (पु) उचल्या, गावढळ
भपका, भबका (पु) थाटमाट, वासाचा लोट, अग्नीच्या ज्वाळा, तिखटाचे वगैरे कण उडून हवेत मिसळणे, अत्तर काढण्याचे यत्र
भप (ब) कारा (पु) आकस्मिक जोराची झळ, सुगधाचा नाकातोडात शिरणारा लोट
भपुरा (पु) सूज, फुगवटा
भबकणें (क्रि) झपाटयाने वाहून पसरणे, जोराने येणे, गर्जना करणे
भबकी (स्त्री) फुकारा, सुस्कारा, बढाई, फूम, किमतीत एकदम केलेली वाढ, भुमका, वदता
भंबाडा (स्त्री) उधळपट्टी
भभाळा (वि)मोठा, प्रशस्त, जड, प्रचड
भबेरी (स्त्री) बचेरी, फजिती
भबोनाथ (पु) टोणपा, मूर्ख
भभकार (प्रा पु) गर्जना
भय (स न) भीति, धास्ती
भयकर (स वि) भीतिप्रद
भयभीत (स वि) भ्यालेला भीतीने घाबरलेला
भयाण (वि) उजाडीमुळे भय वाटण्या-सारखे, घोर
भयानक (स वि) भयकर, (पु) नव-रसापैकी एक
भयावह (स वि) धोक्याचे, भयप्रद
भयासुर (प्रा वि.) भयंकर, भेसुर.
भय्यन, भय्या (हिं पु) पूर्वदेशी, पुरभय्या.
भर (प्रा स्त्री) आवड (ज्ञा० ३।१६९)
भर (स पु) बहर, उत्तेजन, उणीव भरून काढणारी गोष्ट, भरती, जोर **भर करणें**—देऊन टाकणें, **भरीं भरणें**—नादी लागणे, **भरीस पडणें**–अभिमानास पेटणे
भरउमर (स्त्री) भरणे व उपसण, मिळविणे आणि खर्चणें, दुसऱ्यावर आपली छाप बसविणे
भरकटणें (क्रि) खरडणें
भरकन् (अ) चटदिशी, पटकन्
भरकाड, भरकांड (न) गवत, झिलप्या वगैरे भुरकन् जळणारे जळण
भरकाड जमीन (स्त्री) लवकर शुष्क होणारी जमीन
भरकाडा (पु) चक्कर, फेरी, गुफा
भरगच्ची (वि) कलाबतूचे (वस्त्र), विपुल, गच्च भरलेले
भरगत (स्त्री) भरलेपणा, ओझे
भरगोणी (स्त्री) पूर्ण भरलेली गोणी—जिच्यावर भरपूर जकात द्यावी लागते ती
भरगोळा (पु) तोफेचा गोळा किवा बदुकीची गोळी जाऊन पडेल इतके अतर
भरचक्का (वि) भरपूर, आकठ
भरचदी (स्त्री) घोड्याला द्यावयाचा तितका भरपूर दाणा, कोणत्याही पदार्थाचे इष्ट तितके भरपूर प्माण
भरचौक (स्त्री) घोड्याची अत्यत जलदीची चाल
भरजरी (वि) सर्वस्वी जरीचे, भरगच्ची.
भरज्वानी (फा भरजवानी स्त्री) ऐन तारुण्य
भरड (स्त्री) भरडलेली डाळ, साळी भरडून केलेले तादूळ (वि) जाड
भरडणें (क्रि) जाड दळणे
भरडा (पु) कळणा, जाड दळण, जाड दळलेले तादूळ व डाळ याचे मिश्रण
भरण (स न) पोषण, भरती, भर, **भर**ण्याची वस्तु, (स्त्री) घागर
भरण (प्रा न) आयुष्य

भरणा (प्रा पु स्त्री) दूध काढण्याचे भाडे (हरि० ८।१०५), (पु) जमाव, सग्रह, पूर्णता, खजिन्यात वगैरे नेऊन देणे, कराची पूर्ण आकारणी
भरणी (स्त्री) भर, दुसरे नक्षत्र, श्राद्धाचा एक प्रकार, वस्ती
भरणें (न) खाब व पिढे याच्यात बसविलेला लाकडाचा तुकडा, (क्रि) भर करणे, घालणे, पूर्ण होणे
भरत (न) एक मिश्र धातु, (पु) एक प्राचीन राजा, रामाचा भाऊ
भरतखड (स न) भारतवर्ष, हिन्दुस्थान
भरतकाम (न) कापडावर नक्षी, कशिदा काढण्याची कला, जीगचे काम
भरतवाक्य (न) नाटकातील शेवटचे पद
भरतशास्त्र (न) नाटयशास्त्र
भरताड (स्त्री) मालाने भरून आलेल्या गाडयाची खेप, भरून येणे
भरती (स्त्री) समुद्राच्या पाण्याची वाढ, भरभराट, वृद्धि, पूर्णता, सदस्याची नोद जसे, सैन्यभरती–सैन्यात माणसे नोदणे
भरतूक (न) ओझे, भरताड, ओझे वाहून नेण्याबद्दलचे भाडे
भरते (न) पूर्णता, पूर्तता, उमाळा
भरदार (वि) गच्च भरलेले
भरदौड (अ) धावण्याच्या पूर्ण वेगाने
भरद्वाज (स पु) एक पक्षी, एक ऋषि
भरधाव (अ) पूर्ण वेगाने
भरनवती (स्त्री) ऐन तारुण्य
भरपाई (स्त्री) भरणा, पोच, पावती
भरपूड (स्त्री) फुटलेल्या फोडावर उघडी राहिल्याने येणारी पातळ त्वचा
भरपूर (हि वि) पुष्कळ, रगड, विपुल
भरभक्कम (वि) विपुल, गच्च भरलेले
भरभर, भरभरा (अ) त्वरेने
भरभरणें (प्रा क्रि) चेतणे (मोरो० उद्यो० ८।७१), भरभराट होणे
भरभराट (स्त्री) उत्कर्ष, चलती
भरभरीत (वि) रखरखीत, भरड
भरमजलस, भरमजलास (स्त्री) भर कचेरी, जीत सर्व शिष्ट हजर आहेत अशी कचेरी किवा दरबार
भरमसाट (अ) अविचाराने, भेदाभेद न करिता, (वि) अमर्याद
भररट्टा (वि) पक्का, तव्वल [मार्ग
भररस्ता (पु) वाहता रस्ता, रहदारीचा
भरला, भारला (वि) पतदार, अब्रूदार, भरभराटीचा
भरलेधरणे देवाला कौल लाविला असता त्याने उजवी किवा डावी काही न देणे
भरवणी (स्त्री) अन्नप्राशनाचा संस्कार
भरवणे (क्रि) तोडात घास देणे, जेवू घालणे
भरवसा, भरवसा (हि भरोसा पु) विश्वास **भ० चे कूळ**–खात्रीचा मनुष्य, दृढभाव, **भ० म्हशीस टोणगा**–जो काम करील अशी पूर्ण खात्री त्याच्याच कडून निराशा होणे [वसूल
भरवसूल (पु) गाव, प्रात इ० चा पूर्ण
भरवाड(स्त्री पु) एक धनगरासारखी जात
भरा (प्रा पु) एकशे साठ पायल्याचे भात
भराका (पु) झपाट। [करणे
भराटणे (क्रि) घाईघाईने उरकणे, त्वरेने
भराटा (पु) झपाटा, अतिशय विपुलता
भराड (न) डौर वाजवून व नाचवून केलेले एक प्रकारचे कीर्तन
भराडा–डी (पु) डौर वाजवून कीर्तन करणारा, पुजारी
भराभर, भरभरा (अ) झपाटयाने
भरारणे (क्रि) भरभरणे [किवा दूर जाणे
भरारी (स्त्री) उड्डाण, अति त्वरेने उच
भराव (पु) खाच बुजविण्यासाठी आत टाकलेली भर
भरावण, भरावळ (स्त्री) जमीन भाजण्यासाठी तिच्यावर पसरलेले गवत, काडया, केरकचरा इ
भरावरी (प्रा अ) वरचेवर, वारवार
भरिते (प्रा न) भरती
भरिभार (पु) पूर्ण भरवसा
भरीत (न) गाडी इ० भरण्याइतके ओझे; एक प्रकारचे रायते
भरीव (वि) भरलेले, घट्ट
भरू (प्रा स्त्री) आवड (ज्ञा० ३।१६९)

भरे (प्रा न) माप (ज्ञा० ९।४९६)
भरोभरी (स्त्री) भरती, पूर्णता, पूर्ण बरोबरी
भरोवरी (प्रा स्त्री) श्रम, सायास (तुका० २०९१, दा० ११२।२१), सामुग्री (ज्ञा० १८।८५५), आवड (ज्ञा० यो० ६।१२५), गर्दी (विवे० पृ० ४।६०) [आश्वासन
भरोसा (हि पु) भरवसा, विश्वास,
भर्ग (स पु) महादेव
भर्जणें (क्रि) भाजणे
भर्ता (स पु) पति, भ्रतार
भर्त्सणे (स भर्त्सन न), **भर्त्सना** (स्त्री) निदा, धिक्कार, धमकी
भर्म (स न) सोने
भलता (वि) कोणीहि, अविवक्षित, सबध नसलेला
भलतासलता (वि) कोणता तरी, अयोग्य
भलते, उते (प्रा अ) पाहिजे तसे (ज्ञा० १६।२८८)
भलतेएके कोणीतरी
भलते तुके (प्रा अ) पाहिजे तितके, किनीही (ज्ञा० १८।८६२)
भलतेथ (प्रा अ) पाहिजे तेथे
भलतेथे (प्रा अ) भलत्या ठिकाणी (तुका० २४१३)
भलतेव्हा (प्रा अ) पाहिजे तेव्हा
भलतेवढी (प्रा वि) पाहिजे तेवढी
भलतेसणा (प्रा वि) कोणताही, पाहिजे तेवढा (ज्ञा० १६।७९)
भलपणें (प्रा क्रि) हालणे [सुस्वभावी
भला (स भद्र वि) चागला, बरा,
भलाइकी, भलाई (स्त्री) चागुलपणा
भलाई-बुराई (हि स्त्री) बरेवाईटपणा
भलांडें (न) गोधळयाच्या हातातले आत विस्तव घातलेले अर्धे खापर
भलावण (गुज भलामण स्त्री) शिफारसपत्र, वरात-चिठ्ठी, चेक [फळ
भल्लातक (पु न) बिब्याचे झाड व त्याचे
भलीभलाई (हि स्त्री) चागुलपणा, सुस्वभाव,नावलौकिक,कुशल समाचार
भले (अ) चागले, वाहवा ! खूप !
भलेरी (स्त्री) कष्टाचे काम हलके जावे म्हणून कामकरी लोक ' भले रे दादा ' अशा अर्थाचे किवा दुसरे काही शब्द परस्पराना उत्तेजन देण्यासाठी उच्चारतात ते, कष्टाचे काम, अवास्तविक स्तुति
भलोबा (स पु) चागला मनुष्य
भल्ल (स पु) भाल्याचे किवा बाणाचे अग्र
भल्लुक, भल्लूक (स पु) अस्वल
भव (स पु) ससार, जन्म, उत्पत्ति, अस्तित्व, महादेव
भव (स भ्रम न) भ्रमण , जन्ममरण.
भवई (स भ्रू स्त्री) भुवई, **भ० उचलणे**--रागाने पाहणे
भवडणे (प्रा क्रि) गरगर फिरविणे
भवड--डी (स्त्री) भोवड, चक्कर, मूर्च्छा
भवडा (पु) गरका
भवणें (स भ्रम् क्रि) फिरणे [सभोवती
भवता, भवताला, भवताली (अ)
भवति न भवति (स स्त्री) चर्चा, वाद
भवती, भवते (अ) सभोवती
भवन (स न) गृह, होणे
भवभजन(स वि)ससाराचा मोह तोडणारा
भवभव (स्त्री) भगभग, कप
भवमोचन (स वि) ससारातून सोडविणारा, (न) मुक्ति
भवय्या (पु) गुजराथेतील नट व नर्तक
भवर (स्त्री) मजा, (पु) भुगा, भ्रमर
भवरा (स भ्रमर पु) भ्रमर, गरगर फिरणारा मुलाचा अणीदार लाकडी चेंडू
भवरी (स्त्री) भ्रमण, भ्रमरी
भवानी (स स्त्री) देवी, पार्वती, बोहनी
भवितव्य (स न) होणारे, नशीब
भविन्नणे (प्रा क्रि) होणे
भविष्य (स न) पुढे होणारी गोष्ट, तिच्याविषयी अगोदर करून ठेवलेले कथन, (पु) पुढे येणारा काळ
भविष्यवादी (स पु) पुढे काय होईल ते सागणारा, अतिदूरदृष्टि पुरुष
भविष्योत्तर (स न) पुढे होणाऱ्या गोष्टीचे अगोदर कथन
भवृत्त (स न) क्रान्तिवृत्त

भवे (प्रा न) भ्रमण, जन्ममरण [कल्याण
भव्य (स वि) प्रशस्त, टोलेजग, भविष्य,
भसकटणें (क्रि) भोसकणें, घुसडणे
भसका (पु) भोक
भसकापुरी (स्त्री) शुष्क तपकीर, तावड्या मिरच्याची पूड
भसडा (वि) जाडा, स्थूल
भसभशीत (वि) कोरडें, शुष्क, भरभरीत
भसरा (पु) प्राणायामाचा एक प्रकार
भसरें (न) हगवण (विशेषत अपचनापासून होणारी)
भसाडा (वि) जाडा, स्थूल
भसाळ (वि) प्रचड, फार स्थूल, बेढब
भसित (स न) भस्म
भस्म (स न) राख, रक्षा, विभूति
भस्मणें (क्रि) जाळून राख करणें
भस्मरोग (पु) जेवढें खावे तेवढें भस्म व्हावे, पण अगी लागू नये असा रोग
भस्मसात् करणें जाळून राख करणे
भस्मासुर (स पु) सर्वांस जाळून टाकण्याची शक्ति असलेला एक दैत्य, विध्वस करणारा, अतिशय खादाड
भस्त्रा (स भस्त्रा पु) भाता, भसरा पहा
भळ (स्त्री) भेग, चीर
भळव, भळवें (न) भदे पहा
भळभळणें (क्रि) जोराने वाहू लागणे
भळू (वि) भोळसर, अजागळ
भक्ष (स भक्ष्य न) खाद्य
भक्षक (स वि) खाणारा
भक्षण (स न) खाण्याची क्रिया, अन्न
भक्षणें (क्रि) खाणे [अन्न, खाद्य
भक्ष्य (स वि) खाण्यास योग्य, (न)
भा (स स्त्री) शोभा, तेज, प्रभा
भाई (हि पु) भाऊ, साम्यवादी पथाची निदर्शक पदवी **भाईचारा** (पु)—सख्यभाव, **भाईबद** (पु)—भाऊबद
भाऊ (स भ्रातृ पु) बधु **भा०गर्दी** (स्त्री)—पानिपत येथें सदाशिवरावभाऊ यानी घनघोर युद्ध केले त्यावरून अतिशय निकराचे युद्ध हा अर्थ
भाऊबद (पु) नातेवाईक [वितुष्ट
भाऊबंदकी (स्त्री) भाऊपणा; भावाभावातले
भाऊबीज (स भ्रातृद्वितीया स्त्री) कार्तिक शु० २ (या दिवशी बहीण भावाला मेजवानी देते व ओवाळते)
भाऊबळ (स्त्री) भाऊबदाच्या क्रमाने वतनाचा प्राप्त होणारा भोगवटा
भाओजी (पु) दीर
भाक (स भाषा स्त्री) भाषण, वतन, खात्री, आश्वासन, करार, नवस फेडीन अशी खात्री करण्यासाठी देवापाशी ठेवलेली वस्तु
भाकड (वि) दूध देईनाशी झालेली (गाय, म्हैस इ), निरर्थक
भाकडकथा (स्त्री) रिकामी, पोकळ, असबद्ध गोष्ट [कथन
भाकणूक (स्त्री) कौल, शकुन, भविष्य-
भाकणें (स भाष् स्त्री) भविष्य सागणे, अभिवचन देणे, (प्रा) उच्चारणे
भाकबहिण (स्त्री) भाक पहा
भाकर (स्त्री) भाकरी, रोटी
भाकरीचा खेळ या खेळात पातळ चिपा पाण्याच्या सपाटीवरून अशा खुबीने फेकावयाच्या असतात की त्या पाण्याच्या पृष्ठभागाला ठिकठिकाणी स्पर्श करून पुन उडून टप्पा खातखात जातील
भाकीत (न) भविष्य [वचन
भाख, भाखा (स भाषा स्त्री) भाषा,
भाग (स पु) अश, हिस्सा, वाटा, दैव, भागाकाराचे फळ, (प्रा पु) थकवा, शीण, (प्रा अ) करिना, पुरते
भाग (स भग स्त्री) एक कैफी पदार्थ, घोटा, (पु) केस दोन बाजूस विभागल्यावर त्याच्यामध्ये पडणारी रेषा, ओहोटी, मुलीचा एक खेळ **भागेंत तुळस**—वाईट आईबापाच्या पोटी चागली सतति
भागट (वि) भगट, भाग पिण्याचे व्यसन लागलेला
भागटणें (प्रा क्रि) भग पावणे
भागणी (स्त्री) विभागणी; बी न पेरलेली अशी शेतातली पट्टी
भागणें (क्रि) भगणे, फुटणे

भागणें (क्रि) एका सख्येंचे दुसऱ्या सख्ये-येवढे भाग पाडणे, थकणे, दमणे, निर्वाह होणे, चालणे
भागतीभुगती(स्त्री)दैवाने दिलेले सुखदु ख
भागन (स न) राशिचक्र, मोठ्या वर्तुळाचा परिघ, राशिचक्रातून जाण्यास लागणारा काळ
भांगपट्टी (स्त्री) वेणीफणी
भांगलणी (स्त्री) शेताची बेणणी
भागलीक (स्त्री), **भागवटा** (पु)थकवा
भागलीला (स्त्री) मुडावळ
भागवत (स वि) भगवतविषयक, भगवद्‍भक्त, (पु) विष्णुभक्त, (न) अठरा पुराणापैकी एक
भागवळ (स्त्री) भागोळी पहा
भागविणें (क्रि) दमविणे, चालविणे, निर्वाह करणे
भागसळ (स्त्री) भाग पाडण्यासाठी केलेली चादीची सळई किंवा काडी
भांगा (पु) शेत, शेताचा भाग
भागा फिटणें वाटध्यास जाणे
भागाकार (स पु) अकगणितात---सख्येचे काही नियमित प्रमाणाने भाग पाडण्याची क्रिया, तिचे फळ
भागानगर (न) दक्षिण हैद्राबाद **भा० स जाणें** पळून जाणें
भागाभाग (प्रा स्त्री) वियोग, ताटातूट, पळापळ, धडपड, यातायात
भागार, भागारे (प्रा न) सोने, द्रव्य
भागिनेय (स पु) भाचा
भागिनेयी (स्त्री) भाची
भागी (स स्त्री) सरकत, (पु) वाटेकरी
भागीदार, भागीन (पु) वाटेकरी
भागीरथी (स स्त्री) गगा
भागूबाई (स्त्री) भित्रा पुरुष
भागेली (पु) भागीदार
भागोरे (न) दिवाळे, बनावट गोष्ट
भागोळी (स्त्री) बाजूचा लहान भाग
भाग्य (स न) दैव, ऐश्वर्य [पुण्यात्मा
भाग्यपुरुष (स पु) भाग्यवान् मनुष्य,
भाग्यवत, भाग्यशाली, भाग्यवान् (स वि) दैववान्
भाग्यहीन (स वि) दुर्दैवी
भांग्या (वि) भागट
भाग्योदय (स पु) उत्कर्षाचा काल
भाचर (स्त्री) भट्टी
भाचा (पु) बहिणीचा मुलगा, एखाद्या स्त्रीच्या भावाचा मुलगा **भाची**--- बहिणीची मुलगी
भाचेजावई (पु) भाचीचा नवरा
भाचेसून (स्त्री) भाच्याची बायको
भाज, भाजा (स भार्या स्त्री) स्त्री, पत्नी.
भाजक (स पु) भागणारी सख्या
भाजकट (वि) किंचित भाजलेले, भाजक्या वासाचे
भाजका (वि) भाजलेला
भांजगड भानगड पहा
भाजणी (स्त्री) पाचचार धान्ये एकत्र भाजून केलेले पीठ, भाजण्याची क्रिया, जमीन भाजणे
भाजणी (स भजन स्त्री) अकगणितात--परिमाणाच्या सख्येस दुसऱ्या सजातीय परिमाणाच्या सख्येचे रूप देण्याची कृति
भाजणें (क्रि) पक्व करणे, शेकणे, पोळणे, (न) धान्य भाजण्याचे खापर
भाजणें (प्रा क्रि) विष उतरणे, शमणे
भाजन (स न) पात्र, भांडे
भाजपी (पु) धान्य भाजणारा
भाजपोळ (स्त्री) लूट करताना घराला आग लावणे वगैरे प्रकार
भाजवट (स्त्री) बी पेरण्यापूर्वी जमीन भाजण्याची क्रिया, (वि) भाजलेली, भाजावयास पाहिजे अशी (जमीन)
भाजा (स भार्या स्त्री) पत्नी
भाजाणा (पु) भाजलेला दाणा
भाजावळ (स्त्री) भाजलेली जमीन
भाजिलीखांजनी (प्रा स्त्री) क्षयवृद्धि (तुका० ७०७)
भाजी (स्त्री) शाक, चोळामोळा, निसर्गाने मेलेल्या जनावराचे मास
भाजीपाला (पु) सामान्यत भाजी
भाजीभाकर साधे जेवण
भाज्य (स. न) अकगणितात---जिला भागावयाचे ती सख्या

भाट (पु) स्तुतिपाठक, (स्त्री) ओहोटीच्या वेळी उघडी पडणारी समुद्रातली जागा, उसाच्या लागवडीची जमीन, उखर जमीन (ज्ञा० १३।८५)
भाटक (स न) भाडे, मजुरी
भाटणे (प्रा क्रि) वाजविणे (मुक्ते० रामा० ४।६३) [केलेली जमीन
भाटले (न) ऊस लावण्यासाठी तयार
भाटवळ (स्त्री) भाट जमीन, पुष्कळ असलेली जागा [(तुका० २१९३)
भाटवोळीपणा (प्रा पु) व्यर्थ बडबड
भाटिव (स्त्री) स्तुति
भाटी (स्त्री) माजरी, नदीच्या पात्रात उघडी पडलेली जागा, नदीच्या किंवा खाडीच्या काठची सुपीक जमीन, दारू गाळण्याचे यंत्र
भाटघा (पु) गुजराथ्यानली एक जात
भाड (स भाटक स्त्री) दलाली, कुटणपणाने मिळालेले द्रव्य [करणारा
भाड (स पु) नाटक, तमाशा वगैरे
भाड (स न)भाडे, मडके, (स्त्री) तोफ
भांडकुदळ (वि) भाडखोर
भाडखाऊ (पु) घरच्या स्त्रियाच्या वेश्यापणावर निर्वाह करणारा
भाडखोर, भाडगा (वि) कलह करणारा
भाडण (न) कलह, तटा
भाडणें (स्त्री) तटा करणे
भाडभोड (स्त्री) मुरवत
भाडवल (न) पुंजी, व्यापारात घातलेला पैसा **भा० दार**(पु)--पैसेवाला,पुंजीपति, **भा० शाही**(स्त्री)---भाडवलवाल्याचे वर्चस्व
भाडवी (प्रा वि) भाडोत्री
भाडळी मत (न) सहदेवाची स्त्री भाडळी हिने काढलेली फलज्योतिषाची एक पद्धति
भांडागार (स न), **भाडार** (न), **भाडारखाना** (हि पु), **भाडारगृह** (स न) खजिना, द्रव्यसग्रहस्थान
भाडारी (स पु) खजीनदार
भाडावणें (प्रा क्रि) बद होणे
भांडावा (पु) योद्धा
भाडाळ, भाडुका (वि) भाडखोर
भाडें (स भाड न) पात्र, वासन, प्रसूतीच्या वेळी निघणारी वार, तोफ (दा० ३।७।७२)
भाडें (स भाटक न) दुसऱ्याच्या पदार्थाच्या उपभोगाबद्दल त्यास द्यावयाचे द्रव्य
भाडेकरी (पु) भाड्याने घेणारा
भाडोत्री (पु) पैसे घेऊन काम करणारा
भाण (स पु न) नाटकासारखा काव्याचा एक प्रकार, भाडे, कारवारकडे--हाडा
भाणवस (स्त्री),**भाणवसा,भानवसा** (पु) उतरड लावण्याची जागा, उतरड घर
भाणशिरे (न) कारवाराकडे--भाताची पेज काढते वेळी भाड्याच्या तोंडावर बाधतात ते फडके
भाणस(पु) काही जातीत लग्नाच्या वेळी नवऱ्यामुलीच्या बापाकडून नवऱ्यामुलाकडे सामान्यत पचवीस मडळी पाठविण्यात येतात ती
भाणा (स भगिनी स्त्री) बहीण
भाणें (प्रा न) ताट, (क्रि) जेवणे
भात (न) टरफलासह तादूळ, साळी, (पु) शिजवलेले तादूळ, (स्त्री) पत, नाव, प्रकार, तऱ्हा [खेळ
भातकुली (स्त्री) मुलीचा स्वैपाकाचा
भातकुले, भातकूल, भातुके (न) भातुकलीचा (अर्थात् थोडा) पदार्थ
भातजमीन (स्त्री) भाताच्या पिकास योग्य जमीन [पिशवी, भाता
भातड(न),**भातडा**(पु) बाण ठेवण्याची
भातडी (स्त्री) लहान भाता
भातण, भातेण (भात + तृण न) भाताच्या काड्या
भातभोकण्या (वि) नुसता भात खाणारा, रिकामटेकडा
भाता (स भस्त्रा पु) वारा भरण्याची कातड्याची पिशवी, बाण ठेवण्याची पिशवी, शरासन
भातारु (स भर्तृ पु) भ्रतार
भाती (प्रा स्त्री) वारा घालण्याचा भाता.
भातीभातीं (अ) नानाप्रकारे
भातुक, भातुके (प्रा न) खाद्य, खाऊ.

भातुकली, भातकुले भातकुली, भातकुले पहा
भाते (हि भाता न) वतन, भत्ता, एक औषध, (प्रा न) भरती, मजुरी, खाऊ [भाता
भातोटा, भात्या (पु) वारा घालण्याचा
भातोडी (स्त्री) बाण ठेवण्याचा लहान भाता
भादरणे (स भद्राकरण क्रि) केस काढणे
भादरपट्टी (स्त्री) हजामत, तासरपट्टी, लरड
भादवड (स्त्री) भाद्रपद महिना
भादवा, भाद्रपद (स भाद्रपद पु) हिंदु वर्षाचा सहावा महिना
भादवी (वि) भाद्रपद महिन्यातले (पीक)
भादा, भाद्या (वि) अड बडविलेला, खच्ची केलेला [(ज्ञा० १३।६३८)
भादी (प्रा वि) नीटनेटकी, चागली
भान (स न) चैतन्य, शुद्धि, अत करणाची जागृत स्थिति, स्मृति, आठवण, लक्ष
भान (स भानु पु) सूर्य [कारण
भानगड (स्त्री) गोधळ, घोटाळा, तटनाम
भानवस (स्त्री), **भानवसा** (पु) चुलीमागचा ओटा, भाडे नीट बसावे म्हणून त्याभोवती केलेले मातीचे आळे
भाना (पु) द्रव्याचा हडा
भानामती (स्त्री) जादू, हातचलाखी
भानु (स पु) सूर्य **भानुनदन** (स पु)–सूर्यपुत्र कर्ण, शनि **भानुवासर** (स पु)–रविवार
भाने (प्रा न) उरलेले अन्न
भाव (प्रा स्त्री) शोभा, सौदर्य, आभास, मोठी विहीर, (वि) पोकळ
भाबडभूत, भाबरभूत (प्रा न) पिसाट, वेडसर मनुष्य
भाबडा (वि) भोळा, साधासिधा
भाबा (प्रा पु) विकार (विवे० पू० ७।११५)
भाबावणे (क्रि) घाबरणे, भ्रम पावणे
भाभ (प्रा) शोभा, आभास, भ्राति (ज्ञा० यो० २।१८)
भाभळ, भाभळया (वि) विसराळू, अव्यवस्थित

भाम (पु) मेहुणा, (स्त्री) चार मोटाची विहीर, स्मरण
भामटा (पु) उचल्या, भुरट्टेचोर
भामा (स्त्री) बायको, स्त्री **सत्यभामा**–कृष्णाची एक राणी
भामिनी (स स्त्री) रागीट स्त्री
भाय (स्त्री) शाखा, फादी
भार (स पु) ओझे, वजन, समुदाय, ८००० तोळे, ज्यास्ती पीक, (वि) वजनाचे
भारकस (फा पु न) जनावराच्या पाठीवर ओझे कसून बाधण्याचा सोल
भारजा (स भार्या स्त्री) स्त्री
भारणी (स्त्री) भुरळ पाडणारी, भूल, वशीकरण, मत्र
भारणे (क्रि) मत्र घालणे, मत्राने मोहित करणे, वश करून ठेवणे
भारणे (प्रा क्रि) जड होणे (ज्ञा० १४।९१)
भारत (स पु) हिदुस्थान, (न) महाभारत, मोठी गोष्ट [गोसावी
भारती (स स्त्री) सरस्वती, वाणी,
भारतीय (स वि) हिदुस्थानचा **भा० वीर**–महाभारतात वर्णिलेल्या सारखा शूर योद्धा [दार, महत्त्वाचे
भारदस्त, भारदार (स फा वि) जड, वजन-
भारदारी (वि) ओझ्याचा
भारद्वाज (स पु) एक पक्षी (कुकुटकुभा), एक ऋषि
भारभार (वि) सारख्या वजनाचे [हमाल
भारवाहक (स वि) ओझे वाहणारा,
भारशिग (न) साबराचे शिग
भारा (पु) ओझे, पेढी
भारावणे (क्रि) जड होणे
भारी (स्त्री) लाकडाची मोळी, (वि) अधिक जड, पुष्कळ, बहुमोल [कथा.
भारूड (न) लाबच लाब व गुतागुतीची
भारोभार (अ) भारभार
भार्गव (स पु) परशुराम
भार्या (स स्त्री) पत्नी
भाल (स भल्ल स्त्री) भाल्याचे अग्र किंवा फळ, (न) कपाळ
भाल (स्त्री) शपथ

भालदार (पु) वेत्रधारी, राजाजवळचा छडीदार सेवक
भालदोरी (स्त्री) मतरलेला गडा
भाला (म भल्ल पु) एक शस्त्र, भाल्याच्या लाबीइतके अतर **भाला घालणें**– दूध काढताना दोरीने गाईचे पाय बाधणे
भाली (प्रा पु) बाण
भालुंड (न) दुतोंडें
भालू, भालूक (स भल्लुक स्त्री) अस्वल
भालू (स्त्री) कोल्ही [शिपाई
भालेकरी (पु) भाला धारण करणारे
भालेराई (स्त्री) पुडाई
भाव (स पु) मन, अत करण, अभिप्राय, अत करणाची स्थिति; मनोवृत्ति, निष्ठा, भक्ति, अर्थ, आशय, हेतु, धर्म, गुण, चेष्टा, हावभाव, जन्म, अस्तित्व दर, भाऊ, माया, कपट, (वि) मिथ्या
भावकुंडली (स स्त्री) फलज्योतिषात— तनु, धन इ जे बारा विषय त्याच्या लग्नकुडलीवरून विचार करण्यासाठी बारा राशि माडण्याचा प्रकार
भावकी (स्त्री) भाऊपण, बधुत्व
भावचलित (वि) दुसऱ्या भावात गेलेला (सूर्य किवा ग्रह)
भावजई, भावजय (स भ्रातृजाया स्त्री) भावाची बायको
भावडें (न) एका आईबापाची मुले
भावणें (स भाव क्रि) मानणे, विचार करणे, कल्पणे, वाटणे, मानवणे, आवडणे, इच्छिणे
भावना (स स्त्री) कल्पना, निष्ठा, चिंतन, रोगाचा उद्भव, स्वभाव, प्रकृति
भावभक्ति, भावभगत (स्त्री) मन पूर्वक भक्ति, बाजारगप्प, चलती, भरभराट
भावमूलक (वि) भावनेतुन प्रगट झालेले
भावली (स्त्री), **भावले** (न) बाहुली, बाहुले पहा
भाववाचक नाम (स न) व्याकरणात, प्राणी अथवा पदार्थ याच्या धर्माचा म्हणजे गुणाचा बोध करून देणारे नाम
भावसदा (प्रा पु) आश्रय
भावसा (प्रा न) वडील दीर
भावा (पु) वडील दीर
भावाभाव (स ना) खरेखोटे, चैतन्य आणि जड [खरोखर
भावार्थ (स पु) तात्पर्य, साराश, (अ)
भावार्थी (स वि) भोळा, भाविक
भाविक (स वि) श्रद्धायुक्त, निष्ठावत
भाविकणें (प्रा क्रि) मोल पावणे (तुका० २०४७)
भाविला (प्रा वि) सस्कार केलेला
भावी (स वि) होणारा
भावीण (स्त्री) देवीच्या सेवेला स्वत ला अर्पण करणारी स्त्री, देवदासी
भावुक (वि) भक्तियुक्त, निष्ठावत
भावेचाड (स्त्री) अत करणपूर्वक प्रेम
भावेस (पु) दीर [(ज्ञा० १०।१४१)
भावो (प्रा पु) भाव शब्द पहा, आत्मा
भावोजी (पु) दीर, बहिणीचा नवरा
भावो सरले वाट लागले
भाव्य (न) भविष्य, दैव
भाव्या (न) भविष्य, दैव [७।७६०)
भाव्या (प्रा स्त्री अने) जावा (भा०
भाष (स भाषा स्त्री) भाक, वचन, आश्वासन, प्रतिज्ञा, करार, (पु) भास, मनावरचा ठसा, बोली
भाषण (स न) बोलणे, व्याख्यान
भाषा (स स्त्री) मनातल्या कल्पना शब्दाच्या द्वारे बाहेर प्रकटण्याचे साधन, बोली, व्याख्यान
भाषातर (स न) तर्जुमा, छाया
भाषावार (क्रि वि) एक भाषा हा एक घटक असे कल्पून (केलेली व्यवस्था, प्रातरचना इ)
भाषित (स वि) बोललेले, (न) वचन, वाक्य [बोलणारा
भाषी (स समासात उत्तरपदी (वि)
भाष्टाण (स्त्री) भाजलेल्या पदार्थाची घाण
भाष्य (स न) (सूत्रग्रथावरील) व्याख्या, टीका, विवरण
भाष्यकार (स पु) व्याख्याकर्ता (विशेषत श्रीशकराचार्य)

भास (स पु) अनिश्चित ज्ञान, भ्रांति, शका, बाह्य सादृश्य, रीत, अभ्यास (मोद्दि०अद्वया० ३), (पु) निळया रगाचा पक्षिविशेष, एक प्राचीन नाटककार
भासणें (क्रि) वाटणे, शका येणे, समजणे
भासमान (स वि) जाणवू लागलेले, भासणारे
भांसळ (स्त्री न) काडलेले तादळ
भास्कर (स पु) सूर्य, रवि
भास्वत् (पु) सूर्य
भास्वर (स वि) तेजस्वी
भाळ (स भाल न) कपाळ
भाळणें (क्रि) भलणे, मोहित किंवा वश होणे, फिदा होणे
भाळपत्र (स भाल + पत्र न) दिव्य करण्यासाठी राजी झाल्याबद्दलचा शेरा ज्या कागदाच्या माथ्यावर लिहितात तो कागद
भाळाभोळा (वि) भाबडा
भाळी (स्त्री) काबटयाची चौकट
भिकट (वि) भेकडा, भित्रा
भिकणी (स्त्री) ढेकणास बसण्यासाठी भोक ठेवलेली लाकडाची पट्टी, ढेकणी
भिकणे (न) भीक, भिक्षा दक्षिणा, बलुतेदाराला द्यावयाचे धान्य
भिकबाळी (स्त्री) पुरुषानी कानात घालावयाचा मोत्याचा दागिना
भिकार (न) भिकाऱ्याची गर्दी किंवा समुदाय, (वि) भिकारडी, तुच्छ
भिकारखोड (स्त्री), **भिकारचाळा** (पु), **भिकारचेष्टा** (स्त्री) भिकारपणाचे ढग
भिकारचोट (वि) दरिद्री, तुच्छ, कंजुष
भिकारडा (पु) तुच्छार्थी–भिकारी
भिकारणें (क्रि) भिकारी होणे
भिकारलाड (पु) मुलाला बिघडविण्यासारखे लाड
भिकारवाडा (पु) भिकाऱ्याची राहण्याची जागा, भिकाऱ्याचा समुदाय
भिकारी (पु) भीक मागून पोट भरणारा, (वि) तुच्छ, क्षुद्र
भिकुटणें (क्रि) झाडाची पाने ओरबाडणे
भिकूट (वि) भित्रा, भ्याड
भिकूण (पु) ढेकूण
भिकेसवता (प्रा पु) भिकारी [अभ्रक.
भिंग (न) सपाट काच, आरसा, (प्रा न)
भिंगरी (स्त्री) गरगर फिरणारे लहान मुलाचे एक खेळणे, वाटोळा लहान तुकडा
भिंगारणे (क्रि) झुगारणे [१३।१८३)
भिंगार (प्रा न) कंदील, तावदान (ज्ञा०
भिंगारा (पु) गरगर फिरणे, एक खेळ, भिंगाचे घर कंदील
भिंगुरटी (प्रा स्त्री) भ्रमरी [उदास
भिंगूळ, भिंगुळवाणें (प्रा वि) भयकर
भिंगुले (न) आरसा, काच
भिंगोरी (स्त्री) भिंगरी, भोवरा
भिजकट, भिजका, भिजट (वि) काहीसा भिजलेला
भिजण (स्त्री) भिजत घातलेली डाळ
भिजणें (क्रि) ओले होणे **भिजत काबळे (घोंगडें)** — निकालास न लागता लाबणीवर पडलेले काम
भिजपाऊस (पु) जमिनीत चागला मुरेल असा पाऊस
भिजविणे (क्रि) ओले करणे **हात भिजविणें**–लाच देणे, **हात भिजणें**— जेवण्याचा प्रसग येणे
भिजाणा (पु) भिजलेला दाणा, उसळ
भिड (न) टोळी, समुदाय
भिडणे (क्रि) येऊन पोचणे, स्पर्शणे, झगडणे, भेटणे, खुपसणे
भिडतू, भिडू (पु) खेळातील जोडीदार
भिडस्त (वि) सकोच धरणारा, लाजाळू
भिडा (प्रा पु) भिडस्त मनुष्य
भिंडी (स्त्री) गोफण
भिंडीपाळ, भिंडीमाळ (पु) गोफणीचा दगड (मुक्ते० रामा० ४।५१)
भिणें (स भी क्रि) भीति वाटणे
भित (स भित्ति स्त्री) दिवाल
भितर–री (क्रि वि) आतल्या बाजूस, आत
भितरसवाई (स्त्री) नफ्याची अपेक्षा असता आलेले नुकसान
भितरा, भिता, भित्रा (वि) भ्याड, भिणारा.

भितरीं (अ) आत [ओडके
भिंतळा (पु) फोडलेले सर्पण, लाकडाचे
भितळें (प्रा न) कोलीत [हरि० १४। १३२) [किंवा लहान भित
भिंताड (स्त्री) पडकी, आच्छादनविरहित
भित्तिचित्र (न) भितीवर शोभेसाठी काढलेले चित्र (अजठा हा याचा उत्कृष्ट नमुना)
भित्तिपत्रिका (स्त्री) भितीवर लावण्याकरिता केलेले मोठे चित्र अथवा जाहिरात
भिदुर (स वि) मोडणारे, ठिसूळ, (न) वज्र [२।४।६१)
भिते (प्रा न) लाकड (स्वा दि०)
भिनणें, भिदणें (स भिद् क्रि) आत शिरून व्यापणे, ठसणे [लेला
भिन्न (स वि) निराळा, फुटका, तोड-
भिभिस्त (वि) भेकड, भित्रा
भिमथडी (स्त्री) भीमा नदीच्या काठच्या प्रदेश [चक्कर, फिरकी, झोकांडी
भिरकंडा (पु), **भिरकंडी**, **भिरकांडी** (स्त्री)
भिरकांडें (न) रागाच्या आवेशामुळे आलेली चक्कर, गोळे फिरणे
भिरकावणें (क्रि) झुगारणे
भिरकुटी (स्त्री) लिहिण्यातली लपेटी
भिरकुंड, भिरकुड, भिरकूट (न) बोरूतला गीर [झीट, चक्कर
भिरके (न) रागाचा झपाटा, भूतबाधा,
भिरड, भिरंड (न) रागाचा झटका
भिरडभुंगा (प्रा पु) कीड, वाळवी (रामजोशी पृ ९०)
भिरडी (स्त्री) रागाचा झटका, खरडपट्टी, रातबीचे बी
भिरभिरणें (क्रि) फिरणे, तिरमिरी येणे
भिरभिरी (स्त्री) भोवड, चक्कर [चक्र
भिरभिरें (न) वाऱ्याने फिरणारे कागदाचे
भिररेवडी (स्त्री) फजिती, हुर्यो
भिरूड (प्रा न) कीड (विवे० पू० ७।११५)
भिलावा (स भल्लातक पु) बिब्बा
भिल्ल (स पु) एक रानटी जात
भिल्लटी, भिल्लणी (स्त्री) भिल्लीण
भिल्लाची हट्टी भिल्लाची वस्ती किंवा राहण्याची जागा
भिल्लाण (पु) भिल्लाचा देश
भिल्लावणें (प्रा क्रि) भिजविणे
भिल्लिणी (स्त्री) भिल्लीण
भिवई (स भ्रूवर्तिका स्त्री) भोवई, भुवई
भिवविणें (क्रि) भिण्यास लावणे भय दाखविणे [कलब
भिशी (गुज स्त्री) खाणावळ, जेवण्याचा
भिसळ (स मिश्रण स्त्री) मिसळ, मिश्रण
भिस (प्रा पु) केश (मुक्ते० रामा० ६।१२३)
भिसाळ (वि) केसाळ
भिसे (स भिषक् पु) वैद्य
भिसे (स बिस न) कमळाचा देठ
भिस्त (स्त्री) विश्वासस्थान आधार, आश्रय [पाणक्या
भिस्ती (फा पु) मुसलमान जातीचा
भिस्मिल्ला (अर बिस्मिल्ला पु) मूळ अर्थ-ईश्वराच्या प्रार्थनेचा आरंभ, रूढ अर्थ-एककार, गोंधळ
भिक्षणें (स भिक्ष क्रि) भिक्षा मागणे
भिक्षा (स स्त्री) भीक, याचना, दान
भिक्षाळ, भिक्षावळ (स्त्री) मुंजीत ब्रह्मचाऱ्याने मागितलेली भिक्षा
भिक्षु (स पु) भिक्षा मागून राहणारा, ब्रह्मचारी, सन्यासी
भिक्षुक (स पु) याज्ञिकीवर निर्वाह करणारा ब्राह्मण
भिक्षुकी (स्त्री) भिक्षुकाची वृत्ति, याचकवृत्ति
भिक्षेकरी (पु) भिकारी
भिक्षेश्वरी (स स्त्री) भीक **भि० किंवा लक्षेश्वरी**—भीक मागणारा किंवा अतिशय श्रीमंत या दोघांची चंगळ असते
भी (स्त्री) भीति, भय
भीक (स भिक्षा स्त्री) भिक्षा (निंदार्थी) **भीक लागणे**—दरिद्रावस्था येणे, **भिकेचे डोहाळे**—पुढे येणाऱ्या दुःस्थित्यनुरूप होणाऱ्या दुर्वासना, **भीक घालणें**—दाद देणे, मोजणे
भीकपायली (स्त्री) महारास गावकऱ्याकडून दिले जाणारे धान्य

भीकबाळी (स्त्री) पुरुषाच्या कानातला मोत्याचा एक दागिना
भीज (स्त्री) भिजणे
भीड (स्त्री) सकोच, दुसऱ्याचा मनोभग न करण्याविषयी जपणूक, आग्रह, वशिला, दाटी, गर्दी, लोकलज्जा **भीड न तुटणें**—मनात नसताहि दुसऱ्याच्या आग्रहाला बळी पडणे, **भीड भिकेची बहीण**—दुसऱ्याचा मनोभग न व्हावा म्हणून मनुष्य त्याची विनति मान्य करू लागला म्हणजे तो लवकरच भिकेला लागावयाचा, **भीड न चेपणें**—परिचयाच्या योगाने मनातली भीति नाहीशी होणे
भीडकर, भीडसर, भीडसारू, भीडसाळू (वि) भिडस्त, दुसऱ्याची भीड ठेवणारा
भीडका (प्रा पु) अस्त्रविशेष
भीडभाड, भीडमर्यादा, भीडमुर्वत (स्त्री) सकोच, मुर्वत, पर्वा, भीड
भीडसर, भीडसाळू भीडकर पहा
भीत (स वि) भ्यालेला
भीतरीं (प्रा अ) आत
भीति (स स्त्री) भय, धास्ती
भीम (स वि) भयकर, (पु) पाच पाडवापैकी दुसरा, अतिशय बळवान् मनुष्य
भीमरात्र, भीमरात्री (स स्त्री) माणसाच्या वयाच्या ७७ व्या वर्षाच्या ७ व्या महिन्याची ७ वी रात्र
भीरु (स वि) भित्रा
भीरू (स स्त्री) स्त्री
भीलवण (न्) भिल्लाचा मुलुख
भीश, भीस (वि) केसाळ (रामदास युद्ध० ६३)
भीषण (स वि) भयकर [पावणारे वचन
भीष्मप्रतिज्ञा (स स्त्री) कधी भग न
भीष्माष्टमी (स स्त्री) माघ शु० ८ (भीष्माचार्यांच्या पुण्यतिथीचा दिवस)
भुई (स भू स्त्री) भूमि, जमीन, बाधा, ठेवण
भुईचाफा—पा (पु) एक फुलझाड
भुईकोट (पु) जमिनीवरचा किल्ला
भुईघर (न) तळघर
भुईनळा (पु) दारूने भरलेले मातीचे बोळके, हे भुईवर ठेवून त्यास बत्ती दिली म्हणजे दारूच्या ठिणग्या कारज्यासारख्या जोराने वर उडतात
भुईपारणें (न) पानावर अन्न न वाढता भुईवरच वाढून जेवण्याचे व्रत
भुईभाटले (न) वरकस जमीन
भुईभाडें (न) इमारत बाधलेल्या जमिनी बद्दलचे भाडे
भुईमूग (पु) जमिनीच्या पोटात ज्याला शेंगा लागतात असे एक पीक
भुईशेंग (स्त्री) भुईमुगाची शेंग [लागून
भुईसर (अ) जमिनीच्या पृष्ठभागाला
भुईसरपट (अ) जमिनीसरसा
भुईसाड (अ) जमिनीपासून थोडे वर
भुक् (स समासात उत्तरपदी वि) खाणारा, भोगणारा
भुकटा (पु), **भुकटी, भुकणी, भुकी** (स्त्री) पूड
भुकड, भुक्कड (वि) बुभुक्षित, निरुद्योगी
भुकण (प्रा न) कुत्रे (स्वा० दि० २।४।५१)
भुकणी (स्त्री) पूड
भुकणें (म बुक्कन क्रि) कुत्र्याचे ओरडणे
भुका (पु) बुका, एक काळी सुगधी पूड, (वि) भुकेलेला
भुकार (न) कुभाराचे फिरते चाक
भुकाळू (वि) ज्याला वारवार भूक लागते तो, भुकेला
भुकिस्त (स वि) भुकेला, क्षुधित
भुकी (वि) थोडीशी भूक राखून जेवणारा
भुकेजणें (क्रि) भूक लागणे, खाण्याची इच्छा होणे [अतिशय उत्सुक
भुकेला (वि) क्षुधित, प्राप्तीविषयी
भुकेबगाल (हि भुकेकगाल वि) दरिद्री
भुकेणें (क्रि) उत्कट इच्छा करणे
भुक्कड भुकड पहा
भुक्त (स वि) खाल्लेला, गेलेला
भुक्ति (स स्त्री) जेवण, भोगवटा
भुगराळा, भुगा (पु), **भुगी** (स्त्री) चुरा, चूर्ण, पीठ
भुगा (स भृग पु) भ्रमर, झेगट, भ्रमण
भुगा (पु), **भुगी** (स्त्री) पूड

भुगाळ (वि) भुगा झालेला
भुगी (स्त्री) पूड
भुज (स पु) दड, बाहु, हात, भूमितीत काटकोन त्रिकोणात कर्ण व कोटि याच्याशिवाय राहिलेली तिसरी बाजू
भुजक्कड (पु) दाडगा, भव्य
भुजग, भुजगम (स पु) सर्प, जार
भुजगप्रयात (स न) एक वृत्त--याच्या चरणात १२ अक्षरे असून य, य, य य, असे चार गण असतात
भुजणें (स भुज् क्रि) उपभोग घेणे
भुजदड (स पु) दड, बाहु
भुजपत्र (स भूर्जपत्र न) भर्ज वृक्षाची अतर्साल, झिरझिरीत कागद किवा कापड [साधा
भुजवट (न), **भुजवटा** (पु) खाद्याचा
भुजा (स स्त्री) सबध हात, बाहु
भुजाड (वि) भाजलेले
भुजातर (स न) वक्ष स्थल, छाती
भुजारी, भुजारी (पु) भडभुजा
भुजिजणें (स भुज क्रि) भोगणे
भुटा, भुट्टा (हि पु) कणीस, मक्याचे कणीस [घडामोड
भुटाटकी (प्रा स्त्री) भूत, खटपट,
भुट्टेचोर (पु) भामटा, उचल्या
भुडकी (स्त्री) नदीच्या काठाशी खोदलेली विहीर किवा खाच [स्नान
भुडभुडगगा (स्त्री.) घाईघाईने केलेले
भुडा (वि) शिगे, शेडी किवा अग्र नसलेला
भुणभूण (स्त्री) त्रास, तगादा
भुतणें (प्रा क्रि) भुलणे (ज्ञा० १७। २९६), होणे, अनुभवणे (ज्ञा०५।४७)
भुता, भुत्या (पु) देवीचा उपासक
भुताटकी (स्त्री) भुताचा व्यवहार, चेष्टा इ [प्रमाणे चाळे करणे
भुताटणें (क्रि) भूत अगात सचारल्या-
भुतारा-री, भुतेरा (पु) पचाक्षरी
भुतावळ, भुताळ (स भूतावलि न) पिशाचाचा समुदाय, हलकट लोकाची टोळी, फटाके वगैरे दारूकाम एकदम पुष्कळ सोडणे [सोडणे
भुतावळें (न) पुष्कळ दारूकाम एकदम
भुतावे (न) बटण
भुती (स्त्री) पडदानशीन स्त्रियाचे अग झाकून घेण्याचे वस्त्र
भुतोडी (प्रा पु) भूतावलि
भुत्या (पु) देवीचा उपासक
भुदगा (पु) जळून रक्षा झालेले अन्न, भुगा, राख
भुनास (पु) हत्ती बाधण्याचा खाब
भुपकार (पु) वानराचा 'भुप्' असा शब्द [या रागिणीत रचलेले पद्य
भुपाळी(स स्त्री)गायनातील एक रागिणी,
भुभु कार (पु) वानराचा शब्द
भुभुसणें (प्रा क्रि) उदयास येणे
भुभुक्षा (स स्त्री) भूक, क्षुधा
भुमका, भुमकी (स्त्री) गप्प, बातमी
भुम्या (पु) जागेचा माहितगार, जुना रहिवासी
भुमखाना(पु)टोळ, मुग्या वगैरे नाशकारक प्राण्याचा समुदाय [वारुळ
भुयार (हि भुयार न) भुईघर, विवर,
भुयाळ (प्रा पु) वाटाड्या
भुयेर (प्रा न) भुयार, तळघर
भुरकट, भुरका, भुरा (वि) पाढुरका
भुरकट (वि) नापीक (जमीन)
भुरकणें (क्रि) तोडाने शोषून घेणे, (न) अतिशय कोवळा नारळ
भुरका (पु), **भुरकी** (स्त्री) भुरकण्याची क्रिया, पूड, रुपया, (वि) भस्मी किवा धुरकट रगाचा
भुरकाड (वि) शुष्क [काडी
भुरकाडी-ळी (स्त्री)वाळून शुष्क झालेली
भुरकी (स्त्री) घोड्याची झूल, पालखी-वरचा किवा गाडीवरचा टप अथवा पडदा [गाडी-
भुरकी गाडी टपाची किवा पडद्याची
भुरकूट (न) भुर्रर जळून जाणारे लाकूड
भुरटा (वि) उडाणटप्पू
भुरदड (पु) आपल्या हातून घडलेल्या नुकसानीची भरपाई करावी लागणे
भुरभुरणें (क्रि) पूड वगैरे हलक्या हाताने थोडथोडी पसरून टाकणे
भुरभुरा (प्रा स्त्री) भेसळ

भुररे (प्रा न) कौटाळ, चेटूक, भुरळ (दा० २।३।२१), वारे (विवे० पृ० २।७३)
भुररेकरी (प्रा वि) भुरळ पाडणारा
भुरली (स्त्री) फजिती
भुरवणी (स्त्री) गवड्याची लहान करणी
भुरवणें (न) गवड्याची मोठी करणी
भुरसी (स्त्री) दक्षणा
भुरळ (स्त्री) मोहिनी, मोह, भ्रम
भुरळणे (क्रि) भोक, अक्षर इत्यादि मोठे करणे, मोहित होणे, फसले जाणे
भुरळें (न) भुरळ
भुरा (पु) कोहळा, (वि) भुरक्या रगाचा
भुराडा (पु) नाश, कामाची गर्दी
भुरी (स्त्री) राख, भस्म, उटी
भुरुभुरु (अ) भराभर
भुरेरे (न) वेड, पिसे [होणे
भुलणे (क्रि) बेशुद्ध होणे, विसरणे, लुब्ध
भुलथाप (स्त्री) भरवसा वाटण्याकरिता मारलेली गप्पं
भुलवण (स्त्री) भल, थाप, भुरळ
भुलविणे (क्रि) चुकविणे, वेड लावणे
भुलाई (स्त्री) फसवणूक
भुली (प्रा स्त्री) धुदी, गुगी, भुरळ, मोह
भुलोबा (पु) शेतात पाखरासाठी उभे केलेले बुजगावणे
भुवई (स भ्रूवर्तिका स्त्री) भिवई, भवई
भुवन (स न) लोक, जग, गृह,
भुवर्लोक (स पु) पृथ्वीच्या वर व सूर्याच्या खाली असा सिद्ध व ऋषि याचा राहण्याचा लोक
भुसकट, भुसकूट (न) भुस, भुसा, काष्ठ-चूर्ण **भु० पाडणें**—बेजार करणे
भुसडा (पु) चुराडा, पीठ [नसलेली
भुसभुशीत (वि) ठिसूळ, चिकटपणा
भुसा (स बुस पु) भूस, तूस
भुसार (न) धान्य वगैरे
भुसारपेठ (स्त्री) धान्याचा बाजार, भुसार मालाची दुकाने
भुसारी (पु) धान्याचा दुकानदार, दाणेवाला
भुसारे (न) भुसाची रास
से (न) झिमझिम पाऊस, धुके

भुळभुळा-ळ (क्रि वि) पाणी, धान्य, अश्रु इ गळताना होणारा आवाज
भू (स स्त्री) पृथ्वी
भूक (स बुभुक्षा स्त्री) खाण्याची इच्छा
भूकप (स पु) धरणीकप
भूकलाडू (पु) फराळाचे, शिदोरी
भूकबळी (वि) उपासमारीने मेलेला
भूगर्भ (न) पृथ्वीच्या पोटातील भाग
भूगोल (स पु) पृथ्वीरूप गोल, पृथ्वी-वरील देशाची माहिती, भ्वर्णन
भूचर (स वि) जमिनीवर फिरणारे
भूचरी (स स्त्री) चार योगमुद्रापैकी एक
भूत (स न) प्राणी, पिशाच, गतकाल, आदितत्त्व, सोगट्याच्या खेळात एकदा मारली गेली असून पुन वमलेली सोगटी, (वि) झालेले, मागचे
भूतखाना (पु) भुतावळा, भुताचा समुदाय; भूतचेष्टा [(परमेश्वर)
भूतात्मा (स पु) प्राणिमात्राचा आत्मा,
भूतेखेते (न अने) भुते, पिशाचे, हडळी, समध इ [चमत्कार.
भूतचेष्टा (स्त्री) पिशाचाचा खेळ,
भूतणे (प्रा क्रि) भुलणे
भूतदया (स स्त्री) प्राणिमात्राविषयी दया.
भूतपूर्व (स वि) कधी मागच्या काळात झालेला
भूतबाधा (स स्त्री) भुताची पीडा
भूतयज्ञ (स न) पचमहायज्ञापैकी तिसरा म्हणजे ब्रह्मयज्ञ
भूतले (प्रा वि) मागचे
भूतवेळ (स्त्री) भुताची सचार करण्याची वेळ (दुपार, सध्याकाळ, मध्यरात्र)
भूतसचार (स पु) भूतबाधा, अगात भूत येणे.
भूतात्मा (स पु) देह, शरीर
भूताटकी (स्त्री) चेटूक
भूतावळ (स्त्री) (तिरस्कारार्थी) स्वार्था-करिता किंवा त्रास देण्याकरिता उठ-वलेली माणसे
भूतोडी (पु) भूतबळी
भूदान (न) जमिनीचे दान
भूदानयज्ञ (पु) समान वाटपासाठी जमीन देण्याची चळवळ

भूदास (पु) जमीनदाराचा नोकर
भूदेव (स पु) ब्राह्मण
भूधर (स पु) पर्वत, शेष नामक सर्प
भूप (स पु) राजा, भूपकल्याण राग
भूपकल्याण (स पु) गायनातला एक राग
भूपट्टा (पु) दोन भूप्रदेशाना जोडणारा जमिनीचा तुकडा (इ कॉरिडर)
भूपति, भूपाल, भूपाळ (स पु) राजा
भूपाळी (स्त्री) देवास जागे करण्यासाठी सकाळी म्हणावयाचे पद्य
भूपृष्ठ (स न) पृथ्वीचे वरचे तळ
भूभुजेंद्र (स पु) सार्वभौम राजा, राजाधिराज
भूम (न) मुग्याचे वारुळ
भूमि (स स्त्री) पृथ्वी, जमीन, पाया
भूमिका (स स्त्री) सोग, नटाचा वेष, रगभूमि, जागा
भूमिगत (वि) कायद्याच्या कचाटयातून सुटण्यासाठी गुप्त झालेला
भूमिति (स स्त्री) जमिनीची मापणी
भूमितिश्रेढी (स स्त्री) अकगणितात–जीत काही एका विवक्षित पटीने सख्या वाढतात किवा कमी होतात ती पक्ति
भूमिधर (स पु) पर्वत
भूमिया (पु) जमिनीचा मालक, गावचा मुख्य पाटील, भिल्ल जातीचा वाटाड्या
भूम्या (पु) गावचा फार जुना रहिवासी
भूय (स भू स्त्री) जमीन, भुई
भूयसी (स स्त्री) धार्मिक समारभाच्या अखेरीस ब्राह्मणाना वाटावयाची दक्षिणा
भूर (स्त्री) डोळयात बुबुळावर येणारा पातळ पाढरा पडदा
भूरुह (स पु) वृक्ष
भूर्जपत्र (स न) भूर्ज नावाच्या वृक्षाची अतर्साल, अगदी झिरझिरीत झालेले वस्त्र
भूल (हि स्त्री) चूक, विस्मरण, भ्रम
भूलथाप (स्त्री) फसवणूक
भूलोक (स पु) इहलोक, पृथ्वी
भूवैकुठ (स पु) श्रीक्षेत्र पढरपुर
भूशलाका, भूशिर (स स्त्री) जमिनीचे समुद्रात गेलेले टोक
भूषण (स न) दागिना, अलकार, शोभा
भूषविणें (क्रि) शोभा आणणे
भूषा (स स्त्री) भूषण
भूषावे (प्रा न) भूषण
भूषित (स वि) अलकृत, शोभविलेले
भूस (म बुस न) भुसकट, तूस, धान्याविषयी सामान्य सज्ञा
भूसुत (पु) शेतकरी
भूसेना (स्त्री) रचनात्मक कार्यासाठी उभारलेली स्वयसेवक सघटना
भृकुटी (स स्त्री) भिवई, **भृ० भग**–रागाची दृष्टि, भिवया चढवून पाहणे
भृग (स पु) भ्रमर, भृगा
भृगा, भृगी (स स्त्री) भाग
भृगी (स पु) एक शिवगण
भृगु (पु) शुक्र, पर्वताचा तुटलेला कडा
भृगुवार (स भृगुवासर पु) शुक्रवार
भृत्य (म) चाकर
भृत्या (स स्त्री) मजुरी, पोषण
भें (स भय न) भय, भीति
भेउर, भेउरे (न) भीति
भेक (म पु) बेडूक
भेक (स्त्री) चीर, फाक
भेकट, भेकड, भेकूड (वि) भित्रा
भेकणा (प्रा वि) भेसूर, कुरूप
भेकणें (क्रि) चिरणे, फाळ काढणे, रडणे
भेकर, भेकरे (न) हरिणाची एक लहानशी जात
भेंकाड (न) भोकाड, वासलेले तोड
भेग (स्त्री) चीर, फट
भेंगर, भगळी, भेग (स्त्री) चीर, फट
भेगलणें (क्रि) उलणे, चीर पडणे
भेंगळी (स्त्री) चीर, फट
भेंजूड, भेंझूड (वि) भित्रा, लाजाळू
भेट (स्त्री) गाठ, आलिंगन, मोठ्यास नजर केलेली किवा अर्पिलेली वस्तु, देणगी [आलिगणे
भेटणें (क्रि) गाठ घेणे, मुलाखत करणे,
भेटबकरा (पु) गावच्या अधिकाऱ्यानी राजास भेटीच्या वेळी करावयाची बकऱ्याची नजर
भेटविणें (क्रि) भेट करून देणे

भेटी (प्रा स्त्री) मुलाखत, गाठ
भेड (प्रा वि) भित्रा, भेकड, (न) भय (अम० १।६)
भेंड (पु न) भुरकुड, एक हलका नि सत्त्व पदार्थ, पोकळ झाड
भेडणें (प्रा क्रि) खेळातल्या एका पक्षाचा पुढारी होणे (तुका० १७१)
भेडती, भेडतू, भेडू (पु) खेळातल्या एका पक्षाचा नायक, भिडू [घाबरट
भेडसर, भेडसार, भेडसारू (वि) भित्रा,
भेडसावणें (क्रि) भिवविणे, (न) बुजगावणे [रास
भेंडा (पु) मातीचे ढेकूळ, कच्ची वीट,
भेंडी (स्त्री) एक फळभाजी
भेडुका (वि) भयभीत
भेडू (पु) भेडती पहा
भेंडोळा (पु), **भेंडोळें** (न) गुडाळी
भेण (प्रा न) भय
भेणें (क्रि) भिणे
भेणेभाव (पु) भीतिजन्य ईश्वरभक्ति
भेत (स्त्री न) चीर, फाक, फोड
भेतळ, भेतळा, भेनाळा (पु) फोडलेले सर्पण
भेतळा (पु) मोठी भेग
भेद (स पु) गट्टी फोडणे, फितूर, भिन्नता, दुजाभाव, अलग होणे, प्रकार, गुप्त बातमी
भेदक (स वि) भेद करणारे
भेदड (वि) भितरा
भेदणें (क्रि) छेदणे, फोडणे
भेदभाव (पु) भिन्नत्वाची बुद्धि
भेदरणें (क्रि) भीतीने घाबरणे
भेदरा (प्रा पु) भय, धास्ती
भेदाभेद (स पु) भिन्नभाव, भेदभाव, भिन्नता [जाणणारा
भेदी, भेद्या (वि) गुह्य किवा मर्म
भेद्य (स वि) फोडण्यासारखा
भेनेभक्ति (स्त्री) भयजन्य भक्ति
भेर, भेरी (स भेरी स्त्री) मोठा नगारा, नौबत, चीर, भेगी, भेग, फट
भेरकट (वि) बहिरट
भेरड (न) डोळयाचा ग्
भेंरड, भेंरूड (न) झाडावरची किवा फळावरची एक कीड
भेरी (स स्त्री) नौबत [भेली
भेल (स्त्री) मिसळ, मिश्रण, गुळाची
भेलकड (न), **भेलकडा** (पु), **भेलकंडी** (स्त्री) झोकाडी, झेप
भेलण (न) मिश्रण, भेळ
भेला (पु) ढेप, रास, गोळा
भेली (स्त्री) गुळाची ढेप
भेंव, भेव (प्रा स्त्री) भीति
भेंश–ष–स (स वेष पु) पोषाख, सोग
भेषज (स न) औषध
भेवजी (पु) औषधे विकणारा
भेंसर (वि) भित्रा, भेकड
भेसळ (स्त्री) मिश्रण, भेळ
भेसूड (वि) भित्रा
भेसूर (वि) भयकर
भेळ (स्त्री) भेसळ, मिसळ
भेळा (पु) भेला, गुडाळ्याची माळ
भैदवी (प्रा स्त्री.) कृपा
भैरव (स पु) शिवाचा एक अवतार, स्त्रियाचे एक कर्णभूषण, गायनातला एक राग, (वि) भयकर
भैरवी (स्त्री) एक रागिणी, दुर्गा
भैरोबा (पु) भैरव, बहिरोबा, बहिरा मनुष्य
भोई (पु) पालखी मेणा वगैरे वाहणारा, डोलकर, कोळी
भोई (स भू स्त्री) भुई, जमीन
भोईखाना (हिं पु) पालख्या, मेणे इ ठेवण्याची जागा
भोई (स भ्रू स्त्री) भुवई
भोक, भोक (स भूक न) छिद्र, पोकळपणा, मोठ्याने ओरडणे
भोक (न) भुकणे, टाहो, गर्जना
भोकण (न) एकाएकी मोठ्याने रडणे
भोकणें (न) कुत्र्याचे रडणे
भोकर (न) चिकट रसाने युक्त एक फळ, स्त्रियाचे एक कर्णभूषण
भोकरडोळया (वि) बटबटीत डोळयाचा
भोकरबाळी (स्त्री) स्त्रियाचे एक कर्णभूषण
भोकसा (पु), **भोकसे** (न) मोठे भोक

भोकसा (प्रा पु) आत पेंढा भरून उभे केलेले जनावर इत्यादि(ज्ञा० १६।३८६)
भोका (पु) बोका, माजरातला नर
भोकाड, भोकाड, भोकार, भोकार (न) वासलेले तोड
भोक्तव्य (स न) सुखदुःखादि भोग
भोक्ता (स वि) उपभोग घेणारा, पुष्कळ जेवणारा, गुणज्ञ, मार्मिक
भोक्तृत्व (स न) जे भोगावयाचे ते, भोग, नशीब
भोग (स पु) विषय, सुखदुःखादिकाचा अनुभव, त्या अनुभवाचे फळ, मैथुन-सुख, आकाशातील रेखाश
भोग (प्रा पु) पखाचा किडा (दा० १।१०।२५), [सोसणे, उपयोग करणे
भोगणे (क्रि) सुखदुःखाचा अनुभव घेणे,
भोगमूर्ति (स स्त्री) सामान्य उत्सवात मिरविण्याची देवाची मूर्ति, कारखान्याचा खरा चालक [कबजा
भोगवटा (पु) उपभोग, वापर, वहिवाट,
भोगवती (स स्त्री) पाताळगगा
भोगविडा (पु) सक्रान्तीच्या दिवशी बायका ब्राह्मणाला किवा सवाष्णीला उत्तम मसालेदार विडा करून देतात तो
भोगळ (स्त्री), **भोगळा** (पु) तुतारी, पिपाणी, (वि) ढिला, पोकळ
भोगळजमाखर्च, भोगळरकम—केवळ दाखविण्यापुरता सरासरी अव्यवस्थित-पणे ठविलेला जमाखर्च किवा दर्शनी रक्कम, निश्चित नव्हे अशी रक्कम
भोगळमुती, भोगळसूत्री (वि) अव्यवस्थित, ढिलाईचा
भोगळी (स्त्री) वळा
भोगा (पु) कारखान्याची शिट्टी
भोगावती (स्त्री) पाताळगगा
भोगी (स वि) भोक्ता, हौशी, (पु) सर्प, (स्त्री) मकर-सक्रान्तीच्या अगोदरचा दिवस
भोग्य (स वि) भोगण्यास योग्य
भोग्या, भोज्या (पु) आधळी कोशिंबीर, लपडाव वगैरे खेळात दुसऱ्याचे डोळे झाकणारा

भोज (स न) भोजन, जेवण (तुका० ३०९०), आवड (ज्ञा० ९।२०६), सतोष, प्रीति (ना० २११६), राज्य (ज्ञा० १०।२०), मोल, मोठेपण (भाग० १।२६), गर्व (भा० १।२७); (पु) एक प्राचीन राजा
भोजन (स न) जेवण, खाणे **भो०भाऊ**—काही काम न करता केवळ जेवणासाठी गोळा झालेले
भोजपत्र (स भूर्जपत्र न) भूर्जपत्र
भोजी (स समासात उत्तरपदी वि) खाणारा [आदि० २४।५८).
भोजे (प्रा न) भोजन, खाणेपिणे मुक्ते०
भोज्य (स न) खाण्याजोगी वस्तु (वि) खाण्याजोगे
भोड (न) जोधळा, बाजरी वगैरे धान्याचे टरफल, (स्त्री) भोवड, चक्कर
भोडें (न) बुसकट, फोल
भोडला (पु) आश्विनाच्या महिन्यात मुली भितीवर चित्रे काढून त्याच्यापुढे गाणी म्हणतात ते
भोडा (वि) जीर्ण, वृद्ध
भोडभारूड (न) अडचण, सकट
भोत (पु) धान्य भरण्याचा मोठा थैला; मशाल, केतकीचे ततु, त्वचा काढल्या-मुळे बाहेर दिसणारा मासपिड
भोता, भोताली, भोती इ बद्दल भोवता, भोवताली, भोवती हे शब्द पहा
भोदगिन्हा (पु) समध, लचाड, त्रास.
भोदणें (क्रि) भुलथापीने किवा कपटाने वश करणे
भोदू (वि) दाभिक, ढोगी
भोपळदेवता (स्त्री) भटक्या मारणारी स्त्री.
भोपळसुती (वि) अव्यवस्थित, ओबडधोबड.
भोपळा (पु) एक फळ, तुबा, कमडलु, वीण्याचा खालचा फुगीर भाग ज्याचा केला असतो तो **भ्रमाचा भोपळा फुटणें**—एखाद्या गोष्टीत काही राम असेल अशी मनाची समजूत काही कारणाने त्या वस्तचे खरे स्वरूप उघड-कीस येऊन दूर होणे, **भोपळ्याएवढें शून्य**—अत्यत अभाव

भोपळी (स्त्री) भोपळयाचा वेल
भोपळया रोग मेदोवृद्धि, फोपसेपणा
भोपी, भोप्या (पु) देवीचा पुजारी
भोबा (पु) बागुलबोवा **भोबा भरून सागणें**—फुगवून सागणे
भोबारा (पु) खरज सुराचे एक वाद्य **भो० वाजविणें**—जाहिर करणे
भोभो (अ) कुत्र्याच्या भुकण्याचा आवाज
भोम (स भूमि न) वारूळ, (पु) लग्नासबधी मेजवानी
भोमवार (स पु) मगळवार
भोमाड (न) मुग्याचे मोठे वारूळ
भोय (स्त्री) भूमि, भुई, जमीन
भोयरे (न) उसाच्या गुऱ्हाळात चुलवणाखाली राखेसाठी केलेली खाच
भोयार (न) भुयार, तळघर, विवर
भोये (प्रा स्त्री) भुई, जमीन
भोर (वि) काळया रगाचे आधिक्य दर्शविण्यासाठी योजावयाचा शब्द जसे—काळाभोर
भोरंडी (स्त्री) क्रौचपक्षी, तारेची अगठी
भोरपी (पु) बहुरूपी, डोबारी
भोरा (वि) पाढुरका, (पु) भोवरा
भोरी (न) तमाशा, (प्रा स्त्री) उटी
भोरीप (न) नाना प्रकारचे नाच, तमाशे, प्रदर्शने, नाटके इत्यादि
भोवई (स्त्री) भिवई
भोवड, भोवडी (स्त्री) चक्कर, भोवळ
भोवाडणें (क्रि) चक्कर मारणे, फिरणे, फिरावयास लावणे, हाकून देणे
भोवणी, भोवनी (स्त्री) भ्रमण
भोवणें (स भ्रमण क्रि) चक्कर येणे, फिरणे, ग्रासणें, छळणे, त्रास देणे
भोवता, भोवती, भोवताला, भोवते (स भ्रमत् अ) सभोवार, आसमतात्
भोवनी (स भवानी स्त्री) आरभ, चिन्ह, शकुन, भ्रमण, फेरा
भोवरा (स भ्रम पु) भुगा, भुग्याच्या आकाराचा स्त्रियाचा एक अलकार
भोवरकडी (स्त्री) भोरखिळा, फिरती कडी
भोवरजाळी (स्त्री) भोवऱ्याची दोरी
भोंवरपाशीं (अ) जवळपास
भोवरा (स भ्रमर पु) वाटोळे फिरणारा, मुलाचे गरगर फिरणारे एक खेळणे आवर्त, पाण्याचे मडलाकार भ्रमण केसाची मडलाकार रचना, शेडीचा घेरा, धुळीची खळी **भोवऱ्यात सांप डणें**—कचाटयात गुरफटले जाणे, **पायाला** (किवा **पायावर**) **भो० असणें**—सारखे फिरत राहणें
भोवरी (स्त्री) बुगडी (तुका०१९३५)
भोवरी (स्त्री) एक वनस्पति, काटा मोडल्या जागी वाढणारे कातडें, गिरकी
भोवलें (न) वहुले पहा
भोवळ (स्त्री) भोवड, चक्कर [फजीतवाडा
भोवाडा (पु) मडल, होळीतले सोग,
भोवाडा-पोवाडा (पु) धिड, फजीतवाडा
भोवार (स्त्री) घाण्याच्या बैलाचे फिरणे, वाटोळा मार्ग
भोस (पु) बोरू
भोसकट, भोंसकटें (न) मोठे भोक, खिड
भोसकणें (क्रि) खुपसणे, शिरकविणे
भोसका (पु) भगदाड, मोठे भोक
भोसडणें (क्रि) खरडपट्टी काढणे
भोसडपट्टी (स्त्री) खरडपट्टी
भोळ (स्त्री) भोवळ, भोवड, चक्कर
भोळवट, भोळसर (वि) साधाभोळा
भोळसाविणें (क्रि) ठकविणे
भोळा, भोळाभाळा (वि) निष्कपट, दुसऱ्यावर विश्वास ठेवणारा
भोळानाथ, भोळाशकर, भोळासाब (पु) अतिशय भोळा मनुष्य
भोळाभाव (पु) साधेपणा, निष्कपटीपणा
भोळाभासा (वि) विसराळू, (पु) चूक, चूकभूल, हयगय, दुर्लक्ष
भोळीव (स्त्री) भोळेपणा
भोळें (न) नजरचूक, भोळेपणाने गमावलेले किवा मिळविलेले द्रव्य, मोहिनी
भौतिक (स वि) पचभूतविषयक, पिशाचसबधी
भौम (न) लबाडीने दागिन्यातले सोने काढून घेऊन त्या जागी भरलेला दुसरा जड पदार्थ, (वि) भूमीसबधी, (पु) मगळ

भौमवार (स पु) मगळवार
भ्या (न) भय, भीति
भ्याट, भ्याड (वि) भित्रा, भेकड
भ्यासूर (प्रा वि) भेसूर, भयप्रद
भ्रतार (स पु) पति, नवरा
भ्रम (स पु) विपरीत ज्ञान, भ्राति, शका, पाण्याचा भोवरा, मडलाकार गति **भ्र० चा भोपळा फुटणें**—एखादी गोष्ट महत्त्वाची वाटत असता तिचे खरे स्वरूप प्रकट होऊन तो भ्रम दूर होणे [भ्राति पावणे
भ्रमण (स न) फिरणे, चक्राकार चलन,
भ्रमणे (क्रि) चक्राकार फिरणे, भटकणे, भलत्याच मार्गाने जाणे, चुकणे
भ्रमती (स स्त्री) भ्रमण [मडलाकृति
भ्रमर (स पु) भोवरा, भुगा, केसाची
भ्रमरपडळ (स भ्रमरपटल न) भ्रमराचा समुदाय [१४।६१)
भ्रमरमचक (प्रा पु) छपरपलग (राम०
भ्रमिष्ठ (स वि)वेडा,भ्रम झालेला, खुळा
भ्रश (स पु) पडणे, गळणे, चळ, वेड, खूळ [सुटलेला, अपवित्र झालेला
भ्रष्ट (स वि) भाजलेला, पडलेला,
भ्रष्टणें (क्रि) पतित होणे, गोधळणे, चळणे [अमगलपणा
भ्रष्टाकार(स पु) अपवित्रता, अस्वच्छता,
भ्रष्टाचार (स पु) शास्त्रविहित आचारास सोडून असलेले वर्तन, अनाचार
भ्रात (स वि) चुकलेला, भ्रमिष्ठ, (स्त्री) भ्राति, शका
भ्राता (स पु) भाऊ
भ्राति (स स्त्री) भ्रमण, मिथ्या ज्ञान, चक, भल, गोधळ, सशय
भ्रातिकर (स वि) शकास्पद, सशयित
भ्रातिखोर (वि) शकेखोर, सशयी
भ्रातिष्ठ (स वि) भ्रमिष्ठ, ज्या त्या गोष्टीविषयी शका घेणारा
भ्रातृत्व (स न) बधुता
भ्रामक (स वि) भ्रमोत्पादक, घोटाळयात पाडणारे, (प्रा पु) लोहचुबक
भ्रुकुटी (स स्त्री) भिवई **भ्रू० भग** (पु)—रागाने भिवया चढविणे
भ्रू (स स्त्री)भिवई **उच्च भ्रू** (वि)—तालेवार, अहकारी (इ हायब्रौ)
भ्रूण (स पु) गर्भ, गर्भावस्थेतले बालक
भ्रूणहत्या (स स्त्री) गर्भपात, गर्भस्थ प्राण्याची हिसा
भ्रूलता (स स्त्री) भिवई
भ्रूसकेत (पु) नेत्रसकेत

म

म मराठी व्यजन-मालेतील चोविसावे व्यजन [सौम्य
मऊ (स मदु वि) नरम, गुळगुळीत,
मकडी (स मर्कटी स्त्री) वानरी **लकडीवाचून म० वळत नाही**—मूर्ख मनुष्य मारावाचून वठणीवर येत नाही
मकतळ (न) जाडेभरडे विटणाऱ्या रगाचे वस्त्र
मकबरा (अर पु) समाधिस्थळ कबर
मकर (स पु) नक्र, सुसर, दहावी रास, (अर न) कपट, ढोग, युक्ति
मकरकुडल (स न) एक कर्णभूषण
मकरद (स पु) पुष्परस
मकरध्वज (स पु) महादेव, मदन
मकरबिबी (स्त्री) एक प्रकारची तोफ
मकरवृत्त (स न) पृथ्वीचा दक्षिण ध्रुव सूर्याकडे पूर्णपणे वळला म्हणजे २३॥ दक्षिण अशापर्यंत सूर्यकिरण लबरूप पडतात, या अशावरून जाणारे जे अक्षवृत्त ते
मकरसक्रमण (स न), **मकरसक्रान्त** (स्त्री) सूर्याचे मकरराशीस जाणे
मकराणी (पु) एका जातीचे नाव
मकरालय (स पु) समुद्र
मकरी (वि)कपटी, दांभिक, युक्तिबाज
मकसूद मखसूद पहा
मका (पु) मकई
मकाण, मकान (अर न) घर, वस्तीची जागा, पल्ला, व्याप
मकाणा (पु) मक्याचा दाणा, कमळाचे बी
मकारपचक (स न) मद्य, मास, मत्स्य, मुद्रा व मैथुन ही पाच

मक्ता (अर पु) ठेका, उक्ते काम
मक्तेकरी, मक्तेदार (पु) ठेकेदार, कत्राटदार
मख (स पु) यज्ञ
मखतूल (पु) रेशमाची काकरी
मखदूर (अर पु) जोर, शक्ति, सामर्थ्य
मखमल, मखमाल, मखमूल (अर मखमल स्त्री) अतिशय मृदु असे एक प्रकारचे वस्त्र
मखर (न) जाळयाच्या सुशोभित ताटया लावून केलेली जागा, (प्रा) रमणीय स्थान
मखलासी -शी (फा मखलसी स्त्री) मजुरी, मान्यतेचा शेरा, वादाचा निर्णय, टीका, भाष्य
मखसूद (फा पु) अभिप्राय
मख्ख (वि) आतल्या गाठीचा
मख्खी (स मक्षिका स्त्री) खुबी, मर्म
मग (अ) नतर, पुढे, लवकर, त्या अर्थी
मगज (फा पु) गीर, सार, अस्थीतला मृदु अश, मेंदू, महत्त्व (दास० ११। १०।२३)
मगजी (फा स्त्री) कोर, कगोरा, काठ
मगदूर (अर मकदूर पु) ताकद, सामर्थ्य
मगन (स मग्न वि) चूर, दग, मग्न
मगमगीत (वि) घमघमीत
मगर (स मकर पु) नक्र, सुसर
मगरमस्त (वि) झिंगलेला, उन्मत्त
मगरमिठी (स्त्री) अतिशय घट्ट, न सुटणारी मिठी
मगरी (स्त्री) छपराची कड
मगरुरी (फा स्त्री) गर्विष्ठपणा
मगरूर (अर वि) गर्विष्ठ
मगल (स वि)शुभ,(न)सुदैव, कल्याण, शुभ कार्यारभी म्हणावयाचा ईश्वर-स्तुतिपर श्लोक, नामस्मरण, (पु) मगळ [त्सवाचे कार्य
मगलकार्य(स न)लग्न, मुज, इ० आनदो–
मगलसूत्र (स न) स्त्रियाच्या गळयातले सौभाग्यसूत्र
मगलस्नान (स न) अभ्यगस्नान
मंगलागौरी (स स्त्री) पार्वती **म०व्रत** —विवाहित मुलीनी विवाहकालापासून पाच वर्षेपर्यंत दर वर्षी श्रावणातल्या मगळवारी आचरण्याचे व्रत
मगलाचरण (स पु) कार्यारभीची ईश्वर-स्तुति **म० करणें**—आरभ करणे
मगलाष्टक (स न) लग्न, मुज इ० लावतेसमयी म्हणण्याची पद्ये
मगलाक्षता (स्त्री) आशीर्वाद म्हणून ब्राह्मणानी अगावर टाकलेले कुकुम-मिश्रित तादूळ
मगळ मगल पहा
मगळतुरे (स न) मगल वाद्ये
मगळमूर्ति (स पु) गणपति
मगळवार (पु) सोमवारच्या पुढचा दिवस, भौमवार
मगळागौर (स मगलागौरी स्त्री)पार्वती, मगलागौरीव्रत पहा
मगळारती (स स्त्री) देवपूजेच्या समाप्तीच्या अगोदर तबकात दिवा ठेवून ते तबक हातात घेऊन तोडाने आरती म्हणत देवाच्या तोडाभोवती तबक फिरविणे
मगी, मगू (स्त्री)माजराचे लाडके नाव.
मग्न (स वि) तल्लीन, दग, चूर
मघईचे पान (स मगध न) विडयाच्या पानाची एक उत्तम जात
मघमघीत (प्रा वि) घमघमीत, खमग
मघवा (स पु) इन्द्र
मघा (स स्त्री) एक नक्षत्र
मघा, मघाशीं (अ) थोडया वेळापूर्वी
मचक (स पु) पलग, माचा, झोपाळा.
मचणे (क्रि) माजणे, जमणे
मचमच (स्त्री) खाताना होणारा तोडाचा आवाज
मचमचीत (वि) बेचव, नि सत्त्व
मचवा (पु) होडी
मचविणें (क्रि) करणे, उपस्थित करणे.
मची (स मचक स्त्री) कुभाराचे विटा. माती वगैरे वाहून नेण्याचे साधन
मचूळ (वि) बेचव, नि सत्त्व
मच्छ (स मत्स्य पु) मासा
मच्छर (स मत्सरा न)डास, चिलट इ०

मच्छरदाणी (हिं मच्छरदान स्त्री) डास, ढेकूण इ० च्या निवारणार्थ निजण्यासाठी केलेली कापडाची खोली [धीवर
मच्छीमार (हिं पु) मासे मारणारा,
मजकूर (अर वि) पूर्वी सागितलेला, सध्याचा, वर्तमान, (पु) हकीकत, पत्रातले वर्तमान [करण्याची पूड
मंजन (स न) दाताचे औषध, स्वच्छ
मजनू (वि)प्रेम वेडा, (पु) एक विख्यात प्रेमिक.
मजबुती (फा स्त्री) दृढता, बळकटी
मजबूत (अर वि) बळकट, दृढ, घट्ट
मजबूर (अर वि) लाचार, निराश्रित, जुलुमास बळी पडलेला
मजमू (अर स्त्री),**मजमूदारी** (फा स्त्री) वसुलीचे काम
मजमूदार (फा पु) सर्व दस्तऐवजावर व हिशेबावर मोर्तब करणारा अधिकारी, वसुली कामदार
मजमून (अर पु न) पत्रातला मजकूर
मजरा (अर पु) गावाचीच पण गावापासून जरा दूर असलेली घरे, मुजरा
मंजरी (स स्त्री) मोहोर, मजिरी, तुरा, केसर, डिकशी, पुस्तकाचा मार्गदर्शक
मजरे (न) खेडेगाव
मजल (अर स्त्री) एका दिवसात साधारणपणे आक्रमिला जाणारा रस्ता, एका खेपेस पूर्ण केलेला प्रवासाचा भाग, प्रवासाचा शेवटचा भाग, पायरी, पल्ला, पोच
मजलदरमजल (अ) मजल करीत करीत
मजलस (अर मजलिस स्त्री) राजसभा, मजालस पहा
मजला (हि पु) माळ, माडी, थर
मजा (फा स्त्री) गमत, मौज
मंजा (पु) स्त्रीची आर्जवे पुरुष करीत आहे अशा मजकुराची लावणी, कलगी, याच्या उलट पजा
मजाल (अर स्त्री) ताकद, सामर्थ्य
मजालस (अर मजलस स्त्री) राजसभा, सभा, गाण्याबजावण्यासाठी जमलेली मडळी, जलसा
मंजिरी मजरी पहा
मॅजिस्ट्रेट (इ पु) फौजदारी खटले चालविणारा एक अधिकारी
मजीत्–द् (हिं वि) मद, फिकट
मजु (स वि) मजुळ, कोमळ
मजुमु (स्त्री) जमाखर्जाचे दस्तऐवज ठेवण्याचे काम (तुका० १८९०)
मजुरा (प्रा पु) मुजरा, प्रणाम
मजुरी (फा स्त्री) रोजमुरा, काबाडकाम.
मजुल, मंजुळ (स वि) कानास गोड लागणारा
मजूर (फा पु) काबाडकष्ट करणारा
मजूर (अर वि) कबूल, पसत
मजूरदार (फा पु) मजूर
मजूरा (अर अ) वजा
मजूषा (स स्त्री) पेटी
मजेदार (फा वि) गमतीचा
मज्जन (स न) स्नान, बुडणे, बुडविणे.
मज्जा (स स्त्री) मेंदू, मगज, गीर, सत्त्व.
मज्जाव (हि पु) मनाई, प्रतिबिंब
मज्या (पु) खेळण्याची गोटी
मटकणें, मटकावणें (क्रि) पकडून खाऊन टाकणे
मटकन्, मटकर, मटदिशीं (अ)पटदिशी, मुकाट्याने
मटका (स्त्री) एक कडधान्य, (पु) कबर
मटगा (वि) आखुड
मटन (इ न) सागोती, बोकडाचे मास
मटमटा (अ) खाताना तोडाने मटमट आवाज करीत
मट्ट (वि) स्तब्ध
मट्ट्यास येणे थकणे
मटार (पु) मठार पहा
मठ (स पु) सन्यासी, बैरागी इ० चे राहण्याचे स्थान, आश्रम
मठ (स मकुष्टक पु) एक कडधान्य, मटकी
मठा (स मथ् पु) लोणी न काढलेले दाट ताक
मठार (पु) पाढरा वाटाणा
मठारणी (स्त्री) सोनाराचे साखळ्या वगैरे साफ करण्याचे हत्यार

मठारणें, मठाळणें (क्रि) धातूच्या नव्या भाड्याचे पोचे काढणे, गोजारणे, जखम बरी होत येणें, कामाला दुसऱ्याचे मन वळविणे [२४५०)
मठारा (प्रा पु) ढोंगी साधु (तुका०
मठिका, मठी (स स्त्री) लहान मठ
मठ्ठ (स मृष्ठ वि) मद, सुस्त
मठ्ठा (स मथ् पु) मठा पहा
मड (स पु) पेज, मद्य, सार
मंडई (हि मडी स्त्री) भाजीपाल्याच्या ठोक विक्रीचा बाजार
मडक (स पु) माडा (खाद्यविशेष)
मडके (स मणिक न) मातीचे भाडे, गाडगे, **म० तली वख**—अल्प प्रमाण, स्वल्प सग्रह
मडगा (पु),**मडगें** (न) नरडे [समर्थन
मंडण, मडन (न) भूषण, अलकार,
मडप (स पु) माडव
मडपी (स्त्री) लहान माडव
मडमडणें (क्रि) येणाऱ्या तापाची किवा दुखण्याची पूर्वचिन्हे होणे,अग कसकसणे
मडल, मडळ (स न) वर्तुळ, चक्र, चक्राकार प्रदेश, समुदाय, बिब, भोवतालचा प्रात, भोवतालचे राजे, देवास नैवेद्य दाखविताना ताटाखाली पाण्याची काढलेली आकृति, बेचाळीस दिवसाची मुदत
मडलाकार (वि) चक्राकार, सर्व समान दर्जाचे आहेत अशी (परिषद्) [कपनी
मडली, मडळी (स्त्री) लोकाचा जमाव,
मडाई, मडावण (हि स्त्री) मनोती
मडावळ (स्त्री) मुडावळ पहा
मडित (स वि) अलकृत, सुशोभित
मडूक (स पु) बेडूक **म० प्लुति**—बेडकाची उडी, मधला काही भाग गाळून एकदम -ढच्या भागावर जाणे
मडूर (पु) लोखडाचा जग, त्यापासून केलेले औषध
मडें, मढें (न) प्रेत, शव
मंडोळी (स्त्री) मुडावळ पहा
मड्डुक (प्रा न) मडके (वामन०हरि–विलास ५९)

मढ (प्रा पु) कळी, अकुर (ज्ञा० १८।४६२,) घट (ज्ञा० ११।३०४)
मढगा (स मठ पु) मठ, आश्रम, घर (दा० ५।९।३९)
मढणें, मढविणें (क्रि) आच्छादणे, थर देणे, अस्तर घालणे [गोड
मढु (प्रा पु) अकुर, कळी, (स मधु वि)
मढें (स मृत न) प्रेत, शव **मढ्याच्या टाळूवरचे लोणी खाणारा**—अतिशय नीच व लोभी मनुष्य
मण (स मान पु) एक वजन किवा माप (हे निरनिराळया प्रातात निरनिराळे आहे)
मणका (स मणि पु) मणाचे माप, किंवा मणभर वजनाचा दगड; मोठा मणि, पाठीच्या हाडाची गाठ [दगडाचे वजन
मणकी (स्त्री) मणाचे धातूचे किवा
मणखुरा (पु) मणि करण्याची सोनाराची ऐरण [साधा
मणगट (स मणि न) मणिबध, पज्याचा
मणगटी (स्त्री) लहान मुलाच्या मणगटात घालण्याचा एक अलकार
मणदोरा (पु) जो ओढला असता बटवीचे तोड उघडते किवा मिटते अथवा पडदा सरतो तो धावता दोरा
मणि (स पु) रत्न, खडा, माळेत आवण्यासारखा गोलक
मणिक (स न) मडके, डेरा (मोरो० कृष्ण० २।२०)
मणिकर्णिका (स स्त्री) श्रीक्षेत्र काशी येथील पुण्यतीर्थ, एका विशिष्ट आकाराचे जलपात्र
मणिकार (स पु) मण्यार पहा
मणिपुरी (वि) मणिपुर साप्रदायाचे नृत्य
मणिबध (स पु) मणगट, एक वृत्त (याच्या चरणात ९ अक्षरे व भ, म, स हे गण असतात)
मणियार (पु) लोखडाचा व्यापारी
मणी मणि पहा
मणेर, मणेरी, मण्यार(स मणिकार पु) बागड्या, मणि वगैरे करणारा अथवा विकणारा, सर्पाची एक जात

मत् (स समासात वि) माझे
मत (स न) अभिप्राय, मनातला निश्चित भाव, वादातला पक्ष, पथ, सल्ला **मतदान** (न)—मत देणे, **मताधिकार** (पु)—मत देण्याची लायकी. **मत-पत्रिका** (स्त्री)—ज्यावर मत नोंदवायचे तो कागद
मतग, मतगज (स पु) हत्ती [युक्त
मत (स मत् समासात उत्तरपदी वि)
मतमतातर (न) भिन्नभिन्न मते
मतरणें (स मत्र् क्रि)मत्राने भारणे, वश करून घेणे
मतलई (अर स्त्री) पहाटे चार वाजल्या-पासून सकाळी नऊ वाजेपर्यंत जमिनी-कडून समुद्राकडे वाहणारा वारा
मतलब (अर पु) आशय, हेतु, तात्पर्य
मतलबी (हि वि) स्वार्थसाधु
मतवादी (स वि) स्वत च्या मताविषयी दुराग्रही
मतवाला (पु), **मतवाली** (स्त्री वि) हुशार, उन्मत्त
मति (स स्त्री) बुद्धि, मन अत करण, विचार, हेतु
मतिमद (स वि) जड बुद्धीचा
मतिमान् (स वि) बुद्धिमान, धूर्त
मतु (स पु) अपराध
मतोळा (प्रा पु) गोंधळ, घोटाळा, नुकसान (तुका० २६३५)
मत्कुण (स पु) ढेकूण
मत्त (स वि) धुद माजलेला, (स मत न) मत, अभिप्राय
मत्तमयूरी (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव यात प्रत्येक चरणात तेरा अक्षरे व म, त, य, म हे गण असून अती गुरु अक्षर असते
मत्ता (अर मताआ स्त्री) द्रव्य, सपत्ति, मिळकत [(१०।२२६)
मत्ताग (प्रा पु) हत्ती (स्वा० दि ०
मत्र (स पु) वेदविभाग, ऋषिप्रणीत गूढशक्तियुक्त वाक्य, जप करण्याची अक्षरे, विचार, मसलत, गुप्त गोष्ट
मत्रजागर (पु) अनेक ब्राह्मणानी एकत्र जमून चढाओढीने वेदमत्र म्हणणे
मत्रतत्र (स पु) जादूटोणा, जपजाप्य, छा छू
मत्रपुष्पाजळी (स्त्री) देवाच्या आरती-नतर समत्रक पुष्पाची ओजळी देवास वाहणे [अनुभव पहाणे.
मत्रप्रयोग (स पु) जादूटोणा, मत्राचा
मत्रसाधन (स न) मत्रशास्त्रातले सर्व विधि व नियम पाळून मत्राचा उपयोग करण्याची शक्ति
मत्राग्नि (स पु) मत्रपूर्वक प्रेताचे दहन
मत्राक्षता (स स्त्री) मत्राने पवित्र केलेले किंवा मतरलेले तादूळ
मत्री (स पु) सचिव, प्रधान, मात्रिक.
मत्सर (स पु) द्वेष, हेवा
मत्स्य (स पु) मासा, विष्णूचा पहिला अवतार, दोन वर्तुळाच्या परस्पर छेद-ण्याने होणारी दीर्घ वर्तुळाकृति
मत्स्यावतार (स पु) विष्णूच्या दहा अवतारापैकी पहिला
मत्स्याहारि (स वि) मासे खाणारा
मथणी-नी (स स्त्री) सोनाराचे मणि करण्याचे हत्यार, रवी, घुसळणी
मथणें, मथणें (स मथन क्रि) घुसळणे, चर्चा करणे, अनुकूल करून घेणे, (प्रा) ठार मारणे,
मथन, मथन (स न) घुसळणे, चर्चा, वध, जखमी करणे
मथनसार (स पु) चद्र
मथरी (स्त्री) घुसळताना रवीभोवती गुडाळलेली दोरी
मथळा, मथाळा (पु) डोके, लेखाचे नाव, हुडी देणारा हुडीवर 'श्री' या अक्षरा-खाली सही करतो ती
मथा (पु) मडक्याना छिलई देण्यासाठी कुभार ज्याचा उपयोग करतात तो काचेचा मणि
मथित (स्त्री) कापडास ताण देण्याचे एक उपकरण
मथितार्थ (स पु) वादाचा निष्कर्ष, तात्पर्य
मद (स पु) शनि, (वि)जड, आळशी, सुस्त, अधुक, स्वल्प

मद (स पु) उन्मत्तपणा, माजलेल्या हत्तीच्या गडस्थळातून निघणारा स्राव, पुष्परस, मद्य, चेष्टा **मदगज** (स.पु)— उन्मत्त हत्ती

मदर्गात (वि) सावकाश काम करणारा, विशेष वेगाने चेण्ड् न टाकणारा (गोलदाज)

मदर, मदड (वि) मैद, सुस्त

मदत (अर स्त्री) साह्य, एक प्रकारचा कैफी पदार्थ

मदतगार, मदतनीस (अर पु) सहायक, असिस्टट

मदन (स पु) काम, स्त्री–सभोगा–विषयीची इच्छा, (स मर्दन न) एकदा मळलेले धान्य **मदनाचा पुतळा** (पु)—अत्यत सुदर मनुष्य, **मदनाची छडी** (स्त्री)—अत्यत सुदर स्त्री, **मदनातक, मदनारी** (स पु)—शकर

मदनायक (स मध्यनायक पु) माळेतला मधला मणि

मदभाग्य (स वि) दुर्दैवी

मदबुद्धि (स वि) जड बुद्धीचा

मदर, मदराचल (स पु) एक पवत

मदरास (स्त्री) मद्रास

मदलस (फा मजलिस स्त्री) बैठक, सभा (राम० ३६।५६)

मदलसा (प्रा स्त्री) पुतळी (हरि० २९।७१), (पु) मडपाच्या किवा छताच्या शिखराचा मध्यभाग

मदवार, मदवासर (स पु) शनिवार

मदवेळ (स्त्री) विशेष शुभ नसलेली वेळ

मदवी (प्रा स्त्री) वस्त्र (ज्ञा० १८।६९०)

मदाई (स्त्री) सुस्तपणा, स्वस्ताई [गगा

मदाकिनी (स स्त्री) भागीरथी, स्वर्गानली

मदाक्रान्ता (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव याच्या चरणात १७ अक्षरे व म, भ, न, त, न, हे गण व दोन गुरु अक्षरे असतात

मदाड मदड पहा

मदान्ध (स वि) सत्ता, द्रव्य इ०च्या गर्वाने ज्याचा विचार नष्ट झाला आहे असा, उन्मत्त

मदार (अर स्त्री) उटाच्या पाठीवरचा उचवटा, भिस्त, मुसलमानाचे थडगे (तुका० २३७३), मुख्य आधार, केद्र

मदार (स पु) पाढऱ्या रुईचे झाड, एक पर्वत

मदारमाला (स स्त्री) एक वृत्त याच्या चरणात २२ अक्षरे व सात वेळा त गण असून शेवटी गुरु अक्षर असते

मदारी (हि पु) माकडाचा तमाशा करणारा, जादूगार, डोबारी

मदालसा (स स्त्री) मस्त स्त्री

मदारुल महाम (प्रा पु) सत्तेचे मुख्य केद्र, मुख्य प्रधान, नाना फडणिसाना हा किताब होता

मदावणे (क्रि) आळसावणे, रेगाळणे

मदावा (पु) मदपणा, सुस्ताई, आळस

मदिणी (प्रा स्त्री) हत्तीण

मदिर (स न) देवालय, गृह

मदिर (वि) धुद करणारे

मदिरा (स स्त्री) मद्य, दारू

मदी (स मद स्त्री) मदाई पहा

मदीय (स वि) माझा

मदील (पु न) जरीचे पागोटे, मुकुट

मदोत्कट (स वि) मदस्राव होत असलेला (हत्ती)

मदोदरी (स्त्री) बेडकी, रावणाच्या बायकोचे नाव

मदोसरी (स्त्री) आमटी, फोडणीचे वरण

मदोसा (पु) दोराच्या चौकटीच्या माध्यात बसविलेला लाकडाचा चौरस तुकडा

मद्य (स न) मदिरा, दारू

मद्यपान (स न) दारू पिणे

मद्यपी (स पु) दारू पिणारा, दारुड्या

मद्र (पु) नाभिस्थानचा गभीर नाद, एक नाद **म०सप्तक** (न)—मद्रनादयुक्त सात स्वराचा समुदाय

मद्राशी-सी (वि) मद्रास प्रातासबधी

मध (स मधु पु) मधमाशानी जमविलेला पुष्परस, मकरद **मधाचे बोट लावणे**—लालूच किवा आशा दाखविणे

मधकाडे (न) उसाचा मध्यभाग

मधघर (न) माझघर, घराचा मधला भाग किवा दालन

मधल्यामध्यें (अ) उगीच, अधिकार नसता
मधपोळें (न) मधमाशा जेथे मध साठवितात ते घर
मधलड (वि) मध्यम, मधला, धड इकडे नाही किंवा तिकडे नाही असा.
मधला (वि) मध्यावरचा
मधलाटी, मधलाठी (स्त्री) देश व कोकण याच्या मधला प्रदेश
मधाळ (वि) मधाने किंवा गोड रसाने युक्त
मधीं (अ) मध्ये, आत
मधील (वि) मध्यावरचा, आतला
मधु (स न) मध, पुष्परस, चैत्राचा महिना, वसतऋतु, (वि) गोड
मधुकर (स पु) भ्रमर
मधुकरी (स स्त्री) भ्रमरी, शिजलेल्या अन्नाची भिक्षा, (पु) तशी भिक्षा मागणारा ब्राह्मण
मधुकुल्या (स स्त्री अने) मधाची नदी, पक्वान्नाची रेलचेल
मधुक्रिया (स स्त्री) माधुकरी, ओली भिक्षा (स्वा० दि० ५।५।१५)
मधुचद्र (पु) इग्रजी "हनिमून", म्हणजे गर्भादान
मधुप (स पु) भ्रमर, मद्यपी
मधुपर्क (स पु) आतिथ्यविधि, विवाहसमयी नवरा मुलगा दाराशी आला असता किंवा तसाच कोणी सन्मान्य शिष्ट घरी आला असता यजमान त्याचे पाय धुऊन त्याची पूजा करतात तो विधि
मधुमक्षिका (स स्त्री) मधमाशी **म० चे व्रत**—कोणत्याहि ठिकाणी जेवढे चागले आढळेल तेवढे घेणे
मधुमेह (स पु) मूत्रसबधी एक रोग
मधुर (स वि) गोड
मधुरा (स वि) ज्वरविशेष
मधुव (प्रा पु) मधमाशी
मधुसुढाळी (स्त्री) मधुधारा
मधून (अ) मध्यापासून, आतून —**च्या मधून विस्तव न जाणें**—दोघामध्ये वैमनस्य असणे
मधें (अ) मध्ये

मधोमध (अ) मध्यभागी
मध्य (स पु) मधला भाग, गर्भ, कबर
मध्यतरीं (अ) मधल्या काळात किंवा अवकाशात [ब्राह्मण
मध्यदिन (पु) यजुर्वेदी वाजसनेयी शाखेचा
मध्यनाडी (स स्त्री) माणसाच्या शरिरात कफनाडी, पित्तनाडी व वातनाडी या जशा वैद्यशास्त्राने तीन नाड्या मानिल्या आहेत, त्याप्रमाणे ज्योतिशास्त्राने चद्राच्या मार्गात तीन नक्षत्रपुज मानिले आहेत प्रत्येक पुजात ९ नक्षत्रे असून या ३ पुजाना अनुक्रमे आदिनाडी, मध्यनाडी व अत्यनाडी अशी नावे दिली आहेत त्यापैकी दुसरी नाडी
मध्यम (स वि) मधला, साधारण, (पु) गायनातल्या सप्त स्वरापैकी चौथा
मध्यमा (स स्त्री) परा, पश्यती, मध्यमा व वैखरी हे जे वाणीचे चार भेद त्यातील तिसरा प्रकार [मध्यस्थ
मध्यवर्ति (स वि) मधोमध असणारा,
मध्यस्थ (स वि) मध्ये असणारा, (पु) दलाल, कुटण्या, तिऱ्हाईतपणाने निर्णय करणारा [म्हणजे दुसरी रास
मध्याक (स पु) त्रैराशिकातली मधली
मध्यानरात्र (स्त्री) रात्रीचे बारा वाजण्याचा समय [जवणाची वेळ
मध्यान्ह (स पु) मध्यान्हकाळ, दुपार,
मध्ये आत, ठायी, अगी
मध्येमध्ये (अ) मधून मधून, मध्यनरी काही अवकाश टाकन
मध्व (स पु) वैष्णवातला एक सप्रदाय
मन (स न) सुखदु ख जाणणारे इद्रिय, सदसद्विवेकबुद्धि, कल्पना, ध्यान **मनास येणें**—आवडणे, **मनातून उतरणें**—नावडता होणे, **मन घालणें**—एकाद्या गोष्टीवर मनाची एकाग्रता करणे, **मन उडणें**—वीट येणे, आवडेनासे होणे, **मन पाहणें**—मनाचा कल कोणीकडे आहे ते पाहणे, **मन बसणें**—मन आसक्त होणे, **मन मोडणें**—इच्छेच्या विरुद्ध जाणे, **मनांत मांडे खाणें**—मनोराज्य

करणे, **मनाने घेणें**---ग्रह होणे, **मन पूत समाचरेत्**---मनाला योग्य वाटेल ते करावे, **मनातल्या मनात जळणे**---आतल्या आत जळफळणे, **मनावर घेणे**---कामाविषयी मनाला अगत्य वाटणे

मन कल्पित (स वि) काल्पनिक

मनकवडा (पु) दुसऱ्याच्या मनातले विचार ओळखणारा [इच्छा

मनकामना (म मन कामना स्त्री) मनातली

मनखुरो (पु) सोन्याच्या बागड्या, बिलोरी मल्ले याना पैलू पाडण्याचे हत्यार

मनगट, मगनटी मणगट, मणगटी पहा

मनणे (प्रा क्रि) मानणे

मनधरणी (स्त्री) आर्जव, खुशामत

मनन (स न) चितन, ध्यास

मन पूत (स वि) मनाला शुद्ध वाटलेले

मन पूर्वक (स अ) मनापासून

मनमिळाऊ (वि) सर्वाशी मिळून गोडीने राहणारा

मनमुराद (स मनस् अर मुराद वि) यथेच्छ, विपुल [णारे, रमणीय

मनमोहन (म वि) मनाला भुरळ पाड-

मनलज्जा (स स्त्री) जाणूनबुजून एखादे वाईट कृत्य करताना माणसाच्या मनाला वाटणारा स्वाभाविक सकोच, मनोदेवतेची टोचणी [जाणे

मनवणें (प्रा क्रि) मान्य होणे, मानले

मनशा (स मनीषा स्त्री) इच्छा

मनसब (अर पु) स्वारावरची हुद्द्याची एक जागा

मनसबदार (पु) मनसब धारण करणारा

मनसा (स्त्री) मनशा, इच्छा

मनसाराम (पु) विनोदाने मनाला दिलेली सज्ञा

मनसुफी (अर स्त्री) न्याय

मनसुबा (अर पु) मनोगत, बेत, विचार, (स्त्री) किरकोळ दाव्याची चौकशी, पचायतीमार्फत चौकशी, मसलत

मनसु (अर स्त्री) पचायतीची चौकशी व निकाल

मनसूर (हि स्त्री) सनद, राजपत्र

मनसोक्त (स अ) यथेच्छ, स्वैर

मनस्या (स मनीषा स्त्री) इच्छा

मनस्वी (स वि) मन स्वाधीन असलेला, स्वैरवर्तनाचा, अमर्याद

मना (अर वि) बद केलेले, निषिद्ध, (स्त्री) हरकत **मनाचिठ्ठी**--तगादा, निषेधपत्र

मनाई (स्त्री) बदी, निषेध

मनावणी (स्त्री) मन वळविणे

मनाक (प्रा अ) क्षणभर

मनी (स्त्री) माजरी

मनीषा (स स्त्री) इच्छा, हेतु

मनु (स पु) चौदा कालाधिकाऱ्यापैकी प्रत्येक, काळ

मनुक (अर स्त्री) वाळविलेले द्राक्ष

मनुज (स पु) मनुष्य, मानव

मनुष्य (स पु) माणूस, धीराचा किवा कर्तृत्ववान् पुरुष

मनुष्यगण (स पु) माणसाच्या स्वभावावर, स्थितीवर व एकदर दैवगतीवर नक्षत्राचे जे बरे वाईट परिणाम घडतात त्यावरून त्याचे तीन वर्ग (देवगण, मनुष्यगण व राक्षसगण) करण्यात आले आहेत ह्यापैकी दुसरा वर्ग

मनुष्यलोक (स पु) पृथ्वी

मॅनेजर (इ पु) व्यवस्थापक

मनेरा (प्रा पु) मन, तगादा (तुका० १२८)

मनेरी (प्रा वि) मनरूपी (तुका० २३३).

मनोगत (स न) मनातला गुप्त हेतु किवा अर्थ, विचार

मनोज (स पु) मदन

मनोजव (स वि) मनाच्या गतीने अर्थात् फार त्वरेने जाणारा

मनोती (हि स्त्री) व्याजाबद्दल प्रथम कापून घेतलेली रक्कम

मनोदय (स पु) हेतु, विचार, आशय

मनोभव (स पु) मदन

मनोभाव (स पु) हेतु, भक्ति, श्रद्धा

मनोभिराम (स वि) चित्ताकर्षक, आनददायक

मनोमय (स वि) मानसिक, काल्पनिक, अत करणातली **म० कोश** (पु)– आत्म्याच्या पचकोशापैकी तिसरा
मनोरजक (स वि) मनाला रमविणारे
मनोरजन (स न) करमणूक
मनोरथ (स पु) इच्छा, बेत, हेतु
मनोरम (स वि) आनददायक, मोहक
मनोरा (अर मिनार पु) कळस, उच्च पोकळ स्तभ [कल्पनातरग
मनोराज्य (स न) भावी उत्कर्षाविषयीचे
मनोवगाहन (न) मनातील गूढ व्यापाराचा शोध करणे
मनोविकार (स पु) कामक्रोधादि कारणामुळे मनाच्या स्थितीत होणारा पालट, मनोवृत्ति
मनोविश्लेषण (न) मानसिक व्यापाराची चिकित्सा [मनाचा व्यापार
मनोवृत्ति (स स्त्री) चित्तवृत्ति, स्वभाव,
मनोहर (स वि) चित्ताकर्षक, (पु) व्यकटेशाचा प्रसाद
मनोहारि, **मनोज्ञ** (स वि) चित्ताकर्षक
मनोरे (प्रा न) मनाची इच्छा
मनौनि (अ) मनातून, मनापासून
मन्मथ (स पु) मदन, काम
मन्यु (स पु) राग
मन्वतर (स न) दुसरा मनु, ३०,६७, २०,००० वर्षे, बदललेला काळ, सत्तेचा काळ
मपितला (प्रा वि) मोजका
मम (स वि) माझा
ममता (स स्त्री), **ममत्व** (न) माया, प्रेम
ममतालु, **ममताळू** (स वि) मायाळु
ममलकतमदार (फा पु) बादशाहीचा आधारस्तभ (हा एक किताब आहे)
मय (हा शब्द एखाद्या नामाला जोडून त्याच्या पुढे येतो तेव्हा वि) पूर्ण, —चा केलेला इत्यादि, जसे–सुवर्णमय, जलमय, एक प्राचीन कारागीर
मयक (पु) सूर्य, चद्र
मयत (अर वि) मेलेला
मया (अर वि) शभर
मयातैन (अर वि) दोनशे

मयाळ (प्रा वि) मवाळ मायाळू
मयूख (स पु) प्रकाश, किरण
मयूर (स पु) मोर, तुरा
मयूरवी, मयूरी (स स्त्री) लाडोर, मोराची मादी
मयूरासन (न) एक योगासन, शहाजहानने तयार केलेले सिहासन
मयोरवेटी (प्रा स्त्री) मयूरपुच्छ
मर (स्त्री) नाश पावलेला भाग, मरण्याची स्थिति, मरणोन्मुख अवस्था
मरकत, मरगज (पु) पाच नावाचे रत्न
मरगळ (स्त्री) थकवा, ग्लानि
मरगळा, मरीगळा (प्रा पु) मूर्ति, पुतळा (भा० ४।२४९) [फेपरे
मरगी (स मरक स्त्री) महामारी, मिरगी,
मरगूत (स्त्री) मृत्युगति, मरणावस्था, दवाची परमावधि
मरज (प्रा पु न) मरकत पहा
मरण (स न) मृत्यु, महत्सकट
मरणे (स क्रि) मृत्यु पावणे, नाहीसे होणे, अतिशय परिश्रम करणे
मरणोन्मुख (स वि) मरायला टेकलला
मरतबा (अर पु) दर्जा, पदवी, योग्यता
मरतमढे (न) मरतुकडा, अतिशय अशक्त मनुष्य
मरता (वि) मरणारा, मरू घातलेला, मरणोन्मुख, मरावयास टेकलेला
मरतीक (स मृतक न) मृताची क्रिया
मरतुकडा (वि) अतिशय क्षीण व कृश
मरद (फा मर्द पु) पुरुष, मर्द
मरदणे (स मृद् क्रि) चोळणे
मरफा (फा पु) एक वाद्य, नगारा
मरफेकरी (पु) मरफा वाजविणारा
मरमर (स्त्री) कुरकुर (भावार्थ रामा० २।४।४०), उपहास
मरवड (स्त्री) मरणातिक अवस्था
मरवडा (पु) मरणाची छाया
मरवा (पु) एक सुगधी वनस्पति
मरशा (अर पु) शोकगीत [माजी
मरहूम (अर वि) मृत, कैलासवासी,
मरळ (स्त्री) मरगळ, ज्वराश
मरळा (वि) अतिशय थकलेली

मराठ (प्रा वि) स्पष्ट, सोपे
मराठमोळा (पु) पडदा, बुरखा, मराठे लोकांच्या चालीरीति
मराठा (स महारथी पु) महाराष्ट्रातला रहिवासी, महाराष्टातली एक विशेष क्षत्रिय जात
मराठी (स महाराष्ट्री स्त्री) महाराष्ट्रातली भाषा, (वि) मराठ्याची
मरातब (अर पु स्त्री) पदवी, उच्च दर्जा
मरामत (अर मरम्मत स्त्री) डागडुजी, साभाळ, निगा
मराळ (स मराल पु) हस
मराळिका (स स्त्री) देवी [मूर्ति
मरिगळा (प्रा स्त्री) आकृति, आकार,
मरी (स मरिका स्त्री) रोगाची साथ, मरणदशा
मरु (स पु) वाळवट, मारवाड देश
मरुत् (स पु) वायु
मरोडा (हि पु) मुरडा
मर्कट (स पु न) माकड
मर्गळ (वि) अडाणी [कृपा
मर्जी (अर स्त्री) खुषी अत करणवृत्ति,
मर्त्य (स वि) मृत्यूस पात्र, (पु) मनुष्य
मर्द (फा पु) पुरुष, (वि) शूर, धैर्यवान्
मर्दणें (स मृद् क्रि) चोळणे, मारणे
मर्दन (स न)अग रगडणे, चोळणे, नाश
मर्दन्या (पु) अग रगडणारा
मर्दा, मर्दाना (फा वि) धीट, शूर
मर्दानगी (फा स्त्री) मर्दुमकी, शौर्य
मर्दानी (फा वि) पुरुषास शोभणारा
मर्दामर्दी (फा वि) पुरुषास शोभणारा, (स्त्री) पौरुष, शौर्य, पराक्रम
मर्दी, मर्दुमकी, मर्दुमी (फा स्त्री) पराक्रम, शौर्याचे कृत्य
मर्फा (फा पु) लहान टिमकी, नगारा
मर्म (स न) नाजूक भाग, जिव्हाळी, गूढ तत्त्व, रहस्य, तात्पर्य
मर्मण (प्रा वि) मर्मज्ञ
मर्मभेद (स पु) जिव्हाळी झालेली जखम, एखाद्याच्या रहस्याचा स्फोट
मर्मर (फा पु) सगमरवरी दगड
मर्मरी (वि) सगमरवरी, आरसपानी
मर्मज्ञ (स पु) खुबी जाणणारा
मर्मी (स वि) मर्मज्ञ, मर्मभेदी
मर्यादशील (स वि) विनीत, अदबशीर
मर्यादा (स स्त्री) सीमा, हद्द, विनय, नियम
मऱ्हाटा, मऱ्हाठी, मऱ्हाठमोळा मराठा, मराठी, मराठमोळा पहा
मऱ्हाटें (प्रा वि) प्राकृत, स्पष्ट, (अ) सुलभ रीतीने
मल, मळ (स पु) घाण, विष्ठा
मलई (हि स्त्री) साय
मलखाब (पु) अगात चपळता येण्यासाठी कसरत करण्याकरिता तालमीत पुरलेला वाटोळा खाब [दरवेश
मलग (प्रा पु) फकिराचा एक पथ,
मलद्वार (स न) ज्या वाटे विष्ठा पडते तो शरिराचा भाग, गुदद्वार
मलपणें (क्रि) डुलत चालणे
मलपृष्ठ (स न) पुस्तकाचे आरभीचे पान
मलम (फा मलहम न) जखमेवर लावण्याचे स्निग्ध औषध
मलमल (हि स्त्री) तलम सुताचे कापड
मलमा (पु) पडक्या घराचे सामान
मलमास (स पु) अधिक मास
मलय (स पु) एक पर्वत
मलयागर, मलयागीर (स मलय अगरु पु) उत्कृष्ट चदन
मलवस्त्र (स न) केरकचऱ्यापासून रक्षण करण्यासाठी वर घातलेले वस्त्र
मलविसर्ग, मलविसर्जन (स न),**मलशुद्धि** (स स्त्री) पोटातल्या मळाचा झाडा
मलसूत्र (स न) मळसूत्र पहा
मलाड (न) मावळ प्रात
मलावरोध, मलावष्टभ (स पु) शौचास साफ न होणें
मलिका (अर स्त्री) राणी
मलिदा (फा मलिदा पु) दूध, साखर लोणी इ घालून केलेले पक्वान्न, चुरा, तिंबलेली कणिक
मलिण, मलिन (स वि) घाणेरडा, मळलेला, अस्पष्ट

मलीक (अर पु) राजा
मलूल (अर वि) उदास, खिन्न·
मलेरिया (पु) मुदतीचा हिवताप, कर्दमोत्थित ज्वर
मल्ल (म पु) पहिलवान, जेठी
मल्लई (स्त्री) दाडगाई, गोंधळ
मल्लक्रीडा (स स्त्री) मल्लाची कुस्ती
मल्लयुद्ध (स न) कुस्ती, बाहुयुद्ध
मल्लारि, मल्हार, मल्हारि (स मल्ल + अरि पु) खंडोबा
मल्लिका (म स्त्री) जाई, मोगरा
मल्लिकार्जुन (स पु) बारा ज्योतिर्लिंगातले एक
मल्ली (प्रा वि) समर्थ
मल्लीनाथ (पु) एक प्रसिद्ध संस्कृत टीकाकार **मल्लीनाथी** (स्त्री)—एखाद्या गोष्टीवर केलेली खोचदार टीका किंवा संपादणी
मल्हार (स मल्लारि पु) खंडोबा, गायनातला एक राग, योग
मवणी (प्रा स्त्री) गणना
मवणें (प्रा स्त्री) मोजणे, मावणे
मवमर (पु) धन, वित्त
मवाई (स्त्री) मऊपणा, मृदुता
मवाग (स्त्री) मदाग्नि [तूप इ०
मवागा, मवारी(स्त्री) स्निग्ध पदार्थ, लोणी
मवाज (जी) न (पु) मशिदीची बांग पुकारणारा
मवाली (वि) गुंड
मवाशी, मवासी (अर पु) लुटारू
मवास (अर पु) लुटारू, लुटारूंची झुंड, तिचा नायक
मवाळ(स मृदु वि) मृदु, सहज वश करून घेता येणारा
मवाळी (स्त्री) मृदुपणा, सौम्यता
मविता (प्रा पु) मोजणारा
मविले (प्रा वि) मोजलेले
मशक (स न) चिलट
मशगुल (अर वि) निमग्न, दंग
मशरू (अर स्त्री) गजनीचे कापड
मशाकत, मशागत (अर मशाकत स्त्री) मेहनत, श्रम
मशारनिल्हे (अर मशारा अलिहा वि) वर सांगितलेले, इसम, मजकूर
मशाल (अर स्त्री) काठीभोवती चिंध्या गुंडाळून केलेली दिवटी [धरणारा
मशालची, मशालजी (फा पु) मशाल
मशीद (अर मसजिद स्त्री) मुसलमानांचे प्रार्थनामंदिर [काजळ, अंजन
मशी, मशेरी, मषी (स स्त्री) शाई,
मषायक (अर पु) धर्मशास्त्रज्ञ [पदवी
मश्रूक अनाम (अर पु) एक सन्मानाची
मस (म मषी न) काजळ, (पु) शरिरावरचा काळा डाग, चामखीळ, (क्रि वि) पुष्कळ
मसक (फा स्त्री) पाणी वाहण्याची कातड्याची पिशवी, पोट
मसक (स मशक न) मशक, चिलट
मसकणे (क्रि) तुकडा किंवा चुरा होणे
मसण (स श्मशान न) प्रेते जाळण्याची किंवा पुरण्याची जागा, स्मशान
मसणवटी (स श्मशानवटी स्त्री) स्मशानभूमि [शब्द
मसणा (वि) फलाणा, रागाचा संबोधनार्थक
मसदळणें (क्रि) तिंबणे, तुडविणे
मसनद (फा स्त्री) गादी, तख्त [केलेली
मसम (अर वि) ठरविलेली, पक्की
मसरू मशरू पहा
मसलत (अर स्त्री) विचार, सल्ला, योजना
मसलतदार (फा पु) मंत्री, सल्ला देणारा
मसलद (स्त्री) अंबारीचा मध्यभाग
मसाण (स श्मशान न) मसण पहा
मसाद (अर स्त्री) जमिनीची मोजणी
मसाला (अर पु) अनेक पदार्थांचे सुवासिक मिश्रण, साहित्य, सरकारी अधिकाऱ्याचे बोलावणे, समन्स, दंड.
मसिहा (हिब्रु पु) तारणारा, ख्रिस्त; (वि) इसवी
मसी (प्रा स्त्री) शाई
मसीपत्र (प्रा न) कागद
मसुदा (अर मस्विदा पु) खर्डा
मसुरा (पु) भिंतीत धान्य साठविण्यासाठी ठेविलेली पोकळ जागा
मसूर (स स्त्री) एक धान्य, (पु) दंड-

मसूरिका, मसूरी (स स्त्री) देवीचा रोग
मसेर(प्रा न)अधार, काजळ(ज्ञा०५।८३)
मस्करी (स स्त्री) थट्टा **म०ची कुस्करी** —थट्टेचा भयकर परिणाम [विपुल
मस्त (फा वि) धुद, ताठलेला, लठ्ठ,
मस्तक (स पु न) डोके, शिर **म० ठेंगणें करणें**—नम्रतेने वागणे, **म०पट्टी** —खिडकीच्या किंवा दाराच्या चौकटीची वरची पट्टी
मस्तवाल (फा वि) गर्विष्ठ, माजलेला
मस्तिष्क (फा पु) मेंदू
मस्ती (फा स्त्री) माज, गुर्मी, हत्तीच्या गडस्थळाचा स्राव [बदी
महकुबी (अर महकूफ स्त्री) तहकुबी,
महकूब (अर महकूफ वि) तात्पुरते किंवा कायमचे बद
महजब (पु) धर्मपथ
महजर (अर पु) करारपत्र (तुका० ३३९७), सनदपत्र, हुकूमनामा
महत् (स वि) मोठे
महत (स महत् पु) गोसाव्याचा नायक, श्रेष्ठ प्रतीचा साधु [मडप
महतापीचा मडप वर चादणी घातलेला
महताब (फा स्त्री) चद्रज्योत
महती (स स्त्री) मोठेपणा
महत्त्व (स न) मोठेपणा [वस्त्र
महदुमी (फा स्त्री) विशेष प्रकारचे एक
महदूद (अर वि) निश्चित मर्यादेतला
महमुदी (फा स्त्री) उच्च प्रतीचे सुती कापड [महागाई
महगता, महर्घता (स महार्घता स्त्री)
महर्लोक (स पु) आकाशस्थ ज्योतीचे वसतिस्थान
महर्षि (स पु) श्रेष्ठ प्रतीचा ऋषि
महल्ला (अर मोहला पु) पेठ, पुरा
महशूर (अर. मशहर वि) प्रसिद्ध
महसरा (हि पु) वेढा, जमाव
महसूल (अर पु) धारा, जमाबदी, वसूल
महा (स महत् वि) मोठा, महान्
महाकाल–ळ (स पु) शिव
महाकाली (स स्त्री) पार्वती, प्रचड तोफ

महाकाव्य (स न) अठराहून अधिक सर्ग असलेले काव्य [किंवा मोलाचा
महाग (स महार्घ वि) ज्यास्त भावाचा
महागणें (क्रि) महाग होणें
महागरा (वि) महाग विकणारा
महागाई (स्त्री) महार्घता, थोडेपणा, महार्घतेमुळे नोकराना देण्याचा विशेष भत्ता
महागिरी (स्त्री) मालाचे तारू
महाजन (स पु) गावातला शिष्ट मनुष्य, व्यापारी, सावकार [हाकणारा
महात-द (हि महावत पु) हत्तीला
महात्मा (स पु) औदार्य, धैर्य इ० गुणानी युक्त पुरुष
महादशा (स स्त्री) मनुष्याच्या दैवगतीवर पडणारा त्याच्या पत्रिकेतल्या मुख्य ग्रहाचा प्रभाव [एक भाग
महादेव (स पु) शिव, विणकराच्या फणीचा
महाद्वार (स न) मदिराचा मुख्य दरवाजा
महाद्वीप (स न) खड
महान् (स वि) मोठा
महानस (स पु) स्वैपाकघर
महानिद्रा (स्त्री) मरण
महानुभाव (स वि) उदार, श्रेष्ठ, महात्मा; (पु) कृष्ण उपासकाचा एक विशिष्ट पथ
महानैवेद्य(स पु) शिजविलेल्या अन्नाचे ताट वाढून देवाला नैवेद्य दाखवितात तो
महाप्राण (स वि) ज्या व्यजनाच्या उच्चारात हकाराचा ध्वनि विशेषेकरून असतो ते [नारळ, फणस इत्यादि
महाफळ (स न.) मोठे किंवा उत्कृष्ट फळ;
महाभारत (स न) व्यासकृत कौरव-पाडवाचा काव्यमय इतिहास
महामति (स वि) उदार, महात्मा
महामाया (स स्त्री.) आदिमाया (पार्वती); कजाग बायको [पाड श्रम
महामारी (स्त्री) वाखा, पटकी, जिवा-
महामुरी (फा स्त्री) विपुलता
महामूर (अर वि) पुष्कळ, विपुल
महायत्र (प्रा न) तोफ
महायात्रा (स स्त्री) काशीयात्रा

महार (स) परवारी, एक अत्यज जाति
महारकी (स्त्री.) महाराचे काम, हलके आणि कष्टाचे काम
महारथी (स पु) मोठा योद्धा
महारवडा, महारवाडा (पु) महार लोकाची राहण्याची जागा, सोवळया-ओवळयासबधाने भयकर अव्यवस्था
महाराज (स पु) राजाधिराज, सम्राट्
महाराष्ट्र (स पु) मराठे लोकाचा देश
महारोग (स पु) रक्तपिती
महार्णव (स पु) महासागर
महाल (प्रा पु) सोयरिक जुळविणारा मध्यस्थ (सोहि० पूर्णाक्षरी) [गृह
महाल (अर पु) मदिर, जिल्हा, क्रीडा-
महालकरी (पु) महालावरचा अधिकारी
महालय (स पु) आश्रयस्थान, मदिर, पितृपक्षातले श्राद्ध
महाली (पु) न्हावी [हाकणारा
महावत (हि पु) माहूत, महात, हत्ती
महावस्त्र (स न) उची वस्त्र, शालजोडी
महावार (हि अ) महिन्याच्या महिन्यास
महावाक्य (स न) गायत्री मत्र
महावीर (पु) जैन धर्माचा सस्थापक, **म०चक्र**(न)-भारत सरकारकडून विशेष पराक्रमाकरिता मिळणारे पदक
महाशय (स पु) थोर पुरुष
महाशिवरात्र (स स्त्री) माघ व १४
महास्मशान (स न) श्रीकाशी-क्षेत्र
महाळ (स महालय पु) महालय पहा
महाळुंग (स मातुलुग न) लिबाच्या जातीचे मोठें फळ.
महिरव (स महिष पु) म्हैस, रेडा
महिनमहाल, महिनेमहाल (फा अ) महिन्याच्या महिन्यास
महिना (फा पु) मास, महिन्याचा पगार
महिमा (स पु) मोठेपणा, थोरवी
महिमान (स महिमा न) थोरवी, (फा मेहमान पु) पाहुणा
महिरक (प्रा न) इद्रिय [कमान
महिरप, महिराप (अर मेहराप स्त्री)
महिला (स स्त्री) स्त्री, मादी
महिष (स पु) रेडा

महिषी (स स्त्री) म्हैस, पट्टराणी
मही (स स्त्री) पृथ्वी [नावाचा सर्प
महीधर, महीध्र (स पु) पर्वत, शेष
महीपाल –ळ (स पु) राजा
महुडा (प्रा पु) मेघ
महुर, महूर (प्रा वि) मधुर, (पु) मोहर (तुका० १२९०)
महुरी (प्रा स्त्री) राई, मोहरी
महेश, महेश्वर (स पु) शिव
महोदय (स पु) एक मोठे पर्व
मळ (स मल न) घाण, विष्ठा
मळई (स्त्री) पावसाने किवा नदीच्या प्रवाहाने वाहून आणिलेला गाळ, त्यावरची बागाईत
मळकट (प्रा न) पडदा (भा० ४।२५२), पाप, (वि) मलिन, घाणेरडे
मळकटा (प्रा पु) लेप (भा० ६।९०)
मळका (वि) घाणेरडा [जमीन
मळकी (स्त्री) गाळ साठून तयार झालेली
मळकोरा, मळखोरा (हि मैलखोर वि) मळकट रगाचा
मळगावणें (क्रि) वापरण्याने झिजणे, गुळगुळीत होणे, अगवळणी पडणे
मळगी, मळघी (स्त्री) बाजारातली कायमची दुकाने [दाणे वेगळे काढणे
मळणी (स्त्री) धान्याची कणसे तुडवून
मळणें (क्रि) मलिन होणे, चोळणे, रगडणे, कणसातले दाणे वेगळे करणे
मळभ (न), **मळमी** (स्त्री) अभ्र, ढग
मळमळ (स्त्री) वाति होईलसे वाटणें, उमासा
मळमळणें (क्रि) उमदळणे
मळमळीत (वि) बेचव, सौम्य
मळवट (पु) कपाळभर लावलेले कुकू, न भाजलेले मडके [मळकुटी
मळवटी (स्त्री)अगावरच्या मळाची वळी;
मळविणें (क्रि) मलिन करणे, घाण करणे
मळसूत्र (न) स्क्रू, पेच [दुपिकी जमीन
मळा (पु) शाकभाजी पिकविण्याचे शेत,
मळी (स्त्री) मळाची वळकटी, पाक करताना साखरेतून निघालेला मळ, माळजमीन

मळीण (स मलिन वि) घाणेरडा, गजलेला
मळेकरी (पु) मळयाची मशागत करणारा
मक्षिका (स स्त्री) माशी
मक्षिकापात (स पु) अडचण, विघ्न, अपशकुन
मा (प्रा अ) मग, तर मग
मा (स स्त्री) आई, लक्ष्मी
माई (स मातृ स्त्री) आई किवा बहीण याचे टोपणनाव
माउली (स्त्री) आई, कोणीहि भली स्त्री
माऊ (स्त्री) माजर, आईचा स्तन
माऊ (स्त्री) फोड वगैरेचा राहिलेला वण
माऊसबहीण (स्त्री) मावशीची मुलगी
माऊसभाऊ (पु) मावशीचा मुलगा
माकड (स मर्कट पु न) मर्कट
माकडमेवा (पु) विडचाची पाने, भुई-मुगाच्या शेगा, ऊस, खरबुजे, फळ-फळावळ इ जिन्नस
माकडहाड (न)पाठीच्या कण्याचा शेवट
माकण (स्त्री) बैलाच्या पाठीवर पाणी आणण्यासाठी घागरी ठेवण्याकरिता केलेली लाकडी बैठक
माकत्यान (अ) पुन्हा
माकद (स पु) आम्रवृक्ष
माका (स मार्कव पु) एक वनस्पति
माकुलवाणा, माकुला (वि) चिमुकला आणि गोजिरवाणा
माकुल (वि) शहाणा, जाणता, खूप, जोरदार, मानास पात्र, पसत, रास्त, न्यायाचे, उदार
माकोडा (प्रा पु) मुगळा
माखण (स मक्षण न) लोणी, चोपड-ण्याचा स्निग्ध पदार्थ
माखणें (स म्रक्ष् क्रि) चोपडणे, भरणें
माग (स मार्ग पु) वस्त्र विणण्याचे यत्र,शोध, तपास, चिन्ह, थाग, पाण्यास जाण्यासाठी करून दिलेला मार्ग
माग (स मातग पु) वध करण्याचे काम करणारा **अगात माग शिरणें**—त्वेष चढणे
मागणी (स मार्ग स्त्री) लग्नासाठी वधूपक्षाजवळ वरपक्षाने मुलीला मागणे; याचना
मागणें (स मार्ग क्रि) द्या म्हणणे, विचारणें, याचना करणे [थाग
मागमूस, मागमोस (पु) मुद्दा, पत्ता, माग,
मागर (न) कोठार.
मागरा (स मार्ग वि) पाहिली वस्तु मागणारा
मागलट (स्त्री) माघार, मागे पडणे, पूर्णावस्था **मा० वर टाकणें**—लाबणीवर टाकणे
मागला (वि) मागचा, मागील
मागलिक (स न) मगलकार्य
मागल्य (स न) मगल कार्य, सुदैव, कल्याण
मागस (वि) मागून येणारा
मागसणें (क्रि) मागे राहणें
मागहृदयी (वि.) निष्ठुर अत करणाचा
मागळी, मागोळी (प्रा स्त्री) थोरल्या दिवाळीच्या दिवशी माग लोक मोळाच्या वेटाचे वेटोळे करून चावडीवर ठेवतात ते (ज्ञा० १३।६५०)
मागा (अ) मागे, पूर्वी
मागाडा (प्रा अ) मागे (ज्ञा०प्र०१३१)
मागावा (पु), **मागावे** (न) मार्ग, चाल.
मागाहून (अ) नतर
मागी (प्रा स्त्री) शोध(भा०१२।३४६), सबध, सदर्भ (भा० ११।६९१)
मागील (वि) मागचा.
मागुतमागुता (प्रा अ.) पुन पुन
मागुता (अ) पुन , फिरून
मागुते (प्रा वि.) मागील, पुन
मागून (अ) नतर, मागोमाग
मागें (अ) पूर्वी, अगोदर, पाठीकडल्या बाजूस
मागेंपुढें (अ) आणखी एखाद्या वेळेस, पुढच्या किंवा मागच्या बाजूस **मा० करणें**—माघार घेऊ लागणे, **त्याला मा० कोणी नाहीं**—वडील माणूस किंवा सतति नाही
मागोमाग (अ)पाठोपाठ, नतर, लागलीच.
मागोवा (पु) शोध

माग्या, मागराँ (पु) जे दिसेल ते हावरेपणाने मागत सुटणारा, फार वेळा लोकाच्यापाशी पदार्थ मागण्याची ज्याला चटक किंवा खोड लागली आहे तो

मागोळी मागळी पहा

माघ (स पु) हिंदु वर्षाचा अकरावा महिना, एक प्राचीन महाकवी

माघवटा (पु), **माघस्नान** (स न) पौष शु १५ पासून माघ शु १५ पर्यंत रोज प्रात काळी स्नान करण्याचा नियम

माघां (प्रा अ) मागे [मागे सरणे

माघार (स मार्ग स्त्री) मागे पाऊल,

माघारणें (प्रा क्रि) मागे टाकणे

माघारपणा (न) मुलीचे सासरहून माहेरी किंवा माहेरहून सासरी जाणे

माघारा (अ) परत [मार्ग

माघु, माघू, माघोबा (प्रा पु) माग,

माघुता (प्रा अ) मागे

माघोबा, मागोबा (प्रा पु) माग, पत्ता

माघोडा (प्रा अ) मागोमाग

माघोते (प्रा अ) मागे, पुन

माच (स मच पु) माचा, पेढा, गवत इ ठेवण्यासाठी घातलेला मंडप, आश्रय

माचण (स्त्री) शीड फिरविण्याचा प्रकार

माचा, माचाव (स मच पु) पलंग, पलंगाचा खुर

माचाळ (न) शेताच्या राखणीसाठी शेतात किंवा झाडावर बसण्याकरिता केलेली जागा

माची (स मच स्त्री) किल्ल्यासभोवतालची जमीन, डोंगरावरची सपाट जमीन, माच

माचूळ (वि) मचुळ, बेचव

माचोडा (पु) पेढी

माचोळी (स्त्री) घडवंची

माज (स मध्य पु) कंबर, मद, कैफ, मस्ती, पशूची गर्भाधानयोग्यता, वृद्धि (ना० १४।४६) [भाग

माजघर (स मध्यगृह न) घराचा मध्य-

माजण, माजण (स मार्जन) मूर्तीला तेल, शेंदूर इ पदार्थ चोपडणे

माजणें (क्रि) उन्मत्त होणे, मर्यादेबाहेर पुष्ट होणे, फोफावणे

माजपटा (प्रा पु) कमरपट्टा

माजर, माजर (स मार्जार न) मांजर

माजरपाट (पु) जाडच्या भरडच्या कापडाची एक जात

माजरा (वि) मादक, कैफ आणणारा

माजरी (स्त्री) मांजराची मादी, भाटी, खाकेत होणारी पुटकुळी, घुसळखांबाच्या दोऱ्या, चटई

माजरे, मांदिरे (प्रा न) रवी अडकवण्यासाठी खांबाला बांधलेल्या दोऱ्याचा फास (भा० २९।९६६)

माजवण (प्रा न) उन्मत्तपण, मादक द्रव्य, अधिकता [करणे.

माजविणें (क्रि) उन्माद आणणे, ज्यास्त

माजवी (स्त्री) टेकडीच्या उतरणीवर बांधलेली माची

माजा (फा माचू न) मायफळ

माजा (हि पु) मेण, तेल, अंड्याचा बलक आणि कांचेची पूड यांचे दाट मिश्रण हे पतंगाच्या दोरीला लावतात.

माजा (प्रा वि) माझा

माजिटा (प्रा पु) उत्कर्ष

माजिठे (स माजिष्ठ न) तांबडे वस्त्र

माजिरा (प्रा वि) उन्मत्त, माजरा

माजिरे (प्रा न) धुंदी

माजिला (प्रा वि) मधला

माजिवटा (पु) उन्माद, मरण

माजिवटें, माजिवडें (अ) मध्ये, आत

माजिवडा (प्रा वि) मध्याचा आश्रय करून राहणारा, (अ) मध्ये

माजिवडें (प्रा वि) मस्त, (अ) मध्ये.

माजी (अर वि) पूर्वीचे, गत

माजीं (अ) मध्ये [मस्ती, माज

माजु (स मध्य) मध्यभाग, कंबर,

माजुम (अर पु) भांगेचा केलेला एक मादक पदार्थ [(वि) उन्मत्त, गर्विष्ठ

माजुरकी, माजुरी (स्त्री) उन्मत्तपणा;

माजोरा, माजोरी (वि) उन्मत्त, गर्विष्ठ.

माझारी (अ) आत, मध्ये

माटकुला (वि) लहान

माटमुट(अ)घाबरलेल्या मनाच्या स्थितीचा निदर्शक शब्द
माटुळणें (स्त्री) खुटणे
माठ (पु) एक वनस्पति, राजण,(वि) सपाट, किंचित् उतरती, मठ्ठ
माठणें, माठरणें, माठळणें (क्रि) (जखम) भरून येणे, गुळगुळीत करणे, बोथटणे, मदावणे, उग्रता कमी करणे
माठले (न) पळीचे तोड, समईचे टवळें
माठा, माठ्या (वि) ठोब्या
माड (पु) नारळाचे झाड
माड (पु) माडणी, रचना, पसारा, गायनातला एक राग, (स्त्री) घोडेस्वाराची टोळी **माड माडणें**—घोड्यावर चागले बसता येणे
माडचोळणा (पु) केवळ माडी झाकणारा किंवा गुडघ्यापर्यंत पोचणारा चोळणा
माडगे (न) डाळ, तादूळ एकत्र शिजवून तयार केलेली खिचडी
माडणी (स्त्री) रचना
मांडणें (स मडन क्रि) वस्तु योग्य स्थानी ठेवणे, आरभणे, लिहिणे, (दुकान) स्थापन करणे, उघडणे, (प्रा) व्यापणे, विस्तार होणे [करार
माडपत्र (न) दत्तक घेण्याविषयी लेखी
माडलिक (स पु) सार्वभौमाच्या ताब्यातला राजा, सस्थानिक [१८।७०४)
माडली (प्रा स्त्री) मडण, रचना (ज्ञा०
माडव (स मडप पु) मडप
माडवपरतणी (स्त्री),–**णें** (न) लग्नसमारभातली वधूपक्षाकडची वरपक्षाला अखेरची मेजवानी [वद्य ३०
माडवस, माडवआवस (स्त्री) फाल्गुन
माडवी (स मडप स्त्री) लहान माडव, मडपी, बदरावर माल ठेवण्याचे घर
माडा (स मडक पु) गव्हाचे अतिशय पातळ पापुद्र्याचे पक्वान्न
माडी (स्त्री) माडाच्या पोईपासून काढलेले मद्य, मजला, अळवाचे लाब मूळ
मांडी (स्त्री) जाघ, बैठक **मांडीवर देणें**—दत्तक देणे, **माडीवर माडी टाकून बसणें**—काही न करता आळसाने बसणें
माडू (पु) हरिणाच्या दोन शिंगाच्या अग्राला पोलादाची तीक्ष्ण पाती बसविलेले हत्यार
माडेबाध (प्रा पु) प्रभाव, तेज
मांडोबा (प्रा पु) माडणी, विस्तार
माढण, माढाण (न) मीठ वगैरे ठेवण्याचे लाकडाचे पाळे
माण (स्त्री) मानेवरची सूज, चिकणमाती, रुद तोडाचे मडके, थर, मणी पहा.
माणवक (स न) एक समवृत्त याच्या चरणात ८ अक्षरे व भ, त, हे गण असून शेवटी अनुक्रमे लघु गुरु अक्षरे असतात.
माणसळणें, माणसाळणें (क्रि) माणसाच्या सवयीचे करणे किंवा होणे, क्रूरपणा टाकून गरीब होणे [नाद.
माणा (प्रा. पु) उसाचा रस काढण्याची
माणिक्य (स न) माणिक
माणी (स्त्री) मायणी, काठीला खाली बसवितात ती शेबी [रत्न
माणीक (स माणिक्य न) लाल नावाचे
माणुसकी (स मनुष्य स्त्री) मनुष्यपणा, माणसाच्या रीतिभाती व थोरपणा
माणूस (स मनुष्य पु न) मनुष्य
माणूसघाण्या (वि) माणसाचा कटाळा करणारा
माणें (क्रि) मावणे, समावणे
मात (फा स्त्री) बुद्धिबळाच्या खेळात शत्रूच्या राजाचा हत्ती, घोडा इ० नी प्रतिबध केला असता होणारा डाव, खबर गोष्ट, चमत्कार, विपुलता, थाट **मात करणें**—बुद्धिकौशल्याने प्रतिपक्षाला जिकणे, लोकोत्तर कृत्य करणे
मातक्यान (अ) पुन, आणिक, आणखी.
मातग (स पु) हत्ती, माग
मातगा (वि) लवकर माजणारा, गर्विष्ठ
मातट, मातड, मातळ (वि) मातीशी मिश्रित
मातणें (क्रि) माजणें, उन्मत्त होणें
मातबर, मातब्बर (अर वि) सन्मान्य; श्रीमान्, मोठा
मातबरी (स्त्री) प्रतिष्ठा, महत्त्व.

मातम–मी (फा अर न स्त्री) शोक, दु ख
मातमपुरशी (फा स्त्री) दुखवटा
माता (स स्त्री) आई, देवी
मातापितरे आईबाप
मातामह (स पु) आईचा बाप
मातामही (स स्त्री) आईची आई
मातियेडें (प्रा पु) मातकाम करणारे (भावार्थ० २।१५।३)
माती (स मृत्तिका स्त्री) धूळ, दुर्दशा, निसर्गाने मेलेल्या जनावराचे मास
मातीचे कुल्ले खरे प्रेम नसता प्रेमाचा आणिलेला नुसता आविर्भाव
मातुल (स पु) मामा
मातुलुग, मातुलिंग (पु.) महाळुगाचे झाड, (न) महाळुगाचे फळ
मातुश्री (स मातु श्री स्त्री) आई
मातृ (स स्त्री) आई, माता
मातृका (स स्त्री) अपासून क्षपर्यंतचे वर्ण, ब्राह्मी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी, वाराही, इद्राणी, चामुडा व चर्चिका या आठ देवता
मातृत्व (स न) आईपणा
मातृभोजन (स न) मुजीच्या दिवशी मुलाने आईच्या ताटात जेवण्याचा समारभ
मातेरा (पु), **मातेरे** (न) केरकचरा-मिश्रित धान्य, खराबी, दुर्दशा, घाण
मातोश्री (स मातृश्री स्त्री) आई [सर्व
मात्र (स अ) फक्त, केवळ, यच्चयावत्
मात्रा (स स्त्री) ऱ्हस्व स्वर उच्चारण्यास लागणारा काळ, माप, परिमाण, इयत्ता, रसायन, अक्षराच्या डोक्या-वरची तिरकस रेघ, वर्चस्व, चीज-वस्त, इद्रियाचे विषय
मात्रागमनी (स मातृगमनी वि) मादर-चोद, लबाड
मांत्रिक (स पु) मत्रज्ञ, जादुगार
मात्सर्य (स न) हेवा
माथण, माथणी (स मथ स्त्री) दही घुसळण्याचा रुद तोडाचा डेरा
माथवीय (प्रा. न) डेऱ्यातील पाणी
माथला, माथवा (पु) पळीचे टवळे किंवा तोड, घुसळण्याच्या रवीचा फुगीर भाग
माथा (स मस्तक पु) मस्तक, कपाळ, घुसळण्याच्या रवीचा फुगीर भाग, डोगराचे शिखर **उजळता माथा होणें**– आलेला अपवाद दूर होणें [पहा
माथाकूट, माथेकूट (स्त्री न) माथेफोड
मातुला (पु) लहान रवी
माथुलिया (स्त्री), **माथले** (प्रा न) डोक्यावरले मडके (तुका० ३३८३)
माथे (स मस्तक न) मस्तक, शिर
माथेफिरू (पु) सतापी, अविचाराने भल-तेच कृत्य करणारा, भ्रमिष्ट
माथेफोड (स्त्री) दुसऱ्याच्या डोक्यात शिरविण्याचे फार कष्टाचे काम
माद (पु) माज, उन्माद, गर्व
माद (स्त्री) धान्याची रास, मादण पहा
मादक (स वि) कैफी, अमली
मादगा (वि) लवकर गर्वाने ताठणारा
मादगी (फा स्त्री) थकवा, दुखणे
मादण (स्त्री न) मोठ्या तोडाचा डेरा
मादणें (स मृद् क्रि) भाडे घासणे, माजणे
मादर (फा स्त्री) आई
मादरचोद (वि) मात्रागमनी, नीच
मादरपाट (तामिळ–मद्रपल्लम न) माजर-पाट पहा [चटई.
मादरी (स्त्री) शिंधीची किंवा मोळाची
मादवान (फा स्त्री) मोठी चागली घोडी
मादवी (प्रा स्त्री) वस्त्र
मादसाट (पु) माजरपाट
मादळ, मादळा (स मडल पु) मोठा मृदग (मोरो० मत्रभा० ४।१।१७); गाडीच्या चाकाचा तुबा
मादाळ (प्रा पु) मृदग
मादळी (स मडळ स्त्री) डफ, डफाचे कडे, (प्रा) मडळी
मादा (स्त्री) मादी
मादा (फा वि) थकलेला, आजारी
मादार (स मदार पु) पाढरी रुई
मादिका (प्रा स्त्री) मादी
मांदियाळी (स्त्री), **मांदियाळें** (न) समु-दाय (भा० ५।१५४)

मादिरे (न) माजरे पहा [जाति
मादी (फा स्त्री) पशुपक्ष्यातील स्त्री–
मावी (प्रा स्त्री) मडळी, समुदाय, पेटी
मादुरी, मादुरी (प्रा पु) चाबुकस्वार
मांदूस, मादूस (स्त्री) पेटी, तिजोरी
मादुसी (प्रा पु) पिंजरा
मादुळणें (प्रा क्रि) खुटणे
मादं (स मेदस न) चरबी
मादें (प्रा न) एकत्रपण [माडव
मादोडा (प्रा पु) फळाचा घड, समुदाय,
मादोडी (प्रा पु) माडव [१८।१४)
मादोळा (प्रा पु) समुदाय, (मुक्ते०वन०
माद्य (स न) शिथिलता, मदपणा, अधुकता, सौम्यता
माधव (स पु) विष्णु, वसत ऋतु
माधवी (स पु) दशावताराच्या खेळातले विदूषकासारखे हास्यरसोत्पादक सोंग, (प्रा) वसत ऋतु, (स्त्री) मधाची केलेली मदिरा [२।४४)
माधा (प्रा पु) समुदाय (मुक्ते०रामा०
माधुकरी (स स्त्री) अनेक ठिकाणची भिक्षा, (पु) शिजल्या अन्नाची भिक्षा मागणारा [गोडी
माधुरी (स स्त्री) वाचा, मधुरपणा,
माधुर्य (स न) गोडी
माध्यजन (स माध्यदिन पु) ब्राह्मणातला एक पोटभेट
माध्यम (स न) द्वार, साधन
माध्यान्ह (स मध्यान्ह स्त्री) दुपार **माध्यान्हीं येणें**—निश्चयास येणे
माध्व (स पु) मध्वसप्रदायी
माध्वी (स स्त्री) मदिरा
मान (स पु) आदर, सत्कार, अर्हता, गर्व, डौल, (स मन्या स्त्री) गळ्याचा मागचा भाग, (न) प्रमाण **मान कापणें**—विश्वासघात करणे, **मान डोलविणें**—पसती दर्शविणे, **मान वर करणें**—दिमाख दाखविणे, उत्कर्ष पावणे, **मान अडकणें**—पेचात सापडणे, **मान खालीं घालणें**—लज्जित होणे
मानकरी (पु) सत्कार घेण्याचा हक्क असलेला
मानखडना (स स्त्री) अपमान, अवमान
मानखोडा (पु) ओढाळ पशूची मान व पुढचे पाय जिने बाधितात ती दोरी
मानगुटी (स्त्री) बोकाडी, मान
मानचित्र (न) इमारतीच्या योजनेचा आराखडा किंवा नकाशा
मानट (स्त्री) नापीक जमीन
मानणूक (स्त्री) नवस
मानणें (क्रि) मान देणे, गणणे, लेखणे, सुखावह होणे, समजणे, आवडणे, नवस करणे
मानदड (स पु) मोजण्याचा गज
मानद्रव्य, मानवेतन (न) समाजसेवा किंवा तशा प्रकारच्या कामाबद्दल मिळणारे अल्प वेतन
माननीय (स वि) पूज्य, मेहेरबान
मानपत्र (न) मान्यता करणारा लेख
मानपान (पु) आदरसत्कार
मानभग (स न) मानखडना
मानभाव (पु) कृष्णभक्ताचा एक सप्रदाय, (वि) मनात कपट ठेवून बाहेरून गोड बोलणारा
मानभावी कावा कपटाचे डावपेच
मानमान्यता (स स्त्री) आदरसत्कार, पूज्यता इत्यादि
मानमोहर (पु) मानपत्र
मानव (स पु) मनुष्य
मानवता (स्त्री) जगातील लोक, माणुसकी
मानवदना (स्त्री) सन्माननीय व्यक्तीला द्यावयाची लष्करी थाटाची सलामी
मानवणें (क्रि) मान्य होणे, मान डोलविणे, समति देणे, सुखावह होणे
मानवी (वि) मनुष्यसबधी, मनुष्याने केलेले
मानस (स मानस न) मन, चित्त, विचार; हेतु, हिमालय पर्वतावरील एक सरोवर, (वि) मानासबधाचे
मानसपुत्र (स पु) इच्छामात्रेकरून निर्माण केलेला पुत्र, पुत्र मानलेल्याप्रमाणे अत्यत प्रिय मनुष्य
मानसपूजा (स स्त्री) मनाने केलेली पूजा
मानसमंथन (न) मनोव्यापाराचा शोध व त्याचे शास्त्र

मानसरुग्णता (स्त्री) मनोविकृति
मानसिक (स वि) मनासबधाचे(न) नवस
मानहानि (स स्त्री) मानखडना, अवमान.
माना, मायना (अर पु) ज्याच्या त्याच्या योग्यतेप्रमाणें त्याला गौरवून लिहिण्याचा सप्रदाय, पत्रातला मजकूर **मानाचे पान**—सन्मानार्थ दिलेली कितीही क्षुद्र वस्तु
मानाविणें (क्रि) मान देणे
मानिणें (क्रि) धावत येणें
मानिनी (स स्त्री) मानी स्त्री [मनाचा
मानी (वि) बाणेदार, स्वाभिमानी, थोर
मानी (स्त्री) जात्याच्या वरच्या तळीच्या मधोमध तोडाला घर्षणाने झिजू नये म्हणून बसविलेली लोखडाची वाटोळी चकती, (वि) अभिमानी, घमेडखोर
मानुष (स पु) मनुष्य **मानुषी** (स्त्री) स्त्री
माने (प्रा अ) बरोबर [अग्र
मानेचा काटा पाठीच्या कण्याचे वरचे
मान्य (स वि) मानास पात्र, कबूल
मान्यता (स स्त्री) मान, योग्यता, कबुली, पत
मान्ना (हिब्रु पु) देवाने भक्ताला दिलेले अन्न (इस्राइल) [गणती
माप (न) इयत्ता, प्रमाण, वजन, तोल,
मापटें (न) अर्ध्या शेराचे माप [घेणे
मापणें (क्रि) मोजणे, तोल करणे, मेज
मापन (स न) माप घेणे
मापारकी (स्त्री) मापाऱ्याचा धदा
मापारी (प्रा पु) मापणारा [मोजलेले
मापी (वि) मापाने मोजण्यासारखे किवा
माफ (अर वि) क्षमा केलेला [मध्यम
माफक (अर वि) बेताचा, योग्य,
माफजत (अर माफ स्त्री) क्षमा, सूट
माफा (अर पु) स्त्रियाच्या प्रवासाचा मेणा
माफी (अर माफ स्त्री) काळजी, बदोबस्त, व्यवस्था, सुरक्षितपणा
माफी जमीन साऱ्याची सूट मिळालेली जमीन [खबरदारी
माबजत (अर स्त्री) मजबुती; रक्षणाची
माभळभट (पु) पोकळ धोतर नेसलेला; **बावळट**

मामजी (मामाजी पु) सासरा
मामलत (अर स्त्री), **मामला** (पु) तालुक्याचे वसुलाचे काम, महत्त्व
मामलतदार (फा पु) तालुक्याच्या जमाबदीचा वसूल घेणारा अधिकारी
मामा (स मामक पु) आईचा भाऊ, सासऱ्याविषयी आदरयुक्त सज्ञा **कामापुरता मामा**—काम साधून घेण्यापुरते एखाद्याला मान देऊन ते झाल्याबरोबर त्याची ओळखसुद्धा विसरण्याइतका कृतघ्नपणा
मामिस, मामीस (प्रा स्त्री) मामी, सासू
मामी (स्त्री) मामाची बायको, सूचि सज्ञा
मामुरी (फा स्त्री) आबादी, वस्ती
मामू (पु) आईचा स्तन
मामूल (अर पु) वहिवाट, चाल, दस्तुर.
मामेबहीण (स्त्री) मामाची मुलगी
मामेभाऊ (पु) मामाचा मुलगा
मामेसासरा (पु) नवऱ्याचा किवा बायकोचा मामा [कोची मामी
मामेसासू (स्त्री) नवऱ्याची किवा बाय-
माय (स मा किवा मातृ स्त्री) आई **मायदेश**—जन्मभूमि, **मायभाषा**—स्वत ची भाषा, **मायेचा पूत**—विलक्षण पराक्रमी मनुष्य **मायपोट**—बरे वाईट सर्व जेथे साठविले जाते ते
मायथळ जन्मभूमि
मायणी (स्त्री) मुसळ, जात्याचे पाळे इत्यादीना बसविलेले लोखडाचे कडे
मायबळ (प्रा वि) पुष्कळ (देवनाथ पृ० १४८)
मायदळ (प्रा पु) मृदग
मायना माना पहा
मायफळ (न) एक औषधी फळ
मायराणी (प्रा स्त्री) पिशाची
मायवणी (प्रा स्त्री) कुलीन स्त्री
माया (स स्त्री) अविद्या, भ्रम, फसवणूक, भुरळ, ईश्वरी शक्ति, दया, करुणा, द्रव्य, (फा स्त्री)कोरी सोडलेली जागा; समास **मायाचक्र**—लटका ऐहिक ससार; **मायाजाल, मायापाश, मायाव्यापार** (न)—भ्रमाने उत्पन्न केलेले बधन.

मायावी (प्रा वि) मायेचा, खोटा, कपटी, ढोंगी
मायाळु (वि) ममताळु, दयाळु, (पु) जादूगार [प्रपच
मायिक (स वि) मायेने रचिलेला, लटका
मायेक (प्रा वि)मायावी, खोटें (तुका० २०४७)
मार (पु) चोप, ताडण, भडिमार, गर्दी, माप, मदन, विपुलता, (अ) आवेशाने
मारक (स वि) मारणारा, प्रतिस्पर्धी
मारकट, मारका (वि) मारण्याची खोड असलेला
मारकूट (स्त्री) ताडन, मार
मारखाऊ (वि) नेहमी मार खाणारा
मारग (स मार्ग पु)मार्ग, वाट, **मा०मळणें** (पु)-मगलकार्यानतर गावाबाहेर जाऊन कुलदेवतेला अर्पण करावयाचा नैवेद्य
मारगिरी (फा स्त्री) जोराचा मारा करण्याचे कौशल्य
मारझोड (स्त्री) ताडण, चोप
मारण (स न) वध, हिसा, शत्रूच्या नाशार्थ योजिलेला मत्र, जादू इत्यादि
मारणी (स्त्री)वेग, आघात, मारा, हल्ला
मारणे (क्रि) चोपणे, प्रहार करणे, जीव घेणे, हिसकावून घेणे इत्यादि
मारता (वि) मारणारा
मारपीट (स्त्री) मारहाण, मार
मारफत (अर मारफत अ) निसबत, कडून, मध्यस्थीने
मारवाडी (स मरु पु) मारवाड देशातील लोक, कृपण, व्यवहारदक्ष
मारवेल–ळ (पु स्त्री) समुद्रकाठी उगवणारी वनस्पति
मारहाण (स्त्री) मार, जखम इत्यादि
मारा (पु) हल्ला, भडिमार, हल्ला करण्यास सोयीची जागा, सपाट
माराकुटी मारकूट, मारपीट
माराणु (प्रा पु) विष्णु, कृष्ण, राम
मारामार (स्त्री) मारामारी, अतिशय प्रयत्न, गर्दी, पचाईत, अडचण
मारामारी (स्त्री) एकमेकास मारणे
मारुत (स पु) वायु.
मारुति (स पु) वायुपुत्र हनुमान्
मारू (वि) छानदार, मोहक, नखरेबाज
मारून (अ) विपुलता, आवेश, गर्दी इत्यादि अर्थाचे अव्यय
मारून मुटकून जबरदस्तीने, जुलमाने
मारू मिति (स्त्री) एका महिन्याच्या पौर्णिमेपासून पुढच्या महिन्याच्या पौर्णिमेपर्यंत महिना समजण्याची उत्तर हिदुस्थानातली रीति, व या पद्धतीने केलेले मारवाड्याचे हिशेब [आवेशाने
मारे (अ) वाक्यालकारार्थी अव्यय,
मारेकरी (पु) दग्याने ठार मारणारा
मार्क (स पु) गुण, खूण
मार्कंडेय (स पु) एक ऋषि **मा० चे** आयुष्य—दीर्घायुष्य
मार्केट (इ न) बाजार
मार्ग (स पु) रस्ता, वाट, रीत
मार्गक्रमण (स न) वाट चालणे
मार्गघ्न (स पु) वाटमाऱ्या
मार्गण (स पु) बाण
मार्गत्रय (स न) ज्ञान, कर्म आणि भक्ति हे मोक्षप्राप्तीचे तीन मार्ग
मार्गप्रतीक्षा (स स्त्री) वाट पाहणे
मार्गशीर्ष (स पु) हिदु वर्षाचा आठवा महिना
मार्गस्थ (स पु) वाटसरू, प्रवासी
मार्च (इ पु) इग्रजी वर्षाचा तिसरा महिना, सैन्याचे कूच, सचलन
मार्जन (स न) सिचन, शिपडणे
मार्जनी (स स्त्री) केरसुणी
मार्जार (स पु न) माजर
मार्तंड (स पु) सूर्य, खडोबा
मार्दव(स न)मृदुता, कोमलता, सौम्यपणा
मार्फत (अर स्त्री) निसबत, द्वारे
मार्मिक (स वि) मर्मज्ञ, खुबीदार
माल (अर पु) किमतीची वस्तु, जिन्नस; परिणाम, शेवट
मालक (अर पु) धनी
मालकस(स पु) गायनातला एक राग.
मालकी (स्त्री) धनीपणा
मालगुजार (पु) जमीनदार, सरकारचा सारा वसूल करून देणारा

मालचाट्या (पु) शाळेतला उपगुरु
मालजादी (हि स्त्री) राड, वेश्या
मालण–न (स मालिनी स्त्री) अतिशय सुदर स्त्री
मालती (स स्त्री) एक वेल, तिचे पुष्प, गव्हल्यासारखा खिरीतघालण्याचा,एक पदार्थ, एक वृत्त–याच्या चरणात १२ अक्षरे व न, ज, ज, र हे गण असतात
मालपुवा (प्रा पु) एक पक्वान्न
मालमत्ता (अर मालसता स्त्री) सर्व धनदौलत
मालमसाला (पु) इमारती वगैरे कामामाठी लागणारे सगळे सामान
मालमिळकत (अर स्त्री) सर्व स्थावर-जगम जिदगी
मालमुद्दल (पु) जितका पैसा खर्च झाला असेल तितक्या किमतीची वस्तु, (अ) नफा न घेता मूळ किमतीग
मालव (स पु) माळवा प्रात, एका रागाचे नाव
मालवणें (क्रि) विझणे, जाणे (दिवा)
मालविणें (क्रि) फुकणे, विझविणे
माला (स स्त्री) हार, माळ, राग
माला (स्त्री) पाढरी चिकण माती
मालातिणें (प्रा क्रि) अगीकारणे
मालाथणें (प्रा क्रि) निरतेज होणे
मालादड (स पु) पुष्पहार(ज्ञा ११।२२०)
मालिनी (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव, या वृत्तात १५ अक्षरे व न, न, म, य, य, असे गण असतात, स्त्रीजातीपैकी एक प्रकार
मालिनीवसत (स पु) एक औषधी मात्रा
मालिन्य (स न) मलिनपणा, घामटपणा
मालिस्त (न) कुटणे, ठेचणे, (स्त्री) लागवडीस आणिलेली जमीन
माली (पु) न्हावी, (वि) वसुलासबधी
मालीक (अर पु) मालक, धनी
मालीम (अर पु) गलबतावरचा एक अधिकारी [माल-मिळकत
मालीयेत, मालियत (स्त्री) जिदगी;
मालिश–स (फा स्त्री) अग रगडणे, चोळणें
मालुमाती (वि) बनावट (दस्त ऐवज)
मालू (स्त्री) पाढरी चिकणमाती
मालूम (अर वि) ज्ञान, ठाऊक
मालूमत, मालूमात (अर स्त्री) कच्ची हकीकत
माले (प्रा न) राब, काकवी, गुळाची ढेप, लोणी, खवा इ चा गोळा, एक प्रकारचा मऊ दगड
माले (न) गळयात नागर बाधून भिक्षा मागणे, भिक्षा (ज्ञा० १४।३१)
मालेकरी (पु) माले मागणारा
मालोवाली (प्रा अ) चोहीकडून
माल्य (स न) फूल, हार
माल्हात (प्रा पु) अगीकार
माल्हातणे (प्रा क्रि) स्वाधीन होणें, आश्रय करणे (ज्ञा० १३।२५३)
माव (स माया स्त्री) कपट, जादू, खोटेपणा, भ्रम, वण
मावजत (फा स्त्री) माबजत पहा
मावडी (स स्त्री) लाकडाचा पळा
मावणें (स मा क्रि) समावेश होणे
मावदें, मावधें (न) यात्रा करून घरी आल्यावर करावयाचे देवब्राह्मणाचे सतर्पण [प्रेमळ, धर्मशील स्त्री
मावली (स मा स्त्री) आई, गरीब,
मावशी (स्त्री) आईची बहीण
मावसबहीण (स्त्री) मावशीची मुलगी
मावसभाऊ (पु) मावशीचा मुलगा
मावसा (पु) मावशीचा नवरा
मावसाळें (न) मिरवणूक
मावळ (न) महाराष्ट्राच्या पश्चिमेकडील हद्दीचा व सह्याद्रि पर्वताच्या पूर्वेकडचा प्रदेश [कडचा वारा
मावळण (स्त्री) आत, मामी, पश्चिमे-
मावळणें (क्रि) अस्तास जाणे, अदृश्य होणे, मालवणे
मावळत, मावळती (स्त्री) सूर्य मावळण्याची अर्थात् पश्चिम दिशा
मावळा (पु) मावळ प्रदेशातला, मामा
मावा (हि पु) खवा
मावा (स माया पु) चित्ताकर्षकता, मोहिनी (भा० ३।२९)

माविक (स मायिक वि) मायावी, भ्रामक
माशी (स मक्षिका स्त्री) मक्षिका, नेम धरण्यास उपयोगी असे बदुकीच्या तोडावरचे चिन्ह **माशा मारीत बसणें**–निरुद्योगी बसणे, **माशी शिकणे**–विघ्न येणे, **माशी लागणे**–मळमळणे
माशुकडा (वि) सुदर [रडी, रखेली
माशूक (अर स्त्री) प्यारी, रमणी,
माष (स पु) उडीद, पाच, आठ किवा दहा रती वजन
मास (स पु) महिना [एक, मासकण
मास (स न) शरिरातल्या सप्तधातूपैकी
मासकड, मासकण (न) मासाचा गोळा
मासनहाण (न) लग्न होऊन ज्या दिवशी एक महिना पुरा होतो त्या दिवशी नवरानवरीस एकत्र स्नान घालतात ते
मासपक्ष (स पु) महिना पधरा दिवस
मासमच्छर (न) मास वगैरे
मासल (स वि) मासाने पूर्ण, पुष्ट
मासला (अर पु) नमुना, तऱ्हा
मासलेदार, मासलेवाईक (वि) नमुन्यास घेण्यासारखा, छान, विचित्र
मासळी (स्त्री) लहान मासा, (समुच्चयाने) मासे
मासा (स मत्स्य पु) मत्स्य, आठ गुजाचे वजन **जळात राहून माशाशी वैर**—परिस्थितीशी विरुद्ध वर्तन, **मा०चे जाळे**—झिरझिरीत वस्त्र, **माशाने गिळलेले माणिक**—पुन परत न मिळणारी वस्तु
मासिक (वि) दर महिन्याचे, (न) प्रतिमासी निघणारे पुस्तक, दरमहा वेतन, दर महिन्याचे श्राद्ध
मासेवळण (न) त्रेधा, गाळण, गडबड
मासोळी (स्त्री) मासळी, स्त्रियाचे माशाच्या आकाराचे पादभूषण
मास्तर (इ पु) शिक्षक
माह (पु) महिना, मास
माहात्म्य (स न) महिमा, मोठेपणा
माहितगार (फा वि) माहिती असलेला, वाकबगार
माहिती (स्त्री) परिचय, ज्ञान
माहिना (हि पु) दरमहाची नेमणूक.
माहियेरे (प्रा वि) मायेचे, माहेरचे (तुका० ६१४)
माही (वि) माघ महिन्यातली
माही (प्रा स्त्री) छत्र, (पु) मत्स्य वगैरे सन्मानदर्शक चिन्ह, मकरध्वज, उच छत्री
माहीत (वि) ज्ञात, ठाऊक
माहीदार (वि) माही धरणारा, छत्रधर
माहीमरातब (फा पु) मोगल बादशहाकडून महादजी शिंद्यानी पेशव्यासाठी आणिलेली सन्मानचिन्हे
माहुटी (स्त्री), **माहुटीचे पान** (न) छपराच्या वाशाची खालची टोके ज्यात बसविली असतात ती आडवी लाकडाची पट्टी
माहुरी (प्रा पु) चाबुकस्वार
माहुटी (स्त्री) घराच्या पागोळीच्या खाली वाशाला मारलेली आडवी फळी
माहुरे (न) विक्रीसाठी माडलेले मासे
माहूत (हि महावत पु) हत्तीचा रक्षक
माहे (फा माह पु) महिना
माहे गुदस्त (फा माह गुदस्त पु) गेला महिना
माहेर, माहेरघर (स मातृगृह न) मुलीच्या बापाचे घर, आश्रयस्थान
माहेरवाट (स्त्री) स्त्रियाच्या केसाचा उजवीकडे काढलेला भाग (डावीकडच्या भागाला सासुरवाट म्हणतात)
माहेरवाशीण (स्त्री) माहेरी आलेली स्त्री
माहेरवास (पु) विवाहित स्त्रीचे माहेरी राहणे
माहेवणी (प्रा स्त्री) गरोदर स्त्री (ज्ञा० १८।८६६), कुलीन स्त्री (ज्ञा० १६।१४४)
माहेवारी (स्त्री) महिन्याची नेमणूक
माहो (पु) माघ मास
माळ (प्रा वि) ओमाड
माळ (स माला स्त्री) हार, पाळण्याची राग, राग, नवरात्रातला दिवस. **माळ घालणें**—वरणे, पसत करणे

माळ (पु) खडकाळ किंवा मुरुमाची जमीन, माळा, माडी
माळका (स मालिका स्त्री) ओळ, राग
माळजमीन (स्त्री), **माळरान** (न) टेकडीच्या उचवटयाची खडकाळ जागा
माळया (प्रा स्त्री) राब, काकवी
माळवद (वि) पुष्कळ माळजमीन असलेला प्रदेश
माळवद (न) धाबे, माळा [प्रातातला
माळवी (स मालवीय वि) माळवा
माळवे (न) मळयात उत्पन्न होणारे पदार्थ
माळसात (स्त्री) भाजीपाल्याचा बाजार
माळा (पु) घराच्या तुळईवर आडव्या काठया घालून छपराखाली काढलेली ठेंगणी माडी, शेत राखण्यासाठी केलेला माळा **मा० वरचा घोडा**— न बदलणारा करार
माळिया (प्रा वि) आडव्या
माळी (स माली पु) बगीचा, माळा वगैरेचे काम करणारा
माळी (प्रा स्त्री) झाडाची आडवी फादी, डोगर पठार, खाण
माळीण (स्त्री) माळयाची बायको, नाकात होणारी पुटकुळी
माळू (पु) मृदगाच्या तोडाभोवतालचे कातडयाचे कडे किंवा वादी
माळोचा (पु) माळा
माळोद (न) माळवदे पहा
माळोमाळ (वि) रानोमाळ
माळोवाळीं (प्रा अ) बहुत करून, एकावर एक माळ लागल्यावर (ज्ञा० १५।१९८)
माळ्या (प्रा स्त्री) गब, काकवी
माक्षिक (स न) एक खनिज पदार्थ, मध
मिआ–आ (स न) मी, म्या
मिचकट (वि) घाणेरडे
मिचकणें,मिचकावणें (क्रि) त्वरेने डोळे मिटणे व उघडणे
मिचका (वि) मिचमिच डोळयाचा
मिचमिच (स्त्री) मिटका, डोळयाची उघडझाक, जाभाडयाची त्वरित उघडझाक
मिजागरें (न) बिजागरी
मिजाण (फा स्त्री) तब्येत, प्रकृति, चोखदळपणा, लहर
मिजासखोर, मिजासी (फा वि) नाजुक प्रकृतीचा, तब्येती, लहरी
मिटका (पु) चिकटणे, मिठी
मिटकी (स्त्री) एकमेकास चिकटलेले ओठ उघडताना होणारा आवाज **मिटक्या मारणें**—प्रेमाने गोडी चाखणे, आशा धरून बसणे
मिटणें (क्रि) बद होणें, जुळविणें
मिट्टी (स स्त्री) डाव्या किंवा उजव्या मुठीवरून विटी वर उडवून दाडूने तिला टोलो मारण्याची क्रिया, (हिं स्त्री) माती
मिठण (न) गर्दी
मिठवणी (स्त्री) मिठाचे पाणी
मिठा (स मिष्ट वि) गोड [पदार्थ
मिठाई(हि स्त्री)पेढे, बर्फी, इत्यादि मिष्ट
मिठागर (मीठ + आकर न) मीठ पिकण्याची जागा [विणारा
मिठा ठक (पु) गोडगोड बोलन फस-
मिठाण (न) गर्दी
मिठाणा (पु) खारी डाळ, [(प्रा) ऐक्य
मिठी (स्त्री) शिसारी, वीट, दृढालिगन,
मिठी (प्रा स्त्री) आवड, छद (भा० २९।९३१), ऐक्य, लीनता (ज्ञा० १५।५१४), आलिगन, गोड पदार्थ वारवार खाण्यात आल्याने उत्पन्न होणारी अरुचि, सकोच, उत्कट इच्छा, मिठी **मिठी देणें**—बद होणे (ज्ञा० १८।७३५)
मिठाक्षर (न) गोड शब्द (प्रभा० लावण्या पृ० ८६)
मिडकणें (तेलगु क्रि) धावणे, आशाळवाणे होणे (दा० ३।५।७)
मिडकले (प्रा वि) क्षुधाक्रान्त
मिडगण, मिडोगण (प्रा स्त्री) स्तुति (ज्ञा० १३।३२०)
मिडगणें (प्रा न) फराळ
मिणधा (प्रा वि) मिधा, ओशाळा
मिणमिण (अ) मदपणें

मिणमिणा(वि)मद,सुस्त, मनात कुढणारा
मिणमिणीत (वि) मदपणे जळणारा
मित (स वि) मोजका
मित भाषण (स न) स्वल्प किंवा मोजक्या शब्दात बोलणे
मितभाषी (वि) मोजके शब्द बोलणारा
मितला (प्रा वि) परिमित [कसर
मितव्यय (स पु) मोजका खर्च, काट-
मितव्ययी (स वि) काटकसरीने खर्च करणारा
मिताक्षरी (स स्त्री) एक साकेतिक भाषा (हीत अ, ख, घ, च, त, य, र, ल, ह, ळ या वर्णांबद्दल अनुक्रमे क, ग, ङ ट, प, श, ष, स, व, क्ष, हे वर्ण येतात व असाच उलटहि प्रकार घडतो) [व्याज, तिथि, (अ) हळू
मिति (स स्त्री) गणना, माप, प्रमाण,
मित्र (स न) स्नेही, (पु) सूर्य
मित्रपत्र(स न)अबदागीर (राम० वि० २६।५५)
मित्रवार, मित्रवासर (स पु) रविवार
मिथणें (क्रि) एकमत करणे, जुळणे
मिथुन(स न) जोडपे, एकी, तिसरी रास
मिथ्या (अ) खोटे [येणारे दूषण
मिथ्याचार (स पु)वृत्ति आणि शारीरिक क्रिया यात मेळ नसणे
मिथ्यापवाद (स पु) निष्कारण देण्यात
मिथ्यारोप (स पु) खोटा आळ
मिधा, मिनधा (वि) ओशाळा, दबेल, पूर्वीच्या बाळतपणानतर विटाळशी न होता पुन गर्भार झालेल्या स्त्रीची सतति [प्राप्त होणे
मिनणें (प्रा क्रि) एकत्र होणे, भेटणे,
मिनत, मिनतवारी, मिनती (फा स्त्री) आर्जव
मिनमेख (अ) बिनशर्त
मिनहू(अर मिनह अ) मागे सागितलेल्या महिन्याच्या, वर सागितलेल्या [वजा
मिना (का पु) काचेचा मुलामा, (अ)
मिनिट (इ न) तासाचा साठावा भाग; टिपण [करणे
मिनेमारी (फा मिनाकारी स्त्री) मिना
मिया (हि पु) मुसलमान गृहस्थ
मियादी (फा वि) मुदतीची, काही शर्तीवर दिलेली
मिरकूट (न) मिऱ्याची पूड
मिरगी (हि स्त्री) फेफरे, घेरी
मिरगुड, मिरगुडें (प्रा न)चटणी, मिरपूड
मिरची (स मरिच स्त्री) तिखट जिचे करतात ती शेंग **मिरच्या लागणें**—झोंबणे, चडफडाट होणे
मिरधा (हि पु) भालेकऱ्याचा नाईक, जासुदाचा नाईक
मिरपूड (स्त्री) मिऱ्याची पूड **अन्नसत्रीं जेवणे मि० मागणें**–दुसऱ्याच्या औदार्यावर राहून चोचले करणे
मिरमुटणें (स्त्री) खुरटणे, वाढ खुटणे, खुटणे, भग्नोत्साह होणे, रुसणे
मिरपुटला (पु) लहान पण खोड्या करणारा मुलगा
मिरवण, मिरवणी, मिरवणूक (स्त्री) थाटाने मिरवत जाणे
मिरवणे (क्रि) डौलाने फिरणे, (प्रा) शोभणे, बोलणे, क्रीडा करणे [फिरणे
मिरवा मिरवणें डौलाने दिमाख दाखवीत
मिरविणे (क्रि) थाटाने मिरवीत नेणे
मिराशी (अर पु) वतनदार
मिरास, मिरासी (अर स्त्री) वतनदार
मिरी (स्त्री) निरी, चुणी
मिरे (न) एक लहान तिखट पदार्थ
मिलाड (प्रा न) बीड [मिश्रण
मिलाफ (फा पु स्त्री) भेट, ऐक्य,
मिलिंद (स पु) काळा भ्रमर
मिलिंदायमान (स वि) आसक्त, लीन.
मिशनरी (इ पु) प्रचारक, ख्रिस्ती धर्मप्रचारक
मिशाळ (वि) मोठ्या मिशाचा
मिशी (स्त्री) वरच्या ओठावरचे केस, दतमजन, वेश्यापणाचा प्रथमचा समारभ **मिशा खालीं होणें**–फजिती होणे, नक्षा उतरणे, **मिशा उतरणें**—फजिती करणे, **मिशावर ताव देणें**—ऐट किंवा तोरा करणे
मिश्र (स मिश्रित वि) मिसळलेले

मिश्रण (स न) मिसळ, मिश्र झालेला पदार्थ
मिश्री (हिं मिस्री स्त्री) खडीसाखर, काळें दतमजन **सफेत मिश्री** (स्त्री)–एक औषधी मूळ **सालमिश्री** (स्त्री)–औषधी वनस्पति
मिष (स न) ढोग, निमित्त
मिष्ट (स वि) गोड
मिष्टभाषणी (स वि) गोडबोल्या
मिष्टान्न (स न) गोडधोड, पक्वान्न
मिस, मिष (स मिष न) ढोग, निमित्त, सबब
मिसक, मिसकटें (प्रा न) निमित्त (ज्ञा० १५।४०३), रूप,आकार(ज्ञा० १७।८, १५।८८४)
मिसकरा (वि) ढोगी
मिसकीन, मिसकील (अर वि) बाहेरून दिसण्यात गरीब पण पोटातून लबाड
मिसखोर (वि) ढोगी, तोतया
मिसमिशीत (वि) नरम, विसविशीत
मिसर (पु) ईजिप्त देश
मिसरूड (न) नुकत्या फुटलेल्या मिशा
मिसल (अर स्त्री) समाजातली योग्य जागा, तजवीज, प्रकरण
मिसलदारी (स्त्री)योग्यतेनुरूप व्यवस्था,
मिसळ (स मिश्रण स्त्री)भेळ, मिश्रण, सख्य
मिसळणें(क्रि)मिश्रण होणे, एकत्र होणें
मिसाल (स्त्री) हुकुमनामा, आज्ञापत्र
मिस्त्र (न) मिसरूड पहा
मिस्सी (स मषी स्त्री) दतमजन
मिळकत, मिळखत (स्त्री) द्रव्य, प्राप्ति
मिळणी (स मेलन स्त्री) ससर्ग, सबध, भेट [जुळणे, एकचित्त होणे
मिळणें (क्रि) प्राप्त होणे, एकत्र होणें,
मिळता (वि) जुळता, मिळणारा
मिळताव (पु) प्राप्ति, मिळकत
मिळमिळीत (वि) बेचव
मिळवणी (स्त्री) दुसऱ्यात मिळविलेला पदार्थ, अकगणितात दोन किंवा अधिक सजातीय सख्या एकत्र करण्याची कृति
मिळवणें (क्रि) एकात दुसरे घालणे
मिळविणें (क्रि)प्राप्त करून घेणे, सपादणें
मिळाऊ (वि) मिळविणारा, कमाई करणारा
मिळून (अ) एकदरीत, एकत्र
मी (सर्व) बोलणारा स्वत **मी म्हणणें**—जोरात असणे, **मी मी म्हणणारा**—स्वत च्या कर्तृत्वाविषयी अभिमान बाळगणारा
मीट (स्त्री) मिटलेली स्थिति
मीटर (इ पु) मापनयत्र
मीठ (स मिष्ट न) लवण, क्षार
मीठभाकर गरिबीचे जेवण
मीठ-मोहऱ्या (स्त्री अने) दृष्ट काढण्याचे साहित्य **मी० ओवाळणें**–दृष्ट काढणे
मीठागर (न) मीठ तयार करण्याची जागा
मीन (स पु) मत्स्य, बारावी रास
मीनकेतन (स पु) मदन
मीनणें (क्रि) एकत्र होणे
मीना (फा पु) निळा रग, नीलमणी, स्वर्ग **मीनाबाजार**(पु)–वस्तूचे प्रदर्शन
मीनाक्षी (स स्त्री) मत्स्याप्रमाणे चमकदार डोळे असलेली स्त्री, दक्षिण हिंदुस्थानातील प्रसिद्ध देवता
मीपणा (पु) अहता, गर्व
मीमांसा (स स्त्री) षड्दर्शनापैकी एक, खोल विचार, चिकित्सा
मीर (फा पु) अमीर, सरदार [ग्रहण
मीलन (स न) भेट, मिश्रण, खग्रास
मीस (स मिष न) निमित्त, ढोग
मीळ (स्त्री)लाभ, प्राप्ति, मिळकत
मीळजोड (स्त्री) तडजोड
मुकटा (पु)नेसावयाचे हलके रेशमी वस्त्र.
मुकणा (पु) भिजत घातल्याने मऊ न होणारा धान्याचा दाणा **मु० हत्ती**—बिनसुळयाचा हत्ती
मुकणे (क्रि) अतरणे, हानि पावणे
मुकदमा (अर पु) खटला, काम, प्रकरण
मुकद्दम (अर मुकदम पु) मजुरावर देखरेख करणारा, मुकादम
मुकद्दमा (अर मुकदमा पु) खटला, काम
मुकद्दर (अर वि) नियुक्त, नियोजित
मुकरर (अर वि) निश्चित, नेमलेला

मुकशी (स्त्री) अग्र, टोक
मुकळित (प्रा वि) स्पष्ट, सक्षिप्त
मुका (स मूक वि) बोलता न येणारा, (पु) चुबन
मुका नारळ कोवळा असल्याने न वाजणारा नारळ, **मुके गळू**–तोड न पडलेले गळू, **मुके फूल** —पुरते न उमललेले फूल, **मुके यत्र**—आवाज न करणारे यत्र, **मुका गोवर**—ज्यात पुरळ येत नाही असा गोवर, **मुका मुलगा होणें**–स्त्री ऋतुमती होणे
मुकाटयाने (अ) गपचिप [टणक दाणा
मुकाणा (पु) भिजविल्याने न फुगणारा
मुकादम मुकदद्म पहा
मुकाबला (अर पु) गाठ, लढाई, पडताळा, मासला
मुकाम, मुक्काम (फा पु) अवस्थान, थोडा वेळ राहणे, काही काळ कुठितावस्था
मुकसाई (पु) मोकाशी
मुकुट (स पु) किरीट, टोप
मुकुटमणि (स पु) अग्रगण्य, नायक
मुकुटाभरण (स पु) राज्याभिषेक
मुकुर (स पु) आरसा, दर्पण
मुकुल (स पु) कळी, (प्रा न) कमळ पुष्प
मुकुलित (स वि) मिटलेले, सक्षिप्त (ज्ञा० २।५३०)
मुकुळणें (प्रा वि) बद ठेवणे
मुकेस (फा मुकेस पु) सोन्याचादीची बारीक तार.
मुक्त (स वि.) सुटलेला, मोकळा, (स मुक्ता न) मोती
मुक्तक्रिया (स्त्री) वेदाधाररहित क्रिया
मुक्तकैवल्य (स न) ज्ञानाची ऐक्यस्थिति (ज्ञा० १६।१३)
मुक्तद्वार (स न) कोणासहि जेथें जाण्यास प्रतिबध नाही असा भोजनसमारभ, हवे त्याने जावे असे ठिकाण
मुक्तमुठी (प्रा स्त्री) सर्वत्र चालणारे नाणे (ज्ञा० १८।२७)
मुक्तलग (प्रा वि) मोत्ये लाविलेले
मुक्तसर जे आज हक्कदार किवा गावकामगार नाहीत असे अत्यत जुने वतनदार
मुक्ता (स स्त्री) मोती, (अ) तोडी, (वि) पुष्कळ.
मुक्ताफळ (स न) मोती, सुदर अक्षर, हास्यास्पद उद्‌गार
मुक्ताभरण (न) एक विधि, सस्कार
मुक्ति (स स्त्री) मोक्ष
मुक्ति फौज (स्त्री) एक सेवापरायण अतरराष्ट्रीय स्वयसेवक सघटना (साल्व्हेशन आर्मी)
मुक्तिसेना (स्त्री) देशाला पारतन्त्र्यातून किंवा हुकूमशाहीतून मुक्त करणारी फौज
मुख (स वि) तोड, चेहरा, द्वार, अग्रभाग
मुखक (प्रा पु) उदीर (स्वा०दि० २।४।४९).
मुखचर्या (स स्त्री) तोडावरचे तेज
मुखड (पु) म्होरक्या, पुढारी, नायक
मुखडा (पु) चेहरा [अधिकार दिलेला
मुखत्यार (अर पु) प्रतिनिधि, सपूर्ण
मुखदुर्बळ (स वि) बोलण्याचा कटाळा असलेला, मितभाषी
मुखपत्र (न) एखाद्या सस्थेचे किवा पक्षाचे प्रमुख प्रचार–पत्र [घाबरविणे
मुखभजन (स न) नक्षी उतरणें, लाजविणे
मुखमार्जन (स न) तोड धुणे
मुखर (स वि) तोडाळ, फटकळ, बडबडया **मुखर वाचन**-मोठयाने वाचन
मुखरण, मुखरीय (वि) मुख्य
मुखरस (स पु) लाळ, थुकी **मु० पाघळणें**–दुर्भाषण करणे [कीर्ति
मुखराग (स पु) तोडावरचा तजेला किवा
मुखरीण (वि) मुख्य
मुखवटा (पु) तोडवळा, मुखाची प्रतिमा
मुखवटी (प्रा स्त्री) तोडात मावण्याइतके प्रमाण (नाम० ५१६)
मुखवस्त्र (स न) पूजा, नैवेद्य वगैरे झाल्यावर देव वामकुक्षि करतात तेव्हा त्याच्या मूर्तीच्या तोडावर घालतात ते वस्त्र
मुखशुद्धि (स स्त्री) जेवण झाल्यानतर तोड साफ करण्यासाठी खाण्याचा जिन्नस (सुपारी)
मुखश्री (स स्त्री) मुखचर्या

मुखस्तभ (स. मूकस्तभ वि) घुम्या, न बोलणारा
मुखळ (न) मुसळ
मुखा (पु) हातोड्याचे पसरट तोड
मुखी (स्त्री) छिद्र, भोक
मुखोटा मुखवटा पहा
मुखोद्गत (स वि) तोडपाठ
मुख्य (स वि) प्रमुख
मुग (स मूक न) मूग **मुग आरोगणें**– मूग गिळणे(मौन धरणे)(ज्ञा० १४।११)
मुगटा, मुगुटा मुकटा, मुकुटा पहा
मुगदमी (स्त्री) हलकी साखर
मुगवळ (न) मुगाच्या पिठाचे लाडू
मुगवा (पु) बायकाचे एक प्रकारचे वस्त्र, दुध्या भोपळा
मुंगळा (पु) डोगळा, **मु० लागणें**— उतावीळ होणे, चेव येणें
मुंगा(पु) घोड्याचे नाकाचा शेडा (हरि० १४।६४), बैलगाडीच्या मागील बाजूस बाधलेली दोरीचा कठडा, इच्छा, गर्विष्ठपणाच्या चेष्टा
मुगाभोपळा (पु) दुध्या
मुगारा (पु) नुकता फुटलेला कोब
मुगारी (का स्त्री) खरिपाचे पीक (हिगारी हे रब्बीचे पीक)
मुगी (स्त्री) एक लहान जीव, पिपीलिका
मुगीमुग (स्त्री) स्तब्धता
मुगुते (प्रा न) मुक्ति
मुगूस (न) सर्पाला मारणारे भुरक्या रगाचे लाब शेपटीचे एक केसाळ जनावर [मूर्ख
मुग्ध (स वि) सदिग्ध, अस्पष्ट, सुदर,
मुग्धा (स स्त्री) सोळा वर्षाच्या आतली स्त्री [प्रकार
मुघोसी (स्त्री) लढाऊ गलबताचा एक
मुचलका (हि पु) करारपत्र, जामीनकी
मुज (स पु) एक प्रकारचे गवत, त्याचे कटिसूत्र, (स्त्री) उपनयनसस्कार
मुजमू मजमू पहा
मुजरत–द (फा अ) केवळ, फक्त, निश्चयपूर्वक, तावडतोब, मुद्दाम
मुजरा (अर पु) वदन, नेम, (फा मजरा वि) वजा, काढून टाकलेला
मुजाका, मुजाख (अर पु) पर्वा, प्रतिष्ठा, किमत
मुजाफत (वि) परस्थ, दुसऱ्या ठिकाणचा
मुजाफत खर्च (फा पु) देणगी खर्च, परस्थलव्यय, विशेष खर्च
मुजारत (अर स्त्री) शिष्टाचार, मागे राखून ठेविलेली गोष्ट
मुजावर (अर पु) मशिदीची झाडलोट करणारा सेवेकरी
मुजाहीम (अर पु) अडथळा
मुजुमदार मजमू पहा
मुजोर (का वि) हेकेखोर, वाचाळ
मुजोरी (फा स्त्री) बडबड
मुज्या, मुजा (पु) मुजीला योग्य झालेला, मुज झालेला पण सोडमुज न झालेला,सोडमुज होण्याच्या पूर्वी मरून भूत झालेला
मुटकणें (क्रि) बुक्क्या मारणे
मुटकळणें (क्रि) मुटकळे करणे, चोपणे
मुटकळा (पु) मुठीत मावेल इतका पिठाचा गोळा
मुटका (पु) बुक्की
मुटके (न) बुक्की, पेटका
मुटला (पु) साधारणत सहा शेराची गुळाची ढेप
मुट्ट (अ) मुकाट्याने
मुटा (पु) इस्लाम कायद्यातील मुदतीचे लग्न
मुठळी (स्त्री) मुठीत धरून हलविणे, मूठ-
मुठा (पु) पाणी भरण्याचे पखालीचे तोड
मुठाण (न) सघ, टोळी, चाडाळचौकडी-
मुठाळणें (प्रा क्रि) हाती धरणे
मुठाळा (वि) वाटोळा, टोक नसलेला
मुठाळी, मुठेळें (वि)केळ्याची एक जात
मुड (तेलगु मुडू = तीन वि)विटीदाडूच्या खेळात विटीचे अतर मोजताना ३ च्या आकड्याबद्दल योजिलेली सज्ञा
मुड (स न) मुडके, मस्तक, (पु न) सारा,भाडे किवा व्याज म्हणून दिलेले धान्य किवा पैका **मुड मुडावणें**– एखाद्या कार्याला वाहून घेणे

मुडके (न) शिर, डोके [मूठ
मुडका (पु) मूठभर धान्य, केरसुणीची
मुडमुशी (स्त्री) अगाचे गाठोडे, अगाचा सकोच
मुडण (न) मुडणें, (क्रि) हजामत करणें, गुरूपदेश देणें, ठकवून द्रव्य काढणें
मुडतर (प्रा न) दैन्य, दु ख (तुका० १९६८)
मुडताळणें (प्रा क्रि) मुरडणे, मागे वळणे (तुका० २२८५), **वाकणे**
मुंडती (स्त्री) खरडपट्टी
मुडदा (फा मुर्दा पु) प्रेत
मुडदार (फा मुरदार वि) अपवित्र (मुसलमानी धर्मशास्त्रात या शब्दाचा अर्थ आपोआप मेलेले किंवा यथाशास्त्र न कापलेले अतएव अपवित्र व खाण्यास अपात्र असा आहे), मृतप्राय, हरामाचे, हलके **मुडदेफरास** (फा मुरदाफराश पु)–मुर्दा वाहून नेणारा, प्रेतवाहक
मुडदूस (पु) लहान मुलाना होणारा एक रोग [चोलसस्कार
मुडन (स न) हजामत, हजामपट्टी,
मुडनपर्वणी (स्त्री) हजामत करविण्यास योग्य दिवस, सुटीचा दिवस
मुडप, मुड्डप (स पु न) मुकुट, शिरताज, पागाटे [लागण्याइतकी गर्दी
मुडपघसणी (प्रा स्त्री) डोक्याशी डोके
मुडपा (पु), **मुडपी** (स्त्री) घडी
मुडपी (प्रा पु) जटाधारी
मुडबदी (स्त्री) कासबदी पद्धति
मुंडमाळा (स स्त्री) मेलेल्या माणसाच्या डोक्याच्या कवच्याची माळ
मुडवण (स्त्री) फसवणूक, मोहिनी, खरडेपट्टी
मुंडमुड (पु) हलकट लोक
मुडा (पु) कगगा, तोड फुटलेले भाडें किंवा मडके, (वि) पेढा भरलेला
मुडा (पु) डेरा, राजण, हिजड्याचा सोबती
मुडावळ (स्त्री) वधूवराच्या किंवा मुजा-मुलाच्या डोक्याला ⌒ आकृतीची माळ बाधतात ती

मुडविणें (क्रि) हजामत करणें, डोके तासणें
मुडासा (पु), **मुडासे** (हि मुडासा न) पागोटे
मुडी (गुज स्त्री) पुजी, भाडवल
मुडी (स मुड स्त्री) डोके, (पु) सन्यासी **चारी मुड्या चीत होणें**–दोन खादे व दोन कमरेचे खवाटे या चार मुड्या जमिनीला लागणें, पूर्ण पराभव होणें
मुडेरी मुढेरी पहा [वळविलेला
मुढारा (वि) शिंगे आतल्या बाजूस
मुढरी मुढेरी पहा
मुढा (वि) शिंगे आत वळविलेला, मुळीच शिंगे नसलेला, शिखराचा भाग छाट-लेला, साधा, (पु) खाद्याचा गोल **मुढा हात**–कोपरापासून वळविलेल्या हाताची मुठीच्या टोकापर्यंतची लाबी
मुढामाकोजी (वि) पोकळ अभिमानी, बढाईखोर
मुढारणें (क्रि) परत फिरणें
मुढी (स्त्री) डोके, मुडी **मुडी मुरगा-ळणें**–एखाद्याचा सर्वतोपरी नाश करणे, **मुढी फिरवणें**–नापसती दर्शवणे
मुढेरी (हि स्त्री) पावसाचे पाणी भिंतीत मुरू नये म्हणून पाणढाळ येण्यासाठी उतरता केलेला भाग, वरवडी, वरडी.
मुढ्या (पु) मुसलमान हिजड्याचा गुरु
मुतट (वि) मूत्राची दुर्गंधी असलेले
मुतणें (क्रि) मूत्रविसर्जन करणे
मुतपाक, मुतबक, मुतबखखाना, मुतबख (अर मुतबख पु) स्वैंपाकघर
मुतरा (वि) वारवार मुतणारा
मुतरी (स्त्री) मुतण्याची जागा, मोरी
मुतवणी (न) मूत्र, कोबट पाणी
मुत्सद्दी (अर मुत्सद्दी पु) राजकारणी, धोरणी, कारस्थानी
मुत्सद्दीगिरी (फा स्त्री) मुत्सद्दीपणा, राजकारणचातुर्य, धूर्तता
मुताट (स्त्री) पागेमध्ये घोड्याच्या मुताचे पाणी साठण्यासाठी केलेला खड्डा
मुताबिक (अर अ) अनुसरून, प्रमाणें.

मुतारी (स्त्री) मुतण्याची जागा, मोरी
मुतालकी (स्त्री) मुतालिकाचे काम, किंवा पदवी [दरकदारापैकी एक
मुतालीक (अर पु) उपमत्री, आठ
मुती (स्त्री) रूढि, चाल, लघवी
मुद्गल (स मुदगर पु) पेलण्याची लाकडाची जोडी
मुदण-णी (स्त्री) भरडे, भोक, छिद्र
मुदणें (क्रि) भोक बुजविणे [मर्यादा
मुदत, मद्दत (अर स्त्री) अवधि, काल-
मुदतबदी (फा स्त्री) मुदत करणे
मुदबख (अर पु) पाकशाला, स्वैपाकघर
मुदल, मद्दल (स मूल्य न) भाडवल कर्जाऊ दिलेली रक्कम [घेता
मुदलामुदल (अ) व्याज किंवा नफा न
मुदलीं (अ) मुळीच
मुद्दल मुदल पहा [करणारा
मुदाईम (फा पु) खटल्यात पुरावे गोळा
मुद्दा (अर पु) बाब, पुरावा, प्रमाण, मतलब, चिन्ह, सूचना, तात्पर्य
मुद्दापत्ता (पु) पुरावा, साक्ष, आधार, थाग, मागमूस [बळेच हेतुपुर सर
मुद्दाम (अर मुदाम अ) विशेषे करून,
मुद्देमाल(पु) मूळ ऐवज
मुद्देसूद (वि) प्रमाणशुद्ध, सगतवार
मुदित (स वि) हर्षभरित, आनदित, प्रसन्न
मुदी (प्रा स्त्री) अगठी
मुद्रक (स पु) छापणारा, छाप मारणारा
मुद्रण (स न) छापणे
मुद्रण स्वातत्र्य (न) आपल्या मतानुरूप मजकूर छापून प्रसिद्ध करण्याचा व्यक्तीचा अधिकार
मुद्रणालय(न) छापखाना [(पृ ११०)
मुद्रस (स पु) आनदरस (रामजोशी
मुद्रा (स स्त्री) चर्चा, छाप, शिक्का, नाणे
मुद्रिका (स स्त्री) अगठी
मुद्रित (स वि) छापलेले, मिटलेले, वद केलेले, (न) छापलेला कच्चा खरडा, प्रूफ
मुधणें (क्रि) भोक बुजविणे [पृ ८८)
मुधा (प्रा अ) व्यर्थ (रामजोशी
मुधाळ (क्रि) कुरळे (केस)
मुनशीं (फा पु) फारशी जाणणारा चिटणीस, अरबी, फारशी इत्यादि भाषाचा शिक्षक
मुनसफ, मुनसिफ (अर पु) खालच्या दिवाणी कोर्टातला न्यायाधीश
मुनाफा (हिं पु) नफा, फायदा
मुनासब(अर मुनासिब वि)योग्य, रास्त
मुनि (स पु) ऋषि यति, तपस्वी
मुनीम(अर मुनीब प)गुमास्ता, अडत्या
मुफत (फा मुफ्त वि) फुकट, धर्मार्थ.
मुफाइजा(अर पु)कृपापत्र, इनामतनामा
मुफ्ती (पु) न्यायाधीश, साधा पोषाख
मुबदला, मुबादला (पु) मोबदला पहा
मुबर, मुमर, मुमीर, मुमूर (पु) फुपाटा
मुबलक, मुबलख, मुबलग (अर मुबलग वि) पुष्कळ, विपुल [परवानगी
मुबा, मुभा (अर मुबाआ स्त्री) मोकळीक,
मुबादला (फा पु) मोबदला
मुबारक (अर पु)सतोष, इनाम, (वि) मगलदायी, सुखी
मुम्ताझ (अर वि) प्रख्यात, विभूषित
मुमीर (पु) फुपाटा
मुमुक्षा (स स्त्री) मोक्षप्राप्तीची इच्छा
मुमुक्षु (स पु) मोक्षाची इच्छा करणारा
मुमूर्षा (स स्त्री) मरणातिक अवस्था
मुयधोंडा (पु) गावाची हद्द दाखविण्यासाठी पुरलेला दगड
मुरकट (न) मुरकूट, चिलट
मुरकणें (क्रि) मनातून करावयाचे असता बाह्यात्कारी विपरीत भासवून मुरडणे
मुरका (पु) नखरा, अग मुरडणे
मुरक्का (अर पु) चित्राचे किंवा नकाशाचे बाधलेले पुस्तक
मुरकी (स्त्री) कानातली बाळी, ततुवाद्यावर तीन स्वरापासून उत्पन्न केलेला मिश्र स्वर
मुरकुडी (स्त्री) शरिराचे सकोचन **मुरकुड्या पडणे** –उड्या पडणे, गर्दी होणे, **मु० वळणें**—देहभान नाहीसे होऊन पडणे
मुरकूट (न) चिलट, डास

मुरगळणें, मुरगाळणें (क्रि) पिळवटून वाकडें करणे
मुरगळा (पु) पीळ देऊन वाकडा केलेला भाग
मुरगी (फा स्त्री) कोंबडी
मुरड (स्त्री) दुमड, वस्त्राचे दोन्ही पदर गुडाळून घातलेली शिवण
मुरडकानवला (पु) काठ वळविलेला कानवला **मु० खाणे**—मुलगा गावास जाऊ लागला असता त्याने लवकर सुखरूप परत यावे म्हणून जाताना त्याला मु० खाण्यास देण्याची जुनी चाल आहे त्यावरून मु० खाणे म्हणजे लवकर परत येणे असा अर्थ
मुरडणें (क्रि) वळणे, फिरणे, वळविणे, वाकडे करणे
मुरडा (पु) पिरगळा, लचक
मुरडाण (न) वाकडी तिकडी किंवा वळणाची जमीन, नागराची खेंप
मुरडींव (प्रा वि) नागमोडी, पीळदार
मुरणें (क्रि) पाणी इ० जिरणे, रस आत शिरणे, तृप्त होणे, सवय होणे
मुरदगपाटी (स्त्री) आटयापाटयातली मधली मोठी उभी रेघ
मुरदुग्या (पु) मुरदगपाटीवर फिरत राहून दोन्ही बाजूच्या विरुद्ध पक्षाच्या गडयाना मारण्याचा प्रयत्न करणारा खेळाडू
मुरदा (पु) मुडदा, प्रेत
मुरदाड मुरदार पहा
मुरदग्या आटयापाटयाच्या खेळात मुरदग पाटीवर फिरते राहून दोन्ही बाजूच्या खेळाडूना शिवण्याचे ज्याचे काम असते तो
मुरब्बा, मुरबा (अर पु) साखरेच्या पाकात मुरविलेला आबा वगैरे
मुरब्बी (अर पु) आश्रयदाता, अधिकारी, माहितगार व कर्तृत्ववान् पुरुष, अनुभविलेला
मुरमाड (न) मुरुमाचा खडक
मुरमुरा (पु) तादुळाची लाही, चुरमुरा
मुरमुशी (स्त्री) ताप येण्याच्या अगोदर किंवा येऊन गेल्यानतर वाटणारी ग्लानि, अगाचा सकोच करून पडावेसे वाटणें
मुरमुसणे (क्रि) ग्लानि येणें, मुखचर्या पालटणे
मुरली (स स्त्री) अलगुज, पावा
मुरलीधर (स पु) श्रीकृष्ण
मुरवण (न) विरजण, एखाद्याचा गर्व उतरण्यासारखी गोष्ट, पैशाची अफरातफर केलेली झाकण्यासाठी सागितलेली खोटी सबब, अफरातफर, गिळकृत केलेले द्रव्य, आब्याच्या अढीतले गवत, उग्रता कमी करण्यासाठी घातलेले द्रव्य
मुरवणे (क्रि) जिरविणे
मुरवत (अर स्त्री) भीड, सकोच, पर्वा
मुरविणें (क्रि) शोषून घेणे, जिरविणे, गिळकृत करणे
मुरखडी (स्त्री) मूर्च्छा, घेरी
मुरळी (स्त्री) खडोबाला अर्पण केलेली स्त्री, विळी
मुराद (अर वि) विपुल, (स्त्री) इच्छा
मुराबा मुरब्बा पहा
मुरीद (फा पु) शिष्य
मुरूम (पु) घट्ट मातीचे खडे, तारुण्यात तोंडावर उठणारे पुरळ
मुरळी (स्त्री) विळी
मुराद (अर स्त्री) पुष्कळ, विपुल.
मुर्दा (हि पु) प्रेत
मुर्दफरास (हि पु) प्रेत ओढून नेणारा
मुऱ्हारी, मुऱ्हाळी (स मुरारि पु) श्रीविष्णु, नवऱ्यामुलीचा भाऊ
मुऱ्हाळी (प्रा स्त्री) पाचारण, बोलावणे (तुका० १९५१) [प्रदेश
मुऱ्हें (न) धुके, सह्याद्रि पर्वताजवळचा
मुलकणें (क्रि) हळूच हसणें
मुलकी (वि) मुलखासबधी, वसुलासबधी **मु०बाकी** (स्त्री)—गावगन्नाकडून येण्याचा वसूल, परप्रातातील नसलेले, स्थानिक
मुलकीबाकी निसबत लोकाकडून येण्याचा वसूल
मुलखानिराळी सर्वाहून भिन्न, कोठेही न आढळणारी, चमत्कारिक

मुलगा (पु) पुत्र, छोकरा
मुलगी (स्त्री) कन्या, छोकरी **मु० उजविणें**—मुलीचे लग्न करून देऊन तिच्या ऋणातून मुक्त होणें
मुलतानी (स्त्री) एक रागिणी
मुलना, मुलाणा (अर मौलाना पु) मुसलमान धर्मशास्त्रवेत्ता, शिक्षक
मुलाईम (अर वि) मृदु, नाजुक
मुलाखत (अर मुलाकात स्त्री) भेट
मुलाजमात, मुलाजमत (फा स्त्री) तत्परता, चाकरी, काम, कर्तव्य सलामी, हजर होणे. [मान, क्षमा
मुलाजा (अर मुलाहिजा पु) पर्वा,
मुलाणा, मुलाना (अर मौलाना पु) मुसलमान धर्मशास्त्रज्ञ, मुल्ला
मुलामा (अर पु)एका धातूच्या पदार्थावर दुसऱ्या धातूच्या रसाचा दिलेला पातळ थर [पृ० १६५
मुलायम (अर वि) मऊ, सुदर (होना०
मुलुखगिरी, मलुखगिरी (फा स्त्री) देश जिकण्याचे काम, स्वारी
मुलूख (अर. मुल्क पु) प्रात, देश
मुलूखमैदान (अर मुल्कमैदान न) सपाट प्रात, (स्त्री) विजापूरची सुप्रसिद्ध प्रचड तोफ, तोडाळ बायको
मुलेमाणसे (न अने) सगळे कुटुब
मुल्ला (फा पु) मुसलमानाचा धर्माध्यक्ष
मुशकस (फा वि) ठरविलेला, मुक्रर, निश्चित [अडचण
मुशकील(फा मुश्कल वि)कठिण,(स्त्री)
मुशाफर (अर मुशाफिर पु) वाटसरू, प्रवासी
मुशाफरी (अर स्त्री) प्रवास
मुशारपण (न) मजुरी [पगार
मुशाहिरा, मुशारा (अर मुशाहरा पु)
मुशीर (फा पु) सल्लागार, मत्री
मुश्रिफ (फा पु) तपासनीस
मुश्रीफ (अर पु) फाजील खर्च
मुष्क (फा पु) कस्तूरी [१।१८३)
मुष्कर(वि)मोठ्या अडाचा, लठ्ठ(यथार्थ०
मुष्कहीना (पु) एका अत्तराचे नाव
मुष्टि (स स्त्री) मूठ, बुक्की
मुष्टिघात (स पु) मुठीचा तडाखा, गुद्दा
मुष्टिप्रयोग (स पु) गुद्दा मारणें, मूठ मारणे (जारणमारणातली एक क्रिया)
मुष्टिमैथुन (स न) मुठळया मारणें
मुष्टिमोदक (पु) गुद्दा, ठोसा
मुसकट, मुसकड (न) तोड
मुसकणें (क्रि) तोड आच्छादणे
मुसकटणें (क्रि) तोडात मारणें, मुसकणें
मुस्कटदाबी (स्त्री) एखाद्याला बोलू किंवा खाऊ न देण्यासाठी त्याचे तोड दाबणें
मुसके (न) खाण्यास प्रतिबध करणारी गुराच्या तोडास बाधिलेली जाळी, तोड
मुसक्या बाधणें मागे आवळून हात बाधणें
मुसडा (पु) जोराचा मोठा प्रवाह
मुसडी, मुसांडी (स्त्री) जोराने गर्दींत शिरताना होणारा शरिराचा आकार
मुसमुशीत (वि) भर ज्वानीचे तेज असलेली
मुसमुस (स्त्री) स्फुदन
मुसमुसणें (क्रि) तारुण्याच्या भरात असणें, स्फुदणें, क्रोध दाबून ठेवणे
मुसलमान (अर पु) इस्लाम धर्माचा मनुष्य [चित्रकार
मुसवर मुसव्वर(फा मुसव्विर पु)चितारी,
मुसळ (स मुसल न) काडणी गदा, सोटा **मु० ला अकुर कुटणें**—अशक्य वाटणारी गोष्ट घडून येणे, **सगळेंच मुसळ केरात** — अत्यत महत्त्वाच्या गोष्टीकडे झालेले दुर्लक्ष
मुसळकद (पु) धटिंगण, ठोब्या
मुसळदेवता (स्त्री) धीट, आडदाड स्त्री
मुसळधार पाऊस अतिशय जोराचा पाऊस
मुसळी (स्त्री) लहान मुसळ, (स मुसली स्त्री) एक औषधी वनस्पति, धक्का, मुसडी
मुसळेश्वर (पु) धटिंगण
मुसळ्या (वि) धटिंगण
मुसांडी मुसडी पहा [प्रवासी
मुसाफर (अर मुशाफिर पु) पाथस्थ,
मुसावणें (प्रा क्रि) मूर्त रूपाने दिसणे, निमग्न होणें, रमणे (भा० २८।२३१), फुगणे, व्यापणें

मुसाहेब (अर मुसाहिब पु) सोबती, मुखत्यार
मुसे येणें (क्रि) रूपाला येणें
मुसूम (अर मोसम पु) मोसम, हगाम, (वि) निश्चित [रक्कम
मुस्तकवाल (अर पु) पुढें मिळणारी
मुस्तकीम (अर वि) कायम
मुस्ता (स पु) नागरमोथा
मुस्तेद (अर वि) तयार, सज्ज
मुस्तेदी (अर स्त्री) तयारी, मुहूर्त, (स पु) दोन घटकाचा काळ, शुभ काळ, कार्याचा आरभ
महुर्मुहु (स क्रि वि) वारवार, पुन्हा पुन्हा
मुहूर्त (स पु) दोन घटकाचा काळ, शुभ वेळा
मुहूर्तमेढ (स्त्री) लग्नकार्याकरिता माडव घालताना मुहूर्तावर रोविलेला पहिला स्तभ
मुळखड (स मूल कद न) मूळ
मुळमुळीत (वि) बेचव, पुळपुळीत
मुळवणी (स्त्री) बोळवण
मुळव्याध–धी (स्त्री) गुदाला होणारा एक उष्णतेचा रोग [भाजी
मुळा (स मूलक पु) एक प्रकारची
मुळावणें (क्रि) बद्धमूल होणे, रुजणे
मुळिक (प्रा वि) पहिले, मूळचे
मुळी (स मूल स्त्री) मूळ, जडी
मुळीं (अ) अगदी, प्रथमत
मुळूमुळू (अ) आतल्याआत, बाहेर पडू न देता (रडणे)
मुळें (अ) कारणाने, म्हणून
मुळहारी, मुराळी (प्रा पु) मूळ पाठविलेले माणूस (वेणा० सी० ३।१, तुका० १७)
मुळी (स्त्री) लहान मूळ, पाळ
मुळ्या (पु) काष्ठौषधी विकणारा, ग्रामज्योतिषी
मुक्ष (प्रा वि) मुख्य (मुक्ते० रामा० ६।११९)
मुक्षद, मुक्षूद (स मुखशुद्धि स्त्री) जेवण झाल्यानतर तोड साफ करण्यासाठी खाण्याचे सुपारी, लवग इ० पदार्थ

मूक (स वि) मुका; वाचा नसलेला.
मूग (स मुद्ग पु) एक द्विदल धान्य. **मूग गिळणें**— अपमान वगैरे सोसून मुकाटयाने बसणें
मूठ (पु) बैलावरचे खोगीर.
मूठ (स मुष्टि स्त्री) हाताच्या पजाचा विशिष्ट आकार, मुष्टि, बुक्की, जमाव, मत्रप्रयोग, धरण्याचा दाडा **झाकल्या मुठीने**—गुप्तपणें, **मूठ दाबणें** लाच देणें, **मुठींत असणें**—पूर्ण कह्यात असणे, **मूठ मारणें**—दुसऱ्यास मारण्यासाठी जादू इत्यादि करणें
मुठमर्दाई (स्त्री) अन्यायानें व जबरदस्तीनें घेणें [पुरणें
मूठमाती देणें (स्त्री) प्रेत जमिनींत
मूठवळी (प्रा पु स्त्री न) बैलाच्या पाठीवरचे खोगीर (मोरो० द्रोण० १२।१६९)
मूढ (स वि) मूर्ख, अडाणी
मूढमति (स वि) मद बुद्धीचा, जड
मूत (स मूत्र न) मूत्र
मूतखडा (स मूत्रकृच्छ्र पु) मूत्रास प्रतिबध होतो असा एक रोग
मूतसळई (स मूत्रशलाका स्त्री) मूत्र कोंडले असता ते काढण्यासाठी शरिरात घालण्याची शस्त्रवैद्याची सळई.
मूत्र (स न) मूत
मुत्रकृच्छ्र (स न) थेंब थेंब लघ्वी होऊन दुखते असा रोग, उन्हाळी
मूत्राशय (स पु) मूत्राचा कोठा
मूद (स्त्री) मातीच्या गोळयाला ओमराळयाने दिलेला विशिष्ट आकार, स्त्रियाचे एक केशभूषण
मूर (स्त्री) छिद्र, सछिद्रता, गळतीमुळें होणारें नुकसान; तुपाची बेरी, तूट, नुकसान, अवकाश, जागा, मेग; (न) दव
मूर्ख (स वि) मूढ, अज्ञानी
मूर्च्छना (स स्त्री) गायनातल्या प्रत्येक दोन स्वरामधले तीन सूक्ष्म स्वराश, घेरी, मूर्च्छा
मूर्च्छा (स स्त्री) चक्कर, घेरी
मूर्च्छागत (स वि) मूर्च्छित

मूर्त (स वि) मूर्तिमत, साक्षात्, (स्त्री) मूर्ति, प्रतिमा
मूर्ति (स्त्री) प्रतिमा
मूर्तिमत, मूर्तिमान् (स वि) साक्षात्
मूर्धन्य (स वि) मस्तकातून ज्याचा उच्चार होतो ते वर्ण (ऋ, ॠ, टवर्ग, र आणि ष)
मूर्धा, मूर्धान (स्त्री न) डोके, शिर
मूल (स न) मूळ उत्पत्तिस्थान, बालक
मूलक(स वि समासान्ती)त्यामुळे झालेले
मूलाधार (स पु) मूळ, पाया
मूल्य (स न) मोल, किमत
मूल्यवान् (स वि) मोठ्या किमतीचा
मूलोद्योग (पु) जीवनाला अत्यावश्यक असणारा व्यवसाय **मू० शिक्षण**(न)— जीवन शिक्षण, वर्धा शिक्षण पद्धति
मूषक (स पु) उदीर
मूस (स मूस स्त्री) सोने चादी अटविण्याचे पात्र, आटणी, साचा, योजना, मसलत, मार्ग, घडण, रचना
मूसमारग (पु) पत्ता, चिन्ह, अवशेष
मूळ (स मल न) मुळी, पाळ, उत्पत्तिस्थान, आधार, आरभ, मूलग्रथ, सासरी गेलेल्या मुलीला जाणारे माहेरचे बोलावणे, (अ) खाली, मूलत , मुसळ
मूळखड (न) मुळाचा तुकडा, मूळ
मूळग्रथ (पु) आधारभूत ग्रथ, आधार
मूळचिठ्ठी (स्त्री) आमत्रणपत्रिका
मूळडाळ (प्रा न) मूळपाळ(तुका० १३६३)
मूळद्रव्य, मूळधन (न) भाडवल
मूळपीठ (न) मूळचे स्थान
मूळपीठिका(स स्त्री)आदिकारण, प्रारभ, साग्र वृत्तान्त
मूळपुरुष (पु) आद्य पूर्वज, कुलाध्यक्ष
मूळबद, मूळबांध (पु) शेतात पाणी अडविण्यासाठी घातलेला बधारा
मूळवणे(प्रा क्रि)घालवणे, (न)उन्मूलन
मूळव्याध, मूळव्याधि(स मूलव्याधि स्त्री) एक गुदरोग
मूळस्तभ (स पु) मुहूर्तमेढ
मूळस्वभाव (स पु) जन्मस्वभाव

मूळहारी (प्रा पु) मूळ गेलेला मनुष्य.
मृग (स पु)हरिण, पशु, पाचवे नक्षत्र, त्या नक्षत्राचा पाऊस
मृगछाला (प्रा पु) मृगाजिन
मृगजळ (स न) सूर्यकिरणाच्या परिवर्तनाने वाळवटासारख्या ठिकाणी होणारा जलाचा भास
मृगजळस्नान (स न) अशक्य गोष्ट
मृगनाभि, मृगमद (स पु) कस्तूरी
मृगनेत्री, मृगनयना, मृगलोचनी(स स्त्री) सुदर डोळ्याची स्त्री
मृगया (स स्त्री) शिकार
मृगराज (स पु) सिंह
मृगलाछन (स पु) चद्र
मृगशीतलाई, मृगशीतली (स्त्री)मृगाच्या पावसाने हवेत आलेला थडावा
मृगशीर्ष (स न) पाचवे नक्षत्र यास लोकभाषेत 'खाटले वाजले' म्हणतात
मृगाबु (स न) मृगजळ (ज्ञा० १६।२२८)
मृगासन (स न)बसावयाचे हरिणाचे कातडे
मृगी (स स्त्री) हरिणी
मृगेंद्र (स पु) सिंह
मृड (स पु) शिव
मृडानी (स स्त्री) पार्वती
मृणाल (सं पु न) कमळाचा देठ
मृण्मय (स वि)मातीचे केलेले
मृत (स वि) मेलेला [मृताची क्रिया
मृतक (स न) अशौच, सुतक, प्रेत,
मृतदिन (स पु) मृत्युतिथि
मृतपत्र (स न) मृत्युपत्र
मृतप्राय (स वि) मेल्यासारखा
मृतशय्या (स स्त्री) मृत माणसाप्रीत्यर्थ ब्राम्हणास शय्या दान करतात ती
मृतसजीवनी (स स्त्री) मेलेल्यास पुन जिवत करणारा मत्र
मृतस्नान (स न) प्रेतयात्रेला जाणारे शुद्धीसाठी करतात ते स्नान
मृताशौच (स न) सुतक
मृति (स स्त्री) मरण, मृत्यु
मृते (प्रा न) माती (अमृ० ३।५)
मृत्तिका (स स्त्री) माती

मृत्यंग (स न) शरिराच्या ज्या भागावर आघात केला असता तत्काळ मरण येते असा भाग
मृत्पिंड (स पु) मातीचा गोळा
मृत्यु (स पु) मरण, यम
मृत्युंजय (स पु) शंकर
मृत्युपत्र (स न) मरणसमयी जिंदगीच्या व्यवस्थेसंबधाने केलेला लेख
मृत्युपथ (स पु) मरणाची वाट
मृत्युयोग (स पु) एखाद्या विशिष्ट नक्षत्रात विशिष्ट वारी येणे (उदाहरणार्थ—अनुराधा नक्षत्राचे रविवारी येणे)
मृत्युलोक (स पु) पृथ्वी, भूलोक
मृदंग (स पु) पखवाज
मृदंग्या (पु) पखवाजी
मृदु, मृदुल (स वि) मऊ, नरम
मृदुता, मृदुत्व (प्रा स्त्री) मऊ, गिरदी (हरिवं० १२।८०)
मृन्मय (स वि) मृण्मय पहा
मृषा (स क्रि) खोटे
मे (इं पु) इंग्रजी वर्षाचा पाचवा महिना
मेकड, मेकग (न) कानातला मळ
मेकुड (न) वाळलेला व नाकपुडीत चिकटलेला शेंबूड
मेख (फा स्त्री) खुंटी **तुकाराम बोवाची मेख**—न सुटणारे कोडे
मेखू, मेखसू (हि पु) मोठी मेख, मेख ठाकण्याची मोगरी
मेखला (स स्त्री) कमरपट्टा, कटिसूत्र, बाह्यावाचून कफनी
मेखस, मेखसू (न) मोठी मेख, मोठा व लांब खिळा [१५।२४१)
मेखळणें (क्रि) घट्ट बांधणे (ज्ञा०
मेखळा (स्त्री) मेखला पहा
मेखाटगोस (मेखाटोस) बसणें हट्ट धरणे किंवा धरून बसणे, पुरता पिच्छा पुरविणे
मेखाटणे (क्रि) खिळून टाकणे, चोपणे
मेखाटी (स्त्री) मेख, खुंटी [खत्रीर
मेखरा (त्रि) वस्नाद, पुरून उरणारा,
मेंग (स्त्री) सर्पाची कात
मेंगा, मेंग्या (वि) नेभळट
मेंगावणें (क्रि) भिऊन माघार घेणें
मेघ (स पु) ढग, अभ्र [घुमट.
मेखडबर (स मेघाडबर पु) ढगाचे छत,
मेघडबरी (स्त्री) घुमट, उंच छत्री, छत
मेघनाद (पु) रावणाचा मुलगा (इंद्रजित्); मेघाचा कडकडाट
मेघपटल (स पु) ढगाचे आवरण
मेघमंडल (स न) मेघाचा समुदाय
मेघमल्हार (स पु) गायनातला एक राग
मेघश्याम (स वि) ढगासारखा काळा
मेघोडा, मेघौडा (पु), **मेघौडें** (न) ढगाचा समुदाय (ज्ञा० ११।१९४)
मेचक (वि) काळा (मोरो० मंत्रभा० १०।३१४)
मेचणे (क्रि) भिऊन माघार घेणे, दाद देणे, माप घेणे (ज्ञा० १४।२४७)
मेचु (प्रा स्त्री) प्रीति (ज्ञा० १५।१२५)
मेज (फा न) टेबल, माप
मेजणे (क्रि) मोजणे
मेजदात, मेजदाद, मेजदास्त मोजदाद, मोजदास्त पहा
मेजर (इं वि) एक लष्करी हुद्दा
मेजवानगी (फा स्त्री) स्वागतखर्च, आतिथ्य, पाहुणचार
मेजवानी (फा मेजवानी स्त्री) मोठ्यास दिलेले थाटामाटाचे भोजन [हत्यार.
मेजोटी (स्त्री) माप घेण्याचे सोनाराचे
मेट, मेटें (फा पु) चौकी, पहारा, गस्त, पाहऱ्याची जागा, गुडघ्याचा सांधा, ढोपर, अवसान, (सावतवाडीकडे) लग्नातला एक सोहळा (गृहप्रवेशाच्या वेळी वराच्या बहिणीने दार आडवून धरणें), (अ) अतिशय काळोख. **मेट पडणें**—हातपाय गाळणें, **मेटें घालणें**—रडकुंडीस येणे, गुडघ्यात डोके खुपसणे [नाक्यावरील चौकीदार
मेटकरी (पु) किल्ल्याच्या भोवतालच्या
मेटका (पु) मेडका पहा
मेटाकुटी, मेटाखुटी (स्त्री) ढोपर टेकून बसण्याची रीत, महत्प्रयास **मे० स येणें**—शिकस्त करून कंटाळणे

मेटींव (वि) टाकी दिलेला (घोडा, चिरा इत्यादि) [६।८७)
मेटेकरी(प्रा पु) रखवालदार(र० यो०
मेंड (हिं पु) उच केलेली कड, धार, शेताची हद्द, (स्त्री) तरग, लहर, वादनात नाजूक रीतीने उत्पन्न केलेली स्वराची वक्रता
मेडका (पु), **मेंडकी** (स्त्री) व्यायामाने स्नायूचे फुगणें, वळ, पेटका, बेटकुळी, मेषपाल
मेंडका–क्या, मेंडपाळ (वि) मेंढरे राखणारा, धनगर [किवा प्राणी
मेंडगुळ(न) बाडगूळ, परोपजीवी वनस्पति
मेडजोगी (पु) खणपटचा, डोईफोडचा
मेडा (प्रा पु) मेंढा
मेंडा (हिं मेंड स्त्री) हद्द, मर्यादा
मेढ (स्त्री) दुबेळके असलेले लाकड, आधारस्तभ, दोरीचा पीळ
मेंढ (स्त्री) सीमा
मेंढक्या (वि) मेंढपाळ
मेंढकी (स्त्री), **मेंढके** (न) मेढ पहा
मेंढपाळ (पु) मेंढ्या चारणारा
मेंढरी (स्त्री) मेथला पहा
मेंढरू (न) मेंढीचे पिलू
मेंढवाडा(पु) मेंढराना कोंडण्याची जागा
मेढा (पु) दुबेळका खाब, पाठिंबा, गुतागुत, त्रिशूळ, ढाल, धनुष्य, कुपण
मेंढा (स मेष पु) मेष, एडका
मेढा (स्त्री) लहान मेढ
मेंढी (स्त्री) मेंढ्याची मादी
मेढेकरी (पु) आधारस्तभ [लकडकोट
मेढेकोट(पु)लाकडाचा केलेला मजबूत तट,
मेढेजोशी (पु) मेढेमताचा किंवा गावचा वतनदार जोशी
मेढेमत (पु) ध्रुवाच्या ताऱ्यावरून बसविलेले एक ज्योतिष मत
मेढ्या (पु) मेढेकरी, आधारस्तभ
मेढ् (स न) शिस्न, मेढा
मेण (न) मधाच्या पोळयातला चिकट पदार्थ, तेलाची बेरी, तरवारीचे म्यान
एका मेण्यात दोन सुऱ्या राहात नाहींत– दोघे सामर्थ्यवान् पुरुष भाडण न करता शाततेने एकत्र राहू शकत नाहीत;
मेण काढणें—खूप चोपणें, मारणें.
मेणकट (वि) मेणचट, ओशट
मेणकापड (न) मेण लाविलेले कापड
मेणघुणा (वि) आतल्या गाठीचा
मेणचट (वि) चिकट, कण्या न पडलेले (तूप), मद, सुस्त, नि सत्त्व, कृपण
मेणबत्ती (स्त्री) मेणाने मढविलेली वात
मेणबाजार (पु) रोजच्या रोज दुकानासाठी पाल लावायचे व रोजच्या रोज काढायचे असे करणारे दुकानदार जेथे आहेत तो बाजार
मेणा (फा पु) डोलीसारखें एक वाहन
मेणोले (वि) मेण, तेलाची बेरी व राख यानी सारविलेले टोपले इ
मेतकूट (न) तादूळ व काही डाळी याचे दळलेले रुचकर मिश्रण, मेळ, एकी, दृढ मैत्री
मेथी (स्त्री) एक भाजी
मेथोडा (पु) मेथ्याचा लाडू
मेद (स न) चरबी [लठ्ठपणा
मेंदगी (फा मादगी स्त्री) थकवा, शीण,
मेंदट (वि) मेणचट
मेदस्वी (स वि) लठ्ठ, फोपसा
मेदिनी (स स्त्री) पृथ्वी
मेंदी (स मेंधी स्त्री) मुलीचे हातपाय रगविण्याची एक वनस्पति
मेदु (पु) गोष्ट [जाल
मेंदू (स मेदस पु) मगज, ज्ञान-ततु-
मेदूर (वि) घट्ट व चिकट
मेदोवृद्धि (स स्त्री) अगात चरबी वाढणें, फोपसेपणा, लठ्ठपणा
मेघ (स पु) यज्ञपशु, आहुति, बळी
मेंधला (पु) वास्तुशास्त्रात—दाराच्या चौकटीची मढरी आणि घोडा [शक्ति
मेधा (स स्त्री) बुद्धीची तीव्रता, धारणा-
मेधावी (स वि) कुशाग्र बुद्धीचा
मेधाविनी (स्त्री) कुशाग्रबुद्धीची
मेंधी(स स्त्री) मेंदी पहा
मेध्य (स वि) पवित्र
मेंबर (इ पु) सभासद
मेम (इ मॅडम स्त्री) मडम

मेमटा (वि) दिसण्यात साळसूद पण आतून दुष्ट
मेमण (पु) मुसलमान जातीचा विणकरी, मोमीन [(प्रा पु) समय
मेर (स मीर स्त्री) शेताची कड, तीर,
मेरु (स पु) एक पर्वत, माळेतला मध्यवर्ती मोठा मणि, गुडगुडीचा चिलीम ठेवण्याचा दाडा
मेल (इ स्त्री) टपालगाडी, टपाल, (पु) सगीत साज
मेलकार (फा पु) शस्त्रविद्येचा शिक्षक
मेलन (न) मीलन, एकीकरण
मेला (स पु) मेळा, यात्रा, शस्त्रविद्येचे शिक्षण, (वि) मेलेला
मेले अन्न स्वत च्या श्रमाने न मिळविलेले पण दुसऱ्याच्या मेहेरबानीने किवा लज्जास्पद मार्गाने मिळालेले अन्न
मेल्या आईचे दूध प्यालेला मेषपात्र
मेल्यापेक्षा मेला होणें अतिशय खजिल होणे
मेल्हारे (प्रा न) सयोग (अमृ० २।५२)
मेवा (फा पु) फळफळावळ **मे०फरोस**— फळफळावळ विकणारा
मेवाती (हि पु) लुटारू [पेढे, बर्फी इ०
मेवामिठाई (स्त्री) फळफळावळ आणि
मेव्हणा, मेव्हणी मेहुणा, मेहुणी पहा
मेष (स पु) मेंढा
मेषपात्र (स वि) खुळचट, दुर्बळ
मेषसपात (स पु) मेषराशीत सूर्याचा प्रवेश
मेषोन्मेष (स पु) डोळ्याची उघडझाप
मेसको (प्रा स्त्री) एक क्षुद्र देवता
मेसमेरिझम (इ पु) मोहिनी विद्या
मेसाई, मेसादेवी (प्रा स्त्री) एक क्षुद्र देवता
मेस्तक (न) हिशेबाची कोष्टके वगैरे लिहिलेली वही, व्यवहारचोपडी, लेखनपद्धति
मेस्तर (न) नवला, गवड्याचे एक हत्यार
मेस्तरी, मेस्त्री (पोर्तु० मेस्त्री पु) कारागीर
मेह (स पु) मूत्ररोग, मेंढा

मेहतर, म्हेतर (पु) झाडू, भगी, घडा, राजण, नाशिकाकडे—भिल्लाचा जातपाटील
मेहदळ (वि) पुष्कळ
मेहदी (अर स्त्री) मेदी पहा [मजुरी
मेहनत (अर स्त्री) श्रम; प्रयास;
मेहनताना (अर पु) मेहनतीचा मोबदला, मजुरी
मेहनती (वि) खटपटी, कष्टाळु
मेहमान (फा पु) ज्याची वशपरपरागत जमीन घरदार, हक्कसबध इ०काही एक गावात नाही असा उपरी गावकरी, अतिथि, पाहुणा
मेहमानी (फा स्त्री) आतिथ्य
मेहर (फा स्त्री) कृपा, दया, (पु) सूर्य (देवनाथ पृ० २५५)
मेहरणें (क्रि) बधिर होणें
मेहरनजर (स्त्री) कृपादृष्टि
मेहरप मेहराप पहा
मेहेरबान (फा वि) कृपाळु, अधिकाऱ्याविषयी अर्जदाराने लिहिण्याची सज्ञा
मेहेरबानी (फा स्त्री) कृपा, सज्ञा
मेहराप, मेहरप, मेहराब (अर) मेहराब स्त्री) कमान, भित, मखर, मशिदीत पश्चिम दिशेस असणारी पवित्र देवळी
मेहरी (स्त्री) बधिरपणा
मेहुडा, मेहू (प्रा पु) मेघ [नवरा
मेहुणा (पु) बायकोचा भाऊ, बहिणीचा
मेहुणी (स्त्री) बायकोची बहीण
मेहुला (प्रा पु) मेघ [बायको
मेहूण (स मिथुन न) दापत्य, नवरा-
मेहू, मेहो (स मेघ पु) मेघ (मुक्ते० रामा० ६।२७१)
मेळ (स मेल पु) जम, एकी, मिलाफ, वाजत्र्याचा ताफा, हिशोबाचा ताळा, योग, सयोग, प्राप्ति • [३६७)
मेळवण (प्रा न) समूह (भा० १४।
मेळा, मेळाप, मेळावा (स मेल पु) समुदाय, समूह, यात्रा [समेट
मेळापकु, मेळापाक (प्रा पु) मिलाफ,
मेळावा (प्रा पु) समुदाय

मेळीकार (पु स्त्री) भेट
मेळु (प्रा पु) मेळ, भेट, सयोग
मेळेकरी (पु) गावचा एक पिढीजाद कामदार
मेळेदार (पु) पचायतीपैकी एक इसम
मैत (वि) मयत, मेलेला
मैत्र (स पु) सखा, स्नेही [पोटभेद
मैत्राणी, मैत्रायणी (पु) ब्राह्मणाचा एक
मैत्रिकी,मैत्री (स स्त्री) सख्य, मित्रत्व
मैत्रीण (स्त्री) सोबतीण
मैथिली (स्त्री) सीता
मैथुन (स न) स्त्री-पुरुष-सयोग, सभोग, गिलाफ
मैद (न महेद्र वि) बुद्धिमद, जड, सुस्त, घातकी, ढोंगी, (पु) कुळव
मैदा (हि पु) सपीठ, गव्हाचे बारीक पीठ
मैदान (फा स्त्री) उघडी व सपाट विस्तीर्ण जागा
मैदावे (प्रा न) मैदपण, घातकीपणा
मैना (हि स्त्री) एक पक्षी
मैफल (अर स्त्री) मजलस
मैयत (अर मयत वि) मेलेला
मैया (अर वि) शभर
मैयातैन (अर वि) दोनशे
मैरालभाऊ (पु) दणकट आणि भक्कम बाध्याचा माणूस
मैल (इ पु) अर्धा कोस
मैलखोर (वि) मळकट रगाचा
मैला (पु) नरक
मैलागर (स पु) चदनाची बाग
मैलागिरीचदन (न) उत्कृष्ट चदन
मैस (प्रा स्त्री) काजळ (भक्तलीला० १।६५)
मैळ (प्रा वि) मलिन, (पु न) घाण
मैळणें (प्रा स्त्री) मलिन होणे, (भा० २६।३६) [वार्षिक नेमणूक
मोईन(अर स्त्री) निश्चितपणा, ठराविक
मोईनजाबता (पु) पगारविषयीचे करार-पत्र, वाटणीपत्रक, नेमणूक
मोकाबला मुकाबला पहा [सोडणे
मोकलणें (प्रा क्रि) पाठविणे, मोकळा
मोकळ (स्त्री) मोकळा कडबा वगैरे

मोकळवावो (प्रा स्त्री) मोकळीक
मोकळवावी होणें–सैरावैरा धावू लागणें
मोकळा (वि) सुटलेला, रिकामा **मो० चाकळा** (वि)—अनियत्रित, सुटा
मोकळी (प्रा स्त्री) स्वच्छदीपणा, मत-भेद (ज्ञा० १७।२६)
मोकळीक (स्त्री) परवानगी, सुटका
मोकळें (प्रा न) मोकळेपण (ज्ञा० १८।८६८)
मोकळें रान (न) पूर्ण स्वातत्र्य, सदर परवानगी, ऐसपैस जागा
मोका (पु) सधि, प्रसग
मोकाट (प्रा वि) द्वाड, दाडगा, स्वच्छदी
मोकाटु (प्रा वि) मोकळा
मोकादम (पु) मुकादम पहा
मोकार (वि) रिकामा, सुटा, (न) ऐन खर्च
मोकाशी (पु)मोकसदार,इनामदार, खोत
मोकासा (अर पु) लष्करी नोकरी करण्याच्या शर्तीने किवा इनाम म्हणून दिलेली जमीन किवा गावखोती
मोकाळ (वि) मोकळा, भटक्या
मोख (पु)· खोबरे, सुपारीतले खोबरे, एरडीतला मगज
मोखर, मोखार (वि) मऊ, वाढता
मोग (पु) कोब, अकुर
मोगर (प्रा न) पायदळ (ज्ञा० ११। ३९५, रुक्मि० ५।२६)
मोगर (स मुद्‌गर पु) हातोडा, लहान गाठ, झुबका, चोपणी
मोगरा (स मुद्‌गर पु) एक सुवासिक फुलझाड, लाकडी हातोडा, चोपणी, झेगट वाजविण्याचा ठोकळा
मोगरी (स्त्री) लाकडी हातोडा
मोगल (फा पु) तार्तरीहून आलेली मुसलमानाची एक जात [शाही
मोगलाई (स्त्री) मोगलाचे राज्य, बेबद-
मोगलाण (न) मोगलाचा किवा त्याच्या ताब्यातला देश, मोगलाचे बड
मोगा (पु) कित्येक नारळाच्या आत कोब वाढलेला असतो तो
मोगारा (पु) कोब, अकुर

मोघ (स वि) व्यर्थ, निष्फळ
मोघड (स्त्री) बिनफणाची लहान पाभर
मोघणी (स्त्री) जोधळा, बाजरी वगैरे मध्ये तूर,हरबरा इ०ची पेरणी [अनामत
मोघम (अर वि) संदिग्ध, अस्पष्ट,
मोघल (फा न) डेऱ्याचे मागील दार
मोघा (पु) उभट रुंद तोंडाचे व अरुंद मानेचे भांडे
मोघारणे (न) नकासगाराचे हत्यार
मोघें (न) जोंधळा, बाजरी, गहूं याच्यात पेरलेला हरभरा किंवा तूर [णारा
मोचक(स वि)मुक्तता करणारा, सोडवि-
मोचड (प्रा पु) जोडा
मोचडी (स्त्री) नाजूक जोडा
मोचणें (स मुच् स्त्री) मोकळे करणे
मोचन (स न) मुक्तता, सुटका
मोचा (हिं पु) मोजा, जोडा
मोची (हि पु) जोडे शिवणारा
मोच्छाव, मोच्छाह (स महोत्सव पु) मोठा उत्सव
मोज (न) माप
मोजका(वि)मोजलेला, नेमका, निवडक
मोजणी (स्त्री) मोजण्याची क्रिया, पैमाष
मोजणें (क्रि) गणती करणे, मापणे
मोजदाद, मोजदास्त(अर मोजदाद स्त्री) मापन, मोजणी
मोजवटी (स्त्री) सोनाराचा ठसा
मोजवा (फा मासबा पु) मोजकी संख्या, हिशेब [आच्छादन
मोजा (फा पु) हाताचे किंवा पायाचे
मोजिब (अर बमुजिब अ) प्रमाण
मोट (प्रा स्त्री)मोटकुळे, गाठोडे (तुका० २७१७), वाट
मोट (स्त्री) विहिरीतून पाणी काढण्याचे मोठे पात्र, मोठे ओझं **मोट बांधणें**—एखाद्यास त्याच्या मर्जीविरुद्ध करावयास लावणे, एखाद्या वस्तूचा गोळा करणे
मोटकळें (न) गाठोडे
मोटका (वि) निपुण, निष्णात
मोटकुळी (स्त्री) गाठोडी
मोटकुळी उडी (स्त्री) पाण्यात उडी टाकताना हवेत असताच स्वत चे पाय धरून (अर्थात् शरिराचे गाठोडें करून) खाली उतरणे [मोजके.
मोटके (प्रा वि) थोडे, सूक्ष्म, नीट,
मोटन (स न) बोडण
मोटला–ळा (पु), **मोटली–ळी** (स्त्री), **मोटले–ळें** (न), **मोटचाळें** (प्रा न) गाठोडे [चौकट
मोटवण (न) मोटेकरिता उभारलेली
मोटस्थळ (न) मोटेच्या पाण्याने भिजणारी जमीन
मोटळी (स्त्री) लहान गाठोडी
मोटळे (गा न) गाठोडे
मोटाड (वि) फार मोठा [दणगट
मोटाघोटा (वि) मोठा, मजबूत, जाड,
मोठा (वि) थोर, अधिक, भारी, स्थूल
मोठ्याने (अ) मोठा शब्द करून, मोठ्या आवाजाने
मोड (पु) पराजय, अंकुर, रीत, वळण, आकार, मळ, मोडकी फुटकी धातूची भांडी, मोठा पूर, लहान नाणी, रेजगी, जडत्व, ताठपणा
मोडकळ (प्रा वि) अतिशय **जड** (मोरो० वन० १२।१५९), क्षीण, दाणादाण झालेले, मोडलेले
मोडकळणें, मोडकळीस येणें पडल्यासारखें होणे, क्षीण होणे, थकणे
मोडका (वि) मोडलेला
मोडकातोडका (वि) मोडण्यास झालेला, मोडकळीस आलेला
मोडकी (स्त्री) मोड, हरकत, पराभव, मोडल्याबद्दलचे अपेश [पद्धति
मोडणी(स्त्री)मोडण्याची क्रिया, माडणी,
मोडणें (क्रि) तोडणे, तुटणे, भग्न करणे, उल्लंघन करणे, पराजय करणे, नाहीसे करणे, समाविष्ट असणे
मोडता घालणे (पु) अडथळा करणे, खो घालणे
मोडती (स्त्री) मनाई, बंदी, अडचण
मोडतोड(स्त्री)मोडलेले तुटलेले सामान, त्याची दुरुस्ती
मोडशी (स्त्री) अजीर्ण, अपचन **मो० जिरविणें**—खोड मोडणे

मोडा (पु) अडथळा, हरकत, प्रतिबंध, खुलासा करणारा (सोहि० महदनु०)
मोडावणें (क्रि) मोड (अंकुर) फुटणें
मोडिक (प्रा वि) कुत्सित
मोडी (प्रा स्त्री) नटणे, सजणे, शृंगार
मोडी (स्त्री) जलद लिहिण्यासाठी वर्ण मोडून लिहिण्याची प्रचारात आलेली पद्धति, (प्रा) आकार, सुरमाची पुटकुळी, शृंगार
मोडीव (वि) घडी करता येण्याजोगा
मोड्या (वि) मोडणारा
मोढ (पु) अंकुर, कोंब
मोढा (पु) आहोळ, ओघळ, खोरे
मोत (स्त्री) मृत्यु, स्मशानयात्रा [२२१)
मोतड (प्रा वि) खटाटोप (मा० १३।
मोतदार, मोतद्दार (फा मोताददार पु) घोडा संभाळणारा
मोताद (अर मोहताद स्त्री) ठराविक परिमाण किंवा माप, इयत्ता, (वि) अल्प प्रमाणात ज्याला मिळते ता
मोतादी (वि) बेताचे, जितक्याम तितके
मोतिया (पु) मोत्याचा रंग
मोतिलग (प्रा वि) मोत्ये लाविलेला
मोतीं (स मौक्तिक न) समुद्रात शिंपेत सापडणारे रत्न **नाकापेक्षा मोतीं जड**—मुख्य वस्तूपेक्षा गौण गोष्टीचेच अधिक माहात्म्य
मोतीचूर (हिं पु) बारीक कळयाची बुंदी, लाडवाचा एक प्रकार
मोतीदाणा (पु) मोत्याच्या दाण्यासारखा सुंदर मनुष्य
मोतींबिंदु (पु) वडसासारखा लहान ठिपका नेत्राच्या बुबुळावर ज्यात येतो असा नेत्ररोग
मोत्यांचा भाग (पु) केसाच्या भागात घालावयाचा स्त्रियांचा एक मोत्याचा दागिना
मोत्या (पु) कुत्रा, मुलाचे शिश्न
मोत्साव(स महोत्सव पु) मोठा उत्सव
मोद (स पु) आनंद
मोदक (स पु) एक उकडलेले मिष्टान्न, (वि) आनंद देणारे
मोदणें (स मुद् क्रि) आनंदणे
मोदळा (प्रा पु) मुद्गल, वासराने दूध पिऊ नये म्हणून त्याच्या तोंडाला बांधावयाची पिशवी, गोळा, भारा, ओझें, (वि) लठ्ठ, फार [दुकानदार
मोदी (हि पु) कोठावळा, धान्याचा
मोदीखाना (हि पु) लष्कराच्या धान्याची कोठी
मोधळा (पु) धष्टपुष्ट पण आळशी मनुष्य, धान्यतृणाचे ओझें, घरावरची कवले घसरू नयेत म्हणून त्याच्याखाली घातलेल्या लांबलांब झिंन्याच्या जुड्या, मोदळा, भारा
मोधा (वि) मुग्ध, स्तब्ध
मोधागोळा (पु) जड गोळा
मोनजात (स्त्री) मुके जनावर [मुका
मोनवा (पु) केळीचा नवा केळवा, (वि)
मोना (पु) केळीच्या पानाचे अग्र, (वि) मुका
मोने (प्रा वि) थोर
मोप (वि) पुष्कळ, (न) कच्ची वीट
मोप, मोपाड, मोपार (न) डोंगराचे शिखर, भूशिर, तुळईचे अग्र
मोपणें (क्रि) मोजणे [साचा
मोपाळें (न) विटाळे, वीट करण्याचा
मोपें (न) मोठी कच्ची वीट
मोबदला (अर मोबादला पु) एक वस्तु देऊन तिच्या ऐवजी दुसरी वस्तु घेणे, (अ) बद्दल
मोबलक मुबलक पहा
मोमा (मा भा) मुका
मोमीन (अर पु) मेमन पहा
मोर (स मयूर पु) एक सुंदर पक्षी
मोरकी (स्त्री) मोहरकी, लगाम
मोरकुचा (पु) मोरचेल
मोरचंग (पु) दातात धरून वाजविण्याचे एक वाद्य
मोरचल (हिं मोरछल न) मोराच्या पिसाचा कुंचा
मोरचा (फा पु) लकडकोट, तोफा, तोफाचा मारा, जंग, आरशाचा पारा निघून पडलेला उघडा भाग

मोरचूद (हिं मोरथुथिया पु न) एक विषारी खनिज पदार्थ
मोरचेबंदी (स्त्री) सरक्षक तट उभारणें, तोफा लावणें
मोरचेल मोरछल पहा
मोरणी (स्त्री) स्त्रियाच्या नाकातला एक अलकार
मोरणें (प्रा क्रि) ऐकणें
मोरपीस (न) मयूरपुच्छ
मोरव (फा पु) चाटण
मोरवा (पु) मातीचा, धातूचा लोटा, तुळईवर असलेला आखुड खाब, खाबाखाली दिलेला तळवडा
मोरस साखर मॉरिशस बेटातून आलेली साखर
मोरा (प्रा वि) कबरा, करड्या रगाचा
मोराबा मुरब्बा पहा [खाबोटी
मोराबा (पु) इमारतकामात—कैंची,
मोरी (स्त्री) घरातले साडपाणी काढून देण्याची वाट, नाहणी, खाळ
मोर्चा (पु) मोरचा पहा
मोर्चा नेणे (क्रि) जमावाने गाऱ्हाण्याची दाद मागण्याकरिता जाणे
मोर्तब (अर न) 'मोर्तबसूद' अशी अक्षरे कोरलेला ठसा **मो० बर्दार**–मोर्तब सभाळणारा
मोर्तबसूद मोर्तबावर 'मोर्तबसूद' अशी अक्षरे कोरलेली असतात, याचा अर्थ 'असा हुकूम देण्यात येत आहे' असा आहे
मोल (स मूल्य न) किंमत
मोलकरी (पु) मजूर, कामकरी
मोलमजुरी (स्त्री) मजुरी, मजुरीचे काम, त्याबद्दलचे द्रव्य
मोलामहागाचा किंमतवान्
मोलारी (पु) पुरुष मजूर
मोलारीण (स्त्री) स्त्री मजूर
मोवणें (प्रा क्रि) मापणें (तुका० २०।१८), (न) मनन [एक रोग
मोंवा (पु) धान्य व भाजीपाला याचा
मोवाळ (प्रा वि) मृदु, मवाळ [येणें
मोवाळणें (प्रा. क्रि) मृदु होणें, वठणीस
मोवाळें (न) वासराच्या तोडाला घालण्याचे मुसके
मोस (पु) पत्ता, सूचक चिन्ह, कपट
मोसबा (अर पु) हिशेबपत्रक
मोसबी (स्त्री) नारिंगाच्या जातीचे एक फळ [ऋतु
मोसम (अर पु) योग्य काळ, हगाम,
मोह (स पु) मूर्च्छा, प्रेम, माया, प्रेमाचा अतिरेक **मो० पाश** (पु)—ससाराचे जाळे
मोहम (स पु) ममता, माया, मतिभ्रम, अज्ञान [चित्ताकर्षक.
मोहक (स वि) मोह उत्पन्न करणारें,
मोहग (वि) मोघम
मोहटळ (न) गुरासाठी चरण्याचे कुरण
मोहटी (स्त्री) माहुटी, मोहाच्या झाडाचे फळ, छपराचे अग्र
मोहणें (क्रि) भुलणे, भुलविणें, वश करून घेणे, वश होणे
मोहतर, मोहतुर (स मुहूर्त पु) शूद्र जातीच्या स्त्रीचा पाट
मोहतरफा (फा पु) दुकानदार व कारागीर याच्यावरील कर
मोहदाद (फा वि) माफक, मोजके.
मोहन (स वि) मोहून टाकणारे, (न) मतिभ्रम, भुरळ, कणिक वगैरे पदार्थांत मृदुत्वासाठी घातलेले तूप किंवा तेल
मोहनभोग (स पु) एक पक्वान्न
मोहनमाळ (स स्त्री) गळयात घातली असता बेंबीपर्यंत लोंबणारी सोन्याची माळ [मोह पाडणारी स्त्री
मोहना, मोहिनी (स मोहिनी स्त्री) भूल,
मोहनिद्रावाद (पु) झोपेने रोग बरे करण्याची पद्धति
मोहबत (अर महवत स्त्री) कृपा, मुरवत.
मोहमुदी (अर स्त्री) उंची सुती वस्त्र
मोहर (फा पु) आम्रवृक्षाची मजरी, (स्त्री) माहोरे (सोन्याचे नाणें), शिक्का, छाप, अग्रभाग, सैन्याची आघाडी, बाजू, दिशा, माग, अकुर, लक्ष

मोहरकाडा (प्रा पु) अग्रेसर (सोहि० महदनु०)
मोहरकी (स्त्री) बैल, गाय, म्हैस इ० जनावराच्या तोडाला बाधावयाची काही विशेष आकाराची दोरी
मोहरक्या (पु) अग्रेसर, म्होरपी, पुढारी
मोहरणें (क्रि) वृक्षास मोहर येणे, पुढे होऊन शिरणे, पुढे जाणे, पावा वाजविणे, माहित करणे, गोजारणे (तुका० २१३०), फेरफार होणे (ज्ञा० ६।१९१) प्रफुल्लित होणे, प्राप्त होणे
मोहरपी (पु) पुढारी, अग्रेसर [बद
मोहरबद (वि) वर मोहर केलेले, पक्के
मोहरम (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा पहिला महिना, ताबुताचे दिवस
मोहरा (फा पु) सर्पाच्या मस्तकातला मणि, मार्ग, मृदगाची गत, चेहरा, अग्रभाग, सैन्याची आघाडी, बुद्धिबळात राजा किवा प्यादे याशिवाय बाकीची बुदबुळे, उत्कृष्ट मनुष्य, कागदाला चिकणाई आणण्यासाठी घोटण्याची मोठी कवडी, कागदाच्या पानात मधोमध काढलेली आकृति किवा छाप
मोहरी (स्त्री) राई, पुगी, मुरली (राम (वि० २५।१४३, तुका० २३८९)
मोहरीर (अर पु) देशपाड्याचा गुमास्ता
मोहरील (वि) पुढचा, अग्रभागचा
मोहरून (अ) पुढून
मोहरे (न) बुद्धिबळातला 'मोहरा' पहा, (अ) पुढे, समोर (ज्ञा० १८।५८४)
मोहरे घालणें गोजारणे (तुका० २१३४)
मोहरेदार (वि) गुळगुळीत व चकाकित
मोहल्ला (अर पु) व्यूह, शहराचा भाग, गल्ली
मोहसबा (अर पु) मोसबा पहा
मोहसल्ली (हि पु) महसुलाबद्दल तगादा करणारा शिपाई
मोहळ, मोहोळ (न) मधमाशाचे पोळे
मोहळ, मोहळे (न), **मोहळा, मोहाळा** (पु) वासराच्या तोडाला घातलेली मुसकी
मोहा (पु) महुडा
मोहाचा नारळ उत्कृष्ट प्रतीचा नारळ
मोहाथिणें (प्रा क्रि) मोहित होणें
मोहाळणे (प्रा क्रि) मोह पावणे
मोहाळी (प्रा न) घोड्याची लगाम (रुक्मि० ८।१५)
मोहाळें (प्रा न) सकलादीचे आच्छादन
मोहित (स वि) मोह पावलेला, लुब्ध
मोहिमी मोहिनी पहा
मोहिरा (प्रा पु) अग्रभाग
मोहिरे (प्रा न) साहित्य, सामग्री
मोहीम (अर स्त्री) लष्कराची स्वारी
मोहोमशीर (वि) वारवार स्वाऱ्या करणारा
मोहोतरफा मोहतरफा पहा
मोळ (पु) छपराचे पाखे, पाख्याचा ढाळ, गवताची एक जात
मोळा (पु) रीत, सवय, चाल, खिळा
मोळी (स्त्री) लाकडाचा भारा, गाठोडे, शरीर **मो० बुचकळणें** — जलदीने स्नान करणे [निर्वाह करणारा
मोळीविक्या (पु) लाकडाची मोळी विकून
मोळें (न) मोहळे पहा [सुटका
मोक्ष (स पु) मुक्ति, ब्रह्मस्वरूपता,
मोक्षपद (स न) जन्म-मरणापासून मुक्त होण्याची पात्रता, श्रेष्ठपद, ब्रह्मत्व, फार मोठे बक्षीस
मौआळ (प्रा वि) मऊ, कोमल, मवाळ
मौक्तिक (स न) मोती
मौज (अर स्त्री) मजा, गमत, चैन
मौजा (अर पु), **मौजे** (न) गाव, मुक्काम
मौजाळा (वि) गमती, खेळकर
मौंजी (स स्त्री) मुज नावाचे कटिसूत्र
मौंजीबधन (स न) उपनयन, मुज
मौजूद (अर वि) हजर, तयार
मौजे (अर न) गाव, मुक्काम [सकट
मौत (स मुक्ति अर मोत पु) मृत्यु,
मौन (स न) स्तब्धता, न बोलणे
मौनव्रत (स न) काही मुदतीपर्यंत न बोलण्याचा नेम
मौनावणें (प्रा क्रि) स्तब्ध होणे [मनुष्य
मौनी (स पु) स्तब्ध, मोनव्रत घेतलेला

मौलवी (अर पु) मुसलमानी धर्मशास्त्र जाणणारा पंडित
मौला (अर पु) परमेश्वर, मालक
मौलाना (अर पु) मुसलमान धर्मशास्त्रवेत्ता, शिक्षक, मुल्ला, मुसलमानाचा उपाध्याय
मौली (स पु) मस्तक
मौल्य (स न) किमत
मौसर (स्त्री) ऐपत, सामर्थ्य
मौळ मौली पहा [(ज्ञा० १८।६५८)
मौळा (प्रा पु) फळावरील काटा
म्या (सर्वनाम) मी, मी ची ततीया
म्याजिस्ट्रेट (इ पु) फौजदारी खटल्याची चौकशी करणारा कनिष्ठ प्रतीचा कामदार
म्यान (फा न) तरवारीचे घर [वाहन
म्याना (फा पु) पालखीसारखे एक
म्युनिसिपालिटी (इ स्त्री) नगरपालिका
म्लान (स वि) कोमेजलेला, खिन्न
म्लेच्छ, म्लेच्छ (स पु) यवन, हिंदुव्यक्तिरिक्त अन्य धर्मी
म्हटले तेव्हां (अ) केव्हाहि
म्हण (स्त्री) प्रचलित बोधपर वाक्य
म्हणजे (अ) अन्य शब्दानी सागावयाचे तर, किंवा, याचा अर्थ
म्हणणें (क्रि) बोलणे, उच्चारणे, पडणे
म्हणपणें (प्रा क्रि) म्हटले जाणे
म्हणम्हणो (प्रा अ) म्हणून म्हणून
म्हणविणें (क्रि) दुसऱ्याकडून म्हटले जाणें, म्हणतील असे करणें
म्हणियागत (प्रा न) भाषण (स्वा० दि० १२।४।७९), (वि) आज्ञाधारक (ज्ञा० ९।२८४)
म्हणियारा (प्रा पु) सेवक किंवा दूत म्हणविणारा (ज्ञा० ९।३२४)
म्हणियें (प्रा न) काम (ज्ञा० १३।४३९), आज्ञा (ज्ञा० १७।२०३), (वि) आज्ञाधारक (ज्ञा० ३।९९)
म्हणून, म्हणोन (अ) यासाठी, यामुळे
म्हसण (प्रा न) स्मशान
म्हशा (स महिष पु) रेडा, हत्या, रेड्यासारखा धष्टपुष्ट पण मतिमंद
म्हशासुर (स महिषासुर पु) देवीने मारलेला एक दैत्य, म्हसोबा
म्हातारचळ (पु) म्हातारपणी बुद्धीस होणारी विकृति
म्हातारा (स महत्तर वि) वृद्ध, जरठ
म्हातारी (स्त्री) वृद्ध स्त्री, वृद्ध आई, रुईच्या फळातला ततुसमुदाय
म्हावरे (न) घबाड, मासा, मासळी
म्हाळसा (स्त्री) खंडोबाची स्त्री, कुंकवाचा मोठा टिळा लावणारी, धष्टपुष्ट आणि अव्यवस्थित राहणारी भाडकुदळ स्त्री
म्हाळसाकांत (पु) खंडोबा
म्हैस (स महिष स्त्री) महिषी, रेड्याची मादी
म्हैसा (पु) रेडा
म्हैसमगळ (वि) मऊ [२३२२)
म्हैसिक (वि) म्हशीचा (नाम०

य

य मराठी व्यंजनमालेतील सव्विसावे व्यंजन
य कश्चित (न वि) क्षुद्र
यकृत् (स पु) पित्ताशय
यच्चयावत् (स अ) सर्व, झाडून, सगळे
यच्चावत् यच्चयावत् पहा [पूजणे.
यजणें (स यज् क्रि) होमहवन करणें,
यजन (स न) होमहवन
यजमान (स पु) यज्ञकर्म करणारा, धनी, मालक, नवरा
यजमानकृत्य (स न) यजमानाच्या घरी करावयाचे धर्मकृत्य [मालकीण
यजमानीण (स स्त्री) यजमानाची स्त्री,
यजितपत्र (स अजितपत्र न) आपण हरलो व प्रतिस्पर्ध्याने जिंकले अशा कबुलीचे पत्र
यजुर्वेद (स पु) चार वेदापैकी दुसरा
यजुर्वेदी (स पु) ब्राह्मणापैकी एक पोटभेद, मध्यदिन
यजू (स यजुस पु) यजुर्वेदी ब्राह्मण
यटक (स्त्री न) खुबी, मर्म
यडताळा (न) घोटाळा, अडचण
यंता (स पु) नियमन करणारा

यति (स पु) सन्यासी, भिक्षु, पद्याच्या चरणात थाबण्याची जागा, अक्षरावरचे अवसान
यत्किंचित् (स अ) थोडासुद्धा
यत्न (स पु) प्रयत्न, उद्योग, खटपट
यत्नवादी (स पु) माणसाचे सुखदु ख, उत्कर्षापकर्ष इ० गोष्टी त्याच्या दैवावर अवलबून नसून यन्नावर आहेत असे समजणारा
यत्नवान् (स वि) खटपटी, उद्योगशील
यत्नसिद्ध (स वि) प्रयत्नाने साधलेला
यत्र (स अ) जेथे
यत्र (स न) कळ, साधन, हत्यार, तोफ, जादू, गूढ कोष्टक, वाद्य (तुका० २४)
यत्रशास्त्र (स न) पदार्थाच्या स्थिरावस्थेचे व गमनावस्थेचे विवेचन करणारे शास्त्र
यत्री, यत्रज्ञ (वि) यत्र चालविणारा, यत्रविशारद
यथा (अ) जसा–से, ज्याप्रमाणे
यथाकथचित् (स अ) कसा तरी, कदाचित्
यथाकाळीं (अ) योग्य वेळी [क्रमानुरूप
यथाक्रम, यथाक्रमाने (स अ) क्रमवार,
यथातथा (स अ) कसा तरी, कष्टाने
यथातथ्य (स अ) जसे असेल तसे, खरे
यथानशक्ति, यथानशक्त्या (स यथानु शक्ति अ) शक्तीप्रमाणे [३।७४९)
यथानिगुती (प्रा अ) यथार्थत्वाने (भा०
यथानुक्रम (स अ) अनुक्रमाने
यथान्याय (स अ) न्यायास धरून
यथामति (स अ) आपल्या बुद्धीप्रमाणें
यथायथा (स अ) जसजसे [तसे
यथायुक्त, यथायोग्य (स वि) जसे असावे
यथारीत (अ) रीतीप्रमाणे
यथार्थ (स वि) बरोबर
यथावकाश (स अ) सवडीप्रमाणें
यथाविधि (स अ) नियमानुसार
यथाशक्ति (स अ) आपल्या शक्तीप्रमाणें
यथाशास्त्र (स अ) शास्त्रात सागितल्याप्रमाणें
यथासांग (स अ) पूर्णपणे, काही न्यून न ठेवता [पूर्णपणें
यथास्थित (स अ) यथेच्छ, बरोबर,
यथेच्छ (स अ) मन मानेल तसे, विपुल
यथेष्ट (स वि) यथेच्छ
यथोचित (स वि) योग्य दिसेल तसे
यदा (अ) या वर्षी
यदाकदाचित् (स वि) जरकरता, जर
यदृच्छा (स स्त्री) स्वच्छदीपणा, सहजगति
यदृच्छालाभ (स पु) अनायासे किवा आकस्मिक रीतीने घडलेला लाभ
यद्यपि (स अ) जरी
य पलाय (स य पलायति न) पळून जाणें
यम (स पु) कृतात, काळ, यमधर्म, कर्दनकाळ, इद्रियनिग्रह, (वि) जुळें
यमक (स न) एक शब्दालकार (कवितेच्या एका चरणात जी अक्षरे ज्या क्रमाने सनिध असतील त्याच क्रमाने दुसऱ्या चरणात त्याची आवृत्ति होणे)
यमघट (पु) ज्योतिषात—एक प्रकारचा योग (उदा० द्वितीयेच्या दिवशी रविवार येणे किवा शुद्ध तृतीयेला शुक्रवार येणे वगैरे)
यमदड (स पु) पापीजनाना यमाकडून करण्यात येणारी शिक्षा
यमदिशा (स स्त्री) दक्षिणदिशा
यमदूत (स पु) माणसाचा प्राण हरण करून नेणारे यमधर्माचे दूत, निष्ठुर अत करणाचा मनुष्य [भाऊबीज
यमद्वितीया (स स्त्री) कार्तिक शु० २,
यमधर्म (स पु) यम
यमन (स पु) गायनातल्या कल्याण रागाचा एक प्रकार, (न) नियमन, निग्रह
यमनियम (स पु) आत्मसयमनासाठीं करावयाची कृत्यें (व्रते इत्यादि)
यमपाश (स पु) मनुष्याचे प्राण काढन नेण्यासाठी यम टाकतो तो पाश
यमपुरी (स स्त्री) यमाची नगरी, यातनाचे आगर, तुरुग **य० स पाठविणें**—ठार मारणे
यमयातना (स स्त्री) यमाकडून करण्यात येणाऱ्या पापीजनाच्या यातना, भयकर हाल किवा दु ख.

यमल (स वि) जावळा
यमलोक (स पु) दुष्टाना यम जेथे शिक्षा करतो ते स्थान **य० ची वाट धरणें**—मरणे
यमाजीपत, यमाजीभास्कर (पु) मृत्यु, यम **य० चे बोलावणें**—मृत्यु
यमी (स वि) सयमन करणारा
यमुना (स स्त्री) भागीरथीस मिळणारी एक मोठी नदी, यमाची बहीण
यलम्मा (का स्त्री) रेणुका (परशुरामाची आई)
यव (स पु) जव, सातू, हाताच्या बोटावरचे यवाच्या आकाराचे चिन्ह
यवन (स पु) म्लेच्छ, मुसलमान
यवनी (स स्त्री) यवन-स्त्री, (वि) यवनाची
यवस (स न) तृण, चारा
यवक्षार (स पु) जवखार
यवोदक (स न) श्राद्धाच्या वेळी अर्पण करतात ते जवमिश्रित पाणी
यश (स न) जय, कीर्ति, दैवाची अनुकूलता
यशवत (वि) विजयी, कीर्तिमान, दैववान
यशस्कर (स वि) यश देणारे
यशस्वान्, यशस्वी (स वि) जयी, सफळ, कीर्तिमान्, यश देणारा
यशोधन (न) यशरूपी धन
यष्टि, यष्टिका (स स्त्री) काठी
यहुदी (पु) इस्त्रायल जातीचा मनुष्य
यळिल (प्रा वि) निष्फळ
यळकोट (न) तट असलेली जागा, खडोबाचा जयजयकार करताना म्हणावयाचा शब्द [सेवक
यक्ष (स पु) एक देवयोनि, कुबेराचा
यक्षधन (स न) पुरून ठेविलेले द्रव्य
यक्षिणी (स स्त्री) यक्षस्त्री **य० ची काडी फिरणें**—अकल्पित रीतीने स्थिति पालटणे
यक्ष्मा (स पु) क्षयरोग
यज्ञ (स पु) याग, होम, धर्मकृत्य
यज्ञककण (स न) यज्ञ करण्याच्या वेळी यजमानाने हातात बाधण्याचे काकण
यज्ञकुंड (स न) यज्ञाच्या वेळी होमात आहुति टाकण्यासाठी केलेली खोल जागा
यज्ञनारायण (स पु) अग्निदेवता
यज्ञपशु (स पु) यज्ञात बळी म्हणून अर्पण करण्याचा पशु
यज्ञमुख (स पु) अग्नि
यज्ञयाग (स पु) यज्ञ, होम इत्यादि
यज्ञवृक्ष (स पु) यज्ञाला ज्याचे लाकूड उपयोगी पडते असे वृक्ष (पिपळ, पळस, औदुबर, रुई, शमी, खैर व आघाडा) [जागा
यज्ञशाला (स स्त्री) यज्ञ करण्याची ठराविक
यज्ञसूकर (स पु) वराहावतार
यज्ञोपवीत (स न) जानवे
या (फा अ) किवा, अथवा [मिश्रण
याकुती (हि स्त्री) एक प्रकारचे भागेचे
याकूत (अर पु) जाभळया रगाचा एक मूल्यवान् काचमणि
याग (स पु) यज्ञ, पूजा
यागी (वि) यज्ञ करणारा, यजमान, सतप्त, दु खी [आलेला.
याचक (स पु) भिकारी, मागण्यास
याचणें (क्रि) मागणे, भिक्षा मागणे
याचना (स स्त्री) मागणे, भिक्षा, अर्ज.
याचा (स स्त्री) याचना
याजक, याजी (स पु) यज्ञकर्ता, यज्ञकर्म चालविणारा उपाध्याय
याजन (स न) द्रव्यलाभासाठी दुसऱ्याकडे यज्ञक्रिया वगैरे चालविणे
याजुष (स वि) यजुर्वेदात सागितलेला विधि इत्यादि
यात, याती (स जाति स्त्री) वर्ग, जात, भेद.
यातना (स स्त्री) तीव्र दु ख, वेदना, त्रास, कष्ट. [भानगड.
यातायात (स स्त्री) येरझार, खेप, त्रास,
यातायाती (स जाति स्त्री) जातिभेद.
याती (स्त्री) ज्ञाति, जात
यातु, यातुधान (स पु) राक्षस
यात्रा (स स्त्री) जत्रा, देशातरास गमन; प्रवास, यात्रेकरूचा समूह [निघालेला.
यात्रेकरी, यात्रेकरू, यात्री (पु) यात्रेसाठी
याथातथ्य (स न) सत्य, खरेपणा.
याथार्थ्य (स न) सत्य, उचितपणा, औचित्य

याद (फा स्त्री)आठवण, स्मरण, यादी, फेरिस्त, (स यादस् न) जलचर
यादगारी, यादगिरी (फा स्त्री) स्मरण, स्मारक [कृष्णाचे कुल
यादव (पु) यदूचा वशज, एक राष्ट्र,
यादवी (स स्त्री) आपापसातला कलह
यादी (फा स्त्री) फेरिस्त, याद, अर्जी, सस्थानिकानी हुजुरास केलेला अर्ज
यादृश (स वि) जसा, ज्याप्रमाणे
यादृच्छिक (वि) सहज घडणारे
यान (स न) गमन, वाहन
याम (स पु) प्रहर
यामिनी (स स्त्री) रात्र
याम्योत्तर (स वि) दक्षिणोत्तर
यार (फा पु) मित्र, स्नेही, जार
यारदी (पु) देशपाड्याचा गुमास्ता
यारी (फा स्त्री) दोस्ती, स्नेह, मदत, ओझे उचलण्याचे यत्र
यार्ड (इ पु) तीन फुटाचे माप, वार, आवार
यावच्चंद्रदिवाकरौ(क्रि वि) चद्रसूर्य आहेत तोपर्यंत, चिरकाल, अनतकालपर्यत
यावज्जीव (स अ) जिवन्त असे पर्यन्त
यावत्तावत् (स अ) बेताचे
यावनाल (स पु) जोधळ्याचा दाणा
यावनी (स वि) यवनाची, (स्त्री) यवन स्त्री
यावा (पु) उदय, प्राप्ति (तुका० ४४४१), धैर्य (दा० २।२।३१), आगमन (कथा० ३।५१), आवेग (जु० दा० ९।२६)
याज्ञिक (स पु) अग्निहोत्री, लग्न, मुज, इत्यादि धर्मकृत्ये चालविण्याचे अनुष्ठान जाणणारा ब्राह्मण
युक्त (स वि) जोडलेला, सहित, योग्य
युक्तायुक्त (स वि) योग्यायोग्य
युक्ताहारी (स वि) खाण्यात सयमन ठेवणारा
युक्ति (स स्त्री) खुबी, शकल, औचित्य, विवेक, कळ, अटकळ, कल्पना
युक्तिप्रयुक्ति (स स्त्री) नानाप्रकारच्या युक्त्या, बरेवाईट उपाय
युक्तिबाज, युक्तिमान्, युक्तिवंत, युक्तिवान् (वि) युक्त्या जाणणारा व त्या लढविणारा
युग (स न) कृत, त्रेत, द्वापर आणि कलि हे कालाचे चार मोठाले विभाग, मोठा कालविभाग, जोडी, जोखड
युगत, युगूत(स युक्ति स्त्री)युक्ति, खुबी
युगप्रवर्तक, युगकर्ता (वि) युग निर्माण करणारा
युगधर्म (स पु) काही विशिष्ट काळास उचित असे विशिष्ट कर्तव्य
युगुल (स न) जोडी, द्वय
युग्म (स न) जोडी
युत (स वि) जोडलेला, सबद्ध
युति (स स्त्री) चल ग्रहाचे एका दक्षिणोत्तर रेषेत येणे, बेरीज
युद्ध (स न) लढाई, झुज
युद्धकदन (स न) युद्धात होणारी कत्तल
युद्धखोर (वि) लढाईसाठी हपापलेला
युधिष्ठिर (पु) पाडवाचा मोठा भाऊ, युध्दात शात राहणारा मनुष्य
युनानी (फा वि) मुसलमानी वैद्यकासबधी, यवनी
युनिव्हर्सिटी (इ स्त्री) विद्यापीठ, विश्वविद्यालय
युरेजन (वि) हिंदी स्त्री व युरोपिअन मनुष्य याच्या सबधापासून झालेला
युरेनस (इ पु) ज्योतिषशास्त्रात–प्रजापति नावाचा ग्रह [सघ
युवक(पु)तरुण, **यु० सघ** (पु)तरुणाचा
युवति, युवती (स स्त्री) तरुण स्त्री
युवराज (स पु) गादीचा वारस, ज्येष्ठ राजपुत्र, राजाच्या आज्ञेने राज्यकारभार पाहणारा त्याचा पुत्र
युवा (स पु) तरुण पुरुष [आपण
युष्मादिक (स युष्मदादि सर्व)तुम्ही,
यूथ (स पु) कळप, समूह
यूनान (वि) ग्रीस देश
यूप (स पु) स्तभ, यज्ञस्तभ
यूरोपीअन (वि) युरोप खडातील
यू यू (अ) कुत्र्याला बोलावण्याचा शब्द
येउते (प्रा वि) येवढे, इतके, (अ) येथे

येऊनजाऊन (अ) फारतर, . येवढेच, अखेर, मधून मधून यावे जावे अशा-प्रकारे
येक (प्रा वि) एक, कित्येक
येकट (प्रा वि) एकटा
येकजरा (अ) बिलकुल, थोडेसेहि
येकतुके (वि) सारखे,समान (ज्ञा०७।२५)
येकदरे (प्रा वि) एकाकार(ज्ञा०५।१५१)
येकबगी(स अ)एक पक्षी(ज्ञा० ११।४०४)
येकमुख (प्रा अ) समोर (भा०१।१५१)
येकमोहरे (प्रा अ) एकत्र
येकरस (प्रा न) ब्रह्म
येकवळा (प्रा पु) ऐक्य, समीलन
येकविद (प्रा पु) एकसराचा हार
येकसरे (प्रा अ) एकदम, एकटे
येकसला (प्रा अ) एकदम
येकाढचता(प्रा स्त्री)एकदेशित्व, अपूर्णता
येकातर (प्रा अ) एक दिवसाआड
येकायतनु (प्रा न) ब्रह्म
येकावळी (स्त्री) एकेरी हार
येकायेकी (प्रा वि) एकटा, नि सग, (अ) एकाएकी
येकुणा (प्रा वि) दीडदुमता
येजा (स्त्री) निष्कारण खेप, येण जाणे
येजितखत (न) अजितपत्र
येणी (स्त्री) गजिफाच्या खेळात राजाचे पान जवळ असलेल्याचा हक्क
येणें (क्रि) आगमन करणे, प्राप्त होणे, अवगत होणे, जाणणे
येणें (न) यावयाची रक्कम , ऋण
येणेकडून, येणेंप्रमाणें (क्रि वि) यामुळे, या कारणाने [व्यवहार
येणेंजाणें (न) भेट, घरोब्याचा सबध,
येणें नावे (प्रा अ) यामुळे
येणें प्रमाणें (क्रि वि) ह्याप्रमाणे
येता जाता (अ) सर्वदा [काळ
येता पाय (पु) प्राप्तीचा किवा अनुकूल
येतुला (प्रा वि) इतका, (अ) येथे
येथें (अ) या ठिकाणी
येदवा, येधवा (प्रा अ) एव्हा, या वेळी
येन (स्त्री) वीण, जननाचा मोसम, जपानी नाणे

येर (प्रा वि) दुसरा; तो
येरझार (स्त्री) खेप.
येरयेर (प्रा वि) परस्पर, एकमेक
येरयेरा (अ) परस्पराना
येरली (स्त्री) धान्याची कणगी
येरवां (अ) परवा, तेरवा
येरिका (प्रा. स्त्री) लव्हाळा (भा० १। ३८१)
येरीमोहर (प्रा वि) उलटे
येरु (प्रा वि) तो, अन्य
येलगार (पु) निकराचा हल्ला
येलची (तु पु) वकील, प्रतिनिधि, एक प्रकारचे फळ
येवा (पु) येणें, प्राप्ति, योग्यता, शोभा
येवाजावा (पु) येणे जाणे
येवादेवी (स्त्री) जमा व खर्च, व्यवहार
येश, येशवत, येशस्मान्, येशस्वी याबद्दल अनुक्रमे यश, यशवत, यश-स्मान्, यशस्वी शब्द पहा
येसणें (प्रा वि) येवढे, असे
येसपार (प्रा पु) ठावठिकाण, पत्ता
येसवा (स वेश्या स्त्री) वेश्या
येसान (अर एहसान न) कृपा, उपकार
येळाइतु (प्रा पु) कैवारी, साह्यकर्ता
योग (स पु.) मिलाफ, सयोग, सबध, प्रसग, काळ, ध्यान, चित्ताची एका-ग्रता,कार्यकुशलता, चद्रसूर्यांच्या गतीची बेरीज, १३ अश २० कला होण्यास लागणारा काळ, ग्रहाची युति
योगधर्म (स पु) योग्याच्या अगी अवश्य लागणारे गुण (अहिंसा, सत्य, अस्तेय, तप, स्वाध्याय, शाति, दया इत्यादि)
योगनिद्रा (स स्त्री) समाधि
योगभ्रष्ट (स वि) योगसाधनात काही प्रत्यवाय घडल्यामुळे पुनर्जन्म पावलेला
योगमाया (स स्त्री) ईश्वराची मायारूप शक्ति
योगरूढ (स वि.) ज्याचा व्युत्पत्तीने प्राप्त अर्थ व रूढ अर्थ हे जुळतात असा (शब्द)
योगशास्त्र (स न) चित्ताची एकाग्रता करण्याच्या साधनासबधाच शास्त्र

योगक्षेम (स पु) ज्या वस्तु नाहीत त्या सपादणे व आहेत त्याचे जतन करणे, निर्वाह [गोष्ट
योगायोग (स पु) सहजगत्या घडलेली
योगारूढ (वि) योग साध्य झालेला
योगिनी (स स्त्री) जोगीण
योगी (स पु) जोगी, योगसाधन करणारा
योगीराजगुग्गुळ (पु) एका औषधाचे नाव
योगेश्वर (स पु) श्रेष्ठ योगी
योग्य (स वि) उचित, लायक
योजक (स वि) योजना करणारा
योजणे (स युज् क्रि) नेमणे, जोडणे, सकल्प करणे
योजन (स न) चार कोस, योजना, बेत
योजना (स स्त्री) कल्पना, सकल्प, युक्ति, नेमणक
योजनाबद्ध (वि) माहिती व आकडे याच्या आधारे सकल्पिलेला (आर्थिक कार्यक्रम इ)
योध (पु) योध्दा, वीर
योद्धा (स पु) लढवय्या, वीर
योनि (स स्त्री) स्त्रीचे जमनेद्रिय, उत्पत्ति-कारण, जाति, वर्ग
योषा (स स्त्री) स्त्री
यौगिक (वि) प्राकृतिक
यौवन (स न) तारुण्य
यौवराज्य (स न) युवराजाचे पद किवा त्याचा अधिकार

र

र मराठी व्यजनमालेतील सत्ताविसावे व्यजन
र (स्त्री) रड **रचा पाढा वाचणें**— रडगाणे सागणें, दुबळेपणा दाखविणे
रईस (पु) सरदार, जहागीरदार
रक (स पु) भिकारी, गरीब
रकटा (पु) अगवळ, करगोटा
रकटें (न) जुनें फाटके वस्त्र, लकतरे
रकबा (अर पु) गावाखालची जमीन
रकम, रक्कम (अर स्त्री) ऐवज, द्रव्य— सख्या, कलम, चीजवस्त
रकमबद, रकमवार (अ) एकेक बाब घेऊन
रकमाला (पु) जिनसाची यादी
रकमी (वि) निश्चित [कॉलम
रकाना (फा पु) कागदाचा चतुर्थांश, स्तभ,
रकार (पु) रडगाणे
रक्त (स न) रुधिर, (वि) ताबडे, आसक्त **र० चे पाणी करणें**— अतिशय परिश्रम करणे, **रक्तशून्य क्रांति**—अहिसात्मक मार्गाने होणारे सत्तान्तर
रक्तचदन (स न) ताबड्या रगाचे चदन
रक्तदान (न) क्षीण व रोगी माणसास निरोगी माणसाचे रक्त देणे
रक्तपात (स पु) रक्त साडणे
रक्तपिती (स रक्तपित्त स्त्री) महारोग
रक्तबबाळ (वि) रक्ताने भरलेला किवा माखलेला, अगातून अतिशय रक्त वाहत असलेला [राक्षस
रक्तबीज (स पु) ढेकूण, डाळिब,
रक्तबुद (प्रा पु) राक्षस
रक्तरोडा (पु) एक वनस्पति
रक्तवर्ण (स वि) ताबड्या रगाचे
रक्तवान् (स पु) शाई विकून पोट भरणारा, श्रीमताच्या घरी द्रोणपत्रा-वळी, शाई इ० च्या कामावर ठेवि-लेला मनुष्य
रक्तवाहिनी (स स्त्री) जीतून रक्त वाहत असते ती शरिरातली शीर
रक्तशोषण (स न) अगातले रक्त कमी करून कृश करणें, लोकाकडून त्याच्या शक्तीबाहेर पैसे उकळणे
रक्तस्राव (स पु) रक्त गळणें
रक्ताबर (स पु) भगवे, ताबडें वस्त्र
रक्तावणें, रक्ताळणें (क्रि) रक्त वाहणें, रक्तबबाळ होणे
रक्तावरोध (स पु) रक्ताचे अभिसरण होण्याचे थाबणे, रक्ताचा विशिष्ट जागी सचय होणे
रक्ताक्ष (स वि) ताबड्यालाल डोळयाचा.
रक्ताशय (स पु) शरिरातली रक्त-सचयाची जागा, हृदय
रक्ति (स स्त्री) अनुराग, रग

रक्तिमा (स पु) तांबडेपणा
रक्तोत्पल (स न) तांबडें कमळ
रखडणें (क्रि) कष्टांत दिवस काढणें, खितपत पडणे [भकभक
रखरख (स रुक्ष स्त्री) शुष्कता, आग,
रखरखाट (पु) अतिशय रुक्षता, अतिशय भूक
रखरखीत (स रुक्ष वि) रुक्ष
रखरखणें (क्रि) रुक्ष होणे, प्रदीप्त होणे
रखवालदार (पु) रक्षक, राखण करणारा
रखवाली (हि स्त्री) राखण
रखेली (स्त्री) राख, वेश्या म्हणून बाळगलेली स्त्री
रग (फा स्त्री) ताठा, गुर्मी, कळ, स्नायु, जोर, (इ पु) उबदार पांघरूण **रग जिरविणें**—खोडकी मोडणे
रंग (स पु) वर्ण, रंगविण्याचें द्रव्य, मजा, शोभा, सभामंडप, समाज, स्वरूप, अंदाज **रंगास (रंगारूपास) येणें**—थोडीशी उत्कर्षावस्था येणे, खुलून दिसणे, विकास पावणे
रंग समासांत स्त्रीच्या नावापुढे असतां तिचा पति असा अर्थ होतो
रगटा, रगटें रकटा, रकटे पहा
रगड (स्त्री) विपुलता, चंगळ, (वि) पुष्कळ [चोळणे
रगडणे (क्रि) चिरडणे, दडपणे, जोरानें
रगडपट्टी (स्त्री) विपुलता, चंगळ, घाईनें पुष्कळ काम उरकणे [काम
रगडमल्ली (स्त्री) आडदांडपणानें केलेलें
रगडा (पु) दाटी, गर्दी, नाश
रगडाव (पु) पत्त्याच्या खेळांतला एक प्रकार
रगडी, रगडीढगडी (स्त्री) युक्ति, डावपेंच
रगडून (अ) खूप, पुष्कळ
रगड्या (वि) आडदांड
रंगढंग (पु) युक्ति, स्वरूप
रंगण (स रंगांगण न) मंडळ, वर्तुळाकार प्रदेश, चक्कर, सभा
रंगणांत येणें शत्रूशी लढण्यासाठी सरसावणे, आखाड्यांत उतरणे
रंगणावळ (स्त्री) रंगविण्याबद्दलची मजुरी
रंगणें (स रञ्ज् क्रि) रंग येणे, सोंग घेणें, रमणें
रगत (न) रक्त
रंगदार (न) जोरदार, पाणीदार
रंगदार (वि) चांगल्या रंगाचे, रंगीत
रंगदेवता (स स्त्री) नाटकें, मजलशी वगैरेची अधिष्ठात्री देवता
रंगनाथ (स पु) कृष्ण
रंगपंचमी (स स्त्री) फाल्गुन व० ५ (रंग खेळण्याचा दिवस)
रंगबहार (पु) गाणें वगैरे करमणुकीपासून खूप मौज वाटणें, पिकाची रेलचेल झाल्यामुळे मन प्रसन्न होणे
रगबा रकबा पहा
रंगबाजी (स्त्री) पत्त्याच्या खेळांतला एक प्रकार [रंगांगण
रंगभूमि (स स्त्री) नाट्यगृह, आखाडा,
रंगमंडप (स पु) कुस्त्या वगैरे खेळासाठी घातलेला मांडव
रंगमहाल (फा पु) विलासमंदिर
रंगमाळ (स रंगमाला स्त्री) लग्न वगैरे संबंधाच्या मिरवणुकीपुढची नक्षत्रमाळा [पृ० १२१)
रंगमाळा (स्त्री) रांगोळीची चित्रे (ना०
रंगमूर्ति (स स्त्री) ज्याच्या हजर राहण्यानें मजलसीला रंग चढेल असा मनुष्य, श्रीकृष्णाची मूर्ति
रंगमोड (स्त्री) रंगभंग, ऐन भरांत खेळ आला असतां विरस होणे
रंगराग (पु) रागरंग पहा [होणारा
रंगरूट (इ रिक्रूट पु) सैन्यांत नवीन भरती
रंगरूप (स न) बाह्य स्वरूप **र० स येणें**—चांगल्या स्थितीस किंवा पूर्णतेस येणें
रंगरोगण (न) तेलिया रंग
रंगवणी (न) रंगाचे पाणी
रंगवल्ली (स स्त्री) रांगोळीचे चित्र
रंगविणें (क्रि) रंग देणे, शोभिवंत करणे, तोंडांत मारणे **तोंड रंगविणें**—विडा खाणे, थोबाडांत मारणे
रंगशाला (स स्त्री) नाटकगृह—विशेषत जेथें नाटकांतली पात्रें रंगवितात ती जागा

रंगशिला (स स्त्री), **रंगशीळ** (स्त्री) देवाच्या मूर्तीपुढची मोठी शिळा
रंगाई (हि स्त्री), रगणावळ, रगविण्या-बद्दलची मजुरी
रंगागण (स न) सर्कस, कुस्त्या, खेळ इ० करून दाखविण्यास योग्य स्थळ
रगाडा (पु), **रगाडी** (स्त्री) गर्दी, उसाचा रस काढण्याचा चरक
रंगाथिले (प्रा वि) रगविलेले [करणारा
रंगारी (स रञ्ज् पु) रगविण्याचा धदा
रंगालय (स न) नाटचशाला
रगावृत्ति (स्त्री) प्रयोगासाठी बदलून लिहिलेली मूळ नाटकाची आवृत्ति.
रंगिला (वि) रगेल, ख्यालीखुशाली
रंगीत (वि) रग लावलेला
रंगीन (वि) रगविलेले
रंगीबेरगी (वि) अनेक रगाचा
रगेल (वि) ताठलेला, गर्विष्ठ
रंगेल (वि) आनदी, रसिक
रग्या (वि) रगदार, रगेल
रघत (स रक्त न) रक्त
रच (पु) ढीग, रचण्याची क्रिया
रचणी, रचणूक (स रचना स्त्री) रचना
रचणें (स रच् क्रि) ढीग करणे, माडणे, जुळविणे [योजना
रचना (स स्त्री) जुळवणी, व्यवस्था,
रचयिता (स वि) रचना करणारा
रचले (प्रा स्त्री) रचना (ज्ञा० १८।८१५)
रचाई (स्त्री) व्यवस्थेने ठेवणे, रास घालणें इत्यादि कामाबद्दलचा खर्च
रचित (स वि.) रचलेले, जुळविलेले, माडलेले
रज (स पु न) सत्त्व, रज, तम या तीन गुणापैकी मधला रजोगुण पहा, पुष्पपराग, धूळ, कण, स्त्रियाचा विटाळ, आर्तव **रजाचा गज करणें**–अतिशयोक्ति करणे
रंज (फा पु) नाखुषी, खेद
रजई (फा रजाई स्त्री) दुलई, लेप
रजक (स पु) धोबी
रंजक (स वि) करमणूक करणारे, (हि. स्त्री) बदुकीच्या कान्यावर घातलेली दारू **र० पिणें**––कान्यावरची दारू मात्र जळून बार न उडणे [ण्याची दारू
रजकीची दारू बदुकीच्या कान्यावर घाल-
रज कण (स पु) धुळीचे कण [होणे
रजणें (क्रि) आनदित होणे, मोहित
रजत (स न) रुपे, चादी
रजतपट (पु) चित्रपट ज्यावर दाखविला जातो तो शुभ्र पडदा
रजतवणी (प्रा स्त्री) रुपेरी मुलामा
रजन (स न) करमणूक, मौज
रजनी (स स्त्री) रात्र
रजनीचर (स पु) रात्री फिरणारा (राक्षस, चोर, घुबड इत्यादि)
रजनीकर (स पु) चद्र
रजनीमुख (स न) प्रदोष, सध्याकाळ
रजपज (स्त्री) मोजकेपणा, मितता
रजपूत (स राजपुत्र पु) एक जात
रजब (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा सातवा महिना [१२३२)
रजरेण (पु) धुळीचा कण (तुका०.
रजलेगाजले (वि) त्रासलेले, पीडलेले
रजवण (प्रा वि) मनाचे रजन करणारे, (स्त्री) करमणूक
रजस्वला (स स्त्री) विटाळशी, ऋतुमती
रजा (अर स्त्री) सुटी, परवानगी, नोकरीवरून दूर करणे
रजाई (फा स्त्री) लेप, आत कापूस भरलेले ऊबदार जाड पाघरूण
रजातलबेत राहणें हुकमतीत किवा आज्ञेत राहणे, हुकूम पाळण्यास तत्पर राहणे
रजावती, रजावदी (हि फा रजावती स्त्री) मर्जी, समति, परवानगी
रजावतीने खुषीने, समतीने
रजित (वि) आनदित, प्रसन्न [नोदणे
रजिस्टर (इ न) नोदवही **र० करणें**––
रंजी (स्त्री) वैताग, कटाळा, त्रास
रजीस (फा वि) त्रासलेला, खिन्न **र० येणें** ––मट्टयास येणे
रजोगुण (स पु) सत्त्व, रज, तम या तीन गुणापैकी दुसरा, कामक्रोधादि मनोविकार या गुणाच्या प्राबल्याने उत्पन्न होतात

रजोगुणी(स वि) ज्यामध्ये रजोगुण प्रधान आहे तो
रजोदर्शन (स न) ऋतुप्राप्ति, न्हाण
रज्जब रजब पहा
रज्जु (स पु) दोरी.
रटणें(क्रि)रडणे, टकळी लावणे, घोकणे
र ट फ करणें अडखळत वाचणे
रटमट (प्रा स्त्री) हुरहुर
रटरट (स्त्री) पाणी उकळत असता होणारा आवाज [जाड
रटाल्या,रटेल (वि)धष्टपुष्ट, अगडबब,
रट्ट, रठ (पु) रोठ, जाड भाकरी, ओबड-धोबड काम
रट्टा (पु) टोला, तडाखा, कामाची गर्दी
रठ, रठ(वि)कठिण,कडक, सोशिक, राठ
रड (स रट स्त्री) रडगाणे, रर
रडकथा, रडकहाणी(स्त्री) दु खाची गोष्ट
रडका (वि) रडणारा, रड्या [विधुर
रडका(पु) उघडा, गरीब, निरुपयोगी,
रंडकी, रडकीमुडकी (स्त्री) विधवा
रडकी सुरत नेहमी रडकी मुद्रा, रडकी मुद्रा धारण करणारा, रड्या
रडकुडीस येणें रडण्याच्या बेतात येणे
रडगाणें (वि) रडकथा, दु खाची गोष्ट
रडगाऱ्हाणें (न) रडकथा, रडगाणे
रंडगोलक (पु) गोलक नावाचा वर्ग व त्यातील व्यक्ति
रडणें (स रुद् क्रि) शोक करणे
रडतखडत निर्जीवपणे, नि सत्त्व रीतीने, कष्टाने, मदपणाने
रडतघोडें (न) रडता मनुष्य, उत्साह किवा धमक नसलेला
रडतराऊत (पु) रड्या मनुष्य र० **घोड्यावर बसविणें** – ज्याला ज्या गोष्टीची हौस नाही त्याला ती गोष्ट करावयास लावणे
रडता (वि) रडणारा, रडका
रडतोड्या (वि) मेषपात्र
रडवा (वि) रडका, दु खी, खिन्न, कष्टी
रडविणें (वि) रडावयास लावणे
रंडा (स्त्री) विधवा [खराब गाणे
रंडागीत (स न) विधवेच्या शोकासारखे
रडारड (स्त्री) अनेकाचे एकदम रडणें
रडरोई, रडारोवी (प्रा स्त्री) मोठा आक्रोश,आरडाओरडा(तुका० ३६९८).
रडी, रड्डी (स्त्री) खेळात चिडणे किंवा खोटे खेळणे
रडी (स रडा स्त्री) वेश्या, कसबीण
रडीबाज (वि) बाहेरख्याली
रडीबाजी (स्त्री) बाहेरख्यालीपणा
रडीवाल (प्रा वि) चिरडीस जाणारा
रडू, रडें (न) रडणे [फसवणूक
रड्डी (स्त्री) रडणे, चीड, खेळातली
रड्या (वि) सर्वदा रडणारा, उत्साह-हीन, मदगतीनें चालणारा [मैदान
रण (स पु न) युद्धभूमि, युद्ध, वाळूचे
रणकदन (न), **रणखदाळी** (स्त्री) तुबळ युद्ध, दाणादाण, नाश
रणकुदळ (वि) भाडखोर [कत्तल.
रणखदळ (स्त्री न) दाणादाण, नाश,
रणखुदळ (स रणकृतन न) रणकदन, जगी युद्ध
रणगभीर (स वि) युद्धाच्या वेळी न डगमगणारा, धीराचा, (पु) लढाईत तोफा किवा जगी युद्ध
रणगाडा (पु) लढाईत तोफा किवा दारूगोळा वाहून नेणारा गाडा
रणझुजार (पु) पराक्रमी, शूर [प्रयत्न
रणघाई (स्त्री)जोराचा,घाईचा व नेटाचा
रणघाल्या (वि) ऐन वेळी अवसान सोड-णारा, अवसानघातकी.
रणढोल (पु) युद्धातली नौबत
रणतुंबळ (न) घनघोर युद्ध
रणतुरा(पु)युद्धात विजयी झाल्याचे चिन्ह म्हणून पागोट्यात खोचण्याचा तुरा
रणतूर्य (स न) रणवाद्य
रणधीर (स वि) रणगभीर पहा
रणधुमाळी (स्त्री) युद्धाची गडबड, युद्धा-तला धुमाकूळ
रणनवरा (पु) शूर व उत्साही वीर
रणफंदी(पु)लढवय्या (होना०पृ० १८७)
रणभूमि (स स्त्री) युद्धस्थल
रणभेरी (स स्त्री) युद्धप्रसगी वाजणारा डका

रणमंडळ (स न) एक प्रकारचा व्यूह, रणभूमि
रणमर्द (वि.) शूर
रणमोहरें (न) रणवाद्य
रणरग (स पु) युद्धाचे भीषण स्वरूप
रणरण(स्त्री) मध्यान्हीची भयकर उष्णता
रणरणणें (क्रि) अतिशय उष्णता वाटणे, उकडणे, तप्त होणें
रणवटी (प्रा स्त्री) रणागण (वामन-विराट० ७।११) [वाद्य
रणवाद्य (स न) युद्धप्रसगी वाजविण्याचे
रणशिंग (स रणशृग न) रणाच्या वेळी योद्धयाना बोलावण्यासाठी वाजवितात ते शिग [वीर
रणशूर (स वि) युद्धात माघार न घेणारा
रणशौंड (स वि) युद्धकलानिपुण, विक्रमशाली
रणसज्जा (स स्त्री)युद्धकाळचा पोशाख, समरशोभा
रणस्तभ (स पु) युद्धाच्या वेळी दोन्ही पक्षाच्या सैन्याच्या सीमेवर उभारतात तो स्तभ
रणक्षेत्र (स न) रणभूमि
रणांगण (स न) युद्धभूमि
रत (स वि)अनुरक्त, रममाण, निमग्न, (न) मैथुन
रतणें (प्रा वि) रमणे, सभोगणे
रतन (स रत्न न) रत्न
रतनबाव (स्त्री) पाण्याच्या प्रवाहाचे आणिलेले पाणी, पाणी साचविण्यासाठी खोदलेली खाच
रतल (अर पु) अर्ध्या शेराचे वजन
रताळी (स्त्री), **रताळू**, **रताळें** (न) एक कद
रति (स्त्री) मदनाची स्त्री, प्रीति, आसक्ति, क्रीडा, मथुन, सद्दी, नशीब
रतिवंत (वि) भाग्यशाली, दैववान्.
रतिसुख (स न) सभोगजन्य सुख
रती (स रक्तिका स्त्री) हिरे, मोत्ये वजन करण्याचे एक वजन, दैवदशा
रतीब (अर रतब पु) खुराक, उकाडा, नेमलेले खाणें देणें इत्यादि
रत्तल रतल पहा
रत्न (स न) मणि, मोलवान् वस्तु
रत्नखचित (स वि), **रत्नजडित** (वि) हिरे माणके इ० रत्ने बसविलेले, जडावाचे
रत्नत्रय, रत्नत्रितय (स न) जैन धर्मांतली सम्यक्दृष्टि, सम्यक्ज्ञान् व सम्यक्-चारित्र्य ही तीन अमोलिक तत्त्वे
रत्नदीप (स पु) दिव्यासारखा लखलखीत प्रकाश देणारे रत्न
रत्नपारखी (वि)रत्नाची परीक्षा करणारा
रत्नसानु (स पु) सुमेरु पर्वत
रत्नाकर (स पु) रत्नाची खाण, समुद्र
रत्नाभरण (स न) जडावाचे अलकार
रत्नी (स्त्री) माकडाच्या तमाशात माकडीला दिलेली सज्ञा
रथ (स पु) गाडी, वाहन
रथ्या (स स्त्री) हमरस्ता, राजमार्ग
रथसप्तमी (स स्त्री) माघ शु ७
रथी (स पु)रथात बसून लढणारावीर
रथोत्सव (स पु) देवाची मूर्ति रथात बसवून तिची थाटाने मिरवणूक काढण्याचा ठराविक समारभ
रथोत्साह (स पु) रथोत्सव पहा
रथोद्धता (स स्त्री) एक वृत्त याच्या चरणात ११ अक्षरे व र, न, र, हे गण असून शेवटी लघु व गुरु अशी दोन अक्षरे असतात
रद, रदन (स पु) दात
रद (वि) नामजूर, काढून टाकलेले, रद्द
रदकर्जी (फा स्त्री) कर्जाची फेड
रदन (स पु) दात
रदबदल, रदबदली (स्त्री) एखाद्या गुन्हेगाराच्या वतीने घातलेली भीड
रद्द, रद्दबातल (अर रद वि)निरुपयोगी झालेला, काढून टाकलेला
रद्दा (पु) माती, शेण इ० चा तुडवून तयार केलेला गारा किवा चिखल
रद्दी (स्त्री) निरुपयोगी झालेल्या कागदाचा समुदाय, (वि) रद्द
रंध (पु स्त्री) पू, लस
रंधणें (क्रि) रधा फिरविणे, कीस काढणे

रंधन (स न) स्वैपाक करणें, शिजविणे, राधणे [रडकुडीस आणणे
रधवणें, रधविणें (क्रि) त्रास देणे,
रंधा (फा पु) लाकूड साफ करण्याचे हत्यार [करण्याचे हत्यार
रधागोल (पु) लाकडाची कड गोल
रंधागोलची (स्त्री) गोल वस्तु किंवा लाकडाची कड रध्याने साफ करणे
रंध्र (स न) छिद्र, न्यून, दोष
रंध्रान्वेषण (स पु) न्यून पाहणे
रंध्रान्वेषी (स पु) न्यून पाहणारा
रपका (पु) चापट, मऊ पदार्थाचा आघात [बलात्कार करणे, रगडणे
रपाटणें (क्रि) त्वरेने करून टाकणे,
रपाटा (पु) तडाखा, सपाटा
रपाटून (अ) रगडून, सपाटून
रपारपी (स्त्री) चेंडू पाठीत मारून खेळावयाचा खेळ [घसरती जागा
रपेट (हि स्त्री) व्यायाम, सहल,
रपोट (इ पु) अहवाल, वृत्तान्त
रफरफ (स्त्री) अत्यंत अव्यवस्था, नाश
रफा (अर पु) चिवडा, विचका
रफाकत, रफीकत (अर स्त्री) स्नेह, मैत्री
रफातफा, रफादफा (अर स्त्री) चिवडा-चिवड, गोधळ, खिचडी
रफायत, रफाहियत (अर स्त्री) भरभराट
रफिक, रफी (अर पु) स्नेही, मित्र
रफू (फा पु स्त्री) वस्त्राचे छिद्र बुज-विण्यासाठी त्यात तुणलेले सूत, रेशीम किंवा लोकर
रफूगार (फा रफूगर पु) रफू करणारा
रफूत (अर पु) व्यासंग, सवय
रफ्त (अर पु) चाल, रीत
रब (फा स्त्री) चाल, रीत, प्रभू
रबका (पु) रपाटा
रबडगा (पु) कामाची गर्दी
रबडा (पु) चिखल, गारा
रबडी (स्त्री) आटविलेले दूध, बासुंदी
रबर (इ न) एक प्रकारच्या झाडाच्या चिकापासून होणारा स्थितिस्थापकत्व–गुणविशिष्ट पदार्थ [डौल
रबाब (अर रुआब पु) दरारा, थोरपणा,
रब्बा (पु) अफू तयार करताना बाहेर येणारा पदार्थ
रबिलाखर (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा चौथा महिना [तिसरा महिना
रबिलावल (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा
रबी, रब्बी (अर न) गहू, शाळू इ० मागाहूनची पिके
रबूक (वि) विशाल, विपुल [व्यासंग
रबेता (अर रफ्त पु) राबता, सवय,
रभा (स स्त्री) स्वर्गीची एक अप्सरा, केळीचा गाभा, (पु) कातडे कापण्याचे हत्यार, गवत काढण्याचे खुरपे
रभानदन (प्रा पु) कापूर (राम० १४।१७६)
रभापुतळी (स्त्री) खुरपे [नववा महिना
रमजान (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा
रमढोल (वि) विशाल, प्रचंड [पुरुष, पति
रमण (स पु) रममाण होणे, उपभोक्ता
रमणा (पु) चोहोबाजूनी आवृत क्रीडा-स्थान, दक्षिणा वाटण्याची जागा, कोंडी
रमणी (स स्त्री) स्त्री, सुंदरी
रमणीक, रमणीय (स वि) आनंददायक
रमणीयता (स स्त्री) मनोहरत्व [रंजन
रमणूक (स्त्री) चैनीखातर फिरणे, मनो-
रमणें (क्रि) आसक्त होणे, खेळणे, उप-भोग घेणे, रेंगाळणे
रमता राम फिरस्ता, गोसावी
रममाण (स वि) रमणारा, आसक्त
रमराट (स रामराष्ट्र न) प्रचंड रास, खरकटे वगैरेचा ढीग
रमल (अर न) रेतीवर किंवा कागदावर काढलेल्या रेघावरून अथवा फाशा-वरून शकुन पाहण्याची विद्या
रमविणे (क्रि) रंजन करणे, रंजविणे
रमा (स स्त्री) लक्ष्मी, शोभा
रमाकांत, रमानाथ, रमानायक, रमापति (स पु) श्रीविष्णु
रमात करणें (क्रि) थट्टेवारी घालविणे
रमारम, रमारमी (स्त्री) बेतास बेत, जमा आणि खर्च याची बरोबरी
रमी (इ स्त्री) तीन तीन पानाचा क्रम लावून खेळण्याचा पत्त्याचा खेळ

रमुजी (अर रमूज वि) विनोदी, गमती
रमूज (अर स्त्री) गमत, विनोद
रम्य (स वि) रमणीय, सुदर
रय (स पु) वेग
रयत (अर स्त्री) प्रजा, शेतकरी
रयतवारी (स्त्री) प्रत्येक कुळाशी साऱ्या-विषयीचा निरनिराळा करार करण्याची पद्धति [सरकारी कर
रयतावा (पु) प्रजा, कुळे, कुळावरचा
रया (स्त्री) किमत, योग्यता, गुण (तुका० २२८९), मान
रयात (स्त्री अने) रयत, शेतकरी
रयात(अर स्त्री)क्षमा, माफी, सूट, देणगी
रयाळ (स्पॅ रियल पु) एक चादीचे नाणे
रर (स्त्री) रडगाणे [ओळ, रीघ
रव (स पु) स्वर, नाद, कीर्ति, राग,
रवका (पु) गोळा [गडबड
रवखदळ (स्त्री न) मानहानि, कत्तल,
रवण (स्त्री न) ओळ, राग
रवंथ(स रोमथ पु न)आपले खाद्य सरासरी चावून गिळल्यानतर पुन ते तोडात आणून चघळीत बसण्याचा पशूचा व्यापार
रवदळ, रवदळी (स्त्री), **रवदळा** (पु) तुडविले जाणे, चुराडा, नाश, दाणादाण
रवदळणें (क्रि) तुडविणे, घुसळणे
रवदा (पु) वाळलेला पाचोळा
रवरव (स्त्री) बारीक झणझण, (अ) गर्दी करून, पुष्कळ
रवरव किडे किड्याचा बुजका
रवळणें (न) सोनाराचा एक ठसा
रवळिया (प्रा स्त्री) एक क्षुद्र दैवत
रवा (पु) बारीक साजा, दाणेदार पीठ, कण, दाणा, खडा, रगविलेले हळकुड
रवा काढणें—दिव्य करून तापलेल्या तेलात हात घालून धातूचा तुकडा काढणे
रवानगी (फा स्त्री) पाठवणी
रवानगीचिठ्ठी (स्त्री) परवानगी
रवाना (फा अ) मार्गस्थ, निघालेला, (पु) परवाना
रवासुवगी (फा रवासुद स्त्री)सरकाराशी झालेले करार वगैरे दस्तऐवज
रवाळ (वि) दाणदार [हत्यार
रवाळें, रवाळणें (न) सोनाराचे एक
रवि (स पु) सूर्य, रुईचे झाड
रविमडळ (स न) सूर्याचे बिब
रविवार (स पु) आदितवार
रविवासर (स पु) रविवार
रविसक्रमण (स न) सूर्याचे कोणत्याही राशीतून विशेषत मकरराशीतून जाणे.
रवी(स्त्री) दही घुसळण्याचे काष्ठ-यत्र, गुऱ्हाळावरील अकरा माणसाचा समूह
रवेस (फा रवेश स्त्री) रीत, पद्धत
रशना (स स्त्री) दोरी, कमरपट्टा
रश्मि (स पु) प्रकाश, किरण
रश्शी (स रश्मी स्त्री) दोरी
रश्शीखेच (हि पु) 'टग ऑफ वॉर' या नावाचा इग्रजी खेळ, दोरखेची
रशेला (हि रसीला वि) रसभरित
रस (स पु) द्रव पदार्थ, रुचि, चव, जीभ, प्रीति, गोडी, अत करणवृत्तीचे उत्कट होणे, शृगार, वीर, करुण, हास्य, रौद्र, भयानक, बीभत्स, अद्‌भुत व शात हे नऊ रस, पारा, गधक, पाणी
रसकस (प्रा स्त्री) रसज्ञता (भा० १०। ५३८), भाडण, कौमार्याचा बहार, ताप चढण्यापूर्वी अगावर येणारे शहारे
रसकसणें (क्रि) तापाची पूर्वचिन्हे वाटू लागणे
रसकापूर (पु) एक औषध
रसग्रहण (न) रसाचा आस्वाद घेणे
रसघस (स्त्री) घासाघीस, जिकीर, भाडण
रसडी (फा स्त्री) दोरी
रसद (फा स्त्री) सैन्यासाठी दाणा गल्ला वगैरे, गावच्या वसुलाचा सरकारात भरणा, (स पु) मेघ
रसना (स स्त्री) जीभ, चव [इद्रिय
रसनेद्रिय (स न) जीभ, चव घेण्याचे
रसपूजा (स स्त्री) औषधाबद्दलची किमत (भा० ११।१०४५), वैद्याची फी
रसभरित (स वि) रसाने भरलेले, चटकदार
रसभरू (वि) रसाळ

रसरंग (पु) मकरसंक्रान्तीच्या दिवशीचे बायकांचे हळदकुंकू
रसरशीत (वि) प्रज्वलित, तापलेले
रसरसणें (क्रि) रसाने भरलेले असणे, तापणे, ज्वानीत येणे, आवेशात येणे
रसवती (स स्त्री) वाणी
रसविक्रय (स पु) दही, लोणी तूप, मीठ इत्यादि पदार्थाची विक्री
रससिंदूर (स पु) पारा, गंधक व नवसागर याचे रसायन
रससोय (स्त्री)स्वयंपाक (अमृ० ५।४३)
रसज्ञ (स वि) रसिक, मर्मज्ञ
रसा (पु) पुष्कळ रस असलेली भाजी, (स स्त्री) पृथ्वी
रसातळ (स न) पाताळ **रसातळास किंवा रसातळी जाणें**—बुडणे, नाश पावणे
रसानगी (फा वि) जासुदाच्या हाती पाठविलेले
रसाधिपति (स पु) वरुण
रसायण, रसायन (स न) जरा व व्याधि दूर करणारे औषध, भस्म केलेल्या धातूची मात्रा
रसायनविज्ञान (न) रसायन शास्त्र
रसायनाकर्षण (स न) दोन अथवा अधिक तत्त्वास एकत्र करून नवीन पदार्थ उत्पन्न करणारी व त्या नव्या पदार्थातल्या तत्त्वास पुन निराळे होऊ न देणारी शक्ति
रसाल, रसाळ (स वि) रसभरित, चवदार, गमतीचे
रसिक (स पु) चवदार, मर्मज्ञ, सहृदय
रसिकरसीला (वि) रसाचा खरा खरा भोक्ता, इष्कबाज
रसीद (इ रिसीट स्त्री) पावती
रसूम (अर पु) जिल्हाधिकाऱ्याचा हक्क, फी, कमिशन
रसूल (अर पु) प्रेषित, पैगम्बर
रसोई (फा स्त्री) स्वैंपाक
रस्त रसद पहा
रस्ता (फा पु) मार्ग, वाट
रस्तेबंदी (स्त्री) रस्ते करण्याचे किंवा त्याच्या दुरुस्तीचे काम
रस्तोरस्तीं (अ) प्रत्येक रस्त्यावर
रस्सा (हि पु) दोरखंड, रसा पहा
रस्सी (हि स्त्री) दोरी
रहणी (स्त्री) रहाणी, वर्तन, फेरफटका, कामाची पद्धत [वहिवाट
रहदारी (फा स्त्री) येण्याजाण्याची
रहवर (प्रा पु) रथ (रुक्मि० १०।४१)
रहवास (पु) दळणवळण, वस्ती, व्यवहार, रिवाज
रहसाळी (स्त्री) रहस्य, दृढ मैत्री
रह स्थान (स न) गुप्त जागा, एकांत जागा [भाव, विनोद
रहस्य (स न) मर्म, खुबी, गूढ, सख्य-
रहस्यकथा (स्त्री) गुप्त हेराच्या साहस—कृत्यांनी किंवा अद्‌भुत घटनांनी भरलेली गोष्ट
रहस्यभेद (स पु) गुप्त गोष्ट फोडणे, तिची माहिती करून देणे
रहस्योद्‌ग्राही (स वि) साहित्याचे सौंदर्य व मर्म प्रगट करून देणारी (टीका)
रहा (फा स्त्री) तऱ्हा, रीत
रहाट (स अरघट्ट पु) पाणी काढण्याचे, सूत काढण्याचे इ० चक्रयंत्र, चिखल
रहाटगाडगें (न) ज्याला जलपात्रांची माळ लाविलेली असते व ती जलपात्रे क्रमाने भरून वर येतात व रिकामी होऊन खाली जातात अशा प्रकारचा रहाट [अंगवळणी पडणे
रहाटणें (क्रि) अभ्यास किंवा सवय होणे,
रहाटपाळणा (पु) यात्रेत चार पाळणे बांधलेले फिरते चक्र उभारतात ते
रहाटी (स अरघट्ट स्त्री) पायाने चालविण्याचा लहान रहाट, अबराई, प्रघात, राहणी, चिखलाचे डबके, चिखल
रहाड, रहाडी (स्त्री) पातळ चिखल
रहाडा (पु) रगाडा, गर्दी, गडबड
रहाण (न) अंगात देव किंवा पिशाच्च आणणे, घोळ, गोंधळ [तऱ्हा
रहाणी (स्त्री)चाल, वागणूक, राहण्याची

रहाणें (क्रि) राहणें पहा
रहादास्त (फा वि) योग्य, सरळ, रास्त
रहाळ (स्त्री) प्रांत, प्रदेश
रहाळ (पु स्त्री), **रहाळी** (स्त्री) घरोबा, दाट परिचय, गर्दी, दाटी, प्रांत, प्रदेश
रहाळणें (क्रि) परिचय होणें, सवय होणे
रहाळसहाळ, रहाळसाळ (वि) खुल्या दिलाचा, मोकळा
रहित (स वि) वर्जित, शून्य
रहिवास (पु) राहणे, वसति, सहवास
रहिवासणें (क्रि) राहणे, स्थिर होणे
रहिवासी (पु) राहणारा, स्थायिक
रही (स्त्री) रव, राग, ओळ, पादरज (अनंत ५९)
रहीत (वि) बाकी, अवशिष्ट, न करण्याचे
रहीम (फा पु) कृपावंत, परमेश्वर
रळपळ, रळफळ (प्रा स्त्री) गोंधळ, थट्टा, भांडण
रळि, रळिया, रळी (स्त्री) लडिवाळ-पणाने धरलेला हट्ट, (प्रा) विनोद, व्यंग्योक्ति
रक्षक (स पु) रक्षणकर्ता
रक्षण (स न) राखणे, सांभाळ
रक्षणीय (स वि) रक्षण करण्यास पात्र
रक्षणे (क्रि) राखणे, संभाळणे
रक्षा (स स्त्री) सांभाळ, राखी, राख, रखेली, ठेवलेली स्त्री
रक्षापुत्र (पु) दासीपुत्र
रक्षाबंधन (स न) राखी-पौर्णिमेच्या दिवशी हातात राखी बांधावयाची क्रिया
राई (स राजि स्त्री) झाडी, (स राजिका स्त्री) मोहरी, राधा **राईचा पर्वत करणे**-फुगवून सांगणे, अतिशयोक्ति करणे
राउटी (स्त्री) राहुटी
राउळ, राऊळ (प्रा पु) देव, राजा, पहाटे मोठा त्रिशूळ घेऊन दोहरा म्हणत भीक मागणारा भिकारी, (न) राजमंदिर, देऊळ
राऊ (पु) राजा
राऊत (पु) घोडेस्वार
राओ (पु) राजा
राकट (वि) बळकट, कणखर
राका (स स्त्री) पूर्णिमा
राकेल (इ रॉक-ऑईल न) खनिज तेल
राख (स रक्षा स्त्री) भस्म, राखुंडी, बाळगलेली वेश्या
राखडी (स्त्री) स्त्रियांचे एक केशभूषण
राखण (स रक्षण स्त्री) पहारा, पिशा-चाचा बंदोबस्त, राखणावळ
राखणदार, राखणा, राखणाईत (पु) पहारेकरी, गुरे राखणारा [सभाळणे
राखणें (स रक्ष् क्रि) रक्षण करणे,
राख-रांगोळी (स्त्री) जाळून पोळून केलेला सत्यानास [पत
राखले (गुज स्त्री) हुंडी विकत घेणाराची
राखवड, राखवडा (स्त्री) राखेचा ढीग [राख
राखाड, राखाडी (स्त्री) राखेचा ढीग,
राखी (स्त्री) श्रावण शु० १५ च्या दिवशी हातात बांधतात तो रेशमाचा सालंकृत दोरा [शु०१५
राखीपुनव, राखी पौर्णिमा (स्त्री) श्रावण
राखुंडा (पु) राखेचा ढीग, जन्मत वरचा ओठ चिरलेला मनुष्य
राखुंडी (स्त्री) गोवरीच्या राखेचा दंतमंजन
राखोटी (स्त्री) राख
राखोंडे (प्रा वि) ओठतुटके
राखोळा (पु) पाठराखणा
राख्या (पु) स्त्रीने ठेविलेला यार
राग (स पु) संताप, क्रोध, प्रीति तांबडा रंग, स्वराची विशेष प्रकारची रचना [मुख्य राग –श्री, वसंत, भैरव, पंचम, मेघ-मल्हार, व नटनारायण, याशिवाय इतरहि पुष्कळ राग गाय-नावरील ग्रंथात सांगितले आहेत त्यातील ठळक नावे–विभास, खंठ, सारंग, कल्याण, बिहाग, केदार, कानडा, कालिंगडा, देस, बसंत, मल्हार, माल-कंस, खमाज, ललत, शंकराभरण इ०]
रांग (स्त्री) ओळ, समान दर्जा
रांगडा (प्रा वि) अडाणी, (पु) माळव्यातला रहिवाशी
रांगण (न) कुंभाराच्या भट्टीतली राख

रांगणें (स रिग् क्रि) हात व गुडघे टेकून चालणे

रागमाला, रागमालिका (स स्त्री) निरनिराळ्या रागात म्हणता येण्यासारखे पद्य, एक वाद्य

रागरंग (पु) बरेवाईट स्वरूप

रागवागा (प्रा स्त्री) घोड्याला चाल शिकविण्यासाठी बांधलेले दोर (भा० २०।२१६)

रागावणें (क्रि) संतापणे, क्रोध येणे

रागिणी (स स्त्री) अनुरक्त स्त्री, गायनातले मिश्र किंवा पोटराग [गायन–शास्त्रात अनेक रागिण्यांची नांवे दिली आहेत त्यातील मुख्य — आसावरी, धनाश्री, मुलतानी, रामकली, गौडी, काफी, बागेसरी, झिंझोटी, तोडी, वहिरवी इत्यादि

रागिष्ठ (वि) कोपिष्ठ, संतापी, तामसी

रागी (स वि) आसक्त.

रागी (स स्त्री) नाचणी नावाचे धान्य

रागीट (वि) संतापी, तामसी

रागीसांडी (प्रा वि) विषयासक्त

रागेजणें (प्रा क्रि) रागावणे

रांगोळी (स रंगवल्लिका स्त्री) शिरगोळ्याची पूड, तिने काढलेले चित्र

रांगोळें (न) रांगोळी काढण्याचे सच्छिद्र नलिकायंत्र

राघव (स पु) रघूच्या वंशात जन्मलेला–विशेषत श्रीरामचंद्र **रा०दास लाडू** (पु) — खवा, साखर, रवा इत्यादींचा तयार केलेला लाडू

राघावली (स्त्री) घोड्याच्या पाठीवरची जाळीदार झालर

राघू (पु) पोपट, तोता

राघोडा (पु) कर्जाऊ घेतलेल्या रकमेवर व्याज म्हणून हंगामावर देऊ केलेले धान्य

राज (पु) गवंडी, बेलदार

राजकारण (स न) राज्यासंबंधाचे प्रश्न किंवा गुप्त मसलत

राजकारणी (वि) मुत्सद्दी, मसलतीत कुशल

राजकारस्थान(न)राजकारणी मसलती व०

राजकी (स्त्री) राजाचा जुलूम [विषयक

राजकीय (स वि) राजासंबंधी, राज्य–

राजकुल (स न) राजघराणें, राजवंश

राजगिरा (पु) एक तृण व त्याचे बी

राजचिन्ह (स न) राजाचे छत्रचामर इत्यादि वैभव, शिक्का

राजण (पु) डेरा [झालेला फोड

राजणवाडी (स्त्री) डोळयाच्या पापणीला

राजणे (क्रि) शोभणे, प्रकाशणे

राजत्व (स न) राजपद, राजाधिकार

राजद्वार (स न) राजाची न्यायसभा, राजवाड्याचे दार [नगरी

राजधानी (स स्त्री) राजाची राहण्याची

राजनीति (स स्त्री) राजव्यवहारशास्त्र

राजन्य (स पु) क्षत्रिय [लोकसभा

राज्यपरिषद (स्त्री) भारताची वरिष्ठ

राजप्रमुख (पु) विलीनीकृत संस्थाने मिळून झालेल्या घटक राज्याचा राजवंशीय प्रमुख [घराण्यातला

राजबनसी (स राजवंशी वि) राज-

राजबिंडा (पु) सुंदर व तेजस्वी मनुष्य

राजबिदी (प्रा स्त्री) राजमार्ग

राजभवन (न) राष्ट्रपति किंवा राज्यपाल यांचे राहण्याचे ठिकाण

राजभोग (स पु) सरकारचा हक्क

राजमान्य (स वि) राजाने मान देण्यासारखा [रस्ता

राजमार्ग (स पु) मोठा रुंद व रहदारीचा

राजमुद्रा (स स्त्री) राजाचे शिक्कामोर्तब, राजाच्या छापाचे नाणे

राजयक्ष्मा (स पु) क्षयरोग

राजयोग (स पु) राज्य मिळवून देणारा पत्रिकेतला ग्रहयोग, प्राणनिरोध वगैरे न करता भगवद्रूपी चित्ताची एकाग्रता करण्याचा एक उपाय

राजराजेश्वर (स पु) सम्राट, बादशहा

राजराणी (स्त्री) पट्टराणी [पणें

राजरोस (स राजा + फा रोशनअ)उघड-

राजर्षि (स पु) तपस्वी क्षत्रिय

राजवर्खी बांगडी (स्त्री) एक प्रकारची चकचकीत नक्षीदार बांगडी

राजवटा (पु) **राजवट, राजवटी** (स्त्री) कारकीर्द
राजवळ, राजावळी (प्रा स्त्री) राजाचा शिक्का (ज्ञा० १७।३२२)
राजवाडा (स राजवाटी पु) राजमदिर
राजविद्या (स्त्री) श्रेष्ठविद्या [भोगणारा
राजविलासी (स वि) राजासारखी सुखे
राजवैद्य (स पु) उत्तम वैद्य
राजशासन (स न) राजाची आज्ञा
राजश्रिया विराजित (स वि) राजाच्या वैभवाने अलकृत, पत्राचा मायना
राजस (वि) सुकुमार असून सुदर, रजोगुणी
राजसभा (स स्त्री) दरबार
राजसी (स वि) राजकीय थाटाचे, रजोगुणयुक्त [करावयाचा यज्ञ
राजसूय (स पु) सार्वभौम राजाने
राजहस (स पु) चोच आणि पाय तावडे व वर्ण पाढरा असा व दूध व पाणी एकत्र केली असता त्यातून दूध तेवढे काढण्याची शक्ति असलेला एक पक्षी, लावण्यातला नायक
राजा (स पु) नृप, नृपति, भूप, समासोत्तर पदात 'राज' असे होते, त्याच अर्थ श्रेष्ठ [चौक
राजागण (स न) राजवाड्यासमोरचा
राजागणें (न) चोहोबाजूनी इमारती असून मध्ये असलेली विस्तीर्ण उघडी जागा, मोठा चौक
राजाधिराज (स पु) अनेक माडलिकावरचा मुख्य राजा
राजावर्त (स पु) हलका हिरा
राजावळ (स्त्री) तादुळाची एक जात, तावड्या रगाच्या लुगड्याचा एक प्रकार, वर्षाचा अधिपति कोणता ग्रह आहे ते ज्यात सागितलेले असते तो पचागातला आधीचा भाग
राजी (स राजि स्त्री) ओळ, पक्ति, (अर वि) खुष, कबूल
राजीक (न) राजाचा जुलूम
राजीनामा (फा पु) कबुली पत्र, नोकरी सोडण्याविषयीचे पत्र
राजीबेराजी, राजीकबेराजीक (स्त्री) एक राजा गादीवरून दूर झाल्यापासून दुसरा येईपर्यंतचा मध्यतरीचा काळ
राजीरजावतीने समतीने, परवानगीने
राजीव (स न) कमळ, (पु) पति, प्रियकर
रा०नयन, रा०लोचन, राजीवाक्ष (स वि)—कमलनेत्र
राजीवनयना (स स्त्री) सुदर स्त्री
राजू (स रज्जु स्त्री) दोरी
राजेन्द्र (स पु) राजश्रेष्ठ, राजाधिराज
राजेरजवाडे (पु अने) राजे, सस्थानिक, सरदार इत्यादि
राजाळें (न) केळयाची एक जात
राजोटचा (पु) कुटुबातील कर्ता पुरुष, घरातील मुख्य कारभारी
राज्य (स न) सत्तेखालचा देश
राज्यक्रान्ति (स स्त्री) राज्याधिकाऱ्यात व राज्यपद्धतीत जबरदस्तीने घडवून आणलेली उलथापालथ
राज्यघटना (स्त्री) राज्याच्या व्यवस्थेसबधी मूलभूत कायद्याची रचना, राज्यशासनाची नियमावलि
राज्यपाल (पु) भारतातील घटक प्राताचा प्रमुख (गव्हर्नर)
राज्यभार (स पु) राज्याचा कारभार करण्याची जबाबदारी
राज्याग (स न) राजा, अमात्य, मित्र, कोश, दुर्ग, राष्ट्र व बल ही राज्याची मुख्य अगे
राज्याभिषेक (स पु) राजा गादीवर येण्याच्या वेळी होणारा धार्मिक विधि
राज्योपचार (स पु) सरकारी अधिकाऱ्याचे कृत्य [कर्कश
राठ (वि) टणक, दाडगा, रखरखीत,
राड (स्त्री) होळीची राच, चिखल
राड (स स्त्री) रडकी, वेश्या, विधवा
राडका (पु) विधुर
राडकाम (न) बायकी काम
राडकारभार (पु) बायकी कारभार, वेडेपणाचे कृत्य
राडकी (स्त्री) विधवा
राडपाटा (पु) वैधव्य

रांडपिसा (वि) रंडीबाज
रांडपोर (न) गावातल्या बायकापोरे-सुद्धा सर्व लोक, दासीपुत्र
रांडबाज (वि) रंडीबाज, बाहेरख्याली
रांडबाजी (स्त्री) बाहेरख्यालीपणा
रांडमाणूस (न)दुर्बळ स्त्री, भित्रा मनुष्य
रांडरळी (स्त्री) विधवा
रांडरू (न)तिरस्काराने—विधवा स्त्री
रांडरोटी (स्त्री) लढाईत पडलेल्या माणसाच्या बायकोस निर्वाहाकरिता दिलेली जमीन
रांडलेक (पु) रंडापुत्र
रांडव (वि) मृतपत्नीक, विधुर
रांडवडा (प्रा पु) शिवीगाळ (तुका० ३२६५)
रांडवणें (प्रा क्रि) विधवा होणे
रांडवला (पु) बायकोच्या शिव्या
रांडवाटा (पु) वैधव्य
रांडसांड (स्त्री) विधवा
रांडा (पु) पसारा, कामाची गर्दी, पुष्कळ चिखल, आकांत [प्रतीचे लोक
रांडपोरे (न अने) समाजातले हलक्या
रांडी (प्रा स्त्री) धगधगीत निखाऱ्याची खाई (दा० ३।३।४१), चिखल (ज्ञा० १७।१६०)
रांडीवेडी (प्रा स्त्री) धगधगीत निखाऱ्याची खाई
रांडोळी, रांडोळी (प्रा स्त्री) उपहास (भा० १।३३५), मारामारी, कत्तल (रुक्मि० ६।९), क्रीडा
रांड्या, रांड्याराघोजी (पु) सर्वदा बायकात वागणारा, बाईलबुद्ध्या
राणवसा राणीवसा पहा
राणसोरू (पु)रानडुक्कर (भा० ५।१६७)
राणा (हि पु) राजा, मुख्य
राणी (स राज्ञी स्त्री) राजाची स्त्री
राणीराऊत (पु), **राणीरउताणी** (स्त्री) श्रीमंत व दरिद्री हा भेद, श्रीमंती
राणीव (प्रा स्त्री) राज्य (मुक्ते० रामा० २।१३), राज्यसुख (एक० १४८८)
राणीवसा (पु) अंतःपुर
राणीवी (प्रा स्त्री) राज्य, समृद्धि
रात (स रात्रि स्त्री) रात्र, **रातकिडा** (पु) रात्री किर्रर आवाज करणारा एक किडा
रातणें (क्रि) रममाण होणें
रातनबाव (स्त्री) रतनबाव पहा
रातब (पु) रतीब
रातबिरात (स्त्री) वेळप्रसंग, (अ) रात्रीबेरात्री [झाड, त्याचे फळ
रातंबी (स रक्ताम्र स्त्री) अमसुलाचे
रातंबेल (न) अमसुलाचे तेल
रातवा (पु) रात्र, रात्रीचा पाऊस, घोड्याला रात्री बाहेर काढणे
राता (वि) तांबूस रंगाचा
राताधळा (वि) ज्याला रात्री मुळीच दिसत नाही असा
राताधळे (न) रात्री न दिसावे असा रोग
रातावणें (क्रि) रात्र होणे
राताळू, राताळे (न) एक कंद
रातिवळा (पु) गुराच्या पुढे रात्री टाकिलेली वैरण
राती (स रात्रि स्त्री) रात्र, अंधार
रातीदेवो, रात्रिदेवो (प्रा अ) रात्र-दिवस [कमळ
रातोत्पळ (स रक्तोत्पल न) तांबडे
रातोरात (अ) रात्रीच्या रात्रीत
रात्र, रात्रि(स रात्रि स्त्री) सूर्यास्ता-पासून सूर्योदयापर्यंतचा काळ
रात्रंदिवस (अ) अहोरात्र
रात्रि (स स्त्री) रात्र
रात्रिचर (स पु) राक्षस, चोर
रात्रौ (अ) रात्री
राधण (स्त्री) स्वैपाक
राधणें (स रध् क्रि) शिजविणे, स्वैपाक करणे, (न) भाजण्याचे खापर
राधते घर स्वैपाकघर
राधप (न) राधणे, राधलेले पदार्थ
रांधपी (पु) स्वैपाकी
रांधवणी (प्रा न) स्वैपाकातले पाणी
राधा (पु) शिजवून केलेले मिश्रण किंवा पाक
राधेय (स पु) राधापुत्र कर्ण

रान (स अरण्य न) जगल, वन **रान खवळणें**—रागाने किवा भुकेने क्षुब्ध होणें, **रान घेणें**—रानात पळून जाणें, **रिकाम्या रानीं**—कामावाचून
रानआंबा, रानकेळी, रानकोंबडा, रानजेवण इ० शेकडो शब्दात रान याचा अर्थ रानात राहणारे किंवा होणारे असा केला म्हणजे बरोबर अर्थ कळतो [रानटी
रानट, रानकट, रानवट (वि) गावढळ,
रानटी (वि) जगली, रीतभात नसलेला, अडाणी
रानदाडगा (पु) आडदाड, रानटी
रानवट (वि) रानटी, जगली, वन्य
रानवा (पु) लागवडीस न आणलेली पडीत जमीन, जगल, रान
रानशेणी (स्त्री) रानात पडलेले गाई-म्हशीचे शेण
रानसोरु (प्रा पु) रानडुकर
रानोमाळ (अ) चोहोकडे पसरलेले
रानोरान (अ) जगलातून सर्वत्र
राप, राप (पु) तुरटपणा **रापेचा पाऊस**—एकसारखी सतत वृष्टि
रांपणें (क्रि) भिजू देणे, काळे पडणे, व्यापणे, अभ्यास होणे, चाचपून पाहणें
रांफ (स्त्री) राप पहा
राब(स्त्री) काकवीपेक्षा दाट उसाचा राधा (मळी),जमीन भाजणे,जमीन भाजण्यास लागणारे गवत, काड्या इ०, तूप किंवा तेल याच्यातली बेरी इ०
राब (प्रा पु) रीत, स्वभाव, आटोकाट श्रम
राबड (स्त्री) श्रम, कष्ट [पातळ गूळ
राबडी (स्त्री) आटीव दूध, बासुदी,
राबणें (क्रि) अति श्रम करणे, खपणें, मळली जाणें, सवयीचे होणे
राबता (अर रफ्त पु) अभ्यास, सवय, येणारा जाणाराची गर्दी, महाराकडून हक्काने घेण्यात येणारे सरकारी काम, किंवा त्या कामाच्या मोबदल्यात घेण्यात येणारा पैसा
रांबाड (वि) भटक्या, स्वच्छदी, उनाड
राबाडकी (स्त्री) उनाडकी

राम (स पु) श्रीरामचद्र, सामर्थ्य, तथ्य, जीव **राम म्हणणें**—मरणे, **रामाचें नांव**—अत्यत अभाव [(वस्त्र)
रामकाठी (वि) पाढरे रेशमी काठ असलेले
रामगोळा (पु) ताकात भिजविलेल्या लाह्याच्या पिठाचा गोळा [चैत्र शु ९.
रामजयती (स स्त्री) रामजन्मोत्सव;
रामटोला (पु) विटीदाडूच्या खेळात खेळणाराने मारलेला पहिला टोला; जोराचा टोला किंवा प्रहार
रामठ (पु) हिंग
रामदासी (पु) श्रीसमर्थ रामदास यानी स्थापिलेल्या सप्रदायातला मनुष्य
रामनवमी (स स्त्री) चैत्र शु० ९
रामपहारा (स रामप्रहर पु) सूर्योदयापासून पहिले तीन तास
रामपात्र (स न) काही एका विशिष्ट आकाराचे पाणी पिण्याचे लहान भाडे
रामबाण (वि) कधी न चुकणारे, अचूक गुणकारी [गर्दी
रामरगडा, रामरगाडी (पु) अतिशय
रामरट्टा (पु) मोठा टोला, अतिशय गर्दी
रामरस (प्रा पु) मीठ
रामरक्षा (स स्त्री) रामाचे एक सुप्रसिद्ध स्तोत्र, रामाच्या नाममत्राने भारलेली राख
रामराज्य (स न) श्रीरामचद्राने केले तसे अतिशय सुखाचे राज्य
रामराम (पु) वदनाचा शब्द **रा० ठोकणें**—सोडणे
रामा (स स्त्री) सुदर स्त्री
रामायण (स न) रामकथा, लाबलचक कटाळवाणी गोष्ट **ताकापुरतें रा०**—आपले कार्य साधण्यापुरते आर्जव
रामोशी (पु) चोऱ्या करण्याविषयी प्रसिद्ध अशी एक जात, बिलदर
राय (स राजन् पु) राजा, राव, (फा. स्त्री) मत, अभिप्राय
रायकेळ (स्त्री) केळीची एक जात
रायण (न) कडू वृदावन (फळ)
रायणमाळ (स्त्री) गळयात घालण्याचा स्त्रीचा एक अलकार

रायत (अर स्त्री) कृपा [वर्ग
रायतावा (पु) प्रजा (विशेषत. शेतकरी
रायतें (न) मोहरी लावलेले एक प्रकारचे तोंडीलावणें
रायभोग (पु) राजाने खाण्याजोगा उत्तम पदार्थ, तादुळाची एक जात
रायवणी (प्रा न) मोहऱ्याचे पाणी
रायवळ (वि) जगली, साया, शिसव, खैर इ० लाकडाखेरीज इतर हलक्या लाकडास लावण्याची सज्ञा
रायविनोदी (पु) बहुरूपी, विदूषक, खुषमस्कऱ्या. [पू ७।७२)
रायाण (प्रा न) कडू वृंदावन (विवे०
रायात (अर स्त्री) कृपा, मेहेरबानी
रारा (पु) मत्र
राव (पु) राजा, सन्मानाची एक पदवी
रावाचा रक होणें मोठ्या श्रीमत माणसाला दारिद्र्य येणे
रावटी (हि स्त्री) लहान तबू, राहुटी
रावणराज्य (स न) रावणासारखे जुलमी राज्य, अदाधुदीचा कारभार
रावणाची लका जळणें कानाची भोके बोटानी बद केली असता ऐकू येणारा आवाज
रावणें, राविणें (प्रा क्रि) रगविणे
रावण्या (स्त्री अने) विनवण्या
रावताण (न), **रावताणी** (स्त्री) घोडेस्वारानी केलेली लूटमार किंवा नासाडी [मासा
रावस (पु) तावड्या रगाचा समुद्रातील
रावा (पु) दळलेली हळद, पोपट
रावो (पु) राजा
राश राशि पहा [वेडसर
राशा(वि)मध्यम प्रतीचा, दुर्बळ, नपुसक,
राशि (स. पु) ताराचा पुज, (स्त्री) रास, ढीग **राशीस लागणें**—पिच्छा पुरविणे **रा०स बसणें**—छळणें, सतावणे
राशिघटित (स न) जन्मपत्रिकेवरून वधूवराची मैत्री किंवा विरोध होईल याविषयीचे होणारे ज्ञान
राशिचक्र (स न) मेष, वृषभ, मिथुन, कर्क, सिंह, कन्या, तूळ, वृश्चिक, धन, मकर, कुभ व मीन या बारा राशीचे चक्र
राशी, रास (प्रा स्त्री) कणसाची झोडपणी व मळणी झाल्यावर जो दाणा पहिल्याने बाहेर पडतो तो (तुका० ११४९), (वि) मध्यम
रासिवा (प्रा पु) राशि (ज्ञा १६।३५६)
रासी, राशी (वि) मध्यम प्रतीचे
राष्ट्र (स न) देश, एका दिलाची व एकाच मनोभावनेने प्रेरित झालेली देशातली जनता
राष्ट्रपति (पु) राष्ट्राचा लोकनियुक्त अध्यक्ष [पसारा.
राष्टाण, राष्ट्राण (स राष्ट्र न) व्याप,
राष्ट्रीय (स वि) राष्ट्राची, राष्ट्रहिताची
राष्ट्रीय सभा (स स्त्री) काँग्रेस, हिंदुस्थानातल्या एकदर जनतेच्या प्रतिनिधीची राजकारणविषयक सभा
रास (स राशि स्त्री) ढीग, (पु) रासक्रीडा
रासक्रीडा (स स्त्री) गवळ्याचे वर्तुळाकार नृत्य [म्होरक्या.
रासणी (स्त्री) बैलाच्या जातीतला
रासनाहणें, रासन्हाण (न) लग्नात वरपक्षाकडील स्त्रियाना घालावयाचे मानाचे स्नान
रासनी (स्त्री) बी पेरल्यावर ते झाकून टाकणारे शेतकऱ्याचे एक औत, रेकला
रासभ (स पु) गाढव [सारखें.
रासभी (स्त्री) गाढवी, (वि) गाढवा-
रासमाथा (पु) खळवट, शेतमाल तयार होऊन खळयात धान्याच्या राशि पडण्याचा हगाम
रासमाथां (अ) धान्याची मळणी होऊन त्याची रास घालतात त्या वेळी
रासलीला (स स्त्री) रासक्रीडा
रासवट (वि) मध्यम प्रतीचा
रासवटा, रासोठा (पु) खळयातले धान्य काढून नेल्यावर उरले सुरले धान्य नेण्याचा महाराचा हक्क
रास्त (फा वि) खरे, न्यायाचे
रास्तगोई (फा स्त्री) सत्यवादित्व, खरेपण, सत्य भाषण

रास्ता (पु) लुगड्याचा एक प्रकार
राह (हिं स्त्री) मार्ग, रस्ता [गोंधळ
राहकळ (स्त्री न) भीतीने उडालेला
राहणें (स रह् क्रि) वास करणे, स्थिर होणे, मावणे, बंद होणे, उरणे, क्षीण होणे
राहाट (प्रा पु) व्यापार (ज्ञा० १८।४६५)
राहाटणें (क्रि) वर्तणे, आचरणे
राहाटगाडगें (न) रहाटगाडगे पहा
राहाटमाळ (प्रा स्त्री) रहाटगाडगे
राहाटी (स्त्री) वागणूक [खाई
राहाड (प्रा स्त्री) धगधगीत निखाऱ्याची
राहाडी (प्रा स्त्री) राड, चिखल (तुका० ४४८) [(दा० ३।३।४४)
राहाणें (प्रा ना) अगात दैवत घालणे
राहावलेपण, राहिलेपण (प्रा न) उल्लास, रगेलपणा (ज्ञा० १८।४२४)
राहित्य (स न) शून्यता.
राहु (स पु) एक ग्रह, भूमिच्छाया
राहुटी रावटी पहा [२७२)
राहुमेछु (प्रा पु) ग्रहण (ज्ञा० १७।
राहो (पु) राहु
राळ (स राल स्त्री) एक ज्वालाग्राही पदार्थ, फटफजिती, चांदीसोन्याचा गट
राळसाळ (स्त्री) केरकचरा, उरलेसुरलेले अवशेष
राळा (पु) एक धान्य [स्त्री, दुष्ट स्त्री
राक्षशीण (स राक्षसी स्त्री) राक्षसाची
राक्षस (स पु) दैत्य, क्रूर मनुष्य
राक्षसगण (स पु) मनुष्याच्या जन्मकाळाच्या ग्रहस्थितीवरून देवगण, मनुष्यगण आणि राक्षसगण असे तीन वर्ग करतात, त्यातला शेवटचा वर्ग
राक्षसविवाह (स पु) बलात्काराने केलेला विवाह
राक्षसवेळ (स्त्री) तिनीसांजची वेळ
राक्षसान्न (स न) ज्याच्या खाण्याने तामसीपणा अंगी येतो असे अन्न
राक्षसी (स स्त्री) राक्षसाची बायको, (वि) प्रचंड, क्रूरपणाचे, राक्षसास योग्य, अघोरी **रा० उपचार**–अघोरी इलाज
राज्ञी (स स्त्री) राणी
रिकब, रिकबी, रिकाबी (फा स्त्री) घोड्यावर चढण्यासाठी व बसून पाय ठेवण्यासाठी दोन बाजूस सोडलेल्या दोन कड्या
रिकविणें (क्रि) रिकामे करणे, रिचविणे.
रिकाडी (स्त्री) हातमागात–धोटचास घातलेली सूत गुंडाळलेली काडी
रिकामचावडी (स्त्री) कुटाळाचा अड्डा, चांडाळचौकडी
रिकामचोट, रिकामटवळा (वि) निरुद्योगी
रिकामटी (प्रा स्त्री) फुरसत, (वि) रिकामी (तुका० ४२९४)
रिकामटेकडा (वि) निरुद्योगी
रिकामपण (न) **रिकामपणा** (पु) फुरसत
रिकामवाणी (वि) फुकट, व्यर्थ
रिकामा (वि) निरुद्योगी, कोरडा, (अ) व्यर्थ
रिकामा ताठा (पु) पोकळ गर्व
रिकामीक (प्रा स्त्री) रिकामपण
रिकीब, रिकेबी (स्त्री) रिकबी पहा
रिक्त (स वि) रिकामे, कोरडे
रिक्तपाणी, रिक्तहस्त (स वि) रिकाम्या हाताचा, देवाच्या किंवा राजाच्या दर्शनास जाताना त्याच्यापुढे ठेवण्यासाठी हातात काही घेतल्यावाचून जाणारा
रिक्ता (स्त्री) शुद्ध पक्षातली चतुर्थी, नवमी, किंवा चतुर्दशी या तिथि
रिंग (इ स्त्री) अंगठी, कडे, वळे
रिंगण (स अ) मुलाचे रांगणे
रिंगणमूळ (न) रिंगणी नावाच्या वनस्पतीचे औषधी मूळ
रिंगणा (पु) घराच्या तात्याच्या खालची व खांबाच्या आधारावर असलेली काठी (तुळई)
रिंगणें (न) लहान मुलाची तोंडात घालून चोखण्याची वस्तु, चोखणी
रिंगणें, रिघणें (प्रा क्रि) शिरणे, प्रवेश करणे [अवकाश
रिगमु, रिगु (प्रा पु) रिघाव, प्रवेश,
रिगावा (प्रा पु) प्रवेश, रिघाव, प्राप्ति

रिगिनिगी, रिघोनिघो (प्रा स्त्री) जाणेयेणें
रिघणी (प्रा स्त्री) रिघाव, प्रवेश
रिघणें (क्रि) शिरणे, प्रवेशणे [वाट
रिघाव, रिघावा (पु) शिरकाव, प्रवेश,
रिघेरिघे (अ) हळू हळू
रिचवणी (स्त्री) रिकामे करणे
रिचवणें, रिचविणें (स रिच् क्रि) रिजविणे, रचना करणे, रिकामे करणे, ओतणे
रिजणें, रिझणे (स रज् क्रि) आनदित होणे, रजन होणे
रिजाला (अर वि) नीच, हलकट
रिझविणें (क्रि) रजविणे, आनदित करणे
रिझाऊ (वि) चित्तरजक, रम्य [फळ
रिठा (स रिष्ट पु) मळ काढणारे एक
रिणकरी (स ऋण पु) धनको, सावकार
रिणको (पु) कर्जदार, कर्ज घेणारा
रिणाईत, रिणानुबध इ ऋणाईत, ऋणानुबध इत्यादि पहा
रिता (स रिक्त वि) रिकामा
रिताड(स्त्री)रिकामी केलेली गाडी इत्यादि
रितेसोप (प्रा वि) निरर्थक
रिद्धि (स ऋद्धि स्त्री) सपत्ति, समृद्धि
रिद्धिसिद्धि (स्त्री) ऋद्धि व सिद्धि या गणपतीच्या दोन दासी
रिपरिप (स्त्री) पिरपिर
रिपार (पु न) छपराला ओबण घालणें, ओबण, कारवी, कूड
रिपु (स पु) शत्रु
रिपुजय (स वि) शत्रूला जिकणारा
रिपेर (इ स्त्री) दुरुस्ती, मरामत
रिपोर्ट (इ पु) अहवाल, बातमी, खालच्या अधिकाऱ्याकडून वरच्या अधिकाऱ्याकडे जाणारी कैफियत
रियासत (फा स्त्री) राजवट, राज्य
रिवणें (क्रि) रवरवणे
रिवाज (अर पु) वहिवाट, रीत
रिसा (प्रा पु) मूर्ख माणूस(तुका० १७७२)
रिस्तेदार, रिश्तेदार (हि पु) नातेवाईक, आप्त
रिसालदार (फा पु) रिसाल्याचा मुख्य अमलदार [पलटण
रिसाला (अर पु)घोडदळ, घोडेस्वाराची

रिसीट (इ स्त्री) पावती, पोच
रिस्त (स्त्री) रसद (एक० ३७९७).
रिसाला (अर पु) घोडेस्वाराची पलटण
री (स्त्री) गायनातल्या स्वरसप्तकापैकी दुसरा स्वर, मुख्य गायकाचे गायन चालले असता त्याचा हस्तक त्याच्या मागोमाग त्याचेच सूर म्हणत जातो ते
री ओढणें दुसऱ्याच्या सुरात सूर मिळवणे, त्याच्याच सारखे म्हणणे
रीग, रीघ (स्त्री) प्रवेश, शिरकाव, जागा
रीझ (स्त्री) आवड, करमणूक
रीढ (न) वखळ, पडक्या घराची जागा
रीण (स ऋण न) कर्ज, देणे
रीत (स रीति स्त्री) चाल, वहिवाट
रीतभात (स्त्री) रीतरिवाज
रीतरवेस (पु) चाल, सभ्यपणाची रीत
रीतसर (वि) सशास्त्र, रूढीप्रमाणे
रीति (स स्त्री) पद्धति, सवय, शैली, वहिवाट
रीप (स्त्री) ओवण, कारव, चीप, शोभेकरिता लावण्याची एक इग्लिश वनस्पति
रीम (पोर्तु रेमा इ रीम न) चोवीस कागदाचा एक दस्ता याप्रमाणे वीस दस्त्याचे पुडके [चक्र, रीळ
रील (इ न) बाबिन, सूत गुडाळण्याचे
रीस (स ऋक्ष पु न) अस्वल, घाणेरडे, ओगळ माणूस, (स रोष स्त्री) अपराध, गैरमर्जी, त्रास, कटाळा, राग (तुका० २९५८)
रींस (न) अस्वल
रीळ (न) दोऱ्याचा गुडा, दोरा गुडाळण्याचे साधन
रुइटी, रुई (हि स्त्री) अर्कवृक्ष, त्याच्या बोडातला कापूस, पिजलेला कापूस, नीलगाय, (फा रू स्त्री) रीत, रूढि
रुईफुली (वि) रुईच्या फुलासारख्या नक्षीचा
रुका, रुक्का (पु) आण्याचा बारावा भाग, पै, जमीन मोजण्याचे एक माप (हे २॥, बिघ्यापासून २० बिघ्यापर्यंत निरनिराळया ठिकाणी निरनिराळे आहे), पत्ता

रुकार (पु) समति, लिहिलेल्याची नक्कल केल्यावर रुजुवात घेतल्याबद्दल 'रु' असे केलेले चिन्ह
रुकारणें (क्रि) समति देणे, स्वीकारणे
रुकावट (स्त्री) विरोध, अडथळा
रुक्मिणी (स्त्री) श्रीकृष्णाची पट्टराणी रु० सुत (पु)–मदन
रुख (स वृक्ष पु) वृक्ष
रुखणें (स रुष् क्रि) रागे भरणे
रुखरुख (स्त्री) खेद, चिता, टोचणी
रुखवत (न) लग्नात नवरा मुलगा वधूच्या घराकडे लग्नासाठी जाण्यापूर्वी वधूपक्षाकडून वराच्या घरी त्याला व त्याच्या स्नेह्याना जो उपाहार देण्यात येतो तो
रुखसत (अर स्त्री) रजा, विरोध
रुखा (पु) जडचाचे हत्यार, (स रुक्ष वि) शुष्क, बेचव, भयाण, कठोर
रुखाडी, रुखी, रुख्या (वि) झाडावर चढण्यात पटाईत
रुखाडू (न) ताडावर चढणारा पायाला दोरीचा फास घालतो तो [पटाईत
रुखी, रुख्या (पु) झाडावर चढण्यात
रुगणें (क्रि) मदावणे, रेगाळणे
रुगाळा (वि) पातळ, कृश
रुगाळा (पु) कृशता, क्षीणता
रुगें (प्रा न) रुपे
रुग्ण (स वि) रोगी
रुग्णालय (स न) इस्पितळ, शुश्रूषागृह
रुग्णपरिचर्या (स्त्री) रोग्याची शुश्रूषा
रुग्णपरिचर्यापथक (न) रोग्याची सेवा करणारे पथक
रुचकर (स रुचिकर वि) चवदार
रुचणें (स रुच् क्रि) आवडणे
रुचि (स स्त्री) चव, आवड
रुचिकर (स वि.) चवदार, रुचकर
रुचिर (स वि) मोहक, सुदर
रुची (स्त्री) आवड, शोभा, गोडी
रुचोक (स रुचक वि) रुचकर, स्वादिष्ठ, आवडणारे [करणे
रुजणें (स रुह् क्रि) उगवणे, परिणाम
रुजणें (अ क्रि) गुणगुणणे
रुजवट (वि) कोब फुटलेले.
रुजवण (न) पेरलेले बीज, फुटलेला अकुर
रुजवात रुजुवात पहा
रुजा (स स्त्री) रोग, पीडा
रुजामा (फा पु) रू भरलेली बिछाईत.
रुजी (स्त्री) गुणगुणत घातलेली घिरटी, चक्कर, गुजारव
रुजु (स रुजु वि) सरळ
रुजुवात (अर रुजाअत स्त्री) ताडून पाहणे, समक्षता [पसत, मान्य
रुजू (अर वि) तत्पर, कबूल, हजर,
रुटका (पु) बिघ्याहून लहान असे जमीनमोजणीचे एक माप
रुटुखुटु (अ) मदगतीने, हळू हळू
रुड (स न) शिर, मुडके
रुडमाला (स स्त्री) शकराच्या किवा काली देवीच्या गळयात मुडक्याची माळ असते ती.
रुढणें (स रूढ क्रि) बातमी पसरणे
रुण (स रुण न) कर्ज, लोकाचे देणे
रुणझणणें (क्रि) छन्छन् वाजणे
रुणा (पु) झुरणी, सतत होणारे दु ख
रुत (प्रा स्त्री) कोरडी भिक्षा (स्वा० दि० ५।५।१४)
रुत (स ऋतु) हगाम
रुतणें (क्रि) बोचणे, खुपणे
रुती (स्त्री) रुतण, अडकवण
रुतबा (अर पु) दर्जा, पदवी
रुद (वि) चवडा, आडवा
रुदन (स न) रडणे, शोक
रुदवा (अर रुतवा पु) दर्जा, पदवी.
रुंदाट (वि) फार रुद
रुदावणी (स्त्री) रुद करणें, रुदी वाढविणें.
रुदित (स न) रडणे, रुदन
रुदी (स्त्री) चवडाई, आडवी लाबी.
रुद्ध (स वि) अडकून पडलेले, थाबविले गेलेले, वेढलेले .
रुद्धकठ (वि) गहिवरलेला, गळा दाटलेली
रुद्र (स पु) शिव, शिवस्तोत्र, (वि.) भयकर
रुद्रगाठ (स्त्री) कापड विणताना त्यात चौकटीसारखें उठविलेले चिन्ह
रुद्रभूमि (स स्त्री) श्मशान

रुद्रवात (स्त्री) सुताला अकरा वेळा पीळ देऊन केलेली वात
रुद्रवीणा (स पु) वीण्याचा एक प्रकार
रुद्रावतार (स पु) शिवाचे उग्र स्वरूप रु० **धारण करणें**–सतापणे [फळ
रुद्राक्ष (स पु) एक वृक्षविशेष व त्याचे
रुधणें, रुधणें (स रुध् क्रि) व्यापणे (ज्ञा० १५।५३), प्रतिबध करणे
रुधविणें (क्रि) गुतविणे, कामाला लावणें
रुधिर (स न) रक्त
रुधिराभिसरण (स न) रक्ताचा शरिरात सर्वत्र सचार
रुपटका (पु), **रुपटकी, रुपडी** (स्त्री) रुपया (तिरस्कारार्थी)
रुपडें (न) सुदर रूप
रुपण (न) सऊ जमीन
रुपणें (क्रि) रुतणें, बोचणे
रुपया, रुपाया (पु) रुप्याचे १६ आणे किमतीचे नाणे
रुपें (स रौप्य न) चादी [दिसणारे
रुपेरी (वि) रुप्याचे केलेले किवा त्यामारखे
रुबकार (फा अ) समोर
रुबाइयात (फा स्त्री) चतुष्पदी, चार चरणाची फारसी कविता
रुबाई (स्त्री) विवाहगीत
रुबरु (फा अ) समक्ष
रुबाब (अर पु) ऐट, मिजास, दरारा, एक तऱ्हेचा ताशा
रुमझुम (स्त्री) घुगराचा आवाज
रुमणबाक (पु) वक्रता, वळण [दाडा
रुमणी (स्त्री), **रुमणें** (न) नागराचा
रुमाल (फा पु) चौकोनी वस्त्र, कागदाचे गाठोडे [एक प्रकार, चड्डी
रुमाली (फा स्त्री) मुद्‌गल फिरवण्याचा
रुमालीगज (पु) कापड मापण्याचा १४ तसूचा गज (दुसरा जमीन मोजण्याचा १६ तसूचा असतो त्याला रेशमी गज म्हणतात)
रुरयात (अर फा स्त्री) भीडभाड
रुशवत, रुष्वत (फा स्त्री) लाच
रुष्ट (स वि) रागावलेला [रजा
रुसकत (फा रुसकत स्त्री) परवानगी,
रुसका (वि) वारवार रुसणारा
रुसणें (स रुष् क्रि) रागावणे, (प्रा) झाकणे, दवडणे, (अमृ० ७।१६), शासन करणें (ज्ञा० ११।३११)
रुसवा (पु) राग, रुसवेपणा
रुसूम (अर रुसम पु) जमिनीच्या उत्पन्नातील देशमुखदेशपाडे याचा विभाग
रुस्तम (फा पु) मोठा पराक्रमी किवा धाडसी पुरुष
रुह (समासात उत्तरपदी वि) वाढणारा.
रुळणें (स रुट् क्रि) वहिवाटणे, शोभा देत हलणे, लोळणे, लोबणे, मळणें (ज्ञा० ६।१७२)
रुळें (न) स्त्रियाचा पायाच्या घोटयावर घालण्याचा एक अलकार
रुक्ष (स वि) शुष्क, कोरडे, स्निग्धताशून्य [पुढची बाजू, तोंड.
रू (हिं पु) पिजलेला कापूस, (प्रा पु)
रू (न) खवडा, डोक्यातला फोड
रूख (स वृक्ष पु) झाड
रूढ (स वि) प्रचारात असलेला, सामान्य, जाहिर, (प्रा) थोर, (स्त्री) रूढि
रूढणे (प्रा क्रि) बोलणे [आणणे
रूढावणें (प्रा क्रि) वाढविणे, प्रचारात
रूढि (स स्त्री) योग्यता, प्रसिद्धि (ज्ञा० १७।३९२), प्रघात, प्रचार, वहिवाट
रूदार (हि वि) आत पिजलेला कापूस भरलेले
रूप (स न) आकार, आकृति, बाह्यस्वरूप, लक्षणा, सौंदर्य, मूळ धर्म, स्वभाव, प्रकार, सोग, प्रतिबिंब, नामाची किवा धातूची प्रत्यय लावल्यानतर होणारी स्थिति [१५।४४२)
रूप करणें (क्रि) सागणे, निरूपणे (ज्ञा०
रूपक (स पु) एक भाषालकार जेथें उपमान व उपमेय याचा अभेद वर्णिला असतो तेथे हा अलकार होतो
रूपडें (प्रा न) स्वरूप, मुखवटा, सुंदर.
रूपरग (पु) सामान्य स्वरूप
रूपरेखा, रूपरेषा (स स्त्री) घाट, अगलट, बाह्यमर्यादा, कच्चा नकाशा.
रूपवान् (स वि) सदर (पुरुष)

रूपवती (स वि) सुंदर (स्त्री)
रूपस (प्रा वि) नीटनेटके, सुरेख, शोभिवत, देखणा, (न) सौदर्य
रूपहानि (स्त्री) अपमान, मानखडना
रूपान्तर (स न) अन्य रूप, नवे स्वरूप
रूपावळी (स रूपावली स्त्री) नामे किवा क्रियापदे याची प्रत्यय लाविल्यानतर होणाऱ्या रूपाची यादी किवा सग्रह
रूपी (स वि) रूप घेतलेला, त्यासारखा
रूप्य (स न) रुपे, चादी
रूबरू (फा अ) समक्षासमक्ष
रूब (स्त्री) रुई, पिंजलेला कापूस
रूळ (इ रूलर पु) वाटोळी आखणी, स्त्रियाचे एक पादभूषण, आगगाडीचा लोहमार्ग, (इ रोलर) रस्त्यावरची खडी दाबण्याचे यत्र [१।२।१९)
रूळणें (प्रा क्रि) विराजणे (दा०
रे (अ) सबोधनार्थी
रेकणें (क्रि) म्हशीचे ओरडणे, घोगऱ्या गळयाने बोलणे, धावणे
रेकला (हि पु) छकडा, एक्का, जमिनीत बी पेरल्यानंबर वर माती टाकण्याचे आऊत [आवाजाचा
रेकाट्या (वि) रेकत बोलणारा, घोगऱ्या
रेकार्ड (इ रेकर्ड न) कागदपत्रे, दप्तर
रेखटणें, रेखाटणें (क्रि) रेघा काढणे, वितारणे [करणे, वर्णन करणे.
रेखणें (क्रि) रेघा काढणे, कोरणे, नीट
रेखला (वि) नीटनेटका, प्रमाणबद्ध
रेखा (स रेषा स्त्री) रेषा, रेघ, (प्रा) मर्यादा, काव्यरचना
रेखागणित (न) भूमिती
रेखाचित्र (न) नुसत्या रेषानी काढलेले चित्र
रेखाटणी (स्त्री) आखणी, रूळ
रेखावृत्त (न), **रेखाश** (स पु) भूगोलावर उत्तर व दक्षिण ध्रुव याना जोडणारे व भूमध्याला छेदून जाणारे जे वृत्त ते रेखावृत्त होय अशा दोन वृत्तामधील अतराचे पाडलेले भाग ते रेखाश, पहिले रेखावृत्त, इग्लडातील ग्रीनिच या ठिकाणामधून गेले आहे अशी कल्पना करून तेथून रेखाश मोजण्याचा प्रघात आहे.
रेखीव (वि) नीटनीटके
रेगणें (क्रि) रागणे
रेगळणें, रेगाळणे (क्रि) मागे राहणे, आजारात खितपत पडणे
रेघ (स रेषा स्त्री) रेषा, ओळ
रेघोटी (स्त्री) रेघ
रेच (स रिच् क्रि) ढाळ, जुलाब, गर्व, तोरा, रग **रेच उतरणें**–गर्वाचा परिहार करणे, खोड जिरवणे
रेचक (स पु) प्राणायाम करताना आत घेतलेला श्वास बाहेर टाकणे, (न) रेच करणारे औषध
रेचणें (प्रा क्रि)सोडणे (ज्ञा० १३।६६५)
रेचन (स न) जोराचे मलविसर्जन
रेचित (स वि) रिकामे केलेले
रेज (स रज पु) धातूचा कण
रेजगण, रेजगाण (पु न) सोन्याचादीचे कण [कौशल्य, शौर्य
रेजगिरी (फा राजगारी स्त्री) लढण्याचे
रेजणी (फा स्त्री)चिल्लर, किरकोळ नाणे
रेजर (इ पु) जगलखात्याचा फिरता अधिकारी
रेजा (फा पु) कापडाचा लहान तुकडा; फाशावरील पगडा
रेजीम (न) कागदाचे रीम
रेट (पु स्त्री) दाटी, गर्दी, पुढे ढकलणें.
रेटणे (क्रि) जोराने ढकलणे, सभाळून धरणे, कष्टाने चालविणे
रेटा (पु) नेट, जोर
रेटाई (स्त्री) रेटण्याची क्रिया, सकटे न जुमानता काम चालू ठेवण्याची क्रिया.
रेटारेट (स्त्री) ढकलाढकली
रेटून (अ) धिटाईने जोराने
रेड (स्त्री) विपुलता, समृद्धि
रेडकू (न) पारड्
रेडा, रेडका (पु) टोणगा, हल्या
रेडी (स्त्री) म्हैस, पाडी
रेडिअम (स्त्री) अधारात प्रकाशणारी एक मौल्यवान् व औषधी धातु
रेड्डी (स्त्री)तेलगी शेतकऱ्याची मुख्य जात

रेणु (स पु) रज, कण
रेणुका (स्त्री) परशुरामाची आई व जमदग्नीची पत्नी
रेत (स न) वीर्य, धातु, (स्त्री) रेती
रेतदाणी (स्त्री) रेती ठेवण्याचे जाळी-दार पात्र
रेताड (वि) पुष्कळ रेती असलेली जमीन
रेती (स रेतजा स्त्री) बारीक वाळू
रेद (स्त्री) चिखल, घाण, दारूचा गुत्ता, (वि) मद, सुस्त, (न) मक्ता
रेदकरी (पु) मक्तेदार
रेदा (पु) मिश्रण, चिखल, पू
रेदसरा (पु) दारू गाळण्याची भट्टी
रेदाड (वि) चिखलाने किंवा घाणीने युक्त
रेदेकरी (पु) दारू मक्तेदार
रेप (स्त्री) शिणक
रेप (स्त्री) शिळा, चिखल
रेफ (स पु) र हे व्यजनाक्षर, ` असे चिन्ह
रेब (स्त्री) चिखल, समुद्र खवळला म्हणजे काठावर जो लोण्यासारखा मृदु गाळ येतो तो
रेबड (स्त्री) घाण, रक्तमिश्रित पू
रेबडी (स्त्री) पाघळणारा गूळ, बिल-बिलीत झालेले फळ
रेबीन (इ स्त्री) पट्टी, फीत
रेभ (स्त्री) चीर, भेग [२८४२)
रेमट (प्रा वि) लाबलचक (तुका०
रेम्या, रेम्याडोक्या (वि) मद, बुद्धिहीन
रे रे करीत (अ) हळू हळू
रेल (हि स्त्री) महापूर, विपुलता, रेती
रेलचेल (स्त्री) विपुलता, बाहुल्य
रेलणें (क्रि) झुकणे, दडणे
रेलवे (इ स्त्री) आगगाडी
रेव, रेव (स्त्री) रेती, धान्य, साखर, इत्यादीतली कचकच
रेवट (वि) रेतीची (जमीन)
रेवठा (पु) रेतीचा ढीग
रेवड (स्त्री) गोफासारख्या गुफलेल्या वस्त्राच्या दशा
रेवडी (स्त्री) साखरेच्या किंवा गुळाच्या पाकात तीळ घालून केलेली वडी **रे० उडणें, रे० होणें**—फजिती होणे
रेवण (स्त्री) किल्लयाच्या तटाच्या बाहेर किंवा खदकाच्या बाजूला सरक्षणासाठी उतरता मातीचा ढीग घालतात तो, खाच भरण्याची माती, दगड इत्यादि
रेवणी खदकाच्या बाहेर घातलेली मातीची वरवडी (अनत० गृ० ४९)
रेवणें (क्रि) खाली दबणे, चिखलात रुतणे, खळगा भरणे [रामाची बायको
रेवती (स्त्री) सत्ताविसावे नक्षत्र, बल-
रेवसळ (वि) रेताड
रेवा (स स्त्री) नर्मदा नदी [जमाव
रेवा, रेवा (पु) रेती, गाळ, ढगाचा
रेवाचिनी (स्त्री) एक औषधी वनस्पति
रेवाळ, रेवाळे (वि) रेताळ, रेतीची, (न) रेती
रेशमी (फा वि) रेशमाचे, रेशमासारखे मऊ, (पु) लढाऊ मुसलमान लोक
रेशमी गज जमीन मापण्याचा गज हा पूर्वी प्रचारात होता याची लाबी १८ तसू असे
रेशीम (फा न) एका जातीच्या किड्याने आपल्या पोटातून काढलेला ततु
रेशीम गाठ (स्त्री) सुखकर बधन
रेषा (स स्त्री) रेघ, ततु
रेस (पोर्तु रीस पु) आण्याचा पचवि-सावा अश (इ स्त्री) घोड्याची शर्यत
रेसिडेंट (इ पु) देशी सस्थानिकाच्या दरबारी असणारा इग्रज सरकारचा प्रतिनिधि
रेसिडेन्सी (इ स्त्री) सस्थानातील इग्रज वकिलात, वसतिगृह
रेळ (पु) पाझरणारा ओघ, पाझर
रैयत रयत पहा
रोकड (हि स्त्री) रोख रक्कम
रोकडा (वि) रोखठोक, स्पष्ट, तात्कालिक
रोकडे (प्रा वि) प्रत्यक्ष (दा० ५।१।२)
रोकड्या (पु) प्रवासात रोकड रक्कम नेणारा नोकर
रोख (स रोक वि) नगदी, रोकड, (स रोष पु) क्रोध, सताप [कटाक्ष
रोख (फा रुख पु) झोक, वळण, नेम,
रोखठोक (वि) तात्कालिक, हजर

रोखणी (स्त्री) सुताराचे एक हत्यार.
रोखण (क्रि) नेम धरणे, रोखणीने साफ करणें, अडविणे, व्यापणे
रोखा (अर. पु) दस्तऐवज, कागद
रोखारोखी (स्त्री) उधारी न ठेवता मालाची रोख किंमत घेऊन केलेला व्यवहार, समक्षासमक्ष भेट, बोलाचाल वगैरे
रोखी (स्त्री) नगदी
रोग (स पु) शरीरप्रकृतीत उत्पन्न होणारी विकृति, दुखणे, उपद्रव
रोगट (वि) रोगाने पीडलेला
रोगण (फा रोघन न) तेल, राळ, मेण, इ० चे चिकट मिश्रण हे लाकडास लाविल्याने लाकूड पाण्याने भिजत नाही व तकाकित दिसते
रोगणें (क्रि) क्षीण होणे
रोगनिदान (त) रोगाचे मूळ शोधणे
रोगपणें (स्त्री) रोगाने पीडणे
रोगराई (स्त्री) लहानमोठे रोग
रोगिष्ठ, रोगी (स वि) रोगी, आजारी
रोगेल (वि) रोगट किंवा नाजूक प्रकृतीचा
रोचक (स वि) रुचकर
रोचणें (क्रि) खुपसणे, बोचणे, आत ढकलणे
रोचन (स न) रुचि, रमणीयता
रोचना (स स्त्री) रमणीयता, सुखदायित्व
रोचष्मनी (स्त्री) रुचि, आसक्ति.
रोचिस (स न) प्रकाश, प्रभा, तेज
रोज (फा पु) दिवस, दिवसाची मजुरी, (अ) प्रत्यही; (न) गलबताच्या बांधकामास लागणारे प्रारंभीचे मुख्य लाकूड
रोज उठून (अ) प्रत्यही
रोजकीर्द (फा स्त्री) दिनचर्या, रोज रोज होणाऱ्या जमाखर्चाची नोंद ठेवून शिल्लक काढण्याची वही
रोजखर्डा (पु) दुकानदाराच्या रोजच्या व्यवहाराचे टाचण
रोजगार (पु) धंदा, उद्योग
रोजगुवस्त (फा अ) काल [मजुरी
रोजनदारी, रोजिनदारी (स्त्री) रोजची
रोजना (स रोदन स्त्री) शोक, रडणें
रोजनामचा (हिं पु) रोजनिशी, रोजच्या कामाचे टाचण.
रोजनामा (पु), **रोजनिशी** (स्त्री) रोजची हकीकत लिहिण्याची वही
रोजमरा, रोजमुरा (फा पु) मजुरी, मुशाहिरा
रोजमेळ (पु) रोजच्या जमेचा व खर्चाचा मेळ, रोजकीर्द, रोजचा रोखीचा व्यवहार नोंदण्याची वही
रोजा (फा पु) मुसलमानातला उपवास, बाग, दर्गा, समाधिमंदिर
रोजिनदार रोजनदार पहा
रोजिना (अ) रोज, (पु) रोजची मजुरी
रोजी (फा. स्त्री) रोजचा खर्च, एका दिवसाची मजुरी
रोट, रोटगा (पु) कणिकेच्या वरवटच्यासारखा जाड भाजलेला गोळा
रोटा (प्रा पु) अन्न, पोटापाण्याची चिंता (तुका० २२६८)
रोटी (फा स्त्री) भाकर, पोळी
रोटीव्यवहार (पु) एकमेकाच्या हातचे खाणे, अन्नव्यवहार
रोटी सुटी (प्रा स्त्री) भरित, रोडगा (तुका० २३८३)
रोठा (पु), **रोठी सुपारी** (स्त्री) पक्की झाल्यावर झाडावरून उतरलेली सुपारी
रोठ्या (वि) मूर्ख, ठोंब्या
रोड (इ पु) रस्ता, (वि) कृश
रोडका, रोडगा (वि) कृश
रोडगा (पु) रोट पहा
रोडगेला (वि) रोड, कृश
रोडणें, रोडावणें (क्रि) कृश होणे
रोडमल्ल (वि) कृश
रोडा (पु) भाजलेल्या विटेचा तुकडा
रोडावणें रोडणे पहा
रोती सुरत (हि स्त्री) रडकी मुद्रा
रोदन (स न) रडणे, आक्रोश
रोदा (फा पु) बकऱ्याच्या आतड्याची तात (ही तंतुवाद्याच्या कामी योजिली जाते)
रोध (स पु) विरोध, अडथळा, प्रतिबंध.
रोधणें (क्रि) कुंठित करणें

रोप (प्रा पु) बाण
रोप, रोप, रोपटें (न), **रोपा, रोपटा** (पु) लहान झाड, एका ठिकाणाहून उपटून दुसऱ्या स्थळी नेलेले लहान झाड
रोपण (स न) झाड किंवा दूषण लावणे
रोपा (पु) झाडाचे रोप
रोंबटणें (क्रि) खुपसणे
रोंबी (स्त्री), **रोंबें** (न) तुबडी लावणे
रोम (स पु) केस
रोमकूप (स पु) शरिराच्या कातडीचे रध्र
रोमथ (स पु) रवथ, पोटात गेलेला घास पुन तोडात आणून गुरे जो चघळीत बसतात तो
रोमरध्र (स पु) त्वचेतील सूक्ष्म छिद्रे
रोमराजी (स स्त्री) केसाची राग
रोमहर्ष (स पु) रोमाच
रोमागणिक (अ) प्रत्येक केसाबरोबर
रोमाच (स पु) अतिशय आनदामुळे अगावर उभा राहणारा काटा
रोमाचित (वि) आनदाने अगावर काटा उभा राहिला असा
रोमावली (स स्त्री) छातीपासून खाली बेंबीपर्यंत गेलेली केसाची पक्ति
रोमें (न) तुबडी.
रोराण (न) गोगाट
रोव (स रुह् पु) कोब
रोवण (स्त्री) जमिनीचा मृदुपणा
रोवणें (स रोपण क्रि) खोचणे, खुपसणे
रोवथ (स रोमथ पु) रवथ
रोवळी (स्त्री) दुरडी
रोशन (फा वि) स्पष्ट, विशद
रोशनाई (फा रोशनी स्त्री) दिव्याचा लखलखाट, दीपोत्साह
रोशनी (फा स्त्री) उजेड
रोशेल (न) रोशा नावाच्या गवताचे तेल
रोष (स पु) राग, क्रोध
रोषाविष्ट (स वि) क्रुद्ध, सतापलेला
रोस (स रोष पु) राग, सताप
रोह (पु) कोब, अकुर, हरिण.
रोहक, रोहक (पु) रोख, मनाचा कल
रोहटी, रोहिटी (स रुह् स्त्री) उगवते धान्य
रोहिणी (स स्त्री) चवथे नक्षत्र, नऊ वर्षांची अविवाहित मुलगी, वीज, मृगजळ (ज्ञा० ५।११६), वसुदेवाची स्त्री (बलरामाची आई)
रोहिणीपति, रोहिणीवर (स पु) चद्र, वसुदेव
रोहिला (पु) पठाण
रोहो (प्रा पु) वृद्धि (ज्ञा० १६।३६९), उपक्रम, आरभ (ना० १९३२)
रोही (स्त्री) मत्स्य, हरिणाची एक जात
रोहोपोहो (पु) दळणवळण, व्यवहार
रोळ (इ रोलर पु) रस्त्यावरची खडी दाबण्याचे यत्र, (पु) प्रघात, वहिवाट, क्रम, नियम
रोळा (प्रा पु) वृष्टि, समुदाय
रोळू (प्रा पु) नियम (विवे०पू० ३।५७)
रौद्र (स पु) नवरसापैकी एक रस
रौनक (स्त्री) शोभा, सौंदर्य
रौप्य (स पु) रुपे, चादी **रौ०मुद्रा** (स्त्री) रुपया, चादीचे नाणे
रौप्यचषक (पु) चादीचा पेला
रौप्यमहोत्सव (पु) सस्थेच्या अथवा घटनेच्या २५ व्या वाढदिवसाचा समारभ
रौप्यमुद्रा (स स्त्री) चादीचे नाणे
रौप्यशृखला (स्त्री) सरकारी नोकरी
रौरव (स पु) एक महानरक
ऱ्याऱ्या (स्त्री) मुलाची पीरपिर, चिरचीर, तरफड
ऱ्हद (पु) डोह, एक धातु
ऱ्हस्व (वि) आखुड, कमी लाबीचा
ऱ्हास (पु) नाश, उतरती कळा
ऱ्ही (स स्त्री) लाज, लज्जा

ल

ल मराठी व्यजनमालेतील अठ्ठाविसावे व्यजन
लइ इ (वि) पुष्कळ, अतिशय, तबाखूची एक जात
लईण, लईन (इ लाइन स्त्री) राग, ओळ.
लईलूट (स्त्री) अतिशय विपुलता

लककन्, लकदिशीं (क्रि वि) एका क्षणात
लकडकोट (हि पु) लाकडाची तटबंदी.
लकडखाना (हि पु) लाकडाची वखार
लकडा (हि पु) निकड, नेट
लकडी (स्त्री) लाकूड, काठी, लाकडासारखा कडक झालेला गुळाचा पाक
लकतर (न), **लकतरी** (स्त्री) चिंधी, वाभाडा, फाटके वस्त्र
लकपक (वि) नीटनेटका, छानदार
लकब (अर स्त्री) खोड, दुर्गुण
लकलकणें (स्त्री) चकाकणे
लकलकाट (पु) प्रकाश, तेज
लकलकीत (वि) स्वच्छ, निर्मळ, तेजस्वी
लका (स स्त्री) रावणाची राजधानी, सीलोन बेट, (स लका = जारिणी स्त्री) विनोदाने अपशब्दार्थी किवा अवगुणार्थी लहान पोरीला लावण्याची सज्ञा, तबाखूची एक जात **लकेची पार्वती**— अगावर अगदी अलकार नसलेली स्त्री
लकाकी (स्त्री) चकाकी, तजेला, तेज
लकारविल्हचातला आरभी ल आहे असा शब्द—लबाड, लुच्चा, लुब्रा, लुटारू
लकीर (हि स्त्री) ओळ, रेघ
लकेरी (स्त्री) चकाकी, ताना, छाट, झाक, (पु) लाखेच्या बागड्या वगैरे वस्तु करणारा
लक्क, लख्ख (वि) चक्क, निर्मळ
लकुच (न) एक फळ
लखपति (स लक्षपति पु) लक्षाधीश
लखलखणें, लखलखाट, लखाकी इत्यादि शब्दासाठी लकलकणे, लकलकाट, लकाकी इत्यादि पहा
लखलूट, लखलोट (वि) विपुल, भरपूर
लखलाभ (स लक्षलाभ पु) अतिशय मोठा लाभ
लखापडी (गुज स्त्री) पत्रव्यवहार
लखोटा (पु) पाकीट, बद केलेले पत्र
लग (स्त्री) खाबावर आडवी टाकलेली तुळई, खादी मोडली असता ती तुटून न पडता ज्यामुळे लोबत राहते तो अश, सबध, सयोगभूमि
लग (स्त्री) दुकॉलमी यादीतल्या पैकी एखादा कॉलम अपुरा राहिल्यास दुसऱ्याच्या बरोबर करण्यासाठी पहिल्या कॉलमात० ही रकम लिहून पूर्णता करतात ती, (फा वि) लगडा, (स वि) उपास, आजार, काळजी वगैरेने अशक्त झालेला
लग्गा (पु) वशिला
लगट (स्त्री) पाठलाग, जोराचा हल्ला, चिकटून राहणे, दाट मैत्री
लगटण (क्रि) आगसरपटीस जाणे, चिकटणे
लगड (स्त्री) सोने, चादी इ ची काब, वीट, माकण, ओझे (तुका० ११२७)
लगडण (क्रि) एका पायावर भार देऊन चालणे
लगडतगड (स्त्री) काम अर्धवट करून टाकून देणे, (अ) कसे तरी, निष्काळजीपणाने, वरवर
लगडदीन, लगडा (वि) पायाने अधू, पगु, लगडणारा [खेळ
लगडशाई (स्त्री) लगडत चालणे, एक
लगडी (स्त्री) एक खेळ
लगत (अ) सोबत, जवळ, लागून [व्यवहार
लगतग (स्त्री) लबाडीचा किवा कपटाचा
लगता (वि) लागून असलेला, (पु) सधि, जोड, जोडून असलेला प्रदेश
लगदा (पु) भिजविलेला व मळलेला पदार्थाचा गोळा, (प्रा पु) खोटे सोने
लगधग (स्त्री) झटपट काम करणे, चपळता
लगनटका (पु) लग्न करण्यास परवानगी मिळण्याबद्दलची फी
लगबग (स्त्री) धादल, घाई, (अ) घाईने
लगबगां (अ) घाईघाईने
लगभग (हि क्रि वि) सरासरी
लगर (फा पु) गलबताचा नागर, लोखडाचा साखळदड, मोहरमात फकिराना वाटतात ते अन्न **ल० दोरी** (पु)— दोरखड [(वि) उर्मट, बडखोर
लगर (स्त्री) मोत्याचा सर, फुलाची माळ,
लगविणें (क्रि) लगावणे पहा
लगा (प्रा पु) आश्रय (**मोरो० कर्ण०** ११।६९), सबध

लगाबाधा (पु) नात्याचा किवा मित्रत्वाचा वगैरे सबध
लगाम (फा पु) घोड्याच्या तोडात घालण्याची शृखला किवा दावे **लगामी असणे**--स्वाधीन असणे
लगामी (वि) स्वाधीन
लगाव (हि पु) नेम, धोरण, सबध
लगावणें (क्रि) मारणे
लगी (स्त्री) लग पहा, पताका
लगीन, लगीनघटका, लगीनघर इत्यादि शब्दाबद्दल लग्न, लग्नघटका, लग्नघर इत्यादि शब्द पहा
लगेढोल (अ) त्वरेने, चपळतेने
लगेहात (अ) त्याच वेगाने, तसेच
लगोट (पु) लाग, लगोटी, चड्डी
लगोटी (स्त्री) नेसण्याची चिधी, रुदी थोडी व लाबी पुष्कळ असा तुकडा
लगोटीमित्र, लगोटीयार (पु) बाळमित्र
लगोऱ्या (स्त्री) लाकडाच्या पातळ फळीचे आकाराने लहान लहान होत गेलेले वाटोळे सात तुकडे एकावर एक ठेवून खेळावयाचा खेळ
लगोलग (क्रि वि) लगेच, पाठोपाठ
लग्न (स वि) चिकटलेले, तल्लीन, (न) ऐक्य, विवाह साहचर्य, एकीकरण, राशीचा उदय व त्याचा काळ क्रान्तिवृत्त व क्षितिज याचा छेदबिदु
लग्नकुडली (स स्त्री) माणसाच्या जन्माच्या दिवशी सूर्योदयापासून जन्मकाळापर्यंत जितक्या घटका गेल्या असतील त्याच्या हिशेबाने जी राशि पूर्वेकडे उदय पावली असेल ती कोष्टकात प्रथमस्थानी माडून पुढे बारा स्थानात बारा राशि व त्या त्या राशीचे ग्रहहि तेथेच लिहितात, अशा रीतीने तयार केलेले कोष्टक
लग्नघटिका (स्त्री) लग्नाची वेळ, लग्नाची वेळ मोजण्यासाठी पाण्यात टाकलेले बुडाशी बारीक छिद्र असलेले पात्र, आणीबाणीची वेळ
लग्नघर (न) लग्नातल्याप्रमाणे माणसानी गजबजलेले घर
लग्नचिठ्ठी (स्त्री) लग्नाचे लेखी आमत्रण, कुकुमपत्रिका [सरकारचा कर
लग्नटका--क्का (पु) लग्नावरचा
लग्नटीप (स्त्री) विवाहाला योग्य अशा शुभमुहूर्ताची यादी
लग्नतीथ (स लग्नतिथि स्त्री) विवाहासाठी शुभमुहूर्त असलेला दिवस
लग्नथर (पु न) लग्नासाठी घेतलेले कापडचोपड
लग्नपत्रिका (स स्त्री) विवाहासाठी योजिलेला शुभ मुहूर्त लिहून ठेविलेला कागद, विवाहप्रसगी या कागदाची पूजा करतात
लग्नसराई, लगिनसराई (स्त्री) लग्नाचा हगाम (मार्गशीर्षपासून ज्येष्ठापर्यंत)
लग्नसाडा (पु) लग्नाच्या वेळी वधूपक्षाकडून वराच्या आईस देण्यात येणारे लुगडे, कित्येक प्रातात--वराकडून वधूस देण्यात येणारे लुगडे असाहि अर्थ करण्यात येतो [त्याचे कौतुक
लग्नसोहाळा (पु) लग्नाचा समारभ व
लघणें (स लघ् क्रि) शक्तिहीन होणे, ओलाडणे [ओलाडणे, क्षीण होणें,
लघन (स न) उपास, पार जाणे,
लघाळ (स्त्री) राग, (वि) बडबडचा, लोचट, कोडगा
लघाळकी (स्त्री) लघाळपणा, बडबड
लघाळभवानी लघाळमावशी (स्त्री) फाजील, बडबडी, लोचट स्त्री
लघिमा (स पु) हलकेपणा, (स्त्री) एक सिद्धि
लघिष्ठ (वि) अत्यत हलका
लघु (स वि) लहान, हलका
लघुत्व (स वि) कमीपणा, नीचत्व
लघुलेखन (स न) ऐकलेले भाषण, ठराविक चिन्हे इत्यादिकानी लिहून घेणे **ल०पद्धति**--अशा रीतीने भाषण लिहून काढण्याची रीत
लघुशका (स स्त्री) लघ्वी, मूत्र
लघ्वी (स स्त्री) लघुशका, मूत्र
लच (स्त्री) डाव, खेळाचा शेवट, (इ स्त्री) अल्पोपाहार

लचक (हि स्त्री) चमक, मुरगाळणें, आवड, छद
लचकणें (क्रि) शिरेला धक्का बसून आचका येणें, मुरडणे, मुरगाळणे
लचका (पु) तुकडा, चावा
लचण (क्रि) कचणे, खचणे
लचाड (वि) चहाडखोर, वडबडया, चकाटया पिटणारा
लचांड (न) पीडा, भानगड, शुक्लकाष्ठ **ल० खोर** (वि)—लबाड, खोडसाळ, नसत्या भानगडी उपस्थित करणारा
लचांडी (पु) लुच्चा, भामटा, लचाडखोर
लचाळ (प्रा वि) लोचट, वाचाळ
लज्जत (अर स्त्री) स्वाद, चव, गोडी
लज्जा (स स्त्री) लाज, शरम
लज्जायमान (स लज्जमान वि) लाजलेला, शर्मिदा
लज्जित (स वि) शर्मिंधा
लज्जालु (स वि) लाजाळू, (पु) लाजाळू नावाची वनस्पति
लज्जावती (स्त्री) लाजाळू वनस्पति, (वि) लाजाळू (स्त्री)
लज्जावान् (स वि) लाजाळू, मर्यादशील
लज्जाशील (स वि) लाजाळू
लट (स्त्री) गुतागुत
लटक (हि स्त्री) इतराहून निराळी तऱ्हा, खोड, लकब, ओढ, भक्ती, (पु) खोडसाळ किंवा दुष्ट मनुष्य
लटकणे (क्रि) लोंबणे, **लटकत चालणें**— नखऱ्याने ठुमकत चालणे
लटका (वि) खोटा, रिकामा, निरर्थक
लटकाफटका, लटकालाडा (वि) खोटा, कपटी, लबाड, अप्रामाणिक
लटकुरा, लटकोरा (वि) लटका
लटकावणें (क्रि) टांगणे
लटपट (स्त्री) गडबड, धादल, चलाखी, घाबरगुडी, कडाक्याचे भांडण
लटपटणें (क्रि) व्यर्थ होणे, रद्द पडणे, गोंधळणे
लटपटपंची (स्त्री) पोपटाला म्हणायला शिकवतात असा एक शब्द, बढाई, गडबडगुंडा
लटपटीत (वि) डळमळीत, अस्थिर
लटपटया (वि) चलाख, फाजील, लटपटी करणारा
लटबर, लटाबर (न) मोठे खटले
लटलट करणें कापणे
लटापटी (स्त्री) लटपट पहा
लटाबर लटबर पहा
लटारणा (वि) मोठा, प्रचंड, विशाळ
लटिका (वि) लटका पहा
लटिंगा (पु) खोटा
लटीक (प्रा वि) खोटा **ल० वाद** (पु)—लटकेपणा, खोटेपणा, असत्यवादित्व
लटुपटु, लटुबटू (वि) लुटुपुटु पहा
लटू (प्रा वि) अज्ञान (वामन—वामनचरित्र ४)
लट्टू (वि) खूष झालेला
लटोरा (वि) जाड, लठ्ठ, (पु) जाड मोटा [सोटा
लठ्ठ (हि वि) पुष्ट, जाडा स्थूल, (पु)
लठ्ठनिरजन, लठ्ठभारती (वि) धष्टपुष्ट, बेफिकीर, दांडगा
लठ्ठया (पु) दांडगा स्वैर, एखाद्या स्त्रीने ठेवलेला माणूस
लठ्ठालठ्ठी (हि स्त्री) मारामारी
लठ्ठेश्वर (वि) धष्टपुष्ट, दांडगा
लड (स्त्री) सर, माळ [मुलगी
लडका (हि पु) मुलगा, **लडकी** (हि स्त्री)—
लडगत—थ (स्त्री) फुरसत किंवा साधन नसल्यामुळे कसेबसे केलेले काम किंवा ते करण्यात केलेली लगबग किंवा घाई
लड (वि) ठक, पक्का धूर्त, उन्मत्त, लाडा, (पु) शिस्न
लडाई (स्त्री) कावेबाजपणाची वर्तणूक
लडथड (स्त्री) भानगड, घोटाळा
लडथडणें (क्रि) मध्ये येऊन अडथळा करणे, लुडबुडणे [करणारा
लडथडया (वि) भाडखोर, उलाढाली
लडदु, लडधू (वि) गबदुल, लठ्ठ
लडफड, लडबड (स्त्री) लुडबुड, लबलबीतपणा [घोटाळणे.
लडबडणें (क्रि) बरबटणे, लुडबुडणें,

लडबडीत (वि) बरबटलेला, माखलेला, लटपटणारा, डळमळीत
लडलड (अ) लडिवाळपणाने
लडा (पु) बोकड, एडका [२८९३)
लडाई (प्रा स्त्री) दाडगेपणा (तुका०
लडिवाळ (वि) लाडका, (पु) लाड
लडिवाळी (स्त्री) लडिवाळपणा, (पु) लाड, कौतुक
लडी (स्त्री) लड पहा
लॅडीस (इ न) पत्त्याच्या खेळातील एक डाव, रुळावरून चालणारी हातगाडी
लंडी (वि) दाडगा, अविचारी, भित्रा (दा० २।१।३३)
लंडीपण (प्रा) नामर्दपण
लडोवा (प्रा वि) लबाड
लड्ड (वि) मूर्ख, मदबुद्धीचा
लड्डु (स लड्डुक पु) लाडू [गाडी
लढ (स लढ् स्त्री) गुतागुत, (न) मोठी
लढणें (क्रि) भाडणे, झुजणे
लढत (स्त्री) लढाई, झुज
लढवई (वि) लढाऊ
लढवय्या (पु) योद्धा
लढविणें (क्रि) भाडण लावणे, तोड करणे, युक्ति करून पाहणे
लढा (पु) वाद, तटा [झुज
लढाई (हिं स्त्री) भाडण, तटा, युद्ध,
लढाऊ (वि) लढण्याच्या उपयोगी [युक्ति
लत (स्त्री) खोड, वाईट सवय, लकब,
लतकोडगा, लतकुटा (वि) निर्लज्ज, पुन पुन तीच चूक करणारा
लता (स स्त्री) वेल [लेला माडव
लतागृह, लतामडप (पु) वेलीवर चढवि-
लताफत (फा स्त्री) स्नेहसबध
लतिका (स स्त्री) लता, वेल
लत्तरबाळया (स्त्री अने) चिंध्या
लत्ता (स स्त्री) लाथ, (पु) धडपा
लत्ताप्रहार (स पु) लाथेचा तडाखा
लथडणें (क्रि) बरबटणे
लथाडणें लाथाडणे पहा
लदाव (पु) कमानीखालचा भराव
लद्दा (पु) लगदा, गोळा [गोळा
लपका (पु) फेकून मारलेला ओला
लंपट (स वि) कामुक, अतिशय आसक्त; ढिले, लापट
लपटणी करणेल (इ लेफ्टनट कर्नल पु) सैन्यावरील एका बडा अमलदार.
लपटणें (क्रि) चिकटणे
लपडाई (स्त्री), **लपडाव** (पु) मुलाचा लिपीछिपीचा खेळ, कपटी वर्तन, लपूनछपून केलेले कृत्य [जागा
लपण, लपणी(प्रा स्त्री) आश्रय, लपण्याची
लपणें (क्रि) दडणे, गुप्त राहणे, वाकणें
लपविणें (क्रि) दडविणे, दुसऱ्यास न दिसू देणें
लप्प छप्प (न) लपडाव
लपागा (वि) लफगा, लबाड
लपीथपी(प्रा स्त्री) लपडाव (ज्ञा० १४।९)
लपेट (पु स्त्री) पदर, पट्टी, घेर, भाषणातली धूर्तता, उष्णवायूची झोप, पटकी
लपेटणे (क्रि) वेष्टणे
लपेटा (पु) पदर, पट्टी, वेष्टण, सारवण, बागडीचा एक प्रकार
लपेटी (स्त्री) भाषणातली किवा लिहिण्यातली लटपट, आडवेतिडवेपणा
लपेटीदार (वि) लपेटी असलेले (अक्षर किवा भाषण)
लपोटशख (वि) बोलण्यात अघळपघळ पण कृतीच्या नावाने शून्य
लप्फा (हि लपा पु) मोठा जरीचा पदर
लप्फेदार (वि) मोठ्या जरीचे
लफगा (पु) लुच्चा, फसव्या मनुष्य
लफगें (न) लचाड, लफडे, वायफळ गोष्ट
लफडा (पु), **लफडें** (न) लचाड, त्रासदायक काम, निरर्थक वाद
लब (स्त्री) ओठ, निरोप्याचे काम, बाक; वक्रता **लब खाणें**—मोडणे
लंब. (स पु) एक रेषा दुसऱ्या रेषेला मिळून दोन काटकोन झाल्यास त्या मिळणाऱ्या रेषेला लब म्हणतात, (वि) लाब
लंबक (स पु) आदोलक
लबक (स्त्री) लकब, खोड, रुचि, पद्धत

लबकणें (क्रि) पुढे वाकणे
लबकर्ण (स पु) गाढव
लंबछडी (वि) लाब पल्ल्याची (तोफ)
लबन (स न) एखादा पदार्थ दोन स्थानापासून पाहिला असता त्याच्या दिशामध्ये (दर्शनरेषामध्ये) होणारा कोन
लबमान (स वि) लोबणारा
लबराण (स्त्री) जड पदार्थ तोलून वर घेण्यामाठी जहाजावर ठेविलेला दोरखड
लबलब (स्त्री) जिभेची त्वरित गति
लबलबीत (वि) पचपचीत, पाणनट
लबवर्तुळ (न) लबवृत्त पहा
लबवृत्त (स न) अड्यासारखे लाबट वर्तुळ (इग्रजीत ज्याला सिलिडर म्हणतात तसे) [मृत, नष्ट
लबा (स लब वि) लावबर पसरलेला,
लबाड (वि) खोटा, लुच्चा [लुच्चेगिरी
लबाडकी, लबाडी (स्त्री) खोटेपणा,
लबाडलाताड, लबाडलाताळ(वि)लुच्चा, हलकट, खोटा
लबाडी, लबाडीलाताडी (स्त्री) खोटेपणा, लुच्चेगिरी, अप्रामाणिकपणा
लबाण लबाड (न) लमाण, वजारी
लबायमान(स लबमान वि) लाबचलाब
लबी (स्त्री) लाबी
लबे (वि) लाब, लाबलचक, चीत, पराजित, (स्त्री)फजिती, बोऱ्या, पराभव
लबेदा (पु) प्रवासात बरोबर असलेला बायका मुले इत्यादि परिवार
लबूद (वि) लुब्ध, अधीन
लबेशाई (स्त्री)निरोप पोचविण्याचे काम
लबोडशख लपोटशख पहा
लबोदर (वि) ढेरपोट्या, (स पु) गणपती
लब्ध (स वि) मिळालेले, प्राप्त
लब्धप्रतिष्ठ, लब्धप्रतिष्ठित (स वि) स्वत ला मोठा समजणारा, आढ्यतेखोर [गर्व
लब्धप्रतिष्ठा (स स्त्री) प्रौढी, पोकळ
लब्धि (स स्त्री) लाभ, प्राप्ति, नफा, भागाकार

लभ्य (स वि) मिळण्यासारखे
लभ्याश (स पु) प्राप्ति, फायदा
लमाण (पु) धान्य, मीठ इ जिन्नस एका देशाहून दुसऱ्या देशास नेणारे लोक, त्याचा ताडा किवा समूह
लय (स पु) नाश, प्रळय, एका पदार्थाची दुसऱ्याशी तद्रूपता, काळाची अविच्छेदगति, गाण्याची गति, गायन, वादन व नृत्य याचे ऐक्य, एकतानता, चित्ताची एकाग्रता, वाद्य वाजविल्यानतर मागे काही वेळ राहणारा त्याचा ध्वनि [ताल धरणे
लयक्रिया (स स्त्री) सहारकार्य, गाण्यात–
लयलूट (स्त्री) चगळ, विपुलता
लयस्थ (स वि) तटस्थ [गर्जना, पुकार
ललकार, ललकारणी (स्त्री) मोठा स्वर
ललकारणें (क्रि) दीर्घ स्वर काढणे, पुकारणे
ललकारी (स्त्री) आरोळी, दीर्घस्वर
ललत (पु) उत्तररात्री गाण्याचा एक राग
ललन (स न) क्रीडा, कपन
ललना (स स्त्री) स्त्री, विलासिनी स्त्री
ललाट (स न) कपाळ
ललाटरेषा (स स्त्री) प्रारब्ध
ललाम (स न) भूषण, चिन्ह, कपाळावरचे चिन्ह
ललित (स वि) विलासी, मनोहर, कोमल, (न) विलास, शृगार, स्त्रीचे नृत्य
ललित (स न) एक वृत्त याच्या चरणात ११ अक्षरे व र, ज, स, हे गण असून शेवटी लघुगुरु अक्षरे असतात
ललितकला (स स्त्री) काव्य, गायन, वादन, चित्र, नृत्य इत्यादि सौंदर्यविषयक कोमल कला
ललिता (स्त्री) पार्वती, सुदरी
ललितापचमी (स स्त्री) आश्विन शु०५
ललुपुतु करणें गोजारणे, दादाबाबा करणे, लहान मुलाचे आर्जव करणे
ललेथोपे (स्त्री) मुलाला लाडाने किवा प्रेमाने थोपटणे
ललोप (पु) लडिवाळपणा, गोजारणे

लल्ल (प्रा वि) चचल
लल्लाट (स ललाट न) ललाट पहा
लव (स पु) सूक्ष्म अश, (स लोभ स्त्री) अगावरचे बारीक कोमल केस
लवक (प्रा स्त्री) उभारणी, (वि) किचित्
लवकर (अ) जलदीने, झटकन्
लवका (वि) लवचीक, (पु) लचका, तुकडा
लवकिरा, लवखर (वि) लवचीक
लवखाद (स्त्री) उत्सुकतेची उडी
लवग (स्त्री) गरम मसाल्यातला एक तिखट पदार्थ
लवगणे (क्रि) लचकणें, मुरगाळणे
लवगी कुत्रे कुत्र्याची एक लहान जात
लवगी फटाकडा लवगेसारखा बारीक पण कणखर आवाज करणारा फटाकडा
लवगी मिरची लहान, बारीक, पण फार तिखट अशी मिरचीची एक जात
लवघा (प्रा पु) दाह, अतिशय तृष्णा
लवचीक (वि) न मोडता लवणारे
लवटी (स्त्री) भारा आवळून बाधण्यासाठी त्याच्या भोवताली बाधलेल्या दोरीत घातलेली काडी किवा चीप
लवटे (प्रा वि) लवलेले [विवे० उ० ९।७४) [साडणे, आडवे होणे
लवडणे (क्रि) एका बाजूस पडणे,
लवडसवडी (प्रा स्त्री) लगबग, त्वरा, (अ) चपळतेने
लवडी (स्त्री) दासी, बटीक [जागा
लवण (स न) मीठ, क्षार, खोलगट
लवणजल (स न) समुद्र
लवणभजन (न) नम्रतेचा देखावा
लवणशाक, लवणशाखा (स्त्री) लोणचे
लवणी (स्त्री) खळगी, बाक, वक्रता
लवणें (क्रि) वाकणे, स्फुरणे, नम्र होणे, (प्रा) जाळणे
लवथवित (प्रा वि) लवलवीत
लवथा (पु) लचका
लवधट(वि)माथेफिरू, दुराग्रही, अविचारी
लवलव (स्त्री) बडबड, कोमलता, (अ) चुरुचुरु
लवलवाट (प्रा पु) उत्कठा, घाई
लवलवीत (वि) थलथलीत
लवलक्षण (वि) सौदर्य, देखणेपणा
लवलाव (प्रा पु) चळवळ
लवलाहत (प्रा अ) त्वरेने (राम० वि० ३५।१६६)
लवलाही, लवलाहे (प्रा अ) लवकर
लवलाहो (प्रा अ) त्वरा
लवलेश (स पु) किचित् अश
लवाजमा (अर लवाजमा पु) डौल दिसण्यासारखे सामान, गाड्या, नोकर इत्यादि
लवाद (अर लवाज् पु) पच
लवादकोर्ट (पोर्तु लुवादो न) आपसातले तटे सरकारी न्यायकोर्टात न नेता पचामार्फत तोडून घेण्यासाठी स्थापन केलेली सस्था
लवाळा, लव्हाळा (पु)जलाशयाच्या काठी उगवणारे एका प्रकारचे गवत
लविथपी (प्रा स्त्री) लपडाव [२२०३)
लवी (प्रा स्त्री) लवण, बाक (तुका०
लव्हा (पु) लव्हाळा, (वि) पाणीदार
लव्हेंडर (इ न) एक सुवासिक पाणी
लशुन (स न) लसुण
लश्कर, लष्कर (फा न) सैन्य, फौज
ल० च्या भाकरी भाजणें—निष्कारण दुसऱ्याच्या उठाठेवी करणे
लष्करी (फा वि) फौजेतली, सैन्यविषयक
लस (हि स्त्री) फोडातून निघणारा द्रवाश
लसण (स लशुन न) लसुण
लसणा (पु) कुऱ्हाड पाजविण्याचा दगड
लसणी (स लशुन स्त्री) लसणाची पाकळी, तिच्या आकाराचा स्त्रियाचा एक अलकार, वैदूर्यमणि
लसणें (क्रि) लचकणे [उज्ज्वल
लसत (स वि) उत्कृष्ट, शोभायमान,
लसती (वि) सुदर, (स्त्री) सुदर स्त्री
लसलशीत (वि) रसरशीत, फार तापलेले
लसलस (स्त्री) वळवळ, चळवळ
लसलसणे (क्रि) फार तापणे, वळवळणे, भर येणे

लसित (स न) विलास, उल्लास [एक रस
लसीका (स स्त्री) लस, शरिरातला
लसूण (स लशुन न) एक उग्र वासाचा कद
लस्कर (हिं पु) खलाशी, नाखवा
लस्सी (हिं स्त्री) दूध व पाणी मिसळून तयार केलेली थडाई [परकर
लहंगा (हिं पु) घागरा, मोठ्या बाईचा
लहणें (वि) लाभदायक
लहणें (न) ज्याच्याकडे आपले पैसे नाहीत अशा एखाद्या सावकारावर हुडी पाठविली असता त्या हुडीबरोबर हुडीची रक्कम किवा तितक्या रकमेची दुसऱ्या कोणावर हुडी पाठवितात ती
लहर (स लहरी स्त्री) लाट, झटका, हुक्की, छाया, मनाचा कल [काळ
लहरबहर (स्त्री) भर, भरभराट, उत्कर्षाचा
लहरा (पु) तान, सूर
लहरीदार (वि) पाण्याच्या लाटेप्रमाणें वर खाली होणारे, नागमोडी, छादिष्ठ
लहरी (वि) छादिष्ठ, (स स्त्री) तरग, लाट, झटका
लहरीबहरी लहरी, छादिष्ठ
लहाणें (प्रा क्रि) लाभणे, (वि) आवडते
लहान, लहानगा, लहाना (वि) छोटा, लघु
लहानखुरी (वि) लहान पायाची, ठेंगणी ठुसकी
लहांचट, लहांचड, लहाचर (वि) लोचट, हट्टी
लहानपण (न) लघुता, बाळपण
लहानसर (वि) काहीसे लहान
लहानसहान (वि) छोटा, हलका, क्षुद्र
लहानावणें, लहानाळणें (क्रि) कमी होणें, आकुचित होणें
लहानीव (स्त्री) लहानपण, लघुता
लहारी (स्त्री) तीन आण्याचे एक नाणे
लहु (वि) लघु [बसविलेली काठी
लहुडी, लहुंडी (स्त्री) लोखडाचे अग्र
ळळतलोबत (अ) लोळतलोबत
लळा (स लाल् पु) प्रेमा, माया, लाड
ललित (स ललित न) देवाच्या उत्सवाच्या शेवटी सोगें आणून कीर्तन करतात ते, (निद्यार्थी) गोधळ
लळित (प्रा न) दुष्परिणाम, फजिती (तुका० ४८४) **ल० वर येणें**— रागावणे
लळिवाड (वि) लाडका
लक्ष (स न) शभर हजार सख्या, चित्र, मन, नेम
लक्षण (स न) चिन्ह, गुणधर्म, व्याख्या.
लक्षणा (स स्त्री) वाच्यार्थाहून निराळा पण तत्सबद्ध अर्थ, शब्दाच्या मुख्यार्थाबरोबरच तत्सबधी अन्य अर्थही उत्पन्न करण्याची शब्दाच्या अगची शक्ति
लक्षणीय (स वि) दर्शनीय, विचारणीय
लक्षिणें (क्रि) निरखून पाहणे
लक्षा (प्रा स्त्री) लक्ष्य, लक्ष सख्या
लक्षाधीश (स पु) लाखो रुपये जवळ असलेला
लक्षावधि (वि) लाखो. [ओळखणे
लक्षिणें (क्रि) लक्षपूर्वक पहाणे, लक्षणावरून
लक्षेश्वरी (स स्त्री) लक्षाधीशपणा **ल० किंवा भिक्षेश्वरी**—लक्षाधीश तरी असावे किवा भिक्षा तरी मागावी म्हणजे चगळ असते
लक्ष्मी (स स्त्री) सपत्तीची व शोभेची देवता, विष्णूची पत्नी, द्रव्य, बाई
लक्ष्मीपुत्र (स पु) श्रीमत मनुष्य
लक्ष्मीपूजन (स न) लक्ष्मीची (धनाची) पूजा
लक्ष्य (स न) लक्ष ठेवण्याची किंवा नेम धरण्याची वस्तु, सावज, (वि) द्रष्टव्य, लक्षणेने ज्ञेय
लक्षपाल (पु) रक्षण करणारा (हॉकी, फूटबॉल इत्यादि खेळातील गोलकीपर)
लक्ष्यवेध (वि) अचूक नेम [अर्थ.
लक्ष्यार्थ (स पु) लक्षणेने प्राप्त झालेला
लाक (पु स्त्री), **लाकण** (स्त्री) साधा, बधन
लकाडी (वि) लाकडाचे
लाकण (न) मोटेच्या तोडाच्या लोखडी कड्या ज्यानी बाधल्या असतात ती चामड्याची वादी
लाकणें (क्रि) जोडणें, लाख लावणें.
लाकुड (स लगुड न) काष्ठ

लाख(स लाक्षा स्त्री) वड, पिपळ इत्यादि झाडापासून एक प्रकारच्या क्षुद्र जीवानी केलेला एक चिकट पदार्थ, (पु) लक्ष-सख्या [गळा) दाटणे
लाखटणें (क्रि) लाख लावणे, (घसा किवा
लाखण (स्त्री) गुरे, शेळयाना परस्पराशी ज्याने बाधतात ते बधन
लाखपंचोतऱ्या (पु) बेभरवशाचा माणूस, ज्याने लाख गोष्टी सागितल्या त्यातल्या पाच खऱ्या असतात असा
लाखलोटा (पु), **लाखलोटें** (न) लाख लाविलेले मडके
लाखा (पु) भेकाड, भिरड, बुरशी
लाखाटा (पु) लाख लावणे
लाखी (वि) लाखेच्या रगाचे, लाखेचे
लाखो (अ) लक्षावधि [केलेले पत्र
लाखोटा (हि लखोटा पु) लिफाफा, बद
लाखोपति (पु) लक्षाधीश
लाखोली (स लाखावलि स्त्री) लक्ष-सख्या, शिव्याचा वर्षाव
लाख्या (वि) लाखात एकादा सापडणारा, उत्कृष्ट
लाग (पु) सधान, रीघ, प्रयत्न, खटपट, फळ, प्रहार, आघात, सबध, पीक, फळ, हगाम, वेळ, आपत्ति, पाठलाग, नेम, उडी, चोळीला खाकेखाली जो तुकडा लावतात तो, (प्रा) गोडी, बधन **लागी लागणें**—मार्गाला लागणे
लाग (स्त्री) समुद्राचा किनारा
लागट (वि) लोचट, कार्यसाधु, कीड लागलेले, खाल्ला असता भोवळ आणितो असा (पदार्थ)
लागटा (पु) सातत्य, सबद्धता, ओळ, राग
लागण (स्त्री) लागवड, लागवडीखालची जमीन, पिशाचबाधा, जमिनीची वहिवाट, **ससर्ग**
लागणदार (पु) मिरासदार, ठिकाणदार, जमिनीचा मालक, जमीन वहीत कर-णारा, प्रथम लागवड करणारा
लागणे (क्रि) सबद्ध होणे, स्पर्श करणे, जरूर असणे, रुजणें, पोचणे, सुरू होणें, अडखळणे, कुजणे, जडणे इ०

लागतगुण (पु) सबध जडल्याने प्राप्त होणारा गुण
लागपाट (प्रा पु) लगबग (तुका० ३२८९).
लागभाग (पु) लागाबाधा, सबध (तुका० १६७७) [वगैरे लागलेला
लागरा (वि) विकार करणारा, कीड
लागलाच, लागलीच, लागलेच (अ) तत्काळ, तावडतोब. [सधानी.
लागलाव्य (वि) सधान बाधण्यात पटाईत,
लागवड (स्त्री) शेत नागरणे, पेरणे इत्यादि कामे, पडीत जमीन शेतीच्या उपयोगाची करणे [लावणी
लागवण (प्रा स्त्री) पाठलाग, शेताची
लागवग (प्रा पु) अतिशय त्वरा
लागसर (अ) जवळ
लागाबाधा (पु) सबध
लागालुगा (वि) क्षुद्र, हलका, वेडसर
लागावळ (स्त्री) राग, ओळ, रेघ
लागावळ, लागावळी (प्रा स्त्री) सबध (तुका० ५२४), सागेलागे, सबधी, नात्यागोत्याची माणसे (ना० १७५)
लागी (प्रा अ) साठी, प्रत, स्तव
लागी (वि) योग्य, लायक, आटोक्यातला, लागलेला
लागींभागीं (अ) जवळ, समीप
लागीर (वि) कीड लागलेला, खराब झालेला, मादक, दुसऱ्याच्या प्रेमाला आकर्षून घेणारा, (स्त्री) पिशाच-बाधा, पिशाच.
लागू (वि) जुळता, परिणामकारक, प्राप्त; सबद्ध.
लागू (प्रा पु) स्पर्श, प्रीति, इच्छा **ला० भागू** (वि)—सबधित, साधलेले
लागूल (स न) शेपटी
लागूलचालन (स न) कुत्र्यासारखे शेपटी हलविणे, नीच प्रकारची हाजी हाजी.
लागोपाठ (अ) मागोमाग
लागोभागो दिवाळी दैवावर हवाला ठेवून प्रयत्नास लागणे, यश आले तर उत्तमच न आले तरी वाहवा असा समजुतीने कामास लागणें
लाग्या (पु) वल्लभ, यार

लाघव(स न) लबाडी, बतावणी, चापल्य, कुशलता, पाल्हाळ, लघळपणा, मायावी प्रकार (तुका० ५५२)
लाघवी (वि) मायावी, कपटी, आश्चर्यजनक, (स्त्री) चापल्य, माया, (पु) नट, बहुरूपी (ज्ञा० १३।१०२७), मान्त्रिक
लांच, लाचलुचपत (स्त्री) स्वकार्यसाधनार्थ अन्यायाने गुप्तपणे द्यावे लागलेले द्रव्य, (प्रा) कुमार्ग, भाड
लाचकर (प्रा वि) भाडखाऊ (ज्ञा० १३।२५).
लाचकोडगा (वि) निर्लज्ज, लतकोडगा
लाचार (फा वि) निरुपाय, दीन
लाचारी (फा स्त्री) दीन दशा
लाचावणें (क्रि) सवकणे, लाच देणे
लाचु (प्रा पु) लाच
लाचुगा (प्रा वि) लाचखाऊ
लांछन (स लाछन न) कलक, डाग, दोष
लाछित (स वि) कलकित
लाज (स लज्जा स्त्री) शरम, सकोच, भीति, मर्यादा
लाजट (वि) लाजाळू
लाजणें (क्रि) शरमणे, मर्यादा राखणे
लाजबाब (फा वि) निरुत्तर [भाड
लाजमर्यादा, लाजलज्जा(स्त्री) शरम, भीड-
लाजरा (वि) लाजाळू
लाजलावणा (वि) कलक लावणारा
लाजन (क्रि) मर्यादशील, लाजाळू
लाजविणें (क्रि) दुसरा लाजेल असे करणे
लाजहिणें (प्रा क्रि) लाजणे
लांजा (पु) सबध
लाजा (स्त्री अने) लाह्या
लाजाहोम (स पु) लग्न झाल्यानतर वधूवराच्या हातून लाह्याचा होम करवितात तो [स्वभावाचा
लाजाळू (स लज्जालु वि) लाजऱ्या
लाजिम, लाजीम (अर वि) योग्य, न्यायाचे, (पु) हक्क
लाजिमा (अर लवाजमा पु) काम हक्क
लाजिरवाणा (वि) शरमिदा, ओशाळा, शरम वाटण्यासारखा

लाझा (पु) वाद, लफडा, लढा.
लाझ्या (पु) आरोप, सबध
लाझ्या (प्रा पु) ऋण, कर्ज (कथासारा० १४।१३६)
लाट (स्त्री) तरग, लहर, मोठे आडवे लाकूड, रस्ते दाबण्याचा रूळ, घबाड, उसाच्या चरकात ऊस गच्च दाबण्यासाठी जे अनेक गोल वापरतात त्यातला प्रत्येक, (इ पु) गट, गठ्ठा **जगीलाट** (पु)—सर सेनानी **मुलकीलाट**(पु)—गव्हर्नर जनरल.
लाटणें (क्रि) उपटणे, बळकावणें, (न) पोळी पातळ करण्याचा लहान लाकडी रूळ
लाटण्या (वि) धष्टपुष्ट व दाडगा
लाटरी (इ स्त्री) सोडत [गोल गोळा
लाटा (पु) मळलेल्या कणिकेचा लाबट-
लाटानुप्रास (स पु) एक भाषालकार, त्याच अर्थाच्या पण निराळ्या ध्वनीच्या शब्दाची आवृत्ति यात होते
लाटालाट (स्त्री) दडपादडपी, गडबडगुडा
लाटी (स्त्री) मळून तयार केलेल्या पापडाच्या पिठाची गोळी
लाटी (प्रा स्त्री) लाकडाचा खाब
लाटया, लाटयागगाजी (वि) जे दिसेल ते हस्तगत करण्याचा स्वभाव असलेला
लाठ (प्रा वि) मोठा प्रबळ, दाडगा, (स्त्री) लगट, गठ्ठा, भारा
लाठा (प्रा वि) मोठा, दाडगा
लाठी (स्त्री) दडुका, सोटा **ला०राज्य** (न)—दडुक्यावर चालविलेले राज्य
लाठू (प्रा वि) थोर, बळकट
लाड (स लड् पु) कौतुक, लालन
लाडकणें (क्रि) लाड करणे
लाडका (वि) प्रिय, विशेष आवडता
लाडगा (पु) एक क्रूर पशु
लाडगावे (न) लाडग्यानी केलेली नासाडी
लाडगी (स्त्री) लाडग्याची मादी, कोळ्याचे पाते
लाडगेतोड(स्त्री) पुष्कळानी शत्रूवर आवेशाने तुटून पडून त्याचा सप्पा उडविणे

लाडरू(न) तिरस्कारार्थी लाडोर, बायकाची शिवी

लाडझगडा (पु) प्रेमाचे भाडण [प्रिय

लाडला, लाडिला, लाडेला (वि) लाडका,

लाडा (वि) शेपटी तुटलेला, अग्रहीन, थोटा, आखुड, (पु) मुसलमान (तिरस्कारार्थी)

लाडा कारभार (पु) नमती उठाठेव

लाडाभुडा (वि) शेपूट किवा अग्र तुटलेला

लाडालटका (वि) खोटा, लबाड

लाडावणे (क्रि) लाडिकपणा करणे

लाडिकपणा (पु) लडिवाळपणा

लाडिले (प्रा वि) लाडके

लाडीगोडी (स्त्री) गोड बोलणे, गोजारणे

लाडीलबाडी (स्त्री) कोणत्याही प्रकारची लबाडी, खोटेपणा |गोडी

लाडुकपण (न), **लाडुकपणा** (पु)लाडी

लाडू (स लडडु पु)मिष्ट पदार्थाचा गोळा

लाडें लेडें (अ) लाडीगोडीने, गोडीगळाबीने

लाडेलटके (न) लबाडी, फसवणूक

लाडोबा (पु) लाडावलेला मुलगा

लाडोर (स्त्री) मोराची मादी

लाण, लाणी (स लवन स्त्री) कापणी, कोयती, हगाम, प्राप्ति, मर्यादा, शेवट [गोळा करणे

लाणें (प्रा न) अवधि, शेवट, प्राप्ति,

लात, लाथ (स लत्ता स्त्री) लत्ताप्रहार, नगडी —**वर लाथ मारणें**–अनादरपूर्वक त्याग करणे

लातडणें (क्रि) लाथा मारणे [(न)लाथ

लाताड (प्रा वि) लाथ मारणारे, (स्त्री)

लाताडी (स्त्री) लाथ

लाताळें (न) लाथाळे पहा

लातिरा (प्रा वि) लाथाळ

लाथ (स्त्री) लात, पायाचा तडाखा

लाथडणें (क्रि) लाथ मारणे पायाखाली तुडविणे, तुच्छ समजन टाकणे

लाथाळें (न) परस्पराची लाथानी होणारी मारामारी, आवेशयुक्त भाडण

लाद(प्रा स्त्री) पाणवट, चिखल (दा० ११।७।३)

लादणें (क्रि) ओझे घालणे

लादा (पु) लद्दा, लदगा, चोळामोळा

लादी (स्त्री) दगडाची पटाई

लाधण (स्त्री) झिलई

लाधणें (प्रा. क्रि) लाभणें, मिळणे

लानी (प्रा स्त्री) शेवट

लापट (वि) ढिला, कोडगा, लोचट

लापटिका (स्त्री) बडबड

लापणिका, लापनिका (स लापनिका स्त्री) लाबलचक, कटाळा आणणारी गोष्ट, लबाडीची मसलत, शब्दपाडित्य (दा० २।९।१६)

लापणी (प्रा स्त्री) भाषण

लापनिका (स्त्री) लापणिकापहा

लापशी (स्त्री) खीर

लाफा (स लप् स्त्री अने) गप्पा, विस्तार, अतिशयोक्तीची भाषणे

लाफ्या (पु) गप्पीदास

लाब (स लब वि), दीर्घ (अ) दूर

लाबकान्या (वि) गाढव

लाबट (वि) जास्त लाब, लाबोडें

लाबटाग्या (वि) लाब तगडचाचा

लांबण (स्त्री) विस्तार, लाबचा रस्ता, बिलव **ला० वर टाकणें**—पुढच्या काळावर ढकलणें.

लाबणदिवा (पु) वर हातात धरण्यासाठी लाब दाडा असून खाली तेलवातीचे टवळे असलेला धातूचा दिवा

लांबदस्त (हिं वि) विस्तीर्ण

लाबलचक (वि) लाबीरुदीत भरपूर, लाबच लाब

लाबवालांबव (स्त्री) हाती लागलेली वस्तु युक्तीने काढून नेणे, पळविणे

लाबविणें (क्रि) लाबी वाढविणे, पुढच्या काळावर नेणे, लबाडीने काढून नेणे, पळविणे

लांबा (पु) शेत कापताना पडलेल्या भातगोटयाचे पुन उगविलेले रोप (ज्ञा० ६।४४४) [लुकण

लाबी (स्त्री) दीर्घता, आडवी रुदी,

लाबोडा, लाबोळा (वि) लाबट, लबवर्तुळाकार.

लाभ (स पु) प्राप्ति, फायदा [होणें
लाभणें (क्रि) प्राप्त होणे, लाधणें, शुभप्रद
लाभलोभ (स पु) फायदा करून घेण्याची प्रबळ इच्छा, प्राप्ति किंवा प्रेम
लाभालाभ (स पु) नफानुकसान, दैव
लामणदिवा (स लावण्यदीपक पु) वर हातात धरण्यास दांडी किंवा साखळी असलेला धातूचा दिवा
लामा (पु) तिबेटी लोकांचा धर्मगुरु
लायक (अर वि) योग्य, पात्र
लायकी (स्त्री) योग्यता, पात्रता
लायब्ररी (इ स्त्री) ग्रंथालय
लाल (फा वि) तांबडा, (पु) माणिक
लाल कंदील (पु) धोक्याची सूचना
लालचणें (स लभ् क्रि) लुब्ध होणे
लालची (स लालसा वि) लोभी
लाल झगडा (पु) प्रेमकलह [माणिक
लालडी (स्त्री) हलक्या प्रतीचे लहान
लालण (क्रि) संगोपन करणे, लाड करणे
लालन, लालनपालन (स न) संगोपन, लाड
लाल बावटा (पु) साम्यवादी मजुरांचे निशाण
लालभडक (हि वि) अतिशय तांबडे
लालसा (स स्त्री) उत्कट इच्छा
लालसे (प्रा न) प्रीतीने खेळविणे
लाला (पु) पुत्र, मुलगा, बहुमानार्थी विशेषण
लालित्य (स न) सौंदर्य, अर्थरचना किंवा पदरचना यांचे सौंदर्य
लाली (स्त्री) तांबडेपणा
लालचाई (प्रा स्त्री) लालूच, लाच.
लालुप्य (स लोलुप्य न) आसक्ति
लालूच (हि लालच स्त्री) मोह, लोभ, लाच
लालूचखोर (वि) लोभी.
लाव (स्त्री) राक्षसी, डाकीण, (पु) निशाण, एक पक्षी, (प्रा वि) घातक
लावण (स लावणिक वि.) खारट.
लावणी (स्त्री) लागवड, रोप वगैरे लावणे, कवितेचा एक ग्रामीण प्रकार, गणना (ज्ञा० १६।६३).
लावणीजुपनी (स्त्री) शेतकीची कामें
लावणीपत्रक (न) पडीत जमिनीपैकी नवीन लागवडीस आलेल्या जमिनीविषयींचे पत्रक
लावणें (क्रि) लागेल असे करणे, पाठविणे, पेरणे, खंडाने देणे, योजना करणे
लावण्य (स न) सौंदर्य, रूप
लावतोड (स्त्री) घाई, अत्यंत जरुरी, त्रास, शीण, कडाक्याचे भांडण
लावा (प्रा पु) खेळ (मोरो० उद्योग० १०।१००), वर्णन करणाराने ते खुलविण्यासाठी पदरचे घातलेले तिखटमीठ, अलंकार
लावासट (स्त्री) राक्षसी, डाकीण
लावारिस (वि) बिनवारशी
लावालाव (स्त्री) चाहडी, चुगली, भांडण लावणे
लाविणे (प्रा क्रि) जाळणे
लाविरा (प्रा वि) लावालावी करणारा
लास(पु) डाव, डागणी, (स्त्री) राक्षशीण
लासणें (क्रि) तापविलेल्या लोखंडाने डाग देणे, भाजणे
लास्य (न) एक नृत्य [डाकीण.
लासि, लासी (प्रा स्त्री) मांजरी,
लासे (न) माणसाच्या शरिरावरचा किंवा फळावरचा काळा डाग, डोळ्यास होणारा व्रण, हातमागात—ताण्यावर कोळशाने खूण करतात ती
लाहकी (स्त्री) आग, काहिली. उत्कट इच्छा, चपलता
लाहडा (पु) पूर्णता, आवेश, तापाचा जोर किंवा आग, चिकटपणा
लाहणी (स्त्री) कापणी, ठाणवई
लाहणा (वि) मिळणारा, लाभदायक
लाहणें (प्रा क्रि) लाभणें, मिळणें
लाहरी, लाहारी (स्त्री) जुन्या काळचें चार पांच आणे किंमतीचे एक नाणें.
लाहा (स्त्री) अतिशय इच्छा
लाहाणा (वि) लाभदायक, शुभ
लाहाणी (प्रा स्त्री) प्राप्ति
लाहातें (न) लाभ, (वि) लाभदायक
लाही (स लाजिका स्त्री) भाजून फुलविलेला धान्याचा दाणा, आग, संतप्तता.

लाहेलाहे (प्रा अ) त्वरेने
लाहो (पु) लाभ, छद, लोभ
लाहोटा (पु) फार लोभीपणा, उत्कट इच्छा
लाळ (स लाला स्त्री) मुखरस, गुराचा एक मुखरोग **लाळ घोटणें**— अभिलाष करणे, मिळावे असा ध्यास करणे, हाजी हाजी करणे [नागी
लाळ (स्त्री) बारीक टोक, काटा, कुसळ,
लाक्षणिक (स वि) लक्षणेवरून जाणावयाचा, अप्रत्यक्ष, गौण
लाक्षा (स स्त्री) लाख [गौप्य
लिकचोरी (स्त्री) चोरून केलेले काम,
लिकटणें (क्रि) चिकटणे
लिकण (स्त्री) दडी, लपून बसण्याची जागा
लिकणे (क्रि) लपणे, छपणे
लिकलिकणे (क्रि) लुकलुकणे, मद प्रकाशाने चमकणे
लिखणे (प्रा क्रि) लिहिणे
लिखा (स लिख पु) लेख, दस्तऐवज
लिखा पढी (स्त्री) लेखी व्यवहार
लिखित (स न) पत्र, लेख, (वि) लिहिलेले
लिग (स न) चिन्ह, स्त्री–पुरुषत्व–भेद, शाळुंकेतला मधला गोल, शिस्न
लिंगटणें (प्रा क्रि) लागणे, स्पर्शणे
लिंगदेह (स पु) सूक्ष्म देह
लिंगवत, लिंगाईत (पु) शिवलिगाच्या उपासकाची एक जात हे लोक चादीचे शिवलिग गळयात घालतात
लिंगविज्ञान (न) स्त्रीपुरुषविषयक सबधाचे शास्त्र
लिगाड (प्रा पु न) चिकटा, चिकटेपणा (भा० १६।१९), अडचण, पचाईत, कटकट (तुका० १४१८), एक कसरतीचा खेळ
लिगाडी, लिगाड्या (प्रा वि) लचाडखोर, खोडसाळ, उलाढाल्या
लिंगिस्ताइ (स्त्री) दीर्घसूत्रीपणा, सुस्ती
लिथाडणें (प्रा क्रि) बरबटणे, लाथाडणे, पायाखाली तुडविणे
लिचपिचित (वि) लवचीक, बारीक, अशक्त, क्षीण, दुर्बल
लिदवळ (वि) घोड्याची लीद खाणारे (जनावर), लाचखाऊ, भाडोत्री, हलकट, पैशासाठी घाणेरडे काम करणारा
लिदाड (न) घोड्याच्या लिदीची रास
लिंपण (न) सारवण, लेप
लिपण (स्त्री) लपण्याची जागा [रचणे,
लिंपणें (क्रि) लेपाने बुजविणे, थापणे
लिपि (स स्त्री) लेखन, लेखनपद्धति
लिप्त (स वि) माखलेला, व्यापलेला, दूषित [पावणे
लिताळणें (क्रि) दूषित होणे, बाधा
लिप्ताळा (वि) दूषित, गोवलेला, अकित, अधीन, मिंधा
लिप्सा (स स्त्री) लोभ, मिळण्याची इच्छा
लिफाफा (फा पु) पाकीट, लखोटा
लिंब (पु) कडूनिब
लिबलिबीत (वि) फार मऊ, विलबिलीत
लिंबलोण (न) दृष्ट काढण्याचे साहित्य
लिंबू (पोर्तु लिमाव न) एक फळ, त्याचे झाड
लिंबूर (न) पक्व झालेले बाजरीचे कणीस
लिबोटी (स्त्री) अर्धे लिंबू, साखर व आणखी काही पदार्थ घालन तयार केलेले औषध [लवाजमा
लिभास (अर लिबास पु) पोषाख,
लिमलेट (न) लिंबू व साखर याच्या मिश्रणाने तयार केलेली मिठाई
लियाकत (अर स्त्री) योग्यता, सामर्थ्य
लिलाम, लिलांव (पोर्तु) हराम, हरराजी, जाहीरपणे सर्वात जास्त किमत बोलणारास माल विकणे
लिवका (वि) लवचीक, ढिला
लिवलिवीत (वि) मऊ आणि ढिला
लिसा (स्त्री) बारीक कणाची दमट साखर [फोपशा
लिसाळ (प्रा वि) ढिसाळ, थिलथिलीत,
लिहिणावळ (स्त्री) लिहिण्याची मजुरी.
लिहिणें (स लिख् क्रि) अक्षर काढणे, रचणें
लिहिणें-पुसणें (न) लेखन, वाचन, हिशोब इत्यादि विद्या
लिळा (स लीला स्त्री) खेळ, मौज
ली (प्रा स्त्री) लय (स्वा० दि० ८।४।७६).

लीख (स लिक्षा स्त्री.) डोक्याच्या केसात होणारा एक लहान जीव [विष्ठा
लीद (हि स्त्री)हत्ती, घोडा, उट इ०ची
लीन (स वि) लय पावलेला, नम्र
लीला (स स्त्री) खेळ, मौज, गुण
लीलाधारी (पु) अवतार
लीलावती(स वि)खेळकर,विलासी(स्त्री), (स स्त्री) भास्कराचार्यांचा गणितशास्त्रावरचा सुप्रसिद्ध ग्रथ आपल्या कन्येचे नाव त्याने ग्रथास दिले
लीलाविग्रह (स पु) भक्ताच्या इच्छा पुरविण्यासाठी देवाने धारण केलेला देह
लुकड, लुकडा (वि) कृश, रोड
लुकण (न) लाबी, एक चिकट पदार्थ
लुकलुकणें (स लोक् क्रि) चकचकणे
लुकलुकी (स्त्री) तेज, चकाकी
लुकसान (न) नुकसान, हानि
लुकसानी (स्त्री) हानि, तोटा
लुक्कड (वि) कृश, रोड
लुक्कण (न) वारनीस, लुकण, लाबी
लुक्कड पेंच (पु)कुस्तीतल्या एका पेचाचे नाव [मनुष्य
लुक्का (अर लुका पु) धूर्त, कपटी
लुगडे (न) महाराष्ट्रीय स्त्रियाचे नेसण्याचे वस्त्र [पदार्थाचा गोळा.
लुगदा (पु),**लुगदी** (स्त्री) मऊ व चिकट
लुगा(पु)राळा, नाचणा, राजगिरा इत्यादि धान्याचे लहान कणीस
लुगा, लुगासुगा (वि) बारीकसारीक
लुगाई (हि स्त्री) स्त्री, बायको
लुगारणी (स्त्री) लूट
लुगारणें (क्रि) लुटणे
लुगारा (स्त्री) लूट
लुगारी (स्त्री) लोळण
लुगारू (पु) लुटारू
लुगो (प्रा वि) लहान
लुगी (फा स्त्री) अरुद व लाब कापडाची पट्टी, पचा, धोतर, पटका
लुंघणें (क्रि) थकणें
लुंघविणें (क्रि) लुटणें, लुबाडणे
लुंचणें (स स्त्री.) उपटणे, तोडणे
लुचपणें (क्रि) लगडणें
लुचपत (स्त्री) अन्यायाची प्राप्ति
लुचपता (अ) लगडत
लुचाडणे (क्रि) लुटणें, लुबाडणें
लुचाबुचा, लुचाभुडा, लुचामुडा (वि) उघडा, अलकारविरहित
लुच्चा (वि) लबाड, सोदा [सोदेगिरी
लुच्चाई, लुच्चेगिरी (स्त्री) लबाडी,
लुचित (वि) टकल्या, डोक्यावर केस नसलेला [लबाडी
लुच्चेशाई (स्त्री)लुच्चे लोकाचा व्यवहार,
लुटकणें (क्रि) लुडकणे पहा
लुटकन् (अ) पटकन्, त्वरित [लुबाडणे.
लुटणे (स लुठन क्रि) अपहार करणे,
लुटा (प्रा पु.) लुटारू
लुटार (न) लुटारू लोकाची टोळी
लुटारू (पु) लुटणारा मनुष्य
लुटालूट (स्त्री) सर्वत्र चाललेला लुटण्याचा प्रकार
लुटुपुटु, लुटुफुटु (वि) लटके कल्पित
लुठन (स न) लूट चोरी, लोळण
लुडकणे (क्रि) हळूच निजणे, वरून हळूच पडणे, सोकळणे
लुडगी (स्त्री) भागेचा केलेला एक प्रकार, झोकाडचा खाणे
लुडते (न) नकासगाराचें हत्यार
लुडबूड (स्त्री) चाललेल्या कामात उगाच केलेली गडबड
लुडबुडणें (क्रि) गडबड करणे
लुडबुड्या (वि) लुडबुड करणारा
लुडवा (प्रा वि) हस्तपादरहित
लुडा (प्रा वि) लुळा, पगु
लुडाखुडा (वि) थकलेला, जीर्ण
लुडाबुच्चा (वि) बोडका भुडा
लुतकरी (स्त्री) चिथी [खोर
लुतरा (वि) लघळ बडबड्या, चुगल-
लुती (प्रा स्त्री) लूत, त्वचारोग
लुप्त (स वि) लोपलेला
लुप्तोपमा (स स्त्री) साहित्यशास्त्रात— अशत लागू पडणारी उपमा [बसणे
लुबकणे (प्रा क्रि) चिकटणे, आग्रह धरून
लुबरा (वि) कारणावाचून मध्ये तोड घालून बोलणारा

लुबलुब (स्त्री) टकटक, वटवट, कटाळ-वाणे भाषण
लुबाडणें (क्रि) लुटणें, नागविणे
लुब्ध (स वि) आसक्त, लोभी
लुब्धक (स पु) पारधी.
लुमणी (स्त्री),**लुमणें**(न) रमणी, रुमणे, नागराचा दाडा
लुमणें (न) लोढणे, अडचण
लुलपणें(प्रा क्रि)लोभ धरणे, इच्छिणे
लुला (स लोल वि) पगु, ताठपणा नस-लेला, ढिला
लुलावणें (क्रि) लुला किवा पगु होणे
लुलित (वि) रेगाळणारा, कपायमान, लोबणारा
लुलाय (प्रा पु) रेडा [लालसा
लुलुमिठी (प्रा स्त्री) उत्कट इच्छा,
लुलूपुतू (स्त्री) मनधरणी, आर्जव
लुसकान, लुसकानी नुकमान, नुकसानी पहा
लुसलुशीत(वि)अतिशय कोवळा, टवटवीत
लुसलुसणें (क्रि) टवटवीत असणे
लुळणें (प्रा क्रि) लोळणे
लुळा लुला पहा
लुळाखुळा (वि) शरिराने व मनाने पगु
लुळें (न) बाजारबुणगे, हलक्यासलक्या लोकाचा समुदाय
लू, लूक, लूख (स्त्री) उन्हाचा तडाखा
लूट (स्त्री) लुटन आणिलेले द्रव्य किवा वस्तु, विपुलता, सढळ हाताने केलेला खर्च
लूत (स्त्री) एक त्वचारोग
लूता (पु) कोळी, कातीण
लेक (पु) मुलगा, (स्त्री) मुलगी
लेकरू (न) बालक
लेकवळा (पु) राखेचा मुलगा **लेकवळी** (स्त्री)–राखेची मुलगी
लेकविता (प्रा पु) बाप
लेकिन् (अर फा अ)पण, परतु, शिवाय
लेकुरछद (पु) लहान मुलाचा ळळा, पोरकटपणाचा नाद [(स्त्री)
लेकुरवाळी(वि)लहान लहान मुले असलेली
लेक्चर (इ न) व्याख्यान
लेख (स पु) लिहिलेला कागद इत्यादि, प्रतिष्ठा, गणना, आकार; तुलना
लेखक (स पु) लिहिणारा, कारकून
लेखकी (स्त्री) लेखकाचे काम, कारकुनी
लेखणी (स लेखनी स्त्री) कलम, (प्रा) पर्वा, गणना (ज्ञा० २।३६५)
लेखणें (क्रि) मानणे, आदर करणें; (प्रा) लिहिणे
लेखन(स न)लिहिणे **ले०प्रशस्ति** (स्त्री)– श्रीशिवाजी महाराजाच्या आज्ञेवरून सरकारी कागदपत्रे लिहिण्याचे ठराविक मायने वगैरे पद्धति बाळाजी आवजी चिटणीस यानी तयार केली ती
लेखन-स्वातत्र्य (न) वर्तमानपत्रातून लेख लिहिण्याचे स्वातत्र्य
लेखनी (स स्त्री) लेखणी, कलम
लेखा (स लेख पु) हिशेब, गणती, मोठेपणा (यथार्थ० ४।६९९), स्थिति, अदाज, लिखित, दस्तऐवज
लेखापुशी (अ) लिहिण्यात (तोडोतोडी नव्हे
लेखीं (क्रि वि) मताने, परीने
लेचापेचा (वि) कच्चा, दुर्बळ
लेजीम (फा स्त्री न) तालमीतल्या व्यायामाचे एक लोखडी धनुष्याकृति आयुध
लेटणें (क्रि) पडणे, अग टाकणें, निजणे
लेड (स न) लेडूक, विष्ठेचा लहान गोळा.
लेड (तेलगु रोडू वि) दोन या अर्थाची विटीदाडूच्या खेळातली सज्ञा
लेड ओ (वो)हळ (स्त्री पु) लहान ओढा
लेडार, लेढार (न) लटाबर
लेडि (प्रा स्त्री)ओढा (आ० ५।१४०)
लेडी (स्त्री),**लेडूक** (न) लेड, विष्ठेचा लहान गोळा **लेड्या गाळणें**–भिणें, घाबरणे
लेडोरे (प्रा न) लेड्या
लेणदेण (न) देणेघेणे, व्यवहार
लेणें (न) अलकार, भूषण, भिंतीवरचे चित्र, गुहादिकातून प्राचीन काळी कोरलेले पाडवकृत्य, चित्रे इत्यादि, (क्रि) घेणे, धारण करणें, भूषविणें.

लेप (स पु) ओढा, सारवण, ओढा घालण्याचे द्रव्य, रजई, मळ, दोष, (प्रा) बाहुले
लेपडी (स्त्री) गादी
लेपणें (क्रि) माखणे
लेपन (स न) ओढा घालणे, लिपणे
लेपवणी (न) खरकटी भाडी, अन्नयुक्त पाणी
लेपवळ (न) खरकटे, जेवण झाल्यानतर ताटात राहिलेले अन्नाचे अवशेष
लेपाटा (पु) औषध चिखल इ० जाडा लेप
लेपाळा (पु) लेप
लेपाळणें (क्रि) लेप लावणे
लेपे (प्रा न) बाहुले
लेप्य (प्रा न) चित्र (कथासारा०७।४२)
लेफडा (पु) सारवणाचा पट्टा किवा रेघ
लेबडा, लेभडा (वि) नेभळा, दुर्बळ
लेभडणें (क्रि) क्षीण होणे
लेभें (न) वाद, तटा, लफडे [पाऊण
लेवणू (नदभाषेत वि) तीन चतुर्थांश,
लेवविणें (प्रा स्त्री) धारण करणे, अगा-बर घालणे
लेवा (पु) लेप, गिलावा, पुट, व्यापार, खानदेशातील एक जात
लेवदेव, लेवादेवा (हि पु) व्यवहार
लेश (स पु) अल्प अश
लेस (हि वि)तयार, (इ स्त्री) किनार, काठ, फीत, जाळीदार फीत
लेसट, लेसपड (न) लचाड, खरकटे, अपूर्ण काम
लेसा (क्रि वि) तयारीने
लेह (स पु) चाटण
लेहणें (क्रि) लिहिणे
लेह्य (स न.) चाटण
लसन (इ. न) परवाना, मजुरी
ला (प्रा पु) लय, छन्द (दा० २।२।३२)
लों (स्त्री) लव, लोकर
लोक (स पु) भुवन, वसतिस्थान, जन, प्रजा, परकी माणसे, जाति, (अ) पर्यत, पावेतो, जसे = स्टेशनलोक – स्टेशनपर्यंत (बोली भाषेत)
लोककथा (स स्त्री) लोकाच्या तोडी असलेली गोष्ट, दतकथा
लोकत्रय (स न) स्वर्ग, मृत्यु व पाताळ हे तीन लोक [असलेले नाट्य
लोकनाट्य (न) बहुजन समाजात प्रचलित
लोकनृत्य (न) गरबा, भोडला इत्यादि परपरेने आलेले नृत्य
लोकनायक (वि.) लोकाचा नायक, पुढारी
लोकपाळ(स पु)प्रजेचा पालनकर्ता, राजा
लोकप्रवाद (स पु) बातमी, वार्ता, वदता
लोकबाह्य (स वि) विचित्र, विलक्षण
लोकभाडें(प्रा वि)भाडखोर, बडबड्या
लोकमत (स न) सामान्यत जन-समूहाचा अभिप्राय [मान
लोकमर्यादा(स स्त्री) जनरूढि, जनाचा
लोकमान्य (वि) लोकाना मान्य, प्रिय, बाळ गगाधर टिळक याना लावण्यात येणारी पदवी
लोकर (स लोम स्त्री) मृदु केस, लव
लोकवार्ता (स स्त्री) लोकात प्रचलित असलेली गोष्ट, बातमी
लोकशाही (स्त्री) लोकाच्या सत्तेखाली त्याच्या समतीने चालणारी व त्याच्याच हिताची अशी राज्यपद्धति
लोकसख्या (स स्त्री)एका विशिष्ट स्थानी राहाणाऱ्या एकदर सर्व लोकाची सख्या
लोकसग्रह (स पु) स्वत ला निराळ्या रीतीने वागण्यास प्रत्यवाय नसताही लोकानी आचारभ्रष्ट न व्हावे म्हणून स्वत च्या इच्छेविरुद्ध काही आचाराचा स्वीकार करून लोकाची जूट राखणे
लोकसपादणी (स्त्री) लोकाची मने अनुकूल करून घेणे
लोकसारस्वत (न) लोकवाङमय
लोकसिद्ध (स वि)लोकात रूढ असलेले
लोकस्थिति (स स्त्री) एकदर जनतेची सामान्यत स्थिति [इच्छिणारा
लोकहितैषी (स वि) जनतेचे हित
लोकाचार (स पु) रूढि
लोकार्तो(अ)जाहीर रीतीने, उघड उघड
लोकातीत (स वि) अलौकिक
लोकांतर (स न) परलोक

लोकापवाद (स पु) लोकाकडून होणारी निंदा [भूति असणे
लोकाभिमुखता (स्त्री) जनतेकडे सहानु-
लोकालोक (स पु) सप्तद्वीपा पृथिवी व सप्तसमुद्र याना वेष्टणारा व सूर्यमडळा-पर्यंतचा अवकाश व्यापून टाकणारा असा एक महान् विस्तृत पर्वत
लोकालोकी (अ) लोकाच्या तोडून ऐकलेले
लोकेषणा (स स्त्री) स्वर्गादि लोकाच्या प्राप्तीची इच्छा, लोकाकडून बरे म्हणवून घेण्याची इच्छा
लोकोत्तर (स वि) अलौकिक, असामान्य, विलक्षण
लोकोपचार (स पु) केवळ लौकिकाच्या मरक्षणार्थ करण्याचा शिष्टाचार
लोखड (स लोहखड न) लोह, एक कठिण धातु [फार कष्ट सोमणे
लोखडाचे चणे खाणें खडतर तपश्चर्या करणे;
लोखडी (वि) लोखडाचे, लोखडाचे केलेले, फार मजबूत
लोखडी हळद (स्त्री) ताबडी व टणक हलक्या प्रतीची हळद
लोग, लोगी, लोघ (स्त्री) भात, गहू, राळा इत्यादि धान्याचे कणीस
लोगर (पु न) घड, घोम
लोचका (पु) लचका पहा
लोचट (वि) कितीही झिडकारले तरी पुन लगट करणारा, लवकर न तुटणारा [चिमटा
लोचण (स्त्री) न्हाव्याचा केस उपटण्याचा
लोचन (स न) नेत्र
लोचा (पु) लाझा पहा [ठेवण, लूट
लोट (पु) पूर, लोढा, समुदाय, समृद्धि,
लोटणें (क्रि) पुढे ढकलणे, गर्दी करणे, कष्टाने (काळ) काढणे, (काळ) जाणे
लोटपोट (स्त्री) लोळण, बेसुमार मौज, आनद, किवा हशा, चालढकल, विपुलता
लोटा (हि पु) ताब्या, भाडे
लोटागण (न) चरणापाशी लोळणे, **साष्टाग नमस्कार, गडबडत जाताना होणारे फेरे.**

लोटाबाडगी (स्त्री) स्वैंपाकाची भाडीकुडी
लोटालोटी (स्त्री) परस्पराना ढकलणे, ढकलाढकली
लोटी (स्त्री) तपेली, लहान ताब्या
लोठा, लोठ्या (वि) धष्टपुष्ट
लोठाश्रम (पु) सडेसोट
लोड, लोढ (पु) मृदगाकार लाबट तक्या, सामत्याची मूठ, तुरपून शिवले असता होणारी वळकटी
लोढणे (न) ओढाळ गुराच्या गळयात अडकविलेले लाकूड, प्रतिबधक गोष्ट, (क्रि) कापसातून सरकी काढणे, (प्रा) शिकणे, ढवळणे
लोढा (पु) अकस्मात् येणारा जोराचा लोट किवा प्रवाह, पूर
लोण (स लवण न) मीठ, क्षार, आट्या-पाट्याच्या खेळात सगळया पाट्यातून निघून जाऊन पलीकडची थोडीशी माती परत आणणे (ती आणिली म्हणजे डाव जिकला असे समजण्यात येते), (प्रा) सौंदर्य, ओवाळणी [गप्प
लोणकढी थाप पूर्वी न ऐकलेली बनावट
लोणकढे (वि) ताजे, साजूक, लोणी कढवून केलेले [इत्यादि शस्त्र)
लोणकाप्या (वि) बोथटल्या धारेचे (चाकू
लोणचे (स लवण न) मीठ, मोहरी, हिंग वगैरेत खारविलेले आंबे, लिंबे इत्यादि
लोणपट, लोणपाट (न) खेळातली सरशी किवा जय
लोणपाट्या आट्यापाट्या
लोणा (स लवण पु) क्षाराश, भाताची एक जात, नजेला
लोणारी (पु) कोळसे करणारा [अश
लोणी (स नवनीत न) दुधातला स्निग्ध
लोथ, लोध (स्त्री) प्रेत, पुष्ट व स्थूल शरीर, धूड, फार मोठे फळ, (प्रा) मोठी मोट
लोदा (प्रा पु) घास, पिड, गोळा
लोद्या (वि) नको असलेला, तिरस्कृत
लोध (स्त्री) प्रेत, धूड
लोधणें (प्रा क्रि) लुब्ध होणे, झोबणे
लोधा (पु) प्रेत, शव, लचका

लोघा (पु) चिकट, मऊ गोळा
लोप (स पु) अभाव, नाश, प्रचारातून जाणें, गळणे [होणे, मिळून जाणे
लोपणें (क्रि) दिसेनासे, होणे, गळणे, लीन
लोब (स्त्री) लोग पहा [ओळबणे
लोबकळणें, लोबकाळणें (क्रि) लटकणे,
लोबट, लोबड (स्त्री) फळे वगैरेचा समुदाय, संकट, अडचण [राहणें
लोबणें (स लब् क्रि) लटकणे, टागलेला
लोबर (न) लोबते कणीस [दार भाजी
लोबरे (न) गोवारीच्या शेगाची मसाले-
लोबी (स्त्री) लोबते कणीस [प्रयत्न
लोबी-झोबी (स्त्री) झटापट, जोराचा
लोभ (स पु) लाभाविषयी उत्कट इच्छा, हातचे जाऊ नये अशी इच्छा, कृपादृष्टि, ममता
लोभनीय (स वि) लोभजनक, स्पृहणीय
लोभसवाणें (वि) आकर्षक
लोभान (अर पु) ऊद
लोभावणें (क्रि) लोभ सुटणे, प्राप्तीची इच्छा होणे
लोभाविष्ट, लोभाळु, लोभिट, लोभी (वि) हावरा, अधाशी
लोम (स न) केस, लव
लोमराजी (स्त्री) केसाची रांग
लोमश (स वि) केसाळ
लोमहर्षण (स वि) अंगावर रोमाच उठविणारे, पुलकित करणारे
लोयली (स्त्री) गलबताचा एक प्रकारचा लहान नागर
लोल (स वि) चंचल, लोलुप, आसक्त
लोलक (स पु) दागिन्यातला लोंबता लाबट मणि
लोला (स स्त्री) घटेची मोठी टाळी
लोलिंगणें (प्रा क्रि) आसक्त होणे
लोलिंगता (प्रा स्त्री) लोभीपणा, आसक्ति
लोलुप (स वि) अतिलोभी, आसक्त
लोलो (प्रा पु) छंद [बालाग्र
लोव (प्रा स्त्री) रोम, केस, लोकर,
लोवया (पु) लचका [पुष्ट,
लोवाळ (प्रा वि) दाट लोकरीचा,
लोष्ट (स न) ढेकूळ, लोखडाचे कीट
लोह (स न) लोखड, लोहभस्म, शस्त्र (ज्ञा० ७।१२)
लोहकार (स पु) लोहार
लोहकिट्ट (स न) लोखडावरचा गज
लोहगी (स्त्री) लोखडाची वेटाळी जागजागी लावून मजबूत केलेला प्राणघातक सोटा [आकर्षण करणारा दगड
लोहचुबक (स न) लोखडाच्या वस्तूला
लोहट, लोहटी (स्त्री) इमारती लाकडें वगैरे वहाण्यासाठी केलेला मजबूत गाडा
लोहतुला (स स्त्री) लोखडाची तागडी
लोहनाळी (स्त्री) प्रेमळपणा, मायाळूपणा, मार्दव
लोहबद (प्रा वि) सोनेरी
लोहभस्म, लोहमडूर (स न) लोखडाच्या गजापासून केलेले एक औषध
लोहमय (स वि) लोहनिर्मित
लोहवी (प्रा स्त्री) ताबूसपणा [करणारा
लोहार (स लोहकार पु) लोखडाचे काम
लोहारकी (स्त्री) लोहाराचा धदा
लोहारसाळ (स लोहकरशाला स्त्री) लोहारकामाचा कारखाना
लोहाळा (स लव पु) लव्हाळा पहा
लोहित (स वि) आरक्त, ताबडा, (न) रक्त
लोहिवा (प्रा वि) रक्तवर्ण, ताबडा
लोही (प्रा स्त्री) मोहोर, कढई (द्रव्याची)
लोहीव (प्रा वि) ताबडे [७।५७०)
लोहे (प्रा स्त्री) पेटी, तिजोरी (भा०
लोहो (स लोह पु) लोखड, लोहभस्म
लोहो (प्रा पु) लोभ
लोहोकर (स्त्री) लोकर
लोळ (पु) कल्लोळ, ज्वाळा, समुदाय, लोळणे, धूड, लोथ, गठ्ठा, पसारा
लोळकड, लोळकण (स्त्री) लोळणे, लोटागण
लोळकवणे (क्रि) लोबकळणे
लोळघोळ (पु) घोटाळा, मिश्रण, अव्यवस्था, लोळण
लोळण, लोळणी (स्त्री) लोळण, लोटागण
लोळण-फुगडी (स्त्री) मुलीचा एक खेळ

लोळपट (स्त्री) लोळण, अथरुणावर पडून लोळणे
लोळवडी (स्त्री) डाळीच्या चुरीची लाबट वळकुटी करून ती उकडल्यानतर तिची पाडलेली वडी
लोळण (स लोलन क्रि) गडबडत जाण, अव्यवस्थितपणे पडणे, निरुद्योगी होऊन राहणे
लोळविणें (क्रि) पाडणे, मारणे
लोळा (स लोला पु) घटेतला आघात करणारा खिळा, लचका
लोळी (स्त्री) लहान लोळा, शेबडाचा ओघ किवा तार, बैलाच्या गळयाखालची मासपोळी
लौकर (अ) लवकर, जलदीने, त्वरेने
लौकिक (स पु) नाव, कीर्ति, व्यवहार, (प्रा) अवैदिक, केवळ लोकप्रसिद्ध
लौकिकाचार (स पु) शिष्टाचार, शिष्टसप्रदाय
लौकिकी (वि) लोकात रूढ असलेले, व्यवहारचतुर
लौंडी (हि स्त्री) दासी, गुलाम स्त्री
लौट (हि क्रि वि) परत
लौंद (प्रा वि) गलेलठ्ठ, दाडगा
लौल्य (स न) चचलता, लोलपणा, लोभ स्पृहा

व

व मराठी व्यजनमालेतील एकूणतिसावे व्यजन
व (अ) आणि
वई (स वृति स्त्री) कुपण, बोहोल्याच्या कोपऱ्यावरची मडक्याची उतरड
वकट (तेलगू वि) विटीदाडूच्या खेळातली १ या अर्थाची सज्ञा
वकटें (प्रा न) घुबड
वंकनाळ (प्रा न) मातेने खाल्लेल्या अन्नाचा रस गर्भाला पोचविणारी वाट
वकर (अर पु स्त्री) मान, प्रतिष्ठा
वकल, वक्कल (अर न) कुटुब, रखेली, खाते भाग
वकलात, वकालत, वकिलात, वकीली (अर फा स्त्री) वकिलाचे काम किंवा अधिकार, मुखत्यारी
वकसणें (क्रि) सालटे निघणे, घासटले [जाणे
वकाई-या (अर स्त्री) बातमी, वृत्तान्त
वका (प्रा वि) उघडाबोडका (तुका० ४२९७)
वकार (पु) मोठेपणा, मान, प्रतिष्ठा (अनतफदी पृ० ६३)
वकालत, वकिलात वकलात पहा
वकील (अर पु) मुखत्यार, प्रतिनिधि, आपल्यातर्फे कोर्टात किंवा राजदरबारी बोलणेचालणे करण्यासाठी नेमून पाठविलेला इसम [धदा, तरफदारी
वकीली (स्त्री) वकिलाचे काम किवा
वकूफ-ब (अर वकूफ पु) हुशारी, शहाणपणा, अक्कल
वक्कर (अर पु स्त्री) मान, आदर
वक्त (अर पु स्त्री) वेळ, प्रसग
वक्तव्य (स वि) जे बोलावयाचे ते, कथनीय
वक्तशीर (अ) वेळेवर, वेळच्या वेळी
वक्ता (स पु) भाषणपटु, वाग्मी
वक्तृत्व (स न) भाषण, वाक्पटुता
वक्तृत्वशक्ति (स स्त्री) चागले भाषण करण्याचे सामर्थ्य
वक्त्र (स न) मुख
वक्त्री (स स्त्री) भाषणपटु स्त्री
वक्फ (अर पु) दानधर्म
वक्र (स वि) वाकडे, कुटिल
वक्रगामी (स वि) वाकडया चालीचा.
वक्रतुड (स वि) वाकडया तोंडाचा, (पु) गणपति [कृपा
वक्रदृष्टि (स स्त्री) वाकडी नजर, अव-
वक्रिम (स वि) वाकडा, कुटिल
वक्रिमा (स स्त्री) वाकडेपणा, कुटिलता
वक्री (स वि) वाकडा, उलट जाणारा
वक्रीभवन (स न) पदार्थ-विज्ञान-शास्त्रात—प्रकाशाचे किरण एका पारदर्शक पदार्थांतून त्याहून घन किंवा पातळ अशा दुसऱ्या पारदर्शक पदार्थात जाताना त्या किरणाचे किंचित् वाकडे होणे

वक्रोक्ति (स स्त्री) कुटिल भाषण, व्यंग्योक्ति, श्लेष, एक शब्दालंकार (जेथे वक्त्याने एका अर्थाने योजिलेला शब्द दुसरा मनुष्य निराळयाच अर्थाने ग्रहण करतो तेथे हा अलकार होतो)
वखट (तेलगु वोकटि वि) विटीदांडूच्या खेळातली १ या सख्येची निदर्शक सज्ञा
वखत (अर वक्त पु स्त्री) काळ, वेळ, प्रसग
वखद (न) औषध (अशिक्षितात)
वखर (न), **वखरा** (पु) नांगरलेली जमीन साफ करण्याचें यंत्र [करणे
वखरणें (क्रि) नांगरलेली जमीन साफ
वखवख (स्त्री) खा खा, खाण्याची अनावर इच्छा, फाडून तोडून खाणे (अतिशय त्रास देणे) [नेमणूक
वखा (पु) रतीब, रोजचा ठराविक शेर,
वखार (हि स्त्री) मालाची कोठी, साठा
वखारणें (क्रि) वखरणे पहा [मालक
वखारदार, वखारी (पु) वखारीचा
वग (स्त्री)ओळख, वळण, वशिला, (पु) तमाशातील आख्यान [प्रांत
वंग (स न)कथिल, शिसे, (पु)बंगाल
वंगण (न) ओंगण
वगणें (प्रा क्रि) भडकणे [येणे
वंगणे (क्रि) ओंगण लावणे, वठणीवर
वंगभस्म (स न) एका औषधी भस्माचे नाव
वगर (स्त्री) म्हैस, (अ) शिवाय
वगवशिला (पु) मोठ्या माणसाशी सधान
वंगविणें (क्रि) ओंगण लावणे, ताळ्यावर येईपर्यंत चोपणे
वगळ, वगाळ (प्रा वि) अमगल, ओंगळ
वगळ (स्त्री) गाळसाळ [सोडणे
वगळणें (स अवगल् क्रि) गाळणे,
वगु, वगू (प्रा पु) कलक, कथिल
वगैरे (फा वगैरा अ) इत्यादि
वच (स वचस् न) भाषण, उक्ति
वचक (हि पु) धाक, दरारा, भय
वंचक (स वंच् वि) फसव्या
वचकणें (क्रि) भिऊन वागणें
वंचणूक (प्रा स्त्री) फसवणूक
वंचणें (प्रा क्रि) वेचणे, खर्चणे, जाणे, नासणे [टाकणे
वंचणें(स वचन् क्रि)ठकविणे, अंतरणे,
वचन (स न) भाषण, आधारभूत वाक्य, भाक, प्रतिज्ञा, व्याकरणात— सख्या **अर्घ्या व० त असणें**—सांगेल ते तत्परतेने करायला तयार असणे, **वचनाचा खरा**—बोलल्याप्रमाणे वागणारा
वंचन (स न), **वंचना**(स्त्री) फसवणूक
वचनभाक (स्त्री) तोंडी वचन किंवा करार [व्यवहार
वचनावचनी (स्त्री) तोंडोतोंडी झालेला
वचनीय(स वि)बोलून दाखविण्यासारखे
वचपा (पु) एकीकडचा उणेपणा दुसरीकडे भरून काढणे, उट्टे, सूड
वचवच, वचवचा (अ) फाडून तोडून कोंबून मटमट आवाज करीत बोचून बोचून किंवा मूर्खपणाने तोंडास येईल ते बडबडत [वटवटया
वचवच्या (वि) वचवच करणारा
वंचित (स वि) फसलेला, अंतरलेला
वछ (स वत्स पु) वासरू
वज(हि स्त्री)कारवाराकडे—रीत, प्रकार
वजणें (स ओज् क्रि) व्यवस्थितपणे राखले जाणे (रंग० यो० १०।४८८)
वंजणें (क्रि) घासणे, चोळणे, चोपडणे
वजन (अर न) भार, तोल, इभ्रत, मान, गुरुत्व
वजनदार, वजनशीर (फा वि) जड, प्रतिष्ठित, मान्य, लोकावर छाप ठेवणारा
वजनी (वि) तोलण्याचे
वजा(अर अ) कमती, काढून टाकलेला, सारखा, (स्त्री) रीत, प्रकार, युक्ति
वजाई (स्त्री) हिशेबातून काढून टाकलेली किंवा वजा घातलेली रक्कम, न्यून, उणीव
वजाबाकी (अर स्त्री) वजावट, एका सख्येतून दुसरी सख्या काढून टाकणे
वजारतमाहा (अर पु) वजिरात श्रेष्ठ
वंजारा, वजारी वणजारा, वणजारी पहा

वजावाजव, वजावाजवी (वि) योग्य, दुरुस्त, न्यायाची
वजावाट (स्त्री) द्यावयाची रक्कम वजा घालून केलेला हिशेब
वजिरात (अर वजारत स्त्री) वजीरी
वजीर (अर पु) मुख्य प्रधान, बुद्धि-बळातले एक मोहरे
वजीरमूठ (स्त्री) जडावाचे एक हत्यार
वजीरी (फा स्त्री) वजिराची पदवी किवा हुद्दा, त्याचे काम
वज्जर (वि) फार
वज्जू (पु न) स्नान
वजुळ (स पु) एक लता
वज्र (स न) इद्राचे आयुध, हिरा, पोलाद, विद्युल्लता [खत
वज्रकवच (न) वज्रासारखे अभेद्य चिल-
वज्रचूडेमडित (वि) सुवासिनीस पाठ-विण्याच्या पत्राचा हा मायना आहे
वज्रटीक (स्त्री) स्त्रियाचा एक अलकार
वज्रदेह (स पु) वज्रासारखे अभेद्य शरीर
वज्रदेही (स पु) हनुमान् [धार
वज्रधार (स स्त्री) शस्त्राची अतिशय तीक्ष्ण
वज्रनाद, वज्रनिर्घोष (स पु) विजेचा कडकडाट
वज्रपाणि (स पु) इद्र [प्रसग कोसळणे
वज्रपात (स पु) वीज पडणे, अतिशय दुर्धर
वज्रप्रयोग (स पु) सगळे उपाय हरल्या-नतर करण्याचा अतिशय कठोर उपाय, एक प्रकारचा मत्र
वज्रप्रहार (स पु) अतिशय जोराचा तडाखा
वज्रप्राय (स वि) वज्रासारखा अभेद्य, अतिशय जोराचा, अतिशय तीक्ष्ण, बहुतेक वज्रासारखा
वज्रबटु (स पु) बजरबट्टू पहा
वज्रमणि (स पु) हिरा
वज्रमुष्टि (स स्त्री) मल्लाचे एक आयुध
वज्रलेप (स पु) मालमसाला घालून केलेला अतिशय दृढताविशिष्ट चुना, न जाण्यासारखे त्याचे लिपण
वज्रशलाका (स स्त्री) घरावर वीज पडू नये म्हणून तार लावतात ती
वज्रशरीरी (स वि) वज्रासारख्या अभेद्य शरिराचा, वज्रदेही
वज्रहृदयी (स वि) अतिशय कठोर अत:करणाचा, अतिशय निग्रही, निधड्या छातीचा
वज्रक्षार (स पु) एका औषधाचे नाव
वज्रागी (प्रा स्त्री) चिलखत, कवच
वज्राघात (स पु) वज्रप्रहार, आकाशाची वीज पडण्याइतका भयकर अनर्थापात
वज्रावळ (स्त्री) मुलाला दृष्ट लागू नये म्हणून त्याच्या गळयात मण्याची माळ घालतात ती
वज्रासन (स न) योगशास्त्रातली एक विशेष प्रकारची बैठक
वज्रास्त्र (स न) इद्राचे एक अस्त्र (वीज) [झाला तो
वज्राहत (स वि) वज्राचा प्रहार ज्यावर
वज्री (स्त्री) पाय घासण्याचा खरखरीत दगड, (स पु) इद्र [जागा
वज्ञ (अर स्त्री) रूप, चेहरा, पद्धत,
वट (स पु) वड, कच्चे रेशीम धुताना निघून जाणारा गाळसाळ, (स्त्री) ऐट, डौल
वटक (प्रा स्त्री) लेकरास होणारी ओकारी, (पु) तादूळ, उडीद इत्यादिकाचा केलेला व तळलेला वडा
वटकन–ण (न) टेकण [कापूस घालणे
वटणे (क्रि) सरकी काढण्यासाठी चरकात
वटपौर्णिमा (स स्त्री) ज्येष्ठ शु १५, वडाच्या झाडाची पूजा करण्याचा दिवस
वटवट (स्त्री) बडबड
वटविणे (क्रि) रुपया, हुडी वगैरे देऊन त्याचा मोबदला घेणे
वटवाघूळ (स वग्गुली न) रानवाघूळ.
वटसावित्री (स स्त्री) ज्येष्ठ शु १५ ला वडाच्या झाडाखाली जिची पूजा करि-तात ती देवता
वटहुकूम (पु) सर्वत्र लागू असा हुकूम, सर्क्युलर, आणीबाणीच्या परिस्थितीत राष्ट्रपति किवा राज्यपाल यानी काढलेले फर्मान
वटारणे (क्रि) (डोळे) वासणे

वटाव (हि बटाव पु) बट्टा, वटणावळ
वटिका, वटी (स स्त्री) वडी, गोळी
वठणीस आणणें नरम करणें, ताळ्यावर आणणे, नम्र होण्यास लावणें
वठणें (क्रि) नम्र होणे, उठणे, ठसा उमटणे, (शाप) फलद्रूप होणे, (झाड) वाळणे [उठण्याची जागा
वठाण (स अवस्थान न) खोली, बसण्या-
वठार (पु) गावाचा भाग, पेठ
वठ्ठ्या (वि) दाडगेश्वर
वठ्ठ्याचे (न) जाकठ भोजन
वड (स वट पु) एक वृक्ष **वडाची साल पिंपळास लावणें**—नसता सबध जोडणे
वडग (न) मरायला टेकलेले किंवा मेलेले जनावर
वडगण (न) टेकण
वडप (प्रा पु) शृगार, आश्रय, वृष्टि
वडपुनव (स्त्री) वटपौर्णिमा (ज्येष्ठ शु १५)
वडलाई, वडलाइकी, वडायकी (स्त्री) वडीलपण
वडलावडली (अ) वशपरपरागत
वडलोपार्जित (स वि) पूर्वजानी सपादलेले
वडव (स्त्री न) मोटवण
वडवडणें (क्रि)ओढवणे(होना०पृ० ११२)
वडव्रते (न) नुकतेच लग्न झालेल्या मुलीने वटपौर्णिमेच्या दिवशी वटपूजेच्या वेळी ब्राह्मणास दिलेले दान
वडवा (स स्त्री) घोडी, (प्रा) वाहत्या पाण्याचे धरण
वडवागूळ, वडवाघूळ वटवाघूळ पहा
वडवाग्नि, वडवानल (स पु) समुद्रातला अग्नि
वडवाळी (प्रा स्त्री) आहुति, राशि (भा० ५।४१३), घास (ज्ञा० ६।२३०)
वडस (पु) डोळयातल्या बुबुळावर येणारा कवडा
वडा (स वटक पु) डाळीच्या पिठाची तिखटमिठाची पुरी **व० चें तेल वाग्यावर काढणें** —— एकावरचा राग दुसऱ्यावर काढणे
वडाग (स्त्री) कुपण
वडागळें (न) वडाचे फळ
वडार (पु) एका जातीचे नाव
वडिलकी (स्त्री) वडीलपणा, घरचा कारभार पाहण्याचा अधिकार [केलेली
वडिलोपार्जित (वि) वडिलानी सपादन
वडी (स वटिका स्त्री) लहान, चापट, बहुधा चौकोनी तुकडा
वडील (स वृद्ध वि) माता, पिता इ० पूर्वज बाप, वयाने किंवा विद्या, नाते इ० नी श्रेष्ठ
वडीलघराणें (न) विभक्त झालेल्या भावापैकी वडीलभावाचे घराणे
वडीलधारा (पु), **वडीलधारे** (न) कुटुंबात शिस्त राखण्याचा ज्याला अधिकार आहे असे वडील माणूस
वढें (न) उट्ट, सूड.
वण (स व्रण पु) गळू, जखम इ० चा शरिरावर राहाणारा डाग किंवा चिन्ह
वणज (स वाणिज्य स्त्री) व्यापारधद्या-निमित्त बाहेर जाणे [१८।९४८)
वणजणें (प्रा क्रि) व्यापार करणे (ज्ञा०
वणजारा, वणजारी (पु) एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी धान्य नेणाऱ्या एका जातीचे नाव
वणत (स्त्री) कारवाराकडे–भित
वणवण करीत फिरणें निरर्थक कष्ट सोसून फिरणे [खाली वाकणे
वणवणे (क्रि) ओणवे होणे, कमरेपासून
वणवा (स वन्हि पु) जगलातली किंवा डोगरावर पेटलेली आग
वणि, वणिज (प्रा पु) व्यापार (ज्ञा० ६।११०)
वणिक (स पु) वाणी, बनिया
वणिज (स वणिज् पु) व्यापारी, (न) सहावे करण, तूळ [होतो.
वणी समासान्ती याचा अर्थ पाणी असा
वत् (स अ) प्रमाणे, सारखे
वत, वान् हे शब्द एखाद्या नामाला जोडून आले म्हणजे त्याचा अर्थ ज्या पाशी आहे तो असा होतो
वतन (अर न) वशपरपरा चालत आलेली वृत्ति, जमीन इ

वतनदार (पु) ज्याला वतन आहे तो
वतनवाडी (स्त्री) जमीनजुमला
वतस (स पु) तुरा, शिरोभूषण
वती (अ) वतीने, बद्दल
वत्स (स पु न) बालक, मूल
वत्सर (स न) वर्ष
वत्सल (स वि) मायाळु, ममनाळु
वत्सलता (स स्त्री) वासल्य, स्नेह, मायाळूपणा [सपत्तीचा वाटा
वथ (पु) वाटा, वडिलोपार्जित
वथणे (क्रि) वटवट करणे, जे बोलावयास नको ते बोलून टाकणे
वदणूक (स्त्री) कबुली, भाषण
वदणे (स क्रि) बोलणे
वंदणें (स वद् क्रि) नमस्कार करणे
वदता (स वद् स्त्री) बोलवा, जनवार्ता
वदती (स स्त्री) भाषण, गोष्ट,वार्ता (भा० ३।६६३)
वदन (स न) मुख, तोंड
वंदन (स न) नमन, नमस्कार
वदनीय (स वि) वदण्यास योग्य
वदळ (स अवदलन स्त्री) गर्दी, जाणारा-येणाराची वरदळ इ०मुळे होणारी झीज
वदान्य (स वि) उदार
वद्य (स वि) वदनीय, पूज्य
वद्य (स वि) कृष्ण (पक्ष)
वध (स पु) हनन, हत्या, ठार मारणे
वधणें (स क्रि) ठार मारणे
वधस्तंभ (स पु) अपराध्यास देहान्त शिक्षा देण्यासाठी स्मशानामारख्या स्थळी पुरलेला खांब
वधारा (स्त्री) वाढ
वधू (स स्त्री) नवरी मुलगी, सून, विवाहायोग्य झाल्यापासून प्रौढ वयाची होईपर्यंतच्या वयाची स्त्री
वधूप्रवेश (स पु) विवाहसमाप्तीनंतर वराच्या घरी वरात आल्यावर नवरीने त्या घरात प्रवेश करण्यासंबंधीचा विधि
वधूवरे (न अनें) नवरा आणि नवरी यांचे जोडपे
वध्य (स वि) मारण्यास योग्य
वंध्या (स स्त्री) वांझ
वंध्यापुत्र (स पु) वांझ स्त्रीला पुत्र होण्याइतकीच असंभाव्य गोष्ट
वंध्यामैथुन (स न) निष्फल प्रयत्न
वन (स न) रान, अरण्य, जंगल
वनचर, वनचारी (स वि) जंगलात फिरणारा, जंगली
वनचराई (स्त्री) गुरांना गावाबाहेर कुरणात चरण्याबद्दल द्यावे लागणारे द्रव्य
वनदेवता (स स्त्री) वनाची अधिष्ठात्री देवता [रानातली सहल
वनभोजन (स न) बागेतली किंवा
वनमाला (स स्त्री) जंगलात होणाऱ्या फुलांची पायापर्यंत पोचणारी माळा, विष्णूचे कंठभूषण
वनमाली–ळी (स पु) श्रीकृष्ण.
वनराजि (स्त्री) वनाची शोभा
वनवास (स पु) जंगलात राहणे
वनवासी (वि) दुःखी, दुर्दैवी, रानात राहणारा
वनविहार (स पु) वनातली क्रीडा
वनसे, वन्से (म भगिनीसम स्त्री) नणंद, नवऱ्याची बहीण
वनस्पति (स स्त्री) लता, वृक्ष इ०
वनाई (स्त्री) वनचराई
वनाळ (प्रा वि) अंगावर वण असलेला, (पु) वार, जखम, स्वभाव (दा० १४।६।२०)
वनिता (स स्त्री) स्त्री
वनेचर (स वि) रानात भटकणारा
वन्य (स वि) जंगली, रानटी, वनात राहणारा
वपन (स स्त्री) श्मश्रु, हजामत.
वपा (स स्त्री) चरबी
वपु (स न) शरीर [हजाम
वप्ता (स पु) पेरणारा, शेतकरी, बाप,
वप्र (स पु न) शेत, टेकाड, उंचवटा, नदी, समुद्र वगैरेचा किनारा, डोंगराचा माथा किंवा बाजू, वेस, प्राकार, तट
वफा (अर स्त्री) नेकी, निष्ठा
वमक (न) वांती
वमणें (क्रि) ओकणे
वमन (स न) वांती, ओकारी

वय (स न) उमर, आयुष्याची गेलेली वर्षे, कुपण **व० त येणें**–तारुण्य प्राप्त होणे [(भा० ९।२६२)

वयसा (प्रा स्त्री) वय, आयुष्यविस्तार

वयसे (प्रा न) तरुणपण

वयस्क, वयस्कर, वय स्थ (स वि) प्रौढ वयाचा, पोक्त

वयस्य (स पु) सारख्या वयाचा मित्र

वयातीत (स वि) फार वृद्ध

वयाळें (न) एक निर्विष सर्प [जख्ख

वयोगत, वयोवृद्ध (स वि) म्हातारा,

वर (प्रा स्त्री)प्रसूतवेळची वार (तुका० ७७)

वर (स पु) देणगी, आशीर्वाद, नवरा मुलगा, (वि) श्रेष्ठ, (अ) उपरि भागी, नतर, काही मर्यादेच्या बाहेर, (प्रा अ) परतु

वरई (स्त्री) वरी (एक तृण धान्य)

वरउपचार (पु) बाह्यात्कारी दाखविलेला शिष्टाचार किवा सभ्यपणा, पोटात न घेता शरिराला वरून करण्याचा उपचार

वरकड (वि) इतर, बाकीचे [वरकाती

वरकरणीं, वरकर्मी (अ) बाहेरून,

वरकल, वोरकस (प्रा स्त्री) कसोटी (चा० पा० ४०) [योग्य

वरकशी(वि)वरकस धान्ये पिकविण्यास

वरकस (पु न) हलकी धान्ये (गहू, बाजरी, जोधळा इ० मुख्य धान्याशिवाय इतर म्हणजे तूर,हरभरा, मूग, मठ इ)

वरकस (वि) अधिक योग्यतचा, श्रेष्ठ प्रतीचा, (पु) वर्चस्व, अधिकार, सत्ता, अमल

वरकसदार (वि) अमल चालविणारा

वरकसल (स्त्री) वरकस धान्ये

वरकाम (न) पूरक काम (निवडणे, केर काढणे इ) [दिसणारे

वरकाती (वि) दिखाऊ, बाह्यत गोड

वरख (अर पु) वहीचे पान, वर्ख, पान

वरखर्च (पु) इतर किरकोळ खर्च, अधिक खर्च

वरगण (प्रा स्त्री) वाटणी

वरगळ, वरघळ (स्त्री) उतरण

वरघडी (स्त्री) वस्त्राच्या सणगाची वरची घडी ही नेहमी बारीक विणीची व भपकेदार असते त्यावरून **व० चा-** दिखाऊ [कोसळणे

वरघळणे (क्रि) घडघडत खाली येणे,

वरघाट (पु) सह्याद्रिपर्वताच्या घाटावरील प्रात [मिरवणूक

वरघोडा (पु) लग्नातली वरात, वराची

वरचढ (वि) सरस, श्रेष्ठ

वरचष्मा (पु) वरचढपणा, वर्चस्व

वरचिले (प्रा वि) आणखी, (वि) वरले, बाकीचे

वरचेवर (अ) वारवार, पुन पुन

वरजणें (क्रि) वर्जणे, टाकणे

वरट (पु) पेटका, आचका

वरड (स्त्री),**वरडा**(पु),**वरडी** (स्त्री), **वरार्डी** (पु) ठेगणी भित, बाध, ओटा, दगडाची रास, भारा, ओझे

वरढाण (स्त्री) दुर्गंधी

वरण (स वरान्न न) शिजविलेली व ठेचून पातळ केलेली डाळ, लग्न, विवाह, नेमणूक

वरणभात (पु) वरण आणि भात हे दोन पदार्थ, साधे जेवण, वरापेक्षा वधू मोठाड असलेले जोडपे

वरणा (पु) पावटा

वरणी (स्त्री) क्रमाक्रमाने येणारी देवाचे अनुष्ठान करण्याची पाळी, लग्नाचे वेळी नवरीस नेसवितात ते वस्त्र **वरणी लावणें**–प्राप्तीचे साधन मिळवून देणे, सोय लावणे

वरणें(स वृ क्रि)पसत करणे, स्वीकारणे

वरता (अ) वर, आणखी.

वरतावळा, वरताळा (पु) वटाव, बट्टा

वरतावा (पु) चटई, हल्ला

वरद (स वि) वर देणारा, प्रसन्न

वरदहस्त (स पु) वर देताना देणारा हात वर करतो तो **व० ठेवणें**—पूर्ण कृपा करणे, गुरूने शिष्याला स्वत - सारखे करून सोडणे

वरदवाणी (स स्त्री) **आशीर्वादाचे शब्द.**

वरदळ (स्त्री न) घरावर कौले घालण्यासाठी वासे, ओबण वगैरे घालतात ते, (स्त्री) जाणाऱ्या येणाऱ्याची गर्दी, वहिवाट, गडबड, त्रास, सामानसुमान, नफा, (प्रा) वरचा भाग, बाह्याग **व० वर** (किंवा) **वर्दळीवर येणें**—आवेशाने भाडणे

वरदक्षिणा (स स्त्री) नवऱ्या मुलास कन्यादानाचे वेळी दिलेली देणगी

वरदान (स न) प्रसन्न होऊन दिलेली देणगी, एकाद्याचे हातून हटकून घडणारी गोष्ट [इतर दूध

वरदूध (न) आईच्या अगावरच्या शिवाय

वरधणी (पु न) चुलीवरच्या भाड्यावरचे आच्छादन

वरधावा (पु) लग्नाचे वेळी वरास आणण्यासाठी जाणारा वधूचा भाऊ किवा तत्सदृश मनुष्य मिरवीत जातो ती मिरवणूक

वरधाविणें (क्रि) गोड बोलून खुष करणे

वरपकी, वरपगी (अ) वरवर, बाहेरून

वरपग (प्रा न) वरवरचा देखावा (तुका० २८५५)

वरपड, वरपडा (प्रा वि) गुतलेला, प्राप्त (मुक्ते०वन० १२।४७), दु खी, स्वाधीन झालेला

वरपडी (प्रा स्त्री) मिठी, उडी, मुरकुडी, झाड [कडची मडळी

वरपक्ष (स पु) लग्नात नवऱ्या मुला-

वरपा (प्रा पु) धाबा (दा० ३।७।४९)

वरपिका, वरपीक (वि) झाडावर पिकलेले (घरात अढी घालून पिकविलेल्या फळाला कोनपिका म्हणतात)

वरपेकरी (प्रा पु) लुटारू

वरप्रद (स वि) अभीष्ट देणारा

वरबा, वरभा (पु) बाध, वरवडी, टेंगूळ

वरमणे (स वर्म क्रि) शरमणे, दबले जाणे [वसणे

वरमणें (स विरम् क्रि) कमी होणे,

वरमाय (स्त्री) नवऱ्याची आई

वरमूठ (स्त्री) लग्नात वधूवराच्या वस्त्राचे पदराला बाधलेली गाठ सोडण्याबद्दल वधूच्या बहिणीला द्यावी लागणारी देणगी

वरयितृ (प्रा पु) वरणारा, भर्ता

वरव (स्त्री) एकसारखा तोच तो पदार्थ खाणे, पुरवठा, शिल्लक, साठा, समृद्धि

वरवचाई (स्त्री) आतून सगळे पोकळ बाहेरून मात्र भपका अशामुळे झालेली फसवणूक

वरवट (पु) बायका लुगडे नेसताना-बेबीपाशी काढतात ते वरवटयाच्या आकाराचे केळे,(प्रा)सुदर(ना० ९७५)

वरवटा (पु) पाट्यावर चटणी वगैरे ज्याने वाटतात तो लबगोल दगड, मोट लावण्याकरिता विहिरीवर बाधलेला चहुत्रा

वरवठी (प्रा अ) वरवर, वरकरणी

वरवड (स्त्री)गाठी दिलेल्या वस्त्राच्या दशा.

वरवडणें (प्रा क्रि) कुरवडी करणे

वरवडा (प्रा. पु) बाध (ज्ञा० १३।६९४)

वरवडी (स्त्री) वरड पहा [बाहेरून.

वरवर (अ) आत प्रवेश न करता,

वरवळा (प्रा पु) वरचढपणा

वरवा (पु) मुक्काम, नागर टाकून जहाज थाबविणे

वरवेश (प्रा पु) बाह्यरूप

वरस (प्रा पु) वर्षाव, पाऊस

वरसणें (स वृष् क्रि) वर्षणे

वरसल (स्त्री) वर्षल पहा

वरसोस (पु) श्वास लागणे

वरळ (प्रा न) पाखडून स्वच्छ केलेले दाणे (तुका० १३४१)

वरळा (प्रा पु) फोल व धान्य याची मिसळ, (न) वरळ, फोल, दाणा

वरळें, वराई (स्त्री) एक सोन्याचे नाणें

वरा (स्त्री) जहाजाची मागची बाजू

वराक (स वि) बापडा, दुर्दैवी, गरीब

वरागना (स स्त्री) श्रेष्ठ स्त्री

वरात (स व्रात पु) वधूवराची मिरवणूक, वरघोडा, (फा स्त्री) चेक, पैसे देण्याविषयी चिठ्ठी, हुडी, झोपाळा किंवा पाळणा टागण्याच्या दोऱ्या **वाऱ्यावर वरात**—बेजबाबदारीचे काम.

वरातीमागून घोडें एखादी गोष्ट होऊन गेल्यावर मग तिच्यासबधाची सामग्री येऊन पोचणे
वरान्न (स न) वरण
वराम (पु) गलबताचा मागचा भाग
वराय, वराई (स्त्री) सोन्याचे नाणे
वरावर, वरावरी (स्त्री) लग्नाची जुळवाजुळव, (अ) वरचेवर, झपाट्याने (तुका० २५३४)
वरावर्द (फा स्त्री) दरमहाचे हिशेब, मासिक हिशेबपत्रक
वराह (स पु) डुकर
वरिखणें (प्रा क्रि) वर्षणे
वरिचिला (प्रा वि) वरचा
वरितु, वरीतु (प्रा पु) भ्रतार
वरिपडें (प्रा न) ज्ञान (ज्ञा १३।७०)
वरिव (प्रा स्त्री) शोभा, उत्कृष्टपणा
वरिवरि (अ) वरवर, बाह्यत
वरिवडणें (प्रा क्रि) गोधळणे, उताणे पडणे, (न) अज्ञान
वरिवडणें (प्रा क्रि) सफळ होणे
वरिष्ठ (स वि) सर्वश्रेष्ठ
वरी (स्त्री) एक तृणधान्य
वरी, वरीं (अ) पर्यंत
वरीस (स वर्ष न) वर्ष
वरुखणें (स वर्ष् क्रि) वर्षणे (विवे० पू० १।८१)
वररुची (स्त्री) अधिक पसत
वरुण (स पु) समुद्राची अधिष्ठात्री देवता
वरुता (प्रा अ) वर
वरुषणें (प्रा क्रि) वर्षणे
वरुषाव (स वर्षण पु) वर्षाव, पाऊस
वरू (स वर पु) पति, (स्त्री) श्रेष्ठता
वरेकेज (स्त्री) लग्न जुळविणे
वरेकज्या (वि) लग्न जुळविणारा मध्यस्थ
वरेत, वरैत (प्रा वि) वरणारा, भर्ता (ज्ञा० १८।१०४९)
वरो (प्रा वि) वरव, पुष्कळ, (स्त्री) अन्नसामुग्री (ज्ञा० १८।२५८), नित्य अन्नखर्च
वरोळा, (पु) **वरोळी** (स्त्री) शेताच्या हद्दीच्या जागी घातलेला बाध

वरौता (प्रा अ) वर
वर्कशी, वर्कस वरकशी, वरकस पहा
वर्ख (प्रा पु) कागदाच्या बदाचा एक अष्टमाश (तुका० २९१५), धातूचा अतिशय पातळ पत्रा
वर्ग (स पु) अकगणितात एकाद्या सख्येला तिनेच गुणिले असता होणारी सख्या, सजातीय वस्तूचा समूह, बदली, व्याकरणात—वर्णसमूह, (अर वरक पु) पानपट्टी, पान
वर्गणी, वर्गत (स्त्री) सामुदायिक खर्चाचा हिस्सा, वर्तमानपत्रे, लायब्र्ऱ्यासारख्या सस्था इ ना ठराविक मुदतीने द्यावयाची रक्कम
वर्गणीदार (पु) वर्गणी देणारा
वर्गमूळ (स न) अकगणितात-ज्या सख्येला तिनेच गुणिले असता गुणाकार दिलेल्या सख्येइतका येतो ती मूळची सख्या
वर्गयुद्ध श्रीमत व गरीब या दोन वर्गांतील युद्ध
वर्गावर्गी (स्त्री) कमजास्त योग्यतेप्रमाणे निरनिराळे वर्ग करणे, बढती होऊन वर जाणे [भेद
वर्गविग्रह (पु) भाडवलदार व मजूर असा
वर्गीकरण (न) वर्ग किवा गट पाडणे
वर्गीय (स वि) वर्गातला
वर्चस् (स न) तेज, प्रभा शक्ति
वर्चस्व (स वर्चस् न) महत्त्व, श्रेष्ठपणा, प्रामुख्य
वर्ज (स वि) टाकून दिलेले
वर्जणें (स वृज् क्रि) टाकणे, सोडणे, मना करणे
वर्जनीय, वर्ज्य (स वि) त्याज्य
वर्ठाणी (प्रा स्त्री) दुर्गंधि
वर्ण (स पु) मुखाच्या वाटे स्पष्ट उच्चारले जाणारे मूल ध्वनि, अक्षर, रग, ब्राह्मण क्षत्रियादि मुख्य जाति, व्रण
वर्णणें (क्रि) रूप, गुण, धर्म इ सागणे, वाखाणणे
वर्णधर्म (स पु) प्रत्येक वर्णाला लावून दिलेले विशिष्ट प्रकारचे नियम

वर्णन (स न), **वर्णना** (स्त्री) शब्द, चित्र, स्तुति [स्तुत्य
वर्णनीय (स वि) वर्णन करण्यास पात्र,
वर्णमाला (स स्त्री) मळाक्षरे
वर्णविपर्यास (स पु) रंगातला परस्पर-विरोध [उलटापालट.
वर्णव्यत्यय (स पु) शब्दातल्या अक्षराची
वर्णसंकर (स पु) रंगाची किंवा जातीची भेसळ [ग्णा
वर्णांधत्व (न) रंग ओळखण्यातील अधृ-
वर्णाश्रमधर्म (स पु) ब्राह्मण–क्षत्रियादि चार वर्ण व ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ्य इ चार आश्रम यांचे नियम पाळण्याविषयीची आज्ञा करणारा धर्म
वर्त (प्रा स्त्री) वार्ता, गोष्ट (वामन–बाळक्रीडा० ३८) •
वर्तक (स पु) गावच्या ठरावाची अमलबजावणी करणारा एक गावकामगार, व्यापारी [राहणी
वर्तणूक (स वर्तन स्त्री) वागणूक,
वर्तणें (स वृत् क्रि) वागणे, असणे, चालू असणे, घडणे
वर्तन (स न) वागणूक, चाल
वर्तमान (स वि) सध्याचे, चालू, (न) बातमी, खबर [देणारे पत्र
वर्तमानपत्र(स न) ठिकठिकाणच्या बातम्या
वर्तवळा, वर्ताळा, वर्तावळा (पु) निरनिराळ्या प्रकारच्या चलनी नाण्याचा मोबदला करण्यास लागणारा बट्टा, हिशोबाचा निकाल केल्यानंतर हातात उरलेली रकम
वर्तविणें (क्रि) ग्रह इ च्या गतीसंबधाचे गणित करणे, त्यावरून अमुक गोष्ट केव्हा कोठे कशी घडेल इ बद्दलचे अनुमान तयार करणे [वात, बत्ती
वर्ति, **वर्तिका**, **वर्ती** (स्त्री) दिव्याची
वर्तुल (स न) ज्या आकृतीची मर्यादा एकाच वक्ररेषेत दाखविली जाते व जीमध्ये असा एक बिंदु असतो की त्यापासून त्या वक्ररेषेपर्यंत काढलेल्या सगळ्या सरळ रेषा सारख्या असतात, ती आकृति, मंडल, चक्र
वर्तुलाकार (स वि) वाटोळे, गोल
वर्तूळ वर्तुल पहा
वर्त्म (स न पु) मार्ग, वाट [दुर्मिळता
वर्दावर्द (स्त्री) वरावर्द पहा, अन्नाची
वर्दी (फा स्त्री) बातमी, खबर
वर्धक (स वि) वाढविणारे
वर्धणें (स वृध क्रि) वाढणे
वर्धनीय (स वि) वाढविता येणारे
वर्धमान (स वि) वाढते, (पु) जैन धर्माचा संस्थापक
वर्धिष्णु (वि) वाढणारा [उणेपणा
वर्म (स न) चिलखत, (अर न) मर्म,
वर्मणें (क्रि) वरमणे पहा
वर्मी (वि) टोचणारा, मर्मभेदक, गूढज्ञ, मर्मज्ञ, मार्मिक. [वगैरे
वर्मे कर्मे (न अने) मर्खपणाची कृत्ये
वर्य (स वि) श्रेष्ठ [वर्षाव
वर्ष(स न)संवत्सर, साल, खंड, (प्रा पु)
वर्षगांठ (स्त्री) वाढदिवस.
वर्षण (स न) पाऊस पडणे
वर्षणें (स वृष् क्रि) वृष्टि करणे
वर्षप्रतिपदा (स स्त्री) चैत्र शु १, गुढी पाडवा
वर्षफल (स न) ज्योतिषाच्या आधारे नव्या वर्षांत घडणाऱ्या गोष्टींचा केलेला पूर्वनिश्चय
वर्षल, वर्षेली (स्त्री) वतनाचा किंवा उत्पन्नाचा पाळीपाळीने वर्षभर उपभोग घेणे
वर्षवृद्धि (स पु) गुरुग्रह एकाच राशीत ज्या ज्या वर्षांत राहतो ते वर्ष
वर्षसण (पु) लग्नाच्या पहिल्या वर्षाच्या अखेरीस जावयाला देण्यात येणारी मेजवानी, देणग्या इ
वर्षा (स्त्री) **वर्षाऋतु, वर्षाकाल** (पु) पावसाळा
वर्षाचा दिवस वाढदिवस, सण
वर्षाव (स. वर्षण पु) वृष्टि
वर्षासन (स न) वार्षिक नेमणूक
वर्षोगणती (अ) अनेक वर्षांनी मोजण्याइतके
वर्षोवर्ष (अ) कित्येक वर्षेपर्यंत, दरसाल
वर्सल (स्त्री) वर्षल पहा.

वऱ्हा (पु) गुऱ्हाळात उसाचा कढत रस निवण्यासाठी जीत ओततात ती खाच
वऱ्हाड (न) लग्नकार्यासाठी जमलेली मडळी, व्यवहार(तुका० ३४५९), समुदाय, एका प्राताचे नाव
वऱ्हाडगोष्टी (स्त्री अने) पोकळ प्रेमाच्या किंवा बढाईच्या गोष्टी [घर
वऱ्हाडघर (न) लग्नाचे वऱ्हाड उतरण्याचे
वऱ्हाडणी (स्त्री अने) लग्नकार्यासाठी दोन्ही पक्षाकडे जमलेल्या स्त्रिया
वऱ्हाडी (पु) वऱ्हाड प्रातातला, लग्नकार्यासाठी जमलेली मडळी [स्त्री
वऱ्हाडीण (स्त्री.) लग्नकार्यासाठी आलेली
वऱ्हे (प्रा अ) वर
वलद, वल्लद (अर पु) चा पुत्र
वलन (स न) वळणे, हलणे
वलभा (प्रा स्त्री) आवड [२।४२)
वलभी (प्रा पु) वासा (मुक्ते० सभा०
वलय (स न) कडे, वर्तुळ
वलयांकित; वलयित (स वि) वेष्टलेले
वलविणें, वल्हविणें (क्रि) वले मारणे, (नाव) चालविणे
वलाट (प्रा) बलाढ्य
वलाट, वलाटी, वलाठी (स्त्री) समुद्रकिनाऱ्यापासून सह्याद्रीच्या पायथ्यापर्यंतची चढण, चढती जमीन
वलावा (पु) बरोबर असलेले हत्यारबद सरक्षक लोक, लवाजमा
वली (अर पु) साधु पुरुष, मालक, धनी
वलीअहद (अर पु) युवराज
वले, वल्हे (न) नाव चालविताना पाणी तोडण्यासाठी लाब दाडीला लाकडाची लहान फळी बसवून केलेले साधन
वलेकरी (पु) वले मारणारा, नावाडी
वल्कल (स न) वृक्षाची अतर्साल, तिचे केलेले वस्त्र
वल्गना (स स्त्री) बढाई, बडबड
वल्मीक (स न) वारुळ
वल्लकी (स स्त्री) पावा, मुरली, सनई
वल्लद वलद पहा
वल्लभ (स वि) प्रिय, (पु) नवरा, जार
वल्लभा (स स्त्री) प्रिया, पत्नी
वल्लरी (स स्त्री) वेल
वल्ली (अर वली पु) साधु, स्वच्छदी मनुष्य, (स स्त्री) वेल
वल्हे वले पहा
वश (स वि) ताब्यातला, अधीन
वश (म पु) कुळ, घराणे, सतति, वेळू
वशगत (स वि) स्वाधीन झालेला
वशच्छेद (स पु) कुळाचा नाश, वश खुटणे, बाबू तोडणे
वशज (स पु) कुलात जन्मलेला
वशड, वसड (स पु वृषस्कध न) बैलाच्या मानेवरचा उचवटा, कोळे
वशट (फा न) मास
वशता (स स्त्री) अधीनता
वशपरपरा (अ) वशातल्या प्रत्येक पिढीस प्राप्त होई अशा प्रकारे
वशात् (अ) योगाने, मुळे
वशावळ (स वशावलि स्त्री) कुळात झालेल्याची यादी
वशिक (स वि) वशातला, वशसबधी
वशिड वशड पहा [ओळख
वशिला (अर वसिला पु) वग, आधार
वशी (वि) वेळूची केलेली, (स्त्री) मुरली, पावा
वशीकरण (स न) एकाद्यास वश करून घेण्यासाठी करावयाचे मत्रादि साधन.
वशीय (स वि) वशातला
वशीयत (फा वसीयत पु) हुकूम
वशीयतनामा मृत्युपत्र
वशिष्ठ (पु) एक प्रसिद्ध ऋषि
वशेळी (स्त्री) व्रताचरण करणारी स्त्री.
वश्य (स वि) वश, अधीन
वषट्कार (स पु) हवन, यज्ञ, जाळपोळ; लुटालूट
वस (वि) ओसाड, (प्रा) वश
वस (प्रा स्त्री) चरबी
वसकणें (क्रि) चवताळून अगावर येणें.
वसकन् (अ) एकाएकी, रागाने, चवताळून
वसड (वृषस्कध न) वशड पहा
वसण (न) नदीच्या प्रवाहाने वाहून आणिलेला गाळ, वेसण

वसणें (स वस् क्रि) राहणे, (स वसा) व्रत आचरणे
वसंत (स पु) पहिला ऋतु, मधु, गायनातला एक राग
वसतकरू (पु) अल्पकाळपर्यंत राहण्यासाठी आलेला वाटसरू
वसततिळका (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव याच्या चरणात १४ अक्षरे व त, भ, ज, ज, असे गण असून शेवटची दोन अक्षरे गुरु असतात
वसतपचमी (स स्त्री) माघ शु० ५
वसतपूजा (स स्त्री) वसतऋतूत ब्राह्मणाना बोलावून त्याचेकडून मत्र म्हणवितात व त्याना चदनाची उटी, आब्याचे पन्हे इ० शीतलोपचार व दक्षिणा अर्पण करतात ती
वसता (प्रा वि) गुतलेला, वस्तीचा, (पु)वाटसरू (मुक्ते० वन० ७।१७०), रहदारीचा रस्ता
वसति (स स्त्री) वस्ती, राहणे
वसतिगृह (स न) पैसे दिले असता राहण्याची व जेवण्याखाण्याची वगैरे सोय जेथे होते ते ठिकाण
वसते (वि) राहते, वस्तीचे
वसला (पु) पैमाषखात्यातले लोक जमिनीचे क्षेत्रफळ काढण्याच्या सोयीसाठी त्या जमिनीचे जे तुकडे पाडतात त्यातला प्रत्येक तुकडा, जमिनीचा तुकडा, चिधी
वसवटा (प्रा पु) वास्तव्य
वसन (स न) वस्त्र
वसवसणे (क्रि) रागाने अगावर ओरडणे
वसवसा (अर पु) भीति, शका, रुखरुख, कल्पना [आड येणारी वस्तु
वसवा (पु)सावली, छाया, प्रकाशाच्या
वसविणें (स वस् क्रि) वस्ती करणे
वसवी (स्त्री) मुसळाच्या खालच्या तोडाला मजबुतीसाठी लोखडाचे कडे बसवितात ते [पोळ
वसा (पु) व्रत, (स स्त्री) चरबी, (पु)
वसात, वसाहत (अर वसअत स्त्री)वस्ती, परमुलुखात जूट करून राहिलेले लोक
वसार (पु) अरुद जागेवरून जाताना स्वत आपण बाजूला होऊन दुसऱ्याला जाण्यास दिलेला मार्ग
वसारा (पु) ओसार, आहोटी
वसाळी वशेळी पहा
वसु (स पु) देवता विशेष, (न) द्रव्य
वसुजणें (क्रि) सूज उतरणे
वसुधरा, वसुधा, वसुमती (स स्त्री)पृथ्वी
वसुली (वि) वसुलासबधी **व० आकार** (पु)– ऐन वसूल
वसुसर्ग (स वृषोत्सर्ग पु) मृत माणसाची प्रेतावस्थेतून मुक्तता करण्याच्या उद्देशाने त्याच्या आद्य श्राद्धाचे वेळी (मृत व्यक्ति पुरुष असल्यास) पोळ व (स्त्री असल्यास) सवत्स धेनु सोडतात तो विधि.
वसू (स वृष पु) पोळ
वसू (न) नागराचा फाळ, गाडीचे चाक, मुसळ इ० च्या तोंडाला बसविलेले लोखडाचे कडे
वसूबारस (स्त्री) गाईच्या वासराच्या पूजेचा दिवस (आश्विन व० १२)
वसूल (अर पु) कर, सारा, **वगैरेचें** उत्पन्न **व०करणें**–गोळा करणे, उगवणे
वसूलदार (पु) वसुली करणारा
वसूलबाकी (स्त्री)देण्याची राहिलेली वसुलाची रक्कम, वसूल गोळा करण्याचे काम
वसूलवासलात (स्त्री) वसुलाचा हिशेब
वसूलवासूल (पु) वसूल, कर, पट्टी इ वसुलाची एकदर व्यवस्था
वसैट (प्रा न) वासस्थान
वसौट, वसौटा (प्रा पु) वस्ती, आश्रय; सग्रह [जिन्नस
वस्त, वस्तु (स स्त्री) अलकार, **पदार्थ**,
वस्तबाध (प्रा वि) वस्ती करणारा
वस्तभाव (स पु), **वस्तवानी** (स्त्री) दागदागिने, सामानसुमान
वस्तरा (फा पु) वस्त्रा, केस काढण्याचे न्हाव्याचे हत्यार
वस्तवानी (प्रा स्त्री) चीजवस्त
वस्ताद (फा उस्ताद पु) निष्णात, गुरु, दमनकर्ता, शेराला सवाशेर.

वस्तादगिरी (फा उस्तादगिरी स्त्री) गुरूचे काम, चातुर्य, कौशल्य, धूर्तता, युक्तिबाजपणा
वस्तु (स स्त्री) पदार्थ, नाटकाचे कथानक
वस्तुगत (वि) वस्तूशी सबध
वस्तुतः (स अ) खरोखर
वस्तुबोध (पु) खरे स्वरूप कळणे
वस्ती (स वसति स्त्री) राहणे, लोकसख्या, **व० स राहणें**—मुक्काम करणे
वस्तुस्थिति (स स्त्री) खरी खरी स्थिति किंवा गोष्ट
वस्तू (अ) कडून, हाताने
वस्त्र (स न) कापड, चिरगूट **वस्त्रें मिळणें**—अधिकार प्राप्त होणे
वस्त्रगाळ (वि) कपड्यातून गाळून घेतलेले
वस्त्रपात्र (स न) भाडी, वस्त्रें वगैरे, आवश्यक सामान
वस्त्रप्रावरण (स न) कपडालत्ता
वस्त्रलोचन (स वस्त्रलुचन न) नागविणे, अगावरची वस्त्रें चोरून नेणे
वस्त्रहरण (न) अगावरचा वस्त्राचा अपहार
वस्त्रा (फा उस्तरा पु) वस्तरा पहा
वस्वी, वस्वे याच्याबद्दल वसवी, वसू पहा [वाहन
वहन (स न) वाहन नेणे, वाहन नेणारे,
वहमा, वहिमा (अर वहम पु) वहीम, संशय
वहाटळ (स वातुलि स्त्री) वावटळ, चक्रवात
वहाण (स वह स्त्री) ओघ, प्रवाह, ओढा, चर्मपादुका **पायींची वहाण पायीच बरी**—ज्याला त्याला त्याच्या योग्यतेप्रमाणे वागवावे
वहावट (स्त्री) वहिवाट
वस्तुबोध (पु) खरे स्वरूप कळणे
वहिनी (स भगिनी स्त्री) भावाची बायको
वहिला (प्रा वि) निराळा, श्रेष्ठ, सुदर, (अ) सत्वर
वहिली (फा स्त्री) रथ, (प्रा वि) स्वतत्र, (हिं पु) डोली, वाहन, नौका **व०महाल** (फा पु)—रथशाळा
वहिले (प्रा अ) तत्काळ (वामन० नामसुधा ७)
वहिलेपण (प्रा न) वेग [रिवाज, वर्तन.
वहिवाट (स्त्री) भोगवटा, राबता, चाल,
वहिवाटणें (क्रि) व्यवहार करणे, निभावून जाणे, उपभोग घेणे, वर्तन करणे, वापरणे, सवय होणे
वहिवाटदार (पु) मामलेदार
वही (हि स्त्री) चोपडी, कुपण, बहुल्याच्या चारी कोपऱ्याना मडक्याच्या उतरडी असतात त्यातली प्रत्येक, (प्रा) आडकाठी
वहीत (वि) लागवडीस आणिलेली
वहीम (अर वह्म पु) सशय
वहू (स वधू स्त्री) सून
वन्हि (स पु) अग्नि, पचनशक्ति
वह्याळी (प्रा स्त्री) क्रीडा
वळ (स आवलि पु) लाबट उठाणू, गाठ, मारल्याची खूण, ओळ, पीळ
वळई (स वलय स्त्री) गुरासाठी भूस ठेवण्याकरिता चौफेर बद केलेली जागा, भुसाची वाटोळी रास, कडब्याची रास, गजी (राम० १५।११८)
वळकटी, वळकुटी (स्त्री) गुडाळी
वळका (पु) वळवळ, आळापिळा
वळखर (वि) पीळ घातलेला
वळगणे, वळगणे (क्रि) आलिंगणे, मिठी मारणे, लोबणे, चिकटणे
वळघ (प्रा स्त्री) वेघ
वळघणी (प्रा स्त्री) व्यापकपण
वळघणें (प्रा क्रि) चढणे, आश्रय करणें
वळचण (स्त्री) पागोळीच्या खालची जागा, पाख्याचा अग्रभाग **व० ची पाल**—आडून बोलणे ऐकणारा, चोरून ऐकणारा
वळण (स वलन न) वाक, वाकडी वाट, अक्षर काढण्याची तऱ्हा, प्रवृत्ति, चाल, रीत, शिक्षण, वशिला, सधान, पाण्याचे धरण **व० चे पाणी वळणानेच जाईल** —जे घडावयाचे ते क्रमानेच घडेल, **वळणावर जाणें**—मूळ स्वभावाप्रमाणे किंवा जसा कित्ता घातला गेला असेल त्याप्रमाणे वागणे

वळणदार (वि) चागले वळणशुद्ध अक्षर
वळणशुद्ध (स वि) प्रमाणबद्ध
वळणी (स्त्री) वळण
वळणें (स वल् क्रि) फिरणे, रोख बदलणे, राखणे, चारणे, घटणे, वळकुटी करणे, वाकडे होणे, अनुकूल होणे
वळती (स्त्री) फेरी, वळण, (अ) परत
वळब (न) ओबडधोबड घडविलेला दगड
वळवट (न) गव्हले, शेवई वगैरे वळून केलेले पदार्थ
वळवटा (पु) वहिवाट, पद्धत, घरोबा
वळवटी, वळवटी (स्त्री) वळकुटी, भोगळी
वळवणी (स्त्री) वळवाचा पाऊस
वळवळ (स्त्री) चलनवलन, चुटपुट, बैचैन होणे, (वि) चपळ (रामजो० पृ० १०१)
वळवळणें (क्रि) जलदीने वलनवलन करणे, तळमळणे, अस्वस्थ होणे
वळवळाट (पु) अतिशय वळवळ, चुळबुळ.
वळवळया (वि) अस्वस्थ, मुगळा लागलेला
वळवा (स्त्री अने) पावसाचे ढग पावसाळयात पूर्वानक्षत्रापर्यंत पूर्वेकडे जात असतात त्यानतर वळून ते परत पश्चिमेकडे येतात त्या वेळची नक्षत्रे म्हणजे उत्तरा, हस्त, चित्रा व स्वाति याना वळवा म्हणतात
वळवाचा पाऊस (पु) पूर्वानतरच्या नक्षत्राचा पाऊस, पूर्वेकडच्या वाऱ्यानी आणिलेला पाऊस, अलकारिक अर्थाने– लहरी माणसाची तब्येत
वळविणें (क्रि) वळण्यास लावणे
वळशिणी (स्त्री) शेण वळून केलेली गोवरी
वळसणें (क्रि) वळसा किवा प्रदक्षिणा घालणे, इकडून तिकडे व तिकडून इकडे खेपा घालणे
वळसरा (पु) दुष्काळ
वळसा (पु) वेढा, फेरा, उपद्रव (दा० १७।६।११), घोटाळा (यथार्थ० २। १८९), नदीच्या पुरातला कचरा भा० २।९४), गडबड, धामधूम
वळसे (प्रा वि) अधिक
वळही (प्रा स्त्री) वळई शब्द पहा
वळावळ (स्त्री) वळवळ, अस्वस्थता
वळावळी (प्रा अ) चपळतेने, तडक (ना०२१)
वळित धरणें मागे फिरणे
वळिबा (पु) ओळबा
वळी (स्त्री) खोगिराखालची गादी, वळकटी, सुताचे धागे साधणें, साधणी, वेग (ज्ञा० ५।२१) सोड [धोरण
वळी (स आवलि स्त्री) ओळ, राग,
वळामूठ (पु) खोगीर, लग्नात वरपक्षाकडून वधूच्या आईला देण्यात येते ते चोळी–लुगडे
वळीव (वि) पीळ देऊन केलेले.
वळीव (पाऊस) (पु) पावसाळयाच्या नतर येणारा पूर्वेकडील पाऊस
वळू, वळह, वळूघोडा (पु) वेण्याचा घोडा, अड न जिरविलेला (प्रजोत्पत्ति करणारा) घोडा [कडे
वळें (स वलय न) बोटात घालण्याचे वेढें,
वक्ष, वक्ष स्थळ (स न) छाती
वा (स अ) अथवा, किवा
वा! (अ) आश्चर्योद्गार
वाइ (ई) चाळ (वि) अश्लील, वाव्रट
वाइ (ई) ला (वि) वेगळा, निराळा
वाईणें, वाणें (प्रा क्रि) वाहणे, अर्पण करणे (दासो० गीता० १०९९)
वाईले (प्रा वि) निराळे, भिन्न [उवा
वाई (प्रा अ) वाया, व्यर्थ, (स्त्री अने)
वाई (स वायु स्त्री) वात, सधिवात, वायु
वाईच (प्रा वि) क्षणिक, थोडासा
वाईचा (प्रा पु) व्यर्थ श्रम, ढोग (तुका० २१८६)
वाईट (वि) चागले याच्या उलट, चागले नसलेले, अयोग्य, (न) अनिष्ट, अशुभ, हानि **वा० करणें**– नुकसान, अपाय इ करणे, **वा० वर असणें**— अपाय करण्याची संधि पाहत राहणें
वाईटसाईट (वि) वेडेवाकडें, अमगळ, निरुपयोगी
वाईटविद्रूळ (वि) वेडेवाकडे, विद्रूप, कुरूप.
वाईण, वाईन (न) दगडाची उखळी

वाईनसळ (न) उसाच्या चरकातली दोन मुसळे ज्यात बसविली असतात ते खालचे लाकूड, काठवट
वाईल (पु न) चुलीचा वैल, अवेल
वाउगें (प्रा वि) मिथ्या, वाईट
वाउधान (प्रा न) वादळ, व्यवधान
वाउर (प्रा वि) वाईट, वावगे
वाऊळ (न) कातळावरील शेत, मासे धरण्याचा एक प्रकारचा गळ
वाक, वाक (स वक स्त्री) स्त्रियाचे हाताच्या कोपरावर घालण्याचे भूषण, (स वक्र पु) पोक, वक्रता, वाकण, दोष, अपराध, धागा, ततु
वांकड, वाकडो (प्रा स्त्री) सतत वृष्टि, पावसाची झड
वांकडकोका, वाकडमुसका, वाकडातिकडा, वाकडादेहूडा (वि) वक्र, वाकलेला, वाकडा, सरळ नसलेला
वाकडणे (क्रि) आखडणे
वाकडा, वाकडा (स वक्र वि) सरळ नसलेला, वक्र, विरुद्ध
वाकडी (वि) वक्र, (स्त्री) कडाक्याची हातपाय वाकडे करणारी (थडी)
वाकडी नजर वाईट दृष्टि
वाकडी पगडी अवज्ञासूचक वर्तणूक.
वाकडें (स वक्र वि) सरळ नव्हे ते, (न) द्वेष [पाऊल, दुराचरण
वाकडें पाऊल वाईट मार्गात पडलेले
वाकण (स वक्र न) वक्रमार्ग
वांकणें, वाकणें (क्रि) पोक येणे, लवणे
वाकती (स्त्री) वस्त्राच्या पदरात घेण्यासाठी झोळीसारखा केलेला पदर
वाकनिनीस, वाकनोस (फा वाकअनवीस पु) वाड्यातील खाजगी हिशेब, कागदपत्र, तैनात, भोजन वगैरेची व्यवस्था पाहणारा, खाजगीकडील कारभारी
वाकब, वाकबगार, (फा वि) हुशार, माहितगार [गारी
वाकबगारी (फा स्त्री) हुशारी, माहित-
वाकविणें (क्रि) वाकण्यास लावणे
वाकस (पु.) सुताराचे लाकूड तासण्याचे हत्यार.
वाकसळ (स्त्री) तादुळाची एक जात
वाकळ (स्त्री) गोधडी
वाका (अर वाका पु) घटना, हकीकत
वाकाडो (स्त्री) वळण
वाकाडी (स्त्री) लुगडे, एका वेलीचे नाव
वाकी (स्त्री) स्त्रीचे एक बाहुभूषण
वाकिफ (अर वि) ज्ञाता, अनुरूप
वाकीफ (अर. पु) माहीतगार, (वि) ज्ञाता, अनुरूप
वाकुडी (प्रा स्त्री) वृष्टि (हरि० २४।२४); लुगडे [तोडाचा चाळा
वाकुली (स्त्री) चिडविण्याकरिता केलेला
वाके (न) रहाटात आढ्याच्या तोडास चाकासारखे बसविलेले लाकूड
वाकेरी (स्त्री) एक औषधी वनस्पति
वाकोरा (पु) ओरखडा
वाकोरे (न) वाफा, पाणी देण्याच्या सोईकरिता पाडलेला शेताचा लहान तुकडा
वाक् (स स्त्री) वाणी, भाषण
वाक्चतुष्टय (स न) परा, पश्यन्ती, मध्यमा व वैखरी या चार वाणी
वाक्चातुर्य (स पु) बोलण्याचे कौशल्य
वाक्चापल्य (स न) बडबड
वाक्छळ (स पु) शब्दातली धरसोड
वाक्पाटव (स न) वाक्चातुर्य, बोलण्याचे कौशल्य
वाक्पांडित्य (स न) वक्तृत्व
वाक्य (स न,) विचार पूर्णपणे व्यक्त करणारा शब्दसमुच्चय
वाख (पु) धागे, ततु, (प्रा स्त्री) वस्त्राची दशी (अमृ० ७।२६७)
वाखणें (प्रा क्रि) वाकणे, भिणे
वाखती (प्रा स्त्री) पोटाची खळी (तुका० ३२०९) [मोरो० द्रोण ९।७६)
वाखर (प्रा पु) वस्तरा (तुका० २३८०);
वाखा (प्रा पु) दुख, पीडा (तुका० २३३१), नाश, सकट, महामारी, पटकी
वाखाण (प्रा न) व्याख्यान, विवरण (ज्ञा० १८।१७४५)
वाखाणणी, वाखाणा (प्रा स्त्री) स्तुति
वाखाणणें (प्रा क्रि) चर्चा करणे (सोहि० सिद्धात०), स्तुति करणे

वाखार, वाखारी, वाखोर (प्रा स्त्री) वखार, कोठी, दुकान
वाखोरा (प्रा पु) घर
वाखोरी (प्रा स्त्री) माळ (ना० ३४७)
वाग (पु) ओझे, (स्त्री) वागणूक
वाग (प्रा स्त्री) मुरमाची पुळी (दा० ३।६।५०), चट्टा, डाग
वागणूक (स्त्री) वर्तन, वागण्याची तऱ्हा
वागणे (क्रि) वर्तन ठेवणे, राहणे
वागबारस (स्त्री) वसुबारसेसारखा कोकणातला एक सण
वागवणें, वागविणें (क्रि) भार सभाळणे, वर्तन करणे, निभावून घेणे, जोपासना करणे [दोर, लगाम
वागारा (पु), **वागारे** (न) वाकाचा
वागीबळ (प्रा न) म्हातारपण (भा० ११।७६७)
वागीश्वरी (स्त्री) सरस्वती
वागुर, वागुरा (स स्त्री) जाळे, पाश
वागुऱ्या (स्त्री अने) चिंध्या, लकतऱ्या
वागूळ (स्त्री) वटवाघूळ
वांगें (स वृताक न) नायगण, एक फळभाजी [शु ६)
वागेसट (स्त्री) चपाषष्ठी (मार्गशीर्ष
वागोरा (प्रा पु) लगाम
वाग्जल्पना (स स्त्री) वटवट, बडबड
वाग्जाल (स न) पोकळ भपकेदार भाषण
वाग्दत्त (स वि) दिले म्हणून म्हटलेले, शब्दाने दिलेले [सयमन
वाग्दड (स पु) तोंडी खरडपट्टी, वाक्-
वाग्दान (स न) शाब्दिक दान
वाग्देवता (स स्त्री), **वाग्देवी** (स स्त्री) सरस्वती
वाग्धज (स वाग्ध्वज पु) प्रसिद्धि
वाग्निश्चय (स वाङ्निश्चय पु) लग्नाचा विधिपूर्वक तोंडी करार [शब्द
वाग्बाण (स पु) अत करणास झोंबणारे
वाग्मी (स पु) वक्ता, वावदूक
वाग्यत (वि) वाचेचा सयम असलेला
वाग्युद्ध (स न) जोराचे तोंडी भांडण
वाग्वल्लरी, वाग्वल्ली (स स्त्री) सरस्वती
वाग्विलास (स पु) शब्दकौतुक
वाघ (स व्याघ्र पु) मार्जार वर्गातला एक भयकर हिंस्र वन्य पशु **वाघाची मावशी** (स्त्री)—माजर
वाघण, वाघीण(इ वॅगन स्त्री)आगगाडीचा मालाचा डबा, उघडा डबा
वाघनख (न) वाघाचे नख, सोन्याच्या कोंदणात वाघाचे नख बसवून केलेला मुलाचा दागिना, एक हत्यार
वाघरी (पु) फासेपारधी
वाघरू (न) वाघाविषयी तुच्छतादर्शक शब्द [(तुका० ३०३८)
वाघोडी (प्रा स्त्री) मुलाचा एक खेळ
वाघी (स्त्री)वाघ्याची, भंडार ठेवण्याची वाघाच्या कातडयाची पिशवी
वाघीण (स्त्री) वाघाची मादी, आगगाडीचा मालाचा डबा
वाघूळ (स वाग्गुद न) पाकोळीच्या जातीचा एक प्राणी
वाघ्या (पु) खंडोबाला वाहिलेला पुरुष
वाङ्निश्चय (स पु) वाग्निश्चय पहा
वाङ्मय (स न) भाषेतला ग्रथसमुच्चय, साहित्य
वॉच (इ न) खिशातले घड्याळ **वॉचमेकर** (पु)—घड्याळे नीट करणारा
वाचक (स पु) वाचणारा, (वि) दर्शविणारा, त्या अर्थाचा
वाचणे (स वच् क्रि) पठण करणे
वाचणे (स वच् क्रि) जगणे, बचावणे
वाचन (स न) पठणक्रिया, वाचलेले ग्रथ.
वाचनालय (स न) ग्रथ वाचण्याची जागा.
वाचस्पति (स पु) बृहस्पति
वाचा (स. स्त्री) बोलणे, वाणी, वाग्-इंद्रिय, सरस्वती **वाचा फुटणें**—बोलण्याची शक्ति येणे, बोलून उठणे, **वा० विटाळणें**—खोटे बोलणे, **वा० बसणें**—स्तब्ध राहणे
वाचाट (स वि) वाचाळ, बडबड्या
वाचादत्त(वि)कबूल केलेले,वचनाने दिलेले
वाचाळ (स वि) बडबड्या, वावदूक
वाचाळता, वाचाळपचविशी(स्त्री) बडबड
वाचिक (स वि) बोलण्याने घडलेले
वांचून (स वच् अ) शिवाय, खेरीज

वाच्य (स वि) शब्दाचा मूळचा अर्थ
वाच्यता (स स्त्री) बोलून दाखविणे, सांगत फिरणे
वाच्यार्थ (पु) स्पष्टार्थ
वाच्छा (स स्त्री) इच्छा
वाज (प्रा पु)खोड (सोहि० महदनु०), **बोलणे, प्रवाद** (ज्ञा० १३।१०२९), गोगाट (तुका० ३२७६), (वि) कटाळलेला (तुका० २२०५) (अ) व्यर्थ
वाजगस्त (फा न) परत दिलेले द्रव्य
वाजट, वाजट (प्रा वि) व्यर्थ वाद घालणारा, वाचाळ, प्रसिद्ध, (न) प्रसिद्धि
वाजटा (प्रा वि) वाजणारी
वाजणें (क्रि) नाद करणे, (प्रा) येणे, चिकटणे, आदळणे (भा० १३।२१७)
वाजतर, वाजत्र, वाजत्रें (म वादित्र न) वाद्य, सनई, सूर, सबळ
वाजत्री (पु) सनई, सूर व सबळ वाजविणारा
वाजप (प्रा न) वाद्य (सोहि० सिद्धांत)
वाजपुशी, वाजपूस (फा बाजपुस स्त्री) चौकशी, वास्तपुस्त [यज्ञविशेष
वाजपेय (स पु) सामवेदविहित एक
वाजब (हि वि) योग्य, वाजवी
वाजविणें (क्रि) वाजण्यास लावणे
वाजागाजा (पु) बोभाटा, बभ्रा दणका, प्रसिद्धि
वाजवी (हि वाजव वि) योग्य, रास्त
वाजिवाह (प्रा न) अश्वशास्त्र (भा० ११।५१८)
वाजी (स पु) घोडा, (प्रा पु) अपवाद (विवे० पु० ७।५१), कटाळा (रामजो० पृ ४३), (क्रि वि) यथेष्ट, मनास येईल तसे [कारक औषध
वाजीकरण (स न) कामोद्दीपन, वीर्यवृद्धि-
वांझ, वाझटोळी (स वध्या स्त्री) संतान न होणारी स्त्री; (वि) निष्फळ
वाझा (पु), **वांझें** (न) हिशोबासबधाने बाधा, भानगड, वाद [स्त्री
वांझोटी, वाझोली (स्त्री) वाझ, वध्या
वाझोळ (प्रा न) वाझफूल (अमृ० ८।१७).
वाट (न) वजन, (स्त्री) रस्ता, वर्तनक्रम, पद्धति, बेबीजवळचा टणक भाग, परिणाम, शेवट, **चौघाच्या चार वाटा करणें**—दाणादाण करणे, **चारही वाटा मोकळ्या**—सारे जग मोकळे, **वाट मारणें**—वाटेत लुटणे, **वाटेस जाणें**—खोडी करणे, **वाटेस लावणें**—निरोप देणे, **वाट लावणें**—विल्हेवाट करणे
वाटेपत्र (न) आपसात समजुतीने वाटे झाल्याबद्दल दस्तऐवज
वाटखर्च (पु), **वाटखर्ची** (स्त्री) प्रवासात खर्चण्यासाठी घेतलेले पैसे
वाटगा (पु) वाडगा
वाटगें (न) शिदोरी, पाथेय
वाटचा (अ) बद्दल, ऐवजी
वाटणी (स्त्री) पृथक् पृथक् भाग करून देणे, हिस्सा **वा० पत्रक** (न)—कोणाला किती पैसे वाटावयाचे त्याबद्दलचा तक्ता
वाटणें (क्रि) भावना होणे, समजणे, इच्छा होणे, (प्रा) आवडणे (ज्ञा० ७।२०८)
वाटणें (क्रि) पाट्यावर ठेवून बारीक करणे, पृथक् पृथक् भाग करून देणे, विभागणे **वाटून घाटून पिणें**—अतिशय छळणे, सर्वांना पुरून उरणे
वाटप (न) विभागणी
वाटपाडू, वाटपाड्या, वाटमाऱ्या, वाटला (प्रा पु) वाटेत लूटमार करणारा
वाटवधी (क्रि वि) सभोवार, भोवताली
वाटवा (हि पु) बटवा
वाटशेक (अ) वाटेने
वाटसरू (पु) पाथस्थ, मुशाफर, प्रवासी
वाटा (पु) हिस्सा, भाग
वाटाघाट (स्त्री) चर्चा, खल [दर्शक
वाटाड्या (पु) वाट दाखविणारा, मार्ग-
वाटाणा (पु) एक प्रकारचा शेंगेतला दाणा **वा० च्या अक्षता लावणें**—विनंति अमान्य करणे
वाटाव (प्रा पु) मोबदला [देणें.
वाटावाट (स्त्री) तुकडे करून पुष्कळाना

वाटावाट, वाटावाटी (स्त्री) वाद, चर्चा, खल
वाटिका, वाटी (स स्त्री) बाग, उपवन
वाटिवा, वाटीव (प्रा स्त्री) पुरुषार्थ, पराक्रम (सोहि० महदनु०)
वाटी (स्त्री) लहान वाडगा, चोपणी, अर्धा नारळ, गुडघ्यावरचे वाटोळे हाड, गुडघी रोग
वाटींव (प्रा स्त्री) चर्चा, वाद, पुरुषार्थ, पराक्रम (मुक्ते० आदि० ३१।४५)
वाटुली (प्रा स्त्री) वाट
वाटुव (प्रा स्त्री) वाट
वाटेकरी (पु) हिस्सेदार
वाटेय (प्रा पु) विषय
वाटोगर (पु) बटमोगरा
वाटोवा (प्रा पु) बटवा, झोळणा
वाटोळा (स वर्तुल वि) गोल **वाटोळें करणे**—नाश करणे [पारडी.
वाठ (प्रा वि) तटस्थ, चकित, (स्त्री)
वाठार (न) बोळ, लहान गल्ली, गावाचा भाग
वाड (न) रिकामपण, उसाचे पीक, (प्रा पु) मोकळी जागा, फुरसद, विस्तार, आवरण, (स वृद्ध वि) थोर, पुष्कळ, (अ)आपोआप **वा० कुडें**(न)— घराचे अगण
वाड (वि) खोडकर
वाडकर (पु) वाडीचा मालक
वाडकरी (पु) वाडीत राहणारा
वाडकोड (न) कौतुक, लडिवाळपणा
वाडगा (पु) मोठी वाटी
वाडगो (वि)म्हातारा, **वाडगोण**(स्त्री)- म्हातारी (वारली लोकात)
वाडगे (न) परूस, मळा
वाडवडील (पु) पूर्वज
वाडवेळ (प्रा पु) उशीर
वाडा (स वाट पु) मोठे घर, राजवाडा किंवा श्रीमंताचे घर, गावाचा भाग
वाडाळणें (क्रि) पाखडणे, हडसणे
वाडी (स वाटी स्त्री) कुपणाने मर्यादित बागाईत जमीन, गावाशेजारची लहानशी वस्ती, पिशाचाला अर्पण केलेला नैवेद्य
वाडे (स वाणिज्य न) विक्रीचा माल
वाडकोड (प्रा न) मोठी आवड (नाम० ४९), मोठे कपट (भा० २।८९) (वि) कोटीपट (भा० २।७१७)
वाडूळ (क्रि वि) बराच वेळ
वाडेंकोडें (प्रा अ)कौतुकाने (एक०४१६).
वाडोवाड (प्रा वि) मोठमोठी
वाढ (स वृद्धि स्त्री) मोठे होणे, वृद्धि, आधिक्य, उसाचा वरचा भाग, (प्रा वि) उच, मोठे
वाढण (न) जेवणाऱ्या मडळीच्या पानात घालणे, न्हाणवलीसाठी नेण्याचे मिष्टान्नाचे ताट, हलक्या जातीच्या नोकराचाकराना घरी नेण्यासाठी देण्याचे अन्न
वाढणें (स वृध् क्रि) वृद्धि होणे, भोजनाचे वेळी पानात घालणे, (कुकू) पुसणे, (बागडचा) फुटणे, (न) वाढण
वाढती(स्त्री)वाढदिवस,वाढदीस, उचकी, (पु) जन्मदिवस
वाढपा, वाढप्या (पु) वाढणारा
वाढवण (स्त्री) केरसुणी, खराटा
वाढवा (पु) वाढलेला भाग, वाढ
वाढविणे (क्रि) मोठे किंवा पुष्कळ करणे, विस्तारणे, पालनपोषण करणे
वाढवीस (पु) वाढदिवस, जन्मदिवस
वाढवेळ, वाढोळ (अ) फार वेळ
वाढा (पु) वीण, संतति, अवलाद
वाढावा (पु) वाढ .
वाढी (स वृद्धि स्त्री) उसने घेतलेले धान्य परत देताना व्याज म्हणून दिलेले अधिक धान्य **वाढी दिढी**—मूळ घेतलेल्या धान्यावर दीडपट धान्य देण्याचा करार
वाढीमोडी (स्त्री) चढउतार
वाढीव (प्रा स्त्री) कीर्ति, पुरुषार्थकसोटी (रामवि० १९।११५), उत्कर्ष (मुक्ते० रामा० ६।३६४)
वाढुपेलणें वृद्धि होणे
वाढून ठेवणें तयार असणे, वाट पहात असणे, दत्त म्हणून उभे राहणे
वाढें (न) उसाचा वरचा भाग

वाण (स वर्ण पु) रग, माल, जिन्नस, (स्त्री) न्यून, उणेपणा, (स वायन न) वायन
वाणका (प्रा वि) लहान, दणगट
वाणगट (पु) वाण्याच्याबद्दल तुच्छतादर्शक शब्द
वाणजिन्नस (पु) किराणा माल
वाणणें (स वर्ण क्रि) वर्णन करणे, स्तुति करणे
वाणवसा (पु) व्रत (प्रभा० पृ०२३४)
वाणसवदा, वाणसौदा (पु) किराणा जिन्नस [आडवी सुते), आडवीण
वाणा (स वाणि पु) वाणा (कापडाची
वाणसी (प्रा स्त्री) वेश्या
वाणिज्य (स न) व्यापार, उदीम, सौदागिरी **वा० पोत** (पु)—व्यापारी मालाचे जहाज [करणे
वाणिणे (क्रि) वर्णन करणे, स्तुति
वाणी (स स्त्री) वाचा भाषण, (स वणिक् पु) वैश्य, किराणा जिनसाचा दुकानदार, (प्रा स्त्री) वानगी (तुका० २८४६), वाण, न्यून, तोटा, (अ) सारखे, (पु) एक किडा
वाणीउदमी, वाणीबकाल (पु अने) दुकानदार [बहुमोल
वाणीकिणीचा, वाणीदेणीचा (वि) दुर्मिळ,
वाणेउमट (प्रा पु) नाना प्रकार
वाणेपण (प्रा न) उणीव, काटकसर
वाणोवाण (प्रा पु) माल (तुका० ४४३३)
वात (स वर्ति स्त्री) बत्ती, (स पु) वायु, शरिरातील एक धातु, तज्जन्य विकार
वातचक्र (स न) वातावरण, वावटळ
वातट, वातड (वि) लवकर न तुटणारे, लोचट [वायूचे वेष्टन
वातावरण (स न) पृथ्वीच्या भोवतालचे
वाताहत, वाताहात (स वाताहत स्त्री) फुटाफूट, दाणादाण, नाश
वांति (स स्त्री) ओकारी [कारक
वातुल, वातूळ (स वातुल वि) वात-
वातेरें, वातरे (न) कुसू बसविण्याची लाकडाची पट्टी, कापडाची चिंधी
वातो (न) कारवाराकडे—भोक.
वात्या (स स्त्री) वादळ, वावटळ
वात्रट (वि) पाचकळ, चावट, लोचट.
वात्सल्य (स न) पुत्रप्रेम, कौतुक, लाड
वाथ्या कुटणें रिकामा वाद घालणे
वाद (स पु) चर्चा, भाडण, मत; सिद्धान्त, (स वात पु) शरिराची बधिरता
वादग (पु) वादविवाद, चर्चा
वादग्रस्त (स वि) भानगडीचे, वादात सापडलेले
वादट (वि) सर्दलेले
वादडा (पु) थापड [निष्णात
वादचचु (स वादचचुर वि) वाद करण्यात
वादन (स न) वाजविणे [न भवति
वादविवाद (स पु) चर्चा, खल, भवति-
वादळ (स वातृ न) तुफान, वायचा क्षोभ
वादाडा (पु) टवका, धडपा
वादानुवाद (स पु) तर्कवितर्क
वादाळ (प्रा वि) वादग्रस्त
वादित्र (न) वाद्य, वाजत्री
वादी (स पु) वाद करण्यास उभा राहिलेला, पडित, वक्ता, फिर्यादी, (वि) रागात प्रामुख्याने येणारा स्वर, (स्त्री) चामड्याची अरुद व लाब पट्टी
वादेली (वि) भाडखोर
वाद्य (स न) जे वाजवावयाचे ते
वाद्यवृंद (स पु) अनेक वाद्याचा समुदाय
वाधग (पु) धुसफुस
वाधग्या (पु) नेहमी धुसफुस करणारा
वाधणा (पु) अवधण पहा
वाधा (पु) देण्याघेण्याबद्दलचा तटा किंवा भानगड, वाझा
वाधाग वाधग पहा
वाधावा (प्रा पु) लग्नात वर आल्याची सूचना, शुभ वर्तमान, आगमन, अरुणोदय [लाब पट्टी
वाधी (स्त्री) वादी, चामड्याची अरुद व
वान (स वर्ण पु) वर्ण, रग
वानगी (हि स्त्री) पदार्थाच्या रुचीची परीक्षा करून पाहण्यासाठी त्यातून

घेतलेला थोडा अश, बालमुखी, दुकानदारास व्यापारी मालावरची योग्य जकात देऊन शिवाय त्या मालाचा अश नमुन्याखातर देतात तो, नजर करण्यासाठी दूरच्या प्रातातून आणिलेला दुर्मिळ जिन्नस

वानणें (स वर्ण क्रि) वर्णन करणे

वानप्रस्थ(स पु)चार आश्रमापैकी तिसरा

वानर (स पु) काळया तोडाचे माकड

वानरकिवण (स्त्री) वानराला काही इजा झाली असता त्याचे जातभाई त्याच्याविषयी सहानुभति दाखविण्यास येतात, आणि कितीशी जखम झाली आहे ते पाहता पाहता विचकून ती मोठी करतात यावरून अपायकारक सहानुभूति असा अर्थ झाला

वानरखाद (स्त्री) वानरानी केलेली लूट व नासाडी

वानरचेष्टा (स्त्री) वानराच्या चेष्टाप्रमाणे अविचाराने व मूर्खपणाने केलेली चेष्टा

वानरी (स्त्री) वानराची मादी

वानवळा (पु) वानोळा, मासला, शेतात प्रथम पिकलेल्या धान्याचा किवा फळफळावळीचा जो अश वतनदार, पाटील, देशमुख इ० ना द्यावा लागतो-तो

वानवा (स वा न वा पु स्त्री) शका, अनिश्चितता

वाना (पु) विक्रीचा माल, जिन्नस

वानवसा (प्रा पु), **वानिवसे** (न) माजघर , भोजनशाळा

वानिवसे (प्रा अ) सहज, दैववशात्

वानी (प्रा स्त्री) मोल, कस, मासला, प्रकार, (अ) प्रमाणे

वानेर, वानिर (स्त्री) एक जगली झुडूप

वानोळा, वानवळा (पु) नानाविध धान्ये, भाजीपाला इत्यादिकावरचा कर

वाप (स पु) पेरणी

वापर (स व्यापार पु) उपयोग, वहिवाट

वापरणें (स व्यापार क्रि) उपयोगाला लावणे, माहिती किवा अभ्यास होणे

वापस (फा अ) परत

वापसा (प्रा पु) पेरण्याजोगी जमिनीची ऊब

वापी (स स्त्री) विहीर, पायविहीर

वाफ (स बाष्प स्त्री) पाण्याचे वायुरूप, वापसा शब्द पहा, शुद्ध रूप (ज्ञा० १७।२३१) **तोंडाची वाफ दवडणे**–बोलणे निष्फळ होणे

वाफ (न) शेतकामासाठी दुसऱ्याचा उसना आणिलेला बैल परत करताना त्याच्या उपयोगाबद्दलचे भाडे म्हणून द्यावे लागते ते [शिजणे, उगवणे

वाफणे, वाफविणें (प्रा क्रि) पेरणे,

वाफर, वाफोर(न)वाफेने चालणारे जहाज

वाफरे (न) कापरे

वाफलणें (क्रि) वाफेने सुकविणे

वाफसा वापसा पहा

वाफा (स वप्र पु) अळे, लहान खाचर

वाफा (पु) गूळ निववण्याकरिता तो ओतण्यासाठी केलेले जमिनीतील कुड, उसाचा रस काढून दाट झाल्यानतर तो निवण्यासाठी ठेविलेले भाडे

वाफारा (पु) वाफेचा शेक

वाब (पु स्त्री) बधिरता, जडता, (स्त्री) एक जलचर प्राणी

वाबळ, वाबाळ (स्त्री) आकाश अभ्राच्छादित असून हवेत गारठा अशा प्रकारची हवेची स्थिति

वाभा, वाभारा (पु) मोठी चीर किवा फट **वाभारे काढणे**–चिध्या करणे, वाक्ताडण करणे

वाम (स वि) डावे, उलटें

वाम (अर न) कर्ज

वाम (पु) पायात उठलेला गोळा, एक जलचर प्राणी

वामकुक्षि (स स्त्री) दुपारच्या भोजनानतर घेतलेली अल्प निद्रा [पहा

वामळ, वामाळ (स्त्री) वाबळ, वाबाळ

वामनमूर्ति (स स्त्री) ठेगणी आकृति

वाममार्ग (स पु) देवाची डाव्या हाताने पूजा करणे, मासभक्षण, मद्यपान इ गोष्टी ज्यात विहित आहेत असा एक सप्रदाय

वामांगी (स्त्री) सुदर स्त्री, पत्नी
वाय, वाया, वायावीण, वायें (प्रा अ) व्यर्थ, खोटे
वायकरणी (प्रा अ) व्यर्थ
वायकळ (क्रि) शुष्क, क्षुद्र, निर्बंधरहित
वायकळा (स्त्री) शरिरात सधिवाताने होणाऱ्या वेदना
वायगोळा (पु) एक रोग
वायघोय (न) मेलेले जनावर
वायचळ (पु) वेड, बुद्धिभ्रश
वायचळणे (क्रि) बुद्धिभ्रश होणे, स्वच्छदी होणे [बडबड
वायचाळा (प्रा पु) वेड, भ्रम, व्यर्थ
वायजाळ (न) उष्णवाताने हातापायाला भेगा पडणे
वायण (न) दगडाची उखळी
वायणें (प्रा क्रि) वाहणे, दाखविणें
वायदा (अर पु) मुदतीविषयीचा करार, वचन
वायधळ वायकळ पहा
वायधूळ (स वातुल स्त्री) वावटळ
वायन (स न) स्त्रियानी ब्राह्मणास द्यावयाचे वाण
वायपोळ (न) वायघोय पहा [स्वच्छदी
वायफट (वि) निरर्थक, नि सत्त्व, क्षुद्र,
वायफळ (वि) रिकामे, व्यर्थ
वायबार (पु) बदुकीत गोळी न घालता नुसती दारू घालून काढलेला बार
वायबुधी (प्रा स्त्री) आभासरूप वस्त्र
वायल (स्त्री) तलम वस्त्र
वायले (प्रा पृथक् वि) निराळे
वायवस (प्रा वि) लटिके
वायवसा (प्रा पु) वायचाळा
वायवी (वि) हवेसारखा
वायव्य (स स्त्री) उत्तर-पश्चिम दिशा
वायस (स पु) कावळा
वायसे (प्रा वि) लटके
वायां (अ) व्यर्थ
वायाणी, वायाणें (प्रा. वि) व्यर्थ
वायु (स पु) वारा, चलित हवा, शरिरातील एक दोष, त्याचे क्षोभाने झालेली विकृति
वायुचक्र (स ना) वातावरण
वायुचक्रशास्त्र (स न) हवेचे उष्णतामान बदलणे, वारे वाहणे, पर्जन्य पडणे, वीज चमकणे इ० जे हवेतील व्यापार त्याच्यासबधाचे विवरण करणारे शास्त्र
वायुपुत्र (पु) हनुमान्
वायुभारमापक (न) वातावरणाचा दाब मोजण्याचे यत्र
वायें (प्रा अ) व्यर्थ
वार (स पु) दिवस, वेळ, विलब, आठवड्यातला ठरलेला दिवस, वारसा, (हि) घाव, जखम, (स्त्री) गर्भाचे वेष्टन, तादूळ सडल्यावर कोंड्यापेक्षा अधिक पडणारे तादुळाचे प्रमाण, (अ) वेळा **वार लावणे**—क्रमाक्रमाने एकेकाकडे ठरलेल्या दिवशी जेवण्यास जाणे
वारकरी (पु) क्षेत्राला किवा यात्रेला नेमाने ठरलेल्या दिवशी जाणारा, खेपा घालणारा, दुसऱ्याच्या घरी वार लावून जेवण्यास जाणारा
वारकोड (वि) कोदट
वारग (पु) शस्त्राचे निमुळते टोक
वारगुळा, वारगोळा (पु), **वारगुळे, वारगोळें** (न) सबध, जोडणी, व्यवहार, सलगी
वारघाटी (अ) उघड्या वाऱ्यात
वारचा (अ) बद्दल, ऐवजी
वारट (इ न) पकडण्याबद्दल सरकारी अधिकाऱ्याचा लेखी हुकूम, पकडसमन्स
वारडें (प्रा न) शिळे अन्न [प्रतिबध
वारण (स पु) हत्ती, (न) निवारण,
वारणे (क्रि) निवारण करणे, दूर करणे, हाकणे, (चवरी इ०) ढाळणे, मरणे
वारती (स वारत्र स्त्री) दोरी शिडी (तुका० २४८५)
वारद, वारिद (अर वि) दाखल, प्राप्त
वारनीस (इ व्हार्निश न) रोगण
वारयुवती, वारयोषिता (स्त्री) वेश्या
वारले (न) बहुल्याच्या भोवतालच्या वहीतले मडके
वारवण (न) मेंढ्या चारण्याबद्दलची मजुरी

वारवधू (स स्त्री) वेश्या
वारवार (स अ) पुन पुन , फिरफिरून
वारविलासिनी (स स्त्री) वेश्या
वारस, वारसा (अर पु) उत्तराधिकार, वडिलोपार्जित सपत्तीवरचा हक्क, उत्तराधिकारी
वारस्त्री (स स्त्री) वेश्या [अडाणी जात
वारली (पु) उत्तर कोकणातली एक
वारा (पु) वायु **वाऱ्यास उभे न राहणे, वारा न घेणें, वारा पडू न देणें**–अलिप्त राहणे, **वारा पडणें**–वारा वाहण्याचे बद होणे, **वारा वाहील तशी पाठ देणें**–परिस्थिति बदलेल तसे वर्तन बदलणे, **वाऱ्याची मोट बाधणे**–दुर्धर काम करू पाहणे, **वाऱ्याशी भाडणे**–कारण नसता भाडत सुटणे
वारागना (स स्त्री) वेश्या
वारागुळे (न) दाणादाण, फाकाफाक
वाराणशी, वाराणसी (स स्त्री) श्रीक्षेत्र काशी [व्यवस्था
वारावार (स्त्री) कर्जाची फेड, कामाची
वारासार (स्त्री) व्यवस्था, वारावार
वारि (स न) पाणी, (प्रा अ) ऐवजी
वारिक, वारिके, वारिसे (प्रा न) वाहन, घोडे
वारिका (प्रा पु) वेग
वारिज (स न) कमळ
वारिराशि (स पु) समुद्र
वारी (स्त्री) पाळी, खेप, यात्रा, गति, क्रम, देवाच्या नावावर मागितलेली भिक्षा, (प्रा) जागा
वारी (अ) ने, कडून, प्रमाणे, –च्या पायी, –त, बद्दल, साठी
वारीक (पु) औरगाबादेकडे–न्हावी
वारीत, वारीद (अर न) ऋणमुक्ति
वारीस (अर पु) वडिलोपार्जित मालमत्ता, तिचा हक्कदार
वारीसदार (पु) वारसाचा हक्क मिळालेला
वारीस येणें उरणे, बाकी राहणे, वाटयास येणे
वारु, वारू (स पु) नामी घोडा
वारुणा (स्त्री) एक नदी [दिशा
वारुणी (स स्त्री) मद्य, दारू, पश्चिम
वारुव (प्रा पु) घोडा
वारूळ (न) मुग्याचे घर, सर्पाची राहण्याची जागा, व्रण, वाळा
वारे (न) वारा, पिशाचादिकाचा सचार, उन्माद, गुणाची द्योतक अशी चेहऱ्याची घडण, मनाचा कल, उत्साह, आविर्भाव **वारे फिरणें**-परिस्थिति बदलणे, **वारे लागणे**–ससर्ग होणे, **अगावरून वारे जाणे**–अग लुळे पडणे, **वाऱ्याची मोट बाधणें**–दुर्घट काम करण्यास प्रवृत्त होणें, **वारा वाहील तशी पाठ देणें**––परिस्थित्यनुरूप स्वत चे वर्तन बदलणे, **वारा पडणें**––वारा वाहण्याचे बद होणे, **वाऱ्याशीं भाडणें**–कारण नसता भाडत सुटणे, **वाऱ्यावर वरात**–वेजबाबदारीचे काम
वारेघशी (अ) वाऱ्याच्या झोतात, उघडयावर
वारेमाप (न) घसघशीत (खऱ्या मापाहून फार मोठे) माप, वेताल, असबद्ध भाषण
वारेळू (न) वाळा नावाचे सुगधी गवत
वार्ता (स स्त्री) बातमी, गोष्ट, दोरी (ज्ञा० १८।६५), (वि) निवारण करणारा
वार्ताहर (स पु) जासूद, बातमीदार
वार्तिक (स पु) बातमी पोचविणारा, बातमीदार, एक तत्त्वज्ञानाचा पथ, (न) स्पष्टीकरण
वार्धक्य (स न) वृद्धपण [व्याज
वार्धुषिक (स पु) सावकार, **वार्धुष्य** (न)
वार्याबी (फा स्त्री) भेटीची परवानगी
वार्राशि (स पु) समुद्र
वार्षिक (स वि) प्रतिवर्षाचे
वार्षी, वारिषी (प्रा स्त्री) पर्जन्यकाळ (ज्ञा० ९।१०२), वेश्या (ज्ञा० १३।७०१)
वाल (स वल्ल पु) एक धान्य, एक वजन
वालखिल्य (स पु) अगुष्ठप्रमाण उचीचे व अत्यत तेजस्वी असे साठहजार मुनि हे ब्रम्हदेवाचे मानमपुत्र होते

वालैंथर (वि) दुर्बळ, असमर्थ
वालवाणी–नी (स्त्री) वालुकापात्र
वालभ (स न) आवड, प्रेम, तादात्म्य
वालभणें (प्रा क्रि) लाचाविणे
वालशीट, वालशेट (इ वॉलशेड न) मेणबत्तीची ठाणवी
वाला (प्रा वि) वेगळा, प्रिय, (पु) पचा, (वि) थोर, मोठा, अर्थसूचक प्रत्यय, उदा –बदूकवाला, पैसेवाला
वाली, वाल्ही (अर वली पु) रक्षण-कर्ता, मालक, कैवारी
वालीद (फा पु) बाप
वालीप, वालीफ (प्रा स्त्री) त्वचा, आच्छादन, गवसणी, (वि) झिरझिरीत
वालुका (स स्त्री) वाळू **वा० यंत्र** (न)—वाळूचे घड्याळ
वाल्मीकि (पु) रामायणकर्ता ऋषि
वालोवाल (अ) निःशेष, सर्व
वाल्ही (पु) कैवारी, वाली, रक्षणकर्ता
वाल्हेदुळें (प्रा वि) जिवलग, अपूर्व, नाजूक
वाव (प्रा वि) व्यर्थ, निष्फळ
वाव (स व्याम पु) जागा, थारा, प्रवेश, वारा, आश्वास, विसावा, (स्त्री) चार हात लांबीचे माप **वाव घेणें**—व्यर्थ पसारा माजविणे (तुका० १०६) [निरुपयोगी
वावगा (वि) हलका, रिकामा, व्यर्थ,
वावझड, वावझडी (स्त्री) तुषार
वावटणें (प्रा क्रि) विश्रांति घेणे, लीन होणे
वावटळ, वावटूळ (स्त्री) मंडलाकार भ्रमण पावणारा मोठा वारा
वावड (वि) भटक्या
वावडणें (क्रि) भटकणे
वावडा (वि) वातुळ, प्रतिकूल
वांवडा (वि) व्यर्थ, रिकामा, निष्फळ
वावडिंग (स्त्री) जंतुनाशक वनस्पति
वावडी (स्त्री) पतंग [हानिकर
वावडें (स व्यावृत्तक वि) कुपथ्य, अयोग्य,
वावदळ (पु) दात (ज्ञा० १७।१४३)
वावदूक (स वि) वाचाळ, बहुभाषी

वावधन, वावधाण (न), **वावधूळ** (स्त्री) जोराचा वारा, चक्रवात
वावर (न) शेत, मळा, कुरण, (स. व्यापार पु) वहिवाट, उपयोग
वावरणें (क्रि) हिंडणे, फिरणे, काम करणे
वावरी (स्त्री न) खूप मोठे जाळे
वावरिजेणें (क्रि) वावरणे (अमृता० ५।६३)
वावसळणे (क्रि) वेड लागणे
वावसा (वि) चंचल मनाचा, वेडा, मूर्ख, अव्यवस्थित
वावसी, वावसे (प्रा वि) निष्फळ, व्यर्थ
वावसे (न) वेड, चळ
वावी (स्त्री) गवाक्ष, खिडकी
वावीर (नं) भाताचे निकस शेत
वाशेळें, वाशेरे, वासट (वि) दुर्गंधियुक्त
वाशिक (वि) वशासंबंधी
वास (स पु) गंध, हिंग, राहणे, वस्ती, वस्त्र, वाट, मार्ग, सोय, (पु स्त्री) कपडा, वस्त्र, वाट, मार्ग
वासकट, वासट (स वास वि) दुर्गंधयुक्त.
वासकटी, वासटी (स्त्री) लहास वास।
वास्कूट (इ वेस्टकोट न) जाकीट
वासणें (स व्यास् क्रि) उघडणे, ताणणे, फाडणे
वासंतिक (स वि) वसंतऋतुसंबंधाचा
वासन (स न) बासन, गाठोड्यावरचे आच्छादन, वस्त्र
वासना (स स्त्री) कर्माचा मनावर राहणारा संस्कार, इच्छा, आवड, परिचय
वासपणें, वासिपणें (प्रा क्रि) बड-बडणे (तुका० ७८), भिणे (ज्ञा० १९। ३५१), कोरडा होणे
वासपूस (स्त्री) चौकशी, विचारपूस
वासर (स पु) दिवस
वासरमणि (स पु) सूर्य
वासरी (स्त्री) ओटी, पडवी, दैनंदिनी
वासरू (स वत्स न) पोर, बच्चे
वासरात लंगडी गाय शहाणी जेथे सगळेच अडाणी तेथे थोडासा शहाणा मोठ्या योग्यतेचा समजला जातो

वासलात (अर स्त्री) उत्पन्न, उत्पन्नाचा हिशेब, काम, खटला, निकाल, फैसला
वासव (स पु) इद्र
वासवी शक्ति (स्त्री) इद्राचे वज्र
वासळणें (क्रि) वास पसरणे
वासा, वासा (स वश पु) मोठा वेळू, बारीक खाब **खाल्ल्या घरचे वासे मोजणें**--कृतघ्नपणा करणे.
वासाळ (वि) दुर्गधयुक्त
वासित (स वि) वास लावलेले
वासिप (प्रा पु न) भय, काळ (मृत्यु)
वासी (स पु) राहणारा, (प्रा वि) व्यर्थ
वासु (पु) वास्तव्य (भा० १।३)
वासुकि (स पु) सर्पाचा राजा
वासुदेव (स पु) श्रीकृष्ण, मोराच्या पिसाची उच टोपी घालून भिक्षा मागणारी एक जात
वासेबी (स वशबीज न) वेळूचे बी हे एक उपधान्य गणिले जाते
वासोडी, **वासोळी** (स्त्री) लहान वासा
वास्तपुस्त (हि पूछापाछा स्त्री) चौकशी.
वास्तव (स वि) खरे, भरीव
वास्तववाद (पु) जीवनातील सत्य तेच रगविणारा साप्रदाय
वास्तविक (स न) खरे, न्यायाचे, योग्य
वास्तव्य (स न) राहणे, वसति
वास्तु (स न) घर, राहण्याची जागा, (अ) कडून, --ने
वास्तुदेवता (स स्त्री) **वास्तुपुरुष** (स पु) घराची अधिष्ठात्री देवता
वास्तुविद्या (स स्त्री), गृहनिर्माणशास्त्र.
वास्तुशात (स वास्तुशाति स्त्री) नवीन घरात राहण्यापूर्वी करण्याचा एक धार्मिक विधि
वाह (स पु) प्रवाह, प्रचार, गति, वाहन (घोडा वगैरे) (मोरो० द्रोण० १०। १६), मार्ग, चाल (तुका० १३३४)
वाहक (स वि) नेणारा, (पु) हमाल
वाहटुळ (न), **वाहटुळी** (स्त्री) वावटळ, वादळ
वाहणी, वाहाणी (प्रा स्त्री) वाह पहा
वाहणें (क्रि) ओझे नेणे, (शेती) करणे, चढविणे, अर्पण करणे, प्रवाह चालणे, (प्रा) बाळगणे, घेणे, वागवणे (दा० १।६।२०)
वाहता (वि) वाहत असलेला, चालू
वाहती (स्त्री) प्रारभ, सुरुवात **वाहती गगा**--चालू असलेले काम, **वाहत्या गगेंत हात धुवून घेणें**--अनुकूल परिस्थिति आहे तोपर्यंत तिच्यापासून होणारा साहजिक फायदा करून घेणे
वाहता रस्ता रहदारीचा रस्ता
वाहतुक, वाहतूक (स्त्री) रहदारी
वाहन (स न) नेणे, प्रवास--साधन, उखळ
वाह्यात (न) व्रात्य, खोडकर
वाहर (प्रा स्त्री) पीडा, बाधा
वाहवट (प्रा स्त्री) ओघ, प्रवास, रहदारीचा रस्ता
वाहवण (स्त्री) प्रवाह, ओढा
वाहवणी (न) वाहाते पाणी
वाहवा (फा अ) शाबास, (स्त्री) तारीफ, प्रशसा
वाहळ, वाहाळ (प्रा पु) ओढा, ओहोळ
वाहळी (स्त्री) झरा, तेरडयाच्या फुलाची एक जात
वाहातिक (स्त्री) वाहातूक, लागवड
वाहाण (स्त्री) चर्मपादुका, ओढा, झरा
वाहाणी (प्रा स्त्री) प्रकार, मार्ग (ज्ञा० ७।१५०), क्रम (ज्ञा० १३।८५३), प्रवाह (ज्ञा० १६।४४९), गति (ज्ञा० १८।३३२)
वाहाळी (स्त्री) शिकार [सेना
वाहिनी (स वि) वाहणारी, (स स्त्री)
वाहिवा (पु स्त्री) शेताची वहिवाट, लागवड, कारभार
वाही (स वि) वाहणारा, वाहून नेणारा
वाहीत (वि) वाहण्यांत (लागवडीखाली) असलेली (जमीन)
वाहीम (प्रा पु न) ओझ्याचे जनावर (वामन--विराट० १।३९)
वाहील, वाहेल, वाहोळ (स्त्री) कृषिकर्म; (वि) लागवड झालेली जमीन
वाहुटळ, वाहुटूळ (स्त्री) वावटळ

वाहुटी (स्त्री) वाहत जाणे
वाहोळ, वाहोळकी, वाहोळदारी (स्त्री) शेतकाम करणे
वाहाळ (वि) लागवडीतली
वाहोळकर–री (पु) शेतकाम करणारा
वाळ (वि) प्रचारातून गेलेले (नाणे), जातिबहिष्कृत, रिकामे, (स्त्री) प्रचारातून जाणे, बहिष्कार
वाळका, वाळकुडा (वि) वाळलेला, कृश
वाळणें (क्रि) सुकणे, कृश होणे, रोडणे, (प्रा) त्यागणे (ज्ञा० १४।२७९), परावृत्त करणे, नाहीसे करणे (ज्ञा० १५।५७४)
वाळबा (पु) वाळवी, उधई [मैदान
वाळवट, वाळवट, वाळुवट (न) वाळूचे
वाळवण (स्त्री) सुकणावळ, झीज
वाळविणें (क्रि) सुकविणे
वाळवी (स वल्मीक स्त्री) उधई, वस्त्र, कागद, लाकूड इत्यादिकास खाऊन टाकणारा एक क्षुद्र जीव, क्षीणता आणणारी गोष्ट (रोग, चिता इ)
वाळसर (वि) वालुकामय, रेताड
वाळा (स वल्लुक पु) एक सुगधि तृण, त्याची मुळे, (स वालक पु) पायातले एक भूषण
वाळी (स्त्री) नथ [टाकलेला
वाळीत (वि) बहिष्कृत, जातीबाहेर
वाळुवट (न) वाळवट
वाळू (स वालुका स्त्री) ककर, लहान खडे, जाड रेती
वाळूक (स वालुक न) लहान काकडी
वाळयाचा ताब्या बसकट व मध्ये फुगीर अशा घाटाचा ताब्या
वि (न) ज्ञान (तुका० ४११८)
विकट (स वि) भयकर, कुरूप
विकटात अध्ययन, विकटोपर्यंत ज्ञान (न) 'सुमुखश्चैकदतश्च कपिलो गजकर्णक । लबोदरश्च विकटो विघ्नराजो गणाधिप' हा श्लोक सर्व आबालवृद्धाना पाठ असतो पण येवढा सुद्धा श्लोक सबध येत नाही, विकटोपर्यंतच म्हणजे अर्धवट येतो -अशी (प्रचड !) विद्वत्ता
विकडा(प्रा अ)चातुर्याने (सोहिअद्वया० ३)
विकडी (प्रा स्त्री) चातुर्याचे किवा अलकारिक भाषण (ज्ञा० १०।६०)
विकण (वि) धान्याचा कणहि जवळ नसलेला
विकणें (स विक्री क्रि) मोल घेऊन देणे
विकत (अ) मोलाने [लावून घेणे
विकत श्राद्ध घेणें नसते लचाड मागे
विकरण (स न) विकार, बदल, क्षोभ
विकरणे (वि) विकार पावणे, पसरणे
विकरा (पु),**विकरी** (स्त्री) विक्री , विक्रीचे उत्पन्न
विकराल (स वि) भयकर
विकर्तन (स पु) सूर्य
विकर्षण (स न) ओढणे [असपूर्ण
विकल (स वि) असमर्थ, विव्हल,
विकला (स स्त्री) कलेचा साठावा अश
विकल्प (स पु) सशय, भ्रम
विकसणें (क्रि) उमलणे, खुलणे
विकसित (स वि) उमललेले
विकळ (वि) विकल पहा
विकळणे (क्रि) भ्रम होणे, फोडणे
विकळी, विकळूत (स्त्री) शिसारी
विकाऊ (वि) विकावयाचा, विकण्यासाठी माडलेला
विकार (स पु) विकृति;फेरफार,अस्वास्थ्य, दोष, रोग, (प्रा) विस्तार, भेद (ज्ञा० १६।५२१)
विकारी (स वि) विकार करणारे, विकारयुक्त, परिवर्तनशील, बदलणारे
विकाल (स पु) अनिष्ट किवा टळून गेलेली वेळ
विकाश, विकास (स पु) उमलणें, वाढ
विकासवाद (पु) एका स्थितीतून अधिक उन्नत स्थितीत जाणे [होणारे
विकासी (स पु)प्रफुल्लित करणारे किवा
विकिरण (स न) पसरणे, फैलाविणे
विकिरणें (स विकृ क्रि)उडविणे, पसरणे
विकीर (पु) प्रसरण
विकीरान्न (न), **विकीरपिंड** (पु) श्राद्धात असस्कृत मृत पितराना अर्पण करण्याचे अन्न

विकीर्ण (स वि) विखुरलेले
विकृत (स वि) बदललेला, बिघडलेला
विकृति(स स्त्री)बदल, बिघाड, तिटकारा
विकेंद्रीकरण (न) सत्ता, सपत्ति, उत्पादन इ एका केद्रात न साठवता सर्वत्र पसरणे
विकोप (स पु)अतिराग **वि० स जाणें**—बिघडण्याची सीमा होण
विक्या (वि) विकणारा
विक्रणें (प्रा क्रि) विकार पावणे
विक्रम (स पु) पराक्रम, उच्चाक, उज्जनीचा एक शककर्ता राजा
विक्रमसवत् (न) विक्रमादित्य राजाने इ स पूर्वी ५७ व्या वर्षी सुरू केलेला स्वत च्या नावाचा शक, हा उत्तरहिंदुस्थानात सर्वत्र प्रचलित आहे
विक्रय (स पु) विक्री
विक्रयविद्या (स्त्री)माल विकण्याची कला
विक्रात (स वि) प्रतापशाली, पराक्रमी
विक्राळ (स विकराल वि) भयकर
विक्रिया (स स्त्री) बदल, विकार, चित्तक्षोभ
विक्री(स विक्रय स्त्री) विकरा, विकणे
विक्रीडित (स न) लीला, खेळ
विक्रीत (स वि) विकलेले
विक्रेता (स पु) विकणारा
विख (स विष न) जहर, विष
विखर (वि) विषारी (ना० १७०७)
विखरणें, विखुरणे (क्रि) अस्ताव्यस्त करणे, पसरणे
विखळ (वि) अति दुष्ट
विखळणे (क्रि) उजाळणे
विखार (स विषार पु) विषारी सर्प
विखारणे (क्रि) विषाची बाधा होणे
विखारा, विखारी (वि) विषारी
विखास (प्रा पु) श्रम (अमृ० २।४७)
विखीं (स अ) विषयी
विखुरणें (क्रि) विखरणे, तळमळणे
विखुरी (प्रा स्त्री) प्रसार
विखो (स विषय पु) विषय
विख्ख (स विष वि) विषासारखें कडू
विख्यात (स वि) प्रसिद्ध, कीर्तिमान्
विख्याति (स स्त्री) प्रसिद्धि, कीर्ति
विख्यापन (स न) स्पष्टीकरण, जाहीर करणे
विंग (इ स्त्री) रगभूमीवर जाण्यासाठी रगपटाकडून असलेले प्रवेशद्वार
विगर्हणा (स स्त्री) निंदा, तिरस्कार
विगटणें (क्रि) भिडणे
विगत (स वि) गेलेला, गत
विगमन (न) तर्क, अनुमान
विगलित (स वि) नष्ट, ढिले, गळालेले
विगळ, विगळा, विगोळ (प्रा पु) इगळ, निखारा
विगुण (स वि) गुणहीन
विग्रह (स पु) भांडण, युद्ध, देह, व्याकरणात—समासातर्गत शब्दाचा सबध व्यक्त करून दाखविण्याची रीत
विघटित (स वि) दूर केलेले, नष्ट केलेले, मोडलेले [वियोग
विघड (स विघट पु) बिघाड, बेबनाव,
विघडणें (प्रा क्रि)नाश करणे, मोडणे, बिघाड करणे, वियोग करणे
विघरणें (क्रि) पातळ होणे [विघ्न
विघात (स पु) नाश, तडाखा, निषेध,
विघातक (स वि) नाशकारक
विघुरणें (प्रा क्रि) पातळ होणे
विघ्न (स न) प्रतिबध, अडचण
विघ्ननाशक, विघ्ननाशन, विघ्नराज, विघ्नहर्ता (स पु) गणपति
विघ्नसतोषी (स वि) दुसऱ्याच्या कामात विघ्न आलेले पाहून सतोष मानणारा.
विचकट (वि) अश्लील
विचकटणें (क्रि) उचकटणें, पसरणे, चिवडणे
विचकणे (स विकोचन क्रि) उघडणे, फाडणे, दात काढणे (उपहासार्थी)
विचका (पु) घोटाळा, गोधळ
विचकुरणे (क्रि) बोचकारणें, चिमटे घेणे
विचकुरा, विचकोरा (पु) बोचकरा, ओरखडा, चिमटी घेणे
विंचडा (पु) मोठा विंचू
विंचणी(स्त्री)विंचवाच्या डखाने भाडघाला पडलेले भोक किंवा खळगी
विंचव (प्रा पु) मर्कट(भा० २२।२०/)

विचरणें (स विचर क्रि) हिंडणे, भटकणे, मनन करणें
विंचरणे (क्रि) जटा मोडणे, गुतलेले केस फणीने मोकळे करणे, पिंजणे
विंचरणी (स्त्री) फणी, कंगवा
विचवणे (प्रा क्रि) खोळंबणे, श्रम पावणे (ज्ञा० ४।५९), विघ्न करणे
विंचवी (स्त्री) विंचवाची मादी, इमप
विंचवीण (स्त्री) विंचवाची मादी [दक्ष
विचळण (स वि) निपुण, व्यवहारचतुर,
विचळणे (स विचल क्रि) वेडा होणे, भावावणे, माडणे (ज्ञा० २३।१६)
विचक्षणा (स स्त्री) बारकाईची परीक्षा, फाड, स्पष्टीकरण
विचार (स पु) मनोव्यापार, चर्चा, मनन, तर्क, कल्पना, युक्तायुक्तता पाहणे, मर्यादा [चिंता
विचारणा (स स्त्री) शोध, चौकशी,
विचारणीय (स वि) तपास करण्यास योग्य, विचारण्यास योग्य
विचारणे (क्रि) प्रश्न करणे, परामर्श किंवा समाचार घेणे, (प्रा) चिंतन करणे
विचारपूस (स्त्री) चकशी, परामर्श
विचारवंत, विचारवान्, विचारशील (स वि) सुज्ञ, विचार करणारा
विचारक्षम (स वि) विचार करण्यास योग्य
विचारी (स त्रि) सुज्ञ, विचारवंत
विचिकित्सा (स स्त्री) शंका, तत्त्वनिर्णय
विचित्र (स वि) नाना तऱ्हेचा, आश्चर्यकारक, एक अर्थालंकार
विचित्रता (स स्त्री) रमणीयता, सौंदर्य, विचित्रपणा, नानावर्णयुक्तता, विस्मयकारिता
विचिंतित (स वि) चांगले मनन केलेले
विचित्रित (स वि) विचित्र
वीची (स स्त्री) लाट, तरंग
विंचू (स वृश्चिक पु) नांगीने दंश करणारा एक विषारी प्राणी
विचूक (त्रि) भलभलते, असंबद्ध
विचेतन (स वि) बेशुद्ध

विचेष्टित (स न) कार्य, कृत्य, हावभाव
विच्छय (स वि) पाढरे, फटफटीत
विच्छिन्न (स वि) छिन्नभिन्न झालेला, भंग पावलेला
विच्छेद (स पु) खंड, लोप, ताटातूट.
विंजण (प्रा पु) वारा
विंजणा (स व्यजन पु) पंखा
विंजणे (प्रा क्रि) वारा घालणे
विंजन (स व्यजन पु) पंखा
विजन (स वि) ओसाड
विजमायली (वि) इजमायली, थातुरमातुर, दुर्बळ, फार वेळ न टिकणारे, तकलादी, निष्काळजीपणाने केलेले
विजय (स पु) जय, अर्जुन, देवाचा एक द्वारपाळ
विजया (स स्त्री) भांग, पार्वती
विजयादशमी (स स्त्री) दसरा (आश्विन शु १०)
विजयी (स वि) यशस्वी, जय पावलेला
विजवटा (वि) द्वाड, व्रात्य [क्षण.
विजातीय (स त्रि) भिन्न जातीचा, विल-
विजार (फा स्त्री) पायजमा
विजावळी (फा स्त्री) भिन्नता
विजिगीषा (स स्त्री) जिंकण्याची इच्छा.
विजु, विजुका, विजू (स विद्युत् स्त्री) वीज
विजेरी (स्त्री) बॅटरी [विषम.
विजोड (वि) न जुळणारे, कमजास्त,
विझणे (क्रि) शांत होणे, मावळणे, नाहीसा होणे
विझंग, विझणा (स व्यजन पु) पंखा
विट (स पु) धूर्त, ठक, जार (वेणा० सीता० २८)
विटकर (स्त्री) विटेचा तुकडा, ढोला
विटकळणें (प्रा क्रि) सुटे होणे, फाकणे.
विटका (वि) विटलेला
विटकू (प्रा वि) दाट, निबिड
विटकूर (स्त्री न) विटेचा तुकडा
विटणे (क्रि) मळणे, मंद होणे, कंटाळणे, अन्न आंबणे
विटप (स पु) वृक्ष, झाड
विटंब (स पु) विटंबना, नाश

विटंबना (स विडंबना स्त्री.) अप्रतिष्ठा, फटफजिती
विटवि (स विटप पु) वृक्ष
विटा (पु) एक प्रकारचा भाला
विटावणें (प्रा क्रि) वेडावणे
विटाळ (पु) अस्पृश्याचा स्पर्श, स्त्रियाचा मासिक ऋतु, (प्रा) दोष **वि० कालवर्गे**—एकापासून अनेकामध्ये विटाळ पसरणे
विटाळवडाळ (पु) हरतऱ्हेचा स्पर्शदोष
विटाळणें (क्रि) विटाळ करणे किंवा होणे
विटाळशी (स्त्री) रजस्वला
विटाळें (स इष्टकालय न) विटा पाडण्याचा साचा
विटी (स्त्री) दांडूने टोला मारून चेंडसारखा फेकतात तो लाकडाचा दोन्ही बाजूंना निमुळता लांबट तुकडा
विटीदांडू (पु) मुलाचा एक खेळ
विटेकरी (पु) वीट नावाचे विटेच्या आकाराचे शस्त्र धारण करणारे
विट्ट (पु) अतिशय वीट, फटफजिती
विठ्ठल (स वित् + ठ + ल पु) वित् = ज्ञान, ठ — पूज्य, अर्थात् विठ्ठ = अज्ञान आणि ल = स्वीकारणारा, मिळून अज्ञानाचा पोशिंदा किंवा कैवारी विठोबा (पंढरपूरची सुप्रसिद्ध देवता)
विठ्ठलसवाष्ण (स्त्री) विधवा [नाव
विठाई (स्त्री) विठोबाचे प्रेमातील लाडके
विठोबारखमाई (पु) विठ्ठल व रखुमाई, अनुरूप जोडपे
विडकुळी (स्त्री) लहान विडा, पानपट्टी
विडंबन (स न), **विडंबना** (स्त्री) फजिती, नक्कल, सोंग, दुसऱ्याचे रूप धारण करणे
विडंबानुकरण (न) एखाद्या गोष्टीचे किंवा लेखनाचे हास्यरसात्मक विनोदी अनुकरण [सारामृत २०।७५)
विडवर (प्रा वि) अव्यवस्थित (कथा-
विडा (स विटिका पु) तांबूल **विडा उचलणें**—प्रतिज्ञा करणे, **विडा देणें**—निरोप देणें [१८।४६)
विडापाउड (प्रा पु) विडादक्षिणा (ज्ञा०
विडी (प्रा स्त्री) तंबाखूचा चुट्टा, शेंबी, वलय, कडे
विडूळ (वि) बेचव, कंटाळवाणे
विणकर (स्त्री) वीण, विणण्याची तऱ्हा, विणणारा, साळी
विणकरी (पु) विणणारा, साळी
विणची वेळ ऐन सूर्यास्ताचा समय
विणणावळ (स्त्री) विणण्याबद्दलची मजुरी
विणणें (स वे क्रि) गुंतून तयार करणे
विणती (स विनंत स्त्री) देवास लाविलेला कौल, त्याचे उत्तर
विणावणी (प्रा स्त्री) उपाधि, यातायात (विवे० पृ० १।८३), वीण (ज्ञा० १।४२) [(अ) विना, वाचून
विणें (स वि क्रि) प्रसवणे, जन्म देणें,
वितकळणें (क्रि) बिघडवून मोडणे
वितंड (स बितंड् वि) अघटित, विशाळ, मोठे (दा० १।२।१०)
वितंडवाद (स पु) खोटा वादविवाद, हट्टाने आपला खोटा पक्ष स्थापणें
वितंडा (स स्त्री) खोटा वादविवाद
वितणें, वोतणे (प्रा क्रि) घडणे
वितत (स वि) पसरलेले
वितत (प्रा वि) सुसंगत, सुरळीत
वितथ (वि) असत्य, खोटे
वितरक (पु) चित्रपट किंवा अन्य गोष्टी चोहीकडे पसरविण्याचा व्यवसाय करणारा
वितरण (प्रा वि) देणगी
वितरणें (स क्रि) देणे
वितर्क (स पु) अनुमान, अंदाज
वितल (स न) सप्त पाताळांपैकी एक.
वितस्ति (स स्त्री) वीत साफ पसरली असता अंगठ्यापासून करंगळीपर्यंतचें अंतर
वितळणें (क्रि) पाघळणें, द्रवणें
वितन (स न) आकाश, छत
वितिपात (पु) व्यतिपात पहा
वितृष्ण (वि) निरिच्छ
वितुरणी (प्रा स्त्री) वियोग
वितुष्ट (स न) वाकडें, भांडण
वितुळणें (प्रा. क्रि.) वितळणें, मावळणें.

वित्त (स न) धन, (वि) जाणलेले
वित्तप (स पु) कुबेर [शास्त्र-पठण
वित्पत्ति (स व्युत्पत्ति स्त्री) अर्थज्ञान,
वित्तेश (पु) कुबेर
वित्तेषणा (स स्त्री) धनलोभ
विथरणें (क्रि) बेताल वागणें
विद (स पु) जाणता पुरुष, ज्ञानी
विदग्ध (स वि) अर्धवट शिजलेले, चतुर, सुंदर, ललित
विदर्भ (पु) वऱ्हाड
विदरू (प्रा न) लहान छिद्र
विदरे, विद्रे (प्रा वि) कुरूप
विदळ (प्रा वि) डाक लावलेले (ज्ञा० १३।१०११)
विंदाण, विदान (प्रा न) चातुर्य, कौशल्य (सोहि० अद्वयानंद ३), निग्रह (ज्ञा० ६।३६५), लक्षण (ना० ७११), बनावट मजकूर, युक्ति, कारस्थान [कारागिरी
विदाणी (प्रा वि) कुशल, (स्त्री)
विदारक (स वि) चिरणारा, फाडणारा
विदारण (स न), **विदारणा** (स्त्री) फाडणे, वध, कत्तल
विदारणें (क्रि) फाडणे, वधणे
विंदारी (स वैश्य पु) क्षत्रिय जातीची आई आणि वैश्य बाप याची संतति, मण्याला किंवा मोत्याला वेज पाडणारा
विदाह (पु) ज्वलन, पेटणे
विदित (स वि) ज्ञात, प्रख्यात
विदिशा (स स्त्री) चार मुख्य दिशांपैकी कोणत्याही दोन एकमेकींना जेथे मिळतात त्या म्हणजे कोपऱ्यातल्या दिशा (ईशान्य, आग्नेय, नैर्ऋत्य आणि वायव्य)
विदीर्ण (स वि) फाडलेले, भग्न
विदुर (स वि) शहाणा, (पु) धृतराष्ट्राचा धाकटा भाऊ, अनौरस संतति, मराठी ऐतिहासिक कागदपत्रांत हा शब्द सांकेतिक अर्थाने महादाजी शिंदे यास लाविलेला आढळतो
विदुषी (स स्त्री) विद्वान् स्त्री
विदूषक (स पु) नाटकांत—थट्टेखोर पात्र
विदेश (स पु) परदेश
विदेशी (स स्त्री) परदेशचा
विदेह (स पु) जनक राजा, एक देश
वैदेही (स्त्री)—सीता
विदेहस्थिति (स स्त्री) देहाविषयी आस्था नाही अशी ज्ञानी माणसाची निर्विकल्प स्थिति
विदेही (स वि) देहाभिमान सुटलेला
विदोर (पु) हातमागावरचा ताणा आवळण्यामाठी हातखुट्याला बांधलेली दोरी [आत्मज्ञान
विद्‌गद (प्रा वि) विदग्ध, (न)
विद्ध (वि) भोक पाडलेला, टोचलेला, आकर्षित
विद्यमान (स वि) हल्ली असलेले
विद्यमाने (अ) देखत, कडून, मार्फत
विद्या (स स्त्री) ज्ञान, ब्रह्मज्ञान, चौदा विद्या शब्द पहा
विद्यागुरु (स पु) विद्या शिकविणारा (गुरुमंत्र देणाऱ्या गुरूला मोक्षगुरु अशी संज्ञा आहे तो याहून अगदी निराळा असतो) [एक वर्ग
विद्याधर (स पु) स्वर्गातल्या उपदेवाचा
विद्यानुराग (स पु) विद्येची आवड.
विद्यापीठ (स न) विद्येचे आगर किंवा मुख्य स्थान, युनिव्हर्सिटी
विद्याभ्यास (स पु) शिक्षण
विद्यार्थी (स पु) शिष्य, विद्या शिकणारा.
विद्यालय (स पु न) शाळा
विद्युच्चिन्ह (न) विजेच्या प्रकाशाच्या नळ्यांनी केलेली अक्षरे व रचना
विद्युत् (स स्त्री) वीज
विद्युत्क्षेत्र (स न) विजेने व्यापलेली जागा
विद्युद्दीप (स पु) विजेचा दिवा
विद्युन्माला (स स्त्री) एक समवृत्त, याच्या चरणांत आठ अक्षरे व म म ग हे गण असून शेवटीं दोन गुरु अक्षरे असतात.
विद्युल्लता (स स्त्री) नागमोडी वीज, वीज.
विद्युल्लहरी (स स्त्री) विजेची लाट, विजेमुळे होणारे कंपन
विद्योत (स पु) प्रभा, तेज
विद्रधि (स पु) पू, स्रवणारा फोड
विद्रा, विद्रूप (स विरूप पु) कुरूप.

विद्रुम (स न.) पोवळे
विद्रोह (स पु) शत्रुत्व
विद्वत्कुल (स न) पडितसमूह
विद्वत्ता (स स्त्री) पाडित्य
विद्वान् (स पु) पडित, ज्ञाता
विद्वेषक, विद्वेषी (स वि) अत्यत द्वेष करणारा, अत्यत विरोधी
विध (स पु) प्रकार
विंध (स न) छिद्र पाडणे
विधडणें (क्रि) बिघडणे, नासणे
विधणें (स विध् क्रि) भोक पाडणे, टोचणे, (न) एक प्रकारचे किकरे
विधर्मी (स वि) अधर्माने वागणारा, अन्यधर्माचा
विंधरू (न) लहान छिद्र
विधवा (स स्त्री) गतभर्तृका, नवरा मेलेली स्त्री [पुनर्विवाह
विधवाविवाह (स पु) गतभर्तृकेचा
विधवाट (स्त्री) फडशा
विधाता (स पु) निर्माणकर्ता, ब्रह्मदेव
विधान (स वेधन न) नेम
विधान (स न) आचरणे, पद्धत, कृत्य, आज्ञा, एखाद्यास उद्देशून सागितलेले
विधानपरिषद (स्त्री) प्रातातील वरिष्ठ कायदेमडळ
विधानसभा (स्त्री) प्रातिक कायदेमडळ
विधायक, विधायी (स वि) व्यवस्था करणारा, प्रत्यक्ष कृतीचा
विधि (स पु) कृत्य, क्रिया, पद्धत, धर्मनियम, ब्रह्मदेव **वि०मडळ** (न)— कायदेमडळ
विधिघटना (स्त्री) दैवाची गति
विधिनिषेध (स पु) अमुक करावे किवा करू नये याविषयीचे नियम
विधिपूर्वक (अ) नियमानुसार, यथासाग
विधियुक्त (स वि) यथाशास्त्र केलेले
विधु (स पु) चद्र [गतस्त्रीक
विधुर (स पु) पत्नी मेलेला पुरुष,
विधेय (स न) कर्तव्य, व्याकरणात— वाक्यात उद्देशाविषयी जे सागितले असते ते
विधेयक (न) कायदेमडळात पास करून घेण्यासाठी माडावयाचे बिल
विंध्य (स पु) विध्याद्रि
विध्यर्थ (स पु) व्याकरणात—वाक्यात कर्तव्य, शक्यता, आश्चर्य, उद्देश इत्यादि अर्थ ज्याने ग्राह्य होतो तो **अर्थ**.
विध्वस (स पु) नाश
विध्वसक (स वि) नाश करणारा
विध्वसणें (क्रि) नाश करणे
विन, विना (प्रा अ) वाचून
विनटणें (क्रि) तल्लीन होणे (भा०५। ३५०), खेळणे [१४।११४).
विनटु (प्रा पु) खेळ, खेळगडी (ज्ञा०
विनत (स वि) नम्र, वाकलेला
विनता (स स्त्री) गरुडाची आई
विनति (स स्त्री) नम्रता, विज्ञापना
विनति (स स्त्री) प्रार्थना, अर्ज
विनय (स पु) नम्रता, तळ, छावणी.
विनयन (न) शिक्षणशास्त्र
विनयशील, विनयी (स वि) नम्र
विनयोगणें (स विनियुज् क्रि) व्यवस्था करणे (ज्ञा० ६।२८१)
विनवण, विनवणी (स्त्री) प्रार्थना
विनवणें (क्रि) प्रार्थना करणे, आर्जव करणे
विनष्ट (वि) नाश केलेला
विना (स अ) वाचून, शिवाय
विनाकारण (अ) निष्कारण, व्यर्थ
विनामूल्य (स वि) मोफत
विनायक (स पु) गणपति
विनायकी चतुर्थी (स्त्री)दर महिन्याच्या शुक्ल पक्षातली चतुर्थी
विनाश (स पु) पूर्ण नाश
विनाशकाल(स पु) नष्ट होण्याचा काल
विनाशी (स वि) नाश करणारे, नाश पावणारे
विनाशिका (स्त्री) लढाऊ जहाज, क्रूझर
विनास (स वि) नकटा
विनिमय (स पु) अदलाबदल
विनियो (प्रा पु) विनय, नम्रता
विनियोग (स पु) योजना, नेमणूक, खर्च, उपयोग
विनीत (स वि) सुशिक्षित, सभ्य, नम्र.

विनेता (स वि) उपदेशक, पुढारी
विनोद(स पु) थट्टा, कौतुक, करमणूक
विनोदी (स वि) गमती, थट्टेखोर
विन्मुख (स विमुख वि.) तोड फिरविलेला, प्रतिकूल, रिकामा
विन्यास (स पु) ठेव, रचना, व्यवस्था, प्रतिपादन (ज्ञा० १५।६५)
विपट (प्रा न)वैषम्य(दा०१३।५।१३)
विपत्---द् (स्त्री) सकट, अडचण
विपति (स पु) गरुड [सकट
विपत्ति, विपद ,विपदा(स स्त्री) आपत्ति,
विपत्नीक (स वि) विधुर
विपत्य (प्रा वि) विपत्ति, दुर्दशा
विपथ (पु) कुमार्ग, वाईट मार्ग
विपनणें (प्रा क्रि) शास्त्रदृष्टचा पाहणे (ज्ञा० २।२७४)
विपन्न स वि) मकटात पडलेला
विपराळ (वि) उखर, जलशून्य
विपरीत (स वि) उलट, विरुद्ध
विपरीतलक्षणा (स स्त्री) व्याजोक्ति, प्रत्यक्ष योजिलेल्या शब्दाच्या अर्थाला अगदी विपरीत अर्थ विवक्षित असतो त्याला ही सज्ञा देतात
विपर्यय, विपर्यास (स पु) विपरीतपणा, बदल, रूपातर [अश
विपल, विपळ (स न) पळाचा साठावा
विपलाप (स विप्रलाप पु) शोक
विपसळा (वि) उपद्रवी, खोडकर
विपसळो (पु) उपद्रव
विपक्ष (स पु) शत्रु, विरुद्ध बाजू
विपाइले (प्रा वि) थोडे, विरळा
विपाक (स पु) परिणाम, शेवट
विपाड (प्रा पु) भिन्नपणा (सोहि० अद्वयानन्द० ३)
विपाय--व (स पु) अपाय [कदाचित्
विपायें (प्रा अ) आपोआप, सहज,
विपारणें (क्रि) उनाड होणे
विपारा (प्रा वि) विरूप (दा०२।३।५२) उनाड, मूर्ख
विपावो (प्रा पु) कठिणपणा
विपिन (स पु) अरण्य.
विपुल (स. वि) पुष्कळ (भा० ५१०५)
विपुलता (स स्त्री) रेलचेल, समृद्धि
विपुळात (प्रा वि) विपुल
विप्र (स पु) ब्राह्मण
विप्रकर्ष (स पु) अतर, दूरपणा
विप्रकृष्ट (स वि) दूरचे
विप्रलभ (स पु) अलकारशास्त्रात--शृगाराचा एक प्रकार, यात नायक व नायिका याचा वियोग असून परस्परास विरहामुळे मदनाची वगैरे बाधा होते असे वर्णिले असते
विप्रलाप (स पु) आरडाओरड, भाडण
विफल (स वि) व्यर्थ, निष्फळ
विफळात (प्रा वि) व्यर्थ
विबुध(स पु)पडित, शहाणा, देव, चद्र
विबुधप्रिया (स स्त्री) छद शास्त्रातल्या एका वृत्ताचे नाव याच्या चरणात १८ अक्षरे व र, स, ज, ज, भ, र हे गण असतात
विभक्त (स वि) वेगळा झालेला, पृथक्
विभक्ति (स स्त्री) नामास व सर्वनामास जो विकार झाल्याने त्याचा वाक्यातील इतर शब्दाशी असलेला सबध समजतो तो
विभव (स पु) ऐश्वर्य, सपत्ति
विभाग (स पु) भाग, हिस्सा, पोटभाग
विभाजन (न) विभाग पाडणे
विभाज्य (स पु) अकगणितात--दुसऱ्या सख्येला नि शेष भागणारी सख्या
विभाडणें (प्रा क्रि) दूर करणे, पराभव करणे(ज्ञा०१७।२९९), जिकणे, फोडणे (ज्ञा० १६।१२२)
विभाव (स पु) रसोद्दीपक गोष्ट
विभावन--ना(स स्त्री) कल्पना, तर्क, अनुभव, दर्शन
विभावसु (स पु) अग्नि
विभिन्न(स वि)तुकडे केलेला, मिसळलेला
विभु(स पु)प्रभु, (वि)बलाढच, महान्
विभू (स व्यूह पु) व्यूह, बालट, कारस्थान
विभूत (स विभूति स्त्री) भस्म
विभूति(स स्त्री)कल्याण, तेज, ऐश्वर्य, भस्म, अष्टसिद्धि, लोकोत्तर पुरूष

विभूतिपूजा (स्त्री) थोर पुरुषाविषयीची परम भक्ति
विभूषित (स वि) अलकृत
विभ्रम (स पु) चूक, भ्रमण, गोधळ, स्त्रियाचा विलास
विमनस्क (स वि) गोधळलेला, खिन्न
विमर्श (स पु) विचार, बोध, तपास
विमर्शक (वि) टीकाकार
विमल (स वि) स्वच्छ, निर्मळ
विमा (हिं बिमा पु) एखाद्या माणसास किंवा कपनीस ठराविक रक्कम देत गेल्यास जिवास किंवा वस्तूस होणारे नुकसान त्याने किंवा तिने भरून द्यावे असा करार
विमाता (स स्त्री) सावत्र आई
विमान (स न) आकाशयान
विमुक्त (स वि) मोकळा सुटलेला
विमुख (वि) पाठमोरा, **वि०काल–ळ**(पु)–सकटकाल
विमोचन (स न) मुक्ति, सुटका
वियत् (स न) आकाश
वियद्गगा (स्त्री) आकाशगगा
वियुक्त (स वि) निराळा झालेला, विरहित
वियोग (स पु) ताटातूट
विरका (वि) काडताना तुटणारा तादूळ
विरक्त (स वि) विदेही, उदासीन
विरक्ति (स स्त्री) वैराग्य
विरखुडी (स्त्री) रेघ
विरगुळा, विरगोळा (प्रा पु) करमणूक, (प्रा) हरकत, आळस (ज्ञा० १५।४६६)
विरघळणें (क्रि) द्रवणे, पाघळणे
विरचित (स वि) जुळविलेले, रचलेले
विरची (स पु) ब्रह्मदेव
विरज (स वि) निर्मळ
विरजण (न) दुधाचे दही करण्यासाठी त्यात घातलेला आबट पदार्थ, विरजलेले दूध, सद्गुणाला कलक लावणारी गोष्ट **वि० पडणें**—विरस होणे
विरजणें (क्रि) दुधाला विरजण लावणे, दही होणें
विरजा, विरिजा (प्रा वि) साह्यकर्ता, (पु) साह्य, विरजण
विरड (पु) दिवसाचा अर्ध भाग (पूर्वाण्ह किंवा अपराण्ह)
विरडी (स्त्री), **विरडे** (न) बिरडी
विरणें (क्रि) द्रवणे, जीर्ण होणे
विरत (स वि) निवृत्त, विन्मुख
विरथ (स वि) रथहीन, रथातून उतरलेला
विरधाळें (न) वृद्धि, सुएर
विरपणें (क्रि) शेताची निंदणी करणे
विरमणें, विरमणें (स क्रि) ओशाळणे, विश्राति घेणे [दुर्मिळ, (अ) क्वचित्
विरल–ळ (स वि) दूरदूर, झिरझिरीत,
विरलागत (स वि) क्वचित् घडणारे
विरवड (स्त्री) मुख्य धान्याबरोबर पेरलेले उपधान्य [बोटातले एक भूषण
विरवदी (स्त्री) स्त्रियाच्या पायाच्या
विरविरीत (वि) झिरझिरीत
विरस (वि) नीरस, (पु) मनोभग
विरह (स पु) वियोगजन्य दुःख
विरहण (प्रा पु) आळ (हरि० ९।१८६)
विरहाग्नि, विरहानल (स पु) वियोगजन्य शरीरदाह
विरहित (स वि) हीन, शून्य
विरळ विरल पहा
विरळा (वि) दुर्मिळ, (अ) क्वचित
विरा (पु) सुपारीच्या फादीच्या बुडाशी असलेले जाड आवरण
विराग (स पु) विरक्ति, वैराग्य
विराजणे (क्रि) शोभणे
विराजमान (स वि) शोभिवत
विराजित (स वि) शोभिवत झालेले
विराट (स पु) सर्वव्यापी पुरुष, भगवान, (वि) भव्य, प्रचड [ब्रह्म
विराट पुरुष (स पु) ब्रह्माडव्यापी सगुण
विराट स्वरूप (स न) ब्रह्माडव्यापी आत्मस्वरूप
विराणा (पु) एक देवता (दा० १३।८।१४)
विराणी (स्त्री) जमीन भाजण्यापूर्वी आग पसरू नये म्हणून भाजतात ती जागा, विरहणीचे गाणे
विराम (स पु) विश्राति, थाबणे

विरामचिन्ह (न) वाक्यात कमी अधिक थाबण्यासाठी केलेली खूण जसे — स्वल्पविराम, अर्धविराम, वगैरे
विरालेपण (प्रा न) शून्य
विरावा (पु) मध्यस्थ, अडचण, खोळबा
विरावे (प्रा न) शौर्य (दा० ३।१।७)
विरिंचि (स पु) ब्रह्मदेव [सत्त्वाग्र
विरी (स वीर्य स्त्री) बळ, सामर्थ्य,
विरु (स अ) विरुद्ध, (न) वैर
विरुगोळा (पु) विरगुळा (ज्ञा० १५। ८६६)
विरुद्ध (स वि) उलट, प्रतिकूळ
विरुळें (प्रा वि) विरळ, फाटके
विरूढणें (प्रा क्रि) विस्तार पावणे (ए.क० १९५५), रुजणे
विरूढी (प्रा स्त्री) अकुर, पालवी
विरूप (स वि) कुरूप, विद्रप
विरूपाक्ष (स पु) शकर [नि सरण
विरेचन (स न) मळशुद्धि, मलाचे
विरोध (स पु) प्रतिकूळता, विरुद्धभाव, हरकत
विरोधभक्ति (स स्त्री) देवाच्या हातून नाश झाल्याने आपणास मुक्ति मिळेल अशा भावनेने शक्य तितके त्याच्याशी विरुद्ध भावाचे वर्तन ठेवणे
विरोधविकासवाद (पु) दोन द्वद्वातून जग अधिक वरच्या पातळीवर येते असे मानणारी तत्त्वप्रणाली कार्लमार्क्स हा या तत्त्वप्रणालीचा प्रवर्तक होता
विरोधी (स वि) प्रतिकूल, विरुद्ध जाणारा **वि० पक्ष**—कायदेमडळात सत्तारूढ सरकारी पक्षाच्या खालोखाल महत्त्वाचा असलेला पक्ष
विरोली (स्त्री) स्त्रियाच्या पायाच्या बोटातील एक अलकार
विरोळा–ला (पु) पाणसर्प
विलग (वि) असबद्ध, अलिप्त, (पु) उपद्रव, त्रास (ज्ञा० १२।६२)
विलगट (प्रा वि) भ्रष्ट
विलग्न (स वि) चिकटलेले, सलग्न
विलघणें (स्त्री) उल्लघणे
विलची (प्रा वि) कपटी, कुढया मनाचा
विलपणें (स विलप् क्रि) शोक करणे
विलब (स पु) उशीर, अवकाश
विलय (स पु) नाश [चकाकणे
विलसणें (स विलस क्रि) शोभणे,
विलक्षण (स वि) असामान्य, चमत्कारिक, (प्रा) विरुद्ध (भा० २०।४१).
विलाप (स पु) शोक, दु ख
विलायत (अर स्त्री) परदेश, युरोपखड
विलायती (वि) परदेशी, काबुली, युरोपखडातील
विलायती वांगे टोमाटो [चैन
विलास (स पु) क्रीडा, शृगार–चेष्टा,
विलासी (स वि) विषयासक्त, गुलहौशी, सुखमग्न
विलीन (वि) अतर्भूत
विलीनीकरण (न) समाविष्ट होणे
विलेपन (स न) उटी लावणे, उटी
विलोकणें (क्रि) पाहणे
विलोकन (स न) अवलोकन, पाहणे
विलोपन (न) लुप्त होऊन जाणे
विलोभन (स न) फसवणूक
विलोम (स वि) विपरीत, उलटे
विलोल (स वि) चचल
विल्यावणे (क्रि) विलयास जाणे
विल्लत (वि) खोडकर, दुर्गुणी
विल्हय (स्त्री), **विल्हाणा** (पु), **विल्हाणें** (न) कुळ [**लावणे**–व्यवस्था लावणे
विल्हा (अर स्त्री) वर्ग, भाग. **विल्हेस**
विल्हाळ (प्रा वि) दु खाच्या गोष्टी सागणारा (तुका० १२६३)
विल्हाळक (प्रा वि) व्यर्थ, निष्कारण, (स्त्री) काकळत, पिरपिर (तुका० १३४३) [दर्जा
विल्हे (अर विल्हा स्त्री) वर्ग, खाते,
विल्हेवाट (स्त्री) उधळपट्टी, फडशा
विल्हेवार (अ) वर्गवारीने
विवचणे (स विवच् क्रि) काळजी करणे.
विवच, विवचना (स स्त्री) काळजी, विचार, चिता, (प्रा) घोटाळा (तु० ६७१)
विवर (स न) छिद्र, बोळ, पोकळी, (प्रा) स्पष्टीकरण

विवरण (स न) स्पष्टीकरण, सविस्तर निरूपण
विवर्जन (क्रि) टाळणे
विवर्ण (स वि) विटलेला, रग गेलेला
विवर्त (स पु) बदल, रूपातर, भोवरा
विवर्तन (स न) भ्रमण
विवश (स वि) पराधीन, परतत्र
विवशी, विवसी (स्त्री) खाष्ट देवता, जखीण
विवसन, विवस्त्र (स वि) वस्त्ररहित, नग्न
विवसा (प्रा स्त्री) इच्छा, कल
विवस्कध (स पु) नक्षत्रमडळापासून शनिमडळापर्यतचा म्हणजे पाचवा स्कध
विवस्वान् (स पु) सूर्य
विवळ (प्रा वि) सविस्तर (ज्ञा० ५। १६४), सुगम (एक० २१४०), स्पष्ट
विवळणे (क्रि) तळमळणे, (प्रा) स्पष्ट करणे, विस्तारणे, समजणे, प्रकाशणे
विवक्षा (स स्त्री) बोलण्याची इच्छा
विवक्षित (स वि) उद्दिष्ट, नेमका
विवाद (स पु) चर्चा, वाद
विवाह (स पु) लग्न
विवाहित (स वि) लग्न झालेला
विविक्त (स वि) एकात
विविध (स वि) नाना प्रकारचे
विवृत्त (वि) उलगडा केलेले, स्पष्ट केलेले
विवेक (स पु) सारासारविचार
विवेकवादी (पु) बुद्धिवादी, तर्ककर्कश
विवेकी (स पु) विचारी, समजस
विवेचन (स न) स्पष्टीकरण
विवेची (प्रा स्त्री) विवेचन, विचक्षणता
विव्हल–ळ (स वि) व्याकूळ, त्रस्त
विशक (वि) निर्भय, शकारहित
विशद (स पु) स्वच्छ, स्पष्ट
विशाखा (स्त्री) एक नक्षत्र
विशापति (स पु) राजा [१३७२)
विशारत (प्रा स्त्री) इशारत (तुका०
विशारद (स वि) हुशार, प्रवीण
विशाल, विशाळ (स वि) प्रचड, भव्य
विशिख (स पु) बाण [नेमका, निराळा
विशिष्ट (स वि) लक्षणयुक्त, ठराविक,
विशिष्टगुरुत्व (स न) एखादा पदार्थ आणि पाणी ही सारख्या आकाराची घेऊन त्याचे वजन केले असता त्या पदार्थाचे वजन पाण्याच्या जितकेपट भरते तितकी पट
विशी (स्त्री) वीस वर्षाचे वय
विशी एकोणिशी किंचित चढउतार.
विशुद्ध (स वि) निर्मळ, पवित्र
विशख (प्रा वि) विशेष
विशेष (स वि) अधिक, असामान्य; (पु) अधिकता, श्रेष्ठता
विशेषण (स न) व्याकरणात—नामाचा गुण अथवा सख्या दाखविणारा शब्द.
विशेषणे (प्रा क्रि) वर्णन करणे
विशेषत (स अ) मुख्यत्वेकरून
विशेषनाम (स पु) व्याकरणात—ज्या नामाने एका विशेष वस्तूचा, प्राण्याचा, किंवा समूहाचा बोध होतो ते नाम
विशेषेकरून (अ) विशेषत
विशेषोक्ति (स स्त्री) एक अर्थालकार, कारणसामग्री पुष्कळ असताही कार्याची अनुत्पत्ति जेथे वर्णिली असते तेथे हा अलकार होतो
विशेष्य (स न) व्याकरणात—ज्या नामाची व्याप्ति विशेषणाच्या योगाने मर्यादित होते ते नाम
विशो (प्रा पु) विषय
विशोधित (स वि) शुद्ध केलेले
विश्रभालाप, विश्रब्धालाप (स पु) विश्वासाने सांगितलेल्या किंवा प्रणयपूर्ण कथा
विश्राति (स स्त्री) विसावा, आराम
विश्राम (स पु) विश्राति, विसावा
विश्रुत (स वि) प्रख्यात, प्रसिद्ध
विश्लेष (स पु) वियोग, दु ख
विश्लेषण (न) पृथक्करण, विघटन
विश्व (स न) जग सृष्टि
विश्वकर्मा (स पु) देवाचा कारागीर
विश्वकोश (स पु) सर्व प्रकारच्या ज्ञानाचा सग्रहग्रथ
विश्वतोमुखी (अ) सर्वांच्या तोडी
विश्वप्रयत्न (स पु) फार जगी प्रयत्न
विश्वविद्यालय (स वि) युनिव्हर्सिटी, विद्यापीठ

विश्वसनीय (स वि) खात्रीलायक
विश्वसृट् (स पु) ब्रह्मा
विश्वस्त (स वि) विश्वास ठेवून राहिलेला, एकाद्या सस्थेचा अथवा निधीचा अवैतनिक व्यवस्थापक (इ ट्रस्टी)
विश्वा, विस्वा (पु) रतीच्या विसाव्या अशाइतके वजन, विसावा भाग
विश्वात्मक (वि) सृष्टिस्वरूपी
विश्वात्मा (स पु) ब्रह्म
विश्वाभिमान (स पु) हा देह, मी आणि विश्व सगळे माझ्या भोगाचे विपय असा अभिमान [(पु) रेडा
विश्वामित्री (प्रा स्त्री) गाढवी, म्हैस,
विश्वास (स पु) भरवसा, श्रद्धा
विश्वासघात (स पु) विश्वास दाखवून फसविणे, दगलबाजी
विश्वासणे (स विश्वास् क्रि) विश्वास ठेवणे, अवलबून राहणे
विश्वासनिधि (स पु) अतिशय विश्वासातला मनुष्य
विश्वासिक, विश्वासी, विश्वासुक, विश्वासू (वि) विश्वासास पात्र, भरवशाचा, प्रामाणिक [समुदाय
विश्वेदेव (पु) स्वर्गातील दहा देवाचा
विश्वेश्वर (स पु) विश्वाचा प्रभु, क्षेत्र काशी येथील मुख्य अधिष्ठात्री देवता
विश्वोदयपथ (स पु) माया
विष (स न) जहर, विख
विषइक (वि) विषयासक्त
विषई (अ) विपयी
विषकठ (स पु) शकर
विषकठ (प्रा वि) विशाल
विषण्ण (स वि) खिन्न
विषदू (प्रा वि) स्पष्ट, विशद
विषप्रयोग (स पु) विष घालणे
विषम (स वि) तुल्य किंवा सम नसलेले, उचसखल, वाकडे, व्यस्त, कठिण
विषमज्वर (स पु) एक मुदतीचा ताप
विषमान्न (न) रोजच्या खाण्यात नसलेले अन्न
विषय (स पु) इद्रियगोचर वस्तु, भोग्य वस्तु, पदार्थ, टप्पा, आटोका, उद्देश, हेतु, प्रकरण, गोष्ट, मुद्दा, बाब, द्रव्य, सबध, स्थान, प्रदेश
विषयवासना (स स्त्री) भोग्य वस्तूच्या सेवनाची इच्छा
विषयसुख (स न) भोग्य वस्तूच्या उपभोगापासून मिळणारे सुख
विषयी (स वि) विषयासक्त
विषयीं (अ) सबधाने
विषयोपभोग (स पु) भोग्य वस्तूचे सेवन
विषाण (स न) शिग
विषाद (स पु) खेद, दु ख, उत्साहभग
विषार (स पु) सर्प [होणे
विषारणें (क्रि) विषाचा शरिरावर अमल
विषारी (स वि) विषयुक्त
विषुव, विषुवत् (स न) दिवसाचे व रात्रीचे कालमान सारखे असते तो काल (प्राय २१ मार्च व २३ सप्टेंबर), मेषसक्रमण व तूलसक्रमण
विषुववृत्त (स न) पृथ्वीच्या दोन्ही ध्रुवापासून सारख्या अतरावर तिच्या पृष्ठभागावर काढलेले कल्पित रेषावर्तुळ
विषूचिका (स स्त्री) पटकी, महामारी
विषो (प्रा वि) विपय
विष्टप (स पु) देव
विष्टर (स पु) दर्भासन [काम
विष्टि (स्त्री) वेठ, मजुरीशिवाय घेतलेले
विष्ठा (स स्त्री) मळ, गू
विष्णु (स पु) तीन मुख्य देवापैकी एक, जगाचा पालनकर्ता
विष्णुपद (स न) विष्णूच्या पावलाची प्रतिमा, गया येथील विष्णच्या पावलाची प्रतिमा
विष्णुपदी (स स्त्री) गगा
विष्णुलोक (स पु) वैकुठ
विष्णुवर्धन (स पु) ब्राह्मणातला एक वर्ग
विसकटणे (क्रि) अस्ताव्यस्त करणे
विसकणें (क्रि) दूध देईनाशी होणे
विसकलणें (क्रि) अस्ताव्यस्त रीतीने पसरणे
विसकळित (वि) सुटून अव्यवस्थित रीतीने पसरलेले [(अमृ० २।३९)
विसकुस (प्रा स्त्री) बिघाड, तुटातूट

विसकुसणें (प्रा क्रि) बिघडणे (चागदेव पासष्टी ४२)
विसकुसे (प्रा न) व्यर्थ, कासावीस
विसगत (स वि) असबद्ध, विजोड
विसचणें (प्रा क्रि) नासणे
विसण (स विशमन न) ऊन पाण्याची उष्णता कमी करण्यासाठी त्यात मिसळण्याचे थड पाणी [१।१३३)
विसणणे (प्रा क्रि) सरवासणे (ज्ञा०
विसब (स त्रिसर्पिका पु) इसब, एक त्वग्रोग [२३।३५)
विसब (प्रा पु) अवकाश, त्याग (भा०
विसबणे (प्रा क्रि) विसरणे, सोडणे दूर ठेवणे, विश्वास ठेवणे, अवलबून राहणे
विसर (स विस्मरण पु) विस्मृति, सचय (मोरो० उद्योग० २।३८)
विसरणें (क्रि) विस्मृति होणे
विसरी (प्रा स्त्री) विस्मृति
विसराळू (वि) लवकर विसरणारा
विसरभोळा (वि) लवकर विसरणारा
विसरभोळ्या (अ) विस्मृतीमुळे
विसर्ग (स पु) सोळावा स्वर–त्याचे ( ) असे चिन्ह असते, त्याग, दान
विसर्जणे (क्रि) त्यागणे, सोडणे
विसर्जन (स न) सोडणे, निरोप देणे, समाप्ति
विसर्प (स पु) इसब, धावरे
विसवटा (पु) विसावा
विसवणे, विसावणे (क्रि) विश्राम पावणे, थाबणे, कुठणे, फार ऊन पाणी बेताचे करणे
विसवा (पु) रुक्याचा विसावा भाग **अठरा विसवे दारिद्रय**—पूर्ण दारिद्रय
विसवाट (न) घराभोवतालचे कुपण.
विसवाद (स पु) विरोध, विसगति
विसविशीत (वि) मऊ
विसळणें (स विक्षल् क्रि) धुणे
विसार, विसारा (पु) बयाणा
विसावते (प्रा वि) विसावा घेण्याचे
विसावा, विसावा (स विश्राम पु) विश्राति, आराम
विसाळ, इसाळ (प्रा) बाधा (दा० २।६। १३), ईर्षा
विसुरा (प्रा पु) विस्मय, अभिप्राय, तात्पर्य, चित्र, समुदाय
विसुरे (प्रा न) भ्राति
विसृत (स वि) लाबरुद, पसरलेले
विसोळा (पु) घरटे [सुटलेले
विस्कळित (स विस्खलित वि) मोकळे
विस्तर, विस्तार (स पु) लाबण, फैलाव
विस्तराळी (प्रा स्त्री) विस्तार (ना० १९)
विस्तव (पु) अग्नि **दोघामधून विस्तव न जाणें**—भाडण असणे
विस्तार (स पु) वाढ, फैलाव, पाल्हाळ
विस्तारण (न) प्रसरण [लाबलचक
विस्तीर्ण (स वि) पसरलेले, भव्य,
विस्तृत (स वि) अघळपघळ, लाबरुद
विस्मय (स पु) नवल, आश्चर्य
विस्मयजनक (स वि) आश्चर्यकारक
विस्मयावह (स वि) विस्मयकारक, आश्चर्यकारक
विस्मरण (स न) विसर, विस्मृति
विस्मापन (स न) आश्चर्यचकित करणे
विस्मित (स न) आश्चर्यचकित
विस्मृत (स वि) विसरलेले
विस्मृति (स स्त्री) विसर, विस्मरण
विस्वर (स वि) बेसूर
विस्वाद (स वि) स्वादशून्य
विहग, विहग, विहगम (स पु) पक्षी
विहगममार्ग (स पु) योगशास्त्रात–समाधि त्वरित लावण्याचा मार्ग, कोणतेहि कार्य त्वरितगतीने साधण्याचा मार्ग
विहनन (स न) हत्या
विहरण (स न) विहार, क्रीडा
विहरणे (स विहर क्रि) क्रीडा करणे.
विहरा (प्रा पु) मोठा झरा
विहाय (स न) आकाश
विहार (स पु) सहल, क्रीडा, बौद्धमठ
विहारी (स वि) क्रीडा करणारा
विहित (स वि) शास्त्रोक्त, योग्य
विहिरा (पु) मोठा झरा [बायको
विहीण (स विवाही स्त्री) व्याह्याची

विहीन (स वि) रहित, शून्य
विहीर (स्त्री) मोठा आड, कुवा
विहीरहुडा (पु) विहिरीवरची पट्टी किवा कर [बालट
विहू (स व्यूह पु) विभू, कारस्थान,
विव्हल (ळ) (स वि) व्याकुळ [काळ
विळ (प्रा पु) ब्रम्हदेवाचा दिवस, वेळ,
विळखा (पु) वेढा, वेटाळे
विळविळीत (वि) गिळगिळीत, मऊ
विळा (पु) कोयता
विळी (स्त्री) भाजी इ चिरण्याचे हत्यार
विळून (प्रा अ) एका वेळातून (भा० ८।२५२)
विक्षिप्त (स वि) लहरी, क्षुब्ध
विक्षेप (स पु) उडविणे, व्यग्रता, घोटाळा, ज्योतिषात– ग्रहाचे याम्योत्तर अतर, वेदातशास्त्रात—मायेची भ्रम उत्पादन करण्याची शक्ति
विज्ञ (स पु) ज्ञानी, विशेषज्ञ
विज्ञप्ति (स स्त्री) विज्ञापना, निवेदन
विज्ञात (स वि) विशेष माहितीचा
विज्ञान (स न) विशेषज्ञान, शास्त्रशिल्प इ चे ज्ञान, तत्त्वज्ञान [असलेला
विज्ञानवादी (न) शास्त्रीय दृष्टिकोन
विज्ञापक (स वि) उपदेशक, शिक्षक
विज्ञापना (स स्त्री) नम्रपणे श्रेष्ठास केलेली विनति किवा अर्ज
विज्ञानमयकोश (स पु) आत्म्याच्या पच-कोशापैकी चौथा, ज्ञानेंद्रियसयुक्त बुद्धि
विज्ञेय (स वि) जाणण्यास योग्य
वी (प्रा पु) पक्षी
वीख (न) विष
वीचि (स पु) लाट, तरग [विजणी
वीज (स विद्युत् स्त्री) विद्युत्, सौदामिनी,
वीजण (प्रा पु) वारा
वीट (स्त्री) ईट, मातीचा लहान चतुष्कोन, (पु) कटाळा, किळस
वीटबदी (वि) विटानी बाधलेले
वीड (पु न) मनगटाचे माप
वीण (स्त्री) सतति, वस्त्राचे विणकाम
वीणा (स स्त्री पु) तबोरा, सात तारांचे एक वाद्य
वीणाकाव्य (स न) वीण्याच्या नादा-बरोबर गाण्याची कविता, रसात्मक किवा भावपूर्ण गाणे, लहरी-काव्य
वीणापाणि (स स्त्री) सरस्वती
वीत (स वितस्ति स्त्री) टीच, अर्ध्या हाताइतके माप, (स वि) गेलेला, नाहीसा झालेला
वीतणे (प्रा क्रि) घडणे
वीतराग (स वि) आसक्तिरहित
वीतशोक (स वि) शोकरहित
वीर (स पु) शूर पुरुष, योद्धा
वीरगुंठी (स स्त्री) वीराच्या मस्तका-वरील केसाचा जुबाडा (मुक्ते० सभा० १५।७६)
वीरचक्र (न) पराक्रमाकरिता भारत-सरकारकडून मिळणारे पदक
वीरठाण (स वीरस्थान न) वीरासन
वीरपीर (पु) धाडसी पुरुष, आडदाड, भाडखोर मनुष्य
वीरभद्र (स पु) एक शिवगण
वीरवैष्णव (स पु) वैष्णवाचे आचार कडकडीतपणाने पाळणारा एक वर्ग
वीरवो (प्रा पु) विषय
वीरशय्या (स स्त्री) रणभूमि
वीरशैव (पु) लिगायताचा एक वर्ग
वीरश्री (स स्त्री) शौर्याचे वारे, स्फुरण, अवसान
वीरसू (स स्त्री) वीरमाता
वीरासन (स न) डावा गुडघा माडून व उजवा उभा करून बसणे
वीर्य (स न) शुक्र, रेत पराक्रम, प्रभाव, सामर्थ्य
वीर्यवान्, वीर्यशाली (स वि) शूर
वील, वुइल (इ न) मृत्युपत्र
वीळ (स्त्री) भरती
वीक्षणे (स वीक्ष् क्रि) पाहणे
वुडी (प्रा स्त्री) बलिदान
वृक (स पु) लाडगा
वृकोदर (स वि) खादाड, (पु) भीम
वृक्क (स पु) मूत्रपिड
वृजिन (स न) दुःख, क्लेश
वृत्त (स न) देठ

वृत्त (स न) पद्याच्या अक्षर-नियमाचे व मात्रा-नियमाचे नाव, वर्तन, वर्तुळ, हकीकत, बातमी, इतिहास, (वि) घडलेले

वृत्तपत्र (न) वर्तमानपत्र [बातमी

वृत्तांत (स पु) वार्ता, हकीकत, इतिहास,

वृत्तांश (स पु) वर्तुळाचा अंश

वृत्ति (स स्त्री) वर्तन, वागणूक, पोटाचा धंदा, मनाची स्थिति, टीका, व्याख्या, अलंकारशास्त्रात—रसाला अनुकूल वर्णरचना

वृत्तिच्छेद (स पु) वंशपरंपरागत असलेल्या निर्वाहसाधनाचा नाश [(इंद्र)

वृत्रघ्न (स पु) वृत्रासुराला मारणारा

वृथा (अ) व्यर्थ

वृंद (स पु) समुदाय

वृंदवादन—गायन (न) एकापेक्षा अधिक व्यक्तींनी केलेले गायन वादन

वृंदनर्तन (न) सामुदायिक नाच

वृंदारक (स पु) देव, नायक

वृंदावन (स न) तुळस लावण्यासाठी बांधलेली उभी कुंडी, कवडळ

वृंदी (प्रा स्त्री) समुदाय

वृद्ध (स वि) म्हातारा, जरठ, वाढलेला

वृद्धापकाळ (पु) म्हातारपणचा काळ

वृद्धावस्था (स स्त्री) वार्धक्य, म्हातारपण

वृद्धि (स स्त्री) वाढ, आधिक्य, सुएर, व्याकरणात—अ,इ,(ई),उ,(ऊ) व ऋ, (ॠ) यांनेबद्दल अनुक्रमे आ, ऐ, औ व आर् हे वर्ण येणे

वृद्धिंगत (स वि) वाढत गेलेली [नाव

वृश्चिक (स पु) विंचू, एका राशीचे

वृष (स पु) बैल

वृषण (स न) अंडकोष [दुसरी

वृषभ (स पु) बैल, नंदी, बारा राशींतील

वृषभध्वज (स पु) शंकर

वृषल (स पु) शूद्र, चांडाल [सोडणें

वृषोत्सर्ग (स पु) मृताप्रीत्यर्थ पोळ

वृष्टि (स स्त्री) पर्जन्य, वर्षाव

वृष्णिप (स पु) कृष्ण

वृक्ष (स पु) झाड

वृक्षवाटिका (स्त्री) बाग, उपवन

वृक्षारोपण (न) झाडे लावणे

वेउळी (प्रा स्त्री) इंगळी (ज्ञा० १६। २५८-५९)

वेंकट (प्रा वि) वाकडा

वेख (स वेष पु) पोषाख, रूप

वेखंड (स वचाखंड न) एक औषध

वेखसे, वेखासे (वि) व्यर्थ, विरुद्ध (ज्ञा० ७।४७, अमृ० २।४७)

वेग (स्त्री) दोन्ही हाताची कव, कवळी

वेग (स पु) जोराची गति, घाई, त्वरा, आवेश, जोर, उत्साह, पेटका, उमाळा

वेगडणे (प्रा क्रि) याचनेसाठी (तोंड) वाकडे करणे, आकुंचित होणे (दा० १।५।३०) [१०), घाबरगुंडी, गठडी

वेगडी (प्रा स्त्री) वक्रगति (दा १।५।

वेगवंत, वेगवान् (स वि) चपळ, वेगाने जाणारा

वेगणें (क्रि) चढणे

वेगळा (स विगल् वि) निराळा, पृथक्

वेगळीक (स्त्री) भेद, वेगळे काढणे

वेगाटी (स्त्री) वेग पहा

वेगाढे (प्रा वि) वेगवान् (हरि० २२।७३) (अ) लवकर (भा० ६।३०९)

वेगाळ (प्रा वि) वेगवान्

वेगाळणें (क्रि) आलिंगणे, मिठी मारणे

वेगी (अ) त्वरेने [१३।२७१)

वेगु (स पु) वेग, त्वरा, दूषण (ज्ञा०

वेघणें (प्रा क्रि) चढणे

वेच, वेचु (प्रा पु) खर्च, क्षय

वेचक (वि) निवडक, खर्चिक

वेचकुली (स्त्री) वाकुली

वेचणी (स्त्री) लहान टोपली

वेचणें (क्रि) खर्चणे

वेचणें (क्रि) निवडून घेणें, उचलून घेणे गोळा करणे [प्रकार

वेचवी, वेचवीण (स्त्री) खरजेचा एक

वेचा (पु) निवडक भाग, उतारा

वेज, वेझ, वेझें (स वेध न) छिद्र

वेझपट्टी (स्त्री) सूत ओढण्याची भोके असलेली पट्टी, जतरपट्टी

वेंट (प्रा स्त्री) दोरी, पीळ, गुंडाळी **वेंट वळणें**—गर्दी करणे

वेटणें, वेटणें (न), **वेटली, वेटळी** (स्त्री) पीळ घातलेली गवताची दोरी, पेढी, वेटाळे [पीळ घालणे
वेटणें (क्रि) कणसे, फुले इ० तोडणे,
वेटविणें (स विडबन क्रि) चेष्टा करणे, वाकुल्या दाखविणे
वेटावण्या (स्त्री अने) वाकुल्या.
वेटाळ (पु) पेठ, मोहल्ला **वे० सबध** (पु)—शेजारसबध
वेटाळणी (स्त्री) पेढी बाधणे
वेटाळणें (प्रा क्रि) गोळा करणे (ज्ञा० १६। २९९), मुरडणे, वेष्टणे, गर्दी करणे
वेटाळा (पु), **—ळी** (स्त्री), **—ळें** (न) गुडाळी, वर्तुळ, वेढा, घेरा [दोरी
वेटी (स्त्री) गवताला पीळ घालून केलेली
वेठ (स विष्टि स्त्री) बिगार **वेठीचे करणें**—वरवर कसे तरी निष्काळजीपणाने केलेले काम [हमाल
वेठकरी (पु) बिगारीस धरलेला मनुष्य,
वेठणे (क्रि) बाधणे, वेष्टणे (भा० १।४७)
वेठबिगार (स्त्री), **वेठविरला** (पु स्त्री) बिगार
वेठी (स्त्री) वळीव दोरी
वेड (स्त्री) मेदूचा विकार व त्याचा परिणाम, खूळ, मूर्खपणा, अतिशय आसक्ति **वेड घेऊन पेडगावास जाणें**—वेड्याचे सोग घेऊन स्वत चा मतलब साधणे, **वेड पाघरणें**—मुद्दाम वेड्यासारखे करणे, **वेड लागणें**—भ्रम होणे, छद लागणे [गणण्यासारखा
वेडगळ (वि) खुळचट, वेडसर, वेड्यात
वेडझवा (वि) व्यवहारज्ञानशून्य, भ्रमात पडलेला, गोधळलेला, मूर्ख व अडाणी
वेडथर, वेडबुल्ली, वेडपा (वि) वेडा, छादिष्ट
वेडबबू (वि) वेडा, मूर्ख
वेडामधुरा (पु) एक प्रकारचा दोषिक ताप
वेडसर (वि) काहीसा वेडा, खुळचट
वेडा, वेडपा (स एडक वि) वेड लागलेला, खुळा, भ्रमिष्ठ
वेडखुळा, वेडापिसा, वेडापीर (पु) वेडगळ, छादिष्ठ मनुष्य
वेडावणें (क्रि) वाकुल्या दाखविणे
वेडाविद्रा (वि) कुरूप
वेडीव (प्रा स्त्री न) वेडेपणा
वेडेचार (पु अने) वेडेपणाची कृत्ये
वेडेंपीक (न) मशागतीवाचून पुष्कळ येणारे पीक, आले तर अतिशय, नाही तर मुळीच नाही असे पीक
वेड्याचा बाजार विचार न करता एकाद्या गोष्टीच्या नादी लागणाऱ्या लोकाचा जमाव
वेढणे. (स वेष्टनम् क्रि) घेरणे, शरिराभोवती गुडाळणे, नेसणे [वळसा
वेढा (पु) गराडा, चक्कर, फेरा, मात्रेचा
वेढे (न) वळे, आगठी [दु ख
वेण, वेणा (स्त्री) प्रसूतिवेदना, वेदना,
वेणी (स्त्री) केसाच्या पेडाची विशेष प्रकारची रचना किवा बाधणी
वेणीदान (न) प्रयाग क्षेत्रात सुवासिनीने आपल्या वेणीची दोन बोटे लाबीची टोके कापून त्रिवेणीस करावयाचे दान
वेणीफणी (स्त्री) वेणी घालणे, काजळ कुकू करणे वगैरे कामे [किवा पावा
वेणु (स पु) वेळू, बाबूची केलेली मुरली
वेत (स वेतस पु) बोरूच्या जातीची एक वनस्पति, तिची छडी, (न) विण्याची खेप, वीण
वेतड (प्रा पु) हत्ती
वेतन (स न) पगार, नेमणूक
वेतस (पु) वेत, चाबक
वेतसवृत्ति (स्त्री) वारा वाहील तशी त्याला पाठ देणे, नम्र वृत्ति
वेवाटी (स्त्री) वेताची छडी
वेतारी (पु) मामलेदार, चोपदार (तुका० ४३५४)
वेताळ (स वेताल पु) भुताचा राजा. *वे० **पूर्व स्थळीं येणें**—चौदावे रत्न दाखविल्यावर बिथरलेल्या मनुष्याने वठणीवर येणे
वेत्ता (स पु) ज्ञाता, जाणता
वेत्र (स न) वेत, वेताची छडी
वेत्रधर, वेत्रधारि, वेत्रपाणि (स पु) भालदार, चोपदार

वेत्रवती (स्त्री) स्त्रीद्वारपाल
वेत्रासन (स न) वेताची बैठक
वेद (स पु) श्रुति, धर्म, ब्रह्मप्रतिपादक मत्र, ब्राह्मणात्मक ग्रथ, ज्ञान
वेदकु (प्रा पु) जाणणारा [ही तीन
वेदत्रयी (स स्त्री) धर्म, अर्थ व काम
वेदना (स स्त्री) कळ, यातना, दु ख
वेदमूर्ति (स स्त्री) विद्वान् भिक्षुक, शास्त्री इ० च्या नावामागे लावण्याची सन्मानप्रदर्शक पदवी [१५।५५७)
वेदलोक (स पु) वेद आणि शास्त्र(ज्ञा०
वेदवती (स स्त्री) पृथ्वी
वेदवाक्य(न)ज्याच्या प्रामाण्याला निराळा आधार लागत नाही असे वाक्य
वेदवाचा (स स्त्री) सरस्वती
वेदशास्त्रसपन्न (स वि) वेदमूर्ति पहा
वेदाग (स न) शिक्षा, कल्प, व्याकरण, छदस्,ज्योतिष व निरुक्त यातले प्रत्येक
वेदात (स पु) ब्रह्म हेच सत्य आहे जग हे मिथ्या आहे, असे सागून ईश्वराच्या सच्चिदानद स्वरुपाचे निरूपण करणारे उपनिषद् ग्रथात प्रतिपादिलेले मत, अद्वैतमत, शास्त्रप्रतीति
वेदाती (स पु) वेदाताचे मताचा मनुष्य
वेदि, वेदिका (स्त्री) उच आसन, ओटा
वेदोक्त (स वि) वेदमत्रोच्चारपूर्वक
वेदोनारायण (स पु) सन्मान्य वैदिक ब्राह्मण
वेद्य (स वि) जाणण्यास योग्य
वेध (स पु) छद, पुढे करण्याच्या गोष्टीचे आधी लागलेले व्यवधान, ज्योतिषात –सूर्यग्रहणापूर्वी चार प्रहर आणि चद्र ग्रहणापूर्वी तीन प्रहर अशी असलेली ग्रहणासबधी धर्मदोषाची व्याप्ति, ग्रहाचे स्थान, ग्रहण, तिथि इ सबधाचा निर्णय, छिद्र, विरोध, काळजी, बाण वगैरेचा नेम, लक्ष्य, सूक्ष्म अवलोकन
वेधक (वि) भोक पाडणारा, आकर्षक **मनोवेधक** (वि)–चित्ताकर्षक
वेधणें (क्रि) भोक पाडणे, टक लावणे, आकर्षले जाणे, ओढणे, (प्रा) चिकटणें (विवेक पृ० १।७४)
वेधशाला (स स्त्री) ग्रहाचे वेध घेण्यासाठी उपकरणानी सज्जित केलेले सोयीचे स्थान
वेधळा (वि) बावळट
वेधा (स पु) ब्रह्मदेव
वेपथणें (क्रि) चळचळा कापणें
वेमा (स पु) कोष्टयाचा माग, मागावर ताणा दाबून बसविण्याचे साधन, फणी
वेरजार, वेरझार (स्त्री) खेप, येरझार
वेरी, वेऱ्ही (अ) पर्यंत, पावेतो
वेल (स वल्लि स्त्री) लता, वल्ली, मर्यादा (भा० ८।४४)
वेलची (स्त्री) वेलदोडा
वेलदोडा (पु) वेलची [नक्षी
वेलपत्ती, वेलबुट्टी(स्त्री) वेल, पाने याची
वेलबुटी, वेलबुट्टी (स्त्री) वेली वगैरेची काढलेली चित्रे, नक्षीकाम [१६।३६७)
वेलरी (स वल्लरी स्त्री) वेल (ज्ञा०
वेलवटी (प्रा स्त्री)कृपण(भा०९।४२४)
वेलविस्तार (पु) वश वाढणे
वेला (स स्त्री) वेळ, समुद्राची भरती, भरतीचे पाणी चढण्याची हद्द, किनारा
वेलाटी, वेलांटी (स्त्री) इ व ई या स्वराचा व्यजनाशी सयोग होताना या स्वराबद्दल अनुक्रमे ि व ी अशी येणारी चिन्हे [१५।२८१)
वेलाडी (प्रा स्त्री) वृद्धि, विस्तार (ज्ञा०
वेलावणे, वेल्हावणें (प्रा क्रि) सुखावणें, भोगणे
वेल्हावणी (स्त्री) विस्तार, पाल्हाळ
वेलिंगणें (प्रा क्रि) वाढणे (भा० २६। २५०) [सागणारा
वेलिस्तदार (फा पु) हक्कदार, दावा
वेली (स्त्री) वेल
वेल्हाळ (स वेल्लहल वि) परम प्रीतिपात्र, सुदर, सविस्तर, (पु) प्राणप्रिय, भ्रतार, (स्त्री) प्राणप्रिया, (निदेने स्त्री)गप्पाष्टक झोडणारी स्त्री, (प्रा पु) पाल्हाळ, अतिशयोक्ति
वेवतणें, वेवतणें (क्रि) वेष्टणें, त्रास देणें.
वेवसाव (स व्यवसाय पु) कामधदा
वेवादणें(स विवद् क्रि)वादविवाद करणें

वेव्हार (स व्यवहार पु) परस्परामधील देवघेव, व्यापार, क्रिया, लोकरीति
वेव्हारा,वेव्हारी (प्रा पु) सावकार, व्यापारी (ज्ञा० १४।१६)
वेश (स वेप पु) सोग, पोषाख
वेशभषा (स स्त्री) पोपाख व अलकार, थाटमाट
वेशस्त्री (स स्त्री) वेश्या
वेश्म (स न) गृह
वेश्या (स स्त्री) कलावतीण, कसबीण
वेश्यागमन (न) बाहेरख्यालीपणा
वेश्याव्यवसाय (पु) शरीरविक्रयाचा धदा
वेष (स पु) वेश पहा
वेषधारी (स पु) सोगाड्या
वेष्टण (स वेष्टन न) आवरण, गुडाळण्याचे वस्त्र इ
वेष्टणें (क्रि) गुडाळणे, वेढणे
वेष्टित (स वि) वेढलेला
वेस (स्त्री) गावकुसवाचा मोठा दरवाजा, घराचे मोठे दार
वेसकर, वेसकरी (पु) वेशीचा रक्षक, पाटलाचा हरकाम्या नोकर, महार
वेसण (स व्यसन स्त्री) बैलाच्या नाकातली दोरी
वेसवा (स वेश्या स्त्री) कसबीण
वेसवाटी (पु) घराचा द्वारपाल, भूतपिशाचाचा प्रवेश घरात न होउ देणारी देवता [केलेले कूट
वेसवार (पु) मोहऱ्या, हळद, इ वाटून
वेहेळा (पु) ओहोळ
वेळ (स वेला पु स्त्री) काळ, अवकाश, उशीर, विलब, प्रसग, सधि
वेळअवेळ (स्त्री) योग्य वेळ किवा अयोग्य वेळ
वेळण (प्रा स्त्री) पेज
वेळणी (स्त्री) वाढणी, एक भाडे
वेळणें (क्रि) गाळणे, हलविणे
वेळप्रसग (पु) वेळअवेळ
वेळेनुसार, वेळनुसार (अ) जशी वेळ असेल त्यासारखे, वेळप्रसगी
वेळा (स एला स्त्री) वेलची, समुद्रकिनारा, (प्रा) कैवारी (ना०६५६)
वेळाईत (प्रा पु) आणीबाणीच्या वेळी मदत करणारा (तुका० १०३७), कैवारी (विवेक० २।९।२३)
वेळाउळ(प्रा न) घर (ज्ञा० १३।३१२)
वेळापत्रक (न) कामाची वेळ दाखविणारा तक्ता
वेळावणे, वेळणें, वेळविणें (स क्रि) सैल सोडून हलविणे (मान, डोके इ)
वेळिलवाणे (प्रा वि) दीनवाणे (दा० १४।१।५४)
वेळू (स वेणु पु) बावू, कळक
वेळेवारी (अ) योग्य वेळी
वेळोवेळी (अ) वारवार [तालची वही
वै (स्त्री) कुप, वई, बहुत्याच्या भोव-
वैकल्पिक (स वि) ऐच्छिक, हे किवा ते असे अनिश्चित
वैकल्य (स न) व्यग, उणे, असमर्थता
वैक्लव्य (न) दुःख
वैकुठ (स पु) विष्णुलोक
वैकुठचतुर्दशी (स स्त्री) कार्तिक शु० १४
वैकुठवासी (वि) विष्णचे नाव, मरण पावलेल्या विष्णुभक्तासबधी हे योजतात
वैखरी (स स्त्री) स्पष्ट वाणी, भाषण
वैगुण्य (स न) व्यग, उणीव
वैचणें, वैचणें (स विवेचन क्रि) सूप काही विशिष्ट प्रकारे हलवून त्यातले दाणे, खडे, माती इ० पासून निराळे करणे
वैचक्षण्य (स न) विचक्षणता, नैपुण्य
वैचित्र्य (स न) विविधता, आश्चर्य
वैजयती (स स्त्री) विष्णूच्या गळयातली माळ, पताका, ध्वजा
वैडूर्य (स न) एका रत्नाचे नाव
वैतरणी (स स्त्री) यमलोकची नदी
वैताग (स वै+त्याग पु) सतापजन्य विरक्ति
वैतालिक (स पु) प्रातःकाळी स्तुतिपाठ म्हणून राजाला जागे करणारा
वैदर्भी (स्त्री) काव्यरचनेची एक विशेष रीति हीत लाब समास कमी असतात
वैदिक (स वि) वेदविहित, (पु) वेद पढलेला

वैदिकी (स स्त्री) वैदिक ब्राह्मणाचा धंदा
वैदू (तेलगु वेंदू स वैद्य पु) जडीबुटीची औषधे देणारा अपदिक वैद्य
वैडूर्य (स न) एक रत्न
वैदेही (स स्त्री) सीता [असलेला हकीम
वैद्य (स पु) रोगोपचाराची माहिती
वैद्यक (स न) वैद्यशास्त्र
वैध (स वि) विधीसबधी
वैधव्य (स न) विधवापण [नाव
वैधृति (स स्त्री) एका अशुभ योगाचे
वैनतेय (स पु) गरुड [उलटेपणा
वैपरीत्य (स न) विरुद्धता, विपर्यय,
वैपुल्य (स न) सुकाळ, समृद्धि
वैफल्य (स न) निष्फळता
वैभव (स न) ऐश्वर्य, सामर्थ्य
वैमनस्य (स न) वैर, शत्रुत्व
वैमात्रेय (स वि) सावत्र
वैमानिक (स पु) विमानातून फिरणारा
वैयर्थ्य (स न) व्यर्थपणा
वैयाकरण, वैयाकरणी (स पु) व्याकरण-शास्त्रवेत्ता [सूड घेणे
वेर (स न) शत्रुत्व **वैर उगविणे**—
वैरण (स्त्री) गुराना घालावयाचे गवत, कडबा इ , दळताना जात्याच्या पाळीस घालण्याचे धान्य, (प्रा) पाघरूण (मुक्ते० सभा० १०१९)
वैरणें (क्रि) आधणाच्या पाण्यात तादूळ वगैरे ओतणे, जात्यात धान्य घालणे, (प्रा) खर्च करण
वैरभाव (स पु) द्वेष
वैरल्य (स न) विरळपणा, दुर्भिक्ष
वैरस्य (स न) नीरसता, रसहीनता
वैरा (पु) रोजच्या खर्चासाठी लागणारा शिधा
वैराकार (स पु) द्वेष (नाम० ४०६)
वैरागर (स वज्राकर पु) हिऱ्याची खाण, (प्रा न) दुकान [अनासक्ति.
वैराग्य (स न) विरक्तपणा, प्रपचाबद्दल
वैरागी (स पु) सन्यासी, साधु
वैराण (वि) ओसाड
वैरिणी (स स्त्री) द्वेष करणारी (स्त्री)
वैरी (स पु) शत्रु
वैरोद्धार (स पु) सूड उगवणे
वैल (पु न) शिजवलेला पदार्थ गरम राहण्यासाठी चुलीच्या आश्रयाने तो ठेवण्याकरिता केलेली सोय, अवेल
वैलक्षण्य (स न) विचित्रता, भिन्नता
वैलाटी (स्त्री) वरचा प्रात [शनि
वैवस्वत (स पु) सातवा मनु, यम,
वैवाहिक (स पु) विवाहासबधी
वैशाख (स पु) हिंदु वर्षाचा दुसरा महिना
वैशिष्टच (स पु) भिन्नता, फरक
वैशेषिक (स वि) अतिशय, (न) षड्दर्शनापैकी एक (कणादमत)
वैश्य (स पु) वाणी, व्यापारी
वैश्रवण (स पु) कुबेर [देण्याचा बलि
वैश्वदेव (स पु) गृहस्थाने अग्नीला नित्य
वैश्वानर (स पु) अग्नि
वैषम्य (स पु) भिन्नपणा, द्वैत, वितुष्ट
वैषयिक (वि) विषयासबधी
वैष्णव (स पु) विष्णुभक्त
वैसा वायसा पहा
वो (सबो अ) अहो
वोइरणें (प्रा क्रि) घालणे, पुढे ठेवणे
वोक (प्रा पु) वमन, आकारा
वोकारणें (प्रा क्रि) उकरणे
वोख (प्रा वि) वाईट
वोखट, वोखटें (प्रा वि) वाईट
वोखद (न) औषध
वोगर (प्रा पु) वाढपी
वोगरणें (प्रा क्रि) वाढणे (भोजनाचे पदार्थ), अर्पण करणे (तुका० ३५५३)
वोगळ (वि) अमगळ
वोधरणी (प्रा स्त्री) फोडणी
वोज (प्रा पु) ओज, चागुलपणा, शुद्धता (तुका० ३०१८), रीत (ना० ५६४)
वोजा (प्रा पु) चागुलपणा (सोहि० अ-द्वया० ३), (अ) खरे, चागल्या रीतीने, सहज
वोजावणी (प्रा स्त्री) गीति
वोजावणें (प्रा क्रि) सावरणें, शिकविणें
वोजी (प्रा स्त्री) वर्तणूक, रीत
वोजें (अ) योग्य रीतीने, (वि) शुद्ध.
वोझें (न) ओझे, भार

वोटगण (प्रा न) गिर्दी, तक्क्या
वोठगणा (प्रा पु) लोड, तक्क्या (शुभा० उद्योग० ५।४८)
वोठगणे (प्रा क्रि) आश्रय करणे, टेकणें
वोठवो (प्रा पु) आदरसत्कार
वोडउ (प्रा पु) आदर [४६००)
वोडगस्तपणा (प्रा न)ओढाताण (वाक्य०
वोडण (प्रा न) ढाल (रुक्मि० ८।४०)
वोडबर (स आडबर न.) दभ, ढोग
वोडबरी (प्रा पु) गारुडी, (स्त्री) गारुडी विद्या
वोडबा (प्रा स्त्री) गडबड, गलबला
वोडव, वोडवा (प्रा स्त्री) योग्यता
वोडवणें (प्रा क्रि) प्राप्त होणे (ज्ञा० १६।६२), पुढे करणे (ज्ञा० ९।१५)
वोडरू (प्रा वि) ओढणारा, आग्रही, द्वाड
वोढगा (प्रा पु) उशी, गिर्दी
वोढण (प्रा स्त्री न) ढाल
वोढणें (प्रा क्रि) अगावर घेणे, पाघरणे
वोढवारा, वोढावारा (प्रा पु) प्रतिबध
वोढाळणें (क्रि) भटकणे [(वि)वाहणारी
वोढी (प्रा स्त्री)उणेपण, प्रयास, स्नेह,
वोढें (प्रा न) उसने
वोणगा (पु) वणवा
वोत (प्रा पु स्त्री)ओहटी, नदीचे पात्र, प्रवाह (ज्ञा० १८।५५५)
वोतटी (प्रा स्त्री) परिचय, सघट्टन
वोतपली (प्रा स्त्री) कोवळे ऊन
वोथबा (प्रा पु) ओळबा, आश्रय
वोथर (प्रा पु) पडसाद
वोथरणें (प्रा क्रि) घाबरणे, प्रतिध्वनि करणे (ना० पृ० ३६३)
वोथरा (प्रा पु) झोपेत ओरडणे [रणे
वोथिजणें (प्रा क्रि) पातळ करणें, विस्ता-
वोनें (प्रा न) बोडण, नैवेद्य
वोप (प्रा न) तेज, मुलामा
वोपणें (प्रा क्रि) देणें, विकणें
वोपसरा, वोपसारा, वोपसिरा (प्रा पु) रत्नाचे तेज खुलून दिसावे म्हणून त्याखाली घालतात तो (ज्ञा० १५।७६)
वोपावोपि (प्रा वि) देण्याघेण्यासबधी
वोभण, वोभाण (प्रा पु) पूर, वेग
वोभाण (प्रा न) वेग, (क्रि) वेगाने वाहणे
वोमथणें (प्रा क्रि) उमटणे, उगवणे, लोबणे
वोमाय (स वधूमाय स्त्री) नवऱ्यामुलीची आई [दगड
वोरकल, वोरकली (स्त्री) कसोटीचा
वोरढाणी, वर्ढाणी (प्रा स्त्री) दुर्गंधी
वोरप (प्रा स्त्री) इच्छा, भुरका
वोरवारी (स्त्री), **वोरवारे** (न) अपेक्षा, खटपट (अमृ० ६।३६)
वोरस (प्रा पु) पान्हा, स्नेहाचा भर
वोरसणे (प्रा क्रि) पान्हा सोडणे
वोरसे (प्रा न) पान्हा, प्रीति
वोरे (प्रा न) प्रत्येक दिवसाकरिता त्या दिवसापुरती काढून ठेविलेली धान्याची सामुग्री [ओलावा
वोल (प्रा स्त्री) हडप, तारण, ऐवज,
वोलबें (न), **वोलिबा** (स्त्री) वाळवी, मुग्या [८।१४४)
वोलिवटा (प्रा स्त्री) वाहती वाट (ज्ञा०
वोली (प्रा स्त्री) गहाण
वोल्हाटणे (प्रा क्रि) परतविणे, हाकणे.
वोल्हावणें (प्रा क्रि) ओले करणे, शात करणे [उल्लास
वोल्हासा, वोल्हासु (प्रा पु) ओलावा,
वोवणी (प्रा स्त्री) ओवलेली माळ
वोवरा, वोवरी (प्रा स्त्री)ओवरी, एकात जागा
वोवसा (प्रा पु) व्रत, नियम
वोवसी (प्रा पु) व्रत करणारा [पाडणे
वोवाडणे (प्रा क्रि) ओलाडणे, पडणे,
वोवारा (प्रा पु) आळा, मर्यादा
वोवी (प्रा स्त्री) बध [तोटा.
वोस (प्रा वि) व्यर्थ, निरर्थक, (पु)
वोसग (स उत्सग पु) माडी
वोसडणें (प्रा क्रि) टाकणे, भरून वाहणे [क्षीण होणे.
वोसणणे (प्रा पु)बरळणे (१०।३१२),
वोसणता (प्रा वि) झोपेत बरळणारा
वोसणें (प्रा न) पुरात वाहून येणारी लाकडे वगैरे

वोसतणें (प्रा क्रि) आचरणे, मागे टाकणे, भोगून टाकणे
वोसन (प्रा वि) फुकट [होणे
वोसपणें (प्रा क्रि) कटाळणे, भयभीत
वोसर (प्रा पु.) ओहोट
वोसरणें (प्रा क्रि) ओसरणे, कमी होणें
वोसल, वोसळ, वोसाळ (प्रा वि) शून्य
वोसळणें (प्रा क्रि) बरळणे
वोसाडा(प्रा पु) शितोडा(भा० ११।१५)
वोसाण (प्रा न) ढीग, पुरातली लाकडे वगैरे (ज्ञा० ७।७३)
वोसारा, वोसरा (प्रा पु) न्यूनता
वोसावणें (प्रा क्रि) गळून जाणे, उदास होणे, अपूर्ण होणे
वोसिगा (स उत्सग पु) माडी
वोसिवा (प्रा पु) न्यूनता
वोह (स ऊध न) ओटी, कास (मुक्ते० वन० १२।६७)
वोहटणे (प्रा क्रि) आकर्षणे
वोहर (स वधूवर न) दापत्य, मेहूण
वोहरणें (प्रा क्रि) सपणे
वोहरी (प्रा स्त्री) शून्य, पोकळ जागा
वोहळणे (प्रा क्रि) वाहून जाणे
वोहा(स ऊध स्त्री)कास(अमृ०७।६३)
वोहोळ (प्रा पु) ओहोळ
वोळग (प्रा स्त्री) सेवा (ना० २८३)
वोळग (स्त्री) सभा, बैठक
वोळगण (प्रा स्त्री) प्राप्ति, सेवा
बोळगणा, वोळगणा (प्रा पु) दास, सेवक, आश्रय करणारा [सेवा करणे
बोळगणें (प्रा क्रि)धरणे, सचार करणे,
बोळगा (प्रा पु) दास, सेवक
वोळगी (स्त्री) वोळगे, (न) सेवा
वोळघणें, वोळघणें (स उल्लघ् क्रि) चढणे, उल्लघणे
वोळणें (प्रा क्रि) वळणे, प्राप्त होणे, दिशा बदलून जवळ येणे (एक० १८७८), शमणे (भा० १०।११), तिरस्कारणे
वोळव (प्रा पु) सोग, विष, कौतुक
वोळवा (प्रा पु) वाळवी (ज्ञा० ८।८९), मुगी (ज्ञा० १८।६०९), वारूळ
वोळसा (पु) फेरा, गर्दी, समुदाय
वोळा (प्रा पु) मेघ
वोळिग (प्रा. पु) आश्रय
व्यकट (स वि) वाकडा
व्यकटी (स्त्री) वक्रता
व्यकटेश, व्यकोबा (पु) कृष्णाचा एक अवतार समजून कर्नाटकात पूजिला जाणारा एक देव
व्यक्त (स वि) स्पष्ट, ज्ञात
व्यक्ति (स स्त्री) आकार, प्रकृति, स्पष्टता,प्राणी, मनुष्य, विचित्र माणूस
व्यक्तिदर्शन (न) लिखाणातून साकार दाखविलेली मूर्ति
व्यक्तिमत्व (न) वैशिष्टयामुळे होणारें व्यक्तीचे स्वतत्र दर्शन
व्यक्तिवाद (पु) व्यक्तीच्या सुखदु खास महत्त्व देणारा विचार
व्यक्तिवैशिष्टय (न)व्यक्तीच्या ठिकाणी असणारा विशेष गुण
व्यक्तिस्वातत्र्य (न) व्यक्तीला आपल्या मनाप्रमाणें वागण्याची मोकळीक
व्यक्तीकरण(न) प्रकटीकरण, स्पष्टीकरण
व्यग (स न) उणेपण, न्यून, पगुता, अगावरचा तीळ, (वि) पगु
व्यगचित्र (न) थोडया रेषानी मूळ वस्तूचे विनोदी वैशिष्टय दाखविणारे चित्र; टीकात्मक चित्र (इ कार्टून)
व्यग्य(स वि)सुचविलेला, गर्भित, (न) गर्भित अर्थ
व्यग्योक्ति (स स्त्री) वर्मी भाषण
व्यग्र (स वि) गोंधळलेला, व्यापृत, गर्क झालेला
व्यजक (स वि) दर्शक, सूचक
व्यजन (स न) पखा
व्यजन (स न) व्याकरणात स्वतत्रपणें म्हणजे दुसऱ्या वर्णांच्या साह्यावाचून ज्याचा उच्चार पूर्ण होत नाही असा वर्ण, खूण, चटणी इ तोंडी लावणें
व्यंजना (स स्त्री) गर्भितार्थ, व्याजोक्ति
व्यतिक्रम (सं पु) विपर्यय, उलटपणा; उद्दामपणा. (अ) शिवाय.
व्यतिरिक्त (सं. वि) भिन्न, निराळा;

व्यतिरेक (स पु) भेद, वेगळेपणा, अव्याप्ति, अभाव, अपवाद, ताण करणे, एक काव्यालकार
व्यतिपात, व्यतीपात (स पु) ज्योतिषशास्त्रात—चद्र आणि सूर्य याची क्राति समान होणे, १७ वा याग, अप-शकुन, उत्पात, द्वाड मनुष्य
व्यत्यय (स पु) अडथळा, प्रतिवध
व्यत्यास (स पु) व्यतिक्रम, विपर्यय, विपरीतपणा
व्यथा (स पु) पीडा, दु ख, रोग
व्यथित (स वि) पीडलेला, दु खी
व्यपदेश (स पु) निमित्त, सबब, कपट
व्यपाय (स पु) नाश [३।२३३)
व्यभिचरणें (क्रि) सोडून जाणे (ज्ञा०
व्यभिचार (स पु) एकनिष्ठ नसणे, उल्लघन, परस्त्रीगमन किंवा परपुरुषगमन; दुराचार
व्यभिचारिणी (स स्त्री) परपुरुषाकडे जाणारी स्त्री, कुलटा
व्यभिचारी भाव (स पु) साहित्यशास्त्रात रसाच्या उत्पत्तीस सहायकारी जो भाव तो
व्यभिचारी (स वि) जारकर्मी
व्यय (स पु) खर्च, वेच [निरर्थक
व्यर्थ (स वि) निरुपयोगी, रिकामा,
व्यवच्छिन्न (स वि) निराळा, वेगळा
व्यवच्छेद (स पु) निराळा, अपवाद, पृथक्करण
व्यवच्छेदक (स वि) वेगळा दाखविणारा
व्यवधान (स न) अडथळा, अवकाश, आडपडदा
व्यवसा (प्रा पु) व्यवसाय
व्यवसाय (स पु) धदा, उद्योग, निश्चय, खात्री [निकाल, निर्णय
व्यवस्था (स स्त्री) यथायोग्य योजना,
व्यवस्थापक (स पु) नियामक, व्यवस्था लावणारा, कारभारी, मॅनेजर
व्यवस्थिणें (प्रा क्रि) नियमाने चालणे
व्यवस्थित (स वि) नीट, योग्य, खरे (ज्ञा० १८।८९५)
व्यवहार (स पु.) परस्परांमधील देवघेव, व्यापार, कामकाज, धदा, वर्तन, लोकरीति [चोख
व्यवहारशुद्ध (वि) व्यवहाराच्या दृष्टीने
व्यवहारशून्य (स पु) व्यवहार न जाणणारा, मूर्ख
व्यवहारज्ञ (स पु) व्यवहार जाणणारा, जगात कसे वागावे ते चागले जाणणारा
व्यवहारज्ञान (स न) व्यवहारातले शहाणपण, अक्कल
व्यवहारी अपूर्णांक (पु) अकगणितात— ज्या अपूर्णांकाच्या प्रकारात पाहिजे ती सख्या छेद होऊ शकते तो प्रकार
व्यवहार्य (स वि) आचरणात आणण्यासारखा
व्यवाय (प्रा पु) गृहस्थाश्रम
व्यष्टि (स स्त्री) वेगळेपणा, व्यक्ति, (प्रा) पिंड, देह
व्यसन (स न) आसक्ति, छद, नाद, खोड, सकट, आपत्ति [लागलेला
व्यसनी (स वि) दुराचारी, वाईट नादी
व्यस्त (स वि) उलटे, भिन्न, अकगणितात—जेव्हा दोन परिमेयांचा परस्पराशी असा सबध असतो की त्यातील एक जसजसे वाढत किंवा कमी होत जाते तसतसे दुसरे अनुक्रमाने कमी होत किंवा वाढत जाते तेव्हा ती परिमेये व्यस्त समजली जातात
व्याकरण (स न) भाषेच्या व्यवहाराचे नियमन करणारे शास्त्र [ग्रस्त
व्याकुल व्याकुळ (स वि) विव्हळ,
व्याक्रोश (स पु) मोठ्याने आक्रोश, शोक
व्याख्या (स स्त्री) लक्षण, स्पष्टीकरण
व्याख्याता (स पु) व्याख्यान देणारा, वक्ता [प्रतिपादन
व्याख्यान (स न) भाषण, विषय-
व्याघात (स पु) विघ्न, प्रतिबध
व्याघ्र (स पु) वाघ
व्याघ्राबर (स न) वाघाचे कातडे
व्याघ्राबरी (स स्त्री) एक देवी
व्याज (स न) कपट, निमित्त, सोग, पैशाची रकम वापरल्याबद्दलचे भाडे, भाडें, (प्रा न) मधमाशाच्या मोहोळाचे छिद्र.

व्याजखाऊ, व्याजखोर (वि) फार व्याज घेणारा

व्याजनिंदा (स स्त्री) बाह्यत दिसायला निंदापर पण वस्तुत स्तुतिपर असे भाषण, अथवा दिसायला एकाची निंदा केलेली, पण वस्तुत तिच्यात दुसऱ्याचीच निंदा गर्भित असते अशी वाक्यरचना (लेकी बोले सुने लागे या म्हणीची सार्थकता दाखविणारे भाषण)

व्याजबट्टा (पु) सावकारी

व्याजस्तुति (स स्त्री) वाक्यात बाहेरून स्तुति असून आतून निंदा असते ती

व्याजाऊ (वि) व्याजाने कर्जाऊ दिलेली

व्याजोक्ति (स स्त्री) कपटी भाषण, मनातला भाव स्पष्टपणे व्यक्त न करता निमित्ताने भाषण करून त्यापासून मनातला खरा भाव सुचविला जावा असे भाषण

व्याध (स पु) पारधी, मृगशीर्ष नक्षत्रामागील तेजस्वी चांदणी

व्याधि (स स्त्री) रोग, आजार

व्याधिष्ठ (वि) व्याधिग्रस्त

व्यान (स पु) सर्व शरीर व्यापून राहिलेला व सर्व नाड्यांस अन्नरस पोचविणारा वायु, पंचप्राणांपैकी एक

व्याप (स पु) व्यवहाराचा पसारा, उपदव्याप **व्याप तितका संताप**—जेवढा पसारा अधिक तेवढी जिवाला अधिक काळजी [पसरणारा

व्यापक, व्यापी (स वि) व्यापणारा,

व्यापणे (स व्याप क्रि) पसरणे, भरणे

व्यापादणे (क्रि) नाश करणे

व्यापार (स पु) उद्योग, क्रिया, धंदा, खटपट, वाणिज्य, व्यवहार [संबंधी

व्यापारी (स पु) उदमी, (वि) वाणिज्य-

व्यापी (स वि) व्यापणारा, भरलेला

व्यापून (स वि) भरलेला, गुंतलेला

व्याप्त (स त्रि) व्यापलेले, वेष्टित, भरलेले, पूर्ण

व्याप्ति (स स्त्री) व्यापणे, नित्य साहचर्य, क्षेत्र, सर्वसामान्य नियम

व्याप्य (स वि) अंतर्भाव करण्यासारखे

व्याप्यकोटि (स स्त्री) अंतर्भूत होण्यासारख्या गोष्टीचा नियम

व्याम (स पु) लांबी, वाव

व्यामिश्र (स वि)मिश्र, संकीर्ण [गोंधळ

व्यामोह (स पु) अज्ञान, भ्रम, चित्ताचा

व्यायाम (स पु)कसरत, मेहनत, श्रम

व्याल, व्याळ (स पु) सर्प [युक्त

व्यावर्तक (स वि) निराळ्या लक्षणांनी

व्यावर्तन (स न) फेरा

व्यावर्ति (स स्त्री) अव्याप्ति, पाहिजे त्यापेक्षा कमी अर्थाचे विधान

व्यावृत्त (स वि) अलग, बाहेर टाकलेला

व्यावहारिक (स वि) व्यवहारासंबंधी

व्यावहारिक नाम लोक शिष्टाचार म्हणून ज्या नावाने हाक मारतात ते प्रतिष्ठित नाव (जसे —अण्णा, दादासाहेब इ)

व्यास (स पु) भूमितिशास्त्रात—वर्तुळाच्या मध्यबिंदूतून जाऊन त्याच्या परिघास दोन्ही अंगांनी मिळणारी सरळ रेषा, विस्तार, पुराणिक, महाभारताचा कर्ता (एक ऋषि)

व्यासंग (स पु) अभ्यास, नाद, उद्योग

व्यासंगी (स वि) अभ्यासी, उद्योगी

व्यासपीठ (स न) पुराणिकाचे उंच आसन, उच्चासन [गुरुपूजा

व्यासपूजा (स स्त्री)आषाढ शु १५ ची

व्याहक (प्रा पु न) क्रीडा [७।४३)

व्याहळी (प्रा स्त्री)अरण्य, हट्ट (वा०

व्याहाळ (न) अरण्य, आमाट जागा

व्याहाळी (प्रा स्त्री) क्रीडा, शिकार.

व्याही (स विवाही पु) वधूवरांचे बाप, उभयतांची आप्तमंडळी

व्याळ (स व्याल पु) सर्प

व्याळी (प्रा स्त्री) रात्रीचे भोजन

व्युत्क्रम (स पु) उलट क्रम

व्युत्पत्ति (स स्त्री) व्याकरणात—शब्दाची मूळ उत्पत्ति, विद्वत्ता, प्राविण्य

व्युत्पन्न (स वि) विद्वान, प्रवीण, व्याकरणात—साधित (शब्द)

व्यूह (स पु) सैन्याच्या रचनेचा प्रकार, मसलत, विभू, बालट, कारस्थान.

व्योम (स न) आकाश

व्योमकेश (सं पु) श्रीशंकर
व्योमगंगा (स्त्री) आकाशगंगा
व्रज (स पु) समुदाय, गवळ्याची वाडी, हिंदी भाषेतील एक बोली
व्रजांगना (स स्त्री) गवळण
व्रण (स पु) क्षत, जखम, छिद्र, वण
व्रत (स न) नियमपूर्वक आचरण्याचे पुण्यकर्म, नियम, वर्तन, ब्रह्मचर्य
व्रतबंध (स पु) मुंज
व्रतस्थ (स वि) ब्रह्मचारी
व्रतवैकल्य (स न) लहानसान व्रते नियम वगैरे धार्मिक गोष्टी
व्रतस्थ, व्रती (वि) व्रत पाळणारा
व्रात (स पु) समूह
व्रात्य (स पु) मुंज न झाल्यामुळे बहिष्कृत झालेला ब्राह्मणपुत्र (वि) अर्वाच्य, द्वाड [काढण्याचा यज्ञ
व्रात्यस्तोम (स पु) व्रात्यावरचा बहिष्कार
व्रीडा (स स्त्री) लज्जा, विनय
व्रीहि (स पु) तांदूळ, साळ
व्हायोलिन (इ न) एक पाश्चात्य ततुवाद्य
व्हाळी (प्रा स्त्री) लहान ओहोळ
व्हिक्टोरिया (इ स्त्री) तीन माणसांची घोड्याची गाडी, बग्गी

श

श मराठी व्यंजनमालेतील तिसावे व्यंजन
शं (स न) सुख, कल्याण
शक (फा पु) शंका, संशय
शक (स पु) वर्षगणना, शालिवाहनाच्या नावाशी युक्त असलेली वर्षगणना, एक जात, हूण लोक
शककर्ता (स पु) ज्या राजाच्या नावाने वर्षगणना चालते तो सार्वभौम राजा
शकट (स पु) गाडा, गाडी
शकटभेद (स स्त्री) ज्योति०—चंद्राचे किंवा ग्रहाचे रोहिणी नक्षत्रातून जाणे
शकटासुर श्रीकृष्णास मारावयास मायावी रूप घेऊन आलेला राक्षस
शकणें (क्रि) समर्थ होणे, असणें
शंकणें (स शक् क्रि) संशय घेणे
शंकनीय (स वि) शंकास्पद, संशयास पात्र
शंकर (स पु) महादेव, अद्वैतमत—प्रस्थापक आद्य शंकराचार्य, (वि) शुभ, कल्याणकारक [खाद्य पदार्थ
शकरपाळा (फा शकरपारा पु) एक गोड
शंकरा (पु) संगीतातील एक राग
शंकराभरण (स पु) गायनातला एक राग
शंकराचार्य (स पु) अद्वैतमतसंस्थापक, त्यांच्या गादीवर बसलेला पुरुष
शकल (स न) तुकडा, (अर स्त्री) युक्ति, तोंड [आक्षेप
शंका (स स्त्री) संशय, भीति, भ्रांति,
शकाब्द (स न) शालिवाहन शकाचे वर्ष
शकार (स पु) राजश्यालक, राजाच्या रखेलीचा भाऊ, मूर्ख पण आढ्यतेखोर आणि दुष्ट मनुष्य
शंकित (स वि) संशयित, संदिग्ध
शंकु (स पु) काटकोन–त्रिकोणाच्या कर्णाखेरीज दोन बाजूंपैकी एक स्थिर राखून तिच्या भोवती तो त्रिकोण फिरविल्याने होणारी घनाकृति, खिळा, खुंटी, अंकगणितात—दहा महापद्म किंवा एकावर तेरा शून्ये इतकी संख्या
शकुन (स पु) भविष्यसूचक शुभाशुभादि लक्षण, प्रश्न, पक्षी
शकुनगाठ (स्त्री) एखादा शुभ शकुन दिसताच अंगावरच्या वस्त्राला बांधलेली गाठ, शुभशकुन
शकुनवती (स स्त्री) भविष्य वर्तविण्याच्या पद्धतीसंबंधाचा ग्रंथ [मामा
शकुनि (स पु) पक्षी, गिधाड, दुर्योधनाचा
शकुंत (स पु) पक्षी
शक्क (अर पु) संशय, शंका
शके (अ) वर्षी
शक्ति (स स्त्री) बळ, सामर्थ्य, पार्वती, अस्त्र, कुंडलिनी (ज्ञा० ६।२४७)
शक्तिचक्र (स न) मायाचक्र
शक्तिपात (स पु) शक्तीची हानि
शक्तिमान् (स वि) बळवान, समर्थ.
शक्तिहीन (स पु) दुर्बळ [येण्यासारखें
शक्य (स वि) साध्य, संभवनीय, करता

शक्यार्थ (स पु) व्याकरणात शक्यता दाखविणारे क्रियापदाचे रूप
शक्र (स पु) इद्र
शक्स, शख्स (अर पु) मनुष्य, माणूस
शख (स पु) समुद्रातल्या एका विशिष्ट प्राण्याचे कवच, त्याचे केलेले वाद्य, बोटावरची शखाकार रेषाकृति, पाचजन्य, बोब, (वि) ठोब्या, मूर्ख **शख करणें**—बोब मारणे
शखतीर्थ (स न) फाल्गुनवाद्य, बोब, देवपूजेतले अभिषेकानतर देवावर शखातून ओतलेले पाणी
शखध्वनि (स पु) बोब, पाचजन्य
शखरपाळा (स शखपाल पु) एक खाद्यविशेष, शकरपाळा
शखवलय (स न) शखाची बागडी
शखवळा (स शखवलय पु स्त्री) बागडी
शखळा (स शृखला स्त्री) साखळी
शखावळी (स्त्री) बागडी
शखिनी (स स्त्री) कामुक स्त्री
शखोबा (पु) ठोब्या, मूर्ख
शचि (स स्त्री) इद्राणी
शठ (स पु) लुच्चा, सोदा, ठक, कृपण
शठता (स स्त्री) धूर्तता, मूर्खपणा
शड्डू (पु) दड
शण (स पु) ताग, मण, अबाडी
शणै (पु) लेखनव्यवसाय करणारी एक ब्राह्मण जात, सारस्वत
शत (स वि) शभर
शतक (स न) शभराचा समुदाय, शभर वर्षांचा काळ, शेकडा
शतकूट (प्रा वि) शतधा भिन्न (पाडव० ४१।२२)
शतकृत्य (स शतक्रतु न) शभर अश्वमेधयज्ञ करण्यासारखे काही अचाट काम
शतक्रतु (स पु) शभर अश्वमेधयज्ञ करणारा, इद्र, अचाट कृत्य
शतगुण (स वि) शभरपट
शतघ्नी (स स्त्री) एक प्रकारची तोफ
शतंजीव (स अ) शभर वर्षे जग (असा आशीर्वाद)
शततारका (स स्त्री) चोविसावे नक्षत्र
शतधा (स अ) शभर प्रकारे
शतपत्र (स न) शभर पाकळयाचे कमळ
शतपावली (स्त्री) भोजनोत्तर थोडेसे मदगतीने फिरणे
शतभीष्म (स पु) एकाहून एक मोठे [बलाढ्य पुरुष
शतमख (स पु) इद्र
शतमान (स वि) शभर
शतमी सप्तमी पहा
शतमूर्ख (स पु) महामूर्ख
शतरज–शत्रज (अर स्त्री) बुद्धिबळें
शतवर्ष (वि) शभर वर्षे जगलेला
शतश (अ) शेकडो, शेकड्याने [वयाचा
शतायु, शतायुषी (स वि) शभर वर्षे
शतावरी (स स्त्री) एक औषधी वनस्पति
शत्रु (स पु) वैरी, दुष्मन
शत्रुता (स स्त्री) वैर
शनि (स पु) शनैश्चर, नवग्रहांपैकी एक, छळणारा, नोळ नावाचे रत्न **शनि उदरी येणे**—देव फळफळणे, मोठा लाभ होणे, **शनीचा फेरा**—सकट-परपरा
शनिप्रदोष (स पु) शनिवारी आलेला प्रदोष व तत्प्रीत्यर्थ करावयाचा उपवास, शिवपूजा उ०
शनिवार (स पु) शुक्रवारच्या पुढचा दिवस, मदवासर, आठवड्यातील शेवटचा दिवस
शनै शनै (स अ) हळू हळू
शनैश्चर (स पु) शनिग्रह **सूर्यपोटीं श०**—चागल्या बापाचा खोडकर मुलगा
शपणें (स क्रि) शापणे
शपत (स्त्री) शपथ, आण
शपथ (स स्त्री) आण, भाक, वचन **शपथ वहायला मोकळा होणें**—एखादे काम असे हलगर्जीपणाने किंवा थोडें करावयाचे की मुळीच केले नाही असा दोष ठेवता येणार नाही
शपथपूर्वक (अ) शपथ घेऊन
शपा (प्रा स्त्री) वीज
शफ (स पु) जनावराच्या पायाचा खूर
शफरीध्वज (स पु) मदन [भिल्लीण
शबर (स पु) भिल्ल, **शबरी** (स्त्री)

शबल, शबल (स शबल वि) गढूळ, मिश्र [अन्नसामग्री (ज्ञा० १८।५९१)
शबल, शबळ (प्रा स्त्री) शिदोरी,
शब्द (स पु) ध्वनि, आवाज, अर्थयुक्त वर्ण, बोल, दोष **शब्द ठेवणें**—ठपका देणे
शब्दाचा मार (पु) कानउघाडणी
शब्दकोश (स पु) शब्दाचा अर्थासह सग्रह
शब्दचित्र (स न) शब्दानी केलेले वर्णन, साहित्यशास्त्रात ज्यामध्ये शब्द मात्र चमत्कारिक असतात असे काव्य
शब्दचोर (स पु) दुसऱ्याचा लेख चोरून तो आपलाच म्हणून दडपू पाहणारा
शब्दप्रमाण (स न) ताेंडी पुरावा
शब्दब्रम्ह (स न) वेद
शब्दभेदी (स वि) अदृश्य वस्तूचा नुसता नाद ऐकून त्यावर बिनचूक नेम मारण्याचे चातुर्य अंगी असलेला
शब्दयोगी (स वि) ज्या करणात--- नामे आणि नामाप्रमाणे योजिलेले इतर शब्द याना जोडून येऊन त्याचे गौणान्वयरूप करणारे
शब्दलालित्य (स न) शब्दाची मनोवेधक योजना, शब्दाची शोभा
शब्दवित्ता (पु) परमात्मा [रचना
शब्दविश्वास (स पु) शब्दयोजना, शब्द-
शब्दविज्ञान (न) शब्दाचे श्रोत्रेंद्रियद्वारा ज्ञान होणे
शब्दवेधी (स वि) शब्दभेदी पहा
शब्दशक्ति (स स्त्री) साहित्यशास्त्रात— अभिधा, लक्षणा, व्यजना इ० शब्दार्थ-बोधक वृत्ति, अभिधाव्यापार
शब्दसृष्टि (स स्त्री) कविता, लेख इ०
शब्दावडबर (स न) शब्दपाडित्य, पोकळ वक्तृत्व
शब्दातीत (स वि) शब्दानी वर्णन करण्यास अशक्य, अनिर्वाच्य
शब्दार्थ (स पु) आशय, अर्थ
शब्दानुप्रास (स पु) ज्यात सबध शब्दाची पुन पुन आवृत्ति ठराविक अतराने होते असा भाषालकार
शब्दालकार (स पु) वाक्यातल्या ज्या विशेष शब्दरचनेपासून मुख्यत्वेकरून चित्तरजन होते ती शब्दरचना अनुप्रास, यमक व चित्र असे याचे तीन प्रकार आहेत
शभर (स शबर पु) साबर, हरिणाची एक जात, (वि) शे, शेकडा
शभु (स पु) शकर, महादेव
शम (स पु) शाति, मनोनिग्रह
शमणे (स शम क्रि) शात होणे, कमी होणे
शमदममदनमदभेद (स वि) मन सयमन व इद्रियविजय याच्या योगाने कामाचा गर्व नाहीसा करणारा (ज्ञा० १८।७)
शमन (स न) शात करणे, निवारण, निवारण्याचा उपाय
शमल (स न) घाण, मळ
शमा (फा स्त्री) ज्योत
शमिना (फा शामियाना पु) शामियाना डेरा, मोठा तबू
शमी (स स्त्री) एक वृक्ष (दसऱ्याच्या दिवशी हिची पूजा करतात)
शय (स पु) हात (मोरो०कर्ण० २६।१०)
शयन (स न) निजणे, शय्या, बिछाना
शयनी एकादशी (स्त्री) आषाढ शु० ११ (या दिवसापासून चातुर्मास्य सपेपर्यंत विष्णु शयन करतात)
शय्या (स स्त्री) बिछाना, निद्रा
शर (स पु) बाण, तीर, बोरू, कमानीचा चढ
शरजन्मा (स पु) कार्तिकस्वामी
शरण (स न) रक्षण, रक्षणकर्ता, (वि) आश्रय मागणारा [मागण्यास आलेला
शरणागत, शरणापन्न (स वि) आश्रय
शरणार्थी (स वि) शरणागत पहा
शरण्य (स वि) रक्षणकर्ता
शरत्–द् (स स्त्री) वर्षाच्या सहा ऋतूतला एक (आश्विन व कार्तिक या महिन्यातला काळ)
शरधि (स पु) बाणाचा भाता
शरपजर (स पु) बाणाचा पिंजरा, ज्याच्या अगास पुष्कळ बाण लागले आहेत असा **शरपजरीं पडणें**—मरणोन्मुख होणें
शरबत (फा न) सरबत, गोड, आबट पेय

शरभ (स पु) सिंहाहून बलिष्ठ असा एक प्राणी, हत्तीचा छावा, टोळ
शरम (फा स्त्री) लाज, लज्जा
शर्मिंदा-धा (फा वि) ओशाळा, लाजलेला [बिछाना
शरशय्या (स स्त्री) बाणाचा केलेला
शरसंधान (स न) बाणाचा नेम
शरा (अर पु) मुसलमानी कायदा, शास्त्र, (हि स्त्री) पगाराचा दर
शराईत, सराईत (वि) निपुण, निष्णात
शराब (अर स्त्री) दारू, मद्य
शरायणी गज जमीन मोजण्याचा गज
शरारत (फा स्त्री) द्वेष, मत्सर
शरारू (प्रा वि) घातुक (मोरो० कृष्ण० १८।१५)
शराव (स पु) परळ, उथळ भांडे
शरासन (स न) धनुष्य
शरीक (अर पु) पातीदार, वाटेकरी
शरीयत्पन्हा (फा पु) इस्लाम धर्म-शास्त्रज्ञ, काजी
शरीर (स न) देह, काय, वपु
शरीरभाव (स पु) अहंभाव [दुःख
शरीरभोग (स पु) शरीराला होणारे सुख-
शरीरयष्टि (स स्त्री) आंगकाठी [आरोग्य
शरीरसंपत्ति (स स्त्री) निरोगीपणा,
शरीरसंबंध (स पु) विवाहसंबंध
शरीरसाडोबा (प्रा पु) देहाचे निंबलोण (ज्ञा० ९।३८१)
शरीरी (स वि) देह धारण करणारा
शर्करा (स स्त्री) साखर
शर्करावगुंठित (स वि) साखरेत घोळ-लेले, साखरेने आच्छादलेले
शर्ट (अर पु न) खमीस, विशेष प्रकारचा सदरा
शर्त (अर स्त्री) अट, पैज, कमाल, विपुलता, शिरस्ता
शर्तमर्दी (स्त्री) पराक्रम, अचाट कृत्य
शर्थ (स्त्री) पराकाष्ठा, सीमा, कळस
शर्था करणे पादणे (भा० २३।५५८)
शर्मा (स अ) ब्राह्मणाच्या नावापुढे लागणारे उपपद, (न) सुख, कल्याण
शर्मिदा (वि) लज्जित, ओशाळा
शर्मिष्ठा (स स्त्री) नक्षत्रपुंज, ययातीच्या स्त्रीचे नाव
शर्यत (अर शरायत स्त्री) पैज
शलक-ख (अर शलघ स्त्री) भडिमार
शलभ (स पु) टोळ [१२।४२)
शलल (स न) कटक (मोरो० द्रोण०
शलाका (स स्त्री) काडी, सळई, खुंटी.
शलाकापरीक्षा (स स्त्री) ग्रंथात काडी घालून तो जेथे उघडला जाईल तेथील मजकुरावरून ग्रंथाची योग्यता ठरविणे.
शल्य (स न) बाणाचे अग्र, टोक, काटा, मनाला टोचणारी गोष्ट, (पु) नकुल आणि सहदेव यांचा मामा
शव (स न) प्रेत
शश, शशक (स पु) ससा
शशधर, शशांक, शशी (स पु) चंद्र
शशविखान (म शशविशाण न) सशाच्या शिंगासारखी मिथ्या कल्पना
शशिमौळी (पु) शंकर
शशिकर (स पु) चंद्रकिरण
शशिकला (स स्त्री) चंद्रकला
शशिनी (स स्त्री) चांदण्याची रात्र
शशिशेखर (स पु) शंकर
शशी (स पु) चंद्र
शष्प (स न) कोंवळे गवत, गुह्येंद्रिया-वरील केस
शस्त्र (स न) हत्यार
शस्त्रविद्या (स स्त्री) धनुर्वेद
शस्त्रवैद्य (स पु) शरीरातला नासलेला भाग शस्त्राने कापून रोग दूर करणारा
शस्त्री (स स्त्री) कट्यार, सुरी
शस्य (स न) धान्य
शह (फा पु) बुद्धिबळाच्या डावात उलट बाजूच्या राजावर आपल्या मोहऱ्याची उडी पडेल अशा ठिकाणी ते मोहरे आणून बसविणे, इषारा, खूण
शह देणे दुसऱ्याला हुसकावून लावणे
शहर (फा न) नगर, मोठा गाव
शहरपन्हा (फा पु) शहराची तटबंदी, पहारा
शहरबटाऊ (पु) शहराचा सौदा
शहरे (न) रोमांच

शहा (प्रा पु) वेध, साक्षात्कार (सोहिं० महदनु०), (फा पु) राजा, बादशहा, सावकार, पैसेवाला, इनामदार माणूस, जकातदार [मगलवाद्य
शहाजण (फा पु न) मोठा नगारा,
शहाजादा (फा पु) राजपुत्र
शहाजिरे (फा न) जिऱ्याचा एक प्रकार
शहाजोगे (हि वि) भरवशाचा, विश्वसनीय, पतदार
शहाजोगहुडी (स्त्री) पेढीवर दाखविल्याबरोबर दाखविणाराला तिची रक्कम मिळावयाची अशी हुडी
शहाडा (प्रा पु) मोठा वृक्ष
शहाडें (न) कोवळा नारळ
शहाणपण (न) अक्कल
शहाणा (हि शियाना वि) अक्कलवत, धूर्त, समजदार
शहाणीव (प्रा स्त्री) शहाणपण
शहानिशा (फा पु स्त्री) सशय-निरसन, निकाल [साहस, चातुर्य, करामत
शहामत (अर स्त्री) धिटाई, पराक्रम,
शहामृग (फा पु) एक पक्षी
शहार (प्रा पु) बुद्धिबळातील शह
शहारा (पु) रोमाच [जात
शहाळू (स्त्री) शाळ्, जोधळयाची एक
शहाळें (न) कोवळा नारळ
शहीद (फा पु) हुतात्मा
शाइदी (अर शाहद पु) साक्ष
शाई (फा सियाही स्त्री) मषी, लिहिण्यासाठी काजळ घोटून केलेला पदार्थ, मृदगाच्या तोडाला लावण्याचे का रोगण
शाई, शाही (फा समासात वि) अमलातला, प्रकारचा, (स्त्री) अमल, राजमडळ
शाक (स स्त्री) भाजीपाला, झाडावर गदरलेला आबा, पाडाचा आबा, (पु) सप्तद्वीपापैकी एक, शक, वर्षगणना
शाकंबरी, शाकभरी (स शाकभरी स्त्री) दुर्गा, पौष शु १५ च्या रोजी करण्याचे व्रत
शाकारणी (स्त्री) छपराची दुरुस्ती
शाकारणें (क्रि) कौलार दुरुस्त करून नवी कौले घालणे
शाकाव्रत (स शाकव्रत न) चातुर्मास्यात भाजीपाला, दही, दूध व डाळी हे पदार्थ अनुक्रमाने एकेक महिनापर्यंत न खाण्याचे व्रत
शाकाहार (स पु) वनस्पत्याहार
शाकिनी (स स्त्री) पिशाची
शाकुनिक (स पु) पारधी, (न) शकुन सागण्याची विद्या, (वि) शकुन सागणारी (विद्या)
शाक्त (स पु) देवीचा उपासक
शाख (स शाक स्त्री) शाक पहा
शाखा (स स्त्री) फादी, भाग, खाते
शाखामृग (स पु) वानर
शाखिया (पु) वृक्ष (ज्ञा० १८।८६८)
शाखोट (वि) पतदार, विश्वसनीय
शागिर्द (फा पु) उमेदवार, विद्यार्थी, शिष्य, मोठ्याच्या घरी देवपूजेचे साहित्य माडणे, धोतरे धुणे, पाणी भरणे, इ० कामे करणारा
शागिर्दपेशा (फा पु) राजघराण्यासबधाची घरगुती कामे करणारे खाते
शाटी (स स्त्री) सन्याशाची छाटी, वस्त्र
शाठ्य (स न) लबाडी, धूर्तता
शाडवट (वि) शाडूची
शाडवळ (वि) गावढळ, अडाणी, हिरवेगार, (पु) धान्याकुर
शाडिल्य (स वि) शाडिल्य नावाच्या ऋषीच्या गोत्रातला
शाडू (स्त्री) पाढऱ्या रगाची चिकण माती
शाडूळ (स शाद्वल वि) हिरवागार
शाडूळ (स शाद्वल न) कोमल धान्याकुर, (वि) कोवळा, लुसलुशीत
शाण (स पु) शस्त्राला धार लावण्याचा दगड, सहाण
शात(स वि)शातियुक्त, सौम्य, थाबलेले, विझलेले, मृत
शातकुभ (स न) सोने
शांतनव (पु) भीष्म
शांतवन (न) सात्वन, शमन

शांति (स स्त्री) चित्ताची स्वस्थता, विकारशून्यता, शमन, थाबणे, विघ्न-निवारक धर्मकर्म
शातिक (स न) अरिष्टनिवारक कर्म
शातिपाठ(स पु) बाळतिणीच्या पहिल्या बारा दिवसात तिला व तिच्या लेकराला अनिष्टापत्तीपासून राखण्यासाठी रोज मत्र म्हणतात ते
शातिब्रह्म (स न) अतिशय शात वृत्तीचा मनुष्य, वरून शात वृत्ति दाखवून मनात तीव्र द्वेष धरणारा
शातिरस (स पु) नवरसापैकी एक
शातोदक (स न) मृत्यूच्या जागी तेराव्या दिवशी मृत्युशमनार्थ करावयाची शाति
शादमानी (फा स्त्री) कुशलवृत्त
शाद्वल (स न)कोवळे गवत
शादी (फा स्त्री)मुसलमानाचे लग्न
शाधी(स सधि पु) भाडण मिटविणे, साम
शान(अर स्त्री)छानदारपणा, थाटमाट, (वि) छानदार
शानशोक (पु), **शानशोकिता**, **शानशोकी** (स्त्री) थाटमाट, डामडौल
शाप (स पु) रागाचे भाषण, अनिष्ट-चितन, तळतळाट, अभिश्राप
शापणे (क्रि) शाप देणे
शापादपि शरादपि (स अ) धर्मश्रेष्ठतेच्या किवा सामर्थ्याच्या जोरावर, कोणत्याना कोणत्या तरी प्रकारे
शाबरीविद्या(स स्त्री) चेटूक, इद्रजाल
शाबरी (स स्त्री)चेटकीण
शाबान (अर पु) मुसलमानी वर्षाचा आठवा महिना [वाहवा
शाबास (फा शाबाश अ) भलेबहादूर,
शाबासकी (स्त्री) वाहवा, स्तुति, पाठ थोपटणे
शाबुदाणा (पु) एक उपवासाचा पदार्थ
शाबूत,शाबूद (अर वि) दुरुस्त, कायम, अभग
शाब्दिक (स वि) वाचिक,तोडी; वरवर
शाब्दी (प्रा स्त्री) शब्दप्रवृत्ति (ज्ञा० १५।२३०)
शांभवी (स स्त्री) पार्वती, भाग, घोटा
शाम (स पु) सयाम देश
शामक (स वि) शमविणारे
शामदान (फा शमअदान न) ठाणवई, ठाणवी, चिराखदान, मेणबत्ती बसविण्याची ठाणवी
शामळू (वि) नेभळट [तडजोड
शामाटे (न) कशीतरी करून टाकलेली
शामाट्या(वि) मूर्ख, अडाणी, अडमुठ्या
शामाना, **शामीना**(फा शामियान पु)छत लावून केलेली छाया, चादवा, डेरा
शायद् (फा क्रि वि) कदाचित्
शायदी (फा शाहिदी स्त्री) साक्ष
शायी (स समासान्ती वि) निजणारा
शारद, **शारदीय** (स वि) शरदृतूसबधाचा, (स्त्री) शरत्काल
शारदा (स स्त्री) सरस्वती
शारदी (स शरद् स्त्री) शरत्काल
शारा (पु), **शारी**(स्त्री), **शारे** (न) शहारा, काटा [शहारा
शारी (स्त्री) लहान सामता, भय, कप,
शारीर, **शारीरक** (स न) शरीरविषयक शास्त्र [सबधी
शारीरिक (स वि) शरिराचा, शरिरा-
शारे(न) शहारे, थरकाप, काटा
शार्ङ्गपाणी (स पु) श्रीकृष्ण
शार्दूल (स पु) वाघ, राक्षस, (समासोत्तरपदी वि) श्रेष्ठ
शार्दूलविक्रीडित(स न) छद शास्त्रातल्या एका वृत्ताचे नाव याच्या चरणात १९ अक्षरे व म, स, ज, स, त, त हे गण असून शेवटी एक गुरु अक्षर असते
शार्मण्य (वि) जर्मन देशीय
शाल (फा स्त्री) महावस्त्र, लोकरीचे पाघरण्याचे उची वस्त्र
शालक(स पु) मेहुणा, बायकोचा भाऊ
शालजोडी (स्त्री) शाल
शाला(स स्त्री)शाळा, विद्यागृह, वाडा, जागा
शालिका (स स्त्री) उत्पत्तिस्थान (ज्ञा० १४।६७)
शालिग्राम(स पु) गडकी नदीतला काळा वाटोळा दगड

शालिनी (स स्त्री) एक वृत्त, याच्या एकेका चरणात ११ अक्षरे आणि म,त, त हे गण असून शेवटी दोन गुरु अक्षरे असतात [मुग्धिणी
शालिनी (स त्रि) शोभणारी, (स्त्री)
शालिवाहनशक(स पु) राजा विक्रमादित्य याचा पराभव करणाऱ्या एका शक-जातीय राजाने सुरू केलेली वर्ष-गणना-पद्धति ही नर्मदेच्या दक्षिणे-कडील प्रांतात चालते
शाली(समासान्ती वि) शाभिवंत, प्रख्यात
शालीन (स वि) लाजाळू
शालीनता (स स्त्री) लाजाळूपणा
शालेय (स न) मंदिर
शालू (हि साल् पु) उंची लुगडे
शाल्मलि (स स्त्री) सावरीचे झाड, (न) सात द्वीपांपैकी एक
शाल्योदन (स न) चमचमीत भोजन
शाव, शावक (स पु) छावा, बच्चे
शाश्वत (स वि) कायमचे टिकणारे
शाश्वती (स शाश्वत स्त्री) कायमपणा टिकण्याविषयीची खात्री
शासक (स पु) दंडकर्ता, नियमनकर्ता
शासणें (स शास् क्रि) शिक्षा करणे
शासन (स न) शिक्षा, अमल, हुकूम, आज्ञा, सनद
शासनपत्र (स न) सनद, लेखी हुकम
शासनशास्त्र (वि) राजनीतिशास्त्र
शासनसंस्था (स स्त्री) सरकार
शास्ता (स पु) नियमनकर्ता, शासक
शास्ति (स स्त्री) शिक्षा, दंड
शासित (पु) ज्यावर अमल गाजविला जातो तो
शास्त्र (स न) धर्मनियम, धर्मग्रंथ, विद्येची शाखा, आज्ञा **शा०स असणें**—अगदी थोडे केवळ नावाला असणे
शास्त्रवेत्ता, शास्त्रज्ञ (स वि) शास्त्र जाणणारा
शास्त्रार्थ (स पु) शास्त्रातल्या वच-नाचा अर्थ, शास्त्राची आज्ञा, नियम **शा० करणें**—उगाच नावाला करणे
शास्त्री (स पु) शास्त्रवेत्ता, पंडित

शास्त्रीय (स त्रि) शास्त्रासंबंधी
शाह, शाहजादा, शाहाजिरे, शाहा-जोग, शाहाणा इ० बद्दल शहा, शहाजादा, शहाजिरे इ० शब्द पहा
शाहगीत (प्रा स्त्री) शहाणपणा
शाहतोर (प्रा पु) जांभूद
शाहाडा (प्रा पु) मोठा वृक्ष, लिंड
शाहिदी (शाहद स्त्री) साक्ष, पुरावा
शाही (फा स्त्री) राज्य, सत्ता
शाहीर (अर पु) कवि, कवन रचून त म्हणून दाखविण्यावर चरितार्थ चालविणारा
शाही शिरस्ता (हि पु) राजमान्य रूढि
शाळ, शाळक शाल, शालक पहा
शाळकृत कन्यादान सालकृत कन्यादान पहा
शाळुका—खा (स्त्री) ज्याच्या मध्यभागी बाग बनविलेला असतो त्या शिवलिंगाचा भाग
शाळू (पु) हिवाळ्यात पिकणारी एक प्रकारची ज्वार, (वि) थोडा वेळ राहणारा
शाळे (न) कोवळा नारळ [वैद्य
शाळोत्री (स शालिहोत्री पु) घोड्याचा
शिउ (स शिव पु) शंकर, ईश्वर
शिऊळ (स्त्री) शोळ, शिवळ पहा
शिक (हि शोक स्त्री) नाकातून वायूचें जोराचे निःसरण
शिककाई (स्त्री) शिकेकई पहा
शिकजी (प्रा स्त्री) सरबत
शिकणाऊ (पु) नवशिक्या, उमेदवार.
शिकणी (स्त्री) वासाने शिंका आणणारी एक वनस्पति
शिकणे (क्रि) नाकातून वायूचे जोराने निःसरण करणे
शिकणे (स शिक्ष् क्रि) विद्या मिळविणे, अभ्यास करणे
शिकंदर (अर स्कंदर ड) अलेक्झांडर, (पु) एक बलवान् राजा, (वि) बल-वत्तर, पराक्रमी
शिकरण, शिकण, शिखरण(स्त्री) केळी दुधात कुसकरून व गूळ किंवा साखर घालून केलेले खाद्य

शिकरी (स्त्री) राहाटगाडग्यात पोहऱ्याच्या माळेची दोरी

शिकल (अर सिकल स्त्री) हत्याराची साफसुफी, तेज, चकाकी, शोभा, **शि० उतरणें**—मानहानि करणे

शिकलकर, शिकलगार (फा पु) हत्यारे साफसूफ करणारा

शिकवण–णी (स्त्री) शिक्षण, शिकविणे

शिकविणे (क्रि) पढविणे, उपदेश करणे, पवृत्त करणे

शिकस्त (फा स्त्री) पराभव, दुर्दशा, पराकाष्ठा **शि० होणें**—हात टेकणे

शिकाऊ (वि) शिकणारा, विद्यार्थी

शिकायत (अर स्त्री) फिर्याद, तक्रार

शिकार (फा स्त्री) पारध, लाग, सधान

शिकारखाना (फा पु) रानटी पशु, पक्षी इ० ठेवण्याची जागा

शिकारी (वि) शिकारीच्या उपयोगी, (पु) पारधी, शिकार करणारा, (स्त्री) शिकाळीची दोरी

शिकाळी, शिकाळी (स्त्री) भाडे सर्व बाजूनी मारखे उचलले जाऊन नेण्यास सोयीवार पडावे म्हणून त्याच्या गळ्याभोवती दोरीचा फास घालून वर हातात धरता येईल अशी केलेली तजवीज

शिंके, शिके (स शिक्य न) वस्तु अधात्री ठेवण्यासाठी दोरीची किवा साखळीची केलेली विशेष प्रकारची योजना

शिकेकई, शिकेकाई, शिकिकै (कानडी शिगिकाई स्त्री) केस स्वच्छ करणारी एक वनस्पति किवा तिची शेग, चिकाखारी [२११८)

शिकेदौती (फा स्त्री) लाख (राजव्य०

शिकोरा (पु) खापराचे झाकण

शिकोरी (स्त्री) खापराची पणती

शिक्का (अर शिका पु) नाण्यावरचा छाप, ठसा, मोहोर, नावाचा छाप

शिक्केकटार (अर हिं स्त्री) राज्याधिकाराची चिन्हे

शिक्केनीस, शिक्केनवीस (फा पु) राजाचा शिक्का सभाळणारा अधिकारी

शिक्केबाजी (स्त्री) प्रत्येक भल्याबुऱ्या कायद्यावर व धोरणावर समतीचा छाप मारण्याचे सरकारी धोरण

शिखड (स पु) मयूरपुच्छ, लहान मुलाच्या डोक्यावरचे दोन्ही बाजूचे कल्ले

शिखडी (स पु) द्रुपदाचा पुत्र व भारतीय काळातला एक राजा (हा मूळचा स्त्री असून पुढे पुंस्त्व प्राप्त झालेला होता), नपुसक, मोर

शिखणे (स शिक्ष क्रि) शिकणे

शिखर (स न) शिरोभाग, वरचे अग्र, टोक, कळस **शि०स जाणें**—पराकाष्ठा होणे

शिखरण (स शिखरिणी स्त्री) केळी कुसकरून त्यात दूध व साखर घालून केलेले खाद्य

शिखरिणी (स स्त्री) हे एक वृत्त आहे यात १७ अक्षरे व य, म, न, स, भ, हे गण असून शेवटी अनुक्रमे लघुगुरु अक्षरे असतात

शिखरी (स पु) पर्वत, डोगर

शिखा (स स्त्री) शेंडी, तुरा, कलगी, अग्नीची ज्वाळा, (स पु) पावसाची लहान सर

शिखानष्ट (स वि) शेंडी नसलेला, (पु) निन्दार्थी–मुसलमान

शिखामणि (स पु) उत्कृष्ट रत्न

शिखासूत्र (स न) शेंडी व जानवे ही ब्राह्मणत्वाची दोन मुख्य बाह्य चिन्हे, **शि० वर येणें**— रागाचा कळस होणे [असलेला (पर्वत)

शिखी (स पु) मोर, अग्नि, (वि) शिखर

शिंग (स शृंग न) जनावराचे शिंग, निशाण, त्या आकाराचे वाद्य **शिंगें असणें**—भेद असणे, **शिंगे फुटणें**—वेडेपणा करू लागणे, **शिंगें मोडून वासरात शिरणें**—जाणत्या माणसाने पोरकटपणा करू लागणे

शिंगटणें (क्रि) शिंग मारणे, शिंगावर घेऊन फेकणे [(मुक्ते०वन०१३।५०)

शिंग (प्रा स्त्री) अत्युच्च शिखर, शीग

शिंगर (न) वेळूचा काटा, पाने एकत्र टोचण्याचे साधन, चोई

शिगरी (स्त्री) कोवळा कोब भाडे ठेवण्याचे दोरीचे शिकाळे
शिगरू (न) घोडीचा बच्चा
शिगशिगोटी (स्त्री) जनावराची शिगे, हाडें इ० जनावराच्या अगाची ठेवण, जनावराच्या विक्रीवरची सरकारी पट्टी
शिगा (स श्रृग पु) शिगरू
शिगाडा (स श्रृगारक पु) उपासाला खाण्यासारखे पाण्यात उगवणाऱ्या एका वनस्पतीचे फळ [उभे टेके
शिगाडी (स्त्री) गाडीच्या पुढच्या भागाचे
शिगाळ (वि) लाब शिगे असलेले, उपद्रवी [घालून बाधलेली दोरी
शिगाळें (न)बैलाच्या दोन्ही शिगाना वेढा
शिगी (स्त्री) वाजविण्याचे लहान शिग, शिगरू (मादी)
शिगोटी (हि स्त्री) शिगे असलेले जनावर, अशा जनावराचा समुदाय, शिगाळे
शिगोशीग (अ) अगदीभरून, साडेतोवर
शिचा(पु)शिदळीचा,शिनळ स्त्रीचा मुलगा
शिजणें (स सिध् क्रि) राधले जाणे, पक्वहोणे, उकडणे, तयार होत राहणे, विचार चालणे
शिजदा (फा पु) नमन, वदन
शिजविणें (क्रि) राधणे, उकडणे
शिजाळू (वि) लवकर शिजणारे
शिट (हि छीट स्त्री) तुषार
शिटवा (पु) पक्ष्याची विष्ठा [सोदा
शिटाऊ, शि०बदरी (वि) हीन जात, पाजी,
शिटी (स्त्री) शीळ
शिट्टी–टो (पु स्त्री) एक प्रकारचे भात
शिडकाव (हि छिडकाव पु) शिपडणे
शिडशिडीत (वि) सडपातळ, कृश
शिडी (स श्रेढी स्त्री)चढणी, जिना,दादर
शिणक (स्त्री)चमक, कळ [अलकार
शिणगार(स श्रृगार पु)सजविणे, शोभा,
शिणणें (क्रि) थकणे, भागणे, दमणे
शिणोण (स्त्री) शिणक, कळ, चमक
शिणोटा (पु) थकवा, शीण
शितडी (स्त्री)गुठळी,(दह्याची)कवडी
शितरपाडी (स्त्री) चपळता, हुषारी
शितरी (स्त्री) लहान झोपडी
शितरू (प्रा वि) फसविणारे (दा०२। ३।२९)
शितवड (स्त्री) भाताची साडलेली शिते
शितळचद (पु) रेगाळणारा किवा सुस्त मनुष्य
शितळचिनी (स्त्री) ककोळ
शितळ शिमगा (पु) होळी थड करण्याचा दिवस (फाल्गुन व० १), वसतपचमीलाही शि० म्हणतात
शितळाई (स शीतल स्त्री) थडावा
शितळादेवी (म शीतलादेवी स्त्री)देवीच्या रोगाची देवता
शिता (पु) स्त्रियाच्या केसाचा भाग
शिताफळ (स सीताफल न) एका फळाचे नाव
शिताफी (फा शिताबी स्त्री) चलाखी, चपलता, कौशल्य, हुषारी, युक्ति
शिताब (फा वि) चपळ,हुषार, उत्साही
शिताबी (फा स्त्री) शिताफी पहा.
शितिकठ (स पु) शकर
शिती (स्त्री) एकविटी भित, पडदी
शिते (न) हातमागाचा एक भाग, बायकाच्या केसाचा भाग
शितैन (अर सितैन वि) साट
शितोडा (हि छीटा पु) उडालेला थेब, तुषार, कळकाची फादी
शिथड (स्त्री) हातमागाचा एक भाग
शिथिल (स वि) ढिला, सैल, मद
शिद (स्त्री) कूडाची भित
शिदळ (हि छिनाल वि) दुराचरणी, जारकर्मी
शिदळकी (स्त्री) जारकर्म, दुराचरण
शिदा (हि सिधिया पु) लेकवळा, दासीपुत्र
शिदी, शिद्दी (पु) अबिसिनिया अथवा हबसाण देशाचा
शिदी (स्त्री) जगली खजुरीचे झाड
शिदेशाही (स्त्री) शिदेसरकारचा अमल, (वि) पायांतल्या तोड्याचा एक विशेष प्रकारचा घाट
शिदोरी (स्त्री) अन्य स्थळी जाताना बरोबर घेतलेली अन्नाची गाठोडी

शिधा (स सिद्ध पु) भोजनार्थ लागणारी पाकसामग्री (डाळ, तादूळ, तूप, तेल इ०), एक दिवसाच्या भोजनास लागणारे मामान
शिधोट (वि) सरळ व लाब
शिनक, शिनोक (स्त्री) चमक, कळ
शिनळ, शिनळकी शिदळ, शिदळकी पहा
शिना, शिनाना (प्रा वि) वेगळाला
शिंप (स्त्री) एका जलचर प्राण्याच्या अस्थीचे सुपाच्या आकृतीचे आवरण
शिपका, शिबका (पु) तडाखा, हबका
शिपटी (स्त्री) छडी, फोक, शिरटी
शिंपडणें (क्रि) सिचन करणे, तुषार उडविणे
शिंपणें (क्रि) शिंपडणे, सिचन करणें
शिपतर (न) उथळ टोपली
शिंपला, शिपला (पु) शिप, सुपली
शिपाई (फा सिपाही पु) प्यादा, खिदमतगार, दूत, रक्षक
शिपाईगिरी (फा स्त्री) शिपायाचे काम
शिपाईबाणा (पु) लष्करी पेशा
शिंपी (स शिल्पी पु) शिवणकाम करणारा, शिंपला [दर्शक शब्द
शिपुरडा (पु) शिपाई या अर्थाचा तुच्छता-
शिंपुला (पु) शिंपला
शिफारशी तट्टू स्वत च्या गुणावरून नव्हे तर केवळ वशिल्यामुळे पुढे आलेला मनुष्य
शिफारस (फा शिपारस स्त्री) वशिला, आश्रय, गगप्रशसा, तारीफ
शिबका (पु) हबका, जोराने शिपडणे
शिबदी (फा स्त्री) किल्ला, नगर इ० च्या बदोबस्तासाठी ठेविलेली फौज
शिबरी (प्रा वि) कुष्ठरोगी, गेवडा
शिबाळी (स्त्री), **शिबाळें** (न) गुऱ्हाळात कढत रस गाळण्याची गाळणी
शिबिका (स स्त्री) पालखी
शिबिर (स न) सैन्याचा तळ
शिबुटले (न) शिपतर
शिबें (न) उसाच्या रसावरची मळी काढण्याचा झारा, कुष्ठ रोग
शिमगा (स शृगार पु) होळीचे दिवस, कदर्पक्रीडेचे दिवस, अचकट विचकट भाषण **शि० चा मत्र**—बोब
शिमटणे (क्रि) चिमटणे
शिमरा (वि) नकटा
शियारी (स्त्री) शहारा
शिर (स न) डोके, मस्तक, कोणत्याही वस्तूचा माथा, सैन्याची आघाडी, व्यक्ति **हातावर शिर घेणें**—जिवावर उदार होऊन धाडसाचे कार्य करण्यास तयार होणे. **शिरावर असणें**—पाठराखण करणे
शिरकणें (क्रि) घुसणे, प्रवेश करणें
शिरकावणें (क्रि) घुसडणे, घालणें
शिरका (फा सिरका पु) आसव
शिरकाण (पु) शिरवयाचा मुलख, सत्यानाम, उच्छेद
शिरकाव (पु) रिघाव, प्रवेश
शिरगोळा (पु) रागोळीचा दगड
शिरचष्मा (फा पु) लावण्यातली प्रियजनाविषयीची सज्ञा
शिरजोर (फा वि) शिरजोर, वरचढ
शिरटी (स्त्री) छडी, बारीक काठी
शिरटोप (पु) कानटोपी
शिरड (स्त्री) चिरड, चीड, छाट, काटकूट.
शिरणीगार (हि पु) हलवाई
शिरणें (क्रि) घुसणे, शिरकणें
शिरताज, शिर्ताज (फा पु) मुकुट
शिरपाव (फा सिरोपा पु) मानाचे पागोटें, शिरोभूषण जमाबदीचे कतबे होण्याच्या वेळचा देशमुख देशपांडे इ० चा हक्क
शिरपेंच (फा शिरपेश पु) पुरुषाचें पागोट्यावर बाधावयाचे जडावाचे एक भूषण
शिरबस्ता (फा पु) पगडी
शिरयाणी (प्रा स्त्री) शिराणी पहा
शिरयाळें शिरियाळे पहा
शिरशिरी (स्त्री) थडी, हुडहुडी, हींव.
शिरच्छेद (स पु) डोके उडविणें
शिरस, शिरसु (स सर्षप पु) एक प्रकारचे धान्य
शिरसावंद्य (स वि) अतिशय पूज्य

शिरसाष्टांग दडवत (किंवा) **नमस्कार** पत्रात आरभी लिहिण्याचा मायना

शिरसेल (न) शिरसाचे तेल [रीत

शिरस्ता (फा सरिश्ता पु)वहिवाट, नियम,

शिरस्तेदार (फा पु) कचेरीतला अव्वल दर्जाचा कारकून

शिरस्त्राण (स न) डोक्याचे रक्षण करणारे आच्छादन, पागोटे

शिरळक (स्त्री) वेळूची खीळ, अणकुचीदार कवची, शीळ

शिरा (स श्रा पु) गोड साजा, शेताची किंवा गावाची हद्द, (वि) उत्कृष्ट

शिराडा (पु)चुराडा (रामजोशी पृ ४६)

शिराजी (पु) मद्य, एक प्रकारचे कबूतर

शिराणी (स्त्री) कौतुक, आवड (भामिनी विलास १७), महत्त्व (विवे० पू० ५।७), उपभोग (ना० १७८) (एक० ९७०, कळस, पुण्यसचय, अपूर्वता (तुका० २१०), उशी

शिराळ (न) मेघाची छाया, थडी वेळ, (वि) फार शिरा असलेला

शिराळशेट (पु) पूर्वी या नावाचा एक वाणी होऊन गेला त्याच्यावर प्रसन्न होऊन राजाने त्यास साडेतीन घटकापर्यंत सर्व राजाधिकार दिले तेवढ्या अल्पकाळातही त्याने त्या अधिकाराचा सार्वजनिक कल्याणाकडे उपयोग केल्यावरून लोकास तो पूज्य होऊन बसला अशी दतकथा आहे [सत्ता

शिराळशेटीचे राज्य अल्पकाळ टिकणारी

शिरियाळें (न) डोके, डोक्याचा आधार (ज्ञा० १४।१८६)

शिरी (स्त्री) हत्तीच्या किंवा घोड्याच्या डोक्यावरचे शोभिवत आच्छादन

शिरीष (स पु) एक सुवासिक फुलझाड

शिरे (न) शाई करण्यासाठी बाजरी वगैरे धान्य जाळून व पाणी घालून केलेला कषाय, वेल माडवावर चढविण्यासाठी त्याच्या जवळ पुरलेली (झाडाची फादी) [भाग

शिरोभाग (स पु)डोक्याचा भाग, वरचा

शिरोभूषण (स न) मस्तकी धारण करण्याचा अलकार [नायक

शिरोमणि (स पु) मुकुटमणि, मुख्य,

शिरोळ (पु स्त्री) थड वेळ [शिणक

शिलक (अर स्त्री) उरलेली बाकी,

शिलकझाडा (पु) हिशेब वगैरे पुरे होऊन निघालेली बाकी

शिलकणें (हि क्रि) पेटणे, पेट घेणें

शिलका (वि) उत्तम, निवडक

शिलकावणें (क्रि) पेटविणे, साऱ्याबद्दल तगादा करण्यासाठी जाणारे सरकारी शिपाई शेतकऱ्याकडून अन्यायाने खाजगी प्राप्ति करून घेतात ती [तला

शिलकी (वि) शिल्लक राहिलेला, सग्रहा-

शिलगण (स सीमोल्लघन न) दसऱ्यास गावच्या सीमेबाहेर जाण्याचा विधि

शिलगणें (क्रि) पेटणे

शिलशिला (अर सिलसिला पु) ताडा, जमाव, परपरा, क्रम, सबध, स्नेहभाव

शिला (स स्त्री) पाषाण, दगडाची मोठी चीप [चिलखताचा भाग

शिला (अर सिलाआ पु) चिलखत,

शिलाई (हिं स्त्री)शिवणावळ [पदार्थ

शिलाजित (पु) एक ज्वालाग्राही खनिज

शिलाणें (स शील न) स्वभाव, वर्तन

शिलारस (पु) ज्वालामुखीतून वाहणारा कढत द्रव पदार्थ, लाव्हा

शिलाराशि (स पु) पर्वत

शिलालेख(स पु)दगडावर कोरलेला लेख

शिलीमुख (स पु) बाण

शिलेखाना (फा सिलाहखाना पु) शस्त्रे ठेवण्याची जागा, शस्त्रागार

शिलेटोप(अर हिं पु)चिलखत(वामन० विराट० ७।५५)

शिलेदार (फा सिलाहदार पु) स्वत चा घोडा घेऊन सरकारची नौकरी करणारा राऊत

शिलेपाट (इ स्लीपर पु) आगगाडीच्या रुळाखाली घालावयाचे लाकडी तक्ते

शिलेपोस (फा सिलाआपोस वि) चिलखत घातलेला, सज्ज, (पु) चिलखत

शिलोच्चय (स पु) पर्वत

शिलोतरा, शिलोत्री (स्त्री) जमिनीच्या इजारदाराचा हक्क
शिल्प (स न) हातकाम, कलाकुसरीचे काम, हस्तकौशल्य, हुन्नर
शिल्पकार (स पु) कारागीर
शिल्पविद्या, शिल्पशास्त्र (स स्त्री) हस्तकौशल्य, गृहरचना, चित्रकला इ० कामाचे शास्त्र
शिल्पिक, शिल्पी (स पु) कारागीर
शिव (स सीमा स्त्री) हद्द, मर्यादा
शिव (स पु) शकर, महादेव, (न) कल्याण, मगल, (वि) मगलकारक
शिवटणें (क्रि) शस्त्राला धार लावणे
शिवण (स सीवन स्त्री) टाचा घालून जोडलेला साधा, दोरा घालणे
शिवणावळ (स्त्री) कपडा इ० शिवण्याबद्दलची मजुरी
शिवणें (स सीव् क्रि) टाचे घालणे, साधणे
शिवतणें (प्रा क्रि) शिवणे, स्पर्श करणे
शिवदिनी (स स्त्री) शिवरात्र, एकादशी
शिवधडी (पु) शेजारी
शिवधातु (स पु) गोमेद नावाचे रत्न
शिवरा, शिवराळ (वि) शिव्या देणारा
शिवराई (पु) शिवाजी महाराजानी पाडलेला पैसा
शिवरात्र (स शिवरात्रि स्त्री) प्रत्येक महिन्याच्या कृष्ण १४ ची रात्र **महाशि०**–माघ व १४
शिवराळ (वि) शिव्या देणारा
शिवरू (प्रा स्त्री) बदुकीची दारू
शिवलिंग (न) शकराचे लिग, प्रतिमा
शिवशरणार्थ (पु) लिगायत लोक नमस्काराच्या ऐवजी या शब्दाचा उपयोग करतात
शिवशाही (स्त्री) श्रीशिवाजी महाराजानी स्थापलेले मराठ्याचे राज्य व घालून दिलेली राज्यपद्धति
शिवशिव (अ) हर हर! (दु खोद्गार)
शिवशिवणें (क्रि) फुरफुरणे, झणझणणे
शिवसर (पु) सिहराशीत राहण्याचा सूर्याचा काळ.
शिवस्व (स पु) शिवाला अर्पण केलेले अर्थात् ज्याचा अपहार करणे म्हणजे महत्पाप असे द्रव्य
शिवळ (स्त्री) गाडीच्या जूला दोन बाजूस असलेल्या खुट्या, शीळ
शिवळट, शिवळोटी (स्त्री) गाडीला जुपलेल्या बैलाला मान हलविता येऊ नये म्हणून त्याच्या मानेखालून नेऊन खुटीला बाधलेला पट्टा
शिवा (स स्त्री) कोल्ही [शिवाय
शिवाई (प्रा पु) शिवराई, पैसा, (अ)
शिवाजी (पु) महाराष्ट्राचा राष्ट्रपुरुष
शिवामूठ (स शिवामुष्टि स्त्री) विवाहित मुलीने पाच वर्षेपर्यंत श्रावणात प्रत्येक सोमवारी शिवाला मूठभर तादूळ वहावयाचे असतात ती मूठ [आणखी
शिवाय (हि सिवा अ) खेरीज, वाचून,
शिवाय जमा (स्त्री) ऐन जमेहून निराळी जमा
शिवार (न) गावच्या सीमेच्या आतील गावठाणाव्यतिरिक्त सर्व जमीन
शिवालय (स न) शिवमदिर
शिवाशिव (स्त्री) स्पृश्य आणि अस्पृश्य याचा झालेला गोधळ, विटाळाची कालवाकालव [मोटेचे ज.
शिवाळ (न) शेतकीच्या औताचे किंवा
शिवी, शिवीगाळ (स्त्री) अपशब्द, दुर्भाषण
शिंशिपा (स स्त्री) सीताफळीचे झाड.
शिशिर ऋतु (स पु) थडीचा मोसम, हिवाळा
शिशी (फा स्त्री) कुपी
शिशु (स पु) लहान मूल, लेकरू
शिश्न (स पु) पुरुषाचे गुप्त इद्रिय
शिस्नोदरपरायण (स वि) आहार व मैथुन यात तत्पर
शिष्ट (स वि) उरलेले, विद्वान्, सभ्य, सभावित [निधिमडळी
शिष्टमडळ (स न) प्रेषित किंवा प्रति-
शिष्टसप्रदाय (पु) सभावित लोकाची रीत, उत्तम सर्वमान्य चाल
शिष्टाई (स्त्री) समजुतीच्या चार गोष्टी सागून तटा मिटविण्याकरिता केलेली मध्यस्थी

शिष्टागम, शिष्टाचार (स पु) परपरागत सभ्यपणाची रीत
शिष्य (स पु) चेला, विद्यार्थी, शागीर्द
शिष्या (स शिष्य पु.) विद्यार्थी, चेला
शिष्यसप्रदाय (स पु) शिष्य वर्ग, शिष्यमडळ
शिस (न) डोके, शिर
शिसकारी (स्त्री) शिसारी, वीट
शिसव, शिंसव (पु), **शिसवी** (स्त्री) काळया लाकडाचे झाड, (वि) त्या लाकडाची केलेली (वस्तु)
शिसळ (न) पाठीवर मोकळे सुटलेले डोक्याचे केस
शिसा (फा पु) मोठी बाटली, बरणी
शिंसा (प्रा पु)मोहोळ,ओलबा (सोहि० • महदनु०)
शिसाटी (स्त्री) शिसारी
शिंसाबासा, शिसाभासा (पु) मोड-तोड, दुखणेंवाणे (विशेषत भूतबाधे-मुळे प्राप्त होणारे)
शिसार (प्रा पु) मस्तकरोग
शिसारी (स्त्री)वीट, कळमळणे, ओकारी
शिसाळ (प्रा न) डोके [सिद्धान्त०)
शिसाळे (प्रा न) अर्धशिशी (सोहि०
शिसे (स सीसक न) एक काळसर धातु
शिस्त (फा स्त्री) नेम, निशाण, पद्धत-शीर शिष्टपणाचे वर्तन, रीत, नियम, (वि) योग्य
शिस्तवी करणें (क्रि) नेम धरणे
शिस्तवार (वि)पद्धतशीर, योग्य प्रकारचे
शिळई (स्त्री) शीळ
शिळक (स्त्री) अणकुचीदार खुटी किवा चीप, चमक, शिणक
शिळट, शिळटी (स्त्री) सर्द हवा
शिळणधार, शिळधार (स शिलाधार वि) फार मोठा जोराचा व अखड (पाऊस) [नि सत्व
शिळाट (स शिलापट वि) पुळपुळीत,
शिळवट (स्त्री न), **शिळवटी** (स्त्री) शिवळ, जुपलेल्या वैलाची मान अडकविण्याची चौकट
शिळवड, शिळवट, शिळावट, शिळवण (स्त्री), **शिळवरें** (न) शिळा पदार्थ किवा अन्न
शिळा (वि) बासा, जुना, नि सत्त्व किवा थड झालेला, (स शिला स्त्री) दगड, (प्रा वि) पारोसा
शिळाचुबी (पु) लोहचुबक
शिळाछाप (पु) हाताने लिहून एका विशेष प्रकारच्या दगडावर त्याचा छाप उठविल्यानतर त्या शिळेला शाई लावून त्या लेखाच्या प्रति काढण्याची तजवीज
शिळापाका, शिळेंपाके (वि) उरले-सुरलेले आदल्या दिवशीचे (अन्न)
शिळाराशि (स शिलाराशि पु) पर्वत
शिळासप्तमी (स स्त्री) श्रावण शुद्ध सप्तमी
शिळीक (स्त्री) शिळक पहा
शिळ (स शील पु स्त्री) शील, स्वभाव
शिळोच्चय (स शिलोच्चय पु) पर्वत
शिळोपा (पु) थड वेळ, सध्याकाळ
शिक्षक (स पु) शिकविणारा, गुरु, पतोजी [शिकवणी
शिक्षण (स न) अध्यापन, अध्ययन,
शिक्षा (स स्त्री) दड, पारिपत्य, शासन, शिक्षण
शिक्षित (स वि) शिकलेला
शी (स्त्री) घाण, विष्ठा
शीं (स शीतम् स्त्री)कारवाराकडे–थडी
शीक (स शिक्षा स्त्री)शिक्षण (एक०८५)
शीग (स्त्री) शिखर, शिकवण, राशीचा चिचोळा भाग, अवधि (सदाचार९), दुःख (तुका० ८६९)
शीगलोट (स्त्री) विपुलता, (अ) पुष्कळ.
शीगलोटा (वि) ज्याच्या वरची शीग कापून काढली आहे असे (माप)
शीगवर (अ) माप भरून वर शीग लागेल अशा रीतीने [लवकर
शीघ्र (स वि) त्वरायुक्त, (अ०) सत्वर,
शीघ्रकवि (स पु) जागच्या जागी त्वरेने कवन रचणारा [तापट
शीघ्रकोपी (स वि)लवकर रागावणारा,
शीट (स न)पाखराची विष्ठा, शिटी, शीळ.

शीड (न) गलबताचे अवजार.
शीडकाठी (स्त्री) गलबतावरची अवजार बाधण्याची उच काठी, डोलकाठी
शीण (स शीर्ण वि) थकवा, ग्लानि, खेद, (पु स्त्री) वय, उमर
शीत (स वि) थड, गार, मदोत्साह, (न) थडी, गारवा, ग्लानि, (स्त्री) धनुष्याची दोरी, नागराचा नास
शीत (अर वि) सहा
शीत (न) शिजलेल्या भाताचा एकेक निरनिराळा अवयव
शीतकटिबध (पु) ध्रुव व ध्रुव वृत्ते यामधील प्रदेश
शीतकर (स पु) चद्र
शीतज्वर (स पु) हिवताप
शीतभानु (स पु) चद्र
शीतयुद्ध (न) प्रतिस्पर्ध्याशी प्रत्यक्ष रणागणावर न लढता अप्रत्यक्ष दड–योजना करून त्याची पारध करणे
शीतल (स वि) थड, गार [देवता
शीतला (स स्त्री) देवीचा रोग, तदधिष्ठात्री
शीतळा देवी शीतला पहा
शीतळावो (प्रा पु) थडपणा
शीतवास (स पु) थडीच्या वेळी पाण्यात उभे राहणे
शीतळ (स शीतल वि) थडगार
शीतांशु (स पु) चद्र
शीतोष्ण (स वि) कोमट
शीन (स शीर्ण वि) जुने, मोडकेतोडके
शीप (स्त्री) शिप पहा
शीर (स शिरा स्त्री) नाडी, रक्तवाहिनी वनस्पतीत पोषक रस पोचविणारे अवयव, (स शिरस् न) मस्तक
शीर्ण (स वि) विस्कळित, कृश, मोडलेले
शीर्ष (स न) मस्तक, डोके
शील (स न) स्वभाव, वर्तणूक, चारित्र्य, सद्वर्तन
शील (वि) युक्त, सपन्न
शीलवान्, शीलवत(वि) सद्वर्तनी, शीलयुक्त
शीलवृत्ति (स स्त्री) मालकाने शेतातले धान्य काढून नेल्यावर पडलेले दाणे जमा करून त्यावर केलेला निर्वाह
शीव, शींव (स सीमा स्त्री) हद्द, मर्यादा.
शीस (स शीर्ष न) मस्तक, शिर
शीळ (स शिला स्त्री) सपाट दगड, पाषाण
शीठ (स्त्री) शीट
शीळ (स शील न) शील पहा
शीळ (न) समुद्र मागे हटविण्यासाठी घातलेल्या बाधाला मधून मधून प्रथम ठेविलेल्या व मागाहून बुजवून टाकण्याच्या खुल्या जागा
शुक् (अ) माजरास हाकण्यासाठी उच्चारण्याचा शब्द
शुक (स पु) पोपट (नर), शुक्राचार्य
शुका (अर पु) पत्र
शुकुर (फा वि) कुशल
शुक्क (वि) शून्य, निर्जन [शिंपली
शुक्ति, शुक्तिका (स स्त्री) मोत्याची
शुक्र (स पु) आकाशातली एक चांदणी, दैत्यगुरु, (न) वीर्य, रेत
शुक्रगुजार (अर वि) कृतज्ञ, आभारी
शुक्रवार(स पु) गुरुवारच्या पुढचा दिवस
शुक्राचार्य (स पु) दैत्याचा गुरु
शुक्ल (स वि) पाढरे, तेजस्वी, चादण्याचा (पधरवडा)
शुक्लकाष्ठ (स शुष्ककाष्ठ न) एकसारखे पाठीस लागलेले लचाड
शुक्लपक्ष (पु) शुद्ध पक्ष, चादण्याचा पधरवडा [धदा
शुक्लवृत्ति (स स्त्री) पाढरपेशे लोकाचा
शुचा (प्रा स्त्री) शोक, चिंता
शुचि (स वि) स्वच्छ, शुद्ध, पवित्र
शुचिर्भूत (स वि) निर्दोष, सदाचरणी व स्वच्छता राखून वागणारा
शुचिष्मत, शुचिष्मान् (स वि) शुद्ध, निर्दोष, पवित्र
शुठ, शुठी (स्त्री) सुठ
शुडा (स स्त्री), **शुंडादड** (पु) सोड
शुद्ध (स वि) निर्दोष, स्वच्छ, पवित्र; (अ) निव्वळ, फक्त; बरोबर, (स्त्री) शुद्धि, चेतना, देहभान [पधरवडा.
शुद्धपक्ष (स पु) शुक्लपक्ष, चादण्याचा
शुद्धबुद्ध (स शुद्धि + बुद्धि स्त्री) चैतन्य; ज्ञान, देहभान, सावधपणा

शुद्धस्फटिक (स. पु) ज्याच्या मनावर शिक्षणाचा काही सस्कार घडू शकत नाही असा मूर्ख
शुद्धि (स स्त्री) निर्दोषता, पवित्रता, शोध,फेड, दुरुस्ती, खरेपणा,सावधपणा
शुद्धिपत्र (स न) चुकाच्या दुरुस्तीचे पान
शुद्धीकरण (न) धर्मांतरित लोकाना स्वधर्मांत घेण्याची चळवळ
शुनशुनक (स पु) कुत्रा, कुत्रे
शुनासीर (स पु) इद्र, देवाचा अधिपति
शुनी (स स्त्री) कुत्री
शुने (स शुन न) कुत्रे
शुंभ (प्रा वि) बुद्धिमद [(न) कल्याण
शुभ (स वि) कल्याणकारक, मगलरूप,
शुभमगल (स न) विवाह
शुभवर्तमान (न) ख्रिस्ताच्या आगमनाची वार्ता, त्याचा सदेश
शुभा (स्त्री) गोवरी (राम० स्फु० श्लो०)
शुभागी (स स्त्री) सुदर स्त्री
शुभानना (स स्त्री) सुदर स्त्री
शुभ्र (स वि) पाढरे, स्वच्छ, उज्ज्वल
शुभ्राशु (स पु) चद्र
शुरू (अर पु) प्रारभ
शुल्क (स न) मुलीबद्दल वराकडून घेतलेले द्रव्य, जकात, अहेर, किमत
शुश्रूषण (स स्त्री) सेवा (ज्ञा० १८।८८३)
शुश्रूषा (स स्त्री) सेवा, चाकरी
शुषुप्ति (स सुषुप्ति स्त्री) निद्रा
शुष्क (स वि) सुकलेले, पोकळ
शुष्काशुष्की (अ) लाभावाचून
शूकर (स पु) डुक्कर
शूद्र (स पु) चार वर्णापैकी शेवटचा
शून्य (स न) अभाव, पूज्य (०), आकाश, पोकळी, (वि) उजाड, निर्जन
शून्यलब्धी (स स्त्री) भाज्यापेक्षा मोठचा रकमेने भागिले असता उत्तर पूज्य येणे
शून्यशेज (स्त्री) माया
शून्याकार (वि) अभावरूप
शूर (स वि) लढण्यात बाका
शूर्प (स न) सूप
शूल (स पु) सूळ, अपराध्यास शिक्षा देण्यासाठी उभा केलेला तीक्ष्ण अग्राचा लोहस्तभ, एक आयुध, तिडीक
शूलपाणि (स पु) शकर, महादेव
शूळ, शूळपाणि शूल शूलपाणि पहा
शृखला (स स्त्री) साखळी
शृग (स न) शिग
शृगापत्ति (स्त्री) दोन वैकल्पिक गोष्टीपैकी कोणतीचाही स्वीकार केल्यास येणारी आपत्ति
शृगार (स पु) नटणें, सजणें, अलकार, भूषण, साज, नवरसापैकी पहिला.
शृगारणें (क्रि) सजविणे
शृगारपण (प्रा न) शोभा
शृगारमरालिका, शृगारमराळी (प्रा स्त्री.) सुदर स्त्री
शृगारिक (स वि) शृगारविषयक
शृगारित (स वि) सजविलेले
शृगारी, शृगारीक (वि) कामी पुरुष
शृगाल, शृगाळ (स पु) कोल्हा
शृगी (स वि) शिगे असलेले, (पु) शिवाचा एक गण किवा अनुचर
शे (स शत वि) शभर
शेक (हि पु) धग, झळई [शभरास
शेकडा (हि पु) शभराचा गट, (अ) दर
शेंकडो (अ) शतश
शेकणे (क्रि) शेक घेणे, सौम्य प्रकारची उष्णता देणे, नुकसान लागणे
शेकाटणे (क्रि) शेक घेणे
शेकाटा (पु) शेक, वेळू, वाव्
शेकाटी (स्त्री) आगटी
शेकारणे (क्रि) शाकारणे
शेकुटी, शेकोटी (स्त्री) शेकाटी पहा.
शेख (अर पु) पीर, वृद्ध, साधु
शेखचिल्ली (हि पु) वेडसर मनुष्य
शेखदार (फा पु) वसुली कामदार
शेखर (स पु) डोक्यावरचा तुरा
शेखी (फा स्त्री) कीर्ति, बढाई, डौल
शेखीं (स शेष अ) अखेर, शेवटी
शेंग (स्त्री) अरुद व लाब फळ, फल्ली
शेगडी (स्त्री) शेक घेण्यासाठी विस्तव ठेवण्याचे पात्र
शेगाडा (पु) लाब व जाड वेळू [हत्यार
शेंग्रा (पु) वस्तु पेचात दाबून धरण्याचें

शेज (स शय्या स्त्री) आथरूण, बिछाना, कपाळी भरलेला मळवट, (न) क्रम, परंपरा (जखम) **शेजेस येणें**—गाठळणे, भरून येणे

शेजआरति (स्त्री) रात्री देवाला निजविण्यापूर्वी आरती करतात ती

शेजार (स शय्यागार न) निद्रागृह

शेजार, शेजारपाजार (न) जवळचे घर किंवा वस्ती

शेजारती शेजआरति पहा

शेजारी, शेजारीपाजारी (पु) जवळपास राहणारा

शेजिया (वि) जवळचा

शेजी (स्त्री) शेजारीण

शेजे (अ) शेजारी, जवळ

शेट, शेठ (स श्रेष्ठी पु) व्यापारी, सावकार, कारागीर इ बद्दल त्याच्या नावापुढे जोडावयाचा सन्मानार्थक शब्द

शेंट, शेंटकूळ (न) शप्प, क पदार्थ

शेटाई (स्त्री) दिमाख, डौल

शेटाणी (स्त्री) शेटाची बायको

शेटाळणें (क्रि) अनादर करणे, फसविणे

शेटी (स श्रेष्ठिन पु) शेट

शेटया (पु) व्यापाराच्या ठिकाणी मापे, वजने, भाव इ ची चोकशी करण्याच्या कामावर नेमिलेला वतनदार अधिकारी

शेठ, शेठाणी, शेठी, शेठ्या शेट, शेटाणी, शेटी, शेटया हे शब्द पहा

शेड (स स्त्री) फोड, मागावर कापड ताणण्यास लागणारी धनुष्याकृति काठी, (इ स्त्री) निवाऱ्याची जागा

शेंडा (पु) घडयाळाची साखळी

शेंडा (पु) शेवट, शिखर, वरचे अग्र

शेंडी (स शिखंड स्त्री) शिखा, हिंदुत्वाचे एक बाह्य चिन्ह, धूमकेतूची शेपटी

शेंडेधान्य (न) बाजरी इ० कित्येक धान्याच्या रोपांना पहिले पीक काढून घेतल्यानंतर पुन जी कणसे येतात त्यातले दाणे

शेंडेनक्षत्र (न) धूमकेतु

शेण (स छगण न) गाय, म्हैस इ० ची विष्ठा, फार कुजून बिलबिलीत झालेले फळ **शेण खाणें**—मूर्खपणाचे कृत्य करणे, **शेणाचा दिवा लावणें**—दिवाळे काढणे

शेणई (पु) शेणवी

शेणकई, शेणकाई (स्त्री) गुराचे शेण साठविण्यासाठी केलेली खाच

शेणकूट, शेणकूर (न) वाळलेले शेण.

शेणखळा (पु) शेण कालविलेले पाणी.

शेणखळी, शेणखाई (स्त्री) शेणकई

शेणगोठा (पु) गोठ्यातल्या जनावराचे शेण गोळा करणे, गोठा साफ करणे इत्यादि

शेणय, शेणवई (पु) शेणवी

शेणवड (स्त्री) शेण व माती

शेणवी (पु) सारस्वत ब्राम्हण

शेणी (स्त्री) वाळलेले शेण, गोवरी

शेण्या (पु) शेणाचा पोहो

शेत (स क्षेत्र न) धान्य वगैरेचे पीक काढण्यासाठी तयार केलेली जमीन

शेतकरी (पु) शेतकीवर निर्वाह करणारा.

शेतकी (स्त्री) शेतकऱ्याचा धंदा

शेतखाना (फा सिहतखाना पु) शौचकूप, पायखाना

शेतखेत (न) जमीनजुमला, वतनवाडी.

शेतगणा (पु) शेत [पिकविलेला गहू

शेतगहू (पु) पाटाच्या पाण्यावाचून

शेतपोत (न) शेतवाडी पहा

शेतभात (न), **शेतीभाती** (स्त्री) शेतकी

शेतमजूर (पु) शेतावर राबणारा कामकरी

शेतवड, शेताड (पु) गावाभोवतालची शेतजमीन

शेतवाडी (स्त्री) शेते, मळे, बगीचे इत्यादि

शेतसनदी (वि) लष्करी किंवा इतर नोकरीबद्दल सरकारातून सनदेसह जमीन मिळालेला

शेतसरी (स्त्री) शेते, पिके इत्यादि

शेतसारा (पु) शेताबद्दल सरकारात दरसाल भरावी लागणारी रक्कम

शेतहेत (न) शेतखेत, वतनवाडी

शेताड (पु) शेतवड पहा

शेती (स्त्री) शेतकीजमीन

शेतीभाती (स्त्री) शेतकीची कामें.

शेंदणें (क्रि) हाताने दोरी ओढून विहीर इत्यादीतून पाणी वगैरे वर काढणे
शेंदड, शेंदाड (न) एक फळ [रगाचा
शेंदरा, शेंदऱ्या, शेंदरी (वि) शेंदुराच्या
शेंदरी (स्त्री) ताबडे अलवगाचे पातळ
शेंदाड (न) चिबूड, फूट, एक फळ
शेंदाडशिपाई खरोखर भित्रा असता शूरत्वाच्या पोकळ बढाया मारणारा
शेंदीव (वि) शेंदून काढलेले
शेंदूर (स सिंदूर पु) शिसे व ऑक्सिजन वायु याच्या रासायनिक मिश्रणाने तयार होणारा एक जड व लालभडक रगाचा पदार्थ
शेंदेलोण (न) एक क्षार
शेन (स श्येन पु) ससाणा पक्षी
शेप (स्त्री) शेपटी, पुच्छ, बडीशोप
शेपटा, शेंपटा (पु) मोठी शेपटी
शेपरणें, शेपारणें, शेफरणें शेफारणे
शेपाळणें (क्रि) शेपटी पिळवटणे
शेपाळा, शेपाळ्या (वि) स्त्रीलपट
शेपाळू (स्त्री) छिनाल स्त्री
शेपूट, शेंपूट (स्त्री) शेप, पुच्छ, अखेरचा भाग, पुरवणी **शे० घालणें**—भित्रेपणा दाखविणे, **शे० हालविणें**—खुशामत करणे
शेफरणें, शेफारणें (क्रि) स्तुति झाल्याने चढून जाणे, मिजास करणे
शेंब (स्त्री) शेंबूड, श्लेष्म [अज्ञान.
शेंबडें (वि)नाकातून शेंबूड गळत असलेले,
शेंबी (स्त्री) काठीला बसविलेले धातूचे टोपण, एका वेलीचे नाव
शेंबूड (पु) श्लेष्मा, नाकातून वाहणारा चिकट बुळबुळीत पदार्थ
शेमला (अर पु) पागोटयाचा पदर
शेर (पु) जिच्यातून दुधासारखा पाढरा चीक निघतो अशी एक वनस्पति
शेर(हिं पु)एक वजनी किंवा मापी परिमाण, ठराविक प्रमाण, अन्नोदकाचा सबध, (स्त्री) पक्ष्याची विष्ठा, (फा पु) वाघ, जबरदस्त धाडशी व दुसऱ्यावर छाप बसविणारा मनुष्य **शेरास सवाशेर भेटणें**—प्रतिपक्ष्याचे डावपेंच हाणून पाडण्याइतके सामर्थ्य अगी असणे
शेरडी (स्त्री) बकरी, शेळी
शेरडू (न) शेळी किंवा बोकड, बकरे
शेरणी (फा शेरणी स्त्री) मिठाई, प्रसाद
शेरताड, शेरताटी,शेरताड (स्त्री) शेराच्या झाडाची ओळ
शेरा (अर शेरा पु) खुलाशादाखल किंवा पसती-नापसतीदर्शक उल्लेख
शेरा (स शिरस् पु) शेवट, टोक
शेरी (स्त्री) दरमणी २ शेराप्रमाणे एकदर उत्पन्नावरचा कमाविसदाराचा हक्क, शहरातील बोळ, गावशिवेच्या बाहेरची बागाईत जमीन, देशी सस्थानिकाच्या खाजगी मालकीची जमीन.
शेल (स शैल न) उच्चपद, मान, गळा; उत्तम भाग.
शेलका (वि) निवडक, चागला
शेलणें (प्रा क्रि) छळणे, (न) पाणी झोकण्याचे काष्ठपात्र
शेला (हि पु) पाघरण्याचे उची वस्त्र
शेलाटा–टी (पु स्त्री)उच व सडपातळ
शेलापागोटें (न) मानाचा पाषाख
शेलारी (स्त्री) उची लुगडे, शालू
शेली (स्त्री) टोक, अग्र
शेले (न) जू, जोखड, कामाचा भार.
शेव (स्त्री) खाद्यपदार्थ, (पु) टोक, सीमा
शेवई (कानडी शेविगे स्त्री) सपिटाची सुतासारखी बारीक व लाब वळी
शेवगा (पु) एक झाड
शेवट (स सीमान्त न) अग्र, समाप्ति
शेवटणें (क्रि) चाटून जाणे, शेवटी येणे, धार लावणे
शेवटा (पु) कुभाराच्या चाकाचा खालचा निमुळता झालेला भाग
शेवडा (पु) गोसाव्याचा एक पथ, जैनयति, भाजीपाला इ० वरची जकात वसूल करणारा.
शेवडी (प्रा स्त्री) चर्म
शेवडी (स्त्री) नदीच्या पात्रात खोदलेली विहीर, झिरा [फुलझाड
शेवती, शेवंती (स सेमती स्त्री) एक

शेवती (स्त्री) सीमान्तपूजन
शेवरी (स शाल्मली स्त्री) एक वनस्पति
शेवल, शेवाल, शेवाळ (स शैवाल न) पाण्यात उगवणाऱ्या वनस्पतीचे बुळबुळीत ततु
शेवसबजी (स्त्री) भाजीपाल्यावरची पट्टी
शेष (स पु) सर्पांचा राजा, बाकी
शेषाधिकार (पु) जादा अधिकार, काही सघराज्यात हे घटकाकडे असतात, तर काहीत मध्यवर्ति सत्तेकडे असतात
शेंस (स शीर्ष स्त्री) मळवट
शेंसगाठ (स्त्री) सुरगाठ
शेंसपाट (प्रा पु) शूद्रातील पुनर्विवाह
शेंसरा (पु) सरकफास
शेंसविधी (पु) वेश्याकर्माचा दीक्षाविधि
शेंसाळणें (क्रि) चिडविणे, रागास चढणे, सतापणे, फुसफुसणे.
शेंसाळा (पु) त्वेष, क्षुब्धता
शेळ (स्त्री) जिच्यात उन्हाळयात सुद्धा ओलावा राहतो अशी भातजमीन
शेळक्या (पु) शेळया चारणारा
शेळणें (क्रि) शिळे होणे
शेळवडी (स्त्री) सासरी अगर माहेरी आलेल्या मुलोवरून ओवाळून टाकलेली तादुळाची मूठ
शेळी (स्त्री) बकरी
शेळू (पु स्त्री) शीळ
शेळोदरा (वि) काळाकुट्ट
शैत्य (स न) सर्दी, थडी
शैथिल्य (स न) ढिलेपणा, शिथिलता
शैल (स पु) पर्वत, डोंगर
शैली (स स्त्री) खुबी, रीत, पद्धति
शैव (वि) शिवाचा उपासक
शैवल, शैवाल (न) शेवाळ पहा
शोक (स पु) विलाप, दु ख
शोक (अर शोक पु) नाद, छद
शोकणें (प्रा क्रि) शुष्क करणे
शोख (स शोष पु) कोरड
शोचणें (स शुच् क्रि) खेद करणे
शोचनीय (स वि.) दु खप्रद
शोण (स न) रक्त, (वि) तांबडें
शोध (स. पु) चौकशी, दुरुस्ती, फेड
शोधक (वि) चौकस
शोधणें (क्रि) तपास करणे, धुडाळणे; शुद्ध करणे, दुरुस्त करणे
शोधणें (न) गाळण्याचे वस्त्र
शोधन (स न) दोषनिवारण, प्रायश्चित्त; वजाबाकी, फेड, सूड
शोधित (स वि) स्वच्छ केलेले
शोप (हिं शोफ स्त्री) बडीशेप
शोपा, शोप्या (वि) शोपेसारखा वास ज्याला येतो तो
शोफ (स पु) सूज
शोभणें (क्रि) चागले दिसणे, योग्य [असणे.
शोभन (स वि) तेजस्वी, सुदर, (पु) मगलकार्य, शुभकर्मातला अग्नि, ज्योतिषात— एक योग, ग्रह
शोभनिक (स वि) शोभा देणारे
शोभविणे (क्रि) शृगारणे
शोभा (स स्त्री) तेज, सौदर्य, काति, अलकार, विपरीत लक्षणेने—फजिती
शोभायमान (स न) शोभणारे, सुदर
शोभिवत (वि) शोभायुक्त, मजेदार
शोर (हि पु) आवाज, नाद, क्रोधावेश.
शोष (स पु) कोरड, अतिशय तृषा
शोषक (स वि) शोषून घेणारा
शोषण (स न) शोषून घेणे
शोषणे (स शुष् क्रि) सुकणे, ओढणे
शौक (अर पु) छद, इष्क, आवड
शौकत (अर स्त्री) भव्यपणा, मोठा दर्जा
शौकी (वि) नादी, इष्कबाज
शौच (स न) शुद्धता, मलोत्सर्ग
शौचकूप (स पु) शेतखाना, सडास
शौचविधि (स पु) मलोत्सर्ग
शौर (फा पु) विवेक
शौरी (स पु) श्रीकृष्ण
शौर्य (स न) शूरत्व, पराक्रम, शक्ति
श्मशान (स न) स्मशान, मसण
श्मशान वैराग्य, स्मशान वैराग्य (न) तत्कालिक विरक्ति
श्मश्रू (स स्त्री न) मिशा, दाढी इ तोंडावरचे केस, हजामत
श्या (अ) शभराला (ज्ञा० १५।४५)
श्याम (स वि) काळा, निळा, अस्मानी.

श्यामल (सं वि) काळासावळा
श्यामशबल (स पु) पाताळ लोकचे सरक्षक कुत्रे, चाडाळाची दुक्कल
श्यामा (स्त्री) सावळी स्त्री, रमणी.
श्यामक (स पु) सावा नावाचे धान्य
श्यामिका (स स्त्री) काळेपणा, काळा रंग, हीणकस धातु.
श्याल, श्यालक(पु)बायकोचा भाऊ, मेहुणा
श्येन (स पु) ससाणा पक्षी
श्रद्धा (स स्त्री) विश्वास, भाव, निष्ठा, अपानद्वारा सोडलेला वायु
श्रद्धापत्नी (स स्त्री) धर्मपत्नी
श्रद्धालु, श्रद्धाळू (वि) भाविक
श्रद्धेय (स वि) विश्वासार्ह, (न) ध्येय
श्रम (स पु) कष्ट, आयाम मेहनत
श्रमणें (क्रि) कष्ट होणे, थकणे
श्रमविणें (क्रि) कष्ट देणे
श्रमण, श्रमणक (स पु) सन्यासी
श्रमविभाग (पु) कष्टाची वाटणी
श्रमी (स वि) उद्योगी थकलेला
श्रय (स श्रेयस् न) पुण्य, चागुलपणा
श्रवण (स न) ऐकणे, कान, एक नक्षत्र
श्रात (स वि) थकलेला, भागलेला
श्राद्ध (स न) मृत पितराच्या उद्देशाने तत्प्रीत्यर्थ पिडदान, ब्राह्मणभोजन ३ केलेले कर्म
श्राप (स शाप पु) शाप
श्रावक (स पु) जैनमतानुयायी
श्रावण (स पु) हिंदु वर्षाचा पाचवा महिना
श्रावणपाटी (स्त्री) लग्नानतरच्या पहिल्या श्रावण महिन्यात नवऱ्यामुलाकडे खेळ वगैरे भरून पाटी पाठवितात ती
श्रावणी (स स्त्री) नवीन यज्ञोपवीत धारण करण्याचा विधि
श्राव्य (स वि) ऐकण्याचे, ऐकू येण्याजोगे
श्री (स स्त्री) लक्ष्मी, सपत्ति, वैभव, काति, शोभा
श्रीकठ (स पु) महादेव
श्रीकार (पु) पत्राच्या माथ्यावर 'श्री' असे अक्षर लिहितात ते
श्रीखड (स न) चक्का, दही, साखर व केशर याचे केलेले खाद्य, चदन
श्रीगणेशा (स पु) पहिला धडा.
श्रीधर, श्रीनिवास (स पु) विष्णु
श्रीपति (स पु) विष्णु, धनिक
श्रीपाद (स पु) सन्यासी
श्रीफल, श्रीफळ (न) नारळ
श्रीमन्महा (पु) आरभ, सुरवात
श्रीमंत (स वि) सपत्तिमान्, श्रीमान्.
श्रीमतपूजन सीमातपूजन पहा
श्रीमाठ (प्रा पु) सपत्तीचा गर्व
श्रीमान् (स वि) श्रीयुत, श्रीमत
श्रीमुख (स न) तेज पुज चर्या, थोबाड.
श्रीयुत (स वि) राजश्री
श्रीरग (स पु) विष्णु
श्रीवत्स (स पु) विष्णु, विष्णूच्या छातीवरील पाढऱ्या केसाचा भोवरा
श्री० लाच्छन—विष्णु,
श्रुत (स वि) ऐकलेले, प्रख्यात
श्रुतकीर्ति (स वि) उदार, प्रख्यात
श्रुति (स स्त्री) ऐकणे, कान, वेद, वेदवाक्य, स्वरावयव
श्रुतिपथ (स पु) श्रवणमार्ग, कर्णरध्र
श्रेढी (स श्रेणी स्त्री) राग, समुदाय, (गणितात) कोणत्याहि सख्येस काही विशिष्ट नियमास धरून होणारा चढउतार, शिडी
श्रेणी (स स्त्री) पक्ति, राग
श्रेय (स श्रेयस न) पुण्य, कल्याण.
श्रेयस्कर (स वि) कल्याणकारक
श्रेष्ठ (स वि) मुख्य, वरिष्ठ, उत्तम
श्रोणवी (प्रा स्त्री) निशाण, पताका; पृथ्वी
श्रोणि (स स्त्री) कबर, ढुगण
श्रोणित (प्रा न) शोणित, रक्त
श्रोणी (प्रा पु) वैदिक ब्राह्मण
श्रोता (स पु) ऐकणारा
श्रोत्र (स न) कर्णेंद्रिय, कान
श्रोत्रिय (स पु) वैदिक ब्राह्मण
श्रोत्री (स पु) अग्निहोत्री, वैदिक
श्रौत (स वि) वेदविषयक
श्रौतसमो (प्रा पु) श्रुतिसमूह
श्रौती (स पु) वेदवेत्ता
श्लाघ (प्रा पु स्त्री) अभिमान

श्लाघणें (प्रा क्रि) स्तुति करणे
श्लाघा (स स्त्री) स्तुति, बढाई, डौल
श्लाघ्य (स वि) वर्णनीय, प्रशसनीय
श्लाघ्यता (स स्त्री) थोरवी, प्रशसा
श्लिष्ट (स वि) द्व्यर्थी
श्लीपद (स न) पायाकडून येणारी सूज
श्लेष (स पु) एक शब्दालकार–यात एकाच शब्दाचे अनेकार्थत्व असते.
श्लेष्मा (स पु) शेबड, कफ
श्लोक (स पु) विशिष्ट प्रकारची पद्य-रचना, कीर्ति, स्तुति
श्वपच, श्वपाक (स पु) चाडाल
श्वशुर (स पु) सासरा.
श्वश्रू (स स्त्री) सासू
श्वसन (स पु) वायु
श्वा, श्वान (स पु) कुत्रा
श्वापद (स न) हिंस्र पशु
श्वास (स पु) नाकाने किवा तोडाने आत घेतलेला वायु, दमा
श्वासोच्छ्वास (स पु) वायु आत घेणे व बाहेर सोडणे इ० क्रिया
श्वित्र (स न) कुष्ट
श्वेत (स वि) पाढरे
श्वेतकुष्ट (स न) पाढरे कोड
श्वेतप्रदर (स पु) पाढरी धुपणी
श्वेतमणि (स पु) स्फटिक
श्वेतवाह, श्वेतवाहन (स पु) अर्जुन
श्वेताबर (पु) जैनातील एक पथ
श्वेतु (स सेतु पु) पूल

ष

ष मराठी व्यजनमालेतील एकतिसावे व्यजन
षट् (स वि) सहा
षट्क (स न) सहाचा समुदाय
षट्कर्णी होणें एकादी गोष्ट बोलणारा व ती ऐकणारा या दोघाच्या पलीकडे तिसऱ्या माणसास ती कळणे, जाहीर होणे
षट्कर्मी (वि) सहा कर्मांचा ज्याला अधिकार आहे तो म्हणजे पुरा (ब्राह्मण)
षट्कर्में (न अने) ब्राह्मणास विहित असलेली यजन, याजन, अध्ययन, अध्यापन, दान व प्रतिग्रह ही सहा कर्मे
षट्कार (पु) क्रिकेटच्या खेळातील सहा धावाचा टोला
षट्कोण (स पु) सहा कोनाचा
षट्चक्रभेद (स पु) देहाच्या ठायी असलेली सहा पद्माकार चक्रे
षट्पद (स पु) भ्रमर, सहा पायाचा प्राणी (उदा०, ऊ, टोळ, इ०)
षट्पदी (स स्त्री) सहा चरणाचे एक कडवे असलेली कविता
षट्प्रमाण (स न) जीव आणि अत-करणपचक मिळून सहा
षट्शास्त्रसपन्न (स वि) शास्त्रवेत्ता, विद्वान्
षड्ऋतु (स पु) वसत, ग्रीष्म, वर्षा, शरद्, हेमत व शिशिर हे सहा
षड्गुणैश्वर्यसपन्न (स वि) ज्ञान, वैराग्य, धर्म, ऐश्वर्य, यश व श्री हे सहा गुण असलेला (परमेश्वर)
षड्ज (स पु) गायनातला पहिला स्वर
षड्दर्शने (स न अने) साख्य, योग, न्याय, वैशेषिक, मीमासा आणि वेदात, या तत्त्वज्ञानाच्या सहा मुख्य शाखा
षड्रस (स पु अने) कटु, आम्ल, मधुर, लवण, तिक्त आणि कषाय हे अन्नाचे मुख्य सहा रस
षड्रिपु (स पु) काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद व मत्सर हे मनुष्याचे शत्रु समजले गेलेले सहा मनोविकार
षड्विकार (स पु) उत्पन्न होणे, आहेसे दिसणे, वाटणे, पक्व होणे, क्षीण होणे आणि मरणे हे देहास होणारे सहा विकार
षड, षढ (स पु) नपुसक
षडगे (स न अने) दोन हात, दोन पाय, मस्तक व कबर ही सहा मनुष्यदेहाची अगे, शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छद व ज्योतिष ही वेदाची सहा अगे
षडानन (स पु) कार्तिकस्वामी
षडूर्मि (स स्त्री) शोक, मोह, क्षुधा, तृषा, जन्म आणि मरण या सहा ऊर्मी

षण्मास (स पु) सहामाही
षण्मुख (स पु) कार्तिकस्वामी
षष्ठी (स स्त्री) पंधरवड्यातली सहावी तिथि, व्याकरणात—सहावी विभक्ति
षष्ठी करणें (क्रि)—खरड काढणे
षष्ठीपूजन (न) स्त्रीच्या प्रसूतीच्या सहावे दिवशी दुर्गा व इतर देवता याची करावयाची पूजा
षष्ठयब्दिपूर्ति (स स्त्री) मनुष्याच्या वयाला ६० वर्षे पूर्ण झाली म्हणून करावयाचा समारंभ
षुतुर (फा पु) उंट
षौक (पु) शौक पहा
षोडश (स वि) सोळा
षोडशोपचार (स पु) पूजेचे सोळा विधि सांगितले आहेत ते
षौकी (वि) शौकी पहा

स

स मराठी व्यंजनमालेतील बत्तिसावे व्यंजन
स हे पद नामाच्या मागे लागले असता त्याचा अर्थ सह, बरोबर, त्याने युक्त असा विशेषणरूप होतो
सइराट (प्रा अ) इकडे तिकडे, भलतीकडे
सई, सही (अर अ) मान्य, कबूल, बरोबर, खरा, निदान
सई (स्त्री) सय, स्मरण, आठवण, सखी
सईनशिक्का (सही आणि शिक्का पु) सही व शिक्का
सईल (प्रा वि) सारखी (नाम० ११।२९)
सईस (अर पु) मोतद्दार [अदाज
सईसुमार (फा सहीशुमार पु) पुरापुरा
सऊळ, सोळ (वि) किंचित् मचूळ (पाणी वगैरे) [धरून
सकट (अ) मिळून, बरोबर, सहवर्तमान,
संकट (स न) अडचण, कठिण प्रसंग
सकण (स स + कण वि) दाण्यानी भरलेले (कणीस), कणसे आलेली (जोधळा इत्यादिकाची ताटे)
सकणें (स शक् क्रि) शकणे, समर्थ असणे किंवा होणें
सकर (स पु) मिश्रण, मिसळ
सकराई (हि स्त्री) हुडी स्वीकारण्याबद्दल द्यावी लागणारी रक्कम, हुडणावळ
सकरुण (स वि) दयामय, कृपाळु, करुणास्पद
सकरेजा (पु) फाशाच्या डावात—मात
सकर्मक (स वि) व्याकरणात—वाक्यात कर्मावाचून ज्याचा अर्थ अपूर्ण राहतो असे (क्रियापद)
सकर्षण (स पु) विष्णूचे एक नाव, शेष, आकर्षण
सकल (स वि) सर्व, पूर्ण, सगळा
सकलवी (प्रा स्त्री) मिश्रण (ज्ञा० १८। ७१८)
सकलन (स न) एकत्र करणे, सचय
सकलात, सकलाद (तु सखरात स्त्री) एक प्रकारचे लोकरीचे कापड [केलेले
सकलित (स वि) गोळा केलेले, एकत्रित
सकलै (प्रा स्त्री) मिश्रण
सकल्प (प्रा पु) इच्छा, हेतु, विचार, निश्चय, एकादे धार्मिक कृत्य करण्यापूर्वी ते करण्याविषयीचा मनाचा निश्चय स्पष्टपणे शब्दानी व्यक्त करण्याचा विधि
सकल्या फणस (पु) कापा नाही व बरकाहि नाही असा मध्यम प्रकारचा फणस
सकवार (स सुकुमार वि) सुकुमार, (पु) एक प्रकारचा स्वादिष्ट तांदूळ
सकष्ट (स सकट न) संकट, अडचण, बिकट प्रसग
सकष्टी, सकष्टी चतुर्थी (स स्त्री) प्रत्येक महिन्यातल्या कृष्णपक्षातली चतुर्थी
सकस (वि) दमदार, सत्त्वयुक्त, पौष्टिक
सकळ (स सकल वि) सर्व, सपूर्ण, अवघे
सकळणे (प्रा क्रि) सक्षिप्त करणे
सकळित, सकळितीं (प्रा अ) सक्षेपत , सक्षिप्त
सकळीक (वि) सर्व, सगळे
सकळै (प्रा वि) सर्व [धरून केलेले
सकाम (स वि) इच्छा बाळगणारा, इच्छा
सकार (स स्वीकार पु) हुडीचा स्वीकार
सकारणें (क्रि) हुडी घेणें, स्वीकारणें

सकाळ (स्त्री) सूर्योदय झाल्यापासून मध्यान्हापर्यंतचा काळ [प्रात काळी
सकाळा, सकाळी (अ) उद्या प्रात काळी,
सकिरा (स शर्करा स्त्री) रेव, ककर, खडी, गारगोटी [व्याप्त, आकुचित
सकीर्ण (स वि) मिश्रित, पसरलेले,
सकीर्तन (स न) स्तुति, गौरव, ईश्वर-नामोच्चारण
सकुचित (स वि) आकुचित, बारीक झालेले, पिटलेले, सक्षिप्त
सकुडी (क्रि वि) देहासहवर्तमान
सकुमार (स सुकुमार वि) नाजूक, मृदु
सकु (स्त्री) सत्ता
सकुल (स वि) व्याप्त, गर्द, सकीर्ण
सकुल (स वि) दाट, गर्द, व्याप्त
सकुली (स शष्कुली स्त्री) करजी (भाग० २७।२९१)
सकुळी (स्त्री) समुदाय
सकृत् (स अ) एकवार
सकृत्दर्शनीं (स क्रि वि) प्रथमदर्शनी, पहाताक्षणी
सके (प्रा अ) एकलग, एकत्र
सकेकरी (प्रा पु) केर काढणारा (स्वा० दि० ६।४।४१)
सकेत (स पु) खूण, इषारा, करार, अट, शर्त, बेत, विचार, शब्दाची अर्थबोधक शक्ति, ठरविलेले स्थान
सकेतित (स वि) दोघानी किंवा अनेकानी ठराव करून नेमलेले (स्थळ, काळ इ), नियोजित [राहिलेली विधवा
सकेशा (स स्त्री) वपन केल्याशिवाय
सकोच (स पु) आकुचन, मिटणे, सक्षेप, भीति, लज्जा, भीड
संकोचणे (क्रि) आकुचित होणें, लाजणे
सकोचित (वि) सकुचित पहा
सकोची (वि) लाजाळू, भिडस्त
सक्करनाते (साखर + नाते न) प्रेमाचे बन्धन, गोडीचा सबध [नोकर
सक्का (अर पु) भिस्ती, पाणी देणारा
सक्त (स वि) चिकटलेला, निमग्न, अधीन, (अर सख्त वि) कठोर, जुलमी, कडक
सक्ति (स स्त्री) सयोग, आसक्ति, अधीनता, निमग्नता
सक्ती (अर सख्ती स्त्री) जबरी, जुलूम, कडकपणा, कठोरता
सक्तु (स पु) सातूचे पीठ, सातू
सक्रदन (स न) कत्तल, चिरडून टाकणे
सक्रमण (स न) स्थलातर, प्रगति, (ज्योतिषात) ग्रहाचे एका राशीवरून दुसऱ्या राशीवर जाणे, (गणितात) दोन सख्याची बेरीज व त्याच सख्यातला फरक ही दिली असता त्यावरून त्या सख्या काढण्याची क्रिया
सक्रात, सक्राति (स सक्राति स्त्री) सक्रमण पहा, धाड, —**वर स० बसणें**— त्याचा नाश होणे, ऱ्हास करणे
सक्रामक (स वि) स्थलातर करणारा किंवा एकापासून दुसऱ्याकडे जाणारा, व्यापणारा
सख (स पु) मित्र
सखर (प्रा वि) खडबडीत.
सखर निखर (वि) उचसखल, विषम.
सखल (वि) खोल, खोलगट
सखलवट (वि) खोलगट
सखलात, सखलाद सकलाद पहा
सखा (स पु) सोबती, मित्र
सखित्व (स न) मैत्री, स्नेहसबध.
सखी (स स्त्री) मैत्रीण, शिमग्यातलें शृगारिक गाणे, लावणीच्या प्रारभीचे गीत
सखोल (वि) फार खोल, गभीर
सख्खा (वि) प्रत्यक्ष सबधाचा (चुलता, मामा इ० सबधाचा नव्हे)
सख्त, सख्ती सक्त, सक्ती पहा
सख्य (स न) मैत्री, युद्ध
सख्यभक्ति (स स्त्री) नवविधाभक्ती-पैकी एक
सख्या (स स्त्री) गणना, मोजदाद, इयत्ता, आकडा, आख
सख्यावान् (स वि) विद्वान्
सख्याविशेषण (स वि) व्याकरणात— पदार्थाची सख्या दाखविणारे विशेषण
संख्याशास्त्र (न) आकड्याचे शास्त्र.

संग (स पु) एकत्र येणें, सयोग, सबध, सोबत, मैत्री, आसक्ति, मैथुन, (फा पु) दगड, फतर
सगट (अ) सकट, बरोबर, सारखे
सगडी (स्त्री) शेगडी
सगजिरे, सखजिरे (फा न) सगजिरा, (पु) एक खनिज पदार्थ
सगत (स वि) सबद्ध, (स सगति स्त्री) सोबत, मैत्री, जुळणी
सगतवार (वि) सबद्ध, युक्त
संगतसोबत (स्त्री) सोबत, बरोबर असणारे माणूस
सगति (स स्त्री) सयोग, भेट, सहवास, पूर्वापर सबध, जुळणी
सगतीं, सगत (अ) बरोबर
सगत्रास–श (पु) पाथरवट
सगध (स वि) सुवासिक, आपल्या जातीचा
सगनमत (न) सयुक्त विचार, सकेत
सगम (स पु) सयोग, भेट, मैथुन, दोन प्रवाहाचे एकीकरण
सगमरवर (फा सगमरमर पु) एक उची जातीचा स्फटिकरूप, कणदार व घर्षणाने ज्यास सफाईदार तकाकी येते असा चुन्याचा दगड
सगर (स न) युद्ध
संगर (स्त्री न) लुगड्याच्या काठाखाली असणारी चित्रविचित्र रगाची बारीक कोर, डोगरातली लहान वाट
सगरात (पु) पाथरवट
सगर्भप्राणायाम (स पु) प्रवणयुक्त प्राणायाम
सगवई (पु) बाळमित्र, सहकारी, वाटाड्या
सगळा (स सकल वि) सर्व, सपूर्ण
सगा (स सखा पु) सोबती, मित्र, नातेवाईक
सगाई (स्त्री) नाते, नात्याचा सबध
सगाती, सगती (पु) सोबती, मित्र
सगासोयरा (पु) नात्यागोत्याचा मनुष्य, इष्टमित्र
सगी, सवागी, सुहागी (स्त्री) डाग लावण्याच्या कामी येणारा एक खनिज पदार्थ
सगी (स पु) मित्र, सोबती
सगीं (अ) सगतीत, बरोबर, सह
सगीत (स न) गीत, वाद्य व नृत्य याचा समुदाय, (वि) ज्यात गायन आहे असे (नाटक)
सगीन (फा वि) यथास्थित (दा० १९।२५), मजबूत, पक्का
सगीन (फा स्त्री) बदुकीच्या अग्रभागी लावण्याचे तीक्ष्ण अणीचे एक शस्त्र
सगुण (स वि) सत्त्व, रज, तम इ० गुणानी युक्त
सगें (अ) बरोबर, सह
सगोत्र (वि) एकाच गोत्रातले [पालन
सगोपन (स न) जोपासना, काळजीपूर्वक
सग्रह (स पु) साठा, सचय, जमाव
सग्रहणी (स स्त्री) एका रोगाचे नाव
सग्रहित (स वि) गोळा केलेले
सग्रही (स वि) सग्रह करणारा, लोभी
सग्राम (स पु) युद्ध
सग्राहक, सग्राही (वि) सग्रह करणारा, मळाचा अवष्टभ करणारे (औषध)
सग्राह्य (स वि) सग्रह करण्यास योग्य
सघ (स पु) समुदाय
सघटन, सघट्टन, सघष्टन (न) निकट सबध, घरोबा
सघटना (स स्त्री.) सयोग, जुळणी
सघन (प्रा वि) सामर्थ्यवान् (कथासारा० २१।६), घट्ट, दाट, गर्द
सघनायक (पु) कप्तान (खेळाड्च्या चमूचा)
सघराज्य (न) अनेक घटक राज्याचा मिळून झालेला समूह, जसे—भारत, अमेरिका, रशिया इ
सघर्ष (स पु) **सघर्षण** (स न) घर्षण, टक्कर, स्पर्धा, कलह
सघशक्ति (स्त्री) ऐक्य, एकजुटीचे सामर्थ्य
सघाट (स सघात पु) समुदाय (ज्ञा० १३।३५०), लाकडाचा ताफा [वध
सघात (स पु) ऐक्य, समुदाय, प्रवाह,
सच (स पु) ढीग, साठा, जोड, बाधा
सचकर (स सत्यकार पु) विसार

सचकारणें (क्रि) स्वीकार करणे
सचणी (स्त्री) जमाव, जमिनीचा धारा मुक्रर करणें, सग्रह
संचणें (प्रा क्रि) राहणे (वामन— भूगोलवर्णन १), साचणे, जमा होणें
सचतर, सवत्र (स स्वतत्र वि) स्वतत्र
सचय (स पु) जमाव, साठवण, सग्रह
संचरणे (स क्रि) अगात भरणे, शिरणे, फिरणे, चुकविणे
सचवटी (स्त्री) सचोटी, प्रामाणिकपणा
संचलन (न) सैनिकाचा शिस्तबद्ध सचार
सचळ (न) पादेलोण
सचार, सचारू (स पु) फिरणे, बाधा, चूक (ज्ञा० १२।२१७)
सचारणें (क्रि) प्रविष्ट करणे, घुसडणे
संचारिका (स स्त्री) दुती, कुटीण
सचारित (स वि) खुपसलेला, पसरविलेला
सचि, सची (स शची स्त्री) इद्रपत्नी, इद्राणी
सचित (स वि) मानलेले, (न) पूर्वजन्मार्जित पापपुण्य
सचित (स वि) चितायुक्त
सचित्र (स वि) चित्रानी शोभिवत केलेले (पुस्तक इ०)
सचिव (स पु) प्रधान, मत्री
सची (स शची स्त्री) इद्राणी
सचेतन (स वि) सजीव, चेतनायुक्त
सचैल (अ) अगावरील वस्त्रासुद्धा
सचोटी (स्त्री)प्रामाणिकपणा, न्यायबुद्धि
सच्चा (स सत्य वि) खरा, सत्यशील
सच्चिदानद (स पु) सत्य, ज्ञान आणि आनद यानी युक्त जे ईश्वरस्वरूप ते, परब्रह्म, ईश्वराचे निर्गुण स्वरूप
सच्छिद्र (स वि) भोके असलेले
सज, साज सच पहा
सजगणी, सजगाणी (स्त्री) दोन पैसे, सहा रुक्याचे क्षेत्रप्रमाण, कसबीण
सजगुरा (पु) बाजरी
सज्जड (वि) मजबूत, घट्ट
सजण (स सज्जन पु) प्यार, लावणीत–मित्र, नायक.
सजणी (स्त्री) सखी (वामन–राधाविलास १०)
सजणे (पु अने) सोयरेधायरे
सजणें (प्रा क्रि) असणे, होणे, करणे, (वामन० शुका० ५), शोभणे
सजदार (वि) शोभिवत
सजन (प्रा पु) प्रियकर [योजना
सजल (अर स्त्री) व्यवस्था, युक्ति,
सजविणें (क्रि) शृगारणे, नीट दिसेलसे करणे
सजा (फा स्त्री) शिक्षा
संजाइती (वि) पसत न झाल्यास परत करण्याचा बोलीने आणिलेला (माल), जागड
सजातीय (स वि) एकाच जातीचा
संजाप, सजाफ, सजाब (फा सजाफ पु) वस्त्राचा शोभिवत काठ, शेंडीभोवतालचा घेरा
सजीव (स वि) सचेतन, जिवत
सजीखार, सज्जीखार (पु) एक क्षार
सजीवन (स न) पुनरुज्जीवन
सजीवनी(स स्त्री)मृतास जिवत करणारी
सजीवनी विद्या (स्त्री) दैत्यगुरु शुक्राचार्य याने तपस्यापूर्वक मिळविलेली माणसास सजीव करण्याची शक्ति
सजोग (स सयोग पु) सच, साठा, सुव्यवस्था
सजोगणी (स्त्री) पर्याप्ति, योग्यता
सजोगणें (स सयुज् क्रि) जुपणे, सिद्ध करणे [१८।८३७)
सजोडा (प्रा वि) घोडे जोडलेला (ज्ञा०
सज्ज (स सज्जित वि) तयार, सिद्ध, शृगारलेला
सज्जन(स पु)सात्त्विक वृत्तीचा भला माणूस
सज्जा (पु) चद्रशाला, घराच्या वरच्या मजल्यावर काढलेली पडवी, मध्ये खड न पडता क्रमाने लागत गेलेल्या शेतामिळून होणारी जमीन
सट (स षष्टि स्त्री) षष्ठी, दुर्गा
सटकणे (क्रि) निसटणे, पाहता पाहता निघून जाणें.
सटकन् (अ) त्वरेने.

सटका (पु) झटका
संटणें (प्रा क्रि) मावणे (मुक्ते० आदि० ३७।८२), सोडणे, आवरणे (भा० ७।४८५), साठविणें (भा० २०।४५३)
सटपट (अ) झटपट, लवकर
सटरफटर (वि) बारीक सारीक
सटवण, सठावणें (प्रा क्रि) पडणे, क्षय पावणे, (न) सहावीच्या बाधेने अर्भकास येणारे मरण
सटवला (प्रा वि) सहावीने झपाटलेला (भा० २८।११४)
सटवाई (स्त्री) षष्ठीदेवता, दुष्ट स्त्री
सटवी (स्त्री) सटवाई, दुष्ट स्त्री, प्रारब्ध देवता
सटसटीत (वि) टणक, कडक
सटाग्ण, सटारा (वि) अवाढव्य, भव्य
सटाली (स्त्री) झुकाडी
सटी (स षष्ठी स्त्री) मूल जन्मल्यापासून सहावे दिवशीची तिथि, त्यादिवशी जिची पूजा करतात ती क्षुद्र देवता
सटीक (स वि) व्याख्येसहित
सटीप (वि) टीपासहित
सटीसामाशीं (अ) क्वचित् एखादे प्रसंगी
सटीसावत्र (न) सवतीमत्सर
सटेंगोपाल (पु) मात्रागमनी माणूस, अट्टल सोदा, लफंगा माणस
सट्टा (हिं पु) पुढे मालाची किंमत चढेल किंवा उतरेल याचा नेम नसता त्याचे आगाऊ मार्टे करणे, व्यापारातली किंवा हुंडीबाजारातली एक प्रकारची जुगार, जोखमीचा व्यापार, मक्ता
सट्टाबट्टा (प्रा पु) सराफीचा धंदा
सट्टेबाजी (स्त्री) सट्टे करण्याचा लागलेला नाद
सठवणें (प्रा क्रि) पतन पावणे
सठींसामाशीं (क्रि वि) सहा महिन्यात एकदा, क्वचित प्रसंगी
सड (पु) खुंट, धस, आचळ, साक्ष, पुरावा इत्यादिकाचे कागद, दाखला, क्रम, पद्धति, खाप, कात्रा, (स्त्री,) तांदूळ कांडणें
सडक (प्रा स्त्री) वस्त्राचा पदर, दोरी, सखलाद वगैरे कापडाची पट्टी, रेशमी काढणी, गोंडा, चवरी, लांब व सरळ तरवार, चांगला बांधीव रस्ता, ताठ व सरळ बांधणीचा मनुष्य, (वि) सरळ
सडकणे (क्रि) चोपणे, मारणे
सडका (वि) कुचका, नासलेला
सडकिव (त्रि) साधारण घडलेला दगड
सडकून (अ) सपाटून, अतिशय
सडणें (क्रि) कांडणे, (स सद् क्रि) कुजणे, नासणे
सडणें (प्रा क्रि) सोडणे
सडपातळ (वि) काटकोळा, किरकोळ, सटसटीत, एकेरी अंगाचा
सडसड–डा (क्रि वि) पावसाच्या आवाजाप्रमाणे ध्वनीचा निर्देश
सडसडीत (वि) रुक्ष, मोकळा, उंच व सडपातळ
सडा (वि) बायकापोरे इ० प्रपंच ज्याच्या मागे नाही असा, निःसंग एकटा, शुद्ध, (पु) शेणखळा, रंग इ०चे सिंचन, वृष्टि, पीळ घातलेली लांब दोरी-विशेषत मखराच्या कांठचा बांधण्याची दोरी, डोंगराच्या माथ्यावरील सपाट जमीन
सडाई (स्त्री) सडणावळ
सडाका (पु) पाऊस, गारा, इत्यादिकांचा सड् सड् आवाज होऊन होतो तो वर्षाव, सोसाट्याचा वारा, दोरी, काठी वगैरेचा तडाखा किंवा प्रहार
सडाफटिंग (पु) कांही पाश नसलेला
सडास (हिं पु) शेतखाना, शौचकूप
सडासंमार्जन (पु) झाडलोट, सडा शिंपणें इ० काम
सडासोट (पु) एकटा, बायकापोरांचे लफडे मागे नसलेला, निःसंग
सडिसाट (वि) निपुत्रिक, एकटा
सडी (डे) स्वारी (स्त्री) बरोबर लवाजमा न घेता निघालेली स्वारी
सडी (स्त्री) क्षयरोग, क्षतावर बसलेल्या माशाचे प्रजोत्पादन, साक्ष, पुरावा; खुंट, बाबूंचे कुसळ

सडीक (वि) काडलेले, सडलेले
सडीपत्र (न) दाखला
सडेतोड (वि) एकदम निकाल करून टाकण्यासारखे, फटकळ
सडेल (वि) सडलेले
सढळ (वि) सैल, खर्चिक, उदार
सण (पु) उत्साहाचा दिवस, त्या दिवशीची थाटाची मेजवानी
सण (स शण पु) ताग [तिडीक
सणक (स्त्री) **सणका** (पु) कळ, शिणीक,
सणकाडी (स्त्री) सणाच्या रोपातून ततु काढून घेतल्यावर राहिलेला खुट
सणगर (पु) कांबळी विणणाराची जात किंवा त्या जातीचा इसम
सणंग (न) वस्त्र, उची वस्त्र
सणसुदी (स्त्री), **सणसुबीस, सणसूद** (पु) सणाचा दिवस
सणवई (स्त्री) सणाच्या दिवशी शेतकऱ्याकडून बलुतेदाराना मिळणारे धान्य
सणवार (पु) सणाचे दिवस
सणसणणें (क्रि) सण् सण् आवाज करणे
सणसणीत (वि) उष्ण, तीव्र, जबर, भक्कम, सडेतोड, स्पष्ट, खणखणीत
सणाटा (पु) सनाटा पहा
सणाणा, सणाणें (प्रा वि) तीव्र, तीक्ष्ण
सणी (स्त्री) डबल पैसा, सहा रुके
सणु, सणू (प्रा पु) सण, उत्साह
सत् (स वि) असणारे, चागले, खरे, योग्य.
सतनागत (स्त्री) पेचातून किंवा अडचणीतून मोकळीक किंवा सुटका याचा अभाव
सत (स पु) प्रपचाविषयीची आसक्ति सोडून ईश्वरभजनी लागलेला पुरुष, (वि) सथ, न गडबडणारा, शात
सतका (अर पु) ओवाळन टाकलेला जिन्नस
सतकामतका (पु) दर अमावास्येला उडिदाची डाळ, राळे, पीठ, मीठ मिरच्या, तेल इ० पदार्थ अनिष्टनिवारणार्थ मागाना देतात ते
सतत, सतत (वि) अखड, निरतर
संततधार (स्त्री) मध्ये खड न होता एकसारखी पडणारी धार
संतति (स स्त्री) विस्तार, अपत्य, ओळ परपरा [क्रुद्ध झालेले.
सतप्त (स वि) अतिशय तापलेले, अतिशय
सतल, सतले, सतेल, सतेले (न) उथळ, रुद आणि पसरट असे धातूचे भांडें—परीट लोक ज्यात कपडे शिजवितात ते.
सतरज–ग (फा. पु) बुद्धिबळाचा खेळ
सतरजी, सत्रजी (स्त्री) जाड रगीबेरगी जाजम
सतर्पण (स न) तृप्त करणे
सताड (वि) उभा, सरळ, (अ) अगदी.
सतान (स न) सतति, देवाचा एक वृक्ष
संताप (स पु) अतिशय उष्णता, रागाचा आवेश, उद्वेग, एक वनस्पति
सतापणें (क्रि) रागावणे, कातवणें
सतापी (स वि) रागीट, तामसी
सतार (फा स्त्री) एक ततुवाद्य
सतावणें (क्रि) गाजणें, छळणे, त्रासवून सोडणे
सतावे, सताळें (न) निदाद्योतक अर्थानें—सतमडळी, सताचे बड, सताच्या मताचा (भक्तिमार्गाचा) प्रचार
सतिक (प्रा न) सत्यत्व
सती (स स्त्री) साध्वी, पतिव्रता, तपस्विनी, पार्वती **सती जाणें**—मृतपतीच्या शवाबरोबर स्त्रीने स्वत स जाळून घेणे
सतीचे वाण (न) एकदा करीन म्हटल्यावर केल्यावाचून सुटका नाही असे काम **स० घेणें**——काहीहि होवो काम पुरें करावयाचेच अशा निश्चयानें त्याला हात घालणे
सतीर्थ, सतीर्थ्य (स पु) गुरुबधु
सतु (स अ वि) सत् (अमृ० ६।३१).
सतुवा (स सक्तु पु) जोधळे, बाजरी इ० च्या लाह्यांचे पीठ
सतुष (स वि) टरफलासकट (तादूळ, गहू इ)
सतुष्ट (स वि) तृप्त, समाधानी
सतेज (स वि) टवटवीत, तेजस्वी
सतेल, सतेले (न) मोठ्या तोंडाचें खोल भाडे [आनद
संतोख, सतोखु (स सतोष पु) तृप्ति,

संतोष (स पु) तृप्ति, समाधान, सुख
सतोषणें (क्रि)समाधान पावणे, आनदणे
संतोषी (वि) समाधानी, तृप्त, राजी
सत्कार (स पु) आतिथ्य, मानपान
सत्कारणें (क्रि) मान देणे, आदर करणे
सत्तम (स वि) श्रेष्ठ, उत्कृष्ट
सत्ता (स स्त्री) अस्तित्व, अधिकार, अमल, शक्ति, हक्क
सत्ताधिकारी (पु) अधिकारी, अमलदार
सत्ताधीश (स पु) अधिकारी, समर्थ
सत्तू (स सक्तु पु) सातू, जव, सातूचे **पीठ.**
सत्तेवाईक (वि) सत्तेचा, अधिकारातला
सत्पथ (पु) इमाम शहाने स्थापन केलेला महाराष्ट्रातील एक पथ
सत्पात्र (स न) योग्य मनुष्य
सत्य (स वि) खरे, प्रामाणिक, (न) खरेपण, खरी गोष्ट
सत्यकार (स पु) सचकार, विसार
सत्यनारायण (स पु) एक देवता, त्या देवतेला केलेला नवस फेडण्यासाठी कार्यसिद्धीनतर केलेली तिची पुजा, व इष्टमित्रासह केलेले तीर्थप्रसादग्रहण
सत्यनिष्ठ (स वि) सत्यास न सोडणारा
सत्यप (स पु) ब्रह्मदेव
सत्ययुग (स न) चार युगापैकी पहिले
सत्यलोक (स पु) ब्रह्मलोक, सप्त-लोकापैकी सर्वात वरचा [बोलणारा
सत्यवक्ता, **सत्यवादी** (स पु) खरे
सत्यव्रत (स वि) सत्यास चिकटून राहणारा, सत्यापासून न ढळणारा
सत्यसंकल्प (स वि) प्रामाणिकपणाचा सकल्प करणारा
सत्यसध (स वि) सत्यप्रतिज्ञ
सत्या (पु) पत्त्याच्या खेळातले सात ठिपक्याचे पान, (स्त्री) सत्यभामा
सत्याग्रह (स पु) आत्मिक बळाने अन्यायाशी झगडून मरणाची सुद्धा भीति न बाळगता सत्याची बाजू सभाळणे
सत्यानास (स सत्यनाश पु) पुरा पुरा नाश
सत्र (स न) अनेक दिवस चालणारा यज्ञ, अन्नछत्र **सत्र उघडणें**-कत्तल होणे किवा करणे
सत्रप (पु) सुभेदार
सत्रा (फा पु) नारिग
सत्राण (स न) जोर (मुक्ते० आदि० ६।१९), (वि) थोर, बळकट (ज्ञा० १५।१८३), (अ) वेगाने (भा० २।१५०)
सत्री (इ पु) हत्यारबद पहारेकरी
सत्त्व (स न) अस्तित्व, मन, सार, तत्त्वाश, खरेपणा, सगुण, बळ, प्राणी
सत्त्वधीर (स वि) धैर्याने सत्त्वास जागणारा [शीघ्र, चपळ
सत्वर (स अ) त्वरेने, लौकर, (वि)
सत्वरी (अ) सत्वर, लवकर
सत्त्वशील (स वि) सदाचारी, सन्मार्गी
सत्त्वस्थ (स वि) योगी
सत्त्वहरण (स न) सदाचरणाविषयीच्या लौकिकाची हानि
सत्त्वहीन (स वि) निसत्व, तेजोहीन
सत्वान्न (न) पौष्टिक व पथ्यकर अन्न.
सथ (वि) मद, सावकाश चालणारा.
सथळ(स सम + स्थळ न)सपाट जमीन
सथा (स्त्री) रोजचा थोडथोडा पाठ
सथाविणें (क्रि) शात करणे
सद (स स्त्री.) सभा
सदका(अर पु)ओवाळून टाकलेली वस्तु
सदट, **सधट** (प्रा वि) गच्च, मोठें, बळकट, भारी, कष्टप्रद
सदन (स न) घर, वसतिस्थान
सदय (स वि) दयायुक्त, कृपाळु
सदर (प्रा स्त्री) राजसभा, वरिष्ठ न्याय-मदिर, बाब, वर्ग, विल्हा, दिवाणखाना, (वि)मुक्त, सरसरास **स०हजारी** (पु) -हजार शिपायाच्या टोळीवरला अधि-कारी, **सदर बाजार** (पु)–ब्रिटीश लष्करी छावणीतील बाजार
सदरेची खोली (स्त्री) उपसभागृह
सदरहू (अर अ) वरच्याप्रमाणे.
सदरा (गुज पु) अगात कोटाच्या किवा अगरख्याच्या आत घालण्याचा कपडा

संदर्भ (स पु) मागचा पुढचा सबध, सधान, गुफणे, मिश्रण, कथा

सदर्भ ग्रथ (पु) प्रबध, भाषण इ साठी आधार घेतलेला ग्रथ

सदला, सधला, सनला (स सधि पु) दरजा वगैरे भरण्यासाठी मुद्दाम कमावून तयार केलेला चुना, अशा चुन्याचा केलेला लेप

सदलाबदल (स्त्री) अदलाबदल

सदसत् (स न) बरे वाईट

सदसद्विचार, **सदसद्विवेक** (स पु) बऱ्या वाईटाचा विचार

सदस्य (स पु) सभासद

सदा (स अ) नेहमी, निरनर

सदाकत (अर स्त्री) प्रामाणिकपणा, विश्वास

सदाकदा (अ) नेहमी, निरतर

सदाचरण (स न), **सदाचार** (पु) चागले वर्तन, शिष्टाचार

सदान, सदान (फा स्त्री न) लोहाराची लहान ऐरण (मोठया ऐरणीला शिगाडा म्हणतात)

सदाफुली (स्त्री) नेहमी फुलणारी एक वेल.

सदारत (फा स्त्री) प्रधानपद, प्रधानाची कचेरी

सदावर्त (न) कोरडया अन्नाचे छत्र; शिधा वाटणारी धर्मसस्था

सदावीळ (प्रा अ) सतत, नेहमी

सदाशिव (स पु) शकर

सदासर्वदा (अ) नेहमी

सदाळणें (क्रि) घट्ट बाधणे

सदिग्ध (स वि) सशययुक्त, अस्पष्ट

सदिष्ट (स पु) दूत, जासूद, (न) निरोप, बातमी, (वि) कळविलेले, सागून पाठविलेले

सदिसा, सदिसे (प्रा अ) आताच, नुसतेच (दा०३।३।३९)

सदी, सद्दी (फा स्त्री) अनुकूल काळ

सदी (अ) सदा, नेहमी

सदु (प्रा पु) छद (ज्ञा०६।७४)

सदुक्ति (स स्त्री) चागले भाषण

संदूक (अर स्त्री) पेटी

सदृढ (स सुदृढ वि) बळकट

सदृश (स वि) सारखा

सदेवा (प्रा अ) नेहमी

सदेश (स पु) निरोप, बातमी

सदेसा (स सदेश पु) निरोप

सदेह (स पु) शका, सशय, धोका

सदैव (स वि) दैववान्, भाग्यवान्, (अ) नेहमी

सदोदित (स व) नाशरहित, (अ) नेहमी.

सदोली (स्त्री) पेटी, सदूक

सदोष (स वि) दोषयुक्त

सदोह (स पु) समूह

सद्गत, सदगति (स सद्गति स्त्री) चागली गति, मोक्षप्राप्ति

सद्गदित (स वि) कठ दाटून आलेला.

सद्दी (फा स्त्री) शतक, चलती, अनुकूल काळ, भाग्यशालित्व

सद्गुण (स पु) चागले गुण

सद्गुरु (स पु) उपदेशक, ईश्वरप्राप्तीचा मार्गदर्शक

सद्गृहस्थ (स पु) प्रतिष्ठित गृहस्थ

सद्भाव (स पु) भलेपणा, साधुत्व, मनाची शुद्धता

सद्म (स न) घर

सद्य (स अ) सध्या, वर्तमानकाळी

सद्वस्तु (न) परमेश्वर, ब्रह्म

सध (स्त्री) ऐक्य, मिलाप [शुद्ध, स्पष्ट

सधट (प्रा वि) मोठा, सबध, सरळ,

सधन (स वि) श्रीमत, पैसेवाला

सधन (न) एक प्रकारची ऐरण

सधर, सधरू (स वि) आश्रययुक्त, बळकट.

सधला सदला पहा

सधवा (स स्त्री) सवाष्ण [जुळणी.

सधा (स स्त्री) प्रतिज्ञा, करार, मर्यादा,

सधान (स न) साधा, जुळणी, ऐक्य, लक्ष्य, नेम धरणे, वग, वशिला

सधानी (वि) हुशार, धूर्त, युक्तिबाज.

सधि (स पु) साधा, चीर, सयोग. मिलाफ, समेट; (स्त्री) अनुकूल काळ

संधिगत (स वि) साध्यात असलेला

सधिप्रकाश (स पु) सूर्योदयापूर्वी व सूर्यास्तानतर असणारा उजेड.

संधिवात (स पु) सांधे धरतात असा एक रोग
संधिविग्रह (स पु) शांतता आणि युद्ध, मैत्री आणि कलह
संधिवेला (स स्त्री) संध्याकाळ
सध्या–ध्या (क्रि वि) या क्षणी, आता
संध्या (स स्त्री) रात्र व दिवस यांच्या मधला संधिकाळ, संधिप्रकाश, सायंकाळ, ब्राह्मणांनी त्रिकाळ करण्याची उपासना
संध्याकाळ (स स्त्री) सूर्यास्ताचा समय
संध्याराग (पु) सायंकाळी आकाशांत दिसणारा तांबूस रंग
संध्यावंदन (न) त्रैवर्णिकांनी करावयाची संध्योपासना
सन (अर पु न) वर्ष
सनई (फा सुनाई स्त्री) वाजंत्र्याचें एक वाद्य
सनग (न) सणग पहा
सनकाडी–कांडी (स्त्री) आगकाडी
सनत्कुमार (स पु) ब्रह्मदेवाचे मानसपुत्र
सनद (अर स्त्री) सरकारचें शिक्कापत्र, दानपत्र, अखत्यारपत्र
सनदी (वि) राजपत्रानुसार अस्तित्वात आलेला
संनद्ध (स वि) सज्ज, संलग्न
सनपणें (प्रा क्रि) उपमेस येणें
सनवदबाकी, सनवातबाकी (स्त्री) अनेक वर्षेंपर्यंत थकलेली सरकारी देण्याची बाकी
सनागर (प्रा वि) गोड, चांगली (भा० १०।२३५), (पु) शृंगार
सनाटा झपाटा पहा
सनाटून (अ.) झपाट्यानें
सनातन (स वि) शाश्वत, चिरकाल
सनातनधर्म (स पु) अनादिकालापासून चालत आलेला धर्म
सनाथ (स वि) त्राता असलेला, सुवासिनी
सनद्ध (स वि) सज्ज, संलग्न
संनिकर्ष (स पु) संनिधता
संनिध (स अ) समीप, जवळ
संनिधान (स न), **संनिधि** (स पु) सान्निध्य, जवळ किंवा शेजारी असणें एकीकरण, मिश्रण, ठेव, आश्रय
संनिपात (स पु) भेट, संगम, वैद्यकांत —वात, कफ व पित्त या तिन्ही दोषांचा एकदम प्रकोप
संनिविष्ट (धा वि) आंत बसलेला, मग्न, पारंगत
संनिवेश (स पु) अंतःप्रवेश, नैपुण्य, मग्नता
संन्मान (स पु) आदर, सत्कार
सनोलख (प्रा वि) ओळखीचा
सन्मुख (स पु) समोर
संन्यास (स पु) त्याग, काम्य कर्माचा त्याग, चार आश्रमांपैकी शेवटचा
संन्यासी (स पु) त्यागी, तपस्वी
संप (पु) एकी, संघ, जूट **संप करणें**– जूट करून काम बंद पाडणें
सपक (प्रा वि) नीरस, बेचव (मोरो० उद्यो० १३।१८२)
संपणें (क्रि) खलास होणें, पूर्ण होणें, खपणें, शेवटास जाणें, मरणें
संपत् (स स्त्री) संपत्ति, धन, दौलत, प्राप्ति, संपादनी
संपत्ति (स स्त्री) धन, दौलत, पैसा, मूल्यवान् वस्तु
संपत्तिमान् (स वि) श्रीमंत, धनिक
सपत्न (स पु) शत्रु
सपत्नी (स स्त्री) सवत.
सपत्नीक (स वि) भार्यासहित
संपत् शनिवार (पु) श्रावण महिन्यांतले शनिवार
संपदा (स स्त्री) संपत्ति, दौलत, भरभराट
संपन्न (स वि) युक्त, सहित, श्रीमान्, वैभवशाली
सपरिवार (स वि) नोकर चाकर इ० सह
संपर्क (स पु) संयोग, स्पर्श, सहवास
संपविणें (क्रि) पूर्ण करणें, शेवटास नेणें, खर्चून टाकणें
सपशेल (अ) हातपाय पसरून सर्वांग टेकून, निःसंकोच रीतीनें, ऐसपैस.
सपसप, सपसपा (अ) भरभरा
संपाई (प्रा वि) सर्व, संपूर्ण (ज्ञा० १४।१०९९), (अ) सर्वस्वी (भा० २३।३१६)
सपाट (वि) समतल, उंचसखल नव्हे असा
सपाटणें (क्रि) झपाटणें
सपाट सुपली (स्त्री) नकटें नाक

सपाटा (वि) भव्य, मोठा, जोराचा, (पु) झपाटा, जोर, आवेश
सपाटा (स्त्री) सपाटपणा, सपाट प्रदेश
सपात (स पु) टक्कर, धडक, तडाखा, प्रहार, गर्दी, पतन
संपात, सपाताबिंदु (स पु) क्रांतिवृत्त व विषुववृत्त ही दोन वर्तुळे ज्या बिंदूत परस्परास छेदतात तो बिंदु
सपातळ (प्रा न) पडदा (ज्ञा० ६।१४)
सपादक (स पु) मिळविणारा, जुळणी करणारा, सशोधक, वर्तमानपत्र वगैरेचा मुख्य जबाबदार लेखक, एडिटर
सपादणी (स्त्री) आचरण (भावार्थ० २।१।५), बतावणी
सपादणूक (स्त्री) काही सबब सागून वेळ मारून नेणे, बतावणी
सपादणे (स सपद् क्रि) मिळविणे
संपादन (स न) मिळविणे, प्राप्त करून घेणे, सशोधन [वर्तमानपत्र इ०
सपादित (स वि) मिळविलेले, चालविलेले
सपासप (अ) एकामागून एक, त्वरेने
सपिंडी (स्त्री) मृताच्या बाराव्या दिवशी त्याच्या नावाने पिंडदान करतात ते
सपीट, सपीठ (स सपिता न) गव्हाचे बारीक पीठ, मैदा
सपिली (प्रा वि) समूळ (ज्ञा० १३।७६८)
सपोल (प्रा न) आईचे सगळे दूध पिणारा वत्स
सपीली (हि स्त्री) नटबदी
सपुट (स पु) पुड, द्रोण, करडा, मपुष्ट (लहानसे धातुपात्र)
सपुत (वि) बालबच्चे असलेला
सपुर (प्रा वि) बारीक (ज्ञा० ८।१६)
सपुरता (प्रा वि) पूर्ण, समर्थ
सपुरते (प्रा अ) पूर्णपणे (तुका० १८८६)
सपूत (स सुपुत्र पु) आज्ञाधारक, कर्तव्यतत्पर मुलगा [१२।३१२)
सपूर (प्रा वि) भरपूर, बारीक (भा०
सपूरण (प्रा वि) बारीक (ज्ञा० ८।१६)
सपूर्ण (स वि) समाप्त, समग्र
संपूर्णता (स स्त्री) समाप्ति, शेवट, पूर्णपणा, अन्यूनता, सागता
सपेली सफेली पहा.
सपोत (वि) बारीक पोताचे
सपोल (वि) व्यर्थ, निष्फळ
सपोश, सपोष (वि) पुष्ट (भा० ३।८७८)
सप्टेंबर (इ पु) इंग्रजी वर्षाचा नववा महिना
सप्त (स वि) सात
सप्तऋषि (स पु) मरीची, अत्रि, अगिरस, पुलस्त्य, पुलह, क्रतु व वशिष्ठ हे ऋषि, याच नावाचे ध्रुवाजवळचे सात तारे
सप्तक (स न) साताचा समुदाय
सप्तकर (स पु) अग्नि
सप्तगोदावरीतीर (स न) गोदावरी नदीच्या सात शाखा ज्या प्रदेशातून वहात जातात तो प्रदेश [येणे
सप्तग्रही (स स्त्री) सात ग्रह एका राशीत
सप्तचैतन्ये (स न अने) मुख्य शाश्वत चैतन्य व इतर सहा मायिक चैतन्ये (ब्रह्म, ईश, जीव, प्रमाण, प्रमात्र व प्रमेय)
सप्तद्वीपा (स स्त्री) जबु, कुश, प्लक्ष, शाल्मली, क्रौच, शाक व पुष्कर अशा सात खडामिळून झालेली पृथ्वी
सप्तधातु (स पु अने) रस, रक्त, मास, मेद, अस्थि, मज्जा आणि वीर्य अशी शरिरातील सात तत्त्वे, सोने, रुपे, ताबे, कथिल, नाग, तीक्ष्ण आणि कासे असे सात धातु
सप्तनद (स पु) शोण, सिंधु, हिरण्यवाह, कोक, घर्घर, लोहित आणि शतद्रू या सात मोठाल्या नद्या
सप्तपदी (स स्त्री) लग्नात वधूवरानीं तांदुळाच्या राशीवरून सात पावलें बरोबर चालण्याचा विधि
सप्तपर्वत (स पु) महेंद्र, मलय, सह्य, शुद्धिभाव, गधमादन, विंध्य आणि पारियात्र हे सात मुख्य पर्वत
सप्तपाताल (स न) अतल, वितल, सुतल, महातल, रसातल, जलातल आणि पाताल असे सात पाताललोक.
सप्तम (स वि) सातवा

सप्तमातृका (स स्त्री) ब्राह्मी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी, वाराही, इद्राणी व चामुडा
सप्तमी (स स्त्री) सातवी तिथि, व्याकरणात—सातवी विभक्ति
सप्तर्षि (स पु) सप्तऋषि पहा
सप्तलोक (स पु) भूर्लोक (मृत्युलोक), भुवर्लोक, स्वर्लोक, महार्लोक, जनोलोक तपोलोक आणि सत्यलोक
सप्तशती (स स्त्री) सातशे, सातशे श्लोकाचा ग्रथ, चडीपाठ
सप्तसमुद्र (स पु) क्षारोद, इक्षुरसोद, सुराद, घृतोद, क्षीरोद, दधिमडोद व शुद्धोद
सप्तस्कद (स पु) पृथ्वीपासून वर कल्पिलेले वायूचे सात भाग, ते असे— आवह, प्रवह, उद्वह, सवह, वैवह, षष्ठापरा आणि परिवाह
सप्तस्वर (स पु) षड्ज (सा), ऋषभ (री), गाधार (ग), मध्यम (म), पचम (प), धैवत (ध) आणि निषाद (नी) हे गायनातले मूळ सात स्वर
सप्तालू (फा न) एका फळाचे नाव
सप्ताश्व (स पु) सूर्य
सप्ताह (स पु) आठवडा, सप्ता, सात दिवसात केलेले ग्रथाचे पारायण
सप्पा (पु) चापटी, नाश, उध्वस्तता
सप्रवर, सप्रवर (स वि) ज्या कुटुबाचा मूळपुरुष एकच आहे अशी कुटुबे
सप्रति (स क्रि वि) सध्या, साप्रत
संप्रदान (स न) देणे, (व्याकरणात) चतुर्थीचा अर्थ
सप्रदाय (स पु) चाल, रीत, वहिवाट, वाक्प्रचार, धर्मपथ, मार्ग
सप्रदायी (स वि) विशिष्ट पथाचा
संप्रधारणा (स स्त्री) विचार, युक्तायुक्तनिर्णय
सप्रभव (स वि) पराक्रमी
सप्रयुक्त (क्रि. वि) युक्तीने
संप्रसारण (स न) सस्कृत व्याकरणात **य् र् ल् आणि व् याचेबद्दल अनुक्रमे इ, ऋ, लृ आणि उ येणें हा बदल.**
सप्रज्ञात (स वि) सविकल्प (समाधि).
सप्राप्त (स वि) पूर्णपणे सिद्धीस गेलेले किवा प्राप्त झालेले
सप्रेम (स अ) प्रेमपूर्वक
सफई (स्त्री) सफाई
सफर (अर स्त्री) प्रवास, पर्यटन, जलप्रवास, खलाशाची मजुरी, (न) मुसलमानी वर्षाचा दुसरा महिना
सफरचद (न) एका फळाचे नाव
सफरजगी (स्त्री) तबळ युद्ध
सफरी (हि पु) दर्यावर्दी
सफल, सफळ (स वि)यशस्वी, फलद्रप.
सफा (अर स्त्री) राग, ओळ, कत्तल, (वि) साफ
सफाई (अर स्त्री) स्वच्छता, गुळगुळीतपणा, नीटनेटकेपणा, सवयीने येणारा कौशल्यातील सहजपणा, चपलता
सफाईदार (वि) स्वच्छ, गुळगुळीत, नीटनेटके, छानदार
सफाफ (फा स्त्री) काच
सफील (स्त्री) सफेल, सफेली पहा
सफेजगी (स्त्री) हातघाईची लढाई; उध्वस्तता, उजाडी, समाप्ति
सफेत (फा वि) पाढरा शुभ्र
सफेता (फा पु) खडीसारखा पाढरा रग
सफेती (स्त्री) पाढरेपणा, चुन्याचा लेप
सफेद (वि) सफेत, पाढरा
सफेल, सफेली (स्त्री) किल्ल्याची भित (स्वा० दि० १०।२।२२), तटबदीच्या मागील बाजूचा धक्का
सफोल (वि) निष्फळ, व्यर्थ
सब, सब् (स सर्व वि) सगळे
सबक (हि पु) धडा, पाठ [बेताचे
सबकल, सबखल (अ) बरोबर, ठीक,
सबगोलकार (वि) नास्तिकपणाचे, घोटाळा असलेले
सबजा (फा पु) एक सुगधि वनस्पति
सबजी (फा स्त्री) हिरवेपणा, हिरवळ, टवटवी, भाग
सबद्ध (स वि) जोडलेला, युक्त
संबध (स पु) सयोग, ससर्ग, नाते, (व्याक०) षष्ठीचा अर्थ

सबंध (वि) सगळाचा सगळा, सर्व, न मोडता
संबधी (स वि) नात्यागोत्याचा, नातलग
सबनिशी (स्त्री) सबनिसाचे काम व हुद्दा
सबनीस (फा पु) शिबदी व दुसरे सरकारी नोकर यास पगार वाटणारा अधिकारी
सबब (अर स्त्री) कारण, (अ) यामुळे
सबर (वि) गाभण
सबराभरित (प्रा वि) सबाह्याभ्यतरित, व्यापक (ना० ९९४, एक० २१०५)
सबल, सबळ (स वि) बळकट, मजबूत
सबलस (प्रा वि) सपशेल लोटांगण घातलेला (एक० ९७)
सबळ (स शबल वि) औपाधिक, मायिक
सबळ (प्रा न) शिदोरी (ज्ञा० १८।१३९), (पु स्त्री) दोन शिंगाटयाची ऐरण, पहार, एक चर्मवाद्य
सबळी (स्त्री) देवाची उपकरणी ठेवण्यासाठी बाबूची किंवा वेताची केलेली पेटी
सबा (अर वि) सात
सबाह्य (स वि) आतून बाहेरून, (वि.) कायिक व मानसिक
सबुडबुडी (प्रा अ) कोणास ठावठिकाण न लागू देता (ज्ञा० १२।७८४)
सबुद्धि (स स्त्री) ज्ञान, पूर्ण जाणीव
सबुराई, सबुरी (अर स्त्री) धीर, दम, शान्ति, गम, मुलाजा
सबैन (अर वि) सत्तर
सबोखणें (प्रा क्रि) हाक मारणे, तप्त करणे, समजावणे [बोलणे
सबोधणें (क्रि) हाक मारणे, उद्देशन
सबोधन (स न) हाक मारणे, उपदेश करणे
सबोब (प्रा वि) सुशोभित
सब्बा (अर वि) पहा [झपाटयाने
सभर (वि) गाभण, सबर, (अ) जोराने,
सभराभरी (प्रा अ) जिकडे तिकडे (र० यो० १०।३२६)
सभरित, सभरित (प्रा अ) सह, बरोबर
सभर्तृका (स वि) सवाष्ण, सुवासिनी.
संभव (स पु) जन्म, उत्पत्ति, हेतु, शक्यता [जन्म पावणे
संभवणें (क्रि) शक्य असणे, उद्‌भवणे,
सभवता, सभवतीं (अ) भोवताली
सभवनीय (स वि) होण्यासारखे, घडण्यासारखे [लहान पेटी, सबळी
सभळ (स्त्री) वेत, वेळू इ० ची केलेली
सभळित (प्रा वि) थबथबलेले [दरबार
सभा (स स्त्री) समाज, मडळी, कचेरी.
सभागृह (न) सभेची जागा, (पु) सभेचे सदस्य
सभाजणें (प्रा क्रि) सन्मान करणे
सभाजन (स न) पारितोषिक, देणगी, (पु) सभेचा घटक
सभापति (स पु) सभेचा अध्यक्ष, लोकसभेचा अध्यक्ष (इ स्पीकर)
सभामडप (स पु) सभास्थान, देवालयापुढे कथाकीर्तनासाठी बाधिलेला मडप
सभार (स पु) सग्रह, समुदाय, सामुग्री
सभावना (स स्त्री) तर्क, कल्पना, सभव, योग्यता, बिदागी, दक्षिणा, गौरव
सभावनाद्रव्य (न)—सार्वजनिक किंवा खाजगी कामाकरिता प्रतीक म्हणून सन्मानपूर्वक दिलेले वेतन, मानवेतन, मानद्रव्य
सभाषण (स न) भाषण, बोलणे.
सभासद् (स पु) सभेतला प्रत्येक मनुष्य, सस्थेचा घटकावयव
सभाळ (पु) रक्षण, पालन
सभाळणे (क्रि) बाळगणे, जपणे, रक्षण करणे
सभूति (स स्त्री) उत्पत्ति
सभूयसमुत्थान (स न) पातीदारीचा धदा, सयुक्त भाडवलाचा व्यापार.
सभोग (स पु) भोगवटा, सुख, विलास, मैथुन
सभ्य (स वि) सभावित, शिष्ट
सभ्रम (स पु) त्वरा, धादल, धामधूम, उत्कठा, उत्साह, आनददायक कृत्य (तुका० १९६६), मोह (ज्ञा० १।२७१)
सम् (स अ) सहित, बरोबर, अतिशय; सारखे इ
सम (स वि) सारखे, तुल्य, सपाट, दोहोंने नि शेष भागली जाणारी (सख्या), उदासीन, नि पक्षपाती

समई (स्त्री) ठाणवई, दिवा लावण्या-साठी केलेला धातूचा स्तभ
समईक (स सामयिक वि) कराराने ठरलेले, सयुक्त हक्काचे
समकणे (क्रि) सवकणे, गोडी लागणे
समकक्ष (स वि) बरोबर, सारखा
समकालीन (स वि) एका वेळचे, एका काळातले
समग्र (स वि) सर्व, सपूर्ण, सबध
समचतुरस्त्र (स वि) चार सारखे कोन असलेली (आकृति)
समज (प्रा पु) समाज, समुदाय (ज्ञा० ११।१८६), (पु स्त्री) समजूत, ग्रहणशक्ति, सूचना, धमकावणी
समजणें (क्रि) जाणणे, ओळखणे, ताळ्या-वर येणे
समजदार (वि) शहाणा, सुज्ञ, हुशार
समजपत्र (न.) समजूत झाल्याबद्दलचे पत्र
समजविणें (क्रि) समजेल अशा रीतीने सागणे
समजस (वि) समजदार, हुशार, सुज्ञ
समजावण–णी (स्त्री) समजूत घालणे, मन वळविणे, स्पष्टीकरण, उलगडा
समजाविणें (क्रि) कळावयास लावणे, कळविणे, मनाचे समाधान करणे
समजाविशी, समजावीस, समजी (स्त्री) समजूत घालणे, मन वळविणे खात्री करणे, देण्याघेण्याचा हिशेब करून घातलेली समजूत
समजूत (स्त्री) समज, मनाचा ग्रह
समजूतदार (वि) समजस, शहाणा
समजून उमजून (अ) जाणून बुजून, मुद्दाम, बुद्धिपुरसर
समत (स वि) मान्य, पसत, पूज्य
समततः, समतात् (अ) सभोवार, भोवताली.
समता (स स्त्री) सारखेपणा, एकरूपता, बरोबरी, निःपक्षपातपणा
संमति (स स्त्री) रुकार, पसति, सत्कार
समतिपत्रक (स न) पचाच्या निवाड्याचे पत्रक
समतुक (प्रा वि) सारख्या तोलाचे, सारखे.
समतोल (स वि) सारख्या वजनाचे.
समत्व (स न) समता पहा [सहित
समत्र, समत्रक (स वि) मत्रोच्चार–
समत्रिभुज (स पु) ज्याच्या तिन्ही बाजू सारख्या आहेत असा त्रिकोण
समथळ (स समतल न) सपाट जागा
समद, समध (पु) पिशाच (विशेषत ब्राह्मणाचे), सबध (भाग० १।१९)
समदर्शी (वि) निःपक्षपाती, तटस्थ
समदुःखी (वि) ज्यास एकाच प्रकारची पीडा आहे असा, दुःखाचा भागीदार
समधात (स समधातु वि) समशीतोष्ण
समन्वय (स पु) एकसारखा व्यवस्थित क्रम, परस्परसबध, तात्पर्य
समन्वित (स वि) युक्त, सबद्ध
समन्स (इ न) कोर्टाचे बोलावणे
समबुद्धि (स स्त्री) सारखे विचार, सारख्या भावना, (वि) सर्वांना सारखे समजणारा [शपथ, कुलाचार
समय (स पु) वेळ, काळ, प्रसग, प्रतिज्ञा,
समयसूचकता (स स्त्री) योग्य वेळी योग्य गोष्ट सुचणे, हजरजबाबीपणा
समयोचित (स वि) वेळेस योग्य, प्रसगास शोभणारे
समर (स पु) युद्ध, सग्राम
समरग (प्रा न) युद्धभूमि
समरप्रसग (पु) ललित वाङ्मयात येणारी सघर्षमय घटना
समरभूमि (स स्त्री) रणागण, युद्धक्षेत्र
समरस (स पु) ऐक्य तादात्म्य (ज्ञा० १८।२४६), ब्रह्मानद, (वि) सर्वांशी मिळून राहणारा
समरसणे (स क्रि) लीन होणे, मिळून जाणे (भा० २।३९१)
समरसता (स्त्री) मानसिक वृत्तीची एक-रूपता, तल्लीनता
समरांगण (स न) युद्धभूमि, रणक्षेत्र
समरास (स समराशि स्त्री) शेतातल्या पिकाची अविभक्त रास, अविभक्त मालमत्ता
समर्घ (स वि) अल्प किमतीचे, स्वस्त
समर्थ (स वि) शक्तिमान, बलिष्ठ, (पु) रामदासस्वामी

समर्थणें (क्रि) बोलणे (ज्ञा० ९।१४८५), प्रतिपादन करणे
समर्थन (स न) पक्ष घेणे, सिद्ध करणे, पुष्टि देणे [करण्यासारखे
समर्थनीय (स वि) प्रमाणानी सिद्ध
समर्द (स पु) घर्षण, गर्दी [जुळते
समर्पक (स वि) योग्य, असावे तसे,
समर्पण (स न) देणे, अर्पण, दान
समर्पिणे (क्रि) देणे, अर्पण करणे
समर्याद (स वि) मर्यादायुक्त, मर्यादित
समला (अर पु) पागोट्याचा किवा रमालाचा पाठीवर लोबणारा पदर
समलातीपत्र (न) मदतीस बोलावण्याचे पत्र
समवयस्क, **समवयी** (स वि) सारख्या वयाचा
समवाय (स पु) सयोग, सबध, समागम, समुदाय, एकोपा, साह्य, समूह
समवायिकारण (स न) कार्यात मिळून असलेले व त्यापासून भिन्न किवा न काढता येण्यासारखे कारण [बराबर
समवेत (स वि) मिश्रित, सबद्ध, (अ) सह,
समशेर (फा स्त्री) तलवार
समशेरबहाद्दर (फा वि) युद्धात तलवार गाजविणारा, बडोद्याच्या गायकवाड सरकारची पदवी
समष्टि (स स्त्री) समुदाय, समग्रता
समसकी (स्त्री) दर सहा महिन्यानी विणारी किवा सहा महिने दुध देणारी गाय
समसमान (वि) अगदी सारखे, तुल्य
समसामत (प्रा वि) कडक (ज्ञा० १।४२९)
समस्त (स वि) सर्व, सगळे
समस्तराशिक (स न) अकगणितात—बहुराशिक
समस्या (स स्त्री) पूर्ण करण्याचा श्लोकाश, पूर्णता, आकाक्षा (स्वा० दि० १।२।६२), शका
समळी, **समळ**, **सबळ** (स्त्री) सबळी, पेटी
समक्ष (स अ) प्रत्यक्ष, देखत
समक्षासमक्ष (अ) देखत, समोरासमोर
समा (स स्त्री) वर्ष, सवत्सर
समा (प्रा स्त्री) पूर्ण भरतीची वेळ (तुका० ५७), पूर्ण ऐक्य.

समाईक (स सामायिक वि) सयुक्त मालकीचा, अनेकाना सामान्य
समाकुळ, **समाकूळ** (वि) व्याप्त, व्यग्र, क्षुब्ध, हैराण [पराभूत
समाक्रात (स वि) विस्तृत, आक्रमित,
समागत (स वि) युक्त, सहित [सगत
समागम (स पु) सगम, सयोग, सहवास,
समागमे (अ) बरोबर, सह
समाचार (स पु) वर्तमान, बातमी, परामर्ष [मडळी
समाज (स पु) समुदाय, जमाव, सभा,
समाजवाद, **समाजसत्तावाद** (पु) सत्ता व उत्पादनसाधने समाजाच्या मालकीची असावी असे मानणारा समतावादी पथ
समाजशास्त्र (स न) मानवी समाजाची रचना, उत्क्राति व सुधारणा याची तत्त्वे, नियम इ० चे विवेचन करणारे शास्त्र
समातर (स वि) सारख्या अतरावरचा
समादेशक मडळ (न) सचालक मडळ
समाधान (स न) तृप्ति, सतोष, शकानिवृत्ति, आराम
समाधानी (स वि) थोडक्यात तृप्ति पावणारा, सतोषित वृत्तीचा
समाध, **समाधि** (स वि) ध्यान, चित्ताची एकाग्रता, सन्याशाचे प्राणोत्क्रमण, योगी, सन्यासी, साधु इ०च्या मृत्युस्थळी पादुका वगैरे बाधतात ते, थडगे, कबर
समाधिस्त, **समाधिस्थ** (स वि) ध्यानस्थ, चितनात गढलेला, मृत
समान (अर वि) आठ
समान (स वि) तुल्य, सारखे, सपाट; (पु) पचप्राणापैकी एक, (अ) बरोबरीने, प्रमाणे [कोर्टाचे बोलावणे
समान, **सम्मान** (पु) सन्मान, (इ न)
समानशील (स वि) सारख्या स्वभावाचा
समानातर (स वि) सारख्या अतरावरचा
समानाधिकरण (स न) सामान्य गुण, एक अर्थ, (व्याक०) बहुव्रीहि समासाचा एक प्रकार (यात विग्रह करताना समासातल्या दोन्ही पदास एकच म्हणजे प्रथमा विभक्ति असते)

समानार्थक (स वि) एकाच अर्थाचे
समानीन (अर वि) ऐंशी
समानोदक (स पु) कुळातल्या चवदा पुरुषापलीकडे एकवीस पर्यंतचे सात पुरुष (हे उदकतर्पणाला मात्र अधिकारी असतात)
समापत्र (न) समतिपत्र
समापन (स न) समाप्ति
समाप्त (स वि) सपलेले
समाप्ति (स स्त्री) शेवट, पूर्णता
समारंभ (स पु) कार्य, उद्योग, उत्साह, उत्सव
समाराधन (स न)आनदविण्याचे साधन
समाराधना (स स्त्री) ब्राह्मणभोजन, भडारा
समारोप (स. पु) उपसहार
समार्जन (स न) झाडणे, साफ करणे
समार्जनी (स स्त्री) केरसुणी
समालोचन–ना (स न स्त्री) निरीक्षण, विवरण, टीका [होणे
समावणे (क्रि) समावेश होणे, अतर्भाव
समावर्तन (स न) परत येणे, सोडमुज
समाविष्ट (स वि) अतर्भूत, व्याप्त, पिशाचग्रस्त [सग्रह
समावेश (स पु) अतर्भाव, प्रवेश, रिघाव,
समास (स पु) एकीकरण, सयोग, समुदाय, साराश, व्याकरणात—दोन किवा अधिक शब्दाचा सयोग होऊन झालेला एक शब्द
समास्या (स स्त्री) सगति, सहवास
समाहार (स पु) समुदाय
समाहारद्वद्व (स पु) व्याकरणात ज्या द्वद्व समासात त्यातील पदाच्या अर्थाशिवाय आणखी तशाच प्रकारच्या अर्थाचा अतर्भाव होतो तो
समाहित (स वि) मान्य, विहित एकाग्र, शात [जमाव, युद्ध
समिति (स स्त्री) सयोगसभा, सस्था,
समितिजय, (वि) युद्धात जय मिळवणारा
समिध (स स्त्री) होमाच्या उपयोगाचे इधन [चादवा, अस्मानगिरी
समिना (फा शामियाना पु) चादणी,
समिश्र (स वि) मिसळलेले
समीकरण (स न) सारखे करणे, बीजगणितात—दोन राशीची परस्पर—समता दर्शविणारे बैजिक वाक्य
समीचीन (स वि) योग्य, चागले
समीननिमिन (प्रा वि) अर्धे अर्धे (ज्ञा० १८।८२८) [जवळ
समीप (स वि) जवळचा, निकट, (अ)
समीपता (स स्त्री) जवळपणा, चतुर्विध मुक्तीतली एक (हीत नेहमी ईश्वराचे सान्निध्य घडते)
समीर, समीरण (स पु) वायु
समीलन (स न) एकत्र होणे, येणे
समीक्षण (स न) समीक्षा, (स्त्री) अवलोकन, न्याहाळणे, आत्मविद्या, साख्यशास्त्रबुद्धि
समुख (स वि) समोर, पुढे
समुचित (स वि) योग्य, उपयुक्त
समुच्चय (स पु) समूह, ढीग
समुच्छेद (स पु) समूळ नाश
समुत्कट (स वि) अतिशय
समुत्कर्ष (स पु) श्रेष्ठत्व, उत्कर्ष
समुत्थान (स न) दीर्घोद्योग, धदा
समुत्पादन (स न) सपादन, उद्योग
समुदाय (स पु) ढीग, समूह, समाज; ज .व
समुदायी–ई (स पु) शिष्य
समुद्र (स पु) सागर, दर्या
समुद्रफेस (पु) एका औषधाचे नाव
समुद्रमेखला (स.स्त्री) पृथ्वी [वेष्टिलेली
समुद्रवलयाकित (स वि) समुद्रानी
समुदित (स वि) जमलेले [दाता
समुद्धर्ता (स पु) उद्धार करणारा, मोक्ष-
समुवावो (प्रा पु) समुदाय
समूर, समोर (स समुख क्रि वि श अ) पुढे, अग्रभागी, नतर (स्थळ किवा काल या सवधाने)
समूल, समूळ (स वि) मुळासकट
समूह (स पु) समुदाय, कळप
समृद्ध (स वि) भरभराटलेला, सपन्न
समृद्धि (स स्त्री) विपुलता, भरभराट.
समे (प्रा अ) समयी (एक० ५४०)

समेट (स पु) सल्लेखा, ऐक्य, मेळ, एकीकरण [मिटविणे, सधि करणे
समेटणें (क्रि) एकवटणे, मिटेल असे करणे,
समेत (स वि) युक्त, सहित, एकत्र
समेलन (स न) एकत्र जुळणे, मेळा, मिलाफ
समेळ (पु) सबळ, वाजत्र्याचे चर्मवाद्य
समो (प्रा पु) समूह (ज्ञा० १४।२६०), समय (ज्ञा० १७।२९४—५)
समोखणे (प्रा क्रि) सात्वन करणे (तुका० ४५।८३) [बाजूस
समोर (स समुखर अ) पुढे, सरळ, विरुद्ध
समोरासमोर (अ) परस्पराकडे तोडे करून
समोरील (वि) समोरचा, पुढचा
समोह (स पु) मूर्च्छा, भ्राति, अज्ञान
सम्मान (अर वि) सात
सम्राट् (स पु) सार्वभौम राजा
सय (स्त्री) स्मरण, आठवण
सय (प्रा स्त्री) सखी, मैत्रीण
सयत (स वि) दमन केलेला, आवरलेला
सयति (स स्त्री) इद्रियनियम
सयम (स पु) निग्रह, दाब, मनोनिग्रह, एकाग्रता [व्रत
सयमन (स न) अटकाव, निग्रह, आवरणे,
सयमनी (स स्त्री) यमनगरी [योगी
सयमी (स पु) इद्रियदमन केलेला तपस्वी,
सयसुमार (पु) सईसुमार [क्रीडा९५)
सया (सबोधन) सख्या (वामन—रास-
सयार (पु) चेटूक, जादूटोणा
सयारी (प्रा स्त्री) डाकीण (ज्ञा० १३। ५०५)
सयुक्त (स वि) जोडलेले, सबद्ध, अनेकानी मिळून केलेले
सयुक्तिक, **सयुक्तिक** (स वि) युक्तिसिद्ध, सारासार विचाराशी मेळ ठेवणारे
सयोग (स पु) साधा, मिलाफ, सघट्टन, सबध, बेरीज, एकोपा, सगति
सयोगी भूमि (स स्त्री) जमिनीच्या दोन प्रदेशाना जोडणारी जमिनीची अरुद पट्टी [कल्पक
सयोजक (स पु) जोडणारा, साधणारा,
संयोजन (स न) साधा, मिलाफ जोड

सय्यद (अर पु) मालक, सरदार, शहाजादा, हुसेनचे वशज
सर (स पु) मोत्याची, पोवळ्याची अथवा त्यासारखी दुसरी माळ, सरळ लाब वासा, लोढा, आवेग, (फा) अनेक अधिकाऱ्यावरचा मुख्य, (इ पु) सरदारकीचा (नाइटहुडचा) किताब मिळालेला मनुष्य
सर (स्त्री) बरोबरी, तुलना, राग, ओळ
सरई (प्रा स्त्री) हगाम, सुगी (तुका० ११४७)
सरक (हि पु) फास
सरकट (स्त्री) पावसाचा लहान झपाटा
सरकटणे (प्रा क्रि) गळणे, रगडणे
सरकणे (क्रि) सरणे, हलणे
सरकत (स्त्री) भागीदारी, वाटणी, हिस्सा
सरकतदार (पु) भागीदार
सरकतनामा (पु) भागीदारीच्या व्यवहाराबद्दल ठरलेल्या अटीचा दस्तऐवज
सरकफास (पु) गाठ सरकविली असता पाहिजे तेवढा लहान मोठा करता येईल असा फास
सरकविणें, **सरकावणे** (क्रि) पुढे करणे, ढकलणे
सरकार (फा न) मालक, सरदार, राज्याचा कारभार, शासनसत्ता, सत्ता किंवा हुकमत चालविणारे व राज्यसूत्रे हाती असलेले अधिकारी, राज्य, सस्थान, जिल्हा, सभा
सरकारवाडा (पु) राजवाडा [कारची
सरकारी (वि) राज्यासबधाची, सर-
सरकावणें (क्रि) सरकविणे पहा [भाग
सरकाळें (प्रा न) कडब्याचे ताटाचा अग्र
सरकी (स्त्री) कापसाची बी
सरके (अ) पुढे [अधिपति
सरखेल (फा पु) स्वाराच्या तुकडीचा
सरगड (पु न) नुकताच लाविलेला पानमळा [सदिग्ध.
सरगरम (फा वि) कोबट, अनिश्चित,
सरघा (स स्त्री) मधमाशी
सरचश्मा, **सरचष्मा** (फा पु) मुख्य, नायक, अध्यक्ष

सरजा (का सराजा पु) नथेला मुख्य मोत्याच्या वर कळीप्रमाणे मोत्ये लावितात ती, बदुकीचा तोडा अडकविण्याचा आकडा
सरजाम (फा. पु) सामुग्री, सामान, घोडी, पालखी किंवा सैन्य याच्या खर्चासाठी इनाम म्हणून दिलेला गाव किंवा जमीन
सरजामी पद्धति जातीची वतने व इनाम गावे याशिवाय फौजेच्या खर्चासाठी आणखी काही नेमणूक व मुलुखगिरीसाठी प्रात तोडून देण्याची चाल
सरट, सरड (पु) सरडा [एक प्राणी
सरडा, सरडोका (पु) पालीच्या जातीचा
सरण (न) चिता
सरणी (स स्त्री) मार्ग, पद्धत, राग
सरणें (प्रा क्रि) सपणे, सरकणे, पुढे होणे, मान्य होणे, योग्य होणे, शोभणे, बरोबरी करणे (मोरो०कृष्ण० ४८।४)
सरत (स्त्री) शर्यत, चढाओढ
सरता (प्रा वि) शेवटचा, वद्य (नाम० ४००), (पु) पुढारी (भा० २५।१४)
सरता पालव (पु) शेवटचा भाग
सरता-पुरता (वि) पूर्ण झालेला
सरतीं-पुरती (अ) पूर्णपणे [कृतकृत्य
सरते (प्रा वि) ग्राह्य, मान्य, पूर्ण,
सरते शेवटी (अ) अखेरीस
सरद (फा सरहद स्त्री) सीमा, मर्यादा, दिशा, राग, ओळ
सरद (स शरद् वि) थड, ओलसर, आर्द्र
सरदगरमी (स्त्री) बेताची मध्यम उष्णता, एक रोग
सरदणें (क्रि) ओल येणे
सरदार (फा पु) मुख्य नायक, ऑफिसर, राजाच्या दरबारातील सभासद, हल्लीच्या लष्करी परिभाषेत—सैन्यावरला हिंदी अधिकारी
सरदारकी, सरदारी (स्त्री) सरदाराचा हुद्दा किंवा मान
सरदावणें (क्रि) सरदणे, ओल खाणे
सरदावरदी (फा सर + आवर्द स्त्री) सरासरी, स्थूलमान
सरदी (फा स्त्री) थडी, आर्द्रता
सरदेशमुखी (स्त्री) दक्षिणच्या मुसलमानी राज्यापासून उत्पन्नाचा दहावा अश घेण्याचा मराठ्यानी मिळविलेला हक्क
सरदेस (फा अ) सरहद्दीवर
सरधोपट (वि) सरळ, नीट, उजू
सरनामा (पु) नाव
सरनिखर (अ) सरसकट
सरनौबत (फा सरनोबत पु) डक्यावरील मुख्य अधिकारी, सेनापति
सरप (प्रा न) रत्न
सरपट (स्त्री) सर्पाच्या गतीचे उमटलेले चिन्ह, ओढून नेलेल्या वस्तूचे चिन्ह
सरपटणे (क्रि) पोट टेकून सरकणे, फरपटणे, पृष्ठभागावरून हळू हळू घसरत चालणे, खुरडणे
सरपण (न) जाळण्याचे लाकूड, इधन
सरपागे, सरपाग्या (पु) पागेवरील मुख्य अमलदार
सरपाठ (प्रा वि) सारखे
सरपोस (फा सरपोश पु) डोक्याचे आच्छादन, चादर, आच्छादनाचे वस्त्र
सरफराज, सरफराजी (फा स्त्री) बढती, स्तुति, प्रशसा [भूषण
सरफळी (स्त्री) सर्पाच्या आकाराचे एक
सरफा (अर पु) नफा, प्राप्ति, फायदा
सरफास (पु) सरकफास, सरकणारा फास [किंवा चाटून जाणे
सरबडणे (क्रि) सरपटत जाणे, स्पर्श करून
सरबत (अर शरबत न) लिंबू वगैरेचा रस आणि साखर व सुगधि द्रव्य मिळून तयार केलेले पेय
सरबत्ती (स्त्री) बदूक किंवा तोफ याचे एकामागून एक उडणे, गोळ्याचा वर्षाव
सरबरा (फा सरवर स्त्री) बरोबरी, स्पर्धा, कामाचा निकाल [पाहुणचार
सरबराई (फा स्त्री) व्यवस्था, बदोबस्त,
सरबरीत (वि) पातळसर
सरबसर (फा वि) विजोड; मिश्रित, (अ) एकदरीने
सरमरा (फा स्त्री) मदत, साह्य
सरमिसळ (स्त्री) मिश्रण

सररहा (फा अ) मोकळेपणासे, निर्बाधितपणे
सररास (फा अ) एकदरीने
सरल (स वि) सरळ, समोर, प्रामाणिक, निष्कपटी [पणा
सरलता (स स्त्री) सरळपणा, निष्कपट-
सरवट (न) पावसाची जोराची सर, लहान सर
सरवा (पु) शेतात पडलेला पिकाचा गाळसाळ, मळयात राहिलेला भाजीपाल्याचा गाळ, नुकतीच लागवडीस आणिलेली जमीन, पावसाची सर
सरशी (स्त्री) श्रेष्ठपणा, जय, वर्चस्व
सरशीं (अ) जवळ, पाशी, बरोबर
सरस (पु) प्राण्याची नखे, शिगे इ० पासून तयार केलेला राधा [अधिक
सरस (स वि) अधिक चागला, श्रेष्ठ,
सरसकट, सरसगट (प्रा अ) एकदरीने, निवड न करता
सरसपाट (वि) अगदी सपाट
सरसा–सी–से, सारिसे (प्रा वि) सारखे, (अ) जवळ, एकत्र, बरोबर, तत्काळ
सरसाई (स्त्री) श्रेष्ठता, सरसपणा
सरसाल (न) सबध वर्ष
सरसाल–ला, सरसालीना (अ) सबध वर्षासबधाने
सरसावणें (क्रि) पुढे होणे, धैर्य धरणे
सरसिज (स न) कमळ
सरसुभा (फा पु), **सरसुभेदार** (फा पु) मामलतदाराच्या वरचा सरकारी अधिकारी **सरसुभेदारी** (फा स्त्री)—सुभेदाराचे कार्यक्षेत्र, हुद्दा किंवा अधिकार
सरसुमार (पु) सारासार विचार, भाषण, वर्तन इत्यादीवर आळा किवा नियत्रण
सरसून (अ) जवळून, बाजूने, चिकटून
सरसोदा (वि) वयात आलेला
सरस्वती (स स्त्री) विद्यादेवी, वाणी
सरहद (फा स्त्री) सीमा, मर्यादा, शीव
सरळ (स सरल वि) नीट, समोर
सरळव्याज (न) मूळच्या मुदलावर आकारले जाणारे व्याज
सरळी (प्रा वि) मोकळीक (ज्ञा० १४। २२८), एकाच आवेशाने पाण्यात मुसडी मारून शिरल्यावर मग हातपाय न हालविता सर्पासारखे पाण्यात सरळ पोहण्याची खुबी
सरक्षक (स वि) रक्षणकर्ता, रखवालदार, पहारा करणारा
सरक्षण (स न) रक्षण, राखण
सरक्षित प्रदेश (पु) मोठ्या सत्तेच्या अप्रत्यक्ष नेतृत्वाखाली असलेला भूभाग (इ मॅडेटेड टेरिटरी)
सरा (स सुरा स्त्री) मद्य (तुका० ४०३१), सरळ लाब वासा
सराई (फा स्त्री) धर्मशाळा, हगाम
सराईत (प्रा वि) पटाईत
सरागणें (प्रा क्रि) शोभणें
सराटा (पु) एक प्रकारची काटेरी वनस्पति, तिचे फळ किवा बी
सरायनी शरायणी गज, जमीन मोजण्याचा गज [करणारा, कृपण
सराफ (अर पु) हुडी नाणे इ० चा व्यवहार
सराफकटा, सराफकट्टा (पु) सराफआळी, सराफा [कसब
सराफी (स्त्री) सराफाचा धदा, सराफाचे
सराब (फा शराब पु) मद्य, दारू
सराबसरी (अ) सुमारे, सरासरी
सराय (हि स्त्री) विश्रातिस्थान, धर्मशाळा
सरायदा (हि पु) गाणारा, गायक
सराव (पु) सवय, अभ्यास [त्वरेने
सरासर (फा सर अ) पूर्ण, एकदर,
सरासरी (फा अ) साधारणत., वरवर, अदाजाने, सरसकट, (वि) **मध्यम**, हलका, (स्त्री) अकगणितात—अनेक सजातीय सख्याच्या बेरजेस त्या सख्या किती आहेत हे दाखविणाऱ्या सख्येने भागिले असता येणारा भागाकार
सरिफा (अर पु) नफा, लाभ **सरिफेवार** (वि)—फायदेशीर, लाभदायक
सरिखा (वि) सारखा
सरिगम (स्त्री) गायनातले सप्तस्वर
सरित्, सरिता (स स्त्री) नदी
सरिसा (प्रा अ) जवळ

सरिसें (प्रा वि) सारखे, बरोबर
सरिसेंपण (प्रा न) सारखेपण, व्यापकता (ज्ञा० ६।२०) [सर
सरी, सर (प्रा स्त्री) बरोबरी, तुलना,
सरी (स्त्री) धातूची तार, तारेचा गुफलेला गळ्यातला एक दागिना, मातीचा किंवा दगडाचा पेंड, शेतात पिकाला पाणी देण्यासाठी खणलेला लहान चर
सरीक(अर शरीक पु)मदतनीस, साथी, पातीदार
सरीसर्वत्र (अ) सर्व ठिकाणी
सरू, सुरू (पु) डोलदार खांबासारखे वाढणारे एक शोभिवंत झाड
सरूपता(स स्त्री)तुल्यरूप होणे, एकाच रूपात असणे, चतुर्विध मुक्तीपैकी एक
सरेकरी, सरेकार (पु) कलाल, दारू विकणारा
सरेसाल (अ) सबंध वर्षात
सरोक (प्रा वि) बिनकिडीचा, चांगला (ज्ञा० १५।९८) [(अ)त्वरेने
सरोख (स सरोष वि) क्रोधयुक्त,
सरोग (वि) आजारी
सरोज (स न) कमल
सरोजिनी (स स्त्री) कमलाचा समूह
सरोता (हि पु) आडकित्ता
सरोत्तर, सरोत्तरी (प्रा अ) बरोबरीने
सरोदा (प्रा पु) डाकोचा, दैवज्ञ (एक० ३७२९)
सरोदा (पु) एक वाद्य [वेढा, गराडा,
सरोध (स पु) प्रतिबंध, विघ्न, कैद,
सरोधन (स न) सरोध पहा
सरोबरी, सरोभरी (प्रा स्त्री) चढाओढ (तुका० १५५०), आदरातिथ्य (तुका० १३९९), वेग, भर (अमृ० १।२)
सरोरुह (स न) कमळ
सरोवर (स न) मोठे तळे, जलाशय
सरोवरी (प्रा स्त्री) बरोबरी (तुका० १५५०)
सरोसर (फा स्त्री) एक शिरोभूषण.
सरोळा (पु) बेरजेचा ताळा
सर्कस (इ स्त्री) जनावराचा खेळ
सर्क्युलर (इ न) प्रसिद्धिपत्र, वटहुकूम
सर्खवास (फा पु) नोकरावरील अधिकारी [करणारा
सर्खील (हि पु) राजाचे निशाण धारण
सर्ग (स पु) उत्पत्ति, जन्म, सृष्टि, स्वभाव, त्याग, ग्रंथाचा भाग
सर्जा (फा पु) सिंह
सर्जीभवन (स न) चरबीचे पृथक्करण करून त्यापासून साबू करण्याची कृति
सर्जेराव (पु) सिंहासारखा पराक्रमी
सर्टिफिकीट (इ न)दाखला, शिफारसपत्र
सर्डी (स्त्री) कागद, कागदाचे पान
सर्द, सर्दी, सर्दार इ० सरद, सरदी, सरदार इ० पहा
सर्प (स पु) साप, सरपटणारा प्राणी
सर्फराजी (फा स्त्री) सरफराजी पहा
सर्वारी (हि पु) हमाल, भारवाहक
सर्व (स वि) सगळे, संपूर्ण [लावणारा
सर्वंकष (स वि) सर्वांना कसोटीला
सर्वकाळ (अ) नेहमी, सदोदित
सर्वगामी (स वि) सर्वत्र जाणारा
सर्वगुणसंपन्न (स वि) सर्व गुणांनी युक्त
सर्वजनीन (स वि) सर्वांना हितकर
सर्वतोभद्र (स पु न) चक्राकृति किंवा चतुष्कोणी व्यूहरचना, देवतास्थापनार्थ किंवा ग्रहादिकांचा वेध घेण्यासाठी केलेले रेखांकित चक्र, उफराटी, सुफराटी, उभी, आडवी, कशीहि वाचली तरी सारखाच अर्थ निघतो अशी कविता, चार बाजूंनी समोरासमोर दरवाजे असलेला चतुष्कोणी व पुष्कळ मजल्याचा राजवाडा किंवा देवमंदिर [सर्वदा
सर्वत्र (स अ) चोहीकडे, आसमंतात्,
सर्वथा (स अ) सर्वप्रकारे, निश्चयाने, खचित, पूर्णपणे
सर्वदा (स अ) सर्वकाळी, नेहमी
सर्वधर्मसमभाव (पु) सर्व धर्मांची मूल तत्त्वे एकच आहेत ही श्रद्धा
सर्वनाम (स न) व्याकरणात — जो विकारी शब्द विशिष्टार्थाचा द्योतक नसून ज्यास पूर्वापार संबंधाने सर्व प्रकारच्या नामाचा अर्थ येऊ शकतो म्हणजे

वाटेल त्या नामाबद्दल जो उपयोगात येतो तो
सर्वशः (स अ) दरोबस्त, झाडून, नि शेष
सर्वसाक्षी (स वि) सर्वभूताच्या ठायी साक्षीरूपाने राहणारा (परमेश्वर)
सर्वसुखी (वि) सपूर्णपणे सुखी असलेला
सर्वस्व (स न) सगळी मालमत्ता, तत्त्वाश, सार.
सर्वस्वी (अ) सर्व प्रकारे
सर्वज्ञ (स वि) सर्व जाणणारा, सर्वसाक्ष
सर्वज्ञता (स स्त्री) सर्व जाणण्याची शक्ति
सर्वा (स्त्री) शेतमालाची वेटाळणी किवा सोगणी झाल्यावर पडलेली किवा उर-लेली कणसे इत्यादि
सर्वांगीण (स वि) सर्व शरीर व्यापणारा, सर्व अगासबधाचा
सर्वाधिकारी (पु) प्रमुख, सर्व-सत्ताधीश
सर्वात्मना (स अ) मनोभावे करून, मन-पूर्वक
सर्वात्मा (स पु) सर्वांचा प्राण (परमेश्वर)
सर्वेश्वर (स पु) परमेश्वर, महादेव, विष्णु
सर्वोदयवाद (पु) समाजातील सर्व थराचा उत्कर्ष व्हावा असे पाहणारा पथ
सर्षप (स पु) मोहरी, एक वजन
सल (स शल्य न) फार दिवस पोटात राहिलेला गर्भ, उसण, छळ, दु ख, साल (ज्ञा० १५।२९), शरीर, तर-वारीच्या म्यानाची दोरी, कमरपट्टा
सलक–ख (स्त्री) पावसाची जोराची सर, तोफाची किवा बदुकाची सरबत्ती
सलकडें (न) दु ख निवारणासाठी हातात घातलेले मतरलेले लोखडाचे कडे, हातात घालण्याचे चादीसोन्याचे कडे
सलग (स सलग्न वि) अखड, लागलेले, (स्त्री) विशेष परिचय
सलग, सलगी (प्रा स्त्री) सगति, बरोबरी (भा०६।३४८), विशेष परिचय, मैत्री
सलणें (क्रि) दुखणे, खुपणे, टोचणे, मारणें, गिळणें (ना० पृ ५७०)
सलटनगर (पु) कातडी रगविणाराची किंवा कमाविणाराची जात किंवा त्या जातीचा कोणी इसम.
सलतनत (अर स्त्री) सुलतानशाही, बादशाही सत्ता, राज्य
सलम (अर वि) सबध, सगळे, सपूर्ण, सलग, अखड, ढिले, सैल.
सलमा (अर पु) मखमल, उची कापड
सलवडी (प्रा स्त्री) एक खेळ
सलह (फा सलाह स्त्री) सल्ला, विचार
सला (पु स्त्री) शातता, तह, मसलत, विचार, बोटातले वेढे, (अर) बरे तर
सलाई (हि स्त्री) सळई
सलावत (अर स्त्री) वचक, भय, धाक इत्यादि बसविणारा, प्रताप, पगडा
सलाम (अर पु) मुसलमानानी किवा मुसलमानाना करण्याचा नमस्कार
सलामत (अर वि) सुरक्षित, (अ) सुरक्षितपणे
सलामालकी (अर स्त्री) नमस्कार-चमत्कार, कुशलप्रश्न
सलामी (हि स्त्री) पहिली भेट, नम-स्कार-चमत्कार, पहिली झटापट
सलिता, सलिदा (हि पु) उटावरचे खोगीर (अनत० पृ० ६७)
सलिल (स न) **सलिली** (प्रा स्त्री) पाणी
सलील (स वि) खेळकर, सोपे
सलीव (वि) ढिले, सैल
सलूक, सलूख, सलूखा (अर पु) मैत्री, सख्य, समेट [११।२९१)
सलेप (प्रा वि) मलिन, अज्ञानी (ज्ञा०
सलो (प्रा पु) द्वेष, छळ
सलोकता (स स्त्री) चतुर्विध मुक्तीपैकी एक (हीत ईश्वरलोकी वास घडतो)
सलोखा, सलोगा (अर सलूक पु) स्नेह, मैत्री, समेट
सल्लग्न, सल्लग्न (स वि) चिकटलेले
सल्ला, सला (अर सलाह पु स्त्री) विचार, मसलत, (पु) करगळीत घालण्याचे वेढे
सल्लागार (पु) सल्ला देणारा
सल्लागार मडळ (न) सल्ला देणारे मडळ
सल्लामसलत (अर स्त्री) विचार
सल्लाशीन (अर सलासेन वि) तीस

सल्लास (अर वि) तीन
सल्लासी (सैं) न (अर वि) तीस
सव, सव, सवई, सवई (स्त्री) सवय, राबता, चाल, परिपाठ
सवकणें (क्रि) चट लागणे, सोकणे
सवग (वि) स्वस्त, सोपा
सवगडा, सवगडी (प्रा पु) सोबती
सवगण (न), **सवगणी** (स्त्री), **सवगणे** (न) शेताची कापणी
सवगाई (स्त्री) स्वस्ताई
सवघड (वि) सोपे, व्यवहार्य, सभवनीय
सवचा, सवेचा (वि) उत्तरेकडील
सवचोर (प्रा पु) दिसायला साव पण खरा चोर (भा० १०।४२३)
सवड (स्त्री) फुरसत, अवकाश, रिकामी जागा, मोकळीक, प्रदेश, (प्रा स्त्री) तादात्म्य (हरिपाठ २७) [उरकणे
सवडणें (प्रा क्रि) जमविणे, (काम)
सवडी (प्रा स्त्री) शेवट, अतर (ज्ञा० १०।६०)
सवत् (स पु) वर्ष, विक्रमराजाने सुरू केलेला शक
सवत(स सपत्नी स्त्री) एकाच नवऱ्याची दुसरी बायको
सवता (प्रा पु) आहार (अनत० ४०); (वि) स्वतत्र, निराळा, स्वत (ज्ञा० १७।१०१)
सवतासुभा (पु) विरोध, द्वेष, दुसऱ्याला हाणून पाडण्यासाठी केलेली स्वतत्र योजना
सवतीमत्सर (पु) एकाच नवऱ्याच्या दोन बायकाना एकमेकीबद्दल वाटणारा द्वेष
सवतुकी (प्रा वि) समतोल
सवते (प्रा न)सार्थक(ज्ञा० १३।५८२), (वि) निराळे, स्वत चे
सवत्सर (स न.) वर्ष
सवत्सर प्रतिपदा (स स्त्री) चैत्र शु० १
सवथळ (स समस्थल न) सपाट जमीन
सवदणी (प्रा स्त्री) सोदणी, परटाची सताल (पात्र)
सवदर (पु) मोटेच्या सोडेला बाधलेली दोरी, (प्रा वि) सुदर
सवदा, सौदा (फा पु) क्रयविक्रय, व्यापार, व्यापाराचा माल
सवदागर, सवदागीर (फा पु) व्यापारी
सवदासूत (पु न) बाजारहाट, सवदा
सवन (स. पु) सूर्य, (न) यज्ञ, सूर, ध्वनि [चाल.
संवय, सवय (स्त्री) सराव, राबता,
सवया (स समता स्त्री) बरोबरी
सवरणें, सवरणे (क्रि) धातूच्या रूपापुढे त्याच्या दृढीकरणार्थ येणारा एक शब्द.
सवरात–थ (पु) सोस, हव्यास
सवरीत (स सवृत वि) आच्छादिलेला, वेष्टित [जातीचा
सवर्ण (स वि) एकाच रगाचा किवा
सवर्त, सवर्तक (स पु) जगाचा प्रळय, प्रळयकाळचा मेघ, समुदाय
सवर्धक (स वि) वाढविणारे
सवर्धन (स न) पालनपोषण, वृद्धीकरण
सर्वाधत (स वि) वाढविलेला, भरभराटलेला
सवलत, सोहलत (अर स्त्री) मेळ, सुयत्रितपणा, मान्यता, कबुली, सूट
सवसाट (प्रा पु)सद्भाव(भा०८।२४८)
सवसाटी (प्रा स्त्री) बरोबरी (भा० ११।६७०), प्रेमाचा भर (भा० २४।३७६)
सवसारे (प्रा अ) बरोबर
सवळ(प्रा स्त्री)प्रात काळ(ज्ञा०१६।३).
सवळे (प्रा अ) तत्काळ
सवा (प्रा स्त्री) बाजू (तुका० ३९४०), किनारा, तीर (भा० २०।१७९)
सवा (प्रा स्त्री) कडे, बाजूस (तुका० ३१८८), बरोबर, समागमे, तत्क्षणी
सवा (स सपाद वि) एक आणि पाव मिळून होणारी सख्या
सवाई (प्रा स्त्री) चाल, सवय, कर्तव्य, सवापट, एका छदाचे नाव (यात सात सगण व पुढे गुरु अक्षर असते)
सवाईसूट (स्त्री) उत्पन्नाच्या पचमाशाची माफी
सवाकी (स्त्री) एक सवे सवे पासून शभर सवे सवाशे पर्यंतचे पाढे

सवागी (स्त्री) एक क्षार, (स सौभाग्य पु) सौभाग्य देणारा, कसबिणीचा गुरु

सवाणणे (क्रि) ठासणे, चेदणे

सवाणा (पु) सोनाराचा बारका चिमटा

सवाद (स पु) प्रश्नोत्तररूप सभाषण, सभाषण, अनुरूपता

सवादी (वि) रागातील दुय्यम प्रमुख स्वर, आपणाशी जुळणारा

सवार, स्वार (फा वि) स्वार झालेला, चढून बसलेला

सवार (स पु) आकर्षण, दाटणी

सवारी (फा स्त्री) स्वारी

सवाल, सव्वाल (अर पु) प्रश्न, मुसलमानी वर्षाचा दहावा महिना

सवाशीण, सवाष्ण (स सुवासिनी स्त्री) पति जिवत असलेली स्त्री

सवास (स पु) सहवास, मैथुन, रहायाचे घर, माळ, मैदान [वाहणे

सवाहन (स न) अग रगडणे, ओझे

सविकार (वि)परिणाम, प्रकार

सविता (स पु) सूर्य, रवि

सविति, सवित्ति, सविती (स स्त्री) ज्ञान, स्नेह, मैत्री

सविधान (स न) व्यवस्था, तजवीज

सविधानक (स न) कथानकाची रचना, कथानक, गोष्ट

सविनय (स वि) विनयशील, नेमस्त, **स०कायदेभग** (पु)–स्वत अनत्याचारी राहून व प्रतिकार न करता सरकारचे जुलमी कायदे मोडण्याची क्रिया

सविभाग (स पु) विभागणी, वाटणी

सविया (स अ) सहज (स्वा० दि० ६।१।३२), तत्काळ(ज्ञा० ६।२१२); सर्वथा, अकस्मात्

सविला (वि) ओळखीचा, सवयीचा

सविवळ (प्रा वि) स्पष्ट [पूर्वक

सविस्तर (स वि) खुलासेवार, विस्तार-

सविस्मय (स वि) आश्चर्यचकित

सवृद्धि (स स्त्री) भरभराट, उत्कर्ष, विपुलता

सवे, सवे (प्रा स्त्री) सवय

सवे (प्रा अ) बरोबर, लगेच, पुन., तत्काळ, स्वत [(ज्ञा० ५।१३)

सवेशा, सवेसा (प्रा स्त्री) स्वेच्छा

सवेळ, सवळ (प्रा स्त्री) प्रात काळ (ज्ञा० १६।३)

सवेळे (प्रा अ) तत्काळ

सवैल (वि) सोबत्याचे (ज्ञा० प्र०२४२)

सव्य (स वि) डावा (रुक्मि० ९।४८), दक्षिणेकडचा, उफराटा, उजवा

सव्यसाची (स पु) अर्जुन

सव्यसाचित्व (न) डाव्या उजव्या हाताने काम करण्याचे कौशल्य [अधिक

सव्याज (वि) व्याजासह, मूळच्याहून

सव्यापसव्य (स न) उफराटे-सुफराटे, न्याय-अन्याय, बरेवाईट, यातायात, कटकट

सशक्त (स वि) बळकट, जोरदार

सशय (स पु) शका, सदेह, भय

सशयखोर (वि) हरएक गोष्टीसबधाने शका घेणारा, अविश्वासी

सशयग्रस्त (स वि) सशयाने पीडलेला

सशयनिवृत्ति (स. स्त्री) शकेचे निवारण

सशयवाद (पु) अतिम सत्याबद्दल निश्चिती नसलेली तत्त्वप्रणाली [खोर.

सशयात्मक (स वि) शकायुक्त, दिक्कत-

सशयी (स वि) पदोपदी शका घेण्याचा स्वभाव असलेला, दिक्कतखोर

सशुद्धि (स स्त्री) स्वच्छता, शुद्धता, कर्जाची फेड [करणारा

सशोधक (स पु) शोध करणारा, शुद्ध

सशोधन (स न) दुरुस्ती, कर्जाची फेड, सूड घेणे, खनिज धातु इ० शुद्ध करणे

सशोधित (स वि) शुद्ध केलेले, शोधून काढलेले

सश्लिष्ट (स वि) चिकटलेले

सश्लेष (स पु) आलिगन, मिठी

सश्लेषण (न) अनेक प्रवाहातून नवनिर्मिति (इ सिथिसिस्)

ससकर (पु) बारीक खडा, रेव, दुसऱ्या धान्याचा मिसळलेला कण [द्रव्य

ससकार (पु) वकिलास आगाऊ दिलेले

सक्त (स वि) अनुरक्त, बद्ध, जवळचा
संसक्ति (स स्त्री)आसक्ति, नाद, व्यसन, घरोबा
ससद् (स स्त्री) भारताची लोकसभा
ससगणी, ससगाणी, सजगणी (स्त्री) जोड-पैसा, ढबू
ससर (प्रा पु) पसारा, सगति
ससरण (स न) जन्ममरणाचा प्रवाह, मनुष्यलोकातून पार जाणे
ससरणें (स क्रि) जन्ममरणाच्या फेऱ्या-तून जाणे, सरसावणे (रग० पदे)
ससर्ग (स पु) सगति, सयोग, सघट्टन, व्यसन,लपटता,आसक्ति, मिसळ,भेसळ
ससा (स शश पु) एक भित्रे जनावर, खरगोष
ससाटी (प्रा स्त्री) बरोबरी, सारखेपणा
ससाणा (स श्येन पु) एक पक्षी
ससाणें (प्रा वि) लखलखीत
ससार (स पु) प्रपच, विस्तार, लोक, जग, बधन, अहकार
ससारिक (स वि) व्यवहारज्ञ, प्रापचिक
संसारी (वि) प्रापचिक
ससिद्धि (स स्त्री) जातिस्वभाव, पूर्ण-दशा, इष्टप्राप्ति
ससेमिरा (पु) पाठलाग, त्रास
ससेहोलपट (स्त्री) गडबड, धादल, मार
संसृति (स स्त्री) ओघ, प्रवाह, रस्ता, जन्ममरण, ससार
ससोरा (पु) मानगुटी
संस्कर्ता (स पु) सस्कार करणारा
संस्करण (न) आवृत्ति (पुस्तकाची)
सस्कार (स पु) पूर्णता, समाप्ति; बोध, शिक्षण, आकलन, शुद्धि, शुद्ध कर-ण्याचा विधि, छाप, ठसा, कार्य, परिणाम (सोळा सस्काराची नावे— गर्भाधान, पुसवन, अनवलोभन, विष्णु-बलि, सीमतोन्नयन, जातकर्म, नाम-करण, निष्क्रमण, सूर्यविलोकन, अन्न-प्राशन, चूडाकर्म, उपनयन, गायत्र्युपदेश समावर्तन, विवाह, स्वर्गारोहण)
सस्कारक्षम (स वि) सस्कार होण्यास लायक
सस्कृत (स वि) शुद्ध केलेले, सस्कार केलेले, अलकारित, पक्व, व्याकरण-शुद्ध, विद्वान्, (न) गीर्वाणभाषा
सस्तन (स वि) स्तनयुक्त, स्तन असलेला
सस्ता (हि वि) स्वस्त, सवग, अल्प-किमतीत मिळणारे
सस्ताई (हि स्त्री) सवगपणा
सस्तावणें (क्रि) स्वस्त होणे
सस्था (स स्त्री) स्थान, रचना, व्यवस्था, उद्योग, मडळी, सभा
सस्थान (स न) लहानसे राज्य, राज-वाडा, राजधानी, ज्याच्या खर्चासाठी सरजाम वगैरे सरकाराकडून दिलेला असतो अशी देवस्थान इ० मोठी सस्था
सस्थानिक (स पु) लहान राज्याचा किवा सस्थानाचा मालक
सस्थापक (स पु) स्थापनकर्ता
सस्थापन (न), **सस्थापना** (स स्त्री) प्रतिष्ठा, बसविणे, निश्चित करणे
सस्थिति (स स्त्री) कायम स्थान, टिकणे, एकाग्रता
सस्पर्ष (स पु) शिवाशीव, स्पर्श
सस्मित (स न) गालात हसणे
सस्य (स न) फळ, धान्य, भाताचे रोप
सस्यात (प्रा पु) धान्य कापण्याची वेळ
सह (स समासात उत्तरपदी वि) सोस-णारा, सोशिक
सह (स समासात पूर्वपदी वि) बरो-बरीचा, (अ) बरोबर, सगतीने
सहकार (स पु) दुसऱ्याशी मिळून काम करणे, सयुक्त काम, आम्रवृक्ष
सहकारिता (स्त्री) जोडीने काम करणे, मदत करणे
सहकारी (स पु) जोडीने काम करणारा, मदतनीस
सहकारी पतपेढी (स्त्री) लोकानी आपल्या प्रापचिक व सापत्तिक गरजा भागविण्यासाठी सघ स्थापून सयुक्त भाडवलाने किवा सामुदायिक कर्ज काढून सचोटी व परस्पर–सहकारिता या गुणावर चालविलेली पेढी
सहगमन (स स्त्री) सती जाणे

सहचर (स पु) सोबती बरोबर फिरणारा
सहचरी, सहचारिणी (स स्त्री) लग्नाची स्त्री, सोबतीण
सहज (स वि) बरोबर झालेला, स्वभावसिद्ध, सख्खा भाऊ किंवा बहीण, स्वल्प, सोपे, (अ) निरुद्देशाने, उद्देशावाचून
सहजकळा (स स्त्री) स्वाभाविक शक्ति (यथार्थ० ५।२९१)
सहज प्रवृत्ति (स्त्री) माणसाच्या अंगी असणारी नैसर्गिक शक्ति (इ इंस्टिक्ट)
सहजप्रेरणा (स्त्री) स्वाभाविक प्रवृत्ति
सहजसमाधि (स स्त्री) वृत्ति सविकल्प असो किंवा निर्विकल्प असो परंतु मनाचे एकसारखे समाधान राहण्याची स्थिति
सहजरीत्या, सहजाखाली, सहजगत्या, सहजातहजों (अ) सहज, उद्देशावाचून
सहदेवमत (न) सहदेव नावाचा कोणी फलज्योतिषी होऊन गेला त्याचे मत
सहधर्मिणी (स स्त्री) पत्नी, लग्नाची स्त्री
सहन (स न) सोसणे
सहनशक्ति (स स्त्री) सोशिकपणा
सहनशील (स वि) सोशिक, सहिष्णु
सहप्रवासी (वि) एखाद्या सांप्रदायास अप्रत्यक्ष अनुकूल असलेला
सहभोजन (स न) एकत्र भोजन
सहमरण (स न) सती जाणे
सहल (अर सेल स्त्री) रपेट, फिरण्याचा व्यायाम, मौजेने फिरणे, (अ) सोपे
सहली (फा स्त्री) दासी
सहवर्तमान (स अ) बरोबर, सहित
सहवर्ती (वि) निकटचा
सहशिक्षण (स न) स्त्री आणि पुरुष यांचे एकत्र शिक्षण
सहवास (स पु) एका ठिकाणी बसणे-उठणे, संगत **स० खालीं पडणें**—अंगवळणी पडणे
सहसा (स अ) अविचाराने, घाईने, कदापि, एकाएकी, बहुश
सहस्कंध (स पु) पंचस्कंधातला चौथा
सहस्र (स वि) हजार
सहस्रकर (स पु) सूर्य
सहस्रदल (स न) ब्रह्मरंध्र
सहस्रनयन (स पु) इंद्र
सहस्रनाम (स न) एकाच देवतेच्या हजार नामाची यादी
सहस्रभोजन (स न) हजार ब्राह्मणास केलेले अन्नदान
सहस्रमुख (स पु) शेष
सहस्ररश्मि (स पु) सूर्य
सहस्रशीर्ष (स वि) हजार डोकी असलेला, हजार फणांचा शेष
सहस्राक्ष (स पु) हजार डोळ्यांचा, इंद्र
सहा (स षट् वि) ६
सहाण (स्त्री) गंध उगाळण्याचा दगड, हत्यार पाजळण्याचा दगड (निसणा)
सहाध्यायी (स पु) गुरुबंधु, एकाच वेळी एकाच वर्गात शिकणारे
सहानुभूति (स स्त्री) समदुःखित्व
सहाय (स पु) मदतनीस, सोबती, (न) साह्य, मदत
सहार (स पु) नाश, उच्छेद, गोळा करणे, संक्षेप, संकोच
सहारक (स वि) संहार करणारा
सहारणे (स सहृ क्रि) नाश करणे
सहित (स अ) सह, बरोबर, (वि) युक्त
सहिता (स स्त्री) वेदाचा सारग्रंथरूप भाग, शास्त्रविषय प्रतिपादक मूलग्रंथ.
सहिष्णु (स सहिष्णु वि) सोशिक, सहनशील
सहिष्णुता (स स्त्री) सोशिकपणा, क्षमा.
सही (प्रा वि) खरे (तुका० ६५६)
सही करणे—हस्तगत करणे
सही (अर स्त्री) स्वतःच्या हाताने लिहिलेले स्वतःचे नाव
सहृदय (वि) दयाळु, प्रेमळ
सहेतुक (स वि) हेतुपुरस्सर केलेले
सहेली (हि स्त्री) फकिराच्या गळ्यातली लांब माळ
सहोक्ति (स स्त्री) एक अर्थालंकार दोन क्रिया चमत्कारिक रीतीने एकसमयावच्छेदाने घडून आल्याचे यात वर्णन असते
सहोदर (स पु) सख्खा भाऊ

सह्य (स वि) सहन करण्यासारखे, (पु) सह्याद्रि पर्वत
सह्याद्रि (स पु) कोकण आणि देश याच्या मध्ये दक्षिणोत्तर पसरलेला पर्वत
सळ (प्रा पु) अभिमान (ज्ञा० १६।४५३८), घडामोड (दा० ३।५।४९), वेर, छळ (वामन० विराट० ७।१७२), उकळी, बळ (तुका० १८४६), युक्ति (भावार्थ० २।९।१७)
सळ (पु) तरवारीचे म्यान, तिच्या मुठीला अडविण्याची दारी, घडीचा मोड, दुमड
सळई (स्त्री) शलाका, धातूची बारीक काडी, गणना करताना संख्या समजण्यासाठी काढून ठेविलेला भाग, लोखडाचे कडे बसविल्यावाचून असलेले मुसळाचे लाकड, जनानी सकटाच्या वरच्या उभ्या रेघा
सळक (स्त्री) पावसाची सर
सळकणें (क्रि) विशेष गडबड न करता निघून जाणे [पावसाची सर
सळका (पु) वावण्याची प्रबळ इच्छा,
सळणी (प्रा स्त्री), **सळणे** (क्रि) छळ, गाजणक
सळनळीत (वि) सधिरहित, सरळ, ताठ
सळप, सळप (स्त्री न) लाकडाची लाब ढलपी किवा चीप
सळपा (पु) धलपा, फोड
सळमिसळ (स्त्री) भेसळ, मिश्रण
सळसळणे, सळाळणे (क्रि) आधण येऊन उकळी फुटणे, खवखवणे, वळवळणे, हुळहुळणे, शिवशिवणे
सळसळीत (वि) गुळगुळीत, चकचकीत
सळा (प्रा पु) छळ, तारेचा खिळा, टाचणी, टोचणी
सळाथी (स्त्री) केरसुणी
सळाळणे (क्रि) सळसळणे, फुसफुसणे, गर्जना करीत जाणे, आवेशाने बाहेर निघणे
सळी (स शलाका स्त्री) सळई
सळु (प्रा पु) आग्रह (ज्ञा० १५।३०२), बळ, उणीव (अमृ० ७।२६१), (वि) वाईट
सळे (प्रा स्त्री) स्पर्धा, ईर्षा
सळे (प्रा न) मोजमाप, (अ) सत्वर (विवे० पृ० १९३) [साराशरूप
सक्षिप्त (स वि) थोडक्यात आणिलेले,
सक्षेप (स पु) साराश, अकगणितात –अपूर्णांकाच्या अशास व छेदास एकाच सख्येने नि शेष भाग देणे
सक्षेपत (स अ) साराशरूपाने, थोडक्यात
सज्ञा (स स्त्री) शुद्धि, चेतना, ज्ञान, बुद्धि, चिन्ह, सकेत, नाव, पदवी, पारिभाषिक नाव
संज्ञाप्रवाह (पु) अतर्मनातून सतत असणारा जागृतीचा प्रवाह
सज्ञान (स वि) जाणता, शहाणा
सा (स षट् वि) सहा
सा (समासात वि) असा
साइकडे, साइखडे (प्रा अ) कळसूत्री बाहुली (ज्ञा० ९।३०)
साइपण, साइपणे (प्रा अ) स्वत (अमृ० ७।७९)
साई (स्त्री) साय, मलई, छाया
साई (स स्वामी पु) गोसावी, स्वामी
साईर, सायर (स स्वैर स्त्री) समुदाय, जमाव
साउजी (प्रा वि) गरीब
साउमा, साउमी (प्रा अ) समोर, प्रत्यक्ष (ज्ञा० १६।६२), (वि) सामोरा (भावार्थ० २।१३।११)
साउली, सावली (स्त्री) छाया, प्रतिबिब
साउळ (प्रा न) पाढरेपण (ज्ञा० १३।७५९)
साउळा, सावळा (वि) सावळा, अस्मानी
साऊ, साव (पु) साहू, सावकार
साक, साख (स्त्री) पत, साख, ओजळ, (स साक्ष) साक्ष, पुरावा
साकटण (न) लाकडाचा ठोकळा
साकड (प्रा स्त्री) अडचण, सकोच (ज्ञा० ११।८०), (वि) कठिण, अल्प (ज्ञा० १४।१६३)
साकडणे (प्रा वि) अवघडणे
साकडा (पु) गाडीची मधली चौकट
साकडी (प्रा स्त्री) सकट, अडचण (भावार्थ० १।१।४३)

साकडे (न) सकट, ओझे, (वि) कठिण, सकुचित
साकण, साकण (स्त्री) ओझ्याच्या गाड्याच्या आख व जू याच्यामध्ये बाधलेला दोर
साकणे (क्रि) घट्ट होणे, गोठणे, बोळणे
साकर (स शर्करा स्त्री) साखर
साकर (पु) नदीच्या प्रवाहाला अडविणारा गाळ, कचरा इ०, गळयात जमलेला कफ [विस्तार
साकल्य (स न) सपूर्णता, एकदरी,
साकव (हि साखृ पु) तात्पुरता बाधलेला पूल
साकविण (क्रि) गोठविणे, घट्ट करणे
साकशी (स्त्री)गवत, वेत, बाबूच्या काड्या इ० ची बनविलेली लहानशी पेटी
साकसुरत (अ) उघडपणे, स्पष्टपणे, मर्यादेखत
साकळ (स्त्री) साकर पहा
साकळ (स शृखला स्त्री) बधन, बेडी, साखळ, ओळ, पक्ति [करणे, गोठणे
साकळणे (क्रि) साखळीने बाधणे, नियत्रण
साकळदड (पु) जाड साखळी [कोष्ठता
साकळा, साकळा (पु) घट्ट गोळा, बद्ध-
साकळी (स्त्री) लहान शृखला, साखळी
साकळी (स्त्री) बैलाचे पोळे, म्हाताऱ्या माणसाच्या गळयापासून लोबणारी कातडी
साका (पु) सोन्याला डाक लावण्यासाठी सोने किवा चादी व ताबे याचे केलेले मिश्रण, सोन्याच्या दागिन्यात लबाडीने भरलेली दुसरी हीन धातु, पाण्याच्या प्रवाहातून वाहून आलेला गाळ, गाळ-साळ, केरकचरा
साकाटा (पु) सागाडा
साकार (वि) आकारयुक्त
साकारणे (क्रि) आकार धारण करणे
साकाक्ष (स वि) इच्छाशील, उत्सुक, सशययुक्त (ज्ञा० १७।३४), श्रद्धाळु (भा० ३।३१)
साकी (स्त्री) एका प्राकृत छदाचे नाव यांत दोन चरण किवा दोन अर्धे असून प्रत्येक अर्धात अठ्ठावीस मात्रा असतात
साकी (स्त्री) साख, पत, (अर पु) दारूचा पेला भरून देणारा पोऱ्या
साकीन (अर अ) राहणार, वस्ती
साकुळणे (क्रि) गोठणे, घट्ट होणे
साकू (हि पु) तात्पुरता पूल
साके (प्रा वि) डाक लागलेले, डाक-लग (ज्ञा० ८।३८)
साकेत (स न) अयोध्या नगर
साकेतिक (स वि) आपसात ठरवून योजलेली (भाषा वगैरे)
साख (स साक्ष्य स्त्री) पत, साक, अब्रू
साखणे (क्रि) गोठणे
साखबाज (हि वि) पतवाला
साखर (स शर्करा स्त्री) साखर, चिनी, खाड **सा० पेरणें**—आपला हेतु साध-ण्यासाठी गोडगोड बोलणे किवा मोह पडेल असे करणे, **सा० ची साल काढणें**—अतिशय बारकाईने पाहणे, **सा० चा खाणार त्याला देव देणार**—भाग्यवताला काही उणे पडत नाही, **हातावर सा० मानेवर कातर**—वरून दिसायला गोड वर्तन ठेवून खरो-खर प्राणघातासारखे दुष्टपणाचे वर्तन करणे
साखरेची सुरी (स्त्री) वरून दिसायला गोड पण आतून मर्मभेद करणारे भाषण किवा घातकी मनुष्य
साखरचुबा (पु) गोड पापा
साखरझोप (स्त्री) थडीच्या दिवसातील पहाटेची अत्यत प्रिय गुलाबी झोप
साखरपाणी (न) लिबाचा रस घातलेले सरबत, पहिला पाहुणचार
साखरपारा (फा पु) एक प्रकारचे गोड खाद्य
साखरपुडा (पु) लग्नाचा निश्चय कर-ण्याच्या वेळी नवऱ्यामुलीच्या हातात साखरेचा पुडा देतात तो, तो देण्याचा समारभ
साखरफुटाणा (पु) साखरेच्या पाकात घोळलेला फुटाणा, चारोळीचा दाणा किवा वेलदोडा

साखरभात (पु) साखर व बहुधा केशर घालून केलेला भात
साखरलिंबू (न) गोड लिंबाची एक जात
साखरशेला (पु) लहान शेला
साखसुरत (फा अ) प्रत्यक्ष, समक्ष, उघडपणे
साखळ, साखळ (स शृखला स्त्री) मोठी किंवा जाड साखळी, पंक्ति, रांग
साखळणे, साखळा, साखारा साकळणे, साकळा, साकारा इ० शब्द पहा
साखळी (स शृखला स्त्री) अडकवण, पैमाशखात्यात जमिनीची मोजणी करण्याचे ३३ फूट लांबीचे माप
साखी (स्त्री) साख, पत
साखी (प्रा वि) सज्ञान, साख्य
साख्य (स न) सर्व जग परमाणूपासून झाले असे मत, (प्रा पु) विचार
साग (स शाक पु) सागवानी लाकूड
साग (स स+आग वि) अपराधयुक्त
साग (स्त्री) सबध लोखडाचा केलेला
साग (स वि) अगासहित, पूर्ण
सागोपाग (वि) यथासाग, परिपूर्ण
साग (स्त्री) सागणे, आज्ञा, शिवणकाम
सागकाम्या (वि) अर्थाकडे दृष्टि न देता किंवा स्वतःची अक्कल न चालविता केवळ सांगितलेले काम अक्षरश करणारा
सागठचा (वि) ज्याच्या हाताला किंवा पायाला सहा बोटे आहेत असा
सागड (स छाग स्त्री) जोडयाची सागळ किंवा नरी
सागड, सागडी (प्रा स्त्री) जोडी, गाठ, वाळलेल्या कडू भोपळयाचा ताफा, नाव, नौका (तुका० १३९६)
सागडणे (क्रि) जोडणे, बाधणे
सागडा (पु) भोपळयाचे पेटें, (वि) सारखे, सदृश
सागडें (प्रा वि) अवघड, सारखे, (न) सादृश्य (ज्ञा० १५।५५५)), अडचण
सांगणी (स्त्री) समजावणी, शिकवण
सांगणें (क्रि) कथन करणे, कळविणे, समजाविणे, (जेवण्यास) बोलाविणे
सागून येणे--(मुलगी) करता का म्हणून विचारणे [करणारा
सागता (स स्त्री) पूर्णता, (पु) कथन
सागर (स पु) समुद्र, मोठा जलाशय
सागरगामी (वि) मोठ्या समुद्रात हिंडणारी (नौका)
सागरगोटा (पु) एक वनस्पतीचे फळ
सागलाग (पु) नेम, लक्ष्य
सागली (वि) सागवानी लाकडाचे
सागवान (पु) साग नावाचे लाकूड
सागसुगरण, सागसुग्रण (स सुगृहिणी स्त्री) आपण स्वता काहीच काम न करता लोकाना कामे सागण्यात पटाईत
सागळ (प्रा स्त्री) बोकडाचे कातडे, त्याची केलेली जोडयाची नरी
सागळा (प्रा पु) पाण्याची झारी धरणारा (तुका० १२७६)
सागाडा (पु) खोका, पिंजरा, सापळा
सागात (पु) संगत सोबत
सागाती (प्रा पु) सोबती
सागाती, सागाते (अ) सह, बरोबर
सागावणे (प्रा क्रि) भरून जाणे (मुक्ते० रामा० ६।३६६)
सागावा (पु) निरोप
सागावागी, सागासागी, सागोवागी (स्त्री) प्रत्यक्ष प्रमाण नसता एकाने दुसऱ्यास, दुसऱ्याने तिसऱ्यास सागावे अशी परपरा, दतकथा
सागी (स्त्री) संगत, उपदेश
सागुती (हि सागौती स्त्री) खाण्यायोग्य प्राण्याचे मास, बहुधा बकऱ्याचे मास
सागुळणे (क्रि) गोठणे
सागू (पोर्तु पु) साबू नावाचा वृक्ष (याच्या गिराच्या गुठळया वळून साबूदाणा करतात), साबूदाणा
सागेलाग (पु अने) सोबती, साथीदार
सागोपाग (स अ) सर्वांशाने, यथासाग
सागोवागी, सागोसागी सागावागी पहा
साग्या (पु) साथीदार, सोबती
साग्यालाग्या (वि) लुच्चेगिरीच्या कारस्थानातला साक्षीदार
साग्र (स वि) अणकुचीदार, सपूर्ण

सांग्रामिक (स वि) लष्करी, लढाऊ
सांघडें (प्रा न) साइखडे पहा
साघात (स सघात पु) समुदाय, मडळी, सयोग, मिलाफ
साघाती (पु) सोबती
साघिक (वि) समूहाचे
साच (स सचय पु) जागा, अवकाश
साच (स सत्य वि) खरे, योग्य, बरोबर
साच, साचल (पु स्त्री) पावलाचा किवा हालचालीचा आवाज, चाहूल
साचणे (क्रि) जमणे, गोळा होणे
साचमेळे (प्रा अ) खऱ्याप्रमाणे
साचवणी (न) साचलेले किवा साचविलेले पाणी
साचविणे (क्रि)सग्रह करणे, जमा करणे
साचळ (स्त्री) चाहूल [ठसा, छाप
साचा (हि पु) मूस, ओतणी, नमुना,
साचार (प्रा अ) खरोखर
साचारीव (प्रा स्त्री) सत्यपणा
साचाल (प्रा अ) खरोखर (वामन० विराट० ६।१८२)
साचिव्य (स न) मत्रिपद, मैत्री
साचीव (वि) साचविलेले
साचे (स सत्य वि) खरे, बरे
साचेबद (वि) साच्यात ओतल्याप्रमाणे, ठरीव
साचोकार (प्रा अ) खरोखर
साचोकारा (प्रा अ) खरोखर (भा० १।४), (पु)सत्यता (ज्ञा० ५।१४६)
साचोल, साचोळ (पु स्त्री) चाहूल, अस्पष्ट ध्वनि
साज (स सज्ज पु) सच, सरजाम, पखवाज, अलकार, वेष
साज (प्रा स्त्री) गस (ज्ञा० १३।३९)
साज (स सध्या स्त्री) सध्याकाळ, श्रावण महिन्यात रात्री देवापुढे कलाकौशल्याची कामे माडून झाकी करतात ती, भुताखेताना अर्पण केलेला नवीन धान्याचा नैवेद्य, (स सत्य स्त्री.) ज्या जमिनीपासून जे पीक जितके निघत आले ते व तितके आताहि निघेल अशी जमिनीच्या सत्यत्वाविषयीची श्रद्धा

साजक (स श्यामक पु) सावे नावाचे धान्य, (वि) पोटगी, ताट
साजकरी (पु) वाजत्री, गवई, तमासगीर, गोधळी इ० लोकाच्या मडळीतल्या कामाच्या उठावाला लागणारा प्रत्येक इसम [भडार
साजकरोटी (हि स्त्री) आणभाक, बेल-
साजण (स सज्जन पु)प्यार, यार, साग्या
साजणी (स्त्री) जारिणी, सखी, (वि) शोभिवत
साजणे (स सज्ज् क्रि) शोभणे, भूषविणे, योग्य, दिसणे, (न) मैत्री, सख्य (विवे० पू० ३।५५), सज्जपण
साजदिवा (स सध्यादीप पु) देवापुढे सध्याकाळापुरता लाविलेला दिवा
साजरा, साजिरा (स सज्ज वि) शोभिवत, सुदर
साजवणी (स्त्री) सध्याकाळी गाईम्हशीची काढलेली धार, सायकाळ
साजवणे (क्रि) सध्याकाळ होणे
साजवरी, साजोरी (साजा स्त्री) पोटात साजा घालून तळून काढलेली पुरी, एक पक्वान्न
साजवात (स्त्री) देवापुढे सध्याकाळापुरता लाविलेला मद ज्योतीचा दिवा
साजवेळ (प्रा स्त्री) सध्याकाळ
साजा (वि) साजूक, नुकता केलेला
साजा (स सयाव पु) जाड रवा, शिरा
साजावण (प्रा स्त्री) सध्याकाळी काढलेली गाईम्हशीची धार
साजावणे, साजवणे, साजळणे (क्रि) सध्याकाळ होणे
साजिदा (फा साजदा पु) वादनकुशल, गाणारणीची साथ करणारा
साजिरा (पु)इमारती लाकडाचा एक वृक्ष -
साजिरे (प्रा वि)शोभिवत, सुशोभित, सुदर
साजिवता (प्रा स्त्री) टवटवीतपणा
साजिसी (स्त्री) खुशामत
साजुकुळ (प्रा वि) शात [केलेले
साजूक (स सद्यस्क वि) ताजे, नुकते
साजे (प्रा वि) टवटवीत, ताजे (अमृ० ७।९१)

सांजें (न) व्रत, नवस, पीक मिळण्या-विषयीचा भरवसा, (स संध्या न) संध्याकाळी काढतात ती दृष्ट
सांजें (अ) संध्याकाळी
साजोरी (स्त्री) साजवरी पहा
साजोळ, साजाळ (स्त्री) संध्याकाळ
साझ, साझवणें, साझें साज, साजवणे, साजे पहा
साट (पु स्त्री) जागा, अवकाश
साट, साठ (अ) आंब्याची किंवा फण-साची पोळी, (पु) बांबूची केलेली आथरी, (प्रा पु) टांच (शुभा० उद्यो० ३।७७), भय, मोबदल्यांत मिळालेला माल (तुका० ५७९), चाबुक (भा० २९।११३), भय
साटका-विटका (वि) खराब झालेला, विटाळलेला, नासलेला
साटगी (स्त्री) साटी पहा
साटण (स स्त्री) बढाई, गप्प
साटणें (क्रि) सांचणे, जमणे, साठणे, भेदणे, बाजारांत आलेला माल एकदम खरीदणे
साटपा (पु) साठा, संग्रह, कोठार, कोठारांतला माल
साटभाऊ, साडभाऊ (पु) साडू
साटमार (पु), **साटमारी** (हि स्त्री) रंगणांत हत्ती सोडून त्याच्याशी माण-सांनी लढण्याचा एक खेळ
साटमाऱ्या (पु) साटमारी खेळणारा
साटवण–णी साठवण, साठवणी पहा
साटा (प्रा पु) मोबदला, शिंतोडा, सागाडा, सारण, (हि पु) ऊंस
साटारा (पु) भव्य रास
साटी (स्त्री) बदला (तुका० १०७८), संग (दा० ३।४।४२), ज्यावर ओझें ठेवतात तो गाडीचा भाग, चौकट
साटीण (इ स्त्री) एक प्रकारचें मऊ कापड
साटु, साटू (प्रा पु) चाबूक, भय
साटें (न) सट्टा, एकदम केलेला सौदा
साटेखत, साटेपत्र (न) साटें केल्याबद्दलचा दस्तऐवज
साटें-लोटें (न) आपल्या घरची मुलगी दुसऱ्याच्या घरी द्यावी, व त्याच्या घरची मुलगी आपल्या घरीं आणावी असा मोबदल्याचा विवाह, देवाण-घेवाण
साटोप (प्रा पु) अतिनेट, अत्याग्रह, (वि) व्यवहाराची आकलनशक्ति असलेला, व्यवहारज्ञ, खटपटी, अहंकार-युक्त, आटोपशीर, थोडक्यांत मावणारा
साटोपता (अ) उत्साहानें (भा० १७।३१६)
साटोपा (प्रा पु) काठी
साटोपु (प्रा वि) अहंकारयुक्त
साटोरी (स्त्री) सारण घातलेली पुरी
साटोवा (प्रा पु) साठवण
साटोवाट, साटोवाटी (प्रा स्त्री) अदला-बदल, सवदा (भा० २९।४०९)
साठ (वि) ६०, (पु) सवदा, साठा, संचय
साठमार–री–ऱ्या साटमार, साटमारी, साटमाऱ्या पहा [पात्र
सांठवण (स्त्री) संचय, (न) साठविण्याचें
साठवणी (न) साठविलेलें पाणी
साठवणी, साठवणूक (स्त्री) संचय कर-ण्याची क्रिया [करणे
साठवासाठव (स्त्री) घाईघाईनें संचय
साठविणे (क्रि) संचय करणे, संग्रह करणे
साठळणें (क्रि) वयाला साठ वर्षे होणें, बुद्धिभ्रंश होणें
साठा (पु) संचय, संग्रह, ढीग
साठा (पु) चौकट, सागाडा
साठी (स षष्टि स्त्री) साठ वर्षांची उमर, साठ दिवसांत पिकणारें भात **साठी उल-टणें**–म्हातारपण येणें, **साठी बुद्धि नाठी**–साठ वर्षांनंतरच्या वयांत मनुष्याच्या बुद्धीला भ्रंश होण्याचा संभव असतो
साठी (प्रा स्त्री) गोणी, साठा, सोबत, संगत, नाश, त्याग
साठीं (अ) करितां, कारणास्तव
साठेबाजी (स्त्री) साठा करून वस्तू दुर्मिळ करणे व मग ती भलत्या भावानें विकणें
साठेरा, साठेरी (वि) साठ दिवसांत पिकणारी भाताची एक जात, नाचणी

साठोरी साटोरी पहा [गाभा
साड (स सार पु) लाकडाचा आतला
साड (प्रा पु) त्याग, उपेक्षा, कोपरा (ज्ञा० १४।९३५), (स्त्री) हरवण्याची सवय, (स षड पु) पोळ, (स्त्री) हरवलेली वस्तु, सोडलेली बायको, उटाची मादी
साडई (स्त्री) तादुळाच्या पिठाचे कुरडईसारखे एक खाद्य
साडखत (न), **साडचिठ्ठी** (स्त्री) बायको, गुलाम, घर किवा काही पदार्थ यावरचा हक्क, ताबा किवा स्वामित्व आपण सोडून दिले आहे अशा अर्थाचे पत्र, सोडचिठ्ठी
साडगा (पु) भोपळा, काकडी इ० चे काप काढून ते वाळवून व तळून केलेले रुचकर खाद्य
साडणी (प्रा स्त्री) कष्ट, यातायात
साढणी (हि स्त्री) उटाची मादी, भट्टीतला पदार्थ उचलण्याची सोनाराची आकडी
साडणीस्वार (पु) जासूद
साडणी (स्त्री) गळून पडणे, हरवणे, अधिक झालेले पाणी वाहून जाण्यासाठी ठेविलेले छिद्र, **सा० स पडणें**— विस्मरण होणे
साडणे (क्रि) त्यागणे, सोडणे, हरवणे, लवडणे, (न) ओवाळून टाकलेला पदार्थ (मुक्ते० वन० १७।५२)
साडपाणी (न) धुणे, भाडी घासणे वगैरेने झालेले घाण पाणी
साडभोळा (वि) विसरभोळा
साडरा (वि) उधळया, वस्तु हरवणारा
साडराड (स्त्री) नवऱ्याने टाकलेली बायको
साडरू (म साड न) उटाची स्त्री (तुच्छतेने), नवऱ्याने टाकून दिलेली बायको (तुच्छतेने)
साडलवड–डी (प्रा स्त्री) हरवणे, साडणें, गाळणे, हेळसाड, विपरीत स्थिति
साडवणें (प्रा क्रि) मुकणे, क्षीण होणे
साडवर (प्रा वि) नवऱ्यास सोडून जाणारी (तुका० २३१)

साडवा (प्रा पु) पाण्याचा बाध, अधिक झालेले पाणी वाहून जावे म्हणून धरणास ठेविलेली छिद्रे
साडशी (स सदशिनी स्त्री) सोनाराचा लहान चिमटा
साडस (पु) चिमटा [सूट
साडसूट (स्त्री) येण्याच्या रकमेत दिलेली
साडा (प्रा वि) टाकाऊ [मोरी
साडावा (प्रा पु) पाणी जाण्याचा मार्ग,
साडी (स शाटी स्त्री) सूट, लहान लुगडे, चिरडी
साडी (प्रा स्त्री) त्याग, अव्हेर [२३५)
साडी पडणे हरणे, पराजित होणे (ज्ञा० १५।
साडी माडी (प्रा स्त्री) टाकणें व घेणे (र०यो०१०।३२७), यातायात, त्रास
साडीस्वार (पु) साडणीस्वार
साडू, साडभाऊ (हि पु) बायकोच्या बहिणीचा नवरा
साडे (पु अने) ऐरणीपूजनाच्या वेळी वधूस वस्त्रे देण्याचा समारभ
साडे (स सार्ध वि) सख्यावाचक शब्दाला जोडून हा आला म्हणजे याचा अर्थ अधिक असा होतो
साडे (प्रा क्रि) नव्हे
साडेतीन पोशाख पूर्वी दरबारात कित्येक मोठाल्या अधिकाऱ्याना १पागोटे, १शेला, पायजमा किवा झगा याच्यासाठी महामुदी नावाच्या उची वस्त्राचा तुकडा व पटक्यासाठी किनखापाचे अर्धे ठाण मिळून ३॥ वस्त्रे देण्याचा रिवाज असे, त्यास साडेतीन पोशाख म्हणत
साडेतीन मुहूर्त दसरा, दिवाळीची प्रतिपदा व चैत्र शु १ (वर्षप्रतिपदा) हे तीन व नागपचमी (कित्येकाच्या मते अक्षय्यतृतीया) अर्धा असे साडेतीन मुहूर्त कोणतेही कार्य आरभण्यास उत्कृष्ट समजतात
साडेतीन शहाणे पेशवाईत सखारामबापू बोकील, विठ्ठल सुदर व देवाजीगाव चोरघडे हे तीन सबध शहाणे व नाना फडणीस हे अर्धे शहाणे असे साडेतीन शहाणे पुरुष प्रसिद्ध होते

साडे पधरे (प्रा न) उत्तम सोने (भा०२।४४७) [भावी

साडे भावार्थी (वि) ढोंगी साधु, मान-

साडेसाती (स्त्री) एकाद्या माणसाच्या जन्मराशीपासून १२, १ व २ या राशीत शनि असला म्हणजे या तीन राशी क्रमण्याला शनीला लागणारा काळ (७॥ वर्षे) त्या माणसाला कष्टाचा जातो असे समजतात त्यावरून दुर्दे-वाचा फेरा असा अर्थ

साडोवा (प्रा पु) पाण्याचा बाध, कुर-वडी, त्याग, ओवाळून टाकण्याचा पदार्थ

साडोसाड (अ) अगदी काठावरून वाहील इतके

साणा (पु) तरीचे नाके, तरीने उतारूची ने-आण करण्याची जागा, तर, नाव

साणा (स शाण पु) निसणा, शस्त्राना धार लावण्याचा दगड

साणा (शहाणा पु) शेत, गुऱ्हाळ इ० तून पातीदारापैकी काणी माल काढून नेऊ नये म्हणून पातीदाराच्या वतीने रक्षणार्थ ठेविलेला मनुष्य

साणी लाणी (स्त्री) सोमेची खूण (दगडात कोरलेली जगते तो)

साणे (न) धुराडे, गवाक्ष, वार

सात (स सप्त वि) ७, फार

सात (स्त्री), **साथ** (प्रा अ) सहित

सात (प्रा पु) बाजार

सात (स्त्री) सतत प्रवाह, परपरा

सातडे (न) साल, कातडे, चामडे

सात ताड उच फार उच

सातत्य, सातत्य (स न) सततपणा, अखडितपणा

सातपन (स न) प्रायश्चित्ताचा एक प्रकार

सातपाच (प्रा वि) पच्याहत्तर **सा० करणें**—विसगतपणाचे भाषण करणे

सातपुडा (पु) एका पर्वताचे नाव

सातपुती (स्त्री) सातपुत्राची आई

सान्तर (स वि) फटी असलेले, विरळ, व्यवधानसहित, अट किवा शर्त असलेले

सातरणे (क्रि) छानदार पालवी फुटून विस्तार होणे

सातरवारा, सातरस (पु) ईशान्येकडचा वारा [फळाचा समुदाय

सातरिया (प्रा पु) सात सख्या, सात

सातरी (स्त्री) सप्ताह, सप्तक

सातरे (न) सात दिवसाचा समुदाय, सप्ताह, सप्तक, दर सातव्या दिवशी येणारे हीव

सातवण (प्रा न) साठवण, सग्रह

सातवण, सातवीण (स सप्तपर्ण पु. स्त्री न) एकेका दाड्याला सातसात पाने असणारी एक वनस्पति

सातवन (न) सात्वन, समाधान

सातवळा–ळी–ळे (वि) सात महिने गर्भात राहून उपजलेले (मूल), अशा मुलाची आई

सात वाकडी (प्रा स्त्री) पावसाची झड

सातविणे (क्रि) सात्वन करणे

सात सडका (स्त्री अने) हत्तीच्या गडस्थळातून होणारा मदस्राव **सा० सुटणे**—उन्मत्त होणे, माजणे

सातसवाई (वि) अतिशय वरचढ

सातसायासाने फार परिश्रमाने

सातसाय, सातसाया सातसायास (परा-काष्ठेचे परिश्रम) या शब्दाचा सक्षेप

सांतळणे (क्रि) तुपात किवा तेलात भाजणे, तळणे

साता (प्रा अ) असता (ज्ञा० ८।१९८)

सातागुणाचा खडोबा सर्व दुर्गुण किवा व्याधि ज्याच्या अगी भरल्या आहेत असा मनुष्य [झालेला

साताग (वि) उत्तम रीतीने पल्लवित

सातारी (स्त्री) मुग्याच्या वारुळावरची जागा किवा त्यावर बाधलेले नागोबाचे देऊळ [उपजलेले मूल

सातारे (न) सात महिने गर्भात राहून

सातासमुद्राच्या पलीकडे ठेवणे फार जपून बदोबस्ताने ठेवणे

साती (प्रा अ) बरोबर, असता (ज्ञा० ७।४), (स्त्री) सोबती, साथी

साती (स्त्री) रोगाची साथ

सातुळी (प्रा स्त्री) सुतळी
सातू (स सक्तु पु) जव, भाजलेले जव, गहू आणि हरभरे याचे मिश्र पीठ
सातेरू (न) एक प्रकारचे मधाचे पोळे
सातेरे (न) सात दिवसाची पावसाची झड
सात्रक (स्त्री) घोड्याची एक चाल, सात दिवसाची मुदत
सात्मीकरण (स न)परिपाक, एकरसता
सात्वत(पु)भक्त, भागवत **सा०धर्म**(पु) –भागवत धर्म
सात्वन (स न), **सात्वना** (स्त्री) राग, शोक, क्षोभ इ० शात करणे, समाधान करणे
सात्त्विक(स वि) प्रामाणिक, सत्त्वगुणी, जोरदार
सात्त्विकभाव (स पु) साहित्य–शास्त्रात ––सुखादि भावानी भावित जे अत – करण ते सत्त्व, त्यात उत्पन्न होणारे जे भाव ते हे आठ आहेत ते असे –स्तभ, स्वेद, रोमाच, स्वरभग, वेपथु (कप), वैवर्ण्य, अश्रुपात आणि प्रलय
साथ (स्त्री) सोबत, सगत
साथ(स्त्री)आकस्मिकपणे पसरणारा रोग
साथकरी(पु)गायन वादनात साथ करणारा
साथी (स सर्थी पु) सोबती, जोडीदार, मदतनीस, समाजवादी लोकाच्या मागे लावण्याचे उपपद
साथीदार (पु) जोडीदार, मदतगार
साथे (प्रा न) मार्ग
साद (स शब्द पु स्त्री) हाक, हाकेस उत्तर शब्द, आवाज, स्मरण, थकवा, कृशता, नाश, शेवट
सादट (प्रा वि) तिखट, मळके [खाद्य
सादण, सादणे (न) तादुळाचे केलेले एक
सादणी (प्रा स्त्री) साधणक
सादणे (प्रा न) जोड, सधि (स्वा० दि० ११।१।८), सादण पहा
सादपरका (वि) बदललेल्या आवाजाचे (फळ कच्चे असता त्यावर टिचकी मारून जो आवाज येतो त्याहून निराळा आवाज ते पिकले असता देते)
सादर (स अ) आदरपूर्वक
सादर (अर वि)हजर, काढलेले, निधालेले **सा० करणे**––पाठविणे, हजर करणे [देणे, हाक मारणे
सादविणे (स क्रि) शब्द करणे, आवाज
सादळणे (स सार्द्र क्रि) सर्द होणे, ओलसर होणे
सादा (पु) साधा
सादिल, सादिलवारी (अर सादिस वारिद स्त्री) नैमित्तिक किवा आगतुक खर्च, किरकोळ खर्च
सादी (स समासात उत्तरपदी वि) बसणारा, (पु) घोडेस्वार, सारथि, योद्धा (मोरो० कर्ण० १०।१८)
सादी,, **साद**(स स्त्री) बोळ, अगण, परसू
सादीकोदी (स्त्री) जोड, भेग, कोपरे, इत्यादि
सादुकणे (प्रा क्रि) प्रदीप्त होणे
सादुकपणा (प्रा पु) प्रदीप्तता
सादृश्य (स न) सारखेपणा
सादोसादी (अ) कोनाकोपऱ्यात
साद्यत (स वि) सपूर्ण, अथपासून इतिपर्यतची
सान्द्र (स वि) निबिड, दाट
सान्द्रीभवन (स न) दृढीकरण
साध (स सधि स्त्री) जोड, सधि, भेग, चीर, हातमागातला ताण्याचा तिढा
साध (प्रा स्त्री) इच्छा
साधक (स वि) इष्ट कार्याच्या सिद्धीला उपयोगी, उपकारक, (पु) योगी, मत्रतत्रादि साधन करणारा
साधक-बाधक (स वि) अनुकूल किवा प्रतिकूल [ण्याचे काम
साधकाम (न) निरनिराळे तुकडे जोड-
साधणी (स्त्री) सुने जोडणे, ती जोडण्याचे हत्यार
साधणी, साधणूक (स्त्री) जोडण्याचे काम, इष्ट कार्य सिद्धीस नेण्याचा व्यापार, त्याला लागणारे साहित्य इत्यादि
साधणे (क्रि) जोडणे, जमविणे, मिळविणे, (प्रा न) मैत्री
साधणे (क्रि) कार्य सिद्धीस नेणे

साधन (स न) साहित्य, सामग्री, कार्य-साधनास साह्यभूत होणारे प्रत्येक उपकरण, ताड, उपाय, युक्ति, व्रत, ईश्वरभजन, दान, मत्रतत्र इत्यादि
साधनचतुष्टय (स न) ब्रह्मप्राप्तीचे चार मुख्य उपाय –वस्तुविवेक, वैराग्य, शमादि (यात शम, दम, दया, तितिक्षा, उपरति व समाधान याचा अतर्भाव होतो) व मुमुक्षुत्व
साधनद्वादशी (स स्त्री) पहाटेस थोडा वेळ द्वादशी असून पुढे त्रयोदशी लागते तेव्हा त्या थोड्या वेळात एकादशीचा उपास सोडण्याची व्यवस्था करून ती द्वादशी साधावी लागते असा दिवस
साधनसामुग्री (स्त्री) प्राथमिक तयारीच्या वस्तु
साधना (स्त्री) तपश्चर्या [जागा
साधनालय (स्त्री) उपकरणे ठेवण्याची
साधनी (स्त्री) एखादे कार्य साधण्यास लागणारी सामुग्री, गवडी, सुतार इ० चे उच्चनीच, सरळ, वाकडे वगैरे पाहण्याचे साधन (जसे––ओळबा, बुडीद, पाणसळ इत्यादि)
साधप (न) साधणे, जोडणे
साधमोड (स्त्री) भित रचताना एका घरात विटा किवा दगड याचा जेथे साधा येतो तेथे दुसऱ्या घरात साधा न येऊ देता विटेचा किवा दगडाचा मध्य येईल अशा तऱ्हेची रचना
साधर्म्य (न) सारखेपणा
साधलाद –ध (स्त्री) दैवयोग, लाभालाभ
साधा (वि) अनलकृत, बिनथाटमाटाचा, सरळ, धोपटमार्गाने चालणारा, भोळा, छक्केपजे न जाणणारा, बाळबोध, निष्कपटी
साधा (स सधि पु) जोड, सधि
साधार (क्रि वि) आधारासहित
साधारण (स वि) सामान्य, सार्वत्रिक
साधित (स वि) सिद्ध केलेले, एकापासून दुसरे तयार केलेले
साधितणें (प्रा क्रि) साधणे [फट
सांधी(स सधि स्त्री) साधा, जोड, चीर,
साधीकोदी (स्त्री) जोड, शिवण, चीर, फट, कोपरे इ० सबधाने सामान्य सज्ञा
साधीव (वि) जोडून तयार केलेले
साधु (स पु) सात्त्विक वृत्तीचा, शमदमादि गुणानी युक्त, ईश्वरभक्तिपरायण, पुण्यात्मा पुरुष, सज्जन
साधुसत (पु) साधु आणि सत
साधोरी (स्त्री) मोठा किवा अव्यवस्थित प्रकारचा साधा, गल्ली, बोळ
साधोसाधीं (अ) कोनाकोपऱ्यात
साध्य (न) जे काय साधावयाचे ते, उद्दिष्ट, (वि) शक्य, होण्याजोगे
साध्य (वि) सध्याकाळचे
साध्वस (स न) भय
साध्वी (स स्त्री) सती, पतिव्रता
सान, साना–नी–ने (प्रा वि) लहान
सानक (अर साहन स्त्री) ताटली, निर्वाहार्थ दिलेली इनाम जमीन इ०
सानुकप (वि) करुणायुक्त
सानुला (वि) लहान [सगत
सानिध्य (स न) समीपता, शेजार,
सानिपातिक (स वि) वात, पित्त आणि कफ या तीन दोषाच्या विकाराने उत्पन्न झालेला (रोग)
सानीव (प्रा स्त्री) लहानपण
सानुले (प्रा वि) लहानसे
साने (प्रा वि) लहान, बारीक, अल्प
सानेजणें (प्रा क्रि) लहान होणे
साने-वाने (प्रा वि) थोडेबहुत
सान्न (स्त्री) कारवारकडे––केरमुणी
सान्ने, सान्यें (न) पिशाचाला द्यावयाचा बळि, उतरून टाकिलेले अन्न वगैरे
साप (स सर्प पु) सरपटणारा प्राणी, नाग, फुरसे, मण्यार, घोणस, जिवाणू, इ०) **साप साप म्हणून भुई बडविणें––** एखाद्यावर नसता दोष लावून त्याला शिक्षा करणे
सापका (पु) पत, अब्रू, धोक्याचा किवा आणीबाणीचा प्रसग, स्वप्न
सापट, सापट (स्त्री) चीर, भेग, फट
सापट (वि) कुजट [जात
सापटोळी (स्त्री) सापाची एक विषारी

सापड (पु स्त्री) सर्वांनी एकत्र जमून श्रमपरिहारार्थ गाणी वगैरे म्हणत व परस्पराना उत्तेजन देत शेतसबधाची कामे करण्याचा प्रकार [ताव्यात येणे
सापडणें (स सपद् क्रि) आढळणे, गवसणे
सापडा (पु) चौकट, तट्टचा, ताटी
सापती (स्त्री) जुपलेल्या बैलाच्या गळया-भोवतालचा पट्टा
साप्ताहिक (वि) आठवड्याचे, (न) आठवड्याचे वृत्तपत्र
सापत्न (स वि) सावत्र
सापत्नभाव (स पु) सवतीमत्सर
सापसारणे (क्रि) उपसहार करणे, व्यवस्थित रीतीने जुळवून माडणे, भापणाच्या वेळी घसरलेली गोष्ट सुधारून माडणे
सापसुरळी, सापसोळी (स्त्री) पालीच्या जातीचा एक प्राणी
सापळा (पु) उदीर, घुशी वगैरे धरण्याचा पिंजरा, सागाडा
सापाले (न) जुने, पडके, ओसाड स्थान
सापिका (पु) अर्ध्या शिवराई पैशाचे एक ताब्याचे नाणे, दीड रुक्याचे जमिनीचे माप
सापीण (स्त्री) सापाची मादी
सापूड (स्त्री) बारीक लवचीक काडी
सापे (प्रा अ) साप्रत, हल्ली
सापेजणें (क्रि) कुजट घाण सोडणे—येणे
सापेक्ष (स वि) अपेक्षा धरून केलेले, दुसऱ्याशी तुलना करून होणारे
सापेक्षतावाद (पु) सृष्टीतील नैसर्गिक घटना व क्रिया या स्वतत्र नसून परस्परसापेक्ष आहेत हा सिद्धान्त, हा आइन्स्टाईनने काढला (इ रिलेटिव्हिटी)
साप्रत (स अ) सध्याच्या काळी, आता
साप्रदाय (स सप्रदाय पु) सप्रदाय, प्रघात, रूढि [सप्रदायातला
साप्रदायिक (स वि) परपरागत,
साफ (अर वि) स्वच्छ, शुद्ध, पवित्र, निर्दोष, गुळगुळीत, सम, उघड, स्पष्ट, (अ) नि सकोचपणे, पूर्णपणे, अगदी स्पष्टपणे
साफल्य (स न) सफळता, फलद्रूपता
साफसफाई, साफसुफी (स्त्री) स्वच्छता, चकाकी, गुळगुळीतपणा
साफा (हि पु) रुमाल, फेटा
साफी (हि स्त्री) गाळण्याचे वस्त्र
साब (स स + अबा पु) शिव, महादेव, भोळा मनुष्य
साबका (पु) पत, अब्रू, शील
साबडा (प्रा वि) भोळा, भाबडा
साबण (पोर्तु साबन पु) स्वच्छ करणारे द्रव्य [रसाची काडी
साबणी (स्त्री) साखरेच्या घट्ट केलेल्या
साबर (स शाबर न) जादूटोणा
साबर (स्त्री), **साबरकाडे** (न) निवडुग
साबर (न) शिगास फाटे असलेली हरिणाची एक जात
साबरमीठ (न) खनिज मीठ
साबरी (वि) साबराच्या कातड्याचा, (स्त्री) साबराच्या कातड्याची पिशवी
साबरी विद्या (स्त्री) जादूविद्या, मत्रशास्त्र
साबरे (प्रा न) पाणी (ज्ञा० ९।३२४)
साबळ, साबळ (प्रा न) बरची, भाला, पहार [भाबडा
साबळा, भाबळा (वि) साधाभोळा, भोळा-
साबळे (न) भाला, बर्ची, इत्यादि शस्त्राचे पोलादी पाते
साबान (अर शाबान पु) मुसलमानी वर्षाचा आठवा महिना
साबारे (न) काकडी, मुळे इत्यादि चिरून घातलेली कढी किंवा आमटी
साबीक (अर वि) माजी, जुना, पूर्वीचा
साबीत (अर शाबीत वि) शाबूत, मजबूत, सिद्ध झालेले
साबू (अर साबून पु) साबण
साबूत, साबूद (वि) साबीत पहा
साबूदाणा (पु) सागु झाडाच्या सत्त्वाच्या गोळ्या, एक उपासाचा पदार्थ
साभडा (वि) साबडा, साधा, शात
साभारे (स सभ् न) साबारे पहा
साभाळ (पु) रक्षण, पालनपोषण
साभाळणें (क्रि) सभाळणे पहा
साभिमान (स वि) अभिमानयुक्त.

साम(स पु)सामवेद, सलोखा, गोड बोलणे
सामक (स न) मुद्दल, भाडवल
सामका (स सन्मुख अ) समोर, सन्मुख
सामग्री (स स्त्री) साहित्य, साधनभूत पदार्थ, पुरवठा
सामग्र्य (स न) पूर्णता, एकदरी
सामत (पु) माडलिक राजा
सामतशाही (स्त्री) सरदार जमीनदार याचे वर्चस्व असलेले राज्य-शासन
सामता, साबता (पु) सुताराचे भोक पाडण्याचे हत्यार
सामदस्तक (न) ऋणकोने सावकाराच्या वहीवर कर्ज मिळाल्याबद्दल केलेली सही
साम-दाम-दड-भेद (पु)एखाद्याला अनुकूल करण्याचे चार उपाय-साम(गोड बोलणे), दाम किंवा दान (पैशाची लालूच), दड (शिक्षेची भीति दाखविणे), आणि भेद (फितुरी, फूट)
सामना (फा पु) समोरासमोर तोड देणे, लढाई, खेळाडूमध्ये होणारा चुरशीचा खेळ [कालिक
सामयिक (स वि) समयोचित, नियत-
सामरस्य (स न) ब्रह्मानद
सामराज्य (न) अनेक लहान राज्यावर अमल चालविणारे मोठे राज्य
सामरिक (स वि) युद्धविषयक
सामर्थ्य (स न) शक्ति, बळ
सामर्थ्यवान (स पु) शक्तिमान, बलयुक्त
सामलात (अर स्त्री) भागीदारी
सामवणें (क्रि) मावणे, समावणे
सामवेद (स पु) चार वेदापैकी तिसरा
सामसूम (हि सुनसान स्त्री) स्तब्धता, शातता, एकात
सामाईक (वि) समाईक, सयुक्त
सामाजिक (स वि) समाजसबधाचे **सा० परिषद**—आपल्या समाजातल्या दोषाची व त्यावरील उपायासबधाची चर्चा करणारी सभा
सामाणें (प्रा क्रि) मावणे
सामान(फा न)वस्त्र-पात्र,हत्यारे-पात्यारे, आउते इ० समुच्चयाने सर्व वस्तु, असबाब
सामानसुमान (न) चीजवस्त, असबाब
सामानाधिकरण्य (स न) न्यायशास्त्रात-एकदेशीयत्व, एककालिकत्व, एकार्थता
सामान्य (स वि) सर्वसाधारण, मध्यम, अलकारशास्त्रात—सादृश्येकरून समान अशा वस्तूचा भेद दाखविणारा गुण जेथे भासत नाही तेथे होणारा अलकार
सामान्यत (स अ) साधारणपणे, बहुश
सामान्यनाम (स न) व्याकरणात—पदार्थमात्राचे नाव
सामान्यरूप (स न) व्याकरणात—नामाला विभक्तिप्रत्यय लागल्याने किंवा पुढे शब्दयोगी अव्यय आल्याने त्या नामाच्या मळ रूपात होणारा विकार
सामान्य सर्वनाम (स न) व्याकरणात—अनिश्चित सर्वनाम
सामान्या (स स्त्री) वेश्या
सामायन (न) सामान
सामावणे (क्रि) मावणे, अतर्भाव होणे
सामाशी (स्त्री)वर्षातून सहा महिने दूध देणारी गाय किंवा म्हैस
सामाशे, सामासे (न) शूद्रातले मृता-सबधाचे षाण्मासिक श्राद्ध
सामासिक (स वि) समासयुक्त
सामिलात (स्त्री) भागीदारी, सर्कत
सामीपत्र (स स्वामिपत्र न) स्वत.ला सरकारची चाकरी करण्याचे सामर्थ्य नसले म्हणजे त्या कामासाठी भाऊबद उभा करून त्याजपासून लिहून घेतलेला करार
सामीप्य (स न) सानिध्य, शेजार
सामील (अर शामिल वि) अतर्भूत, प्रविष्ट, सहायक
सामीलनामा (पु) आपणास समाविष्ट करून घण्याबद्दल केलेला करार
सामुके (प्रा अ) सन्मुख (मुक्ते० रामा० ३।२५)
सामुग्री (स सामग्री स्त्री) सामग्री पहा
सामुद्रधुनी (स स्त्री) पाण्याच्या दोन मोठ्या भागाना जोडणारी पाण्याची चिचोळी पट्टी

सामुद्रिक (स न) हातापायावरच्या वगैरे रेषा पाहून त्या माणसाचे भविष्य सागणारा, (न)असे भविष्य सागण्याविषयीचे शास्त्र

सामुदायिक (वि) जमाव, जमावासबधी

सामें (प्रा न) सामग्री (दा० १९।१।१४)

सामोपाय, सामोपचार (स पु) सौम्य उपचार, गोड बोलून वश करून घेण्याचा उपाय

सामोरा (अ) सन्मुख, पुढे

साम्य (स न) सादृश्य, सारखेपणा, तुल्यता, बरोबरी [प्राप्ति

साम्यता (स्त्री) समता, समबुद्धि, ब्रह्म-

साम्यवाद (पु) सपत्तीवरील खाजगी मालकी नष्ट करून सर्व उत्पादन साधने समाजाच्या मालकीची करावी हा सिद्धान्त (इ कम्युनिझम्)

साम्राज्य (स न) सार्वभौमत्व, अनेक लहान लहान राज्यावर अमल चालविणारे मोठे राज्य

साम्राज्यवाद (पु) दुसरी राष्ट्रे आपल्या पखाखाली आणण्याचे बलिष्ठ राष्ट्राचे तत्त्वज्ञान

साय (स शाक पु) सागवान

साय (स सार स्त्री) मलई, सत्त्वाश

सायक (स पु) बाण

सायकल (इ स्त्री) द्विचक्रपादयान, पायगाडी

सायकाल–ळ (स स्त्री) सध्याकाळ

सायकासन (स न) धनुष्य

सायनपचाग (स न) सायनपद्धतीने तयार केलेले पचाग

सायनपद्धति (स स्त्री) ज्योतिषशास्त्रात ग्रहाचे स्थान मोजताना अयनगति हिशेबात घेण्याची पद्धति

सायनसौरवर्ष (स न) सपातापासून सूर्य निघाल्यापासून पुन तो तेथे येण्यास लागणारा काळ (३६५ दिवस १४ घटका ३२ पळे) [जकात

सायर (स्त्री) ओळ, राग, (अर न)

सायरा (पु) पातळ पापुद्रा

सायल, सायला (पु) सागवान

सायवान (फा पु) पागेसाठी उभारलेला तबू, पडवीच्या डौलाचा मडपाचा उतरता भाग [तयार, पूर्ण

सायसगीत (वि) मिलाफाचा, अनुकूल,

सायसगीन (वि) सपूर्ण, तयार

साया (स शाक पु) सागवान

सायास (स पु) फार कष्ट, परिश्रम

सायान्ह (स पु) सायकाळ

सायाळ (स शल्य स्त्री) साळू, सारसई, माळगिदर

सायुज्य (स न) चतुर्विध मुक्तीतली एक (हीत जिवाचे ईश्वराशी तादात्म्य होते)

सायुध (स वि) शस्त्र घेऊन सज्ज झालेला (वीर, योद्धा)

सार (स पु न) तात्पर्यार्थ, साय, लोणी, सत्त्वाश, जोर, शक्ति, सत्त्व, एक प्रकारचे कालवण, एका अलकाराचे नाव, जेथे उत्तरोत्तर गुणादिकाचे आधिक्य वर्णिले असते तेथे हा अलकार होतो, सागटी, बुद्धिबळाच्या खेळातील मोहोरे किवा प्यादे, जुगारीचा खेळ, द्यूत, गलबताची अवजारे, ढोलकाठीला ज्या दोरीने किवा पट्ट्याने आवरून बाधतात ती दोरी किवा तो पट्टा, (वि.) तीक्ष्ण [करणारे

सारक (स वि) मलशुद्धि करणारे, जुलाब

सारखा (हि वि) सदृश, तोडीचा, (अ) प्रमाणे, सतत

सारखाविणे (वि) विषमता काढून टाकणे, एकसारखे करणे

सारग (स शार्ङ्ग पु) धनुष्य, गायनातला एक राग, भ्रमर (ज्ञा० १८।१६३६), हरिण, हत्ती, कोकिळ, (वि) चित्रविचित्र रगाचा, कबरा, मोर, सर्प, सिह, चातक, हस, वृक्ष, वस्त्र, कामदेव, कमळ, रत्न, सोने, चदन, पुष्प, प्रकाश, मेघ, खलाशी, नावाडी

सारग, सारण (स्त्री) आब्याचे जाळे

सारगधर (पु) विष्णु

सारगपाट (पु) सोगट्याचा पट

सारगम (प्रा पु) भ्रमर
सारगी (स स्त्री) एक ततुवाद्य
सारगार (प्रा वि) खरे खोटे
सारग्या (पु) सारगी वाजविणारा
सारजा (स शारदा स्त्री) सरस्वती
सारडेकर(पु) आबट किवा करपट ढेकर
सारण (स सारणि न) पाट, कालवा, पुरी, करजी, साटोरी वगैरे पक्वान्नात भरण्याचा गूळ खोबरे इ० मसाला
सारणी (स स्त्री) पचाग वगैरे करण्याच्या उपयोगाचे अकजाल, रीत, मोड, माडणी
सारणी (स्त्री) बैलाना मोट ओढता यावी म्हणून केलेला उतरता रस्ता
सारणे (क्रि) खर्चणे, सपविणे (तुका० ३३९५), पुढे करणे, सिद्ध करणे (तुका० ११३) [कर्ता
सारथि (स पु) रथ हाकणारा, साह्य-
सारथ्य (स न) सारथ्याचे काम
सारनेटा (प्रा अ) वेगाने, त्वरेने
सारपा, सालपा (पु) झिलप्याचा ढीग
सारमडळ (न) एक ततुवाद्य
सारमेय (स न) कुत्रा [साधेपणा
सारल्य(स न) सरळपणा, प्रामाणिकता,
सारवण (न) पोतेरे, शेणाने लिपणे
सारवत (न) नागवेलीवर पडतो तो रोग, नागवेलीचे जुने पान
सारवान(फा सारबान पु) उट हाकणारा
सारविणें (क्रि) लिपणे
सारस (पु) एक पक्षी, सुरमाडाच्या झावळीच्या बुध्याकडचा जो पन्हळा-सारखा भाग असतो तो, हा भाग वागी, मिरच्या इ० वर पाणी शिपड-ण्याच्या कामी योजतात, (स न) कमळ
सारसई (स्त्री) साळू, साळपीस
सारसुसर (स्त्री न) लटाबर, सटरफटर, चीजवस्त
सारसुबो साफसुफी
सारस्वत (स पु) वक्ता, सारस्वत ब्राह्मण (शेणवी), (न) वाङमय, कर्तृत्व, (वि) समुद्रविषयक, सरस्वती-सबधाचे
सारा (स सर्व वि) सर्व, सगळा, (पु) जमिनीवरील कर, केशकलाप
सारालकार (स पु) एकापेक्षा एक अधिकाधिक गुणाचे पदार्थ क्रमाक्रमाने वर्णन करणे
साराश (स पु) तात्पर्य
सारासार (स्त्री) पुढे ढकलणे, बाजूला सारणे, मागे पुढे करणे इ०, (वि) बरे-वाईट, सरसनीरस, नित्यानित्य
सारासारविचार (स पु) चागले व वाईट याविषयीचे तारतम्य ज्ञान
सारिका (स स्त्री) मैना, सोगटी
सारिखा (प्रा वि) समान, सारखा
सारिगम सरिगम पहा
सारि, सारी (प्रा स्त्री) सोगटी [खेळ.
सारिपाट (प्रा पु) सोगटयाचा पट किवा
सारूख (वि) पतदार, अब्रूदार
सारूप्य (स न) चार मुक्तीपैकी एक, सरूपता, सादृश्य, सारखेपणा
सारेकरी (पु) सारा भरणारा
सारोख (प्रा वि) चागला, (अ) वेगाने
सारोखी (स्त्री) शहाणपण
सारोळा (गुज सर्वाळा पु) बेरजेचा ताळा
सार्थ (स वि) अर्थयुक्त, (पु) व्यापारी, व्यापाऱ्याचा ताडा [सिद्धि
सार्थक, सार्थक्य (स सार्थक्य न) सफलता,
सार्थकी लागणे क्रि) फलद्रूप होणे
सार्द्र (स वि) ओला, भिजलेला
सार्वजनिक (स वि) सर्व लोकाचा
सार्वत्रिक (स वि) सर्व ठिकाणचा
सार्वभौम (स पु) चक्रवर्ती राजा
सार्वमत (न) एखाद्या मुद्द्यावर देशातील लोकाचे मत घेणे
साल (फा न) वर्ष, (हि स्त्री) त्वचा, सालपट, कातडे, (इ) दिवाणखाना, दालन
सालकृत कन्यादान (स न) मुलीच्या अगावर दागिने घालून त्या दागिन्यासह त्या मुलीचे वरास दान करणे
सालगिरा (फा सालगिरह पु) वाढदिवस.
सालगुदस्त (फा सालगुजस्ता न) गतवर्ष, (अ) गवतर्षी

सालट (म साल न) थोडेसे साल किंवा टरफल ज्यावर आहे असे (डाळ इ० धान्य), दाणे काढून घेतल्यानंतर राहिलेले शेंगेचे टरफल
सालटी–डी (स्त्री), **–डें** (न) कातडी
सालदरसाल (फा अ) प्रतिवर्षी
सालपट (न) साल, त्वचा, कातडी
सालपा (पु) लाकडाच्या धलप्या, तास इ० समुच्चयाने
सालबंदी (स्त्री) सालापुरत्या उत्पन्नासंबंधाचा, करासंबंधाचा किंवा देण्यासंबंधाचा करार [चालू वर्षी
सालमजकूर (फा न) चालू वर्ष, (अ)
सालवणी, सोलवणी (न) भाजी वगैरेमध्ये घालावयासाठी कोळून तयार केलेले अमसुलाचे पाणी
सालमिश्री (स्त्री) एक पौष्टिक औषध
सालवारी (स्त्री) वर्षात घडलेल्या गोष्टीचे टाचण
सालस (अर सलस वि) गरीब, साधा, प्रामाणिक, नीतिमान्, शांत
साला (स श्यालक पु) बायकोचा भाऊ (मेहुणा), दुष्ट किंवा तिरस्करणीय मनुष्य (तुच्छार्थाने)
सालाधाला (वि) अल्पसंतुष्ट, साधाभोळा, आनंदी, सुखी, निष्कपट
सालाबाद (फा वि) दरवर्षीचे
सालिना (फा सालियाना वि) वार्षिक
सालोसाल (अ) दरवर्षी
साव (हि पु) सावकार, प्रामाणिक किंवा पतदार मनुष्य
सांव (स स्नायु पु) स्नायु, शीर, नाडी
सावकार (हि पु) व्याजाने कर्जाऊ रकमा देणारा, धनिक, व्यापारी
सावकारकी, सावकारी (स्त्री) सावकाराचा धंदा [अवकाशाने
सावकाश (स अ) हळू हळू, सथपणाने,
सावकाशी (स्त्री) मंदपणा, सथपणा
सावके, सेवके (न) घालून पाडून लावून (बोलणे)
सावचित, सावचिति (अ) सावधान चित्ताने
सावचित्त (स वि) सावधान
सावचोर (प्रा पु) दिसण्यात साव पण खरोखर चोर
सावज (स श्वापद न) शिकार, श्वापद
सावजी (पु) सावकार
सावट (स श्यामता स्त्री न) छाया, डाग, (क्रि वि) एकदम
सावटी (वि) झाकलेले
सावड (स्त्री) शेतकामात एकमेकांना जनावरे इत्यादीची मदत करणे
सावडणे (क्रि) गोळा करणे, सावरणे
सावते (अ) सारखेच (ना० पृ० ३६४)
सावत्र (वि) सवतीचा
सावत्रभाव (पु) सवतीमत्सर
सावत्सरिक (स वि) वार्षिक
सावद (न) सावज, शिकार [जागृत
सावध (स सावधान वि) दक्ष, हुशार,
सावधगिरी (स्त्री) दक्षता, सावधानता
सावधान (स वि) लक्ष देणारा, दक्ष, हुशार, (न) लग्नाच्या व मुंजीच्या वेळेस मंगलाष्टके म्हणताना शेवटी 'सावध रहा' या अर्थाचा उच्चारण्याचा शब्द
सावधि, सावधिक (स वि) मर्यादित, निश्चित
सावन स वि) सूर्यविषयक, (हि पु) श्रावण
सावनदिन (स पु) सूर्य एकदा मध्यान्ही आल्यापासून पुनः तेथे येईपर्यंत जाणारा काळ
सावपणा (पु) प्रामाणिकपणा, सरळपणा
सावपा (वि) शुद्धीवर आलेला
सावयव (स वि) अवयव असलेला
सावर (स शाल्मली स्त्री) रेशमासारख्या मऊ कापसाचे रोप
सावर (स्त्री न) स्नायु
सावर, सावर (पु) दुखण्यानंतर पूर्वीची शक्ति, जोम, आरोग्य इ० पुनः प्राप्त होणे, पूर्वस्थितीवर येणे, थावरा-थावर
सावरणे (क्रि) आवरणे, आटोपते घेणे, केवार घेणे, तोंड संभाळणे, सुधारणे, पूर्वस्थितीवर येणे, स्थिरस्थावर होणे, संभाळणे
सावरी (स्त्री) एक वनस्पति

सावर्ण्य (स न) वर्णाची समता, रग किंवा जाति एक असणे
सावर्तिक (वि) प्रलयकालीन
सावरे (न) अगण
सावली (स शामली स्त्री) छाया, प्रतिबिब **सा०ला न उभें राहणें**--टाळणे
सावले (प्रा न) वस्त्र, लुगडे (तुका० ३१), दाटी, पाढरेपण
सावव (प्रा वि) प्रशस्त
सावशेष (स वि) ज्यात मागल्याचा काही अवशेष आहे असा
सावसावकारा (पु) व्यापार, उद्योग
सावळ (स्त्री न) माड, ताड इ० ची मोठी फादी (पान) [३।१८)
सावळगोदा(प्रा वि)घाणेरडा (दा०२०।
सावळगोदें (न) अव्यवस्थेनतर कसेतरी करून एकदाची पुन व्यवस्था स्थापित करणे, एखाद्या निर्णयाची सदिग्धता
सावळणें (क्रि) कमी होणे, मावळणे
सावळा, सावळा (स श्यामल वि) अस्मानी रगाचा
सावळा गोधळ (पु) सावपणाच्या पाघरुणाखाली मुकाट्याने केलेला अनिष्ट प्रकार [(पान)
सावळी (स्त्री) ताड, माड, इ० ची खादी
सावळें--ले (न) एक प्रकारचे लुगडे
सांवा (प्रा स्त्री) सावली, (पु) सागवान, (वि) काटे नसलेला
सावाइके (प्रा न) इतिकर्तव्यता (ज्ञा० १८।१७२५)
सावाइणें (प्रा क्रि) सागणे, पुष्ट होणे
सावाई (प्रा वि) साग, सपूर्ण
सावाधावा (प्रा पु) धावून येऊन केलेले साह्य
सावान सायवान पहा
सावाय (स सहाय पु) साह्यकर्ता
सावायिणें (प्रा क्रि) मदत करणे
सावाया (प्रा पु) प्रकाश
सावायें (प्रा न) साह्य, मदत
सावारे(पु अने)पेटके येत असलेले स्नायु
सावालणें (प्रा क्रि) पूर्ण करणे (ज्ञा० १७।३६६७)
सावावणें (प्रा क्रि) साह्य करणे
सावावो (प्रा पु) आधिक्य, श्रेष्ठता (ज्ञा० ६।१६५), सबळता, उत्तेजन, जमाव, साह्य, साह्यकर्ता (ज्ञा० प्र० ३५१), (वि) सहायक, उत्तेजक, प्रदीप्त (स्वा० दि० ९।५।३०)
सावित्री (स स्त्री) गायत्री मत्र
सावित्रीव्रत (स न) वटपूर्णिमेचे व्रत
सावित्रीसूत्र (स न) यज्ञोपवीत
साविया (प्रा अ) सहज, तत्काळ, अकस्मात्, सर्वथा, (वि) सरळ (ज्ञा० ८।२३७)
सावुले (प्रा न) लुगडे (मुक्ते० सभा० १५।२२५)
सावे (प्रा वि) अवघे
सावेव (प्रा वि) अवयवासहित
सावेसा (स्त्री) स्वेच्छा, अभिलाष
साशक (स वि) शकायुक्त
साशयिक (स वि) अनिश्चित, सशययुक्त
साष्टाग नमस्कार (स पु) शरिराची आठ अगे (दोन हात, दोन गुडघे, दोन पाय, छाती आणि डोके) जमिनीला टेकून केलेला नमस्कार, उत्कृष्ट व्यायाम प्रकार
सासणे (प्रा क्रि) साचविणे
सासन (प्रा न) साधन
सासपणें (क्रि) चाचपणे, कुरवाळणे
सासर, सासरे (न) सासू-सासऱ्याचे घर
सासर्गिक (वि) स्पर्शजन्य
सासरा (स श्वशुर पु) नवऱ्याचा किंवा बायकोचा बाप [मोहरी
सासव (स सर्षप स्त्री) कारवारांकडे-
सासान (प्रा न) अदण
सासिक (स वि) सशस्त्र
सासितले (प्रा न) निबिड छाया
सासिनणें (प्रा क्रि) तयार होणे, पक्वतेस किंवा भरास येणे, पूर्ण होणे (ज्ञा० १८।२५९)
सासिवणें (प्रा क्रि) पिकणे, भरास येणे (ज्ञा० ६।२५७), पूर्ण होणे (ज्ञा० १८।२६९)
सासु (स वि) जिवत, सप्रमाण

सासुरवाट (स्त्री) स्त्रियाच्या केसाच्या मधल्या भागामुळे होणारे जे दोन भाग त्यापैकी डाव्या बाजूला केस वळविणे
सासुरवाडी (स्त्री) बायकोच्या बापाचे घर
सासुरवाशी, सासुरवाशीण (स्त्री) सासू, सासरा, वडील दीर, जावा, नणदा वगैरे माणसाच्या धाकात जिला रहावे लागते अशी मुलगी किंवा स्त्री, स्वतंत्रपणे वागता येत नाही अशी स्त्री
सासुरवास (पु) सुनेला सासरी होणारा जाच, सामान्यत स्वतंत्रपणाने न वागू देणाऱ्या माणसाकडून होणारा छळ किंवा जाच
सासुरे (प्रा न) सासर
सासुवड (न) सासुरवाड
सासू, सासूस (स श्वश्रू स्त्री) नवऱ्याची किंवा बायकोची आई
सास्ना (स स्त्री) गाय, बैल इ० च्या मानेखालची पोळी
साहचर्य (स न) सहवास, संगतीत राहणे
साहजिक (स वि) स्वाभाविक (अ) सहज, अल्प श्रमाने
साहटणें (न) साय, वर आलेला पापुद्रा
साहणा (प्रा पु) झरोका (हरि० ९।१५६)
साहणे (स सह् क्रि) सोसणे, सहन करणे
साहता (वि) सहन करणारा
साहती (प्रा स्त्री) एरंड, घर, वेस
साहन सज्ञान (प्रा न) साधन, सामग्री (ज्ञा० १०।३०९)
साहन, साहान, सान (वि) लहान, थोडे
साहनक (स्त्री) ताटली [जागा
साहनट, साहनवट (स्त्री) गावातली मोकळी
साहना (प्रा स्त्री) सेना, फौज [आश्रय
साहरा (स सहकार पु) साह्य, मदत,
साहस (स न) धाडस, छाती, धैर्य
साहसिक (स वि) धाडसी, अविचारी
साहाजणें (न) साहाजन पहा
साहाजन (फा शाहादान सैदोन पु) मोठा नगारा, डंका
साहाय्य (स न) मदत, साह्य
साहित्य (स न) सामान, सामुग्री, साह्य, वाङ्मय
साहित्यपत्र (स न) नव्या अंमलदाराच्या मदतीकरिता दिलेले पत्र
साहित्यशास्त्र (स न) ज्या शास्त्रात मुख्यत्वेकरून काव्याचे (श्राव्य आणि दृश्य दोहींचे) आणि काव्यासंबंधी शब्द, अर्थ, रस, अलंकार, गुण, दोष इ० चे विवेचन केले असते ते
साहित्यसंमेलन (न) साहित्य, चर्चा व ठराव यासाठी भरणारा साहित्यिकाचा मेळावा
साहुकार (पु) सावकार, लोकांना व्याजाने पैसे कर्जाऊ देणारा, व्यापारी
साहुकारा (पु) सराफा, नाणेबाजार
साहे (स साहाय्य न) साह्य, मदतगार
साहेब (फा पु) स्वामी, वरिष्ठ अधिकारी, युरोपियन
साहेबजादा (फा पु राजपुत्र [नौबत
साहेब नौबत (हि स्त्री) हत्तीवरील मोठी
साहोत्रा (पु) दरसाल दरशेकडा ६ टक्के व्याजाचा दर, शेकडा ६ इतक्या अंशावरचा हक्क
साह्य (स न) मदत [ठिकाण
साळ (स शाला स्त्री) शाळा, कारखाना,
साळ (स्त्री) भात, वरच्या टरफलासहित तांदूळ
साळ, सायाळ (स शल्य स्त्री) साळू नावाचा लांब अणकुचीदार पिसाचा प्राणी [टेकड्या बायका
साळकाया-माळकाया (स्त्री अनेक) रिकाम-
साळकोजी-माळकोजी (पु) कोणी अविवक्षित मनुष्य
साळढाळ (वि) साधा, खुल्या दिलाचा, विचारशील, सर्वांशी मिळून राहणारा, सालस, (स्त्री) निवडानिवड
साळणें (क्रि) साल काढणे, फाद्या छाटणे
साळपीस (न) साळू नावाच्या जनावराच्या अंगावरले अणकुचीदार काट्यासारखे पीस
साळमाळ (वि) लांबचलांब मैदान
साळयी (प्रा स्त्री) साळी भात (भा० ३।१२७) [विणलेले
साळवट-टी, साळवी (पु) साळ्याने

साळशीट-त-द (न) साळू जनावराच्या अगावरचा काटा
साळसूद (स शालाशुद्ध वि) सालस, गरीब, छक्केपजे माहित नसलेला
साळा (स श्यालक पु) साला, मेहुणा (बायकोचा भाऊ)
साळाभोळा (वि) साधासिधा, निष्कपट, छक्केपजे माहित नसलेला
साळिंदर, साळिंद्र (न)साळ नावाचा प्राणी
साळी (स शाली स्त्री) साळ, भात
साळी (पु) विणकर
साळी (स्त्री)मेहुणी (बायकोची बहीण)
साळीक, साळुक (न) कमळ, कमळा-सारख्या डोक्यात घालावयाचा दागिना
साळुकी, साळुखी (स्त्री) एक पक्षी
साळू (स्त्री) साळ नावाचा प्राणी
साळे (प्रा न) मस्तक (भावार्थ० १-१२-१६)
साळोत्तरी, साळोत्री (स शालिहोत्री पु) घोडयाचा वैद्य
साक्ष (स साक्षिन् पु) पाहणारा, साक्षीदार, (स्त्री) पाहणाराने दिलेली जबानी, पुरावा [अगत्य
साक्षप (स साक्षेप पु) निश्चय, निग्रह,
साक्षपी (स साक्षेपी वि) यत्नवान्, उद्योगी
साक्षमोझे (न) साक्षीपुरावा
साक्षर (स वि) शिकलेला, लिहिता वाचता येत असलेला
साक्षात् (अ) समोर, प्रत्यक्ष, धडधडीत
साक्षात्कार (स पु) प्रत्यक्षता, प्रत्यक्ष ज्ञान, अनुभव, स्वरूपाकाराने दर्शन, ब्रह्मात्मैक्य, चमत्कार
साक्षी (स पु) स्वत पाहणारा, पुरावा
साक्षीदार (पु) ग्वाही देणारा, साक्ष
साक्षेप (स पु) यत्न, आस्थेवाईकपणा, साक्षप पहा
साक्षेपी (वि) तन्मय, प्रयत्नवादी
साक्षोपे (प्रा अ) अगत्याने
साक्ष्य (स न) पुरावा, साक्ष
सिक (स्त्री न) शिक्षण, शिकवणी, (इ वि) आजारी
सिकता (स स्त्री) वाळू, मुतखडा
सिकदर, सिकरण, सिकस्त, सिकार, सिके, सिकेकाई इ० शिकदर, शिकरण, शिकस्त, शिकार, शिके, शिकेकाई इ० पहा
सिका (स शिक्षा स्त्री)शिक्षा, शिकवण
सिग (स्त्री) अवधि, मर्यादा (राम० वि० २५।५४)
सिग-ध (पु) हे बहुमानार्थी उपपद(सिह) उत्तर भारतात पुरुषाच्या नावापुढे लावतात [अद्वया० ३)
सिगी (प्रा पु) पुढारीपणा (सोहि०
सिचन (स न) शिपडणे
सिचय (न)वस्त्र (मोरो० कृष्ण० २२।५).
सिजील (अर स्त्री) दाखला, नोद
सिणगार (पु) शृंगार
सित (स वि) पाढरे, (न) धनुष्याची दोरी, बाण
सितरणे (प्रा क्रि) ठकविणे(दा० ३।३।९).
सितरू (प्रा पु) ठक (दा० २।३।२९)
सिताब (फा शिताब अ) त्वरेने
सिती (स्त्री) पडदी, एकविटी भित.
सितैन (अर वि) साठ
सिते (न) दोरी
सिदणे (स छिद् क्रि) छेदणे
सिदूर (स पु) शेदूर
सिद्ध (स वि)तयार, स्थापित, निश्चित, पक्व, शिजलेले, निष्णात, सिद्धि प्राप्त झालेला, जीवत्व--भ्रातीचा निरास होऊन परब्रह्मस्वरूपी लीन झालेला
सिद्धता (स स्त्री) सामग्री, तयारी; सिद्धपणा
सिद्धपुरुष (स पु) अणिमादि अष्टसिद्धि प्राप्त झालेला, मी जीव हे अज्ञान जाउन ब्रह्मस्वरूपी लीन झालेला
सिद्धसाधक (पु) दुसऱ्याला फसविण्याच्या कामी सगनमत करून युक्तीने आपले खरे स्वरूप बाहेर कोणास न कळू देता कार्यभाग साधणारे
सिद्धान्त (स पु) गुरुप्रतीति, निश्चित मत, निर्णय, उपपत्तियुक्त ग्रथ

सिद्धान्ती (वि) सत्य, तत्त्व वगैरे प्रस्थापित करणारा, सिद्धान्त-ग्रथ पढलेला
सिद्धावस्था (स्त्री) जीवन्मुक्तावस्था
सिद्धासन (स न) योगशास्त्रात सागितलेले एक विशेष प्रकारचे आसन (बसण्याचा प्रकार)
सिद्धि (स स्त्री) सिद्धता, पुरावा, तयारी, पूर्ण ज्ञान, दैवी शक्ति, तपश्चर्येची फलप्राप्ति, शेवटची मुक्ति, अष्टसिद्धि—अणिमा, महिमा, गरिमा, लघिमा, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व आणि वशित्व
सिधु (स पु) सागर, समुद्र, एक मोठी नदी, गायनातला एक राग
सिधुदुर्ग (पु) समुद्रातील किल्ला, मालवणचा समुद्रातील किल्ला
सिधुसागर (पु) अरबी समुद्र
सिधुर (स पु) हत्ती
सिनसाळ (प्रा वि) क्षणिक [१३।५६०)
सिनसाळें (प्रा न) अधःपात (ज्ञा०
सिनळ शिदळ पहा
सिनाजोरी (फा स्त्री) छातीचे बळ
सिनाने (प्रा न) वेगळेपण (ज्ञा०६।३९), (वि) वेगळे (अमृ० १।६०)
सिनार, सिनारू (प्रा पु) आपलपोटेपणाचा गुप्त द्रव्यसग्रह, साठा(सोहि०सिद्धान्त), वेगळेपण (ज्ञा० १८।१५८९), (वि) वेगळा
सिनीवाली (स स्त्री) ज्या अमावास्येस चद्रदर्शन होते ती म्हणजे चतुर्दशीयुक्त अमावास्या [वेगळे
सिने, सिन्हे (प्रा न) वेगळेपण, (वि)
सिनेमा (इ पु) चलच्चित्राचा खेळ
सिपणें (प्रा क्रि) स्पर्शणे (ज्ञा०५।७७)
सिफला (वि) क्षुद्र [शातता
सिबुर (अर सब्र स्त्री) सबुरी, समाधान,
सिमुर (प्रा वि) मुरलेले, रुळलेले (भा० ६।३९३) [कापरे
सियारी (प्रा स्त्री) डाकीण, शहारा,
सिरपाव (प्रा पु) शिरपाव पहा
सिराजणें (प्रा क्रि) शोभणे
सिराणी (प्रा स्त्री) श्रेष्ठता, महत्त्व, शिराणी शब्द पहा
सिरियाळणें (प्रा क्रि) गुडघ्यात मान घालून बसणे
सिरे (स शिरस् न) मस्तक [सलामी
सिलक (हि स्त्री) सन्मानार्थ तोफाची
सिलसिला (पु) वळण, परपरा
सिलसिलाट (फा पु) उपद्रव
सिले (प्रा न) शस्त्र, हत्यार
सिल्प (स सिल्प न) शिल्प पहा
सिव (स सीमा स्त्री) सीमा, मर्यादा
सिवार (प्रा स्त्री) वेस
सिहार (प्रा न) शेराचे लाकूड
सिसफूल (प्रा न) डोक्यातला एक अलकार
सिसार (प्रा पु), **सिसारे** (प्रा न) अर्धशिशी, मस्तकशूळ (ज्ञा०१८।१७९)
सिसाळ, सिसाळी (प्रा स्त्री) शिराची पक्ति(मुक्ते० आदि० ३७।२५), एक हक्क
सिसाळें (प्रा न) मस्तक
सिह (स पु) केसरी, मृगराज, पशूचा राजा, सजातियात श्रेष्ठ, (ज्योति०—) बारावी राशि
सिहकटी (स्त्री) सिहाप्रमाणे बारीक कबर असलेली स्त्री
सिहद्वार (स न) राजवाडा, किल्ला, इ० चा मुख्य दरवाजा
सिहनाद (स पु) सिहाचे ओरडणे, युद्धाची आरोळी, युद्धाचे आव्हान
सिहलद्वीप (स न) लकाबेट, सिलोन
सिहस्थ (पु) गुरु सिहराशीस येण्याचा काल
सिहाडा (प्रा पु) सिह
सिहावलोकन (स न) क्रमून आलेल्या मार्गाकडे सिहाप्रमाणे मागे वळून पहाणें.
सिहासन (स न) राजाचे आसन.
सिंहिका (स स्त्री) राक्षसी(राहूची माता).
सिहीण (स्त्री) सिंहाची मादी
सीक (स शिक्षा स्त्री) शिक्षा, शिकवण
सीग (प्रा स्त्री) शीग, राशीचा अग्रभाग, पूर्णता (स्वा० दि० १।२।६२).
सीतरणे (प्रा क्रि) फसविणें, ठकविणें
सीता (स्त्री) रामपत्नी [फळ
सीताफळ-ळी (स्त्री न) एक झाड व त्याचें

सीधा (हि वि) सरळ, प्रामाणिक
सीनसाळ (प्रा वि) क्षणिक (ज्ञा० १५। १४०), सपूर्ण
सीबती (प्रा स्त्री) तोफ [जहाज
सीब्राडा (पु) एक प्रकारचे लढाऊ
सीम (फा वि) तिसरी प्रत, कनिष्ठ
सीमत (स पु) बायकाच्या डोक्याच्या केसाचा भाग
सीमा (स स्त्री) मर्यादा, हद्द, पराकाष्ठा
सीमागत उपयुक्तता (स्त्री)अर्थशास्त्रातील पदार्थाच्या मूल्याविषयीचा सिद्धान्त
सीमान्तपूजन (स न) लग्नासाठी आलेल्या वराचा गावाच्या सीमेवर वधूपक्षाकडून होणारा सत्कार
सीमाप्रात (पु) सरहद्दीवरचा प्रदेश
सीमापार (वि) हद्दपार
सीमोल्लघन (स न) दसऱ्याचे शिलगण
सील (हि पु) पाटा, (न) चिलखत, (इ) मोहोर, एक प्रचड मासा
सीव (स सीमा स्त्री) मर्यादा, हद्द
सीवणा (प्रा पु) स्वप्न (मुक्ते० रामा० २१७९)
सीवन (स न) शिवणे, दोरा घालणे
सीस (स शीर्ष न)मस्तक [करून
सु (स उपसर्ग) चागला, फार, विशेषे-
सुआर (प्रा पु) आचारी (ज्ञा०१७।९०)
सुआवणे (प्रा क्रि) करणे, सेवन करणे
सुइणे, सुइजणे (प्रा क्रि) घालणे
सुई (स सूचि स्त्री) कपडा इ०शिवण्याचे साधन, लहान दाभण
सुईण (स्त्री) स्त्रियाची प्रसूति सुलभ रीतीने करून देऊन त्याच्या बाळतपणाची खटपट करणारी
सुएर (न) वृद्धि, जननाशौच
सुक (स्त्री) कारवाराकडे–एक हक्क
सुकट (स्त्री) वाळलेला •बोबिल मासा
सुकटणें (क्रि) वाळणे, शुष्क होणे
सुकटा (वि) वाळलेला (शरिराचा अवयव)
सुकटी (स्त्री) वाळलेल्या माशाची पूड
सुकड–डी (स्त्री.) पक्का आणि सुका झालेला चोडासकट नारळ
सुकडोजी (वि) आजारीपणाने वाळलेला
सुकणे (स्त्री) वाळणे, शुष्क होणे, पाणी आटणे
सुकताव (पु) सोने-चादी भट्टीत तापवून नतर ते पाण्याने थड न करता तसेच हवेत ठेवून गार होऊ देणे
सुकती(स्त्री)समुद्राची ओहोटी **सु०भरती–** चढ-उतार, उत्कर्ष-अपकर्ष, परिवर्तन
सुकर (स वि) करण्यास सोपे
सुकरणें(प्रा क्रि)आनदविणे (अमृ०१०।१)
सुकले (स शृखला न) मुलीच्या नाकातले किवा कानातले तारेचे लहानसे वेटाळे
सुकवे (न) वाळून गेलेले पीक
सुका, सुखा (स शुष्क वि) वाळलेला, ज्यापासून काही फलप्राप्ति होणारी नाही असा पोकळ, निरर्थक, (पु) तबाखू
सुकाड (न) शेतात पाखरासाठी उभे केलेले बुजगावणे
सुकाण, सुकाणू (स सुकर्ण अर सुकान न) गलबत निराळ्या दिशेस वळविण्याचे साधन, त्याच्याच मागच्या बाजूस असते ते, कर्ण, फळे
सुकाणदार, सुकाण्या (पु) कर्णधार, सुकाणू धरणारा, मुख्य नायक
सुकाताव (पु) भुकेची आग, शुष्क पाहुणचार, साफ नाकबुली, खरडपट्टी
सुका दुष्काळ (पु) अवर्षणामुळे पडणारा दुष्काळ
सुकान सुकाण पहा
सुकाळ (पु) समृद्धि, विपुलता
सुके केळे (न)वरची साल काढून त्याला तूप वगैरे लावून वाळविलेले केळे
सुकीर्ति (स स्त्री) चागला नावलौकिक
सुकीर–क्र–कर (पु) शुक्र तारा
सुकुमार (स वि) नाजूक, कोमल
सुकृत (स न) पुण्य, देवता सतुष्ट करण्यासाठी करावयाचे कर्म
सुकृति (स पु) पुण्यवान
सुक्रात (पु) सॉक्रेटिस (एक प्राचीन ग्रीक तत्त्ववेत्ता) [किवा जागा
सुकेड (सुकी + कड स्त्री) वाळलेली बाजू
सुकेळ (न) सुके केळे

सुक्का (फा पु) हातची चिठ्ठी
सुक्तासुक्त (स सूक्त + असूक्त वि) बरेवाईट, भलेबुरे
सुख (स न) मनास वाटणारी स्वस्थता, आराम आनद, चैन
सुखकर (स वि) सुख देणारे, सुखावह
सुखट, सुखटणे सुकट, सुकटणे पहा
सुखढाळ (पु) स्वल्प जुलाब करणारे औषध
सुखतळ (न) तळपायाचा घाम शोषून घेण्यासाठी जोड्यात जो चामड्याचा सुटा तुकडा घालतात तो
सुखरूप (स वि) खुशाल, सुखी, (अ) सुखाने, काही त्रास न होता, सुरक्षितपणे
सुखवशी (स्त्री) कृशता, क्षीणता
सुखवस्तु (वि) वतनवाडी कामधदा इ सबधाची काळजी मागे नसून केवळ पूर्वार्जित धनसचयावर आराम भोगीत राहिलेला [झोप
सुखशयन (न) चागला पलग, सुखकारक
सुखसोहळा (पु) अभ्यगस्नान, अलकारधारण, प्रीतिभोजन, मिरवणूक इ० सुख देणारे विधि
सुखस्पर्श (वि) ज्याच्या स्पर्शापासून दुसऱ्याम सुख मिळते असा
सुखागणें (अ क्रि) खाणे, पिणे, मुखोपभोग इ० मनाप्रमाणे मिळत असता आणि काळजी नसता (मनुष्य) गुटगुटीत व तेजस्वी होणे, सकट निस्तरल्यावर आराम पावणे
सुखाड (वि) सुखावह, सुख देणारे
सुखाडणें, सुखडणे (क्रि) सुख पावणे, आनदात गर्क होणे
सुखाडी (स्त्री) शुष्कता [(नाटक, प्रबध इ)
सुखात्मक (वि) आनदी शेवट असलेला
सुखापा (पु) सुख, आराम
सुखापुरी (पु) चैनी, आनदी मनुष्य, एक गोसाव्याचा पथ
सुखारुखा (वि) शुष्क, कोरडा
सुखार्थी (स वि) सुख इच्छिणारा
सुखावणें, सुखाडणें (क्रि) आनद पावणे सुखी होणे, सुखाची चट लागणे, सुखामुळे आळस उत्पन्न होणे
सुखावह (स वि) सुखकर
सुखावा (पु) सुख, आराम, चैन
सुखाविणे (क्रि) सुख देणे, आनदित करणे
सुखासतोषाने (अ) राजीखुषीने
सुखासन (स न) पालखी, मेणा, वगरे
सुखासुखी (अ) उगाच, निष्कारण, स्वेच्छेने, राजीखुषीने
सुखी (स वि) सुख भोगणारा, आनदी, मौजा मारणारा
सुखेनैव (क्रि वि) सुखाने, अनायासे
सुखोपा (पु) सुख, आराम, चैन
सुगड (वि) चतुर (दा० २।८।१९), (स सुघट न) लहान मडके
सुगणें (स सु + घ्रा क्रि) वास घेणे, हुगणे.
सुगध, सुगधि (स पु) सुवास
सुगधमृग (स पु) कस्तुरीमग
सुगधी (स पु) अत्तरे वगैरे सुवासिक वस्तु विकणारा
सुगम (स वि) सोपा, सुलभ
सुगर, सुगरण, सुगरीण (वि) चतुर, कुशल [चतुर (स्त्री)
सुगरण (स्त्री) एक पक्षी, (वि)
सुगरणपणा (पु) हुशारी, दक्षता, कौशल्य
सुगराई (हि स्त्री) सुगरणपणा, चतुराई
सुगरावा (प्रा पु) सुगरणपणा, चातुर्य, दक्षता [दक्षता ठेवणारी स्त्री
सुगरीण (स सुगृहिणी स्त्री) गृहकृत्यात
सुगरुवा (प्रा पु) महत्त्व (ज्ञा० १३।८१३).
सुगळ (स पु) सुग्रीव
सुगावणे (क्रि) अनुकूल होणे
सुगावा, सुदावा (स पु) गतवस्तूचा शोध, तपास, पत्ता [सुकाळ, समृद्धि
सुगी (स सुगति स्त्री) हगाम, सपन्नता,
सुग्रण, सुग्राई, सुग्रावा इ० सुगरण, सुगराई, सुगावा इ० पहा
सुग्रास अन्न (स न) मिष्टान्न
सुघट (वि) चागली घडलेली, घडविण्यास सोपी, सुव्यवस्थित
सुघटित (वि) चागला बनविलेला, गोडस, बाधेसूद, नीट जुळविलेला (बेत, योजना, युक्ति, मसलत इत्यादि)
सुघटी (प्रा स्त्री) टाच (ज्ञा० ६।१९३).

सुघड (वि.) सोपे, कुशल, शहाणा, (न) सुगुड

सुघरणी (स सुगृहिणी स्त्री) सुगृहिणी, स्वैपाकात व इतर गृहकृत्यात निष्णात

सु–घाट (वि) चागल्या घाटाचा

सुचणे (स सूच् क्रि) मनात येणे, स्फुरणे, आठवणे, (प्रा.) आणणे, निर्माण करणें

सुचना (स सूचना स्त्री) सूचना पहा

सुचविणें (क्रि) सूचना करणे, कळविणे, इषारा करणे [निश्चित

सुचित(चि)त (स सुचित्त वि) स्वस्थ,

सुचे (प्रा वि) क्षुद्र, सूक्ष्म (तुका० १९७४), (न) सूचना, इषारा

सुजगर (प्रा वि) जागृत

सुजट (वि) सुजलेला

सुजणे (प्रा क्रि) घालणे (अमृ० ५।६५), अत्यत आसक्त होणे (मोरो० कर्ण० २१।३५), (स शोथ क्रि) सूज चढणे, फुगणे, खोळबणे

सुजन (स पु) सज्जन, सुजाण

सुजनता (स स्त्री), **सुजनत्व** (स न) चागुलपणा, मज्जनता

सुजनी (स्त्री.) कापूस व रेशीम याची मिश्र वीण

सुजमरणें, सुजमिरणें (क्रि) किंचित् सुजणे

सुजमीर (वि) किंचित् सुजलेले

सुजरा (वि) सुजणारा, लोभी, हाव धरणारा

सुजले भूत प्राप्तीसाठी अत्यत उत्सुक किवा उत्कठित झालेला मनुष्य

सुजाण (वि) सुज्ञ, जाणता

सुजीर (वि.) किंचित् सुजलेले

सुझणें (प्रा क्रि) समजणे (र० यो० ७।१००), दिसणे (ज्ञा० १४।१५६), राहणे

सुटकणें (क्रि) चटकन् निघून जाणे

सुटकन् (अ) चटकन्, चटदिशी

सुटक (प्रा न) सुचिन्ह (भा० २।१७८), (वि) शुभ, सुचिन्हयुक्त (भा० ३।४४९), पाणीदार, तीक्ष्ण (रुक्मि० ५।४०) [मोकळीक

सुटका (हिं. छुटका स्त्री) मुक्तता,

सुटणूक (स्त्री) सुटका, मोकळीक

सुटणें (क्रि) मोकळे होणे, वियुक्त होणे, बाहेर पडणे, (वारा) वाहू लागणे, भडकणे, (बदुक) उडणे, स्फोट होणे

सुटरू, सुटरे (प्रा न) गळवासारखे होणारे उठाणू, फोड, त्यावरील उतार (दा० ३।६।२५)

सुटसुटीत (प्रा वि) चपळ, मोकळा-चाकळा, लहान पण व्यवस्थित

सुटा (वि) मोकळा, न गुतलेला

सुटारा (पु) घाण्याभोवती गरगर फिरण्याचे वळण बैलाला लावण्यासाठी त्याला ज्या भोवती प्रथम फिरवितात तो खाब

सुटावणें (क्रि) सुटणे, मोकळा होणे, घसरणे, धष्टपुष्ट होणे [टाळा

सुटी, सुट्टी (स्त्री) रजा, कामाला दिलेला

सुटचो (न) ऋणमुक्तता, कर्जाची फेड, (अ) मुलाच्या खेळातली एक सज्ञा

सुठ (स शुठी स्त्री) वाळविलेले आले

सुठर–रू–रे (न) गळवासारखे उठाणू, फोड

सुठवडा (पु) कथा–कीर्तनानतर देवाचा प्रसाद म्हणून वाटतात ते सुठ, खसखस, साखर इ० चे मिश्रण

सुठवणी (स्त्री) सुठीचा काढा

सुठसाखर (स्त्री) पित्तनिरसनार्थ खावयाचे सुठ-साखरेचे मिश्रण

सुडका (प्रा वि) लगोटी नेसलेला (एक० ३३२१), दैववान्

सुडके (न) फाटकेतुटके फडके, चिंधी

सुडबुड (स्त्री) रिकामी चुळबुळ

सुडबुडीत (वि) सुटसुटीत

सुडावणी (प्रा स्त्री) सुरुवात, गर्जना

सुडावणें (प्रा क्रि) कठिण काम करण्यास पुढे होणे (रुक्मि० ८।४)

सुडी (स्त्री) जुडी, पेढी [पाणीदार

सुढाळ (प्रा वि) सुरेख, सुदर, शोभिवत,

सुणा (स श्वान पु), **सुणें** (न) कुत्रे, (स शून्य वि) शून्य, निरर्थक

सुणी (स्त्री) झाडणारी

सुत (स पु) पुत्र मुलगा

सुतक (न) अशौच, मृताशौच [असलेला
सुतकाळा, सुतकी, सुतकील (वि) सुतक
सुतकी (स्त्री) धोडफोडयाचे एक हत्यार
सुतणे (प्रा क्रि) निजणे
सुतरनाल–ळ (फा स्त्री)उटावरची तोफ
सुतर-फेणी (स्त्री) एक गुजराथी खाद्य पदार्थ
सुतरस्वार (फा पु) साडणीस्वार
सुतरा(हि वि) हुशार, तल्लख, कावेबाज
सुतराम् (स अ) अगदी, सर्वथा, कधीहि
सुतल (स न) सप्त पाताळापैकी एक
सुतवणें(प्रा क्रि)गोवविणे, गुफणे, वेधणे
सुतविणे (क्रि) भोवती सूत गुडाळणे
सुतसणे (प्रा क्रि) घालणे
सुतळ, सुतळी (स्त्री) बारीक दोरी
सुता (प्रा पु) विसार(तुका० ६९२), (स स्त्री) मुलगी
सुता (अर स्त्री) सुनत, मुसलमानाच्या सबधाने करण्याचा एक धर्मविधि
सुताडा (पु) कापसाच्या सुताचे विणलेले जाड वस्त्र, झोऱ्या
सुताडे (न) नात्यागोत्याचे जाळे
सुतार (स सूत्रकार पु) लाकडाचे काम करणारा, एक पक्षी [काम
सुतारकी (स्त्री) सुताराचा धदा किवा
सुतारा (पु) हातमागाचा एक भाग
सुतिणें (प्रा क्रि) मारणे
सुती (वि) कापसाच्या सुताचे केलेले, सरळ, नीट, बिनचूक, (प्रा स्त्री) प्रवेश, विसार, जननी (भा० ७।५९७)
सुतेरा (पु) कोळी (किडा)
सुतौवाच (स अपभ्रष्ट न) गोष्टीची किवा भाषणाची सुरुवात
सुथारणें (क्रि) शिस्तीवर आणणे, दुरुस्त [करणे, सुरळीत चालेल असे करणे
सुदडणें (क्रि) तुडविणे, हुदडणे
सुदणें (प्रा क्रि) घालणे
सुदणें (क्रि) तुडविणे [मनोरम
सुंदर (स वि) देखणे, रम्य, चागले,
सुदरा, सुंदरी (स्त्री)खुबसुरत स्त्री, स्त्री
सुदर्शन (स न) विष्णूचे चक्र, पाठीस लागलेले लचाड.

सुदविणें (क्रि) प्रवेश करविणे
सुदश (प्रा वि) ज्ञाता, मार्मिक (ज्ञा० ५।१६१) [सरळ (तुका० ६५२)
सुदा (स शुद्ध वि) शुद्ध, चागला,
सुदामत (अर अ) सुखरूपपणे, सुरक्षित रीतीने, बिनधोक, सरळपणे
सुदामजी, सुदामदेव (पु) अतिशय दरिद्री मनुष्य, अत्यत कृश मनुष्य
सुदावा (पु) सुगावा, थाग, तपास, पत्ता (ना० २८९०) [दिवस
सुदीस, सदीस (क्रि वि)दिवसभर, सारा
सुदुर्लभ (स वि)मिळावयाला फार कठिण
सुदुस्तर (स वि) तरून जावयाला कठिण
सुदृढ (स वि) मजबूत, बळकट
सुद्दबुद्द (स स्त्री) जाणीव, माहिती, ज्ञान, मूर्च्छेतून उठल्याची स्थिति अशिक्षितात–प्रयोग
सुद्धा (अ) सकट, सह, देखील
सुधा (स स्त्री) अमृत, (वि) सरळ, योग्य मार्गाने जाणारा, फुलामधील मध, चुना, वीज
सुधाकर (स पु) चद्र
सुधापाणि (स पु) धन्वतरि
सुधारक (पु) दोष नाहीसे करू पाहणारा
सुधारणा (स स्त्री) अधिकाधिक पूर्णत्वाकडे जाण्याची किवा नेण्याची क्रिया, दुरुस्ती
सुधारणे (क्रि) नीट करणे, दुरुस्त करणे, अधिक चागले होणे
सुधारस (पु) साखरेच्या पाकात लिबाचा रस घालून तयार केलेले पक्वान्न
सुधाशु (स पु) चद्र [शहाणा
सुधी (स पु) बुद्धिवान् पुरुष, पडित,
सुधीर (स वि) दृढ, खबीर मनाचा
सुनका (वि) सुना, शून्य, रिकामा, व्यर्थ
सुनत, सुनता (अर स्त्री) सुता पहा
सुनबहिरी (हिं स्त्री) स्पर्शज्ञान नाहीसे होणे, एक रोगविशेष
सुनमुख (न) लग्नात वरातीच्या अगोदरचा एक समारभ
सुना(प्रा पु)कुत्रा, (वि)व्यर्थ, रिकामा, शून्य

सुनाट (प्रा वि) शून्यरूप, (अ) स्वैरपणाने
सुनाटे (प्रा वि) व्यर्थ [दीचे वाचन
सुनावणी (स्त्री) न्यायाधिशापुढचे फिर्या-
सुनी (प्रा स्त्री) कुत्री, (वि) शून्यरूप, (अ) घालून (ज्ञा० १२।४७), पासून
सुनीत (न) चौदा ओळीची कविता (बहुधा शार्दूलविक्रीडित वृत्तातील), (इ सॉनेट), यास स्वनितक पण म्हणतात
सुनीळ (स वि) निळया रगाचा
सुने (स न) कुत्रे
सुन्न (वि) बधिर
सुन्नी (अर पु) मुसलमानातला एक पथ
सुपक्व (स वि) चागले शिजलले किवा भाजलेले
सुपडें, सुपली (न) लहान सूप
सुपतळ मुळ पहा
सुपती (प्रा स्त्री) गादी, हातोडी
सुपथ (स पु) चागला मार्ग, सन्मार्ग
सुपरीत (स वि) सुलटे
सुपर्ण (स पु) गरुड
सुपली (स्त्री) लहान सूप
सुपाणी (वि) पाणीदार
सुपानी (स्त्री) सुकले
सुपारी (स्त्री) पूगीफल, पोफळीचे बी **सु० देणें**—नेमणे । शरिराचा
सुपिड (स वि) धष्टपुष्ट, गोटीदार
सुपीक (वि) चागली पिकणारी (जमीन)
सुपुर्त, सुपुर्द (वि) स्वाधीन
सुपेती (स्त्री) निजावयाची गादी
सुप्त (स वि) निजलेला
सुप्ति (स स्त्री) निद्रा निद्रितावस्था
सुप्रत (फा सुपुर्द वि) स्वाधीन ताब्या-तला
सुप्रभात (स स्त्री) अगदी पहाट
सुप्रभाते (अ) अगदी पहाटेस
सुप्रसन्न (स वि) अतिशय खुष, अतिशय आनदित
सुफराटा (स सुपरीत वि) सुलटा, सुरफाटा, योग्य, सरळ, उज [नाके
सुफल (न) खाच, खाप खोगा, सुईचे
सुफल (स वि) चागली फळे लागलेला, फायदेशीर, परिणामकारक
सुफी (फा पु) मुसलमानातील एक गूढवादी पथ
सुब (पु न) नारळाच्या कवचीवरचे ततु, ताग, अबाडी, मोळ इ०च्या ततूची विणलेली दोरी **सुभ जळतो पण पीळ जळत नाही**—गर्विष्ठ किवा हट्टी माणसाचे नुकसान झाले तरी त्याचा ताठा किवा हट्ट जात नाही
सुब (हि सुम पु) खुर
सुबणे, सुभणे (क्रि) सुभाच्या दोरीने (बाज, पलग, माचा इ०) विणणे
सुबक (स सुभग वि) लहान पण छानदार चागल्या घाटाचे, नीटनेटके, सुदर
सुबकणें (क्रि) धोतरे वगैरे धुताना ती न आपटता चुबकणे, खळबळणे
सुबत्ता (हि सुभत्ता स्त्री) विपुलता, समृद्धि, सुख व शाति
सुबा, सुभा (पु) पाषाणाच्या शिळा फोडण्याचा जगी लोखडी घण, तोफ ठासण्याची ठोकणी
सुबाडी (स्त्री) सुभाचा तुकडा
सुबारा (पु) फसवून पळून जाणे
सुबाल्या (पु) फसवून पळून जाणे
सुबीचाक (न) चार जाड अऱ्याचे चाक
सुबुद्ध (स वि) बुद्धिमान, शहाणा, जाणता, धूर्त
सुबेकरी (पु) घणाने दगड फोडणारा
सुबोध (स वि) समजण्यास सोपे, बाळ-बोध, सरळ, साधे
सुभ (स शुभ पु) कृपण, मदबुद्धि, सुस्त मनुष्य, सुब पहा
सुभग (स वि) दैववान, सुदर
सुभट (प्रा वि) चागल्या घाटाचे, मोठे भव्य, चागले, पुण्यशीळ, (स पु) उत्तम योद्धा, (वि) शूर
सुभर (प्रा वि) उत्तम भरलेले
सुभरे (प्रा वि) परिपूर्ण
सुभा (अर सुबा पु) प्रात, प्रातावरील मुख्य अधिकारी [पृ० २१५)
सुभावणा (वि) देखणा, सुदर (प्रभा०

सुभाषित (स न) चागले भाषण, वक्तृत्व, विनोदपर किवा बोधपर सूत्रवचन
सुभित्ता सुबत्ता पहा
सुभिक्ष (स न), **सुभिक्षता** (स्त्री) समृद्धि, विपुलता, स्वस्ताई
सुभेदार (फा पु) सुभ्यावरचा (प्राता-वरचा) मुख्य अधिकारी, इग्रजाच्या देशी लष्करातील एक अधिकारी
सुभेदारी (स्त्री) सुभेदाराचा हुद्दा किवा काम
सुभेलष्कर (न) सेनापति व शिलेदार शिपाई इ० ची नेमणूक नोदण्याचे हिशेबी सदर
सुम (स न) पुष्प, फूल
सुमत (स सुमत्री पु) प्रधान [धोपट
सुमधम (वि) सरळ, स्वच्छ, बिनचक,
सुमन (स न) पुष्प, फूल
सुमना (स त्रि) प्रसन्न मनाचा
सुमरु (स पु) स्मरण (अमृ० ७।१००)
सुमसाम (हि सुनसान स्त्री) शातता, स्तब्धता, (अ) मुकाट्याने, शाततेने
सुमार (फा शुमार पु) अजमास, अदाज, सानिध्य, मर्यादा
सुमारणे (क्रि) अटकळीत येणे, (धान्य, पिके वगैरे) रगारूपाला येणे, खटपट, प्रयत्न वगैरे) बऱ्याच पल्ल्यापर्यत गेलेला असणे [अल्प
सुमारबट (वि) बेताबाताचा, मध्यम,
सुमाराचा (वि) मध्यम
सुमारे (अ) अदाजे
सुमुहूर्त (स पु) उत्तम प्रकारचा दिवस
सुमेधा (स वि) शहाणा, बुद्धिमान्
सुमेरु (स पु) मेरु पर्वत
सुयटा (पु), **सुयटी** (स्त्री) केळीचा सोट
सुयणी (स्त्री) सुईण
सुयत्र (स वि) व्यवस्थित, सुरळीत
सुयरा (पु) सुयटा पहा
सुयाण (प्रा पु), **सुयाणे** (न) मुकाळ (ज्ञा० ११।३३८)
सुयुक्तिक (स वि) युक्तिवादास चागले धरून असलेले, तर्कशास्त्र-नियमसिद्ध, योग्य

सुयेर (न) सुएर, जननाशौच, वृद्धि
सुर (स पु) देव
सुरई (हि स्त्री) कुजा, उभे लाब व चिंवळ मानेचे पाण्याचे भाडे, चबू,खुजा
सुरई (हि सुरही स्त्री) कटयारीसारखे एक शस्त्र
सुरकडी, सुरकवडी, सुरकाडी, सुरकुडी (स्त्री) माशासारखा अगाचा आकार करून पाण्यात बुडी मारून जाणे, सुरळी, अगाचा सकोच करून आवे-शाने गर्दीत घुसणे
सुरकुतणे (क्रि) सुरकुत्या पडणे
सुरकुती (स्त्री) चिरमी, चुरणी, वळी, आकुचन
सुरक्या (पु) सूर-वाद्य वाजविणारा, आटयापाटयाच्या डावातला मुरदुग्या
सुरखाई, सुरखी (फा स्त्री) लाली, गुलाबी तेज
सुरग (स स्त्री) रक्तचदन, (वि) चागल्या रगाचा, (पु) भुयार, विवर, सुरुग
सुरगता (प्रा स्त्री) लालपणा
सुरगाठ (स्त्री) सहज सुटण्यासारखी गाठ
सुरगी (स्त्री) भुयार, मोठी पहार, एका अत्तराचे नाव
सुरगुरु (स पु) बृहस्पति [कीटक
सुरट, सुरट (पु) सुरवट, एक केसाळ
सुरण (स पु) एका कदाचे नाव
सुरत (अर स्त्री) मुद्रा, चेहरा, तऱ्हा, प्रकार, (स न) मैथुन [सुदर
सुरतपाक (फा वि) खबसुरत, देखणा,
सुरतरु (स पु) कल्पवृक्ष
सुरती (प्रा स्त्री) ऐक्य [करणारा
सुरत्या (त्रि) वादनात सूर देऊन साथ
सुरद्रु, सुरद्रुम (स पु) कल्पवृक्ष
सुरधनु (स न) इद्रधनुष्य
सुरनदी (स स्त्री) भागीरथी, आकाशगगा
सुरनवीस, सुरनीस (फा पु) सरकारातून देण्यात येणाऱ्या सनदा, वराती व कौलनामे इ० वर सुरू, सूद आणि बार अशा तीन शब्दाचा शिक्का मारण्याचे काम ज्याच्याकडे होते तो

अधिकारी यालाच पुढे सचिव असे नाव मिळाले
सुरपणे (क्रि) पोकळ होणे
सुरपति (स पु) देवाचा राजा, इद्र
सुरपाटी (स्त्री) आटयापाटयाच्या खेळात दोन्ही बाजूना पाटया (चौकटी) पाडल्या असून मध्ये एक उभी येटपर्यंत जाणारी रेघ असते ती, मुरदुग्याची पाटी
सुरपारबी (स्त्री) झाडावर सरसर चढावयाचे, खाली धावत धावत यावयाचे आणि सूर नावाची काठी फेकावयाची असा मुलाचा एक खेळ [नाव
सुरफाक (पु) गायनातल्या एका तालाचे
सुरफाटा (वि) सुफराटा पहा
सुरफुरे (प्रा वि) भरपूर, सूचक
सुरभि (स वि) सुगधी, सुवासिक
सुरभी (स स्त्री) कामधेनु
सुरमा (फा पु) कुष्टरोग, डोळयात घालण्याचे एक अजन
सुरमाड (पु) माडाची एक जात
सुरमी (स्त्री) जेवण पुष्कळ झाल्यानतर येणारी सुस्ती
सुरय, सुरयी (स्त्री) सुरई पहा
सुरयुवती (स स्त्री) देवागना
सुरलोक (स पु) देवलोक, स्वर्ग
सुरवट (सुर + वत पु) घुला, एक केसाळ कीटक, कुसरूड
सुरवाड (प्रा पु) स्वतत्रता (ज्ञा० ९।२१४), अनुकूलता (ज्ञा० ५।६७), मर्जी, सुख (ज्ञा० ३।२३), पूर, सुकाळ (ज्ञा० १६।१६), (वि) शुद्ध, चोख.
सुरवाडणें (प्रा क्रि) शोभणे, प्रफुल्लित होणे (रामवि० १।१३), सुखावणे
सुरवाडा (पु) देवाचे स्तोत्र, गाणे, स्तोत्र
सुरवाडिक (प्रा वि) सुखदायक, सहज (विवे० पू० २।४) [सुकाळ
सुरवाडें (न) सुख, मर्जी, अनुकूलता,
सुरवात (अर शुरुआत स्त्री) प्रारभ
सुरवार (हिं स्त्री) विजार, पायचोळणा
सुरवारी हिरडा (पु) हिरडयाचा एक प्रकार
सुरस (स वि) मधुर, मिष्ट, रसयुक्त
सुरसन्न सुरुसन पहा [नदी
सुरसरी (स सुरसरित् स्त्री) भागीरथी
सुरसा (पु) दोन टोकाचा खिळा
सुरसाबीज (न) सबज्याचे बी
सुरसी (प्रा स्त्री) प्राप्ति [ग्विरिव
सुरसुर (स्त्री) हातापायाला मुग्या येणे,
सुरसुरणे (क्रि) मुग्या यणे, सुरसुर आवाज होणे [सुस्ती
सुरसुरी (स्त्री) आतषबाजीचा एक प्रकार,
सुरसेप (पु) स्फोटक द्रव्य भरलेला गोळा, बॉब
सुरसोटा (पु) एक ततुवाद्य
सुरळी (स्त्री) गुडाळी, वळकटी, एक प्रकारचे रेशमी वस्त्र
सुरळीत (स सरल वि) सरळ, बिनधोक यथास्थित, निर्बाध
सुरक्षित (स वि) सुखरूप, यथास्थित
सुरा (स क्षुरा पु) मोठी सुरी
सुरा (स स्त्री) मद्य, दारू, (अर पु) मुसलमानाच्या कुराण ग्रथाचा खड
सुराख (स्त्री) चागली देखरेख
सुराखार (पु) सोरा या नावाचा क्षार
सुरागना (स स्त्री) अप्सरा, देवागना
सुराणी (प्रा स्त्री) आवड उपभोग (तुका० २६८४)
सुरापान (स न) मद्यपान, दारू पिणे
सुरालय (स पु) स्वर्ग
सुरु (स्त्री) पेजेवरची जाड साय, कोवळे खोबरे
सुरी (हिं छुरा स्त्री) मोठा चाकू, कापण्याचे एक हत्यार
सुरावट (स्त्री) सुराचा समूह [कोडगा
सुरुखुरु (फा सुर्ख रू वि) निर्लज्ज,
सुरुग (स सुरुगा पु) मजबूत तटबदी किवा खडक यास भगदाड पाडण्यासाठी दारू भरण्याकरिता त्याला प्रथम लहानसे भोक पाडतात ते, भुयार
सुरुवात, सुरवात (फा शुरुआत स्त्री) प्रारभ, आरभ
सुरुसन (अर शहुरसन पु) हिजरी शकानतर ७४५ वर्षांनी म्हणजे इ स १३४४ साली सुरू झालेला एक शक.

सुरू (फा सुरु पु) खाली फुगीर व वर निमुळता अशा मजेदार आकाराचा सरळ उच वाढणारा एक वृक्ष
सुरू (अर शुरु आ वि) प्रारभलेला, शरम वाटत नाही असा [सुदर.
सुरूप (स वि) स्वरूपवान, देखणा,
सुरेख (वि) नीटनेटका, सुदर, शोभिवत, रेखीव, ठीक, योग्य
सुऱ्या (पु) कुरडया करण्याचा साचा
सुलखणे (क्रि) सोन्याची परीक्षा पाहणे
सुलट, सुलटा (वि) सरळ, योग्य प्रकारचा, अनुकूल
सुलणें (क्रि) सलणे, खुपणे
सुलतान (फा पु) बादशहा [पुरुष
सुलतानढवा (फा पु) अतिशय धाडसी
सुलतानी (फा स्त्री) बादशहाचा अमल, सरकारच्या हातून घडणारे जुलमाचे अगर इतर वाईट कृत्य
सुलभ (स वि) मिळण्यास किवा करण्यास इ० सोपे, स्वल्प, सवघड
सुलक्षणी (स वि) शुभ चिन्हे असलेला
सुलाख (फा सुराख पु) चादी–सोन्याच्या दागिन्यातल्या धातूच्या शुद्धतेची परीक्षा पाहण्यासाठी त्याला पाडलेले भोक
सुलाखणी (स्त्री) जडचाचे हत्यार
सुलाखणे (क्रि) दागिन्यातली लाख बाहेर उघडकीस येणे
सुलूक, सुलूख (अर सलूक पु) स्नेहभाव, सलोखा, मैत्री [नावाचा रोग
सुले (न) मुलाच्या पोटात होणारा ल्बा
सुवण (पु) जन्म
सुवरा (पु)केळीचा सोट [सोने
सुवर्ण (स वि) चागल्या रगाचे, (न)
सुवर्णकार (स पु) सोनार
सुवर्णकीटक (स पु) काजवा [प्रचार
सुवर्णचलन (न) सोन्याच्या नाण्याचा
सुवर्णपथी (प्रा पु) किमयागार
सुवर्णपुष्प (न) सोनचाफा
सुवर्णभूमि (स्त्री) हिदुस्थान
सुवर्णमहोत्सव (पु) व्यक्तीस किवा सस्थेस ५० वर्षे पूर्ण झाली म्हणून करावयाचा आनदोत्सव (इ गोल्डन ज्युबिली)
सुवर्णमालिनी वसत (स पु) एका औषधी मात्रेचे नाव
सुवर्णमाक्षिक (स न) एक औषधी मात्रा
सुबा (हि पु) मोठी सुई, दाभण
सुवाच्य (स वि) वाचण्यास सोपे, सहज वाचता येईल असे
सुवाड (प्रा वि) सुरेख (हरि० २।१८)
सुवाण (प्रा वि) चचल
सुवार, सुवारू (प्रा पु) पाककर्ता, आचारी (ज्ञा० १३।४२१)
सुवारा (स सुवार्ता पु) आनदाची बातमी, सुखाचा शब्द
सुवार्ता (स स्त्री) चागली बातमी
सुवाव (प्रा पु) सहवास
सुवावो (स सुवायु पु) उत्तम वायु
सुवास (स पु) सुगध, चागली वस्ती
सुवासिक (स वि) सुगधि, सुगधयुक्त
सुवासित (स वि) गधित केलेले
सुवासिनी (स स्त्री) सवाष्ण, नवरा जिवत असलेली स्त्री, सोभाग्यवती
सुवाळा (पु) फत्तेमारीसारखा माल नेणारा मचवा
सुवाळी-मवाळी (स्त्री)गोड व मृदु भाषण, लाडीगोडीचे भाषण
सुविद्य (स वि) विद्यासपन्न, बहुश्रुत
सुवी (स्त्री) सुई
सुवीण (स्त्री) सुईण पहा [झालेली प्रसूति
सुवेत (न) योग्य वेळी व सुलभ रीतीने
सुवेनसी (प्रा स्त्री) सामर्थ्य
सुवेर (न) वृद्धि, जननाशौच, सुएर
सुवेळ (स्त्री) शुभसमय, चागली वेळ
सुशिक्षित (स वि) चागला शिकलेला
सुशी (हि स्त्री) पट्टया पट्टयाचे सुती कापड, मुलाचा पोटातला रोग
सुशील (स वि) सुस्वभावी, सद्वर्तनी
सुशोभित (स वि) शृगारलेले, शोभिवत
सुश्रातणें (क्रि) अतिशय थकणे, श्रमणे
सुश्राव्य (स वि) कर्णमधुर, ऐकल्यावर मनाला प्रसन्नता देणारे
सुषमा (स स्त्री) मोठी शोभा
सुषुप्ति (स स्त्री) गाढ निद्रा, ज्ञानशून्य जीवावस्था

सुषुम्ना (स स्त्री) शरीरातर्गत इडा व पिंगला या दोन नाड्यामधली नाडी
सुष्ट (स सुष्ठु वि) चागले
सुष्टासुष्ट (वि) बरेवाईट, शुभाशुभ
सुस (प्रा न) सुख (अमृ० २।१३)
सुसकारणें (क्रि) सुसकारे टाकणे
सुसकारा, सुस्कारा (पु) हृदयातल्या खोल जागेपासून वेगाने व शब्द करीत बाहेर पडणारा उच्छ्वास
सुसग (स पु),**सुसगति** (स्त्री) चागल्या माणसाचा सहवास
सुसड (प्रा वि) उत्तम मडीक
सुसबद्ध (स वि) मागच्या पुढच्याशी उत्तम मेळ असलेले, सुसगत
सुसर (स्त्री) नक्र, मगर
सुसा (पु) गुराचा एक रोग, झारीसारखे एक भाडे
सुसाचणे (प्रा क्रि) उसासा टाकणे
सुसाट, सुसाट (अ) सू सू आवाज करीत
सुसाटणे (क्रि) सू सू आवाज करीत वेगाने व आवेशाने जाणे
सुसाटा (पु) झपाटा, सोसाटा
सुसाध्य (स वि) सहज साधण्याजोगे
सुसास (प्रा पु) अवकाश, (वि) सागण्याजोगे
सुसासा (पु) सुसकारा, उसासा
सुसूत्र (स वि) नियमित, नियत्रित, नीट चाललेले, सरळ रेषेत असलेले
सुस्कारणें (क्रि) सुसकारणे पहा
सुस्कारा (पु) सुसकारा पहा
सुस्त (फा वि) मद, आळसावलेला
सुस्ताई, सुस्ती (स्त्री) मदपणा, आळस, हयगय
सुस्तावणें (क्रि) **सुस्त** होणे, उत्साहहीन होणे
सुस्ती (स्त्री) सुस्ताई पहा
सुस्थ (स वि) निरोगी, सुखी
सुस्वर (स वि) आवाजदार, चागल्या आवाजात म्हटलेले (गाणे)
सुस्वर (स्त्री) सुसर, नक्र
सुहडा (प्रा पु) चागला योद्धा
सुहा (प्रा पु) द्वेष
सुहागिन (हि स्त्री)सवाष्ण.
सुहाड (प्रा वि) सुज्ञ (ज्ञा० ९।२०१), अत्यत प्रिय (ज्ञा० ११।६७०), बळकट (ज्ञा० १७।९९)
सुहाडणें (प्रा क्रि) शोभणे
सुहाडा (प्रा पु) अलकार, सुखाचा ओढा, उत्तम योद्धा, (वि) शोभिवत, मनोरम (स्वा० दि० ७।३।३९), ज्ञानी, सुजाण
सुहाव (प्रा पु) आवड, ब्रह्मसुख (ज्ञा० १५।६८), (वि) सुशोभित (भा० ११।१०९)
सुहावणे (क्रि) आवडणे, कल्पिणे
सुहावा (प्रा वि) आवडता (विवे० पू० ४।१३), साह्यकर्ता (ज्ञा० १४।२), (वि) शोभिवत (स्वा० दि० ७।५।४८)
सुहास्यवदन (स न) हसतमुख
सुहृद् (स पु) प्रेमळ मित्र, मोबती
सुहेर (न) सुएर, सुवेर पहा
सुळकडी (स्त्री) सुरकुडी पहा
सुळकणे (क्रि) मुकाट्याने निघून जाणे
सुळकबा सुळकुबा पहा
सुळका (स शूल पु) शूलाप्रमाणे खाली रुद आणि वर क्रमाक्रमाने निमुळते होत गेलेले डोगराचे उच शिखर, सुळा दात, धान्य कापल्यावर राहिलेला खुट, मरळ व वर निमुळता होत गेलेला वृक्ष, दाराच्या चौकटीचा एक उभा भाग
सुळकी (स्त्री) खुटीचे अग्र, अग्राकडे निमुळती झालेली कोणतीहि वस्तु
सुळकुबा, सुळखाब, सुळखुबा (पु)— रहाट–गाडग्यात तुब्याला आधार देणारा खाब
सुळकेपट्टी (स्त्री) दाराच्या बाहेरच्या बाजूच्या माथ्यावर जशी कपाळपट्टी किंवा गणेशपट्टी असते तशी आतल्या चौकटीची वरची पट्टी
सुळबुळाट (पु) सुळसुळाट पहा
सुळबुळीत (प्रा वि) बुळबुळीत
सुळबुळ (स्त्री) वळवळ, चुळबुळ मुगळा
सुळसुळणे (क्रि) चुळबुळणे, चळवळणे, मुगळा लागणे

सुळसुळाट (पु) अतिशय मोठी चुळबुळ, गर्दी, धादल, विपुलता, फार त्रास
सुळसुळीत (वि) बुळबुळीत, निसरते
सुळा (पु) टोकदार दात, सुळका, लांडग्याचा सर्पाचा, वाघाचा किंवा हत्तीचा दात
सुळागीर (वि) मोठ्या चढणीचा
सुळु (प्रा पु) शूळ (ज्ञा० प्र० ३०६)
सुज्ञ (स वि) जाणता, शहाणा
सू (स्त्री) सुई [देणारी
सू (स समासात उत्तरपदी वि) जन्म
सू, सू (अ) जोराने व वेगाने बाहेर पडल्यामुळे होणारा आवाज
सू करणें, सू म्हणणे वेगाने निघणे वेगाने पळून जाणे
सूक (स शुक पु) शुक्राची चांदणी
सूकर (म पु) डुकर
सूक्त (स वि) चांगले म्हटलेले, योग्य, प्रशस्त, (न) वेदातला मंत्र
सूचक (स वि) सुचविणारे, दर्शक, बोधक, (पु) सूई, हेर
सूचना (स स्त्री) अप्रत्यक्ष रीतीने कळविलेली गोष्ट, इषारा
सूचि, सूचिका, सूची (स स्त्री) सुई, अग्र, अनुक्रमणिका, विषयाची यादी, सुळका, ज्योतिषात–पृथ्वीच्या गोलाची अत्यंत सूक्ष्म छाया (जिच्यात चंद्र प्रवेश करितो म्हणून चंद्रग्रहण होते)
सूचि (स स्त्री) भूमितिशास्त्रात—शंकु
सूचित (स वि) सुचविलेले
सूज (म शोथ हि सूज स्त्री) शरिरावयवास काही विकारामुळे येणारा फुगीरपणा
सूट (स्त्री) सोडलेली म्हणजे माफ केलेली रकम, सुटका, रांगेत मध्ये पडणारा खंड
सूटपत्र (न) सोडचिठ्ठी, सोडखत
सूड (स शोध पु) शोध, तपास, बदला, अपकाराची प्रतिक्रिया, खतावणीतून काढलेला हिशेबाचा उतारा, अखंड क्रिया, ताण देऊन काम करणे
सूणें (प्रा क्रि) घालणे, ठेवणे

सूत (स सूत्र न) धागा, दोरा, (स न) अगदी थोडी लांबी दाखविणारे माप, संधान, मित्रत्वाचा संबंध, (स पु) सारथि, स्तुतिपाठक **नाकीं सूत धरणें**—एखादा मनुष्य आता मरतो की घटकेने मरतो अशी स्थिति असणे, **सुताने सूत लागणें**—एका गोष्टीच्या शोधामुळे दुसरीचा शोध लागणे, **सुतास (किंवा सुतीं) लागणें**—सुरळीतपणे चालू लागणे, **सुताने स्वर्ग गाठणें**—यत्किंचित् सुगावा लागताच त्यावरून तर्काने एकदर सर्व गोष्टीचे स्वरूप ओळखणे, **सुतीपाती लागणें** —नीट व्यवस्था लागणे
सूतकताई (स्त्री) सूत कातणे
सूतकाडी (स्त्री) जिच्या भोवती सूत गुंडाळलेले असते ती काडी, गणा, रिकाडी [७।४५६)
सूतणे (प्रा क्रि) वेष्टणे (मुक्ते० रामा०
सूतपणे (प्रा क्रि) तन्मय होणे (ज्ञा० ५।१४८) [किंमत
सूतपाड (पु न) कापडाची वीण आणि
सूतपात, सूतपोत (न) वीण, पोत, बनावट
सूतशेखर (स पु) एक औषधी मात्रा
सूति (स स्त्री) प्रसूति, जन्म, संतति, (प्रा) सूत्र, संबंध (ज्ञा० १२।९५)
सूतिका, सूता, सूतका (स स्त्री) बाळंतीण
सूतिकागृह (स न) बाळंतिणीची खोली
सूतोवाच (न) प्रारंभ करणे
सूत्र (स न) सूत, धागा, दोरा, संधान, शास्त्रप्रवर्तक आचार्यांनी त्या त्या शास्त्रावर लिहिलेले मूलग्रंथ, त्यातली सुटी वाक्ये, जानवे
सूत्रकार (पु) सूत्रे रचणारा ऋषि
सूत्रधार (स पु) नाटकाध्यक्ष, नाटकाची माहिती करून देणारे मुख्य पात्र, ज्याच्या आज्ञेने कामे चालतात ता मुख्य मनुष्य [६।१०)
सूत्री (प्रा वि) चपळ (मुक्ते० रामा०
सूदणे (प्रा क्रि) बोलावणे, घालणे (शिवलीला० ५।८९)

सूदन (स न) वध
सून (स सूना स्त्री) मुलाची बायको
सूनमुख (न) वरातीच्या अगोदर सासूने सुनेचे तोंड पाहाण्याचा विधि
सूनि (अ) असून, डोळ्यापुढे ठेवून
सूनी (प्रा अ) घालून (ज्ञा०७।२०२)
सूनु (स पु) पुत्र
सूनृत (स न) सत्य, खरे, गोड
सूप (स शूर्प न) धान्य वगैरे पाखडावयाचे साधन, पाखडण, (स न) वरण **सूप फडफडणें**–विवाहकार्य समाप्त होणे
सूपरम, सूपराम (स पु) मरण
सूपशास्त्र (स न) पाकशास्त्र, स्वैपाक करण्याची विद्या
सूबाल्या करणे पळून जाणे
सूम (वि) कजुष
सूय (स्त्री) सुई
सूर (स स्वर पु) स्वर, आवाज, मधुर ध्वनि, सप्तस्वरावर वाजणाऱ्या वाद्याचे एक सामान्य स्वरूप धरून सतत सारखे वाजणारे वाद्य, नाकातून बाहेर टाकण्यात येणारी हवा, (स स्त्री) नारळाची दारू, (पु) सूर्य, शूर **सूर वाहणें**—शक्यता किंवा संभव दिसणे, मनाचा कल होणे
सूरदास (पु) आंधळयाला लावण्याचा प्रतिष्ठायुक्त शब्द
सूरपारबी (स्त्री) मुलाचा एक खेळ
सूरफाटा (वि) सरळ
सूर्य (स पु) रवि, भानु **सूर्याची पिले दाखविणें**—एखाद्याच्या कानशिलावर तळहाताने दाबून त्याला वर उचलणे
सूर्यकमल (स न) एक फूल
सूर्यकांत(स पु)सूर्यकिरणाचे एका केंद्रात परावर्तन करून उष्णता उत्पन्न करणारा एक विशेष प्रकारचा मणि
सूर्यग्रहण (स न) सूर्यावर पडणारी छाया, जुन्या हिंदुमताप्रमाणे सूर्याचा केतुग्रहाने केलेला ग्रास, पाश्चात्य मताप्रमाणे सूर्यावर पडलेली चंद्राची छाया
सूर्यदर्शनव्रत(न) सूर्यदर्शन होईतो उपोषण करण्याचे व्रत
सूर्यनंदन (स पु) यम, शनि, सुग्रीव, कर्ण.
सूर्यपान (प्रा न) अबदागिरी
सूर्यपुटी (वि) उन्हात वाळविलेले औषध
सूर्यबिंब (न) सूर्याचे बिंब
सूर्यमाला (स स्त्री) सूर्य व त्याच्या भोवती फिरणारे ग्रह, उपग्रह इत्यादि.
सूर्यवंशी (स वि) सूर्याच्या कुळात जन्मलेला, सूर्योदयानंतर निजून उठणारा
सूर्यविकासी (स वि) दिवसा उगवणारे व रात्री मिटणारे (फूल)
सूर्यस्नान (न) उन्हात बसणे
सूर्यास्त (स पु) सूर्य मावळणे
सूर्योदय (स पु) सूर्य उगवणे.
सूर्योपासना (स स्त्री) सूर्याची पूजाअर्चा
सूळ (स शूल पु) जमिनीत रोवलेला अणकुचीदार स्तंभ, तीव्र वेदना **सुळी देणें**–सुळाच्या तीक्ष्ण अग्रावर आपटून किंवा दाबून मारणे, **सुळावरची पोळी**–जीव धोक्यात घालण्यासारखे काम
सूळघेणे (वि) अत्यंत कष्टप्रद (काम)
सूक्ष्म (स वि) बारीक, लहान
सूक्ष्मदर्शी, सूक्ष्मदृष्टि (स वि) बारकाईने पाहणारा [वासनात्मक शरीर
सूक्ष्मदेह (स पु) सूक्ष्म शरीर, लिंगदेह,
सूक्ष्मबुद्धि (स वि) अतिबुद्धिमान्, मार्मिक बुद्धीचा
सूक्ष्मदर्शक (पु) अतिशय सूक्ष्म वस्तु मोठ्या करून दाखविणारे काचेचे यंत्र
सृगाल (स शृगाल पु) कोल्हा
सृजणे (स सृज् क्रि) निर्माण करणे
सृष्टि (स स्त्री) जगाची उत्पत्ति, जग, विश्व [ऐहिक जीवन
सृष्टिक्रम (स पु) सृष्टीची राहाटी,
से (प्रा स्त्री) छंद (ज्ञा० ६।७), सत्य, स्मरण (ज्ञा० १३।६४५)
सेक (स पु) शिंपडणे , सिंचन
सेक्रेटरी (इ पु) चिटणीस
सेखी (स शेष अ) शेवटी
सेचन (स न) शिंपडणे
सेज (स शय्या स्त्री) शय्या, बिछाना.
सेज (प्रा पु) क्रम
सेजसाळी(स शय्याशाला स्त्री)शय्यागृह

सेजार (प्रा स्त्री) शय्या
सेजारी (प्रा अ) जवळ
सेटचा (प्रा पु) बाजारावरील अधिकारी (तुका० ४९२१)
सेत (स सेतु पु) पूल, (स क्षेत्र न) शेत
सेतु (स पु) बाध, धरण, पूल
सेतुबध (स पु) वानरसेना लकेत नेण्यासाठी रामाच्या आज्ञेवरून नलाने समुद्रावर वाधिलेला पूल, बाध, धक्का, धरण
सेद (प्रा स्त्री) एक जातीचे कड फळ, बेले (ज्ञा० १८।४२३), करडा
सेंद्रिय (स वि) इद्रिय-विशिष्ट **से० रसायनशास्त्र** (न)––इद्रिय–विशिष्ट प्राणी व वनस्पति आणि त्याची द्रव्यावर रसायनकार्ये घडन बनलेले सयुक्त पदार्थ याचे विवरण ज्यात केले असते तो रसायनशास्त्राचा भाग
सेन (स श्येन पु) ससाणा
सेना (स स्त्री) सैन्य, फौज
सेनाखासखेल (स अर पु) सेनापति (गायकवाड सरकारचा एक किताब)
सेनानिवेश (स पु) शिबिर, छावणी, सैन्याचा तळ
सेनानी (स पु) सैन्याचा नायक
सेनानायक (स पु) सेनापति [अधिकारी
सेनापति (स पु) सैन्यावरचा मुख्य
सेनामुख (स न) तीन पत्ति (एक पत्ति = १ रथ, १ हत्ती, ३ घोडेस्वार व ५ पायदळ इतके सैन्य)
सेनासरखेल (स अर पु) सेनापति (आग्रे सरकारचा किताब)
सेनासागर (पु) सेनापति
सेयारी (प्रा स्त्री) डाकीण, पिशाची
सेर (पु) शेर
सेरिक (प्रा पु) सरकारच्या हक्काचे धान्य वसूल करणारा अधिकारी
सेरी (प्रा स्त्री) तृप्ति, समाधान
सेरू (पु) लाकडाची पळी
सेल (प्रा पु) खाण्याचा पदार्थ, शेवट (अमृ० २।२१), (वि) शेलका, निवडक (ज्ञा० १०।१३०)
सेलडी, सेलडोरा, सेलदोरा (प्रा पु) मलाचा एक खेळ [दि० १।२।१६)
सेलणे (प्रा क्रि) उडणे, फिरणे (स्वा०
सेली (हि पु) हार
सेवक (स पु) चाकर, नोकर
सेवकै (प्रा स्त्री) सेवाधर्म
सेवडी (प्रा स्त्री) चर्म (ज्ञा०६।१८२).
सेवणे (क्रि) घेणे, उपभोग घेणे
सेवन (स न) चाकरी, पूजा, उपासना; उपभोग, शिवणे, दोरा घालणे
सेवा (स स्त्री) चाकरी, दास्य
सेवाधार (स पु) सेवेकरी
सेवेकरी (पु) देवाच्या सेवेला स्वत ला वाहून घेणारा, उपासक
सेवित (स वि) अवलबिलेला, खाल्लेला, योजलेला, भोगलेला, ज्याची सेवा केली आहे असा
सेव्याठाय (प्रा पु) ब्रह्म
सेस (प्रा न) भरण
सैंग, सैंघ (स सघ पु) समूह (ज्ञा० प्र० २८७), (वि) पुष्कळ, सर्व, (अ) केवळ (ज्ञा० ६।१००), स्वत - सिद्ध (ज्ञा० ९।३२२)
सैतान (अर पु) पिशाचाचा राजा, लक्षणेने–घोर कर्म आचरणारा पुरुष.
सैती (स्त्री) वर्ची
सैदोन (फा पु) एक प्रकारचा नगारा
सैधव (स पु) शेदेलोण, घोडा [काम
सैनापत्य (स न) सेनापतीची पदवी किवा
सैन्य (स न) फोज, लष्कर, सेना
सैंपाक (स स्वयपाक पु) पाकक्रिया, तयार केलेले अन्न [खोली
सैंपाकघर (न) पाकनिष्पत्ति करण्याची
सैंपाकी (पु) आचारी, (स्त्री) स्वैपाक करण्यासाठी ठेविलेली बाई किवा पुरुष
सैफ (फा पु) खडग, तलवार
सैयद (अर पु) मालक, सरदार, महमद पैगबराचा नातू हुसेन याचे वशज, मुसलमानाच्या चार पथापैकी एक पथ
सैय्या (हि पु) भय्या, प्रियकर
सैर (स स्वैर वि) स्वच्छदी, (अर स्त्री) सहल, भटकणे

सैरट, सैराट (स स्वैर वि) स्वच्छंदी, हट्टी, हेकेखोर, दांडगा, आडदांड, कठोर

सैरणी (स्त्री) स्वैरसंचार [द्रौपदी

सैरंध्री (स स्त्री) अंत पुरांतली दासी,

सैरा (प्रा वि) अफाट, मोकाट, (अ) स्वच्छंदाने

सैराट (प्रा वि) वेडेवाकडे (भा० ११। ३३७), स्वेच्छ (मनाचे श्लोक १०४), (पु) कर्कश स्वर

सैरावैरा (प्रा. अ) इकडेतिकडे

सैरिभ (प्रा पु) रेडा

सैल (स शिथिल वि) ढिला, पोकळ

सैल (स्त्री) कंगणी इ० दागिने घडविण्याचा दांडा

सैलणें, सैलावणें (क्रि) ढिले होणे

सैलाविणें (क्रि) ढिले करणे

सैली (हि स्त्री) फकिराच्या गळ्यांतली सुताची माळ [त्याला वरणे.

सैंवर (स स्वयंवर पु) स्वत पति निवडून

सोई (प्रा स्त्री) परिस्थितीची अनुकूलता, सोय, फायदा, मार्ग

सोईवार (वि) फायदेशीर, सोयीचे

सोईसुमार (पु) प्रसंगाचे औचित्य किंवा अनुकूलता, मागचे पुढचे धोरण, समजसपणा

सोकट (न) सुकट, वाळलेले बोंबील

सोकटी, सोंकटी (स्त्री) सोंगट्यांच्या खेळांतला पटावर मांडण्याचा लहानसा लाकडी ठोकळा [लागणे

सोकणें (प्रा क्रि) गोडावणे, सवकणे, नाद

सोकरणें (प्रा क्रि) राखणे, रक्षण करणे

सोकरा (पु) छोकरा

सोकरी (स्त्री) छोकरी

सोकरी (प्रा पु) शेताचा रक्षक, जागल्या

सोकळ (वि) ठिसूळ

सोकाजी (अर वि) छाकटा

सोकारा, सोकारी (प्रा पु) राखणदार

सोकील, सोकोल, सोकेल (वि) सवकलेला

सोक्त (वि) गंजिफांच्या खेळांत बारा पानांपैकी एकही पान दुसऱ्याच्या हातात राहिले नाही असा जो रंग होतो तो

सोख (स शोष पु) कोरड

सोख्‌ता (फा पु) जीर्ण वस्त्र, टीपकागद

सोंग (स स्वंग न) नाटकांत धारण केलेली भूमिका, वेष, मिष, कोंग, ढोंग, लोकविलक्षण, निरुपयोगी व व्यर्थ अडचण करणारी गोष्ट

सोंगटी सोंकटी पहा [शपथ.

सोगण, सोगद, सोगध (फा सोगंद स्त्री)

सोंगणी (स्त्री) वेटाळणी पहा

सोंगसंपादणी (स्त्री) घेतलेल्या सोंगाची हुबेहूब बतावणी करणे [८।४६)

सोंगयाचे अंजन सौवीरांजन (रामा० वि०

सोंगळ (स सुमंगल वि) ओंगळ याच्या उलट म्हणजे मलिनपणाविषयी ज्यास फार खंती वाटते असा, चोखंदळ

सोंगा (पु) वस्त्राचा लोंबता पदर, सुरमा (राम० ८।४६)

सोंगाडी, सोंगाड्या (वि) सोंग घेणारा, कोंग दाखविण्याचा स्वभाव असलेला, ढोंगी [तांदूळ

सोजी (स शुचि स्त्री) भाजून शिजविलेले

सोजीर (इ सोल्जर पु) गोऱ्या पलटणींतील शिपाई [चकचकीत

सोज्वल–ळ (स वि) स्वच्छ, निर्मळ,

सोट (प्रा पु) लांब, सरळ व जाड लाकूड, झाड, स्तंभ इ०, धष्टपुष्ट आडदांड मनुष्य, फटिंग, जंतुविशेष.

सोटगा (पु), **सोटगें** (न) दांडके, सोटा.

सोट बहिरी (पु) गलेलठ्ठ व आडदांड

सोट भैरव (पु) आडदांड मनुष्य, फटिंग, सडेसोट

सोटवाव (प्रा पु) फोक

सोटा, सोंटा (हि सोटा पु) जाड, गोल लाकूड, बडगा

सोटेबरदार (हि पु) भालदार, चोपदार, मोठ्या माणसाबरोबर त्याची काठी घेऊन चालणारा नोकर

सोटेशाही (स्त्री) दांडगाई, दडुकेशाही

सोठ (प्रा वि) आडदांड [वानगी.

सोड (स्त्री) सूट, सवलत, मुक्तता, पर-

सोंड (स शुंडा स्त्री) लांबट भाग, हत्तीचे लांब नाक

सोंडसोळ (पु) विहिरीतून पाणी काढावयाच्या घागर, पोहोरा इ० ला ज्या दोरीचा फास घालतात ती दोरी
सोडगा (पु), **सोडगें** (न) सोटा
सोडविठ्ठी (स्त्री) आपल्या ताब्यातली वस्तु सोडून दिल्याबद्दलचा लेख
सोडण (न) नारळावरचे ततुमय आवरण, चोड, हट्टी मनुष्य, चिकट मनुष्य
सोडणी (प्रा स्त्री) सोडवणूक
सोडणूक (स्त्री) मुक्तता, वियोग, सुटण्याचा मार्ग, पळवाट
सोडणे (क्रि) खुला करणे, मोकळा करणे, टाकून देणे, बाहेर जाऊ देणे, गाळणे
सोडत (पोर्तु सोर्टे स्त्री) नशिबाची परीक्षा, एकाद्या पदार्थाची किमत अनेकानी मिळून भरावी व पूर्वसकेताप्रमाणे ज्याच्या नावाने तो पदार्थ निघेल त्याने तो घ्यावा असा व्यवहार, लॉटरी
सोडपत्र (न) सोडचिठठी
सोडमुज (स्त्री) मुलाच्या उपनयनाच्या वेळी त्याच्या कमरेस जी मुज्याची दोरी बाधली असते, ती सोडण्याचा विधि, गृहस्थाश्रमात प्रवेश करण्याची मोकळीक
सोडवण (स्त्री) मुक्तता, मोकळीक, पळवाट
सोडवणी (न) शेतात किवा बगिच्यात खणलेल्या चरातून जाणारे पाणी
सोडवणी, सोडवणूक (स्त्री) मुक्तता, पळवाट
सोडविणें (क्रि) मोकळे करणे, सुटे असे करणे, एखादे गूढ उकलणे, गणितात—प्रश्नाचे बरोबर उत्तर देणे
सोडवून ठेवणें पळवाट ठेवणे
सोडा (इ पु) एक क्षार **सोडावॉटर**—हवा दाबून भरलेले सोडामिश्रित पाणी
सोडाळ, शोड्या (वि) सोड असलेला
सोडी (स्त्री) देवडी
सोड्याळ (वि) खाद्य, पेय, वस्त्र इत्यादि पदार्थात ज्याला यत्किंचित् अमगलपणा पतकरत नाही असा माणूस; चिकित्सेखोर, चोखदळ
सोत्कठ (स स्त्री) उत्सुक
सोदर, सौदर्य (स पु) सख्खा भाऊ, (वि) सारखा सदृश [लुच्चा
सोदा, सोद्या (हि शोदा वि) बदमाष,
सोदेगिरी, सोदेशाई (स्त्री) लुच्चेगिरी, लबाडी
सोधणे (क्रि) शोधणे
सोनओळख दसऱ्याच्या दिवशी सोने देण्याइतकी ओळख, तोड-ओळख, अल्प परिचय
सोनकळी (स्त्री) फुलाच्या कळ्यासारख्या सोन्याच्या केलेल्या कळ्याचा हार
सोनकुला (वि) लाडका
सोनकेळें (न) लहान, पिवळे धमक व गोड अशी केळ्याची एक जात
सोनखत, सोनखात (न) माणसाच्या विष्ठेचे खत
सोनचडी, सोनचिडी, सोनचेड–डा–डी (स्त्री) डोबाऱ्याचे काम करणारी स्त्री
सोनचापा (फा पु) पिवळा चाफा
सोनटका (प्रा पु) सोन्याचे नाणे, एका जातीचे फूल
सोनताब (पु) सोने तापविल्यावर ते पाण्यात न बुडविता तसेच निव देणे, खरडपट्टी काढणे [दोरी
सोनदोर (पु) मोटेच्या सोडेस बाधण्याची
सोनपितळ (स्त्री) चकाकित पितळ, धातु
सोनमळी (स्त्री) उसाचा रस कढविताना ढोरमळीच्या नतर येणारी मळी
सोनवणी (न) सोने तापवून ते बुडविलेले पाणी हे आजारी माणसास व बाळतिणीस पिण्यास देतात
सोनवी (प्रा स्त्री न) निशाण
सोनसळा, सोनसळी (वि) पिवळ्या रगाचे पट्टे असलेले, पिगट रगाचे, (पु) जरतारी पिताबरकिवा लुगडे, उत्तम प्रतीचा गहू
सोनामुखी (हिं स्त्री) एक रेचक औषधी
सोनार (स सुवर्णकार पु) सोन्याचादीचे दागिने वगैरे घडविणारा **सोनाराने कान टोंचणें**—तिऱ्हाइताने कानउघाडणी करणे

सोने (स सुवर्ण न) पिवळया रगाची जड व मोलवान् अशी एक धातु, दसऱ्याच्या दिवशी सीमोल्लघन करून आल्यावर इष्टमित्रास वाटण्यासाठी आणलेली आपटयाची पाने **एकाद्याचे सोने होणें** —मरणोत्तर उत्तमगति प्राप्त होणे, **सोन्याचा दिवस**—आनदाचा दिवस, **सोन्याचा धूर निघणें**—अतिशय श्रीमती येणे, **सोन्याहून पिवळे**——फार उत्तम

सोनुला (वि) लाडका (मुलगा)

सोनेरी (वि) सोन्याची, सोन्यासारखी दिसणारी **सोनेरी टोळी**——दुसऱ्याला हरतऱ्हेने फसवून लुबाडणारी धाडशी लोकाची टोळी [अलकार व०

सोनेवाने (न) सोने व दुसरे मौल्यवान्

सोनेळ, सोनेळे (न) सोनकेळे

सोन्या (वि) लाडक्या मुलाची सज्ञा

सोप (पु न), **सोपट** (न) केळीची साल, तिची चिधोटी, साप

सोप, सोपट (प्रा वि) फोल, निष्फळ, लटके (ज्ञा० १६।१२२)

सोपणें (हि क्रि) सपणे, स्वाधीन करणे

सोपविणें (क्रि) दुसऱ्याकडे देणे

सोपरी (वि) निमुळती

सोपस (स्त्री) हाव, इच्छा (वि) नीटनेटका

सोपस्कार (पु) एकाद्या गोष्टीच्या पूर्णतेला लागणाऱ्या साधनाची सिद्धता, सस्कार, अतिशय जपणूक

सोपा (पु) ओवरी, ओटी, गोठा, पडवी, (वि) सहज समजण्यासारखा, स्वल्प

सोपाधिक विवर्त (स पु) जो विवर्त (भ्रम) ज्ञान झाले तरी उपाधि आहे तोपर्यंत दिसतोच तो (उदा० मृगजळ)

सोपान (स पु न) जिना, शिडी, पायरी

सोपारा (प्रा वि) सोपे, सुलभ

सोपीव (वि) सोपविलेले

सोपीव खाते हिंदुस्थानच्या राज्यकारभारातले हिंदी दिवाणाकडे देण्यात आलेले खाते

सोपु (प्रा वि) व्यर्थ [(वि) स्वल्प

सोपें (न) शाईत बुडवून ठेविलेली चिधी,

सोफ (हि वि) लटके, फोल

सोफा (इ पु) वेताने विणलेला पलग, कोच.

सोबकणें (क्रि) वस्त्र धुताना हलकेच आपटणे

सोबट, सोमट (वि) किंचित् उष्ण (पाणी, दूध, आजाऱ्याचे अग इत्यादि).

सोबणी (स्त्री) पिशाचबाधेमुळे शरिराला येणारी कृशता

सोबत (अर सोहबत स्त्री) सगत, बरोबर येणारा मनुष्य [स्नेही, मित्र.

सोबती (पु) बरोबर येणारा मनुष्य,

सोबटी (स्त्री) सोगटी, सोकटी

सोम (स पु) चद्र, एक लता, तिचा रस, एक यज्ञ, (प्रा) अमृत, (वि) सौम्य, थड

सोमकात (स पु) चद्रकातमणि

सोमट (स सोमल वि) कोवट, किंचित् उष्ण, सोमळ

सोमनाथ (पु) बारा ज्योतिर्लिंगापैकी एक, काठेवाडातील शकराचे प्रसिद्ध देऊळ.

सोमप (स पु) सोम पिणारा

सोमयाग (स पु) ज्यात सोमरस पितात असा एक विशेष प्रकारचा यज्ञ

सोम्यागोम्या (वि) विनमहत्त्वाचा माणूस.

सोमयाजी (स पु) सोमयाग करणारा

सोमरस (पु) सोमवल्लीचा रस (हा यज्ञात प्राशन करतात)

सोमल (अर पु) एक प्रकारचा विषारी क्षार [आलेली अमावास्या

सोमवती (स सोमव्रत स्त्री) सोमवारी

सोमवश (स पु) चद्रापासून उत्पन्न झालेला एक पुराणप्रसिद्ध क्षत्रियवश.

सोमवार (स सोमवासर पु) रविवारच्या पुढचा दिवस

सोमसिद्धान्त (स पु) शैवातला एक पथ

सोमसूत्र (स न) शिवलिंगाच्या तीर्थाचा पन्हळ

सोमसूत्री प्रदक्षिणा (स्त्री) शिवाला प्रदक्षिणा घालताना सोमसूत्रापर्यंत येऊन परतावयाचे व उलट दिशेने जाऊन पुन सोमसूत्रापर्यंत यावयाचे अशा रीतीने सोमसूत्राला न ओलाडता केलेली प्रदक्षिणा

सोमळ (स सोमल वि) सोमट, कोबट, किचित उष्ण
सोमासा, सोमोसा (पु) कठी चद्रहार वगैरे अलकाराचे निरनिराळे पदर जेथे एकत्र होतात ते
सोमाळा (स सोमल वि) सोमळ
सोय (स्त्री)आश्रय, आधार,(अमृ० २।५०), सोई, अनुकूलता
सोयरगत (स्त्री) विवाहाच्या सबधामुळे उत्पन्न झालेले नाते
सोयरा (पु) नात्याचा माणूस, वेश्येचा यजमान
सोयराधायरा (पु)नात्यागोत्याचा मनुष्य
सोयरी (स्त्री) रखेल स्त्री, वेश्या
सोयरीक (स्त्री) विवाहसबध
सोर (फा शोर पु) आकात, अनर्थ (मुक्ते० आदि० १६।१०१) ,सोयरा, (स शूकर पु) डुकर
सोरट (पु) सोराष्ट्र देशचा म्हणजे काठेवाडी मनुष्य, (वि)दाडगा(राम-जो०पृ०३९)
सोरठ (हि पु स्त्री) गाण्यातील एका रागाचे नाव, सारट पहा
सोरठाई (स्त्री) दाडगाई
सोरा (फा शोरा पु) सूर्यखार
सोरा, सोऱ्या(पु)कुरडया करण्याचा साचा
सोरी (प्रा स्त्री) डाव [१९६)
सोरू (स शूकर पु) डुकर (भा० १३।
सोऱ्या (पु) सोरा पहा, चुलवणाच्या बुडाशी राख पाडण्यासाठी ठेविलेले भोक
सोल (पु) दोरखड, जाड दोर, (न) कोकबसोल,अमसूल, (इ पु)पायतणाला मारण्याचे जाड कातडे
सोलणें (क्रि) साल काढणे
सोला, सोलाणा (पु) सोललेला ताजा हरभरा, वाटाणा इत्यादि
सोलाट (प्रा वि) सडासोट, फटिग (एक० २७७१) [अस्सल
सोलींव (वि)साल काढलेले,अतर्गाभ्यातले,
सोव (पु) ढोग, मिष, कोग
सोवते, सवते (प्रा वि) निराळे, (अ) स्वत , स्वाधीनपणे
सोवन, सोवने (न) गवाक्ष, धुराडे
सोवळ (स सोमल वि) नाजूक, मऊ, ठिसूळ
सोवळा (स सुमगल वि) शुद्ध, पवित्र, अलिप्त (विधवेने) **सोवळी होणे--** केशवपन करणे
सोवळे (न)सध्या, देवपूजा इ० कर्माच्या वेळी शुद्धतेने राहता यावे म्हणून इतर अमगल पदार्थापासून दूर ठेविलेले धूत-वस्त्र, किवा रेशमी अथवा लोकरीचे वस्त्र
सोवा (प्रा स्त्री) मनातल्या गोष्टी
सोवाणी (प्रा स्त्री.) गणना (ज्ञा० ११। ४२४)
सोवाणें (स सोपान न) पायरी (ज्ञा० ११।४२४)
सोशी (वि) सोस किवा हाव असलेला, हावरा, लोभी
सोशीक (वि) सहनशील, सहिष्णु
सोस (स शोष पु) प्रबळ इच्छा, हाव
सोसणी (प्रा स्त्री) हावरेपणा, विचार (भा० ४।१८)
सोसणूक (स्त्री)सोसण्याची ताकद, सहन-शीलता
सोसणे (क्रि) सहन करणे, मानवणे
सोसमावशी (स्त्री) दागिन्याचे हवे तेवढे ओझे सहन करण्यास तयार अस-लेली स्त्री
सोसाट, सोसाटा (पु) झपाटा
सोसायटी (इ स्त्री)मडळी, मडळ, समाज.
सोसाळू (वि) सहनशील
सोसाळें (प्रा न) सोने
सोसी (वि) हावरा, लोभी
सोसीक (वि) सोशीक, सहनशील
सोस्ती जमीन जिच्यावर साऱ्याची पूर्ण आकारणी करण्यात येते अशी जमीन.
सोहने (न)धुराडे, गवाक्ष
सोहपें (प्रा वि) सोपे
सोह (स पु) मीच ब्रह्म असा भाव
सोहनी (पु) गायनातील एक राग
सोहलत (अर सहोलत स्त्री) सुरळीत चाललेला व्यवहार, सवलत.

सोहळा, सोहाळा (प्रा पु) उत्साह (विवे० पू० ५।४०), उत्सव, मौज, लग्नादि शोभनसस्कार, सुखदु खादि सस्कार
सोहळें (प्रा न) लीला, आनदजनक खेळ
सोहाग (हि पु) सौभाग्य
सोहागी (स्त्री) सवागीक्षार
सोहोरत (स्त्री) सोय, सोपेपणा, सुलभता
सोळकी (स्त्री) जड धोंडा, तुळया, इ० उचलण्यासाठी लागलेल्या गड्याची टोळी, (वि) जे उचलावयाला सोळा गडी लागतात असे (ओझें)
सोळन्हाण (न) लग्नापासून सोळाव्या दिवशीचे वधूवराचे स्नान
सोळभोक (पु) अडमुठा, रानवट, दाडगे-श्वर, खुशालचद
सोळा आणे उत्कृष्ट, भरपूर, पक्के.
सोळा सस्कार सस्कार या शब्दाखाली दिलेली सोळा सस्काराची यादी पहा
सोळुला (वि) सोळा पायल्याचा (मण)
सोळें (प्रा न) सोळा रुपये भावाचे उत्तम सोने (ज्ञा० १७।५४)
सोक्षमोक्ष (पु) भिजत पडलेल्या व्यव-हाराचा बरावाईट निकाल
सौकट (प्रा पु) कोष्टयाचा माग
सौकर्य (स न) सोपेपणा, कौशल्य
सौंगडा–डी (पु स्त्री) सवगडी
सौगन्द (फा स्त्री) शपथ
सौत्र (स वि) सूत्रासबधी
सौजन्य (स न) चागुलपणा
सौत्रामणी (स पु) एक प्रकारचा सूत्र-कथित यज्ञ
सौते, सवते (स क्रि वि) स्वतत्रपणे, (वि) वेगळा, स्वतत्र
सौदणी (प्रा पु) सवगडी (मुक्ते० रामा० ६।१०७)
सौंदणी (स्त्री.) कपडे भिजवून ठेवण्याचे परटाचे भाडे, नदी, सरोवर(हरि० वि० १।८३)
सौंदर (प्रा वि) सुदर (ज्ञा० १४।२०२)
सौंदर्य (स न) सुदरपणा, लावण्य, रूप.
सौदा, सवदा (फा. पु) व्यापार, माल.
सौदागर (फा पु) व्यापारी
सौदामिनी, सौदामनी, सौदाम्नी (स स्त्री) वीज, अतिशय चमकणारी विद्युल्लता
सौदावणी (प्रा स्त्री) सौदा, खरीदी
सौध (स पु) चुनेगच्ची, राजवाडा
सौधव (प्रा न) भव्य मदिर
सौभग (प्रा न) सौंदर्य, सौभाग्य
सौभाग्य (स न) सुदैव, सुवासिनीत्व
सौभाग्यततु (पु) मगळसूत्र
सौभाग्यद्रव्य (स न) हळद, कुकू, शेदूर इत्यादि
सौभाग्यवती (स स्त्री) सुवासिनी
सौभाग्यवायन, सौभाग्यवाण (न) स्वत ला सौभाग्य चिरकालपर्यत लाभावे म्हणून सुवासिनी स्त्रिया सौभाग्यद्रव्याचे ब्राह्म-णास वाण देतात ते
सौभाग्यसुठ (स्त्री) एक औषध
सौमनस्य (स न) स्नेहभाव
सौमगल्य (स न) शुभ, मगल [बुध
सौम्य (स वि) मृदु, हलके, साधे, (पु)
सौम्यवार (स सौम्यपासर पु) बुधवार
सौर (प्रा वि) शूर, (पु) योद्धा (भा० १६।१२८), (स वि) सूर्यासबधाचे.
सौरदिवस (पु) सूर्योदयापासून सूर्यास्ता-पर्यंतचा काळ [कन्या
सौरभेयी (स स्त्री) गाय, कामधेनूची
सौरभ्य (स न) सुगध, कीर्ति
सौरमान (स न) सूर्याच्या गतीवरून काल मोजण्याची पद्धति
सौरमास (स पु) सूर्याच्या गतीवरून ठरविलेला महिना
सौरवर्ष (स न) एखादा ऋतु आल्या-पासून पुन तो ऋतु येईपर्यंत जाणारा काळ
सौरस, सौरसु (प्रा पु) प्रसाद, गोडी; यत्न, आसक्ति (एक० १५६५, ना० ६५७), योग्यता (ज्ञा० ११।६१८).
सौरस्य (स न) सुरसपणा, प्रेमभाव
सौरी (स स्त्री) सूर्याची स्त्री, स्त्रीवेष-धारी नपुसक, मुरळी, (वि) निर्लज्ज.
सौर्य (स न) तेज [सवलत पहा.
सौलत, सोहलत, सवलत (स्त्री) सोहलत;

सौलभ्य (स न) सुलभता, सोपेपणा
सौष्ठव (स न) उत्कृष्टपणा, सौदर्य, चपलता
सौहार्द (स न) मित्रत्व, स्नेहभाव, आवड
सौहृद (स न) मैत्री, सख्य
स्कद (स पु) षडानन, कार्तिकस्वामी, विभाग
स्कध (स पु) खादा, झाडाचे खोड, फादी, ग्रथाचा प्रत्येक मोठा भाग, ज्ञानशाखा
स्कूल (इ न) शाळा
स्क्रू (इ पु) मळसूत्र, पेच, फिरकी
स्खलन (स न) घसरणे, गळून पडणे, भ्रश, अडखळणे, चूक, दोष
स्टाप (इ पु) तिकीट, शिक्का, छाप, शिक्याचा कागद, रोखा
स्टेशन (इ न) ठिकाण, चौकी, आगगाडी थावण्याचे ठिकाण
स्टेशनरी (इ स्त्री) लिहिण्यासबधाचे सामान (कागद, शाई, टाक इ०)
स्टोअर (इ न) कोठार, सग्रहस्थान
स्टोव्ह (इ पु) गॅसवर किवा रॉकेलवर चालणारी शेगडी किवा चूल
स्तन (स पु) थान
स्तनपान (स न) थान चोखणे
स्तनित (स न) मेघगर्जना
स्तन्य (स न) दूध
स्तब (स पु) समूह, काड
स्तबक (स पु) गुच्छ, ग्रथाचा भाग.
स्तबेरम (स पु) हत्ती
स्तब्ध (स वि) कुठित, निश्चल, नि शब्द, उगा [असणे
स्तब्धणे (प्रा स्त्री) थाबणे, निश्चल
स्तभ (स पु) खाब, वृक्षाचे खोड, कुठितावस्था, जडता
स्तभक (स वि) थाबविणारे
स्तभन (स न) प्रतिबध, प्रवाह, थाबविणे, नियमन, निग्रह
स्तर (स पु) थर, पडदा
स्तव (स पु) स्तुति, स्तोत्र, प्रशसा, (अ) साठी, कारणे, करिता
.तवणें (क्रि) स्तुति करणे, प्रशसा करणे
स्तवन (स न) स्तुति, स्तोत्र, प्रशसा.
स्तुति (स स्त्री) प्रशसा, स्तोत्र
स्तुतिपाठक (स पु) भाट, खुशामत करणारा
स्तुत्य (स वि) वाखाणण्याजोगे, प्रशसनीय
स्तूप (पु) बुद्धाच्या अवशेषावर बाधलेली विशिष्ट आकाराची इमारत
स्तिमित (स वि) मद, स्थिर, चकित झालेला
स्तेय (स न) चोरी
स्तोता (स पु) स्तुति करणारा
स्तोत्र (स न) स्तुति, प्रशसा, प्रशसापर गद्य किवा पद्यरचना
स्तोम (स पु) स्तुति, ढीग, रास, समूह **स्तोम माजविणे**—फाजील स्तुति करून एखाद्याचा नसता गौरव करणे
स्त्री (स स्त्री) भार्या, बायको, मादी
स्त्रीचरित्र (न) स्त्रीची वागणूक
स्त्रीधन (स न) स्त्रीची हक्काची मालमत्ता (लग्नाच्या वेळी वधूला मिळालेले दागिने वगैरे)
स्त्रैण (स वि) स्त्रीलपट, स्त्रीच्या स्वाधीन असणारा
स्थ (स वि) राहणारा
स्थडिल (स न) यज्ञासाठी तयार केलेली जमीन, ओटा
स्थपति (स वि) मुख्य, श्रेष्ठ, अधिपति, शिल्पशास्त्रवेत्ता, सुतार, सारथि, अन्त पुररक्षक
स्थल (स न) जागा, ठिकाण, जमीन.
स्थलचर (स वि) जमिनीवर हिडणारा
स्थलमार्ग (स पु) जमिनीवरचा रस्ता; खुष्कीचा रस्ता
स्थलातर (स न) थारेपालट
स्थविर (स वि) म्हातारा
स्थळ (स स्थल न) जागा, ठिकाण; उपवर मुलीला देण्यायोग्य वर
स्थाणु (स पु) मेढ, खाब, खुट
स्थातव्य (स न) थोडा वेळ मुक्काम
स्थान (स न) ठिकाण, राहण्याची जागा, प्रसग, (व्याकरणात)—**वर्णोच्चार** जेथून होतो तो शरिराचा भाग

स्थानक (स न) देऊळ, स्टेशन
स्थानभ्रष्ट (स वि) काढलेला
स्थानमहात्म्य (स न) एकाद्या स्थानाच्या अगचा असा एखादा विशेष गुण की त्याच्या योगाने त्या स्थानावर किंवा पदावर आरूढ झालेल्या सामान्य माणसाचाहि लोकाच्या मनावर प्रभाव पडावा
स्थानापन्न (स वि) स्थानावर स्थापन केलेला
स्थानिक, स्थानीक (स वि) काही विशिष्ट स्थानासबधाचा
स्थानिक स्वराज्य (न) गावसभा, (इ) म्युनिसिपाल्टिी
स्थापक (स वि) स्थापणारा
स्थापणे (क्रि) ठेवणे, उभारणे, व्यवस्था लावणे, सिद्ध करणे, लावणे, एकाग्र करणे
स्थापना (स स्त्री) स्थिर करण्याची क्रिया, नेमणूक, प्राणप्रतिष्ठा
स्थापत्य (स न) शिल्पविद्या
स्थायिक (स वि) टिकाऊ, कायमचा
स्थायी (स वि) राहाणारा, असणारा टिकणारा
स्थायीभाव (स पु) साहित्यशास्त्रात— विभाव, अनुभाव आणि व्यभिचारी भाव याच्या योगाने व्यक्ततेप्रत आल्यामुळे ज्या मनोविकारास रस ही सज्ञा प्राप्त होते तो मनोविकार
स्थायी समिति (स्त्री) सस्थेचे नियत्रण करणारी लहान अधिकारी समिति
स्थाली (स स्त्री) पाक-पात्र, अन्न शिजविण्याचे भाडे
स्थावर (स वि) स्थिर, निश्चल
स्थावर जिदगी (स्त्री) घरे, शेते, बगीचे इ० न हलविता येण्यासारखी मालमत्ता
स्थावरणें (क्रि) स्थिर होणे, आश्रय मिळणे, गेलेली शक्ति किवा पत परत येणे [असलेला
स्थित (स वि) राहिलेला, आधार धरून
स्थिति (स स्त्री) असणे, राहणे, थाबणे, अवस्था, दशा, रीति
स्थितिस्थापक (स वि) लवचीक, ताणल्याने लाब होऊन सोडल्यावर पुन पूर्वस्थितीवर येणारे
स्थिर (स वि) निश्चल, शात, निश्चयी
स्थिरता (स स्त्री) स्थैर्य, कायमपणा
स्थिरस्थावर (वि) गडबड जाऊन शात स्थितीला आलेले [टिकणे
स्थिरावणे (क्रि) स्थिर होणे, थाबणे,
स्थूल (स वि) मोठे, लठ्ठ, जाडे, ठोकळ
स्थूलदेह (स पु) पचभूतात्मक शरीर
स्थूलबुद्धि (वि) जडबुद्धि
स्थूलमान (स न) ठोकळ मान
स्थूळ, स्थूळदेह, स्थूळमान स्थूल, स्थूलदेह, स्थूलमान पहा
स्थूलमुद्रित (न) छापण्यासाठी जुळविलेल्या मजकुराची कच्ची प्रत
स्थैर्य (स न) स्थिरता, निश्चलपणा, शाश्वतपणा
स्थौल्य (स न) स्थूलपणा, लठ्ठपणा.
स्नात (स वि) आघोळ केलेला
स्नातक (स पु) सोडमुज झालेला ब्रह्मचारी, पदवीधर
स्नान (स न) आघोळ नहाणे
स्नानसध्याशील (स वि) स्नान, देवपूजा, जपजाप्य इ० गोष्टी नेमाने करणारा
स्नायु (स पु) प्राण्याला गति किवा चलनवलनाची शक्ति देणारा व वाटेल तेव्हा सकुचित किवा ढिला करता येण्यासारखा त्याच्या शरिरातला ततुयक्त भाग
स्निग्ध (स वि) तेलकट, तुपट, ओशट, तुळतुळीत, मऊ, सौम्य, प्रेमयुक्त
स्नुषा (स स्त्री) सून
स्नेह (स पु) तेल, प्रेम, मैत्री
स्नेहाकर्षण (स न) एकाच प्रकारचे दोन परमाणू एकत्र ठेवणारी शक्ति
स्नेहाळ (वि) स्नेहशील, प्रेमळ
स्नेही (स पु) मित्र, सखा
स्पर्धा (स स्त्री) वरचढ होण्याची इच्छा, चढाओढ, मत्सर
स्पर्धी (स पु) मत्सरी, चढाओढ लावणारा

स्पज (इ पु) समुद्रात किड्यापासून उत्पन्न झालेला व छिद्रे असलेला मऊ, स्थितिस्थापक पदार्थ
स्पर्श (स पु) सपर्क, सयोग, शिवाशीव
स्पर्शणे (क्रि) स्पर्श करणे, लागणे
स्पर्शमणि (स पु) परिस
स्पष्ट (स वि) उघड, असदिग्ध
स्पष्टवक्ता (स पु) मनात काही लपवून न ठेवता उघडपणे बोलणारा
स्पष्टीकरण (स न) उघड करून सागणे, विशदीकरण
स्पृश्य (स वि) स्पर्श करण्यास योग्य
स्पृष्ट (वि) स्पर्श झालेले
स्पृहणीय (स वि) इच्छिण्याजोगे, प्रशसनीय
स्पृहयालु (स वि) इच्छिणारा, उत्सुक
स्पृहा (स्त्री) इच्छा, आकाक्षा
स्पिरीट (इ न) एक प्रकारची दारू, ५' (वि) उत्साह
स्प्रिग (इ स्त्री) स्थितिस्थापकत्वाचा गुण अगी असलेली पोलादी कमान
स्फटिक (स पु) पलूदार खडा, कांतियुक्त पारदर्शक दगडाची एक जात
स्फाटिक (स वि) स्फटिकाचा केलेला
स्फीति (स स्त्री) प्रतिष्ठा, प्रशसा, थोरपणा, वैभव, उत्कृष्टपणा
स्फुज (प्रा पु) गर्व
स्फुजणे (क्रि) स्फुदणे, मुसमुसणे
स्फुट (स वि) विकसित, उघड, स्पष्ट, किरकोळ
स्फुद (स पु) अभिमान
स्फुदणे (क्रि) मुसमुसणे, हुदके येणे
स्फुरण (स न) फुरफुरणे, कप, स्फूर्ति, आवेशाचा सचार [येणे, सुजणे
स्फुरणे (क्रि) कप पावणे, मनात एकाएकी
स्फुलिग (स पु) विस्तवाची ठिणगी
स्फूर्ति (स स्त्री) स्फुरण, प्रादुर्भाव, एकाएकी सुचणे
स्फोट (स पु) फुटणे, वाच्यता
स्फोटक (पु) फोड, (वि) एकदम फुटणारे
स्मर (स पु) मदन
स्मरण (स न) आठवण, स्मृति, चिंतन
स्मरणवही (स्त्री) स्मरणार्थ टाचणे केलेले पुस्तक
स्मरणी (स्त्री) जपमाळ [योग्य
स्मरणी (स वि) स्मरणात ठेवण्यास
स्मरणे (क्रि) आठवणे, मनात आणणे, चिंतन करणे
स्मरार, स्मरारि (स स्मरादि पु) शिव
स्मशान (स श्मशान न) मसणवटी
स्मार्त (वि) स्मृतींना अनुसरणारे
स्मारक (स न) एकाद्याची आठवण देणारे त्याच्यासबधाचे कृत्य
स्मित (स न) गालात हसणे
स्मृति (स स्त्री) स्मरण, आठवण, स्मरणशक्ति, धर्मशास्त्र, कायद्याचा ग्रथ
स्मृतिशेष (स वि) फक्त आठवणीत राहिलेले, नष्ट
स्यदन (स पु) रथ, युद्धरथ
स्यमतक (स पु) सत्राजिताने कृष्णास दिलेला मणि [द्रोण० २०४)
स्याला (स श्यालक पु) मेहुणा (मोरो०
स्रग्धरा (स स्त्री) एका वृत्ताचे नाव, याच्या एकेका चरणात २१ अक्षरे व म, र, भ, न, य, य, य हे गण असतात
स्रजणे (स सृज् क्रि) निर्माण करणे
स्रवणे (क्रि) पाझरणे
स्रष्टा (स पु) निर्माणकर्ता, ब्रह्मदेव
स्राव (स पु) पाझर, प्रवाह, झरा
स्रोत (स पु) प्रवाह
स्लेट (इ स्त्री) दगडी पाटी
स्व (स वि) स्वत चे, आपले, आपण
स्वकर्म (स न) स्वत चे करावयास हवे असे काम, कर्तव्यकर्म
स्वकपोलकल्पित (स वि) स्वत च्या डोक्यातून काढलेले, स्वत च्या कल्पनेने रचिलेले
स्वकीय (स वि) स्वत चे
स्वच्छ (स वि) निर्मळ, स्पष्ट, साफ
स्वच्छदी (स वि) स्वेच्छाचारी, स्वतत्र.
स्वजन (स पु) भाऊबद
स्वत (स सर्व अ) आपण, आपण होऊन; स्वभावत

स्वतत्र(स वि)दुसऱ्याच्या अधीन नसलेला, निराळा
स्वतत्रता (स स्त्री) स्वातत्र्य, मुखत्यारी, स्वच्छदीपणा
स्वता (अ) स्वत [हक्क
स्वत्व (स न) स्वत ची मालकी, मालकी
स्वदस्तूर (न) स्वत ची सही, स्वत लिहिलेला मजकूर
स्वदेश (स पु) स्वत चा देश
स्वदेशी (वि) स्वदेशात उत्पन्न झालेले
स्वदेशीव्रत (स न) स्वत च्या देशात उत्पन्न झालेल्या वस्तूच वापरावयाच्या, परदेशातल्या नाहीत, असा केलेला दृढ नियम
स्वन (स न) आवाज, ध्वनि
स्वपरभाव (स पु) आपपरभाव
स्वप्न (स न) मनुष्याला निद्रावस्थेत असता जागृतीतल्याप्रमाणे सृष्टीतल्या गोष्टीचा होणारा भास, मनाच्या जाणिवेची एक स्थिति [करणारा
स्वप्नद्रष्टा (वि) नवीन गोष्टीचे आकलन
स्वप्नावस्था (स स्त्री) स्वप्नाची स्थिति, स्वप्नामध्ये होणारा वीर्यपात
स्वप्नाळू (वि) काल्पनिक गोष्टीत रममाण होणारा [प्रकृति
स्वभाव (स पु) प्रकृतिगुण, सहजधर्म,
स्वभावचित्र(न) थोडक्यात केलेले व्यक्तिवर्णन (एक वाङमय-प्रकार)
स्वभावत (स अ) नैसर्गिक गुणामुळे, साहजिकपणे, साहजिक रीत्या
स्वभावोक्ति (स पु) एका अर्थालकाराचे नाव, जेथे जात्यादिकाच्या ठायी राहणारा स्वभाव वर्णिला असतो तेथे हा अलकार होतो
स्वय (स अ) स्वत , अत स्फूर्तीने
स्वयनिर्णय (स पु) आपल्यावर कोणी कसे राज्य करावे, राज्यपद्धति कशाप्रकारची असावी इ० गोष्टी स्वत ठरविणे
स्वयपाक (स पु) सैपाक, अन्न शिजविणे
स्वयपाकी (स पु) सैपाक करणारा, अन्न शिजविणारा, आचारी
स्वयभ (स स्वयभू वि) स्वयभू, मूळचा.
स्वयभू (स वि) स्वत उत्पन्न होणारा, स्वत सिद्ध, मूळचा
स्वयमन्य (वि) आपलेच म्हणणे खरे मानणारा [विधि.
स्वयवर (स पु) स्वत पति निवडण्याचा
स्वयसेवक (पु) स्वत होऊन लोककार्य करणारा
स्वयें (अ)स्वत , आपण होऊन, स्वत च्या स्फूर्तीने
स्वर (स पु) ध्वनि, आवाज, गायनात —षड्ज, मध्यम, धैवत इ० सप्त सूर, वेदमत्राच्या उच्चारातले आघात, नाकपुड्याचावाटे वाहणारा वायु; (व्याकरणात)—ज्याचा उच्चार स्वतत्रपणे म्हणजे दुसऱ्या वर्णाच्या साह्यावाचून होतो तो वर्ण
स्वरमेळ (पु) दोन किंवा अधिक स्वराचा मिलाफ
स्वरशूल (स पु) सूर लावण्याचे यत्र
स्वरसप्तक (स न) गायनात—षड्ज, ऋषभ, गाधार, मध्यम, पचम, धैवत व निषाद याचा समूह
स्वरसाम (स पु) गायनातले सप्त स्वर.
स्वराज्य (स न) मूळ अर्थ स्वत चे राज्य. पण मराठ्याच्या इतिहासात भिन्न भिन्न काळी भिन्न भिन्न अर्थ प्राप्त झाले शिवाजी महाराजाच्या बालपणी स्वराज्य म्हणजे शहाजी राजाची पुण्याजवळची जहागीर असा अर्थ होता, पुढे हिंदुपदपादशाही असा अर्थ झाला, व शाहू महाराजाच्या सुटकेनतर त्याच्या पदरात पडलेले राज्य असा मर्यादित अर्थ होऊन, आता लोकाच्या हितासाठी लोकानी नेमिलेल्या अधिकाऱ्यानी लोकमतास अनुसरून चालविलेली राज्यपद्धति असा व्यापक अर्थ झाला आहे.
स्वरूप (स न) रूप, आकार, ढब, प्रकृति, स्वभाव, लावण्य, सौंदर्य
स्वरूपता, सरूपता (स्त्री) चार मुक्तीपैकी एक
स्वरूपवान् (वि) सुदर, देखणा

स्वर्ग (स पु) देवाचे वसतिस्थान, देवलोक **स्वर्ग दोन बोटें उरणें**—गर्वाने फुगून जाणे, **स्वर्गाला हात पोचणें**—इच्छिलेले अतिशय उच्च पद प्राप्त होणे, कृतकृत्य होणे, **स्वत मेल्याशिवाय स्वर्ग दिसत नाही**—स्वत कष्ट केल्याशिवाय इष्टफलप्राप्ति होत नाही
स्वर्ण (स न) सोने
स्वर्णकार (स पु) सोनार
स्वर्णदी (स स्त्री) भागीरथी, आकाश-गगा
स्वर्लोक (स पु) स्वर्गलोक
स्वल्प (स वि) फार थोडे, क्षुल्लक, सोपे
स्ववश (स वि) स्वतत्र
स्वसणे (स श्वस् क्रि) श्वास टाकणे
स्वसा (स स्त्री) बहीण [मिळणारे
स्वस्त (वि) सवग, कमी किमतीस
स्वस्ताई (स्त्री) सवगपणा
स्वस्ति (स अ) कल्याण, उत्कर्ष, क्षेम (आशीर्वादाचा एक प्रकार) [आकृति
स्वस्तिक (स न) 卐 असे चिन्ह किवा
स्वस्तिवाचन (स न) व्रत, शाति वगैरे मगलकार्याच्या आरभी करण्याचा एक विधि, पुण्याहवाचन
स्वस्तिक्षेम (स अ) त्रास, गडबड इ० काही न होता कुशल किवा यथास्थित असणे
स्वस्थ (स वि) तृप्त, सुखी, निरोगी; उगा, स्तब्ध, निश्चल, शात
स्वस्थता (स स्त्री)गडबडीचा अभाव, शातपणा, सुख, निश्चलता
स्वस्थावणें (क्रि) शात होणे
स्वागत (स न) या बसा म्हणणे, आदरसत्कार
स्वाड (वि) बरा, चागला, शुभ, हा शब्द द्वाड याच्या उलट अर्थाचा आहे
स्वातत्र्य (स न) स्वाधीनता, स्वतत्रता
स्वाती (स स्त्री) पधरावे नक्षत्र [सुगध.
स्वाद (स पु) गोडी, चव, रुचि, आमोद,
स्वादिष्ट (वि) रुचकर, आमोदयुक्त
स्वादु (स वि) चवदार, गोड, रमणीय, सुदर, प्रिय, आवडता.

स्वादुपिंड (पु) पचनास पोषक रस देणारी पोटातील ग्रथी
स्वाधीन (स वि) स्ववश, स्वतत्र, स्वत च्या हातातले, कबज्यातले
स्वाध्याय (स पु) वेदाभ्यास, वेदपठन
स्वानद (स पु) आत्मानद, ब्रह्मानुभव
स्वाभाविक (स वि) स्वभावसिद्ध, नैसर्गिक
स्वाभिमान (स पु) स्वत विषयीचा अभिमान, दुसऱ्याने निष्कारण केलेल्या उपमर्दाची असहिष्णुता, तेजस्विता
स्वाम (स स्वामी पु) स्वामी, धनी, मालक [मालकी हक्क
स्वामित्व (स न) मालकी, धनीपणा,
स्वामिनी (स स्त्री) धनीण, मालकीण
स्वामी (स पु) सन्यासी, मालक, धनी, (वि) मुख्य, श्रेष्ठ
स्वायत्त (स वि) स्वाधीन, स्ववश
स्वार (अर सवार पु) राऊत, घोडा, उट इ० वर आरूढ झालेला मनुष्य
स्वारस्य (स न) गोडी, चागुलपणा, मर्म, खुबी [स्वर्गलोक
स्वाराज्य(स न) परब्रह्मस्वरूपी मिळणे,
स्वारी (फा स्त्री) घोडा, उट इ० वर आरूढ झाल्याची स्थिति, डामडौल, सरजाम, कोणत्याहि वाहनावर आरूढ झालेला मनुष्य, राजा, सरदार इ० थोर व्यक्ति, मिरवणूक, प्रेतयात्रा, एका पेचाचे नाव, मोहीम
स्वार्थ (स. पु) स्वत चा फायदा, स्वत चा मतलब, व्याकरणात—जेथे क्रियापदाने एकाद्या गोष्टीचे विधान साक्षात् होते म्हणजे एकादी गोष्ट आहे किवा नाही इतके मात्र समजते तेथे असणारा अर्थ
स्वार्थत्याग (स पु) स्वार्थावर किवा स्वत च्या मतलबावर पाणी सोडणे, स्वहितावर तिलाजलि देणे
स्वार्थपर, स्वार्थपरायण (स वि) स्वत -चेच हित पहाणारा, मतलबी
स्वार्थी (स वि) मतलबी, आपलपोट्या.
स्वास्थु (प्रा पु) स्वस्थपणा.

स्वास्थ्य (स न) स्वस्थपणा, समाधान, आरोग्य, आराम
स्वाहा करणें गिळून टाकणे
स्वाहाकार (स पु) देवताना अग्नीच्या द्वारे हविर्भाग देणे
स्वाक्षरी (स्त्री) सही, स्वदस्तुर
स्वीकार (स पु) घेणे, अगीकार, समति, कबुली
स्वीकारणे (क्रि) घेणे, अगीकारणे, समति देणे
स्वीकृत (स वि) घेतलेले, अगीकारलेले.
स्वीय (स वि) आपले, स्वताचे
स्वेच्छ (स वि) स्वताच्या लहरीने वागणारा [लहर
स्वेच्छा (स स्त्री) स्वताची इच्छा किवा
स्वेच्छाचार (स पु) स्वच्छदीपणाचे आचरण
स्वेतु (स सेतु पु) सेतु, पूल
स्वेद (स पु) घाम, वाफ
स्वैर (स वि) स्वच्छदी, अमर्याद
स्वैरिणी (स स्त्री) स्वच्छदी स्त्री, व्यभिचारिणी

ह

ह मराठी व्यजनमालेतील तेहेतिसावे व्यजन
ह (उद्गारवाचक अ) ठीक! समजले! पुरे! पुढे!
हक, हक्क (अर पु) हक्क.
हक होणें मरणे
हकनाक, हकनाहक्क (फा हक नाहक अ) सकारण म्हणा, किवा निष्कारण म्हणा, न्यायाने म्हणा किवा अन्यायाने म्हणा, अविचाराने (होना० पृ० ११५).
हकमहकमात (फा अने) राज्यकर्ते
हकणें, हाकणें (क्रि) घोडा, बल वगैरे चालविणे, ससार, धदा इ० चालविणे, हेका धरणे, प्रसृत करणे
हकलाजिमा (पु) न्यायाचा हक्क
हकाटा, हकाटी हाकाटा, हाकाटी पहा.
हकारणें, हाकारणें (क्रि) नाव, होडी इ० हाकणे, चालू करणे, बोलावणे.
हकालणें (क्रि) हाकणे, काढून लावणे, हाकून देणे [लावणे
हकालपट्टी (स्त्री) हाकून लावणे, काढून
हकाहाक (स्त्री) ओरड, आरडाओरडा, गवगवा
हकिकत, हकीकत, हकिगत, हकीगत (फा स्त्री) वर्णन, गोष्ट, घडलेले वर्तमान [पहा
हकीगत (फा हकीकत स्त्री) हकिकत
हकीम (फा पु) वैद्य, (फा हाकीम. पु) मुख्य अधिकारी
हक्क (प्रा वि) खाऊन पचलेले
हक्क (अर हक पु) स्वत्व, मालकी, परपरागत न्यायाची मागणी **हक्काट-कात येणें**—तावडीत सापडणे, आटो-क्यात येणे
हक्कजवारी (स्त्री) हक्कदारपणा
हक्कदार (फा पु) हक्क असलेला, वाटेकरी
हक्करूसूम (फा पु) देशमुख, देशपाडे इ० वतनदाराचे हक्क वगैरे
हग (स हद् पु) विष्ठा, मळ, गू
हगटणें, हगणे (स हद क्रि) विष्ठा शरिराबाहेर टाकणे [हगण्याची जागा
हगदरी, हगदारी (स्त्री) गावच्या लोकाची
हगरा (वि) वारवार हगणारा, भित्रा
हगरी (स्त्री), **हगरे** (न) हगण्यास बसण्यासाठी केलेली उच जागा
हगरे (न) गुऱ्हाळात भोवऱ्यातली राख बाहेर काढण्याचा चर
हगले-मुतले (न) बारीकसारीक गोष्ट.
हगवण (स्त्री) वारवार शौचास होणे, आमाश
हगविणे (क्रि) हगायला लावणे, घाबरवून सोडणे, हाण्न पाडणे, रडकुडीस आणणे.
हगाड (स्त्री) हगण्याची सर्वसामान्य जागा.
हगाम (फा पु) मोसम, ऋतु
हगामशीर (अ) हगाम चालू असता.
हगामा (फा पु) कुस्त्याची दगल
हगामा (फा पु) अशातता, गडबड, धिगाणा, आरडाओरड करून केलेला हल्ला, नाश.

हंगामी (वि) हगामापुरता, तात्पुरता
हगिरडा (वि) हगणे झाल्यावर ढुगण न धुतलेला, घाणेरडा [भाषण
हगें तगें (न) असबद्ध, उडवाउडवीचे
हगेरे (न) विष्ठेने भरलेले वस्त्र
हच त्वच, हचा त्वचा (स्त्री) रागाने एकेरीवर येऊन केलेला वाद किवा भाडण, असभ्यपणाची बोलाचाली
हजबी (स्त्री) जनावराच्या पाठीवरून पैसे नेण्यासाठी केलेली मध्ये तोड असलेली,लाब, दुहेरी पडशीसारखी पिशवी
हजर, हजरजबाबी, हजरनीस हाजिर, हाजिरजबाबी, हाजिरनीस इ०शब्द पहा
हजरत, हज़रत (अर पु) राजा, पैंगबर, इमाम इ० ना लावावयाची बहुमानाची पदवी
हजाम (अर पु) न्हावी
हजामत (अर स्त्री) श्मश्रु, डोक्यावरचे व चेहऱ्यावरचे केस काढणे, खरडपट्टी
हजार, हज्जार (फा पु) शभराच्या दसपट सख्या
हजारा (फा पु) सोगटयाच्या खेळातली एक सज्ञा, पुष्कळ छिद्रे राखलेले कारजास लावण्याचे तोड
हजारी (फा स्त्री) हजारा शब्दाचा दुसरा अर्थ पहा, (पु) हजार सेनेवरचा अधिपति [उडतात असे कारजे
हजारी कारजें (न) पुष्कळ धारा ज्यातून
हजारो, हजारोहजार (वि) हजारानी मोजता येण्यासारखे
हजिबा, हजिम्मा, हजिमा (अर हजिमत पु) अतिशय गर्दी, अतिशय गडबड, फजिती
हजिर, हजिरी हाजीर, हाजिरी पहा
हट (स हठ पु) हट्ट, आग्रह, (स हट्ट पु) बाजार, जत्रा
हटक(स्त्री)हाक,आरोळी, कोणेकाशी बोलण्यासाठी त्याला चालताना थाबविणे
हटकणें (हि क्रि) लसकारणे, बोलावणे, थाबविणे
हटकरी (पु) बाजारचा माणूस
हटकून (अ) हट्टाने, मुद्दाम, अवश्य
हटकोरी (पु) हटकरी पहा
हटणें (स हृत् क्रि) मागे सरणे, पराभव पावणे, पळीच्या बोडाने डाळ, पुरण इ० ठेचून चूर्ण करणे, अहाटणे
हट तट (पु) हट्ट, हट्टाचे बोलणे, आग्रह
हटतटी (प्रा अ) तडकाफडकी [चौक
हटवट (प्रा पु) भाजीबाजार, बाजारचा
हटवाद (पु) हेकेखोरपणा
हटवादी (वि) हट्टी, हेकेखोर
हटविणे (क्रि) मागे सारणे
हटाऊ (वि) हलकट मनुष्य
हटातटाने (अ) हेकेखोरपणाने, बलात्काराने (रामजोशी प० ८७)
हटिया (प्रा वि) हट्टी मनुष्य
हटी (प्रा वि) निग्रही, हठयोगी
हटी (प्रा अ) हटकून, निश्चयाने
हटें तटें (प्रा अ) हटकून, जबरीने
हटेला (वि) हट्टी, दुराग्रही, हेकेखोर
हट्ट (स हठ पु) दुराग्रह, हेका, (स हट्ट पु) बाजार [खोरपणा
हट्टवाद (स पु) अतिदुराग्रह, हेके-
हट्टी (स स्त्री) लहानसा बाजार किवा जत्रा, एकाच जातीच्या किवा धद्यातल्या माणसाच्या घराचा समुदाय, गावाजवळची भिल्ल, लुटारू इ० लोकाची वस्ती
हट्टी (वि) हेकेखोर
हठयोग (स पु) प्राणवायूचा निरोध करून त्याच्या द्वारे चित्तवृत्तीची एकाग्रता करण्याचा एक प्रकार योगशास्त्रात सागितला आहे तो
हड (पु) पाणमाजर, (स्त्री) पाण्यात उगवणाऱ्या वनस्पतीची दाटी, (अ) कुत्र्याला हाकून लावताना उच्चारण्याचा शब्द [तडाखा देणे
हडकणें (क्रि) वाळणे, सुकणे, जोराचा
हडकीहडोळा (पु) गावच्या महाराच्या हक्काबद्दलची इनाम जमीन
हडकुळा, हडक्या (वि) ज्याची हाडें हाडे निघाली आहेत असा,अतिशय कृश
हडक्या ऊस (पु) रस थोडा पण गोड असलेला ऊस

हडगा, हडगा (वि) बायकात बसणे, बायकाशी गप्पा मारणे इत्यादिकाची ज्याला फार आवड असा, राडचा-राघोजी

हडद (स्त्री), **हडदा** (पु), **हडदें** (न) मोठे कुटुब किवा पाहुण्याची गर्दी यामुळे होणारी अडचण, कष्ट, खस्त

हडप (न) गहाण, पानदान, (वि) गहाळ, गुप्त

हडपणें (क्रि)वारा घालणे, फुकणे, झाडणे

हडपा (पु) पखा, मोठा पेटारा, जिन्या-वरचे वाटेल तेव्हा बद करण्याचे तोड किवा दार

हडपी, हडपेकरी (प्रा पु) विडा लावून देणारा नोकर (भा० ९।१५७)

हडबड (हि स्त्री) गोधळ, बडबड, धादल

हडबडणे (क्रि) गोधळून जाणे

हँडबिल (इ न) हस्तपत्रक

हडवग (पु) मत्सरयुक्त स्पर्धा [लागणे

हडवगणे (क्रि) क्षीण होणे, हाडे दिसू

हडवगी (वि) हेकट, हेकेखोर

हडवळा, हाडोळा (पु) महाराला इनाम दिलेली जमीन, अशा जमिनीवरचे सरकारला द्यावे लागते ते देय

हडस (वि) मजबूत हाडाचा कणखर, निरोगी

हडसणी (स्त्री) हातमागातली फणी

हडसणें (प्रा क्रि) जोराने ओढणे, हिसडा देणे, आवळून बाधणे, बजाविणे

हडसून खडसून (अ) पूर्णपणे बजावून, निश्चयपूर्वक, जोराने

हडहड (स्त्री) धुडकावणी

हडहडणें (क्रि) सुकणे, वाळणे, कृश होणे

हडळ, हडळी (स्त्री) जखीण, स्त्रीचे पिशाच

हंडा (स हड पु) मोठ्या तोडाचे मोठे भाडे, गर्भसुती लुगडे

हडी (स स्त्री) स्वैपाकातले लहान भाडे, भाड्याच्या आकाराचे काचपात्र

हडीबाग (हि पु) गारुडी वगैरे लोकाचा हस्तक छोकरा

हडुक (न) लहान हाड

हडुग, हडोग (पु न) अडथळा, हरकत, व्यत्यय

हडूक (न) लहान झाड

हडेलहप्पी (स्त्री) धटिगणपणा

हडोळा (पु) गावच्या महाराला निर्वाहा-साठी दिलेली जमीन

हडोळी (स्त्री) हडळ पहा

हडौती (प्रा स्त्री) गळयाखालील हाडाचा खळगा (ज्ञा० ६।२८७)

हड्यावर्ण (पु) हाड्यावर्ण पहा

हणगोबा (पु) मूर्ख, अडाणी, सुस्त मनुष्य.

हणणे (स हन् क्रि) मारणे, तडाखा देणे, ठार मारणे

हणमत, हनुमत (स पु) मारुति

हणवटी (स हनु स्त्री) हनु, चेहऱ्याचे खालचे टोक

हणवी (प्रा स्त्री) हनुवटी

हणा (फा स्त्री) घोड्याच्या जिनाची सोड

हत (स वि) मारलेला, नाश पावलेला.

हतगा, हातगा, हादगा (पु) एक झाड, शेवगा

हततुक (प्रा स्त्री) अटकळ

हतभाग्य (स वि) दुर्दैवी

हतरू, हतिरू (प्रा न) हत्ती

हतवसणे (प्रा क्रि) हस्तगत करणें (भा० २८।२९९)

हतवा (पु) केशराने किंवा कुकवाने भरलेल्या हाताने स्त्रीने भितीवर उठ-विलेले चिन्ह

हतवीर्य (स वि) ताकद नष्ट झालेला; दुर्बळ, नामर्द

हतश्री (स वि) ज्याचे वैभव नष्ट झाले आहे असा

हताश (स वि) निराश, दुर्बळ

हतासन (प्रा न) मिष, निमित्त

हतियार, हतियेर, हतेर (हि हथयार न) शस्त्र, हत्यार

हतेर, हत्यार (हि न) शस्त्र, साधन.

हतोडा, हातोडा (हि हथोडा पु) लहान घण

हतोडी (स्त्री) लहान हातोडा

हत्ता (पु) व्यायामशाळेत दंड काढण्याच्या वेळी हात टेकण्याकरिता विटेचे किंवा लाकडाचे ठोकळे किंवा लहान लहान ओटे केलेले असतात ते

हत्ती (स हस्ती पु) गज, हस्त नावाचे नक्षत्र **हत्तीचे मढें**—अवाढव्य बोजड प्रकरण, **दारात हत्ती झुलणे**—वैभवाचा कळस होणे, **हत्तीच्या पायाने जाणें**—फार सावकाश जाणे

हत्तीखाना (पु) गजशाळा, हत्ती ठेवण्याची जागा

हत्तीण (स्त्री) हत्तीची मादी

हत्या (स स्त्री) वध, हिंसा, हिंसेचे पातक, मरतुकडा मनुष्य

हत्यार (हि हाथियार न) शस्त्र, आयुध

हत्यारबंद (हि वि) शस्त्रांनी सज्जित

हत्यारा (स हत्याकार पु) हत्या करणारा

हत्यारी (वि) हत्यारबंद

हदगा (पु) एक पुष्पवृक्ष

हदमहद्दूस (फा स्त्री) सीमा, मर्यादा

हदरणें (क्रि) हालणे, कंप पावणे

हदाल, हदाळ (वि) प्रचंड, मोठा, स्थूल

हदीस् (अर स्त्री) पैगंबराचे वाक्य

हदोळ विदोळ (प्रा वि) चळवळ्या, (स्त्री) चळवळ

हद्द (अर हद् स्त्री) सीमा, मर्यादा, पराकाष्ठा

हन (प्रा अ) आणखी, हि

हनन (स न) वध, हिंसा, ठार मारणे

हनवट (पु) स्त्रियांचे एक पादभूषण

हनु, हनुवटी (स्त्री) हनवटी, तोंडाच्या खालच्या जबड्याचा पुढील भाग

हनुमज्जयंती (स स्त्री) चैत्र शु० १५

हनुमंत, हनुमान् (स पु) मारुति

हपका (पु) शिंतोडा, जोराने पाणी शिंपडणे [रहिवासी

हपशी (अर पु) अबिसिनिया देशाचा

हपसाण (पु) दक्षिण कोंकणातला हबशी राजाच्या ताब्यातला मुलूख

हपाप (पु) शिव्याशाप **ह० चा माल गपापा**—जुलमाने दुसऱ्याकडून काढलेले द्रव्य येते तसे लवकर नाहीसे होते

हपापणें (क्रि) हाव धरणे, लोभी दृष्टि ठेवणे

हपापी (स्त्री) भय, भीति

हपूस (पोर्तु अल्फान्सो पु) एक उत्कृष्ट जातीचा आंबा

हप्ता (फा हफ्ता पु) एकदम देता न येणाऱ्या रकमेचा ठराविक मुदतीने थोडथोडा देण्याकरिता ठरविलेला भाग, किस्तबंदी, आठवडा [ण्याचा ठराव

हप्तेबंदी (स्त्री) हप्त्या हप्त्याने रकम फेड-

हबक (स्त्री) धक्का बसण्याची जागा, व्यवसायात येणारा तोटा, लचांड, त्रास

हबकणे (क्रि) जोराने हलविणे, आपटणे, गर्जना करणे

हबका (पु) धक्का, व्यापारातले नुकसान, जोराने पाणी वगैरे शिंपडणे

हबरडा (पु) गाईचे ओरडणे, आक्रोश

हबरणे (क्रि) गाईबैलांचे ओरडणे

हबसी (अर पु) अबिसिनिया देशाचा रहिवासी

हबसी, हबसाण हपशी, हपसाण पहा

हबा (अ)खंडोबाच्या वाघ्याचा ओरडण्याचा शब्द

हबिर, हबीर (प्रा पु) थोर पुरुष, अमीर, योद्धा (रामजो० पृ० १०८)

हबे तुबे (हि स्त्री न) अरे तुरे

हबेलंडी (हि आबेलंडी स्त्री) दुर्दशा, घाबरगुंडी

हमखास (अर आमखास अ) प्रसिद्धपणे; निश्चयपूर्वक, खात्रीने

हमजात (फा स्त्री) सर्व जातींच्या किंवा प्रकारच्या लोकांचा जमाव

हमरस्ता (फा आमरस्ता पु) रहदारीचा सार्वजनिक रस्ता

हमराई (फा स्त्री) हुशारी, लायकी

हमरी-तुमरी (हि स्त्री) अरे तुरे, जोराचे भांडण [वस्त्र

हमरू (फा आमरू पु) किनारीदार रेशमी

हमशाई (फा स्त्री) शेजारपाजार

हमामखाना (अर फा पु) स्नानगृह

हमामदस्ता (फा पु) खलबत्ता

हमामा (पु) एक खेळ, धुमश्चक्री, अव्यवस्थितपणे घातलेली रास
हमाल (अर पु) ओझे वाहणारा मजूर
हमाली (स्त्री) हमालाचा धदा, त्याची मजुरी [पिशवी
हमिचा (पु) पैसे ठेवण्याची कातड्याची
हमिणी, हमिनी, हमेणी (फा हमिनी स्त्री) पैसे ठेवण्याचा कमा
हमी (अर हामी स्त्री) जिम्मा, जामिनकी
हमीदार (फा पु) जामीन राहणारा
हमीधुमीचा (वि) थाटामाटाचा
हमु (प्रा पु) अहकार
हमेणी (स्त्री) हमिणी पहा
हमेश, हमेशा (फा अ) नेहमी, सतत
हम्रू (फा पु) घोडा फिरविणारा
हय (स पु) घोडा, अश्व
हयकत (स्त्री) हाल, अपेष्टा
हयगई, हयगय (स्त्री) दुर्लक्ष, हेळसाड
हयवान (अर पु स्त्री न) पशु, जनावर
हयात (अर स्त्री) आयुष्य, उमर, (वि) जिवत [वादी
हयासा (फा पु) खोगिराची चामड्याची
हर (स पु) शिव, शकर, (समासात उत्तरपदी वि) हरण करणारा, (फा वि) प्रत्येक
हरएक (फा वि) प्रत्येक
हरक (स पु) चोर, लुटारू, हरणकर्ता
हरक (पु) एक प्रकारचे कापसाचे कापड.
हरकत (अर स्त्री) विरोध, प्रतिकूल वर्तन, अडथळा, विलब, खोटी
हरकसबो (हि वि) हरएक कौशल्याचे काम करणारा
हरकामी (वि), **हरकाम्या** (पु) जे पडेल ते काम करणारा [वार्ताहर.
हरकार, हलकारा (फा पु) जासूद,
हरकी, हर्की (स हर्ष स्त्री) दावा आपल्यासारखा झाला असता हर्षाने सरकारास द्यावयाचा नजराणा, हरवलेली वस्तु परत देणारास द्यावयाची बक्षिसी
हरकीपत्र (न) न्यायकचेरीत हरणारापासून द्रव्य घेण्याविषयीचे पत्र
हरख, हरिख (स हर्ष पु) मोठा आनद
हरखी (स्त्री) हरकी पहा
हरगिज (फा अ) सर्वथा, नेहमी
हरजिनशी (वि) सर्व प्रकारचा
हरडें (स हृदय न) कारवाराकडे—अत करण
हरण (स न) अपहार, (हि स्त्री) ऐरण, (हरिण पु न) मृग
हरणी (स हरिणी स्त्री) हरिणाची मादी.
हरणे (क्रि) उपटणे, नेणे, अपहार करणे, निवारणे, पराभव पावणे
हरताळ (स हरिताल स्त्री) एक पिवळे द्रव्य, (हि हाटताल) दुकाने बद ठेवणे, व्यवहारबदी **ह० लावणें**—रद्द करणे
हरताळका (स हरितालिका स्त्री) भाद्रपद शु ३ च्या दिवशी सुवासिनी स्त्रिया पार्वतीची पूजा करतात ती
हरदम (फा अ) नेहमी, क्षणोक्षणी
हरदास (स हरिदास पु) कथेकरी
हरदासी तट्टू (न) हडकुळे, पोट खपाटी गेलेले, मदगतीने चालणारे तट्टू
हरदू, हरदो (फा वि) दोघे, दोन्ही पक्षाचे
हरदूमुसना जुमला (अर अ) हरवलेली सनद पुन करून देते वेळी तिच्यावर लिहिण्याचा शेरा [अभिप्राय
हरद्र, हरिद्र (स हार्द न) हृद्गत,
हरपणे, हर्पणे (क्रि) हलवणे, गमावणे, नष्ट होणे
हरपर रेवडी (स्त्री) एक फळ [ठपका
हरफ, हरप, हर्फ (अर पु) अक्षर, दोष,
हरबरा, हरभरा (पु) चणा, एक धान्यविशेष **एकाद्याला ह० च्या झाडावर चढविणें**—त्याची फाजील स्तुति करून भुलायला लावणे
हरबहाणा (फा पु) हरएक प्रकारचे सोग, ढोग किंवा सबब
हरबळणें, हरमळणें (क्रि) तळमळणे (विवे० ५०, ७।१९ दा० ३।७।३९)
हरमहाल (पु) राणीवसा, जनानखाना.
हरमाळ (स्त्री) जाणारायेणाराची रीघ, राग

हरमोर (स्त्री) हरमाळ पहा
हरराजी, हराजी, हर्राजी (अर स्त्री) लिलाव
हरला (पु) लहान हारा, बाबूची पाटी, पाण्याचा ओहळ, पाणी काढून लावण्यासाठी खणलेला चर
हरवळ (स्त्री) माणसाची किवा प्राण्याची राग, (वि) खेळकर [मृदु
हरवार, हरवाळ (वि) अरुवार, हलके,
हरविणें (क्रि) गमावणे, साडणे, दुसऱ्याला पराभूत करणे
हरसाळ (न) लुटारूच्या किवा शत्रूच्या विरुद्ध हातात शस्त्रे घेऊन उठलेले शेतकरी
हरहमेश, हरहमेशा (फा अ) नेहमी
हरहरमहादेव (अ) निकराचा हल्ला करताना मराठे उच्चारीत तो शब्द, पगत जेवावयाला लागतेवेळी उच्चारण्याचा शब्द [किवा युक्ति
हरहुन्नर (न) प्रत्येक प्रकारचे कौशल्य
हरळ, हरळी (प्रा स्त्री) खडा (ज्ञा० १५।२२), कसपट, रेती, हरळी, त्रासदायक चाकरी, चर
हरळणें (क्रि) फट ठेवणे
हरळा (प्रा स्त्री) गारगोटी, (पु) ओहळ, चर
हरळी (स्त्री) एक प्रकारचे बारीक गवत, दूर्वा, आरोळी, आक्रोश
हरा, हारा (पु) मोठी टोपली
हराम (अर वि) अन्यायाचे, बेकायदेशीर, गैरशिस्त [अप्रामाणिक
हरामखोर (फा वि) लाचखाऊ, बेइमान,
हरामखोरी (फा स्त्री) अन्यायाची प्राप्ति, बेइमानीपणा, अप्रामाणिकपणा
हरामजादा, हरामी (फा वि) लुच्चा, लबाड, दुष्ट
हरावल (पु) सैन्याची पिछाडी
हराश, हरास, हरासू (स ऱ्हास पु) ऱ्हास, क्षय (दासो० गीता० १३२२)
हरि (स पु) विष्णु, सिह, घोडा, माकड
हरिख (स हर्ष पु) हर्ष, अतिशय आनद
हरिजन (पु) हिदु समाजातील अस्पृश्य समजल्या गेलेल्या जाति [जागरण
हरिजागर (स पु) एकादशीच्या रात्रीचे
हरिण (स पु) मृग
हरिणी (स स्त्री) हरिणाची मादी, एका छदाचे नाव (याच्या चरणात १७ अक्षरे व न, स, म, र, स हे गण असून शेवटी अनुक्रमे लघुगुरु अक्षरे असतात)
हरित (स वि) हिरवे
हरिताल (स पु न) हरताळ, एक पिवळा खनिज पदार्थ
हरितालिका (स स्त्री) हरताळका पहा
हरिदास (स पु) हरदास, कथेकरी
हरिदिनी (प्रा स्त्री) एकादशी
हरिद्र (स हार्द्र न) मनातले गुह्य, रहस्य
हरिद्रा (स स्त्री) हळद
हरिप, हरीफ, हरिपी, हरिप्या (अर वि) धूर्त, कावेबाज, (पु) शत्रु
हरिपाठ (पु) हरीच्या स्तुतिपर कवन
हरिभक्त, ह भ परायण (स पु) हरदास, कीर्तनकार, कथेकरी
हरिवासर (पु) द्वादशी तिथीचा प्रथम पाद, आषाढ, भाद्रपद व कार्तिक या महिन्यातल्या द्वादशीचा व अनुराधा, श्रवण आणि रेवती या नक्षत्राचा योग
हरिविठ्ठल (स पु) देवाचे नाव, सपूर्ण नाश.
हरिहय (स पु) इद्र
हरी, हार (स्त्री) ओळ, राग
हरीख (स हर्ष पु) हर्ष, अत्यानद
हरीप, हरीफ (अर वि) लबाड, धूर्त, शौर्यादि गुणामुळे दुसऱ्याचे दमन करण्यास समर्थ
हरीफाई, हरीफी (अर स्त्री) शौर्य, धाडस
हरीतकी (स स्त्री) हिरडा
हरूख, हरूष हरख, हरीख पहा
हरूषमात (प्रा स्त्री) आनदाची बातमी
हरूषते (वि) हर्षित
हरेवारे, हरेहोरे (न) क्षणभगुरता
हरोल, हरोळ (हि हरोल पु) सैन्याची पिछाडी [करून नेणारा
हर्ता (स वि) निवारण करणारा, हरण

हर्ष (स. पु) अतिशय आनद
हर्षणें (स हृष् क्रि) आनदित होणें
हर्षामर्ष (स पु) रागलोभ, भाडण
हर्षित (स वि) आनदित
हल् (स न) व्यजन (व्याकरण)
हल (स पु) नागर
हलक, हल्लक (अर वि) नि शक्त झालेला, (स्त्री) गाणाऱ्याचा गळा
हलकट (वि) नीच, हलका
हलकडी(स्त्री)नथेतल्या जोडीच्या खालची मोत्ये, झोपाळा टागण्याची वरची कडी
हलकल्लोळ (पु) आरडाओरड, सुराचा गोधळ
हलका (हि वि) वजनात कमी, कमी प्रतीचा, हलकट, (पु) झोपाळा टागण्याची कडी
हलकारती (स्त्री) आत दिवे ठेवून देवाच्या मूर्तीपुढे ओवाळावयासाठी घेतात ते लाबोडे आणि उथळ पात्र किवा तबक
हलकारा, हरकारा (पु) जासूद, निरोप्या
हलकी (स्त्री) खजिरी, डफडी
हलक्त (वि) नाजूक, मऊ [सुस्त,
हलगरजी, हलगर्जी (वि) निष्काळजी, मद
हलधर (स पु) बलराम
हलयाणें(प्रा क्रि)हाणणे (ज्ञा० १६।१२५०)
हलवा (अर पु) एक प्रकारची मिठाई, साखरेच्या पाकात घोळलेले तीळ लवगा वेलदोडे इत्यादि
हलवाई (हि पु) मिठाई बनविणारा
हलहवाल (अर पु स्त्री) कैफीयत, दुर्दशा
हलाक, हलाख (अर वि) नि शक्त, थकलेला, दरिद्री
हलाकी, हलाखी (स्त्री.) थकवा, शीण, नि सत्त्वपणा, दारिद्र्य
हलायुध (स पु) बलराम
हलाल (अर वि) शुद्ध, चागला, न्यायाचा; श्रमाचा, प्रामाणिक **ह० करणें**–मुसलमान धर्मशास्त्राच्या नियमाप्रमाणे पशु मारणे [भगी, झाडू
हलालखोर (पु) निढळाचे खाणारा,
हलासिणें (प्रा क्रि) हणणें
हली (स पु) नागऱ्या
हलीहरामी (वि) लबाडीचे, लबाड
हलुवट (प्रा वि) हलके
हलूमालू (स्त्री) काकू
हलेणें (प्रा क्रि) बडविणे
हलोहाल (अ) आताच, याक्षणी
हल्या (स हल्या पु) हेला, टोणगा
हल्लक, हल्लाखी हल्लक हलाकी पहा
हल्लर, हल्लरू (प्रा पु न) गीत, गाणें (ज्ञा० १२।७), अगाई, जो जो
हल्ला (अर हमला पु) एखाद्यावर तुटून पडणे, चढाई
हल्लाळ (प्रा न) हालाहल विष
हल्ली (अ) साप्रत, आता
हवई, हवाई, हवायी (स्त्री) हवाई पहा
हवडा (पु) कपटाने गिळकृत करणें
हवणें (प्रा क्रि) होम करणे
हवदा हौदा पहा [टाकणे
हवन (स न) होम, अग्नीत आहुति
हवरा, हावरा (वि) अधाशी, मागरा
हवलदार हवालदार पहा
हवस (फा पु) उत्साह [हरभरा
हवळा, हुळा (पु) भाजलेला हिरवा
हवळा (वि) लोभी, अधाशी, नाजूक, कोमल
हवा (अर स्त्री) वारा, शीतोष्णमान.
हवा, हावा, व्हावा ('होणें'चे एक विध्यर्थी रूप वि) पाहिजे असा, जरूर, इष्ट
हवाई (फा स्त्री)चद्रज्योत, (वि) अतराळातील
हवाल (अर अहवाल पु स्त्री) सद्य स्थिति
हवालणें (क्रि) दुसऱ्याच्या स्वाधीन करणें, दुसऱ्यावर जबाबदारी टाकणें, हवाला देणे
हवालत (स्त्री) सोपवणूक, टाकलेली जबाबदारी किंवा ठेवलेली भिस्त
हवालदार (फा पु) शिपायावरचा एक अमलदार [सुटलेला
हवालदिल (फा वि) धाबरलेला, धीर
हवाला (अर पु) दुसऱ्याकडे सोपविणे, ताबा, हमी, भिस्त [१३२)
हवाव, हवावा (प्रा स्त्री) शोभा (ज्ञा० ६।

हवावी (स्त्री) धापा
हवाशीर (वि) ज्यात हवा खेळती राहते असे मुबलक हवेचे
हवि (स हविस् न) होमात टाकण्याचे द्रव्य
हविष्य (स न) आहुतिद्रव्य
हवेली. (अर् स्त्री) मोठा वाडा, राजवाडा, जहागीरदार, जमीनदार इ० नी स्वत करिता राखून ठेविलेला भोवतालचा प्रात
हव्य (स न) यज्ञयागादि कर्म
हव्यकव (स पु) अग्नि
हव्यकव्य (स न) श्राद्धपक्ष, होम हवन इत्यादि कर्म
हव्यास (अर हवस पु) उत्कट इच्छा तृष्णा, छद, नाद
हशम, हशाम (फा अहशाम न) परिवार, लवाजमा, जिलीबीचे लोक
हशमतपन्हा (फा पु) वैभवशाली, बडेजाव राखणारा
हशमदस्तगाह (अर वि) ऐश्वर्यसपन्न
हशमनवीस (फा पु) किल्ल्यावरच्या शिबदी फौजेची हजेरी वगैरे ठेवणारा अधिकारी
हशा (पु) मोठ्याने खो खो हसणे
हशीखुशी (स्त्री) प्रसन्न मर्जी
हशील (न) सरकार-देणे, तात्पर्य, राम
हस (स पु) हसपक्षी, परमात्मा, सन्याशातला एक भेद, (वि) श्रेष्ठ
हसकार, हसकारा (पु) अश्रु
हसडणें (क्रि) हिसका देणे, ओढणे, द्रव्य काढणे, खरडपट्टी काढणे
हसडा (पु) हिसका, आचका, खरडपट्टी
हसणें (स क्रि) हास्य करणें, नावे ठेवणे
हसतमुख (वि) उल्लसित, आनदी वृत्तीचा
हंसता (वि) हसणारा, उल्लसित, आनदी
हसबी (अर स्त्री) लाब, अरुद पिशवी, पडशी
हंसरा (वि) सदोदित हसणारा
हंसवाहन (स पु) ब्रह्मदेव
हसवाहिनी (स स्त्री) सरस्वती
हसळी (हिं स्त्री) गळयात घालण्याचा चादी-सोन्याचा एक अलकार
हसी (स स्त्री) हसपक्ष्याची मादी
हसूं, हसे (न) हास्य, उपहास
हस्त (स पु) सोड, कोपरापासून पुढचा हात, चोवीस अगुळाचे परिमाण, तेरावे नक्षत्र
हस्तक (स पु) हात, हाताखालचा, आज्ञाकित मनुष्य
हस्तकौशल्य (स न) हाताची कारागिरी
हस्तगत (स वि) हाती आलेले, मिळालेले, काबीज केलेले
हस्तचापल्य (स न) हाताची चपळता
हस्तदोष (स पु) असावधानतेमुळें हातून घडलेली चूक
हस्तपगस्त (फा स्त्री) बुद्धिबळाच्या डावात एकदा प्याद्याला हात लाविला की ते खेळलेच पाहिजे किवा एकदा एखादे प्यादे एकाद्या जागी नेऊन बसविले की तेथेच ठेविले पाहिजे अशा कडक नियमाने खेळण्याचा डाव
हस्तपत्रक (स न) थोडक्यात माहिती देणारे पत्रक
हस्तबूद (वि) पूर्णपणे स्वाधीन
हस्तमात्रा (स स्त्री) करभूषणे
हस्तलाघव (स न) हस्तकौशल्य
हस्तव्यवसाय (पु) हाताने करता येण्याजोगा धदा किवा कलाकुसर
हस्तांदोलन (न) हातात हात घालून केलेले अभिवादन (इ शेकहॅंड)
हस्ताक्षर (स न) हातचे अक्षर, सही
हस्तिदंत (स पु) हत्तीचा दात
हस्तिदती (स वि) हस्तिदताचे केलेले
हस्तिनी (स स्त्री) हत्तीण, लठ्ठ व कामुक स्त्री
हस्ती (स पु) हत्ती, हस्तनक्षत्र
हस्तें (अ) हाताने, मार्फत
हस्तेंपरहस्तें (अ) स्वत च्या हातानें किंवा दुसऱ्याकडून, प्रत्यक्ष—अप्रत्यक्ष
हस्तोदक (स न) हातावर घेतलेले पाणी, हस्तनक्षत्रात पडलेल्या पावसाचे पाणी
हळ (स हल पु) नागर, लाब व अरुद चर, (स्त्री) उष्ण वाऱ्याचा झोत
हळकणें (क्रि) सुकणे, वाळणे.

हळकुड (स हरिद्राखड न) हळदीचे कुडे **अर्ध्या ह० ने पिवळें होणें**—यत्किंचित् यश प्राप्ति झाली असता तिने फुगून जाणे, **हळदीसाठी लग्न मोडणें**—क्षुद्र बाबीवरून महत्कार्य बिघडू देणे

हळद (स हरिद्रा स्त्री) हळकुडाचे पीठ **ह० लागणें**—विवाह होणे, मोठेपण प्राप्त होणे, दुर्मिळ होणे, **पी हळद हो गोरी**—सावकाशपणाने जी गोष्ट साध्य व्हावयाची तिच्या सबधात उतावळेपणा करून लागलीच फलाची अपेक्षा करण्याचा मूर्खपणा

हळदीकुकू (न) चैत्राच्या महिन्यात व इतरहि कित्येक प्रसगी सुवासिनी स्त्रियाना व कुमारीना हळद, कुकू इ सौभाग्यद्रव्ये देतात ते [समारभ

हळदुली (प्रा स्त्री) हळद लावण्याचा

हळदुटणें, हळदुष्ण (न) सुनमुखानतर वधूवर परस्परास हळदकुकू, पानसुपारी इ देतात तो समारभ

हळद्या (पु) काविळीसारखा एक रोग

हळबळा (वि) गोड व मनमिळाऊ स्वभावाचा

हळवट (प्रा वि) नाजूक, हलका, मऊ, गोड स्वभावाचा, नापीक (जमीन), उथळ बुद्धीचा, लवकर परिपक्व होणारे

हळवा (वि) लवकर पिकणारे (धान्य), सुपीक

हळवार (प्रा वि) हलका, मृदु, नाजूक

हळवारपण (प्रा न) सूक्ष्मपणा, हलकपणा

हळवें (स लघीयस् न) लवकर म्हणजे नागपचमीच्या अगोदर येणारे कित्येक धान्याचे पीक

हळहळ (स्त्री) चित्ताची अस्वस्थता, हुरहुर, खेद, कळवळा

हळहळणें (क्रि) खेद किंवा शोक करणे, हुरहुर वाटणे

हळाहळ, हाळाळ (न) हालाहल विष

हळी (प्रा स्त्री) बायकाचा डोक्यात घालण्याचा एक दागिना (कळे पट्टी), टोपली

हळुमाळ, हळुमळ (प्रा वि) नाजूक, मऊ

हळुवट (प्रा स्त्री) हलका, मऊ, नाजूक, सौम्य, क्षुद्र, तिरस्करणीय, (न) उणे, न्यून [फार हळू

हळुवार (प्रा वि) हलका, मृदु, (अ)

हळुवारणे (प्रा क्रि) हलके होणे

हळुवे (वि) हलके

हळू (वि) हलका, किंचित, (अ) सावकाश, मदगतीने, आस्ते

हळूहळू (अ) सावकाश, मदगतीने

हा (स उ वा अ) हायहाय, अरेरे!

हाईस येणें थकणे, जेरीस येणे

हाक, हाक (स्त्री) बोलावणे, आरोळी, हाकाटी **हाक देणे**—बोलावल्याबरोबर येतो म्हणून धावून येणे, **हाक मारणे**—चरफडत राहणे

हाकणे (क्रि) चालविणे, काढून लावणे

हाकम (हि पु) मुख्य अमलदार

हाकटणें, हाकाटणें (प्रा क्रि) हाक मारणे (वामन-राधाविलास ५३)

हाकाटी (स्त्री) गोगाट, बोभाटा

हाकारणे (प्रा क्रि) हाक मारणे, चालू करणे, गति देणे

हाकारा (प्रा पु) दौंडी, दराग

हाकाहाक (स्त्री) हाकाटी

हाकिम (अर पु) मुख्य अधिकारी, गव्हर्नर, वैद्य (वामन-विराट० ६।५७)

हागा (पु) मानभावी ग्रथात—अग

हागा (अ) कारवाराकडे—येथे

हाजरमजालस (फा स्त्री) समक्ष भेट, दरबारात हजर असलेले लोक

हाजिरी (फा स्त्री) हजर असणे, प्रत्यक्षता, विद्यमानता

हाजिरजबाबी (फा वि) समयसूचकता असलेला, विचारल्याबरोबर उत्तर देणारा [आलेला

हाजी (अर पु) मक्केची यात्रा करून

हाजी हाजी (हि स्त्री) पुढे पुढे करणे, खुशामत [घरोबा

हाजुमा (अर हज्म स्त्री) दाट मैत्री,

हाट (स हट पु) बाजार, हट्ट

हाटक (स न) सोने

हाटकर (प्रा पु) बाजाराचा (ना० २२३४)
हाटकरस (प्रा पु) शाई
हाटवका (पु) मानभावी ग्रथात—बाजारात घेतलेले सामान
हाटवट (प्रा पु) बाजार
हाटवले (प्रा वि) हट्टी (भा० २०।२०४)
हाटील (हि वि) हट्टी, आडदाड
हाटेल (इ न) खानावळ, फराळाचे दुकान
हाड (स हट्ट न) अस्थि, हडूक **हाडे भाजणें**—शेकणे, उजवणे, लग्न-सस्कार करणे, **हाडाची काडें करणें**—फार परिश्रम करणे, **हाडे मोडणे-खिळखिळी करणें—घुसळणें**— त्रास देऊन बेजार करणे, **हाडाचा पिजरा-सापळा** (पु)—हाडाचा सागाडा
हाडकी (स्त्री) हाडूक, गावातली मेलेली जनावरे नेऊन टाकण्यासाठी महाराला दिलेली जागा
हाडगळ (वि) हाडे निघालेले, कृश
हाडपेर (न) अगकाठी
हाडमोडी (स्त्री) बाडगुळासारखी एक वेल
हाडवैर (न) अत्यत तीव्र व फार जुने वैर
हाडोरा (पु) हाडा
हांडोरिया (प्रा वि) अडाणी, अज्ञान
हाडोळा (स्त्री) महाराला दिलेली इनाम-जमीन
हाड्यावर्ण (पु) हाडात खोल गेलेला व्रण
हाण (स हानि स्त्री) हानि, नुकसान
हाणणें हणणे पहा
हाणमार, हाणामारी, हाणाहाण, हाणाहाणी (स्त्री) जोराची मारामारी
हाणी (स हानि स्त्री) तोटा, नुकसान
हात (स हस्त पु) हस्त, बाहु, कोपरा-पासून मधल्या बोटाच्या अग्रापर्यतचे परिमाण, बाजू, ताबा, हस्तकौशल्य, कर्तृत्वशक्ति, अग, डाव, खेळण्याची पाळी, एका पक्षातले खेळणारे गडी, मदतनीस, हाताने दिलेला थर, तडाखा, हातासाठी केलेले टेकणे **हात आटोपणें**—हाताने करण्याचे मार-ण्याचे वगैरे काम बद करणे, **हात घालणें**—ढवळाढवळ करणे, करावयास घेणे, **हात चालणें**—हातात पैसा येणे, सामर्थ्य असणे, **हात आखडणें**—देण्यासाठी पुढे केलेली वस्तु एकाएकी मागे घेणे, खर्च कमी करणे, **हात कापून देणें**—लेखी करार करून देणे, **हात टाकणें**—मारणे, **हात चेपणें**—लाच देणे, **हात जोडणे**—प्रार्थना करणे, नमस्कार करणे, अव्हेरणे, **हात झाडणें**—झिडकारणे, **हात दाखविणें**—वैद्याला प्रकृति दाखविणे, अगात सामर्थ्य किती आहे ते शत्रूच्या अनुभवास आणून देणे, **हात देणें**—मदत करणे, **हात धरणे**—वरचढ होणे, **हात धुवून पाठीस लागणें**—पिच्छा पुरविणे, **हात टाकणें**—पोहताना पाण्यावर हात मारणे, **हात टेकणें** —थकणे, पराभव कबूल करणे, **हात देणें**—मदत करणे, तारणे, **हात पोचणें**—कृतकृत्य होणे, **कपाळावर हात मारणें**—नशिबाला दोष देणे, **हाताला हात लावणें**—स्वत काही न करता दुसऱ्याने केलेल्या कामाच्या यशात वाटेकरी होणे, **हात-पाय गाळणें**—धीर सोडणे, **हात मारणें**—ताव देणे, **हातीं धरणें**—आपल्या देख-रेखीखाली घेणें, **हातावर पोट भरणें**—रोजमजुरी करून तिच्यावर रोजचा निर्वाह करणे, **हातावर शिर घेऊन लढणें**-स्वत च्या प्राणाची पर्वा न करता लढणे, **हातावर तुरी देणें**—उघडपणे फसवून पळून जाणे, **हातावर पाणी पडणें**—भोजनोत्तर आचवणे, **हात राखून खर्च करणें**—काटकसरीने खर्च करणें, **दोन हाताचे चार हात करणें**—लग्न करणे, **हात वाहणें**—धजणे, **हातीं ककण बांधणें**—एखादे कार्य 'करण्याविषयी प्रतिज्ञा करणे, **हात लावणें**—मदत करणे, **हातच्या हातीं**—तत्काळ, **हातचा मळ**—हातावरचा मळ काढून टाकण्यासारखे सहज करता येण्याजोगे काम, **हात चोखणें**—तान्ह्या मुलाच्या हातात चोखण्यासाठी देण्याची वस्तु, **हातींपायीं येणें**-मरगळणे

हातउगावा (पु) एखाद्या कामातून अंग काढून घेणे, सूड, कर्जाची उग्राणी

हातउचल (स्त्री) बँकेतून स्वतःची रक्कम आता थोडी मग थोडी अशा रीतीने खर्चण्यास घेणे

हातउसणा (वि) थोडा वेळ उसना घेतलेला

हातउसणे (न) थोड्या मुदतीत परत करण्याच्या बोलीने उसनी घेतलेली रकम

हातकरोण (स्त्री) स्तनाला हात लावताच पान्हा सोडून दूध देणारी गाय किंवा म्हैस

हातखडा (हि वि) निष्णात, (पु) करतलामलकवत् झालेली विद्या

हातखुटा (पु) हातमागाचा एक भाग

हातखुरपे (न) आतले कोवळे खोबरे हाताने खरडून काढता येते असा नारळ, गवत वगैरे काढण्याचे एक हत्यार

हातखेवणे (न) हाताने चालविण्याचे वल्हे

हातखेरणें (न) कलथा, उलथणे

हातगुडा (पु) हाताने उचलून फेकण्यासारखा धोंडा

हातघाई (स्त्री) हाताने वाजणारी वाद्ये मंदगतीने वाजत असता पुढे आवेशाने व वेगाने वाजू लागणे, उतावळेपणा **हा० वर येणें**—मारामारी करणे

हातचलाखी (स्त्री) हस्तचापल्य

हातचा (वि) हाताने दिलेला, स्वाधीनचा, अंकगणितात—पूर्णांकाची बेरीज करताना बेरजेच्या संख्येतला अंक ज्या स्थानचा त्या स्थानी मांडून त्याच्या पुढल्या स्थानी मिळविण्याकरिता उरलेला अंक

हातचाळा (पु) हाताला लागणारी चुळचुळ, हाताने काही तरी उगीच करीत रहावे अशी लागलेली खोड

हातणी, हातनी (स्त्री) घोडे खाजविताना हातात घालण्याची काथ्याची पिशवी, खरारा

हातणें (प्रा क्रि) हारवणे (ज्ञा० १८।५३२)

हाततुक (प्रा न) हाताने वजन करणे, अटकळ, अजमास (ज्ञा० १८।१६१)

हातधरणी (प्रा स्त्री) दासी (भा० २२।५२५)

हातनळा (पु) हातात धरून सोडण्याचा दारू भरलेला नळा

हातनळी (स्त्री) चपटे कौल

हातपा (पु) कपड्याची बाही

हातपाणी (न) बायकाच्या रासन्हाण्याचे वेळी वधूच्या सासूने तिच्या हातावर ओतावयाचे पाणी

हातपिटी (स्त्री) हाताची धक्काबुक्की

हातफळी, हातोफळी (प्रा अ) हातोहाती, लवकर (ज्ञा० ६।२८२)

हातबोने (प्रा न) हातात घेतलेले भक्ष्य

हातभार लावणे मदत करणे

हातभेटी (प्रा स्त्री) प्रेमाने हातात हात घालणे (भा० २८।५९२)

हांतर (पु), **हातरी** (स्त्री) मोठी चटई

हातमात (प्रा स्त्री) हात टेकणे

हातमोजा (पु) हातात घालावयाचे कापडी किंवा लोकरीचे आवरण

हातरुमाल (पु) घाम वगैरे पुसण्यासाठी खिशात ठेवण्याचा लहानसा रुमाल

हातरू (प्रा न) हत्ती

हातलाग (पु) हातचा टप्पा

हातलावणी (स्त्री) कौमार्य-भग (विशेषत वेश्येच्या मुलीचा)

हातलावा (वि) चोरी करण्यासाठी ज्याचे हात फुरफुरतात असा

हातवटी (स्त्री) कुशलता, योग्यता (र० यो० १०।१९४), प्रकार, पद्धति

हातवडा (पु) हातोडा

हातवडी (स्त्री) लहान हातोडा

हातवणी (न) हात धुतलेले पाणी

हातवश (वि) हस्तगत

हातवशी (प्रा स्त्री) हात उगारणे

हातवसणें (क्रि) हस्तगत करणे किंवा होणे

हातवळा (पु) हस्तकौशल्य

हातवा, हातिवा (पु) काडवात

हातवारे (पु अने) हाताने केलेले हावभाव

हातविरजा, हातविरंगुळा (वि) कामात मदत करण्याच्या लायकीस पोचलेला (उमेदवार, शिष्य वगैरे)
हातसर (प्रा पु) हातातला गजरा (ए क० पृ० ६३१)
हातसुख (न) दुसऱ्याला मारण्यापासून मारणाराला मिळणारे समाधान
हातसुतकी (स्त्री) दगडफोड्याचे एक हत्यार
हातसोका (प्रा वि) हाताच्या सवयीचा
हातसोरा, हातसोऱ्या (पु) कुरड्या करण्याचा साचा
हातळ (वि) हाताळ पहा
हातळी, हाताळी(स्त्री) घोड्याचा खरारा
हाता (प्रा पु) सोनकवडा
हाताफ़ळी (स्त्री) मारामारी, धक्काबुक्की
हातासन (प्रा न) युक्ति, हतोटी (ज्ञा० ६।११९)
हातासरसा (क्रि वि) त्याच हाताने
हाताळ (वि) दुसऱ्याची वस्तु हाती लागताच ती लांबविण्याची खोड असलेला, चोरटा
हाताळू (वि) हाताळ, चोरटा
हातिणें (प्रा क्रि) मारणे
हातुले (प्रा स्त्री) लाकडाचे परळ
हातुल्यो (अ) मुलाच्या खेळात-अटीतून मुक्त होण्याचे वेळी उच्चारण्याचा शब्द
हातेणें (प्रा न) घोडी किंवा गाढवी याचा माज (मोरो०उद्यो०१३।२१७)
हातेर (प्रा न) हत्यार, पाटलाच्या शेतात गावच्या रयतेला करावे लागणारे बिगारीचे काम
हातोटी (स्त्री) खुबी, युक्ति, कौशल्य
हातोडा (पु) सोनार, लोहार इ० चे ठोकण्याचे एक हत्यार, लहान घण
हातोडी (स्त्री) लहान हातोडा
हातोपा (पु) हातपा पहा
हातोपातीं (प्रा अ) वरचेवर (ज्ञा० १८।१५६) हातोहात
हातोफळी (स्त्री) हाताची झोबी
हातोफळीं (प्रा अ) हातोहाती, तत्काळ
हातोसा (पु) मदत

हातोहात (अ) एकाच्या हातून दुसऱ्याच्या हाती, दुसऱ्याच्या हातून तिसऱ्याच्या हाती याप्रमाणे
हातोहातीं, हातोपात, हातोहात (अ) त्वरेने, हा हा म्हणता
हातोळा (पु) हातोटी, हस्तकौशल्य
हात्या(पु) घोड्याचा खरारा, हातमागाचा एक भाग [येणारा माज
हात्याण (न) घोडीला किंवा गाढवीला
हाथरणें (क्रि) आथरणे
हादा (पु) परस्पराना मदत करण्याची शेतकऱ्याची रीत [झाड हालविणे
हादुळणे (स आंदोलन क्रि) झोके खाणे,
हादेकरी, हादलेकरी (पु) शेतकऱ्यानी परस्पराच्या मदतीसाठी दिलेला मनुष्य किंवा बैल
हान (प्रा अ) आणि (ज्ञा० ७।३२)
हानि (स स्त्री) नुकसान, तोटा
हापटणें (क्रि) आपटणे
हापा (पु) धापा
हाफीज (फा पु) कुराण तोंडाने पाठ म्हणणारा मुसलमान
हाय (अर हय स्त्री) आयुष्य, दुःखाचा सुस्कारा **हाय खाणें**—भीतीने घाबरून जाणे, धास्ती घेणे, **हाय मोकलणें**—दुःखाचे उद्गार काढणे, **हायास येणें**—थकणे, भागणे
हायकोर्ट (इ न) वरिष्ठ न्यायमंदिर.
हायत, हायात (अर स्त्री) आयुष्य, आयुष्याची मर्यादा
हायदोस (हि हायदोस्त दुल्हा पु) हसन व हुसेन हे त्याच्या लग्नानतर लवकरच लढाईंत मरण पावले या गोष्टीस उद्देशून मोहरमात मुसलमान लोक 'मित्रा नवरदेवा ! हाय हाय !' असे शोकाचे उद्गार काढतात व ताबुतापुढे नाचतात त्यावरून धिंगामस्ती असा अर्थ झाला
हायन (स न) वर्ष
हायसे वाटणें दुःखाच्या स्थितीतून सुटका झाल्याबद्दल आनंद होणे
हायस्कूल (इ न) दुय्यम इंग्रजी शिक्षणाची शाळा

हायहाय, हायहूय (अ) दु खोद्‌गार
हार (स पु) माळ, कठा, पक्ति, राग, पराभव, नुकसान **हार खाणें**—आपला कमीपणा कबूल करणे, मागे येणे, **हार जाणें**—पराभव पावणे
हारक (स समासात उत्तरपदी वि) निवारण करणारा
हारकी हरकी पहा
हारजीत (स्त्री) जयपराजय
हारपणें (क्रि) हरवणे, नष्ट होणे
हारवणें (प्रा क्रि) हातचा घालविणे
हारसडणें (क्रि) आटोक्यात आणणे
हारा (पु) मोठी पाटी
हारास (स ऱ्हास पु) क्षय, हानि
हारि (प्रा स्त्री) हार, पराजय
हारिख (स हर्ष पु) हर्ष, आनदातिशय
हारिद्र (स न) स्नेह, प्रेम, दया, अनुकपा, मनातील गुप्त गोष्ट, हृद्‌गत
हारी (स्त्री) तोटा, तूट, राग, ओळ
हारी (स समासात उत्तरपदी वि) हरण करणारा, निवारणारा
हारोहार (अ) ओळीने, मागोमाग
हार्णाळ (प्रा स्त्री) ओघ, प्रवाह
हार्द(स वि) मनातले, (न) इगित, हृद्‌गत
हार्मोनियम (इ पु) बाजाची पेटी
हाल (अर पु) दुर्दशा, कष्ट, (अ) साप्रत, सतत
हाल (प्रा स्त्री) चढाओढ, शर्यत, पैंज (तुका० १६९), मनाचा निश्चय
हॉल (इ पु) दिवाणखाना
हालअपेष्टा (स्त्री) नानाप्रकारचे हाल
हालचाल (हिं स्त्री) वळवळ, चलनवलन
हालणें (क्रि) सरणे, ढळणे
हालत (अर स्त्री) हाल, त्राण, स्थिति
हालमस्त (फा अ वि) गरीब पण गर्विष्ठ
हालमाकलम (प्रा वि) परस्पराची, मागली पुढली
हालविणें (क्रि) सरकविणे, गति देणे, सारणे, जागृत करणे, धामधूम करणे
हालहवाल (अर हाल पु) खबरबात, सद्य स्थिति [ओरड
हालहूल (स्त्री) गडबड, गोधळ, आरडा-
हालाखी (स्त्री) हलाकी पहा [विष
हालाहल (स न) एक अतिशय जलाल
हालीमवाली (अर हालीमुवाली वि) लहानथोर, श्रीमत व गरीब
हालीमाजी (अर स्त्री) अधिकाऱ्याची अदलाबदली [हातोहाती
हालोहाल (हि अ) तत्काळ, याक्षणी,
हाव (स पु) शृगारचेष्टा, (फा हवस स्त्री) उत्कट इच्छा, हौस, (प्रा स्त्री) तेज, प्रभा (मुक्ते० रामा० ३।१०६)
हाव (स्त्री) गप्प, वदता
हावभरी (प्रा वि) हावरा, आशायुक्त
हावभाव (पु) अभिनय, नखरा
हावर(पु स्त्री) गळू, फोड, फोडाची सूज
हावर (पु स्त्री), **हावरे**(न) हावरेपणा
हावरा (वि) कितीहि मिळाले तरी तृप्ति नाही अशा स्वभावाचा, उतावळा, (पु) पाढरा तीळ
हावळा (वि) हावरा
हावाव (प्रा स्त्री) शोभा
हाशमनीस (फा पु) शिपाई लोकाची हजेरी व हिशेब ठेवणारा
हाशीखुशी (स्त्री) प्रसन्न वृत्ति
हाशील (अर न) सारा, जकाती इ चे सरकारचे उत्पन्न, महत्त्व, अर्थ, उपयोग
हास (स पु) हास्य
हासिया (अर पु) काठावरची नक्षी, काठ
हॉस्पिटल (इ न) दवाखाना, इस्पितळ
हास्य (स न) हसणे, हस, उपहास, मौज
हास्यरस (स पु) नवरसापैकी एक
हास्यास्पद (स वि) हसण्यासारखे
हाहा (अ) दु खोद्‌गार
हाहा (अ) थाब, मागे सर अशा अर्थी
हाहाकार, हाहा कार (पु) आक्रोश, विलाप
हाहा म्हणता (अ) चटकन्, त्वरेने
हाहू(स्त्री) खाकरा काढताना होणारा शब्द
हाळ (स्त्री) हारा, टोपली, फेरीवाल्या-जवळचा माल
हाळ (पु) गुरासाठी बाधलेला पाण्याचा हौद, लाब व खोल चर, नाश

हाळी (स्त्री) हाक, आरोळी
हाळदुळी (प्रा स्त्री) हळद
हाळीव (न) अहाळीव
हि (अ) देखील, आणखी
हिकमत (अर स्त्री) युक्ति, चातुर्य
हिका (प्रा पु) हेका, दुराग्रह
हिकाती (स्त्री) अयोग्य प्रकारची किवा दोषैकदृष्टीची तक्रार, (वि) आडफाटचा, तक्रारी
हिकायत (अर स्त्री) कहाणी, कथा
हिंग (स पु) अति उग्र वासाचा एक चीक
हिग लावून न विचारणे—अगदी टाकाऊ समजला जाणे
हिगण, हिंगला (पु) हिगणबेट
हिंगणबेट (स इगुदी पु) एक फळ
हिंगरूड, हिगुरडें (न) हिग खाल्ल्यामुळे व्रणावर उठणारे बेड
हिगाचा खडा (पु) हिगाचा लहान गोळा, निष्कारण फाटे फोडणारा मनुष्य
हिंगाष्टक (न) हिग वगैरे आठ वस्तूचे केलेले औषधी चूर्ण
हिगुरडें (न) हिगरूड पहा
हिंगूळ (स हिगुल पु) पारा व गधक याचे एक प्रकारचे मिश्रण [भाषण
हिंगें तिगें (न) असबद्ध व टाळाटाळीचे
हिंगोंतिगो (स्त्री) टाळाटाळी
हिजडा (हि पु) पुरुषवेषधारी नपुसक
हिजडी (स्त्री) स्त्रीवेषधारी नपुसक
हिजरा (पु), **हिजरी** (स्त्री), **हिजरी साल** (अर न) महमद पैगबराने मक्केहून पलायन केल्या दिवसापासून प्रारभ होणारे अरबी वर्ष
हिडगा (पु) छादिष्ट, दुर्व्यसनी, भटक्या मारणारा मनुष्य
हिंडणवारा (प्रा पु) भ्रमण [करणे
हिंडणें (स हिड् क्रि) फिरणे, भ्रमण
हिडशा (वि) बीभत्स, घाणेरडे
हिडसावणें (क्रि) घाण करणे, हिडिसफिडिस करणे, तिरस्कार दाखविणे
हिडसणें (प्रा क्रि) झिटकारणे
हिंडाळा (पु) हिदोळा, झोपाळा [बायको
हिंडिबा (स्त्री) कुरूप स्त्री, भीमाची
हिडीस, हिडस (न) केरकचरा, मलमूत्र वगैरे पडलेली घाणेरडी जागा, (वि) ओगळ
हिडीस फिडीस करणे तिरस्काराने वागविणे
हिंडोल (स हिदोल पु) गायनातला एक राग [हेलकावा
हिडोळा, हिदोल (स पु) झोपाळा, पाळणा,
हिणकट, हिणकस, हिणवट (वि) कमी कसाचे (सोने), हलक्या प्रतीची (धातु) [खोडसाळ
हिणकट (प्रा न) खोटे नाणे, (वि)
हिणविणे, हिणावणे (क्रि) हीनपणा काढून लाजविणे
हिणे (न) उत्तम धातत हीन धातु घालून केलेली मिसळ [हलकेपणा
हिणाव, हिणावे (प्रा पु) फजिती, लाज,
हिणावणे (प्रा क्रि) कमी पडणे (ज्ञा० १७।३८८), हिणविणे पहा
हित (स वि) हितकर, उपयुक्त, कायद्याचे, (न) कल्याण, फायदा
हितकर (स वि) कल्याणकारक
हितगुज, हितगूज (स हितगुह्य न) हिताची गुप्त गोष्ट, कानगोष्टी
हितचिंतक (वि) कल्याण चिंतणारा
हितवादी (स पु) कल्याणाची किवा फायद्याची गोष्ट सागणारा
हितशत्रु (स पु) हिताच्या आड जाणारा
हिताळ, हिताळा, हिताळू (वि) दुसऱ्याचे हित करणारा, उपकारकर्ता
हितेच्छु (स वि) कल्याण इच्छिणारा
हितैषी (स वि) हितचिंतक
हितोपदेश (स पु) कल्याणाची सल्ला
हिंद (पु) हिदुस्थान देश
हिंदण, हिंदन (स विधन न) नेम मारण्यासाठी केलेले चिन्ह, आणीबाणीची वेळ, कारस्थान [हिंदूचे
हिंदवानी, हिंदवी (हि वि) हिदुस्तानचे,
हिंदळणें (क्रि) हिसके खाणे किवा देणे
हिंदाण हिदण पहा
हिंदी (वि) हिदुस्तानचा, (स्त्री) उत्तर हिंदुस्थानातल्या लोकाची सस्कृतनिष्ठ भाषा

हिंदु (फा पु) हिंदुधर्म मानणारा
हिंदुस्तान, हिंदुस्थान (फा हिंदुस्तान पु न) नर्मदेच्या उत्तरेकडील प्रदेश, भारतभूमि, भरतखड, भारतवर्ष
हिंदुस्थानी (स्त्री) जीत सस्कृतोत्द्भव तसेच उर्द दोन्ही प्रकारचे शब्द आहेत अशी हिंदी भाषा, (वि) हिंदुस्थानचा
हिंदोल (स पु) झोपाळा, गायनातला एक राग
हिंदोळा (पु) झुला, झोपाळा
हिनसुदें (प्रा वि) हिरमुसले
हिनावणें (प्रा क्रि) हिणविणे, लाजविणे
हिंपुटी (प्रा वि) खिन्न, खेदयुक्त, कष्टी, (स्त्री) शून्य (सोहि० अद्वया० ३)
हिम (स न) बर्फ, गार, थडी, (पु) हिमालय पर्वत
हिमकर (पु) चद्र [पर्वत
हिमगिरि (पु) वर्फाचा डोगर, हिमालय
हिमज्वर (स पु) शैत्यज्वर हिवताप
हिंमट (वि) उदास
हिमटा, हिमटी (वि) कृपण
हिंमत (अर स्त्री) धैर्य, अवसान, धमक
हिंमतदार, हिमती (वि) धैर्यवान, धमक बाळगणारा
हिमनग (स पु) हिमालय पर्वत
हिमनगजा (स स्त्री) पार्वती
हिमवत, हिमवान् (स पु) हिमालय
हिमळ (वि) बेचव, नि सत्त्व
हिमाईत (अर स्त्री) आश्रय, आधार
हिमाचल (स पु) हिमालय पर्वत
हिमाद्रि (स पु) हिमालय पर्वत
हिमायत (अर स्त्री) पाठबळ
हिमायतदार, हिमायती (वि) आश्रित
हिमालय (स पु) हिमाचल पहा
हिमाशु (स पु) चद्र
हियें (प्रा न) हृदय (ज्ञा० ६।३७६), धैर्य (ज्ञा० १।१६३)
हिय्या (स हृदय पु) छाती, धैर्य, अवसान
हिरकणी (स्त्री) लहान हिरा
हिरका (पु) हीर, ताड, माड इ० कित्येक वृक्षाचे ततु, लाकडात दिसून येणारी ततूच्या गतीची रेषा
हिरकूट (पु) हिरा
हिरडा (स हरीतकी पु) हिरडा, एक औषधी फळ
हिरडी (स्त्री) ज्याच्या योगानें दात परस्पराशी सबद्ध असतात ते मास
हिरणें (स हृ क्रि) हरण करणे
हिरण्मय (वि) सोन्याचे
हिरण्य (स न) सोने
हिरण्यकेशी (स स्त्री) यजुर्वेदातील आपस्तभ शाखा, (पु) त्या शाखेचा ब्राह्मण
हिरण्यगर्भ (स पु) ब्रह्मदेव
हिरण्यश्राद्ध (स न) अडचणीमुळे केवळ दक्षिणेवर उरकून घेण्यात येणारे श्राद्ध
हिरमुशी, हिरमुष्टी (वि) भग्नोत्साह, हिमत खचलेला
हिरमुसणे (क्रि) धैर्य खचणे, उत्साहहीन होणें, विरस होणे
हिरमोड (स्त्री) उत्साहभग, मनोभग
हिरवट, हिरवस (वि) कांहीसा हिरवा, किंचित् अपक्व, अडाणी, (प्रा) तापट, एककल्ली (एक० २६२)
हिरवळ, हिरवाळ (स्त्री) ओले, हिरवेचार गवत
हिरवा (वि) हिरव्या रगाचा, कच्चा
हिरवेचार (वि) अतिशय हिरवे
हिरशी, हिरसी (वि) लोभी, खादाड
हिरस (अर स्त्री) हावरेपणा
हिरसा (प्रा वि) उन्मत्त, नाठाळ
हिरसा तट्टू (पु) नाठाळ तट्टू, बढाईखोर मनुष्य, इष्कबाज, लपट, दुर्व्यसनी मनुष्य
हिरहिरी (स्त्री) हिरीरी पहा [रत्न
हिरा (स हीरक पु) एक पाढऱ्या रगाचे
हिराकशी, हिराकस (स्त्री) शाई वगैरे करण्याच्या उपयोगाचा एक पदार्थ
हिरामण (पु) एक लहान जातीचा पोपट
हिरावणें (स हृ क्रि) जबरीने दुसऱ्यापासून घेणें, हिसकावणे [वस्त्र
हिरावळी (स्त्री) बायकाचे पाघरण्याचे
हिरीरी (स्त्री) आवेश, सपाटा, निकराचा हल्ला
हिरीस (अर स्त्री) हाव, अधाशीपणा

हिलगड (स्त्री) भानगड [ठेवणें
हिलगणें (क्रि) ढिले बाधणे, लोबते
हिलारी (स्त्री) हिरीरी पहा
हिलाल (अर पु) टेभा, दिवटी
हिलावणें (प्रा क्रि) हलविणे
हिल्लाल (अर हिलाल पु) प्रतिपदेचा चद्र
हिला हरकत (हि स्त्री) टाळाटाळीच्या युक्त्या, सबबी, खऱ्याखोटया अडचणी
हिल्लेबाज (अर वि) दगेखोर, छट
हिंव (स हिम न) थडी, सर्दी, हिमज्वर
हिमज्वर, हिवताप (पु) थडी वाजून येणारा ताप [कापणे
हिवणें (प्रा क्रि) थड होणे, गारठणे,
हिवली (प्रा स्त्री) थडी
हिंवस (स्त्री) सर्द हवा, शीत तुषार
हिंवसणें (क्रि) सर्द होणे, उत्साहहीन होणे
हिंवसा (वि) थड, सर्द
हिवारे (प्रा न) हिवताप (दा० ३।६।२६)
हिंवाळा (पु), **हिवाळी** (स्त्री) थड ऋतु
हिवासले (प्रा वि) हिरमुसलेले
हिशेब, हिशोब, हिसाब (अर हिसाब पु) अकाची घडामोड, जमाखर्च, गणती
हिशेबी (वि) हिशोबासबधाचा, हिशोबाच्या कामात वाकबगार, न्यायाचा, सरळ
हिशोब हिशेब पहा
हिंसक (स वि) हिसा करणारा
हिसकणें (क्रि) हिरावणे, जबरदस्तीने घेणे
हिसका (पु) आचका, झटका, हिसडा
हिसकावणें (क्रि) हिसका देणे
हिसडणें (क्रि) हिसका देणे
हिसणें (स हेष क्रि) खिकाळणे [करणे
हिंसणें (क्रि) हिसा करणे, मारणे, इजा
हिसळणें (क्रि) उसळणे, शितोडे उडणे किंवा उडविणे
हिसळा (पु) कणसावर पडणारा एक रोग
हिसा (पु) हिस्सा, वाटा, भाग
हिंसा (स स्त्री) इजा, पीडा, वध
हिसार (अर पु) किल्ला, गड
हिसेरशी, हिसेरसी (फा स्त्री) अकगणितात—वाटावयाचे द्रव्य व वाटेदाराची सख्या हेच भाज्यभाजक मानून त्रैराशिकाच्या रीतीने विभाग करण्याचा प्रकार
हिंस्र (स वि) क्रूर, भयकर, घातक
हिस्सा (अर पु) वाटा, भाग, अश
हिस्सेदार (पु) वाटेकरी, भागीदार
हिळणें (क्रि) वठणीस येणे, कह्यात येणे, माणसाळणे
ही, हि (अ) देखील, आणखी
हीड (स्त्री) वळचण
हीण (स हीन न) हलक्या प्रतीची धातु, हलकटपणा, नीचता, न्यून, दोष, उणीव
हीणकट, हीणकस (वि) हिणकट, हिणकस पहा
हीन (स वि) उणे, नीच, कमी प्रतीचे, विरहित [भावना
हीनगड (पु) आपण कमी आहो अशी
हीनवाद (पु) अस्वीकरणीय साक्ष
हीर (पु) माड, सुपारी इ० च्या पातीमध्ये असलेला दाडा, हिरा, कठिणपणा, (वि) श्रेष्ठ
हीर (स्त्री) ईर्ष्या
हीरक (स पु) हिरा
हीरकमहोत्सव (पु) व्यक्तीला किंवा सस्थेला ६० वर्षे पुरी झाली असता करावयाचा उत्सव
हीर भरणे लचकणे
हींव हिव पहा
हीवर (प्रा पु) वक्ष (मुक्ते० रामा० २।११)
हुकणे (क्रि) चुकणे
हुकमत (अर स्त्री) अधिकार अमल
हु० पन्हा (पु)—हुकुमाखालच्या प्रजेचा रक्षणकर्ता
हुकमी (वि) हुकुमाप्रमाणे वागणारा
हु० पत्र—कामगिरीवर रवाना होण्याविषयीचा लेखी हुकूम
हुकार (पु) समति, रुकार, एकादा मनुष्य काही गोष्ट सागत असता श्रोत्याने आपण ती सावधान चित्ताने ऐकत आहो असे दर्शविण्याचा उद्गार
हुंकार (स पु) धनुष्याचा टणत्कार, गर्जना

हुकी, हुक्की (स्त्री) कोल्ह्याचे ओरडणे, वाऱ्याचा झोत, एकाएकी मनात आलेली इच्छा किंवा विचार, लहर, उकळी
हुकुमत हुकमत पहा
हुकुमदाज (हिं पु) हुकूम करणारा
हुकूम (अर हुक्म पु) आज्ञा, पत्त्याच्या खेळातली एक संज्ञा
हुकुमतपन्हा (पु) सत्ताधीश
हुकुमनामा (फा पु) दिवाणी खटल्याचा निकाल झाल्यानंतर खर्च्या ठरलेल्या पक्षास कोर्टाकडून मिळणारे निर्णयपत्रक
हुकूमबरदार (फा त्रि) आज्ञाधारक
हुकूमशाही (स्त्री) पोटेशाहीचे राज्य
हुक्का (अर पु) गुडगुडी
हुक्कापाणी (न) खानपानादि व्यवहार
 हु० बंद करणे—वाळीत टाकणे
हुक्का (स्त्री) हुकी पहा
हुग (स्त्री) आलेला वास
हुगणे (क्रि) वास घेणे हुंगणे
हुगाड्या (वि) हग्युक्तीने तपास लावणारा
हुचमणी (पु) हलकट मनुष्य
हुचमल्ली, हुचुमल्ली (स्त्री) बुद्धिबळाच्या खेळातली एक संज्ञा
हु का चू , हूचू (न) एकाहि शब्दाचा
हुच्च, हुच्चा (वि) ख्यालीखुशाली करणारा, नीच, हलकट
हुजत (अर हुज्जत स्त्री) रिकामा वाद, तक्रार, बहाणा, पावती
हुजतखोर (वि) तक्रारी, वितंडवादी
हुजती (फा स्त्री) पावती
हुजरात (अर स्त्री)खास सरकारची फौज
हुजऱ्या (पु) खिजमतगार, शागीर्द
हुजी (प्रा अ) समोर
हुजुती (हि स्त्री) पावती
हुजुरात (स्त्री) खुद्द सरकारची फौज
हुजूर (फा पु) सरकार, दरबार, (अ) समक्ष (एक० ३९०८)
हुजूर कामगार (फा पु) खास राजाजवळचा अमलदार
हुजूर चौकशी, हुजूर तपासणी (फा स्त्री) खुद्द राजाने केलेली चौकशी
हुजूरपागा (स्त्री) खास राजाच्या उपयोगासाठी ठेविलेले घोडे
हुजूर हशम (अर हुजूरहश्म पु) खास राजाच्या संरक्षणार्थ असलेले शिपाई, बॉडीगार्ड
हुज्जत (फा स्त्री) खजिन्यात ऐवज जमा झाल्याबद्दलची पावती
हुज्जत, हुज्जतखोर हुजत, हुजतखोर पहा
हुटकणे (क्रि) जोराने हलविणे, उतावीळपणा करणे
हुटहुट, हुटहुटी (स्त्री) उतावळेपणा, उत्सुकता (अनंत० ८१), चित्ताची उद्विग्नता
हुटहुटणे (प्रा क्रि) उतावीळ होणे (ज्ञा० १।३७९)
हुड (स्त्री) बिनडाकी दागिना उजळ दिसावा म्हणून त्याला देण्याची आंच
हुडकणे (क्रि) शोधणे, धुंडणे
हुडका (पु) हुदका, थडक, मुसंडी
हुडकावणे (क्रि) झिडकारणे, तिरस्कारपूर्वक पिटाळणे
हुडकी (स्त्री) थडक, मुसंडी
हुडगणे (क्रि) उगाच भटकणे
हुडगी (प्रा स्त्री) आडदांड स्त्री (एक० ३८१०)
हुडण (स्त्री)थडक, धक्का बुक्की, गोंधळ, गर्दी, मुसंडी
हुडणावळ (स्त्री) बट्टा, वटाव
हुडवा (पु) व्यापाराचा किंवा विक्रीचा कुलमुखत्यार, पूर्ण अखत्यार, करार
हुडहुड, हुडहुडी (स्त्री) हिंव, कापरे, थंडीचा कडाका वाढणे
हुडा (सं हुड् पु) जत्रा, रास, ढीग, बुरूज (एक० ३९०, रामवि० ८।२९२)
हुडा (सं हुड् स्वीकारणे पु) वरदक्षिणा, मुलीच्या बापाने मुलाच्या बापास देणग्याबद्दल द्यावयाची ठराविक उक्ती रकम, हुंडवा पहा
हुडारणे (क्रि) हुदडा मारणे, ढकलणे, झिडकारणे, (न) पाणी अडविण्याकरिता घातलेला बांध, बंधारा
हुंडावण (हिं स्त्री) हुडणावळ, बट्टा

हुडी (स्त्री) एका ठिकाणचे झाड दुसऱ्या ठिकाणी नेऊन लावावयाचे असले म्हणजे मुळास धक्का न लागू देता मातीसकट उपटतात ते
हुडी (स्त्री) बुधलीच्या तोंडास दोरी बाधून व फडक्याने आच्छादून त्यात माती वगैरे ठासून दट्ट्यासारखे घट्ट बसवितात ते
हुडी (स्त्री) जड्याचे हत्यार
हुडी (स हुड् = स्वीकारणे) परस्थळी पैसे पाठवावयाचे असता या ठिकाणच्या सावकाराच्या दुकानी सदर रक्कम व वर थोडेसे पैसे दिले असता तो दुसऱ्या ठिकाणच्या सावकाराला सदर रक्कम देण्याबद्दल देतो ते पत्र, लक्षणेने— अविवाहित मुलगी, देशातरी मरण पावलेल्या गोत्रजाबद्दलचे अशौच
हुडू, हुडूक, हुडूका (पु) हुदका
हुडूक (न) डमरू
हुडेकरी (पु) थोडीशी दलाली घेऊन मालाची ने-आण करणारा दलाल
हुणूक (स्त्री) मुद्दाम गैरसमज करून देणारे भाषण, चिन्ह, खूण
हुत (स वि) अग्नीस अर्पण केलेले, ज्यात आहुति टाकली असा (अग्नि), जळून रक्षा झालेला, आमंत्रिलेला
हुतका (पु) गर्दी, खाज, उत्कठा
हुतवह (स पु) अग्नि
हुताटणें (क्रि) उतावीळ होणे
हुतात्मा (पु) श्रेष्ठ कार्यासाठी बलिदान करणारा मनुष्य
हुताश, हुताशन, हुतास (स पु) अग्नि
हुताशनि (स स्त्री) होळी
हुतुतु (पु) मुलाचा एक खेळ
हुदका (पु) रडण्याचा उमाळा
हुदडणें (क्रि) शिगाने किंवा डोक्याने हिसडा मारणे, घालवून देणे, निसरणे, नाचणे, बागडणे
हुदडा (पु) थडक, धडका, धडक, मार्गात कितीहि अडचणी आल्या तरी धडाक्याने काम करणारा, सोंगट्याच्या डावात एकच फिरती राहणारी सोंगटी
हुदडी(स्त्री)हुदडा याचा पहिला अर्थ पहा
हुद्दा (अर पु) अधिकार, ताशा
हुद्देकरी (पु) शस्त्रवाहक कामदार
हुद्देदार (पु) अधिकारी
हुनर, हुन्नर (फा हुनर पु स्त्री) कला.
हुनरबद (फा पु) शिल्पकार
हुनरी (वि) कलावत, कुशल
हुन्नर (पु स्त्री) हुनर पहा [मुख्य
हुपट, हुप्या (पु) वानराच्या टोळीतला
हुबकणे (क्रि) जोराने एकाएकी खाली आदळणे
हुबणें (प्रा क्रि) विव्हळणे
हुबते (प्रा न) भाडण, वाद [एक खेळ
हुबर, हुबरी (स्त्री) गवळ्याच्या मुलाचा
हुबरडे (स्त्री) गुराचे मोठ्याने ओरडणे
हुबरडा (पु), **हुबरडी** (स्त्री) गाई बैलाचे हबरणे [(भा० ३।६००)
हुबरणें (क्रि) हबरणे, ओरडणे, घुमणे
हुबरीतुबरी (स्त्री) हुमरी तुमरी पहा
हुबळी (प्रा स्त्री) हुबरी, हमामा
हुबा (प्रा वि) रडका (दा० १९।९।२९)
हुबेहुब (अर हुबह् वि) अत्यत सादृश्य असलेले, अनुरूप
हुमण (पु न) घुबड
हुमणी (प्रा स्त्री) बुक्की, थापटी, थडक
हुमरीतुमरी (हि स्त्री) अरे तुरे करणे, जोराचा तटा
हुमरी, हुमल (स्त्री) एक खेळ, हुज्जत
हुमाणा (पु), **हुमाणे** (न) कोडे, घोटाळ्याचा प्रश्न [पिसाचा तुरा
हुमा (फा पु) घोड्याच्या डोक्यावरचा
हुम्या (वि) घुम्या, तोंडातून अक्षरहि न काढणारा, टोणपा, ठोंब्या
हुरडणे (क्रि) भाजणे
हुरडफुक्या (वि) नावाचा मात्र शिपाई पण खरोखर भित्रा, रिकामटेकडा
हुरडा (पु) भाजलेल्या कोवळ्या धान्याच्या कणसातले दाणे
हुरण (न) मुग्याचा थवा
हुरदग, हुरदगा (पु) गडबड, अशाति
हुरपळ, हुरपळा, हुरपाळा, हुर्फळा (पु) वरवर भाजणे

हुरपळणी (स्त्री), **हुरपळणें** (न) वरवर भाजणे
हुरमट (वि) हूड
हुरमत (अर स्त्री) अब्रू, पत
हुरमुज (स्त्री) कावेसारखी तांबडी माती
हुररेवडी (स्त्री) फजिती, हुर्यो
हुरशी (स्त्री) उमाळा, उत्सुकता
हुरसूल (पु) गावात येऊन राहिलेल्या परस्थानी सरकारात भरण्याचा धारा
हुरहुर (स्त्री) चिंता, काळजी, चुटपुट
हुरहुरणें (क्रि) खेद करणे, शोक करणे
हुरळणें (क्रि) विचार न करता उत्साहाने प्रेरित होणे
हुरूप (पु स्त्री) उत्साह, उमेद, अवसान
हुरूम (अर स्त्री) निश्चय, मनाची दृढता
हुरूरू (प्रा पु स्त्री) हुर्या हुररेवडी
हुर्द (न) हृदय
हुर्यो (अ) पच्ची, फजिती
हुर्रेवडी (स्त्री) फजिती, बोऱ्या
हुलकट (स्त्री) लोकात उडालेली गडबड, हुल्लड
हुलकावणी (स्त्री) भलतीकडे रोख दाखवून फसविणे, हूल, फसवणूक
हुलगा (पु) कुळीथ, एक हलके धान्य
हुलचुतिया (पु) ठोंब्या, मूर्ख मनुष्य
हुलड, हुल्लड (हिं स्त्री) गर्दी, ओरड, गडबड, जोराचा हल्ला
हुलरी (स्त्री) खेळातील गलबला
हुलसार (पु) हूलस्वार पहा
हुला (वि) वेडा, खुळा
हुलीवर घालण (क्रि) शिकार साधण्याकरिता सावज घेरणे
हुलुक (फा पु) आवेश
हुल्लड हुलड पहा
हुवळा होवळा पहा [सावध
हुशार (फा हुशियार वि) शहाणा, बुद्धिमान,
हुशारी (फा स्त्री) हुशारपणा, सावधगिरी, चलाखी, उल्लास
हुशी, हुसी (स्त्री) चेंडूचे उडणे
हुश्श (अ) अतिशय उष्णता भासमान झाल्याचा निदर्शक उद्गार
हुसकटणें (क्रि) उसकटणे, उलगडणे, अस्ताव्यस्त करणे, बिघडविणे, भीतीने घाबरणें, बुजणे
हुसकणें (क्रि) धुडकावणे, हाकलून लावणे
हुसका (पु) मनाला सारखा लागलेला ध्यास, चिंता, हुरहुर
हुस्कारा (पु) सुस्कारा
हुस्न (अर न) सौंदर्य, लावण्य
हुळवाजणें (क्रि) माघार घेणे
हुळहुळ (स्त्री) किंचित् स्पर्शाने गुदगुल्या होण्याइतकी त्वचेची नाजुक स्थिति
हुळहुळा (वि) फारच नाजुक त्वचेचा
हुळा (स होला पु) भाजलेला ओला हरभरा [उद्गार
हू (अ) उत्तेजनपर किंवा संमतिप्रदर्शक
हूक (हि स्त्री) उसण, तीव्र वेदना, गटार बातमी, (इ पु) आकडा
हूड (वि) तापट, अविचारी, आडदांड, धाडशी, खोडकर, (प्रा स्त्री) लीला
हूत् (प्रा न) वाकन्पेपण, धिक्कार
हून (अ) पासून, पेक्षा [शब्द
हूप (प्रा पु स्त्री) धैर्य, (अ) माकडाचा
हूल (हि स्त्री) हुलकावणी, बतावणी दंगा, गडबड, गप्प
हूलस्वार (फा पु) आघाडीचे स्वार
हृत्, हृद् (स न) अंतःकरण, हृदय
हृत (स वि) हिरावून नेलेले
हृदय (स न) अंतःकरण मन, काळीज, छाती, रहस्य, मर्म, खुबी
हृदयंगम (स वि) मोहक, चित्ताकर्षक
हृदयशून्य (स वि) निर्दय, निष्करुण
हृदयस्थ (स वि) अंतर्यामी असणारा
हृद्गत (सं न) अभिप्राय, अंतस्थ हेतु, हरिद्र
हृद्य (स वि) सुंदर [मोठी चिंता
हृद्रोग (स पु) काळजाचा रोग, सतत व
हृष्ट (स वि) आनंदित
हे (अ) अरे
हेकणा (वि) काणा [दुराग्रही, एककल्ली
हेकट, हेकड, हेकडखोर (वि) हट्टी
हेका (पु) हट्ट, छंद, नाद, दुराग्रह
हेकाड (प्रा वि) हेकड, हट्टी, एककल्ली
हेक्का (स स्त्री) उचकी

हेकेखोर (वि) हट्टी, दुराग्रही, छादिष्ट
हेंगड, हेंगडा (वि) हेगाडा पहा, मूर्ख
हेंगडूमेंगडू (वि) हेगाडा पहा
हेंगाड–डा–डें (वि) अडाणी, मूर्ख
हेंगाड मत (न) अडाणी मत
हेंगें (प्रा अ) इकडे
हेजीब (अर पु) दूत, कारकून, नोकर
हेट (हि अ) येथे, खाली, (वि) खालचा
हेटकरी (पु) बरकदाज शिपाई, मराठ्याच्या पायदळात नोकरी करणारा तळकोकणचा मनुष्य [क्षुद
हेटा, हेटाशेंटा (वि) हलकट, नीच, हलका,
हेटाळकी, हेटाळणी, हेटाळी (स्त्री) अवहेलना
हेटाळणे (क्रि) तिरस्काराने वागविणे
हेटी (स्त्री) गौळीवाडा
हेटीमेटी (स्त्री) अवहेलना, पाणउतारा
हेड (स्त्री) विक्रीसाठी नेलेले गुराचे खिल्लार
हेडगा (पु) चिपाड भातण इ० चा भारा
हेडबा (स हिडिबा स्त्री) एक पुराणप्रसिद्ध राक्षसी, भयकर किंवा ओंगळ स्त्री
हेडमास्तर (इ पु) मुख्य शिक्षक
हेडली (स्त्री) हडळ
हेडवणें (प्रा क्रि) हेटाळणे (ना० १८३७)
हेडसावणें (क्रि) हेटाळणे
हेत (स हेतु पु) हेतु, अभिप्राय, इच्छा, अनुमान, कारण
हेति (स पु स्त्री) शस्त्र, तलवार
हेतु (स पु) बेत, उद्देश, निमित्त, कारण
हेतुक (स वि) कामनिक
हेतुकपण (प्रा स्त्री) इच्छा, अभिलाष
हेतुगर्भ (स वि) हेतुगर्भित असलेले
हेतुमंत (वि) सकारण बोलणारा
हेत्वाभास (स पु) भ्रामक हेतु, न्यायशास्त्रात–व्यभिचार, विरुद्धता, असिद्धि, सप्रतिपक्षता व बाध या पाच दोषानी युक्त विधान
हेंदर (स्त्री न) घाण, केरकचरा
हेंदरा (वि) घाणेरडा, ओंगळ, वेडगळ
हेंदोलणें (प्रा क्रि) हेलकावणें
हेपलणें (क्रि) सभोगक्रिया करणे
हेबाळणे (क्रि) रेटणें, धक्का मारणें, चेंगरणे
हेम (स न) सोने
हेमकट (वि) सोनेरी (दा० १।२।१५)
हेमकूट (स पु) गधर्वांनी वस्ती केलेला एक पर्वत [औषधी मात्रा
हेमगर्भ (स पु) सोने घालून केलेली एक
हेमटा (पु) थडक, धक्का
हेमत (स पु) मार्गशीर्ष व पौष या दोन महिन्यामिळून होणारा ऋतु
हेमधर (स पु) मेरुपर्वत [आणिलेले
हेमाडपती (वि) हेमाडपताने प्रचारात
हेर (स हेरक पु) गुप्त दूत, (वि) क्षुद्र
हेरणे (क्रि) बारकाईने पहाणे, न्याहाळणे
हेरफेर (पु) फेरबदल, अतर
हेरब (स पु) गणपति
हेरूनफेरून (अ) उलथेपालथे करून, इकडेतिकडे, पुन पुन
हेऱ्या (पु) गुप्त दूत, न्याहाळणारा
हेल (पु) मजुरी, हमाली, बोलताना किंवा गाताना काढलेला लाबट सूर
हेलकरी (पु) ओझे वाहणारा मजूर, हमाल
हेलकावणें (क्रि) झोके खाणें
हेलकावा (पु) झोका, आदोलन
हेलकाविणें (क्रि) हलविणे, झोके देणे
हेलगा (पु) रेडा, हेला [हेटाळणी
हेलना (स स्त्री) अवहेलना, अपमान,
हेलपटणें (क्रि) निष्कारण खेप करविणें, वाऱ्याने उमळून पडणे, नाश पावणे
हेलपटा, हेलपाटा (पु) व्यर्थ जाण्यायेण्याचा त्रास [अपमान, लीला
हेला (पु) रेडा, हल्या, (स पु)
हेलावणें (क्रि) हलणें, हेलकावे खाणें
हेलावा (पु) आदोलन, हेलकावा, लाट
हेलि (स पु) सूर्य
हेवड (प्रा पु) गुताडा (दा० १५।१।५)
हेवडदेवड (स्त्री) शेतकऱ्याची परस्पराना मदत करण्याची चाल [उत्कठा
हेवा (अर पु) मत्सर, द्वेष, हव्यास,
हेवेखोर (वि) दुसऱ्याचा हेवा करण्याचा स्वभाव असलेला
हेषा (स पु) घोड्याचे खिंकाळणें

हेसणें (क्रि) खिंकाळणे
हेसा (पु) काजळ, धुरकट
हेळ (स्त्री) गुराना पाणी पिण्याकरिता बाधलेला हौद, ओढ्यातील विहीर
हेळणा (स हेलना स्त्री) हेळसाड, अपमान, तिरस्कार
हेळणें (क्रि) धिक्कारणे [जडणे
हेळणें-मेळणें (क्रि) घरोब्याचा सबध
हेळसण—न (स्त्री) अवहेलना
हेळसणें (क्रि) तुच्छ मानणे, हेळसाड करणे
हेळसाड (स्त्री) हयगय, दुर्लक्ष, अवहेलना, अनादर
हेळा (प्रा स्त्री) क्षण (विवे० पू० २११), दृष्टि (सदा० ४८३), (अ) सत्वर, क्षणात
हेळावा (प्रा पु) झोका, लाट
हेळी, हेळु (स हेलि पु) सूर्य
हेळीमेळी (स्त्री) स्नेहसबध, मेळ
हैक, हैकथैक (अ) गुराना हाकतेवेळी उच्चारण्याचा शब्द, (स्त्री) वरचढपणाने लाविलेली टुमणी
हैकत (स्त्री) दुर्दशा
हैदोस (अर पु) गोधळ
हैबत (अर स्त्री) भय, दरारा **हैबत खाणें**—धास्ती घेणे [गबाळ
हैबती (वि) भित्रा **है० गैबती** (वि) सुस्त,
हैम (स वि) सोन्याचे
हैराणगत (स्त्री) दुर्दशा, व्याकुळता
हैरान (अर वि) आजारी, दुर्दशाग्रस्त, अस्वस्थ
हैवान (अर पु) पशु, जनावर
हो (अ) अहो, समतिदर्शक शब्द **होसहो लावणें-मिळविणें**—समति दर्शविणे
होईक (प्रा वि) होणारे (वामन० बालक्रीडा ७३), (न) दैव
होऊन (अ) ऊन प्रत्ययान्त धातुसाधित अव्यय, स्वयप्रेरणेने, स्वत च्या बुद्धीने, आपखुषीने, जाणून बुजून
होकरणें (प्रा क्रि) बोलावणे, थाबविणे
होका (फा पु) तोफेचा गोळा
होकायत्र (न) गलबतावरील दिशा ओळखण्याचे यत्र
होकार (पु) समति, रुकार, [बोलावणे
होकारणें (क्रि) मोठ्याने हाक मारणे,
होगडणें, होगाडणें (क्रि) हाकलून लावणे, फेकून देणे [आवरशक्ति नसलेला
होगा (वि) दाडगा, उर्मट, सुस्त, अगी
होट (स ओष्ठ पु) ओठ
होटाळ (वि) बाबरओठ्या, जाड ओठाचा
होटाळी (स्त्री) घोड्याला खरारा करतेवेळी त्याने चावू नये म्हणून त्याच्या खालच्या ओठाला बाधलेली दोरी
होड (हि स्त्री) शर्यत, पैज, करार
होडकी (स्त्री), **होडके** (न) लहान होडी
होडगा, होडगा (पु) सोटा, काठी.
होडत (स्त्री) होड, पैज, शर्यत
होडा (पु) खळगा
होडा (प्रा पु) पैज, अलकार, मोठेपण
होडी (स्त्री) नाव, नौका
होणजे, होणसे (स्त्री) वन्से, नणद
होणसणें (क्रि) टोचणे
होणें (क्रि) घडणे, बनणे, असणे, सपणे
होतकर, होतकरू (वि) पुढे उत्कर्ष पावेल असे वाटण्याजोगा
होतव्य (न) भवितव्य, दैव
होता (स पु) यज्ञकर्ता
होत्र (स न) हवनद्रव्य, आहुति
होत्साता (अ) होत असता
होन (पु) सोन्याचे एक नाणे
हो ना (स्त्री) होय नाही यातले एखादें उत्तर, सदिग्धता
होपळ, होपळसुती (प्रा स्त्री) पोकळ, निरर्थक, मद, अव्यवस्थित, मूर्ख
होबा (पु) 'होय' असे उत्तर, (क्विार न करता) देणारा, खुशामत्या, समर्थाचा बगलबच्चा
होम (स पु) यज्ञ, हवन, आहुति
होमकुड (स न) यज्ञकुड [जाळणे
होमणें (स क्रि) अग्नीला अर्पण करणे,
होमशाला (स स्त्री) यज्ञस्थान
होमिओपाथी (इ स्त्री) समचिकित्सा शास्त्र (हॅनिमान या जर्मन वैद्याने ही पद्धति शोधून काढली)
होय (अ) समतिसूचक शब्द

होय नव्हे (स्त्री) विचारपूस
होयबा (पु) दुसऱ्याच्या होस हो लावणारा, ज्याला स्वत चे मत नाही असा
होया (प्रा. वि) होणारा
होर (न) वाहून आलेला गाळ
होरट (प्रा वि) हटवादी, हट्टी
होरट, होरटचा (वि) गलबला करणारा, हट्टी [बुजविणे, व्यापणे
होरणें (स्त्री) माती, केर इ० टाकून खेळगा
होरपळणें (क्रि) भाजणे, डागणे
होरस (प्रा स्त्री) लग्नात वधूपक्षाने वरपक्षास दिलेली मेजवानी
होरा (स पु) राशीचा अर्ध, अडीच घटका, फलज्योतिषाचा एक प्रकार, अदाज, अटकळ
होराबारी (स्त्री) जोराचा वाद
होरी (हि स्त्री) होळीचे गाणे
होलकाडा (पु) झुकाडी, झोक
होरेवारे (पु) वादप्रतिवाद, झटापट (तुका० २६४७)
होला (प्रा पु) एक पक्षिविशेष
होलाकोला (पु) नालायक मनुष्य.
होलार (पु) महार, माग इ० जातीचे वाजत्री
होलाळा (प्रा पु) लाट, वेग
होलिका (स स्त्री) होळी
होलिकोत्सव (स पु) शिमगा
होवरी (प्रा स्त्री) सोपा
होवळा (वि) नसते कारभार करणारा, उपद्व्यापी
होवासा (पु) आश्वासन, वचन
होष (फा होश पु) भान, शुद्धि, उत्साह, उत्सुकता [(४१।१२१)
होसरणें (क्रि) होणे (मुक्ते० वन०
होळकर (पु) मूळचे होळचे राहणारे; इदूरचे धनगर जातीचे सस्थानिक, धनगर, होळीच्या दिवसात मजा मानणारे
होळणें (क्रि) साडणे, पाझरणे, धुणे
होळपणें (क्रि) होरपळणे, वरवर भाजणे
होळबण्या (स्त्री अने) काळजी, चिता, खेद, मनस्ताप इत्यादि
होळा (पु) मोठी होळी, हवळा

होळाव (प्रा पु) पालन
होळी (स होलिका स्त्री) हुताशनि, शिमगा, लाकडे गवऱ्या इ० पदार्थांची पेटविलेली रास **होळी शिपणें** (न)–होळीच्या दिवसात पडणारा लहानसा पाऊस, **होळीचे होळकर**—होळीच्या दिवसात घाणेरडे वर्तन करण्यात मौज मानणारे उडाणटप्पू लोक
होळीपोळी (स्त्री) होळीला पोळीचा नैवेद्य प्रथम अर्पण करण्याचा मान
होज्या उडविणें फजिती करणे [पात्र
हौद (फा पु) टाके, पाणी साठविण्याचे
हौदा (फा पु) हत्तीवर बसण्याची उघडी अबारी, कुस्तीसाठी केलेला खळगा
हौर (पु) ऊर्मि, नदीला एकाएकी आलेला पूर
हौरा (पु), **हौरी** (स्त्री) पाढरे तीळ
हौल दिल (फा वि) हवालदिल पहा
हौशा, हौशी (वि) हौस बाळगणारा, उत्साही [इच्छा, उत्साह
हौस (अर हवस स्त्री) आवड, उत्कट
हौळा (पु) हुळा, भाजलेला ओला हरबरा.
ह्यस्तन, ह्यस्थ (स वि) कालचा
ऱ्हद (स न) डोह, खोल तळे
ऱ्हस्व (स वि) आखूड
ऱ्हास (स पु) क्षय, उतरती कळा
ल्हाद (स आल्हाद पु) आनद, हर्ष
ल्हाव (स लाभ पु) लोभ, आधाशीपणा.

ळ

ळ मराठी व्यजनमालेतील चवतिसावे व्यजन या व्यजनाने सुरु होणारे शब्द मराठी भाषेत नाहीत

क्ष

क्ष (स क् + ष्) मराठी व्यजनमालेतील पसतिसावे व्यजन
क्षण (स पु) तीस कला इतका काळ, काळाचा सूक्ष्म अश, पळ, श्राद्धाचे बोलावणे, श्राद्धभोजन

क्षणणें (क्रि) श्राद्धास आमत्रण देणे
क्षणप्रभा (स स्त्री) वीज [णारे
क्षणभगुर (स वि) क्षणात नाश पाव-
क्षणक्षणा, क्षणोक्षणी (अ) दर क्षणास
क्षणिक (स वि) अल्प काळ टिकणारे
क्षत (स न) जखम, व्रण
क्षतज (स न) रक्त [चिता, फिकीर
क्षति (स स्त्री) नुकसान, नाश, इजा,
क्षत्र (स पु) क्षत्रियाची जात, योद्धा
क्षत्रिय (स पु) लढाऊ जातीचा मनुष्य
क्षपणें (प्रा क्रि) नाश करणे (वामन० नामसु० १३)
क्षपा (स स्त्री) रात्र
क्षम (स वि) सोशीक, क्षमाशील
क्षमण (न) क्षमा
क्षमा (स स्त्री) माफी
क्षमावान् (स वि) क्षमाशील
क्षय (स पु) ऱ्हास, उतरती कळा, नाश, एक रोग [तिथि
क्षयतिथि (स स्त्री) सूर्योदयी नसणारी
क्षयमास (स पु) दोन सक्रान्ती ज्यात येतात तो महिना
क्षयरोग (पु) राजयक्ष्मा
क्षयिष्णु (स वि) नश्वर
क्षयी (स पु) क्षयरोगी
क्षर (स वि) नाशिवत
क्षरणें (क्रि) झिरपणे, पाझरणे, गळणे
क्षात (स वि) क्षमाशील, सहनशील
क्षाति (स स्त्री) क्षमा, सहनशीलता
क्षात्र (स स्त्री) क्षत्रियासबधाचा
क्षार (स पु) खारट पदार्थ
क्षालणें (क्रि) धुणे
क्षालन (स न) धुणे
क्षिणणें (क्रि) कृश होणे, क्षय लागणे
क्षिति (स स्त्री) पृथ्वी, क्षय, ऱ्हास, चिता, फिकीर, पर्वा
क्षितिज (स न) जेथे आकाश जमिनीला लागलेले दिसते तेथे त्याच्या परस्पर-स्पर्शाने झालेले जे वर्तुळ दिसते ते
क्षितीश (पु) राजा
क्षिप्रा (स स्त्री) खीर, उज्जनीची शिप्रा नावाची नदी
क्षीण (स वि) रोडका, कृश, दुर्बळ [खीर
क्षीर (स न) दूध, झाडाचा चीक, पाणी,
क्षीरसागर (स पु) दुग्धसमुद्र
क्षीरपति (स पु) विष्णु
क्षीराब्धि (स पु) क्षीरसमुद्र
क्षीरारे (प्रा न) खिल्लार
क्षुण्ण (स वि) चुरडलेले, ठेचाळलेले
क्षुद्र (स वि) क्षुल्लक, लहान, हलके
क्षुद्रदृष्टि (स स्त्री) बारीक सारीक दोष पाहण्याची प्रवृत्ति
क्षुधा (स स्त्री) भूक
क्षुधाक्रात, क्षुधातुर (स वि) भुकेला
क्षुधित (स वि) भुकेला [लेला.
क्षुब्ध (स वि) रागावलेला, क्षोभ पाव-
क्षुर (स पु) वस्तरा, गुराच्या पायाचा खूर
क्षुल्लक (स वि) अल्प, क्षुद्र, किरकोळ
क्षेत्र (स न) शेत, स्थान, देह, उत्पत्ति-स्थान, पुण्यभूमि
क्षेत्रफळ (स न) कोणतीहि पातळी अथवा क्षेत्र एखाद्या क्षेत्रपरिमाणाने मोजिले असता त्या परिमाणाची जी सख्या निष्पन्न होते ती
क्षेत्रगणित (स न) भूमितिशास्त्र
क्षेत्रप (स पु) दुसऱ्याच्या ग्रथात घुसड-लेला भाग
क्षेत्ररक्षक (पु) क्रिकेटच्या खेळात चेडू अडविणारा
क्षेत्रज्ञ (स पु) जीवात्मा, परमेश्वर
क्षेत्री (स पु) क्षत्रिय, शेतकरी
क्षेप (स पु) विलब, अनादर
क्षेपक (स पु) घुसडून दिलेले वचन किवा श्लोक [अनध्याय, वल्हे
क्षेपण (स न) फेकणे, दूर सारणे,
क्षेपणी (स स्त्री) गोफण, वल्हे
क्षेपनिक्षेप (अ) खात्रीपूर्वक, खास
क्षेम (स न) कल्याण, हित, आलिगन, (वि) सुखी, हितकर
क्षेमालिगन (न) स्नेहालिगन
क्षोणी (स स्त्री) पृथ्वी, सख्या
क्षोद (स पु) चूर्ण, भुकटी, विचार चर्चा

क्षोभ (सं. पु.) खळबळ, व्यग्रता.
क्षोभणें (सं. क्षुभ् क्रि.) रागावणें, चलबिचल होणें.
क्षौम (सं. पु.) रेशमी वस्त्र.
क्षौर (सं. पु.) हजामत; तीर्थाच्या ठिकाणीं केलेली हजामत.
क्ष्मा (सं. स्त्री.) पृथ्वी.
क्ष्वेड (सं. न.) विष.

ज्ञ

ज्ञ (सं. ज् + ञ्) मराठी व्यंजमालेंतील छत्तिसावें व्यंजन.
ज्ञ (सं. समासांत उत्तरपदीं वि.) जाणणारा.
ज्ञपित (सं. वि.) जाणलेलें; शिकविलेलें.
ज्ञात (सं. वि.) जाणलेलें.
ज्ञाता (सं. पु.) जाणणारा, शहाणा, विद्वान् मनुष्य.
ज्ञाति (सं. स्त्री.) जाति.
ज्ञान (सं. न.) जाणीव; विषयाचें आकलन; माहिती; ब्रह्मज्ञान.
ज्ञानकळा (सं. स्त्री.) बुद्धिवैभव.
ज्ञानकांड (सं. न.) आत्मज्ञानाचें प्रतिपादन केलेला वेदाचा भाग.
ज्ञानकोश (सं. पु.) विविध माहितीचा ग्रंथ (इं. एन्सायक्लोपीडिया).
ज्ञानचक्षु (सं. पु.) ज्ञानदृष्टि.
ज्ञानमाला (सं. स्त्री.) शिक्षणास आरंभ करतांना घातली जाणारी माळ.
ज्ञानवल्ली (सं. स्त्री.) थट्टेनें–भांग.
ज्ञानी (सं. पु.) शहाणा, सुज्ञ पुरुष.
ज्ञानेंद्रियें (सं. न. अने.) ज्यांच्या द्वारें वस्तूंचें ज्ञान होतें अशीं इंद्रियें म्हणजे त्वचा, नेत्र, जिव्हा, कान व नाक.
ज्ञापक (सं. वि.) ज्ञान करून देणारा.
ज्ञेय (सं. वि.) जाणण्यास योग्य.
ज्ञानवाद (सं. पु.) शास्त्रीय ज्ञान हेंच ज्ञेय असें मत.

परिशिष्ट १

पुरवणी

[या परिशिष्टात कोशाचे काम सपल्यावर आढळलेले व घालावयाचे राहिलेले काहीं महत्त्वाचे शब्द आणि विज्ञान, मानस-शास्त्र इ शास्त्रातील पारिभाषिक शब्द मुख्यत आलेले आहेत यातील बहुतेक शब्द सस्कृतसाधित आहेत]

अकालप्रौढ (वि) लहानवयातच प्रौढपण आलेला
अग्रहक्क (पु) मालकीहक्क (पुस्तक वगैरेवरचा) (इ रॉयल्टी)
अणुभार(पु)सयुगामध्ये समाविष्ट झालेल्या मौलाचे एकूण वजन
अतिमानव(पु) मनष्याहून श्रेष्ठ प्रतीचा प्राणी [व्याप्ति
अतिरिक्तता (स्त्री) मर्यादेबाहेरील
अध्यापनशास्त्र (न) शिक्षणशास्त्र
अध्यासन (न) विद्यापीठात विशिष्ट अभ्यासाकरिता योजिलेले पद (इ चेअर)
अपलाप (पु) अफरातफर
अपक्षय (पु) ऱ्हासापूर्वीची अवस्था
अपश्रद्धा (स्त्री) चुकीची श्रद्धा, मोह
अबोध (वि) न कळलेले
अभ्यर्थन (न.) प्रार्थना
अभियोग (पु) खटला
अभिमत्रण (न) आवाहन
अर्भकावस्था (स्त्री) अजाणपणाचा काल
अभिसंपात (पु) द्वद्व, विरोध, कलह
अमसृण (वि) विषम
अमृदु (वि) खरखरीत, विषम
अवरतम (वि) नीचतम
अवरोधित (वि) दाबलेले [काम
अवैतनिक (वि) मोबदला न घेता केलेले
अश्वशक्ति (स्त्री) यत्राचा काम करण्याचा वेग ज्या परिमाणात मोजतात ते
अस्थिस्थिर (वि) अस्थिरूप झालेले
अस्फुटबोध (पु) थोडेसे दर्शन होणे.
आत्रपुच्छ (न) आतड्याच्या शेवटचा भाग (इ अॅपेडिसायटिस)
आत्रवेदन (न) आंतड्यास होणारे दु ख.
आदर्शवाद (पु) ध्येयवाद
आदिमानव (पु) मनुष्याच्या प्राथमिक अवस्थेतला प्राणी
आत्मकेंद्री (वि) आत्मकेद्रित
आत्मक्लेशी (वि) स्वत ला क्लेश करून घेण्यात आनद मानणारा
आत्मनिग्रह (पु) स्वत वर ताबा
आत्मपीडनगड (पु) स्वत ला दु ख देऊन आनद मिळविण्याची वृत्ति.
आम्ल (न) अॅसिड, अधातूच्या भस्माशी पाण्याचा सयोग होऊन झालेले द्रव्य.
आरोग्यविज्ञान (न) आरोग्याचे शास्त्र
आलेख (पु) गणितातील चढउतार दाखविणारी रेषा (इ ग्राफ्)
इतिवृत्त (न) अहवाल [उपभोगणारा.
इंद्रियसुखवादी (वि) इद्रियाचे विषय
इष्टानिष्टता (स्त्री) बरेवाईटपणा
ईप्सित (न) मनोरथ
उच्चगड (पु) आपण मोठे आहोत ही भावना [वारस.
उत्तराधिकारी (पु) एखाद्या माणसाचा
उत्पादितभाव (पु) प्रेरणा केलेली भावना.
उदासीकरण (न) आम्ल व अल्क याचे योग्य प्रमाणात मिश्रण करून त्याचे विशिष्ट गुणधर्म नष्ट झाल्यावर मिळणारे मिश्रण

उन्मार्गगामी (वि) वाईट मार्गाने जाणारा.
उपपादक (वि.) विवेचक
उपाख्य (अ) ऊर्फ
उद्वेगभाव (पु) तिटकारा
ऋणध्रुव (पु) विद्युत्घटामध्ये ज्या घटकावर रासायनिक क्रिया होऊन विद्युत्प्रवाह निर्माण होतो तो घटक (**धनध्रुव**–याच रासायनिक क्रियेत ज्या घटकावर एकाद्या मौलाचा थर बसतो तो)
एककालीन (वि) एकसमयिक
एकघटकी (वि) एकपरिमाणी
एकरूपत्व (न) ऐक्य
एकवादी (पु) जगात एकत्व आहे असे पाहणारा
औद्भिद (न) उदिभज्ज
अतराय (पु) अडथळा [मन
अतर्मान(न) प्रगट मनाच्या आतील दुसरे
अतर्लक्षी (वि) आत पाहणारा
अतःस्फुरण (न) अत प्रेरणा
अत स्फूर्ति (स्त्री) अत प्रेरणा
कर्णपटह (न) कानाचा पडदा
कल्पनारति (स्त्री) जागेपणी स्वप्ने पाहण्याची वृत्ति
कल्पनावाद (पु) ध्येयवाद
कलागृह (न) कलाकृति तयार करण्याचे ठिकाण (इ स्टुडिओ)
कलाविज्ञान (न) शिल्पशास्त्र
कामजीवन (न) लैंगिक • जीवन
कार्यक्रमपत्रिका (स्त्री) ज्यावर सभेचे काम लिहिले आहे असा कागद
कार्यशक्ति (स्त्री) निसर्गशक्तीची काम करण्याची पात्रता (इ एनर्जी)
कारिका (स्त्री) सयुगाकरिता उपयोजिलेले सक्षिप्त रूप (इ फॉर्म्युला).
कालापव्यय (पु) वेळ फुकट घालविणे
क्रियाशाळा (स्त्री) कारखाना
क्रीडन (न) विहार करणे
खुषबू (फा पु) सुगध
गतधवा (स स्त्री) विधवा
गतिजन्य (वि) पदार्थांना दिलेल्या गतीमुळें त्यामध्ये आलेली (कार्यशक्ति).

गतिक्षमता (स्त्री.) चपलत्व.
गलनिका (स्त्री) नसराळे.
गिनती (हि स्त्री) मोजदाद.
गीतरव (पु) गीतनाद.
गुणात्मक (वि) प्रकारविषयक.
गोष्टीवेल्हाळ (वि) गोष्ट एकण्यात रगून जाणारा [पियन).
गौरकाय (वि) गोऱ्या रगाचा, (युरो-
गृहजीवनशास्त्र (न.) पाकक्रियादि ससारातील गोष्टीची माहिती
ग्रामपचायत (स्त्री) गावातील नेतृत्व करणारी सभा
ग्रामीण (वि) खेडेगावासबधी
घूर्णना (स्त्री) भ्रमाची अवस्था
चतुरोक्ति (स्त्री) कुशल भाषण
चित्राकण (न) शब्दात रगविणे
चित्रोपम (वि) चित्रासारखे
छायायत्र (न) कॅमेरा [यत्र.
जनित्र (न) विद्युत्प्रवाह निर्माण करणारे
जन्मसिद्ध (वि) जन्मापासूनचा
जलबद (वि) जलाभेद्य, पाणी आत शिरू न देणारा
जुगुत्साभाव (पु) तिरस्काराची भावना.
ज्वलनगर्भ (वि) ज्वालाग्राही
ज्वलनशील (वि)सहज पेट घेऊ शकणारा.
ज्वलनाक (पु) ज्या तपमानास पदार्थ पेट घेतात ते तपमान
तटनिक्षेप (पु) काठावर ठेवणे
तदात्म (वि) अभिन्न
ततकवि (पु) शाहीर कवि
तन्द्रा स्वप्न (न) दिवा स्वप्न
तपमान (न) पदार्थाची थडपणाची वा उष्णपणाची स्थिति
तुल्यदर्शन (वि) सारखे दिसणारे.
तोषदान (न) नोकरी सपताना द्यावयाची बक्षिसी (इ ग्रॅच्युइटी)
तंतुशीलता (स्त्री) धातूचा त्यातून बारीक तारा काढता येण्याचा गुण [विलास).
दर्दभरी (वि) उत्कट भावाचा (गायन
दायित्व (न) जबाबदारी.
दिवास्वप्न (न) जागेपणी स्वप्ने पहाणें.
दुःखात्म (वि.) शोकाने युक्त

दुर्गमता (स्त्री) गूढता
दूरदर्शक (वि) लाबचे दाखविणारे
दूरश्रावक (पु) टेलिफोन (इ)
दडविज्ञान (न) शासनाचे शास्त्र
द्रवक्षम (वि) निरसन होण्यास योग्य, वितळू शकणारे
द्राव (पु) द्रवामध्ये विरघळणारा पदार्थ व तो द्रव याचे मिश्रण
दृष्टसाक्षी (वि) प्रत्यक्ष पाहणारा
धर्मप्रामाण्य (न) धर्म हाच अतिम अधिकार ही श्रद्धा
धर्मोन्माद (पु) धर्मवेड
ध्येयकल्पन (न) आदर्शीकरण
नर्मचातुर्य (न) खुबीने बोलण्याची चतुराई
नर्मयुक्त (वि) खुबीदार
नर्मोक्तिचातुर्य (न) खुबीने बोलण्याचे कौशल्य
निद्राभ्रमण, **निद्रासचारण** (न) झोपेत चालणे
निद्राभाषी (वि) झोपेत बोलणारा
निर्माणप्रवृत्ति (स्त्री) काही तरी नवे करून दाखविण्याची नैसर्गिक इच्छा
नियतिवाद (पु) दैववाद
नियुक्तिपत्र (न) नेमणुकीचा हुकूम
निराकृत (वि) खोडून काढलेला (सिद्धात इत्यादि)
निर्बलनस (वि) ज्याचे मज्जाततु क्षीण आहेत असा
निर्वाहण (न) व्यवस्था
निषेधन (न) विरोध करणे
निसर्गप्रेरण (स्त्री) सहज प्रवृत्ति
न्यूनधी (वि) मद बुद्धीचा
न्यूनमहित्व (न) मद बुद्धि
पदसिद्ध (वि) विशिष्ट पदामुळे आपोआप सदस्य झालेला (इ एक्स् ऑफिशिओ)
पर-क्लेशन गड (पु) दुसऱ्याला अपाय करण्याची वृत्ति
परपीडनासक्ति (स्त्री) दुसऱ्याला त्रास देण्यात आनद वाटणे
परिग्रहण (न.) एकाद्या गोष्टीचे सर्वांगीण आकलन करून घेणे
परिपोषण (न) पुष्टि
परिमेय (न) मापता येण्यासारखे
परिसीमा (स्त्री) हद्द
परीक्षानळी (स्त्री) ज्यात रसायन वगैरे टाकून प्रयोग केले जातात ती काचेची नळी (इ टेस्ट ट्यूब)
पर्यवेक्षक (पु) देखरेख ठेवणारा
पर्यवेक्षण (न) देखरेख
पशुवाटिका (स्त्री) प्राणिसग्रहालय
पाढरा हत्ती (पु) खर्चाच्या दृष्टीने अवजड वाटणारी गोष्ट
पारपत्र (न) एका राष्ट्राची सरहद्द ओलाडताना घ्यावयाचा परवाना (इ पासपोर्ट)
पारपरिक (वि) परपरेतील
पितृसावर्ण्य (न) बापाच्या वशाशी सारखेपणा
पुजातीय (वि) पुरुषजातीचे (बीज वगैरे).
पुनरावर्तन (न) पुन आवृत्ति करणे
पुनरावाहन (न) पुन स्मरण करणे
पुराणप्रियता (स्त्री) जुन्या गोष्टीची आवड
पूर्व प्रवृत्ति (स्त्री) मनाचा कल
प्रकृतिसिद्ध (वि) निसर्गसिद्ध
प्रक्रोधभाव (पु) राग
प्रचोदक (पु) प्रेरणा देणारा
प्रतिध्वनन (न) पडसाद उमटणे
प्रतिनामक्रिया (न) अप्रत्यक्ष रीतीने घडणारा परिणाम
प्रतिनिधान (न) प्रतिनिधित्व
प्रतिसामाजिक (वि) समाज विरोधी
प्रत्यादेश (पु) आव्हान
प्रथमोपचार (पु) अपघात झाला असता काही आवश्यक अशी करावयाची प्राथमिक शुश्रूषा (इ फर्स्टएड)
प्रदर्शनवाद (पु) आपल्या भावना शक्यतेवढ्या प्रगट करण्याचा साप्रदाय
प्रभवन (न) तेजस्विता
प्रभविष्णुत्व (न) तेजस्वीपणा
प्रभावित्व (न) उज्ज्वलता
प्रवर्तित (पु) सुरू केलेला
प्रसूचन (न) इषारा

प्रक्षेपण (न) फेकण्याची क्रिया, विज्ञान-शास्त्रात–सूर्य किवा अग्नि याचेपासून उष्णता सक्रमणाची पद्धति (इ रेडिएशन)
प्रज्ञाहत (वि) बुद्धि गुग झालेला
प्राणवायु (पु) ऑक्सिजन
प्राणिवाटिका (स्त्री) पशुसग्रहालय
प्राणिवृंद (पु) प्राणिसग्रह
प्रायोगिक (वि) प्रयोगाविषयी, प्रयोगाच्या
प्रेरणात्म (वि) प्रेरणा असलेले, स्फूर्तिदायक [आदेश
प्रेरणादेश (पु) मनाला आतून होणारा
प्रेक्षास्थान (न) चित्रमदिर
बहुमुखी, प्रतिपद (वि) देवघेवीच्या प्रत्येक अवस्थेत घ्यावयाचा (कर)
बोधपूर्व (वि) जाणीव होण्याच्या अगोदरचा
भक्ष्यान्वेषण प्रवृत्ति (स्त्री) आपले खाद्य शोधण्याची सहजप्रवृत्ति
भावगौरववाद (पु) भावनाधीनता
भावनाविष्करण (न) भावनाचे प्रगटीकरण
भावनिक (वि) भावनात्मक
भावप्रत्यय (पु) भावनेचा साक्षात्कार
भावप्रवण (वि) भावनेवर भर देणारा
भावबध (पु) भावनेचा दुवा
भावसक्षोभ (पु) भावनेचा आवेग
भावरूप (वि) करणरूप, भावात्मक
भूतलक्षी (वि) भूतकाळाकडे पाहणारा
भूताभिमुख (वि) भूतकाळाकडे पाहणारा
भ्रातमति (वि) डोके फिरलेला
मज्जाविकृति (स्त्री) मज्जाततूची बिघडलेली अवस्था [करणे
मतप्रचार (पु) आपल्या पथाचा प्रचार
मतिभ्रम (पु) वेड
मद्यार्क (पु) मध
मलशुद्धि (स्त्री) मलोत्सर्जन
मर्षण (न) सहन करणे
मानसकद (पु) भावग्रथी, मानसगड
मानसोपचार (पु) मनावर उपचार करून रोग बरे करण्याचे शास्त्र
मुडेछाट पैरण (स्त्री) गळयाबरोबर बसणारा (कॉलर नसलेला) सदरा
मृत्युमान (न) लोकसख्येतील मृत्यूचे शेकडा प्रमाण
मौलिकता (स्त्री) नवीन निर्मिति
मौल (न) मूलद्रव्य (इ एलेमेट)
यथादर्शन (न) जसे आहे तसे दिसणे
रियाज (पु) गाण्याची मेहनत
रोहित्र (न) बदलत्या दिशेच्या विद्युत्प्रवाहाचा (ए सी) दाब कमी किवा अधिक करणारे यत्र (इ ट्रॅन्स्फॉर्मर)
लष्करशाही (स्त्री) लष्कराचा कारभार
वशीकरण (न) वश करणे
लोळ (पु) अधिक माया
वक्रनलिका (स्त्री) सायफनची नळी
वर्खशीलता (स्त्री) धातूचा त्याचा बारीक पापुद्रा निघण्याचा गुण
वहन (न) घनरूप पदार्थामध्ये उष्णतेचे सक्रमण होण्याची पद्धति (इ कडक्शन)
विद्राव्यता (स्त्री) शभर ग्रॅम पाण्यामध्ये दिलेल्या तपमानाला द्राव सपृक्त (सॅच्युरेटेड) करण्याकरिता लागणारे त्या पदार्थाचे वजन (ग्रॅम्स)
वियत्सचारी (वि) आकाशात फिरणारा
विलेपन (न) थर बसविण्याची क्रिया
श्रद्धाप्रवणता (स्त्री) श्रद्धाळूपणा
श्रमजीवि (वि) शरीरश्रमावर जगणारा
श्रमिक (पु) मजूर
श्रातवेतन (न) सेवानिवृत्तीनतर मिळणारे वेतन
श्रुतिका (स्त्री) नभोवाणीवरील नाटिका
श्रेष्ठी (पु) नेता, व्यापारी, सावकार
श्रोतेंद्रिय (न) कान
षड्यत्र (न) कारस्थान [वाटणे
सभाभीरुत्व (न) लोकापुढे येण्याची भीति
समकणाकर्षण (न) एकाच पदार्थाच्या कणामध्ये असलेले परस्पराकर्षण
सयुग (न) दोन किवा अधिक मौलाच्या रासायनिक सयोगाने बनलेला पदार्थ
सप्लवन (न) घनरूप पदार्थाचा एकदम वायुरूपात जाण्याचा गुण
स्थितिजन्य कार्यशक्ति (स्त्री) पदार्थ उचावर ठेवल्याने त्याचे अगी आलेली काम करण्याची पात्रता

स्थितिस्थापकत्व (न.) लवचीकपणा
स्वयंशासन (न) आपणच राज्य करणे.
हरकत (स्त्री) हकारयुक्त जलद तानेचा तुकडा
हेतुकथन (न) अध्यापनात–पाठाचे रहस्य पहिल्याने सागणें
क्षार (पु) लवण (इ सॉल्ट).

परिशिष्ट २

कित्येक शब्दांची व्युत्पत्ति

[कै. वा. गो आपटे याची मूळ शब्दरत्नाकरास दिलेली टीप]

मराठी भाषेतल्या शब्दाच्या व्युत्पत्तीकडे अद्याप विद्वानाचे लक्ष जावे तसे गेले नाही ही मोठी दु खाची गोष्ट आहे मराठी शब्दाचा नमुनेदार कोश अद्याप झालेला नाही मोल्स्वर्थ साहेबाच्या कोशात पुष्कळ शद्वाच्या व्युत्पत्ति दिल्या आहेत, त्याच खऱ्या मानून चालण्याकडे लोकाची प्रवृत्ति असल्यामुळे या कोशातहि सामान्यत त्याच व्युत्पत्ति दिल्या आहेत कित्येक शब्दाची व्युत्पत्ति उघड उघड चुकीची दिसली तेथे तेवढा योग्य फरक केला आहे पण अलीकडे रा राजवाडे, साने, पराजपे, आपटे, मोडक, भारदे, पाटणकर, काळे, इ० गृहस्थानी विविधज्ञानविस्तार, सरस्वतीमदिर, इ० मासिकातून व इ स मडळापुढे वाचलेल्या निबधातून सुमारे दोन हजार शब्दाच्या नव्या व्युत्पत्ति सुचविल्या आहेत त्यातल्या कित्येक अगदीच विलक्षण असल्या तरी दुसऱ्या बऱ्याच विचार करण्यासारख्या असल्यामुळे व ही निरनिराळी मासिके व इ स मडळाचे रिपोर्ट सर्वाच्याच सग्रही असण्याची सभवनीयता फारशी नसल्यामुळे या सर्व व्युत्पत्तीचा सग्रह या कोशाचे परिशिष्ट म्हणून जोडल्यास फार सोईचे होईल अशी सूचना अनेक विद्वान् मित्रानी मला केल्यावरून हे परिशिष्ट जोडण्यात आले आहे या व्युत्पत्ति सर्वमान्य झालेल्या असत्या तर त्याचा समावेश मूळ कोशातच करण्यात आला असता, पण त्यातल्या बऱ्याच अद्याप वादग्रस्त असल्यामुळे मूळ कोशात न देता परिशिष्टाच्या रूपानेच त्या देणे इष्ट दिसल्यावरून तसे केले आहे

अ

अखखें (सगळे)–स अक्षय
अगलट–स अग + लुठ्
अगुस्तान–फा अगुश्तान
अगोदर, आदोगर–स. आदावग्रे.
अचाट–स अत्यर्थ
अजगर–स अलगर्द (काळा पाणसर्प).
अटपाट–का अट्ट (भरवस्तीचे) + पट्ट (विस्तृत)
अट्टल–स अटल
अठळी–स अष्टि
अडणी–स अटनी
अडमुठ्ठा, आडमूठ–स अनेड (मूर्ख) + मूक (बहिरा) [अडीच
अडीच–स सार्धद्वि–साडइड–साडीच–
अड्डा (बाजारातील व्यापाऱ्याची सभा) स आड (उद्योग)
अड्डा–(मल्लाचा)–स अडड् (लढाई).
अनाठायीं–स अन्यस्मिन् स्थाने

अपकारा–स. अपस्कार (बैठक)
अप्रें–स अल्पतर
अफाट–आटपाट
अबाडा–स आम्रातक
अभ्रा–स अभ्र
अमूप–स अनुपम
अरबट–स अपभ्रष्ट [गरज
अलगर्जी–स अन् (नकारार्थी) + (हि)
अलोट–स अ + लुट् (बोलणे), अर्थ–अनिर्वचनीय
अवचित–स अहोस्वित
अवदसा–१ स अवध्वसा २ अयाचित
अवशीस–स उषसि
अस्तमान–स अस्तमयन
अस्ताव्यस्त–स अस्तव्यस्त
अळणी–स अलवण [कायमचा)
अक्षि–(अगदी) स अक्षयम् (पूर्णपणे,

आ

आइत्या पिठावर रेघा–स अतिथे पीठे रेषा (येथे पीठ म्हणजे पाट असा अर्थ आहे) [२ स आर्ये
आई–१ स आत्प्रो (जीव मिळविणारी),
आकार–स कर (जमिनीचा सारा)
आखडणें–स आकुचनम्
आखें–स अक्षणम्
आगठी–स अग्निस्थिति
आगठी–स अगुलिस्थ
आगवाडा–स अग्रवाट (आघाडी)
आगारा–स अगार
आचारी–स आचारिकिक
आटणें–स अट्ट (कमी होणे)
आटपाट–१ स अष्टप्रकोष्ठम् (आठ चौकाचे), २ स अट्ट (वाडा) + पट्ट (चौक), ३ म आठ + पाट (विस्तार), ४ स अट् जाणे, पट् (जाणे) आले गेले (कोणते तरी)
आठवडा–१ स अष्टावर्त. २ स सप्तावर्त (मूळ सस्कृतातल्या स् चा प्राकृतात ह होऊन त्याचा पुढे आ झाला).
आठवण–स. आस्थापन.
आड (विहीर)–स अवट
आड–अड
आडखळणें–स अन्त स्खलनम्
आडगाव–स अतर्ग्राम (उपग्राम)
आडत–१ स आट्टपात्य (अट्टपति म्ह० बाजाराचा मोकादम), २ स आड (उद्यम)
आडनाव–स अतर्नाम
आडमाप–स अर्ध (दीड) + माप.
आडरात–स अर्धरात्रि
आडवस्त्र–स अर्धवस्त्र
आडिल–स अडीर
आडे–हि आडे (आडवे लाकूड)
आण–(शपथ)–स आज्ञा.
आणखी–स अन्य + एक
आणा–१ स आपणक २ स अकनक
आणि– स हन्त
आणीक–१ प्रा आणिक्क (तिरके, वाकडे) २ स अन्य + एक
आता–प्रा इत्ताहे–इत्ता
आत्या–स अत्तिका, २ स आप्तका
आदू–स अद् (बाधणे)
आधळी कोशिबीर–स अधा कौशाबी (कौशाबी नगरीतला एक खेळ)
आधीं–स आदि
आपटणें–स आपट् (फोडणे)
आपण–स आत्मन्
आप्पा–स आत्मा
आबवणी–स आम्लपानीय
आबिल–स आम्ल
आबोशी–स आम्रपेशी
आबोळी–स आम्लवोलिका
आयता–१ स अयत्नत २ स आयत्त.
आवा (कुभाराचा)–स आपक
आहेर–स आभर (ण)
आहाच (कदाचित्)–स आहत्य
आळ–१ स अलीक २ स हेडन (अनादर).
आळवणें–स आलपन
आळुमाळु–अ अल अल

इ

इटकुलीमिटकुली–स इतुक (ल) मितुक (मोजणे).
इटीदाडू–स यष्टिदड
इटेकरी–स यष्टिकर
इतका–वैदिक-इयत्तक
इन् मिन् तीन–ही, मी आणि ती
इनसाफ्–अर निस्प (अर्ध)
इशी, इश्श–१ स विश् (विष्ठा), २ स ऱ्हीच्छ (लाजणे)
इसाड–स ईशा (नागराचा दाडा)

उ–ऊ

उकडणे–स उत्क्वथनम्
उकळणें–स अवक्षल्
उकळी–स उत्कलिका
उकिरडा–स अवकर
उक्ते–स अवक्रय
उघड–स उद्‌गाढ
उच्छाद–स उत्साद
उजवणे, उजावणें–१ स उद्यापन, २ उपयमनम्
उजवे, उजू–स ऋजु
उजेड–स उद्योत, उदयित
उटणें, उटी–स उद्वर्तन
उठवणें–स उत्थापन
उडवणें–स उर्व (हिंसा करणे)
उतराई–स उत + तृ
उथळ–स उत्स्थल
उद्या–स उदय
उधळणें–स उद्‌धूलनम्
उधार–स उद्धार (एक प्रकारचे ऋण)
उपडा–१ स उपावृत्त, २ उत्पाद, ३ उत्पाटित
उपरणें–स उपाभरणम् किंवा उपवरणम्
उफळणें–स उत्फुल्ल
उफाडा–स उत्फाल
उबगणें–स उपगमनम्
उबारा–स उष्मतर
उभळणें–उत् + भल्ल
उभा–स ऊर्ध्व
उमळणें–स उद्वमनम्
उर्मट–स उन्मत्त
उलट–स उल्लट
उसणे–उसण
उसना–स वस्न (किंमत, भाडे)
उसवणें–स उत्सिवनम्
उसळणे–उत्सरणम्
उसे–प्रा उसअ, स उत्शीर्षकम्
ऊन–स उष्मन्

ए–ऐ

ए–स अयि
एकदम–स एकपदम्
एकंदर–स एकत्र
एकोत्री–स एकोत्तरी
ऐकणे–स आकर्णनम्
ऐट, ऐटा–स अट्ट (तिरस्कार)
ऐरणी–स अर्याणी
ऐसा–स ईदृश्

ओ–औ

ओगण–स अज्
ओचा–स अचल
ओझे–स वाह्य
ओटा–स ओहट्टा
ओटी–स उपस्थ
ओढ, ओढा–स अवकर्ष, अवकर्षक
ओथंबणें–स उत्तभनम्
ओचा–स अवचय
ओबडधोबड–स उद्‌भट– उब्भड – आवृत्तीने धोबड.
ओवी–प्रा उवी
ओवरी–स अपवरक
ओवाळ (दोष देणे)–स उपालभ्
ओशट–स अवशिष्ट
ओसरण–स अवसरणम्
ओसरी–स अपवरक
ओसाड–स उत्साद
ओहट, ओहळ–स ओघ
ओहोट–स अवहोडण
औत–स आवप्त

क

कचरा–१ स कच्चरक, २ स कशेरु (नागरमोथ्यासारखे तृण)
कचाटी–स कृच्छ्र
कच्चे–स कथ्थ (खोटे)
कज्जा–स कार्य
कटकट–स कटकटा (घासण्याचा आवाज)
कटाळणें–कठन (कठणे) स कट्
कट्यार–स कटीतर
कठणें–स कठ् (कष्टाने काळ काढणे)
कठाळ–स कठतलासिका
कड–स कटि
कडक–स कर्कर
कडकडणें–स कड् (कर्कश आवाज करणे)
कडबोळे–स कट
कडरा–स कधरा (गळयाचा दोर)
कडा–स कटक
कडे–स कटकम्
कणगा–स कानक
कणा–स कर्णक
कण्हणें–स कण् (शब्द करणे)
कथिल–स कसीर
कदील–इ कँडल
कद्रू–स कदर्यु
कप्पा–स कल्प
कफल्लक–स कपालक
कफावत–हि कहावत (लोकवार्ता)
कबरा–स कपिल
कभिन्न–स कभल्ल
करकरीत–स कर्कर (कठिण)
करकोचा–स क्रकच
करडा–स कट्ट
करपणें–स कृप् (दुर्बळ होणे)
करवत–स क्रकच, किंवा करपत्र
करार–अर इक्रार
कऱ्हा, कऱ्हे–स करभ
कलकलाट, कलकल–स कलल (अ) व्यक्त शब्द)
कवडा (धूर्त)–स कपटक
कवण, कोण–स क नु
कवलांर–म कऊल + स अगार
कवळी–स कवली
कणसे–स कस् (गतिवाचक)
कसा–स कीदृश
कसोटी–स कषपट्टिका
कळक–स कटकिल
कळकळ–स कल्
का–स कामम्
काकी–स कि, किल
काखी (रंग)–स काषाय
काच (जाच)–स कच् (बांधणे)
काचणें–स कच् (बांधणे)
काचोळी–स कंचुली
काच्या–स कंचुक
काट देणें (अपमान करणे)–स कात् + कृ
कात (सापाची)–स कृत्ति
कातडी–स कृत्ति
कानठाळ–स कर्णताल
कानडे–स कर्णकटु
कानशील–१ स कर्णशिरस्, २ कर्णशष्कुलि
कापर–स खर्पर (लुच्चा)
कापूर–ता करप्पू, स कर्पूर
काबाडकष्ट–स कर्वटकष्ट (कर्वट–उताराची जागा)
काबू–स कबू (परद्रव्यापहारी)
कामकरी–स कर्मकर
कामसू–स कर्मशूर
काय ?–स किमिति [दिवसाचे श्राद्ध)
कारटा–स करट (मृताच्या ११ व्या
कारटे–स कुमार
कारली–स कारवल्ली
काल (उद्या)–स कल्लि, **काल** (मागच्या दिवशी)–स कल्य (गत दिवस).
कावळा–हि कव्वा, स काक
कालवड–स कलभटी
कासंडी–स कास्यहंडि
कासार–स कास्यकार
काहणी–हि कहानी (सांगितलेली गोष्ट).
काहीं–स किमपि
काळ–(दुष्काळ)–ता आकालि (क्षुधा).
किचकट–स कृच्छ्र
किचाट–स कृत्या

किचाटी–स कृच्छ्र
किटकिट–स किट् (त्रासविणें)
किटणे–स कीर्त्
किटाळ–स कष्ट
किनी–प्रा किणो (प्रश्न)
किरसाण–स कृषाण (शेतकरी)
किसळ–स क्लिश
कीं–स किल
कींव–स कृपा
कुचा–स कूर्च
कुटाळ–स कूट+आळ
कुडकुडणें–स कुड् (विकल होणें)
कुडव–स कुटप
कुडाकुडी–स कुडक, कुडिका
कुडुक–स कुडुप (अडकवावयाचा दागिना)
कुत्रा–प्रातिक सस्कृत कुतर
कुपी–स कूपी.
कुबड–स कुब्जास्थि
कुरकुली–स कर्करी
कुवा–प्रा कुहा, स कूप
कुसळ करणें–स कुशलीकरणम् (वमन).
कुळकरणी– तेलगु. कुल (शेतकरी) +करण (हिशेब)
कुळकुळीत–वैदिक कुल् (जळणे)
केरसुणी–स कर्षणी
कैपक्ष–स कृपापक्ष
कैवार–स कृपाकर
कोकणें–स कू
कोकलणें–स कल्
कोच–स कूर्च
कोंठबा–प्रा कोट्टिंबो
कोड–(कुष्ट) प्रा कोडु
कोड–(कौतुक)–स कुतूहल
कोडीसवाणा–स कपोतवर्ण
कोतवाल–स कोट्टपाल
कोदी–स कुसधि (भितीची साधी किंवा [जोड).
कोपरखळी–स कूर्परखति
कोमट–स कवोष्ण
कोरा–स कुमार
कोरींव–स उत्कृ
कोलती–स वैदिक-कुल् (जळणें), देशज–कोलित्त, स अलीक
कोल्हा–प्रा. कुल्हो
कोल्हाटी–स कुलटा
कोशेटा–स कोशकीटक
कोहळा–स कुभफला
कोसळा–स वैदिक-कुल् (जळणे)
कौल–स कीलक–प्रा कीलअ—केलु–कवेलू, कौल

ख

खाचरट–स क्लिष्ट
खचित–स खल्ल चित
खजीर–स खड्गजीर
खटपट–स खाट्कृत्य पाट्कृत्य
खटला–खटलेवाईक–स खट्वा
खटारा–स क्षत्ता
खटचाळ–स खट+आल
खडखडणें–स खड् (मथन करणे)
खडबडून–स खटखटयित्वा
खडी–स खटी (पाढरी माती)
खडोबा–स स्कद
खड्डा–स खदा (गर्ता, खाच)
खण–स खड
खदावीर–स स्कध+वीर
खपा–स खप्प (रागावलेला)
खप्पो–स खप्पिन् (बलात्काराने हरण करणारा)
खरकटें–हि० खारे खाटे
खरूज–(द्वाड माणूस)–स खर
खर्ज–स षड्ज
खलक–(फितुरी)–स खल (चहाडखोर)
खवखवणें–स क्षव (खोकला)
खवडा–स स्फोटक
खवणा–स क्षपणक
खस्ता–स कष्ट
खळणें–स स्खल्
खाई–स खादिका
खाऊ–(खादाड)–स खादुक
खाकरणें–१ स खात्कृ, २ स खक् (हसणे).
खाटिक–स खट्टिक
खाडा–(खड्डा) स खात
खाणें–स खै (दु ख देणे).

खावी–स क्षद्
खारट–स क्षारिष्ठ
खालीं–स खात–खाल–खाली (सप्तमी)
खिटखिट–स खिट् (त्रासविणें)
खिडकी–प्रा खडुकीं, स खडक्किका
खितपण–स क्षिप्त + पण
खिरापत–स क्षीरपत्र
खिळखिळा–करणें–स खिलीकृ
खुजा–स कुब्ज
खुदकन्–स क्षुत् (शिकणे)
खुनशी–स कुहनशील
खुबा–१ स कूपक २ स गुल्फ
खुरपें–स कूर्पर
खुरसणी–हि खोरासानी (खोरासानातून प्रथम आलेले)
खुर्द–स क्षुद्र **खुर्दा**–स क्षुद्र
खुळा–क्षुल्ल, प्रा खुल्लणा.
खेचर–स खरज
खेडें–स खेट
खेप–स क्षेप
खो–स क्षोभ [खोट्
खोटें–१ स कूट, २ स क्षोट, ३ गुज०.
खोंड–स षड
खोबरे–स कर्पर
खोरे–स क्षुरप्र, कुहरम्
खोळ–खोलि (बाणाचा भाता).

ग

गच्च–स गाढ.
गजर–गज् (नाद करणे).
गटार–पोर्तु गटेर
गडेरी–प्रा गडीरी.
गड्डा–स गर्ता
गंधवाटी–स गधवर्त्ति
गबर–स गव्हर.
गयाळ–गुज घेला (वेडा).
गरमी–स ग्राम्य
गल्लीकुची–गल्ली + कुत्सित
गरज–स गृध (इच्छा).
गरजू–स गृधु.
गरम–स घर्म.
गरती–१ स गृहस्था, २ स गृहवती.
गलेलठ्ठ–स गल् (खाणे)
गवत–स गो + अत्त
गवसणी–स गवाक्षन्
गवसणें–स गवेषणम्
गहाण–हि गहिना (दागिना)
गळणें–(म्लान होणे) स ग्लै
गळू–वैदिक स ग्लौ
गागजणें–स १ गर्ज्, २ स गद्
गागणें–स घग्घ् (हसणे)
गाजरपारखी–स गर्ह्यपरीक्षी
गाडी–स गत्री
गाडूळ–स गडूपद
गाधिल–स गधालि
गाय–स गावी
गायकवाड–गायकैवारी
गार–(एका प्रकारचा दगड)–स कर्कर.
गार–स गौरवाय किवा गुरु
गालगुड–स गलगुडिका
गालफड–स गल्लफलक
गावढें–स ग्रामड
गाळी–स गर्हिका
गिलावा–प्रा गिल + आवा
गुंग–हिं गूगा (मुका).
गुज–स गुह्य
गुडदाणी–स गुडधाना
गुडाळणें–स गुड्
गुपचुप–स गुप् (रक्षणे) + चुप् (मदगतीने जाणें).
गुरगूर–स घुर्घुरा
गुरू–१ स गोतर (गाय), २ स गौगु-गुरू (लहान जनावर)
गू–स गू (विष्ठा)
गोचीड–स गो + हि चीटी (मुगी, किडा).
गोठणें–स गोष्ट
गोठा–स गोष्ठी [पीठ).
गोळा–(घोळणें)–स गुडिका (कणिक,
गोतवळा, गोतावळा–१ स गोत्रवलय, २ स गोत्रावलि
गोता–स गोत्र
गोंधळ–१ स गुध (खेळणे), २ स. गुदल (वाद्यविशेष).

गोफ–स गुफ् (गुफणे)
गोमटीं–प्रा गुमटी (मनोहर)
गोमाजी–१ स गोतम, २ स गोमान्
गोरा–स गौरक
गोळी–स गुटी, गुली
गोष्ट–स गोष्ठी, किंवा गौ (वाणी)
गोहो–१ स गोध (पति), २ स गुह्
ग्यानू, ग्यानी–स ज्ञानी

घ

घट्ट–स घृष्ट
घण–स हन्
घरघर–स हृद्ग्रह
घरटी–स गृहवाटी
घरत–स गृहस्थ
घरपाडच्या–स गृहपडित
घराणे–स गृहराज्य
घरात, घरीं–(वायकोच्या अर्थी)–स गृह, गृहासु
घागर–स गर्गरी
घागरा–म घर्घर
घाण–स घ्राण
घायपात–प्रा खाअपात
घारगा–स घार्तिक
घिवर–स घृतवर किंवा घृतपूर
घेरा–(घेरलेला भाग)–स गृहीतक
घो–प्रा गोहो, स गुह्
घोटणें–(उगाळून बारीक करणे)–घृष्
घोटाळणें–स गुठ
घोडा–स घोटक किंवा तेलगु– गुर्रा
घोणा–स घ्राणम्

च

च (अव्यय)–स चित् (अव्यय)
चणाका–स चक्षुष्काण
चकली–स शष्कुली
चकाटचा–स चक्राट (लुच्चा, सोद्या).
चक्क–स चक्र
चक्रवाढ–स चक्रवृद्धि
चघळणें–स गृ
चची–स चच (पाच बोटे रुंदीचे माप, भर लांब पिशवी)
चट–(नाद, रुचि)–स चटु (स्तुति)
चटकन्–स चट्कृत्वा
चटकर–स चट्कृत्य
चटका–स चटका (मिऱ्याचे तिखट)
चटणी–स चट् (फोडणे)
चटदिनीं–स चट्दिति
चटपट–स चाटुपटु
चढेल–स चड
चतकोर–स चतु कृत्वा
चबीना–स चर्वण
चबू–स शबु (शख)
चमकणे–स क्रम्–चक्रम् (वारवार येणे).
चमकणें–स चमत्कृ
चमचमीत–स चम् (खाणे)
चमचा–स चमस
चरबी–स चरु
चरी–स चरक
चर्या–स चरितानि
चवडा–स चपटक
चवताळणे–गाण्यातला चौताल [हट्ट.
चवढाळ–१ स समर्द्धक, २ स चतुर+
चवाठा–स चतुष्पथ
चव्वल, चवल, चवला, चवली–स चतुर्थ (अर्ध्या रुपयाचा चतुर्थांश)
चऱ्हाट–स चराटक
चहा–(कीर्ति, आवड)–स याच
चळो का पळो करणें–स चलीकल्प्य (नाना सकल्पविकल्प करून)
चागले–स चग
चाचपणें–स चप्
चाचरणें–स चर्
चाचरा–स चचरीक
चाचा–स चचा (कुपुरुष)
चाड–स चाटु
चादरात–स चद्रात्मन्
चापट–स चिपिट (थापटलेली)
चापणें–१ स जि (जापयति), २ स. चप् (दाबणे)
चाखदळ–स चष् (खाण्यात पटाईत).
चाऱ्हा–म चारही, स चत्वारि

चावट–स वाचाळ
चावडी–चौ–वाडी किंवा चव्हाटी
चाहूळ, चाटळ–स चाटुलोल
चाळ–स शाला [चिकित्सक
चिकट– (घासाघीस करणारा)–स
चिघळणें–स गल् (जागल्यते)
चिटपाखरू–स कीट + हि पखेरू
चिठ्ठी–स चिट् (निरोप देऊन पाठविणे)
चित्तपावन–१ स चित्तपूर्ण (चित्त नावाचे गाव, गड किंवा खाडी असलेल्या ठिकाणचा, २ स क्षितिपावन, चित्त-पोलन (चिपळोण) चे राहणारे
चित्ता–स चित्रक
चिधी–स • चिन्ह
चिबूड–स चिर्भिट
चिमकणें–स श्मीलनम्
चिमूट–स मुचुटि (चुटकी)
चिरटें–स चीर
चिरफळी–स ची + फलक
चिमणी–चिवचिव–स चीव
चिवचिवाट–स चेतस्–प्रा चेड
चुई–स सूचि
चुरगळ–स चूर्णकला
चुरचुरणे–स चुर् (दाह होणे)
चुरणँ–स छुरणम्
चुरा–स छुरा
चुलता–१ स क्षुल्लतात, २ स चुल्लस्थ (निराळी चूल करून राहणारा)
चूप–स चूप (मंदगति)
चेंगट–स चिरकार
चेटका-स चाटुकार (मिष्ट भाषण करणारा)
चेटुक–स चाटुक (मिष्ट भाषण)
चेडा–स चेट
चेंडू–स गेंडु
चेपणँ–स चप् (दाबणे)
चेव–१ म चिति (जागृति)
चेव–१ स चेतस्–प्रा चेड, २ स चेतन
चोख–१ स शौच, २ स चोक्ष (शुद्ध)
चोज–स चोद्य
चोर–स चतुर्
चोथा–स चुस्त •
चौपडें–स चतु पत्र, किंवा चतु पद
चोळणें–स चोदन
चौघडी–स चतुर + घट्

छ

छकडी–स षट्क
छक्केपंजे–स छेकपचक (वाकडे भाषण)
छचोर–स छित्वर
छडा–(तपास)–स छटा
छप्पर–स छत्वर
छबि, छबिला, छबुकडी–स छबि (शोभा, आवड)
छाकटा–स शौंड
छाताड–छाती + हाड
छाती–स वक्ष स्थिति
छानछोक–हि शान षौक
छावा–स शावक
छिनाल–स क्षुद्रा
छोटा–स क्षुद्र

ज

जगणें–स गम् + जगम् (सातत्याने जाणे)
जटा–स सटा
जडजवाहिर–फा जेरजेवर
जजु–स यजुस् (यजुर्वेद)
जनी–स जानकी
जवळ–स युगुल (सोदर, निकटसबधी)
जळण– स ज्वलन
जाऊ–स यातृ, यात्ता
जाग–स याग (यज्ञ)
जाच–स यास
जाचणें–स जस् (मारणे)
जाड–स जड
जाते–स यत्र
जानवसा–जानोसा– १ स जन्यवास, २ स यानवासक (प्रवासात राहण्यास दिलेली जागा)
जांब–स जाबव
जाणविणें–स ज्ञा (जाज्ञायते–वारवार समजावतो)
जाभाड–स जृंभास्थि

जांवई–स जामेय (बहिणीचा मुलगा तो जावई–त्यापासून पुढे जावाई असा अर्थ)
जावक–स यामल
जिनगर–स अजिनकर
जिभाळी–स जीव
जुगारी–स युगहारी (फासे जिकणारा)
जुडी–स जुड् (बाधणे)
जुनट, जुनाट–स जूर्णिष्ठ
जुवारी–स द्यूतकारी
जेठी–स युधिष्ठिर
जेरी–स जिरी (नाश करणें)
जोकड, जोखड–स योक्त्र
जोखा–(बाई)–स योषा
जोखीम–स योगक्षेम
जोगवा–स योगोपायनम्
जोगवण–स योगापनम्
जोड–स जुड् (बाधणे)
जोधळा–स यावनाल
जोहार–स जयतु हर

झ

झकास–स चकास् (स्पष्ट, चकचकीत, नामी)
झगझगीत–स झग् (व्यापणें)
झगा–स झग् (झरकणे).
झटणें–स झट् (येऊन भिडणे)
झड–स झटी
झिजणें–स क्षि
झिटी–स झिटि
झिरझिरीत–स झृष
झुलणें, झुलवणें, झुलावणें–स धूल
झोड, झोडा–मूर्ख

ट

टका–स टकक
टगळमगळ–स तगनमगनम्
टरारणें–तरुणयति
टवचणें–स त्वच् क्रि (कातडे काढणे)
टांक–(देवातला)–स टक
टांका–स टक् (बाधणे)
टाग–१ स टगा, २ स टक.
टांच–स टक
टारगा–स. टारक
टाळके–स तालकम्
टाळें–स तालम्
टिकणें–स टिक् (जाणे)
टिचकी–स छोटिका
टोक, टोंक–स तोक्मन् (मोड).
टोच–स त्रोटि (पक्ष्याचे तोंड)
टोप–स स्तूप

ठ

ठग–स स्थग (लुच्चा)
ठणाणा–स स्तनम्
ठिपका–स स्तिप् (गळणे).
ठी–स स्थिति
ठेंगणा–स स्थगीयान्
ठेंगू–स स्थग [दुराग्रह).
ठेंगेमत–स स्थग + मत (नास्तिकमत;
ठेला–स स्था
ठेव–स स्थेमन्
ठेवण–ठेव (रूप)
ठोकणें–स त्वक्ष्
ठोकळ–स स्थूल
ठोब–ठोब्या–स स्तुभ (बोकड)
ठोल्या–स स्थूल

ड

डगले–स दुकूलम्
डचणें–स दशन
डबी–स दर्वी
डर–स दर
डल्ला–स डल्ला (पिणे)
डाकिणी, डाकीण–स दाक्षायणी
डाबरट–स डब् (उपहास करणे)
डाव–स द्रम्म
डावे–स वाम, हिं बाँए
डाळ, डाळें–स दाल
डुकर–स डुकर

डोकें–स डुक् (डुलकणे)
डोंगर–डुगर
डोंचणें–(द्वेष करणे)–स. द्रुह्.
डोंब–(चाडाळ)–स डोम
डोंबल–स दौर्बल्य
डोंबल–स डुब् (बुडणे)
डोह–स ऱ्हद
डोळा–स डोल् (हलणे).

ढ

ढकलणें–स अध कलनम्
ढक्का–स धक्क (नाश करणे).
ढिला–स शिथिल
ढुंगण–स अधोंग
ढुगण–ढु (ढोपर शब्दातील) ढु + अगण (अवयव)
ढेकूण–स दशकृमि
ढोपर–स ढुर्पर (सध्या हा शब्द लुप्त आहे).
ढोसणें–स अध्यशनम्

त

तंगडी–स टगा
तडतडणें–स तड् (आवाज करणे).
तडणें–स तड् (मारणे)
तडाका–स तटाघात
तलफ–प्रा तलप्फइ, स स्फुरति [तृपला.
तलाव–स तडाग **तरवळा** (पाचोळा)–स.
तराडें–स तरन्ती
तवसे–स त्रपुस (काकडी)
तवा–स तप
तसनस–स तस् (क्षीण होणे) + वै० नस् (अपव्यय करणे)
तसर–स त्रसर (कोळयाचे सूत)
तळपट–स तालपट्ट
तळवा–स तलपाद
ताठ–स दृढ
तांतड–स तति
तात्या–स तातगु (चुलता), २ स तात.
तान्हा–स स्तन्य
ताफा–स तल्प
ताबट–स ताम्रकुट्ट.
ताम्हण–स ताम्रभाड
तारणें–स त्रै
तासडपट्टी–स तृस् (बोलणे) + पट् (बोलणे)
तिटकारा–स तिरस्कार
तिढा–स तिरस्
तिढें–स तिरस्
तिन्ही–म तीनही, स त्रीणि
तिरकून–(वाकून)–तिर्यक् कृत्य
तिरपा–**तिरसा**–स तिरश्च, हि तीर्च्छा.
तिवई–स त्रिपदी
तिवटी–स त्रिवर्तुली
तीस–स त्रिशत्.
तुटपुजा–तूट + पुजी
तुडवणें–स तुर्वणम्
तूप–१ का तुप्पा, २ स तुप् (मारणे); यावरून तूप = मारलेल्या पशूची चरबी, चरबी, स्निग्धाश
तेरवा–स तृतीयवासरे
तेरा–प्रा तेरह
तेवणें–स तेजनम्
तो–स तो
तोडली–स तुडिकावल्ली
तोडणें–स तुड्
तोडा–स तोडर

थ

थकणें–प्रा थकइ–स. तिष्ठति
थड–स स्तब्ध
थडगार–स स्तब्धगुरु
थडी–(पगडी)–स धटी
थवा–स स्तबक
थरू–स तसरु (शस्त्राची मूठ).
थिजणें–स स्त्यै
थिबकणें–स स्तिप् (गळणे)
थिल्लर–स शिथिलतर
थेट–स स्थेष्ठ
थेंब–स स्तेम
थेरडा–स स्थविर
थोडका–स स्तोक

थोडें–स स्तोकम्
थोपणें–स स्तुभ् (थाबणे)
थोबाड–स स्तम + अस्थि
थोबाडणें–स स्तुब्धापनम्
थोर–स स्थूल.

द

दडपणें–स दर्भयति
दडुक्या–स दुडुक (लुच्चा, अप्रामाणिक)
दवात–दधात–स दद्यात् (द्यावे)
दरड–स दरत् (पर्वत).
दरारा–स दृ (भिणे)
दंव–स द्रव
दाई–स धात्री
दाईज–स दायाद
दाठर–स दृढतर
दांडगा–स दड
दांडपट्टा–स दडपट्टिश
दांडा–स दडक
दाढी–स दाढा
दाणादाण–स ध्वनि
दातारा, दादला–दादा–स दातृक
दातरा–स दतुर
दावण–(गुराची) स दामनी
दावे–स दामन्
दिवटी–स दीपवर्तुली
दिवड–स द्विपद
दीड–स द्व्यर्ध
दुगाणी–स द्वि + आणिका
दुष्टं–स दुष्ट
दुधारी–स द्विधाकार
दुध्या–स दुग्धिक
दुबेळके–स द्विबिलकम्
दुलई–स दुकूल
दूण–स द्विगुण
देखत–स दृश्
देवचार, देवाचार–स देवाप्सरस
देवरुखे–स देवराष्ट्रीय (सह्याद्रि किनाऱ्या शेजारील कृष्णानदीच्या पूर्वबाजूचा टापू) किंवा स देवरक्षित
दोन्ही–म दोनही, स द्वीनि
दोसणा–स दोषज्ञ
दोस्त–स दो स्थ (हातातला)
दौड–स धौर्य (दुडकी चाल)

ध

धकणें–(निभणे)–स दक्ष्
धक्का–(माल उतरण्याची जागा)स धाक.
धक्का–स धक्क (नाश करणे)
धग–स इधबाग्नि–धग्गी [मारणारा).
धश्चोट–स अधश्चोदक (खाली पाडून
धड–स दृढ
धडौते–म धट(दाडगे) + ओत(विणलेले).
धण–(धाकट), स धनिय (निबिड)
धदा–स धनदा
धपाटणे, धपाटा–स अध पाटन
धमनी–गुज दमणी (बेलगाडी)
धमासा–स धन्वयास
धर्मलड–स धर्म + लेड (झुगारणे)—धर्माला झुगारून देणारा
धाड–स धाटी
धाम–स धर्म
धावा–स ध्यै
धिवसा, धिवसा–स अध्यवसाय
धुके–स धुक (वायु)
धुव्वा–स धुर्व (हिंसा करणे)
धूड–(पुष्टठ्ठ) स अध्यूढ
धूड–स धोड (जाडा अवजड साप)
धड–स अध्यूढ
धूण–स धावन
धूत्–स धूर्त
धेंड–(मोठा माणूस)–स अध्येद्ध
धोका–स धक्क
ध्यास–स अध्यास

न

नको रे–स न खलु
नक्कल–स नक्कणम्
नखरूड–स नखरुज्
नगानाच–स अनगनर्तन
नडणें–स नडनम्

नंतर–स अनतरम्
नथ–स नस्तिका
नन्नाचा पाढा–स अनन्वयस्य पाठ
नरडो–स नर्दी (शब्द करणारी)
नवरा, नवरी–स नववरक
नवस–स नमसित, प्रा नवसिय
नस–स स्नसा
ना–(अ) नाम (अ)
नाकाड–स नासिकास्थि
नागडा–स नग्राट
नाठाळ–स अनास्थ
नाठाळ–स अनास्थालु
नाडणें–स नाथ् (छळणे)
नाणें–स नामाकन
नातू–स नप्तृ
नातवड–स नप्तृगड
नादुरकी–नादरूख–स नदवृक्ष
नारू–पाली–नहारु = स्नायु
नाबेक–स अन्हायक
निके–स निष्क (काटेतोल, ठरीव)
निचरा–स नि स्त्राव
नितकोर–स न्यङ्कृत्वा
निनावी–स निर्नामिक
निपजणें–स निपद्
निपट–स नि + स्पष्ट
निंबोळी–स निबगुलि
निराळें–स अन्यतर
निराजन–स नीराजन
निरुद–स निर्वन्द
निर्गांठ–स निग्रथि
निवडुग–स स्नुहिदड
निवणें–स निर्वाणम्
निशाण–(नगारा) –प्रा नि साण
निसटणें–स निसृष्टम्
निसरडें–स नि सरत्
निहाळणें–न्याहाळणें–स नि + भल् (निरी-
क्षणे
नुमगणें, नुगमणें–स न अनुगमनम्
नेट–स नेत्र
नेभळा–स नाभिल
नेसणें–स निवसनम्
न्यारें–स अन्यतर
न्हवट–स नविष्ठ
न्हावगड–स न्हावी + गड (उत्तम पुरुष).

प

पकीं–स पक्ति
पक्तिपठाण–स पक्तिप्रष्ठ
पखवाज–स पक्षवाद
पगडी, पगड–स प्रकृति
पघळणें–स प्रगलनम् [वस्त्र
पचा–स पच, फा पज (पाच हात लाब
पच्ची–स अपश्री (सौदर्यनाश)
पछाडणें–स प्रच्छाद
पजोळ–स प्रार्यालय
पटकूर–स पट्टकुल
पटपट–स पट् (शब्द करणे)
पटवणें–स पटु
पटविणें–स पट् (विणणे)
पटवेगार–स पट्टिकावायकार
पटाईत (वाघ)–स पट्टायत
पट्ट–स पत्र
पठार–स पृष्ठ
पडघा–प्रा पडघर
पडजीभ–स पतज्जिव्हा
पडदणी– १ स परिधानी, २ स पिधान.
पडवळ–स पटोल
पडाव–स प्लव
पण–(अ) स पुन
पणजा–स प्रार्यक
पणतू–स प्रणप्तृ
पथारी–स प्रस्तर.
पदर–स प्रदर
पधरवडा–स पचदशावर्त.
पन्हा–स परिणाह
पन्हाळ–स प्रणाल
पन्हे–स पानकम्
परडें–स परिधि
परतणें–(परत देणे)–स प्रत्त (दिलेले).
परतणें–(उलट येणे)–स प्रति + इ
परभारा–स परवहि
परवड–स प्रपत्ति
परवळणें–स प्रक्षालन.

पराणी–स प्रवयणम्
परिपाठ–स परिपाठि
परिस–स स्पर्श्
परुस–स परिसर
परेया–स परेत (मृत).
पलिता–स प्रज्वलित
पवाडा–(निंदा) स अपवाद
पवाडा–(स्तोत्र)–स प्रवाद
पसा–स प्रसार, प्रसारक, २ स प्रसृति
पहारा–स प्रहर •
पहीपाहुणा–स पथिक + प्राघूर्णिक
पळणें–स पल्
पळवापळवी–स प्रलपना + अपलपनी
पळापळ–स प्रलापना + अलापना
पाऊण–स पादोन
पाऊल–स पादावली
पाऊस–स प्रावृष्
पाखरू–स पक्षितर (लहान पक्षी)
पाघरणें–स प्रघृण्ण
पांघरूण–प्रा पगुरण
पाजणें–स आप्यायनम्
पाजी–स पाय्य (निंद्य)
पाजी–स पज्ज (शूद्र)
पाठवणें–स पथ् (जाणे)
पाडी–पड्डी
पाढा–स पाठ
पाणलोट–स पानीयम् + लुठ्
पातळ–(बारीक) स पत्रल
पातळ–स प्रतनु
पाते–स पत्र
पाथरवट–स प्रस्तरकुट्ट
पादेलोण–स पर्दक + लवण
पान–(गोरागोरा) स पाडर
पान्हा–स पानक
पापणी–स पक्ष्मणी (द्विवचन).
पापिटला–स पापिष्ठ
पार–(साफ)–स पार (पलीकडले तीर)
पारंबी–१ स प्ररोह, २ स प्रालब
पायाळू–स पाताल (ज्याला पाताळातली वस्तु दिसते तो)
पारध–स प्रार्थना, २ स पार्पर्द्धि (मृगया)
पारधी–स पापर्द्धि (मृगया)
पाव–स पाद.
पावटा–स प्रवटक
पावला–स पाद (चतुर्थांश).
पाशीं, पासीं, पासून–१ स पश्च (शेजार); २ स पार्श्व
पाहणें–स दृश् (पश्य)
पाहाड–स पाठा
पाहार–स प्रहार
पाहुणा–स प्राघूर्णिक
पाळ–स पाली
पिचकट–स पिच्चट
पिचकारी–स अपस्किरी
पिचणें–स पिष् (दळणे)
पिच्छा–स पद् (जवळ जाणे), पित्सा (जवळ जाण्याची म्ह मिळविण्याची इच्छा)
पिटणें–स पिट् (शब्द करणें)
पिटाळणें–स पिटनम् (पिटणे)
पिटुकले–स प्रथुक (प्राण्याचे लहान अर्भक)
पित्या–स पित्रीय
पिंपळ–स पिप्लु
पिल्लू–ता पिल्लै (लहानसे पोर)
पिसे–स पिशाच
पिस्कारणें–स अपिस्करण
पिळणें–स पीडन
पुटपुटणें–स पुट् (बोलणे).
पुड–पुड्
पुतण्या–स पुत्रान्यक
पुरेपूर–वैदिक स पुरपुरु.
पुसणें–स प्रोच्छनम्
पूड–(खण) स पुट
पूड, पुडी–स पुट् (चूर्ण करणे)
पेच–स प्रेत्य
पेंड–स पिण्याक
पेंढारी–स पिंडार (गाईम्हशीचे कळप घेऊन जाणारे अहीर वगैरे).
पेढी–स पीठ
पेणें–स अप्ययनम्
पेर–स पर्व
पेरण–स परिधानम्.
पेरें–स. पर्व

पेलणें–स प्रेर
पेला–वैदिक स पेर्
पेहेरणें–स. परिधृ
पैकीं–प्रा .पैक (समुदाय)
पोट–स पुष्ट
पोटरी–स प्रकोष्ठ
पोतें–स पोतव (माप)
पोथी–स पुथ् (सागणे)
पोपट–स पुट् (बोलणे)
(पोपट) **पचो**–स पचिका (विस्तृत भाषण)
पोपडा–स पुड् (सोडणे, सुटणे)
पोफळ–स पुष्फल किंवा पूगीफल
पोर–(पु) पुत्रक
पोरगा–स पुत्रक
पोरेसोरे–स पुत्रक + सोदरक
पोहणें–स प्रोहण
पोहरा–१ स अपोहर, २ स पयोधर
पोळ–स प्रतोलि
पोळी–स पुटी [स पेरु
प्याला–(पिण्याचे लहान भांडे) वैदिक

फ

फड–(निवडुंगाचा)–स स्फट
फडके–स वरकम्
फद–स स्फड् (थट्टा करणे)
फंद–स स्फद्
फंदी–स स्फडिन्
फन्ना–स निष्पन्न, प्रा निष्फन्न–फन्न
फरा–(कमरेचा)–स फलक
फस्त–स अपहस्त
फळफळणें–स फल्
फाड–(दगडाचा चिरा)–स स्फटिक
फाड–स स्फटी
फासणें–स स्पर्शनम्
फासळी–स स्पर्शु
फीत–स स्फीति.
फुकट–स फूत्कृतम्
फुंकरणें–स फुत्कृ
फुटाणा–स स्फुट्
फुणगी–स स्फुलिंग
फुंदणें–सं. स्पद.
फेंगडा–स प्रज्ञट
फेटाळणें–स स्फिटनम् (फेडणे)
फोपसा–१ स पुप्फुल, २ पोपुष्य

ब

बकरू–स वर्करतर (बकऱ्याचे पिलू).
बकाबक–स भक्ष्याभक्ष्य
बचनाग–स वत्सनाभ
बजरंग–स वज्रांग
बट–स वट (दोऱ्याचा लहान जुडगा)
बटू–स अवटु (मानेचा उंच भाग)
बट्टा–स व्रत्
बडवा–स बटुकक
बडवणें–स वृध् (लांब–लंबे करणे)
बडा–स वृद्ध
बत्ता–प्रा बत्ता (पात्र)
बत्ती–स वर्तिका
बद्द–स अवद्य (निंद्य)
बधुला–स बधुलक (दासीपुत्र)
बनणें–स भूत, प्रा भन
बनणे–स बन् (सिद्ध होणे)
बनात–स ऊर्णावत्
बभोला–स ब्रह्म–प्रा बभ
बरकत–बरी गति
बरगडी–स उरोगड
बरवा–स परम
बरे–परमम्
बरवाटी–स वक्षोस्थि (बरगडी, बाजू).
बलुत्या–स बली + अपत्य
बस–स वश
बस्कर–स विष्टर
बाका–स पाक (आपत्ति)
बाजारबसवी–स भार्यारु + उपवेशनी
बाजीराव–कानडी बाचीराज
बाणीवर येणें–स वाणी
बात–स वार्ता
बातमी–स वार्ता
बाप–स पा (पालव करणे), स वप्र, प्रा बप्पो
बापू–स पपु (पिणारा)

बाबा–स भाव·
बाबू–स भाव
बाभूळ–स बभ्रले
बाल–(केस)–स वाल
बावडी–स वापी
बावरणें–स भ्रश्
बाष्कळ–स बाष्कल (वेदाची एक शाखा)
बासन–स वासन
बाहणें–बाहाणें–स व्याव्हानम्
बाळतें–स बाल
बिकट–स विकट
बिघाड–स अभिघात किंवा विघात.
बिचकणें–स वि + चक् (भिणे)
बित्तंबातमी–स वृत्त + फा बातमी
बिदि–स वीथी
बिथरणे–स वितर्जम्.
बिल्बा–(विकल्प)–स विभाषा.
बिब्या–(वाघ)–द्वीपिन्
बिलगणें–स अपिलग्
बीड–स व्यडम्
बुगडी–स मुकुट
बुचडणें–स व्युच्चरणम्
बुचडा–स वृज् (वाकडें होणें).
बुचाडणें–स व्युत्सादनम्
बुडणें–स बुद्
बुजणें–(घाबरणे)–स बुड्
बुढ्ढा–स वृध्
बुत्रुक–स वृद्ध
बुबुळ–स बुद्बुद–प्रा बुब्बुळ; स बुद्बुर
बुरणूस–स ऊर्णायु.
बुरबुर–स बुर्बुर (पाणी)
बुळबुळीत–स बुड् (बुडणे).
बुळा–स बुड् (बुडणे)
बेचंगळ–बीच + अगुलि
बेपरवाई–स द्विप्रव्राजिनी (स्वैरवृत्ति).
बेंबटणें–स. बिट् (आक्रोशणें).
बेंबल–स विव्हल
बेंबळणें–स बिल् (भेदणें.)
बेंबी–स बिंबका
बेसन–स वेसन (डाळीचे पीठ).
बेळकें–स बिलकम्.
बैठक–स पीठिका.

बैल–प्रा बइल्ल
बोकड–स बुक्क
बोगणी–स बहुगुणी
बोचणें–स ब्रूस् (इजा करणे).
बोट–स पुट
बोडका–बुघ्न
बोडके–(डोके)–स बुड् (हजामत करणे).
बोडण–स ओदन
बोडती–स मोटन्ति (मोडणे) [वर्धक
बोढचो–(मुलगा)–बोड (तरुण), स
बोभाट–स भर्त्स्
बोहोरी–स व्यवहार
बोळ–(ओपध)–स बोल.
बोळके–प्रा बोलअ
बोळवणें–प्रा वुल्लड

भ

भगवे–१ स भृगु, २ स भार्गव.
भट्टी–स भृष्टि
भडभडून–स भटभटायित्वा
भडभुजा–स भृष्ट–भुजक
भपका–स बाष्पकक
भप्प–स बाष्प
भयाभीत–स भिया भीत
भरकटणें–स अभ्यवकषणम्
भरवसा–स विश्रभ
भराडी–स भरटक
भसाडा–स भस्
भाऊ–स भाव
भाकर–स भक्ष्याहार
भाग–(केसाचा)–स भग.
भाजणें–स भ्राज्
भाडखाऊ–स भाष्टि (भाडे) + खाद्.
भांडवल–स भाडमूल
भांबावणें–स भ्राम्
भारूड–स भार
भावंड–स भावगड
भावीण–स भामिनी
भास–(अभ्यास, ज्ञान)–स अभ्यास.
भिकाटणें–स भिक्षाटनम्
भिजणें–स. अभिषेचनम्

भिडणें–स अभ्यजन
भिडा–स अभिध्या (इच्छा)
भिवई, भुंवई–स भ्रूपक्ति
भीतर–स अभ्यतर
भुतवळें–स भूतवलय
भूपाळी–प्रा भोआवलि (सकाळी बदि-जनानी म्हणण्याची राजस्तुति)
भेटणें–स अभ्यतनम्
भोगळ–स भूमगल
भोजनभाऊ–स भोजने बहुला
भोपळा–स बृहत्फल
भोरपी–स बहुरूपी
भोवरा–भ्रमर
भोसडणें–(शिव्या देणे)–स भसद् (योनि)
भ्याड–स भेल

म

मखर–स मखगृह
मजाल–फा मजास (सामर्थ्य)
मणका–स मणिकक
मच्छर–स मक्षितर (लहान माशी)
मणगट–स मणिगड
मण–मनह (बाबिलोन येथील ४० पौडाचे वजन)
मलखाब–स मल्लस्तभ
महार–१ स महा + अरि, २ महा + अर (पर्वताच्या गुहेत राहाणारा) ३ मृत + हृर (मेलेले जनावर ओढणारा)
महाल–प्रा महल्लअ
माकडहाड–स मर्कटास्थि
माघारा–स मार्ग
मांजणें–स मार्ज
मांजरपाट–इ म्याचेस्टर + पाट
माणूस–स मनु
मात–(गोष्ट) स मतु (विचार)
मात–स मात्रा
मान–स मत्या
मावळण–स मातुलानी
मासमच्छर–स मास + मत्स्यतर
मिचकणें–स श्मीलनम्
मिरीं–स मरीच
मिसरू–स श्मश्र.
मिशी–स श्मश्रू
मुद्दल–स मूलद
मुरमुरा–स मुर्मुरक (तुसावर किवा पानाच्या पाचोळयावर भाजलेले भात)
मुलगा–स मूलक
मुदुंग्या–स मृदगिक
मूग–(गिळणे)–स मूक–प्रा मूग
मूद–(भाताची)–स मुद्रा
मेंग–स मृताग (सापाची मेलेली कातडी).
मेतकूट–स मिथ कूट.
मेंढू–स मिद् (चिकट होणें)
मेळा–स मेलक
मोगर–स मुद्गर
मोटाळणें–स मोटन (मोडणे)
मोठा–स महत्
म्या–स मया
म्हणें–१ स मन्ये, २ स भण्
म्हातारा–स महत्तर
म्हैस–स महिषी

र

रगट–स लक्तिका
रती–स रक्ति
रद्दा–स रद् (फोडणे)
रसोई–स रससूदिका
रस्सी–स रश्मि
राई–(राग) स राजि
राऊळ–स राजकुल
रान–स अरण्य
रामोशी–स अरण्यवासी
राव–स राजन्
रिंगणें–स रिग्
रुका–स रुक्म (सोने)
रुद–स वृद
रुपया–स रूप्यक
रुळणें–स रुह्
रेकणें–स रेष् (खिकाळणे)
रेडा–स रिष् (हिंसा करणे).
रेफ–स रिफ (कर्कश नाद करणें).
रोड–स रुद्

रोषनाई–प्रा रोसाअणम्
रोशें–(गवत)–स रोहिषम्
रोळी–वरळ (जीत दाणे धुतात ती सच्छिद्र टोपली)

ल

लंगडा–स. लग (पायाने व्यग)
लगतरी–स लक्तक
लगोरी–स लग्नगोलि
लग्गा–स लग्
लडिवाळ–स लाटी (लाटदेशीय स्त्री)
लढणें–स रध् (हिसा करणे)
लपेटी–स लिप्
लव–स लोमन्
लवणें–नमनम्
लळा–स लड्
लागलाच–स द्राक् च
लागाबाधा–स लग्नबधन
लाट–(स्तभ,दाडी)–स यष्टि–प्रा लठ्ठी
लाड–स लाटी (लाटदेशीय स्त्री)
लाडकी–स लाटी (लाटदेशीय स्त्री)
लापट–(चिवट)–स लपट
लालची–स लालस
लालूच–स लालसा
लुगडें–स दुकूलम्
लुच्चा–स लुच् (चोरणे)
लोटणें–(निजणे)–स लोट् (स्वप्न पडणे)
लोटणें–(गत होणे)–स लोट्
लोटा–स लुट् (लोळणे)
लोळणें–स लुठ् (लोळणे)
लोणा–स लवणक
लोधा–स लुब्ध

व

व–स वा–प्रा व
वचकणें–स उच्चकनम्.
वंजारी–१ स वनचर, २ स विध्याधरिन्.
वठवणें–स प्रस्थापन.
वतन–स. वर्तन.
वदन्ता–स उदन्ता
वन्से–स पतिश्वसा
वर–स उपरि
वरात–स व्रात (समुदाय).
वर्चस्व–स वर्चस्त्व
वळचण–स वलभीस्थान
वहिले–(निराळे)–स व्यवहित
वळी–स वली
वाकळ–स वल्कल
वाजणें–स वाशृ (शब्द करणे)
वाटाणा–स वटधान्य
वाटोळें–स वर्तुलम्
(अन्न) **वाढणें**–स उपपाद्
वाढवणें–(फुटणे, तुटणे)–स वर्ध् (कापणे)
वाढवणें–(भर टाकणे)–स वर्धापनम्
वाढविस–स वृद्ध दिवस
वात्रट–स वातर (वायु झालेला)
वारी–स वर्या (स्वयवर करणारी बाला)
वारूळ–स वामलूर
वाव–स व्योम
वाव–स व्याम
वावर–(शेत)–स व्यापार
वावरणें–स व्यापार
वासा–स वशक
वाळुक–स वल्मीक
वाहणा–स उपानहौ
विचकणें–स विष्कनम्
विझवणें, विझविणें–स विध्मा
विरजण–स विजन
विस्कळित–स वि + सकल
विस्तव–स इष्टवह, २ स विष्णु; ३ हि बस्ती
विहीर–स विवर
वीत–स वितस्ति
वेटाळणें–स वेष्टन
वेठ–१ तेलगु–वेट्टी (रोख मेहतान्यावाचून करावे लागणारे काम), २ स विष्टि.
वेडावणें–स विटबनम्
वेढा–स वेष्ट्
वेणा–स वेदना
वेणी–स वे (विणणे).

वेणीफणी–स. वेणीप्रवेणी
वेळणी–स वेल् (हलविणे).
वेळणें–स वेळ (हलविणे).
वैराण–स विरिण (शून्य)
वोज–स ओजस्
वृद्धकपि–स वृद्ध + कल्पीय–प्रा कप्पिअ.

श

शरम–स श्रम्
शरमणें–स श्रम्
शहाणा–स शिक्षाज्ञ
शाबास–फा शाहअब्बसा
शिंका–स छिक्का
शिंगाडा–स शृंगाटक
शिजणें–स सिध्
शीण–स खिन्न
शिनक–छिण्णक
शिपणें–स सिच्
शिरा–फा शिरा (गोड पदार्थ)
शिराणी–स श्री
शिवशिवणें–स सिमसिमाय
शिळें–स शीतल
शीत–स सिक्थ
शेंगडी–स शकटी
शेटजी–स श्रेष्ठिन्
शेंडा–हि छेडा
शेंडी–स शिखड
शेण–स शकन्
शेंबूड–स श्लेष्मोदक
शेरणी–१ फा शीरीनी, २ स श्रेणी
शेलका–प्रा छइल्ल, स शिल् (वेचणे)
शेला–प्रा छइल्ल (विदग्ध)
श्रद्धा–(पादणे)–स शृधा
श्रीखंड–गुज शिकण

स

सकट, सगट–स सकृत्
सकटघोडे–यात सकट हा शब्द स शकट (रथ) यापासून निघाला आहे
सकाळ– स. सत्काळ.
सचकार–स सत्यकार
सढळ–स श्रद्धावत्
सतावणें–स सत्र (पाय)
संत–स शांति
सबर–स सत्वहर
समई–१ फा शमय (दिवा), २ स सदीपिका
समदें–स समुदित (एकत्र केलेले).
समाईक–स सामाजिक
सरडा–स शरट
सरसगट–स सर्व + सकृत्
सर्दी–स छर्दि
सर्पण–स श्रपण (शिजविणे)
सलोखा–स सलक्ष
सल्ला–स सलाप
सवग–स समर्घ
सवता–स स्वतंत्र
सवय–स समय (चाल)
सळई–स शलाका
साकडें–स सकट
सांगणे–स सम् + ख्या
सागळ–स छागल (बकऱ्याचे मऊ कातडे)
साज–स सज्ज
साज–स सध्या
साजणी–स सज्जन
साजवणें–स सध्या
साजा–स सयाव (ज्यात गूळ इत्यादि पदार्थ मिसळलेले असतात)
साजूक–स सद्य–प्रा सज्जु
साटें–स शकट
साटेंलोटें–यात साटे हा शब्द स साटे (वाटा) यापासून झालेला आहे
साठवणें–स सस्थापन
साडस–स सडिश
साडी–स शाटिका
साथ–स साति (ओळ).
साधा–स साधु
साबर–स शबर
सापळा–स पाशजालक.
सांभाळ–सभरण
सांभारें–स सभरणम्
साल–स छल्ली

सावज–स श्वापद
सांवरणें–स सवृ
सावळागोधळ–स. शाभलिक गौदल. (ज्यात दुराचारी राडा गातात असा गोधळ)
साहाण–स शाण
साळसुद–स. शालाशुद्ध
साळी–स शालिक
सुकट–स शुष्कल
सुगरणें–स सुकर
सुजणें–(जाणे)–स श्वज्
सुटणें–स श्वठ्
सुद्धा–स सार्ध
सुभ–स शुल्ब
सुरई–स सुरा
सुरवाडणें–स सुवर्धनम्
सुरूखुरू–फा सुर्ख (ताबडे) + रू (चर्या)
सुप–स शूर्प
सैपाक–स सूदपाक
सैपाकी–स सूदपाकिन्
सल–स शिथिल
सोगळ–स सुमगल
सोजी–स सूद्या
सोट–स शोठ (आळशी)
सोटभैरव–स स्वस्तिभैरवाय
सोडणें–स छोरणम्
स्नोपणें–स समर्पण
सोमळ–स सोष्मन्
सोहाळा–स सौहार्द
स्वार–स अश्ववार

ह

हजार–स सहस्र
हड्डी–स अस्थि
हतरी–स आस्तरण
हतरूण–स आस्तरण
हनवटी–स हनुपाटी
हमाल–फा हमल (ओझे).
हरभरा–स हरिभरक (घोड्याने फोडण्याचे धान्य)
हळू–स लघु
हाकारणें–स आकार्य
हाड–स अस्थि
हि–(अव्यय)–वैदिक ई
हिणावणें–स न्ही
हिदुळा–स आदोल
हिसकणें–स हिष्कनम् (हिसा)
हुच्च–स हुर्छा (कौटिल्य)
हुंडी–स हुड् (स्वीकारणे)
हेटकरी–स अध—प्रा हेट्ट (खालचा, तळकोकणचा)
हेटाळणें–स हेडनम्
हेरले–स दृश्–प्रा हेर
हेसा–स हल (नागर).
हो–वैदिक–ओम्
होडी–स होड् (जाणे).

परिशिष्ट ३

प्राकृत ग्रंथांतली

जुनी मराठी भाषा

तिच्यासंबंधाचे कांहीं स्थूल नियम

मानभावी सप्रदायाचे ग्रथ व मुकुदराज, ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ, श्रीधर, महीपति इ कवीचे ग्रथ याची भाषा लोकात 'प्राकृत' या नावाने प्रसिद्ध आहे पण ती खरी प्राकृत भाषा नव्हे प्राकृत भाषा फार जुन्या काळी—कित्येक शतकापूर्वी-चालू होती तिचा नमुना सस्कृत नाटकातून, किवा गौवडहो, गाथा-सप्तशती, कर्पूर-मजरी इ ग्रथातून पाहण्यास मिळतो ज्ञानेश्वरी-प्रभृति ग्रथातली भाषा प्राकृत भाषेहून फार भिन्न आहे तिच्यात हल्ली प्रचारात नसलेले पुष्कळ जुने अपरिचित मराठी शब्द व रूपे आढळतात, म्हणून ती सध्याच्या मराठी भाषेहून भिन्न असावी—प्राकृत असावी—असे लोकाना वाटले व म्हणून या जुन्या मराठी भाषेला त्यानी प्राकृत हे नाव दिले इतकेच हे जुने मराठी ग्रथ पुष्कळ वृद्ध माणसे व बाया घरोघर वाचीत असतात त्याचा अर्थ नीट कळण्यास त्या भाषेची थोडीशी मोडणी कळणे अवश्य आहे म्हणून तीविषयी काही नियम हसकोशाचे कर्ते रा रघुनाथशास्त्री गोडबोले यानी बाधिले आहेत त्यात आणखी काही भर घालून पुढील उपयुक्त माहिती देण्यात येत आहे—

१ ज्याचे अत्याक्षर य किवा ह आहे, अशी जी अकारान्त पुलिगी सस्कृत नामे अथवा विशेषणे आहेत, ती यमक, छद, किवा कविरूढि याच्या साधणुकीसाठी जुन्या मराठी कवितेत ओकारान्त होतात जसे—निश्चय, विषय, सदय, अतिशय, उपाय, अभिप्राय, स्वकीय, तुरीय, सूर्य, प्रमेय, अनुग्रह, विरह, दु सह, दु खावह, प्रवाह, सिह, समूह, देह, लोह, प्ररोह इ शब्दाची रूपे अनुक्रमे निश्चयो, विषयो, सदयो, अतिशयो, उपायो, अभिप्रायो, स्वकीयो, तुरीयो, सूर्यो, प्रमेयो, अनुग्रहो, विरहो, दु सहो, दु खावहो, प्रवाहो, सिहो, समूहो, देहो, लोहो, प्ररोहो, याप्रमाणे होतात.

२ ज्याचे अत्याक्षर य किवा ह नाही अशी जी अकारात पुलिगी व क्वचित् नपुसकलिंगी नामे अथवा विशेषणे आहेत ती जुन्या मराठी कवितेत उकारान्त अथवा

ऊकारान्त होतात जसे---ईश्वर, लाभ, वसत, पथ, ससार, विस्तार, एक, हरिख, मठ, मार्ग, पडित, अर्थ, कुजर, भ्याड, चालक, निदक, समर्थ, टवाळ, धीट, विद्वान इ शब्दाची रूपे अनुक्रमे ईश्वरु, लाभु, वसतु, पथु, ससारु, विस्तारु, एकु, हरिखु, मठु, मार्गु, पडितु, अर्थु, कुजरु, भ्याडु, चाळकु, निदकु, समर्थु, टवाळु, धीटु, विद्वानु याप्रमाणे होतात

३ ज्याचे अत्याक्षर, य किवा ह आहे, अशी जी उकारान्त पुलिंगी सस्कृत नामे अथवा विशेषणे आहेत ती मराठी कवितेत ओकारान्त होतात जसे---वायु, राहु, महाबाहु, इ शब्द वायो, राहो, महाबाहो याप्रमाणे लिहिलेले आढळतात.

४ ज्यात र, ळ, किंवा ल ही अक्षरे असून त्याच्याच मागे चवर्ग सोडून कोणतेही अकारान्त अक्षर आहे, अशा शब्दात जुन्या मराठी कवितेत त्याच्या अकारान्ताच्या स्थानी उकारान्त किवा ऊकारान्त होतात जसे---लेकरे, डिखळ, बगळा, घुगरडे, वाऱ्हटळ, गावढळ, पाढरके, वातळ, बाभळ, विरळा, दादला, धाकला, आपला, चागला हे शब्द लेकुरे, डिख्ळ, बगुळा, घुगरडे, वाऱ्हट्ळ, गावढूळ, पाढुरके, वातूळ, बाभ्ळ, विरुळा, दादुला, धाकुला, आपुला, चागुला, याप्रमाणे होतात

५ ज्यात र, ळ किवा ल असून त्याच्याच मागे चवर्गाचे अकारान्त अक्षर आहे, अशा शब्दात जुन्या मराठी कवितेत अकारान्त चवर्गस्थानी इ किवा ईकारान्त होतात---कुश्चळ, कुचर, साजरे, गोजरवाणे, कोजळी, फाजल, हे शब्द, कुश्चीळ, कुचीर, साजिरे, गोजिरवाणे, कोजिळी, फाजील याप्रमाणे होतात

६ ज्यात र, ळ किवा ल असून त्याच्याच मागे ह अक्षर असते अशा शब्दात त्या हच्या स्थानी 'हो' होतो जसे---मोहरा, वोहळ, दोहरा, सोहळा, डोहळा, बोहले, हे शब्द मोहोरा, वोहोळ, दोहोरा, सोहोळा, डोहोळा, बोहोले, ह्याप्रमाणे होतात

७ ज्यात र, ळ किवा ल असून त्याच्याच मागे 'य' आहे अशा शब्दातल्या 'य' चा लोप होऊन त्याच्या जागी केवळ इ किवा ई ही येतात जसे---पायरी, सोयरी, सायळ, कायल हे शब्द पाइरी, सोइरीक, साईळ, काईल ह्याप्रमाणे होतात

८ ज्यात ट वर्गातील अक्षरामागेच अकारान्त च वर्गाचे अक्षर आहे अशा शब्दात त्या आकारान्त च वर्गाक्षराच्या स्थानी इ किवा ईकारान्त होतात जसे---गोचड कोजट, खुजट, इत्यादि शब्द गोचीड, कोजीट, खुजीट याप्रमाणे होतात

९ ज्यात ट वर्गातील अक्षरामागेच च वर्गाशिवाय कोणतेही अकारान्त अक्षर आहे अशा शद्वात त्या मागील अक्षराला उकार किवा ऊकार होतात जसे---धाकटा, बापडा, वाकडे, अखडणे, विरढणे, इत्यादि शब्द धाकुटा, बापुडा, वाकुडे, अखुडणे, विरूढणे याप्रमाणे होतात

१० ज्याचे अत्याक्षर य असून उपात्य कोणतेही आकारान्त अक्षर आहे, अशा शब्दातले अत्याक्षर लोपून त्या स्थानी 'व' किवा 'वो' होतात. जसे---समुदाय,

अपाय, न्याय, अभिप्राय, राय, ठाय, वाय, घाय, डाय/थाय इत्यादि शब्द समुदाव, अपाव, न्याव, अभिप्राव, राव, ठाव, वाव, घाव, डाव, थाव किंवा समुदावो, अपावो, न्यावो, अभिप्रावो, रावो, ठावो, वावो, घावो, डावो, थावो याप्रमाणे होतात

११ ज्याचे अंत्याक्षर य असून उपांत्याक्षर कोणतेही अकारान्त अक्षर आहे असे जे पुलिंगी शब्द आहेत त्यांत उपांत्य ओकारान्त होऊन अंत्याक्षराचा लोप होतो, आणि जर तोच 'य' पुलिंगी शब्दात मध्ये व स्त्रीलिंगी आणि नपुसकलिंगी शब्दाच्या अंती असेल तर त्याचा लोप होऊन त्याच्याच मागले अक्षर विकल्पाने एकारान्त किंवा ऐकारान्त होते जसे---विषय, निश्चय, विस्मय, उदय, सदय, अतिशय इत्यादि, शब्द विषो, निश्चो, विस्मो, उदो, सदो, अतिशो किंवा अतिसो, आणि अवयव, भय, सय, सवय हे शब्द अवेव, भे, से, सवे याप्रमाणे होतात

१२ ज्यात ष किंवा क्ष हे अक्षर आहे अशा शब्दातल्या त्या अक्षराचा लोप होऊन त्याजागी 'ख' हे अक्षर येते जसे ---विष, रेषा, पाषाड, अक्ष, अक्षता, निरीक्षण इत्यादि शब्द विख, विखो, रेखा, पाखाड, आख, अखता, निरीखण याप्रमाणे होतात

१३ शब्दात एकाद्या अक्षरावर रेफ असल्यास त्या रेफाचा लोप होऊन त्या रेफयुक्त अक्षराच्या मागेच त्या रेफाबद्दल रु किंवा रू हे अक्षर येते जसे--- हर्ष, वर्ष, दर्शन, आर्ष, अर्भक, मार्ग, अर्ता, पर्ता, तुर्क इत्यादि शब्द हरुष, वरुष, दरुशन, आरुष, अरुभक, मारूग, अरुता, परुता, तुरूक याप्रमाणे लिहिले जातात

१४ ज्यात 'ष' या अक्षरावर रेफ आहे अशा शब्दात 'ष' स्थानी 'ख' होऊन रेफाबद्दल त्याच्या मागेच , रि किंवा री हे अक्षर येते जसे---हर्षणे--हरिखणे.

१५ ज्यात 'व' हे अक्षर आहे, अशा शब्दात जर तो 'व' अंती असला तर त्याच्या जागी 'वो' किंवा 'उ' अथवा 'ऊ' येतात, परंतु तोच 'व' मध्याक्षर असता 'वो' न होता उ किंवा ऊ होतो जसे---जीव, शिव, देव, ठाव, भाव, गौरव, कवठ, देशावर, कावळा, पावले, देवळे इत्यादि शब्द जिवो, शिवो, देवो, ठावो, भावो, गौरवो किंवा जिउ, शिउ, देऊ, भाऊ, ठाऊ, गौरउ, कऊठ, देशाऊर, काउळा, पाउले, देउळे याप्रमाणे होतात

१६ ज्याचे अंत्याक्षर 'व' असून उपांत्य ओकारान्त असतो अशी जी आकारान्त पुलिंगी विशेषनामे आहेत, ती देवास उद्देशून असतां अंत्याक्षराचा लोप होतो व मनुष्यास उद्देशून असता अंत्याक्षर व उपांत्याची मात्रा या दोहोंचाही लोप होतो जसे---विठोबा, कान्होबा, तुकोबा, इ० शब्द देवास उद्देशून असता विठो, कान्हो आणि मनुष्यास उद्देशून असल्यास विठा, कान्हा, तुका याप्रमाणे होतात

हा शेवटचा नियम जुन्या मराठी शब्दाविषयी आहे हल्लीच्या मराठी भाषेत तो प्रचारात नाही. सध्याच्या मराठी भाषेत 'खंडो बल्लाळ,' 'नारो शंकर,' 'विठो जाधव' इ० नावे माणसास उद्देशून असताहि आपण त्यांची रूपे वरील नियमाप्रमाणे 'खंडा बल्लाळ,' 'नारा शंकर' किंवा 'विठा जाधव' अशी करीत नाही

वरील नियमाशिवाय आणखी कित्येक गोष्टी ध्यानात ठेवण्यासारख्या आहेत. उदाहरणार्थ---सस्कृत शब्दातल्या अत्य 'घ' च्या जागी जुन्या मराठीत 'ह' होतो जसे---स मेघ (जु म) मेह

'थ' बद्दल 'ह' होतो, जसे---स नाथ-(जु म) नाहो

'ल' बद्दल 'ळ' होतो, जसे---स जाल---(जु म) जाळ

सस्कृत शब्दात आरभी 'य' आल्यास त्याचा 'ज' होतो जसे---स यव-(जु म) जव

केव्हा केव्हा दोन स्वराबद्दल एकाच स्वराचा आदेश होतो व तसे होताना एखादे अक्षर अजिबात गळते जसे---स उपवास, मँ०---उपास, स अवस्थान, म०---वठाण

द्ध च्या जागे ढ येतो जसे---स वृद्धवेला---जु म वाढवेळ---वाढोळ किवा वाढूळ.

सस्कृत शब्दातल्या ईबद्दल ऐ हा स्वर येऊन शबद्दल स होतो जसे---स कीदृश---जु म कैसा

कित्येक सस्कृत शब्दातले उपान्त्य दीर्घ स्वर मराठीत ते शब्द येताना ऱ्हस्व होतात जसे---कुमार---जु म कुमर

साराश, सस्कृत शब्दाचे प्राकृत भाषेत अपभ्रश होताना जे नियम लागतात, त्यातले बरेच नियम जुन्या मराठी शब्दानाहि लागू पडतात अलीकडे सस्कृत शब्दाचे असे अपभ्रश करून त्या शब्दाना मराठी शब्दाचे रूप देण्यापेक्षा अस्सल सस्कृत शब्द जसेच्या तसेच मराठीत वापरण्याकडे सुशिक्षित लोकाची प्रवृत्ति जास्त आहे

जुन्या मराठी नामाच्या व विशेषणाच्या रूपासबधाचे हे थोडेसे स्थूल नियम मार्गदर्शक म्हणून सागितले परतु कोणत्याहि नियमास धरून न होता स्वच्छदी-पणाने झालेल्या शब्दरचनेची जुन्या मराठीतली शेकडो उदाहरणे देता येतील जसे ---

संस्कृत किंवा प्राकृत शब्द.	**जुने मराठी शब्द**	**सस्कृत किंवा प्राकृत शब्द**	**जुने मराठी शब्द.**
पख	पाखोवा	अघवे	अवघे
गोमास	घाऊस	नवरा	नाहो
सोपे	सोपारे	माग	मागोवा
परीक्षा	पारख	दिन	दिव, दिह, देह
कलह	कळ, कळी	ज्ञाति	न्याती
स्वतत्र	सततर	गृह, गेह	घर
शूर	सोर	रिगम	रिघ, रिघाव
धाकटें	धाकले	तूट	तुटार इ०

क, ग, च, ज, ट, ड, त, द, प, आणि ब याच्यापुढे 'ह्' च्या बाराखडी-तले कोणतेहि अक्षर आल्यास त्या कगादि अक्षरात तो ह मिळून त्याचे महाप्राण (म्हणजे अनुक्रमे ख, घ, छ, झ, ठ, ढ, थ, ध, फ, भ ही अक्षरे) विकल्पे करून होतात जसे---आग्रहो-आघ्रो, आग्रहार-आघ्रार इ० हाच नियम उलट लावून पुढील रूपे झालेली आढळतात जसे---भिणे बद्दल बिहणे, झाला बद्दल जाहला इ०.

नामास लागणारे विभक्ति-प्रत्यय---हे बहुतेक विद्यमान मराठी मामप्रत्यया-प्रमाणेच आहेत द्वितीया विभक्तीच्या प्रत्ययात 'शी' हा जास्त आहे तृतीयेच्या प्रत्ययात 'न', 'ण', व 'नशी' हे अधिक आहेत षष्ठीच्या प्रत्ययात 'चेनी' हा एक जास्त आहे

विभक्त्यर्थ अव्ययातहि---वरच्या सारखाच प्रकार आढळतो म्हणजे हल्लीची सर्व विभक्त्यर्थक अव्यये असून शिवाय द्वितीयेच्या अर्थाची 'लागोनी,' 'लागोनिया,' 'लागौनी' ही अधिक आहेत तृतीयेचा अर्थ दाखविणारी 'विदाने,' 'वशे,' 'वसे,' 'मेळे', 'सागडे,' 'पाडे,' 'करवी,' 'वगे' ही जुनी अव्यये हल्लीच्या काळी आढळत नाहीत, पण जुन्या मराठीत आहेत

जुन्या मराठी कवितेत आणखी एक विशेष हा आहे की पुष्कळ वेळा विभक्ति-प्रत्यय न लावता मानाची मूळरूपेच सर्व विभक्तीचे कार्य करताना आढळतात उदा०- 'पत्र लिहिले **रुक्मिणी**' = रुक्मिणीने, **कृपा** (= कृपेने) कळवळला श्रीहरि' इ०

गुणविशेषणें कालवाचक व स्थलवाचक क्रिया-विशेषणें, शब्दयोगी अव्ययें इ०---याची सख्या जुन्या मराठीत फार मोठी होती त्यातली बरीच आता लुप्त झाली आहेत उदा०---एउता (असा), तेतुले (तसे), तेसणे (तेवढे), अबुले (अमके), कितुके (केवढे), परुते, परौते (पलीकडे), पऱ्हा (पलीकडे), पुढारा (पुढे), अखलेख (वारवार), माधौती (पुन), झणी, झणे (परतु), ना तरी (अथवा), अवसात, एकी हेळा (अकस्मात्), अपैते (स्वाधीन), पडिपाडे (सारखे), लागसर (जवळ) इ याचा उपयोग सध्याच्या काळी कवितेतसुद्धा करीत नाहीत

क्रियापदातली धातूची रूपे चितनीय आहेत ती अशी---'होय' हे रूप भूत, वर्तमान व भविष्य या तिन्ही काळात अविकृत राहिलेले आढळते

अस् धातूच्या सकेतार्थी भूतकाळाच्या रूपात तिन्ही पुरुषात 'न' हे अक्षर मध्येच घुसडलेले आढळते, जसे---असलो-असिलो, असिनलो, असले-असिले-असिनले

अनेक सकर्मक व अकर्मक धातूची स्वार्थी वर्तमानकाळी तृतीय पुरुषाची एकवचनी रूपे व त्याच धातूची आज्ञार्थी द्वितीय पुरुषी एकवचनी रूपे याच्यातला सूक्ष्म भेद लक्षात ठेवणे अवश्य आहे पहिली सानुनासिक नाहीत, दुसरी आहेत जसे---वाची = (तो) वाचतो, वाची = (तू) वाच, जिकी = (तो) जिकतो, जिकी = (तू) जिक

जा, खा इ कित्येक एकाक्षरी आकारान्त धातूची स्वार्थी वर्तमानकाळी पुरुषाची एकवचनी रूपे आकारान्तापुढे 'य' जोडून होतात, जसे—जाय = जातो, खाय = खातो ये, दे, घे, ने, इ एकारान्त धातूची रूपे मात्र तशीच राहतात, जसे—ये = येतो, ने = नेतो इ०

ज्याचे प्रथम अक्षर स्वर असते अशा धातूची सर्वकाळी निषेधात्मक रूपे करताना त्याच्यातला तो पहिला स्वर निषेधदर्शक 'न' या अक्षरात मिळून लिहिण्याचाही प्रघात आहे. जसे—नुरे = न उरे, नोळखी = न ओळखी

विध्यर्थी रूपे वा–वी–वे हे प्रत्यय लावून होतात, तशी 'जे' प्रत्यय लावूनहि होतात. जसे—जाणावे, जाणिजे, करावे, करिजे (कर धातूचे 'कीजे' असेहि विध्यर्थी रूप होते) द्यावे, दीजे

जुन्या मराठी कवितेत 'करिजेते (वर्तमान)', 'करिजेले (भूत)', 'करिजेल (भविष्य)' अशा प्रकारची कित्येक रूपे आढळतात ही सध्या आपल्या भाषेमध्ये रूढ नाहीत. याची आधुनिक रूपातरे 'केले जाते' (वर्तमान), 'केले गेले' (भूत), व 'केले जाईल' (भविष्य) अशी करण्यात येत असतात

मराठी भाषेची शब्दसंपत्ति

(वा. गो. आपटे)

हे तीन शब्द दिसण्यात अगदी साधे व लहान आहेत, पण त्यात किती मोठा अर्थ साठविलेला आहे त्याची यथार्थ कल्पना फार थोड्यानाच करता येईल वामनासारख्या ब्राह्मण बटूनें बळिराजाजवळ मागितलेल्या ' त्रिपादभूमि ' या एका शब्दात जसा विश्वव्यापी अर्थ समाविष्ट झाला होता, किंवा एकाद्या कागदाच्या तुकड्यावर चार वेड्यावाकड्या रेघोट्या ओढून तयार केलेल्या नकाशाच्या अंगीं साऱ्या भूगोलाची कल्पना प्रेक्षकास करून देण्याचें सामर्थ्य जसें असते, तसें मराठी भाषा बोलणाऱ्या दोन कोट लोकाचे सनातन काळापासून चालत आलेले धर्म, नीति, राजकारण, आचारविचार, व्यवहार, वैभव, पराक्रम, सुखदु खादि अनुभव इत्यादि यच्चयावत् गोष्टींची साक्ष देणारे व त्याचा महाभारतायेवढा प्रचंड इतिहास मंत्ररूपानें सागणारे हे तीन शब्द आहेत. या तीन शब्दाचे यथास्थित विवेचन करण्यास तीन हजार पृष्ठांचा ग्रंथ पुरावयाचा नाही, मग या अल्पशा निबंधाच्या द्वारे त्याचे विवेचन करूं पाहणें म्हणजे निखालस धाष्ट्र्यच होय तथापि मराठी वाचकाच्या विचारास थोडेंसे चालन देण्यापुरताच हा प्रयत्न आहे, या पलीकडे या निबंधाचा अधिक काहीं उद्देश नाही, ही गोष्ट लक्षात घेऊन सूत्ररूपाने या विषयाचें जे थोडेसे दिग्दर्शन मी करणार आहें तिकडे वाचकानीं लक्ष द्यावे अशी आरंभींच त्याची प्रार्थना करून या एकेका शब्दाचे आता क्रमाक्रमानें थोडेंसें विवेचन करतो

आपण प्रथम ' भाषा ' हा शब्द घेऊ भाषा प्रथम कधी, का व कशी निर्माण झाली ? तिची वाढ कशी व कोणत्या क्रमाने होत गेली ? जगातली प्राचीनतम अशी भाषा कोणती ? सध्या जगातल्या निरनिराळ्या देशातून निरनिराळ्या भाषा दिसतात त्या का ? साऱ्या मनुष्यजातीची एकच भाषा का असूं नये ? वगैरे अनेक प्रश्न ' भाषा ' हा शब्द उच्चारताच आपल्या मनात उद्भवतात, आणि आपणास भाबावून सोडतात या प्रश्नाची उत्तरे थोडक्यात देणें ही अशक्य गोष्ट असली तरी या विषयासबंधाने विचार करण्यात ज्यानीं सारा जन्म घालविला आहे, अशा विद्वानाच्या मताचे सार थोडक्यात अशा रीतीने देता येण्यासारखें आहे कीं, भाषा प्रथम कधीं व कशी उत्पन्न झाली या गोष्टीचा इतिहास उपलब्ध नाही. विश्वसनीय इतिहासाच्या अभावीं केवळ युक्तिवादानें त्याबद्दलचीं निरनिराळीं मते प्रचलित आहेत ही मतें अर्थात् केवळ तर्कमूलक आहेत तर्काला प्रमाणाचा आधार मिळाल्यास तो तर्क ग्राह्य मानला जातो. पण येथें अशी एक अडचण उत्पन्न होते कीं, तर्काचे आधारावर विचारसरणी सुरू

केल्यास तर्क करणाराच्या मतवैचित्र्यामुळें एकाच वेळी एकाच गोष्टीसंबंधाने निरनिराळ्या उपपत्ति लावता येतात, आणि त्यातली कोणती उपपत्ति प्रमाण व कोणती अप्रमाण मानावयाची हे ठरविणे मुष्किल होते ही अडचण खरी आहे तथापि प्रमाणाचे अभावी तर्कावरच विसंबून राहाणें मनुष्याला भाग असल्यामुळे त्यातल्या त्यात जो तर्क युक्तिसिद्ध वाटेल तो ग्राह्य धरूनच अशा विषयासंबधाने अधिक शोध व विचार केला पाहिजे

भाषेची उत्पत्ति व वाढ

- तर्कपद्धति एकदा स्वीकारल्यानतर भाषोत्पत्तीसारख्या विषयाचा शोध मनुष्य जसजसा करू लागतो, तसतसा एकेक गोष्टीचा निर्णय तो आपल्या मनाशी येणेंप्रमाणे करतो. प्रथम मनुष्याला पदार्थाचे ज्ञान होऊ लागले, तेव्हा त्याला त्या ज्ञानाचा उपयोग वाटेल तेव्हा करता यावा म्हणून त्या ज्ञानाचा सग्रह करणे व तसेच त्या ज्ञानाचा उपयोग दुसऱ्याला करून देणे या दोन्ही गोष्टींची आवश्यकता वाटू लागली असावी मुखाच्या द्वारे निरनिराळ्या प्रकारचे ध्वनि काढण्याचें सामर्थ्य मनुष्याचे ठायीं आहे याची जाणाव त्याला अनुभवाने झाली असावी, व आपल्याप्रमाणे सृष्टीतले इतर प्राणी व जड पदार्थहि ध्वनि काढू शकतात हे त्याने पाहिले असाने हे दुसऱ्याचे ध्वनि ऐकून त्याने काहीं अनुकरणवाचक शब्द ठरविले असावेत उदाहरणार्थ— कावळ्याचा ‘ कावकाव ’ हा शब्द ऐकून तो शब्द करणाऱ्या प्राण्याला त्याने काक हे नाव दिले असेल किंवा एकादी वस्तु पडताना पट् असा जो ध्वनि निघतो तो ऐकून पडण्याच्या क्रियेला ‘ पत् ’ असे त्याने म्हटले असेल अशा रीतीने प्रत्यही घडणाऱ्या शेकडो गोष्टीचे सूक्ष्म अवलोकन करून व त्या त्या गोष्टीचे नित्यसबंध लक्षात ठेवून त्याने प्रथम काही अनुकरण-वाचक शब्द तयार केले असले पाहिजेत असे दिसते

प्रथम एकाक्षरी शब्द, नतर त्याच अक्षराची द्विरावृत्ति करून बनविलेले शब्द, व त्याच्यानतर अनेकाक्षरी शब्द अशा क्रमाक्रमाने त्याने शब्दरचना केली असावी हा तर्क सयुक्तिक दिसतो लहान मुलाच्या भाषेचे ज्यानी सूक्ष्मावलोकन केले आहे त्याना ही गोष्ट सागावयाला नको की, लहान मुलाची भाषा याच क्रमाने हळू हळू बनत जाते प्रथम तो व्यवहारात सर्वत्र एकाक्षरी शब्दच वापरतात, त्यानंतर काका, बाबा, मामा असे एकाक्षरी शब्दाची द्विरावृत्ती करणारे शब्द उच्चारतात, आणि अशा क्रमाक्रमाने जात जात त्याची भाषा बनत जाते माणसाच्या भाषेच्या उत्क्रातीच्या बाल्यावस्थेंतहि अशाच पायऱ्या असणे सयुक्तिक दिसते

या क्रमाने शब्दरचनेची एक पायरी चढल्यानतर पुढच्या पायरीचे आक्रमण करताना गुणवाचक व नतर क्रियावाचक शब्द असा क्रम असावासें दिसतें या दोन प्रकारच्या शब्दानंतर द्रव्यवाचक, जातिवाचक, वगैरे शब्द निर्माण झाले असावेत कारण, या शब्दाच्या मुळाशी असलेल्या सादृश्यभेदादिकाच्या ज्ञानाला बुद्धि थोडीशी परिणत असावी लागते हे सागावयास नकोच

याप्रमाणे बरीचशी शब्दरचना झाल्यानंतर पदार्थवाचक शब्दांचा क्रियार्थवाचक शब्दांशीं संबंध जोडण्याची आवश्यकता वाटू लागून मनुष्य थोडथोडी सोपीशी वाक्यरचना करूं लागला असेल यातहि बराचसा अनुभव मिळाल्यानंतर व तर्कज्ञान वाढल्यानंतर शब्दरचनेत व वाक्यरचनेत होणारा घोटाळा टाळण्यासाठीं त्यानें त्याच्या संबधाने काही स्थूल नियम बाधले असावे याच नियमाना पुढे व्यवस्थित स्वरूप मिळून त्याचें व्याकरण बनले असले पाहिजे अगोदर भाषा व मग व्याकरण हा क्रम निसर्गसिद्ध दिसतो नियमबद्ध करण्यास काहीं तरी साहित्य अगोदर पाहिजे नाहीतर कशाला नियमबद्ध करणार ? पण हा साधा नियम आमच्या सध्याच्या शिक्षणपद्धतीत मात्र पाळण्यात येत नाही, आणि मुलाना शब्दज्ञान किंवा वाक्यार्थज्ञान होण्याचे अगोदरच त्याच्या व्याकरण–शिक्षेस प्रारभ होतो हे शिक्षण कसचें ? शिक्षाच म्हणावयाची !

शब्दरचना, वाक्यरचना इत्यादिकाचा जो क्रम आता सागितला तो जर सर्व मनुष्यजातीस सामान्य आहे, तर माणसामाणसात जे भाषाभिन्नत्व दिसते ते का ? सगळ्या पृथ्वीवर एकच भाषा का दृष्टीस पडत नाही ? असा प्रश्न साहजिकच उद्भवतो या प्रश्नाचे उत्तर असें देता येईल की, ध्वनि उच्चारण्याची शक्ति जशी नैसर्गिक आहे, तशी शब्दरचना किंवा वाक्यरचना करण्याची शक्ति नैसर्गिक असती तर सर्व मनुष्य, जातींत एकच भाषा प्रचलित असलेली दिसली असती जसा कावळ्याचा, गाईचा-वाघाचा किंवा कोबड्याचा शब्द कोणत्याहि देशात पाहिला तरी बहुतेक एकसारखाच असतो, किंवा निर्जीव जड वस्तूपासून होणारा ध्वनि सर्वत्र सारखाच आढळतो (उदा०– ओढा वाहत असताना होणारा झुळझुळ शब्द किंवा एखाद्याला धपाटा मारताना होणारा धप धप आवाज), तशी मनुष्यजातीचीहि भाषा सर्वत्र एकसारखीच दिसली असती पण शब्दरचना व वाक्यरचना ही नैसर्गिक नाही, ती मनुष्यकृत आहे म्हणजे तिच्या मुळाशी माणसाचा अनुभव, त्याची बुद्धि व तर्कशक्ति या गोष्टी आहेत आणि त्या सर्वांच्या सारख्या नसतात यामुळे माणसाच्या भाषेत साहजिकच भिन्नता येते शिवाय निरनिराळ्या देशातल्या माणसाच्या शरीररचनेत सुद्धा भिन्नता आढळते व त्यामुळे एकाच वर्णाचे उच्चार निरनिराळ्या देशातले लोक निरनिराळ्या प्रकारे करतात कित्येक वर्णांचे उच्चार एका देशातल्या माणसाला जितके स्पष्ट करता येतात तितके स्पष्ट दुसऱ्या देशातल्या माणसाला करता येत नाहीत साध्या ध्वनींतून वर्णरचना करतानासुद्धा जर देशकालपरत्वे भिन्नता उत्पन्न होते, तर शब्दरचना व वाक्यरचना याच्यासारख्या जटिल क्रियातून ती दिसावी व त्यामुळे माणसाच्या भाषेत भिन्नता उत्पन्न व्हावी यात आश्चर्य वाटण्यासारखें काहीं नाही

मूळ भाषा व तिच्या शाखा

जगात ज्या भिन्नभिन्न भाषा आहेत, त्या निरनिराळ्या लोकाच्या उत्क्रांतीचा क्रम दर्शविणाऱ्या आहेत असें कित्येक विद्वानाचे मत आहे हे मत ग्राह्य धरल्यास तो क्रम कोणता ? कोणती भाषा प्रथम झाली ? व तिचीं अवस्थातरे होऊन तिच्यापासून

इतर भाषाशाखा कशा निर्माण झाल्या ? यासंबंधानें पुष्कळ वादग्रस्त प्रश्न आहेत इतक्या खोल पाण्यात शिरण्याचे आपणास तूर्त कारण नाही इतकें सांगितलें म्हणजे पुरें आहे की, भाषाशास्त्रात ज्यानी कित्येक वर्षे निमज्जन केले आहे अशा अनेक पाश्चात्य विद्वानाचेंहि असें मत आहे की, आपली वैदिक भाषा हीच जगात प्राचीनतम भाषा असून अपभ्रंशापासून इतर भाषा झाल्या आहेत आपल्या हिंदुस्थानातल्या भाषापुरतेच बोलावयाचे झाले तर वैदिक भाषा हीच आपल्या सर्व देशी भाषाची आद्य जननी होय, असे म्हणण्यास फारसा प्रत्यवाय नाहीं या वैदिक भाषेपासून आपल्या सध्याच्या देशी भाषा कसकशा पायऱ्यापायऱ्यानी व कोणकोणत्या काळीं निर्माण झाल्या यासंबधाने पाश्चात्य लेखक अनेक वेळा पाडित्याचा आव घालून गंभीरपणानें चर्चा करताना आढळतात पण ते जो कालनिर्णय ठरवितात तो केवळ तर्काच्या आधारावर असतो त्याच्या उलट तर्कसुद्धा तितक्याच सशास्त्रपद्धतीने व सयुक्तिक रीतीने काढता येतात म्हणून त्यानी काढलेले सिद्धात सर्वथैव प्रमाण मानता येत नाहीत पाश्चात्याचा दाडगा उद्योग, परिश्रम, आणि शोधकबुद्धि या गोष्टी नि सशय प्रशसनीय आहेत, पण त्याना आमच्यात हजारो वर्षे चालत आलेली परंपरा जी आमच्या रोमारोमात भिनली आहे तिचे यथार्थ ज्ञान नसतें, (आणि भाषेच्या इतिहासात तर परपरेचे यथार्थ ज्ञान असणे ही अत्यंत आवश्यक गोष्ट आहे) आणि त्याची बुद्धिहि पुष्कळ वेळा पूर्वग्रहानी दूषित झालेली असते यामुळे आमच्या भाषासंबंधाने त्यानीं काढलेले सिद्धात पुष्कळ वेळा अगदीं चुकीचे ठरतात असा अनुभव आलेला आहे आमच्या भाषेसबंधाने शोध लावण्याला खरे अधिकारी पुरुष म्हणजे वस्तुत आम्हीच आहो आम्ही आमच्या भाषेसंबंधाने शोध करून जे सिद्धात काढू ते खरे असण्याचा अर्थात् अधिक संभव आहे आमचे लोक भाषेसंबंधाच्या आमच्या कर्तव्यापासून अद्याप पराङ्मुख राहिले आहेत, येवढ्यावरूनच पाश्चात्य पंडित म्हणतील ते सत्य मानून आम्हीं चालले पाहिजे असे म्हणणे हा न्याय नव्हे.

पाश्चात्य पंडितांचे कुतर्क

या पाश्चात्य पंडिताच्या हातून आमच्या भाषेसंबधाने पुष्कळ वेळा कुतर्काच्या पायावर भलभलतीं विधानें करण्यात येत असतात ही भ्रामक विधाने केवळ अज्ञानामुळेंच घडतीं तर ती एक वेळ क्षम्य म्हणता आलीं असतीं पण कित्येक वेळा तर ती आमच्या लोकास, आमच्या धर्मास व आमच्या राष्ट्रास तुच्छ लेखून स्वत ची प्रतिष्ठा मिरविण्याच्या किंवा आमची विटंबना करण्याच्या अतिशय निंद्य हेतूनेंहि करण्यात येत असतात उदाहरणार्थ, एका सुप्रसिद्ध ख्रिस्ती पाद्र्याने भाषाशास्त्राच्या ज्ञानाचा व शोधकत्वाचा मोठा आव घालून ‘ महाराष्ट्र ’ या शब्दाची व्युत्पत्ति महार+राष्ट्र म्हणजे महाराचे राष्ट्र अशा प्रकारे केली आहे! ही व्युत्पत्ति सर्वथैव निराधार आहे हें सांगावयास नकोच कारण—१ ‘ महार ’ हा शब्द ‘ महाराष्ट्र ’ या शब्दाइतका प्राचीन नाहीं. महाराष्ट्र हा शब्द बौद्धकालीन वाङ्मयात आढळतो वररुचिकृत प्राकृतप्रकाशातहि तो आहे २ ‘ महार ’ हा शब्द प्राचीन काळी नव्हता, इतकेंच नाहीं, तर तसल्या

प्रकारच्या लोकाचे मोठे तर राहोच पण अल्पस्वल्प नरी राष्ट्र होते असा उल्लेख कोठेहि आढळत नाही. ३ गावचा हरकामी नोकर म्हणून त्याला वेतन व इनामे वगैरे वंशपरपरा दिलेलीं आढळतात, पण त्या लोकाची वस्ती पूर्वी देखील तुरळकच असली पाहिजे एरव्ही महारवाडे गावाबाहेर बावण्याची चाल पूर्वापार चालत आली नसती अशा तुरळक वस्तीच्या लोकाच्या नावावरून राष्ट्राला त्याचे नाव देण्यात आलें असेल ही गोष्ट तर अगदींच असंभवनीय दिसते ४ सीतेच्या शोधार्थ सुग्रीवाने आपले दूत तत्कालीन ज्ञात अशा ज्या निरनिराळ्या देशादेशातून पाठविले त्याची नावे रामायणात दिलेली आहेत, पण त्यात महाराचे राष्ट्र अशा अर्थाच्या देशाचे नाव बिलकुल आढळत नाहीं ५ अशोक राजाने राष्ट्रिकाच्या मुलुखात धर्मोपदेशक पाठविल्याचा उल्लेख आहे, व तो देश महाराष्ट्र हाच होय, असे डॉ० सर रामकृष्ण भाडारकरासारखे थोर शोधक पंडित म्हणत आहेत हा महाराष्ट्र देश महाराचे राष्ट्र होता अशा विषयीचा उल्लेख मात्र आजपर्यंत कोणीही पंडित दाखवूं शकला नाहीं साराश, वरील पाश्चात्य महापडिताने आपल्या विशाल मेंदूतून काढलेली ‘ महाराष्ट्र ’ शब्दाची वरील व्युत्पत्ति सर्वथैव निर्बल, अप्रयोजक, अशास्त्र आणि पोरकट आहे इतकेंच नाही, तर तिच्या सद्धेतूंविषयी सुद्धा शंका घेतली असता ती वावगी होणार नाहीं या व अशा प्रकारच्या दुसऱ्या अनुभवावरून आमचा देश, धर्म, भाषा इ संबधाने कितीहि जाड्या पाश्चात्य विद्वानाने एखादा तर्क काढलेला असला तरी तो नीट पारखून पाहिल्याशिवाय त्याला मान्यता देणे पुष्कळ वेळा धोक्याचे व स्वत स मानहानिकारक असते ही गोष्ट आमच्या लोकानीं ध्यानात ठेविली पाहिजे व अशा बाबतीत दुसऱ्यावर विसंबून न रहाता स्वत शोध करून पूर्वपरपरागत चालत आलेला इतिहास, रीतरिवाज, आचारविचार, धर्म, संस्कार, इत्यादिकांशीं अविसंगत असे एखादे अनुमान यथाशास्त्र काढून त्याच्या द्वारे जुन्याची नव्याशी सागड घालण्याचा यत्न केला पाहिजे असा प्रयत्न हे खऱ्या देशाभिमानाचे एक महत्कृत्य नि संशय गणिले जाईल आपल्या देशाचा पूर्वेतिहास प्राप्त करून देणे यासारखे दुसरे कोणते पुण्यकृत्य असणार ?

मराठी भाषेच्या उत्पत्तिसंबंधानें निरनिराळीं मतें

आतापर्यंत केलेले विवेचन मनुष्याच्या भाषेविषयीं सामान्यत झाले पण आपणास आज जगातल्या साऱ्या भाषाविषयीं—किंबहुना हिंदुस्थानातल्याहि साऱ्या भाषाविषयीं—बोलावयाचे नसून फक्त आपली मातृभाषा जी मराठी तिच्याविषयींच बोलावयाचे आहे, आणि तेंहि तिच्या व्याकरणाविषयीं नाही, मराठी वाङ्मय केवढे मोठे आहे किंवा त्यात कोणकोणती व्यगे आहेत याविषयीं नाही, मराठीचे छद शास्त्र, अलकारशास्त्र वगैरे कोठून आलीं, त्याविषयींहि नाही, तर मराठी भाषेचे एकच अंग—म्हणजे तिची शब्दसंपत्ति अथवा शब्दसग्रह—याविषयींचाच विचार आज कर्तव्य आहे. भाषेच्या शरिरातले अस्थि, मज्जा, मास, रक्त, धातु सगळे काही शब्द होत तेव्हा अर्थातच महाराष्ट्रभाषारूपी शरिराचे हे घटकावयव कसे निर्माण झाले किंवा ते कोठून

व कसे आले हें प्रथम सांगितले पाहिजे मराठी भाषेची मूळपीठिका शोधली पाहिजे हें उघड आहे हे काम आपणास आज नव्याने करावयाचे आहे असे नाहीं यापूर्वी अनेक विद्वानानी त्यावर लिहिलें आहे व वाद केला आहे. या वादाचा मतितार्थ ज्याला त्याला आपल्या बुद्ध्यनुसार काढता यावा म्हणून येथे थोडक्यात त्याचे स्वरूप सांगतो

मराठी भाषा ही वैदिक संस्कृत भाषेप्रमाणें आदिभाषा आहे असे कोणी म्हणत नाही. ती दुसऱ्या भाषेपासून निघालेली आहे याविषयीं सर्वांची एकवाक्यता आहे मराठीची जननी अशी ही दुसरी भाषा कोणती याविषयी काय ती मतभिन्नता आहे व या मतभिन्नतेमुळे सदर प्रश्नासबधाने तीन चार पक्ष निर्माण झाले आहेत ते असे—

पहिला पक्ष असे म्हणतो की, मूळ संस्कृत भाषा तिच्या प्राकृत व मराठी अशा दोन मुली या मुलीच्या वयात अतर असले-त्या जुळ्या नसत्या-तरी दोन्ही मुलीच होत महाराष्ट्री म्हणून प्राकृत भाषेचा एक प्रकार होता, त्यापासून मराठी भाषा निघाली असे जे कित्येक म्हणतात ते खोटे प्राकृत आणि मराठी याच्यामध्ये बहिणी-बहिणीचे नाते आहे, मायलेकीचे नव्हे

दुसरा पक्ष असे म्हणतो की, मराठी भाषा प्रत्यक्ष संस्कृत भाषेपासून निघालेली नाही, प्राकृत भाषेपासून निघालेली आहे, व ही प्राकृत भाषा संस्कृत भाषेची कन्या आहे, म्हणजे या पक्षाच्या म्हणण्याप्रमाणे संस्कृत भाषा ही मराठीची आई नसून आजी आहे

तिसरा पक्ष असे म्हणणारा आहे कीं, मराठी भाषा प्रत्यक्ष संस्कृत भाषेपासून निघाली नाही प्राकृत भाषेपासून जन्म पावली, येथपर्यंत दुसऱ्या पक्षाचें म्हणणे आम्हास मान्य आहे पण प्राकृत भाषा ही संस्कृत भाषेची कन्या हे आम्ही कबूल करीत नाही प्राकृत भाषा ही स्वतत्र भाषा अथवा बोली होती लोक लिहिण्यात संस्कृत भाषा वापरीत, पण बोलण्यात प्राकृत भाषेचा उपयोग करीत या प्राकृत बोलीपासून मराठी भाषा झाली

चवथा पक्ष असे प्रतिपादितो की, आरंभी प्राकृत भाषा होती, तिच्यावर संस्कार घडून झालेली जी भाषा ती संस्कृत या संस्कृत भाषेपासून मराठी भाषा झाली

याशिवाय आणखी एक **पांचवा पक्ष** किंवा तिसऱ्या पक्षाचाच एक पोटभेद आहे या पक्षाचे असे म्हणणे आहे की, मराठी भाषा प्राकृत भाषेपासून निघाली आहे ही गोष्ट खरी आहे पण त्याचा अर्थ प्राकृत भाषेची महाराष्ट्री म्हणून जी एक शाखा होती तिच्यापासून मराठी भाषा निघाली असा घ्यावयाचा नाहीं, तर ती महाराष्ट्री-प्रमाणेच प्राकृत भाषेतून स्वतत्रपणे निर्माण झालेली आहे

कृष्णशास्त्री चिपळूणकर याचे मत मराठी ही बालभाषेपासून निघाली असे होते

मराठी भाषेच्या उत्पत्तीसंबधाने विद्वानामध्ये निरनिराळ्या मताचा असा गलबला झालेला आहे त्यामुळे सामान्य बुद्धीच्या माणसास स्वतत्रपणे विचार करून आपल्या मनाशी निर्णय ठरविण्याचे काम फार कठिण झाले आहे. या वादात पडलेल्या पडिताचे

बहुमत पाहिले तर मूळ संस्कृत भाषा, तिच्यापासून प्राकृत भाषा झाली व या प्राकृत भाषेची ' महाराष्ट्री ' नावाची जी शाखा होती तिच्यापासून मराठी भाषा निघाली असे म्हणणाऱ्या पक्षाकडे ते आहेसे दिसते

मराठी आणि प्राकृत

मराठी भाषेच्या उत्पत्तीसंबंधाच्या या वादग्रस्त प्रश्नाचा उलगडा करण्याच्या कामी जुन्या मराठी कवींच्या उद्गाराचें काहीं साह्य झाले असते तर फार चांगले झाले असते पण दुर्दैवानें तिकडूनहि आपली निराशाच होण्यासारखी स्थिति आढळते आमच्या जुन्या कवीचे सगळे लक्ष अध्यात्मचिंतन किंवा पौराणिक कथानिरूपण या दोन गोष्टींनीच बहुधा वेधिल्यामुळे व भाषाशास्त्राविषयीं त्याचें पूर्ण औदासीन्य असल्यामुळे या वादग्रस्त प्रश्नासंबंधानें त्यांनी पूर्ण मौन धरलेले आढळते मुकुंदराज व ज्ञानेश्वर या दोन जुन्या कवींनी आपल्या भाषेला सर्वत्र ' मराठी ' किंवा ' मऱ्हाठी ' म्हटलेले आहे उदाहरणार्थ पुढील स्थळे पहा —

वेदशास्त्राचा मथितार्थू । **मराठिया** होय फलितार्थू ।
तरी चतुरीं परमार्थू । का न घ्यावा ? ॥

(विवेकसिंधु–पूर्वार्ध १।११)

देशी हो का **मराठी** । परी उपनिषदाची राहाटी ।
तरी हा अर्थु जीवाचियें गांठा । का न बांधावा ? ॥

(विवेकसिंधु–पूर्वार्ध १।२६)

जयासि नाहीं प्रतीति । तर्कमुद्रेची स्थिति ॥
तयालागीं **मराठिया** उक्ती । केली ग्रंथरचना ॥

(विवेकसिंधु–उत्तरार्ध ११।१२२)

तसेच ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात—

माझा **मराठाची** बोल कौतुकें । परी अमृतातेंहि पैजा जिंकें
ऐसी अक्षरें रसिकें । मेळवीन ॥

(ज्ञानेश्वरी ६।१४)

गळग्रंथार्थाचिया संस्कृता- । वरी **मऱ्हाटी** नाट पाहतां
अभिप्राय मानलिया चित्ता । कवण भूमि हे न चोजवे ॥

(ज्ञानेश्वरी १०।४३)

तरि संस्कृताची गहनें । तोडोनि **मऱ्हाटी** शब्दसोपानें
रचिली धर्मनिधानें । श्रीनिवृत्तीदेवें ॥

(ज्ञानेश्वरी ११।९)

या किंवा यासारख्या दुसऱ्या कित्येक अवतरणावरून कित्येक लोक असा तर्क करतात कीं, ज्या अर्थी या जुन्या मराठी कवींनी आपल्या भाषेला मराठी किंवा मऱ्हाटा

म्हटलें आहे, ' प्राकृत ' म्हटलेले नाहीं, त्या अर्थी मराठी भाषा म्हणजे प्राकृत भाषेची कन्या होय अशी समजूत जुन्या मराठी कवीचे ठायी नसावी या तर्कपद्धतीत मला तरी कांही अर्थ दिसत नाहीं आमच्या परमार्थपर कवींनीं मराठी भाषेच्या उत्पत्तीचा विचार करून सहेतुक रीतीने 'प्राकृत' शब्दाच्या ऐवजी 'मराठी' किंवा ' मऱ्हाटी ' या शब्दाचा बुद्धिपुर:सर प्रयोग केला असे म्हणण्यास मी तयार नाहीं.

अलीकडच्या काळातल्या मोरोपंतानी मराठीबद्दल ' प्राकृत ' हा शब्द एके ठिकाणीं वापरला आहे 'संस्कृत-**प्राकृत**-मिश्रित यास्तव कोणी म्हणेल ही कथा।' या आर्यार्धांत त्यानी मराठीला ' प्राकृत ' म्हटले आहे.

श्रीधर कवीने ' महाराष्ट्री ' व ' प्राकृत ' हे दोन्ही शब्द मराठी भाषेला उद्देशून योजिलेले आढळतात :—

महाराष्ट्रीचे वचन निश्चित । परी अत्यंत रसभरित ॥
मधुमाक्षिकाचे मुखी स्रवत । मधु सुरस जैसे का ॥

(रामविजय १।२९५)

यात मराठीला ' महाराष्ट्री ' म्हटले आहे, आणि लागलीच चार ओव्या टाकून ते पुढे म्हणतात—

कष्टवीण राज्य आले हाता । तरी का सोडावे तत्त्वता ॥
प्राकृत भाषा ऐकोनि कथा । लाभ श्रोतीं घेईजे ॥

यावरून श्रीधर किंवा मोरोपंत यांच्या काळी मराठी भाषा प्राकृतापासून निघाली अशी समजूत प्रचलित होती असे अनुमान जर कोणी काढील तर तेहि वरच्यासारखेच अशास्त्र म्हटले पाहिजे हे उघड आहे खरी गोष्ट अशी दिसते की, मराठी भाषा संस्कृतापासून निघाली हा प्रश्नच जुन्या मराठी कवीच्यापुढें वरील ग्रंथ लिहिताना नव्हता, आणि अर्थातच वरील अवतरणात त्यानी मराठी भाषेबद्दल योजिलेले पर्याय सहेतुक नव्हते, म्हणून त्या शब्दयोजनेवरून प्रस्तुत प्रश्नावर काहीच प्रकाश पडत नाहीं असे म्हणणे योग्य होईल

श्रीधर व मोरोपंत या कवीच्या काळी व त्यानंतरच्या आतापर्यंतच्या काळातहि मराठीबद्दल ' प्राकृत ' शब्द वापरण्यात येतो पण तो अगदी निराळ्या अर्थाने जी भाषा शुद्ध संस्कृत नव्हे, संस्कृत भाषेच्या व्याकरणाच्या नियमानी जी बद्ध झालेली नाहीं, किंवा जीत संस्कृताशिवाय इतर भाषातल्याहि शब्दाची भेसळ झालेली आहे अशी जी भाषा ती प्राकृत अशी या काळातल्या लोकाची समजूत दिसते साप्रतच्या काळात तर ' प्राकृत ' हा शब्द मोरोपंत व त्याच्या पूर्वीचे कवि याच्या ग्रंथातल्या भाषेला लावतात ' प्राकृत ग्रंथ ' म्हणजे मुकुंदराज, ज्ञानेश्वर प्रभृति कवीच्या काळापासून तो मोरोपंताच्या काळापर्यंत झालेले ग्रंथ असे म्हणण्याचाच परिपाठ सध्या आहे व प्रस्तुत कोशात शब्दाच्यापुढे कंसात जेथे ' प्रा. ' हे अक्षर सक्षेपाने योजिले आहे तेथें प्राकृत ग्रंथातला हा शब्द आहे इतकाच अर्थ सूचित आहे असे समजावे. तो शब्द प्राकृत भाषेतून आला आहे असे समजूं नये, येवढी सूचना येथें करून ठेवणे अवश्य आहे.

बोली मराठी व लेखी मराठी

मराठी भाषेच्या मूळ उगमासंबंधाने विद्वानामध्ये असलेल्या मतभेदासंबधाने येथपर्यंत विवेचन झाले तिच्या उत्पत्तिकालासंबधाने मतभेद नाही, पण तो काल निश्चितपणें ठरविण्यास लागणाऱ्या साधनाचाच पूर्ण अभाव आहे त्यामुळे मराठी भाषा केव्हा निघाली हे निश्चितपणे सागता येत नाही कोणत्याहि प्रौढ भाषेची बोली व लेखी अशी बहुधा दोन रूपे असतात लेखी भाषेचे स्वरूप जास्त व्याकरणशुद्ध, व्यवस्थित आणि प्रौढ असते बोलण्यातल्या भाषेत व लेखी भाषेत मुख्य फरक हाच असतो एरव्ही दोघींच्या शब्दयोजनेत विशेषसा फरक नसतो अगोदर कित्येक वर्षे लोकाच्या बोलण्यात राहून मग कालातराने तिला प्रौढावस्था प्राप्त होते व ती लेखनात येते असा सामान्यत नियम आहे एखाद्या भाषेला बोलीचे स्वरूप केव्हा प्राप्त झाले हे कळण्यास मार्ग नसतो, पण तिला लेखी स्वरूप केव्हा मिळालें ते शिलालेख, ताम्रपट, पत्रे इ साधनावरून काढता येते मराठी भाषा संस्कृतापासून निघाली असो, किवा प्राकृतावरून निघालेली असो, वरील नियमाप्रमाणे ती प्रथम बोलण्यात वरीच वर्षे राहिल्यानंतर तिचा उपयोग लेखनाच्या कामात होऊ लागला असला पाहिजे यात शंका नाही मराठीला हे लेखी स्वरूप केव्हा प्राप्त झाले ते निश्चितपणे ठरविण्यास अवश्य अशी साधन-सामुग्री पुरेशा प्रमाणात अद्याप उपलब्ध झाली नाही तथापि शके ४१०साली लिहिलेला एक मराठी ताम्रपट मगळवेढें येथे उपलब्ध झालेला आहे तेव्हा त्याच्या अगोदरच्या काळातला एखादा मराठी लेख उपलब्ध होईपर्यंत तरी निदान इसवी सनाचे ५ वे शतक हा मराठीला लेखी स्वरूप प्राप्त झाल्याचा काळ मानण्यास हरकत दिसत नाही बोलीच्या स्वरूपात मराठी भाषा त्याच्याहि पूर्वी अनेक वर्षे अर्थात् असली पाहिजे हे उघड आहे किती पूर्वी ते आज काही सागता येत नाही रा विश्वनाथ काशीनाथ राजवाडे लिहितात कीं, सुमारे शके १५० पासून शके ४०० पर्यत महाराष्ट्रात भयंकर अराजक माजले होते या काळात शिष्ट महाराष्ट्री भाषा लोपत जाऊन शके ४०० च्या सुमारास मराठी भाषा बनली पण आरंभी नाविन्यामुळे तिला लोकात विशेषशी मान्यता न मिळाल्याकारणाने त्यावेळी शिलालेख वगैरे बहुधा संस्कृत भाषेतच कोरविले जात रा राजवाडे म्हणतात, अशी स्थिति शके ९०० च्या सुमारापर्यंत टिकली असावी असें दिसतें कारण, शके ९०० च्या सुमारास कोरलेल्या एका शिलालेखात बाकीचा सगळा मजकूर संस्कृत भाषेत असून ‘ श्रीचावुण्डराये करवियले ’ येवढे एकच वाक्य मराठीत लिहिलेले आढळतें.

चावुण्डरायाच्या उपरिनिर्दिष्ट शिलालेखात निदान एक तरी सबंध वाक्य मराठींत आहे. पण त्यापूर्वीच्या शिलालेखात एखाद दुसराच शब्द मराठीत आढळावयाचा अशी स्थिति होतीसें दिसते शके ६०० च्या सुमारास विक्रमादित्य सत्याश्रयाच्या कारकीर्दीत कोरलेला एक ताम्रपट सापडला आहे त्यात ‘ पन्नास ’ असा एक शब्द आलेला आहे रा राजवाडे म्हणतात कीं हा शब्द महाराष्ट्री प्राकृत भाषेत किंवा तिच्या अपभ्रंशांत नाहीं. त्या भाषेत पण्णासु, पण्णासा किंवा पन्ना अशीं रूपे आढळतात. पन्नास हें रूप

खास मराठी आहे, तेव्हा यावरून असे अनुमान काढण्यास हरकत नाही कीं, शके ४०० पासून शके ७०० पर्यंत क्वचित्च का होईना, पण मराठी भाषेचा उपयोग लिहिण्याच्या कामीं होऊं लागला होता

शब्दसंपत्ति

या निबंधाच्या मथळ्यातल्या तीन शब्दांपैकी पहिल्या दोन शब्दांच्या अर्थाविषयींचे अतिसंक्षिप्त विवेचन आतापर्यंत झाले आता राहिलेला तिसरा शब्द जो 'शब्दसंपत्ति' त्याकडे आपण वळू 'शब्दसंपत्ति' हा सामासिक शब्द असून शब्द व संपत्ति हे त्या सामासिक शब्दाचे दोन अवयव आहेत पैकीं शब्द म्हणजे काय? त्याच्या अंगी केवढे सामर्थ्य आहे? ते सामर्थ्य त्याचे अंगीं स्वयभू आहे कीं कसे? स्वयभू असल्यास शास्त्रज्ञ त्याची मीमासा कशाप्रकारे करतात? ते सामर्थ्य परप्राप्त असल्यास कशापासून त्याला प्राप्त होते? भाषेत शब्दाचे कार्य कोणते असते? त्याला 'संपत्ति' म्हणून जे गौरविण्यात येते तें का? इत्यादि प्रश्नाचे समाधान या निबधात पुढें येईल तूर्त संपत्ति म्हणजे काय ते आपण पाहू

संपत्ति या शब्दाला एक सामान्य आणि एक विशेष असे दोन अर्थ आहेत सामान्य अर्थाने संपत्ति म्हणजे धन, हत्ती, घोडे, वस्त्रपात्र इ भोग्यपदार्थ व बुद्धि, कीर्ति, आरोग्य इत्यादिकाचा समुदाय, अर्थात् वैभव, शोभा इत्यादि गोष्टीहि त्यात येतात आणि विशेष अर्थ म्हणजे अर्थशास्त्रज्ञ संपत्ति या शब्दाचा जो अर्थ घेतात तो, म्हणजे विनिमयसाध्य वस्तु, अर्थात् जिला काही किंमत पडते किंवा जी प्राप्त करून घेण्याला काही श्रम पडतात ती वस्तु विनिमयसाध्यता हे संपत्तीचे प्रधान लक्षण आहे, असे अर्थशास्त्रज्ञ म्हणतात आपणाला या विशेष अर्थाशी काही कर्तव्य नसल्यामुळे तो बाजूला सारून पहिला म्हणजे व्यावहारिकच अर्थ घेऊ हा व्यावहारिक अर्थ संपत्ति शब्दाच्या व्युत्पत्त्यर्थाशी जुळता असल्यामुळे तोच घेणे इष्ट आहे ज्याच्या योगाने काही कार्य संपादता येते ती संपत्ति मग ती वस्तु, हत्ती घोडे असो, मानसन्मान, कीर्ति, किंवा प्रतिष्ठा वगैरे असो, किंवा अमूर्त असे दुसरे काही इष्ट कार्य असो शब्दाच्या साधनानेच जगातले सगळे व्यवहार संपादता येत असल्यामुळे शब्दाला 'संपत्ति' हे नाव शोभतें त्यातल्या त्यात असे कित्येक शब्द असतात की, त्याचा माणसाच्या मनावर विशेष परिणाम होतो अशा शब्दाना संपत्ति ही सज्ञा अगदी योग्य दिसते तुकाराम महाराजाच्या अभंगवाणीतले शब्द असे होते समर्थांच्या उक्तीतले शब्द असेच होते, व दुसरेहि अनेक सामर्थ्यवान् पुरुष आढळतील की त्याच्या शब्दावर लक्षावधि किंवा कोट्यवधि माणसे शतकेची शतके झुलत आली आहेत पुढेहि झुलतील अशा शब्दाना 'संपत्ति' हें नाव सार्थ नाही असे कोण म्हणेल? '**आम्हां घरीं धन शब्दांचींच रत्नें**' ही तुकोबारायाची उक्ति सुप्रसिद्धच आहे या उक्तीत त्यानी शब्दाना नुसती संपत्तिच म्हटले नाही, तर संपत्तीचे सर्व सार जी रत्ने त्याची उपमा दिली आहे. शब्द हे भाषेचे मोलवान् अलंकार. थोर विभूतींच्या विचारसंपत्तीचे भांडार, घोर निद्रेत

पडलेल्या जनतेला हलवून जागृत करण्याचें कवीच्या, लेखकाच्या व वक्त्याच्या हातांतलें उत्कृष्ट साधन किंवा वाग्युद्धातली प्रखर शस्त्रे आहेत, इतका व्यापक अर्थ कदाचित् त्यावेळी त्याच्या मनींमानसीं नसेल 'आमच्यासारख्या दरिद्री माणसाच्या घरात काय सापडावयाचे आहे ? आमचे घर चंद्रमौळी, आमची वस्त्रे म्हणजे लक्तरें, आणि भांडीं-कुंडीं म्हणजे चार हंडीमडकी, याशिवाय आमचेपाशी काही नाही नाही म्हणायला एक मात्र भांडार आमचेपाशी आहे आणि ते म्हणजे आमच्या अभंगाच्या वह्या त्या शब्दांनी भरलेल्या आहेत, आणि आमचे रत्नभांडार काय ते तेच आहे' असा वरील तुकोक्तीचा अर्थ आहे या उद्गारात महाराजांनी शब्दभांडाराला रत्नभांडार म्हटले आहे ते सहेतुक असो किंवा निर्हेतुक असो, पण येवढी गोष्ट खरी आहे की, भवभूतीने म्हटल्याप्रमाणे या महाराष्ट्रीय महात्म्यांच्या तोंडून सहज निघालेल्या शब्दांच्या मागोमाग अर्थ धावत गेला आहे आणि त्यांनी शब्दांना जी रत्नांची उपमा दिली आहे ती सर्वथा खरी आहे कसे ते पुढे सांगण्यात येईल

शब्द आणि शब्दशक्ति

आता आपण शब्द म्हणजे काय ते प्रथम पाहू 'शब्दकल्पद्रुम' नावाच्या कोशात 'शब्द' याचा अर्थ 'श्रोत्रग्राह्यगुणपदार्थविशेष' असा देऊन पुढे त्याचे स्पष्टीकरण केले आहे त्यावरून शब्द हा ध्वन्यात्मक म्हणजे केवळ नाद आणि वर्णात्मक म्हणजे अक्षरबद्ध अशा दोन स्वरूपाचा असतो असे शास्त्रकार समजतात असे दिसते शब्द कसा उत्पन्न होतो, तो नित्य आहे की अनित्य आहे, त्याची लक्षणे काय आहेत वगैरे प्रश्नासबंधाने नैयायिक व व्याकरणकार काय म्हणतात, या गूढ विषयात शिरण्याचें आपणास कारण नाहीं पण शब्दाच्या अंगभूत अशी काही शक्ति आहे की काय, की जिच्यामुळे तुकाराम महाराजासारख्यांनी त्याला रत्न म्हणावे, हा प्रश्न मात्र खरोखर विचार करण्यासारखा आहे यात शंका नाहीं व्यवहारात पुष्कळ वेळा शब्द म्हणजे केवळ 'तोंडाची वाफ,' किंवा 'तोंडातून बाहेर सोडलेला वायु' या पलीकडे त्याला महत्त्व देण्यात येत नाही हे आपण पाहतों शेक्सपिअरसारख्या महाकवीने सुद्धा हॅम्लेट नाटकात तशाच अर्थाने 'शब्द' शब्दाचा उपयोग केलेला आहे पोलोनियस नावाच्या वृद्ध दरबाऱ्याने युवराज हॅम्लेट यास 'महाराज, आपण काय वाचीत आहा ?' असा प्रश्न केला असता युवराजाने 'शब्द, शब्द, शब्द,' असे त्रिवार उत्तर केले यात 'शब्द' हा शब्द फोलपणाचाच सूचक आहे दुसऱ्या एका नाटकात 'शब्द' म्हणजे 'पोकळडोक्या मूर्खाचे नोकर,' किंवा 'जादूगाराची मायावी सृष्टि' आहे, असेहि उद्गार त्याच कवीने दुसऱ्या एका पात्राच्या तोंडीं घातले आहेत ज्या 'शब्दाला' तुकाराम महाराजासारख्यांनी रत्न म्हटले त्यालाच शेक्सपियरसारख्या महाकवीने फोल ठरविले हे कसे ? अशी शंका सहसा कोणी घेणार नाहीं पण घेतलीच तर त्याला असे उत्तर देता येईल कीं, तुकाराममहाराज व शेक्सपियर या दोघांच्या उक्तींत दिसणारा विरोध खरा विरोध नाहीं, विरोधाभास आहे, आणि त्याचे निरसन सहज करता

येण्यासारखे आहे ते असें की, एक तर शेक्सपियर कवीने शब्दाचा फोलपणा दाखविणारी वाक्यें स्वत ची म्हणून दिलीं नाहीत विशिष्ट प्रकारच्या नाटकातल्या पात्राच्या तोंडी त्याच्या स्वभावानुसार विशिष्ट प्रसगाच्या ओघात तीं घातलीं आहेत, आणि दुसरी गोष्ट—कोणत्याहि लेखकाच्या लेखातल्या एखाद्या विधानाच्या सत्यतासत्यतेचा विचार करताना तेवढ्याच एका वाक्याचा विचार करून चालत नाहीं, मागचा पुढचा संदर्भ व लेखकाचे त्या विषयीचे सामान्य मत (हे त्याच्या एकदर लेखाच्या धोरणाने व त्याच्या स्वत च्या चरित्रावरून ठरवायाचे असते) याच्या धोरणावरून आक्षेपित वाक्याचा अर्थ घ्यावयाचा असतो तसे न केल्यास एकादे प्रसंगी अर्थाचा अनर्थ व्हावयाचा ! याचे गमतीदार उदाहरण पहा—

मुक्तेश्वराने एका अभंगात म्हटले आहे —

गौहत्या घडली ज्याला । आम्ही सत म्हणूं त्याला
नाहीं केले **मद्यपान** । वृथा त्याचे सतपण
इतुके घडे जया ठायीं । मुक्तेश्वर त्याच्या पायीं

या अभगातल्या **गौहत्या** व **मद्यपान** या दोन शब्दाचे सरळ व्यावहारिक अर्थ म्हणजे अनुक्रमे गाईचा वध व दारूबाजी हे होत हे अर्थ घेऊन वरील अभग कोणी लावू लागला तर मुक्तेश्वरासारखा महा नीच, दुष्ट व अधम प्राणी हिंदुसमाजात कोणी झाला नसेल असा त्याच्या मनाचा ग्रह झाल्यावाचून राहील काय ? बरें, त्याच शब्दाचा सारासारविचारपूर्वक अर्थ घेऊन वरील अभग लाविला तर सगळी सगति उत्तम जुळते हा अर्थ असा—गौहत्या म्हणजे इंद्रियदमन (गौ = इंद्रिय, हत्या = नाश किंवा दमन) आणि मद्यपान म्हणजे ब्रह्मानंद (ज्याप्रमाणे मद्यपि कैफ चढल्यानंतर आपल्याच नादात गुंग असतो, त्याप्रमाणे ब्रह्मस्वरूपाशी तल्लीन झालेला मनुष्यहि आनंदसागरात पोहत राहत असल्यामुळे ब्रह्मानंदाला या ठिकाणीं मद्यपानाची जी उपमा दिली आहे ती अगदी यथार्थ आहे) असा अर्थ घेतल्यानतर मुक्तेश्वराविषयीचा वाचकाच्या मनाचा ग्रह क्षणात पालटून त्याची वृत्ति कशी आदरयुक्त होते !

साराश, शब्दाच्या अगची, वाचकाची मनोवृत्ति पालटण्याची जादुशक्ति अजब आहे, यात शका नाही शब्द क्षणात चोराला साव व सावाला चोर बनवू शकतात, अत्यंत पापकर्मी चाडाळाच्या ठायींसुद्धा साधूच्या तोंडच्या शब्दानें उपरति झाल्याची उदाहरणे आहेत शाहिराचे वीररसयुक्त पोवाडे ऐकून नेभळट माणसाचेसुद्धा हात अस्तन्या वर सारूं लागतात इतकी प्रचंड शक्ति ज्या शब्दाच्या ठायीं आहे त्या शब्दाला ' फोल ' म्हणणे हे केवढे धाडस आहे ! आणि तें शेक्सपिअरसारख्या महाकवीने केले ही गोष्ट तर उघड उघड असभवनीय आहे

शब्दशक्तीची शास्त्रीय मीमांसा

शब्दाच्या ठायीं असलेल्या या शक्तीची थोडीशी शास्त्रीय मीमासा करणे येथे अवश्य आहे शास्त्रकारानी शब्दाचे दोन अर्थ केले आहेत पहिला अर्थ म्हणजे

ध्वनि, दुसरा अर्थ–वर्ण ध्वनि किंवा नाद याला काहीं अर्थ नसला तरी त्याच्या ठायीं काही अद्भुत अतर्कित शक्ति आहे अशी समजूत आपल्या देशात फार प्राचीन काळापासून चालत आली आहे गायनशास्त्रातल्या रागाची रचना याच मूलभूत तत्त्वावर झालेली आहे व अमुक राग अमक्या वेळीं शास्त्रपद्धतीने गाइला असता त्याचे होणारे परिणामहि गायनशास्त्रकारानी नमूद करून ठेविले आहेत अर्थहीन अशा ध्वनीच्या ठायीं अद्भुत शक्ति आहे ही गोष्ट आधुनिक शिक्षण घेतलेल्या लोकाना खरी वाटत नाही व त्यामुळे मंत्राच्या ठायी असलेल्या शक्तीवर त्याची श्रद्धा बसत नाहीं यात आश्चर्य नाही पण प्रत्यक्ष अनुभवच या कामीं उत्तम गुरु आहे, आणि तो ज्याना भेटला त्याच्या मनातली मंत्रशक्तीवरची अश्रद्धा नाहींशी झाली, किंवा निदान त्याची तत्संबंधाची निश्चित नास्तिकवृत्ति डळमळीत तरी झाली अशीं शेकडो उदाहरणे घडलीं आहेत प्रस्तुत लेखक काही वर्षांपूर्वी मंत्रशक्तीविषयी असाच अश्रद्ध होता पण पंचवीस तीस वर्षांत त्याला जे थोडे पण ठळक अनुभव आले त्यावरून मंत्रशक्ति निखालस झूट आहे असे छातीठोकपणाने त्याला आता म्हणता येत नाही सापाचे, विंचवाचे व इतर कित्येक प्राण्याचे माणसाच्या शरिरात भिनलेले विष दुरून केवळ मंत्रोच्चार केल्यानें उतरते असा अनुभव पुष्कळाना आलेला आहे हिवताप, अर्धशिशी, उसण वगैरे शरीरव्याधि व पिशाचबाधा मंत्रप्रयोगाने बऱ्या होतात हा अनुभव श्रद्धाळू माणसानाच नव्हे तर मजसारख्या अश्रद्धाळू माणसालाहि आलेला आहे असा अनुभव आल्यावरहि जर तो मंत्रशक्ति अथवा ध्वनिशक्ति हिच्याविषयीं आपला नास्तिकपणा कायम ठेवील आणि सब झूट आहे म्हणेल तर त्याची सत्यनिष्ठा काही अजब आहे असें म्हणावे लागेल जगात खऱ्या मांत्रिकाची संख्या फारच अल्प आणि भोंदू मांत्रिकाची संख्या फार मोठी आहे, येवढयावरून मंत्रशक्ति नाहीच असे अनुभवाअतीहि कोणी म्हणेल तर तो निवळ हट्टवादच म्हटला पाहिजे साराश, शब्दाचे एक स्वरूप म्हणजे ध्वनि त्याच्या ठायीं अद्भुत शक्ति आहे की नाही याचा निर्णय करण्यास इतर प्रमाणाचे साह्य न घेतले तरी प्रत्यक्ष अनुभवाचे प्रमाण पुरे आहे

मंत्रांचा उच्चार यथाशास्त्र झाला तर त्याचा सुपरिणाम होतो, तसा न झाला तर मांत्रिकावर त्याचा विपरीत परिणाम घडून तो भ्रमिष्ट होतो ही समजूत आज जशी आपल्या लोकात आहे तशी इ स च्या १३ व्या शतकात म्हणजे श्रीज्ञानेश्वर महाराजाच्या काळीहि होती याला प्रमाण ज्ञानेश्वरी ग्रथात आहे ज्ञानेश्वरी अ० १ ओवी १९० मध्ये म्हटले आहे—

देखा मंत्रज्ञ बरळ जाय । तेथ का जैसा संचार होय
तैसा तो धनुर्धर महामोहें । आकळिला

अर्थ —असें पहा की, मांत्रिक मंत्रोच्चार करण्यात चुकला म्हणजे तो भ्रमिष्ट होतो त्याप्रमाणें अर्जुन महामोहानें व्याप्त झाला होता

या ओवीवरून खुद्द ज्ञानेश्वरासारख्या ज्ञानी मनुष्याची सुद्धा मंत्रशक्तीवर श्रद्धा होती असें दिसतें.

असो शब्दाचे दुसरें स्वरूप जी वर्णात्मकता तिच्याठायीं अशी काही शक्ति आहे काय व असल्यास ती त्याला कशामुळें प्राप्त होते हे आपण आता पाहू नुसत्या वर्णाला किंवा वर्णसमुच्चयाला भाषाशास्त्रकार शब्द म्हणत नाहीत वर्णाच्या किंवा वर्णसमुच्चयाच्या ठायी अर्थवाहकता असेल तरच तो शब्द समजला जातो अर्थात् अर्थवाहकता हा या दुसऱ्या स्वरूपाचा विशेष गुण म्हटला पाहिजे भाषा अशा अर्थयुक्त वर्णानीं बनते भाषाच काय पण मनुष्याचे सारे जीवनच या अर्थयुक्त वर्णाशी निगडित असते मनुष्याच्या डोक्यातले विचार व कल्पना या शब्दाच्याच द्वारे व्यक्त होतात व समाजातले आपले कार्य घडवून आणतात जगात आजपर्यंत जे जे म्हणून काही कार्य घडून आले आहे ते ते सगळे उच्चारित किंवा लिखित अर्थयुक्त वर्णाचेच फळ आहे कवि, तत्त्ववेत्ते, वक्ते, लेखक इ० मंडळी आपल्या विचाराचा व कल्पनाचा प्रभाव समाजावर प्रस्थापित करतात ते या शब्दाच्याच साधनाने मी मी म्हणविणारे जगज्जेते शिकंदर, नेपोलियनप्रभृति वीराना सुद्धा आपले हुकम आपल्या सैनिकास कळविताना शब्दानाच शरण जावे लागले राजकार्यधुरंधर मुत्सद्दयाना आपल्या कारस्थानात यशस्वी होण्याच्या व या बोटावरची थुंकी त्या बोटावर करून दाखवून देशचे देश गिळंकृत करण्याच्या कामात शब्दाचे अनेकार्थत्वच उपयोगी पडलेले आपण पुष्कळ वेळा पाहतो शास्त्रकाराना व शोधकाना आपापले सिद्धान्त जगापुढें माडून कीर्तिलाभ करून घेण्याचे कामी शब्दच उपयोगी पडतात लोकात जागृति व खळबळ उत्पन्न करण्याच्या उद्योगात कवींना व वक्त्याना शब्दासारखे उत्कृष्ट साधन दुसरे दिसत नाही गतकालीन प्रतापशाली राजे व योद्धे याचे स्मरण जगात चिरकाल कायम ठेवण्याची कामगिरी आजपर्यंत शब्दच करीत आले आहेत रामायण नसते तर श्रीरामचद्राची पुण्यस्मृति जगात आज दिसली नसती शब्द नसते तर शास्त्रे व तत्त्वज्ञान याच्या शोधाना जग कधींच अंतरलें असते साराश, सारें जग आणि त्याची सारी प्रगति शब्दाची अत्यंत ऋणी आहे, हे कबूल केल्याशिवाय गत्यंतर नाही

शब्दाला जे येवढे महत्त्व प्राप्त झाले आहे ते कशामुळे हा खरोखर विचार करण्यासारखा प्रश्न आहे ध्वन्यात्मक शब्दाच्या शक्तीची मीमासा करणे सध्याच्या शास्त्रीय ज्ञानाच्या प्रगतीच्या आवाक्याबाहेरचे आहे असे दिसते निदान तसा प्रयत्न अद्यापपर्यंत कोणी शास्त्रज्ञाने केलेला ऐकिवात नाही कारण, उघडच आहे की, जेथे मंत्रशक्तीचे अस्तित्वच अद्याप वादग्रस्त मानण्यात येते, तेथे तिच्या उत्पत्तीची मीमासा करण्याची यातायात कोण करणार ? अर्थात् कोणी ऑलिव्हर लॉजसारखा शास्त्रज्ञ धैर्याने पुढे येऊन हा विषय हाती घेईल आणि अनेक वर्षेपर्यंत त्यावर निर्विकार दृष्टीने शोध व विचार करील, तोपर्यंत या विषयाने अडगळीतच पडून राहिले पाहिजे वर्णात्मक शब्दाची गोष्ट याहून अगदी निराळी आहे त्या शब्दाच्या अंगच्या शक्तीची मीमासा करण्याचे काम विशेषसे कठिण नाहीं त्या शब्दाच्या ठायीं जे काहीं महत्त्व दिसते ते खरोखर त्याचे अगभूत नाही सूर्यतेजाच्या परिवर्तनशीलत्वामुळे जसे चद्राला तेज प्राप्त होते त्याप्रमाणे शब्दाच्या पाठीशीं असलेल्या काहीं एका विशिष्ट शक्तीमुळे वर्णात्मक शब्द

प्रभावशाली होत असतात ही पाठीमागची शक्ति ज्या मानानें जोरदार असेल त्या मानाने शब्दाच्या प्रभावाची मात्राहि कमीजास्त होत जाते शब्दांच्या मागची ही शक्ति म्हणजे अर्थात् माणसाची विचारशक्ति ही होय विचार हे अमूर्त आहेत त्याचें जे मूर्त किंवा व्यक्तस्वरूप तिलाच आपण शब्द किंवा भाषा म्हणतों वर्णात्मक शब्दाची ही उत्पत्ति लक्षात घेतली म्हणजे शब्द फोल आहेत या म्हणण्यात काही तात्पर्य उरत नाहीं. शब्दामध्ये प्रतिबिंबित झालेले विचार मूळचेच फोल असतील तर अर्थात शब्दहि फोल ठरतील विचार जर भरीव असतील तर त्याचे मूर्तस्वरूप अथवा शब्दहि भरीव आहेत ही गोष्ट कबूल करावी लागेल

ज्याप्रमाणे भौतिकसृष्टींत विद्युच्छक्ति ही अमूर्त पण एक अत्यंत प्रबळ व आश्चर्यकारक शक्ति आहे त्याप्रमाणे मानससृष्टीत विचारशक्ति ही एक अत्यंत बलशाली आणि कौतुकावह शक्ति आहे यात शंका नाही या दोन्ही शक्ति अमूर्त असल्यामुळें त्याच्या कार्यावरून त्याचे मोजमाप ठरवावे लागते आणि कार्य करण्यास दोहीनाहि एखाद्या माध्यमाची जरूरी लागत असते ताब्याच्या तारा, पाणी किंवा त्यासारखी आणखी काही वस्तु याच्याशिवाय विद्युच्छक्तीचा प्रवाह काहीं दृश्य कार्य करू शकत नाहीं, त्याचप्रमाणें शब्दासारख्या माध्यमाचा आश्रय केल्याशिवाय विचारशक्तीलाहि दृश्य कार्य करता येत नाही योग्य साधन प्राप्त झाल्यावर विचारशक्ति केवढे कार्य करूं शकते याचें प्रत्यतर जगाचा आजपर्यंतचा इतिहास उत्तम प्रकारे देत आहे विचारशक्तीचे माध्यम होण्याचा अर्थात् विचाराचा वाहक अथवा दूत होऊन इष्ट कार्य करण्याचा गुण शब्दाचे ठायी जसा कमजास्त असेल त्या मानाने त्या शब्दाची योग्यता अर्थात् ठरते, आणि त्याचप्रमाणे ज्या भाषेंत ज्या प्रमाणाने विचारवाहक शब्दाची सख्या असेल त्या प्रमाणाने त्या भाषेच्या संपत्तीचें मानहि लौकिकदृष्ट्या ठरविण्यात येत असते हें उघड आहे

मराठी भाषेची वाढ

शब्द म्हणजे विचाराचे मूर्त प्रतिबिंब आहे असे वर म्हटले आहे विचार हा जनक आणि शब्द त्याचा पुत्र असे रूपक केले तर ते विशेष युक्त दिसेल कारण ' आत्मावै पुत्र नामासि ' या उक्तीप्रमाणे पुत्र हा पित्याचेच प्रतिबिंब असतो इतकेंच नाही, तर पित्याने अपूर्ण टाकलेले काम पुढे चालवून पूर्ण करणे व अशा प्रकारे सातत्य कायम ठेवणें हा आपला धर्म समजून धर्मशील पुत्र जसा आपले कर्तव्य करीत राहतो, त्याप्रमाणे शब्दहि त्याला अस्तित्वात आणणाऱ्या विचाराला व्यक्त करण्याची कामगिरी करूनच थाबत नाही, तर पुष्कळ वेळा नव्या नव्या विचाराची प्रेरणा करून त्या त्या विचाराचे वाचक असे नवे नवे शब्द बनविण्याची व प्रचारात आणण्याची आवश्यकता उत्पन्न करून ठेवतो अशा रीतीने विचाराच्या सातत्याबरोबर शब्दांचेंहि सातत्य चालून दोहोंच्या योगानें भाषेच्या संपन्नतेत भर पडत जाते

भाषेची वाढ आणि विचाराची वाढ याची या प्रमाणें एक प्रकारची उत्कृष्ट सांगड जमलेली आहे अनुभव हा मनुष्याच्या विचाराला चालना देणारा आहे आणि विचार शब्दाचा जनक आहे ही गोष्ट ध्यानात ठेविली म्हणजे भाषेची वाढ होण्याला मनुष्याचा अनुभव वाढणें किती अवश्य आहे ते निराळे सागावयास नको भाषा सपन्न होण्याला त्याचा अनुभव म्हणजे त्याच्या कर्तव्यक्षेत्राचा परीघ विस्तृत झाला पाहिजे यालाच कै. लोकमान्य टिळक यानी एक लहानसा पण पूर्णपणे समर्पक शब्द पुण्याच्या एका साहित्यसमेलनापुढें झालेल्या आपल्या भाषणात योजिला होता मराठी भाषेची वाढ कशाने होईल यासबंधाने बोलताना ते असे म्हणाले होते की, 'आपल्या महाराष्ट्रीयाचा व्याप जोपर्यंत वाढणार नाही, जोपर्यंत आम्ही मराठे राजकारण, व्यापार, उदीम, कलाकौशल्य, लष्करीपेशा इ० पासून पराङ्गमुख राहूं किंवा परिस्थिति आम्हाला पराङगमुख ठेवील, तोपर्यंत आजच्यासारख्या नुसत्या समेलनाने भाषेची विशेषशी उन्नति होईल असे मानण्याइतकें आशावादित्व माझ्या ठायीं नाहीं आमच्या लोकाना या निरनिराळ्या कार्यक्षेत्रात संचार करून अनुभव घेण्याची मुभा जोपर्यंत मिळाली नाही, जोंपर्यंत आमचे हातपाय पारतंत्र्याच्या शृखलानी जखडले गेले आहेत आणि आमच्या आकाक्षाना काही ठराविक मर्यादेच्या पलीकडे न जाऊ देणारे निर्बंध काढून टाकण्यात आले नाहीत, तोंपर्यंत आमची बुद्धि मर्यादित, आमचे अनुभव मर्यादित, आमचे विचार मर्यादित, आमचे शब्द मर्यादित व आमची भाषाहि अर्थात् मर्यादितच राहणार यासाठीं आपल्या भाषेची वाढ खुंटविणाऱ्या प्रतिबंधक गोष्टी दूर करण्याची खटपट आपण प्रथम केली पाहिजे' हे विचार लोकमान्याच्या तोंडच्या ओजस्वी शब्दात मला देता आले असते तर खरोखर मोठी बहार झाली असती परतु दुर्दैवाने त्या काळी कोणी लघुलेखक सभेत हजर नसल्यामुळे त्याच्या विचाराचे सार माझ्या मोडक्यातोडक्या शब्दानीं सागणे मला प्राप्त झाले आहे

मराठी भाषेचा आजपर्यंतचा इतिहास लोकमान्याच्या वरील उद्गाराचे पूर्णपणे प्रत्यंतर देत आहे समाजात ज्या काळीं ज्या प्रकारच्या भावनाचा लोकाच्या मनावर विशेषेकरून प्रभाव चालत असतो त्या प्रकारचे त्या त्या भावनाचे वाचक शब्द आधिक्यानें त्या काळीं त्याच्या भाषेत प्रविष्ट होतात आपल्या देशात आध्यात्मिक ज्ञानाची अभिरुचि पूर्वींपासून लोकाचे ठायी आहे म्हणून त्या विषयासंबंधाच्या शब्दाचा भरणा मराठी भाषेंत पूर्वींपासूनच मोठा आहे पुढे नामदेवाच्या काळापासून भक्तिमार्गाकडे लोकाची प्रवृत्ति जास्त होऊ लागली, तेव्हा भक्तिरसाने ओथंबलेल्या अंत करणात उचंबळणाऱ्या वृत्तींचे निदर्शक असे शेकडो शब्द विशेष रूढ झाले व कित्येक नवे शब्दहि तयार झाले मनात एकादी वृत्ति उचंबळूं लागली आणि बाहेर पडण्यासाठी उत्कंठित झाली म्हणजे ती शब्दासाठीं अडून बसत नाहीं मनातल्या विचाराचा तंतोतंत वाचक असा एखादा जुना शब्द न आढळला तर त्या विचाराच्या उर्मीबरोबर एखादा नवा शब्द स्वयंस्फूर्तीनें तत्काळ तयार होऊन त्या वेळचे कार्य भागवितो व तोच शब्द पुढें त्या वृत्तीचा वाचक म्हणून भाषेत कायमचे स्थान पटकावतो आपल्या मराठी भाषेंत नामदेवतुकारामा-

सारख्या संतानी अशा प्रकारे अनेक भक्तिपर शब्द मराठी भाषेत आणून तिच्या शब्द-संपत्तीत भर टाकली आहे मुसलमानाचें राज्य दक्षिणेत सुरू झालें, तेव्हा नव्या राज्य-पद्धतीबरोबर पुष्कळ नवे शब्द फारशी व अरबी भाषेंतून मराठीत आले, व भाषेच्या शब्द-कोशात मिरासदार होऊन बसले पुढे मराठ्याच्या अमदानीच्या काळात त्याना हुसकावून लावण्यासाठीं व यावनी शब्दाबद्दल तदर्थवाचक संस्कृत शब्द रूढ करण्यासाठी श्रीछत्रपति शिवाजी महाराजानीं इ स १६७५।७६ च्या सुमारास आपल्या अष्टप्रधानापैकी वे शा. सं राजश्री रघुनाथ नारायण अध्वरी पंडितराव याचेकडून मुद्दाम 'राजव्यवहारकोश' नावाचा एक लहानसा कोश तयार करविला, पण पुढे पाच चार वर्षांनीच महाराजाचा अंत झाल्यामुळे व त्यानतरच्या धामधुमीच्या काळात महाराजाचा तो प्रयत्न त्याच्या वंशजाना चालू न ठेवता आल्यामुळे महाराजाचा मूळ हेतु सफळ न होता यावनी शब्दाचा व्यवहार अधिकच झपाट्यानें वाढत गेला हा जो प्रकार झाला त्याबद्दल मराठी भाषेच्या भक्तास खेद वाटण्याचे बिलकुल कारण नाहीं कारण की त्याच्या योगाने मराठी भाषेची हानि न होता उलट तिचा फायदाच झाला आहे मराठी भाषेच्या अगीं जो मर्दानीपणा आला आहे तो पुष्कळ अंशी या यावनी शब्दानीच आलेला आहे या यावनी शब्दाबद्दल त्याचे सस्कृत पर्याय घालून वाक्यरचना केली तर ते वाक्य व्हावें तसे जोरदार होत नाही ही अनुभवसिद्ध गोष्ट आहे ज्याना या गोष्टीबद्दल शका वाटत असेल, त्यानी पाहिजे तर यावनी शब्द न वापरता तत्पर्यायवाचक संस्कृत शब्द योजून एखाद्या लढाईचे वर्णन किंवा वीरश्रीयुक्त भाषण लिहून पहावे म्हणजे खात्री होईल असो. मुसलमानाच्या संसर्गाने आमचा पोषाख, चालीरीति, रहाणी, घरातले व बाहेरचे व्यवहार वगैरे सर्वच गोष्टीत मोठे फेरफार झाले व पुष्कळ नव्या नव्या वस्तूशीं, संस्थाशी, रूढीशीं, समजुतींशी व विचाराशी आमच्या लोकाचा परिचय झाला नवी राज्यपद्धति अंमलात आल्यामुळे नवे कर व पट्ट्या बसल्या, नवी वसुलीपद्धति व राज्यपद्धति सुरू झाली वतनें, जहागिरी, इनामें इ चे नवे प्रकार प्रविष्ट झाले, लढाईची व सरक्षणाची नवी साधनें, नवे किताब, पदव्या, मानमरातब, हुद्दे, उद्योगधंदे, पत्रव्यवहाराचे मायनें, शिल्प व कला इ चे नवे नमुनें, ही प्रचारात आली भाषा व व्यवहार याचा अन्योन्य दृढ संबध असल्यामुळे अशा सर्वतोपरि क्रातिमय स्थितीत मराठी भाषेने यवनाच्या संसर्गापासून अलिप्त रहाणे अशक्य होतें अर्थात् कसबा, जिल्हा, हवालदार, कारकून, पेशवा, तागाईत, समशेर, शिबंदी, किल्ला, मुनसफ, दौलतपन्हा, आमदानी, हुजूर, अत्तरदाणी, कमान, महिरप, बगीचा, जरतार, छबीना, सौदागर, पगडबंद, बदूक, दस्तऐवज, वाकनीस, तोफखाना, बक्षीस, हक्क, फजिती, मनसब, इमारत, बेलाशक, अमीर, गैरवाजवी, मिरास, जहागीर इ हजारो शब्द मराठीत येऊन कायमचे ठाणे देऊन बसले यात नवल नाहीं विद्या व व्यवहार याच्या अनेक शाखा म्हणजे व्यापार, राजकारण, लष्करी पेशा, आरमार, ज्योतिष, शिल्प, शास्त्रे, कला, याच्या संबधाचे शेकडो शब्द त्या त्या शाखेत आमच्या लोकाची जसजशी प्रगति होत गेली त्या त्या मानाने मराठी भाषेंत येत गेले,

आणि ती प्रगति होण्याचे खुंटताच शब्दाची वाढ होण्याचे कामहि अर्थात् खुंटलें, इतकेच नाहीं, तर होते तेहि शब्द हळूंहळूं प्रचारातून नष्ट होऊन आता पुराणवस्तुसंग्रहालयातल्या जुन्या दुर्मिळ वस्तूंप्रमाणें ते शब्दकोशाचे केवळ शोभेचे अलंकार होऊन बसले आहेत सारांश, जोंपर्यंत आम्हा मराठ्याची सत्ता साऱ्या हिंदुस्थानभर गाजत होती आणि लोकमान्याच्या शब्दात सागावयाचे म्हणजे जोपर्यंत आम्हा मराठयाचा 'व्याप' सर्वतोगामी होता, तोपर्यंत मराठी भाषेत नव्या नव्या शब्दाची भर झपाट्याने पडत गेली आणि हा क्रम आणखी शेदोनशें वर्षे तसाच चालू राहता व देशाला शातता प्राप्त होऊन विद्या आणि व्यवहार याच्या भिन्न भिन्न शाखात प्रगति करण्याचा आम्हा लोकास अवसर प्राप्त झाला असता तर मराठी भाषा विलक्षण प्रकारे शब्दसंपन्न होऊन तिच्यातले वाङ्मय सध्याच्या इंग्रजी, फ्रेंच किंवा जर्मन वाङ्मयाप्रमाणे साऱ्या जगाला आदरणीय होऊन बसलें असतें पण आमच्या दुर्दैवानें त्याची वाढ न होता ते उलट इतक्या दु स्थितीला जाऊन पोंचलें कीं, आम्हाला आमच्या धर्मग्रथाची ओळख करून घ्यावयाची झाली तरी ती परक्या म्हणजे इंग्रज लेखकाच्या मध्यस्थीच्या द्वारें करून घ्यावी लागत आहे! आणि आमच्या मुलाना शिक्षण द्यावयाचें ते त्याच्या मातृभाषेच्या द्वारे द्या असें युनिव्हर्सिटीसारख्या सत्ताधिकारी शिक्षणसंस्थेपुढे तोंड वेगाडून म्हणावे लागत आहे!

मराठी भाषेंतली शब्दसंख्या

भाषा हें लोकस्थितीचे मापक यंत्र आहे विद्या आणि व्यवहार याच्यात लोकाची प्रगति किंवा परागति किती झाली आहे, लोकाचा व्याप किती वाढला किंवा कमी झाला आहे, याचे उत्कृष्ट प्रमाण म्हणजे त्याची भाषा होय प्रत्येक राष्ट्राची भाषा घेऊन तींतल्या शब्दसंग्रहाची मोजदाद व छाननी केली आणि त्यावरून तुलनात्मक पद्धतीने त्या त्या राष्ट्राच्या स्थितीसंबंधानें सिद्धान्त काढले तर सहसा त्यात चूक आढळावयाची नाहीं उदाहरणार्थ—आपण इंग्रजी भाषा व आपली मराठी भाषा याची तुलना घेऊ इंग्रजी भाषेंतल्या शब्दसंख्येचा नक्की आकडा सागता येत नाही कारण, त्या भाषेत दर दहा पाच वर्षांनी एखाद दुसरा बृहत्कोश निर्माण होत असतो, आणि प्रत्येक नव्या कोशात नव्या नव्या शब्दाचा भरणा दाखल केला जातो गेल्या महायुद्धाच्या गडबडीच्या काळात युद्धकलेसंबंधाने सुमारे दीड हजार नवे शब्द इंग्रजी भाषेत प्रविष्ट झाले आहेत असे विधान एका इंग्रज भाषाशास्त्रज्ञाने केलेले नुकतेच आमच्या वाचण्यात आले आहे या युद्धकालानंतरचा बृहत् इंग्रजी कोश अद्याप बाहेर पडला नाहीं तथापि एक लहानसा कोश नुकताच निघाला आहे त्याचे जे परीक्षण मुंबईच्या 'टाइम्स ऑफ इंडिया' पत्रात आलें होतें, त्यावरून या लघु आंग्ल शब्दकोशात (Pocket Oxford Dictionary) ३९१७१० इंग्रजी शब्द अर्थासह दिले आहेत असें कळतें खिशात मावण्यासारख्या लहान कोशात इतके म्हणजे सुमारें चार लक्ष शब्द आहेत, तेव्हा बृहत्कोशात पाच लक्ष तरी शब्द असण्याची संभवनीयता धरली तर ती गैरवाजवी होणार नाहीं. आता आपण मराठी कोशातली शब्दसंख्या पाहूं स्वराज्याच्या काळात शाततेच्या

अभावामुळें कोशरचनेसारखा उद्योग कोणीं हातीं घेणें शक्य नव्हते त्यानंतरच्या पन्नास वर्षांच्या काळात म्हणजे इंग्रजी अंमल सुरू झाल्यानतर इंग्रज सरकारला मराठे लोकाच्या भाषेचें ज्ञान करून घेण्याची आवश्यकता वाटूं लागली आणि मराठी शब्दांचे अर्थ इंग्रजी भाषेंत देणारा कोश मि जे टी मोलस्वर्थ यानी अनेक देशी पंडित व मुनशी याच्या साह्याने प्रथम तयार केला या कोशाची पहिली आवृत्ति इ स १८३१ मध्ये निघाली तीत सुमारे ४०००० शब्द होते दुसरी आवृत्ति १८५७ साली निघाली तीत ही शब्द-संख्या ६०००० पर्यंत गेली, पण ही मराठी भाषेची खरी शब्दसंख्या धरून चालणे योग्य होणार नाहीं कारण, या कोशात गावढळ, अश्लील, मासेविक्याच्या तोंडचे व साहेबाच्या बुटलेराच्या भाषेंतले असे शब्द पुष्कळ आहेत आणि कित्येक वेळा तर त्या शब्दाचे महत्त्व या साहेबाना इतके वाटले की, त्याच्या अर्थाच्या स्पष्टीकरणार्थ त्यानी आपल्या कोशाची बरीच जागा अडविली आहे ! आणि मराठी भाषेला खरोखर ललामभूत अशा जुन्या काव्यग्रंथातले शब्द मुळीच दिले नाहींत शिवाय मराठी शब्दाचा हिशोब जुळविताना आणखी एक गोष्ट विचारात अवश्य घेतली पाहिजे ती ही कीं, मोलस्वर्थ-साहेबाचा कोश तयार होऊन जवळ जवळ शंभर वर्षे होत आलीं आहेत या कोशाची द्वितीयावृत्ति निघूनहि ६५ वर्षे झाली आहेत या पासष्ट वर्षाच्या अवधींत महाराष्ट्रात शनै शनै पण शिक्षणाचा प्रसार बराच झाला असून इंग्रज लोकाच्या ससर्गामुळे शेकडों इंग्रजी शब्दाचे अपभ्रश मराठी भाषेत घुसडले आहेत इंग्रजी भाषेच्या द्वारे इंजिनियरिंग, रसायन, वैद्यक, पदार्थविज्ञान, शिल्प, तत्त्वज्ञान, भाषाशास्त्र, इ० अनेक विषयाशीं आमच्या लोकाचा परिचय घडून त्या त्या विषयासबंधाचे पुष्कळ जुने शब्द जाऊन नवे शब्द त्याच्या जागी आले आहेत, आणि काही तर अगदी नव्या कल्पना प्रचारात येऊन तद्वाचक नव्या शब्दाची भर मराठी भाषेत पडली आहे गेल्या शंभर वर्षात अशा निरनिराळ्या प्रकारानी मराठी भाषेची घडामोड झाल्याकारणाने मराठी भाषेच्या शब्दसपत्तीची नक्की मोजदाद करण्याचे काम फार दुर्घट झाले आहे प्रचारात आलेल्या या नव्या शब्दाची संख्या स्थूल मानाने पाच हजार धरली तर मोलस्वर्थच्या कोशात न दिलेले १० हजार जुने मराठी शब्द, दिलेले ६० हजार मध्ययुगीन शब्द व मोलस्वर्थनंतरच्या काळातले ५ हजार शब्द मिळून एकदर शब्दसंख्या सुमारे ७५ हजार होते याच्या पलीकडे ती जाऊं शकत नाही ही मोजदाद अतिशय मढळ हातानें केलेली आहे हे सागावयास नकोच कोठे इग्रजी भाषेतले पाच लक्ष शब्द आणि कोठे आमच्या मराठी भाषेची पाऊण लाख शब्दसंख्या ! विलायतेतल्या किंवा अमेरिकेतल्या अब्जाधिपति (Millionaire) पुढें जसे आमच्यातले नवकोटनारायण फिके दिसतात, तशी मराठी भाषेची शब्दसंपत्ति इंग्रजी भाषेतल्या शब्दसपत्तीपुढे निस्तेज दिसूं लागते यात आश्चर्य नाहीं

इंग्रजी भाषेची संपन्नता

इंग्रजी भाषा तरी इतकी शब्दसंपन्न कशी झाली हा एक विचार करण्यासारखा प्रश्न

आहे इंग्रजी भाषेचे जुने म्हणजे सॅक्सन वाङ्मय मोठेसें संपन्न नव्हते तिची शब्दसंपत्ति बहुतेक अलीकडल्या काळातली–गेल्या सात आठ शतकातच सपाडलेली-आहे असें इंग्रज भाषाशास्त्रवेत्त्याचेच म्हणणे आहे (Henderson's History of the English Literature पृ ४७८ वरील टीप पहा) इतक्या अल्पकाळात त्या भाषेने जी येवढी उडी मारली आहे त्यातले इंगित काय हे पाहणे अवश्य आहे इंग्लंडच्या गेल्या सातआठ शतकाच्या इतिहासावरून हे इंगित कळण्यासारखे आहे, आणि तें हेंच की, या काळातच इंग्रज लोकाच्या वसाहती व व्यापार याचा अन्य देशातून फैलाव झाला, याच काळात इंग्लंडमध्ये उद्योगधंदे व कलाकौशल्य याची वाढ झाली, याच काळात लोकात शास्त्रज्ञानाचा प्रसार होण्याचा उपक्रम झाला, याच काळात श्रेष्ठ प्रतीचे तत्त्वज्ञ निर्माण झाले, याच काळात इंग्रजाचे सैन्य, आरमार याची अभिवृद्धि झाली, याच काळात इंग्रजाचे राष्ट्र वैभवशैलाच्या शिखरावर चढण्याच्या मार्गाला लागले, थोडक्यात सागावयाचे म्हणजे या काळात इंग्रजाच्या राष्ट्राचा ‘ व्याप ’ वाटल्याकारणांने व्यवहार, व्यापार, उद्योगधंदे, कलाकौशल्य, शास्त्रे, तत्त्वज्ञान इ निरनिराळ्या शाखात जसजसे नवेनवे अनुभव व नवे नवे प्रसंग पहाण्यात येऊन लोकाच्या मन सृष्टीचे क्षेत्र विस्तृत झाले, तसतसे नवे नव शब्दहि निर्माण करण्याची आवश्यकता भासू लागली व वेळेस जो शब्द योग्यसा वाटला तो नवा बनवून किंवा परभाषेतला उचलून इंग्रज लोकानीं आपली भाषा संपन्न केली इंग्रजाच्या देशाभिमानाला ज्या वेळी विलक्षण भरते येऊन त्याची लाट साऱ्या देशभर जोराने उचबळली होती, त्याकाळी म्हणजे राणी एलिझाबेथच्या कारकीर्दीत हा प्रकार विशेष जोराने सुरू झाला व तोच प्रकार अद्यापहि अव्याहत सुरू आहे इंग्रजी भाषेत नुकता आलेला ‘कामूफ्लाज’ शब्द घ्या हा इंग्रजानीं परवा युद्धाच्या वेळी फ्रेंच भाषेतून घेतला फ्रेंचानी तो अमेरिकेतल्या रेडइंडियन लोकापासून घेतला होता इंग्रजानीं तो शब्द घेऊन त्याचा अर्थ जास्त विस्तृत केला, आणि पक्का आपलासा करून टाकला

इंग्रजी भाषेने जर्मन, स्पॅनिश, पोर्तुगीज, रशियन इ युरोपियन भाषातूनच तेवढे शब्द घेऊन स्वत ची शब्दसंपत्ति वाढविली आहे असे नाही, तर हिंदुस्थान, अरबस्तान, चीन, वगैरे प्राच्य देशातल्या भाषातूनहि शब्द नेऊन ते आपलेसे करून टाकिले आहेत उदाहरणार्थ–कर्म, महात्मा इ शब्द संस्कृत भाषेतून घेतले आहेत बाजार, सिपॉय, खाकी, बक्षीस, लास्कर, हे शब्द उर्दू, आरबी व फारशी भाषातून घेतले आहेत कमक्वात हा विशिष्ट खाद्यवाचक शब्द चिनी भाषेपासून घेतला आहे तसे करताना आपण स्वाभिमानाला बाधक असे काही कृत्य करीत आहो अशी शंकासुद्धा इंग्रजाच्या मनाला शिवलेली दिसत नाहीं फ्रेंच लोकानीं तसेंच केले आहे पोर्तुगीज लोक पाचचार शतकापूर्वी इकडे आले, तेव्हा त्यानीही आमच्या मराठी भाषेतले कित्येक शब्द घेतले उदाहरणार्थ—पोर्तु –काफरु (मराठी कापूर), आनील (नीळ), कोप्र (खोबरें), माकाकु (माकड), सेपाय (शिपाई), पापारी (पापड), प्राता (परात), लारू (लाडू), माय (माय=आई), माजानिय (महाजनी) इत्यादि. अलीकडच्या काळात

जपानी लोक स्वाभिमान व स्वदेशाभिमान या गुणासंबंधानें सार्‍या जगाला आदर्शभूत झालेले आहेत पण युरोप व अमेरिका या राष्ट्रातून भौतिक शास्त्राचें ज्ञान आपल्या देशात नेताना त्याबरोबर त्यानीं युरोपियन शास्त्रीय परिभाषाहि नेली ! तसें केल्यानें त्याच्या देशाभिमानाला यत्किंचितहि वैगुण्य आलेलें दिसत नाहीं आमच्या इकडे मात्र सध्याच्या काळी मराठी भाषेत शास्त्रीय परिभाषेची अत्यंत आवश्यकता असता आमचा नकली स्वाभिमान परकीयाची आयती तयार झालेली परिभाषा घेण्याच्या आड येतो व साहित्यसंमेलनात या विषयावर निष्कारण काथ्याकूट करण्यात येऊन परकीयाची परिभाषा घेण्याच्या विरुद्ध ठराव पास होतो ! संस्कृत शब्दापासून नवे पारिभाषिक शब्द तयार करण्याचा प्रयत्न आपल्या अगोदर बंगाली व हिंदी साहित्य-परिषदानीं करून पाहिला आहे पण तो कितीसा सफल झाला आहे तें कोणा पाहत नाही व एकास ठेच लागली तरी दुसरा शहाणा होत नाहीं नायट्रोजन बद्दल ‘ नत्रवायु ’ असा शब्द घातला कीं, आमच्या लोकाचे समाधान होते ! हें समाधान म्हणजे हर्बर्ट स्पेन्सर याचा अपभ्रंश हरभट पेंडसे किंवा ॲनी बिझाट या नावाचा अप-भ्रंश अनुबाई संत असा करून होणार्‍या समाधानाच्याच तोलाचा आहे हें विचारी वाचकास सागावयास नकोच

पूर्वींची उदार दृष्टि

परक्या भाषेतले शब्द घेऊन स्वत ची भाषा सपन्न करणें यात स्वाभिमानशून्यता कोठे आहे ते प्रस्तुत लेखकाला तरी नीटसे कळत नाही त्याच्या मतें असें करणें हें प्रत्येक भाषाभिमान्याचें एक अवश्य कर्तव्यच आहे व ते न करणे ही कोती दृष्टि आहे आपल्या पूर्वजाची अशी दृष्टि केव्हाहि नव्हती ज्या वेळीं आपल्या देशात सस्कृत व प्राकृत या दोन्ही भाषा प्रचारात होत्या, त्या वेळीं सुद्धा या दोन भाषामध्यें परस्परशब्द-विनिमय झालेले आहेत या संबंधाची थोडीशीं उदाहरणें देऊन या मुद्द्याने स्पष्टीकरण करणे अवश्य आहे

आपल्या भाषेत एखाद्या वस्तूचा किंवा कल्पनेचा वाचक शब्द नसला तर तो परक्या भाषेतून घेऊन आपल्या भाषेचे न्यून भरून काढणें या गोष्टीला आवश्यकता हें तरी एक सबळ कारण दाखविता येते, पण त्या वस्तूचा किंवा कल्पनेचा वाचक असा शब्द स्वभाषेत असून त्याच शब्दाचा अपभ्रंश होऊन परक्या भाषेंत गेलेला शब्दहि संस्कृत भाषेने परत आपल्यात त्या नव्या स्वरूपात घेतला आहे व अशा रीतीनें एकाच अर्थाचे वाचक दोन शब्द आपलेपाशी झाल्याबद्दल समाधान मानले आहे उदाहरणार्थ— संस्कृतात गळ्याचा वाचक ‘ गण्ड ’ असा शब्द आहे त्याचाच अपभ्रंश होऊन प्राकृत भाषेत ‘ गल्ल ’ असा शब्द बनला. पुढे कालातराने ‘ गल्ल ’ हाहि शब्द संस्कृत भाषेनें घेतला ‘ पातालप्रतिमल्लगल्लविवरप्रक्षिप्तसप्तार्णवम् ’ (मालतीमाधव ५।२२) संस्कृत मकरंद, त्याचें प्राकृतांत ‘ मरंद ’ असे रूप झाले, पुढें हाहि शब्द संस्कृत भाषेंत गेला. संस्कृतांत ‘ प्रियाल ’ हा शब्द अगोदरच होता, त्याचे प्राकृतात ‘ पियाल ’ असें रूप

झालें, कालातरानें हाहि प्राकृत शब्द संस्कृतात जाऊन कालिदासासारख्या प्रतिष्ठित कवीच्या काव्यात झळकूं लागला ('मृगा पियालद्रुममंजिरीणाम्' कुमार संभव ३–३१)

संस्कृत शब्दाच्या पतितपरावर्तनाचीं हीं उदाहरणें झालीं अस्सल प्राकृत शब्दही संस्कृत भाषेनें उचलल्याचीं अशींच उदाहरणें देता येतील मेघदूत १—५० यात 'हित्वा हालामभिमतरसा रेवतीलोचनाकाम्' यातला 'हाला' हा शब्द अस्सल प्राकृत प्राकृतातून तो संस्कृत भाषेंत घुसला याचप्रमाणें खिडकी या अर्थाचा संस्कृतात 'खडक्किका' असा शब्द आहे हा प्राकृततलाच हे त्याच्या रूपावरूनच दिसतें आहे दाढा, खेल (क्रीडा) इ. शब्दहि असेच प्राकृतातून संस्कृत भाषेत गेले आहेत, पण त्याना पतित समजून संस्कृत भाषेने दूर लोटले नाहीं

मराठी भाषेच्या पूर्वेतिहास पाहिला तरी परकीयाचे काहीं घ्यावयाचे नाहीं अशी कोती दृष्टि त्या भाषेची दिसत नाहीं आपल्या भाषेत शब्द असूनहि त्याच अर्थाचे परकीय भाषेचे शब्द संग्रहित करण्याची संस्कृत भाषेची प्रवृत्ति मराठी भाषेने कायम राखिली होती असे स्पष्ट दिसते तसें तिने केलें नसतें, तर ती भाषा आज दिसत आहे तिच्याहून शतपटीने अधिक दरिद्री दिसली असती यात शंका नाहीं. पण मराठी भाषेवर पुढे येणारें संकट ओळखून दूरदृष्टीनें म्हणा, अगर परकीयाशीं विशेष संघटन झाल्यामुळे अनन्यगतित्वामुळे म्हणा, पण एकनाथ व त्यानंतरचे महाराष्ट्रीय कवि व ग्रंथकार याना परकीय शब्द मराठींत बिनदिक्कत घेतले व त्यामुळे सामान्यत पारमार्थिक किंवा व्यावहारिक विचार व्यक्त करण्यास मराठी भाषेला सहसा अडचण पडली नाहीं

मराठी शब्दांचें वर्गीकरण

मराठी भाषेतल्या शब्दाचें वर्गीकरण करून पाहिल्याने व त्या शब्दाचा तत्कालीन देशस्थितीशी असलेला निकट संबंध लक्षात घेतल्याने मराठी भाषेच्या शब्दसंग्रहशक्तीविषयींचे योग्य अनुमान काढता येईल, आणि तेंच अनुमान खरे म्हटले पाहिजे निवळ वर वर पाहून काहीं तरी केलेलें जें अनुमान ते खरें नव्हे अशा तऱ्हेने शब्दाचें वर्गीकरण करून व देशस्थितीशीं त्याची सागड घालून काय अनुमान काढता येतें तें आता आपण पाहू

स्थूल मानाने मराठी शब्दाचें वर्गीकरण असे करता येतें·—

१ **शुद्ध संस्कृत अथवा तत्सम शब्द**—कित्येकाच्या मतें संस्कृत ही मराठीची जननी व कित्येकाच्या मते ती मराठीची मातामही असल्यामुळें मराठी भाषेच्या अंगात संस्कृत भाषेचे रक्त विपुलत्वानें खेळत असल्याचें नवल नाहीं स्थान, बुद्धिभ्रंश, राज्य, दुष्ट, तथापि, विद्वान्, विचार, तर्क इ सहस्रावधि संस्कृत शब्द आज मराठी भाषेंत यथेच्छ संचार करीत आहेत, इतकेंच नाहीं, तर एखाद्या नव्या वस्तूचा किंवा भावनेचा वाचक असा नवा शब्द बनविणें झाल्यास सुशिक्षित महाराष्ट्रीय प्रथम संस्कृत भाषेकडेच धाव घेतात. गुरुत्वमध्य, केशाकर्षण, लोहचुंबक, द्विदलराज्य-

पद्धति इ शब्द अशाच रीतीनें संस्कृत भाषेच्या साह्यानें बनवून मराठी भाषेंत प्रविष्ट करण्यात आले आहेत मराठीप्रमाणेंच संस्कृतोत्पन्न अशा ज्या बंगाली, हिंदी, गुजराथी इ इतर देशी भाषा आहेत, त्यातहि शुद्ध सस्कृत शब्दाची व संस्कृतच्या साह्यानें बनविलेल्या नव्या शब्दाची संख्या मोठी आहे ज्या मूळच्या आर्यांच्या नव्हेत असें सामान्यत समजलें जातें त्यातून म्हणजे कानडी, तेलगु, तामिळ इ द्राविडी भाषांतूनहि सस्कृत शब्दाचा भरणा काही कमी नाहीं कित्येक देशी भाषातून कमी व कित्येकात जास्त असें जे संस्कृत शब्दाचे प्रमाण आढळतें, त्याला कारण बहुधा निरनिराळ्या प्राताची निरनिराळ्या काळातली देशस्थिति ही आहे असें आढळून येतें आपल्या मराठी भाषेपुरतेच पाहिले तर असे दिसते की, आपले धर्मग्रंथ, समाजशासनग्रंथ अथवा स्मृति इ० मूळचे सस्कृतात असल्याकारणानें आपले आचारविचार, तत्त्वज्ञान, धर्मसंस्था इ० संबंधाचे सगळे शब्द शुद्ध संस्कृत आहेत, व्यवहारविषयक शब्द मात्र प्राकृत देशज किंवा परकीय आहेत एकनाथमहाराजाच्या वेळी महाराष्ट्रात यावनी अंमल जारीने सुरू होता, त्यावेळी व्यवहारातले, विशेषत दरबारी व्यवहारातले, यावनी शब्द घेतले, पण या यावनी शब्दाचा प्रवेश धार्मिक किंवा अध्यात्मपर ग्रंथात मात्र म्हणण्यासारखा झाला नाही पुढें स्वराज्याच्या काळी (विशेषत पेशव्याच्या अमदानींत) संस्कृत भाषेला विशेष मान व उत्तेजन मिळाल्यामुळे शिष्ट लोकाच्या रोजच्या व्यवहारातल्या भाषेतसुद्धा सस्कृत शब्दाचा प्रचार विशेष झाला मोरोपंताच्या कवितेंत संस्कृत शब्दाची जी रेलचेल दिसते ती याच कारणामुळे होय पुढे इंग्रजी अंमल सुरू झाल्यावरहि अनेक वर्षेपर्यंत मराठी भाषेवरचा हा संस्कृत भाषेचा प्रभाव कमी झाला नव्हता कारण, अव्वल इंग्रजीतले बरेचसे मराठी लेखक येथील संस्कृत पाठशाळेंत अध्ययन करून बाहेर पडलेले शास्त्री हेच होते ती पाठशाळा मोडून तिचें रूपातर डेक्कन कॉलेजात झाले, व संस्कृत भाषेला तोपर्यंत मिळत गेलेला मान त्यापुढें इंग्रजी भाषेंतल्या पांडित्याला मिळू लागला, तेव्हा संस्कृताचे बंड थोडेसें कमी झाले, आणि युनिव्हर्सिटीच्या एम् ए परीक्षेला मराठी हा ऐच्छिक विषय घेणारी माधवराव कुंटयासारखी काही मडळी निघाली व तिने मराठी लेखनातली संस्कृतप्रचुरता कमी करण्याचा प्रयत्न केला त्यामुळे काहीं दिवसपर्यंत विद्वानाच्या लेखात शुद्ध मराठी भाषा झळकूं लागली होती पण ही स्थिति फार काळपर्यंत टिकली नाहीं युनिव्हर्सिटीच्या परीक्षातून संस्कृत भाषेत प्रावीण्य दाखविणाराना शिष्यवृत्त्या व इनामे ठेवण्यात येऊं लागल्यामुळे सस्कृत भाषेनें पुन उचल खाल्ली, आणि हेच सुशिक्षित बहुधा मराठी लेखक होऊं लागल्यामुळें व त्याचे जुन्या मराठी ग्रथाचे वाचन बेताबाताचेंच असल्यामुळे त्याच्या लेखात संस्कृत शब्दच फार येऊ लागले संस्कृताकडे असलेला सुशिक्षिताच्या मनाचा ओढा अद्यापहि त्याच्या लेखात व कवितेंत ठळकपणानें दृष्टीस पडतो रा रावजी भवानराव पावगी याच्या ‘ विलायतचा प्रवास ’ या पुस्तकात तर संस्कृत शब्द वापरण्याची प्रवृत्ति कशी कळसाला जाऊन पोचली आहे तें पुढील छोटयाशा उताऱ्यावरून वाचकास दिसून येईल

" वाटेनें जो प्रदेश दृष्टिगोचर झाला तो फारच सुंदर होता भूपृष्ठ हरिततृणाच्छादित असल्याकारणानें प्रकृति–सुभग दिसत होतें क्षुद्र पर्वत-राजीहि त्याचप्रमाणे अल्पवृक्षावृत असून दृग्विषयास भयानक न करता मनोरम करीत होत्या."

(विलायतचा प्रवास भाग २ पृ० २)

या लहानशा उताऱ्यात एकंदर २८ शब्द आहेत त्यातले चौदा काय ते मराठी आहेत, आणि हे सुद्धा क्रियापदे, अव्यये व संबंधीं सर्वनामे आहेत, म्हणजे केवळ अपरिहार्य म्हणूनच ते मराठी असताहि वापरले आहेत जेथे संस्कृत शब्द सहज घालता आला असता व शोभलाहि असता, पण घातला नाहीं असा ' वाटेने ' हा एकच मराठी शब्द आहे त्याबद्दल ' मार्गाने ' हा शब्द का घातला नाही कोण जाणे ! दृष्टमणि म्हणून लेखकाने हा मराठी शब्द मुद्दाम ठेविला की काय तें कळत नाही

२ **संस्कृतावरून अपभ्रंशरूपानें प्राकृत भाषेंत जाऊन तींतून मराठींत आलेले शब्द**–जसे–सं अग्रत , प्रा अग्गदो, म आघाडी, सं मयूर, प्रा मोरो, म. मोर, सं सत्यम् , प्रा सच्चम् , म साच, सं गर्दभ, प्रा गद्दहो, म गाढव, सं काष्ठ, प्रा कठ्ठ, म काठी इ हे शब्द मराठी भाषेत केव्हापासून आले हें निश्चितपणे सागता येत नाहीं तथापि इ स च्या अगोदर दोन तीन शतकें तरी ही गोष्ट घडली असावी असें अनुमान आहे प्रथम हे शब्द लोकाच्या केवळ बोलींत होते, व मागाहून कित्येक शतकानंतर ते त्याच्या लेखात येऊ लागले असावे सुमारे साताठशे वर्षांपासून अशा शब्दाची मराठी भाषेत वाढ होण्याचे बहुतेक थाबले आहे याला कारण, प्राकृत भाषेचा पुरस्कर्ता कोणी राहिला नाहीं, ती भाषा सस्कृताप्रमाणें शिकविली जात नाहीं, त्या भाषेंत काही उत्तम ग्रंथ असता ते फारसे कोणी छापीत नाहीत व छापले असता त्याना वाचकहि मिळत नाहींत ! थोड्या वर्षापूर्वी प्राकृत भाषेतल्या 'गौडवहो' नावाच्या एका सुप्रसिद्ध काव्याचें के रा. ब शंकर पाडुरग पंडित याच्याकडून संशोधन करवून मुंबई सरकारनें तें छापविले होतें पण कॉलेजासारख्या शिक्षणसंस्था व काही थोडेसे भाषाशास्त्रज्ञ याचे ग्रंथसंग्रह सुशोभित करण्यापलीकडे त्या बहुमोल ग्रंथाचा विशेषसा उपयोग झालेला दिसत नाहीं. याचें कारण गेल्या सात आठ शतकात प्राकृत भाषेला राजाश्रय न मिळाल्याकारणाने तिच्याविषयी लोकाचे ठायीं आदरच राहिला नाहीं, आणि ज्याप्रमाणे झाड वठून तें शुष्क होऊन पडल्यावर मागाहून त्यावर कितीहि जलसिंचन केलें तरी तें व्यर्थ होतें, तसें प्राकृत भाषेविषयी लोकाच्या ठायी पूर्ण अनादर प्रस्थापित होऊन प्राकृत वाङ्मय नष्ट झाल्यावर आता तिच्या पुनरुज्जीवनार्थ प्रयत्न करणें हें शिळ्या कढीला ऊत आणण्यासारखे व्यर्थ आहे आज प्राकृत भाषेच्या व्याकरण–ग्रंथाचे अध्ययन केलेले पाच चार तरी विद्वान् गृहस्थ विद्यमान आहेत, पण आणखी पाच पंचवीस वर्षांनी तर तेहि दिसतील कीं नाहीं याची शंका वाटते.

३ देशी शब्द—देशी शब्द म्हणजे ज्याचें मूळ संस्कृतात सापडत नाहीं किंवा जे कोणत्याहि तर्कसिद्ध पद्धतीनें संस्कृताशीं जुळविता येत नाहींत असे शब्द हे शब्द या देशाचे मूळ रहिवासी जे भिल्ल, कोळी, गोंड वगैरे लोक त्याच्या भाषेंतले मूळचे असावेत अशी लोकाची समजूत आहे आणि ती काहीं अंशीं खरीहि आहे आर्यांचा या लोकाशीं संसर्ग झाल्यामुळें आर्यांच्या भाषेत या लोकाचे काही शब्द येणें स्वाभाविक आहे, पण त्याबरोबर हेंहि संभवनीय दिसते कीं आर्यांशीं जरी या लोकाचा संसर्ग प्रथमच झाला असला तरी द्रविड, कर्नाटक वगैरे प्राताशीं या लोकाचा व्यवहार पूर्वीपासून असल्यामुळें द्राविडी, कानडी वगैरे शब्दहि त्या लोकाच्या भाषेंत बरेचसे मिसळले असावे. हे लोक असंस्कृत असल्यामुळे त्याच्या भाषेला व्याकरण वगैरेचे सस्कार झाले नाहींत व त्यामुळें त्याचे शब्द विस्कळित स्वरूपात राहिले तथापि महाराष्ट्रीय आर्यांचा या अनार्य लोकाशीं व्यवहार चालत आल्यामुळे साहजिकच मराठी भाषेत त्याच्या शब्दाचा प्रवेश झाला, व पुढे मराठी व्याकरणाचा सस्कार त्याच्यावर घडून ते राजरोसपणे मराठी शब्द म्हणून वापरण्यात येऊ लागले बहुतेक गावढळ शब्द हे अशा रीतीने मराठींत आलेले आहेत जेथे जेथे या मूळच्या रानटी लोकाची वस्ती जास्त होती, त्या त्या प्रातातून किंवा तैलंगण, कर्नाटक, माळवा इ० देश जेथे महाराष्ट्र देशाशीं येऊन भिडले आहेत त्या सरहद्दीवरील प्रातातून चालणाऱ्या मराठी भाषेंत देशी शब्दाचा भरणा ज्यास्त दिसतो याचें कारण हेंच असले पाहिजे खानदेश, वऱ्हाड, नागपूर या प्रातातून किंवा तळकोकणात लोकाच्या बोलण्यात देशी शब्द विशेषत आढळतात, नाशिक, पुणें, नगर-सारख्या मध्यवर्ती महाराष्ट्रीय जिल्ह्यातून ते तितके आढळत नाहीत याला दुसरें काहीं सयुक्तिक कारण दिसत नाहीं

अशिक्षित व अडाणी लोकाच्या भाषेतले सगळेच शब्द देशी म्हणून समजणें ही चूक आहे पण पुष्कळ वेळा अशी चूक केलेली पाहण्यात येते कित्येक ग्राम्य शब्द त्याच्या मूळ स्वरूपात अगदीं शुद्ध संस्कृत, किंवा अपभ्रश होऊन प्राकृतातून आलेले आहेत उदाहरणार्थ, पुणे प्राती कुणबी वगैरे अशिक्षित जातीच्या तोडीं ‘ ओपणें ’ हा शब्द देणें या अर्थी आढळतो पण तो सं अर्प या शुद्ध संस्कृत धातूपासून मराठींत आलेला आहे तसेंच गावढळ लोक ‘ मी **वाढूळ** किंवा **वाढोळ** बसलों आहें ’ असें म्हणतात या वाक्यातले वाढूळ किंवा वाढोळ हे शब्द सं वृद्धवेला (प्रा वाढवेळ) यापासून अपभ्रश पावून आलेले आहेत महाराष्ट्रातल्या सुशिक्षिताच्या भाषेचा ओढा संस्कृत भाषेकडे विशेष गेल्यापासून असले शब्द अशिक्षिताचा आश्रय करून राहिले ज्ञानेश्वरीसारख्या उत्तम व श्रेष्ठ ग्रंथात एके काळीं प्रतिष्ठेचे स्थान पावलेल्या अनेक मराठी शब्दाना अडाणी किंवा अशिक्षिताचा आश्रय करावा लागला पण कित्येक प्रांतातून अद्यापहि सुशिक्षिताच्या बोलीत ते जसेचे तसे किंवा किंचित् विकार पावून वास्तव्य करीत आहेत कोचीन, मलबार, कारवार वगैरे दूरदूरच्या प्रातातूनहि अद्याप ज्ञानेश्वरी-तले भागार (सोनें), आपै (बोलाव), गुर्विण, सुणे, वच (जा), सपूर (बारीक) वेख (वेज), मुदी, बोबाणणें (मोठ्यानें हाक मारणें), बाबुळी (शेवाळ), पटा

(अधिकार), डुडुळ (घुबड), बिदी, बहाल, बाप (श्रेष्ठ), पाउठी (पायरी) इ शब्द जसेचे तसे लोकाच्या प्रचारात असल्याचें रा कृष्णाजी नारायण आठल्ये हे आपल्या ज्ञानेश्वरीच्या आवृत्तींत लिहितात त्यानी त्या ठिकाणीं अशा ६८ शब्दाची यादी दिली आहे आमच्या एका मित्रानें या कोशासाठीं कारवाराकडील काहीं प्रादेशिक शब्दाची यादी पाठविली आहे तीत जुन्या मराठी भाषेतले पुढील शब्द आम्हास आढळले. घो (गोहो) नवरा, अनवाळे (अनाविल) सोवळे, सान्न (केरसुणी), खै-कहीं-कोठें?, जाय–पाहिजे, फाले–पाहले–उजेड, राजू–रज्जू–दोर, उजो (उद्योत) उजेड इ वऱ्हाड, नागपूर, खानदेश, माळवा, सावंतवाडी, इ प्रातातून आलेल्या याद्यातूनहि अशा प्रकारचे शेकडो शब्द निवडून दाखविता येतील साराश, लेखनप्रचारातून गेलेले, केवळ बोलीच्या रूपानें असलेले किंवा अडाणी व अशिक्षिताच्या भाषेत वापरण्यात येणारे सगळे शब्द देशी अशी जी कित्येकाची समजूत आहे ती सर्वथैव चुकीची आहे व्युत्पत्तिशास्त्राच्या उत्कृष्ट ज्ञानाचें साह्य घेतल्यावाचून देशी शब्द संस्कृतोत्पन्न किंवा प्राकृतोत्पन्न शब्दाहून निराळे करता येत नाहींत व तसा प्रयत्नहि कोणीं व्युत्पन्न भाषाभिज्ञाने अद्याप केलेला नाही म्हणून निवळ देशी शब्द ओळखणे फार कठिण झालें आहे इतकेंच म्हणावयाचें

४ महाराष्ट्र प्रांताला लागून असलेल्या प्रातातल्या भाषा म्हणजे कानडी, तेलुगू, गुजराथी व हिंदी होत या भाषातून मराठींत आलेल्या शब्दाची थोडींशीं उदाहरणे येथें देतो—

कानडी—कडबोळे, गाजर, चिंधी, मुंडासें, खोली, अण्णा, ताई, कोथिंबीर, शिकेकाई, हंडा, वागडी, अडकित्ता, गुडगनेर इ०

तेलुगू—बंडी, डबी, पुरजा, विटीदांडूच्या खेळातल्या वखट, लेंड, मूंड, इ० संज्ञा, वेठ, ताडेल, कुळकरणी, मिडकणे इ०

तामिळ—पिल्ल

हिंदी—मराठीतला भुट्टेचोर हा शब्द हिंदीतल्या ‘ भुट्टा ’ = कणीस या शब्दापासून आला आहे त्याचप्रमाणे म यंव (हिं यू), म पाटील (हिं पटेल म्ह० शेतीचा पट्टा ज्याचे मार्फत दिला जातो तो), म हो (समतिसूचक अव्यय)–मारवाडी हिंदी–हाऊ, म व्याही–हिंदी ब्याह (विवाह), म पंत–हिं पंडित, म खुर्दा–हिं खुदरा, म हुंबरी–तुंबरी–हि हूंभी तूंभी, म रिकामटेकडा–हिं निकम्मा टेगडा (कुत्रा) वगैरे शब्दाचें मूळ जरी संस्कृतात असलें तरी हे शब्द हिंदी भाषेच्या द्वारें मराठींत आले असले पाहिजेत हें म्हणणें सयुक्तिक दिसतें

हिंदी भाषेंतले शब्द मराठीत कसे आले तें तर्काने जाणणें फारसें कठिण नाहीं काशी, गंगोत्री, बदरीनारायण, प्रयाग, गया, पुष्कर, महाकाळ, ओंकारेश्वर इ बरींचशीं धर्मक्षेत्रें उत्तर हिंदुस्थानात (हिंदी भाषेच्या मुलखात) असल्यामुळें आणि तीर्थयात्रे-प्रीत्यर्थ या क्षेत्रास जाण्याचा प्रघात आपल्या देशात आज शेकडों वर्षांचा जुना असल्यामुळें महाराष्ट्रीय यात्रेकरूंनीं तिकडचे शब्द प्रथम मराठींत आणिले

असले पाहिजेत. पुढें स्वराज्याच्या काळात मराठयानीं अनेक वेळा उत्तर हिंदुस्थानांत मुलुखगिऱ्या केल्या, त्या वेळीं तिकडून आणिलेल्या द्रव्याच्या लुटीबरोबर शब्दाचीहि लूट सहजगत्या त्याचेबरोबर इकडे आली, आणि अशा रीतीनें दिग्विजयी मराठे वीरानीं अप्रत्यक्ष रीतीने आपली मराठी भाषा संपन्न केली

गुजराथी—या भाषेतून मराठी भाषेत आलेले शब्द संख्येने थोडे असले तरी महत्त्वाचे आहेत. उदा०—नवलकथा, चोपडे, नाणावटी, पथारी, वती (तर्फेनें), लागवड, लुगडे, भलामण, मथळा, सदरा, सारोळा, जेमतेम इ

गुजराथेशी महाराष्ट्राचा संबध व्यापार व राजकारण या दोन्ही मार्गांनीं आलेला आहे त्यामुळे या भाषेतून मराठींत आलेल्या शब्दाची संख्या हिंदी शब्दाच्या खालोखाल आहे, यात आश्चर्य नाहीं गुजराथेला लागून असलेल्या महाराष्ट्रातल्या जिल्ह्यात (उदा० पश्चिम खानदेशात) गुजराथी शब्द बायकामुलाच्या बोलण्यात इतके येतात कीं, हे शब्द गुजराथी आहेत अशी शका अपरिचिताशिवाय इतराना केव्हाहि येत नाहीं उदा०—भीशी (गुजराथी वीशी) म्हणजे खाणावळ हा शब्द पुणेकराना अपरिचित वाटेल पण धुळे नंदुरबारकडे तो आबालवृद्धाच्या तोंडी आढळतो

बंगाली--बंगाल प्रात महाराष्ट्रापासून दूर आहे त्याच्याशी मराठयाचा संबंध पूर्वीच्या काळात विशेषसा आला नव्हता किंबहुना तो एक जादूगाराचा मुलूख आहे, अशीही भोळया लोकाची समजूत असावी असे ‘ गौड बगाल ’ या शब्दावरून वाटते अर्थात् अशा मुलुखात कारणावाचून कोण जाणार ? म्हणून आपल्या पूर्वजानीं तिकडे जाण्याचे बहुधा टाळले असावे पुढे स्वराज्याच्या काळात म्हणजे श्री नानासाहेब पेशव्याचे वेळी मराठयानीं बंगाल प्रातावर तीनचार स्वाऱ्या करून आपला जो दरारा तिकडे बसविला, त्यामुळे बगाली लोकहि मराठयाच्यापासून दूरच राहू लागले अशा अनेक कारणामुळे मराठी भाषेचा बंगाली भाषेशी बहुधा संपर्क घडला नाहीं अलीकडे गेल्या तीस चाळीस वर्षांत मात्र हा मनु पालटला आहे आणि बगाली भाषेचा प्रभाव अलीकडे मराठी भाषेवर पडू लागला आहे श्रीयुत, उपन्यास, भाषातराबद्दल ‘ अनुवाद ’ इ० शब्द (मूळचे संस्कृत पण विशेष अर्थाने न विशेष प्रकारे बंगाली भाषेत वापरण्यात येणारे) हळू हळू मराठी भाषेतहि प्रविष्ट होऊ लागले आहेत

परकीय भाषातून मराठीने वेळोवेळी शब्द घेतले आहेत, आणि ते घेताना त्या शब्दांच्या मूळ रूपाचे यथार्थ ज्ञान नसल्यामुळे म्हणा अगर परक्या शब्दाना आपल्यात घेण्यापूर्वी स्वत चा काही तरी शिक्का त्याच्यावर मारलेला बरा अशा बुद्धीनें म्हणा, पण त्या शब्दाच्या मूळच्या रूपात काही वेळा विलक्षण फेरबदल केलेला आहे काहीं शब्द जसेचे तसेहि घेतले आहेत, पण थोडे शुद्ध संस्कृत शब्दाच्याइतकी त्याची संख्या नाहीं परभाषेंतून आलेल्या शब्दाचें वर्गीकरण असे करता येईल--

अरबी—नजर, मजबूत, हशील, जामीन, लायक, शहर, मुराबा, मुलामा, तक्रार, इरादा, मोताद, नक्कल, जबाब इ०.

फारसी—हिंदुस्तान, फडणीस, कारकून, बरोबर, दस्तैवज, पगडबंद, हत्यार, खानेसुमारी, नाचक्की, सतरंजी, बक्षीस, अडाकिंत्ता, पायपोस इ०

हिंदुस्थानी अथवा उर्दू—भाई, बत्ती, बढती, पकडणें, कुदणें (प्रादेशिक शब्द), उल्लू, नाका, बदली, बातमी, अरगजा, मेण इ०

तुर्की—बंदूक, कजाग, कलगी, सकलाद इ०.

फ्रेंच—फ्रेंच लोकाबद्दल मराठी ऐतिहासिक कागदपत्रातून फराशीस हा शब्द योजिलेला आढळतो हा शब्द अपभ्रष्ट फ्रेंच आहे

पोर्तुगीज—पगार, लिंबू, संत्रा, चावी, जुगार, तिजोरी, तुरुंग, पुरावा, आरमार, मेज, पाद्री, हपूस, टोपी, लिलाव, साबण, गरादा, गाडदी इ०

स्पॅनिश—बटाटा

इंग्रजी—कोर्ट, फी, स्टेशन, रेलवे, बुक, पेनसिल, पेन्शन, गजीफ्राक, फी, तिकीट, पास, स्टेशनरी, इंजिनियर इ०

इटालियन—(पोर्तुगीजच्या द्वारें) कमीज

सावधगिरीची सूचना

अमका शब्द अमक्या भाषेतून आला हे ठरविण्याचें काम फार कठिण व जबाबदारीचें आहे त्या कामासाठी भिन्न भिन्न भाषाचे ज्ञान तर लागतेंच, पण त्यापेक्षाहि समाजाच्या चालीरीतीची परंपरा, सामाजिक स्थित्यंतराचा इतिहास, तर्कशास्त्र व व्यवहार याचें ज्ञान आणि मनाची सरलता याची आवश्यकता विशेष आहे सगळ्या देशी भाषाचे मूळ कमी अधिक मानानें बहुधा संस्कृतात आढळतें त्यामुळे एखादा शब्द मराठी, गुजराथी, हिंदी किंवा कानडी वगैरे भाषात सामान्यत आढळला तरी तो थेट संस्कृत भाषेतूनच मराठींत आला असला पाहिजे असें आग्रहानें प्रतिपादता येणार नाहीं तो प्रथम हिंदी किंवा कानडी भाषेंत रूढ होऊन मग मराठींत किंवा गुजराथीत आला असेल अशा ठिकाणीं त्या शब्दाची व्युत्पत्ति मूळ संस्कृत भाषेंतली द्यावयाची कीं काय या संबंधाने अद्याप कांहीं नियम ठरलेला नाहीं राजवाडे प्रभृति मंडळी मूळ अस्सल संस्कृताकडे धाव घेते, तर इतर बरेचसे विद्वान् या मधल्या पायरीकडे बोट दाखवितात उदा० श्रीयुत हा शब्द अस्सल संस्कृत आहे पण एखाद्या गृहस्थाच्या नावापूर्वी तो जोडण्याचा प्रघात मराठीच्या अगोदरपासून बंगालप्राती होता व बंगालीचें अनुकरण गेल्या पचवीस तीस वर्षांत मराठींत होऊं लागलें अशा ठिकाणीं व्युत्पत्ति देताना हा शब्द संस्कृतातून मराठींत आला असे सागणे हें वस्तुत सत्यास सोडून होईल, आणि त्याच्या योगाने मराठी भाषेच्या इतिहासातला एक पुरावाहि नष्ट केल्याचे पाप लागेल यासाठीं हा शब्द बंगाली भाषेंतूनच आला आहे असें व्युत्पत्तिकाराने स्पष्ट सागणे प्राप्त आहे आजपर्यंत अनेक शब्दासंबंधाचा असा पुरावा नष्ट होऊन मोठी हानि झाली आहे उदाहरणार्थ—नथ हा शब्द घ्या मराठी, गुजराथी, हिंदी, बंगाली या ठळक देशी भाषांत नथ हा शब्द आढळतो. कानडींत नथ या

अर्थाचा नत्तु असा शब्द आहे पण संस्कृत नाटक-कथादि वाङ्मयातून स्त्रियाच्या निरानिराळ्या अलंकाराचीं जीं नावें आढळतात त्यात कोठेहि नथेचा उल्लेख किंवा वर्णन आढळत नाहीं. स्त्रियाच्या बारीक सारीक अलंकाराचे सुद्धा पाल्हाळिक वर्णन करणाऱ्या संस्कृत कवींच्या सूक्ष्म दृष्टींतून येवढा ठळक अलंकार सुटणें संभवनीय दिसत नाहीं यावरून नथ हा अलकार प्राचीनकाळीं नव्हता, द्राविडापासून तो आर्यांनीं घेतला असला पाहिजे, आणि परकीयापासून उचललेल्या एखाद्या प्रवाताकडे तिरस्कारयुक्त दृष्टीनें पाहणें हा मनुष्यस्वभावच असल्यामुळें ‘ नत्तु ’ या कानडी शब्दाला तिरस्कार्थी ‘ नाथ ’ (वेसण) असें रूप देऊन आर्यांनीं त्या शब्दाचा संस्कृत भाषेत समावेश करून घेतला असावा व त्यावरून तो शब्द जसा मराठीत तसा इतर देशी भाषातून गेला असावा हें संभवनीय दिसते अशा ठिकाणीं नथ या शब्दाचा खरा उगम कानडी ‘ नत्तु ’ हाच शब्द देणें योग्य आहे तो न देता संस्कृत ‘ नाथ ’ शब्द देणे म्हणजे जाणून बुजून इतिहासाचा अपलाप करणे होय प्रत्येक शब्दाची खरी व्युत्पत्ति अशा रीतीने शोधून काढण्याचे काम महत्प्रयासाचें आहे खरे, पण तितके प्रयास केले तरच व्युत्पत्ति शोधून काढण्याचा उपयोग अशा रीतीनें खरी व्युत्पत्ति शोधून काढण्याचा यत्न केल्यास तिचा नुसत्या भाषेलाच नव्हे तर इतिहासालाहि फार उपयोग होईल हे सागावयास नकोच

शब्दांचें शेंकडा प्रमाण

मराठी भाषेतल्या शब्दाच्या व्युत्पत्तिसबंधानें वर ज्या अडचणी दाखविल्या आहेत, त्यावरून निरनिराळ्या देशी व परदेशी भाषातून मराठीत आलेल्या शब्दाचें शेंकडा प्रमाण ठरविण्याचे काम किती मुष्किलीचें आहे ते दिसून येईल मराठी भाषेच्या शब्दसंपत्तीची मोजदाद करून तींतला कोणता भाग मातृपरपरेनें व कोणता इतराकडून आलेला आहे याचा शोध लावणे भाषाशास्त्रज्ञाचे एक कर्तव्य आहे हें काम अद्याप कोणी केलेले दिसत नाहीं म्हणून मी या दिशेने जो थोडासा प्रयत्न करून पाहिला आहे त्याचे फळ महाराष्ट्र बधुभगिनींपुढे आदरपूर्वक ठेवतो प्रस्तुत कोशाच्या रचनेच्या कामात सुमारे पाऊण लाख मराठी शब्द माझ्या नजरेखालून गेले आहेत या शब्दाची यथामति छाननी करून पाहिल्यावर माझ्या अल्पबुद्धीप्रमाणे मीं जी अनुमाने काढलीं आहेत ती अशीं आहेत—

(१) मराठी भाषेतली एकंदर शब्दसंख्या एक लक्षावर जाऊं शकत नाहीं

(२) वस्तुत याहूनही ती संख्या कमी धरावयास पाहिजे, कारण की, एकच शब्द निरनिराळ्या प्रकारे लिहिण्याचा किंवा उच्चारण्याचा प्रघात आहे व अशा शब्दाची संख्या काहीं लहान नाही जसे-अडकित्ता (आडकित्ता), कोमल (कोमळ), प्रकट (प्रगट), खूप (खूब), सामिल (शामिल), शहा (शाह), शाही (शाई) इ

(३) अनुकरणवाचक व स्पर्शज्ञानवाचक शब्दाची संख्या इतर भाषाशी तुलना करूं पाहतां मराठींत फार मोठी आहे, जसें-पटकन् , धाडकन्, धपाधप, चटादिशी,

मटामट, घटाघट, गुलगुलीत, पुळपुळीत, गिळगिळीत, मिळमिळीत इ कित्येक वेळा तर एकच अनुकरणवाचक शब्द किंचित रूप बदलून अनेकवार आलेला दृष्टीस पडतो उदाहरणार्थ–पटकन् हाच शब्द पटकर, पटदिनी, पटादिशी अशा आणखी तीन रूपात आढळतो अशा रीतीने तोच तो शब्द वारंवार येऊन शब्दाची संख्या मात्र फुगलेली दिसते, पण वस्तुत तिच्यापासून भाषेचे खरे कार्य काहीं एक न होता घरातल्या अडगळीप्रमाणे भाषेच्या सुटसुटीतपणाला मात्र ती बाधक होते

(४) मराठी शब्दाचे वर्गीकरण करून प्रत्येक भाषेतले किती शब्द मराठींत आले आहेत याचें शतमान काढलें तर माझ्या अल्प समजुतीप्रमाणे तें असे निघतें-शुद्ध संस्कृत शब्द शेकडा १४, किंचित् विकार पावून मराठीत आलेले संस्कृत शब्द शें १८, प्राकृताच्या द्वारें आलेले शेकडा ३०, देशज व निवळ प्रादेशिक शें १६, कानडी शें २, गुजराथी शें ½, तामिळ व तेलगू (हिशेबात न धरण्याइतके थोडे), हिंदी शें ½ यावनी म्हणजे अरबी, फारसी, उर्दू व तुर्की मिळून शें १७, पाश्चात्य म्हणजे इंग्रजी पोर्तुगीज, फ्रेंच, स्पॅनिश, इटालियन इ० शे ३, व ज्याचे मूळ अद्याप कळले नाही असे शब्द शें ९

हे शतमान अर्थात् सध्या उपलब्ध असलेल्या माहितीवरून आणि अतिशय स्थूल प्रकारचे आहे हें मी कबूल करतो आजच्या शब्दसंग्रहावरून हें काढलेले आहे मराठी भाषेच्या जीवनक्रमातल्या सगळ्या अवस्थात हेंच शतमान दिसून येईल अशी अपेक्षा धरणे निखालस चुकीचे होईल मराठी भाषेच्या निरनिराळ्या अवस्थातून हे शतमान निरनिराळे होते यात शंकाच नाही या प्रत्येक अवस्थेतले असे शतमान काढण्याचा प्रयत्न मी केला नाहीं, पण कोणी केल्यास मराठी भाषेच्या वाढीचे यथार्थ ज्ञान होण्याच्या कामीं त्या प्रयत्नाचा चागला उपयोग होईल. असे निरनिराळ्या अवस्थातले शतमान काढण्याचा प्रयत्न करणारास प्रत्येक अवस्थेच्या काळातले मराठी भाषेचे (गद्य व पद्य) नमुने प्रथम मिळवावे लागतील असे नमुने एके ठिकाणी देण्याचा प्रयत्नहि अद्याप आपल्या इकडे झालेला ठाऊक नाहीं म्हणून मीं जो या दिशेने अल्पसा प्रयत्न केला आहे त्याचा मासला येथे देतो

निरनिराळ्या काळच्या मराठी भाषेचे नमुने

(१) शके ४१० (इ स. ४८८) मधली मराठी भाषा

“ स्री सालीवानसक वरुसच रम्रग ॥ ४१० नाम संवत्सरी सत्रमास सरात्रण नक्षत्र आत्रुदा सुकपक्षु सुदसमी सोमवार ते दीनी रषमालपत्र लीहील त्रुपवर राजा गोजराजसरीते पत्र लीहील मंगलवेढा पाआ सामी रषमाला बादीती पानीरो पुडील राणन राजमुद्रा धीकरण ... समसन मीलानी मंगलवडयासी आल मंगलवेट सीह्यासनीसा आवास सुराव भान .... रषमाला बादल ”

(मंगळवेढ्याचा ताम्रपट)

(२) शके ६५८ मधील चिकुर्डे येथील ताम्रपट

' जनमेजय चक्रवर्ति हस्तिनापुरी सुखसंकथा विनौदी राज्यं कारित दक्षिण-दिसावरे दिगुविजयात्री विजयं करवुन करहाटकंबलेश्वरदेवासंनिवी कटकमेलिकार करवुतन पित्रुसत्रुनिमिती सर्पयाग कारित अहेद्रभक्षक स्वहा तथा लवणाबुधि माडलोहसुभ्यंतरत धर्मपतिष्टे तदनंतरे करहाट ४५०० भ्यतर कारिवेनद्वाड ग्रामौ च बलियवाड चिकलवाड ग्रामा मुलिका मंनेयराम—गावुडेया मदहस्तीपाल—रक्षपाल कराया मनवुन भूमि ग्रामा दक्षण २००० त्रिणमल विमलागयि सहितं मगिलु माव्य ग्रिहे निषेवण हस्त ६० पाण १ हटा १ पडियदे १ मला १ मलवा १ इ (विश्ववृत्त)

(३) शके १०५१ मध्ये चालुक्य राजा सोमेश्वर यानें रचिलेल्या मानसोल्लास अथवा अभिलषितार्थ चिंतामणि या ग्रंथातला मराठी पद्यरचनेचा नमुना—

जेणे रसातळ उणु मत्स्यरूपे मनुशिवक वाणियेले ।
तो संसारसायरतारण मोहता रावो नारायणू ॥ ४३ ॥

(महाराष्ट्र सारस्वत पृ. १०)

(४) शके ११०९ मधील परळ येथील शिलालेख—

॥ अथ तु जो कोणुहु वि ए शासन लोपी तेया
श्री वैद्यनाथ देवाची भाल सकुटुंबी आपडे ॥

(५) शके १११० मध्यें लिहिलेल्या मुकुंदराजकृत विवेकसिंधूंतला एक उतारा—

" जैसे अमृत चाखे आपुले चवी । तैसे स्वसुख अनुभवी
तेथे कोण आठवी । संसारासी ॥
बोले स्वानंदाचा घन । दाटे सुख परिपूर्ण
तयामाजी विवेक सुजाण । हारपोनी जाय ॥ "

(६) शके ११२८ तला पाटण येथील शिलालेख—

" इया पाटणी जे केणे उधटे तेहाचा असि आइ जो राउला होता ग्राहकापासीं तो मढा दीन्हला । ब्राह्मणा जे विक्रतेयापासी ब्रह्मोत्तर ते ब्राह्मणी दिन्हले । कापासी दामाचा वीसोवा आसुपाठी मगरे दीन्हला । जलदाइया बैला सिद्धवे । बाहिरिला आसुपाठी ग्राहकापासीं पाच पोफली ग्राहकापासी ॥ "

(७) शके ११८५ पासून ११९४ पर्यंतच्या काळात महानुभाव पंथातील व्यास अथवा महिंभट याच्या गद्यरचनेचा नमुना—

" आबैसी गोसावियाते (सर्वज्ञाने) पुसिलें जी जी हें देह साडिलेया अनंतरें हा जीवू कोण देहे पावे आन कैसें साडी सर्वज्ञें भाणितले बाई लिंगदेहेसि निगे अध उर्द्धगतीते ५री लिंग पातत्वा मोक्षू समाने पवणे सहितु लिंगदेहाचे उत्क्रमण. ते मृत्यु. बोलिजे. "

(८) शके ११९९ मधल्या पंढरपूर येथील ८४ च्या शिलालेखातील एक दोन वाक्यें--

१ कोठारि ठाकवी तेयासि श्रीविठ्ठलाची आण.

२ स्वस्ती श्री सकु ११९५ श्रीमुख संवत्सरे फागनिपूर श्री विठ्ठल-देवरायासि तिसा सिति फुले दाडे आचंद्रार्क चालावेआ नाना भक्त मालीआ दत्त पैकाचा विबरु ॥

(९) इ० स० च्या तेराव्या शतकातल्या पंचतंत्र नामक मराठी गद्यग्रंथातल्या भाषेचा नमुना—

" पिंगलकु पुसे दमनकु साधे म्हणे कोणे एके नगरी यज्ञदत्त नामें ब्राह्मणु असे तो दुर्बलु तपातें ब्राह्मणीने म्हणितलें तुम्ही काहीं उदीम न करा. आम्ही अवघे भुके मरत असो तंव तो चहूंकडे हिंडो निघाला वाटेस जाता येके अरण्यि पातला तयासी तृषा लागलि म्हणोनि उदकाकारणे हिंडता तंव एकु अड देखिला "

(१०) इ स च्या तेराव्या शतकात झालेल्या ज्ञानेश्वरी ग्रंथातली मराठी भाषा—

" राया जो निजनिर्मलु । निष्कलु लोककृपालु
शरणागतां स्नेहालु । शरण्य जो ॥ ३९ ॥
जो धर्मकीर्ति ढवलु । अगाध दातृत्वें सरलु
अतिबलु प्रबलु । बलिबंधनु ॥ ४० ॥
तो कृष्णुजु वैकुंठीचा । चक्रवर्ती निजाचा
सांधे एरु दैवांचा । आइकतु असे ॥ ४१ ॥ "

(राजवाडी ज्ञानेश्वरी)

(११) चौदाव्या शतकातला कवि भानुदास (एकनाथ महाराजाचा पणजा) याच्या मराठी भाषेचा नमुना—

" भाकितों करुणा । पंढरीच्या राया । अगा यादवराया रामकृष्णा ॥ तूं माय माऊली । जीवीं जीवनकळा । भक्तांचा लळा पुरवीसी ॥ आवडे सावडे । भक्तांचें कीर्तन । नाचसी येऊन निरभिमाने ॥ भानुदास म्हणे । पुरवीं माझे लळे । विठ्ठले सावळे । माऊलीये ॥ "

(महा० सारस्वत)

(१२) सोळाव्या शतकांतली मराठी पद्यरचना—

(अ) " ते हे राया भागवत जाण । मुख्यत्वे भक्तिप्रधान ॥
भावें करतां भगवद्भजन । अज्ञान जन उद्धरती ॥
हे भागवत नव्हे नव्हे । अज्ञानालागीं निज पव्हे ॥
भवाब्धि तरावया भजनभावे । महानाव देवे निर्मिली ॥ "

(एकनाथ)

(आ) " प्राकृत म्हणौनि दूषिती । ते चि यया ज्ञाना वंचती ॥
भाषाचि केवळ भजती । ते मूर्ख की ना ॥
हातीं देतां नवरत्नें । मऱ्हाटेन बोलें ने घेणें ॥
आतां हानी तया करणे । तें दूरी नसे ॥ "

(दासोपंत)

(इ) या काळच्या दरबारी गद्यभाषेचा नमुना—

" अज रख्तखाने राजश्री बाबाजी राजे भोसले दाम दौलतहू बिजानेबु कारकुनानी हाल व इस्तकबाल व मोकदमानी कसबे पेडगौऊ प ॥ पाडे पेडगौऊ बिदानद सु ॥ समान तिसैन व तिसा मया दरवज इनाम बदल धर्मादाऊ बे ॥

रामेस्वर भट बिन नारायण भट चिंतामनी भट बिन वाळंभट सेकिन आरबी मुद्गल हर्चीमजी ...नख्तथार्ती व महसुलु कुलबाब कुलकानू दिधले असे दुमाला कीजे अवलादी अफलादी चालो दीजे इ "

(राजवाडे म इ सा खड १५, लेखाक ३६७)

(ई) याच कालातल्या बखरीचा एक नमुना—

" देखिले जे आपुले कानीचे मोती तोडून घेत होते बैसले सिहासन हिरोन घेत असे आपणासी दूत येऊनु वोटीत अैसे पाहुनु घाबिरा होऊनु उठिला सर्वेची थोरथोरे जोइसी व पडित व वेदशास्त्री व ग्रामजोसी बहुता दिवसाचे होते त्यासी बोलाऊ पाठविले "

(राक्षसतागडीच्या लढाईची बखर)

(१३) सतराव्या शतकातली मराठी पद्यरचना—

(अ) " कांहीं आठवते गड्या शिशुपणीं साळेंतलें खेळणे ।
नाना हास्यविनोद मोद सगडी कुस्ती करूं हेळणे ॥
मी तूं हा मज तूज भेद न जगी ते मूळ मैत्री भली ।
येतें कीं स्मरणास जाण सखया ! पुण्यें बहु लाधली ॥ "

(आनदतनय—सुदामचरित्र)

(आ) याच काळातलें (ता. १८ जानेवारी १६७५ चें) एक पत्र—

" तुम्हास समजले असेल की याला ऐवज कोठें तरी ऐवज खजाना रसद पाठविलिया मजरा होईल म्हणत असाल, तरी पद्मदुर्ग वसवून राजपुरीच्या उरावरी दुसरी राजपुरी केली आहे त्याची मदत व्हावी पाणी फाटी आदीकरून सामान पावावें या कामास आरमार वेगीने पावावें ते नाही हबशियानी काहीं देऊन आपले चाकर तुम्हाला केले असतील त्याकरिता ऐसी बुद्धि केली असेल तरी ऐशा चाकरास ठीकेठीक केले पाहिजेत ब्राह्मण म्हणून कोण मुलाहिजा करू पाहतो.. गनीमाचे चाकर गनीम जालेस ऐसे जाणून बरा नतीजा तुम्हास पावेल "

(राजवाडे म इ साधने खंड ८)

(इ) या वेळचा ख्रिस्ती मिशनरीच्या मराठी गद्याचा मासला—

" भावाथिया बरबेया ख्रिस्तावानो, ह्या पुराणातु स्वामिया जेसुख्रिस्ता तारकाची कथा लिहिली आहे तो कैसा मनुष्य संसारी आला, आणी कवण कार्यासी आला, त्या योगाचा विवेकु केला हे कथेचे दोन भाग अथवा दोन पुराणे केली आहाती पइलिया पुराणातु संसाररचनेसाठी आरभु करुनु उदड उत्तमी करणिया देवा स्वामियान आपुला येकुची पुत्रु पाठविण्याचे आदी केलिया, त्या करणियाची वेवस्ता निरोपितो "

(ख्रिस्त पुराण—प्रस्तावना)

(१४) अठराव्या शतकातल्या मराठी पद्यरचनेचे नमुने म्हणून महिपति, राजाराम प्रासादी, मोरोपत इ कवीच्या काव्यातून निरनिराळ्या तऱ्हेचे उतारे पुष्कळ देता येतील, परंतु ते सर्वांना उपलब्ध असल्यामुळे विस्तारभयास्तव येथे देत नाहीं

याच शतकातल्या मराठी गद्यरचनेचा पुढील नमुना पहा—

ता १२ जुलै १७५७ चे पत्र (म इ साधने खड १ लेखाक ७१)

" अबदाली जर कदाचित् मार्गशीर्ष पौषात आला, तरी इकडे मनसुबा भारीच आहे न आला तरी कासी बंगाला ये प्राती स्वारी केलियास चार रुपये आकारतील कपाळ स्वामीचे थोर आहे प्रयत्न आमचा आहे तेथे चार रुपये आकारतील ऐसा भरंवसा वाटतो वरकड हिंदुस्थानात कोठे जीव दिसत नाही, जाटात आहे, द्रव्यवान् आहे परतु किले मातबर आहेत व मोठा काबूकार आहे साराश, मातबर मनसुबा केल्याखेरीज भारी दिसत नाहीं. ".

(१५) एकोणिसाव्या शतकात मोरोपंत, वामनपंडित इत्यादि कवींच्या वळणावरच मराठी कविता बहुतेक रचण्यात आली होती अर्थात् या काळातल्या मराठी पद्याचा नमुना देण्याचें कारण नाही गद्यापैकी तजावरच्या शिलालेखातला एक लहानसा उतारा येथे देतों म्हणजे त्यावरून या शतकाच्या प्रारंभीं दक्षिणेकडे कोणत्या प्रकारची

मराठी भाषा प्रचलित होती, त्याविषयीं कांहीं कल्पना करता येईल. हा शिलालेख तंजावरचे श्री छत्रपति सरफोजी राजे भोसले याचे कारकीर्दींत कोरला गेलेला आहे—

शके १७२५ (इ स १८०३) तंजावरचा शिलालेख

" तेव्हा दत्ताजीस राग येऊन बहूत लोकास जाया केला हत्तीस मारावें म्हणालियास तुम्ही अटकाविणे काय म्हणून येकास येक चर्चा वाढून हातात हात मिळून खानीजंगी जाहली ! त्यात विठोजी राजाचे लेक संभाजी राजाचा हात चालून दत्ताजी राजाचे डोसकें उडालें "

(१६) १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धाच्या आरंभीं वर्तमानपत्राची संस्था जेव्हा महाराष्ट्रात प्रथमच अवतीर्ण झाली, तेव्हाचें मराठी भाषेचे स्वरूप पुष्कळाना कौतुकावह वाटेल म्हणून सन १८५४ सालच्या ' ज्ञानप्रकाश ' (वर्ष ६ पत्र ३) यांतून घेतलेला एक उतारा येथे देतो—

" आपल्या मुंबईचा नवा गवरनर लार्ड एलफिनस्तन, हा मागील पेशवाई राज्याच्या अखेरीस एथें होता व ज्याणे मोठें नाव संपादन केले आणि जो अद्यापपावेतो एतद्देशीय लोकाच्या स्मरणातून गेलेला नव्हे, जो मोर स्टुआर्ट एलफिन्स्टन ज्यास अलफिष्टन साहेब या नावानें ओळखतात त्याचा हा पुतण्या लागतो याचा चेहरा त्याचे काकाचे चेहेऱ्याशीं बहुतकरून मिळतो मागील अलफिष्टन साहेब प्रत्येक जोखमीच्या कामात पराकाष्ठेचे लक्ष पोचवीत असे त्याचे फळ आजदिनपावेतो आपणास प्रत्यय होत आहे "

या उताऱ्यातल्या भाषेवरून निरनिराळ्या काळातल्या मराठी भाषेतली शब्दयोजना व व्याकरण यावर पुष्कळ प्रकाश पडण्यासारखा आहे

परकीय भाषेकडून गिळंकृत होण्याचे संकट पूर्वीं १७ व्या शतकात टळलें होते, पण एकोणिसाव्या शतकात ते पुन येऊ पहात होते महाराष्ट्रात इंग्रजी शिक्षणाचा प्रचार सुरू होऊन साहेबी थाटाचे आमचे सुशिक्षित व मिशनरी जेव्हा व्याख्याने देण्यास व ग्रथ लिहिण्यास सरसावूं लागले, तेव्हा पुन मराठी भाषेची विटंबना होण्यास सुरवात झाली पण या वेळी विष्णुशास्त्री चिपळूणकराच्या लेखणीच्या प्रभावाने त्या संकटाचें निरसन होऊन मराठी भाषेचें लज्जारक्षण झाले, व तेव्हापासून मराठी भाषेविषयींचा अभिमान लोकात जागृत ठेवण्याचे प्रयत्न सारखे चालू राहिल्यामुळे आता ती भाषा नष्ट होण्याची भीति उरली नाहीं तथापि तिचे शुद्धत्व कायम राहण्यासाठीं व तिची अभिवृद्धि होण्यासाठी अवश्य लागणाऱ्या प्रयत्नाची अद्याप वाणच आहे ही गोष्ट कबूल करणें प्राप्त आहे

मराठी भाषेविषयींचा दुरभिमान

मराठी भाषेविषयींच्या अभिमानशून्यतेपासून त्या भाषेची हानि होण्याची जितकी भीति विष्णुशास्त्र्याच्या काळीं वाटत होती, तितकीच भीति तिच्याविषयींच्या आताच्या फाजील अभिमानामुळे तिची प्रगति खुंटेल की काय याविषयीं वाटूं लागली आहे.

मराठी भाषेंत कोणत्याहि गोष्टीचे न्यून नाहीं, हरएक शास्त्रांतले पारिभाषिक शब्द संस्कृत भाषेच्या साह्याने तयार करता येतील, फार काय पण आज सुद्धा तिच्या अंगीं येवढें सामर्थ्य आहे कीं, तिची बरोबरी पृथ्वीवरील कोणत्याहि भाषेला करता येणार नाहीं अशा प्रकारचे उद्गार मायभाषेविषयींच्या अभिमानाच्या अतिरेकाच्या भरात निघूं लागले आहेत रा राजवाडे आपल्या ज्ञानेश्वरीच्या प्रस्तावनेत (पृ ८) लिहितात की, ' मराठींतल्या शब्दप्राचुर्याची बरोबरी पृथ्वीवरील इतर कोणत्याहि भाषेला करता यावयाची नाही तसेंच, कोणताहि गूढ किंवा सूक्ष्म अर्थ नानातऱ्हानी यथेष्ट व्यक्त करण्याची तिची शक्ति अप्रतिम आहे ' या अभिमानोक्तींतल्या पूर्वार्धाचा म्हणजे शब्द-प्राचुर्याविषयींच्या मुद्याचा फोलपणा वर मराठी भाषेच्या शब्दसंख्येसबंधाने जे लिहिले आहे त्यावरून कोणाही समंजस माणसाला सहज कळून येण्यासारखा आहे इंग्रजी भाषेंत ५ लक्ष शब्द आहेत, आणि मराठीत पुरे एक लक्ष सुद्धा शब्द नाहीत ! असा धडधडीत प्रकार असून मराठींतल्या शब्दप्राचुर्यासंबधाने येवढी दर्पोक्ति करणें रा राजवाड्यासारख्यानाच शोभते ! मराठी भाषेच्या अर्थवाहक शक्तीविषयीचे रा राजवाडे याचे उद्गारहि असेच पोकळ घमेंडीचे आहेत इंग्रजीतले Impulse, sentiment, buoyant, यांसारखे सुटे शब्द किंवा Telescopic, joint, dramatic effect, याच्यासारखे शब्द–समूह घेऊन त्यानी व्यक्त होणारा अर्थ मराठीत थोडक्यात उतरवूं म्हटलें तर योग्य शब्दाची वाण किती तीव्रतेने भासते याचा अनुभव ज्याना आला असेल त्याना रा राजवाडे याची वरील दर्पोक्ति दुरभिमानमूलक वाटल्यावाचून राहणार नाहीं अलीकडे पाश्चात्य राष्ट्रातून मानसशास्त्र व अनेक भौतिकशास्त्रे याचा झपाट्याने विकास होत आहे त्याचे नुसतें पल्लवग्राही परिशीलन केल्यासही त्या त्या विषयाच्या विचाराना व्यक्त करण्याच्या कामी मराठी भाषा कशी अपुरी पडते याचा जिज्ञासूंना अनुभव येईल पाश्चात्य विद्यासंस्काराची व भाषाज्ञानाची जोड घेऊन आमचे लोक जेव्हा उत्साहाने या प्रगतिशील शास्त्राचा अभ्यास करतील व त्यातले विचार मराठीत उतरविण्याचा यत्न करूं लागतील, तेव्हाच तत्सबधींच्या नव्या शब्दसपत्तीची मराठीत भर पडेल पण तोपर्यंत मराठी भाषा पंगुच राहलि हे प्राजलपणे कबूल करणे प्राप्त आहे या कबुलीला जरी कोणी अभिमानशून्यता असें दूषण दिले तरी सत्यपालनासाठी ते पतकरले पाहिजे

मराठी भाषेची वाढ होण्यास उपाय

मराठी भाषेच्या शब्दसंपत्तीचे यथार्थ स्वरूप वरील विवेचनावरून वाचकाच्या लक्षात बरेंचसे येईल, आणि तिची वाढ होण्यासाठी कोणते उपाय केले पाहिजेत याविषयींचा विचार त्याच्या मनात घोळूं लागेल अशी मी आशा करतो या उपायाचेहि दिग्दर्शन वरील विवेचनात प्रसंगोपात्त आले आहे तथापि तें पुन एकवार येथे संकलित रूपाने सागतों मराठी भाषेची खरी वाढ होण्यास महाराष्ट्रीय लोकानीं आपला 'व्याप' वाढविला पाहिजे, कूपमंडूकवृत्ति सोडून जगातली सुधारलेलीं राष्ट्रे राजकीय सत्तेचें

संपादन, समाजसुधारणा, व्यापाराभिवृद्धि, शिल्पकलादिकांचा उत्कर्ष इ गोष्टी कशा रीतीनें करीत आहेत तें पाहून जगात चाललेल्या शर्यतींत मागें न पडता प्रमुख राष्ट्राच्या बरोबरीनें राहण्यासाठीं धडाडीचे प्रयत्न चालू ठेविले पाहिजेत ही पहिली आणि अत्यत महत्त्वाची गोष्ट होय दुसरा उपाय म्हणजे स्वत्वाचें रक्षण परकीयाच्या अंमलाखालीं राहण्याचें दुर्दैव यापूर्वींहि महाराष्ट्राला प्राप्त झाले होतें, तरी त्यावेळीं त्याने जसें स्वत्व राखिले, तसें या वेळीहि आपण ते राखिले पाहिजे, आणि आपल्या मराठी भाषेच्या पूर्वेतिहासाची थोरवी आणि सताच्या वेळीं जनतेत जागृति उत्पन्न करण्याचें तिनें केलेलें अचाट कार्य या गोष्टी लक्षात घेऊन त्या भाषेवर व्यासंग करणारी बरीचशी विद्वान् मंडळी पुढे आली पाहिजेत तिसरी गोष्ट—सुशिक्षितानीं स्वभाषेंतच परस्पराशीं व्यवहार करण्याचा दृढ संकल्प करून जनतेला स्वभाषेंत शिक्षण देण्याचा हरएक प्रसंग साधला पाहिजे चौथी गोष्ट—दुरभिमान सोडला पाहिजे, आणि आपल्या भाषेंतल्या उणीवा ओळखून त्या भरून काढण्यासाठी परभाषेतल्या शब्दाची लूट करण्यात पाप न मानता तिने स्वभाषेची शब्दसमृद्धि करण्यास झटले पाहिजे आणि पाचवी गोष्ट म्हणजे मराठी भाषेविषयींची निष्ठा आणि आत्मश्रद्धा या दोन गोष्टी भावी पिढ्यात उत्पन्न होतील अशा प्रकारचे कळकळीचे आणि जोराचे प्रयत्न केले पाहिजेत काल प्रतिकूल आहे म्हणून हातपाय गाळून बसणे मराठ्याच्या नावाला व शीलाला शोभायचे नाहीं स्वत च्या कर्तृत्वाने कालाला स्ववश करून सोडण्यातच खरा मराठेपणा आहे ही गोष्ट प्रत्येकाने लक्षात ठेवणे अवश्य आहे.

माघ व ८ शके १८४२

शब्दसिद्धि आणि भाषासौंदर्य

(लेखक-**गोपीनाथ तळवलकर**, सं. ' आनंद ')

माणसाचें आतर जीवन सुरू झाले तेव्हापासूनच म्हणजे प्रारंभापासूनच आत्मप्रकटीकरणाची जरूरी त्याला वाटूं लागली बुद्धि ही एक अपूर्व देणगी निसर्गाने त्याला दिली होती. या बुद्धीनें आहार-निद्रा-भयादि प्राथमिक प्रवृत्तीच्या पलीकडे आपला विकास करून घेण्याची महत्त्वाकाक्षा त्याने प्रथमपासून बाळगली आणि त्या दृष्टीने तो प्रयत्न करू लागला आत्मप्रकटीकरणाबरोबरच दुसरी एक भावना त्याच्या मनात उद्‌भूत झाली आणि ती म्हणजे जीवनातील दृश्यादृश्य गोष्टीना कायम स्वरूप देणे ही होय आपल्या समोरचे जग क्षणभगुर आहे, ते सर्व जरी नाही तरी त्यातलें महत्त्वाचे, सुंदर, व शाश्वत स्फूर्तिदायक जें असेल तें टिकून राहावे असे माणसाला उत्कटतेने वाटूं लागले याच दोन प्रवृत्तींतून मुख्यत भाषेचा विकास झाला. मात्र कार्लाइलनें आश्चर्य व्यक्त केल्याप्रमाणे अत्यंत क्षणजीवी अशा ध्वनीचा आधार घेऊन भाषेनें आपले चिरजीवी शरीर तयार केले हा चमत्कार नव्हे काय ?

श्रवणाकडे भाषा सुपूर्द

आपलें जग हें स्थल आणि काल या दोन तत्त्वानी बद्ध आहे डोळ्याना दिसणारा पदार्थ हा स्थलाचा प्रतिनिधि तर कानाना ऐकूं येणारा ध्वनि हा कालाचा प्रतिनिधि म्हणता येईल मनुष्य प्रथम आपले भाव दुसऱ्याला सागूं लागला तेव्हा हावभाव हेच बोलण्याचें मुख्य साधन होतें हातवारे व मुद्राभिनय करून तो आपले म्हणणे इतराना पटवून देई परंतु लौकरच ही पद्धति मागें पडून त्याने शब्दोच्चाराची भाषा तयार केली जगात सर्वत्र अभिनयाऐवजीं ध्वनियुक्त भाषा असावी ही एक निसर्गाची योजनाच दिसते एकेका अवयवाकडे काहीं कामे सोपवून त्यानाच त्यात वाकबगार करावयाचें आणि शक्तीची काटकसर करून मानवी देहाकडून अधिक काम करून घ्यावयाचे हें सृष्टीच्या विकासयोजनेतील महत्त्वाचे सूत्र आहे मानवी भाषेला श्रवणेंद्रियाचा मुख्य आधार देण्यात काय सोय निसर्गाने पाहिली याचे डार्विननें पुढीलप्रमाणे विवरण केले आहे (१) हातवारे करण्यात ,माणसाचे हात गुंतले तर इतर कामे करण्याचें त्याचें कौशल्य हळूं हळूं नष्ट होईल ही भीति सृष्टीला वाटत असावी (२) शब्दोच्चाराची भाषा अंधारात ऐकूं येते, मनुष्याच्या मागें उभें राहिलें असता ऐकूं येते, किंवा भिंतीआडूनहि ती कळते हावभावानीं एकादी गोष्ट सागायची म्हटली तर श्रोता समोर पाहिजे आणि वक्ता उजेडांत पाहिजे (३) ध्वनि वातावरणात सर्वत्र पसरतो अभिनयानें एकाद्याचे भाव जाणून घ्यावयाचे म्हणजे एका

विशिष्ट दिशेलाच ते दिसूं शकतील डार्विन्‌च्या सिद्धातप्रमाणें ज्या प्रक्रियेंत अडचणी होत्या ती एका इंद्रियाकडून काढून निसर्गाने दुसऱ्या इंद्रियाकडे सुपूर्द केली आणि आज आपण बोलतो त्या भाषेची उत्पत्ति झाली

स्थलकालाला शाश्वती

भाषेने मानवी जीवनात एक प्रतिसृष्टि कशी निर्माण केली हें "The Miraculous Birth of language" या पुस्तकात प्रो रिचर्ड अलबर्ट विल्सन यानीं साधार व सप्रमाण दाखविले आहे त्याच्या मते भाषेच्या निर्मितीपूर्वी काहीं क्षणापलीकडे काल-तत्त्व आणि काही फुटापलीकडे स्थल-तत्त्व माणसाला भासमान होत नसे स्थल-कालातील क्रिया मानस-कोशात नेऊन तेथें स्थिर करण्याची त्याची मनीषा होती समोर दिसणाऱ्या निसर्गाला व अनेक 'पळपुट्या गुपिता 'ना पिजऱ्यात अडकवून ठेवावें असे माणसाला वाटत होते आणि ते त्यानें भाषेच्या शोधाने साधले चचल काल-तत्त्वाला त्यानें इतिहासाचे रूप दिले आणि विचारमालिकेचे तत्त्वज्ञान करून तिला शाश्वत-जीवी बनविले मानवी जीवनातील हे पर्व अत्यत उज्ज्वल असेच म्हणता येईल

भाषेतील शब्द मनुष्याला कसे स्फुरले याविषयी निरनिराळ्या विचारप्रणीला प्रचलित आहेत प्राण्याच्या आवाजाचे अनुकरण करून त्याची नावे ठरविण्यात आलीं, हे कावळा (काव् काव्), माऊ (म्यॉव् म्यॉव्), कोकिळ (कू कू) या शब्दावरून दिसतें पण ही प्राणिशब्दानुकरण–उपपत्ति अर्धसत्य आहे निरनिराळ्या क्रियाच्या नादावरून शब्द तयार झाले, क्रिया उद्गार व नि श्वास याच्याशीं जुळते असे शब्द निघाले याहि उपपत्तीत संपूर्ण सत्य नाहीं काहीतरी उत्कट भावना प्रकट करण्याची अनिवार्य इच्छा माणसाला झाली आणि तीमधून पहिला शब्द जन्मास आला ही जेस्पर्सनची उपपत्ति आता सर्वमान्य ठरली आहे ही भावना प्रेमभावना आहे असें जेस्पर्सन म्हणतो मात्र तेथें प्रेमभावनेची व्याप्ति वाटावयास पाहिजे पहिला उद्गार याप्रमाणे जरी प्रेमभावनेमुळे निघालेला असला तरी पुढे भाषेचा विकास झाला तो मात्र तर्काधिष्ठित बुद्धीनेच झाला हेरडरने हा बाह्यातर संबध पुढीलप्रमाणे व्यक्त केला आहे

> ' Reason was incapable of action without word symbol, and the first moment of rationality must also have' been the first begining of interior language——Man speaks with his mind and speaks while he thinks, therefore the development of language is as natural to man as his nature. "
>
> –Herder " The origin of language "

अर्थात् चिंतनाची शक्ति व पातळी ज्या मानानें वाढत गेली त्या मानानें भाषेची सर्गशक्तिहि वाढली हें उघड आहे म्हणजे चिंतन जितकें सुंदर व सामर्थ्यवान् असेल तितकी भाषाहि सुरेख व ओजस्वी होणार हें उघड आहे

भाषेप्रमाणें इतर काहीं कलाच्याहि आधारें स्थलकालाला साकार व शाश्वत करून ठेवण्याचा प्रयत्न माणसानीं केला आहे यापैकीं गायन ही कला कालतत्त्वाशीं संबद्ध आहे पण ध्वनिमुद्रिकेचा शोध लागेपर्यंत तरी गायनाचें सौंदर्य हे क्षणभंगुरच होतें असें म्हणावें लागेल चित्र आणि शिल्प याचा प्रकार काहींसा वेगळा आहे प्रत्यक्ष दिसणारें प्रमाणबद्ध असें सौंदर्य या कलानीं चिरजीवी केले हें खरे असले तरी या कलाकृति स्थानबद्ध होऊन राहतात हें त्याचें वैगुण्यच नव्हे काय ? मदुरेचे मीनाक्षी मंदिर, ताजमहाल, किंवा अजंठा याचे सौंदर्य पाहण्यासाठी माणसाला तेथे प्रत्यक्ष जावे लागतें या सौंदर्याच्या अनेक आवृत्ति निघूं शकत नाहींत मनुष्याचे मन हें सर्वसंचारी आहे या दृष्टीने त्याचे संपूर्ण प्रतिनिधित्व अखेर भाषेशिवाय कुणी करूं शकत नाहीं हेच खरे गायनाने सौंदर्याचे प्रवाहित्व प्रकट केले असेल किंवा सौंदर्याची विलोभनीय आकृति शिल्पाने शाश्वत केली असेल परंतु स्थल-कालाने बद्ध असणाऱ्या रम्योदात्त घटना अथवा भावना याना सर्वकालीन, सर्वस्पर्शी रूप भाषाच देऊ शकली आपल्या पुष्पपेलव प्रीतीला सुरक्षित व शाश्वत कसे ठेवावे, कुठे ठेवावें याचा विचार करता करता धातु, पाषाण, समुद्र हीं सर्व शेक्सपिअरने रद्द ठरविलीं, कारण या सर्वांवरच मृत्यूची पोलादी पकड बसणार अखेर काळ्या शाईतच तिला ' अक्षयरूपिणी ' करून ठेविता येईल असे शेक्सपीअरने म्हटले. भाषेच्या थोरवीविषयी हेच वेगळ्या पद्धतीने माडताना ॲर्नोल्डनें पुढील उद्गार काढले आहेत—

" Beethoven, Raphael cannot reach
The charm which Homer, Shakespeare teach. "

[होमर, शेक्सपीअर इ० नीं प्रवर्तिलेल्या सौंदर्याच्या पातळीपर्यंत (संगीत सम्राट्) बेथोव्हिन् किंवा (चित्र-शिल्पी) राफेल कधीच पोचूं शकणार नाहीं]

भाषेचा कणा ध्वनि हा असला आणि त्या ध्वनीचे फक्त काळाशीच नाते असले तरी त्या ध्वनीला शब्दार्थ येताच तो शाश्वत होतो भावना किंवा दृश्य यानीं मनुष्याच्य अंत करणाला जो साक्षात्कार व्हायचा तो पुन पुन किंवा पृथ्वीच्या पाठीवर कुठेंहि इतराना घडवून देण्याचें सामर्थ्य भाषेमध्ये आहे भाषेनें भूतकाल आणि भविष्यकाळ याचा साधा जुळवून दिला आणि मानवी संस्कृतींत चैतन्याचा प्रवाह खेळता ठेवला भाषा नसती तर ज्ञान–विज्ञान वाऱ्यावर गेलें असते आणि माणसाला कुठून आलों व कुठे जायचें हे कळले नसते भाषेमुळे पुरुषार्थाचे जुने आदर्श मानवजातीपुढे सतत राहून माणसाना सतत स्फूर्ति येत गेली रामाचा थोर पराक्रम व उदात्त चारित्र्य पिढ्यान्‌पिढ्याना स्फूर्ति देत राहिले त्याचे कारण काय ? ते सर्व वाल्मीकीने भाषानिबद्ध करून ठेविले म्हणून यासाठींच ' त्या रामा तूं देसि रामपण ' असा या आदिकवीचा गौरव करण्यात आला आहे मानवी संस्कृतींतलें भाषेचें हें अनन्य महत्त्व वाङ्मयाच्या विद्यार्थ्यांनीं प्रथम ध्यानात घेतलें पाहिजे लॅटिन किंवा संस्कृत भाषाच्या मानानें आमची मायबोली ही वयानें लहान असली तरी तिच्याहि मागें एका मानवसमूहाचा

सुमारें ८–१० शतकाचा इतिहास आहे जगातील रससिद्ध कवीश्वराची परिषद भरली तर तीमध्यें सहज उठून दिसेल असा एकादा दुसरा वागीश्वर आम्हीं खास ˙ शकूं असा विश्वास आहे आमच्या मायबोलीच्या सृष्टींत ' नवरसाचे सागर ' आणि ' भावार्थांचे गिरिवर ' अशी दोन्ही तऱ्हाची भव्य शोभा आहे आपल्या अध्ययनाचा उपयोग त्या शोभेंत भर घालण्यासाठी करणे हे प्रत्येक वाङ्मय–विद्यार्थ्याचे कर्तव्य आहे.

अनेक भाषांचे संस्कार

मराठी भाषेच्या उद्गम–विकासाचा विचार प्रस्तुत लेखाच्या कक्षेंत येत नाहीं. परंतु शब्दसिद्धीकारिता अवश्य अशीं जीं मूलभूत तत्त्वे आहेत त्याच्याशी भाषेच्या प्रारंभीच्या संस्काराचा संबंध खास येतो, म्हणून तेवढा भाग दिला पाहिजे संस्कृतपासून मराठी भाषा निघाली हा स्थूल विचार सर्वत्र प्रचलित आहे अर्थात् मराठीचा ऊहापोह करताना संस्कृत भाषा हा पाया धरणे या विचारामुळे अपरिहार्य होते परंतु डॉ कत्रे वगैरे अलीकडील नामवंत भाषाशास्त्रज्ञाच्या सशोधनामुळे खुद्द संस्कृतविषयीं ज्या रूढ कल्पना होत्या त्याच बदलत चालल्या आहेत सामान्य समजूत अशी होती कीं संस्कृत ही एकच मूळ आर्यभाषा असून तिच्यापासून पुढें प्राकृत भाषा निघाली, किंबहुना तिची विकृति किंवा अपभ्रंश ही प्राकृत भाषा ठरली आणि आजच्या भारतीय प्रातिक भाषा या प्राकृतातून जन्म पावल्या मायकेल मधुसूदन दत्त याच्यासारखा थोर वंग कवि बंगाली भाषेला उद्देशून म्हणतो—

> " शकुन्तला तुमि, तब मेनका जननी
> रूपहीना दुहिता, के मा ज्या'र अप्सरी."

(हे वंगभाषे ! तूं शकुंतला असून तुझी माता (संस्कृत) मेनका आहे अप्सरेची मुलगी कुरूप कशी होईल ?) पण आज भाषाकोविद् वंगभाषा एकदम संस्कृतमधून निघाली असे म्हणणार नाहीत तिची जननी संस्कृत नसून मागधी आहे वेदरचनेच्या पूर्वी आर्याची जी भाषा होती तिच्याबरोबर अनेक बोली या देशात प्रचलित होत्या या बोलींचे संस्कृतवर परिणाम झाले आणि या बोलींवरहि सस्कृतचे परिणाम झाले परंतु एका अवस्थेत संस्कृतचे रूप प्रवाही न राहता घनरूप, नियमबद्ध व्हावें अशी आच पंडिताना लागली आणि संस्कृत ही भाषा व्याकरणाच्या काटेकोर नियमानीं चहूकडून बाधली गेली इतर भाषा मात्र व्यवहारात राहून, विकसत व वाढत गेल्या, त्याचे शरीर लवचिक व वर्धिष्णु राहिलें आणि पुढे त्या व्याकरणबद्ध झाल्या तेव्हा त्याच्या वाढीला मर्यादा पडली

मराठी भाषा ज्या मुख्य प्राकृत भाषेवरून घेतली गेली ती ' महाराष्ट्री ' होय याविषयीं बऱ्याच तज्ञाचे आता एकमत आहे ' महाराष्ट्री ' आणि ' शौरसेनी ' या प्राकृतापैकीं दोन भाषा विशेष ज्ञात आहेत प्राकृत वैय्याकरणानी ' महाराष्ट्री 'लाच अग्रपूजेचा मान दिला आहे प्राकृत भाषाचें व्याकरण सागताना विशेष तेवढें नमूद केल्यानंतर ' शेषं महाराष्ट्रीवत् ' असें सूत्र सागतात हेमचंद्रानें प्राकृतचें व्याकरण

म्हणजे महाराष्ट्रीचेंच व्याकरण दिलें आहे. महाराष्ट्री ही प्राकृतातील काव्याची भाषा आणि शौरसेनी ही गद्याची भाषा म्हणून संस्कृत नाटककारानीं मान्य केले आहे. अशोककालाच्या पूर्वीपासून महाराष्ट्रामध्ये आर्यांची वस्ती असून ' महाराष्ट्री ' ही भाषा त्यावेळीं प्रचारात असली पाहिजे महाराष्ट्रीचा प्रभाव जैन धर्मग्रंथातील अर्ध-मागधी भाषेवरहि पडलेला दिसतो (अर्ध मागधी ही अर्धीमागधी नसून अर्ध्या मगधाची भाषा म्हणून तिला हे नाव पडले) अर्थात् याच्या उलटहि झालेलें आहे जैन मुनि धर्मोपदेशाकरिता सर्वत्र सचार करीत तेव्हा अर्ध मागधीचा जन्मकाल वेदापर्यंत नेता येत असला तरी त्या भाषेवर जैन मुनींच्या पर्यटनामुळें निरनिराळ्या प्रदेशात असलेल्या बोलींचे संस्कार होत गेले

तीच गोष्ट ' महाराष्ट्री ' भाषेसंबंधीहि म्हणता येईल महाराष्ट्रात आर्य लोक वसाहत करावयास आले तेव्हा ते स्वत ची भाषा घेऊन आले परंतु त्याचे परिभ्रमण ज्या ज्या प्रदेशातून झाले त्या त्या प्रदेशातील भाषाचे शब्द, साप्रदाय व तऱ्हा त्याच्या भाषेंत शिरल्या महाराष्ट्री ही भाषा वैदिक, संस्कृत, प्राकृत इ० अनेक भाषाचे संस्कार घेऊन परिणत झाली असल्याने तिच्यापासून निघालेल्या मराठीवर तीं चिन्हे दिसावीं यात काय नवल ? आणि म्हणूनच मराठी ही भारताच्या पश्चिमकडे सिंधीलाहि जवळ आहे तर काहीं बाबतींत पूर्वेकडील टोकाच्या बंगालीशींहि तिचे साम्य आहे [शब्द-कोश-प्रस्तावना, विभाग ८ था] सातव्या शतकामध्ये अरब लोक उत्तर कोकणात व्यापार करूं लागले तेव्हा अनेक अरबी शब्दहि मराठीत शिरले आणि त्यानी मराठीत सरूपता मिळविली यानंतर पोर्तुगीज, फ्रेंच, डच, इंग्रज, या युरोपीयन राष्ट्राचा भारताला जसजसा संसर्ग होत गेला तसतसा मराठीत त्याचाहि भरणा होत गेला

पण मराठीचें शब्दरूपी शरीर हें असें विविध पोटभाषाच्या व बोलीच्या संस्कारानी बनलेले असलें तरी तिचे अंतरंग हे पुष्कळसे संस्कृतमय आहे ही गोष्ट मान्यच करायला हवी 'अमृताशीं पैजा जिंकणारीं अक्षरे' निर्मिणाऱ्या मराठीच्या आद्य कवीश्वराने व्यासशंकराचार्यांच्या आधारानेच आपला ग्रंथ रचिला हें विसरून चालणार नाही संतकवीच्या तत्त्वज्ञानावरच नव्हे तर भाषेच्या डौलावरहि संस्कृतची आहे पंडित कवि हे तर बोलून चालून संस्कृतवरच पोसलेले फार काय पण होनाजी बाळासारख्या लोककवींनासुद्धा आपल्या लोककाव्याला सरसता व सौंदर्य आणण्यासाठीं **"गोपीमन कमलभृंगा, प्रतापतुंगा, मुरहर, पंकजपाणि"** अशी संस्कृतप्रचुर रचना करावीशी वाटली आधुनिक मराठी वाङ्मयात भाषेला सौष्ठव व माधुर्य आणा-वयाचे म्हणजे संस्कृत वाङ्मयातील अर्थगर्भ व गोड शब्द भाषेत पेरायचे हा संकेत आजवर रूढ होता अजूनहि संस्कृतची ही मोहिनी आमच्यावरून गेलेली नाहीं

भाषाशुद्धि–विवेक आणि विरोध

मराठीची उत्पत्ति व विकास आणि तिचा इतर भारतीय जुन्या भाषांशीं व संस्कृतशीं असलेला संबंध याचें एवढे निवेदन पुरें आहे या निवेदनावरून भाषा-

विकासामध्यें अनेक भाषाचे व बोलींचे संस्कार कसे अपरिहार्य असतात हें दिसून येईल हें लक्षात घेऊनच आज भाषेची समृद्धि करणारानी ग्रंथरचना केली पाहिजे परंतु आज काहीं विचित्र प्रवृत्तीनीं साहित्यक्षेत्रात आपली दहशत बसविली आहे आणि त्यामुळे साध्या व रसाळ भाषेला बेढबपणा येत आहे या प्रवृत्तींची चिकित्सा केल्याखेरीज खऱ्या भाषासौंदर्याचे मर्म नीट उमगणार नाहीं

अनेक भाषा, पोटभाषा याचे प्रवाह मिसळून परिणत झालेल्या मराठींतून अ–मराठी शब्द काढून टाकण्याची जी मोहीम सुरू झाली तिचे मूळ भाषिक नसून पुष्कळसें राजकीय होते. भारतीय राष्ट्रवादात पुनरुत्थानवादी (revivalist) पंथ मोठा प्रबळ होता सुवर्णयुग कुठे तरी भूतकाळात, हिंदु-साम्राज्यात, संस्कृत वाङ्मयात आहे आणि ते परत आणण्यासाठी मध्ययुगाच्या व त्या मागच्या प्रवृत्तीची, परंपराची, भाषेची पुन प्रतिष्ठापना करावयाची हा या पंथाचा आग्रह होता या पंथातले सुशिक्षित अग्रणी विज्ञानाचे महत्त्व ओळखून नव्हते असे नाही परंतु प्राचीन संस्कृतीवरील श्रद्धा आणि विज्ञाननिष्ठा याचा कसाबसा मेळ घालण्याचा त्यांनीं प्रयत्न केला मराठी भाषेवरहि या पथाचा ठसा उमटल्याखेरीज राहिला नाही. या पंथाने भाषाक्षेत्रात आणलेल्या शुद्धीकरणाचे स्वातंत्र्यवीर सावरकर प्रवर्तक होत उर्दू शब्दावर तर सावरकराचा विशेष कटाक्ष होता ‘ सर्व हिदुमय झाले पाहिजे ’ या त्याच्या सूत्राचें भाषेपुरते ‘ सर्व संस्कृतमय झालें पाहिजे ’ असे रूपातर झाल्यास आश्चर्य ते कोणते ? कारण संस्कृत हीच हिंदु संस्कृतीची गगोत्री होय हें सिद्धच होते

स्वातंत्र्यवीराना पुढे एक प्रभावशाली सहकारी मिळाले आणि वेगळ्या भूमिकेवरून यानी भाषाशुद्धीचा पुरस्कार हिरीरीने केला कै गु डॉ माधवराव पटवर्धन (माधव जूलियन्) हे ते गृहस्थ होत कवि, कोशकार, समीक्षक अशा अनेक नात्यानीं कीर्तिमान् झालेले पटवर्धन प्रथम फार्शी भाषेचे एकनिष्ठ अभ्यासक म्हणून पुढें आले आणि मराठीत फार्शी शब्दाची त्यानीं रेलचेल करून सोडली परंतु अशा रीतीने परकी शब्द वापरूं लागलो तर भाषेची सर्गशक्ति क्षीण होते असें त्याना पुढें वाटूं लागले आणि एकदा एकादी गोष्ट पटली की तिचा प्राणपणाने पुरस्कार करायचा या पटवर्धनाच्या वृत्तीप्रमाणें ते भाषाशुद्धीचे कडवे पुरस्कर्ते बनले संस्कृतप्रमाणे बोलींतलेहि समर्पक व अर्थवाही शब्द घ्यावे असा त्याचा आग्रह असे त्यामुळे एके बाजूस ‘ दिग्बुभुक्षा ’ (मुलुखगिरी) हा दुर्बोध संस्कृत शब्द तर दुसरीकडे ‘ गावले ’ (सापडले) असा गावठी शब्द अशा दोन टोकात त्याची भाषाशैली हेलकावत राहिली ! सावरकर–पटवर्धन या पराक्रमी जोडीच्या प्रचारामुळे अनेक हेगाडे व विचित्र शब्द मराठीच्या संसारात कायमचे नागरिक होऊन बसले आहेत ! प्रतिशोध, स्थानक, इच्छुक, उपाख्य, अर्थसंकल्प, हातभेट, षड्यंत्र, अभियोग, नि, शीर्षक इ० शब्द काहीं पत्रकार व लेखक हट्टानें वापरतात व्यवहारात या शब्दाना थोडें फारच चलन मिळाल्याने कोशांत त्याचा अंतर्भाव करावा लागला तरी त्यानीं मराठीला सौंदर्य आणलें असें म्हणवत नाहीं.

मात्र सावरकर–पटवर्धनानीं भाषाशुद्धीची धूम उडविली त्यामुळें मराठी भाषेची घडण व सौंदर्य यावर विचारमंथन सुरू झाले हे खास आणि यासाठीं भाषाभ्यासकानीं त्याचें ऋण मान्य करावयास हवें भाषाशुद्धीच्या प्रवर्तकाचा दावाच मुळात चूक होता पण त्याच्यापाशीं निदान कळकळ, विद्वत्ता आणि प्रतिभा हीं भरपूर होतीं पण टूम म्हणून या चळवळींत सामील झालेल्या व देशाभिमानाच्या खोटया कल्पनाच्या आहारीं गेलेल्या काही उथळ पत्रकाराजवळ व लेखकाजवळ तें भाडवल मुळींच नव्हतें मग या बारगीराचे भाषाशुद्धीचे प्रयत्न भाषेला भयंकर विद्रूप करण्यास कारण झाले यात आश्चर्य कसलें ? अव्वल इंग्रजींतील पंडित लेखकाप्रमाणे शुद्ध व सुडाळ संस्कृत शब्दहि ही भाषाशुद्धिवादी मंडळी योजू शकेनात या अनिष्ट प्रवृत्तीविरुद्ध आमचे सौंदर्यवादी समीक्षक मित्र प्रा श्री के क्षीरसागर यानीं प्रथम कडाडून हल्ला चढविला. * हा हल्ला बिनतोड होता प्रा क्षीरसागराच्या प्रतिपादनात भाषाशुद्धिवाद्याची नुसती रेवडी उडविली होती असे नाही तर भाषेला सामर्थ्य व रमणीयत्त्व येण्यास कोणतीं तत्त्वें प्रभावी ठरतात याचे सम्यक्‌दर्शन करून देण्यात आलें होतें

प्रा क्षीरसागर यानीं भाषाशुद्धीला विरोध करताना ही मुख्यत भाषाशुद्धि नसून शब्दशुद्धि आहे असा मुख्य आक्षेप घेतला होता प्रतिभावान् माणसें आपल्या भावना-कल्पनाना जो सहजोद्गार देतात त्यामुळे भाषा सुंदर व समृद्ध बनते चिमटा–पद्धतीनें परकी शब्द काढून त्या ठिकाणी बोजड स्वदेशी शब्द ठेवल्याने भाषा सुंदर कशी होणार ? वाक्यरचनेची ढब इंग्रजी पद्धतीची राहूं दिली आणि नुसते शब्द तेवढे अस्सल मराठी किंवा संस्कृत बसविले तर त्या भाषाशुद्धीने कोणतें कार्य साधणार ? उर्दू किंवा इंग्रजी शब्दाचे अस्सल मराठी पर्याय बनविताना या परकीय शब्दाच्या वजनाना व आकाराना वाजवीपेक्षा फाजील महत्त्व देणें ही एक चूक भाषाशुद्धिवाले करतात असेहि प्रा क्षीर-सागरानीं दाखवून दिले ' मॅटर्निटी होम ' ला मातृप्रसूतिगृह (येथें मातृ हा शब्द फालतू नाहीं का ?) किंवा ' व ' ला नि हे शब्द हीं या हास्यास्पदतेचीं उदाहरणें होत.

प्रा क्षीरसागर म्हणतात—

" एकादा संस्कृत शब्द, प्रतिशब्द अथवा परभाषेंतील शब्द प्रचारकी बाण्यानें आणणें स्वाभाविकतेस विघातक आहे आजवर जे जे नवीन शब्द आले ते ते कोणी पंडिताने आणून सोडले नाहींत सामान्य जनाच्या स्वाभाविक संपर्कांत ते केव्हा आले हें कळलेंहि नाहीं त्यातहि काहीं रुजले व काहीं रुजले नाहींत काहीं मूळचें स्वरूप अजिबात पालटून मराठी जिव्हेवर नादूं लागले या सर्व प्रक्रियेचा अर्थ या भाषावृक्षा-वरील शब्द तोडून त्या भाषेच्या फादीवर चिकटवून दे असा प्रकार कधींच होत नाहीं भाषेला कोणते शब्द मानवतात व कोणते मानवत नाहींत हें हळूहळूं रूढ होणाऱ्या शब्दाच्या इतिहासाकडे पाहिल्यास स्पष्ट दिसून येईल

---

* " खरी भाषाशुद्धि आणि तिचे खरे वैरी अर्थात् सावरकर आणि पटवर्धन " १९३६ (फेब्रु–मार्च) ' सह्याद्रि '

भाषासिद्धीच्या प्रवाहाची मुख्य दिशा मात्र स्पष्ट आहे प्रत्येक भाषेला कांही विशिष्ट नाद असतो हें नादवैशिष्ट्य ही भाषा बोलणाराच्या उच्चारण-पद्धतीवर (Accent and Intonation) अवलंबून असतें जुने शब्द हल्लीच्या स्वरूपात कां आले याचें उत्तर या राष्ट्रीय वैशिष्ट्यात सापडतें अशा स्थितीत भाषेच्या विशिष्ट रचनेचा भंग करून केवळ संस्कृत कोशात आढळतात म्हणून हवे ते शब्द मराठीवर लादतां येणें शक्य नाहीं, यायोगें लिहिण्याची भाषा पंडिती व अस्वाभाविक होत जाईल आणि व्यवहाराची भाषा आणि पुस्तकी भाषा याचा संबंध अजिबात तुटेल मराठीनें स्वाभाविक रीत्या जे नवीन शब्द बनविले आहेत त्यायोगे हा वैशिष्ट्यभंग झालेला नाही याचें कारण व्यवहाराच्या अकृत्रिम ओघांत आलेले शब्द पाडित्याची कदर न करता शक्य तों मराठी पेहराव घेत घेत आले आहेत तसेंच प्रत्यक्ष व्यवहाराच्या वातावरणात जे शब्द प्रथम पदन्यास करतात ते भाषेतील विशिष्ट रचनेमध्येंहि (Idioms) आपलें योग्य स्थान ठरवीत ठरवीत येतात साराश ते आगातुक व उपटसुंभ वाटत नाहीत या बाबतींत पंडिती वळणाचे लोक दोन चुका करतात एक तर केवळ कोणताहि संस्कृत शब्द मराठींत दडपण्यास हरकत नाही या भ्रमाने मराठी शब्दसमूहाचे स्वरूप बिघडवितात, तर उलट दुसरें म्हणजे कधीं कधी मराठीस अनुकूल असे रूप घेणाऱ्या शब्दास उलट मूळ स्वरूपाप्रत पाठवितात ”

[‘ व्यक्ति आणि वाङ्मय ’ पृ ११०-११]

शब्दसिद्धीचे कुशल कारागीर

तसे पाहिले तर भाषाशुद्धिवादाचे अग्रणी म्हणविणारापूर्वीहि नवे सार्थ व सुटसुटीत मराठी पर्याय बनविण्याचे काम व्युत्पन्न व कुशल लेखक-संपादकानीं अव्याहत केले होतें आणि नंतरहि त्या कामाला कधी खड पडलेला नाही मात्र भाषाशुद्धिवाद्याचा धर्मवेडा आग्रह या वाग्भटाजवळ नव्हता श्री आबा चादोरकर या प्रसिद्ध इतिहाससंशोधकानीं ‘ केसरी ’ पत्रानें ५० वर्षांच्या कालावधींत प्रसृत केलेल्या परिभाषेवर फार सुंदर निबंध ‘ केसरी—प्रबोध ’ या ग्रथात लिहिला आहे. त्यावरून महाराष्ट्राच्या या एकाच ख्यातनाम नियतकालिकाने मराठी शब्दसंपत्तीत किती मोलाची भर घातली आहे हे दिसून येईल श्री चादोरकराच्या मते ‘ केसरी ’ ने २८७० नवीन शब्द काढले श्री. चादोरकरानीं यापैकीं काही निवडक शब्द दिले आहेत, त्यावरून सहज दृष्टि टाकली तरी कितीतरी ओळखीचे शब्द भेटतात. दडपशाही, सरकारनियुक्त, प्रतोद, राष्ट्रसघ, पुच्छप्रगति, रणगाडा, सरक-पूल, हुजूर-पक्ष, मजूरपक्ष, सविनय कायदेभग, गैरसनदशीर, ग्रंथिक संनिपात, संसर्ग-विरोध (सेग्रेगेशन्), कुलगुरु, कुलपति, विशारद्, लाठी-राज्य, हस्तादोलन, रौप्यशृंखला इ शब्द तयार करताना ‘ केसरी ’ नें भाषाशुद्धिवाल्याची ‘ सोवळी ’ दृष्टि ठेविली नव्हती आणि म्हणूनच लवचिक, वेधक व अर्थवाहक असे शब्द त्यास तयार करता आले शतायु होऊन विराम पावलेला पुण्याचा ‘ ज्ञानप्रकाश ’, नागपूरचा ‘ तरुण भारत, ’ ‘ महाराष्ट्र, ’ मुंबईचें माजी ‘प्रगति’ साप्ताहिक, ‘ विविध-

वृत्त ' इ० अनेक नियतकालिकानी वेळोवेळीं येणाऱ्या नव्या परकीय कल्पना व शब्द याना बेमालूम मराठी पेहेराव चढविले आहेत. अनेक शैलीकार लेखकानी या प्रक्रियेस उत्तम हातभार लाविला आहे

पर्याय शब्द बनविताना तो मूळ शब्दांतील सर्व अर्थच्छटा व्यक्त करतो की नाहीं हें प्रथम पाहणें आवश्यक असते पण तितकीच दुसरी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे आपल्या भाषेत तो शब्द सुशोभित दिसला पाहिजे व चपखल बसला पाहिजे परदेशी शब्दा-मागील सूक्ष्म ध्वनि किंवा आख्यायिका याहि आपल्या प्रतिशब्दात प्रतिबिंबित करता आल्या तर दुधात साखर पडली म्हणावी लागेल एकदोन उदाहरणावरून हें स्पष्ट होईल ' राउंड टेबल कॉन्फरन्स ' यास ' गोल–मेज–परिषद् ' असा एक प्रतिशब्द निघाला ' राउंड–टेबला'चें ' गोल–मेज ' हे सरळ रूपातर होय पण ' गोल–मेज ' हा शब्द कानाला आल्हादकारक वाटला नाही पुढे निघालेला ' मंडलाकार–परिषद् ' हा पर्याय मात्र जितका सुबोध तितका प्रसन्न वाटू लागला पण या शब्दाला आणखीहि एक मोठी अर्थगौरवाची बाजू आहे ' राउड टेबल ' हे ऑर्थर या प्राचीन इंग्लिश राजाचे वैशिष्ट्य होते आपल्या सर्व सहकाऱ्याना ऑर्थर गोल मेजाभोवतीं बसवी, हेतु हा कीं, सर्वांचेच अंतर आपणापासून सारखे असावे, कुणी कमी योग्यतेचा किंवा दूरचा असे वाटूं नये ऑर्थरची ही समताबुद्धिच अलीकडील राउंड टेबल–कॉन्फरन्स या नावात सूचित केलेली आहे ' मंडलाकार ' या शब्दात ' टेबल ' न आले तरी या समत्व-बुद्धीचें दर्शन होते श्रीकृष्ण आपल्या सवगड्याना न्यूनाधिक भाव वाटू नये म्हणून ऑर्थरच्या सरदाराप्रमाणेच सभोवतीं बसवून घेई पडित कवीने याचे वर्णन " म्हणुनि बहुत पंक्ती **मंडलाकार** केल्या " असे दिले आहे तेव्हा ' राउंड टेबल ' प्रमाणे ' मंडलाकार ' शब्दहि एका प्राचीन उदारहृदयी पुरुषाच्या समत्त्वबुद्धीपर्यंत जाऊन पोचतो हें सहज दिसून येईल आणि म्हणून त्याची समर्पकता एकाहून अधिक दृष्टीनी कशी व किती आहे हें कळेल ' ऑनरेरियम् ' म्हणजे काहीं कामाकरिता मोबदला म्हणून नव्हे तर कृतज्ञतेचे प्रतीक म्हणून ' फूल ना फुलाची पाकळी ' या न्यायानें दिलेलें द्रव्य याला ' मान–द्रव्य ' किंवा ' मान–वेतन ' असा प्रतिशब्द निघाला (' मानधन ' असा शब्द काही संपादक किंवा लेखक अत्यंत चुकीनें वापरतात ! ' मानधन ' हे विशेषण असून त्याचा अर्थ मान हेच ज्याचे धन होय असा पुरुष, स्वाभिमानी पुरुष उदा **' मानधन प्रभु मी जे वदलों कर्तव्य ते करीन खरें, '** –मोरोपंत) तथापि आता ' सभावना द्रव्य ' म्हणून निघालेला पर्याय अधिक सुंदर, सार्थ व समर्पक आहे पूर्वी विद्वान् ब्राह्मणाची संभावना करीत म्हणजे त्याना त्याच्या कामागिरीचा पुरेपूर मोबदला किंवा वेतन देत असे नाही, तर त्याच्या कामाचा गौरव करण्यासाठी काहीं अल्पसा उपहार देत ' ऑनरेरियम् ' मध्ये हाच अर्थ नाहीं काय ? असे अर्थवाहक व डौलदार पर्याय शब्द जितके निघतील तितके पाहिजेच आहेत परंतु असे शब्द विटा पाडल्याप्रमाणे बनविता येणार नाहींत वऱ्हाडमधील एका जाही सभेत व्याख्यान देत असता, 'हीच ती–हीच ती ' असें थोडें अडखळून नंतर ' हीच ती

नोकरशाही ' असें लोकमान्य टिळक एकदम साक्षात्कार झाल्याप्रमाणे उद्गारले, आणि त्यादिवशीं रात्रीं मित्राशी सुखसंवाद करीत असता, " आज बारा वर्षें ज्या 'ब्यूरोक्रसी' शब्दाला प्रतिशब्द हुडकीत होतो तो अखेर सापडला " असे समाधान त्यानीं व्यक्त केले भाषाप्रभू अनेक वर्षांच्या चिंतनानें भावनेच्या ओघात जे नवे शब्द बनवितात तेच भाषेचें सौंदर्य व सामर्थ्य वाढवितात भाषाशुद्धिवाल्याच्या टाकसाळीतलीं नाणी संख्येने पुष्कळ निघत असली तरी त्यात कलादृष्ट्या हिणकस भाग खूप असतो

परिभाषेचा जटिल प्रश्न

परंतु खोटीं नाणीं बाजारात आलीं तर ती खऱ्या नाण्याना बाहेर घालवितात, हा अर्थशास्त्रातला भयानक सिद्धात साहित्यातहि खरा ठरतो हे दुर्दैव होय ' शीर्षका–' नें ' मथळा ' यासारखा सुटसुटीत शब्द मागे सारला, ' कादंबरी ' सारखा रम्य व सुंदर शब्द असता ' उपन्यास ', ' नवलकथा ' असले शब्द तिची जागा बळकावूं पहात आहेत ! टूम म्हणून नवे शब्द निघाले कीं ते वापरून ' अद्ययावत् ' व देशप्रेमी ठरूं पाहणारे लेखक-संपादक निघतात ! म्हणून तर शब्दनिर्मिती व शब्दाची निवड याचा सौंदर्यवादी दृष्टीने विचार करणे जरूर आहे असो भाषाशुद्धि या चळवळीप्रमाणे आतां परिभाषा बनविण्याची जी मोहीम सर्वत्र सुरू आहे तीहि भाषेला बोजड बनवील कीं काय अशी भीति वाटते कै वा गो आपटे यानी परकीय परिभाषा सर्वच्या सर्व आपली म्हणून पत्करावी असा विचार माडला होता परंतु तो आज कुणी पत्करील असें चिन्ह दिसत नाही अनेक प्रगत शास्त्राची परिभाषा तयार करण्याचीच चळवळ आज बळ धरीत आहे अशा वेळी ही परिभाषा मराठीच्या निकोप व सुढाळ शरिराला कुरूपतेचें जाड्य आणणार नाही याची काळजी घेतली गेली पाहिजे

वास्तविक परिभाषा हा स्वतत्र अभ्यासकाचा खास विषय असतो सर्वसामान्य भाषाविचार–विशेषत ललित वाङ्मयाचा विचार–करताना परिभाषेचा प्रश्न उद्भवूं नये परंतु काहीं शास्त्रें सामान्य ज्ञानात मोडतात आणि त्याच्यात उत्पन्न झालेले पारिभाषिक शब्द नेहमीच्या बोलण्यालिहिण्यात येऊ लागतात यासाठी परिभाषेची दखल घेतल्या-शिवाय चालत नाही आज आपल्या राष्ट्रात जी परिभाषा–निर्मितीची चळवळ सुरू आहे तिचा मुख्य आधार संस्कृत हाच आहे जयपूर येथील राष्ट्रभाषा–परिषदेच्या अध्यक्षीय भाषणात श्री कन्हैयालाल मुनशी यानी म्हटले होते कीं, आज भारतातील सर्व लोकांना सास्कृतिक स्फूर्ति व एकता देणारी म्हणून राष्ट्रभाषा कोणास म्हणावयाचे असेल तर ती संस्कृतच होय भारत व ब्रह्मदेश यात ३४, ९८, ८८००० भारतीय भाषा बोलतात त्यापैकीं संस्कृतोद्भव भाषा बोलणारे २५,३७,१२००० असून ४, ६७, १८००० लोक संस्कृतचें वर्चस्व असलेल्या द्राविडी भाषा बोलणारे आणि २, १४, १२००० संस्कृत–द्राविड अशा मिश्र भाषा बोलणारे आहेत (१९३१ ची शिरगणती) पंडितप्रवर डॉ सुनीतिकुमार चटर्जी यानी उत्तर व मध्य भारतातील भाषा ' संस्कृतोद्भव ' असून अगदी दक्षिणेकडील भाषाचे द्राविडी रक्ताचें नाते असले

तरी त्या ' संस्कृताश्रय ' म्हणजे संस्कृतावर अवलंबून असलेल्या आहेत असे म्हटलें आहे ' संस्कृतोद्भव ' भाषाचें स्थान गीर्वाणवाग्मंदिराच्या सभामंडपात असले तर ' संस्कृताश्रय ' भाषाचें त्या मंदिराच्या प्राकारात आहे एवढेच अशा रीतीनें प्रमुख भारतीय भाषाचा आधार संस्कृत असल्यानें परिभाषा बनविताना सर्व पंडितानीं संस्कृत कोशागाराकडे धाव घ्यावी यात गैर काही नाहीं

परिभाषा बनविणाराला या शास्त्राचे ज्ञान सखोल असले पाहिजे आणि तो उत्कृष्ट संस्कृतज्ञ असला पाहिजे पण हीं दोन्हीहि अंगे असून स्वभाषेचें वजन व व्यक्तित्व त्याला पूर्ण आकलन झालेले नसेल तर त्याने निर्मिलेले शब्द स्वभाषेचे सौंदर्य वाढविण्यास कधींहि कारण होणार नाहींत आज डॉ रघुवीर परिभाषा-निर्मितीचे महान् कार्य करीत आहेत तथापि त्याच्या एतद्विषयक अधिकाराबद्दल योग्य तो आदर दर्शवूनहि त्यानी निर्मिलेली परिभाषा जशीच्या तशी पत्करल्यानें मराठीचें सौंदर्य वाढेल असें खास म्हणवत नाहीं संस्कृतवर आधारलेले दुर्बोध व बोजड शब्द मध्यवर्ती संस्थेत तयार व्हावेत व प्रातिक भाषानीं ते घाऊक रीतीने आपल्या उपयोगासाठी घेऊन जावेत ही क्रियाच मुळीं अनैसर्गिक आहे. याखेरीज रघुवीरप्रणीत नवे शब्द आमच्या भाषेत असलेल्या तत्सम शब्दाच्या अर्थांना पदच्युत करून भाषिक अराजक माजविणार आहेत ही मोठीच भीति वाटते ' संशोधन ' (Research) याचा आजवर आम्ही नवे ज्ञान व सिद्धात शोधून काढणे असा अर्थ करीत होतों पण डॉ रघुवीर त्या शब्दाचा अर्थ दुरुस्ती करणें ' (amendment) असा सागणार ! अशी तऱ्हा अनेक शब्दाची होईल ' लोकसभा ' हा सुंदर शब्द पार्लमेंटाला आज अनेक वर्षें रूढ असता ' संसद् ' हा व्यंजनान्त व उच्चारकठिन शब्द वापरण्याची पाळी डॉ रघुवीरानीं आणली आहे ! असो भाषिक नेत्यानीं याकडे वेळींच लक्ष दिले पाहिजे भाषाशुद्धिवाद्याच्या पुनरुत्थानवादी धर्मवेडानें परिभाषानिर्मात्याना पछाडले तर प्रातिक भाषा विद्रूप होण्यास फारसा विलंब लागणार नाहीं ! अमळनेर येथे भरलेल्या मराठी साहित्य संमेलनानें या बाबतीत ठराव करून डॉ रघुवीराना थोडी सबुरी करण्याचा इषारा दिला हें योग्यच झाले

निवडीचें क्षेत्र विस्तृत पाहिजे

जातिवंत लेखक कोशात वेळोवेळी शब्द पाहून आपले लिखाण सजवीत नाहीं अध्ययनाचे वेळी त्याला कोशाची मदत होते पण समर्पक शब्द त्याच्या लेखनाच्या ओघात आपोआप येत जातात आणि आपापले योग्य ठिकाण शोधून उत्कृष्ट अर्थनिष्पत्ति करतात भाषाभ्यासासाठीं विविध शब्दाची सामग्री असेल तर अर्थातच या प्रक्रियेस मोठी मदत होईल. या दृष्टीनें प्रा दे द वाडेकर यानी आपल्या ' भारतीय मानसशास्त्र परिभाषा ' कोशांत एका परकीय शब्दाला अनेक पर्यायशब्द दिले आहेत हें भाषाभिवृद्धीस उपकारक ठरणारें आहे.

Interruption–व्याघात, विघ्न, अंतराय, खंड, भंग, व्याघातन, विघ्नन, अंतरायण, भंजन, खंडन, व्यत्यय. (पृ. १६५)

Conflict–द्वंद, विसंवाद, विरोध, कलह, विग्रह, अभिसंपात (पृ ४५)
हीं दोनच उदाहरणे घेतलीं तर निवड करण्यास लेखकाला किती वाव आहे हें दिसून येईल. यांतून पर्याय घेताना विवेचनास व शैलीस योग्य तोच शब्द लेखक निवडील यातले कित्येक शब्द कदाचित् अजीबात मागे पडतील एका परकीय शब्दासाठीं कदाचित् दोनतीन प्रतिशब्द यातून रूढ केले जातील आणि त्यापैकीं प्रत्येकात पुढे काहीं नवी अर्थच्छटा येईल असो शब्द आयते तयार करून लेखकास वापरायला दिल्याने खरी शब्दसिद्धि होत नाहीं हें तर खरेच आहे परंतु निदान लेखकाच्या निवडीला असें विस्तृत क्षेत्र तरी परिभाषानिर्मात्यानी द्यावे असे म्हणता येईल परिभाषेबद्दल एवढा विवेक पुरे आहे.

ग्रामीण वाङ्मयाची टूम !

शब्दसौंदर्याची हानि करणाऱ्या आणखी एका प्रवृत्तीला छेडणे अवश्य आहे ही प्रवृत्ति जितकी गंभीर तितकीच नाजुक आहे ग्रामीण अथवा प्रादेशिक वाङ्मय लिहून ते लोकाभिमुख करण्याचा (किंवा भासविण्याचा !) प्रयत्न करणे ही ती प्रवृत्ति होय. लोकाभिमुखता हा आज जवळ जवळ सर्वच क्षेत्रात परवलीचा शब्द आहे 'लोकासाठी वाङ्मय, लोकाचे वाङ्मय, लोकनिर्मित वाङ्मय' हा आक्रोश सुरु आहे (Goverment for the people, of the people, and by the people या लिंकनच्या सूत्रावरून मराठीतले हें घोषवाक्य तयार करण्यात आले) केवळ आकर्षक नादाखेरीज या घोषणेत काही फारसा भरीव अर्थ आहे असे वाटत नाही लोकानीं निर्माण केलेले वाङ्मय हा तर या घोषणेतला विशेष हास्यास्पद भाग होय ! रस्तेबांधणी, शेतकाम याप्रमाणे कलाकृतीची निर्मिति सामुदायिक रीतीने करता येणे शक्य असते काय ? वाङ्मय ही काय समूह–विकास–योजना किंवा ग्रामसफाई आहे म्हणून जथ्थानीं ते निर्मिता येईल ?

वाङ्मय अधिकात अधिक लोकाना कळेल असे सुबोध असावे आणि समाजातील शक्य तेवढया मोठ्या विभागाच्या भावना-कल्पना-आकांक्षा याचे स्वच्छ प्रतिबिंब त्यात उमटावें हें म्हणणे उजू आहे आणि समंजस वाङ्मय-सेवक या म्हणण्याचा योग्य तो आदर आपल्या कला-कृतीत करतातच परंतु बोलीतले शब्द इतस्तत पेरून आपलें वाङ्मय लोकाभिमुख असल्याचा देखावा निर्माण करणे मूर्खपणाचे आहे नागर शब्दाना अपभ्रष्ट करून ग्रामीण वातावरण उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न होतो 'प्रीती'ची 'पिरत्' झाली कीं लगेच तिला रानमातीचा सुगंध येऊ लागेल असें थोडेच आहे ? अनुभूतीच्या अभावीं, फक्त आपणास ठाऊक असलेले ग्रामीण शब्द पेरून कलाकृतीला ग्रामीण सौंदर्य

आणण्यास धजणें ही क्लेशीं बेइमानी तर आहेच, परंतु भाषासौंदर्यालाहि तें अपाय-कारक आहे मोप, बेश, लई इ० शब्द आदोलन; हृदयंगम इ० शब्दाना खेटून बसले तर ग्रामीण अथवा नागर कुठल्याच सौंदर्याचा आढळ न होता विरूप व बेडौल राधा मात्रं तयार झालेला दिसेल केवळ ग्रामीण वर्णनासाठीच नव्हे तर नागर वातावरणाचें चित्रण करतानाहि आपला बहुजनसंस्पर्श दाखविण्यासाठी शिष्ट लेखक मुद्दाम मुर्दाड ग्रामीण शब्द योजतात ! त्याचे लिखाण इतरापेक्षा वेगळे आहे हें कळण्यास जरी त्या-योगें मदत झाली तर त्यानीं सौदर्यनिर्मिती झाली असें खास म्हणता येणार नाहीं.

बोलींतले शब्द किंवा ग्रामीण शब्द वाङ्मयात घेऊ नयेत असे मुळीच म्हणाव-याचें नाहीं भाषा आणि बोली यानीं एकमेकाना समृद्ध करणे हेंच चैतन्याचे लक्षण आहे भाषेने बोलीला व्यवास्थितपणा यावा आणि बोलीमुळें भाषा टवटवीत व गति-मान राहावी लोकवाङ्मयात उत्कृष्ट शब्दाच्या खाणी सापडतील तीं शब्दरत्ने उचलून व वाटल्यास संस्कारित करून भाषेमध्ये बसविणे हे जरूर व्हावयास पाहिजे परंतु बहुजन-समाजाशीं जवळीक दाखविण्यासाठीं उगीच वेडेवाकडे ग्रामीण शब्द वापरून लोका-भिमुखतेचा जो भास निर्माण करण्यात येतो तो आक्षेपार्ह वाटतो पुढील उत्कृष्ट उतारे लक्षात घेण्यासारखे आहेत

(१)

" धरणीमाता प्रसन्न झाली, कणसें ही पिकली,
हाय ! कशी रे ! तुकड्याकारण 'बइ' माझी विकली !
· हीं बाळें आतां दूर नको व्हायला । रे सख्या ।
जाशील न टाकुनि तूंही आतां मला । रे सख्या ।
तें अभक्ष्य नलगे पोटा जाळायला । रे सख्या ।
स्मरण नको तें ! पुनः स्फुरण हो आठवता घावा
भुलवाया ते दुःख जिवाला पावा हा ठावा ॥

—तांबे

(२)

चहुकडे ढगांच्या माळा
उभि दरडीवर ती बाला
वायुची, बसे थाप ती, चिरगुटें उडती
कां चढली दरडीवरती ॥

—तांबे

(३)

बघ थकुनि कसा निजला हा भूलोक
मम आशा जेविं अनेक
अंधार भरे चोहिकडे गगनांत
गरिबांच्या जेविं मनांत
खडबड हे उंदिर करती
कण शोधायातें फिरती
परि अंतीं निराश होती
लवकर हेही सोडतील सदनाला
गणगोत जसे अपणाला ॥ निज नीज० ॥
हे कळकीचें जीर्ण मोडकें दार
कर कर कर वाजे फार
तें दुःखानें कण्हुन कथी लोकांला
दारिद्र्य आपुले बाळा
वाहतो फटींतुन वारा
सुकवीतो अश्रूधारा
तुज नीज म्हणे सुकुमारा
हा सूर धरी माझ्या या गीताला ॥ निज नीज० ॥

—दत्त

(४)

" सकाळीं गुरें सोडून नेण्याची प्रत्यक्ष वेळ येताच जयाबाईची तर नुसतीच गडबड उडाली मुले अद्यापि निजलीच होतीं तीं उठण्याच्या पूर्वीं गुराना घेऊन जावें, असा रामजीचा बेत कारण त्या मुलांचाहि जीव त्या गुरावर फार तीं सोडून विकायला नेताना त्यानी पाहिलें म्हणजे बाकीच्या चौघाना जरी काहीं कळले नाहीं, तरी दोघ मोठ्या मुलाना ते कळून तीं एकच आकात करतील अशी त्याला भीति होती पण त्य भीतीपेक्षा अधिक भीति उत्पन्न करणारें असले वर्तन या वेळीं त्याच्या बायकोनें करण्याचा घाट घातला आपल्या पोटच्या गोळ्यापैकीं एखादा गोळा ओढून नेण्याला कोणी उभा राहिला असता जसें आईने वर्तन करावें, तसें तिने चालविलें. प्रथम ती आरडली ओरडली नाहीं ' मी नाहीं नेऊं द्यायची माझ्या ढवळ्यापवळ्याला ! " असें म्हणून त्याच्यापुढें तिने अंग टाकलें. तिची समजूत कोणत्या शब्दानीं करावी, आणखी काय बोलावे हें त्या बिचाऱ्या बवऱ्याला मुळींसुद्धां समजेना. त्याचें स्वतःचें दुःख त्याला

आवरेना, आणि बायकोच्या दु खानें तर तें अधिकच दुणावलें त्यानें हळूहळू एकेका गुराचें दावें सोडलें आणि तें सोडता सोडतां तो आपल्या बायकोची समजूत करीत होता हो, ना, हो, ना, करिता करिता शेवटी ती काहीं तरी स्थिरस्थावर झाली, आणि "शेवटीं जाता जाता मी आपल्या हाताने काही नाहीं तरी नाहीं पण मूठ मूठ बाजरी तरी चारतें, ती चारुं द्या आणखी मग न्या" असें तिनें फार केविलवाण्या आवाजानें म्हटलें पाच मुठी बाजरी म्हणजे या प्रसंगाला काय आहे हे रामजीला समजलें नाही असे नाही पण त्या वेळी 'तेवढेहि करुं नको' असें बायकोला म्हणणे म्हणजे केवळ तिच्या अंगावर कुऱ्हाडीचा घाव घालण्यापेक्षाहि निर्दयपणाचें होणार हें जाणून तो त्या गुराना पुढें उभे करून स्तब्ध राहिला गुराचे पैसे येतलि, त्याचे आपण दाणे आणूं ही त्याला उमेद होती

जयाबाई आपले डोळे पुशीत पुशीत आत गेली दोन दिवसापुरती सुद्धां बाजरी नव्हती. पण तिकडे बिलकुल लक्ष न देता तिनें चागल्या भरगच्च अशा पाच मुठी काढल्या आणि त्या आपल्या ओच्यात घालून त्या गुराकडे आली 'आता अगदीं झुंजू-मुंजू दिसूं लागलें होतें रात्रीपासून तिनें आकात केल्यामुळे तिची चर्या किती तरी विलक्षण झाली होती तिच्या डोळ्यातून एकसारख्या अश्रुधारा चालल्या होत्या दुरून तीं उभीं राहिलेलीं गुरें पाहताच ती किंचित् मोठ्यानें स्फुंदूं लागली आपली ओंजळ भरून तिने एकएका गुराच्या पुढे करावी, त्याने थोडेसें खाल्ले म्हणजे दुसऱ्यापुढे न्यावी ती बाजरी खाताना त्या गुराचा अधीरपणा पाहून तर तिला फारच वाईट वाटलें. बाजरी संपताच तिने एका बैलाच्या गळ्यात मिठी मारली आणि "पिऱ्या ! रे पिऱ्या ! तुझे ढवळ्या पवळ्या चालले रे !" असें म्हणून केवढ्या मोठ्यानें तरी गळा काढला !"

(हरिभाऊ आपटे-स्फुट गोष्टी भाग १ ला-पृ ४६-४७)

तांबे यानी आपल्या गीतात काहीं ग्रामीण शब्द आणले आहे पण एकतर ते अपरिचित व दुर्बोध असे नाहींत आणि योग्य ठिकाणीं ते आल्यामुळें त्याना अधिक सौंदर्य आले आहे दत्ताच्या उताऱ्यात तर ग्रामीण शब्द नाहींत आणि तरीहि एका दलित मातेचें चित्र दत्तानीं किती हृदयस्पर्शी रेखाटलें आहे पहा ! दलिताचा कळवळा दाखविण्यासाठीं किंवा जगातील दारिद्र्याचें भयानक वर्णन करण्यासाठी रागड्या शब्दाची कल्हई करावीच लागते असें नाहीं हे दत्तानीं सिद्ध केलें आहे हरिभाऊंचा उतारा उघड उघड ग्रामीण जीवनातला आहे आणि तरी बोलींतील शब्दाचा आश्रय न घेता त्यानीं केवढी रसोत्पत्ति केली आहे हें दिसून येईल अनुभूति विशाल असेल तर शब्दाचे नवे नवे प्रयोग मुद्दाम करावे लागणार नाहींत, योग्य शब्द सुचतील, आणि रसोत्कर्ष सहज साधेल जेथे जिव्हाळाच कमी पडतो तेथे मग तकलुपी शोभेचा साज चढविण्यासाठी मुद्दाम अ-नैसर्गिक शब्दयोजनेचा खटाटोप करावा लागतो या सर्व चर्चेत ग्रामीण किंवा लोकवाङ्मयांतील शब्दांचा बहिष्कार सूचित केला नसून असले शब्द वापरण्यास लागणाऱ्या कलादृष्टीच्या अभावीं भाषेला कसा कुरूपपणा येतो हें मुख्यत. दाखवावयाचें आहे.

तें प्रादेशिक वाङ्मय

प्रादेशिक वाङ्मयाचा उल्लेख याच ओघात येईल याहि विषयांत वातावरणाऐवजीं नुसत्या शब्दानाच प्राधान्य मिळतें वास्तविक प्रादेशिक चित्रणात एकंदर मानवतेच्या जीवनांतला एक वैशिष्ट्य पूर्ण साचा दिसला पाहिजे वर्ण्य प्रदेशांतला निसर्ग, तेथल्या परंपरा व समस्या या सर्वांचें स्वतंत्र चित्र दिसून पुन त्यात मानवाच्या मूलभूत प्रवृत्तींना संवादी असा भाग सापडणें हे प्रादेशिक वाङ्मयाचे यश होय हार्डीची टेस ही वेसेक्स परगण्यातील दुर्दैवी कुमारिका आहे पण पृथ्वीच्या पाठीवरील कुठलाहि सहृदय वाचक तिची शोकातिका वाचून उदास होतो **'अंचल में है दूध और आँखोमें पानी'** अशा वर्णनाच्या एकंदर 'अबला जीवना' ची टेस ही प्रतीक झाली आहे. टेसच्या कहाणीचें हें सार्वत्रिक आवाहन हार्डीने वेसेक्स परगण्यातल्या बोलींतले शब्द मनमुराद पेरले म्हणून उत्पन्न झालेले नाहीं, तर आपल्या प्रदेशातल्या एका व्यक्तीच्या जीवनाला त्यानें सर्वंकष असे मानवी रूप दिलें यामुळेच उत्पन्न झालें आहे प्रादेशिक ही पाटी लावून ज्या कथा–कादंबऱ्या आपणास मराठींत वाचायला मिळतात त्यात विचित्र प्रादेशिक शब्दच काय ते फक्त वाचायला मिळतात ! असल्या शब्दानीं रसापकर्ष तर होतोच, शिवाय पुस्तक दुर्बोधहि होऊन बसतें ! कोल्हापूरकडला 'मसाला' (मदिरा) कुलाब्यात कसा उमगणार ? आणि खानदेशाच्या 'बाटी' ची (गव्हाचा रोट) चव सोलापूरच्या रसिकाला कशी कळणार ? "सातु शणै 'पुळणी' वर बसला होता आणि 'गाबिता' ला त्याने प्रश्न केला" असले वाक्य सागराच्या सान्निध्यांत असणाऱ्या लोकानाच फक्त समजेल ! असो प्रादेशिक चित्रणाच्या ओघात एकादा सुरस शब्द आला तर तो नको असें मुळींच नाहीं परंतु मुद्दाम लकब म्हणून प्रादेशिक शब्दांची पेरणी केल्याने शुद्ध व सुबोध भाषेंत निष्कारण गुल्म तयार होतात आणि भाषेचें आवाहन मर्यादित होतें प्रादेशिक वाङ्मय हें त्या प्रदेशातल्या बाहेरच्या लोकाकरिता असतें तें प्रादेशिक शब्दानीं दुर्बोध होऊन बाहेरील लोकाना न कळले तर त्याचा उपयोग तरी काय ? खुद्द त्या त्या प्रदेशात ते किती वाचले जाते हा प्रश्न पुन विवाद्यच आहे !

कुठल्याहि एकातिक प्रवृत्तीनें भाषेचे सौंदर्य बिघडते हें या सर्व विवेचनांचें सार होय संस्कृतमधील दुर्बोध शब्दानी भाषेला बेढबपणा येतो आणि बहुजनाना ती भाषा अपरिचित वाटूं लागते पण ग्रामीण व प्रादेशिक शब्दाची पखरण केल्यानें भाषा लगेच जोमदार किंवा बहुजनसुबोध होतेच असेंहि नाहीं बारा कोसावर बोली बदलते. अर्थात् बोलींतले शब्द ग्रंथात आडमाप घालायचे म्हटले तर तो ग्रंथ दहापांच मैल त्रिज्येच्या वर्तुळाबाहेर कुणाला कळणार नाही नामदेव व तुकाराम बहुजनसमाजांतून उदयाला आले तरी त्यांच्या काव्याची भाषा शुद्ध, प्रसन्न, डौलदार होती. त्यात उगाच ग्रामीण शब्दाचा भरणा नव्हता. हरिभाऊ वरच्या थरात जन्मले पण त्यांच्या कादंबऱ्या सर्व थरांतल्या शिक्षितांना समजतील अशाच आहेत. त्यांत संस्कृतप्राचुर्य

नाहीं.' भिन्न शतकांत होऊन गेलेल्या या भाषासम्राटांनीं निर्मिलेल्या सारस्वतावरून भाषासौंदर्याचें रहस्य सहजच ध्यानीं येईल.

वृत्तपत्रांची जबाबदारी

भाषेचें सौंदर्य नष्ट करण्यात आमचीं वृत्तपत्रें आजकाल आघाडीवर आहेत असा आरोप प्रा क्षीरसागर यानीं अलीकडे एका महत्त्वाच्या व्यासपीठावरून केला आहे *आपल्या आरोपाला पुरावा म्हणून त्यानीं अनेक उदाहरणें दिलीं आहेत या आरोपाला कोलवून देणें पत्रकारांना सहज शक्य आहे कारण आजच्या युगात पत्रकार ही मोठी शक्ति आहे परंतु असें करण्याऐवजीं पत्रकारानी अंतर्मुख होऊन खरोखर विचार केला पाहिजे वेळोवेळीं पत्रकारानीं जमून नव्यानव्या जन्मलेल्या शब्दाचे स्थान व अर्थ निश्चित केले तर आज वृत्तपत्रीय भाषेंत माजलेला गोंधळ नाहींसा होईल घटकराज्याचा मुख्य मंत्री (chief minister) हाहि ' पंतप्रधान ' संबोधण्यात येऊ लागला तर भारताच्या पंतप्रधानाला (Prime minister) कोणते बिरुद उरलें ? ' प्रतीक ' आणि ' प्रत्यंतर ' याच्यातले अंतर वृत्तपत्रसृष्टीत नाहीसेच झाले आहे ? "नगराध्यक्षानीं 'पुढचं पाऊल ' टाकणें जरूर आहे" या वाक्यात ' पुढचं पाऊल ' या शब्दाला वास्तविक अवतरण चिन्हाची काय गरज आहे ? पण त्यावेळी चालू असलेल्या प्रसिद्ध चित्रपटाचा अप्रत्यक्ष उल्लेख करण्याच्या मोहाला पत्रकार बळी पडतो अशा अनेक गमती दररोज सकाळीं पाह्यला मिळतात

भाषा सर्व समाजापर्यंत पोचविण्याचें कार्य वृत्तपत्रेंच प्रामुख्यानें करतात तेव्हां भाषादूषणापासून अलिप्त राहण्यासाठीं त्यानीं साक्षेपाने झटले पाहिजे नाहींतर अशुद्ध व बेढब भाषा सर्व समाजात पसरेल वृत्तपत्रीय वाङ्मय हें ' घाईंतले वाङ्मय ' (Literature in hurry) आहे असें मोर्ले म्हणत पण ' घाईंतलें ' असले तरी तें ' वाङ्मय ' आहे हें विसरून चालणार नाहीं. त्यातला बराच भाग दुसरे दिवशीं निर्माल्य होतो हें खरें असले तरी काहीं शाश्वत राहण्यासारखाहि असतो पत्रकाराला शब्दनिर्मितीसाठीं लागणारी उसंत नसते हे कुणीहि मान्य करील पण पत्रकार हाडाचा साहित्यिक असला व भाषेचें पूर्ण ज्ञान त्याला असलें तर शब्दाचे अपप्रयोग टाळणें त्यास खास शक्य होईल आधुनिक मराठी सारस्वतातले पहिले अग्रेसर साहित्यिक हे लोकप्रिय पत्रकार होते आणि त्यानीं आपल्या प्रतिभाबलाने मराठीवर अमोल लेणीं चढविलीं. मराठींत भाषेचीं अमोल लेणीं म्हणून जे प्रबंध-संग्रह अभ्यासिले जातात ते प्रथम वृत्तपत्रात संपादकीय लेख म्हणून प्रसिद्ध झाले होते मुद्दाम भाषाभिवृद्धीसाठीं केलेली ती रचना नव्हती ह्या आपल्या श्रेष्ठ परंपरेची कीर्ति आजच्या मराठी पत्रकारांनीं कलंकित होऊ देणें योग्य ठरेल का ?

---

* वाङ्मयपरिषद, बडोदें. (१४ वें अधिवेशन) जाने. १९५१.

" भक्त्यात्त्वनन्यया शक्यम् "

भाषासौदर्याला हानिकारक होणाऱ्या प्रवृत्ति कोणत्या यांची तपशीलवार चर्चा येथवर केली या चर्चेच्या अनुरोधानेच शब्दसिद्धीला अवश्य असणाऱ्या तंत्राचीं सूत्रेंहि मधून मधून येऊन गेली आहेत. आज इंग्रजीचें जोखड आमच्या खांद्यावरून हळू हळू खालीं येत आहे राष्ट्रभाषा म्हणून ज्या हिंदीला प्राधान्य मिळत आहे ती आमच्या मायबोलीचीच ज्येष्ठ भगिनी आहे भारतीय एकतेच्या साक्षात्कारासाठीं प्रांतभाषानीं परस्पर सहकार्य वाढवावें ही चळवळ मूळ धरीत आहे आमच्या जीवनाची क्षितिजें व व्याप वाढत आहेत हीं सर्व उत्तम चिन्हे आहेत मात्र राष्ट्रभाषा किंवा इतर भाषा याचे संस्कार मायबोलीवर करताना तिचा देखणेपणा अणुमात्र कमी होऊं नये ही दक्षता आम्हीं घेतली पाहिजे

आणि हे होण्यासाठीं आमचे शब्दसिद्धीचे मूलतत्त्व अबाधित राहिले पाहिजे. कुठल्याहि साहित्येतर आंदोलनाच्या आहारी जाऊन काही प्रयोग करण्यासाठीं म्हणून भाषा न लिहिता, आपणास जे उत्कटतेने प्रतीत झालें ते इतराना तितक्याच उत्कटतेने अनुभवाला यावे या हेतूनें भाषा लिहिणे हे ते मूलतत्त्व आहे शब्द हे अंतरंगातील सौंदर्य निम्मेच व्यक्त करतात ' चिन्मय हृद्गत ' शब्दरूपात येताना काहींसें ठेचाळून येतें.

"–Words like Nature half reveal
And half conceal the soul within "

—Tennyson

हें गृहीत धरले तरी शब्दात व्यक्त झालेल्या निम्म्या हृद्गताने राहिलेले गुप्त अंतरंग सूचित झालें पाहिजे वाणी आणि अर्थ यानी परस्पराना प्रेमभराने दृढालिंगन दिलें म्हणजेच हें शक्य होतें हनुमताने दग्ध केलेली लंका सोन्याची झाली त्याप्रमाणे वाणीनें जगात जे निषिद्ध म्हणून सांगितले त्याचेंहि वाङ्मयरूप मनोहर झाले पाहिजे असे होण्यास हें वगळायचे, त्यावर बहिष्कार घालायचा असली निषेधात्मक वृत्ति उपयोगी पडणार नाही शब्द सरस व सुंदर होण्यासाठी अनन्य भक्ति अंत करणात ओसंडत असली पाहिजे ती भक्ति असली म्हणजे जुने शब्द नवा अर्थ घेतात, नवे सुंदर शब्द जन्माला येतात प्रसाधन-चतुर रमणी सोने–मोती काय, काजळ काय, अथवा सुंदर ताज्या करवंदाचा गेंद काय, सर्वांचाच उपयोग करून आपली रूपसंपदा अधिक रम्य करते मात्र कुठें काय व किती बसवायचें याचे सूक्ष्म व अचूक ज्ञान तिला असते भाषासौदर्याचे तंत्र याहून काहींच वेगळे नाहीं शब्द कुठलाहि कसाहि असो, प्राचीन भाषेतला असो, पर-भाषेंतला असो, किंवा लोकभाषेंतला असो, प्रतिभासंपन्न साहित्यसेवक लेखनात त्याला अशी बेमालुम जागा करून देईल की तीमुळें त्या शब्दाभोवतालचीं मूळचीं अर्थवलयें तर अधिक तेजस्वी होतीलच, पण आणखी नव्या वलयांचीहि भर त्यात पडेल. अशा शब्दरत्नानीं मढविलेल्या वाङ्मयमूर्तींच्या सौंदर्याला जरामरणांचे भय कशाचे ? प्रलय-मेघानीं वृष्टि केली तरी तिला लहानसाहि तडा जाणार नाहीं.

वा. गो. आपटे यांचें समग्र वाङ्मय

बालकांसाठीं

बालरामायण	०–६–०	चित्तरंजन भाग २	०–५–०
बालभारत	०-१०-०	मुलाचें शहाणपण	०-१२-०
बालभागवत	०-१२-०	रवीचे उज्ज्वल किरण	१–०–०
रामायणातल्या सोप्या गोष्टी	०-१२-०	एका दिवसाच्या सुटींत	०–४–०
महाभारतातल्या सोप्या गोष्टी	०-१२-०	मनी आणि मोत्या	०–४–०
साधुसंताच्या गोष्टी	०-१२-०	का व कसें भाग १ ते ३	शिल्लक नाहीं
स्वर्गावर स्वारी	०-१२-०	मुलाचा विविध ज्ञानसंग्रह	शिल्लक नाही
नाट्यरामायण	०–८–०	राष्ट्रीयशिक्षणाचीं वाचनपुस्तकें	,,
नाट्यभारत	०–८–०	शिशुपाठ	,,
महर्षींचा प्रसाद		पहिलें	०–४–०
भाग १–२ प्रत्येकी	०–६–०	दुसरें	०–५–०
महाराष्ट्राचा बालबोध इतिहास	०–४–०	तिसरें	शिल्लक नाहीं
वीराच्या कथा	०–४–०	चौथें	०–९–०
देशावर प्रेम का करावें ?	०–२–६	बालविनोदमाला भाग १ ते ४	०–८–०
देशावर प्रेम कसें करावें ?	०–४–०	बालविहारमाला भाग १ ते ४	०–८–०
बालमनोरंजन	०–५–०	मोती महाल	हीं पुस्तकें
परीस्तानातल्या गोष्टी	०-१२-०	कुतुब मिनार	अन्य प्रकाश-
चित्तरंजन भाग १	०-१२-०	भारत कन्या	काचीं आहेत.

प्रौढांसाठीं

टापटिपीचा संसार	१–८–०	मराठी शब्दरत्नाकर	१२–०–०
गांधी-गीता	०–५–०	बंगाली मराठी कोश	४–०–०
उत्तर-गीता	०–८–०	मराठी बंगाली शिक्षक	२–०–०
अशोक-चरित्र	१–८–०	बौद्धपर्व	हीं पुस्तकें
सौंदर्य आणि ललितकला	१–०–०	वाल्मीकीचा जय	अन्य प्रकाश-
अरविंदबाबूंची आपल्या		संपूर्ण बंकिमचंद्र भाग १ ते ३	काचीं आहेत
पत्नीस पत्रें	०–३–०	दुःखांतीं सुख	,,
लेखनकला आणि लेखनव्यवसाय	२–०–०	माणिकबाग	,,
मराठी भाषेचे संप्रदाय व म्हणी	२–०–०	मूर्तिमंत देशाभिमान	,,
संस्कृत-मराठी कोश	१–८–०	विलक्षण भोळेपणा	,,